

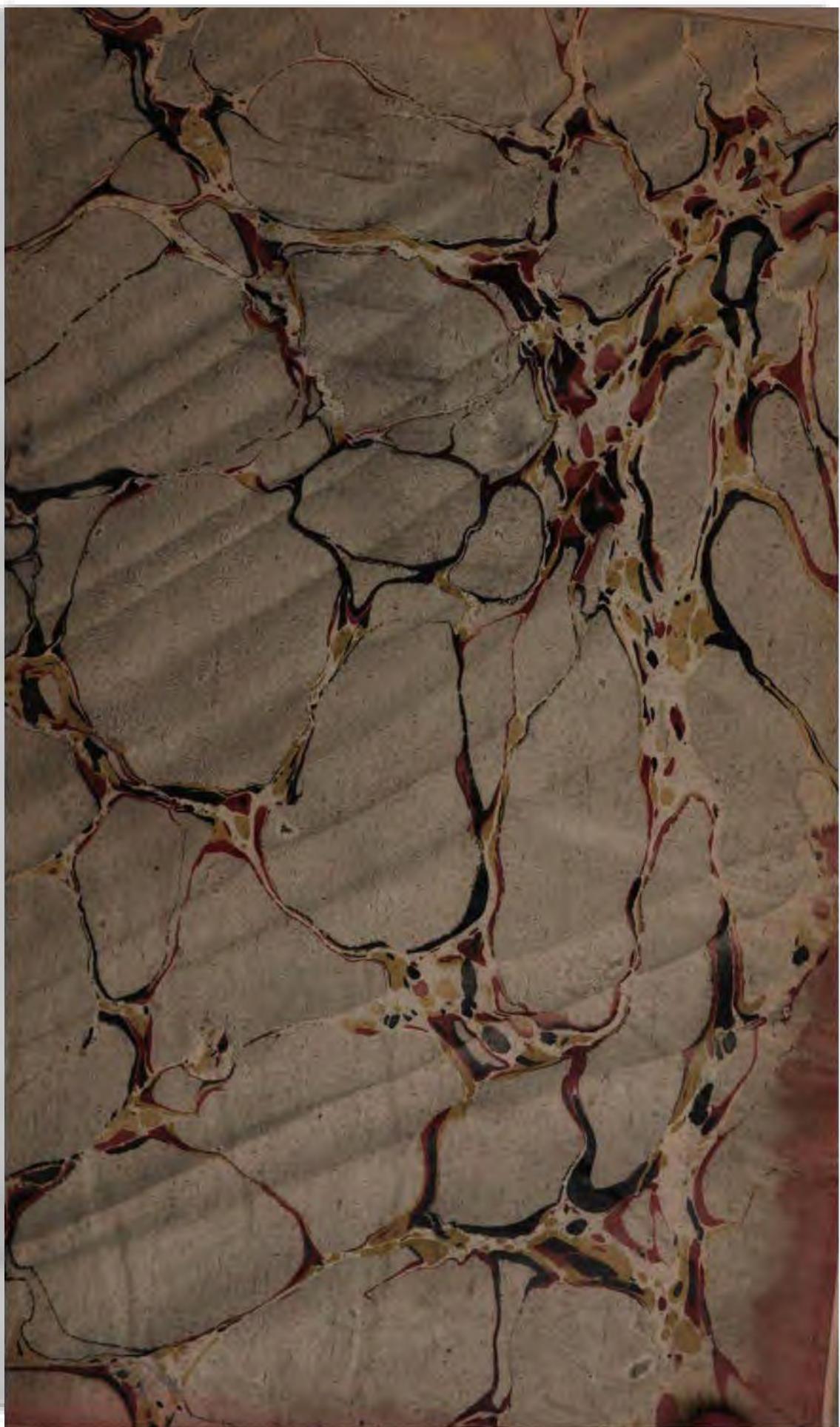
Stanford University Libraries

3 6105 121 178 979

LELAND-STANFORD JUNIOR UNIVERSITY

281
M 635

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM Scriptorumque Ecclesiasticorum,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANNO 1216) PRO LATINIS
ET AD BESSARIONIS TEMPORA (ANNO 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIÆ SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM
DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSLIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUGA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULORIS SIVE TOMORIS SIVE AUCTORES ALICUUS
MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET
TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIRUS SUBJECTAMQUE MATE-
RIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOGRYPHIS, ALIQUA VERO
AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;
DUCENTIS ET AMPLIUS LOQUELATATA INDICIBUS; AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS,
STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE,
LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRE-
BERTIM ICORIBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO,
QUIDQUIDNOQ; SOLUM TALIS TALIS PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM
OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSENT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURE
SACRE, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QIBUS OPERUM
SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURE VERSUS, A PRIMO
GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.
EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM
NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIA DECURSU CONSTANTE
SIMILIS, PRETI EXIGUITAS, PRESERTIMQ; ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM
IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE
PERTINENTIBUS COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES, SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD BESSARIONEM

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ

SIVE

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

•••••

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXX.

S. BASILIUS CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,
IN VIA DICTA: AVENUE DU MAINE, 189, OLIM CHAUSSEE DU MAINE, 127.

Clichy. — Ex typis PAUL DUPONT, 12, viâ dictâ Bac-d'Asnières. 70.5.88.

P. 4. 60

P4

v. 30

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. BASILII,

CÆSAREÆ CAPPADOCIE ARCHIEPISCOPI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ SUB EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR.

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, FLORENTINOS ET ANGLICOS, NECNON AD ANTIQUORES
EDITIONES CASTIGATA, MULTIS AUCTA : NOVA INTERPRETATIONE,
CRITICIS PRÆFATIONIBUS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA, NOVA SANCTI
DOCTORIS VITA ET COPIOSISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA,

OPERA ET STUDIO

Monachorum ordinis sancti Benedicti e congregacione S. Mauri.

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS SECUNDUS

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,
IN VIA DICTA : AVENUE DU MAINE, 189, OLIM CHAUSSÉE DU MAINE, 127

1888

ELENCHUS

AUTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XXX CONTINENTUR.

Quæ stellula prænotantur munc primum comparent inter opera Basili.

S. BASILIUS MAGNUS CÆSARIENSIS ARCHIEPISCOPUS.

	<i>col.</i>
Appendix tom I operum S. Basilii.	9
Oratio I. — De hominis structura.	10
Oratio II. — — —	38
Oratio III. — De paradiso.	62
Homilia in partem I psalmi xiv (Memoratur tantum utpote inter genuina tomo I reposita).	71
Homilia in psalmum xxviii.	72
— in psalmum xxxvii.	82
— in psalmum cxv.	103
— in psalmum cxxxii.	115
Commentarius in Isaiam prophetam.	118
Liber de virginitate.	670
* Sermo de contubernalibus.	812
* Argumenta contra Arianos.	827
* Expositio de sancta et orthodoxa fide.	831
Liber Eunomii apologeticus.	835
Eustathii Metaphrasis in Hexaemeron Basilii.	870
Notæ Frontonis Ducæi.	970
Notæ et animadversiones Federici Morelli.	1115
Variae lectiones.	1131

256333

УКАЗАНИЯ СОВОДА

APPENDIX TOMI PRIMI OPERUM S. BASILII MAGNI.

COMPLECTENS

OPERA QUÆDAM EI FALSO AScripta, QUIBUS OPUS EUNOMII ADJUNGITUR.

MONITUM.

323 Has tres homilias, quæ jam olim editæ fuerant, videlicet duas priores in editione Basileensi, tertia in editione Parisiensi, rursus edendas curavit vir doctissimus Combesius in suo *Basilio recensito*: unde tam Græca quam Latina mutuisti sumus (a). Cur autem id ceperit consilii, ipse docet tomo primo pag. 558. *Ut, inquit, has homilias ex integro darem, fecerunt unus et alter Reg. cod. jam ascripti, tum ut ex illorum fide Basilio appendices has lucubrationes assererem, tum quod præcipue duæ priores pessime editis habitæ sunt, plurimis desideratis, ac prorsus alia compositione, quam mss. codd. habeant; præsertim vero ille Henr. II insignibus notatus n. 1472 (nunc 503), ex quo etiam Gregorii Nysseni illustre excerptum ad defensionem Basilii produco. Tenet ejus antiquarius sententiam, ut nec Basilio asserat, nec abjudicet, sed rem in dubio, diversorum sententiarum pugnantibus, relinquat. Mirum sane sic explicata Basilio connexione horum tractatum, ad nonam illum εἰς τὴν Ἐξαημέρου, sic alle de illis dubium insedisse, quod veteres novem illarum duntaxat meminerint: cum proclivis ratio sit ita meminisse, quod illæ sic quasi conatu dictæ, magnoque plausu acceptæ, mox in publicum vulgatæ sint; Basilio interim per ægram valetudinem quiescente, ac per otium, et ut licebat ista supplente. Nec aliter Bell'ar. Budæus quoque hinc passim locos Basilii nomine exponit. Quod Gregorius Nyssenus Basilii fratris lucubrationem τῆς Ἐξαημέρου, in Homine suppleverit, egregio præstitit, in opere pene illi æmulo, in quo ejus plurimum opera desudavit, magisque in luculentissimo libro *De opificio hominis*, quem Petri fratris in eam ipsam rem hortatu conscripsit, omnemque physiologiam hominis mirabili arte ac conatu eximie expressit; ipsaque hic Basilii ejusdem vola feliciter implevit. Pascua adnoto; quæ præstiterim magis docebunt, quæ repræsento cum editis, ut lubeat, collata. Hactenus is, quem dixi, vir de Basilio Magno optime meritus.*

Ubi primum has tres homilias legi in vulgatis, eas Basili non esse judicavi quidem: sed postquam easdem reperi auctiores in *Basilio recensito* Combesii, in hac mea sententia longe magis confirmatus sum. Et vero quæ adjecta sunt, et quæ Combesius putabat in vulgatis desiderari, ea harum orationum falsitatem magis ac magis ostendunt. Nec aliter existimaturum puto, qui utraque inter se comparaverit. *Lege Præfationem*, ubi de unaquaque re suo loco et ordine disputatur. Hoc est, quæ primo loco in Appendix posita sunt, de lis primo loco disceplatur in *Præfatione*: itidem, quæ secundo loco in Appendix occurruunt, ea secundo loco excutiuntur in *Præfatione*; qui ordo ad finem usque servabitur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

A

SANCTI PATRIS NOSTRI

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Ἄρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας

ΛΟΓΟΣ Α'

Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς.

BASILII

Cæsareæ Cappadociæ archiepiscopi,

ORATIO I

De hominis structura.

4. Παλαιοῦ χρίους ἔκτισιν ἀποπληρώσων ήκω· οὐ τὴν ἀπόδοσιν ἀνεβαλόμην, οὐκ ἀγνωμοσύνη προαιρέσσως, ἀλλ' ἀσθενεῖρι σώματος· χρέος ἀναγκαιότατον, καὶ δρειλόμενον δμῶν τῇ ἀκροάσῃ. Καὶ γάρ θν εἴη

324 1. *Vetus debitum persoluturus advenio; cuius utique solutionem, non improbi animi vitio differebam, sed infirma corporis valetudine: in iis, quæ summe necessaria sunt, habendum debitum,*

(a) *Priores duæ leguntur etiam inter Opera Gregorii Nysseni. Vide Garnerii Præfat., n. 13, p. cxxx. Ex editi Combesiani collatione nonnulla restituimus. Varias lectiones codicis Regii olim 1472, postea 2286, nunc 503, a nobis deuenio collati, ad calcem libri edendas curavimus. Edi.*

PATROL. GR. XXX.

1

ne vestras quidquam audientias denegandum. Initio quum quippe fuerit, qui de bestiis, de quibus in animalibus et jumentis ac volucribus; de cælo. item, et iis quæ ad ipsum spectant; de cœlo de terra, iisque stirpibus, quæ in terra sunt, didicerimus, ut non etiam nostrum ortum ex divina Scriptura lucisque ejus radio: dñe amur. Quemadmodum enim oculi nostri, cum ea quæ extra se sunt videant, seipso hanc intuentur, nisi forte lœve aliquod solidumque attingant, unde refractus obtutus velut reflexu hoc præstet ut quæ se retro sunt conspiciant: sic et animus noster, qui alia videat, hanc aliter seipsum videt, quam si divinis Scripturis incumbat. Dum enim quod in eis est lumen refrangitur, id facit ut quisque nostrum seipsum pervideat. Ipsi namque nos ipsos non intelligimus: inconspicua nobis nostra constitutio et fabrica est: quod sumus, quid versus simus, nescimus. Nostri in rebus summa societas versamur, ut nec eorum quæ in promptu sunt ut sciantur, et quæ in nobis minima sunt, notitiam habeamus. Multæ artes et scientiæ circa corpus nostrum humanum versatae sunt; nec pauci nobis superiorum omnem suam operam ac studium in eo rimando impenderunt. Artem medicam si percurreris, quam multa de usu eorum quæ in nobis sunt disserat, facile inveneris: quam multas de interiori nostra structura, dissectionum molitione, abditas occultasque vias deprehendit; obscuros meatus ac foramina, unum corporis ratione concentum ac concordiam, spiritus rivos, sanguinis ductus, animæ attractionem, foci caloris in corde sedem, perpetuam spiritus in praecordiis agitationem. Quæ numerum excedant ab illis disputata sunt; et tamen nos omnium ignari sumus, quippe qui in ejusmodi studium nihil incumbamus; nec est qui curet scire quis sit ipse. Proclive nobis est, ut cælum potius, quam nos ipsos cognoscamus. Quamobrem quod in te miraculi est ne contempseris. Etenim pusillus es, ut arbitraris; at magnum te oratio excurrens compierit. Propterea sapiens David, qui seipsum considerare neverat, *Mirabilis*, inquit, *facta est scientia tua ex me*¹. Hoc est, quæ de te est scientiam mirabili ratione deprehendi. Undenam porro? *Ex me. Mirabilis facta est scientia tua ex me*; eamque, quæ in me est, artem, quanta sapientia meum sit constructum corpus, considerans, ex parva quidem, sed mirabili hac fabrica, in magni sensum opificis veni.

2. *Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem*². Ostensum est pridem, ac, quantum sat erat, ostensum quisnam sit qui loquatur, ad et quem sermo dirigatur. Habet Ecclesia de hisce rebus demonstrationes; quinimo **325** fidem habet omni demonstratione firmiorem. *Faciamus hominem*. Disce te ipsum, hinc auspicatus. Nondum in ulla creationis opere vox illa conscripta est. Lux creata est; simplexque jussio: *Dixit Deus, Fiat lux*³; cælum, nullaque cælum consultatione; luminaria, nullumque illis prævivit consilium; mare, et quæ numerum excedunt æqua; jussuque producta sunt, ut essent in rerum natura; piscium

A ἀδικον, τὰ περὶ θηρίων καὶ νηκτῶν καὶ κτηνῶν πτηγῶν, οὐρανοῦ τε καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν, περὶ τε γῆς καὶ τῶν ἐν τῇ γῇ φυτῶν διδαχθέντας ἡμᾶς, μὴ καὶ τὰ περὶ τῆς ἡμετέρας γενέσεως ἐκ τῆς θεοπενέστου Γραφῆς φωτισθῆναι. "Ωσπερ γάρ οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν, τὰ ἔνω βλέποντες, ξαυτοὺς οὐχ ὀρῶσιν, ἐὰν μὴ που λειου τινὸς ἀψωνται στερεοῦ, κάκειθεν ἀνακλασθεῖσα ἡ ὄψις, ὥσπερ ἀπὸ παλιρροίας, ὅρφην αὐτοὺς ποιήσῃ τὰ ἐκυτῶν κατόπιν οὕτω καὶ δ νοῦς δ τιμέτορος, ἄλλα δρῶν, ἄλλως ξαυτὸν οὐ βλέπει, ἐὰν μὴ ταῖς Γραφαῖς ἐγκύψῃ: τὸ γάρ ἐνταῦθα φῶς, ἀνακλώμενον, τοῦ καθορᾶσθαι ἔκαστον αἰτίον ἡμῶν γίνεται. Ἐπει ἀσύνετοι ἐσμεν ἐκυτῶν, ἀπερίσποτοι τῆς ἐκυτῶν κατασκευῆς: δπερ ἐσμὲν, καὶ τί ἐσμεν ἀγνοοῦμεν· ἀμελέστατα γάρ ἐκυτῶν διακειμεθα, τῶν προχειρῶν τῆς γνώσεως καὶ τῶν μικροτάτων τῶν ἐν ἡμῖν γνῶσιν οὐκ ἔχοντες. Πολλαὶ πραγματεῖαι περὶ τὸ σῶμα τὸ ἡμετέρον τὸ ἀνθρώπινον, καὶ οὐκ ὀλίγοις τῶν πρὸ ἡμῶν τὴν πᾶσαν ἐκυτῶν σπουδὴν κατατίλωσαν. Κανὶ ἵστρικὴν ἐπέλθης, εὐρήσεις πόσα περὶ τῆς χρείας τῶν ἡμετέρων ἡμῖν διηγεῖται: πόσας περὶ τῆς ἐνδοθεοῦ ἡμῖν κατασκευῆς, ἐν ταῖς ἀνατομικαῖς ἐγχειρίσεσιν, ἔκειρε κεκρυμμένας ὅδούς συντρήσεις ἐν τῷ ἀφνεῖ, μίαν σύμπτων ἀπὸ τοῦ σῶματος, δχετοὺς πνεύματος, ὄνδραγωγίας ἀλματος, ἀναπνοῆς ὀλκὴν, οἰκήσιν ἑστίας τοῦ θερμοῦ ἐπὶ τῆς καρδίας, κλινησιν διαρκῆ τοῦ περικαρδίου πνεύματος. Μυρία παρ' ἔκεινοις περιλοσύφηται, καὶ οὐδεὶς ἡμῶν ἔστιν ἔμπειρος, τῷ μηδεμίᾳν σχολὴν ἀπονείμαι: τῷ μέρει τούτῳ τῆς ἐκετάσεως, μηδὲ γνῶναι ἐκυτὸν ἔκαστος δοτὶς ἔστιν. Εδοκολοὶ ἐσμεν γνῶναι οὐρανὸν μᾶλλον ἡ

B Κ ἐκαυτούς. "Ωστε μὴ καταφρόνει τοῦ ἐν σοι θαύματος: μικρὸς γάρ εἰ, ὡς νομίζεις, μέγαν δὲ ἐπερχόμανος δ λόγος εὐρήσει. Διὰ τοῦτο δ σοφὸς Δασιδί, εἰδὼς ἀκριβῶς ἐκαυτὸν ἐκετάσαι, Ἐθαυμαστώθη, φησίν, ἡ γνῶσίς σου ἔξ ἐμοῦ· τούτοις, τὴν γνῶσιν τὴν περὶ τοῦ θαυμαστῶς ἔκειρον· πόθεν; Ἐξ ἐμοῦ. Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἔξ ἐμοῦ· καὶ τὴν τέχνην τὴν ἐν ἐμοὶ, δῆτα σοφίᾳ κατεσκευάσθη μου τὸ σῶμα, κατανοήσω, ἐν τοῦ μικροῦ μὲν, θαυμαστοῦ δὲ τούτου κατασκευάσματος, τὸν μηδαν δημιουργὸν ἐνενοήσα. *Mirabilis facta est scientia tua ex me*. Undenam porro? *Ex me. Mirabilis facta est scientia tua ex me*;

2. Ηοικόσιμεν ἀνθρώπων κατ' εἰκόνα ἡμετέρων καὶ κατ' ὀμοιωσιν. Ἐδείχθη πρώην ἐν παραδρομῇ, καὶ ἀρκούντως ἐδείχθη, τίς δ λέγων, καὶ πρὸς τίνα δ λόγος. "Ἔχει ἡ Ἐκκλησία τὰς περὶ τούτων ἀποδείξεις: μᾶλλον δὲ ἔχει πίστιν, ἀποδείξεις βεβαιοτέρων. Ποιήσωμεν ἀνθρώπων. Κατάματε σεαυτὸν, ἐντεῦθεν ἀρκάμενος. Οὕπω περὶ ἄλλου τῶν κατασκευασμάτων αὕτη ἡ φωνὴ ἀνάγραπτος. Φῶς ἐγένετο, καὶ ἀπλοῦν πρόσταγμα. Εἶπεν δ Θεός· Γενηθήτω φῶς· οὐρανὸς, καὶ ἀνευ βουλῆς δ οὐρανός· φωτιστήρες, καὶ οὐδὲν προεβουλεύσατο περὶ τῶν φωτιστῶν· θάλασσα καὶ πελάγη ἀπειρα, καὶ προσταγὴ παρίχθη εἰς τὸ εἶναι. Ιχθύων γένη παντοδαπά, κελευθέντα

¹ Psal. cxxxviii, 6. ² Gen. 1, 26. ³ ibid. 3.

έγένετο. Θηρία καὶ κτήνη νηκτά, καὶ πτηνά. Εἶπε, Ἐνταῦθα οῦπω δ ἀνθρώπος, καὶ βουλὴ περὶ ἀνθρώπου· οὐκ εἶπεν, ὡς περὶ τῶν ἀλλων πάντων· Γενηθήτω ἀνθρώπος· Κατάμαθε ἑαυτῷ τὸ τίμιον· οὐ προσέβριψέ σου τὴν γένεσιν προστάγματι· ἀλλὰ βουλευτήριον συνέστη τῷ Θεῷ περὶ σοῦ, πῶς μέλει τὸ τίμιον ζῶν εἰς τὸν βίον παράγεσθαι· Ποιήσωμεν γάρ, φησίν δ σοφὸς βουλεύεται, δ τεχνίτης ἐνθυμεῖται· Ἀρα λείηει αὐτοῦ τῇ τεχνῇ, καὶ ἐκ τῆς μερίμνης βόύλεται ἀπηρτισμένον καὶ τέλειον καὶ ἡκριβωμένον αὐτοῦ ποιῆσαι τὸ φιλοτεχνῆμα, ἢ ἵνα σοι δέληπη διε τέλειος εἰ πάρα Θεῷ; Ἐμαθες μὲν οὖν, διε δύο πρόσωπα ἐπὶ Θεοῦ, δ λέγων, καὶ πρὸς δύο δ λόγος. Διε τὸ οὐκ εἶπε, Ποιῆσον, ἀλλὰ Ποιήσωμεν ἀνθρώπον; Ἰνα νοήσῃς τὴν δεσποτείαν ἵνα μὴ, τὸν Πατέρα ἐπιγινώσκων, τὸν Γίδον ἀπογονοῦς· Ἰνα εἰδῆς, διε Πατήρ ἐποίησε διὰ Γίδου, καὶ Γίδος ἐκτίσατο (a) πατρῷφι θελήματι· καὶ δοξάτης Πατέρα ἐν Γίδῳ, καὶ Γίδον ἐν Πνεύματι ἀγίῳ. Οὕτω κοινὸν γέγονας ἔχον, ἵνα καὶ κοινὸς προσκύνητης ἀμφοτέρων ἡς, μὴ σχίζων τὴν προσκύνησιν, ἀλλ' ἐνῶν τὴν θεότητα. Ὁρα ιστορίαν ἀπλῆγε μὲν τῷ σχήματι, θεολογίαν δὲ ἀκραίφη τῷ νοήματι. Καὶ ἐποίησε δ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον. Ποιήσωμεν· καὶ οὐκ εἶπε. Καὶ ἐποίησαν, ἵνα μὴ πολυθεῖται λάθης ἀφορμάς· εἰ γάρ πληγυντικῶς παρεισήχθη (b) καὶ ἡ ποίησις ἀφειδεῖς δὲ ἐγένοντο οἱ ἀνθρώποι, πολλὰ πλήθη θεῶν ἑαυτοῖς ἐπισωρεύοντες. Νῦν μέντοι, Ποιήσωμεν, Ἰνα γνωρίσῃς Πατέρα, καὶ Γίδον καὶ Πνεύμα ἀγίον.

ομνι licentia homines deorum sibi turbam acervassent.

3. Ἐπειτα δέ· Καὶ ἐποίησεν δ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον· Ἰνα θεὸν ἔνα, τὰ τρία νοήσης πρόσωπα· οὐ τὰς ὑποστάσεις ἐνοποιῶν, ἀλλὰ τὴν μίαν οὐσίαν καὶ δύναμιν λογιζόμενος· καὶ μίαν δόξαν ἔγιης, μὴ μεριζόμενος περὶ τὴν προσκύνησιν, μηδὲ εἰς πολυθεῖσαν ἐμπίπτων. Οὐ γάρ εἶπεν· Ἐποίησαν οἱ θεοὶ τὸν ἀνθρώπον· ἀλλ', Ἐποίησεν δ Θεός. Εἰ γάρ καὶ ίδια μὲν ὑπόστασις Πατρός, ίδια δὲ Γίδου, καὶ ίδια, Πνεύματος ἀγίου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τρεῖς θεοί· οὐδὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐν τοῖς τρισὶν νουσυμένη οὐσιώδης θεότης. Ἡν γάρ βλέπω ἐν Πατέρι θεότητα, ταύτην καὶ ἐν Γίδῃ καὶ ἡν ἐν Γίδῃ, ταύτην καὶ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ· διότι καὶ μία ἡ ἐν τούτοις θεωρούμενη μορφὴ, καὶ ἀρχὴ ἡ αὐτὴ. Διὰ τούτο καὶ παρ' ἡμῖν μία προσκύνησις καὶ δοξολογία τοῖς τρισὶν ὡς ἐνὶ Θεῷ. Τὸ γοῦν προσίμιον τῆς θιμέτερας γενέσεως, θεολογία κατανόηται ἀληθινῇ.

4. Ποιήσωμεν ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὅμοιωσιν. Κατ' εἰκόνα μὲν Θεοῦ γεγενῆσθαι ἡμῖς, εῦδηλον ἀπὸ τῆς Γραφῆς. Πῶς δὲ τὸ, Κατ' εἰκόνα Θεοῦ, νοήσεον. Οὐδέν τι σωματικὸν καὶ γήινον ἐν νοήσεσθαι χρή· ἀποκαθάρωμεν ἑαυτῶν χαρδίαν θεωτικὴν, πρόληψιν ἀπαλίνετον, ἀμαθεῖς περὶ Θεοῦ ὄποιησθεις, δοκοία τινὲς φασιν. Εἰ κατ' εἰκόνα γάρ

A omnigena copia; bestiæ et pecora, natatilia et volatilia. *Dixit, et facta sunt*⁴. Hic, nondum est homo, et de homine habetur consilium. Non dixit, quemadmodum in omnibus reliquis, *Fiat homo*. Disce tuum pretium ad dignitatem. Non projectit ortum tuum nudo præcepto atque mandato: sed in Deo de te consilium cogitur, qua ratione præstans animal atque nobile in vitam sit producendum: *Faciamus* enim inquit. Sapiens consilium init: artifex secum cogitat. Ergo laborat artis defectu, curaque sollicita hoc agit, ut artificiosum solersque opus suum absolutum atque perfectum exacteque excultum edat, an ut tibi ostendat, esse te perfectum apud Deum? Nostī itaque duas esse personas in Deo, alteram quæ loquatur, alteram ad quam est sermo. Cur non dixit, *Facito*, sed, *Faciamus hominem*? Nimirum ut intelligas dominatum; ne, qui Patrem agnosceres, Filii ignorantia teneris; ut scires Patrem fecisse per Filium, et Filium paterna creasse voluntate; laudaresque Patrem in Filio, et Filium in Spiritu sancto. In hunc modum commune exsistis opus, ut et communis trium cultor sis et adorator; non adorationem scindens, sed copulans deitatem. Vide simplici quidem specie expositum gestas rei narrationem; sensu vero ac intelligentia, sinoeram deitatis personarum doctrinam. *Et fecit Deus hominem*⁵. *Faciamus*. Et non dixit, Et fecerunt, ne plurimum deorum erroris ansam inde arriperes. Si enim plurali numero ipsa quoque inducta fuisse creatio, Nunc enimvero, *Faciamus*, ut Patrem novem, et Filium, et Spiritum sanctum.

3. Tum vero, *Et fecit Deus hominem*; ut unum Deum ac tres personas intelligas; non qui subsistentias unitate componas, sed qui unam essentiam reputes ac potentiam: unamque habeas maiestatem, haud scissus atque divisus adorationis cultu, nihilque impingens in errorem plurium deorum. Non enim dixit, *Fecerunt* dīi hominem; sed *Fecit Deus*. Tametsi enim propria est persona Patris, propriaque Filii, ac propria Spiritus sancti, haud tamen propterea etiam tres dīi; idcirco quia in tribus eadem substantialis intelligitur deitas. Quam enim in Patre cerno deitatem, hanc et in Filio, et quam in Filio, eam et in Spiritu sancto. Quod nimirum in his quoque una intelligatur forma, idemque principium: idque in causa est, ut et a nobis una tribus adoratio ac laudatio quasi uni Deo adhibeatur. Ortus itaque nostri exordium, vera trinæ deitatis professio intelligitur.

4. *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem*. Fuisse nos coaditos ad Dei imaginem, perspicuum ex Scriptura est. At quonam modo intelligendum, quod ita dictum est: *Ad imaginem*? Nihil tibi corporeum ac terrenum in mentem **326** veniat. Rude cor nostrum atque inscitum depurgemus; in eruditam occupatam existimationem; indoctas de

⁴ Psal. cxlviii, 5. ⁵ Gen. i, 27.

(a) Εκτίσαο. Η., ἐκτίσε.

(b) Παρεισήχθη. Μς., παρεδόθη.

Deo ac illiberales opiniones ; cujusmodi quidam dicunt. Etenim si ad Dei imaginem conditi sumus, Deus nobis prorsus conformis exsistit ? nec forte desunt Deo oculi et aures ; caput, manusque et coxas, quibus fulciatur, habet ? Etenim in Scriptura dicitur Deus sedere ; pedibus praeditus esse, quibus ambulet. Haud enim vero Deus talis est. Absurdas animo ablega cogitationes. Sensum abjice a Dei abhorrentem magnitudine. Deus omni vacat figura ; simplex est, mole caret et quantitate. Noli tuo ipse animo formam in Deo cogitare. Noli Iudaice eum qui magnus est, in angustum cogere. Noli corporis Deum cogitatibus complecti : ne tuus mentis angustiis eum circumscribas. Incomprehensus est magnitudine. Cogita magnum, addeque magno amplius quam cogitaveris ; amptiusque adhuc superad infinita, unquam assequaris.

5. *Noli itaque cogitare figuram; a potentia intelligitur Deus. Non quantitatem; etenim ubique est, et supra rerum omnem universitatem modis majoribus excedit: qui nec attractari queat, nec videri, aut mente intelligi, qui nec figura coeretur, nec magnitudine circumscribatur, nec potentia mensuram habeat, non temporis concludatur angustiis, non tribus terminis finiatur. Nihil enim prorsus in Deo, cuiusmodi in nobis, aut etiam in iis quæ sola mente possunt intelligi. Quoniam igitu dixit?*

6. Agnoscamus quid Dei proprium habeamus, atque id quod est ad imaginem haud prorsus in forma corporea accipi posse. Haec quippe in corpore est oculis conspicuo : nusquam vero fiat, ut quod inaspectum est, in reoculis conspicua figuretur; at neque, ut quod corruptioni obnoxium est, ejus imago sit, quod ab omni est corruptione immune. Etenim corpus augmentum facit, diminutionem patitur, consenescit, alia ex alia qualitate deterente mutatur ; aliud in juvenute est, atque aliud in senectute ; aliud cum prospera utitur valetudine, atque aliud cum morbis jactatur ; aliud cum latetatur, aliud cum in doloribus versatur ; aliud praefidens, aliud cum metuit ; aliud in penuria, atque aliud in redundantia ac saturitate ; aliud in pace, atque aliud in bello. Alius vigilantis est color, atque aliis dormientis. Vigilans magis effloret, quo rubore perfunditur, idcirco quia calor extra progredivit ; dormientis autem confrigescit calor et in profundum contruditur ; atque id causæ est cur subpallescant, qui somno sopiti sunt. Quonam igitur modo, quod sic ex alio aliud mutat, eum referat qui ab omni immunis mutatione est? id quod nunquam consistit, nec in eodem statu manet, eum qui eodem semper modo peræque se habet? Dilabitur nobis, velut res fluxa : priusquam conspexerimus, se velocius subducit : allud ex alio appetet humanum corpus. *Ad imaginem nostram.* Quinam

Α θεοῦ γεγναμέν, σύμμορφος τάντως ἡμῖν ἔστιν δ
θεός; καὶ διθαλμοὶ τάχα περ! θεόν, καὶ ὄτα, κεφα-
λὴ, χεῖρες, ἴσχιον ἐφ' οὐ ιδρυταί; Λέγεται γάρ δ
θεός ἐν τῇ Γραφῇ καθέξεσθαι· καὶ πόδες αὐτῷ, δι'
ῶν περιπατεῖ. Οὐκοῦν τοιοῦτος δ θεός; Ἀποσκέψα-
σον (α) τῆς καρδίας φαντάσματα ἀπρεπῆ· ἔκβαλε ἀπὸ
σου διάνοικυν ἀφαρμόζουσαν τῷ μεγέθει τοῦ θεοῦ.
Ἄσχημάτιστος δ θεός, ἀπλοῦς, ἀμεγέθης, ἀποος.
Μή φαντασθῆς μορφὴν ἐπὶ θεοῦ· μή κατασμικρύνῃς
Ίουδαιῶν τὸν μέγαν· μή περιλάβῃς τὸν θεόν σωμα-
τικαῖς ἐννοίαις· μή περιγράψῃς αὐτὸν τῷ σῷ νῷ.
Ἀπεριληπτὸς ἔστι τῷ μεγέθει. Κατανόησον τὸν μέγαν,
καὶ τῷ μεγάλῳ πρόσθετος πλειόν τοῦ νεονημένου, καὶ
τῷ πλειόν τοῦ πλειόν· καὶ τὸν σεαυτοῦ λογισμὸν πει-
σον, δι τῶν ἀπεράντων οὐκ ἐφίξεται.

Β 5. Μὴ οὖν σχῆμα νοήσῃς· ἀπὸ δυναμεώς Θεός νοεῖται. Μή μέγεθος πανταχοῦ γάρ ἔστι, καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν περισσεύει. ἀνέπαφον, ἀδράτον, ἀκατανόητον· μήτε σχῆματι περιλαμβανόμενον, μήτε μεγέθει περιγραφομένον· μὴ δυνάμει ἀκμετρούμενον μὴ χρόνῳ περικλειόμενον, μὴ πέρασι τρισὶν δριζόμενον. Οὐδὲν γάρ ἔστιν δύλως περὶ Θεὸν, ὅποιον περὶ ἡμᾶς, ἢ καὶ τὰ μόνως νοητά. Ήπος οὖν ἡ Γράφη, εἴπεν ἡμᾶς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι;

6. Ἐπειγάνωμεν τί οἰκεῖον Θεοῦ ἔχομεν, καὶ διτὶ τὸ κατ' εἰκόνα πάντως οὐκ ἐν τῇ σωματικῇ μορφῇ ἐκληθῆναι δύνατόν. Ἡ μὲν γάρ ἐπὶ δρωμένου σώματος ἐν δρατῷ δὲ τὸ ἀδρατὸν οὐ σχηματίζεται· **C** αὐλαί' οὐδὲ μὲν (b) τὸ φερτόν εἴη διν τοῦ ἀρθρότου ή εἰκών. Τὸ σῶμα μὲν γάρ αὐξεται, μειοῦται, γηραῖ, ἀλλοιοῦται. Ἀλλο έστιν ἐν τῇ νεοτητί, καὶ ἄλλο ἐν γηρᾳ. ἄλλο δταν εὐεκτῇ, καὶ ἄλλο δταν ἐν πάθεσιν ή· ἄλλο εὐφραντόμενον, καὶ ἄλλο λυπούμενον· ἄλλο φαρδοῦν, καὶ ἄλλο φοβούμενον· ἄλλο ἐν ἐνδείᾳ, καὶ ἄλλο ἐν πληθυσμῃ· ἄλλο ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἄλλο ἐν μάχῃ, ἄλλο χρώμα ἐγγηγόρθος, καὶ ἄλλο καθεύδοντος· τοῦ μὲν ἔκανθει πρὸς τὸ ἐρυθρότερον, τοῦ θερμοῦ ἐπὶ τὸ ἔξω χωροῦντος· τοῦ δὲ κατέψυκται καὶ συνέσταλται, διὰ τὸ ἐπὶ τὸ βάθος τῆς θερμότητας εἰσδύεσθαι· διὸ καὶ ὑπωχρα τῶν κοιμωμένων τὰ σώματα. Πῶς οὖν δύναται τὸ ἄλλοιούμενον τῷ ἀναλλοιώτῳ τοικέναι; τὸ μηδέποτε ἀστηκὸς μηδὲ ἐπὶ ταυτοῦ μένον, τῷ δεὶ ώσπερτως καὶ κατὰ τὰ σωτὰ ἔχοντι; Ἐκφεύγει ήματς **D** διὰ τὰ βευστὰ, πρὶν θεαθῆναι διέδραμεν, ἄλλο ἐξ ἄλλου φαίνεται τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Πῶς σῶσαι δύναται τῆς ἀκινήτου φύσεως ἡ βευστὴ καὶ ἀλλοιούμενη εἰκών; τῆς ἀμύρφου, ἡ μεμορφωμένη; Πῶς οὖν ζητήσωμεν τὸ κατ' εἰκόνα; Ἐν οἷς αὐτὸς εἰπεν ἐξ ὑπογύου ή Θεός. Ἐδὲ ἐμόν τι εἴπω, μηδ προσδέξησθε· ἐὰν δὲ δεσποτικὸν, καταδέξασθε. Ποιήσωμεν ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα ήμετέραν καὶ καθ' διμοίωσιν· καὶ ἀργετώσαν τῶν λγθιών

(a) Ἀποσκεύαστ. Editi, ἀποσκεύαζον. EDIT.

(b) Μέν. Forte μῆν. EDIT.

Τίνι ἄρχεις τῶν ἰχθύων; εἰπὲ μοι· σῶματι, ή λογι· Α flat, ut immutabilis naturae fluxa sit imago, aliamque ex alia qualitatem mutans? ejus qui omnis forma exspecta existit, quae forma imbuta est? Ubinam igitur queremus, quod est ad imaginem? In iis nimirum, in quibus ipse Deus proxime **327** dixit. Si quid meum dixeris, ne recipiat; si autem quod Domini est, id vero recipite. *Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem; et præsentis piscibus.* Quoniam, quæso te, piscibus præses, iisque imperas? in corpore, an ratione? in animo posita imperii vis, an in carne?

7. Τὸ μὲν γὰρ ἀνθρώπινον σῶμα, πολλῶν ζώων ἀλλογῶν καθέστηκεν ἀσθενέστερον· καὶ οὐκ ἀν ποτε συγκριθείη πρὸς δύναμιν σάρκες ἡμετέρα τῇ τοῦ καμῆλου, ή ἐλέφαντος, ή τοῦ ἵππου, ή τοῦ βοῦς, ή ἵκαστου, ἀν δὲ εἴποις μεγάστων θηρίων. Εὐάλωτος ή σάρκες ή ἀνθρωπίνη, σαρκὶ θηρίου παραλαμβανομένη (a). Ἀλλ' ἐν τίνι τὸ ἄρχικόν; 'Ἐν τῇ τοῦ λογισμοῦ περιουσίᾳ· δοσον λείπει τῇ δυνάμει τοῦ σῶματος, τοσοῦτον περίεστι τῇ τοῦ λογισμοῦ κατασκευῇ. Καὶ γὰρ η ψυχὴ ἡμῶν, καὶ ὁ ἐν αὐτῇ νοῦς, ἀπαντα ταῦτα ἥρδιως ὑποτάπτειν δεδύνηται. Ήδεν τὰ μεγάλα **B** βάρη μετατίθησιν ἀνθρωπος; 'Ἐπινοίᾳ, ή τόνοις σωματικοῖς; 'Ωστε τὸ ἄρχικόν ἡμῖν, καὶ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' δμοίσιν θεοῦ, ἐν τῇ τοῦ λογισμοῦ κατασκευῇ θεωρητίον, οὐκ ἐν τῇ τοῦ σῶματος μορφῇ. Ήσιςμανεν ἀνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Τὸν ἔσω ἀνθρωπον λέγει, Ήσιςμανεν ἀνθρωπον. 'Αλλ' ἔρεις σύ. Διὰ τὶ οὐ λέγει ἡμῖν περὶ λογισμοῦ; Τὸν ἀνθρωπον εἴπει κατ' εἰκόνα θεοῦ· δὲ λογισμὸς, ἀνθρωπος; 'Ἄκουε τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Εἰ καὶ δὲξ ἡμῶν ἀνθρωπος φθείρεται, ἀλλ' δὲ ἔσω ἀνακαινοῦται ἡμέρᾳ καὶ ἡμέρᾳ. Πῶς οὖν δύω γνωρίσω τὸν αὐτὸν ἀνθρωπον; Ναὶ, φησίν, ἐνα τὸν φαινόμενον, καὶ ἔνα τὸν ὑπὸ τῷ φαινομένῳ κεκρυμμένον, ἀδροτον, νὸν ἔσω ἀνθρωπον, τὸν καὶ κυριώτερον καὶ ἀληθίστερον ἀνθρωπον. "Εσω τοίνυν ἔχομεν ἀνθρωπον, καὶ διπλοῖ τινές ἔσμεν· καὶ τὸ γε ἀληθὲς λεγόμενον, δτι ἐνδον ἔσμεν. 'Ἐγὼ γὰρ κατὰ τὸν ἔσω ἀνθρωπον· τὰ ἔξω οὐκ ἔγω, ἀλλὰ ἔμα· ἔγω δὲ τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς. "Ωστε τὸ τέλειον ἐν τῷ λογικῷ τῆς ψυχῆς ἔχομεν. Τὸ οὖν σῶμα, ἔμα· τὸ οὖν σῶμα, δργανον τοῦ ἀνθρώπου, ψυχῆς δργανον· ἀνθρωπος δὲ κυρίως, τὸ κατ' αὐτήν τὴν ψυχήν. Ήσιςμανεν ἀνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν· τοσοῦτοι, διώσαμεν αὐτῷ λόγου περιουσίαν, καὶ οὕτως Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων καὶ τῶν θηρίων καὶ πάντων. Οὐκ εἰπέ δε, δτι Ήσιςμανεν ἀνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ θυμούσθωσαν, καὶ ἐπιθυμεῖτωσαν, καὶ λυπεῖσθωσαν. Οὐ γὰρ τὰ πάθη εἰς τὴν τοῦ θεοῦ εἰκόνα παρεληφθή· ἀλλ' δὲ λογισμὸς τῶν πεπθῶν δεσπότης, δὲ ἄρχων πάντων τῶν σωματικῶν, καὶ ὑπεραστηκάς τῶν φαινομένων καὶ φευδομένων. Σύ δέ μοι θαύμασον τὴν περὶ σὲ τοῦ θεοῦ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς κηδεμόνιαν καὶ πρόνοιαν, δτι εὐθὺς ἐκτίσθης, καὶ ἄρχων ἐκτίσθης, καὶ διηνεκῆ ἔχεις καὶ ἀδιάδοχον τὴν ἀρχήν. 'Ἄνθρωπος γὰρ παρὰ ἀνθρώπουν ἔκουσιαν τινὰ λαμβάνων, ὡς θητὸς παρὰ θητοῦ, καὶ ως μὴ ἔχων παρὰ μὴ ἔχοντος, (ποιαν γὰρ ἔκουσιαν ψυχῆς ἔχεις ἀνθρωπος;) εἰκότας ταχὺ μάλα αὐτήν ἀποβέβληκε· σὺ δὲ παρ' αὐτοῦ ταύτην πλανεῖς τοῦ θεοῦ,

* II Cor. iv, 16.

(a) Παραλαμβανομένη. Forte, παραβαλλομένη. Edm.

A flat, ut immutabilis naturae fluxa sit imago, aliamque ex alia qualitatem mutans? ejus qui omnis forma exspecta existit, quae forma imbuta est? Ubinam igitur queremus, quod est ad imaginem? In iis nimirum, in quibus ipse Deus proxime **327** dixit. Si quid meum dixeris, ne recipiat; si autem quod Domini est, id vero recipite. *Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem; et præsentis piscibus.* Quoniam, quæso te, piscibus præses, iisque imperas? in corpore, an ratione? in animo posita imperii vis, an in carne?

7. Nam quod attinet ad corpus humanum, multarum brutarum animantium imbecillius est: nec fiat unquam, ut nostra caro, quantum ad vires, conferatur cum camelii carne aut elephantis, vel equi aut bovis seu cuiuscunque malueris majorum bestiarum. Fragilis est humana caro, si cum bestiæ carne contuleris. Enimvero, in quoniam posita vis illa imperii? In rationis copia ac præstantia. Quantum deficit corporis viribus, tanto rationis apparatus superior exsilit. Anima quippe nobis, et quæ mente prædicta est, isthæc omnia facile potuit subigere. Undenam homo ingentis molis transfert pondera? mentis acumine, an corporis robore? Itaque vis illa in nobis imperii, et quod ad Dei imaginem ac similitudinem sumus, in rationis animique structura considerari debet, non in forma corporis. *Faciamus hominem ad imaginem nostram.* De interiori homine lequitur, cum ait, *Facianus hominem.* Atenim dices, Ut quid nobis de ratione non loquitur? Hominem dixit ad Dei esse imaginem: nunquid ratio homo est? Audi Apostolum dicentem: *Licet is qui foris est, inquit, noster homo corruptur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem.* Ergo duplē agnoscam unum eumdemque hominem? Ita plane; unum conspicuum, et unum **C** sub illo conspicuo occultum, interiorum hominem oculis non conspicuum; qui et proprie magis veriusque homo est. Intus itaque habemus hominem, atque duplices quodammodo sumus; verumque est quod dicitur, esse nos interius; ego namque homo ille interior sum. Quæ foris sunt, non ego, sed mea sunt; ego autem anima compos rationis. Quapropter, quod perfectum est, in animo residet rationis compote. Corpus igitur in iis quæ mea sunt. Ergo corpus hominis instrumentum est, animæ instrumentum; homo autem proprie, ipse animus. *Faciamus hominem ad imaginem nostram;* hoo est, *Faciamus illi rationis copiam;* inque eum modum *Præsentis piscibus et bestiæ atque omnibus.* Non dixit, *Faciamus hominem ad imaginem nostram,* et iracundia feratur, cupiditate, et mæstitia agatur. Non enim perturbationes assumptæ sunt in Dei imaginem; sed ratio quæ perturbationibus herili potestate dominatur; ratio nimurum in corpore a omnia principatu pollens, et quæ oculis subjecta sunt luduntque specie excedens. Tu vero, quæso, mirare Dei in te ex ipso exordio curam ac providentiam, quod statim atque conditus es, princeps cum imperio conditus es, jugeque imperium, ac quod nullo successore abolendum sit, nactus es.

Homo namque ab homine potestatem aliquam, **A** quasi mortalis a mortali, et quasi non habens a non habente accipiens (quam enim homo in animam potestatem habet?), merito quam cito eam amittit; tu autem ab ipso Deo eam accepisti, et quae oblitterari non possit habes, non in tabulis ligneis scriptam, aut in codicillis peritulis, quae a tineis exedantur, sed in ipsa natura divinae vocis munere insculptam ac cælatam; nempe. **Præsint. 328** Ex tunc namque et in finem usque cuncta hæc humano serva facta sunt ac mancipata imperio. Ait namque: *Præsint piscibus, bestiis terræ, volatilibus cœli, pecoribus ac jumentis, reptilibus quæ reptant super terram*⁷. Non dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, et ves- scatur de omni ligno pomifero, quod habet fructum in semeptiso. Hæc enim postea, post paradisi scilicet plantationem; quo tu discas, in secundis habere quæ sunt necessaria carnis, præ iis quæ ad animalium spectant, suntque principaliora ac primo destinata.

8. Prima namque nobis unaque comes consti- **B**tuta est imperandi potestus: tum et paradisi liberalitatis cumulo adiectæ deliciæ. Animal es, homo, imperio destinatum: ut quid perturbationibus atque vitiis servis? ut quid tuam dignitatem dejicis, ac peccati servus efficeris? ut quid te diabolo captivum addicis? Creaturæ princeps creatus es, tuæque gravitatem projecisti naturæ. In gradu quodam ac magistratu sæculi hujus constitutus es: magis teneris ac debitor es, ut et animum ac rationem pariter imperio pollentem habeas, atque vitiis ac affectibus dominantem; ne risus ac ludibrium subditis exsistas, qui pro eo ac præsis atque præcellas, te subditum, et qui agaris perinde ac servus vincitus et inutilis, reputent ac intelligent. *Servus vocatus es?*⁸ Quid tibi molestiæ facit servitus corporis? Quidn' magis altum sapis ac gloriari dominatu tibi a Deo concessu, quod ratione perturbationum domina præditus es? Cum herum, cui servis, voluptatis servum videris ac libinæ, te vero temperatis esse castisque moribus, intellige esse te servum solum nomine tenus; illum contra nomine quidem heri potestate pollere, ipsa autem re obfirmatum sibi ascivisse servitutis jugum. Quandoquidem enim illum quidem fornicationis putat vitium mancipatum trahit, tu vero rationis dominatu illo superior evasisti, qui statut non ipso proprio vereque dominus sis, qui voluptate ac libidine superior sis, illeque potius servus, qui vitio a te procurato subjaceat? Ubi itaque imperii vis ac principatus, ibi Dei imago: ubi autem Dei imago, illico et homo qui ab illo formatus est.

9. *Præsint piscibus.* Primum datum est nobis **D** imperium eorum quæ procul semota sunt. Non dixit, Et præsint animalibus quæ simul educantur, sed, *Piscibus*, qui vitam in aquis degunt. Primo igitur nobis in pisces traditum est imperium, ut per ea, quæ longius dissita sunt ac aquatilia, posteriori longe ratione postmodum etiam quæ sunt viciniora complectatur, id est terrestria, et quæ

καὶ ἀνεξάλειπτον ἔχεις: οὐκ ἐν ἔνδοις γεγραμμένην, οὐδὲ ἐν πλαξὶ φθιρταῖς καὶ σητῶν δαπανήμασιν. ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ φύσει ἐγκεκολασμένην ἀπὸ τῆς πρώτης θείας φωνῆς, τῆς, Ἀρχέτωσαν. Δοῦλα γὰρ ἔκτοτε καὶ ἄχρι τέλους τὰ σύμπαντα ταῦτα τῆς ἀνθρωπίνης ἀρχῆς. Ἀρχέτωσαν γὰρ, φησί, τῶν ἰχθύων, τῶν θηρίων τῆς γῆς, τῶν πετειών τοῦ ούρανοῦ, τῶν κτηνῶν, τῶν ἔρπετῶν τῶν ἔρποντῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐκ εἶπε· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὅμοιωσιν ἡμετέραν, καὶ ἐσθιέτωσαν πᾶν ἔνδον κάρπιμον, δὲ ἔχει καρπὸν ἐν ξαυτῷ· ὕστερον γὰρ ταῦτα, μετὰ τὴν τοῦ παραδείσου φυτείαν, ἵνα σὺ διδαχθῆς, δεύτερα ἔχειν τὰ τῆς σαρκὸς ἀναγκαῖα παρὰ τὰ τῆς ψυχῆς προγούμενα.

8. Ἐπειδὴ καὶ πρῶτον ἡμῖν συνεχειροτονήθη ἡ τοῦ ἀρχείν δύναμις, ἔπειτα καὶ ἡ παραδείσου συνεπεδιψιλεύθη ἀπόλαυσις. Ἀρχικὸν εἰ ζῶν, ἀνθρωπε, καὶ τί δουλεύεις τοῖς πάθεσι; τί σεαυτοῦ τὸ ἀξιωμα καταβάλλεις, καὶ δοῦλος γίνη τῆς ἀμφτίλας; διὰ τὸ σεαυτὸν ποιεῖς αἰχμάλωτον τοῦ διαβόλου; Ἀρχων κτίσεως ἐχειροτονήθης, καὶ ἀπέρριψας σεμνότητα τῆς σεαυτοῦ φύσεως. Ἐν ἀρχῇ τινι τέταφαι κοσμικῇ; ἔστι σοι πλέον δί' ὀφειλῆς, τὸ καὶ τὸν λογισμὸν ὅμοιως ἔχειν συνάρχοντα, καὶ κρατοῦντα τῶν παθῶν. ἵνα μὴ γέλως εἴης τοῖς ἀρχομένοις, καὶ ἐμπαγμὸς, ἀντὶ ἀρχοντος καὶ ὑπερέχοντος, ὑποκείμενον καὶ ἀγόμενον ἵστα καὶ δούλῳ δεσμῷ καὶ ἀγρήστῳ κατανοῦσί σε. Δοῦλος ἐκλήθης; τί σε λυπεῖ ἡ δουλεία τοῦ σώματος; διὰ τὸ οὐ μέγα φρονεῖς τῇ δεσποτείᾳ τῇ παρὰ Θεοῦ σοι διδομένῃ, διὰ λογισμὸν ἔχεις παθῶν δεσπότην; Ὁταν ἕδρες τὸν δεσπότην σου δοῦλον ὅντα τῆς ἡδονῆς. σεαυτὸν δὲ σώφρονα, γίνωσκε δτὶ σὺ μὲν εἰ δοῦλος δνόματι μόνον. ἐκεῖνος δὲ δνόματι μόνον (α) ἔχει τὴν δεσποτείαν, ἔργῳ δὲ βεβαιούμενην ἐπεσπάστο τὴν δουλείαν. Ὁπότε γὰρ ἐκεῖνον μὲν τὸ τῆς πορνείας πάθος τυχὸν ἔλκει καταδουλῶσαν, σὺ δὲ τούτου διὰ τὴν τοῦ λογισμοῦ κυριότητα ὑπερανέστηκας, πῶς οὐχὶ δεσπότης μὲν κυρίως εἴης αὐτὸς, δ τῆς ἡδονῆς ὑπερκείμενος ἐκεῖνος δὲ μᾶλλον δοῦλος, δ ὑποκείμενος τῷ δπὸ τοῦ πατουμένῳ πάθει; Ὁπου γοῦν ἡ τοῦ ἀρχείν δύναμις, ἐκεῖ ἡ τοῦ Θεοῦ εἰκών· δπου δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ εἰκών, ἐκεῖ δὲ ἡ τοῦ πεπλασμένος ἀνθρωπος.

9. Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων. Πρῶτον ἡμῖν τῶν ἀπφικισμένων ἡ ἀρχὴ ἐδοθη. Οὐκ εἶπεν, Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν συντρόφων ζῶν, ἀλλὰ, Τῶν ἰχθύων. ἔνυδρος γὰρ αὐτῶν ἡ διαίτα. Τῶν οὖν ἰχθύων ἐδόθη ἡμῖν ἡ ἀρχὴ πρῶτον, ἵνα, διὰ τῶν πορφοτέρω καὶ ἐνύδρων, πολλῷ μᾶλλον καὶ τὰ πλησιαίτερα ὕστερον συμπεριλαβῃ, ἤγουν τὰ χερσαῖα καὶ σύντροφα. Πῶς οὖν τῶν ἰχθύων δοκούμεν ἀρχεῖν, οἱ μὴ διά-

⁷ Gen. i, 26. I Cor. vii, 21.

⁸ (a) Μόνον. Ms., μόνῳ.

γοντες σὺν αὐτοῖς; Εἴ που θρυνως σαυτὸν ἐν λίμνῃ ποτὲ καταφανέντα, ἔβλεψάς τε πᾶς ἡ σκιά σου μόνη πάντα τὰ ἐνδιαιτώμενα ταῦτη ἰχθύδια διεπόγενεν, ἐπέγνως δὲ πάντας ταχὺ τὸ τῆς ἀρχῆς. Τίς γὰρ οὖτα δεσπότης οἰκίας, θορυβουμένου τοῦ οἴκου, ἀθρόως ἐπιστάς, ἡσυχίαν ἐποίησε, καὶ πάντα μετέβαλεν εἰς εὐκοσμίαν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κρατοῦντος, ὡς πᾶσα ἡ ἐνυδρος κτίσις, ἐπιφάνεντος ἐνδές ἀνθρώπου, μεταβάλλει τὸ σχῆμα; Οὐκέτι τὴν ἐλευθέραν ἔχει διαγωγήν οὐ τολμᾷ ἐπινήξασθαι τοῖς νώτοις τῆς θαλάσσης ἢ τῆς λιμνῆς.

10. Ο δελφίς, δταν πλησίον ἀνθρωπον δντα θεστηται, καίτοι αὐτὸς διὸ δ βασιλικώτατος τῶν ἰχθύων, αἰδεῖται οἰονεὶ, καὶ οὐκέτι κινεῖται, οὐδὲ ὡς ἔθος ἀλλεται. Δελφὶς τῶν νηκτῶν δ βασιλικώτατος αἰδεῖται· οὖτας ἐδόθη τῷ ἀνθρώπῳ ἢ κατὰ τῶν νηκτῶν ἀρχῇ. Ὅταν δὲ ἴδης σαυτοῦ τὸν λογισμὸν διὰ πάντων διήκοντα καὶ πάντων ταῖς τέχναις κρατοῦντα, πῶς οὐδὲ τῶν κητῶν τῶν μεγάλων ἄρχεις;

11. Εἰδον ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην, δτι ποιοῦσιν ἀγκιστρῶν τινῶν κατασκευὴν, καὶ τούτοις ἐπιβάλλοντες δελεάσματα σύμμετρα τῷ μεγέθει τῶν καταπινόντων κητῶν· εἰτα τῶν ἄκρων ἐκείνων τῶν σχοινίων, διὸ ἀπήρτηται τὰ ἄγκιστρα κατὰ τὸ ἕπερον πέρας, δισκοὺς πνεύματι διατείνοντες, καὶ ἐκδισαντες τῶν ἄκρων ἐκείνων, μετεώρους ἀφιέσιν ἐπὶ τοῦ πελάγους. Ἐνεχθέντα τοινυ τὰ ἄγρια κήτη τοῖς δελεάσμασι, καὶ τὰ ἄγκιστρα ἐνδον ἐκατῶν δεξάμενα, σύρει μὲν τοὺς ἀσκοὺς εἰς τὸ βάθος· ἡ δὲ τῶν ἀσκῶν φύσις ἀνωφερῆς οὔσα, πάλιν ἀνθέλκει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ ἐμπεπαρμένα τῇ ἴδιᾳ τροφῇ ἄνω καὶ κάτω μειμάσσεται, καὶ ἀλύνοντα τοὺς βυθούς διερευνᾶται, πελάγη πελαγῶν ἀμειβεῖ· καὶ τὸν πολὺν πόνον ἀπρόσκοτον ἔχον, τελευταῖον βραχεῖ τῷ ἀγκιστρῷ, τὸ μέγα καὶ ἀτρυτὸν θηρὸν ἀλώσιμον γίνεται, τῷ πόνῳ δαμασθὲν, τῷ λιμῷ καταπονθὲν, καὶ νεκρὸν μετὰ τῶν ἀσκῶν συρόμενον, θήραμα γίνεται· τῷ θηρατῇ· τῷ μικρῷ, τῷ μέγα· τῷ ἀνθενεῖ, τῷ ἄμαγον τὴν ἰσχύν· διὰ τοῦτο; δτι τοῦ λογισμοῦ περιουσίᾳ δόναμεν τοῦ ἄρχειν λαδῶν δ ἀνθρωπος, ὡς κακοὺς δραπέτας πρὸς εὐπειθείαν ἔγει τοὺς ἀπειθεστάτους· καὶ τοὺς μὴ δυναμένους δι' ἡμερότητος προσαχθῆναι, τούτους διὰ τῆς ἀνάγκης καταδουλοῦται. Οὐτῶς παντεχοῦ ἡ τοῦ ἄρχειν δύναμις παρὰ τοῦ κτίσαντος ἀγγινομένη τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει. Ἐντεῦθεν ξιφίαι, καὶ ζύγειαι, καὶ φάλαιναι, καὶ πρόνεις, καὶ βόες, καὶ πάντα ἐκεῖνα τὰ φοιβερὰ τῶν κητῶν δύναματα ὑποχείρια γέγονε τῷ ἀνθρώπῳ.

12. Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς. Οὐδὲ δρῆς τὸν λέοντα τὸν βαρύν, τὸν βρυχητικὸν, οὐ καὶ τὸ δύνομα ἀφρότον τῇ ἀκοῇ, καὶ δι βρυγμὸς ὀπότρομον ποιεῖ τὴν γῆν; φ (α) τίνι ἔστιν οὖτες φορητὸν, ὥστε δρυμὴν αὐτοῦ διομεῖναι; Οὐδὲν τῶν ἀλόγων καὶ μεγίστων ζώων τοσαῦτη πέποιθε δυνάμεως περιουσίᾳ, ὥστε ἀντιστῆναι δρυμωμένῳ λέοντι. Ἀλλ' δμως ἐκείνον δρῆς ἐν μικρῷ ζώγρῳ κατακεκλεισμένον. Τίς δι καθείρξεις

(α) Φ. Forte, δ scilicet θηρίον vel δνομα. Εδίτ.

A una nobiscum vitam agunt et educantur. Qua itaque ratione videmur piscibus imperio præesse, qui vitam cum eis non agamus? Si quando te ipsum in palude animadvertisisti conspicuum, atque vidisti, quemadmodum sola tua umbra pisciculis cunctis in ea degentibus terrorem injecit, cito prorsus imperii vim agnovisti. Quis enim ita paterfamilias, turbata domo, dèrepente æstans, sedata turba silentium fecit, cunctaque dominantis potentia in ordinem redegit, quomodo natatilium genus omne ad unius hominis aspectum, gestum mutat atque genium? Non amplius degit libere; nec per maris lacusve summas undas audet natare.

329 10. Delphinus, ubi hominem se prope conspexerit, tametsi inter natatilia ac pisces regali maxime pollet genio atque indole, velut veretur ac timet; nec ultra movetur, neque ut assolet, salit ac tripudiat. Sic datus homini in ea quæ in aquis degunt, principatus est. Cum itaque rationem tuam animumque omnia pervadentem, cunctisque artium vi dominantem videris; quomodo non etiam magnorum cetorum imperio potiris?

11. Vidi ergo subtile hominum inventum, qui hamis ad cetos capiendos confectis, atque esca pro ratione magnitudinis eorum qui deglutiant, adjecta summis funibus quibus hamis suspensi sunt, utres ex altera parte vento plenos alligant, eosque pensiles super mare jactant. Investi itaque in escam feri ceti, exque ea hausti hamis, utres quidem in profundum trahunt: verum cum ea utres indole sint ut sursum tendant, ad summam rursus superficiem retrahunt: confixique cum sua esse ceti, sus deque percuti motu concitantur, doloreque ac æstu profunda scrutantur; alia ex aliis mutantes æquora: frustraque conatu ac labore impenso, ad extremum brevi hamo grandis ac indomabilis bestia capta in manus venit; labore edomita, fame confecta, et quæ una cum utribus trahatur mortua, venantis præda effecta; ejus qui pusillus sit, præmagna; ejus qui imbecillis, immenso robore vique prædita. Quid ita? Quod nimirum rationis præstantia atque copia, imperio regendi facultate accepta, tanquam mancipia quædam procacissimos ad obedientiam per vim revocat; ut qui lenitate adduci nequiverant, ii necessitate servitute premantur. Sic imperii vis a Creatore homini indita, ubique etiæ competit. Hincque adeo sit, ut et xiphis seu gladii, et zygenæ, et balænæ, et serræ, et vituli marini, et reliqua terribiliacetorum generahomini subjectasint.

12. Et præsint piscibus maris, et bestiis terræ. Nunquid non gravem leonem, rugientem feram conspicis, cuius et nomen auditu importabile, rugitusque pavore terram succulit? eequod tandem est robur, ut ejus sustinere impetum possit? Nulla enim brutarum animantium, et quæ prægrandimole corporis sint, tanta virium copia confudit, ut leonis obsistere impetui possit. Attamen illum in parvo vivario inclusum vides. Quisnam carcere con-

strinxit? quis exiguum carcerem grandi bestiā excoxitavit? quis raros caveā ligneā cancellos inclusā ferā exstruxit, quo respiraret, ne suo ipsa anhelitu suffocaretur, sed libere animam duceret, secureque ageret? quis? Nunquid non homo, qui bestiarum sēvissimas sibi ludum facit?

13. Nunquid non pantheras deludit, cum charta, in hominis effigiem efficta e superiori loco objecta, chartam panthera discerpit, atque homo infra positus, bestiā dementiam prōno risu excoxit? Nunquid non homo rationis copia cunctis superior exsistit? Quonam id modo? Dicam tibi de volucribus haud quidem in aera corpore descendere hominem: nam neque alis præditus est: mentis tamen potentia, una cum eis volatum contendit. Nihil est quod hominis rationem animumque detineat. Quæ in profundo sunt, rimatur; quæ super terram, venatu **330** capit; quæ in aere, pernitate majori antevertit, detractaque solo devehit.

14. Vidisti aliquando in summo arboris ramo insidentem voluorem, subtus in terra versantes homines deridentem; ut quæ alarum freta perniciitate sit? Videas nihilominus hic quoque hanc a puerō ludo capi. Calamos enim calumis subjicit, summosque eo visco illinit: ac tum per ramos ac folia ita furtim disponit ac locat, ut viscum non appareat, vagumque ac sublimem volucris fallat obtutum. Levi attactu per aera volantem aviculam tenuit: quæ per æthera feratur, volucrem visco devinxit. Nam humi quidem jaceth homo; humi vero ejus et manus et pedes; ejus enimvero mens atque animus una cum volucribus in sublime ascendit, ac qua pollet artis industria, pervia illi flunt cœlestia et quæ sub manu veniant ac capiantur, quæ sunt alis prædicta. Tum enim retia tenduntur volucribus, tum sagittarii volantes assequuntur, ac quæ sunt gulosiores, escarum illecebra præda cedunt.

15. Num et aquilam nunquam vidisti vehementi impetu prædæ illapseam plagis humi confestim irritari? Ac quæ volut alta petebat, hominis astu objecta esca, in terram detruditur ac tenetus. Omnia quippe sub hominis manu a Deo posita sunt. Et implevit orbem, et hominem principatus expertem non fecit. Ne dixeris: Quæ in aere feruntur, quomodo mea sunt? Nam et illa rationis ope tibi subjecta ac obnoxia flunt.

16. *Et reptilibus, quæ reptant super terram.* Vides ubi situm sit, quod ad Dei imaginem conditus es? In eo nimirum quod principatu polles, inque animi parte intelligentiæ ac utente ratione. *Et fecit Deus hominem.* Quid igitur est homo? Ex iis quæ legimus, et ex iis quæ audivimus, hominem deſiniemus. Nihil enim jam opus est ut alienas definitiones mutuemur, neque ut ab externa vanitate petita in veritatis cogitatum sensumque inducamus. Homo est opus Dei, ratione prædictum, ad creantis imaginem conditum.

(a) Verba, τῷ ἐγκεκλεισμένῳ usque ad καὶ ἀναπνοὴν in editione Garnerii ob homoseleuton omissa, ex Combelisii *Basilio recensito* restituimus. Edit.

αὐτὸν; τίς δὲ τὸ μικρὸν δεσμωτήριον τῷ μεγάλῳ ζῷῳ ἐπινοήσας; τίς δὲ τῇ ἀραιότητι τῶν στημόνων ἐκείνων τῶν ἔνδινων τὴν ἀναπνοὴν τῷ ἐγκεκλεισμένῳ (a) θηρίῳ παρασκευάσας, ὡς μὴ ἀποκνίξαι αὐτὸδ τῷ ίδιῳ ἀσθματι, ἀλλὰ καὶ ἀναπνοὴν ἀλευθέριον αὐτῷ δοὺς, καὶ τὴν ἀσφάλειαν διοικησάμενος; Τίς; οὐχὶ ἀνθρωπὸς παίγνια ποιεῖται τῶν θηρίων τὰ χαλεπώτατα;

13. Οὐκ ἀποπαῖξε τῶν παρδάλεων, ὅταν ὑπετείνη χάρτην εἰς ἀνθρωπὸν ἐσχηματισμένον καὶ τὴν μὲν τὸν χάρτην ἐσπάραξεν, δὲ δὲ ἀνθρωπὸς κάτω κείμενος τῆς ἀνοιας. τοῦ θηρίου κατεγέλασεν; Οὐ περιουσίᾳ τοῦ λογισμοῦ πάντων κρατεῖ δὲ ἀνθρωπὸς; πῶς; Εἴπω σοι περὶ τῶν πετομένων, δτι οὐκ ἀναβαλνεὶ μὲν ὁ ἀνθρωπὸς εἰς τὸν ἀέρα σώματι οὐ γὰρ ἔχει πτερά· συμπαρίπτεται δὲ τοῖς πτηνοῖς τῇ τοῦ νοῦ δυνάμει. Οὐδὲν κατέχει τὸν τοῦ ἀνθρώπου λογισμὸν· τὰ ἐν βυθῷ διερευνᾶται, τὰ ὑπὲρ γῆς θηράται, τὰ ἐν τῷ ἀέρι προκαταλαμβάνει, καὶ εἰς γῆν κατασπάσας, ἀποκομίζει.

14. Εἰδές ποτε ἐπ' ἄκρου κλάδου καθεζόμενον ὄρνεον καταγελῶν τῶν κάτω περὶ τὴν γῆν στρεφομένων ἀνθρώπων, ἐν τῷ πεποιθένται τῇ κουφότητι τοῦ πτεροῦ; 'Ἄλλ' δμως ἔστιν πάλιν κάνταῦθα ἰδεῖν παῖδας ἀδιλεσχοῦντα, καλάμους καλάμοις ὑποβάλλοντα, καὶ κατὰ τῶν ἄκρων τῶν καλάμων ἕδη προσαρτήσαντα· εἴτα λανθανόντως διὰ τῶν κλάδων καὶ τῶν φύλλων κλέψαντα τοῦ ἑσυ τὴν παρουσίαν, καὶ ἀπομετεωρίζμενον τὸ ὅμμα τοῦ ὄρνεου. Μικρῷ προσφύσει ἐκράτησε τὸ ἀεροποροῦν· τὸ διὰ τοῦ αἰθέρος φερόμενον πτηνόν, δέσμιον ἔχει γάγε. Κάτω μὲν γὰρ κεῖται δὲ ἀνθρωπὸς, κάτω δὲ καὶ τῷ χειρὶ αὐτοῦ καὶ τῷ πόδε· ἀλλ' ἡ διάνοια τούτου συναναβαίνει εἰς ὄψος τοῖς πτηνοῖς, καὶ διὰ τῆς τέχνης ἐφικτὰ τούτῳ γίνεται τὰ οὐράνια, καὶ τὰ πτερωτὰ, ἀλωτά. Δικτυά τε γὰρ ἴσταται τοῖς πτηνοῖς, καὶ τοξόται τῶν πετομένων καταστοχάζονται, καὶ δελεέσμασι βρωμάτων θηρῶνται τὰ λαμαργότερα.

15. Οὐκ εἰδές ποτε καὶ ἀετὸν λάέρως μὲν ἐμπεσόντα τῷ θηράματι, τάχος δὲ περιπαρέντα ταῖς κάτω πάγαις; Οὐτως τὸ ὄφηλὸν κάτω γίνεται τοῖς ἀνθρώποις δελεέσμασιν καθελκυσθέν. Ημέτη γὰρ ὅπδ τὴν χειρα ἔχαγε τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τὴν κτίσιν ἐκλήρωσε, καὶ τὸν ἀνθρωπὸν ἄμοιρον τῆς δεσποτείας οὐκ ἐποίησε. Μὴ εἴποις· Τὰ ἐν τῷ ἀέρι φερόμενα, πῶς ἐμοὶ διαφέρει; ἐπεὶ κάκείνα διὰ τοῦ λογισμοῦ σοι δυποχείρια γίνεται.

16. Καὶ τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. 'Ορᾶς ποὺ ἔχεις τὸ κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι θεοῦ; κατὰ τὸ ἀρχικὸν δηλαδή, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς νοερὸν τε καὶ λογικόν. Καὶ ἐποίησεν δὲ θεὸς τὸν ἀνθρωπὸν. Τι οὖν ἔστιν ἀνθρωπὸς, ἐξ ὧν ἀνέγνωμεν, καὶ ἐξ ὧν ἡκούσαμεν, δρισδμεθα. Οὐκέτι γὰρ χρέα δανείζεσθαι δρους ἀλλοτρίους, οὐδὲ τὰ ἐκ τῆς ματαιότητος ἐπεισάγειν τῷ λογισμῷ τῆς ἀληθείας. 'Ανθρωπὸς ἔστιν ποίημα θεοῦ λογικὸν, κατ' εἰκόνα γενόμενον τοῦ κτίσαντος αὐτὸν. Εἰ τι λείπει τῷ

λόγῳ τούτῳ, οἱ πολλὰ προσαντλώσαντες τῇ ἀναλήψῃ: Τῆς φθειρομένης σοφίας ἐπισκεψήσαν. Ἡμεῖς δὲ τοῦ πρόσωποῦ ἔχωμεθα. Καὶ τὸν θεοῦ γέγονεν ἄνθρωπος.

17. Καὶ εὐλόγησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ εἶπεν· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Αὕτη καὶ ἡ ἰχθύων εὐλογία. Καὶ εἶπεν ὁ θεός. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωῶν, καὶ ἐγένετο οὐτως. Εἶτα· Καὶ εἶπεν ὁ θεός. Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὰ ὕδατα. Τὶ οὖν περισσόν; Ἀναγκαῖς καὶ τὰ κοινά σοι ταῦτα ἔχαρσατο, καὶ τὰ ἔδιά σε ἀναμένει. Αὐξάνη γάρ ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα. ἀπὸ μηροῦ τοῦ πρώτου ταῖς κατ' ὀλίγον προσθήκαις ἐπὶ τελείωσιν ἔρχη. Οὕτω καὶ ἡποιοί καὶ κύνες, οὕτω καὶ δετοί καὶ κύκνοι, καὶ πάντα ἄπειρ (α) ἀνεῖποις, διὰ μικρᾶς τῆς πρώτης κυήσεως τῇ κατ' ὀλίγον προσθήκη τὸ τέλειον τῆς αὐξήσεως ἀπολαβόντα, πάλιν διὰ τῆς μειώσεως πρὸ τὸ ἔλαστρον ὀποστρέψει. Ἄ τοινυν κοινὰ τῆς φύσεως ἦν, καὶ ἡμῖν ἔδωρήστο. Αὐξάνεσθε· τουτόστι, τρέφεσθε· μικροὶ γεννώμενοι μεγάλοι γίνεσθε, καὶ πέρας ἔστω τῆς αὐξήσεως. Οὐ γάρ ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστρέψῃ τρεφόμεθα, καὶ λαρούντες ἡμᾶς μεθηλικώσις ἐπὶ τὴν δευτέραν ἔνδομάδα τῶν ἔτῶν, οὐδη̄ διελομένη δμοίως ἐν παντὶ μέρει τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας καθ' ἔνδομάδας μεθηλικούσθωται.

18. Ή πρώτη ἔνδομάδα τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἔχει. Ὁρους τῆς παιδικῆς ἡλικίας φανεροῖ ἡ τῶν ὀδόντων ἐκβολή· οἱ μὲν ἐπεσον, οἱ δὲ ἀνεφύσαν. Δευτέραν ἔλαβε ἔρχην αὐξήσις ἔως τέλους τῆς τεσσαρεσκαδεκάτης. Ή δευτέρα λοιπὸν, ἡ τῶν παίδων πρώτον μὲν γάρ παιδίον, εἶτα παῖς, εἶτα ἔφηδος ἀπὸ τεσσαρεσκαδεκαετούς (β). ἐντυθα οἱ δροὶ τῆς τρίτης αὐξήσεως. Εἶτα ἀνήρ. Αὐξάνεσθε οὖν. Οὐκ ἐὰν γίνη ἐκτὸν ἐνῶν ἀπὸ πρώτου μέχρι τοῦ ἐκτοστοῦ αὐξήσιν ἐπιδέχῃ· ἀλλὰ τούτῳ τὸ, Αὐξάνεσθε, ἐν βῆμα σοφῶς λεχθὲν, προνοητικῶς οἰκονομεῖται· αὐξάνεσθε μέχρι τινός. Κατὰ τὴν πρώτην σύστασιν τὴν καρδιὴν ἀπεβούσαν ἐν τῇ μητρὶ, κατεβλήθησαν καὶ οἱ λόγοι τῆς αὐξήσεως· ἀλλ' οὐ τὸ μετὰ ταῦτα νεώτερον τὸ τῆς ἡλικίας χάρισμα ἐπιγίνεται, ἀλλ' οἱ μητραι καταβούσαι συγκατεβεβλημένας ἔχουσι τὰς πρὸς τὸ αὐξάνεσθαι ἐπιτιθείστας. Ἐπεσον οἱ ὀδόντες; ἔγνωμεν δει τὸ γένεθλη τόσον μέτρον· τριετὲς τὸ παιδίον ἐμέτρησεν ὁ πατήρ· οἶδεν δει τὸ διπλάσιον τούτου μήθεος ἀπολήψεις· ἐκεῖ λοιπὸν ἡ θερμότης πλείων, ἡ διπλασίας τοῦ σώματος ἀραιοτέρα, ἡ ὑγρότης ἐπιλείπει, κραταιούται τὰ μέλη· ἰσχυροτέρων ἐφάπτεται ἔργων, οἷον οἱ τῶν ἐφηλίκων εἰσι, οὕπω μὲν τὸ τέλειον ἔχοντες· νεοπτηγής γάρ αὐτῶν ἡ σάρξ ἔτι· καὶ πρὸς πόνους καρτερικούς ἀνεπιτηδεία. Τὸ μὲν κοῦφον καὶ εὐκίνητον ἀπέλασε λοιπὸν τὸ ζῶον· ἐν δὲ

^α Οεп. 1, 28. ^β Ibid. 20, 22.

(α) Ἀπερ Μ.Β., δεα. (β) Τεσσαρεσκαδεκαετούς. Editi, Τεσσαρεσκαδεκαετούς. Edit.

A Si quid in hac definitione desit, considerent il, qui multum in studiis sapientia caducæ operæ posuerunt: nos vero ulterius progrediamur. Ad imaginem Dei factus est homo.

17. Et benedixit Deus hominem; et ait: Crescite et multiplicamini, et replete terram⁹. Hæc et piscoium benedictio est. Et dixit Deus: Producant aquæ reptilia animarum viventium: et factum est ita. Et ait Deus: Crescite et multiplicamini, et replete aquas¹⁰. Quid igitur homini amplius? Necessario hæc quoque communia tibi tribuit; teque manent quæ sunt propria. Crescis enim ut et reliqua animalia, et paulatim per incrementa ex parva ad justam perfectamque magnitudinem pervenis. Sic et equi et canes; sic et aquilæ et cygni, et quæcunque dixeris reliqua animalia, a primo exiguo partu paulatim per assiduas accessiones ad absolutum pervenient augmentum; rursumque paulatim minori mole contrahuntur. Quæ igitur naturæ communia sunt, hæc et nobis elargitus est. Crescite: id est, enutrimini; et cum parvi nascamini, justa statura magnique evadite; atque augmenti sit terminus. Neque enim quoniam primo septennio ~~331~~ ita nutrimur, atque vertimur, ut altero septennio in aliam ætatem immutamur: sic in omni vita per septennia de ætate in ætatem commutari debemus.

18. Primum septennium infantilem ætatem continet. Infantilis fines ætatis manifestat dentium ejecatio; cum in locum eorum qui ceciderunt, alii fuerint enati. Alterum rursus augmentum sumit principium, ad finem usque anni quartidecimi. Hæc altera jam ætas, quæ est puerorum. Primum enim infans est; tum puer, exinde pubes, ab anno quarto-decimo. Hic tertii augmenti finis: ac deinde vir. Crescitis ergo. Non si centum annorum vixeris, a primo ad centesimum usque annum, augmentum susceperis: sed una illa vox, Crescite, sapienti dicta consilio, res providentia disponit. Ad certum usque terminum crescite. Pro ratione primæ illius in utero constitutionis, jacte fundamento sunt etiam augmenti rationes. Non enim quod postea accedit recentius est statura munus; sed materna fetus ab alvo, una quoque ad augmentum idonea, rata semina tulit. Dentes ceciderunt: scimus tantum augmenti accessisse. Triennum infantem ad mensus est parens; novit foro ut duplo majorem hac D quantitatem recipiat, cum fuerit ætatis perfectæ. Quanta enim trienniæ statura hominis visatur, duplo auctior erit cum jam augmentum expleverit. Hic humanæ modus naturæ est, in finem usque. A primo septennio ad secundum transit. Ibi jam exuberat calor: rarior corporis constitutio est, deficit humiditas, roborantur membra, fortiora aggrediuntur opera, cuiusmodi puberum, qui nondum perfecti sunt. Est enim illis recens compacta caro, et ad robustos labores minus idonea. Levitatem duntaxat et agilitatem animal jam recepit. In tertio

deinceps septennio, una quoque perfectum augmentum nanciscitur: nec jam amplius, tertio expleto septennio corpus altiore statura surrigitur. Postquam vero natura a laboribus augendi in altum respiraverit: jam in latum incipit augmentum traducere, ædificiique suis fastigium, tanquam fundamentis substratis fulcire, crassaque in orbem adjicere pergit, atque in eum modum membra corporis roborare atque formare, et in robustiorem statum perducere. Agit hæc quotidie natura imprætermisso suo ipsa ordine, sed cuius, ex præcepto Dominico erigo est; ac tunc prolatum, per omnem in finem usque perpetuo creaturam grassatur: *Crescite, et multiplicamini. Crescite*, inquit, ne in uno natura definiatur. *Multiplicamini*, ne ad usum duntaxat, sed et ad plures genus excurrat. Unde et adjecit: *Et replete terram. Replete* vero, non habitatione; sic enim falsus esset sermo, quandoquidem etiam nunc magnam terræ pariem, quæ non habitetur, videmus: verum *Replete*. Potestatem, inquit, dominandi terræ nobis tribuit. Quod enim dictum est, *Replete terram*, in habitatione locum non habet; nam neque solis ardoribus exustam, atque incultam, sive gelu rigidam inviamque ac inaccessam. Nunquid hanc quoque homines habitant, et implent terram? Sed ea ratione terræ replendæ arbitros fecit, et replemus per rationem, quod sciamus quanta sit ejus pars inhabitalis solisque ardoribus exusta: quod neverimus quanta ejus borealis plaga, ex ~~332~~ frigoris exsuperrantia inculta est nulliusque frugis. Nunquid non terram replevimus? nunquid non delecto quod usui esset, quidquid parum commodum ad humanam vitam transigendam rejecimus? Quamobrem quod ita dictum est, *Replete*, rei nos arbitros fecit. Non quia universæ usum non habemus, non ejus quanta est, domini constituti sumus. Neque enim tu, contempto tritico, idcirco non ejus omnis dominus es quod in tritico aliud edule, aliud quod in escam cedere nequeat offendis, et abjicis; ac rorupulos quidem ac lapides projicis ut inutiles, ac si quid aliud commistum est quod ad usum minime idoneum sit, glumaque exsufflata atque palea, ac secreto lolio, quidquid ad vita sustentationem purum est, id deligis.

19. Sic itaque etiam terra, partim ad habitandum nobis concessa idonea est; partim ad colendos agros necessaria; partim ad quadrupedum atque pecorum pascua dimissa; aliaque secundum alium quemdam usum, tibi vita rationibus tenuis opportunum, deque illa quæ libet, et ut libet, disponis; idcirco nimirum, quod Dominus suus te creaturæ dominum constituit. Licit itaque mihi quæ velim disponere, quippe qui dominus creatus sim, ipsius qui me creavit Domini munere. *Et implete terram. Et præsides piscibus maris, et volatiliibus caeli, et bestiis terræ*¹¹. Hæc jam ejus, quod est, *Replete terram*, benedictio; hæc sancta lex: hæc no-

A τρίτη λοιπὸν ἑδομάδι καὶ τὸ τέλειον τῆς αὐξήσεως συναπολαμβάνει· ἔτι δὲ καὶ εἰς μῆκος ἡ διανάστασις τοῦ σώματος οὐκ ἐπιγίνεται μετὰ τὴν τρίτην ἑδομάδα. Ἐπειδὴν δὲ ἀναπνεύσῃ ἡ φύσις τῶν καμάτων τῆς ἐπὶ τὸ ἄνω αὐξήσεως, ἀρχεται λοιπὸν εἰς τὰ πλάτην διαβιβάζειν τὴν αὔξησιν, καὶ οἰονεὶ περιθεμελιοῦν τὰ διφωθέντα, καὶ πάχη αὐτοῖς περιτιθένται, καὶ οὕτω στερεοῦν καὶ κρατέντιν τοῦ σώματος τὸ μέλη, καὶ εἰς τὸ ῥωμαλεώτερον ἀποκαθίσταν. Ταῦτα ποιεῖ μὲν ἐκάστοτε ἡ φύσις ἀπαραλείπτως κατὰ τὴν ἀσυτῆς ἀκόλουθιαν· ἐγένετο δὲ ἐξ ἀρχῆς προστάγματι δεσποτικῷ, καὶ τότε λαληθὲν, διὰ πάσης ἀεὶ τῆς κτίσεως μέχρι τέλους χωρεῖ. Αὔξανεσθε καὶ πληθύνεσθε. Αὔξανεσθε γάρ, φησι, Ἰνα μὴ ἀτελὲς διαμεινὴ τὸ ποιῆμα πληθύνεσθε, Ἰνα μὴ εἰς ἔνα, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλοὺς διαδράμητ τὸ γένος. Διὸ καὶ ἐπιγίγαγε· Καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Πληρώσατε δὲ, οὐ τὴν κατοικήσει· οὔτω γάρ ἔσται δὲ λόγος διεψευσμένος, ἐπειδὴ ἄχρι τοῦ νῦν ὀρῶμεν πολλὴν γῆν διοίκητον, ἀλλὰ, Πληρώσατε τὴν ἔκουσταν, φησι, τοῦ κυριεύειν τὴν γῆν δέδωκεν ἡμῖν. Τὸ γάρ, Πληρώσατε τὴν γῆν, ἐπὶ τῆς κατοικήσεως χώραν οὐκ ἔχει· ἐπειδὴ οὐδὲ τὴν διακεκαυμένην καὶ ἀγεωργητὸν, ἡ τὴν κατεψυγμένην καὶ ἄδατον· καὶ οὐχὶ ταύτην οἱ ἀνθρώποι κατοικοῦσι καὶ πληροῦσι τὴν γῆν. Ἐλλὰ κυρίους ἡμᾶς ἐποίησε πληροῦν, καὶ πληροῦμεν ἐκείνην τῷ λογισμῷ, τῷ εἰδέναι ἡμᾶς πόσον μέτρον τῆς διοίκητου καὶ διακεκαυμένης γῆς. Ὄταν ἴδωμεν (a) πόσον τὸ κλίμα τὸ βόρειον, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν φύξιν ἀγεωργητὸν ἔστι καὶ ἄχρηστον, οὐχὶ ἐπληρώσαμεν τὴν γῆν; οὐ τὸ χρήσιμον ἐκλεξάμενοι, τὸ δύσον ἄχρηστον εἰς διαγωγὴν ἀνθρώποις ἀπεπεμψάμεθα; Ὅτε τὸ, Πληρώσατε τὴν γῆν, κυρίους ἡμᾶς ἐποίησεν. Οὐκ ἐπειδὴ πάσης νῦν ἔχομεν τὴν χρῆσιν, οὐκ ἔχομεν πάσης τοῦ κυριεύειν. Οὐδὲ γάρ σὺ τὸν σῖτον ἀγοράσας (b), οὐκ εἰ διὰ τοῦτο τοῦ παντὸς κύριος, ἐπειδὴ ἐν τῷ σιτῷ τὸ μὲν ἐδώδιμον, τὸ δὲ ἄσθρωτον ἐνύρσοκεις καὶ ἐποδάληρος· καὶ τὰ λιθίδια γὰν ὡς ἀχρησταὶ ἀπορίτες, καὶ εἰ τις δῆλος ἐπιμέμικται πρὸς βρώσιν ἀνεπιτήθειον· τὸ δὲ ἄχυρον ἀκεφαλῆσας καὶ τὸ ζιζάνιον ἀποκρίνας, τὸ δύσον καθαρὸν πρὸς τὴν τοῦ βίου σύστασιν τοῦτο ἐκλεξάμενος.

19. Οὔτω τοινυν καὶ ἡ γῆ, ἡ μὲν πρὸς οἰκησιν ἔχαρισθη ἐπιτηδεῖα, ἡ δὲ ὡς πρὸς γεωργίαν ἀναγκαῖ· ἄλλη ὡς πρὸς βιοτημάτων καὶ τετραπόδων ἀνείη νομήν, καὶ ἄλλη κατὰ ἄλλην χρείαν τινὰ τῶν σοι· κατὰ τὸν βίον ἀρμοζουσῶν· καὶ διατάττῃ δὲ βούλει, καὶ ὡς βούλει περὶ αὐτῆς, ἐπειδὴ σε κύριον ὁ δεσπότης τῆς ἑαυτοῦ κατέστησε κτίσεως. Νέκεστιν οὖν διαιτάσθαι δὲ βούλομαι, ἐπειδὴ γέγονα κύριος, παρὰ τὴν τοῦ κτίσαντός με δεσπότου δωρεάν. Καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Καὶ ἀρχεται τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς. Αὕτη λοιπὸν ἡ τοῦ Πληρώσατε τὴν γῆν, εὐλογία, αὕτη ἡ νομοθεσία, τοῦτο τὸ

¹¹ Gen. i, 28.

(a) Ἰδωμεν. Forte εἰδῶμεν, ut et interpres leguisse videtur. Edit. (b) Ἀγοράσας. L., ὠνησάμενος.

ἀξίωμα τὸ δεδομένον ἡμῖν παρὰ θεοῦ. Καὶ ἐποιησεν οὐ θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποιησεν αὐτὸν. Ἀρα οὐκ ἐπεσμήνψ, διτὶ ἐλλιπής ἦν ἡ ἀπόδειξις (α); Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα της ἡμετέρων καὶ καθ' ὅμοιωσιν. Ή βουλὴ δύο εἶχε, κατ' εἰκόνα, καὶ καθ' ὅμοιωσιν· ἡ δημιουργία τὸ ἐν ἔχει μόνον, τὸ κατ' εἰκόνα. Μή ἀλλως ἐδουλύθη, καὶ ἀλλως μετεβούλευσατο; μή μεταμέλεια τις ἐν τῇ κτίσει παρηκολούθησε; μή ἀτονία τυχόντων κτίσαντος, μεγάλως μὲν προελομένου, μικρὰ δὲ ἀποτελέσαντος; ή, μή που ἀδολεσχα ἐν τοῖς προτέροις λόγοις ὑποληφθείται, καὶ περιττὴ ἡ τοῦ δευτέρου προτοῦ, ὡς τῶν δύο λέξεων τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἔχουσῶν, καὶ τὸ αὐτὸ διπαραλάκτως σημαντικῶν; Ἀλλ' ὅπερ ἂν ἐκ τούτων ἀπάντων ὑπονοήσωμεν καὶ προφασισώμεθα, εἰς κατηγορίαν τοῦτο τῆς Γραφῆς οὐ μετρίαν ἀποτελετήσει. Εἴτε γάρ ὡς παρέλκον τι τὸ, Καθ' ὅμοιωσιν, εἴποι τις, ὡς δὲς τὸ αὐτὸ λέγειν, ἀργὸν ἐλέγχει τὸ δῆμαρ καὶ βλασφημία δεινὴ τοῦτο κατὰ τῆς Γραφῆς, ἵτις οὐκ οἰδεὶ ποτὲ ἀργολογεῖν. Οὐκοῦν ἀναγκαῖα καὶ ἀμφω καὶ ἰδιοσήμαντρα, τὸ τε Κατ' εἰκόνα, καὶ τὸ, Καθ' ὅμοιωσιν. Πῶς οὖν οὐχὶ καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον διμοίως ἔργονθη τὸ, Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὅμοιωσιν ἐποίησεν αὐτὸν δ θεός, ἀλλὰ μόνον, κατ' εἰκόνας; Εἰ μὲν διτὶ τὴν ητονησεν δ ποιῶν, ἀσεβῆς δ λόγος καὶ ἀποποι· εἰ δὲ διτὶ μετεμελήθη δ προστίσσων, ἀσεβίστερον τὸ ἀνθύμημα· εἰ δὲ καὶ διτὶ τὴν προτέραν βουλὴν. οὐ πάντα δρθῶς ἔχουσαν, ὑστερον τάχα ἐν τῇ ποιήσει ἐπιδιωρθώσατο, καὶ τοῦτο διμοίως ἀθετάς τὸ ἐννόημα. Ἀλλ' οὔτε δ Δημιουργὸς ἀτονεῖ, οὔτε δ ἀγαθός, τὰ πάντα εἰδώς, μεταμέλεται, καὶ περὶ τὰς ὑποσχέσεις ἀναβάλλεται, οὔτε δ σοφὸς μεταβούλευται, οὔτε τῇ Γραφῇ τοιοῦτόν τι λέγει. Τίς οὖν δ λόγος τοῦ τὸ, Κατ' εἰκόνα, μόνον, ἐν τῇ ποιήσει τοῦ ἄνθρωπου, εἰπεῖν τὸν θεοπέτειον Μωϋσῆν, τὸ, Καθ' διμοίωσιν, ἀποιωπήσαντα, καίτοι ἐν τῇ προτέρᾳ βουλῇ ἀμφοτέρων διμοίως συμπαραληφθέντων αὐτῷ; hoc, quod est ad imaginem, in hominis creatione solummodo dixerit, quodque ad similitudinem est, silentio presserit: tametsi in priori oīnūllo utramque simul perinde assumpserat?

20. Ράδια τῷ προσέχοντι καὶ συνιέναι βουλούμενή ἡ ἀπίλυσις. Τὸ μὲν γάρ, Κατ' εἰκόνα, φύσει δέδοται ἡμῖν, καὶ ἀμετάβλητον ἔξι ἀρχῆς καὶ εἰς τὸ τέλος συμπάρεστι· τὸ δὲ, Καθ' διμοίωσιν, ἐκ προαιρέσεως, καὶ οἰκοθεν κατορθοῦμεν ὑστερον. Ἐν μὲν οὖν τῇ πρώτῃ βουλῇ λέγων δ θεός, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα της ἡμετέρων, καὶ τὸ, Καθ' διμοίωσιν προσέθη, καὶ διεκάνεις, διτὶ καὶ προσκίρεσιν ἡμῖν αὐτεκουσίαν ἐμβαλεῖ, τὴν δυναμένην ποιῆσαι ἡμᾶς διμοιωθῆναι θεῷ. Καὶ γοῦν καὶ τοιοῦτοι ἀπετελέσθημεν, κατὰ τὴν πρόδρησιν τοῦ θεοῦ. Πολλοὶ γάρ οἱ διμοιωθέντες αὐτῷ, πάντως δὲ καὶ διμοιωθόσμενοι; καὶ μὴ καὶ πάντες εἰς τοῦτο ἐπισπεύδοιμεν, ἀλλὰ τὴν ἐναντίαν μᾶλλον ὑπὸ θελοκαίας βαδίζοιμεν. Ἐν δὲ τῇ κατασκευῇ ὑστερον μόνον εἶπε τὸ, Κατ' εἰκόνα, ὡς καὶ μόνον τοῦτο ἐντελές καὶ ἀναλλοιώτων τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει δηκατασκευάσας· τὸ δὲ γε, Καθ' διμοίωσιν, ἐπειδὴ δυνάμεις τέως μόνον ἐγκατέσπειρε τῷ ἀνθρώ-

bis a Deo collata dignitas. Et fecit Deus hominem. Ad imaginem Dei fecit eum. Nunquid non observasti, mancum esse ac diminutum id quod redditur? Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem. Consilium duo habuit, ad imaginem, et ad similitudinem: procreatio unam duntaxat habet, nempe quod est ad imaginem. Nunquid aliter deorevit, atque aliter mutato consilio fecit? num pœnitudo aliqua in creatione subsecuta est? Num forte fractæ creantis vires ac minutæ, ut cum magna destinaverit, minora opere exsecutus sit? Aut, nunquid in prioribus verbis nugacitas aestimanda sit superfluaque ejus, quod secundo loco positum est, adjectio; quippe quod ambæ dictiones eumdem habent sensum, nulloque discrimine idem significant? **B** Enimvero quidquid horum suspicati ac causificati fuerimus, in Scripturæ haud leve crimen cedet. Sive enim ceu quid redundans dicat quis, quod ita scriptum est, Ad similitudinem, quasi bis idem dicatur, otiosum verbum arguit: gravisque hæc in Scripturam blasphemia, cuius nunquam moris est otiosa loqui. Itaque necessaria ambo sunt, ac eujusque proprium significatum, tum ejus quod Ad imaginem, tum quod Ad similitudinem scriptum est. Quid igitur causæ est, cur et post conditum hominem, non pariter dictum est, Ad imaginem et similitudinem fecit eum Deus, sed duntaxat, Ad imaginem? Ac quia si ideo quod creans minutus potentia est, impius sermo est et absurdus. Sin vero, idcirco quia prius consilium, quod haud valde recte haberet, postmodum forte in creatione denuo emendarit, et hæc perinde impietati hærens existimatio est. At neque Creator viribus deficitur; neque qui bonus est, cunctaque explorata habet, pœnitidine ducitur, ac moras necit ut promissa impletat: nec qui sapiens est, consilium mutat, nec Scriptura ejusmodi 333 quidpiam loquitur. Quænam igitur ratio est, cur divinus Moses dicit, quodque ad similitudinem est, silentio presserit: tametsi in priori oīnūllo utramque simul perinde assumpserat?

20. Facilis est, si quis animum attendat ac intelligere velit, solutio. Etenim quod est ad imaginem, natura nobis concessum est, atque a principio immutabile et in finem usque comes est. Quod vero ad similitudinem, libera voluntate et a nobis postmodum præstatur. Cum itaque in primo consilio ait Deus, Faciamus hominem ad imaginem nostram, adjicit et, Ad similitudinem; ut ostenderet liberam quoque nobis voluntatem indere, per quam nancisci liceat, ut Deo similes efficiamur. Ac sane tales etiam effecti sumus, pro eo ac divino prædictum oraculo est. Multi enim similes ei evasere, prorsusque etiam futurum ut multi evadant, tametsi non omnes ad hoc properemus, sed contrariam prorsus viam nostra sponte sociordia incedamus. In hominis vero postmodum structura solum dixit quod est ad imaginem, quippe qui etiam unum hoc perfectum et immutabile in humana natura fabricatus

(a) Ἀπόδειξις. Leg., ἀπόδοσις.

eset. Quod vero ad similitudinem est, quod potentia solum hactenus homini inseruerat, ac ne cum in effectu eluxerat, sed ad actus effectum accipientis adhuc animum volentem exigebat, merito silentio pressit. Siquidem igitur nullo praeseunte ei consilio dixisset Deus, quod est ad similitudinem, primumque illius effati tenore virtutem statim elargitus esset, ut Deo similes efficeremur, haudquaquam ex sola nostra potestate postmodum magnum istud donum ascisere potuissemus, ac propterea necessario tunc adepti essemus. Ubi jam vero eo devenimus ut conderemur, atque ex nihilo ut essemus in rerum natura adipisceremur, id quidem quod a creante natura nostra ut ei velut substantia inditum, atque jam tum perfectum tribuebatur, statim nacti sumus, atque ex eo nuncupati, nempe ad imaginem. Quod vero non statim una nobiscum absolutum est, ne natura comes formationi fuit, sed ex adventura libera voluntate, nostra quippe operatione, postmodum nobis congruere debebat, quae nobis, inquam, cum Deo initur similitudo, id nimirum nec adhuc eramus, nec dici poteramus. Dimisit enim hoc de industria Creator imperfectum, ut a nobis boni usura perficeretur, nostrumque bonum videretur, ut et debitam inde mercedem consequeremur: ne velut simulacra inanima essemus, pictorum quidem arte efficta temereque jacentia, et quae a se nihil conferant ad decorum; quae quiconcaventur, exacteque depicta consideret, pictorem quidem merito et admiretur et laudet; ipsorum vero sui causa colorum, aut in quibus depicti sint tabellarum nullam rationem habeat. Ut itaque admiratio etiam mea foret, ac cum Deo optimam laudem creationis una partirer, mihi reliquit ut ad Dei efficeret similitudinem. **Est** itaque in me potentia quidem rationis vis ad intelligentiae, quod utique ad Dei me factum imaginem ostendit: actu vero, ut et virtutem amplectar, sedulaque actione id quod honestum ac officii est, prestem, atque ita vita optimis rationibus instituta, ad Dei similitudinem **334** deveniam. Quare id quidem, quod est ad imaginem, boni origo radixque est, quam ipsa statim conditione cum natura fundamento jactam habui; quod vero ad Dei similitudinem, ex meis postremum operibus, iisque quae honesta ac officii sunt impensis laboribus, tota denique vita virtutis cultu exacta, mihi accedit. Congruis itaque haud una cum creatione, ut mihi statim quod ad Dei similitudinem est, proveniret, Creator sanxit. Audi enim quid dicat in Evangelio: *Estate perfecti sicut et Pater vester cælestis perfectus est: quia solem suum oviri iniquos*¹².

21. Vidisti ubinam et quando Dominus id quod est ad similitudinem nobis reddiderit? *Quoniam solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et iniquos.* Si oderis scelera, si iuraria-

¹² Matth. v, 48, 45.

(a) Hic deesse videtur ὄμεν, vel tale quid. Ed. R.

Aπφ, οὕπω δὲ καὶ εἰς τὸ ἀποτέλεσμα ἐμπεφάνιστο, ἀλλ' ἐδεῖτο ἔτι πρὸς ἀποτέλεσμα τῆς πράξεως τοῦ λαβόντος τὴν προσίρεσιν, εἰκότως ἀπεσιώπησεν. Εἰ μὲν οὖν, μηδὲ προλαβὼν ἐν τῇ βουλῇ ὁ Θεὸς εἶπε τὸ, Καθ' ὅμοιωσιν, καὶ διὰ τοῦ πρώτου λόγου ἐκείνου τὴν δύναμιν εὐθὺς ἔχαριστο τοῦ γενήσεσθαι ὅμοιοις Θεῷ, οὐκ ἀν διὸ μόνης τῆς ἐκείνων ἔξουσίας ἡμεῖς ὑστερὸν τὸ μέγα τοῦτο χάρισμα προσδέξασθαι ἡδονάμεθα καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαῖς τύτε προσελήπται. Ἐπεὶ δὲ καὶ εἰς τὸ κτίζεσθαι ήδη κατέστημεν, καὶ τὸ εἰναὶ ἀπὸ τοῦ μὴ δινος προσελαμβάνομεν, δὲ μὲν παρὰ τοῦ κτίζοντος ἐδίδοτο τῇ φύσει ἡμῖν οἰονεὶ συνουσιωμένον, καὶ ἀπεινεῦθεν ἀπηρτισμένον, τοῦτο εὐθὺς ἔχομεν, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκαλούμεθα, κατ' εἰκόνα δηλαδὴ Θεοῦ· δὲ δὲ οὐκ εὐθὺς συναπετελέσθη ἡμῖν, οὐδὲ συμπαραμάρτησε φυσικῶς ἐκ τῆς πλάστως, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπιγενησομένης προαιρέσεως, ἃτε ἐνεργείας ἡμετέρας, ἔμελες ἐσύστερον προσαρμόσαι ἡμῖν, τὸ τῆς ὅμοιώσεως φυγμα τοῦ Θεοῦ, τοῦτο οὕπω οὕτε ἡμῖν, οὕτε λέγεσθαι ἡδονάμεθα. Ἀφῆκε γάρ τοῦτο ἀτελές δὲ κτίσας ἐπίτηδες, ἵνα παρ' ἡμῖν ἡ ἐργασία τοῦ καλοῦ ἀποτελεσθῇ, καὶ ἡμέτερον δόξῃ τὸ ἀγαθὸν, ὡστε καὶ μισθὸν ἡμᾶς ἐντεῦθεν διειλέμενον σχεῖν· ἵνα μὴ ὥσπερ εἰκόνες ἄψυχοι (a), παρὰ ζωγράφοις μὲν ἀποτελεσθῆσαι, εἰκῇ δὲ κείμεναι, καὶ μηδὲν πρὸς τὸ καλλικράτειαν συμβάλλομεναι· ἃς δὲ θεώμενος, καὶ πρὸς ἀκρίτειαν γεγραμμένας κτανοῶν, τὸν μὲν ζωγράφον εἰκότως καὶ θαυμάζει καὶ ἐπιανεῖ, αὐτὰ δὲ δὲ ἐστὰ χρώματα, ή τοὺς ἐφ' ὧν γεγράφαται πίνακας, οὐδὲνὸς ἀξιοί λόγου. Ἶνα τολνυν τὸ θαῦμα καὶ ἐμὸν γένηται, καὶ συμμερίσωμαι **C**τῷ Θεῷ τὸν ἐκ τῆς καλῆς δημιουργίας ἐπιτινον, ἐμοὶ κατέλιπε τὸ καθ' ὅμοιωσιν γεγενῆσθαι Θεοῦ. Ἔστιν οὖν δυνάμει μὲν τὸ ἐν ἐμοὶ λογικὸν καὶ νοερὸν, δὲ δὲ καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιησθαι με δείκνυσιν· ἐνεργεῖ δὲ, τὸ καὶ ἀντιποιηθῆναι τῆς ἀρετῆς, καὶ πράξει κατορθῶσαι τὸ καλὸν, καὶ οὕτως ἐλθεῖν διὰ τῆς ἀρίστης πολιτείας εἰς τὸ καθ' ὅμοιωσιν τοῦ Θεοῦ. Ὅστε τὸ μὲν κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἀρχὴ ἔστι καὶ ῥῆτρος τοῦ ἀγαθοῦ, ἦν εὐθὺς ἐν τῷ κτίζεσθαι συγκαταβεβλημένην τῇ φύσει μου ἔσχηκα· τὸ δὲ καθ' ὅμοιωσιν Θεοῦ, ἔσχατον ἐκ τῶν ἔργων μου, καὶ τῶν περὶ τὰ καλὰ πόνων, καὶ τῆς πρὸς δλην ζωὴν ἐναρέτου διαγωγῆς, περιγίνεται μοι. Εὐλόγως τοινυν, οὐχ ἄμα τῷ κτίσθηναι, καὶ τὸ καθ' ὅμοιωσιν Θεοῦ εὐθὺς γεγενῆσθαι μοι δὲ κτίσας ἀπεφήνατο. Ἀκούει γάρ καὶ τὸ φησιν ἐν Εὐαγγελίῳ· Γίνεσθε τέλειοι, καθὼς καὶ δὲ Πατὴρ ὑμῶν δὲ οὐράνιος τέλειος ἔστιν· δτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηρούς καὶ ἀγαθούς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.

D21. Εἰδεις ποῦ καὶ πότε ἀποδίδωσιν ἡμῖν ὁ Κύριος τὸ καθ' ὅμοιωσιν; Ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηρούς καὶ ἀγαθούς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Εὰν γένη μισοπόνηρος, ἀμνη-

σίκακος, μὴ ἀμυνόμενος τὸν ἄχθρὸν, μὴ μεμνημένος τῆς χθιζῆς ἄχθρας· ἐὰν γένη φιλάδελφος, συμπαθής, ὡμοιώθης Θεῷ. 'Εὰν οὖς ἔστιν ἐπί σὲ τὸν ἀμαρτωλὸν δὲ Θεὸς, τὸν ἐναντιούμενον αὐτῷ καθ' ἐκάστην, τοιοῦτος γένη ἐπὶ τὸν εἰς σὲ πεπληγμελήκτα ἀδελφὸν, τῇ τελείᾳ ἀγαπῆ καὶ τῇ πρὸς τὸν πλησίον εὐσπλαγχνίᾳ, ὡμοιώθης Θεῷ. 'Ωστε τὸ κατ' εἰκόνα μὲν ἔχεις ἐκ τοῦ λογικὸς εἶναι· καθ' ὅμοιωσιν δὲ γένη, ἐκ τοῦ χρηστότητα ἀναλαβεῖν. 'Ανάλαβε τοιγαροῦν σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ, χρηστότητα, Ιτα ἐνδέσῃ Χριστὸν· δι' ὧν γὰρ ἀναλάμβάνεις τὴν χρηστότητα, διὰ τούτων ἐνδέσῃ Χριστὸν, καὶ τῇ πρὸς αὐτὸν οἰκείωσι οἰκειούμενος Θεῷ. Οὐτως δὲ Ιστορία τῆς ἀνθρωπίνης πλάσεως παλέυσις ἔστι τοῦ βίου τοῦ ἡμετέρου. Ιοιησωμένη ἀνθρωπον κατ' εἰκόνα ημετέραν καὶ καθ' ὅμοιωσιν. 'Ἐχετα ἐτ αὐτῇ τῇ κτίσει τὸ κατ' εἰκόνα· γενέσθω δὲ καὶ καθ' ὅμοιωσιν διὰ τῆς οἰκείας σπουδῆς. ἐπειδὴ τὴν δύναμιν τούτου ἔχει ἐν τῇ οἰκείᾳ φύσει λαβών. Εἰ ἐποίησε καθ' ὅμοιωσιν Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς, ποῦ σου δὲ χάρις; πόθεν δὲ σὺ ἐστεφανοῦ; Εἰ γὰρ δὲ Δημιουργὸς τὸ δόλον τῇ φύσει ἀπέδωκε, πῶς δὲ σοι δὲ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἡνοίγετο; Νῦν δὲ, τὸ μὲν ἐδόθη· τὸ δὲ ἀτελὲς κατελείφθη· Ιτα σεωτὸν τελειώσας, ἀξίος γένη τῆς περὰ τοῦ Θεοῦ μισθαποδοσίας. Πῶς οὖν γινόμεθα καθ' ὅμοιωσιν; Διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Τι γάρ ἔστι Χριστιανισμός; Θεοῦ ὅμοιωσις κατὰ τὸ ἐνδεγόμενον ἀνθρώπου φύσει. Εἰ ἀνεδέξω τὸ εἶναι Χριστιανὸς, ἐπείχθητι γενέσθαι δομοὶς Θεῷ· ἐνδυσσαι Χριστὸν. Πῶς δὲ ἐνδύσῃ, δ μὴ σφραγισθεμένος; πῶς ἐνδύσῃ, δ μήπω τὸ βάπτισμα εἰληφώς; 'Ο γὰρ τὸ ἐνδύματα τῆς ἀφθαρτίας μὴ δεξάμενος, πόρρω πάνυ καθίσταται τῆς πρὸς Θεὸν ὅμοιωσεως. Εἰ ἔλεγόν σοι, δεῦρο γενοῦ δομοὶς βασιλεῖ, οὐκ δὲ εὐεργέτην με ἐκρινας, καὶ πολλῷ τῷ τάχει ἐσπευδεῖς πρὸς τὸ καλούμενον; 'Επειδὲ δὲ βούλομαι σε δομοὶν Θεῷ ποιῆσαι, φεύγεις τὸν λόγον τὸν θεοποιούντα σε, ἐπιφρεζάμενος τὰ ὡτα, Ιτα μηδὲ δύοντες ἔχεις τῶν σωτηρίων λόγων. procul a Dei similitudine consistit. Si dicerem. Iibi me ac beneficium existimares, ac quiam celerime quo invitari properares? Quia vero Deo te similem praestare satago, obstruere auctibus sermonem fugis te deitate donantem, ut nec auditu salutis verba possis percipere.

22. Καὶ ἐποίησεν δὲ Θεὸς τὸν ἄχθρωπον· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτὸν. Εἰποιεῖ θά τάχα ἐνταῦθα δὲ γυνή· Τι πρὸς ἐμὲ δὲ λόγος; δὲ ἀντήρ τηνικαῦτα ἐγένετο. Οὐ γὰρ εἰπε τὴν ἀνθρωπον, φησίν, δ ἀπλως ἀνθρωπον. ἀλλὰ τῇ τοῦ ἄχθρου προσθήκῃ τὸ ἀρξέντον ἐνέφηνεν. 'Αλλ' Ιτα μὴ ἀμαδός τις τῇ τοῦ ἀνθρώπου προστηγορίᾳ ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς δη μόνον κελημένος, προσθήκεν. 'Αρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Ιτα γῆρας, δτι καὶ δὲ γυνή ἔχει τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι, καὶ δὲ ἀνήρ. Ὁμοιαι γὰρ αἱ φύσεις ἀμφοτέρων ἐπλασθησαν, καὶ ίσαι τούτων αἱ πράξεις, Ιτα τὰ ἐπαθλα, ίση δὲ τούτων καταδίκη. Μή γὰρ προφασίζεσθαι τὸ ἀσθενέστερον δὲ γυνή· Ιν γὰρ τῇ σαρκὶ τούτο δὲ μάντοι φυχὴ ἐπίσης τῇ ἀνδρείᾳ τὴν οἰκείαν ἔχηκε δύναμιν. 'Επειδὴ οὐκ διμότιμον τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ εἰληφασιν, διμότιμον ἔχουσι καὶ τὴν δρετήν, καὶ τὴν

A rum memoriam deleveris, hostem haud ulciscare, si hesternā simultatis atque odii recordatus non fueris: si fratrem amore ac miseratione fueris prosecutus, Deo similis evasisti. Si ex animo dimisiisti inimico, Deo similis existis. Si qualis erga te peccatis obnoxium Deus est, qui quotidie illi adverseris, talis et ipse erga fratrem in te delinquentem efficiare, affectu illo miserantis animi erga proximum, Deo similis effectus es. Quamobrem quod est ad imaginem inde habes, quod ratione p̄reditus es: efficeris vero ad similitudinem, εκ εο quod benignitatem assumis. Assume itaque viscera misericordia, benignitatem³, ut Christum induas. Quibus enim benignitatem assumis, iis Christum induis; et qua illi necessitudine conjungeris, cum Deo necessitudinem contrahis. In hunc modum hominis formati historia, vita nostrae formatio est ac disciplina. Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem. Habeat homo in ipsa creatione, ut quod est ad imaginem, fiat et ad similitudinem proprio studio atque opera; quippe qui rei hujus facultatem in propria nactus natura est. Si Deus a principio ad similitudinem fecisset, ubinam tna foret gratia? Quid esset unde corona donareris? Si enim Creator rem omnem natura tribuisset, qua tandem ratione regnum cœlorum tibi pateret? Nunc vero alterum dedit, alterum imperfectum reliquit, ut tu te ipse perficiens dignus efficiaris, qui mercedem a Deo consequaris. Qua igitur ratione ad similitudinem efficiimur? Per Evangelium. Quid enim est Christiana professio? Initia cum Deo similitudo, quoad ejus capit humana natura. Si in animum induxisti ut esse Christianus, operam nava ut Deo similis efficiaris: induit Christum. At quanam indues ratione, qui non es sigillo consignatus? Quomodo indues, qui nondum baptismum es initiatu? Qui enim incorruptionis indumentum non suscepit, valde sedum, esto similis imperatori; nonne amicum me ac beneficium existimares, ac quam celerime quo invitari properares? Quia vero Deo te similem praestare satago, obstruere auctibus sermonem fugis te deitate donantem, ut nec auditu salutis verba possis percipere.

22. Et fecit Deus hominem: ad imaginem Dei fecit eum⁴. Dicat hic forsitan mulier: Quid ad me sermo spectat? Vir tunc conditus est. Non enim, 325 inquit, dixit hominem genere feminino, aut simpliciter hominem, sed articuli adjectione masculinum sexum indicavit. At ne quis inscite hominis appellatione in vro duntaxat usum existimet, adjecit: *Masculum et feminam fecit eos*; ut intelligas habere et mulierem, quod ad Dei imaginem condita sit, et quod ad Dei similitudinem esse nanciscatur, ut et vir. Paris dignitatis amborum formati sexus, paresque sunt horum actiones, paria p̄emnia, par eorum damnatio. Ne enim mulier imbecillorem sexum causisioetur. Istud namque in carne est; ad animam vero quod attinet, nihil viro imparem nacta est potentiam. Quandoquidem igitur feminæ

³ Coloss. iii, 12. ⁴ Gen. i, 27.

pari viris dignitate accepere ut ad Dei sint imaginem, pari dignitate virtute pollent, bonorumque operum edunt specimen: nullaque excusatio est, si quis foris corporis imbecilles vires ostendat. Quanquam enim absolute mollius delicatusque natum est, at primum paratumque ad miserationem, ad tolerantiam vividum ac firmum, in vigiliis acre ac contentum. Longe enim etiam semineus sexus honesti studio, laboris instantia ac tolerantia virilem excedit. Ac nunquam flat ut vir paribus modis feminæ aequetur, sive in jejunii virtutisque reliqua cultu, sive in lacrymarum exuberantia, sive in rationis labore, sive in beneficentia copia. Vidi ego mulierem, clam viro, quæ usus familie essent pio ac salutari furto subducantem, ac pauperibus occulte distribuentem, invitumque virum ac nescientem, neconon domesticos demerentem. Pro illo namque et familiæ augmento, natorumque incolumitate beneficentia opera præstabat.

23. Habet itaque et femina, nihil viro minus, tum quod ad imaginem, tum quod ad similitudinem est: quando non in homine qui foris paret, id est in corpore, sed in interno ac principaliori hæc tum intelliguntur, tum constituta sunt ac resident. Idque adeo in causa est, ut et nos ad utrosque, quasi ad unum, sermonem intendamus. Ejus vero prorsus compos efficiere benignitatis stipendiis, malorum sustinentiæ, communionis, impartitionis, mutua fraternaque amicitia, odii scelerum ac vitiorum; atque hoc demum, si neocati libidinum vitor exstiteris. Hinc enim in ea quæ ratione carent brutasque animantes imperium provenit.

24. *Et præstis, inquit, bestiis.* Forte vero an dicas, quibusnam futurum ut præsim bestiis, ac ubi ha mihi adsunt? Utique vero nescis, bestias quæ numerum excedant circum te esse, multamque ejusmodi turbam in te circumferre, ac in te versari continet? Parvane bestia ira et furor, cum in corde oblatrat, omnique pejus cane exacerbatur ac exestuat? Dolus atque fraus, cum in animo delitescit, atque insidias instruit, nonne bestia vulpe sevior ursaque incicurabilior? Qui autem injuriarum procacitate præceps est, nonne palam scorpius? At qui clanculum ex insidiis ulciscitur, nonne vipera trucior? Quamnam bestiam intus animo, et in nobis ipsi non alimus, quando etiam qui et feminarum libidine astuant, equi sunt insanentes? **D** Equi enim, inquit, furentes in feminas facti sunt: unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebant¹⁸. In brutarum namque animantium indolem sensumque sese quis transtulit, qua se libidini atque vicio necessitudine devinxit. Multæ itaque sunt in nobis bestiæ, quibus enitere ut imperio præsis. Si quidem iis quæ foris sunt præsis, quæ vero intus sunt imperio liberas, id est, non mancipatas, subditasque reliqueris, pensa animo quid cernentibus videberis, qui leonis quidem mutæ animantis vitor exsistas,

A τῶν ἀγάθῶν ἔργων ἐπίδεξιν· καὶ οδεμία παρατησίς ἔστι τῇ προβαλλομένῃ τυχὸν τὴν τοῦ σώματος ἀσθενειαν. Εἰ γάρ καὶ ἀπλῶς ἀπάλὸν ἐπεφύκει, ἀλλὰ ἔτοιμον εἰς συμπάθειαν εὔτονον εἰς καρτερίαν, σύντονον ἐν ἀγρυπνίαις. Ὅπεραρει γάρ πολὺ καὶ τὴν ἀνδρείαν φύσιν ἡ τοῦ θήλεος περὶ τὸ ἐνστεπικὸν τοῦ καλοῦ καὶ καρτερικόν· καὶ οὐκ ἀν ποτε ἔξισθειη ἀνὴρ γυναικί, ἢ περὶ τὴν τῆς νηστείας καὶ τῆς ἀλλῆς ἀρετῆς ἀσκησιν, ἢ τὸ ἐν δάκρυσι δαψιλές, ἢ τὸ ἐν προσευχαῖς φιλόπονον, ἢ τὸ ἐν εὐποίαις ἄφονον. Εἴδον ἐγώ γυναικα λάθρα τοῦ ἀνδρὸς ὑφαιρουμένην τὰ τῆς οἰκλας χρειώδη, κλοπὴν ἐπαινετὴν καὶ σωτηρίαν, καὶ πάντας αὐτὰ ἐν τῷ λεληθότι διανέμουσαν, καὶ ἄκοντα καὶ ἀγνοοῦντα τὸν ἄνδρα καὶ τοὺς οἰκείους εὐεργετούσαν· ὑπὲρ γάρ ἔκεινου, καὶ τῆς τοῦ οἴκου αὐξήσως, καὶ τῆς τῶν τέκνων διαμονῆς ἔδρα τὴν εὐποίαν.

C

23. Ἐχει τοίνους καὶ τὸ θῆλυ, οὐχ ἡττον τοῦ ἄρρενος, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα, καὶ τὸ καθ' ὅμοιωσιν· ἐπειδὴ μὴ ἐν τῷ ἔξιθεν φαινομένῳ ἀνθρώπῳ, οἵτοι τῷ σώματι, ἀλλ' ἐν τῷ ἔσωθεν καὶ κυριωτέρῳ ταῦτα καὶ ἐπιθεωρεῖται καὶ ἐπισυντεταῖ· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡμαῖς, ὡς πρὸς ἓνα, πρὸς ἀμφοτέρους ποιούμεθα τὴν διάλεξιν. Τοῦν δὲ περιέσται σοι πάντως, διὰ τῆς χρηστότητος, τῆς ἀνέξικακίας, τῆς κοινωνίας, τῆς μισοπονηρίας, καὶ τοῦ κρατείν τῶν παθῶν τῆς ἀμαρτίας· ἐντεῦθεν γάρ ἄκολουθεῖ καὶ τὸ ἄρχειν τῶν ἀλόγων.

D

24. Καὶ ἀρχέτωσαν, φησίν, τῶν θηρίων. Τάχα οὖν ἔρεις· Καὶ ποιῶν μέλλω θηρίων ἄρχειν; καὶ ποῦ μοι ταῦτα πάρεσιν; Ἀγνοεῖς δὲ ἄρα, διτι μυρια θηρία περὶ σὲ, καὶ πολὺν τοιούτον ὅχλον ἐν σεωτῷ περιφέρεις, καὶ ἐντός σου διατρίβει διηνεκῶς; Μικρὸν θηρίον ἔστιν δοθυμός, δύπτει ὅλακτει τῇ καρδίᾳ καὶ χειρὸν παντὸς κυνὸς ἀγραίνεται; δούλος δὲ, δταν τῇ ψυχῇ ἀμφωλεύει, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς καταπτύη, οὐθηρίον ἀλώπεκος ἀγριώτερον καὶ ἄρκτου δυσημέρτερον; δὲ δῆν εἰς ὕδριν, οὐ σκορπίος ἀντικρύς; δὲ λάριξ ἀμυνόμενος, οὐκ ἐχόντης χαλεπώτερος; Ήδον θηρίον οὐκ ἔνδον καὶ ἐν ἐκυτοῖς ὑποτρέφομεν, ἐπει καὶ δοθηλυμανής, ἕπτος ἔστιν ἐπιμιανόμενος; Ἐπινοι γάρ, φησι, θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν· ἔκστος ἐπὶ τὴν γυναικα τοῦ πλησίον εὔτου ἔχρεμέτις. Μετέθηκε γάρ ἔντον ἐπὶ τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν, διὰ τὸ πάθος ὡς προσωκειώθη. Ήολλὰ τοίνυν θηρία ἐν ἡμῖν, ὡν ἀγωνίζου ἄρχειν. Εἰ γάρ τῶν ἔξω μὲν ἄρχεις θηρίων, τὰ δὲ ἔνδον ἀδαστίευτα, εὔτου ἀνυπότακτα καταλείψεις, σκόπει, τὶ τοῖς δρῶσι σε δδεῖς λέοντος μὲν ἀλόγου ζώου κρατῶν καὶ καταφρονῶν αὐτοῦ τοῦ βρυχήματος, τοῦ δὲ περὶ τὴν καρδίαν θυμοῦ ἡττώμενος· καὶ πρίων μὲν τοὺς δδντας, φωνὴν δὲ ἀναρθρον πολλάκις, ὑπὸ τῆς κατασχούσης μανίας, ἀφιεις· τυχὸν δὲ καὶ χειρας ἀκτεί-

¹⁸ Jerem. v, 8.

νων εἰς τὴν τοῦ παρεστῶτος ἔμμυναν. Ἄρα οὐ παντὸς ἀρχομένου μὲν, εὐεκτοῦντος δὲ, ἀθλιώτερος ἔντεῦθεν καὶ καταγελαστότερος, διὰ ἅρχει μᾶλλον σοῦ δ θυμὸς, τὸν λογισμὸν παρωδόμενος, καὶ τὴν δυναστελαν τῆς ψυχῆς παραλαβών, ἄγει σε δπου τύχοι ἵσα καὶ δέσμιον, διὰ δροντα πάντων κατέστησεν δ Θεός; αρρεπούσε ανομούσιον, αο quasi vinotum quo libuerit trahit, cui Deus universorum concessit imperium?

25. Ἀλλὰ σὺ μὲν φύλαττε τὸ δοθὲν ἀξίωμα· ἄρχων ἐκτίσθης, ἄρχων πατῶν. Ἀρχε θηρίων, ἄρχε ἐρπετῶν, ἄρχε πετειῶν. Μή μετεωρίζου τοῖς λογισμοῖς, μὴ κούφος ἔσο τῇ διανοῇ καὶ ἀστατοῖς ἄρχειν γάρ ἐκρύθης πτηνῶν, οὐχ διμοιοῦσθαι πτηνοῖς. Μή οὖν τυφωθῆς, μὴ ὑπερασθῆς, μὴ μείζω φρονήσῃς τῆς ἀνθρωπίνης καὶ γηγένης φύσεως· μὴ ἀπερφυσῶ ἐπαινούμενος, μὴ δόξας σταυτὸν, μηδὲ μεγάλυνε τὰ σὰ, ίνα μὴ μετὰ τῶν πτηνῶν λογισθῆς, ἐπίσης ἐκείνοις ἐπαιρόμενος, καὶ τῇδε κάκεισε τῇ πτηνοῖς περιφερόμενος. Ἀρχε τῶν ἐν σοὶ λογισμῶν, ίνα γένη ἄρχων τῶν δυτῶν πάντων ούτως ἡ κατὰ τῶν ζώων δεδομένη ἄρχη, διθυμίζει τὸ διθύμιον τὸ διθύμιον ἀντῶν ἄρχειν. Ἀτοπον γάρ ἐστι βασιλεύμενον οἶκοι, ίνην ἄρχειν καὶ ἄπο ἐτέρας κρατούμενον εἴσω ἔκουσίας, δημοσίᾳ πόλεως εἰνα: προστάτην. Χρή δὲ τὰ οἰκεῖα πρώτων καλῶς διαθέμενον, καὶ τὰ ἔνδον εὐταξίᾳ κοσμήσαντα, οὕτω τῶν ἐκτὸς καὶ δύνειν προσλαμβάνειν τὴν ἐπιστασίαν· ἐπει περιστραφήσεται παρὰ τῶν ἀρχομένων δ λόγος, διὰ Ιατρὲ, θεράπευσον σταυτὸν. Λοιπὸν διατούς θεραπεῦσαι πρώτων σπουδάσωμεν. Οὐδεὶς γάρ διὰ μὴ ἐθύρως λέοντα κατεμέμφθη ποτὲ· εἰ δὲ μὴ ἐκράτησε τοῦ θυμοῦ, ἐνεπαίχθη παρὰ ποντὸς· ὡς δ μὲν μὴ δυνηθεὶς ἀγριῶν περιγενέσθαι θηρίων, οὕπω μέμψεως ἀξιος· δὲ τοῦ διοχλοῦντος πάθους κρατῆσαι ἡτονηκάς, διὰ κατάγνωσιν πάντως· διέτι ἐκεῖνο μὲν οὐ συμβάλλεται τῷ τῆς λογικῆς ἀξιωθέντι ἄρχη, τοῦτο δὲ ἀναγκαῖον καὶ δρειλόμενον. Ό δὲ οἰκονομήσας ταῦτα γραφῆναι Κύριος, δ καὶ τὴν μικρὰν ήμῶν καὶ ἀσθενῆ γλῶσσαν παρασκευάσας μέχρι τοσούτου ὑμῶν θεμάτων, δ διὰ τῆς διδούμενῆς ήμῶν διανόιας μετρίλους ὑμῖν θησαυρούς ἐν τοῖς βραχέσι ἀποσκιάσμασι τῆς ἀληθείας δηκατοπειρας, διώη ὑμῖν διὰ τῶν μικρῶν τὰ μεγάλα, διὰ τῶν διλγῶν σπερμάτων τὸ τέλειον τῆς γνώσεως· καὶ ήμῶν μὲν τῆς προαιρέσεως τὸν μισθὸν ἐντελῆ, διώη δὲ τῆς ἀπολεύσεως τῶν θελών λόγων καρπὸν πεπληρωμάνον· διὰ αὐτῷ δέξας καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

inspersit, ipse vobis ex parvis magna, ex paucis seminibus perfectam scientiam tribuat: ac tum nobis ejus voluntatis cumulatum præstet præmium, tum vobis fruendorum divinorum sermonum plenum fructum. Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

Τοῦ αὐτοῦ περὶ τῆς ἀνθρώπου κατασκευῆς,
ΑΟΓΟΣ Β'.

Ο μὲν σοφὸς Σολομῶν, οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας ἀνθρωπίνης λόγοις, ἀλλ' ἐν διδαχτοῖς Πνεύματος διγίου σοφισθεὶς, ἐν τοῖς ἀρτίως ήμῖν ἀνεγνωσμένοις ἀποτεμνύντων τὸν ἀνθρωπὸν, ἴδια λέγων· Μέγα δινθρωπός, καὶ τίμιον ἀττῆρ ἐλεήμων. Ἐγὼ δὲ

¹⁰ Luc. iv, 43.

A ira vero succumbas; ac quidem strideas dentibus, nec raro impeditam vocem et indistinctam furore corruptus emittas; fors autem etiam manus ad ultionem ejus qui stat e vicino extendas. Nunquid non quovis sudito, cui sane rite habeant mentis rationes, inde miserabilior es ac deridiculosior, quod ira magis imperio premit, submota ratione, libuerit trahit, cui Deus universorum concessit imperium?

25. Enimvero, tu quidem serva concessam dignitatem. Princeps creatus es: qui vitiis imperio præsis ac affectibus. Esto bestiis, esto serpentibus, esto volatilibus præses. Noli animo extolli. Noli esse mente levis ac instabilis. Constitutum tibi est ut præsis volucribus, non ut volucribus similis sis. Noli itaque superbia inflari, noli altius efferrri, ne quam pro humana terrenaque indole majus sapias. Ne extra modum fastu tumeas laudibus acceptis. Noli teipsum laudare, nec magnifice tua efferre, ne cum volucribus computeris, qui pari illis ratione attollaris, atque huc ac illuc volatu circumferaris. Tuis ipse præsis rationibus, ut rerum omnium præses efficiaris. Eum in modum concessa nobis adversus mutas animantes imperii vis, ut nos ipsos imperio regamus componit. Absurdum namque est, ut qui penes seipsum imperio prematur, gentibus imperio præsit; quiqut tutus animo alteri sit mancipatus potentia, publice urbi patronum agere. Porro opera præmium est ut de suis primum optime

C statuat, qui eorum quæ foris sunt et extraneorum assumpturus est prælationis munus. Alioquin in tuum vertetur caput a subditis quod ita dictum est: *Medice, cara te ipsum*¹⁰. Reliquum est, ut ipsi nos primum curare studeamus. Nemo enim quod leonem venatu non ceperit unquam reprehendatur; nisi vero quis ira compas factus fuerit, ob omnibus ludibrio habetur. Quare is quidem qui feras bestias domare nequiverit, haud dum dignus vituperio est; qui autem viribus fractior fuerit, quam ut moleste ingruentes affectus vitiaque domuerit, damnationi prorsus obnoxius fuerit. Idecirco nimirum quod illud nihil conduceit ei, qui rationis principatu donatus sit, istud vero necessarium ac debitum sit. Dominus porro, cuius prævidentia scripta sunt ac consilio; qui et concessit ut modica atque debilis lingua nostra hæc vobis loqueretur, quique adeo infirmæ mentis nostræ opera ingentes vobis thesauros, tenui veritatis adumbratione, quovis modo

D

337 *Eiusdem, de hominis structura*
ORATIO II.

Sapiens ille Salomon, non humanæ sapientiæ verbis ad suadendum compositis, sed doctrina sancti Spiritus eruditus, in his quæ paulo antea nobis lecta sunt homineus delaudent ac elogio celebrans; exclamabat, *Magna, inquiens, res est homo, et pretio-*

*sum vir misericors*¹⁷. Ego autem stulte mecum ipse reputans, tum quæ mihi animus suggerebat, tum quæ ex Scriptura de homine didiceram; plane dubitabam, qui fiat in homo res magna sit, mortale scilicet animal, innumerabilibusque obnoxium perturbationibus, atque ab ortu nativitatis ad senium usque malorum quæ numerum excedant examen exantians; de quo scriptum est: *Domine, quid est homo, quia innotuisti ei*¹⁸? Ac quidem Psalmista hominem despicit, ut vile animal. Parcimastis vero ut magnum quid hominem prædicat et effert. Verum quidquid istud dubii est mihi solvit quæ lecta est hominis ortus procreationisqne historia. Audivimus enim modo quod Deus pulverem de terra sumpserit, atque hominem formarit. Quo ex verbo ac sententia, utrumque scilicet inveni, tum nibil esse hominem, tum magnum quid esse. Ad solam naturam si resperceris, nihil est homo, nulliusque pretii: si autem ad honorem quem adeptus est, magnum quid homo est.

1. Quem illum? Compone hominis ortum, omniumque aliarum rerum. Dixit Deus, *Fiat lux, et facta est lux*¹⁹. *Fiat firmamentum*; magna que cœli fabrica desuper nobis extenta est, solo verbo effecta: stellæ, sol, luna; cunctaque alia, tum quæ oculo cernimus, tum quæ mente complectimur, verbo nata sunt ut essent. Mare, et terra, et quantus in eis ornatius est: animalium omnimoda genera, stirpium diversæ variæque species; cuncta præcepto condita sunt. Homo autem non item. Haud enim dictum est, *Fiat homo, veluti Fiat firmamentum*; verum amplius aliquid in homine vides, quam in luce, quam in cœlo, quam in luminaribus. Præstat omnibus hominis procreatio. *Accipit enim, inquit, Deus pulverem de terra, et formavit hominem*²⁰. Manu propria dignatur corpus nostrum formare. Non angelus formando ministravit. Non velut cicadas, sponte humus hominem protulit. Non administris potestatibus hoc ut illudve facerent præcepit; sed manu sua opus elaborat, sumpio e terra pulvere. Ubi oculos ad id quod acceptum est adverteris, merito dicturus es, *Quid est homo?* Ubi autem ad formam, ejusque ipsius fabricam mentis considerationem adjaceris, mutata rursus sententia, *Magnum est homo, pronuntiaveris; alterum propter materiam ex qua fabrificatus est, ut quæ sua ipsa natura nibili reputetur; alterum honoris causa quo donatus est;* **238** quippe revera magnum quid existat, eo quod ad imaginem et ad similitudinem. *Et sumpsit Deus pulverem.* Quomodo ibi in superioribus, *Et fecit Deus hominem ad imaginem suam*²¹. Hominis procreatio jam in superioribus tradita; hic autem rursus a principio, ac si nibilum de hominis formatione didicissemus, narrationem institutit. *Et sumpsit Deus pulverem de terra, et formavit hominem.* Quod si quidam dixeret,

A ματαίως κατ' ἡμαυτὸν λογισάμενος, ἐπειδὴ τὸν ἡμαυτοῦ διανοίᾳ, καὶ ἐπαρὰ τῆς Γραφῆς δεδιγμένος ἡμῖν περὶ τοῦ ἀνθρώπου, αὐτὸς μὲν διηπόρουν, διτὶ πῶς μέγα ἀνθρωπός, τὸ ἐπίκηρον ζῶν, τὸ μωρίος πάθεσιν ὑποκείμενον, τὸ ἐκ γενετῆς εἰς γῆρας μωρίων κακῶν ἐσμὸν ἔξαντλοῦν, περὶ οὐ εἰρηταί. Κύριε, τί ἔστιν ἀνθρωπός, διτὶ ἀγνῶσθης αὐτῷ; καὶ δι μὲν Φαλμψδὸς καταφρονεῖ ὡς εὐτελοῦς τοῦ ζῶου, καὶ δι Παροιμία ἀποσεμνύνει ὡς μέγα τι τὸν ἀνθρωπὸν. Ἀλλά μοι τὴν τοιαύτην διαπόρησιν Ἐλυσεν ἡ ἱστορία τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀναγνωσθεῖσα. Ἐκούομεν γάρ νῦν διτὶ θεός Ἐλαβε χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπλασε τὸν ἀνθρωπὸν. Εὔρον τοινυν ἔγω ἐκ τοῦ βήματος τούτου ἀμφότερα, διτὶ οὐδὲν ἀνθρωπός, καὶ μέγα ἀνθρωπός. Ἐὰν πρὸς τὴν φύσιν μόνον ἀποθλέψῃς, τὸ μηδὲν, καὶ τοῦ μηδενὸς ἔξιος· ἐὰν δὲ πρὸς τὴν τιμὴν ἢν ἐτιμήθῃ, μέγα δι ἀνθρωπός.

B 1. Ποίαν ταῖτην; Σύγχρινον ἀνθρώπου γένεσιν, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Εἶπεν δι θεός· Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς· γενηθήτω στερέωμα, καὶ δι μέγας οὐρανὸς ἄνωθεν ἡμῖν ὑπερτέταται, βήματι θεοῦ γενόμενος· ἀστέρες καὶ ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ τὸ ἄλλα δσα θεωρούμενον διφαλλυψ, καὶ δισα νῦν καταλαμβάνομεν, βήματι ἔσχε τὸ εἶναι. Θάλασσα καὶ γῆ, καὶ δι ἐν αὐνοῖς διακόσμησις, ζώων γένη παντοδαπά, φυτῶν διάφοροι ποικιλαί, πάντα προστάγματι γέγονεν. Ἀνθρωπὸς δὲ οὐχ οὔτες. Οὐ γάρ ἐλέχθη (a), Γενηθήτω ἀνθρωπὸς, ὡς Γενηθήτω στερέωμα· ἀλλὰ πλειόν τι δρῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπὲρ φῶς, ὑπὲρ οὐρανὸν, ὑπὲρ φωστῆρας· ὑπὲρ πάντα δι ἀνθρώπου γένεσις· Ἐλαβε γάρ, φησίν, δι θεός χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπλασε τὸν ἀνθρωπὸν. Καταξιοὶ ἰδιαὶ χειρὶ διαπλάσαι τὸ ἡμέτερον σῶμα. Οὐκ ἄγγελος ὑπηρετήσατο εἰς τὴν πλάσιν· οὐχ δι γῆς αὐτομάτως ὕσπερ τοὺς τέττιγας ἡμᾶς ἔξερασεν· οὐκ εἶπε τόδε καὶ τόδε ποιῆσαι λειτουργικαῖς δινάμεσιν· ἀλλ' ἰδιαὶ χειρὶ φιλοτεχνεῖ, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Οταν μὲν πρὸς τὸ ληφθὲν ἀπειδῆς, εἰκότως ἔρεις· Τί ἔστιν ἀνθρωπὸς· διτὶ δὲ τὸν πλάσαντα, καὶ τὴν τούτου αὐτουργίαν κατανοήσης, πάλιν μεταβολών διοφήνη ἐνδιαβήτως, διτὶ Μέγα ἀνθρωπὸς· τὸ μὲν, διὰ τὴν ὅλην ἔξι τοῖς κατεσκεύασται, ὡς οὐδὲν τι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν λογιζομένην· τὸ δὲ, διὰ τὴν τιμὴν ἢν τετίμηται, ὡς μέγα ἐν ἀληθείᾳ, διὰ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὅμοιωσιν, κρινομένην. Καὶ Ἐλαβεν δι θεός χοῦν. Πῶς ἔκει μὲν ἐν τοῖς κατόπιν. Καὶ ἐποιήσειν δι θεός τὸν ἀνθρωπὸν κατ' εἰκόνα αὐτοῦ, ἐνταῦθα δὲ ἄνωθεν πάλιν ἀνθρώπου γένεσις ἱστορεῖται, ὡς μῆπω μηδὲν περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου διαπλάσεως δεδιδαγμένων ἡμῶν; Λέγει γάρ· Καὶ Ἐλαβεν δι θεός χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπλασε τὸν ἀνθρωπὸν. Εἰ δὲ τινες ἔφασαν, τὸ

¹⁷ Prov. xx, 6. ¹⁸ Psal. cxlii, 3. ¹⁹ Gones. 1, 3, 6. ²⁰ Genes. ii, 6. ²¹ Genes. 1, 27.

(a) "Σλέχθμ. Μα., εἰπε.

μὲν ἔπλασεν, ἐπὶ τοῦ σώματος εἰρῆσθαι· τὸ δὲ ἐποίησεν, ἐπὶ τῆς ψυχῆς· καὶ ἵσως οὐκ ἔξω τῆς ἀληθείας δὲ λόγος. "Οπου μὲν γάρ εἴρηται, Καὶ ἐποίησεν δὲ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, λέγει, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτὸν· διόπου δὲ λοιπὸν περὶ τῆς πλάσεως διηγεῖται, τὸ ἔπλασεν λέγει. Διαφορὰν δὲ ποιήσεως καὶ πλάσεως καὶ δὲ Φαλμψδὸς ἐδιέβαζεν, εἰπὼν· Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με παῖς ἔπλασαν τὸν Εὖω· καὶ γάρ πρέπει τὴν μὲν πλάσις πηλῷ, τὴν δὲ ποίησί τῷ κατ' εἰκόναν ὥστε ἔπλασθη μὲν τὴν σάρκα, ἐποίηθη δὲ τὴν ψυχήν. "Ἄνω τούτῳ ἐπὶ ψυχῆς διποιήσεως, νῦν περὶ τῆς τοῦ σώματος διαπλάσεως ἡμῖν διαλέγεται. Ἐχει καὶ τοῦτον τὸν λόγον. Τίς δὲ οἶτος; "Οτι τὰ μὲν ἐν κεφαλὴι λέγεται· τὰ δὲ κατὰ τὸν τρόπον, καθ' δὲ ἔκαστον γέγονεν, ἡμῖν παραδίδοται. "Ανωθεν μὲν οὖν διειποίησεν, οὐχ ἐνδιέτριψε δὲ τῷ τρόπῳ τῆς ποιήσεως· ὡδὲ καὶ πῶς ἐποίησεν. Εἰ γάρ ἀπλῶς εἶπεν, διειποίησεν, ἐλογίξετο διν, διειποίησεν ὡς τὰ κτήνη, ὡς τὰ θηρία, ὡς τὰ φυτά, ὡς τὸν χόρτον. "Ινα οὖν φύγει τὴν πρὸς τὰ ἀγριώτερα καὶ ἀναισθητότερα κοινωνίαν, τὴν ἰδιάξουσαν περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλοτέχνησιν δὲ λόγος παρέδωκεν. "Ελαχεῖ δὲ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς. Ἐκεῖ εἶπεν, διειποίησεν, ἀνταῦθα δὲ πῶς ἐποίησε· χοῦν ἔλασθε ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔπλασε ταῖς ίδιαις χερσὶν. Ἐνθυμηθῆτε, πῶς ἐπλάσθης· τὸ ἔργαστηριον τῆς φύσεως λόγισαι· χειρὶς ἐστὶ Θεοῦ ἡ κατασκευάσσασα. Τὸ οὖν παρὰ Θεοῦ πλασθὲν, διὰ πονηρίας μὴ μιανθῆ, διά ἀμαρτίας μητὸς ἀλλοιωθῆ, μητὸς ἀπέτερης βίᾳ τῆς συνεχούσης σε χειρὸς τοῦ Θεοῦ. Σκευός εἰς θεόπλαστον, παρὰ Θεοῦ γενόμενον· δόξαζε τὸν ποιήσαντα. Οὐδὲν γάρ ἄλλου τινὸς ἔνεκεν ἔγενον, ἢ Ἰνα δργανὸν τῆς ἐπιτήδειον τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Καὶ γάρ δὲ κόσμος οὐντές σοι διος ὡσπερ τι βιβλίον ἔγγραφόν ἐστιν, διπαγρευόμενον τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν· τὴν ἀπόχρυφον καὶ ἀόρατον του Θεοῦ μεγαλωσόντην διά ἐσυτοῦ διαγγέλλον σοι τῷ νοῦν ἔχοντι, εἰς κατανόησιν Θεοῦ υῆς ἀληθείας. Ηὔτις οὖν μέμνησι (α) τῶν εἰρημένων.

Dei maiestatem, a se tibi, qui ratione praeditus sis, Prorans igitur quae dicta sunt memoria teneto.

2. Καὶ τὸλόγησεν αὐτὸν δὲ Θεός, καὶ εἶπεν. **D** Αὔξανεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Διπλῆ γάρ τὴν αὔξησιν τὴν μὲν σώματος, τὴν δὲ ψυχῆς. Ἀλλὰ τὴν ψυχῆς αὔξησις, τὴν διὰ τῶν μαθημάτων εἰς τελείωσιν προσθήκη· σώματος δὲ αὔξησις, τὴν διὰ πικροῦ εἰς τὸ καθῆκον μέτρον ἀποκατάστασις. Τὸ οὖν Αὔξανεσθε ἐπὶ πάντων λεγόμενον, τοῖς μὲν ἀληγοῖς ζώοις, κατὰ τὴν τοῦ σώματος τελείωσιν κατὰ τὸν ἀπαρτισμὸν τῆς φύσεως, εἴρηται· ἡμῖν καὶ τοῖς λογικοῖς, τὸ Αὔξανεσθε, κατὰ τὸν ἵσω ἄνθρωπον, κατὰ τὴν προκοπὴν τὴν εἰς Θεὸν ἀνάγουσαν· οἰος διὸ δὲ Ηὐλός, τοῖς μὲν ἐμπροσθεν ἐπικεκτινόμενος, τῶνδε διεισθεν ἐπικλανθανόμενος, Λῦτη ἐστὶν ἡ αὔξησις, τὴν θεωρημάτων τῆς εὐσεβείας ἀνάληψις,

¹⁸ Psal. cxxiiii, 73. ¹⁹ Gen. 1, 28. ²⁰ Philipp. iii, 13.

(α) Μέμνησι. At interpres ita vertit, quasi legisset μέμνησο. Edit.

A illud quidem *formavit*, de corpore dictum esse: quod vero *fecit*, de anima; haud forte a vero sententia hæc abierit. Nam ubi dictum est, *Et fecit Deus hominem*, subditur, ad *Dei imaginem fecit illum*: at ubi nobis corporis fabricam narrat ac substantiam, *formavit* dicit. Porro discrimen ejus quod est facere, et quod formare, docuit nos et *Præmista* dicens: *Manus tuæ fecerunt me, et formaverunt me*¹⁸. *Fecit* interiorem hominem; *formavit* eum qui foris est. Ac sane luto quidem formari convenit; fieri vero, ei quod est ad imaginem. Quamobrem caro quidem formata est; factus vero animus. Cum itaque superius de animi substantia dixisset, de corporis nunc formatione nobis disserit. Quin hanc quoque habe sententiam. Quænam vero est illa? Nempe partim summatim dicere Scripturam; partim modum quo singula quæque facta sint, nobis tradere. Superius igitur etiam fecisse hominem dixit, in modo tamen quo sit factus non hæsit; hic modum quoque tradit quo fecit. Si enim simpliciter eum fecisse dixisset, existimaretur sic fecisse quemadmodum jumenta, quemadmodum bestias, quemadmodum stirpes, quemadmodum fenum. Ut igitur hoc oaveas; ne eadem forte atque agrestiora animantia, atque a sensu remotiora corpora habere, peculiare in te *Dei artificis* operam *Scriptura* tradidit: *Sumpsit Deus pulverem de terra*. Illic dixit quod fecerit, hic vero modum quo fecit. *Sumpsit* de terra pulverem, et *formavit* propriis manibus. Alta monte cogita quomodo formatus sis: quæ naturæ officina, animo reputa, *Dei* scilicet manus est, quæ te est fabricata. Quod itaque Deo suctore formatum est, cave ne per malitiam polluatur; ne peccati contagio in diversum mutetur, ne excussus viae Dei manu te conservante prolaboris. *Vas* est divinitus formatum, a *Deo* conditum; lauda eum qui fecit. Neque enim ulla alia ex causa conditus es, quam ut divinis laudis idoneum organum esses. Et enim mundus hic universus velut liber quidam scriptus tibi est, qui *Dei laudem* atque gloriam in memoriam revocet; occultam atque oculis inaspeetam ad *Dei*, qui veritas est, intelligentiam annuntians.

2. *Et benedixit eis Deus, et ait: Cruscile et multiplicamini, et replete terram*¹⁹. Duplex namque est incrementum: unum corporis, alterum animæ. Verum augetur animus, cum disciplinis excolitur ac perficitur: corpus autem crescit, dum ex parva mole ad justum ac congruentem magnitudinis modum provenit. Crescere igitur quod de omnibus dicitur; brutis quidem animantibus dictum est, ut ad corporis perfectionem instituta natura pervenirent: nobis autem in interiori homine posita crescendi lex, profectu illo qui provehit ad *Deum*; qualis erit *Paulus*, ad ea quæ a fronte extendens semetipsum, et quæ retro essent obliviscens²⁰. Hoc nimirum augmentum, piarum contemplationum sensorum-

que animi susceptio; ad id quod frugis amplioris sit superextensio; eorum quae supra nos sunt jugis continuaque appetitio: id quod accessit, retro semper dimittere; quod vero reliquum est, ut quod desideretur, pro virili nostra **339** requirere. Talis erat Isaac, de quo testimonium illud sacris Litteris consignatum est: *Et procedens exaltatus est, donec magnus factus est*²¹. Non enim abscessit, nec cum parum auctus esset, substitit; sed magnis semper gressibus processit, gradum ad virtutem tolleus. Temperantie stadia ac continentiae celeri pede transivit; justitiam inscendit, exin fortitudinem concendit; atque ita gradiens, ad summum boni apicem viri justus fastigio assurgit. *Crescite igitur eo cimento, ea perfectione quae est secundum Deum, quae in interiori homine versatur.* *Multiplicamini. Ecclesiae haec benedictio est. Ne in uno ac duobus circumscribatur deitatis notitia, sed in omnem terram Evangelii salutis prædicatio proferatur. Multiplicamini, quinam? Vos qui ex Evangelii rationibus nascimini. Replete terram. Carnem vobis datum in obsequium replete bonis operibus. Repleatur oculus visu eorum quae offici sunt: manus plena sint bonorum operum: incedant pedes ad invisendos infirmos, agili gressu ad ea quae honesta exque munere sunt. Omnis membrorum nostrorum constitutio plena sit obssrvatione mandatorum Dei. Hoc sibi vult quod ait ad hominem, Replete terram. Communues quidem sunt et mutis animantibus voces; propriæ tamen sunt, cum in eo quod est ad imaginem, et quo honore proiecti sumus imprætermis illis usi fuerimus. Nam illa quidem corporali augmentatione crescent; nos autem spiritali: atque illa quidem terram replent multiplici sole; nos vero conjunctam nobis terram, corpus scilicet e terra efformatum, bonis replemus operibus. *Ecce dedi vobis, inquit: Omne lignum quod fructum habet in semelipso, erit vobis in cibum*²². Nihil Ecclesia prætereat: omnia legitima sunt. Non dixit: Dedi vobis pisces maris in cibum; dedi vobis pecora; dedi reptilia, volatilia, quadrupeda. Non enim in hunc usum fuere creati, inquit; sed prima lex ut fructibus vesceremur concesserat. Adhuc enim paradiso digni existimabatur, ejusque quae in ea est victus ratione. Qualenam vero quod in abdito adjacet mysterium? Quod nimur non solum nobis, sed et mutis animantibus universis eadem tunc ex frugibus terræ et seminibus alimonia constituta fuerit. *Ecce enim, inquit, dedi vobis omne pabulum seminare seminans semen, quod est super terram; et omne lignum quod habet in semelipso fructum seminis seminalis, vobis erit in cibum, omniisque reptili, quod reptat super terram*²³.*

3. Atqui nunc dicat aliquis: Videmus plerasque bestias non vesci fructibus. Quo enim fructu panthera vitam sustinet tolerare? quis vero fructus

²¹ Gen. xxvi, 13. Gen. i, 29. ibid. 29, 30.

(a) Verba δέδωκα... βρῶσιν. supplevimus ex Combeffisio; ut mox ex editione Basileensi "Et... par-

A τοῦ πλείονος ἐπέκτασις, τὸ δεὶ δράγεσθαι ἡμᾶς τῶν ὑπὲρημάτες· τὸ προσγενόμενον μὲν δεὶ κατόπιν ἔστι τοῦ ἀφίεναι· τὸ δὲ λοιπὸν τῆς εὐτεβείας, τοῦτο ὡς ἐνδέον δῆση δύναμις ἐπιζητεῖν. Οὗτος δην Ἰσαάκ, περὶ οὗ ἡ μαρτυρία ἔκεινη ἀναγραπται, διη Προβατίνων ὑψοῦτο, μέχρις οὗ μέγας ἐγένετο. Οὐ γάρ ἀπέστη, οὐδὲ μικρὸν αὐξηθεὶς ἀπέμεινεν· ἀλλὰ προέσθαινεν δεὶ διαθῆμαστι μεγάλοις, ἀναβατίνων ἐπὶ τὴν ἀρετήν. Διεἴθη μεγάλῳ βῆματι τὴν σωστούνην· ἐπέδη τὴν δικαιοσύνην ἔκειθεν ἐπὶ τὴν ἀνδρείαν ἀνέβη. Οὗτως διαβατίνων, ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ὑψους τοῦ ἀγαθοῦ κορυφοῦται διάκαιος. Αὐξένεσθε οὖν αὐξήσιν τὴν κατὰ Θεὸν, τελείωσιν τὴν κατὰ τὸν ἔνδον ἀνθρώπον. Πληθύνεσθε· Ἐκκλησίας ἡ εὐλογία. Μή δὲ ἐν, φησί, καὶ δυτὶ περιγραφείτω ἡ θεολογία· ἀλλ' εἰς πᾶσαν τὴν γῆν κηρυχθῆτω τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας. Πληθύνεσθε, τίνες; Οἱ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον γεννώμενοι. Πληρώσατε τὴν γῆν. Τὴν σάρκα τὴν δεδομένην ὑμῖν εἰς ὑπηρεσίαν, πληρώσατε ἀγαθῶν ἔργων· δοφάλιμὸς πλήρης ἔστω τοῦ δράπανος· δέοντα· χεὶρ πλήρης ἔστω τῶν ἀγαθῶν ἔργων· πόδες βαδιζετῶσαν εἰς ἐπισκεψιν ἀσθενούντων, πορευτικοὶ δύνεται ἐφ' ἣ προσῆκε· πᾶσα ἡ τῶν μελῶν ἡμῶν κατάστασις πλήρης ἔστω τῶν κατὰ τὰς ἑντολὰς ἔργασιν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, Πληρώσατε τὴν γῆν. Κοινῶν μὲν γάρ αἱ φωναὶ καὶ τοῖς ἀλόγοις· Ιδιάζουσαι δὲ πρὸς τὸν ἀνθρώπον γίνονται, δταν ἡμεῖς τῷ κατ' εἰκόνα καὶ φέτικοθημεν, τούτῳ ἀδιαλείπτως χρησώμεθα. Τὰ μὲν γάρ σωματικῶς αὔξει· ἡμεῖς δὲ, πνευματικῶς· καὶ τὰ μὲν, τῷ πλήθει πληροὶ τὴν γῆν· ἡμεῖς δὲ πληροῦμεν ταῖς ἀγαθαῖς ἔργασίαις τὴν συνεζευγμένην ἡμῖν γῆν, τουτέστι τὴν σωματικὴν διάπλασιν. Ιδοὺ δέδωκα ὑμῖν· Πάντα δέδωκα δὲ περ καρπὸν ἔχει, φητὸν, εἰς ἑαυτῷ, ὑμῖν ἔσται εἰς βρῶσιν, Μηδὲν παρατρέχετω ἡ Ἐκκλησία· πάντα νόμιμά ἔστιν. Οὐκ εἴτε δέδωκα ὑμῖν τοὺς ἵχούς της θαλάσσης εἰς βρῶσιν (a) δέδωκα ὑμῖν τὰ κτήνη, τὰ ἔρπετα, τὰ πετεινά, τὰ τετράποδα· οὐ γάρ τούτων ἔνεκεν ἐκτίσθησαν, φησίν· ἀλλ' ἡ πρώτη νομοθεσία καρπῶν ἀπόλαυσιν συνεχάρησεν. "Ετι γάρ ἐνομιζόμεθα ἕξι εἰναι τοῦ παραδείσου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ διαίτης. Οίον δὲ τι ἔστι καὶ τὸ ἐν τῷ λανθάνοντι παραπειλμένον μαστήριον· διη οὐ μόνον ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις πᾶσιν, ἡ αὐτὴ ἐν τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ τῶν σπερμάτων ὡρίσθη τῷ τότε τροφή. Ιδοὺ γάρ, φησί, δέδωκα ὑμῖν κάντα χόρτον σπόριμον, σπειρόν σπέρμα, δὲ ἔστιν ἐπάνω τῆς γῆς· καὶ πᾶν δέδωκεν ἐκατόντα καρπὸν σπέρματος σπορίμου, ὑμῖν ἔσται εἰς βρῶσιν, καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς μοῦ οὐρανοῦ, καὶ παντὶ ἔρπετῷ ἔρπονται ἐπὶ τῆς γῆς. *cunctisque bestiis terræ, et cunctis volucribus caeli*

D 3. Καὶ μὴν εἴποι τις· Νῦν δρῶμεν τὰ πλείονα τῶν θηρίων καρποῖς μὴ τρεφόμενα. Ποιω γάρ καρπῷ ἀνέχεται πάρδαλις τραφῆναι; τις δὲ καρπὸς δύναται

δεῖσον, in utraque Combeffisii et Garnerii editione omissa, quae tamen Combeffisius verterat. Edit.

λέοντα θρίψαι; Ἀλλ' ἵστω, καὶ ταῦτα, τῷ νόμῳ Α τῆς φύσεως ὑποτεταγμένα, καρποῖς τὸ πρὶν διετρέφετο· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος ἔξεδιητήθη, καὶ ἐξένη τοὺς δρους τοὺς δοθέντας αὐτῷ, μετὰ τὸν καταχλυσμὸν εἰδὼς (α) ὁ Κύριος ἀφειδεῖς τοὺς ἄνθρώπους, πάντων τὴν ἀπόλαυσιν συνεχώρησε. Πάντα ταῦτα φάγεσθε ὡς λάχανα χόρτου· Ταῦτη ἡσή συγχωρήσει καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα εὐθὺς ἔλαβε τὴν τοῦ σαρκοφαγεῖν ἄδειαν.

4. Ἐξ ἐκείνου λοιπὸν ὡμοδόρος δὲ λέων· ἐξ ἐκείνου καὶ γῦπες ἀναμένουσι θησιμαῖα. Οὐ δῆπου γάρ καὶ γῦπες διμοῦ τῷ γεννηθῆσαι ζῶα, περιεσκόπουν τὴν γῆν· οὕπω γάρ τι ἀπέθανεν τῶν παρὰ Θεῷ (β) γενομένων, ἵνα γῦπες τραφῶσιν. Οὕτε γάρ η φύσις διεχείριζεν ἀκμαῖα γάρ· οὕτε θηραταὶ ἀνάλωσαν· οὕπω γάρ ἐπιτίθενται ήν θηραταὶ· οὐ θηρία διέσπατα· οὕτε γάρ ήν ὡμοδόρος· γυψὶ δὲ σύνθησις ἀπὸ νεκρῶν διατάσσεται. Ήστε οὕπω ήν νεκρά, οὕπω δυσωδία, οὕπω τοιαύτη τροφὴ γυπῶν· ἀλλὰ πάντες τὰ κύκνων διητῶντο, καὶ πάντα τοὺς λειμῶνας ἐπενέμετο. Καὶ οἷα δρῶμεν κύνας θεραπέας ἔνεκεν πολλάκις ἄγρωστον ἐπινεμομένους, οὐκ ἐπειδὴ συμφυής αὐτοῖς ἔστιν ἡ τροφὴ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀδιάκτεψιν τινὶ φύσεως διδασκαλίᾳ ἐπὶ τὸ συμφέρον ἔρχεται τὰ ἄλογα· τοιαῦτα καὶ τότε λόγισαι καθεστάναι τὰ νῦν ὡμοδόρα τῶν ζώων, καὶ (c) χόρτον ἐστοῖς τροφὴν ἐπινοεῖν, οὐκ ἀλλήλοις ἐπιβούλευονται· ἀλλ' οἷα μέλλει εἶναι μετὰ ταῦτα ἡ ἀποκατάστασις, τοιαύτη ήν ἡ πρώτη γένεσις. Ἐπανέρχεται δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τὴν πάλαι αὐτοῦ κατάστασιν, τῆς πονηρίας ἀφέμενος, καὶ τῆς περὶ τὴν γενηρὰν ταύτην καὶ δύσνηρὰν ζῶην μοχθηράς, τῶν περὶ τὰ βιωτικὰ ταῦτα, τὰ τὴν ψυχὴν συνθολοῦντα, φροντίδων καὶ μεριμνῶν. Ταῦτα οὖν πάντα ἀποθέμενος, ἐπὶ τὸν διαπαδεῖσθαι ὑποστρέψει βίον ἐκείνον τὸν ἀδούλωτον τοῖς πάθεσι τῆς σαρκὸς, τὸν ἔλευθερον, τὸν θεῷ συνόμιλον, τὸν ἀγγέλοις διμοδίαιτον. Ταῦτα τοίνυν εἴρηται ήμιν, οὐκ ἐπειδὴ ἀποκλείειν θέλομεν τῆς δεδομένης ήμιν παρὰ Θεοῦ χρήσεως τῶν βρωμάτων, ἀλλ' ἵνα τὸν πρώτην μαχαρίαων χρόνον· οἷα ήν ἡ τότε ζωὴ, ὅπως ἀπροσδέξεις, ὅπως διληπτής· πῶς βραχέες πάνταν καὶ ἀσπόριστα τὰ πρότην τοῦ βίου διστυγχὴν τοῖς ἄνθρωποις συντείνοντα, καὶ πῶς τὸ ποικίλον τῆς διατῆτης ήμιν ἡ τῆς ἀμαρτίας συνεισθεγκεν αἰτίᾳ. Ἐπειδὴ γάρ τῆς ἀλληθινῆς τρυφῆς τῆς δια παραδεῖσθαι ἐξεπέσαμεν, νεοθευμένους τρυφὰς (d) ἐστοῖς ἐπενοησάμεθα· καὶ ἐπειδὴ οὐκίτι βλέπομεν τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, οὐδὲ τῷ καλλεῖ ἐκείνῳ (e) ἐνανθρύμεθα. ἐδόθησαν ήμιν εἰς ἀπόλαυσιν μάγειροι λοιπὸν, καὶ ἀρτοποιοί, καὶ πεμμάτων ποικίλαι· καὶ θυμιαμάτων, καὶ τοιαῦτά τινα παραμυθούμενα ήμιν τὴν ἐκείθεν ἔκπτωσιν.

5. Ήστεροι οἱ νοσοῦντες, δτεν καταβληθῶσιν δπὸ σφοδρᾶς ἀφρωστίας, οὐ δυνάμενοι μετέχειν τῆς συ-

24 Gen. ix. 3.

(a) Εἰδὼς. Forte ιδών. Edīt.

(b) Θεῷ Forte Θεοῦ. Edīt.

(c) Καὶ. Hic collocavimus illud καὶ, quod statim

leonem potest alere? Scite nihilominus tamen quod hæc ipsa legi naturæ obsecuta pridem fructibus vescebantur: postquam autem homo pristinam mutavit vitæ rationem, finesque sibi constitutos excessit, videns Dominus post diluvium homines profusos deliciis, nullaque obstrictos paroimonia, vescendi omnibus facultatem fecit. Cuncta hæc, inquit, comedetis, quasi olera virentia ²⁴. Quo concesso, reliqua quoque animantia edendi statim licentiam accepere.

4. Ex illo jam et leo crudivorus: ex illo vultures avida gulositate exspectant cadavera. Neque ²⁴ enim vultures simul ac animalia genita sunt, circumlustrabant terram. Quid enim eorum quæ a Deo creata essent, statim interierat, ut vultures alerentur? Neque enim natura neci dabat; quippe quæ vigens florensque erat; neque venatores disperdebant; nondum enim ars venandi erat: nec bestiæ erant quæ dispergerent; nam neque erant crudivora: vulturibus vero ex indole est ut cadaveribus vescantur. Quare nondum erant cadavera; nondum fotor; nondum talis vulturum esca: sed omnia cygnorum more victabant, cunctaque in pratis pascebantur. Ac sicut videmus canes curationis causa haud raro gramen depascero; non quod sit illis genuinus ex natura conveniens cibus, sed quod naturali quodam instinctu brutæ animantes in id feruntur quod in rem earum conducibile est. Eiusmodi cogita tunc fuisse quæ nunc crudivora sunt animalia, quæ sibi ipsis herbam virentem escam prospicerent, nec sibi mutuo insidias struerent: sed qualis post hæc futura est in pristinum restitutio, talis erat prima procreatio. Revertitur autem homo ad pristinum illum statum, pravitate solitus, circaque terrenam hanc ac ærumnosam vitam gravi molestia, nec non curis ac sollicitudinibus erga sacerularia hæc exque vita usu, animi serenam turbantia. Hæc igitur omnia qui abdicaverit, ad vitam illam in paradiiso q̄līm constitutam postliminio reddit; vitam utique carnalibus vitiis nihil obnoxiam, liberam illam, Deo contubernalem, angelis sociam. Hæc porro dicta a nobis sunt, non quod a concesso nobis a Deo ciborum usu arcere velimus; sed ut prisci temporis felicitatem prædicemus; qualis vita hæc erat, ut curis libera, ut frugalis, ut pauca valde ipsaque expedita ad vitam transigendam humano generi conduceantia, et ut variis dapibus differtas mensas una nobis invexit peccati causa. Postquam enim a veris illis paradiisi deliciis excidimus, adulterinas falsasque nobis delicias adinvenimus: quodque jam amplius lignum vitæ non conspicimus, nec illa nobis pulchritudine placemus et gloriamur, in rem pistores, variaque bellariorum ac suffimentorum

D pistores, variaque bellariorum ac suffimentorum solatia.

5. Ut ægrotis, qui gravi aliquo morbo conflictantur, cum solitis voluptatibus frui non possint, quas-

post καθεστάναι possumus erat. Edīt.

(d) Τρυφάς. Ms. τροφάς.

(e) Ἐκείνῳ. Forte ἐκείνῳ. Edīt.

dam odorum suavitates medici subministrant. Cum enim robustioribus oblectari non liceat, quæ infirmis consentanea sit, exque eorum modo sensibus oblandientes, definitionem prospiciunt. Quin et nunc quoque, quibus constitutum sit, ut ad ejus, quæ in paradiſo erat, vitæ normam rationes nostras instituamus, pinguem hanc lauitis dapibus ac copiosis voluptatem cauentes, ad eam vitam, quod licet per facultatem, nos ipsos surrigamus, fructibusque et seminibus et pomis ac nucibus vitæ sustentandæ utentes, quod bis amplius est ut minus necessarium respuamus. Non quia abominabilia sint, quippe cum Deo auctore cuncta creata sint, sed quod ob carnis bonam habitudinem nocumento non careant.

6. *Et requievit Deus ab omnibus operibus suis die septimo*²⁴. Dicant igitur arithmeticæ, et qui tabulæ studiis incumbunt, ac ceu magnum quid rei hujs ac numerorum jactant scientiam, senarium **341** numerum mundi creationis esse affinem, eo quod longe secundissimum sit, multas ex se pariens numerorum species, suisque ipse partibus perfectus exsistat, ac quæcunque de senario suis in scholicis disputationibus arithmeticæ garriunt: ac si forte vacat, per se esse dicatur. Dicant vero et de septenario, esse in eo quamdam sterilitatis labem, ut qui nec alium ex se numerum gignant, nec ab alio ipse gignatur. Ac ne multiplici rerum tractatione sermonem protrabam, missa quæ ad vos instituta oratio est, ad ea quæ æqua magis ingenuique animi ac necessaria procedamus. Quid si quis etiam iis in rebus versatus est, is noverit harum quoque rerum thesaurum apud nos reconditum esse. Quare si magni facienda est arithmeticæ, hic sita sunt arithmeticæ semina. Nos vero non in istis animos sumimus, quod e mundi profecta sapientia sint, aut in ejus quæ ex seculi usu est sapientiæ gratiam, quæ magis spernere ut exigua, nec ad virtutem conducentia, quam ostentare jussi sumus. Nam qui istis studiis operampue navant, parvis hinc (ex nostra scilicet doctrina) furtim sublati, suisque ipsorum lucubrationibus admisti, ita semagnificæ jactant. Nos itaque, ut hinc illis liqueat, ea nos despectui habere quæ sic apud ipsos plurimi sunt, silentio transcurramus, qui de illis sermo est. Simul vero, quod ejusmodi rerum consideratio haud ita facilis sit ac pervia publico ac rudi plebi, collectaque concio sit, non quæ artificiosos illos ac sophisticos sermones audire paret, sed quæ ad edificationem facientia quæsita sibi resolvi atque exponi querat.

7. Septimus itaque dies honore prælatus est, id est, Sabbatum; indeque septenarius numerus apud Hebræos venerabilis: in quo Tabernaculorum festum Tubæ ac dies Propitiationis: sed et annus septimus apud eos venerabilis, quem Remissionis dicebant. Licebat quippe annis sex excolere ter-

A γίθους ἀπολαύσεως, δισφραντικάς τινας παρὰ τῶν λατρῶν λαμβάνουσι δεξιώσεις. Ἐπειδὴ γάρ τῶν στερωτέρων εἰς ἀπόλαυσιν ἐκπεπτώκασι, εἰς ἀπόλαυσιν σύμμετρον τῇ ἀσθενείᾳ τούτων, οἱ κολακεύοντες αὐτῶν τὰς αἰσθήσεις περινοοῦσι θεραπείαν. Πλὴν ἀλλὰ καὶ νῦν κατὰ μῆμσιν τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ ζωῆς ἐκυρώνται ἀγριεύοντες ταύτην τὴν πολύθλον τῶν βρωμάτων ἀπόλαυσιν, ἀπ' ἀκεῖνον τὸν βίον, καθὼς ἔστι δύνατον, ἐκυρώσαι ἀναγκώμεθα, καρποῖς καὶ σπέρμασι, καὶ τοῖς ἐκ τῶν ἀκροδρύων εἰς διαγωγὴν χρώμενοι, τὸ δὲ περισσὸν τούτων, ὡς οὐδὲ ἀναγκαῖον ἀποπεμπάμεθα. Οὐχ δι: βιδελυκτά: ἐκ θεοῦ γάρ πάντα γεγένηται: ἀλλ' δι: βλαβερά, διὰ τὴς τοῖς σαρκὸς εὐπάθειαν.

B . Καὶ κατέπαυσεν δὲ θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ. Αεγέτωσαν οὖν ἀριθμητικοῖς, καὶ οἱ περὶ ταῦτα ἐσχολακτές, καὶ τὴν τοιαύτην σοφίαν ἀντὶ μεγάλου κατορθώματος προβαλλόμενοι, οἱ μὲν διτὶ συγγενῆς τῇ τοῦ κόσμου κτίσει ὁ ἐξ ἀριθμὸς, οἱ δὲ τοῦ πολύγονος ἔστι, πολλὲ σχήματα ἀριθμῶν ἀφ' ἐκυτοῦ τίκτων²⁵ καὶ τέλειος τοῖς ἐκυτοῦ μέρεσι, καὶ διτὶ περὶ τῆς ἀερός ἐν αἷς σχολικαῖς διαλέξεις ἀριθμητικοὶ διηγούνται· εἴ πως σχολὴ, καθὼς ἐκυτὸν λεγόσθω. Λεγέτωσαν δὲ καὶ περὶ τῆς ἑβδομάδος, διτὶ στερωσίς τις ἔστιν ἐν τῷ ἑβδόμῳ· οὗτος μὲν γάρ γεννῆται ἀφ' ἐκυτοῦ, οὗτος παρ' ἑκτοῦ τίκτεται δὲ τῶν ἐπτὰ ἀριθμούς. Καὶ ἵνα μή εἰς πολύθλον κατάγω τὸν λόγον, τὴν διάλεξιν τὴν πρὸς ὑπᾶς διαδρομῶν, ἐπὶ τῷ εὐγνωμονίστερα χωρίσωμεν καὶ ἀναγκαιτερα. Εἰ δὲ τις καὶ περὶ ταῦτα ἔχει τινὰ ἐμπειρίαν, ἵστω, διτὶ καὶ παρὰ τοῖς ἡμίν ἀντιπόκειται· ὅπερε εἰ μέγα ἀριθμητική, ἐντασθὲ ἔστι τῆς ἀριθμητικῆς τὰ σπέρματα. Ἡμεῖς δὲ οὐ φρονοῦμεν ἐν τούτοις μήτις, διὰ τὸ ἐκ τῆς τοῦ κόσμου εἶναι σοφίας, ἡ διὰ τὴν ἐν τοῦ κόσμου σοφίαν, & περιφρονεῖν μᾶλλον ἡμεῖς, ὡς μικρὰ καὶ δισυντελῆ πρὸς ἀριθμήν, ἀλλ' οὐκ ἐπιδείκνυεθοῦ ἐντετάλμεθα. Οἱ γάρ ταῦτα περιέποντες, μικρὰ ἐνταῦθα κλέψαντες, ἐκ τῶν ἡμετέρων λέγω, ταῖς πραγματείαις αὐτῶν κατατιθέντες, οὐτεως ἀποσεμνύνται. "Ινα τοίνυν διέξωμεν αὐτοῖς, διτὶ τὰ παρὰ ἑκάτειοις περιπούδαστα, ἡμίν ἔστιν εὐκαταφρόνητα, σιωπή περιδράμωμεν τὸν περὶ τούτων λόγον· διμοῦ δὲ, καὶ διτὶ οὐκ εὐληπτὸς τῷ κοινῷ καὶ ἑδιώτῃ λαῷ, ἡ τεχνικὴ ἐκείνων λόγων καὶ σορτιστικῶν θεωρία· πάρεστι δὲ ἡ ἐκκλησία, οὐ παραδόξων λόγον ἀκρόσιν ἐνδεχομένη (α), ἀλλὰ τῶν ἐπ' οἰκοδομῆς οἰκεῖ θεωρημάτων ἐπιζητοῦσα τὰς λύσεις.

C 7. Τετίμηται τοίνυν ἡ ἑβδόμη ἡμέρα, τὸ Σάββατον, κάντεῦθεν δὲ ἑβδομάδος ἀριθμὸς παρὰ 'Ιουδαιοῖς τίμιος· ἐν φῶ αἱ Σαχηνοπηγίαι, αἱ Σάλπιγγες, ἡ ἡμέρα τοῦ Ἰλασμοῦ· καὶ δὲ ἐνιαυτὸς ἑβδομάδος δὲ παρ' ἐκείνοις τίμιος, δὲ τῆς Ἀφέσεως λεγόμενος. Εἴκην μὲν γάρ αὐτοῖς ἐξ ἑτη ἐργάσασθαι τὴν γῆν. τῷ δὲ

²⁴ Gen. ii, 22.

(a) Ἐνδεχομένη. Forte ἐκδεχομένη. EDIT.

ενδόμεμφ ἐνιαυτῷ τοῖς αὐτομάτοις ἀρκεῖσθαι, δτε εἰχον τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ἐξ ἑτη ἑδούλευεν δ 'Εβρτίος, καὶ τῷ ἑδόμεμφ ἔτει ἀρεῖτο τῆς δουλείας. Ἐβδομηκοστῷ ἔτει ἐλύθη παρ ἀντοῖς ἡ αἰχμαλωσία. Λοιπὸν ἡρῶ καὶ τὰ ἡμέτερα. Ἐπτάκις, φησι, πεσεῖται ὁ δίκαιος καὶ ἀναστήσεται. Οὗτως οἰκειούμεθα ἡμεῖς τὴν ἑδομάδα. Ἐβδόμος ἀπὸ Ἀδάμ Ἐνώχ οὐκ οἶδε θάνατον μυστήριον τοῦτο Ἐκκλησίας. Ἐβδόμοις ἀπὸ Ἀδάμ Μωϋσῆς νόμον ἔλαβε· τοῦτο μεταβολὴ βίου, ἀνομίας κατάλυσις, δικαιούμενος εἰσοδος, Θεοῦ ἐπιδημία, εὐταξία κόσμου, νομοθέτησις τῶν πρακτέων. Ἐβδομηκοστὴ καὶ ἑδόμημη γενεὰ ἀπὸ Ἀδάμ ὁ Χριστὸς ἐφάνη. Οἶδε τὸ μυστήριον τῆς ἑδομάδος Πέτρος. Ποσάκις ἀμαρτήσει εἰς ἑκὲν δ ἀδελφὸς μον, καὶ ἀφήσω αὐτῶν; Ἰως ἐπτάκις; Ὁλίγας ἥδει τὸ μυστήριον οὕπω ἔμαθε τὸ τέλειον μαθητὴς γάρ ἔτι ἦν. Ἐως ἐπτάκις; ἀπεκρίθη διδάσκαλος, καὶ οὐδὲ αὐτὸς ἀπέστη τοῦ ἐπτάκις ἀλλ ἐπει μὲν, οὐχ ὅσον ἥδει δι μαθητὴς, ἀλλ' ὅσον ὑπερέβαλε τῷ τοσούτῳ διεσπότης. Ποσάκις ἀμαρτήσει, καὶ ἀφήσω; Διὰ τού εἰπεν, Ἰως ἐπτάκις, ἡ Ἰως ὀκτάκις, ἡλλ' ἔως ἐπτάκις; Διὰ δὲ τοῦ δι Κύριος οὐκ εἰπεν, Ἐως ἐκεπονάκις ἐκατόν, ἀλλὰ τὸν ἐπτάκις θειμὸν ἐπολυπλασίασεν; Οὔτε δι Πέτρος ἀλλον ἡρώτησεν ἀριθμὸν, οὔτε δι Κύριος ἐκεῖνη τοῦ κανόνος τοῦ ἑδοματικοῦ. Παρετήρησεν δι Πέτρος, δτε κανῶν παραδόσως ἀρχαῖος, καὶ τὴν ἑδομάδα ἐμφασιν ἔχειν τινὰ ἀφέσεως ἀμαρτημάτων, ἀναπαύσεως τελείας, οὐ σημειον τὸ Σάββατον ἔστιν, ἡ ἑδόμημη ἡμέρα ἀπὸ γενέσεως. Ο Πέτρος ἐπτάκις. δι Κύριος Ἰως ἑδομηκοντάκις ἐπτάκις. Αλλὰ καὶ αἱ ἀμαρτίαι τὸ παλαιὸν κατὰ τοῦτον ἐκδικοῦνται τὸν ἀριθμὸν. Οὐχ οὕτω, φησιν δι Θεός πάκις δ ἀποκτενας. Καίν, ἐπτάκις ἐκδικούμενά καταλύσει. Οὐδὲ ἔκει δικτώ, ἀλλὰ ἐπτάκις. Καὶ δι Λαμέχ δὲ ταυτοῦ καταχρίνας, τοῦ ἑδόμοιο οὐκ ἀπίστη, Φησιν γάρ δτι, Ἐκ Καίν ἐκδεδίκηται ἐπτάκις, ἐκ δὲ Λαμέχ ἑδομηκοντάκις ἐπτάκις. Διὰ τοῦ; Μικρὸν ἀνάμενον, καὶ εὐρήσεις τὸ μυστήριον, Ἡ πρώτη ἀμαρτία ἐπτάκις ἐκδικεῖται, ἑδομηκοντάκις δὲ ἐπτάκις δεύτερος φύνος τοῦ ἀμάρτητος. Οτι ἐκ τοῦ Καίν ἐκδεδίκηται ἐπτάκις, ἐκ δὲ Λαμέχ ἑδομηκοντάκις ἐπτάκις. Οσον γάρ τὸ παράπεμψα, τοσούτον καὶ τὸ χάρισμα δικου διλήγη ἡ ἀμαρτία, διλήγη καὶ ἡ ἀφεσία. Φ γάρ ἀφήκεν διλήγον, διλήγον καὶ ἀγαπᾷ. Οπου ἐπλένεται ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερισσεύεται ἡ χάρις.

8. Τι οὖν ἔστι τὸ μυστήριον; Ἐβδόμημη ἡμέρα λέγεται δι αἱών οὗτος πληροῦσθαι, καὶ μετὰ τοῦτο ἐφίστασθαι τὴν ἡμέραν τῆς χριστεως, τὴν διδόσην· ἐν ἥ δ ἀμαρτωλὸς ἐπτάκις, δ καθ' ὑπερβολὴν ἀμαρτωλὸς

ram; septimo autem anno, iis contentos esse oportebat, quae terra sponte produceret ²⁶, tum scilicet, cum terra promissa compotes facti essent. Annos sex Hebreus serviebat; anno septimo a servitute liberabatur. Anno septuagesimo soluta apud eos captivitas est. Sed nostra quoque videamus. Septies, innuit, cadet justus, et resurget ²⁷. Sic nos hebdomadem nobis vindicamus. Septimus ab Adamo Enoch mortem non vidit: Ecclesia hoc mysterium. Septimus ab Abrahamo Moses legem accepit: mutatio id vitæ, iniquitatis eversio, justitiae ingressus, Dei adventus, ordo mundi compositus, ejusque tranquillitatis, eorum quæ agenda sint legislatio. Septuagesima ac septima post Adamum aestate Christus apparuit. Novit Petrus septenarii mysterium. Quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei? usque septies ²⁸? Parum noverat mysterium: nondum quod perfectum est didicerat; adhuc namque discipulus erat. At nec rursus doctor a septenario abscessit; dixitque, non quantum discipulus noverat, sed quantum Dominus opulentia majore supererabat. Quoties peccabit, et dimittam? Cur non dixit, usque sexies, aut usque octies, sed usque septies? Quidni vero dixit Dominus, Usque centum centies, sed numerum septenarium multiplicavit? Neque Petrus alium quassivit, neque Dominus a septenarii regula exorbitavit. Observarat Petrus, veterem ²⁹ traditionis regulam esse, atque septenario numero vim quamdam expressionis remissionis peccatorum inesse; signum quietis perfectæ; Sabbatum dies septima est a creatione. Petrus septies; Dominus usque septuages septies ³⁰. Sed et peccata, vetusto ritu, ex numeri hujus ratione vindice pœna plectuntur. Non ita, ait Deus; sed omnis qui occiderit Cain septem ultiōes dissolvet ³¹. Ne illic quidem octo, sed septem. Sed et Lamech ipse in seipsum dicens sententiam, a septenario numero non recessit. Ait enim: Ex Caino vindicatum est septies, ex Lamech autem septuages septies ³². Quid ita? Paululum sustine, et invenies mysterium. Primum peccatum septies vindicatur; septuages vero septies altera a Lamecho patrata cœdes. Quoniam ex Caino vindicabitur septies, ex Lamecho autem septuages septies. Existimamus itaque, quod Petrus septies dimitti petuit, Caini condonationem inducit: quod vero Dominus septuages septies, Lamecho septuages septies ignoscit. Quantum est delictum, tanta est et gratia. Ubi parvum delictum est, parva est dimissio, seu venia. Cui enim parum dimisit, parum et diligit ³³. Ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia ³⁴.

8. Quid ergo sibi vult mysterium? Die septimo dicitur ³⁵ vnum hoc complendum; et post hoc venturum judicii diem, octavum; in quo peccator septies, ac qui exsuperanter peccator, septuages se-

²⁶ Levit. xxv, 3. ²⁷ Prov. xix, 16. ²⁸ Matth. xviii, 21. ²⁹ ibid. 22. ³⁰ Gen. iv, 15. ³¹ ibid. 24. ³² Luc. vii, 42. ³³ Rom. v, 20.

(a) Ἐνάγει. Editio ἀνάγει.

pties plectetur. Vicissimque justus septies, ac qui A excellenter justus, septuages septies præmio afficitur. Dei namque benignitas, nuno quidem per enigmata, quæ sunt futura obscure significat: tunc autem in secundo adventu perspicuam ac manifestam exhibitus est veritatem: tunc enim quibus quisque dignus præmii sit, ostendet. Septemplicia igitur, quæ nobis peccantibus ultrice poena debeantur, vita hac Dominus condonabit, dummodo per pœnitentiam ac confessionem a nobis fuerit placatus. Qui itaque tremendum illum diem neverimus, in quo reservata hoc aeo peccantibus justa scelerum retributio æquaquo lance repensio, pœnitentiæ stipendiis quoad vivimus occupantes, peccata diluamus, pro illic multiplicem ærumnam atque dolorem ac cruciatum evadere possimus.

9. Hunc itaque diem septimum existimemus optimo illi diei, consummationis hujus sæculi figura respondere. Dicamus igitur, et requievit Deus die septimo ab omnibus operibus suis; sed et in illo pariter, nulla amplius mundi hujus futura sunt opera. Non erunt ultra nuptiæ, non amplius contractus, non mercaturæ: agriculturam vero, si quid reliquorum studiorum est ac negotiorum, ne vel animo illic cogitare licet: sed stabit creatura attonita ac tremens; sudorque ex omnibus, quem vis nulla coereat, metuque perplexi omnes: justi quoque apud nos ipsi anxiæ tunc formidine erunt, utra de illis sententia ferenda sit. Erit et Abrahamus tunc anxius ac sollicitus, non velut qui in gehennam detrusum se iri exspectet, sed in qua justorum classe; prima, secunda, aut tertia locandus sit. Dominus de cælo advenit: revelantur cœlestes potestates, cœlis diruptis; omnis creatura tremebunda metuque contrahetur; quia et ipsi forsitan angeli astabunt metu perculti ac pavidi, non ea ratione quod de suis metuant **343** delictis, sed quod gloriosus præpotensque iudicis conspectus, cunctis perinde creatis sui ipsius metum immissurus sit. Non audis Isaiam dicentem Si aperueris cælum, tremor apprehendet ex te moniles ⁴⁴ quibus diem illum subindicat. Ab ejusconspictu mare conglaciatur, resomnes obstupescunt, natura emoritur, ars omnis rhetorica vacat verborumque facultas, ob Dei e ocelia adventum. Tunc enim justi rapientur, eorumque currus nubes erunt, ac deducunt angeli. Tunc justi quasi stellæ, e terra in cœlum recipientur; peccatores vero vincti, peccatorum proprio pondere præpediti ad inferna cadentes jacebunt, ipso conscientia præjudicio confusi.

10. Octavus igitur ille dies hocce septimo figuratur. Et requievit Deus die septimo ab omnibus operibus suis. Non jam amplius, quæ sunt hujus sæculi vitaque munera, nec quæ hic carnalia desideria comitantur vota. Illo die consopita erunt juvenilia desideria ac libidines. Nulla jam seederis nuptiarum attonita vesanaque libido, prolixe suscipienda cupidio. Nulla jam auri corrogandi cura ac sollicitudo

ενδομηκοντάκις ἐπτὰ ἑκδικιθήσεται· καὶ ἔμπαλιν, δικαιοις ἐπτὰ τιμηθήσεται· δὲ καθ' ὑπερβολὴν δικαιοις, ενδομηκοντάκις ἐπτά. Πι γάρ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία, νῦν μὲν δι' αἰνιγμάτων ἡμῖν τὰ μέλλοντα ὑποφαίνει· τότε δὲ, ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ἐνεργῆ καὶ τεστανωμένην παριστὰ τὴν ἀλήθειαν δεῖξει γάρ τηνικάτα, τίς τίνων ἔστιν ἄξιος. Ἐπιταπλασίονα τοίνυν τὴν ἀντίδοσιν ἡμῖν χρεωστουμένην τοῖς ἀμαρτωλοῖς συγχωρήσει δὲ Κύριος ἐνταῦθα, εἰ διὰ μετανοίας καὶ ἔξομολογήσεως ἔξιλεώθειη παρ' ἡμῶν. "Ἄστε, εἰδότες τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἡμέραν, ἐν ᾧ τεταμεύεται τοῖς ἐνταῦθα ἡμαρτηκόσι ή πρὸς ἀξίαν τῶν ἀμαρτημάτων ἀντιμέτρησις καὶ ἀντισήκωσις, διὰ μετανοίας ἐν ζωῇ προλαβόντες ἀναλύσωμεν τὰ ἀμαρτήματα, ἵνα ἔκει σὸν πολυπλασιασμὸν τῆς ἐπιπόνου καὶ δύνηρᾶς ἀντιδοσεως ἐκφυγεῖν δυνηθείμεν.

9. Ἐεδόμην τοίνυν ταύτην ἡμέραν λογισώμεθα ἐκείνης τῆς ἐεδόμης τῆς συντελείας τοῦ αἰώνος τούτου ἀντίτυπον. Εἴπωμεν τοίνυν. Καὶ κατέπαυσεν δὲ Θεὸς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐεδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ. Καὶ ἐν ἐκείνῃ δὲ δροίως, οὐκέτι τὰ ἔργα τοῦ κόσμου τούτου οὐκέτι γάμοι, οὐκέτι συναλλάγματα, οὐκέτι ἐμπορεῖαι· γεωργίας δὲ, ή τι τῶν λοιπῶν ἐπιτηδευμάτων, οὐχ ἔστιν ἔκει κανὸν ἐνοχῆσαι· ἀλλὰ πᾶσα ἡ κτίσις ἐπιτομένη καὶ ἐντρομος ἐστηκε, καὶ ἴδρως ἀπὸ πάντων ἀκατάσχετος, καὶ πάντες ἐναγώνιοι· καὶ αὐτοὶ οἱ παρ' ἡμῖν δικαιοι, τίς ποτε ἄρα φῆφος περὶ αὐτῶν ἐξενεγκθήσεται. Καὶ Ἀβραὰμ ἀγωνίσαις τότε, οὐχ ὡς καταδίκην εἰς γέννηταν προσδοκῶν, ἀλλ' ἐν ποιᾳ τάξει τῶν δικαιων ταχθήσεται· πρώτη, ή δευτέρᾳ, ή τρίτῃ. Κύριος ἐξ οὐρανοῦ παραγίνεται· αἱ οὐράνιαι δυνάμεις ἀποκαλύπτονται, οὐρανῶν ὥργην μένων· πᾶσα ἡ κτίσις ἐν τρόμῳ καὶ συστολῇ· καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι περιδεῖται τάχα περιστανται, οὐχ διὰ ἀμαρτημάτων οἰκείων δεδίσται, ὅλλ' διὰ τὴν ἔνδοξος καὶ μεγαλοδύναμος τοῦ κριτοῦ ἐπιφάνεια, πᾶσιν δροίως τοῖς γεννητοῖς τὸ δικαῖης ἐμβάλλει φόδον. Οὐκ ἀκούεις τοῦ Ἡστέου λέγοντος, Ἐὰν ἀνοίξῃς τὸν οὐρανὸν, τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ δρη; περὶ τῆς ἡμέρας ἐκαίνης αἰνιττομένου, ἐν ᾧ οὐλασσα πέπηγεν, ἐν ᾧ κτίσις σχολάσσει, ἡ φύσις νενέκρωται, πᾶσα μέθοδος διὰ λόγων ἀργή, πρὸς τὴν ἐξ οὐρανῶν τοῦ Θεοῦ ἐπιδημίαν. Τότε ἀρπάζονται οἱ δικαιοι, καὶ διχήματα αὐτῶν αἱ νεφέλαι, καὶ προπομποὶ αὐτῶν ἄγγελοι. Τότε δικαιοι μὲν, ὡς ἀστέρες, ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀναλαμβάνονται· οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ, δέσμιοι, τῷ ἴδιῳ βάρει τῶν ἀμαρτημάτων πεπεδημένοι, κάτω πεσόντες κείνται δισσυνεδῆτοι.

10. Ἐκείνην οὖν τὴν δύδην ἡμέραν αὔτη ἡ ἐεδόμη διασχηματίζεται. Καὶ κατέπαυσεν δὲ Θεὸς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐεδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ. Οὐκέτι τὰ τοῦ βίου τούτου, οὐδὲ τὰ παρακολουθοῦντα ἐνταῦθα ταῖς σαρκικαῖς δρέξεσιν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐκοιμήθησαν ἐπιθυμίαι νεωτερικαὶ· οὐκέτι περὶ γάμου πτόνεις, ή ἐπιθυμία παιδοτοίας· χρυσοῦ φροντὶς οὐδεφύλα. ἐκελάθετο δὲ φιλάργυρος τοῦ

⁴⁴ Isa. LXIV, 1.

βαλαντίου, τοῦ ἀρπάζειν καὶ βιάζεσθαι δὲ πλεονέκτης, τῆς γῆς δὲ πολυκτήμων, τῆς δόξης δὲ δοξομανῆς. Πάντα τὰ τοῦ βίου ἔχεπτη τῆς διανοίας. Ἀπειδέσθη τοῖς ἐπηρημένοις διενδήποτε τῶν κοσμικῶν τούτων προτερημάτων τὴν διάνοιαν, ἡ κενή καὶ κατάπτυστος δόξα· οὐκ ἐνοχλεῖ θυμὸς πρὸς ἄμυναν τοῦ λυπήσαντος. Πάντα ἐκεῖνα ἐκλέοιπε τηνικαῦτα τοῦ λογισμοῦ· ἡ ψυχὴ δὲ πρὸς τῷ φοβοῦντί ἐστι, πρὸς τῇ προσδοκίᾳ τῶν ἐπηρημένων δεινῶν ὄντινα δὴ φόβον Θεοῦ, εἰ καὶ ἐνταῦθα δυνηθεῖ τις ἐσοιχθεῖ τῇ ἑδρᾷ ψυχῇ ἀνέλειπτον, ἢ οὐδὲν, ἢ βραχέα τυχὸν ἀμαρτῆσται. Καὶ ἐπλασεν δὲ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, γοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Οὐκ ἐπανάληψιν τοῦτον τὸν περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου λόγον ἡγήτεον, εἰ καὶ τις φαίνεται, ἀλλ' ἀκολουθίαν μᾶλλον ἀδιάκοπον τῆς προτέρας περὶ τούτου ἐπιχειρήσεως, καὶ συνημένην οἰονεὶ τῇ προκατάρξει συμπλήρωσιν τῆς διηγήσεως. Εἰπὼν γάρ, δτὶ ἐποίησεν δὲ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὰ ἔξης περὶ τοῦ αὐτοῦ, καὶ δηλώσας, δτὶ ἐν τῇ ποιήσει τοῦ ἀνθρώπου συνετέλεσεν δὲ Θεὸς πάντα τὰ τοῦ κόσμου ἔργα, τῆς αὐτῆς καὶ πάλιν ἔχεται περὶ τοῦ ἀνθρώπου διηγήσεως, συνημένως καὶ ἀμετολαζθῆτως, ἐπεργαζόμενος οἰονεὶ καὶ λεπτολογῶν τὸν τρόπον τῆς τούτου ποιήσεως. Πρώτον μὲν γάρ εἰπεν ἀπλῶς· Ἐποίησεν δὲ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· νυνὶ δὲ προστίθησι καὶ πῶς ἐποίησε, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Ὁταν οὖν ἀκούσῃς χοῦν, παίδευνο μετριοφρονεῖν· μὴ οὖν μεγάλα περὶ σευτοῦ. Ὁταν προσβάλλωσι σοι λογισμοὶ, ἐπαίροντες τὴν σὴν καρδίαν, καὶ δίκην φλεγμονῆς ἔξιδοῦντες εἰς κενοδοξίαν, ἢ ἐν τύχῃς ἀπλῶς, ἢ καὶ ἀπὸ προτερημάτων καὶ κατορθωμάτων τιῶν, ἀντεισαχθῆτω σοι παρευθὺν ἢ τῆς πλάστικῆς σου ὑπόμνησις, καὶ σύνει, δπως ἐκτίσθης, καὶ ὡς χοῦς εἰ τὸ δλον, καὶ τῆς ὑπὸ σοῦ πατουμένης γῆς ἀπογέννημα. Εἴ τι γοῦν ἐν αὐτῇ διάγων ἐκτελεῖς, καὶ μέγα, καὶ μικρόν, ἐξ ὑπογυίου ἔχεις τὸ ὑπόμνημα τῆς σεαυτοῦ τεπεινῶσας. Εἰ θυμὸς ἐνοχλεῖ σοι, τυχὸν διὰ τὸ ἀνθρισθῆναι δυσγενῆ σε εἰπόντος τιγδές, καὶ διεγέλεις σε πρὸς τὸ ἀνθυστρίσαι, καὶ τραχύτερα ὡν ἔκδυσας κατειπεῖν τοῦ ὑδρίσαντος, κατάγαγέ σου τὸ βλέμμα πρὸς τὴν γῆν, καὶ ἐνθυμήθητι, δθεν προηλθεις, καὶ ἀπέσθεται αὐτίκα δὲ θυμὸς· συνιεντος ταχέως τοῦ λογισμοῦ, δτὶ δὲ δυσγενῆ σε εἰπών, οὐχ δπως ὑδρίσεις τῷ λόγῳ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐτίμησεν. Ἀνθρωπὸς γάρ ἐμψυχος δὲ δυσγενῆς ἐκεῖνος, καὶ δοῦλος εἰς τυγχάνων· σὺ δὲ απὸ τῆς ἀψύχου καὶ ἀναισθῆτου γῆς κυρίως καὶ γεγένησαι καὶ ὑπάρχεις. Ὁστε οὐχ ὑδρίσεις τὸ λεχθὲν κατὰ σοῦ, ἀλλὰ πλέον τιμῇ.

servus exstiterit; tu vero ex inanimi omniisque destituta sensu vere terra tum procreatus es, tum es. Quapropter quod in te dictum est, non injuria, sed magis honor est.

41. Ήαλίν δταν ἐπιθυμία τις σαρκικὴ χρατήσῃ σου τῆς διανοίας, καὶ πειθῷ μελετῆν τὸ τῆς δρέξεως ἀποτέλεσμα, δρα ταχέως ἐπὶ τὴν γῆν. Μνήσθητι δτὶ ὕσπερ ἐκ ταύτης προηλθεις, οὐτω καὶ εἰς ταύτην μετ' οὐ πολὺ ἀναλυθῆσθαι τὰ νῦν σφύζοντα μέλη, καὶ τῇ ἀλογος ἐπιθυμίᾳ, καὶ δὲ γαργαλισμὸς τῆς σαρ-

A Sacculi et arcæ avarus obliviscetur; iniquus raptor, rapiendi vis ac injuria; preditorum, locuples; gloria et claritatis, ambitiosus insane desperiens. Quidquid rerum sæculi est, animo excidit. Extincta est, quovis tandem modo elatis animo sæculi hisce magnificis dolibus, vana, despiciabilis ac conspunda gloria. Nihil jam molesta ira ad ejus ultionem qui molestia affecit. Cuncta illa tunc animo abscessere: uno anima suspensa terrentis metu, una malorum imminentium exspectatione: quem utique Dei timorem, quisquis indeficienti suo animo vita bac inducere potuerit, aut nihil aut quam minimum plane peccabit. Et fecit Deus hominem, sumpto de terra pulvere³⁵. Cave hunc de hominis structura sermonem resumptam narrationem existimes, tametsi nonnullis ita videtur, sed magis inintercismam a priore, hac de re argumento seriem, ac velut conjunctum jam tum præfactis iisque hærensgestæ rei supplementum. Dicto enim fecisse Deum hominem, et quæ de illo sequuntur, ostensioque absolvisse Deum hominis creatione, quidquid est mundi operum, eidem quoque rursus de homine narrationi, juncta opera immediateque incumbit, veluti enucleatus edisserens tradensque subtilius ejus modum creationis. Nam primum quidem dixerat, *Fecit Deus hominem*; nunc vero adjungit, quo etiam modo fecerit, sumpto e terra pulvere. Cum itaque pulverem audieris, disce modesti sensum animi; noli de te magna presumere. Si incesserint cogitationes quæ animum effterant, ac velut inflammato putrique ulcere inanis gloria tumorem, vel ex fortuna absolute, vel ex aliis pæclaris dolibus ac virtutibus inducant, confestim contra tibi recurrat tuæ formationis memoria. Intellige qua ratione creatus sis: ac quidquid demum es, pulverem esse, terraque feturam, quam tuis subjectam pedibus conculces. Si quid igitur in ea degens præstas operis, vel magnum, vel exiguum, in procinctu est vilitatis tuæ abjectionisque monumentum. Ira si molesta ingruit, forte quod violatus injuria sis, quod quidam ignobilem dixerit: atque ut vicissim injuriam reponas concitat, asperioraque obloquaris, quam ille injuriarum procacitate effuderit, oculos vultumque **344** in terram dejice, atque animo reputa unde processeris, moxque ira furorque extinctum ibit; cum tecum ipse confestim intelligas, Etenim ignobilis ille eque populi fæce, homo est, vel si

11. Rursus ubi carnalis ulla cupiditas tui complicita fuerit animi, suadeatque, ut cuius desiderio teneris, re ipsa efficias, in terram statim verte oculos. Memineris qua ratione ex illa processisti, eadem ipsa in eam haud multo post te resolvendum esse; ac quæ nunc pruriunt membra, brutamque

concupiscentiam, ac carnis titillationem, nec fore in crastinum, membris emortuis ac appetitione celeri volatu elapsa. Atque ita quod jugiter in terram parentem nostram proni aspectemus ac agnoscamus; in causa est, ut a molestis quotidie omnibus, et quæ ægre curationem admittant, obtundentibus vitiis ac perturbationibus nos ipsi abstineamus ac liberemur. *Sumpto*, inquit, *e terra pulvere*. Si e cœlo formati fuissemus, quod illud haud semper suspicere possumus, non continue nature nostræ memores fuissemus; nunc vero in parato proclive adest inintermissumque vilitatis nostræ et imbecillitatis monumentum, unde incedimus, unde tangimus, unde cernimus, unde alimur, unde jugiter conspurcamur. Quid humo lutoque, unde tu formatus es, abominabilius ac spernendum magis? Quæ major ratio modeste sapiendi, et ut nullo nos dignos existimemus?

12. Cum igitur quempiam videris de se alatum sapientem, ameno pictoque amictu, splendenti annulo, pallam gestantem ingentis pretii, superfluam trahentem servitii turbam, promissa coma atque soluta, eaque flava ac torta, artisque lenocinio in auras sparsa, aureos circumferentem torques, aurea sella curuli, vultu, sermone majestatis pleno, tollentum animos, pre multitudine deducentium, [comitantium, adulatorum, famulorum, quos trahit, turbam submoventem; parasitorum lautis mensis ac splendidis inhiantium: ad faustas acclamaciones salutatibusque in foro, quas omnes deferunt, alii e subselliis surgentes, alii obviam procedentes, alii deducentes, atque alius aliud quid, ejus honoris laudisque causa exhibentes. Cum hosce magistratus praesidesque videris, premeunte alta voce praecone procedentes, atque alium submoventes, alium cedentes, alium publicantes, alium neci addicentes; ne ea quae videntur magna putaveris, ne animo concideris, ne pompa fastuque offendaris. Tecum reputa, fecisse Deum hominem sumpto e terra pulvere. Ac si quidem aliud quidpiam est, quod in homine cernitur, time, ac quae geruntur miraculo habe: sin autem pulvis e terra est, qui se his jactabundus effert, contemne. *Et formavit Deus hominem.* Vox ipsa, *formavit*, artificiosam quamdam Dei circa hominem operationem continuo innuit. Numquid vero sic et ipse nostram arte effinxit formationem, veluti qui sigilla effingunt, quive gypsea fabricantur, aut qui ere statuas cedunt, seu aliud quid artis opus efficiunt, quibus ad superficiem **345** usque simulacrum, circumscribitur; si-
out haud raro videmus, in eum modum efformatum virum, ut externa specie atque indole iram putat ac fortitudinem, seu metum ac formidinem pre-
ferat, rursusque mulierem, quae vel amore insaniat, vel pudibunda existat, aut si quid aliud sexui comes ac opportunum in affectibus animi solers plastes effecit? Haud enim vero ejusmodi Dei for-

κός αὐτοιν οὐκ ἔσται, τῶν με.ῶν ἀπονεκωθέντων,
καὶ τῆς ὀρέξεως ἀποπτάσσης. Οὔτεως η πρὸς τὴν γῆν
τὴν μητέρα ἡμῶν διηγεῖται σύνεντος καὶ ἐπίγνωσις,
αλλὰ καθίσταται ἀποχῆς καὶ ἐλευθερίας πάντων τῶν
ἐνοχλούντων ἐκάστοτε χαλεπῶν καὶ δυσιάτων πειθῶν.
Χοῦν, εἶπε, λαβών ἀπὸ τῆς γῆς. Εἰ ἀπὸ οὐρανοῦ
ἐπλάσθη, μεν, ως μὴ δυνάμενοι δεὶ βλέπειν ἔκεινον,
οὐκ ἂν συνεχῶς τῆς οἰκείας ὑπεμιμνησκαμέθι φύ-
σεως· νῦν δὲ ἐκ τοῦ προχειρού πάρεστιν ἡμῖν, καὶ
ἀδιάλειπτον τὸ τῆς ἡμετέρας καὶ εὐτελείας καὶ ἀσθε-
νείας ὑπόμνημα ἔξι ὡν πτεροῦμεν, ἔξι ὡν ἀπόδμενα,
ἔξι ὡν θεώμεθα, ἔξι ὡν τρεφόμεθα, ἔξι ὡν διηγεῖται
συμφυρόμεθα. Τί τῆς γῆς καὶ τοῦ πηλοῦ βδελυκτή-
τερον καὶ ἀποβλητότερον, διθεν σὺ ἐκμεμόρφωσαι; Τί
μείζον αἴτιον τοῦ μετριοφρονεῖν ἡμᾶς, καὶ τὸ μηδενὸς
ἀξίους νομίζειν ἐκευτούς;

12. Όπόταν οὖν ήρες τινὰ μέχρι φρονοῦντα ἐφ' ἑαυτῷ, ἐσθῆτα ἀνθηρὰν περιβεβλημένον, δακτυλίῳ τὴν χείρα περιλαμπόμενον, σφενδόνην τὴν τῶν πολυτίμων φέροντα, οὐκέτας ἐφελκόμενον περισσούς, κόμην περιβεβλημένον μεγάλην, καὶ ἀνειμένην, καὶ ταύτην ἔνθηγν τε καὶ ἐλικτήν, καὶ σοῦδοντα τοῖς ἐπιτηθεύμασι, μανιάκας χρυσοῦς περιφέροντα, ἐπὶ χρυσῆς καθέδρας ἐνιδρυμένον, σεμνοπροσωποῦντα, σεμγολογούμενον, ὑψηλοφρονοῦντα, σοβαρευόμενον ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν προπομπῶν, τῶν ἀκολούθων, τῶν κολάκων, τῶν οἰκετῶν, οὓς ἐπισύρονται, τῶν περὶ τὰς πολυτελεῖς τραπέζας παραστῶν, ἐπὶ ταῖς εὐφρύμιας καὶ ἀσπασμοῖς οὓς πάντες αὐτῷ προσάγουσι περὶ τὴν ἀγοράν, οἱ μὲν ἔκανιστάμενοι τῶν βάθρων, οἱ δὲ προϋπαντῶντες, οἱ δὲ προπομπεύοντες, ἄλλος ἄλλο τι εἰς τιμὴν καὶ δόξην ἐκείνου ἐνδεικνύμενοι. Ὅταν ήρης τοὺς ἀρχοντας τούτους, τοὺς δὲ προχορούμενους, ὑψηλὴ τε φωνὴ τὸν δεῖνα μὲν σοβοῦντας, τὸν δεῖνα δὲ ἔκοντας, ἄλλον δημεύοντας, κάκεινον θυνάτῳ παραδίδοντας, μὴ μεγάλα ἡγῆσθη τὰ δρώμενα, μὴ καταπέσῃς τὴν διάνοιαν, μηδὲ ἔνιση σε ἡ φαντασία· ἐνθυμιζόντη δειπλασεν δὲ θεὸν τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Καὶ μὲν ἄλλο τι ἔστι τὸ δρώμενον περὶ τὸν ἄνθρωπον, φοβῆθεται, καὶ θαύμασον τὰ πραττόμενα· εἰ δὲ χοῦς ἀπὸ τῆς γῆς, δὲ ταῦτα ἐπιδεικνύμενος, καταφρόνησον. Καὶ ἔπλασεν δὲ θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ μὲν φωνὴ, τοῦ ἔπλαστος τεχνικὴν τινὰ ὑποφαίνει εὐθὺς ἐνέργειαν τοῦ θεοῦ περὶ τὸν ἄνθρωπον. Ἀρα δὲ οὕτω καὶ αὐτὸς τὴν ἡμετέραν ἐτεχυκῆστο πλάσιν, ὃς οἱ τὰ πτήλια πλάσσοντες, ή τὰ γύψινα διασκευάζοντες, ή τοὺς ἀνδριάντας χαλκεύοντες, ή ἄλλοι τι τῶν τεχνιτῶν ἀποτελοῦντες, οὶς ἄχρι τῆς ἐπιφανείας τὰ τῆς μιμήσεως περισταταται, ὡσπερ δρῶμεν πυλλάκις ἄνδρα μὲν πεπλασμένον, καὶ ηθος ἔξω ἐμφαίνοντα, ή θυμοῦ τυχὸν καὶ ἀνδρείας, ή φόβου καὶ δειλίας, γυναῖκα δὲ πάλιν ή ἐρωτιώσαν ή αἰδουμένην, ή ἄλλο τι παρεπόμενον τῇ ταύτης φύσει πάθος δὲ πλάστης γνωρίζων ἔξειργάσαστο; Θεοῦ δὲ πλάσις οὐ τοιαύτη. ἀλλ' αὐτοῦ (α)

(a) Авто. Forte авт. Edit.

έκεινα τὰ πρωτοτυπα ἥθη τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δημιουργικὴ ἀνέργεια ἐπὶ τὸ βάθος γωρήσασα, ἔνδον ἔκαστα διωργάνωσε, πολλῶν καὶ παντοδαπῶν καὶ διαφόρων πτερῶν καὶ γνωμῶν εἰς ταῦτὸν μίξιν καὶ σύγκρασιν ἀκαρῇ ἀκτελέσαντα. Εἴθε μοι τοσοῦτον σχολῆς (α), ὃστε κατὰ λεπτὸν καὶ ἀκριβολγησμένως, διποδεῖξαί σοι τὴν τοῦ ἀνθρώπου κατεσκευήν· ἔμαθες γάρ ἀνάποδα σεπτοῦ τὴν περὶ σὲ σοφίαν τοῦ Θεοῦ καὶ οἰκονομίαν. Τῷ δὲ τοῦ γάρ μικρὸς διάκοσμός ἐστιν ὁ ἀνθρώπος, καὶ ὁρῶντος ἐστοχθεσαντο, οἱ τούτῳ τῷ δύματι αὐτὸν ἀποσεμνύναντες. Πόσαι γοῦν, καὶ παρὰ πόσων ἐκ παλαιοῦ περὶ τὸ θαυμαστὸν τοῦτο πλάσμα πραγματεῖαι καταναλώθησαν! αἱ φυσιολογίαι τῶν φιλοσόφων, αἱ τεχνολογίαι τῶν ἱατρῶν, τῶν γυμναστῶν αἱ παρατηρήσεις, αἱ περὶ ἀναλογίας, αἱ περὶ τῆς τῶν μελῶν πρᾶξες ἀλληλα συμμετρίας, αἱ περὶ σώματος πολυστρεψίας· ταῦτα πάντα περὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου διάπλασιν συνεισέρχεται. Καὶ πόθεν ἔκολ λόγος τοσοῦτος, ὃστε δυνηθῆναι εἰπεῖν μετὰ ἀκριβειῶν, δοσ ἐν μιᾷ φωνῇ τοῦ ἐπλασεν ἐμπεριέχεται; Τὰ μέντοι πρόχεια, καὶ ἐγὼ μηδέτερον, ὁ Θεὸς. Ἐπλαστή σε γάρ ὁ Θεὸς, ὡς ὁράς, ὁρθίον, καὶ ταύτην σοι τὴν διάπλασιν ἔξαρτεν δέδωκε παρὰ τὰ λοιπὰ πάντα ζῶα. Διὰ τοῦτο; εἰπειδὴ ἔξαρτόν σοι καὶ τὴν διφειλομένην καὶ ἀναγκαῖαν ἀνέργειαν προσεπιδοῦναι ἔμελλε.

mantibus præbuit formam. Quid ita? quod nimirum erat vim agendi concessurus.

13. Τὰ μὲν ἄλογα πάντα ζῶα βιοσκῆματά ἔστι μόνον, καὶ πρὸς ὅ πέφυκε, πρὸς τοῦτο ἔχει καὶ τὴν κατεσκευήν· διοιδόν ἔστι καὶ τὸ πρόβατον. Ἐπειδὴ γάρ ἐγεννηθῆ νέμεσθαι, κάτω ἔχει συννεύουσαν καὶ τὴν κεφαλὴν, ὃστε τῇ γαστρὶ ἐνορῆν καὶ τοῖς ὅποι γαστρά τέλοις γάρ αὐτοῖς εὐεξίας, πλήρωσις γαστρὸς καὶ ἀπόλαυσις ἡδονῆς, Ἀνθρώπῳ δὲ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τὰ ἄνω ἔχει αὐτῆς τῆς πλάσεως ἀναδεδράμηκεν, ἵνα τὴν ἄνω βλέπῃ συγγένειαν, καὶ ὀψήλοτέρα τῶν ἄλλων ἀπάντων τοῦ σώματος μερῶν καθέστηκε. Μή τούτου μεταποίει σεπτοῦν εἰς τὰ παρὰ φύσιν, μηδὲ τὰ γῆινα κύψας περισκόπει· ἀλλὰ οὐράνια διηγεῖνται κατόπτειαι, καὶ ἐνοπτερίζουν, ἵνα σου καὶ τὸ πολίτευμα προηντρέπεισται. Ὁντω σοι τὸ σῶμα διαπέπλασθαι, καὶ τὸ διάπλασμα διδασκαλεῖδόν ἔστι τοῦ τέλους πρὸς ὁ γέγονας. Οὐ γάρ ἵνα ἐπὶ γῆς σύρται σου ἡ ζωὴ, ὡς τῶν ἄρπετῶν, κατεσκεδάσθης ὅρθιος, ἀλλ' ἵνα οὐρανὸν βλέπης, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Θεὸν οὐδὲ ἵνα τὴν κτηνῶδην μεταδιώκῃς ἀπόλαυσιν, ἀλλ' ἵνα τὴν οὐράνιον, ἐνδιδομένη (b) σοι διανοίῃ, ἐπιτελῆς πολιτείαν. Διὰ τοῦτο, Τοῦ σοφοῦ οἱ δρθαλμοὶ ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ, διαφόρες φησιν Ἐκκλησιαστής. Τίνος δὲ ἐνεκεν, οὐ περὶ τὰ κάτω τοῦ σώματος οἱ δρθαλμοὶ, ἀλλ' ἐν τῇ κεφαλῇ; Ἰνα τὰ ἐν ὅψει περισκοπῶσιν δὲ εἰς τὰ διφηλὰ μηδὲ βλέπων, ἀλλ' εἰς τὰ γῆινα ἐπικύπτων, κατήγαγε εἰς ἄρπετον φύσιν τοὺς δρθαλμοὺς, ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ἔκεινα συρόμενος.

procumbit, ad 346 serpantium indolem oculos dejicit, qui eorum instar ventrem trahat humi.

^a Eccl. II, 14.

(a) Desideratur εἴηντα τοιούτην. Εδιτ.

A matio: sed ipsam primam ac exemplarem hominis indolem creandi vis ad ima ipsa pervadens, singula intus articulis organisque distinxit, quibus multorum omnisque generis ac diversorum effectuum sensuumque in idem mistio temperatioque momento emersit. Atque utinam tantum mihi suppeteret otii, ut subtili ac accurate disputatione hominis licet fabricam submonstrare. Dei certe erga te sapientiam rarumque consilium ex te ipse condisceres. Plane enim homo minor mundus ac ornatus est, rectaque ducti conjectura sunt, qui hoc ipsum nomine honestarunt. Quam multæ itaque, et a quam multis, olim jam hoc in negotio mirandoque opificio artes totæ operam impendere! naturales philosophorum considerationes, medicorum artis disquisitiones, gymnastarum observationes; quæ ad analogiam spectant; ad membrorum inter se certa ratione modum ac compositionem, ad corporis obesitatem. Cuncta hæc, in formati hominis uno agmine veniunt considerationem. Et unde mibi tanta dicendi vis, ut accurate satis omnia eloqui valeam, quæ hoc una voce, formavit, sacer complectitur textus? Porro, quæ in promptu sunt ac facilia, vel si ego non dixero, tu per te ipse nosti. Formavit namque te Deus, ut vides, statura recta, hancquetib; singularem præ reliquis omnibus animis singularem etiam debitam necessariamque abunde

13. Nam brutæ quidem omnes animantes, duntaxat pecuariæ sunt, et ad quod natæ sunt, ad hoc quoque corporis structuram acceperunt; cujusmodi etiam ovis ac pecus. Quia enim in hoc condita est ut pastu vivat, etiam capite humi vergit, ut ad ventrem ac venera versos oculos habeat. Finis enim illis bonæ habitudinibus, ventris expletio est ac fructu voluptatis. Homini vero caput ex ipsa formatione sursum exurrit, ut quam ad superna affinitatem habet, conspiciat; superiorique loco reliquis omnibus partibus corporis consistat. Noli itaque te transmutare in id, quod est præter naturam, nec ore prono terrena circumspicias; sed cœlestia jugiter contuere, ac velut in speculo objecta habe. ubi et tuus tibi municipatus olim paratus est. In hunc modum tibi quoque corpus efformatum est, ac qua præditus forma es, si nescis te docet in quem conditus es. Non enim ut humi vitam trahas serpentum more, recta statura conditus es, sed ut cœlum conspicias; Deumque cuius in eo sedes est? neque ut pecuariam persequearis voluptatem, sed ut cœlestem, indulta tibi mente, vitæ rationem ineas. Eam ob rem. Oculi sapientis in capite ejus, ait sapiens Ecclesiastes^b. Quorsum vero non in inferiore ulla corporis parte, sed in capite sunt oculi? Nimirum ut ea lustrent quæ in sublimi posita sunt. Qui autem non ad excelsa respicit, sed ad terrena

(b) Ενδιδομένη. Εδιτού θεοφεμένη. Εδιτ.

14. Caput itaque toti corpori eminens, bumeris A incumbit; non illis immersum, ne obtegatur, sed convenienti fulcimento ac velut sede quadam granduque in extante cervice locatum. In illo infixa oculorum gemina lumina radiisque. Non enim unum satis erat; ut si forte casu alterum concideret, ejus quod immuue a labe esset, solatium non deesset. Præterea vero etiam, ab uno horum profectus obtutus, prorsus imbecilliores; ex duplice vero fonte confluens rivus, valentior exit. Procedens namque utrinque ex altera alteraque nare obtuendi vis, tum ibi conquiescit, tumque una ad anteriora tendens iisque incumbens, unus alteri copulatur visorius radius, velut ex rivo duplice, ex utraque visoria facultate, quasi ex duplice prodeunte fonte, tumque brevi aquas commiscente, unus quispiam validior efficitur fluvius; cuius scilicet major vis ac efficacior sit. Remque certo probant viri senes. Ii namque, quæ sunt valde prope, haudquaquam cernunt; quæ vero paulo ab oculis remotiora sunt, clarius contueuntur. Idcirco nimirum quod visorio radio dissectis partibus a principio progresso, imbecillior ab utroque obtutus sit: ubi autem ambo confluerint ac coaluerint, velut multiplici quadam exundantia atque copia, valentior efficaciorque ad perspicienda, quæ in aspectum cadunt, consurgit. Non pauca vero sunt, quibus oculi incolumenti prospicitur. Tunica interior, quæ nec ipsa sufficit. Non enim res ferebat ut erassior strueretur; alioqui visui incommodasset; necesse autem erat, ut perspicuum leveque esset, quod obtegebat. Altera itaque pellucide, altera tenuior rariorque; illa quidem crystallina, hæc cornea. Obtengendi causa obtenta tunica ac exterior, firmior est atque durior; interior, rarior et tenuior, ne immeantia prohibeat: tertia rursus crystallum referens, ut in ea ambæ reliquæ repræsentandi vim ac perspicuitatem obtineant.

15. Palpebræ projectura sunt, oculi vimirum operimentum ac umbraculum, velutque domicilium. Poterit quidem et manus obtegere; sed interim dum ea admoveretur, haud raro prius oculum oblædi contingere. Nunc vero prope adjacet quod tueatur. Mox enim ac nocumentum præsentiunt, operimentum obtendunt. Id namque in causa est, ut plerumque pupula oculi, iis, quæ exterius nocumentum afferant, inviolabilis sit, ut quæ sub palpebrarum tegumento desideat. Unaque fere ex omnibus corporis membris ita servatur, ut contactum omnem respuat. Prominent palpebris et pilorum cuspides. Quid ita? ut nimirum accuratior harum complicatio sit, dum superior palpebra, inferiori per ejusmodi pilos coaptatur ac committitur. Sunt enim pili velut vincula, inter se conserli ac complicati. Accedit quod et minuscula animalia arceant, nec lanugines pupillæ propinquare sinant, quæ facile injuria obnoxia sit, ac cui quodvis obvium labem afferre queat.

(a) Σκοπεῖν. Λογο τοκτειν. Ερετ.

14. Ή μὲν οὖν κεφαλὴ τοῦ διού σώματος ὑπερανέχουσα, τοῖς ὕμοις ἐπίκειται· οὐκ ἐνδεδυκαῖ τούτοις, ἵνα μὴ κρύπτηται, ἀλλ' ἐρεσματι ἀξιολόγῳ, καὶ οἶον ὑποβάθρῳ τοῖνι τῷ τοῦ αὐχένος ἀνεστηκότι, ἐπαναπυκνούμενη. Ἐν ταύτῃ δὲ τῶν διφθαλμῶν ἐμπεπήγασι δίδυμοι βολαί. Οὐκ ἔρχεται γάρ ὁ εἰς, ἀλλὰ δύο ἐγενέσθην, ἀλλήλοις βοηθώ· ἵνα δὲ τοῦ ἐνδέκατα κατὰ τύχην διάλυσις, τὴν τοῦ ἀδιλαδοῦς ἐτέρου παραμυθίαν ἔχῃ. Καὶ ἀλλῶς δὲ ἀπὸ ἐνδέκατων προερχόμενον τὸ δρατικὸν, ἀσθενέστερον πάντως· ἐκ δὲ δύο πηγῶν συμβαλλόμενος δὲ διλός εὐτονώτερος γίνεται. Προτούσα γάρ ἐκατέρωθεν τῆς βινδὸς ἡ ὄψις, διοῦ μὲν προσχναπάκεται; διοῦ δὲ προκύπτουσα ἐπὶ τὸ ἐμπροσθετόν, ἐνοῦται ἡ μία τῇ ἐτέρᾳ, οἷον ἐκ δύο τινῶν διχετῶν ἀρ' ἐκατέρας ὄψεως ὕσπερ πηγῆς ἀξιόντων, καὶ μετὰ βραχὺ μιγνυμένων, εἰς ἀποτελούμενος ποταμὸς, διόπτε δὴ καὶ Ισχυρότερος γίνεται, εἴτουν ἐνεργέστερος. Καὶ τούτο ἀπόδεξις, οἱ γέροντες τῶν ἀνθρώπων· οὐ τὰ μὲν ἔγγὺς πάνυ, ηκιστα βλέπουσι, τὰ δὲ πορρώτερον ἀποδιεστάμενα τῶν διφθαλμῶν ἐνεργέστερον καθορῶσιν· ἐπειδὴ διηρημένως μὲν τοῦ δρατικοῦ προϊόντος ἐξ ἐργῆς, ἀσθενής ἡ ἐκτέρου διοῦ ὄψις· μετὰ δὲ τὴν συμβολὴν ἀμφοτέρων καὶ ἐνώσιν, οἷον ἐπὶ πληγμώρας τινὸς πολυπλασιαζομένη, εὐτονώτερα γίνεται καὶ δραστικωτέρα περὶ τὴν τῶν δρατῶν ἀνάληψιν. Φυλακαὶ δὲ περὶ τὸν διφθαλμὸν οὐκ διλγαί. Χιτών ἐντεῦθεν, καὶ οὐκ ἄρκει οὕτος· οὐ γάρ ἐνεδέχετο παχὺς κατασκευασθῆναι· ἡ γὰρ ἐμπόδισμα καθειστήκει τῆς ὄψεως· ἔδει δὲ διαφανὲς εἶναι καὶ ἐλαφρὸν τὸ προκάλυμμα. Οὐκοῦν εἰς μὲν διαυγῆς, εἰς δὲ ἀρκιός δὲ μὲν κρυσταλλοειδῆς, δὲ δὲ κερατοειδῆς· δὲ προκεκαλυμμένος, στερεώτερος· δὲ ἐνδοθεν, ἀραιότερος, ἵνα μὴ κωλύῃ τὴν πάροδον· δὲ τρίτος πάλιν κρυσταλλοειδῆς, ἵνα ἐν αὐτῷ τὴν ἐμφασιν καὶ τὴν διαύγειαν ἐκάτερα ἔχῃ.

15. Προσολὴ τὸ βλέφαρον· τοῦτο γάρ προκάλυμμα τοῦ διφθαλμοῦ καὶ σκέπτωσμα, καὶ οἶον σίκητήριον ἔστιν. Ἡδύντα μὲν γάρ σκοπεῖν (a) καὶ χείρ· ἀλλ' ἔως ἐκείνη ἀνήρχετο, ἐφθανε πολλάκις ἀμφωρεῦθναι δὲ διφθαλμός. Νῦν δὲ ἐκεῖθεν παράκειται προφυλακή· διοῦ τε γάρ ἡσθετο τῆς βλάβης, καὶ προεβάλετο τὸ προκάλυμμα. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡ κόρη τοῦ διφθαλμοῦ ἀνεπιχειρητος ὢς τὰ πολλὰ τοῖς ἔξωθεν ἐπερχομέναις βλάβαις, ἀτε διπλαπετάσμασι καθεξομένη τῷ βλεφάρῳ, καὶ μόνη σχεδὸν τῶν δὲ ημίν πάντων μελῶν διατηρουμένη ἀνέπαφος. Προσέβληται δὲ τοῖς βλεφάροις καὶ ἀκίδες τριχῶν. Διὰ τοῦτο δὲ τούτων περιπλοκὴ, τοῦ δὲ πόδες τὸ κάτω διὰ τῶν τοιούτων προσαρμοζομένου τριχῶν. Οἶον γάρ σύνδεσμοι καθεστάσιν εἰ τρίχες ἀλλήλαις περιπλεκόμεναι· εἰτα, καὶ τὰ λεπτὰ τῶν ζώων πόρφρωθεν ἀπειργούσι, καὶ τὰ χροώδη οὐκ ἐώσι πληστάσι τῇ κόρῃ, ἐμπαθεῖ οὖσῃ, καὶ τῷ παρατυχόντι ἀμφοῦσθαι δυνομένη.

16. Έτέρα δὲ πάλιν ἐστὶ τις φυλακὴ ἄνωθεν Α ἐπικειμένη ἐκατέρῳ τῶν δφθαλμῶν διὰ τῶν τριχῶν, δμοῦ μὲν τῇ περιγραφῇ εὐπρέπειαν χαριζομένη, δμοῦ δὲ καὶ τὴν ἀσφάλειαν παραχομένη· ήτις ἀστιν ἡ δφρὺς, ἄνωθεν προβενδημένη, ἵνα κατευθύνῃ τὸ δρατικόν. Καὶ τούτου ἀπόδειξις, δταν βουληθῆς πόρρωθεν τις κατασκοπεῦσαι, καὶ κοιλάνας τὴν χειρα, ὑπερτείνης τῶν δφρύων. Εἰς τὸ γέρ τούτο ποιεῖς; ἵνα τὸ ἐπὶ τὸ δάνω διαφορούμενον τῆς δψεως μὴ εἰκῇ σκεδάννυσαι, τῷ πλάτει τοῦ ἀέρος ἐγκαταχέομενον· ἀλλ' ἔκ τε τῆς ἄνωθεν ἀνοχῆς τῆς χειρὸς, ἐκ τῆς ἄνωθεν προβολῆς τῶν δφρύων κατευθυνόμενον, ἀκριβέστερον σχίνη τοῦ δρατοῦ τὴν μετάληψιν. Διὰ τούτο δφρύες, δμοῦ μὲν τὸ ὅπτικὸν τῶν δφθαλμῶν κατευθύνουσαι, δμοῦ δὲ καὶ τὸν ἄνωθεν καταρρέοντα ἰδρῶτα ἐπέχουσαι, καὶ οὐκέτις καταχεῖσθαι τῶν αἰσθητηρῶν καὶ ἐμποδίζειν ταῖς δψεσιν, οὖν τι διατείχισμα ἱκανὸν πρὸς τὴν τῆς ἔξαθεν ἐπιούσης βλάβης ἀποτροπήν.

17. Ήσίος ἀμπελουργὸς οὕτω δύναται ἀσφαλῶς τὴν οἰκείαν ἀμπελὸν περικλεῖσαι, καὶ θριγκὸν αὐτῇ τοιούτον περιβαλεῖν, ὡς ἡ θεὸς ἔξειργαστο τὴν τῶν δφθαλμῶν περιβολὴν, τὴν τῶν δφρύων περιβολὴν εἰς τὴν τῶν δφθαλμῶν φυλακὴν, μηγοειδῶς ἡμῖν αὐτάς περιγράψας, ἀπὸ μιᾶς συμβολῆς τῆς κατὰ τὴν ρῆνα, ἐφ' ἐκάτερα τὰ μέρη διατεινομένας· ἵνα δὲ ἰδρῶς τῆς κάκετος περιβέων, μηδεμίᾳ ἀσχολίᾳ παρέχῃ τῷ πονοῦντι ἀνθρώπῳ περὶ τὸ προκείμενον ἔργον, καὶ τὴν τούτου χειρὶ ἀνιούσῃ συνεχῶς ἐπὶ τοὺς δφθαλμούς, καὶ τὰς καταφερομένας νοτίδας ἀπομαστομένη· ἀλλ' δμοῦ μὲν διαφρέρει αὐτομάτως ἐπὶ τὰ ἐκατέρωθεν πλάγια, μεταφερόμενος διὰ τῶν ἰδίων δχετῶν ἄνωθεν τῶν δφρύων, δμοῦ τε (α) οἱ δφθαλμοὶ ἀνενογλήτως τὴν ἰδίαν ἐπιτελοῦνταν ἐνέργειαν; Εἰ μὲν οὖν κατὰ μέρος καὶ περὶ τῶν λοιπῶν μελῶν τοῦ σώματος βουληθείημεν λογίσασθαι, καὶ τὴν ἐφ' ἐκφεύγονταν τοῦ θεοῦ διατρανῶσαι καὶ ἐξυμνῆσαι, ἐπιλεψεῖ πάντως ἡμᾶς ἡ ἡμέρα. Τμεῖς δὲ καὶ ἐξ ἴδιος μόνου μαρβένο κατανοήσατε πάντως τὸ τῆς θείας προνοίας περὶ τὸν ἀνθρώπον καὶ τεχνικῆς οἰκονομίας ἀπειροδύναμον· ἡμᾶς δ' ἐπειγομένους ἐπὶ τινας δὸν ἀναγκαῖα, μετ' εὐχῶν προτέμψατε, ἵνα ἐν τάχει ἀποστέντες, καὶ τῶν λειπομένων ἀποδώσωμεν τὸ χρέος· χάριτος τοῦ πάντα οἰκονομήσαντος περὶ ἡμᾶς Κυρίου, τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς τῇ αὐτοῦ χάριτι· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς εἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ περὶ παραδείσου

ΛΟΓΟΣ Γ'.

1. Καὶ ἐφύτευσεν δὲ θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδεμ κατὰ ἄντολάς, καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἀνθρώπον, δν ἐπλαστε. Νοήσωμεν, ἀκροαταὶ ἀξίαν θεοῦ φυτεῖσθαι, καὶ παράδεισον πρέποντα τῇ φιλοκαλίᾳ τοῦ τοιούτου καὶ τηλικούτου δημιουργοῦ. Ἐν μὲν τοῖς κατόπιν

²⁸ Gen. ii, 8.

(a) T. Forte & Ed. Edit.

16. Altera vero rursus superius imminens utriusque oculo, pilorum exsistit luitio; quæ tum decorum ambitu conciliet, tum vero etiam securitatem præstet; supercilium scilicet superne productum ut oculorum aciem dirigat. Huicque **347** rei argumento est, quod cum animo constitutum sit, ut rem longe distantem speculeris, curvata manum superciliis obtendis. Quid enim causæ ut id facias? Ut nimis quod videndi vis sursum versus disjicitur, haud frustra dissipetur, vastoque aere diffundatur; sed tanta superius manu, desuperque protensis superciliis directa, rem in aspectum cadentem accuratius percipiat. Hæc superciliorum ratio, quæ tum oculorum obtuendi vim dirigant, tumque etiam desuper desfluentem sudorem retineant, nec oculis offundi sinant visuique officere, velut quoddam interseptimentum, a se idoneum sufficiensque ad arcendam, quæ ab exteriori est, injuriam.

17. Quis rogo vinito sic tuto vineam suam queat ocludere, circumiectaque communire maceria, ut locus prorsus inaccessus exsistat, quemadmodum Deus oculorum nobis ambitum efficit, quibus ut caveatur superciliorum orbem semicirculari ductu uno ad nasum confluxu utrinque protensa linea, effinxit, quo sudor, hinc inde desluens, nihil laboranti homini negotii faciat, in quodvis opus impeditur, manusque libera sit, nec ad oculos continere levari, atque inde desfluentem humorem abstergere debeat. Sed simul quidem ad utrumque sponte latus per suos canales super supercilia desfluat, simulque oculi nulla molestia suam operationem persificant. Sane igitur, si quidem sigillatim corporis membra reliqua rationis libra velimus expendere, Deique in singulis sapientiam enucleatius tradere ac dilaudare, omnino deficiet nos tempus. Vos itaque vel ex uno membro, et quidem exiguo, prorsus pensate divinæ erga hominem providentias artisque dispositionis vim infinitam; nosque adeo, qui ad necessarium quoddam iter properemus, precibus deducite, ut ex illo quam cito incolumes, quæ sunt reliqua debiti exsolvamus; Domini gratia, qui erga nos prudenti consilio disponit omnia, qui nos creavit sua gratia; cui gloria et potestas in secula seculorum. Amen.

αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς εἰώνας τῶν αἰώνων.

D

Eiusdem de paradiſo.

ORATIO III.

1. *Et plantavit Deus paradisum in Edem ad orientales plagas, ei posuit ibi hominem quem formaverat²⁸. Ad mentem revocemus, auditores, ejusmodi plantationem quæ Deo digna sit, ac paradisum, qui talis tantique opificis artis solertiam elo-*

gantiamque nihil dedebeat. In superioribus quidem dictum est: *Germinet terra herbam virentem, et lignum fructiferum seminans semen, faciens fructum: et factum est ita*²⁷. Hic vero rursum ait: *Et plantavit Deus paradisum in Edem. Si quidem paradisus communibus lignis atque stirpibus confertus erat, a prima arborum editione statum suum ac constitutionem habebat, nec singulari Dei plantatione quae postea in eo enata sunt, arbores, opus habebant. Nunc vero, quod aliæ longe præstantiores genere pariter gustuque, iis, quæ superius sponte e terra emerserant, in paradiſo postmodum enata sunt omnis generis arbores, vel ex ipsa Scriptura manifestum est.*

348 2. *Et produxit, inquit, Deus adhuc de terra omne lignum pulchrum visu et suave ad vesendum*²⁸. Quemadmodum enim hominem eximia ac singulari formatione præ reliquis animantibus dignatus est, sic et hominis domiciliu suæ opus dexteræ voluit; delecto loco idoneo, omni creatorum præstante natura, cui ob celsitatem nullæ umbræ obtunderent, decore mirabili, tuto situ, quod cunctis emineret, splendido, ac quod omni siderum ortu collustraretur limpidissimo circumfuso aere; partium anni temperatione jucundissima simul optimaque. Ibi igitur Deus paradiſum plantaverat, ibi non ventorum vie, non anni tempestatum intemperies, non grando, non ignei turbines, non procellæ, non contorta ac violenta fulmina, non glacies hiemalis, non veris humiditas, non æstatis ardor ac æstus, non autumni siccitas; sed temperata pacataque anni temporum mutua concordia, singulo quoque proprio convestito decore, et quod a vicino nihil sibi insidiarum timeret. Nam neque vernalis flores æstas, forsitan suum præmature tempus occupans, labefactaret; non æstivi ac autumnales fructus aeris haud raro inordinatione adusti diffusarent ac interirent; cunctæ vero ordinate tempestates locum illum velut choro circuirent, inter se placide, nulla cunctusque labe ac molestia implexæ ac copulatæ; ac quo singulæ suo tempore, quod a se singulare eximiumque esset, nihil cuiusque injuria oblaesum, dono contribuerent. Terra illa opima mollesque, ac quæ prosus melle manaret ac lacte, atque ad omne fructum genus edendum esset idonea, fertiliissimisque aquis circumflua. Aquæ ipsæ per pulchras ac dulces, valdeque tenues ac limpidæ quæ et asperci plurimum recrearent, ac quam oblectarent majorem quoque utilitatem præberent.

3. Prius itaque ipsum condidit locum, ejusmodi scilicet ut divinæ aptui sationi esset, nec ab ea quidquam abhorrebat. Exinde in eo plantavit genus omne pulcherrimarum stirpium, quæ et aspectu sumمام gratiam haberent, et sumمام gustu homini dulcedinem præberent. Qua tibi ratione oculos clare patriæ, ex qua excidisti, decora repræ-

εῖργαι. Blasphematis τῷ γῇ βοτάνην χόρτου, καὶ ξύλον κάρπιμον σπεῖρον σπέρμα, ποιοῦν κάρπον· καὶ ἐγένετο οὕτως. Ἐνταῦθι δὲ πάλιν λέγει· καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ. Εἰ ἀπὸ τῶν κοινῶν ξύλων ἐτετέληστο ὁ παράδεισος, εἶχεν διὰ τὴν ἰδίαν σύστασιν ἀπὸ τῆς πρώτης γενέσεως τῶν φυτῶν, καὶ οὐκ ἐδύτη ἐξαιρέτου φυτείας τοῦ Θεοῦ τὰ ἐν αὐτῷ ὑστερον ἀναφύεντα δένδρα. Νῦν δὲ, διὰ ἕτερα πολὺ διαφορώτερα, καὶ τῷ εἶδει καὶ τῇ γεύσει, τῶν προαναδοθέντων αὐτομάτως ἐκ τῆς γῆς, τα ἐν τῷ παράδεισῳ ὑστερον ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ φιλοτεχνηθέντα παντοῖα γένη τῶν φυτῶν καθειστήκει, καὶ ἀπὸ αὐτῆς δηλοποιεῖται τῆς Γραφῆς.

2. Καὶ ἐξανέτειλε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον εἰς δρασιν ὀραῖον, καὶ καλὸν εἰς βρῶσιν. Ὡσπερ γὰρ τὸν ἀνθρώπον ἐξαιρέτου τῆς πλάσεως παρὰ τὰ λοιπὰ ζῶα ἡξίωσεν, οὕτω καὶ τὸ ἐνδιαιτημα τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἰδίας αὐτοῦ χειρὸς ἔργον ἐποίησε, τόπον ἐπιλεξάμενος ἐπιτήδειον ὑπερφέροντα τῆς δλῆς κτίσεως καὶ διὰ τὸ θύεος ἀνεπισκότητον, θαυμαστὸν τῷ κάλλει, ἀσφαλῆ τῇ θέσει, λαμπρὸν τῇ κατὰ πάντων ὑπεροχῆ καὶ τῷ καταλάμπεσθαι πάσαις ταῖς τῶν ἄστρων ἀνατολαῖς, ἀπέρι διευγεστάτῳ περιεχόμενον καὶ τῶν ὡρῶν εὐκρασίαν ἔδιστην τε ἀμά καὶ βελτίστην ἔχοντα. Ἐκεῖ οὖν ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς τὸν παράδεισον, δηπού οὐκ ἀνέμων βίᾳ, οὐκ ἀμετρίᾳ ὡρῶν, οὐ κάλαζα, οὐ πρφροστῆρες, οὐ λαλίαπες, οὐ σκηπτοί, οὐ χειμερινή πτήσις, οὐχ ὑγρότης ήρινή, οὐ θερινή πύρωσις, οὐ φθινοπωρινή ἤηρότης· ἀλλ' εὔκρατος καὶ εἰρηνική συμφωνία τῶν ὡρῶν, ἐκάστης τῷ ἰδίῳ κάλλει κεκοσμημένης, καὶ μηδ ἐπιβουλευομένης παρὰ τῆς γείτονος. Οὔτε γὰρ τοῖς ἡρινοῖς ἀνθεῖς τὸ θέρος, προτρέχον τυχὸν τοῦ ἰδίου καιροῦ, ἐλυμαίνετο, οὔτε πάλιν θερινὸν καὶ μετοπωρινὸν καρπὸν, τῇ τοῦ ἀτροφίας ἀπελάκης πολλάκις καταφλεγοντες ἐφύτευσοντο καὶ ἀπώλοντο (a) πᾶσαι δὲ τὸν τόπον ἐκείνον εὐτάκτως αἱ ὥραι περιεχόμενον, ἀλλαγαῖς διμάλως καὶ ἐλύπης συμπεριπλεκμέναι καὶ συνδούμεναι, καὶ τὰ παρ' ἐκάστη τοῦ ἰδίου καιρὸν, δωροφοροῦσα ἐξαιρετα καὶ ἀνεπιθύμιτα. Καὶ ἡ γῇ δὲ ἐκείνη πάιν καὶ μαλακὴ, καὶ δλῶς βένουσα μὲν καὶ γάλα, καὶ πρὸς πᾶσαν καρπογονίαν ἐπιτηδεῖα· ὅδας γοειμωτάτοις κατάρρυτος περικαλῆ καὶ ἡδέα τὰ οὐδατα, καὶ σφέδρα λεπτὰ καὶ διαφανῆ, πολὺ μὲν ἐξ οψεως ἔχοντα τὸ τερπνὸν, πλέον δὲ τοῦ τερπνοῦ τὸ ὀφέλιμον παρεχόμενα.

3. Πρότερον μὲν οὖν αὐτὸν ἐδημιούργησε τὸν τόπον ἄξιον τῆς ὑποδοχῆς τῶν τοῦ Θεοῦ φυτευμάτων· ἐπειτα δὲ ἐνεφύτευσεν αὐτῷ παντοδαπὰ κάλλη δένδρων, δψιν τε χαριεστάτην καὶ ἀπόλαυσιν ἔδιστην τῷ ἀνθρώπῳ χαριζόμενα. Πῶς τοι δυνηθῶ ἐπ' δψιν ἐναργῶς ἀγαγεῖν τὰ κάλλη τῆς πατερίδος, δψεν ἐκπέπτωκας, ἵνα περιαλγήσεις ἀξίως ἐπὶ τῇ τούτων στερήσει,

²⁷ Gen. i, 14. ²⁸ Gen. ii, 9.

(a) Ἀπώλοντο. Forte ἀπώλλυντο. Edit.

δυντ, θῆς δέ τοι τῆς ἔξορίας ἀνακαλέσεις: σεαν- τὸν, καὶ πρὸς ἐκεῖνα παλινδρομῆσαι τὰ βέβαια καλὰ καὶ τερπνὰ, καὶ ἀμφιγῆ τῶν φαύλων καὶ λυπηρῶν; nullisque malis eo tristibus commista, postlimidio redire?

5. Εἰσὶ μὲν γὰρ κάντασθι λειμῶνες εὐανθεῖς, καὶ τὴν θέσν περικαλλεῖς· ἀλλὰ τοσούτον χαρίστατον τῇ διανοῇ φαντάσθητι· πῶς τὸ ρόδον μὲν μετὰ τῆς ἀκάνθης ὅδε κεκρυμμένον, ἔχον τὴν ἀγδίαν τῇ χάριτι σύνδρομον, καὶ μονονούχῃ διαμαρτυρόμενον ἡμῖν, δι- τὰ τερπνὰ πάντα τοῦ τῆδε βίου τοῖς λυπηρῶν ἀναμ- μικταὶ. Τῷ δέ τοι γάρ οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἄγαθῶν ἀναριψῖνε· ἀλλὰ πάσῃ κοσμικῇ εὐφροσύνῃ εὐθὺς ἡ λόητη συμπαραπτηγε· τῷ γάμῳ ἡ χηρεῖα, τῇ πα- δοτροφίᾳ ἡ μέριμνα, τῇ εὐτεκνίᾳ ἡ ἀποβολή, ταῖς περιφενεῖς αἱ ἀτειμίαι, ταῖς τρυφαῖς αἱ παρέστεις, ταῖς ὄγκειαῖς αἱ ἀρρώσται· ἀνθηρὸν τὸ ρόδον, ἀλλ' ἐμοὶ κατήφειαν ἔμποιει· δέσμικες γὰρ ἀν τὸ ἄνθος, τῆς ἀμαρτίας ἀναμιμνήσκομαι τῆς ἡμῆς, δι' τοῦ ἀκάνθας ἡ γῆ καὶ τριβόλους ἀντελέσιν κατεικάσθη μοι. Καὶ ἐνταῦθα μὲν οὖν διλιγοχρόνιος τῶν ἡριῶν ἀνθέων ἡ χάρις, ἐτι ποθοῦντας ἡμᾶς ἐπιλιποῦσα· οὐ γάρ ἐφθημεν δρεψάμενοι, καὶ ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν ἀπεμράνθη. Ἐκεῖ δὲ τὸ ἄνθος οὐ πρὸς βραχὺ δια- λάμπον, εἴτα ἐκλείπον, ἀλλὰ διαρκές τὸ τερπνὸν ἔχον καὶ δίδιον, ἀσυντέλεστον τὴν ἀπόλυτον· ἡ εὐωδία ἀκρέστος, ἡ εὐχροία διηγεῖται ἔκατεράποτουσα. Οὐ βίαιοι ἀνέμων παραλιποῦσιν, οὐ νηνεμίαι ἀπομαρτ- νοῦσιν, οὐ παγετοὶ ἀποπνίγουσιν, οὐχ ἡλίου φλόγω- σις κατεφρύσσει· ἀλλὰ πνεῦμα μέτριον, λεπτήν τινα καὶ ἡδεῖαν παρεχόμενον αὐραν, καὶ κούφως αὐτοῖς καὶ προσηγῶς ἐπιπιένον, ἀδάμαστον χρόνῳ καὶ ἀμ- ραντον τὴν χάριν αὐτῶν διασώζει.

ventus, tenuem quamdam dulcemque præbens auram, servat gratiam.

5. Τὰ δὲ τῶν φυτῶν κάλλη, ἔξια καὶ κύτης (a) τῆς δημιουργίας καὶ φυτειας τοῦ κτίσαντος δέ τοι φυ- γανικὰ καὶ ὅσα ἔνθαμνα, τὰ μονοστέλεχα, τὰ πολύ- κλαδα, τὰ ὄψικορα, τὰ ἀμφιθαλῆ, τὰ φυλοβόδα, τὰ ἀειφυλλα, τὰ γυμνούμνα, τὰ ἀειθαλῆ, τὰ κάρπιμα, τὰ ἔκαρπα· τὰ μὲν τῇ χρείᾳ ἀπηρτούμενα, τὰ δὲ πρὸς ἀπόλυτον συμβαλλόμενα· πάντα μτγέθει καὶ κάλλει διεφέροντα, κατάσκια τοῖς κλάδοις, ἀμφιθαλῆ ταῖς κέμαις, βρύοντα τοῖς καρποῖς, ἀλλοις ἔλλην χρείαν δμοῦ καὶ τέρψιν ἀφθύνως ἀποκηροῦσιν· ἔκαστου γὰρ τῶν καρπῶν τούτων πολὺ μὲν τὸ χάριεν, πλέον δὲ πάλιν τοῦ τερπνοῦ τὸ χρειῶδες.

6. Ήσίος λόγος παραστῆσει τῆς ἡδονῆς ἐκείνης τὸ διπερδόλλον; Ἐάν γὰρ συγχρίνῃ τις τοῖς ὅδε τὰ ἔκει, καρδιούριζει μᾶλλον τῇ παραθέσει, ή τινά σοι ἔνδρο- γειαν δὲ τῆς εἰκόνος παραστησειν, ἀποπιπτόσης πολὺ τῆς εἰκόνος πρὸς τὴν τοῦ πρωτοτύπου ἀλγήσειν. Ήάντα τέλεια, πάντα ὀρίμα, οὐ κατὰ μικρὸν ἀνέγ- θεντα (οὐ γάρ ἀπὸ ἄνθους ἐπὶ τὴν ἀκμὴν τῷ χρόνῳ προέρχεται), ἀλλ' αὐτόθιν μετὰ τῆς οἰκείας ἀκμῆς ἐκφύντα, καὶ ἀποτελέσματα φύσεως οὐχ ἀνθρωπί- νης ἐπιχειρήσεως.

^a Gen. iii, 48.

(a) Αἰτης. Forte αὐτά, ut et interpres legisse videtur. Ed. II.

A sentare sufficiam, ut eorum merito carentis mo- tōν, καὶ πρὸς ἐκεῖνα παλινδρομῆσαι τὰ βέβαια καλὰ καὶ τερπνὰ, καὶ ἀμφιγῆ τῶν φαύλων καὶ λυπηρῶν; nullisque malis eo tristibus commista, postlimidio redire?

4. Sane quidem nec hic desunt prata florida, aspectuque per pulchra ac grata: quod enim vero illa maxime gratiarum habent, animo reputa; quoniam modo rosa cum spina hic deliteat, cuius gratia insuavit assecle exsistat, propeque nobis contesetur, quidquid vita hujus delectabilium est, tristibus ac molestis esse commistum. Revere enim nulla in bonis humanis sincera sunt ac pura, sed sacerduli omnilitetis confessim modestia dolorque co- baret; nuptiis, viduitas; liberorum educationi, sollicitudo ac cura; copiosae probaeque prolixi amissio; conspicuis honoribus, infamias dedecora; voluptatibus, membrorum solutio; sanitati, aegritudo. Florida rosa est, at modesto me animo facit. Quotiescunque enim florem conspicio, in mei memoriam peccati reden, cuius reatu indictum terrae, ut mihi spinas ac tribulos germinet²⁰. Et hic sane brevisimi temporis 349 florum gratia est, qui adhuc cupientes deserant. Necdum enim legimus, cum in manibus nostris emarcuere. Ilici vero flos, non ad breve effulgens tempus, tuncque deficiens, sed perennem, jucunditatem ac sempiternam habens; aspectum gratum ac immortalē, fruitionem indelebilem. Fragrantia, omnis tardi expers; coloris suavitatis jugiter effulgens. Nihil ventorum impetus ac turbines nocent, non sudum tempus nullis auris emarcescere facit; non glacies horrida congelat; non solis ardor aetū torret; sed moderatus quidam tempore indomabilem ac immarcescibilem illorum servat gratiam.

5. Ipsa quoque stirpium venustas, quæ et ipsa conditoris opificium ac plantationem deceat; quæcunque sarmenitiae sunt et quæ fruticosæ, quæ unistirpes, multiramæ, alticomæ, opaca viridate, foliis deciduæ, semper foliatæ, quæ folia exuant, semper virentes atque floridæ, frugiferæ, infrugiferæ; quarum aliæ nsui destinatae sint, aliæ conser- vant ad jucunditatem fruendam; præstantes omnes proceritate et venustate, opacæ ramis, comis vi- rentes ac floridæ, fructibus scatentes, quæ aliam atque aliam cum utilitatem tum oblectationem ubertim præbeant.

6. Quænam dicendi vis voluptatis illius repræ- sentet præstantiam? Si quis namque cum iis quæ sunt vita hujus comparaverit, injuriam potius faciet comparando, quam ex simulacro ullam tibi rei evi- dentiam præstabat, quod longe procul a prima ve- ritate ac exemplari similitudo excidat. Perfecta omnia, cuncta matura, non paulatim facto cremento adaucta (non enim a flore ad summum incremen- tum provehunt ac maturitatem), sed ab ipso statim ortu cum sua enata summa perfectione ac vigore atque naturæ effectus, non industriae humanæ.

7. Ibi et avicularum omnigenum genera, tum a pennarum flore, tum nativo concentu atque garritu, miram quamdam a se jucunditatem spectantibus offerentia; ut nullo non sensu homo liberalissime acceptus, qua visu, qua auditu, qua tactu, qua olfactu ac gestu, affatim deliciaretur. Cum volucribus erant et terrestrium animalium omnigena spectacula, cicura omnia et mansueta; paricunctis secum indole ac ingenio, sic audientia ac loquentia, ut nullo negotio intelligerentur. Nihil tum serpens horro-ris faciebat, sed mitis ac mansuetus erat; non agresti saevoque modo undose in terra faciem rep-tans ventremque trahens, sed erectus celsusque in pedes incedens. Sic et cetera bestiae quaecunque nunc indomite et feræ sunt, tunc mansueta erant. Illic itaque Deus hominem posuit, quem formaverat. Alibi formatum, illuc induxit. Quemadmodum enim Deus luminaria primum condidit, et in firmamento posuit⁴⁰; ita et hominem formavit quidem limum e terra, tumque posuit in paradyso⁴¹. Observa autem, haud dictum esse, Quem fecerat, sed, Quem forma-va-terat. Fecerat namque, id est, quod est ad imaginem, illud vero incorporeum est; quod vero vacat corpore, neo loco circumscripsum est. Est quidem quod factum est, segmento necessario comes; anima scilicet corpori. Necesse enim est esse simul quod compositum est. Enimvero primaria ratione locus corporis est, anima vero ex consequenti⁴² loco concluditur, qua habitudine se ad corpus habet, illi-que commiscetur: haud tamen ex sua ipsa indole, id est, qua parte substantia mente praedita est. Num, quæso, te exhilaravi, narrando paradi- si amoenita-tem, vel majoria quidpiam doloris, eorumque cor-ruptionem intereunt comparatione consciivi? Omnino autem mens tua et animus, quæ excelsa sapiat mundoque superiora, ut dūjus in cœlis conversatio sit⁴³, atque ea quæ sursum lumina erecta habeat, quæ promissionis sunt cogitabat, eorumque bono-rum quæ sunt nobis promissa, quidpiam audire ob-servabat: *Quæ videlicet nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendere*⁴⁴. Quisnam igitur est qui enarret, si oculus non vidit? Si auris non audivit, qui fiat ut tua suscipiat? Si in cor hominis non ascenderunt, quomodo noster capiet animus? Neque igitur corporalia respuimus, et spiritalia requirimus. Nam quemadmodum in lege erat quod et in sensum caderet, cum et ejus quod mente intelligitur nihilominus figuram præstaret; sic et paradisum, tum corporali ratione intelligimus, tum et spiritali quoque per allegoriam exponimus. *Plantarunt* igitur *Deus* *paradisum in Edem ad orientales plagas*. Plantarum quidem stirpiumque nomina pressa silentio sunt; locus vero, in quo plantavit, de-claratus est; hoc est, in voluptate. Edem enim nominis etymo voluptas deliciæque exponitur.

8. Num igitur eas vocat delicias, quæ per os in ventrem immigrant, ac quarum finis secessus? ejus-modi tradidit delicias, quæ intereunt in eoque Dei erga hominem beneficium positum est, ut venter sufficiatur, bonaque sit corporis habitudo, ac eu-

7. Ἐκεῖ καὶ δρυίθων παντοδεπῶν γένη, τῷ τε τῶν πτερῶν ἔνθει καὶ τῷ τῆς φωνῆς λιγυρῷ ἀπόλαυσιν τινὰ θαυμαστὴν προτιθέντα τοῖς δρωμένοις ὥστε διὰ πασῶν τῶν αἰσθήσεων εὐωχεῖθαι τὸν ἄνθρωπον, τὰ μὲν δρῶντα, τὰ δὲ ἀκούοντα. ἄλλων ἀπτόμενον, ἄλλων δσφραινόμενον, ἐτέρων ἀπογεύδμενον. Σὺν τοῖς ὅρνισε δὲ καὶ χερσάίν ζώων παντοδεπῶν θεάματα, πάντων ἡμέρων, πάντων συνήθως ἀλλήλοις καὶ ἀκούοντων καὶ φεγγομένων εὐσύνοπτα. Οὐ φρικτὸς ὅφις τότε, ἀλλὰ προσηνής καὶ θμερος· οὐκ ἄγριον ἐπικυμαίνων καὶ ἔρπων κατὰ προσώπου τῆς γῆς, ἀλλ' ὑψηλὸς ἐπὶ ποδῶν βεδηκώς. Τοιαῦτα μειλίχια καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ἄλογα ζῶα, δσα νῦν ἀτίθασσα παντελῶς καὶ ἀμείλικτα. Ἐκεῖ οὖν ἔθετο δ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ὃν ἐπλασεν· ἀλλαχου ἐπλασε, κακεῖ εἰσῆγαγεν. "Ωσπερ γάρ τοὺς φωστήρας πρῶτον μὲν ἴποιησεν δ Θεὸς, καὶ ἔθετο ἐν τῷ στερεώματι· οὕτω καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπλασε μὲν χοῦν ἀπὸ γῆς, ἐπειτα δὲ ἔθετο ἐν τῷ παραδείσῳ. Σημείωσαι δὲ, διὶ οὐκ εἴρηται, "Ον ἐποίησεν, ἀλλ', "Ον ἐπλασεν. "Ο γάρ ἐποίησε, τὸ κατ' εἰκόνα ἐστί· τοῦτο δὲ ἀσώματον· τὸ δὲ ἀσώματον, τόπῳ ἀπερίγραπτον. Ομως μέντοι ἔξακολουθεῖ ἐξ ἀνάγκης τῷ πλάσματι τὸ πολημα, τούτεστι νῦν σώματι ἡ ψυχή· δικοῦ γάρ εἶναι δεῖ τὸ σύνθετον. "Αλλὰ προηγουμένως μὲν τοῦ σώματος δ τόπος, ἡ ψυχὴ δὲ κατ' ἐπακολούθησιν περικλείεται τόπῳ διὰ τῆς πρὸς τὸ σῶμα σχέσεως ἡ ἀνακράσεως, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς οἰκείας φύσεως, εἰτούν τῆς νοερᾶς οὐσίας. "Αρά σε εὑφραντα τῇ διηγήσει τῶν τοῦ παραδείσου τερπνῶν, ἡ πλέον ἐλύπησα τῇ τῶν φθαρτῶν παραθέσει; Πάντως γάρ σου ἡ διάνοια, ὑψηλὸς καὶ ὑπερκόσμια φρονοῦσα, οἷα δὴ τὸ πολλευμα ἔχουσα ἐν οὐρανοῖς καὶ πρὸς τὴν ἄνω ἀξίαν ἀφορῶσα, τὰ τῆς ἐπαγγελίας ἐνενόει, καὶ περιεσκόπει ἀκούσασθαί τι· τῶν ἐπηγγελμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, "Α οὗτος δφθαλμὸς εἰδεν, οὗτε οὖς ἔχουσεν, οὗτε ἐπὶ χαρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη. Τίς οὖν διηγούμενος, εἰ δ φθαλαμὸς οὐκ εἰδεν; Εἰ οὖς οὐκ ἔχουσεν, πῶς τὸ σὸν ὑποδέξεται; Εἰ ἐπὶ χαρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, πῶς ἡ ἡμετέρα χωρίσει διάνοια; Οὗτος οὖν τὰ σωματικὰ ἐκβάλλομεν, καὶ τὰ πνευματικὰ ἐπιζητοῦμεν. Ως γάρ ἐπὶ τοῦ νόμου ήν μὲν καὶ τὸ αἰσθητὸν, ἀλλὰ καὶ τύπον ἐποίει τοῦ νοητοῦ· οὕτω καὶ τὸν παράδεισον νοοῦμεν μὲν καὶ σωματικῶς, ἀλληγοροῦμεν δὲ καὶ πνευματικῶς. "Ἐφύτευσεν οὖν δ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολάς. Τὰ μὲν ὄνδρατα τῶν φυτῶν σεσιώπηται· δὲ τόπος, ἐν φέρεται, δεδήλωται· τούτεστι, ἐν τῇ τρυφῇ· Ἐδέμ γάρ τρυφὴ ἐμρηνεύεται.

8. "Αρά οὖν τρυφὴν τὴν διὰ στόματος δνομάζει, τὴν τῇ κοιλίᾳ παραδιδομένην, καὶ ἡ τέλος δ ἀφεδρῶν; καὶ τρυφὴν παρέδωκε τὴν ἀπολλυμένην; καὶ τοῦτο ἔστιν ἡ παρὰ θεοῦ χάρις περὶ τὸν ἄνθρωπον, γαστρὸς πλήρωσις, καὶ σαρκὸς εὐπάθεια, καὶ διάχυ-

⁴⁰ Gen. i, 16. ⁴¹ Gen. ii, 15. ⁴² Philipp. iii, 20.

⁴³ I Cor. ii, 9.

σις ἡδονὴν ἐμποιοῦσσα; Ἡ τοῦτο μὲν εἰπεῖν οὐδὲ εἰ-
σεῖς. Ἀκολασίας γάρ που καὶ ὕδρεως, καὶ πάντων
δμοῦ τῶν ἀπηγορευμένων ἐφόδιον, ὑπερπιαλνειν τὸ
σῶμα, καὶ καταβαπτίζειν τῷ πλύθει τῶν βρωμάτων
τὴν ἐνοικοῦσαν ψυχὴν, εὐκατάφορον ποιοῦντα πρὸς
πᾶσαν ἀμαρτίαν.

9. Οὐδοῦν ἄλλην χρὴ νοῆσαι τρυφὴν, ἀξίαν Θεοῦ,
ἴνα καὶ ἡ φυτέα πρέπουσσα τῇ γεωργίᾳ τοῦ Θεοῦ
λογισθῇ. Τίς οὖν δύναται γενέσθαι τρυφὴ ἀγίοις
ἀρμότουσα; Ἀκουσον τοῦ λέγοντος· Κατατρύψησον
τοῦ Κυρίου, καὶ δώσει σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας
σου.

10. Ἐπεὶ οὖν ἄπειρον τὸ ποικίλον τῆς ἀρετῆς, καὶ
τὸ κάλλος ἀμύχανον, ἀπὸ τῆς πολυτρόπου σοφίας τοῦ
Θεοῦ τὴν ἀρχὴν εἰληφότα, διὰ τοῦτο γέγραπται, ὅτι
Ἐφύτευσεν δὲ Θεὸς παράδεισον, οὐχὶ κατὰ ἀνα-
τολὴν, ἀλλὰ Κατὰ ἀνατολάς. Ἐκαστον γάρ τῶν
πεφυτευμένων παρὰ Κυρίου φυτῶν, ἐν ἴδιῳ φωτὶ
ἀρετῆς κεκαλλωπισμένον ἔξηστραπτεῖ. Ἐκεῖ Τοῦ πο-
ταμοῦ τὰ δρμῆματα, τοῦ εὐφραίνοντος τὴν πό-
λιν τοῦ Θεοῦ. Ἀλλαχοῦ δὲ Χειμάζοντος τῆς τρυ-
φῆς δονομάζεται, τρέφων καὶ αὔξων τῶν νοητῶν
ἐκείνων φυτῶν τὰ κάλλη· δύτις καὶ ἐν τοῖς ἔξησ-
της προκειμένης Γραφῆς λέγεται ποταμὸς δὲ πορευ-
όμενος ἐξ Ἐδέμ ποτίζειν τὸν παράδεισον. Ἐν μὲν
οὖν τοῖς κατόπιν ἐνέγραπτο, ὅτι πρότερον τὴν κτίσιν
πληρώσας, οὕτως ἐπεισῆγαντες εἰς ἀρχὴν οἰνοῖ καὶ
κυριότητα ταύτην (α) τὸ ἄνθρωπον· νῦν δὲ, τὸ ἀνάπα-
λιν, πρότερον ἐπλαστε τὸν ἄνθρωπον, καὶ τότε ἐφύ-
τευσε τὸν παράδεισον. Ή δὲ αἰτία, ὅτι ἐκεῖ μὲν,
ἴνα πληρώσῃ τὸν οἶκον, τὸν οἰκοδεσπότην εὐθὺς
ἐκεισήγαγε· καὶ ἵνα μὴ πενηντα κτίσας, θυτερον τὴν
εὐπορίαν αὐτῷ χαρίσηται. Ἐνταῦθα δὲ, τὴν ἐκ προ-
κοπῆς τελείωσιν χαρισάμενος, ἀλλαχοῦ ἔκτισε, καὶ
θυτερον ἐγκατοικίζει τῷ παραδεισῷ· Ίνα τὸ διάφορον
καταμαθῶν τῆς τε ἔξω ζωῆς καὶ τῆς ἐν παραδεισῷ
διαγωγῆς, ἐκ τῆς συγχρίσεως ἐκατέρων, καὶ αὐτῆς
τῆς πείρας, γνωρίσῃ μὲν τὴν ὀπεροχήν τοῦ ἐν αὐτῷ
κάλλους, φοβηθῇ δὲ καὶ τῆς ἐπιτάσεως τὴν ζη-
μίαν.

11. Ἰνα δὲ νοῆσης φυτείαν ἀξίαν θείας χειρὸς καὶ
ἐργασίας, μνήσθητι τῶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παρὰ τοῦ
Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰρημένων, ὅτι, Τμεῖς
ἐστε τὰ κλήματα, καὶ δὲ Πατήρ μου δὲ γεωργός
ἐστι· δηλοντί, ὡς παρ' αὐτοῦ φυτεύθετες. Ταύτης
εἰσὶ τῆς φυτείας καὶ οἱ ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου πεφυτευ-
μένοι, ὡς γέγραπται, καὶ ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ
ἡμῶν ἐξανθουντες. Τὸ δ' αὐτὸν καὶ ἐν τῷ προφήτῃ·
Ἐγὼ ἐφύτευσα ὑπελον καρποφόρον, πάσαν
ἀληθινήν. Οὐ δὲ μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ Παῦλος ἀπο-
τολμῆ καὶ λέγει διτι, Θεοῦ συνεργὸς ἐσμεν· Θεοῦ
γεωργίον ἐστε. Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλώς ἐπότι-

A ticula curetur, eaque diffusio sit, qua voluptas ac libido creatur? At hoc ne dictu quidem pium est. Corpus enim abunde saginare, inque eo degentem animum ciborum copia obruere, viaticum quoddam est ad lasciviam stuprumque ac procacitatem, et si quid aliud in vetitis est, atque in omnes peccatum prouum reddit ac præcipitem.

9. Aliæ igitur intelligendæ deliciæ sunt, ut et plantatio, quæ Dei culturam deceat, mente percipiatur. Quænam igitur voluptas, quæ deliciæ esse possint, quæ sanctis congruant? *Delectare in Domino, et dabil tibi petitiones cordis lui* ⁴⁴.

10. Quoniam igitur infinita est virtutis varietas, ac quam nemo satis sapiat, pulchritudo, a multiplici Dei sapientia horum ducta origine, propterea scriptum est, *Plantavit Deus paradisum*, non ad orientem, sed ad orientis plagas. Quæque enim a Domino satarum stirpium, in propria luce eximio cultu atque ornato persplendebat. Illic *Fluminis impetus*, ejus quod *lætitical civitatem Dei* ⁴⁵. Alio autem loco *Voluptatis torrens* ⁴⁶ nuncupatur, alens, et ad justum clementum trahens spiritualium illarum stirpium venustalem atque decorum. Is, in sequenti Scripturæ textu, fluvius dicitur ex Eliem egrediens, ad irrigandum paradisum. Sane quidem in superioribus dictum est, quod absoluta prius creatione mundoque constituto, sic induxit hominem, qui præcesset imperio ac dominio polleret. Hic autem e converso, prius formavit hominem, deinde paradisum plantavit. Hujus porro ratio est, quod illuc quidem istud consilii fuerit, ut in plenam domum patreūfamilias statim induceret; nec ⁴⁷ quem pauperem creasset, postmodum rerum copia locupletaret. Hic vero, qui eam perfectionem, quæ ex profectu est, tribueret, alibi creatum, in paradyso postmodum coloquum collocavit; ut explorato quid interesset inter vitam quam foris gesserat, et paradiisi institutionem ac disciplinam, ex utriusque collatione, tum pulchritudinis excellentiam condisceret, tum quam facturus esset jacturam, si inde excederet, metueret.

11. Ut vero plantationem Dei manu dignam intellegas, in memoriam veniat eorum quæ a Domino dicta sunt ad discipulos: *Vos estis palmites, et Pater meus agricola est* ⁴⁸, ut qui nimirum sati ab eo essent. Ex illa sunt plantatione, et qui in domo Domini plantati sunt ⁴⁹. Et rursus in propheta: *Ego plantavi vineam fructiferam, omnem veram* ⁵⁰. Audetque et ait Christi œmulus Paulus, *Dei adjutores sumus; Dei agricultura estis. Ego plantavi, Apollo rigavit. Deus autem incrementum dedit* ⁵¹. Justus quoque in Davide similis dictus est arbori consitæ secus decursus aquarum, *Quæ fructum suum dabit*

⁴⁴ Psal. xxxvi, 4. ⁴⁵ Psal. xlvi, 5. ⁴⁶ Psal. xxxv, 9. ⁴⁷ Joan. xv, 1. ⁴⁸ Psal. xci, 14. ⁴⁹ Jerem. ii, 21.
⁵⁰ I Cor. iii, 9, 6.

(a) Ταύτην. Forte legendum ταυτης, nempe κτίσεως. Edit.

*in tempore suo, et folium ejus non defuerit⁵¹; ac rur-
rus: Justus ut palma florebil⁵²; et: Vineam ex
Ægypto translustisti; ejecisti gentes, et plantasti eam⁵³.
Da igitur operam, ut per istiusmodi documenta pa-
radisum illum mente assequaris, perveniasque et
ipse ad divinas lucis fulgores; ubi lumen scientias
oritur; ubi constitutus est paradisus deliciarum. Quan-
quam vero etiam locum corporeum animo informa-
veris, qui sanctorum sedes sit, in quo omnes qui
super terram bonis operibus claruerunt, Dei gratias
compones effecti, versusque ac spiritualis jucunditatis,
vitam agant, nihil ab ea, quia doceat, paradisi
conjectura ac simulacro forsitan erraveris.*

Διαλέμψαντες ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς διατῶνται, τῆς τοῦ Θεοῦ ἀπολαύοντες χάριτος, κατ' ἀξίαν ἀμοιβῆν, καὶ τῆς ἀληθινῆς καὶ μακαρίας τερπνότητος, οὐκ ἀποπίπτεις τάχα οὐδὲ οὕτω τῆς πρεπούσης περὶ αὐτοῦ εἰκασίας.

12. Illic itaque bona quædam virtutes missis ra-
dicibus firmiter stabilitas sunt sanctorum admini-
stræ, quarum fidei ac curæ homo recens ortus,
multaque ad perfectionem indigens exercitatione
virtutis palæstra traditus est. Ubi sanctorum cœlus
est; ubi lucis exortus; ubi delicia animæ: illic
Deus posuit hominem. Si carnalis es, habes corpor-
alis paradisi delineationem, delicatissimamque ex-
pletionem. Ad hæc propera, velut indeficitem sub-
ministrandum illic voluptatem nacturus. Seu spiri-
talis es, et sublimiora sapiæ quam pro rerum in sen-
sum cadentium oblectatione, ascende animo ad de-
cœra angelorum, condisce qui in eis sunt justitias
fructus. Contuere Dei flumen aquis repletum, *Cujus
impetus lætitiant civitatem Dei⁵⁴; Cujus artifex ac
conditor Deus⁵⁵.* Per hanc fluit ille fluvius, qui du-
cta ab Edem origine, irrigat paradisum. Cuncta hæc
mente reputans, horum lauda conditorem, qui tot
tantaque bona tui causa fecerit, et ut tu eis fruereris,
tantaque te claritate dignatus sit, si modo ad eum
semper animo convertaris, intellexerisque a quo
et quem in finem in rerum naturam fuerimus pro-
ducti. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.
Δεὶ ἐπιστρέφοις τῇ διανοῇ, καὶ συνίει παρ' οὐ καὶ ἐφ' ὧ εἰς τὸ εἶναι παρήχθη μεν. διεισέσθησαν τὰς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Α σεν, δὲ Θεὸς ηὔξησε. Καὶ δὲ δίκαιος δὲ, δὲ παρὰ τῷ Δασίδ, ὡμοιώται τῷ ξύλῳ τῷ πεφυτευμένῳ παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, Ὁ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορθύσεται· καὶ πάλιν· Δίκαιος ὡς φοίνιξ ἀνθῆσε· καὶ, "Αμπελὸν ἔξι Αἰγύπτου μετῆρας· ἔξι δαλεῖς ἔθνη, καὶ κατερύπευσας αὐτήν. Πειράθητι τοίνυν διὰ τῶν τοιούτων διδαγμάτων ἐν περινοὶ γενέσθαι τοῦ παραδείσου ἐκείνου, καὶ φθάσαι καὶ αὐτὸς εἰς τὰς αὐγὰς τοῦ θείου φωτὸς· ἔνθα τὸ φῶς τῆς γνώσεως ἀνατέλλει, ἔνθα δὲ παράδεισος τῆς τρυφῆς πεφύτευται. Κανὸν χωρίον δὲ τι νοῆς σωματικὸν, δεκτικὸν τῶν ἀγίων, ἐν φαντασίαις οὐδὲ τοῦ θεοῦ ἀπολαύοντες χάριτος, κατ' ἀξίαν ἀμοιβῆν, καὶ τῆς ἀληθινῆς καὶ μακαρίας τερπνότητος, οὐκ ἀποπίπτεις τάχα οὐδὲ οὕτω τῆς πρεπούσης περὶ αὐτοῦ εἰκασίας.

B 12. Ἐκεῖ οὖν ἐφίζωμέναι εἰσὶ καὶ παγίως ἐρη-
ρεισμέναι αἱ ἀγαθαὶ δυνάμεις, λειτουργοὶ τῶν ἀγίων,
καὶ δὲ ἀνθρωπος παρεδόθη ἀρτιγενής ὁν καὶ πολλῆς
δέομένος συγγριματίας πρὸς τὴν τελείωσιν. Ἐν φ
τὸ σύστημα τῶν ἀγίων, ἐν φαντασίαις τοῦ φωτὸς,
ἐν φαντασίαις τῆς ψυχῆς· ἐκεῖ ἔθε-ο τὸν ἀνθρωπὸν
δὲ Θεός. Ἀν μὲν οὖν σάρκινος εἰ, καὶ μεγάλη τῇ
τὴν τῶν αἰσθητῶν ἀπόλαυσιν, ἔχεις τὴν ὑπογραφὴν
ἐκείνην τοῦ σωματικοῦ παραδείσου, καὶ τὴν ἡδίστην
ἐμφόρησιν· καὶ πρὸς ταῦτα ἐπείγου, ὡς ἐκεῖ εὐργή-
σαν χορηγίας τρυφῆν ἀδιάλειπτον. Εἰ δὲ πνευμα-
τικὸς εἰ, καὶ ἀνώτερα φρονεῖς τῶν σαρκικῶν ἀπο-
λαύσεων, ἀνάβα τῇ διανοὶ πρὸς τὰ κάλλη τῶν ἀγ-
γελῶν, κατάμαυρε τοὺς ἐν αὐτοῖς τῆς δικαιοσύνης
καρπούς· ἐνοπτερίσθητι τὸν ποταμὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν
πεπληρωμένον ὑδάτων, Οὐ τὰ δρμῆματα εὐφρα-
νεῖ τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, Ἡ τεχνίτης καὶ δημιούργος δὲ Θεός. Ἐκείνην τὴν πόλιν διαφέρει δὲ ποτα-
μὸς οὗτος, δὲ ἀρχόμενος ἐξ Ἐδέμ, δὲ ποτίζων τὸν παρά-
δεισον. Πάντα ταῦτα τῇ διανοὶ καταμαθών, δόξαζε
τὸν τούτων δημιουργὸν, τὸν τὰ τοσαῦτα καὶ τηλε-
καῦτα ἀγαθὰ διὰ σὲ καὶ τὴν σὴν ἀπόλαυσιν πεποιη-
κότα, καὶ τοιαύτης δόξης σε ἀξιώσαντα, εἰ πρὸς αὐτὸν
αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

352-357 HOMILIA IN PARTEM I PSALMI XIV.

*Hanc ut genuinam præmisimus ejusdem psalmi partis II, expositioni. Vide tomum præcedentem,
col. 252. EDIT.*

358 IN PSALMUM XXVIII.

Adorate Dominum in aula sancta ejus.

1. Non oportet quemquam extra sanctam aulam
Dominum adorare: sed intra eam constitutum;

⁵¹ Psal. 1, 3. ⁵² Psal. xci, 13. ⁵³ Psal. lxxix, 6.

⁵⁴ (1) Hic est titulus Colb. sexti. Editio Paris: εἰς τὰ λειπόμενα τοῦ καὶ φαλμοῦ, pessime. Quæ enim in hac secunda oratione explicantur, ea jam in priore longe clarius dilucidiusque exposita vide-
mus. Nullus titulus est in Reg. quarto; sed re-

D

ΕΙΣ ΚΗ' ΨΑΛΜΟΝ (1).

Προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ.

1. Ἐξω τῆς ἀγίας αὐλῆς οὐ χρὴ προσκυνεῖν τῷ Κυρίῳ, ἀλλ' ἐνδον γενόμενον τουτέστι. μηδὲ ἐκβαίνειν

⁵⁵ Psal. xlvi, 5. ⁵⁶ Hebr. xi, 10.

lictum est vacuum spatiū tituli, quasi librarium
puduerit orationem tam ineptam Basilio Magno
tribuere. Opusculum illud non reperitur neque
in Coisl. neque in Oliv. neque in Reg. secundo.

τοῦ συστήματος τῆς Ἐκκλησίας, καὶ καθ' ἐαυτὸν κατάρχειν παρασυναγωγῆς καὶ σχισμάτων, τὸν διφελοντα ἀληθινῶς τῷ θεῷ λατρεύειν. Οὐ γάρ (4-5) προτῆκεν. "Ωσπερ δὲ οἰκόν τις ἐκεῖτον κατασκευάζει τοῦ Κύριου, τοῦ γενέσθαι ναὸς θεοῦ· οὗτον καὶ αὐλὴν περιβαλέσθαι δύναται, περιτειχίζων ἐκεῖτον τῷ βίῳ, καὶ τῷ λόγῳ, καὶ τοῖς θείοις νοήμασιν, ἐν ἐαυτῷ προσκυνῶν τὸν θεόν (6), ἀρκοῦσαν ἀφορμὴν εἰς προσκύνησιν τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ, ἵνα τε τῆς σωματικῆς κατασκευῆς, καὶ ἐκ τῆς περὶ ψυχῆν οἰκονομίας συνέντος τοῦ κτίσαντος αὐτὸν. "Ηδη δὲ καὶ δόκιμος αὐλὴν εἰπεν τὴν Ἰουδαίων, εἰπών· Καὶ θλλα πρόσκτα ἔχω ἀ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης, ἐνδεικνύμενος δηλονότι καὶ ἄλλη εἶναι αὐλὴν τὴν δύντως ἀγίαν, τὴν μέλλουσαν σύναγειν τὰ Χριστοῦ πρόσβατα, τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνων προωρισμένους εἰς σωτηρίαν· τούτους τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην, ἐν δὲ οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνοῦσιν (7) ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Οὐδέποτε δὲ θεοποῖῶν τι ἄλλο πάρα τὸν θεόν δύναται προσκυνῆσαι τῷ θεῷ ἐν αὐλῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ. Θεοποιοῦσι δὲ, οἱ μὲν, κοιλίαν· ὃν δὲ θεὸς η κοιλία· οἱ δὲ, ἀργύριον· οἱ τῇ πλεονεξίᾳ, ητίς ἔστιν εἰδωλολατρεία, προσκείμενοι, καὶ ἔκαστος γε δύνατων μᾶλλον τετίμηκε, τούτῳ τὴν τοῦ θεοῦ περιτίθησι δόξαν. Ό δὲ τοιοῦτος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγίᾳ αὐλῇ, οὐτε προσκυνεῖ τῷ θεῷ, καὶ ἀχώριστος τῶν αἰσθητῶν συνάξεων εἶναι δοκεῖ.

2. Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὄδάτων. "Ἄξιον δὲ πέρι τοῦ νοῆσαι τὸ ἔστιν ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου, συναγαγεῖν ἡμᾶς κατὰ τὸ δυνατόν ἐκ τῆς θείας Γραφῆς τὰ γεγραμμένα περὶ φωνῆς. Εἴραμεν (8) τοῖνυν ἐν τῇ Γενέσει γεγραμμένον ῥῆμα Κυρίου πρὸς Ἀβραὰμ, ἐν δράματι λέγοντος· Μή φοβοῦ, Ἀβραάμ· ἵγε ὑπερασπίζω σου, διὰ μισθὸς σου πολὺς· καὶ ἀπεκρίνατο Ἀβραάμ· Δέσποτα, τί μοι δώσεις; Ἐγὼ δὲ ἀπολύμοναι ἀτεκνος. Καὶ μετ' ὀλίγῳ· Καὶ εὐθὺς φωνὴ ἔγένετο πρὸς αὐτόν. Καὶ πάλιν ἐν τῇ Ἐγδύῳ φρασίν· Ἔστωσαν ἔτοιμοι εἰς τὴν ἡμέραν τὴν τρίτην. Καὶ, Ὁταν αἱ (9) φωναὶ καὶ αἱ σάλπιγγες καὶ ἡ νεφέλη ἀπέλθῃ ἀπὸ τοῦ ὅρους, ἐκεῖνοι ἀναβήσονται ἐπὶ τὸ ὅρος. Καὶ μετὰ τὴν Δεκάλογον· Καὶ πᾶς δὲ λαὸς ἱώρα τὴν φωνὴν καὶ τὰς λαμπάδας, καὶ τὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγος. Καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ γέγραπτο· Φωνὴν λέγοντος· Βόησον. Ἔστιν οὖν φωνὴ, πληγὴ ἀέρος, η τὸ γινόμενον εἰδός περὶ τὸν ἀέρα, πρὸς δὲ βούλεται· (10) τυποῦν τὸ φωνοῦν. Οἱ μὲν διὰ σαρχὸς δημιουρτες ἀλλήλοις, πλήττοντες τὸν ἀέρα, καὶ οἰονεὶ τύπον τινὰ καὶ εἶδος

¹⁴ Joann. x, 16. ¹⁵ Joan. iv, 23. ¹⁶ Philipp. iii, 11. ¹⁷ Exod. xix, 11. ¹⁸ Ibid. 13. ¹⁹ Exod. xx, 18. ²⁰ Isa. xl, 6.

(4-5) Deest γάρ in nostris mss. Mox illa ὥσπερ γάρ, etc., sic reddiderat interpres vetus: *Ita et aulam eius sive atrium undique potest cingere.* Sed ne accessit quidem ad mentem auctoris. Ad verbum, *sic et aulam potest induere*: hoc est, potest aulæ formam exhibere, seu, vice aulæ potest fungi, potest esse loco aulæ.

(6) Reg. quartus, τῷ θεῷ. Mox Regii quartus et quintus συνιέντος.

(7) Reg. quartus προσκυνήσουσιν. Editi vero et alii tres mss. προσκυνοῦσιν.

(8) Sic tres mss. At editi cum Reg. quarto εὐρομεν.

A hoo est, qui vere Deum colere debet, eum non oportet e cœtu Ecclesiæ egredi, neque synagogæ falsæ aut schismatum auctorem esse. Nec enim convenit. Quemadmodum autem quispiam se ipsum domum Domini constituit, ut Dei sit templum: ita et induere potest aulæ proprietatem, si modo vita, sermoneque, et divinis cogitationibus, seu muro se ipsum præoingat, Deum adorans in semetipso: quippe sufficientem ad adorandum occasionem in ipso exsistentem, tum ex corporis structura, tum ex animæ constitutione conditor ipsius cognoscit. Jam vero etiam Dominus aulam dixit Judæorum, ubi ait: *Et alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovi*²¹. Ostendit autem et aliam aulam esse vere sanctam quæ oves Christi congregatura sit, eos videlicet qui ex gentibus ad salutem prædestinati sunt: hoc est, Ecclesiam hanc, in qua veri cultores in spiritu et veritate adorant²². Nemo autem Deum in aula sancta ejus adorare potest, qui aliud quid præter Deum, Deum faciat. Deum autem faciunt alii ventrem, quorum Deus venter est²³: alii argentum, qui avaritiae, que idolatria est²⁴, addicti sunt. Atque quod quisque pluris omniibus astitimat, ei Dei tribuit gloriam. Talis autem non est in aula sancta, neque adorat Deum, etiam si a sensibilibus conventibus nequaquam separatus esse videatur.

2. Vers. 3. *Vox Domini super aquas.* Ut intelligamus quid sit vox Domini, ea quæ de voce scripta sunt, ex divina Scriptura pro viribus colligentes opera præmium est. Illud igitur Domini ad Abraham dictum in Genesi scriptum invenimur, dicentis in visione: *Noli timere, Abraham: ego protego te, merces tua multa. Et respondit Abraham: Domine, quid mihi das?* Ego autem dimittor sine liberis²⁵. Et paulo post: *Et statim vox facta est ad eum*²⁶. Et rursus in Exodo ait: *Sint parati in diem tertiam*²⁷. Et: *Cum voces, et tubæ, et nubes discesserint a monte, illi ascendent in montem*²⁸. Et post Decalogum: *Et omnis populus videbat vocem et lampades et vocem tubæ*²⁹. Scriptum quoque est in Isaia: *Vox dicentis: Clama: Vox itaque aeris est percussio, aut species quædam in aere impressa, ad quam formandam aerem percutere vult qui loquitur. Qui itaque carnis subsidio inter se confabulantur, percutientes aerem, et velut formam quamdam ac speciem ei imprimentes, spiritu hunc aerem impellunt, ut ad aures ejus ad quem* 19. ³⁰ Coloss. iii, 5. ³¹ Gen. xv, 1-2. ³² Ibid. 4.

(9) Illa, καὶ ὅταν αἱ, etc., restituta fuisse ex Scripturæ verbis monet Ducæus. Nec aliter fieri potuit, cum hoc loco mendosi sint veteres tum manu exarati, tum typis impressi libri. Sic enim legitur in Regiis quarto et quinto, σάλπιγγες καὶ αἱ νεφέλαι ἀναβήσονται ἀπὸ τρυπῶν τινῶν, καὶ μετά.

(10) Sic quatuor nostri mss. cum editione Basil. Editio Paris., πρὸς δὲ βούλεται. Infra editio Paris., γνωμένην πολλάκις. Deest πολλάκις in nostris mss. et in editione Basil.

350 dirigitur, perveniat. Vox vero Domini alterius est generis, Deo imaginationem eorum quos suam vocem audire vult commovente, atque excitante; adeo ut imaginatio isthac cum ea quae in somnis sit habeat cognitionem. Non enim illic, externo aere peroussu, perceptio eorum quae dicuntur, per aures illabitur: sed ea, ipsa mente cogitationes excipiente, in memoria eorum qui viderunt, permanere solet. Facta est itaque vox ad Abraham, quod aures quae Dei mandata audire possent, haberet, divina ipsa voluntate ei latenter insonante. Vox vero illa quae ad populum siebat, erat visibilis⁴⁴, hoc est, cognitu facilis, ac omnibus comprehensibilis. Non enim profecto colore aliquo colorata erat ac circumscripta, sic ut prolatore ore vox percipi oculis posset: sed videbat populus vocem, propterea quod *lucidum est Domini præceptum, illuminans oculos*⁴⁵, exclusa a dictis obscuritate omni. Quin et ad Isaiam siebat vox, præcipiens, *Clama*; id est, mens prophetæ ab indita sibi a Deo potentia informabatur. *Vox Domini super aquas. Quæ vox?* Super quas aquas? Dictum, ut prophetiam accipiamus. Memineris Joannis, qui cum interrogaretur a Iudeis: *Quis es tu? quod responsum dabimus tis qui miserunt nos?* respondit: *Ego vox clamantis in deserto*⁴⁶. Joannes ergo vox est Domini, angelus ante faciem Domini a Deo missus, qui Domino populum expeditum pararet⁴⁷. Hæc igitur vox super aquas erat, in Jordane, in quo baptizabat, baptismum prædicans pœnitentiæ: nec in Jordane solo, sed et in Enon prope Salem, quod illic multum erat aquarum⁴⁸. Vox igitur Domini super aquas, Joannes est, qui consert baptismum. Illio et Deus majestatis intonuit. Venit enim vox e cælo, dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*⁴⁹. Tuno etiam Dominus super aquas multas erat, cum, ut omnem legis justitiam adimpleret, ad Joannis baptismum descendere dignatus est.

Item διάστοι μου διάγαπητος, ἐν φεύδοντα. Τότε καὶ διπλούσιον πάσαν δικαιοσύνην τὴν ἐν τῷ νόμῳ.

3. VERS. 4. *Vox Domini in virtute*. Auserit enim infirmitates populi per pœnitentiæ baptismata, per ipsum baptizans in aqua ad pœnitentiam. Illud, *In virtute, vox est dicens: Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum*⁵⁰; item: *Facite fructus dignos pœnitentiæ*⁵¹. Aut forte vox in virtute, quia Domino vere forti Joannes dat testimonium, dicens: *Ego baptizo in aqua: qui autem post me venturus est, fortior me est*⁵². Hæc igitur vox virtuti testimonium dabit. *Vox Domini in magnificentia*. Nimurum cum mysteria magna de Jesu narraret

A ἐπιβάλλοντες αὐτῷ, ὡθοῦσι διὰ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ φθάνειν μέχρι τῆς ἀκοῆς τοῦ πρὸς δν γίνεται· ἡ δὲ τοῦ Κυρίου φωνὴ, ἐπερογενῆς τίς ἔστι, φαντασιῶντος τοῦ Θεοῦ οἰς ἀκούειν βούλεται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, ὡστε ἀναλογίαν ἔχει τὴν φαντασίαν ταῦτην πρὸς τὴν ἐν τοῖς δινέροις γινομένην. Καὶ γὰρ ἐκεῖ, οὐχὶ τοῦ ἔξωθεν ἀέρος πληγέντος, εἰσέπεσε διὰ τῆς ἀκοῆς τῶν λεγομένων ἡ αἰσθησίς, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ἡγεμονικοῦ παραδεξαμένου τὰ νοήματα, τῇ μνήμῃ τῶν θεωρημάτων πέφυκε παραμένειν. Ἐγένετο οὖν πρὸς τὸν Ἀβράμ φωνὴ, δίστι εἰχεν ὡτα ἀκούειν δυνάμενα τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ ἀφανὲς ἐνηχοῦντος αὐτῷ τοῦ θείου βουλήματος. Πρὸς δὲ τὸν λαὸν ἡ φωνὴ γινομένη δρατὴ ἦν· τουτοῖς εὑγρωτοῖς, συνετὴ πάσιν. Οὐ γὰρ δὴ διπλὸς χρώματος τίνος ἐχρώνυτο καὶ περιεγράφετο, ὡστε αἰσθητὴ δρθαλμοῖς γενέσθαι ἡ λαλουμένη φωνὴ, ἀλλ' ἐώρα διλαδεῖ τὴν φωνὴν διότι ἡ ἐντολὴ τοῦ Κυρίου τηλευγῆς φωτίζουσα δρθαλμοὺς, οὐδὲμιᾶς ἀσφείας περικειμένης τοῖς λαλουμένοις. Καὶ τῷ Ἡσαΐᾳ δὲ φωνὴ ἐγένετο (11) προστάσσουσα· Βόλσον· ἀντὶ τοῦ, τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ προφήτου ἀπὸ τῆς ἡγιεινούς αὐτῷ παρὰ Θεοῦ δυνάμεως ἐτυπούτο. Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Ποιὰ φωνὴ; ἐπὶ ποιῶν ὑδάτων: 'Ὡς προφητείαν λάδωμεν τὸ ῥητόν. Μνήσθητι τοῦ Ἰωάννου, δις, ἀρωτηθεὶς παρὰ τῶν Ἰουδαίων, Τίς εἰ σύ τίνα ἀπόκρισιν δῶμεν τοῖς ἀποστέλλασιν (12); ήμάς; ἀπεκρίνατο· 'Εγώ φωνὴ Κυρίου βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Οὐκοῦν φωνὴ Κυρίου δι' Ἰωάννης, ἄγγελος ἀπὸ Θεοῦ ἀπεσταλμένος πρὸ προσώπου Κυρίου, τοῦ ἐτομάσας Κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον. Αὕτη οὖν ἡ φωνὴ ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἦν, ἐπὶ τῷ Ἰορδάνῃ, ἐν φέναπτισις κηρύσσων τὸ τῆς μετανοίας βάπτισμα· καὶ οὐκ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ μόνῳ (13), ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Ἐνών ἡγεινὸς τοῦ Σαλήμ, δινι ὑδάτων πολλὰ ἦν ἐκεῖ. Οὐκοῦν φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων, δι' Ἰωάννης ἔστιν ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος. 'Εκεῖ καὶ δι Θεὸς τῆς δόξης ἐδρότησεν. Ήλθε γὰρ φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ λέγουσα· Οὐτός Κύριος ἐπὶ τῶν διδάσκων πολλῶν, καταξιώσας κατεβήναι

B C D 3. Φωνὴ Κυρίου ἐν ἰσχύi. 'Αφαίρει γὰρ τὰς ἀσθενεῖας τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος τῆς μετανοίας, δι' αὐτοῦ βαπτίζων ἐν ὑδάτι εἰς μετάνοιαν. Τὸ, 'Ἐν ἰσχύi, ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα· Μετανοεῖτε, καὶ γέγονε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ, Ποιήσατε καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας. 'Η μήποτε ἐν ἰσχύi ἡ φωνὴ, διότι μαρτυρεῖ τῷ ὄντι τῷ ἰσχυρῷ Κυρίῳ δι' Ἰωάννης, λέγων· 'Εγώ βαπτίζω ἐν ὑδάτι· δὲ δι πίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μού ἔστιν. 'Η φωνὴ οὖν αὕτη ἐμαρτύρει τῇ ἰσχύi. Φωνὴ Κυρίου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ τὰ μεγάλα περὶ τοῦ Ἰησοῦ διαλεγομένου

⁴⁴ Exod. xx, 18. ⁴⁵ Psal. xviii, 9. ⁴⁶ Joan. i, 22, 23. ⁴⁷ Luc. i, 17. ⁴⁸ Joan. iii, 23. ⁴⁹ Matth. iii, 17.

⁵⁰ Matth. iii, 2. ⁵¹ Luc. iii, 8. ⁵² Matth. iii, 11.

(11) Ita tres mss. At editio Paris. cum Reg. quinto tñveto. Mox editio Paris. cum Reg. quarto ἀντὶ τοῦ τὸ. Deest τὸ in aliis ms.

(12) Reg. tertius πέμψασιν. Illud quod mox sequitur, λαὸν κατεσκευασμένον, sic interpretati sumus, *populum expeditum*, id est, ita effectum, ut

venientem Dominum prompto animo et alacri suscipiat. Nec enim aliis ejus loci videtur esse sensus. Vulgata, *plebem perfectam*.

(13) Duo mss. μόνον. Alii duo cum editis μόνῳ. Paulo post Reg. quartus ἡ φωνὴ.

μυστήρια τοῦ Ἰωάννου, λέγοντος· Εἶδον τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ὡς (14) περιστερὰν καταβαίνον καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν· καὶ πάλιν· Ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάσσομεν, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος. Τῷηλά καὶ τὰ ὕδατα καὶ τοῦ μεγέθους τῆς δόξης τῆς περὶ τὸν Μονογενῆ παραστατικά. Διὸ Φωνὴ Κυρίου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ. Μεγαλοπρεπὲς δὲ καὶ τὸ λέγειν· Θεὸν οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε· ὁ μονογενῆς Γίδες, δὲ ὁν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐκηρύξατο. Καὶ πολλὰ μεγαλοπρεπῶς τὰ περὶ τοῦ Κυρίου φανεται διηγούμενος ἐν τῷ λέγειν· Οὐδὲ δύναται ἐνθρωπὸς λαμβάνειν οὐδὲν, ἐὰν μὴ ἢ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Μεγαλοπρεπὲς δὲ καὶ τὸ, Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστι. Καὶ τὸ, Ὁ λαβὼν αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐστράγησεγ, διτι ὁ Θεὸς ἀληθινός ἐστιν. Ὁν γάρ ἀπέτειλεν ὁ Θεὸς, τὰ ρήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ. Καὶ τὸ, Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Γίδην, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· καὶ δοσ τοιαῦτα. Οὐδὲν οὖν ταπεινόν, οὐδὲ μικροπρεπές, ἀλλὰ πάντα μεγαλοφυῶς μετὰ τοῦ ἐπιβάλλοντος μεγέθους πρεπόντως ἀποδιδόμενα παρὰ τοῦ Ἰωάννου (15), περὶ τοῦ Κυρίου λελάθηται. Διὰ τοῦτο· Φωνὴ Κυρίου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ.

4. Φωνὴ Κυρίου συντρίβοντος κέδρους. Δυνατὸν εἰπεῖν, διτι ἐτοιμάζων Κυρίῳ λαδὸν κατεσκευασμένον, τὰς ἐπικιρομένας ἀσεβείας καὶ δψουμένας κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ συντρίβων καὶ καθαιρῶν, ἐποιεῖ τὰ σκολιά εἰς εὐθεῖαν. Ὁ γάρ παντά βουνὸν καὶ πᾶν δρός ταπεινῶν, οὗτος ἡν δ συντρίβων τὰς κέδρους, καὶ ἔξοπλίζων τὴν ἐπιδημίαν τῷ Κυρίῳ, διὰ τοῦ ἐνάγειν εἰς μετάνοιαν τὴν ὑψηλὴν καὶ ἐπηρμένην καὶ σταπεινῶν καρδίαν τοῦ λαοῦ. Ὁρεν διαδεχόμενος αὐτοῦ τὴν ἐτοιμασίαν, συντρίβει δ Κύριος, διὰ τῆς ἐντοῦ ἐπιδημίας, τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, κέδρους τοῦ Αἰθάνου τροπικῶς δνομάζομένας. Δεῖ γάρ τὸν Κύριον βιαστεύειν, ἄχρις οὗ θῇ τοὺς ἔχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αντοῦ. Καὶ ταῦτα τὰς κέδρους λεπτυνεῖ (16), ὡς τὸν μύσχον τὸν Αἰθανού. Τί οὖν ἐστιν δ μόσχος Αἰθανος; Φασίν, θει (17) κατὰ πολλὴν περιεργίαν εἰ τοῖς εἰδῶλοις λατρεύοντες, διὰ τοῦ Αἰθάνου μορφοῦντες μόσχων ἀπεικονίσματα, οὕτως ταῦτα κατήγγιζον ἐπὶ τοῦ πυρὸς. Οὕτως οὖν φησι τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις εἰς ἀφανισμὸν ἀξίως ἔξαφανίσεσθαι. Ἡ μόσχος δ διὰ τοῦ Αἰθάνου ὑπὸ τοῦ πυρὸς συντριχόμενος κατὰ τὸ εἰρημέννων· Ὡς τῇκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς, οὕτως ἀπολούν-

¹⁵ Joan. 1, 32. ¹⁶ ibid. 16. ¹⁷ ibid. 18. ¹⁸ Joan. III, 27. ¹⁹ ibid. 31. ²⁰ ibid. 33, 34. ²¹ ibid. 36.

²² Isa. xl, 4. ²³ Psal. lxvii, 3.

(14) Reg. quartus ὠστέ.

(15) Illud, παρὰ τοῦ Ἰωάννου, deest in Reg. quarto. Paulo post idem codex ἐτοιμάζων Θεῷ. Subinde editio Paris. cum duobus mss. καθαιρῶν, male. Editio Basil. et Reg. quartus καθαιρῶν, bene.

(16) Ita Reg. quartus. Editio vero Paris. λεπτυνεῖ. Colb. septimus λεπτύνει.

(17) Sic editi: Τί οὖν ἐστιν δ μόσχος; Αἰθανος, φασίν, ὁν etc., quibus in verbis cum insit vitium, eum locum viri doctissimi Combeffisius et Duceaus emendare voluerunt, doce quidem uterque, sed diverso. Ait igitur Duceaus, fortasse legendum esse, Τί οὖν ἐστιν δ μόσχος τί δ Αἰθανος; Quid ergo est vitulus? quid Libanus? vel certe, Τί οὖν ἐστιν δ μό-

A Joannes, dicens: Vidi Spiritum sanctum sicut columbam descendenter ac manen tem super eum²⁵; et iterum: De plenitudine ejus nos omnes accipimus, et gratiam pro gratia²⁶. Sublimes namquesunt aquæ istæ, et gloriæ Unigeniti magnitudinem declarant. Ideo Vox Domini in magnificencia. Quin etiam erat magnificum dicere: Deum nemo vidit unquam; unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ille enarravit²⁷. Atque plura magnificia de Domino loquideprehenditur, ²⁸ ubi ait: Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de celo²⁸. Magnificum quoque et illud: Qui deserum venit, super omnes est²⁹. Et istud: Qui accepit ejus testimonium, signavit quia Deus verax est. Quem enim misit Deus, verba Dei loquuntur³⁰. Illud quoque: Qui credit in Filium, habet vitam æternam³¹; et reliqua ejusdem generis. Nihil igitur humile, abjectum nihil: sed omnia magnificia cum convenienti magnitudine de Domino dicta sunt, utpote a Joanne decenter enuntiata. Idcirco Vox Domini in magnificencia.

4. VERS. 5. *Vox Domini confringentis cedros.* Potest dici, quod parans Domino populum expeditum, impietates adversus Dei cognitionem clatas ac eventas conterens, evertensque obliqua in rectam viam transmutaret. Qui namque collam omnem, et montem omnem deprimit³², is erat, qui confringebat cedros, ac Domino adventum complanabat; cum altum, elatumque, et humilitatis impatiens cor populi dederet ad penitentiam. Unde Dominus præparationi ipsius succedens, potestates adversas, cedros Libani per metaphoram vocatas adventu suo confringit. Oportet namque regnare Dominum, donec sub³³ eis pedes ponat inimicos. VERS. 6. *Et hæc cedros comminuet, tanquam vitulum Libanum.* Quid igitur est vitulus Libanus? Ferunt idolorum cultores multa solertia simulacra vitulorum ex thure effingere, eaque tum demum igni admoveare. Itaque eumdem ad modum propheta dicit adversarias potestates e medio esse jure tollendas. Aut vitulus ille, qui ex thure effectus, igne liqueficit, juxta id quod dictum est: *Sicut liquefit cera a facie ignis, sic peribunt peccatores*³⁴. Similiterque intelligi potest, cedros et ipsum Libanum elationis

σχος τοῦ Αἰθάνου; *Quid ergo est vitulus Libani?* Combeffisius vero aliter emendare aggreditur; putatque legendum, Τί οὖν ἐστιν δ μόσχος Αἰθανος; Φασίν διτι, etc. *Quid igitur vitulus Libanus?* *Aiunt idolorum cultores, etc.* Nec dubium quin hoc suo invento multum delectatus sit, cum confidenter addat: *Sic legit, scripsitque Basilius.* Quo quidem modo auctor ejus opusculi scripserit, non dicam (neo vero tanti nobis videtur scire): quia tamen conjectura Combeffisius nihil melius occurrit, eam amplectendam duximus. Nec illud omittendum, legi in Reg. tertio et Colb. sexto Φασίν δ κατά etc.. quod quin mendosum sit dubitari non potest.

cedrorum auctorem comminui. Communitus aliquando est vitulus ille in *Exodo*, qui factus fuerat per *Aaronem*; cum videlicet populus a Deo deficiens, et in idololatriam delapsus, eum effinxit: quem correptum *Moyses* minutatim contrivit, et in aquam conjectit⁴⁴. Itaque ad hunc modum Dominus totum Libanum, id est, primam malitiā originem comminuet, sicut vitulus ille a *Moysi* communitus est. *Et comminuet eas tanquam vitulum Libanum.*

5. *Et dilectus quemadmodum filius unicornium.* Post sublatas adversarias potestates tunc amor erga Dominum elucescat, ac ipsius fortitudo, nemine adversariorum eam obscurante, manifesta flet. Propterea post illam immunitationem ait: *Dilectus erit sicut filius unicornium.* Unicornis autem animal est imperiosum, homini non subditum, quod vim habet indomitam, quod in solitudinibus semper commorans, in uno cornu fiduciam reponit. Quapropter insuperabilis **361** Domini natura unicorni comparata est, tum quod omnibus dominatur, tum quod unum habet sui ipsius principium, Patrem. Etenim *Caput Christi*, *Deus*⁴⁵. VERS. 7. *Vox Domini intercedens flamas ignis.* Peccatum, quod instar ignis Israel depascebatur, Joannes intercedebat, dicens: *Pœniteniam agite, appropinquavit enim regnum celorum*⁴⁶. Flammam igitur cupiditatum, ex peccato animabus accendentem, annuntiatis Iudeis ignis aeterni pœnis, intercedebat, cum judicii referret vehementiam, dicens: *Ventilabrum in manu Domini, et aream mundabit: et triticum quidem in horreis deponet, paleas vero igni qui extinguui non potest, comburet*⁴⁷. Illam ergo flamمام intercedebat, quod horrenda populo ob oculos posuerit.

6. VERS. 8 *Et commovet Dominus desertum Cades.* Baptizabat enim Joannes in deserto. Desertum igitur illud commovit per populorum undique accurrentium adventum. Quod desertum, propter eorum qui veniebant pœnitentiam, sanctum appellatum est. Cades enim, si interpretaris, *sanctum* dicitur. *Hæc vox præparat cervos* (VERS. 9), animas videlicet sanctas, quæ exquirunt sublimia, absuntque serpentes, et in altis montibus commorantur. Hæc autem fuerint animæ magnificæ, quæ ad cœlestis conversationis fastigium ab imis ascendunt, utpote leves et elatae: quibus cum adversariis potestatis, quemadmodum cervis cum serpentibus, bellum est. Sed *Et revelat condensa ut*

⁴⁴ *Exod. xxxiii, 4 seqq.* ⁴⁵ *I Cor xi, 3.* ⁴⁶ *Matth. iii, 2.* ⁴⁷ *ibid. iii, 12.*

(18) *Reg. quartus απώλλυντο.* Neò ita multo post editio Paris. δν̄ ἀποστήσαντας. Editio vero Basil. et nostri quatuor mss. δτε ἀποστήσαντας.

(19) "Οτε. Forte δν̄. *Edit.*

(20) *Mss. tres κατελησεν, male.* Editio κατηλεσεν, a verbo κατηλεῖν (imo καταλεῖν. *Edit.*), *moto, mouu contero.*

(21) *Reg. quartus μονοχερωτι, sed ita, ut t: superadditum si secundis curis, eadem tamen manu.*

Α ται (18) οἱ ἀμαρτωλοι. Καὶ οἵτως δὲ δυνατὸν νοῆσαι λεπτώσθαι τὰς κέδρους καὶ εὐτὸν τὸν Λίβανον τὸν ἀρχηγὸν τῆς τῶν κέδρων ἐπάρσεως. Ἐλεπτόνθη ποτὲ δ μόσχος ἐπὶ τῆς ἔκδου διὰ τοῦ Ἀαρὼν, ὅτε (19) ἀποστῆσας τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς εἰδωλολατρείαν ἐκτραπεῖς ἀνέπλασεν δ λαός δὲ λαβὼν Μωϋσῆς, κατῆλεσεν (20) εἰς λεπτὰ, καὶ ἔβαλεν εἰς τὸ θύρων. Οἵτως οὖν λεπτνεῖ δόλον τὸν Λίβανον, τουτέστι τὴν πρώτην τῆς κακίας ἀρχὴν, δ Κύριος, ὡς ἐλεπτόνθη δ μόσχος ἐκεῖνος ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως. Καὶ λεπτυνεῖ αὐτὰς ὡς τὸν μόχον τὸν Λίβανον.

5. Καὶ δὴ γαπημένος ὡς υἱὸς μονοχερώτων. Μετὰ τὸ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ἀναιρεθῆναι, τότε ἀναφανήσεται ἡ πρὸς Κύριον ἀγάπη, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ φανερὰ γενήσεται, οὐδὲν δὲ ἀποκριτοῦντος τῶν ἀνατίων. Διὸ φησι μετὰ τὸ λεπτυνθῆναι. Ὁ ἡγαπημένος ἔσται ὡς υἱὸς μονοχερώτων. Μενόχερως δὲ ζωὸν ἀρχικὸν, ἀνυπότακτον ἀνθρώπῳ, τὴν ἰσχὺν ἀκαταμάχητον, ἔρημαίς ἀεὶ διαιτώμενον, ἐνὶ κερατῷ πεποιθός. Διὰ τοῦτο ἡ ἀκαταγώνιστος τοῦ Κυρίου φύσις μονοχέρῳ (21) παρεικάσθη, διὰ τε τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν, καὶ διὰ τὸ μιαν ἔχειν ἑαυτοῦ ἀρχὴν τὸν Ιπτέρα. Κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ δ Θεός. Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός. Τὴν ἀμαρτίαν, ὡς πῦρ ἀπινεμομένη τὸν Ἰσραὴλ, δ Ἰωάννης διέκοπτε, λέγων. Μετανοεῖτε. Καὶ γγικὲ γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τὴν οὖν φλόγα τῶν παθῶν, τὴν δὲ ἀμαρτίας ἐγγινομένη ταῖς ψυχαῖς, διέκοπτε, δηγούμενος τὰ περὶ τοῦ αἰωνίου πυρὸς τοῖς Ἰουδαίοις, ἐν τῷ λέγειν τὰ τῆς κρίσεως σφοδρά, διὰ τὸ πτῶν ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Κυρίου, καὶ διακεκαριεῖ τὴν ἀλωνα· καὶ τὸν μὲν σῖτον ἀποθήσεται (22) εἰς τὰς ἀκροθήκας, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ. Ἐκείνην οὖν τὴν φλόγα διέκοπτε τῷ δὲ φύγειν τὰ φοβερὰ τῷ λαῷ.

6. Καὶ συσσίσει: Κύριος τὴν ἔρημον Κάδης. "Ην γὰρ Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἔρημῳ. Τὴν ἔρημον οὖν ταίνην συνέσεις τῇ ἐπιδημίᾳ τῶν πανταχόθεν λαῶν· ήτις, διὰ νῦν μετανοεῖν τοὺς ἔρημούς, ἔρημος ἀγαλα προσηγόρευτο. Κάδης γὰρ ἔρημον εύεται ἡ ἀγία. Αὕτη ἡ φωνὴ καταρτίζει καὶ ἐλάφους, τὰς ἀγίας ψυχάς, τὰς τὰ ὑψηλὰ ἡγούσας, τὰς τῶν ὄφεων διπανητικάς, τὰς ἐπὶ τῶν δύψηλῶν δρέων τὴν διατριβὴν ποιουμένας. Αὕται δὲ εἰν ψυχαὶ μεγαλοφυεῖς, ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς κατ' οὐρανὸν πολιτείας ἐκ τῶν ταπεινῶν ἀντιτρέχουσαι, κοῦφαι καὶ διηρμέναι· πόλεις μέχονται πρὸς τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, ὡς πρὸς τοὺς ὄφεις αἱ ἔλαφοι. Ἀλλὰ Καὶ ἀποκαλύπτει (23) δρυμοὺς, ἵνα οἱ ὄφεις φανεροὶ

Haud longe nostri quatuor mss. τῷ Ἰσραὴλ. Editio τὸν Ἰσραὴλ.

(22) Sic Reg. tertius. Alii tres mss. cum editis ἀποτίθεται. Aliquando post editio Paris. τὸ δὲ δὲ δψιν. Editio Basil. et nostri quatuor mss. τὸ δὲ δψιν.

(23) Editio et tres mss. ἀποκαλύπτει. Reg. quartus una cum LXX ἀποκαλύψει. Mox editio Paris. δπὸ συσκιασμοῦ. Editio Basil. οὐκεὶ ac nostri mss. δπὸ τοῦ συσ.

γένωνται, οἱ διὸ τοῦ συσκισμοῦ τῶν δρυμῶν καὶ λυπτόμενοι, πρὸς τὸ ἀπονώτερον αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἐλάφων καταναλίσκεσθαι. Τάχα οὖν δὲ ἐλέγχων τὰς ἐν τῷ χρυπτῷ κακίας, ἀποκαλύπτει δρυμούς: τουτέστιν, εἰς ἐμφανὲς ἄγει τὰς ἐμφωλευούσας τῇ διλικῇ φύσει ἀμαρτίας ὅφεις λεγομένας διὰ τὸ ποικίλον τῆς ἡδονῆς. Ἀποκαλύψει δὲ ἐν τῷ μέρῃ, διε τὸ ἀποκαλύψει τὰ χρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν αὐτῶν. Τάχα δὲ καὶ δὲ Ἰωάννης, φωνὴ ὡν τοῦ Κυρίου, ἐν αἰνίγματι (24) τῷ Ἰσραὴλ διελέγετο, διε τῇ Ἡδῇ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν βίζαν τῶν δένδρων κεῖται. Πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. Ἀπεκάλυπτε τοὺς δρυμούς, τουτέστι τῶν καρπῶν τὸ ἀχρηστὸν ἐφανέρων ἀκαρπὸς γάρ ὅλη δρυμός Οὐ τὸ βλασφέρὸν ἐπιδεικνύων αὐτοῖς, εἰς τὴν ἐπιβάλλουσαν καρπογόνιαν προσεκαλεῖτο, λέγων· Ποιήσατε τοὺς καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας. Τέκνα πάντων ἐν ἑστίν ἀποτέλεσμα, τὸ οἰκοδομηθῆναι τὸν ναὸν Κυρίον, ἐνβα πᾶς δὲ γενόμενος δύναται ἀληθῶς ἀνεγκεῖν τῷ Κυρίῳ δόξαν.

7. Ἀλλὰ καὶ δὲ Κύριος τὸν κατακλυσμὸν κατοικεῖ. Διὰ γάρ τοῦ βαπτίσματος ἡ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἡγιασμένων τοῦ Κυρίου κατοίκησις. Τὴν οὖν ἀπολογούμενην τὴν ἀμαρτίαν ψυχὴν, ταύτην κατοικεῖ δὲ θεός. Διὰ τοῦτο λέγεται τὸν κατακλυσμὸν κατοικεῖν (25). "Οτι γάρ τὴν ἐν τοῦ βαπτίσματος ἀφεσιν κατακλυσμὸν προστηρέσσει, καὶ ἐκ τοῦ τριακοστοῦ πρώτου ψαλμοῦ μεμαθήκαμεν, ἐν τῷ εἰπεῖν· Πλὴν ἐν κατακλυσμῷ ὑδάτων πολλῶν πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγιοῦσιν. Αἱ γὰρ ἀμαρτίαι τῶν ἀμαρτιῶν, ἐν τῇ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπολυτρώσει, ὡς προσεγγίζειν οὐκέτι συγχωρθήσονται. Καὶ καθιεῖται Κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰώνα. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὑπάρχει δημιούργωσι τὴν ἐπὶ πάντων ἀρχὴν τοῦ Δεσπότου, τοῦ διδόντος ἰσχὺν τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἵνα νικήσαντες τὸν πονηρὸν, τὴν εὐλογίαν γωρήσωμεν τῷ διδόμενην (26) ὑπὸ Κυρίου ἐν εἰρήνῃ τοῖς ἀξίοις αὐτοῦ. διε τὸν δόξαν εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Αμήν.

ΕΙΣ ΛΑΖ' ΨΑΛΜΟΝ.
Διδασκαλία ἐξομολογήτεως.

Ψαλμὸς τῷ Δασὶδὶ εἰς ἀνάμνησιν (27).

1. Οἱ τῆς θεοπενέστου Γραφῆς λόγοι στήσονται ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ. Ἐλέγκω γάρ, φησι, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀμαρτίας σου (28). Οὖτω καὶ πρόσχωμεν νηφόντως τοῖς λεγομένοις κατὰ τὴν Γραφὴν, καὶ εἰς ἔργον πρόσχειν τὰς ἐν-

²⁴ I Cor. iv. 5. ²⁵ Matth. iii. 10. ²⁶ ibid. 8. ²⁷ Psal. xlvi. 21.

(24) Editi cum Reg. quarto ἐν τῷ αἰνίγματι. Alli tres mss. ἐν τῷ πράγματι. Infra Reg. quartus ἀνεγκεῖν τῷ.

(25) Legit Combefisius, κατοικεῖ, ubi et in editis et in nostris quatuor mss. legitur κατοικεῖν. Melius quidem Combefisius: sed si scriptor ita loqui voluit, ejus verba mutare aut emendare, nostrum non est.

(26) Reg. tertius διδόμενην δημιούργων. Haud procul tres mss. cum editione Basil. ut in textu. Editio Paris. δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ δεῖ καὶ εἰς, etc.

A serpentes suo condensarum silvarum umbraculo delitescentes delegantur, ut minore negotio a cer vis absumantur. Fortasse igitur, qui abscondita vita arguit, is revelat condensa: hoc est, latititia in materiali natura peccata in apertum profert: quæ ob voluptatis varietatem serpentes dicuntur. Revelabit autem in illa die, cum revelabit abscondita tenebrarum et consilia cordium ipsorum ²⁸. Fortassis autem et Joannes, cum Domini esset vox, in αἰνίγματε Israel sic alloquebatur: Jam securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor quæ non facil fructum bonum, exciditur, et in ignem conicitur ²⁹. Revelabat condensa, id est, fructuum inutilitatem palam faciebat. Nam condensa silva, materia infructuosa est. Cujus eis detrimentum cum ostenderet, ad congruam secunditatem illos provocabat, dicens: Facile fructus dignos pænitentiae ³⁰. Quæ omnia unum efficiunt, nempe, ut templum Domini ædificetur: in quo quisquis constitutus fuerit, gloriam Domino vere afferre potest.

7. Sed et Dominus diluvium inhabitaret faciet: Nam per baptismum in animabus sanctificatorum habitatio fit Domini. Animam igitur a peccato abluita habitat Deus. Quapropter dicitur inhabitare diluvium. Quod enim veniam per baptismum obtentam diluvium vocaverit, etiam ex trigesimo primo psalmo didicimus, dum dicit: Veruntamen in diluvio aquarum multarum ad eum ³⁰ non appropinquabunt. Nam in ea redemptione quæ per baptismum fit, peccatorum peccata appropinquare non amplius poterunt. Et sedebit Dominus rex in æternum. Præter hæc omnia id concedetur nobis, ut Domini in omnes principatum agnoscamus: qui dat populo suo robur; ut devicto maligno, benedictionem accipiamus, quæ datur a Domino in pace, his qui ipso digni sunt. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN PSALMUM XXXVII.
Doctrina confessionis.

Psalmus Davidis in recordationem

1. Verba Scripturæ divinitus inspiratae pro tribunali Christi sistentur. Arguam enim, inquit, et statuam contra faciem tuam peccata tua ³¹. Itaque iis quæ a Scriptura dicuntur, diligenter attendamus, conemurque ac studeamus Domini præcepta perfic-

(27) Editio Paris. post inscriptionem psalmi præfert illa, Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου· sed hæc verba non reperiuntur neque in nostris septem mss. neque in editione Basil.

(28) Illa, τὰς ἀμαρτίας σου, desunt in LXX et in Vulgata. Sed ea in aliquot exemplaribus Græcis et apud Theodoreum inveniri monet Nobilius. Nec ita multo post Reg. tertius ἐντολὰς τοῦ Κυρίου σπουδάσωμεν. Rectius quidem: sed refragantur et editi et alii mss.

cere, quia qua hora aut die Dominus noster ventus sit, ignoramus ²². VERS. 2. *Damine, ne in furore tuos arguas me, neque in ira tua corripias me.* His verbis ac syllabis etiam sextus psalmus perinde ac illo inchoatur; quin et reliqua sexti psalmi, iis quae in hoc praesenti psalmo continentur, affinia sunt: siquidem in sexta dicebat sua ipsius ossa esse humiliata, atque in suo gemitu animam laborasse; adjiciebat insuper, dicens: *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meam rigabo*, et quae his conjuncta sunt. Quae autem in in praesenti psalmo habentur, illis consimilia sunt; quippe dixit: *Non est sanitas in carne mea, et non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum: quoniam iniquitatis meae supergressae sunt caput meum*, et quae his subjunguntur per totum psalmum, B in quibus suam deflet miseriam. Hac enim locutione ipse etiam usus est dicens: *Miser factus sum, et curvatus sum usque in finem valde, tota die contristatus ingrediebar.* Ceterum in-sesto inscriptione habet. *In finem, in hymnis pro octava psalmus Davidi: in praesenti vero nihil horum, sed solum dictum est: Psalmus Davidi in recordationem.* Id porro addimentati. *In recordationem, ad sexti psalmi inscriptionem remittere nos videtur: adeo ut quae jam in manibus sunt, In finem, in hymnis pro octava dicta sint praesentia.* Illud enim. *In recordationem, isthac omnia indicat.* Verum quia cum sextum psalmum explanaremus, quae inscriptionem spectabant explicavimus, nos etiam in praesenti ad illorum recordationem revertamur. Videtur autem mihi David, cum in diversis **363** multisque psalmis abs se perpetratum facinus confessus esset, hunc psalmum proprie in recordationem se posuisse: ita ut eum semper in ore ferret, et usus loco delinimenti ad medelam animae suae. Supplicationem, itaque Deo emittit, qua iram peccantibus omnibus impendentem avertit, et vocibus eximiae confessionis bonum Dominum propitium sibi facit. Cum vero ait: *Damine, ne in furore tuo arguas me: non reprehensionem detrectat, sed eam, quae cum furore conjuncta sit.* Et dum dicit: *Neque in ira tua corripias me, correptionem nequaquam fugit, sed roget ut citra iram corripiatur: ac si quis medico per adustionem, per ferrum, per acerba remedia levamen ad quem-*

²² Matth. xxiv, 42.

(29) Prost. Forte propositus. Ed. gr.

(30) Colb. sextus addit, atque proposito tunc dreyg. suo.

(31) Sic editio Paris. et Reg. sextus et Colb. itidem sextus. Illud, σφόδρα, deest in aliis quatuor mss. et in editione Basil.

(32) Ita quinque mss. At editi eis anamnēsiv anamptēs.

(33) Ita quinque mss. cum editione Basil. Editio vero Paris. est: Mox octo mss. cum editione Basil. parastatikōn tō, eis tēlos. Editio vero Paris, parastatikōn tō, eis anamnēsiv. Mox Reg. quintus parastatikōn eirhikamev.

(34) Editi, δνέλθωμεν. Octo vero mss., eis anamnēsiv δοκεῖ in quibus aliquid deesse nemo non videt. Apud Eusebium vero, e cuius commentariis

τολὰς τοῦ Κυρίου σπουδάσαι ἐπειχθῶμεν, δτι οὐκ οἰδαμεν, πολὺ ὥρᾳ δὲ διμέρᾳ δὲ Κύριος ἡμῶν ἔρχεται. Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγχης με, μηδὲ τῇ δργῇ σου παιδεύσης με. Τούτοις τοῖς βήμασι καὶ ταῖς συλλαβαῖς καὶ δὲκτος φαλμὸς τούτῳ παραπλησίως ἔρχεται, καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τοῦ ἔκτου τοῖς ἐν τῷ προκειμένῳ φερομένοις συγγενῆ τυγχάνει. τεταπεινῶσθαι γάρ αὐτοῦ τὰ δστα καὶ τὴν ψυχὴν κεκοπιασθναι: ἐν τῷ στεναγμῷ αὐτοῦ, ἔφασκεν ἐν τῷ ἔκτῳ, καὶ προστίθει (29) λέγων. Λούσω καδέκαστην νύκτα τὴν χλίνην μου, ἐν δάκρυσι μου τὴν στρωμαγήν μου βρέκω, καὶ τὰ τούτοις συνημμένα. Παραπλησίως δὲ ἐν εἰναις καὶ τὰ ἐν τῷ προκειμένῳ, δι' ὃν εἰρηται. Οὐκ ἔστιν λασις ἐν τῇ σαρκὶ μου (30), καὶ οὐκ ἔστιν ειρήνη ἐν τοῖς δστοῖς μου ἀπὸ προσώπου τῶν ἀμαρτιῶν μου. δτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου, καὶ τὰ τούτοις δι' δλου τοῦ φαλμοῦ ἐπαγόμενα. ἐν οἷς ἀποκλείεται τὴν ἔαυτοῦ ταλαιπωρίαν. Τάντη γάρ καὶ αὐτὸς τῇ λέξει κέχρηται, εἰπών. Ἐταλαιπώρησα καὶ κατεκάμφθην ἔως τέλους σφόδρα (31). δλην τὴν διμέραν σκυθρωπάζων ἐπορεύμην. Ἀλλ' ἐν τῷ ἔκτῳ δὲ προγραφὴ είλην. Εἰς τὸ τέλος ἐν նμονοις ὑπὲρ τῆς δγδῆς φαλμὸς τῷ Δαβὶδ δὲ τῷ παρόντι τούτων μὲν οὐδὲν, μόνον δέ. Ο φαλμὸς τῷ Δαβὶδ εἰς ἀνάμνησιν λέλεχται. "Η γε μὴν προσθήκῃ, εἰς ἀνάμνησιν, κοικεν ἀναπέμπειν (32) ἡμᾶς τῆς ἐν τῷ ἔκτῳ προγραφῆς: ὥστε εἶναι (33) τὰ παρόντα. Εἰς τέλος, καὶ ἐν նμονοις ὑπὲρ τῆς δγδῆς. Πάντων γάρ δὲ εἰη τούτων παραστατικὸν τό, Εἰς ἀνάμνησιν. Ἀλλ' ἐπειδεξιόντες τὰ δὲ τῷ ἔκτῳ ὑποπεσόντα, εἰς τὴν προγραφὴν ειρήκαμεν, εἰς τὴν ἔκεινων ἀνάμνησιν καὶ διμείς ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπέλθωμεν (34). Δοκεῖ δὲ μοι (35) ὁ Δαβὶδ δὲ διαφόροις καὶ πολλοῖς περὶ τοῦ πραγθέντος αὐτῷ πλημμελήματος ἔξομολογησάμενος, ίδιας τὸν παρόντα φαλμὸν ἀφωρικέναι εἰς ἀνάμνησιν, δι' αὐτοῦ καὶ διαπαντεδε φέρειν αὐτὸν ἀνὰ στόμα. κεχρῆσθαι δὲ αὐτῷ δὲ διαφόροις, διαφόρων τῆς ἔαυτοῦ ψυχῆς. Ικτηρίαν γοῦν ἀναπέμπει τῷ θεῷ, δὲ διαποστέραι μὲν τὴν δργὴν τὴν πάσι τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἐπηρημάνων, ίλασκεται δὲ τὸν ἀγαθὸν Κύριον ταῖς μεδέ διαφοραδλούσης ἔξομολογησώς φωναῖς. Λέγων δὲ (36), Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγχης με, οὐ τὸν ἐλεγχον παρατείται, ἀλλὰ τὸν μετὰ θυμοῦ καὶ τὸ, Μηδὲ τῇ δργῇ σου παιδεύσης με, οὐ φεύγε: τὸ παιδευθῆναι, δίχα

D hæc sumpta sunt, integre et incorrupte ita legitur εἰς τὴν ἔκεινων ἀνάμνησιν καὶ ἡμεῖς ἀναπέμψομεν τὸν ἐντυγχάνοντα. *Nos quoque in recordationem eorum lectorum remillemus.*

(35) Ita mss. At editio nostra Paris. ex operarum intelligentia, μη. Ibidem septem mss., ἐν διαφόροις, ἐν πολλοῖς. Editi, διαφόροις καὶ πολλοῖς. Apud Eusebium vero, διαφόρων ἐν πολλοῖς, optimè. Rursus hoc ipso loco Colb. septimus cum Eusebioso, πολλοῖς περὶ τοῦ πραγθέντος, recte. Editi et alii mss., πολλοῖς περὶ πραγθέντος, male. Quem errorem hinc ortum esse patet, quod librarii, omisso semel articulo, vocem περὶ cum voce πραγθέντος conjungere coacti sint.

(36) Sic quatuor mss. cum editione Basil. et cum Eusebioso. Deest δὲ in editione Paris.

δὲ δργῆς τῆς παιδείας τυχεῖν ἀξιοῦ· ὡς εἰ καὶ ἀτρῷ τις, τὰ διὰ καυτῆρος καὶ σιδήρου καὶ πικρῶν ἀντιδότων προσφέροντι βοηθήματα ἐπὶ θεραπείᾳ πάθους ὑποκειμένου, λέγοι· Μή διὰ πυρός με θεραπεύσῃς, μηδὲ διὰ σιδήρου καὶ τομῶν, διὰ δὲ ἡπίων καὶ πραστέρων φαρμάκων· δὲ γάρ τοιοῦτος οὐ τὴν θεραπείαν ἀρνεῖται, ἀλλὰ τὸ ἐπίπονον τῶν βοηθημάτων. Πολλάκις δὲ εἰρηται, ὡς δργὴ καὶ θυμός τοῦ Θεοῦ λεγόμενα (37) ἐν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς, οὐ πάθη σημαίνει· παντὸς γάρ πάθους ἀλλότριον τὸ θεῖον· κατὰ μεταφορὰν δὲ τὰ τοιαῦτα εἰώθεν δυομάζειν δὲ τῆς Γραφῆς λόγος, ὡς καὶ δρφαλμοὺς Θεοῦ, καὶ ὡτα, καὶ χειρας, καὶ δακτύλους, καὶ πόδας, καὶ τὰ λοιπὰ μέλη· ἀπέρ ως πρὸς ἀνθρώπους χρησίμως οικονομεῖται, συγκατιών τῇ τῶν ἀνθρωμένων ποιότητι (38). Οἴπως οὖν καὶ τὰς ἐπαγομένας τιμωρίας τοῖς ἀμαρτάνουσι κατὰ Θεοῦ κρίσιν, σκυθρωπὰς οὖσας καὶ ἀλγεινὰς τοῖς πάσχουσιν, ὡσανεὶ δὲ δργῆς καὶ θυμοῦ ἐπαγομένες ὑποτυπούσαι. Τοῦτο δὲ διάστοι καὶ διερὸς Ἀπόστολος, λέγων· Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ δργήν ἐν ἡμέρᾳ δργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, δὲς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· Ήδη εὶς τις καὶ τὰς ἐν τοῦ νόμῳ τῷ ἀνδροφόνῳ ἐπιτρημένας κυλάσσεις, δργήν καὶ θυμὸν δυομάζοις, οὐκ ἀληθῶς τοῦ νόμου θυμουμένου καὶ δργίζομένου, τοῦ δὲ κολαζομένου δργήν τοῦ νόμου τὴν τιμωρίαν ὑπειληφτος. Ήδη δὲ καὶ οἱ τὰς κολάσεις διακονοῦντες κατὰ τῶν ἀσέων πονηροὶ δαίμονες, αἱ τε (39) ὑπηρεικαὶ δυνάμεις τοῦ Θεοῦ, αἱ τοιαῦται καὶ δργὴ καὶ θυμός δυομάζοσθαν. Οὕτω γοῦν εἰρηται ἐν τῷ περὶ τῆς δεκαπλήγου (40) τῆς κατ' Αἰγυπτίων ἐπαχθείσης λόγῳ τὸ, Ἀπέστειλεν ἐπ' αὐτοὺς δργήν καὶ θυμὸν, ἀποστόλην δι' ἀγγέλων πονηρῶν. Οὕτως δεξιά λέλεκται τοῦ Θεοῦ, τὰ διὰ τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστῶν δυνάμεων τοῖς ἀξιοῖς χορηγούμενα. Ἰστεύει τοίνυν δὲ Δαβὶδ μὴ διὰ πονηρῶν δυνάμεων ἐλεγχθῆναι, μηδὲ δι' ἀποστόλης ἀγγέλων πονηρῶν παιδευθῆναι, διὰ λόγων δὲ σωτηρίων καὶ μαθημάτων ὄφελίμων. Καὶ ἐλλως δὲ ἀντιβολεὶ μὴ τηρηθῆναι εἰς ἡμέραν δργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ τὸν παρόντα βίον, πρὸ τῆς τελευτῆς, ἀπολήψεσθαι τὰ ἀμαρτήματα. Καὶ ἐνυχὶ γε τοῦ σκοποῦ φαίνεται γοῦν δίκην δεδωκάς, δι' ὃν ἐπαθεί, πρὸ τῆς τελευτῆς. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸς ἐαυτὸν ἐτιμωρεῖτο παντοίας διποβάλλων κολάσεων ἐν τοῖς τῆς ἐξομολογήσεως τρόποις.

2. Ότι τὰ βλέπει σου ἐνεπάγησάν μοι, καὶ ἐπ-
εστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χειρά σου. Οὐχ ἔστιν ἵστις
ἐν τῇ σαρκὶ μου ἀπὸ προσώπου τῆς δργῆς σου.
Οὐχ ἔστιν εἰρήνη ἐν τοῖς δστέοις μου ἀπὸ προσ-
ώπου τῶν ἀμαρτιῶν μου. Ο μὲν μέγας ἀθλητὴ Ἰάδη,
παντοίους διπομείνας πειρασμούς, οὐκ ἡγνέει πόθεν
αὐτῷ τοῦτο ἀγένετο· διὸ Μλεγε· Βέλη γάρ Κυριού

A piām morbum curandum offerenti dicat: Ne mihi ignem, ne ferrum, ne sectiones ad medelam admovreas, sed dulcia mitioraque remedia. Talis enim non medelam abnuit, sed curationis acerbitatem. Sæpe autem diximus, iram et furorem Dei in divinitus traditis Scripturis non animi motus significare; nam ab omni perturbatione alienum numen est; sed per translationem hæc solent in Scriptura nominari, quemadmodum oculi Dei, aures, manus, digiti, pedes et reliqua membra: quæ ipse hominibus utiliter dispensat, auditorum qualitati se attemperans. Sic igitur etiam inflictas ex Dei judicio peccantibus pœnas, quæ sane molestæ acerbæque patientibus sunt, quasi ex ira et furore inventas adumbrat. Hoc autem et sacer Apostolus docet, dicens: Secundum autem duritiam tuam et impunitos cor thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus³⁸. Ac si quis pœnas quæ ex lego impenitent homicidæ, iram ac furorem appellat, non quod revera lex ira et furore corripiatur, sed quod qui puniuntur, legis supplicium iram esse putet. Jam vero maligni quoque dæmones qui suppliciorum impiis illatorum ministri sunt, ac virtutes Dei administrant, ira et furor vocantur. Ubi itidem sermo habetur de decem plagis contra Ægyptios immissis, dictum est similiter: Misit in eos irum et furorem, immissionem per angelos malos³⁹. Sic dextera Dei dicta sunt ea, quæ per dexteræ et bonas potestates dignis subministrantur. Supplicat igitur David ne a malignis potestatibus coarguatur, neve immissione angelorum malorum corripiatur: sed salutaribus verbis utilibusque disciplinis. Atque rursus rogat ne servetur ad diem iræ, revelationisque, et justi judicii Dei, sed jam hic in præsenti vita et ante mortem peccata elhat. Et sanci voti fuit compos. Nam pœnas dedisse palam est; per ea quæ passus est, ante obitum. Quin et ipse de se 364 pœnas sumpsit, dum se per confessionis modos suppliciis variis subjecit.

C δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ· Ήδη δὲ ἐντεῦθεν καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον, πρὸ τῆς τελευτῆς, ἀπολήψεσθαι τὰ ἀμαρτήματα. Καὶ ἐνυχὶ γε τοῦ σκοποῦ φαίνεται γοῦν δίκην δεδωκάς, δι' ὃν ἐπαθεί, πρὸ τῆς τελευτῆς. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸς ἐαυτὸν ἐτιμωρεῖτο παντοίας διποβάλλων

D 2. VERS. 3, 4. Quoniam sagittæ tux infixæ sunt mihi, et confirmasti super me manum tuam. Non est sanitas in carne mea a facie iræ tux. Non est Pax ossibus meis a facie peccatorum meorum. Sane magnus ille athleta Job tentationes omnis generis perpessus, non ignorabat undenam hoc sibi eveniret. Quapropter dicebat: Sagittæ enim Domini in cor-

³⁸ Rom. II, 5. 6. ³⁹ Psal. LXXVII, 49.

(37) Sex mss., λεγόμενον. Editi cum Eusebio ut in textu.

(38) Sic editi. Apud Eusebium vero νηπιότητι, simplicitati, et ita legendum esse arbitramur.

(39) Legitur in quatuor mss. εἰ δέ. Ibidem duo mss., τοιαῦται δέ.

(40) Editio Paris., τοῦ δεκαλόγου, male. Editio Basil. et quatuor mss., τῆς δεκαλόγου, non melius, nisi quod id ad veram Scripturam magis accedat. Eusebius denique, τῆς δεκαπλήγου, bene et emendate: quam lectionem ut certam in textum inse- rere non dubitavimus.

*pore meo sunt, quarum ira meum ebibit sanguinem*⁸⁸. David autem non in corpore velut Job percussus, sed in ipsa anima vulnere letali confossus, non ait quemadmodum Job, *Sagittæ enim Domini in corpore meo sunt; sed, Quoniam sagittæ tuæ infixa sunt mihi, et confirmasti super me manum tuam.* Job vero manum Domini memorat, his verbis: *Manus enim Domini est quæ tetigit me*⁸⁹. Dicit etiam Dominus diabolus: *Mitte manum tuam, et lange omnia quæ habet*⁹⁰. Et rursum: *Mitte manum tuam, et lange carnes ejus et ossa ejus*⁹¹. Verum alia quædam manus erat, et alia sagittæ quæ ipsius carnem ac bona corporea attingebant: hic autem, quia David anima ægrotabat, se telis alii confossum, et manu alia attactum significat. Porro sagittæ hic memoratae mihi videntur esse spirituales, imo vero ipsa Dei verba, quæ pungebant, al vulnerabant ipsius animam, et de conscientia ipsa sumebant supplicium, eamque castigabant. Vir enim hic tantus cum esset, totque a Deo bona consecutus, tamen turpe factum patravit. Fortasse autem etiam ipsum diabolum, et ignita illius maligni tela, affectum excitantia et amatoria, quæ ipsum ad concupiscentiam uxoris Uriæ incenderunt, significat: de quibus hæc monita dat Apostolus: *Accipite armaturam Dei, ut possitis ignea omnia maligni tela extingui*⁹². Quoniam enim inermis inventus David, ignitis maligni telis non resistebat, jure in anima sauciatus, concupiscentia correptus est. Quemadmodum autem Job diaboli sagittas, immissa videlicet corpori suo ulcera, quæ permisso Dei acciderant, sagittas Domini vocavit, dicens: *Nam sagittæ Domini in corpore meo sunt, quarum furor ebibit meum sanguinem*¹: ita verisimile est ideo Davidem hic sagittas Domini nominasse, quia ex Domini concessu inimicus eum oppugnabat, ut edisceret non dicere: *Non movebor in æternum.* Quia enim Dei gratia fultus, magna aliquando de se senserat, ita ut arroganter diceret: *Ego autem dixi in abundantia mea: Non movebor in æternum*²; ideo jure tentatori traditus est, qui animam ejus adortus, majus ei quam Jabo damnum intulit. Sermones autem quibus ad memoriam revocatur justum Dei judicium, et quibus ira peccantibus impendens edocetur, sagittis sunt auctiores: quippe pungunt conscientiam, sauciantque ipsam, et stimulant. **365** Sane sic dixeris Davidem sacris hisse ac divinis sagittis confessum, reprehensionem ex furore adhibitam, et castigationem ex ira Dei illa-

⁸⁸ Job vi, 4. ⁸⁹ Job xix, 21. ⁹⁰ Job i, 11. ⁹¹ Psal. xxix, 7.

(41) Eἰσιν. Forte ἔστιν, ut paulo superius. Edit.

(42) Sic editi. Verbum ἔφασκε deest in Reg. tertio.

(43) Ita quatuor mss. cum editione Basil. et cum Eusebii. At editi, βιωτικῶν.

(44) Duo mss., αὐτῶν. Statim tres mss., τοσούτος ἦν. Subinde editi, τετυχηκάς ἀγαθῶν· sed vox ἀγαθῶν deest in nostris quatuor mss.

(45) Ita editi. Illud, δὲ Ἰών, in nostris quatuor mss. non legitur. Ibidem Reg. secundus, βέλη τὰ ἐπιτεθέντα τῷ Ἰών κατά, etc.

αν τῷ σῶματί μού ἔστιν, ὃν δὲ θυμὸς αὐτῶν ἐκπενει μου τὸ αἷμα. Οὐ δὲ Δαβὶδ, οὐ τὸ σῶμα πληγεῖς δροῖως τῷ Ἰών, αὐτὴν δὲ τὴν ψυχὴν καιρίαν τρωθεῖς, οὐχ δροῖως τῷ Ἰών φάσκει. Βέλη γάρ Κυρίου ἐν τῷ σῶματί μού εἰσιν (41). ἀλλ', Ὅτι τὰ βέλη σου ἐνεπάγγελν μοι, καὶ ἐπεστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χειρά σου. Οὐ δὲ Ἰών μνημονεύει τῆς χειρὸς Κυρίου, λέγων· Χεῖρ Κυρίου ἔστιν ἡ ἀφαίνη μου. Καὶ δὲ διάβολος τῷ Κυρίῳ λέγων, Ἀπόστειλον τὴν χειρά σου, καὶ ἄψαι πάντων ὃν ἔχει, ἔφασκε (42). Καὶ πάλιν· Ἀπόστειλον τὴν χειρά σου, καὶ ἄψαι τῶν σφράγων αὐτοῦ καὶ τῶν δοτέων αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐτέρα τις ἦν χειρ, καὶ ἐτέρα βέλη τῶν σφράγων αὐτοῦ καθικούμενα καὶ τῶν σωματικῶν (43) ὑπαρχόντων. Ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ περ τὴν ψυχὴν αὐτὴν νενοσήκει δαβὶδ, ἐτέρα βέλη καθικέσθαι αὐτοῦ σημαίνει, καὶ ἐτέραν χειραν θόβαι αὐτοῦ. Καὶ μοι δοκεῖ τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα βέλη, λογικά εἶναι, μᾶλλον δὲ αὐτοὺς τοὺς τοῦ Θεοῦ λόγους, νύττοντας καὶ τιτρώσκοντας αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν συνείδησιν αὐτὴν (44) τιμωρούμενους καὶ κολάζοντας· ἐπεὶ τοσούτος ὃν δ ἀνήρ, καὶ τοσούτων τετυχηκάς ἀγαθῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, αἰσχρῷ πράξεις ἔχυτὸν ἔξεδωκε. Μήποτε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον, καὶ τὰ τοῦ πονηροῦ πεπυρωμένα βέλη, τὰ παθητικὰ καὶ ἐρωτικὰ, εἰς ἐπιθυμίαν ἔξαλπαντα τῆς τοῦ Οὐρίου γυναικός, σημαίνει· περὶ ὃν καὶ δὲ Ἀπόστολος διδάσκει, λέγων· Ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σθέσαι· ἐπειδὴ γάρ ἄφρακτος εὐρεθεῖς, οὐκ ἀνέσχε πρὸς τὰ τοῦ πονηροῦ πεπυρωμένα βέλη, εἰκότως τὴν ψυχὴν τρωθεῖς, Κύλω τῇ ἐπιθυμίᾳ. Ὅστερ δὲ δὲ Ἰών (45) τὰ διαβόλου βέλη, τῇ ἔλκη τὰ ἐπιτεθέντα αὐτῷ κατὰ τοῦ σώματος, ἐπειδὴ κατὰ συγχώρησιν ἔγινετο τοῦ Θεοῦ, βέλη Κυρίου ὀνόμασεν, εἰπών. Εέλη γάρ (46) Κυρίου ἐν τῷ σῶματί μού ἔστιν, ὃν δὲ θυμὸς αὐτῶν ἐκπίνει μου τὸ αἷμα· οὕτως εἰκός καὶ τὸν Δαβὶδ ἐνταῦθα βέλη Κυρίου εἰργάχει, ἐπεὶ κατὰ συγχώρησιν τοῦ Κυρίου κατεστρατεύσατο αὐτοῦ δὲ ἀνείσπαλος, ἵνα μᾶθῃ μὴ λέγειν· Οὐ μὴ σαλεύθω εἰς τὸν οὐρανόν. Ἐπεὶ γάρ τῷ χάριτι τοῦ Θεοῦ δυναμούμενος, μέγα δὲ ἔπειτα ἐφρόντισκό ποτε, ὡς ἀπαυθαδίσασθαι καὶ εἰπεῖν· Ἐγὼ δὲ εἰπον ἐν τῇ εὐθηγίᾳ μου· Οὐ μὴ σαλεύθω εἰς τὸν αἰῶνα· τούτου χάριν εἰκότως παρεδόθη, τῷ πειράζοντι, δὲ τὴν ψυχῆς αὐτοῦ καθαψάμενος, μειζόνως αὐτὸν δὲ τὸν Ἰών ἐζημιώσεν. Οἱ δὲ λόγοι, τῆς δικαιορίσιας αὐτοῦ ὑπομητικοί, καὶ τῆς ὀργῆς τῆς τοις ἀμαρτάνουσιν ἐπηρημένης διδασκαλικού (47),

⁹² Job ii, 5. ⁹³ Ephes. vi, 13, 16. ¹ Job vi, 4.

(46) Sic Colb. primus et Reg. tertius. Deest γάρ in editis. Nec ita multo post quatuor mss. συγχώρησιν τοῦ Κυρίου. Editi vero συγχώρησιν θεού.

(47) Editi et nonnulli mss., διδασκαλία, oī. Haud emendate. Reg. tertius cum Colb. sexto, pro διδασκαλίᾳ, habet διδασκαλίας sed nihil inde opis afferatur. Horum genuinum parentem Eusebium secutus sumus apud quem legitur ita, uti edidimus. In detegendis autem errorum causis qui delectantur, in eo hic erratum esse videbunt, quod ex διδασκαλίᾳ a librariis effectum sit διδασκαλία, oī.

βελῶν εἰσιν δέκτεροι, τὴν συνείδησιν νύττουτες, τι- τρώσκοντές τε καὶ κεντοῦντες αὐτήν. Καὶ οὕτως εἰπεις ἐν τὸν Δασίδιον τοῖς ιεροῖς τούτοις καὶ θεοῖς κεντούμενον, εὐλόγως παραίτεσθαι τὸν διὰ θυμοῦ ἔλεγχον, καὶ τὴν διὸ δργῆς τοῦ Θεοῦ παιδελαν. Μὴ γάρ τῷ θυμῷ σου φησιν, ἐλέγχεις με, Κύριε, μηδὲ τῇ δργῇ σου παιδεύσῃς με. Διὰ τοῦτο; "Οτι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι. Ηροσλαβόντα (48) γάρ τὴν δργὴν καὶ τὸν θυμὸν τὰ παρὰ σου καθικόμενα βέλη ικανῶς με τιμωρεῖται, καὶ αὐτάρκως με κολάζει. Διὸ ικανῶς με τιμωρεῖται, καὶ αὐτάρκως με κολάζει. Διὸ ικετεύει, μὴ δργῆς ἐτέρας μηδὲ θυμοῦ πειραθῆναι, "Οτι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι, ή, καθίπεται μου, κατὰ τὸν Σύμμαχον.

3. Καὶ ἐπειστήρικας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου. Χείρε δὲ Κυρίου καθαψαμένην αὐτοῦ νόσον (49), καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰωβ δεδηλωμένην. Αὕτη δὲ ἡ χεὶρ τοῦ Κυρίου πάντα τὸν οἰκον τοῦ Δασίδιον βάθρων ἔστισε, τὸν μὲν πρωτότοκον αὐτοῦ τῶν παίδων τὸν Ἀμνῶν ἔρωτι τῆς ἀδελφῆς ἐκμήνασα, πυρώσασα δὲ τὸν Ἀβεσσαλῶμ τῇ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ δργῇ, ὡς ἀνελεῖν τὸν Ἀμνῶν, ἐπειτα καὶ αὐτῷ (50) ἐπαναστῆναι τῷ πατρὶ· καὶ τὰ λοιπὰ δὲ πάντα διὰ τῆς ιστορίας παριστάμενα, ἡ δηλωθεῖσα χεὶρ. Χεὶρ σου καθηψατο μου διὰ τῶν ἐπαλλήλων συμφορῶν. Ἰκετεύω, φησί, μὴ ἄλλως θυμῷ ἔλεγχθῆναι, μηδὲ χείρονι δργῇ παθευθῆναι. Καὶ οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ (51) τὰ ἐπιλεγόμενα, ἢ διδάσκει ἐξῆς λέγων. Οὐκ ἔστιν ἵστις ἐν τῇ σαρκὶ μου ἀπὸ προσώπου τῆς δργῆς σου· οὐκ ἔστιν εἰρήνη ἐν τοῖς δστέοις μου ἀπὸ προσώπου τῶν ἀμαρτιῶν μου. Ἐγώ, φησί, προλαβών, οὐδὲ πειριμένας "να μού τις ἔκωθεν τὸ σῶμα κολάσῃ, ἔλκει πονηρῷ ἐμαυτὸν ἐτιμωρησάμην, καὶ τὴν σάρκα μου, δι' ἣς πέπρωταται μοι τὸ ἀμάρτημα, κολάσσαι (52) παρέδωκα, τιμωρούμενος ἐμχυτὸν καὶ κολάσων παντοταῖς κολάσσαι. Τοῦτο γάρ ἐδήλου καὶ δι' ἐτέρων, λέγων. Ἐταπεινούν ἐν νηστείᾳ νὴν ψυχῆν μου, καὶ ἡ σάρξ μου ἡλοισιαθῇ δι' ἔλαιον, καὶ ἔσελαθδην τοῦ φαγεῖν τὸν ἄρτον μου· ἀπὸ φωνῆς τοῦ στεναγμοῦ μου ἐκολλήσῃ τὰ δοκά μου τῇ σαρκὶ μου. Καὶ, Λαύσω καθ' ἵδαστην τύττα τὴν κλίνην μου, ἐν δάκρυσι μου τὴν στρωμάνην μου βρέκω. Οὕτως οὖν καὶ νῦν φησιν. Οὐχ ἔστιν ἵστις ἐν τῇ σαρκὶ μου ἀπὸ πμοσώου τῆς δργῆς σου. Ἀντὶ δὲ, τῆς δργῆς, συμφώνως δὲ τοῦ Ἀκόλας καὶ δὲ Σύμμαχος, ἀπὸ προσώπου ἐμβριμήσεώς σου, ἡρμήνενσαν, Ἀπήκρει γάρ μοι, φησίν, ἡ ἀπὸ τῶν σῶν θείων Γραφῶν ἐμβριμῆσις, καὶ ἡ διὰ τοῦ σου προφήτου Νάθαν ἀπειλή. Διὸ ἀπὸ προσώπου τῆς ἐμβριμῆσεώς σου ἐμαυτὸν οὕτως ἐτιμωρησάμην, ὡς κολάσαι τὴν ἐμαυτοῦ σάρκα, καὶ τὰ δοκά μου μὴ ἔχειν εἰρήνην Ἀπὸ προσώπου τῶν ἀμαρτιῶν μου. Ἄνθ' οὐ δὲ Σύμμαχος, Διὰ τὰς ἀμαρ-

A tam jure recusasse. *Nō enim, inquit, in furore tuo arguas me, Domine, neque in ira tua corripias me.* Quoniam sagittæ tuæ inficæ sunt mihi. Nam tela abs te immissa, quæ iram et furorem præverterunt, sufficienter de me supplicium sumunt, ac satis me castigant. Quare supplex petit, ne aliam iram aut furorem experiatur, *Quoniam sagittæ tuæ inficæ sunt mihi;* aut secundum Symmachum, *Attinquit me.*

3. *Et confirmasti super me manum tuam.* Manum autem Domini ipsum ferientem, eam quæ in Jobo declarata est intellige. Hæc autem Domini manus e fundamentis excussit omnem Davidis domum, cum Ammonem quidem, filiorum natu maximum, sororis amore insanientem reddidit, Absalonem vero in fratrem ira accendit, adeo ut Ammonem neci traderet, et posthac in patrem ipsum rebellaret. Sed et reliqua omnia in historia prodita, manus sunt quæ hic indicata est. Manus tua tetigit me per calamitates alias aliis succedentes. Supplico, inquit, ut ne alio furore arguar, neve ira pejori corripiar. Nec hæc solum, sed ea etiam quæ subiunguntur, et quæ docet, exinde dicens: *Non est sanitas in carne mea a facie iræ tuæ: non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum.*

Ego, inquit, præverti, nec exspectavi ut quis externus, meum corpus castiget, ulcere malo excruciasi. *Meum ipse, meamque carnem per quam a me admissum peccatum est, suppliciis tradidi, ultionem de me sumens, ac me omnis generis cruciatiibus puniens.* Hoc enim aliis quoque verbis indicabat, dicens: *Humiliabam in jejunio animam meam*³; et: *Caro mea immutata est propter oleum*⁴; et: *Oblitus sum comedere panem meum; a voce gemitus mei adhæserunt ossa mea carni meæ*⁵; et: *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo*⁶. Sic itaque et nunc ait: *Non est sanitas in carne mea a facie iræ tuæ.* Porro pro, *Ira*, *Aquila* et *Symmachus*, *A facie fremitus tui*, similiter interpretati sunt. Satis enim, inquit, mihi erat fremitus ille qui divinis tuis Scripturis enuntiatur, et comminatio per prophetam tuum *Nathan* facta. Quare a facie fremitus tui ita multavi me ipsum, ut carnem meam castigaverim, et ossa mea non habeant pacem, *A facie peccatorum, meorum*: pro quo Symmachus, *Propter peccata mea, interpretatus est.*

D *Vers. 5-7. Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt*

³ Psal. xxxiv, 13. ⁴ Psal. cviii, 24. ⁵ Psal. cx, 5, 6. ⁶ Psal. vi, 7.

(48) Editi et mss. παραλαβόντα. Sed cum illud, παγαλαβόντα, huic loco convenire vix possit, emendat Combeſſiſius, legitque προλαβόντα· cuius conje- cturem, si vel unus ms. faveret, amplecteremur haud inviti. Ita edidimus, uti editum invenimus in Commentariis Eusebii.

(49) Colb. primus cum Reg. secundo, νόει.

(50) Ita editi cum Reg. quarto. Alii tres mss.

αὐτὸν. Statim Reg. tertius cum Colb. sexto, πα- ρεσταμένα.

(51) Ita Reg. secundus. Editi cum aliquot mss. addunt διά.

(52) Reg. tertius, κολάσει. Mox Reg. secundus, δι' ἐτέρων λόγων ἐταπεινούν. Ibidem Colb. sextus, ἐν νηστείαις.

*super me. Pulnerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ. Miser factus sum, et curvatus sum usque in finem valde. Quandoquidem ait, haec a me perpetrata sunt, ob id Miser factus sum, et curvatus sum usque in finem, et tota die contristatus ingrediebar. Jam vero per haec declarat quæ passus sit, et quomodo de seipso penas sumpserit, non de uno peccato accusans se, sed de multis acervatim, iisque tantis, ut neque ²⁶⁶ intus abscondantur in anima sua, neque intra corpus lateant, sed ipsum supergressa sint, adeo ut omnibus jam nota sint ac perspecta. Igitur in principio sermonis, ipse sui ipsius erat accusator; idque coram omnibus, ut in ipso illud impleri posset: Justus accusator est sui ipsius⁷, præveniens quemcunque hominem accusatorem. Ipse quidem sese condemnavit, sed omne inimicorum os oppilavit, cum nihil aliud adversus eum dicere possent. Docet autem nos hic sermo, ut ne nostra ipsorum male obtegamus: neque peccata tanquam nigredinem quamdam ac putredinem in imo animæ recessu contineamus, cauterio notam conscientiæ inurentes. Quemadmodum in febribus. Et vero febris, dum introit in penitissimis partibus serpit, morbum graviorem efficit: si vero in apertum prodit, spem declinatio- nis ostendit: sic et animæ contingit. Quin etiam aliud quid expertum se fuisse docet David, dicens: *Sicut onus grave gravatae sunt super me. Nam ejus fadinae gravabant ipsius conscientiam, ita ut ob animi generositatem ac candorem, illa ferre non possit. Qui enim præfractus est, et induratus, secundum duritiam suam, et impoenitens cor, congerit sibi ipse iram in die iræ⁸, quippe qui peccatum peccato adjungat, suaque adaugeat mala. Cum enim venerit peccator in profundum malorum, contemnit⁹:* contra, vir probus etiam si semel aliquando lapsus fuerit per quamdam diaboli subreptionem, maximopere gravatur ejus conscientia, ut nec tacere, nec suum malum occultare valeat. *Ex abundantia enim cordis os loquitur¹⁰. Hinc cum silentium ei intolerandum esset, ea quæ ipsum premebant, patet fecit, dicens: Sicut onus grave gravatae sunt super me, videlicet iniquitates meæ. Et rursus: Pulnerunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. Insipientiam autem, insipientem actionem ab insipientia ortam nominat. Omne enim peccatum per insipientiam admittitur; virtus autem cum sit ipsa prudentia, quæcunque secundum ipsam fiunt, haec laude ac virtute digna declarat. Sed et ea quæ ex prudentia fiunt, parunt animæ sanitatem: insipientia vero vulnera ac vibices infert. Qui igitur in peccatis perseverant, gaudentque in ipsis et dele-**

τιας μου. "Οτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου, ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἰδιαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Ήροσώζεσαν καὶ ἐσάπτησαν οἱ μῶλωπὲς μου, ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Ἐταλαιπώρησα, καὶ κατεκάμφθην ἕως τέλους σφόδρα (53). Ἐπειδὴ τάδε μοι, φησὶ, πέπρακται, οὐαὶ τοῦτο Ἐταλαιπώρησα, καὶ κατεκάμφθην ἕως τέλους, καὶ δὴ τὴν ἡμέραν σκυθρωπάκων ἐπορευόμην. Διὰ τούτων δὲ παρίστησιν ἡ πέπονθε, καὶ ὅπως ἐστὸν ἰτιμωρεῖτο, οὐ μίαν ἐστῶ φατηγορῶν ἀμαρτίαν, ἀλλ' ἀθρόως πολλὰς, καὶ τοσαύτας, ὡς μηδὲ ἕνδον κρύπτεσθαι ἐν τῇ ἐστοῦ φυχῇ, μηδὲ, εἰσω τοῦ σώματος λανθάνειν, ἀλλ' ὑπερβεβηκέναις αὐτοῦ (54), ὥστε καὶ πᾶσιν αὐτὰς γνωρίζεσθαι. Αὐτὸς γοῦν ἦν φατηγορος ἐαυτοῦ ἐν πρωτολογίᾳ, καὶ παρὰ τοῖς πᾶσιν, ὡς ἂν πληρωθεῖ ἐπ' αὐτῷ. Δίκαιος ἐαυτοῦ φατηγορος, φθάνων πάντα ἀνθρωπὸν φατηγορον. Αὐτὸς μὲν ἐστὸν κατέκρινε, πᾶν δὲ ἐχθρῶν ἀπέφραττε στόμα, μὴ ἔχόντων ἔπερόν τι κατ' αὐτοῦ λέγειν. Διδάσκει δὲ ἡμᾶς δὲ λόγος μὴ κρύπτειν τὰ ἐαυτῶν κακά, μηδὲ, ὥσπερ τινὰ μελανίαν καὶ σῆψιν, κατὰ βάθους τῆς φυχῆς συνέχειν τὰ ἀμαρτήματα, τὴν συνείδησιν φατηριαζομένους. "Ωσπερ ἐπὶ τῶν πυρετῶν, εἰσω μὲν καὶ κατὰ βάθους χωρῶν διπυρετὸς, μείζονα τὴν νόσον ἐργάζεται, προκόψας δὲ τοῦμφανδες, ἐλπίδα παρακμῆς ὑποφένει· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς φυχῆς ἂν γένοιτο. Καὶ ἀλλοὶ δὲ τι διδάσκει περὶ ἐαυτῶν γεγονός δὲ Δαβὶδ, λέγων· "Ωσεὶ φορτίον βαρὺ ἰδιαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Ἐδέρει γὰρ αὐτοῦ τὴν συνείδησιν τὰ τετολμημένα αὐτῷ, ὡς μὴ δύνασθαι βαστάζειν αὐτὰ δι' εὐγένειαν καὶ εὐγνωμοσύνην φυχῆς. Οἱ μὲν γὰρ ἀτεράμινων καὶ ἀπόσκλητος, κατὰ τὴν σκληρότηταν ἐαυτοῦ (55) καὶ ἀμετανόητον καρδιαν, θησαυρίζει ἐαυτῷ δργὴν ἐν ἡμέρᾳ δργῆς, ἐπισπόμενος ἀμαρτίες, αὐξῶν τὰ ἐαυτοῦ κακά· "Οταν γὰρ ἔλθῃ ἀμαρτωλὸς εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ· δὲ εὐγνώμων, εἰ καὶ ἀπαξ ποτὲ διλογίσεις κατά τινα τοῦ διαβόλου συναρτάγην, δεινῶς βαρεῖται τὴν συνείδησιν, ὡς μὴ δύνασθαι σιγῆν, μηδὲ κρύπτειν τὸ ἐαυτοῦ κακόν. Ἐξ περισσεύματος γοῦν καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ. "Οὐδὲν μὴ φέρων σιωπὴν, ἐκέφητε τὰ συνέχοντα αὐτὸν, λέγων· "Ωσεὶ φορτίον βαρὺ ἰδιαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ· δῆλον δὲ, δτεὶ αἱ ἀνομίαι μου. Καὶ πάλιν· Ήροσώζεσαν οἱ μῶλωπὲς μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Ἀφροσύνη δὲ δύνομάζει τὴν ἄφρονα πρᾶξιν ἐξ ἀφροσύνης γενομένην. Πᾶν γὰρ ἀμάρτημα κατὰ ἀφροσύνην γίνεται· ἀρετὴ δὲ οὐστα ἡ φρόνησις, πάντα τὰ καθ' ἐαυτὴν πραττόμενα ἐπαίνου καὶ ἀρετῆς δξια ἀποφανεῖ. Ἀλλὰ καὶ ὑγείας ἐστὶ τῇ φυχῇ ποιητικὰ τὰ κατὰ φρόνησιν γίνομενα· η δὲ ἀφροσύνη τραβάμετα καὶ μῶλωπας ἀπεργάζεται. Οἱ μὲν οὖν

⁷ Prov. xviii, 17. ⁸ Rom. ii, 5. ⁹ Prov. xviii, 3.

(53) Ita Colbertini primus et sextus et Reg. quintus eum editione Basil. At deest σφόδρα in editis et in uno aut altero ms. et apud LXX.

(54) Reg. secundus, αὐτάς. Mox quatuor mss., παρὰ τοῖς πᾶσιν ἐαυτόν. Vox ἐαυτόν deesse quidem

¹⁰ Matth. xii, 34.

hic aliquid certo indicat: sed quid desit, cum ex mss. nihil adjuvemur, dicere non possumus.

(55) Reg. tertius, αὐτοῦ. Statim idem codex, δφ. ἀμαρτίας. Subinde tres mss. εἰς βάθη. Editi βάθος.

ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν ἐπιμένοντες, χαίροντες ἐπ' αὐτοῖς καὶ ἐνήδομενοι, χολοίς ἐοίκασιν ἐγκυλιομένοις βορρόρῳ· δὲ εἰς ἄπαξ δισθήσας, ἐπειτα ἀναλαβών ἐαυτὸν, καὶ (56) τὴν μιαρὰν ἐκείνην πρᾶξιν ὡς δυσώδη καὶ ἀκάθαρτον βδελύσσεται. Τοιοῦτον τι πεπονθώς δ' ἀσβίδ, ὑπὸ συνκισθήσεως ὑγιοῦς ὅμολογογεῖ, λέγων· Προσώζεσαν καὶ ἐσάπτησαν οἱ μώλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Ἐπεὶ τοίνυν ὑπερήρθησαν αἱ ἀνομίαι μου πληθυνθεῖσαι, καὶ τῆς κεφαλῆς ἀνώτερα γενόμενα (57) ἐνχρύνθησαν ἐπ' ἐμὲ, καὶ προσώζεσαν καὶ ἐσάπτησαν τούτου χάριν ἰστρεύων ἐμαυτὸν, Ἐνταλαιπώρησα, καὶ κατεκάμφην ἵως τέλους· καὶ οὐδὲ πρὸς μίαν ἡμέραν, οὐδὲ πρὸς βραχεῖαν ὥραν, ἀλλὰ πᾶσαν ἡμέραν σκυθρωπάζων ἐπορεύομην, ἦ, κατὰ τὸν Συμμαχὸν, σκυθρωπὸς περιεπάτουν· οὐκ ἀδιαφορῶν ἐπὶ τῶν πεπραγμένων μοι, οὐδὲ οίσα βροτεῖσθεντος ἐπειρόμενος, διὰ τὸ μηδεὶς κριτὴ ὑποκεῖσθαι· διὰ δὲ τὸν σὸν φόδον καὶ τὴν σὴν ἐμδρίμησιν, δληγη τὴν ἡμέραν σκυθρωπάζων ἐπορεύομην.

4. Οτι αἱ ψόι μου ἐπλήσθησαν ἐμπαιγμάτων, καὶ οὐκ ἔστιν ἵστις ἐν τῇ σαρκὶ μου. Ἐκακώθην καὶ ἐταπεινώθην ἵως σφόδρα, ὡρυματην ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς κεφαλῆς μου. Κύριε, ἐναντίον σου πᾶσα ἡ ἐπιθυμία μου, καὶ δὲ στεναγμός μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύνη. Ἀντὶ τοῦ, αἱ ψόι μου ἐπλήσθησαν ἐμπαιγμάτων, δὲ Ἀκόλας, δὲ ἐπληρώθησαν αἱ λαγόνες ἀτιμίας (58), δὲ Σόδματος, δὲ αἱ ψόι μου ἐπλήσθησαν ἀτιμίας, ἐκδεδώκασιν. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς ὑπόμνησιν ἐλθῶν τῆς αἰσχρᾶς καὶ ἀτίμου πράξεως, τῷ ἔρβωσθαι αὐτῷ τὸ τῆς ψυχῆς αἰσθητήριον, ταῦτα ἔλεγε· Προσώζεσαν καὶ ἐσάπτησαν οἱ μώλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Διὰ τὸ δὲ προσώζεσαν, ἐπάγει, λέγων· Ὅτι αἱ ψόι μου ἐπλήσθησαν ἐμπαιγμάτων, ἦ, αἱ λαγόνες μου ἀτιμίας· ἥντεστο δὲ διὰ τούτων τὸ εἶδος τῆς αἰσχρᾶς πράξεως. Εἴτα ἐαυτὸν ἀνακτώμενος ἔλεγεν· Οὐκ ἔστιν ἵστις ἐν τῇ σαρκὶ μου, Ἐπειδὴ γάρ αἱ ψόι μους ἐπλήσθησαν ἐμπαιγμάτων, διὰ τοῦτο, φησίν, εἰς μετάνοιαν τῶν πεπραγμένων ἐλθῶν, τὴν ἐμαυτοῦ σάρκα κολάζω καὶ τιμωροῦμαι· διό φημι· Οὐκ ἔστιν ἵστις ἐν τῇ σαρκὶ μου· ὡς δὲ δυνηθείη ποτὲ κατορθώσας εἰπεῖν· Εἰ καὶ δὲ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος φθείρεται (59), ἀλλ' δὲ ἔσω ἀνακαινοῦται. Καὶ ἀνωτέρω δὲ ἔλεγεν· Οὐκ ἔστιν ἵστις ἐν τῇ σαρκὶ μου, καὶ οὐκ ἔστιν εἰρήνη ἐν τοῖς δοτέοις μου. Εἴτα ἐπάγει· Ἐκδώθην καὶ ἐταπεινώθην ἵως σφόδρα. Τούτο δὲ ἐτέρως ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἀδήλοις, φησάς· Ἐταλαιπώρησα, καὶ κατεκάμφην ἵως τέλους. Ἰδίον ἀνδρῶν συνετῶν, τὸ μὴ ἐπτίθεσθαι ἐπὶ τοῖς κατὰ πρόληψιν καὶ συναρπαγήν ἀμαρτανομένοις, ἀλλ' εἰδεῖσθαι καὶ ἤρθρισην, καὶ τὴν συνείδησιν πλήγεσθαι, καὶ ταπεινοῦσθαι. Ό μὲν γάρ Δασβὶδ πρὸς τούτοις ἐπιλέγει·

¹¹ II Cor. iv, 16.

(56) Reg. secundus. ἐαυτὸν, οὗτος.

(57) Editi, γνόμεναι. At quatuor mss. γενόμεναι.

(58) Ita quatuor mss. At editi, αἱ λαγόνες μου ἀτι-

A ctantur, porci sese in luto provolventibus sunt consimiles: qui vero semel lapsus, postea ad se reversus est, jam improbam illam actionem ut fetidam et impuram abominatur. Tale quid passus David, ex sana conscientia confitetur, dicens: *Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ.* Cum igitur meæ iniquitates multiplicatae, supergressæ sint, ac capite superiores factæ, gravatae sint super me, et putruerint et corruptæ sint: propterca medens mihi ipsi, *Miser factus sum, et curvatus sum usque in finem.* Atque neque ad unum diem, neque ad brevem horam, sed *Omni die contristatus ingrediebar.* Aut juxta Symmachum, *Tristis ab ambulabam* quippe qui circa ea quæ a me patrata sunt, non essem indifferens, nec elatus essem ut rex, propterea quod judici nulli subessem; at vero ob tuum timorem et tuam indignationem, tota die constristatus ingrediebar.

367 4. VERS. 8-10. Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, et non est sanitas in carne mea. Affictus sum et humiliatus sum nimis, rugiebam a gemita cordis mei, Domine, ante te non est absconditus. Pro hoc. Lumbi mei impleti sunt illusionibus, Aquila quidem, Quoniam impleta sunt illa mea ignominia, Symmachus vero, Quoniam lambi mei impleti sunt ignominia, interpretati sunt. Et eam ob causam, turpis ac ignominiosi facinoris recordatus, obfirmato animæ sue sensu, hæc dicebat: *Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ.* Cur autem putruerunt, addit, dicens: *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, vel, Illa mea ignominia.* Per hæc autem innuit turpis facti spectem. Deinde resarcens sese, aiebat; *Non est sanitas in carne mea.* Quoniam enim lumbi mei impleti sunt illusionibus, idcirco, inquit, pœnitens facti, castigo plectoque carnem meam. Quapropter dico: *Non est sanitas in carne mea.* Ut aliquando queat emendatus dicere: *Licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur; tamen is qui intus est, renovatur*¹¹. Sed et superius aiebat: *Non est sanitas in carne mea, et non est pax ossibus meis.* Deinde subdit: *Affictus sum et humiliatus sum valde.* Hoe autem paulo ante aliter expressit, his verbis: *Miser factus sum, et curvatus sum usque in finem.* Virorum prudentium proprium est, de peccatis per præoccupationem et subreptionem admissis non efferri, sed pudore affici, et erubescere, et conscientia pungi, ac humiliari. His igitur David subiungit: *Rugiebam a gemita cordis mei.* Aut secundum Aquilam: *Fremebam a fremitu cordis mei.* Non enim ut multis notus fiam, labiis confiteor: *verum intus in ipso*

μίας ἀνδεδωκε. Καὶ διά. Reg. secundus cum editione Basil., διὰ τούτων.

(59) Colbertini primus et sextus, διαφείρεται. Mox quatuor mss., εἴτα ἀπλήγει.

corde, oculis clausis, tibi soli abscondita conspiciens ostendo meos gemitus, atque in meipso rugio. Neque enim longis sermonibus mihi opus erat ad confessionem: siquidem cordis mei gemitus, et transmissi ex intimo animi sensu ad te Deum questus ad confessionem sufficiebant. Quin etiam desiderium coram te, Domine, bonum erat, ethoc ipsum meam salutem spectabat. Etenim, cum cupidus essem malorum, tum coram te meum desiderium non erat; sed hoc tempore, quo omnia facio humiliatus, et rugiens a gemitu cordis mei, teque Deum servatorem ac medicum assequi desiderans, coram te est desiderium meum, nec suspiriorum meorum causam ignoras. Compertum enim ac perspectum est tibi, me suspiria humanitatem tuam decentia emittere; quandoquidem peccatoris mortem non vis, sed paenitentiam ipseius.

ου ἔστιν ἡ ἐπιθυμία μου, καὶ τὴν αἰτίαν τῶν ἔμῶν στεναγμῶν ὀνόματος ἐπειδὴ μὴ βιβύλη τὸς θανατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ.

5. Quapropter dico: *Et gemitus meus a te non est absconditus.* VERS. 11-13. *Cor meum conturbatum est, | dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum meorum, et ipsum non est mecum. Amici mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt, et stelerunt. Et qui iuxta me erant, de longe steterunt; et vim faciebant qui quærebant animam meam. Et qui inquirebat mala mihi, locuti sunt vanitates, et dolos tota die meditabantur.* 388 Cum in titulo significaverit, psalmum in recordationem esse, jure præterita reputat, et quæ sibi jam olim contigerant, in memoriam revocat. Docet autem qualem in conditionem per peccati lapsum devenerit, cuius gratia totam hanc confessionem dedit. *Miserigitur factus sum, et cumbatus sum, et contristatus ingrediebar, et humiliatus sum, et rugiebam a gemitu cordis mei.* In hæc omnia incidit: quippe per aliquid tempus. *Cor meum conturbatum est, et dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum meorum, et ipsum non est mecum.* Nam peccati tempore, intelligendi vis qua prædictus erat, non parvam perpessa est perturbationem, confusa et obscurata ab eo qui ei peccati auctor fuerat, adeo ut etiam in insipientiam delaberetur. Quapropter superius dixit: *Pertulerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ.* Conturbatum est itaque cor ejus, quando in insipientiam fuit, et a virtute prudentiæ excidit, atque insipientiæ opera patravit. Tunc autem et dereliquit eum virtus ipsius. Non enim amplius dicere poterat: *Omnia possunt in eo qui me confortat Christo*¹². *victus scilicet a cupiditate, ac*

¹² Phinp. iv, 13.

(60) Sic quatuor mss. At editi, ἐν ἔμαντῷ. Statim iidem mss., ἐπιδεικνύω. Paulo post Reg. secundus, ἐν ἔμοι ὀρυζμένος.

(61) Codices tres ἡ. Mox duo mss., βούλει.

(62) Colb. sextus. ἐξειάσαντο.

(63) Edili et nostri mss., ἀναπέμπεται, illuc remittitur. Sed cum non videamus remitti hic lectorem ad inscriptionem psalmi, vix, meo quidem iudicio, dubium esse potest, quin ea lectio in falsis

A Ὁρυζμην ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς καρδίας μου, ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ἐβρυχόμην ἀπὸ βρυγμοῦ τῆς καρδίας μου. Οὐ γὰρ ἵνα τοῖς πολλοῖς φανερὸς γνῶναι, τοῖς χειλεσιν ἔξομολογοῦμαι. Ἐνδον δὲ ἐν αὐτῇ τῇ καρδίᾳ, τὸ δύματα μύων, σοὶ μόνῳ τῷ βλέποντι τὰ ἐν κρυπτῷ τοὺς ἔμαυτοῦ (60) στεναγμὸν ἐπιδεικνύω, ἐν ἔμαυτῷ ὀρυζμένος. Οὐδὲ γὰρ μακρῶν μοι λόγων χρεῖα ἦν πρὸς τὴν ἔξομολόγησιν ἀπῆρκουν γάρ οἱ στεναγμοὶ τῆς καρδίας μου πρὸς ἔξομολόγησιν, καὶ οἱ ἀπὸ βάθους ψυχῆς πρὸς σὲ τὸν Θεόν ἀναπεμπόμενοι δύρυμοι. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιθυμία καλὴ οὖσα ἐναττίον σου ἦν, Κύριε, καὶ αὕτη δὲ ἦν ἡ περὶ τῆς ἔμαυτοῦ σωτηρίας. "Οὐτε μὲν γὰρ κακῶν γέγονα ἐπιθυμητής, οὐκ ἐναντίον σου ἦν ἡ ἐπιθυμία μου· νυνὶ δὲ, δτε πάντα πράττω ταπεινούμενος καὶ ὀρυζμένος ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς καρδίας μου, καὶ σοῦ τοῦ Θεοῦ σωτῆρος καὶ λατροῦ τυχεῖν ἐπιθυμῶν, ἐναντίον

B θεοῦ σωτῆρος καὶ λατροῦ τυχεῖν ἐπιθυμῶν, ἐναντίον φημι. Καὶ ὁ στεναγμός μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρίθη. Ἡ καρδία μου ἐταράχθη, ἐγκατέλιπτε με ἡ ἴσχυς μου, καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου, καὶ αὐτὸς οὐκ ἔστι μετ' ἐμοῦ. Οἱ φίλοι μου καὶ οἱ πλησίον μου ἐξ ἐναντίας μου ἤγγισαν καὶ ἐστησαν. Καὶ οἱ ἔγγιστα μου ἀπὸ μακρόθεν ἐστησαν· καὶ ἐξειάσαντο (62) οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχήν μου· καὶ οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι ἐλάλησαν ματαιότητας, καὶ δολιότητας δλην τὴν ἡμέραν ἐμελέτησαν. Προεπιστηνάμενος ἐν τῇ προγραφῇ, ὡς ἄρα εἴτε εἰς ἀνάμνησιν, εἰκότως ἀναπεμπάζεται (63), καὶ τῇ μνήμῃ τὰ πάλαι αὐτῷ συμβεβηκότα ἐπεναλαμβάνει. Διδάσκει δὲ ἐν οἷς γέγονεν, ἐν τῷ τῆς ἀμαρτίας δλισθήματι περιπεσών· οὐ χάριν καὶ τὴν πᾶσαν ποιεῖται ἔξομολόγησιν. Ἐταλαιπώρησα οὖν, καὶ κατεκάμφην, καὶ σκυρωπάζων ἐπορευόμην, καὶ ἐποιεῖθην (64), καὶ ὀρυζμην ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς καρδίας μου. Εἰς πάντα ταῦτα ἐλήλυθα· ἐπειδὴ γὰρ καρψῷ τινι: Ἡ καρδία μου ἐταράχθη, καὶ ἐγκατέλιπτε με ἡ ἴσχυς μου, καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου, καὶ αὐτὸς οὐκ ἔστιν μετ' ἐμοῦ. Κατὰ γὰρ τὸν τῆς ἀμαρτίας καιρὸν, οὐδὲ μικρὸν διέμεινεν αὐτοῦ ταραχὴν τὸ διανοητικὸν, συγχυθὲν καὶ σκοτωθὲν ὑπὸ τοῦ τὴν ἀμαρτίαν ἐνεργοῦντος, ὡς καὶ εἰς ἀφροσύνην πεσεῖν. Διδούσαν καὶ ἐσπάτησαν οἱ μώλωπές, μοῦ ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Ἐταράχθη τοίνυν ἡ καρδία αὐτοῦ, δτε ἐν ψφρούνη ἐγεγόνει, καὶ τῆς μὲν κατὰ τὴν φρόνησιν ἀρετῆς ἐξεπίπεν ἐργα δὲ ἀφροσύνης ἐπράττε. Τότε δὲ καὶ ἐγκατέλιπεν αὐτὸν ἡ ἴσχυς αὐτοῦ· οὐκέτι γὰρ οἶστι τε ἦν λέγειν. Πάντα

ponenda sit, Restituendum igitur censuimus hunc locum ex Eusebio, apud quem ἀναπεμπάζεται, editum invenimus. Hoo est, *præterita repulat*. Certe nōminis similitudo ut sefellerat librarios, ita ipsum interpretēt Eusebii sefellerit, qui sic vertit, *illuc remittit*. Ibidem duo mss., τα παλαιά. Rursus hoo ipso in loco Reg. secundus, ἐποιεῖθη θεωρέα.

(4) Reg. secundus, ἐποιεῖθη θεωρέα.

Ισχύων ἐν τῷ ἀνδυναμοῦντί με Χριστῷ, νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους καὶ ἔκατονήσας. Ἐπὶ μὲν γάρ τῶν κατορθούντων· Τὸν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σάρκη ἀσθενής· ἐπὶ δὲ τῶν νικωμένων ἡ σάρκη κατεπαίρεται καὶ κατισχύει, ἀτονεῖ δὲ καὶ ἔκασθενεῖ ἡ ψυχή. Τότε οὖν, φησίν, οὗτος ἡμάρτων, ἡ καρδία μου ἐταράχθη, καὶ ἔγκατελιπέ με ἡ ἴσχυς μου, καὶ ἄλλο τι χαλεπὸν περὶ ἔμα τὸ γέγονε (65). Τὸ γάρ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου (τοῦτο δὲ ἦν τὸ προφητικὸν Ηνεῦμα, τὸ φωτίζον αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὴν ὄρασιν), καὶ αὐτὸς οὐκ ἦν μετ' ἐμοῦ, καταλεῖψάν με καὶ ἀναχωρήσαν, Ἐπεὶ εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία, οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι κατάχρεψ ἀμαρτίας. Ἀγιον γάρ Ηνεῦμα παιδείας φεύξεται δόλον, καὶ ἀπαναστήσεται (66) ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων. Ἀναχωρῆσαν τοίνυν ἀπ' αὐτοῦ τὸ Ηνεῦμα τὸ ἄγιον, ἔρημον αὐτὸν κατέλιπεν μετὰ τὸ ταραχθῆναι αὐτοῦ τὴν καρδίαν, καὶ ἔκατονήσας αὐτοῦ τὴν ἴσχυν. Τότε γάρ καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἔρημον αὐτὸν εἶσεν. Ἀλλὰ καὶ οἱ πρότερον αὐτοῦ φίλοι, καὶ οἱ πλησίον αὐτοῦ, οἱ τὸν πάντα χρόνον αὐτῷ συνόντες, ἀσαντες αὐτὸν, Μακρόθεν ἔστησαν, οὐκέτι αὐτῷ συνεῖναι βουλόμενοι, πόρρωθεν ἀποκλαιόμενοι, ὡς ἔστιν, φίλου συμφοράν. Τίνες δὲ ήσαν, ἀλλ' ἡ οἱ ἐπὶ τοῖς προτέροις αὐτοῦ ἀγαθοῖς χωρίστες, ἄγγελοι δηλαδὴ ἀγαθοὶ καὶ λειτουργοὶ Θεού, τῇ τῶν ἀνθρώπων συγχαίρειν εἰωθήστες σωτηρίᾳ; εἰ γε, ἐπὶ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ἐν τοῖς οὐρανοῖς χαρὰ γίνεται· Καὶ περεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν. Καὶ οὗτοι οὖν πάντες οἱ τοῦ Δασδίδ φίλοι, κατὰ τὸν τῆς ἀμαρτίας αὐτοῦ καιρὸν ἀνεχώρων ἀποστρέφομενοι· οὐ μὴν πάντη αὐτὸν κατελείμπανον, μακρὸν δὲ ἀστάτες ἐπέστενον· ὁ δὴ καὶ αὐτὸς (67) διδάσκει, λέγων· Οἱ φίλοι μου καὶ οἱ πλησίον μου ἔξι ἀναντίας μου ἔγγισαν, καὶ ἔστησαν. Καὶ οἱ ἔγγιστά μου, ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν. Όν μακράν μου γενομένων, ἄλλοι τίνες οἱ τῆς ἀμαρτίαν ἀνεργοῦντες πλησίον μου γενθέντει, ἔξιενδιάζοντο, καὶ τῆς ἐμῆς ψυχῆς κατέπικαν. Διὸ ἐπάγει, λέγων· Ἐξεβιάζοντο οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου· καὶ οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι (68) ἔλαλησαν ματαιότητας, καὶ δολιότητας δλην τὴν ἡμέραν ἐμελέτησαν. Πάλαι γάρ οὗτοι διψάντες τοῦ ἐμοῦ αἵματος, καὶ ἔκ μακρῶν χρόνων ἐδύχομενοι θεάσασθαι μου τὴν πτῶσιν, ὡσανεὶ καιροῦ λαβόμενοι, οὗτοι εἰδον καταλείψασάν με (69) τὴν ἴσχυν μου, καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου ἀνεχωρήσαν μου, τούς τε φίλους μου καὶ τοὺς πλησίον μου μακράν μου γενομένους· παραχρῆμα ἐπιπῆδησαντες ἐξεβιάζοντο τὴν ψυχὴν μου, καὶ ὡς ἀνὴρ ἀθελόπακος, Ἐλάλησαν ματαιότητας, ἔνδον ὑποβάλλοντες μου τὴν ψυχὴν ματαίους λόγους. ἄλλα καὶ σὺν δόλῳ φελγούντες καὶ ἀπατῶντες, ὡς ἐπὶ ἀγαθοῖς ἐδελέαζον, καθίλκοντες με εἰς τὴν ἀμαρτίαν. Διὸ ἐπάγει (70). Καὶ δολιώτητας δλην τὴν ἡμέραν ἐμελέτησαν.

¹³ Matth. xxvi, 41. ¹⁴ Sap. 1, 4, 5. ¹⁵ Luc. xv, 7. ¹⁶ Psal. xxxiii, 8.

(65) Colb. primus, ἔγένετο.

(66) Codices tres, ἀπαναστήσεται. Μοχ. editi, τοίνυν αὐτοῦ. Reg. secundus, τοίνυν ἀπ' αὐτοῦ, bene. Haud longe tres mss., καταλέοιπε. Subinde Reg. tertius, ἔκατονήσαι αὐτοῦ τὴν ψυχὴν.

(67) Unus ms., αὐτός.

A viribus destitutus. Etenim in iis, qui ex virtutis præscripto agunt, *Spiritus quidem promptus est, caro tamen infirma*¹³; in iis vero, qui vincuntur, effertur caro, et invalescit, anima vero languet ac debilitatur. Tunc igitur, ait, cum peccavi, cor meum conturbatum est, dereliquitque me virtus mea, et aliud quidpiam grave mihi accidit. *Lumen enim oculorum meorum* (hoc autem erat propheticus Spiritus, qui visum animæ ipsius illustrabat), *et ipsum non erat mecum*: me quippe dereliquerat ac recesserat, *Quia in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis*. *Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet dolum, et auferet se a cogitationibus, quæ sunt sine intellectu*¹⁴. Itaque simul ut Spiritus sanotus ab illo recessit, reliquit eum desolatum, poste aquam conturbatum fuerat cor ejus, ac fractæ fuerant illius vires. Tunc enim et lumen oculorum ejus ipsum dereliquit desolatum. Imo etiam qui antea amici et proximi ejus erant, qui cum ipso omni tempore vixerant, eo relicto, *De longe stelerunt, cum nollent ultra cum ipso degere, sed procul, ut videtur, amici calamitatem deplorabant*. Quinam autem illi, nisi qui de prioribus ejus bonis latabantur, videlicet angeli boni ac ministri Dei, qui de hominum salute una gaudere solent? Quippe ob peccatorem penitentem gaudium in cœlis exoritur¹⁵: *Et castra metabit* *angeli Domini in circuitu timentium eum*¹⁶. Et h̄ igitur omnes Davidis amici, peccati ipsius tempore recesserunt aversantes; non tamen penitus illum deseruerunt, at longe stantes lugebant. *Docet sane* C *id ipsum, dicens: Amici mei et proximi mei adversum me approinquierunt, et stelerunt. Et qui iuxta me erant, de longe stelerunt*. Quibus procul me positis, alii quidam peccati autores juxta me stantes, vim faciebant, et animæ ³⁶⁹ illudebant me. Ideo subdit: *Vim faciebant qui quærebant animam meam: et qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitatis, et dolos tota die mediabantur*. Hi namque olim sittentes sanguinem meum, atque a longis retro temporibus peroptantes ruinam videre meam, quasi opportunitatem nacti, cum viderent virtutem meam me dereliquerent, et lumen oculorum meorum a me recessisse, amicos quoque meos et meos proximos procul a me remotos, confessim irruentes vim faciebant animæ meæ; atque, utpote malevoli, *Locuti sunt vanitatis, intus sermones vanos animæ meæ suggestentes, imo etiam dolose demulcentes, ac decipientes, quasi me ad bona inescabunt, dum in peccatum me traherent. Idcirco subjicit: Et dolos tota die mediabantur*.

(68) Ita multi mss. At editi, διὸ ἐπιλέγει, ἔξεβιάζοντο οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι, haud integræ.

(69) Sic Colb. primus cum Reg. secundo. Deearat μὲν in editis.

(70) Ita mss. Editi vero, διὸ καὶ ἐπ. Reg. secundus διὸ ἐπιλέγει.

6. VERS. 14, 15. *Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non operiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones.* Postquam qui quærebant animam meam, invenerunt ipsam, tum deum inventa illuserunt, ac meis malis insultantes irruerunt; postea vanitates et dolos tota die loquebantur. Ad hæc mihi, meis amicis desolato, nihil suppetebat quod dicerem, quippe qui esse pudore repletus; quapropter tanquam surdus non audiebam. Imo ille ego qui quondam eram eloquentissimus, et præsente sapientia instructus, factus sum tanquam surdus nequaquam audiens, et sicut mutus non aperiens os suum. Si quidem nullus mihi sermo ad defensionem succurrebat, nec ullo pacto inimicos, semel ab ipsis victus, alloqui valebam; sed eram *Ut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones.* Arguebar enim ipse, non autem arguebam, nec mihi verecundia coperto inerat loquendi libertas. VERS. 16, 17. *Quoniam in te, Domine, speravi, tu exaudiens, Domine Deus meus. Quia dixi: Ne quando supergaudeant mihi inimici mei: et dum commoventur pedes mei, super me magna locuti sunt.* Hæc utique mihi acciderunt. Quapropter factus sum tanquam surdus non audiens, et sicut mutus non aperiens os suum: et sicut homo non habens redargutiones; quod ad inimicos, tanquam ab his victus, nihil dicebam. Verum non propterea de meipso desperavi, at iterum collegi me ipse: qui a peccato quidem velut a morte resiluerim, ac confessionis remedii ulcus meum sanaverim. Quin et meas cicatrices ab insipientia mea putrefactas postulo curari. Ideo *In te, Domine, speravi: mihi quippe non fidens, neque ullam aliam præter te spem præ oculis habens, hunc curationis modum mihi prescrípsi.* Cum igitur speraverim, Domine, spes autem non confundat¹⁷; ideo exaudi, quia vis tu misericordiam, neque vis mortem peccatoris, sed penitentiam ipsius¹⁸. Quia speravi in te, obsecro obtineam tuum auxilium: *Ne quando supergaudeant mihi inimici mei.* Non dum enim omnino gavisi sunt; supergaudebunt autem, nisi tuam consequar misericordiam: sed ne supergaudeant mihi inimici mei, ¹⁹ qui jam antea cum commoverentur pedes mei, magna locuti sunt: ad te confugi, ac dico: *Non confundar in æternum²⁰, neque irrideant me inimici mei²¹.* Et rursus dico: *Ad te, Domine, clamabo, ne sileas a me, ne quando taceas a me, et assimilabor descendantibus in locum²².* Et reliqua quæ in aliis psalmis a me va-

A 6. Έγώ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἔλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ· καὶ ἐγενόμην ὡσεὶ ἀνθρώπος οὐκ ἀκούων, καὶ οὐκ ἔχων (71) ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμούς. Ἐπειδὴ οἱ ζητοῦντες τὴν φυσῆν μου, εὑρόντες τοῖς ἔμυτος κακοῖς· εἴτα ἐλάουν ματαιότητας καὶ δολιότητας δλην τὴν ἡμέραν. Ἐπὶ τούτοις ἐγὼ ἔρημος γεγονὼς τῶν ἐμαυτοῦ φλῶν, οὐδὲν εἶχον λέγειν, αἰσχύνης πεπληρωμένος· διὸ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον· ἀλλ' ὁ πάλαι λογιώτατος, καὶ τῇ παρούσῃ σοφίᾳ σεσοφισμένος γέγονα ὡσεὶ κωφὸς (72) οὐκ ἀκούων, καὶ ὡς ἔλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ. Οὐδεὶς γάρ μοι λόγος ἦν πρὸς ἀπολογίαν· οὐδὲ εἶχόν τινα τοῖς ἐχθροῖς προσφέγγεσθαι, ἀπαξ ὑπὸ αὐτῶν νενικημένος· ἀλλ ἡμην 'Ὡς ἀνθρώπος οὐκ ἀκούων, καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμούς. Ἡλεγχόμην γάρ αὐτὸς, ἀλλ' οὐκ ἔλεγχον, οὐδὲ εἶχον παρήσταν, αἰσχύνη κεκαλυμμένος. "Οτι ἐπὶ σοὶ, Κύριε, ἥλπισα, σὸς εἰσακούσῃ, Κύριε ὁ Θεός μου. "Οτι εἰπον, μήποτε ἐπιχαρῶσί μοι (73) οἱ ἐχθροὶ μου· καὶ ἐν τῷ σαλευθῆναι πόδας μου, ἐπ' ἐμὲ ἐμεγαλοβρήμονησαν. Τὰ δὴ (74) συμβεβήκατα μοι ταῦτα. Διὸ γέγονα ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἀκούων, καὶ ὡς ἔλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ὡσεὶ ἀνθρώπος οὐκ ἔχων ἐλεγμούς· διὸ οὐδὲν πρὸς τυնὸς ἐχθροὺς ἔλεγον, ὡς ἂν ὑπὸ αὐτῶν νενικημένος. Οὐ μήν διὰ τοῦτο ἀπέγνων ἐμαυτοῦ· συνῆγον δὲ πάλιν ἐμαυτὸν, τῆς μὲν ἀμαρτίας ὡς θανάτου ἀποτιμήσας, τοῖς δὲ τῆς ἐξομολογήσεως φαρμάκοις τὸ ἐμαυτὸν (75) ἔλκος ἴωμανος. Καὶ τοὺς προσζέσαντάς μοι μώλωπας ἀπὸ τῆς ἀφρόσυνης μου, θεραπείας τυχεῖν ἀξιῶ. Διὸ Ἐπὶ σοὶ, Κύριε, ἥλπισα· οὐ γάρ ἐμαυτῷ θαρρῶν, οὐδὲ ἀλλην τινὰ ἐπίδια θέμενος (76) πρὸς δρθαλμῶν τῇ σὲ, τὰ τῆς θάσεως ὑπέγραφον ἐμαυτῷ. Ἐπειδὴ οὖν ἥλπισα, Κύριε, τὴν ἐλπίδα οὐ καταισχύνει, διὰ τοῦτο οἰσάκουσσον, διτι θελητῆς ἐλέους εἰ σὺ, καὶ οὐ βούλει τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Διότι ἥλπισα ἐπὶ σὲ, θετεύω τῆς παρὰ σοῦ φυθείσας ἐπιτυχεῖν, μή ποτε ἐπιχαρῶσί μοι τοι ἐχθροί μου. Οὕπω μὲν γάρ παντελῶς ἐχάρησαν· ἐπιχερούνται δὲ, εἰ μὴ τύχοιμι τοῦ σοῦ ἐλέους· ἀλλ' ἵνα μή ἐπιχαρεῖησάν μοι οἱ ἐχθροὶ μου, οἱ ἡδη καὶ πρότερον ἐν τῷ σαλευθῆναι πόδας μου μεγαλοβρήμονησαντες, ἐπὶ σὲ γατέψυγον, καὶ φημι· Μή καταισχυνθείην εἰς τὸν αἰῶνα, μηδὲ καταγελαστάσαν μου (77) οἱ ἐχθροὶ μου. Καὶ πάλιν φημι· Πρὸς σὲ, Κύριε, κεκράσομαι, μὴ παρασιωπήσῃς ἀπ' ἐμοῦ, μή ποτε παρασιωπήσῃς ἀπ' ἐμοῦ, καὶ δροιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. Καὶ τὰ λειπά ἐν τοῖς ἐτέροις

¹⁷ Rom. v, 5. ¹⁸ Ezech. xviii, 23, 32. ¹⁹ Psal. xxx, 1. ²⁰ Psal. xxiv, 3. ²¹ Psal. xxvii 1.

(7) Ita Colb. sextus cum editione Basil. At nostra editio Paris., ἔχω. Statim idem codex, κατέπαιξαν.

(72) Editi et mss. nonnulli, ὡσεὶ κωφὸς καὶ ὡς, non integre. At Reg. tertius ut in contextu, bene.

(73) Sic mss. tres. Editi, με.

(74) Cod. 476, τάδε.

(75) Duo mss., ἔσωτοῦ.

(76) Reg. secundus, θεώμανος. Statim Colbertini primus et sextus cum Reg. tertio, καταισχύνεται.

(77) Sic Reg. secundus. Editi et mss. nonnulli, με. Illud quod mox sequitur, μήποτε παρασιωπήσῃς ἀπ' ἐμοῦ, deest quidem in editis, sed in mss. reperitur.

φαλμοῖς διαφόρος μοι λελεγμένα (78), ἐν τῇ πρὸς σὲ ἵκετηρίᾳ συνάγων, τῆς παρούσης βοηθείας τυχεῖν ἀξιῶ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα σαλευθῆναι μου συνέβη τοὺς πόδας, καθ' ὃν καπρὸν ἡ καρδία μου ἐταράχθη, καὶ ἐγκατέλιπέ με ἡ ἰσχύς μου, καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου οὐκ ἦν μετ' ἐμοῦ, ἀλλ' οὐ πάντη περιετράπην, οὐδὲ πτῶμα ἐπεσον τοιοῦτο, οἷον οἱ ἀποστάται (79) γενόμονοι. Ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, ἐν τῷ σαλευθῆναι τοὺς πόδας μου, ἐπ' ἐμὲ ἐμεγαλοβρήμανησαν οἱ ἐχθροὶ μου, ἵνα μὴ μείζωνας ἐπικροτήσωσι κατ' ἐμοῦ, ἐπὶ σὲ κατέφυγον ὡς επὶ λιμένα σωτηρίας, τὸν καὶ τὰ ἀνίκτα παρὰ ἀνθρώποις τῆς ψυχῆς πάθη ἴσσασθαι δυνάμενον.

7. "Οτι ἐγώ εἰς μάστιγας ἔτοιμος, καὶ ἡ ἀλγηδών μοο ἐνώπιον μού ἔστι διαπαντός. "Οτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγώ ἀναγγελῶ καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας μου. Καταρχὰς εἰπὼν (80), Μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγης με, ἐπὶ τοῦ παρόντος φησίν. "Οτι ἐγώ εἰς μάστιγας ἔτοιμος. Οὐκοῦν τὴν μὴν δργὴν παραιτεῖται καὶ τὸν θυμὸν, ἔτοιμος δὲ μαστίζεσθαι εἰναι λέγει οὐδὲ γάρ, διτοι Ὁν ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντας οὐδὲν δὲ παραδέχεται. Διὸ καὶ (81) ἔφερε γενναῖος τὰς μάστιγας τὰς διὰ τῶν ἐπαλλήλων συμφορῶν μετὰ τὸ ἀμέρτημα συμβεβηκούσας αὐτῷ, δε τὸ ιστορία τῶν Βασιλειῶν περιέχει. Καὶ ἡ ἀλγηδών μοο ἐνώπιον μού ἔστι διαπαντός. Οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ λήθην ποιοῦνται τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων, ἀδιαφοροῦντες ἐπ' αὐτοῖς, καὶ καταφρονοῦντες, ὡς μηδεμιαὶς ἐκδικήσεως γενησομένης δὲ τὸ δικαστηρίον τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀρθαλμῶν διαπαντός ἔχων, καὶ πεπεισμένος, διτοι πάντες παραστησμένοι τῷ βῆματι τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς δ (82) ἐπράξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε φαῦλον. ἐν ἀγνοίᾳ καθέστηκε πάντοτε, καὶ τὴν ἀλγηδόνα τὴν ἐν τῇ ἐκυτοῦ ψυχῇ, τάντην ἴσσασθαι φροντίζων, αὐτὸς ἐκυτοῦ κατηγορεῖ διὰ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἐξυμολογήσεων. Διὸ φησίν. Ή ἀλγηδών μοο ἐνώπιον μού ἔστι δικταντός, διτοι τὴν ἀνομίαν μοο ἐγώ ἀναγγελῶ, καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας μου. Ηισῆς δὲ ψυχῆς καὶ ἀκριβῶν πεπεισμένης περὶ τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσιν αἱ τοιαῦται φωναί. Οἱ δὲ ἐχθροὶ μου λῶσι, καὶ κακραταίνονται ὑπὲρ ἐμέ· καὶ ἐπληθύνθησαν οἱ μισουόντες με ἀδίκως. Οἱ ἀνταποδίδοντες μοι κατὰ (83) ἀντὶ ἀγαθῶν, ἐνδιέβαλλόν με ἐπειδικαστικὸν ἀγαθωσύνην. Μὴ ἐγκαταλίπῃς με, Κύριε δ Θεός μου, μὴ ἀποστῆς ἀπ' ἐμοῦ. Ηρόσχες εἰς τὴν βοήθειάν μου, Κύριε τῆς σωτηρίας μου. Πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ μέμνηται, τῶν ἐπὶ τὴν ἀμαρτίαν αὐτὸν κατασυράντων, ἵκετεύει τε καὶ παρακαλεῖ μὴ ἀποστῆναι αὐτοῦ τὸν Κύριον. Εἴρα γὰρ τοὺς ἐχθροὺς καὶ νῦν περὶ αὐτὸν ἀστῶτας

⁷⁸ Prov. iii, 12; Hebr. xii, 6, ⁷⁹ II Cor. v, 10.

(78) Codices duo, λεγόμενα. Statim unus mss. μοι συνέβη.

(79) Reg. secundus addit, μοι. Aliquanto post editio Paris., πόδας μοι, καὶ ἐπ' ἐμέ. Deest καὶ in tribus mss., nec dubium quin abesse debeat.

(80) Reg. tertius, εἰπὼν Κύριε,

A riis modis relata sunt, in hac supplicatione ad te directa colligens, auxilium præsens assequi cupio. Nam tametsi contigit ut maxime commoti fuerint pedes mei eo tempore quo cor meum conturbatum est, et dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum meorum non erat mecum; non tamen penitus eversus sum, neque in talem ruinam delapsus sum, in qualem ii, qui abs te prorsus defecerunt. Quia eo ipso tempore, eum commoverentur pedes mei, aduersus me magna locuti sunt inimici mei ne maiorem in modum contra me streperent, ad te tanquam ad salutis portum confugi, qui in hominibus vel insanabiles animi morbos curare vales.

7. VERS. 18, 19. *Quoniam ego in flagella paratus sum, et dolor meus in conspectu meo semper. Quoniam iniquitatem meam ego annuntiabo, et cogitabo pro peccato meo.* Postquam initio dixit: *Ne in furore tuo arguas me*, nunc ait: *Quoniam ego in flagella paratus sum.* Itaque iram quidem ac furorem deprecatur, paratum vero se esse ad flagella dicit. Novit enim quod *Quem diligit Dominus, corripit, flagellat autem omnem filium quem recipit* ²¹. Quamobrem etiam strenue pertulit flagella, quæ per calamitates alias aliis succedentes post peccatum ipsi acciderunt, quæque complectitur Regnorum historia. *Et dolor meus in conspectu meo est semper.* Multi quidem priorum peccatorum obliviscuntur, nullam eorum habentes rationem, ac ea contemnentes, quasi nulla futura sit ultio; qui vero judicium Dei jugiter habet ob oculos, credique certe fore, ut omnes coram Christi tribunali sistuntur, ut reportet unusquisque ea, quæ sunt per corpus, juxta id quod fecit, sive bonum, sive malum ²², is in anxietate continuo versatur, et hunc animæ suæ dolorem sanare studens, per suas ad Deum confessiones se ipso accusat. Ideo ait: *Dolor meus in conspectu meo est semper quoniam iniquitatem meam ego annuntiabo et cogitabo pro peccato meo.* Tales porro sunt voces animæ fidæ, et quæ sibi certissime persuaserit judicium Dei futurum. VERS. 20-23. *Inimici autem mei vivunt, et confirmati sunt super me: et multiplicati sunt qui oderunt me inique. Qui retribuunt mihi mala pro bonis. detrahebant mihi, quoniam sequebar bonitatem. Ne derelinquas me, Domine Deus meus ne: discesseris a me. Intende in adjutoriu meum, Domine salutis meæ.* Omnim inimicorum suorum reminiscitur, qui eum ad peccatum pertraxerunt: et supplicibus verbis orat ac precatur Dominum, ut ne ab ipso discedat. Videbat enim inimicos etiam nunc circa se stantes, imminentesque sibi; nec priore ²³ in ipsum audacia contentos. Quapropter sollicitus ne

(81) Sic in duobus mss. Deerat καὶ in editis. Ibidem Reg. tertius, ἔφερε γενναῖος τὴν ἀμυναν καὶ τὰς μάστιγας: *Strenuus serebat vindictam et flagella.*

(82) Ita Reg. secundus cum Coisl. Editi, 2.

(83) Codices tres, πενηντά.

iterum in eosdem incidat, vigilanter admodum ait: *Inimici autem mei vivunt. Non enim mortui sunt, neque ubi semel in me quidvis moliti sunt, abiuerunt. Quapropter scriptum est: Ne beatum dixeris virum ante mortem ipsius*²⁴. Vivunt; imo vero numero aucti, confirmati sunt super me. Multiplicati sunt enim qui oderunt me, et qui retribuebant mihi malo pro bonis: qui neendum desinunt me calumniari, quod bonam salutare inque viam persequar, meæ invidentes saluti. Quamobrem supplico ac rogo ne derelinquas me, Domine. Neque enim solus possim adversus tot ac tantos resistere. Tu igitur, Deus meus, ne discedas a me, sed ad sis mihi adjutor meæque salutis custos.

ἀποστῆς ἀπ' ἡμεῖς, πάρεστο δέ μοι βοηθὸς καὶ φύλαξ τῆς ἡμῆς σωτηρίας.

IN PSALMUM CXV.

1. VERS. 1, 2. *Credidi propter quod locutus sum; ego autem humiliatus sum nimis. Ego autem dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. Fides sermonibus qui de Deo flunt, praesent: fides, non demonstratio. Fides, quæ animum ad assensionem trahit magis, quam methodi, ratione innixa: fides, quæ non necessariæ geometriæ illationibus, sed Spiritus sancti opera gignitur. In nomine Jesus Christi Nazareni, surge et ambula*²⁵. Hanc vocem consequeretur opus per Spiritum. Ex hoc miraculo a spectatoribus necessario admissa est Unigeniti divinitas. Ultra res, dic mibi, magis ad assensum cogit, propositionumne nexus congruam conclusionem secum attrahentes, an potius tantum miraculum evidenter conspectum, omnem humanam virtutem exsuperare? Attamen etiamnum isthæc non probantur, neque Spiritus opera sermoni qui de Deo est fidem faciunt, sed artificiosæ demonstrationes, spem in mundanæ sapientiæ persuasionibus colligentes, non in forti et clara Spiritus revelatione, quam, per eos qui in simplicitate cordis cœtra curiositatem credunt Deo, ob multorem salutem ostendit. Sed utinam et mihi contingat digne credere, ut nunc magnæ huic Dei Ecclesiæ verba quinque in mente mea dicam. Atque nemo hunc irrideat sermonem, quasi nos sine ulla probatione ad assentendum iis quæ dicimus, audientes inducamus. Necesse est enim disciplinæ oujusvis principia cœtra ullam probationem tradi discentibus; cum fieri non possit,

²⁴ Eccl. xi, 30. ²⁵ Act. iii, 6.

(84) Ediit, καὶ μηδέ. Vocula καὶ in tribus mss. D non invenitur.

(85) Editi, μοι. At quator mss., μου. Reg. secundius, μου τὴν σωτηρίαν.

(86) Reg. secundus, δυνάμεις. Sed ad marginem apposita est et lectio alia, μεθόδους.

(87) Sic editio Basiliæ, cum tribus mss. et cum sacro textu. Editio vero Parisiæ, cum mss. nonnullis, ἔγειρε. Mox editio Parisiæ, ἐκ τοῦ θαύματος γάρ. Sed deest γάρ in editione Basiliæ, et in multis mss.

(88) Colb. quartus, πρός.

(89) Reg. secundus, τὰ αὐτά.

(90) Illud, διὰ τῶν ἐν ἀπλότητι καρδίας ἀπειργάσεως πεποιθότων Θεῶ. sic conversum apud veterem

καὶ ἐπικειμένους, μηδὲ (84) τῇ προτερῃ κατ' αὐτοῦ τὸλμη ἀρχομένους. Διὸ ἀγωνιῶν μὴ καὶ δεύτερον τοῖς αὐτοῖς περιπέσῃ, σφόδρα ἐγρηγερότως φησίν. Οἱ δὲ ἔχθροι μου ζῶσιν. Οὐ γάρ τεθνήκασιν, οὐδὲ ἀπαξ ἐνεργήσαντες παρῆλθον. διὸ γέγραπται. Μὴ μακαρίσῃς ἀνδρά πρὸ τελευτῆς αὐτοῦ. Ζῶσιν. ἀλλὰ καὶ κεκραταίωνται πλείους θντες ὑπὲρ ἐμέ. Ἐπληθύνθησαν γάρ οἱ μισοῦντες με, καὶ οἱ ἀνταποδιδόντες μοι κτενὲς ἀγαθῶν· οἰτινες οὕπω καὶ νῦν παύονται ἐνδιαβάλλοντές με, ἐπει τὴν ἀγαθὴν καὶ σωτήριον ὅδον μεταδιώκων, διαφθονούμενοι μου (85) τῇ σωτηρίᾳ. Τούτου χάριν ίκετεύω καὶ δέομαι, μὴ ἐγκαταλήπτης με, Κύριε· μόνος γάρ πρὸς τοσούτους οὐχ οἵδις τὸ θντον εἶναι ἀντέχειν. Σὺ οὖν, δ Θεός μου, μὴ ἀποστῆς ἀπ' ἡμεῖς, πάρεστο δέ μοι βοηθὸς καὶ φύλαξ τῆς ἡμῆς σωτηρίας.

B ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΙΕ' ΨΑΛΜΟΝ.

1. Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· ἵγαν δὲ ἐπαπεινώθην σφόδρα· ἵγαν δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Ήλας ἄνθρωπος φεύστης. Πίστις ἡγεισθα τῶν περὶ Θεοῦ λόγων· πίστις, γαὶ μὴ ἀπόδειξις. Πίστις, ἡ διὰ τὰς λογικὰς μεθόδους (86) τὴν φυχὴν εἰς συγκατάθεσιν ἔλλουσα· πίστις, οὐχ ἡ γεωμετρικὰς ἀνάγκαις, ἀλλ' ἡ ταῖς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείαις ἕγινομένη. Ἐν τῷ δινόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ἔγειραι (87) καὶ περιπάτει. Ταύτη τῇ φωνῇ ἐπτυχολούθει τὸ ἔργον διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐκ τοῦ θαύματος ἀνάγκαλα ἡ παραδοχὴ τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς τοῖς δρῶσιν ἔγινετο. Τι ἀναγκαστικώτερον εἰ; (88) συγκατάθεσιν (εἰπέ μοι); προτάσσων πλοκαὶ· τὸ συμπέρασμα ἀκόλουθον ἔαυταῖς ἐφελκόμεναι, ἡ θαῦμα τοσούτον ἐναργῶς δρῶμενον, πᾶσαν ἀνθρώπου δύναμιν ὑπερβαίνον; Ἀλλ' οὐχὶ καὶ νῦν ταῦτα (89) εὐδοκιμεῖ, οὐδὲ τὰ τοῦ Πνεύματος ἔργα τὸν περὶ Θεοῦ λόγον πιστοῦται· ἀλλ' ἔντεχνοι ἀποδεῖξις, ἐν τῷ πιθανῷ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας ἔχουσαι τὴν ἐλπίδα, οὐχ ἐν τῷ ἰσχυρῷ καὶ ἐνάργει τῆς τοῦ Πνεύματος ἀποκαλύψεως, ἦν, διὰ τῶν δὲ ἀπλότητι καρδίας ἀπειργάστως πεποιθότων Θεῷ (90), τῆς σωτηρίας ἔνεκεν τῶν πολλῶν ἀπιδείκνυται. Ἀλλ' εἴθε κάμοι γένοιτο πιστεῦσαι ἀξίως, ἵνα λαλήσω νῦν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ μεγάλῃ ταύτῃ πέντε λόγους ἐν τῷ νοΐ μου. Καὶ μηδεὶς καταχλευάζετω τὸ λόγον, ὡς ἀδισαντεῖται ἡμῶν εἰς τὴν ὑπὲρ ὄντα λόγομεν συγκατάθεσιν τοὺς ἀκόύοντας ἐναγόντων (91). Ἀνάγκη γάρ ἐκάστης μαθήσεως ἀνεξετάσους εἶναι

interpretarem videmus: *Per eos qui suam omnem fiduciam in simplicitate cordis in Deum projecerunt, etc.* Sed, nisi me fallit animus, melius ad mentem scriptoris interpretabere: *Per eos qui in simplicitate cordis cœtra curiositatem credunt Deo.* Etenim πεποιθέντες scriptori idem esse quod πιστεῦσαι, εἰς iis quæ sequuntur obscurum non est. Subiungit enim: *Ἄλλ' εἴθε κάμοι γένοιτο πιστεῦσαι, ἀξίως.* *Sed utinam et mihi contingat digne credere.* Scriptor igitur, quisquis est, hoc dicit: *Quemadmodum usu venit, ut non pauci in simplicitate cordis cœtra curiositatem credant Deo: utinam et mihi quoque hoc idem contingat.*

(91) Colb. quartus. ἀνανόντων.

τάς ἀρχὰς τοῖς μανθάνουσιν· ἐπεὶ ἀμήχανον τοὺς περὶ τὰ πρώτα ζυγομαχοῦντας δυνηθῆναι ὁδῷ καὶ τάξει προελθεῖν εἰς τὸ τέλος. Καὶ τοῦτο δν μάθοις παρ' αὐτῶν τῶν ἔξιθεν. Εἰ γάρ μὴ συγχώρησεις τὰς πρώτας ἀρχὰς τῷ γεωμέτρῃ, ἀμήχανον αὐτὸν τὰ ἐφεξῆς (91°) συμπεράνασθαι. Καὶ τῆς ἀριθμητικῆς ὁ τοῖς πρώτοις καὶ στοιχειώδεσιν ἐνιστάμενος, τὴν εἰς τὸ πρόσω δόδον διεκόπει. Ὁμοίως δὲ καὶ τατικαὶ ἀρχαὶ ἵστροις ἀναπόδεικτοι. Καὶ δλως, ἐν διοιωδήποτε ἐπιτηδεύματι τῶν δόδῶν καὶ τάξει προΐντων ἐπὶ τὸ τέλος, ἀδόνατον τῶν πρώτων ὑποθέσεων ἀπεδέξεις ἐπιζητεῖν ἀλλ' ἀνάγκη τὰς τῶν λογικῶν τεχνῶν ἀρχὰς ἀνεκτάστως παραδεξάμενον, τὸ ἐκ τῶν διποτεθέντων (92) ἀκόλουθον ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἐπιβλέπειν. Οὕτω δὴ οὖν καὶ τὸ τῆς θεολογίας μαστήριον, τὴν ἐκ τῆς ἀδασανίστου πίστεως ἐπιζητεῖ συγκατάθεσιν. Πίστευσαι γάρ δεῖ, φησὶν, ὅτι ἔστι Θεός, οὐχὶ ζητησαί, οὐδὲ ζυγομαχῆσαι τὸ τί ἔστι. Καὶ δλως, εἰ ἡ πίστις ἐλπιζομένων ἔστιν διόστασις πραγμάτων, καὶ ἐλεγχος οὐ βλεπομένων, μὴ φιλονείκαι ίδειν ἡδη τὰ μακρὰν ἀποκείμενα, μηδὲ τὰ ἐλπιζόμενα ἀμφισβητεῖσθαι, διὰ τὸ μῆπω αὐτῶν δύνασθαι κατὰ τὴν γνῶσιν ἐφάπτεσθαι.

2. Ταῦτα μὲν οὖν καθόλου περὶ πίστεως διὰ τοὺς λογομαχοῦντας καὶ ἐν φήμαις κενοῖς ἔχοντας τὴν ἀλπίδα. Δοκεῖ δὲ μοι δὲν χερσὶ φαλμὸς ὡς πρὸς τὴν προάγουσαν ἐν τῷ κατόπιν φαλμῷ διάνοιαν ἀκολουθίᾳν ἔχειν. Εἴπει γάρ ἐκεῖ· Εὐαρεστήσω τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ ζώντων. Ἐπεὶ οὖν περὶ μὴ βλεπομένης χώρας διαλέγεται, ὡς σαφῶς ἐπιστάμενος, τὴν αἰτίαν ἀποδίδωσι τοῦ περὶ τῶν ἀδήλων διορισμοῦ, λέγων. Ἐπίστευσα, ὅτι ἔστι τις χώρα ζώντων· διδ ἀλλησσα, ὅτι Εὐαρεστήσω ἐν αὐτῇ τῷ Κυρίῳ. Ὁλῶς δὲ, ἡ ἄνευ πίστεως ἐπὶ τὸ λαλεῖν ἐρχομένη ψυχὴ διακανῆς ληρήσει, κατ' οὐδενὸς διποκείμενου τὸν λόγον προάγουσα. Ἀρχὴ τοίνυν λόγου ἐμφρονος, πίστις ἰσχυρῶς τῇ καρδίᾳ τοῦ λαλοῦντος ἐνιδρυμένη. Ἐπειτα, πέθεν ἡμῖν δυνατὸν τὸ περὶ τὴν πίστιν τέλειον κατορθοῦν, ἐφεξῆς, ἐπάγει, λέγων· Ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθην σφόδρα. Οὐ γάρ μὴ ταπεινώσας ἔστου τὴν διάνοιαν, μηδὲ κατὰ μίμησην τοῦ Ἀποστόλου λέγων τὸ, Ἀδελφοί, ἔγώ ἐμαυτὸν οὕτω λογίζομαι κατειληφέναι, ἀλλὰ περινοῶν οὐσίας Θεοῦ κατάληψιν, καὶ τῷ ἰδίῳ λογισμῷ ἐκμετρῶν τὸ ἀνέρικτα, καὶ τοσοῦτον λογιζόμενος εἰναι τὸν Θεὸν δεὸν αὐτὸς τῷ λογισμῷ περιέλαβεν· καὶ δλως, δ τὸν οἰκεῖον νοῦν μέτρον τῶν δυντῶν ποιούμενος, οὐ λογιζόμενος, δτι ῥάρον ἔστι κοτύλη μικρῷ τὴν πᾶσαν θάλασσαν ἐκμετρῆσαι, ή τῷ ἀνθρωπίνῳ νῷ τῆς ἀράτου μεγαλειότητος τοῦ Θεοῦ περιόρδασθαι, εἰκῇ φυσιούμενος καὶ ἀταιρούμενος τῇ ματαιότητι τοῦ νοὸς αὐτοῦ, οὐ δύναται λέγειν τὸ. Ἐπίστευσα, διδ ἀλλησσα· ἐπειδὴ οὐδὲ τὸ ἐφεξῆς ἐπάγειν αὐτῷ δυνατὸν, τὸ, Ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθην σφόδρα· τύφῳ γάρ καὶ ἀλαζονείᾳ συζῆ, καὶ

A ut ii, qui circa prima principia litigant, via et ordine procedere valeant ad finem. Idque vel ex ipsis externis disciplinis tibi licet discere. Etenim si geometræ prima non concesseris principia, ea quæ sequuntur concludere nequit. Et qui arithmeticæ principiis 372 ac elementis se opponit, viam ad ulteriora intercipit. Similiter autem neque a medicis medicinæ principia possunt demonstrari. Et in summa, in quacumque professione quæ via et ordine ad finem procedat, primarum propositionum demonstrationes non queunt inquiri; sed necesse est, ut is qui artium ratione innixarum principia, sine probatione admisit, id quod ex jam positis consequens est, in his quæ deinde sequuntur inspiciat. Sic sane etiam theologiae mysterium assensum ex fide probationis experte requirit. *Credere enim oportet*, inquit, *quia est Deus*²⁶: non querere, neque cum contentione expendere quid sit. Ac tandem, si fides rerum quæ sperantur substantia est, et earum quæ non videntur argumentum²⁷; ne contendere jam videre quæ procul sunt reposita: neque ea quæ sperantur, ambigua statuas, propterea quod nondum eorum cognitionem attingere potuisti.

2. Et quidem istæ de fide propter eos qui verbosa et contentiosa disceptatione argutantur, atque in verbis inanibus spem collocant, dicta generatim sint. Cæterum psalmus qui in manibus est, cognitionem cum precedentis sententia psalmi superioris habere mihi videtur. Dixit enim illic: *Placebo Domino in regione vivorum*²⁸. Cum igitur δὲ regione quæ non videtur, disserat, tanquam *clare sciens*, suæ de obscuris assertionis rationem reddit, dicens: *Credidi quamdam esse viventium regionem: propter quod dixi: Placebo in ipsa Domino*. In universum autem anima quæ citra fidem loqui aggreditur, inaniter garret, quandoquidem ad nullum fundamentum refert sermonem. Itaque initium sermonis prudentis est fides in corde loquentis firmiter insidens. Deinde continentier subjungit, qua ratione perfectionem fidei assequi possimus, dum ait: *Ego autem humiliatus sum nimis*. Qui enim mentem suam non humiliat, neque ad imitationem Apostoli dicit: *Fratres, ego me nondum arbitror comprehendiisse*²⁹; imo vero qui de essentia Dei comprehendenda cogitat, ac propria ratiocinatione incomprehensibili metitur, et Deum arbitratur esse tantum, quantum ipse ratione assecutus est: et uno verbo, qui propriam mentem, universorum mensuram statuit, non intelligens facilius esse ut parva cotula totum admetiatur mare, quam ut mente humana inenarrabilem Dei majestatem compleatetur, frustra inflatus et ob mentis suæ vanitatem elatus, non potest dicere illud: *Credidi propter quod locutus sum*; cum ne id quidem quod sequitur, possit

²⁶ Hebr. xi, 6. ²⁷ ibid. i. ²⁸ Psal. cxiv, 9. ²⁹ Phillip. iii, 13.

(91°) Sic mss. quatuor. Colb. quartus, ἔξης. Editi, τὸ ἐφεξῆς.
(92) Colb. quartus, διποτεθέν.

subjugere, *Ego autem humiliatus sum nimis.* In fastu enim et in superbia vitam degit; verbisque inanibus exultat, intereadum fidei robur nequam possidet. Deinde non deprimit solum semet ipsum, sed etiam omne simul hominum genussibi agnatum ac naturae socium. VERS. 2. *Ego enim, inquit, dixi in excessu meo: Omnis homo mendax.* Quare qui fide non adjutus, sed ex se sermonem aggressus est, utpote industria humana ad veritatem comprehendendam confidens, mendax est; quippe qui multum a veritate aberret.

373 3. Ceterum ait dixisse se hunc sermonem in excessu. Quis autem est hic excessus? Sive quia undecunque humanam naturam consideraram, et nunoubi inter homines aliqua esset veritas persorutatus eram, cum tamen citra Dei auxilium nusquam eam invenire possem, attonitus factus ob rem inopinatam, exclamavi: *Omnis homo mendax.* Sive in excessu illo quem coram Anchus confinx, comitialem morbum insaniamque simulans: postquam intellexi me eo devenisse angustiae, ut declinandi periculis ab hostibus impendentis causa contra meam ipsius conscientiam mentirer, et quas non essent fingerem: tunc dixi: *Omnis homo mendax,* etsi tamen non ex proposito, neque in detrimentum proximorum, sed omnino ob calamitosas quasdam causas ad mendacium confugi. Atqui pugnantia non loquitur Propheta, ut nonnulli sophistae ipsum coarguere conantur, dum dicunt in circuitionis probrum Prophetam incidisse. Si enim omnis homo mendax, David autem sit quoque homo; erat utique et ipse mendax; si vero mendax, et in his quas affirmat fides adhibenda non est. Quod si hic sermo verus non est, atque homo omnis non est mendax, Davidem etiam mendacem crimine absolvemus. Verum si non mentitur, credamus ipsi in illis quas enuntiat: credentes vero rursus cogemur non credere. Quare si verum dicat David, solvit sermonem suum, ut qui et homo sit, et non mentiatur: contra, si mentitur, ex se habet unde fidem nullam inventiat. Quis enim attendet mentienti? Quare cum semel pronuntiarit omnem hominem esse mendacem, mentiatur David ut suum confirmet sermonem: aut si verum ipse dicit, dissolvit assertionem. At haec quidem ludificantum sunt, et eorum, qui verborum strophis ac versutis oblectantur coram imperitis: veritas vero ipsa nequaquam sic se habet. Dicuntur siquidem homines, qui humanis adhuc affectibus distinentur: sed qui carnis affectionibus jam sublimiore effectus est, et per mentis perfectionem ad statum transit angelorum, hic cum de rebus humanis loquitur, a ceteris utique se ipse secernit.

(92) Nostra editio Paris. ex typographorum oscitantia pro ἔρχομενος habet ἔρχομενος.

(93) Ita septem mss. At editi, ἔκεισθε, clamauit.

(93) Sic editio Basil. cum quinque mss. At editio Paris. et unus aut alter ms., ὑποχριομενος. Hunc locum prolixis notis illustrare Duximus et

διακένοις βῆμασιν ἐπαγόλλεται, τὸ δὲ τῆς πίστεως ισχυν, μὴ κεκτημένος. Είτα οὐχ ἔστεδν ταπεινοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν δμοῦ τὴν συγγενῆ ἔστεντε καὶ κοινωνὸν τῆς φύσεως ἀνθρωπότητα. Ἐγὼ γάρ εἰπα, φησίν. ἐν τῇ ἐκστάσει μου. Ήτας ἀνθρωπός φεύστης. "Ωστε δὲ μὴ ἐκ πίστεως βοηθούμενος, ἀλλ' οἰκοδεν ἐπὶ τὸν λόγον ἔρχομενος (92*), ταῖς ἀνθρωπίναις παρασκευαῖς πρὸς τὴν κατάληψιν τῆς ἀληθείας θαρρῶν, φεύστης ἔστι, παραπολὺ τῆς ἀληθείας ἐκπίκτων.

3. Τούτον δὲ φησιν εἰρηκέναι τὸν λόγον ἐν τῇ ἐκστάσει. Τίς δὲ ἔστιν ἡ ἐκστάσις; "Ητοι δὲ περιβλεψάμενος τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ διερευνησάμενος, εἰς πού τὶς ἔστιν ἐν ἀνθρώποις ἀληθεία, μηδαμοῦ ταῦτην εὑρεῖν δυνθεὶς ἀνευ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ βοηθείας, ἔκθαμβος γενόμενος ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τοῦ πράγματος, ἔκεισθε (93), δτε Πᾶς ἀνθρωπός φεύστης· ἡ ἐν τῇ ἐκστάσει ἔστιν, ἦν κατεσχηματισμην ἐπὶ τοῦ Ἀγγούς, ἐπιληψίαν καὶ περαφορὰν ὑποκριτάμενος (93*), ἐπειδὴ εἰδον εἰς ἀνάγκην ἐλθόντα ἐμαυτὸν τοῦ καταφεύσασθαι ἐμαυτοῦ, καὶ ἀναπλάσεσθαι τὰ μὴ ὄντα, δέπρι τοῦ ἀπὸ τῶν πολεμίων κίνδυνον ἐκφυγεῖν, τότε εἰπον, δτε Πᾶς ἀνθρωπός φεύστης· εἰδον μὴ κατὰ προαίρεσιν, μηδ' ἐπὶ κακῷ τῶν πλησίον, ἀλλὰ πάντως διὰ τινας περιεστικάς αἰτίας καταφεύγων ἐπὶ τῷ φεύσασθαι (94). Οὐ μὴν ἔστεν περιπίπτει κατὰ τὸν λόγουν ὁ Προφήτης, ὁσπερ τινὲς τῶν σοφιστικῶν ἐπιχειροῦσιν αὐτὸν διελέγχειν, τῷ κατὰ περιτρόπην ἐλέγχῳ ἐμπεπτωκεναι (94*) λέγοντες τὸν Προφήτην. Εἰ γάρ πᾶς ἀνθρωπός φεύστης, ἀνθρωπὸς δὲ καὶ δ Ἀσβιδ· φεύστης ἦν καὶ αὐτὸς δηλονότι· εἰ δὲ φεύστης, οὐ πιστεύεσθαι κατῆπερ τὸν ἀποφανεται. Μὴ δύνος δὲ ἀληθοῦς τοῦ λόγου τούτου, μηδὲ δύνος πινεῖς ἀνθρώπου φεύσου, ἀφίσσουεν καὶ τὸν Δασβὶδ τῆς τοῦ φεύδους αἰτίας (95). Εἰ δὲ οὐ φεύδεται, πιστεύσωμεν αὐτῷ περὶ τὸν ἀποφανεται· πιστεύοντες δὲ, πάλιν εἰς τὴν τοῦ ἀπίστεν ἀνάγκην περισχθησόμεθα. "Ωστε εἰ μὲν ἀληθεύει Δασβὶδ, λύει τὸν ἔστου λόγον, καὶ ἀνθρωπὸς δν, καὶ μὴ φεύδομενος· εἰ δὲ φεύδεται, αὐτόθεν ἔχει τὸ μὴ πιστεύεσθαι· τὶς γάρ προσέξει· φεύδολογοῦντι; "Ωστε ἐπειδὴ μπαξ ἀπεργνατο πάντα ἀνθρώπον είναι φεύστην, φεύδεσθαι Δασβὶδ, ἵνα τὸν λόγον πιστώσηται· ἢ ἀληθεύεις αὐτὸς, παρέλυσε τὴν ἀπόφασιν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν παιζόντων ἔστι, καὶ ταῖς τῶν λόγων στροφαῖς ἀπαγαλλομένων πρὸς τοὺς ἀπέλρους· τὸ δὲ ἀληθὲς οὐχ οὕτως ἔχει. "Ανθρωποι γάρ λέγονται οἱ τοῖς ἀνθρωπίνοις ἔτι παθήμασι κατεχόμενοι· δὲ ὑψηλότερος ἡδη τῶν σαρκικῶν παθημάτων γενόμενος, καὶ διὰ τὴν νοῦ τελείωσιν πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων κατάστασιν μετελθών (96*), οὗτος δταν περὶ τῶν ἀν-

Combeſſius: quas qui curiosi sunt, legere poterunt.

(94) Reg. secundus, φεύσασθαι.

(94*) Codices duo, ἐκπεπτωκέναι

(95) Regli secundus et sextus, τὴν τοῦ φεύδους αἰτίαν.

(95*) Ita mss. octo. Editi, ἀνελθών.

θρωπίνων διαλέγηται, έναυτὸν ὑπεκαιρεῖται τῶν λοιπῶν δηλονότι. Ἀφευδῆς γάρ δὲ εἰπών· Ἐγώ εἰπε· Θεοί ἔστε, καὶ οὐλοί· Γύψτου πάντες· διμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε. Θεοί ἔστε. Πάντως δὲ εἰπεῖνι ἄλλω (96), καὶ τῷ Δαβὶδ ἡ τοιαύτη προσηγορία πρίκουσα. Καὶ γάρ καὶ οὐδὲς Γύψτου, δὲ διὰ τῆς ἀρετῆς φύειωμένος Θεῷ, καὶ οὐδὲ ἀποθνήσκων ὡς ἄνθρωπος, ἀλλὰ ζῶντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεόν (96*).

4. Ἐγώ οὖν εἰπον, φησίν, ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος φεύστης. Ἀκούετωσαν οἱ τῇ μὲν σαρκὶ διὰ τῶν παθημάτων συμπεφυρμένοι, τὸν δὲ νοῦν ἑαυτῶν ὑπερβαίνοντες τῶν ὑπερκοσμίων· ὃν τοὺς λογισμούς καθαιρεῖν, καὶ τὸ θύμωμα τῆς καρδίας αὐτῶν τῆς κατεπαιρομένης τοῦ Θεοῦ, κοινὸς ἔστω σκοπὸς πᾶσι τοῖς ἀντιποιουμένοις τῆς εὐσεβείας. Τι διαταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὡν ἀνταποδώσαντί μοι; Ποτήριον σωτηρίου λήφομαι. Εἰς αὐτῆσιν ἐλθὼν τῶν μυρίων παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρεῶν, διτι ἐκ τοῦ μηδὲντος εἰς τὸ εἶναι παρηγένθη δινὶ ἀπὸ τῆς γῆς διαπλασθεῖς, λόγῳ τετίμηται, ἐν φῷ καὶ τὴν εἰκόνα φορεῖν δύναται τοῦ ἐπουρανίου· ἔπειτα καὶ πρὸς τὴν ὑπὲρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων οἰκονομίαν ἀπεδῶν, διτι ἑαυτὸν δὲ Κύριος Ἰδωκε λύτρον ἀντὶ πάντων (97) ἡμῶν, ἐπαπορεῖ, καὶ ζητεῖ ἐν πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτῷ, τι ἄξιον ἔξευρη δῶρον τῷ Δεσπότῃ. Τι οὖν φησίν, ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ; Οὐ θυσίας, οὐδὲ δλοκαυτώσεις, οὐδὲ τὴν ἐκ τῆς νομικῆς λατρείας θεραπείαν, ἀλλὰ ἀυτὴν πᾶσαν (97*) τὴν ἐμαυτοῦ ζωῆν· καὶ διὰ τοῦτο, φησίν, Ποτήριον σωτηρίου λήφομαι, τὸ δὲ τοῖς ἀγῶσι τοῖς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας πάθος, τὸ μέγχρι θανάτου πρὸς τὴν ἀμάρτιαν ἀντικαταστῆγει, ποτήριον λέγων. Τοῦτο δὲ ἀντὶ διπέρ αὐτῶν, διδίδαξεν δὲ Σωτὴρ ἐν τοῖς Βασιλεῖοις. Πάτερ, εἰ δυσιαστὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο· καὶ πάλιν τοῖς μαθηταῖς· Δύνασθε κιεῖν τὸ ποτήριον, δὲ ἐγώ μέλλω πίνειν (98); διδήλου δὲ τὸν θάνατον, δια κατέδηχτο ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας. Διὰ τοῦτο φησίν, Ποτήριον σωτηρίου λήφομαι· τουτόστι, διψῶν ἐπὶ τὴν διὰ τοῦ μαρτυρίου τελείωσιν Ἰροχομέτη, ἀνάπτωσιν ψυχῆς καὶ σώματος, οὐδὲ ἀλγηδόνας (98*) τιθέμενος τὰ ἐν τοῖς διπέρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶσι προσαγόμενα κολαστήρια. Τέματὸν οὖν, φησίν, θυσίαν προσούσω καὶ προσφορὰν τῷ Κυρίῳ, ἐπειδὴ πάντα μικρότερα τείθουμαι τῆς ἀξίας τοῦ εὐεργετήσαντος. Καὶ ταύτας τὰς ἐπιχρυσείας ἐτοίμως ἔχω ὑπὸ μάρτυρι πάντι τῷ λαῷ ἀποτίσαι. Τὰς γάρ εὐχάριτος μου ἀποδώσω ἐναντίον πάντος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Εἴτα προτροπὴ πρὸς τοὺς ἀκροτάτες διπέρ τοῦ μηδὲ καταπλαγῆναι τὸν θάνατον. Τίμος, φησίν, ἐναντίον Κυρίου, δὲ θάνατος τῶν δειλῶν αὐτοῦ. Μή δικαιήσῃς, φησίν, πρὸς ἀγῶνα τὸν καλὸν, οἱ ἄνθρωποι, μηδὲ ἀποδειλιάσῃς πρὸς (99)

90 Psal. lxxxi, 6, 7. 91 Matth. xxvi, 39. 92 Matth.

(96) Sic editi et mss. nonnulli. Alii quidam mss., τῶν ἄλλων.

(96*) Regii secundus et sextus, Χριστόν. Ibidem duo mss., εἰτα.

(97) Ille in Catena Corder. Origeni tribuuntur: in qua tamen pro πάντων legitur πολλῶν, pro μυτισ. Quomodo scripscerit auctor, non dicam quidem: sed affirmare possum in nostris mss. πάντων εοπ-

A Mendacii enim expers est, qui dixit: *Ego dixi: Dic estis, et filii Altissimi omnes vos autem sicut homines moriemini*²⁰. *Dii estis. Omnino autem si omni alteri, etiam ipsi Davidi appellatio huicmodi competit. Nam et filius Altissimi est, qui per virtutem conjungitur Deo, nec moritur ut homo, sed viventem in semetipso habet Deum.*

4. *Ego igitur, inquit, dixi in excessu meo: Omnis homo mendax.* Audiant ii, qui etiamsi carni quidem per libidines ac vitia committi sint atque affixi, tamen mentem suam ad cœlestia extollunt: quorum cogitationes, ac cordis contra Deum se efferentis altitudinem demoliri ac subvertere, communis scopus sit eorum omnium, qui virtutem amplectuntur. Vers. 3, 4. *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam.* Innumerorum Dei 374 donorum conscientis factus, quod ex nihilo esset in lucem productus: quod e terra formatus, ratione exultus, qua etiam ejus qui cœlestis est imaginem ferre posset: deinde ad Dei quoque dispensationem pro humano genere factam respiciens, quod Dominus semetipsum dederit redemptionis pretium pro omnibus nobis, inops est consilii, et in his omnibus quæ ipsi suppeditabant quærit quodnam donum Domino dignum reperiret. *Quid igitur, inquit, retribuam Domino?* Non sacrificia, non holocausta, non legalis cultus observationem, sed ipsam meam vitam omnem. Et eas ob causam, *Calicem, inquit, salutaris accipiam,* laborem quem in pietatis certaminibus pertulit, et constantiam qua ad mortem usque peccato restitit, calicem appellans. Hoc ipsum acutem fuerit, quod Salvator ipse in Evangelii docuit: *Pater, si possibile est, transeat calix iste*²¹. Et rursus ad discipulos: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum*²²? Significabat autem mortem quam pro mundi salute passus est. Ideo, inquit, *Calicem salutaris accipiam;* hoc est, sitiens ad martyrii contendendo consummationem, quandoquidem supplicia in pietatis certaminibus illata, animæ et corporis requiem, non dolorem duco. Me ipse igitur, inquit, victimam et oblationem offeram Domino: quoniam omnia benefacientis dignitate puto esse inferiora. Atque hasce promissiones teste omni populo persolvere paratus sum. Vers. 5. *Vota enim mea reddam in conspectu omnis populi ejus.* Deinde adhortatur auditores, ut ne formident mortem. Vers. 6. *Pretiosa, inquit, in conspectu Domini mors sanctorum ejus.* Nolite, ait, segnes esse ad hunc præclarum agonem, vos homines, neque timeatis mortem, non

D xx, 22.

stanter legi.

(97*) Sic quinque mss. At editi, ἀλλὰ τὴν πᾶσαν. Regi secundus.

(98) Codices quatuor, δὲ ἐγώ πίνω. Reg. quartus, μέλλω πίειν.

(98*) Ita editio Basil. et mss. septem. Editio Paris.

alγηδόνα.

(99) Regii secundus et sextus omittunt πρὸς.

enim interitus est, sed vita occasio; non est inter-
gra deletio, sed transitus ad honorem. Ceterum
apud homines avaros quidam lapilli, floridis colori-
bus fulgentes, vocari solent pretiosi: at vere *Pretiosa res est mors sanctorum ejus*. Cum anima vitam
puram agens, a carnis sordibus libera, mascula aut
raga expersa, ex laboribus pro pietate exaltalis
gloriam adepta, justitiam corona redimita, ac per
hac omnia virtutis pulchritudine præfulgens, stite-
rit sese Domino atque universorum judici, gratia
splendorem pretioso omni lapide lucidiorem possi-
dens, quomodo hujus hominis mors coram Domino
non fuerit pretiosa? Ne igitur sanctorum virorum
ex hac vita exitum lugemamus, sed potius ortum, et
eorum in hanc vitam ingrossum. Nam introitus in
hunc mundum adjunctam habet ignominiam sor-
dium fetorisque et earum rerum, quarum ne aspe-
ctum quidem facile ferre posset ullus eorum, qui
vita nobis auctores sunt. Per talia enim necessitate
naturæ constitutus est carnes nativitatis ingressus.
Contra, exitus et is qui hinc sit abscessus pretiosus
est et illustris; non omnium hominum, sed eorum,
qui sancte et juste hanc vitam transegerunt. Pre-
tiosa igitur est mors, non pretiosus hominum ortus.
Seminatur enim, inquit, *in ignobilitate, surgit in*
375 *gloria: seminatur in corruptione, surgit in*
*in corruptione*³³. Compara itaque mortem nativitati;
ad eum qui liberatus est ignominia, lugere desinas.
Cum Judaice interirent, abominanda erant cada-
vera: ubi contigit mors pro Christo, reliquiae san-
ctorum ejus sunt pretiosæ. Antea dicebatur sacer-
dotibus et Nazareis³⁴: *Non contaminabimini super*
*ullo mortuo; et: Si quis tetigerit cadaver, immu-
ndus erit usque ad vesperam; item, Lavabil vesti-
menta sua*. Nunc autem qui martyris ossa tetigerit,
ex insidente in corpore gratia quamdam sanctitatis
participationem accipit. *Pretiosa est igitur in con-
spectu Domini mors sanctorum ejus*. Ne pretiosissi-
mis vilissima præferte, neque male commutetis,
vitam caducam statui corruptionis experti ac felici
præponentes. Siquidem præter ignominia affectio-
nes, quibus voluptarii plerique subjecti sunt, adhuc
etiam vita necessitates, magnanimitatem animæ
frangentes, ipsam veluti redigunt in servitutem,
dum ad carnis famulatum illam detrahunt. Ubi au-
tem servitus, illic esse et ignominiam liquet. Fu-
gienda igitur est vita, cui ignominia conjuncta
est.

σύρουσαι. "Οπου δὲ δουλεία, ἔκει δῆλον δι: καὶ ἀτιμία. Φεύγειν δὲ δουλείαν

5. Nihil, inquit, perago magni, dum tibi Domino
retribuo me ipsum. Nam servus tuus cum sim,

³³ I Cor. xv, 43, 42. ³⁴ Levit. xi, 39, 40.

(99°) Reg. sextus, τίμιος. Editio nostra et alii mss.,
τίμιον.

(100) Desideratur τῶν. Editt.

(1) Colb. quartus, γενέσως ἀναγκαῖως.

(2) Ex illis, τίμια τά, etc., occasionem cœpit li-
brarius ita scribendi in margine Reg. sexti: "Οτι-
δεὶ τιμὴν τὰ λείψαντα τῶν ἀγίων. Reliquias sancto-

Α τὸν θάνατον· οὐ γάρ φθορά ἔστιν, ἀλλὰ ζωῆς ἀφορ-
μή· οὐδὲ ἀφανισμός ἔστι παντελής, ἀλλὰ μετάβασις
πρὸς τιμὴν. Παρὰ μὲν οὖν τοῖς ἀνθρώποις τοῖς φιλο-
πλούστοις λιθίδια τινα, ἀνθηροῖς χρώμασιν ὑπολάμ-
ποντα, τίμια πέφυκεν δοματίεσθαι. Τίμιον (99°) δὲ
ἀληθῶς δὲ θάνατος τῶν δούλων αὐτοῦ. "Οτεν ψυχὴ³⁵
κακοθαρμένη τῷ βίῳ, ἐλευθέρα τῶν τῆς σαρκὸς μο-
λυσμάτων" μὴ ἔχουσα σπίλον τὴν βιτίδα, ἐκ τῶν διάρ-
της εὐτείεταις ἀγώνων δεδησαμένη, καὶ τὸν τῆς
δικαιοσύνης ἀναδησαμένη στέφανον, ἐκ πάντων τού-
των ὑπερλάμπουσα τῷ κάλλει τῆς ἀρετῆς, παραστῆ-
τῷ δεσπότῃ καὶ κριτῇ τῶν δλων, παντὸς λίθου πο-
λυτελοῦς διαιγεστέραν τὴν δὲ τῆς χάριτος φαιδρό-
τητα κεκτημένη, πῶς οὐχὶ τίμιος τοῦ τοιούτου ἀνθρώ-
που ἔναντιον Κυρίου δὲ θάνατος; Μὴ τοίνυν διδυρώμεθε
τὰς ἔντευθεν ἔξδους τῶν δούλων ἀνδρῶν, ἀλλὰ μᾶλλον
τὰς γενέσεις καὶ τὰς εἰς τὴν ζωὴν ταύτην παρόδους.
Η μὲν γάρ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον εἰσόδος, δι' ἀτι-
μίας ἔστι βιτίου καὶ δυσωδίας, καὶ ὡν οὐδὲ διὰ τὸν
θάνατον εὐκόλως ἀνάσχοιτο τις (100) τῆς ζωῆς ἡμῶν
καθηγουμένων· διὰ γάρ τῶν τοιούτων η πάροδος τῆς
σερπίνης γενέσως τῷ τῆς φύσεως ἀναγκαῖψ (1) νε-
νομοθέτηται. Η δὲ ἔξοδος καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ δὲν τείνειν,
τιμία καὶ περιφανής· οὐ πάντων ἀνθρώπων, ἀλλὰ
τῶν δούλων καὶ δικαίων τὸν ἐντευχάντων.
Τίμιος οὖν δὲ θάνατος, οὐχὶ τιμία τῶν ἀνθρώπων ἡ
γένεσις. Σπείρεται γάρ, φησὶν, ἐν ἀτιμίᾳ, ἔγειρε-
ται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἔγειρεται ἡ
ἀφθαρσίᾳ. Σύγχρινον τοίνυν τῇ γενέσει τὸν θάνατον,
καὶ παύσαι διδυρόμενος τὸν τῆς ἀτιμίας ἀπαλλα-
σσόμενον. "Οτε Τίουδατικῶς ἀπέβηντον, βιδελυκτὰ δὲ
τὰ γνησιμαῖα· διε οὐ πέρ Χρισταῦ δὲ θάνατος, τίμια
τά (2) λείψαντα τῶν δούλων κύτον. Πρὸ τούτου ἐλέγετο
τοῖς ἵερεῦσι καὶ τοῖς Ναζωραῖοις τὸ, Οὐ μιαργή-
σσος (3) ἐπ' οὐδενὶ τεθνηκότι· καὶ τὸ, 'Ἐδὲ τις
ἀψηται νεκροῦ, ἀκάθαρτος ἔσται ἔνως ἀπόρεας
καὶ τὸ, Πλούνει ἐκατοῦ τὰ ιμάτια. Νυνὶ δὲ διάδη-
μενος δοτέων μάρτυρος, λαμβάνει τινὰ μετουσίαν
ἀγιασμοῦ ἐν τῆς τῷ σώματι παρεδρευόντης χάριτος.
Τίμιος οὖν ἔναντιον Κυρίου δὲ θάνατος τῶν δούλων
αὐτοῦ. Μὴ προτιμάτε τῶν πολυτιμότερων τὰ ἀτιμά-
τα, μηδὲ κακοὶ συναλλάχται γένεσε, τὴν φει-
ρομένην ζωὴν τῆς ἀφθάρτου καὶ μακαρίας κατε-
στάσεως προτιμῶντες. "Ανευ γάρ τῶν παθημάτων
τῆς ἀτιμίας, οἵς οἱ πλείστοι τῶν φιλτρόνων δια-
κεινται, ἔτι καὶ αἱ κατὰ τὸν βίον χρεῖαι, τῆς ψυχῆς
τὸ μεγαλοφύὲς κατακάμπτουσαι, οἰονεὶ δουλούσται
αὐτὴν, πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς σαρκὸς κατ-
πέφυκεν.

5. Οὐδὲν (4), φησὶ, μέγα ποιῶ, ἐμαυτὸν σοι ἀποδί-
δούς τῷ δεσπότῃ. Δουλὸς γάρ ὡν σὸς, οἱ προσάγω

rum honorare oportet.

(3) Sic codices sex. Editio vero cum Colb. septi-
mo μιαργήσται. Illud quod statim sequitur, τας
ἴσπερες, εξ quatuor mss. addidimus. Ibidem mss.
non pauci, αὐτοῦ τά.

(4) Ita mss. sex cum editione Basil. At editio Pa-
ris., οὐδὲν οὖν.

τὸ δ σὸν κτῆμα. Πάντως γάρ του κτισεντος δούλον δέπάρχει τὸ ἐκτισμένον (5). οὐτε οὐ προαιρέσει δοῦλος μόνον, ἀλλὰ καὶ φύσει. Τίδες γάρ εἰμι τῆς παιδίσκης σου, ην νηπιάζουσαν (6) καὶ κομιδῇ πειδα παραγαγών ω̄ ἔχθρός, καὶ ἀποστήσας τῆς σῆς δουλείας, δούλην τῆς ἀμαρτίας ἐποίησεν. Ἀλλ' ἐπιστρέψω καὶ ἐπανατρέχω πρὸς τὸν ἐξ ἀρχῆς Δασπότην, καὶ ἐπιγινώσκω τὴν ἀρχαίαν δουλειὰν. Διέρρηξες τοὺς δεσμούς μου. Ἐπειδὴ με τῶν δεσμῶν τῆς ἀμαρτίας ἡλευθέρωσας, κατελθὼν εἰς ἄδου, καὶ λύσας τὴν ἀνθρωπότητα (7) δεσμῶτιν οὖσαν τοῦ φανάτου, καὶ τὸν ἀφύπτοις εἰρχταῖς τοῦ ἄδου κατεχομένην, διὰ τοῦτο σοι φύσω, οὐχὶ τετράποδα διγχηλοῦντα καὶ μηρυκίζοντα, οὐδὲ πτηνὰ καθαρά, ή σεμιδαίων ἀναπτειχμάνην ἀλαίρ, ή λίθων διαφανῆ, ή τὸ τῆς συνθέσως ἐκεῖνο θυμίαμα (ταῦτα γάρ σοι παρὰ τῆς γῆς προσφέρεται τῷ Δεσπότῃ) ἀλλ' ὁ ἐστιν ἐμὸν ἕδιον κτῆμα, καὶ καρδίας γένημα τῆς ἐμῆς, τὴν σὴν δοξολογίαν ἐξ αὐτῆς ἀνοίων, ὀπός πειστηρίου τινὸς τῆς ἐμαυτοῦ διανοίας. Καὶ ιερουργήσω σοι τὴν τῆς αἰνέσως θυσίαν, μυρίων δλοκαυτωμάτων προτιμοτέραν σοι τῷ ἀπροσδεεῖ καὶ τελεῖ φθεῖρ, ὃς οὐκ ἀπαίτεις σωματικὰς θυσίας, ἐν αἷς πλεονεκτοῦσιν οἱ εὐπερώτεροι, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ (8) διαθέσεως, καὶ καρδίας ἀλλιθινῆς ἐξομολόγησιν, ης μέτεστι πᾶσιν ἐξ Ισοῦ τοῖς βουλομένοις. Τὰς εὐχάς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἐναντίον πεντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Θύων δὲ σοι νῆσιν αἰνέσιν, οὐχ ὡς ἐπαισχυνόμενος (9), λαθρά που καὶ τὸν παραδόσιψ φύσω, φεύγων τὰς μέμφεις τῶν ἀσεβῶν ἀλλὰ πλάνημόν τινα θυσίαν ἐπιτελέσω, τὸν λαὸν δλον κοινωνὸν τῆς λατρείας παραλαβών (10). Τόπος δὲ ἡμῖν τῆς θυσίας ἀποδειχθήσεται τὰ μέσα καὶ περιφανέστατα τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἀκούσατε, οἱ τὴν Ἐκκλησίαν καταλιμπάνοντες, καὶ ἐν οἴκοις κοινοῖς συστρεφόμενοι (11), τὰ ἄθλια τοῦ τιμίου σώματος ἀποβρήγματα, διὰ χρῆς τὰς εὐχάς ἀποδίδονται ἐν μέσῳ τῆς Ἱερουσαλήμ τοιτέστι, τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ. Θύδε γάρ κατὰ τὴν παλαιὸν λατρείαν ἕων ἐξην ἐκάστεψ πήγνυσθαι θυσιαστήριον, ἀλλ' ἐν ἀποδέεικτο τοῖς θυσιάζειν προαιρουμένοις (12). Σὺ δὲ ἀντεγέρεις τῷ τῶν πατέρων θυσιαστηρίῳ βωμὸν, καὶ πῦρ ἀνάπτεις ἀλλούτριον ἐπ' αὐτοῦ, μηδὲ τῷ παλαιῷ (13) παραδείγματι σωφρονίζομενος, ἀνθρώπους κατεφθαρμένους τὸν νοῦν ἐπισκόμενος, καὶ συμμισίνων αὐτοῖς ἐκτὸν. Ὡν φύγοιτε τὴν μίμησιν, διμεῖς δ λαδὸς τοῦ Κυρίου (14),

(5) Colbertini primus et quintus cum Reg. quarto, ἐκτισμένον, καὶ τίδες τῆς παιδίσλης σου. Sed cum verba illa, καὶ... οὐδέ, οὐδέ, statim legantur, ipsa huic loco male annexa fuisse a librariis credere par est.

(6) Codices quatuor pro νηπιάζοντι habent νηπιάν οὖσαν. Monere hunc locum de Eva accipiendo esse eum res ipsa loquatur, non multum necesse putamus.

(7) Recte, ut solet, notavit Ducas, voce ἀνθρώπητη non omne genus hominum comprehendendi, sed quosdam duntaxat. Ejus notam legas suadeo.

(8) Ita sex mss. At vocula ἐκό deest in editione Paris.

(9) Ila mss. septem. Editi vero, αἰσχυνόμενος.

A tuam tibi possessionem offero. Omnino enim res creatae Creatoris servae sunt. Quare non voluntate solum, sed natura etiam sum servus. Filius enim sum ancilla tua, quam parvulam ac prorsus infantem seduxit inimicus; et postquam eam a tua servitute removit, ipsam efficit peccati servam. Verum revertor et recurro ad primum Dominum, veteremque agnosco servitutem. VERS. 7 *Dirupisti vincula mea*. Quandoquidem tuo in infernum descendens a peccati vinculis me liberasti, atque humanam naturam mortis astrictam vinculis, et in inferni carceribus, unde evadere non datur, detentam, exsolvisti, idcirco tibi sacrificabo non quadrupeda divisam ungulam habentia et ruminantia, neque volatilia munda, aut similagine oleo subactam, aut thus lucidum, aut compositum illud thymiam (hæc enim tibi Domino a terra offeruntur). sed quæ est mea pebuliaris possessio, et qui est mei cordis fetus, glorificationem tuam ex ipso tanquam ex aliqua messe mentis ara offeram. VERS. 8. *Et sacrificabo tibi hostim laudis, innumeris holocaustis pretiosiorem, tibi, inquam, nullius rei indigo, et perfecto Deo, qui corporalia sacrificia quibus ditiones abundant, minime requiris, sed confessionem ex affectu et ex corde vero proficiscentem, cuius omnes qui volunt, participe; ex aequo flunt. Vota mea Domino reddam in conspectu omnis populi ejus*. Cum enim tibi sacrificabo laudem: non velut erubescens, clanculum et in abscondito loco sacrificabo, impiorum objurgationes fugiens: sed publicum quoddam sacrificium faciam, adhibito ad cultus consortium 376 populo omni. Ceterum sacrificii locum constituemus medianam et per quam conspicuam Jerosolymam. Vos qui derelinquitis Ecclesiā, et in profanis domibus conventus agitis, vos qui misera prætio corporis fragmenta estis, audite quod preces ac vota persolvi opertat in medio Ierusalem; hoc est, Ecclesiā Dei. Neque enim juxta veterem cultum cuilibet licebat propriam construere aram: sed unica iis qui sacrificare velunt designata est. Tu tamen aram contra patrum aram extruis, et super ipsam alienum incendis ignem. Neque veteri exemplo sapiens factus, allicis homines mente corruptos, teque una cum ipsis coinquinas. Quorum exemplum fugite, vos Domini populus: D nec a parte eorum qui salvi flunt, separemini, per-

(10) Illa, ἡν αὐλαῖς οἴκου Κυρίου ἐν μέσῳ σου Ἱερουσαλήμ, post vocem παραλαβών, in editione Paris, et in Colb. quinto leguntur: sed cum in editione Basil. et in aliis septem mss. desint, ipsa pro additamentis librariorum habuimus, deleimusque.

(11) Sic Regii secundus, tertius, quartus et sextus cum duobus Colbertinis et cum Coisl. Editi vero, dūcti pōrōmenoi, versantes.

(12) Reg. secundus, βουλομένοις.

(13) Auctorem, dum scriberet illa, μηδὲ τῷ παλαιῷ, οὐδέ, ad caput decimum Levitici respxisse vident qui non omnino rudes sunt Scripturarum.

(14) Colb. quartus, Θεοῦ.

severantes in fide, perfecti in præceptis Domini, A cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

καὶ μὴ χωρισθεῖτε τῆς μερίδος τῶν σωζομένων, διαιμένοντες ἐν τῇ πόλει, τελειούμενοι ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Κυρίου, φῶ τῇ δόξῃ καὶ τῷ κράτος, εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN PSALMUM CXXXII.

Audi beatum Davidem, qui dicit per psalmum (VERS. 1): *Ecce nunc quid bonum, vel quid jucundum, nisi habitare fratres in unum?* Etenim non suis solum recte factis gaudebat; sed etiam aliorum æquitatem oblectabatur. Quare ipse quodam in loco, alacritatem eorum qui ad cultum redditum festinant, circumspiciens, per Psalmistam dicebat: *Lætatus sum in iis qui dixerunt mihi: In domum Domini ibimus. Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Jerusalem*²⁵. Omnino igitur eam quæ in unum sit præsentiam eum viderit, fraternoque affectu delectaretur, clamabat, dicens: *Ecce nunc quid bonum, vel quid jucundum, nisi habitare fratres in unum?* Causa quæ ex divino præcepto fratres ad consensum atque concordiam adduoit, incredibilem habet bonitatem: ab hac autem bonitate ne jucunditas quidem divisa est. Singuli eam qui adsumus, amore proximi frumenta, in multa voluptate constituti sumus. Quare et convenienter dicebat: *Quid bonum, vel quid jucundum, nisi habitare fratres in unum?* VERS. 2. *Sicut unguentum in capite quod descendit in barbam, barbum Aaron.* Quippe cum gratia superne e cœlo a Salvatore in Ecclesiam diffunditur, animæ sanctorum choragi munus, idque incorporeum et spirituale, jure sortiuntur. VERS. 3. *Sicut ros Aeron qui descendit super montes Sion.* Quemadmodum enim ros qui descendit in montem Aeron, multum efficit splendoris; ita et spiritualis ros invisibili modo super montes Sion descendens, hoc dem facit. Hic undeliber flebat congressus fratrum, utilitatemque animabus earum accommodatam asserebat. De ²⁶ hoc, opinor, divino rore, qui sancti Spiritus operationibus comparatur, disserens Isaías, ait: *Ros enim tuus medela est ipsis*²⁷. *Ros* igitur Aeron, qui descendit super montes Sion: *quoniam ibi mandavit Dominus benedictionem, vitam.* Multis in locis promisit Deus, sicut dixit Moses: *Atque custodiet Dominus testamentum et misericordiam, sicut juravit patribus tuis, et diligit, et benedic te, et multiplicabit progeniem ventris tui, et fructum terræ tuæ.* Et subjunxit, dicens: *Vitam usque in sæculum*²⁸. *Ecce nunc quid bonum, vel quid jucundum, nisi habitare fratres in unum?* quemadmodum et vocati estis. *Unus Dominus, una fides,*

²⁵ Psal. cxxi, 1, 2. ²⁶ Isa xxvi, 19. ²⁷ Deut. vii, 12, 13.

(15) Hæc interpretatio psalmi centisimi tricesimi secundi in codice antiquissimo RR. Patrum S. Basilii tribuitur Basilio. Sed quantum fas est judicare de opusculo ita brevi, videtur potius fetus esse hominis, qui eruditione et facundia Basilio Magno longe inferior erat. Alii melius judicabunt.

(16) Illud, ἀλλ' οὐ τό, hoo loco supplendum est, ut patet ex consequentibus.

(17) Dubium non est quin pro Ψαλμῳ δοῦλοι de-

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΑΒ' ΨΑΛΜΟΝ (15).

"Ακούε τοῦ μακαρίου Δαβὶδ λέγοντες διὰ τοῦ φαλμοῦ · 'Ιδού δὴ, τί καλὸν, ή τί τερπνὸν, (16) κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἐπὶ τὸ αὐτό; Οὐ μόνον γάρ ἐπὶ τοὺς οἰκείους κατορθώμασιν ἔχαιρεν, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν ἔλλων ἐπευραίνετο εὐνομία· ὡς που αὐτός, τὴν σπουδὴν τῶν ἐπὶ τὴν λατρείαν σπευδόντων θεασάμενος, διὰ τοῦ Ψαλμῳδοῦ (17) ἐλέγειν. Εὐδράνθην ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι· Εἰς οἶκον Κυρίου πορευσόμεθα. Ἐστατεῖς δον οἱ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς χόλαις σου, Ἱερουσαλήμ. Πάντως οὖν ἐπὶ τὸ αὐτὸν τὴν παρουσίαν ἰδῶν, καὶ τῇ ἀδελφικῇ διαθέσαι τερφθεῖς, ἐδόσα, λέγων· 'Ιδού δὴ, τί καλὸν, ή τί τερπνὸν, ἀλλ' ή τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἐπὶ τὸ αὐτό; Ή μὲν ὅποιστες τῶν ἀδελφῶν συγκροτήσεως ἐκ θείου προστάγματος ἀνυπέρβλητον εἰχε τὸ καλὸν· τούτου δὲ τοῦ καλοῦ οὐδὲ τὸ τερπνὸν κεχώρισται. Ἐκαστοι γάρ τῶν περιθντῶν ἀπολαύοντες τῆς ἐκ τοῦ πλησίον ἀγράτης ἢ πολλῆ καθεστήκει μεν τῇ θυμηδίᾳ. Οστε καὶ ἀκολούθως ἐλέγειν. Τί καλὸν, ή τί τερπνὸν, ἀλλ' ή τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό; Ής μύρον ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβάνον ἐπὶ πάγωνα, τὸν πάνγων τὸν Ἀερών. Τῆς χάριτος ἀνωθεν ἐξ οὐρανοῦ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκχορομένης, εἰκότως μεταλαμβάνουσι τῆς ἀσωμάτου καὶ πνευματικῆς χωρηγίας (18) αἱ τῶν ἀγῶνων ψυχαί. Ὡς δρόσες ἡ Ἀερμῶν, ή καταβάντινουσα ἐπὶ τὰ δρη Σιών. Οστερ γάρ ή δρόσος ή ἐπὶ τὸν Ἀερμῶν κατιοῦσσα δρος, πολλὴν αὐτὸν (19) ποιεῖται τὴν λαμπρότητα· οὗτος καὶ ή νοητή δρόσος, ἀράτως κατιοῦσσα ἐπὶ τὰ ὅρη Σιών, ἐνθα ή συνέλευσις τῶν πανταχόθεν ἀδελφῶν ἐγίγνετο, τὴν ἀνάλογον ταῖς ψυχσίς αὐτῶν περιπτούει φωλεῖαν. Περὶ ταῦτης οἵμαι τῆς θελας δρόσου, τῆς ἀπτικασμένης ταῖς ἐνεργείαις τοῦ ἀγίου Ιησούματος, δ Ἡσαΐας διαλεγόμενος φάσκει· Ή γάρ δρόσος ή περὶ σοῦ, ἵματα αὐτοῖς ἔστιν. Ή δρόσος οὖν Ἀερμῶν, ή καταβάντινουσα ἐπὶ τὰ δρη Σιών. Εἰς ἐκεῖ ἐνετελλατο Κύριος τὴν εὐλογίαν, ζωήν. Πολλαχοῦ ἐπηγγείλατο δ Θεός, ὡς εἶπε Μωϋσῆς· Καὶ διεψυλάξει Κύριος τὴν διαθήκην καὶ τὸ ἔλεος, ὡς ὕμωσε τοῖς πατράσι σου, καὶ ἀγαπήσει σε, καὶ εὐλογήσει σε, καὶ πλήθυνε τὰ ἔκγονα τῆς κοιλασσου, καὶ τὸν καρπὸν τῆς γῆς σου. Καὶ ἐπήνεγκε λέγων· Ζωὴν ἔως τοῦ αἰώνος. Ίδού δὴ, τί καλὸν, ή τί τερπνὸν, ἀλλ' ή τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ

beat φαλμοῦ *per psalmum*: et ita superius emendate legitur.

(18) Pro χωρηγίας suspicatus sum legi debere χορηγίας per simplex o, quanquam, ut verum fatear, ea ipsa vox χορηγία non parum mihi suspecta sit. Malim simpliciter χαράς, animæ sanctorum incorporeo atque spiritualis gaudio jure perfruuntur.

(19) Αὐτό, Forte αὐτῷ, neπερ τῷ δρει· 'Αερμῶν. Επτα.

τὸν αὐτὸν ; καθὼς καὶ ἐκλήθητε. Εἰς Κύριος, μία πλειστική, καὶ διὰ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν. Ἰδού δὴ, τί καλὸν, ή τί τε τερπνόν, ἀλλ' ἡ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτόν ; οὐκ ἐν οἰκῳ μόνον σωματικῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ τῷ ἀγίῳ καὶ πνευματικῷ. Ὁ γάρ οἰκός μου, φησίν, οἰκος προσευχῆς κληθῆσται. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τοῦ αὐτοῦ μύρου κατηξιώθημεν οἱ φωτισθέντες. Ἐμώριος γάρ πάντας ἡμᾶς τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ Χριστὸς δὲ Σωτὴρ ἡμῶν δί' οὐ καὶ μεθ' οὐ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι δόξα καὶ μεγαλοπρέπεια εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

²⁸ Ephes. iv, 5, 6. ²⁹ Matth. xxi, 13.

A unum baptismum : unus Deus et Pater, qui est super omnes, et per omnia, et in omnibus²⁸. Ecce nunc quid bonum, vel quid jucundum, nisi habitare fratres in unum ? non in corpore a solum, sed etiam in hac sancta atque spirituali domo. Domus enim mea, inquit, domus orationis vocabitur²⁹. Quin et nos qui fuimus illustrati, eodem unguento donati sumus Nam Salvator noster Christus omnes nos justitia sua unxit: per quem et cum quo Patri et sancto Spiritui gloria et majestas in secula seculorum. Amen.

MONITUM.

Commentarius ille, de quo nobis nunc proloquendum, si non aliunde, at merito tamen antiquitate commendatur. Nam inter doctos satis convenit id opus aut ad quartum seculum pertinere, aut ad id etatis proxime accedere. Hæc autem interpretatio ut in vulgatis, ita in mss. quoque imperfecta est, neque in his, neque in illis ultra caput decimum sextum Isaïam extenditur. Fuit tamen aliquando tempus, cum existaret integra, si fides est Possevino : qui, cum veteres libros Messanensis bibliothecæ reoenset, ita scribit App. pag. 37, ad calcem operis ; *Copiosissima in Isaïam prophetam D. Basiliū interpretatio. Opus integrum et rarum in sol.* Quod si explanatio in reliqua Isaïam capita ita erat copiosa in hoc Messamensi libro, ut est pars ea, quam in priora sexdecim capita habemus; non video qui fieri potuerit, ut volumine uno tanta commentariorum moles comprehendenderetur. Ut hæc sunt, ea de re ad nostrum procuratorem generalem in curia Romana scripsimus : sed nihil certi didicimus. Nunc igitur rumoris nescio quid superest dantaxat Messanæ, famosissimos tres codices manu exaratos olim e bibliotheca Reverendorum Patrum ordinis Sancti Basiliū a quodam Siciliæ prorege alio exportatos fuisse, ob idque fieri potuisse, ut Basilius ille codex cum aliis duobus ablatus sit. Sed eum neque Possevimus neque quisquam alias dicat hunc se librum aut vidisse aut legisse, non est quod de eo quærendo multum laboremus : eo magis, quod verisimillimum sit talem librum nunquam exstitisse.

Imperfectum illum in Isaïam Commentarium jam a longo tempore Basilio Magno tributum fuisse constat. Inter alios numerabimus Maximum martyrem, Joannem Damascenum, Symeonem Logothetam, Antonium Melissam, Tarasium patriarcham Constantinopolitanum, et auctorem Scholiorum Græcorum in Epistolas apostolicas. Quod si recentiores quoque, qui ejus operis Basiliū Magnum auctorem faciunt, recensere aggredieremur, dies nos deficeret et charta. Celebres sunt Tilmannus, Duceus, Combefisius, Natalis Alexander, Dupinus, Tillemontius, Lequienius et alii prope innumeri. Contra, pauci sunt qui alter sentiant, iisque in litteris non ita magnæ auctoritatis, excepto Petavio viro longe doctissimo : qui nullum quidem argumentum ad suam opinionem probandam protulit, sed asseveranter tamen pronuntiavit id opus Basiliū non esse. Ejus autem verba hæc sunt tom. lli Theol. dog., lib. 1, c. 2, n. 4 : *Rursus auctor Commentariorum ad Isaïam, qui Basilio solent inscribi, nec sunt tamen illius, videtur etiam corporatos angelos facere.* Quam quidem sententiam amplexus sim, satis intelligitur vel ex eo loco, ubi hunc Commentarium edendum curavi (α) : sed argumenta ipsa, quæ ad eam comprobandam adduxi, legas velim in Præfatione suo ordine loco.

(α) Id est inter dubia. Ex argumentis tamen a D. Prud. Marano allatis in *Vita Basiliī*, inter genuina annumeramus est ; sed ut ordinem a L. Jul. Garnero institutum servemus, quem inversum moleste ferrent eruditū, nihil mutamus. *Εὐτ. ΠΑΤ.*

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΗΣΑΙΑΝ. ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ (20-21).

378 ENARRATIO IN PROPHETAM ISAIAM PROCEMUM.

1. Εὕξεσθε μὴ γενέσθαι τὴν φυγὴν ὑμῶν χει -
²⁰ Matth. xxiv, 20.

(20-21) Antiquus codex Combef. : Βασιλείου τοῦ μεγάλου ἐξήγενεις εἰς τὸν προπήτην Ἡσαίαν, προοιμίον. Reg. secundus : Τοῦ Βασιλείου ἐρμηνεία, etc.,

1. *Orate ne fiat fuga vestra hinc vel Sabbato²⁰.*

προοιμίον. Editi : Λόγος α' inepte. Non enim hic primus est sermo eorum quos auctor, quisquis est, in prophetam Isaïam conscripsit : sed quoddam est

Advertendum est Deum non fecisse hiemem aut Sabbathum reprehensibile; scriptum est enim: *Et telem et ver tu fixisti ea*⁴¹. Verum in hieme sumus, cum carnis cupiditates imperium obtinent in nobis. Itaque sic intelligendum est dictum illud evangelicum, nimis ut non fiat fuga nostra, cum vitia in nobis dominantur, aut cum per inertiam vitam nostram traducimus. Nam id nobis significat per Sabbathum; ut benedictionem illam consequamur: *Beatus servus ille, quem cum venerit Dominus, invenerit vigilantem*⁴². *Estote prudentes sicut serpentes*⁴³; forsitan ob id, quod prudenter ac sapienter detrahatur senectutem. Etenim ubi jam exuenda est pellis, in locum angustum, quiique undique corpus prorsus obstringat, immittit se ipsum, atque ad eum modum transmittens sese, senectam exuit. Forsan igitur et nos velut hic sermo per aretam et strictam viam ingredientes exuere veterem hominem, ac novum induere, ut nostra quoque, velut aquila, juventa renoveretur. Magna quidem atque adeo prima dona, quaeque animam summe purgatam requirat, divini afflatus esse capacem ad prophetandum mysteria Dei. Proxima vero secundum illam, et ipsa quidem non mediocrem aut vulgarem diligentiam desiderans, audire quid sibi velint ea quae dicuntur a Spiritu, nec aberrare a dictorum sententia, sed recta ad illam deduci via a Spiritu, quo auctore scripta est prophetia, gubernaturque intellectus eorum, qui cognitio donum accepérunt. Unde et Dominus addidit, dicens: *Qui habet aures ad audiendum, audiat*⁴⁴. Præterea propheta quoque Joel [Osee]: *Quis sapiens et intelliget haec? intelligens, et cognoscet ea*⁴⁵? Et Apostolus eo loco quo de charismatibus loquitur, quoddam esse donum ait prophetam, quoddam discretionem spirituum⁴⁶. Nam qui sese dignum exhibet instrumentum, per quod Spiritus operetur, is propheta est. Porro qui vim eorum quae denuntiantur prudenter percipit, is donum habet discernendorum spirituum. Quapropter et Corinthiis prescribens: *Prophetæ autem, inquit, duo aut tres dicant, et cæteri dijudicent*⁴⁷.

2. Est autem donum hoc adeo magnum, ut Dominus comminetur sese ab latarum e Judæa prophetam,

⁴¹ Psal. lxxiii, 17. ⁴² Matth. xxiv, 46. ⁴³ Matth. xii, 10. ⁴⁴ I Cor. xiv, 29.

procœmii genus non ita scite consarcinatum. Sunt D qui existiment partem procœmii illius ad Basilium Magnum non pertinere. Sed tantum abest ut ego de eo cum illis contendere velim, ut procœmum totum ejus non esse facile concedam. De ipso opere, an Basilii sit, in Præfatione satis copiose disputavimus. ipso initio uteisque Combeſ. mihi γενέσθαι. Reg. secundus δὲ μὴ γενέσθαι. Editi denique, εὖξασθαι μὲν δεῖ μή, etc.

(22) Reg. secundus, Σαββάτῳ. Statim post illa, ἐποίησεν δὲ Θεός, additur in editis et in Reg. secundo, οὐδὲ ἔχει: sed quin haec expungi debeant, non valde admodum dubitamus, cum prorsus παρέλθει videantur. Accedit etiam, quod in utroque Combeſ. deesse constet.

μῶνος δὲ Σαββάτου (22). Σημειωτέον οὖν, διτι χειμῶνα δὲ Σαββάτον φεκτὸν οὐκ ἐποίησεν δὲ Θεός· γέγραπται γάρ· Θέρος καὶ ξαρ σὲ πλαστας αὐτά. Ἐν χειμῶνι δὲ οὐδεμέν, δταν τὰ πάθη τῆς σαρκὸς δύναστεύῃ ἐν ήμεν. Οὕτω τοινυν νοητέον τὸ εὐαγγελικὸν φῆτδον, μὴ γενέσθαι τημῶν τὴν φυγὴν, δταν τὰ γείρονα ἐν ήμεν κρατῆ, δὲ θανάτον τὴν ζωὴν ήμῶν παραπέμπωμεν. Τοῦτο γάρ διοποδάλλει νοεῖν διὰ τοῦ Σαββάτου, ίντα τύχωμεν τῆς εὐλογίας ἐκείνης· Μακάριος δὲ δούλος ἐκείνος, διὰ διθών δὲ Κύριος εὐρήσει γρηγοροῦντα· Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ δψεις (23)· τάχα διὰ τὸ φρονίμως καὶ συνετῶς ἀποξέσθαι (24) τὸ γῆρας. Καὶ γάρ ἐπειδάν ἀποδέσθαι δέηται λεδηρίδα, στενῷ τόπῳ καὶ ἀκριδῶς προσφίγγοντι αὐτοῦ τὸ σῶμα ἐπιδόντες θαυμάν, οὕτω διείρων (25) θαυμάν, ἀποδύνται τὸ γῆρας. Τάχα οὖν καὶ ήμᾶς βούλεται διάλογος διὰ (26) τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης δόδου πορευομένους ἀποδέσθαι μὲν τὸν παλαιὸν ἀνθρωπὸν, ἐνδύσασθαι δὲ τὸν νέον, ὥστε καὶ ήμῶν αὐτῶν ἀνακαίνισθαι, ὡς αὐτοῦ, τὴν νεότητα. Μέγα μὲν καὶ πρῶτον χάρισμα, καὶ ψυχῆς ἄκρως κεκαθαρμένης δεδύμενον, χωρῆσαι τὴν θελὰν ἐπίπνοιαν πρὸς τὸ προφητεύειν τὰ τοῦ Θεοῦ. Δεύτερον δὲ μετ' ἐκείνον, καὶ οὐδὲ αὐτὸν μικρᾶς οὐδὲ τῆς τυχούσης ἐπιμελεῖς δεδύμενον, τὸ κατακούειν τοῦ βουλήματος τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ μὴ παραστοχάζεσθαι τῆς διανοίας τῶν λεγομένων, ἀλλ' εὐθυδόλως ἐπ' αὐτὴν δόηγεσθαι διὰ τοῦ οἰκονομήσαντος Πνεύματος γραφῆναι τὴν προφητείαν, δηγοῦντος καὶ τὴν διάνοιαν τῶν ὑπὸδεξαμένων τὸ τῆς γνώσεως χάρισμα. Διὰ τοῦτο καὶ δὲ Κύριος ἐπέφερε, λέγων· Ὁ ἔχων δῶτα ἀκούειν, ἀκούετω. Καὶ δὲ προφῆτης διὰ Ιωάλ. Τίς σοφὸς (27), καὶ συνήσει ταῦτα; καὶ συνετός, καὶ ἐπιγνώσται αὐτά; Καὶ δὲ Ἀπόστολος ἐν τῷ περὶ χάρισμάτων τόπῳ, τὸ μὲν τι χάρισμα προφητείαν φησί, τὸ δὲ διάκρισιν πνευμάτων. Οἱ μὲν γάρ παρέχων θαυμάν δέξιον δργανον τῇ ἐνεργείᾳ (28) τοῦ Πνεύματος, προφῆτης ἐστίν. δὲ τὴν δύναμιν τῶν ἀπαγγελλομένων συνετῶς ἐκδεχόμενος, τὸ χάρισμα ἔχει τῆς διακρίσιας τῶν πνευμάτων. Διὰ καὶ Κορινθίοις διατάσσων, Προφῆται δὲ, φησί, δόσε διτρεῖς λαλεῖτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινότασαν (29).

2. Καὶ οὕτω μέγα, διτι ἐν ἀπειλῇ κεῖται ἀφελεῖν Κύριον ἀπὸ τῆς Τουδαίας προφῆτην, καὶ στοχαστὴν,

x, 16. ⁴⁸ Matth. xi, 15. ⁴⁹ Ose. xiv, 10. ⁵⁰ I Cor.

(23) Reg. secundus, δ δψις.
(24) Sic Regii primus, secundus et tertius. Editi, ἀποδέσθαι. Μόx codices tres, δὲ ἀποδέσθαι. Editi, ἀποδέσασθαι.

(25) Reg. secundus et tertius, διείρων, recte. Reg. primus, διείρως. Editi, διείργων.

(26) Sic tres mss. At editi, βούλεται δμοίως διά, etc. Statim duo mss. ἀποδέσθαι. Alter, ἀποδέσσθαι. Editi, ἀποδέσασθαι.

(27) Illa, τίς σοφός, etc., non invenimus quidem apud Joelem: sed apud Oseam leguntur xiv, 10.

(28) Reg. secundus, τῆς ἐνεργείας. Editi cum utroque Combeſ., τῇ ἐνεργείᾳ.

(29) Reg. secundus, καὶ ἄλλοι διακρίνοντες διακρίσιες καὶ.

καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν. Ἡμᾶς δὲ εὐχετούσι γρὴ λαβεῖν τὸ τῆς σοφίας καὶ τὸ τῆς γνώσεως καὶ τὸ τῆς διδασκαλίας χάρισμα, ὃστε πάνταδοῦ συνδρκμόντα τῷ ἡγεμονικῷ ἡμῶν ἐντυπώσαι τὴν πάσης τῆς προφητεούμενῆς ἀληθείας μόρφωσιν. Ἔστι δὲ τοῦ μὲν λόγου τῆς γνώσεως χρεία πρὸς τὸ θεωρεῖν τοῦ Πνεύματος τὸ ἀπόδητα· τοῦ δὲ λόγου τῆς σοφίας, πρὸς τὸ κατασκευάσαι καὶ ἔργασσασθαι τὰ συνεστρεμμένως δὲ βραχιογίτις ἀεδοδομένα. Ἰδιον γάρ τῆς σοφίας τὸ ἀκτείνει λόγους. Ἐξέτασι γάρ, φησι, λόγους (30), καὶ οὐ προσείχετε. Ἐπειτα τὸ τῆς διδασκαλίας χάρισμα εἰς οἰκοδομὴν τῶν ἀκουόντων. Χρή τοινυν τῇ ψυχῇ τοῦ μέλλοντος προφητεύειν τὴν ἀπιτηδειότητα προύποκεσθαι ἐκ τοῦ ἑφ' (31) ἡμῖν κινήματος, ἵνα δὲ τοῖς ὅλοις λόγος τὰς ἀρμονιώτεράς ψυχὰς ἐκλεγόμενος, ἐν αἷς οὐδὲ μικρόν τι κίνημα τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς ἀσύμφωνόν ἐστι πρὸς τὸν λόγον κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἀνυπαρχούσης εὐχρηστίας, τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ Ηνεύματος ἐνέργειαν ἐπαγάγῃ. Οὐδὲ μόνον δὲ ἡ τῶν παθῶν καταστολὴ ἀναγκαῖα εἰς τὸν εὐτρεπισμὸν τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Ηνεύματος, ἀλλὰ, καὶ τὸ μέτρον τῆς περὶ τὴν πίστιν διαθέσεως, καὶ τὸ συμφέρον αὐτοῦ τε τοῦ ὑποδεχομένου (32) τὴν χάριν, καὶ τῶν κατὰ καιρὸν ἀκουόντων, οὐ καὶ εἰς ὑστερον μεθέκντων τῆς ἐκ τῶν προφητῶν ὀψειάς. Διδοται γάρ, φησὶν, ἐκτίστη ἡ φανέρωσις τοῦ Ηνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον καὶ τάλιν. Κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως. Ἀνέφικτον μέντον (33) τὸ τῇ ἀνθρωπίῃ φύσει παραστῆσαι τὸν λόγον τῆς διαφόρου ἐνέργειας παρὰ τοῦ θεοῦ Ηνεύματος τοῖς ἀξίοις ἐγγινομένης· καθ' δὲ μὲν προφητέαν πιστεύεται, καὶ ταύτην ἐπὶ τοσόνδε. Ὁ δὲ χαρίσματα ιαμάτων λαμβάνει, καὶ ταύτη τηλικάδε (34) καὶ ἀλλος ἐνεργήματα δυνάμεων μείζωνων ἢ μικροτέρων. Ταῦτα γάρ μόνος οἶδεν δὲ τῇ ἀκάστου φυχῆς ἀξίᾳ ἐντενίζων, καὶ τοῖς ἀθεωρήτοις τῆς δικαιοσύνης μέτροις διαιρῶν ἀκάστω τὰ πρὸς ἀξίαν.

3. Πῶς προεφήτευον ἀι καθαροί καὶ διετυγχεῖς φυχαί; Οἰονεὶ κάτοπτρα γνόμενα τῆς θείας ἀνεργείας, τὴν ἔμφασιν τρανήν καὶ ἀσύγχυτον καὶ οὐδὲν ἐπιθολουμένην ἐκ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς ἀπειδείνυντο. Ηλάσσοι μὲν (35) γάρ πάρεστι τὸ ἀγίου Ηνεύματος ἀλλὰ τοῖς μὲν καθαρεύουσι τῶν παθῶν τὴν ίδιαν ἔμφασιν δύναμιν· τοῖς δὲ τὸ ἡγεμονικὸν συγχεχυμένον ἔχουσιν ἀπὸ τῶν τῆς ἀμαρτίας σπιλῶν, οὐκέτι. Αεῖ δὲ πρὸς τὴν καθαρότητην καὶ τὸ διμαλὸν τῆς εὐσταθοῦς (36) καταστάσως ἀπιδείνυνθαι. Οὐ γάρ δὲ ἀνωμάλως ἔχων περὶ σωφροσύνην, καθαρός· ἀλλ' δὲ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ὑποτάξας τῷ Ηνεύματι. Οὐστέρ γάρ αἱ τῶν προσώπων ἔμφασις οὐκ ἐν πάσαις ταῖς ὅλαις γλυγογται, ἀλλὰ ἐν ταῖς λειτερητά τιναι καὶ διαφάνειαι κεκτημέναις· οὐτεις οὐκ ἐν πάσαις ταῖς ψυχαῖς ἢ

³⁴ Isa. iii, 2. ³⁵ Prov. i, 24. ³⁶ I Cor. xii, 7. ³⁷ Rom. xii, 6.

(30) Aquila, Symmachus et Theodotio pro λόγους ediderunt, χείρα μου, ταῦν μεαν.

(31) Reg. secundus, ἐν.

(32) Idem codex, δεχομένου.

(33) Ita quatuor mss. At editi, μέν.

A et conjectorem, et admirandum consultorem, ³⁷ et auditorem intelligentem ³⁸. Nobis vero precandum ut accipiamus sapientiam, ac scientiam, neque non doctrinam donum, ut omnia simul concurrentia formam omnia veritatis quam prophetia continetur, in principali animi nostri parte imprimant. Opus est autem sermone scientiam ad contemplanda Spiritus arcana: sermone vero sapientiam, ad apparanda et excolenda ea quam contorte ac paucis sunt prolata. Siquidem sapientiam proprium est producere sermonem. Ait enim: *Produxil sermones, et non attendistis* ³⁹. Præterea doctrinam domum pertinet ad ædificationem audientium. Itaque ex liberi arbitrii motu in anima ejus qui sit prophetaturus, præjaceat necesse est quædam habilitas, ut verbum illud quod est in omnibus, dum magis compositos deligit animos, in quibus nec exiguis affectuum animi motus dissonat cum ratione juxta analogiam præcedentis aptitudinis, divini Spiritus inducat efficaciam. Neque vero solum requiritur affectuum sedatio, ut quis ad suscipiendum Spiritum paratus sit et aptus, verum etiam quidam in animo erga fidem modus, utilitasque, tum hujs qui gratiam accipit, tum illorum qui in tempore audiunt: aut eorum etiam qui in posterum ex prophetis fructum percepturi sunt. *Datur enim, inquit, unicuique manifestatio Spiritus ad utilitatem* ⁴⁰; ac rursus: *Secundum rationem fideli* ⁴¹. Sane supra naturæ vires est, exhibere rationem modumque diversæ operationis, quam a Spiritu divino accidit in his qui merentur. Juxta quam huic prophetia committitur, et id quidem ad certum modum. Alius accipit dona sanationum, atque ea ad certam mensuram; alius vero operationes virtutum, majorum aut minorum. Enim vero solus ista novit qui cujusque animæ meritum penitus intuetur, et invisibilibus justitiæ mensuris quam ex merito sunt unicuique distribuit.

3. Quomodo prophetabant puræ ac pellucidae animæ? Nempe eas velut specula factæ divinæ operationis, imaginem integrum inconfusamque et nulla ex parte affectibus carnis turbatam repræsentabant. Nam omnibus quidem adest Spiritus sanctus: sed iis qui puri sunt affectibus, peculiarem exhibet virtutem; at vero iis quorum mens peccati sordibus perturbatur, minime. Oportet autem præter puritatem, constantis animi æquabilitatem exhibere. Neque enim qui inæqualis est animi circa castitatem, purus est, sed qui carnis petulantiam subjecit Spiritui. Quemadmodum enim vultuum imagines non in qualibet materia redduntur, sed in his duntaxat quam levorem ac perluciditatem quamdam obtinent; ita non in quibuslibet mentibus

(34) Reg. secundus, δὲ τηλικαῦτα.

(35) Sic mss. tres. Deest μέν in editis.

(36) Reg. secundus cum utroque Combeſ., εὐσταθοῦς. Editi, εὐσταθοῦς.

operatio Spiritus, sed in iis quæ nihil habent obli-
quum, nihil obtortum. Candida quidem nix, verum
imagines intuentum non representat, propterea-
quod inæqualis est, e concreta spuma constans. Lao
album, at non recipit imagines, eo quod et ipsi
exiguae quæpiam insint bullulæ. Contra, in aqua licet
nigra reluet **280** forma ob levorem. Ita videlicet
vitæ inæqualitas nequaquam idonea est ad susci-
piendam divinam operationem. Ergo cum anima
omni virtutis studio dedita ex vehementi in Deum
amore, perpetuo Dei memoriam sibi impressam
servat; atque hoc modo Deum velut in se ipsa in-
habitantem reddit; ex vehementissima in Deum
intentione et arcano amore, numine afflata, digna
prophetæ dono evadit, Deo divinam virtutem im-
pertiente, animique oculos aperiente, ad intelli-
gendas quas velit speculations. Quapropter et pro-
phetæ ante videntes vocabantur: propterea quod
futura perinde quasi præsentia fuissent, prospice-
rent. Sed magis inducemur ad intelligendum pro-
pheticum afflatum ex visis, quæ in somnis accidentunt.
Quemadmodum enim visis principali animi parti
impressis, urbes aut regiones magnitudine ac pui-
chritudine præstantes, aut animalia supra naturam
conspicimus: aut etiam verborum aliquorum me-
moriæ, quæ auribus hausta sint, sæpenumero
obtinemus; cumque tam multa, tamque nova spe-
ctemus in nobis et audiamus, haud jam vere quid-
quam corporeo sensu videmus, neque audimus:
itidem et divinorum ac beatorum virorum mens,
aliquando quidem per apertam visionem, aliquando
vero per somnum impressis imaginibus, divinis
sermonibus ac visis impletur, cum neque per oculos
imagines eorum quæ videntur, revocari, neque per
aures aeris ictum, a voce edendæ instrumentis
profectum, acceperit. Neque enim sublimis illethronus,
et elevatus, aliquid erat foris subfistens, ne-
que rursus in eo sedens, quem vidit Isaías³²: neque
ille electrinus ab ilibus rursum, igneus autem ab
ilibus deorsum, qui apud Ezechielem describitur³³,
erat specie humana. Sed horum mens majore qua-
dam virtute in earum rerum, contemplations mo-
rabatur, Spiritu divinam naturam per enigmata
repræsentante.

4. Vident autem prophetæ non futura solum
verum etiam quæ in rebus præsentibus sunt abdita.
Quemadmodum ait Paulus: *Si vero prophetetis, in-
gredias autem aliquis infidelis; aut indoctus, oc-
cultus cordis illius manifesta fuit*³⁴. Aut quemad-

³² Isa. vi, 1. ³³ Ezech. viii, 2. ³⁴ I Cor. xiv, 24.

(37) Sic codices tres. Editi vero, ἐγκυπτόντων.
(38) Ita antiquus Combeſſiſiſ codex et Reg. secun-
dus. Alter Combeſſiſ cum editis, μέλαινα.

(39) Reg. secundus, ἔνοιχον εν αὐτῇ.

(40) Ibasilius, si tamen ejus hæc sunt, male acci-
pit id quod legitur I Reg. ix, 9, ut recte ac pru-
denter adnotavit Combeſſiſius. Etenim illud, ἐμπρο-
σθεν, voci ἐκαλούντο, non voci βλέποντες, jungen-
dum esse nemo, qui locum Scripturæ legerit, infi-
ciabitur. Quare optime interpretatus est Symma-

A τοῦ Ηγεύματος ἐνέργεια, ἀλλ' ἐν ταῖς μηδὲν σκελιὸν
ἔχούσαις, μηδὲ στραγγαλιῶδες. Ἡ χῶν λαμπρὰ,
ἀλλ' εἰκόνας τῶν ἐγκυπτόντων (37) οὐ δείκνυσι, δι-
δοτὶ τρχεῖα ἐστιν ἐκ πεπηγότων ἀφρῶν συγκειμένη.
Τὸ γάλα λευκὸν, ἀλλ' οὐ παραδέχεται τὰς εἰκόνας,
διότι καὶ αὐτῷ μικραὶ τινὲς εἰσι πομφόλυγες. Τοῖσι
δὲ καὶ μέλαινι (38) μορφὴ ἐμφαίνεται διὰ λειτητας.
Οὕτως ἄρα τὸ ἀνώμαλὸν τοῦ βίου πρὸς ὑποδοχὴν
θειας ἐνέργειας ἀνεπιτήδειον. "Οταν οὖν ψυχὴ πάσῃ
ἀσκήσῃς ἀρετῆς ἐκυρώσῃ ἐπιδούσα, τῷ σφιδρῷ περὶ
θεὸν φίλτρῳ διηγεκῶς μνήμην θεοῦ ἀντιπαθεῖσαν
αὐτῇ διασώζῃ, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ οἰνοὶ ἔνοικον
αὐτῇ (39) τὸν θεὸν εἶναι κατασκευάσῃ: ἐκ τῆς πρὸς
τὸν θεὸν σφιδροτάτης ἀνατενίσεις, καὶ τοῦ ἀρέτητού
φίλερου θεοφορουμένη, ἀξία τοῦ κατὰ τὴν προφη-
τείαν χαρίσματος γίνεται, διδόντος θειαν δόναταν τοῦ
θεοῦ, καὶ τοὺς ὑφαλμοὺς τῆς ψυχῆς διενοίγοντος εἰς
κατανόησιν ὃν βούλεται θεαμάτων. Διδ. καὶ οἱ προ-
φῆται ἐκπροσθεν (40) βλέποντες ἐκαλούντο, περὰ τὸ
ώς παρόντα τὰ μέλλοντα πποορφῆν. Προσαχθησόμεθα
δὲ μᾶλλον εἰς τὸ ίδεν τὸ προφητεῖαν κληνηματὶ ἐκ τῶν
κατ' ὅντας φαντασμάτων. "Ωσπερ γάρ ἐν ταῖς καθ'
ὅπον φαντασίαις τοῦ τριγμονικοῦ τῆς ψυχῆς ἡμῶν
τυπουμένου, πόλεων ἢ τόπων μεγέθεις (41) καὶ κάλ-
λει διαφερόντων, ἢ ζώων ὑπὲρ τῆν φύσιν γινόμεδα
θεαταῖς ἢ καὶ λόγων τινῶν μνήμην διὰ τῆς ἀκοῆς
ἐμπεσόντων, πολλάκις παρασκατέχομεν· καὶ τοσού-
των περὶ ἡμᾶς θεαμάτων τε (42) παραδέξων καὶ
ἀκουσμάτων ἔντων, οὕτω τι εἰδομεν κατὰ ἀληθείαν
σωματικῆς αἰσθήσεις, οὕτω ἡχούσαμεν· οὕτω καὶ τὸν
θειαν καὶ μακαρίων ἀνδρῶν (43) νυῦν, ποτὲ
μὲν ὅπερ, ἀλλοτε δὲ ὅντας τυπούμενον, λόγων τε
θειῶν καὶ θεαμάτων πληροῦσθαι· οὕτε δι' ὑφαλμῶν
τὰς εἰκόνας τῶν δρωμένων ἀναμαζάμενον, οὕτε δι'
ῶντων αἴροντος πληγῆν ἐκ τῶν φωνητικῶν δργάνων προ-
ελθοῦσαν ὑποδεξάμενον. Οὐ γάρ ἔξωθεν τις ὑποκείμε-
νον ἢ οὐκέτις θρόνος καὶ ἐπηρμένος· οὐδὲ δὲ ἐπ'
αὐτοῦ καθήμενος (44), ὃν εἶδεν δὲ Πατέας· οὐδὲ ἀν-
θρωποειδής, δὲ τὴν τρίτην τοῦ θεοῦ μὲν τὰ ἀπὸ ἀσφόρου ἀνώ,
πύρινος δὲ ἀπὸ ὀσφύος ἐπὶ τὰ κάτω, δὲ παρὰ τῷ Ἱε-
ζεχιὴλ· ἀλλ' δὲ μὲν νοῦς αὐτῶν, δύναμις μαρτί-
τοντος (45), ἐν θεωρίᾳ τούτων ἐγένετο, διὶς αἰνιγμάτων
τοῦ Ηγεύματος τὴν θειαν φύσιν παρεδεικνύντος.

4. Όρῶσι δὲ οἱ προφῆται οὐ τὰ μέλλοντα μόνον,
ἀλλὰ καὶ τῶν παρόντων τὰ λανθάνοντα, ὡς φησι Ηα-
λος. "Ἐὰν δὲ προφητεύητε, εἰσίλθητε δὲ τις ἀπί-
στος ἢ ἴδιωτης, τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ
φανερὰ γίνεται· ἢ ὡς δὲ Ἐλισσαῖος· Οὐχὶ ἢ καρ-

chus, dum ita soripsit, τὸν γαρ προφητην τότε ἐκά-
λουν κατὰ τὸ ἀρχαῖον, ἀρώντα, *Nam eum qui tunc
propheta erat, vocabunt antiquitus, Videntem.*

(41) Sic tres mss. Editi vero, μεγίθη, male.

(42) Reg. secundus, θεαμάτων τε καὶ παραδέξων.

(43) Sic Reg. secundus. Editi cum duobus mss.,
ἀνδρῶν καὶ μακαρίων.

(44) Reg. secundus, καθεζόμανος.

(45) Ita Regii primus, secundus et tertius. Editi,
κρείττων.

δια μου ἐπορεύετο μετὰ σοῦ, τίνικα ἀνέστρεψεν δ ἀνὴρ, μετὰ τοῦ ἔρματος αὐτοῦ, εἰς συνάντησιν σοι: (46); Ἐστιν δὲ προφητεία καὶ ἡ δι' ὀνείρων πρόγνωσις, ὡς τῷ Ἰωσὴρ ἐν Ἀλγύπτῳ, καὶ τῷ Δανιὴλ ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας, ἐδείχνυτο. Πῶς οὖν καὶ Φαραὼ, καὶ Ναβούχοδονόσορ; Ὅτι περὶ τῶν κοσμικῶν καταστάσων τοὺς κρατοῦντας, ἔδει προβλέπειν, ίνα πιστεύηται. Μῶς δὲ καὶ Βαλαὰμ προφητεύει: καὶ Καΐφρας; Ὅτι κακεῖνοι τοὺς πειθομένους εἰχον· καὶ δὲ μὲν ὡς ἀρχιερεὺς, δὲ δὲ ὡς μάντις. Οὐ γάρ ψυχῆς καθαρότης ἐνταῦθα, οὐδὲ διαύγεια νοῦ ἐνορῶντος Θεόν, καὶ τὴν ἀκεῖθεν δύναμιν ἐπισπῶντος (47). ἀλλ' οὐκονομικῶς ἐν αὐτοῖς δὲ λόγος, οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ πρὸς τὸν καιρόν. Σητήσις δὲ εἰ τὰ παρά (48) τῷ Ήσαίᾳ καὶ τῷ Ἰεζεκήλῳ διπατσιαὶ εἰσὶν, διὰ τοιῶνδε φυντασῶν ἐνραμμέναι, ἡ θεολογίαι, δι' αἰνιγμάτων τοῦ Πνεύματος τὰ τῆς θεότητος ἡμῖν ἰδιώματα καταγγέλλουσαι: (49);

justusmodi phantasias conspectus, an potius rerum divinarum doctrina, per Spiritus ἀνigmata divinitatis proprietates nobis significans?

5. Φασὶ δέ τινες ἔξεστηκότας αὐτοὺς προφητεύειν, ἐπικαλυπτομένου τοῦ ἀνθρώπειου νοῦ παρὰ τοῦ Πνεύματος. Τοῦτο δὲ παρὰ τὴν ἐπαγγελίαν ἔστι τῆς θείας ἐπιδημίας, ἐκφρονα ποιεῖν τὸν θεόληπτον, καὶ διε το πλήρης γένοντας τῶν θείων διδαγμάτων (50), τότε καὶ τῆς οἰκείας ἔξεστασι διανοίας, καὶ ἄλλους μὲν ὀφελοῦντα δέ κανοῦν, αὐτὸν δὲ τῆς ἐκ τῶν ίδιων λόγων ἀπολείπεσθαι ὀφελεῖας. "Ολώς δέ, τίνα λόγον ἀκθούσιον ἔχει, ἐκ τοῦ τῆς σοφίας Πνεύματος μεμηνότι παραπλήσιον γίνεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ τῆς γνώσεως Πνεύματος τὸ παρακολουθητικὸν ἀποδάλειν (51); ἀλλ' οὔτε τὸ φῶς τυφλότητα διμποιεῖ, ἀλλὰ τὴν ἐκ φύσεως ἐνυπάρχουσαν δρατικὴν δύναμιν διεγείρει· οὔτε τὸ Πνεῦμα σκέτωσιν διμποιεῖ ταῖς φυχαῖς, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν νοητῶν θεωρίαν τὸν ἀπὸ τῶν τῆς ἀμαρτίας κηλίδων καθαρεύοντα νοῦν διανιστησι. Πονηρὰν μὲν οὖν δύναμιν συγχυτικὴν εἶναι διανοίας, ἐπιβούλευουσαν τῇ ἀνθρωπίῃ φύσει, οὐκ ἀπίθετον θείου δέ Πνεύματος παρουσίαν ἔπειτα τοῦτο λόγειν ἐνεργεῖν, ἀσθέτες. Ἐπειτα, εἰ σοροὶ οἱ ἀγιοι, πῶς οὐδὲ ἐπικολοθουντο τοῖς προφητευομένοις; Σοφὸς γάρ, φησι, νοήσει τὰ ἀπὸ τοῦ ίδιου στόματος· ἐπὶ δὲ χειλεῖσι φορεῖ ἐπιγνωμοσύνην. Εἰ δὲ διε ἔξιτη (52) Ἰσαὰν ἐπὶ τῇ εἰσόδῳ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ Δασιδί εἰπεν ἐν τῇ ἔκστασι αἴτοι, διὰ τοῦτο τὴν παραφοράν καταψεύδοντες τῶν ἀγίων, γινωσκέτωσαν τὴν ἐκπληξίαν ἔκστασιν εἰρήσθαι· ὡς τὸ, ἔξιτη δὲ οὐρανός, καὶ

A modum Elisaeus: *Nonne cor meum ambulabat tecum cum revertoretur vir cum curru suo tibi obriam*⁴⁶? Est autem et prophetia, cum aliquid per somnum præscitur, quemadmodum Joseph in *Egypto* et Daniel in *Babylone* revelatio facta est. At quomodo igitur et Pharao et Nabuchodonosor futura præscierunt? Nempe de mundanarum rerum statu oportebat dominos prævidere, ut his fides haberetur. Quomodo vero etiam Balaam prophetat et Caiphas? Nimis quod hi quoque habebant quibus imperabant: hic quidem tanquam sacerdotum princeps, ille **381** vero, tanquam vates. Neque enim hic puritas animi fuit in causa, neque mentis illustratio Deum contemplantis, atque inde virtutem haurientis: sed certa quadam dispensatione illis contingit sermo, non pro merito, sed pro temporis opportunitate. Quæres autem, an ea quæ leguntur apud Isaiam et Ezechielem, sint visiones per humanarum doctrina, per Spiritus ἀνigmata divinitatis

5. Porro sunt qui dicant eos furore ac insania correptos prophetare, humana mente a Spiritu absorpta. Verum id abhorret a professione divinæ præsentiæ, ut amentem reddat, qui a numine corripitur, cumque plenus divinorum decretorum esse cœperit, tum a sua ipsius mente excidat, et qui aliis ex sese præbeat utilitatem, ipse ex propriis sermonibus nihil capiat emolumenti. In summa, quæ ratione consentaneum est, ut quis per sapientiam Spiritum, simillimus insano evadat, ac ex intelligentiæ Spiritu vim amittat intelligendi? Quin potius neque lumen cœcitatem parit, verum videndi facultatem a natura insitam exercefacit; neque Spiritus tenebras inducit animis, sed ad contemplationem rerum intelligibilium, mentem a peccati maculis puram excitat. Non quidem dissimile veri est, improbatam potestatem, naturæ humanæ insidiantem, confundere mentem: sed id ipsum per Spiritus divini presentiam effici, dicere impium est. Ad hæc, si sapientes sunt sancti, quomodo eorum quæ vaticinio edebant, intelligentiam non sunt assecuti? Sapiens enim, iuquit, intelliget quæ ab ore proprio proficiscuntur: *in labiis autem portat intelligentiam*⁴⁷. Quod si quoniam Isaac in ingressu filii sui obstupuit⁴⁸, et quoniam David dixit in excessu suo⁴⁹: ob id flingunt sanctos mentis suæ compotes non esse; noverint admirationem ac stu-

⁴⁶ IV Reg. v, 26. ⁴⁷ Prov. xvi, 23. ⁴⁸ Gen. xxvii, 33. ⁴⁹ Psal. cxv, 2.

(46) Codices duo, συν. Μοχ uteque Comber., ὡς τῷ Ἰωσὴρ.... καὶ τῷ Δανιὴλ. Editi, δ Ἰωσὴρ.... καὶ Δανιὴλ.

(47) Reg. secundus, ἐνταῦθα, οὐδὲ νοῦς ἀνθρώπων δ ὄντων Θεόν, καὶ τὴν ἀκεῖθεν δύναμιν σπρντων, *Neque mens hominum intuentium Deum, indeque virtutem haurientium*. Regii primus et tertius non aliter atque editi, nisi quod pro ἐπισπῶντος habeant σπῶντος.

(48) Sic Reg. primus. Duo alii ms., εἰ παρά. Editi, εἰ εἰ παρά.

(49) Regii primus et secundus, καταγγέλλουσαι. Editi, καταγγέλλοντος, non ita recte.

(50) Reg. secundus, χαρισμάτων.

(51) Codices tres, ἀποδάλειν. Non longe hinc Reg. secundus, τυφλότητα ποιεῖ. Subinde idem codex, Πνεῦμα τὸ ἄγιον.

(52) Illud, ἔξιτη, potest nonnunquam ita accipi, ut quamdam mentis alienationem significet. Vulgata, *Επανίστη Isaac stupore vehementi*. Aliquando post Reg. tertius, διὰ τοῦτο τὴν περιφοράν, hanc emendate.

porem appellatum esse mentis excessum. Cujusmodi est illud: Obstupuit cœlum, et horruuit terra⁵⁰. Porro fatendum est a communibus principiis profectos nosse quæ secundum litteram contraria sunt, in Deo non intelligere. Quale est juxta communes acceptiones, divinam naturam, bonam, iræ expertem

6. Quale si Scriptura Deum irasceret, mœrore affici, aut pœnitere, aut præter meritum aliquo uti dicat: quid sibi velint verba quærendum est; ac sollicite cogitandum quomodo ea restituere possimus. Non autem oportebit præclaras de Deo opiniones subvertere. Atque ad eum modum citra offensam in Scripturis versabimur, dum et ex iis, quæ facile percipi possunt, adjuvabimur, et ab iis quæ sunt intellectu difficiliora, non offendemur. Quod si quis illud divinæ Scripturæ vitio vertat, quod non doceat, neque producat ea quæ prodesse possint, is perpendat universam rerum mortalium ordinationem, non solum in 382 spiritualibus, verum etiam in inferioribus, atque ad vitam pertinentibus negotiis; consideretque eam vim, quæ gubernat universa, brutis animalibus facile ad vitam tuendam occasionem tribuisse, alimentum ultra præbens, experimentum sponte agnatum, e pilis aut plumis indumenta: hominem autem solum, nudum producens; rationem omnium illorum vice dedit, per quam artes repertæ sunt, quibus illa sibi suppeditet, puta, architectura, textoria, agricultura, æraria fabrica; quandoquidem quod deerat corporibus, id animus per rationis copiam supplet. Quemadmodum igitur opifex noster in his commoditates Cavitæ nobis haud invidens, omnia una nobiscum similiter brutis produci ac procreari non permisit; sed velut ingenii exercitium rerum necessiarum inopiam nobis excogitavit; itidem et in Scripturis data opera voluit esse obscuritatem ad mentis nostræ utilitatem, vim ipsius ac virtutem exigitans. Primum quidem, ut his occupata, a deterioribus avocetur. Deinde quod quæ labore parta sunt, ea, nescio quo pacto, magis amantur, quæque longo tempore contingunt, constantius permanent. Porro quæ facile parantur, his non perinde avide fruimur. Negligitur enim rerum obviarum copia, neque ulla custodia dignas ducit, qui possidet. Quapropter et somniorum obscura et involuta est ratio, ita ut non mediocrem desideret animi sagacitatem, habentque insomniorum ænigmata plurimum affinitatis cum iis quæ in Scriptura allegorico et arcano sensu significantur. Unde et Joseph et Daniel per prophetæ donum 'somnia dignoscebant, quandoquidem ipsa per se cogitationis vis non satatis valet ad veri indaginem. Denique accedit huc quod vitæ quoque puritas requiritur, ut ad navandam virtuti morali operam, id quod in Scripturis obvolum est, dignoscamus. Requiritur autem præter.

⁵⁰ Jerem. II, 12.

(53) Ita Regii primus et tertius. Deest isti in editis. Reg. secundus, τοῦτο οὖτις τὴν θελαν.

A ἡ γῆ ἔφριξε. Χρή δὲ ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν ὀρμημένους, περὶ Θεοῦ τὰ ἐναντιούμενα, δονιὰ ἐπὶ τῷ λέει, δμολογεῖν, μὴ νοεῖν. Οἶον, κατὰ τὰς κοινὰς προλήψεις ἐστι (53) τὴν θελαν φύσιν ἀγαθὴν, καὶ ἀδργητὸν καὶ δικαῖαν δμολογεῖν.

6. 'Εάν οὖν ὀργιζόμενον, ή λυπούμενον, ή μεταμέλεμεν, ή μὴ κατ' ἀξίαν τινὶ χρωμανον ή Γραφὴ λέγει, ζητεῖν προσῆκει τὸ τῆς λέξεως βούλημα, καὶ μεριμνῆν, τίνα τρέπον ἀποκαταστῆσαι δυνηθῶμεν οὐχὶ δὲ ἀνταρέπειν τὰς ἀξιολόγους περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις. Καὶ οὕτως ἀπροσκόπως ἐντευξίμεθε ταῖς Γραφαῖς, ἀπὸ μὲν τῶν εὐλόγητων ὀφελούμενοι, δὲ δὲ τῶν ἀσαφεστέρων οὐ παραβλαπτόμενοι. Ἐάν δὲ τις ἐγκαλῇ τὴν θελαν Γραφῆς, ὡς οὐ διδασκαλικὴ οὐδὲ ἐνεργητικὴ τῶν ἀξελεῖσθαι δυναμένων, καταμανθανέτω πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρωπίνων διακόσμησιν, οὐδὲ τοῖς πνευματικοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὑποδεεστέροις καὶ τοῖς κατὰ τὸν βίον πράγμασιν δὲ τοῖς μὲν ἀλδγοῖς εὐκολὸν ἔδωκε τὴν πρὸς τὸ ζῆν ἀφορμὴν τροφὰς αὐτομάτους, καὶ σκέπην αὐτοφυῆ καὶ τὰ ἔκ τριχῶν καὶ πτερῶν ἐνδύματα ή τὰ σύμπαντα οἰκονομοῦσα δύναμις ἔχαριστο. τὸν δὲ ἀνθρωπὸν γυμνὸν παραγαγούσα, λόγον ἔδωκεν ἀντὶ πάντων, δι' οὗ αἱ τε (54) ποριστικαὶ συνέστησαν τέχναι, οἰκοδομικὴν, ὑφασικὴν, γεωργίαν, χαλκευτικὴν τὸ τοῖς σώμασιν ἐνδέον ἀνταπληρούσης τῆς ψυχῆς τῇ παρουσίᾳ τοῦ λόγου. Ωσπερ οὖν ἐν τούτοις, οὐχὶ βασκαίνων ἡμῖν πρὸς τὸ ζῆν ἀφορμῶν, παραπλησίως τοῖς ἀλδγοῖς συναπογεννηθῆναι πάντα δὲ δημιουργὸς ἡμῶν οὐ συνεχώρησεν, ἀλλὰ τὴν ἐνδειαν τῶν ἀναγκαίων, γυμνάσιον ἡμῖν τῆς διανοίας ἐμηχανῆσατ. οὖτα καὶ τὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς ἀσφέισαν ἐπ' ὀφελεῖσθαι τοῦ νοῦ διεγέρων αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, ἐπετήδευσε. Πρῶτον μὲν, ἵνα τούτοις ἐναπολούμενος τῶν χειρόνων ἀφέλχηται. Ἐπειτα δὲ τὰ πόνων κτηθέντα μᾶλλον πῶς ἀγαπᾶται, καὶ τὰ διὰ μακροῦ χρόνου προσγενομένα μονιμώτερον παραμένει. ὃν δὲ ἥρδει ή κτήσις, οὐ περισπούδαστος ή ἀπολαυσίς. Εὐκαταφροντίς γάρ η τῶν προχειρῶν παρουσία, καὶ οὐδεμιᾶς φυλακῆς ἀξιουμένη τοῖς ἔχουσι. Διὰ τοῦτο καὶ η τῶν δινείρων φύσις ἀσφῆτος καὶ πλαγίας, καὶ οὐ μικρᾶς δεομένη τῆς ἐκ τοῦ νοῦ ἐντρεχείας καὶ πολλῆ συγγένεια πρὸς τὰ ἔκ τῶν δινείρων αἰνίγματα τοῖς κατὰ ἐπικρυψίν ἐν τῇ Γραφῇ δηλουμένοις. Οὐθὲν καὶ D Ἰωσῆφ καὶ Δανιὴλ τῷ προφητικῷ χαρίσματι τὰ δινείρατα διεγίνωσκον, ἐπειδὴ οὐκ αὐτάρκη τὰ τῶν ἐννοιῶν πρὸς τὴν θήραν τῆς ἀληθείας. Πρὸς δὴ τοῦτο χρεία τῆς ἐπ' θίψιν καθαρότητος, ὥστε καὶ πρὸς τὴν τῆς θήκης ἀρετῆς ἐπιτήδευσιν τὸ ἐν (55) ταῖς Γραφαῖς κεκαλυμμένον διαγνωσθῆναι. Χρεία δὲ πρὸς τὴν καθαρότητι τοῦ βίου καὶ τῆς ἐν ταῖς Γραφαῖς διατριβῆς, ἵνα τὸ σεμνοπρεπὲς καὶ μυστικὸν τῶν θείων λογίων ἐκ τῆς συνεχούς μελέτης ἐντυπωθῆ τῇ ψύχῃ. Οτι δὲ βίου διλου δεῖται ή τῶν θείων λόγων μελέτη, συν-

(54) Αἱ τε, Forte. αἴγε, EDIT.

(55) Editi, ἐπι. At miss. tres, ἐπ.

Ιστησιν (56) δι Μωϋσέως βίος· διεὶς ἐπὶ μὲν τῇ πρώτῃ τεσσαρακονταετηρίδι ἐπαιδεύθη ἵτε Αἴγυπτίων, ἐπὶ δὲ τῇ δευτέρᾳ τεσσαρακονταετηρίδι ἐπὶ προφάσει τοῦ ποιμανείν ἐπὶ τὰς ἔρημιας ἀναχωρήσας, τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντων ἀπεισχόλασε. Καὶ οὕτω λοιπὸν τῆς τοῦ θεοῦ ἐπιφανείας ἀξιωθεὶς μετὰ τὴν δευτέραν τεσσαρακονταετηρίδα, ἄκυν, ὑπὸ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ θεοῦ, πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπιμέλειαν κατηγόρηθη. Καὶ οὐδὲ τότε διηνεκῶς τῷ πρακτικῷ παρέμενε βίψ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἐποπτικὸν ἐπανήσει πολλάκις. "Οὐθεν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτιακὴν εἰδωλομανίαν διὰ οὐδέποτε ἐν τῷ δρεῖ.

verum subinde ad contemplativam revertebatur. Unde et ad Αἴγυπτια cum idolorum cultum universa inducta est multitudo, viro illo sancto in monte cum Deo colloquente.

7. Τοιοῦτος δὲ τις καὶ δι Ήλίας, τὸν τῶν ἀνθρώπων δύχλον ἀποδιδράσκων, καὶ περὶ τὰς ἔρημιας φιλοχωρῶν. Εἰ τοίνυν τοῖς ἀγίοις μετὰ πάσης εὐσταθείας τοῦ ἡγεμονικοῦ ἐπονεύτη τῆς ἀληθείας ἡ ζήτησις, πῶς οὐκ ἄλογον τοὺς καρποὺς τῶν μυρίων καμάτων ἔνει τινὸς πραγματείας ἐπιζητεῖν; Τῷρει γάρ καὶ Ήλίαν, μεφ' δοσὶς ἀναχωρήσεις καὶ ήσυχίας καὶ καμάτους ἰδεῖν θεὸν ἡγιώθη (58). Υπόθεσις τοῦ βιβλίου, ἡ φανερά, καὶ αὐτόθιν ληπτή. Ἐπειδὴ κατὰ χρόνους γέγονεν δι προφήτης, ἐν οἷς ἐπλεόνασεν ἡ κακία, τὰ μεγέθη τῶν ἀποκειμένων αὐτοῖς κακῶν διηγεῖται, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ προτάσσει, οὐα εἰς μετάνοιαν αὐτοὺς ἀναγάγῃ. Πρῶτον μὲν ἄρχεται τῶν κατὰ τῆς Ἰουδαίας λόγων· ἐπειδὴ, κατὰ τὸν Ηέτερον, "Ο καὶρος ἡν τοῦ ἀρέσασθαι τὸ κρῖμα ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ· φυσικῶς γάρ τοῖς οἰκειοτάτοις μάλιστα χαλεπανομεν, δεῖται εἰς ἡμᾶς ἔξαμαρτάνωσι. Καὶ ἐν τῷ Ἱεζεκιήλ, δι Κύριος προστάσων (59) κολάζεσθαι τοὺς ἡμαρτηκότας. Ἀπὸ τῶν ἀγίων μου ἄρκασθε, φησι. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἀκλεκτῆς τοῦ θεοῦ χώρας ἤρκετο, καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐν δι τὸ ἀγιαστήριον, ἀπαγγέλλων τὰ ἐπικείμενα, δεύτερον Βαβυλῶνος, εἰτα τῆς Μωαβίτιδος, εἰτα Δαμασκοῦ, πέμπτον Αἴγυπτου, εἰτα τῆς ἔρημου, εἰτα τῆς Ἰδουμαϊκῆς, εἰτα τῆς φάραγγος Σιών, εἰτα Τύρου, εἰτα τῶν τετραπόδων. Ἐφεκῆς τούτοις ἐστὶ τὰ περὶ τὸ τεσσαρεσκαιδεκάτον ἔτος τῆς βασιλείας Ἐζεκίου γεγενημένα· μεφ' ἀ προφητείαν εἰσιν ἔνει τινὸς προγραφῆς (60), πάθη τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς Ἰουδαίας προαγγέλλουσσαι, καὶ τὰ περὶ τῶν ἐν τῇ διασπορᾷ, καὶ περὶ τῆς τούτων ἐπανόδου, μετὰ τὸ ἀπληρωθῆναι τὴν δίκην, καὶ τὰ περὶ Χριστοῦ πάσῃ τῇ προφητείᾳ ἐνεσπαρμένα· ἐκάστου τῶν καθ' ἴστοριαν λεγομένων, καὶ τοῦ μυστικοῦ συγκαταπλεγμάτων (61).

•• I Petr. iv, 17. •• Ezech. ix, 6.

(56) Reg. secundus, δείκνυσιν. Ibidem tres mss., ἐπὶ μὲν τῷ.

(57) Reg. secundus διπήχθη. Aliquanto post Reg. secundus, τοίνυν τοὺς ἀγίους. Editi et duo alii mss., τοῖς ἀγίοις.

(58) Reg. secundus, κατηγίαθη. Ibidem idem Codex, "Η διπήθεσις τοῦ βιβλίου φανερά, rectius. Alii duo mss. cum editis ut in contextu. Statim Reg.

A vita puritatem assidua in Scripturis exercitatio; ut majestas atque arcanum divinorum eloquiorum perpetua meditatione animo imprimatur. Ceterum, ad divinorum verborum exhortationem, totam vitam impendi oportere Moysis vita demonstrat: qui quidem primis quadraginta annis Αἴγυπτος disciplinis institutus est; alteris autem annis quadraginta hoc prætextu tanquam pasturus oves, in solitudines secedens, rerum contemplationi operam dedit. Atque ita deinceps post hos quadraginta annos Dei visione dignus habitus, invitus; per Dei in homines studium, ad hominum curam descendit. Quanquam ne tum quidem assidue in negotiali vita perseveravit, verum subinde ad contemplativam revertebatur. Unde et ad Αἴγυπτια cum idolorum cultum universa inducta est multitudo, viro illo sancto in monte cum Deo colloquente.

7. Hujusmodi fuit et Elias, hominum tumultum fugiens, et in desertis versari gaudens. Quare si sancti cum omni animi constantia, ad vestigandam veritatem elaborarunt; an non absurdum est innumerabilium laborum fructus nullo negotio velle acquirere? Etenim Eliam 383 observa, post quantos secessus, quanta otia, quantos sudores, promeruit videre Deum. Argumentum hujus libri patet, atque ex seipso percipitur. Quoniam propheta iis temporibus vivebat, quibus exsuperabant vitia: magnitudinem malorum quae illos manerent, exponit, ac divinis iras causam proponit, ut eos provocet ad pœnitentiam. Exorditur autem primum ab his sermonibus, qui ad Iudeam pertinebant. Quandoquidem, iuxta Petrum, Tempus erat ut inciperet iudicium a domo Dei 60. Nam natura iis maxime, qui nobiscum necessitudine sunt conjuncti, succensus, quando in nos peccaverint. Et in Ezechiele Dominus jubens punire qui deliquerant, A sanctis, inquit, meis incipite 61. Ideo ab loco Deo delecto compit, atque ab ea civitate in qua sanctuarium erat, denuntiansque ipsis impenderent, deinde de Babylone, postea de Moabitide, deinde de Damasco, quinto loco de Αἴγυπτο, deinde de deserto, deinde de Idumaea, deinde de valle Sion, deinde de Tyre, deinde de quadrupedibus. Sub hæc sequuntur ea quæ acciderunt anno decimo quarto regni Ezechiae; post quas prophetæ sunt absque ullo titulo prænuntiantes mala Hierusalem, et Iudeam: item res eorum qui essent in dispersione, et de eorum reditu, posteaquam exulta esset vindicta: item quæ spectant ad Christum, in omni prophetia inspersa. Nimirum unumquodque quod juxta historiam dicitur, et id quod mysticum sensum habet, inter se connectuntur.

secundus, ἐν οἷς ἐπλεόνασεν.

(59) Ita mss. tres. Editi, προτάσσων.

(60) Reg. secundus, γραφῆς. Hoc ipso in loco idem eodex, Ἰδουμαϊκή προαγγ.

(61) Ita Regii primus et tertius. Editi, καὶ τῷ μυστικῷ συγκαταπλεγμένων. Reg. secundus, καὶ τοῦ μυστικοῦ συγκαταπλεγμένου.

INITIUM SERMONIS,

Α ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΡΗΤΟΥ⁽⁶²⁾.

8. CAP. I, VERS. 1.—*Visio quam vidit Isayas filius Amos, quam vidit adversus Iudeam, et adversus Ierusalem, in diebus Ozi, et Joatham, et Achaz, et Ezechiel regum Iuda. Ex sensuum nostrorum organis visus est, cui insit res sensibiles percipiendi vis efficacissima. Quae enim formidabilia sunt nequaquam possit quis auditu internosse perinde ac visu: neque alia facultas est, quae persequitur ut visus, cupienda apprehendat. Quapropter eorum, quae vera sunt, speculatio, visio appellata est, ob evidentiam et certam cognitionem. Unde propheta vocabatur etiam *videns*, et *ante videns*. Siquidem in Amos didicimus dixisse Amasiam: *Videns, egressere, recede in terram Iuda; et ibi prophetabis*⁽⁶³⁾. Quin etiam Samuel in Regnorum libro dictus est *ante videns*. Vocabatur enim, inquit, propheta, *ante videns*⁽⁶⁴⁾. Nam quatenus futura prævidebant appellabantur *ante videntes*, quatenus vero Dei consilia speculabantur, nuncupati sunt *videntes*.*

9. Itaque nostri muneris est, mentis curam habere, ut per idonea exercitia perfectionem ³⁸⁴ adepta, perspicax evadat. Dei vero donum est, cum Spiritus sanctus lucem suam nobis infundit ad intelligenda ejus mysteria. Verum visione præmissa, verborum enuntiationem subjunxit; ut ostenderet se nequaquam ea auditu percepisse. Imo verborum sententiam animo impressam fuisse enuntiat. Nobis namque voce opus est ad nostras cogitationes indicandas: Deus vero, ipsam eorum quidignisunt mentem attingens, consilii subi ipsiis imprimis cognitionem. Cur patrem addidit? Ut ostendat illud prophetæ donum a Patre fuisse ad se transmissum. *Quam vidit adversus Iudeam*. Quid sibi vult hæc iteratio? Nimurum voce quidem priore visionem communem, posteriore vero jam visionem peculiarem designat quæ et qualis sit visio isthæc, et ad quem spectet. Itaque sermones quos vidit propheta, erant spectabiles, id est, mente cerni poterant, juxta illud quod in Exodo dictum est: *Omnis populus videbat vocem*⁽⁶⁵⁾. Similiter autem præfati sunt et alii prophetæ. *Visio Abdiæ: hæc dicit Dominus Deus Idumææ. Au-*

8. "Ορασίς, ήν εἶδεν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς, ήν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἢν τιμέραις Ὁζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζέκιου (63) βασιλέων Ἰούδα. Τῶν παρ' ἡμῖν αἰσθητηρίων τὸ ἐνεργεστάτην τὴν κατάληψιν ἔχον τῶν αἰσθητῶν, δρασίς ἔστιν. Οὗτε γάρ τὰ φονερὰ δι' ἀκοῆς δύνατόν ἔστι γνωρίσαι, ὡς δι' δράσεως· οὗτε τῶν ἐπιθυμητῶν ἄλλη τις οὐτεώς ἀντιλαμβάνεται δύναμις, ὡς ἡ δρασίς. Διόπερ ἡ τῶν ἀληθῶν θεωρία, διὰ τὸ ἐναργὲς καὶ ἀναμφίβολον, δρασίς προσηγόρευται (64). "Οθεν καὶ ὁ δρῶν ἐκαλεῖτο δι προφήτης, καὶ δι εμπροσθεν δρῶν. 'Ἐν μὲν γάρ τῷ Ἀμώς μεμαθήκαμεν, δι τι εἶπεν Ἡσαΐας· 'Ο δρῶν, βάδιζε καὶ ἐκγύρωσον εἰς γῆν Ἰούδα, κάκει προσητεύσεις. 'Εμπροσθεν δὲ δρῶν δι Σαμοῦλον εἰρηται ἐν ταῖς Βασιλείαις· ἐκαλεῖτο γάρ, φησιν, δι προφήτης δι εμπροσθεν (65) βλέπων. Καθ' ὃ μὲν γάρ ἐπιβλεπτικοὶ τοῦ μέλλοντος ἦσαν, ἐμροσθεν δρῶντες ἐχρημάτιζον· καθ' ὃ δὲ θεωρητικοὶ τοῦ θείου βουλήματος ἦσαν, δρῶντες προσηγορεύοντο.

9. Ἐμέτερον μὲν οὖν ἔργον, ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι τοῦ νοῦ, ἵνα γένηται διορατικὸς (66) διὰ τῶν καταλλήλων γυμνασιῶν τελειούμενος· θεοῦ δὲ δωρεά, ἀλλάμψι τιμῆν τὸ Πλεῦμα πρὸς τὴν τῶν μυστηρίων αὐτοῦ λατανδήσιν. "Ορασίς δὲ προτάξις, λόγων ἀπαγγελίων ἐπήγαγεν, ἵνα δείξῃ, δι τοῦ δι' ἀκοῆς ἐδίκτετο, ἀλλὰ τῷ νῷ ἀντιτικεῖσαν τοῦ λόγου τὴν διάνοιαν ἐκαγγέλλει. Καὶ γάρ τιμῆν φωνῆς μὲν χρεῖα πρὸς τὸ σημάνται τὴν νοήματα· δὲ δὲ θεός, αὐτοῦ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῶν ἀξίων ἀπόδεινος, τὴν τοῦ ἴδιου βουλήματος γνῶσιν αὐτοῖς ἀντυποῖ. Τίς (67) ἡ τοῦ πατρὸς προσθήκη; "Ινα δείξῃ, δι πατερικὸν αὐτῷ τῆς προφητείας τὸ χάρισμα. "Ην εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας. Τί βούλεται ἡ ἐπανάληψις; "Οτι μὲν διὰ δὲ τοῦ δευτέρου, τὸ ἴδιαν τὸ δὲ σημάνται, τίς καὶ ποταπή, καὶ τίνι διαφέρουσα ἔστιν ἡ δρασίς. Δόγοι οὖν δρεποι, τούτοις τῷ θεωρητοὶ (68), οὓς ἐώρακεν δι προφήτης, κατέτο δὲ τῇ Ἐξόδῳ εἰρημένον, δι τι Πάς δ λαὸς ἀώρα τὴν φωνήν. Προσιμάσαντο δὲ καὶ ἄλλοι προφῆται πατεριστικοί· "Ορασίς Ἀθδίου· τάδε λέγει Κύριος δ θεός τῇ (69) Ἰδουμαϊκή· 'Ἄκοιην ἤκουσα παρά

⁽⁶²⁾ Amos vii, 12. ⁽⁶³⁾ I Reg. ix, 9. ⁽⁶⁴⁾ Exod. xx, 18.

(65) Hic titulus est editorum: Λόγος β', non quidem levī errore, sed necessario. Nam cum initio processus typographus apposuisset: Λόγος α'. consequens fuit ut hic apponere: Λόγος β'. Antiquior codex Combeff: Τέλος τοῦ προοιμίου, καὶ ἀρχὴ τῆς προφητείας, *finis proœmii, et initium prophetiz.* Alter Combeff. nullum præfert titulum. Pro titulo in Reg. secundo leguntur illa: Ἀρχὴ τοῦ ρητοῦ, *Initium sermonis*. Illud hic quasi prætereuntes notabimus. quod in antiquioribus ross. pro εἶδεν scribi soleat τοῦ.

(66) Edidi, Ἐζέκιου. At LXX et Eusebius et Procopius cum tribus mss., Ἐζέκιου. Mox antiquior codex Combeff. cum Reg. secundo ἐνεργεστάτην, cui insit rerum sensibilium percipiendarum facultas evidenterissima. Editi cum Reg. tertio, ἐνεργεστάτην, fa-

D cultas efficacissima.

(67) Reg. secundus, προσαγγρεύεται.

(68) Aliquanto ante jam monuimus, p. 380, not. c, vocem ἐμπροσθεν aliter accipi quam debet: nunc monebimus eam eodem plane modo atque hic usurpatam inveniri apud Procopium. pag. 5. Hoc ipso in loco Reg. secundus, δι τὰ ἐμπροσθεν.

(69) Reg. secundus, δραστικός, *efficaz*.

(70) Reg. secundus, Τίς δέ.

(71) Regii primus, secundus et tertius, θεωρητοί. Editi, θεωρητοί. Mox idem tres mss., κατὰ τὸ Ἐξόδῳ Editi, ἐν τῇ.

(72) Editi, Κύριος τῇ At mss. tres cum LXX ut in contextu.

Κυρίου, καὶ περιοχὴν εἰς τὰ ἔθνη ἔκποστειλε. Καὶ ἐπὶ τὸν Ναούμ· Λῆμμα Νινευῆ· βιβλίον δράσεως Ναούμ τοῦ Ἐλκεστίου (70). Καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀμβακούμ· Τὸ λῆμμα δὲ εἰδεν 'Αμβακούμ δὲ προφήτης. Καὶ δὲ Μαλαχίας λῆμμα εἶπεν ἄνευ τῆς δράσεως, οὕτω λέγων· Λῆμμα λόγου Κυρίου ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐν χειρὶ ἀγγέλου αὐτοῦ. Καὶ ἔσται διὰ τοῦ λήμματος ἀμφαίνειν, διτὶ οὐκ ἀφ' ἐκατῶν ἔχουσι τῆς προφητείας τὴν δύνασιν, ἀλλὰ λαβόντες· ὅστε τὸ λῆμμα ἵσον δύνασθαι τῷ, δόματα περὰ Θεοῦ. Οὗτοι μὲν οὖν δράσεως εἶναι τὰ βιολία φασίν· οἱ δὲ λοιποὶ προφῆται λόγους ἐκκονέναι παρὰ Θεοῦ φασίν. 'Ο λόγος γάρ, φησι, Κυρίου, δε ἐγενήθη πρὸς 'Οσηὴ τὸν τοῦ Βεηρὶ ἐν ἡμέραις Ὁζίου καὶ Ἰωάθαμ καὶ Ἀχὰδ καὶ Ἐζέκιου βασιλέων Ἰούδα· καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ υἱοῦ Ἰωάς βασιλέως Ἰεραχλ. Ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς 'Οσηὴ. 'Εν δὲ τῷ Ἀμώς· Λόγοι· Ἀμώς, οἱ ἀγένοντο ἐν Ἀκκαρεῖν ἐκ Θεοκούκ, οὓς εἶδε περὶ Ἰερουσαλήμ (71) ἐν ἡμέραις Ὁζίου βασιλέως Ἰούδα, καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ βασιλέως Ἰωάς, πρὸ δύο ἑτῶν τοῦ σεισμοῦ. Ἀντέτραπται (72) ἡ τάξις ἐνταῦθα ὡς πρὸς τὸν Ἡσαΐαν. Ἐκεῖ μὲν δρασίς προτέταχται, καὶ λόγοι ἐπιγρηθεῖσαι· Ἀκούεις, οὐρανέ· ἐνταῦθα δὲ, λόγων προκειμένων, δρασίς ἐπηκολούθησε· λόγοι γάρ Ἀμώς, οὐχὶ (73) δρασίς Ἀμώς, οὐχὶ οὓς ἔχουσεν, ἀλλὰ, οὓς εἶδεν. 'Εν δὲ τῷ Μιχαήλ· Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Μιχαήλ τὸν Μωρασθεῖ, ἐν ἡμέραις Ἰωάνναν καὶ Ἀχὰδ καὶ Ἐζέκιου βασιλέων Ἰούδα, ὑπὲρ ὧν εἶδε περὶ Σαμαρείας καὶ Ἰερουσαλήμ (74)· καὶ, Δόγος Κυρίου δε ἐγενήθη πρὸς Ἰωάλ τὸν τοῦ Βαθουσῆλ· καὶ, Ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν· καὶ, Δόγος Κυρίου δε ἐγενήθη πρὸς Σοφονίαν τὸν τοῦ (75) Χουστινὸν τοῦ Γοδολίου τοῦ Ἀμορίου τοῦ Ἐζέκιου, ἐν ἡμέραις Ἰωσίου τοῦ υἱοῦ Ἀμώς, βασιλέως Ἰούδα. Ἰδιότροπος δὲ καὶ ἡ τῶν χρόνων ἐπισημειώσις καὶ ἡ τῷ λόγου ὑποδοχὴ παρὰ τῷ Ἀγγαίῳ εὑρηται. 'Εν τῷ δευτέρῳ γάρ, φησιν, ξεῖτε ἐπὶ Δαρείου τοῦ βασιλέως, ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἑκτῷ, μιᾷ τοῦ μηνὸς, ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐν χειρὶ Ἀγγαίου τῷ προφήτου. Δοκεῖ δέ μοι τὸ ἐνταῦθα εἰρημένον, 'Εν χειρὶ, ἵσον δύνασθαι τῷ παρὰ τοῖς ἀλλοίς ἀναγεγραμμένῳ λήμματι. Καὶ ἐπὶ τοῦ Ζαχαρίου δέ· 'Εν τῷ δύδωφ μηνὶ ἔτους δευτέρου ἐπὶ Δαρείου ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ζαχαρίαν τὸν τοῦ Βαραχίου υἱὸν Ἀδδώ (76), τὸν προφήτην.

⁴⁴ Abd. 1, 1. ⁴⁵ Nahum 1, 1. ⁴⁶ Habach. 1, 1. ⁴⁷ Malac. 1, 1. ⁴⁸ Ose. 1, 1, 2. ⁴⁹ Amos 1, 1. ⁵⁰ Mich. 1, 1. ⁵¹ Joel 1, 1. ⁵² Jon. 1, 1. ⁵³ Soph. 1, 1. ⁵⁴ Agg. 1, 1. ⁵⁵ Zach. 1, 1.

(70) Ita tres mss. et editio Romana, Editio, τοῦ Δ Μωρασθεῖ. Editio, Μωρασθεῖ.

(71) Apud LXX legitur, ὑπὲρ Ἰερουσαλήμ, super Jerusalem: at, Hieronymo teste, Aquilus, Symmachus et Thedotio verterunt, ἐπὶ Ἰσραὴλ, super Israel. Nec aliter Vulgata, Quæ vidit super Israel.

(72) Editio, ἀντέτραπται, Reg. tertius cum altero mss., ἀντέτραπται. Regii primus et secundus, ἀντέτραπται: et ita legi oportere credidimus.

(73) Uterque Combef. εἴκεις ac duo alii mss., οὐχ γάρ, sed vocula γάρ in vulgatis non legitur, et fortasse melius. Mox mss. non pauci cum LXX, τὸν

ditum audivit a Domino; et munitionem in gentes misit ⁵⁶. In Nahum quoque: Assumptio Ninive, liber visionis Nahum Elcesei ⁵⁷. Et in Ambacum: Assumptio quam vidit Ambacum propheta ⁵⁸. Malachias quoque visione silentio prætermissa, Assumptionem dixit, sic loquens: Assumptio verbi Domini super Israel in manu angelii ejus ⁵⁹. Porro per assumptionem ostendere videntur, non a se ipsis prophetæ facultatem habere, sed ipsam accepisse; adeo ut assumptio idem significet ac donum a Deo acceptum. Higitur siunt libros esse visionis: cæteri vero prophetæ se suos sermones a Deo audivisse dicunt. Ait enim: Verbum Domini quod factum est ad Osee filium Beeri in diebus Oziæ et Joatham et Achaz et Ezechiae regum Juda, et in diebus Hieroboam filii Joas regis Israel. Initium sermonis Domini ad Osee ⁶⁰. In Amos vero: Sermones Amos, qui facti sunt in Accarim ex Thecue, quos vidit de Jerusalem in diebus Oziæ regis Juda, et in diebus Hieroboam regis Israel, ante duos annos terræ motus ⁶¹. Ordo hoc loco inversus est, habita ratione verborum Isaiae. Illic quidem præponit visio, subjunguntur vero sermones. Audi cœlum. Hic autem, sermonibus præpositis, subsecuta est visio. Nam Sermones Amos: quippe non visio Amos: non quos audivit, sed, Quos vidit. In Michæa autem: Et factus est sermo Domini ad Michæam Morasthitæ, in diebus Joatham, et Achaz, et Ezechiae regum Juda, super his quæ vidit de Samaria et Jerusalem ⁶²; et: Sermo Domini qui factus est ad Joel filium Bathuel ⁶³; et: Factus est sermo Domini ad Jonam ⁶⁴; et: Sermo Domini qui factus est ad Sophoniam filium Chusi filii Godeliæ filii Amorii filii Ezechiae, in diebus Josiæ filii Amos regis Juda ⁶⁵. Atque etiam peccatiari quadam ratione apud Aggæum tempus notatur, et de sermonis acceptione facta est mentio. Ait enim: In secundo anno Darii regis, mense ⁶⁶ 385 sexto, una mensis, factus est sermo Domini in manu Aggæi prophetæ ⁶⁷. Dictum hoc, In manu, mea quidem sententia eumdem intellectum habet ac assumptio, quod vocabulum ab aliis scriptum est. At vero in Zacharia: Octavo mense anni secundi sub Dario, factus est sermo Domini ad Zachariam filium Barachia, filium Addo, prophetam ⁶⁸.

(74) Ita Regii primus, secundus et tertius cum Colb. et cum LXX. Editio vero, Ἰσραὴλ.

(75) Sic mss. multi. Deest τὸν in editis. Aliquanto post mss. quatuor, υἱοῦ Ἀμώς, et ita legit interpres, filii Amos. Editio Romana, cui consentit Vulgata, υἱοῦ Ἀμώς, filii Amon. Stalim mss. Ἰδιότροπος. Editio, ἀντέτροπως, haud recte.

(76) Editio et mss. et LXX, quibus consentit Hieronymus, habent, υἱὸν Ἀδδώ, filium Addo. Theodoretus vero et Complut., uti jam notavit Nobilius, υἱοῦ, filii, Vulgata quoque, filii Addo.

10. *In diebus Oziae et Joatham et Achaz et Ezechiae.* Tempus observare necesse fuit, ut compertum esset, ante quantum temporis praedicta post quantum temporis evenerint, et quod Dei providentia magis exuberavit tum cum exuberavit morbus. Plurimi enim eodem fere tempore inter se concurrerunt: Osee in diebus Oziae et in diebus Jero-boam: Michæas in diebus Joatham et Achaz: Sophonias in diebus Josiæ filii Amos. At reliquorum nonnulli quidem prophetiarum suarum tempora minime assignarunt: alii vero Barbarorum adnotarunt regna, ut quæ essent magis nota, quod iunc rerum potirentur. Aggæus et Zacharias, Abdiasque et Nahum, Ambacum, Jonas et Maiachias de temporibus mentionem non fecere: imo plures ne patrum quidem meminere. Et fortasse illi, utpote ex illistribus patribus oriundi, poterant esse acceptiores. Qui enim sanguine sunt clariores, ii majorem impetrant fidem: qui vero ex obscuris et ignobilibus parentibus erant nati, prætermitti silentio sunt. Amos tamen ille, qui inter duodecim numeratur, nequaquam Isaiae pater est. Neque enim pronuntiatio eadem est, neque eadem notio huic voci subiecta est. Illud enim densiore spiritu pronuntiatur, hoc tenuiori. Quin etiam diversa est significatio. Nomen enim patris Isaiae et vocis proprietas indicat firmamentum, virtutem et fortitudinem: at vero prophetæ nomen sermonem durum sonat. Porro prophetia Osee et Isaiae videtur esse antiquior; propterea quod dictum est: *Principium verbi Domini ad Osee*⁷⁷. Sciendum quidem est hunc eundem Oziam dictum fuisse et Azariam. In priore enim Paralipomenon libro Ozias est dictus; in secundo autem Regnorum, Azarias, ex eodem tamen patre et matre. Nimurum ejus mater erat Chalia; pater autem Amazias. Tempus etiam regni est idem, anni quinquaginta duo, Prophetarunt autem sub Ozia Isaiae, Osee et Amos. Sed quia legitur, *Principium verbi Domini ad Osee*, num primus vaticinari cœperit? Et quia Amos ante duos annos terræ motus prophetauit; numquid vaticinatus est ante visionem Isaiae, in qua ait: *Et elevatum est superliminare*⁷⁸?

⁷⁷ Ose. i. 1. ⁷⁸ Isa. vi. 64.

(77) Sic uterque Combef. At in editis et in duabus mss. pro 'Ιεροδούμι legitur 'Ιωάθαν. Aliquanto post rursus quatuor mss., utio 'Αμώς. Editi, utio 'Αμώς.

(78) Editi, 'Αδδίας δέ. At mss. quatuor, 'Αδδίας τε. Alter Combef. 'Αδδίου τε. Statim Reg. secundus, οὐκ ἐπεμνήσθησαν.

(79) Editi, οὐ μήν οὐδέ. Deest οὐδέ in quatuor mss.

(80) Sic uterque Combef. et alii duo. Editi, κατά, rectius.

(81) Reg. secundus, ἐν μὲν. Ubi notandum, quæ citantur e primo libro Paralipomenon, reperiri in secundo xxvi, 1. Item, quæ citantur e libro secundo Regnorum, ea legi in quarto xiv, 21. Combesius pro ea qua Basilium colebat obseruantia, ne tanto viro tantum σφάλμα μηνμονικὸν ascriberet, librarios unos ejus erroris incusavit: sed ego, cum satis sit errorum, quorum non immerito librarii

A 10. Ἐν ἡμέραις Ὁζίου καὶ Ἰωάθαμ καὶ Ἀχάζ καὶ Ἐζεκίου. Η τῶν χρόνων παρατήρησις ἀναγκαῖα, ἵνα φανῇ, τὰ πρὸ πόσου χρόνου προφρήθεντα μετα πόσον χρόνον ἀπήγνησε, καὶ διτι, διτε ἐπιλεσθεσεν ἡ ἀσθένεια, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπιμέλεια. Σχεδὸν γάρ οἱ πλεῖστοι συνέδραμον ἀλλαζοῖς κατὰ τὸν χρόνον. Θσηὲ ἐν ἡμέραις Ὁζίου, καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροδούμι (77). Μιχαήλς ἐν ἡμέραις Ἰωάθαμ καὶ Ἀχάζ. Σοφονίας ἐν ἡμέραις Ἰωάθαμ υἱοῦ 'Αμώς. Τῶν δὲ λοιπῶν οἱ μὲν ἀχρόνως ἀνέγραψαν τὰς προφητείας, οἱ δὲ τὰς τῶν βαρβάρων βασιλείας, ὡς γνωριμωτέρας διὰ τὸ χρετεῖν τηνικῶντα, παρεσημήναντο. Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας, Ἀδδίας τε (78) καὶ Ναούμ, καὶ 'Αμβακούμ, Ἰωνᾶς καὶ Μαλαχίας τῶν χρόνων οὐκ ἐμνήσθησαν, ἀλλ' οὐδὲ οἱ πλεῖστοι πατέρων. Καὶ τόχῳ οἱ μὲν ἐξ ἐπισήμων πατέρων ἡδύναντο εὐπαράδεκτοι γενέσθαι. Πιστότεροι γάρ οἱ γνωριμωτέροι: οἱ δὲ ἀστικῶν γονέων παρεσιωπήθησαν. Οὐ μήν (79) οὗτος 'Αμώς, διτι διτε διδάσκαλον ἔχομεν, πατήρ ἐστι τοῦ Ἡσαίου: οὗτε γάρ ἡ ἐκφώνησις ἡ αὐτὴ, οὗτε τὸ ὑπὸ τῆς φωνῆς σημαινόμενον: τὸ μὲν γάρ δαστέρω τῷ πνεύματι ἀνεψωνεῖται, τὸ δὲ φυλοτέρω. Καὶ τὰ δηλούμενα διάφορα: τὸ μὲν γάρ τοῦ πατρὸς Ἡσαίου δνομα, καὶ (80) τὸ τῆς φωνῆς ἰδιωμα, στερέωσιν καὶ δύναμιν καὶ λογὴν ἀμφαῖνει. τῷ δὲ τοῦ προφήτου, λόγος σκληρὸς δηλοῦται: πρὸ δὲ τοῦ Ἡσαίου ἔνικεν εἶναι ἡ προφητεία τοῦ Ὀσῆ, διὰ τὸ εἰρῆσθαι Ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς Ὀσῆ. Γνωστόν μεντοι, διτι δ 'Οζίας οὗτος δ αὐτός καὶ Ἀζαρίας εἰρηται. ἐν (81) γάρ τῇ προτέρᾳ τῶν Πχραλειπομένων Ὁζίας εἰροται. ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλείων Ἀζαρίας. Ηλίῳ καὶ πατρὸς τοῦ αὐτοῦ, καὶ μητρός ἡ μὲν γάρ μητήρ Χαλία (82), δ δι πατήρ 'Αμεσίας. Καὶ χρόνος τῆς βασιλείας δ αὐτός πεντήκοντα δύο ἔτη (83). Ἐπι: Ὁζίου προφητεύσεν Ἡσαίας, Ὀσῆ καὶ 'Αμώς. 'Αλλ' ἐπειδὴ, Ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς Ὀσῆ, μήποτε πρώτος ἤρξατο προφητεύειν; Καὶ ἐπειδὴ δ 'Αμώς πρὸ δύο ἔτῶν πεντήκοντα δύο ἔτης οὐδέποτε προφητεύειν; Καὶ ἐπειδὴ τὸ ὑπέρθυρον;

D auctores haberi debeat, malo culpam in ipsum auctorem, quam in librarios transferre. Fit quidem non raro, ut librarii vocem unam pro alia scribant: sed hoc fere contingit tum, cum voces inter se similes sunt et affines; id quod hic nullum locum habere vident, opinor, omnes. Ibidem codices tres Duc. et Reg. tertius et Colb. itidem tertius, πατρὸς τοῦ αὐτοῦ. Editi, πατρὸς αὐτοῦ.

(82) Editi et Fr. et Anglic. et Reg. tertius, Χαλία. At vero in H. et J. et Colb. tertio et apud Procopium pro Χαλίᾳ legitur Χανά, aut Χανᾶ. A quibus omnibus longe dissident LXX, apud quos IV Reg. xv, 2, editum invenitur, 'Ιεχελία δὲ 'Ιερουσαλήμ. *Hiechelia de Jerusalem.*

(83) Sic codices H. et J. cum Colb. tertio. Editi et A. et F. cum Reg. tertio, πεντηκοστῷ δευτέρῳ ἔτει. Legi Duc. Hoc ipso in loco mss. tres, προφητεύειν. Editi cum aliis tribus, προφητεύειν.

11. Ἀκούε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, δὲ: Κύ-
ριος ἀλλῆσεν. Ἐπειδὴ κατὰ γενεὰν πονηρὰν ἡ
προφητεία ἐγένετο, οὐκ ἔχων ἐν τοῖς ἀνθρώποις τὸν
ἀκούοντας, οὐρανῷ καὶ γῇ διαλέγεται. Ἐπὶ γὰρ τού-
των τῶν μαρτύρων δὲ νόμος ἰδόθη, Μωϋσέως εἰπόν-
τος· Διαμαρτύρομαι διμῆν σήμερον τὸν τε οὐρανὸν
καὶ τὴν γῆν· καὶ πάλιν· Πρόσεχε, οὐρανὲ, καὶ
λαλήσω· καὶ ἀκούετω γῆ ῥήματα ἐν στόματός
μου. Ἐπρεπεν οὖν τοὺς δὲ ἀδίδοτο δὲ νόμος παραλη-
φθέντας μάρτυρας, τοὺς αὐτοὺς κληθῆναι ἐπὶ τῷ
ἐλέγχῳ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου. Ἐκκλησιάσατε
γὰρ, φησί, πρὸς μὲν τοὺς φυλάρχους διμῶν, καὶ
τοὺς πρεσβυτέρους διμῶν, καὶ τυνὲ κριτὲς, καὶ
τοὺς γραμματεούσαγωγεῖς, ἵνα λαλήσω εἰς τὰ
ῶτα αὐτῶν, καὶ διαμαρτύρομαι (84) αὐτοῖς τὸν
τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Παρατετῆρηται δὲ δὲ
ἐναντίως ἔχει ὡς πρὸς τὴν φύσην δὲ λόγος ἐνθάδε. Ἐ-
κεῖ μὲν γάρ· Πρόσεχε, οὐρανὲ, ἡ κατὰ τὰς ἄλλας
ἐκδόσεις, Ἐνωτίζου, οὐρανὲ, καὶ ἀκούετω γῆ· ἐν-
ταῦθα δὲ· Ἀκούε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ. Ὄτι
δταν μὲν τὰ ὑψηλὰ φρονητὴ διάδοση, καὶ θεοῦ μὴ ἀπο-
στῆ, ὡς ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὄντα (85) τὸν οὐρανὸν προ-
καλεῖται, καὶ ἐντίθεσθαι εἰς τὰ ὄντα τοὺς λόγους πα-
ρακαλεῖ· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, Ἐνωτίζου. Ὄταν δὲ
μακρυνθῇ τῶν οὐρανῶν, ὡς μακρὰν ὄντι αὐτῷ δια-
λέγεται· Ἀκούε, οὐρανὲ.

12. Τὸν αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο Μωϋσῆς
μὲν ὡς ἔγγὺς ἔχων τὸν οὐρανὸν, διὰ τὴν προκοπὴν
τοῦ λαοῦ, Πρόσεχε, οὐρανὲ, ἡ, Ἐνωτίζου, ὡς οἱ
λοιποὶ (86). Ήστατές δὲ, ἐν ἀμφιτρίαις ὄντος τοῦ λαοῦ,
καὶ τὰ γῆνα φρονοῦντος, ὡς σύνεγγυς τὴν οὖσαν,
τὴν γῆν (87) εἰς τὰ ὄντα τοὺς λόγους δέχεσθαι
ἐπιτάσσει· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ἐνωτίζεσθαι. Ἡ
μετωνυμικῶς οὐρανὸν μὲν τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ
κατοικοῦντας· ὡς πόλιν λέγομεν τοὺς ἐν τῇ πόλει,
καὶ γῆν τοὺς ἐν αὐτῇ πάντας· πρὸς τὸ μὴ ἐντεῦ-
θεν περιελκυσθῆναι ἡμᾶς ἔμψυχα νομίζειν τὸν
οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Οὕτω γὰρ καὶ θρόνος θεοῦ λέ-
γεται δὲ οὐρανὸς, ἐκ τοῦ τὰς ἀπουρωύσεις (88) δυνά-
μεις παγίως ἐν αὐταῖς τὴν τοῦ θεοῦ γνῶσιν ἐνιδρυ-
μένην ἔχειν. Καὶ ἡ γῆ, ὑποπόδιον, διὰ τὸ τοὺς ἐπὶ^D
γῆς ἀνθρώπους τὰ τελευταῖα τῶν περὶ θεοῦ μόλις
χωρῆσαι δύνασθαι. Κατὰ τοῦτο εἴρηται· Ἀνήρ πα-
νοῦργος (89), θρόνος αἰσθήσεως· θρόνος δὲ ἀτι-
μίας, γυνὴ μισοῦσσα δίκαια. Οὐπερ καὶ αἰσθήσεως
θρόνος, δὲ αἰσθητικὸς καὶ ἐμφρων· οὕτως θεοῦ θρό-
νος, δὲ χωρῆσαι τὰ δινωτάτα περὶ θεοῦ διηγήσας.
Ὅτι Κύριος ἀλλῆσε. Φοβερὸν τὸ παρακούειν τῶν
τοῦ θεοῦ λόγων.

¹⁰ Deut. iv, 26. ¹¹ Deut. xxxii, 1. ¹² Deut. xxxi,

(84) Codices tres una cum LXX, διαμαρτύρομαι.
Editi et Reg. primus cuius Bibliis Complut., διαμαρ-
τύρομαι. Satatim duo mss., λόγος ἐνθένθε.

(85) Reg. secundus et Colb. tertius, οὗτος *Tan-
quam Deus sit in propinquuo*. Editi cum duobus aliis
mss., ὄντα.

(86) Editi, οἱ λοιποὶ ἐμηνευταῖ. Βοχὴ ἐμηνε-
υται deest in mss.

(87) Σύνεγγυς τὴν οὖσαν, τὴν γῆν. Forte le-
gendum. τὴν σύνεγγυς οὖσαν, τὴν γῆν, vel delecto

A 11. VERS. 2. *Audi, cælum, et auribus percipe,*
terra, quia ¹³ Dominus locutus est. Quandoquidem
prophetia hæc edita est tempore reprobæ genera-
tionis, nec in hominibus haberet auditores, cælum
et terram alloquitur. Est enim data lex coram his
testibus, dicente Moyse: *Contestor vobis hodie cælum,*
et terram, ¹⁴ et rursus: Attende cælum, et loquar;
et audiat terra verba ex ore meo ¹⁵. Decebat utique
testes eosdem qui cum lex daretur assumpti fuerant,
tunc ad exprobrandam legis violationem acciri.
Convocate enim, inquit, ad me tribuum vestrarum
principes, et seniores vestros, et judices, et magistros,
ut loquar in aures eorum, et contestor eis cælum et
terram ¹⁶. Observatum autem est cantico hunc
sermonem esse contrarium. Illic enim, *Attende,*
cælum, aut juxta alias editiones, Auribus percipe,
cælum et audiat terra. Hic vero, *audi, cælum et*
auribus percipe, terra. Nam cum sublimia sapit
populus, neo semotus a Deo est, cælum tanquam
propinquum attestatur, et ut sermones in aures in-
ducat, adhortatur. Hunc enim sensum indicat illud:
Auribus percipe. Quando vero longe abest a cœle-
stibus, ipsum alloquitur veluti procul remotum.
Audi, cælum.

42. De terra etiam idem sentiendum. Quapropter
Moyses quidem quasi in propinquuo habens cælum,
ob populi profectum ait: *Attende, cælum, vel, Au-
ribus percipe, ut reliqui.* Isaias autem, populo in
peccatis manente, et ad terrena animum intende-
C terram ut proximam auribus sermones excipere
jubet. Nam *auribus percipere* id sónat. Aut meto-
nymice cælum quidem dicitur cœli habitatores:
quemadmodum civitatem et vitat incolas, et terram
omnes in ipsa commorantes nuncupamus: ne inde
adducamur, ut cælum et terram animata esse ar-
bitremur. Sic enim et cælum dicitur esse Dei thro-
nus, quod cœlestes illæ virtutes cognitionem Dei
firmiter in se ipsis incidentem habeant. Terra iti-
dem dicitur scabellum, propterea quod homines, in
terra degentes, extrema quæ de Deo prædicantur,
capere vix valent. Dictum est juxta illud: *Vir as-
tutus, thronus sensus* ¹⁷; thronus autem ignominia,
mulier odio habens quæ justa sunt. Quemadmodum
thronus sensus est vir, qui cordatus est et prudens:
ita Dei thronus est ille, qui supremam enarratio-
nem de Deo habitam intellexit. *Quia Dominus locu-
tus est.* Negligenter Dei sermones audire, res est
formidanda.

28. ¹⁸ Prov. xii, 23.

articulo, σύνεγγυς οὖσαν τὴν γῆν. Edgit.

(88) Codices duo, οὐρανῶν.

(89) Apud LXX Prov. xii, 23, pro πανοῦργος le-
gitur, συνετός, vir intelligens. Sed scholiastes apud
Nobilium, aut potius interpres quidam, ut ex He-
xapli discimus, hac ipsa voce πανοῦργος usus est.
Suspiciatur doctissimus vir Montfaconius, Aqui-
lam et Theodotionem sic vertisse potuisse, cum
non aliter verterint Gen. iii, 1. Vulgata quoque
Homo versutus.

13. *Filiis genui et exaltavi, ipsi autem spreverunt A me.* O studium erga homines! Allegat jura sua Dominus, ut post certissima argumenta, decernat quae justa sunt ac debita. *Filiis genui et exaltavi.* Ex anima et corpore compositus homo est: caro ex terra, anima celestis exsistit. Quoniam igitur ipsi cum utroque affinitas inest et cognatio, coram iis quae ei maxime propria sunt, peccatum coarguit. *Filiis genui et exaltari.* Generationis duæ species sunt. Una quidem, quæ **378** fuerit secundum Deum forma, quæ ex operibus, exque susceptis dogmatis perficitur: hunc ad modum Paulus per Evangelium jam lapsos parturit ⁸³. configuratque, et ipsos ad pietatem reformat. Est autem altera quedam, nempe introitus in hanc vitam, ut est illud: *Hic liber generationis cœli et terræ* ⁸⁴. Utramque igitur generationem ipsi objicit; et exprobrat quod ex nihilo conditi, et ad Dei imaginem facti (huc enim est genitos esse et exaltatos), neque ut Creatori egere gratias, neque ut patri similes esse exhibuere: sed in vitium conversi spreverunt Deum: diabolum vero patrem suum effecerunt. *Omnis enim qui facit peccatum, ex diabolo genitus est* ⁸⁵. Atque Dominus ipse inquis ait: *Vos ex patre vestro diabolo estis* ⁸⁶. Sane grande crimen et insimulatio, eum qui filius est, et corporalem ortum consecutus est, ingratum esse erga suum genitorem. Cæterum odio intolerabili est dignus, qui usque adeo exaltatus, ut consors celestium fieret, neo sic tamen perseverat in charitate erga beneficiorum hujus auctorem.

14. VERS. 3. *Cognovit bos possessorum suum, et asinus præsepe domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit.* Bovi et asino confertur Dei contemptor. Quandoquidem *Dum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et, similis factus est filius* ⁸⁷. Tales autem sunt qui non ratione, sed libidine vitam instituunt, præ insipientia ad belluinan vitam abrepti. Jam vero in exprimenda similitudine, ea animalia quæ una cum hominibus nutriuntur, quæque nota sunt assumpsi, ut pudore afficiamur, quippe qui simus ipsis et insipientiores, et eam quam a brutis animalibus accipimus benevolentiam, Conditori nostro ipsi minime rependamus. Bos enim, qui in agris colendis nobis adjutor traditus est, vocem nutritoris sui novit, eumque qui sibi pabulum afferre solet, agnoscit. Asinus autem sponte naturæ ad consueta stabuli sui loca festinat. Quod si brutis animalibus tanta inest habitudo cum suo provisore,

13. Μιοὺς ἐγένησα καὶ ὑψώσα, αὐτοὶ δέ μη ἡθίτησαν. Ω τῆς φιλανθρωπίας! Δικαιολογεῖται δὲ Δεσπότης, ἵνα μετὰ τὰς ἀποδεξίες ἐπαγάγῃ τὰ πρὸς ἀξίαν. Μιοὺς ἐγένησα καὶ ὑψώσα. Σύνθετος δὲ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ή, σάρκι ἀπὸ τῆς γῆς (90), ή ψυχῇ οὐρανία. Ἐπεὶ οὖν πρὸς ἀμφότερα αὐτῷ ή συγγένειά ἔστιν, ἐπὶ τῶν οἰκειοτάτων αὐτοῦ τὴν ἀμπτίαν ἐλέγχει. Μιοὺς ἐγένησα καὶ ὑψώσα. Γενέσεως εἰδὴ δύο. Ή μὲν, ή κατὰ Θεὸν μόρφωσις, ἐξ ἔργων καὶ παραδοχῆς δογμάτων ἐπιτελουμένη· ὡς γεννᾷ Παῦλος διὰ τοῦ Εὐχρηστοῦ, καὶ τοὺς ἐκπίστοντας ὀδίνει, καὶ διαμορφοῦ ἀναπλάσσοντας αὐτοὺς εἰς εὐθείες· ή δὲ τὰς ἔστιν, ή εἰς τὸν βίον εἰσοδος, ὡς τὸ, Αὕτη ή βίθλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς. Ἀμφοτέρας οὖν αὐτοῖς προφέται (91), καὶ ὀνειδίζει, διὰ ἐκ τοῦ μὴ δύντος εἰς γένεσιν ἀχθέντες, καὶ κατεικόνα Θεοῦ γενόμενοι (τοῦτο γάρ ἔστι τὸ καὶ γεννηθῆναι καὶ ὑψωθῆναι), οὕτε ὡς Κτίστη ηγάχαριστησατε (92), οὕτε ὡς πατέρι ἐκαυτοὺς ὀμοιώσατε ἀλλὰ διὰ τῆς πρὸς τὸ ξείρον τροπῆς ἡθίτησαν μὲν τὸν Θεόν, πατέρα δὲ ἐκαυτῶν ἐποίησαν (93) τὸν διαβόλον Ήλας γάρ δὲ ποιῶν τὴν ἀμπτίαν, ἐκ τοῦ διαβόλου γεγέννηται καὶ δὲ Κύριος δὲ τοῖς πονηρευομένοις φησιν· Τομεῖς ἐκ τοῦ πατέρος ὑμῶν τοῦ διαβόλου ἔστε. Μεγάλη μὲν οὖν κατηγορία, καὶ τὸν οὐδὲν δύτε καὶ τῆς σωματικῆς γενέσεως τετυχηκότα, ἀγνώμονα εἶναι περὶ τὸν γεννήσαντα· ἀφορήσου δὲ μίσους ἔξιος δὲ καὶ ὑψωθεῖς τῷ (94) γενέσθαι τῶν οὐρανῶν μέτοχος, καὶ μηδὲ οὕτως ἐπιμένων τῇ πρὸς τὸν εδεργέτην ἀγάπῃ.

14. Ἐγνω βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ δύο τὴν φάνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δέ μη οὐκ (95) ἔρων, καὶ δὲ λαός με οὐ συνῆκε. Βοῦς καὶ δύο συγκρίνεται δὲ ἀθετήσες Θεόν. Ἐπειδὴ γάρ Ἐν τοιμῇ ὅν, οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς δικοῦτοις, καὶ ὀμοιώθη ἀντοῖς. Τοιοῦτοι (96) δὲ εἰσιν οἱ μὴ κατὰ λίγον, ἀλλὰ κατὰ πάθος ζῶντες, ἐκ τῆς ἀλογίας πρὸς τὸν κτηνῶδη βίον ὑποφερόμενοι. Τὰ σύντριψα δὲ τοῖς ἀνθρώποις καὶ γνώριμα πρὸς τὴν εἰκόνα παρέλαβεν, ἵνα αἰσχυνώμεθα, καὶ τούτων δύτες ἀσυνετώτεροι, καὶ μηδὲ τοῖς παρὰ τῶν ἀλόγων εύνοιας τυγχάνομεν, ταύτης αὐτοὶ τῷ κτίσαντι ἡμᾶς μισταδίδοντες. Βοῦς μὲν γάρ, δὲ συνεργὸς ἡμῖν εἰς γεωργίαν παραδοθεῖς, καὶ φωνῆς τοῦ τρέφοντος ἐπαισθάνεται, καὶ τὸν συνήθως αὐτῷ προσφέροντα τὴν τροφὴν ἐπιγινώσκει· δύο δὲ αὐτομάτως ἐπὶ τοὺς τῆς καταλύσεως συνήθεις τόπους δρμῷ. Εἰ οὖν τοῖς ἀλόγοις τοσαύτῃ πρὸς τὸν ἐπιμελούμενον ἡ συνήθεια, πόσον ἡ λογικὴ φύσις τῆς πρὸν τὸν Θεόν ἀγά-

⁸³ Galat. iv, 19. ⁸⁴ Gen. v, 1; II, 4. ⁸⁵ I Joan. III, 8. ⁸⁶ Joan. VIII, 44. ⁸⁷ Psal. XLVIII, 13.

(90) Sic mss. quatuor. Deest τῆς in editis. Mox mss. duo cum Eusebio, ἀμφότερα αὐτῶν. Alii duo mss. perinde atque editi, αὐτῷ. Legi Præfationem.

(91) Reg. primus et alii duo προφέται. Editi cum Reg. tertio, προσφέται.

(92) Editi et quatuor mss., ηγάχαριστησατε. . . . ὀμοιώσατε. Reg. secundus, ηγάχαριστησαν... ὀμοιώσαν. Et fortasse præstat ita legi ob ea quæ sequun-

tur verba, ἡθίτησαν... ἐποίησαν. Hoc ipso in loco quinque mss., στροφῆς. Editi, τροπῆς.

(93) Sic mss. quator. Editi, ἐποίησαντο. Mox duo mss., γεγένηται.

(94) Ita mss. quator. Editi, τοῦ.

(95) Editi, Ἰσραὴλ μὴ δὲ ἔρων. At mss. ut in contextu.

(96) Sic aliquot mss. At editi τοιοῦτο.

πης τὸ μέτρον ἀπαιτηθεῖσται; Παρατήρει δὲ, διτι τὸ βοῦς πλείσα τὴν σύνεσιν ἔχειν παρὰ τὸν δοσὸν μεμαρτύρηται. Ὁ μὲν γὰρ αὐτὸν ἔγνω τὸν κτησάμενον (97), δὲ τὴν φάτνην μόνον. δεικνύντος τοῦ λόγου, διτι τὸ γαστρίμαργον ζῶον τὸν τῆς ἡδονῆς μόνον γνωρίζει τόπον, δὲ ἔχει τινὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ καλοῦ καὶ ὠφελίμου σύνεσιν. Διόπερ ὡς ἀνοικείως ἔχόντων τῶν ζῶων πρὸς ἀλλήλα, ἐν Δευτερονόμῳ ἀπηγόρευται (98) ἀφοτριψῖν. Ἐν μόσχῳ καὶ ὄνφῃ ἐπὶ τὸ αὐτό· τούτοις, τὸ γαύρον (99) τῆς ψυχῆς καὶ φιλόπονον, τῷ φιληδόνῳ καὶ παθητικῷ μὴ συζεύξῃς. Οὐ γὰρ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ ἀλλὰ δι' ἡμᾶς πάντως ἐγράψῃ, Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν συνέσευται. Μακάριος γὰρ ὁ σπειρων ἐπὶ πᾶν ὄνφα, οὐ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ· τούτοις δὲ τῷ διδαχτικῷ λόγῳ τὸ τε φιλόπονον τῆς ψυχῆς ἐπεγίρων, καὶ τὸ φιλήδονον αὐτῆς θεραπεύων. Ωστερ γὰρ τὸ ζῶον ἀχθοφορικὸν, οὐτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν τῆς ψυχῆς τῷ βάρει τῆς ἀμαρτίας καταπεφόρεισται.

voluptatibus delectatur, emendat ac cohabet. Quemadmodum enim asinus animal est gestandis oneribus natum, sic et vis anima concupiscens peccati pondere deprimitur.

15. Καὶ βοῦς μὲν τὸν κτησάμενον ἔγνω, Ἰσραὴλ δὲ με (1) οὐκ ἔγνω τὸν κτίσαντα· καὶ δος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἐπέγνω, Ἰσραὴλ δὲ με οὐ συνῆκε. Καὶ φάτναι μὲν πολλαῖ, ἀλλ' δύμας δὲ δος τῆς τοῦ κεκτημένου αὐτὸν φάτνης οὐκ ἀποσφάλλεται. Θεὸς δὲ εἰς, καὶ δὲ ἀγνώματα λαδὸς ἐπὶ τοὺς μὴ ὄντας θεοὺς ἀποπλανήσαι. Ἐμὲ οὐ συνῆκε, την δι' οὐρανοῦ γνωρίζομενον, τὸν διὰ γῆς καὶ θαλάσσης δεικνύμενον (2)· τὸν διὰ ἥλιου, καὶ σελήνης, τὸν διὰ τῶν ἀστέρων, τὸν διὰ πάσης τῆς κτίσεως κατατηνούμενον. Οἰκείως δὲ τῇ μὲν τοῦ βοὸς εἰκόνι δὲ Ἰσραὴλ ἀποδέδοται, τῇ δὲ τοῦ δοῦ δὲ πλῶς λαδὸς. Ωστε γὰρ βοῖ πρὸς δον τὴν διαφορὰ, τοσοῦτον τοῦ Ἰσραὴλ, δὲ ἀριθμηθεῖσται δὲ δρῶν θεὸν, πρὸς τὸν πλῶς λαὸν χρηματίζοντα τὸ διάφορον.

16. Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλὸν, λαδὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρὸν, μίσι, ἀνόρτοι! Ἐθνος καὶ λαδὸς πολλαχοῦ· συνειενγμένως λέγεται· ὡς τὸ (3). Ἐν πολλῷ θνετοῖ, δόξῃ βασιλέως· ἐν δὲ ἐκλεψεὶ λαοῦ, συντριβῇ δυνάστου· καὶ τὸ, "Ινα τὶ ἐφράξαι ἔθνη, καὶ λαοὶ ἀμαρτησαν κενά; Νυνὶ δὲ ἀπὸ τοῦ ἔθνος εἰναι ἀμαρτωλὸν ἀρξάμενοι, κατὰ (4) τὴν δὲ πονηρίᾳ αὐξησιν γίνονται λαδὸς πλήρης ἀνομιῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρμα πονηρὸν εἰναι, ἐπὶ τὸ

A quanta dilectionis in Deum mensura reposcenda est a rationali natura? Observa autem, bovem juxta testimonium illud majorem prae asino obtinere intelligentiam. Ille namque ipsum novit possessorem: hic vero præsepe solum. Ostendit autem Scriptura animal ventri indulgens, solum agnoscore voluptatis locum. Bos vero quamdam ipsius honesti atque utilis habet cognitionem. Itaque tanquam nihil inter se affinitatis habeant hæc animalia, vetitum est in Deuteronomio arare *In bove et asino in id ipsum*³⁰; id est, eam animi partem, cui inest vigor strenuitasque, cum ea, quæ voluntatibus et affectibus gaudet, ne copulaveris. Non enim de boibus cura est Deo³¹: sed profecto nostra causa id scriptum est. Contra tamen, alio loco copulantur. B **388** *Bentus enim qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus calcat*³²: hoc est, qui sermone ad docendum apposito vim animæ strenuam ac laborum patientem exsuscitat, atque eam ipsius partem quæ voluntatibus delectatur, emendat ac cohabet. Quemadmodum enim asinus animal est gestandis oneribus natum, sic et vis anima concupiscens peccati pondere deprimitur.

15. Et quidem bos suum possessorem cognovit; Israel autem non cognovit me, qui ejus conditor sum; et asinus præseps agnovit, sui domini; Israel autem me non intellexit. Atque multa quidem præsepsa sunt, nec tamen asinus a sui possessoris præsepi aberrat. Sed licet unus sit Deus, tamen populus beneficiorum immemor post eos, qui non sunt dii, deerrat. *Me non intellexit*, quem cœcum commostrat, quem terra et mare declarant, quem sol et luna, stellæ et omnes res creare indicant. Porro Israel ut convenienter per bovis similitudinem exprimitur, ita per asini cœparationem simplex populus. Quanta ergo *Inter asinum et bovem differentia est, tanta intercedit dissimilitudo inter Israelem, qui Deum videns interpretatur, et populum simpliciter nuncupatum*.

16. VERS. 4. *Vix genti peccatriei, populo pleno peccatis, semini, nequam filiis sceleratis!* Gens et populus plerumque conjunctim dicuntur, puta: *In gente multa gloria regis: in defectu autem populi, contritio principis*³³. Item illud: *Quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania*³⁴? Nunc autem cum cœperit gens esse peccatrix, propter sceleris progressum populus iniquitatum plenus evaserunt; et qui ante fuerant semen nequam, filii iniqui jam

³⁰ Deut. xxii, 10. ³¹ I Cor. ix, 9. ³² Isa. xxxii, 20. ³³ Prov. xiv, 28. ³⁴ Psal. ii, 1.

(97) Reg. secundus, κτήσαντα.

(98) Sic mss. At editi, ἐν Δευτερονόμῳ ἀπηγορεύεται, corrupte.

(99) Ait eruditissimus vir Ducasus legisse se in aliquibus mss. et apud Procopium, ἐνεργόν. Sed Combesius, homo non plus justo credulus, ea de re dubitare videtur, dum hoc loco ita scripsit: Ἐνεργόν putat Duo. se legisse, loco τοῦ, γαύρον. Utut hæc sunt, illi ipsi codices Regii, quos contulit Ducasus, quorum primus fuit Francisci primi, alter Henrici secundi, constanter cum aliis tribus mss. et cum editis habent, γαύρον. Scio quidem legi apud Procopium, pag. 40, τὸ ἐνεργόν τῆς ψυχῆς, neο δι-

stitor eam lectionem altera mihi videri præstantiorem: sed contra auctoritatem nostrorum mss. et editorum quidquam immutare ausus non sum.

(1) Ita mss. non pauci. Deest μι in editis. Mox Reg. secundus, ἐπέγνω, δὲ λαδὸς δὲ. Subinde quinque mss., κεκτημένον. Editi, κτησαμένον.

(2) Editi, δεικνυδμένον. At mss. quinque δεικνύμενον. Mox tres mss., τῶν ἀστέρων. Alii duo cum editis ἀστέρων.

(3) Sic mss. quinque. Editi, ὡς ἐν τῷ.

(4) Reg. tertius, μετά, post incrementum, Statim tres mss., πλήρης ἀνομίας.

facti sunt. Ut enim qui sit in virtute progressus, a minoribus ad majora capit incrementum; ita malitiae effusio, sumpto a minoribus initio, ad aliquid immedicable devolvitur. Porro semen inter et filios inest etiam secundum ipsam naturam cognatio ingens et convenientia. A semine enim ad hoc progreditur natura, ut generentur filii. Nec id modo secundum generationes corporeas: sed et juxta animas processum, qui per doctrinam semina efficitur; quandoquidem qui doctrinam excepere, eo usque proficiunt, ut doctoribus suis flent consimiles. Et idcirco filii appellantur, sive filii regni, cum suscepti salutaribus seminibus, per ea perficiuntur; aut gehennae filii, si ob perversam et improbam doctrinam perditioni destinantur. Magna autem objurgatio est, totam gentem voceri peccatricem, ac si ne unus quidem in ipsa quidam recti operis patraret: item, cum populus peccatis plenus dicitur, quasi nullum non genus iniquitatis et flagitii ab ipso exerceatur, adeo ut etiam ipsa vita secum pugnantia et contraria inveniantur, ceu dictum est: *Repletos omni iniquitate*⁹³. Et illud: *Nondum enim completa sunt peccata Amorrhæorum*⁹⁴. Quin etiam ab ipso Salvatore dictum est: *Et vos implete mensuram patrum vestrorum*⁹⁵.

389 17. *Semini nequam.* Zizanium, quod ab inimico homine puro frumento inspersum est, jam adhuc filius iniquus evasit, cum filius sit perditionis, filiusque gehennæ. Quapropter et commiserationes digni sunt, qui cum essent filii Altissimi, facti sunt filii iniqui; quique cum in generatione magis divina manere debuissent, facti sunt semen nequam. Ceterum iaveterata malitia iis qui primum ipsa inferti sunt, interitum parit. Extrema namque malitia secum ipsa pugnat. *Dereliquistis Dominum et irritasti sanctum Israel.* Quodnam datur majus malitiae argumentum, quam a bono deficere? que itidem pravitas major quam bonum ac mitem exasperare? Quin et de iisdem apud Jeremiah coarguuntur. *Me enim dereliquerunt fontem aquæ vivæ*⁹⁶. Verum pro ratione et modo bujusce defectionis unusquisque sibi ipse, cum remuneratio flet, ira mensuram recondit. *Alienati sunt retrorsum.* Hoc ex editione Theodotionis appositum est, quasi a Deo ab alienari quodam in vitium lapsu, si interpretaris, idem sit atque eum derelinquere. Quemadmodum enim is qui ad perfectionem contendit, in anteriora progreditur, ita peccator retro

A γενέσθαι: υἱοὶ δύομοι. 'Ως γάρ ή κατ' ἀρετὴν προκοπὴν ἀπὸ τῶν ἀλαττόνων ἐπὶ τὰ μεῖζα (5) τὴν αὐξήσιν ἔχει: οὕτως ή τῆς κακίας χύσις ἀπὸ τῶν ὑποδεστέριων τῶν ἔξ ἀρχῆς ἐπὶ τὸ ἀνήκεστον φέρεται. Σπέρμα δὲ πρὸς υἱοὺς πολὺ τὸ ἀκόλουθον καὶ κατ' αὐτὸν τὴν φύσεν ἔχει. 'Απὸ τοῦ σπέρματος γάρ εἰς τὸ υἱοὺς (6) γενέσθαι προκόπτει, οὐ μόνον κατὰ τὰς σωματικὰς γενέσεις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐν ψυχῇ αὐξήσιν, ἐκ τῶν τῆς διδασκαλίας σπερμάτων εἰς τὴν πρὸς τοὺς διδάξαντας ἔξομοιωσιν τῶν ὑποδεξαμένων τὰ διδάγματα προκοπτόντων, καὶ διὰ τοῦτο υἱῶν χρηματίζοντων, ήτοι υἱῶν τῆς βασιλείας, διὰ τὰ σωτήρια δεξάμενοι (7) σπέρματα, κατ' αὐτὰ τελειοῦνται, ή τῆς γεννήσης υἱῶν, ἐὰν ἐκ πονηρῶν διδαγγείτων τῷ ἀπωλεῖ προσοικεῖνται. Μεγάλη δὲ κατηγορία, δλον ἔνος ἀμαρτωλὸν χρηματίζειν, ὡς μηδένα ἐν αὐτῷ κατορθοῦν· καὶ λαὸν πλήρη ἀμαρτιῶν, ὡς πᾶν εἰδος ἀνομίας (8) ἐπιτηδεύεσθαι παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς κακίας πρὸς ἐκυρήσθαι. Πεπληρωμένους πάσης ἀδικίας· καὶ τὸ, Οὕτω γάρ ἀναπεπλήρωνται αἱ ἀμαρτίαι: τῶν Ἀμορραίων· καὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος δὲ Πληρώσατε καὶ ὑμεῖς τὸ μέτρον τῶν πατέρων δμῶν.

C 17. Σπέρμα πονηρόν. Τὸ παρὰ τοῦ ἔχθροῦ ἀνθρώπου τῷ καθαρῷ στέψιπαρὲν ζιζάνιον, δὲ εἰς τελείωσιν ἐλθὸν υἱὸς ἐγένετο ἄνομος, υἱὸς δὲν ἀπωλείας καὶ υἱὸς (9) γεννήσης. Διὰ τοῦτο καὶ θρήνου δέξιοῦνται οἱ, ἀντὶ τοῦ υἱοῦ Ὑψίστου εἰναι, υἱοὶ γενέμενοι ἄνομοι, καὶ ἀντὶ τοῦ μεῖναι ἐν (10) τῇ θειοτέρᾳ γεννήσει, σπέρμα γενέμενοι πονηρόν· πλὴν διτὶ ή ἐν έθει πονηρὰ αὐτῶν πρῶτον τῶν ἔχοντων ἐστὶ φθερτική· τὸ γάρ ἔχαστον ἐν πονηρᾷ καὶ πρὸς ἐκυρό τοιν τὸ δόμφωνον. 'Εγκατελίπατε (11) τὸν Κύριον, καὶ παρεκκίνατε τὸν ἄγιον τοῦ Ἱερατῆλ. Τίς μεῖζων κακίας ἀπόδειξις, ή τὸ ἀγαθοῦ ἔγκατάλεψις; καὶ πονηρὰς ὑπερβολὴ, τὸ παροξύνει τὸν ἀγαθὸν καὶ πρᾶον (12); Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ κατηγοροῦνται. 'Εμὲ γάρ ἔγκατελιπον πηγὴν ὑδατος ζῶντος. Κατὰ δὲ τὴν ποστέητα τῆς ἔγκαταλεψίας, τὸ μέτρον ἐκαστος ἐκατῷ θησαυρίζει τῆς ἐν τῇ ἀνταπόδοσει δργῆς. 'Απελλοτριώθησαν εἰς τὰ δύσισ. Τοῦτο ἀπὸ τοῦ (13) Θεοδοτίωνος προστέηη, οἰονεὶ ἐρμηνεία τοῦ ἔγκαταλιπεῖν, τὸ ἀπαλλοτριοῦσθαι τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀποπτώσεως. 'Οπερ γάρ δὲ τελειούμενος τοῖς ἐμπροσθετέονται, οὕτως δὲ ἀμαρτάνων εἰς τὸ κατόπιν

⁹³ Rom. i, 25. ⁹⁴ Gen. xv, 16. ⁹⁵ Matth. xxiii, 32. ⁹⁶ Jerem. ii, 13.

(5) Editi et duo mss., τὸ μεῖζον. Alii tres, τὰ μεῖζων.

(6) Colbertini primus et tertius, υἱός. Editi cum Reg. secundo, τοὺς υἱούς. Regii primus et tertius ut in textu.

(7) Reg. secundus, δεξιμένων. Ibidem mss. quinque, τελειῶντα. Editi, τελειῶνται.

(8) Sic editi cum duobus mss. Alii tres, ἀμαρτίας. Mox mss. duo ἐναντιώματα ἐνεργίσασθαι.

(9) Ita editi et mss. nonnulli. Vox υἱός in utro-

que Combes. deest. Non longe hinc duo mss., θρήνους δέξιοῦνται.

(10) Editi cum duobus mss., ἐπι. Alii tres, τὸ. Nec ita multo post mss. quinque, πρῶτον. Editi, πρῶτων.

(11) Legitur in mss. nonnullis, ἔγκατελίπετε.

(12) Ita editi et duo mss. Alii tres, ἄγιον.

(13) Sic mss. At editi omittunt, Τοῦτο. Lege Duc.

ἀναποδίζει: (14), μακρύνων ἐαυτὸν τοῦ Κυρίου, καὶ διὰ τοῦτο ἀπολλύμενος. Ἰδοὺ γάρ, φησί, οἱ μακρύνοντες ἐαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολοῦνται. Οὗτος οὖν βιώσωμεν, ὡς μηδέποτε τὰ παρελθόντα κρέπτοντα εἰναι τῶν μελλόντων ἢ τῶν ἐνεστηκότων. Τοῦτο γάρ καὶ δὲ Ἐκκλησιαστὴν ἀπαγορεύει. Μή εἶπες, διτι θήμεροι αἱ πρότερα ἀγαθαὶ ἤσαν ὑπὲρ ταῦτα. διτι οὐδὲ ἐσφίρει ἀπηρώτησας περὶ τούτου. Ἐὰν γάρ αἱ προάγουσσαι ἡμέραι βελτίους ὡσι τῶν μετὰ ταῦτα, λεχθήσεται ἡμῖν (15). Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ. ἀμαρτυρούμενῶν τῶν καλῶν ὑπὸ τῆς ἐν τοῖς ὑστερον ἀμελείας. Ο γάρ Ἰεζεκιὴλ φησιν. Ἐν τῷ ἀποστρέψαι δικαιοιον ἐκ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, καὶ ποιῆσαι ἀδικίαν κατὰ πάσας τὰς ἀνομίας ἃς ἐποίησεν δὲ ἀνομος· πᾶσαι αἱ δικαιοσύναι ἃς ἐποίησεν, οὐ μή μνησθῶσιν· ἐν τῷ (16) παραπτώματι αὐτοῦ φαίνεται, καὶ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις αὐτοῦ αἱς ἡμαρτεν, ἐν·αὐταῖς ἀποθανεῖται.

18. Τι ἔτι πληγῆτε, προστιθέντες ἀνομίαν; Τὸ λεγόμενον τοιοῦτόν ἔστι· Ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν παρεδένων ὑμᾶς, ἡμαρτίγουν. Μή μετανοοῦσιν, ἀλλ' ἔτι ἐξαμαρτάνουσιν ἐπῆγον δὲ καὶ προσετίθουν τὰς μάστιγας, ὡς πᾶν μέρος τοῦ σώματος ἀπὸ τῶν ἐν νοούσιφ πληγῶν κατειλῆθαι. Τοῖς μὲν ἴστιμα ἀμαρτάνουσιν ἀκτειλεῖ δὲ λόγος, ἐπιστέκτεσθαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας αὐτῶν, καὶ ἐν μάστιξ τὰς ἀδικίας αὐτῶν· τοῖς δὲ ἀνίάτως ἔχουσι λέγει· Τι ἔτι πληγῆτε; Ήπάσας διεξεληλυθότες τὰς πληγὰς, πασῶν κατεφρονήσατε τῶν ἐπιστρεπτικῶν μαστίγων· συντριμόδες ὑμᾶς μένει. Ἀποροῦντος δὲ φωνὴ καὶ ἀπογιγνώσκουντος τὴν διόρθωσιν, ὡς ἐν τῷ Ἰεζεκιὴλ (17). Ο γέλας μου ἀποστήσεται ἀπὸ σοῦ, καὶ οὐ θυμωθήσομαι ἐπὶ σοι. Τῶν δὲ περιστατικῶν συμβαινόντων τινὰ μὲν ἀμαρτημάτων ἔνεκα γίνεται, τινὰ δὲ εἰς διόρθωσιν τοῦ ἔθους τῶν πειραζόμενων, ἀλλὰ δὲ ὑπὲρ τοῦ ἐκτριβῆναι τοὺς ἀπεγνωσμένους, ὡς ἐπὶ τοῦ Φαραὼ. Τούτοις οὖν ὡς ἀπεγνωσμένοις οὐκέτι πληγαί, οὐδὲ μάστιγες, ἀλλ' ἀφανισμὸς ἀπειλεῖται. Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. Τι ἔτι πληγῆτε, ὅν καὶ τὰ σώματα καὶ αἱ ψυχαὶ μεμαστίγωται, καὶ οὐδὲμαστὶ ἢ διόρθωσις, πάσης κεφαλῆς ὀδυνομήνης καὶ πάσης καρδίας σκυθρωπάζονταις (18); Οὐ πάντας τὸ μέλος τοῦ σώματος λέγει τὴν κεφαλὴν, ὡς περὶ αὐτῆν μόνην τῆς δόδυνης ἀστηριγμάτης, ἀλλὰ πᾶσα κεφαλὴ, ἀντὶ τοῦ τὸν καθ' ἓντα ἀνθρώπον, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς. Αἰσθετε (19) γάρ ἀπαρχὴν πάσης συναγωγῆς Ἰσραὴλ, κατὰ συγγενείας, κατὰ δῆμους, κατ' οίκους πατριῶν, κατὰ δημιόδους ἢ δύναματος αὐτῶν, κατὰ κεχαλὴν αὐτῶν. Ἐπειδὴ γάρ δύο τὸ ἔθνος ἀμαρτωλὸν, καὶ πᾶς δὲ λαός πληρῆς ἀνομίῶν, διὰ τοῦτο

A pedem refert, submovens sese a Domino, et ob id disperit. Ecce enim, inquit, qui elongant se a te, peribunt [¶]. Ad hunc igitur modum vitam nostram instituamus, ut quæ præterierunt, nunquam meliora futuri existant aut præsentibus. Id ipsum enim interdicit Ecclesiastes: *Ne dixeris, quia dies priores erant boni super hos: quia non in sapientia interrogasti de hoc* ^{¶¶}. Si enim dies priores posterioribus sunt meliores, dicetur nobis: Tanto passi estis frustra, siquidem vestra bona opera præ subsequente negligentia ad nihilum redacta sunt. Ait enim Ezechiel: *Justus si averterit se a justitia suo, et fecerit iniquitatem juxta omnes iniquitates quas fecit iniquus: omnes justitiae quas fecit, non memorabuntur in delicto suo in quod prolapsus est, et in peccatis suis quæ peccavit, in ipsis morietur* ^{¶¶¶}.

C 18. VERS. 5. *Quid adhuc percutiamini, adjicientes iniquitatem?* Quod dicitur, est hujusmodi: Flagellis vos cædebam, pro peccatis vestris castigans vos. Cum vos haud pœniteret, imo cum magis delinquentes; inindebam semper et multiplicabam flagella, ut quælibet corporis pars plagiis ad corrigendum idoneis operiretur. Certe, quando delinquentium peccatis remedium afferri potest, interminatur Scriptura fore ut visitet Dominus eorum iniquitates in virga, et eorum injustias in verberibus ¹; sed his qui insanabiliter peccaverunt dicit: *Quid adhuc percutiamini?* Experti plagas omnes, omnia quibus castigati fuistis flagella contemptistis. Contrito vos manet. Hæc vox est desicientis et de correctione desperantis, quemadmodum in Ezechiele: *Zelus meus recedet a te, et non irascar adversum te* ². Porro ex iis calamitatibus, quæ eveniunt, aliæ quidem accidunt ad punienda peccata, aliæ ad mores eorum qui tentantur emendandos, aliæ ad eos qui desperantur atterendos, ut in Pharaone. Itaque his ~~300~~ tanquam desperatis non jam plagas aut flagella, sed interitum minatur. *Omne caput in labore, et omne cor in tristitia.* Quod adhuc percutiamini vos, quorum tum corpora tum animæ flagris concisa sunt, nec tamen correcti estis? quippe caput omne dolore cruciatur, et cor omne mæroro afficitur. Profecto corporis membrum per caput non intelligit, tanquam ipsi soli insideret dolor: sed juxta Scripturæ consuetudinem, per omne caput, homoquilibet significatur. *Accipite enim primicias omnis synagogæ Israel, secundum cognationes, secundum populos, secundum domos patriarcharum, secundum numerum ex nomine corum, secundum ca-*

[¶] Psal. lxxii, 27. ^{¶¶} Eccl. vii, 11. ^{¶¶¶} Ezech. xviii, 24. ¹ Psal. lxxxviii, 23. ² Ezech. xvi, 42.

(14) Reg. secundus, ἀναποδίζεται.

(15) Editi, δμῖν. At quinque mss., ἡμῖν.

(16) Editi, ἀλλ' ἐν τῷ. At mss. quinque et in contextu.

(17) Codices tres, Ἰεζεκιὴλ φησιν.

(18) Editi et duo mss. σκυθρωπευόσης. Alii tres, σκυθρωπάζονταις.

(19) Sic omnes nostri mss. et Anglo. cum editis, At LXX, λάστε ἀρχήν, *Sumite principium.* Vulgata *Tollite summam.*

put corum³. Nam cum tota gens peccatrix sit, populousque omnis peccatis plenus, ob id ad omnes pervenit supplicium, ei omne cor mœret, quoniam in captivitatem ob peccata sua abductus populus est. VERS. 6. *A pedibus usque ad caput non est in eo sanitas, neque vulnus, neque livor, neque plaga tumens.* Hanc vocem, *caput*, pro toto accepit homine. *A pedibus usque ad caput non est in eo sanitas: neque vulnus, neque livor, neque plaga tumens;* propterea quod ob unumquodque peccatum invecta sunt flagella ab eo qui ipsorum curam suscipiebat. Deinde, cum vulnus, continuatatis corporis sit dissolutio, discissa in exigua aliqua parte connexione, sitque livor plaga vestigium subcruentum, cum ex duritate et asperitate cœdantis contunditur corpus, hocque vestigium in aliqua parte imprimitur; cum itidem phlegmone tumor ignitus sit, quando scilicet humores in infirmam ac debilem partem confluunt, et male affectam calore nature contrarie ascendunt; quid de his dicit Scriptura, qui toti infirmitate prorsus correpti sunt? Non ut vulnus, inquit, non ut livor, non ut plaga tumens: ita ægritudo vestra vos occupavit; sed conjunctim ingruit vobis malum, ita ut confusa sint omnia, adeoque sint vulnus, livor, et plaga. *Non est malagma imponere, neque oleum, neque ligamenta.* Quandoquidem hæc ægritudo, vulnere, livore ac plaga tumente pejor est; non est malagma imponere tanquam ad plagam, neque oleum, ut ad vulnera. Non jam, inquit, opus est hisce remedii: quippe majora sunt symptomata quam ut hisce medicamentis cedant. Itaque vulnera sunt Ecclesiæ schismata: vibices vero corda sunt subdola et fallacia: phlegmone autem animi est elatio, ex insulsa opinione intumescens, atque ob eam rem efferentis sese adversus Christi scientiam. Porro malagma est sermo mausuetudini lenitatis conjunctus, qui vanas deprimit elationes: oleum vero, sermo est quo fraudulenta, subdola et aspera simulate falsoque loquentium verba leniuntur cum misericordia et commiseratione. Ligamentum tandem sermo est, quos simul ea quæ ad dissensionem festinabant, coeroentur et retinentur.

19. VERS. 7. *Terra vestra deserta, civitates vestras succensæ igni; regionem vestram coram vobis alieni devorant: et desolata es⁴, eversa a populis alienis.* Quandoquidem desperavit de correctione, interitum interminatur. Cæterum isthac tempore **391** Isaiæ non contigerunt: sed futura quasi jam facta enarrare Scriptura solet, uti est illud: *Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me a cœlo⁵.* Enimvero cum esset sibi persuasum, fore ut quæ prædicta sunt, contingant; tanquam ea sint indubio-

³ Num. 1, 2. ⁴ Psal. lxviii, 22.

(20) Editi et duo mss., ἀγομένου. Alii tres mss., ἀπαρομένου.

(21) Ita Regii primus et tertius. Editi, μὴ εἶναι. Illud, μὴ εἶναι, omnino deest in aliis tribus mss.

(22) Reg. secundus. τραῦμα. Mox duo mss., δγκουμένη... ἀπαρομένη. Mditum cum duobus aliis

καὶ ἡ κόλασις ἐπὶ πάντας ἔφθασε, καὶ πᾶσα καρδία λυπηρὰ, εἰς αἰχμαλωσίαν ἀγομένου (20) τοῦ λαοῦ διὰ τὰ ἀμαρτήματα. Ἀπὸ ποδῶν ἡώς κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ δλοκληρία, οὔτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ, οὔτε τληγή φλεγματίνουσα. Τὸ, Κεφαλὴ, ἐπὶ δλου ἐλαβε τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ ποδῶν ἡώς κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ δλοκληρία, οὔτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγματίνουσα· διὰ τὰς ἐφ' ἔκαστην ἀμαρτήματα παρὰ τοῦ ἐπιμελομένου αὐτῶν ἐπενεχθείσας μάστιγας. Είτα ἐπειδὴ τραῦμα λύσις ἔστι τῆς τοῦ σώματος συνεχείας, κατὰ μικρὸν τι μέρος τῆς συναφείας διακοπείσης· καὶ ὡς δ μώλωψ ἔχνος ἔστι πληγῆς ὑφαιμον, θλασθέντος τοῦ σώματος ἐκ τῆς ἀντιτυπίδες τοῦ πληγαντος, καὶ τούτο δὲ κατὰ τι μέρος συνίσταται· καὶ ἡ φλεγμονή δγκος ἔστι πυρώδης, συρρέοντων ἐπὶ τὸ δσθενῆσαν μέρος τῶν ὑγρῶν, καὶ τῇ παρὰ φύσιν θερμασίᾳ φλεγόντων τὸ πεπονήστος δ λόγος τι φησι περὶ τῶν δλων δι' δλου τῇ δσθενείᾳ κατελημμένων; Ὅτι οὐχ ὡς τραῦμα, φησὶν, οὐδὲ ὡς μώλωψ, οὐδὲ ὡς πληγὴ φλεγματίνουσα, οὔτως ὑμῶν ἡ ἀρρώστια ἥψιτο, ἀλλὰ ἡνωμένως ἐπίκειται δμῖν τὸ κακόν, ὡς πάντα εἶναι συγκεχυμένα, καὶ τραῦμα εἶναι (21), καὶ μώλωπα, καὶ πληγὴν. Οὐχ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε Ἐλαιον, οὔτε κατεδέσμους. Ἐπειδὴ ὑπέρ τραῦμα καὶ μώλωπα καὶ πληγὴν φλεγματίνουσαν ἡ ἀρρώστια ἔστιν, οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, ὡς πρὸς τὴν πληγὴν, οὐδὲ Ἐλαιον ὡς τρὸς τὰ τραῦματα. Οὐ χρεῖα, φησὶ, τῆς ἀπὸ τούτων βοηθείας· μείζονα γάρ τὰ συμπάθματα ἡ ὥστε τούτοις ἐνδοῦναι. Τραῦματα (22) μὲν οὖν ἔστι τὰ ἐν Ἐκκλησίᾳ σχίσματα· μώλωπες δὲ, αἱ ὑπουλοι καρδίαι· φλεγμονή δὲ, ἐπαρσις ψυχῆς ἐξ ἀλόγου οἰήσεως δγκουμένης, καὶ διὰ τοῦτο ἀπαιρομένης κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ. Μάλαγμα μὲν οὖν ἔστιν ὁ μετὰ πραότητος καὶ ἀπεικείας ταπεινητικὸς τῶν ματαίων φυσιώσεων λόγος· Ἐλαιον δὲ, δ μετὰ οἴκου καὶ συμπάθειας τὸ δολερὸν καὶ ὑπουλον καὶ τραχὺ τῶν ἐν ὑποκρίσει φευδολόγων καταλεσθνων κατάδεσμος δὲ, λόγος ὁ τὰ πρὸς δισταῖν τειχόμενα συγκρατῶν.

19. Ἡ γῆ ὑμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις ὅμιδον πυρίκαυστοι· τὴν χώραν ὅμιδον ἐνώπιον ὅμιδων ἀλλότριοι κατεσθίουσιν αὐτὴν, καὶ ἡρήμωται· κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων. Ἐπειδὴ ἀπέγνω τῆς διορθώσεως, ἀπειλεῖ τὸν ἀφανισμόν. Ταῦτα δὲ οὐκ ἔτι τῶν χρόνων Ἡσαΐου γέγονεν· ἀλλὰ σύνηθες τῇ προφητείᾳ τὰ μέλλοντα γνεσθαι ὡς ἥδη γενόμενα λέγειν, ὡς τὸ, "Ἐδωκκεν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με δόξος. Διὰ γάρ τὴν ἐπὶ τῇ ἐκβάσει τῶν προαγορευθέντων (23) πεπο-

mss.. δγκουμένης... ἀπαιρομένης.

(23) Colb. primus, προσαγορευθέντων. Mox Colb. tertius, ἐκβασιμένη. Alii duo mss., ἐκβασιμένη. Editi denique cum aliis duobus mss., ἐκβασιμένων, recte.

θησιν, ὡς ἀναυτιμέρητως ἐκβηματιμένων, τὸ μέλλον ἔστοθαι τῷ παρελθόντι συνάπτεται. Συμβέβηκε δὲ ταῦτα ἐπὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας, τήν τε γῆν κενωθῆναι τῶν οἰκητόρων, καὶ τὰς πόλεις ἐμπρησθῆναι, καὶ ὅπο τῶν ἐκ τῆς Μηδειας ἀποστάλεντων ἐποίκεων τὴν χώραν ἐσθίεσθαι, βλεπόντων τῶν κατατειφθέντων (24). Βτέ καὶ ἐγένετο πᾶσα ἡ χώρα κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων. Κατὰ δὲ τὰς ὑφηλοτέρας ἔννοιας, τὰς ἡμίν προσοικειούσας τὰ παλαιά. Ὄταν ἀποστωμένη ἀπὸ Θεοῦ τοῦ ἡμετέρου, καὶ διπετάσωμεν τὰς κείρας ἡμῶν πρὸς θεὸν ἀλλότριον, παραδίδομεθα ἀλλοτρίοις τοῖς ἐρημοῦσιν ἡμάς καὶ καταστρέφουσιν. Ἐξεστι γάρ θεωρῆσαι πάντα τὰ ἀπειλημένα συμβαίνοντα τοῖς ἀμαρτάνοντιν. Ή γῆ ὑμῶν ἔρημος. Γῆν πολλαχοῦ τὴν ψυχὴν ὁ λόγος λέγει τὴν ὑπόδεχομένην τὰ τοῦ λόγου σπέρματα, ὡς ἐν τῷ Εὐχαριστίῳ δεδιδόμεθα διὰ τῆς περαβολῆς τοῦ Κυρίου, διὰ τὰ μὲν ἐποίειν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν, τὴν δεκτικὴν μαθημάτων θελαν, καὶ πρὸς καρποφορίαν εὐθετον. Ἐρημος δὲ, ἡ σοφίαν μὴ ἔχουσα, μηδὲ λόγον, μηδὲ κατὰ δικαιοσύνην βιούσα, μηδὲ ἐν ἀληθείᾳ πορευομένη. Αἱ πόλεις ὑμῶν πυρίκαυστοι. Πόλις ἔστι σύστημα ἀνθρώπων ἐκ διαφόρων ἀπιτηδευμάτων ἐπὶ κοινωνίᾳ βίου συγκεκροτημένων. ὅπερ διὰ τὸ πολλὴν ἔχειν τὴν ἐν τοῖς ἔργοις ματαιότητα, ξύλα, χόρτον (25) καὶ καλάμην, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καταπίμπραται, καὶ γίνεται τὰ συστήματα τῶν ἀσεβῶν πυρίκαυστα. Τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλοτρίοις κατεσθίουσιν, δταν ἐκ προτέρου βίου καὶ πολιτείας ἀγαθῆς πεπληρωμένης τῆς φυχῆς τῶν καρπῶν τοῦ Πνεύματος, ἀγάπης, χαρᾶς, εἰρήνης, μακροθυμίας, χρηστότητος, ἐπιπεσόντες ἀλλοτρίοις λογισμοὶ καταναλίσκωσι τὰ προπεπονημένα. Ἀλλὰ ἐὰν καὶ ἐν τῇ περάξει τῶν κατὰ τὸν βίον τὸ πρακτικὸν τῆς ψυχῆς ἔκδοτον δῶμαν δαιμονίοις ἀκαθάρτοις, γίνεται ἡ γῆ ἡμῶν κατεστραμμένη ὑπὸ ἀλλοτρίων. Θεοῦ γάρ γεωργιον, Θεοῦ οἰκοδομή ἐσμεν. Ἐως ἐσμὲν (26) κλήματα μένοντα ἐν τῇ ἀμπελῷ τῷ Χριστῷ, φέροντας τοὺς καρποὺς τοὺς ἀπειλάλλοντας ἡμῖν, Θεὸν ἔχομεν γεωργόν. ἐὰν δὲ ἀποστῶμεν τῆς ζωοποιῶς δίζης, τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ξηραινόμενοι βαλλόμεθα ἔξω, καὶ κατίμεθα· καὶ ἡ ἐκ τῆς διδασκαλίας οἰκοδομή ἡμῶν, παρὰ τὸ καθῆκον βιούντων, καταστρέφεται. Ἐὰν γάρ μὴ ἐπιμένωμεν τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων, ἀποικοδομούντες τὰ τίμια. ὡς μὴ ἔχοντες θεμέλιον καταφῆγνύμεθα, καὶ γίνεται τὸ πτῶμα ἡμῶν μέρα· οἰοντεὶ γάρ κατεσθεῖς σωφροσύνην μὲν ἡ ἀκολούσα, καὶ τὸ ἀπλοῦν (27) ἐν μεταδόσει· ἡ φιλαργυρία, καὶ τὸ ἀγαπητικὸν ἡ φιλεχθρία. Ἐλεεινὸν οὖν τὴν εὐθηνοῦσαν τῇ τῶν ἀγαθῶν καρποφορίᾳ ψυχὴν κατάδρομα γίνεσθαι τοῖς ὑπεναντίοις, οἱ οὐκ ἀρκοῦνται ἡμῶν τῇ ἔρημώσει, ἐὰν μὴ καὶ τὴν καταστροφὴν ἐπαγγέλωσιν. Ἡ μὲν γάρ καταστροφὴ ἐκ

⁶ Matth. xiii, 3 seqq. ⁶ Galat. v, 22. ⁷ I Cor. iii, 9.

(24) Editi, καταληφθέντων. At mss. aliquot, καταλειφθέντων.

(25) Nonnulli mss., ξύλα καὶ χόρτον.

(26) Reg. seconius, έως μὲν οὖν ἐσμεν.

(27) Βοή ἀπλοῦν hoc loco liberalitatem significat.

A tanter eventura, futurum cum præterito connectit. Porro hæc contigerunt tum cum in Babylonem abducti sunt captivi: siquidem terra suis exhausta est habitatoribus: civitates fuerunt igni succensæ, et ab iis qui ex Media missi erant colonis devorata regio est, his ipsis qui fuerant derelicti, id cernentibus; itidem cum regio omnis subversa est ab alienis populis. Sed juxta sublimiorem intelligentiam res antiquæ nobis adaptantur. Quando deficiimus a Deo nostro, manusque nostras expandimus ad deum alienum, alienis qui nos devastant ac eventunt, tradimur. Nam advertere licet minas omnes intentas peccatoribus accidere. Terra vestra deserta. Plerisque locis Scriptura terram vocat animam semina verbi suscipientem, ut parabola Domini sumus in Evangelio edocti⁸: quod videlicet alia semina ceciderunt in terram bonam, doctrinæ divinæ capacem, atque ad fructum ferendum idoneam. At vero *deserta* ea est quæ sapientiam non habet nec doctrinam, nec vitam instituit juxta iustitiam, neque in veritate ambulat. Civitates vestræ igni succensæ. Civitas hominum cœtus est, ex diversis moribus et institutis ad communem vitæ societatem conflatus, qui propterea quod in operibus suis multum habeat vanitatis, ligna scilicet, fenum et stipalam, in judicii die comburitur, atque bæ impiorum societates igne succenduntur. Regionem vestram coram vobis alieni devorant tum cum anima per priorem vitam et rectam agendi rationem repleta Spiritus fructibus, charitate, gaudio, pace, patientia, benignitate⁹, avenientes alienæ cogitationes pristinos labores absumunt. Quod si in gerendis vitæ negotiis, agentem animi vim impuris dedamus dæmoniis, terra nostra ab alienis evertitur, quippe Dei agricultura, Dei ædificatio sumus¹⁰. Quandiu sumus paupites in vita manentes, fructus qui nos deceant, Christo afferentes: Deum habemus agricolam. Si vero desciverimas a vivificante radice, ab ea nempe quæ in Christum est fide, arescati projicimus foras, et comburimur. Atque illa nostra doctrinæ ædificatio, si indecorum vivimus, subvertitur. Nam nisi in fundamento apostolorum perseveremus, sumptuosa ædificia construentes, quasi nullo subnixi fundamento ruimus, nosterque casus haud exiguis est. Etenim quasi devorat intemperantia temperantiam, avaritia liberalitatem in rebus communicandis sitam, odii studium vim ac facultatem diligendi. Itaque res est miseranda, animam bonos fructus ubertim producentem, inimicorum fieri pabulum, quibus non satis est nostra vastitas, nisi et ruinas nostræ fuerint auclores. Enimvero ex pravis documentis nascitur ruina, eorum qui errore seduntur 392 anima solo quasi allisa. Vastatio vero,

re videtur. Neo desunt qui dicant vocem ἀπλότης pro beneficentia quoque atque liberalitate ponit. Epistola secunda ad Corinth. viii, 2, et rursus in eadem ix, 11 et 13.

civium priorum est privatio. Hoc autem facile sit in humana natura. Vide enim mihi quempiam juvenem a puero pudicis honestisque moribus educatum, alacriter et studiose ad precationum domos prodeuntem, pro sua virili parte beneficium, aeterni iudicij memorem, amplectentem doctrinam sermonem: deinde illum considera in stuprum aliquod prolapsum; quomodo post pudicitias jacturam, fructuumque vastationem, omnimoda illum deinceps ruina maneat. Jam mala conscientia non hunc sinit ad precationis locum profici, quippe fidelium ordine non consistit: ab eo siquidem excoit; nec tamen in deflentium loco stat, siquidem erubescit. Hinc oritur in precatione segnities, ac fictas excusationes ad inquisidores fallendos communisicitur. Quispam, inquit, urget me, atque adeo non opperior causa celebrationem; et ob eam causam ante fidelium precationem rursus subducit, quamlibet excusationem effingens. Deinde sensim ob consuetudinem meditatur apostasiam, et ad integrum perditionem deducitur. In summa, malignis potestatibus peculiare est, nunquam prius ab iis quos justitiae fructibus vacuos reddiderint secedere, quam eosdam iis qui circa cognitionem versantur erroribus imbuerint.

30. VERS. 8. *Derelinquetur filia Sion, sicut tabernaculum in vinea, et sicut pomorum custodia in cumerario.* Argumentum justi iudicij Dei exhibit simillimum retributio. Dereliquit Dominum, ob eam causam derelinquetur filia Sion. Suam tamen erga illam servat adhuc benignitatem, filiam nominat, rursus ipsam appellans priore nomine, quod ante obtinebat quam se alienasset. *Derelinquetur sicut tabernaculum in vinea.* Ad custodiam fructuum in vineis nascentium figuntur tentoria. Cum ergo vinea propriis fructibus exuberat, omni studio ac diligentia curatur tentorium; ut ex eo custos sedulo prospiciat, ne, qui in via praeterirent, fructus ejus decerpant. Cum autem vinea infuctuosa est, vineas munimenta consequenter negliguntur. Quamobrem Israeliticum populum derelictum iri interminatur, utpote qui consentaneum fructum non ferat. Timendum itaque nobis est ne infuctuosi simus, ut ne Dei inspectione destituamur. Spiritus sanctus est, qui nos custodit. Itaque cum anima fructus aeternis apothecis dignos proferat tum astatat custo-

(28) Ita mss., quatuor. Editi, μοχθηρῶν.

(29) Reg. secundus, μὲν γάρ.

(30) Dubium non est quin horum Commentariorum auctor, dum ita scriberet, ἐν δὲ τῇ τῶν, etc., ad antiquum penitentiam publicas ritum respexerit. Nam inter alios illius gradus ipsa quoque deflentum statio numerabatur.

(31) Sic Colbertini primus et tertius cum Reg. secundo. Editi vero et duo alii mss., πεπλασμέναι. Vox σύναξις, quae mox sequitur, non solam corporis et sanguinis Domini participationem, sed totam mysteriorum celebrationem significat. Lege Duc.

(32) Ita quinque mss. At editi, γίνεται.

(33) Sic editi et tres mss., nec aliter legitur apud

A τῶν πονηρῶν (28) διδαγμάτων γίνεται, οἷον ἐδιφίζομέντις τῆς ψυχῆς τῶν ἀποσφαλλομένων ἡ δὲ ἡρμωσίς στέρησίς ἐστι τῶν προπεπολιτευμένων. Τούτο δὲ φθόνος γίνεται περὶ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχήν. Ὁρα γάρ μοι νέον τινὰ ἐκ παιδὸς τεθραμμένον ἐν βίφεμνῷ, εἰς οἷκους ἀπαντῶντα τῶν προσευχῶν φιλοπόνων, τῆς κατὰ δύναμιν εύποιας μὴ ἀμελούντα, μεμημένον χρίματος αἰωνίου, ἀντεχόμενον λόγου διδασκαλίας, εἴτα δλισθήσαντα εἰς τὴν πορνείαν, τὰς μετὰ τὸν ἀφανισμὸν τῆς σωφροσύνης, καὶ τὴν ἡρμωσίν τῶν καρπῶν, λοιπὸν καὶ ἡ παντελής αὐτῷ καταστροφὴ ἀκολουθεῖ. Οὐκ ἄγει δὲ (29) αὐτὸν ἡ πονηρὰ συνελήσις εἰς τὸν τόπον τῆς προσευχῆς, διέτι ἐν τῇ τάξει τῶν πιστῶν οὐχ Ἰστηκεν· ἐξέπεσε γάρ ἐν δὲ τῇ τῶν (30) ὑποκλαιόντων χώρᾳ οὐχ Ἰστάται, αἰσχύνεται γάρ. Ἐντεῦθεν δύνος εἰς πρόφασις πεπλασμένας (31) ἐπινυῶν πρὸς τοὺς ἐπιζητοῦντας. Ὁ δεῖνά με, φησί, ἐπείγει, καὶ οὐκ ἀνεμάνω τὴν σύναξιν· καὶ διὰ τόδιν πρὸς τῆς τῶν πιστῶν αὐχῆς ὑπεξῆλθεν, δ τι ἐν τύχῃ πλεσάμανος. Εἴτα ἐκ τῆς κατὰ μικρὸν συνηθείας μελέτη αὐτῷ πρὸς ἀποστασίαν ἐγγίνεται (32), καὶ εἰς παντελή ἀπώλειαν περιάγεται. Καθόλου δὲ, ἴδιον τῶν πονηρῶν δυνάμεων, μετὰ τὸ ἡρμόνιος ἀποδεῖξαι τῶν καρπῶν τῆς δικαιοσύνης, μὴ ἀφίστασθαι πρὸν δὲ καὶ τοῖς κατὰ τὴν γνῶσιν σφάλμασι περιβάλωσιν.

B 20. Ἐγκαταλειφθῆσται ἡ θυγάτηρ Σιών, ὡς σκηνὴ ἐν ἀλπεῦνι, καὶ ὡς ὁ πωροφυλάκιον ἐν σικυοράτῳ (33). Ἀπόδειξιν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιαιορθίας ἔχει ἡ τῶν δμοίων ἀντίθεσις, Ἐγκατέλιπε (34) Κύριον, διὰ τοῦτο ἐγκαταλειφθῆσται ἡ θυγάτηρ Σιών. *Ἔτι δὲ ἔχεται τῆς φιλανθρωπίας, θυγατέρα δονομάζει, ἐκ τοῦ προτέρου αὐτὴν δύνματος ἀνακαλῶν, δεῖχε πρὸν ἀλλοτριώθηναι.* Ἐγκαταλειφθῆσται ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι. Εἰς φρουρὴν τῶν ἐν ταῖς ἀμπέλοις καρπῶν αἱ σκηναὶ πήγνυνται. *Οταν μὲν οὖν εθίηνη τοῖς οἰκείοις καρποῖς ἡ ἀμπελος, σκουδέζεται ἡ σκηνὴ, καὶ πάσης ἀξιούται ἐπιμελεῖς, μάτε ἀπ' αὐτῆς κατοπτεύειν (35) σὸν φύλακα, μήποτε τρυγῶσιν αὐτὴν οἱ παραπορεύμενοι τὴν δύδυν.* *Οταν δὲ ἄκαρπος ἡ, ἀμελεῖται ἀναγκαῖως τῆς ἀμπελὸς τὰ φυλακτήρια.* Διὰ τοῦτο τοῦ Ἰεραπολιτικοῦ λαοῦ τὴν ἐγκατάλεψιν ἀπειλεῖ, ὡς μὴ καρποφοροῦντος τὰ ἐπιβάλλοντα. Φοβηγῶμεν οὖν εἰναι ἄκαρποι, μὴ ἐλκαταλειφθῶμεν ὑπὸ τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Θεοῦ (36). Τὸ φύλασσον ἡμᾶς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιόν ἐστι. *Οταν μὲν οὖν καρποφορῇ ἡ ψυχὴ ἄξια τῶν αἰωνίων ἀκο-*

LXX et apud Procopium. At legitur in duobus mss. et apud Eusebium, σικυλάτῳ. Vocem σικυλατῶν alibi reperiri jam dudum mouuerat Nobilius. Velim compares quae in hunc locum scripsere antiquissimi tres interpres, horum Commentariorum scriptor, et Hieronymus.

(34) Ita quinque mss. Editi vero, ἐγκατέλειπε. Ibidem tres mss., καταλειφθῆσται.

(35) Ia codices quinque. Editi, κατοπτεῦσαι.

(36) Apud Eusebium pro illis, ὑπὸ τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Θεοῦ legitur ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, ad verbum, *Ne deseramur ob ira Dei.* Sed quando prestat lectio alia, nemo, opinor, non videt. Lege Præfatiōnem, num. 68.

θηκῶν, παρεμένει καὶ φυλάσσει, καὶ πόρρωθεν ἀπείρυσι τὰς τοῦ μονιοῦ τοῦ ἄγρου ἐπιβουλάς. Ὄταν δὲ σταφυλὴν χολῆς γεωργῆ, καὶ βότρυν πικρίας ἐκφέρῃ, ἐγκαταλιμπάνει τὴν ἄκαρπον ψυχὴν, καὶ τότε ὑπὸ παντὸς λογισμοῦ θηριώδους καὶ πάσης ἀλόγου ἐπιθυμίας καταπατεῖται (37). Πολλαχοῦ δὲ τροπικῶς ἀμπελῶνα τὸν Ἰσραὴλ ὁ λόγος προσαγορεύει, ὡς τὸ, Ἀμπελὸν ἐξ Αἰγύπτου μετῆρας· καὶ, Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ· καὶ, Ἐγώ δὲ ἐφύτευσά σε ἀμπελὸν καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινήν. Εἰ δὲ δὲ Ἰσραὴλ ἀμπελῶν, σκηνὴ δὲ τῆς ἀμπέλου ταῦτης δὲ οἶκος τάχα δὲ τοῦ ναοῦ· σκήνωμα γάρ δόξης ἐλέγετο, καὶ Σκήνωμα οὗ (38) κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις. Ἐως μὲν οὖν ὅτε ἐποίει καρπὸν πολὺν, καὶ τὴν σκηνὴν διὰ τὴν τῶν καρπῶν φυλακὴν συνεισθῆται· ἐποίει δὲ δὲ (39) φυτεύσας αὐτὴν ἔμεινε τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας, αἵ τὸν Κύριον ἐστεφάνωσαν, καὶ ἐστράφη πᾶσα εἰς πικρίαν (ἐποίει γάρ σταφυλὴν χολῆς καὶ βότρυν πικρίας, διὸ καὶ εἰς τὸ βρῶμα ἔδωκαν τῷ Κύρῳ χολῆν), διὰ τοῦτο ἐγκατεῖσθαι τὴν σκηνὴν τοῦ ἀμπελῶνος. Ἰδού γάρ, φησὶν, ἀφετεῖται ὑμῖν δὲ οἶκος ὅμων ἔρημος. Τότε ἐπληρώθη τὴν ἀπειλὴν αὕτη· Ἐγκατελεῖσθαι γάρ, Ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι· ἐξ ἑκείνου λοιπὸν καὶ ταῖς νεφέλαις ἐνετείλατο τοῦ μὴ βρέξαι ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα. Διὰ τοῦτο οὐκέτι προφῆται παρ' αὐτοῖς, οὐκέτι οὐρανία χάρις, ἀλλὰ τύχοντας εἰς χέρσον καὶ καταπάτημα. Οὐ τε γάρ φραγμοὶ τοῦ λαοῦ (40) ἑκείνου καθηρέθησαν, δὲ ὑπερασπισμὸς τῶν ἀγίων δυνάμεων, καν τι ἐργάσωνται κατὰ τὸν νόμον, εἰς ἀπώλειάν ἔστι.

21. Διὰ τοῦτο νῦν μὲν (41) Τρυγῶσιν οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδὸν· καὶ ὃς ἐκ δρυμοῦ ἐλυμήνετο, καὶ μονίος ἄγριος κατενεμήσατο· νῦν δὲ αἱ ἀόρατοι δυνάμεις καταπατοῦσιν αὐτούς. Καὶ ὡς διπλοροφύλακιον ἐν σικυλάτῳ. Εἰς φυλακὴν τῶν σικύων τὰ φυλακῆρια τῆς ὀπώρας κατασκευάζεται. Σικυλάτον οὖν ἔστι τόπος προσκαίρων καὶ διγοχρονίων καρπῶν οἰστικὸς (42), τέρψιν τιγρὰ μελλεῖ· ἦ διαφέλειαν παρεχομέγενον. Τοιωτες δὲ καὶ δέ νόμος, διλιγοχρόνιον ἔχων τὴν χρῆσιν. Πρόσκαιρος γάρ τὴν λατρείαν, καὶ πρὸς διλγον ἀνθήσασα, εἴτα τῇ ἀληθινῇ

⁹ Psal. LXXIX, 14. ¹⁰ Deut. XXXII, 32. ¹¹ Psal. LXXIX, 9. ¹² Isa. v, 1. ¹³ Jer. II, 21. ¹⁴ Psal. LXXVII, 60. ¹⁵ Isa. v, 4. ¹⁶ Matth. XXVII, 54; Psal. LXVIII, 22. ¹⁷ Matth. XX, 38. ¹⁸ Isa. v, 6. ¹⁹ Psal. LXXIX, 13, 14.

(37) Rursus pro illo, καταπατεῖται, corrupte apud Eusebium legitur, καταπεσεῖται. Et in quamvis concupiscentiam irrationabilem decidet. Velim iterum legas Præstationem, num. 66.

(38) Editi et duo mss. cum Eusebio, οὐ. Alii tres mss. δ.

(39) Sic in duobus mss. et apud Eusebium. Alii duo mss., ἐπειδὴ δὲ δ. Editi, ἐπειδὴ δ. Mox in editis legebatur, ἡ δὲ ἐποίησαν ἀκάνθας· sed codicūm aliquorum testimonio et Eusebii auctoritate freti, paulo aliter edidimus. Statim mss. quinque, πᾶσα, ei ita quoque editum invenimus apud Eusebium. Editi, πᾶσαν, non recte.

(40) Sic editi et quinque mss. At in Regio secundo et in Eusebii Commentariis legitur, ναοῦ. *sepes templi.*

(41) Ita Reg. secundus cum Colbertinis primo et tertio, nisi quod duas illas voculas, νῦν μὲν, in Colbertinis desiderentur: at editi et aliis tres mss.,

A ditque, et singularis feri⁸ insidias procul abigit: cum vero uvam sellis et botrum amaritudinis⁹ producit, in fructuoseam animam deserit, et tum a quavis cogitatione belluina, et a quavis insulsa cupiditate conculcatur ac proteritur. Plerumque autem Scriptura Israelem vineam tropice nuncupat; ut, **393** *Vineam ex Aegypto translustisti*¹⁰; et: *Vinea facta est dilecta*¹¹; et: *Ego autem plantavi te vineam fructuosa, totam veram*¹². Quod si Israel vinea fuerit, fortassis hujus vinea tabernaculum erit templi domus. Dicebatur enim gloriæ tabernaculum, et *Tabernaculum ubi habitavit in hominibus*¹³. Donec itaque multum fructum protulit, tabernaculum ad fructuum custodiam substitit. Sed, posteaquam qui plantavit eam, exspectavit ut faceret uvam; fecit autem spinas¹⁴, quibus Dominum coronarunt, et ubi conversa est tota in amaritudinem: faciebat enim uvam sellis et botrum amaritudinis, quapropter et in escam Domino fel dedere¹⁵; ob hoc derelictum est tabernaculum vineæ. *Ecco enim, inquit, relinquetur vobis domus vestra deserta*¹⁶. Tunc impleta est illa comminatio: quippe derelicta est, *Sicut tabernaculum in vinea: exinde vero nubibus mandauit ne pluerent super vineam*¹⁷. Idcirco non ultra prophetæ apud illos sunt, non cœlestis gratia; sed conversa est in terram incultam, et in conculationem. Enimvero sublatæ sunt et dejectæ populi illius sepes, nimirum sanctorum virtutum tutela; ac etiam si quidpiam secundum legem agant, id illis in perniciem vertitur.

21. Quamobrem nunc quidem *vindeplant qui prætergrediuntur viam; et aper de silva devastavit, et singularis feris depastus est*¹⁸; nunc vero invisi biles potestates ipsos conveccant. Et *sicut pomorum custodia in cucumeratio*. In autumno exstruntur manūmenta ad asservandos cucumeres. Itaque cucumerarum locus est continens fructus fugaces et parum diurnos, qui potius delectationem quamdam prebeat, quam utilitatem. Talis autem lex erat, cuius usus brevi tempore permaneit. Si quidem cultus ipsius fuit temporarius, ac parum diu

ἀπώλεια ἔστι, καὶ ὡς δὲ omissis intermediis.

(42) Monet Combebius, se in uno ms. pro ο-στικής legisse εἰστηκώς, id quod ipse interpretatur, *erecta domuncula casula*. Sed, nisi valde fallor, nodum vir doctus in scirpo quærrere videtur, dum multis probare conatur, pro ο-στικός legi potius debere oīxītōς, aut οīxītōs; quarum vocum primam sic ipse reddidit, *locus tabernaculi et umbraculum*: alteram, hoc modo, *misercula domus ac lugurium*. Nam, ut ne interim dicam eas quas flinxit voces Græcas et earum quoque interpretationem absonum quiddam et alienum præ se ferre, vox ο-στικός sententiam satis idoneam efficit. Sic igitur interpretari licet: *Cucumerarium locus est ferens fructus, etc., aut, locus est continens fructus, etc.* Quare vocem ο-στικός retinere non dubitavimus: eoque magis, quod quinque mss. auctoritate nitatur. Hic monere juvat, modo legi in mss., σικυρατον, modo σικυλατον.

floruit: deinde statum illum cum vero ac solidiore A nimirum cum Evangelii doctrina commutavit. Sion igitur derelinquetur, eritque sicut pomorum custodia, ceu locus quo autumnales fructus asservantur. Poma autem non solidus et constans cibus sunt, sed mollis et fugax. Talis autem lex erat, que cultus speciem, non ipsam veritatem habebat, eoque exemplar est et umbra cœlestium. Quia vero vineæ comparatur uniuscujusque anima, ut in psalmo: *Uxor tua sicut vitis abundans*¹⁹: item Dominus ait: *Ego vitis, vos palmites*²⁰; verendum est ne ad nos etiam perveniat isthac comminatio, si quando non idoneos edimus fructus. Fortassis enim corpus tabernaculum est, et in quo inhabitat Spiritus sanctus. *An nescitis, quod corpora vestra templum sunt habitantis in vobis Spiritus sancti*²¹? Anima vero vinea est²², a qua reposcitur fructum uberas, plantatione primigenia et Dei agriculturale digna: quippe plantata est vera, ad imaginem 294 veri Dei condita. Jam vero paulatim excolitur sui conditoris providentia, qui palmitem fructum ferentem purgat, ut plus afferat fructus²³. Etenim si nos addixerimus parandas vitæ puritati, ad expurgandas animi perturbationes Deus ipse fert suppetias; studium nostrum, nostramque erga bonum honestumque propensionem persiciens. Quemadmodum igitur putatur vitis, nimium eluxuriari prohibita: sio et animæ studium erga res vanas circumcidimus, omnes ejus vim ac facultatem ad fructus bonorum operum producendos colligimus; ut ne silvescens et eluxurians in hoc ostentationis mundo ad gratiam hominum captandam suam omnem exauriat facultatem, dum quasi circa folia et capreolos, mundi scilicet figuram, sese occupat. Quin et circumfoditur anima, ac cuncta adjacentia ad suum nutrimentum sibi vindicat, siisque ad excipiendam Spiritus doctrinam se ipsa preparat. Quemadmodum enim vitis, quæ non foditur, meatibus destituitur, neque ex aqua utilitatem ob terræ adjacentis densitatem capit: pari ratione anima quæ non exuit se his corporalibus, quæque præ eorum pondere minime respirat, infecunda permanet, terrenorum pondere depressa; et ob id, supernum auxilium non recipiens, infructuosa manet. Porro ab infructuosa anima Spiritus sanctus se submovet: cadunt etiam sepes, angelorum subsidia; irruunt autem peregrini ad nos pervadentes, nimirum potestates illæ peccatorum circa doctrinam commissorum effectrices. Quin etiam cupiditates quæ eam præoccupaverant, instar suis bruto impetu irruentis, seque in fetido putore voluntatis, ipsam

¹⁹ Psal. cxxvii, 3. ²⁰ Joan. xv, 5. ²¹ I Cor. vi, 19. ²² Jerem. ii, 21. ²³ Joan. xv, 2.

(43) Sic mss. At editi, ἀπατητι, corrupte.

(44) Dissident inter se mss. et editi. Regili primus et secundus cum duobus aliis, ψυχῆς... περικόπτομεν... ταμιεύμενοι. Reg. tertius, ψυχῆς... περικοπτομένη... ταμιεύμενη. Reg. quartus, ψυχῆς... περικοπτομένη... ταμιεύεται. Editi denique. ψυχῆς... περικοπτομένη ταμιεύεται.

καὶ στερεωτέρῃ τροφῇ τῇ κατὰ τὸ Εὐτερέλιον διδασκαλίᾳ τὴν πόλιτελαν μεταπαρέδωκεν. Ἐγκαταλειφθέσται οὖν ἡ Σιών, καὶ ὡς ὁ πωροφυλάκιον, τὸ προλακτήριον τῆς δύναμος. Ἡ δὲ δύναμα οὐχὶ στερεὰ τροφὴ καὶ μόνιμος, ἀλλ' ἀπαλὴ (43) καὶ πρόσσκαιρος. Τοιούτος δὲ νόμος, μίμημα ἔχων λατρείας, οὐκ εὐτὴν τὴν ἀλτηθειαν διδίτι ὑπόδειγμά ἔστι καὶ σκέτων ἐπουρανίων. Ἐπει δὲ καὶ ἡ καθέκαστον ψυχὴ ἀμπέλῳ παρεικάζεται, ὡς ἐν φαλμῷ. Ἡ γυνὴ οὐν ὡς ἄμπελος εὐθηνοῦται καὶ δὲ Κύριος, Ἐγώ, φησίν, ἡ θυμπελος, οὐ μεῖς τὰ κλήματα μήποτε καὶ εἰς τὸ μέρος φθάνῃ τὰ ἡπειλημένα, διτεν μὴ ἀποδίδωμεν τοὺς ἐπιβάλλοντας ἡμῖν καρπούς. Τάχα γάρ σκηνὴ μὲν ἔστι τὸ σῶμα, φένοικε τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον. Οὐκ οὐδὲτε γάρ, διτεν τὰ σώματα δμῶν νοεῖς τοῦ ἐν δμῖν ἀγίου Πνεύματος ἔστιν; Ἀμπελῶν δὲ ἡ ψυχὴ, τὴν καρποφορίαν ἀξίαν καρπούς. Τάχα γάρ σκηνὴ μὲν ἔστι τὸ σῶμα, φένοικε τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον. Ἐπει τοῦ θεοῦ γεωργίας ἀπαιτουμένη. Ἐφυτεύθη γάρ ἀλτηθινὴ κατ' εἰκόνα τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ γενομένη γεωργεῖται δὲ ταῖς κατὰ μέρος ἐπιμελείας τοῦ κτιστοῦ, δὲς τὸ μὲν καρποφοροῦν καθιέρει, ἵνα πλείστα καρπὸν φέρῃ. Ἐπει τοῦ θεοῦ εἰκόνας ἐπιθῶμεν τῇ καθηρότητι τοῦ βίου, συλλαμβάνεται ἡμῖν πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν πεπθῶν κάθαρσιν δὲ θεός, τελειῶν τὴν περὶ τὸ ἀγαθὸν σπουδὴν καὶ προθυμίαν. "Μοσπερ οὖν κλαδεύεται ἄμπελος, ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς περιττοῖς φορᾶς κωλυομένη: οὕτω καὶ ψυχῆς τὴν περὶ τὰ μάταια σπουδὴν περικόπτομεν (44), πᾶσαν αὐτῆς τὴν δύναμιν ἐπὶ τὴν τῶν σπουδαίων ἔργων καρποφορίαν ταμιεύμενοι μήπως ὑλομανῆσασ εἰς τῷ ἐπιδεικτικῷ κοσμῷ, πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀρέσκειαν τὴν δληη δικτυῆς δύναμιν ἐκκενώσῃ, οἰονει περὶ φύλα καὶ ἔλικες, τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου, ἀσχοληθεῖσα. Ἀλλὰ καὶ σκάπτεται ἡ ψυχὴ πάντα εἰς τὴν ίδιαν τροφὴν οἰκείουσα τὸ περικείμενα, καὶ οὕτως ἐκαυτὴν εὐτρεπτίζουσα πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τῶν διδαγμάτων τοῦ Πνεύματος. "Μοσπερ γάρ μὴ σκαφεῖσα ἄμπελος ἀδιάπνευστός ἔστι, καὶ τῆς ἐν τοῦ οὖτος ὀφελείας διὰ τὴν πυκνότητα τῆς παρακειμῆς γῆς ἀνεπίδεκτος οὕτως ἡ μὴ ἀποσκευασμένη τὰ σωματικὰ ψυχὴ, καὶ ἵκ τοῦ βάρους αὐτῶν ἀναπνεύσασα, ἄγονος διαμενει τῷ βάρει τῶν ὑλικῶν πεπιλημένη (45), καὶ διὰ τοῦτο, τῆς ἀνωθεν μὴ μεταλαμβάνουσα βοηθείας, ἄκαρπος μένει. Τῆς δὲ ἀκάρπου ψυχῆς ἀρίστεται μὲν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον πίπτοντοι δὲ οἱ φραγμοὶ, αἱ τῶν ἀγγέλων βοῆθειαι εἰσπίπτοντο δὲ οἱ ξένοι οἱ διοδεύοντες ἡμᾶς, αἱ τῶν περὶ τὴν γνῶσιν ἀμάρτημάτων ἐνεργητικαὶ δυνάμεις τὰ τε πάθη προκαταλαβόντα (46) λυμαλνει, οὐδὲ δικην ἀλγήστα δρμῶντος, καὶ καλινδουμένου ταῖς δυσωδίαις. Καὶ τότε πληροῦται ἐπὶ τὴν τοιαύτην ψυχὴν τὸ, Ἐγκαταλειφθέσται ἡ θυγάτηρ Σιών, ὡς σκηνὴ ἐν

(45) Reg. secundus et duo alii mss., ἐπειλημένη, *detenta*. Alii duo mss. cum editis, πεπιλημένη, *depressa*. Sensus eodem redit.

(46) Sic mss. sex. Editi προκαταλαμβάνοντα. Statim sex mss., δρμῶντος καὶ καλινδουμένου, nisi quod desit in tribus conjunctio καὶ. Editi, δρμῶντος καλινδουμένου.

ἀμπελῶνι. Ἀλλὰ καὶ ὡς διπωροφυλάκιον ἐν σικυη-
ράτῳ. Οἱ μὴ τὰ ἄξια τῆς θείας ἀποθήκης καρποφοροῦν-
τες, ἀλλὰ τοῖς εὐφθάρτοις καρποῖς τοῦ κόσμου τούτου
ἐπαγγαλλόμενοι· οἱ πλούτεψ πεποιθότες· οἱ δέξῃ
ἐπιτιρόμενοι (47)· οἱ ἐπ' εὐγενεῖ προγόνων, ή εὐεξίᾳ
σωματικῇ μέγα φρονοῦντες, σικυηράτῳ ἐσκαστιν,
ἄτροφον καρπὸν γεωργοῦντες, φυσῆματος ἀλαζονικοῦ
ὑποκιμπλῶντα, καὶ ὅγκη ματαίῳ τὴν ψυχὴν ἔξοδαίνειν
καὶ διπερφυσᾶσθαι παρασκευάζοντα. Ὡν διάμενος δ
ἐπιθυμητὴς λαδὸς, ἐτάφῃ ἐν ἐρήμῳ (48). Ἐκλαίον γάρ,
φησί, μνησθέντες τῶν σικύων, καὶ κῶν πεπόνων, τῶν
Αἰγυπτικῶν βρωμάτων, ή οὐκ ἀν φάγος Ἰσραὴλ-
τῆς, διῷ οὐρανίῳ ἐρήμῳ τῷ μάννα τρεφόμενος· δι
ἔξουδενοῦντες (49) οἱ τότε, τῶν κρομμύων ἐπεβύμουν.
Ἄ μὴ πάθωμεν καὶ ἡμεῖς τὸ δέδοντον βίον τοῦ λο-
γικοῦ προτιμῶντες. Κρομμύοις γάρ τῷ διτὶ καὶ
σκορδοῖς αἱ διὰ τοῦ σώματος ἡδοναὶ προσεικαστι,
πολὺ μὲν τὸ δριμὺ καὶ δρεθιστικὸν παρεχόμεναι,
δυσωδίαιν δὲ χαλεπὴν καὶ δυσέκνιπτον ἀναφειται τῷ
βίσθει, οἰς δὲ ἄγγενωνται, δικρόνων δὲ πλήθος τοῖς
δεχομένοις (50) αὐτὰς προξενοῦσα. Ἐν ταῖς ἀπειλαῖς
δὲ ἔστι καὶ τὸ ὡς πολιορκουμένην πόλιν ἐγκαταλει-
φθῆσθαι. Περικεχθέζονται (51) ἡμάς οἱ πολέμιοι,
ἐπιτηροῦντες ἡμῶν τὴν ἄνεσιν, ἵνα ἀφύλάκτοις ἡμῖν
ἐπιθῶνται. Ὡσπερ οὖν ἐκπολιορκηθεῖσα πόλις, διαρ-
πασθέντος τοῦ πλεύτου τοῦ ἀναποκειμένου αὐτῇ, οὐ
πύλας ἔχει κεκλεισμένας, οὐ φύλακας ἐπὶ τῶν τει-
χῶν ἀγρυπνοῦντας· οὔτε ψυχὴ τῶν ὑπαρχόντων (52)
αὐτῇ παρὰ τῆς θείας δωράται θησαυρῶν ἐκκενωθεῖσα,
ῶς ἀναζίᾳ λοιπὸν τῆς θείας φρουρᾶς ὑπερορᾶται. Διὰ
τοῦτο εἴρηται τὸ, Πάστρι φυλακῇ τῆρει σὴν καρ-
δίαν. Πρὸς οὖν τὸ (53) οὕτω γρηγορεῖν καὶ νήφειν,
εὐχόμεθα ἵνα καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπαγρυπνεῖν ἡμῶν
τῇ φυλακῇ ζητῶμεν ἵνα μὴ νυστάζῃ μηδὲ ὑπνῶσῃ δ
φυλάσσων τὸν Ἰσραὴλ. Ἐδώ γάρ μὴ Κύριος φυλάξῃ
πόλιν, εἰς μάτην ἡγρόπνησεν δὲ φυλάσσων. Ὄταν
δὲ διὰ τὴν ἐρημίαν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐγκαταλει-
πῃ (54) ἡμῶν τὴν φρουράν, ἔτοιμοι εἰς διαρπάτην
καὶ αἰχμαλώσας καὶ ἐπαγγύδες τοῖς πόλεμοις ἔκσε-
μενα (55). . .

quod custodit? 27. Ceterum ubi nostram dereliquerit custodiam propter inopiam ac vacuitatem bonorum operum, sumus direptioni expositi admodum, et ab hostibus in captivitatem carceremque abdu-
cimur.

24 Num. xi, 5. 25 Prov. iv, 23 26 Psal. cxx, 4. 27 Psal. cxxvi, 1.

(47) Codices tres, ἐπερεδόμενοι: ἵναται. Alli tres 1) mss., προσδεγομένοις.
codices cum editis, multo melius, ἐπαρόμενοι, elati. Ibidem duo mss., ή ἐπ' εὐγ. Alli et editi, οἱ τῷ εὐγ.

(48) Editi et tres mss., ἐτράφῃ ἐν ἐρήμῳ, unde Tilmannus. In eremo nutritus est, pessime. At II. et J. cum Colbertinis primo et tertio, ἐτράφῃ ἐν ἐρή-
μῳ, in deserto sepultus est, optimo. Ita enim legitur Numer. xi, 34: "Οτι ζθαψαν τὸν λαὸν τὸν ἐπε-
θυμητὴν. Quia illuc sepeleiunt populum concupiso-
rem. Hic locus, ut observat Ducasus, recte et emen-
date legebatur apud Procopium, pag. 16.

(49) Ita Reg. secundus et alii quinque. Editi vero
ἄρτῳ μάνα τρεφόμενος δι έξουδενοῦσιν. Μόx nostri
sex mss. βίον τοῦ λογικοῦ. Editi, βίον τοῦ λογιστι-
κοῦ.

(50) Editi cum tribus mss., δεχομένοις. Alli tres

A corrumpunt. Atque tunc circa ejusmodi animam impletur illud: *Derelinquetur filia Sion, sicut tabernaculum in vinea.* Sed, *Et sicut lugurium in cucumerario.* Qui fructus proferunt divina apotheca indigos, imo qui de mundi hujus fructibus corruptioni obnoxii gloriantur: qui confidunt in divitiis: qui de gloria esseruntur: qui de majorum suorum nobilitate, vel de bona corporis habitudine superbiunt, hi ad cucumerarium similitudine accedunt, fructum producentes nihil edule, qui superhō statu adimplet, efficitque ut inani tumore turgeat anima, ac supra modum infletur. Quarum rerum desiderio cum teneretur concupiscentia populus, in deserto sepultus est. Flebant enim, ait Scriptura 24, memorēs cucumerum, et peponum, eduliorum Ἀgyptiorum, quas sane nunquam Israelita ille comedērit, qui cœlesti pane, nimirum manna, enutritur, quem qui tunc fastidiebant, concupiscebant cepas. Porro isthæc nobis vitam voluptariam ei quæ ratione regitur præferentibus nequaquam accidunt. Nam revera voluptates corporeas cepis assimiles sunt et aliis: multum quippe 295 acrimoia et irritamenti creant; ac graveolentiam intolerabilem et fere illutibilem ex imo immittunt iis in quos grassatae fuerint, multumque lacrymarum conciliant suis assecutoribus. Est autem et illud in comminationibus, derelictum iri ut civitatem expugnatam. Nos obsidēnt hostes, nostram desidiam observantes, ut nos incautos adoriantur. Quemadmodum igitur expugnatæ civitatis portæ, direptis quæ in ea recondebantur divitiis, non jam obserantur, nec amplius in mœnibus vigilant excubiat: sicut anima thesauris ex divino munere obtentis deaudata, tanquam divina jam custodia sit indigna, despiciuntur. Quapropter dictum est illud: *Omni custodia serva certum* 25. Itaque præterquam quod ita vigilamus, ac sobrii sumus, precamur ut et quoniam ipsis nostris custodiis advigilamus, idcirco esflagitemus, ut ne dormitet, neque dormiat qui custodit Israel 26. *Nisi enim Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat*

C

27. custodit? Ceterum ubi nostram dereliquerit custodiam propter inopiam ac vacuitatem bonorum operum, sumus direptioni expositi admodum, et ab hostibus in captivitatem carceremque abdu-
cimur.

(51) Reg. secundus, περικεχθέζονται γάρ. Stalim editi cum tribus mss., ἀφύλάκτοις ἡμῖν. Alli tres mss., ἀφύλάκτως.

(52) Codices quinque, ὑπαρχονταν, et ita quoque legitur in Reg. primo prima manu. At hic codex cum editis secunda manu, ἐνυπαρχόντων.

(53) Alli mss., τῷ, rectius: alii, τῷ. Editi, μὲν οὖν τῷ. Mox quinque mss., εὐχόμεθα. Editi et Colb. primus, εὐχόμεθα, bene. Subinde mss. sex, διὰ τοῦ αὐτοῦ. Editi, αὐτοῦ.

(54) Codices quatuor, ἐγκαταλίπη.

(55) Editi et quatuor mss., ἐκκείμεθα. At Colber-
tini primus et tertius ἐκκείμεθα, sed ita tamen, ut Colb. tertius emendatus sit, habeatque in margine, ἐκκείμεθα. Aliquanto post Reg. secundus, καὶ δλως δ λαδός.

22. VESR. 9. *Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorrah similes essemus.* Gens tota si peccatrix est, universusque populus plenus est iniquitatibus, et omnes filii iniqui sunt, quodnam semen esti Israeli derelictum quod impedierit ne Sodomorum et Gomorrhæ penas ac supplicia pertulerit? Nam quod ipsi Israeli inerat semen, semen erat nequam, nec salutem præstebat, sed interitu erat dignum. Quale igitur illud erat? An non id de quo in promissionibus Abrahæ dictum est: *Tibi dabo et semini tuo*²⁰? *Non enim dixit, inquit, Et seminibus, quasi in multis: sed quasi in uno: Et semini tuo, qui est Christus*²¹? Hoc itaque semen eos, qui pro merito eorum quæ in vita gesserant, Sodomorum supplicia pati, et igni ac sulphure ob nequitum Sodomiticæ mensuræ haud imparem consumi debuissent, suo ipsius adventu liberavit. Verumtamen etiam post admissum in Christum peccatum, *Reliquis quidem secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt*²²: cœteri vero excœcati sunt, et subversioni traditi, uti ait Amos: *Subverti enim vos, sicut subvertit Dominus Sodomam et Gomorrah, et ne sic quidem conversi estis ad me, dicit Dominus*²³. Quanquam sæpe minatus est, sæpe pepercit; postea tamen in cor haud pœnitens calamitates operibus eorum dignas invexit. Siquidem in quodam propheta, ad vindictam quidem ob populi iniquitatem propendet: *sed cunctatur obsuam*²⁴ erga homines benignitatem. *Quid statuam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Iuda? Quasi Adama ponam te, et sicut Seboim*²⁵. Utraque autem ad Sodomiticam pentapolim pertinet. Deinde per exsuperantiam clementiæ sue subjungit: *Conversum est cor meum in eodem: conturbata est pœnitudo mea. Nequaque faciam juxta iram furoris mei*²⁶. Attamen ubi ad extremam delapsi sunt prævaricationem, templum quidem igni conflagravit, civitas autem tota tradita igni est; ad ipsi fame, peste, seditione, mutuisque insidiis sunt consumpti. Porro ex omni Israel pars quæ in Christum credidit, salva facta est: quandoquidem in

22. Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαδαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὃς Σόδομα ἐν ἐγενήθημεν, καὶ ὃς Γόμορρά ἐν ὡμοιώθημεν. Εἰ δὲν τὸ ἔθνος ἀμαρτωλὸν, καὶ δόλος δὲ λαὸς πλήρης ἀνομιῶν, καὶ πάντες υἱοὶ ἀνομοί, ποιῶν ἀναφεύθη σπέρμα τῷ Ἰσραὴλ, τὸ κωλῦσαι τὰ Σόδομων καὶ Γομόρρας εὐτὸν ὑπομεῖναι παθήματα; Τὸ μὲν γὰρ ἐνυπάρχον σπέρμα τῷ Ἰσραὴλ, σπέρμα τὴν πονηρὸν, οὐχὶ σωτηρίας αἵτιον, ἀλλ᾽ ἀπώλειας ἄξιον. Ποιὸν οὖν ἦν τοῦτο; μῆτος περὶ οὐ εἰρηται ἐν ἐπαγγελίαις τῷ Ἀδραὰμ τὸ, Σοὶ δῶσω καὶ τῷ σπέρματί σου (56); Οὐ γὰρ εἶπε, φησι, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὃς ἐπὶ πολλῶν ἀλλ᾽ ὃς ἐπὶ ἐνὸς, Καὶ τῷ σπέρματί σου. δεῖ εἰπεῖν Χριστός. Τοῦτο οὖν τὸ σπέρμα, τοὺς, δοσοὶ ἐπὶ τῷ ἄξιῷ τῶν βεβιωμένων, ὀφείλοντας παθεῖν τὰ Σόδομων, καὶ πυρὶ καὶ θειῷ ἐκτριβῆναι διὰ τὴν κακίαν φθάνουσαν εἰς τὸ Σοδομητικὸν μέτρον, τῷ παρ' ἐμποτοῦ παρουσιᾳ ἐκώλυσεν. Ἄλλ' δμως καὶ μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀμαρτίαν, Τὸ μὲν λεῖμμα (57) κατ' ἐκλογὴν χάριτος ἐσώθη, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν, οἱ καὶ παρεδόθησαν τῇ καταστροφῇ, ὃς φησιν Ἀμώς Κατέστρεψα γὰρ ὑμᾶς (58), καθὼς κατέστρεψε Κύριος Σόδομα καὶ Γόμορρα, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐπεστρέψετε πρὸς μὲν, λέγει Κύριος. Καίτοι πολλάκις ἀπειλήσας, πολλάκις ἐφείστο. Ήστερον δὲ ἐπῆγαγε τῇ ἀμετανοήτῳ καρδίᾳ τὰ ἄξια τῶν ἔργων πάθη. Ἐν γάρ τινι προφήτῃ δρμῷ μὲν πρὸς τὴν ἐκδίκησιν διὰ τὴν ἀδικίαν τοῦ λαοῦ, ἐπέχει δὲ διὰ τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν. Τί σε διαθῶ, Ἐφραίμ; τί σοι ποιήσω, Ἰούδα; Ως Ἀδαμα θήσομαι σε, καὶ ὡς Σεδούμ· αὐταὶ δὲ εἰσι τῆς Σοδομητικῆς παντοπλεως. Εἴτα ὑπερβολῇ φιλανθρωπίας εὐθὺς ἐπάγει· Μετεστράψῃ ἡ καρδία μου ἐν τῷ αὐτῷ (59), συνεταράχθῃ ἡ μεταμέλειά μου. Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν δργήν (60) τοῦ θυμοῦ μου. Ἄλλ' δμως δὲ εἰς τὴν ἐσχάτην παρανομίαν ἐξέπεσαν, κατεπρήσθη μὲν τὸ ιερὸν, ἡ δὲ πόλις πᾶσα πυρίκαυστος γέγονε, λιμῷ δὲ καὶ λοιμῷ, καὶ στάσει καὶ ἐπιβούλαις ταῖς κατ' ἀλλήλων ἐσανηλώθησαν. Τὸ μέντοι μέρος τῶν πιστευσάντων εἰς Χριστὸν διεσώθη, ἕπειτα τῷ Ἰσραὴλ ἐν δλίγοις εὐρεθείσης τῆς ἐκλογῆς.

Amos iv, 11. ²² Ose. xi, 8. ²³ ibid. et 9.

(56) Ita mss. At editi, σπέρματί σου ος ἔστι Χριστός. Sed illa, δεῖ εἰπεῖν, εἰ glossemate fluuisse credi merito possunt.

(57) Editi et Colb. primus cum utroque Combef. λῆμμα, *assumptio*: quæ lectio, etsi insolita est, non videtur tamen Combefisio violenta, eique satis probatur. At Colb. secundus et Reg. quartus cum sacro textu, λεῖμμα, *reliquiae*. Ibidem Regii primus, secundus, tertius et quartus cum Colbertini primo ex secundo et cum editis, ἐπώθη pro qua voce in Vulgata Graeca simpliciter et sine ullo additamento legitur, γέγονεν. Portasse in mentem venire alicui possit, non aliter Vulgata auctorem legisse, quam ἐπώθη, cum sic interpretatus sit Rom. xi, 5, *Reliquiae salvæ factæ sunt*. Aut potius, interpres ille credi potest scriptum in veteribus libris reperisse, γέγονε σωζόμενον. Nec mirum videbitur hominibus, in hoc studiorum genere tritis, vocem σωζόμενον in textu sacro deesse, cum non raro libra-ri vocem aliquam inter scribendum omittant.

(58) Editi, δμᾶς, φησι. Deest φησι in mss. Μοχ mss. quinque, ἐπεστρέψατε. Editi, ἐπεστρέψετε. Subinde quatuor, καίτοι. Editi, καὶ τὰ.

(59) Quod ait Combefisius, putare σε, a LXX interpretibus scriptum non fuisse, ἐν τῷ αὐτῷ, sed ἐν ἑμετῷ, *in me ipso*, de eo dubitari vix posse arbitramur. Atque hoc, ut idem ille vir doctissimus observavit, eo probabilius videri debet, quod Vulgata auctor ita legisse putandus sit, cum verterit Oseas xi, 8, *Conversum est in me cor meum*. Quoniam tamen et in editis et in nostris mss. perinde atque apud LXX legitur, ἐν τῷ αὐτῷ, nec licet nobis quidquam in sacris paginis mutare, ad verbum interpretati sumus, *in eodem*.

(60) Reg. secundus cum Colb. itidem secundo, δργήν. Editi et aliquot mss., δργήν. Nec ita multo post mss. quatuor, ἐπέστη. Alii duo mss., cum editis, ἐπέσαν. Vox collectiva λαός facit ut scriptura utraque ex aequo possit admitti.

διπερ ὡς ζύμη γενόμενον τοῖς ἔθνεσι, πάντας πρὸς τὴν οἰκείαν εἴλκυσεν δμοιστητα· ὥστε καὶ ἀπ' ἔκεινου καὶ Ἰσραὴλ χρηματίζειν καὶ λαὸν Κυρίου, καὶ εἶναι τὸν ἐν τῷ χρυπτῷ Ἰουδαῖον (61), καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπαγγελιῶν κληρονόμον, τὸν ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκότα. Ἐπεὶ δὲ Σόδομα ἐρμηνεύεται ἐκκλισίας, Γόμορρᾶ δὲ στάσις, καὶ τοιοῦτόν τινα νοῦν διποδάλλει ἡ ἐρμηνεία τῶν δονιμάτων, διὸ εἰ μὴ ἡλθε τὸ σπέρμα δὲ περήγελτο, οὐδὲν ἐκώλυεν ἡμᾶς εἰς παντελῆ ἀπώλειαν ἐπεισεῖν, ἐκκλίνετας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰ μὴ εἰρήνη ἡμῖν ἐπεφάνη ἐξ ὑψους, Ἡ διπερέχουσα πάντα νοῦν, ἐκαστος ἀν διὸ τῆς ἴδιας στάσεως καὶ τοῦ δνοικοῦντος αὐτῷ πολέμου (62) ἐξανηλώθημεν. Τὰ γὰρ πάθη τῆς ἀμαρτίας, καὶ πᾶσαι αἱ κατὰ ἀλογίαν κινήσις, θορόδους ἀσιγήτους καὶ στάσιν ἀδιάλλακτον ἐμποιεῖν πεφύκασι ταῖς ψυχαῖς.

23. Αἰσθεμάτη (63) οὖν τῆς ὡφελείας ἐκ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, διὸ ὡς σπέρμα μικρὸν διὰ τῆς διηθρωπείας σαρκὸς ἐντείνεται ἡμῶν τῷ βίῳ, ταῦτα λέγει ἐν εὐχαριστίᾳ εἰδεῖ: Ἡ Ἐκκλησία· Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἀρχοντες Σοδόμων· προσέχετε νόμον Θεοῦ, λαὸς Γομόρρας· Ίδια δεῖξη, διὸ τοῦ σπέρματος τοῦ ἡγαπατειφθέντος αὐτῇ παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ παρουσία, αἰτίᾳ αὐτοῖς γέγονε τῆς σωτηρίας (64). Ἐπεὶ, δοσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς, τοῖς παθήμασι τῆς Σοδομηνῆς (65) ὀπόδικοι ήσαν, ἀρχοντας αὐτοὺς Σοδόμων καὶ λαὸν Γομόρρας προσαγορεύεις ὑπὲρ τὴν κακίαν τὴν τῶν ἀρχόντων· διὰ τὸ οἰονελ μητρόπολιν μὲν εἶναι τῆς πονηρίας τὰ Σόδομα, ταύτης δὲ αὐτῆς κατὰ κακίας ὑπερβολὴν ὑπερβήγειν τοὺς ἀρχοντας. Διὰ τὸ δὲ ἀρχοντες Σοδόμων, Ἡ διότι καθάπερ ἐκεῖνοι παρηρτοῦντο τὸν τὰ δίκαια κρίνοντα λώτ, διετέλεσθαι τοὺς παρ' αὐτῷ ἐπικενωθῆντας ἐπούδακε, λέγοντες· Εἰσῆλθες παροικεῖν, μὴ καὶ κρίσιν κρίνειν· οὐτω καὶ οὗτοι τὸν δίκαιον κριτῆν· παρηρτοῦντο, κράζοντες· Σταυροῦ, σταυροῦ (66)· αἱρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιούτον· Πλελῶ δὲ μετ' ζων διταῦθα ἡ μοχθηρία. Οἱ μὲν γὰρ εἰς ἔνους καὶ μηδὲν ἡσικήκτας ἡστέλγανον, οἱ δὲ εἰς τὸν τὰ μεγάλα αὐτοὺς καθ' ὑπερβολὴν (67) εὐεργετήσαντα· κακεῖνοι μὲν εἰς ἔνους, οὗτοι δὲ τὸν εἰς τὰ ἴδια ἀ-

⁶⁴ Philipp. iv, 7. ⁶⁵ Gen. xix, 9. ⁶⁶ Luc. xxiii, 21.

(61) Sic quatuor mss. At editi, τῶν ἐν χρυπτῷ Ιουδαίων, corrupte. Statim duo mss., ἐπεὶ δὲ. Editi et quatuor mss., ἐπειδὴ Σοδ. Subinde editi, ἐκκλησίας. At quinque mss., ἐκκλισίας, et ita quoque apud Procopium legitur.

(62) Codices duo, ἐν αὐτῷ. Deest δὲ in aliis mss. et in editiis. Ibidem in Reg. secundo, pro πολέμῳ legitur, πολεμίου.

(63) Editi, αἰσθανομένη. At quinque mss., αἰσθομένη.

(64) Reg. secundus, Σαβαὼθ αἰτίᾳ αὐτῇ αὐτοῖς γέγονε σωτηρίας ὑπόθεσις, etc. Sed, ut dicam quod sentio, emendatio hanc ejus esse videtur, qui, quod perspicceret aliquid hoo loco deesse, huic malo, quantum in se fuit, mederi conatus est. Rem autem ei male cecidisse, vel ex ipsa interpretatione constabit. Sic enim ad verbum licet vertere: *Seminis causa, ipsa eis fuit salutis causa, seu origo, id quod*

A paucis inventa electio est: quæ portio velut fermenti vicem inter gentes explens, omnes sui ipsius similes effecit, ita ut ex illa populus Domini etiam Israel vocetur, sicutque quivis qui ex gentibus crederet, in abscondito Judæus, ac spiritualium hæres promissionum. Sed præterquam quod sonat, si Sodoma interpretaris, *declinationem*, Gomorrha vero *seditionem*, etiam ejusmodi sensum nobis exhibet horumce nominum interpretatio: quod nisi semen quod promissum fuerat, venisset, nihil vetuisset quominus nos in integrum incidisemus perditionem, quippe qui declinassemus a Domino. Et nisi pax nobis ab alto assulisset, *Quæ exsuperat omnem sensum*⁶⁸, fuisse singuli a propria rebellione et ab inhabitante in nobis bello consumpti. Nam cupiditates ex peccato ortæ, omnesque commotiones a B ratione alienæ, obstrepentes tumultus *seditionemque* implacabilem solent animabus parere.

23. Ecclesia igitur utilitatis ex Salvatoris adventu perceptæ conscientia, qui velut exiguum semen vitæ nostræ illapsus est per humanam carnem, in modum actionis gratiarum, hæc dicit: (VERS 10) *Audite verbum Domini, principes Sodomorum: attendite legi Dei, populus Gomorræ; ut ostendat, seminis ejus, quod ei a Domino Sabaoth relictum erat, adventum eis salutis fuisse causam originemque. Quoniam, quantum in eis situm erat, Sodomis urbis malis erant obnoxii; ipsos, cum essent principibus pejores, principes Sodomorum et populum Gomorræ appellat, quod Sodoma esset veluti nequitia metropolis, ejusque principes exsuperantia iniquitatis superarent. Porro quid est quod vocentur Sodomorum principes? An quia quemadmodum illi repellebant a se et aversabantur Lot justa decernentem, cum eos quos hospitio receperat, ipsorum manibus eximere conaretur (dicebant nullum: *Ingressus es ut advena, num etiam ut iudicium judices*⁶⁹?), ita et hi rejiciebant æquum iudicem, ⁷⁰ clamantes: *Crucifige, crucifige*⁷¹, ejusmodi virum tolle e terra? Hoo autem scelus multo magius est. Etenim illi quidem libidine acti, in hospites nihil de se male meritos surebant: hi vero cum impetrunt, a quo erant beneficiis maximis affecti. Illi*

D male sonat per se, nec ad rem pertinet. Maluimus igitur vocem παρουσία addere, non codicum quidem manu scriptorum freti ullo testimonio, sed Combetisii conjecturam secuti.

(65) Codices tres. Σοδομηνῆς. Reg. secundus, Σοδομηνῆς. Editi, παθήματοι τοῖς Σοδομικοῖς. Mox aliquot mss., προσαγορεύει. Subinde tres mss., διὰ τὸ Editi cum Reg. tertio, διὰ τὸ.

(66) Codices quinque, σταύρου, σταύρου. Editi, diverso accentu, σταύρου, σταύρου: quæ scriptura inter variantes lectiones in Novo Testamento Oxoniensi legitur Luc. xxiii, 21. Illud quod sequitur, ἀπὸ τῆς γῆς, in tribus mss. desideratur.

(67) Sic editi. At quinque mss., αὐτοὺς οὕμανους ἔχοντα ὑπερβολὴν, nescio quo sensu. Mox editi et mss. οὗτοι δὲ τὸν εἰς τὰ sed auctor quicunque ille fuit, aut scripsit, εἰς τὸν, aut particulam εἰς subaudivit.

in peregrinos, hi vero in eum qui in propria venit, suere contumeliosi: illi quidem in angelos, hi vero in Deum. Quare principum Sodomiticorum nomen jure ac merito consecuti sunt. Altamen Deus in ipsis beneficis ad utiles suos sermones audiendos adhortatur, populumque his principibus subditum, et propter improbam doctrinam appellatum Gomorrhæ populum, ad præbendam legi attentionem inducit, dum solertioribus præcipit, ut audiant; insipientibus, ut attendant; vel, ut auribus percipient, sicut cæteri interpretati sunt. Porro quanta est sermonem inter et legem differentia, tanto discrimine audire et auribus percipere inter se dissident. Est enim lex justorum et injustorum regula; quæ quidem agenda sunt, imperans, ea vero quæ minime sunt facienda, prohibens: quam servat vulgus, tametsi ejus ignorat utilitatem. Sermo autem reddit etiam rationem, cur quedam sint constituta. Et maxime sermo noster, sublimi spirituali sensu legem explicans, nuda et legali observatione nobilior est ac præstantior. Audire autem et auribus percipere, quid inter se differunt? Quod audire mentis est, uti Dominus indicat, dum nos ad dictorum sententiam probe intelligendam exstimulat: *Qui habet aures audiendi audiat*³⁷: at vero auribus percipere est auribus nudum ingerere sonum. Quapropter populus in Exodo ait: *Omnia que cunque dixerit Deus, faciemus, et audiemus*³⁸: tametsi consentaneum magis fuerat, ut dicerent: *Audiamus et faciamus*. Profecto facere ejus est, qui vel crassissima sit mente præditus, puta Sabbathum observare juxta corporalem sensum, ab eo scilicet abstinere, die octavo circumcidere, atque ter in anno in templo interesse: sed horum rationes assequi, id sane fuerit viri perfecti jam, ac multum scientia proiecti. Ferunt autem hanc unam suisse causam, quæ hujus temporis populum ad insidias prophetæ struendas impulit. Jam vero nunquid ideo vocati sunt Sodomorum principes, quod improbis imperarent, an quia ipsi essent improbi? Potest enim quis improbis imperans, ipse a subditorum nequitia esse immunis. Quod si de populo quidem obticuisse, fortassis locum aliquem posset habere ambiguitas. Nunc autem quia populus vocatus est Gomorrhæ populus, populus minus quam ipsius principes culpandus est: nimis Sodoma pentapoli præfuisse ostendit Scriptura, eamque in iniquitate obtinuisse primatum et de omnibus malis longe cæteros superasse. His-

³⁷ Matth. xi, 15. ³⁸ Exod. xxiv, 3.

(68) Editi et tres mss., præxalentes. Alii duo, præxalentes.

(69) Reg. secundus et Colb. itidem secundus, τὸ δευτέρῳ.

(70) Legitur in duobus mss., δγε. Ibidem aliquot mss., ὑψηλῶν. Rursus hoc ipso in loco quatuor mss., φιλῆς κατ' αὐτὸν τὸ γράμμα. Editi, κατὰ τὸ γράμμα.

(71) Editi et Colb. primus secunda manu et recenti, ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα, et ita quoque editum invenimus apud LXX. At alii quatuor mss., ποιήσωμεν καὶ ἀκουσόμεθα, *Faciamus et audiamus*. Sta-

Α θόντα· κάκενοι μὲν εἰς ἄγριλους, οὗτοι δὲ εἰς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο δικαίως τῆς τῶν Σοδομιτικῶν ἀρχόντων προσηγορίας ἤξιωνται. Ἀλλ' δμως τούτους εὐεργετῶν δι Θεὸς, εἰς τὴν τῶν ὀφελίμων αὐτοῦ λόγων ἀκοήν προχαλεῖται (68). τὸν δὲ ὑπὸ τούτων ἀρχόμενον λαὸν, καὶ ἐκ τῶν πονηρῶν διδαγμάτων Γομόρρας λαὸν χρηματίζοντα, εἰς τὴν τοῦ νόμου προσοχὴν ἐπιστρέφει· τοῖς μὲν ἀντρεχεστέροις τὸ ἀκοῦσαι προστάσων, τοῖς δὲ ἀσυνέτοις τὸ προσέχειν, ἢ τὸ ἐνωτίζεσθαι, διπερ ἐπεροι ἐκδεδώκασιν. "Οση δὲ λόγου πρὸς νόμον διαφορὰ, τοσάντη καὶ τοῦ ἀκούσειν πρὸς τὸ ἐνωτίζεσθαι. Ὁ μὲν γάρ νόμος κανὸν δικαίων ἔστι καὶ ἀδίκων, προστατικὸς μὲν ὁν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸς δὲ ὁν οδ ποιητέον· οδ φυλακτικὸς ἔστιν δι πολὺς, καὶ τὸ δι τὸν αὐτῷ (69) ὀφελίμων ἀγνοῖ. Ὁ δὲ λόγος καὶ τῆς αἰτίας ἔστιν ἀποδοτικὸς καθ' ἣν τὰδε τινὰ διατετακτεῖ. Καὶ μάλιστα δ (70) καθ' ἡμᾶς λόγος, ὑψηλῶν τὸν νόμον καὶ πνευματικῶν ἐξηγούμενος, τιμιώτερός ἔστι τῆς ψιλῆς κατὰ τὸ γράμμα περατηρήσεως. Τί δὲ τὸ ἀκούσειν τοῦ ἐνωτίζεσθαι διαφέρει; "Οτι τὸ μὲν ἀκούσειν διανοίας ἔστιν, ὡς δηλοὶ ὁ Κύριος διεγέρων εἰς τὸ συνετῶν κατακούειν τοῦ βουλήματος τῶν λεγομένων· Ὁ ἔχων ἀτακούειν, ἀκούετω· τὸ δὲ ἐνωτίζεσθαι, φιλὸν τὸν ἥχον ἐντίθεσθαι τοῖς ὀστέοις· Διὸ καὶ δ λαὸς ἐν τῇ Ἐβδόμῳ φησι· Πάντα, δσα ἐπει τὸν δι Θεὸς ποιήσομεν, καὶ ἀκουσόμεθα (71). Καίτοι γε ἀκολουθότερον ἦν εἰπεῖν· Ἀκουσόμεθα καὶ ποιήσωμεν· ἀλλὰ τὸ μὲν ποιηταῖς παντός ἔστι τοῦ παχυτάτου τὴν διάνοιαν, οἰον τηρησαὶ σωματικῶν τὸ Σάδδατον, καὶ ἀπέχεσθαι (72) βρωμάτων, καὶ περιτεμεῖν τῇ ὁγδόῃ, καὶ τὸ τρίς τοῦ ἐνιστοῦ ὀφθῆναι· ἐν τῷ ναῷ· τοῖς δὲ λόγοις τούτων ἐπιβαλεῖν, τοῦ τελείου ἥδη καὶ ἐπὶ πολὺ διαβεβηκότος τῇ γνώσει. Φασὶ δὲ μίαν ταύτην αἰτίαν εἰναι τὴν κινήσασαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ προφήτου ἐπικούρην τοὺς τότε. Οἱ δὲ ἀρχοντες Σοδόμων πότερον διὰ τὸ πονηρῶν ἀρχειν προσηγορεύθησαν, ἢ διὰ τὸ πονηροὶ εἰναι; Διναται γάρ τις κακῶν ἀρχων αὐτὸς ἀπηλλάγει τῆς κακίας τῶν ἀρχομένων. Ἀλλ' εἰ μὲν περὶ τοῦ λαοῦ ἀπειωπήθη (73), τυχὸν δὲν εἰχε τινὰ χώραν ἢ ἀμφιβολία· νῦν δὲ τῷ λαὸς Γομόρρας ἐλασσόνεσθαι (74), τὸ ζῆτων φεκτὸν τοῦ λαοῦ παρὰ τοὺς ἀρχοντας αὐτῶν, τοῦ λόγου δηλοῦντος διὰ τὸ προκαθέσθαι τὰ Σόδομα τῆς πενταπόλεως, καὶ αὐτὴν ἔχειν τὰ οἰονεὶ ἀρχεια τῆς πονηρίας, καὶ τῆς ἐν πᾶσι κακοῖς ὑπεροχῆς ἤξιωσθαι. "Αρχοντας δὲ Σοδόμων ἡ Ιστορία οὐ παραδέδωκε πλὴν τῶν βασιλέων τῶν ἡττηθέντων. Διὰ μέντοι τὸν πεπαρθησασμένον τούτων

tim editi et duo mss., ἀκουσόμεθα καὶ ποιήσωμεν.

Reg. primus, ἀκουσόμεθα καὶ ποιήσομεν.

(72) Codices aliquot ἀποστέθαι. Ibidem quinque mss., περιτεμεῖν. Editi, περιτεμνεῖν. Neo ita multo post mss. quinque, τούτων ἐπιβαλεῖν. Editi, ἐπιβάλλειν.

(73) Editi, ἐπιωπήθη. At quinque mss., ἀπειωπήθη.

(74) Codices quatuor, τὸ λαὸς Γομόρρας δ λαὸς ὡνόμασται, nisi quod in uno post illud, δ λαὸς, ad-datur, δλος. Reg. secundus, διὰ τῷ λαὸς.. ὡνόμασθαι. Editi, διὰ τὸ λαὸς... ὡνόμασθη.

τῶν ἀδικούντων ἐλεγχον, δὲ Ἀπόστολός φησι περὶ τοῦ Ησαίου: Ἀποτολμῆ καὶ λέγει. Χρήσεται δέ ποτε τούτοις ὁ ἐν δύγμασιν ὑγίει καὶ ἀνεπιλήπτιψι βίᾳ τυγχάνων πρὸς ἀρχοντας Ἐκκλησιῶν παρανόμως βιοῦντας (75), καὶ λαὸν ἐκκλίνοντα καὶ ἀχρείως πολιτευόμενον.

versus Ecclesiarum principes vitam flagitiosam ducentes, necnon adversus populum aberrantem ac utiliter conversantem.

24. Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος. Ἐν τῶν ὀφειλόντων ἀκουσθῆναι περὶ τῶν ἀρχόντων, καὶ παρὰ τοῦ λαοῦ φυλαχθῆναι, τὸ, Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; Θυσίαι ἀτεβῶν βδέλυμα Κυρίψ (76). Ήνῶς δὲ διὰ θυσιῶν τῶν ἐν μλήθει προστρομένων ἔνει ἀξιολόγου μετανοίας ἀπληζεται εὐρήσειν τινὲς ἀπολύτρωσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν; Οὐ γάρ ἐν αἰρετι ζών, οὐδὲ ἐν σφραγίς ἐπιώμοις, ἀλλ' ἐπὶ καρδίᾳ συνετριμένῃ θεός ίλασκεται. Θυσία γάρ τῷ θεῷ πνεῦμα συντετριμένον. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐν δαπάναις μὲν ἀφειδεῖς, μὴ μετανοοῦντας δὲ διὰ τῶν ἔργων, ἀρμότει λέγεσθαι. Διὰ τούτο οὐχὶ καθόλου θυσίας παραιτεῖται δὲ λόγος, ἀλλὰ τὰς Ἰουδαϊκάς. Γί γάρ μοι πλῆθος, φησί, τῶν θυσιῶν ὑμῶν; Καὶ τὸ μὲν πλῆθος ἀποπέμπεται, μιλαν δὲ θυσίαν ἐπιζητεῖ. Αὐτὸς ἔκαστος ἔαυτὸν προσαγέτω (77) τῷ θεῷ, παριστῶν ἔαυτὸν θυσίαν ζώσαν, εὐάρεστον τῷ θεῷ, διὰ τῆς λογικῆς λατρείας θύων τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσσως. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλῆθος τῶν κατὰ τὸν νόμον θυσιῶν ὡς ἀχρεῖον ἐκβεβληται, μία θυσία προσεδέχθη. ἐπ' ἐσχάτων τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν τῆς ἀμαρτίας ἀνενεγθεῖσα. Οὐ γάρ Ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ἡρε τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἔαυτὸν ἀνενεγκών προσφορὰν καὶ θυσίαν εἰς δοσμὴν εὐώδιας.

25. Πλήρης εἰμί (78). Ἐνταῦθα καλῶς ἔχει περιορισθῆναι τὴν ἀνάγνωσιν, καὶ ἀπὸ ἀλλῆς ἀρχῆς ἀρέξασθαι τῶν (79) ἔξης. Τὸ μὲν γάρ πεπληρῶσθαι τῆς ίδιας μακαριότητος, καὶ ἀνενδεῶς ἔχειν ἔαυτοῦ, πρεπε πωδίστατον τῷ θεῷ τὸ δὲ τῆς ἀπὸ τῶν δλοκαυτωμάτων κνίσης καὶ τοῦ ἀλματος τῶν σφραγιμένων πεπληρωθεῖ λέγειν, ἀνάξιον τοῦ θεοῦ. Πλήρης οὖν ἔστιν· Ἀφ' οὗ τοῦ πληρώματος (80) ἡμεῖς πάντες ἐλάδομεν, καὶ ἐν φιλοτείος σωματικῶς. Δαίμονι μὲν γάρ (81) διὰ τὸ φιλγόδονον καὶ διμπάθες εἰ θυσίαι φέρουσι τινας ἡδονὴν καὶ χρείαν, ἐκθυμιώμεναι, διὰ τῆς καύσεως ἔκατεμένου τοῦ ἀλματος, καὶ οὕτω διὰ τῆς τοιαύτης λεπτοποιήσεως εἰς τὴν σύστασιν αὐτῶν ἀναλαμβανο-

⁷⁸ Rom. x, 20. ⁷⁹ Prov. xv, 8. ⁸⁰ Psal. L, 19.
⁸¹ Joan. I, 16. ⁸² Coloss. II, 9.

(75) Ita quatuor mss. At editi cum Reg. primo, παρανομοῦντας καὶ κακῶς βιοῦντας. Hoc ipso in loco Reg. secundus, ἐκκλίναντα.

(76) Editi, παρὰ Κυρίψ. Deest παρὰ in tribus mss. et in editione Romana.

(77) Tres mss., ἐπιζητεῖ, ἦν αὐτὸς ἔκαστος ἔαυτὸν προσάγει. Unus ms., προσάγει alter, προσαγάγει. Sed cetera in utroque ms. leguntur ut in contestu.

(78) Illud, Πλήρης εἰμί, hic et apud Procopium absolute ponitur, nec ad aliud quidquam refertur.

A toria autem de principibus Sodomorum non facit mentionem, ⁸³ nisi quod regum devictorum commeminit. Atqui propter libertatem illam qua redarguntur isti iniqui, de Isaia ait Apostolus ⁸⁴: Audet et dicit. Cæterum is cujus sana est doctrina et vita inculpata, poterit nonnunquam hac congruendi licentia uti aduersus Ecclesiarum principes vitam flagitiosam ducentes, necnon adversus populum aberrantem ac inutiliter conversantem.

24. VERS. 11. *Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus.* Ex his quæ a principibus debuerant audiri, et a populo observari, hoo unum est: *Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? Sacrificia impiorum abominatione sunt Domino* ⁸⁵. Quomodo autem per victimas affatim oblatas sine condigna pœnitentia speratis vos [ali] quam animalium vestrarum redemptionem esse assecuturos? Non enim animalium sanguine, neque impositis ares sacrificiis, sed contrito corde Deus placatur: *siquidem Sacrificium Deo spiritus contribulatus* ⁸⁶. Porro id ipsum non inepte dicetur ad eos quoque qui ingentes impensis faciunt, nec tamen per opera agunt pœnitentiam. Quamobrem non omnino Scriptura rejicit sacrificia, sed tantum Judaica. *Quid enim, inquit, mihi multitudo sacrificiorum vestrorum?* Et quidem reprobatur multitudo; unam vero requirit hostiam. Unusquisque Deo offerat se ipse, exhibens sese hostiam viventem, acceptam Deo, per rationalem cultum Deo laudis sacrificium immolans ⁸⁷. Cum autem legalium victimarum multitudo tanquam vana rejecta sit, approbata est et oblatæ ultimis temporibus ad delendum peccatum hostia una. Etenim Dei Agnus abstulit mundi peccatum ⁸⁸, se ipsum offereas oblationem et hostiam in odore suavitatis ⁸⁹.

25. *Plenus sum.* Hic abs re non fuerit lectioni finem imponere, ex quo alio principio quæ sunt deinceps discenda inchoare. Deum enim decet vel maxime, sua plenum esse beatitudine, nec ullius præter se egere: asserere autem ipsum holocaustorum nidore et occisarum victimarum sanguine plenum esse, Deo indignum est. Est igitur plenus, *De cuius plenitudine nos omnes accepimus* ⁹⁰, et in quo *Inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter* ⁹¹. Porro dæmones, utpote voluptatibus affectibusque indulgentes, ex victimis non nihil capiunt voluptatis ac emolumenti. Quippe dum incenduntur, sanguis per adustionem convertitur in vaporem, sic que in ejusmodi minutis partes resolutus, in eorum

⁸² Rom. xn, 1. ⁸³ Joau. I, 29. ⁸⁴ Ephes. v, 2.

Plenus sum. Similiter et in Vulgata: *Plenus sum. Holocausta arietum . . . nolui.* Sed non ita apud LXX, ubi sic legimus: *Ηγίρης εἰμὶ δλοκαυτωμάτων κριῶν.* *Plenus sum holocaustis arietum.* Ultimam hanc lectionem et apud Eusebium et in aliquot mss. reperiiri statim adnotabimus.

(79) Ita quinque mss. At editi, τά.

(80) Editi, πληρώματος ἀτοῦ. Vox αὐτοῦ in aliis quatuor mss. desideratur.

(81) Δαίμονι μὲν γάρ. *Lege Præstationem.*

substantiam subit. Omnino enim toti vaporibus aluntur, non quod eos mandant, aut injicient in ventrem; sed perinde ut animalium pilii, unguis et quaecunque sunt ejus generis, ad suum totam constituantam substantiam alimentum excipiunt. Quapropter avide gaudent nidoribus, ac fumum ex thure prodeunt tanquam sibi ad alimoniam accomodatum exsorbent.³⁹ Et fortasse in animalibus inest aliqua cum dæmonicorum corporum proprietatibus necessitudo. Porro qui votis dæmonum explendis student, alii aliud offerunt, tanquam eis ad alimoniam accommodatius. Atqui vox isthæc Deo convenit, *Plenus sum*. Nihil ergo desidero, sed omnia penes me sunt. Bonum siquidem est, quod omnia appetunt. Deus autem vere bonus est. Sum fons et origo plenitudinis. *Nonne enim cælum et terram ego impleo? dicit Dominus*⁴¹; et *Domini est terra, et plenitudo ejus*⁴². Quocirca et ipse indigus sum nullius, et ad quos accedo, iis consero plenitudinem. Impletur a me sancti. *Stephanus plenus gratia, et fortitudine, faciebat prodigia, et signa magna in populo*⁴³. Quin et Paulus post acceptam fidem cognitionem plenus Spiritu sancto reversus est in Jerusalem⁴⁴. Per banc plenitudinem Abraham quoque erat senior et dierum plenus⁴⁵. Et in populo qui revertitur, dies pleni invenientur⁴⁶.

26. *Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum, et hircorum nolo*. Et hæc pertinet ad sermonem qui auditur, et ad legem quæ auribus percipienda est. Considera autem num pugnant isthæc cum Moysis lego, eique non aduersentur: siquidem illuc requiruntur holocausta, hic vero rejiciuntur. Sed qui fieri potest ut non prætereat a lege iota unum, ait unus apex, donec omnia fiant⁴⁷? Num forte indicat Scriptura, corpus quidem legis interseri, sed illud spirituali ac sublimi intelligentia esse exponendum? Non enim, inquit, animal ipsum arietem ullo modo expetivi: sed mentem animæ moderatricem, sollicitudinibus terrenis haud

⁴¹ Jer. xxiii, 24. ⁴² Psal. xxiii, 1. ⁴³ Act. vi, 8.
⁴⁴ Matth. v, 18.

(82) Unus Combef., dicitur δι' διλον. Editi et aliquot mss., δι' διλων. Mox Reg. secundus, διὰ μαστίσως. Subinde quinque mss., τρίχες τῶν ζώων. Editi, τρίχες πάντων ζώων. Nec ita multo post unus ms., τροφὴν καταδέχονται.

(83) Reg. tertius, διπεραστάζονται, valde amant, excipiunt exsorbent. Editi et quatuor mss., διπεραστάζονται, defendunt protegunt; id quod alienum est, nec ad rem pertinet.

(84) Reg. secundus, ἐκλαμβάνοντες. Ibidem unus et Combef., τόδε φέδε ώς.

(85) Reg. secundus, ἀληθῶς.

(86) Auctor cum scriberet illa, Καὶ ἐν τῷ, etc., respexit ad versiculum decimum psalmi septuagesimi secundi, ubi sic legitur: Διὰ τοῦτο ἐπιστρέψει ὁ λαὸς μου. *Ideo revertetur populus meus*, etc. Aut cum Vulgata, *Ideo convertetur populus meus*. Plura qui cupit, Nobilii notas legat.

(87) Ita Colb. primus cum Reg. secundo. Editi cum uno mss., διλοκαυτώματα τῶν χριῶν. Regii primus et tertius, διλοκαυτώματα χριῶν, ubi supplendum reliquit librarius, πλήρης εἰμι, *plenus sum holocaustis arietum*.

μένου. Όλοι γάρ δι' διλον (82) τρέφονται τοῖς ἀτμοῖς, οὐ διὰ μαστίσως καὶ κοιλίας· ἀλλ' ὡς ἀλ τρίχες τῶν ζώων, καὶ δύνυχες, καὶ δστα τοιαῦτα, εἰς δλην ἐκατῶν τὴν οὐσίαν τὴν τροφὴν καταδέχεται. Διὰ τοῦτο λίχνως περὶ τὰς κνήσσας ἐπιτόηνται, καὶ τὸν ἔκ τοῦ λιθαντοῦ καπνὸν ὡς ἐπιτήδειον αὐτοῖς εἰς τροφὴν διπεραστάζονται (83). Καὶ τάχα ἔστι τις ἐν τοῖς ζώοις πρὸς τὰς ιδιότητας τῶν διγμονικῶν σωμάτων οἰκείωσις. Καὶ οὕτη τὸ βούλημα αὐτῶν ἐκλαβόντες (84), τόδε τῷδε ὡς οἰκείότερον εἰς τροφὴν προσκομίζουσι. Θεῷ δὲ πρέπουσα φωνὴ τὸ, Πλήρης εἰμι. Οὐδενὸς οὐν ἔφεμαι, ἀλλ' ἔμαυτοῦ τὰ πάντα. Τὸ διαφεδόν γάρ ἔστι, οὐ πάντα ἔφεται. Ἀγαθὸς δὲ ἀληθινῶς (85) ὁ Θεός. Πηγὴ εἰμι πληρότητος, Οὐχὶ γάρ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν ἡγών πληρῶ; λέγει Κύριος· καὶ, Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Διὰ τοῦτο αὐτός τε εἰμι ἀνενδεχεῖ, καὶ οἰς διὰ προσγένωματι, τὴν πληρότητα ἐπάγω. Ἀπ' ἑκαὶ πληροῦνται οἱ ἄγιοι. Στέφανος πλήρης χάριτος, καὶ δυνάμεως, ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ. Καὶ Παῦλος ἐστρέφειν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἐκ ταύτης τῆς πληρώσων καὶ Ἀδράκῳ ἦν πρεσβύτερος καὶ πλήρης ἡμερῶν. Καὶ ἐν τῷ ἐπιστρέφοντι λαῷ ἡμέραι πλήρεις εὐρεθῆσονται (86).

26. Όλοκαυτώματα τῶν χριῶν (87), καὶ στέφαράρων, καὶ αἴμα ταύρων, καὶ τράχων οὐ βούλομαι. Καὶ ταῦτα τοῦ λόγου ἔστι τοῦ ἀκουομένου, καὶ τοῦ νόμου (88) παραδεχθῆναι ταῖς ἀκοαῖς ὀφελοῦντος. Σκέπει δὲ εἰ μὴ ἀντιομοθετεῖ ταῦτα καὶ ἀντιδιατάσσεται τοῖς διὰ Μωϋσέως· εἰπερ ἐκεῖ μὲν ἐπιζητεῖ, τηταῦθε δὲ ἀποστρέφεται. Καὶ πῶς ἵντα ἐν δι μεταράσσει τοῦ μη παρέλθῃ ἐν τοῦ νόμου, ἵνας πάντα γένηται; Ἡ μῆποτε δὲ Ἀδρός παρίστησιν, διτι τὸ μὲν σωματικὸν τοῦ νόμου παρεντάσσει, πνευματικῶς δὲ καὶ δύψηλῶς ἐν μεγαλονόῃ προσῆκεν αὐτὸν (89) ἐγγρεῖσθαι; Οὐ γάρ κριδει τὸ ζῶν πάντως, φησίν, ἐπεξήγησα (90), ἀλλὰ τὸν νοῦν τὸν ἡγεμονικὸν τῆς φυ-
ο. Act. ix, 26. ⁴¹ Gen. xxv, 8. ⁴² Psal. lxxii, 10.

(88) Auctor est nobis Combefisius, ut illa, καὶ ταῦτα τοῦ λόγου, etc., emendemus suo ipsius periculō, legamusque: Ταῦτα μὲν τοῦ λόγου ἔστι τοῦ ἀκουομένου οὐ τοῦ νόμου· quæ verba sic ipse interpretatur, *Sunt hæc sermones qui audiatur (spiritualis intelligentia et evangelicæ perfectionis), non legis quæ auribus suscipienda ac percipienda*. Sed viri aliqui doctissimi judicium, reclamantibus libris omnibus tum excusis tum manu exaratis, sequi non libuit.

(89) Editi, διτι τὸ σωματικὸν... πνευματικῶς καὶ . . . αὐτόν. Reg. quartus, διτι τὸ μὲν σωματικὸν . . . πνευματικῶς δὲ καὶ ὑψηλῶς . . . αὐτά. Unus εἰ Combef. codicibus, αὐτό. Combefisius hunc locum sic legendum putat: διτι δὲ τὸ σωματικὸν· sed nisi me fallo, voluit scribere, διτι τὸ τοῦ νόμου σωματικὸν δ. Partim secuti sumus Reg. quartum, partim codicem Combef. qui habet, αὐτό προσῆκεν.

(90) Codices duo, ἐξεζήτησα. Mox editi, ταῖς μερίμναις περὶ τὰ γῆνα. Regii primus et tertius, ταῖς γῆναις μερίμναις. Alii tres mss., ταῖς γῆναις μερίμναις περὶ τὰ γῆνα· id quod pleonastum redollet. Statim quinque mss., διλον ἐπιζητῶ. Editi, διλον

χῆς, μὴ μεριζόμενον ταῖς γηίναις μερίμναις, οἶοντει διὰ πυρὸς καθαρθέντα καὶ δόκιμον ἀποδειχθέντα διὸν ἐπιζητῶ ἐμοὶ ἀναπεμφθῆναι· οὐδὲ στέαρ ἀρνῶν ἀποκνινοῦσθαι πυρὶ πρὸς τὸ λεπτότατον, ἀλλὰ τρόπων ἀπλότητας ἀπὸ τῆς ἀκάκου ψυχῆς ἐμοὶ ἀνατίθεσθαι· καὶ οὐχὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων προσχεῖσθαι· (91) τῇ βάσει τοῦ θυσιαστηρίου· ἀλλὰ τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ θυμοειδὲς τῆς ψυχῆς διὰ φιλοπόνου προσευχῆς, καὶ τῆς εἰς τὰ ἅγια προσεδρείας ἔκαναλίσκεσθαι. Τύρει δὲ, διὶ οὐχὶ πᾶν αἷμα εἶπε μὴ βούλεσθαι, ἀλλὰ τόδε τὸ αἷμα, τὸ ἐκ τῶνδε τῶν ζώων. Λίμα γὰρ τὸ ἐπ' ἐσχάτων τῶν αἰώνων ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν, διὰ τοῦτον λαλεῖ πάρα τὸ τοῦ (92) Ἀβέλ, οὐκ ἀν εἶπε μὴ βούλεσθαι· ἀλλὰ μετατίθεται τὰς θυσίας ἐπὶ τὸ πνευματικόν, ἐπειδὴ καὶ λερωσύνης μετάθεσις μέλλει γίνεσθαι. Εἰ γὰρ παραιτεῖται τὰς σωματικὰς θυσίας, παραιτεῖται δηλοντί τὸν κατὰ νόμον ἀρχιερέα. Πῶς γὰρ τελειωθῶσι τὰς χεῖρας οἱ κατὰ νόμον ἀρχιερεῖς, τοῦ πριῶν τῆς ὀλοκαυτώσεως, φῶτες τὰς χεῖρας, μηκέτι προσαγορεύοντο; πῶς δὲ ράντισθωσιν οἱ μηκέτι διὰ τοῦ αἵματος ράντιζόμενοι; Οὕτως οὖν ἀμφότερα ἔστοσται, καὶ διὰ τὰ Μιωύστα νόμοις, καὶ διὰ παρεισαγωγῆ τοῦ κρείττονος. Εὐβάλλονται τοῖναν οἱ ἐκ τοῦ σπέρματος Ἀρρών, ἵνα διὰ τὰς τάξιν Μελχισεδέκη ἀντειστήθω. Οὐκέτι αἱ τοῦ ἐνδελεχισμοῦ θυσίαι· οὐκέτι αἱ (93) κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἱεροῦ· οὐκέτι διὰ τὸν τῆς δαμάλεως καθερίζουσα τοὺς κεκοινωμένους. Μία γὰρ θυσία, διὰ Χριστὸς, καὶ διὰ κατ' αὐτὸν νέκρωσις τῶν ἀγίων. Εἰς ράντισμός, τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας· ἐν ἀμφότερας λυτήριον, τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου αἷμα. Διὰ τοῦτο ἀθετεῖ τὰ πρῶτα, ἵνα τὰ δεύτερα στήσῃ. Οὐδὲν διὰ ἔργησθε δρθῆναι μοι. Ἀπὸ κοινοῦ τὸ (93'), οὐ βούλομαι. Οὐ μόνον τὸν περὶ θυσῶν νόμον ἔθεται, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ τοῦ δεῖν δρᾶσθαι πᾶν ἀρσενικὸν τρίς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐνώπιον Κυρίου. Ἐπειδὴ οὖν οὐ μετεβλήθησαν (94) ἀπὸ τοῦ ἄδικοι εἶναι καὶ σκολιὰ ἔχειν τὰ ἐπιβούλαια, ἔξεβαλεν αὐτοὺς τῶν δικαιοῦ δρθαλμῶν. Ὁφθαλμοὶ γὰρ Κυρίου ἐπὶ δικαίους· τοις, Εὐθύτητας εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Ὁργὴν δὲ τὴν εἰς οἰκεῖας ἐμφανίεις δεσπότου, τὸ ἀραιεῖσθαι τὴν παρῆρσίαν αὐτῶν τῆς ἐντεύξεως· τὸ δὲ εἰς τρίς (95) τὴν περὶ θεοῦ θεωρίαν ἐκτείνεσθαι δηλοὶ τὴν ἐν Τριάδι τῆς θεολογίας ἐπίγνωσιν. Διὰ τοῦτο δὲ ἔφενες ὡς ἔξιον τῶν θεῶν δρθαλμῶν προετίμησεν, ἐνδεικνύμενος, διὶ συντόνους ψυχὰς παγίως καὶ χρεταῖς ἔχειτελούσας τὰ δόγματα, ἀλλὰ οὐχὶ¹⁾

¹⁾ Hebr. xii, 24. ²⁾ Hebr. vii, 12. ³⁾ Hebr. v, 10.
⁴⁾ Psal. x, 8.

ἀναζητῶ. Ibidem Reg. tertius, ἀναπεμφθέντα. Colb. secundus, ἀναπεμφθῆναι, concoqui.

(91) Ita quartuor mss. Reg. tertius, προχεῖσθαι. Editi, προσεισθαι.

(92) Ubi legitur in editis, παρὰ τὸ, scriptum reperimus in Colb. secundo et apud Procoptum, παρὰ τὸ τοῦ. Alii duo mss. παρὰ τοῦ. Reg. secundus cum altero ms. et cum sacro textu, παρὰ τοῦ. Mox quinque mss., δὲ τὸ πνευματικόν. Editi, τὸν πνευματικόν.

(93) Reg. secundus, γὰρ αἱ. Mox tres mss. ἡμέρα τοῦ ἱαστηρίου. Alii duo mss. et editi, γοῦ ἱα-

A distractam, quasi per ignem purgatam, et quae se probam ostenderit, offerri mihi totam cupio. Neque agnorum adipem exopto in tenuissimos nidores fumosque igni resolvi, sed morum simplicitatem candoremque mihi ab anima innocentē consecrari. Neque expostulo, ut ad altaris crepidinem affundatur taurorum aut hircorum sanguis; sed ut ea anima pars in qua ira cupiditasque existunt, per strenuam precationem, ac per perseverantem in locis sanctis commorationem, absumatur. Ceterum observa cum non dixisse sese nolle sanguinem quemlibet, sed certum quorumdam animalium sanguinem. Nam qui sanguis in his ultimis temporibus in remissionem peccatorum effusus est, qui et melius loquitur quam sanguis Abelis⁴⁾, hunc se nolle non dixit: sed 400 hostias cum spirituali cultu commutat: quandoquidem futura erat sacerdotij translatio⁵⁾. Etenim, si corporeas repudiat hostias, rejicit profecto legalem pontificem. Quemadmodum enim pontifices isti legales consecrarent manus suas, cum aries, cui manus imponebant, non amplius in holocaustum offeratur? quomodo vero aspergeremur illi qui per sanguinem non amplius purgantur? Hec itaque ratione stat utrumque, tam leu Moailea, tam melioris introductio. Excluduntur igitur qui sunt ex Aaronis semine eriundi, ut istis succedat sacerdos secundum ordinem Melchisedech⁶⁾. Non jam amplius iuge illud sacrificium⁷⁾, non jam hosties illae quae offerebantur in die propitiationis, non amplius oiniis juvencē mundat inquinatos⁸⁾. Una enim hostia Christus; atque ea qua secundum ipsum est, sanctorum mortificatio. Una asperatio, lavaorum regenerationis; una peccati expiatio, sanguis pro mundi salute effusus. Ob id abrogat ac rejicit prima, ut secundo statuat. Yēs. 12. Neque veniatis, ut appetatis mihi. Ex communī subaudiendum est illud: Nolo. Non legem solum abrogat sacrificiorum, sed eam rescindit, qua oportebat masculinum omne ter in anno apparere in prospectu Domini. Quia ergo iniqui esse non desierant, neque obliquis destiterunt consiliis, ejecit eos ab oculis suis. Oculi enim Domini super justos⁹⁾. Et: *Equitales vidit vultus ejus*¹⁰⁾. Domini autem in famulos ira indicoat, cum ab ipsis auferatur interpellandi fiducia: cum vero Dei conspectu masculus ter sistitur, id agnitionem divinę doctrinę ad Trinitatem pertinaciter demonstrat. Ob hoc autem mares præstulit tāp̄q̄am

⁵⁾ Dan. xi, 31. ⁶⁾ Hebr. ix, 13. ⁷⁾ Psal. xxvii, 16.

σμοῦ, nec aliter legitur Levit. xxii, 27. Πλοῦ, ἀπὸ κοινοῦ, quod aliquanto post sequitur, indicat vocem aliquam, ex serie orationis supplendam esse.

⁸⁾ Tō. Forte, τοῦ. Edīt.

(94) Editi cum Regio tertio, μετεβλήθησαν. Alii tres mss., μετεβλήθεσαν. Reg. primus utramque lectionem præfert, hanc in contextu, illam in margine, manu recentiore.

(95) Editi cum tribus mss., τρίς. Alii duo mss., τρίς. Statim Reg. secundus, θεολογίας γνῶσιν. Nec ita multo post quinque mss., ἐνδεικνύμενος. Edidi, δεικνύμενος.

divinis conspectibus dignos, ut ostenderet quod **A** Scriptura animas constanter viriliterque dogmata explentes requirat, non autem molles, inconstantes. aut effeminatas. Quapropter *Ter in anno*, inquit, *apparebit omne masculinum coram me*⁶¹; quod ipsum quoque corporali modo a carneo Israele oblatum repudiat.

27. Quis enim requisivit hæc de manibus vestris? Quæ sint hæc corporalia legis sacrificia, expressit. Indicatur videlicet aries qui totus comburebatur, adeps agnorum, taurorum hircorumque sanguis, et corporalis in templum occursus, tanquam si oculus divinis ad videndum accessu eorum opus esset, nec aliter ad longe dissitos pervenirent. Hæc, inquit, abjecta adeo et terrena quis exquisivit de manibus vestris? Vides quanta vi et necessitate mentem legis spiritali quodam sensu compellamur interpretari. Si quis enim verba legis confiteatur a Deo quidem esse data, sed hæc quæ nunc flunt, a Deo non requiri dicat; clare et sine ulla controversia mentem nostram ad spiritualem legis contemplationem attollere nos cogit; cum tantum non clamet et obtestetur: *Misericordiam volo, et non sacrificium et scientiam Dei magis quam holocaustum*⁶².

401 Et: Si annuntiatum est tibi, homo, quid bonum, et quid Dominus querat a te, nisi ut facias iudicium, et diligas misericordiam, et paratus sis ambulare cum Domino Deo tuo⁶³? Et: *Immola Deo sacrificium laudis*⁶⁴. Atque omnis de sacrificiis et holocaustis doctrina in his verbis quæ ad misericordiam et dilectionem attinent, contineri videtur; cum lex tota in his dictis summatim comprehendatur: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum*⁶⁵. Quin et ea loca quæ ad dies festos spectant, eidem expositionis generi subiecteantur; ita ut et pascha nequaquam nos celebremus: *In fermento malitia, et nequitia, sed in azymis sinceritatis et veritatis*⁶⁶. Si quidem ad vesperum, hoc est, in consummatione sæculi vera illa ovis Christus immolatur, cuius caro vere est cibus⁶⁷; ita ut non habitemus solum in tabernaculis statio dierum numero, sed omni tempore incolatus nostri, veram prestatolantes patriam, cuius artifex et conditor est Deus⁶⁸, atque adeo Pentecosten agamus expletis septem hebdomadibus: hoc est, de vita desperemus tanquam in die extrema constituti.

⁶¹ Exod. xxxiii, 17. ⁶² Osee. vi, 6. ⁶³ Mich. vi, 8. ⁶⁴ Joan. vi, 56. ⁶⁵ Hebr. xi, 10.

(96) Editi, παρὰ τοῦ σαρχίου. At quinque mss., παρὰ τοῦ σαρχίουν. Vox παρά non placet Combeffio, pro qua ait legendum esse περὶ sed, ut notavimus, nec editi, nec mss. ejus emendationi favent. Ali quanto post Reg. secundus, ἔδεικν οὐ ποιῶ.

(97) Sic quinque mss. Editi, γενόμενα οὖ, φησὶν, ἔχεται.

(98) Editi, βιάσεται. At mss. aliquot, βιάζεται.

(99) Editi, ἀναγγελῶ. Duo mss. ἀναγγέλῃ. Alii tres cum LXX, ἀνηγγέλῃ. Editis favet Vulgata, *Indicabo tibi, o homo. Statim tres mss. cum LXX, ἀλλ' ή τοῦ. Duo alii mss., ἀλλ' ή τοῦ. Editi, παρὰ σοῦ, ή τοῦ.*

ἀπαλάς καὶ εὐκόλους καὶ ἐκτεθηλυμένας δὲ λόγος ἔκπι-
ζητεῖ. Διὰ τοῦτο, Τρίς τοῦ ἐνιαυτοῦ, φησὶν, δρθῆ-
σται πᾶν ἀρχενικὸν ἐνώπιον μου. δὲ καὶ αὐτὸς σω-
ματικῶς παρὰ τοῦ σαρχίου (96) Ἰεραπῆλ ἀγόμενον
παραιτεῖται.

27. Τίς γάρ ἔξεχήτησε ταῦτα ἐν τῶν χειρῶν ὑμῶν; Ἐδειξε ποῖα ταῦτα, τὰ σωματικὰ τοῦ νόμου, τὸν κρίδν τὸν δλοκαυτούμενον, καὶ τὸ στέφαρ τῶν ἀρνῶν, καὶ τὸ αἷμα τῶν ταύρων καὶ τρέφων, καὶ τὸ τῷ σώματι ἀπαντῆν εἰς τὸν καὸν, ὡς τῶν θείων δρθαλ-
μῶν προσεγγισμοῦ δεομένων εἰς τὸ ίδειν, ἀλλως δὲ μὴ φθεόντων ἐπὶ τοὺς πόδρων. Ταῦτα, φησὶ, τὰ οὐ-
τα ταπεινὰ καὶ γῆινα τίς ἔξεχήτησε ἐκ τῶν χειρῶν
ὑμῶν; Ὁρῆς δοῦλη βίᾳν καὶ ἀνάγκην ἐπάγει πνευμα-
τικῶς πως ἐκλαμβάνειν τοῦ νόμου τὸ βιούλημα. Εἰ
γάρ παρὰ Θεοῦ μὲν ὀμολόγηται δεδόσθαι τοῦ νόμου
τὰ ρήματα, ταῦτα δὲ νῦν γινόμενα οὖς φησιν ἔκπι-
τειν (97) δὲ θεός, σαρφῶς καὶ ἀναντιρρήτως ἀνάρτην
ἡμῶν τὸν νοῦν ἐπὶ τὴν πνευματικὴν θεωρίαν τοῦ νό-
μου βιάζεται (98) μονονούχη κράζων καὶ διαμαρτυ-
ρόμενος. Ἐλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν· καὶ ἐπί-
γνωσιν Θεοῦ μᾶλλον ἢ δλοκαύτωσιν· καὶ τὸ, Εἰ
ἀνηγγέλη (99) σοι, ἄνθρωπε, τί καλὸν, καὶ τί
Κύριος ἔκπιται παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ τὸ ποιεῖν κρίμα,
καὶ ἀγαπᾶν ἔλεον, καὶ ἐπομάζεσθαι τοῦ πορεύ-
σθαι μετὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου; καὶ τὸ, Θύσει
τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσσως. Καὶ ξοικεν δὲ πᾶς (1) περὶ^C
θυσίων καὶ δλοκαυτωμάτων λόγος ἐν τῷ περὶ ἔλεους
καὶ ἀγάπης ἐμπεριέχεσθαι λόγῳ ἐπει καὶ δλος δ νό-
μος ἀνακεφαλαιοῦται ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλη-
σίον σου ὡς σεαυτήν. Καὶ δὲ περὶ τῶν ἔστρων δὲ
τόπος τῷ αὐτῷ εἰδει τῆς ἔξηγήσεως ὑπαχθῆσται·
ῶστε καὶ τὸ (2) πάσχα μὴ ἐορτάζειν ἡμᾶς Ἐν
ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις ειλι-
κρινίας καὶ ἀληθείας· θυμένου πρὸς ἀσπεργαν,
τουτέστιν ἐπὶ συντελεῖ τοῦ αἰώνος, τῷσιν ἀληθινοῦ
προβάτου Χριστοῦ, οὗ δὲ σάρξ ἀληθῶς (3) θετεῖ βρῶ-
σις· καὶ κατοικεῖν ἐν σκηναῖς οὐχὶ τακτῶν ἡμερῶν
ἀριθμὸν, ἀλλὰ πάντα τὸν χρόνον τῆς παροικίας
ἡμῶν, ἀναμένοντας τὴν ἀληθινὴν πατρίδα, τῆς ταχι-
τῆς καὶ δημιουργὸς δὲ θεός, καὶ πεντηκοστὴν ἀγρι-
ῶπτα ἐδομάδων συντελουμένων· τουτέστιν, δὲ
ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ ὄντας ἀπεγνωκέναι τοῦ
βίου (4).

^D ⁶⁶ Psal. xlix, 14. ⁶⁷ Matth. xix, 19. ⁶⁸ I Cor. 5, 8.

(1) Reg. secundus, Ἐοικεν πᾶς δ. Ibidem mss., θυσίων καὶ. Deest καὶ in editis. Rursus hoc ipso in loco Reg. secundus. περὶ ἔλεους. Νεο ita multo post tres mss., πλησίον σου, ὡς ξαντόν.

(2) Sic mss. quatuor. Editi, ὡς τό. Reg. tertius, ὡς καὶ τό. Ali quanto post Reg. secundus, συντελεῖ τῶν αἰώνων.

(3) Ita Colbertini duo. Alii tres mss. Regii ἀλη-
θῆς, verus est cibus. Editi, ἀληθείας. Mox uterque
Combeffio codex cum Reg. secundo, οὐχὶ τακτῶν
ἡμερῶν ἀριθμὸν. Editi, οὐχὶ τακτῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ
haud emendate.

(4) Reg. secundus, τὸν βίον.

28. Πατεῖν τὴν αὐλὴν μου οὐ προσθήσεσθε. Α Φοβερὰ ἀπειλὴ τοῖς εἰσθανομένοις, ἀλλὰ τῶν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τινὲς πρὸς τὴν ζημίαν ταύτην ἀναισθητοῦσι, καὶ οἱ μὲν δυνάμενοι ἀπαντῷν, ῥθυμοῦσιν (5)· οἱ δὲ δι' ἀμαρτήματα καταδικασθέντες, ἀδιαφοροῦσιν. Ἐνδείκνυται δὲ δὲ λόγος τὴν δριστικὴν εἰσοδον τῶν κτητηγορούμενων, ὡς καταπατούντων τὸ ἄγια. Οὐ μὲν οὖν τέλειος εἰς αὐτὰ φθάνει τὸ "Ἄγια τῶν ἀγίων εἰσῶ τοῦ καταπετάσματος, τουτέστι διαβάς τὰ σωματικὰ, γυμνὴ τῇ θεωρίᾳ τῶν θειῶν νοημάτων ὀμιλήσει (6)· δὲ δὲ ὑποδειστερος, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ τοῦ κατὰ τὴν τῶν σωματικῶν λατρείαν διακοινικοῦ (7) ἐφάγεται. Οὐ δὲ ἄρτι εἰσαγόμενος εἰς τὴν εὐσέβειαν, τῇ αὐλῇ μόνῃ ἐντυχεῖν ἐπιτρέπεται· δὲ δὲ καὶ ταύτης ἀπεωμένος, ἔξω ἔστι τῶν τόπων τῆς εὐσέβειας· Ἡλίκος οὖν δὲ κίδιονος, καὶ δὲ δοκεῖ τις ἔγειν, καὶ τοῦτο (8) ἀφαιρεῖναι· Οὐ μέντοι ἄγιος ὑπερτραπῶν τὸν Θεόν, πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ σύμβολα ὑπερασπάζεται (9), λέγων· Ἐπικοθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου, Οὐδὲ γάρ δὲ διλλῶς ἀδύνατον ἐξανθῆσαι, καὶ ἀρχὴν λαβεῖν εἰς καρποφορίαν, μή ἐν ταῖς αὐλαῖς γνόμενον τοῦ Κυρίου. Εὐεργετῶν δὲ αὐτοὺς δὲ Θεός, τῆς Ἰουδαϊκῆς αὐλῆς αὐτοὺς ἐξοικίζει, ἵνα τῇ αὐλῇ τῶν Χριστοῦ προθέτων προσφύγωσι, καὶ γένηται μία ποιμνη, εἰς ποιμήν.

29. Ἐδώ φερτέ μοι σεμίδαλιν, μάταιον· Θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἔστι (10). Τὰς νεομηνίας ὄμῶν, καὶ τὰ Σάββατα ὄμῶν, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. Νηστείαν καὶ ἀργίαν καὶ τὰς ἑορτὰς ὄμῶν μυστεῖ ἡ ψυχὴ μου. Σαφῶς παρωθεῖται (11) τὴν σωματικὴν ἐκδοχὴν, ἐπαγγειλάμενος νόμον Θεοῦ, καὶ εἰς προσοχὴν μετὰ μεγάλων ὀνειδῶν τούς τε ἀρχοντας καὶ τὸν λαὸν διεγείρας. Οὐδὲν μὲν γάρ παρ' ἑαυτοῦ ἀπαγγέλλει, τὰ δὲ παλαιὰ διαγράφει, τούτον λέγων εἶναι νόμον Θεοῦ καὶ διατάχην Θεοῦ (12) τὸ μηδὲν γίγνεσθαι τῶν νῦν τελουμένων· Ἐδώ φέργει/μοι σεμίδαλιν, μάταιον. Ήολαχοῦ χρῆσαι ἐπὶ τῶν θυσιῶν τῇ σεμίδαλε· ποτὲ μὲν ἀκατάσκευον ἔλασιν μόνου ἀπι-

“ Psal. lxxxiii, 3. “ Joan. x, 16.

(5) Ita Colbertini primus et secundus cum Reg. secundo. Editi, καὶ οἱ μὴ δυνάμενοι ἀπαντῷν ἀδυμοῦσιν, vitiōse. Regii primus et tertius, quos consultit Combesius, καὶ οἱ μὲν δυνάμενοι ἀπαντῷν ἀργοῦσιν· at doctissimum vir pro μὲν legit μὴ οὐ idque vertit: *Et quibus non licet occurtere mærorē aspiciuntur.*

(6) Sic mss. At editi, ὀμιλῆσαι,

(7) Ita editi et uteque Combesii codex. Alii duo mss. Colbertini, Θεοῦ τοῦ κατὰ τὴν τῶν σωματικὴν λατρείαν διαχονουμένων, et ita quoque legitur in Reg. secundo, nisi quod pro σωματικὴν habeat σωματικῶν. Vix autem dubitari posse arbitramur, quin legi oporteat διαχονικοῦ, cum in omnibus mss. scriptum sit Θεοῦ· τοῦ. Neme enim non videt voculam τοῦ postulare, ut necessario legatur διακονικοῦ.

(8) Codices tres, τούτου.

(9) Ita alter Combes. cum Reg. secundo et cum Colbert. itidem secundo. Alii duo mss. et editi, ὑπερασπίζεται.

(10) Illa, τὸν φέρητε, εἰς., aliter apud LXX et

28. *Calcare atrium meum non adjicietis.* Terribilis est intelligentibus isthuc comminatio, sed quidam Ecclesiæ alumni nullo hujus damni sensu tanguntur, et quibus licet occurtere, ii segnes sunt: quibus autem ob pecata indicta multa est, ii id nihil curant. Cæterum hic sermo ob oculos ponit eorum qui coarguuntur, aditum contumeliosum, tanquam conculcarent sancta. Qui igitur perfectus est, ad ipsa usque Sancta sanctorum penetrat intra velamen, hoc est, ubi corporalia transcederit, nudus et apertæ divinarum sententiarum contemplationi vacabit: qui vero inferior est, is in domo Dei sacrarium ob corporale obsequium attinget. Qui autem recens ad excolendam pietatem introducitur, solum adire atrium permittitur: contra, qui ab eo exclusus est, is extra pietatis loca manet. Quantum igitur impendet periculum, ne id etiam quod quis habere videtur, ab ipso auferatur! Sane qui sanctus est, quique summe Deum diligit, omnia Dei signa ac symbola amat et amplexatur, dicens: *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini*⁹⁹. Novit enim ille aliter fieri non posse, ut flores producat, fructusque afferre incipiat, nisi versetur in atriis Domini. Porro Deus in hos beneficis, ex Iudaico atrio ipsos expellit, ut ad ovile ovium Christi confugiant, et fiat unum ovile, unus pastor⁹⁹.

29. VERS. 13, 14. *Si tuleritis mihi similam, vanum: thymiana abominatio mihi est. Neomenias vestras, et Sabbathā vestra, et diem magnam non ferō* ḥ jejuniam et otium et neomenias vestras odit anima⁹⁹ mea. Corporalem interpretationem perspicue rejecit, Dei legem professus; atque ad attentionem post aores objurgationes præsentes populumque excitat. Nihil quidem a se ipso annuntiat; sed antiqua proscriptio velut, dicens hanc legem Dei esse, hanc Dei esse ordinationem, ut nihil eorum quæ hactenus peragebantur, fiat. *Si tuleritis mihi similam, vanum.* In sacrificiis sæpenumero adhibetur similago. Aliquando quidem incondite citraque ullum apparatam cum sola olei infusione, ali-

apud Eusebium interpunguntur: siquidem vox μάταιον in utrisque jungitur cum voce sequente θυμίαμα: *Vanum thymiana abominatio mihi est.* At hic est apud Procopium vox μάταιον ad id, quod præcedit, refertur: *Si tuleritis mihi similam, id erit vanum.* Neo secus in Vulgata, *Ne offeratis ultra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi.* Statim major pars mss., νουμηνίας. Editi, νεομηνίας. Subinde aliqui mss., ἀργίαν καὶ τὰς νουμηνίας ὄμῶν μιστοί. Editi cum duobus mss., ἀργίαν καὶ τὰς ἑορτὰς ὄμῶν μιστοί. Legitur utrumque apud LXX: Ἀργίαν καὶ τὰς νουμηνίας ὄμῶν καὶ τὰς ἑορτὰς ὄμῶν μιστοί, εἰτε. *Oium et neomenias vestras et solemnitas vestras odit anima mea.*

(11) Codices tres, παρατείται ἐτι τε. Alii duo cum editis, παρωθεῖται. Infra tres mss. οὐδὲν μὲν γάρ. Deest γάρ in editis et in duobus aliis mss.

(12) Illa, καὶ διατάχη Θεοῦ, ex Reg. secundo et ex duobus Colbertinis addidimus. Ibidem, editi, τὸ μηδὲ γίγνεσαι τό. At quinque mss. ut in contextu, nisi quod in aliquibus legatur, γενέσαι. Subinde duo mss., μόνον ἐπιχειθντος.

quando vero absque oleo, ut in zelotypia⁷¹: non nunquam lagana: nonnunquam asymi panes: interdum sola erat massa, subacta oleo similagine. Nunc vero similaginis illius usum abrogans, plurimam sacrificiorum partem abolevit. Quid igitur haec ejus dicta sibi volunt? Quod licet alia sub sermonis involuero significantur, vos, mente legislatoris posthabita, studium omne operamque in regum corporalium vanitate ponitis. Oportebat enim ut frumentum pro eo sermone, qui in seminis modum animabus vestris inseritur, acciperetis, ut quae ex eo mundana omni cogitatione nudato secedunt se, in incorporeo ac puro Dei cultu utermini. Atque haec est spiritualis similago, videlicet is qui de Deo habetur sermo a corporali intelligentia disgregans. Itaque haec simila corporali sensu intellecta, atque Judaico more oblate, est vanum quidam: thymiana vero jam quoque abominatio est Domino. Nam revera est quidpiam execrabilis, si a Deo permissionem quamdam thymiamatis quo per olfactum voluptatem auctoretur, existimemus principi, nec intelligamus corporis sanctimoniam quae animi temperantia et castitate comparatur, Domino esse thymiana, pari inter se temperature ac sedate compositis animis partibus. Sume enim, inquit, tibi suavitates, staclem, onycha, galbanum boni odoris, et thus pellucidum⁷². Haec quatuor eum quatuor elementis ex quibus corpora constant, habent cognitionem. Stacte quidem ad aquam refertur: onyx ad terram propter ariditatem: galbanum ad ignem propter calorem: thus tandem ad aerem propter pelluciditatem. **Equale, aequali erit**⁷³: hoc est, impetus, ex intemperie coortus et in absurdas cupiditates erumpentes refrenans, ad equabilem temperaturam revocabis. **Et contundes ex his minutum**⁷⁴, hoc est, quod in anima carneum est, crassumque, et materiae immersum, destruens, id ipsum spirituale efficere studebis. **Et ita pones contra testimonium in tabernaculo.** **40** unde innotescam tibi inde⁷⁵. Cum enim quis ad perfectam permissionem pervenerit, et contusus fuerit; tum dignus erit qui in sancta introducatur, atque ad Dei cognitionem accedat. Pones enim ea, inquit, contra testimonium, unde innotescam tibi inde. Hoc autem prohibitum fuit,

⁷¹ Num. v, 15. ⁷² Exod. xiii, 34. ⁷³ ibid. ⁷⁴ ibid. 36. ⁷⁵ ibid.

(13) Ita mss. quatuor. Reg. tertius, ἡμῶν. Editi, ἡμῖν. Nec ita multo post uterque Combelisii codex, αὐτῷ κερῆσθαι. Alii tres mss., αὐτῷ χρῆσθαι. Editi, αὐτῷ καὶ χρῆσθαι.

(14) Sic quinque mss. At editi, ὅντες οἰεσθαι. Mox tres mss. σύνθετι διατεταχέναι. Alii duo mss., προστεταχέναι.

(15) Ita mss. aliquot. Deest φησί in editis. Statim duo mss. Regii et LXX, χαλβάνων ἡδυσμού. Alii duo Colbertini secunda manu et recentiore, ἡδυσμῷ quae vox si non melior, certe significantior est. Haud longe aliquot mss., τὰ σώματα. Deest articulus in editis.

(16) Siō mss. sex. Editi, ζωῶς. Mox iudem illi sex

χυθάντος, ποτὲ δὲ ἔνει ἐλαῖου, ὃς ἐπὶ τῆς ζηλοτυπίας· ἄλλοτε λάγανα· ἄλλοτε ἔζυμα· ἄλλοτε μόνον φύραμα, ἀναπεποιημένης ἐλαῖφ τῆς σεμιδάλεως. Νῦν ταύτης τὴν χρῆσιν ματαιώσας, τὸ πκεστὸν μέρος τῶν θυσιῶν διέγραψε. Τι οὖν ἔστιν δ λέγει; Ὁπις ἄλλα τοῦ λόγου αἰνισσομένου, ἀφέντες τὸ βοσλῆμα τοῦ νομοθέτου, τὴν πᾶσαν πραγματείαν περὶ τὴν ματαιότητα τῶν σωματικῶν ἐπιδείκνυσθε. Τέσσαρα γάρ τὸν σίτον εἰς τὸν λόγον μεταλαμβάνειν σπερματικῶς ὑμῶν (13) ἐγκείμενον ταῖς φυχαῖς, καὶ πάσης αὐτὸν κοσμικῆς ἔνοιας ἀπογυμνώσαντας, αὐτῷ χρῆσθαι: καθ' ἐντὸν ἐν τῇ ἀλώφ καὶ καθαρῷ θεραπείᾳ Θεοῦ. Καὶ τοῦτο ἔστι πνευματικὴ σεμιδάλις, λόγος περὶ θεοῦ σωματικῆς ἔνοιας κεχωρισμένος. Ή μὲν οὖν σωματικῶς νοούμενη καὶ προστρομβήν κατὰ τὸν Ίουδαίκὸν τρόπον σεμιδάλις, μάταιον· τὸ θυμαρέμα δὲ ἡδὴ καὶ βδέλυμα ἔστι τῷ Κυρίῳ. Βδελυκτὸν γάρ τῷ ὅντι τὸ οἰεσθαι (14) τὰς διὰ διφρήστας ἡδονὰς τὸν Θεὸν θηράμενον, τοῦ θυμαρέματος τὸν σύνθετον προστεταχέναι, καὶ μὴ νοεῖν διὰ θυμελάμα Κυρίῳ δὲ σώματι ἀγιασμὸς, διὰ τῆς κατὰ φυχὴν σωφροσύνης ἐπιτελούμενος· ίσοκρατῶν ἐχόντων καὶ ἀστεπτῶν πρὸς ἀλληλα τῶν μερῶν τῆς φυχῆς. Λέπει γάρ, φησί (15), σεαυτῷ ἡδύσματα· στακτὴν, δυναχα, χαλβάνην ἡδυσμοῦ, καὶ λίθανον διαφανῆ. Τίσαρα ταῦτα πρὸς τὰ τίσσαρα στοιχεῖα, ἐξ ἀντὶ τὰ σώματα σύγχειται, τὴν ὁμοιότητα· ἡ μὲν στακτὴ πρὸς τὸ ὑδωρ· δὲ δὲ δύνει διὰ τὸ ξηρὸν πρὸς τὸ γῆν· ἡ δὲ χαλβάνη διὰ τὴν θερμότητα πρὸς τὸ πῦρ· δὲ λίθον, διὰ τὸ διαφανὲς πρὸς τὸν ἄλαρι. Ισοντος (16) ἔσται· τουτέστιν, τὰς ἐκ δυστρεπτίσας γινομένας ὅρμας εἰς ἐπιθυμίας ἀπόπους κολάζων ἐπενώσεις. Καὶ συγκόψεις ἐκ τούτων λεπτόν· τουτέστι, πνευματικὸν ποιῆσαι φιλοκονήσεις, ἀξαρφανήσαν τῆς φυχῆς τὸ τῆς σαρχὸς παχὺν καὶ ὀλῶδες. Καὶ οὕτω θύσεις ἀπέναντι τοῦ μαρτυρίου ἐν τῇ σκηνῇ (17), δύεν γνωσθήσομαί σοι ἐκεῖθεν. Ὁταν γάρ ἐγγένηται τῇ ἀκριβεῖ κοινωνία, καὶ ἀπολεπτυσθεῖ, τότε ἄξιός δοτοι εἰσφέρεσθαι εἰς τὰ ἅγια, καὶ τῇ γῆσσα τῇ περὶ θεοῦ προσεγγίζειν. Θήσεις γάρ απεῖθε, φροντί, ἀπέναντι τοῦ μαρτυρίου, δύεν γνωσθήσομεῖ σοι ἐκεῖθεν. Τὸ δὲ τοιοῦτον ἀπηγόρευται ἐντῷ τινα ποιεῖν εἰς ἀπόλαυσιν· τουτέστιν, ἐντῷ (18) ἐπιγράφειν τὰ κατορθώματα, ἀλλ' ἐπὶ τὸν Θεὸν τῶν καλῶν τὴν αἰτίαν ἀνάγειν. Τοιοῦτογάν θυμέλαμα Ηαῦλος δ λέγων (19).

mss., γενομένας, Editi, γενομένας.

(17) Editi et Reg. tertius, τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς. Alii tres mss., τῆς σκηνῆς. Denique tres alii ut in contextu.

(18) Codices tres, ἀπηγόρευται ἐντῷ τινα ποιεῖν εἰς ἀπόλαυσιν, τουτέστιν μὴ δὴ ἐντῷ. Alii tres mss., ἀπαγορεύεται, ετο., ut supra. Editi, ἀπεγόρευται ἐντῷ τινα ποιεῖν ἀπόλαυσιν, τουτέστιν ταῦτα. Colb. primus in margine, manu recenti, οὐ δέι, non oportet quemquam sibi præclara facinora videntur dicere.

(19) Ita mss. plerique omnes. Editi, δ Ηαῦλος λέγων.

Χριστοῦ εὐδία ἐσμέν· καὶ πάλιν· Χάρις τῷ Θεῷ τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμῖν, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι ἐν ἡμῖν (20).

referat. Tale erat thymiama Paulus, qui dicebat: *Christi bonus odor sumus*¹⁶. Et rursus: *Gratia autem Deo qui semper triumphat nos, et odorem notiliæ suæ manifestat in nobis*¹⁷.

30. Τὸ δὲ σωματικὸν θυμίαμα, καὶ τοῖς κατὰ τοὺς μυκτῆρας πόροις ἐμπίπτον, καὶ τὴν αἰσθησιν συγκινοῦν, βδέλυγμα τῷ ἀσωματῷ εἰκότως νενόμισται. Νουμηνίας δὲ πρεπόντας εἰλικρίους ἔτεσι παρὰ τῶν συντετῶν νοεῖσθαι δὲ λόγος βούλεται· οὐδὲ τὴν τριάκοντα ἡμερῶν τῆς σελήνης ἀποκατάστασιν, ἐπικαταλαμβανόντης τὸν ἥλιον, καὶ πάλιν ἀφισταμένης. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ Ὁ ἄφρων ὡς σελήνη ἀλλοιοῦται, τὴν πρὸς τὸ φῶς ἐπάνοδον, διπερ ἔξελιπεν δὲ ἄφρων καὶ τὴν διὰ μετανοίας (21) εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν ἀποτὴν ἡγετεῖσθαι τὸν φιλάδελφον καὶ συμπαθῆ δὲ λόγος βούλεται· οἰοντεὶ νουμηνίαν ἄγων τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐν φωτὶ βίου ἐπειδὴ ἔξελιπεν μὲν τὸ φῶς διὰ τὴν εἰς τὸ χείρον τροπὴν (22), ἐπαλιγθρόμησε δὲ πάλιν πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς ἐπιστροφῆς. Ἐξῆς δὲν εἰτὶ περὶ τῶν μισουμένων Σαββάτων εἰπεῖν τὸ, Μή αἱρεῖν βάσταγμα, καὶ μὴ ἔξερχεσθαι ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτῶν· καὶ, Μή καλεῖν πῦρ ἐν πάσῃ τῇ κατοικῇ αὐτῶν· ταῦτα τὸ ἀδύνατον εἰς τῆρησιν καὶ ἀκριδῆ φυλακὴν αὐτόθεν ἐμφανίνοντα, ὀπόδικον ποιεῖ τῇ κατάρᾳ τὸν σωματικῶς ἀκούοντα. Μή κινεῖσθαι γάρ ἀπὸ τοῦ τόπου ἀμιχανον, καὶ πᾶν τὸ ἐπαιρόμενον καὶ ἐλαφρότατον ἥ (23), βάσταγμα λέγεται, οἷον ἱμάτιον, ἥ ἄρτος, ἥ τι τῶν ἀναρχαίων. Ἀλλὰ καὶ πῦρ καλεῖν οὐ κελεύει· τουτέστιν, ὅπο τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς μὴ ἀναφλέγεσθαι (24)· μηδὲπαρειν δὲ βάσταγμα· τουτέστι, μηδὲ τῷ βάρει τῆς ἀμαρτίας καταφορτίζεσθαι, καὶ τῆς ἐν Θεῷ διαμονῆς μηδὲπιστασθαι, ἀδραίον μένοντα καὶ ἀμετακίνητον ἐν τῇ πίστει. Οὕτω δὲ τελειοῦντας τὰ Σάββατα, οὐκ ἐν τῇ τῶν κακῶν ἀργεῖ, ἀλλ᾽ ἐν τῇ ἀποχῇ τῶν καθηκόντων, εἰκότως ἀποστρέφεται, καὶ οὐκ ἀνέχεται αὐτῶν ὡς φυεμῶν. Τακτά γάρ εἰσι (25) τὰ παρὰ τῷ ἀρρόφερ τελανζόμενα Σάββατα· οὐαὶ οἱ ἔγγιζοντες καὶ οἱ ἐφαπτόμενοι φυεδῶν Σαββάτων. Σάββατα δὲ ἀληθῆ, ἥ ἀποκειμένη ἀνάπτυξις τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ· ἀπέρ διὰ τὸ ἀληθινὰ εἰναι ἀνέχεται δὲ Θεός. Καὶ φθάνει γε ἐπ᾽ ἐκεῖνη τὰ Σάββατα τῆς ἀναπάύσεως, παρ' ὅ δ (26) κόσμος ἀσταύρωται, ἀποστὰς δηλονότι τῶν κοσμικῶν, καὶ ἐπὶ τὸν ἕδιον τόπον τῆς πνευματικῆς ἀναπάύσεως κατατήσεις, ἐν οἷς δὲ γενόμενος οὐκέτι κινηθήσεται ἀπὸ τοῦ ἕδιον τόπου, ἡσυχίας καὶ ἀταραχῆς περὶ τὴν κατάστασιν ἐκείνην ὑπαρχούσης. Καὶ πῦρ

¹⁶ II Cor. ii, 15. ¹⁷ ibid. 14. ¹⁸ Eccl. xxvii, 12.

(20) Editi cum tribus mss., ἐν ἡμῖν. Alii tres omittunt ἐν.

(21) Editi, ἀλλοιοῦται τὴν πρὸς τὸ ὡς φανόδον δέρρων, καὶ τὴν διὰ μετανοίαν· quod cum vitiosum sit, putavit Combeffisius illud, δὲ αφρων, expungendum esse, tanquam inepte repetitum, et explendo sensui a Tilmanno additum. Sed vir doctus aliter judicasset, si codices suos legisset alitentis, in quibus, et in aliis quatuor, ita legitur, uti edidimus.

(22) Codices tres, τὸ χείρω βοτῆν· lego τά. Μόx tres mss., ἔξης ἐν. Editi cum Reg. tertio, ἐξ ἡς ἐν. Subinde tres mss., φέρειν βάσταγμα. Ibidem mss.,

ut ne quis sibi quidpiam ejusmodi ad usum suum conficeret: hoc est, ne sibi ipsi præclara facinora adscribat: sed ea ad Deum honorum causam manifestat in nobis¹⁹.

30. At vero thymiama corporale, quodque narium meatibus illabitur, et sensum commovet, optimo jure ei qui incorporalis est, habitum est pro abominatione. Quin et neomenias quæ annis æternis dignæ sint, vult Scriptura a prudentibus intelligi, non autem lunæ circuitum triginta diebus peractum, cum assequitur solem, et rursus se ab eo submovet. Quia vero *Stultus ut luna mutatur*²⁰, significat Scriptura hunc ad lucem ab insidente desertam redditum, hancque per paenitentiam ad pristinum statum redintegrationem, ei qui fratum sit amator eorumque dolorem doleat, cou festum diem esse, perinde ac si neomeniam celebret, nimirum vitæ in luce agendæ principium. At postquam stultus lucem per suam ad pejus mutationem dereliquit: rursus per conversionem ad ipsam recurrit. Deinde illud de Sabbatis odio habitus licet dicere: Ne quis portet sarcinam, et ne exeat a loco suo²¹: et, ne ulli accendant ignem in omni habitatione sua²²: hæc cum non possint observari, et tamen secundum ipsam litteram palam sit ea esse accurate observanda, sum utique qui ea corporali sensu intelligit, maledictioni obnoxium reddunt. Etenim fieri nequit, ut quis e loco suo non moveatur: item omne id quod portatur, tametsi est levissimum, sarcina dicitur, exempli causa, vestis, vel panis, vel quælibet res necessaria. Quin etiam jubet, ut ne ignem accenderent: hoc est, ne quis sinat se a carnis cupiditatibus exuri: rursus ne quis tollat sarcinam, id est ut ne pondere peccati degravetur, nec in Deo permanere supersedeat, sed firmus immotusque in fide perseveret. Sabbata autem qui sic perficiunt, non ut ab improbis operibus desistant, sed ut abstineant discedantque a suo officio, hos merito aversatur Deus, nec ipsa Sabbata tolerat tanquam mendacia et falsa. Enimvero deflentur a propheta ejusmodi Sabbata: *Fas qui appropinquant et attingunt Sabbata mendacia*²³! Seposita autem Dei populo requies Sabbata vera sunt, quæ quod vera sint, grata habet Deus. Et certe cui mundus crucifixus est, is ad illa spiritualis requietia Sabbata pervenit, cum a rebus mundanis recesserit, atque ad proprium 404 quietis locum

¹⁹ Exod. xxxv, 3. ²⁰ Jerem. xvii, 27. ²¹ Amos vi, 3. καὶ μὴ ἔξερχεσθαι. Deest καὶ in editis.

(22) Sic mss. aliquot. Editi, ἥ.

(24) Ita quinque mss. At editi, ἀναφέρεσθαι, haud recte. Aliquanto post aliqui mss., ἐν τῇ πίστει οὗτα τελοῦνται. Deest τὸ in excusis libris.

(25) Aliquot mss., ἐστι. Μόx nonnulli mss., καὶ οἱ ἐφ. Deerat οἱ in editis. Statim aliqui mss., Σάββατα δὲ ἀληθινὰ δὲ προκειμένη, proposita requies.

(26) Sic nonnulli mss. Abest δὲ ab editis. Alter Combeff., παρὰ δ. Hoc ipso in loco duo mss., καὶ ἀποστάς.

accesserit: quibus in Sabbatis qui versatus fuerit, **A** non amplius movebitur a suo loco. Quandoquidem quies tranquillitasque in illo statu consistit. Neque ignem aceendet in eterna habitatione, propterea quod materiam quae ignem accendit, non afferat, ligna, fenum, stipulam. Nec tollet sarcinam is, qui imo vere in Sabbatis deliciarum acturus otium est.

(31). Porro pro magna die interpretes reliqui rediderrunt, vocatam. Theodotio quidem, *Vocatam convocationem non fero: Symmachus vero, Vocatam convocationem non feram*. Unde existimamus non unam diem peculiarem dictam fuisse magnam, sed omnem quae *vocata* appellatur. Ait enim de ayzmis: *Prima celebris, quia sancta erit vobis*²²; et: *Dies septima vocata sancta erit vobis*²³; et *Die septima novorum, quando offeritis hostiam hebdonadum, celebris sancta erit vobis*²⁴; et rursus: *Decima septimi mensis hujus, celebris sancta erit vobis*²⁵. Itaque plurimos dies eodem nomine nuncupatos, imo omnes fere celebres leges solemnitates per unam et eamdem vocem aversari videtur. His igitur rejectis, quem recipit et probat? Illam de quadiutum est: *Diem Domini magnam*²⁶, quam non producet hic sol sensibilis, sed quam exoriens justitiae sol illustrabit: quae una erit et continua, cui non succedit nox, sed ad omne aevum sese extendit. Vere igitur et proprie magna est dies illa. Attanem Judæus carnalis in his magnam querit, quas beatus Jacob parvas esse et malas affirmavit²⁷. Cæterum quatuor sunt eorum quae commoratae sunt differentiæ: alia vana, quae scilicet ritu Judaico observantur: abominanda alia: alia intoleranda: quarto alia sunt odiosa, quibus et ipsum Judæorum jejuniū adjungitur. Quemadmodum igitur et in cæteris declaratum est, aliquid esse rejectandum, aliquid vero Deo acceptum: ita accidit et in jejunio. Hanc quidem escarum abstinentiam quae sit ad ostentationem, Domini anima odio prosecutur, propterea quod hæc præcepta: *Ne tetigeris neque gustaveris, neque contractaveris*²⁸, finem habent: quae vero ad carnis petulantiam servitutem addicendam adhibetur, hanc diligit Deus, quandoquidem sanctimoniam per carnis afflictionem perficit. Nec tamen per se satis est alimentorum abstinentia ad commendandum jejuniū: sed etiam conjungenda est reliqua vita ratio in sermonibus, in colloquiis, et in eo con-

²² Num. xxviii, 18. ²³ ibid. 25. ²⁴ ibid. 26. ²⁵ Coloss. ii, 21.

(27) Reg. secundus et Colb. primus, *tv tñ alw-vlq xai olxetq, in eterna et propria habitatione*.

(28) Sic quinque mss. Editi vero, μὲν γάρ, Mox mss., οὐκ ἀνέχομαι. Nostra editio Paris., οὐκ ἀνέχομαι. Lege Duceum.

(29) Codices quatuor πᾶσαν αὐτὴν προσαγ. Reg. tertius, ἀλλὰ πᾶσι τὴν προσαγ.

(30) Uterque Combeffisi codex cum duobus aliis, πολαν. Editi cum duobus aliis mss., πολας.

(31) Codices sex, ζητεῖ. Editi vero, ἐπιζητεῖ Ibi dem quatuor mss.. περὶ ὧν δ. Alii duo mss. et editi, περὶ οὐ δ. Haud longe uterque codex Combeff. et

οὐ καύσει ἐν τῇ αἰωνὶ (27) κατοικήσει, διὰ τὸ μὴ ἐπικομίζεσθαι ὅλην πῦρ ἀνάπτουσαν, ξύλα, χόρτον, καλάμην. Καὶ βάσταγμα οὐκ ἀρεῖ διὰ τὸ ἔχων τὸ βαρὺ φορτίον τῆς ἀνομίας αὐτῷ ἐπικείμενον, ἀλλ' ὅντως Σάββατα τρυφερὰ ἀναπαύσεται.

nullo peccati pondere sibi impendente prægravatur,

31. Ἀντὶ δὲ τῆς μεγάλης ἡμέρας οἱ λοιποὶ ἐκδόκασι, κλητήν. Οἱ μέντοι (28) Θεοδοτίων, Κλητήν ἐπίκλητον οὐκ ἀνέχομαι· ὁ δὲ Σύνμαχος, Κλητήν ἐπίκλησιν οὐκ ἀνέξομαι. "Οὐεν λογιζόμεθα μὴ μιαν ἔκαρπον μεγάλην εἰρῆσθαι· ἀλλὰ πᾶσαν τὴν προσαγορευθεῖσαν (29) κλητήν. Περὶ γάρ τῶν ἀξύμων φησὶν, Ἡ πρώτη ἐπίκλητος, διὰ ἄγλα ἔσται ὅμιν· καὶ, Ἡ ἡμέρα ἡ ἐνδόμη κλητή ἄγλα ἔσται ὅμιν· καὶ, Τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐνδόμη τῶν νέων, δταν προσφέρεται θυσίαν τῶν ἐνδομάδων, ἐπίκλητος ἄγλα ἔσται ὅμιν· καὶ πάλιν, Τῇ δεκάτῃ τοῦ ἐνδόμου μηνὸς τούτου, ἐπίκλητος ἄγλα ἔσται ὅμιν. "Εοικεν οὖν διὰ μιᾶς φωνῆς πολλὰς παραπεισθαι ἡμέρας τὰς τῷ αὐτῷ ὅνδμαρι κεχρημένας, καὶ σχεδὸν πάσας τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς ἐν τῷ νόμῳ. Ταύτας οὖν παραπούμενος, πολαν (30) δέχεται; Περὶ τῆς εἴρηται· Τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην, ἦν οὐχὶ διαθητὸς οὐτος ἡλίος ποιήσει, ἀλλ' ἀνατολὴ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου καταρριθεῖ, ητίς μία ἔσται καὶ διηνεκής, διάδοχον νύκτα μὴ ἔχουσα, ἀλλὰ τῷ αἰῶνι παντὶ συμπαρεκτεινομένη. Ἀληγῶς μὲν οὖν καὶ κυρίως μεγάλη ἡ ἡμέρα ἔκεινη. Οἱ δὲ σωματικὸς Ἰουδαῖος ἐν ταύταις ζητεῖ (31) τὴν μεγάλην, περὶ ὧν δι μακάριος Ἰακὼβ ἀπεφήνατο, διτι μικραὶ καὶ πονηραὶ εἰσι. Τέσσαρες δὲ εἰσι τῶν μνημονευθέντων διαφοραὶ· τὰ μὲν ἔστι μάταια, τῶν γινομένων Ἰουδαῖκῶν· τὰ δὲ βδελυκά· τα δὲ οὐκ διεκτά· τέταρτον (32) ἔστι· τὰ μισητά· ἐν οἷς καὶ ἡ νηστεία ἔστι τῶν Ἰουδαίων. "Ωσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῶν ἀλλῶν εἶναι μὲν τι τὸ ἀπόδητον, εἶναι δὲ τι τὸ εὑπρόσδεκτον· τῷ θεῷ ἀκδείχνυτο· οὐτω καὶ ἐπὶ τῆς νηστείας. Τὴν μὲν πρὸς ἐπιδείξεν γιγομένην ἀποχὴν τῶν βρωμάνων, ἐν τῷ, Μή ἄψη, μηδὲ γεύσῃ (33), μηδὲ θήγης, τὸ τέλος ἔχειν, μισεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ Κυρίου· τὴν δὲ ἐπὶ τῷ δουλαγωγῆσαι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς παραλαμβανομένην ἀγαπῆ, διὰ τοῦ ὑπωπιασμοῦ τῆς σαρκὸς τὸν ἀγιασμὸν κατορθοῦσαν. Οὐκ ἔκαρκει δὲ καὶ ἐαυτὴν ἡ ἀποχὴ τῶν βρωμάτων πρὸς τὸ ἐπιανετὴν ποιῆσαι τὴν νηστείαν· ἀλλὰ δεῖ καὶ τὴν λοιπὴν ἀγωγὴν προσενείται (34), ἐπὶ τε λόγοις καὶ ἀνα-

C λοιπὴν ἀγωγὴν προσενείται (34), ἐπὶ τε λόγοις καὶ ἀνα-

alii quatuor, τῶν μνημόνευθέντων. Editi, τῶν προμημονευθέντων.

(32) Editi, τέταρτον δέ, Αβεστ δέ a sex mss. Mox iudem illi sex mss., ὥσπερ οὖν καὶ. Editi, ὥσπερ γάρ καὶ.

(33) Illud, μηδὲ γεύση, in prius editis desiderabatur. Ibidem mss., ἔχειν. Editi, ἔχει. Subinde quatuor mss., διὰ τοῦ ὑπωπιασμοῦ. Alli duo mss. et editi, διὰ τὸν ὑπωπιασμόν.

(34) Codices nonnulli, προσειένται. Alii cum editis, προσενείται.

στροφής, καὶ τῇ πρὸς τοὺς ὀφελεῖν δυναμένους συνουσίᾳ ὥστε τὸ κατὰ τὰ βρώματα περακολούθημα εἶναι τῆς ἀσκήσως. Τὰ πολλὰ μὲν οὖν κατὰ νοῦν διεργοῦντος τοῦ σπουδαίου, καὶ περὶ τὴν τῆς ἀληθείας θήραν ἐσχολακότος, διλγάχις δὲ πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς σαρκὸς καταβαίνοντος, τίτα μετὰ τὸ λειτουργῆσαι τὰ ἀναγκαῖα τῷ σώματι, ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἀπραγματεύτως διαιτώμενον, εὐθὺς ἀποπτῶντος τῆς ἀσχολίας τῶν ἀνωφελῶν, καὶ εἰς τὴν προηγουμένην ἐκυρῶν ζωὴν ἀνατρέχοντος. Ἡ γὰρ τοιάντη ἀγωγὴ πᾶσαν ἀφορμὴν, δι' ἣς τρέφεται τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἔξαρει, ὡς μηκέτι κατεδυαστέοντι τοῦ πνεύματος, μηδὲ ποιεῖν τὰ οἰκεῖα ἔργα τὴν σάρκα, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακήν. Νεκρώσαντες (35) οὖν ἐκυρῶν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ διὰ λόγων ἐπιπληκτικῶν καταστελλόντων τὰ πάθη, καὶ διὰ τῆς ἀποχῆς τῶν βρωμάτων νηστεύσωμεν νηστείαν δεκτήν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ (36). Εστι μὲν οὖν καὶ ἡ ἀποχὴ τῶν βρωμάτων καλούτικὴ τῶν κατὰ γαστέρα δρέσεων, καὶ τῶν διὰ γαστέρα. Καὶ διὰ φιλόπονος δὲ χρησίμως τούτοις ἐνδιατρίψει, ἔχων διόδειγμα (37) τὸν Ἡλίου βίον, τὸν Μωσέως, τὸν Δανιήλ, τὸν Ἰωάννου, καὶ τὸν τῶν λοιπῶν ἀγίων. Ὅν οὐκ ἦν ἀξιος δὲ κόδιμος, οὐ περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγαίοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι. Ἀλλ' οὕτω τὸ διὰ ποχῆς βρωμάτων ἀντονούν, ἵκανδην εἰς τελείωσιν, ἐὰν μὴ καὶ ἡ ψυχὴ ἐν παντελεῖ ἀποχὴ τῶν τρεφόντων κακίαν ὑπάρχῃ. Ωσπερ γὰρ διπλοῦς δὲ ἀνθρώπος, ἐκ ψυχῆς συνεστὼς καὶ σώματος· οὕτω καὶ αἱ τροφαὶ διπλαῖ, κατάλληλοι τῇ ἀκατέρῳ συστάσαι τυγχάνουσι, ἐντονώτερον πρὸς τὰς οἰκεῖας ἐνεργείας ἀποτελοῦσι τὸ (38) τρεφόμενον. Ωσπερ γὰρ ἐν τοῖς γυμναστικοῖς αἱ ἀθλητικαὶ τροφαὶ μετὰ τῶν καταλλήλων γυμνασίων τοῖς σώμασι προσαγόμεναι, δυον κατακρατοῦνται ὑπὸ τῆς τῶν τρεφομένων δυνάμεως, τοσοῦτον εἰς εὐεξίαν μείζονα τὸ σώμα ἔξαρουσι, καὶ μροσθήκη ἀντοῦ γινόμεναι διὰ τοῦ (39) εἰς τὴν τοῦ σώματος ἀναλογιδίαιοσθαι σύντασιν. οὖτα καὶ ἐν τῇ τῆς εὐασθείας ἀσκήσαι τὰ τῆς πίστεως δόγματα, καὶ οἱ διορθωτικοὶ λόγοι τῶν ἡθῶν, συνεχῶς προσαγόμενοι· τῇ ψυχῇ, καὶ ταῖς κατὰ μικρὸν ἀντὴν προσθήκαις αἰχοντες, δυνατωτέραν αὐτὴν καὶ φιλοπονωτέραν εἰς τὸ μειζόνων καὶ τελειοτέρων τῶν ἐν δόγμασι διδαγμάτων ἐποργήσθαι παρασκευάζουσιν.

32. Ἀπὸ τῆς οὖν (40) ἐν τῷ χρυστῷ νηστείας φυλακτίου ἡμῖν, τῆς κατὰ δικαίαν κρίσιν μισθίσαι λεγομένης ὑπὸ τοῦ Κυρίου, περὶ τῆς καὶ διὰ προφήτης ἀπεύχεται, λόγων. Οὐ λιμοκτονήσει Κύριος ψυχὰς

⁴⁰ Coloss. III, 5. ⁴¹ Hebr. XI, 37, 38. ⁴² Prov. X, 3.

(35) Editi, νεκρώσαντα. At quinque mss., νεκρώσαντες.

(36) Ubi legimus in editione Paris., τῷ Θεῷ. legitur in mss., τῷ Κυρίῳ.

(37) Editi, διογραμμόν. At regii primus et tertius et alii tres uti in contextu.

(38) Ita quatuor mss. Editi vero et Reg. tertius, τὸν πλην ἀλαζρον τοιούτοις διαφέρει.

A gressu, qui cum his qui prodesse possunt habetur; ita ut hæc ciborum abstinentia pium vitæ genus comitetur. Itaque viri probi est multa in mente versare, atque veritati indagandæ operam dare, et raro ad carnis curam descendere; deinde postquam corpori subministravit necessaria vilibus alimentis nullo negotio parandis vescens; repentinio a rerum inutilium occupatione sese subtrabit, et ad pristinum vitæ genus occurrit. Etenim hoc vitæ genus occasionem omnem e medio tollit, qua carnis ⁴⁰⁵ nutritur petulantia: adeo ut non amplius in spiritum exerceat tyrannidem, neque caro opera sibi propria perficiat, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam ⁴¹⁰. Nostra igitur ipsorum membra quæ sunt super terram, mortificantes, perque sermones objurgatorios qui cupiditates coercant, ac per ciborum abstinentiam, jejunemus jejunium Domino acceptum gratumque. Enimvero ventris et rerum venerearum appetentiam refrenat ciborum abstinentia. Porro qui in tolerandis laboribus strenuus est, in his se utiliter exercebit, exemplum habens vitam Eliæ, Moysis, Danielis, Joannis, et reliquorum sanctorum, Quibus non dignus erat mundus, qui circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti ⁴¹⁵. Sed strenua alimentorum abstinentia haud satis est acquirendæ perfectioni, nisi anima ab his quæ malitiam nutrit, prorsus abstineat. Quemadmodum enim duplex est homo, constans anima et corpore: ita et duplices sunt cibi, qui cum sint utriusque substantiæ alenda accommodi, id quod his enutritur ad propria sua opera exserenda validius fortiusque efficiunt. Quemadmodum enim in exercitationibus gymnasticis athleticus victus inter idonea exercititia corporibus subministratus, quanto magis subigitur, tanto corpus ad præstantiorem ac vegetiorem evabit habitudinem, eique fit accessio, proptereaquod in corporis substantiam transeat: ita et in pietatis exercitatione fidei dogmata, neq; sermones ad mores emendandos idonei, continuo animæ exhibiti, atque paulatim quibusdam incrementis ipsam augentes, robustiorem eam et in subeundis laboribus magis alacrem reddunt; ut majorem perfectioremque dogmatum doctrinam comparet.

32. Itaque a jejunio quod in occulto est, cavidum nobis est, quod justo iudicio dicitur a Domino odio haberi, quod et propheta deprecatur, dicens: Non interficiet fame Dominus animas justorum ⁴²⁰.

ptura utraque admitti potest.

(39) Ita sex mss. At editi, τῷ, sensu non dissimili. Aliquanto post duo mss., οἱ ὄρθωτικοι.

(40) Ἀπὸ τῆς οὖν, etc. Hoc est, Cavidum a jejunio interioris hominis, a jejunio verbi divini totiusque celestis doctrinæ: qua de inedia scriptor mox disserebat.

Siquidem non de corporali fame loquitur (alioqui dixisset, corpora justorum), sed de animarum inedia. Non enim interficit fame animas justorum: alioquin hoc pacto in beatorum vita futura esset contrarietas, quandoquidem Paulus in his de quibus gloriatur id enumerat: *In jejuniis sæpe*⁴¹; item illud: *In fame et sibi*⁴². Famem autem a justis deprecat. Verum singula haec præstat juxta sublimiorem inediæ intelligentiam interpretari. Eiusmodi est et illud: *Non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem*⁴³. Meminimus enim Eliæ, qui a Sidonide petivit panem⁴⁴: quin et semen Jacobi in Ægypto panes quærebat. Quod si vitaverimus abjectam et humilem intelligentiam, jam evanescet ea quæ in verborum repugnantia sita est ineptia. Eiusmodi igitur jejunia jejunabant Judæi, saeuentantes interiorum suum hominem, quod ad ipsos pervenisset comminatio illa, quæ dicit: **406** *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et inducam super terram hanc famem: non famem panis, neque siliæ aquæ; sed famem audiendi verbum Domini*⁴⁵. Itaque jejunia odisse se dicit Dominus, eorum, qui animum suum conficiunt quidem tibi præ salutarium ac viviscentium documentorum inedia: sed pingue faciunt præter modum saginantque exteriorem hominem. Quemadmodum enim in libræ momento, quando lanx altera deorsum vergit, ea quæ huic obversa est, attollitur: pari ratione in homine id ipsum fieri quivis advertere potest. Cum enim pingue scit caro, contingit mentem fieri quodam modo infirmiorem; extenuari vero sæpenumero carnem, dum mens iterum bona habitudine gaudet. Et id ipsum est quod ait Apostolus, quod, tantum corruptitur exterior homo, tantum renovatur interior⁴⁶. Item illud: *Quando infirmor, tunc potens sum*⁴⁷. Nam fuliginosæ quædam exhalationes ex copiose et pingui alimento emissæ, densæ nubis instar infusam animæ a Spiritu sancto illustrationem intercipiunt. Quocirca et Moyses ad Dei contemplationem monte ascendens, quadraginta dies a cibo potuque perseveranter abstinuit; quippe qui statuisset ut princeps animæ suæ facultas perturbationis omnis expers persistaret. Similiter Elias. Deum quæsitus, æquali temporis intervallo escas fastidivit, ne quamanti a cibis offunderetur caligo. At e contrario Dominus ex mortuis resurgens, et ad cœlos rediens, cibos degustavit, suscitati corporis naturam astruens: cum autem ex indulgentia sese accommodaret

⁴¹ II Cor. xi, 27. ⁴² ibid. ⁴³ Psal. xxxvi, 25. ⁴⁴ 16. ⁴⁵ II Cor. xii, 10.

(41) Sic Reg. secundus cum Colb. itidem secundo. Uterque Combesii codex et Reg. quartus cum LXX, ψυχὴν δικαίων, *animam justam*. Editi, ψυχὴν δικαίων. Idecirco autem edendum curavimus, ψυχὰς δικαίων quod statim ita in omnibus mss. constanter legatur: quippe verisimile nobis sit, scriptorem utroque loco modo eodem locutum fuisse.

(42) Sic mss. At editi, δὲ δικαίων ἐναντίωμα Πόρος, etc. Mox Colb. secundus, ἀπαριθμεῖται. Conatur scriptor Paulum et Salomonem inter se conciliare, qui, si de eadem fame

δικαίων (41). Οὐ γάρ περὶ τοῦ σωματικοῦ λιμου λέγει (ἢ γάρ δὲ εἰπε, σώματα δικαίων), ἀλλὰ περὶ τοῦ ψυχικοῦ Οὐ γάρ λιμοκτονήσει ψυχὰς δικαίων. οὐτω δὲ καὶ ἐναντίωμα ἦν πρὸς (42) τὸν μαχητῶν βίον, εἰπερ Παῦλος μὲν ἐν τοῖς καυχημασιν ἀριθμεῖ τὸ, Ἐν νηστείαις πολλάκις, καὶ τὸ, Ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ. Τὸν δὲ λιμὸν ἀπευχεται τοῖς δικαίοις. Ἀλλὰ βέλτιων τούτων ἔκαστον κατὰ τὸν ὑψηλότερον περὶ ἐνδειας νοῦν ἔξακονειν. Τοιούτον ἔστι καὶ τὸ, Οὐκ εἰδον δικαίων ἐγκαταλειμμέον, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους. Μεμνήμεθα γάρ Πλίου ζητήσαντος ἄρτους παρὰ τῆς Σιδωνίας, ἀλλὰ καὶ τὸ σπέρμα Ἰακώβ, τοῦ δικαίου, ἄρτους ἔζητε (43) εἰς Αἴγυπτον. Εάν δὲ φύγωμεν τὴν ταπεινὴν ἐννοιαν, καὶ ἡ ἐν τοῖς ἐναντίωμασιν ἀτοπια συνδιαλυθήσται. Ταύτας οὖν ἐνήστευον τὰς νηστείας οἱ Ιουδαῖοι, λιμοκτονοῦντες ἐκατῶν τὸν ἔσω ἄνθρωπον, διὰ τὸ φθάσαι ἐπὶ αὐτοὺς τὴν λέγουσαν ἀπειλὴν, διὰ τὸν δικέρας ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἐπάξιος (44) ἐπὶ τὴν γῆν ταῦτην λιμὸν, οὐ λιμὸν ἄρτους, οὐδὲ δίψαν ὑδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκούσαι λόγον Κυρίου. Ταύτας οὖν τὰς νηστείας μισεῖν λέγει δι Κύριος (45), τῶν ἐκτηκόντων μὲν ἐκατῶν τὸν νοῦν ἐν ἀτροφίᾳ τῶν σωτηρίων καὶ ζωοποιῶν διδαχμάτων, ὑπερπιαινόντων δὲ καὶ κατάσφροντων τὸν ἔξω ἄνθρωπον. Καὶ γάρ ὥσπερ ἐν ζυγοῦ ῥοπῆταν βαρῆται τὸ ἔτερον, ἀνυψοῦται πικας τὸ ἀντι, αἱρέμενον οὐτω καὶ ἐπὶ ἄνθρωπου (46) συμβαίνοντος θεοῖς τις ἄν. Σαρκὸς μὲν γάρ πληθυνομένης, συμβίλνει τὸν νοῦν πικας ἀσθενότερον γίνεσθαι: τοῦ νοῦ δὲ πάλιν εὐεκτοῦνσος, τὴν σάρκα πολλάκις καταλεπτύνεσθαι. Καὶ τοῦτο ἔστιν δι φησιν δι Απόστολος, δι τον δέξιον δέξιον ἄνθρωπος διαφθείρεται (47), τπούτων δέσω ἀνακαινοῦται καὶ τὸ, Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Τῆς γάρ δαιμοὶ λόγος καὶ παχείας τροφῆς αἰθαλώδεις τινὲς ἀναθυμίασις ἀναπεμπόμεναι, νερέλης δίκην πυκνῆς τὰς ἀπὸ τοῦ ἀγίου (48) Ηενματος ἀγγειομένας ἐλλάμψεις εἰς τὸν νοῦν διακόπτουσι. Διδ καὶ Μωυσῆς πρὸς θεορίαν θεοῦ ἀναβαίνων διὰ τοῦ νοῦ, διστος καὶ ἔπιτος διμερῶν τεσσαράκοντα διετέλεσεν ἀφόλωτον διαμένειν αὐτῷ τὸ διγεμονικὸν διοικούμενον. Πλίας τε διοικίως, διεκμαλεῖν ἐκζητεῖν τὸν θεόν, ἐν ἔσφι χρόνῳ τῶν τροφῶν ὑπεριδεῖν, ὥστε μηδεμίαν τῷ γενέσθαι ἀπὸ (49) τῶν τροφῶν ἐπισκόπησιν. Ο μέντοι Κύριος ἐναντίως ἀναστὰς μὲν ἀπὸ νεκρῶν, καὶ πρὸς τοὺς οὐρανοὺς ἐπανίων, τροφῆς ἥψατο, τὴν φύσιν τοῦ σώματος τοῦ ἀνισταμένου πιστούμενος· συρκα-

III Reg. xvii, 11. ⁴⁶ Amos viii, 11. ⁴⁷ II Cor. iv,

sermonem haberent, pugnantia loquerentur.

(43) Sic quinque mss. Editi vero, ζητήσειν.

(44) Ita quinque mss. At editi, ἐπάγω.

(45) Editi cum tribus mss., δι Κύριος. Alii tres, δι Θεός.

(46) Ita Reg. secundus. Supple, τούτο. Ibidem editi et reliqui mss., ἀντικείμενον. Σαρκὸς μὲν, etc.

(47) In duobus mss. legitur, φθείρεται.

(48) Decet ἀγίου in aliquibus mss. Ibidem sex mss., ἀγγειομένας ἐλλάμψεις. Editi, γινομένας.

(49) Sic mss. aliquot. Decet ἀπὸ in editis.

ταῦταν δὲ τοῖς μνημονίοις ἀνήστευσε, δεικνύς δι: τῷ μέλλοντι πρὸς τοὺς ἄγνας τῶν πειρασμῶν ἀποδύεσθαι ἀναγκαῖα ἡ ἀσκησίς. Οἰονεὶ γάρ πα-
δοτριβεῖ πρὸς τὴν νίκην δὲ τοῦ σώματος ὑπωπι-
σμός. Οὐχ οὖτα μάντοι χρηστέον τῇ σαρκὶ, ὥστε παραλύσαι αὐτῆς τὸν φυσικὸν τόνον διὰ τὴν ἔν-
δειαν (50), οὐδὲ εἰς παντελῆ ἀπράξιαν, ἥπου καὶ
ἀπαρακολουθησάν, τὸν νοῦν ὑπὸ τῆς ἄγαν ἐκλύσεως
ἐκνίσασθαι.

33. Ἐπειδὴ δὲ ἐκελεύσθημεν, παρόντος τοῦ νυμ-
φίου, μὴ νηστεύειν τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου νηστείαν, ὡς
μὴ τρεφομένων τῷ ἄρτῳ τῷ ἐξ οὐρανοῦ καταβάντει,
καὶ ἀποστρεφομένων τὴν βρῶσιν τῆς σαρκὸς τοῦ
Κυρίου, ζωῆς οὖσαν αἰτεῖσθαι, ἀλλὰ τοιαύθην νηστείαν
μισεῖν δὲ Κύριος λέγει. "Ἐν τῶν μισουμένων ἔστιν
ὅπερ Κυρίου καὶ ἡ ἀργία, ἀπράξια τις οὖσα τῶν καθ-
ηκόντων. Καὶ τοικέδη γε τάσσης ἐπρήτης ἀπακολού-
θημεὶ ἡ ἀργία, διὰ τὸ ταῦς κληταῖς προσκείσθαι τὸ,
ΗἼνα ἔργον λατρευτὸν οὐ ποιήσεται· καὶ διὰ τὸ ἐν
ταῖς ἀρταῖς σχολὴν ἀπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον ἄγοντας
πάσσαν ἀποκλαίαντειν, δικεῖσθαι μειοῦσθαι ἀργίαν
ἄγειν ἐλέγοντο. Πέπις δὲ οὐδὲ μισητὸν ἡ ἀργία, μόρμη-
κος καὶ μελίσσης χείρονα ποιοῦσσα τὸν ἀνθρώπον,
δις γε καὶ ἐξ ἀργῆς πλάσθεις, ἐνθῆ γε εἰς τὸν περά-
δεισον ἀργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν αὐτὸν; "Μότε τὸ
πρῶτον καὶ οἰκείστατον τῷ ἀνθρώπῳ (51), ἡ περὶ τὸ
ἔργα σπουδὴ, καὶ οἰονεὶ περὶ φύσιν αὐτῷ ἡ ἀργία,
ἥν μισεῖν εἰπεν δὲ Κύριος. 'Ἄλλα τέλος ἡμᾶς ἀργεῖν
βούλεται; Μήτι ἀργαζομένους τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολ-
λυμένην· μὴ ὀφελάμονες αἴρεται ἐπὶ τὰ μάταια· μή
ἀκοὴν ματεῖσαν τοῖς ἀστὶ παραδίχεσθαι· τὰς κείτας
ἀποστέονται ἀπὸ δώρων· μήτι ὀδειστεῖν τοὺς τόδες
ἐκχεῖσθαι· εἰμα, καὶ πάσας ἐνὶ λόγῳ τὰς σπουδὰς τὰς
περὶ τὸ σῶμα μήτι ἐνεργεῖν.

ρεῖσθαι αὐτὸν οὐκανόντων σαγανήνειν: εἰτοῦντος, σιγή

34. Οὐκέτι ἀνήστω τὰς ἀμαρτίας διμῶν. Ἀπει-
ρήκοτος φωνῇ πρὸς τὰς συνεχεῖς διὰ τακτῶν ὑπο-
στρυράς τοῦ ἀνθρωπούματος (52). Οὐκέτι ἀνήστω.
Ηολλάκις προστεκαλεσάμην εἰς μετάνοιαν. Ἐδόξατο
διπλαύσιν, εἴτα ἀκαλαθρομήσατε. Ἀπογνοὺς διμῶν
τῆς ἀμετανοήτου παρθέας, οὐκέται ἀνήστω διμᾶς τῆς
δρεπλομήνης ὅμιν καταδίκης. Οὐ γάρ δὲ εἰπάνω, Ἡμαρ-
τον, εἴτα ἐπίμενων τῇ ἀμαρτίᾳ, οὗτος ἔκμολογεσται·
ἀλλὰ δέ, κατὰ τὸν φαλμὸν εὐρών τὴν ἀμαρτίαν αὐ-
τοῦ, καὶ μισήσας. Τί γάρ δύσκολος τῷ ἀρέωστοῦντι ἡ
περὶ τοῦ (53) λατροῦ ἐπιμέλεια, δυστὸν τὸ φθερτικά

A hominibus, jejunabat, ut hanc exortationem si
necessarium esse ostenderet, qui ad agones tenta-
tionum sustinendos esset sese exuturus. Enimvero
ad victoriam nos veluti erudit corporia afflictatio.
Attamen non ita utendum est carne, ut propter
inediam naturalis ejus vigor frangatur; neque per
nimiam debilitatem eo adigenda, ut prorsus iners
evadat, aut mentem assectari non possit.

33. Sed quia jussi sumus, præsente sponso, ser-
monis jejunium non jejunare ⁹⁹, cum tunc non nu-
triremur pane qui de cœlo descendit, ac cibum
carnis Domini aversaremur, quæ est causa vitæ,
odisse se ejusmodi jejunium ait Dominus. Unum ex
iis, quæ odio prosequitur Dominus, etiam est iner-
tia, quæ eorum quæ ad nostrum officium pertainent
intermissio quedam est. Et quidem otium omnem
diem festum sequi videtur, ideo quod celebritatibus
adjunctum sit illud: *Omne opus servile non facietis*¹; item
quoniam qui in festis a rebus ad vitam perti-
nentibus otium agebant, dum nihil non absurdum
perficerent, merito odiosum otium agere diceban-
tur. Quomodo autem non odio habendum esset
otium, quod hominem efficit formica et ape pojo-
eem, ¹⁰⁰ qui tamen statim atque ab initio fuerat
conditus, positus est in pædadio, ut operaretur et
custodiret illum ²? Quare studium in labores et
opera, primum et maxime proprio homini conve-
nit: atque inertia, quam Dominus odisse se asserit,
est veluti naturæ ipsius contraria. Ceterum quo-
modo nos vult otium? Ita ut non operemur cibum
qui perit, nec attollamus oculos ad vana, neque
inanis fabulas excipiamus auribus: ita ut manus et
muneribus amoveamus: ita ut non veloces habeamus
ut non omne nostrum stadium corpori impenda-
mus.

34. Non ultra dimillam peccata vestra. Hæc vox
est spem abſcientis ob iſſiduum ad malitiam re-
ditum populi beneficis cumulati. Non ultra dimillam.
Invitavi vos orebro ad penitentiam. Visi estis ob-
temporare, subinde iter vestrum relegistis. Post-
quam cor vestrum impunitens me ex spe deturba-
vit, non amplius remittam vobis debitam moltam.
Enimvero qui dicit, Peccavi, et postea in peccato
perseverat, hic nequaquam confitetur: sed potius is
est, qui ubi, juxta psalmum ³, peccatum suum de-
prehendit, illud odit. Quid enim emolumenti afferit

⁹⁹ Matth. ix, 15. ¹ Levit. xxiii, 7. ² Gen. ii, 15.

¹ Psal. xxxi, 5.

(50) Editi cum tribus mss., τὴν ἔνδειαν. Alii tres
mss., τῆς ἔνδειας. Hoc ipso in loco duo mss., οὐδὲ
ῶστε. Subinde ubi recte et emendate legimus in
editis et in quinque mss., τὸν νοῦν, perperam scri-
bitur in altero codice Combeſſiano τοῦ νοῦ. Quando
de Combeſſio mentionem habuimus, notam quam
hoc loco apposuit, exscribere non pigebit. Ejus
igitur hæc sunt: *Quam doctrinam in veris suis Asce-
ticis tantis urget Basilius, ut ei in libro De virginini-
tate: vere misericordia monachorum legislator et cas-
tissimus, ubique sui similissimus. Sed qui veram Ba-*

silii doctrinam perspectam habere voluerit, ei au-
tor sum, ut non indiscriminatim ex his fontibus
hauriat. — *Lege*, ut in ms. Combeſſi., ἀπαρα-
κούσθησαν τοῦ νοῦ. MARAN.

(51) Editi et duo mss., τῷ ἀνθρώπῳ. Alii quatuor,
τῶν ἀνθρώπων. Statim tres mss., ἦν καὶ.

(52) Reg. primus et editi, ἀεργάτου, corrupte.
Reg. tertius cum aliis tribus, εὐεργετουμένου, emen-
date.

(53) Sic mss. aliquot. Deest τοῦ in editis.

segroto medici cura, quando is qui adversa vale-
tudine conflictatur, sua vitæ exitialia conquirit? Sic qui adhuc peccat, nihil ei utilitatis accedit ex peccatis condonatis: neque qui impurus est, quidquam percipit lucri ex remissis impudicitiæ vitiis. Quomodo autem animæ peccata remittuntur? Cum videlicet virtus animæ dominata, atque illam totam suis sermonibus imbuens, et in habitum contrarium invidiam et odium concitat: adeo ut oblata ei occasione aliena rapiendi, ultiro ad honorandam amplectendamque juris æquitatem animum appellat, etiamsi facile ei esset hanc injuriam facere, eamque utpote sine testibus commissam, tanquam maximum malum a se depellere. Qui sic in se affectus est a prioribus delictis potest absolvi. Porro ad hunc modum temperantia in anima habitum firmatatemque adepta, intemperantiam libidinemque profligat. Verum temperantem continentemque, non eum dicimus, in quo præ senio vel morbo, aut alio quopiam casu extincti sint libidinis appetitus. Huic enim insidet quidem vitium ipsum: actio vera præpeditur per organorum infirmitatem. Sed continentia vera, est facultas cognitionis conciliatrix, quæ in intimo animæ recessu impressa, intestina turpium motuum vestigia delet. Qui sibi sic medetur, eo quod habitum affectui ad peccandum propendenti contrarium recuperat, ei utile est venie donum ac conducibile. Hæc vero sententia interminatur fore, ut prorsus repudiet eos, qui postquam a multis casibus sese erexerunt, utpote a Deo ob suum in homines 408 amorem velut manu educti, tum demum infirmitati succumbunt. Hæc vox, *Non amplius, nobis indicat jam aepi numero similia flagitia prius fuisse condonata. Si quidem fieri nequit, ut quis sine venia que a Deo concedatur, vitæ secundum virtutem instituenda sese dedat.* Idoircus ejus qui sapienter vitam nostram dispensat, mens est voluntasque, ut his qui in peccatis quibusdam versatus est, et deinde ad saniorem vitæ rationem pollicetur sese receptum, finem imponat præteritis, factoque post peccata initio quodam, quasi per pœnitentiam reviviscat. Contra, qui isthæc promittit sine ulla intermissione, et jugiter ab his excidit, illum velut penitus desperatum a sua clementia excludit.

35. VERS. 45. *Cum extenderitis manus, avertam oculos meos a vobis.* Qui specie tenuis et simulate orant, manus quidem expandunt, non tamen Dei oculos habent ad eorum preicationem intentos. Cæterum hic orandi modus sanctis fuit familiaris, ut dicimus ex Davide dicente: *Expandi ad te manus*

(54) Unus e Combeffisianis codicibus, λογισμοῖς. Editi et reliqui mss. λόγοις. Ibidem, ubi legitur in editis, διαλαβὴν. scriptum reperitur in quatuor mss., διαβολὴν. Sed neutra vox placet Combeffisio, mavultque legers, διαμονὴν, *habitum firmum et constantem.* Neque his contentus est, sed profert non pauca, ut eam scripturam approbet. At nobis res tanti non videtur, ut plus in ea laboris ad diligenter ponamus. Alter Combeffisii codex, καταβα-
λοῦσα, διαβαλεῖν αὐτὴν πρός, etc. Denique Reg. se-

A τῆς ζωῆς δὲ κάμνων ἐπιτηδεύη; Οὐτεως οὐδὲν θφελος ἀδικημάτων συγχωρουμένων τῷ οὐτε ἀδικοῦντι, καὶ ἀκολαστημάτων ἀφιεμένων τῷ οὐτε ἀκολασταίνοντι. Ἀλλὰ πῶς ἀστεῖαι φυχῆς ἀμαρτῆματα; Ἐπειδὴν ἡ ἀρετὴ κρατήσασα τῆς φυχῆς, καὶ δλην αὐτὴν τοῖς οἰκείοις λόγοις (54) καταλαβοῦσα, διαβολὴν αὐτὴν πρὸς τὴν ἐναντίαν διάθεσιν ἀμποιήσῃ· ὥστε ἐν μὲν καιρῷ πλεονεξίας ἔκουσίως ὅρμην ἐνὶ τὴν τοῦ οὗτου τιμῆν, καὶ βρέδιον ἢ τὸ ἀδικεῖν, καὶ (55) ἀμάρτυρον, ὡς μεγίστον κακὸν ἀπορεύγειν· οὐτω διακείμενον ὑπὸ τῆς ἐν αυτῷ ζεως, δύνατὸν ἀφεθῆναι τῶν προτέρων ἀδικημάτων. Κατὰ ταῦτα δὴ καὶ ἡ σωφροσύνη ζειν καὶ πῆξιν λακοῦσα ἐν τῇ φυχῇ, ἀπολύει τῶν ἀκολαστημάτων. Σώφρονα δὲ λέγομεν, οὐδὲ φέρεια πάντα τὸν προτερότηταν δύναμις, ἐντυπωθεῖσα τῇ φυχῇ διὰ βάθους, καὶ τὰ ἐνυπάρχοντα ζην τῶν αἰσχρῶν κινημάτων ἔξαστηνται. Τῷ οὐτεως ἐντὸν ζειωμένῳ, διὰ τοῦ ἀναλαμβάνειν τὴν ἐναντίαν τῇ ἀμαρτητικῇ διάθεσιν, καὶ ἡ παρὰ τῆς συγχωρήσεως χάρις ὠφέλιμος. Ὁ δὲ λόγος ἐνταῦθα τοὺς ἀπὸ πολλῶν πτερωμάτων πολλάκις διαναστάντας ἐκ τῆς κατὰ φιλανθρωπίαν χειραγωγίας, εἰτα ὑστερον ὑπὸ τῶν ἀσθενειῶν κρατηθέντας, ἀπεξελεῖ παντελῶς ἀφῆσιν. Ἐνταῦθα τὸ, Οὐκέτι, ἔμφασιν ἡμῖν παρέχει τοῦ πολλάκις ήδη πρότερον ἐπὶ τοῖς δμοῖοις συγχειρηκέναι. Χωρὶς γάρ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀφέσεως, ἐπειδόνται τινὰ ἐντὸν τῷ κατ' ἀρετὴν βίῳ, ἀμηγανον. Διὰ τοῦτο δὲ σοφῶς ἡμῶν οἰκονομῶν (56) τὴν ζωὴν, τὸν ἐν τισιν ἀμαρτίαις ἔξετασθεντά, εἰτα ἀνατρέχειν ἐπὶ τὸν δηγῆ βίον ἐπαγγελλόμενον; βούλεται πέρατι μὲν δρίζειν τὰ παρελθόντα, ἀρχὴν δὲ τινὰ ποιεῖσθαι μετὰ τὰ ἀμαρτημένα, οἷονει διὰ τῆς μετανοίας ἀναβιώσοντα· συνεχῶς δὲ ταῦτα ἐπαγγελλόμενον, καὶ συνεχῶς αὐτῶν ἀποπίπτοντα, ὡς παντελῶς αὐτὸν (57) ἐπεγνωμένον τῆς φιλανθρωπίας ἀκκλεῖται.

B C D 35. "Οταν ἐκτείνητε τὰς χεῖρας, ἀποστρέψω τοὺς δρθαλμούς μου ἀφ' ὅμῶν. Οἱ μέχρι σχήματος προσευχόμενοι τὰς μὲν χεῖρας ἐκτείνουσι, τοὺς δὲ θείους ὄφθαλμους ἐπιβλέποντας αὐτῶν εἰς τὴν προσευχὴν οὐκ ἔχουσι. Πάλιν δὲ τοῦτο σύνθετος τοῖς ἀγίοις τὸ σχῆμα τῆς προσευχῆς ὡς πορὰ Δαβὶδ με-

cundus, καταβαλοῦσα μεταβολὴν αὐτῇ, etc.

(55) Editi. καὶ. At sex mss., καν. Hoc ipso in loco duo mss., ὡς μεγίστων κακῶν ἀποφυγήν. Statim Reg. secundus, ἐν αὐτῶν.

(56) Sio tres mss. At editi, διὰ τοῦτο σαφῶς οἰκονομεῖ τὸν, haud recte. Ibidem gravi mendo in editis et in uno codice Combeffisiano legitur, ἐκτισιν ἀμαρτίαις.

(57) Sic mss. aliquot. Editi, αὐτῶν.

μαθήκαμεν λέγοντος· Διεπέτασα πρὸς σὲ τὰς χεῖράς μου· καὶ, Ἐπερσίς τῶν χειρῶν μου θυσία ἀπεριντή· Μωϋσέως δὲ, πολεμουμένου τοῦ Ἰσραὴλ μέχρις ἡλίου δυσμῶν· ἐν τῇ ἐκτάσει τὰς χειρας ἔχοντος. Καὶ πρὸς ταῦτα δὲ τὸ (58) ἀποστολικὸν, ἐν ταντὶ τόπῳ προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας, ἐπαίροντας δόμους χειρας. Τάχα δὲ τοῦ καὶ βαθύτερον δὲ λόγος παραδηλοῦ· δτι δὲ τὰ μεγάλα καὶ οὐράνια καὶ δψηλὰ ἐργαζόμενος, οἶνει διηρμένην ἔχων τὴν πρακτικὴν δύναμιν, ἐπαίρειν τὰς χειρας λέγεται· δὲ τατενά καὶ γῆινα καὶ τῇ φθορῇ ὑποκείμενα ἐνεργῶν, κάτω φεπούσας καὶ κατενδελμένας τὰς χειρας ἔχει. Τοῦτο καὶ ἡ κατὰ Μωϋσέα παραίσταται ιστορία, δτι διὰ τὸ τοὺς προκόπτοντος μὴ ἔξομαλίζειν τὰς πράξεις, ἀλλὰ ποτὲ μὲν κρατεῖτον βιοῦν, ποτὲ δὲ δι' ἀπονίαν ἀκλύεσθαι καὶ ἀσθενέστερον ἐνεργεῖν, τῆς ἀνθρωπίνης καταστάσεως σύμβολα ήν τὰ τότε γινόμενα. Εἰ μὲν γάρ ἐπῆρε τὰς χειρας, ἐνίσχυεν (59) δὲ Ἰσραὴλ· δτε δὲ καθῆκε τὰς χειρας, κατίσχυσεν (60) Ἀμαλῆκη. Τουτέστι, κατεπιπούσης μὲν ἡμῶν τῆς δραστικῆς δυνάμεως, ἐσχει τὸ ἀντιπαλαόντα ἡμῖν. ὑψουμένης δὲ καὶ διαιρυμένης, δυνατώτερον (61) γίνεται τὸ διορατικὸν ἐν ἡμῖν, διπερ Ἰσραὴλ λέγεται. Τήρει δὲ, δτι ἐνταῦθα οὐκ εἰρηται, "Οταν ἐκτελνητε τὰς χειρας (62)· ἀλλά, "Οταν ἐκτελνητε τὰς χειρας γάρ δὲ τὰ δινα την ζητῶν, ἐκτενεῖ δὲ δ τῆς εἰς τὰ σωματικὰ βοηθείας ἐπιδεόμενος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκτασίς πολλάκις κατὰ διάθεσιν παρὰ τῶν νηπίων πρὸς τροφάς ἡ μητέρας γίνεται, δεικνὺς τῶν εὐχομένων τὸν ἀδιάθετον, οὐκ εἰπεν, "Οταν ἐκτελνητε πρὸς μὲν ἀλλ' ἀπλῶς, "Οταν ἐκτελνητε, φησί, τὰς χειρας (63), ἀποστρέψω τοὺς δρθαλμούς μου· καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει, "Οτι αἱ χειρες δμῶν τοῦ αἰματος πλήρεις.

30. Καὶ ἀδὲ πληθύνητε τὴν δέσην, οὐκ εἰσακούσομαι. Οἱ ἐν μὲν τῷ βίψι μηδὲν κατορθοῦντες· ἐν δὲ τῇ παρατάσει τῆς προσευχῆς νομίζοντες δικαιοῦσθαι, τούτων ἀκούστωσιν τῶν βημάτων. Οδ γάρ ἀπλῶς τὰ ρύματα τῆς προσεκῆς ὀφελεῖ, ἀλλὰ τὸ μετεῖ (64) σπουδαῖς διαβέσσως ἀνατέμπεσθαι. Ἐπειδὴ καὶ δι Φαρισαῖος ἰδόκει πληθύνειν τὴν δέσην· Ἀλλὰ τι φησιν δὲ λόγος; Σταθεὶς δὲ δι Φαρισαῖος, ταῦτα πρὸς ἀκυτὸν προσηύχετο, οὐχὶ πρὸς τὸν Θεόν· ἐπανήρχετο γάρ πρὸς ἀκυτὸν (65), ἀπείκερ ἐν ἀμαρτίᾳ τῆς ὀπερηφανίας ἀγίνετο. Διὰ τοῦτο καὶ δ Σωτὴρ, Προσευχόμενος δὲ, φησι, μὴ βατολογῆτε ὡς καὶ οἱ ἔθνοι· δοκοῦσι γάρ, δτι ἐν τῷ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακούσθησονται. Μηδὲ οὖν δμοιωθῆτε αὐτοῖς· καὶ τὸ, Ἐπολυλογίας (66) οὐκ ἐκφεύγει.

⁴ Psal. lxxvii, 10. ⁵ Psal. cxi, 2. ⁶ Exod. xviii, 12. ⁷ I Tim. ii, 8. ⁸ Luc. xviii, 11. ⁹ Matth. vi, 7, 8. ¹⁰ Prov. x, 19.

(58) Ita sex mss. At vero editi, Καὶ πρόσταγμα δτ.

(59) Sic mss. aliquot. Reg. primus cum editis, ἐνίσχυσεν.

(60) Mss. nonnulli, ἐνίσχυεν.

(61) Sic quinque mss. At editi, δυνατόν.

(62) Editi et Reg. primus, χειρας δμῶν. Deest δμῶν in quinque mss. et apud LXX.

(63) Editi et tres mss., γείρας δμῶν, Rursus de-

A meas ⁴ : et: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* ⁵. Quin etiam Moyses, Israele ad usque solis occasum pugnante, manus extendebat ⁶. Accedit et illud Apostoli, qui vult viros in omni loco orare, sustollentes puras manus ⁷. Forte autem sententia isthac abstrusius quiddam indicat: nimirum cum quispiam magna cœlestiaque et sublimia operatur, et quasi vim agendi habet in sublime erectam, is attollere manus dicitur; qui autem abjecta ac terrestria aut corruptioni obnoxia efficit, hic manus humi reptantes habet ac dejectas. Hoc etiam nobis innuit Moysis historia; quippe quæ tunc siebant, conditionis humanæ erant symbola, quod ii qui proficiunt, non pari ratione ac tenore operantur: sed modo melius vivunt, modo vero ob imbecillitatem franguntur, suasque languidius exserunt actiones. Etenim si Moyses attolleret manus, vinciebat Israel: quando vero eas demittebat, prævalebat Amalec. Hoc est, nostra facultas actuosa si quando faticescit ac prosternitur, in nos præalent adversariæ potestates: e contrario, si ea sublata in altum sit et erecta, vis nostra vivendi, quæ Israel dicitur, vires majores resumit. Observa autem hic non esse dictum, *Cum sustuleritis manus*: sed, *Cum extenderitis*. Siquidem qui querit sublimia, sustollit: extendit vero, qui ad comparandas res corporales auxilium roget. Quia vero infantes sspenuero ad nutrices et matres præ suo erga ipsas affectu manus extendunt, rogantium stuporem ostendens, non dixit, *Cum extenderitis ad me*; sed ait simpliciter, *Cum extenderitis manus, avertam oculos, meos*; et rationem subjungit: *Quia manus vestræ sanguine plene sunt*.

36. Et si multiplicaveritis supplicationem, non excedatiam. Qui nulla virtute vitam suam ornarunt, nihilominus tamen sese existimant in precum suarum longitudine justificari, verba hæc audiant. Non enim precum verba simpliciter prolatæ juvant, sed si cum vehementi affectu deprecantur. Nam et Pharisæus multiplicare videbatur deprecationem. Sed quid ait Scriptura? *Stans autem Pharisæus, hæc apud se 409 orabat* ¹, non apud Deum: respiciebat namque ad se ipsum, siquidem in superbia peccato versabatur. Quapropter et Salvator ait: *Orantes autem nolite multum loqui sicut ethnici: pulsant enim quod in multiloquio suo exaudiuntur. Nolite ergo assimilari eis* ². Et illud: *Ex multiloquio non effugies peccatum* ³. Oportet igitur querere re-

est δμῶν in aliis tribus mss.

(64) Editi cum tribus mss., μετά. Alii tres mss., ἀπό. Aliquanto post sex mss., στρατεία δτ. Abest δτ ab editis.

(65) Editi et tres mss., αὐτόν. Alii tres mss., ἀκυτόν.

(66) Codices duo, ἐκ πολυλογίας δτ. Mox Colb. secundus, δικαστήν αὐτοῦ.

gnum Dei, et justitiam, non autem corporalia et terrena. Nam ob causam psalmus: *Unam peti a Domino, hanc requiram: ut inhabitem in domo Domini.*¹⁰

37. *Nam manus vestrae sanguine plena.* Hoc est causæ, quod Deus oculos avertat, cum extenderint manus, quod ipsa supplicationis symbola ad irritandum illum sint occasiones. Quemadmodum si quis dilectum alterius filium occiderit, ac manus suas adhuc ex cæde cruentatas ad infensum sibi patrem exporrigat, dexteramque efflagitet amicitiam, exposcatque veniam; nonne sanguis filii in ipsis interfectoris manu apparens patrem injuria affectum acrius exasperat? Nunc ejusmodi sunt Judæorum preces; siquidem cum extendunt manus, admissum in Unigenitum Filium scelus Deo et Patri revocant in mémoriam, atque per singulas extensiones suas ipsorum manus sanguine plena ostendunt. Enimvero qui in sua cœcitate perseverant, cædis paternæ sunt hæredes. *Sanguis enim ejus, inquiunt, super nos, et super filios nostros*¹¹.

38. VERS. 16. *Lavamini mundi estote.* Videtur quodammodo Scriptura, quod ad verba attinet, continere contrarietatem, ac veluti mendacii oujuspiam Deum accusare. Ait enim: *Non amplius dimittam peccata vestra.* Item illud: *Si multiplicaveritis deprecationem, non exaudiam vos.* Nunc quasi illi essent sanabiles, *Lavamini, ait mundi estote.* Nimurum in superioribus quidem demonstratur legem iis, qui secundum ipsam vivere volunt, salutem præstare non posse; in iis vero verbis altera ad salutem via ostenditur. Atque illud quidem sensibile legis Mosaicæ institutum abrogat: hoc vero vitæ evangelicæ præmonstrat exordia. *Si tuleritis simillam, vñnum; thyrimma, abominatio: adipem agnorum et sanguinem taurorum nolo.* Quid ergo fecerimus? quid sumus oblaturi? Num forte eo, quod corporalia rejiciuntur obsequia, ad festos dies sumus transituri, ac per eos cultum exhibebimus? *Neomenias vestras, et Sabbathæ, et diem magnam non fero.* An non jejunabimus? Sed jejunia vestra odit anima mea. Reliquum est igitur, ut more Judaico supplicemus, ac secundum legem preces effundamus? *Sed, si multiplicaveritis supplicationem, non exaudiam vos; et si extenderitis manus, non moveor supplicatione;* sed ob effusum sanguinem ad iram provocor. Quid igitur **410** nobis faciendum est? Quomodo te propitium sumus reddituri? quoniam pacto sanguinem abstergemus? *Lavamini, mundi estote.* Ita est, inquiunt: meminimus enim, quid de lavaoro dixerit Moyses.

¹⁰ Psal. xxvi, 4. ¹¹ Matth. xxvii, 25.

(67) Codices duo, præteinorito.

(68) Editi et Reg. tertius, λούσασθε καὶ καθαροί. Particula καὶ in aliis quinque mss. desideratur.

(69) Ita Regii primus, tertius et quartus. Alii duo mss., Μὴ τάχα τάς, etc. Editi denique, Μὴ τάχα διὰ τάς ὀλικάς ἀπέστρεψαν. Reg. corrupte. Mox duo mss., λατρεύσωμεν. Editi cum tertio, λατρεύσομεν,

Α ἀμαρτίαν. Χρή οὖν αἰτεῖσθαι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην. ἀλλὰ μὴ τὰ σωματικὰ καὶ ἐπίγεια. Αἰτά τοῦτο δὲ ψαλμός. Μίαν ἡτησάμην παρὰ Κυρίου, ταύτην ζητήσω, τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου.

37. Αἱ γὰρ χεῖρες ὅμῶν ἀλματος πλήρεις. Τοῦτο ἔστι τὸ αἴτιον τοῦ ἀποστρέφεσθαι τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἐκτανθῶσιν αἱ χεῖρες, διότι τὰ τῆς ἱετηρίας σύμβολα παροξυσμοῦ εἰσιν ἀφορμαῖ. "Ωσπερ δὲ εἰ τις οὐλόν τινος φονεύσας ἀγαπητὸν, ἔτι ἡμαγμένας ἐν τοῦ φόνου τὰς χεῖρας ἔχων, προτελεῖοι (67) αὐτὰς τῷ πατρὶ χαλεπαίνοντι, διξιάν φιλίας αἰτῶν, καὶ συγγραμμην ἔχειν παραπούμενος. Ἀρ' οὐχὶ φανὲν τοῦ τέκνου τὸ αἷμα ἐν τῇ χειρὶ τοῦ παιδοφόνου μᾶλλον εἰς ὀργὴν τὸν ἡδικημένον ἔγειρει; Τοιαῦται νῦν εἰσιν αἱ τῶν Ἰουδαίων εὐχαὶ, ὅταν ἐκτελεῖσθαι τὰς χεῖρας, τῆς εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἀμαρτίας ἀναμιμησκόντων τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ καθ' ἐκάστην ἐκτασιν τὰς χεῖρας ἔστων τοῦ αἷματος τοῦ Χριστοῦ πλήρεις ἐπιδεικνύντων. Οἱ γὰρ ἐπιμένοντες τῇ πωρώσι, τῆς πατρικῆς μιαυφονίας κληρονόμοι ὑπάρχουσι. Τὸ γὰρ αἷμα αὐτοῦ, φασὶν ἐφ' ἡμάς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν.

38. Λούσασθε καθαροὶ (68) γένεσθε. Δοκεῖ πως ἐναντιώμας ὡς πρὸς τὸ ῥήτορὸν δὲ λόγος ἔχειν καὶ οἰονεὶ φευδολογίαν τινὰ τοῦ Θεοῦ κατηγορεῖν. Εἰπε γὰρ, διτε Οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὅμῶν· καὶ τὸ, Ἐάν πληθύνητε τὴν δέσην, οὐκ εἰσακούσομαι ὅμῶν. Νῦν ὡς λασίμων ὄντων ἀκένων, λούσασθε, καθαροὶ, φησι, γένεσθε. "Οτι ἐν μὲν τοῖς ἄνω τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου εἰς σωτηρίαν τοῖς βουλομένις κατ' αὐτὸν βιοὺν ἀπελέγχεται· ἐν τούτοις δὲ ἐπέρα δόδος εἰς σωτηρίαν δείκνυται. Κάκισσο μὲν δίθεται τὴν κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον αἰσθητὴν πολιτείαν· τοῦτο δὲ τῆς εὐαγγελικῆς ζωῆς τὰς ἀρχὰς ὑποδεικνύσιν. Ἐάν φεργύτε σεμίδαλιν, μάταιον· θυμίαμα, βδέλυγμα· τὸ στέαρ τῶν ἄρνων, τὸ αἷμα τῶν ταύρων οὐδὲ βούλομαι. Τί οὖν ποιήσωμεν; τι προσεντίκωμεν; Μή τάχα, διὰ τὸ τὰς ὀλικὰς ἀπεστράψθεται (69) θεραπείας, ἐπὶ τὰς ἐορτὰς μεταβῶμεν, διὰ τούτων λατρεύσομες; Τὰς νεομηνίας ὅμῶν, καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. Οὐκοῦν νηστεύωμεν; 'Αλλὰ τὰς νηστείας ὅμῶν μισεῖ ή ψυχή μου. Ἄπολοιπον οὖν ἱετεύειν Ἰουδαϊκῶς, καὶ προσενχέσθαι κατὰ τὸν νόμον; 'Αλλ' ἐάν πληθύνητε τὴν δέσην, οὐκ εἰσακούσομαι ὅμῶν· καὶ ἐάν ἐκτεληθῆτε τὰς χεῖρας, οὐ δυσωποῦμαι τὴν ἱεσίαν, ἀλλὰ παροξύνομαι ἐπὶ τῷ αἷματι. Τί οὖν ποιήσωμεν; Πῶς σε λιεωσόμεθα εἰς τὰς τοῦ αἵματος ἀπονιψόμεθα (70); Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε. Ναι, φησι· μεμνήμεθα γὰρ Μωϋσῆς τι εἰπε περὶ λοιποῦ. 'Ο γὰρ ἀφέμενος, φησι, τινὸς τῶν ἀκαθάρτων, καὶ μιανθεὶς, πλυνεῖ τὰ ἴματα

Alter mss., λατρεύσωμεν.

(70) Editi, ἀπονίψομεν. Ατ quinque mss., ἀπονίψομεθα. Reg. primus, ἀπονίψωμεθα. Ibidem editi, λούσασθε καὶ. Vocula καὶ deesse in multis mss. jam notavimus. Rursus hoc ipso in loco quatuor mss., μεμνήμεθα γὰρ καὶ. Deceat γάρ η editis. Μοχ ο διοδος mss. νοσεων φησι οδοικητας.

τιά, καὶ λούσεται τὸ σῶμα ὑδατί, καὶ καθαρὸς ἔσται. Ἀλλ' οὐκ εἰπε· Αὐδοσαθεὶς ἐφ' ἐκάστῳ μολυσμῷ, ἀλλὰ Αὐδοσαθεὶς μόνον (71). Ἐν βάπτισμα, μία καθαροῖς. Ἐκεῖ πλυνεῖ τὰ ἱμάτια, καὶ λούσεται τὸ σῶμα ὑδατί· ἐνταῦθα ἀφέλετε τὰς πονηρίας, οὐχὶ τὸν ρύπον, ἀπὸ τῶν φυγῶν, οὐκ ἀπὸ τῶν ἱματίων. Μηκέτι περιεργάζουσι λίθινην καὶ γαλβάνην καὶ δυνυχαὶ καὶ στακτήν, μηκέτι ἀναζήτει δάμασιν ἀκριβῶς πυρβόλην, ὡς μηδεμίαν ἀλλην τινὰ χρόνιν ἔχειν, ἀς τρεῖς μόδις δ σύμπτας χρόνος τῆς νομικῆς λατρείας ἡνεγκε. Μή νήστεις Ἰουδαϊκῶς. Μή ἐμποδίζου (72) ἐν ταῖς ἀργύραις. Ἐνδός σοι χρεία ἀπλοῦ καὶ συντόμου, οὐ εὐτοὶ ὑμεῖς ἔστε κύριοι. Τί οὖν ἔστι τοῦτο; Μάθετε καλὸν ποιεῖν, Οὐ παντελῶς νῦν ἀπειθῶς καὶ ἀπαιδεύτως ἔχετε. Ἐπει οὖν διδασκόν τὸ καλὸν, δὲ νόμος δικαίους (73) οὐκ ἀδιθαξέν (ἐκδιθέληται γάρ αὐτοῦ ὡς οὐ καλὰ τὰ διδάγματα), πᾶσα ἀνάγκη λοιπὸν, ἐπὶ τὸ εὐαγγελικὸν διδασκαλεῖον καταφυγεῖν. Νόησόν μοι τὴν μέθοδον τῆς οἰκονομίας τοῦ λόγου ἀπὸ ὑποδειγμάτος ἐναργοῦς. Ἐστω τις τῶν πολυτελῶν καὶ πλουσίων, καὶ τὰ παρασκευασθέντα αὐτῷ ποικίλα τὰ πρὸς τὴν διαιταν· ἔχετω δὲ οὗτος πρὸς μὲν τὰ λοιπὰ διστριτας. πρὸς δὲ οὓς μόνον ἐπιτηδείως εἶτα καὶ ἔκαστον αὐτῷ τῶν ἀδιουλήτων ἀποπεμπομένων (74), εἰς ἀνάγκην ἀγέτω τοὺς θεραπεύοντας εἰς ἔκεινον ἐλθεῖν τὸ κατὰ φύσιν λασθανότως ἐπικητούμενον· οὗτα καὶ σὸν παντων ἔρεξης ἐκβεβλημένων τῶν νομικῶν, ἀναγκείως ἡ παραδοχὴ τοῦ Ἐδεγγελίου κατασκευάζεται. Αὐδοσαθεὶς. Καὶ τί τὸ κέρδος; Ἰνα καθαροὶ γένησθε. Εἰς τὸ δὲ χρεία καθαρότητος; Ἰνα τὸν θεὸν ἰδῆτε. Ἀρ' οὖν ἔμαρκει λουσάμενόν με καὶ τὴν ἐν τοῖς προτέροις λαβόντα συγχώρησιν ἡσυχάζειν; ή τινος καὶ ἐτέρους χρεία;

39. Ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν φυγῶν δικαίων ἀπέναντι τῶν δρφαλμῶν μου. Ἡ μὲν γάρ διὰ λουτροῦ καθαροῖς τῆς φιλανθρωτίας ἥρτηται τοῦ Δεσπότου· ἡ δὲ τῆς πονηρίας ἀπόθεσις ἔργον τῆς ἡμένης αὐτῶν ἐπιμελείας ἔστιν. Ἰνα δὲ μή μόνη τῇ ἀπὸ τοῦ λουτροῦ χάριτι ἐπελπίζοντες (75), ἀπρακτοὶ μείνωμεν ἀφὲ τῶν ἐντολῶν, διὰ τοῦτο ἐπισυνάπτει πᾶσαν τοῦ βίου τὴν συναγωγὴν. Ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν καρδιῶν (76) δικαίῳ. Οἰονεὶ ἐκρίζοστε ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ τὰς πονηρὰς ἔνοτας, ὡς μῆτε λόγου, μῆτε τι ἔργον ἀπογεννᾶσθαι τῶν μοχθηρῶν. Ἀπέναντι τῶν δρφαλμῶν μου. Ἐπειδὴ πολλὰ τῶν κατὰ τὸν φιλανθρωτὸν βίον παρὰ τῶν ἔξω τῆς πίστεως ἐπιτηδεύεται, οἷον ἀπογὴ τῶν ἐν συνουσίαις καὶ βρωμάτων ἥδοναίς, καὶ τὸ ἐν ἥθει εὐσταθὲς καὶ

⁷² Num. xix. 7.

(71) Ita mss. tres. Deest μόνον in editis et in aliis quibusdam mss. Illa quae mox sequuntur, ἐνταῦθα ἀφέλετε, etc., sic intelligi debere videntur: *Hic auferre nequitiias, non sordes eas quae contrabunduntur ex contractu rerum immundarum. Cordis masculas tollite, non vestimentorum.*

(72) Μή ἐμποδίζου. Hoc est, *Cave te implices in otio, quod in diebus festis observandum oportuit. Nec ita multo post quatuor mss. χρεία ἀπλεῖ κατ. Alii duo mss. cum editis χρεία τοῦ κατ.* Subinde qua-

A Qui enim, inquit, tetigerit quidpiam eorum quae immunda sunt, et pollutus fuerit, invahit vestimenta, et lavabitur corpus aqua, et mundum erit. Atqui non dixit: Lavamini ob unamquamque immunditiam, sed tantum Lavamini. Baptisma unum, una purgatio. Hic lavabit vestimenta, et lavabitur corpus aqua ¹²: hic auferre nequitiias, non sordes, ab animabus, non a vestimentis. Non amplius thuris, galbanii, onychis, et stractes satagas, non jam juvencem inquiras prorsus rufam, adeo ut nullum alium habuat colorem, quales tres totum cultus legalis tempus vix tulit. Ne jejunes Judaico ritu. Ne te implices in otio. Re una simplici ac compendaria opus tibi est, quae penes vos est. Quid tandem est hoc? (vras. 17.) *Discite bonum facere.* Cui praecepto prorsus nunc rebelles estis, ipsiusque estis rudes. Quia igitur bonum doctrina potest comparari, nec tamen lox vos docuit (nam documenta ejus tanquam non bona repudiata sunt), tum demum ad scholam evangelicam confugere necesse est omnino. Rationem qua verbum dispensatur, ex claro exemplo, velim advertas. Sit quispiam eorum qui ingentes impensas faciunt, astiuntque divitias, cui multa ac varia ad victum apponantur: hic autem, quantum ad cetera attinet, fastidioso sit animo, et essa unica duntaxat commode vescatus: deinde singulis quae ei non sapient, rejectis, famulos eo necessitatibus adigat, ut ad illud quod naturaliter et occulte expetebant, devenerint: eumdem ad modum etiam nunc omnibus legalibus ordine rejectis, necessario Evangelii aditum suscepitio. *Lavamini.* Ecquid lucri? Ut mundi evadatis. Quid autem munditia opus est? Ut Deum videatis. Satisne igitur fuerit ablutum me esse et accepta priorum delictorum venia in otio degere? an aliud quicquam requiritur?

39. *Auferre malitiias ex animabus vestris ab oculis meis.* Expurgatio quidem quae per lavacrum fit, a Domini erga nos benignitate dependet: sed cum nequitiia deponitur, id nostræ ipsorum diligentiam ac curam effectus est. Ceterum ne in sola lavaci gratia spem ponentes, mandata non perficiamus, idcirco omnem vite rationem simui jungit: *Auferre malitiias ex cordibus vestris.* Tollite velut radicibus a mente malas cogitationes, ut neque sermonem, neque parvum ullum opus ingeneret. *Ab oculis meis.* Quoniam multa quae a visa probe instituta proficiuntur, flunt ab iis qui a fide alieni sunt, qualis est concubitus et voluptatum epularium abstinentia, morumque constantia et tranquillitas: haud contentus est his verbis, *Auferre malitiias;* sed at-

tuor mss., τοῦτο, μάθετε. Editi, τοῦτο, τὸ μάθετε.

(73) Sic tres mss. At editi cum aliis duobus mss., ἡμᾶς

(74) Sic Reg. primus, optime. Editi et quinque aliis mss., ἀποτεμπόμενος, pessime.

(75) Ubi in excusis legitur, ἐλπίζοντες, scribitur in mss., ἐπελπίζοντες aut ἐφελπίζοντες.

(76) Ita mss. sex. Editi, φυγῶν. Bene quidem: sed reclamant veteres libri, ut οὐλαντίμους.

lexuit illud: *Ab oculis meis; tanquam actio nulla convenienter queat perfici, nisi cum pietate quæ erga Christum est, fiat.* Aut quoniam Pater videt in absconditio¹³, dicit: *Ab oculis meis, nimirum a locis quæ Deus 411 intuetur; ut non modo ob actionibus nequitiam auferamus, sed etiam a cogitationibus.* Hoc autem fit per perfectam caritatem eo quod *Caritas, juxta Paulum, non cogitat malum*¹⁴. *ἀπὸ τῶν διαλογισμῶν Τοῦτο δὲ διὰ τῆς τελείας ἀγάπης περιγένεται· διότι 'Π ἀγάπη, νατὰ τὸν Παῦλον, οὐ λογίζεται τὸ κακόν.*

40. *Vers. 17. Discile bonum facere.* *Enim vero moralis scientia haud perpicua est, neque ex se cunctis expressa et aperta: siquidem bona facere per doctrinam discimus. Juste enim, inquit, quod justum est, persequeris*¹⁵. *Hoc est, cum justitiæ sermonibus justam perficies actionem.* *Quemadmodum enim aliquid confluxi potest, quod ad artem medicam pertineat, quamquam id non ex medicinæ regulis conficitur: ratione consimili potest quis quidpiam justum efficere, licet non justus.* *Exempli causa, ipse herbarum usus est quidpiam quod ad artam medicam pertinet: sed dum aliquid ex medicinæ præceptio agitur, ratio et herbarum vim, et morbi qualitatem, tempus, mensuram, et utendi modum considerat.* *Scientiam autem inter et casum intercedit discriminus.* *Nam qui secundum artem operatur, eadem semper efficiet, quandiu rationi adhæserit: qui autem temere et casu agit, ei non semper conducibilia se offerent: sed si hodie dedit salutem, aliquando per eadem remedia etiam necem attulit.* *Hunc ad modum et rei laudabilis ac bonæ tractatio ex scientiæ præceptis effecta, æquabiliter exseritur, quod ratio hæc intus manens singulis quæ sunt præsens erit.* *Declarat autem in aliis locis Scriptura necessariam esse rerum agendarum scientiam, dum dicit: Omnis qui non didicerit justitiam super terram, veritatem non faciet*¹⁶. *Quid et David timorem divinum interea quæ disci possunt collocat, dicens: Venite filii, audite me, timorem Domini docebo vos*¹⁷.

41. *Exquirite judicium.* *Christi videlicet; secundum quod judicat nos, atque pro meritis nobis mercedem rependit: quod nisi exquiramus, nisi præ oculis habeamus, in bonorum operum exercitatione perseverare non possumus.* *Etenim, si quæ in judicio sunt tremenda, nobis prædicantur: eorum cogitatio pietatem docet.* *Aut quia non expendetur, nihil non judicabitur, cum nihil maneat in iudicatum, nihilque temere et fortuito accidat.* *Cum consilio enim, inquit, omnia fac*¹⁸. *Et, Cogitationes ju-*

¹³ Matth. vi, 6. ¹⁴ I Cor. xiii, 5. ¹⁵ Deut. xvi, 20. ¹⁶ Isa. xxvi, 10. ¹⁷ Psal. xxxiii, 12. ¹⁸ Eccli, xxxii, 24.

(77) *Editi et Reg. tertius, ἔγχειμον.* *Alii quinque mss., ἔκχειμον.* *Mox unus mss., εἰπερ οἰδα κτικόν.*

(78) *Unus mss., ποιήσει ὡς ἀν ἔχων.*

(79) *Colberterni duo et unus Reg., πρᾶξις.* *Alii tres mss. cum editis, πραγματεία.* *Moxt unus mss., ὡς ἀν ἔνοικῶν δ.*

(80) *Illud, ἐπὶ τῆς γῆς, in quibusdam mss. et apud LXX ponitur post vocem δικαιοσύνην, in editis vero et in uno ms. post verbum ποιήσει collocatur.* *Statim editi cum tribus mss., ἐν τοῖς διδα-*

διάραχον, οὐκ ἡρκέσθη τῷ εἰπεῖν, Ἀφέλετε τὰς πονηρίας, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ, Ἀπέναντι τῶν δρθαλμῶν μου, ὡς οὐδεμιᾶς πράξεως καθηκόντως ἐπιτελέσθαι δυναμένης, εἰ μὴ μετὰ τῆς εἰς Χριστὸν εὐεσεβείας γένοιτο. *Ἡ ἐπειδὴ δ Ήστήρ βλέπει ἐν τῷ κρυπτῷ, Ἀπέναντι τῶν δρθαλμῶν μου, ἀπὸ τῶν τόπων λέγει, τῶν ὑπὸ Θεοῦ βλεπομένων· ἵνα μὴ μένον ἀπὸ τῶν πράξεων αὐτῆν περιέλωμεν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν πράξεων αὐτῆν περιγένεται· διότι 'Π ἀγάπη, νατὰ τὸν Παῦλον, οὐ λογίζεται τὸ κακόν.*

40. *Μάθετε καλὸν ποιεῖν.* *Οὐ γάρ σαφῆς δηλούμενος λόγος, οὐδὲ πᾶσιν αὐτόθιν ἔκειμενος (77), εἰπερ διδακτόν ἐστι τὸ ποιεῖν τὰ καλά.* *Δικαίως γάρ, φησι, τὸ δίκαιον διώξεις.* *Τουτότι, μετὰ τῶν πεδὶ δικαιοσύνης λόγων τὴν δικαίων πρᾶξιν ἐπιτελέσεις.* *Ως* *Β* *γάρ ἐστι τι ποιήσαι λατρικὸν, ἀλλ' οὐκ λατρικῶς· οὕτως ἐστι τι ποιήσαι δικαίων, καὶ μὴ δικαίως.* *Οἶν λατρικὸν μὲν, αὐτὴ ἡ τῆς βοτάνης χρῆσις· λατρικῶς δὲ, δ λόγος καὶ τὴν δύναμιν τῆς βοτάνης, καὶ τοῦ πάθους τὴν ιδιότητα, καὶ τὸν καιρὸν, καὶ τὸ μέτρον, καὶ τὸν τρόπον τῆς χρῆσεως ἐπεσκεμμένος.* *Διαφέρει δὲ τὸ κατ' ἐπιστήμην τοῦ αὐτομάτου.* *Ο μὲν γάρ κατὰ τὴν τέχνην ποιῶν, δεῖ τὸ αὐτὰ ποιήσει, ἔως ἂν ἔχῃ (78) τὸν λόγον· δὲ δὲ αὐτομάτως, οὐκ δεῖ συντρέχοντα ἔξει τὰ ὀψὲλοῦντα, ἀλλ' εἰ σήμερον ἔσωσε, τοῖς αὐτοῖς ποτε καὶ διέφερεν.* *Ούτως καὶ ἡ τοῦ καλοῦ πραγματεία (79) κατ' ἐπιστήμην ἐνεργουμένη διμάλως ἀποδίδοται, ἔως ἂν ἔνοικῶν δ λόγος οὗτος ἐκάστη τῶν γιγνομένων ἐπιστατῆ.* *Δείκνυσι δὲ ἐν ἄλλοις τὸ ἀναγκαῖον τῆς τῶν ποιητῶν μαθῆσεως, εἰπών· Πᾶς δέ οὐ μὴ μάθῃ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς (80), ἀλλήθειαν οὐ μὴ ποιήσει.* *Δαδίδ δὲ καὶ τὸν φόδον τὸν θεῖον ἐν τοῖς διδακτοῖς τίθεται, λέγων· Δεῦτε τέκνα, ἀκούσατε μου, φόδον Κυρίου διδάξω διδάσκω.*

41. *Ἐκζητήσατέ κρισιν.* *ἥτοι τὴν τοῦ Χριστοῦ, καθ' ἣν κρίνων ἡμᾶς, ἀποδίδοστε ἡμῖν τὰ κατ' ἀξίαν, ἢν δὲν μὴ ἐκζητῶμεν, μηδὲ πρὸ δρθαλμῶν ἔχωμεν, ἐπιμένει τῇ ποιήσει τῶν καλῶν οὐ δυνάμεθα.* *Παιδαγωγὸς γάρ ἐστι πρὸς ἔνστεβειν ἡ ἔννοια τῶν κεκηρυγμένων ἡμῖν φοβερῶν ἐν τῇ κρίσει.* *Π δὲ πάντα ἔξητασμένα καὶ κεκριμένα (81) ἔσται, μηδενὸς ἀκριτῶς, μηδὲ ὡς ἔτυχε γιγνομένου.* *Μετὰ βουλῆς γάρ, φησι, πάντα ποιεῖ (82) καὶ, Λογισμοὶ δικαίων κρίματα.* *Χρή οὖν ὥσπερ δικαστὴν τὸν λόγον τὴν*

κτοῖς. *Alii tres mss., ἐν τοῖς διδακτικοῖς.*

(81) *Unus e Comberterni et alii quatuor, κεκριμένα.* *Editi et Reg. tertius, κεκριμένα.*

(82) *Ita Henr. et Jocus. cum Reg. quarto et cum uroque Colberterno. Editi vero et codex Fr. cum quibusdam Anglicis, πάντα ποιεῖ, omnia facit.* *Scriptorem, cum ita locutus est, rexprexisse ad illa Ecclesiastici, "Ave βουλῆς μηδὲν ποιήσῃς, vere et recte judicarunt doctissimi viri Ducus et Comberterius.* *Ubi notandum hanc Ecclesiastici sententiam in Vulgata legi xxxii, 24, apud LXX vero xxxv, 24.*

ἀνωτέρω χώραν παρ' ἡμῖν λαχόντα, ἔκαστα κρίνειν καὶ ἔκειται, τὰ τε λεκτέα, καὶ τὰ πρακτέα, καὶ μὴν καὶ ταῖς (83) συγκαταθέσοι τῶν πραγμάτων, καὶ ταῖς δρμαῖς τῆς ψυχῆς μετὰ ἀκριδοῦς ἐπικρίσεως ἐπιτρέπειν (84). Τούτο γάρ ἐστιν δὲ φησιν ὁ Παῦλος· Εἰ γὰρ ἔνυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρίνεμεθα. Ρύσασθε ἀδικούμενον. Ἐπειδὴ διττὸν τὸ ἀδικεῖσθαι· ή γὰρ εἰς τὰ σωματικὰ ἀδικοῦνται τίνες, οἶνοι εἰς χρήματα καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἔκτος, ή εἰς αὐτὸν τὴν ψυχὴν ἀδιορίστως δὲ προστετάγμεθα τὸν ἀδικούμενον ῥύεσθαι· Ἰστέον δτὶ πλειόνος ἐσμεν σπουδῆς χρεώσται τοῖς εἰς τὰ καιριώτατα βλαπτούμενοις, τοὺς καταδυναστευθέντας παρὰ τοῦ διαβόλου, καὶ αἰχμαλώτους (85) παρ' αὐτοῦ κατεχομένους ἀνταχμαλωτίζειν πάσηρ σκούδη· καὶ ἄγειν αὐτῶν τὰ νοήματα εἰς τὴν ὄπειρον τοῦ Χριστοῦ. Πειρατέον δὲ καὶ ἀπὸ τῶν σωματικῶν ἀδικημάτων ἔξαιρεῖσθαι τοὺς καταδυστέρους, δταν ἀρπαξι· (86) καὶ βιαλοις περιπεσόντες, διστερὸν δὲ ποδὸν χειμάρρους τῆς βίας αὐτῶν παρασύρωται, οὓς δραὶ μηδ ἔξαρκοῦντες, τοῖς τῆς παρακλήσεως λόγοις τὴν δικομονήν αὐτοῖς τῶν ἐπιπόνων παρασκευάζωμεν, μηδενὸς μὲν φειδόμενοι τῶν ἐφ' ἡμῖν (87) ἀποτυγχάνοντες δὲ τῶν κατὰ πρόθεσιν, διὰ γοῦν τῆς φιλαδελφίας τὸ συμπαθής ἐπιδεικνύμενοι.

42. Κρίνεται δρφανῷ. Διὰ τὸ εὐκταφρόνητον τῆς ἡλικίας, οὗτε εἰς κρίσιν ἀγαγεῖν τοῖς δρφανοῖς τοὺς ἀδικοῦντας ῥέδιον. Κρίνεται οὖν τοῖς δρφανοῖς τοῖς ἀτερημένοις τῶν συνηγρίων, παρ' ἔντειν αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς ἡλικίας ἀνδέον ἀναπληρώσατε· ὁσπερ ἔχειν τὸ καύχημα τοῦ Ἰάβο· Ἐγὼ ζῆμην πατήρ ἀδυνάτων. Μήποτε δὲ πνευματιώτερόν ἐστι τῆς λέξεως τὸν νοῦν διηγήσασθαι. Ἐπειδὴ τῶτε εἰς Χριστὸν πεπιστευθέντων καὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείαν ἀποκατομένων πατήρ λέγεται δὲ Θεός, ἐάν τις διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου ἀλλοτριωθείει τοῦ Θεοῦ, οἶνοι ἀπορφανισθῆ (88) τῆς πρόνοιας αὐτοῦ, κρίσει δικαίῳ καὶ ἐπιστημονῇ εἰς τὴν πρὸς Θεόν οἰκείωσιν αὐτὸν ἀποκαταστῆσαι σποδόσαν, μήτε ἀκρίτως συγχωρῶν, μήτε ρουμπαθῶς τῇ ἀποτομῇ κατ' αὐτοῦ κεχρημάτος ἀλλὰ καὶ κρίνεται αὐτῷ τοὺς ἀφελίμους τρόπους τῆς μετανοίας ὑποτιθέμενοι (89). Καὶ ἐπειδὴ πάς δὲ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐν τοῦ διαβόλου γεγέννηται, εἰ

¹⁹ Prov. XII, 5. ²⁰ I Cor. XI, 31, ²¹ Job XXIX, 16.

(83) *Unus Anglicus codex et Henr. cum utroque Colbertino τὰ τε λεκτά. καὶ μὴν, καὶ ταῖς, etc.; quae dicenda sint quae non dicenda.* Ait eruditissimus vir Ducasus scribi in codice Fr. I., λεκτά in quo tamen perinde atque in aliis duobus Regiis, δεκτά, non λεκτά legi constat. Hinc est, quod interpres vetus, qui eo exemplari usus fuerat, ita interpretatus sit: *Exploret quae acceptanda sint.* Editi et unus duntaxat Anglicus uti in contextu.

(84) Post verbum ἐπιτρέπειν suppleas oportet κρίσιν, aut διειτῶν, Has enim voces non raro supplendas esse docet Henricus Stephanus in *Thesaurus*.

(85) *Auctor, cum scriberet illa, καὶ αἰχμαλωτους, etc., respexisse videtur ad dictum Pauli,*

A storum iudicia¹⁹. Oportet itaque rationem, quae tanquam judex supremum in nobis locum sortita est, singula dijudicare et expendere, tum quae dicenda, tum quae agenda sunt, atque etiam de rebus comprobandis, et de vehementioribus anima motibus diligenti iudicio regendis arbitrium sibi vindicare. Hoc enim est quod ait Paulus: Si enim nos ipsos judicaremus, non ²¹ utique judicaremur ²⁰. Liberare oppressum. Quia duplex est injuria: aliqui enim vel in rebus corporeis, puta in pecuniis et in reliquis bonis externis vel in ipsa anima afficiuntur injuria: indistincte sumus jussi liberare oppressum. Sciendum est studium majus nos adhibere debere in liberandis iis quiletaliiter laeduntur; debere quoque eos qui tyrannide diaboli opprimuntur, et ab illo captivi detinentur, nostra omni opera vicissim in captivitatem redigere, necnon ipsorum mentem Christi obsequio subjecere. Tentandum autem est, ut ii qui infirmiores sunt, a corporalibus injuriis eximantur, cum nimis incident in rapaces et in violentos, et ab ipsorum violenta tanquam a tressa trahuntur: quos liberare si non possumus, consolatoriis verbis auctores ipsis simus ut patientiam in adversis servent, nihil non molientes eorum, quae nostra sunt potestatis. Quod si nec istuc ex voto nobis successerit, certe ex fraterna caritate commiserantem animum ostendamus.

42 Judicate pupillo. Nimis quia haec aetas haud difficulter contemnatur, nec orphanis sagide sit eos, qui in se injurii sunt patronis destituti: cato ergo orphanis, qui sunt patronis destituti: quod ipsis desit per aetatem, id vos ipsi supplete, adeo ut cum Jobo de hoc gloriari possitis: Ego eram pater impotentium ²¹. Ne forte dictionis sensus potest modo magis spiritualiter explicari. Quandoquidem Deus dicitur eorum pater, qui in Christum crediderunt, quique evangelicum amplexati sunt institutum, si qui se ab alienaverit a Deo per legis violationem, tanquam orbatus sit ipsius providentia iudicio justo et scientia praeedito nava operam, ut necesse sit in dñe cum Deo instauraret; nec citra iudicium ipsi indulges, neque contra ipsum immisericorditer nimiam adhibeas severitatem: sed talem iudicare, utiles penitentiæ modos ipsi suggestentes. Et quoniam quisquis facit peccatum, ex diabolo natus est ²²,

²² I Joan. III, 8.

^D II Cor. X, 5.

(86) *Ubi in editis et in uno Combeſ. corrupte legimus, ἀρπάζειν, emandate in altero Combeſ. et in aliis quatuor codicibus scriptum reperitur, ἀρπάζει.*

(87) *Ita uterque Combeſ. et alii quatuor. Editi τῶν ἐπ' ἡμῶν.*

(88) *Reg. secundus, οἷον ἀπορφανισθεῖς. Mox duo Colbertini cum Reg. secundo, αὐτὸν. ἀποκαταστήσατε. Editi cum uno ms., αὐτοῦ. Haud longe editi, ἀποτομῇ τῇ κατ' αὐτοῦ. Deest τῇ in ms.*

(89) *Colb. primus, αὐτῷ ὑποτιθέμενοι. Nec ita multo post tres ms., διαβόλου γεγέννηται. Alii duo cum editis γεγέννηται.*

si quis sese ab illa maligni patris affinitate sponte sua submoverit atque ad piam doctrinam accedat ita ut in Christo Jesu regeneretur per Evangelium: is velut feliciter orbatus, ab his qui dispensant communia, convenienti cura juvetur. Enim vero orbitatem quamdam utilem esse ostendit psalmus, dum precatur ut Judæ filii maligno orbentur. Hoc enim pacto sensum rationi consentaneum continere comperietur Scriptura, dum dicit: *Fiant filii ejus orphani*²³, ut ne habeant malignum vitæ doctorem, furis proditor isque dedecus ac infamiam excipientes ob avaritæ morbum. *Et justificate viduam*. Porro sexus ille præ infirmitate in multis vitæ rebus accipit detrimentum. Patet enim et exposita est viduitas cuivis ipsam volenti incessera injuriis: huius omnino opem ferte, *ius debitum ipsi rependentes*, et maxime si vere vidua sit, humano patrocinio destituta; et si omnem in **413** Deo spem collocet, ac perseveret in deprecationibus, adeo ut per pium vitæ genus ab omni macula pura in corde permaneat. Quoniam autem in plerisque Scripturæ locis de hominis anima tanquam de sua sponsa loquitur Deus; si vidua fuerit, ac propter suam a Christo defectiōnem per idolatriam spiritualibus stupris fuerit inquinata, enque affinitate spoliata, quam cum sponso Verbo contraxerat, hanc per pœnitentia judicium castigatam oportet justificari. Aut quoniam Israelis secundum carnem Ecclesia viduæ est, servitutis legatis jugo liberata, ita ut non jam vocetur adultera, viro alteri copulata, nempe Christo despondenti eam sibi ad salutem; et hæc ipsa, ubi evangelicam justitiam a Christo allatam didicerit, a nobis justificari debet.

43. VERS. 18. *et venite, et disceptenus, dicit Dominus. Etsi fuerint peccata vestra ut purpura, quasi nivem dealbabo; et si fuerint ut coccinum, quasi lanam dealbabo;* Ejusmodi sententias plerumque in Scriptura reperimus, quasi Deus pari jure cum hominibus in judicium descendat. Tale namque est et illud: *Ipse Dominus veniet ad judicium cum senioribus populi sui et cum principibus ejus*²⁴. Item illud, quod sic se habet in Michæa: *Audit nunc ver-*

²³ Psal. eviii, 9. ²⁴ Isa iii, 14.

(90) Editi, ἐπιβαλούσης. At quinque mss., ἐπιβαλλούσης. Scriptor per eos qui dispensant omnia, non alias intellectisse videtur, quam Ecclesiæ præfectoris.

(91) Codices quinque εστι καὶ. Deest καὶ in editis. Ibidem noui nulli mss., δ ψαλμῳδός. Allii cum editis, δ ψαλμός.

(92) Sio uterque Combes. Editi, ἀλατουμένων προσωπῶν. Statim tres mss., εἰπεῖσας. Alii duo et editi, εἰπεῖσαν. Subinde quatuor mss., ἡς παντοὺς ἀντιλαμβάνεσθαι, τὸ ὄφελόμενον δικαιον ἀποδόντας: ubi ante verbum ἀντιλαμβάνεσθαι supplendum esse δεῖ satis liquet. Editi et Reg. primus ut in contextu.

(93) Ita quinque mss. At editi ἡ χήρα δ.

(94) Noui nulli mss., θεοῦ.

τις ἐκουσίως τῆς συγγενειας ἑκείνης ἐστὸν ἡλοτρίωσε τοῦ πονηροῦ πατρὸς, καὶ προσέρχεται τῇ κατ' εὐσέβιαν διδασκαλίᾳ, ὡστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἀναγεννηθῆναι διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ὃς μακαριστῶς ἀρφανισθεῖς, τῆς ἐπιβαλλούσης (90) ἐπιμελεῖς παρὰ τῶν οἰκονομούντων τὰ κοινὰ τυγχανέτω. Οτι γάρ εστὶ (91) τις δρφανία λυσιτελής; δ ψαλμὸς δείκνυσι, τοῖς Ἰούδα τέκνοις τὴν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ στέρησιν ἐπευχόμενος. Οὕτως γάρ τὸ εὖλογον ἡ εὐχὴ φανήσεται ἔχουσα, ἡ λέγουσα. Γεννηθήσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ δρφανοί· ἵνα μὴ ἔχωσι πονηρὸν τοῦ βίου διδασκαλὸν· διὰ τὴν νόσον τῆς φιλαργυρίας τὰ τοῦ κλέπτου καὶ τοῦ προδότου καταδεξάμενοι ὀνείδη. Καὶ δικαιώσατε χήραν. Καὶ τοῦτο δι' ἀσθένειαν ἐν πολλοῖς τῶν κατὰ τὸν βίον ἀλατουμένων εστι πρόσωπον (92). Εἰπεῖσας γάρ τοῖς βιουλομένοις ἀδικεῖν ἡ χηρεῖα: ἡς παντοῖας ἀντιλαμβάνεσθε, τὸ ὄφελόμενον δικαιον ἀποδιδόντες αὐτῇ, καὶ μελισταὶ ἐὰν ὄντως ἡ χήρα (93) μεμονωμένη ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐπικουρίᾳς πάσαν δὲ τὴν ἀλπίδα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἔχοσσα καὶ προσμένουσα ταῖς δεήσεσιν, ὡς καὶ ἐν τῇ καρδὶᾳ ἀπὸ πάστης κηλίδος διὰ τὴν ἀσκησιν καθαρεύειν. Εἰπεῖδη δὲ ὡς περὶ νύμρης ἐσυτοῦ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς ὁ Θεὸς διαλέγεται, εἴη δὲ χήρα καὶ ἡ δι' ἀποστατίπν Χριστοῦ (94) διὰ τῆς εἰδωλολατρείας νοητῶν ἐκπορνεύσασα, καὶ τῆς τοῦ νυμφίου Λόγου συνπρετας ἐστερημένη, ἣν δεῖ δικαιοῦσθαι διὰ τὸ τῆς μετανοίας δικαιώματα παιδευομένην. Η ἐπειδὴ ἡ (95) κατὰ σάρκα Ιερατὴ Ἐκλησία χήρα εστίν, ἐλευθερωθεῖσα τοῦ ζυγοῦ τῆς κατὰ νόμον δουλείας, ὡστε μηχαλίδα χρηματίζειν, γενομένην ἀνδρὶ ἐπέρφ τῷ καθαρμοζομένῳ αὐτὴν εἰς σωτηρίαν Χριστῷ· καὶ ταῦτην δικαιοῦσθαι χρὴ παρ' ἡμῶν, τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ δικαιούσην μανθάνουσαν.

43. Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν (96), λέγει Κύριος. Καὶ ἐὰν ὡσιν αἱ ἀμαρτίαι διμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χέρνα λευκωνῶν ἐὰν δὲ ὡσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶν. Πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς τοιαύτας ἔχομεν λέξεις, ὡς διμοτίμως τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀγθρόποις εἰς κρίσιν συγκαταβαίνοντος. Τοιούτον τὸν εστι καὶ τὸ, Αὐτὸς δὲ Κύριος ἡσεῖ εἰς κρίσιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ· καὶ τὸ ἐν τῷ Μιχαήλ ὅθι

(95) Reg. tertius et alter ms., f. Editi, δ. Ad verbum interpres velut: *Vel quandoquidem Israel secundum carnem, Ecclesia vidua est.* Α quibus non ita multum ab ludunt hæc Procopii verba: Εἴποις δ' ἐν χήραιν καὶ τὴν κατὰ σάρκα τῶν Ἰερατῶν Ἐκλησίαν. Possit etiam Ecclesiam Israelitarum secundum carnem, viduam appellare. Obscurum non est, ut notavit Ducas, Commentarii auctorem dum statim ita loquitur, γενομένην ἀνδρὶ, ἐπέρφ τῷ, etc., ad Apostoli dictum alludere, Il Cor xi, 2: Ἡμοςάμην γάρ διμάς ενὶ ἀνδρὶ. *Despondi enim vos nisi vero.*

(96) Editi cum Reg. primo et tertio, διαλεχθῶμεν, *Disputemus;* neο aliter scripsit Eusebius. Αριδ LXX verò et in quatuor mss. legitur, διαλεχθῶμεν, αγραμματος.

τως ἔχον (97). Ἀκούσατε δὴ λόγον Κυρίου. Κύριος εἶπεν, Ἀνάστηθι, κρίθητι πρὸς τὴν ὥρην δικίων εἰς τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ δικαλεχθήσεται. Λαός μου, τί ἐποίησάσθι; ή τί ἐλύπησάσθι; ή τί παρηγάχθησάσθι; ἀποκρίθητι μοι. Καὶ πρέπον γέ ἔστι τὴν θελὰν εἰς τῷ Κυρίῳ μῆτραννικήν εἶναι, ἀλλὰ κοινωνικήν (98) μᾶλλον τῶν ἐν ἀνθρώποις δικαστῶν, τόπον ἀπολογίας τοῖς δικαιοδόμοις παρεχομένην. Ἰνα δὲ πλέπων τις τὴν δίκην σφρηνίζομένην αὐτῷ, καὶ ἐπὶ τῷ κολάσει, συνευδοκῆ τοῖς ἀναντιέρθητοις κρίμασι τοῦ Θεοῦ, ὡς κατὰ πᾶσαν δικαστῶν προστεχθῆσιν (99) αὐτῷ συντιθέμενος. Ἰνα καὶ τὴν ἄφεσιν τῶν συγχωρούμενών θεωρήσῃ, λόγῳ καὶ τάξει περὶ αὐτῶν γιγνομένην. Ταῦτα δὲ προσωποποιεῖ ἡ Γραφή, οὐχ ὡς πρὸς ἑκαστον ήμῶν πάσεις προσάγειν, καὶ ἀποκρίσεις ἐπάγειν λέλλοντος τοῦ κριτοῦ, πρὸς τὸν δικαιόδομον. ἀλλὰ Ἰνα μέριμναν ἡμῶν ἐμποιήσῃ, καὶ μὴ ἀμελετήσως ἔχωμεν γῆς ἀπολογίας. Εἰκός δὲ, διτι ἀράτεψιν τοι δυνάμει. ἐν φοτῇ καιρῷ πᾶσα (1) ἡ κατὰ τὸν βίον ἡμῶν πραγματεία, οἷον ἐν τινι πίνακι τῷ μημημονετικῷ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἀντικαθίσταται. Καὶ οὕτως ἑκουσόδημος τούτῳ καὶ νῦν. Ἐκύλωσαν αὐτοὺς τὰ διαδούλια αὐτῶν· ἀπέναντι τοῦ προσώπου μου ἔγνοντα. Καὶ αἱ ἐν τῷ Δανιήλ δὲ βίβλοι φερόμεναι, τι δὲλλο δηλοῦσιν, ἢ τὸ ἀνακινεῖσθαι Κύριον ἐν τῷ μημημονετικῷ τῶν ἀνθρώπων τοὺς περὶ τῶν πεπραγμένων τύπους, εἰς τὸ μημημονεύειν ἑκαστον τῶν ἰδίων, Ἰνα βλέπωμεν δι' ἀκολαζόμενα;

44. Μετὰ οὖν τὸ λούσασθαι, καὶ ἀποκαθαρθῆναι τοῦ ἐκ τῶν ἀμαρτιῶν ρύπου, καὶ ἀφελεῖν τὰς πονηρὰς ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἀπέναντι τῶν διθαλμῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ παύσασθαι ἀπὸ τῶν πονηρῶν, καὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν καλῶν ἔργων ἀντιλαβεῖν, καὶ ἐκητῆσαι κρίσιν, καὶ βύσασθαι ἀδικούμενον, καὶ χρήματα δραφανῷ, καὶ δικαιωσαι τὴν ψυχήν τίτοτε τὸ διελέγχθηναι καλεῖσθαι, ἀπεγχαλίσαι λέμβανων, ἢ ὡς χιών, ἢ ὡς ἔμον λευκανθήσοσθαι. Οὕτως αὐτὸς καθέστη τὸ λουτρὸν ὧν ἔκφεκτι πρὸς τὴν χιόνος ἢ (2) ἔριον λευκότητα τὸν λουσάμενον ἀγαπεῖν, ἀλλὰ καὶ πράξεων χρεῖα καὶ ἐπιμελεῖας οὐ τῆς τυχούσης. Ήστε τὸ μὲν λουτρὸν καθαρότητος ἀστι τῆς ἀπὸ ρύπου ποιητικὸν. ἢ δὲ κρίσις τοῦ δραφανὸς, καὶ τὸ δικαιωσίας τῆς χρήσεως, καὶ τὴν ἔστιν χιόνι ἢ ἔριῳ λευκότητα προξενεῖ. Δύναται γάρ καὶ φοινικοῦ τι ὑπάρχον καθαρὸν μὲν εἶναι, μὴ μήδη λευκασμοῦ ἡξιῶσθαι. Επειδὴ δὲ τὸ μὲν φοινικοῦ ὑδατῶς περιστίκται, τὸ

²² Mich. vi, 1-3. ²³ Osa. vii, 2.

(97) Editi et duo mss., ἔχον. Alii tres mss., ἔχον. Ibidem mss. quatuor, ἀκούσατε δή. Editi, ἀκούσατε δέ. Statim duo mss., καὶ κρίθητι.

(98) Apud Procopium et in duobus mss. non secus ac in editis legitur, κοινωνικήν. At in duobus Colberlinis scribitur, κανονικήν. cui lectioni, nisi valde fallor, nominis similitudo occasionem dedit. — Ἀλλὰ κοινωνικήν μᾶλλον τῶν ἐν ἀνθρώποις δικαστῶν, verte, sed magis commune et aequabile quam apud judices qui inter homines sunt.

bum Domini, Domini dixit: Εξευρε, judicare apud montes: quia judicium Domino adversus populum suum, et cum populo duo disceptabili. Popule meus, quid feci tibi, aut quid contrastavi te, aut in quo molestus fui tibi? responde mihi²². Et certe divinum judicium decet non esse tyrannicum, sed potius aliquid habere commune cum his, qui inter homines sunt judices, purgationis præbens locum judicandis; ut dum videt quis sententiam adversum se clare pronuntiatam, etiam dum punietur, judiciis Dei quibus contradici non potest, assentiat, etique tanquam secundum omnem justitiam in se prolatis astipuletur, ut etiam contempletur condonatorum delictorum veniam, sibi ratione et ordine concessam. Scriptura autem representat hæc per proscriptiōnem, non quod judex unumquemque nostrum sit interrogatur, aut responsa ei qui judicandus est, datus sit, sed ut sollicitos nos reddat, ne etiam nostram negligamus purgationem. Verisimile est autem, ineffabili quadam virtute in temporis momento quamlibet vita nostræ actionem veluti in tabula quadam, quæ rerum præteritarum memoriā animæ nostræ exhibeat, esse imprimendam. Atque hoc sic intelligamus etiam nunc: Circumderunt eos cogitationes sue: contra faciem meam factæ sunt²³. Quin etiam qui in Daniela habentur libri, quid aliud indicant, quam quod Dominus in hominum memoria speciem imaginemque factorum eorum excitaturus est, ut unusquisque suarum reminiscatur actionum, ut ipsi cernamus cur plectamur?

44. Quamobrem postquam abluta, purgataeque sunt peccatorum sordes, et naquitiae ex anima coram Dei oculis sunt ablatae, finisque iniquitatibus impositus, et assumpta est bonorum operum scientia, ubi exquisitum fuit judicium, et oppressus liberatus est, ubi judicium orphano prolatum, et justificata est vidua, tunc ad disceptandum vocatur is cui promittitur fore, ut sicut nix, aut sicut lana dealbetur. Neque adeo ipsum per se lavacrum sufficit, ut lotum perducat ad nivis vel lanæ alborem: sed requiruntur et opera et diligentia non mediocris, Lavacrum igitur mundat a sordibus: latum vero de orphano judicium, viduæque justificatio alborem conficiunt nivi aut lanæ nihil disparem. Potest enim et id quod punicei est coloris, purum esse, et tamen hoc idem potest candore non donari. Sed quia purpura diluto rubore imbuta est, coccinum vero altius et ad satietatem usque infici-

(99) Uterque Colb., προσαγθεῖσαν. Editi et mss. nonnulli, προσαγθεῖσαν.

(1) Editi, πᾶσα ἡμῶν in tribus mss. desideratur. Mox quatuor mss., τῷ μημημονετικῷ. Alii duo mss. cum editis, μημημονετικῷ. (Vide Addenda.)

(2) Codices, duo, χιόνος καὶ τὴν. Statim aliquot mss., ἀλλὰ καὶ. Deest καὶ in editis. Subinde duo mss., χιόνι καὶ ἔριῳ.

tnr rubore : illa quidem cum nive, hoc vero cum lana cognitionem habere censemur. Itaque cum rubro colore nostra comparantur peccata, quod animas perimant. Et quemadmodum in tincturis, quod multotieset cum multo labore tinctum est, tincturam firmius inhärescentem, et quam vix elui queat, excipit : quod autem superficie tenus et perfunctorie coloratum est, tincturam quam amoveri et abstergi facile possit habet, ita et anima imbuta, et in peccati mali habitudine constituta, quamdam peccati maculam vix delebilem et quasi inustam in se imprimit. Sed, dum minus et quasi in tenuiori superficie inhäret malo, colore debiliore infecta est, itemque leviore peccato deformata, quandoquidem pro peccatorum ratione plus aut minus accedit coloris. Ceterum cur ad exprimendam rerum albarum similitudinem nix et lana assumptae sunt? Quod lana suapte natura alba cum sit, si diligenter præparatur, magis alba quam per se erat, redditur. Jam vero et hominis vita per rerum divinarum meditationem perficiens naturæ subsidia, ad auctiorem ac multo cumulatiorem virtutem progredi potest. Et certe nix, quam pro subiecto habet aquam, aeris accessione inalbescit tum, cum præventorum violentia humor in nubibus contusus per vehementem motum in spumam intumescit, et cum per aeris refrigerationem addensatus accepta concretione et gravitate, naturali impetu deorsum fertur. Hunc ad modum et anima, quam naturales facultates tum sua ipsius opera, tum sancti Spiritus ope auxit et provexit, in justo Dei iudicio splendore ex Dei gratia sanctis præstito digna efficitur.

45. VERS. 19,20. *Et si volueritis, et exaudieritis me bona terræ comedetis : si autem nolueritis, neque exaudieritis me, gladius vos devorabit.* Hinc maxime ostenditur liberum humanæ naturæ arbitrium. *Etiam* vero hoc ipsum quod hic 415 subditur, cum omnibus sententiis prioribus congruere arbitramur. Etenim, si desciveritis, inquit, ac cultu qui est secundum litteram occidentem, si loti fueritis, et mundi effecti, deinceps vitæ rationem vobis propositam servaveritis, venietis ad judicium, in tanta et tanta bonorum copia constituemini, ac promissis perfruemini deliciis: ejus gladii qui ad puniendum intermediumque destinabatur, pabuluz: non eritis. Et quidem iis, qui indigno et abjecto modo audiunt, dantur terrena promissiones in obedientiæ mercedem: *contra, iis, qui spiritualiter Scripturæ sensum exau-*

(3) Reg. quartus et Colb. secundus cum uno Combef., φωνικαί. Alii tres mss. cum editis, φωνικαί: quam primo aspectu pusilla mutatio quam longe interpretetur a sensu auctoris abduxerit, ex illius verbis perspici potest. Sic enim verterat: *Rubro quidem colori peccata nostra conferuntur, quod sint rubri colores præ animarum (sic).*

(4) Codex Fr. 1, ἀντίκειμπτον, non ita recte.

(5) Sic Regii primus, tertius et quartus. At in editis et in Reg. secundo pro ἔχρωσθη legitur ἔχρωθη. Denique uterque Colb., ἔχροάνθη.

(6) Sic nostri sex mss. At editi, ταῖς φωνικαῖς ἀφορμαῖς. Ibidem editi cum tribus mss., συναυξή-

δε κόκκινον βαθύτερόν ἔστι καὶ κατακόρως ἐρυθρόν, τὸ μὲν πρὸς χιόνα, τὸ δὲ πρὸς ἔριον λευκὸν τὴν ἀναλογίαν ἔχειν ἐκρίθη. Ἐρυθρῷ μὲν οὖν χρόφ παρεικά. Κονταὶ αἱ ἀμαρτίαὶ ἡμῶν, διὰ τὸ φονικαὶ (3) εἶναι τῶν ψυχῶν. Καὶ ὥσπερ ἐν τοῖς βάμμασι τὸ μὲν πολλάκις καὶ φιλοπόνως καταβαφὲν, μονιμωτέραν πῶς καὶ ἀντίπλυτον (4) τὴν βαφὴν καταδέχεται, τὸ δὲ ἐπιπολαῖς καὶ ἐν τοῦ παρατυχόντος ἐπιχρωσθὲν, εὐκίνητον ἔχει καὶ εὐποπλυτον τὴν βαφὴν. οὕτω καὶ ψυχὴ ποιωθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἐν ἕξι τοῦ κακοῦ γενομένη, δυσκένιπτον καὶ οἰονεὶ ἐγκεκαυμένον τὸν ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων ἀνεμάκατο σπίλον. Ἐπ' ἔλαττον δὲ, καὶ οἰονεὶ ἐπιπολαίστερον προσδιατρίψα τῷ κακῷ, ὑδαρέστερον ἔχρωσθη (5) καὶ κατεπιλάθη τῷ ἀμαρτίματι, κατὰ τὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἀναλογίαν ἐπὶ πλέον ἢ ἐπ' ἔλαττον τῆς χρόας ἐπελθούσης. Διὰ τὸ δὲ τῶν λευκῶν χιῶν καὶ ἔριον εἰς τὴν εἰκόνα παρελήφθη; "Οτι φυσικῶς λευκὸν ὑπάρχον τὸ ἔριον, ἐκτούν ἐξ ἐπιμελείας λευκότερον γίνεται. Καὶ ἀνθρώπου τοίνυν διάλος τὰς φυσικὰς ἀφορμὰς ἐξ ἀσκήσεως τελειῶν, ἐπὶ πολὺ πρεσλεῖν τῆς ἀρετῆς δύναται. Καὶ ἡ χιών τοίνυν, ὑδωρ οὖσα τῷ ὑποκειμένῳ, τῇ τοῦ ἀέρος προσθήκῃ λευκὴ γίνεται, θαν ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος βίᾳς τὸ δὲ ταῖς νεφέλαις ὑγρὸν ἀνακοπόμενον ὑπὸ μὲν τῆς σφοδρᾶς κινήσεως εἰς ἀφρὸν ἔκοιδαίνει, ὑπὸ δὲ τῆς ἐν τῷ ἀέρι ψύκεως συμπτηγνύμενον, σύστασιν λαβόν τινα καὶ βάρος, τῇ φυσικῇ ῥιπῇ φέρεται πρὸς τὸ κάτω. Οὕτω καὶ ψυχὴ, τὰς φυσικὰς ἀφορμὰς (6) οἰκείᾳ τε ἀσκήσει, καὶ τῇ βοηθείᾳ τοῦ Πνεύματος συναυξήσασα, ἀξίᾳ γίνεται ἐν τῇ δικαίᾳ τοῦ Θεοῦ κρίσις τῆς χάριτος.

C τοῦ Θεοῦ διδομένης (7) λαμπρότητος τοῖς ἀγίοις.

45. Καὶ ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούητε μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε: ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητε μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται. Τὸ αὐτεκόσιον ἐντεῦθεν παριστῶν μαλιστα τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως. Πᾶσι γάρ τοῖς προκειμένοις ἡγούμενα τὴν ἐπαγωγὴν ταύτην ἀρμόζειν. Εάν γάρ ἀποστῆτε, φησί, τῆς ἑπτακαὶ τὸ ἀποκτεῖνον γράμμα λατρείας, ἐὰν λοισθοῦτε (8), καὶ καθαροὶ γενόμενοι, πρὸς τὸ ἐφεκῆς ἀποδῶτε τὴν ἐκτεθεῖσαν ὑμῖν πόλειαν, ἥξετε εἰς κρίσιν, ἐν τοσῆδε ἢ τοσῆδε περισσεις γενήσεσθε, καὶ τῆς ἐν ἐπαγγελίᾳ τρυφῆς ἀπολαύστε (9), τῆς κολαστικῆς καὶ φθαρτικῆς μαχαίρας κατάρρωμα οὐκ ἔσεσθε. Τοῖς μὲν ταπεινῶς ἀκόνουσι γίνεται ἐπαγγελται τῆς δικαοῆς μισθὸς δίδοται: τοῖς δὲ πνευματικῶς τοῦ ασυλήματος τῆς Γραφῆς ἐπακόνουσι (10) γῆς ἀλαβᾶ τῆς πνευματικῆς λέγεται, ἢν

σασα. Allii tres mss., συναυξήθεισα.

(7) Reg. tertius, τῆς χάριτος τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ διδομένης. Alii duo mss., τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ διδομένης. Alii tres, τῆς χάριτος διδομένης. Varias lectiones notasse contenti, nihil in prius editis immutavimus.

(8) Sic mss. aliquot. Editi, λοισασθε.

(9) Sic tres mss. At editio nostra Paris. cum aliis tribus mss., ἀπολαύσητε.

(10) Sic Reg. secundus et uteque Colb. Editi vero et aliis tres mss., ὑποκούσουσι. Aliquanto post Reg. secundus et uteque Colb., ἔμψυχος νοηται. Alii tres mss., ἔμψυχος νοητη. Editi, ἔμψυχος καὶ

οἱ μακαριζόμενοι πρεσβῖτες καὶ ηρονομῆσειν λέγονται. Ὁμοίως καὶ μάχαιρα ἐμψυχος νοεῖται, περὶ τῆς εἰρηται, διτὶ ἐμεβύσθη ἀπὸ αἵματος τραχυματιῶν· καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ φέγεται κρέα. Τὸ γάρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Τάχα τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, τὸ ἐνεργῆσαν ταῦτα γραφῆναι, στόμα νῦν εἴρηται, παρὰ τὸ καὶ ἐκ στόματος τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι προεληλυθόνατ. Ήστε σε μὴ κατεφρονητικῶς ἀκοῦσαι τῶν ἀπειλῶν, τὸ ἀψευδὲς στόμα ἐπεμπτύρατο ἡμῖν ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, τὸ ταῦτα λαλῆσαν. Τίς δὲ οὖτε ταπεινὸς καὶ τάρκινος τὴν διένοιαν, ὥστε τὰ εἰς ἀντίθεσιν τῆς εὐπειθείας (11) παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τεταμευμένα τοῖς ἀνθρώποις, βρώματα εἶναι νομίζειν, καρποὺς τῆς γῆς εἰς φθορὰν δεδομένους τῇ ἀποχρήσει; Ἀλλὰ δηλοντί, κατὰ τὴν παραδολὴν τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ἐν τῇ καλῇ γῇ στέρμα καρδία ἐστὶ καλὴ καὶ ἀγαθὴ, ἀκούοντας τοῦ λόγου, καὶ κατέχουσα καὶ καρποφοροῦσα ἐν ὑπομονῇ. Ἀξιον οὖν ἐπαγγελίας Θεοῦ, ἡ τῶν ἡδιστῶν καρπῶν τῆς καρδίας ἀπόλαυσις. Καρποὶ δὲ καρδίας, τὸ ἐν φεωρᾷ τοῦ Θεού καλλίους τερπνόν. Οὕτοι δὲ οἱ γαρποὶ ἐκ τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα σπορᾶς γεωργοῦνται, θεριζόμενοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, ὃν ὁ συνάγων ἐν ἀγαλλιάσει τὰ δράματα, κατατρυφῇ τοῦ Κυρίου, λαμβάνων παρ’ αὐτοῦ τὰ αἰτήματα. Πρότερον μέντοι θελῆσαι δεῖ, καὶ τότε εἰσακοῦσαι, ἵνα τὸ ἐφ’ ἡμῖν ἀκατανάγκαστον ἐστί. Καὶ πάλιν· Ἐὰν μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητε μου. Ἐκ τοῦ μὴ θελῆσαι, τὸ μὴ εἰσακοῦσαι. Οὕτω πᾶσα μακαριότης, καὶ ἡ ἐν κολάσει ἐν τοῖς ἐπιπόνοις διαγωγῇ ἐκ τοῦ ἐφ’ ἡμῖν ἔργηται.

48. Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών, πλήρης κρίσεως; ἐν ᾧ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονευτα. Θαυμαστικὴ ἡ ἐπαπόρησις, πολὺ τὸ ἐκπλητικὸν ἐμφανόντα ἐπὶ τῷ παραδόξῳ, περὶ τοῦ τίνα τρόπου ἡ πιστὴ πόλις καὶ πλήρης κρίσεως, ἐν ᾧ δικαιοσύνη ἐπανεπάσσατο (12), ἐπειδὴ ἐγένετο πόρνη καὶ φονευτῶν οἰκητήριον. Πῶς γάρ οὐ θαύματος ἔξιον λυπηροῦ, πόλιν δλην ἀπὸ τῆς ἐν πίστει καθαρότητος εἰς τὴν ἐπι πορνείας ἀκαθαρσίαν μεταπεσεῖν; διότι γε καὶ μιλῶν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ παγίως πιστεύειν εἰς τὴν ἐξ ἀπιστίας πορνείαν περιτραπήναι (13), τῶν παραδόξων. Πότε δὲ ταῦτα κατηγορεῖται, ἡ δτε πονηρὴ γενεὰ καὶ μοιχαλὶς γενομένη, τὴν διακύψασαν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἀνακαυσμένην ἐν αὐτῇ δικαιοσύνην ἐφρευσαν, τὸν Χριστὸν καὶ Κύριον ἡμῶν; Ὁ καὶ ἐπιτέλει τὸ θαύμα, καὶ μεῖζον ποιεῖ τὸ παράδοξον, εἰ δτε ἡ δικαιοσύνη παρῆν, ὑπερεπλεόνασσεν ἡ δικαιάτα. Καὶ ταῦτα ἐποίει, τοὺς ὑγιεῖς περὶ κρίσεως λόγους οὐκ ἀγνοῦσσα. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ (14-15), Πλήρης κρίσεως. Σημειώτεο δὲ, διτὶ μῆτηρ

²⁷ Matth. v. 4. ²⁸ Jer. xlvi, 10. ²⁹ Isa. xxxiv, 5,

νοητή· ubi creditimus particulam καὶ additam fuisse ab aliquo, qui aptam idoneamque sententiam efficeret vellet.

(11) In editis corrupte legebatur εὐπαθείας· unde Tilmannus: In compensationem felicissimæ illius iurisdictiatis. At sanam veramque scripturam exhibent unus Combes. et alii quatuor mes. in quibus omni-

A diunt, acervantur terræ spiritalis bona; quam qui prædicant mites, dicuntur esse hereditate possessuri²⁷. Pari ratione gladius quoque animatus intelligitur, de quo dictum est: Inebriatus est sanguine vulneratorum²⁸; et, In cœlo comedet carnes. Os enim Domini locutum est hæc²⁹, Fortassis ipse Spiritus sanctus, quo auctore isthæc scripta sunt, nunc os dictus est, propterea quod etiam ex Dei ore processisse dicitur. Itaque, ne tu illa comminationes contemptim audias, isthæc ab ore veraci prolatæ fuisse sermo Domini nobis testatus est. Quis autem animo est ita abjecto carneoque, ut bona illa pro obedientia præmio hominibus servata, eascas esse existimet; nimurum terræ fructus, qui ideo dati sunt, ut usu corrumpantur? Sed profecto, secundum parabolam evangelicam, satum in bona terra semen, cor est probum ac bonum, audiens verbum, illudque retinens, et fructum afferens in patientia³⁰. Itaque res Dei promissione digna, fructio est suavissimorum fructuum cordis. Fructus autem cordis sunt ipsa oblectatio, quæ in contemplatione divinæ pulcritudinis versatur. Porro hi fructus ex satione quæ in Spiritu est, colliguntur, demessi in vitam æternam, quorum manipulos qui congerit in exultatione, se oblectat in Domino, cum petita ab ipso accipiat. Oportet quidem prius velle, et tum exaudire, ut id quod in nostra situm est potestate, nulli sit obnoxium necessitatit. Et iterum: Si nolueritis, neque exaudieritis me. Ideo non exaudierunt, quod noluerunt. Sic beatitudo omnis, et quæ in cruciatu et molestiis traduocitur vita, a nostra pendet voluntate.

48. VERS. 21. Quomodo fada est meretrix civitas fidelis Sion, plena iudicii! in qua justitia dormivit. nunc autem homicide. Percontatio admirationis plena, ingentem stuporem ingenerans inaudita rei causa: quomodo civitas fidelis, et iudicii plena, in qua justitia requievit, eadem facta sit meretrix, et homicidarum domicilium. Quo enim pacto tristi non esset admiratione dignum, civitatem totam a fidei puritate in stupri impuritatem incidisse? quandoquidem cum vel una anima a firmitate fidei ad infidelitatis stuprum invertitur, id inter res stupendas numerandum est. Quandonam vero hæc illi obiciuntur, nisi tum cum generatio prava et adulteria effecta justitiam, cœlo dilapsam, et in se ipsa conquiescentem, nempe Christum et Dominum 416 nostrum interemit? Hoc et admirationem auget, paradoxumque reddit majus, quod cum adesset justitia, tum magis abundavit injustitia. Atque hæc faciebat, quamquam sanos de iudicio sermones non ignorabat. Hoc enim sonant hæc verba, Plena ju-

³⁰ Luc. viii, 15. bus, pro εὐπαθείας scribitur, εὐπαθείας pro obedientia præmio.

(12) Uterque Colb., δικαιοσύνη ἀνεπανάστατο.

(13) Colb. secundus, παρατραπήναι.

(14-15) Ita quinque mss. Deest τὸ in editis et in Reg. primo.

dicū. Observandum autem est stupri matrem esse infidelitatem. Quis enim vel malam admittat cogitationem, vel malum perficiat, si Deum credit ubique esse lectorum, adesse his quae fiunt, unicuique interesse actioni, ac cordium consilia introspicere? Sed rati vel Deum non inspicere, vel non curare ea quae aguntur; sic homines ad impia patranda facinora animum conferunt. Quin etiam et de Ecclesia hoo interdum dicitur (quod absit, ut dicatur de nostra): *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion?* cum videlicet, repudiato et rejecto fidei sermone, cui ab exordio seu matrimonio conjuncta fuerat, secundum Patrum traditionem, qui eam exhibuerunt uni viro virginem castam multa, et diversa recipit sermonis semina ab his, qui mysteriorum sanctimoniam velut stupro contaminant, ac impietatis disseminant dogmata ad corrumpendas animas. Jure ac merito de hao Ecclesia dicetur illud: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion?* Angeli enim sancti, quibus concredita est Ecclesiarum praefectura, rerum antiquarum non ignari, ac praesentium inspectores, aduersum hos cum admiratione sunt dicturi: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis?* Quippe quae per suum stuprum simul homieidas etiam aggregaverit, homicidas non corporum, sed animarum: qui dolo ac fraude vitam adimunt simplicioribus, atque perinde ac quodam gladio, sermone per mundanam sapientiam ad suadendum instructi, lethalia animabus vulnera inferunt. Tum causam reddit cur effecta meretrix sit, quae prius fuerat fidelis.

47. VERS. 22. Argentum vestrum non probatum. C Hoc est, sermo fidei adulterinus est et falsa nota signatus, quippe qui integrum et accuratam regiam imaginis figuram non servet. Quod enim hunc sensum prae se ferat enigma, quodque argenteum quaeretur fidei sermonem, cum plurimis ex locis, tum maxime ex hoc ostenditur: *Eloquia Domini, eloquia casta: argentum igne examinatum, probatum terræ.*²⁰ Perscrutemini igitur cordium vestrorum recessus. Omnia, quæso, circumspicite in retrusis et abditis apothecis, necubi sit drachma adulterina; hoc est, necubi sit dogma ementitum, non ex Spiritu notatum propriis characteribus veritatis, quos per prophetas et apostolos nobis largitus est, sed

²⁰ Psal. xi, 7.

(16) Uterque Colb., auctōn. Editi et duo mss. ut in contextu. Ibidem quinque mss., tōn γινομένων. Editi cum uno mss., γινομένων.

(17) Codices tres, ἀπτή, recte.

(18) Pro illo, tōn μυστηρίων, legitur in utroque Colbertino tōn μυστηρίου.

(19) Ita emendavimus ex quinque mss. In editis vitios legitur, τούτοις.

(20) Editi et nostri sex mss., ἡχονημένοι. Neque tamen Combeffisius tanto hoc librorum inter se consensu adduci potuit, ut eam scripturam probaret, *Lego, inquit, ἡχονημένῳ nec Ducō possum aequiescere, qui de personis exponit, ἡχονημένοι, instructi.* Hactenus vir doctus quidem: sed qui sibi

A ἐστι πορνεία ἡ ἀπιστία. Τις γάρ πιστεῖν εἶναι πανταχοῦ τὸν Θεὸν, καὶ παρεῖναι τοῖς γινομένοις, καὶ ἐκάστη πράξει παρεστάναι, καὶ ταῖς βουλαῖς τῶν καρδιῶν ἐνορῆν, ἢ τὴν ἐννοιαν τὴν πονηρὰν παραδέχεται, ἢ τελεσιουργεῖ τὸ κακόν; Ἀλλ' ἢ μὴ ἐφορῆν τὸν Θεόν, ἢ μὴ μέλειν αὐτῷ (16) τῶν γιγνομένων ὑπολαμβάνοντες, οὕτως δρμαῖς πρὸς τὰς ἀνοίας πράξεις οἱ ἀνθρώποι. Λέγεται δὲ ποτε καὶ ἐπὶ Ἐκκλησίας (ὅπερ ἀπει (17) λεχθῆναι ἐπὶ τῆς ἡμετέρας) τὸ, Ήλας ἐγένετο πόρνη πόλις πιστή Σιών; θανάτοβάλλουσα τὸν λόγον τῆς πίστεως, φέρεται, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν Πατέρων, συνενυκτεῖσθη, τῶν παραστησάντων αὐτὴν ἐν ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν, πολλὰ καὶ ποικίλα παραδέχεται τοῦ λόγου σπέρματα παρὰ τῶν τὴν σεμνότητα τῶν μυστηρίων (18) ἐκπορνευσάντων, καὶ ἐπὶ διαφορὰ τῶν ψυχῶν τὰ δόγματα τῆς δοσειᾶς διασπειρόντων. Λέχθησται καὶ ἐπ' αὐτῆς δικαίως τὸ, Ήλας ἐγένετο πόρνη πόλις πιστή Σιών; Οἱ γάρ δύοις ἀγγελοῖς, οἱ τῶν Ἐκκλησῶν τὰς προστασίας πεπιστευμένοι, γνωρίζοντες τὰ ἀρχαῖα, ἀφορῶντες καὶ πρὸς τὰ νῦν, πρὸς τούτους (19) ἐροῦσι θευματικῶς. Πιὸς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστή; Εἳ τῆς πορνείας αὐτῆς καὶ φονεύτης συναθροίσασα· φονευτής, οὐχὶ σωμάτων, ἀλλὰ ψυχῶν· ἐν δολιότητι καὶ ἀπάτῃ τὴν ζωὴν ἀφαιρούμενος τῶν ἀπλουστέρων· οἰονεὶ ξέφει τινὶ τῷ λόγῳ διὰ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας εἰς πιθανολογίαν ἡκονημένοι (20), θενάτιμα τραύματα τῆς ψυχᾶς ἐμποιοῦσιν. Εἴτα ἡ τῆς αἰτίας ἐπόδοσις, δι' ἣν αἰτίαν ἐγένετο πόρνη ἡ πρότερον πιστή.

B 47. Τὸ ἀργύριον ὅμιλον ἀδόκιμον. Τευτέστιν, δὲ τῆς πίστεως λόγος παρατεταμένος ἐστι καὶ παράσημος (21), τὸν ἀκριβῆ χαρακτῆρα τῆς βασιλικῆς εἰκόνος μὴ διασώζων. Ότι γάρ εἰς τοῦτο φέρει τὸ αἰνιγματικόν διεκνυτεῖ· καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ, Τὰ λόγια Κυρίου, λόγια ἄγνα· ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῇ γῇ (22). Σφρενήστε οὖν ὅμιλον τὰ ταμεῖα τῶν καρδιῶν. Πάντα μοι περισκέψαθε ἐν ταῖς χρυπταῖς ἀποθήκαις, μή που κιβδηλός γέραχμη· τουτέστι, μή που δόγμα παραπεποιημένον, οὐκ ἐκ τοῦ Ηγεύματος σημαιωθὲν ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ τῆς ἀληθείας χαράγμασιν, ἀ διὰ προφητῶν ἡμέν τοις διποτέλων ἔχαρσατο, ἀλλ' ὅπε ἀνδρῶν ἐπιθυμήσιν ὅπο τῆς ιδίας ἐπι-

D plus justo confidit. Nos igitur codices mss. cum Ducō sequi malumus, quam Combeffisit conjecturam quamlibet bonam. Hos enim tutiores arbitramur, et fideliiores. Ibidem mss., ἐμποιοῦσιν. Editi, ἐμποιοῦσιν. Rursus hoc ipso in loco tres mss., εἰτα ἡ. Deest ἡ in editis.

(21) Ita sex mss., nisi quod verbum ἐστι in quibus mss., desideratur. Editi, παρατεταμένος, τόν.

(22) Editi et unus Combeff., δόκιμον ἐν τῇ γῇ. At in altero Combeff. et in aliis quatuor mss. perinde atque apud LXX legitur ita ut edidimus. Aliquanto post duo mss., ἡ δραχμή. Colb. primus, ἡ δραχμή. Deest ἡ, sive ἡ, in editis et in aliis tribus mss.

νοτες λαθρείως καὶ δυσφωράτως (23) παρακοπτόντων· οἱ τὰ ἀλλότρια νομίσματα, τὸν τοῦ ἔχθροῦ μορφὴν περικέρνεντα, τοῖς βασιλικοῖς θησαυροῖς ἀπεισάγοντες, τὸν τε μέγαν πλοῦτον διέφευραν, καὶ ρυμφιδόλιαν τῆς ἐκλογῆς τοῖς πολλοῖς (24) ἐνεποίησαν. Ὁλίγοι γάρ οἱ δόκιμοι τραπεζίται. Ὁλίγοι οἱ πάντα δοκιμάζειν δυνάμενοι, καὶ τὰ μὲν καλὰ κατέχειν, ἀπὸ δὲ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθαι.

48. Οἱ κάπηλοι οὐ μίσγουσι τὸν οἶνον ὑδατί. Ἀκούσατε μὲν καὶ φίλοι τοῦ ὄχηματος (25), οἱ τὸν οἶνον κωλοῦντες· καὶ μὴ δολοῦτε τὴν κτίσιν. Οὐ γάρ παιδία τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ κακὸν τῆς μεγίστης κατηγορίας ἡξιωμένον. Πλὴν ἀλλ' ἐπὶ τὸν πνευματικὸν νοῦν ὁ λόγος ἀπειγεται. Οἶνος ἔστιν εὐφραίνων καρδίαν ἀνθρώπου, τούτοις τὸν νοῦν καὶ τὸ ἡγεμονικὸν τῆς φυχῆς, τὰ διδάγματα τῶν Γραφῶν, διὰ τῶν ἀγίων ἀκοστόλων καὶ προφητῶν εἰς εὐφροσύνην αἰώνιον οἰνοχοοῦντος ἡμῖν τοῦ Πνεύματος. Ἀπέρ οἱ πολλοὶ κατηλεινούντες, τὸν λόγον ἀξιδεροῦσιν (26), ἐπιμιγνύτες τὸν δεινῶν νοῦν ἐπιβλαστῶς τοῖς ἀκούοντοι. Καταχειρίζομενοι γάρ αὐτῶν ταῖς ἡδοναῖς, καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας κολυκεύοντες, αὐτῶν τὰ πάθη τρέφουσιν εἰς ἀπώλειαν· τὸ αὐτηρὸν καὶ εὔτονον καὶ ὀφελίμως ἐπιστῆφον τῶν Γραφῶν ὑπεκλύοντες, φιλανθρωπίας τινὰς ἀπαιδεύοντες, καὶ συγχωρήσεις ἀμαρτημάτων ἀκρίτους, καὶ τοιαῦτά τινα καχαρισμένα τοῖς πολλοῖς ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων δεξιότες, ἐπὶ πλειον τῶν φιληδόνων τὰς φυχὰς ἐκθηλύουσιν.

49. Οἱ ἄρχοντες σου ἀπειθοῦσιν. Ἡμεῖς οἱ κάπηλοι, ἡμεῖς (27) γαὶ οἱ ἄρχοντες, οἱ διὰ τὸ ἀπειθεῖν καὶ μὴ πιστεῖν πρῶτοι ποιοῦντες τὰς πόλεις τὰς πιστὰς μεταπίπτειν εἰς τὰς πορνείας. Πρὸς γάρ τὸ τῶν κρατούντων ἡμὸς πλάττεσθαι πάρυκεν, ὡς τὰ πολλά, τὸ δρχόμενον· μάτε δόποιοι πρὸ τοῦ οἴδημοντος ἡστοί, τοιοῦτον ἀντίκην τῷ τῷ ἀγρόμενον εἶναι. Ἐπειδὴ (28) οὖν ποτε τῆς πιστῆς πόλεως οἱ ἄρχοντες ἦσαν ἀπειθοῦντες, συνεξομοιώθεισα αὐτοῖς καὶ ἡ πόλις, ἀποθεμένη τὸ εἶναι πιστή, μετέπεσεν εἰς πορνείαν. Μὴ γενῶμεθα καὶ (29) ἡμεῖς ἀπειθεῖς, καὶ ἀπιστία ἡμῶν οὐ κυριεύσει. Οἱ ἄρχοντες ὑμῶν ἀπειθοῦσι. Δηλονότι Θεῷ ἀπειθοῦσιν, ἐκκλίνοντες ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς διατεταγμένοις δὲ αὐτῷ μὴ ἀμάρνοντες. Ἐν δὲ τοῖς προστάγμασιν ἦν (30) τὰς χεῖρας ἀποστείσθαι ἀπὸ διώρων, μὴ συντρέχειν τοῖς κλέπτοντιν· οἱ δὲ δὲ διὰ φιλαργυρίας, πλούτου κέρδους χάριν, κοινωνοὶ κλεπτῶν ἔγενοντο.

²¹ Psal. cm. 15.

(23) Uterque Colb. et Reg. secundus, δυσφορώτερως. Ibidem tres mss., προσκοπόντων.

(24) Codices aliquot, τοῖς πολλοῖς. Deest τοῖς in editis. Quod mox sequitur. Ὁλίγοι γάρ, εtc., illustratur in notis Ducsei.

(25) Editi et mss. nonnulli, τοῦ ὄχηματος. Alii quidam mss., τοῦ ἔγητοῦ. Mox Colb. secundus, τὴν κτῆσιν.

(26) Ita uterque Combef. et alli quatuor mss.

A quod signatum fuerit ab insidiosis viris, qui præsua 417 astutia latenter et quadam artificio deprehensu difficii nummos adulterinos cudent: qui aliena numismata inimici formam circumferentia in regales thesauros exportant, ac ingentes corruptunt divitias, et in causa sunt cur multi quid sit eligendum, dubitent. Pauci enim probi trapesitæ. Pauci sunt qui cuncta possint explorare, retinere bona, et ab omni specie mala sibi temperare.

48. *Caupones tui vinum aqua miscent.* Audite nudam ipsam verborum sententiam ac litteram, qui venditis vinum, et ne dolo hanc vitietis creaturam. Res enim illa non ludus est, sed malum reprehensione maxima dignum. Cæterum Scriptura nos promovet ad spiritalem sensum. Est vinum lætificans cor hominis ²¹, id est, mentem, et principalem animæ partem, cum scilicet per sanctos apostolos et prophetas Scripturarum documenta, ceu vinum, ad æternam jucunditatem percipiendam nobis Spiritus infundit. Quæ dum cauponantur multi, Scripturam aquoseam reddunt ac dilutam, suam ipsorum intelligentiam ad auditorum perniciem immiscentes. Etenim, dum eorum obsequuntur voluptatibus, scilicet blandiloquentiam assentantur, illorum vitia nutritaunt ad ipsorum exitium: siquidem severitatem vigoremque et frenum Scripturarum utiliter astrinxens energante, et imperitam quamdam erga homines benignitatem, et veniam peccatorum nullo adhibito judicio concessam, et alia id genus beneficia multis collata ad audientium ruinam exponentes, voluptariorum animum magis ac magis effemiant.

49. VERS. 23. *Principes tui infideles.* Nos hi caupones, nos et hi principes sumus, qui priores ob infidelitatem incredulitatemque in stuprum civitates fideles impelliimus. Enimvero subjecti ad mores eorum qui rerum potiuntur, plurimum sese conformare solent: ita ut quales tandem fuerint duces, eum etiam qui ducitur, talem esse necesse sit. Quoniam igitur civitatis fidelis principes erant quandoque infideles, ipsa etiam civitas his assimilata, fidelitatem exuens, in stuprum incidit. Ne efficiamur nos quoque inobsequentes, et in nobis haud dominabitur persidia. *Principes vestri non obtemperant.* Nimur non obediunt Deo, deflectentes ab ipso, et in præceptis ejus non permanentes. Porro inter ea præcepta illud erat, ut manus suas excutentes a muneribus, ne una cum furibus accurrerent: hi vero ob avaritiam, turpis lucri gratia, facili sunt furum participes.

Editi vero, ἀξιδραγοῦσιν.

(27) Uterque Colb. et Reg. secundus, ὅμεις οἱ κάπηλοι, ὅμεις, εtc. *Vos estis caupones, vos estis quoque principes.* Vocabula καὶ deest in pervulgatis.

(28) Uterque Colb., εtc.

(29) Particula καὶ ab editis et a tribus mss. abest: sed ex aliis tribus addita est.

(30) Sic in utroque Combef. et in aliis tribus mss. legitur. Editi, δέον ἦν.

50. Haud plane fures intelligendi, qui marsupia excidunt, aut qui in balneis vestes furantur; sed potius si qui cum prefecti fuerint exercitibus, vel cum in civitates ac nationes usurparint principatum, alia quidem clanculum surripiant, alia vero vi aperta publiceque eripiant, ii fures sunt. Cum autem is qui habetur Ecclesiæ præses, a talibus aliquid accipit, sive ad suos privatos usus per speciem honoris ad se ob præfecturam 418 pertinens, sive nomine atque simulatione rerum in Ecclesia pauperibus distribuendarum, furi efficitur particeps. Nimirum cum fures coarguere, admonere, et ab ea iniquitate avocare debuisse; ipse manum porrigit facile ad munera, et eum ipsum prædicat beatum, quem magis oportuerat eo magis odisse, quo majora furatur. Imo ipse illum laudat, comitatur deducitque, et ad fores versans eas apprehendit manus, quibus similiter clam et publice surrepta sunt omnia. Plane si hæc peragimus, socii furum nominamur. Quanquam necesse est nos totius mundi, ipsiusque fastus inæqualitatem proterere: cum tamen in tribunalibus parvos fures a magnis punitos videmus, famulos quidem odio habemus ob ejusmodi furtæ, hos vero admiramur. Illos quidem quia fures sunt, aversamur: hos vero, quia ex furtis congerunt divitias, attoniti suspicimur. Quanam alia causa coarguuntur principes?

51. *Diligentes munera.* Apposite admodum dictum est: *Diligentes munera: non autem, Accipientes munera.* Sic enim quæ ex officii ratione in vita societate tribuuntur, fuissent vituperata. Sed, *Diligentes munera,* hoc est, accipiendi cupiditate intabescentes. Coarguuntur autem principes, quod dilectionem sanctam effundunt circa hæc evanida et terrestria. Siquidem Dominum Deum oportet diligere ea tota virtute, quæ nobis inest ad diligendum. Diligendus insuper proximus: sunt quoque et inimici diligendi, ut simus perfecti, imitantes benignitatem Patris nostri, qui in cœlis est; qui solem suum oriri facit super bonos et malos³². Porro nefas est in alia perperam consumere vim diligendi. Quod si malum est, præter ea quæ memorata sunt, diligere aliud quidvis: qui argentum eodem modo diligit, quo Dominum Deum diligere debet, nimirum ex toto corde suo, et ex tota anima sua, et ex totamente sua³³: ille cum Domino servire deberet, servit mammonæ, cum dilectionis mensoram Deo debitam in argentum transferat. Idcirco avaritia sit idolatria, quod munera, quæ Domino Deo offeruntur, ad terrena exportarit. Jussi igitur sumus

³² Matth. v, 45. ³³ Matth. xxi, 37.

(31) Editi cum tribus mss., ἡγεμονίας. Alii tres, ἡγεμονίαν.

(32) Editi et mss. nonnulli, βιάζονται. Alii duo, βιάζωνται. Mox mss. tres, λαμβάνων δὲ. Editi et alii duo mss., λαμβάνει δὲ. Subinde sex mss., δὲ νομιζόμενος. Editi, δὲ δνομαζόμενος, qui appellatur princeps. Haud longe Colb. primus, διὰ τὴν προστασίαν.

A 50. Οὐ πάντως κλέπτας νοητέον τοὺς βαλαντιστῶν τούτους, ή ἐν τοῖς λουτροῖς λαποδυτοῦντας ἀλλὰ καὶ τινες στρατοπέδων ἡγεμονίαν (31) πιστεύθεντες, ή πόλεων καὶ ἔθνων ἀρχαὶ παραλαμβάνοντες, τὰ μὲν λάθρα ὑφαιρῶνται, τὰ δὲ δημοσίᾳ βιάζωνται (32). Λαμβάνων δὲ παρὰ τῶν τοιούτων δὲ νομιζόμενος ἄρχων τῆς Ἐκκλησίας, ήτοι εἰς ἕδραν αὐτοῦ ἀπόλαυσιν ἐπὶ προφάσει τῆς ἐπιβαλλούσης αὐτῷ τιμῆς διὰ τῆς προστασίας, ή ἐπὶ λόγῳ τῆς τῶν πτωχευόντων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οἰκονομίᾳ, κοινωνίες ἔστι κλοπῆς ἀντὶ τοῦ ἀλλγειν, καὶ νουθετεῖν, καὶ ἀφιστᾶν τῆς ἀδικίας τοὺς κλέπτοντας, ῥρδίως ὑπέχων τὴν χειρα -ῷ λγματει, καὶ μακαρίων αὐτονόδον μειζόνων αὐτὸς μισεῖν, δοψι μείζονα κλέπτει, δὲ ἐπαινοὶ αὐτὸν δορυφορῶν καὶ παραπέμπων, καὶ περὶ τὰς θύρας στρεφόμενος, καὶ τῶν χειρῶν ἀπειδεμένος, αἰς πάντα δομοίως ἕδρᾳ καὶ δημοσίᾳ διεκλάπη. Τῷ δοντι ταῦτα ποιοῦντες, κοινωνοὶ κλεπτῶν δνομαζόμεθα. Δέον καταπατεῖν ἡμᾶς τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ κῆδρου παντὸς καὶ τῶν ἐν αὐτῷ φαντασιῶν· δταν ἔδωμεν ἐν τοῖς δικαστηρίοις τοὺς μικροὺς κλέπτας δηδ τῶν μεγάλων κολαζομένους, καὶ τοὺς μὲν οἰκέτας μισοῦμεν διὰ ταῦτα, τούτους δὲ, θαυμάζομεν. Τοὺς μὲν γάρ, δτι κλέπται εἰσὶν, ἐκτρεπόμεθα· τοὺς δὲ, δτι πλουτεῦσιν ἐν τῇς κλοπῆς, ἐκπληγούμεθα. Τί ἄλλο κατηγοροῦνται οἱ ἄρχοντες;

B 51. Ἀγαπῶντες δῶρα. Ήδην ἀκριβῶς εἰρηται τδ, οἱ ἀγαπῶντες δῶρα, οὐχὶ, Λαμβάνοντες δῶρα. Οὕτω γάρ δὲ καὶ τὰ κατηκόντως ἐν ταῖς τοῦ βίου κοινωνίαις διδόμενα διεβέλητο· ἀλλ', Ἀγαπῶντες δῶρα, τουτέστι προστετηκότες τῇ ἐπιθυμίᾳ, τῇ τοῦ λαμβάνειν, Κατηγορία δὲ τῶν ἀρχόντων, περὶ τὰ φθαρτὰ καὶ τὰ γῆινα τὴν ἵεραν ἀγάπην ἐκκεχυμένην (33) ἔχειν. Κύριον γάρ τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν διε πάσῃ τῇ ἐνυπαρχούσῃ ἡμῖν πρὸς τὸ ἀγαπᾶν δυνάμει, καὶ ἀγαπᾶν καὶ τὸν πλησίον, καὶ ἀγαπᾶν καὶ τοὺς ἔχθρούς, ὡς ἀμεν τέλειοι, μιμούμενοι τὴν χρηστητη τα τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατέρας, τοῦ τὸν ἥλιον ἐσυτοῦ (34) ἀνατέλλοντος ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθούς. Εἰς ἄλλα δὲ τὴν τοῦ ἀγαπᾶν δύναμιν παραναλίσκειν οδυσυγεχώρηται. Εἰ δὲ πονηρὸν ἔστι καὶ διτοῦ ἀγαπᾶν παρὰ τὰ εἰρημένα· διαγαπῶν ἀργύριον οὔτως, ὡς ἀγαπᾶν ὕφειδε Κύριον τὸν Θεόν, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτοῦ καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας αὐτοῦ, δ τοιοῦτος ἀντὶ τοῦ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ, δουλεύει δ τῷ μαρμανῷ, τῷ τῷ Θεῷ διεριζόμενον τῆς ἀγάπης μέτρον ἐπὶ τὸ ἀργύριον μεταθεῖσ. Διὰ τοῦτο γίνεται ἡ πλεονεξία εἰδωλολατρεία, ἐπειδὰν τὰ Κυρίῳ τῷ Θεῷ προσφερόμενα δῶρα ἐπὶ τὰ γῆινα μετενέγκῃ (35).

(33) Ubi corrupte in excusis ex osoitantia operarum legitur ἐκκαιομένην, legi oportet ἐκκεχυμένην, uti habent uterque Combef. et alii quatuor mss.

(34) Sic nostri sex mss. At editi, αὐτοῦ.

(35) Reg. secundus et uterque Colb., μετενέγκος τις.

Προστετάγμεθα οὖν μὴ ἀγαπᾶν τὰ δῶρα, ὅστε τούς ταν ἔνεκα πολλὰ τῶν ἀπηγερευμένων συγχωρεῖν τοῖς προστούσι. Καθόλου δὲ οὐδὲ τὰ τοιαῦτα δῶρα ἀγαπᾶν ἡμῖν δὲ λόγος δίδωσιν, οὐδὲ ἐμπαθῶς δισκεῖσθαι περὶ αὐτά· ἀλλ' ὡς θνατοκαλαν αὐτῶν τὴν λειτουργίαν ἐποδεχόμενοι (36). Ἀμήχανον γάρ τὸ, Ἐξ ὅλης καρδίας, μερισμὸν τινα εἰς ἔτερον ἐπιδέξοθαι· Ὡσπερ γάρ ἐν ἀγγειῷ πεπληρωμένῳ τινὸς δυροῦ, θσον ἐν ἔκρυῃ πρὸς τὰ (37) ἔξω, τοσούτον ἀνάγκη τῆς πληρωσεως ἀποδεῖν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς, θσον ἀν αὐτῇ τῆς ἀγάπης ἐφ' ἀ μὴ προσῆκε, τοσούτον ἀνάγκη πρὸς τὸν Θεόν. Οὐ δὲ ἀπακ δρμήσας ἀγαπᾶν ἀργύριον, πᾶσαν ἔκει μετακενοὶ (38) τὴν ἀγάπην. Οὐ γάρ ἀγαπῶν ἀργύριον, οὐ πληθυσταί ἀργυρίου.

52. Διώκοντες ἀνταπόδομα. Μέγιστον κατηγόρημα ἔρχοντος, πρόχειρον είναι πρὸς ἀμυναν, καὶ ταντοὶ τρόπῳ ἐπινοεῖν κατὰ τῶν λελυπηκότων τὴν τῶν δμοιων ἀντίδοσιν. Πῶς γάρ διδάξει ἔτερον μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόναι, δὲ πάντα ποιῶν εἰς τὸ ἀμύνασθαι καὶ ἀντιλυπῆσαι τὸν βλάψαντα; μὴ μιμούμενος τὴν πράξητα τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· Εἰ ἀνταπόδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσι μοι κακά· μήτε δὲ τοῦ Ἱερεμίου μεμνημένος, διτι· Ἀγαθὸν ἀνδρί, δταν ἔρη ζυγὸν ἐκ νεδητος αὐτοῦ· καθήσεται καταμόνας, καὶ σιωπήσεται, διτι· ήρεν ἐφ' ἔντεψι (39). Δώσει τῷ παίοντι αὐτὸν σιαγόνα, χορτασθήσεται δνειδισμῶν. Τί δὲ δεῖ λέγειν περὶ τῶν τοῦ Κυρίου διδαγμάτων, δπως αὐτῶν καταφρονοῦσιν οἱ διώκοντες ἀνταπόδομα; τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐάν τις σε ράπτησι εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἀλλην. Παντὶ μὲν οὖν κατηγόρημα τὸ διώκειν ἀνταπόδομα· μάλιστα δὲ δταν ἀπὸ τῆς ἀρχοντικῆς ἔκουσας τοῦτο ποιῆτις· δέον ἔργω (40) διδάσκαλον τῶν ἀπὸ τῆς ὑπομονῆς καλῶν γίνεσθαι τῷ λαῷ. Οίον γάρ θεάμα! πῶς σεμνὸν καὶ θευμάτιον καὶ μικροῦ τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην ἔκβατινον (41), πολλὰ λοιδορηθέντα καὶ που καὶ πληγῇ δεξιάμενον ἐπὶ κάρδιης, καὶ ἀλλὰ μωρὰ πάσθιντα, καὶ λόγω (42) καὶ ἔργω πρὸς τὴν δυχάτην ἀτιμίαν φερόντων (43)· μὴ δικερέσσαι θυμῷ, μηδὲ διαναστῆναι πρὸς ἀμυναν, ἀλλὰ πράως καὶ δοργήτως ἀναστάντα, προσεύξασθαι·

³⁴ Eccle. v, 9. ³⁵ Psal. vii, 5. ³⁶ Thren. iii, 27-30.

(36) Uterque Combes. et alii tres mss., ὡς ἀναγκαῖον αὐτοῦ τὴν λειτουργίαν ὑποδεχόμενον. Editi, ὡς ἀναγκαῖον αὐτῶν τὴν λειτουργίαν ὑποδεχόμενος. Reg. secundus uti in contextu. Νευ ita multo post editi, Ἐξ ὅλης καρδίας ἀγαπᾶν τὸν Θεόν. Sed illud, ἀγαπῶν τὸν Θεόν, in sex mss. deest. Ibidem uterque Colb. et Reg. secundus, μερισμὸν τινα. Vox ultima in editis desiderabatur.

(37) Uterque Colb., τὸ Mox editi et tres mss., θσον ἐν αὐτῇς. Reg. secundus cum utroque Colb., θσον ἐν αὐτῇ, rectius. Statim tres mss., ἐφ' ἀ μὴ δεῖ.

(38) Sic quinque mss. Editi vero, ἔκει μετακινεῖ, etc. Illuc transferit dilectionem omnem: quae lectio, si faverent mss., valde nobis probaretur.

(39) Regii tertius et quartus, ἐφ' ἔντεψι. Codex Fr. primi, ἐφ' ἔντου. Alii tres mss., ἐφ' ἔντον. Editi, ἐφ' αὐτῷ tūlīt super se, nempe jugum: quam vocem addit Ambrosius in Psal. centesimum decimum octavum, hoc modo: Sedebit singulariter, et

A non diligere munera; ita ut horum causa iis qui nos adeunt, multas res prohibitas permittamus. In summa autem neque ejusmodi diligere dona neque studere nos ipsis sinit Scriptura: sed eorum officium obsequiumque uti necessarium suscipiamus. Etenim illud, Ex toto corde, in aliud dividi nequit. Quemadmodum enim in vase liquoris alicujus pleno, quantum ex eo foras defluxerit, tantum ad complementum desit necesse est: ita et in anima, quantum dilectionis erga ea quae amata non oportuit, exhaustum fuerit, tantum ei ad Deum diligendum deesse necesse est. Qui enim semel in animum induxit diligere argentum, dilectionem omnem illio absurmit Qui enim diligit argentum, non impletur argento³⁴.

52. *Perssequentes retributionem.* Maxima ⁴¹⁹ in principem accusatio est, expeditum esse et paratum ad vindictam, atque omnibus modis esse intentum, ut iis qui ipse molestiam consecere, par pari referat. Quomodo enim alium edocebit ut nemini malum pro malo rependat, dum ipse non nihil molitur, ut vindictam sumat, ac sua vice lədente afficiat molestia? haud imitans Davidis mansuetudinem, qui ait: Si reddidi retribuentibus mihi mala³⁵. Neque etiam commeminit Jeremias: Bonum viro, cum portaverit jugum a juventute sua: sedebit singulariter, et silebit, quia tulit super se. Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis³⁶. Quid autem de Domini documentis dicendum est, quomodo ea aspernentur qui persequuntur retributionem? quandoquidem Dominus ait: Si quis impigerit alapam in dexteram maxillam, obverte illi et alteram³⁷. Itaque quisquis persequitur retributionem arguendus; maxime autem cum quis id ipsum per potestatem sibi ut duci convenientem efficit, quandoquidem operi pretium fuisse, ut ille re ipsa populum suum patientiæ bona docuisse. Quale enim spectaculum, quam præclaræ res est et admiratione digna, quæque propemodum naturam humanam superat, si is qui multis impetu est conviciis, aut forte etiam in maxilla plagam accepit, et innumera alia perpessus est mala, quanquam non-

³⁵ Math. v, 39.

silebit: quia tulit judum verbi. Ibidem tres mss.; παντοὶ αὐτὸν σιαγόνα, χορτασθήσεται, nec aliter legitur apud LXX. Alii tres mss., σιαγόνα αὐτοῦ. At in reliquis consentiunt cum prioribus. Editi, παλοντι· αὐτῷ σιαγόνα αὐτοῦ. Reg. secundus, χορτασθήσεται δνειδισμῷ.

(40) Uterque Colb. cum Reg. secundo, ἔργω. Alii duo mss. et editi, ἔργων. Ibidem tres mss., τῶν ἀπὸ τῆς ὑπομονῆς καλῶν. Alii tres mss. cum editis, τῶν ἐν ὑπομονῇ καλῶν.

(41) Ita sex mss. At editi, ὑπερβάτιον.

(42) Leges, ut ap. Symeonem Logothetam, p. 564. τῶν λόγων pro καὶ λόγω. Et innumera alia et dictis, et factis ad extremam ignominiam tendentia MARAN.

(43) Colb. primus secunda et recenti manu cum editis, φέροντα. At sex mss., φερόντων. Neutra quidem lectio multum nobis probatur: sed eam quæ multorum mss. auctoritate iinititur, sequi non dubitavimus.

nulli ipsum ad extremam ignominiam præcipitem agunt, minime tamen prætermodum ira effervescat, neque exagitetur ad vindictam, sed mansuete et abeque iracundia erigens se, preces pro suo conviatiore adhibeat: ita ut peccatum etiam ei condonetur ob præterita, alique in posterum convenienti Dei cura dignus habeatur; adeo ut proterve et pertulanter agere desinat. Nunc vero nos principes inter cætera peccata, et illud maxime peccamus, persequimur nempe retributionem, neque pari mensura vices rependimus: sed ultra modum nos ipsis ulciscimur, nec indignamur solum si quapiam contumelia fuerimus vexati, sed si honore non afficiimur: imo etiam eos ducimus inimicos, qui nobis minus honoris tribuerint, quo nos ipsos dignos esse existimamus.

53. Orphanis non judicantes, et judicio viduæ non attentes. Reliqua quæ spectant ad orphanum, et viduam, jam in superioribus dicta sunt. Hic autem considera hæc verba, *Non attentes*, quantum in principe arguant arrogantiæ, quomodo etiam ipsum filio judice iniuitatis agrestiorem esse demonstrant: siquidem hic post multas preces, tametsi aliqui nulla tangebatur commiseratione, at certe propter vehementem viduæ importunitatem se attentum exhibuit judicio, quippe qui illius molestia ulterius defatigari caveret ²⁸. Porro de his habitus est sormo, quasi generatim judicio viduæ attendere nollent.

54. Vers. 24. Propterea hæc dicit Dominator Dominus Sabaoth: Væ potentes Israel. Ea est Scripturæ proprietas, ut ad hunc modum figuret dictionem *Gum* dixisse debuisse. Potentibus, dixit, *Væ potentes*. Nimis eam vocem quæ in durissimis oruiciatibus emittitur, ait potentibus Israel congreare, qui paulo post tormentum gravissimum erant passuri. Neque id conjectura a propheta pronuntiatum est, sed secundum *sententiam* ab oratione mendacii experte profectam. Potentes autem iidem intelligendi sunt, qui principes: qui præterquam quod non obediunt Deo, amant et munera, et persequuntur retributionem, ac reliqua de quibus insimulantur. *Væ* potentibus, et iis qui non obediunt. Enimvero infirmioribus fortassis dabitur venia. *Exiguo enim conceditur misericordia*; potentes autem potenter tormenta patientur ²⁹. Et. *Cui commendaverunt multum plus petent ab eo* ³⁰. Quapropter vae et divitibus, quia cum potentes sint ad sublevandos pauperes, opum potentia non sunt usi ad quod acceperant eas. Quod si quis ingenii acrianoia alio solertior, ea vi naturali atque facultate non utatur ad res divinas perquirendas: hunc quoque

A ὑπὲρ τοῦ ὄντος ὕστε καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς φθίσασιν αὐτῷ ἀμαρτίαν συγχωρηθῆναι, καὶ πρὸς τὸ ἔξης τῆς πρεπούσας παρὰ Θεοῦ ἐπιμελεῖας ἀξιωθῆναι, ὕστε ἀσελγανοντα παύσασθαι! Νῦν δὲ ἡμεῖς οἱ ἀρχοντες μετὰ τῶν ἄλλων οκκῶν καὶ τούτο μάλιστα ἀμαρτάνομεν, διώχοντες ἀνταπόδομα, οὐδὲ ἵστημεν ἀντιδίδοντες, ἀλλὰ μεθ' ὑπερβολῆς ἀριστεροί, οὐδὲ ἐὰν ὄντος ὄντων μόνον, ἀλλ' ἐὰν μὴ καὶ τιμηθῶμεν παροκύνομενοι· ἔχθρος ἡγούμενοι καὶ τοὺς Ἐλαττονήματας τιμῶντες (44), ὃν ἀξίους ἀευτοὺς ὑπειλήφαμεν.

53. Ὅρφανοῖς οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες. Τὰ λοιπὰ εἴρηται καὶ ἐν τοῖς κατόπιν, τὰ περὶ ὄρφανῶν (45) καὶ γήρας. Ἐνταῦθα δὲ ἐπίστησον τῶν, Οὐδὲ προσέχοντες, πόσην ἐμφανεῖ ἀλαζονελαν τοῦ ἀρχοντος, διποτανοὶ καὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας ἀγριώτερον δείκνυσιν· εἰ γε ὁ μὲν μετὰ πολλὰς ἐντεύξεις, εἰ καὶ ἄλλως ἀσυμπαθής ἦν, ἀλλὰ διὰ τὸ φιλόπονον τῆς χήρας προσέσχε τῇ κρίσει, τὸ ἐπιπλεῖον ὑπὸ κύρτης κοποῦσθαι περιστάμενος. Περὶ δὲ τούτων εἴρηται, ὡς (46) καθόλου κρίσει χήρας προσέχειν μὴ καταδεχομένων.

54. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαὼθ· Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες Ἰσραὴλ. Ιδίωμα τῆς Γραφῆς, οὕτω σχηματίζειν τὴν λέξιν. Ἀντὶ τοῦ, Τοῖς ἰσχύοντις, Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες, εἰπε· τὴν ἐπὶ δυσυπομονήτοις πόνοις (47) ἀπεπτομένην φωνὴν ταῦτην ἀρμόζειν λέγων τοῖς μικρὸν θυτερον ἐν βασιλεὺν δυσφορωτάτη γενναμένοις· τοῖς ἰσχύοντις τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ τοῦτο οὐ στοχαστικῶς εἴρηται· παρὰ τοῦ προφήτου, ἀλλὰ κατὰ ἀπόφασιν τὴν ἀπὸ τοῦ ἀφειδῆς στόματος προελθοῦσαν. Τοὺς ἰσχύοντας δὲ τοὺς αὐτοὺς νοητὸν τοῖς ἀρχοῦσιν (48)· οὐ πρὸς τῷ ἀπειδεῖν τῷ Θεῷ, καὶ τὰ λοιπὰ ἐκατηγοροῦνται. Οὐαὶ τοῖς ἰσχύοντις καὶ ἀπειθοῦσι. Τοῖς γάρ ἀσθενεστέροις τάχα συγγνώμη. Οὐ γάρ ἀλάχιστος συγγνωστὸς ἐστιν ἐλέους. Δυνατοὶ δὲ δυνατῶν ἀτασθήσανται· καὶ, Ὡς πολὺ παρέθεντο, περισσότερον ἀπαιτήσουσιν αὐτὸν. Διὰ τοῦτο καὶ τοῖς πλουσίοις οὐαὶ, διὰ τοῦτο καὶ τοῖς ἀπορεύεσθαι τοὺς πένητας, οὐ κέχρηται τῇ δυνάμει τοῦ πλουτοῦ εἰς ἀείληφασι. Καὶ εἰ τὶς ἐτέρου τὴν διάνοιαν ἀντρεχότερος, μὴ ἀποχρῆται τῇ ἰσχύᾳ τῆς φύσεως πρὸς τὴν τῶν θεῶν ἐρευναν· καὶ τούτη οὐαὶ, ὅταν ἀπαιτήσαι κατά

²⁸ *Luo. xviii, 5.* ²⁹ *Sep. vi, 7.* ³⁰ *Luc. xii, 48.*

(44) *Uterque Colb., τιμήσαντας.*

(45) *Pro ὄρφανῶν legitur in utroque Colb. et in Reg. secundo, ὄρφανον. Statim quatuor mss., ἐπίστησον τῷ. Editi et duo mss., ἐπίστησον τῷ.*

(46) *Pro ὡς scribitur in tribus mss. δτι.*

(47) *Editi, τοῖς πόνοις. Deest τοῖς in mss.*

(48) *Legitur quidem in editis et in nostris sex mss. magno consensu. τοῖς ἀρχούσιν, sed Combe-*

*sisius, quod putet ita petere syntaxim, legi jubet, τοῖς ἀρχούσιν. Ego autem cur statim dicto obedientes sisimus, causam non video ullam. Etenim voces διάνοιας et τοῖς apud Graecos sepe dativo conjungi constat: quod aliquando imitati sunt Latini. Notum est illud Horatianum: *Invitum qui servat, idem facil occidenti.* Ibidem mss. nonnulli, πρὸς τῷ, optimo. Alii quidam libri veteres et editi πρὸς τῷ, τῷτο.*

τὴν ἀναλογίαν τῶν δεδομένων τὸ ἔργον. Καὶ εἰ τινες δὲ προστασίας ἐκλησιαστικῆς ἔπειλημμένοι, μὴ κομιδοῦσι τὸ ἔργον τῇ πρεπούσῃ τῷ ἀπαργέλματι πολιτεψ, καὶ τούτοις οὐαί. Οὐ πάντεται γάρ μου δὲ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντίοις. Υπεναντίοι θεῷ, οἱ ἀντιβαίνοντες αὐτοῦ τοῖς προστάγμασιν· οἵτινες ἐφ' θυσίαν εἰσὶν ὑπεναντίοις, οὐ πάντεται δὲ λεγόμενος θυμὸς τοῦ Θεοῦ κατ' αὐτῶν. Ἐπιμένοντες μὲν γάρ ταῖς πονηρίαις, ἐξάποτομεν ἐφ' ἀντούς τὸν θυμὸν τοῦ Θεοῦ (49), οἷον πυρὶ ὅλην τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν παρατίθεντες, κατὰ τὸ εἰρημένον, θεῖ τῷ Ήρῷ ἐπεκάπτεται ἐκ τοῦ θυμοῦ μου. Παυσανίδην δὲ ἡμῶν τῆς ἀμαρτίας, Κρίσιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω. Οἱ πιστεύοντες εἰς ἡμᾶς, φησὶν, οὐδὲ μὴ κρίθῃ· δὲ δὲ ἀπιστῶν, ἡδη ἀκριτεῖ. Τῆς οὖν κρίσις αἵτιοι οἱ ἐχθροί, κατὰ τὸ εἰρημένον· Διὰ ταῦτα ἔρχεται ἡ δργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς οἰλοὺς τῆς ἀπειθείας. Ἐπειδὴ δὲ εἰπεν, θεῖ Οὐ πάντεται μου δὲ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντίοις, ἵνα μὴ ἀκριτον τὴν ἐπὶ τοῦ παροξύνοντας δργὴν εἴναι τοῦ Θεοῦ νομίσωμεν. Εἴ γε (50) καὶ θυμοῦμαὶ ἐν τοῖς ὑπεναντίοις ἀλλ' δμως οὐκ ἀκριτος ἐπάξιος αὐτοῖς τὰς κολάσεις, ἀλλὰ κακριτίνας κατὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὸ μέτρον τῶν ἀπταισμάτων· τουτοῖς τὸ, Κρίσιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω. Ἐχθροὶ δὲ τῷ Θεῷ (51), οἱ τὰ δικαιὰ πράσσοντες. Ἐχθρὰ τῷ ἀγαθῷ η πονηρία· ἐχθρὰ τῷ δικαίῳ η ἀδίκεια· τῷ δηλίῳ η ἀκαθαρτία· τῇ δηληθείᾳ τὸ ψεύδος. Ἐπὶ τούτοις οὖν οὐδὲ πάντεται (52) δὲ θυμὸς, ἵνα δὲ ὀντοῖς ὑπεναντίοις· οὐδὲ ἀκριτον αὐτοῖς ἐπάξιον ἔφη τὴν κολάσιν.

55. Καὶ ἐπάξια τὴν χειρά μου ἐπὶ εἰ, καὶ πορώσω σε εἰς καθάρον. Ὁρα τὸ ἀγαθὸν τέλος (53) τῆς δικαιίας κρίσεως, καὶ τῶν κατὰ τὴν κρίσιν προσαγομένων κολάσεων. Οὐ πάντεται μου δὲ θυμὸς· κρίσιν ποιήσω· ἐπάξιος τὴν χειρά πορώσων. Καὶ τι; "Ἴνα καθάρον ἀποδέξω, Οὕτω θυμοῦται· δὲ θεῖ, τὴν εὐεργετήσῃ τοὺς ἀμαρτιώδεις. Οὐδὲ γάρ τις ἀφεντισμὸν κολάσει· ἀλλὰ· ταῦθεν εἰς ἑπτανόρθωσιν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πῦρ τούτο ἐπὶ τὸ (54) ἐκφεύγει τὸ διὰ τῶν πεπυρωμένων βελῶν τοῦ διεσθόλου ἐπιβληθὲν τῇ ψυχῇ, τῇ μὴ ἐχόντρο τὸν θυρὸν τῆς πίστεως, η ἀμπεσόν, κατασθνεῖται (55) τὸ πονηρὸν τὰ ταξεύριτα, καὶ γίνεται τὸ φειον πῦρ, πυρὸς ἀσέρου καθάρτον (56), τοῦ εἰς δινογήτους καὶ βλαβερὰς ἡμᾶς ἐπιθυμίας ἀκαλοντος. Διὰ τοῦτο φησιν αὐτὸς δὲ Κύριος· Εἰσπορεύεται (57) ὡς πῦρ χανευτηρίου, καὶ ὡς πῦρ πλυνόντων, καὶ καθεῖται χανεύων, καὶ καθαρίζων, ὡς τὸ ἀργύριον, καὶ ὡς τὸ χρυσόν. Καὶ τι τὸ ἐντεῦθεν ἄφελος; Εσονται, φησὶ, τῷ Κυρίῳ (58)

⁴¹ Deut. xxxii, 22. ⁴² Jean. iii, 18. ⁴³ Ephes. v, 6.

(49) Illud, τοῦ Θεοῦ, εκ τριβος μης. addidimus.

(50) Codices duo, εἰ δέ.

(51) Uterque Colb. et Reg. secundus, τοῦ Θεοῦ.

Alii tres mss. cum editis, τῷ Θεῷ.

(52) Rursus uterque Colb. et Reg. secundus, παύεται.

Editi vero cum aliis tribus mss., παύεται.

(53) Editi εἴλες φησι· sed illud, φησι, decet in antiquis librīs.

(54) Codices quatuor, τῷ. Alii duo cum editis, τῷ.

⁴⁴ να quia questus ab eo repetetur pro ratione donorum. Quin etiam si qui acceptis ecclesiasticis praefecturis, munus suum non cohonestant eo vites instituto, quod sua dignum sit professione, his quoque να. Non cessabit enim furor meus in adversariis. Adversarii Dei ii sunt, qui ejus oblectantur praecoptis: qui quandiu sunt hostes, furor Dei memoratus adversum ipsos non cessabit. Nam, dum immorarum nostris nequitia, adversum nos ipsos Dei incendimus furorem, quasi igni materiam, nimurum peccata nostra, apponentes, juxta illud dictum: *Ignis accensus est ex furore meo*⁴¹. At vero ut primum peccatis finem imposuerimus, *Judicium de inimicis meis faciam*. Quis enim, inquit, credit in me, non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus est⁴². Itaque judicii auctores inimici sunt secundum illam sententiam: *Propter hæc venit træ Dei in filios dissidentias*⁴³. Idcirco autem dixit: *Non cessabit furor meus in adversariis*, ut ne Dei iram adversus eos qui ipsum irritant, temerariam et judicii expertem esse existimemus. Etiam si ira inoiter contra adversarios: non tamen indicta causa peccatis illis infligem, sed eas cum judicio pro merito et delictorum mensura ipsis irrogabo: hoc est, *Judicium de inimicis meis faciam*. Cæterum Deo sunt inimici, qui perpetrant iniqua. Nequitia bono est inimica: inimica æquitati iniquitas: sanctitati impuritas: veritati mendacium. Ob hæc igitur nos conquiescat furor meus, quoad fuerint iniurias: atque dixit se non sine judicio de ipsis peccatis exactum.

55. Vers. 25. *Et inducam manum meam in te, et inflammabo te ad purum. Considera justi judiciorum et peccatorum cum judicio illatarum bonum finem. Non cessabit furor meus; judicium faciam; extenderam manum;* ⁴⁴ *et inflammabo. Et qua de causa? Ut purum reddam. Ita irascitur Deus, ut beneficia in peccatores confert. Non enim ad interitum plectit, sed ostigat ad emendationem. Immitit autem ignem hunc ad eum ignem abolendum, qui ignis diaboli jaculis in animam clypeum fidei haud habentem injectus est: in quem cum cecidit, extinguit nequissimi tela, ignisque divinus alterius ignis sit expurgatio qui nos ad absurdas noxiasque cupiditates incendebat. Quapropter Dominus ipse ait: *Ingreditur quasi ignis conflagtorii, et quasi herba lavantium: et sedebit conflans, et emundans, sicut argentum, sicut et aurum*⁴⁵. *Et quid hinc emolumenti? Erunt, ait, Domino offerentes sacrificium in justitia*⁴⁶. *Et auferam omnes iniquos ab te. Conseretur ingens**

⁴⁴ Malach. iii, 2. ⁴⁵ ibid.

(55) Scriptum reperitur in quibusdam mss. metuere.

(56) Sic quisque mss. At editi cum Reg. tertio, καθαρτήριον.

(57) Pro εποκρύπτεται legitur in tribus mss., ἀπορεύεται.

(58) Codices tres, *Εσονται γὰρ τῷ Κυρίῳ*. Alii tres, *Εσονται, φησι, τῷ Θεῷ*. Editi uti in contextu.

beneficium animæ, quæ perverse præsidentium causa ab alienata est a Deo, cum ab ea auferantur iniqui. Idecirco Ecclesiæ statuta eos qui in prohibitis pecatis sunt reprehensi, a reliquo corpore separant, ne paululum fermenti conspersionem totam corrumpat⁴⁴. Itaque Dei boni est e populo tollere iniquos. Non enim iniqui una cum sanctis sancta ingredientur, siquidem ventilabrum est in manu Domini⁴⁵. Sed qui nunc a populo segregantur ut iniqui, ea quæ fiunt, tranquille ferunt, haud intelligentes isthæc eorum esse figuram, quæ in tremendo Dei iudicio eventura sunt. Quam autem existit iniquos ab eaque eis fuit cum sanctis Christi membris societate non separari. Apostolus declaravit, cum Corinthios increpuit quod non luxissent, ut ab ipsis auferetur qui perpetrata malum⁴⁶. B. tñc πρὸς τὰ ἄγια μέλη τοῦ Χριστοῦ ἐπιμικάς, διότι οὐκ ἐπίνθησαν, Ινα ἔκαρθη ἀπ' αὐτῶν δ τὸ πονηρὸν ἔργα σάμανος.

36. VERS. 26. *Et instituam judices tuos sicut prius.* Quare omissis regibus meminit judicium, etiamsi inter reges nonnulli principatum in populum obtinuerint cum laude? An quoniam judicium administratio liberior erat, quæ ad eos suæ natura pertinebat, quod populus suis regeretur legibus, Deumque solum regem agnosceret: in posterum vero ex propria illorum temeritate atque amentia, instituti sunt reges? Quamobrem tum cum cumularentur beneficiis, operæ pretium erat ipsos ad statum felicem reverti. Ea de causa libertatem ipsis largiens non reges, sed judices instituturum se esse pollicitus est. Non enim rex erat in Israel, sed unusquisque quod erat rectum in oculis suis, faciebat⁴⁷. An quia non amplius erat tempus regum post adventum veri Regis, ideo judices prioribus haud impares daturum se promisit? *Immirum Domini discipulos, de quibus dictum est: Sædebitis super duodecim tronos, iudicantes duodecim tribus Israel*⁴⁸.

57. *Et consiliarios tuos sicut ab initio.* Rursus hic eorum libertate servata, sit præbiturum se non præfectum, sed consiliarium. Proprium namque regis est imperare subjectis: consiliarii vero, utilia et conduicilia persuadere iis qui consilio uuntur. Nam unusquisque quid opus⁴⁹ sit deceatque, per se reprehenderet non potest. Quamobrem beneficis Deus dat consiliarios, non autem dominos. Itaque et quilibet nostrum se non ut principem, sed ut consiliarium populo a Domino datum esse existimet. Itaque prophetæ omnes, conducibilia suadentes, fuere consiliarii, et ante eos Moyses. Quare Deus, in populum beneficis, prioribus consiliariis pares alios exci-

⁴⁴ I Cor. v, 6. ⁴⁵ Matth. iii, 12. ⁴⁶ I Cor. v, 2.

(59) Pro vulgata lectione, τὴν αἰτίᾳ, e codicibus mss. edendum curavimus, τὴν αἰτίαν.

(60) Ἐκαστος τὸ εὐθές, etc. *Unusquisque rectum... faciebat.* Ita quoque in Vulgata Judio. xvii, 6, et xxi, 24: *Unusquisque quod sibi rectum, etc.* Apud LXX vero utroque in loco pro voce Ἐκαστος vox ἀντίρρητη ponitur: ἀντίρρητο εὐθές, etc. *Vir quod erat rectum... faciebat.* Voceem utramque conjunxit Theodoretus, ἀντίρρητος τὸ ἀρεστόν.

Α προσάργοντες θυσιαν ἐν δικαιοσύνῃ. Καὶ ἀφελῶ πάντας ἀνδρίους ἀπὸ σοῦ. Μεγάλη εὐεργεσία ψυχῆ, τῇ παρὰ τὴν αἰτίαν (59) τῶν κακῶν προσταμάνων εἰς Θεοῦ ἀλλοτρίων ἐκτεσούσῃ, τὸ ἀφαιρεῖνται αὐτῆς τοὺς ἀνδρίους. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ περὶ τὴν Ἐκκλησίαν τύποι τοὺς ἐν ἀπηγορευμένοις παραπτώματιν εὐρέθέντας χωρίζουσι τοῦ λοιποῦ σώματος, Ινα μὴ μικρὰ ζύμη δλον τὸ φύραμα διλώσῃ. Ήστε κατὰ ἀγαθὸν Θεὸν ἔστι τὸ ἀφελεῖν ἀνδρίους ἀπὸ λαοῦ. Οὐ γάρ οἱ ἀνομοὶ συνεισλεύσονται τοῖς ἀγίοις εἰς τὰ ἅγια, ἐπειπερ τὸ πτεύον ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Κυρίου. 'Αλλ' οἱ νῦν ὡς ἀνομοὶ χωρίζομενοι τοῦ λαοῦ, πράως φέρουσι τὰ γιγνόμενα οὐ νοοῦντες, διτι τύπος τεῦτα τῶν ἐν τοῖς φοβεροῖς κρίμασι τοῦ Θεοῦ γενησομένων. Ἐλίκη δὲ βλάβη τὸ μὴ ἀφαιρεῖσθαι τοὺς ἀνδρίους πονηρὸν τὸ πρὸς τὰ ἄγια μέλη τοῦ Χριστοῦ ἐπιμικάς, διτι πόνηθεν, Ινα ἔκαρθη ἀπ' αὐτῶν δ τὸ πονηρὸν ἔργα σάμανος.

58. Καὶ ἐπιστήσω τοὺς κριτὰς σου ὡς τὸ πρότερον. Διὰ τὶ ὑπερβὰς τοὺς βασιλεῖς, τῶν κριτῶν ἐμνήσθη; κατοι καὶ ἐν βασιλεῦσιν ἤσθν τινες, οἱ ἐπιστεῖς ἄρχαντες τοῦ λαοῦ. Η διτι ἡ κατὰ τοὺς κριτὰς πολιτεῖα ἐλευθεριωτέρα ἦν, κατὰ φύσιν αὐτοῖς διάρχουσα, αὐτονομούμενοι τοῦ λαοῦ, καὶ Θεὸν μόνον βασιλέα γνωρίζοντος· ή δῆ τῶν βασιλέων κατάστασις θυτερον ἐν τῆς ἰδίας ἀδουλίξ αὐτῶν ἐπεγένετο. Εδει οὖν εὐεργετουμένους ἐπὶ τὴν μακαρίαν κατάστασιν ἐπανελθεῖν. Διὰ τοῦτο οὐχὶ βασιλεῖς, ἀλλὰ κριτὰς ἐπιστήσουν ἐπηγγειλατο, χαριζόμενος αὐτοῖς τὸ ἐλευθερίον. Οὐ γάρ ἦν βασιλεὺς ἐν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἐκαστος τὸ εὐθές (60) ἐν δρθαλμοῖς αὐτοῦ ἐποιει. Η ἐπειδὴ οὐκέτι βασιλέων καρδὸς ἦν μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ ἀληθινοῦ Βασιλέως, κριτὰς ἐπιγγειλατο παρέκειν παραπλησίους τοῖς πρότερον, τοὺς (61) μαθητὰς τοῦ Κυρίου, περὶ ὧν εἰρηται, διτι Καθῆστε ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ισραὴλ.

59. Καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἀπαρχῆς. Ήδην ἐνταῦθα τὸ αὐτεξόνυτον αὐτοῖς. Σκασύνων, οὐχὶ τὸν προτάσσοντα, ἀλλὰ τὸν συμβούλευοντα αὐτοῖς ἔφη παρέκειθαι. Βασιλέως μὲν γάρ ιδίουν, ἐπιτίσσειν τοῖς ἀρχομένοις· συμβούλου δὲ, πειθεῖν ὑπὲρ τῶν συμφέροντων τοὺς βουλευούμενους (62). Οὐ γάρ αὐτάρκης ἐκαστος ἀφ' ἑαυτοῦ εὐθίσκειν τὸ δέον. Διὰ τοῦτο εὐεργετῶν δ θεὸς συμβούλους, ἀλλ' οὐχὶ ἔκουσιστας δίδωσιν. Ήστε καὶ ἡμῶν ἐκαστος μὴ ὡς ἀριχούσα ταυτὸν, ἀλλ' ὡς σύμβουλον παρὰ Κυρίου δεδομένον τῷ λαῷ λογιζέσθω. Ηλύτε οὖν οἱ προφῆται, οἱ τὰ συμφέροντα παρανίσαντες, σύμβουλοι· καὶ πρὸ πάντων Μωσῆς. Παραπλησίους οὖν τοῖς ἀπ-

D ⁴⁹ Judio. xvii, 6; xxi, 24. ⁵⁰ Matth. xix, 28.

(61) Codex Fr. 1 oum editis, παρὰ τούς. Deest παρὰ in alias quatuor codicibus, rectius.

(62) Variant hoc loco libri veteres. Regii primus et tertius, τοὺς βουλομένους. *Consiliarii est persuadere voluntibus.* Alii duo mss., quorum unus prima manu, alter secunda, perinde ut editi, τοὺς βουλομένους. Colb. primus et Reg. secundus, τοὺς συμβούλευομένους.

αρχῆς συμβούλοις (63) ἀναστῆσειν, εὐεργετῶν τὸν λαὸν, δὲ Κύρως ἐπαγγέλλεται, τοὺς ἀποστόλους καὶ εὐαγγελιστὰς, οἷος ἦν δὲ Ηεβόλος σύμβουλος, δὲ διάκονος τῆς Καινῆς Διαθήκης, λέγων· Γνώμην δὲ δίδωμι, ὃς τὴν ἀληγένειον ὄντα Κύρου. Μεγάλη δὲ εὐεργετία συμβούλου φρονίμου καὶ εὐνοϊκῶς ἔχοντος παρουσία, ἀναπληροῦντος τὸ τῆς συνέσεως ἐλλείπον τῶν βουλευομένων. Οσον δὲ ἀπὸ τῆς συμβουλῆς δρελοῖς, δείχνυσι μάλιστα Μωάσῆς, δὲ πάσῃ Αἰγυπτίων σοφίᾳ παιδεύθεις (64), δὲ τῷ Θεῷ διαλεγόμενος, ὃς ἀνεῖ τις λαλήσῃ φίλος φίλῳ. Οὗτος ἔλαβε γνώμην παρὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Ἰούθωρ, ὃστις καταστῆσει (65) χιλιάρχους καὶ ἐκατοντάρχους καὶ δεκάρχους ἐπὶ τῷ κρίνειν τὸν λαὸν. Καὶ Δαΐδ δὲ συμβούλῳ ἔχρησατο τῷ Χουσί, δι' οὐ διεσκέδασε στρατηγικὴν γνώμην τοῦ Ἀχιτόφελ. Καὶ δλῶς ιερόν τι πρᾶγμα ἡ συμβουλὴ, γνώμης ἔνωσις, ἀγάπης καρπὸς, ταπεινοφροσύνης ἀπόδειξις. Ἀλαζονεῖα γάρ δεινή, τὸ μηδενὸς οἰσθαι χρήζειν, ἀλλ' ἐκτινῶ προσέχειν ὡς μόνῳ τῷ κράτειστα βουλεύσασθαι δυναμένῳ. Ἡμεῖς δὲ δικοῦμεν δικτοὺς ἀποδοῦνται τοῖς τὰ δέοντα εἰσηγουμένοις, καὶ αἰσχυνόμεθα τοὺς συνετωτέρους ἡμῶν κατὰ τὸν βίον διμολογεῖν. Ἐπειτα δὲ τὸν σύμβουλον διαμενόν, καὶ τοὺς ίδιοις λογισμοῖς κάτιὸν δίδωσιν, δι' χρόνῳ πλείονι μετὰ βασάνου καὶ προσοχῆς ἀνιχνεύειν τὸ δέον.

58. Καὶ μετὰ ταῦτα (66) κληθῆσον πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις πιστῆ Σιών. Ἐδεικνεῖν εἰς ποιὸν καταλήγουσι τόλος αἱ κατὰ μέρος εὐεργεσίαι. Ἀντὶ γάρ τοῦ τῶν φονευτῶν εἶναι πόλιν, πόλις δικαιοσύνης καὶ ἀντὶ τοῦ πόρνη πόλις, μητρόπολις τουτίστι, καὶ ἀλλαῖς (67) καθηγουμένη πρὸς σωφροσύνην. Καὶ πάλιν πιστὴ, διπερ ἦν πρὸ τοῦ βεβηλώσθαι ἐκ τῆς πορνείας. Ηὕτω τοὶς πρέπουσιν δικτῆ κόσμοις κεκοσμημένη, συμβούλοις τε καὶ κριταῖς, ἡ ἐν Χριστῷ Ἐκκλησίᾳ, μητρόπολις δὲ χρηματίζοντες ἀλλοικίας τινὰς τοῦ κατὰ Θεὸν βίου πάρεκτῆς ἀποστέλλουσα, Μετά γάρ κρίματος σωθῆσται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς, καὶ μετὰ ἀλεμοσύνης. Οὐδὲν δὲ τοῖς ἔνω περὶ πολεμίων αἰσθητῶν, οὐδὲ περὶ αἰχμαλώτων εἰπών, τὴν ἀποστάσασιν αὐτῆς αἰχμαλωσίας ἄφεσιν λέγων, ὑποβάλλει ἡμῖν νοεῖν, ὃς ἔκαστου ἡμῶν ὑπὸ ἀμαρτίαν γνωμένου, διαν κατακυριεύθωμεν ὑπὸ τοῦ ἔχθροῦ. οἰονεὶ δέσμοις (68) τῆς ἀπαρτίας γνόμενοι, καὶ ἀπαγόρευμοι ὑπὸ τοῦ πονηροῦ εἰς τὸ παραστῆσαι τὰ μέλη ἡμῶν δοῦλα τῇ ἀνομίᾳ διε τὴν ἀνομίαν. Διὰ τοῦτο κρίται σώζοντες (69), ὃς

A taturum se pollicetur, nempe apostolos et evangelistas; qualis consiliarius erat Paulus, Testamen-
tum Novi minister, dicens: *Consilium autem tuum, tamen misericordiam consecutus Domino*⁶¹. Ingens autem beneficium præsentia est prudentis ac benevoli consiliis, cum intelligentiæ prudenterque inopiam in illo qui consilium capiunt sup-
pleat. Quanta autem sit consilii utilitas, ostendit vel maxime Moyses, omni Egypciis sapientia eruditus⁶²; qui alloquebatur Deum, prieōde ac si quis amicus cum amico loqueretur⁶³. Hic a nō-
cero suo Jethor accepit consilium, ita ut consti-
tuerit tribunos, centuriones et decuriones, qui po-
pulum judicarent⁶⁴. Quin et David Chusus usus est consiliario, per quem dissipavit militare consilium Achitophel⁶⁵. Et in summa, sacra quædam res est consilium, voluntatum est consensio, fructus di-
lectionis, humilitatis argumentum. Intoleranda namque arrogantia est, existimare se nullius ege-
ro: sed sibi attentum esse quasi solus sibi optima quæque possit suadere. Non autem veremur illis qui de officio moneant, nos ipsos subjicere, immo pudet nos confiteri illos in vivendi ratione nobis esse prudentiores. Ad hæc qui exspectat consilia-
rium, ratioinationibus suis locum dat, ut tem-
pore diuturniori ea quæ decent, cum examine et attentione investiget.

58. *Et post hæc vocaberis civitas justitiae, metrop-
olis fidelis Sian.* Docuit in quem exitum sive
beneficia desinunt. Nam ex homicidarum civitate
civitas fiet justitiae, et ex eicitate metropolitice fiet
metropolis: hoc est, viam aliis etiam ad continen-
tiam commonstrabit. Et rursum fidelis evadet: id
quod prius erat quam metropolitico opere contami-
naretur. Itaque ea quæ in Christo est Ecclesia
conveniens inibi cultu adornata; nimirum consilia-
riis et judicibus, appellari metropolis poterit, ut
quæ ex se veluti quasdam viæ secundum Deum
instituendæ colonias emitat. **Vers. 27.** *Nam cum
judicio salvabitur captivitas ipsius, et cum miseri-
cordia.* Cum nullam in superioribus de inimicis
sensibilibus, aut de captiis mentionem fecerit,
et tamen cum ejus restitutionem seu liberationem
captivitatis nuntiet, suggestit nobis ut intelliga-
mus nos, unoquoque nostrum in peccatum inoi-
diente, cum videlicet dominatur nobis inimicus,
peccati esse veluti servos atque a maligno induci
ut præbeamus meimbra nostra serva iniquitati ad

⁶¹ I Cor. vii, 25. ⁶² Act. vii, 22. ⁶³ Exod. xxxiii, 11. ⁶⁴ Exod. xviii, 21, 22. ⁶⁵ II Reg. xvii, 14.

(63) *Nostra editio Paris, cum tribus mss. παρα-
πλησίους οὖν τοῖς ἀπαρχῆς συμβούλοις. Alii tres,
παραπλησίως οὖν, etc. Sed Combeffisius suo more
emendat, legitque, συμβούλους: quam scripturam
secuti sunt, qui ultimam editionem Parisiensem
adornandam curarunt. Et nos quoque, nisi obesset
veterum librorum auctoritas, eam sequi non dubi-
taremus.*

(64) *Editio cum tribus mss., παιδεύθεις. Alii tres,
πακαδεύμενος.*

(65) *In vulgatis libris legitur καταστῆσαι αὐτὸν.*

sed vox αὐτὸν in nostris sex mss. deest. Aliquanto
post mss. nonnulli, συμβούλῳ ἔχρητο.

(66) *In quinque mss. pro ταῦτα scribitur τοῦτο.*

(67) *Ubi in editio legitur, ἀλλαῖς, scriptum inven-
nitur in quinque mss., ἀλλοῖς: quam lectio si reci-
pitur, subintelligas oportet, λαοῖς. Statim uterque
Colb., διπερ ἦς, quod eras. Editi et alii mss., διπερ ἦν.*

(68) *Codices tres, δέσμοις ὑπό. Ibidem sex mss.,
γνόμενοι. Editi, γενόμενοι.*

(69) *Sic tres mss. At editi et tres alii mss., σώ-
ζονται.*

iniquitatem⁶⁶. Quocirca judices salutis auctores fuere, uti Barac, Samson, Gedeon, et Jephthae⁶⁷ perguantes pro 428 populo, ipsumque ab hostiis liberantes. Idcirco consiliarii quae ad salutem pertinenter, suadebant, ut civitatis homines⁶⁸ captivitas efficeretur digna que salutem consequeretur: hoc est enim *salvari cum iudicio*, id est, iudicio ei examine adhibito. Dicinde quoniam si iniquitates observaverit sustinuit⁶⁹ nam, connexuit misericordiam iudiciorum⁷⁰ ut misericordiam temperatura iudicii severitate⁷¹ mitigaret. Itaque per iudicium addita civitas est captivata: sed revocata est per misericordiam.

59. VERS. 28. *Et conterentur iniqui et peccatores simul.* Postquam ii qui sua in pristinum statum redintegratione digni sunt, consecuti fuerint salutem cum iudicio et misericordia: qui prorsus sunt iniqui, et in peccato perseverant, *Conterentur simul.* Alii quidem, quod *Evanuerunt in cogitationibus suis*⁷²: alii vero, quod per legis violationem Deo dedecus inferunt. Iniqui autem ii sunt, qui nullo pacto divinis legibus obtemperant, sive ab ipsis defecerint, sive ne initio quidem ad ipsas accesserint; peccatores vero ii sunt, qui volentes peccant post acceptam veritatis cognitionem⁷³. Forte autem et quos suis Deus afficit beneficiis, volens eosdem in novitate vites ambulare, conterit ipsorum veterem hominem. Quapropter *Deo sacrificium est spiritus contritus*⁷⁴. Siquidem mundi spiritus qui peccatum admisit, conteritur, ut postquam rectus factus fuerit, renovetur in visceribus⁷⁵. Et conteritur brachium peccatoris, hoc est, peccati vis effectrix, ut queratur peccatum illius, et non inveniatur⁷⁶. Eiusmodi est et illud: *Ego occidam, et vivere faciam: percutiam, et ego sanabo*⁷⁷. Occidet enim flagitiose viventem, ut mala vita jam expurgata, novam ei tribuat.

60. Eam ob rem *Conterentur iniqui et peccatores simul*, ut refractarii et inobsequentes esse desinant. *Et qui dereliquerunt Dominum consumentur.* Nimurum peccatum illud quo derelinquitur Dominus, non amplius perpetrabitur. Tale est et illud Psalmi: *Consumetur jam nequitia peccatorum*⁷⁸. Quemadmodum si quis adhortetur medicum, ut finem imponat morbo languentium, aut per artem suam obstet ne serpat putredo. Hec autem consumptio non omnino integrum abolitionem significat: sed vim et impetum eorum qui taliter agunt, impedire. Etenim Paulus vaticinans de filio perditionis Thessalonicensibus dicit: *Quem Dominus Jesus consumet spirituoris sui, et destruet illustratione adventus sui*⁷⁹. Nam si consumptio, omni-

⁶⁶ Rom. vi, 19. ⁶⁷ Rom. i, 21. ⁶⁸ Hebr. x, 26. ⁷⁰ xxii, 39. ⁷¹ Psal. vii, 10. ⁷² Il Thess. ii, 8.

(70) In tribus mss. legitur, παρατηρητον in aliis tribus perinde atque in excusis, παρατηρησον. Haud procul tres mss., τη̄ ἐπικρατησει. Alii tres mss. et editi, τη̄ ἐπικρασι.

(71) Codices tres, συντριβεται. Editi vero et Reg. primus, συντριβησεται. Mox quinque mss., και μη. Editi cum uno ms., και ου μη.

Βαράκ, και Σαμφών, και Γεδεών, και Ἰερθάς, ὑπερμαχούντες τοῦ λαοῦ, ἐξαιρούμενοι ἀπὸ τῶν πολεμίων. Διὰ τοῦτο σύμβουλοι τὰ πρὸς σωτηρίαν ὑπογύμενοι, ἵνα ἔξια γένη: καὶ ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς σωθῆναι: τοῦτο γάρ ἔστι τὸ μετὰ κρίματος σωθῆναι, τούτοις κεκριμένως καὶ ἐγητασμένως. Είτε ἐπιειδή ἐν ἀνομίᾳ παρατηρηση⁷³ (70), οὐδεὶς ὑποστησεται, συνῆφε τὴν ἐλεημοσύνην τῷ κρίματι, ἵνα τὸ τῆς κρίσιας ἀκριβὲς πραΰνθῃ τῇ ἐπικράσει τῇ τοῦ ἐλέους. Διὰ μὲν οὖν τὸ νρίμα παρεδόθη τῇ αἰχμαλωσίᾳ: διὰ δὲ τὸν ἔλεον ἀνεκλήθη.

59. Καὶ συντριβησονται οἱ ἄνομοι: καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἄμα. Μετὰ τὸ τοὺς ἄξιους τῆς ἀποκαταστάσιας ἐπὶ τὰ ἔξι ἀρχῆς μετὰ κρίματος σωθῆναι, καὶ μετὰ ἐλέους, οἱ πάντη ἄνομοι, καὶ οἱ ἐπιμένοντες τῷ ἀμαρτίᾳ, Συντριβησονται ἄμα. Οἱ μὲν, διὰ Ἐμαρταιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν: οἱ δὲ, διὰ διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν θεὸν ἀτιμάζουσιν. Εἰσὶ δὲ ἄνομοι μὲν, οἱ παντελῶς ἀνήκοοι τῶν θεῶν νόμων, ή ἀποστατήσαντες αὐτῶν, ή μηδὲ τὴν ἀρχὴν προσελθόντες: ἀμαρτωλοὶ δὲ, οἱ ἐκουσίων ἀμαρτάνοντες μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας. Τάχα δὲ καὶ οὐς εὐεργετεῖ ὁ θεός, βουλόμενος αὐτοὺς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατῆσαι, συντρίβει αὐτῶν τὸν παλαιὸν ἀνθρωπον. Διὰ τοῦτο θυσία τῷ θεῷ πνεῦμα συντετριμένον. Συντρίβεται γάρ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου τὸ ἐνεργῆσαν τὸν ἀμαρτίαν, ἵνα τὸ εὐθὲς δυκαινισθῇ τοῖς ἀγαπήτοις. Καὶ συντρίβεται (71) ὁ βραχίων τοῦ ἀμαρτωλοῦ, τουτόστιν ἡ πρακτικὴ τῆς ἀμαρτίας δύναμις, ἵνα ζητηθῇ ἡ ἀμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μή εὑρεθῇ. Τοιοῦτον ὄστι καὶ τὸ, Ἐγώ ἀποκτέω τῶν, καὶ ζῆν ποιήσω: πατέξω, κατέψω, ἴσσομαι (72). Ἀποκτενεῖ γάρ τὸν κακῶς ζῶντα, ἵνα μεντὸν καθαριστὸν τῆς χειρόνος ζωῆς, τὴν κακὴν αὐτῷ χαρισταίτω.

60. Διὰ τοῦτο Συντριβησονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἄμα, ἵνα παύσωνται ἀντιπότεροι εἶναι (73) καὶ παρακούοντες. Καὶ οἱ ἔγκαττοι πόντες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται. Οἰονεὶ, οὐδέποτε ἡ τοῦ ἔγκατταλείπειν τὸν Κύριον ἀμαρτία ἐνεργηθήσεται. Τοιοῦτον ὄστι καὶ τὸ περὶ τῷ φαλμῷ. Συντελεσθήτω δὴ πονηρὰ ἀμαρτωλῶν. Ωσπερ δὲ εἰ τὶς λατρὸν παρακαλοὶ συντελεσθήσαι τὴν νόσον τῶν ἀφρωτούντων, ή τὴν νομήν τῆς σήφως καλυπθῆναι διὰ τῆς τέχνης. Οὐ πάντως δὲ ἡ συντέλεια τοῦ παντελοῦς ἀφανισμοῦ ὄστι σημαντική: ἀλλὰ τῆς κατὰ τόδε ἐνεργειας τῶν ἐνεργούντων καλυπτική. Καὶ γάρ δὲ Παῦλος, περὶ τοῦ ιεροῦ τῆς ἀπωλείας προφητεύων Θεσσαλονικεύσιν ἔφη: Οὐ δὲ Κύριος Ἰησοῦς ἀναλάτει (74) πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ κατ-

⁷⁰ Psal. L, 19. ⁷² ibid. 12. ⁷³ Psal. x, 15. ⁷⁴ Deut.

(72) Illa, πατέξω, κατέψω, ἴσσομαι, δεσunt quidem in perulgatis: sed adjecta sunt e Reg. secundo et ex utroque Colbertino.

(73) Sic mss. quinque. Editi, δύτες.

(74) Regii primus et secundus, ἀνέλει: quia lectio adnotatur in Novo Testamento Oxoniensi. Alii quatuor mss., ἀνέλει. Editi, ἀναλέσσει.

εργησει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Αἱ γὰρ ή ἀνάλωσις (75) παντελής δειν ἀφανισμός, πῶς δι μηκέτι δι καταργηται; Ἀλλὰ δηλονότι τὸ εὐ τῷ ἀνόμῳ φεῦδος τῷ πνεύματι τοῦ στόματος τῆς ἀληθείας ἔξαρανται, καὶ οὕτω καταργηθήσεται τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ (76). Πολλαχοῦ δὲ τετηρημέν, δτι εἰ κακίαι ἔξαρανται, οὐκ αὐταὶ αἱ οὐσίαι, αἱ συμβεβήκασιν ὡς εὐ τῷ, Καὶ δέδον ἀφανισμόν ἀφνιεῖ· καὶ, Ὁδὸς ἀσεῶν ἀπολεῖται.

61. Διτέοι αἰσχυνθήσονται ἀπὸ τῶν εἰδώλων αὐτῶν, οἱ αὐτοὶ ἡβούλοντο. Εδεργεσία μεράλη, καὶ τὸ αἰσχυνθῆναι ἐπὶ πράγματι, φ πρὸ τούτου ἐπηγέλλετο, ὅπε (77) ἀναισθησίας τὸ ἐν αὐτῷ αἰσχρὸν συνιεῖν μὴ δυνάμενος, ἀλλὰ τὴν δῆξαν ἔχων εὐ τῇ αἰσχύνῃ αὐτοῦ. Τὸ οὖν αἰσχύνεσθαι ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἐκ' ἀγαθῷ τῶν αἰσχυνομένων, ἐνεργεῖται. Ὁπερ οὐκ ἀλλὰς γίνεται, ή εἰς ἔννοιαν ἀλερόντων τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ τῶν τέων εἰδώλολατρούντων (78). Τότε γὰρ ἀγναλύνεται, εἰς συναίσθησιν ἐλθὼν τοῦ ἀτόπου, δι τοῖς ἀφύσιοις ὡς δύναμιν εἰς τὸ σώζειν ἔχουσι προσευχόμενος. Καὶ πᾶς δὲ δι φιλήδονος, φπερ δὲ δεδουλωμένος τῶν ἀπηγορευμένων, τοῦτο θεοποιήσας, εἰον εἰδώλον τι ἔχει εὐ ναψ βεβήλωφ τῇ ἐντοῦ καρδίᾳ καθιδρυμένον (79), δει συνὼν αὐτῷ διὰ τῆς φαντασίας, καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ ἐπιθυμητοῦ εὐ ἐντῷ περιφέρων. Οἶον δι φιλόποιος, δποι δι θησαυρὸς αὐτοῦ, ἐκεῖ ἔχων τὴν καρδίαν, τῷ εὐ τῆς πλεονεξίας εἰδώλῳ λατρεύει. Ὁ γαστρίμαργος ταῖς ἐν βρώμασιν ἐπιθυμίαις δεδουλωμένος, θεὸν ἔχει τὴν ἐντοῦ κοιλίαν. Ἐπικατάρετος δὲ ἀνθρώπος δοτὶς ποιήσει (80) γλυπτεδν δι γανευτὸν, βδέλυγμα Κυρίῳ. Μακάριοι δὲ οἱ κατὰ τὴν συμβουλὴν Ἰακὼβ περιαρούντες ἐντῶν θεοὺς ἀλλοτρίους, καὶ ἀλλοσοντες στολὰς, ἀναβαίνοντες εἰς Βαθεῖλ· τουτοῖν, εἰς οἰκον θεοῦ, τοῦ ποιῆσαι τεῖτι θειαστήριον τῷ θεῷ. Ἀποθώμενα οὖν τὰ ἀλλότρια τοῦ θεοῦ εἰδώλα, καὶ ἀλλάξωμεν τὰς στολὰς, ἐκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἀνθρωπόν, καὶ ἐτι πρότερον τὰ ἐνότια γε δι τοῦ ἀδὲν ἡμῶν (81) ἀποθώμεθα, ποσθετει τὰ παλαιὰ διδόγματα οἰς ἐκαλλωπίζομεν. Τεῦτα διὰ τὸ, Αἰσχυνθήσονται ἀπὸ τῶν εἰδώλων αὐτῶν, οἱ αὐτοὶ ἡβούλοντο. Οὐδὲ γὰρ μὴ βουλθερνές τις ἔχει τὰ εἰδώλα τὰ προσποδεομένα (82) ἡμῖν· διτέοι ἐπιθυμήσαντες τῶν πετῶν, οὕτω θεοποιούμεν αὐτοῦ.

62. Καὶ ἐπηργνθήσαν ἐπὶ τοῖς κῆποις αὐτῶν.

⁶⁰ Psal. cxlv, 9. ⁶¹ Psal. 1, 6. ⁶² Matth. vi, 21. ⁶³ Deut. xxvii, 15. ⁶⁴ Gen. xxxv, 3.

(75) Legitur corrupte et in editis et in quibusdam mss., ή ἀλιωτις: quam lectionem secutus Tilmanus verterat: *Si enim captiuus.* Sed recte e suis codicibus H. et J. emendavit doctissimus vir Ducaeus, legitime, ή ἀνάλωσις.

(76) Pro illo, τοῦ Χριστοῦ, scriptum in quibusdam mss. invenimus, αὐτοῦ.

(77) Sic quatuor mss. cum uno Combesiano. Editio οὐχ ὅπε. Alter Combes. Mr. 1 habet quidem οὐχ ὑπ' ἀναίσθησις: sed vocula μη ante vocem δυνάμενος eo in codice non legitur.

(78) Utique Colb. et Reg. secundus, ἀλιωντος...

moda extinctio est, quomodo destrueretur qui jam non esset? Sed certe ejus qui iniquus est mendacium spiritu oris veritatis e medio tollitur, sioque claritate adventus Christi destruetur. Castorum non raro observavimus quod malitiæ delentur, non tamen ipsa earum in qua factæ sunt substantia: uti in hoc loco: *Et riam peccatorum disperdet*⁶⁰; et: *Iler impiorum peribit*⁶¹.

61. VERS. 29. *Quare confundentur ab idolis suis, quæ ipsi 424 volebant.* Beneficium ingens, confundit quempiam ob rem de qua gloriabatur, si præ sensus inopia quid in eo esset turpitudinis intelligere non poterat, imo in suo dedecore gloriam reponebat. Confundi igitur ab idolis in rem est eorum qui confunduntur. Quod sane non aliter sit, nisi ii qui hactenus idola coluerant, ad veri Dei pertingant cognitionem. Tunc enim qui rebus inanimatis quasi salutis conferendæ facultatem habentibus preces adhibuit, is postquam stultitiae hujs factus est conscius, pudore afficitur. Porro voluptarius omnis, cuiuscunque tandem servierit eorum quæ interdicta sunt; id ipsum tanquam idolum quoddam in deos referens, illud in templo profano, in suo scilicet corde collocatum retinet: huic namque adeat semper cogitatione, atque in se ipso circumfert rei concupitæ imaginem. Pari ratione avarus, ubi thesaurus ipsius est, illic cor habet⁶², et avaritiae idolum colit. Heluo ciborum appetitionibus serviens, deum sibi præstituit ventrem. *Maledictus autem homo quisquis faciet sculptile aut fusile, abominationem Domino*⁶³. Beati vero ii sunt, qui juxta consilium Jacob⁶⁴ excussis a se diis alienis, et immutatis stolis ascendunt in Beethel, hoc est, in domum Dei, ut illic struant aram Deo. Quamobrem a nobis excutiamus inimica Deo idola, et stolas commutemus, veterem hominem exuentes, prætereaque prius insures, quæ nostris auribus insunt, deponamus, id est, doctrinas priscas in quibus nobis assentabamur. Hæc dicta sunt propter illud: *Confundentur ab idolis suis quæ ipsi volebant.* Nemo enim invitus explicata jam a nobis idola habet: quapropter quibus ducimur cupiditatibus, eas sic deorum numero ascribimus.

62. *Et confusi sunt super hortis suis, quos concu-*

τοῦ... εἰδώλολατρούντος: sed vulgatam lectionem tuentur alii tres mss.

(79) Sic quinque mss. At editi et Reg. primus, καθιδρυνόμαν.

(80) Editi et duo mss., πειζορ. Alii quatuor mss.

ποιήσοτ, et ita quoque legitur apud LXX.

(81) Vox ἡμῶν ex tribus mss. addita est.

(82) Sic mss. quatuor. Editi et duo mss., προποδιδύμαν. Statim in duobus mss. pro ἐπερχόμενον scriptum reperitur ἀπαισχύνθεσαν. Biblia Sixt., ἀπαισχύνθεσαν: nonnulli mss. cum editis, ἀπαισχύνθεσαν.

*pierunt. Nomen horti deprehendimus in utramque partem usurpatum, sicut in Genesi quidem juxta Aquilam: *Et plantavit Dominus Deus hortum in Edem*⁷⁰. Sed e contrario terra Aegypti, cum culpa-retur, appellata est hortus oleribus consitus. Iterum horti fit mentio cum vituperatione, ubi Achab ad efficiendum olerum hortum hereditatem Nabu-thæ Israelitæ concupisceret⁷¹. Ecclesiastes contra cum laude meminit horti, dicens: *Feci mihi hortos, et pomaria*⁷². Quin etiam benedictus est hortus, in quo sicut monumentum, quod in Domini corpore temporariam mortis dispensationem exceptit. Hic quidem in malam partem acceptus est, ut qui confusione pudoremque incutiat concupiscentibus. Et sane videtur nunc de lucis loqui, qui ad idolorum ornatum ab his qui decepti sunt, undelibet plantantur: per quos intelligi oportet vitirosa studia et externas simulationes, quibus nostra obumbramus vitiæ. Quemadmodum si quis se **425** in voluptatibus volatans, simularet castitatem; vel si quis pecuniarum servituti mancipatus, magnanimus videri studeat: ob quæ confundentur concupiscentes, quando cordium nostrorum consilia revelabuntur.*

63. Vers. 30. *Erunt enim quasi terebinthus quæ abiecit folia, et velut hortus non habens aquam. Quod attinet ad nativam verborum significationem, videatur de iis hortis verba facere, quorum desiderio tenebantur isti idolorum cultores: nimur futuri erant terebintho suis foliis spoliata et horto aquæ penuria exsiccato inamoeniores. Quod autem spectat ad sensum moralem, est ejusmodi. Qui per exteri-num fucum gloriam auocantur ab hominibus, postquam ea quæ abscondita sunt, retecta fuerint, cum fuerint omnia nuda et aperta*⁷³, *nec jam illa in obscuro delituerit creatura, tum evanescere eorum errore, deforme admodum spectaculum præbebunt, ita ut ipsi comparentur querui. Ita enim reddiderunt alii interpres terebinthum: quippe et in Genesi quercum et terebinthum eamdem esse arborem didicimus*⁷⁴. *Erunt igitur foliis jam amissis terebintho vel querui consimiles, quæ id, quod antea latebat sub foliis, sit ob oculos positura. Nam adornata est spissiore foliorum coma atque rame-rum ejus asperitas elegante eorumdem colore conte-gitur. Et quidem, inquit, queru ejusmodi erunt inamoeniores tum, cum comperta fuerint quæ per vi-tam gesserunt. Et vero sicut hortus aquam non habens. Talis et utique etiam fuerit Israel, folia quidem ha-bens peræque ac querous, legis videlicet umbram,*

⁷⁰ Gen. ii, 8. ⁷¹ III Reg. xxi. 2. ⁷² Eccle. ii, 5. ⁷³ Hebr. iv, 13. ⁷⁴ Gen. xxxv, 4-9.

(83) 'Επαμφότερα, *in utramque partem*, hoc est, *in bonum et malum*. *Lege Ducæum*. *Mox uterque Colbert*, εντίχαμεν.

(84) Sic mss. nonnulli. Editi, Ναζουρέ.

(85) Sic mss. quatuor. Editi, &c. *Mox Reg. secundus et uterque Colb.*, τὰς πεπλασμένας ἐπιτηδεύσεις. Editi et tres alii mss. ut in contextu.

(86) Editi, αὐτοῦ τὰ. *Vocem αὐτοῦ delevimus,*

Α & ἐπεθύμησαν. 'Επαμφότερα (83) παραληφθεῖσαν τοῦ κήπου τὴν προστηγορίαν εδρίσκομεν, ὡς ἐν μὲν τῇ Γενέσει κατὰ τὸν Ἀκόλαν· Καὶ ἐφύτευσε Κύριος δ Θεὸς κῆπον ἐν Ἐδέμ. Πάλιν δὲ τὴν Αἰγύπτου διαβαλλομένη, κήπος εἰρηται λαχανίας. Πάλιν ψεκτὴ μνήμη κήπου, ἡνίκα Ἀχαδός ἐπεθύμει τὸν κλῆρον Ναζουράτ (84) τοῦ Ἱεζαραηλίου κῆπον λαχάνων ποιῆσαι. 'Επαινεσῶς δὲ μέμνηται δ Ἐκκλησιαστὴς λέγων· 'Ἐποιησά μοι κήπους καὶ παραδείσους. Ήδελόγηται δὲ δ κήπος, ἐν φ τὸ μνῆμα, τὴν πρόσκαιρον τοῦ θανάτου οἰκονομίαν ὑποδεξάμενον ἐν τῷ σώματι τοῦ Κυρίου. 'Ενταῦθα μέντοι διαβέβληται ὡς αἰσχύνην προκειών τοῖς ἐπιθυμήσασιν. Καὶ ἔοικτο γε νῦν τὰ ἄλση λέγειν τὰ τοῖς εἰδώλοις εἰς κόσμον παρά τῶν ἡπατημένων περιφυτευόμενα, ἀπερ (85) χρὴ νοεῖσθαι τὰς πεπλανημένας ἐπιτηδεύσεις, καὶ τὰς ἔξωθεν σχηματισμόδις, οἵς τὰ πάθη ἡμῶν ἐπισκιάζομεν. Οἶον εἴ τις ἐν ἡδοναῖς καλινδούμενος, σεμνότητα σχηματίζοιτο, καὶ εἴ τις δεδουλωμένος χρήμασι, μεγαλύψυχος είναι: δοκεῖν ἐπιτηδεύοι, οἵς ἐπαισχυνθήσονται οἱ ἐπιθυμήσαντες, δταν αἱ βουλαὶ τῶν καρδιῶν ἡμῶν ἀποκαλύπτωνται.

63. *"Ἐσονται γάρ ὡς τερβίνθος ἀποβεβληκυῖα τὰ (86) φύλα, καὶ ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων. 'Ως μὲν πρὸς τὸ ῥητὸν, δοκεῖ περὶ τῶν κήπων λέγειν τῶν ἐπιθυμητῶν τοῖς εἰδώλοιστρούσιν, δτι ἀτερπέστεροι: ἔσονται τερβίνθου γυμνωθείσης, καὶ παράδεισου ἀποκηρανθέντος ὑπὸ (87) ἀνυδρίας. 'Ως δὲ πρὸς τὸν ἡμικόν νοῦν, δτι οἱ τῷ ἔξωθεν σχηματισμῷ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν θηρώμενοι, μετὰ τὴν φανέρωσιν τῶν κρυπτῶν, δταν γέντας πάντα γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα, καὶ μηκέτι ή μηδεμίᾳ κτίσις ἀφανής, ἀνρότερον ἔσονται θέαμα, τῆς νῦν περὶ αὐτοὺς ἀπάτης ἀφανισθείσης, ὥστε δρυὶ τὸ κατ' αὐτοὺς παρεικάζεσθαι. Οὖτω γάρ οἱ ἄλλοι τὴν τερβίνθον. ἔκδεδώκασιν, ἀπει καὶ ἐν τῇ Γενέσει τὴν αὐτὴν καὶ δρῦν καὶ τερβίνθον μεμαθήκαμεν. "Ἐσονται οὖν δμοιοι τερβίνθῳ δτοι δρυῖ, μετὰ τὴν τῆς κόμης ἀπόθεσιν, τὰ ὑπὸ τῶν φύλων τέως καλυπτόμενα προδεικνύση. Πυκνοτέρᾳ (88) γάρ τῇ κόμη τῶν φύλων κεκόσμηται, καὶ τῇ ἐκ τούτων εύχροϊ τὸ τραχὺ τῶν κλάδων αὐτῆς συσκιάζεται. Καὶ ταῦτας οὖν ἔσονται, φησὶν, ἀτερπέστεροι, μετὰ τῶν βεβιωμένων τὸν Ἐλεγχον. Καὶ ὡς παράδεισος δὲ (89) ὕδωρ μὴ ἔχων. Τοιοῦτος δ' ἀν εἴ καὶ δ Ἰσραὴλ, φύλα μὲν ἔχων παραπλησίως δρυῖ, τὴν ἐκ τοῦ νόμου σκιάν, ἥν ἀπέβαλεν ἀφ' ἑαυτοῦ ἐν τῷ πληρώματι τῶν καυρῶν. Καὶ ὡς παράδεισος πεφυτευμένος παρὰ*

librorum mss. fidem secuti.

(87) Editi cum duobus mss., δπδ. Alii quatuor mss. δπδ. Haud longe tres mss., οὗτοι οἱ τῷ. Alii mss. cum editis, δτι οἱ τῷ.

(88) Nonnulli mss., Ήνυκή τε.

(89) Scriptum reperitur in duobus vel tribus mss., διεισιν.

Κυρίου, διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς κτίσιν ἀποξηρανθεὶς δὲ, διὰ τὸ ἀπολωλεῖναι τὸ ἐν τοῖς δόγμασι ζωτικόν. Φιλοτιμητέον τούτων πιστεύειν ἀληθινῶς εἰς Χριστὸν, ἵνα ποταμοὶ πνευματικοὶ ἐκ τῆς κοιλασίας ἡμῶν ρέωσι (90), μήτε ἀτερπεῖς, μήτε ἀκάρπους ἡμᾶς συγχωροῦντες γενέσθαι.

64. Καὶ ἔσται ἡ ἴσχυς αὐτῶν ὡς καλάμη στυπταίου, καὶ αἱ ἔργασαι αὐτῶν, ὡς σπινθῆρες πυρός. Ἐντεῦθεν δῆλον, διὰ (91) ἐκάστῳ τὰ ἔργα αἴτια τῶν ἐν κολάσει πάνων γενήσεται ἐντούς ἡμῶν καὶ ἀπίτησίους καύσει παρασκευαζόντων, καὶ τὰ πάθη τῆς φυχῆς ὡσπερ σπινθῆρας πυρὸς εἰς ἔξαψιν τῆς ἐν γέννῃ φλογὸς ἐπαγομένων· ὡς καὶ ὁ καταξηραιόμενος ἐν τῇ φλογὶ πλούσιος ὑπὸ τῶν ἑδίων ἡδονῶν κατερρύσσετο. Κατὰ γάρ τὴν ἀναλογίαν ὡν δεχόμεθα βελῶν ὑπὸ τοῦ πονηροῦ (92), τῆς εἰς πλέον ἡ θλεττὸν καύσεως μεθέξομεν. Καὶ κατακαυθήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἄμα, καὶ οὐκ ἔσται ὁ σύνεσσον. Διὰ ἡδὸν συνήθησαν ἀλλήλοις ὑπὸ τῆς προφητείας οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἀμαρτωλοί (93). ἄνω μὲν Καὶ συντρίβονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἀμαρτωλοί· ἐνταῦθα δὲ· Καὶ κατακαυθήσονται Μῆδεις ἐντὸν ἔξαπτάτω ἀπαιδεύτοις λόγοις· διὰ τὸ καὶ ἀμαρτωλὸς, ἀλλὰ Χριστιανός. Οὐκ ἐμπεσοῦμεν οὖν εἰς γέννημα, δικούς οἱ εἰδωλολάτραι. Βοηθήσει μοι αὐτὸν τὸ δόνομα τοῦ Χριστιανοῦ, εἰ καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ παρέβην. Ἀκούει γάρ, διὰ Κατακαυθήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἄμα. Ἀμφοτέροις τὰ τῆς καύσεως αἴτια. Στυπταίου καλάμη ἐν ἀμφοτέροις, τουτέστιν εὐκατάρρηστος ζωὴ καὶ φλογὸς δεκτική. Σπινθῆρ δικαίων φυχὴν (94) ἐμπυρεύεται καὶ τούτῳ κάκεντῷ νῦν μὲν ὡς ἐν σκοδιᾳ κακαλυμένος, καθόσον ὑπὸ τῶν τῆς σαρκὸς σκεπασμάτων περικαλύπτεται· ἀναρρήσεται δὲ ὑπὸ τῆς θελας χριστῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκδικήσεως ἐκ τῶν ἀλέγουν ἀναρρίπιζόμενος καὶ ἔκπτόμενος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β' (95).

65. Ὁ λόγος δὲ γενόμενος πρὸς Ἡσαίαν υἱὸν Ἀρίων, περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἰερουσαλήμ. Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς προτέρας δράσεως ἄγνεο οὗτος δὲ λόγος πρὸς Ἡσαίαν υἱὸν Ἀρίων. Διὸ τὸ δὲ ἔκει μὲν Ὁραῖος, ἐνταῦθα δὲ Λόγος; Ὅτι δὲ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ δύναμις κατὰ τὴν τοῦ Ηνεύματος χέριν τοῖς ἄγιοις αὐτοῦ διδομένη μία. Γνῶσις γάρ ἔστι τῶν ἀγνοουμένων, διὸ ἀποκαλύψεις καὶ φωτι-

¹⁸ Joan. viii, 38.

(90) Codices quinque, βέτωσι. Editi vero, ρέωσι.

(91) Pro δῆλον, διὰ, habent aliquot mss. δῆλονότι

(92) Editi cum tribus mss., πονηροῦ. Alii tres mss., διαβόλου· quam vocem prioris declarationem esse arbitramur. Aliquanto post mss. omnes, κατακαυθήσονται. Editi, καυθήσονται.

(93) Codices duo, ἀμαρτωλοὶ ἄμα. Ibidem Reg. secundus ἄνω μὲν. Statim duo mss., ἐνταῦθα δὲ. Vocula μὲν δὲ in editis desiderabantur.

(94) Duximus in tribus codicibus scriptum reperit, δικαίων φυχὴν, justorum animam: quam scripturam

quam a se excussit in plenitudine temporum. Et quasi hortus arboribus a Domino consitus per creationem primam: sed arefactus est, quod vitalis dogmatum sensum disperdiderit. Itaque ut in Christum vere credamus, danda opera est: ut spiritualia flumina de ventre nostro fluant¹⁸, neque inanemos, neque infructuosos nos effici sinamus.

64. VERS. 31. *Et erit fortitudo illorum ut calamus stupras, et opera eorum, ut scintillæ ignis.* Hinc compertum est futurum esse ut opera in causa sint eur supplicii pœnæ ab unoquoque perferantur: quandoquidem nos ipsos uestioni reddimus idoneos, atque animæ vitia tanquam ignis scintillas ad accendendam gehennæ flammatam exsuscitamus: quemadmodum et dives ille in flamma arefactus, a propriis voluptatibus torrebatur. Etenim pro ratione jaculorum quæ a maligno exceperimus, plus aut minus exuremum. *Et comburentur iniqui et peccatores simul, et non erit qui extinguitur.* Jamjam semel et iterum simul conjuncti sunt iniqui et peccatores a prophetia: superius quidem, *Et conterentur iniqui et peccatores:* hic vero, *Et comburentur.* Nemo se ipse seducat insulsis his verbis: Tametsi peccator sum, at certe sum Christianus. Non igitur incidam in gehennam, in quam præcipitantur idololatriæ. Ipsum Christiani nomen erit mihi adjumento, etiam si præcepta Christi violaverim. Audi enim: *Comburentur iniqui et peccatores simul.* Quod ultius causa est, id ipsum utrisque convenit. 426 Reperitur in utrisque stupras calamus, hoc est vita quæ facile exuritur, flammatumque suscipit. Jure et hujus et illius animam incendit scintilla, quæ quidem nunc tanquam in cinere oblecta est, dum carnis tegumentis velatur: incendetur vero a divino iudicio, cum in die vindictæ criminationibus excitabitur accendeturque.

CAPUT II.

65. VERS. 1. *Verbum quod factum est ad Isaiam filium Amos, de Iudea et de Jerusalem.* Postquam descripta est prior visio, factum est hoc verbum ad Isaiam filium Amos. Jam vero quanam ratione illio quidem legitur *Visio*, hic autem *Verbum?* Quoniam una quidem est virtus, quæ a Deo per Spiritus gratiam sanctis ipsis tribuitur. Est enim earum rerum quæ ignorabantur cognitio, per revelationem

et nos quoque in Regiis primo et quarto et in utroque Colb. invenimus. Sed existimat vir eruditissimus, a codice Anglic. ita emendandum esse, ut pro δικαίων legatur, δικαίως, merito. Ejus autem iudicium eo libentius sequimur, quod hanc ipsam lectioνem in nostro quoque Regio tertio invenimus. Ibidem codices H. et J. et tres alii, ἐμπυρεύεται. Editi cum Regiis primo et tertio, ἐμπυρεύεται.

(95) In tribus mss. pro titulo legitur, "Οραῖος βι. Tum in ipsis verba Scripturæ in modum alterius tituli ponuntur. Paulo aliter in aliis codicibus scriptum titulum invenimus; sed de his plus sat.

et illustrationem cordibus sanctorum infusa, sed pro diversitate eorum circa quæ versata cognitione, id quod revelatur, vel *visio*, vel *verbum* dicitur. Illio quidem presentia declarabantur, meditatio populi, alienatio a Deo, ingratus animus in beneficium; hic vero praesentia futurum; idecirco apponitur *Verbum* (Vers. 2), *Quia erit in novissimis diebus*. Atqui certe neque illic oculis percipitur *visio*, neque hic auribus cognitione, sed *Spiritus* est illustratio in corde, qui aut exhibit presentia, aut futurum praesedit. Rursus autem et hic sermo est de *Iudea* et *Jerusalem*. Attamen de aliis etiam nationibus non-nihil annuntiatur est: non enim *Iudeorum* duntaxat Deus est, sed et gentium. Nam unus est Deus, qui iustificabit circumcisioem ex fide, et praesertim per fidem⁷⁶: sed initio et primo ordine commen-
meminit suæ portionis. Quæres autem, num ob aliquem sensum qui disquisitionem postulet, nomen *Domini* modo addatur verbo, modo additamentum illud *Domini* desit, exempli causa, *Verbum Domini. quod factum est ad Osee filium Boerit*⁷⁷; hic vero, *Verbum quod factum est ad Isaiam*. Quin et de visione dicitur apud Ezechielem: *Aperi sunt cœli, et vidi visionem Dei*⁷⁸; at vero apud Isaiam: *Visio quam vidi Isaias*. Et apud Jeremiam: *Verbum quod factum est ad Jeremiam*⁷⁹. Etenim cum sermonem haberent ad populum inobsequentem et contradicentem, quippe prouersus a Deo desciverat, nomen *Domini* silentio praeteribant, cautione hac utentes, ut sermones ipsorum exciperentur. Nam quoniam Deo causa non esse arbitrabantur res humanas, eos irridabant, qui uti ex persona Dei apud ipsos concie-
nabantur, sicut Jeremias indicat, dicens: *Tota die perseveravi submersatus*⁸⁰.

66. *Quia erit in novissimis diebus manifestans mons Domini, et domus Dei in summisibus 427 montium*. Dies novissimi dicuntur ii, qui hujus saeculi propinqui sunt consummationi. Nam et praeterfluentis temporis natura atque ac iste mundus qui corruptioni obnoxius est durat. Verum enim vero affinitatem cum rebus visibilibus habet atque cognationem. Abit quidem una cum iis quæ intereunt: una cum illis quæ flunt atque existunt, subsistit: exspectatur operaturque una cum iis quæ adhuc futura sunt. Quoniam igitur dies, noctes, menses, anni et temporaria spatia a sole lunaque et firmamenti motu ortum habent, his corruptis, etiam temporis subsequi finem necesse est. Itaque una cura mundi hujus consummatione futurus est mons Domini manife-

stomus ταῖς καρδίαις τῶν ἀγίων δημοσιευτῶν κατὰ δὲ τὴν τῶν πραγμάτων διαφορὰν περὶ ή δὲ γνῶσις, ή δραστικής, ή λόγος τὸ ἀποκαλυπτόμενον λέγεται. Ἐκεῖ μὲν γάρ τὰ περόνατα διεῖκυτα: ή κακά τοῦ λαοῦ. ή ἀλλοτρίωσις ἀπὸ Θεοῦ: τὸ περὶ τῶν εἰεργύτην δημοσιοντον· ἐνταῦθα δὲ τὸ μέλλον προχορεύεται. Διὰ τοῦτο Λόγος, "Οτι ἔσται ἐν ταῖς ἀρχάταις ἡμέραις. Οὕτω μάντοις ἔκει δὲ δραστῶν ή δραστικής, αὕτη ἐνταῦθα δὲ ὅτων ή γνῶσις: ἀλλὰ φωτισμός ἔστιν ἐν καρδίᾳ παρὰ τοῦ Πνεύματος, ή τὰ περόνατα δικαύντος, ή προαναφωνούντος τὸ μέλλον. Ήδην μάνται καὶ ἐνταῦθα περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἰερουσαλήμ. Μέλλει μὲν γάρ τι καὶ περὶ τῶν ἀλλων διηγήσουν ἐννέαν οὐ γάρ Ἰουδαίων μάντον δὲ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἐννέαν. Ἐπιτίτα (96) εἰς δὲ Θεός, δὲ δικαίωσι περιτομῆς τοῦ πάστορος, καὶ ἀκροβούσταις δὲ τῆς πλευρας· ἀλλὰ προηγουμένων καὶ δὲ τῆς πρόστορος τάξιος τῆς μερίδος διατομῶν μέμνηται. Σητήσας δὲ, εἰ μὴ κατὰ τινὰ νοῦν βισάνου δούμενον, πῆ μὲν πρόσκειται τῷ λόγῳ τῷ (97) τοῦ Κυρίου, πῆ δὲ ἐν τῆς προστήκης τῆς τοῦ Κυρίου οἴον, Δόγμα Κυρίου δὲ ἡγενέθη πρὸς Ήσαῖκα τὸν τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ ἐνταῦθα. Οὐ λόγος δὲ γενέμενος πρὸς Ήσαῖαν. Καὶ περὶ τῆς δραστικῆς, περὶ μὲν τῷ Ιεζουσὶ (98). Ἡνεκχθραν εἰ οὐδεναὶ, καὶ εἰδον δραστικὸν Θεοῦ· παρὰ δὲ τῷ Ήσαῖᾳ: "Ορασί τὴν εἰδέν τοῦ Ιερεμίᾳ (99). Ὡνειράσθησαν εἰ οὐδεναὶ, καὶ παρὰ τῷ Ιερεμίᾳ: Οὐ λόγος δὲ γενέμενος πρὸς Ιερεμίαν (99). Οτι ἐπειδὴ λαρνάπτει καὶ διειλέγονται καὶ πάντη ἀποστατήσανται τοῦ (1) Θεοῦ διειλέγοντο, ἀπεσιωπῶν τὸ ὄντο Κυρίου, οἰκονομαύντες τὸ περιστατεῖσθαι αὐτῶν τὰς λόγιας. Διὰ γάρ τὰ οἰκεῖα μὴ μάλειν (2) τῷ θεῷ περὶ τῶν ἀνθρώπων, δικαίησθαι τοὺς ὡς δὲ προσώπου τοῦ Κυρίου διαλεγορέντες αὐτοῖς, ὡς δηλοὶ Ιερεμίας λέγων. "Ολην τὴν ἡμέραν διετέλεσα πατερηθέμανος.

67. "Οτι ἔσται δὲ ταῖς ἀρχάταις ἡμέραις ἐμφανῆς τὸ δρός Κυρίου, καὶ δὲ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπάκρων τῶν ϕρέσων. Ἔσχατα ἡμέραι: αἱ (3) προσεγγίζουσι τῇ συντελεῖ τὸ χρόνον τῷ τοῦ λέγονται. Συναπαρτίζεται γάρ τῷ φθειρτῷ τούτῳ κόσμῳ καὶ ἡ τοῦ χρόνου φύσις τοῦ παραφέροντος. Οἰκείως γάρ ἔχει καὶ συγγενῶς τοῖς βλεπομένοις: συναπερχόμενος μὲν τοῖς φθειρομένοις, συνυφιστάμενος δὲ τοῖς γενομένοις: συμπροσδοκώμενος δὲ καὶ συνελπιζόμενος τοῖς έτι μέλλουσιν. Ἐπει οὖν ἡμέραι καὶ νύκτες, καὶ μῆνες καὶ ἐνιαυτοί, τὰ (4) χρονικά διαστήματα, ἀπὸ ήλιου καὶ σελήνης καὶ τῆς φορᾶς τοῦ στερεώματος τὴν γένεσιν ἔχουσιν, ἀνάγκη τῇ τούτων φθορᾷ καὶ τοῦ χρόνου τὸ τέλος ἐπεσθαι. Ήρδε οὖν τῇ συντελείᾳ τοῦ κόσμου τούτου διμφανὲς τὸ δρός τοῦ Κυρίου

⁷⁶ Rom. iii, 29, 30. ⁷⁷ Osee. i, 1. ⁷⁸ Ezech. i, 1.

⁷⁹ Jer. i, 2. ⁸⁰ Jerem. xx, 7.

(96) Codices quatuor, εἰπερ.

(97) Sic mss. tres. Aberat τὸ ab editis.

(98) Codices tres, δράστως τοῦ Ιεζουσίλ. Alii mss. cum editis uti in contextu.

(99) Aliter in editione Romana legitimus, nempe hoc modo: Τὸ ϕέμα τοῦ Θεοῦ, δὲ ἐγένετο ἐπι. Unde fortassis petetι aliqua suspicari Commentarii au-

ctorem memoria lapaum esse.

(1) Addidimus τοῦ ε mss. nonnullis.

(2) Operarum incuria factum est, ut in priori editione Parisi, pro μάλειν legatur, μελλειν.

(3) Sic mss. nonnulli. Deest artieulus in editis.

(4) Uterque Colb. et Reg. secundus, εἰναυτοὶ καὶ εργατικά ταῦ.

ἴσται, καὶ δὲ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν δρέων. Καὶ δὲ μὴ μόνη τῇ λέξει δουλεύων, καὶ ψιλῷ τῷ γράμματι παριστάμενος, ἀναγκασθήσεται μὴ ἐναπομένειν τοῖς αἰσθητοῖς. Πῶς γάρ τότε ἐμφανήσεται (5) τὸ δρός Κυρίου; τὰς δὲ ἐπ' ἄκρων τῶν δρέων ὁ οἶκος γενήσεται τοῦ Θεοῦ; Οὔτε γάρ ἀλλοι ὄρους γένεσιν, οὔτε δευτέρους οἴκου κατασκευὴν ἐπ' ἄλλων κορυφῶν (6) ἀσφαλένην δέ σάρκινος Ἰσραὴλ ἀναμένει: τὸ δὲ Σιών ὅρος, καὶ δὲ ναὸς καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς προφητείας τοῦ Ἡσαΐου ἐφανέτο. Τί οὖν τὸ λεγόμενον; Οὐχ διὰ τὸ ταῖς ἀσχάταις ἡμέραις ἐμφανῆ ταῦτα γενήσεται: ἀλλ' ἐν ταῖς ἀσχάταις ἡμέραις, εἰς ἀδέστησιν τῆς ἀμαρτίας, ἡ μεγάλη καὶ ὑψηλὴ περὶ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων οἰκονομία φανήσεται. Τὸ γάρ μυστήριον, τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, ἐπὶ τῇ συντελειᾳ τῶν χρόνων ἐφανερώθη. Ὁρε δὲ ἡ τοῦ Κυρίου κάθισμα ἐπὶ γῆς παρεικάσθη, διότι τὸ ὅρος γῆ ἐστιν ὑψηλή. Καὶ ἡ σάρξ δὲ, ἡ τοῦ Κυρίου, γῆ κατὰ τὴν κοινὴν φύσιν ὑπάρχουσα, διὰ τῆς συναρπάσεως τῆς πρὸς Θεὸν ἀνυψώθη. Καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, ἐπ' ἄκρων τῶν δρέων, ἡ Ἐκκλησία ἐστὶ κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνῆν. Εἰδέναι γάρ, φησί, Πῶς δεῖ δὲ ὁ οἶκος Θεοῦ ἀναστρέψθαι, ἡτίς ἐστιν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος ἡς (7) οἱ θεμέλιοι εἰσὶν ἐν τοῖς ὅρεσι τοῖς ἀγίοις· φύκοδημηται γάρ ἐπὶ τῷ θεμέλιῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. Ἐν τῶν δρέων (8) δὲ καὶ δὲ Πέτρος, ἐφ' ἣς καὶ πέτρας ἐπηγγείλατο δὲ Κύριος οἰκοδομήσειν αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν. Τὰς γὰρ ὑψηλὰ καὶ διηρμένα φρονήματα, καὶ ὑπερανεστηκότα τῶν γηίων, εἰκότες δρη προσαγορεύεται. Πέτρα δὲ ὑψηλὴ ἡ ψυχὴ τοῦ μακαρίου Πέτρου ὀνόμασται, διὰ τὸ παγίως ἐνέργειαζόσθαι τῇ πίστει, καὶ τεφρής καὶ δινεδότως ἔχειν πρὸς τὰς ἐκ πειρασμῶν ἐπαγομένας πληγάς. Πάντες οὖν οἱ χωροῦντες τὴν τῆς θεότητος γηῶν, διὰ τὸ μέγεθος τοῦ νοῦ, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ νοῦ πράξεων, τετελειωμένοι τῷ ὑγιεῖ βίῳ, τὰ ἄκρα εἰσὶ τῶν δρέων ἐφ' ὃν οἰκοδομεῖται (9) ὁ τοῦ Θεοῦ οἶκος.

67. Καὶ ὑφαγήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, Καὶ οἱ βουνοὶ γῆλοφοι τινές εἰσιν εὐπερίγραπτον ἔχοντες τὴν ἀπὸ γῆς ἐπανάστασιν, τῶν μὲν ταπεινῶν ὑπερέχοντες, τῶν δὲ ὑψηλοτάτων ἀπολειπόμενοι. Ἐπεὶ οὖν ἀσυνείλαστος ἡ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Κυρίου ὑπεροχὴ, πρὸς πάντας δμοῦ τοὺς ἐν οἴοις (10) δῆμοτε διαφανέντας κατορθώμασι· διὰ τοῦτο ὑπεράνω τῶν βουνῶν εἰναι τὸ ἐμφανὲς γενησόμενον τοῦ

⁸¹ Coloss. I, 26. ⁸² I Tim. III, 15. ⁸³ Psal. LXXXVI, 1. ⁸⁴ Ephes. II, 20. ⁸⁵ Matth. XVI, 18.

(5) Sic mss. tres. Alii duo, ἐκφνήσεται. Editio ἐμφανήσεται.

(6) Dissident inter se veteres nostri libri. Alii habent. ἐπ' ἄλλων κορυφῶν, *aliis cacuminibus*: aliis: ἐπ' ἄλλων οἰκων, *aliis domibus*. Evidem non inficiias iverim, posse lectionem utramque admetti. Mihi tamen nescio quomodo verisimilius sit legi debere ἐπ' ἄλλων κορυφῶν.

(7) Sic mss. aliquot. Nostra editio, olc. Mox et in editis et in Reg. primo corrupte legitur, ἐπὶ τῶν θεμέλιων τῶν οἰκων, ctc. Vident, opinor, omnes, in eo peccasse librarium, quod vocem τῶν

stus, et domus Dei in cacuminibus montium. Atque dictioni uni qui non servit, nec adhæret nudæ ac simplici litteræ, cogetur rebus sensibilium non immorari. Quonodo enim tunc mous Domini fiet conspicuus? quo item pacto domus Dei collocabitur in montium cacuminibus? Neque enim carnalis Israel ortum exspectat alterius montis: neque secundæ domus fabrioam præstolatur aliis cacuminibus super imponendam: mons autem Sion ac templum etiam valicinantis Isaiae tempore conspiciebatur. Itaque quid sibi volunt hæc verba? Non quod conspicua futura hæc sint in novissimis diebus: sed quod magna et alta de hominum salute dispensatio ad delendum peccatum in novissimis diebus fiet manifesta. Siquidem mysterium illud a sæculis absconditum, consummatione fuit patefactum ⁸¹. Cæterum Domini in terram descensus fuit monti comparatus, quod sit mons terra in altum edita. Quin et Domini caro cum per communem naturam terra sit, sua cum Deo conjunctione erecta in altum est. Et domus Dei, in montium cacuminibus sita, Ecclesia est juxta Apostoli sententiam. Sciendum est enim, inquit, Quonodo opporeat versuri in domo Dei, quæ est Ecclesia viventis ⁸², cuius fundamenta sunt in montibus sanctis ⁸³; est enim adificata supra fundamentum apostolorum et prophetarum ⁸⁴. Unus ex his montibus erat et Petrus, supra quam petram pollicitus fuerat Dominus suam se adificaturum Ecclesiam ⁸⁵. Verum enim vero sublimes et etati animi et a terrenis sese sustollentes, jure optimo montes appellantur. Anima autem beati Petri vocata est sublimis petra, propterea quod firmas in fide radices egerit, constanterque et fortiter plagas in temptationibus illatas pertulerit. Quicunque igitur divinitatis cognitionem percepere, ob mentis et carum actionum quæ ex ea proficisciuntur amplitudinem, saniore vita consummati, vertices sunt montium, in quibus Dei domus exadificatur.

67. *Et elevabitur super colles*. Colles autem sunt tumuli quidam in aliquantam a terra altitudinem modico ambitu circumscriptam insurgentes, ⁸⁶ humilibus quidem locis sunt sublimiores, altissimis vero depresso. Quoniam igitur Domini præstantia juxta humanitatem, comparationem nullam cum ulla qui quibusvis facinoribus præclaris inclarerint, admittat: ea de causa dictum est fore,

voci θεμέλιῳ incaute conjunxerit.

(8) Legitur in nostra editione, ὥραιῶν quod mendum tributum nolo typographeis, sed librario, qui codicem Fr. 1 excipit. Ac et in Ducæanis e in nostris codicibus servata est vera et germana lectio, δρέων.

(9) Ita sex mss. At editi, φύκοδημηται.

(10) Editi, τοὺς ἐντοις, Reg. prius, τοὺς ἐντοις. Alii duo mss. τοὺς ἐν οἴοις. Denique aliis tres, τοὺς ἐν οἴοις. Nec aliter legitur apud Procopium, ita loquuntur pag. 42: Ήρος πάντας δμοῦ τοὺς ἐν οἴοις δῆμοτε διαφανεστάτας κατορθώμασι.

ut mons Domini supra colles clarus ac manifestus fiat. *Amplioris enim glorie præ Moysè dignus est habitus, quanto ampliorem honorem habet is qui construxit domum, quam ipsa*⁸⁶. Quanto rursus præstantior est quam Abraham ipse? *Abraham, inquit, exsultavit ut videret diem incarnationis: et vidit, et gavisus est*⁸⁷. Et Abrahamus quidem dedit decimam Melchisedech⁸⁸. Melchisedech autem Domini typus erat. *Isthmæ protulimus in medium, ut præstantiam Domini corporalem ostenderemus. Absit enim ut nos gloriam divinitati demus, ob eam, qua rebus subjectis præstat, excellentiam?* Dispensatio quidem naturæ humanæ iis qui inter homines exstiterunt justi, antecellit: peccatum enim solus non fecit⁸⁹; majestas autem ei magnificientia divinitatis elevata supra celos est. *Et venient ad eum omnes gentes.* Sermonis progressus apertius detegit prophetiam: indicat nempe gentes ad Christi agnitionem concursuras. Venient enim ad fidem gentes omnes per prædicationem vocates. *Prædicabitur enim hoc Evangelium in universo urbe*⁹⁰; et evangelicus apostolorum sonus in omnem terram exivit⁹¹.

68. VERS. 3. *Et ambulabunt inquit, gentes multæ.* Cave prætereas sine ullo examino accuratam hujus sententias intelligentiam. Qua ratione illuc quidem dictum est, *Venient omnes*; hic vero, *ambulabunt, non omnes, sed, multæ.* Quia vox illa, *venient, refertur ad fidem: hæc vero, ambulare, ad vitæ institutum.* Quoniam igitur confitemur omnes fidem, nec tamen omnes juxta præcepta vivimus: ea de causa *venient quidem omnes gentes: ambulabunt vero multæ.* Quod autem verbum, istud, *ambulare*, pro vita que legi consentiantur sumatur, liquet. *Beati, inquit, immaculati in via, qui ambulant in lege Domini*⁹². Sed cum Dominus dicat: *Pauci sunt qui inveniunt viam*⁹³, quomodo nos gentes multas dicimus esse ambulaturas? Quia gentes omnes secundum proprium quarumlibet gentium numerum facile enumerari possunt: homines vero, qui in gentibus sparguntur, multi sunt. Hic igitur Scriptura ait gentes quidem multas, sed non omnes vitam evangeliæ amplecti, etiam ei Christi senomine insigniant omnes. Neque vero quoniam gentes multæ numerantur, continuo homines singuli qui communis gentis appellatione comprehenduntur, hunc penitus numerum sequuntur. Possunt enim gentes numerari, Cappadocum, aut Galatarum, Armenorum, Syriorum, aut Ægyptiorum, sic, ut tot esse dicant-

⁸⁶ Hebr. iii. 3. ⁸⁷ Joan. viii. 56. ⁸⁸ Gen. xiv. 20. ⁸⁹ xviii. 5. ⁹⁰ Psal. cxviii. 1. ⁹¹ Matth. vii. 14.

⁹² I Petr. ii. 22. ⁹³ Matth. xxiv. 14. ⁹⁴ Psal.

(11) Ita sex mss. At editi, πλείονα. Ali quanto post ex aliquibus mss. verbum φησι addidimus.

(12) Pro Kυρίου scriptum offendimus in aliquibus mss., Χριστοῦ.

(13) Editi et mss. nonnulli, ἐπ' αὐτὸν. At Reg. quartus et Colb. primus et editio Romana ἐπ' αὐτό, nempe δρός, *Venient ad illum montem, rectius. Mox tres mss., Πολλὰ προτιών.*

(14) Nostri sex mss. simpliciter, ἐπ' αὐτῷ κόσμῳ.

(15) Editi cum tribus mss., πορευόμεθα. Alii tres,

Α Κυρίου δρός ἐλέχθη. Μείζονος γάρ δόξης παρὰ Μωάσην ἔξιται, καθόσον μείζονα (11) τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου δικαστεύσας αὐτὸν. "Οσον δὲ μείζων τοῦ Ἀβραὰμ; Ἀβραὰμ, φησὶν, ἡγαλλιάσατο, ίνα ὅδη τὴν ἡμέραν τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Καὶ Ἀβραὰμ μὲν δεκάτην ἔδωκε τῷ Μελχισεδέχῃ. Μελχισεδέχῃ δὲ τύπος ἦν τοῦ Κυρίου (12). Ταῦτα, ίνα τὴν σωματικὴν διπεροχὴν παραστήσωμεν. Μή γένοιτο γάρ ἡμᾶς τὴν θεότητα ἐκ τῆς πρὸς τὰ δοῦλα διπεροχῆς δοξάζειν! Ἡ μὲν γάρ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον οἰκονομία, ὑπὲρ τοὺς ἐν ἀνθρώποις δικαίους. ἀμαρτίαν γάρ οὐκ ἐποίησε μόνος τῆς δὲ θεότητος ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια διπεράνω τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἔξουσιν ἐπ' αὐτὸν (13) πάντα τα ἔθνη. Προιών δὲ λόγος γυμνοτέραν ἐκφένει τὴν προφητείαν, τὴν συνδρομὴν τῶν ἔθνων τὴν ἰσομένην ἐπὶ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ ὑπερφάνων. "Ἔξουσι γάρ κληθέντα διὰ τοῦ κηρύγματος ἐπὶ τὴν πίστιν πάντα τὰ ἔθνη. Κηρυχθήσεται γάρ τὸ Εὐαγγέλιον τούτο ἐν δλω τῷ κόσμῳ (14). καὶ, Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἔξηλθεν δὲ εὐαγγελικὸς φθόργος τῶν ἀπεστόλων.

68. Καὶ πορεύονται, φησὶ, ἔθνη πολλά. Τὴν ἀκρίβειαν τῆς λέξεως μὴ παραδράμης ἀδισαντίστως. Πῶς ἐν μὲν τῷ, Ἐξουσι πάντα, εἴρηται: ἐν δὲ τῷ, Ηρεύονται, οὐκέτι πάντα, δλλὰ, πολλά; "Οτι τὸ μὲν, Ἐξουσι, ἐπὶ τοῦ πιστεύειν τέτακται: τὸ δὲ πορεύεσθαι, ἐπὶ τοῦ πολιτεύεσθαι. "Ἐπεὶ οὖν τὴν μὲν πίστιν διολογοῦμεν πάντες, οὐκέτι δὲ πάντος κατὰ τὰς ἐντολὰς πολιτεύεσθαι (15), διὰ τούτο "Ἐξουσι μὲν πάντα τὰ ἔθνη: πορεύονται δὲ πολλά. "Οτι δὲ τὸ πορεύεσθαι ἐπὶ τοῦ (16) βιοῦν κατὰ τὸν νόμον λαμβάνεται: Μαχαρίοι, φησὶν, οἱ ἄμωμοι ἐν δόψῃ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου. "Ἄλλὰ πῶς τοῦ Κυρίου εἰπόντος, διὰ διλγοῖς εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες τὴν δόδην, ἡμῖς λέγομεν ἔθνη πολλὰ πορευθήσεσθαι; "Οτι: πάντα τὰ ἔθνη κατὰ τὸν ἴδιον ἀριθμὸν τῶν ἔθνων εὐαριθμηνα, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀνθρώποι πολλοί. "Ἐνταῦθη οὖν δὲ λόγος φησίν, διὰ πολλὰ μὲν ἔθνη κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον βιοῦν καταδέχεται (17). οὐχὶ πάντας καὶ πάντες ἐστούς ἐπὶ τῷ δύναματι τοῦ Χριστοῦ δονομάζωσιν. Οὐ μὴν ἐπειδὴ πολλὰ ἀριθμεῖται τὰ ἔθνη, ἥδη καὶ οἱ καθ' ἓν ἀνθρώποι, δοὺς τῇ κοινῇ προσηγορίᾳ τοῦ ἔθνους συμπεριλαμβάνονται, πάντως ἀκολουθοῦσι τῷ ἀριθμῷ. Δύναται μὲν γάρ ἔθνη ἀριθμεῖσθαι, τὸ Καππαδοκῶν, καὶ D Γαλατῶν, καὶ Ἀρμενίων, ή Σύρων, ή Αἴγυπτίων, ὅστε λέγεσθαι τοσάδε εἶναι ἔθνη τὰ πορευόμενα ἐν

πολιτεύομεθα. Hoc an illo modo auctor scripserit, nescio quidem; sed non dubito, quin utraque scriptura admitti possit.

(16) Pro illo, ἐπὶ τοῦ, scriptum reperimus in aliquibus mss.. ἐπὶ τῷ.

(17) Codices quatuor, καταδέχεται. Nec ita multo post mss. quatuor, δονομάζωσιν. Editi cum uno ms., δονομάζουσιν. Subinde aliquot mss., οἱ καθ' ἓν θρῶπον.

τῷ νόμῳ Κυρίου· οὐδὲ μὴν καθ' ἔκαστον ἔθνος τοὺς ἐμπαριεχομένους ἀνθρώπους συμφώνως τὸν τῆς πολιτείας σκοπὸν καταδέχεσθαι. Ός μὲν οὖν πρὸς τὰ ἐνδομήκοντα δύο ἔθνη, ἢ δύποσα δῆποτε κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀπαστὸν ἀριθμόμενα, πολλὰ τὰ πορευόμενα τὴν ἐν τῇ ζωῇ πορείᾳν ὡς δὲ πρὸς τὸν δῆλον τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἀριθμὸν, δλίγοις οἱ σωζόμενοι· οὗτω καὶ (18) τὸ Εὐαγγέλιον ἀλληθεύει, καὶ ἡ προφητεία οὐ μάχεται. Πάντα τὰ ἔθνη δουλεύσουσιν αὐτῷ, προσκυνήσουσι δὲ ἀπὸ (19) τῶν πολλῶν δλίγοις· Πάντες, φησίν. οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. Καὶ ὁ Σοφονίας· Ἡξουσις τοῦ δουλεύειν αὐτῷ αὐτῷ δὲ πόδες ζυγόν τε.

69. Καὶ δροῦσι· Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὅρος τὸν Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Οἱ προκόπτοντες τῇ γνώσει, οἶοντες προκαταλαβάντες τὰ ἄνω, προκαλοῦνται εἰς τὴν δύμοιαν ἐκυτοῖς ἀνάβασιν τοὺς ἔτι ἐμφιλοχωροῦντας (20) περὶ τὰ κάτω, καὶ ταῖς τακτιναῖς τοῦ βίου μερίμναις προσδιατριβοντας· Οἱ συνεγερθεῖς τῷ Χριστῷ, καὶ τὰ ἄνω ζητῶν, καλείτω τοὺς τὰ ἐπίγεια φρονοῦντας, καὶ χειρογνωμένων αὐτῶν τὰ νοήματα πρὸς τὰ ἄνω. Ἐπεὶ διπλῆ τὶς ἔστιν ἡ σωματικὴ πρὸς τὸ ὅρος σχέσις· νῦν μὲν δὲ ὑπωρειῶν ἐπὶ κορυφὴν ἀνιόντων· νῦν δὲ δὲ τῆς ἀκρωτείας κατεβαίνοντων ἐπὶ τοὺς πρόποδας, κατὰ τὴν διάφορον τοῦ σώματος σχέσιν, καὶ τῆς παρ' ἡμῶν ἐνεργείας διαφόρως ἐκτελουμένης. Μήποτε δὲ τὸ διπλοῦν τοῦτο (21) τῆς ἐπινοίας καὶ τῆς οἰκονομίκης τῆς ἀνθρωπότητος ἀφαρμόσει, ὥστε νοεῖν ἡμᾶς δρός τὴν ἀνθρώπησιν· νῦν μὲν τῆς σαρκὸς διὰ τῆς πρὸς θεὸν συναφείας εἰς οὐρανὸν ὑψούμενης, νῦν δὲ τῆς φύσητος διὰ τῆς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον κοινωνίας ἐπικαταβαίνοντης τοῖς ὕδασι (22).

70. Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν. Προσβῶμεν τῷ ὑψει· τῆς θεολογίας, ἀπὸ τοῦ πάθους ἀρχόμενοι· (23). Καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ἀγαπέτω μὲν ὁ οἶκος ἀπλῶς εἰρηται τοῦ Θεοῦ· οὗτος, ἀνταῦθι δὲ, οἶκος τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Τίς οὖν ἡ αἰτία; Η γὰρ ἐκεῖ λείπει, η ἐντεῦθε παρέλκει. Ἀλλ' οὐδὲν ἀργὸν τῶν τοῦ Πνεύματος· Δείκνυσι γὰρ δὲ λόγος, διτοι μὲν πρῶται συγκαταθίσοις κατὰ τὰς κοινὰς περὶ θεοῦ προληψίεις γίνονται· τὸ δὲ ἀκριβές τῆς πίστεως τελειοῦται, τρανσυμένης ἥδη ἐν ταῖς καρδίαις τῶν προκοπτῶν ἐπὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἴδιότητος (24) τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν εἰσαγόμενοις εἰς γνῶσιν ἀπλῶς εἴρη-

²⁴ Psal. lxxi, 11. ²⁵ ibid. ²⁶ Soph. iii, 9. ²⁷ Coloss. iii, 1, 2.

(18) Ita emendavimus e quibusdam mss. In prius editis mendoso legitur, κατά.

(19) Inter voculas illas, δὲ et ἀπό, adverbium πάλιν in tribus mss. invenitur. Mox editi cum tribus mss., ἔξιστι, φησι. Deest φησι in aliis tribus mss.

(20) Uterque Colb. et Reg. tertius, φιλοχωροῦντας.

(21) Ita ex tribus mss. emendavimus. Legitur corrupte in excusis, Μήποτε οὖν τὸ διπλοῦν τοῦτο.

(22) Ἐπικαταστατούσης τοῖς ὕδασι, Ad nostra descendit. Ejus verbi exemplum e Thesauri auctore quassi notat Combeffisius.

(23) Pro ἀρχόμενοι legitur in aliquibus mss., ἀρχόμενοι. Ejus loci hanc est sententia: Ex humili ad sublimia ascendamus. Hoc est: A natura humana,

A tur gentes, quae in Domini lege ambulent: neque ²⁸ lamen concordi animo ab hominibus quos unaqueque gens complectitur, illam vivendi rationem admitti dixeris. Et vero quod attinet ad septuaginta duas gentes, aut quotquot numerantur per universum orbem, multæ sunt, quæ in hujus vitæ via gradiuntur: quod autem spectat ad integrum hominum in terra viventium numerum, pauci sunt qui salutem consequantur; adeo verum est Evangelium, nec pugnat prophetia. *Omnes gentes servient ei* ²⁸, adorabunt vero e multis pauci: *Omnes, inquit, reges terræ* ²⁹. Et Sophonias: *Venient ut serviant ei sub iugo uno* ²⁹.

69. *Et dicent: Venite et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob.* Qui in cognitione progressum faciunt, quasi jam superna occupantes, eos qui adhuc rebus insinus inharent, atque humilibus vitæ sollicitudinibus immorantur, ad ascensum suo ipsorum ascensui similem invitant. Qui cum Christo resurrexit, et quæ sursum sunt quærit ²⁷, provocet eos qui terram sapiunt, eorumque animos ad superna velut manu ducat. Cum duplex sit ad montem habitudo corporalis: nunc quidem a montis radicibus ad verticem ascenditur, nunc vero ab ejus vertice ad imam partem descenditur. Juxta corporis et actionis, quam nos varie absolvimus, diversam habitudinem. Fortasse autem duplex isthæ allegoria ac consideratio convenient etiam humanæ naturæ dispensationi; ita ut humanitatem assumptam montem esse intelligamus, cum caro per suam cum Deo conjunctionem modo ad corūm usque evenatur: modo vero divinitas utpote ad naturæ humanae participationem se se demittens, ad nostra descendat.

70. *Venite et ascendamus.* Accedamus ad theologia fastigium, sumpto a passione initio. *Et ad domum Dei Jacob.* Superius quidem domus simpliciter dicta est, *Dei*: hic autem, *domus Dei Jacob*. Quid igitur causæ? Aut enim illic vox hæc defit: aut hic redundant. Verum nihil otiosum est in spiritu sancti verbis. Ostendit enim Scriptura, primas assensiones illeris per communes Dei prænotiones: perfici vero plenam et integrum fidem, cum jam in eorum qui cognitione proficiunt cordibus proprietas Dei detegitur. Quapropter iis quidem qui introducuntur ad hanc cognitionem, dictum est sim-

quæ passa est, ascendamus ad naturam divinam, quæ pati non potest. Menter scriptoris assecutus non fuerat Tilmannus, dum sic verterat: *Ad sublimatatem theologiae progrediātur, sumpto exordio a repreßione perurbationum animi.*

(24) Codex Er. 1, et Reg. quartus cum editis, τῆς ἀνδιότητος. Hinc Tilmannus, *Sempiternæ Dei naturæ*. Paulus melius alter Combeff. et apographum Anglicum in margine, τῆς ἀγρότητος, *sanctitatis Dei*. At veteres libri H. et J. et uterque Colb. et ipsum apographum Anglicum in contextu veram lectionem ἀνδιότητος illibatam servarunt. Addita litterula una, quod non raro evenit, sententiam totam corrupterat. *Lege Ducem.*

pliciter, *domus Dei* : contra iis qui jamjam iustru-
oti sunt, dictum est, *cujusnam Dei sit domus, nempe
Dei Jacob*, qui se ipse familiarem præbuit. *Ego
enim, inquit, sum Deus Abraham, et Deus Isaac,
et Deus Jacob. Hoc mihi est nomen æternum* ²⁵. Et
enim, ut hos sanctos honore nulli unquam oblivioni
tradendo afficeret, eorumdem servorum suorum
nomina sibi aptavit, adeo ut quoties Dei fieret men-
tio, toties et illorum mentio conjungeretur. **430**
Quamobrem iis, qui jam accessere, hoc signum
veluti Dei peculiare adjecit, dicens : *Et ad domum
Dei Jacob*. Sed, quoniam Jacob est insuper sup-
plantatoris et athletæ nomen (Jacob siquidem sup-
plantator appellatur ob suam adversus obnitentia
luctam ²⁶ : postea vero obtenta victoria præmii
loco nomen Israel accepit ²⁷), qui adhuc proficit, B
tunc ediscit domum Dei Jacob, nimirum ea quæ
inferiora sunt, quæque captum ipsius non supo-
rant : sed tandem aliquando Deum etiam Israelis
docebuntur, cum via et ordine sint ei dispensandæ
traditiones perfectiores.

71. *Et annuntiabil nobis viam suam, et ambulabi-
mus in ea*. In montem nisi ascendamus, nequa-
quam annuntiabit nobis viam suam. Quod si non
annuntiet nobis, quoniam pacto ambulabimus ? Hoc
est, si Evangelium non exceperimus, quomodo ex
ipsius præscripto vivemus ? Qui autem desiderant
viam discere, utique nondum ipsam novere. Qua
igitur ratione ascenderimus in montem, viæ igna-
ri ? Nimirum hæc voces, *Venite et ascendamus*, pro-
positum studiisque indicant festinantium; at ostend-
unt concupita nondum ab ipsis obtineri. Verum
enimvero quosdam eorum qui nunc ad fidem pro-
perant, esse invicem alloqui atque adhortari credi-
derimus. Agedum avocemus animum a rebus hæci
repentibus ; agite ea quæ cœlestia sunt, sapiamus:
ingrediamur in domum Dei. Illic docebimur viam,
qua per perfectionem ad finem omnibus generatim
propositum simus per venturi.

72. *Ex Sion enim exibit lex, et verbum Domini
ex Jerusalem*. Interroga concisum hominem, Judæum
videlicet secundum carnem, de qua lege loquatur,
de quo verbo. Num de ea lege quæ per Moysen data
est ? Sed quomodo illam ex Sion prodiisse ostendat ? Neque enim Moyses terram promissa hæreditatis
ingressus est : situs autem est in Judæa Sion. Itaque juxta ipsos errat Scriptura, ut quæ aliud D
nomen loco alterius referat : etenim pro Sina aut
Choreb protulit Sion. Atqui de sancta lege sermo-
nem habet. De quanam ? quando lata ? ubi con-

²⁵ Exod. iii, 6, 15. ²⁶ Gen. xxv, 25. ²⁷ Gen. xxxii, 24-28.

(25) Codices tres, Tοῦτό μοι, φησὶν, ὄνομα. At
LXX, Τοῦτό μον ἔστιν ὄνομα.

(26) Auctor, cum scriberet illa, ἔτι τοῦ πτερνι-
στοῦ, etc., ad Osseam respxisse videtur. 12,3, aριδ
quem ita legitur : 'Ἐν τῇ κοιλᾳ ἐπτέρνισε τὸν ἀδελ-
φὸν αὐτοῦ. *In utero supplavit fratrem suum.*

(27) Editi et mss. aliquot κατ' αὐτό. Alii qui-
dam mss., ἐν αὐτῷ, non ita recte.

A ταὶ, αῖκος Θεοῦ, τοὶς δὲ στοιχειωθεῖσι λοιπὸν καὶ,
τίνος Θεοῦ, διτι τοῦ Ἰακὼβ, φὲλαρίσσατο τὴν πρὸς
αὐτὸν οἰκειότητα. Ἐγὼ γάρ, φησὶν, δὲ Θεὸς Ἀβραὰμ,
καὶ δὲ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ δὲ Θεὸς Ἰακὼβ. Τοῦτο μοι
ἔστιν ὄνομα (25) αἰώνιον. 'Ινα γάρ ἐστι μνημόνευ-
τον ποιήσῃ τὴν τιμὴν τοὶς ἀγλοῖς, συνῆψεν ἐαυτῷ τὰ
τῶν δούλων ὄνδρατα ὡστε δάσκις δὲ γένηται μνήμη
Θεοῦ, τοσαντάκις κάκενων τὴν μνήμην συναναρφέ-
ρεσθαι. Τοὶς οὖν προσελθοῦσιν ἥδη τὸ οἰονεὶ γνώ-
ρισμα τοῦ Θεοῦ προσεθήκαν εἰπών. Καὶ εἰς τὸν
οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακὼβ. 'Αλλὰ ἐπειδὴ καὶ Ἰακὼβ ἔτι
τοῦ πτερνιστοῦ (26) καὶ ἀγωνιστοῦ ἔστιν ὄνομα
(Ἰακὼβ γάρ πτερνιστῆς προσαγορεύεται διὰ τὴν
πρὸς τὰ ἀντικείμενα πάλην. Οὐτέρον δὲ μετὰ τὴν
νίκην ἀφέλον ἔλαβε τὸ Ἰερατὴλ ὄνομάζεσθαι), δὲ ἔτι
προκόπων, τάχις μανθάνει τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακὼβ,
τὰ ὄποδεέπερτα καὶ ἐαυτῷ ἐφικτά. Οὐτέρον δὲ ποτε
καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰερατὴλ διδαχθῆσται, δόψις καὶ
τάξει τῶν τελειοτέρων παραδόσεων οἰκονομουμένων
περὶ αὐτὸν.

71. Καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὄδδον αὐτοῦ, καὶ
πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. Ἐδὲ μὴ ἀναβῶμεν εἰς τὸ
ὅρος, οὐκ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὄδδον αὐτοῦ. Ἐδὲ μὴ
ἀναγγείλῃ ἡμῖν, πῶς πορευσόμεθα; Τουτέστιν, ἐὰν
μὴ δειχώμεθα τὸ Εὐαγγέλιον, πῶς βιωσόμεθα κατ'
αὐτό (27); Οἱ δὲ ἐπιζητοῦντες μαθεῖν τὴν ὄδὸν, δη-
λονδέ τούκοις ἔργοισαν. Πώς οὖν ἀναβαίνωμεν εἰς τὸ
ὅρος, τὴν ὄδδον ἀγνοοῦντες; Ἡ τὸ, Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν,
τὴν πρόθεσιν καὶ τὴν σπουδὴν τῶν ἐπειγομένων
ἔμφαντει οὐπω μέντοι παρίστησι τῶν ἐπειθυμητῶν
τὴν ἐπίτευξιν. Ἡγησόμεθα (28) γάρ τινας τῶν νῦν
ἐπὶ τὴν πλοστιν ἐπειγομένων ἀλλήλους (29) προσφω-
νεῖν καὶ παρορμῆν. δεῦτε ἀποστῶμεν τῶν χαμερ
πῶν δεῦτε φρονήσωμεν τὴν οὐράνια, εἰσέλθωμεν εἰς
τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ. 'Εκεῖ μαθησόμεθα τὴν ὄδὸν, δι'
ἥς ἐπὶ τὸ πότισσα προκείμενον ἀπασι πέρας διὰ τῆς
τελειότητος κατατήσσομεν.

72. 'Ἐν γάρ Σιών ἔξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος
Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. 'Ἐρώτησον τὸν τῆς κατα-
τομῆς ἄνθρωπον, τὸν κατὰ σάρκα Ἰουδαῖον, περὶ
ποίου νόμου λέγει, καὶ ποίου λόγου. Τοῦ διὰ Μωϋσέως
δοθέντος νόμου; 'Αλλὰ πῶς οὐτος ἀπὸ Σιών, δεικνύ-
τωσαν. Μωϋσῆς γάρ οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὴν γῆν τῆς
κατασχέσεως τὸ δὲ Σιών ἐν τῇ Ἰουδαϊᾳ. 'Ἐσφαλταί
οὖν κατ' αὐτὸν ἡ Γραφὴ, ἀντὶ ἀλλού ὄντος ἀλλο
λέγουσας ἀντὶ γάρ τοῦ Σιών ἡ τοῦ Χωρῆν, τὸ Σιών
εἰρηκεν. 'Αλλὰ περὶ ἀγίου νόμου λέγει. Ποιον; τοῦ
πότε (30) δοθέντος; τοῦ ποὺ γεγραμμένου; Καὶ λόγος

(28) Pro ἡγησόμεθα σεδενδυμενον curavimus ε mes.
nonnullis, ἡγησόμεθα.

(29) Ita uterque Colb. et Reg. secundus. Editi et
mss. nonnulli, ἀλλήλοις.

(30) Pro τότε scriptisim, πότε, fidem multorum
mss. seuti. Ibidem antiqui libri H. et J. et duo
Colbertini, ἡ ποὺ γεγραμμένου.

ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ. Τὸν προφητικὸν λέγει (31). Αἱλλὰ πανταχοῦ τῆς Ἰουδαίας γεγένηται, οὐχ ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ δὲ μόνον, καὶ κατὰ τὸν Ἰσραὴλ. ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ καὶ ἐν Νινευῇ, καὶ πολλαχοῦ τῆς γῆς. Ἀγχέσθωσαν οὖν ὑπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ καταδεχέσθωσαν τὴν τοῦ Κυρίου νομοθεσίαν, ἀπὸ τοῦ σκοπευτηρίου γινομένην (32) ἀπὸ τῆς σαρκὸς τῆς θεοφόρου, ἀφ' ἣς ἐπεσκόπει τὸ κατὰ ἀνθρώπους πράγματα. Καὶ λόγος Κυρίου ἀπὸ Ἱερουσαλήμ. Ἐκεῖθεν γάρ ἀρέβαμενον εἰς πάντα τὸν κόσμον ἐπεσπάρη τὸ κήρυγμα.

73. Καὶ κρίνεται ἀνὰ μέσον τῶν ἔθνων. Ὁ Θεὸς ἐν μὲν συναγωγῇ θεῶν στάς, θεοὺς διαχρινεῖται ἐν δὲ τοῖς ἔθνεσι Κρίνεται ἀνὰ μέσον τῶν ἔθνων. Τοῖς μὲν γάρ ἀγρίοις τὸ διακρίνεσθαι πρέπει εἰς τὴν τῆς ἄξιας αὐτοῦ ἐπιγράψιν· τοῖς δὲ μάτην βεβιώσδι τὸ κρίνεται. Μήποτε δὲ ἐντεῦθεν δείκνυνται τὸ διάφορον εἰναὶ τῶν ἔθνων (33) τῆς εὐσεβείας ἔθνων τὴν κόλασιν, ἀλλὰ μηδ μίλιν καὶ τὴν αὐτήν. Καθ' ὃ μὲν γάρ ἐπικεπτώκασι τῆς ἐπιγράψιος τοῦ Θεοῦ, πάντες βασάνων καὶ κυλάσσων ἄξιοι· καθ' ὃ δὲ διάφορα αὐτῶν τὰ κατὰ τὸν βίον ἐπιτηδεύματα, ἐν τε τοῖς πάθεις τῆς ἀτιμίας, καὶ ἐν ταῖς εἰς τοὺς πλησίον πονηρίαις, δεῖται κρίσεως κατὰ τῶν ἔθνων τῆς διαλαμβανούσης περὶ τῶν εἰς τοὺς πέλας πεπλημμελημένων. Καὶ ἐλέγχειται λαὸν πολύν. Ἰνα δειξή ἡμῖν τὸ δίκαιον καὶ ἀνατίθετον τῆς δικαιαίας χριστῶν ἐπίγαγε (34) τὸ, Καὶ ἐλέγχειται λαὸν πολύν. Ἐλέγχου γάρ σε, φησί, καὶ παραστήσω κατὰ τὸ πρόσωπόν σου. Ἐνταῦθι μὲν οὖν μάρτυρας παριστῆται κατηγορος εἰς ἐλεγχον τῶν ἀγκλημάτων τοῦ κατηγορουμένου, ἐν δὲ τῷ τῶν χρυπτῶν δικαστηρίῳ αὐτά τὰ πρόφηματα ἡμῖν παρίσταται· ἐν τῷ ἴδιῳ σχῆματι, ἐκάστης ἀμαρτίας παριστάμενης τοῖς τοῖς ἡμαρτηκόσιν. Ἐκεῖ μὲν οὖν ἐλεγχος εἰς σύστασιν τῆς δικαιοσησίας παραλαμβάνεται, ἐνταῦθα δὲ εἰς διόρθωσιν τῶν ἐφ' οἰς ἐλέγχεται. Ἐφ' φ τὸν Τιμόθεον χρῆσθαι ὁ Ἀπόστολος παρατίθεται. Πᾶς μέντοι ἐλεγχος, ἐναργῶς καθαπτόμενος τοῦ ἐλεγχομένου, ἰσχυρῶς αὐτὸν βασανίζει, παριστάς τὸ αἰσχυντὸν τοῦ ἀμαρτημάτος, ὡστε μεγάλα εὐεργετεῖν τὸν ἀναισθητοῦντα τὸν ἴδιων πταισμάτων (35) εἰς τὴν συναισθησιν ἄγων καὶ μεταμέλειαν ἀληθινήν. Ποιὸν γάρ τραῦμα σωματικὸν οὕτω δριμεῖαν ἐμποιεῖ τὴν δόδυνην, ὅποιαν βάσανον ἐμποιεῖ τὴν φυσῆρ λόγος πληκτικός, καθικνούμενος τοῦ συνειδήτος τῶν ἐνεχομένων τῇ αἰσχύνῃ τῶν κακῶν πεπραγμένων (36);

didine et opprobrio rerum male gestarum premuntur, conscientiam perstringit?

³ Psal. LXXXI, 1, 2. ⁴ Psal. xlix, 21. ⁵ II Tim. iv, 2.

(31) Τὸν προφητικὸν λέγει. Monet Combeſſius, hanc esse reſponſionem Judæorum, quam conſin- git Basilius, non ipsius Basiliſi assertionem.

(32) Sic mss. plerique omnes. Editi. γενομένην. Hic imitatus est Comentarii auctor Basiliūm, qui in psalminum lxx dixit et ipse Domini carnem, θεοφό-ρον. Subinde mss. nonnulli, ἐπισκόπει. Alii quidam et editi, ἐπεσκόπει.

(33) Ita sex mss. Vocula ἔθνων ab editis aberat.

(34) Editi, ἐπήγειτο καὶ. At mss. aliquot uti in contextu. Statim ubi in excusis legitur, παριστησιν,

A scripta? *Et verbum ex Jerusalem.* Propheticum verbum dicit. At ubique in Judæa factum est, non autem solum in Jerusalem, et in Israel: sed in captivitate etiam, inque Ninive et in plerisque terræ locis. Stranguluntur igitur a veritate, sanctamque a Domino legem recipient, quæ e specula exorta est, nempe a carne Deum gestante, e qua quasi e specula res humanas observabat. *Et verbum Domini ex Jerusalem.* Prædicatio enim ducto illino initio in omnem mundum dispersa est.

73. Vers. 4. *El judicabit inter gentes.* Deus in deorum quidem synagoga stans, deos dijudicabit³; sed in gentibus *judicabit inter gentes.* Sanctis enim convenit in ipsis dignitatis agnitione discerni: ⁴ B ii vero qui vanam vitam duxerint, judicari. **431** Sed forte hinc patet diversum esse, non unum et idem, nationum a pietate alienarum supplicium. Quatenus enim a Dei cognitione exciderunt, tormentis digni sunt ac pœnis omnes: quatenus vero illorum vivendi ratio comperitur diverse, sive in ignominia cupiditatibus, sive in admissis adversus proximos flagitiis, opus est contra gentes judicio Dei: in quo delicta contra proximos parata ex-pendentur. *Et arguet populum nullum.* Justi illius judicii æquitatem evidentiamque nobis ut ostendat, subiunxit: *Et arguet populum nullum. Arguat enim te, inquit, et statuam contra faciem tuam*⁴. Hic igitur testes producit accusator ut reum objectis criminibus convincat, at vero in illo rerum absconditarum judicio res ipsæ nobis coram sistentur in propria specie, quandoquidem singula peccata iis qui peccaverint, ponenda ob oculos sunt. Illic igitur reprehensio ad comprobandam judicii æquitatem adhibetur; hic vero ad emendanda ea, quorum quivis arguitur. Quamobrem Timotheum admonet ἀpostolus⁵, ut hac arguendi ratione utatur. Et quidem reprehensio omnis palam eum qui reprehenditur perstringens, ipsum vehementer torquet, cum peccati deditur turpitudinem: ita ut eum qui nullo delictorum suorum sensu tangebatur, non mediocri afficiat beneficio; quippe ad eorum conscientiam et ad veram pœnitentiam ipsum deducat. Quale enim corporis vulnus creat acrem dolorem ejusmodi, cuiusmodi cruciatum animæ parit sermo objurgatorius, cum eorum qui turpitudine et opprobrio rerum male gestarum premuntur, conscientiam perstringit?

in veteribus nostris libris scribitur, παριστᾶ, et sic scripsimus.

(35) Editi. ὡστε μάλιστα εὐεργετεῖν τὸν ἀναισθητοῦντα τὸν ἴδιων ἀμαρτημάτων. At nostri sex mss. uti in contextu. Hoc ipso in loco uterque Colb. et Reg. secundus, μεταμέλειαν ἀληθινήν. Alii tres mss. cum editis, μεταμέλειαν ἀλγεῖσθαι. ad pœnitentiam asperam.

(36) Ita emendandum censuimus ex nostris sex mss. In editis legitur, βεβιωμένων, eodem sensu. Nec ita multo post iudicem nostri sex mss., μεταβαλεῖν. Editi, μεταβάλλειν.

74. *Et confringent gladios suos in aratra, et lances suas in falces.* Hic est objurgationum finis perutilis, ad pacificum et tranquillum statum belli amatores ac tumultuum auctores transferre. Cuius autem compertum est ac perspectum, Christi legem ac sermonem, cum pacis ac concordiae causa sit et origo, iis qui longe et prope erant positi, pacem annuntiassse. Itaque et Judaei et gentes belli deposuere instrumenta: tum quae in congressu et in pugnis minus commissis ac statariis adhiberi solent, quae vocavit propheta gladium: tum quae ad vindictam eminus sumendam ceduntur; quae ait esse hastas et lanceas. Imo haec ferramenta in instrumenta agricolationi accommoda a verbo quod de Jerusalem egressum est, voluit immutari. Quamobrem exitiosus ille gladius idoneus est, qui vitalia semina animabus ratione praeditis per sapientiam insita præparet: quippe qui sit conversus in aratum, quod es quae obduruerant, emollit, avellit spinas, et ea quibus gratia coelestis incolumis servetur, præstal. Lancea autem, cuius est eminus impetrare ac propellere, in id vertenda erat, 432 cui inest facultas minus colligendi, societatemque conciliandi. Nam ejusmodi falces cogunt in unum dispersa, et in unum eumdemque manipulum spicas astringunt. Est igitur rationalis quedam mesis, ad quam colligendam opus sit idoneis instrumentis, de qua dictum est. *Levate oculos vestros, et videte quia regiones aliae sunt.*⁶ Nemo igitur bella sciens, ad hanc messem aptus est. Sed suos dissipulos ad hanc segetem demetendam emisit, de quibus ait: *Messis quidem multa, operarii autem pauci.*⁷ Itaque hujusmodi messoribus, ut pote instrumentum bellii in cordibus suis non gestantibus, potestatem dedit afferendi pacem dominibus, quas essent ingressuri.⁸

75. *Et non accipiet gens contra gentem gladium.* Quandiu quidem instar ignis desaviret mundanæ sapientiæ sermo, gentes in se invicem insurgebant, quippe quae sermonis gladium valde exacutum, eumque meditatione ac rerum probabilium specie fulgentem in se invicem distingerent. Sed ubi primum advenit pax nostra,⁹ Deoque gloria in altissimis, et in terra pax annuntiari coepit,¹⁰ tum omne simul mendacium veritas ad silentium rededit. Quemadmodum enim, aquila alicunde in conspectum desuper veniente, avium loquacium garrulitas de-repente conticuit, ita non amplius alii aliorum

⁶ Joan. iv, 35. ⁷ Luc. x, 2. ⁸ Matth. x, 12. ⁹ Ephes. II, 14. ¹⁰ Luc. II, 14.

(37) Sic mss. quatuor. Editi et unus mss. καὶ δ.

(38) Editi et duo mss. γενομένοις. Alii quatuor, γινομένοις.

(39) Ita nostri sex mss. At editi, ταῦτα. Mox iudeum illi εξ mes., μετακενάζειν. Editi, μετακενάσσειν.

(40) Uterque Colb. et reg. quartus cum duobus Dicæanis, ἀποτλῶν τὰ πεπωρωμένα. Unus codex Combef. et Anglic. una cum editis, τὰ πεπωρωμένα, haud recte. Ibidem tres. mss., ἀκάνθας ἀνασπων. Alii tres cum editis, ἀκάνθα ἀνατρεπον, haud

74. Καὶ συγχόουσι τὰς μαχαιρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα. Τοῦτο ἐστι τὸ εὑγρηστὸν τέλος τῶν ἑλέγχων, μεταβαλεῖν πρὸς εἰρηνικὴν κατάστασιν τοὺς φιλοπολέμους καὶ ταραχώδεις. Δῆλον δὲ παντὶ, διὶ δ Χριστοῦ νόμος καὶ (37) λόγος, τὸ εἰρηνικὸν καὶ συμβατικὸν ἔχων· εἰρήνης τοῖς μακράν καὶ τοῖς ἐγγύς· ὥστε καὶ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἔξ θεῶν καταθεμένους τὰ πολεμιστήρια, τὰ τε πρὸς τὴν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐν τοῖς συστάδην γινομένοις (38) ἀγῶσι συμπλοκὴν ἄτινα εἶπε μάχαιραν, καὶ τὰ πρὸς ἄμεναν τὴν διὰ μακροῦ παρεσκευασμένα, ἄτινα εἶναι δόρατα ναὶ ζιβύνας φησι· ταῦτα (39) δὲ εἰς τὰ τῆς γεωργίας ἔργαλεῖα μετακενάζειν τὸν λόγον τὸν ἐν τῆς Ἱερουσαλήμ, ὥστε τὴν φθαρτικὴν μάχαιραν σπερμάτων ζωοποιῶν, τῶν ἐκ τῆς σοφίας ἐγγινομένων ταῖς λογικαῖς ψυχαῖς, εἰναι παρεσκευαστικὴν ἄροτρον γενομένην ἀπαλῦνον τὰ πεπωρωμένα (40), ἀκάνθας ἀνατρέπον, οὐρανίας χάριτος φυλακτηρίων (41) ποιητικὸν. Ἡ δὲ ζιβύνη, τὸ πόρβωθεν κατακοντίζον, καὶ ἀπωθούμενον εἰς τὸ συνακτικὸν ἐκ τοῦ σύνεγγυς, καὶ κοινωνίας συνδετικόν. Τοιαῦται γάρ αἱ δρεπάναι, συνάγουσσι τὰ διεσκορπισμένα, καὶ εἰς κοινωνίαν δράματος συνδέουσσι τοὺς ἀστάχυας. Ἐστιν οὖν τι καὶ λογικὸν θέρος, εἰς δ χρεῖα τῶν ἐπιτηδείων δργάνων, περὶ οὗ εἴρηται διὶ, Ἐπέρατε τοὺς ὄφθαλμούς διῶν, καὶ θέτε διὶ αἱ χῶραι λευκαὶ εἰσιν. Οὐδεὶς οὖν πολεμοποιὸς πρὸς τὸν θερισμὸν ἐπιτηδείος. Ἀλλὰ τοὺς ίδιους μαθητὰς πρὸς τὸν θερισμὸν τοῦτον ἀπέτειλε, περὶ ὧν καὶ εἴπεν. Ο μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἔργαται δλγοι. Τούτοις οὖν τοῖς θερισταῖς, διὰ τὸ μὴ ἔχειν πολέμου δργανὸν ἐν ταῖς καρδίαις, ἔδωκε δόναμιν τοῦ ἐναφιάναι (42) εἰρήνην τοῖς οἴκοις, εἰς οὓς δὲ εἰσέλθωσιν.

75. Καὶ οἱ λγιφεται ξθνος ἐπ' ξθνος μάχαιραν. Ἐως μὲν ἐνηργεῖτο διατάρως ὁ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας λόγος, ἀλλήλων τὸ θνητὸν καταπαγίσταντο, σρόδως ἡκονημένην τὴν μελέτην καὶ τὴν πιθανότηταν στήλουσαν τοὺς λόγους τὴν μάχαιραν ἀλλήλοις ἀντεπιφέροντες. Ἐπειδὴ δὲ ἡλθεν τὴν (43) εἰρήνην ἡμῶν, καὶ κατηγγέλη δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνην, ἀπαν δόμον τὸ φεύδος τὴν ἀληθείην διπεσιώπησεν. Οὐσπερ δρκνων λάλων πολυφωνίᾳ ἀθρόως κατεσγάσθη, δεῦτο ποθεν αὐτοῖς ἐπιφανέντος ἀναθενεούσκει τοὺς ἀλλήλων καταδέλλουσι λόγους· δὲ μὲν, μὴ εἶναι πρόνοιαν τὸ παράπαν, δὲ μέχρι σελήνης προ-

dissimili sensu.

(41) Editi et veteres libri H. et J. et Colb. primus φυλακτηρίον. At Codex F. et Anglic. et Regii tertius et quartus cum Colb. secundo, φυλακτηρίων, recte. Aliquanto post editi cum tribus mss., συνακτικόν. Alii tres, συνέτικόν.

(42) Colb. primus, τοῦ ἐπαφιάναι. Mox quatuor mss., εἰσέλθωσιν. Alii duo et editi, ἔλθωσιν. Neo ita multo post duo Colbertini, καταπαγίστατο.

(43) Ita quinque mss. Deest articulus in editis.

διήκειν αὐτὴν λόγων· οὐκέτι περὶ ψυχῆς· διὰ μὲν θνητὴν, διὰ δὲ (44) ἀθάνατον ἀποφαινόμενοι. Τὰ περὶ εἰμαρμένης, διὰ μὲν πάντων αὐτὴν χρατεῖν· διὰ δὲ μηδὲ εἶναι αὐτὴν τὸ παράπαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡλθεν ἡ μωρία τοῦ χηρύγματος, καὶ διὰ σταυρωμένος δοξάζεται, καὶ ἀνάστασις πιστεύεται (45), καὶ χρίσις ἀλπίζεται· τὸν πρὸς ἀλλήλους πόλεμον τὰ ἔθνη καταλύσαντα, τὴν ἡσυχίαν ἔγει. Φοβοῦμαται δὲ μὴ θεαταὶ λοιπὸν τοῦ ἡμετέρου πολέμου γίνωνται. Καὶ ἐπειδὴ πρὸ τούτου ἄκας διὰ βίος αὐτοῖς ἐν τῇ τῶν ματαίων λόγων μαθήσει καταναλίσκεται (46) ὡς τῆς διαλεκτικῆς πόλεμος· οὐσῆς διαλόγου (47). Οὐ μὴ, φησίν, μάθωσιν εἶναι πολεμῶν· ἀντὶ τοῦ, Οὐκέτι τοῖς διδασκάλοις τῆς λογομαχίας προσδιατρίψουσιν.

επιτοποιημένης disciplina consumpta fuerit (siquidem sermocinatrix dialectica pugnis et rixis gaudet), Non illa, ait, dissent bellum gerere; ac si diceret: Magistris contentionis verborum non amplius operam dabunt.

76. Καὶ νῦν, οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε καὶ πορευθῶμεν τῷ φωτὶ Κυρίου. Δευτέρα καλήσις (48), ἐπὶ τὰ τελευτερά προκαλούμενη τοὺς εὐεργετουμένους. Μετὰ γάρ τὸ ἀναβῆναι εἰς τὸ ὅρος Κυρίου, καὶ διπερικόψαι τὰ γῆινα· οἶον καθαρωτέρας μεταλαβόντα αὐτῆς (49), φωτὶ ἑστίν εντυχεῖν θεῖψ, φωτίζοντι ψυχῆς δρθαλμοὺς εἰς κατανόσιν τῶν μακαρίων καὶ νοητῶν θεαμάτων καὶ θελῶν (50) θεωρημάτων. Ὁμοιον τούτῳ καὶ τὸ παρὰ τῷ Ψαλμῳδῷ· Ηροστήθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτίσθητε· καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ κατασχυνθῆ. Οὐδὲ κατασχύνεται γάρ ἐφ' οὓς δὲ σημειωθῆ τὸ φῶν τοῦ προσώπου Κυρίου. 'Ο δὲ τὰ φῶλα περάσσων, μισεῖ τὸ φῶς. Ἐπειδὴ (51) δὲ διὰ τοῦ οἴκος τοῦ Ἰακώβ φῶς αὐταρκες τὴν ἐκ τοῦ νόμου διδοκούμεναν καὶ ἐαυτὸν δικείληφεν ἡ πατημένως (52) δῆδηγον εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, διορθούμενος αὐτῶν τὴν ἔγνωσιν διὰ λόγος φησι· Δεῦτε καὶ πορεύθωμεν, μὴ τῷ προφητειῶν, μὴ τῷ νομικῷ φωτὶ, ἀλλὰ, Τῷ φωτὶ τοῦ Κυρίου. Καὶ γάρ καὶ λύχνοι χρήσιμοι, ἀλλὰ πρὸ τὴλου· διστάρες τερπνοὶ, ἀλλὰ ἐν νυκτὶ. Εἰ δὲ γελοῖος, φάλιον λάμποντος, διὰ λύχνον ἐαυτῷ παραφεύγων (53), πολλῷ γελοιότερος δι. Εὐαγγελίου πηγυσσούμενου, τῇ σκιᾷ τῇ νομικῇ παραμένων.

77. Ἀνῆκε γάρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰερατῆλ. Χαλεπωτάτη ζῆμις ἡ ἀπὸ Θεοῦ ἐκκατάλεψις. Οἰονεὶ ἀπὸ ισχυρᾶς κατοχῆς χειρῶν, τῇ ἀνέσει τῶν διατύλων, οἵ τέως περιεδέρακτο (54) τις τοῦ

¹⁰ I Cor. 1, 21. ¹¹ Psal. xxxiii, 6. ¹² Psal. iv, 7.

(44) Sic quinque mss. At Reg. primus, quem semper secuti sunt typographi, οἱ δὲ. Haec longe tres mss., οἱ δὲ μηδὲ εἶναι. Alii tres cum editis, δι. δὲ.

(45) Edili et tres mss., ἀνάστασις καὶ χρίσις πιστεύεται τὸν· sed hunc locum ex aliis tribus mss. emendavimus.

(46) Editi et Reg. primo, καταναλίσκετο. Alii quinque mss. καταναλίσκετο.

(47) Uterque Combef. et alii tres mss. conjunctim, τῆς διαλόγου. Editi vero et Colb. secundus duabus vocibus, διὰ λόγου.

(48) Editi et Codex Fr. 1, η λόσις, corrupte. At multi alii mss., καλήσις, emendate. Ibidem quinque

A sermones ac sententias convellunt. Alter quidem ullam omnino negabat esse providentiam; alter vero ipsam contendebat ad lunam usque sese extenderet. Nec ultra disceptatur de anima. Hic quidem affirmabat eam morti obnoxiam, ille vero immortalem esse statuebat. Hæ de fato movebantur quæstiones: alius quidem id rerum omnium potiri, alius ipsum nullo modo existere asserebat. Sed, quia advenit prædicationis stultitia¹⁰, atque crucifixu datur gloria, quia resurrectio creditur, speraturque judicium, gentes, mutuis bellis sedatis, otium agunt. Vereor autem ne tandem gentiles ipsi belli nostri siant spectatores. Jam vero cum omnis eorum vita antea in vanorum et inutilium

B 76. VERS. 5. *Et nunc, domus Jacob, venite, et ambulemus lumine Domini.* Secunda est vocatio quæ beneficiis affectos ad perfectiora invitat. Post quam enim ascendit quis in montem Domini, evasitque terrenis superior, huic licet velut jam purioris lucis participi, divinum lumen assequi, quo illustrati animæ oculi beata spiritualiaque spectacula ac divinas contemplationes percipiunt. Huic sententia et apud Psalmem aliquid simile reperias: *Accedite ad eum, et illuminamini: et facies vestras non confundentur*¹¹. Non confunduntur enim super quos signatum fuerit lumen vultus Domini¹². *Quid autem mala 433 agit, odit lucem*¹³. Quoniam vero domus Jacob doctrinam legis sufficiens sibi lumen esse, seque ducem cæcorum esse falso arbitrata est, lucem videlicet eorum qui in tenebris ambulant, Scriptura eorum ignorantiam corrigens ait: *Venite et ambulemus, non propheticō, non legali lumine, sed lumine Domini.* Etenim sunt etiam usui lucernæ, sed ante solem; stellæ jucundæ, sed in nocte. Quid si is ridiculus censemur, qui, solo exsplendescente, lucernam sibi præludentem teneat, multo magis ridiculus est, qui, prædicato Evangelio, in legali umbra commoratur.

C 77. VERS. 6. *Dimisit enim populum suum, domum Israel.* Deseri a Deo damnum est gravissimum. Perinde ac si manus validæ ac fortes aliquid detinarent, ac digitis quibus quispiam rem hactenus

¹⁸ Joan. III, 20.

D mss., προκαλούμενη. Editi et Reg. primus, προσκαλούμενη.

(49) Pro αὐτῆς legitur in excusis, αὐτῆς, incuria operarum.

(50) Editi cum tribus mss., νοητῶν καὶ θελῶν. Alii tres mss. ita, ut in contextu legitur. *Μοχ* tres mss., παρὰ τῷ φλαμῷ.

(51) Sic quinque mss. At editi cum Reg. primo, ἐπει.

(52) Reg. quartus, ἡ πατημένος.

(53) Editi cum tribus mss., παραφεύγων. Alii tres mss., παραμφαίνων.

(54) Codices tres, περιεδέρακτο. Alii tres cum editis, περιεδέρακτο.

suspensam apprehendebat solutis, ipsam, utpote a se non amplius retentam ac conservatam, præcipitem agi sineret: ita non jam populum a Deo retineri sententia isthæc indicat. Ea autem quæ sequuntur, ob quasnam causas Dei manibus quis dimittatur, edocent: *Quia repleta est ut ab initio regio eorum auguriis, ut ea quæ alienigenarum.* Vides quantum malum auguratio sit. Est in causa cur is, qui in ipsa studium ponit, Dei providentia ac cura destituatur. Attamen plerique Christianorum huic aures accommodant, id nibili ducentes subauscultant, captantque rumores, et ad symbola ac signa mentem appellunt. Sternutavit quispiam, inquit, loquente me: profecto id aliquid significat. Me aliquis a tergo vocavit, etiam id ipsum impedimento mihi est. Impingitur pes egreditur alicui offendiculo: vestimentum detentum fuit. Imo vero nonnulli qui valde clari sunt ac celebres, quique judicem e cælo assuturum, præstolantur, tanquam nihil sua interesset, in hæc vitia incident. Sed audi populum qui bæc curiosa consecutaretur, abjectum esse. Siquidem in lege Mosaica auguria, divinaliones, omnia atque auspicia tanquam dæmonum inventa vitio olim vertebantur. Non enim, inquit, bariolabimini, neque auspicabimini¹³. *Gentes enim, inquit, quas Dominus Deus disperdet a facie sua, illæ divinaliones et vaticinia audient: tibi autem non sic dedit Dominus Deus tuus*¹⁴. Absurdum enim fuerit, eum qui ex Dei legibus ac institutis consiliorum suorum rationem inire potest, ad decernendum de rebus agendis sibi in consiliarios bruta animalia adhibere: imo vero ne in consiliarios quidem, sed potius iis uti magistris atque legislatoribus. **434** Ac quidem avis quæ periculum sibi impendens et ob oculos positum non novit, tibi est futurum prædictura. Et certe illa e nido avolans, escam pullis sua comparatura, plerumque re infecta rediit: tamen inanis ille avis motus tibi est loco vaticinii veracissimi, tibique futurum detegit. Quod si dæmonum opera fraudulenter circumvolant, ne tu, quæso, redeas, hisce dæmonum fallaciis intentus, neque sis diabolicis in exitium propendentem, modis omnibus ea abute

78. Sed et corvi crociantes, et aquilæ lugentes
ob prædæ inopiam, cor superstitionis perterrefa-
ciunt: et tanta est inimici in hominem petulantia,
ut si vel felis apparet, vel canis caput exserit, vel
mane occurrit homo, quamvis ex amicissimis, cu-
jus aut oculus, aut dextrum crus vulneratum sit,
resiliat, pedemque referat, et plerumque oculos

^{13*} Deut. xviii, 10, 12. ¹⁴ ibid. 14.

(55) Sic tres mss. At editi cum aliis tribus, ἐπέδον. Docte et fuse ostendit Ducæus sternuta-
menta inter ineptias ominantium numeranda esse.

(56) Editi, πάλαι μέν. Deest μέν in nostris sex
mess.

(57) *Editi et Reg. primus, quo usi sunt typographi, φωνή, δὲ γένος κατ. At mss. quinque uti in contextu, nisi quod in tribus scriptum sit, ἐξολοφρεῖται, disperdit. Statim mss. nonnulli, δέωνται κύριος.*

(58) Pro olim edito συμβούλοις invenitur in sex

Α κατεχομένου, ἀφῆκεν αὐτὸν τῆς Ἰδίας συντηρησθεῖς ἐκπεσεῖν· οὕτως δὲ λόγος ἐμφανεῖ ἀπερικράτητον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὸν λαὸν εἶναι. Διὸ πολας δὲ αἰτίας ἀφίεται τις τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ, τὰ ἐφεξῆς διδάσκει· "Οτις ἐνεπλήσθη ὡς τὸ ἀπερχῆς ἢ χώρα αὐτῶν κληδονισμῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων. Ὁρές ἡλίκου κακὸν τὸ κληδονίζεσθαι. Ἐξω τῆς παρὰ Θεοῦ ἐπιμελείας ποιεῖ τὸν προστέχοντα αὐτῇ. Ηολλοῖς δὲ τῶν Χριστιανῶν ἀδιέφορον ὡτακουστεῖν, καὶ φῆμας θηρᾶσθαι, καὶ συμβόλοις προστέχειν. Ἐπταρ (55) τις, φησίν, ἐπὶ τῷ λόγῳ, καὶ τόδε σημαίνει. Κατόπιν μὲν τις ἀνεκάλεσε· καὶ ἐμπόδιον τοῦτο. Ὁ ποδὸς προσέπταισεν ἔξιντος· τὸ ἴμετιον ἐνεσχέθη. Καὶ τῶν πάνω γνωρίμων καὶ τῶν ἀναμενόντων κριτὴν ἐτῶν οδρανῶν τινες τούτοις ἀδιαφόρως τοῖς βλαβεροῖς περιπίπτουσιν. Ἀλλ' ἄκουε, δει τὸπερβήθη δὲ λαὸς δὲ ταῦτα περιεργαζόμενος. Πάλαι (56) γάρ καὶ ἐκ τοῦ Μωϋσέως νόμου, κληδόνες, καὶ μαντεῖαι, καὶ οἰωνισμοὶ, καὶ δρνιθοσκοπίαι διαβέβληνται, ὡς δαιμόνων εὑρέματα. Οὐκον οἰωνισθε γάρ, φησίν, οὐδὲ ἀρνιθοσκοπήσεσθε. Τὰ γάρ ἔθνη, φησίν, οὓς Κύριοις (57) δὲ θεδὲ ἔξοιλοθρεύει πρὸ προσώπου αὐτοῦ, οὗτοι κληδόνων καὶ μαντειῶν ἀκούονται· σοὶ δὲ οὐχ οὐτως ἔδωκε Κύριος δὲ Θεός σου. Ἀτοπον γάρ, τὸν ἔχοντα τὴν ἐκ τῶν δικαιιωμάτων τοῦ Θεοῦ συμβούλιαν, πρὸς τὴν ὑπὲρ οὐ πρακτέων σκέψιν συμβούλους ἔαντοῦ παραλαμβάνειν τὰ ἔλογα, μᾶλλον δὲ οὐδὲ συμβούλους (58), ἀλλὰ διδασκάλοις χρῆσθαι καὶ νομοθέταις. Καὶ τὸν μὲν ἔαντοῦ κίνδυνον παρακείμενον καὶ ἐν δρφαλμοῖς ὄντα οὐκ εἰδεν (59) δὲ δρνις· σοὶ δὲ τὸ μέλλον προσγορεύει, καὶ τῆς μὲν **Κ**ακίας ἀποπτάς, τροφὴν πορίσαι τοῖς νεοσσοῖς, ἀπρακτος ἐπανῆλθε πολλάκις· σοὶ δὲ μαντεῖον γέγονεν ἀφευδὲς, καὶ τοῦ μέλλοντος ἀποκάλυψις ἡ ματαία τοῦ ὄρνιθος κίνησις. Εἰ δὲ ἀπὸ δαιμόνων ἐνεργείας ἀπατηλὰ περιπέτονται, μή μοι καθίζου δαιμόνων ἀκάταις προσκεχηγώς, μηδὲ γίνου διαβολικαῖς ἔκδοτος ἐνεργείαις· οὐκ ἐπειδὴν ἄποκε λάβο ψυχὴν εὐάγωγην εἰς ἀπώλειαν, πάντα τρόπον αὐτῇ παραχρώμενος (60), οὐκ ἀνήσιν.

78. Ἀλλὰ καὶ χρώμοντες κόρακες, καὶ ἀλύσοντες
ἀποτοί δι' ἀπορίαν θήρας, τὴν δεισιδάλιμονα καρδίαν
πτήσσονται· καὶ τοσαντή τοῦ ἔχθρου ἡ εἰς τὸν ἀνθρώ-
πον ὑβρίς, ὥστε καὶ γαλῆ παραφανεῖσα, καὶ κύνων
διακύπας, καὶ ἀνθρωπος ἐπιφανεῖς ἔωθεν, καὶ τῶν
D εὐνουστάτων ἦ, δρφατμὸν δὲ τὴ σκέλος δεικνύει πε-
πληγώς (61). ἀπεπήδοσε, καὶ ἀπεταάπη, καὶ ἀπεκά-

περισσ., συμβούλους.

(59) In aliquibus mss. scriptum invenimus, οὐδεν.
Mox mss. nonnulli, προταγορεύσεται.

(60) *Alii mss., καταχρώμενος: aliis cum editis, παραγράμμενος.* Mox tres mss., *κράζοντες, vociferantes*: sed dubium non est quin alia lectio, cum corvorum propria sit, *præferri* debeat. Ibidem post vocem *κόραχες* adduntur illa, *κτί δὲ τοῦ κλάζειν λέγεται, sed quid sibi velint hæc verba, non satis intelligo.*

(61) Ita quinque mss. At editi, ἡ πεπληγός.

λόγια πολλάκις τοὺς δρόμους. Τί ἐλειπειότερον τοῦ τοιούτου βίου, πάντα ὑποπτεύειν, ὑπὸ πάντων ἐμποδίζεσθαι, δέον πανταχόθεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν πρὸς Θεὸν ἐπανάγειν (62); "Οταν Ἰδης ὅρνιθας διαπετομένους τὸν ἀέρα, μὴ τὰ σχήματα τῶν πτησεων περιεργάζουν, εἰ κόκλους ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν περιγράφουσιν, ή ἀντιπρόσωποι φέρονται, ή ἐκ τῶν κατόπιν ἐφίπτανται, ή πρὸς τὰ πλάγια μεταβαίνουσι. Ταῦτα καταλιπών, τοῦ Δημιουργοῦ τὴν ἐπ' αὐτοῖς σοφίαν καὶ δικόσμησιν φάγμασον· πῶς βάρος τοσοῦτον δι' ἀέρος φέρεται· πῶς ἡ ἀπαλὴ τοῦ ἀέρος φύσις δηγημα γίνεται τῷ πτερῷ· πῶς τῇ μὲν ἐκτάσει τῶν πτερῶν ἐπινήχονται τῷ ἀέρι, τῇ δὲ οὐρῷ οἷον πηδαλίῳ τὴν πτήσιν ἐκτῶν ἀποθύνουσι· πῶς δσα βαδίζειν ἐστὶν ἀνεπιτίθεισα, τῷ πτερῷ τὴν χρελάν τῶν ποδῶν ἐκπληροῦ. Όσα νηκτικά (63), δσα δρπακτικά, πρέπουσαν τῷ βίῳ τὴν κατασκευὴν ἔχει (64) τοῦ σῶματος. Τοῖς μὲν γάρ ὅργανα πρὸς τὴν ἀρπαγὴν, οἱ δυνυχες· τοῖς δὲ οἰνοὶ κῶπαι οἱ διμένες εἰσὶ τῶν ποδῶν· ὥστε τῷ πλάτει τῆς βάσεως ῥέον διεθεῖσθαι τὸ ὅμωρο κατὰ τὴν κίνησιν. Πάντα γέμει τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ· πάντα γάρ δὲ σοφίᾳ ἐποίησεν. Ό δὲ μικρόψυχος, καὶ ταπεινὰ φρονῶν (65), τὰς τῶν ἀλλόγων κινήσεις τῷ ἀδίψη σκοπῷ συνεργόδειν ἐπιχειρῶν, καταλιπῶν Θεὸν, δαίμονας ἐπιβούλοις ἐκδοτον ἔδωκεν (66) ἐκεῖτον, οἱ τῷ κρατεῖν τοῦ ἀέρος ὥδε καὶ ὥδε στρέφειν ἐπινοῦντες τὸν δρνιθας, ἀθεράπευτον τὴν ἀπάτην τῶν ἀνοήτων συνέχουσι. Ταῦτα εἰ καὶ παρεκβατικώτερον εἴρηται, ἀλλ' οὐκ ἀγρήστως δι λόγος τῇ ἐκ τοῦ ῥήτου ἀφορμῇ εἰς θεραπελαν τῶν ἀνοήτων ἀχρήστο. Σημειωτέον δὲ δι τὸν κληδονισμὸν ἴδιον ἐπιτίθεμα τῶν Φυλιστιαίων ἡ Γρυφὴ παραδίδωσι, τούτεστι τῶν Ιαλαιστινῶν· τούτους γάρ καὶ μόνους ἀλλοφύλους ἔθος αὐτῇ δνομάζειν. Ωσπερ γάρ Ιαλαῖοι γενεθλιαλογίαν, καὶ Αιγύπτιοι φαρμακείας, καὶ ἐπαοιδάς, καὶ Κρήτες οιωνιστικήν· οὕτε καὶ οἱ ἀλλοφύλοις τὸν κληδονισμὸν ιδιώσαντο. Πρὸς οὖν αἱ Ἰδαι ἐκεῖτης κακὰ ἐκανῆλθεν ἡ χώρα, γενομένη ὡς τὰ ἀπερχῆς.

admodum *enim* *Chaldei* prædictionem et notationem cuiusque vitæ ex nutali die, *Ægyptii* beneficia et *Incantamenta*, *Crete* auspicandi artem: ita et *allophili* divinationem sibi peculiariter vindicarunt. Itaque ad mala sibi propria reddit regio illa, ad statum pristinum redacta.

79. Καὶ τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγενήθη (67) ἐν αὐτῇ. "Οταν πόλις, ἔη μοιχηρὰ παραδεξαμένη, καὶ αὐτὰ βιοῦν ἔληται, τοῖς ἐπιγνομόνοις λοιπὸν ὥσπερ νόμος γίνεται: τὸ τῶν πατέρων ἀμάρτημα, καὶ εὐθὺς ἐκ γενέσεως ἀλλόφυλά δοτει τὰ τέκνα, ὑπὸ τῆς πονηρᾶς δηγωγῆς ἀλλοτριούμενα τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Επει δὲ καὶ οἱ καρποὶ τῆς ψυχῆς τέκνα πολλάκις λέγονται, εἴποι δι τις τὸν παρὰ τὸ βούλημα τῆς θελες

¹⁶ Psal. cii, 24.

(62) Editi, ἐπαναγαγεῖν. At mss. sex, ἐπανάγειν. Statim Colb. primus, εἰς τὸν ἀέρα

(63) Editi cum Reg. tertio, νηκτά. Alii quinque mss., νηκτικά.

(64) Alii mss., ἐπέχει· aliis cum editis, ἔχει.

(65) Colb. primus, ταπεινοφρονῶν.

(66) Editi cum tribus mss., ἐπιβούλοις ἐκδοτον ἔδωκεν. Alii tres, ἐπιβούλοις ἐκδοθεῖσιν, omissa voco

obteget. Quid magis miserandum quam hoc vivendi genus, quo nihil non suspectum habetur, suntque omnia impedimento, cum potius animam suam undeliberet ad Deum reducere deberet? Cum videris aves per aerem volantes, ne curiosius volatus modum rationemque explores: num scilicet circulos super caput nostrum describant: an in obverseam faciem ferantur; utrum a tergo advolent, an in obliquum deflectant. His omissis, renitentem in ipsis Conditoris sapientiam ordinationemque admirare: qui fiat ut moles tanta per aereum feratur: quomodo liquida aeris natura pennis fiat vehiculum: quomodo aerem tranent passis alis; cauda vero quasi gubernaculo volatum suum dirigant; qua ratione quæcunque ad incedendum non sunt idoneas, vicem pedum alis suis suppleant. Quæcunque aves sunt natatiles, quæcunque sunt rapaces, sortitas sunt corporis constitutionem vitæ suæ idoneam atque convenientem. Aliis quidem data sunt instrumenta rapinæ accommodata, unguis scilicet: in aliis vero veluti remorum loco reperiuntur pedum membranæ; ut per plantarum latitudinem juxta modum impressum aqua facilius propulsetur. Nihil non est plenum Dei sapientia: siquidem omnia in sapientia fecit ¹⁶. Qui tamen parvi est animi, quique abjecta et humilia sapit, animantium motus ad suum propositum accommodare molitur, ac Deo derelicto insidiosis dæmonibus mancipatum se prestat et addictum: qui cum in aere dominentur, volucribus ut huic et illuc se circumagant auctores sunt, faciuntque ut error insipientium sanari non possit. Quanquam plus æquod digressus haec retuli, ea tamen, occasione ex allatis arrepta, ad medelam insipientibus adhibendam non inutiliter oratione complexi sumus. Advertendum autem est quod Scriptura tradat divinationem Philistæis, hoc est, Palæstinis, peculiare exercitium esse; solet enim hosce solos nominare alienigenas. Quemadmodum *enim* *Chaldei* prædictionem et notationem cuiusque vitæ ex nutali die, *Ægyptii* beneficia et *Incantamenta*, *Crete* auspicandi artem: ita et *allophili* divinationem sibi peculiariter vindicarunt.

435 79. *Et filii multi alienigenæ facti sunt in ea.* Cum sceleratos mores civitas est implexa, vultque secundum eos vitam instituere; postmodum parentum flagitium tanquam lex ad posteros transit, statimque ab ipso natali filii sunt alienigenæ, ob improbam vitæ rationem alienati a populo Dei. Cum autem et fructus animæ nuncupentur multis in locis filii; dicere qui possit eum, qui

ἐκδοτον, ως αλιοqui non ita necessaria esse videtur.

(67) Editi et Reg. tertius et Colb. secundus, ἐγενήθη, *facti sunt*; et ita quoque editum invenitur apud LXX. At aliis quatuor mss. e nostris perinde atque nonnulli Bibliorum codices, ἐγενήθη, *nati sunt*. Aliquanto post nonnulli mss., βιοῦν ἔλοιτο. Hoc ipso in loco Colb. secundus, τοῖς ἐπιγνωμονοῖς λοιπόν.

præter divinæ Scripturæ sensum sermones haud sanos collegerit, exceperitque a quibusvis a pietate alienis, filios alienigenas genuisse.

80 VERS. 7. *Repleta est cùm regio eorum argento et auro, et non erat numerus thesaurorum illorum. Divitiarum studium quam grave sit peccatum, ex eo liquet, quod in tantorum scelerum catalogo numeretur. Nam una cùm auguriis et filiis alienigenis, qui forte in Israel ob multiplicata stupra procreati fuerant, hoc etiam numeratum est, nempe impletam suis regionem argento et auro. Verum enim vero pia ac religiosa anima ex divitiis ansam arripit beneficiendi, quatenus eas impertitur ac communicat; animæ vero libidinosæ et corporis amanti, voluptatis impuritatisque occasio sunt. Paupertas namque dux est ei magistra ad pietatem; contra, divitiæ sunt petulantiae procacitatisque occasio et causa. Quod si gens integra de opum copia accusatur, secum velim reputent divites, quomodo pro suis sint rationem reddituri. Si quis vero existimet ob aliquem prætextum qui videatur rationi esse consentaneus, sese non ideo peccare, quod dives sit; meminerit is evangelici præcepti, quo clares congerere¹⁶.*

81. VERS. 8. *Et repleta est terra equis, et non erat numerus curruum eorum. Sanctos ubique observavimus, cum in bellicis conflictibus, tum in reliquis vitæ necessitatibus equorum usum suis regiones aversatos. Quamobrem hic etiam equorum usus una cum ceteris criminationibus recensitus est. Cum enim velit Deus a suo ipsis præsidio eos dependere, illosque inter bellum gerendum nequaquam spem reponere in suis ipsorum armis: et ea de causa hoc vetat, dicens: Ne anquam tibi multiplices equum¹⁷: qui tum accusabantur, tanta equorum cingebantur multitudine, ut numerum etiam superaret. Porro aut id hyperbolice accipiamus, aut existimemus ideo dictum suis non esse curruum numerum, quod vilia et præscriptum ingloria nullo numero in Scriptura habeantur. Observa enim in Numeris¹⁸ non recenseri mulierem, velut insirmam: non puerum, tanquam aspernabilem, exceptis primogenitis et Levitarum liberis; non servum, propter inustam sibi ignominiam; non eum qui commissi est generis, propter diversitatem. Itaque hac ratione currus male comparatos ac possessos non numerari ducimus.*

82. *Et repleta est terra abominationibus operum manuum eorum. Gentilium mores, sumpta a divinationibus origine, per avaritiam et insanum¹⁹ equorum studium in idolatriam impiegere. Nam quod a Dei consilio defecerint, ac vaticiniis sese præbuerint attentos: quod non Deo, sed instabi-*

¹⁶ Matth. vi, 19. ¹⁷ Deut. xvii, 16 ¹⁸ Num. iii, 15, 40.

(68) Ita Colb. secundus et Reg. itidem secundus. Editi vero et tres mss., γενομένων. Mox quatuor mss., συγκατηρίθμηται. Editi, συγκαταρίθμεται.

(69) Colb. secundus cum Reg. secundo, ἐκλεξ-

A Γραφῆς συλλεξάμενον ἀπὸ τῶν ἐξωθεν τῆς Θεοσεβείας λόγους οὐχ ὑγιεῖς, καὶ παραδεξάμενον αὐτοὺς, τὰ τέκνα ἀλλόφυλα ποιεῖσθαι.

80. Ἐνεπλήσθη γάρ ἡ χώρα αὐτῶν ἀργυρίου καὶ χρυσίου, καὶ οὐχ ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν. Ἐλίκον ἀμάρτημα τὸ φιλοπλούσειν, διὸ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν τηλικούτων ἀμαρτημάτων ἐτάχθη. Μετὰ γάρ κληδονισμῶν καὶ τέκνων ἀλλοφύλων, τῶν ἐκ τοῦ πληθυνθῆναι τὴν πορνείαν γεννωμένων (68) τάχα ἐν τῷ Ἰσραὴλ, συγκατηρίθμηται καὶ τὸ ἀμπλησθῆναι τὴν χώραν ἀργυρίου καὶ χρυσίου. Θεοσεβεῖ μὲν γάρ φυσῆ ἀφορμὴ πρὸς εὐποίειν κατὰ τὴν μεταδοτικὴν κοινωνίαν δι πλούτος γίνεται· φιληδόνων δὲ καὶ φιλοσωμάτων ἐφόδιον τρυφῆς καὶ ἀκολασίας γίνεται. Ήνίκα μὲν γάρ παιδαγωγὸς ἐστιν εἰς εὐσέβειαν, πλούτος δὲ οὐδεῶς ἐστιν ἀφορμὴ. Εἰ δὲ δόλον ἔχνος ἐγκαλεῖται περιουσίαν χρημάτων, σκοπείτωσαν οἱ πλουτούντες, πῶς ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἀπολαγήσονται. Ἐδώ δὲ τις οἴχται ἐκ τίνος εὐλόγου προφάσεως νομιζομένης πλουτῶν μὴ ἀμαρτάνειν, ἀναμνησθῆτω τοῦ εὐαγγελικοῦ προστάγματος, στφῶς ἀπαγορεύοντος μὴ θησαυρίζειν ἐαυτοῖς ἐπὶ τῆς γῆς.

B evidentērque prohibemur thesauros in terra nobis

81. Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ Ἰππων, καὶ οὐχ ἦν ἀριθμὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν. Πανταχοῦ παρατηταμένους τοὺς ἀγίους τετηρήκαμεν τὴν τῶν Ἰππων χρῆσιν, ἐπὶ τε τῶν πολεμικῶν παρατάξεων, καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς κατὰ τὸν βίον χρείαις. Δι' ὁ καὶ ἐνταῦθα τοῖς λοιποῖς κατηγορήμασι καὶ ἡ τῶν Ἰππων συγκατηρίθμηται. Τοῦ γάρ Θεοῦ βουλομένου τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας αὐτοὺς ἐκηρησθαι, καὶ μὴ ταῖς οἰκείαις παρασκευαῖς αὐτοὺς ἐπελπίζειν ἐν τοῖς πολέμοις, καὶ διὰ τοῦτο ἀπαγορεύσαστος. Μή ποτε πληθύνης σεαυτῷ Ἰππον· οἱ τότε ἐγκαλούμενοι τοσοῦτον τι πλῆθος Ἰππων περιεβάλλοντο, ὥστε καὶ ἀριθμὸν ὑπερβαίνειν. Τοῦτο δὲ ἡτοι ὑπερβολικῶς ἐκδεκάμεθε (69), ἡ παρὰ τὸ τὰ φαῦλα καὶ ἀλλως ἀτιμα μὴ ἀριθμεῖσθαι ἐν τῇ Γραφῇ, νομίσωμεν εἰρῆθαι τὸ μὴ εἶναι ἀριθμὸν τῶν ἀρμάτων. Τήρει γάρ, διὸ ἐν Ἀριθμοῖς οὐ γυνὴ ἀριθμεῖται, ὡς ἀσθενής· οὐ πατεῖον, ὡς εὐκαταφρόνητον, πλήν πρωτοτόκων καὶ Λευτίκων (70). οὐ δοῦλος, διὰ τὸ ἀτιμον· οὐχ δὲ πικίκτος, διὰ τὸ ἀλλότριον. Οὕτως οὖν καὶ τὰ κακῶς κτηθέντα δρματα ἔξω εἶναι τοῦ ἀριθμοῦ λογιζόμεθα.

C 82. Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶδε. Τὰ ἔθνικὰ ἐπιτηδεύματα ἀπὸ κληδονισμῶν τὴν ἀρχὴν λαβόντα, διὰ φιλαργύριας καὶ ἵππομενίας προκόπαντα, εἰς εἰδωλολατρείαν ἐξώκειλε. Διὰ γάρ τὸ ἀποστῆναι συμβουλίας Θεοῦ, καὶ κληδόσι προσέχειν, διὰ τὸ μὴ ἐπὶ Θεὸν πεποιθέ-

μεθα. Alii duo mss., ἐκδεξόμεθα.

(70) Ubi in editis legiū, Λευτίκων, scribitur in aliquibus mss., Λευτίκων.

ναι, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τοῦ πλούτου ἀδηλότητι: διὰ τὸ τοῖς φευδέσιν εἰς σωτηρίαν ἴπποις, ἀλλὰ μὴ τῷ δυνατῷ συντρίβειν πολέμους, ἐπιστηρίζεσθαι· ἐκ τοῦ ἀκολούθου προῆλθον εἰς τὸ ἐμπλῆσαι τὴν γῆν αὐτῶν βδελυγμάτων. Ηὗσα μὲν οὖν πρᾶξις, ἡ παρὰ τὸν δρόδον λόγον ἐνεργουμένη, βδέλυγμά ἐστι τῷ θεῷ. Ὡς (71) οἱ στομαχῶντες καὶ εὐανάτρεπτοι τὰ μυστρά τῶν θεαμάτων ἐκτρέπονται· οἶον, περιττωμάτων ἐκβολὰς, καὶ ἔλκη δυσώδη, καὶ τὰ τοιαῦτα οὕτω καὶ αἱ κατὰ ἀκαθαρσίαν ἐνέργειαί βδέλυγμά εἰσι τῷ ἀγίῳ. Ἐπειδὴ κυρίως τὰ εἰδώλα βδέλυγματα (72) λέγειν εθος τῇ Γραφῇ, πᾶσαι αἱ μοχθηραὶ φαντασίαι κατὰ ἀναζωγράφησιν ἐναποτυπόμεναι τῇ ψυχῇ, βδέλυγματά εἰσι πληροῦντα τὴν χώραν· τουτέστι, τὴν εὐρυχωρίαν πᾶσαν τοῦ λογιστικοῦ τῆς ψυχῆς. Καὶ προσεκύνησαν οἵς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν. Ὡς διπερβολῆς (73) μανίας! Θεὸν νομίζειν τὸ δὲ αὐτοῦ γενόμενον, καὶ μὴ συνορᾶν τὴν ἀποκίαν τοῦ γινομένου. Εἰ μὲν γὰρ τὴν ὑλὴν θαυμάζεις, τί δήποτε καὶ τὸν ἀπύπτωτον χαλκὸν ἡ λίθον οὐ προσκυνεῖς; Εἰ δὲ διὰ τὴν τέχνην, τὰς χειρας σαυτοῦ προσκύνεις (74), τὰς ἐπιβαλούσας αὐτῷ τὴν μορφὴν, ἡ τὰ δργανα δι' ὃν ἀπήγριτος. Πόδην δὲ καὶ τὴν ἄνοιαν ἔχει τὸ ἐν τοσαντή χρόνου τριβῆ, καθ' ἣν ἐγλύφετο, ἡ ἔχωνευτο τὸ ἀφίδρυμα, μὴ λαβεῖν ἔνοιαν τοῦ γινομένου; Τοῦτο γὰρ ἐμφανίει τὸ (75). Καὶ προσεκύνησαν οἵς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν. Ἐπειτα μέντοι καὶ τῶν δύο τὸ ἔτερον ἐλέσθαι ἀναγκασθήσοται, ἡ μὴ ἔχειν θεὸν πρὸν μορφῶσαι δι' ἑαυτοῦ, ἡ γηράσαι τὸν προϋπάρχοντα, διὰ τὸ (76) ἐπιδεήπηνται ἔτερον. Ἐπικατάρατος δὲ πᾶς ἄνθρωπος, δοτις ποιήσει γλυπτὸν ἡ χωνευτὸν, ἔργον χειρῶν τεχνίτου.

83. Καὶ ἔκιψεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἄντηρ. Σχετλιαστικῶς ἡγοῦμαι ταῦτα εἰρῆσθαι, οὐ φρόντος τῶν ἄνθρώπων τὴν ἀξίας καταπεινωστον. Ὑπέκυψε, φησί, τῷ εἰδώλῳ (77) δὲ ἄνθρωπος εἰς προστύχημα, τῶν οὐτε γῆς ζώων τὸ τιμιώτατον, τὸ μέτα ἀγγέλους ἐν λογικοῖς τεταγμένον, δ τῇ εἰκόνι τοῦ θεοῦ τετιμημένος, δ τῇ τοῦ λόγου δυνάμει τέχνας ἔξευρων. Τὰ (78) ἐν τῇ γῇ ἐπιγνόντις, φυτῶν χαὶ ριζῶν καὶ καρπῶν δυνάμεις, θαλάσσης κατατολμήσας, ἀέρος φύσιν, ἀνέμων γένεσιν, ἀστέρων θέσιν, κινήσιες τούτων, ἀποστήματα, συνδρομάς, τὴν ἐπὶ γῆς διακόσμησιν, τὰς πόλεις, τοὺς νόμους, τὰς στρατ-

¹⁹ Psal. xxxii, 17. ²⁰ Deut. xxvii, 13.

(71) Sic quinque mss. At editi, διόπερ γάρ. Mox Reg. quartus, στομαχοῦντες καὶ εὐανάτρεπτοι.

(72) Alii mss., βδέλυγμα. Alii cum editis, βδέλυγμα. Alii duo cum editis, βδέλυγματα. Lege Duceum.

(73) Ita uterque Colbertinus. Editi, διπερβολή. Mox Colb. secundus, τὸν δὲ αὐτοῦ.

(74) Editi, προσκυνεῖς, adoras. Uterque Colbertinus et Reg. secundus cum uno Combeis., προσκύνει, odora. Vere et recte judicavit Combeisius, id emphaticum habere, atque per ironiam dici.

(75) Ita quinque mss. At editi et Reg. primus, καὶ τὸ. Nec ita multe post duo mss., ἀναγκασθησαί.

A litati divitiarum considerint: quod in equis ad salutem fallacibus ¹⁹, non in eo qui bella potest conterere, fuerint innixi; inde consequens fuit illos eo devenisse, ut terram suis abominationibus completerent. Omnis igitur actio præter rectam rationem patrata, Deo est abominatio. Quemadmodum enim qui stomacho, ejusque facilis dissolutione laborant, sordida spectacula aversantur: exempli causa, excrementorum ejectamenta, ulcera graveolentia, nec non alia id genus: sic et impuræ obscenæque actiones sancto sunt abominatio. Quandoquidem Scripturæ mos est idola proprie abominationes appellare, vitiosæ omnes (imaginationes instar picturæ cujusdam animo impressæ, abominationes sunt regionem implentes; hoc est, omnem amplam capacitatem rationis animæ. Et adoraverunt quæ fecerunt digiti eorum. O quam summa stultitia fuerit, jd quod quis fecerit, Deum existimare, nec rei factæ intelligere ineptiam? Etenim, si mateciam demiraris, cur etiam es informe aut lapidem non adoras? Quod si id facis propter artem, tuas ipsius manus quæ aeri formam indidere, aut certe instrumenta quibus eam formam absolvisti, adora. Cæterum quanta quoque insipientia est in tanto temporis spatio, quo exsculperetur, aut constaretur statua, ad rei factæ cognitionem haud pervenisse? Nam indicat sensum hunc illud: Et adoraverunt quæ fecerunt digiti eorum. Denique eo necessitatis adigetur, ut alterum e duobus eligat: vel ut Deum ante non habuerit, quam illum ipse formasset; vel ut ideo C alterius indigerit, quod prior consenuerit. Maledictus autem homo omnis, quisquis faciet sculptile aut fusile, opus manuum artificis ²⁰.

83. Vers. 9. Et incurvavit se homo, et humiliatus est vir. Hæc per commiserationem a propheta dicta fuisse puto, quod homines a sua dignitate lapsos esse ferre non posset. Incurvavit se, inquit, homo ad adorandum idolum, quanquam erat animalium in terra præstantissimum, secundum angelos in rationalibus collocatum: qui Dei imagine honestatus, vi rationis artes exoigitavit. Qui terrena novil, plantarum scilicet radicumque et fructuum virtutes; qui mare nequaquam extimuit; qui aries cognovit naturam, ventorum originem, stellarum situm, harum motus, intervalla,

(76) Editi, διὰ τοῦτο, non recte. Partim habent mss., διὰ τοῦ partim, διὰ τό.

(77) Hæc verba, Ὑπέκυψε, etc., edita sunt a nobis eo ordine, quo in duobus mss. inveniuntur. Paulus aliter disponuntur in editione Parisiensi. Reg. secundus et Colb. primus, φησίν, εἰς προσκύνησιν τῶν εἰδώλων. Hoc ipso in loco editi et quatuor mss., καὶ ἐπὶ γῆς ζώων τό. At Reg. primus ut in textu, bene.

(78) Editi et tres mss.. τά. Alii tres, τὰς. Paulo post editi, ἀστρῶν θέσιν. At mss. partim cum ipsis convenient, partim ab eisdem dissident. Alii enim habent, ἀστρῶν θέσις· alii, ἀστέρων θέσιν.

concurrus, terræ ornatum et ordinem, civitates, leges, exercituum præfecturas, artes, tum quæ ad vitam agendam necessariæ 437 sunt, tum quæ ornamen-
to et ostentationi subserviunt: ille ipse ante idolum procidit, tanquam ab eo salutem rogaturus, adeo ut animatus ab inanimato, et ratione prædi-
tus a sensu experti petat. Is a cuius manu sub-
duntur animalia: ad cuius servitutem redacta
sunt cuncta animantia per Deum hæc nobis subji-
cientem, qui in hoc nos ad suam imaginem con-
didit, quod aquatilibus dominemur simul et ter-
restribus: ille ipse animantis unius ratione desti-
tuti, aut deformis alicujus mulieris, aut viri tur-
pissimi simulacro ne astare quidem pari jure ac
conditione audet, nedum uni brutorum animalium
viribus præstantium se sistat: sed cum timore vultuque in terram demisso coram adest, ut qui
ob admissum in cœlum scelus indignus sit qui oculos ad cœlestem attullat.

84. *Et incurvavit se homo, et humiliatus est vir.* Mali accessio est, virum qui ad principatum aptior est, qui perfectior est intelligentia, qui fortius va-
lidiusque agit, hunc eumdem dignitatis suæ obli-
tum, idolo sese submisisse. Cum imago sit Dei et
gloria, caputque sui ipsius habent Christum, sub-
stravit se infra idolum, quanquam homo est. Hæc
est calamitas gravissima. Nenim si puer esset, si
mulier esset; huic quidem propter etatem, mu-
lieri vero ob naturalem infirmitatem venia aliqua
concedi posset. Nunc vero humiliatus est vir,
quod omnem ignominia modum mensuramque su-
perat. *Et non dimittam eos.* O comminationem!
Nunquid isthuc, non dimittam eos, propter ater-
num supplicium dicta sunt? Nam dum vaticina-
rentur, dum apud se ipsos filios alienos multipli-
carent, dum argenti congerendi amore percelle-
rentur, dum equestrem apparatus instruerent,
speranda et exspectanda venia erat: cum autem
in idololatriam malorum maximum incident, cum
que propriæ dignitati non attendentes, honorem
honoris Dei non imparem simulacro tribuant, non
dimittam eos. Atque hoc ipsum beneficii loco efficit
bonus ille. Cum enim venia petulantia occasio sit
atque libidinis, non dimittam eos; ut afflictio sal-
tem ipsos Dei meminisse cogat. Comminatio igitur
minime est noxia: imo vero non dimitti, docu-
mentum est salutare. Non enim te, inquit, dimit-
tam, neque te derelinquam ²¹.

85. *Vers. 10. Et nunc ingredimini in petras, et*
²¹ *Jos. 1, 5.*

(79) Ita nostri sex mss. At editi, δὲ Εμψυχος τῷ
ἀψύχῳ δὲ λογικῷ τῷ ἀνατομήτῳ.

(80) Ita uterque Combe et alii quatuor. Editi, μνή-
ματι. Nec ita multo post editi, αἰσχύτου δὲ οὐδέ. Sed
vocabulam δὲ inde sustulimus, librorum veterum au-
toritatem innixi.

(81) Ita sex mss. At editi, ἀνανεῦσαι. Mox editi
et duo mss., οὐρανόν. Alii quatuor, οὐράνιον, paulo
melius.

(82) Additur particula ὡς ante vocem ἐπίτασις in
Colb. primo. Ibidem in Reg. tertio, pro νοήσει le-
gitur, φρονέσαι, prudentia præstantiorem.

(83) In aliis mss. scribitur, αἰωνίαν id aliis, αἰώ-

ηγίας, τῶν τεχνῶν τάς τε πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖας, καὶ
τὰς πρὸς καλλωπισμὸν καὶ ἐπίδειξιν οὗτος ὑπέπε-
σεν εἰδὼλῳ, ὡς τῆς παρ' αὐτοῦ δεύμενος σωτηρίας:
δὲ Εμψυχος, τοῦ ἀψύχου δὲ λογικὸς, τοῦ ἀνατομήτου (79).
Οὐ θηρία δὲ ποτὲ χειρα λαβὼν, φη πάντα ὑποτέτακται
εἰς δουλείαν τὰ ἀλογα, διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἡμῖν
Θεὸν, δὲ ἐν τούτῳ ἔδωκεν ἡμῖν τὸ κατ' εἰκόνα, ἐν τῷ
κατακυριεύειν τῶν τε ἐνύδρων δικοῦ καὶ τῶν χερ-
σαίων οὗτος οὐχ ἐν τῶν ἀλόγων τῶν ἐν Ισχύι δια-
φερόντων, ἀλλὰ μιμήματι (80) ζώου ἐνὸς τῶν ἀλόγων,
ἥπου καὶ γυναικός τινος ἀσχήμονος, ἢ ἀνδρὸς αἰ-
σχύτου οὐδὲ παρεστάνει τολμῷ ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀλλὰ
φοβούμενος, καὶ εἰς τὴν γῆν κεχυφὼς, ἄξιος δὲ μηδὲ
ἀνανεύειν (81) πρὸς τὸν οὐρανὸν, διὰ τὴν οὐ-
ράνιον ἀμαρτίαν.

84. Καὶ ἔκυψεν ἀνθρώπος, καὶ ἐταπεινώθη
ἀνήρ. Ἐπίτασις (82) τοῦ κακοῦ, ἀνδρα τὸν ἀρχικώτε-
ρον, τὸν τελειότερον ἐν τῇ νοήσει, δυνατώτερον ἐν
ταῖς πράξεις, τοῦτον τοῦ ἰδίου ἀξιώματος ἐπιλαθόμε-
νον ταπεινωθῆναι ὑπὸ τὸ εἰδῶλον. Οὐ εἰκὼν καὶ δόξα
Θεοῦ ὑπάρχων, δικεφαλὴν ἔχων ἐκεντοῦ τὸν Χριστὸν,
ἐταπεινώθη ὑπὸ τὸ εἰδῶλον· καὶ ταῦτα ἀνήρ. Τοῦτο
ἐστι τῆς συμφορᾶς τὸ χαλεπώτατον. Εἰ γάρ παιδίον,
εἰ γάρ γυνή, ην δὲ τις τῷ μὲν ἐκ τῆς ἡλικίας,
τῇ δὲ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἀσθενείας συγγνώμη.
Νῦν δὲ ἀνήρ ἐταπεινώθη, δὲ πᾶσαν ὑπεραίρει αἰσχύ-
νης ὑπερβολὴν. Καὶ οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς. Ή τῶν
ἀπειλούμενων! Ἀρά μὴ διὰ τὴν αἰωνίαν (83) κόλασιν
ταῦτα. Οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς; Ἐως γάρ ἀκληδονί-
ζοντο, ἔως ἀλλότρια τέκνα ἐπλήθυναν (84) παρ' ἐκα-
τοῖς, ἔως ἐπτόντο εἰς ἀργύριον, ἔως ἵππικὸν ἐξηρ-
τύνοντο, ην ἀλπὶς καὶ ἀνέστως προσδοκία· ἐπειδὴ δὲ
εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν τὸ ἐσχατον τῶν κακῶν ἐκπε-
πτώκασι, καὶ τοῦ ἰδίου ἀξιώματος μὴ αἰσθανόμενοι,
τῷ εἰδῶλῳ τὰς Ισοθέους τιμὰς ἀπονέμουσιν. Οὐ μὴ
ἀνήσω αὐτούς. Καὶ τοῦτο (85) δέ τις εὐεργεσίᾳ διαγεθὲς
ἐνεργεῖ. Ἐπει γάρ η ἀνεσίς δικολασίας ἐστιν ἀρρο-
μῆ (86). Οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς· ἵνα η θείψις γοῦν
ἀνάγκην αὐτοῖς τῆς τοῦ Θεοῦ μνήμης παράσχῃ. Ουτε
οὐκ ἐπειλήθεισαν, ἀλλὰ παιδαγωγία σωτηρίος τὸ
μή ἀνεθῆναι. Οὐ μὴ γάρ σε ἀνῶ, φησίν, οὐδὲ οὐδὲ (87)
μή σε ἀγκαταλίπω.

85. Καὶ νῦν εἰσέλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κού-

νιον. Haud longe tres mss., ἀνήσω, male. Alii tres
mss. cum editis, ἀνήσω, recte.

(84) Ubi in editis legitur, ἐπλήθυνον, scriptum in-
venimus in quatuor mss., ἐπλήθυνων in aliis vero
duobus, ἐπληθύνοντο.

(85) Sic mss. quinque. At nostra editio Paris.
cum Reg. primo, τοῦτον, non satis emendate.

(86) In quatuor mss. scriptum reperitur, ἀρχή,
sicut libidinis principium. Nec ita multo post ali-
quot mss., μνήμης παράσχοι.

(87) Ita sex nostri libri vetores. Editi vero, οὐ-
δέ.

πτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης ἰσχύος αὐτοῦ, δταν ἀναστῆθραντις τὴν γῆν. Ἀλλη παραχλησις αὕτη πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσαὰκ ἐπὶ τὸ συμφέρον παραχαλοῦσα. Ως γέρος, δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν· εἰς τὸ δρός την Κυρίου· δεῦτε καὶ πορευθῶμεν τῷ φωτὶ Κυρίου· οὕτω καὶ τὸ νῦν· Εἰσλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου. Ἀρά τις ἔστιν οὕτω συκοφάντης τῆς Γραφῆς, ὃστε οἰσθαι συμβουλεύειν φεύγειν τινὰς ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, ἢν ταῖς κοιλότησι τῶν πετρῶν ἐκπούνησθαι κατακρύψαντας; Ἀλλὰ, Ποῦ πορευθῶ, φησὶν, ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐάν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἔτει εἶ· καὶ πάλιν δὲ Κύριος· Ἐάν παταχρύσωσιν εἰς τὸν (88) Κάρμηλον, ἐκεῖνεν ληφθομαὶ αὐτούς. Ἐάν φύγωσιν εἰς τὴν θάλασσαν, ἐκεῖ ἐντελοῦμαι τῷ δράκοντι, καὶ δηξέται (89) αὐτούς. Πῶς οὖν σκέπην ὁ πρὸς προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου συνεβούλευστο προβαλεῖσθαι τὴν πέτραν; Ἀλλὰ μήποτε μίαν λέγει (90) τῶν κακῶν ἀπελαγῆν, δσα ἐπὶ τοῖς κατόπιν ἀπηριθμήσατο, τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν σκέπην τῆς πέτρας, τουτόστιν, εἰς τὸ στερβώμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Όπου καὶ Μωϋσῆς ἐτέθη, μέλλων τὸν θεὸν βλέπειν· ἐκεῖ, φησὶν. Εἰσλθετε, καὶ κατακρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν· τουτέστι, θάψασθε ἐκατούς. Ἰνα τί; Ἰνα συγκράντες αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ συναποθανόντες, ἢν καινότητι ζωῆς περιπανήσητε, ἀποθανόντες τῷ ἀμαρτίᾳ. Συνάγαγε (91) δὲ τὰ περὶ πέτρας ἐν τῷ Γραφῇ, ὃστε σοι τρανωθῆναι τὸν τόπον. Ἐν πέτρᾳ δικαιοσύνης με. Καὶ ἐκ πέτρας ἔπιεν δὲ λάδος· ἀλλὰ καὶ μελι: εἶχεν ἐκ πέτρας. Καὶ δὲ Ψαλμωδός φησι: Πέτρα κατασυγχρήτις λαγωοῖς. Τὸ καθαρὸν πρὸς κόρον (92)· καὶ Πλαιον δὲ, φέρετοντο, ἡ στερεὰ πέτρα παρεῖχε, κατὰ τὴν φύσην τὴν Μωϋσέως. Ἐάν οὖν εἰσέλθητε εἰς τὴν πέτραν, δυνήσεσθε ἐκκλῖναι ἀπὸ τοῦ φόβου Κυρίου (93), δταν ἀναστῆθραντις τὴν γῆν, δταν μέλλῃ ἀφεύγειν τὰ γῆνα, καὶ ἀφανίζειν τὸν χοῖνιν ἐπὶ τῷ ἀνεμπόδιστον παρέχειν (94) τῷ πνεύματε τὴν ζωήν. Μεθάσαι οὖν δεῖ τὴν μετὰ δόξης καὶ ἰσχύος αὐτοῦ ἀνάστασιν, διὰ τοῦ τοιούτου τρόπου ἐπιμεληθέντας ἐκατούς.

86. Οἱ γέροντες δρθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοὶ, δὲ δὲ ἐνθρωποὶ ταπεινός. Ἰνα μή νομίσης σωματικήν τινα

²² Psal. cxxxvii, 7, 8. ²³ Amos ix, 3. ²⁴ Colos. ii, 5. ²⁵ Exod. xxxii, 22. ²⁶ Rom. vi, 4. ²⁷ Psal. lxx, 3. ²⁸ Num. ix, 11. ²⁹ Deut. xxxii, 13; Psal. lxxx, 17.

(89) Ita quinque mss.; nec aliter scripsere LXX interpres. Editi et Reg. primus, τῆν.

(89) Editi et mss. multi, δηξέται. Exemplar vero Anglicum et Reg. primus, δηξέται, ostendet, non rectius. Librarios vocis similitudine deceptos esse, nemo, opinor, non videt.

(90) Editi, λέγη. At sex mss., λέγει.

(91) Ita unus codex Combef. et quatuor alii. Nostra editio Paris. et Reg. primus, συναγάγεται, gravi mendo.

(92) Viri doctissimi, Ducasus et Combefsius, non parum ponunt operae ac studii in hoc loco explicando: sed cum nos hunc Commentarium tanti non faciamus, lectiones varias adnotasse satis habebimus. Qui volent, eorum libros adire poterunt. Igi-

A abscondimini in terra a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus: cum surrexerit ad contremtam terram. Altera haec est ad domum Jacob adhortatio, quae ipsam ad id quod conducibile est invitat. Quemadmodum enim dixerat (VERS. 3, 5): Venite et ascendamus in montem Domini: Venite, et ambulemus lumine Domini: ita etiam nunc, Ingredimini in petras, et abscondimini in terra a facie timoris Domini. Num quis ita Scripturam calumniatur, ⁴³⁸ ut ab ea aliquibus existimet dari consilium de capienda fuga a facie timoris Domini, ut sese in petrarum concavis abscondant? Sed inquit, Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es ²². Et rursus Dominus, Si abscondili fuerint in Carmelo, illic assument illos. Si fugient in mare, illic mandabo draconi, et mordebit eos ²³. Quia igitur ratione consilium dedit, ut petram ceu tutamen a facie timoris Domini objectarent? Sed fortasse unum hunc esse modum liberationis malorum quæ in superioribus enumerata sunt, ut ingrediantur in integumentum petras, hoc est, in fidei quæ in Christo est soliditatem ²⁴. Ubi collocatus est Moyses Deum visurus ²⁵; illo, inquit, Ingredimini et abscondimini in terra, hoc est, sepelite vosipai. Quid ita? Ut per baptismum una cum ipsa sepulti ²⁶, ac commortui, in novitate vita ambuletis, mortui peccato. Porro quæ de petra in Scriptura occurunt, in unum collige, quo tibi locus hic fiat clarior et explanator. In petra exaltasti me ²⁷. Et de petra bibebat populus ²⁸; quia etiam de petra habebat mel ²⁹. Atque Psaltes ait: Petra refugium leporibus ³⁰. Puræ aquæ ad satiætatem usque eis data est: sed et petra dura oleum, quo innungebantur, juxta Moysis canticum ³¹, ministrabat. Itaque, si introieritis in petram, poteritis a timore Domini declinare, cum surget ad contremtam terram: cum terrena est in medio sublaturus, cumque aboliturus, qui ex pulvere ac luto est, ut ei qui spiritualis est, vitam expeditam et omni impedimento solutam præstet. Opus est igitur ut ipsius resurrectionem cum gloria et fortitudine cunctum assequamur, atque hoc modo curam nostri ipsorum suscipiamus.

86. VERS. 11. Nam oculi Domini sublimes, homo autem humilis. Ne corporeum quemdam a Deo secesserit.

²² Exod. xxxii, 22. ²³ Rom. vi, 4. ²⁴ Psal. lxx, 17. ²⁵ Psal. ciii, 48. ²⁶ Deut. xxxii, 13.

D tur interque Colb. et Duc. libri H. et H., τὸ καθαρὸν πρὸς κόρον, ubi notes velim in Colb. secundo manum quidem altera, sed antiquatamen, additum esse υδωρ post καθαρὸν quam vocem in nostra interpretatione expressimus. Exemplar Anglicum et Reg. quartus, τῷ καθαρῷ προσκορδόν, unico vocabulo. Reg. tertius, τῷ καθαρῷ πρὸς κόρον. Editi deinde et Reg. primus, τῷ καθαρῷ πρόστατον: quod ita interpretatus est Tilmannus: Ei inquam, qui purus est opportunum suffugium.

(93) Alii mss., Κυρίου: alii cum editis, Θεοῦ.

(94) Editi et duo mss., ἔχειν: sed ratus quispiam vocem ἔχειν huic loco non convenire, in Colb. primo secunda manu, pro ἔχειν scripsit, εἶναι. At Regi primus, tertius et quartus, παρέχειν.

sum suaderi putares, adjecit illud: *Oculi Domini sublimes, homo autem humilis.* Nihil eorum quae infra geruntur, latet eum, qui e sublimi despectat, cum sub ejus aspectum veniant omnia, nihilque Illius oculis tenebras offendat. *Humilis autem homo;* qui vel se ipse pro nihilo dicit, cum se divinae majestati comparat, vel qui arrogantem superbientemque spiritum depositum per modestiam, vel tandem qui per peccatum a pristina sua celsitudine se ipsum dejecit. *Et humiliabitur altitudo hominum.* In superioribus suam humiliabat celsitudinem homo, ac reprehensione erat dignus: siquidem *Incurvavit se homo, et humiliatus est vir.* Hic vero humilitas est perutilis. Cum enim vanus deponitur fastus, cumque ab elatione et a superba celsitudine, necnon a vana de se existimatione ad proprium meritum et conditionem redditur, hæc est **439** humilitas laudabilis. Nam, si confugerint quipiam ad petram, ac sperantes resurrecturos se cum Christo, in terra corpus suum sibi subdant, altitudines ab insipientia natæ concidunt, præcepseque ruit vana sua de se ipsis opinio: vera autem testificatio celsitudinis Deo soli ab ipsis desertur.

87. *Et exaltabitur Dominus solus in die illa.* Velluti ad notam diem, et quæ in confessu sit apud omnes, Scriptura nos remittit. *In die illa, nempe dierum omnium ultima, quam neque nox intercidit, neque tempus circumscribit: cui neque principium, neque finem lux corporea præbet, sed una est sui similis, immobilis, vespre carens, successioni haud obnoxia.* Itaque *in die illa exaltabitur Dominus solus*, cum omnis superborum elatio ac fastus concidet. Cæterum omnem beatarum virtutum claritatem præstantissimus gloriæ illius splendor vincit et obscurat. Sive fuerit propheta, sive apostolus, sive fuerint sanctæ et cœlestes potestates; ubi primum exsplenduerit vera illa celsitudo, omnia huinilia et abjecta censebuntur. Idipsum quod dicitur libi, quæso, flingi ab exemplo quodam ex sæculi usu desumpto. Sit aliqua operiorum hominum civitas, qui ex opere quotidiano vix vitæ necessaria sibi comparent: sint rursus hic aliqui aliis supramodum pauperibus opulentiores, qui interim ab istis mendicis prædicentur beati, ac suspiciantur. Deinde rex quispiam in hanc adveniat civitatem, regum omnium ditissimus, qui multum habeat auri argenteique, et multos lapides pretiosos, alias regali ornamento intactos alias ad ostentationem expositos. Sit vestium illius immensa quædam pulchritudo ac copia singularis. Superet numerum famulorum satellitumque turma: impensam faciat inenarrabilem. Ea sit camelorum et mulorum divitias sarcinasque exportantium multitudo, quæ numerari non possit.

(95) Editi, προσφευγόντων. At mss. sex, προσφυγόντων.

(96) Editi, οὖν ἡμέρᾳ τῇ. At mss. sex uti in contextu. Ibidem tres mss., δτε πεσεῖται. Alii mss. oum editis, δτι.

(97) Editi, ἐκ τῆς ἡφημερίου. Reg. tertius. ἐκ τῇ

A τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἀναχώρησιν συμβουλεύειν, ἐπῆγαγε τὸ Οἱ δρθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοὶ, δὲ δὲ ἀνθρωπος ταπεινός. Τὸν ἐξ ὑψους ἀποσκοπεύοντα οὖδεν τῶν κάτω λανθάνει, πάντων ὅπ' ὅψιν ὄντων, καὶ μηδενὸς ἐπισκοποῦντος τοῖς δρθαλμοῖς. Ταπεινὸς δὲ ἀνθρωπος, ἢ δ τῇ συγχρίσει τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοπερείξ τὸ μηδὲν ἔστιν λογιζόμενος· ἢ δ διὰ μετριοτάτειν τὸ ἀλογονικὸν ἀποθέμενος φρόνημα· ἢ δ διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐκ τοῦ προτέρου ὑψους ἔστιν καταρρέψας. Καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὑψος τῶν ἀνθρώπων. Ἐν τοῖς κατόπιν τὸ ὑψος ἐταπεινοῦτο, καὶ κατηγορίας ἄξιος ὁ ἀνθρωπος. Ἐκυψε γὰρ ἀνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἀνήρ. Ἐνταῦθα δὲ ὁ φέλιμος ἢ ταπεινωτις. Ή γὰρ ἀπόθεσις τοῦ ματαίου φρονήματος, καὶ ἡ ἀκό τοῦ ἐπάρματος καὶ ὑψους ἀλαζονικοῦ καὶ οἰκήματος δισκένου πρὸς τὴν οἰκείαν ἄξιαν ἐπάνοδος, ταπεινωσίς ἐστιν ἐπιανεγκή. Τῶν γὰρ προσφευγόντων (95) τῇ πέτρῃ, καὶ ἐν τῇ γῇ ἔστιν ποιησάντων τὸ σῶμα ἐπὶ ἐπίλι διακόπτει; οὐ χρόνος περιορίζει, οὐ σωματικὸν φῶς ἀρχήν αὐτῇ παρέχει καὶ τέλος, ἀλλὰ μία ἐστὶν δμοτικὴ πρὸς ἔστιν ἀκίνητος, ἀνέσπερος, ἀδιάδεκτος. Εν οὖν τῇ ἡμέρᾳ (96) ἔστιν ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἔκεινη. Ως ἐπιγινωσκομένην ἡμέραν, καὶ ὅποι πάντων δμολογουμένην διάλυσις ἡμᾶς ἀναπέμπει. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἔκεινη, τῇ ἐσχάτῃ πασῶν ἡμερῶν, ἦν οὕτε νῦν διακόπτει; οὐ χρόνος περιορίζει, οὐ σωματικὸν φῶς ἀρχήν αὐτῇ παρέχει καὶ τέλος, ἀλλὰ μία ἐστὶν δμοτικὴ πρὸς ἔστιν ἀκίνητος, ἀνέσπερος, ἀδιάδεκτος. Εν οὖν τῇ ἡμέρᾳ (96) ἔστιν ὑψωθήσεται Κύριος μόνος. δτε πεσεῖται μὲν πᾶν ὑπερηφθινον φρόνημα· πᾶσα δὲ λαμπρότης τῶν μακαρίων δυνάμεων τῇ ὑπερβολῇ τῶν μαρμαρυγῶν τῆς δόξης ἔστιν ἔναφαντίζεται. Καὶ προφήτης ἡ, καὶ ἀπόστολος, καὶ ἄγιαι δυνάμεις ὁσιοῖς καὶ ὑπερκόσμιοι ἐκφανέντος τοῦ ἀληθινοῦ ὑψους, πάντα ταπεινὰ λογισθήσεται. Νόσον μοι ἀπό τίνος τῶν κατὰ τὸν βίον ὑποδειγμάτος τὸ λεγόμενον. Ἐστω τις πόλις χειροτεχνῶν θνητοῦ, τῆς ἐφ' ἡμέραν (97) ἐργασίας μόδις τὰ ἀναγκαῖα τὰ πρὸς τὸν βίον ποριζομένων εἶναι δέ τινας ἐνταῦθα τῶν καθ' ὑπερβολὴν πενήτων εύπορωτέρους, μακαριζομένους τέως ὑπὸ τῶν πτωχευόντων καὶ ἀπόβλεπομένους εἴται ἐπιδημησαὶ τινα τῇ πόλει βασιλέα, πάντων βασιλέων πλούσιωτατον, πολὺν μὲν τὸν χρυσὸν ἔχοντα, πολὺν δὲ τὸν ἄργυρον, πολλοὺς δὲ λιθούς, τῶν πολυτιμήτων, τοὺς μὲν ἐν τῷ κόσμῳ τῷ βασιλικῷ ἐπικειμένους, ταὺς δὲ εἰς ἐπίδεξιν προσβεβλημένους, θεοῦτός τις καλός καὶ πλῆθος (98) ἀμήχανον, οἰκετῶν καὶ δορυφόρων πλῆθος ἀριθμὸν ὑπερβαίνον, διαπάνην ἀμύθητον, καμῆλων καὶ ἡμιόνων ἀμύθητόν τι χρῆμα τὸν πλούτον σκευαγωγόντων, ἵππους χρυσῶν καὶ τάπησιν ἀλουργοῖς κατακεκοσμημένους, τοὺς

ἐθημέρας. Alii quatuor mss., ἀνδρῶν ἐφ' ἡμέραν. Reg. quartus ita, ut edidimus.

(98) Illud, καὶ πλῆθος, ex quatuor mss. addidimus. Aliquanto post sex mss., χρῆμα τὸν πλούτον σκευα. Editi, χρῆμα τῶν πλούτον σκευα. Id quod fortasse melius vidari poterit.

μὲν δικηρετοῦντες, τοὺς δὲ προπομπεύοντας. Τί δὲ Α ἐπὶ τῇ τούτου (90) θέᾳ πεθεῖν τὸν πτωχὸν δῆμον ἔκεινον, τὸν τέως τὰ μικρὰ θαυμάζοντα τοὺς ἔκυτῶν διπερέχοντας; οὐχὶ αἰσχυνθῆναι μὲν ἐπὶ τῇ οἰκεἴᾳ κρίσι, πάντων δὲ καταφρονῆσαι τῇ πρὸς τὸ διπερέχον συγκρίσει, μόνῳ δὲ δόξαν καὶ πλούτον τῷ ἀληθῆς πλουσίῳ προσμαρτυρεῖν; Οὕτω τοίνυν δσον ἀποκρύπτεται τὸ ὄψος καὶ τὸ μέγεθος τῆς σοφίας καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, πολλὰ δόξει εἶναι τῷ ὑψηλῷ καὶ μεγάλῳ περὶ τοῖς ἐσχάτῃ πτωχείᾳ καθεστηκόσιν. ἐπάν τὸ δικρανὴ τὸ δύτως σοφὸν. καὶ τὸ ἀληθινῶς δυνατὸν, οὐδεὶς οὔτε σοφὸς, οὔτε δυνατὸς (1) λογισθῆσται. Οὕτω ποτὲ καὶ Μωϋσῆς ἴσχυροφωνον καὶ βραδύγλωσσον ἔκυτὸν ὡμολόγει, ἐπειδὴ Θεοῦ λαλούντος πρὸς αὐτὸν ἤκουε. Καὶ Ἀλεξανδρὸς ὅτε Θεὸν εἶδεν, ἔκυτὸν (2) γῆν καὶ σποδὸν ὡμολόγει. Οὐδεὶς οὖν ἀξιούμενος ἐνορῆν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητι καὶ σολῇ, δυνήσεται; ή ἔκυτῷ ή ἀλλῷ σοφίᾳ ή δύναμιν μαρτυρῆσαι. Οἱ γάρ ἄγιοι πάντες οὖν (3) φῶς εἰσι λυχνιστοὶ ἐν μεσημβρίᾳ σταθηρῷ ὑπεραγαζόμενον τῷ ἡλιῳ. Διὰ τούτα διπερψώθεσται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἔκεινη.

altri sapientiam vel potentiam vindicare poterit. in meritis serventissima et clarissima: quod majori solis in die illa. supra modum exaltabitur Dominus solus in die illa.

88. Πμέρα γάρ Κυρίου (4) ἐπὶ πάντα δύριστην καὶ διπερφανόν. Τάχα πρώτη ἀμαρτία δύρις καὶ διπερφανία εἶπερ διάδολος ἔκκριτος τῷ κόρψ τῶν περὶ αὐτὸν ἀγαθῶν ἀπόστολος Θεοῦ, καὶ συναπόστοσιν ἔκυτῷ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, λέγων. Ἐπάνω τῶν διστρων θήσομαι τὸν θρόνον μου· καὶ καθὼν ἐν δρει ὑψηλῷ ἐπὶ τὰ δρη τὰ ὑψηλὰ τὰ πρὸς βορρᾶν. Ἀναβήσομαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν (5), ἔσομαι δμοιος τῷ ὑψίστῳ. Διὰ τούτο ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐκδίκησις ἄρχεται. Καὶ εἰ τις μέντοι τυφωθεὶς εἰς κρῖμα ἐμπέπτωκε τοῦ διαδόλου, μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ οἰονεὶ δημιουργοῦ τῆς διπερφανίας καταδίκασθεται. Κύριος γάρ διπερηφάνοις ἀντιτάσσεται. Ήστιν ἀντὶ ἀρχῆς τῆς διπερηφανίας ἡ δύναμις ἔκεινα: Οἱ γάρ διαπτῶν τοὺς ἄλλους, καὶ (6) τὸ μηδὲν ἡγούμενος, ἀλλὰ τοὺς μὲν πτωχούς, τοὺς δὲ δυστενεῖς, τοὺς δὲ ἀμαθεῖς διπολαμβάνων, ἐκ τῆς δύριων ταύτης εἰς τὸ μόνυν ἔκυτὸν οἴσθεται εἶναι σοφὸν, συνετὸν, εὐγενῆ, πλούσιον, δυνατὸν ὑποστέρεται (7). ἀρχῆν πρὸς τὸ διπερηφανεύεσθαι τὴν διπερφανίαν λαμβάνων. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ διπερηφανεύεσθαι, τὸ διπερφανεύεσθαι τῶν πολλῶν ἐπιχειρεῖν. Ἐν δὲ τῷ τούτῳ (8) ποιεῖν, ἔξουδενοι μὲν τὸν πληγεῖον,

²² Exod. iv, 10. ²³ Gen. xviii, 27. ²⁴ Isa. xiv, 13, 14. ²⁵ I Petr. v, 5.

(90) Editi, τούτων. At sex mss., τούτου. Mox velim animadverterit illud, τὰ μικρά, locum occupare non suum: siquidem ante vocem διπερέχοντας ponit debuerat. Alioquin enim ridicula ac falsa dicentur, cum populus quenamvis seipso πρεστατιοrem non parum, sed valde admodum miraretur. Haud longe quinque mss., τῇ οἰκείᾳ. Editi et Reg. primus, τῷ διπερέχοντα.

(1) Editi, δυνατός τις. Abest τις a nostris mss.

(2) Vocem ἔκυτόν ει nostris mss. addidimus.

(3) Editi, οὖν. Sed variant libri veteres. Alii habent, οὖν· αλλ, ὡς. Statim mss. aliquot, μεσημβρίᾳ σταθηρῷ. Codex Fr. 1 cum editis, σταθηρῷ.

Habeat equos aurostragulisque purpureis exornatos, quorum alii inserviant, alii vero pompa p̄s̄eant. Eo rege conspecto, quo affectu tangi putas inopem illum populum, cui hactenus fuerant admirationi ii qui se essent paulo πρεστατiores? Nōnne existimas eum suo ipsius judicio confundendum esse ac pudore suffundendum? Annon ob institutam cum majoribus divitiis comparationem omnes parvi facturus est? Nonne ei sc̄li qui vere dives est, gloriā et divitiā suo testimonio est attributurus? Ad hunc igitur modum quandiu celsitudo ac magnitudo sapientiæ virtutisque Dei absconditur, multa iis qui in extrema **440** paupertate constituti sunt, videbuntur esse excelsa ac magna: sed simul atque vera sapientia, veraque potentia sese in conspectum dederit, nemo aut sapiens, aut potens reputabitur. Ita et Moyses quondam cum Deum audisset ad se loquentem, h̄esitantium linguā ac loquendi tarditatem qua laborabat, constebatur ²². Quin et Abraham quando Deum vidiit, se profitebatur terram esse ac cinerem ²³. Nemo igitur eo quod dignus habeatur qui videat Dei bonitatem ac sapientiam, aut sibi aut Sancti enim omnes quasi lumen sunt lucernarum supra modum exaltabitur Dominus solus in die illa.

88. VERS. 12. *Dies enim Domini super omnem contumeliosum et superbū.* Fortassis primum peccatum contumelia fuit ac superbia: siquidem diabolus, bonorum quibus dotalis fuerat fastidio, contumeliosum se pr̄sens descivit a Deo, secumque adversarias potestates adduxit ad defectionem, dicens: *Super astra ponam solium meum, et sedebo in monte excelso super montes excelsos, qui sunt ad aquilonem. Ascendam super nubes: ero similis Altissimo* ²⁴. Ea de causa illino initium ducit vindicta. Enimvero, si quis fastu elatus ac tumens, in diaboli judicium inciderit, una cum principe et quasi superbis opifice condemnabitur: *Dominus enim superbis resistit* ²⁵. Videtur quodam modo contumelia origo esse superbie atque principium. Nam ceteros qui aspernatur, ac pro nihilo eosducit, alios quidem egenos, alios vero ignobiles, alios autem inscos esse ratus, per hanc contumeliam eo devenit, ut se solum existimet esse sapientem, intelligentia prædictum, nobilem, divitem, potentem: quippe superbii initium ex aliorum contemptu sumit. Conniti namque ut aliis plurimis videaris πρεστατior, hoo ipsum superbia est. Porro dum id efficit, nihil

14. ²⁶ I Petr. v, 5.

(4) Editi et mss. nostri, Κυρίου. Sed apud LXX vox Σαοαώθ additur, quæ quoque in Vulgata exprimitur: *Quia dies Domini exercituum super omnem superbū.*

(5) Editi, νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Sed illud, τοῦ οὐρανοῦ, cum in nostris mss. et apud LXX non legatur, delebimus.

(6) Sic libri veteres. Editi vero, ἄλλους ο.

(7) Codex H., διπερφανεύεται.

(8) Editi, ἐν δὲ τούτῳ, non recte. At mss. plerique omnes, ἐν δὲ τῷ τούτῳ, bene. Ibidem mss. nonnulli, ἔξουδεντει. Haud ita multo infra Reg. primus et editi, διὰ τούτο καὶ ἡ. At deest καὶ in reliquis mss.

quidem fuit proximum, se ipsum vero jactat. Est **A** insuper superbiae origo contumelia, superbia itidem malus fons est, et origo superbiae; superbia est contumelia fetus. Quapropter vindicta exercebitur in omnem contumeliosum et superbum. Siquidem peccata quae quamdam inter se cognitionem habent, pari ratione puniuntur. Inducet ergo vindictam ille Domini dies celeberrimus in omnem contumeliosum et superbum. Nos autem, qui sumus commiseratione digni, totu die in lis malis versantes, ne intelligimus quidem qualia sint mala, quae sunt a nobis admissa: *Maledici regni Dei hereditatem non accipient* ²⁸. Nos tamen maledicimus, atque inter conviciandum non animadvertisimus verba isthac quae nunc profero, mibi esse in die Domini objicienda, meamque viam interseptura, atque instar muri futura esse, quem nemo transcendere potest. Quis uostrum se ipse supra modum non offert? quis proximum non aspernatur? Contumelia autem est quid majus quam maledicentia. Hoc enim duntaxat lingua est delectus et probrum; contumelia vero aliquid re ipsa ad ignominiam eorum qui contumelia laceruntur, molitur. Qui quidem elatus est, potest hodie, si velit, ad humilium abjectionem **441** descendere; periculum vero fuerit ei qui nunc humilis est, ne ad superborum elationem transferatur. Enimvero cum quis se credit ad humilitatis pertigisse apicem, id ipsum elati animi argumentum est, et praeter modum efferrari aduersus eum qui in peccatis versari uidetur, gravis est superbia, quam passus fuit aduersus publicanum Pharisaeus.

89. Et super omnem excelsum et sublimem. Vitio eidem excelsus obnoxius est atque sublimis, ut qui affectu tantummodo a contumelioso et superbio differat. Hic namque adversum ceteros contumeliam superbiamque adhibet; ille vero, etiam cum solus est, plus aequo se ipsum effert, animique vanitate se sustollit, ac erigit. Atque ut intelligas quis sit prorsus sublimis, tui ipsius reminiscere, qualis in juventutis tuae vanitate fueris: si quando usquam dum solus tibi vacares, vita rationem ac studia attendisti; quam facile mentis cogitatione a principatu in principatum, a dominatu in dominatum concurreres, comparares divitias, domos extrueres, seponeres aurum et argentum, praedia colligeres, ex quibus singulis annis tot tantaque tibi redirent talenta, haberes famulos innumeros, artes omnis generis, proventus ex his emergentes, armenta equorum, ovillos greges bouisque armenta, opes ex his provenientes, uxorem, liberos, ac eorum sobolem; afficeres amicos beneficiis: tede inimicis vindicares, principatum obtineres civitatum, deinde et gentium; ac tandem regnum occupares. Vides quemadmodum ejusmodi animus prae levitate sua elatus sit et sublimis? Nusquam constituit, sed ultra id quod

hautudin δὲ ἀποσεμνύνει. Καὶ οὐτιν ἡ ὄντες ὀπερηφανίας ἀρχὴ, καὶ ἡ ὀπερηφανία κακὸν ἔγγονόν ἔστι τῆς ὄντεως. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκδίκησις ἐπὶ πάντα ὄντεως ἀποτίνει καὶ ὀπερηφανόν. Λί συγγενεῖς γάρ ἀμαρτίαι ὀμοιοτέρπως κολάζονται. Ἐπάξει οὖν ἡ διαδόητος ἡμέρα τοῦ Κυρίου τὴν ἐκδίκησιν ἐπὶ πάντα ὄντεως ἀποτίνει. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἑλεινοί, πᾶσαν ἡμέραν ἐν τοῖς κακοῖς τούτοις ὀπερηφανεῖς, οὐδὲ συνιέμενον δποῖα κακὰ ἀμαρτάνομεν. Λοιδόροι βασιλεῖαν Θεού οὐ κληρονομήσουσιν. Καὶ ἡμεῖς λοιδόρουμεν, ἐν αὐτῷ τῷ λοιδορεῖν μὴ συνιέντες, διὰ ταῦτα ἢν μέρημι ῥήματα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἀντιστήσεται μοι, καὶ διακόψι μοι τὴν δόδν, καὶ ὀστερό τειχίον γενήσεται ὑπερβαθῆνας μὴ δυνάμενον. Τίς ἡμῶν ἐστὸν οὐχ ὑπεραρπεῖ (9); τίς τὸν πλησίον οὐδὲ διαπτύνει; Ἡ δὲ ὄντες πλέον τί ἔστι τῆς λοιδορίας. Η μὲν γάρ γλώσσης ἐστὶ μόνον ἀτιμία· ἡ δὲ ὄντες καὶ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπὶ αἰσχύνη τῶν ὄντεων μένων ἐπίνοιαν ἔχει. Δυνατὸν μέντοι σῆμερον βουληθέντι τῷ ὑψηλῷ κατελθεῖν εἰς τὴν τῶν ταπεινῶν ταπεινωσιν· καὶ τῷ νῦν μέντοι ταπεινῷ κλίνουν ἀντιμεταστῆναι εἰς τὸ τῶν ὑπερηφάνων ὑψωμα. Αὐτὸν γάρ τὸ διπολασθεῖν περὶ ἐκτοῦ εἰς τὸ ἄκρον τῆς ταπεινώσεως ἀληλυθέναι, ὑψωμάτος ἐστιν ἀφορμή καὶ τὸ τοῦ σφρόδρα δοκοῦντος ἐν ἀμαρτίαις εἶναι κατεπαρθῆναι, ὑπερηφανία δεινή, ἥν ἔπαθεν δὲ Φαρισαῖος κατὰ τοῦ τελῶνος.

C 89. Καὶ ἐπὶ πάντα ὑψηλὸν καὶ μετέωρον. Τῆς αὐτῆς κακίας ἔστι καὶ δ ὑψηλὸς καὶ μετέωρος, διαφέρων πρὸς τὸν ὄντεως καὶ ὀπερηφανὸν τῇ σχέσει μόνον. Ο μὲν γάρ καθ' ἑκάρων τῇ ὄντει καὶ τῇ ὄπερηφανίᾳ κέχρηται· δ δὲ, καὶ μόνος ὁν, ἐστὸν ὄπεραρπεῖ, καὶ μετεωρίζει τῇ ματαιότητι τοῦ νοῦ, καὶ ἀνυψοῖ. Καὶ ίνα μοι νοήσης τὸν ἀκριβῶς μετέωρον, ἀνάμνησον σεαυτὸν ἐν τῇ ματαιότητι τῆς νεότητος, σου, εἰ ποτε κατὰ σεαυτὸν γενόμενος Πλάνες ἐνοικιαν τοῦ βίου, καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων· πῶς εὐκόλως κατὰ τὴν φαντασίαν τοῦ νοῦ ἐπέδραμες ἀρχές ἐξ ἀρχῶν, δυναστείας ἐκ δυνάστειῶν, πλοῦτον περιεβάλλον, οἰκίας φύκοδημησας, χρυσὸν καὶ δρυγυρον (10) ἀπέθου, κτήσεις συνήγαγες, τόσα καὶ τόσα τάλαντα κατ' ἕτος προσκομιζόσας, οἰκέτας ἔσχες μυρίους, τέγνας παντοδαπάς, τὰς ἐκ τούτων προσθόους, ἀγέλας ιππων, ποιμνια καὶ βουκόλια, τὰ ἐκ τούτων χρήματα, γυναῖκα καὶ παιδίας, καὶ τούτων τὰ ἔγχονα (11), φίλους εὐεργέτησας, ἔχθρους ἡμένων, ξρέας πόλεων, εἰτα ἰθνῶν, τὰ τελευταῖον καὶ ἐβασίλευσας. Ὁρῆς πῶς διπόδοκον κουφότητος δ τοιούτος νοῦς ὑψηλὸς ἔστι καὶ μετέωρος; Οὐδαμοῦ ἐστήριχται, ἀλλ' ὑπὲρ τὰ διδύνατα, ὑπὲρ τὴν φύσιν φέρεται. Ἀπειλεῖται εὖν καὶ τοῖς μετέωροις τὰ φοβερὰ τῆς ἡμέρας. Ἀμαρτία γάρ

²⁸ I Cor. vi, 10.

(9) Editi et duo mss., ὑπερέχει. Alii quatuor mss., διεραρπεῖ, rectius.

(10) Editi et Reg. primus ἀργύριον. Sed in aliis

quinque mss. ἀργυρον legitur.

(11) Pro ἔγχονα aliquot mss. habent, ἔγγονα.

ἴστι, φησίν, δι μετεωρισμός. Ἀκουε γάρ τοῦ (42) Κύριου λέγοντος· Καὶ μὴ μετεωρίσεσθε. Καὶ δι μακάριος Δαδίδ ἐν τοῖς κατορθώμασι ἀριθμεῖ τὸ μὴ μετεωρισθῆναι, μηδὲ ὑψωθῆναι. Κύριε γάρ, φησίν, οὐχ ὑψωθῆ ἡ καρδία μου, οὐδὲ ὑμετεωρισθῆσαν οἱ δραματικοὶ μου. Εἴστι μέντοι καὶ ἐπαινετῶς ὑψωθῆναι, σταύ μὴ μικροπρεπής ἔσαι, μηδὲ ταπεινὰ μεριμνῶν, ἀλλὰ διεγγερμένος τὸ φρόνημα, καὶ τῷ ἀναστήματι τῆς ἀρετῆς ὑπὸ μεγαλοψυχίας καὶ μεγαλονοίας κεκοσμημένος. Τὸ τοιοῦτον ὑψός τῆς γνώμης ἀποδεκτὸν, τὸ ἀταπεινωτὸν ἐν Θλίψει, τὸ ὑπερφρονοῦν τῶν ἐπὶ γῆς. Τοιοῦτος ὁ τὸ πολίτευμα ἔχων ἐν οὐρανοῖς, δι τὴν καρδίαν ἐπετομένην ἔχων εἰς τὸν ἐκεῖ Θησαυρούς. Καὶ ἔνικε τοῦτο τὸ ὑψός τῆς διανοίας, πρὸς τὴν ἑκαὶ τοῦ τύφου ἐπαρσίαν, τὴν αὐτὴν ἔχειν διαφορὰν (43), ἣν ἀλλιθινὴ εὐεξία πρὸς τὴν ἐξ ὑδέρου γινομένην τῆς σαρκὸς ἐπανάστασιν. Ὡρχωται μὲν γάρ τὸ σῶμα, ἀλλ' ὑπουλόν ἔστι καὶ νοσοῦ.

Intumescit quidem ac turget corpus, sed subter aegrum est et morbosum.

90. Καὶ ἐπὶ τάσσαν κέδρον τοῦ Λιβανοῦ τῶν ὑψηλῶν καὶ μετέωρων. Ήστα κακία, φησί, τῆς κέδρου, δι τὸ ταῦτης ὑψηλὸν, διπερ ἐκ φύσεως αὐτῆς πρόσσεστιν, εἰς δέξτασιν ἀγεται; Διὰ τὸ δὲ δλῶς καὶ ταῖς ἐν τῷ Λιβανῷ κέδροις ἀπειλεῖ τὴν ἡμέραν δι λόγος; Ὅτι μὲν οὐν περὶ ἐμψύχων δι λόγος τῶν πεφυσιμένων, καὶ μετὰ διατιθησίας ἔχοντων τὴν ἐπαρσίαν, οὐδὲς ἀνταρεῖ. Ἀλλὰ διὰ τὸ κέδροις; καὶ διὰ τὸ, τοῦ Λιβάνου; Αἱ κέδροι φυτόν εἰσιν, ἀχρήστων καρπῶν οἰστικαὶ, εἰς (44) ὑψός μήκιστον αὐξανόμεναι, καὶ δεῖ ἐπιδιδοῦσαι κατὰ τὴν προσθήκην τοῦ χρόνου, οὗτε γηρῶσαι βραδίως, οὗτε εὐκόλως κατασπρέμεναι· δὲ Λιβανος ὅρος εἰδωλολατρείας τὸ παλαίον ἔν. Ἰνα C οὖν τὰς ἑκαὶ ἐμφιλοχωρούσας (45) διεθρόους δυνάμεις ἐνδείκηται ἡμῖν, κέδρους ὄντος τοῦ Λιβανοῦ τὰ ὑψηλάτα τῆς πονηρίας, τὰ ἐπαιρόμενα κατὰ τῆς γνώστας τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν καὶ δι φύλαξ δρασίν, ἔτι Συντρίψει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβανοῦ. Δύνανται δὲ τὰς ἑντρόπωποις ἀλλοιονικὰ ἥθη ἄνευ πλείστης τινὸς ἀκολούθου πρὸς τὴν φυσίστων ἐπαιρόμενα διὰ τῶν κέδρων αἰνίσσεσθαι. Εἴστι γάρ καὶ ἐν φυσίστωι ἡ πιθανὴ τις αἰτία τὴν ἐπαρσίαν ἐμποιοῦσα, ἡ πάντη ἀλογος. Οἶον (46), φρονεῖ τις δέ τοι τὸν δι' ἀγράτειαν· φρονεῖ διὰ σωφροσύνην, φρονεῖ διὰ τὸ ἐν ταῖς προσευχαῖς ἐπίμονον· κακῶς μὲν ποιεῖ παρ' δὲ δι σφρονῶν, πλὴν διλ' ἔχει ἀχλούθιαν τὸ ὄψωμα. Οἱ τοιοῦτος ὑψηλὸν μὲν ἔστι φυτὸν, ἀλλ' ἐγκαρπόν· δὲ ἄνευ ἐργασίας τινὸς ἀγαθῆς, ἡ διὰ πλούτου, ἡ δι' εὐγένειαν, ἡ διὰ σώματος ἰσχύν D μετεωριζόμενος, κέδρος ἔστιν, ἀκέρπως ζωῆ καὶ ἀν-

A fieri potest, ultra naturae conditionem fertur. Itaque quae sunt in die illa formidanda, sublimibus intermixtatur. Nam, inquit, elatio, peccatum est. Audi enim Dominum dicentem: *Et nolite in sublime tolli*⁷⁷. Et beatus David inter virtutes, et praeclara facinora enumerat, si quis se in sublime non evehat neque sustollatur. *Domine enim, inquit, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei.*⁷⁸ Potes tamen laudabiliter exaltari, cum animum non despondes, neque vilia aut abjecta curas, sed expperfecto animo et alacri, atque virtutis sublimitate per animi excelsitatem ac magnitudinem ornatus es. Talis animi elationis commendatur, si animus in afflictionibus non abjectus, si terrena contemnuntur. Talis est, cuius est conversatio in cœlis, cuius cor thesauris illic reconditis inhiat. Porro idem videtur interesse discrimen inter hanc animi celsitudinem et superbiam. elationem, quod inter corporis habitudinem ac carnis tumorem ex aqua intercute profectum intercedit est et morbosum.

90. VERS. 13. *Et super omnes cedros Libani excelsas et sublimes.* Dixerit quispiam: Quodnam vitium inest cedro, ob quod et ipsius altitudo sibi a natura indita ad examen adducatur? Cur etiam prorsus diem illam cedris Libani Scriptura comminatur? Nemo it inficias quin sermone anima **442** præditis habeatur, qui tument ac turgescent, ac sensu expertes sese efferunt. Sed ecquid cedri? et quam ob causam cedri Libani? Cedri arbores sunt, quae fructus usibus haud idoneos ferunt, crescuntque in amplissimam altitudinem, et pro temporis progressu semper augentur, vix senescunt, vixque putrescent: Libanus autem olim mons erat idolatriæ. Itaque ut exitiosas potestates illic commorantes nobis indicaret, altitudines nequitiae, adversus Dei scientiam se attollentes⁷⁹, cedros Libani nominavit, de quibus ait psalmus: *Confringet Dominus cedros Libani*⁸⁰. Porro superba hominum ingenia citra ullam aequaliter rationem ad tumorem usque elata per cedros possunt significari. Enimvero etiam in animi tumore aut elatio dignitur ex speciosa aliqua causa, aut ratione nulla nititur. Exempli gratia, quispiam sibi nimium arrogat propter continentiam: scipio ob temperantiam effert, jactat se ob suam in precibus perseverantiam: plane perperam agit, dum præterquam quod decet, gloriatur: verumtamen rationem prætextumque habet elatio. Qui ejusmodi est, arbor quidem est excelsa, sed fructifera; qui vero sine bono ullo opere sese extollit, puta, vel propter divitias, vel generis splen-

⁷⁷ Luc. xii, 29. ⁷⁸ Psal. cxxx. 1. ⁷⁹ II Cor. x, 5. ⁸⁰ Psal. xxviii, 5.

(12) Addita est e quibusdam mss. particula γάρ. Reg. primus, ἀκουσον, τοῦ.

(13) Ita nostri sex mss. At editi, ἐπαρσίαν, διαφορὰν λαβεῖν. Statim tres mss., εἰς ὑδέρων. Alii quidam mss. cum editis, εἰς ὑδέρων. Subinde unus ms., δρκοῦνται.

(14) Editi et tres mss., καρπῶν, αἱ καὶ εἰς, haud recte. Reg. tertius, καρπῶν εἰστικαὶ εἰς quod

quidem per se mendosum est, sed ita tamen, ut ad veram lectionem proxime accedat. Regii primus et quartus, καρπῶν εἰστικαὶ, /fructuum feraces. optime.

(15) Editi et duo mss., τιλοχωρούσας. Alii quatuor, εἰσφιλοχωρούσας.

(16) Ita tres libri antiqui. Deest oīον in editis et in aliis quibusdam mss.

dorem, vel ob corporis robur, cedrus est, cum de vita infructuosa et inutili superbiat. Jam vero cur adjunctum est, *Libani*? Quia sicut arbores in montibus fixæ alienam accipiunt altitudinem: ita qui obtendunt divitias aut potestatem, aut majorum gloriam, rebus nihil ad se pertinentibus ad prebendam suæ elationi occasionem abutuntur. Quin et laudantur cedri: *Saturabuntur ligna Domini, cedri Libani, quas plantavit*⁴¹. Ino ad dannam Deo gloriam ligna fructifera cedrique omnes admittuntur⁴²; ut ostendatur nihil esse suapte natura malum nihilque a Deo alienatum, sed singula ex se in causa esse cur a Deo aut abscedant, aut cum ipso conjungantur. Ideo et adhibitæ ad construendum templum cedri, ex Libano, uti historia docet, fuerant exportatae, quod possit idololatria in sanctitatem transmutari. Quocirca modo quidem confringitur cedrus, cum a Libano non separatur: modo vero cum relicta vetustate, evadit digna cui sanctitas conferatur. Uno verbo animalium indoles, speciesque arborum ad variam mentis humanæ affectionem designandam assumuntur.

91. *Et super omnem arborem glandis Basan.* Arboris alias fit mentio, ut ostendat humanam vitam comminationis judicio fore obnoxiam. Nam indoles inhumana, inflexibilis, omnibus obnitens et adversa, ex communi more quercui⁴³ comparatur. Arbor autem illa fructum quidem affert, sed porcino esui idoneum. Quapropter nominavit ignominia arborem: siquidem Basan ad ignominiam denotandam usurpat. Quorum igitur gloria uberem ignominia fructum parit, etiam in illos dies Domini impinget. Quin et idololatriam vocari ignominiam deprehendimus, ut in tertio Regnorum libro Elias ad Achaab loquitur: *Et nunc mitte, et congrega ad me omnem Israel in montem Carmeli, et prophetas ignominiae, et prophetas lucorum: quadringentos viros manducantes mensam Jezabæt*⁴⁴. Quia igitur Arbor omnis quæ non facit fructum bonum, exciditur, et in ignem mittitur.⁴⁵ arboribus, etiam ignominia, diem Domini tanquam horrendam et formidabilem interminatur

A οντιτῷ ἐπαγαλλόμενος. Διὰ τὸ δὲ καὶ τοῦ Λιβάνου: "Οἱ ὥσπερ τὰ ἐπὶ τῶν ὁρῶν πεπηγότα φυτὰ ὥψει ἀλλοτριψ συγκέχρηται, οὗτως οἱ πλοῦτον, ἢ δύναμιν, ἢ δόξαν προγόνων ὑποβαλλόμενοι, τοῖς κατ' οὐδὲν προσήκουσιν εἰς ἀφορμὴν τῆς οἰκείας ἐπάρσεως ἀποκέχρηνται. Εἰσὶ μέντοι καὶ ἐπαινούμεναι κέδροι. Χορτασθήσεται τὰ ἔύλα τοῦ Κυρίου (17), αἱ κέδροι τοῦ Αἰγαίου, ἃς ἐφύεται. Καὶ εἰς τὴν διξολογίαν πηραλαμβάνεται ἔύλα καρποφόρα, καὶ πᾶσαι κέδροι. Ἰνα δειχθῆ, δι τοῦ οὐδὲν τῇ φύσει πονηρὸν, οὐδὲ ἡλλοτριωμένον θεοῦ, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐντῶν αἰτίαν ἔκαστα ἢ ἀφίσταται ἀπὸ (18) θεοῦ, ἢ προσοικειοῦται αὐτῷ. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ εἰς κατασκευὴν τοῦ ναοῦ συτελέσσαι κέδροι ἐν τοῦ Λιβάνου ἡσαν καταγεκομισμέναι (19), τῆς Ιστορίας παραδεικνυούσης, δι τοῦ δυνατὸν ἔξ εἰδωλολατρείας εἰς ἀγιασμὸν μεταβαλεῖν. Διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν συντρίβεται κέδρος, δι τὸν ἀχώριστος ἢ τοῦ Λιβάνου ποτὲ δὲ, δι τὸν καταλιποῦσα τὰ ἀρχαῖα, ἔξια τοῦ ἀγάπατος γένηται. Καθόλου μέντοι καὶ τὰ τῶν ζώων ἥθη καὶ τὰ τῶν φυτῶν εἴδη εἰς τὸ ποικίλον τῆς προαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων λαμβάνεται.

B 91. Καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάνου Βασάν. Ἀλλοι φυτοῦ μνήμη, πρὸς ἔνδειξιν ἀνθρωπείου βίου διποτεσεῖν ἀπειλουμένου τῇ κρίσει. Τὰ γὰρ σκληρὰ ἥθη καὶ δύσεικτα ἀντιτύπως πρὸς πάντα καὶ ἀντιβατίκῶς διατελεῖν, καὶ ἡ κοικὴ συνήθεια δρυὶ παρεικάζει. Φέρει δὲ τὸ δένδρον τοῦτο καρπὸν, ἀλλὰ χοιρῶν τροφὴν. Διὰ τοῦτο δένδρον αἰσχύνης ὡνόμαστὸ τὸ γὰρ Βασάν εἰς τὴν αἰσχύνην μεταλαμβάνουσιν. Όν οὖν ἡ δόξα τῆς καρπωφορίας αἰσχύνη ἐστι, καὶ ἐπὶ τούτοις (20) ἔσται ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου. Καὶ δὲ, καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν αἰσχύνην εἴρομεν λεγομένην, ὡς ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν Ἡλίας λέγει πρὸς τὸν Ἀχαάδ· Καὶ νῦν ἀπόστειλον καὶ συνάθροισον πρὸς μὲ πάντα Ἰσραὴλ εἰς δρός τὸ Καρμήλτον, καὶ τοὺς προφήτας τῆς αἰσχύνης, καὶ τοὺς προφήτας τῶν ἀλογῶν, τετρακοσίους ἄνδρας ἰσθίοντας τράπεζαν (21) Ἱεζόντα. Ἐπεὶ οὖν Πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν, ἐπιφέρεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται, ἡ τοῦ Κυρίου ἡμέρα καὶ τοῖς

⁴¹ Psal. cii, 16. ⁴² Psal. clixviii, 7. ⁴³ III Reg. xviii, 49. ⁴⁴ Matth. iii, 10.

(17) Dissidere inter se hoc loco libros veteres notum est: nec mirum videri dobet, si alias aliter legat. Ducæus codicum suorum H. et J. et Vulgata, atque Procopii auctoritate fretus, legi debere putat, ἔύλα τοῦ πεδίου, *ligna campi*: sed reclamat Combeßius, aitque sibi videri potius legendum esse, ἔύλα τοῦ Κυρίου, *ligna Domini*, ob fidem videlicet codicis F. 1, et psalmorum non paucorum, et exemplaris Hebraicæ. Preterea viro eruditio licebat Symmachus, Hieronymi, Theodoreti, Regii tertii, Colbertini secundi, quintæ et sextæ editionis testimonium proferre ad idem ostendendum. Vicius Ducæus opinionem suam auctoritate LXX interpretum Eusebii que et Regii quarti confirmare poterat. Nec illud silentio prætereundum, in Colbertino primo scriptum reperiiri secunda et recenti manu, ἔύλα τοῦ δρυμοῦ, *ligna memoris*. Hio quoque monere juvat, illa, ὁ Ἐβραῖος καὶ οἱ λοιποὶ, τοῦ Κυρίου, τεθέντει, quæ apud Nobilium in modum scholii le-

D guntur, ipsa esse verba antiquissimi interpretis Eusebii. Aquila et Theodotio, ut scribit Ducæus, utrumque amplexi sunt, ἔύλα τοῦ πεδίου Κυρίου, *ligna campi Domini*. Nos nihil quidquam in contextu mutantum censuimus. Hoc ipso in loco uterque Colb. et duo Regii, ἐφύτευσα. Editio et Regii primus et tertius, ἐφύτευσεν.

(18) Ita uterque Colbertinus et Reg. secundus. Deest ἀπὸ in reliquis mss. et in excusis.

(19) Prior editio Paris. et quinque mss., καταχοριμέναι, *exornatæ*, inepit. Posterior editio et Colb. secundus, καταχοριμέναι, *exportatæ*, apte: et ita legerat Tilmannus.

(20) Colb. secundus, τούτους. Haud longe aliquot mss., εἴραμεν λεγομένην.

(21) Illud loquendi genus, ἰσθίοντας τράπεζαν, *manducantes mensam*, Hebraismus est; idemque valet, atque id quod Vulgata legitur, *comedunt de mensa*.

δένδροις τῆς αἰσχύνης ὡς φοβερὰ ἀπειλεῖται. Διὰ (22) Α τοῦτο καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Βασανὸς ὡς προσηγόρευται. Ὡγὸς δὲ ἐρμηνεύεται διάφραξις· ὡς τῶν ἔργων τῆς αἰσχύνης τὴν ὁδὸν ἡμῖν τῆς σωτηρίας ἀποφρασσόντων. Πόρνοι· γέροντες, καὶ μοιχοί, καὶ μαλακοί, καὶ ἀρσενοκοῖται, καὶ πάντες τῆς αἰσχύνης ἐργάται ὑπὸ τοῦ Ὡγὸς βασιλεύοντος, τοῦ τὴν ἀπὸ Θεοῦ διακοπήν ἐνεργοῦντος· ὃν συντρίβει δὲ Κύριος ἐπὶ ἐλευθερίᾳ τῶν κρατουμένων. Ἐξομολογεῖσθαι γὰρ τῷ Κυρίῳ, διότι χρηστὸς, τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους, καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιούς, τὸν Σηήων καὶ τὸν Ὡγό.

92. Καὶ ἐπὶ πᾶν ὅρος, καὶ ἐπὶ πάντα βουνὸν, καὶ ἐπὶ πάντα πύργον ὑψηλόν. Ὡσπερ τὰ ὅρη πρὸς τοὺς βουνούς τὴν κατὰ μέγεθος ἔχει διαφορὰν, τῷ δὲ λοιπῷ τὰ αὐτὰ ἀλλήλοις ἔστιν· οὗτον καὶ αἱ (23) διαντίται δυνάμεις τῇ μὲν προαιρέσει ἀλλήλαις ἐσκαστι, τῷ δὲ μεγέθει τῶν ἀδικημάτων διενηνόχασιν. Εἰκότως οὖν καὶ κατὰ τούτων ἡ (24) ἡμέρα Κυρίου Σαβαὼθ ἐνστήσεται. Τῇ δὲ βούλεται τὸ, Καὶ ἐπὶ πάντα πύργον; Ὁ πύργος ἐντὸν ὑψηλὸν σκοπευτήριον πρὸς φυλακὴν πόλεως, καὶ γνῶσιν ἐρόδων πολεμικῶν ἐπιτήδειον. Τοιοῦτος ἡμῖν δέδοται καὶ ὁ νῦν, φυλακτικὸς τῶν ἀγαθῶν, προσφρατικὸς τῶν ἐπιβούλων. Τοῦτον οὐ χρὴ ἐν ἐκείνῳ οὐδὲ διὰ τῶν γηίνων τὴν εἰς οὐρανὸν ἄνοδον πραγματεύεσθαι. Καταβαίνει γὰρ δὲ Κύριος πρὸς αὐτὸν κάτω πεσόντα διὰ τὸ φρόνημα, καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν αὐτοῦ συμφωνίαν διασπῆται ἐπὶ εὐεργεσίᾳ καὶ σωτηρίᾳ. Περὶ τῆς τούτου οἰκοδομῆς κελεύει τομῆς δὲ Κύριος καθίσαντας ψηφίσαι, εἰ ἔχομεν τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν, ὡς δηλοῖ αὐτὴν ἡ σύμφρασις τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸν οὖν ὑψηλόφρονα νοοῦν, καὶ ὑπέρογκον, καὶ πάντας ἔξευτελίζοντα, καὶ ἐκεῖνὸν μακαρίζοντα φοβεῖσθαι· δὲ λόγος τὴν ἡμέραν Κυρίου βούλεται. Καὶ ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑψηλον. Πάλιν τεῖχος ἔρυμά ἔστι πρὸς φυλακὴν πόλεων πεποιημένον, καὶ τὰς προσδολὰς τῶν πολεμίων ἀποκρουδμένον· οὗτος εἰσὶ τίνες καὶ λόγοι, οἱ μὲν ἐπὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς περικείμενοι ἡμῖν, τὸ ἀκαθαρτὸν τῶν σωτηρίων δογμάτων διατηροῦντες· οἱ δὲ ἐκ τῆς ἔξωθεν ἐπινοιας πρὸς δχύρωσιν φεύδονται καὶ φυλακὴν ματαιότητος ἐπιτετηδεύμενοι. Ἡ γὰρ τῆς διαλεκτικῆς δύναμις τεῖχος ἔστι τοῖς δόγμασιν, οὐκ ἔωστα αὐτὰ εὐδιάρπαστα εἶναι καὶ εὐάλωτα τοῖς βουλομένοις. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν τῆς Ἱερουσαλήμ τείχη ἀνάγραπτά ἔστιν ἐπὶ τῶν χειρῶν τοῦ Κυρίου· τὰ δὲ Ἱεριχοῦντος ὑπὸ Ἰησοῦ καθαιρεῖται, φωνῇ μόνῃ διαλυθείν. Ἀνω μὲν οὖν μόνα τὰ ὑψηλὰ κτήηγορεῖται· ἐνταῦθα δὲ καὶ τὰ ισχύν τινα μετὰ τοῦ ὄψους ἔχοντα· τὴν ἐν ταῖς ἀποδεικτικαῖς μεθόδοις πιθανότητα ἐπὶ πολὺ κρατικώτεραν καὶ ὑψωθεῖσαν τεῖχος ὑψηλὸν τροπικῶς λέγοντας τοῦ προφήτου, καὶ

⁴⁴ I Cor. vi, 10. ⁴⁵ Psal. cxxxv, 1, 17-20. ⁴⁶ Luc. xiv, 28. ⁴⁷ Isa. xlix, 16. ⁴⁸ Jos. vi, 20.

(22) Editi, Καὶ διὰ. At deest καὶ in mss., nonnullis; nec dubium quin melius absit.

(23) Sic mss. aliquot. Vocabula αἱ in editis desiderabatur. Μοχ quidam mss., ἀλλήλαις. Alii cum editis, ἀλλήλοις. Μοχ editi, ἀλλήλαις διενηνόχασιν, sed inde vocem ἀλλήλαις sustulimus, tum quod eo loco

Scriptura. Quare et rex Basan Og appellatus est. Og autem interpretatur *obstructionem*, quod turpitudinis opera salutis nobis viam præcludant ⁴⁹. Scortatores enim, adulteri, molles, et qui concumbunt cum masculis, omnesque ignominiae operarii Og ipsi eos a Deo præcedenti ac separanti, ceu regi subjiciuntur; quem conterit Dominus, ut ii, quibus dominatur, liberentur. Confitemini enim Dominu quo-niam bonus qui percussit reges magnos, et occidit reges fortes, Seon et Og ⁵⁰.

92. VERS. 14, 15. *Et super omnem montem, et super omnem collem, et super omnem turrim excelsam.* Quemadmodum montes a collibus magnitudine discrepant, sed in reliquis omnino inter se convenient: ita et contraria potestates proposito quidem et consilio sibi invicem sunt consimiles, sed scelerum magnitudine differunt. Merito igitur dies Domini Sabaoth illos invadet. Quid autem hoc sibi vult: *Et super omnem turrim?* Turris specula est eminens ad tuendam civitatem, et ad bellicos incursus cognoscendos accommodata. Mens quoque ejusmodi concessa nobis est, bonorum custos, et quæ insidentes prospiciat ac deprehendat. Hunc neque per se neque per res terrenas ascensum ad cælum moliri oportet. Ad ipsam enim ob fastum deorsum prolapsam descendit Dominus, ac beneficii et salutis ergo, hanc ipsius cum malo necessitudinem conspirationemque dissipat. Jubet de hujus adiusti fabrica Dominus, ut sedentes compute- mus, an ea quibus opus est ad perficiendum, habeamus, ut ipsum Evangelii consilium declarat ⁵¹. Vult igitur Scriptura ut hanc Domini diem formidet ac metuat animus illis, qui de se alte sentit ac ultra modum iustumescit, quique aspernatur omnes, et se ipse prædicat beatum. *Et super omnem murum excelsum.* Rursum murus septum est ac munimen ad custodiendas civitates, et ad hostiles impetus propulsandos exstructum: ita sunt et sermones quidam, quibus ab ipsa veritate præcēduntur et munimur, qui vim salutarium dogmatum inexpugnabilem tuentur: alii vero ab externa astutia ad corroborandum ⁵² mendacium et ad retinendam vanitatem magna cum diligentia sunt excogitati. Vis namque dialectices, dogmatum est murus, quæ ea a quibuslibet qui vellent, facile interverti, aut facile expugnari non sinit. Quapropter muri quidem Jerusalem manibus Domini descripti sunt ⁵³: at Jerichontiæ civitatis mœnia solo clamore diruta, a Jesu evertuntur ⁵⁴. Superius quidem ea sola quæ excelsa erant, reprehensa sunt; hic vero ea

otiosa sit, tum quod in nostris sex mss. non reperiatur.

(24) Sic mss. nostri omnes. Aberat articulus ab editis. Statim quinque mss., ἐνστήσεται. Editi vero et Reg. primus, ἐνστήσεται. Subinde mss. nonnulli, φυλακὴν πόλεων.

etiam quæ aliquod robur celsitudini conjunctum A καθαιρεθῆσεσθαι αὐτὸν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου διε-
nacta sunt, coarguuntur. Nimirum propheta vim βεβαιουμένου,
persuadendi in argumentis demonstrativis sitam, multum invalescentem et in sublime exsurgente
tropice murum excelsum nuncupat, et eum in Domini die asseverat eversum iri.

93. VERS. 16. *Et super omnem navem maris.* Άνι-
gmatia sunt ad exercendam mentem nostram pro-
posita, ut ne oscitantur audiamus Scripturam, neve
animum in terram defigamus. Postquam de animo
alta cogitante, nec de se demisse aut humiliter sen-
tiente sermonem habuit, consequenter juxta idem
allegorιe genus etiam de corporibus loquitur. Non
enim dies illa Domini inanimatis navibus formida-
bilis est et extimescenda, sed iis, qui per sua
corporain amaro hujus vitæ fluctu jactantur. Quem-
admodum enim navigia onere degravata non nisi
ægre vehi possunt, ac facile subeunt naufragium :
ita et corpora quæ plurimis ac uberibus deliciis ad
corpulentiam vergunt, per voluptatem voragini
perditionis innatantia, maris naves appellantur. Vice
versa collaudantur navigia, quibus utuntur qui ad
operationem in aquis multis faciendam in mare
descendent ⁴⁰, et de quibus in psalmo ad divinas
laudes celebrandas composito dictum est : *Illi-
naves pertranscunt* ⁴¹. Quæ enim naves mare trai-
ciunt, nec in eo permanent, nec fluctibus immer-
guntur, illæ laudantur : atque adeo qui in carne
degunt, nec militant secundum carnem, sed hujus
vitæ calcant fluctum, eoque superiores sunt, ope-
rationem in aquis multis faciunt. Ejusmodi sunt
quicunque se in hac vita demittunt, ut aliquos eo-
rum qui in profundo demersi sunt, lucentur. Qua-
propter Domini opera neverunt, ut qui operum
Domini et rerum in profundo ⁴² admirationem mo-
ventium intelligentiam pro operationis mercede
recepirent. *Et super omnem aspectum pulchritudinis
navium.* Audiant isthæc qui in ornando corpore
studium ponunt, ac in his spectandis curiosius im-
morantur. Nec enim navium aspectus noxius est :
sed noxia est corporis quod concupiscitur contem-
platio. Erit igitur dies Domini super omnem aspe-
ctum pulchritudinis navium. Quamobrem qui vide-
rit mulierem ad concupiscendum, in corde suo
mæchatus est ⁴³. Quin et mulier quæ ideo se exor-
nat, ut libidinosa incontinentium desideria ad se alliciat, jam in corde suo adulterium commisit.

445 94. VERS. 17. *Et humiliabitur omnis homo.* D Ιlisce verbis Scriptura declaravit, omnia quæ antea
allata sunt, in ænigmate et absconde fuisse de
hominibus dicta. Siquidem post contumeliosum et
superbum, post excelsum et sublimem, post om-
nem cedrum Libani, post omnem arborem glandis

⁴⁰ Psal. cxi, 23. ⁴¹ Psal. ciii, 26. ⁴² Psal. cxi, 24.

(25) Sic tres libri veteres. Alii tres, τοῦ μὴ ἄργως
ἀκούσειν. Nostra vero editio Paris., τοῦ μὴ ἄργως
ἀκούσμενον. ubi voculam, τοῦ, παρέλκειν constat. Reg.
secundus, μὴ οὖν ἄργως.

(26) Particulam γάρ, quæ in excusis legitur, au-
toritate quinque mss. delevimus.

(27) Notat Combeſtius, interpretem legisse, τρο-
πή, aitque eam scripturam sibi magis probari. Cer-
te et nobis quoque magis placet: quoniam tamen

93. Καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης. Αἰνίγματά ἔστι
πρὸς τὴν γυμνασίαν τοῦ νοῦ ἡμῶν προθεσμήνα, μὴ
ἄργως ἀκούσμεν (25) τῆς Γραφῆς, ἵνα μὴ χαμαὶ τὸν
νοῦν καταβάλωμεν. Εἰπὼν (26) περὶ τοῦ νοῦ τοῦ τὰ
δύνηλα φρονοῦντος, καὶ μὴ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγο-
μένου, ἀκολούθως ἐν τῷ αὐτῷ εἶδε τῆς ἐπικρύψεως
καὶ περὶ σωμάτων διαλέγεται. Οὐ γάρ φοβερὰ τοῖς
ἄψυχοις πλοιοῖς ἡ τοῦ Κυρίου ἡμέρα, ἀλλὰ τοῖς
διὰ τῶν σωμάτων ἐδὲ τῷ ἀλμυρῷ κλύδωνι τοῦ βίου
τούτου σαλευομένοις. *Μεταπέρ γάρ τὸ πλοῖον καταβα-
ρυνθενα τῷ φρότῳ, δυσάγωγά ἔστι, καὶ εὔχολα
πρὸς ναυάγιον οὔτε καὶ τὰ σώματα, δσα πολλῇ καὶ
δαψιλεῖ τῇ τρυφῇ* (27) εἰς πολυσαρκίαν καταπεφρό-
τεσται, διὰ φιληδονίαν, τῷ βυθῷ τῆς ἀπωλείας ἐπι-
νηχθενα, πλοῖα θαλάσσης λέγεται. *Ἐστι μέντοι καὶ
ἐπαινούμενα πλοῖα τὰ ὑπηρετοῦντα τοῖς καταβαλνου-
σιν εἰς τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῷ* (28) ποιῆσαι ἐργασίαν
ἐν ὕδαις πολλοῖς, καὶ πέρι ὅν ἐν τῷ φαλμῷ τῆς
δοξολογίας εἴρηται, διὰ τοῦτο Ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται.
Τὰ γάρ διαβαίνοντα τὴν θάλασσαν πλοῖα, ἀλλὰ μὴ
ἐναπομένοντα αὐτῇ, μηδὲ καταβαπτίζομεν τοῖς κύ-
μασιν, ἐπαινεῖται· καὶ οἱ ἐν σαρκὶ δὲ ζῶντες, καὶ
μὴ κατὰ σάρκα στρατευθεντες, καταπατοῦντες τὸν
κλύδωνα τοῦ βίου, καὶ δύνηλότεροι αὐτοῦ ὄντες, ποιοῦ-
σιν ἐργασίαν, ἐν ὕδαις πολλοῖς. δσοι (29) συγκατα-
βαίνουσι τῷ βίῳ ἐπὶ τῷ κερδῆσαι τινας τῶν βεβι-
θισμένων. Διὰ τοῦτο εἴδοσαν τὰ ἔργα Κυρίου,
μισθὸν τῆς ἐργασίας τὴν σύνεσιν τῶν ἔργων Κυρίου
καὶ τῶν ἐν τῷ βυθῷ θαυματοίων λαμβάνοντες. Καὶ
ἐπὶ πᾶσαν θέαν πλοίων κάλλους· Ἀκούετωσαν οἱ
περὶ τὸν καλλωπισμὸν τοῦ σώματος ἔχοντες, καὶ οἱ
περὶ τὴν τούτων θέαν περιέργως ἀσχολακότες. Οὐ
γάρ ἡ τῶν πλοίων θέα βλαβερά· ἀλλ' ἡ πρὸς ἐπιβυ-
μάν τοῦ σώματος καταδύσις. Εσται οὖν ἡ ἡμέρα
Κυρίου ἐπὶ πᾶσαν θέαν πλοίων κάλλους, διότι δὲ με-
θελήσας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἐν τῷ περιβόλῳ
αὐτοῦ ἐμολχευεται· καὶ ἡ καλλωπιζομένη γυνὴ πρὸς
τὰς ἐπιθυμίας ἐφ' ἔντελην (30) τῶν ἀκολάστων
κινήσαι, ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς κῆδη μερολχευται.

94. Καὶ ταπεινωθῆσται πᾶς ἄνθρωπος. *Ἐκ
τούτων ἔδειξεν δὲ λόγος, διὰ τὰ προάγοντα πάντα
αἰνίγματι καὶ περικεκαλυμμένως περὶ ἀνθρώπων
εἴρητο* (31). Μετὰ γάρ τὸν ὑδριστὴν καὶ ὑπεργραφὸν,
καὶ μετὰ τὸν ὑψηλὸν καὶ μετέωρον, μετὰ πᾶσαν
κέδρον τοῦ Λιβάνου, μετὰ πᾶν δίνδρον βαλκνού Βα-
σι-

⁴³ Matth. v, 28.

scriptum invenimus in nostris mss., τρυφῇ, idcirco
quidquam mutare in vulgatis noluimus.

(28) Editi, τό. At sex mss., τῷ.

(29) Pro δσοι scripsit Procopius, διὰ id quod
cuiquam fortasse rectius videri poterit.

(30) Alii mss., ἐφ' ἔντελην. Alii cum editis, ἐφ'
ἔντελη.

(31) Editi, εἴρηται. At sex mss., εἴρητο.

σὸν, μετὰ πάντα πάργον ὑψηλὸν, μετὰ πᾶν τεῖχος ὑψηλὸν, μετὰ πᾶσαν θέαν πλοίων κάλλους· τότε φῆσθαι παῖδες τῶν ἐν ἀνθρώποις κακῶν καταπεσεῖται. Εἰσὶ χθηνεῖς μὲν δὲ ὥσπερ εἰς κοινὸν διδασκαλεῖτον τὸν κόσμον (32) τούτον οἱ ἀνθρώποι, καὶ ἀκελεύσθημεν, νοῦν τε λαβόντες, καὶ ὁρθελιούς εἰς κτανόντινον ἔχοντες, οἷον ἀπὸ γραμμάτων τινῶν τῶν κατὰ τὴν οἰκουμέναν καὶ διεκήσιν τοῦ παντὸς τὸν Θεὸν ἀναγνῶντες· ἵνα οἱ θελούντες περὶ τὴν τῆς ἀληθείας ζήτησιν καταχύνεσθαι, ἢν εἰληφάσιν ἀφορμῶν, ἵκανῶν παραπεισάμενοι, καὶ τῆς πρόσωπον (33) πρὸς πρόσωπον θέας τῶν καλῶν ζητηθέντων ἀξιωθῶτιν, ἢ παραπολὺ τῆς ἀληθείας παρενεχθέντες, ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐπὶ τῷ φεύδει κατασχυθῶσιν· Ὄτι γάρντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς θεὸν ἔδεξαν, ἢ ηὐχαριστησαν. Τῶν μὲν γὰρ ἀγίων δ νοῦς οὐδὲ δρῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀκούει τῆς κτίσεως τὰ περὶ δόξην Θεοῦ διηγουμένης· Οἱ οδρανοὶ γάρ (34), φησὶ, διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. Οἱ δὲ τῶν φαινομένων πλέον μηδὲν συνιέντες. Ἐματαιώθησαν, καὶ ἀσεβάσθησαν, καὶ ἀλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα.

95. Καὶ ὑψωθῆσται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ θείᾳ. Φωτὸς ἀναφανέντος, ἀφανίζεται σκότος, καὶ ὑγείας παρούσης, τὰ δύληρά τῆς νόσου πέπαυται· καὶ ἀληθείας ἀποδειχθείστης, τοῦ φεύδους ἡ φύσις ἐλέγχεται (35). Καὶ τοῦ ἀληθινῶς ὑψηλοῦ γνωρισθέντος, δονοὶ ἔστιν ὑπὲρ πάντα νοῦν ὑψηλὸν καὶ μετέωρον· καὶ πάσης τῆς ἀληθινῆς θεωρίας καταληφθεῖσης, τὸ πρότερον ὑψηλά καὶ μετέωρα (36) εὐκαταφρόνητα δόξει. Μόνων οὖν θεῷ τὸ ἀληθινῶς ὑψηλὸν καὶ μέγα παρὰ πάσης λογικῆς φύσεως μαρτυρήσεται, τῶν τέως ἡπατημένων τὰς ἐπὶ τοῖς καθέκαστον φυσιδοδοξίας ἀποθεμένων.

96. Καὶ τὰ χειροποίητα πάντα κατακρύψουσιν, εἰσενέγκαντες εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς εἰς τὸν περιβάν, καὶ εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἴσχύος αὐτοῦ, διαν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν· Ἐπειδὴ πολλάκις ἡ Γραφὴ διοίκει τὰ σημεῖα τοῦ περὶ τῆς ἴνανθρωπήσεως λέγεσθαι· εἰ καὶ δοὶ μηδὲ πρὸς τὰ μέλλοντα καὶ προσδοκώμενα ἀπέξει τῶν προκειμένων ἡ ἴννοια. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίαν ἡ περὶ τὰ χειροποίητα σπουδὴ παρέβριπται. Οὐκέτι μὲν ἀγαλματοποιοὶ σπουδάζον-

A Basan, post omnem turrim excelsam, post altum omnem murum, post omnem aspectum pulchritudinis navium, tum subjungit: *Humiliabitur omnis homo*; hoc est, omnis species malorum in hominibus decidet. Porro nos homines in mundum quasi in communem scholam sumus introducti, atque tunc mente donati, tum oculos ad intelligendum habentes, Deum tanquam ex quibusdam litteris per dispensationem gubernationemque universi exaratis cognoscere jussi sumus: ut qui vellent veritatem indagare, iis quas accepere subsidiis abunde instructi, digni fierent qui facie ad faciem res recte disquisitas contemplarentur; vel si longe a veritate aberrarent, coram ipsa veritate ob mendacium confunderentur: *Quoniam cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerrunt*⁴⁴. Mens enim sanctorum non videt modo, sed audit etiam creaturam ea quae ad Dei gloriam pertinent edisserentem: *Caeli enim, inquit, enarrant gloriam Dei*⁴⁵. Hi vero præter ea quas ob oculos sunt posita, nihil intelligentes, *Vani facti sunt, et ea quae condita sunt, Conditore præterito, venerali sunt ac coluerunt*⁴⁶.

95. *Et exaltabitur Dominus solus in die illa.* Evanescunt tenebræ, luce exoriens: simulatque adest sanitas, desinunt morbi molestiae: apparente quoque veritate mendacii natura arguitur. Itidem cum is qui vere exesus est, omnemque intellectum excelsum ac sublimen superat. innotuerit, cumque apprehensa fuerit omnis vera contemplatio: quæ prius excelsa censebantur et sublimia, videbantur esse contemnenda. Itaque ubi primum ii qui hactenus fuerant decepti, falsas suas de rebus singulis opiniones deposuerint, natura omnis ratione prædicta veram celsitudinem magnitudinemque Deo uni convenire testabitur.

96. VERS. 18, 19. *Et manufacta omnia abscondent, inferentes in speluncas, et in scissuras petrarum, et in foramina terræ, a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad percutiendum terram.* Quandoquidem Scriptura multis in locis pari ratione de Christi in carnem adventu, atque de eo quo ad judicium venturus est, sermonem facit, etiam nonnunquam de utroque adventu conjunctim loquitur: quæ nunc occurrunt, de assumpta humanitate dicta esse arbitramur, etiamsi eorum quæ proponuntur sensus non etiam alienus sit ab iis, quæ futura sunt ac sperantur. Enimvero post Christi adventum, studium quod ad manufacta conferebatur evanuit. Non jam in aliquo nu-

⁴⁴ Rom. i, 21. ⁴⁵ Psal. xviii, 1. ⁴⁶ Rom. i, 22, 25.

(32) Editi, εἰσηλθομεν... εἰς τὸν κόσμον. At quinque mss. uti in contextu.

(33) Vocem πρόσωπον ex quinque mss. adjecimus.

(34) Rursus voculam γάρ addidimus, secuti fidem librorum quorundam veterum.

(35) Editi et tres mss., πέπαυται... ἐλέγχεται. Alii tres mss., νόσου ἐλέγχεται... φύσις γνωρίζεται. Alii-

quanto post, ubi legitur in editis et in aliquot mss., δον ἔστιν, Ducebus in codice F. Scriptum invenit, δε ἔστιν, quam scripturam tuentur quoque Regii tertius et quartus: nec dubium habemus quin auctor ita scriperit.

(36) Editi, μεγάλα. At nostri sex mss. μετέωρα in quorum tribus hoc tamen vitii est, quod inepte πρότερα legatur pro πρότερον.

mero ponuntur statuarii, et quæcumque antiquitus colebantur, **446** non jam ipsis par studium imperit: sed in speluncas, cavernas, et abstrusissima loca dejecta sunt. Quæ enim eatenus delituerant in ignorantia tenebris, ea, luce exorta, viderunt, lignum videlicet tanquam lignum, et lapidem ut lapidem. Neque jam ex forma hisce rebus circumposita in errorem inducuntur, sed ex propria ipsarum natura eas agnoscunt. Nam Christi adventus qui universo orbi est salutaris, dæmonibus suis terrori; et nunc loca adeo decentatae cou fallaciæ officinas dereliquerunt. Non amplius Delphi: non amplius oracula: atque conticescit quidem mulier fatidica: bibitur vero fons Castalius; et tamen qui bibunt, sanam retinent mentem, fugit Amphiaraus; Amphilocus nusquam apparet, abolitæ statuæ, sed et invisibiles potestates a facie timoris Domini et a gloria fortitudinis ejus recessere. Ex quo crux nominatur, fugata idola sunt. Porro phantasmata eorum qui mendaciis, tum de Deo, tum de re quævis in quæstionem adducta excogitatis, fide: n adhibent si cuilibet animæ fuerint insculpta, suntetiam idola. Atque quandiu vis et explanatio veritatis non intelligetur, sua quisque segmenta veneratur, ac colit: posteaquam autem celsitudo et præstantia ejus qui plane verus ac verax est illuxerit, tunc sua quique dogmata ideo condemnantes, quod eorum animo fallaces species objectæ essent, jam mendacii imagines mente conceptas delere festinant, ipsis veluti in speluncis et foraminibus recondentes. Quippe jam ex hac ipsa vi et effacia vident terribilem Dei et ad abolendas cunctas res corporeas, et veluti ad conterendam terrena virtutem ac fortitudinem; quod sit ut spiritalia manifestentur. Quin et oportet ipsam ejus qui **terrestris** est imaginem deleri, ut imago ejus qui **caelestis** est videndum se præbeat. Itaque falsas de Deo opiniones qui habent, spiritalem quamdam in se ipsis idolatriam exuscitantes, ea quæ non sunt, tanquam si essent, animo sibi singunt; atque se ipsi obnoxios reddit maledictioni, quæ dicit, *Maledictus omnis Domino, opus manuum artificis, et ponet illud in occulto*³⁷.

97. VERS. 20, 21. Die enim illa ejicit homo abominationes suas argenteas et aureas, quas fecerunt ad adorandum vana, et vespertiliones: ad intrandum in cavernas firmæ petræ, et in scissuras petrarum, a facie timoris Domini, a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad conterendam terram. Recondi

Aταὶ, οὐδὲ δσα ἡν ἐκ παλαιοῦ θεραπευόμενα τῆς ισης ἐπιτυγχάνει σπουδῆς, ἀλλ' ἐν σπηλαιοῖς, καὶ ταῖς δπαῖς, καὶ τοῖς ἀφανεστάτοις παρερρίφη τόποις. Εἴδον γάρ, τοῦ φωτὸς ἀναλάμψηντος, τὰ ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνοίας τέως διαλανθάνοντα, τὸ ξύλον ὡς ξύλον, καὶ τὸν λίθον ὡς λίθον: οὐκέτι ἐν τοῦ περικείμενου χαρακτῆρος αὐτοῖς ἀπατώμενοι, ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπαρχούσης φύσεως ἐπιγινώσκοντες. Φοβερὰ γάρ δαίμονιν ἡ σωτηρίος τῷ κόσμῳ παντὶ τοῦ Χριστοῦ (37) ἐπιδημίᾳ· καὶ καταελοίπασιν τὸν τοὺς περιβοήτους τόπους, τὰ τῆς ἀπάτης ἔργαστηρια. Οὐκέτι Δελφοὶ, οὐκέτι τὰ χρηστήρια· καὶ σιωπὴ μὲν ἡ πρόμαντις, πλενεται δὲ ἡ Κασταλία, καὶ σωφρονοῦσιν οἱ πίνοντες· φυγὰς δὲ Ἀμφιάραος (38)· δὲ Ἀμφίλοχος οὐδαμοῦ, καὶ τὰ ἀφιδρύματα ἔξηραντας· καὶ αἱ ἀδρατοὶ δυνάμεις ὑποχεχωρήσασιν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ισχύος αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ δνομάζεται δὲ σταυρὸς, ἐρυγαδεύθη τὰ εἰδῶλα. Εἴδωλα μέντοι ἔστι καὶ τὰ ἐκάστη τῇ ψυχῇ ἐντευπωμένα (39) φαντάσματα τῶν τὰ ψευδῆ δπολαμβανόντων, εἴτε περὶ Θεοῦ, εἴτε περὶ οὐτινοσοῦν τῶν ζητουμένων. Καὶ δσον μὲν τὸ ἐνέργεια καὶ ἡ τῆς ἀληθείας φανέρωσις οὐ νοεται, ἐκαστος περιέπει τὰ ίδια ἀναπλάσματα· ἐπὸν τὸ ὄφος καὶ ἡ ὑπεροχὴ, τοῦ δντως (40) δντος ἀληθοῦς ἐκφανῆ, τότε ἐκαστος τῶν ίδιων δογμάτων κατεγνωκώς, ὡς ψευδῶς αὐτοῦ τῆς ψυχῆς φαντασιούμενης, ἔξαφανίσαι σπουδάζει τὰ τοῦ φεύδους νοήματα, οἰονεὶ σπηλαιοῖς καὶ τρώγλαις ἔγκατταρύψας αὐτά (41)· δρῶν λοιπὸν ἐκ τῆς ἐνέργειας αὐτῆς τὰ φοβερὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ δτι, ἐπὶ τῷ ἔξαφανίσαι τὰ ὄλικά πάντα, καὶ οἰονεὶ θραῦσαι τὰ γήινα, **B**ίνα τὰ πνευματικὰ φανερωθῆναι, καὶ δει τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ ἔξαφανισθῆναι, ἵνα ἡ τοῦ ἐπουρανίου ἀναφανῇ. Μόστε καὶ οἱ ψευδεῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις ἔχοντες, τινὰ νοητὴν εἰδῶλοιατρείαν εἰδωλοποιοῦντες ἐν ξαυτοῖς, τὰ μη δντα ὡς δντα ἔχουσι· καὶ ὑπόδικοι οὖντοι γίνονται: (42) τῇ κατάρρῃ τῇ λεγούσῃ· Ἐπικατάρατος πᾶς ἄνθρωπος δις ποιήσει γλυπτὸν καὶ χωνευτὸν, βδέλυγμα Κυρίψ, ἔργον χειρῶν τεχνητού, καὶ θήσει αὐτοῦ ἐν ἀποκρύψῳ.

Cίνα τὰ πνευματικὰ φανερωθῆναι, καὶ δει τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ ἔξαφανισθῆναι, ἵνα ἡ τοῦ ἐπουρανίου ἀναφανῇ. Μόστε καὶ οἱ ψευδεῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις ἔχοντες, τινὰ νοητὴν εἰδῶλοιατρείαν εἰδωλοποιοῦντες ἐν ξαυτοῖς, τὰ μη δντα ὡς δντα ἔχουσι· καὶ ὑπόδικοι οὖντοι γίνονται: (42) τῇ κατάρρῃ τῇ λεγούσῃ· Ἐπικατάρατος πᾶς ἄνθρωπος δις ποιήσει γλυπτὸν καὶ χωνευτὸν, βδέλυγμα Κυρίψ, ἔργον χειρῶν τεχνητού, καὶ θήσει αὐτοῦ ἐν ἀποκρύψῳ.

Dημέρᾳ ἔκεινῃ ἐκβαλεῖ ἄνθρωπος τὰ βδελύγματα αὐτοῦ τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσᾶ, οἱ ἐποίησαν προσκυνεῖν τοις ματαλοῖς, καὶ ταῖς νυκτερίσι τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὰς τρώγλας τῆς στερεᾶς πέτρας, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς

37. Deut. xxvii, 15.

(37) Allii mss. cum editis, Χριστοῦ, alii, Κυρίου.

(38) Uterque Colb. et Reg. secundus, Ἀμφιάραος. Allii tres mss., Ἀμφιάρεως quod idem esse nemo non videt; perinde ac si quis diceret usitate, λαδές. aut Attice, λεώς. Editi, Ἀμφιάρεως.

(39) Ita sex mss. Editi vero simpliciter, τετυπωμένα.

(40) Ita quatuor mss. Præter unum Conbefisia- num. Vox θντως in editis, deerat. Statim editi, ψευ-

δος. At quinque mss., ψευδῶς.

(41) Editi, αὐτοῖς, gravi mendo. At quinque mss., αὐτά, emendatae. Paulo post quinque mss., ἐνεργείας αὐτῆς. Editi, ταύτης.

(42) Vox γίνονται in nostris sex mss. desideratur: quorū in tribus pro οὖτοι legitur, αὐτοῖς. Statim editi et tres mss., πᾶς ἄνθρωπος· sed vox prior in aliis tribus mss. non invenitur, neque apud LXX.

δόξης τῆς ισχύος αὐτοῦ, δταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. Ἐν τοῖς κατόπιν λόγοις καταχρύπτεσθαι ἀλέγετο τὰ εἰδώλα, νῦν δὲ ἐκβάλλεσθαι: διότι ἐπισχυνθῆται πρότερυν δεὶ τῷ φεύδει: (43), εἴτα ἐκβάλλειν αὐτὸν ἐκ τῆς καρδίας. Ἐκβάλλει οὖν τὰ εἰδώλα τὰ ἀργυρᾶ διότις ἐν πάσῃ πιθανότητι κατασκευάζονται τὰ φεύδος λόγους τῶν κρυπτῶν ἐνυποῦ ἔξοριζῶν καὶ τὰ χρυσᾶ, διότις ἐν τῇ διανοῇ περὶ τοῦ φεύδους ἀγγειομένους (44) τύπους ἔκταφνίζων. Ταῖς δὲ νυκτερίσι προσκυνεῖ διὰ τὴν τῶν δαιμόνων δύναμιν συγγενῆ οὖσαν τῷ σκότει θεοποιῶν. Ἡ γὰρ νυκτερίς ζῶν ἔστιν νυκτὶ φίλον καὶ σκότει ἐνδιαιτώμενον, αὐγὴν ἡλίου μὴ φέρον, ἐν ἐρημίας φιλοχωροῦν. Τί δὲ οἱ δαιμόνες; Οὐ τοιούτοι; ἐρημοποιοί, τὸ φῶς ἀποφεύγοντες τὸ ἀληθινόν, τὸ τοῦ κόσμου παντός; Ἡ νυκτερίς καὶ πτηνόν ἔστι, καὶ οὐκ ἐπτέρωται, ἀλλ’ ὅμενι σαρκίνῳ διαπέπταται τὸν ἀέρα. Τοιούτοι καὶ οἱ δαιμόνες, καῶμάτοι μὲν (45) εἰσιν, οὐκ ἐπτέρωται δὲ τῷ θειῷ πόδῳ, ἀλλ’ οἰοντεὶ ἀπεσαρκωθῆσαν, ταῖς τῶν ὀλικῶν ἐπιθυμίαις προστετηκότες. Ἡ νυκτερίς καὶ πτηνόν ἔστι καὶ τετράπορν, ἀλλ’ οὔτε τοῖς ποιὸν ἐσφαλῶς ἔστηρικται, οὔτε τὴν πτῆσιν βεβαλεῖ ἔχει. Γοιούτοι δὲ καὶ οἱ δαιμόνες, οὔτε ἄγγελοι εἰσιν, οὔτε ἀνθρώποι· τῶν μὲν τὴν ἀξίαν ἀπολέσαντες, τῶν δὲ τὴν φύσιν μὴ ἔχοντες (46). Καὶ δόδυνται ἔχουσιν, διπέρ οὐκ ἔχουσιν δρνιθες: ἀμυντικοὶ δὲ καὶ οἱ δαιμόνες, διπέρ οὐ ποιοῦσιν ἄγγελοι. Ἀλλὰ καὶ οὐκ ὀπτοκοῦσιν ὥσπερ οἱ δρνιθες, ἀλλ’ εὐθὺς ζῶα τίκτουσι. Τοιούτοι δὲ καὶ οἱ δαιμόνες, εὐθὺς καὶ σὺν πολλῷ τῷ τάχει τελεσιουργοῦντες τὴν πονηρίαν. Ωστε οἱ δαιμόσι προσκυνοῦντες, νυκτερίσι τροπικῶς εἰρηγναται προσκυνεῖν. Ὄσταν δὲ τις ἀποθῆται τὴν ματαίτητα τῶν εἰδώλων, καὶ παύσηται προσκονεῖν ταῖς νυκτερίσι, τότε ζητήσει εἰσαλθεῖν εἰς τὰς τρώγλας τῆς στερεᾶς πέτρας, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν. Οἶμαι, δτι τρώγλαι αἱ πολλαὶ μοναὶ, αἱ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐκάστη διήρηγνται· καὶ σχισματικοὶ αὐτοῦ, διὰ τοιαύτης ἔστι κατασκευῆς οὕτως ἀσθενοῦς, ὧστε τὴν ζωτικὴν ἀναπνοήν ἔχειν. διὰ τῶν

98. Παύσασθε ἀπὸ ἀνθρώπου, φῶντανοντὴν (48) μυκτῆρι αὐτοῦ· δτι ἐν τίνι ἐλογίσῃ αὐτοῖς; Ἐν τοῖς ἀντιγράφοις τῆς κοινῆς ἐκδόσεως οὐ κείται τοῦτο, ἀλλ’ ἐν τῷ Ἐβραϊκῷ κείμενον, ἐκ τῶν λοιπῶν μετεκομίσθη. Ὁ δὲ νοῦς τοιοῦτος ἔστι· Φίεσσθε τοῦ ἀνθρώπου, προσπαλαίειν αὐτῷ, καὶ στρατεύεσθαι κατ’ αὐτοῦ, διὰ τοιαύτης ἔστι κατασκευῆς οὕτως ἀσθενοῦς, ὧστε τὴν ζωτικὴν ἀναπνοήν ἔχειν. διὰ τῶν

(43) Ita sex mss., nec aliter scripsit Procopius, Editi vero, τὸ φεύδει.

(44) In aliquot mss. legitur, ἀγγειομένους.

(45) Vocabū γάρ αντε μὲν additur in mss. nonnullis.

(46) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἔχοντες, καὶ ἡμίνοις παρεικάσθησαν, Et multis comparati sunt, seu, similes sancti sunt: sed illa, καὶ ἡμίνοις, παρεικάσθησαν, nihil esse nobis videntur nisi mera

A idola indicabat superior sententia, nunc vero ea ejici dicuntur. Nam prius oportet ob mendacium pudore affici, deinde id ex corde ejicere. Itaque qui eos sermones eliminat, qui omni verisimilitudinis genere mendacium fallaciamque concinnabunt, is ex occultis suis penetralibus idola argentea ejicit: at vero ablegat aurea, qui species mendacii animo informatas delet. Adorat autem vespertilio, qui dæmonum potestatem 447 tenebris plane, cognatam et affinem pro Deo habet. Est enim vespertilio animal noctis amans, versans in tenebris, solis splendorem non serens, et in desertis locis perlitterer inhabitans. Ecquid autem dæmones? Annon ejusmodi sunt? nonne vastitatis sunt opifices? cum veram totius mundi lucem aversentur? Vespertilio est et volueris, nec tamen pennis instruca est, sed membrana carnea per aerem volat. Ejusmodi sunt et dæmones, incorporeos quidem, sed divini amoris pennis destituntur: imo rerum carnalium desideris dediti, veluti carnis naturam induerunt. Vespertilio et volatilis est et quadrupes; nec tamen pedibus tuto fulcitur, nec validi est volatus. Ejusmodi autem sunt et dæmones: neque angeli, neque homines sunt: illorum siquidem dignitatem amiserunt, horum vero natura non donantur. Quin et dentes habent vespertilio, aves aliae non item; dæmones etiam ad vindictam sunt parati, id non efficiunt angeli. Vespertilio insuper avium ritu ova non edunt, sed statim pariunt animalia. Tales sunt et dæmones; actutum et cum plurima celeritate nequitiam perficiunt. Quare qui adorant dæmones, per metaphoram dicti sunt vespertilioes adorare. Sed ubi quispiam exuerit idolorum vanitatem, atque vespertilioes colere ac venerari desierit, tunc in foramina solidae petrae et in scissuras petrarum ingredi studebit. Mansones multas per petrarum foramina designari arbitror, quæ juxta fidemque in Christum est analogiam, singulis distribuantur: at vero petrarum scissuras passionem ipsius corporis denotant, ad quam qui salutem sunt consecuturi, configere, seque sub ejus tegumento abscondere exoptant.

98. Vers. 22. Quiescite ab homine, cui spiratio in nare ejus: quia in quo reputatus est ipsis? In exemplaribus communis editionis minime apponuntur hæc verba: sed cum in Hebraico reperiantur, ex reliquis interpretibus hoc translata sunt. Hic est autem sensus: Cavete ab homine, ne cum eo luctemini, ne adversus eum bellum inferatis, qui talis est constitutionis usque adeo infirmæ, ei ut sit in

additamenta librariorum.

(47) Editi, σχισματικοὶ. At nostri sex mss., σχισματικοὶ.

(48) Editio nostra Paris., ἐν τῷ· sed præterquam quod nullus articulus in nostris mss. reperitur, editum oportuerat, τῷ τῷ. Hic, ut alibi non raro, reperias scitū digna in notis Ducæi. Ibidem Regii illi quos Ducæus contulit libri, cum aliis tribus, τῷ τῷ; per interrogationem.

mare vitalis respiratio, qua vel modice detenta, A exsistere jam desinit. Itaque hisce virtutibus quas per translationem nominavit vespertiliones, praescribere videtur, ut deinceps ab iis quas hominibus straunt insidiis abstineant: qui infirmi quidem secundum carnem sunt, apud Deum vero inter eos qui honorabiles sunt recensentur: atque adeo eorum quae ad ipsos spectant, nihil non disquisitum est.

CAPUT III.

448 99. VERS. 1. *Ecce igitur Dominator Dominus Sabaoth auferet a Iudea et a Jerusalem validum et validam.* Postquam Judaicus populus improbum consilium init aduersus Dominum: ipse ex infirmitate carnis ab eis crucifixus, vivens vero ex virtute Dei Patris ⁴⁸, infirmitatem illis reliquit. Moriermini enim, inquit, in peccatis vestris ⁴⁹; nobis autem largitus est resurrectionis virtutem. Qui enim credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet ⁵⁰. Siquidem increduli praesua erga crucem iucunditatem infirmitantur; justi vero cum fiducia dicunt: *Omnia possum in eo qui me confortat Christo* ⁵¹. Qui igitur non possidet Christum virtutem Dei, huic non inest robur. Quare auferet Dominus ab Jerusalem et Iudea validum et validam; cujusmodi erat Sarra, robusta videlicet et tanti viri Abrahæ moderatrix, juxta præceptum Domini dicentis: *Omnia quæcunque dicet tibi Sarra, audi ipsam* ⁵². Qualis erat Rebecca quæ hospitalitatis causa aquam hausit ⁵³, fuitque robusta propter virtutem; Debora dux exercitus ⁵⁴; Jael quæ strenuam et fortem se ostendit ⁵⁵; Anna cujus preces sunt exauditæ ⁵⁶; Elisabeth quoque, quæ vaticinata est ⁵⁷. Neque robusti, neque robustæ jam reperiuntur. Atque infirmitatis subjuncta causa est, quod non sit apud ipsos robur panis et robur aquæ. Quemadmodum enim corpora nostra convenientibus alimentis roborantur: ita quiddam est etiam, quod pascit animam, eique vehemens in res bonas honestasque studium indit. Quid igitur hoc sibi vult? Id quod dixit Dominus: *Caro mea verus est cibus; et sanguis meus, verus est potus* ⁵⁸. Quibus autem haec non suppetunt, iis deficit robur panis et robur aquæ. Ubi autem infirma alimenta, ibi eos qui his enutriuntur, consimiles effici necesse est.

100. Cæterum absit ut Ecclesia peccatis Jerusalem sit obnoxia, adeo ut ab ea auferatur qui potens sit in omni opere bono et sermone ad propugnandum veritatem idoneo; qui itidem potens sit in jejuniis, potens in precationibus; fortis in tenta-

⁴⁸ II Cor. XIII, 4. ⁴⁹ Joan. VIII, 24. ⁵⁰ Joan VI, 25. ⁵¹ ibid. 17. ⁵² I Reg. I, 20. ⁵³ Luc. I, 42. ⁵⁴ Joan. VI, 56.

(49) Titulus nullus in nostris mss. invenitur. Editi, dicitur. At mss., dicitur.

(50) Alii mss., ἐκείνοις ἐνχρῆκεν. Alii, ἐκείνοις ἀφῆκεν. Editi, αὐτοῖς ἐναρήκεν.

(51) Editi, τὴν διανοήν. Sed præterquam quod vox διανοή in mss. non legitur, eam vocem prorsus redundare vel cæco appetet.

(51^a) Partim habent mss., ἀφεῖλεν: partim ἀφεῖλε, et ita quoque in excusis legitur. Mox Reg. se-

μικτῆρι, τῆς ἀπισχεθείσης μικρὸν, οὐκέτι ἔστιν. Εοικεν οὖν ταύταις προστάσσειν ταῖς δυνάμεσιν ἡς νυκτερίδας τροπικῶς ὡνδρασε, τοῦ ἀποσχέσθαι λοιπὸν τῆς ἐπιβούλης τῶν ἀνθρώπων· οἱ διθενεῖς μὲν εἰσι κατὰ τὴν σάρκα ἐν τοῖς τιμοῖς δὲ εἰσι καταλελογισμένοι παρὰ Θεῷ, καὶ οὐδὲν ἀζητητον τῶν κατ' αὐτούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

99. Ιδοὺ δὴ (49) δεσπότης Κύριος Σαβαὼθ ἀφεῖται ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλῆμ ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν. Μετὰ τὸ βουλεύσασθαι τὸν Ἰουδαϊκὸν λαὸν βουλὴν πονηρὰν κατὰ τοῦ Κυρίου, διαστρεβλεῖται παρ' αὐτῶν ἐξ ἀσθενείας τῆς σαρκικῆς, ζῆσας δὲ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ Πατρὸς, τὴν διθενεῖαν ἔκεινοις ἐναρήκεν (50). Ἐναποθανεῖσθε γάρ, φησι, ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν· ἡμῖν δὲ τὸ δυνατὸν τῆς ἀναστάσεως ἔχαριστο. Οἱ γὰρ πιστεύων εἰς ἡμὲν, καὶ ἀποδάνω, ζήσεται. Οἱ μὲν γὰρ ἀπιστοὶ ἐνασθενοῦσι τῇ (51) διὰ τὸν σταυρὸν ἀπιστεῖ. οἱ δὲ δίκαιοι μετὰ πεποιθήσεως λέγουσι· Πάντα ἰσχύων ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι με Χριστῷ. Οἱ οὖν μὴ ἔχων τὸν Χριστὸν τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, τὴν ἰσχὺν οὐκ ἔχει. Διὰ τοῦτο ἀφελεῖται (51^a) Κύριος ἀπὸ Ἱερουσαλῆμ καὶ ἀπὸ Ἰουδαίας ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν, διοτί τὸν Σάρρα, ἰσχύουσα καὶ ἄρχουσα τοῦ τηλικούτου Ἀβραὰμ, κατὰ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου εἰπόντος, Πάντα δοσα ἔρει σοι Σάρρα, ἄκουε αὐτῆς. Οποια Ῥεβέκκα, διὰ φιλοξενίας ἀντλουσα, καὶ ἐνισχύουσα διὰ τὴν ἀρέτην· Δεδηῶρα στρατηγοῦσα· Ιατὴλ ἀριστεύουσα (52): Ἀννα εἰσακούμενη· καὶ Ἐλισάβετ προφητεύουσα. Οὐκέτι ἰσχύοντες, οὐδὲ ἰσχύουσαι. Καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀσθενείας ἐπῆκται· διὰ τὸ μὴ εἶναι παρ' αὐτοῖς ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὄδατος. Οὐσπερ γάρ τὰ σώματα ἡμῶν ταῖς καταλλήλοις τροφαῖς ἐνδυναμοῦνται· αλλοιος ἔστι τι καὶ τὸ τὴν ψυχὴν τρέφον, καὶ παρέκον αὐτῇ τῷ περὶ τὸν καλὰ εἰτοντα. Τι οὖν ἔστι τοῦτο, διὰ τοῦτο δὲ Κύριος, οὐτε Η. ἀρέβ μου ἀληθῆς ἔστι βρῶσις (53), καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῆς ἔστι πόσις; Οἰς δὲ ταῦτα μὴ πρόσεστιν, ἰσχὺς ἄρτου καὶ ἰσχὺς ὄδατος οὐχ ὑπάρχει. Οπου δὲ αἱ τροφαὶ ἀσθενεῖς, ἐκεῖ ἀνάργη καὶ τοὺς τρεφομένους εἶναι τοιούτους.

100. Άλλὰ μὴ γένοιτο παθεῖν τὴν Ἐκκλησίαν τὰ ἀμαρτήματα τῆς Ἱερουσαλῆμ, ὅπετε ἀφαιρεῖσθαι αὐτῆς (54) ἰσχύοντα ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ καὶ λόγῳ τῷ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ἰσχύοντα ἐν νηστείαις, ἰσχύοντα ἐν προσευχαῖς, ἰσχύοντα ἐν πειρασμοῖς, ἰσχύον-

τοῦ, ἰσχύοντα, τοῦτον δὲ Κύριος.

(52) Ήτερος Colb. et Reg. secundus, ἄρχουσα, non ita recte.

(53) Ubi in editis βρῶμα legimus scriptum reperitur in quinque veteribus libris, βρῶσις.

(54) Ita sex mss. At editi, αὐτοῖς. Aliquanto post editi et tres mss., ἰσχύοντα ἐν πειρασμοῖς. Alii tres mss., ἐν πειρασμοῖς.

τα ἐν ὀπομονῇ, ἐν ταπεινοφροσύνῃ, ἐν τῷ κεφαλαῖρ τῶν ἐντολῶν, τῇ ἀγάπῃ· διοίως δὲ καὶ ἰσχύουσαν ἐν ἀρθροίσῃ, ἐν σεμνότητι, ἐν ἀλεημοσύνῃ, ἐν τῇ προσεδρίᾳ τῶν δεήσεων, ἐν τοῖς κόποις τῆς ἀγρυπνίας· μηδὲ τὴν τοῦ ἄρτου καὶ ὄντας ἰσχὺν τῆς τροφιμωτάτης τοῦ λόγου δυνάμεως τῇ ἀφορμῇν ἀφιερεθῆναι· ὡς ἐπέλιπεν Ἰουδαίους ἡ ἰσχὺς τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, καὶ κατάδιψοι· λόγου τυγχάνουσιν, ἐπιθυμοῦντες λόγου (55) θεοῦ, καὶ μὴ ἔχοντες· Ἀφείτε γάρ Κύριος ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὄντας. Ἐστι μὲν οὖν τις καὶ παρ' ἡμῖν τροφὴ, ἰσχὺν μὲν οὐκ ἐντιθείσα, ἀποθνήσκειν δε οὐκ ἐπιτρέπουσα· ἔποιαν Ηαύλος τοῖς ἔτι νηπίοις ἐν Χριστῷ Κορινθίοις παρασκευάζει. Ἐστι δὲ καὶ λάχανα ἀσθενούντων τροφή· Ἐστι δὲ καὶ τελεῖοις ἐπιτήδειον ἡ στερεὰ τροφὴ, τῶν διὰ τὴν ἔκιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἔχοντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Καὶ ἐάν ποτε ἀπορῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν στερεᾶ καὶ εὐτὸνα δόγματα καὶ πεπληρωμένα τοῦ θείου νοῦ παραδίδοντων, γνώρισμά ἔστι τοῦ ἀφαιρεῖσθαι (56) αὐτῆς τὴν ἰσχὺν τοῦ ἄρτου. Ἐστι δὲ καὶ ἐν ὄντει ἰσχὺς καὶ ἀσθενεία, καθά φησιν δὲ Κύριος. Ήπειροί πίνων ἐκ τοῦ ὄντος τούτου, διψήσει πάλιν· δὲ δὲ ἐν πίη ἐκ τοῦ ὄντος, οὐκ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μή διψήσῃ (57) εἰς τὸν αἰώνα. Ωσπερ δὲ τὴν στερεὰν τροφὴν κατὰ προηγούμενον λόγου προσφερόμεθα, τὴν δὲ δργάνων ἀστεῖον δύχημα γενέσθαι τῇ ἔηρᾳ, καὶ χειραγωγῆσαις αὐτὴν πρὸς τὴν ἀνάδοσιν· οὔτε τοις ἐν εἴᾳ καὶ ἐν τῇ τροφῇ τῆς ψυχῆς. Ὁ μὲν οὖς, ἡ πρώτη καὶ οἰκειότερη τροφὴ τῆς ψυχῆς· δὲ λόγος, διὰ τῆς οἰκείας ἐνεργείας ὄντοποιν τοῖς δόγμασι, τὴν ἀνάληψιν δργάζεται. Ἀνοίξαι δὲ δεῖ τοὺς ὀφθαλμούς, ἵνα τούτου τοῦ ἄρτου ἐμπλησθῶμεν καὶ τοῦ ὄντος. Διάνοιξον γάρ, φησί, τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἐμπλήσθηται (58) ἄρτων. Καὶ ἐν Γενέσει δέ·

101. Γίγαντα καὶ ἰσχύοντα, καὶ ἀνθρώπον πολεμιστὴν καὶ δικαστήν. Ἐπὶ καλοῦ τεταγμένην τὴν τοῦ γίγαντος προστηγορίαν ἐνταῦθα εὑρομεν (59), ^{αὐτὸν εἴ τους, κατὰ τὸ σπάνιον,} οὓς τὸ, Ἀγχαλλίσσεται ὡς γίγας δραμεῖν δόδον. Ἀφείτε οὖν γίγαντα (60). Τοὺς δέ χοντάς τινα ἐκ φύσεως προτερήματα, καὶ κατὰ τὴν σύγκρισιν τῆς σαρκὸς πολλῶν (61) διαφέροντας, εἰς ἀνάληψιν ἐπιστήμης. ἡ εἰς ἀσκήσαν ἀρετῆς, τούτους τὴν ἡγούμενα γίγαντας λέγεσθαι· ἰσχύοντας δὲ τοὺς ἐκ τῆς Ιδίας ἐπιμελεῖας καὶ μελέτης τὸ ἐκ φύσεως ἀγαθὸν τελειώσαντας. Οὐκίτι παρὰ Ἰουδαίοις πολεμισταῖς· οὐδὲ γάρ ἐναρθμοῦνται τοῖς στρατιωτικοῖς καταλόγοις· ἀλλ' οὐδὲ δικαστής· παρεδόθησαν γάρ δικασταῖς αὐχμαλωτεύσασιν αὐτούς, διὸ τὸ ἐκδείκειν ἔρχοντα (62) ἐξ Ἰουδαίας. Ἐκαστα μέντοι τῶν ἐκεί-

[“] I Cor. iii. 2. ⁷⁰ Joan. iv. 13. ⁷¹ Prov. xx. 17. ⁷² Genes. xxi. 19. ⁷³ Psal. xviii. 6.

(55) Editi. λόγον. At quatuor mss., λόγου.

(56) In aliquibus mss. scriptum reperitur, ἀφροῦσθαι.

(57) Editi et duo mss., διψήσει. Alii tres mss. oīum sacro textu, διψήσῃ.

(58) Reg. secundus et uterque Colb., ἐμπλησθῆσῃ, ἐπλεύεται.

(59) Reg. tertius, ημέραμεν. Allii quidam mss., εἰ-

tionibus, fortis in patientia, in humilitate, in præceptorum summa, charitate scilicet. Pari ratione absit etiam ut auferatur ea quæ integritate, morum gravitate, eleemosynis, assiduitate orandi, nec non vigiliarum labore valeat. Absit ut auferatur robur pacis et aquæ, subsidium scilicet quo sermo maxime nutritur: quemadmodum spiritus prophetici vis deseruit Iudeos, atque a deo siti sermonis conflictantur, cum Dei sermonem exoptent, nec tamen illum habeant. Abstulit enim Dominus robur panis, et robur aquæ. Est quidem et apud nos nutrimentum quoddam, ⁴⁴⁹ quod quamquam robur non præstat, tamen emori non sinit; cuiusmodi alimentum Corinthiis adhuc in Christo parvulis apponit Paulus [“]. Quin etiam olera infirmorum sunt cibus, esca autem solida perfectis et integris convenit, quandoquidem habitu quodam sensus eorum ad discretionem boni et mali sunt exercitati. Quod si unquam Ecclesia labore penuria eorum qui dogmata firma solidaque et sensu divino plena tradant, id ab ea robur panis auferri ostendit. Quin etiam inest in aqua robur et infirmitas, ut ait Dominus: *Omnis qui bibit ex aqua hac, sicut ille iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non silet in æternum* [“]. Quemadmodum autem primo ordine sumimus solidum cibum, humidum vero ideo capimus, ut siccum sit vehiculum eique viam paret ad digestionem: ita quoque sit in alimento animæ. Intelligentia quidem prima est et maxime propria esca animæ: sermo vero sua vi et efficacia dogmatis iter præmeniens, facit ut ea percipientur. Jam vero aperiendi sunt oculi, ut pane isto et aqua satiemur. Aperi, inquit, oculos tuos, et implere panibus [“]. In Genesi vero, *Aperi sunt oculi Agar, et vidit aquam* [“]. Εὐοίγησαν τῆς Ἀγάροις δικαίους καὶ εἰδε τὸ

101. VERS. 2. *Gigantem et fortem, et virum bellatorem et judicem.* Gigantis nomen in bonam partem usurpatum hic deprehendimus, et sicubi inventiatur, id sit perraro. Exempli causa: *Exsultabit ut gigas ad currēdām viam* [“]. Auferet igitur gigantem. Arbitramur gigantes dici eos, qui eximias quasdam a natura dotes obtinent, quique ad excipiendam scientiam sive ad excolendam virtutem, habita corporis ratione, et vulgo præstant: fortes vero eos qui suomet studio et exercitatione acceptum a natura bonum perfecerunt. Nulli jam apud Iudeos, bellatores; neque enim jam albo militari conscribuntur; imo neque iudex ullus; traditi sunt enim hisce iudicibus, qui eos redegerunt in captitatem, propterea quod ex Iudea dux defecerit. Que-

ραμεν. Ibidem quinque mss., καὶ εἴπου. Editi et Reg. primus, εἴπου καὶ

(60) In tribus mss. legitur, γίγαντας, auferet gigantes.

(61) Editi, πολλῷ. At mss. nonnulli, πολλῶν.

(62) Regii primus tertius et quartus, ἄρχοντας, duces.

cunque autem minæ aduersus illos ob suam in Domum incredulitatem intentatæ sunt, eædem et nobis, si simus increduli, intendi possunt. Desunt siquidem et nobis bellatores, qui, arrepta Domini armatura omni, sese fortiter diaboli insidiis opponant, cum infidelitas oppresserit nos, simusque aduersariis traditi. Sed obsecremus Dominum, ut ne a nobis tollatur bellator, vir fidei lorica communitus: salutis indutus galeam præcipuas corporis ipsius partes tegentem, cujus pedes in præparationem Evangelii firmi sint et stabiles⁷⁴: cujus gladius sit districtus, et ad ulciscendum omnem inobedientiam paratus⁷⁵: et uno verbo, qui, ut bonus Christi miles⁷⁶, afflictionum Evangelii particeps sit, nec vitæ negotiis implicetur, ut ei qui se in militiam delegit, placeat.

102. Habet autem Ecclesia et judices, qui possint fratrem fratri reconciliare, a quibus judicatur **450** et mundus; qui angelos etiam judicabunt. Quapropter si quando fuerint multiplicati vaniloqui et mentium corruptores ⁷⁷, docentes quæ non oportet, domos totas turpis lucri gratia subvertentes ⁷⁸; nec tamen in Ecclesia adfuerit qui talibus os obtuleret, et eorum altitudinem se adversus scientiam Dei extollentem evertat ⁷⁹; scire oportet derelictam eam esse ob multiplicatam suam inobedientiam. Quod si nullus est sapiens qui possit inter fratrem et fratrem dijudicare ⁸⁰, sed præ sanctorum penuria judicentur ab infidelibus, hoc etiam desertionis est signum: abstulit enim Dominus et **Judicem.** *Et prophetam, et conjectorem.* Ad Joannem usque prophætia omnis penes Iudeos stetit; sed ab illo tempore eis defuit. Nec est ullus apud ipsos qui legis sensum modo spiritali interpretetur, ob eam quæ Israeli contigit cæcitatem. Sed benignitate ejus qui posuit in Ecclesia primum apostolos, deinde prophetas ⁸¹, nunc in Ecclesia donum prophætæ reperitur. Quamobrem si quando introierint infideles et idiotæ, neque tamen coarguantur, neque dijudicentur, illud etiam denotat derelictionem. *Si enim, inquit, prophetæ, intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus: occulta cordis ejus manifesta sunt* ⁸². Propheta igitur est qui juxta Spiritus sancti revelationem futurum prænuntiat: conjector vero, qui per scientiam quam ex similibus rebus simul collatis comparavit ob eventuum præteriorum experientiam futura conjectat. Puta, si quispiam dicat: Si perpetraverimus flagitia Sodomorum, simili atque illi poena plectemur. Aut: Si nos non secus ac Ninivitas penituerit, perinde atque illi misericordiam consequemur.

⁷⁴ Ephes. vi, 14. ⁷⁵ II Cor. x, 6. ⁷⁶ II Tim. ii 3. ⁷⁷ *ibid.* 4. ⁷⁸ Tit. i, 10, 11. ⁷⁹ II Cor. x, 5. ⁸⁰ I Cor. vi, 5. ⁸¹ I Cor. xiii, 28. ⁸² I Cor. xiv, 24, 25.

(63) *Iidem veteres illi quos mox*

(64) Editio et mss. nonnulli, μετα. Alii quidam mss., μεταξύ.

(65) Ita edidimus, uti in nostris sex codicibus scriptum invenimus. Editi, δρελεῖ, auferet.

Α νοις διὰ τὴν εἴς τὸν Κύριον ἀπιστίαν ἀπειληθέντων, δυνατὸν καὶ ἐφ' ἡμῶν γενέσθαι, ἐὰν ἀπειθῶμεν. Ἐπιλείπουσι γάρ καὶ ἡμᾶς πολεμισταῖ, οἱ ἀναλαμβάνοντες τὴν τοῦ Κυρίου πανοπλίαν, καὶ ιστάμενοι γενναῖς πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, δταν καταρχῆση (63) ἡμῶν ἡ ἀπιστία, καὶ παραδοθῶμεν τοῖς ὑπεναντίοις. Ἀλλὰ δεώμεθα τοῦ Κυρίου, μὴ ἀρθῆνται ἀφ' ἡμῶν πολεμιστὴν, ἄνδρα τῷ θύρακι τῆς πίστεως ὠχυρωμένον, καὶ τὴν περικεφαλαῖτν τοῦ σωτηρίου σκέπουσαν αὐτοῦ τὰ καίρια περικείμενον, καὶ τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐχγελίου ησαλισμένον ἐσπασμένον δὲ καὶ τὴν μάχαιραν ἐτοίμως ἔχοντα ἐκδικήσαι πάσσαν παρακολύν· καὶ τὸ δλον, ὡς καλὸν στρατιώτην Χριστοῦ, συγκακοπαθοῦντα τῷ Εὐαγγελίῳ, μὴ ἐμπλεκόμενον ταῖς τοῦ βίου πράγματεσαι, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ.

102. Ἐχει δὲ καὶ δικαστὰς ἡ Ἐκκλησία τοὺς δυναμένους ἀδελφὸν μετὰ (β4) ἀδελφοῦ συμβιβάσαι· ἐφ' ὧν καὶ δύναμις κρίνεται, οἱ καὶ ἀγγέλους κρινοῦσιν. Ἐὰν οὖν ποτε πληγυθῶσι ματαιολόγοι καὶ φρενεπάται, διδάσκοντες ἢ μὴ δεῖ, ἀνατρέποντες δλούς οἴκους αἰσχροῦ κέρδους χάριν· καὶ δύπιστομίζων ἐν Ἐκκλησίᾳ τοὺς τοιούτους μὴ οἱ, μηδὲ καθαιρῶν αὐτῶν τὰ ἐπαιρόμενα ὑψώματα κατὰ τῆς γηώσεως τοῦ Θεοῦ, εἰδέναι δεῖ, διὰ τὸ πληγυθῆναι τὴν παρακοὴν αὐτῆς ἐγκαταλέειπται. Καὶ ἐὰν μηδεῖς οἱ σοφὸς δύναμενος κρίνειν ἀναμέσον τοῦ ἀδελφοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀπίστων κρίνωνται δι' ἀπο-

ριαν ἄγιων· σημεῖον καὶ τοῦτο ἐγκαταλεῖψεως· ἀφεῖλε (65) γὰρ Κύριος καὶ δικαστήν. Καὶ προφήτην, καὶ στοχαστήν. Πάσα προφητεία παρὰ Ἰου-
C δαίοις μέχρι Ἰωάννου· τὸ δὲ ἀπὸ ἑκείνου ἐπιλέοιπεν
αὐτούς. Καὶ διὰ τοῦ νόμου δὲ πνευματικῶν στοχαζόμε-
νος τοῦ βουλγήματος παρ' αὐτοῖς οὐκ ἔστι, διὰ τὴν
πώρωσιν τὴν γενομένην τῷ Ἰσραὴλ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ
'Εκκλησίᾳ χάρισμά ἔστι προφητικὸν, διὰ τὸν θέμενον
ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφῆτας.
'Εὰν οὖν ποτε εἰσέλθωσι ἄπιστοι ἢ ιδιώται, καὶ
μή ἐλέγχθωσι (66), μηδὲ ἀνακριθῶσι, γάρωνται καὶ
τοῦτο ἐγκαταλεῖψεως. Ἐὰν γὰρ, φησι, προφῆτας
εἰσελθῃ δὲ τις ἄπιστος ἢ ιδιώτης, ἐλέγχεται
ὑπὸ (67) πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, τὰ
χρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνεται. Οὐκ-
οῦν προφήτης μὲν ἔστιν, δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν τοῦ
Ηνεύματος προσαγορεύων τὸ μέλλον στοχαστής δὲ, δ
διὰ σύνεσιν ἐκ τῆς τοῦ δμοίου παραβίσεως διὰ τὴν
D πειράν τῶν προλαβόντων τὸ μέλλον συντεκμιχρόμε-
νος. Ὁ λέγων (68), Ἐὰν ποιήσωμεν τὰ Σοδόμων, δμοίσ
ἑκείνοις πεισθόμεθα. Ή δτι, Ἐὰν μετανοήσωμεν ὡς
οἱ Μινεύται, παραπλησίως ἑκείνοις ἐλεηθησόμεθα.

(66) Colb. primus. διελεγγθῶσι.

(66) Colb. primus, οὐλαγχώνει.
(67) Nostra editio, ἀπό. At sex mss., ὄπο. Statim
tres mss., καὶ τὰ κοινητά.

(68) *Editi, λέγων δὲ: Deest δὲ in nostris sex mss., Haud longe quinque mss., ἐλεθησόμεθα. At nostra editio et Beg. primus. ἐλεθησόμεθα.*

103. Καὶ πρεσβυτερον. Ἐν τοῖς ἀπειλουμένοις ήστι καὶ ἡ τοῦ πρεσβυτέρου ἀφαίρεσις, ὡς ὅφελος οὐ μικρὸν ἐκ τοῦ παρεῖναι παρέχοντος. Ἀρ' οὖν δὲ πωσοῦν (69) τῆς προεδρίας ἀξιωθεὶς, καὶ ἐγκαταλεγεὶς τῷ πρεσβυτερῷ, οὗτος πρεσβύτερος; ἢ δὲ φέρων τὸν χαρακτῆρα τοῦ πρεσβυτέρου ἀνεγκλήτως (70), μάλιστα μὲν ἀπειράτος γυναικός; Εἰ δὲ ἄρα κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου νόμον μιᾶς γυναικὸς ἀνὴρ, τέκτα ἔχων πιστὰ, μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀστοίς ἢ ἀνυπότακτα, μὴ αὐθέδης, μὴ ὀργίλος, μὴ πάροινος, μὴ αὐτοροχερδῆς· ἀλλὰ φιλόδενος, φιτεχόμενος, σώφρων, δσιος, δίκαιος, ἐγκρατής, ἀντεχόμενος τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν (71) πιστοῦ λόγου, ὡς δυνατός εἶναι καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν· οὗτος πρεσβύτερος, διὸ ἀπὸ τοῦ ἀμαρτάνοντος λαοῦ ἀφαίρεται Κύριος. Μὲς ἰσχύοντα καὶ (72) ἰσχύουσαν, ὡς ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος, ὡς πολεμιστὴν, ὡς δικαστὴν, οὕτω καὶ πρεσβύτερον. "Οταν οὖν ἴδρες ὅντας μὲν τινας ἔχοντας τοῦ ἐγκατατάσσεσθαι τοῖς πρεσβύτεροις, λανθάνοντας δὲ, ἢ ἀμελουμένους, καὶ ἀντ' αὐτῶν τοὺς ἀναξίους προθεβλημάνους· γίνωσκε, διὸ ἀπὸ τοῦ τοιούτου λαοῦ ἀρεῖλεν δὲ Κύριος πρεσβύτερον. Ἡλίκους δὲ ἔστι χρεία τραπέζιου, ὡς τοῦ μὴ διαλανθάνειν αὐτὸν τὸν (73) ἐν τούτοις δόκιμον, ἔδεικεν δὲ θεὸς τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ θεράποντι Μωϋσεῖ τὴν τῶν τοιούτων ἐκλογὴν ἐπιτρέψας. Συνάγαγε γάρ μοι, φησί, ἐδόμονάκοτα ἄνδρας ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ Ἰσραὴλ, οὓς αὐτὸς σὺ οἶδας· διὸ οὗτοι εἰσὶ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ· καὶ συνάξεις αὐτοὺς ἐπὶ τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, καὶ στήσονται ἐκεῖ μετὰ σοῦ· καὶ ἀφελῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπὶ σοὶ, καὶ ἐπιθῆσω ἐπ' αὐτοὺς, καὶ συναντιλήψονται μετὰ σοῦ τὴν δρμὴν τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ οὐκ οἰστεις αὐτοὺς σὺ μόνος.

104. Τούτους δὲ χρήται προστήκοντας καθ' ἡλικίαν, πολλῶν μὲν πεπειραμένους διὰ τὸν χρόνον, καὶ τὸ εὐσταθὲς τῶν ἡθῶν ἐκ τῆς ἐπανθεύσης αὐτοῖς πολιάς ὑποφαίνοντες. Δῆκα γάρ πρεσβυτέρων, πολιά (74). Εἰ δέ που καὶ ἐν γηλικά νέῳ πρεσβοτικὸν εὑρεθείη φρόνημα, οὐκ ἀτιμαστόν τὸ δῶρον; ἀλλὰ πιστευτέον τῷ λέγοντι· Πολιά δὲ ἔστι σρόνησις ἐν ἀνθρώποις. Πλεῖον γάρ τῷ ὅντι εἰς πρεσβυτέρου σύστασιν τῆς ἐν θρήξι λευκότητος, τὸ ἐν φρονήσει πρεσβυτικόν (75). Μήτοτε γάρ τούτῳ βούλεται καὶ δὲ λόγος· Ἀπὸ προσώπου πολιοῦ ἔκανασθησι, καὶ τιμήσεις πρόσ-

⁶⁹ Tit. i, 6-9. ⁷⁰ Num. xi, 16, 17. Prov. xx, 29.

(69) In mss. nonnullis legitur, δ δημος δημος.

(70) Reg. primus, πρεσβυτέρου ἀνεγκλήτου, presbyteri inculpati. Alii tres mss., ἀνέγκλητος, inculpatus sit. Editi et duo mss., ἀνεγκλήτως, citra ullam reprehensionem. Aliquantopost mss. nonnulli, δ ὄργιλος.

(71) Ita sex mss., non secus ac textus sacer. Editi, διδασκαλίαν.

(72) Editi et quinque mss., καὶ, ὡς. At Colb. primus, καὶ, recte. Nam voculam ὡς hic non convenire perspicuum est.

(73) Uterque Colb. et Reg. secundus διαλανθάνειν αὐτοὺς τὸν, corrupto. Alii tres mss., αὐτόν τὸν, eto., quid in iis probum sit. Nostra editio, αὐτὸν

A 103. *Et seniorem.* Inter cætera minatur ablaturum se etiam seniorem, ut qui sua præsentia non parum afferat emolumenti. Num igitur quisquis quoquo modo præsulis dignitatem adeptus est, et presbyterorum cœli ascriptus, presbyter est ac senior? an potius, is, qui presbyteri insigne characteremque citra ullam reprehensionem præ se fert, maxime si uxorem non duxerit? Rursus si iuxta Domini legem ⁷¹ sit unius uxoris vir, filios habens fideles, qui lascivie non accusentur, aut qui non sint intractabiles: si non sit superbus, non iraundus, non vinolentus, non turpilucro deditus: sed hospitalis, bonorum amans, sobrius, sanctus, justus, continens, tenax ejus qui secundum doctrinam est fidelis sermonis, ut potens sit etiam exhortari in doctrina sana, et contradicentes convincere: hic presbyter ac senior est, quem afferit Dominus a delinquentे populo. Ut validum et validam, ut robur pacis et robur aquæ, ut bellatorem, ut judicem, ita et seniorem afferit. Itaque cum videris quosdam qui sint quidem digni qui in ordinem presbyterorum cooptentur, sed delitescant aut negligantur, et eorum **45** loco videris offerri indignos, Dominum ab ejusmodi populo presbyterum abstulisse scias. Quali autem trapezita opus sit, ut cognoscat quis in iis probus sit, Deus magno suo famulo Moysi ostendit, permisso ipsi talium dele-ctu. Congrega enim, inquit, mihi septuaginta vires de senioribus Israel, quos tu ipse nosti, quod h̄i sunt seniores populi, simulque adduces eos ad taberna-culum testimonii, et stabunt illic tecum: et auferam de spiritu qui in te est, et imponam super eos: et sustinebunt tecum impetum populi hujus, et non portabis eos tu solus ⁷².

104. Oportet autem hos esse etate provectos, adeo ut multa sint temporis diurnitate experti, atque ex canitie in ipsis efforescente constantiam morum ostendant. *Gloria enim seniorum, canities* ⁷³. Attamen si quando comperietur in etate juvenili senilis prudentia, donum hoc haudquaquam aspernabile: sed habenda fides est ei qui dicit: *Canities autem est prudentia in hominibus* ⁷⁴. Nam revera plus confert ad senioris ac presbyteri commendationem senectus mentis, quam crinum albor. Fortasse enim hoc etiam isthæc sententia

⁷¹ Sap. iv, 9.

τὸν, quis in iis probus sit. Sive τὸν, sive τὸ legeris, apta et idonea sententia efficietur.

(74) Reg. secundus et duo Colbertini, πρεσβυτέρῳ πολιά, canities gloria est seniori. Alii tres mss., πρεσβυτέρων πολιά. Editi et LXX, πρεσβυτέρων πολιά, in numero multitudinis. Πολιά, non πολιά, edere libuit. Nam præterquam quod ita in nostris mss. legitur, eodem plane modo scripsere quoque antiquissimi tres interpres, Aquila, Symmachus et Theodotio.

(75) Regii primus et quartus, πρεσβυτερικόν. Alii. quatuor mss. et editi, πρεσβυτικόν. Apud LXX vero legitur, πρεσβυτον, honorem senectutis.

vult: *A facie cani exsurges et honorabis faciem semioris*⁸⁷. Etenim si quis, ad exemplum sapientis Danielis, corpore quidem juvenis sit, mente vero canus, is potiori jure pluris estimandus est quam qui corporis canitatem cum animo impuro circumferunt, quales erant illi Babylonis seniores diebus malis inveterati. Quare et ad Danielem cum adhuc puer esset, et aetate sensibili junior, sed spiritali prudentiae canitatem coherestatus, donum transiit presbyterii. Non enim mentiebantur qui dicebant: *Veni, et sede in medio nostrum: quia tibi dedit Deus honorem presbyterii*⁸⁸. Hunc ad modum non-nunquam contingit, ut juvenes majori honore digniores inveniantur quam seniores, qui oscitanter segniterque vitam traducunt. Illi igitur apud Judaeos seniores ementito nomine sic vocabantur. Abstulit enim Deus, ut bellatorem et prophetam, ita et seniorem a Iudeorum populo. Oret autem Ecclesia, ne a se auferatur presbyter ac senior, qui hoc dignus sit nomine. Id autem quanti sit faciendum didicimus in Abrahamo. Nam in superioribus generationibus enumerantur multi, qui longiorem quam ipse vitam egerunt. Vixit enim Adam nongentis et triginta annis: Mathusala nongentis et septuaginta annis vixit, et mortuus est: vixit Noe nongentis annis; tamen nemo illorum senior. At Abraham fuit senior Sarrae testimonio, quae dicit: *Nondum quidem mihi contigit hactenus: dominus autem meus senior*⁸⁹. Erat autem senior, quod virtus animum ipsius canitatem ornaverat.

105. VERS. 3. *Et principem super quinquaginta.* Interminatur Dominus exercitum ablaturum se a **452** Judaeis cum reliquis etiam principem super quinquaginta. Qua de causa hoc dicit? Quod ordinatam omnem eorum gubernationem administracionemque, toto per partem designato, confundi ac permisceri sinat. Etenim de consilio Iothor⁹⁰, Moyse tribunos, centuriones, principes super quinquaginta et decuriones constituit, ut ipsi pondus populi sustinerent, minoraque judicia in se reciperent eorum, quibus opus esset judicio. Minatur fore, ut ordo ille ac status eis auferatur. Quapropter interminatur principem super quinquaginta, bellatorem, judicem, conjectorem, prophetam ac seniorem ab eis ablatum iri.

106. *Et admirabilem consiliarium.* Consilium non parum afferit utilitatis ac emolumenti ad vitam bonum instituendam, quod nemo unus sit sibi aequalis ad omnia perficienda, sed ad ea quae conducibili-

⁸⁷ Levit. xix, 32. ⁸⁸ Dan. xiii, 50. ⁸⁹ Gen. xviii, 12.

(76) Reg. secundus et uterque Colb., lacoū auctōū, *ad ipso populo*. Animadvertis velim quae mox auctor narrat de annis Mathusala et de aetate Noe, ea non omnino consentire neque cum LXX, neque cum Vulgata.

(77) Sic editi. At sex nostri mss., διὰ τὴν πολιωσαντὸν τῆς ψυχῆς.

(78) Illud, καὶ πεντηκόνταρχον, additum est ex quatuor libris veteribus.

A πον πρεσβύτερου. Ἐὰν γὰρ τις ἦ, κατὰ τὸν σοφὸν Δανιὴλ, νέος μὲν τὸ σῶμα, πολιός δὲ τὴν φρόνησιν, δικαιότερος προτιμᾶσθαι τῶν τὰς σωματικὰς πολιάς ἐν ἀκολάστῳ τῷ προαιρέσει προφερόντων, κατὰ τοὺς ἐπὶ τῆς Βαθυλανίας πρεσβύτερους, τοὺς πεπαλαιώμενούς ἡμερῶν κακῶν. Διὸ καὶ ἐπὶ τὸν Δανιὴλ παιδάριον ὄντα, καὶ νεώτερον κατὰ τὴν αἰσθητὴν τῇλοικλαν, τὴν δὲ νοητὴν πολιάν ἐπὶ τῆς φρονήσεως ἔχοντα, μετῆλθε τοῦ πρεσβύτερού τὸ χάρισμα. Οὐ γὰρ ἐψεύδοντο λέγοντες· Δεύρο, καὶ κάθισον ἐν μεσῷ ἡμῶν δι τοι σοι ἔδωκεν δὲ Θεὸς τὸ πρεσβύτεριον. Οὕτως ἐνδέχεται ποτε, πρεσβύτερων ἥρθυμας καὶ τιμελημένως βιούντων προτιμοτέρους εδρίσκεσθαι νέους. Φευδώνυμοι τοίνυν οἱ παρὰ Ιουδαίοις πρεσβύτεροι. Ἀφείλε γὰρ δὲ Θεὸς, ὡς πολεμιστὴν καὶ προφήτην, οὔτω καὶ πρεσβύτερον ἀπὸ τοῦ λαοῦ αδτῶν (76). Ἡ δὲ Ἐκκλησία εὐχέσθω, μη ἀφαιρεθῆναι αὐτῆς πρεσβύτερον, τὸν τῆς προσηγορίας ἔξιον ταύτης. Τούτο δὲ ἡλίκον ἔστιν, ἐπὶ τοῦ Ἀβραὰμ μεμαθήκαμεν. Ήτι πολυχρονιώτεροι μὲν αὐτοῦ πολλοὶ κατηρθροῦνται ἐν ταῖς ἄνω γενεαῖς· ἔζησε δὲ Ἀδὰμ ἐννεακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη, καὶ ἔζησε Μαθουσάλα ἐννεακόσια καὶ ἑβδομήκοντα ἔτη, καὶ ἀγήθανε· καὶ ἔζησε Νῶε ἐννεακόσια ἔτη· καὶ πρεσβύτερος ἐκείνων οὐδεὶς. Ἀλλ' Ἀβραὰμ πρεσβύτερος κατὰ τὴν μαρτυρίαν Σάρρας, λεγούσης· Οὕτω μὲν μοι γέγονεν θέως τοῦ νῦν· ο δὲ κύριός μου πρεσβύτερος. Πρεσβύτερος δὲ οὐδὲ τὴν πολιώσασαν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν (77) ἀρετήν.

105. Καὶ πεντηκόνταρχον. Ἀφαιρήσειν μετὰ τῶν λοιπῶν ἀπειλεῖ Κύριος Σαβαὼθ καὶ πεντηκόνταρχον (78) τῶν Ιουδαίων. Τί τούτο λέγων; Ὅτι πᾶσαν τὴν εὔτακτον περὶ αὐτοὺς σίκονομέαν καὶ διοικησιν ἀφίησι συγχθῆναι, ἀπὸ μέρους τὸ δλον λέγων. Χιλιάρχων γὰρ καὶ ἐκαποντάρχων καὶ πεντηκόνταρχῶν καὶ δεκάρχων, κατὰ τὴν συμβουλὴν Ἰούθωρ, ὃν δὲ Μωϋσέας κατεισάντων· φύτε διαβαστάζειν αὐτοὺς τὸν λαὸν, καὶ τὰ θυσίαν κηρύμματα τῶν δεομένων κρίσεως ἐφ' ἑαυτοὺς ἀναδέχεσθαι, ἢ ἐπειλητὸν αὐτοῖς ἔστι, τὴν διακόσμησιν ταύτην ἀφαιρεθῆσθαι. Διὰ τούτο ἀφαιρεθῆσθαι αὐτῶν καὶ πεντηκόνταρχον ἀπειλεῖ· πολεμιστὴν, καὶ δικαστὴν, καὶ στοχαστὴν, καὶ προφήτην καὶ πρεσβύτερον (79).

106. Καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον. Πολὺ τὸ ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον ἐκ τῆς συμβουλῆς τῷ βίψι τῶν (80) ἀνθρώπων, διὰ τὸ θνατητὸν μηδένα ἑαυτῷ ἔξαρκειν πρὸς πάντα, ἀλλὰ διεῖσθαι κοινωνῶν πλέον κατὰ τὴν τῶν

D πολιωσαντὸν τῆς ψυχῆς.

(79) Alii mss. habent, πρεσβύτην. Alii cum editis, πρεσβύτερον.

(80) Editi, τῷ βίψι τῷ τῶν. At mss., βίψι τῶν. Statim quinque mss., διὰ τὸ θνατητὸν μηδένα ἑαυτῷ. Reg. quartus, διὰ τὸ μηδένα. Editi, διὰ τὸ θνατητὸν μηδένα. ubi hoc solum vitiū est, quod post μηδὲ syllaba να typographis excoiderit. Subinde Reg. secundus et duo Colbertini, κοινωνῶν τε εἰδόνων, pluribus adiutoribus.

συμφερόντων ἐκλογήν, ἢ κατὰ τὰς ἐνεργείας τὰς σωματικάς. "Ωστε ἀσυμβούλευτος κνηθρωπος πλοιὸν ἔστιν ἀκυβέρνητον, ὃς ἔτυχε ταῖς φοραῖς τῶν πνευμάτων ἐκδεδομένον. Εἰ τοίνυν ἐν ταῖς περὶ τῶν τυχόντων σκέψει συμβούλους παραλαμβάνομεν (81) δταν ὅπερ ψυχῆς καὶ τῶν διαφερόντων αὐτῇ βουλευώμεθα, πῶς οὐχὶ τοὺς θαυμαστοὺς συμβούλους ἐπιζητήτεν ἡμῖν; Ιουδαῖοι τοίνυν ἀφ' οὗ τὸ πονηρὸν συμβούλιον ἐποιήσαντο τὸ πῶς παραδώσουσι (82) τὸν Κύριον, ἀφεῖλεν αὐτῶν ὁ Κύριος τὸν θαυμαστὸν σύμβουλον, οὐ τὰς μὲν συμβουλὰς ἐθαύμακον. Ἐξεπλήσσοντο γὰρ ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ· ταῖς δὲ παραινέσσιν οὐ προσεῖχον. Πῶς δὲ οὐ θαυμαστὸς σύμβουλος, διὸντι τοῦ, Ὁφθαλμὸν ἀντὶ (83) ὀφθαλμοῦ, σημβουλεύων, τῷ ραπτίζοντι τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψειν αὐτῷ καὶ τῇ ἀλλήν· μη δργίζεσθαι, μη (84) δικάζεσθαι, μη ἐπιθυμεῖν τῶν αἰσχρῶν, ἐχθρὸν μη ἡγεῖσθαι, ἀλλ' ἀγαπᾶν τοὺς μισοῦντας, μη μεριμνῆν περὶ τῶν φθαρτῶν· μη μετεωρίζεσθαι τὴν διάνοιαν, μη ζητεῖν παρὰ Θεοῦ τὰ μικρά· ἐν οὐρανῷ τὴν καρδίαν ἔχειν, ἐκεῖ μετατιθέντα τοὺς θησαυρούς, Θεῷ συνειναι, φιλάδελφον εἶναι, συμπαθῆ, κοινωνικὸν ὄντος, μη ἐν βρώμασι τὸ μιαρὸν, ἀλλ' ἐν καρδίᾳ καὶ προαιρέσει τίθεσθαι; Τούτον τὸ τὰ τοιαῦτα συμβουλεύοντα, οὕτω θεῖα καὶ θαυμαστὰ, διὰ τὸ μη δεχθῆναι παρ' αὐτῶν, ἀφεῖλεν ὁ Κύριος (85). Οὐκέτι οὖν θαυμαστὸς παρ' αὐτοῖς σύμβουλος. Εὐέργειθα δὲ μη ἀποστερηθῆναι θαυμαστοῦ συμβούλου τὴν Ἐκκλησίαν ταῦτην, Ἰνα, ἐπειδὰν καταλάβῃ τινὰ καὶρδες τῆς ὅπερ τῶν ἀναγκαίων βουλῆς, ἀπαντήσας εἰς τὸν οἶκον τούτον τὸ κοινὸν τῶν ψυχῶν βουλευτήριον, εἴρη (86) λόγον παρακλήσεως, οἰόν τι φῶς πρὸς τὴν εἰρεσιν τῶν ἀναγκαίων ταῖς ψυχαῖς ἐμποιοῦντα. Ο δὲ, παρούσης συμβούλης ἀγαθῆς, τῷ θελήματι τῆς καρδίας αὐτοῦ πορευόμενος τῆς ματαίας, δροιδές ἔστι τῷ Ῥοδοδάμῳ, δες ἀτιμάσας τὴν σώζουσαν γνώμην τῶν πρεσβυτέρων, ἤκολούθει τοῖς νεωτέροις τοῖς συνεκτραφεῖσιν αὐτῷ, δι' οὓς καὶ τῶν δέκα φυλῶν τῆς Βιστολείας ἐξελαύσεν.

οὐκεῖτιν δονοῦ habeat ad manum, is assimilis
sproto, juniores secum educatos seculis est, quorum
107. Καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα. Μετὰ τὸ ἀρθῆναι
ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων τὴν ὡφέλειαν τοῦ θαυμαστοῦ
συμβούλου, δεῖς ἐδείκνυτο ὃν δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
Χριστὸς, ἥρθη ἀπ' αὐτῶν καὶ διὰ σοφὸς ἀρχιτέκτων,
καὶ ἐγένετο ἀπόστολος ἐθνῶν, δὲ Ἐβραῖος ἢ δὲ Ἐβραίων,
δὲ κατὰ νόμον Φαρισαῖος, Παῦλος δαῦλος γενόμενος
Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃν ἐδίωκε (87). Τίς τοι τῆς ἀρχιτέ-
κτονικῆς αὐτοῦ ἐπιστήμης ἀπόδειξις; Αὐτὸς γάρ φη-
σιν· Ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τεθείκα. Οἴ-
μαι δὲ, θυτοὶ καὶ τὸ Ηνεῦμα τὸ ἀγίου ἀρχιτεκτονεῖ 'Εκ-
κλησαν Θεοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν Παῦλον λέγοντα. Συν-
•⁸¹ Matth. xxii, 33. ⁸² Levit. xxiv, 20. ⁸³ Matth.
•⁸⁴ I Cor. iii, 10.

(81) Ita sex mss. At editi, συμπαραλαμβάνομεν. Neo ita multo post mss. multi, βουλευώμεθα. Editi et Reg. tertius, βουλευόμεθα.

(32) Sic veteres quinque libri. Editi vero et Reg. primus, πυραδώσωσι.

(83) *Editi et Reg. primus, dñi 100. Abest tū
ab aliis quinque mss.*

as ans quiques mss.

Alia sunt eligenda magis adjutoribus indigeat, quam ad corporales actiones producendas. Itaque homo conciliario carens, navis est suo destituta gubernatore, temereque exposita agitationibus ventorum. Jam vero si in quæstionibus de rebus levioris momenti habitis adhibemus consiliarios : cum de anima et de rebus emolumentum aliquod ipsi afferentibus inimus consilium, nonne inquirendi sunt nobis admirabiles consiliarii? Ex quo igitur Iudei pravum constituere consilium, quonam pacto Dominum tradituri essent, Dominus consiliarium admirabilem, cuius consilia illis erant admirationi, ab ipsis abstulit: *Mirabantur enim in doctrina ejus* ⁹¹, nec tamen animum attendebant ad ejus monita. Nonne consiliarius ille erat admirabilis, qui loco illius mandati, *Oculum pro oculo* ⁹², id dat consilii, ut si quis dexteram tuam maxillam percosserit, obverias illi et alteram ⁹³: ut ne irascaris, ne ligites, ne turpia concupiscas, ne ullum existimes tibi inimicum, quin potius ut eos, qui te odio habent, diligas; qui monet ut ne quisquam de rebus corruptioni obnoxii sit sollicitus, ne mente efferatur, ne parva a Deo petat, ut in celo, transmissis illuc thesauris, cor habeat, ut cum Deo versetur, fratres amet, alienis commoveatur calamitatibus, alios eorum quæ possidet faciat participes, ut ne putet in cibis inesse quidquam pollutum, sed in corde et in animi proposito? Qui ejusmodi consilia adeo divina et admirabilia dabat, eum ideo Dominus abstulit, quod ipsum non acceperint. Itaque non est jam apud ipso admirabilis consiliarius. Ceterum precemur, ne Ecclesia hoc admirabili consiliario desistatur, ut cum occasio petendi de rebus necessariis consilio sese cuiquam dederit, ad hanc domum, commune apimerum consilium, veniens, inveniat verbum consolatorium, quo veluti lux quædam animabus ad invenienda ea quæ sibi conducunt, afferatur. Porro qui vani sui cordis voluntate fertur, etiamsi est Roboam, qui seniorum salutari **453** consilio opera imperium in decem tribus amisit ⁹⁴.

107. *Et sapientem architectum.* Postquam a Iudeis utilitas submota est admirabilis consiliarii, qui declaratus est esse Dominus noster Jesus Christus, ab iisdem quoque ablatus est sapiens architectus, et factus est gentium apostolus, Hebreus ex Hebreis, secundum legem Pharisaeus^{**}, Paulus D Jesu Christi, quem persecutus, servus effectus. Quodnam est argumentum ejus qua pollebat scientia architecture? Certe ait ipse: *Ut sapiens architectus fundamentum posui*^{**}. Arbitror autem et a Spiritu sancto eum ab architecto Ecclesiam Dei v, 39. ^{**} III Reg. xii, 10 seqq. ^{**} Philipp. iii, 5.

(84) Veteres quatuor libri simpliciter, μν. Editi
vero et duo mss., μνδτ.

(85) In aliquibus mss. scriptum offendimus, δ
θεος.

(86) *Habent* mss. *nonnulli*, εὗροι.

{87) Editi, δολωξ. At mss. quatuor, δολωξεν.

adificari, secundum Paulum ipsum, qui dicit: *Coadificamini in habitaculum Dei in Spiritu*⁷⁷; assentire Ecclesiam ministrante Spiritu coadificari et crescere in templum sanctum in Domino. Itaque eos, qui hunc admirabilem consiliarium Deum Verbum rejecerunt, sapienti architecto Spiritu sancto spoliavit. Quapropter, cum non habeant qui eos coagmentet ac compingat, sunt soluti atque a se invicem separati, neque spiritualem adificationem fieri Dei templum possunt. Nos vero prece- mur, ut Ecclesiam ministretur Spiritus adeo ut nobis spiritales architectos constitutus, cuiusmodi erat Beseleel, quem implevit Deus Spiritu divino, Spiritu intelligentiae et scientiae⁷⁸, ut architectonicae opera omnia fabrefaceret. *Et prudentem auditorem.* Si juxta Salomonem, *Sermo pretiosus in aurem obedientem*⁷⁹, ubi sermo non est, auditu nihil opus est. Cum igitur e medio sublatus sit admirabilis ille consiliarius, quadam consequentia etiam prudens auditor simul ablatus est. Ubi enim argentum non est, otialur trapezita. Est autem molestem quiddam, cum sermo quidem intelligentiae et sententiarum plenus habetur, et qui de officiis tractet, nec tamen adest quisquam qui isthac prudenter percipiat, propterea quod eas animas aures non habeat, quas Dominus ad suorum sermonum auscultationem requirit, dicens: *Qui habet aures audiendi, audiat*⁸⁰.

108. VERS. 4. *Et imponam adolescentes principes eorum: derisores dominabuntur eis.* Duplex est pœnæ genus, et bonis privari, et tradi deterioribus. Posteaquam enim Dominator Dominus abstulit ab Iudea et ab Jerusalem robur panis et robur aquæ, gigantem fortem, hominem bellatorem, judicem, conjectorem, principem super quinquaginta, admirabilem consiliarium, sapientem architectum et prudentem auditorem: tunc minata est Scriptura, fore ut ipsis adolescentes principes mitterentur: adeo neverat hanc pœnam gravissimam, cum ab adolescentibus regitur administraturque civitas. Est enim adolescentia levitati obnoxia et ad flagitia prona: cupiditates effrenatae, belluinescere, petulantia, contumelia **45.4**, superbia et arrogantia, vitia sunt una cum juventute enutrita. Excilitur invidia adversus virtutem præstantissimam, suspiciones habentur adversus domesticos. Innumerabilem malorum turma juventutem comitatur, quoniam omnium consortes esse subditos necesse est. Quippe principum vitia calamitates sunt subditorum ac cruciatus. *Imponam adolescentes principes eorum.* Bona quidem numero singulari expressit,

⁷⁷ Ephes. ii, 22. ⁷⁸ Exod. xxxi, 3. ⁷⁹ Prov. xxv, 12. ⁸⁰ Matth. xi, 15.

(88) Veteres quinque libri, sive iuxtaboemus. Editi vero et Reg. primus, et Procopius, pag. 64, sive iuxtaboemus.

(89) Apud IXX, pro πολυτελής legitur, τοφός. Λόγος τοφός εἰς εὐγένον οὖς, *Sermo sapiens in aurem obedientem*: in quo quid scriptorem deceperit, facile, opinor, intelliget qui verba antecedentia legere voluerit. Hæc autem sunt, εἰς ἑνώπιον χρωσοῦν καὶ Σάρδιον πολυτελές δέδεται, in aureum inaurum

οικοδομεῖσθε (88) εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι καὶ τὸ διὰ τῆς ἐπιχορτγίας τοῦ Πνεύματος συνοικοδομεῖσθαι καὶ αὔξειν εἰς ναὸν ἄγιον ἐν Κυρίῳ. Τοὺς οὖν ἀποβάλλοντας τὸν θυμαστὸν σύμβουλον, τὸν Θεὸν Λόγον, ἐρήμους ἐποίησε τοῦ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος, τοῦ ἄγιου Πνεύματος. Διὰ τοῦτο μὴ ἔχοντες τὸν συναρμολογοῦντα αὐτὸς καὶ συμβιδάζοντα, λελυμένοι: εἰσὶ καὶ ἐσχισμένοι ἀπὸ ἀλλήλων, γενέσθαι ναὸς Θεοῦ διὰ τῆς πνευματικῆς οἰκοδομῆς μὴ δυνάμενοι, Ἀλλ' ἡμεῖς εὐέξωμεθα, ἔχειν τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐπιχορτγίαν τοῦ Πνεύματος ὥστε ἀναδείχνυσθαι ἡμῖν τὸν πνευματικὸν ἀρχιτέκτονας, διποίος ἡνὸς διεσπελθῆλ, διν ἐνέπλησεν δι Θεὸς Πνεύμα φειον, Πνεῦμα συντεταγμένος καὶ ἐπιστήμης, ἀρχιτεκτονεῖν κατὰ πάντα τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονίας. Καὶ συνετὸν ἀκροατήν. Εἴ κατὰ τὸν Σολομῶντα, Λόγος πολυτελῆς (89) εἰς οὓς εὐήκουον, διποιος λόγος οὐκέτιν, οὐδὲ ἀκοῆς χρεῖα. Ἐπει οὖν ἡρθη δι θυμαστὸς σύμβουλος, ἀκολούθησα συναφρέφη καὶ δι συνετὸς ἀκροατής. Οπου γάρ ἀργύριον οὐκέτιν, τραπεζίτης ἀργεῖ. Λυπηρὸν δι καὶ θταν λόγος μὲν δι πληρῆς νοημάτων, καὶ κατὰ πραγμάτων φερόμενος, δὲ συνετῶς αὐτῶν ἐπιτιθανόμενος μὴ παρῆ, τῷ μη ἔχειν τὰ ὄντα τῆς Ψυχῆς, δι Κύριος πρὸς τὴν τῶν ιδίων λόγων ἀκροάσιν ἐπιζητεῖ λέγων. Οἱ ξῶντα ὄντα δικούειν, δικούετω.

108. Καὶ ἐπιστήσω νεανίσκους ἀρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαίκται κυριεύσουσιν αὐτῶν. Διπλῆ τιμωρία, καὶ ἀφαιρεθῆναι τὰ ἀγαθά, καὶ παραδοθῆναι τοῖς χειροῖς. Μετὰ γάρ τὸ ἀφελεῖν τὸν Δεσπότην Κύριον ἀπὸ τῆς Ιουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ἵσχυν ἄρτου καὶ ισχύν ιδατος, γίγαντα καὶ ισχύοντα, καὶ ἄνθρωπον πολεμιστὴν, καὶ δικαστὴν, καὶ στοχαστὴν, καὶ θυμαστὸν σύμβουλον, καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατήν· τότε ἡπειρησεν δι λόγος αὐτοῖς ἐπιπεμφθῆσοθαι νεανίσκους ἀρχοντας οὐτω χαλεπωτάτην οὐδὲ τιμωρίαν, διποιος νεανίσκων ἀρχεσθαι καὶ διοικεῖσθαι πόλιν. Κούφον γάρ δι νεότης καὶ εὐκίνητον πρὸς τὰ φυλᾶ. ἐπιθυμιαὶ δυσκάθετοι, δργαὶ θηριώδεις, προστετατι, θύραις (90), διπερηφανται καὶ φυσιώσεις, σύντροφα τῇ νεότητι πάθη· φθόνοι πρὸς τὸ διπερέχον, διποιοι πρὸς τὸ οἰκεῖον. Μυρίων κακῶν ἐσμένος συνέχευται τῇ νεότητι· ὡν πάντων ἀνάγκη ἀπολαύειν τοὺς ἀρχομένους, διότι τὰ τῶν ἀρχόντων κατὰ συμφοραὶ τοῖς ἀρχομένοις γίγνονται. Ἐπιστήσω νεανίσκους ἀρχοντας αὐτῶν. Τὰ μὲν ἀγαθὰ ἑνίκας διπεργγέλλετο, ισχύοντα καὶ ισχύουσαν πολεμιστὴν δικαστὴν, προφήτην, στοχαστὴν, πεντηκόνταρχον (91) θυ-

etiam Sardium pretiosum ligatum est. Videtur enim interpres ille vocem πολυτελής ab una periodi parte μηδενικῶν ἀμαρτήματι in alteram transtulisse.

(90) Editi, θύραις. At sex mass., θύραις. Μοχ quinque mass., φθόνοι. At Reg. primus, e quo grave illud erratum in nostram editionem transiit, habet, φθόνω.

(91) Ita libri sex antiqui. Editi, πεντηκόνταρχον, καὶ τὰ λοιπὰ θυμαστόν. Μισθ, καὶ τὰ λοιπὰ ετια,

μαστὸν σύμβουλον, σοφὸν ἀρχιτέκτονα, τὸν συνετὸν ἀκροστήν· τῶν δὲ κακῶν ἡ ἀπειλὴ εἰς πλῆθος ηὔξησ· Νενίσκους ἄρχοντας, καὶ, Ἐμπαῖκται κυριεύσουσιν ὑμῶν. Οὐχ δὲ τὴν ἡλικίαν νέος κατηγορεῖται, ἀλλ' ὁ νεαρὸς τὸ θῆρος. Οὐ γάρ δὲ τῷ χρόνῳ ἀλλείπων πάντως φετός· ἀλλ' ὁ κατὰ πάθος ζῶν. Ὁποῖος τὸν δὲ 'Ροδοάμ, περὶ οὐ γέγραπται, διτὶ Καὶ 'Ροδοάμ τὸν νεώτερος, καὶ δειλὸς τῷ καρδίᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ δὲ 'Εκκλησιαστής, Οὐαὶ σοι, πόλις, φησὶν, ἡς δὲ βασιλεύς σου νεώτερος καὶ οἱ ἄρχοντές σου πρωτοί εἰσθίουσιν. Οὐ γάρ δὲ τὴν ἡλικίαν (92) νέος, ἀλλ' δὲ τὴν φυχὴν ἀτελῆς, νεώτερος καὶ ἐνταῦθη λέγεται. Ἐπει τὸ γε τῆς ἡλικίας διτὶ οὐκ ἐμπόδιον τῷ βουλομένῳ ζῆν κατ' ἀρετήν, ἐν τοῖς πρὸς 'Ιερεμίαν λόγοις δὲ Κύριος ἔδειξεν, εἰπών Μὴ λέγε· 'Οτι νεώτερος εἰμι. Οὐ γάρ δὲ τὴν ἡλικίαν (93) εἶναι νεώτερον· ἔτλλ' ἔφη, μὴ εἶναι ἐμπόδιον αὐτῷ τὴν νεότητα διὰ τὴν τελείωσιν τῆς φυχῆς· 'Οτι πρὸς πάντας, πρὸς οὓς ἐννέα ἔξαποστελῶ σε, περεύσῃ. Τῷ γάρ φροντίζεται ἐώρχα πρεσβύτερον τυγχάνοντα (24), δὲ βλέπων τὴν σεμνότητα τῆς ἐν τῷ κρυπτῷ πολιτῶν. Ego enīm, qui canitie quæ in occulto est gravitatem video, ipse te conspexi mente et prudentia senem.

109. Ἐμπαῖκται δὲ κυριεύσουσιν· τῶν παραστησάντων ἑαυτοὺς δούλους τῇ ἀμαρτίᾳ. Ἐὰν γάρ γένηται κύριος αὐτῶν δὲ κοινὸς ἔχθρος, οὐχὶ ὡς ἰδίοις κλήροιται, ἀλλὰ οιαρκήριται ὡς ἀλλοτρίοις. Ἐμπομπέως (95) γάρ τῷ παγιδευθέντι ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας δὲ κοινὸς ἡμῶν πολέμιος, ἐπεμβανῶν καὶ κατεπιρρίμενος ἡμῶν, καὶ οὐχ ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, οὐ πεποιασασεν ἡμᾶς, καὶ δημοσιεύσων ἡμῶν τὴν ἀσχημοσύνην, οὐ παύται θριαμβεύσων τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ἐμπαῖζων τοῖς ὑποχειρίοις. Ἐπειδὴ γάρ αὐτὸς πεποιήται εἰς τὸ ἐγκαταπαῖζεθαι (Τοῦτο γάρ ἔστι, φησὶν, ἀρχὴ πλάσματος Κυρίου, πεποιημένον ἐγκαταπαῖζεθαι· ὑπὸ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ· καὶ δὲ φυλακός) (96). Δράκων οὗτος ὁν ἐπέλασας ἐμπαῖζειν αὐτῷ), πειτρέψας τοῦτον ἀντὸς πάσχειν ὥφειλεν, κυριεύει ἡμῶν δὲ τῶν ἐμπαῖγμάν. 'Οθεν δὲ τῆς ἐκ (97) τοῦ διαβόλου ἐνεργηθεῖσης εἰς αὐτὸν ἀμαρτίας αἰτιθέμενος, 'Οτι αἱ ψόχι μου, θησίν, ἐπλήσθησαν ἐμπαῖγμάτων. Καὶ σχεδὸν ὥσπερ δὲ Σαμψών λάφυρον γενόμενος διὰ τῆς πορείας τοῖς ἀλλοφύλοις, ἀποτυφλωθεὶς παρ' αὐτῶν, πρότιχθη τοῦ ἐμπαῖχθναι (98)· οὕτω καὶ

² II Par. xiii, 7. ³ Eccle. x, 16. ⁴ Jer. 1, 7. ⁵ Job. xl, 19. ⁶ Psal. ciii, 26. ⁷ Psal. xxxvii, 8.

si a mss. non abesset, ita tamen per se otiosum est, ut exercitati in his rebus homines, ob eam solam causam, ni fallor, statim delendum judicarent.

(92) Colb. primus, δ τῇ ἡλικίᾳ.

(93) In tribus mss. legitur, ἑαυτόν, male. Nam hoc loco Dominus, non Jeremias loquitur. Mox tres mss. οὐκείς ac LXX, πρὸς πάντας οὖς. Editi et duo mss., διτὶ πάντας πρὸς οὖς. At Reg. tertius melius, magisque ex præscripto grammatices, πρὸς πάντας πρὸς οὖς.

(94) Ita recte emendavit Ducæus e suis codicibus H. et J., quibus uterque Colbertinus adjungi debet. At tres Regii mss. et editi corrupte habent, πρεσβύτεις τυγχάνοντι.

A puta validum, validam, bellatorem, judicem, prophetam, conjectorem, principem super quinquaginta, admirabilem consiliarium, sapientem architectum, prudentem auditorem; o contrario ea quæ intentantur mala in pluralem numerum excrevere: nimur, Adolescentes principes, et, *Derisores dominabuntur vobis*. Non is qui ætate est juvenis, sed qui juvenis est moribus, insimulatur. Non enim is, cui deficit ætas, est continuo culpandus, sed qui vitam agit cupiditatibus addictam. Ejusmodi erat Roboam, de quo scriptum est: *Et Roboam erat junior, et timidus corde*². Quare et Ecclesiastes: *Vas tibi, inquit, civitas, cuius rex tuus junior, et principes tui mane comedunt*³. Non enim qui ætate juvenis, sed qui secundum animam imperfectus est, etiam⁴ hic dicitur junior. Nam quod ætas minor impedimento non sit ei, qui ex præscripto virtutis vivere voluerit, ostendit Dominus cum allocutus est Jeremiam, dicens⁵: *Noli dicere, Quia junior sum*. Nec enim negavit esse juniorem: sed dixit, juventam ei non esse impedimento propter animi perfectionem: *Quia ad omnes ad quos misero te, sis*. Ego enīm, qui canitie quæ in occulto est gravitatem video, ipse te conspexi mente et prudentia senem.

109. *Derisores autem dominabuntur*, eis videlicet qui sese peccati addixerint servituti. Etenim si communis inimicus evadat eorum dominus, jam, non quasi propriis mancipiis utitur, sed abutitur tanquam alienis. Nam hic noster communis hostis eum quem irretivit peccato, ceu in pompa ostentat, insultatque, et se adversum nos effert; nec adversus nos solum, sed etiam adversus Dominum nostrum, a quo nos impulsu ipsius defecimus: atque turpitudinem nostram detegens, de captivis triumphare, ac subditos illudere non cessat. Nam quoniam destinatus est irrisio (Hoc enim, inquit, est principium formationis Domini, factum ut illudetur ab angelis ejus⁶: et psalmus: *Draco iste, quem formasti ad illudendum ei*⁶), ea quæ pati debuerat, in nos rejiciens, dominium in nos per suas illusiones habet. Unde qui sentiebat peccatum, quod diaboli opera admiserat, dicebat: *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus*⁷. Et fere quemadmodum Samson alienigenis ob stuprum præda effectus, atque ab eis excæcatus, 455 eo adductus est ut sibi illudetur⁸: sic quoque quemcunque Job. xl, 19. ⁶ Psal. ciii, 26. ⁷ Psal. xxxvii, 8.

(95) Reg. quartus, ἐκπομπέως. Infra Colb. primus, ἡμῶν τῇ ἀσχύνη. Haud longe aliquot mss., ἐμπαῖζων τοὺς ὑποχειρίοις. Alii quidam mss. cum editis, τοῖς ὑποχειρίοις.

(96) In aliquibus mss. scriptum invenimus, καὶ διαλυμένος.

(97) Editi et Reg. primus, 'Οθεν ἐκ τῆς· quod eum palam vitiosum sit, emendare de suo non dubitat Combelius. Ait igitur legendum esse, ἐμπαῖγμῶν, ὥσπερ ἐκ τῆς. Sed conjectura illius nihil opus est, cum hic locus satis commode ex quinque mss. sanari possit: in quibus omnibus constanter legitur, ἐμπαῖγμῶν, θησίν δὲ τῆς ἐκ.

(98) Editi, ἐμπαῖχθναι παρ' αὐτῶν. Sed illud,

excæcaverit peccatum, is ab alienigenis illuditur. Hos autem irrisores non comminatur Dominus esse perinde instituturum, atque adolescentes principes: sed ait hosce derisores ipsi volentibus esse dominaturos, quod suis quisque operibus se ipse eorum dominio subjiciat. Fortasse igitur, quod ante crucem Domino illusere illum crucifixi, recentiori Romanorum imperio traditi sunt, eisque dominati sunt derisores, qui apud se veritatem minime habebant. Quod si Ecclesiam ab iis qui sua versutia adulterant verbum, et per simulationem mendacium dicunt, gubernatam conspexeris: scias ipsi dominari derisores, qui blandil quis ac persuasilibus verbis simpliciores decipiunt.

110. VERS. 5. *Et configet populus, homo ad hominem, et homo ad proximum suum.* Palam enarrat propheta quæ facta sunt ante extremam illam Ierosolymorum expugnationem, post quam dispersi sunt. Non amplius sermonem profert ænigmata prophetica, sed nude et perspicue ipsæ res gestas narrat, cum scilicet inter se congressi seditione et cæde civitatem implevere neque a suis hostibus ipsos undique obsidentibus ad concordiam quæ necessaria erat, sunt adducti : sed extrema sibi metuentes, civitate tantum non capta, disjectis muris, hostibus ingredientibus, in se invicem domini ac primatus obtinendorum studio invaserunt. Atque hæc ideo patiebantur, quod ablatus esset ab eis propheta, conjector, senior, et admirabilis consiliarius : contra, supra ipsos constituti essent adolescentes principes, eisque dominarentur derisores. *Et invehetur puer in senem, in honoratus in honoratum.* Quæ sunt perturbationis confusionisque propria enarrat. Nam seditionis proprium est, nihil ut discernatur : sed ut puer seni molestum se præbeat, et in ejus documenta invehatur. Et qui in honoratus est ob inustum sibi per ignominiae vitia dedecus, honestior majoriae reverentia dignior, quam qui honorabilis est, volet haber. Metuo autem ne isthæc ad nos etiam pertingant, et ne hæc ipsæ prophetæ hac æstate impleantur, qua pueri æstate juvenes, moribus juniores, adoriantur Ecclesiæ presbyteros, neque sacra illorum ministeria admittunt, neque congruum debitumque Ecclesiæ ordinem servant. Quin etiam cum qui male viveant, probis reipublicæ administratoribus inferunt

παρ' αὐτῶν, in nullo mss. legitur; ob idque inde
ταῦτα censuimus. Ibidem editi, πάς, ὃν ἀποτυ-
φλοῖ. At sex mss. ὑτὶ in contextu. Nec ita multo
post aliquot mss., ὑπὸ τῶν ἀλλοτριῶν.

(99) Editi et Reg. primus, quo, ut jam monuimus, usi sunt typographi, ἡ τεττῶν. Alii quinque mss., ἡ τεττῶν. Ibidem aliquot mss., χωρίσειν. Hoc utsq[ue] in loco editi corrupit, ἐξ ὧν ἀναγράσσεται. At ut ergo Combef. et Reg. quartus emendate, ἐξ ὧν δύναται εκστος.

(1) Ita nostri sex libri veteres. Editi, αὐτούς. Aliquantum post Colb. primus, ὥπερ φιλαργυρας κατ.

Α πάκε, δύν ἀν ἀποτυφλώσῃ ή ἀμαρτία, ἐμπαίζεται παρά τῶν ἀλλοτρίων. Τούτους δὲ τοὺς ἐμπαίζοντες οὐκ αὐτὸς ἐπιστήσειν δὲ Κύριος ἀπετλεῖ, ὥσπερ τοὺς νεανίσκους ἀρχοντας, ἀλλ' ἀφ' ἐκεῖτῶν (99) ἐφη κυριεύσειν, ἐξ ὧν ἂν ἔκαστος ἐστηῷ διὰ τῶν ἔργων τὸ κυριεύθηναι παρ' αὐτῶν ἐπισπάσθεται. Τάχα οὖν διὰ τὸ ἐμπαίξαι τῷ Κυρίῳ πρὸ τοῦ σταυροῦ τοὺς μέλλοντες σταυροῦν, παρεδόθησαν νεωτέρᾳ ἀρχῇ τῇ τῶν 'Ρωμαίων' ἐμπαίκται δὲ κατεκυρίευσαν αὐτῶν, οἱ τὴν ἀλήθειαν μη ἔχοντες παρ' ἐκεῖτοι. Κανὸν 'Εκκλησιῶν δὲ ἵδρης ὑπὸ τῶν ἐν πανουργίᾳ δουλούντων τὸν λόγον ἀγομένην, καὶ ὑπὸ τῶν ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, γίνωσκε δτὶ ἐμπαίκται κυριεύουσιν αὐτῆς, οἱ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ πιθανολογίας ἐξαπατῶντες τοὺς ἀκεραιοτέρους.

110. Καὶ συμπεσεῖται δὲ ἀλός, ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρωπον, καὶ ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. Ἀντικρὺς τὰ πρὸς τῆς ἀλώσεως Ἱεροσολύμων, τῆς τελευταίας ταύτης μεθ' ἣν τῇ διαπορῷ παρεδόθησαν, διτγεῖται δὲ προφῆτης οὐκέτι δι' αἰνιγμάτων προφητικῶν προάγων τὸν λόγον ἀλλὰ γυμνῶς καὶ ἀναφανδόν αὐτὰ τὰ πράγματα διηγούμενος· διε συμπεσόντες ἀλλήλοις, στάσεως καὶ φόνου τὴν πόλιν ἐνέπλησαν, οὐδὲ ὑπὸ τῶν περιεστοιχισμένων αὐτοῖς (1) πολεμίων εἰς τὴν ἀναγκαῖαν δόμοναν συνελαυνόμενοι, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐσχάτων ἀγωνιῶντες, τῆς πόλεως ἥδη λαμβανομένης, τῶν τειχῶν κατερρίπτομένων, τῶν πολεμίων εἰσχεομένων, ὑπὸ φιλαρχίας καὶ φιλοπρωτείας ἀλλήλοις ἀντεργείσαν (2). Καὶ ταῦτα ἔπασχον διὰ τὸ ἀρπῆναι ἀπ' αὐτῶν προφῆτην, καὶ στοχαστὴν, καὶ πρεσβύτερον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον· ἐπιστῆναι (3) δὲ αὐτοῖς ἄρχοντας νεανίσκους, καὶ ἐμπαίκτες αὐτῶν κυριεῦσαι. Καὶ προσκόψει τὸ παιδίον πρὸς τὸν πρεσβύτην. δὲ ἄτιμος πρὸς τὸν ἔντιμον. Ἐπεκέρχεται τοῖς τῆς συγχώσεως ἰδιώμασιν. Ἄδιον γάρ στάσεως, τὸ μηδὲν διακρίνειν· ἀλλὰ καὶ τὸν παιδα δυσαρεστεῖσθαι τῷ πρεσβύτη, καὶ προσκάπτειν αὐτοῦ τοῖς διδόγμασι· καὶ δὲ ἄτιμος διὰ τὸ ἐν πάθει (4) ἀτιμίας ἐνδρίζεται, σεμνότερον ἐκυτὸν βουλήσεται νομίζεσθαι τοῦ βασιλέως. Φοβοῦμαι δὲ μὴ καὶ ἐφ' ἡμᾶς φθάνη (5) ταῦτα, καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος καιροῦ ὡσιν αἱ προφῆται αὐται· διε πατέδες νέοι τὴν ἡλικίαν, νεαρώτεροι τὸν τρόπον, τοῖς πρεσβυτέροις τῆς Ἐκκλησίας προσκόπτουσι, μήτε τὰς Ἱερουργίας αὐτῶν προσιέμενοι, μήτε τὴν πρέπουσαν εὐταξίαν τῆς Ἐκκλησίας (6) φυλάσσοντες. Καὶ δταν δὲ οἱ κακῶς βεβιωκότες κατὰ τῶν εὐ-

(2) Unus codex Combes. et alii quatuor, ἀντερ-
γίσαν. Editi, ἀντέπεσαν.

(3) *Libri quidam veteres, ἐπιστῆσαι.*

(4) Sic mss. nostri omnes. Editi, ἐν πάθεσι. Statim Colb. primus, ἔκαντεν βουλεύσεται.

(5) Sic Reg. primus. Alii quinque mss., φθάνει. Editi, φθάσῃ. Haud longe mss. tres, ὡς εἶναι αἱ προφῆτεια ἀνταὶ, et ita quoque habent editi et unus ms., nisi quod vocula αἱ in ipsis desideratur. Reg. quartus, ὡς εἶναι προφῆτεια ταῦτα. Reg. tertius ut in contextu.

(6) Reg. quartus, τῇ Ἐκκλησίᾳ

πολιτεύτων στρατεύωνται, οἱ ἄτιμοι τοῖς ἐντίμοις πρόσωποις οὐχ ὁρῶμεν ἄνδρας καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀπὸ μέθης καὶ γαστριμαργύλας, ἀπὸ τῶν χαματεπιῶν ἀνιστάμενους, καὶ περὶ θεοῦ διαλεγομένους, καὶ κρίνοντας τοὺς τιμίους τοῦ λαοῦ.

111. Ὄτι ἐπιλήψεται: ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ πλησίον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λέγων. Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς ἡμῶν γενοῦ, καὶ τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω. Σαφῶς καὶ ταῦτα ἐπὶ τὸν αἰρόν φέρει τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀλώσεως, διε ἐκτετηκότες λιμῆν, ὡς καὶ εἰς ἀλληλογραφίαν (θ) αὐτοὺς ἐκπεσεῖν, τοῖς δοκοῦσιν εὐπορεῖν προσεγχώρουν, τὰς προστασίας αὐτῶν ἐπικαλούμενοι. Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς (7) ἡμῶν γενοῦ. Ὁ ἀληθῶς ἄρχων οὐκ ἐκ τῶν ἔξωθεν συμβόλων γνωρίζεται, οἷον πορφύρας, χλωμίδος, καὶ διαδήματος· ἀλλ' ἐκ τοῦ ἔχειν τὴν ἀρχηγὴν ἀρτετήν. Ὁ γάρ ἀρχόμενος ὑπὸ τῶν ἡδονῶν, καὶ ἀγόμενος ἐπιθυμίας (8) ποικίλας, δούλος ὅν τῆς ἀμαρτίας, ἀνεπιτήδειός ἐστι πρὸς τὸ ἄρχειν. Ἐνταῦθα μέντοι ἡ μαρτυρία τοῦ δύνατος τοῖς ἀρχεῖν οὐκ ἀπὸ τοῦ τὴν φυχὴν κεκοσμήσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν Ἰμάτιων περιβολῆς. Ἀλλ' ἡμεῖς εὐέρμεθα, τοὺς ἄρχοντας τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ καθηγουμένους τοῦ λαοῦ μὴ ἐκ τῆς ἔξωθεν περιβολῆς, καὶ τοῦ ἐπιφερομένου (9) σχηματισμοῦ τὴν μαρτυρίαν ἔχειν, ἀλλ' ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ὡστε λέγειν ἡμᾶς· Οὐκ ἐπειδὴ τὸ ἔξωθεν σου κεκόμηται, καὶ ἵκκως σοι πλάσμα τῆς εὐσεβείας κατώρθωται, ἀλλ' ἐπειδὴ σου τὴν φυχὴν ἐνέδυσεν ὁ Θεὸς Ἰμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης, καὶ παντὶ πλούτῳ σε ἐμεγάλυνεν, ἀρχηγὸς ἡμῶν γενοῦ, δπως ὅν ἀπὸ τῆς ἐν λόγῳ καὶ σοφίᾳ καὶ ἔργοις ἔγαθοῖς περιουσίᾳς εὐθηγυλαν ἡμῖν (10) ἐκ τῆς σῆς διακονίας τῶν πνευματικῶν εὑρώμενον ἀπολάνσων. Καὶ τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω, τουτέστι, τὸ σιτομέτριον ὑπὸ σὲ ἔστω.

112. Καὶ ἀποκριθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἔκεινῃ ἔρει· Οὐκ ἔσθαι ἀρχῆγος ὑμῶν (11). Οὐ γάρ ἔστιν ἐν τῷ ὄντι μου ἄρτος, οὐδὲ Ἰμάτιον. Ἐτὶ τὰ κατὰ τὴν στάσιν, θεοὶ πρὸς τὴν ἴστορίαν, δὲ λόγος αἰνίστεται, τὰς τὰς ἔσχατον πτῶσιν τοῦ λαοῦ διηγούμενος, τὰς μηδὲ μέχρις ἐνδὲ Ἰμάτιον εὐπορούντων, τῶν εἰς προστασίαν παρ' αὐτῶν ἐλκομένων. Δεῖκνυσι δὲ τὸ στάσιστικὸν τῆς στάσεως τῶν πραγμάτων (12), τὸ μὴ ἐκ σύμφωνου, μηδὲ ἐκ συμπνοεῖς πάντας ὄρμαν ἐπὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δυναμένου ἄρχειν αὐτῶν, ἀλλ'

⁹ II Tim. iii, 3, 6. ¹⁰ Isa. lxi, 10.

(6) Ἀλληλογραφίαν. Interpres legisse videtur, ἀλληλοφαγίαν, quod et magis consentaneum est. *Edm.*

(7) Colb. primus, στρατηγός, *imperator*. Ibidem post vocem γενοῦ, in excusis adduntur illa, καὶ τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω quae verba cum in nos- scis sex mss. non inveniantur, delere non dubitavimus. Ibidem Reg. primus, δὲ ἀληθῆς ἄρχων *verus princeps*.

(8) Editi et Reg. primus, ἐπιθυμίας πολλαῖς καὶ sed quin illud, πολλαῖς καὶ, expungi debeat, dubium non habemus. Nam hæc verba et in sacro texu et in quinque mss. pariter desiderantur.

(9) Ita mss. omnes. Editi, καὶ τοῦ ἐπιφερομένου, neque ab apparente habitu. Nec ita multo infra

A bellum, tum inhonorati adversus honorabiles insurgunt. Enimvero nonne quotidie viros cernimus, qui ex ebrietate et ingluvie, et lupanari egredientes, de Deo sermonem habent, ac eos qui ex populo sunt honorandi, judicant?

111. VERS. 6. *Quia apprehendet homo fratrem suum, et propinquum patris sui, dicens: Vestimentum habes princeps esto noster, et cibus meus sub te sit.* Aperite et isthuc spectant ad Judaici excidii tempus, quando fame tabescentes, ita ut etiam 458 alii alios manducarent, in partes transibant eorum qui opulentiores videbantur, atque ut sibi praesentent, rogabant. *Vestimentum habes princeps esto noster.* Qui vere princeps est, non ab externis insignibus dignoscitur, uti purpura, paludamento, et diademata, sed ab imperatoria qua prædictus est virtute. Qui enim subditur voluptatibus, ac variis cupiditatibus ducitur⁶, servus cum sit peccati, ad imperandum idoneus non est. Hic quidem testimonium, quo imperandi facultas designatur, non ab animi ornatu, sed a vestimentorum cultu desumitur. Atqui oremus nos, ut Ecclesiarum principes populi ducas neque ab exteriori amictu, neque ab eo quem præ se ferant habitu, sed ab ipsamet veritate testimonium habeant, ita ut dicere possimus: Non quod quæ in te extrinsecus apparent, ornata sint, aut pietatis larva a te multum exculta sit, sed quod animam tuam vestimento salutaris tunicaque lætitias. Deus induit, omniisque divitiarum genere te magnificavit¹⁰, princeps sis noster, ut per abundantiam in sermone et sapientia et operibus bonis reconditionem nobis ex tuo ministerio comparemus spirituum deliciarum copiam. *Et cibus meus sub te sit*, hoc est tritici mensura sub te sit.

112. VERS. 7. *Et respondens in illa die dicet.* Non ero princeps vester. Non enim est in domo mea panis, neque vestimentum. Adhuc ea quæ in illa seditione gesta sunt, quod ad historiam attinet, significat Scriptura: nimur enarrare extreum populi excidium, ita ut ne unum quidem indumentum suppetere iis, quos ad principatum trahebant. Hoc autem tumultuosum rerum in seditione gestarum statum ostendit, quod omnes communis consensu et concordibus animis ad eligendum eum qui ipsis præ-

D nostri sex mss., τὸ ἔξωθεν. Editi, τὰ μὲν ἔξωθεν.

(10) Ubi in editis legimus, ἡμεῖς, in nostris sex codicibus scriptum reperitur. ἡμῖν. Illud quod mox sequitur, ὑπὸ σὲ ἔστω, additum est e libris veteribus.

(11) Vox ὑμῶν deest quidem in editis: sed in utroque Colb. invenitur. Ibidem editi, ἵστι μοι. At vocem μοι, nostrorum codicium omnium fidem secuti, expunximus.

(12) Legitur et in editis et in mss. omnibus, τῶν πραγμάτων. Combebisimus tamen, ut sæpe alias, vulgata lectione non contentus, ait sibi videri legendum, τὸ πραττόμενον. Haud longe mss. nonnulli, πάντα δρμάν.

esse posset, non concurrerent, sed unusquisque quemlibet obvium assumeret, non eum qui esset electione dignus, sed qui sibi familiaris esset ac necessarius; non eum qui salvos ipsos ac incolumes servare posset, sed qui sanguinis necessitudine ipsum contingeret. *Apprehendet enim*, inquit, *homo fratem suum, et domesticum patris sui*. Absit certe ne id fiat in tribuendis Ecclesiarum praefecturis: ita ut quilibet quemlibet eligat, eum nempe qui nuptialibus indumentis careat, qui sit decenti cultu destitutus, qui spiritualium egeat alimentorum: et qui in domo sua, hoc est, in arcano cordis sui successu panem verum ac viventem nequaquam habet, qui possit cor hominis confirmare¹¹. Nunc autem timeo ne, ut olim in Judaica seditione erant qui seipso arbitrarentur indignos, qui ceteris præficerentur, utpote sua ipsorum paupertatis consci, ita hoc tempore sint nonnulli, qui licet Christum et miserationis viscera¹² induiti non sint, secundum Apololum¹³, si quis tamen eos promoveat, non contradicant: et si promoveat nemo, plurimi se intrudunt. Nam principatum ambiunt non pauci, sua ipsorum opera creati, præsentem claritudinem consecrant futurum vero judicium nequaquam prævidentes. Atqui non ejusmodi fuit Moyses, sed in omnibus obediens ac morigerus, quando ad populum mittebatur, siebat: *Obsecro, Domine, elige alium quem mittes*¹⁴. Ex quo factum est ut Deus ipsum urgeret quasi pertinacius, utpote qui hac ipsa recusatione et sua infirmitatis confessione se primatu dignum ostenderet. Quapropter egregia est admonitio illa: *Ne quæras fieri iudex ne forte non possis auferre iniqüitates*¹⁵. Attamen recusationem eorum, qui a seditionis ad excipiendum principatum compellebantur, generalem non fuisse declarat sermo propheticus. Non enim sibi pliciter ait: *Non ero princeps*; sed cum adjectione, *Non ero princeps populi hujus*; atque causam subjunxit.

113. VERS. 8, 9. *Quia dissoluta est Jerusalem, et Iudea concidit et lingue eorum cum iniquitate his quæ Domini sunt, non obtemperant.* Jerusalem enim, quæ hactenus per Domini manum fuerat concordiæ vinculo colligata, nunc dissoluta est et repudiata. *Et Iudea concidit*, subductis ejus fulcimentis. Ac calamitates quidem nonne tales sunt? Quæ vero diligentia ab eis adhibita est ad se reddendos Deo gratios, et quod studium ad penitentiam agendum ostensum est, ut inde affulgeret spes finem malis intentatis impositum iri? Atqui *Lingue eorum his, quæ Domini sunt, non obtemperant*, nec inobsequen-

τον τοῦ προστυχόντος (13) ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ μὴ τὸν ἄξιον αἰρεῖσθαι, ἀλλὰ τὸν αὐτῷ οἰκεῖον· μηδὲ τὸν σώζειν δυνάμενον, ἀλλὰ τὸν κατὰ γένος αὐτῷ διαφέροντα. Ἐπιλύψεται γάρ, φησὶν, ἀνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ οἰκείου τοῦ (14) πατρὸς αὐτοῦ. Ὁπερ ἀπέι ἐν ταῖς τῶν Ἐκκλησιῶν προστασίαις γενέσθαι, ὥστε τὸν τυχόντα τοῦ τυχόντος ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ τὸν ἀποροῦντα γαμικῶν ἐνδυμάτων, καὶ κόσμου τοῦ πρέποντος ἐστερημένον, πτωχεύοντα βρωμάτων πνευματικῶν, καὶ οὐκ ἔχοντα ἐν τῇ οἰκείᾳ αὐτοῦ, τουτέστιν ἐν τῷ χρυπτῷ τῆς κάρδιας αὐτοῦ, ἀρτου ἀληθινὸν καὶ ζῶντα, δυνάμενον στηρίζειν τὴν καρδίαν ἀνθρώπου. Νῦν δὲ φοβοῦμαι, μὴ ἐν μὲν τῇ Ἰουδαϊκῇ στάσει ἥσάν τινες οἱ ἀναξίους ἐκατούς τοῦ ἐτέρων ἄρχειν ἡγούμενοι, διὰ τὴν συναίσθησιν τῆς ἐνυπαρχούσης αὐτοῖς πτωχείας· εἰπὲ δὲ τῶν παρόντων, καὶ μὴ ὡς τινες ἐνδεδυμένοι Χριστὸν, μηδὲ σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ (15) ἐπιλάβηται τις, οὐκ ἀντιλέγουσι, καὶ μὴ ἐπιλάβηται, εἰσωθοῦνται πολλοὶ, σπουδαρχαὶ δὲ πολλοὶ (16) αὐτοχειροτόνητοι, τὴτ παροῦσαν λαμπρότητα διώκοντες, τὴν δὲ μέλλουσαν κρίσιν μὴ προορώμενοι. Ἀλλ' οὐ Μωϋσῆς τοιοῦτος· ἀλλ' ὁ πάντα εὐπειθής καὶ εὐγένος, διὰ ἀπεστέλλετο πρὸς τὸν λαὸν· Δέομαι, φησί, Κύριε, προχείρισαι ὅλον δὲ ἀποστελεῖς. Δι' ὃ καὶ οἵοις φιλονεικότερον ἀντέχεσθαι αὐτοῦ τὸν Θεὸν κατεσκεύασεν (17) αὐτῇ τῇ παρατήσει καὶ τῇ διμολογίᾳ τῆς ἀσθενείας τὸ ἄξιος εἶναι τοῦ προεστάναι δεικνύς. Διὸ καλῶς ἔχει τὸ παράγγελμα· Μή (18) ζήτει γενέσθαι κριτής, μήπως οὐκ ισχύστες ἔξαραι ἀδικίας. Οἱ μέντοι προφητικὸς λόγος τὴν παρατήσιν τῶν ἐλκομένων ἄρχειν ὑπὸ τῶν στασιαζόντων οὐ καθόλου φησι γεγενῆσθαι. Οὐ γάρ εἰπεν ἀπλῶς, Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγὸς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης, Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ τούτου· καὶ τὸν γίτιαν ἐπῆγαγεν.

113. Οἱ ἀνεῖται ιερουσαλήμ, τὸν δὲ Ἰουδαῖα συμπέπτωκε, καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν μετὰ (19) ἀνομίας τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦσιν. Ἡ γάρ τεως συνεχομένη ὑπὸ τῆς χειρὸς (20) τοῦ Κυρίου ιερουσαλήμ τῷ δεσμῷ τῆς συναφείας, ἀνεῖται νῦν καὶ ἐκβέβληται. Καὶ ἡ Ἰουδαῖα συμπέπτωκε, τῶν στηριγμάτων αὐτῆς ὑφαρεθέντων. Καὶ οὐχὶ τὰ μὲν πάθη τοιαῦτα· ἐπιμέλεια δὲ τις τοῦ εὐαρεστῆσαι θεῷ, καὶ σπουδὴ εἰς μετάνοιαν, ὥστε ἀντεύθην ἐλπίδων εἰναι παυθησθαι τὰ δεινά; Ἀλλ' οἱ γλώσσαι αὐτῶν τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦσιν, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἀπειθοῦσιν, ἀλλὰ μετὰ ἀνομίας· ὡς, διὰ τὸ τὴν καρ-

¹¹ Psal. ciii, 15. ¹² Coloss. iii, 12, ¹³ Exod. iv, 13. ¹⁴ Eccli. vii, 6.

(13) Ita mss. omnes. Editi, τοῦ προστνγχάνοντος.

(14) Editi, οἰκείου. At mss. aliquot, οἰκείου τοῦ.

(15) Libri veteres, Ἀπόστολον, καὶ. Editi, Ἀπόστολον, ἐνδεδυμένα, καὶ.

(16) Editi, εἰσωθοῦνται πολλοὶ, καὶ οὐκ ἀπλήγουσι, πολλοὶ σπουδαρχίδαι, πολλοὶ, haud recte. At hunc locum ε mss. emendavimus.

(17) Ita sex libri veteres. Editi vero, παρεσκεύασσεν.

(18) Editi, τὸ μὴ. Deest τὸ in mss. Slatim quatror mss., οὐκ ισχύστες.

(19) In editis pro μετά legitur μετατι, non librariorum quidem vitio, qui diligenter scripsere μετά, sed typographorum.

(20) Libri aliquot veteres, τῶν χειρῶν. Mox mss. nonnulli, αὐτῆς ἀφαιοεθέντων.

διεν τὰλλοτριῶσθαι ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἀνυπότακτον εἶναι τοῦ θείου νόμου, τῆς γλώσσης αὐτῶν, δέον μελετῆν νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸν νόμον Κυρίου, ἀντιλεγούσης καὶ ἀπειθούσης. Τίνος οὖν ἄρκω, φησί; Τῆς Ἱερουσαλήμ; Ἀλλὰ ἐκβέβληται καὶ ἀνεῖται. Τῆς Ἰουδαίας; Ἀλλ' οὐκέτι ἔστηκεν δρθῇ· συμπέπτωκε γάρ. Τῶν μετανοεύτων; Ἀλλ' ἀπειθοῦσι ταῖς γλώσσαις αὐτῶν. Τάχα τοίνυν διὰ τὴν προϋπάρχουσαν δόξαν, σεμὸν τὸ ἄρχειν τῶν τοιούτων. Ἀλλ' Ἐταπεινώθη, φησίν, τὴ δέξια αὐτῶν, καὶ τὴ αἰσχύνη τοῦ προσώπου αὐτῶν ἀντέστη αὐτοῖς. Τουτέστιν, οὐδὲ περβήσαται αὐτοῖς ἀνανεύειν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τὸ τὴν ἀμαρτίαν (21) μὴ τὴν τυχοῦσαν εἶναι, ἀλλὰ τῇ Σοδομιτῶν ἄξιαν εἶναι παρεβάλλεσθαι, θην οὐχὶ λάθρα οὐδὲ ἐπαισχυνόμενοι πεποιήκασιν, ἀλλ' οἰονεὶ ἐπαγαλλόμενοι (22) τῇ ἐργασίᾳ τῶν πονηρῶν, ἀνήγγειλαν πᾶσι καὶ ἐνεφάνισαν ὡσπερ ἐκεῖνοι, ἐπὶ τὰς παρανόμους ἡδονὰς ὀρμῶντες, οὐχὶ ῥήμασιν (23) εὐπροσώποις τὴν ἀστλαγειαν συνεκάλυπτον. Ποῦ γάρ εἰσι, φησίν, οἱ ἄνδρες οἱ εἰσελθόντες παρὰ σοι; Ἐξάγαγε αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, ἵνα αὐτοῖς συγγενώμεθα. Ἐκείνην ἡμίμησαντο τὴν ἀμαρτίαν. Τὴν γάρ ἀμαρτίαν αὐτῶν, ὡς Σοδόμων (24), ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Ταῦτα δὲ ἐντυχών τῇ ιστορίᾳ διηγουμένην τὰ πρὸ τῆς καταστροφῆς Ἱερουσαλήμ πάθη, τῆς προφτείας τὸ ἐναργὲς ἐκπλαγήσεται. Δύο τοίνυν αἰτίαι περιστήσεως εὐλόγου τῶν εἰς προστασίαν ἐλκομένων τοῦ λαοῦ, η ὅτεκεια αὐτοῦ ἀδυναμία, καὶ τὴν πρεγμάτων δυσκολία, δυσδιορθώτων δύτων τῶν λαῶν διὰ τὴν πολλὴν χύσιν τῆς ἡμαρτίας· ἀπέρ ἀμφότερα διπροκείμενος περιέχει λόγος· περὶ μὲν τῆς λίτικας ἀδυναμίας, τοῦ τὴν ἀρχὴν ἔχομαν μένουν, λέγοντος. Οὐκ ἔστιν ἄρτος ἐν τῷ οἶκῳ μου, οὐδὲ ἡμάτιον τὸ δὲ τοῦ λαοῦ ἀντετον, ἐκ τοῦ εἰπεῖν. Οὐκ ἔσσομαι ἄρχων τοῦ λαοῦ τούτου, διτι ἀνεῖται Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴ Ἰουδαία συμπέπτωκε, καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν μετὰ (25) ἀνομίας τὰ πρὸς τὸν Κύριον ἀπειθοῦσι. Τὴν γάρ ἀνομίαν αὐτῶν γένεσις. Σοδόμων ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Οὐδὲ γάρ Σοδομίτας εἰς δὲν ἐγένετο δυνατὸς περιστρέψει, ἀλλ' ἔχρησον δικαίων δέκα τὸ (26) ἐλάχιστον, τῶν ἔξιτουμένων αὐτούς.

prodiderunt. Neque enim servare poterat unus aliquis eorum pœnam deprecarentur.

114. Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, διτι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, εἰπόντες. Δῆσμοιν τὸν δίκαιον, διτι δύσχρηστος ἡμῖν ἔστι. Τούνυν τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται.

¹⁸ Gen. xix, 5.

(21) Editi, ἀμαρτίαν αὐτῶν. Vox αὐτῶν in nostris mss. non reperitur.

(22) Variant inter se libri antiqui. Habent tres, ἐναγαλλόμενοι, alii tres, ἐναγαλλώμενοι exsultantes.

(23) Reg. quartius, ῥήμασι μόνον.

(24) Editi et quatuor mss., ὡς Σοδόμων. Alii duo, ὡς Σόδομα. Aliquanto post editi et unus ms., καταπλαγήσεται. Alii quinque mss., ἐκπλαγήσεται.

(25) Jam πονουμένος λέγεται, μετά, non μεστά.

(26) Editi καὶ τό. Vocabula καὶ in mss. nusquam

A *les sunt simpliciter, sed cum iniquitate.* Nam lingua eorum cum nocte ac die legem Domini meditari debuisset, contradicit ac refragatur, quod alienatum a Deo sit cor eorum, neque legi divinae subditum. Cui ergo, inquit, imperabo? Jerusalem? Sed ejecta est et dissoluta. An Iudea? Sed non amplius stat recta: siquidem collapsa est. Iisne qui pœnitentiam agunt? Sed linguis suis imperium detrectant. Forfasse igitur ob pristinam gloriam gloriosum fuerit in hos imperium habere. Sed *Humiliata est*, inquit, *gloria eorum, et confusio vultus eorum resistit eis.* Hoc est, nulla eis relinquitur fiducia oculos sustollendi ad Deum, quod peccatum eorum non qualecunque sit, sed dignum quoī criminis comparetur Sodomitarum, quod neque clanculum, neque pudori suffisi admisere. Imo quasi de flagitiis perpetratis gloriantes, ea nuntiaverunt omnibus ac prodiderunt, perinde atque illi in scelestissimas libidines festinantes, laeciviam suam speciosis verbis non occultarunt. *Ubi enim sunt, inquit, viri qui ingressi sunt apud te? Educ illos ad nos, ut coeamus cum eis*¹⁸. Peccatum illud sunt imitati. Nam peccatum suum, quemadmodum peccatum Sodomorum vulgarium fuerat, evulgaverunt ac prodiderunt. Quisquis in historiam eas quæ ante Jerosolymitanum excidium acciderunt calamitates enarrantem incidit, evidentiam perspicuitatemque prophetie admirabitur. Duplex itaque **458** speciosæ illius detractionis ratio suppetebat iis, qui imperium in populum accipere compellebantur, propria imbecillitas, ac difficultis rerum status, quandoquidem populus vix ad frugem bonam redire poterat, ob plurimam peccatorum congeriem: quod utrumque hic sermo complectitur. Nam qui recusat principatum, de sua ipsius infirmitate dicit: *Non est panis in domo mea, neque vestimentum; populi vero malum insanabile ostendit, dum dicit: Non ero princeps populi hujus, quia dissoluta est Jerusalem, et Iudea concidit; et lingue eorum cum iniquitate his quæ Domini sunt, non obtemperant. Iniquitatem enim suam quasi Sodomorum divulgariunt ac* Sodomitas, sed decem saltē justis egebant, qui

114. VERS. 10. *Vix animæ eorum, quia inierunt consilium malum contra se, dicentes: Alligemus iustum, quia inutilis est nobis. Itaque fructus operum suorum comedent. Posteaquam tandem advertisset*

comparat. Quod ait hoc loco Combeffsius, verborum illorum, δίκαια τὸ ἐλάχιστον, etc., hunc esse sensum, *decem minimum egebant, qui expeterent, in eo insigniter hallucinatum esse arbitramur.* Neque satis intelligimus quid sibi velint illa, quæ vir eruditissimus addidit ad approbadam suam interpretationem, *Cum unus id præstaret Abraham.* Igitur verbum ἔται τοιοῦτον non debet sumi pro eo quod est *expetere*: sed idem valet, quod *pœnam deprecari*. Respiciebat scriptor, quisquis est, ad verba Genes. xviii, 32.

propheta populum instar Sodomorum sine ullo pudore ad peccatum præcipitem ferri, ita ut ne osculte quidem aut abscondite peccarent, imo cum plurima audacia et impudentia sese gerentes, ex ignominiosis facinoribus gloriarentur, ipsos deflens, hæc verba profert: *Vix animæ eorum, quia inierunt consilium malum adversum se, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis nobis est.* Consilia adversus justos inita in consultantium capita retoquenter: quemadmodum tela jacta a solidis ac repulso præditis corporibus in suos jaculatores resiliunt. Eam ob rem ait: *Inierunt consilium adversum se, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis nobis est.* Judæi autem advenientes Domino hæc faciebant: quippe ipsum ligatum deduxere ad Caipham¹⁶. Ligabant manus, quæ ipsos beneficiis cumulaverant, nec justitiæ ferebant præsentiam, quob malitiam aboleat et exterminet. Est enim justitia injustis ac iniquis molesta, perinde atque sol lippientibus. Quapropter ait: *Fructus operum suorum comedent.* Illorum autem operum fetus sunt captivitas, dispersio, templi eversio, lapsus a gloria, confusio vultus eorum, per quam eis non licet oculos ad Deum, ob impium facinus in Unigenitum admissum, tollere. Itaque fiduciam priorem perdidere, quippe qui nec prophetas, nec cultum habeant: Verbo autem ligato, ligata veritate, luce ligata, justitia ligata, ligato Salvatore, ligato medico, liberatore ligato, quæ omnia Christus est juxta variam quæ de eo habetur notionem, privati sunt lumine, privati sunt verbo, privati sunt veritate, in iniquitate degunt, morbo insanibili laborant. Hi sunt fructus operum eorum quos comedunt.

115. VERS. 11. *Vix iniquo! Mala pro operibus manum* **459** *ejus evenient ei.* Hæc de divino judicio, quod unicuique pro merito mercedem rependit, dicta suis arbitramur. Quod si ideo *Vix iniquo*, dicitur, quod *Mala pro operibus ipsius evenient ei*: cuius malitia ad opus usque non processit, sed in arcano cordis recessu consummata est, nonne ei infligetur pena, ita ut *Vix ipsi etiam adaptari possit?* Aut ubi quod in malitia perfectum est retulit; quod minus est, id tibi proportione servata reliquit exogitandum. Est enim perfecta malitia, cum quis et voluntate peccat et factis: dimidia vero mali pars est, cum peccatum in animi proposito manet. Itaque qui cogitatione peccat, non omnino remansurus est

¹⁶ Joan. xviii, 28.

(27) Editi et Reg. primus, tñn ßeþouleuþenwan. Alii quinque mss., ßouleuþenwan. Paulo post mss. nonnulli, præc. tñn aþýntæc.

(28) Colb. primus, aþtñn, fr. 1, aþýgagom: quæ vox aþýgagom reperitur quoque in duobus aliis codicibus.

(29) Regii duo et Anglicus unus, tñn præc. aþtñn. Codex Er. 1, tñn præc. ßeþouleuþenwan. At Henricianus et Anglii alii, et uterque Colb.

A Taûta λοιπὸν δι προφήτης μετὰ τὸ ίδειν τὸν λαὸν παραπλησίως Σοδόμοις ἀπερυθρίσαντα πρὸς τὸ ἀμφράταιν, ὡς μῆδε μετὰ ἐπικαλύψεως καὶ ἐπιχρύσεως πταῖσιν, ἀλλ' ἐμπαρβήσιαζεσθαι ἀναισχύντως, καὶ ἐπισεμνύνεσθαι τοῖς αἰσχροῖς, ἀποθρηγῶν αὐτοὺς, φησιν. Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, δι τοις βεβούλευνται βουλὴν πονηρὴν καθ' ἑαυτῶν, λέγοντες. Δισωμεν τὸν δίκαιον, δι τοις δύσχρηστος ἡμῖν ἔστιν. Αἱ κατὰ τῶν δίκαιων βουλὴν ἐπιστρέψουσιν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τῶν βουλευομένων (27). Δισπερ ἀπὸ στερβῶν καὶ ἀντιτύπων σωμάτων τὰ προστεσόντα βέλη πρὸς τοὺς ἀφίέντας ἐπάνεισι. Διτὸν τοῦτο φησιν. Ἐδουλεύσαντο βουλὴν καθ' ἑαυτῶν, εἰπόντες. Δισωμεν τὸν δίκαιον, δι τοις δύσχρηστος ἡμῖν ἔστι. Ταῦτα δὲ ἐποίουν οἱ Ἰουδαῖοι ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Κυρίου. Δισχαντες γὰρ αὐτὸν ἥγαγον (28) πρὸς Καλάφαν. Εἰδέσμουν τὰς χεῖρας τὰς εὐεργετούσας, οὐ φέροντες τῆς δίκαιοισθνης τὴν ἐπιδημίαν, διστις πονηρὰς ὑπῆρχεν ἀφανιστική. Δύσχρηστος γὰρ τοῖς δίκαιοις τὴν δίκαιοισθνην ὀπτερεψερ διφθαλμῶσιν δι διλοις. Διτὸν φησιν. Τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φίγονται. Ταῦτα δὲ ἐκείνων τῶν ἔργων τὰ γεννήματα, τὴν αἰχμαλωσίαν, τὴν διασπορὰν, τὴν καταστροφὴν τοῦ ναοῦ, τὴν ἀπὸ τῆς δόξης κατάπτωσις, τὴν αἰσχύνην τοῦ προσώπου αὐτῶν, οὐκ ἔνσια αὐτοὺς πρὸς θεὸν ἀναβλέπειν, διὰ τὴν εἰς τὸν Μονογενῆ ἀμαρτίαν. Ἀπώλεσαν οὖν τὴν προτέραν παρβήσιαν. μήτε προφήτας, μήτε λατρείαν ἔχοντες. Δισχαντες δὲ τὸν Λόγον, δισχαντες τὴν ἀλγησιαν, δισχαντες τὸ φῶς, δισχαντες τὴν δίκαιοισθνην, δισχαντες τὸν Σωτῆρα, δισχαντες τὸν Ιατρὸν, δισχαντες τὸν ἐλευθερωτὴν ἀπέρ πάντας ἔστι, κατὰ ποικιλήν τὴν περὶ αὐτοῦ (29) ἐπίνοιαν, δι Χριστός. Ἐστέρηγται φωτὸς, ἐστέρηγται λόγου, ἐστέρηγται ἀληθείας: ἀδικία συζητια, ἀνίκτα νοσοῦσιν. Ταῦτα (30) ἔστι τὰ γεννήματα τῶν ἔργων, οὐκέτουσιν.

B 115. Οδαὶ τῷ ἀνδρῷ! Πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἔντον. συμβῆσται αὐτῷ. Ήπει τῆς θείας κρίσεως, τῆς δικαιοδίδοσης ἀκέστω τὰ πρὸς ἀξίαν, ταῦτα εἰρησθαί φαμεν. Εἰ δὲ διαρρέοτο οὐδὲ τῷ ἀνδρῷ, δι τοις Πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ συμβῆσται αὐτῷ, φ μὴ προεχώρησεν εἰς ἔργον τὴν ἀδικίαν, ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς καρδίας συνετελέσθη ἀρα οὐκ ἐπαχθῆσται τὴν κόλασις, ὥστε ἐφαρμόσαι τὸ Οὐαὶ καὶ αὐτῷ; "Ἡ τὸ τέλειον εἰπών ἐν κακίᾳ, σοὶ νοεῖν τὸ λεπτὸν ἐξ ἀναλογίας κατέλιπε. Τελεία μὲν γὰρ κακία, τὸ καὶ γνώμα καὶ πράξεις ἀμαρτάνειν (31). ήμισυ δὲ τοῦ κακοῦ, ἐπὶ τῆς δρμῆς τῆς κατὰ διάνοιαν στήναι τὴν ἀμαρτίαν. Οὐ πάντη οὖν ἀτιμώρητος δι κατὰ διάνοιαν ἀμαρτάνων, ἀλλ' δεσμὸν ἐλλείπε,

uti in contextu.

(28) Ita libri veteres. Editi, ταῦτα δέ.

(31) Totum illud, Τελεία μὲν γὰρ κακία τὸ καὶ γνώμη καὶ πράξεις ἀμαρτάνειν, ex Henriciano et ex apographo Anglico addendum esse, et textui inservendum, jam monuerat eruditissimus vir Duxæus. Monemus nos hæc ipsa verba reperiiri quoque in aliis duobus Regiis et in utroque Colbertino.

τοῦ κακοῦ, τοσοῦτον αὐτῷ τῶν πόνων διφαιρεθῆσεται. Οὐαὶ οὖν τῷ ἀνδρὶ, διτὶ πονηρὰ αὐτῷ κατὰ τὰ ἀνομῆματα, καὶ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβῆσται αὐτῷ (32). διότι αἱ χεῖρες ὄργανά εἰσι τῆς ἐννοίας. Ως δὲ οὖν κινή τὸ κατάρχον, οὕτω κινεῖται τὸ ἐνεργοῦν.

116. Λαός μού, οἱ πράκτορες ὑμῶν καλαμῶνται ὑμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύουσιν (33) ὑμῶν. Ἀνακαλούμένου τὸν λαὸν ἡ φωνὴ, καὶ συναλλαγοῦντος τοῖς κακευμένοις, Λαός μού. Πρὶν δῆσαι τὸν δίκαιον, πρὶν τὴν χρῆσιν αὐτοῦ παραιτήσασθαι, τὶ πεπόνθατε; Νῦν (34) κατάρχοι γεγένησθε πολλῶν διφλημάτων. Διὰ τοῦτο τοῖς ἐκπράσουσιν ὑμᾶς (35) τὴν δρειλήν ἔκδοτοι γεγένησθε οἱ ἐπειδὴ δράγματα ἐν ὑμῖν οὐχ εὐρίσκουσιν, οὐδὲ καρπῶν εἰθηνίαν, καλαμῶνται ὑμᾶς μικροὺς καὶ εὐτελεῖς, κατακεκλασμένους καρποὺς τῶν ψυχῶν ὑμῶν (36) ἐκλέγοντες. Τοιοῦτοι δὲ οὐσιεν, μικροπρεπῶς καὶ εὐτελῶς καὶ ἀκάρπως μετανοοῦντες. Ὁ γάρ σπείρει ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. Ὁ τοινυν τῇ ἀξιολόγῳ μεταμελεῖται πλουσίως σπείρων εἰς τὸ Πνεῦμα, ἀλεγμοσύνην, εὐσπλαγχνίαν, ικεσίαν, δικαιοσύνην, δάκρυον διήνεκτος οὐντος σπείρων ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θερίσει, αἴρων τῆς μετανοίας τὰ δράγματα, ὥστε τῷ πράκτορι δλον ἀπετίσαι τὸ χρέος. Ὁ δὲ μεταμελεῖται (37) τῶν προημαρτημένων μικρὰ σπείρων, ἐν ἀλεγμοσύνῃ, ἐν προσευχῇ, ἔρημον καρποῦ καλάμην τρέφων, οὐδὲ τεύτην ὑπὸ τοῦ πράκτορος ἔχειν συγχωρηθῆσεται. Τις δὲ διὰ πράκτωρος οὐντος, ἐκ τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον παρανέσεως διδαχθῶμεν, τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ὡς γάρ οὐπάγεις μετὰ τοῦ ἀντιδίκου σου ἐπὶ ἄρχοντα, ἐν τῇ δδῷ δύος ἔργοσταν ἀπηλλαγῆσθαι αὐτοῦ· μήποτε κατασύρῃ σε πρὸς τὸν κριτὴν, καὶ διὰ κριτῆς σε παραδῷ τῷ πράκτορι· καὶ διὰ πράκτωρος σε βάλῃ εἰς φυλακήν. Νότον γάρ ἔκει τὸν ἀντιδίκον καὶ τὴν δδὸν εἰτα τὸν ἄρχοντα τὸν προεστῶτα τοῦ ἀντιδίκου ἡμῶν. Ὁδὸς μὲν γάρ, διὸς ἡμῶν ἀντιδίκος δὲ, ἡ ἀντιπαλαίσσουσα ἡμῶν δύναμις καὶ παρεπομένη τῷ βίῳ, πάσῃ μεροδεῖται μηχανοράνη ἔτεροί τοις τῆς πρὸς θεὸν ἀγούσης θεοῦ· ἄρχων δὲ, διὰ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, περὶ οὐδὸς Κύριος εἰρηκε· Νῦν ἔρχεται διὰ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἔμοι τέργησει (38) οὐδέν. Ἀλλ' ἐν μὲν τῷ Κύριῳ εὑρεν, οὐδὲν ἔργησει οὐδέν. διότι ἀμαρτίαν οὐχ ἔποιησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· τῷ πεπιεραμένῳ κατὰ πάντα καθ' δομούσηται. χωρὶς ἀμαρτίας.

A inultus: sed quantum deficit a malo, tantum ei pœnarum remittetur. Væ igitur iniquo, quia ei mala secundum iniquitates et secundum opera manuum ejus evenient, quod manus organa sunt cogitationis. Quoquo igitur modo moveatur id quod principium est, eodem moveatur id quod exequitur.

116. VERS. 12. *Popule meus, exactores vestri demunt vos, et exigentes dominantur vobis.* Vox isthæo, *Popule meus*, est adhortantis populum, et male affectos miserantis. Priusquam alligassetis justum, priusquam eo uti recusassetis, quid passi fueratis? Jam debitum multis obstricti estis. Idcirco traditi estis in manus exigentium a vobis debita, qui cum neque manipulos, neque uberes fructus apud vos inveniant, in modum spicilegii exiguos vos atque viles demetunt, confractos animarum vestrarum fructus colligentes. Sumus autem ejusmodi, si cum pusillo abjectoque animo ac sine fructu pœnitentiam agimus. *Quod enim seminat homo, hoc et metet*¹⁷. Qui igitur eleemosynam, commiserationem, obsecrationem, justitiam, lacrymas assiduas per præclaram laudabilemque pœnitentiam in Spiritu abundantem seminat, hic seminans in lacrymis, metet in exultatione¹⁸; atque manipulos pœnitentia afferet, adeo ut exactori debitum omne exsolvat. Quem vero pœnitit peccatorum ante commissorum, si exigua quæpiam seminat in eleemosyna et in precatione; is vacuam fructu stipulam nutriens, ne hanc quidem retinere permittetur ab exactore. Quis autem iste sit exactor, edoceamur per evangelicam admonitionem, dicente Domino: *Cum enim vadis cum adversario tuo ad principem, in via da operam ut libereris ab eo, ne forte pertrahat te ad judicem, et iudex tradut te exactori, et exactor mittat te in carcерem*¹⁹. Profecto hic consideres velim adversarium et viam, postea principem qui adversario nostro præfectus est. Via quidem, nostra vita est: adversarius vero, virtus est nobis oblectans, viltæque socia, quæ nullas ²⁰ non excogitat insidias, quibus nos a via ad Deum deducente abducat: princeps autem est ipse mundi hujus princeps, de quo Dominus dixit: *Nunc venit princeps mundi hujus, et in me non inveniet quidquam*²⁰. Sane in Domino quidem nihil invenit, quia *Peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus*²¹; licet tentatus fuerit per omnia pro similitudine, absque peccato²².

¹⁷ Gal. vi, 8. ¹⁸ Psal. cxxv, 6. ¹⁹ Luc. xii, 68.

²⁰ Joan. xiv, 30. ²¹ I Pet. ii, 22. ²² Hebr. iv, 15.

(32) Sic libri quatuor veteres. Aberat αὐτῷ αὐτὸς αὐτοῖς. Illa quæ statim leguntur, ὡς δὲ οὖν, etc., *Quoquo modo moveatur id quod principium est, eodem moveatur id quod exequitur*, sic intelligenda esse puto: *Quoquo modo moveatur, causa prima, eodem quoque moveatur instrumentum.* Et vero instrumentum tale est, ut, quod a prima excogitatum est, exequatur.

(33) Editi et Reg. primus, κυριεύουσιν, *dominatur*. At in aliis quinque mss. et apud LXX legitur, κυριεύουσιν, *dominantur*.

(34) Hic locus ita interpungitur: ut punctum in

aliis mss. ponatur ante voculam Νῦν, in aliis post eamdem.

(35) Editio prior et Reg. primus, ἡμᾶς, male. Alii quinque mss., δμᾶς, bene.

(36) Regii duo cum editis, ἡμῶν. Alii quatuor mss., ὑμῶν, rectius.

(37) Editi et codex Fr. 1, ἡπιμελεῖται, vitiouse. Alter Combesii codex et alii nonnulli, μεταμελεῖται, recte.

(38) Apud Joannem xiv, 31, paulo aliter, οὐχ ἔχει, non habet. Notandum tamen, vocem εὐρήσει notari et ipsam in Novo Testamento Oxoniensi. Quin

117. Cum igitur in nobis invenerit multa, nos **A** multis peccatorum quorum auctor est vinculis pertractos, quibus nosmetipsos obstrinximus, tradet judici. Judge autem cui judicium omne dedit Pater²³, nos criminibus multis ab adversario et ab ultore coargutos apprehendens, tradet exactori exigendis pœnis præstituto; qui nos mittet in carcere, hoc est, in supplicii locum, flagris immannisimis pro rebus vel minimis et pro peccatis a nobis cum contemptu patratis reposcens ac exigen²⁴ pœnas. Quocirca consilium dat Dominus, ut dum in via cum adversario sumus²⁵, demus operam ut ab illo liberemur, hoc est, ea efficiamus opera, quibus ab inimico valeamus liberari; nec unquam inducamur, ut adventum extremæ illius horæ exspectemus, qua princeps astans nos perscrutabitur: qui si multa quæ sui ipsius impulsu patrata fuerint, in vita nostra invenerit, tradet nos judici, coarguens nos, nec negare nos sinens, ut qui nobis revocatur in memoriam sit locum in quo peccatum admisimus, quod esset nobiscum, et una nobiscum malum conficeret; item modum quo delinquimus, atque eum quo peccavimus affectum. Itaque interea dum agendi habemus potestatem, navemus operam, ut ab adversario liberemur. *Et exigen²⁵ dominantur vobis.* Pauperes multo ære alieno oppressos in servitutem redigunt exactores. Et quidem operæ pretium est nihil debere: proximum autem fuerit, æris alieni dissolvendi non deesse facultatem: sin minus, cum rationes repetentur, servum esse necesse est omnino. Hæc dicta sint propter illud: *Exactores vestri demetunt vos, et exigen²⁵ dominantur vobis.*

118. *Popule meus, qui beatos vos prædicant, decipiunt vos, et semitam pedum vestrorum turbant.* Qui adolescentibus subjiciuntur, et derisorum subduntur dominio, qui instar spicilegii²⁶ demetuntur ab exactoribus, et addicuntur servituti, quod non habent unde solvant, atque ob nimiam inopiam amisere libertatem, ii profectio digniores sunt qui commoveant miserationem, quam ut beati prædicentur. Qui igitur tales beatos prædicat, adulatoris partes agit; præter decorum ad captandam gratiam loquens, eos decipit, nec mediocriter nocet, cum sensum peccatorum adimatis; atque, dum ob beatitudinem immerito attributam decipiuntur, semita pedum eorum conturbatur. Quapropter calamitatem quidem provocant ad humilitatem, beatitatis vero **D** superbia. Dixit autem generatim, *Popule.* Nimi-

²³ Joan. v, 22. ²⁴ Luc. xii, 58.

et Theodorus Beza, ut monet Ducaeus, ita quoque in duobus exemplaribus legerat, oꝝ̄ εὐργῆσει, non inveniet.

(39) Editi et quinque mss., p̄t̄. At Reg. tertius, δπ̄t̄.

(40) Editi et tres mss., τρόπου δ, et ita quoque scribitur in Colb. secundo, prima manu. Reg. quartus, cui sicut Colb. secundus, secunda manu, τρόπος δν. Alter Combeſſii codex, τρόπος φ. Mox editi et Reg. primus, ήμαρτάνομεν. Alii quinque mss., ήμαρτομεν.

117. Ἐπειδὰν οὖν εὑρη ἐν ἡμῖν πολλὰ, πολλαῖς ήμᾶς σειραῖς, αἷς ἔστους κατεδῆσαμεν, τῶν ἔστου ἀμαρτιῶν ἐπισυρόμενος, παραδώσει τῷ κριτῇ. Ο δὲ κριτής, φ ταῖς κρίσιν ἔδωκεν δ Πατήρ, παρὰ τοῦ ἔχθροῦ καὶ ἐκδικητοῦ ἐλεγχθέντας ἐπὶ πολλοῖς ἐγκλήμασι παραλαβών, παραδώσει τῷ πράκτορι τῷ ἐπὶ τῶν κολάσεων τεταγμένῳ· διὸ βαλεῖ εἰς τὴν φυλακὴν· τουτέστιν, εἰς τὸν τόπον τῆς κολάσεως, δι ἐπιπόνων μαστίγων ἀπαιτῶν καὶ ἐκπράσσων μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων καὶ μετὰ καταφρονήσεως παρ' ἡμῶν ἀμαρτανομένων. Διὸ συμβουλεύει δ Κύριος, ἵνα ἐσμὲν ἐν τῇ δόψῃ μετὰ τοῦ ἀντιδίκου, δοῦναι ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι αὐτοῦ, τουτέστι ποιεῖν τὸ ἔργα πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ ἔχθρου, καὶ μὴ ἀναμένειν ποτὲ ἀχθῶμεν, δπ̄t̄ (30) ἐλθῃ δὲ τελευταῖα ὥρα· ἐν δὲ ἐπιστάς δ ἄρχων διερευνήσεται ἡμᾶς· διὸ ἐὰν πολλὰ τῶν ἔστου ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν εὑρη, παραδώσει ἡμᾶς τῷ κριτῇ, ἐλέγχων ἡμᾶς, καὶ τὴν ἔργησιν μὴ συγχωρῶν, δπ̄t̄μινησκων ἡμᾶς τοῦ τόπου ἐν φ ἐποιούμεν τὴν ἀμαρτίαν, ὡς μεθ' ἡμῶν διάρχων, καὶ συνεργῶν ἡμῖν τὸ κακόν, τοῦ τρόπου δ (40) ἐπειδεύσαμεν, τῆς διαθέσεως μεθ' ἡς ἡμάρτομεν. Ἔως οὖν ἐσμὲν κύριοι τοῦ ἐργάζεσθαι, δῶμεν ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι τοῦ ἀντιδίκου. Καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύσουσιν (41) δῶμαν. Οἱ τοὺς πάνητας πολλοῖς δολήμασιν δπ̄t̄μενους ἀπαιτοῦντες, ἔλκουσιν εἰς δουλείαν. Καλὸν μὲν οὖν, μὴ δολιστάνειν· δεύτερον δὲ, τὸ μὴ ἀπορεῖν πρὸς τὴν διάλυσιν τοῦ δολήματος. Εἰ δὲ μὴ, πᾶσα ἀνάγκη, δοῦλον εῖναι τῶν ἐπαγομένων αὐτῷ ἀπαιτήσεων. Ταῦτα διὸ τὸ, Οἱ πράκτορες δῶμῶν καλαμῶνται δμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες (42) κυριεύσουσιν δύων.

118. Λαδές μου, οἱ μακαρίζοντες δμᾶς, πλανῶσιν δμᾶς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν δμῶν ταράσσουσιν. Οἱ δπ̄t̄ νεανίσκων δρχόμενοι, οἱ δπ̄t̄ τῶν πραστέρων καλαμῶεις, ταὶ διὰ τὸ ἀπορεῖν πρὸς τὴν διάλυσιν εἰς δουλείαν δρχόμενοι, καὶ ρήγη ἐλευθερίαν δπὸ τῆς ἔργαν πενίας ἀπολωλεκτές, τοῦ διεργόθει, ἀξίως πράσσουσι μᾶλλον δ τοῦ μακαρίζεσθαι. Ότιον μακαρίζων τοὺς τοιούτους, κόλπος ποιῶν ἔργον, καταχαρίζόμενος παρὰ τὸ προσῆκον, πλανῆτη βλάπτων οὐ μέτρια, τὴν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν αἰσθητὴν ἀπαιρόμενος· τῶν δὲ ἀπατωμένων ἐπὶ τῷ παρὰ τὴν ἀξίαν μακαρισμῷ καὶ δὲ τρίβος τῶν ποδῶν συνταράσσεται. Διότι αἱ μὲν φλάψεις ἐπὶ ταπείνωσιν προκαλοῦνται· δὲ μακαρισμὸς φυσιώσιν ἐμποιεῖ. Κεφαλὸν δὲ εἰπεν. Λαδές δηλῶν, δτι οὐχὶ οὗτος μόνον ταπείνως διακείμενος (43), ὡς ἐν τοῖς ἀπηριθμητέ-

(41) Reg. primus, κυριεύσουσι.

(42) Editi, ἀπαιτοῦντες δμᾶς. Vox ultima in nostis sex mss. non invenitur. Ibidem Reg. primus rursus, κυριεύσουσιν.

(43) Sic emendatum reperi in margine mei libri: sed, ut verum faterem, non notavi qua auctoritate quoque testimonio id fecerim. Mihi tamen est persuasissimum, me non conjectura duxit, sed fide alicuius codicis innoxium, ita castigasse. Vulgatam lectionem nunc ascribam, quia hæc est: Καθόλου δ καὶ πᾶς δ λαδές, οὐχὶ οὗτος μόνον δ οὐτω ταπείνως

νοις εἶναι παθήμασιν ἀλλὰ πᾶς οὖν δικαιόλου λαδίς, τῷ ἔθροισμα εἶναι ἀνθρώπων ἐκ διαφόρων ἐπιτηδευμάτων καὶ ἡλικιῶν καὶ βίων συνειλεγμένος, ὃντας πίπτειν μακαρισμὸν διμοτίμως οὐδὲ δύναται. Ἀλλας γάρ ἀλλως (44) ιδίαις ἔκαστον συμφοραὶ κατατρύχουσι· τὸν μὲν τὰ τοῦ γῆρας ἐπίπονα· τὸν δὲ τὰ τῆς δουλείας κακά· ἀλλον πεντα· ἐπέρους οἰκείων (45) ἀποδολή· ἀλλούς νόσοι. Πῶς οὖν οὐκ ἀπττηλός ἐστιν δι μακαρισμὸς δι λαφύρα πατέρα προσχρήμενος; Οὐ μέντοι Κύριος, εἰ καὶ πλῆθος διμφαλνει διὰ τοῦ μακαρισμοῦ· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· καὶ, Μακάριοι οἱ πεινῶντες· καὶ, Μακάριοι· οἱ κλαίοντες· ἀλλὰ τῷ (46) πρὸς παρόντας ἀποτελεσθεὶ δείκνυσι τὸ εὐεργήμητον τῶν μακαριζομένων. Δῆλον γάρ, διτι περὶ τῶν μαθητῶν ἐποιεῖτο τὸν λόγον, τῶν δεδιαγμένων τὴν ἐπαινετὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ κάτα τὴν πρὸς αὐτὸν ἐξομοιωσιν, τὸν δι' ἡμᾶς πτωχεύσαντα, τὴν δὲ τῷ φρονήματι πτωχείαν ἀνειληφότων. Διὰ τοῦτο φησιν, διτι Τιμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ τὸ, Μακάριοι οἱ πεινῶντες νῦν, διτι αὐτοὶ χορτασθήσονται. Εἰ δὲ στενὴ ἡ δόδες, καὶ δλῆγοι· οἱ εὐρίσκοντες αὐτὴν, ποῦ δυνατὸν πολλοὺς εἶναι τοὺς μακαριζομένους; Οὔτε πάντως δι λαδὸν δλον μακαρίζων, πλανῆ καὶ ταράσσει αὐτὸν, μηδὲ ἐῶν διδεῖν εἰρηνικῶς. Εἴστι δὲ ρέδιον ἀλλῶνι τῷ πάθει τῶν ἐπαίνων τοὺς μηδ προσέχοντας, διπδ φιλαυτίας ἐκάστου ρέδιως ταῖς ἐκ τῶν κολακειῶν ἀπάταις διπαγομένου· ἀνδρὸς δὲ ὀφελημένου (47), μήτε ταῖς κακηγορίαις τινῶν διποτίποτα ταπεινοῦσθαι, μηδὲ συστέλλεσθαι· παρὰ τοῦτο, μήτε διπδ ἐπαίνων ἀγνοὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἔκοιδαίνειν ρέδιως καὶ φυσιοῦσθαι. Εἴπει δὲ τρίβος ἐστὶν ἡ προτετριμένη καὶ διωδευμένη (48) διπδ τῶν προλαβόντων δόδες, δι μηδ ἐῶν εἰς ἀσθησιν ἐλθεῖν λυπηρὰν τοὺς ἀπολειπομένους τοῦ Κήλου τῶν προσχρήματων, ἀλλ' ὡς κατορθοῦντας μακαρίζων τοὺς διμπατάνοντας, τὴν τρίβον τῶν ποδῶν αὐτῶν συνταράσσει.

rum studio deficiunt, macto ac tristi sensu affici-
erant, prædictos beatos, is semitam pedum eorum
110 Κύριος, καὶ στήσει εἰς κρίσιν Κύ-
ριος, καὶ στήσει εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ.
Πάντα κρίσι τελεῖ καὶ συνέστι κατὰ τὴν διαδιήγησον
οὐρανὸν ἐπιμερίζεται ἐκάστῳ πρὸς τὴν ἀξίαν. τὰ τε
ῦν ἐπαγόμενα, τὰ τε κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα.
Ἐπειδὲ τοιαῦτα, φησίν, ἡνόμησεν δὲ λαὸς, τοιαῦτα
δὲ αὐτῷ ἐπικήγαγεν δὲ Κύριος. Διὰ τὸ οἰονεὶ ἀποδει-
γόνται ὁρεῖται (49) τὰ περὶ τῆς δικαιούσης τοῦ

²⁵ Matth. v, 3. ²⁶ ibid. 6. ²⁷ ibid. 5. ²⁸ II Cor. vii, 14.

διακείμενος, ὡς ἐν τοῖς ἀπηριθμημένοις εἶναι πεθη-
μασιν· ἀλλὰ καὶ πᾶς λαὸς τὸ ἀθροισμα εἶναι ἀν-
θρώπων.

(45) Editi et quatuor mss., *οἰκεῖων, necessariorum amissio*. At uterque Combeffisii codex, *οἰκεῖων. ædium factura*; et ita legit vertitudo Tilmannus. Statim in editis legitur, *νόος: sed scriptum reperitur in notis sex codicibus νόοις*.

(46) Editi, &c. At mss., &c. Illud quod mox se-

A rum ostendit non modo eum populum qui ita de-
pressus est ut in malis enumeratis versetur, sed in
universum quemvis populum, utpote qui sit cœtus
hominum, ex diversis studiis astatibueque et vita
institutis collectus, unum et idem beatitatis genus
ex æquo assequi non posse. Aliœ enim alio modo,
et suæ quemque calamitates divexant; hunc qui-
dem senectæ incommoda, hunc vero servitatis mi-
seriæ: alium paupertas, cæteros necessariorum
amissio, alios morbi affligunt. Quomodo igitur beat-
itatis prædicatio populo omni attributa, fucata non
est et captiosa? Dominus autem etiam si multitudi-
nem declarat in beatitudinibus designandis, *Beati pauperes spiritu*²⁵, et, *Beati qui esuriunt*²⁶, et, *Beati qui lugent*²⁷, tamen eo quod eos qui præsentes
aderant alloqueretur, eos qui beati predicanter,
facile numerari posse docet. Planum est enim, eum
de discipulis sermonem habuisse, qui laudabilem
edocti fuerant humilitatem, atque ad similitudinem
ejus qui propter nos egenus factus est²⁸, pauper-
tatem spiritus erant amplexi. Quamobrem ait: *Vestrum est regnum cœlorum*²⁹; et illud, *Beati qui nunc esuriunt, quia ipsi saturabuntur*³⁰. Quod si
angusta est via, et pauci sunt qui inveniant eam³¹,
qui fieri potest ut multi sint qui prædiceant beati?
Itaque quisquis omnem omnino populum prædicat
beatum, seducit ipsum et conturbat, nec illum
tranquille incedere sinit. Facile autem est iis qui
minime sunt attenti laudum affectu ac studio capi,
cum unusquisque assentationum fallacis præ sui
ipsius amore haud difficulter seducatur. Est autem
B viri proactiva virtute prædicti nequaquam dejici,
conviciis quorumdam succumbentem, neque ob id
animo contrahi neque facile præ laudibus intume-
scere ac inflari sui ipsius statum ignorantem. Quia
vero semita iter est jam tritum, et ab iis qui præ-
cesserunt confectum; quisquis eos qui a decesso-
non sinit, imo vero delinquentes quasi recte se ge-
conturbat.

119. VERS. 13. *Sed nunc constituetur in iudicium
Dominus, et sistet in iudicium populum suum. Omnia
divino iudicio ac prudentia unicuique pro merito
distribuuntur juxta inenarrabilem sapientiam; tum
ea quæ nunc temporis inferuntur, tum quæ in fu-
turo sæculo reservantur. Quoniam igitur, inquit,
D talibus sese iniquitatibus obnoxium præstítuit popu-
lus, tales item ei irrogavit pœnas Dominus. Quasi*

quitur, τὸν λόγον in nostris sex mss. non invenitur; neque iamne quidquam delendum censimus.

(47) Editi et Reg. primus, ὥρειλμον. Alii quatuor mss. cum uno Combeisiano, ὥρειημένου. Ibidem editi et duo mss., κατηγορίαι, *accusationibus*. Alii quatuor mss., κατηγορίαι, *conviciis*. Probatur quidem nobis utraque lectio: sed eam selegimus, cui plures codicis favent.

(48) *Editi et mss. nonnulli, διοδευομένη. Alii quidam mss., διωδευμένη.*

(49) *Editi, ὡρεῖτε. Reg. tertius, δρεῖτε. At in aliis quatuor miss. legitur, δρεῖτειν.*

que ad Dei justitiam pertinent oculis subjici de-
beant, quod videlicet iniquitatum mensuram vin-
dictæ magnitudine non superarit, idcirco dictum
est: *Sed nunc constituetur in judicium Dominus: ut particula nunc distinguatur a futuro sæculo.* Aut forte illud, *nunc, apud nos quidem minimum et* individuum temporis momentum significat: **462** sed in Deo, juxta significationem vocis *nunc*, ad-
jacent et astant omnia. Nihil enim apud ipsum
præteritum est, nihil futurum: sed cuncta sunt
præsentia, et que procul a nobis futura exspectan-
tur, tanquam jam præsentia a divinis oculis con-
spiciuntur, ita ut in Deo illa temporis pars *Nunc*
æcum etiam futurum complectatur. Cum igitur,
quantum ad Deum attinet, non longe absit definitum
judicii tempus, vocem hanc *nunc* ad univer-
salę judicium referri duximus. *Constituetur autem*
in judicium. Declarat rationes justitiae suæ, juxta
quas ob ipsa opera æquam in sumendis ejusmodi
suppliciis vicem adhibet: sic ut ii etiam qui con-
demnantur, pronuntiato adversum se judicio tan-
quam justissimo assentiantur.

120. *Et sistet in judicium populum Israeliticum.* (*Quicunque enim in lege peccaverunt, per legem judi- cabuntur*²³.) Nequaquam autem sententiam parem prolaturus est in reliquo populus. Nam *Quicunque sine lege peccaverunt, sine lege etiam peribunt*²⁴. Et, *Impii non resurgent in judicio*²⁵, sed in condemna-
tione. Judicium autem est penes omnem legislato-
rem in eos qui secundum legem ab eo scriptam
judicantur, cum et ea quæ acta sunt, et legislatoris
voluntas inter se comparantur. Quapropter ait
etiam Dominus: *Sermo quem locutus sum, ipse vos*
*judicabit*²⁶: quippe cogitationes sibi invicem ad-
versantur, tum ea quæ a Domino suggestur, tum
ea quæ ad peccatum invitat. Nam, juxta Osee²⁷,
circumdabunt unumquemque cogitationes ipsius.
Videbimus enim simul omnia opera nobis per me-
moriā veluti astantia, aliquid ex adversa facie cum
propriis formis menti nostræ objecta, prout unum
quodque vel gestum, vel prolatum est. Postquam
enim Dominus, quod ad gentium a se assumptarum
curam attinet, ea omnia quæ munera illius sunt,
omnino præstilisse se ostendit, tum dicitur vincere,
cum apud nos judicatur²⁸. Sane haud putandum
est multum temporis consumptum iri, ut se quisque
cum actionibus suis conspicere valeat; quippe
animus vi inexplicabili, momento temporis, tum
judicem, tum quæ divino judicio conjuncta sunt,
sibi ipse fingeat, sibique representabit omnia, ac
velut in speculo, eorum quæ gesta sunt formas
acie mentis contuebitur.

²³ Rom. ii, 12. ²⁴ ibid. ²⁵ Psal. i, 5. ²⁶ Joan. xii, 48. ²⁷ Osee. vii, 2. ²⁸ Psal. l, 6.

(50) Ita Reg. quartus. Deest τό in aliis quinque
mss. et in pervulgatis.

(51) Veteres quatuor libri, συμπεριλαμβάνειν.

(52) Editi et quinque mss., καθώς: sed pro καθώς
in Reg. quarto rectius legitur, καθ' οὓς.

A Θεοῦ, διεισδύει τὸ μέτρον τῶν ἀδικημάτων ἐ-
τῷ πλήθει τῆς τιμωρίας, εἴρηται τὸ (50), Ἐλλὰ νῦν
καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος. Ίνα τὸ νῦν
τούτο τῷ μέλλοντι αἰώνι ἀντιδιαστέλληται. Ἡ μῆ-
ποτε τὸ, νῦν, ἐφ' ἡμῶν μὲν τὸ ἀκαριαῖον καὶ τὸ
ἀδιαίρετον τοῦ χρόνου σημαίνει· ἐπὶ δὲ Θεοῦ πάντα
κατὰ τὴν τοῦ, νῦν, αἰσθήσιν παράκειται. Οὐδὲν γάρ
αὐτῷ παρῆλθεν, οὐδὲ μέλλει, ἀλλὰ πάντα ἐνέστηκε,
καὶ τὰ πόρρωθεν ἡμῖν προσδοκώμενα, ὡς ἡδη παρ-
όντα ὑπὸ τοῦ θείου δρθαλμοῦ καθορᾶται, ὡστε ἐπὶ^C Θεοῦ τὸ, νῦν, καὶ τὸν μέλλοντα αἰώνα, συμπαραλαμ-
βάνειν (51). Ἐπεὶ οὖν οὐ μακράν ἐστιν ὡς πρὸς τὸν
Θεόν, δὲ ὡρισμένος τῆς κρίσιες καιρὸς, ἐπὶ τὴν καθο-
λικὴν κρίσιν ἀναρρέοσθαι τὸ νῦν ἐξειλήφαμεν.
Καταστήσεται δὲ εἰς κρίσιν, ἐξαπλῶν τοὺς λόγους
τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, καθ' οὓς (52) ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς
Ἴησος δικαίων ποιεῖται τῶν τοιῶνδες κολάσεων τὴν
ἀνταπόδοσιν, ὡστε καὶ τοὺς καταδικαζομένους συντί-
θεσθαι τὴν καὶ αὐτῶν ἀποφανθεῖσαν κρίσιν ὡς δικαιο-
τάτην.

120. Καὶ στήσει εἰς κρίσιν τὸν λαὸν τὸν Ἱερα-
λιτικὸν (*"Οσοι γάρ ἐν νόμῳ ήμαρτον, διὰ νόμου*
κριθεῖσσανται), τοὺς δὲ λοιποὺς λαοὺς οὐκέτι διέτι
"*"Οσοι ἀνόμως ήμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται·*
καὶ, Οἱ ἀσεβεῖς οὐχ ἀναστησονται ἐν κρίσει,
ἀλλ' ἐν κατακρίσει. Ήπαντὶ δὲ νομοθέτη (53) πρὸς
τοὺς κατὰ τὸν ὑπὸ αὐτοῦ γεγραμμένον νόμον κρινο-
μένους κρίσις ἐστιν ἐν τῇ παρεκτάσει τῆς τε πρά-
ξεως καὶ τοῦ βουλῆματος τοῦ νομοθέτου. Διὸ καὶ δ
Κύριος. Οἱ λόγος, φησίν, δν ἐλάλησα, αὐτὸς ὁ μάρ-
κινεῖ· διτὶ οἱ λογισμοὶ ἀλλήλοις ἀντικαθίστανται· δ
τε παρὰ τοῦ Κυρίου ὑποβληθεῖς, καὶ δὲ πρὸς τὴν
ἀμαρτιῶν ἐκκαλεσάμενος. Κατὰ γάρ τὸν Ἡσπερί, κυ-
κλώσει ἔκαστον τὰ διαβούλια αὐτοῦ. Ὁψόμεθα γάρ
δῆμα πάντα οἰονεπαρεστῶτα ἡμῖν τὰ ἔργα διὰ τῆς
μνήμης, καὶ φαινόμενα ἀντιπρόσωπα τῷ διανοίᾳ
ἡμῶν μετὰ τῶν ἰδίων τύπων, ὡς ἔκαστον ἐμπρεσται,
ἢ ὡς λελάληται. Ἐπειδὲν γάρ ἐπιδειξη τὰ καθ' έναν-
τὸν πάντα ἀνελιπῶς πεποιηκότα περὶ τὴν ὥν εἰλη-
φεν ἔθνῶν ἐπιμέλειαν δὲ Κύριος, νικὴν λέγεται ἐν τῷ
κρίνεσθαι πρὸς ἡμᾶς. Οὐ μὴν χρόνους γε προσήκει
νομίζειν κατανωλαθήσεσθαι εἰς τὸ ἔκαστον ἰδεῖν
έαυτὸν μετὰ τῶν ἔαυτοῦ πράξεων, καὶ τὸν κριτήν
καὶ τὰ ἀκόλουθα τῷ θείῳ δικαστηρίῳ ἀφάντῳ δυνάμει
δὲν ροπῆ καιροῦ φαντασιουμένου τοῦ νοῦ, καὶ πάντα
ἀναζωγραφούντας ἔντειχον, καὶ οἰονεὶ ἐν κατόπτρῳ τῷ
ἡγεμονικῷ ἐνορῶντες τοὺς τύπους τῶν πεπραγμέ-
νων.

(53) Hic, ut sæpe alias, graviter offendunt ope-
ras, quæ cum ex mss. edendum esset, παντὶ δὲ νο-
μοθέτῃ, aliud cogitantes edidere tamen πάντα δὲ
νομοθετεῖ.

121. Αύτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἤξει μετὰ τῶν πρεσβύτερων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. Ήπος (54) καὶ σφοδρότεραν τὴν συγκίνησιν δὲ λόγος: ἐμφανεῖ ἐν τῷ, Αύτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἤξει; Ἐπὶ μὲν γάρ τοῦ λαοῦ εἰρητῷ τὸ, Καταστήσεται (55) εἰς κρίσιν Κύριος, καὶ στήσει εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ· ἐπὶ δὲ τῶν πρεσβύτερων καὶ τῶν ἀρχόντων τὸ, Αύτὸς Κύριος εἰς κρίσιν (56) ἤξει. Πρῶτον μὲν, ἵνα διδαχθῶμεν, διτὶ ἔκαστος ἐν τῷ ίδιῳ τάγματι κριθόσμεθα, δὲ λαὸς, οἱ πρεσβύτεροι, οἱ ἄρχοντες. Ὁ μὲν γάρ ἐλάχιστος, συγγνωστὸς ἔστιν ἐλέους· δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἔτασθησονται. Δῆλον δὲ, διτὶ εἰς κρίσιν ἀρχόντες, οὐκ ἐπὶ τῷ κρίναι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ διακρίναι (57) ἤξει. Οὐ γάρ τοῦ κρίνοντος ἔστι μετὰ τῶν κρινομένων ἔρχεσθαι πρὸς τὴν κρίσιν, ἀλλὰ τῶν κρινομένων μετ' ἀλλήλων ἀπαντήν πρὸς τὸν κρίνοντα. Ἐλθῶν δὲ εἰς κρίσιν μετ' αὐτῶν, εὐθὺς καὶ ἐγκαλέσει ἐλεγκτικῶς, λέγων· Τμεῖς δέ τ! ἐνεπυρίσατε μου τὸν ἀμπελῶνα καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν; τι δμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαὸν μου (58); Βούλευσάμεθα, οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ, τι ἀποκρινώμεθα τῷ ἀγκαλοῦντι· μᾶλλον δὲ εὐδώμεθα, μὴ ἀφευρεθῆναι τὰ ἄξια τοῦ ἀγκαλεῖσθαι τὰ τοιαῦτα. Δῆλον γάρ, διτὶ πρὸς ἡμᾶς δὲ λόγος· τοὺς μὲν ἐν πρεσβύτεροι, τοὺς δὲ ἐν μελέοντι τοῦ λαοῦ τοῦ λαοῦ προεστῶτες. Ἐπίστευσα ὑμῖν ἀμπελὸν εὐθγνοῦσαν, πᾶσαν ἀληθινὴν, εἰς τὸ ποιεῖν αὐτὴν τοὺς δεοντας καρποὺς διὰ τῆς ἐπιμελείας ὑμῶν· ὑμεῖς δὲ οὐ μόνον ἀπεχερσώσατε αὐτήν, ἀλλὰ καὶ προσενεπρήσατε. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν πρὸς τῷ (59) μὴ διδάσκειν τὰ δεοντα, ἔτι καὶ τὸν ἐκ τῆς δυσασθείας ἐμπρεσμὸν, οἰόν τινα φλόγα ἐρπουσαν πανταχοῦ, καὶ ἀεὶ τὰ συνεχῆ ἀπιλαμβανομένην, καὶ εἰς τὸν ἀμπελῶνα παραδεξώμεθα. Οἱ τὰ (60) τέως θάλλοντα καὶ εὐθηνοῦντα τὰ κλήματα ἔηρά καὶ ἀρπαγὴ καὶ ἀκαρπα ἐπιδεικνύοντες, καὶ οἱ τὰ ἐν τῶν πεπυρωμένων βελῶν τοῦ διεβόλου ἡγιείρμενα πάθη μὴ σθνύντες, ἀλλὰ τῇ ἔλευσι τοῦ φίου τοῦ καθ' ἐκτούς πολλὰ γίνεσθαι συγχρεοῦντες, ἐμπυρίζουσι τὸν ἀμπελῶνα. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἡδείας πλεονεκτίας πολλοὺς εἰς τὴν τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίαν προκαλούμενος, ἐμπυρίζει τὸν ἀμπελῶνα. Ἐπισυνάπτει γοῦν τὸ, Καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ δὲ τοῖς οἴκοις ὑμῶν. Ωστε καὶ οἱ ἀδικοὶ κτῆσιν ἀπὸ ἀρπαγῆς καὶ βίας συλλέγοντες, αἰτίαν τοῦ ἐμπρησμοῦ τῷ ἀμπελῶνι παρέχουσιν. ἐκ τοῦ πονηροῦ δικοδειγμάτος τοῦ κατὰ τὸν προεστῶτας καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς εἰς τὴν κατ' ἀλλήλων πλεονεκτίαν παι-

²⁸ Sep. vi, 7.

(54) Editi, ἑταῖος πῶς. Vox prior in mss. non invenitur. Hoc ipso in loco editi et Reg. secundus, σφοδρότερον. Alii quinque mss., σφοδρότεραν.

(55) Sic Combeffisii codices et nostri. Editi, καταστήσει

(56) Additum est e libris quatuor veteribus illud, εἰς κρίσιν.

(57) Editi et Anglic., διαχριθῆναι, sed ut judicio contendat, vel judicio experiatur. At uterque Combeffisianus cum utroque Colbertino et cum Reg. quarto, διακρίναι, sed ut discernat inter judican- dos, et suum cuique pro merito reddat. Totum

121. VERS. 14. *Ipse Dominus in judicium veniet cum senioribus populi, et cum principibus ejus.* Acriorem quodam modo commotionem Scriptura indicat his verbis: *Ipse Dominus in judicium veniet.* De populo quidem dictum est: *Constituetur in judicium Dominus, et sistet in judicium populum suum.* At vero de senioribus principibusque dicitur: *Ipse Dominus in judicium veniet.* Primum quidem, ut doceamus fore, ut suo quique ordine judicemur, populus, seniores, principes. *Exiguo enim conceditur misericordia: potentes autem potenter examinabuntur*²⁸. Liquet autem in judicium venientem, non ad judicandum, sed ad discernendum venire. Non enim est **463** judicis cum iis qui judicantur, ad judicium venire: sed eorum est, qui judicandi sunt, simul collectos judicem adire. Cum autem ad judicium cum ipsis venerit, statim eos coarguet, modo objurgatorio dicens (VERS. 15): *Vos autem, utquid incendiatis vineam meam, et rapina pauperis in domibus vestris? utquid vos injuria afficitis populum meum?* Seniores ac populi principes, quid simus ei in jus vocanti responsuri, perpendamus: imo vero precamur, ut in nobis talia minime inveniantur, quae reprehensione digna sint. Comperit enim, hæc verba ad nos spectare, quorum cooptati sunt in presbyterorum ordinem, alii vero in honore et gradu majori constituti, populo præsunt. Concreddi vobis vineam fertilem, totam veram, ut cura vestra ac diligentia fructus idoneos ederet: vos autem non ei solum intulistis vastitatem, sed ipsam etiam incendiatis. Id autem contingit, cum præterquam quod non docemus quæ officii sunt ac muneris, etiam ex impietate incendium quasi quamdam flammam ubique serpentem, et perpetuo partes contiguas invadentem, in vineam inducimus. Qui videntes haec tenus uberesque psalmites reddunt aridos, deformes, infructuosos, et qui vitia ex ignitis diabolij aculis nata non extinguit, imo etiam suæ vite privatae intemperantia vitiiis multis dant locum, hi vineam incendunt. **464** qui etiam qui per stolidam avaritiam ad aliena bona concupiscentia multos invitat, is incendit vineam. Adjungit igitur illud: *Et rapina pauperis in domibus vestris.* Itaque qui injustas opes rapina et vi colligunt, vineæ incendio causam ansamque dant exemplo pravo, quo omnis etiam populus alii aliorum bona præsectorum imitatione concupiscere edocentur. Seniores igitur ac principes, qui per sanam doctri-

illud, ἀλλ' ἐπὶ τῷ διακρίναι, sive διαχριθῆναι, ut in Colb. primo, ita, Ducæo teste, in Henriciano desideratur.

(58) Antiqui tres libri, τὸν ἀμπελῶνά μου, *inju-
ria afficitis vineam meam.* Mox mss. nonnulli, ἀπο-
κρινομέθα.

(59) Editi et tres mss., τὸ. Alii tres, τῷ.

(60) Editi, ή τά. Nec emendationes sunt codices. tres, in quibus legitur, εἰτε sed in aliis duobus emendate scriptum invenimus, εἰ τά. Statim editi, ἔηρά καὶ ἀτερπή. At uterque Combeff., ἔηρά καὶ ἀτερπή.

nam ac per bona vitæ privatæ exempla non ex-
colimus vineam, horum accusabimur. Nec imme-
rito sumus audituri illud : *Et rapina pauperis in
domibus vestris; si quæ concessa sunt pauperum
sublevandorum causa, domi retineamus, atque
spoliemus indigentes.*

122. VERS. 15. *Quid vos injuria afficitis populum
meum, et vultum pauperum confunditis?* Mos^{es} est iis
qui injuriam inferunt, et spoliant, ut, cum a lœsis
expostulantur, contumelias et conviciis ipsos con-
fundant, vilipendentes ac plagas comminantes,
eosque tanquam litigandi cupidos traducentes.
Itaque non solum ait, *Injuria afficitis pauperem,*
qui facile potest spoliari, cuique utpote auxiliis
destituto haud difficulter parantur insidiæ, sed et
additur : *Confunditis vultus pauperum. Pudorem
quo ex illata injuria affici debueratis, tyrannide
vestra in pauperes refunditis.* Subornantes testes,
mercede conducitis patronos, corruptis judices,
donec præter reliquam iniquitatem pudorem etiam
ex sycophantia ortum in pauperes transtuleritis.
Sed at alias incurrimus in crimen, cum ob paria
delicta pauperes acriter lacessimus : qui scilicet
prodamus **464** quidem eorum peccata, probroque
omni adhibito, Deique zelo in pauperes ostendo,
hec pacto vultus ipsorum confundamus. Quia vero
nonnulli pauperes dicuntur beati⁴⁹, qui pietatis
causa aspernati sunt omnia, atque acquirendarum
Dei divitiarum spe educti, mundanas opes
nihili aestimarunt; quando ii qui male præsunt
populo, cum hujusmodi pauperes beatos prædicare
debuissent, eos calumniantur, vilipenduntque, et
commendabilem eorum humilitatem contemptui
habent, tum merito objurgantur, maxime si senio-
res sint aut principes, siquidem sanctorum pauper-
um vultibus incontumt pudorem. Joannes erat hu-
jusmodi pauper, domum non habens, non famulum,
non bovem aratorem, non agellum, non lectum,
non panem. Talis Elias erat. Ejusmodi erant san-
cti omnes, qui *Circuerunt in melotis, in pellibus
caprinis, egentes, angustiati, afficti*⁵⁰.

123. VERS. 16, 17. *Hæc dicit Dominus : Pro eo
quod elevat⁵¹ sunt filiæ Sion, et ambulaverunt erecto
collo, et in nulibus oculorum, et gressu pedum simul
trahentes tunicas, et pedibus simul ludentes : et hu-
miliabit Deus principes filiæ Sion.* Etsi verba isthæc
res quaspiam majoris momenti potissimum signifi-
cant, tamen quæ dicuntur, continent etiam in seipsis
quiddam populis utile, et moribus corrigendis ac-
commodum. Refrenant enim mulierum lascivarum
vitam, quæ habitu, aspectu, incessu amictuque sua
ad stuprum proclivitatem produnt. Cum enim ob-

⁴⁹ Matth. v, 3. ⁵⁰ Hebr. xi, 37.

(51) Veteres aliquot libri, σφοδρῶς καθαπτώμεθα. Ibidem Reg. quartus, δημοσιεύοντες μὲν. Deest μὲν in editis et in aliis mss. Subinde idem codex, ἐπιδει-

δοτριβουμένου. Πρεσβύτεροι οὖν καὶ ἔρχοντες, οἱ μὴ
διὰ τῆς ὑγιαινούστης διδασκαλίας καὶ τῶν κατὰ τὸν
ἴδιον βίον ἀγαθῶν ὑποδειγμάτων τὸν ἀμπελῶνα
γεωργοῦντες, ταῦτα ἐγκληθησμένα· εὐλόγως δὲ καὶ
ἀκούσμεθα τὸ, Καὶ τὸ δρπαγή τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς
οἴκοις ὅμῶν, ἐὰν τὰ εἰς λόγον τῆς ἀναπαύσεως τῶν
πενήτων διόδενα, ἐν τοῖς οἴκοις ἔχωμεν, ἀποστεροῦν-
τες τοὺς ἐνδεῖς.

122. Τὶ δημεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαὸν μου, καὶ τὸ
πρόσωπον τῶν πτωχῶν καταισχύνετε; Ἐθος τοῖς
ἀδικοῦσι καὶ ἀποστεροῦσιν, ἐπειδὸν ἐγκλῶνται παρὰ
τῶν ἡδικημένων, οὗτοι καὶ λοιδορίας καταισχύνειν
αὐτοὺς ἔκειται· οὗτοι καὶ πληγὰς ἀπειλοῦντες, καὶ
ώς φιλοπράγμονας διαβάλλοντες. Οὐ μόνον οὐν φη-
σιν, Ἀδικεῖτε τὸν πένητα, εὐδιάρπαστον δύντα, καὶ
εὐεπιβούλευτον, διὰ τὴν ἐρημίαν· ἀλλὰ καὶ, Καται-
σχύνετε τὰ πρόσωπα τῶν πτωχῶν. Τὴν δὲ προσ-
ήκουσαν ἐκ τῆς ἀδικίας αἰσχύνην, ταύτην ἐκ τῆς
τυραννίδος ὅμῶν τοῖς πτωχοῖς περιτρέπετε, μάρτυ-
ρας ἀναπειθοῦντες, συνηγόρους μισθούμενοι, τοὺς
δικάζοντας παραπείθοντες, ἔως ἂν πρὸς τὴν λοιπὴν
ἀδικίαν καὶ τὴν ἐκ τῆς συκοφαντίας αἰσχύνην τοῖς
πένησι, καὶ ἐκ τούτου τὰ πρόσωπα αὐτῶν καταισχύ-
νοντες. Ἐπεὶ δὲ εἰσὶ τινες πτωχοὶ μακαρίζομενοι, οἱ
διὰ τὴν θεοσέβειαν πάντων καταφρονήσαντες, καὶ
ἐπ' ἐλπίδι τοῦ κατὰ θεὸν πλούτου, τῆς κοσμικῆς πε-
ριουσίας ὑπεριδόντες, οἱ κακῶς προεπιτάπει τοῦ λαοῦ,
ἀντὶ τοῦ μακαρίζειν τοὺς οἰτώ πτωχεύοντας, δια-
βάλλοντες, καὶ ἔκουσενοῦντες, καὶ τὴν ἐπαινετὴν
αὐτῶν ταπεινοφροσύνην ἔκειται· οὐκέτως εἰκότως
ἔρχονται· μάλιστα ἐὰν πρεσβύτεροι ὕστενται⁵² (52)
ἔρχοντες, ὡς τὰ πρόσωπα τῶν ἀγίων πτωχῶν κατ-
αισχύνοντες. Οποῖας δὴν πτωχὸς Ἰωάννης, μὴ οἴκον
ἔχων, μὴ οὐκέτην, μὴ βοῦν ἀροτῆρα, μὴ γῆδιον, μὴ
χλήνην, μὴ τράπεζαν, μὴ ἄρτον. Οποῖας Ἡλίας.
Οποῖας τῶν ἀγίων ἔκαστος, οἱ Περιήλθον ἐν μηλω-
ταῖς, ἐν αἰγαίοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι,
κακουχούμενοι.

123. Τάδε λέγει Κύριος: Ἀνθ' ὧν δύσκολησαν αἱ
θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχή-
λῳ, καὶ ἐν νεύμασιν δρθαλμῶν, καὶ τὴν πορείαν
τῶν ποδῶν ἀμά σύρουσαι τὰς χιτῶνας, καὶ τοῖς
ποσὶν ἀμά παζουσαι· καὶ ταπεινώσαι ὁ θεὸς
ἐρχούσας θυγατέρας Σιών. Εἰ καὶ μείζονά τινα
προτυγουμένως ἐμφαίνει ὁ λόγος, ἀλλ' ὅμως ἔχει τι
καὶ αὐτόθιν τοῖς πλήθεσι χρήσιμον καὶ ἐπιστρεπτι-
κὸν τὰ λεγόμενα. Συστέλλει γὰρ ἀκολάστων γυναικῶν
τὴν ζωὴν, καὶ σχήματι, καὶ βλέμματι, καὶ βαδί-
σματι, καὶ στολῇ τὴν πρὸς πορνείαν εύκολισταν ἐπι-

κνύμενοι δέ. Editi vero et alii mss., ἐπιδεικνύμενοι μὲν.

(52) Veteres quinque libri, 7. Editi et Reg. pri-
mus, et.

δεικνυμένων. Ὅταν γάρ ἐπὶ τῷ κάλλει τοῦ σώματος Α μεγαλοφρονοῦσαι: ὑπεραίρωσιν ἔστατας τῶν λοιπῶν, ματαίψ φρυγματι κεχρημέναι, καὶ ἐπαιρόμεναι πράγματι ταχὺ ἀπανθοῦντι: καὶ ἀποδέοντι: εἰτα ὑψηλὸν μὲν τὸν τράχηλον φέρουσιν, ὑπὲρ τοῦ πᾶσιν αὐτῶν τὰ πρόσωπα εἶναι καταφανῆ. Ἡ μὲν γὰρ σεμνὴ γυνὴ καὶ κοσμία, εἰς γῆν κατανεύουσα ὑπὸ αἰδοῦς, ἐπὶ τὸ (63) κάτω καθελκόμενον ἔχει τὸ πρόσωπον· ἡ δὲ πολλοὺς ἄγρευσαι τῇ παγίδῃ τοῦ κάλλους προαιρουμένη, πορεύεται ὑψηλῷ τραχῆλῳ. Καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν. Γυναικὸς πορνείας πνεούσης τὸ κατηγόρημα, περιεργα βλέπειν τῷ ὀφθαλμῷ, τὴν ἀσέλγειαν τῆς ψυχῆς καταμηνύει τῷ βλέμματι, ἐμμειδίζειν, τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐρεθίζειν πορνικῶς, ἵνα τινα φθαρτικὸν ἔξαποστέλλειν τοῖς ὅμμασιν· ὅποιον δῆ τι καὶ ὁ περὶ τοῦ βασιλίσκου κατέχει λόγος, δν φασι καὶ ἐκ μόνης τῆς ὑψεως διαφθείρειν τοὺς θεασέντας. Δικαίως οὖν ἀγαπατεῖ ὁ λόγος κατὰ τῶν πορευομένων ὑψηλῷ τραχῆλῳ· τούτοσιν, ἀπερυθριασμένῳ προσώπῳ, καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν. Τὸ δὲ ὑψηλὸν τοῦ τραχῆλου, δεῖγμα τοῦ μηδὲ τῷ ζυγῷ τῆς σωφροσύνης ὑποκείσθαι· ἀδρυογένης δὲ καὶ χλιδώσης, τὸν χιτῶνα ἐπισυρομένην βραδίζειν, καὶ τὸ βάδισμα μὴ κατὰ φύσιν ποιεῖσθαι, ἀλλὰ πρὸς ρυθμὸν ἐκμελῆ ἐπιτετηδεύμενον ἐκλότως. Ἀντὶ οὖν τούτων Ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών. Ἐπειδὴ ἔκουσις τὸ ταπεινὸν οὐχ εἴλοντο ἀλλ' ἐπορεύησαν ὑψηλῷ (64) τραχῆλῳ, ταπεινώσει, φησι, τὰς ἀρχηγοὺς αὐτῶν, τὰς θυγατέρας (65) Σιών. Ἐτι καὶ νῦν ἔξεστιν ὅρφην πολλαχοῦ τὰς Ἰουδαίας γυναικας τοῖς ἐκάστου ποιεῖν ἐπιπατζόύσας, καὶ μὴ ἐντεπομένας τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Εἴθε δὲ μὴ (66) καὶ τῆς Ἐκκλησίας αἱ θυγατέρες τὰ αὐτὰ ἔγκαλοιντο. Πολλαὶ γάρ ὡς ἐν πλήθει ἐπὶ τῶν προσιόντων τῷ θεῷ λόγῳ, ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἑορτῶν, οὐκ εἰδούσαι εὐφροσύνην πνευματικήτ, παιδιάς ἀσέμνοις ἔστατας ἐπιδίδοσσαι, κώμοις καὶ μίθαις ἔγκαγροδούσαι· καὶ μὴ τηροῦσαι τὸ παράγγελμα τὸ λόγον, οἵτινες Οἱ ὀφθαλμοί σου ὅρθι βλεπέτωσαν· θωκολόδοσσαι (67) τὸ ὅμμα καὶ παρεκκλίνουσαι, δεῖγμα πονηρᾶς ἐκφέρουσι προκιρέσεως. Πολλαχοῦ δὲ τὰ νεύματα τῶν ὀφθαλμῶν διαβέβληται· ὡς ἐν Παροιμίαις ἐπὶ τοῦ κακοῦ παρατεῖρηται, διτὶ Ὁ δὲ αὐτὸς ἔννεινε μὲν ὀφθαλμῷ, σημαίνει δὲ ποδὶ· καὶ πέλιν· Ὁ ἔννειναν ὀφθαλμῷ μετὰ δόλου, συνάγει ἀνδράσι λύπας· καὶ τὸ, Οἱ μισοῦντες, με δωρεάν,

⁴¹ Prov. iv, 25. ⁴² Prov. vi, 13.

(63) Ita mss. multi, tum a viris eruditissimis Duceo et Combesiis, tum a nobis ipsis collati. Editi et codex Fr. 1, ἐπὶ τῷ.

(64) Codices duo, ἐν ὑψηλῷ.

(65) Editi et collati a Duceo libri H. J. et A., τὰς δρυγούσας τῶν θυγατέρων· a quibus in eo solum duo Colbertini differunt, quod pro ἀρχούσας habeant, ἀρχηγούσας. At uterque Combes. et Reg. quartus, et apographum Anglicum, τὰς ἀρχηγοὺς αὐτῶν, τὰς θυγατέρας. Mitisce Duceum lectionem veram falso conqueritur Combesius. Nos rem totam eruditorum iudicio permittimus. Statim Reg. secundus et uterque Colb., τὰς Ἰουδαίας γυναικας. Vox ultima in

corporis pulchritudinem ac elegantiam nimium sibi arrogantes, sese supra ceteras efferrunt, fastu inani utuntur atque de re cito marcescente et evanescente gloriantur: deinde collum in sublime erectum ferunt, ut earum vultus valeant omnium oculis spectari. Nam quae pudica est mulier et bene morata, defixis præ pudore in terram oculis, faciem habet deorsum demissam: quae autem pulchritudinis suæ laqueo captare ac venari multos in animum induxit, incedit surrecto collo. Et in nutibus oculorum. Accusatiū est in mulierem stuprum anhelantem conflata, cum videlicet ea oculis curiosis aspiciens, obtutibus suis impuritatem animæ declarat, atque subridens, meretricie oculis suis prolicit ac provocat, dum aspectu ipso exitiosum quoddam virus jaculatur. Sane simile quiddam narrat rumor de basilisco, quem ferunt solo intuitu interficere spectatores. Jure igitur ac merito sententia isthac aduersus eas quae arrecto collo, hoc est, inverecundo vultu, et in nutibus oculorum incedunt, indignationem præfert. Ceterum colli elatio indicat mulierem continentia jugo nequaquam subjici. Cum autem ita incedit, ut tunicam trahat, hicque incessus non secundum naturam, sed ad numerum inconcinnum dissolute ac studiosius perficiatur, id efferentis sese, et in deliciis viventis indicium est. Itaque ob eam rem *Humiliabilis Deus principes filias Sion*. Quoniam non sponte sua ⁴³ amplexa sunt humiliatam, sed ambulaverunt collo elato, humiliabit, inquit, illarum duces, filias Sion. Licet etiamnum multis in locis videre Judæas mulieres, uniuscūjusque pedibus illudentes, quae hanc prophetæ vocem minime reverentur. Atque utinam *Ecclesiæ* quoque filiabus hoc idem exprobriari non posset! Multæ enim tanquam catervatim in oculis eorum qui in diebus festis verbum divinum audituri accedunt, lætitias spiritualis ignaræ, dishonestis ludis vacant, ac in conviviis lascivis atque in ebrietate voluntantur, nec admonitionem illam observant, quæ dicit: *Oculi tui recte videant*⁴⁴; nempe dum in obliquum detorquent oculos ac deflectunt, pravæ voluntatis argumentum ac specimen præbent. Multis autem locis in malam partem accepti sunt oculorum nutus, uti in Proverbiis observatum est de homine nequam: *Ipse autem innuit quidem oculo, pede vero significat*⁴⁵. Et rursus: *Qui innuit oculo cum dolo, con-*

excusis debeat.

(66) Vere et docte emendavit hunc locum Duceus e suis codicibus H. J. et A., quibus libris adjungi possunt et alii quatuor, ubi similiter legitur, εἴθε δὲ μή, etc. At codex Fr. 1, εἴτε δὲ μή... ἐνεκαλοῦντο: quem codicem secutus Tilmannus, sic verterat. *Ali non filiæ etiam Ecclesiæ ob eadem in jus vocatæ sunt?* Hoc exemplo, ut alii multis, quantas tenebras vel eruditissimis hominibus exigua scripture variatio offundat, edocemur.

(67) Editi, ὑπολοξοῦσαι, male. At uterque Combes. cum aliis duobus, ὑπολοξοῦσαι. Nec ita multo post duo mss., τὰ ἔννευματα.

*gregat viris tristias*⁴³. Item illud: *Qui oderunt me gratis, et annuunt oculis*⁴⁴. Quin et aliquando ad viros pertingunt istiusmodi crimina, qui inferiores superbo. Quidem animo aspernantur, gestu vero supino habituque et superciliorum nictatione superbiam detegunt: qui et fastoso et elato gradu numerose incidentes, arrogantiam suam, vestibus ad malleolos usque demissis, declarant: quos tandem ad ludos immoderatos animum suum adjungentes manet intentata ruina, ipsos a celsitudine per humilitatem dejectura.

124. *Et Dominus revelabit habitum earum.* Hunc habitum superbum, ad intemperantiam omnemque impudicam cogitationem incautorum animis ingenerandam compositum revelabit Dominus, cum, patefactis arcanis, carnis quidem auferentur integumenta, anima vero nuda et sola una cum turpitudinis operibus proferetur in medium⁴⁵. Atque etiam in hoc saeculo ad eorum quibus istud contingit, utilitatem revelatur interdum habitus, ita ut rebus quae antea multos latuerant, denudatis, atque peccatorum turpitudine ad plurimorum cognitionem perveniente, hi ipsi qui prius latitantes in malo persistebant, jam pudibundi convertantur ac resipiscant. Quamobrem suatum simulatumque habitum revelare, munus Domini est. Quare si qui nostrum qui in dignitate et honore constituimur, vitam indecoram per simulationem contegunt, metuant eum qui nostrum habitum revelatus est, atque cordium nostrorum consilia patesfacturus, adeo ut peccatores cogitationes in cujusque animo conceptas ob omnium oculos ponantur⁴⁶. Circumdabunt enim unumquemque nostrum cogitationes ipsius⁴⁷. Quin et actiones nos circumsistent, easque suis notis insignitas, pudorem probrumque eternum nobis inferentes, quandoquidem sermoni doctrinæque deprehendentur contrarie: ita ut qui prædicat non furandum, is furti inveniatur reus: qui dicit non mœchandum, is suam cum adulteris portionem habere comperiat⁴⁸: qui **466** abominatur idola, idem non sibi temperet a sacrilegio. Nihil enim occultum est, quod detegendum non sit: nihil absconditum, quod revelandum non sit⁴⁹.

125. *Vers. 18. In die illa auferet Dominus gloriam vestimenti earum, et ornatum earum.* Quandoquidem rebus quæ ad usum fuerant concessæ, utebantur contra decori rationem. *Auferet Dominus gloriam vestimenti earum*, quo in suum et occurentium malum amiciebantur. Itaque omnem mulierem vestimenti cultu abutentem, eo spoliatum iri minatur. Quoniam, inquit, incedebant etiam simul tunicas trahentes, quasi non uterentur vestimento,

⁴³ Prov. x, 10. ⁴⁴ Psal. xxxiv, 19. ⁴⁵ I Cor. iv, 5. ⁴⁶ VIII, 17.

(48) Vox ταπεινωσις hoc loco notam et solitam significationem non habet: sed sumi videtur pro animadversione, qua Deus superbos punit, eosque deprimit.

(49) Sic uterque Combef. et alii mss. non pauci.

A καὶ διανεύοντες δθαλμοῖς. Φθάνει: δὲ ποτε καὶ ἐπ' ἄνδρας τὰ τοιαῦτα ἐγκληματα, τοὺς φρονήματι μὲν ἀλαζονικῷ ὑπερφρονοῦντας τῶν ὑποδεεστέρων, ὅπιαζοντας δὲ τῷ σχῆματι, καὶ τῷ νεόματι τῶν ὄφρων τὴν ἀλαζονείαν ἐνδεικνυμένους. σοβαρῷ δὲ καὶ διηρμένῳ φιδίσματι εὑρυθμα βαίνοντας, τὸ ἴμάτιον καθιέντας μέχρι τῶν σφυρῶν, ἀλαζονείαν ἐνδεικνυμένους, καὶ παιδίας ἱστούς ἀμετροῖς ἐκδεωκότας, οὓς μένει τὸ ἀπειληθὲν πτῶμα τὸ διὰ τῆς ταπεινώσιος (68) τῆς ἀπὸ τοῦ ὑψοῦς.

B **124.** Καὶ Κύριος ἀνακαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν. Τοῦτο τὸ σχῆμα τὸ ὑπερφρανον, καὶ πεποιημένον πρὸς ἐκλυσιν (69) καὶ πᾶσαν ἀκόλαστον ἔννοιαν, ταὶς καρδίαις τῶν ἀφυλάκτων ἐνεργαζόμενον, ἀνακαλύψει Κύριος, δταν ἐν τῇ φανερώσει τῶν κρυπτῶν τὰ μὲν τῆς σαρκὸς παραπετάσματα περιαιρεθῆ, γυμνὴ δὲ καὶ καθ' ἐκτήν μετὰ τῶν ἔργων τῆς ἀσχημοσύνης παραδειγματίζεται ἡ ψυχὴ. Ἐνεργεῖται δὲ ποτε καὶ ἐνταῦθα ἡ ἀποχάλυψις τοῦ σχῆματος ἐπὶ καλῷ τῶν περὶ οὓς ἡ ἐνέργεια, ὥστε γυμνωθέντων, ἀ τέως πολλοὺς διαλανθάνει, καὶ εἰς γοῶσιν τοῖς πολλοῖς ἐλθούσης τῆς ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν ἀσχημοσύνης, ἐπιστρέψει καταίδεσθέντας τοὺς τέως διὰ τὸ λανθάνειν ἐπιμένοντας τῷ κακῷ. Τοῦ Κυρίου οὖν ἔργον, ἀνακαλύψει τὸ σχῆμα τὸ ἐπίπλαστον, καὶ κατεσχηματίσμενον. Οὔστε καὶ εἰ τινες ἡμῶν τῶν τιμωμένων προσχήματι βίον ἀσεμνον ὑποκρύπτουσι, σοβηθήσαν τὸν ἀνακαλύπτειν ἡμῶν τὸ σχῆμα μέλλοντα, καὶ φανεροῦντα τὰς βομβὰς τῶν καρδιῶν ἡμῶν, ἐν ταῖς πάντων προκειθεὶς δύσει τοὺς ἐν ἐκάστῳ γινομένους χείρονας λογισμούς. Κυκλώσει γάρ ἐκαστον ἡμῶν τὰ διαβούλια αὐτοῦ, καὶ αἱ πράξεις ἐν τοῖς ἰδίοις γνωρίσμασι περιστήσονται, αἰσχύνην καὶ ὀνειδισμὸν αἰδίων ἡμῖν ἐπέγουσσι, δταν ἐλέγχωνται ἐναντίως ἔχουσσι πρὸς τὸν λόγον: ὥστε τὸν κηρύσσοντα μὴ κλεπτεῖν, κλοεῖς ἀφευρίσκεσθαι· τὸν λέγοντα μὴ μοιχεύειν, ἐν τοῖς πειθάρχοις ἔχοντα, τῇ μεριδίᾳ φωράσθαι· τὸν βδελυσθέμενον τὰ εῖδωλα, ἀφευρίσκει τοὺς μὴ ἀπειλόμενον. Οὐδὲν γάρ κρυπτὸν, δὲ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται: οὐδὲ κεκαλυμμένον (70), δὲ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται.

D **125.** Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἔκεινῃ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἴματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν. Ἐπειδὴ παρὰ τὸ πρότον ἀχρήσαντο τοῖς διδομένοις εἰς χρῆσιν, ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἴματισμοῦ αὐτῶν, δν ἐπὶ κακῷ ἱστῶν καὶ τῶν ἐντυγχανόντων αἴταις περιεβάλλοντο (71). Οὔστε πᾶσα γυνὴ κακῶς καχηρημένη τῷ πειθαρέῃ τῆς ἀσθῆτος, τὴν (72) ἀφαίρεσται ἀπειλῆται. Ἐπειδὴ καὶ ἐπορεύοντο, φησίν, δμα σύρουσαι τοὺς χιτῶνας ὡς μὴ χρώμε-

⁴⁴ ibid. ⁴⁵ Ose. vii, 2. ⁴⁶ Psal. xlii, 18. ⁴⁷ Luo.

Editio, Ελκυσιν, incuria operarum.

(70) Regii tertius et quartus, κατακελυμμένον.

(71) Major pars codicum nostrorum, πειθαράλοντο.

(72) Uterque Colb. et Reg. secundus, ισθῆτος.

ναι τῷ Ἰματισμῷ, ἀλλὰ παραχρώμεναι, ἐκελεύσθη-
σαν γυμνωθῆναι τῆς δόξης τοῦ Ἰματισμοῦ. Ἀφαιρέ-
ται μέντοι καὶ ἀφ' ἡμῶν τὴν δόξαν τοῦ Ἰματισμοῦ,
ἐὰν ἀναξίως αὐτῷ κεχρημάνει φανῶμεν, καταπατούν-
τες αὐτὸν, καὶ τῶν σαρκίνων μολυσμάτων ἀνα-
πιμπλάνετες. Τίς δὲ ἐστιν οὗτος ὁ Ἰματισμὸς, ἢ τὸ
ἴνδυμα τῶν ἄγιων, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός;
Οοσι γάρ εἰς Χριστὸν ἐθαπτίσθητε. Χριστὸν ἐν-
εδύσασθε, διὸ ἀφαιρεῖ Κύριος ἀπὸ τῶν διὰ τοῦ ἀμφι-
τάνειν τὸ σῶμα καταπατούντων, καὶ τὸ αἷμα τῆς
διαθήκης κοινὸν ἡγουμένων (73). Τούτου τοῦ Ἰμα-
τισμοῦ σύμβολα δῆν τὰ Ἰμάτια τοῦ Ἰσραὴλ, τὰ μὴ
κατατρέβεντα, καθὼς γέγραπται ἐν Δευτερονομίᾳ,
ὅτι Τὰ Ἰμάτια ὑδῶν οὐ κατετρίβη, καὶ τὰ ὑπόδη-
ματα ἐν τοῖς ποσὶν ὑδῶν οὐκ ἐπαλκιώθη· ἐπει-
καὶ τὰ ὑπόδηματα σύμβολα δῆν τῆς ἑτοιμασίας τοῦ
Ἐδαφιγελίου τῆς εἰρήνης. Ἡν γάρ δέδωκε Διαθήκην
Καινῆν (74) Χριστὸς Ἰησοῦς, μίνει καινὴ, μηδέποτε
παλαιούμενη. Όσον γάρ χρώμεθα τούτην καὶ τοῖς
ὑπόδημασι, τοσούτω καινότερα γίνεται, δεῖ προσφέ-
του καὶ νέας ἐπιγινομένης ἡμῖν τῆς ἑτοιμασίας τοῦ
Ἐδαφιγελίου ἐν τῇ προκοπῇ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.
Καὶ τοὺς κοσύμδους (75). Ἀφαιρήσειν ἀπειλεῖ τῶν
καλλωπικούμενων γυναικῶν διὰ τοῦ προφήτου ὁ Κύ-
ριος καὶ τοὺς κοσύμδους. Οὐ πάντα δὲ ἡ τοῦ κοσύμδου
λέξις τῇ Ἑλληνικῇ συνηθείᾳ καθημίληται, διθεν οὐδὲ
δ νοῦς αὐτῆς πρόδηλος. Πλὴν ἡμεῖς ἐν τῇ κατασκευῇ
τῆς ἀρχιερατικῆς ἑσθῆτος εὐρόντες χιτῶνα κοσυμβω-
τὸν, ἔχοντα βούσκους καὶ χώδωνας, ἀποδέσμους τινὰς
τῶν κροσσῶν, ἐνοήσαμεν τοὺς κοσύμδους συναπηρ-
τημένους τοῖς χώδωσι τοῖς χρυσοῖς, καὶ τοῖς βούσκοις
ἀπὸ τῶν ἄκρων, οὓς ἐμιμοῦντο καθ' ὑπερβολὴν τρυ-
φῆς καὶ αἱ θυγατέρες Σιών ἐν τῇ περιβολῇ τῆς Ἰδας
πότεν ἑσθῆτος δι' ὃν ἐνύδριζον (76) τοῖς ιερατικοῖς
ἱδιώμασιν, ὑσκίνθινα καὶ κόκκινα ἐγκομβώματα
κροσσῶν ἀπηρτημένα τοῦ λώματος περιφέρο-
στι.

126. Καὶ τοὺς μηνίσκους, καὶ τὸ κάθεμα, καὶ
τὸν κέδρον τοῦ προσώπου αὐτῶν, Κατ' εἶδος ἐπεξ-
έρχεται τῷ γυναικείῳ κόσμῳ, τὸ περίεργον τοῦ
καλλωπισμοῦ διασύρων. Ἀφελεῖ γάρ Κύριος (77) καὶ
τοὺς μηνίσκους καὶ τὸ κάθεμα. Σαφέστερον δὲ τοὺς
μηνίσκους ἔτερος ἔξεδωκεν, εἰπὼν, καὶ τοὺς μανιά-
κας· καὶ ἀντὶ τοῦ καθέματος εἰπὼν χαλαστά. Μηνί-
σκος τοινύν κόσμος ἐστι γρυσοῦς περιτραχήλιος, κυκλο-
τέρως ἀπειργασμένος, ὃν περιτιθέμεναι αἱ γυναῖκες,
γυμνὸν ἐπιτεδεύουσι προδεικνύνται τὸν τράχηλον, καὶ
ἀναισχύντως ἀπογυμνοῦν, ἔσυγχαλύπτειν εὐσχημον-
τερον. Καὶ τὸ κάθεμα κόσμος τοῖς ἐστι, καὶ αὐτὸς καθ-

⁴⁰ Gal. iii, 27. ⁴¹ Hebr. x, 29. ⁴² Deut. xxix, 5.

προσδοκάτω αὐτῆς τῇν, *Itaque omnis mulier quæ vestimenti cultu abutitur, ejus ademptionem exspectet.* Hanc contemnenda lectio. Alii tres mss. cum editis uti in contextu.

(73) Sic libri quinque veteres. Editi et Reg. tertius, ἡγησμάτων.

(74) Vocem Καινῆν, quæ in editis desiderabatur, suppeditavere antiqui tres libri.

(75) De significatione ejus vocis, κόσμος, ut

A sed quæ abuterentur, ideo jussæ sunt vestimenti gloria privari. Aufert quidem et a nobis vestimenti gloriæ, si eo reprehendimur indigne uti, illud conculcantes, atque carnalibus inquinamentis completes. Hoc autem vestimentum quodnam est, nisi sanctorum indumentum, ipse Dominus noster Jesus Christus? *Quicunque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis*⁴⁰, quem ab iis aufert Dominus, qui corpus proculcant per peccatum, et testamenti sanguinem pro polluto ac communi habent⁴¹. Indumenti hujus figura erant Israelitici populi vestes, nequaquam detritæ, uti scriptum est in Deuteronomio⁴². *Vestimenta vestra non sunt detrita, et calceamenta in pedibus vestris non sunt velutata consumpta.* Enimvero hæc etiam calceamenta symbola erant ac figura præparationis Evangelii pacis⁴³. Nam Novum Testamentum quod Jesus Christus tradidit, novum perseverat, nec est unquam antiquandum. Nam quo magis hoc vestimento calceamentisque utimur, eo utraque sunt recentiora, quandoquidem sicut quæ in Christum est proficiente, præparatio Evangelii recens semper ac nova in nobis succedit. *Et cosymbos.* A mulieribus nimio cultu exornatis cosymbos etiam ablaturum se Dominus per prophetam comminatur. Hoc autem *cosymbi* vocabulum non valde admodum Græco usu est receptum, unde minime perspicua est illius intelligentia. Qui tamen in vestis pontificis apparatus tunicam cosymbis oruatanæ et malis punicis ⁴⁴ tintinnabulis instructam reperimus⁴⁵, *cosymbos* existimavimus quosdam esse fimbriarum nodos, una cum tintinnabulis aureis et malis punicis ab extremis vestimenti partibus dependentes, quos etiam filii Sion præ suo nimio luxu imitabantur in sui vestimenti ambitu. Quo pacto peculiariter vestium sacerdotialium prærogativam dedecorabant, cum circumferrent nodosa fimbriarum ornamenta ab ima vestis' ora pendentia, eaque hyacinthina et coccinea.

126. VERS. 19. *Et lunulas, et monile demissum, ornatum facie earum.* Mundum muliebrem singulatim percurrit, atque id quod in hoc ornatu superfluum est, reprehendit. Auferet enim Dominus *et lunulas et monile demissum*. Alius autem interpretatus est clarus, pro lunulis ⁴⁶ dicens, *et torques*; dicensque loco monilis demissi, *et catenulas*. Lunula igitur aureum est ornamentum collo circumpositum, orbiculatum effectum, quod cum sibi adaptant mulieres, student collum nudum palam ostendere, et ea quæ convenientius tegarentur, impudenter denudare. At *monile demissum* quidam mun-

⁴³ Ephes. vi, 15. ⁴⁴ Exod. xxviii, 33, 34.

fuse, ita diligenter disputat Duxæus: cuius, qui harum rerum curiosi sunt, eruditissimam notam legant suadeo. Illud quod non longe legitur, καὶ τοὺς κοσύμδους, ex antiquis tribus libris addidimus.

(76) Reg. quartus, ἐνύδριζον. Colb. primus, ἐνύδριζουσι. Alii quidam mss. et editi, ἐνυριζουσι.

(77) Sic veteres quinque libri. Vox Κύριος in editis deerat.

dus est, et ipse quidem demissus, et ad pectus usque descendens, levibus ac laxatis quibusdam cænulis dependens; qui ut omnibus sit conspicuus, pectus decenter tegi non posse omnino necesse est. *Et ornatum faciei earum.* Sunt et colores quidam a mulieribus ad decorandam faciem valde exquisiti, albus, rubeus, et alias niger. Albus albitudinem ementitur corporis; rubens in genis efflorescit; niger in modum lunæ in cornua curvatae circum oculos supercilia depingit: quem ipsum etiam Dominus ablaturum se interminatur. Hæc quidem dicit, ne virorum circumveniatur continentia, neve ejusmodi picturis miserabiles oculi juvenum corripientur. Alioqui tunc auferentur isthæc, cum omnia coram judice sistentur nuda et aperta; quandoquidem concidet supercilium, gena præ se feret tristitiam, color lividus erit præ timore. Itaque et *ornatum aufert Dominus.* VERS. 20: *Et compositionem ornatus gloriæ*, materiam videscet ornati inservientem ipsaque artis opera ac inventa. Et quoniam ne uno quidem ornatu licet usque adeo efferrari, aut ejus causa inflari, at omnibus tamen simul junctis cogitatio superba accedit, Dominus minitur se etiam ornatus compositionem ablaturum. Qualis autem est ornatus, talis est utique et gloria de eo nata. Atqui corporis ornatus vanus est et itanis: proinde gloria quoque ex illo emergens, interitura est, nec subsistere potest.

127. *Et chlidones, et armillas, et reticula.* Totus quidem qui recensitus est mundus, mulieris deliciis deditæ studium est, hoc est, voluptariæ a gaudio indulgentis: potissimum tamen *chlidones* quod convenienter nomine cum voluptate, hinc fortasse brachiis circumponebantur. *Armillas* autem sunt, quæ in manum extremitate aptabantur omnibus spectandæ. Aliquando tamen in bonam partem acceptæ sunt *armillæ*; exempli causa, cum senior dominus sanctam Rebeccam exornaret⁶⁶. Siquidem par erat illam, utpote patriarchæ contubernio usuram, ab eo cuius opera erat despondenda, in antecessum practicam mentis dotem erudiri. Quapropter *armillis aureis*, id est, eximiis actionibus manus ipsius condecorabat⁶⁷. Decem vero aureorum erat pondus earum, quod capitibus decem tota legis observatio concluditur⁶⁸. *Et inaures singularum drachmarum pondus habentes, quia sive unum Deum profitente par est obedientiam exornari.* Hic tamen

⁶⁶ Gen. xxiv, 22. ⁶⁷ ibid. ⁶⁸ Deut. x, 4.

(78) Editi, καθειμένος. At quinque mss., καθιμένος.

(79) Editi, μέλαν ὁν. At nostri sex mss. una voce, μέλανον sed, nisi valde fallor, duabus vocibus legi præstat, μέλαν ὁν.

(80) Sic mss. nostri omnes Editi, τῶν ἀνθρώπων. Ali quanto post, ubi in editis legitur, παρίστησι, veteres tres libri habent, παρίστανται: aliis tres, παρίσταται.

(81) Editi, ἐμπλόκιον et ita quoque apud LXX editum invenimus: at nostri sex mss., ἐμπλόκια.

(82) Quod ait scriptor, *chlidones nomine cum voluptate convenire*, id vere a Græco dico potuisse

Αἰμενος (78) μέντοι καὶ ἐπικαταθεαίνων τῷ στήθει, χαλαρῶν τινῶν ἀλύσεων ἀπηωρημένος, ὃς ἵνα προφίληται, πάντως ἀνάγκη μηδὲ τὰ περὶ τὸ στῆθος εὐσχημόνως συνεσκιάσθαι. Καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν. "Εστι τινὰ καὶ χρώματα πρὸς κόσμον ταῖς γυναιξὶν ἐπιτετηδεύμένα τοῦ προσώπου· λευκὸν τε, καὶ ἐρυθρὸν, καὶ ἔτερον μέλαν ὃν (79). Τὸ μὲν λευκότητα τοῦ σώματος καταψύθεται· τὸ δὲ ἐρυθρὸν ταῖς παρειαῖς ἐπανθεῖ· τὸ δὲ μέλαν μηνοειδῶς τὰς δφρὺς τοῖς ὀφθαλμοῖς περιγράφει· ὃν καὶ αὐτὸν περιαριθσειν ὁ Κύριος ἀπειλεῖ, ἵνα μὴ κλέπτηται, φησίν, ἡ σωφροσύνη τῶν ἀνδρῶν (80), μηδὲ ταῖς ζωγραφίαις ταύταις ἐλεσσεῖν νεωτέρων ὀφθαλμοῖς συναρπάζωνται. "Η τότε ἀφαιρεθήσεται ταῦτα, ὅταν γυμνὰ πάντα παρίσταται τῷ κριτῇ, δτε δφρὺς συμπεπτωκύια, παρειὰ κατηφῆς, χρώμα πελιδὸν δπὸ τοῦ φόρου. Ἀφαιρεῖ οὖν καὶ τὸν κόσμον δ Κύριος. Καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου τῆς δόξης· οἶονει καὶ τὴν ὅλην τὴν κοσμοῦσαν, καὶ αὐτὴν τὴν ἐκ τέχνης ἐπινοιαν. Καὶ ἐπειδὴ ἐνὶ μὲν οὐκ ἔστιν ἐπαρθῆναι τοσούτον, οὐδὲ φυσιωθῆναι ἐπ' αὐτῷ, δμοῦ δὲ πᾶσι συγκειμένοις τὸ ἀλαζονικὸν ἐπιγίνεται φρόνημα, καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου ἀφαιρίσσειν δ Κύριος ἀπειλεῖ. Όποιος δὲ δ κόσμος, τοιαύτη δηλονότι καὶ ἡ ἐπ' αὐτῷ δόξα· σωματικὸς δὲ κόσμος, καὶ μάταιος· φθαρτὴ οὖν καὶ ἡ ἐπ' αὐτῷ δόξα καὶ ἀνυπόστατος.

127. Καὶ τοὺς χλιδῶνας, καὶ τὰ φέλλια, καὶ τὰ ἐμπλόκια (81). "Ολος μὲν δ κατηριθμημένος κόσμος χλιδῶσης γυναικός ἔστιν ἐπιτήδευμα, τουτόσι, τρυφῶσης καὶ διακεχυμένης· ἔξαιρθεις δὲ οἱ χλιδῶνες (82) παρώνυμοι ὄντες τῆς τρυφῆς, τάχα τοῖς βραχίοις περικείμενοι. Ψέλλια δὲ ἔστι τὰ τοῖς ἄκροῖς τῶν χειρῶν κατὰ τὸ προφανὲς προβαλλόμενα (83). Τοτὲ δὲ ποτε· καὶ ἐπὶ καλοῦ παρειλημμένα τὰ φέλλια, διὰ τοῦτο ἄγαν Ρεβέκκαν δ πρεσβύτερος τῆς οἰκίας κατεκόσμει. "Εδει γάρ μὴ μέλλουσαν συνοικεῖν τῷ πατριάρχῃ, ὑπὸ τοῦ μηνησομένου αὐτὴν τὸ πρακτικὸν τῆς ψυχῆς προπαιδευθῆναι. Διὰ τοῦτο φελλίοις χρυσοῖς κατεκόσμει τὰς χειρας, τουτέστι πράξεις τιμαίς. Δέκα δὲ χρυσῶν (84) δλκὴ αὐτῶν διότι ἐν δέκα κεφαλαίοις ἡ πάστα τῆρησις, τοῦ νόμου συμπεραιούται. Καὶ ἐνώπια διὰ δραχμὴν δλκῆς ἔχοντα· δτε τὴν ὑπακοὴν τῇ εἰς ἵνα Θεὸν πίστει προσῆκε κεκοσμήσθαι. Ἐνταῦθα μέντοι περιαιρεῖται (85) τὰ φέλλια, διὰ τὰς ἐπαιρομένας τῷ κόσμῳ

constat, cum voluptas Græcoe dicatur, χλιδῆ. Unde χλιδῶνες, hoc est, *brachialia, monilia* et alia ejusdem generis, ideo sic appellabantur, quod mulieres χλιδῶσαν, seu voluptati deditæ, iis uti solebant. Subinde editi et Reg. primus, & τοῖς. Alii quidam mss., τὰ τοῖς.

(83) Ita antiqui sex libri. Editi, περιβαλλόμενα. Statim editi, οἰκίας Ἀνδραζμ· sed vox ultima in mss. non legitur, ob idque eam inde sustulimus.

(84) In editis et apud LXX legitur, χρυσῶν· at in nostris sex codicibus, χρυσῶν.

(85) Antiqui tres libri, περιστρει, tollit armillas.

τῶν φελλίων· καθόλου ἡμῖν ἐνδεικνυμένου τοῦ λόγου, θεῖς δὲ τῷ δεδυνῆσαι τὰ κρείττονα δψηλοφρονήσας ἐγκαταλείπεται (86) ὅπερ τῆς συνεχούσης αὐτὸν ἐπισκοπῆς. Τὸ δὲ ἐμπλόκιον ἔσικέ τι εἶναι συγκατεπλεχμένον ταῖς θριξὶν, εἰς τὸ τῇ παρ' ἐκτοῦ εὐχροῖς διεγεῖραι τῶν τριχῶν τὴν χρόνον. Καὶ μηδενὶ ταῦτα μικροπρεπῆ νομίζεσθα. Οὐ γάρ σεμνότεροι τοῦ Πνεύματος ἡμεῖς, ὡς ἀποξιοῦν τὰς ἐν τῇ Γραφῇ λέξεις διερευνᾶσθαι. Μεμαθήκαμεν γάρ ἐν τοῖς Ἀσμασι, τῆς ἐπιτιουμένης νύμφης καὶ τὸ ἐμπλόκιον σεμνούνδομένον· Κεφαλὴ γάρ σου, φησίν, ὡς δὲ Κάρμηλος, καὶ ἐμπλόκιον (87) κεφαλῆς σου, ὡς πορφύρα.

128. Καὶ τὰ ἐνώτια, καὶ τοὺς δακτυλίους. Ἐπινειπτὴν μὲν τὴν χρῆσιν ἐνωτίων ἐν τῇ μνηστείᾳ τῆς Ἀρεβίκας ἐδιδάχθημεν, σύμβολον τοῦ ἀγριῶν μέλλειν αὐτῇ διδάγματα περὶ τῆς ἐν τοῖς νοητοῖς ἀληθείας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἀβραὰμ γενομένη παραδοθεσθαι (88)· κατηγορούμενα δὲ αὐτὰ πολλαχοῦ κατειλήφαμεν. Πρῶτον μὲν, ἐκ τοῦ, ὃς ἀναβαίνειν ἔμελλον εἰς Βεθὴλ, προστεχθῆναι παρὰ τοῦ Ἰακώβ τὰς γυναῖκας περιελέσθαι αὐτὰ μετὰ τῶν θεῶν τῶν ἀλλοτρίων, ὡς ἐμποδίου δύντος ἐκ τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ τῆς τῶν ἐνωτίων χρῆστος, πρὸς τὸ ἀνελθεῖν εἰς τὸν οἴκον τοῦ Κυρίου· Βεθὴλ γάρ οἴκος Θεοῦ ἐρμηνεύεται. Ἐπειτα ἐν τῇ Ἀξόδῳ καταστασισθεὶς ὅπερ τοῦ λαοῦ δὲ Ἀσρῶν εἰς τὸ ποτίσαι εἰδωλον, ὡς ἐπιτηδεῖαν ὅλην εἰς κατασκεῦὴν τῶν ἀπηγορευμένων τὰ ἐνώτια ἐξελέξατο. Περιελάντο (89) γάρ πᾶς δὲ λαός, φησὶ τὰ ἐνώτια τὰ χρυσᾶ, τὰ ἐν τοῖς ὀστὶν αὐτῶν, καὶ ἡνεγκαν πρὸς Ἀσρῶν, καὶ ἐπλασσεν αὐτὰ μόσχον χωνευτόν. Ἀλλὰ καὶ Γεδεὼν ἐκ τῶν σκύλων τῶν Ἰσμαηλιτικῶν λαδῶν τὰ ἐνώτια παρὰ τοῦ λαοῦ, Ἐποίησεν αὐτὰ εἰς Ἐφούδ, καὶ ἔστησεν αὐτὸν (90) ἐν τῇ πόλει. Καὶ ἐξεπόρνευε πᾶς Ἰσραὴλ δικίων αὐτοῦ ἐκεῖ, καὶ ἐγένετο τῷ Γεδεὼν καὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ εἰς σκάνδαλον. Καὶ ταῦτα νῦν τὰ ἐνώτια διὰ τὸ συνεπείρεν τὸ φρόνημα τῶν θυγατέρων Σιών διεβέδηται. Καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ περιστόρφυρα. Τὸν ἐν τῇ ἐσθῆτι κόδσμον τῶν κχλλωπικούμενων γυναικῶν ὡς περιέργον διαβάλλει, πορφύραν ποτὲ μὲν κατὰ τὰ ἄκρα παρυφαινόντων, ποτὲ δὲ κατὰ τὸ μέσον αὐτὴν ἐντιθέντων. Δόλου δὲ σύμβολον δὲ πορφύρα τὴν κατὰ φύσιν χρόνον ἐπικαλύπτουσα, καὶ τὸ οἰκεῖον ἄνθος προφαίνουσα, κατὰ τοὺς ἐν ἐπιφανείᾳ φαῖδρούς, ἐν δὲ τῷ βάθει τὸ κακὸν συσκιάζοντας. Ὁπερ καὶ τὰ ἄκρα τοῦ βίου, καὶ τὸ μέσον ἐπέχῃ (91), φευκτόν. Διόπερ καὶ τὰ περιπόρφυρα παραιτεῖται δὲ λόγος.

⁸⁸ Cant. vii, 5. ⁸⁹ Gen. xxxv, 4. ⁹⁰ Exod. xxxii, 3, 4. ⁹¹ Judic. viii, 27.

(86) Codices aliquot, ἐγκαταλέιπται.

(87) Apud LXX pro ἐμπλόκιον legitur πλόκιον, *Et plexus capitis tui*.

(88) Nostra editio et Reg. primus, παραδοθεσται, haud emendate. Alii quatuor mss., præter Combeffianum, παραδοθεσθαι. Ibidem pro αὐτοῦ εἰ μultis mss. edi oportuerat, αὐτά.

(89) Veteres quatuor libri, περιελαντο. Editio cum duobus aliis mss., περιελαντο. Statim nostri

A adimuntur armillæ, ⁴⁶⁸ propterea quod gloriarentur de earum ornatu. Uno verbo hisce verbis edocemur eum, qui ob præstantiores quibus dotatus est facultates effertur, a custodia se conservante destitui. Videtur autem reticulum ornatus quidem fuisse capillis intertextus, ut eximio suo colore capillis colorem excitaret. Hæc autem parvipendat nemo. Nos enim non sumus Spiritu sancto graviores, ut voces in Scriptura positas perscrutari fustidiamus. Didicimus enim in Canticis, reticulum quoque sponsæ, quæ laudabatur, commendatum fuisse: *Nam caput tuum, inquit, sicut Carmelus, et reticulum capitis tui in purpura*⁹².

128. Vers. 20. *Et inaures, et annulos.* Novimus quidem inaurium usum in Rebæccæ sponsalibus fuisse laudatum. Quod erat arguento documenta eidem domum Abrahæ ingressæ de rerum spirituallium veritate tradenda esse. At inaures fuisse sæpe condemnatas deprehendimus. Primo quidem id ex hoc liquet, quod cum mulieres essent ascensuræ in Bethel, eas jussit Jacob inaures una cum diis alienis alegare⁹³. Nam idolatria et inaurium usus erant impedimento, ne ascenderent in domum Domini: quippe si Bethel interpreteris, sonat *domum Dei*. Deinde Aaron in Exodo populi seditione ad conflandum idolum adactus, inaures tanquam materiam faciendis rebus prohibitis idoneam delegit. *Abstulerunt enim, inquit, omnis populus inaures aureas quæ in auribus earum erant, et attulerunt ad Aaron, et formavit illas vitulum fusilem*⁹⁴. Quin et Gedeon postquam ex Ismaelitarum spoliis inaures a populo accepit. *Fecit eas in Ephud, et statuit illud in civitate. Et fornicalus est omnis Israel post illud illic, et factum est Gedeoni et domui ejus in scandalum*⁹⁵. Atque inaures istæ nunc dantur criminis, quod animus filiarum Sion inde efficeretur. Vers. 21. *Et prætextas, et vestes ex media parte purpureas.* Vestium ornamentum quod a mulieribus gloriam ex his aucupantibus adhibetur, tanquam superfluum perstringit. Aliquando quidem illæ purpura attexebant ad extremum, aliquando vero parti mediae eam inserebant. Ceterum doli fallaciæque figura purpura est quæ nativum colore tegat, proprium vero florem in medium proferat, haud aliter atque illi, qui in speciem lata sunt fronte, intus vero malum occultant. Quod sane fugient. D dum est sive extremum vitæ, sive medium occupet. Quare et *prætextas purpureas* Scriptura repetit.

sex mss., ἐπλασσεν αὐτά, *formarunt*. Editi non secus ac LXX, ἐπλασσεν, *formavit*. Subinde quidam mss., τῶν Ἰσμαηλιτῶν. Alii et editi, τῶν Ἰσμαηλιτῶν.

(90) Editi et Reg. secundus, αὐτῷ. Codex. Fr. 1, αὐτά. Alter Combeffianus Codex et alii tres, αὐτό.

(91) Editi et Reg. primus, ἀπτχρ. Alii quatuor, ἐπέχη.

129. VERS. 22. *Et indumenta quæ sunt per domum, A et pellucida Laconica. Immodicam luxus deliciarumque copiam declarat hæc sententia, dum ait recon-dita domi indumenta præ nimia tenuitate esse pel-lucida. Sumptus enim ad ostentationem factus pro scopo gratiam hominum ac benevolentiam sibi proponit. Cum autem quis etiam nemine spectante, privatum domi degens, pellucidis 469 vestibus amicitur, id rerum nostro usui concessarum ab-usum perquam immodicum esse ostendit. Itaque indumenta Lacænarum imitabantur, quæ cum inter saltandum plane nudari nolint, tanquam id sit inde-corum, lineam vestem quam tenuissime contextam induunt, per quam objiciant spectanda quæ virorum oculis non conspici oportebat. VERS. 23. Et byssina, et hyacinthino, et byssum, cum auro et hyacintho intertexta. Jam vero immodestam vitam agentes et præ immodico luxu sanctis insultantes filiæ Sion, etiam vestem circumferebant similitudine ad indu-mentum sacerdotale accedentem⁶²: vestimenta sci-liset byssina et hyacinthina gerebant, qualibus ceu symbolis elementorum ex quibus omnia constant, indui sacerdotes, introibant in sancta seorsum, Deo pro mundo supplicaturi. Ilyssus quidem pro terra, byacinthus pro aere, purpura pro aqua, coccinum pro igne ponitur. Hæ autem mulieres harumce re-rum ornatu non contentæ, ad varietatem efficien-dam et ad majorem ostendendam magniscentiam, aurum cum iis contexuerunt. Et theristra accubi-toria. Theristrum videtur esse indumentum æsti-vum, ita ut et tegere videretur, nec tamen in æstu gravaret: quemadmodum et in Genesi didicimus Rebeccam obviam Isaac euntem, theristro suisse indutam⁶³. Quæ autem nunc Scriptura vituperat, vocantur theristra, quæ videlicet ad discumbendum præ nimio voluptatis studio lectis insternebantur. Sed dictionem banc, *cataclita*, ne reddidere quidem interpres alii. Quapropter tanquam quæ nullum sensum exhiberet, notata obelo est.*

130. VERS. 24. *Et erit pro odore suavi pulvis: et pro zona funiculo cingeris, et pro ornatu capitis aureo calviliu[m] habebis propter opera tua. Pars voluptatis suavitatis est odorum, quandoquidem incensis qui-busdam unguentis inficiunt aerem, suavemque sibi halitum reddunt. His igitur mulieribus voluptate perfusis et odorem jucundum olfactui accersentibus, ab eo qui minas intentat, pulvis retribuetur. Pulvis D*

⁶² Exod. xxviii, 5. ⁶³ Gen. xxxviii, 14.

(92) Sic in quinque mss. et in editione Romana legitur. Additur autem in editis et in Reg. primo post vocem οἰκλαν.

(93) Nostri sex mss., tñn Λακωνῶν. Hinc suspi-cari quispiam possit, Tilmannum de suo edidisse, Λακαιῶν cum tamen Lacænæ Græce potius dicantur Λακωνίδες. Hoc ipso in loco editi et Reg. pri-mus, & κατά. Alii quinque mss., αλλα κατά, recte.

(94) Antiqui sex libri, αὐτῶν. Editi, ξαντῶν.

(95) Codex Fr. 1 et editi, ξετένα, male. Alii quin-que mss. præter Henricianum et Anglicum, ξετένοι,

129. Καὶ τὰ ἐπιβλῆματα τὰ κατὰ τὴν οἰκλαν (92), καὶ τὰ διαφανῆ Λακωνικά. Ὑπερβολὴν ἀστιλας καὶ τρυφῆς ἀφειδοῦς δὲ λόγος ἐμφαίνει, τὰ ἐπιστόληματα τὰ κατ' οἰκον διαφανῆ λέγων εἶναι τῇ ὑπερ-βολῇ τῆς λεπτότητος. Τὸ γὰρ πρὸς ἐπίδεξιν δάπα-νηρὸν, ἔχει σκοπὸν τὴν ἀνθρωπάρεσκειαν· τὸ δὲ καὶ μηδενὸς δρῶντος ἐφ' ἑαυτοῦ διάγοντα κατὰ τὴν οἰκλαν διαφανῆ περιβάλλεσθαι, πᾶσαν ὑπερβολὴν παραχρή-σεως τῶν πρὸς χρῆσιν συγκεχωρημένων ἡμῖν ἐπι-δεκνυται· ὡστε μιμεῖσθαι τὰ τῶν Λακαιῶν (93) ἐπιβλῆματα· αἱ κατὰ τὴν ὅρχησιν τὸ φυνερῶν γυ-μνοῦσθαι ὡς ἄστεμον παραιτούμεναι, ὑπερβάλλουσαν λεπτότητι λινῆν ἐσθῆτα περιβάλλόμεναι, δι' αὐτῆς φαίνουσιν ἢ κρύπτειν ἔδει τὰς τῶν ἀρέτων ὅψεις. Καὶ τὰ βύστινα, καὶ τὰ ὑακίνθινα, καὶ τὴν βύσ-σον σὸν χρωφ καὶ διακίνθιψιν συγκαθυφασμένα. Ὡδὴ δὲ καὶ τῆς ἱερατικῆς ἐσθῆτος μιμηματα, ἐν τῇ ἀστέμψῳ αὐτῶν (94) ζωῆ δι' ὑπερβολὴν τρυφῆς ἐμ-παροιοῦσαι τοῖς ἀγίοις, αἱ θυγατέρες τῆς Σιών πε-ριφέρουσι, βύστινα καὶ ὑακίνθινα, δοποῖα ἔκεινοι (95) σύμβολα τῶν στοιχείων περιβάλλόμενοι, ἐξ ὧν τὰ πάντα συνέστηκεν, εἰσίσταν εἰς τὰ ἀγία δι' ἑαυτῶν, ὑπὲρ τοῦ κόσμου τὸν θεὸν ἱερούμενοι. Βύσσος μὲν γὰρ ἀντὶ τῆς γῆς· ἡ δὲ ὑακίνθιος ἀντὶ τοῦ ἀέρος· καὶ πορφύρα ἀντὶ τοῦ ὑδάτος, καὶ τὸ κόκκινον ἀντὶ τοῦ πυρός· αἱ δὲ οὐκ ἔκαρκούμενοι (96) τῷ ἐξ αὐτῶν κόσμῳ, καὶ χρυσὸν αὐτοῖς συγκαθύφαινον, ὑπὲρ ποικίλιξ καὶ πολυτελεῖς πλείονος. Καὶ θέριστρα κατάκλιτα (97). Ἔοικε τὸ θέριστρον ἐπιβλῆμα εἶναι θερινὸν· ὡς καὶ περιβάλλειν δοκεῖν, καὶ μὴ βαρύνειν ἐν τῷ κατσώνῳ ὡς καὶ ἐν τῇ Γενέσει μεμαθήκαμεν τὴν Ἐρέβεκκαν ἐν τῇ συναντίσει τοῦ Ἰσαάκ περι-βαλλούμενην τὸ θέριστρον. Α δὲ νῦν διαβάλλει δὲ λό-γος, θέριστρα λέγεται, τὰ ἐν τῷ κατακλίνεσθαι δι' ὑπερβολὴν τρυφῆς ταῖς κλίναις ἐπιβαλλόμενα. Κατοτι τὸ κατάκλιτα, οὐδὲ ἐκδεδώκασιν οἱ λοιποί. Διὸ καὶ ὀλόλισται, ὡς οὐδένα νοῦν ἐμφαίνον.

C 130. Καὶ ἔσται ἀντὶ ισμῆς ἡδειας, πεπορτόδε· καὶ ἀντὶ ζώνης, σχοινιῷ ζώσῃ, καὶ ἀντὶ τοῦ κό-σμου τῆς κεφαλῆς τοῦ χρυσοῦ (98), φαλάκρωμα ἔξεις διὰ τὰ ἔργα σου. Μέρος τρυφῆς ἔστι καὶ τὸ ἐν ταῖς δσμαῖς ἡδὺ, φαρμάκοις τισὸν ἐκθυμιαμένοις καταφαρμακεύοντα τὸν ἄέρα, καὶ ἡδεῖαν ἔκειταις μηχανωμένων ἀναπνοήν. Ταῖς οὖν διακεχυμέναις δι' ἡδονῆς, καὶ δσμὴν ἡδεῖαν μηχανωμέναις τῇ διαρρή-

bene. Lege Ducæsum.

(96) Ita libri antiqui omnes. Editi, ἀρχούμεναι.

(97) Notat Ducæus, interpretem, quod in Bibliis Plantinianis et Germanicis legisset, θέριστρα κατάκλιτα, vertisse, *theristra clausa*: sed optime ju-dicavit Ducæus e suis codicibus legi opcrtere, θέριστρα κατάκλιτα, *theristra accubitoria*. Judicium viri eruditissimi adjuvatum, quod ita quoque in aliis qua-tuor mss. legatur.

(98) Editi libri, τοῦ χρυσοῦ. At sex mss. et editio Romana, τοῦ χρυσοῦ.

σει, κονιορτὸς ἀντιδοθῆσεται (99) ὑπὸ τοῦ ἀπειλοῦντος. Λεπτὴ δὲ ἔστι γῆ ἡ κόνις, ἀναπεποιημένη πρὸς τὸν ἀέρα, δυσκολίαν τινὰ περὶ τὴν ἀναπνοὴν καὶ ἀγδίαν πολλὴν ἐμπονοῦσα διὰ οὴν ἐμφραξιν. Μύροις μὲν γὰρ καὶ θυμιάμασιν ἐπιτέρπεται ἡ ψυχὴ (1), ἀλλὰ μύροις τοῖς πνευματικοῖς· δοποῖς δὲ ὁ λέγων Χριστοῦ εὐωδίᾳ ἐσμέν· καὶ, Χάρις τῷ Θεῷ τῷ τὴν ὅσμην τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι ἐν παντὶ τῷ περιφερεῖται τῆς σύρφου εὐωδίᾳς τοῦ Λόγου, Ἐλεγον· Εἰς δοσμὴν μύρων σου δραμοῦμεν. Καὶ τὸ ἀρχιερατικὸν δὲ χρίσμα μόρον δὲν καλδὸν καὶ τερπνὸν, ἀδελφῶν συναρπελὸν παρεικάζεσθαι ἄξιον. Τὸ τοιοῦτον μύρον τεχνίτου δεῖται, ἀπὸ Θεοῦ λαβόντος τὴν μυρεψίκην τέχνην, εἰς τὸ ποιῆσαι χρίσμα ἄγιον, ὃ οὐκ ἀναδησεται εἰς σάρκα ἀνθρώπου. Ὄταν μέντοι πρὸς ἀκολασίαν τὸ δὲν τῆς δοσμῆς ἐπιτεδεύται, ἐμφράσεται ὑπὸ τοῦ κονιορτοῦ δὲ πόρος τῆς αἰσθήσεως, εὐεργετοῦντος τοῦ ταύτα αὐτοῖς οἰκονομοῦντος Κυρίου. Τάχα δὲ ἔτει ἐν τῷ ναῷ δὲν τὰ ἡδύσματα τῆς ὄσμης, τὸ τε μόρον τῆς χρίσεως, καὶ τὸ θυμαλαμα τῆς συνθέσεως· κανερῆθρη δὲν ναδε, καὶ ἔστι νῦν ἐν κονίῳ, ἀντερπαῖς καὶ κάτω κείμενος, ἀντὶ τῆς ποτε δοσμῆς τῆς ἡδίας κατὰ τὴν νομικὴν λατρείαν, νῦν (3) κονιορτός ἔστι διὰ τὰς πορευθείσας ὑψηλῷ καὶ ἀνυποτάκτητῳ τραχῆλῳ ψυχάς· οἰς καὶ εἰρηται. Ἰδού ἀφέται ὑμῖν δὲ οἰκος ὑμῶν ἔρημος. Βέσσοι μέντοι αὐταῖς, ἐδὲ βιόλωνται, ἐκτιναξαμέναις τὸν χοῦν, ἀναπληθησῆναι τῆς εὐωδίας Χριστοῦ κατὰ τὴν παρανεστιν τού λέγοντος· Ἐκτίνεται τὸν χοῦν σου, καὶ ἐνδυσαι τὴν δόξαν τοῦ βραχίονός σου.

131. Καὶ ἀντὶ ζώνης σχοινίψ ζώσῃ. Ζώνυται μὲν τὴν δοφινὸν ἀλληθείᾳ δὲ κατὰ θεόν ζωννόμενος. Ὄποιός δὲν οἱ Πέτρος, ἔκτενων τὰς χειρας, καὶ ζωννόμενος εἰς τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ πολέμον ὑπὸ τῶν εἰς τὸ ὑπὲρ τῆς ἀλληθείας αὐτὸν μαρτύριον μέχρι θυνάτου προκαλουμένων. Οἱ μὲν οὖν ἄγιοι περιζώνυται δόναμιν. Οἱ θεὸς γὰρ, φησίν, δὲ περιζωννόν με δύναμιν· δὲ δὲ ἀπολέσας τὴν ζώνην ταύτην, τῷ δεσμῷ τῶν ἑδίων ἀμαρτιῶν ζώνυται· διότι Σειραῖς τῶν ἑδίων ἀμαρτιῶν ἔκαστος σφρίγγεται. Οὐ σόμηνοι δὲν τὸ ἐκ σχοινίων φραγέλλιον, ἔξελαῦνον τοῦ ιεροῦ τοὺς βεβηλοῦντας τὰ ἀγία, δεικνύντος τοῦ Κυρίου, διότι ἔκαστο μάστιγες αἱ οἰκεῖαι πλοκαὶ τῶν ἀμαρτιῶν γίνονται, καὶ μαστίζεται σχοινίοις ἀμαρτιῶν τοῖς περιπλεκομένοις αὐτῷ· Ἀντὶ δὲ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς τοῦ χρυσοῦ (4), φαλάκρωμα

⁹⁹ II Cor. ii, 15. ¹⁰⁰ ibid. 14. ¹⁰¹ Gen. xxvii, 27. ¹⁰² Exod. xxx, 32. ¹⁰³ Luc. xii, 35. ¹⁰⁴ Isa. lli. 2. ¹⁰⁵ Psal. xvii, 33. ¹⁰⁶ Prov. v, 22. ¹⁰⁷ Joan. ii, 15.

(1) Ita nostri sex libri antiqui. Editi vero, ἀντιδοθῆσεται.

(2) Veteres aliquot libri, ἡ ψυχὴ. Deerat articulus in vulgatis.

(3) Editi, εὐλόγησεν δὲτ articulus in nostris sex mss. non legitur. Ibidem quinque mss., καὶ αἱ ἑταῖραι. Editi et Reg. primus, καὶ ἐν. Rursus hoc ipso

A autem est tenuis terra, acri commista, quæ dum meatus obstruit, quamdam respirandi difficultatem et molestiam multam creat. Et quidem unguentis a suffitu delectatur anima, sed unguentis spiritualibus; cuiusmodi erat qui dicebat: *Christi bonus odor sumus* ¹⁰⁸. Et, *Gratia Deo qui odorem notitiae suæ manifestat in omni loco* ¹⁰⁹. Odore ejusmodi fragrante Isaaco Jacobi pater recreabatur: *Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus* ¹¹⁰. Quin et in Cantico adolescentulæ cœlestem gratumque Verbi odorem sentientes, dicebant: *In odorem unguentorum tuorum curremus* ¹¹¹. Sed et pontificium chrisma unguentum erat bonum et oblectans ¹¹², dignum quod fratrum concordia compararetur ¹¹³. Ejusmodi unguentum ¹¹⁴ indiget artifice, qui accipiat a Deo artem unguentariam, ut chrisma sanctum conficiat, quod in carnem hominis nequaquam ascendet ¹¹⁵. Quando igitur suavitas odoris instigat ad libidinem, meatus sensui inserviens oppilatur pulvere, quod fit Domini hæc eis largientis beneficio. Fortasse autem, quod in templo erant odorum condimenta, unctionis videlicet unguentum, et compositionis thymiam; dirutum autem est templum, jacetque nunc in pulvere, eversum et humidejectum, pro grato odore juxta legalem cultum olim fragrante nunc pulvis est, ob eas animas, quæ erecto et intractabili collo ambulavere, quibus dictum est: *Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta* ¹¹⁶. Attamen si voluerint, licet eis, excusso pulvere, suavi Christi odore compleri, secundum admonitionem ejus qui dicit: *Excute pulverem iactū, et surge, Jerusalem, et induere gloriam brachii tui* ¹¹⁷.

C ¹¹⁸ *Et pro zonā funiculo cingeris.* Qui quidem secundum Deum cinctus est, ejus lumbus in veritate cingitur. Ejusmodi erat Petrus, qui expandebat manus, et ad bellum pro Christo sustinendum ab iis accingebatur, qui eum ad mortem usque causa testimonii veritatis provocabant. Sanctus itaque circumcingitur virtute: *Deus enim, inquit, qui circumcingit me virtute* ¹¹⁹; at zonam hanc perdidit, cingitur vinculo peccatorum suorum, quod *Calenis peccatorum suorum unusquisque constringitur* ¹²⁰. Quorum dilictorum symbolum erat flagellum illud e funiculis contextum, quo expulsi sunt e templo ii qui sancta profanabant ¹²¹. Ostendebat enim Dominus proprios peccatorum nexus ceu flagella unicuique inesse, et suis quemque peccatorum funiculis se circumplexentibus flagellari. *Pro ornatu autem ca-*

in loco sex mss. νεάνιδες αἰσθόμεναι. Editi, αἰσθάνομεναι.

(3) Vocabulam νῦν ex nostris sex mss. addidimus. Nec ita multo infra vulgati libri, εἰρηται τό. At in mss. omnibus deest τό.

(4) Editi, χρυσοῦ. At mss. quinque; χρυσίου.

pūis aureo, calvitium habebis propter opera tua. **A** Quemadmodum illæ præ nimia rerum ad odoratum attinenium sollicitudine requirentes quæquerant præter naturam, ab his quæ ex natura sunt, exciderunt; haud enim aeris simplicis aspiratione contentæ, sed unguentis suffumentisque eum imbuentes, postmodum ne aarem quidem purum, sed pulverem permistum spiritu duxerunt: hunc ad modum propterea quod in nativo capillorum ornatu, mulieribus pro velamine dato⁷⁶, non permandere, sed reticulis quibusdam capillos implicantes, ad fastidium usque se ipsæ adornabant, ornamento etiam naturali spoliata sunt, atque amissis crinibus (quo ornatu seu proprio nativoque ab ipsa natura vestitæ mulieres sunt) eisdem factæ sunt spectaculum scđissimum. Etenim, si scđum est mulieri tondere aut radi⁷⁷: quanto utique scđias fuerit ipsam deturpari calvatio, quod tamen eis quæ sua venustate male utuntur, deformitatem utiliter inducit? *Pro tunica autem clavata purpuræ circumcingeris sacco.* Id quoque sancit Dominus in commodum earum quæ⁴⁷ suum decorem ostentant, hancque fieri jubet permutationem. Quandoquidem vestis purpurea mollitiei et jactantia materia est et occasio: saccus vero contritionis humilitatisque comparandæ facultatem præbet. Et qui purpura induitus est, abjicere se in terram, Deumque adorare fastidit, cavelque ornatui, ne scilicet vestis suæ color deformetur: qui vero amictus est sacco, omnem locum sibi ad adorandum idoneum esse dicit.

132. VERS. 25. *Et filius tuus pulcherrimus, quem dilexisti, gladio cadet.* Præstiterit iis, qui pravis moribus essent informandi, præripi morta ante adolescentiam quam diutius educatione mala a parentibus imbu. Habebas igitur filium, aut corpore pulcherrimum, aut qui maternis oculis talis esse videretur. Hic in ipsa juventute et in ætatis flore morietur. Et hinc malum augetur, quod nequaque morte sponte proveniente, aut naturali, sed violenta sublatus e medio est, utpote per manum hostilem gladio sauciatus. *Et fortes vestri gladio cadent.* Et haec dum patietur, ne ulciscendi quidem facultas ei suppetet. Nam ulcisci interfectos, eisque qui mororem conficiunt, vices rependere, in malis solatium est. At ne hoc quidem penes te erit. Qui enim æstate vigent, morituri sunt in bello omnes, adeo ut relinquenda sit ætas inutilis sola et imbellis, quæ cum auxilio sit destituta, ad omnia mala toleranda valde est exposita, quæ ei inferre visum fuerit hostibus. **VERS. 26.** *Eo humiliabuntur et lugebunt thecæ ornatus vestri.* Thecæ auri et argenti, vestisque sumptuosa et pre-

B Εἰσις διὰ τὰ ἔργα σου. Ὡσπερ ἐπὶ τῆς κατὰ τὰ δοφραντὰ περιεργίας τὰ παρὰ φύσιν ἐπιζητοῦσαι, καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐξπιπτον· οὐκ ἀνεχόμεναι γάρ ἀναπνεῖν ψυλὸν ἀέρα, ἀλλὰ μύροις αὐτὸν καταχρωνταί καὶ θυμιάμασιν, ὅστερον οὐδὲ καθαρὸν ἀέρα, ἀλλὰ κονιορτῷ τοῦτον ἀναμεμιγμένον ἀνέπνεον· οὕτως ἐπειδὴ τῷ ἐκ τῆς φύσεως κόσμῳ τῶν τριχῶν, διὸ ἀντὶ περιβολαίου δέδοται ταῖς γυναιξὶν, οὐδὲ ἐπέμενον (5), ἀλλὰ ἐμπλοκοῖς τις τὰς τρίχας συγκαταπλέκουσαι, φορτικῶς ἐστὰς ἐκαλλώπιζον, καὶ τοῦ κατὰ φύσιν κόσμου ἀπεστεργίθησαν, καὶ ἐγένοντο ἀώραταν θέαμα ἐν τῇ ἀποβολῇ τῶν τριχῶν, διὸ οὐκεῖος καὶ συγγενῆς κόσμος παρ' αὐτῆς τῆς φύσεως ταῖς γυναιξὶν περιβέλλεται. Εἰ γάρ αἰσχρὸν γυναιξὶ τὸ κείρεσθαι (6) ἢ ξυρᾶσθαι, πόσθι δῆκου αἰσχιον, φαλάκρωμα ἔχειν, ἐπὶ συμφέροντι τὴν δυσμορφίαν ἐπάγον ταῖς κακῶς τὴν ὥραν διαθεμέναις; Ἀντὶ δὲ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου περιζώση σάκκον. Καὶ τοῦτο ἐπὶ συμφέροντι τῶν ὥραιζομένων οἰκονομῶν διόπτης τὸν μεταβολὴν ταύτην γενέσθαι προστάσσει. Διότι ἡ μὲν πορφυρὶς ἀδρότητος καὶ ἀλαζονείας ἔστιν ἀφορμή· διὸ δὲ σάκκος συντριμοῦ καὶ ταπεινώσεως ἔστιν ἀφόδιον. Καὶ διὸ τὴν ἀλουργίδα περικείμενος, πεσεῖν εἰς γῆν καὶ προσκυνεῖν τὸν Θεόν κατοκνεῖ, φειδοῖ τοῦ κόσμου, μὴ τῆς ἀσθῆτος τὸ ἄνθος διαλυμάνησται· διὸ δὲ τὸν σάκκον περικείμενος, πάντα τόπον ἐπιτίθεσιν ἐστιν εἰς προσκύνησιν τίθεται.

132. Καὶ διὸ σου διάκλαστος, διν ἄγράπησας, μαχαίρᾳ πεσεῖται. Τοῖς ἐν θεσι μοχθηροῖς (7) μέλουσιν ἀνατρέφεσθαι, λυσιτελότερον πολλῷ προσπελθεῖν τῆς ἀκμῆς, ἢ ἐπὶ πλέον τῆς πονηρᾶς τῶν γονέων ἀγωγῆς ἀναπτύμπλασθαι. Τὸν οὖν ἔσχες, ἢ τοις ἀφύματι κάλλιστον, ἢ τοῖς μητρικοῖς δρθαλμοῖς τοιούτον φαινόμενον. Οὗτος ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ καὶ τῷ ἄνθει τῆς ἡλικίας ταύτην ἔσται. Καὶ ταῦτα παθοῦσα, οὐδὲ τὸν αὐτόματον, οὐδὲ τὸν ἄλλον τὸν φύσεων θάνατον, ἀλλὰ βιασας ἐκ πολεμίας χειρός, τραυματίας μαχαίρᾳ. Καὶ οἱ ισχύοντες ὅμων μαχαίρᾳ πεσοῦνται. Καὶ ταῦτα παθοῦσα, οὐδὲ τὴν πρὸς τὸ ἀμύνασθαι δύναμιν ἔχει. Παραμύθια γάρ ἐν κακοῖς τὸ ἐπαμύναι τοῖς ἀνηρημένοις, καὶ τοῖς ἵσσοις ἀντιπεριβάλλειν (8) τοὺς λελυπηκότας. Σοὶ δὲ οὐδὲ τοῦτο ὑπάρκει. Οἱ γάρ ἐν ἡλικίᾳ πάντες τελευτήσουσιν ἐν πολέμῳ, ὥστε τὴν ἀχρηστὸν ἡλικίαν περιειφθῆναι. ἢ διὰ τὸ ἀδοξῆτος εἶναι, εὔκολός ἔστι (9) πάντα παθεῖν, ἀπέρ ἀν δοκῆ τοῖς πολεμίοις, Καὶ ταπεινωθήσονται καὶ πενθήσουσιν αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου ὅμιλοι. Χρυσού καὶ ἀργυροῦ (10) θῆκαι,

⁷⁶ I Cor. xi, 15. ⁷⁷ ibid. 6.

(5) Antiqui duo libri, ἐπέμεναν. Ibidem duo mss., τὸ πλοκοῖς. Alii duo mss. cum editis unica voce, ἐμπλοκοῖς, bene.

(6) Reg. quartus, τὸ κείρεσθαι.

(7) Reg. quartus, εἰσχροῖς sed in ora illius ipsius libri legitur, μοχθηροῖς.

(8) Veteres quidam libri, ἀντιπεριβαλεῖν.

(9) Colb. secundus, ἔσται.

(10) Sic quinque mss. At editi, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Neo ita multo post, ubi in excusis legitur, πολυτίμων, scriptum invenimus in quinque codicibus, βαρυτίμων. Sed si paulo diversa est scriptura, eadem plane sententia est.

καὶ ἴσθιτος πολυτελοῦς, καὶ λίθων βαρυτίμων, ἵνας μὲν ἐν ἔχῃ τὰ κειμήλιον, πολλῆς ἀξιοῦται σπουδῆς καὶ ἐπιμελεῖας· ἐν οἴκοις δύχυροῖς ἀποχείμενα (11) ἐπὶ ὑψηλῶν τόπων, καὶ μοχλοῖ, καὶ κλεῖς, καὶ σφραγῖδες, καὶ φύλακες, καὶ πάντα τὰ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ φυλακὴν ἐπινοούμενα· ἐπειδὴν δὲ κενὰ τῶν κειμηλίων (42) ἀποδειχθῆ, ἡμελημένα καὶ παραρρίπτομενα παρορᾶται. Ταῦτα καὶ ἡμᾶς ὠφελείτω, δτι φυχαῖ, αἱ δεξάμεναι τοῦ θείου λόγου τὴν δωρεὰν, ἀποθῆκατ γεγόνατο τῶν τιμίων τοῦ ἐν τοῖς θείοις θησαυροῖς ἀποκεῖσθαι ἄξιαι· ἐπειδὴν δὲ κενὰ τῶν θείων κόσμων ἀποδειχθῶσι, ταπεινωθήσονται ἀπορρίφεσσαι, ἀχρηστίαν καταγωθεῖσαι. Διὸ τοῦτο Ἐπίχρειώθη (13), φησὶν, Ἰεχονίας, ὡς σκεῦος, οὗ οὐκ ἔστι χρήσια. Ἰναὶ οὖν μένωμεν ἐν ταῖς βασιλικαῖς ἀποθήκαις, μὴ προδῶμεν τοῖς κλέπταις τὸν πολυτίμητον μαργαρίτην, ὃν ἐπιστεύθημεν.

A tiosorum lapidum, quandiu supellectili pretiosa re- plentur, studio multo atque diligentia asservantur, seponunturque in tutis οἰδίου partibus et in excelsis locis. Atque adhibentur vectes, claves, sigilla, custodes, ac tandem omnia, quae ad munimenta et custodiam sunt excogitata. Sed postquam capsæ istæ supellectili sunt exinanitæ, jam neglectæ et derelictæ, contemptui habentur. Hæc et nobis prosint: quippe eæ animæ, quæ verbi divini donum accep- runt, pretiosarum rerum factæ sunt apothecæ, dignæ utique quæ in divinis thesauris recondantur. Cum autem deprehensæ fuerint divinis ornamentis vacuæ, humiliabuntur utpote abjectæ, et de inutili- tate damnatae. Eam ob rem *Inutilis, inquit, factus est Jeconias, sicut vas, cujus nullas est usus*¹⁰. Ita- que ut maneamus id regalibus apothecis, pretiosam hanc margaritam nobis concreditam furibus ne prodamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ' (14).

133. Καὶ ἐπιλήφονται ἐπτὰ γυναικεῖς ἀνθρώπους ἑνὸς, λέγουσαι, Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγέμεθα, καὶ τὰ ἴματα ἡμῶν περιβαλούμεθα, πλὴν τὸ ὄνομά σου κακλήσθω ἐφ' ἡμᾶς· ἀφελε τὸν δνειδισμὸν ἐφ' ἡμῶν. Ός πρὸς τὸ βῆτὸν, δοκεῖ διλιγότητα ἀνδρῶν ἐκ πολέμων ἢ νόσων ἐπιγενομένων τῷ λαῷ κατ' ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ὁ λόγος σημαίνειν, ὥστε ὑπὲρ τοῦ μὴ ἔγονον εἶναι μηδὲ στείραν, ἀπέρ ἐν κατάρρᾳ τοῖς πάλαι λελόγισται, ἀπερυθρίψαν τὰς γυναικας καὶ ἑνὸς ἀνδρὸς πλείους ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ τὸν ἐπὶ τῇ προστασίᾳ πλειστῶν γυναικῶν ἀγγῆνα αὐτοῦ παραμυθουμένας λέγειν· Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἴματα (15) ἡμῶν περιβαλούμεθα. Ἀφεὶς οὖν τὴν ἐπὶ τῷ πορισμῷ ἀναγκαῖαν μέριμναν, τὸ ὄνομά σου χρῆσον ἡμῖν εἰς τὸ διαφυγεῖν ἡμᾶς τὸν ἐπὶ τῷ ἀρ- μίᾳ δνειδισμὸν. Τὸ μὲν κατὰ λέξιν, τοῦτο· ἡ δὲ ὑπόνοια καὶ ἡ πειζόνων ἔρευναν προκαλεῖται ἡμῶν τὸν νοῦν· οὖν ἐν τῷ πορισμῷ δυσθεωρήτῳ καὶ πολὺ τὸ διεποιασμένον ἐκ τῆς ἀσφαλεῖας ἔχοντι, τοιαύτη τις ἡμῖν περὶ τῶν ἐπτὰ γυναικῶν ἔννοια ὑποπίπτει, δτι πολλαχοῦ καὶ ὁ βίος οὐτος καὶ ὁ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ ἐπὶ τοῦ (16) ἐπτὰ λαμβάνονται. Ό μὲν περὶ τὰ ἐν γενέσει πρόγυματα χρόνος, διότι ἀπὸ ἐπτὰ ἡμερῶν ἀνακυλουμένων πληροῦται. Όθεν καὶ ὁ μετὰ τὴν κατάστασιν ταύτην αἰών, δύσην εἴρηται ἐν τῇ Γρα-

CAPUT IV.

133. VERS. 1. *Et apprehendent septem mulieres hominem unum, dicentes: Panem nostrum manducabimus, et vestimentis nostris opieremur: cælerum non tuum vocetur super nos: aufer opprobrium a nobis.* Ad litteram quod attinet, 472 sententia isthæc virorum pauitatem quæ in populo ex bellis, aut morbis ob Dei iram contigerat, videtur significare. Itaque ne qua infecunda aut sterilia esset, quod utrumque apud veteres maledicto fuit obnoxium¹¹, mulieres plures omni pudore posito apprehendunt virum unum, atque inlestitiam quam ei illud in plures mulieres régimen exhibere potuisse, solatæ dicunt: *Panem nostrum manducabimus, et vestimentis nostris operiemur.* Ea igitur sollicitudine quæ ad questum faciendum necessaria est, omissa nomen tuum nobis commoda, ut solitudinis nostræ probrum effugiamus et dedecus. Hæc est utique nativa et propria verborum significatio: sensus autem figuratus ad majora investiganda mentem nostram invitat. Quemadmodum igitur si versaremur in loco quem conspicere vix possis, quemque tenebræ multæ operiant ob obscuritatem; aliquid ejusmodi de his septem mulieribus cogitamus, nimirum quod et vita hæc, et is qui secundum carnem est Israel per septenarium numerum plerumque desi-

⁹ Jerem. xxii, 28. ¹⁰ Deut. vii, 14.

(14) Antiqui quinque libri, ἀποκείμεναι. Editi so- li, ἀποκείμεναι. Aliquanto post editi, ὡς ἡμελημέ- να, recte, ut nobis quidem videtur. Putamus igitur hæc ita intelligenda esse, quasi scriptum fuisse, ἵνας μὲν ταῦτα πράγματα ἔχη, εtc., quandiu res ejus- modi pretiosam supellectilem, includunt, εtc. Quod cum non animadverterent librarii, pro ἀποκείμενα scripserunt, ἀποκείμεναι, ut vox ἀποκείμεναι ad vocem θῆκαι referri posset. At Socula ὡς in quinque mss. deest.

(42) Sic nostri libri veteres. Editi vero, τῶν τιμίων κόσμων, pretiosis ornamentis.

(13) Apud LXX, pro Ἐπίχρειώθη legitur ἡτιμώθη, in honoratus. Ibidem vetus Combeffisii codex cum aliis tribus, σκεῦος οὗ. Alter et editi, σκεῦος ὧν, corrupte.

(14) Titulus nullus in mss. positus est. Haud longe quinque mss., καὶ τὰ ἴματα. Editi, καὶ τὸ ἴματον.

(15) Hic veteres duo libri rursus, καὶ τὸ ἴματον. Statim editi, πορισμῷ τῶν ἀναγκαῖων. At mss. quinque ut in contextu.

(16) Libri quinque antiqui, ἐπὶ τοῦ. Editi, ἐπὶ τοῦ.

gnentur. Tempus quidem in rebus initio creandis insumptum significatur, quia septena dierum conversione ac circuitione compleetur ³⁰. Unde et aternitas statum hunc secutura, in Scriptura dicta est *Octava*. Hinc psalmi pro *octava* ³¹, id est, pro aeterno huic tempori successuro. Sed et qui in manifesto sunt *Judaei* ³², et ipsorum regimen semper de septenario numero accipiuntur. *Da*, inquit, *partem ipsi septem, et quidem ipsi octo* ³³. Nam *Testamentum*, tum *Vetus*, tum *Novum*, *testimonium accipere* debent, quod veniant a Deo, unamque mutuam societatem ineant ac concordiam. Itaque mulieres septem adumbrant *Vetus Testamentum*. Apprehendet hominem unum, Dominum, qui non unus est ex multis, sed tamen unus est. Dicunt, *Panem nostrum comedemus*, hoc est, in nostro substantiæ modo manebimus. Etenim futurorum erimus umbra ³⁴, cœlestiumque imagines. Vocetur duntaxat nomen Christi in Veteri Testamento, ut inutilitatis opprobrium auferatur. Sed et *Israelis synagoga*, ea qua detinebatur lege delecta, jam libera facta, et cui velit nupta ³⁵, potest vocari non adultera ³⁶, tametsi ad sponsum *Verbum accedit*, eique veluti amatori complexu adhærescens valet dicere: *Nomen tuum vocetur super nos*.

134. Dictum autem est a quibusdam, mulieres septem septem esse spiritus, quos paulo post enumeraturus est ille ipse propheta, tanquam requierentur super eum, qui ex radice Jesse cæl flos erat erupturus: spiritum, inquam, sapientiæ et intellectus, spiritum consilii et fortitudinis, spiritum scientiæ et pietatis, spiritum timoris Dei ³⁷. Qui quidem spiritus propterea quod declinarent omnes, simulque fierent inutiles ³⁸, nec haberent in quo amanter requiescerent, apprehendunt Domini hominem, ac ea quæ sunt scripta, implent. Nam spiritus scientiæ et pietatis vacat, et otiosus manet tum cum non est qui intelligat, ³⁹ aut exquirat Deum ⁴⁰. Atque id virtutibus quasi probro est et dedecori, neminem reperiri qui eas amplexatur, sed eas, anima quæ ipsas suscipiat deficiente, esse tanquam viduas. Quia enim sua ipsarum pulchritudine capere neminem possunt, sed permanent in solitudine, per hoc et virtutes ipsæ quasi perstringi videntur. Qui autem in se ipso omne virtutis genus summe et perfectissime erat demonstraturus, is auferit ab eis opprobrium et ignominiam. Et quoniam ab iis etiam, qui Deum ignorabant, scientiam, intelligentiam, consilium, fortitudinem, sapientiam, pietatemque excoli compertum est, postulant Christi nomen super se invocari.

135. VERS. 2. *In die autem illa splendescet Dominus in consilio cum gloria super terram, ut exaltet et glorificet quod derelictum est ex Israel. Isthæc*

³⁰ Gen. ii, 2. ³¹ Psal. vi, 1, et xi, 1. ³² Rom. ii, 39. ³³ Rom. vii, 3. ³⁴ Isa. xi, 2-3. ³⁵ Psal. xiii, 3.

(17) Veteres tres libri, μένομεν. Statim editi, διόμεθα καὶ τύπος τῶν. At illud, καὶ τύπος, in nostris mss. non legitur, ob idque deletum est.

(18) Antiqui duo libri, κυκλήσθω. Alii tres cum editis, ἐπικεκλήσθω.

(19) Editi, γινομένη. At mss. quinque. γενομένη.

A φῆ καὶ φαλμοὶ διπέρ τῆς δγδόης, διντὶ τοῦ, διπέρ τοῦ μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον αἰώνος. Πολλαχοῦ δὲ καὶ οἱ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖοι, καὶ ἡ κατὰ αὐτοὺς πολιτεία ἐπὶ τοῦ ἐπτά λαμβάνονται. Δις μερίδα, φησι, τοῖς ἐπτά, καὶ γε τοῖς δκτώ· ὡς καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δφειλούσης λαβεῖν τινα μαρτυρίαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔχειν, καὶ τῆς Καινῆς, καὶ εἰς μίαν ἀλλήλαις ἔλθειν συμφωνίαν. Αἱ οὖν ἐπτά γυναῖκες, ἡ Διαθήκη ἡ Παλαιά· ἐπιλήψεται ἀνθρώπου ἐνδε, τοῦ Κυρίου, δις οὐχὶ εἰς τῶν πολλῶν ἔστιν, ἀλλ' εἰς ἔστι· λέγουσαι, δις. Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, τουτότοις μενοῦμεν (47) ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου μέτρου τῆς ὑποστάσεως. Σκιὰ γάρ ἐσθμεθ τῶν μελλόντων, καὶ εἰκόνες τῶν ἐπουρανίων. Μόνον τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα κεκλήσθω (48) τῇ Παλαιᾷ, ἵνα δ ὀνειδισμὸς τῆς ἀχρηστίας ἀφαιρεθῇ. Δύναται δὲ κτὶ ἡ συναλωγὴ Ἰσραὴλ, ἀποθανόντος τοῦ νόμου ἐν φ κατείχετο, ἐλευθέρα γενομένη (49), πρὸς τὸ φ θέλει γαμηθεῖσα, μὴ χρηματίζειν μοιχαλίς, τῷ νυμφῷ Λόγῳ προσελθοῦσα, καὶ οἰονεὶ ἐρωτικῶς ἀντεχομένη, αὐτοῦ, λέγειν. Τὸ ὄνομά σου κεκλήσθω ἐφ' ἡμάς.

B

134. Εἴρηται δὲ τισιν, δις αἱ ἐπτὰ γυναῖκες ἐπτὰ πνεύματά εἰσιν, ἀ μικρὸν ὑστερον δ αὐτὸς οὗτος προφῆτης καταριθμεῖσθαι μέλλει, ὡς ἐπαναπάντεμνα ἐπὶ τὸν ἐκ τῆς βίζης Ἰεσοῦ ἔκαθησεν μέλλοντα πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, πνεῦμα φόβου Θεοῦ· ἀπέρ διὰ τὸ πάντας ἐκκλῖναι, καὶ ἀμα ἀχρειαθῆναι, οὐδὲ ἔχοντα φ ἐπαναπάντεται ἀγαπητῶς, τοῦ κατὰ τὸν Κύριον ἀνθρώπου λαβόμενα, ποιεῖ τὰ ἀλαγεγραμμένα. Ἀργεὶ γάρ τὸ πνεῦμα τῆς γνώσεως καὶ τῆς εὐσεβείας ἐν καιροῖς, δις οὐκ ἔτι δ συνιών, οὐδὲ ἔστιν δ ἀκήγητῶν τὸν Θεὸν· καὶ φιονεὶ διατάθειν. Αἱ τοῖς ἀρεταῖς τὸ μηδένα είναι τὸν ἀντεχόμενον αὐτῶν, ἀλλ' οἰνοὶ χηρεύειν αὐτὰς ἀπορίᾳ τῆς ὑποδεχομένης αὐτὰς φυχῆς. Τὸ γάρ μηδένα δυνηθῆναι ἐλεῖν τῷ οἰκείῳ καλλει, ἀλλ' ἐπειρεσθεῖται, τῷ ἀρημῷ, ὕσπερ καὶ τῶν ἀρετῶν δοκεῖ καθάπτεσθαι. Οἱ δὲ ἐν εαυτῷ (20) πᾶν εἶδος ἀρετῆς κατὰ τὴν ἄκραν τελείωσιν ἐπιδεικνύαι μέλλων, ἀφαιρεῖ τὸν ὀνειδισμὸν ἀπ' αὐτῶν. Καὶ ἐπειδὴ καὶ παρὰ τοῖς ἀγροοῦσι τὸν Θεὸν δοκούσιν ἐπιτηδεύεσθαι γνῶσις, καὶ σύνεσις, καὶ βουλὴ, καὶ ἰσχὺς, καὶ σοφία, καὶ εὐσεβεία, ἀξιούσι τὸ Χριστοῦ ὄνομα ἐπικεκλήσθαι αὐταῖς.

135. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλάμψει ὁ Κύριος ἐν βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ δψῶσαι καὶ (21) δοξάσαι τὸ κταλειφθὲν τοῦ Ισραὴλ.

28. ³⁵ Eccle. xi, 2. ³⁶ Coloss. ii, 17. ³⁷ I Cor. vii, ³⁸ ibid. 2.

(20) Antiqui quinque libri, ἐντῷ. Editi, αὐτῷ· quæ de Christo Domino accipienda esse, satis, nisi fallor, a quovis intelligitur.

(21) Editi et Reg. tertius, καὶ τοῦ: Alii quatuor mss., καὶ.

Συνέδει ταῦτα τοῖς προαποδεδομένοις. Οὐ γάρ ἐπελά-
βοντο αἱ ἐπτὰ γυναικες ὡς (22) ἀνδρός, οὗτος ὡς Κύ-
ριος ἐπιλάμψει. Ἐπειδὴ γάρ ἀντεποιήθησαν τοῦ τὸ
δυνοματοῦ κεκλησθαι ἐπ' αὐταῖς, ἀποδεχόμενος αὐ-
τῶν τὴν προθυμίαν δὲ Θεός, ἐπιλάμψει αὐταῖς ἐν
βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς τουτόσι, κεκριμένως
καὶ βεβουλευμένως, τὸ ἄν τῆς κρίσεως ἀγαθὸν χαρ-
ζόμενος, καὶ οὐκ ἀδουλεύνως, οὐδὲ ἐκκεχυμένως.
Πιμέρα δὲ αὕτη (23) ἐστὶν, ἐν τῇ ἐπιλάμψει δὲ Θεός
ἐν βουλῇ μετὰ δόξης αὕτη ἡν τὸν ποιεῖ δῆλος τῆς
δικαιοσύνης, δὲ Κύριος ἡμῶν, δὲ διδάσκων περὶ ζωῆ-
τοῦ, δὲτι ἔως ἐστὶν ἐν τῷ κόσμῳ, φῶς ἐστι τοῦ
κόσμου διὸ καὶ παρήνει, ἀργάζεσθαι ἔως ἡμέρα ἐστί.
Σημειωτέον δὲ, δὲτι κατ' ἀλληγορίαν ἐπίνοιαν
καὶ ἡμέρα λέγεται δὲ παρών βίος, καὶ νῦν ἡ τῆς κρί-
σεως ἡμέρα. Καὶ πάλιν, νῦν καὶ, ἡ παρούσα κατά-
στασις, ἡμέρα δὲ, δὲ προσδοκώμενος αἰών. Τὸ μὲν γάρ,
Ἐργάζεσθαι (24) ἔως ἡμέρα ἐστί, σφῶς εἰς τὸν βίον
τοῦτον φέρει τὸν περιτισμένον τῇ Χριστῷ ἐπιγρά-
ψι: τὸ δὲ, Ἐρχεται τὸξο, περὶ τοῦ μέλλοντος αἰώ-
νος εἰρηται, διὰ τὸ σκυθρωπὸν καὶ ἐπίπονον τῶν
ἐν ἀμαρτίαις εὐρισκομένων τῆς προσηγορίας ταύτης
ἔξιουμένου. Καθὸ καὶ δὲ προφήτης πρὸς τοὺς ἐν ἔρ-
γοις μὲν πονηροῖς ὄντας, ἐπείγοντας δὲ τὴν ἡμέραν
τῆς ἀντεποδόσεως, Ἰνα τί διν, φησίν, ἡ ἡμέρα
Κυρίου; Καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς. Ἐμ-
πάλιν δὲ καὶ (25) δὲ Ἀπόστολος νῦντα μὲν λέγει τὸν
βίον τοῦτον, καὶ διὰ τὴν ἐν αὐτῷ σύγχυσιν, καὶ τὴν
ἐκ τῆς σαρκὸς καὶ τῶν βιωτικῶν φροντίδων ἐγγινο-
μένην (26) τῷ νῷ, ὡς τὰ πολλὰ, ἐπισκότησιν ἡμέραν
δὲ, τὸν χρόνον τῆς ἀναστάσεως, ἐν τῷ λέγειν. Ἡ
νῦν προάσκοφεν (27), ἡ δὲ ἡμέρα ζηγγίκε. Καθ' ὅπο-
τέραν οὖν ἐν βουλῇθῆς ἐκδοχὴν, ἐπιλάμψει δὲ Θεός ἐν
βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπεὶ οὖν μετὰ βου-
λῆς ἐπιλάμψει, ἀντούς ἀξίους ποιήσωμεν πρὸς τὸ
χωρῆσαι τὸν φωτισμὸν αὐτοῦ, ὡς τὸν πατέντα ἀνασ-
τάσιν τῆς ἐν ἀιδοτῷ ἐπιτηδειστητος τὴν ἔλλεμψιν χα-
ριζόμενον, ἀντεῖξον τῇ κατὰ τὴν ψυχὴν ἡμῶν προ-
σφύμενον καὶ τελειότερα καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ
παρασχεῖν. Καὶ ὑψώσει (28) τὸ καταλειφθὲν τοῦ
Ἰεραχῆ τουτόσιν, ἐπάνω ποιήσει τῶν ὄλικῶν, καὶ
τῇ θεωρίᾳ προσάσει τῶν ἀσωμάτων τὸ κατ' ἐκλογὴν
χάριτος λεῖμμα τοῦ Ἰεραχῆ. Εἰ δὲ καὶ τὴν δόξαν, ἡν
δοξασθήσονται οἱ ἄγιοι, κατὰ τὸ ἀρέσκον τῇ Γραφῇ
ποθεῖς μαθεῖν, νόησον μοι τὴν περὶ τὸ ἡγεμονικὸν
τῶν τὰ μηγάλα καὶ θεῖα θεωρούντων ἱεροπεπτῆ κα-
τάστασιν, ὅποια ἡν περὶ Μωϋσέα, θεια κατηξιώθη ἐν

A cum iis quae superius tradita sunt, concinunt. Quem
enim mulieres septem apprehenderunt uti virum,
ille effulgebit tanquam Dominus. Nam quia nomen
ipsius super se vocari desideravere, Deus deside-
rium earum comprobans, illucescit ipsis in consi-
lio cum gloria super terram; hoc est certo iudicio
et consilio, non inconsulta aut effuse id quod ex
iudicio bonum est tribuens. Dies autem ipsa est,
in qua fulgebit Deus in consilio cum gloria. Dies
est ipsa, quam facit ipse Sol justitiae ²⁰, Dominus
noster, qui hoc de scipso docet, se quandiu est in
mundo, nundi esse lucem: quocirca admonebat
ut operarentur donec dies est ²¹. Adnotandum au-
tem est, juxta aliam et aliam notionem, diem dici
etiam præsentem vitam, noctem vero iudicii diem.
Et rursus, nox quidem præsens est status, dies
vero, illud quod speratur sæculum. Nam illud,
Operamini donec dies est, clare ad hanc vitam refert
ut pote Christi cognitione illustratam; hoc autem,
Venit nox ²², dictum est de futuro sæculo, quod ob
eorum qui in peccatis deprehenduntur inconstitiam
ac labore, sic appellatum est. Quemadmodum et
propheta eos compellat qui licet in operibus flagi-
tiosis versarentur, nihilominus tamen diem remu-
nerationis urgebat: Utquid, inquit, vobis dies Do-
mini? et ipsa est tenebra, et non lux ²³. Rursus au-
tem et Apostolus noctem quidem vocat hanc vitam,
ob tumultum ipsius et perturbationem, itemque ob
tenebras plerumque a carne et a sæculi bujus solli-
citudinibus menti offusas; diem vero vocat resur-
rectionis tempus, cum dicit: Nox progressa est, dies
autem appropinquavit ²⁴. Itaque utravis significatione
accepitis illucescit Deus in consilio cum gloria su-
per terram. Quoniam igitur cum consilio illucescit,
nosmet ipsos reddamus dignos qui ejus splendorem
suscipiamus, sicut qui singulis, prout idonei sunt,
fulgorem suum largitur, pro majori animæ nostro
studio dona etiam majora perfectioraque submini-
stret. Et exaltabit quod derelictum est ex Israel; hoc
474 est, reliquias Israelis secundum electionem gra-
tiae ²⁵, supra terrena et crassa atollet, atque ad rerum
incorporearum provehet contemplationem. Quod si
gloriam, qua afficiendi sunt sancti, discere cupis
juxta Scripturæ placitum; ex cogita, quæso, sacrum
illum statum, in quo mens animusque eorum qui
magna ac divina contemplantur, consistit. Qualis
erat Moysis status tum cum dignus habitus est, qui

²⁰ Malach. iv, 2. ²¹ Joan. ix, 4. ²² ibid. ²³ Amos v, 18. ²⁴ Rom. xiii, 12, ²⁵ Rom. xi, 5.

(22) Vocem ἴνος, quae in editis voci ἀνδρός ad-
juncta erat, auctoritate nostrorum quinque co-
dicum delevimus. Mox Colb. secundus cum Reg.
itidem secundo οὗτος ὡς Κύριος ἐπιλαμβάνεται, καὶ
ἐπιλάμψει, Hic uti Dominus apprehenditur, et illu-
cescit.

(23) Sic veteres aliquot libri. At editi, αὐτῆς.

(24) Sic Regii secundus et quartus. Alii tres mes.
et editi, ἀργάζεσθαι: ubi præterea notandum, vocu-
lam ἔως in editis deesse, sed ex multis mes. addi-
tam fuisse. Subinde quinque mes., ἐπιγνωσι. Editi,
γνώσι.

(25) Addita est conjunctio καὶ ex quinque libris
antiquis.

(26) Editi, ἐπιγνωμένην. At mss. ut in contextu.

(27) In Vulgata Rom. xii, 42, legitur nox præ-
cessit: sed non desunt qui existiment erratum esse
librariorum, qui, quod aut parum attenti essent,
aut ignari, levi τῷque ac facili mutatione ex pro-
cessit effecerunt præcessit. Statim tres mss., ἐπι-
λάμψει. Reg. secundus, ἐπιλάμψει. Editi vero et Reg.
tertius, ἐπιλάμψει.

(28) Editi, ὑψώσει καὶ δοξάσει. At quinque mes.,
ὑψώσι.

Deum conspiceret ²⁸. Quoniam igitur affulgebit Deus in consilio cum gloria, his duobus duo adiunxit, nimirum, ut exalteat et glorificet: quo intelligas munus esse consilii exaltare gloriam vero glorificare.

136. VERS. 3. *Et erit, quod reliquum fuerit in Sion et quod relictum fuerit in Jerusalem, sancti vocabuntur omnes scripti ad vitam in Jerusalem. Reliquiis Israelis secundum electionem gratiæ ²⁹, vocabuntur sancti, et conscribentur ad vitam in Jerusalem, illustrati Dei adventu, et gloria ipsius exaltati. Sancti vocabuntur hi, quos sibi ipsi reliquit Deus, quod imitati sint eos qui non curvaverunt genu ante Baal ³⁰. Quanam autem ratione alios quidem in Sion, alios vero in Jerusalem? Quia in iis qui ad salutem pertingunt, discrimen est: quandoquidem unusquisque in suo ordine ³¹ bonis a Deo paratis fruatur est, eorumque futurus est particeps. Sed quoniam pauci sunt qui salutem consequantur ³², non plurali, sed singulari numero sensum reddidit Scriptura. Non enim dixit: Qui fuere relicti; sed, *Quod relictum est*. Id autem quod derelictum est in Sion, videtur ordo esse deterior, veluti dimissus ab iis qui in anteriora festinant: qui autem ordo perfectior est, pro operum merito sedem in ipsa Jerusalem videtur obtinuisse. Quin et historia ipsa suggerit nobis ordinum differentiam, ex eo quod Sion civitas vetus sit et deterior; Jerusalem vero regia civitas sit, in qua vigeat sanctimonia. Certe hi omnes scribentur ad vitam in Jerusalem, atque beatus est quisquis habebitur dignus, qui conscribatur in Jerusalem. Etenim viventium librum in quo scripti sunt Christi discipuli, in illa Jerusalem reperiri condescet. *Gaudete enim, inquit, quod nomina vestra scripta sunt in celis* ³³. Quoniam autem verba hæc, *Scripti in Jerusalem*, adjungitur illud, *In vitam*; necessarium fuerit scire utrum sint quidam qui scribantur quidem, sed non ad vitam, juxta Jeremiam dicentem: *Qui recesserunt, in terra scribantur* ³⁴. Itaque juxta hunc sensum duæ intelligi possunt descriptiones: una quidem eorum est qui ad vitam, altera autem eorum qui scribuntur ad perditionem. Atque a sepe contingit Scripturæ permutatio, uti cum a virtute ad malitiam dilabimur. Nam verba hæc: *Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur* ³⁵; item isthæc: *Dele et me de libro tuo* ³⁶; dicuntur de quibusdam tanquam jam digni essent habiti qui in Dei libro conscriberentur.*

137. VERS. 4. *Quia abluet Dominus sordes filiorum et filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem purgabit ex medio eorum, in spiritu judicii et in spiritu combustionis. Verba hæc idem perspicue* ³⁷ *prænuntiant, quod Joannes de Domino dixit: Ipse est qui vos baptizabit in Spiritu sancto et igne* ³⁸; de se ipso

²⁸ Exod. xxxiii, 14, 23. ²⁹ Rom. xi, 5. ³⁰ III Reg. xix, 18; Rom. xi, 4. ³¹ I Cor. xv, 23. ³² Matth. xx, 16. ³³ Luc. x, 20. ³⁴ Jer. xvii, 13. ³⁵ Psal. lxviii, 29. ³⁶ Exod. xxxii, 32. ³⁷ Matth. iii, 11.

(29) Antiqui duo libri, Ελαμψεν.

(30) Editi, Καὶ ἔσται καὶ. At mss. aliquot, Καὶ ἔσται.

θεωρίᾳ τοῦ Θεοῦ γενέσθαι. Ἐπεὶ οὖν οὐλέμψει (29) ὁ Θεὸς ἐν βουλῇ μετὰ δόξης, πρὸς δόντας δύο ἐπίγαγε, τὸ δόντας, καὶ δοξάσαι· ὡς νοεῖσθαι βουλῆς μὲν ἔργον τὴν δόντας, δόξης δὲ τὸ δοξάσαι.

136. Καὶ ἔσται τὸ (30) ὑπολειφθεν ἐν Σιών, καὶ τὸ καταλειφθὲν ἐν Ἱερουσαλήμ, ἄγιοι κληθήσονται πάντες οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλήμ. Τὸ κατ' ἐκλογὴν χάριτος λεῖμμα τοῦ Ἱερατὸς ἄγιοι κληθήσονται· καὶ ἐγγραφήσονται εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλήμ οἱ φωτισθέντες τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ δόντας τὴν δόξην αὐτοῦ. Οὗτοι ἄγιοι κληθήσονται, οὓς καὶ κατέλιπεν ἐκεῖτῷ ὁ Θεὸς, κατὰ μίμησιν τῶν μὴ καμψάντων γόνου τῆς Βασαλ. Διὰ τὸ δὲ τοὺς μὲν ἐν Σιών, τοὺς δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ; "Οὐ καὶ τῶν σωζόμενών ἔστι διαφορά, ἐκάστου ἐν τῷ ἰδίῳ τῷγαματι τῆς ἀπολαύσεως τῶν παρὰ Θεοῦ ἀγαθῶν μεθέξοντος. Ἐπειδὴ δὲ δλίγοι οἱ σωζόμενοι, οὐ πλήθυντες, δλλὸς ἐνικῶς ὁ λόγος ἐξέδωκεν. Οὐ γάρ εἰπεν, Οἱ καταλειφθέντες, ἀλλὰ, Τὸ καταλειφθὲν. Ἐοικε δὲ τὸ μὲν ὑπολειφθεν ἐν Σιών, τὸ ὑποδέεστερον εἶναι τῷγαμα, οἰονεὶ ἐναφεθεν διπλὸ τῶν ἐπειγομένων εἰς τὸ ἐμπροσθεν· τὸ δὲ τελείωτερον, διὰ τὴν τῶν ἔργων ἔξιαν (31), τῆς ἐν αὐτῇ τῆς Ἱερουσαλήμ καθιδρύσεως τὴν δόντας. Ὅποδάλει δὲ ἡμῖν καὶ ἡ ἴστορία τῶν ταγμάτων τὸ διάφορον, ἐκ τοῦ τὴν μὲν Σιών τὴν ἀρχαὶν εἶναι πόλιν, καὶ ὑποδεεστέραν· τὸν δὲ Ἱερουσαλήμ, τὴν βασιλέωυσαν, ἐν ᾧ τὸ ἀγίασμα. Ήάντες μάντοι οὗτοι: (32) γραφήσονται εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ μαχαρίως δὲ τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ καταγραφῆς ἀξιούμενος. Ἐν ἑκαὶν γάρ ἔοικεν εἶναι τῇ Ἱερουσαλήμ ἡ βίβλος τῶν ζώντων, ἐν ᾧ γράφονται οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ. Χαίρετο γάρ, φησιν, διτι τὰ δύναματα ὑμῶν γεγραμμένα ὑστὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐπειδὴ δὲ πρόσκειται τῷ, Οἱ γραφέντες ἐν Ἱερουσαλήμ τῷ, Ἐδέ ζωὴν, ἐπιστῆσαι ἀναγκαῖον, μήποτέ εἰσι τίνες οἱ γραφόμενοι μὲν, οὐκ εἰς ζωὴν δὲ, κατὰ τὸν Ἱερουργὸν λέγοντα· Ἀφεστηκατες ἐπὶ τῆς γῆς γραφήτωσαν· ὕστε κατὰ τοῦτο δύο τοιδέ καταγραφάς νοεῖσθαι· τῶν μὲν εἰς ζωὴν, τῶν δὲ εἰς ἀπώλειαν καὶ εἶναι πολλάκις καὶ μεταβολὴν τῆς Γραφῆς, διταν καὶ ἡμεῖς εἰς κακίαν ἀπὸ ἀρετῆς μεταπέσωμεν. Τὸ γάρ, Ἐξαλειφθήτωσαν ἐκ βίβλου ζώντων, καὶ μετὰ δικαίων μὴ γραφήτωσαν· καὶ τὸ, Ἐξάκειψον καὶ μὲν ἀπὸ τῆς βίβλου σου· ὡς ἡδη τῆς ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Θεοῦ καταγραφῆς ηξιωμένων λέγεται.

137. "Οτι: ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ρύπον τῶς υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα Ἱερουσαλήμ ἐκκαθαρίει ἐκ μέσου αὐτῶν, ἐν πνεύματι κρίσεως, καὶ ἐν πνεύματι καύσεως. Τρανῶς τὰ αὐτὰ τῷ Ιωάννῃ ὁ λόγος προαγορεύει, περὶ τοῦ Κυρίου λέγοντι, διτι Αὐτὸς ὁ δικαῖος βαπτίζει: ἐν Πνεύματι

(31) Reg. quartus, ἀξιωσιν.

(32) Editi, μὲν τοιοῦτο. At mss. tres ita, ut edidimus.

θύλῳ καὶ πυρὶ περὶ δὲ ξαντοῦ, δι: Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς ἐβαπτίζω ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· Ἐπεὶ γοῦν (33) ἀμφότερα συνῆψεν δὲ Κύριος, τὸ τε Ἐξ ὕδατος εἰς μετάνοιαν, καὶ τὸ Ἐξ Ἡνεύματος εἰς ἀναγέννησιν (34), καὶ δὲ λόγος στίλσεται ἀμφότερα τὰ βαπτίσματα. Μήποτε τρεῖς εἰσιν αἱ ἐπινοιαὶ τοῦ βαπτίσματος, δὲ τε τοῦ ὅπου καθαρισμὸς, καὶ τὴ διὰ τοῦ Ἡνεύματος ἀναγέννησις, καὶ τὴ δὲ τῷ πυρὶ τῆς κρίσεως βάσανος, ὥστε τὸ μὲν ἐκπλύνειν πρὸς τὴν ὡδὸν ἀποθεσίν τῆς ἀμαρτίας λαμβάνεσθαι· τὸ δὲ πνεύματι κρίσεως, καὶ πνεύματι καύσεως, πρὸς τὴν δὲ τῷ μέλλοντι αἰώνι διὰ τοῦ πυρὸς δοκιμαστέαν. Δέονται δὲ αἱ μὲν κατ' ἄγνοιαν ἀμαρτίαι, οἵνει δύνος τις οὖσκι, τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ψυχῆς ἀφανίζουσαι, καὶ τῷ φυσικῷ κάλλει αὐτῆς λυματινόμεναι, τοῦ ἐκ τῆς πλύσεως καθαρισμοῦ· αἱ δὲ πρὸς θάνατον ἀμαρτίαι τῶν ἔκουσιών ἀκαμαρτανόντων, μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν, αἷμα προσαγορεύονται, δεόμεναι τῆς δὲ τῷ καθαρισμῷ κρίσεως. Ἐπεὶ οὖν δὲ ἐξομολογούμενος καὶ πλυθῆναι ἀξιοὶ καὶ καθαρισθῆναι, καὶ τὴν μὲν ἀνομίαν πλύσεως φησι δεῖσθαι, τὴν δὲ ἀμαρτίαν καθαρισμοῦ, λέγων. Ἐπὶ πλείον πλῦνδον με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας μου καθάρισθαι με. Οἱ μὲν πάντη ἀνήκοοι τῶν θείων μαθημάτων, πρὶν μαθεῖν τὸν λόγον ἡμαρτηκότες, οἵονει ἐρθύπωμένοι, τοῦ δὲ τοῦ ὕδατος δέονται καθαρισμοῦ· οἱ δὲ μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ζωὴν ἐπιβουλεύοντες ξαντοῖς, αἵματι (35) δύντες ἔνοχοι, τοῦ ἐκ τοῦ πυρὸς δέονται καθαρισμοῦ. Ἐστι δὲ καὶ ἀπλούστερον ἐκλάσσεν. Ὁτι τὰ μὲν ἐπιπόλαια τῶν ἀμαρτημάτων (36) δύπικα τινὶ κοιτεῖ τὰ δὲ διὰ βάθους ἐκ διαθέσεως τῆς πρὸς τὸ κακὸν τῶν πλημμελούντων ἀμαρτηνόμενα αἷματι παρεικάζεται. Διὸ καὶ ἐκ μέσου τῶν ἡμαρτηκότων διὰ τῆς τοῦ πνεύματος καύσεως εκκαθαρίζεσθαι τὸ αἷμα ληγεῖται.

138. Καὶ ἔξει, καὶ ἔσται πᾶς τόπος τοῦ ὅρος· Σιών, καὶ πάντα τὰ περὶ κύκλῳ αὐτῆς σκίασι νεφέλη ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ (37), καὶ ὡς φωτὸς ἀκαμψίου νυκτὸς, πάσῃ τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται. Καὶ ἔσται εἰς σκιὰν ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπῃ, καὶ ἐν ἀποκρύψῃ ἀπὸ σκληρότητος καὶ δεστοῦ. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ λουτροῦ καθαριστὸν, καὶ τὴν ἐκ μετανοίας ἀποκάθαρτον (38), ἔξει, φησι, καὶρός, διε πᾶς τόπος οἰκειωθήσεται τῷ ὅρᾳ Σιών· τουτούτοιν, ὀψήλας, καὶ τῶν οὐρανίων εἰναι σκοπευτικὸς καταξιωθήσεται. Μετὰ τὸ ἐπιλαβέσθαι ἀνδρὸς (39) τὰς ἕπτὰ γυναικας, καὶ ἐπιλάμψαι Κύριον μετὰ δόξης δὲ βουλῆς, τοῦ ὄφωστι καὶ δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ

⁶ Matth. III, 11. ⁶ Psal. L, 4.

(33) Codices aliquot, οὖν.

(34) Combeſſius putat aliquid post vocem ἀναγέννησιν deesse; et de suo confidenter addit, καὶ ἐν πυρὶ, et ex igne. Nec satis habuit id fecisse; præterea paulo superius pro illo, δὲ Κύριος, ait legendum, δὲ πρόδρομος, præcursor. Hic, ut alibi passim, sibi multum tribuit vir alioqui doctissimus: nos inaudaces libentius libros tum manu exaratos tum typis descriptos sequimur.

(35) Editi, ξαντοῖς, αἷματος. At uterque Combeſſius et alii tres, ξαντοῖς, αἷματι.

A autem ait: *Ego quidem vos baptizo in aqua in patientiam*⁶. Quoniam igitur utrumque conjunxit Dominus, illud, Ex aqua in pœnitentiam: item illud, Ex spiritu in regenerationem; etiam baptismus utrumque designat Scriptura. Evidem haud soio an tres sint baptismatis acceptio[n]es, expurgatio sordium, regeneratione per Spiritum, et ea quæ in igne judicii sit probatio: adeo ut ablutio quidem de ea peccati depositione, quæ hoc tempore sit, accipiatur, hæ vero dictio[n]es, *spiritu judicii*, et *spiritu combustionis*, ad probationem per ignem in futuro sæculo exigendam referantur. Sed admissa per ignorantiam peccata, cum sint veluti sordes quædam, quæ animæ superficiem corrumpunt, ejusque nativam deformat pulchritudinem; expurgatione quæ per lavationem accessura sit indigent: quæ vero ad mortem ducunt peccata, eorum, qui post acceptam cognitionem voluntarie delinquunt, sanguis vocantur, ac unctionis judicio gent. Quisquis igitur constitetur, seque abli postulat et expurgari, faciet suam quidem iniquitatem lotura, peccatum vero expurgatione indigere, cum ait: *Amplius lava me ab iniustitate mea, et a peccato meo munda me*⁶. Qui certe de divinis documentis nihil omnino audire, si priusquam verbum disserent, peccavere, ii uti sordibus operti indigent ut per aquam purgantur: qui vero post acceptam vitam sibi ipsi insidiantes, reddunt se sanguini obnoxios, necessare est, hos purgari per ignem. Quin et illud simplicius potest explicari. Siquidem sita in superficie delicta similia sunt sordibus quibusdam: peccata vero ex delinquentium affectu in malum propendenti alte impressa, sanguini comparantur. Quapropter expurgandus dicitur *sanguis* de medio etiam eorum qui peccaverunt per spiritus unctionem.

138. VERS. 5. *Et veniet, et erit omnis locus montis Sion, et omnia quæ in circuitu ejus sunt, obumbrabit nubes per diem, et tanquam fumo, et tanquam luce ardente per noctem; omni gloria protegetur. Et erit in umbram ab æstu, et in protectionem, et in absconcionem ab asperitate et pluvia. Postquam facta purgatio est per lavacrum, et post expurgationem quæ sit per pœnitentiam, tempus, inquit, veniet, cum locus omnis cum monte Sion necessitudinem affinitatemque habebit; hoc est, erit sublimis, ac dignus idoneusque efficietur, ex quo spectentur coelestia. Posteaquam apprehenderint virum mulieres septem, et illuxerit*

(36) Reg. primus, τῶν ἀμαρτιῶν, Statim editi et unus ms., παρεικάζονται. Alii tres ms., παρεικάζεται.

(37) Ita veteres quatuor libri; nec aliter apud LXX aut apud Eusebium legitur. Antiquus Combeſſii codex, καπνός. Editi, καπνόν. Mox editi, καὶ πάτη. Vocabla καπνόν in ms. non reperitur.

(38) Veteres tres libri, καὶ τὴν ἐκ τοῦ πυρὸς ἀποκατέστασιν, post redintegrationem quæ sit per ignem. Lectio optima.

(39) Addita est vox, ἀνδρός, ex Reg. quarto.

Dominus cum gloria in consilio, ut exaltet et gloria A afficiat reliquias Israelis; cumque sordibus filiarum Sion ablutis, ac sanguine de medio eorum expurgato, sancti vocati fuerint, ⁴⁷⁶ tum ea quæ in circuitu Jerusalem sunt, obumbrabit nubes per diem, ita ut umbram suppeditet ad coercendum æstum, protegatque ab asperitate ac pluvia; et lux accensa occupet noctem, sitque gloria quasi fumus quidam qui omnia apprehendit. Arbitramur autem hæc promitti iis qui requie fuerint digni. Nam cum in domo Patris mansiones multæ sint⁷, diversæque conditionum distributiones reserventur in illa hæreditatis terra, quam possessuri mites sunt⁸, comperitum est aliquos quidem in splendore visionis Deli, aliquos vero sub tegmine cœlestium virtutum quieturos, alios denique in gloria ex illa luce quasi ex fumo resiliente occultatum iri. Fortasse autem ipsi Sion lux affulgebit, atque loca ei circumjecta per diem illustrabit nubes, quæ non aliunde quam ab ipso lumine suum ortum trahit. Quemadmodum fumus ab igne, ita a lumine habet existentiam nubes, sub qua qui degent, magna sunt fructuri gloria, quod ab ipsa nube illustrentur, quæ in æstu quidem se expandit supra capita eorum, eisque sua umbra gratam affert oblectationem: de cœlentibus vero asperis imbribus, vicem supplet densi ac solidi umbraculi, et magnopere protegit eos, qui opus habent quodam latibulo, et sua ipsius densitate obtutus arcet. Ejusmodi erat nubes lucida, quæ in Domini transfiguratione discipulos obvolvit⁹. Cum autem nobis quies ac velut concratio signum sit serenitatis; ejus qui tunc erit status C tranquillitatem per ipsius nubis umbraculum indicat. Evidem ut adhuc clarius percipiamus quid sit illud, *In absensionem vèlamenti esse*, indui aliquo ejusmodi exemplo possumus. Sit *πάπις* aliquis qui ab adversariis queratur, sed custodiatur a familiaribus suis in cubiculo quodam inventu per quam difficili. Sane consimile quiddam erga sanctum a divina illa nube ipsum protegente effici putandum est, ne facile in illum invadere possint inimici. Dicta sunto isthæc, ut dilucidius cognoscatur auxilium iis qui in circuitu Sion versantur traditum eo consilio, ut eos interdiu obumbrat nubes, qua ab æstu protegantur, utque noctu lux ignis accendatur, eos illustratura, atque adeo utroque tempore ab insidiantibus tuti sint et securi.

⁷ Joan. xiv. 2. ⁸ Matth. v. 4. ⁹ Matth. xvii. 5.

(40) Similiter copulam καὶ adjecimus ex mss. quibusdam. Illud, αὐτῶν ἐκ μέσου, verti potest, *de medio eorum*, aut, *de medio earum*. Potest enim hic locus vel de filiis solis, vel de filiis simul et filiis intelligi.

(41) Sic veteres quatuor libri. Editi vero et Reg. tertius, κληρονομοῦσιν. Illud, δῆλον ὅτι, quod hoc loco legitur, ex Reg. quarto additum est.

(42) Pro γέννησιν edidimus ex quatuor mss., γένεσιν.

(43) Sic quatuor mss. At editi, δφ' ήν. Mox quatuor mss., ἀπολαύσουσιν.

(44) Editi, τοῦ σκιασμοῦ. At quinque mss., τοῦ

Ιεραχή· δτε καὶ ἄγιοι ἐκλιγθσαν, διὰ τὸ ἐκπλυθῆναι τὸν ρύπεν τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ (40) ἐκκαθαρισθῆναι τὸ αἷμα αὐτῶν ἐκ μέσου, τότε σκιάσει τὰ περὶ κύκλων τῆς Ιερουσαλήμ νεφέλη ἡμέρας, ὥστε παρασχεῖν σκιὰν ἀπὸ καύματος, καὶ σκέπην ἀπὸ σκληρότητος καὶ δεστοῦ· τὴν δὲ νύκτα ὑπὸ φωτὸς καττέχεσθαι καιομένου, καὶ εἶναι τὴν δόξαν οἰονεὶ καπνὸν τινα τὰ πάντα ἐπιλαμβάνουσαν. Αογιζόμεθα δὲ ταῦτα ἐπαγγέλλεσθαι τοῖς ἀξίοις τῆς ἀναπαύσεως. Διότι πολλῶν μονῶν οὖσαν ἐν τῇ οἰκείᾳ τοῦ Νατρὸς, καὶ διαφόρου κληροδοσίας ἀποκειμένης ἐν τῇ γῇ τῆς κληρονομίας, ἡν κληρονομίουσιν (41) οἱ πραεῖ, δῆλον, δτι τινὲς μὲν ἐν τῇ φαιδρότητος τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιφανεῖς, τινὲς δὲ ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν οὐρανῶν δυνάμεων ἀναπαύσονται, καὶ ἄλλοι ἐν τῇ δόξῃ τῆς ἀπὸ τοῦ φωτὸς ὡς ἀπὸ καπνοῦ καλυψθήσονται. Τάχα δὲ αὐτῆς μὲν τῇ Σιών ἐπιλάμψει τὸ φῶς· τὰ δὲ περὶ κύκλων αὐτῆς ἐπιλάμψει νεφέλη ἡμέρας. Ήτις οὐκ ἀλλοιον ἔχει τὴν γένεσιν (42), ἢ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ φωτός· ὅπερ καπνὸς ἀπὸ πυρὸς, οὔτως αὐτῇ ἀπὸ τοῦ φωτὸς τὴν σύστασιν ἔχουσα, δφ' ήν οἱ (43) διατάμενοι μεγάλης τῆς δόξης ἀπολαύσουσιν, ὡς δπ αὐτῆς τῆς νεφέλης καταβριγμόμενοι, ἐν καύματι μὲν ὑπερηπλωμένης τῶν κεφαλῶν αὐτῶν, καὶ ἡδεῖαν ἐκ τοῦ ἐπισκιάσμοῦ (44) παρεχομένης ἀναπνοήν· δῆμορων δὲ σκληρῶν καταβριγμούμενων, τὴν τῶν στεγανῶν σκεπασμάτων χρείαν ἀναπληρούστης, καὶ τοὺς διελαθεῖν δεομένους ἵκανῶς περισκεπούσης, καὶ τῇ πυκνότητι τῇ παρ' ἐστήσης διειργούσης τὰς δψεις. Όποια τις ἦν κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡ φωτεινὴ νεφέλη τοὺς μαθητὰς περιστελλασσα (45). Ἐπειδὴ δὲ ἡ στάσις καὶ οἷον ἡ σύμπτης τῆς νεφέλης νηνεμίας ἐστὶ σημεῖον, τὸ ἀτάραχον τῆς τότε καταστάσεως διὰ τῆς κατὰ τὴν νεφέλην (46) σκέπης ἐνδείκνυται. Ἐτι μὲν πέρ τοῦ τρανότερον ἰδεῖν, τι ἐστὶ τὸ, Ἐν ἀποκρύφῳ σκέπης γενέσθαι, τοιούτῳ τινὶ παραδειγμάτῳ προσαγόμεθα. Ἐστω τις ζητοῦμενος μὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων, δὲ τὸν ἀκελῶν ἐν τινι οἰκείων δυσευρέτῳ φρουρούμενος. Τοιούτον τοῦ ἀπὸ νοητέον γίνεσθαι περὶ τὸν ἄγιον, ὑπὸ τῆς θελας ἐνεπλήνεται νεφέλης σκεπαζούσης αὐτὸν πρὸς τὸ μὴ εὐεπιχειρητον εἶναι τοῖς πολεμίοις. Τοσαῦτα, εἰς τὸ σαφίστερον νοητήναι τοῖς κύκλων Σιών τὴν γινομένην βοήθουσιν, εἰς τὸ ἡμέρας μὲν σκιάζειν αὐτοὺς τὴν νεφέλην, ἕντα δύσθωσιν ἀπὸ καύματος νυκτὸς δὲ, φῶς πυρὸς αὐτοῖς καλεσθαι, φωτίζον (47) αὐτούς· ἀμφοτέροις δὲ D τοῖς κατεροῖς τὴν ἀπὸ τῶν ἐπιβούλευσάντων ἀσφάλειαν διάρχειν αὐτοῖς.

ἐπισκιάσμοῦ.

(45) Antiqui quatuor libri, περιστᾶσα, *discipulos circumdedil*. Editi et Reg. tertius, περιστελλασσα, obvolvit. Utra scriptura melior sit, alii judicabunt. Interim vulgatam retinimus.

(46) In nostris quinque mss. non, κεφαλήν, uti in editis, sed νεφέλην legiunt. Vox κεφαλήν, si libri antiqui faverint, non parum nobis placeret. Hoc ipso in loco Reg. tertius et editi, ήστιν ὑπὲρ τούτου. Alii quatuor mss., ἔτι ὑπὲρ τοῦ, bene. Συβιδάτο tres mss., σκέπης γίνεσθαι.

(47) Editi, φωτίζειν. Ατ φινέρις mss., φωτίζον

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

139. Ἄσω δὴ (48) τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου τῷ ἀμπελῶνι μου. Τὰ ἄσματα πάντα φασιροτέραν δοκεῖ περιέχειν πραγμάτων κατάστασιν. Περὶ τῆς Ἐξόδου φύλη ἄσμα ἔστιν ἐπινίκιον. Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ ἐνδόξως γάρ δεδέξασται. Τὸ δὲ ἄσμα τῶν ἀσμάτων ἐπιθαλάμιος ἔστιν φύλη, δραματικῶς (49) πεπλεγμένη. Ἐνταῦθα δὲ ἀπειλὴν δλῆτος ἔχει τὴν κατὰ τοῦ ἀμπελῶνος κατὰ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ ἐπαγομένην. Μήποτε δὲ καὶ αὐτὰ τὰ φθερά, τῷ πρὸς τέλος χρηστὸν ἀναφέρεσθαι, πρεπόντως ἐγκατετάχθη τοῖς ἄσμασι; Πρόσωπον δὲ τὸ ἀπαγγέλλον τὴν φύλην ἔστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, διπέρ φθειρά τῷ ἄσμα τῷ ἡγαπημένῳ ἀμπελῶνι. ἔστι δὲ τὸ φθειρά τούτο τοῦ ἀγαπητοῦ. Τίς δὲ δύσις ἀγαπητός, οὐδὲ ὁ Μονογενῆς, τὸ αὐτούργαθον (50), οὐδὲ πάντα ἔφεται, οὐδὲ ἡ ἀγάπησις φυσικῶς καὶ ἀδρήτως ταῖς πάντων τῶν λογικῶν διανοίαις ἐνέστακται; Ἐπειδὲ οὐν κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν διηράλητος ἐκ τοῦ Μονογενοῦς λαμβάνει πάντα, καὶ ἀναγγέλλει ἡμῖν, καὶ τὴν φύλην τοῦ ἀγαπητοῦ φησιν εἶναι, ὡς παρ' αὐτοῦ λαβών. Ή δὲ αὐτὴ φύλη μετανοοῦντι μὲν τῷ ποτε ἡγαπημένῳ ἀμπελῶνι ἄσμα ἔστιν ἐπιμένοντι δὲ τῇ ἀμαρτίᾳ θρῆνος γίνεται καὶ οὐαὶ, καθάπερ ἐν τῷ Ἰεζεκίῃλ μεμαθήκαμεν, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου μέλος καὶ θρῆνος γεγραμμένον, καὶ οὐαὶ. Καὶ δὲ τοῦ Κυρίου λόγος εἰς ζωὴν αἰώνιον καὶ ἀπόλαυσιν οὐρανίων ἀγαθῶν προκαλούμενος, μέλος ήν πρὸς εὑρυθμον καὶ ἐμμελῆ κίνησιν καὶ τὴν κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαν τὰς ψυχὰς διεγείρων. Τὸ δὲ Ἰωάννου κήρυγμα, εἰς μετάνοιαν τοὺς ἀπειθεῖς ἐπιστέφεν, θρῆνος ήν, λύπην εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον (51) ἐργαζόμενος. Εὑρίσκοντο δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας, μῆτε τοῖς χρηστοῖς προτρέπομενοι εἰς ζωὴν, μῆτε ὑπὸ τῶν συγνοτέρων ἐναργόμενοι εἰς μετάνοιαν. Οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐν χερσὶν ἄσμα καὶ ἐπαγνον ἔχει τῆς ἀρχαίας ἀγενείας καὶ τῆς περὶ αὐτῶν (52) τοῦ Θεοῦ ἐπιμελείας, καὶ Ελεγχον τῆς παρούσης κακίας, καὶ φυελῆς τῶν ἐπανθησομένων δεινῶν. Καὶ δύμας τὸν ἀπαιθή λαὸν οὕτε ἔκεινα πρὸς τὴν οἰκείαν ἀξίαν ἀνακαλεῖται, οὕτε ταῦτα συστεῖλαι καὶ σωφρονέστερον ποιῆσαι δύναται.

140. Αρχεται δὲ τῶν ἐγκωμίων τῆς παλαιᾶς εὐγενείας. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ, ἐν κάρετι, ἐν τόπῳ πιονι. Ἀμπελῶνα λέγει τὸν λαὸν τοῦ Ἰερεψῆλ. Ἀμπελον γάρ, φησι, ἐξ Αἰγύπτου μετῆρας. Καὶ ἐν τῷ Ἰερεψῆλ διὰ τῆς αὐτῆς εἰκόνος

¹⁰ Εκοδ. xv, 1. ¹¹ Ιωαν. xvi, 14. ¹² Εζεκ. iii, 9.

(48) Titulum nullum in mss. invenimus. Sed tamen prophética illa, ζω δη, et cetera, ad modum tituli in Reg. quarto leguntur.

(49) Fortassis monere juvabit, dramaticum opus illud esse, in quo personae solae agunt, absque poetæ interlocutione.

(50) Veteres quinque libri una voce, αὐτούργαθον. Editi duabus, αὐτὸ ἀγαθόν.

(51) In Vulgata II Cor. vii, 10, ita legitur, *Quae enim secundum Deum triplum est, prænuntiandum in salutem stabilem operatur*. Hinc fortasse suspicari

A

CAPUT V.

139. VERS. 1. *Cantabo dilecto canticum dilecti mei vineæ mox*. Cantica omnia lætiorem rerum statum videntur complecti. Quæ in Exodo reperitur ode, canticum est ob partam victoriam compositum. *Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est*¹⁰. Canticum Canticorum nuptiale est carmen, dramatico opere pertextum. Hic autem Scriptura minas continet, ex justo Dei iudicio in vineam intentatas. Numquid autem illa ipsa tremenda quæ intentantur, quod in bonum ¹¹ finem referantur, convenienter relata sunt inter cantica? Quæ autem persona canticum illud pronuntiat, Spiritus sanctus est, qui vineæ dilectæ carnem canit. Hoc autem dilecti canticum est. Quis vero natura carissimus, nisi Unigenitus, illud ipsum bonum, quod appetunt omnia, cuius amor in animis omnium qui sunt ratione prædicti, naturali ineffabilique modo est impressus? Quoniam igitur iuxta Domini vocem, Paracletus ab Unigenito accipit omnia, et annuntiat nobis ¹¹, hoo canticum ait dilecti esse, tanquam ab ipso acceptum. Eadem autem ode vineæ olim dilectæ, canticum est, si penitit: sed si in peccato persistat, fit lamentum et vœ; quemadmodum in Ezechiele didicimus scriptum fuisse in eodem libro *carmen, lamentum, et vœ*¹². Quin et Domini sermo ad vitam æternam et ad bonorum cœlestium fruitionem invitans, carmen erat, quod animas ad numerosam concinnunique motum et ad operationem virtutis consentaneam excitabat. At vero Joannis prædictatio, qua inobsequentes convertebantur ad penitentiam, erat lamentatio, quæ ad salutem conferendam mœrem haud penitendum pariebat¹³. Judæi autem, præ cordis duritia, neque verbis benignioribus, neque periebantur ad vitam provocari, neque aucterioribus ad penitentiam adduci. Atque adeo canticum, quod in manibus est, tum præsentem illius generositatis et ejus quam Deus pro ipsis gesit curæ laudem complectitur, tum præsentem eorum malitiam exhibit, et infligenda mala comminatur. Neque tamen illa populum inobsequenter ad propriam dignitatem revocant: neque hæc ipsum compescere aut prudentiorem reddere potuerunt.

140. Sumit autem exordium ab antiquæ nobilitatis laudibus. *Vinea facta est dilecto, in cornu, in loco pingui*. Vineam dicit populum Israeliticum. *Vi neam enim, inquit, de Aegypto transtulisti*¹⁴. Et in Jeremias probrum infertur populo per eamdem si-

¹³ II Cor. vii, 10. ¹⁴ Psal. lxxix, 19.

quispiam possit, interpretem legisse, aut potius legere sibi visum fuisse, ἀμετάδηλον, ad salutem stabilem, cum legendum tamen esset, ἀμεταμέλητον, ad salutem haud penitendum. Et quidem vox una alteri ita similis est, ut interpretem in hoc facile labi potuisse nemo non videat.

(52) Codices si non plures, at tres tamen, περὶ αὐτῶν ita si leges, suppleas oportet, ἀμπελῶνα, aut λαόν. Editi vero cum Reg. secundo, περὶ αὐτῶν, hoc est, Ἰουδαῖον.

militudinem : *Ego autem plantavi te vineam fructiferam totum veram. Quomodo conversa es in amaritudinem, vitis aliena*¹⁵? *In cornu, in loco pingui. De terra loquitur ab Israelitico populo occupata, patribus eorum juxta Dei promissionem data*¹⁶. *In cornu, in loco pingui. Summa laus est paucis comprehensa. Cornu est altius firmiusque reliquo omni corpore : quod simul ornamentum afferit capiti, et simul loco est armorum ad propulsandas injurias idoneorum. Sed siccum est et exsuccum. Unde animalium cornigerorum catuli non ad matris cornu feruntur, sed nemine docente mammam requirunt, locum videlicet humidum ac pinguem. Cum igitur Scriptura doceat Judæorum regionem ad utrumque idoneam esse ac sufficientem, tum ad tuendos eos ab hostibus, tum ad incolas alendos, utrumque simul junxit, In cornu, in 478 loco pingui, hoc est, et in terra solida, et in qua plurimum est alimenti. Jam vero sunt qui dum sententiam hanc interpretantur, attingant intelligentiam reconditiorem. Nimurum sicut cornutorum animalium caput in ipsorum ortu primum erumpit, ultimum tamen absolvitur, atque tum demum enascentibus cornibus sero ornamentum suum recipit, ita et Israel qui primus gentium omnium ad Dei accitus est familiaritatem ac benevolentiam (*Factus est enim, inquit, populus Domini, pars ejus, funiculus hereditatis ejus Israel*¹⁷), post omnes perfectionem suam consummationemque est consecuturus. Nam ubi plenitudo gentium introrierit, tunc omnis Israel salvus fiet¹⁸.*

141. Eiusmodi autem fama obtinuit, quæ per traditionem non scriptam in Ecclesia servatur, nimirum Judæam primam habitatorem Adam habuisse, qui postquam e paradise ejectus fuissest in ea sedem posuit¹⁹, bonorum eorum quibus extutus fuerat jacturam mitigaturus. Itaque exceptit etiam prima mortuum hominem, cum Adam ibi multæ satisfecerit. Quamobrem os capitis nudatum carne quæ defluxerat, illius statim hominibus novum ac insolens spectaculum esse videbatur. Et quia in hoc loco depositure calvariam, Calvariam locum appellarunt. Verisimile autem est Noe sepulcrum ducis mortalium omnium haud ignorasse, adeo ut post diluvium rumor iste ab ipso divulgatus sit. Eam ob causam Dominus mortis humanæ primitias perscrutatus, in memorato Calvaria loco necem pertulit²⁰, ut quo in loco hominum interitus initium accepit, inde regni vita originem suam traheret, et quemadmodum mors invaluit in Adam, ita in Christi morte infirmaretur²¹. Quapropter et

¹⁵ *Jerem. ii, 21.* ¹⁶ *Gen. xii, 7.* ¹⁷ *Deut. xxxii, 9.*

²² *I Cor. xv, 22.*

(53) Antiqui duo libri, διδομένης.

(54) Sic Reg. secundus cum Colb. secundo. In editis pro ἐν legitur καὶ. Mox Combeffisii codex antiquior διπλοῖς τιθεται.

(55) Ita ex quinque mess. emendavimus. Editi, τὴν γένεσιν.

(56) Veteres quinque libri, μνήμην. Editi vero γνωμήν. Statim Regii primus et quartus et editi,

διειδῆσται δ λαδες. Ἐγώ δὲ ἐφέτευσα σε διπλοῖς καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινήν. Πῶς ἐστράφης εἰς πυρίαν, τὴν διπλοῖς τὴν κατασχεθεῖταις διπλὰ τοῦ Ἰσραὴλ, κατ' ἐπαγγελίαν Θεοῦ τοῖς πατρασιν αὐτῶν δεδομένης (53). Ἐν κέρατι, δὲ τόπῳ πλονι. Μέγα ἀγχώμιον ἐν βραχεῖ. Τὸν κέρας ὑψηλότερον ἔστι τοῦ παντὸς σώματος καὶ στερβότερον, διμοῦ μὲν κόσμον παρέχον τὴν κεφαλὴν διμοῦ δὲ καὶ διπλὸν ὑπάρχον ἀμυντήριον. Ἀλλὰ ἔνδρον ἔστι καὶ ἄνικμον. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ γεννώμενα διπλὰ τῶν κερασφύρων ζῶν, οὐκ ἐπὶ τὸ κέρας δρμῆς τῆς μητρὸς, ἀλλὰ τὴν θηλὴν διδιδάκτως ἐπικήτει, τὸν δγρὸν τόπον καὶ πλονι. Δεικνὺς οὖν δὲ λόγος, διτὸς δὲ καὶ χώρα τῶν Ἰουδαίων πρὸς διμότερά ἔστιν αὐτάρκης, καὶ φυλακὴν τὴν διπλὰ τῶν πολεμίων, καὶ διαθρέψαι τοὺς ἐνοικοῦντας, ἀμφότερα συνῆψεν, Ἐν κέρατι, δὲ τόπῳ πλονι. τούτοις, ἐν (54) στερβότερον καὶ τροφίμῳ. Ἀποτονται δὲ διη τινὲς καὶ βαθυτέρου λόγου ἐν τῷ ἐξηγήσει τοῦ δητοῦ τούτου. Ὁτι: ὥσπερ δὲ κεφαλὴ τῶν κερασφύρων ζῶν πρώτη προκύπτει κατὰ τὴν γέννησιν (55). τελευταῖς δὲ πληροῦται, καὶ δύψ ποτε τὸν ἴδιον κόσμον ἀπολαμβάνει κατὰ τὴν ἐκφυσιν τῶν κεράτων· οὕτω καὶ δὲ Ἰσραὴλ πρώτος πάντων τῶν ἔθνων εἰς οἰκεῖαν Θεοῦ αληθεῖς (Ἐγενήθη γάρ, φησι, λαδες Κυρίου, μερὶς αὐτοῦ, σχολινισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ), μετὰ πάντας μάλιστα τῆς τελειώσις ἀξιούσιαι. Ὁταν γάρ τὸ πλήρωμα τῶν ἔθνων εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται.

141. Λόγος δὲ τις ἔστι καὶ τοισθε κατὰ τὴν ἀγράφον μνήμην (56) ἐν τῷ Ἐκκλησίᾳ διασωζόμενος: ὡς ἄρα πρῶτον δὲ Ἰουδαία ἔσχεν οἰκήτορα τὸν Ἀδὰμ, μετὰ τὸ ἐκδηληθῆναι τοῦ παραδείσου ἐν ταντῷ καθιερυθντα, εἰς παραμυθίαν ἀν διεπρέπει. Πρώτη οὖν καὶ πληρὸν ἔδειτο ἀνθρώπον, ἐκεῖ τοῦ Ἀδὰμ τὴν καταδίκην πληρώσαντος. Καὶ τὸν οὖν ἔδοχει εἰναι τοῖς τοτε θέαμα, διτοῖς κεφαλῆς, τῆς σφραγίδες περιβρέστης, καὶ ἀποθέμενοι τὸ κρανίον ἐν τῷ τόπῳ, ἀφανίσαν τόπον ὀνόματαν. Είκας νὲ μηδὲ τοῦ Νῶα τοῦ ἀρχηγοῦ πάντων ἀνθρώπων ἀγνοῆσαι τὸν τάφτν, ὡς μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἀπ' αὐτοῦ διαδοθῆναι τὴν φῆμην. Διέπερ δὲ Κύριος τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀνθρωπείου (57) θανάτου ἐρευνήσας, εἰς τὸν λεγόμενον κρανίου τόπον τὸ πάθος ἐδέξατο, ἵνα δὲ τὸ τέλος ἡ φθορὰ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν, ἐκεῖθεν δὲ ζωὴ τῆς βασιλείας ἀρρένται· καὶ ὥσπερ ἔσχεν ἐν τῷ Ἀδὰμ δὲ θανάτος, οὕτως ἀσθενήσῃ (58) ἐν τῷ θανάτῳ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ Ἐν κέρατι, ὡς κατὰ τοῦ ἔχθροῦ ἀμυντήριον ἔχοντι τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ· καὶ, Πίονι, ὡς μετὰ

¹⁹ *Rom. xi, 25.* ²⁰ *Gen. xi, 23.* ²¹ *Matth. xxvii, 33.*

ως ἄρα πρώτη δὲ Ἰουδαία ανθρωπὸν ἔσχεν οἰκήτορα, etc. At Reg. secundus et Colb. itidem secundus uti in contextu, rectius. Fabulæ et nugæ. Vide Hieronymum.

(57) Antiqui duo libri διόπερ καὶ δὲ... τοῦ ἀνθρώπου.

(58) Veteres libri, ἀσθενήσει. Editi, ἀσθενήση.

τὸν παράδεισον τῶν κατὰ πάσης τῆς δο' ἡλίψ τῶν Α *In cornu, veluti arma ad vim hostis propulsandam idonea habente, crucem videlicet Christi : et Pinguis, veluti primas post paradisum inter omnes regiones quae sub sole sunt, obtinendi.*

142. Καὶ φραγμὸν περιέθηκα, καὶ ἔχαράκωσα (59), καὶ ἐφύτευσα ἄμπελον Σωρῆχ· καὶ φυκοδόμησα πύργον ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ προλήνιον ὥρυξα ἐν αὐτῇ. Οὐ πάνυ τι ἡ ἀκολουθία τῆς λέξεως τῇ φύσει τῶν πραγμάτων ἐπεται. Πρότερον γάρ ἐστι τὸ φυτεῦσαι τοῦ χαρακῶσαι· εἰκέπερ οἱ χάρακες εἰσι βοηθεία τῇ ἀμπέλῳ πρὸς τὸ ἀνέχειν ἀπὸ τῆς γῆς τοὺς καρπούς. Ἡ μήποτε δὲ προνοητικὸς γεωργὸς παρὰ τὴν πρώτην κατασκευὴν πάντα προεντρέπεις, Β οὐτεπειράσσει, εἰτα χαρακοῦ, εἰτα φυτεύεις ἄμπελον· οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ Σωρῆχ, ὅπερ Σύμμαχος ἐποίησεν Ἐκλεκτήν. Τίς οὖν δὲ φραγμὸς, ή δηλονότι αἱ ἐντολαί; ἂς πρὸ τοῦ ἀγαγεῖν εἰς τὴν γῆν τῆς κατασχέσως (60), ἔδωκε τῷ λαῷ; Εἰτα δύναμις αὐτοῖς ἐδόθη παρὰ Θεοῦ, κρατεῖν τῶν ὀπεναντίων, καὶ ἔξιοιθρύειν τὰ προεντικήσαντα ἔθνη. Ὁπερ χάρακας εἴπε, διὰ τὸ δῆψηλοὺς ποιεῖν καὶ περιφνεῖς, τοὺς καρποὺς ἐγεροντας ἀπὸ τοῦ πτώματος, πρὸς τὸ μὴ πάντη (61) εὐεπιχειρήσους εἶναι. Μετὸς τοῦτο ἡ φυτεία τῶν ἐκλεκτῶν· διὰ τὸ ἐκ σπέρματος εἶναι Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ιακὼβ τῶν ἐκλεκτῶν τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ πύργος δὲ οἰκοδομηθεὶς ἐν μέσῳ τοῦ ἀμπελῶνος, δηλονότι (62) δὲ ναός ἐστιν ἐν μέσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καθιδρυμάνος· προλήνιον δὲ, αὐτῇ ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων, διότι ληδὸς μὲν κυρίως ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, ἐκ τῆς πανταχόθεν συλλογῆς κεκοσμημένη, δι' ἣν καὶ τὰ ἐπιλήνια ἄσματα (63) παρὰ τῷ Ψαλμῳδῷ ἔδεται· προλήνιον δὲ, καὶ ἡ προπαρασκευὴ ἡ διὰ τοῦ νόμου, καὶ προμελέτησις εἰς εὐσέβειαν· καὶ καθὸδ μὲν εἰς ἐνότητα ἄγει, ληδὸς, καθὸδ δὲ προπαρασκευὴ τελειοτέρων, ἐστι προλήνιον. Ἐμεινα τοῦ ποιῆσαι σταυρὸν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. Ἀκόλουθον ἦν ἐπὶ τῇ φυτείᾳ τῷ ἐκλεκτῷ, καὶ τῇ ἐπιμελείᾳ τῇ τοσσότῃ, γάρδες καρποὺς γλυκεῖς ἀποδίδοσθαι. Τὰ γάρ C μάνατος Ἀβραὰμ τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ἀπαιτεῖται. Ἀλλ' ἀντὶ τῆς προσδοκηθείσης σταυρῆς ἐποίηστον ἀκάνθας· τοιτέστιν, ἀντὶ τοῦ εὐφράτεων καὶ ἀναπαύειν, ἔτοιμος (64) πρὸς τὸ κατακεντεῖν καὶ καταβαίνειν καὶ αἰμάσσειν τοὺς πλησιάζοντας. Τίνα γάρ τῶν προφήτων οὐκ ἀπέκτειναν, κατὰ τὴν ἐν τῷ Εδαγγελῷ παραδολήν; Οὐ μόνον δὲ, οἵμαι, κατὰ τὸ φυνικὸν ἀκάνθας ἐγκαλοῦνται πεποιηκέναι, ἀλλ' ἔτι καταπικνέταις τὸ εἶναι φιλόθεοι, φιλήδονοι μᾶλλον γεγόνοις, καὶ ταῖς μερίμναις τοῦ βίου οἰονται ἀκάνθας

⁵⁹ Εἰσοδ. xx, seqq. ⁶⁰ Νομ. xxi, 23. ⁶¹ Πσαλ. viii, 1. ⁶² Ιωαν. viii, 39. ⁶³ Ματθ. xxiii, 37. ⁶⁴ Λου. viii, 14.

(59) Admonere abs re non fuerit, verbum χαράκωσαι hoc loco sumi pro eo quod est, *palis, seu, pedamentis firmioribus vineam alligare*. Lege Combebisium.

(60) Jure optimo reprehendit Ducasus Tilmannum, qui cum vertere debuisse, in *terram possessionis*, vertorat tamē, in *terram promissionis*. Et vero vox κατάσχεσις *possessionem*, non *promissionem*, significat; neq; aliter hoc vocabulum redditur Psalmo II,

8: *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessiōnem tuam terminos terræ.*

(61) Editi, παντὶ, cuivis. At nostri quinque mes., πάντη, omnino.

(62) Reg. quartus, δῆλον δι.

(63) Epilenia cantica ea sunt, quae inter premedias uvas cani solerent.

(64) Veteres quinque libri, ἔτοιμος. Editi, ἔτοιμον.

autem spina non fert uvam, ita nec sarmentum spinas producit. Eam ob rem ait Dominus: *Numquid colligunt de spinis uvas?*²⁸ Judæi tamen pruvis proferunt spinas.

143. VERS. 3. *Et nunc, homo Juda, et habitatores Jerusalem, judicale inter me et inter vineam meam.* Si Domini vinea domus Israel est, et homo Juda novella planta dilecta; quomodo coram vinea adversus vineam lis intenditur? Numquid vult Scriptura ob evidentiam objurgationum atque perspicuitatem, eos adversum se ipsos adhibere judices? Fecit et hoc Nathan adversum David tum, cum eum constituit propriæ iniquitatis judicem.²⁹ Illud autem summam ostendit benignitatem, quod Deus cum famulis suis pari conditione in judicium venit. Quin et simul hinc demonstratur justitia, quod qui condemnantur, juris evidentia ac perspicuitati contradicere non possint. *Judicale, inquit, inter me et vineam meam.* Et dicte quid factum non sit eorum, quæ huic conducere poterant ad proferendos fructus? VERS. 4. *Quid enim, inquit, faciam vineæ meæ, et non feci ei?* Quid non præstiti eorum, quæ mihi ad eam curandam facere me decebat? Nonne pinguis locus est, idemque munitissimus? nonne sepes, nonne valli, annon plantatio per quam eximia, annon turris, annon protocular adhibita sunt? nonne factum est quidquid quis in medium potest proferre? Cæterum putandum **480** est Scripturam hæc adversum nos etiam dicere: qui ad edendos justitiae fructus³⁰ vocati, incidimus præ nimio di-
vitiarum studio in tentationem laqueumque et in-
sulsas atque noxias cupiditates, quæ demergunt homines in exitium et interitum³¹. *Expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas.* Operæ præmium fuit eamdem repetere sententiam. Etenim qui superiore loco pronuntiabat canticum, dicebat: *Expectavi ut faceret uvam: hic vero eos alloquitur coram quibus judicatur: Judicale inter me et inter vineam meam.* Nimurum. Ferto judicium de hoc, *Expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas.*

144. VERS. 5. *Nunc autem annuntiabo vobis quia faciam vineæ meæ.* Proprium est ejus quod Deus in homines habet studii, nequaquam silentio pœnas irrogare, sed eas prænuntiare, utpote qui per minas pœnatores provocet ad pœnitentiam: qua agendi ratione usus est erga Ninivitas Jonæ opera.³² Nec ta-
cere exitium perniciemque induxit Israeli peccanti:

²⁸ Matth. vii, 16. ²⁹ II Reg. xii, 5. ³⁰ Jac. iii, 18.

(65) Sic mss. nonnulli. At editi, δῆ.

(66) Veteres quinque libri, Iosüim. Editi, διπλοι, eadem plane sententia. Moi editi, ὡς οὐδὲ τῶν. Reg. secundus et duo Colbertini, ὡς οὐδὲ οὐδὲ τῶν. Alii tres mss., ὡς οὐδὲ τῶν.

(67) Ait Combeſisius, Basilium siue dubio scripsisse, τῇ ἐπεργασίᾳ, *executioni juris*, non τῇ ἐ-
ργασίᾳ, uti in libris prius editis legitur. In quo mirari subit, homini cæteroque doctissimo sua ita placuisse, ut lectionem communisceretur, cum ei in suis codicibus esset ad manum lectio alia, ex qua

τὸν νοῦν συνεπνίγοντο. "Ωσπερ δὲ (65) ἔκπαθε σταφυλὴν οὐ φέρει, οὐτας οὐδὲ κληματὶς ἀκάνθας. Διὰ τοῦ τοῦ δούλου, Μήτι: συλλέγουσι, φησίν, ἀπὸ ἀκάνθων σταφυλάς; 'Αλλ' ὅμως οἱ Ἰουδαῖοι ποιοῦσιν ἀντὶ σταφυλῶν ἀκάνθας.

143. Καὶ νῦν, ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα, καὶ οἱ ἐνοικοῦντες Ἱερουσαλήμ, κρίνατε ἐν ἡμοὶ καὶ ἀνά μέσον τοῦ ἀμπελῶνός μου. Εἰ δὲ ἀμπελῶν τοῦ Κυρίου οἰκος τοῦ Ἰσραὴλ ἔστι, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα νεόφυτον ἡγαπημένον· πῶς ἐπὶ τοῦ ἀμπελῶνος δικάζεται κατὰ τοῦ ἀμπελῶνος; "Η διὰ τὸ ἀναντίρρητον τῶν ἐλέγχων αὐτοῖς βούλεται καθ' ἐκατῶν δικασταῖς δὲ λόγος χρήσασθαι; "Ο καὶ δὲ Νέθεν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ ἐποιησεν, αὐτὸν δικαστὴν καθίσας τοῦ ἰδίου ἀδικημάτος. Τὴν δὲ ὑπερβολὴν τῆς φιλανθρωπίας συνίστηται τὸ εἰς Ιερουσαλήμ (66) κρίσιν τὸν Θεὸν τοὺς ἐκατῶν οἰκέτας συγκαταβαίνειν. "Ομοῦ δὲ καὶ τοῦ δικαίου ἀπόδεξιν ἔχει, ὡς οὐδὲ οὐδὲν τῶν καταδικαζομένων ἔχοντων ἀντιλέγειν τῇ ἐναργείᾳ τοῦ δικαίου (67). Κρίνατε, φησί, μεταξὺ ἡμοῦ καὶ τοῦ ἀμπελῶνός μου. Καὶ εἴπατε, τί τῶν πρὸς καρπογόνιαν αὐτῷ συντελούντων οὐδὲ γεγένηται; Τί γὰρ, φησί, ποιήσω τῷ ἀμπελῶνι μου, καὶ οὐδὲ ἀποίστησαι αὐτῷ; Τί τῶν ἀπικαλλόντων μοι περὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιμελεῖας οὐδὲ πεποίηκα; Οὐ τόπος πίων καὶ καρπὸς δὲ αὐτός; οὐ φρογμός; οὐ χάρακες; οὐ φυτεία εὐγενεστάτη; οὐ πύργος, οὐ προλήνιον; οὐδὲ δὲ τι ἀν εἴπη τις; Ταῦτα μέντοι γε νομιστέον λήγεσθαι ὅπερ τοῦ λόγου καὶ πρὸς ἡμᾶς οἱ κληθέντες ἐπὶ τῷ ποιεῖν τοὺς καρπὸύς τῆς δικαιοσύνης, ὅποι φιλοπλούσιες ἐμπίπτομεν εἰς πειρασμὸν, καὶ παγῆσα, καὶ ἐπιθυμίας ἀνοίκους καὶ βλαβεράς, αἰτίας βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς δλεθρὸν καὶ ἀπώλειαν. "Εμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. "Ἐχει τι ἀναγκαῖον τῇ ταυτολογίᾳ. "Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄνω δὲ τὴν φθῆν-ἐπαγγελλῶν ἀλεγεν, "Εμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν ἐνταῦθα δὲ πρὸς τοὺς δέρματας τῶν κρίνεται, ποιεῖται (68) τοὺς λόγους. Κρίνατε ἐν δέρματι καθ' ἀνά μέσον τοῦ ἀμπελῶνός μου· τὸ, "Εμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας.

144. Νῦν δὲ ἀναγγελῶ ὑμῖν τὸ ποιῆσω τῷ ἀμπελῶνι μου. "Ιδίον τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, τὸ μὴ σιωπῆ τὰς κολάσεις ἐπάγειν, ἀλλὰ προκηρύσσειν διὰ τῶν ἀπειλῶν προκαλουμένου εἰς μετάνοιαν τοὺς ἡμαρτηκότας· ὡς πεποίηκε Νινευῖτες διὰ τοῦ Ἰωνᾶ. Καὶ τῷ Ἰσραὴλ ἡμαρτηκότες οὐ σιωπῆ ἐπῆγαγε τὸν ἀφανισμὸν, ἀλλὰ κινῶ εἰς τὴν διπλὰ τοῦ λεκου ἰκετεῖν

³¹ I Tim. vi, 9. ³² Jon. iii, 4.

eadem plane sententia effici posset. Nam in Regiis primo et tertio, quos is, quem dixi, vir eruditissimus contulit, ita scriptum reperitur, τῇ ἐναργείᾳ τοῦ δικαίου, *juris executioni, juris actioni.* Quid jam sentiam ipse, pauis aperiam. Censeo igitur ex Regiis quarto et ex utroque Colbertino legendum esse, τῇ ἐναργείᾳ τοῦ δικαίου, *juris evidentiae atque perspicuitati.* Quæ scriptura ita apta mihi videtur et huic loco conveniens, ut quemquam, qui eam improbat, reportum iri non putem.

(68) Nestri *ποιῆσαι*, ποιεῖται. Editi, ποιεῖ

τὸν ἐαυτοῦ θεράποντα, προεκήρυσσε, λέγων· Καὶ τὸν ἄφες με, καὶ (69) ἔξαλείψω τὸν λαὸν τοῦτον. Πηραπλησίως δὲ τι καὶ δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ περὶ τῆς κατὰ τὴν συκῆν παραβολῆς μεμαθήκαμεν, τοῦ δεσπότου αὐτῆς λέγοντος τῷ γεωργῷ· Ἰδού τρία ἔτη ἔρχομαι ἐπὶ τὴν συκῆν, ζητῶν καρπὸν ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχ εὑρίσκω (70). Ἐκκοφὸν αὐτήν. Ἰνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ; Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἔρεθίζων μὲν τὸν γεωργὸν εἰς τὴν διπέρα αὐτῆς ἐπιμέλειαν, διεγέρων δὲ τὴν ἄκαρπον ψυχὴν εἰς τὸ ποιεῖν τοὺς ἐπιβάλλοντας αὐτῇ καρπούς. Οὐ δὲ λέγομεν, σαρκόσερον παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ ἔστιν εὑρεῖν. Ἰδού γάρ, φησὶ, ὡς δὲ πηλὸς τοῦ κεραμέως, οὕτως ἔστε δμεῖς ἐν ταῖς χερσὶ μου, οίκος Ἱερατῆλ, λέγει Κύριος. Πέρας λαλήσω ἐπὶ ἔθνος ἢ ἐπὶ βασιλείαν, τοῦ ἔξαλμαι αὐτοὺς καὶ ἀπολλύειν· καὶ ἐπιστρέψει ἂδει ἔθνος ἐκεῖνο ἀπὸ τῶν κακῶν αὐτῶν, καὶ μετανοήσω περὶ τῶν κακῶν, ὃν ἐλογισάμεν τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Καὶ πέρας λαλήσω ἐπὶ ἔθνος καὶ ἐπὶ βασιλείαν (71), τοῦ ἀνοικοδομεῖσθαι καὶ τοῦ καταρτεύεσθαι· καὶ ποιῆσους τὰ πονηρὰ ἐναντίον μου, τοῦ μὴ ἀκούειν τῆς φωνῆς μου· καὶ μετανοήσω περὶ τῶν ἀγαθῶν, ὃν ἐλάλησα, τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα δεχόμεθα τὴν πρόρρησιν, οὐκ ἀπόφασιν τοῦ πάντως ἐκβησομένου, ἀλλ' ἀπειλὴν ἐπιστροφὴν ἐμποιοῦντος ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. Τί οὖν ἔστιν ἢ ἀπειλεῖ;

145. Ἀφελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρραγήν. Καὶ καθελῶ τὸν τοῖχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπλήημα. Καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐδὲ μὴ τιμηθῆ, οὐδὲ δὲ μὴ σκαφῆ, καὶ ἀναβίσται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἀκανθα. Καὶ ταῖς νεφέλαις ὑπελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν δεστόν. Ο γάρ ἀμπελῶν Κύριου, οίκος τοῦ Ἱερατῆλ δεστοί, καὶ ἀνθρώπος τοῦ Ἱούδα νεόφυτον ἡγαπημένον. Ἐμεινα τοῦ ποιῆσαι χρίσιν, ἐποθέσε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. Ἀναλαβόντες ἱστίν καὶ καθ' ἔκστον τῶν ἄμαληρθῶν ἔξεσσαντες καὶ βασανίσαντες αὐτῶν τὸν τοῖχον, ἀρτυνήσωμεν μῆται (72) καὶ ἡμῶν ἄπτεται τὰ λεγόμενα· Καθελῶ, φησὶ, τὸν φραγμὸν αὐτοῦ. Ηροσήκει μὲν τὰς νομικὰς ἐντολὰς φραγμὸν ὑπονοήσαι, ἥτοι τὸν Ἱερατῆλ, ἐκ τῆς πόρος Ἐφεσίους Ἐπιστολῆς τοῦ Μαύλου λέγοντος, δὲ Αὐτός ἔστιν δὲ τὸ μεστοῖχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὸν (73) νόμον τῶν ἐντολῶν δὲ δόγμασι καταργήσας. Τὸ γάρ αὐτὸδ ἔδοκει καὶ φυλακτήριον εἶναι τὸν Ἱερατῆλ, καὶ κωλυτικὸν τῆς ἐπιμέξιας καὶ τῆς ἐνώσεως τῶν λαῶν, διὰ τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ νόμου ἀποκονθόνων εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας. Οὐ οὖν δὲ δόγμασι, τούτοσιν, δὲ φερόμασιν διψηλοῖς τὴν σαρκίνην καὶ

A sed famulum suum ad fundendas pro populo process excitans, his verbis prædictis: *Et nunc dimittite me, et delebo populum hunc*²³. Rursus simile quidam in Evangelio etiam per parabolam a scilicet sumptam sumus edociti; quippe dominus ejus dicit agricolæ: *Ecce anni tres sunt ex quo venio ad hanc sicum, querens fructum in ea, et non invenio. Succide illam. Uigil etiam terram occupat*²⁴? Hoc autem dicebat tum ut agricolam incitaret ad eam accurandam, tum ut animam infructuosam ad producendos fructus sibi convenientes extimularet. Quod autem dicimus, id licuerit manifestius deprehendere apud Jeremiam: *Ecce enim, inquit, sicut lulum signum, sic es tu in manibus meis, dominus Israel, dicit dominus. Ad summam loquar super gentem aut super regnum, ut auferam illos, et disperdam: et convertetur gens illa a malis suis, et paenitentib[us] me malorum quæ cogitaveram facere eis. Et ad summam loquar super gentem et super regnum, ad reædificandum et plantandum; et facient mala coram me, non audiendo vocem meam; et paenitentib[us] me bonorum, quæ locutus fueram, ut facerem eis*²⁵. Ad hunc igitur modum etiam hic accipimus hanc prædictionem, non velut rei certo eventuræ denuntiationem, sed coum comminationem ejus qui a peccato avocat. Quid igitur est, quod interminatur?

145. VERS. 5-7. *Auferam sepem ejus, et erit in direptionem. Et diruam maceriam, ejus, et erit in conculationem. Et dimittam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur, et crescat in ea tanquam in inulta terra spina. Et nubibus mandabo ne pluant super eam pluviam. Nam vinea domini domus Israel est, et homo Iude, novella plantatio dilecta. Exspectari ut sacerdoti judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem. Itaque resumptis expensisque singulis comminationibus, et earum sensu diligenter explorato, perscrutemur utrum quæ dicuntur nos etiam attingant. Auferam, inquit, sepem ejus. Par est sepem hanc, præcepta legalia aut Israelem interpretari, juxta Pauli ad Ephesios Epistolam, dicentis: *Ipse est 481 qui medium parietem maceris solvit, legem mandatorum decretis evacuans*²⁶. Nam idem ille paries medius et Israel custodire, et permisitionem conjunctionemque populorum impediare videbatur, quod reformatarent ob grave legis jugum pietatis sermonem excipere. Qui igitur in decretis hoc est, in altis sublimibusque contemplationibus carneam et humilem legalis litteræ observationem abrogavit, is medium parietem maceris solvit, non quod populum suum dereliqueret*

²³ Exod. xxxii, 10. ²⁴ Luc. xiii, 7. ²⁵ Jerem. xviii, 6-10. ²⁶ Ephes. ii, 14, 15.

(69) Editi, καὶ θυμωθεὶς, et ita quoque apud LXX legitur: sed in nostris sex mss. vox θυμωθεὶς deest.

(70) Veteres tres libri, καὶ οὐχ εὑρίσκων. Alii tres, καὶ μὴ εὑρίσκων. Statim editi et duo mss., καταργητοί. Alii tres, καταργεῖται.

(71) Codices tres, καὶ ἐπὶ βασιλείαν. Alii duo

cum editis, καὶ βασιλείαν.

(72) Codex unus, μὴ πως. Aliquanto post duo mss., φραγμὸν νοῆσαι. Ibidem nostri sex mss., ἥτοι τόν. Editi, δὲ καὶ τόν.

(73) Reg. quartus, καὶ τόν. Vocula καὶ neque in editis, neque in aliis quatuor mss. legitur.

rit absque circummunitione, sed quod in uno ovili illum incluserit, ut fiat unus grex, unus pastor ³⁷. Nunc igitur scriptura minatur Deum maceriam esse diruturum, id est monumentum omne ab Israele ablaturum. Et fortasse cum per angelos in manu mediatoris dato lex sit ³⁸, ipsam etiam custodiam angelorum terminos Israelis tuentium sublaturum se indicat. Fortassis etiam cum unusquisque nostrum qui habet sanctum angelum castrametatum in circuitu timentium Dominum, in peccatis versatus, intentatae huic plagae futurus est obnoxius; et muro privabitur, tutela videlicet sanctarum virtutum, quæ quidem quandiu adsuerint, eos quos ipsæ custodiunt, inexpugnabiles servant. Anima autem omnis quæ hoc præsidio destituitur, objicitur hostibus ad direptionem, hoc est, adversariis virtutibus, et ad conculationem ejus qui gloria-bundus dicit: *Postquam perambulavi terram, adsum*³⁹. Tale quiddam et psalmus de vinea dicit: *Utquid destruxisti maceriam ejus* ⁴⁰? Et, *Devastavit eam aper de silva* ⁴¹. Qui enim consilio et virtute angelorum communiti non sunt, ii stolidis absurdisque commotionibus exponuntur, suntque excipiendis porcis idonei ob peccati graveolentiam in ipsis redundantem, cum magis ac magis peccati cœnum commoveant, seseque in eo volent. Aliiquid etiam ejusmodi narrat Apostolus: *Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in passiones ignominizæ, ut faciant ea quæ non conveniunt* ⁴². Hoc est, qui rationis custodiam rejiciunt, ii patent belluini cogitationibus et dæmonibus improbis, qui ipsis eis auctores sunt impuritatis. Et quidem pertinet ad Israël comminatio tum, cum ob peccatum adversus Dominum admissum traditi gentibus, eisque permissi, facti sunt in direptionem atque in conculationem hostium.

146. Deinde ait : *Et diruam maceriam ejus, et erit in conculcationem. Collata a se in populum beneficia superius cum recenseret, aiebat : Sepem circumposui, et edificavi turrim : hic vero, Auferram sepem ejus, et diruam murum, pro turri, ut puto, dicens murum, quoniam turris muris quatuor inter se per angulos conjunctis constat; ita ut illic altus murorum vineæ ambitus per turrim sit intellegendus, ut inaccessa esset hostibus atque inexplorabilis. Quin et evertitur murus noster, cum per socordiam ignaviamque reddiderimus nos tutela divinorum dogmatum indignos. Deus quidem justo turris est a 482 facie inimici ⁴³ : sed a peccatore ob derelictionem omnis custodia et totius arcis propugnaculum auferitur. Et dimittam vineam meam,*

³⁷ Joan. x, 16. ³⁸ Galat. iii, 19. ³⁹ Job. i, 7. ⁴⁰ Psal. lxxix, 13. ⁴¹ ibid. 14. ⁴² Rom. i, 28. ⁴³ Psal. lx, 4.

(74) Colb. secundus, περιλαμβάνει.

(75) Editi et unus ms., ἔγκειται. Alii tres, ἔκκειται. Codex alias, κεῖται.

(76) *Nostra editio et Reg. primus, ἀφέντες. Alii quinque mss., ἀφεθέντες.*

(77) Editi et ttes mss., vostre. Alii tre

111. *Leptostylus* *lanceolatus* (L.) Steyermark

ταπεινήν τοῦ νομικοῦ γράμματος παρατήρησιν κατ-
αργήσας, αὐτὸς ἔλυτε τοῦ φραγμοῦ τὸ μεστοῖχον,
οὐκ ἀπειράρχατον καταλιμπάνων τὸν ἑαυτοῦ λαδὸν,
ἀλλὰ μιᾷ περιλαμβάνων (74) αὐλῆ, ἵνα γένηται μία
ποιμνὴ, εἰς ποιμάν. Νῦν ων διπειλεῖ δὲ λόγος καθαι-
ρήσειν τὸν φραγμόν· τουτέστι, πᾶν φυλακτήριον τοῦ
Ἰσραὴλ πειαιρήσειν. Καὶ τάχα ἐπειδὴ διὸ ἀγγέλων
ἔδθη δὲ νόμος ἐν χειρὶ μεστοῖ, καὶ τὴν τῶν ἀγγέ-
λων φυλακὴν, τῶν φρουρούντων τὰ ὅρια τοῦ Ἰσραὴλ,
πειαιρήσειν αἰνίττεται. Μήποτε δὲ καὶ τὴν ἔκα-
στος ἔχων ἄγγελον ἄγιον τὸν παρεμβάλλοντα κύκλῳ
τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον, ἐν ἀμαρτίαις ἔκτα-
σθεῖς, ὑπόδικος γένηται τῇ ἀπειληθείσῃ πληγῇ, καὶ
γυμνωθῆ τοῦ τείχους τῆς ἀπὸ τῶν ἀγίων δυνάμεων
ἀσφαλείας· αἵτινες, δοσοὶ δὲν παρῶσι χρόνον, ἀκαθαι-
ρέτους διασώζουσι τοὺς παρ' αὐτῶν φρουρουμένους.
Γυμνωθεῖσα δὲ πᾶσα ψυχὴ τῆς ἀσφαλείας ταύτης, ἔκ-
κειται (75) εἰς διαρπαγὴν τοῖς ἔχθροῖς, τουτέστι,
ταῖς ἀντικειμέναις ἐνεργείαις, καὶ εἰς καταπάτημα
τοῦ ἔγκαυχωμένου καὶ μέροντος, διὸ Ἐμπειριπατή-
σας τὴν οἰκουμένην πάρειμι. Τοιοῦτον τι καὶ δὲ φαλ-
μὸς περὶ ἀμπέλου φησιν. "Ινα τι καθελεῖς τὸν φρα-
γμὸν αὐτῆς; καὶ, Ἐλυμήνατο αὐτὴν οἱ διρυ-
μοῦ. Οἱ γὰρ μὴ πεφραγμένοι λόγῳ καὶ δυνάμει ἀγγε-
λικῇ, ἔδοτοι εἰσι τοῖς ἀλόγοις κινηματι· καὶ διὰ τὴν
πλεονάζουσαν δὲ αὐτοῖς τῆς ἀμαρτίας δυσωθίαν, δι-
τήθειοι εἰσὶ χοίρων διποδοχῆς, ἐπὶ πλέον τῆς ἀμαρτίας
τὸν βρόβορον ἀνακινούντων, καὶ ἔγκαλινδουμένων
αὐτῷ. Τοιοῦτον τι καὶ δὲ Ἀπόστολος λέγει· Καὶ κα-
θὼς οὐκ ἔδοκιμασαν τὸν Θεὸν ἔχεις ἐν ἐπιγνώσει,
παρέδωκεν αὐτοὺς δὲ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας,
ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα. Τουτέστιν, οἱ τὴν ἐκ τοῦ
λόγου φυλακὴν ἀποβάλλοντες, ἔδοτοι εἰσι τοῖς βο-
σκηματώδεσι λογισμοῖς, γαλ πονηροῖς δαιμονίοις
τοῖς τὰ ἀκάθαρτα ἐνεργοῦσιν. Ἐπὶ μέντοι τοῦ Ἰσ-
ραὴλ ἔρθασσεν δὲ ἀπειλὴ, διὸ διὰ τὴν εἰς τὸν Κύριον
γῆν ἐνόντες καταπάτημα τῶν πολεμίων.

146. Εἰτά φησι· Καὶ καθελεῖ τοὺς τὸν αὐτοῦ,
καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα. Ἐν τοῖς δύο διηγέρει-
νος τὰς παρ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν λαὸν εὐεργεσίας, Φρα-
γμὸν, φησί, περιέθηκα, καὶ φωδόμησα πύργον·
ἔνταυθα δὲ. Ἀφελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ καθ-
ελῶ τὸν τοῖχον, ἀντὶ πύργου, ὡς οἰμαι, τὸν τοῖχον
λέγων· ἐπειὶ καὶ δι πύργος τέσσαρες εἰσὶ τοῖχοι κατὰ
γωνίας ἀλλήλοις συναπτόμενοι· ὥστε κάκει πύργον
νοεῖσθαι (77) τὴν ὑψηλὴν τοῦ ἀμπελῶνος τῶν τοίχων
περιβολὴν, πρὸς τὸ ἀνέμβατον αὐτὸν εἶναι καὶ ἀνεκ-
χειρότον τοῖς ὑπεναντίοις. Καὶ ἡμῶν δὲ τοῖχος καθ-
αιρεῖται, ὅταν ἀναξίους ἑαυτοὺς τῆς ἐκ τῶν θειῶν
δογμάτων φυλακῆς, διὰ ῥέθυμιας ποιήσωμεν. Τῷ
μὲν γὰρ δικαίῳ πύργος ἔστιν δὲ θεὸς ἀπὸ προσώπου
ἔγθρος, τοῦ δὲ ἀμερτωλοῦ (78) διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν

(78) *Antiqui sex libri, τοῦ δὲ ἀμαρτωλοῦ. Editi, τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ. Statim editi et tres mss., δύχυρώματος προσδολή. Reg. tertius, περιβολή, casīri ambitus. Reg. quartus cum Colb. primo, προσδολή, minus recte.*

περιειρεῖται πᾶσα ἀσφάλεια καὶ παντὸς δχυρώματος προβολή. Καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐδὲ μὴ τιμῆθη, οὐδὲ μὴ σκαφῆ. Ἐντεῦθεν δῆλον, δτι ἡ ἀνεστὶς τῶν ἀμπετωλῶν κατὰ ἐγκατάλειψιν γίνεται. Ὅν μὲν γάρ προνοεῖται, δ λόγος φησίν. Οὐδὲ μὴ σε ἀνῶ, οὐδὲ οὐ μὴ σε ἐγκαταλείψω (79). ὃν δ' ἀν παντελῶς ἀπογνῶ, τούτους ἀνέτους ἀφῆσι ποιεῖν τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοῶν αὐτῶν, ὡς τῆς παιδευτικῆς ἀνωφελοῦς αὐτοῖς ἰσομένης. Ἀνήσω οὖν, φησί, τὸν ἀμπελῶνα. Καὶ τι (80) τὸ ἀντεῦθεν αὐτῷ συμβαίνον; Οὐδὲ μὴ τιμῆθη, φησίν, οὐδὲ μὴ σκαφῆ ἔτι. Ὅσπερ γάρ οἱ τὴν ἄμπελον τέμνοντες, συνέχουσιν αὐτῆς τὴν δύναμιν, ὥστε τεταμειμένως καὶ σωφρόνως, διὰ τῆς τῶν ἀναγκαίων φορᾶς, προΐνειν οὐτε καὶ ψυχὴ ἐπίκαμπτομένη ταῖς θλίψεσιν, οἷονεὶ συστέλλεται καὶ ταπεινοῦται λυσιτελῶς, καὶ πρὸς τὴν οἰκείαν ἀντῆς ἐπιμέλειαν ἰπανάγεται, τὸ ἀναγκαῖον καὶ ὡφέλιμον ἐν τοῖς πράγμασιν αἰρουμένη· ἡ δὲ ἀφεθεῖσα ἀνετος, οἴον τις ἄμπελος στημάλητος, ὄλομανει καὶ ἐγχείται περὶ τὰ ἄχρηστα καὶ ἀνωφελῆ, πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ἀπάτην πᾶσαν τὴν τῶν ἔργων ἐπίδειξιν ποιουμένη. Ὅ γάρ τῶν φθερτῶν τὴν ἔργασίαν ποιούμενος δομοίς ἔστιν ἄμπελος, ἔνδια καὶ φύλλα (81) καὶ ἔλικας ἐκτερφούση, οἷον δὲ εὐφροσύνης ποιητικὸν, εἰς ἀποθήκας βασιλικὰς ἀποτεθῆναι δυνάμενον, μὴ (82) ποιούση.

147. Ὅ οὖν ἀνεβεῖς ἄμπελῶν δύο πάσχει δεινά· οὗτε τέμνεται, φησίν, οὐτε σκάπτεται. Εἴρηται τι τὸ μὴ τέμνεσθαι, τούτος μὴ καταχονδύλιζεσθαι ταῖς περιστάσεσιν, διὰ τὸν ὡφελεῖσα τῶν θλιβομένων οἰκονομεῖται. Σκάπτεται δὲ διὰ πᾶσαν τὴν περικειμένην (83) αὐτῷ ὅλην διδασκόμενος πρὸς τὴν οἰκείαν ὡφέλειαν λαμβάνειν (84). Οἶον, ἄσκαρφός ἔστεν πλούσιος δὲ τῷ βίᾳ τῶν γηίνων τὴν ψυχὴν πιεζόμενος· πρὸς δὲ οὗτος δεῖτος οὐράνιος καταβαίνει· οὐδὲ γάρ ἐφικνεῖται τῆς ῥίζης, πολλῆς ἐπ' αὐτῆς (85) συμπεφορημένης τῆς μετατίθησος. Ὅ μέντοι τῷ κατανοκτικῷ λόγῳ ἀποκουμάσσομεν· τὸν δχλὸν τῶν γηίνων πραγμάτων καὶ ψαρεύεν διδεχθεῖται, καὶ ἀναπνεύσαι μὲν ἀπὸ τῆς ἀνοχῆς, ἐκκαλύψαι δὲ ἀντοῦ τὰ κρυπτὰ, ἀνατρέψαι δὲ τὰς τῆς πικρίας ῥίζας, καὶ οἷονεὶ ἔχρανται διὰ μετανοίας, οὗτός ἔστιν δὲ σκαφεῖς. Διόπερ καὶ ἡ τῶν διανθῶν χύσις κωλύεται· τούτοις, αἱ μέριμνα τοῦ βίου τούτου οὐδεμίαν ἔχουσι χώραν ἐν τῇ ἀνατροπῇ τῶν γηίνων. Ἐτι πρὸς τὸ, μὴ τιμῆσαι, καὶ τὸ δὲ τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελικῷ εἰρημένον παραληπτέον· Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ δὲ Πατήρ μου δὲ γεωργός ἔστι. Πᾶν καλῆμα δὲν διοι μὴ φέρον καρπὸν, αἱρεῖ αὐτὸν, καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτὸν, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ.

“Jos. 1, 5. “Rom. XIII, 14. “Joan. XV, 1, 2.

(79) Veteres quinque libri, οὐδὲ οὐ μὴ σε ἐγκαταλείψω. Editi, οὐδὲ μὴ σε ἐγκαταλείψω, neque te derelinquo.

(80) Reg. quartus, Καὶ τι. Deest τι in vulgatis.

(81) Editi mirifice depravantur, in quibus sic legimus, ξυλαρπτλω καὶ φύλλα. At quinque mss., ἀμπελω, ἔνδια καὶ φύλλα, ὄptime.

(82) Veteres quinque libri, μὴ. Editi, οὐ.

(83) Editi, παρακειμένην. At quinque mss., παρακειμένην.

A et non putabitur, neque fodietur. Liqueat inde eorum qui peccant dimissionem fieri per derelictionem. Ait enim Scriptura de iis quibus providet: Non te deseram, neque te derelinquo⁴⁴: e contrario de quibus prorsus desperat, hos ad carnis et cogitationis suarum desideria explenda liberos dimittit⁴⁵, quod eis profutura non sit animadversio. *Dimittam igitur, inquit, vineam.* Eiquid ei posthac contingit? Non, inquit, putabitur, neque fodietur amplius. Quemadmodum enim qui vitem putant, astringunt continentque ejus virtutem, sic ut necessaria profundens, certa temperatione et moderate procedat: ita et anima afflictionibus incurvata, quasi contrahitur, humiliaturque utiliter, et ad curam sui ipsius habendam revocatur, ut quae in rebus peragendis id quod utile est et conducibile, eligat. E diverso, quae dimissa est libera, perinde atque vinea quæsiplam neglecta eluxuriatur, seque in res vanas et inutiles effundit, atque omnia sua opera ostentat, quo plures in errorem pelli- ciat. Qui enim opera patrat corruptioni obnoxia, is vineæ consimilis est, ligna, folia et capreolos enutrienti, vinum autem non producenti, quod jucunditatem croet, quodque possit in regalibus apothecis recondi.

C 147. *Vinea igitur derelicta, mala duo patitur: neque putatur, inquit, neque foditur.* Dictum est quid sit non putari, hoc est, calamitatibus minime vexari, id quod ad utilitatem eorum qui afflictantur, decernitur. Qui autem omni materia sibi circumposita uti docetur ad suum ipsius commodum, in foditur. Exempli causa, dives cuius anima rerum terrenarum pondere premitur, et ad quem non dilabitur cœlestis plaus, fossus non est. Neque enim imber ob multam vanitatem in anima congestam ad radioem usque pertingit. Quisquis autem ex sermone contritioni ciendæ idoneo didicit terrestrium fluxarumque rerum turbam exuere, ab angustia et a coarctatione respirare, occulta sua detegere, amaritudinis radices evertere ac veluti per penitentiam arefacere, is fossus est. Quare et impeditur fusio spinarum et accretio; hoc est, locum nullum habitare sunt hujus vitæ sollicitudines in terrenorum eversione. Insuper ad explicandum quid sit, non putari, assumendum est quoque id quod dictum est in Joannis Evangelio: *Ego sum vitis vera, et Pater meus agricultor est. Omnem palmitam in me non fermentem fructum tollit, et omnem qui fert fructum, purgat eum, ut fructum copiosiorem afferat*⁴⁶. Malus

(84) Nostri sex libri veteres, λαμβάνειν. Editi vero, ἀποδάλλειν, ad suum ipsius commodum materialm abiecere. Quo autem in libro ita scriptum invenirent typographi Parisienses, nescio: sed certo scio in illis ipsis codicibus, quibus ad editionem suam adornandam usi sunt, etiamnum constanter legi, λαμβάνειν, ad suum ipsius commodum materia uti. Ibidem editi, δ πλούσιος. Articulus in mss. deest. (85) Editi. ἐπ' αὐτῆς. At quinque mss., ἐπ' αὐτῆς. Aliquanto post tres mss., διανθεῖν φέσεις.

Igitur rei familiaris administrator ait : *Fodere non valeo*⁴⁷, bonus autem ac prudens rei familiaris administrator scite circumfodiet, hoc est, sua omnia emovebit, atque **183** principali sua vite accommodabit. Ostendit nimis quod quemadmodum terra quae ab radice solvit, sit plantae alimentum, et ea quae ei incumbit, comprimit illam et degravat : sic et opum exsuperantia divitibus incumbens, eorum animas demergit, alienata vero a possessoribus, et indigentibus distributa, tunc eorum sit propria. Sed ex eo quod neque putata vinea sit, neque fossa, consequens est ut in ea tanquam in terra inulta crescant spinæ. Servator noster eos qui sese hujus vitae curis ac sollicitudinibus implicant, ait esse terram spinas producentem, quae quidem excipit verbi fructum, sed illum spinis suffocat⁴⁸. Itaque **B** ingens curarum turma invadit in animam incultam. Eam ob causam ait : *Crescent in ea tanquam in inulta terra spinæ*.

148. Observa autem prophetam superius quidem dixisse : *Exspectavi ut saceret uvam : fecit autem spinas* ; hic vero addidit : *Et crescent*. Etenim magnam quamdam malitiam, et illius fusionem latè serpentem indicat Scriptura, per spinarum ascensum acretionemque. Deinde quoniam prava sunt vineæ germina, ab ea tollitur pluvia : quandoquidem ejus, ut par erat, adjumento usa non est. Quare et nos cum occasione nobis a Deo data non ad bonum utimur, nobis adimitur cœlestè præsidium. Quod si Israel vinea est, manet inulta, non solum quod Domino non attulerit fructus sibi congruentes, sed quod servos prius ad se missos ceciderit, obruerit lapidibus et occiderit, ac pastremo in ipsum heri filium manus ad necem injecerit⁴⁹. Fuerunt autem spinarum nomine⁵⁰ insignitæ hæc omnes pravae et injustæ actiones : quæ terræ maledictæ fetus cum sint, jure ac merito nubes in vineam talia profarentem non pluere jussæ sunt. Eoque tandem nubes, ecquis imber? Conemur physicis rationibus ad nubes spectantibus ad eorum quæ dicta sunt, intelligentiam pertingere. Est igitur nubes aer crassus ex humidis vaporibus e terra excitatis constans, dein sursum ventis erectus, simulatque eorum operæ in justum acervum congregatus est, et ex humore sibi insperso gravitas sufficiens accessit, tunc in terram guttatum labitur. Hæc quidem est imbrium natura, qui suam originem trahunt a terra, ac iterum per aera in terram delabuntur. Ejusmodi erant et prophetæ, qui a communī quidem natura oriundi, sed propter animæ puritatem virtutem Spiritus

'Ο μὲν οὖν κακὸς οἰκονόμος, Σκάπτειν, φησὶν, οὐκ ισχύω· δὲ ἄγκαθὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος ἐπιστημόνως περισκάψει· τουτέστιν, ἀνακινήσει πάντα τὰ διάρχοντα αὐτὸν, καὶ τῇ προηγουμένῃ ἑαυτῷ (86) ζωῇ προσδικειώσει· δεικνὺς, διτὸς τῇ γῆ, ἀφισταμένη μὲν τῆς βίζης, τροφὴ τοῦ φυτοῦ γίνεται, ἐπικειμένη δὲ αὐτῇ, θίλεις αὐτὴν καὶ βαρύνει· οὕτω καὶ τὴν χρημάτων περιβολὴν, ἐπικειμένη μὲν τοῖς πλουτοῦσι, βιθίζει αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἀλλοτριουμένη δὲ τῶν ἔχοντων εἰς τὴν τῶν δεομένων με-άδοσιν, τότε αὐτῶν οἰκεῖα γίνεται. 'Ακολουθεῖ δὲ τῷ μὴ τέμνεσθαι, μηδὲ σκάπτεσθαι, τὸ ἀνεβαῖνειν ὡς εἰς χέρσον ἔκκνθιν. Τοὺς διεχομένους ταῖς τοῦ βίου μερίμναις δὲ Σωτὴρ ἡμῶν ἔφησεν εἶναι γῆν ἀκάνθας ἔκρουσον, δεχομένην μὲν τὸν τοῦ λόγου καρπὸν, συμπίγουσαν δὲ ὑπὸ τῶν ἀκανθῶν. Εἰς οὖν (87) τὴν ἀγεώργητον ψυχὴν πολὺ τὸ πλῆθος τῶν μεριμνῶν. Διό φησιν· 'Αναβίσονται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἀκανθαί.

148. Τήρει δὲ, διτὸς τὸν εἶπεν· 'Ἐμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· ἐνταῦθα δὲ προσέθηκε τὸ, Καὶ ἀναβίσονται. Μέγεθος γάρ τι (88) τῆς κακίας, καὶ τὴν ἐπὶ πολὺ χόσιν δὲ λόγος ἐμφανεῖ διὰ τῆς τῶν ἀκανθῶν ἀνεβάσσεως. Εἴτα ἐπειδὴ πονηρὰ τῆς ἀμπέλου τὰ βλαστήματα, αἱρεται αὐτῆς δὲ νετός· ἐπειδή περ οὐκ εἰς δέον διχρύσατο τῇ παρ' αὐτοῦ βοηθείᾳ. 'Ωστε καὶ ἡμεῖς διανταῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομέναις ἡμῖν ἀφορμαῖς μὴ εἰς ἀγαθὸν κεχρημένοις ὥμεν, ἀφαιρεῖται ἡμῶν δὲ ἐξ οὐρανοῦ βοηθεία. Εἰ δὲ ἀμπελῶν δὲ Ἰσραὴλ, ἀγεώργητος μένει διὰ τὸ μὴ ἀποδιδόναι τοὺς ἐπιβάλλοντας αὐτῷ καρποὺς τῷ Δεσπότῃ· ἀλλὰ πρότερον μὲν τοὺς ἀπεσταλμένους δούλους δεῖραι καὶ λιθοβολῆσαι, καὶ ἀποκτεῖναι, θυτερον δὲ καὶ αὐτῷ τῷ υἱῷ τοῦ δεσπότου τὰς χεῖρας εἰς φόνον ἐπιβαλεῖν. Αὕτα (89) δὲ πᾶσαι εἰ πονηραι καὶ ἀδίκοι πράξεις ἀκανθαὶ εἰσιν ὀνομασμέναι· διὰ τὸ γῆς κατηραμένης εἰναι βλαστήματα, εἰκότως ἐντολᾶς λαμβάνουσιν· ἀλλαγέσθαι τοῦ μηδέρειν ἐπὶ τὸν τὰ (90) τοιαῦτα ἐκφέρειν· ἀμπελῶνα. Τίνει οὖν αἱ νεφέλαι, καὶ τίς δὲ διμήδος; Ἐκ τῆς περὶ νεφῶν φυσιολογίας πειραθῶμεν εἰς ἔννοιαν τῶν εἰρημένων ἐλθεῖν. 'Εστι τοίνυν δὲ νεφέλη ἀπὸ παχὺς ἐν τῇς ὑγρᾶς κατὰ γῆν ἀναθυμιάσσεως συνιστάμενος, εἴτα μετεωρισθεὶς τοῖς ἀνέμοις, διαν λάδη παρ' αὐτῶν ἀξιόλογον ἄθροισμα, καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐνεπαρμένης κύτῳ (91) νοτίδος βάρος ἰκανὸν ἐγγένηται, τότε σταγόνας εἰς τὴν γῆν ἀφίησι. Καὶ αὕτη τῶν ὅμηρων δὲ φύσις, ἀπὸ γῆς τὴν ἀρχὴν ἔχοντων, καὶ δι' ἀέρος πάλιν ἐπὶ τὴν γῆν φερομένων. Τοιοῦτοι ήσαν καὶ οἱ προφῆται, ἐκ μὲν τῆς κοινῆς φύσεως

⁴⁷ Luc. xvi, 3. ⁴⁸ Luc. viii, 14. ⁴⁹ Matth. xxi, 35-39. ⁵⁰ Gen. iii, 18.

(86) Veteres quinque libri, ἑαυτῷ. Editi, αὐτοῦ.

(87) Illa, εἰς οὖν, etc., aut ἀλλεπιτικῶς dici, aut truncata esse nemo, ni fallor, homo diffitebitur. Supplex igitur oportet verbum ἀναβαῖνει, aut aliud, quod magis placuerit.

(88) Sic veteres quatuor libri. Editi vero εἰπεὶ Statim Reg. tertium, λόγος ἐκφαίνεται.

(89) Editi, Αὕται. At quinque mss., αὐται. Μοχ editi, αἱ διὰ τὸ. At in quinque mss. deest αἱ.

(90) Veteres quinque libri, ἐπὶ τὸν τὰ. Deest τὰ in excusis.

(91) Editi, αὐτῶν. Antiqui tres libri, αὐτῇ. Alii duo, αὐτῷ, ἀλιοι videlicet, melius. Statim sex mss., τὴν ἀφίησι. Editi, ἐνίησι.

δρμημένοι, διὰ δὲ καθαρότητα ψυχῆς τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος ὑπερψύχομενοι, καὶ λόγων γονίμων σταγόνας ταῖς ψυχαῖς ταῖς ἀγαθαῖς καὶ καρποφόροις ἐνστάζοντες. Τοιοῦτος ἦν Μωϋσῆς, λέγων· Προσδοκάσθω ὡς ὑετὸς τὸ ἀπόφθεγμά μου· καὶ πάλιν· Ὡς (92) ὅμορος ἐπ' ἄγρωστιν, καὶ ὡσεὶ νιφετὸς ἐπὶ χόρτον. Λένται οὖν αἱ οὐράνιοι δυνάμεις ἐντολὴν λαμβάνοντες τοῦ μὴ βρέχειν ἐπὶ τὸν ἀκανθοφόρον ἀμπελῶνα, τὸν ταῖς ἀκάνθαις ταῖς οἰκείαις στεφνώσαντά μου τὸν Δεσπότην. Διὰ τοῦτο νῦν σιωπῇ ἔστι περὶ τῆς συναγωγῆς ἐκείνη λόγου Θεοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι προφῆτης, οὐδὲ ἄρχων, οὔτε ἡγούμενος, ἀλλ' αὐτῆρις δεινὴ καὶ ἀνέφελος, τῆς πάλαι κατάρας ἐπ' αὐτῆς βεβαιουμένης· διτι, Καὶ ἔσται τοι δὲ οὐράνος (93) ὑπὲρ κεφαλῆς σου γαλοῦς, καὶ ἡ γῆ ὑποκατῶ σου σιδηρᾶ· καὶ πάλιν· Δψή δὲ Κύριος τὸν ὑετὸν τῆς γῆς σου κονιορτὸν, καὶ χοῦς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβήσεται· ἐπὶ σὲ, ἔως ἂν ἐκτριψῃ σε. Οὐκέτι γάρ αἱ νεφέλαι αἱ πνευματικαὶ· καὶ οὐκέτι προφῆτης, τῆς ἐντολῆς τοῦ Κύριου βεβαιάς φυλαττομένης· Καν αἱ νεφέλαι δὲ βρέχειν λέγωνται· οὐδὲν ἡττον δὲ Κύριος ἔστιν δὲ βρέχων. Οὐκ ἔστι γάρ, φησίν δι προφῆτης, ὑετίζων ὀσπέρ σον. Καὶ πάλιν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ εἰρήται· Καὶ βρέξω ἐπὶ πόλιν μίαν, ἐπὶ δὲ πόλιν μίαν οὐ βρέξω· μερὶς μία βραχήσεται, καὶ μάρτις, ἐφ' ἦν οὐ βρέξω, ἔχοντος τοῦ μερίδα τῶν χειρόνων μὴ βραχῆναι οὐ πέρ τοῦ ἔχοντος ἐν αὐτῇ τὰ τῆς πονηρίας βλαστήματα. Σαφῶς παρέστησε τὸ βούλημα (94) τοῦ λόγου, διτι ἀμπελῶν τὸν Ἰσραὴλ λέγει, περὶ δὲ γενῆσεθαι τὰ ἐπαγγελθέντα καὶ ἐποιημένα ἥπατληται.

149. Καὶ ἀνθρωπος τοῦ Ἰούδα, τεόφυτον γάρ- πημένον. Διηρέθη ἡ προσηγορίᾳ τοῦ Ἰακώβ εἰς τὸν Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδαν, πρότερον μὲν ἐπὶ τοῦ Δαχδίδ, μετὰ τὴν ταλευτὴν τοῦ Σαούλ, μερισθέντος τοῦ λαοῦ εἰς τὸν οὐλὸν Σαούλ καὶ τὸν Δαβὶδ· οὐστρον δὲ ἐπὶ τοῦ Ἱροδέμ, ὅτε Ἱεροδόξῳ ἀπέστησε τὰς δέκα φυλὰς υἱὸς Ναθατ, ὃς ἐξήμαρτε τὸν Ἰσραὴλ. Διὰ τοῦτο καὶ γῦν ἀνθρῆς ἐτυχεῖ τῆς προσηγορίας. Φαίνεται δὲ ἐκ τῆς τετάρτης τῶν Βασιλειῶν πλειον ἀμαρτῶν (95) δὲ Ἰσραὴλ, διὸ καὶ τάχιον ἡχμαλωτισθη. Καὶ ἐν τῷ Ἱεζεκίῃ ἐννενήκοντα μὲν καὶ τρεῖς (96) ἡμέραι ἐπὶ τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἀριθμοῦνται, τεσσαράκοντα δὲ ἐπὶ τοῦ Ἰούδα. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα δὲ μὲν ἀκανθοφόρος ἀμπελῶν οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ γίνεται, δὲ τοῦ Ἰούδα ἀνθρωπός, οὐκέτι ἀμπελῶν, ἀλλὰ νεόφυτον, οὐ κεχερωμένον, ἀλλ' ἡγαπημένον. Τίς δὲ δὲ D inculta, sed dilecta. Quisnam vero sit homo ille ex

⁵¹ Deut. xxxii, 2. ⁵² ibid. ⁵³ Dan. iii, 38. ⁵⁴ Deut. xxviii, 23. ⁵⁵ ibid. 24. ⁵⁶ Jerem. xiv, 22. ⁵⁷ Amos. iv, 7. ⁵⁸ II Reg. ii, 10. ⁵⁹ III Reg. xii, 20. ⁶⁰ Ezech. iv, 5, 6.

(92) Editi, Ὡρεῖ. At quinque mss., Ὡς. Nec ita multo infra editi et unus ms., αἱ οὐράνιοι. Alii quatuor, αἱ οὐράνιαι.

(93) Apud LXX et in tribus mss. legitur, οὐράνος δ. Ήσκ ipso in loco nostri mss. omnes habent, κεφαλῆς. Editi, κεφαλῆν. Statim duo mss., ὑετὸν αὐτοῦ τῆς.

(94) Libri veteres, τὸ βούλημα. Editi, τὸ βούλευμα.

(95) Editi, ἀμαρτεῖν. At quinque mss., ἀμαρτῶν.

A in sublime erecti, animabus bonis et frugiferis vitalium verborum guttas instillabunt. Talis erat Moyses, dicens : *Exspectetur ut pluvia, eloquum meum*⁵¹; et rursus : *Quasi imber super gramen, et quasi pluvia nivalis in herbam*⁵². *Præcipitur itaque cœlestibus istis virtutibus, ne in vineam spiniferam pluant, quæ Dominum meum suis spinis coronavit.* Quare in synagoga illa nunc siletur Dei verbum, nec est amplius propheta, neque princeps, neque dux⁵³; sed sudum grave, nubibus nullis obductum : quippe pronuntiata olim adversus eam **48.4** maledictio confirmatur. Nimurum, *Et erit tibi cœlum super caput tuum, æneum : et terra sub te ferrea*⁵⁴. Et rursus : *Deum Dominus pluviam terræ tuæ pulvorem : et pulvis e cœlo descendet super te, quo adusque atriverit te*⁵⁵. Non enim amplius exstant nubes spirituales : neque amplius reperitur propheta : siquidem firme ac constanter servatur Domini præceptum. Etsi nubes pluere dicuntur, nihilominus tamen qui pluit Dominus est : Non est enim, ait propheta, qui pluat, sicut tu⁵⁶. Et iterum de persona Dei dictum est : *Et pluam super unam civitatem : super unam autem civitatem non pluam : pars una irrigabitur : et pars, super quam non pluero, arcet*⁵⁷. Sanxit nimurum Deus bonus, ne irriget in deteriorum pars, ut in ea germina exareflant malitia. Perspicue sensum exhibuit dicti hujus, nempe vineam Israelem vocari, cui et quæ prænuntiata sunt et prædicta, eventura esse minitatus est.

C 149. *Et homo Iuda, novella planta dilecta.* Appellatio Jacob dispersita est in Israelem et Judam. Nam primum quidem Davide post Saulis mortem regnante dñvissim est populus in filium Saulis et ipsum David⁵⁸ : postea vero sub Roboam, quo tempore Jeroboam filius Nabat, quo auctore peccavit Israel, tribus decem ad defectionem impulit⁵⁹. Quare etiamnum duplum sortitur appellationem. Constat autem ex quarto Regnorum libro amplius peccasse Israelem, unde citius quoque deductus est in captivitatem. Et in Ezechiele, pro peccatis Israel, nonaginta tres dies numerantur ; pro Judæ vero peccatis, quadraginta⁶⁰. Quapropter et his spinifera quidem vinea domus Israel est : at Judæ domus, homo, non vinea, sed novella planta, nequaquam

(96) Putare se ait Combesius, illud, ἐνενήκοντα καὶ τρεῖς. *Nonaginta tres*, mendosum esse, nec a Basilio profectum : cuius nos judicio subscribimus haud inviti : sed ab ipso dissentimus, in eo quod culpam derivet in librarium, nos in ipsum Commentarii scriptorem : quem a Basilio alium esse, ex Præfatione constabit. Hunc Ezechielis locum et doce et copiose interpretans Hieronymus, docet Bibliorum exemplaria multum inter se discrepare : cuius verba cum prolixiora sint, referre nolui ; sed fontem ipsum aedes suadeo.

Juda oriundus, vita florenti praeditus ac vere dilectus, facile cognosci potest a quovis, qui talia contemplari noverit: *Expectavi ut ficeret iudicium: fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem.* Cum juxta Salomonem, *Cogitationes justorum sint iudicia*⁶¹, exigitur a nobis, ut cum iudicio faciamus omnia, nihil vero citra iudicium. Et quidem vitam sine iudicio et inconsiderate actam comitantur iniquitates. Nam qui minime sequitur rectam rationem, nec iudicat quid agendum sit, aut non agendum ex data legis regula, is putrat iniquitatem: nec facit iustitiam, sed clamoris, tumultusque et confusionis est auctor. Quamobrem quies eorum qui iudicantur iudicia iusta sequitur, cum ea quae decreta sunt, constanti tranquilloque animo excipiant: contra clamor, tumultusque seditionis eorum, qui ob iustitiam indignatur, iudicia iusta comitatur. Ad hunc autem clamorem quod attinet, Apostolus etiam admonet, dicens: *Omnis clamor et tumultus tollatur a vobis, cum omni malitia*⁶². Est autem et clamor bonus, qualis stans in templo Christus emisit⁶³; quali usus est et David, cum diceret: *Voce mea ad Dominum clamavi*⁶⁴. Nec quidquam est miri, si idem nomen ad res contrarias designandas sit usurpatum, si videlicet modum multuoso quidpiam et turbulentum significet, modo vero altam magnamque cœlestium dogmatum vocem. Profecto in præsenti dictione clamor cum eo qui a Sodomis et Gomorrah ascendit⁶⁵, affinitatem habet.

450. VERS. 8-10. *Vx, qui conjungunt domum cum domo, et agrum ad agrum admovent, ut a proxime auferant aliquid. Nunquid habitabilis soli super terram? Audita enim sunt haec in auribus Domini Sabaoth. Nam si fuerint domus multæ; in desertis erunt, vagræ et pulchrae, et non erunt qui habitent in eis. Ubi enim operantur decem juga boum, faciet lagunculam unam. Et qui seminat artabas sex, faciet mensuras tres. Descentur nunc ii, qui plura concupiscentes, quæ sunt proximorum, resecant; qui neque suis prædiis ruri sitis neque suis facultatibus domi reconditis contenti, sed in agris metandis vicinorum fines invadentes, suosque transgredientes, et interclusas vicinorum domos sibi ascrivent, inexplebili sua avaritia in angustum coaclit, in suis sese finibus continere minime possunt: quin et specioso illo pretestu ad exsatiandam suam avaritiam abutuntur,* D

A ἔξι Ἰούδα ἀνατείλας ἀνθρωπος, ἀκμάζων τῇ ζωῇ καὶ ἀληθινῶς (97) ὑπάρχων ἀγαπητός, οὐδὲ χαλεπὸν ἰδεῖν τῷ ἐπισταμένῳ τὰ τοιαῦτα θεωρεῖν. Ἐμεινα ἵνα ποιήσῃ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐδὲ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. Ἐπείπερ, κατὰ τὸν Σολομῶντα, Λογισμοὶ δικαίων κρίματα ἀπαιτούμενα (98) πάντα κρίσει ποιεῖν, καὶ μηδὲν ἀπρίτως. Ἐπειταὶ μέντοι τῇ ἀπρίτῳ καὶ ἀνεξετάστῳ ζωῇ τὰ ἄνομα. Οὐ γάρ μη ἐπόμενος τῷ δρθῷ λόγῳ, μηδὲ κρίνων τὸ πρακτέον, καὶ μη κατὰ τὸ δεδομένον ἐκ τοῦ νόμου κανόνα, ἀνομίαν (99) ποιεῖ, καὶ οὐδὲ δικαιοσύνης ἔστιν ἐργάτης, ἀλλὰ κραυγὴς καὶ θορύβου καὶ συγχύσεως αἰτίος. Διστὶ τοῖς μὲν δικαίοις κρίμασιν ἡ ἡσυχία τῶν κρινομένων ἀκολουθεῖ, εὐσταθῶς καταδεχομένων τὰ δριζόμενα τοῖς δὲ ἀδίκοις κραυγὴ καὶ θορύβος στασιαστικός, ἀγανακτούντων (1) ἐπὶ τῇ ἀδίκᾳ. Περὶ δὲ τῆς κραυγῆς ταῦτης καὶ δ' Ἀπόστολος παρανεῖ, λέγων· Ἡπάσα κραυγὴ καὶ θορύβος ἀρθήτω ἀρ' ὅμῶν, σὺν πάσῃ κακίᾳ. Ἐστι δὲ τις καὶ κραυγὴ ἀστελλα, ἣν δὲ Κύριος ἔστως ἐν (2) τῷ Ἱερῷ ἔκραξεν· γί καὶ Δαβὶδ ἐκέρητο, λέγων· Φωνὴ μου πρὸς Κύριον ἐκέραξα. Καὶ οὐδὲν θαυμαστόν, τὸ αὐτὸν ὄνομα ἐπὶ τῶν ἐναντίων τετάχθαι, καὶ σημαντεῖν νῦν μὲν τὸ ταραχῶδες καὶ σεσοδημένον, νῦν δὲ τὸ μεγαλόφωνον καὶ μεγαλοφυὲς τῶν οὐρανίων δογμάτων. Ἐπὶ μέντοι τῆς παρούσης λέξεως, ἡ κραυγὴ συγγενῆς ἔστι τῇ ἀπὸ Σοδόμων καὶ Γομόρρας ἀναβαίνοντη.

C 150. Οὐδὲ οἱ συνάπτοντες οἰκίον πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τὸν πλησίον ἀφέλωνται τι. Μή οἰκήσεται μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς Ἡκόσθη γάρ εἰς τὰ ὄντα Κυρίου Σαβαὼθ ταῦτα. Ἐν γάρ γένουνται οἰκίαι πολλοί, εἰς ἔρημον θεωνται, μεγάλαι (3) καὶ καλαι, καὶ οὐκ ἔσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐταῖς. Οὐ γάρ ἐργάνων δέκα ζεύγη βιῶν, ποιήσει κεράμων· Ήν. Καὶ ὁ σπειρῶν ἀρτάδας; ἔξι, ποιήσει μέτρα τρία. Ταλαντούστε νῦν οἱ διά τὴν τοῦ πλείονος ἐπιθυμίαν τὰ τοῦ πλησίον παρατεμόμενοι (4), καὶ μήτε ἐν ἀγροῖς ταῖς οἰκείαις ἀρκούμενοι κτήσεσι, μήδε ἐν ταῖς οἰκήσεσιν ἀρκούμενοι τοῖς (5) ἔστων, ἀλλὰ παρορίζοντες μὲν τοὺς πέλας ἐν τῇ γεωργουμένῃ, προσπεριβαλλόμενοι δὲ τὰ τῶν γειτόνων οἰκήματα, οὐδὲ τῆς οἰκείας πλεονεξίας στενοχωρούμενοι, καὶ μένειν ἐν τοῖς οἰκείοις δροῖς οὐκ ἀνεχόμενοι, ἀλλ' εὐλόγῳ δὴ ταῦτη κατακε-

⁶¹ Prov. XII, 5. ⁶² Ephes. IV, 31. ⁶³ Joan. VII, 37.

⁶⁴ Psal. CXLI, 2. ⁶⁵ Gen. XIX, 13.

(97) Antiqui sex libri, καὶ ἀληθινῶς. Editi, καὶ ἀληθινῶς.

(98) Veteres tres libri, ἀπαιτούμενα δέ.

(99) Editi eum tribus mss., ἀνομίαν. Alii tres ἀμαρτίαν.

(1) Nostri mss. omnes, θορύβος στασιαστικός, tumultus seditionis. Editi, θορύβος, στασιαστικῶς ἀγανακτούντων, quippe quia tumultuose indignantur.

(2) Veteres sex libri nostri, ἔστως ἐν. Editi, στάς. Statim tres mss., Δαβὶδ κέχρηται.

(3) Colbertinus primus, ἔσονται οἰκίαι μεγάλαι. Illud, quod mox sequitur, ποιήσει κεράμιον ἐν, interpretans Hieronymus, ita scribit: *Pro laguncula, quam soli LXX translulerunt: omnes alii batum interpretati sunt... In sterilitate ergo nimia quæ sequetur captivitatem, decem jugera vinearum facient batum, id est, tres amphoras.*

(4) Regii duo, περιτεμόμενοι.

(5) Editi, ταῖς. Ατ mss. nostri omnes, τοῖς ubi arbitramur suppleri debere illud, ὑπάρχουσι, suis facultatibus.

χρημανοι προφάσει πρὸς τὴν ἄμετρον φιλοκτημο- σύνην, τῷ (6) δοκεῖν προσεχῆ καὶ συνημμένα εἶναι τὰ τῶν γειτόνων. Ήρδος οὐς ἐλεγκτικώτατα ὁ λόγος ἀπήντησεν, εἰπών· Μή οἰκηστε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; Εἰ γὰρ δι: γείτων ὁ τὴν ἔχομένην, γῆν γεωργῶν ἀφαιρεθῆναι δίκαιος, δηλονότι, τούτου ἐκδηθέντος, ἔτερος σοι πάλιν γείτων ἀναφανήσεται, καὶ τὸ αὐτὸς οι (7) πάλιν καὶ πρὸς ἐκεῖνον λέγειν ἡ πλεονεκτικὴ καρδία ὑποδῆλε, εὐλογον ὑποδεικνύουσα (8) εἶναι σεαυτοῦ ποιήσασθαι τὰ πλησιόχωρα. Ὄταν δὲ κάκεινος γυμνωθεὶς ἀπέλθῃ τῶν ἴδιων, καὶ γένηται μέρος τῆς σῆς στήσεως ἡ τοῦ τρίτου χώρα· πάλιν ἀλλος γείτων, ἀλλαὶ σπουδαῖ, ἀποδῶκαι μὲν τῶν ὑπαρχόντων ἐκεῖνον, σεαυτοῦ δὲ ποιήσασθαι τὰ τοῦ τετάρτου γείτονος. Τίς οὖν ἔσται σοι δρος τῆς ἐπιθυμίας τοῦ πλειόνος; Ήρδος γάρ ξοικεῖν ἡ πλεονεκτικὴ καρδία, διὰ τῆς καιομένης ὅλης πορευομένῳ, καὶ τὰ μὲν φθείροντι, τὰ δὲ ἐπερχομένῳ. Ἡπού καθάπερ τοῦ ἐμπρησμοῦ σθέταις γίνεται ἡ ἀπορία τῆς ὅλης, οὕτω καὶ τὴν πλεονεκτικὴν καρδίαν καὶ τὸν ἀπληρωτὸν διφθαλμὸν ἐγείνο ιστησι μόνον, τὸ μηδένα ἔχειν τὸν συνοριζόμενον τοῖς κτήμασι. Ήρδόωθεν οὖν λώμενος διλγος τὸ πάθος, οἰνοεὶ ἐπέδων τῇ φιλοκτήμονι ψυχῇ, ταῦτα φησι· Μή οἰκηστε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς;

remedium απίους αfferens, animum divitiarum cupidum veluti carmine demulcens, profert isthæc: *Nunquid habitabilis soli super terram?*

451. Εἰ γάρ ἐπιθυμεῖς τῶν τοῦ γείτονος, γείτων δὲ σοι πάντως οὐ λείψει· ἀνάγκη σε δηλονότι ἐπὶ τὰ ἐσχατα φθάσαι τῆς καθ' ἡμάς οἰκουμένης. Εἰ δὲ τοῦτο ἀμφιχανον, ἀπὸ τῆς πρώτης ἐννοιας πάσσον σεαυτοῦ τὴν πρὸς τὸ κακὸν ὄρμην, ὡς ἀνθρώποι, ἀρκούμενος οἵς περιέλαθες, ἐπιμένων οἷς ἔχεις, εἰδώς, διὰ τὸ μεγέθη οἰκιῶν, διὰ τὸ ἔξι ἀδίκιας συστῆναι, ἔρημά ἔστι τῶν οἰκητόρων, καὶ πλῆθος χώρας (9), ἐκ πλεονεκτας περιβοληθεὶς, ἄγονον πολλάκις τῶν καρπῶν ἀπεδίχθη. Ήρδολαμβάνει γάρ πολλάκις τὴν μέλλουσαν κρίσιν θελα δίσκη, καὶ τῇδη τὰς ἀδίκιας πεπορισμένας οἰκίας, εἰς ἀχρησταν, περιστησιν (10), ἀπὸ τῆς πολυανθρώπου οὐκέπεισας καὶ τῆς λαμπρᾶς εὐθυνίας, ἐρήμους τῶν οἰκητόρων ποιοῦσα. Πολλάκις γοῦν (11) ἔγνωμεν δλα γένην ἄρδην ἀφανισθέντα, ὡς ἀπορίᾳ τῶν διαδεχομένων καταρρεύναι πρὸς γῆν τὰς μεγαλοφυεῖς καὶ ὑπερηφάνους τῶν οἰκημάτων κατασκευάς. Ἀλλὰ καὶ δοι μετὰ παρορισμοῦ τῶν πληγίον τοὺς δρους τῶν οἰκείων ιτήσεων ὑπερέξειναν, διὰ τὸ ἀπὸ στεναγμοῦ τῶν θιδικημένων συμπεπορίσθαι τὰς ιτήσεις, πάντως ἀλλότριοι τῆς θελας ἀπεδίχθησαν εὐλογίας· ὥστε ἔνθα δίκαια ζεύγη βιῶν εἰργάσατο, μόγις κεράμιον ἐν τρυγηθῆναι· (12)· καὶ ἔνθα ἔξι ἀρτέδαι κατεσπάρησαν, τρία μέτρα συνάγεσθαι τῶν καρπῶν, ἀπέρθεται πολλοστημόριον τῶν σπερμάτων.

(6) Veteres quinque libri, τό. Editi et Colb. pri-
mus, τῷ.

(7) Editi, καὶ τοῦτο σοι. At nostri sex mss., καὶ τὸ αὐτὸς σοι.

(8) Veteres quinque libri, ὑποδεικνύσσει. Editi cum Reg. tertio, ὑποδεικνύσσει. Hoc ipso in loco sex mss., ποιήσασθαι. Editi, ποιήσαι. Statim sex mss., ἀπέλθη. Editi, ἀπελασθῆ, pro ἀπέλαθη, ejectus es.

A quod vicinorum prædia utpote contigua, et suis conjuncta, sui ipsorum juris esse videantur. Quibus Scriptura ohsistit verbis per quam objurgatoriis, cum ait: *Nunquid habitabilis soli super terram?* Si enim a vicino terram quam colit, ideo aequum est auferri, quod tibi contigua sit: profecto, eo ejecto, comprietur rursus alter tibi vicinus esse. Atque denuo avarum cor tibi suggestet, ut hoc idem etiam adversus illum dicas: suadet scilicet, fore, ut fiat aliquid rationi consonum, si tibi terram finitimam vindices, Postquam autem abierit ille, bonis suis spoliatus, et tertii ager possessionis tuæ partem effecerit: iterum adest vicinus alius: jam nascuntur aliae curæ, quomodo illum quidem a suis prædiis abigas, ac quarti bujus finitimi bona tibi assumas. Quem ergo finem huic tue cupiditati plura habendi impositurus es? Etenim cor avarum igni consimile esse videtur per accensam materiam evaganti, alia quidem depascenti et corrumpenti; in alia vero involantι ac insilienti. Profecto sicut materiæ inopia incendium extinguit: ita et cor immodica cupiditate acquirendi flagrans, oculusque inexplibilis eoduntaxat coercetur, quod neminem habeat suis possessionibus confinem. Itaque Scriptura morbo huic

B 451. Etenim si quæ sunt vicini concupiscas, vicinus autem non sit utique tibi defuturus; necesse 486 omnino fuerit ut ad terræ hujus nostræ habitabilis extrema pertinas. Quod si id fieri non potest, tuam ipsius ad malum proclivitatem, priori tuo consilia solam reprime, o homo, iis quæ accepisti. contentus, iis quæ possides, immorans: præsertim cum noveris magnas illas ædes, quod per injustitiam construere sunt, destitui habitatoribus; ampliisque regionem, quæ ex avaritia circumjaceat, instructuosam non raro ostendi. Nam justitia divina sæpe futurum illud judicium anticipat, jamque domos inique comparatas nullius frugis reddit, et licet prius ab habitatoribus multis frequentarentur, splendidaque opum copia replerentur, desertas inhospitataque efficit. Novimus sane integras familias non raro suisse penitus e medio sublatas, ita ut defcientibus successoribus, in terram ruerent magnificæ illæ ac superbæ adficiorū structuræ. Imo etiam quicunque usurpati proximorum agris, limites possessionum suarum plus æquo extenderunt, eo quod possessiones illæ non sine gemitibus eorum qui injuria afficiebantur, fuerant acquisitæ, facti sunt omnino a divina benedictione alieni. Unde ubi decem boum juga araverant, vix laguncula

(9) Veteres sex libri, χώρας. Editi, ἀγρῶν, paulo melius, sed sine ulla auctoritate.

(10) Nostri sex mss., περιστησιν. Editi, περιστῶσα.

(11) Editi, οὖν. At sex mss., γοῦν.

(12) Ubi in editis legitur, τρυγηθῆσθαι, in nostris sex veteribus libris scribitur, τρυγηθῆναι. Aliquanto post nostri sex mss., ἔχει μὲν οὖν. Deest οὖν in vulgatis.

una vindemiabitur, et ubi sex artabæ fuerant seminata, vix tres fructuum mensurae colligentur: quæ seminum pars est minima.

152. Et quidem sententia ista: ex se multum A habet utilitatis. Sed quivis, si studiosus est et laborum patiens, ex hac prophetia juxta mysticum et reconditum sensum considerata emolumentum magis percipere potest. Etenim per uniuscujaque dominum dogmata actionesque possunt intelligi ob densum adunatumque artificium, quod in opinionibus de unoquoque dogmate habitis reperitur. Eam ob causam, quemadmodum in domo fundamentum reliquæ structuræ supponitur: ita et in dogmatibus quedam bases sunt ac principia prima, quibus innixi dogmata sua disseminant; et quæ sequuntur, ordine et conjunctim principiis primis connectunt. Quicunque igitur fidei dogma, quod pro fundamento ac principio habet Dominum nostrum Jesum Christum, cum dogmatibus alienis et a pietate remotis consociant, ii sunt qui per Scripturam deflentur ceu rem indecoram peragentes, quippe qui domum domui conjungant. Quod enim pietatis dogmata domus appellata sint, Dominus ipse per parabolam nos edocuit, dicens: *Omnis qui audierit verba mea haec, et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram*⁶⁶. Sed et Paulus nos in priore ad Corinthios Epistola docere videtur, quemlibet eorum qui Christum **487** crediderunt, sibi ipsi ædificare domum. *Fundamentum enim aliud, inquit, nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Jesus Christus. Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, senum, stipulam*⁶⁷. Quoniam autem ex iis, qui dogmata concinnant, alii quidem risu et ludibrio digna sentientes rem ædificant veluti ludicram et deridiculam, alii vero honestiores, res serias ac laudabiles struunt: Michæas domos eorum qui ridiculos se præbent, demoliens, ait: *Qui in Geth, ne magnificemini: et qui in Acarim, nolite reædificare ex domo in derisum vestrum*⁶⁸. Et rursus ille ipse pravos doctores increpans, dicit: *Audite nunc haec, duces domus Jacob, et reliqui domus Israel: qui abominamini iudicium, et omnia recta perversitas: qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitatibus*⁶⁹. Quisquis enim dogmata aliena comminiscitur, ædificat Sion, hoc est, suam ipsius speculam, in sanguinibus: et qui constituit

B 152. Έχει μὲν οὖν πολὺ καὶ αὐτόθεν τὸ ὀφέλιμον ἢ λέξις: δυνατὸν δὲ τῷ φιλοπόνῳ κατὰ ἀναγωγὴν ἐπὶ πλείον ἄγειν νῦν ἀπὸ τῆς προφητείας χρήσιμον. Δύναται γάρ οὐκαὶ ἐκάστου νοεῖσθαι τὰ δόγματα καὶ αἱ πράξεις, διὰ τὸ πικνὸν καὶ ἡγωμένον τῆς ἐν τοῖς νοήμασι κατασκευῆς, περὶ ἐκάστου δόγματος. Διότι (13), ὥσπερ ἐν οὐκέτῳ θεμέλιος ὑπόκειται τῇ λοιπῇ κατασκευῇ οὗτω καὶ ἐπὶ τῶν δογμάτων ὑπογένεις τινὲς εἰσι καὶ πρῶται ἀρχαὶ, οἵτις ἐπεριεδύμενοι δογματίζουσι, τὰ ἀρχαὶ ἀκολούθως καὶ συναφῶς ταῖς πρώταις ἀρχαῖς συνυφαίνοντες. Όσοι οὖν τὸ τῆς πίστεως δόγμα, διὰ τοῦτο θεμέλιον καὶ ἀρχὴν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, δόγματιν ἀλλοτροίοις καὶ ἔνοις τῆς θεοσεβείας ἐπισυνάπτουσιν, οὗτοι εἰσιν οὓς διά λόγους ὀδύρεται παρὰ τὸ καθῆκον ποιοῦντας, ἐν τῷ συνάπτειν οὐκίαν (14) πρὸς οὐκίαν. Ότι γάρ οὐκαὶ τὰ τῆς θεοσεβείας ὀνόμασται δόγματα, αὐτὸς δὲ Κύριος διὰ τῆς παραβολῆς ἡμᾶς ἐδίδαξε, λέγων διτι, Ήπειρος δοτὶς ἀκούει μου τοὺς λόγους (15) τούτους, καὶ ποιεῖ αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ φρονίμῳ, δοτὶς φύσιδημησε τὴν οὐκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν. Εοικε δὲ καὶ δ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ διδάσκειν ἡμᾶς, διτι ἔκαστος ἐκυρῶν οὐκίαν οἰκοδομεῖ τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων. Θεμέλιον γάρ, φησίν, ἄλλον οὐδεὶς δυναται φείναι, παρὰ τὸν κείμενον, διτι ἔστιν Ἰησοῦς Χριστός. Εἰ δὲ τὶς ἐπικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσὸν, ἄργυρον (16), λίθους τιμίους, ἔνδα, χόρτον, καλάμην. Επειδὴ δὲ τῶν κατασκευάζοντων τὰ δόγματα οἱ μὲν γέλωτος καὶ γλενής ἔξια φρονοῦντες, οἰονεὶ γέλωτα οἰκοδομοῦσιν· οἱ δὲ ἀστειότεροι, σπουδαῖα κατασκευάζουσιν· διτι χαθαιρῶν τὰ οἰκήματα (17) τῶν καταγελάστων, οἱ ἐν Γέθ, φησὶ, μὴ μεγαλύνεσθε· οὐδὲ οἱ ἐν Ἀκαριέι, μὴ δνοικοδομεῖτε ἐξ οὐκού κατὰ γέλωτα διμῶν. Καὶ πάλιν διατὸς ἐπιπλήττων μοχύνησι διδασκαλίδις, φησὶ· Ἀκούσατε δὴ ταῦτα, οἱ ἡγούμενοι οὐκού Ἰεχωρ, καὶ· οἱ κατάλοιποι οὐκού Ἰσραὴλ, οἱ βδελυσσόμενοι κρίμα, καὶ πάντα τὰ δρῦα διαστρέφοντες, οἱ οἰκοδομοῦσι τες Σιών ἐν αἴμασι, καὶ Ἱερουσαλήμ ἐν ἀδικίαις. Ήπειρος (18) γάρ διαλλότρια κατασκευάζων δόγματα, οἰκοδομεῖ τὴν Σιών, τοιεστοι τὸ ἐκατοῦ σκοπευτήριον, ἐν αἴμασι· καὶ δ συνιστάς ἐκκλησίαν πονηρεούμενων, οἰκοδομεῖ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐν ἀδικίαις. Εἰ οὖν

⁶⁶ Matth. vii, 24. ⁶⁷ I Cor. iii, 11, 12. ⁶⁸ Mich. i, 10. ⁶⁹ Mich. iii, 9, 10.

(13) Editi, καὶ διότι. Deest καὶ in utroque Combeff. et in aliis quatuor codicibus. Nec ita multo post editi, οἱ ἀρχαὶ. Illud, οἱ, neque in Combeffisianis, neque in nostris mss. legitur. Hoc ipso in loco excusi, αἱ ἐπεριεδύμενοι. At nostri sex mss., οἵτις, δόγματα videlicet.

(14) Editi, οὐκίαν διτι. At libri veteres uti in contextu.

(15) Antiquus Combeffisii codex, λόγους καὶ. Ejusdem codex recentior et alii quidam cum editis omittunt καὶ.

(16) Veteres aliquot libri, χρυσὸν, ἄργυριον.

(17) Editi et duo mss., καθαιρῶν τὰ οἰκήματα fastum et arrogantiam cohibens. Alii tres mss., καθαιρῶν τὰ οἰκήματα, fastum et arrogantiam mundans. Alter, καθαιρῶν τὰ οἰκήματα, fastum et arrogantiam intuens. Quæ omnia quin vitiosa sint, dubitari vix potest. Malumus igitur sequi Colbertinum primum, qui, ut verum fateamur, non prima quidem manu, sed antiqua tamen habet, καθαιρῶν τὰ οἰκήματα, demoliens domos. Combeffisius, conjectura duntaxat ductus, ita legendum jam judicaverat.

(18) Libri veteres, Ιακ. Nostra editio, 'Ο πῶς.

δέοντες εἰδη οἰκοδομῶν (19)· τὸ μὲν ἀγαθὸν, τὸ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦ Χριστοῦ· τὸ δὲ ἔπειρον φαῦλον, ὃ καὶ καταγέλαστὸν ἔστι καὶ ἀπωλεῖας αἴτιον (20), εἰκότως ὁ λόγος ταλανίζει τοὺς τὴν ἀγαθὴν οἰκίαν τῇ φαυλοτέρᾳ συνάπτοντας, καὶ οἰνοῦ μιγνύντας τὰ ἄμικτα. Ἐπιστήσεις δὲ, μήποτε πάντες ἀνθρώποι, ὃ τι ποτ' οὖν περὶ ἀληθείας δογματίζοντας, ὡγίστεις τισὶ καὶ ἀληθείσι τοῖς προκατειλημένοις κατὰ τὰς κοινὰς ἐννοιὰς καὶ ἐνεπαρμένοις ὑπὸ τοῦ Δημητιουργοῦ, καλὴν ἔχοντες οἰκίαν, ὅταν σφαλόμενοι τῆς ἀληθείας, ἀλλότρια τῆς θείας διδασκαλίας ἐκ τῆς ἔξωθεν ἀπάτης ἐπεισῆγωσιν, οἷον οἰκίᾳ καλῇ συνάπτουσιν οἰκίαν τὴν χείρονα. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τὸν περὶ τῆς οἰκίας λόγον.

reponsa promunt, animadvertis, inquam, num veluti domus vocabulo.

153. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄγιος οὐ μόνον θεοῦ ἔστιν οἰκοδομὴ, ἀλλὰ καὶ θεοῦ γεώργιον, ὡς ὁ μακάριος Πλαύλος φησι· καὶ ἡ αὐτὴ Ψυχὴ (21) τεθεμελιώτας ὡς οἰκία, καὶ ἔρδιζωται ὡς φυτόν (Ἐν ἀγάπῃ γάρ, φησιν, ἔρδιζωμένοι καὶ τεθεμελιώμενοι). φέρε καὶ περὶ τοῦ κατὰ τὸν ἄγρον προσεγγισμοῦ διαλέσωμεν, ὃν οἱ φαύλως ποιοῦντες καὶ σφαλμένως, τῇ ἔγκειμνῃ κατακρέσοις ὀπόδικοι γίνονται. "Οσα οὖν περὶ γεωργίας εἴρηται, ὡς συγγενῆ τοῖς προκειμένοις συνεξετάσωμεν. "Ἔστι μὲν οὖν ἀστεῖα φυτεία, ἡ κατὰ τὸν Σολομῶντα λέγοντα. Ἐφύτευσα μοι ἀμπελῶνα, ἐποίησα μοι κήπους καὶ παραδείσους, καὶ ἔρτευσα ἐν αὐτοῖς ἔγκλιον πάν καρποῦ. "Ἔστι δὲ τὶς φυτεία, ἣν οὐκ ἔρτευσεν δὲ οὐράνιος Πατήρ, ἥτις καὶ ἔργονται κατὰ τὴν ἀπειλὴν τοῦ Κυρίου. Αὕτη δὲ ἡ φυτεία ἐκ (22) φυτοῦ Σοδόμων τὴν ἀμπελὸν ἔχει, καὶ τὴν κληματίδα ἐκ Γομόρρας, καὶ στρφαριλῆν χολῆς γεωργεῖ, καὶ βότρυν πικρίας φέρει τοῖς κεκτημένοις. Θυμὸς δρασκόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίγων ἀνίστος (23). "Ο οὖν καταφυτεύεις τὸ δαυτοῦ ἡγεμονικὸν πάσον καρποφορίᾳ πνευματικῇ, καὶ τοῖς δὲ φύσεως ἔρδιζωσίσιν αὐτῷ πρὸς ἐπίδεξιν καρπῶν δικαιούσης παρὰ τοῦ κτίσαντος ἐπιβαλὼν τὰ ἐκ τοῦ στοργοῦ γεωργοῦ, οὐτός ἔστιν διὰ τὸν ἀπηγορευμένον προσεγγισμὸν ἄγρον πρὸς ἄγρὸν ὑπὸ τοῦ λόγου ταλανίζειν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπειλεῖ αὐτῷ τὴν ἀφρίλαν, ὡς μὴ ἔξιστον τὸν ἀναλογοῦντα τῇ διδασκαλίᾳ τῇ περὶ αὐτὸν τὰ τῶν καρπῶν ἐπίδειγματα. Οὗ γάρ ἔργωνται δέκα ζεύγη βιῶν, ποιησει κεράμιον θν. Ἡ μὲν λέξις τὴν ἔγχωριον συντήθειν λέγει τῶν κατὰ τὴν Φοινίκην διὰ βιῶν ἀροτριώντων τὴν ἀμπελὸν· δὲ δὲ λόγος ἀνθείκνυται περὶ τῶν ἐπαμφοτεριστῶν, καὶ τῶν διναντίων δογμάτων ἐφαπτομένων, καὶ συναπτόντων πρὸς ἀλληλα, ὡς ἄκαρποι εἰσιν αἱ ψυχαὶ.

alterum alteri connectunt: quorum animis infructuosae sunt ac steriles.

154. Οὐαὶ οἱ ἔγειρόμενοι τὸ (24) πρωὶ, καὶ τὸ

²⁰ I Cor. III, 9. ²¹ Ephes. III, 17. ²² Eccl. II, 4. 5.

(19) Codices quinque. οἰκοδομῶν. Editi vero et Reg. primus, οἰκοδομῶν.

(20) Editi et Reg. primus, ἔξιον, excidio dignum. Alii quinque mss.. αἴτιον, afferens perniciem.

(21) Editi, ψυχὴ καὶ. Particula καὶ in mss. non

ecclesiam maligne agentium, ille exstruit Jerusalem in injustiis. Itaque si duo sunt adiutoriorum genera: alterum quidem bonum, in petra et in Christi fundamento stabilitum, alterum vero malum, et irrationem afferat et perniciem, jure optimo eos luget Scriptura, qui domum bonam cum deteriore conjungunt, et quodammodo quae non possunt permisceri, permiscent. Velim autem animadvertis, num omnes homines qualiacunque de veritate dogmata tradidissent, ex cogitationibus quibusdam sanis et veris, iisque juxta communes notiones praecognitis, sibi que ab opifice rerum inspersis, domum pulchram habentes, cum a veritate aberrantes ex errore externo aliquid a divina doctrina alienum et abhor-

repsa promunt, animadvertis, inquam, num veluti domus vocabulo.

153. Quoniam autem sanctus non Dei solum adificatio est, sed Dei etiam agricultura, uti beatus Paulus ait²⁰; et quoniam eadem anima fundata est ceu domus, ac radicata tanquam planta (*In charitate enim, inquit, radicati et fundati*²¹): agedum etiam de agri ad agrum admotione disseramus; quam qui malitiose et cum errore praestant, subjectae multe flunt obnoxii. Quaeunque igitur de agricultione sunt dicta, utpote iis quae ad manum sunt confinia, simul excutiamus. Sane elegans est et proba plantatio, illa scilicet Salomonis, qui ait: *Plantavi mihi vineam: feci mihi hortos et pomaria, et plantavi in eis lignum omne fructus*²². Contra, plantatio quædam est, quam non plantavit Pater celestis, quæ et eradicator, juxta Domini comminationem²³. Hæc autem plantatio habet vitæ ex Sodomorum plantario consistam, et palmitem ex Gomorrha exportatum; profert itidem uvam sellis, atque suis possessoribus racemum edit amaritudinis. *Furor draconum vitæ eorum, 488 et furor aspidum insanabilis*²⁴. Qui igitur mentem suam omni plantatione fructus omnis generis ferenti, eaque spiritali consevit, atque in facultates naturales, quæ in ipso a Conditore ad fructus justitiae proferendos radicatae sunt, injecit nequissimi agricultæ semina, hic ipse est, qui ob interdictam agri ad agrum admotionem miser a Scriptura prædicatur. Quapropter ei etiam interminatur sterilitatem, ut qui fructuum specimina doctrinæ sibi traditæ convenientia editurus non sit. *Ubi enim arant decem juga boum, faciet lagunculam unam.* Littera quidem patriam Phœnicum consuetudinem docet, qui cum bobus arant vineam; sensus vero eos indicat, qui in utramque propendit patrem, ac contraria amplectuntur dogmata, et alterum alteri connectunt: quorum animis infructuosæ sunt ac steriles.

154. VERS. 14, 12. *Væ iis qui mane surgunt, et sice-*

²⁰ Matth. xv, 13. ²¹ Deut. xxxii, 33.

inveniuntur.

(22) Editi, δέ τοῦ. At sex mss., ἐξ.

(23) Veteres sex libri, ἀνίστος. Editi, ἀνίστος, res est insanabilis.

(24) Antiqui duo libri, τῷ.

ram persequuntur, qui exspectant vesperam: vinum enim comburet eos. Nam cum cithara, et psalterio, et tympanis, et tibiis, vinunt bibum: opera vero Domini non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant. Apostoli dicti explanationem illa ipsa prophetiae pars continet: nam illic inquit; Ebriosi regnum Dei non possidebunt¹⁶; hic autem: Vae iis qui mane surgunt et siceram persequuntur. Etenim potionem quamlibet quae temulentum facere potest, siceram vocare solent Hebrei. Itaque qui, juxta Proverbium¹⁷, mox adveniente die, ad pocula et phialas conjiciunt suos oculos, circumspectantque ubi flant compotationes, et circumferunt oculos in tabernas ac cauponas, qui que sese invicem ad compotandum deducentes, omne animi studium sollicitudinemque in ejusmodi curis consumunt, ii deflentur a propheta. Hi quidem nullum sibi tempus reservant ad mira Dei opera consideranda, neque ad cœlum neque ad ejus decorum suspiciendum oculis suis otium suppeditant ut ex eorum ornatum perveniant ad Conditoris cognitionem¹⁸: sed tapestibus diversis et floridis peripetasmatisbus adornant convivium locum, atque inane quoddam studium vanamque diligentiam in parandis poculis adhibent. Quippe vasa refrigerando vino accomoda, rhyta, phialas, poculum hederaceum, crateres, et alia id genus nomina ac figuræ pro ebrietatis appetitu flingunt atque communisuntur: quasi hæc vasorum varietas ab eis removeret satisfatem, et immutatio poculorum diversitasque idoneam ad bibendum exercitationem ipsis præberet. Deinde vicissim sibi invicem propinantes atque potus certamen instituentes, quem modum ad suam ipsorum ignominiam prætermittunt? Victi, victores, inebriantur omnes.

ιστάντες (28), τίνα ὑπερβολὴν εἰς αἰσχύνην καταλείπουσιν;

155. Præterea autem sunt qui præsent conviviis: sunt et principes pincernarum et architriclini, et in re inordinata ordo est, et quædam in re incomposita compositio. Obruuntur vino præfecti, ministri vino merguntur: complentur **489** omnia risoribus et temulentis, spectaculum oculis Christianorum miserandum. Postea vero, quemadmodum in dominiis mundanis potentiam auget satellitum gravitas: ita etiam temulentis tanquam reginæ obsequium quoddam in orbem præstantes, cultu impensiore dedecus ejus obtegunt. At hæc coronæ, flores in convivio conspersi, unguenta, thymiamata et innumeræ quædam oblectamenta extrinsecus adhibita

A σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ δψέ· δὲ γάρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. Μετὰ γάρ κιθάρας, καὶ φαλτηρίου, καὶ τυμπάνων, καὶ αὐλῶν, τὸν οἶνον πίνουσι, τὰ δὲ ἔργα Κυρίου οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσι. Τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τὴν ἔκχησιν τὸ παρὸν τοῦτο μέρος τῆς προφητείας περιέχει· ἐκεῖ μὲν γάρ φητι. Μέθουσι βασιλεῖαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν ἐνταῦθα δέ· Οὐαὶ οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρώτη, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες (25). Σίκερχ γάρ τὰν τὸ δυνάμενον μέθην ἐμποιῆσαι πόμφ τοῖς Ἐβραίοις δονομάζειν σύνηθες. Οἱ οὖν εὐθὺς ἀρχομένης τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν Παροιμίαν, ἐπὶ τὰ ποτήρια καὶ τὰς φιάλας διδόντες ἐκτῶν τοὺς δρθαλμούς, καὶ περισκοποῦντες ποῦ πότοι γίνονται· οἰνοπαλεῖα καὶ καπηλεῖα περιαθροῦντες, καὶ ἀλλήλους ἐπὶ τὰ συμπόσια παραλαμβάνοντες, καὶ πᾶσαν τῆς ψυχῆς τὴν μέριμναν περὶ τὴν τῶν τοιούτων φροντίδα καταναλίσκοντες· οὗτοι διὸ τοῦ προφήτου καταθηροῦνται. Οἱ καιρὸν μὲν οὐδένα ἔκποτε πρὸς τὴν τῶν θαυματούσιν τοῦ Θεοῦ κατανόησιν παρέχουσιν, οὐδὲ διδόσαι σχολὴν τοῖς δρθαλμοῖς ἀνανεύσαι πρὸς οὐρανὸν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κάλλη, ὡστε ἐκ τῆς τούτων διακοσμήσεως τὸν γενεσιούργον ἐνοεῖν, ἀλλὰ καὶ (26) κοσμοῦντες ἔκποτε τὸ συμπόσιον τάπησι ποικίλοις καὶ ἀνίνοις παραπετάσμασι, περιττὴν δὲ τινὰ σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν εἰς τὴν τῶν ἐκπαμάτων παρασκευὴν ἐπιδέκινυνται, ψυχτῆρας, καὶ ρύτα, καὶ φιάλας, καὶ κισσόνιον, καὶ κρατῆρας, καὶ τὰ τοιαῦτα δινόματά τε καὶ σχῆματα τῷ παρασκευῇ τῆς μέθης ἐπινοοῦντες· ὡς δὲ τὸ τῶν ἀγγειῶν διάφορον, τὸν κόρον αὐτοῖς δικούλεπτοι, καὶ ἡ τῶν ἐκπαμάτων διπλαλαγὴ (27) καὶ μετάβασις ἵκανὴν αὐτοῖς εἰς τὸ πλευρὸν διατριβὴν ἐμποιῆ. Εἴτα ἀντιπροπίνοντες ἀλλήλοις, καὶ εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ πλευρὸν ἀμιλλαν καθητάντες· Οἱ ἡττώμενοι, οἱ νικῶντες, πάντες μεθου-

B στάντες (28), τίνα ὑπερβολὴν εἰς αἰσχύνην καταλείπουσιν; Οἱ ἡττώμενοι, οἱ νικῶντες ἐπὶ τούτοις, καὶ ἀρχιονοχοῖς καὶ ἀρχιτρικλινοῖς, ~~καὶ τόπος ἐν ἀταξίᾳ, καὶ διάθεσις ἐν ἀκόσμῳ πρόσγεματι. Μεθύκουσιν οἱ ἐπιστάται·~~ μεθύουσιν οἱ ὑπηρέται· πάντα γλαύκων καὶ μεθύντων γέμει, ἐλεεινὸν θέαμα Χριστιανῶν δρθαλμοῖς. Εἴτα μέντοι, ὥσπερ ταῖς ἀρχαῖς ταῖς ἔξωθεν ἡ σεμνήτης τῶν δορυφόρων τὴν δυναστείαν παραίσταται· οὐτων καὶ τῇ μέθῃ οἴον βασιλίδει· θεραπείαν τινὰ περιστήσαντες, τὸ ἐπονεῖδιστον (29) διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς σπουδῆς περεστέλλουσι. Στέφανοι ἐπὶ τούτοις καὶ ἄνθη κατασκεδανύμενα τῷ συμπόσιῳ, καὶ μύρα καὶ θυμιάματα, καὶ μυρλαῖ τινὲς ἔξωθεν θυμηθῆσαι προσμηχανώμεναι, πλειόνα τὴν ἀσχολίαν τοῖς

¹⁶ I Cor. vi, 10. ¹⁷ Prov. xxiii, 31. ¹⁸ Sap. xiii, 5.

(25) Editi et quinque mss., διέτι γάρ μεθουσοί, φησι, βασιλεῖαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν, ἐνταῦθα δὲ δέκινυται διτέοις οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρώτη καὶ τὸ μεθυσμα διώκοντες· in quibus hoc incommodi est, quod secunda periodi pars perfecta non sit, nec suis numeris absoluta. At Reg. quartus uti in contextu, melius. Hæc ab Eusebio ita multuatus est scriptor Commentarii, ut ea paululum immutaverit.

(26) Antiqui tres libri, ἀλλὰ καὶ. Deest καὶ in per-

vulgatis.

(27) Colb. primus, μεταλλαγῇ.

(28) Veteres sex libri, καθιστάντες. Editi, καθιστάντες. Ibidem iidem illi codices, τίνα ὑπερβολὴν εἰς αἰσχύνην καταλ. Editi vero, τίνα εἰς αἰσχύνης ὑπερβολὴν καταλ., haud recte.

(29) Editi, τὸ ἐπονεῖδιστον αὐτῆς. At vox αὐτῆς in nostris sex mss. non reperitur.

ἀπολλυμένοις παρασκευάζουσιν, ἵστροπον αὐτοῖς (30) τῇ παρούσῃ φαιδρότητι τὴν αἰώνιον κόλασιν προξενοῦνται. Εἴτα πόρῳ προτίντος τοῦ πότου, αὐλοὶ καὶ κιθάραι καὶ τύμπανα, κατὰ μὲν τὴν ἀληθειαν ἀποθηνοῦντα τοὺς ἀπολλυμένους, κατὰ δὲ τὴν ἐπιτίθευσιν τῶν μεθυόντων, ὡς ταῖς αὐτοῖς πάσας τῆς ψυχῆς τὰς ἡδονὰς τῇ μελιφόλῃ διεγερθῆναι· ὡς οὐκ ἀρκοῦντος τοῦ οἴνου τῇ παρ’ ἐαυτοῖς θερμότητι σμῆνος ἐπιθυμιῶν τῇ ἀθλιῷ ψυχῇ τοῦ πίνοντος ἐπεγείραι. 'Αλλ' ίνα πᾶσαι αὐτοῖς αἱ αἰσθήσεις ὑπὸ τῆς ἡδονῆς καταγητεύεσσι· κατέχωνται· αἱ μὲν ἀκοαὶ καταυλοῦνται, αἱ δὲ ἀσφρήσεις ὑπὸ τῶν ἀναθυμιωμένων (31) πληροῦνται, τὸ στόμα τῇ παρόδῳ τοῦ οἴνου ὑπηρετεῖ· δρυφαλοὶ βλέπουσι τὰ γινόμενα, μᾶλλον δὲ παραβλέπουσι, τὴν ἀκρίβειαν τῆς αἰσθήσεως ὑπὸ τῆς μέθης ἀφηρημένοι. Δι' ἡ εἰρηται τὸ, Οὐαὶ (32) οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωὶ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ δύψε, καὶ διημερεύοντες ἐν τούτοις, ὡς μηδένα καὶρὸν ἔαυτοῖς παρέχειν τὰ ἔργα Κυρίου ἐμβλέπειν, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ κατανοεῖν. Πότε γάρ διδαχθῶσι περὶ θεοῦ; Τὸ πρωὶ; 'Αλλ' εὐθὺς ἔξαστάντες ἀπὸ τοῦ οἴνου, τὸ σίκερα διώκουσιν. 'Αλλὰ μεσούσης ἡμέρας; 'Αλλὰ τότε δὴ μάλιστα αὐτοῖς ἀδέξιοι καὶ ἐπιδοσιν δέ πότος ἔχει. 'Αλλ' ἐσπέρας; 'Αλλ' ἔτι πίνουσι· καὶ τῇ μὲν ἡμέρᾳ αὐτοὺς ἐπιλέλοιπεν, τῇ δὲ μέθῃ οὐκ ἐπιλέπει. 'Αλλὰ μάλιστα δὴ τῆς νυκτός, ὡς ἴδιως (33) αὐτοῖς διαφερούσης, ἀντέχονται.

156. Οὐαὶ οὖν οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωὶ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ δύψε. Εἶνα τὴν αἰτίαν τοῦ δύνασθαι αὐτοὺς διαρκεῖν ἐν τῷ πότῳ δι προφῆτης φησὶν, 'Ο γάρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει (34), τὴν αἰτίαν λέγων καὶ' ἦν ἀπλήρωτος αὐτοῖς ἔστιν ἡ τοῦ πίνειν ἐπιθυμία. "Οτι ἐπειδὸν πολὺς, φησὶν, δάκρατος εἰσχυθῆ, πλείσαν τὴν θερμασίαν ἐπεισαγγάνων τῷ σώματι, τὴν φυσικὴν ἵκμάδητοῦ πίνοντος καταφρύσσει. Εἴτα, οἷμα, αὐτοῖς ἔαυτῷ δι οἶνος διπλακεύμα γνώμενος (35), δι προλαβῶν τὴν εὐρηκτικὴν παρασκευάζει τῷ εἰσόντι. "Ωσπερ δὲ αἱ χρεόδαι, ἐπιβρέσσοντες μὲν τοῦ ὄγρου, πλήγεις εἶναι δοκοῦσι, παρελθόντος δὲ, ἔηραι καὶ λιθώδεις καὶ ἄνικμοι καταλείπονται· οὕτω καὶ τὰ τῶν μεθυόντων σώματα ἀποχαραδρώθεντα τῇ ἀμετρίᾳ τοῦ οἴνου, καὶ τὴν ἐκ φύσεως ἵκμάδα προσκατασύρει. Οἱ μένοντες τὸ δύψε. Διὰ τοῦτο μένουσι, φησὶ, τὸ δύψε· 'Ο γάρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. Τὸ δὲ τοῦ οἴνου πῦρ, ἔγινομένον τῇ σαρκὶ, ἔξαμπα γίνεται τῶν πεπυρωμάτων βελῶν τοῦ ἔχθρου. Τὸν μὲν γάρ λογισμὸν, καὶ τὸν νοῦν δι οἶνος καταβαπτίζει, τὰς δὲ ἐπιθυμίας καὶ τὰς ἡδονὰς ὡσπερ ἔλαιον φλόγα ἔξαπτει. "Ωστε τὸ εἰρημένον δι, 'Ο οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει, οὐκ ἐπὶ

⁷⁰ Ephes. vi, 16.

(30) Editi et mss. nonnulli, αὐτοῖς. Alii quidam, ἔαυτοῖς. Mox nostri sex mss. αἰώνιον κόλασιν. Editi, αἰώνιαν.

(31) Antiqui sex libri, ἀναθυμιωμένων. Editi, ἀναθυμίσεων.

(32) Nostri sex mss., δι' ἡ εἰρηται τὸ, οὐαὶ, etc. At editi, διὰ τοῦτο οὐαὶ. Aliquanto post quinque

A homines perditos magis exercent, eisque supplicium aeternum praesenti hilaritati haud impar accersunt. Deinde convivio longius progrediente, tibiæ, citharae que et tympana praeparantur: quæ re quidem ipsa lugent perituros, sed ex ebriosorum instituto eos spectant ut sint oblectationi, per hanc modulacionem omnes in se suscitent animi voluptates: quasi cupiditatum turmis in misera potoris anima excitandis proprius vini calor satis non esset. Imo vero, ut omnes eorum sensus præstigiis voluptatum decepti detineantur: aures tibiarum concentu demulcentur, olfactus suffimentis odoramentisque completerunt; os subservit transeunti vino; intuentur oculi quæ flunt; vel potius sensus, vigore ac acumine per ebrietatem ablato, aliter ac sunt vident. Quapropter dictum est: *Vix iis qui mane surgunt, et siceram persequuntur, qui exspectant vesperam* et totos dies in his versantur, ita ut nullum sibi servent tempus ad opera Domini perspicienda et ad opera manuum ejus intelligenda. Ecquando enim de Deo possent edoceri? Manc? Sed simul atque e somno suscittati sunt, siceram persequuntur. Num media die? Sed tum vel maxime inter illos augentur ac invalescent compotationes. Nunquid vespera? Sed adhuc bibunt: et dies quidem illos deficit, nee tamen ipsos deserit ebrietas. Maxime autem per noctem, tanquam ad ipsos peculiari jure attinentem, dediti compotationibus sunt.

156. *Vix igitur iis qui mane surgunt, et siceram persequuntur, qui exspectant vesperam.* Dein propheta declarat cur possint convivio immorari: *Vinum enim eos comburet.* Causam affert cur eis insit inexplibilis bibendi libido. Nimurum postquam, inquit, multum sit meri infusum, cum in corpus calorem maiorem inducat, natum potatoris humorē torrefaciat. Deinde, opinor, cum ipsum sibi ipsi sit incitamentum, vinum, quod processit, ingredienti locum ampliorem parat. Quemadmodum autem torrentium alvi videntur esse pleni, intereadum unda effluit: posteaquam vere pertransierit, siccii, lapidosi et aridi permanent: sic etiam temulentorum corpora per nimurum vinum excavata et effossa exsiccantur, atque ad se humorē naturalem trahunt. *Qui exspectant vesperam.* Ob hanc causam, inquit, exspectant vesperam: *Vinum enim eos comburet.* Ille autem ignis, qui a vino, excitatur, in carnem introductus, ascendit in ignis jacula inimici⁷¹. *Vinum enim rationem submergit et mentem;* itemque cupiditates ac voluptates inflammat, perinde atque oleum flammam ascendit. Unde 490 verba isthme, *Vinum eos comburet*, non accipimus solum pro bibendi avidi-

mss., καὶρὸν ἔαυτοῖς. Editi, αὐτοῖς.

(33) Antiqui tres libri, ὡς ἴδιως, Editi, ὡς ἴδια.

(34) Editi, αὐτοῖς, φησὶ, συγκαύσει. At mss. quinque, αὐτοῖς συγκαύσει.

(35) Veteres quinque libri, γνόμενος. Editi, γνόμενος,

tate, sed pro reliqua etiam corporis inflammatione. **A** Subinde Scriptura inceptiam stoliditatemque maiorem exhibens, progreditur: *Nam cum cithara, inquit, et psalterio, et tympanis, et tibiis vinum bibunt.* Enimvero juvenes quidem cithariste animo malo cum oculis ebrietatem anhelantibus irruptentes, tibicinæque et fidicinæ flagitiose formam colentes, chori insuper ac concentus improborum quorumdam quorum corpora ob intemperantim fractasunt et enervata, communi illa modulatione emollientes animos, ad omnem turpitudinem voluptatemque iniquam hosce temulentos provocant. Quid autem inde evenit? Ut opera Domini non respiciant, et opera manuum ejus non considerent. Jam vero verbum illud, *respicere, rerum quidem visibilium perceptionem per oculos transmissam indicat: hoc vero, considerare, eam quam mens assequitur contemplationem exhibet.* Quoniam igitur *invisibilia Dei, a creatura mundi, per ea, quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur*⁷⁹; is qui non respicit ad opera, ne ad eam quidem quæ mente comparari potest intelligentiam deducitur.

157. Quid igitur sibi vult id quod dictum est? Videlicet ebrietatem impietatis causam esse et originem; cum menti qua maxime Deus agnoscit protest, tenebras offundat. Manuum autem opera, et quæ in futurum rependontur vices, sunt ignis ille, et cruciatus in inferno paratus⁸⁰, lingua perarida exiguae gutta levamen expetens, flamma undeliberat circumdans, quæ ne æstum quidem in visceribus accensum per aeris respirationem sinit refrigerari⁸¹. Pro tibicinibus qui aderant, adest gemitus; pro ebrietate immodica, desineratur aquæ gutta: quippe quoniam caro ebriosorum igne in camino cruciatur; pro impudicio spectaculis intersunt profundæ tenebras; pro cupiditate irrequia, irrequietus vermis accedit⁸². Itaque qui in temulentia mentem suam submergunt, isthæc manuum opera considerare non possunt; et quia non prævident cruciatus, qui ipsos exspectant, jure ac merito luget illos Scriptura, quasi jam in hæc mala incidissent. Audiant hæc qui lcco Evangeliorum in ædibus suis citharas relinent ac lyras. Nimirum ipsos, tanquam si jam periissent, revocat propheta, atque per commiserationem ex charitate ortam exitium eorum ac ruinam deflect.

153. *Væ, inquit, iis qui cum cithara, et tibiis, et tympanis, et psalmis, vinum bibunt.* Lyra autem auro et ebore exornata in alta quapiam ara uti statua quedam ac dæmonum idolum a te reponitur. Atque misera aliqua mulier cum discere debuisset manus ad fusum admovere; eas præ servitutis ne-

B τὴν εἰς τὸ πίνειν ἐπιθυμίαν μόνον. ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν λοιπὴν τοῦ σώματος πύρωσιν ἐκδεχόμεθα. Εἰτα παραύξαν τὴν ἀτοπίαν δὲ λόγος πρόεισι. Μετὰ γὰρ κιθάρας, φησι, καὶ φαλτηρίου, καὶ τυμπάνων, καὶ αὐλῶν, τὸν οἶνον πίνουσι. Κιθαρισταὶ γὰρ τινες νέοι, οἵ κακῶς παραπεσόντες μεθύουσιν δρφαλμοῖς· καὶ αὐλητρίδες καὶ φάλτριαι, κακῶς τὴν ὥραν διατεθέμεναι· καὶ χοροὶ καὶ συνφδία (36) κακῶν πρὸς τὸ ἔκλυτον διατεθρυμμένοι τὰ σώματα, καὶ ἐπὶ τῇ πανδύμῳ μουσικῇ τὰς ψυχὰς κατακλώντες, πρὸς πᾶσαν αἰσχρὰν καὶ παράνομον ἡδονὴν τοὺς ἐν τῇ μέθῃ διερεθίζουσιν. Ἐκ δὲ τούτου τοῖς συμβάλλεται; Τὰ ἔργα Κυρίου μὴ ἐμβλέπειν, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ μὴ κατανοεῖν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἐμβλέπειν τὴν δι' ὅφθαλμῶν κατάληψιν τῶν δρπτῶν ὑποφείνει, τὸ δὲ κατανοεῖν τὴν διὰ τοῦ νοῦ θεωρίαν τῶν ἀσράτων παριστησιν. Ἐπεὶ οὖν Τὰ ἀδράτα τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιημάσι νοούμενα, καθορᾶται· δὲ μὴ ἐμβλέπων τοῖς ἔργοις, οὐδὲ πρὸς τὴν διὰ τοῦ νοῦ νόησιν δόθηγείται.

157. Τί οὖν ἔστι τὸ λεγόμενον; "Οτι μέθη ἀθετητὸς ἔστιν ἀρχὴ, σκότωσις οὖσα τοῦ διανοητικοῦ, δι' οὗ μάλιστα δὲ Θεὸς ἐπιγινώσκεσθαι πίψυκεν. ἔργα δὲ χειρῶν, καὶ ἡ προσδοκωμένη ἀντίδοσις, τὸ πῦρ ἐκεῖνο, καὶ ἡ ἐν ᾧ δου κόλασις, γλῶσσα κατάκηρος μικρᾶς ράνδος παραμυθίκην ἐπιθυμοῦσα, φλὸξ πανταχόνεν, οὐδὲ ἀέρος ἀναπνοὴν ἀναψύχειν τὸν κανόναν τὸν ἐν τοῖς σπλάγχνοις ἔνσα. Ἀνθ' ὧν αὐληταὶ (37), διτεναγκάδες ἀντὶ τῆς ἀμέτρου μέθης, ἐπιθυμία σταγνώντας, τοὺς σαρκὸς τῶν μεθυόντων ἀποτηγανίζομένης ἐν τῇ καμίνῳ· ἀντὶ τῶν ἀσελγῶν θεαμάτων, τὸ σκότος τὸ βαθύ· ἀντὶ τῆς ἀκοιμήσου ἐπιθυμίας, δὲ ἀκοιμήσος (28) σκάλη. Οἱ οὖν ἐν τῇ μέθῃ τὸν νοῦν ἀστῶν καταβύθεσσι, κατανοεῖν ταῦτα τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἀδυνατοῦσι· καὶ διὰ τὸ μὴ προβλέπειν τὰ ἀναμένοντα αὐτοὺς, εἰκότως ὡς Κῆδη ἐν αὐτοῖς ὄντες τοῖς δεινοῖς δὲ λόγος δδύρεται. Ἀκουούτωσαν τούτων οἱ ἄντες τῶν Εὐαγγελίων τὰς κιθάρας καὶ τὰς λύρας ἐπὶ τῶν οἰκιῶν (39) φυλάσσοντες. Ωτὶ ὡς Κῆδη ἀπολωλότας δὲ προφῆτης ἀνακαλεῖται, ἐκ τῆς κατ' ἀγάπην συμπαθείας θρηγῶν αὐτῶν τὴν ἀπώλειαν.

158. Οὐαὶ, φησὶν, οἱ μετὰ κιθάρας, καὶ αὐλῶν, καὶ τυμπάνων, καὶ φαλμῶν, τὸν οἶνον πίνοντες. Σοὶ δὲ χρυσῷ καὶ ἐλέφαντι πεποικιλμένῃ ἡ λύρα, ἐφ' ὑψηλοῦ τινος βωμοῦ ὥσπερ τις ἄγαλμα καὶ εἰδωλον δαιμόνων ἀνάκειται· καὶ γυνῆ τις ἀθλία, ἀντὶ τοῦ τὰς χειράς ἔρειδειν πρὸς ἔτρακτον διδαχθῆναι, διὰ

⁷⁹ Rom. i, 20. ⁸⁰ Matth. xxv, 41. ⁸¹ Luo. xvi, 24.

⁸² Marc. ix, 43.

(36) Editi et tres mss. συνφδία. At Combeffisii codex recentior, συνφδίαι.

(37) In illis, ἀνθ' ὧν αὐληταὶ, etc., aut vitiis aliiquid inest, aut, qui mos est scriptorius. ἐλλειπτικῶς dicta sunt. Aliorum erit ea de re judicium.

(38) Nostri sex mss., δὲ ἀκοιμητος. Editi, δὲ ἀθάνατος.

(39) Editi, οἰκιῶν. At quinque mss., οἰκων Στατιμ iudicem illi quinque mss., κατ' ἀγάπην. Editi, κατὰ τὴν ἀγάπην.

τὴν ἐκ τῆς δουλείας ἀνάγκην ἐπὶ λύραν ἔκτεινεν (40) Αὐτὸς διδάχθη παρὰ σοῦ, ἵσως καὶ μισθὸν τελέσαντος, τάχα καὶ προαγωγῷ τινι γυναικὶ παραδόντος, τῇ μετὰ τὸ πᾶσαν ἀσέλγειαν ἐν τῷ ἑδικῷ σώματι ἀπαθλῆσαι, ταῖς νέας προκάθηταις τῶν διδοτῶν διδάσκαλος. Τῷρες δὲ σοὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς χριστῶς διπλοῦν τὸ κοχὸν ἀπαντήσεται, ὃν τε αὐτὸς ἀσελγανεῖ, καὶ ὃν ἀθλίαν ψυχὴν διὰ πονηρῶν διδαγμάτων ἀπηλλοτρίωσας τοῦ Θεοῦ. Εἴτα παρίσταται τῇ λύρᾳ καὶ ἐπιθάλλει τοῖς φθόγγοις τὰς χεῖρας γυμνὸς δὲ πῆχυς, ἀναιδὲς τὸ πρόσωπον. Εἴτα ἐπέστραπται τὸ συμπόσιον ἀπῶν, καὶ οἱ δρφαλμοὶ πάντων (41) ἐκεῖ φέρονται, καὶ ὅτα διποσιωπῷ τοῖς κρούμασι, καὶ καταστήλλεται μὲν δὲ θρύσιος ἐκεῖ καταστήσεται δὲ δὲ γέλως, καὶ τῶν ἀσελγῶν ῥημάτων ἡ ἀμιλλα. Ἐφησούχαζουσι (42) δὲ οἱ κατὰ τὸν οἶκον ἀπαντεῖς τῇ ἀκολάστῳ μέλῳδιφ κατακηλούμενοι, οὐδὲ ἡσυχάζει δὲ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, οὔτε διποσιωπῷ ταῖς τοῦ Εὐαγγελίου φωναῖς, δὲ κατεῖ σιωπῶν. Εἰκότως. Οὐ γάρ ἐκεῖ σιωπὴν ἐπιτάσσων ἐχθρὸς, οὗτος ἐνταῦθα τὸν θρύσιον ὑποβάλλει. Ἐλεινὸν θέαμα σώφροσιν διφταλμοῖς, μὴ ἴστουργεν γυναῖκα, ἀλλὰ λυριφδεῖν (43): μὴ δηδὸν διδούντος γνωρίζεσθαι ἀνδρὸς, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλων ἀποβλέπεσθαι· πάνδημον (44) εἰναι: μὴ φαλμὸν ἔδειν ἔξομολογήσεως, ἀλλὰ ἔσματα πόρνης: μὴ θεὸν ἴκετείν, ἀλλ' ἐπὶ τὴν γένεντα ἐπείγεσθαι: μὴ εἰς Ἐκκλησίαν Θεοῦ (45) σπουδάζειν, ἀλλὰ συνεκβάλλειν ἐκυτῇ καὶ ἐτέρους. Ἐχθρὰ μὲν ταύτη ἔρια στήμονα δὲ κατάγειν, ἡ κρόκην στρέψειν, οὔτε οἰδεν, οὔτε φέλει. Μέθυσοι δὲ συνοῦσα, τὰ ἐκείνων ἐπιτηδεύει. Οὐτως ἴστον δράχνης ὑφαλούσιν, οἷον ἐν στήμοις τισι ταῖς ἐντεταμέναις νευραῖς τὰς χεῖρας ἔκατῶν ἐπιθάλλουσαι, πυκνὰ δὲ τὸ κέντρον οἷον κερκίδα ὡδε καὶ ὡδε μετακομίσασαι, πέρας οὐδὲν τῆς ἐνεργειας ἐπιδεικνύουσαι. Τῶν μὲν γάρ τε χνῶν δοαι κατὰ τὸν βίον ἀναγκαῖαι, καὶ τὸ τέλος δρφαλμοῖς ἔγκειμενόν (46) ἔστιν, οἷον τεκτονικῆς τὸ βάθος, οἰκοδομικῆς οἰκία, ναυπηγικῆς τὸ πλοῖον, ὑφαντικῆς τὸ ιμάτιον, χαλκουτεκνῆς ἡ μάχαιρα· τῶν δὲ ματαιοτεχνῶν (47), οἷον κιθαριστικῆς, ἡ δρυχηστικῆς, ἡ αὐλητικῆς, ἡ ἄλλων τοιούτων, πανσαμένης τῆς ἐνεργειας, τὸ ἔργον (48) συναφανίζεται· καὶ ὅντως,

(40) *Sic Reg quartus. Illud, ἐπὶ λύραν ἔκτεινεν, et in aliis mss. et in editis desideratur. Nec ita multo post sex mss., προαγωγῷ τινι γυναικὶ. Editi, προαγωγῷ ταύτην γυναικί. Ibidem editi, ἢ. At mss. ἢ.*

(41) *Sic uterque Colb. et Reg. secundus. Alii tres mss. πάντες.*

(42) *Veteres duo libri, Ἐφησούχαζουσι. Nostra editio, ὑφησούχαζου.*

(43) *Colbertinus primus secundis curis, ἀλλὰ λυριφδεῖν.*

(44) *Illa, ὑπὸ ἄλλων ἀποβλέπεσθαι πάνδημον, ετο., sic verterat interpres vetus: Sed ab aliis publicam inspectari meretricem, non modulari, ετο., quam interpretandi rationem verbis asperrimis reprehendit Combesius. Neque tamen apte videtur ipse vertisse, cum ita scripsit: Publico conventu non confessionis psalmum decantari, sed cantilenas meretricias. Nam ex eo, si viveret, libens quærerem quid sibi velit vox εἶναι ad quam virum peritissimum constat non attendisse. Vident enim omnes eum in-*

Acessitate ad lyram admovere a te edocta est: qui fortasse et mercedem persolvisti, qui fortasse et ipsam cuiquam mulieri lene tradidisti: quae postea quam in proprio corpore 491 libidinem omnem explevit, præsidet mulieribus junioribus, operum similium magistra. Mulieris hujus gratia in die iudicii duplum daturus es pœnam: tum quod ipse lascivus es, tum quod per improba documenta animam infelicem a Deo abalienasti. Deinde astat cum lyra, admovetque manus ad sonos depropendos; nudus apparel cubitus, vultus impudens conspicitur. Tum convertitur convivium omne; conjiciuntur illuc omnium oculi; aures tacitæ sono pulsati instrumenti præbentur. Atque ut illic cohabetur tumultus, ita quoque risui ac verborum lascivorum certamini silentium injungitur. Favent autem omnes et acquiescent in domo, impura ista modulatione inescati: sed in Ecclesia Dei non conticescit, neque vocem Evangelii silentio audit, qui illic silet. Nec mirum. Nam inimicus qui ibi indicit silentium, ille tumultum et perturbationem hic suggerit. Castis oculis et pudicis spectaculum est miserabile, mulierem texturæ non operam dare, sed lyra canere: non a proprio viro cognosci, sed respici ab aliis quasi esset mulier publica; non confessionis psalmum decantare, sed cantilenas meretricias; non Deo supplicare, sed properare ad gehennam; non ad Ecclesiam Dei studiose contendere, sed secum et alios inde avocare. Huic invicem sunt lanæ, atque deducere stamen, aut tramam intorquere neque scit, neque vult. Sed quia versatur cum temulentis, eorum studia sectatur. Ordinuntur utique araneam telam. Nimurum ad fides contentas quasi ad stamina quædam manus suas admoventes, et lyrae centrum quasi radium hoc et illuc crebro transferentes, nullum operis sui finem ostendunt. Verum enim vero finis artium quarumcunque quæ ae hanc vitam traducendam sunt necessariæ, oculis spectandus objicitur. Exempli causa artis lignariæ finis scannum est: architectonices, domus: artis compingendarum navium, navigium ipsum: textrinæ, vestis:

Dinterpretatum esse, quasi simpliciter scriptum esset, πάνδημον μὴ φαλμὸν. Hinc facile mihi persuaderi posset, duas haec voces, πάνδημον εἶναι, et margine in textum irrepissæ, nec aliud quidquam esse, quam superiorum verborum declarationem. Librarii igitur, quasi vererentur ne quis a mente scriptoris defleceret, primum in ora libri addiderant illud, πάνδημον εἶναι, ut moneretur lector mulierem quæ ab aliis conspicitur, ipsam cujuscunq; viri mulierem esse, et ad omnia paratissimam: sed postea idipsum contextui assutum est.

(45) *Veteres aliquot libri, ἐπὶ τὴν γένεντα πέμπεσθαι.... Κυρίου.*

(46) *Habent mss. nonnulli, ἔκκειμενον pro ἔγκειμενον.*

(47) *Editi, ματαιοτεχνῶν. At mss., ματαιοτέχνων, non recte.*

(48) *Antiqui tres libri τὸ ἔργον τούτων, horum opus. Statim Reg. secundus et uterque Colbertinus, ἔνειν τρυφῆς. Alii mss. et editi, τρυφῆ.*

artis ferrariæ, gladius. Sed quod ad artes vanas **A** pertinet, ceu sunt artes citharam pulsandi, vel saltandi, vel tibia canendi, vel altarum id genus: desinente ipsa actione, simul quoque opus ipsum perit: et vero, juxta apostolicam vocem, horum finis est interitus⁴³. Hæc a nobis necessario inquisita sunt adversus eos, quib[us] plurimam in voluptate capienda mollitatem per cenam, sive temporibus, ut putant, hilaritatis et lætitiae, nuptiarum scilicet **492** aut epularum, tibias citharasque et choros adhibent: ut cum a divina Scriptura reprehendi vituperarique ejusmodi studia noveritis, timore impendentium malorum, certe in posterum flagitiosam vitæ vestræ consuetudinem in melius permittetis. Sed si rursus verborum horum intelligentiam etiam aliud quidpiam animabus nostris opportunum.

159. *Væ*, inquit, *iis qui mane surgunt, et siceram persequuntur*. Hoo est, *væ iis*, qui simul atque ignorantiae tenebrae introductione cognitionis Dei discussæ sunt, exerto ipsis Sole justitiæ cum prius scelerati et impii esseat, jam pii ac religiosi audiunt, atque in Dei Ecclesiam admittuntur, et tamen sic carnis vitiis vincuntur, ut de mente dejiciantur ac deturbentur; perinde atque illi qui præ ebrietate sunt obsecinati. Tales igitur miseros deflet Scriptura, qui post acceptam Dei doctrinam sese libidinum ac cupiditatum ebrietati dedunt. Novit siquidem esse qui se absque vino plerumque inebriant, cum dicat: *Væ qui ebrii estis absque vino*⁴⁴. Quenadmodum enim vinum ultra necessitatem aut libentis facultatem haustum rationi consuevit tenebras obducere: sic etiam affectiones cupiditatis, aut tristitia aut ira, cum in mentem dominatum habuerint, eos qui ipsis sunt obnoxii, efficiunt amentes. Miseri igitur, imo ter miseri, qui se non solum ineunte vita in temulentiam immersant, sed etiam exspectant vesperam; id est, qui ad usque vitæ occasum cupiditatibus ac vitiis se ipsi addicunt. Et quidem uno modo illustratio ex Dei cognitione in cordibus enascens, *mane* vocatur: sed hoc idem fit alio modo, juxta quem, constituta jam et perfecta ratione, vitam rationalem auspicamur. Nam utrovis modo vita prior caligo atque nox est; sive nondum absoluta perfectaque ratio sit, et anima immersa sit in dementia, sive mens ob suam a Deo alienationem profundis tenebris velata sit et obiecta.

160. Itaque *Væ iis, qui surgunt mane*, id est qui juventutis insipientia recens exuta cum turbulentos animi motus rationis vi strenue oppugnare debarent, ab *iis* contra subvertuntur, vitiisque ceu quamdam ebrietatem sectantur. Iste plane miserrimi qui

⁴³ Philipp. iii, 19. ⁴⁴ Isa. xxviii.

(49) Editi, ἔξετάθη. At sex mss., ἔχετασται.

(5) Editio nostra, βίου ἡμῶν συνήθειαν εἰς τὸ βεβλτιὸν μεταβάλλεται, corrupte. At uterque Combef. et alii quatuor mss. uti in contextu, recte.

(51) Veteres quatuor libri ita, ut edidimus. Alli duo cum editis, ἀνομιῶν καὶ ἀσεβεῶν, loco priorum

κατὰ τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν, τὸ τέλος τούτων ἀπώλεια. Ταῦτα τοῖς διὰ πολλὴν ἀνεσιν τρυφῆς χρωμάτοις παρὰ δεῖπνον, ἤτοι συνεχῶς, ἢ ἐν οἷς διπολαρισάνουσι καιροῖς εὐφροσύνης γάμων, ἢ ἐστιάσεων, αὐλοῖς καὶ κιθάραις, καὶ χοροῖς, ἀναγκαῖως ἡμῖν ἔξητασται (49), ήταν τὴν ἐκ τοῦ θείου λόγου διαβολὴν πρὸς τὰς τοιάτις ἐπιτηδεύσεις καταμαθόντες, φόβῳ τῶν ἐπηρημένων δεινῶν, πρὸς γοῦν τὸ ἐφεκῆς τὴν πονηρὰν τοῦ βίου ὥμων συνήθειαν εἰς τὸ βεβλτιὸν μεταβάλητε (50). Ήστι δὲ καὶ τὴν διάνοιαν τῶν ῥητῶν καθ' ἔτεραν ἀκόδοχην βασανίσαντας, εὑρεῖν τι καὶ ἔτερον ὠφελοῦν ἡμῶν τὰς ψυχάς.

B 159. Οὐαὶ, φησὶν, οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωὶ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες. Τουτόσιν, οἱ ἄμα τῷ λυθῆναι αὐτοῖς τὸν ἐκ τῆς ἀγνοίας σκότον διὰ τῆς εἰς θεογνωσίαν εἰσαγωγῆς, ἀνατελλαντος αὐτοῖς τοῦ ἡλίου τῆς δικαιούσης, ἀντὶ τῶν προτέρων ἀνδρῶν (51) θεοσεβεῖς χρηματίσαντες, καὶ ἐγκαταλεγέντες Ἐκκλησίᾳ θεοῦ οὕτως ὑπὸ τῶν πειθῶν τῆς σαρκὸς κατακρατούμενοι, μότε ἔξιστασθε τῶν λογισμῶν καὶ ἀνατρέπεσθαι ἔξιστοι τοῖς ὑπὸ μέθης ἐσκοτισμένοις. Τοὺς οὖν τοιούτους δ λόγος ταλανίζει, τοὺς μετὰ τὴν τοῦ θεοῦ διαδακαλίαν ἐπιδιδόντας ἐαυτοὺς μέθη παθῶν. Οἶδε γὰρ μεθύνοντας καὶ χωρὶς οἶνου πολλάκις, δ λέγων. Οὐαὶ οἱ μεθύοντες ἀνευ οἶνου. Οπερ γαρ δ οἶνος πλειων τῆς χρείας ἢ τῆς δονάμεως τοῦ πίνοντος εἰσρουεις, σκότωσιν ἐπάγειν τῷ λογισμῷ πέφυκεν οὕτως καὶ πάθη ἐπιθυμίας, ἢ λύπης, ἢ θυμοῦ, κατακρατήσαντα τοῦ λογισμοῦ, ἐκφρονας ποιεῖ, τοὺς δὲ αὐτῶν κατεχομένους. Ἀθλιοι οὖν καὶ τρισάθλιοι οἱ μὴ μόνον ἀρχομένου τοῦ βίου τῇ μέθῃ βεβαπτισμένοι, ἀλλὰ καὶ μένοντες τὸ δύνετον τουτόσιν, οἱ μῆχρι τῶν διηρῶν τῆς ζωῆς πάθεσιν ἐαυτοὺς παραπέμποντες. Καθ' ἔνα μὲν οὖν τρόπον δ ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ θεοῦ φωτισμὸς ὑγρινόνεντος καὶ καρδίας πρωια λέγεται: καθ' ἔτερον δὲ, καθ' θν (52) ἀρχόμεθα τῆς λογικῆς ζωῆς, συμπληρωθέντος τοῦ λόγου. Καθ' ἔκατερον γὰρ σκοτία νῦν δ πρότερον βίος, ἤτοι τοῦ λόγου μήπω τετελειωμένου, καὶ τῆς ψυχῆς ἐν ἔλογικῃ βεβαπτισμένης, ἢ διὰ τὴν ἀπὸ θεοῦ ἀλλοτρίωσιν, σκότῳ βαθεῖ τῆς διανοίας κεκαλυμμένης.

C 160. Οὐαὶ οὖν οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωὶ, τουτόσιν οἱ ἄρτι τὴν ἐκ τῆς νεότητος ἄνοιαν (53) ἀποθέμενοι, καὶ ἀντὶ τοῦ διὰ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως εὐτόνως καταπαλαίειν τὰ πάθη, ἀνατρεπόμενοι παρ' αὐτῶν, καὶ οἴον τινα μέθην τὰ πάθη μεταδιώκοντες. Ταλα-

scelerum atque ἐμπιετατον. Statim mss. nonnulli, εἰς ἐκκλησίαν.

(52) Antiqui sex libri, καθ' θν. Editi, καθό. Ali quanto post quatuor mss., μήπω. Editi, μήποτε.

(53) Editi, ἄγνοιαν. At mss. sex, ἄνοιαν. Nec ita multo infra Reg. quartus, ταλανίστατοι.

νώτατοι μὲν γὰρ οἱ, ἀρχομένου τοῦ βίου, καὶ λήγοντος, τῆς τοιαύτης μέθης μὴ ἀπολήγοντες. Διαφοραὶ δὲ πολλαὶ τῶν μεθύσαντων. Οἱ μὲν γὰρ εὐθὺς μετὰ τὸν δρόμον τῆς μέθης ἐπαύσαντο, οἱ δὲ ἐπὶ μικρὸν προστάθητες ἔληξαν, οἱ δὲ ἐπὶ πλειόν παρέτειναν (54). Καλὸν μὲν οὖν τὸ, ἀμα τῷ ἐγερθῆναι, ζητήσαι τὸ νηφαλίως ζῆσαι καὶ ιερατικῶς, ἵνα ἔξιοι γενώμεθα τῆς εἰς τὰ ἄγια εἰσόδου, οἰκον καὶ σίκερα μὴ πίνοντες. Γέγραπται γάρ· Καὶ ἐλάλησε Κύριος τῷ Ἀαρὼν, λέγων· Οἶνον καὶ σίκερα οὐ μὴ πίεσθε, σὺ, καὶ οἱ γιοί σου μετὰ σοῦ, ἵντας εἰσπορεύησθε εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου. Ἐπεὶ δὲ δύσκολον ἐν ἀνθρώπου φύσει κατορθωθῆναι τὸ ἀναμάρτητον· Δεύτερος, φησι, πλοῦς (55) εὐθὺς μετὰ τὴν πρωταν ἀναστῆναι ἀπὸ τῆς μέθης. Τῶν δὲ χρονιζόντων ἐν οἴνοις, καὶ τῶν ζητούντων ποὺ πότες γίνονται, ἀσχολός ἔστιν ἡ διάνοια περὶ τὴν τούτων ἔρευναν, ὡστε μὴ δύνασθαι ἐμβλέπειν τοὺς ἔργους Κυρίου μηδὲ κατανοεῖν τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ κιθάρα καὶ φιλτήριον τὴν μέθης αὐτοῖς συνεπιτείνει, τὰ εὐρήματα τοῦ Ἰουδὰλ, τοῦ ἐκ τῆς γενεαλογίας Καίν καθήκοντος· Ἐλαβε γάρ ἑαυτῷ, φησι. Λάμεχ δύο γυναῖκας· ὄνομα τῇ μιᾷ, Ἀδδὰ, καὶ ὄνομα τῇ δευτέρᾳ, Σελλά. Καὶ ἔτεκεν Ἀδδὰ τὸν Ἰανῆλ. Οὗτος ἦν πατήρ (56) οἰκονύτων ἐν σκηναῖς κτηνοτρόφων. Καὶ ὄνομα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἰουδάλ· οὗτος ἦν δὲ καταδείξας φιλτήριον καὶ κιθάραν. Τοιαύτης ἦν κιθάρας καὶ μουσικῆς δὲ λάβαν οἰκεῖος, μεθ' ἣς ἐδιούλετο παραπέμπειν τὸν Ἰακώβ. Εἰ γὰρ ἀντίγγειλας μοι, ἔξαπτοτείλας ἀν σε μετὰ εὐφροσύνης, καὶ μετὰ μουσικῶν τυμπάνων καὶ κιθάρας. Ἀλλ' ἀπεδροσκεν δὲ πατριάρχης, ὡς ἐμπόδιον οὖσαν πρὸς τὸ ἐμβλέπειν τοὺς ἔργους Κυρίου, καὶ κατανοεῖν τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ.

161. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐπὶ τοῦ ἐγκανισμοῦ τῆς εἰκόνος, σάλπιγγος, καὶ σύριγγος, καὶ χθάρας, καὶ σαμβύκης, καὶ φιλτήριον, συμφωνίας, καὶ παντὸς γένους μοστάκῶν συνηχούντων, οἱ μὲν λαρῆ, πρῶτοι αἱ φυλαὶ, καὶ αἱ γλώσσαι κατέπιπτον· οἱ δὲ τὸν Βαβυλώνιον οἴνον πίνειν πόρρωθεν (57) μὴ ἀνασχόμενοι, καὶ τὴν τρυφὴν βδελυξάμενοι τὴς βασιλικῆς τραπέζης, οὕτε πεσόντες προσκύνησαν, καὶ κατεφρόνησαν πάσης ἀνθρωπίνης δυναστείας, καὶ αὐτὴν δὲ κατέσβεσαν τὴν δύναμιν τοῦ πυρός. Εἰ δὲ ἀμάρτημά ἔστι· τὸ μὴ βλέπειν τὰ ἔργα Κυρίου, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ μὴ κατανοεῖν, ἐπάρωμεν τοὺς ὄφελμοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν, καὶ (58) εἰδῶμεν δημιουργικῶς λόγους τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ μεγέθους τῆς καλλονῆς τῶν κτισμάτων, ἀνάλογον

A ineunte et desinente vita non supersedent ab ejusmodi temulentia. Ebrii autem multiplicis sunt generis. Alii enim statim post auroræ ortum desierunt ab ebrietate; alii paululum progredientes, fecerunt finem; alii diutius eam prorogarunt. Expediit igitur, ut, statim atque exppericti sumus, sobrie et sacerdotum more vitam degere studeamus; quo officiamur digni, qui ingrediamur sancta, vinum et siceram non bibentes. Scriptum namque est: *Et locutus est Dominus ad Aaron, dicens: Vinum et siceram non bibetis, tu, et filii tui tecum, cum intrabitis in tabernaculum testimonii* ⁵⁵. Quoniam autem difficile est peccatum non admetti in natura humana, dicit: *Navigatio secunda est illico post diluculum ab ebrietate exsurgere*. Sed qui immorantur in vinis, ac seiscitantur ubi potationes flant, eorum animus sic in iis investigandis occupatur, **493** ut opera Domini inspicere, aut opera manuum ejus considerare non queat. Imo eorum ebrietatem adaugent cithara et psalterium: quæ inventa sunt Jubalis, qui ex Caini genere ortum habet. *Accipit enim sibi, inquit, Lamech duas uxores: nomen uni Alda, et nomen alteri Sella. Et peperit Adda Jobel. Hie erat pater habitantium in Ienitriis, pascentium pecora. Et nomen fratri ejus, Jubal. Hic fuit qui adinvenit psalterium et citharam* ⁵⁶. Citharae ac musicæ istiusmodi fuit amantior Laban, quacum Jacob deducere volebat. *Si enim indicasses mihi, dimissem te cum Lazelia, et cum musicis, tympanis et cithara* ⁵⁷. Sed patriarcha aversatus est musicam, ut qua impedimento sibi futura esset, quominus inspiceret opera Domini, et opera manuum ejus consideraret.

161. *Quin etiam cum dedicaretur. Nabuchodonosor in imago; tuña, fistula, cithara, sambuca, psalterio, symphonia et omni musicorum genere resonantibus, populi utique, et tribus et linguæ sese prosternebant; qui vero jam pridem vinum Babylonicum bibere recusarunt, quique fuerant exsecati mensæ regiæ delicias non adoraverunt prostrati, sed humanum omnem potentatum contempserunt, imo etiam ipsam ignis vim extinxerunt* ⁵⁸. Quod si peccatum est non inspicere opera Domini, nec considerare opera manuum ejus, sustollamus mentis nostræ oculos, et rationes operum Domini creatrices intueamur; atque ex magnitudine pulchritudinis creaturarum, rerum conditarum opificem cum opificio suo proportionem quamdam ac convenientiam ha-

⁵⁵ Levit. x, 9. ⁵⁶ Gen. iv, 19-21. ⁵⁷ Gen. xxxi, 27.

⁵⁸ Dan. iii, 7 sqq.

(54) Veteres quinque libri, παρέτειναν. Editi, παρέτεινον. Haud procul quinque mss., νηφαλίως ζῆσαι. Editi νηφαλίως ζῆν.

(55) Colb. primus, πλοῦτος, male. Illud, δεύτερος πλοῦς, ab aliis aliter usurpatum esse, patet ex Aristotele *Ethic.* lib. II, cap. 8. Ejus haec sunt; Ἐπιστολὴ τοῦ μέσου τυχεῖν ἄκρως χαλεπὸν, κατὰ τὸν δεύτερον, φραγτὶ, πλοῦν, τὰ ἐλάχιστα ληπτόν τῶν κακῶν, Itaque difficile cum sit medium plane attingere, per

secundam navigationem, inquit, malo minima eligenda sunt. Ibidem sex mss., ἀνεστῆναι. Editi, ἀποτῆναι.

(56) Editi, δ πατέρ. In nostris sex mss. deest articulus. Legi potest caput iv *Genes.* ubi Jubalis genus descriptum invenitur.

(57) Sic libri antiqui; at editi, πόρρωθεν πιεῖν.

(58) Editi, ὄφελμοὺς ἡμῶν καὶ, mutile. At uterque Colb. et Reg. secundus uti in textu.

bentem intelligamus⁹³. Et quoniam *Invisibilia Dei* **A** *a creatura muddi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur*⁹⁴; sensibilis creaturarum perceptio fortasse dicta est visio; spiritualis vero rerum cœlestium comprehensio, contemplatio ac consideratio appellata est. Quapropter, inquit, *Opera Domini non respiciunt*; hoc est, res sensibiles oculis non lustrant: *Neque opera manuum ejus considerant*; hoc est, mentis vi invisibilium comprehensionem non exquirunt. Cæterum quo illud diluculi nomen magis adhuc nobis innotescat, cognoscamusque redditum a tenebris diliculum ipsum esse, sive tenebris illæ profisciscantur ex juventutis dementia, sive **B** ex Dei ignoratione in animis innascantur, primus in veritatem introitus diliculum vocatur. Velim autem colligas multa prophetarum de diliculo aut de prima luce loca, quo per complurium comparationem proposita sententia effulgeat. Exemplicausa, *Millebam diliculo prophetas*⁹⁵; item: *Mane exaudies vocem meam*⁹⁶; et: *Mane adstabo tibi et videbo*⁹⁷; et: *De nocte mane consurgit spiritus meus ad te Deus*⁹⁸; et: *Deus Deus meus, ad te a prima luce vigilo*⁹⁹; et: *In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ*¹⁰⁰; item: *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia*¹⁰¹. Qui sit igitur, ut prophetæ convenienter huic Dei in homines beneficentia mittantur mane? Quia omnis sermo, a Deo veniens, venit ad nos **102** qui Dei audire voluntatem possumus; quippe non eos qui puerili inscœtia detinentur, sed eos quibus insunt jam naturales notiones ad discernendum bonum et malum, reprehendit. Itaque de iis loquitur Scriptura, qui ubi primum oculos ad comparandum intelligentiam intenderunt, et quasi mentis lumina a priore ignorantia erexere, atque lucem aliquam cordis obtutibus accepere, in ipsis illabitur Dei sermo, qui quæ agenda sunt, et quæ præstant, discernit. Notio eadem subjecta est his etiam psalmi verbis: *Mane exaudies vocem meam: mane astabo tibi*¹⁰².

162. Quandiu enim anima nostra versatur in nocte, neodum exortus est sol, non potest exaudiri a Deo. Postquam vero a Dei ignoratione expurgata anima obtulerit preces, in splendore rationalis spiritualisque diei constituta, tum demum Deum vocissuæ auditorem habet. Propterea dicit: *Mane astabo tibi, et videbo*¹⁰³. Quod si vis Deo sisti, improbo nulli negotio intersis, sed fac quæ Moysi præscripta sunt¹: Tu autem ibi sta coram me, firmus, inconcussus,

⁹³ Sap. xiii, 5. ⁹⁴ Rom. i, 20. ⁹⁵ Jerem. 25, 4. ⁹⁶ Isa, xxvi, 9. ⁹⁷ Psal. lxii, 2. ⁹⁸ Psal. c, 8. ⁹⁹ Psal. xxix, 6. ¹⁰⁰ Psal. v, 4.

τοῖς δημιουργηθεῖσι τὸν τῶν ποιημάτων γενεσιουργὸν καθορῶντες. Καὶ ἐπειδὴ Τὰ ἀστρατα τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται· ἡ μὲν αἰσθητὴ τῶν ποιημάτων ἀντιληφτὸς δρασις τάχα εἰρηται· ἡ δὲ νοητὴ τῶν ὀπερκοσμίων κατάληψις νόσις προστηγόρευται. Διὰ τοῦτο, Τὰ ἔργα, φησι, τοῦ Κυρίου οὐκ ἐμβλέπουσι· τουτέστι, τοῖς αἰσθητοῖς διὰ τῶν ὅψεων οὐ προβλέπουσι. Καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσι· τουτέστι, διὰ τῆς τοῦ νοῦ ἐνεργείας τὴν κατάληψιν τῶν ἀστράτων οὐκ ἐκζητοῦσιν. "Ινα δὲ Εἰ τι μᾶλλον ἡμῖν τὸ τῆς πρωιάς ὄνομα τρανωβῆ, διτι ἡ ἀπὸ σκότους ἐπάνοδος, εἴτε τοῦ κατὰ τὴν ἐκ τῆς νεότητος ἀλογίκων, εἴτε τοῦ τῆς ἀγνωσίας τοῦ Θεοῦ ταῖς ψυχαῖς ἐγγινομένου, ἡ πρώτη εἰσοδος εἰς τὴν ἀλήθειαν πρωιά λέγεται. Συνάξεις δὲ τὰ πολλαχοῦ τῶν προφητῶν περὶ πρωιάς, ἡ περὶ ὅρθρου, ὑπὲρ τοῦ τῆς τῶν πλειόνων παραβήσει φανῆγαι τὸ προκείμενον. Οἶον, Ἀπόστελλον ὅρθρου τοὺς προφήτας· καὶ τὸ, Πρωὶ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου· καὶ τὸ, Πρωὶ παραστῆσομαί σοι καὶ ἐπόφοιμαι· καὶ (59) τὸ, Ἐκ νυκτὸς ὅρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σὲ, ὁ Θεός· καὶ, Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὅρθρίζω· καὶ τὸ, Εἰς τὰς πρωιάς ἀπέκτεινον πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς· καὶ τὸ, Ἐσπέρας αὐλισθήσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρωὶ ἀγαλλίασις. Πῶς οὖν, ἐπιβαλλόντως τῇ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίᾳ εἰς ἀνθρώπους γινομένη, πρωὶ ἐποστέλλονται οἱ προφῆται; "Οτι πᾶς λόγος, ἀπὸ Θεοῦ ἐρχόμενος, ἡμῖν τοῖς δυναμένοις κατακούσιν τοῦ Θεοῦ (60) βουλήματος ἐρχεται, τῶν ἐν παιδικῇ ἀνοικῆσιν τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίᾳ εἰς τὴν φυχὴν ὀφθαλμοὺς, καὶ δέξασθαι τινα αὐγὴν τοῖς τῆς καρδίας ὅμμασι, συνεισθετεν δ τοῦ Θεοῦ λόγος, τὰ πρακτέα καὶ τίμια (61) διερίζων. Τοῦ κύρου ἔχεται νοῦ καὶ τὸ τοῦ φαλμοῦ· Τὸ πρωὶ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου· τὸ πρωὶ παραστῆσομαί σοι.

162. "Εως μὲν γὰρ νῦν οὐ περὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν, καὶ μῆτρα ἐπανατείλη ὁ ἥλιος, οὖν ἔστιν ἐπακούσθηναι ὑπὸ Θεοῦ· ἐπειδὸν δὲ ἀποκαθαρθεῖσα ψυχὴ τῆς περὶ Θεοῦ ἀγνοίας, ἀνενέγκη δεήσεις, ἐν τῇ λαμπρότητι τῆς λογικῆς καὶ πνευματικῆς ἡμέρας γενομένη, εἰσακούσοντα ἔχει τῆς φωνῆς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο φησί· Τὸ πρωὶ παραστῆσομαί σοι, καὶ ἐπόφοιμαι· Εἴ γὰρ μᾶλλοις παρίστασθαι τῷ Θεῷ, μηδενὶ πονηρῷ παρίστασο πράγματι, ἀλλὰ ποιει τὰ τῷ Μωϋσεῖ προσ-

¹⁰² (59) Veteres tres libri hic et infra, ἐπόφοιμαι, καὶ. Reg. primus, καὶ ἐπόψει με. Editi, καὶ ἐπόψῃ με. In quibus ita quoque inferius legitur.

¹⁰³ (60) Nostri sex mss., et editi, τὰ πρακτέα καὶ τίμια. Sed Combeffisius homo lingua Græca peritissimus locum hunc emendandum censuit. Ipsius

audiamus: Τὰ πρακτέα καὶ τὰ μὴ διερίζων. Sic meo periculo legas, non ut editi et miss., καὶ τίμια, decoquitque interpres. Quæ conjectura mihi quidem perplacet: sed contra auctoritatem omnis generis librorum quidpiam innovare mihi religio est. Haud longe editi, τὸ ἐκ τοῦ φαλμοῦ. Vocabla τὰ in nostris sex mss. deest. Subinde editi, γὰρ οὐν. Duo mss., γὰρ ἄν. At neque οὖν, neque ἄν in aliis quatuor legitur.

τεταγμένων. Σὺ δὲ αὐτοῦ στῆθι ἐνώπιόν μου, ἔδραῖος, καὶ ἀσάλευτος, καὶ ἀμετακίνητος, τῇ πίστει παριστάμενος αὐτῷ, ἵνα ἀξίος γένητο τοῦ κατοπτεύειν τὰ τῆς ἀληθείας θεάματα. Παραστήσομαι σοι, φησί, καὶ ἐπόψομαι. Ἔως μὲν γάρ δὲ θεωρητικός τις ἦτος ἐν τοῖς ὅρατοις ἐμφανιομένου κάλλους, φυσικός τις ἦτος φυσιολόγος προσαγορεύεται· ἐπειδὴν δὲ ταῦτα τις ὅπερδες αὐτῷ παραστῆ τῷ Θεῷ, μετὰ τὸ γνῶναι τὴν τρόπον τὰ πάντα ἐστὶ καλὸς λίαν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐν τούτοις κάλλους ἐπὶ τὸ δύνατος καλὸν καὶ ἔρασμιον ἀναδραμεῖν, οὐν ἡ θέα μόνας τοῖς φυγαῖς καθαραῖς φαίνεσθαι πέφυκε· τότε ἐπὶ τὰ τῆς φυσιολογίας ἀνώτερα προκόψας, τὰ καλούμενα παρά τις μεταφυσικά (62), ἐποπτικός γενέσθαι δύναται. Ἐπειδὴν οὖν, φησί, σοὶ παραστῶ, καὶ αὐτῇ τῇ περὶ σοῦ θεωρίᾳ διὰ τοῦ νοῦ προσεγγίσω, τότε τὴν ἐποπτικὴν ἐνέργειαν διὰ τοῦ κατὰ τὴν γνῶσιν φωτισμοῦ ἀναλήψομαι. Συνέψει δὲ τούτῳ τὸ εἰρημένον, δτὶ Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν. Θεοῦ· οὐχ δτὶ φωτὴν αἰσθητὴν ἀφίσσοι (63) ταῖς ἀκοαῖς ἡμῶν, ἀλλ' δτὶ δ τοῖς λόγοις τῆς τοῦ κόσμου συστάσσως ἐγγυμνασάμενος, καὶ γνωρίσας ἀπάντων τῶν κατ' οὐρανὸν τὴν διάθεσιν, διὰ τούτων, οἷοντι φωνὴν ἀφίεντων, τὸ μεγαλεῖον τῆς δόξης τοῦ πεποιηκότος αὐτοὺς διδαχθῆσται. Πρὸς τοῦτο καὶ δ προφῆτης ἡμᾶς διανιστῆσι λέγων· Ἀναβλέψατε τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, καὶ ἴδετε τίς κατέδεξε πάντα τάῦτα. Τὸ γάρ ὑψηλῶς θεωρῆσαι, τὸ δυνατόλεψι φέστη, καὶ τὸ διὰ τῶν δρωμένων τῇ τοῦ πεποιηκότος ἐννοιὰ προσαγγίσανται. Τὸ δὲ ἐκ νυκτὸς δρθρίζειν πρὸς τὸν Θεόν, τοιοῦτὸν ἐστιν· δταν ἡ νὺξ προκόψῃ, ή δὲ ἡμέρα ἐγγίσῃ, καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσητημόνων περιπατεῖν ἀρξάμενα, ἀποθέμενοι τὰ ἔργα τοῦ σκότους, κάρμους καὶ μέθας, κοίτας καὶ ἀσελγίας, τότε δυνάμεθα λέγειν τὸ, Ἐκ νυκτὸς δρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σὲ, δ Θεός. Εἴτα καὶ δηλοῖ διὰ τοῦ ἐπιφερομένου, τί ἐστι τὸ ἐν αὐτῷ πεποιηκόν τὸν δρθρὸν. Διότι φῶς, φησί, τὰ (64) προστάγματά σου ἐπὶ τῆς γῆς. Φῶς γάρ ἐστι τὰ προστάγματα, λύσοντα τελετῆς ἀγνοίας σκότος· διὸ καὶ Ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα δρθαλμούς.

163. Τὸ δὲ ἐν τῷ ἐκατοστῷ φαλμῷ εἰρημένον, δτὶ Εἰς τὰς πρωιάς ἀπέκτενον (65) πάντας τοὺς ἀμαρτωλούς τῆς γῆς, παντὶ που δῆλον, δτὶ ἐν αἰνῆματι κεκαλλυμένως εἴρηται. Οὐ γάρ, δτὶ καθ' ἐκάστην ἀρχὴν τῆς γῆς μέτρας αἴματι ἀνθρώπων τὰς χειρας ἐμολυνόμην· οὐ τοῦτο φησιν δ λόγος. Τοῦτο γάρ πρὸς τῷ ἐναγεῖ ἐστι καὶ τὸ ἀπίθενον ἔχει. Πῶς γάρ πάντων ἡδύνατο καθ' ἐκάστην πρωιάν αὐτόχειρ γενέσθαι τῶν ἀμαρτωλῶν τῆς γῆς; Οὐ γάρ πάντων περιγίνεσθαι δυνατὸν ἦν ἔνα, πνεῦμα (66) τῶν ἔξ-

² Psal. xviii, 2. ³ Isa. xl, 26. ⁴ Rom. xiii, 12, 13.

(62) Editi et Reg. primus, μετὰ τὰ φυσικά. Alii tres mss., μεταφυσικά, bene. Ibidem editi, καὶ ἐποπτικός. Ατὰ vocula xxii in mss. non legitur.

(63) Veteres quinque libri, ἀφίσσοι. Editi et Reg. primus, ἀφίσσοι. Paulo post Combeffisii codex recentior cum editis, ἀπάντων κατ' οὐρανὸν. Alter Combeffisii codex et alii quatuor, ἀπάντων τῶν κατ' οὐρανὸν.

A immotus, fide astans ei, ut dignus evadas, qui veritatis contemplationem perspectam exploratamque habeas. Astabo, inquit, tibi, et videbo. Quandiu enim quis pulchritudinem in rebus visibilibus intentem contemplatur, dicitur physicus ac naturae explorator; sed cum quispiam isthac transcendens, Deo ipsi astiterit, postquam cognoverit qua ratione omnia sint valde pulchra, et ex horum pulchritudine sensu exeretur ad id quod vere pulchrum est et amabile; cuius visio se solis animabus puris conspicuam ac spectandam exhibere solet; tunc ad ea progrediens quae disciplinam physicam superant, quæque a quibusdam vocantur metaphysica, jam inspector fieri potest ac speculator. Itaque ubi, inquit, astitero tibi, et mente accessero ad te contemplandum, tunc illam inspiciendi vim recipiam per scientiæ illustratiōnem. Ceterum cum hoc consentiunt verba isthac: Cæli enarrant gloriam Dei²; non quod ad aures nostras emittant vocem sensibilem, sed quod qui in iis meditandis rationibus quibus constitutus mundus est, exercitatus fuerit, et per cœlos, quasi vocem edentes, cœlestium omnium rerum dispositionem ac ornatum cognoverit, addiscat magnificentiam gloriae ejus, qui condidit cœlos. Propheta etiam ad id nos invitat dicens: Sursum aspicite oculis vestris, et videte, quis ostendit hæc omnia³. Etenim alte speculari, est sursum aspicere, atque per visibilia ad Conditoris cognitionem adduci. Illud autem, de nocte mani ad Deum consurgere, ejusmodi aliquid sonat: nimirum cum nocte progressa fuerit, dies autem 495 appropinquaret, et sicut in die compositæ ambulare cœperimus, operibus tenebrarum abjectis; commissationibus, ebrietatibus, cibilibus et lasciviis⁴: tunc possimus dicere: De nocte mani consurgit sp̄ritus meus ad te, Deus⁵. Deinde quid in ipso diluculum efficiat, ostendit etiam verbis sequentibus: Quia, inquit, præcepta tua lux sunt super terram⁶. Quippe lux sunt præcepta, quæ ignorantia tenebras excutient; eoque Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos⁷.

163. Compertum est autem omnibus ac perspectum, quod in psalmo centesimo dictum est: In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ, id in anigmate tecte dictum fuisse. Non enim unoquoque die initio sanguine humano inquinabam manus Hoc nequaquam significat Scriptura. Id enim, præterquam quod detestandum est, adhuc etiam incredibile est et absurdum. Quomodo namque unoquoque diluculo manu propria potuisset omnes terræ peccatores interimere? Neque enim fieri

² Isa. xxvi, 9. ³ ibid. 6. ⁴ Psal. xviii, 9.

(64) Editi et Reg. primus, φῶς ἐστι τά. Alii tres mss., φῶς φησι τά.

(65) Editi, ἀπάντων. At mss. sex, ἀπέκτενον, nec aliter scribitur apud LXX.

(66) Editi et Reg. tertius, περιγένεσθαι: δυνατὸν ἦν πολλῶν. Alii quidam mss. uti in contextu. Mox editi et recentior Combeffisii codex, εἰ τὸ εἰκός. Interpres: Estne hoc veritati consentaneum. Alter Com-

poterat, ut unus omnibus evaderet superior: quan-
doquidem, ut constat, multi sunt qui delinquent:
et si bello eos superasset, utique diluculo uno omnes
simul occidisset; sed non unoquoque diluculo ipsis
sua manu intulisset mortem. Quid igitur hoc sibi
vult: *In matutinis interficiebam omnes peccatores*
terræ, ut disperderem de civitate Domini omnes ope-
rantes iniquitatem? Dicta isthæc magis scite magis-
que opposite intelligamus; ut ne, quod nefas est,
prophetica coarguamus oracula. Civitas Domini,
coagmentum est et constitutio opificii humani: peccatores
vero terræ non alii sunt, quam ii de quibus
loquitur Servator: Ab intimis, *A corde exenti cogitationes malæ, invidiæ, cædes, adulteria, furtæ, falsa*
*testimonia*⁸, et his similia. Qui autem se ipse ex-
purgat, istos terræ peccatores ex terrena carne
prodeunt, per quamlibet Dei cogitationem ex sua
structuru fugat et ejicit. Itaque lux prima et dilu-
colum ad unumquemque salutiferi dogmatis exor-
tum nascuntur in anima, in qua delendæ sunt et
exterminandæ omnes cogitationes iniquitatem ope-
rantes. Etenim nisi primi illi animæ ad nequitiam
motus abscondantur, necesse fuerit cogitationes ad
opus procedere. Verbi gratia, terræ peccator cogita-
tio est adulterium suggestus, quæ efficit ut quis
mulierem intueatur ad eam concupiscentiam. Proinde
nisi tollatur ex anima, veluti gladio quodam,
sermone cupiditates abscondenti et exterminanti, et
nisi id fiat diluculo, hoc est, ubi primum sese de-
texerit: post adulterium in corde conceptum,
hominem detrudet in peccatum alio gravius, illum
quippe ad ipsum corporis actum impellet.

164. Arbitramur his consona esse isthæc Jeremias
verba: *Maledictus qui facit opera Domini negligenter, et qui subtrahit gladium ⁹ suum a sanguine*¹⁰. Quisquis enim maledicti hujus acerbitudinem evitare
vult, gladium suum spiritualem ab effundendo san-
guine ejusmodi peccatorum nunquam cohibere de-
bet. Tale igitur est et quod nunc dicitur de dilu-
culo. Væ illi, qui licet post primam æstatem ex-
actam, ratione in ipso ex oriente, a tenebris et ab
ignorantia nocte emerserit, tamen simul ut excitatus
est a somno, siceram sectatur. Ex iis autem qui
a turbulentis affectibus devicti sunt et dejecti, alii
in cupiditatis temulentia permansere; alii expurgata
mente, mundum ornatumque visibilium respiciunt;

⁸ Matth. xv 19. ⁹ Matth. v 28. ¹⁰ Jerem. xlvi, 10.

besisii codex et alii nonnulli, ὡς τὸ εἰκός, *ut verisimile est, ut constat.* Edi dimus quidem, ὡς τὸ εἰκός, ob auctoritatem veterum quorundam librorum: sed fatendum tamen, nobis videri potius legendum, εἰς τὸ εἰκός, ut hodieque legitur in Commentariis Eusebii, unde hæc ad verbum sumpta esse in Præfatione docebimus.

(67) Veteres duo libri, ἐγένετο. Et hic quoque editi, ἀπέκτεινον. At mss., ἀπέκτενον.

(68) Nostri sex mss., δι', Editi, δέ.

(69) Monere non pigebit, totum illud, καθ' ἐκάστην ἐνοιαν, et reliqua usque ad has voces, τοῦ ἐπιθυμεύοντος ἡμῖν, εὐθὺς μεταβαλλομένους. in

A αμαρτανόντων δντων, ὡς τὸ εἰκός καὶ εἰ πολέμῳ εὐ-
τῶν κατεκράτησεν, ἐν μιᾷ πάντως δὲ ἀπέκτεινε
πρώτη τοὺς σύμπαντας ἀλλ' οὐχὶ καὶ καθ' ἐκάστην
πρώτων αὐτόχειρ αὐτῶν ἐγένετο (67). Τί οὖν ἐστι
τὸ, Εἰς τὰς πρώτας ἀπέκτενον πάντας τοὺς ἀμαρ-
τωλοὺς τῆς γῆς, τοῦ ἔξολοθρεῦσαι ἐκ τὸ πλέων
Κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν; Συνετώτερον τῶν λεγομένων ἐπακούσωμεν, ἵνα μὴ
κατηγορήσωμεν τῶν προφητικῶν λογίων, δι μὴ θέμις,
Πόλις τοῦ Κυρίου, ἡ σύστασις ἐστι: τῆς ἀνθρωπίνης
κατασκευῆς ἀμαρτωλοὶ δὲ γῆς, οὐκ ἀλλοὶ τινές εἰσιν,
ἢ περὶ ὧν φησιν ἡ Σωτήρ: διτὶ ἐσωθεν, Ἐκ τῆς
καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροὶ, φθόνοι,
φόνοι, μοιχεῖαι, αἰλοπαι, φευδομαρτυρίαι, καὶ τὰ
τούτοις δύοια. Τούτους δὴ (68) τοὺς τῆς γῆς ἀμαρ-
τωλοὺς, τοὺς ἐκ τῆς γῆνης σαρκὸς προιόντας καθ'
ἐκάστην ἔννοιαν (69) τὴν περὶ Θεοῦ ἐξαφανίζεις ἐκ
τῆς ίδιας συστάσεως (70) δὲ εαυτὸν ἐκκαθαίρων. Ηρωα
οὖν καὶ ὅρθρος ἐν ψυχῇ καθ' ἐκάστη, σωτηρίου
δόγματος ἀνατολὴν γίνεται: ἐν δὲ ἐξαφανίζεσθαι δεῖ
πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν λογισμούς. Εἰ
γὰρ μὴ τὰ πρῶτα πρὸς πονηρὰν κινήματα τῆς
ψυχῆς ἐκτημθεῖται, ἀνάγκη εἰς ἔργον προχωρεῖν τὰς
ἐνθυμήσεις. Οἶον, γῆς ἀμαρτωλός ἐστιν δὲ τὴν μοι-
χεῖαν ὑποβάλλων λογισμός διτὶς ἐνεργεῖ τὸ διμέλε-
ψαι γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμητόν αὐτῆς. -Εὖν οὖν
μὴ ἀποκτανθῆ ἐκ τῆς ψυχῆς, οἰονεὶ ξέφει τινὶ, τῷ
τμητικῷ λόγῳ καὶ ἀφανιστικῷ τῶν παθῶν, καὶ τοῦτο
γένεται ἐν πρώτῃ, τούτῃ, κατὰ τὴν εἰς τὸ φανερὸν
ἀποκάλυψιν· μετὰ τὴν ἐν καρδίᾳ μοιχείᾳ, καὶ ἐπὶ
τὴν μείζονα ταύτης ἀμαρτίαν προάγει τὸν ἀνθρωπόν,
πρὸς τὴν διὰ τοῦ σώματος ἐνέργειαν αὐτὸν ἐκκαλού-
μενος.

164. Τούτῳ συμφωνον ἡγύμεθα εἶναι τὸ παρὰ τοῦ
Ιερεμίου λεγόμενον, Ἐπικατάρατος δὲ ποιῶν τὰ
ἔργα-κυρίου. ἀμελῶς καὶ ἀφαιρῶν μάχαιραν εὐ-
τοῦ ἀφ' αἰματος. Δεῖ γὰρ τὸν μέλλοντα φεύγειν τὸ
τῆς κατάρας βαρύν, μηδέποτε. ἀναπάνεμον τὴν πνευ-
ματικὴν μάχαιραν ἀπὸ τοῦ κατὰ τῶν τοιούτων ἀμαρ-
τωλῶν αἴματος. Τοιοῦτον οὖν ἐστι: καὶ τὸ νῦν εἰρη-
μένον περὶ τοῦ πρώτη. Οὐαλ τῷ ἀπὸ σκότους καὶ τῆς ἐν
ἀγνοιᾳ νυκτὸς, μετὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν, τοῦ λόγου
ἐν αὐτῷ ἀνατείλαντος, δύοῦ τῷ διαναστῆναι ἐκ τοῦ
διπνου, τὸ σκέπα διώκοντι. Οἱ δὲ ὑπὸ τῶν παθῶν
νικηζόντες, οἱ μὲν ἔμειναν ἐν τῇ μέθῃ τοῦ πάθους.
οἱ δὲ ἀποκαθηράμενοι τὸν νοῦν, ἐμβλέπουσι μὲν τῷ
κόσμῳ τῶν ὄρατῶν, κατανοοῦσι δὲ τὰς τῶν νοητῶν

Reg. primo non legi; ob idque a Tilmanno qui eo
codice usus fuerat, Latine redditum non fuisse. Sed
hæc mss. Anglicis cum interpretatione Richardi
Montacutii editioni Parisiensi accessisse a typogra-
phis didicimus. Neque sane illud omittendum, quæ
Richardus Montacutius in suis codicibus repererat,
eadem et in nostris quoque, si Regium primum ex-
cipias, reperi.

(70) Editi, συνειδήσεως, ex sua conscientia. At
quinque mss., συστάσεως, ex propria structura:
quam lectionem si nihil aliud verisimilem rede-
ret, certa auctoritas Eusebii, apud quem ita legitur,
eam satis confirmaret.

ὑποστάσεις καὶ οὐσίας. Τὰ μὲν γὰρ δρατέδ ἐντεντοῦ· Α
στις δεῖται· διὸ τοῦτο Ἐμβλέπουσι· τὰ δὲ νοητὰ
χρήζει λόγου διεξοδικοῦ· διὸ εἰρήται, Κατανοοῦσι.
Πλὴν δὲ πρῶτον δεῖ ἐμβλέψαι τοῖς ἔργοις Κερίου·
καὶ τότε εἰς τὸ κατανοῆσαι αὐτὰ προελθεῖν. Ὁποῖος
ἡν διερή (71) θευτοῦ λέγων· Αὐτὸς γὰρ μοι ἔδωκε
τῶν δυτῶν γνῶσιν ἀφευδῆ, εἰδέναι σύντασιν
κόσμου, καὶ ἐνέργειαν στοιχείων, ἀρχὴν καὶ τέλος
καὶ μεσότητα χρόνων, τροπῶν ἀλλαγῆς, καὶ με-
ταβολὰς καιρῶν, ἐνιαυτῶν κύκλους, καὶ ἀστέρων
Θέσεις, φύσεις ζώων, καὶ θυμοὺς θηρίων, πνευμά-
των βίας, καὶ διαιλογισμούς ἀνθρώπων, διαφορὰς
φυτῶν, καὶ δυνάμεις φύσεων.
turas animalium, et iros bestiarum, vim ventorum,
*virtutes radicum*¹¹.

165. Τοίνυν αἰχμάλωτος δὲ λαβῆς μου ἐγενήθη, διὸ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτούς (72) τὸν Κύριον καὶ πλῆθος ἐγενήθη νεκρῶν διὰ λιπὸν ἄρτου, καὶ δίψος (73) ὑδατος. Ταῦτα καθ' ἴστορίαν δυνατὸν τυχεῖν τῆς ἐξηγήσεως ἐπὶ τῶν καιρῶν τῆς ἐσχάτης πολιορκίας τῶν Ἰουδαίων τῶν μὲν εἰς αἰχμάλωσιαν ἀπαχθέντων, τῶν δὲ ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ διαθαρρέντων. Καὶ ἡ αἰτία σαρῆς, δι' ᾧ ταῦτα πεπόνθασιν· διτὶ ἐπιδημήσαντα αὐτοῖς τὸν Κύριον οὐκ ἐπέγνωσαν (74). "Ωστε δὲ καὶ ἡμῖν οἰκειωθῆναι τὴν ἐκ τῆς λέξεως παραλνεσιν. Ἐκεῖνα λέγομεν, διτὶ οἱ διώκοντες τὸ μέθυσμα, καὶ μετὰ τῆς ἀπηγορευμένης μουσικῆς τὸν οἶνον πίνοντες, καὶ θεάμασι μὲν ἀτόποις τὰς ὄψεις ἐναποχολοῦντες, τοῖς δὲ ἔργοις Κυρίου ἐμβλέπειν μὴ ἀνεχόμενοι, διὸ τὸ φιλήδονοι εἰναι μᾶλλον ἡ φιλόθεοι, αἰχμάλωτοι γίνονται καὶ ὑποχείριοι τοῖς δπεναντίοις. Ἀλλὰ καὶ πλῆθος ἐν αὐτοῖς νεκρῶν ἐγένεται διὰ λιμὸν, καὶ ὑδατος ἀπορίαν. Οἱ γὰρ τὴν ἐπιβάλλουσαν ταῖς ψυχαῖς τροφὴν μὴ προσιέμενοι, νεκροὶ γίνονται τοῖς παραπτώμασι, καὶ οἱ ἐπὶ ὑδατος ὀνταίσιοι μὴ ἀκτερόφεμοι, μηδὲ ζητοῦντες πιεῖν ἐξ ἑκείνου τοῦ ὑδατος πάρι οὐ φησι πρὸς τὴν Σαμαρείτιν δὲ Κύριος, διτὶ "Ος ἀν πίῃ ἐκ τοῦ ὑδατος οὐ ἐγὼ δῶσω αὐτῷ, οὐδὲ διψήσῃ (75) εἰς τὸν αἰῶνα· οὗτοι γίνονται νεκροί." Ακούεις γάρ, διτὶ πλῆθος νεκρῶν ἐγενήθη, οὐ διὰ λιμὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ δίψαι ὑδατος· ἐπειδὴ ἀπὸ ἑκείνου ἔπινον τοῦ ὑδατος, οὐ καὶ ἡ Σαμαρείτις· "Ος γάρ ἀν πίῃ, φησίν, ἐκ τοῦ ὑδατος ἑκείνου, διψήσει πάλιν· οὐκ ἔπιον δὲ ἐκ τοῦ ὑδατος τοῦ ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Προτρεπτικὸν δὲ τοῦτο ἐπὶ τὴν γῆσιν, Εἰ γὰρ διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὸν Κύριον αἰχμάλωτοι γίνονται, ζηλωτέον ἡμῖν τὸ τῆς γνώσεως χάρισμα. Τάχις δὲ (76) ἡ ἀληθῆς νέκρωσις οὐ διὰ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ διὰ δίψαι ὑδατος τούτου τοῦ αἰσθητοῦ, ἀλλὰ διὰ λιμὸν τοῦ ἀκούσας· λόγον Κυρίου ταῖς ψυχαῖς τῶν

ac earum rerum quæ sola ratione capi possunt, substantias considerant et essentias. Visibilia namque indigent contenta oculorum acie; ob id *Respicunt*: quæ vero ratione sola queunt intelligi, expansa et fusa ratiocinatione egent: quapropter dictum est: *Considerant*. Sunt tamen primum respicienda Domini opera, atque tunc ad ea consideranda progreendiendum est. Ejusmodi erat, qui de se ipso dixit: *Ipse enim dedit mihi horum quæ sunt scientiam veram, ut sciam mundi dispositionem, et virtutem elementorum; initium et finem et medietatem temporum, conversionum permutationes, et mutationes temporum, annorum cursus, et stellarum situs, nam et cogitationes hominum, differentias plantarum, et*

B 165. VERS. 13. *Igitur captivus populus meus factus est, eo quod ipsi non cognoverint Dominum : et multitudo mortuorum fuit propter famem panis, et sicut aquæ. Hæc secundum historiam de tempore extremæ Judæorum obsidionis possunt explicari; quando aliis in captivitatem abductis, alii fame et siti interierunt. Et causa eur hæc fuerint perpessi, clara est et manifesta, quod Dominum cum ipsis diversantem non cognovere. Quare animadversio in his verbis contenta nobis etiam potest accommodari. Isthæc dicimus, quod qui consecrantur ebrietatem, vinumque ad musicos concentus interdictos bunt, et oculos suos occupant in spectandis turpibus spectaculis, noluntque opera Domini respicere, eo quod voluptatum et deliciarum magis quam Dei sint amatores, captivi sunt, et in servitutem rediguntur ab inimicis suis. Quin etiam inter ipsos mortuorum fuit multitudo, propter famem et aquæ penuriam. Etenim escam animabus convenientem qui non accipiunt, moriuntur per prædictam : et qui ex aqua refectionis ¹² non enutruntur, neque de illa aqua bibere statagent, de qua locutus est Dominus ad Samaritanam: *Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non siti et in æternum* ¹³; hi ipsi mortui sunt. Audi enim hanc mortuorum multitudinem contigisse non ob famem solum, sed etiam propter aquæ sitim, eo quod ab illa biberent aqua, unde et **497** mulier illa Samaritana biberat: *Quisquis enim, inquit, biberit ex illa aqua, siti et iterum* ¹⁴; *de aqua autem in vitam æternam saliente* ¹⁵ *non biberant. Cæterum id nos invitat ad intelligentiam comparandam.* Etenim si, propterea quod non cognoverunt Dominum, abducuntur captivi, nobis studio omni adiendum est ut intelligentiæ cognitionisque donum consequamur. Fortassis autem mors vera non ob*

¹¹ Sap. vii, 17-20. ¹² Psal. xxii, 2. ¹³ Joan. iv, 13. ¹⁴ *ibid.* ¹⁵ *ibid.* 14.

(71) Veteres aliquot libri, & *περὶ*. Vocula & in editis desideratur.

(72) *Editi, αὐτοῦ. At mss. quinque, αὐτούς.*
(73) *Antiqui tres libri, ἄρτου καὶ διψος. Editi
ἄρτου καὶ διψαν· ubi notari potest, vocem ἄρτου
neque in duobus aliis codicibus, neque apud LXX,
aut apud Eusebium inveniri.*

(74) Codices tres. ἔγγραφα. Hoc ipso in loco

quinque mss., "Oste de xal. Absent de ab excusis.

(75) *Editi et Reg. tertius, οὐ μὴ διψήσαι. Alii quidam mss., διψήση. Aliquito post antiquus Combesfisi codex et alii quatuor, ἀπὸ ἐκστοῦ ἐκπι-
vov, nec aliter legerat interpres. At editi, οὐκ ἐκπι-
vov.*

(76) Editi, &c. Vocabula &c. in quinque mes. deest.

famem panis, neque ob hujusce sensibilis aqua⁸ sitim, sed propter famem audiendi verbum Domini ¹⁶, in eorum qui non auscultant animas grassatur, Non enim in pane solo vivet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei ¹⁷. Ob hanc causam Dominus non interficiet fame animas justorum ¹⁸, et: Junior fui: etenim senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panes ¹⁹; et: Filius thalami nuptialis, quandiu cum illis est sponsus, non possunt jejunare ²⁰. Ubi autem fames et siti grassantur, ibi quoque mors. Quapropter ne pereamus fame, cœlestem conqueriramus panem, et ne siti aduramur, inquiramus aquam illam de qua Dominus dixit: Si quis biberit ex aqua illa quam ego dabo ei, non sitiet, in æternum ²¹.

166. VERS. 14, 15. *Et dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum, ut non cesseret. Et descendenter incliti, et magni, et divites, et pestilentes ejus, et qui exsultat in ea. Et humiliabitur homo, et dedecorabitur vir, et oculi sublimes humiliabuntur.* Nobis ut poneret ob oculos ingentem pereuntium multitudinem, infernum affirmavit os suum dilatare. Quemadmodum fieri solet in animalibus, quæ præ ingenti fame et inedia escam avide rapiunt, atque escæ inhantia os dilatant: ita, inquit, et infernus os suum reddere dictus est amplius atque capacius. Fortasse autem nobis hic sermo indicat communem quendam locum qui sit in intimis terræ visceribus collocatus, sitque obscurus ab omni parte et tenebrosus, sedem esse inferni, docetque forte, foramen quoddam ad terræ concava perlingere, per quod animabus ad gravissimam pœnam damnatis patet descensus: quod foramen, ut valeat suscipere universos, ob eorum qui intereunt multitudinem, amplius ait esse factum ac latius. Neque enim animal quoddam est infernus, neque potestas quædam mortuis præfecta, juxta fabulosum ethniconum commentum. Hi igitur propterea quod non cognoverint Dominum, in captivitatem redacti, et fame ac siti spiritualis alimenti marcescentes, cum inclititia et magnis et divitibus et pestilentibus descendant in infernum. Sunt autem tria quæ peccatoribus intentantur; captivitas, mors, descensus in infernum. Captivitas quidem ipse est a pristina vita lapsus, per dolum fraudemque inimici, qui nos de paradisi beatitudine deturbavit: mors vero ab alienatio est a præcepto vitam largiente: descensus denique ad infernum, est a Deo separatio, quæ ob plurimam peccatorum congeriem et affectionem; ²⁰⁸ summo bono adversantem contingit. Nam ut justus una cum Christo jam consurrexit, atque una cum ipso sedet in cœlestibus: ita injustus jam captivus et

¹⁶ Amos viii, 11. ¹⁷ Matth. iv, 4. ¹⁸ Prov. x, 3.

(77) Antiqui tres libri, μόνον.

(78) Veteres duo libri, ἄρτον τὸν ἐπιούσιον, *panem quotidianum*. Paulo post editi, ὁ ἕγω. At quinque mss., οὗ ἕγω.

(79) Illud, καὶ ὁ ἀγαλλιώμενος ἐν αὐτῇ, et qui exsultat in ea, apud LXX nequaquam legitur.

A ἐνηκόνων ἐγγίνεται. Οὐ γάρ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ (77) ξήσεται ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἐπὶ παντὶ βήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος θεοῦ. Διὰ τοῦτο Οὐ λιμοκτονήσει Κύριος ψυχὰς δικαιῶν· καὶ, Νεώτερος ἐγεύσμην· καὶ γάρ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐκπαταλειμόνον, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦ ἄρτους· καὶ, θι υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, δσον μετ' αὐτῶν ἔστιν δ νυμφίος, οὐδὲ δύναεται νηστεῖσιν. "Οπου δὲ λιμός, καὶ δίψα, ἐκεῖ καὶ ἡ νεκρότης. "Ινα οὖν μὴ λιμοκτονηθῶμεν, ζητήσωμεν τὸν ἄρτον τὸν ἐπουράνιον (78), μηδὲ τῷ δίψῃ εκταφρυγῶμεν, ζητήσωμεν τὸ ὕδωρ περὶ οὐ εἶπεν δ Κύριος, διτι Έάν τις πήρε ἐκ τοῦ ὕδατος οὐ ἕγω δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰώνα.

B 166. Καὶ ἐπλάτυνεν δὲ φῦτος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ διήνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ, τοῦ μὴ διαλιπεῖν. Καὶ καταβήσονται οἱ ἔνδοξοι, καὶ οἱ μεγάλοι, καὶ οἱ πλούσιοι, καὶ οἱ λοιμοὶ αὐτῆς, καὶ δὲ ἀγαλλιώμενος ἐν αὐτῇ (79). Καὶ ταπεινωθήσεται ἄνθρωπος, καὶ ἀτιμασθήσεται ἀνήρ, καὶ οἱ δρυφαλοὶ οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονται. "Ινα τὸ δέδρὸν τῶν ἀπολλυμένων δὲ λόγος ἡμῖν παραστήσῃ, πλανώνειν ἔη τὸν δέδην τὸ στόμα αὐτοῦ. "Ωσπερ ἐπὶ τῶν ζώων, δοσα λάθρως διὰ πολλῆς ἐνδείας τὴν τροφὴν διαρπάζει, καὶ πλατύνει τὸ στόμα περιτεινόμενον τῇ τροφῇ οὔτω, φτσι, καὶ δὲ δέδης τὸ διστοῦ στόμα εὐρυχωρότερον ποιεῖν εἰρηται. Τάχα δὲ ἡμῖν δὲ λόγος ἐνδείκνυται κοινὸν τινα τόπον ἐν τῷ ἐσωτάτῳ τῆς γῆς, ἐπίσκιον πανταχόθεν, καὶ ἀλαμπῆ, τὸ τοῦ δέδου χωρίον εἶναι: στόμιον δὲ τι ἐπὶ τὰ κοῖλα καθῆκον, δι' οὐ τὴν κάθοδον εἶναι ταῖς πρὸς τὸ χείρον κατεγνωμέναις ψυχαῖς: δὲ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀπολλυμένων, ὥστε ὑπόδεξασθαι πάντας, εὐρυχωρότερόν φησι γεγενῆσθαι. Οὐ γάρ δὴ ζῶόν τι δέδης, οὐδὲ δύναμις τίς ἐπιτεταγμένη (80) τοῖς ἀποθνήσκουσι, κατὰ τὴν μυθοποίαν τῶν Ἕλλων. Οἱ οὖν διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὸν Κύριον, αἰχμάλωτοι γενόμενοι, καὶ λημφαὶ καὶ δίψει τῆς πνευματικῆς τροφῆς ἐκτακέντες (81), διε δέδου καταβαλνουσι, μετὰ τῶν ἐνδόξων, καὶ μεγάλων, καὶ πλούσιων, καὶ λοιμῶν. Τρία δέ ἔστι τὰ περὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας ἀπειλήθεντα: αἰχμάλωσία, καὶ νέκρωσίς, καὶ εἰς δέδου κάθισσος. Αἰχμάλωσία μὲν γάρ ἔστιν ἡ ἀπὸ τῆς προτροχουμένης ζωῆς κατέπτωσις, κατὰ ἀπάτην τοῦ ἔχθροῦ ὑπεξάγοντος τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ μακαριότητος: νέκρωσις δὲ, ἡ τῆς ζωστοιού ἐντολῆς ἀλλοτρίωσις: εἰς δέδου δὲ κατάβασις, δὲ διὰ τὴν πολλὴν τῆς ἀμαρτίας χύσιν, καὶ τὴν ἐναντίαν τῷ ἀγαθῷ (82) διάθεσιν, ἀπὸ θεοῦ γινόμενος χωρισμός. "Ωσπερ γάρ δὲ δίκαιος ἡδη συνηγέρθη Χριστῷ, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις: οὕτως δὲ δίκαιος αἰχμάλωτος ἡδη καὶ νεκρός, καὶ εἰς δέδου διὰ τῶν

¹⁹ Psal. xxxvi, 25. ²⁰ Marc. ii, 19. ²¹ Joan. iv, 13.

(80) Editi cum duobus mss., ἐπιτεταγμένη. Alii tres mss., ἀποτεταγμένη.

(81) Veteres quinque libri, ἐκτακέντες. Editi, ἐκτακέντες.

(82) Editi, τῶν ἀγαθῶν. At quinque mss. ut in contextu.

πρὸς θάνατον ἀμαρτημάτων καταβεβηκώς λέγεται. Διαφορὰς δὲ ταγμάτων καταβαινόντων εἰς τὸν ἄδην δὲ λόγος ἀπηριθμήσατο. Πρῶτον τοὺς ἐνδόξους οὗτοι (83) δὲ διεν οἱ ἐν δημόσιοι τινὶ δέξιῃ, οὐ πάντας ἔχοντες τῷ ἐπιφανομένῳ ἔχομεται τὴν ἐκ τοῦ βίου μαρτυρίαν ἀκολουθοῦσαν· εἰτα οἱ μεγάλοι, οἱ ἐν δυνάμει τινὶ καὶ ἀρχῇ τῶν πολλῶν ὑπερέχοντες· καὶ οἱ πλεύσιοι, οἱ πολὺ πλῆθος χρημάτων ἀδικον περιθεβλημένοι, η οἱ ἀκόρεστον τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πλειόνος ἔχοντες· καὶ οἱ λοιμοὶ αὐτῆς, δοι δικτυν νόσου φθοροποιού κατὰ διάδοσιν ἐπινεμομένης, τοὺς προσιόντας (84) αὐτοῖς διαφεύγοντες, ητοι ἐν μοχθηρας διδασκαλίας, η ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ἀμαρτίαν ἀρεθισμοῦ, λοιμοὶ δικαιως προσαγορεύονται· οἵτινες καταβανούσιν εἰς τὸν ἄδην. Καὶ δ ἀγαλλιώμενος, φησίν, ἐν αὐτῇ (85). Οὗτος δὲ διεν εἴη δὲ ἐν σφρί τουδιός, τῇ γηνήρ ιερουσαλήμ ἐναγαλλιώμενος, πρὸς δὲ τὴν ἀποκειμένην τοῖς ἄγιοις τοῦ Θεοῦ (86) μακαριότετα μὴ βλέπων. Τίκρει δὲ, διε τὸ. Ἐν αὐτῇ, κατὰ τὴν κοινὴν συνθείαν εἰργάται. Ός καὶ ἐπὶ τῶν (87) ἴδιωτικῶν οἰκῶν πολλάκις τοὺς ὑπερέχοντας αὐτοὺς προσαγορεύεσθαι διὸ τῶν ἐνοικούντων σύνθετος. Τοιοῦτον ἔστι καὶ τὸ. Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς δρεσι τοῖς ἄγιοις. Καὶ δ τοίνυν ἀγαλλιώμενος ἐν αὐτῇ, εἰς ἄδου καταβησται.

167. Καὶ ταπεινωθήσεται ἀνθρωπος, φησί, καὶ ἀτιμασθήσεται ἀνήρ. Οὐ τόπε (88) παθεῖν ἔστι τὴν ταπεινωσιν, δον ἐν προαιρέσει. Ὅψοῦται μὲν γὰρ δικαιοὶ τῷ οὐρανῷ φρενήματι, ταπεινοῦται δὲ δ ἀσθητῆς διὰ τὴν πρὸς τὰ κάτω συμπάθειαν. Ο μὲν γάρ κοινὸς ἀνθρωπος, δ μόνοις (89) τοῖς κοινοῖς τῆς φύσεως πλεονεκτήμασιν ἐπηρμένος, μὴ ζῶν κατὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ ἐκ τῆς πρώτης κατασκευῆς δύναμιν, ταπεινοῦται· δὲ δέ οὐδὲ καὶ ἐν προκοπῇ τινι γενόμενος, καὶ δέξιος οὐδὲ τοῦ ἀνήρ χρηματίζειν, ἐπειδὴν καταμαλακισθεὶς ἐνδῷ πρὸς τὰ πάθη, ἀτιμασθήσεται. Αὐτὸ τοῦτο δ μὲν Ἀνθρωπος ταπεινωθήσεται, δ δὲ Ἀνήρ ἀτιμασθήσεται· διε τὸ (90) κοινὸν οὐκ ἀρύδαξεν, δ δὲ καὶ τὸ ἐξ ἀσκήσεως αὐτῷ περιμένον ἀγαθὸν διὰ τῆς ἐπὶ τὸ χείρον τροπῆς ἐζη-

²² Psal. LXXXVI, 1.

(83) Veteres quinque libri, οὗτοι. Editi, αὐτοι. (84) Editi, τοὺς πλησιῶντας. At mss. quinque, τοὺς προσιόντας. (85) Editi. Καὶ δ ἀγαλλιώμενος οὐκ ἔστι, φησίν, ἐν αὐτῇ, quae interpres ita reddiderat, *Et nemo relinquetur qui in ea gloriabitur*. Sed si ita est, non coheredit oratio. Scriptor enim, si sibi constare vult, hoc dicat oportet, fore ut, qui in terrestrii Jerusalem ploratur, is cum aliis non paucis in infernum descendat. Sed hunc locum ex quatuor mss. restitutimus. Neque non etiam lectio Regii tertii probari potest, in quo ita scriptum invenimus, Καὶ δ ἀγαλλόμενος, φησίν, ἐν αὐτῇ· siquidem duas has voces, ἀγαλλόμενος, ἀγαλλιώμενος, idem plane valere norunt vel infantes.

(86) Illud, τοῦ Θεοῦ, alio loco in tribus mss. ponitur, nempe post vocem μακχριστητα, ad Dei beatitudinem. Ibidem editi, ἀμβλέπων. At quinque mss., βλέπων.

(87) Illa, Ός καὶ ἐπὶ τῶν, etc., obscura cum sint et intellectu difficultia, mirum videri non debet, si

A mortuus esse, atque in infernum descendisse dicitur ob lethalia peccata. Porro varios ordines eorum qui ad inferos descendunt, recensuit Scriptura. Primum enumerat inclitos; hi autem sunt, qui quadam existimatione sibi comparata, vite testimonium exteriori habitudini conveniens neutiquam habeant: deinde numerantur magni, qui in potestate quadam et in principatu constituti vulgo praestant: tum divites qui ingentem divitiarum copiam injuste acquisierunt, aut qui inexplicibili opum majorum desiderio tenentur: postremum ejus pestilentes, qui instar mortiferi oijusdam morbi per vices serpentis, eos qui ad se accedunt corrumpentes, aut ob pravam doctrinam, aut ob quemdam somitem et incitabulum peccati, jure ac merito nominantur pestilentes. B Hi sunt qui descendant in infernum. *Et qui, inquit, exsultat in ea.* Hic ille fuerit Judæus ipse secundum carnem, qui in terrestrii Jerusalem exsultat, nec ad beatitudinem sanctis Dei preparatam respicit. Illud autem, *In illa, dici observabis juxta vulgatam consuetudinem.* Ita et in privatorum domibus, solent ipsi s̄p̄e ab iis qui eas incolunt, vocari precellentes ac superiores. Ejus generis est et illud: *Fundamenta ejus in montibus sanctis*²². Igitur qui etiam in ea exsultat, in infernum descendet.

167. *Et, inquit, humiliabitur homo, et dedecorabitur vir.* Non æque loco humiliari contingit, ac animo. Exaltatur quidem justus cœlesti animi sensu, impius vero terrenorum studio affectuque humiliatur. Homo quidem vulgaris qui de se in communibus naturæ dotibus effertur, si secundum virtutem sibi a prima conditione insitam nequaquam vivit, humiliatur: sed qui jam progressum aliquem fecerit, jamque fuerit dignus qui vir appelletur, is si emolitus et fractus cupiditatibus et vitiis sese mansipaverit, dedecorabitur. Quapropter Homo humiliabitur, et vir dedecorabitur: quippe ille communia non custodivit; hic vero utpote conversus ad improbitatem, etiam eo bono quod usu exercitioque sibi comparaverat multatus est. Homo qui-

diverse a viris doctissimis Montacutio et Combeſſio vertantur. Ille ita interpretatus est: *Quemadmodum in familiis privatorum patres ac matres familiias, ipsos s̄p̄e nominari moris est, ab omnibus qui pertinent ad familias easdem: bio hoc modo, Ut eorum, qui præceltuere nomine, ab iis, qui eas colunt, appellantur.* Nos quibus neutra interpretatio placebat, aliter quidem interpretati sumus: sed fortasse non felicius.

(88) Ubi in editis et in quinque mss. legitur, Οὐ τόπε πάθειν, ait vir conjecturarum amantissimus Combeſſio, fortasse legendum esse, Οὐδὲ πῶς πάθειν. Utul hæc sunt, receptam lectionem relinuimus. Aliquanto post Colb. secundus, ταπεινοῦται δὲ ἀνήρ ἀσθητης.

(89) Veteres aliquot libri, δ μόνον. Statim editi, κατὰ τὴν πρώτην ἐνυπάρχουσαν αὐτῇ ἐκ τῆς. At quinque mss. ut in textu.

(90) Veteres quinque libri, δ μὲν το. Editi, δ μέντοι.

dem humiliatur: *Oculi enim Domini sublimes, homo autem humilis*²³: vir vero dedecoratur, tanquam qui Deum, violatis ejus præceptis, ducat pro nihilo. Nam qui eum nihili faciunt, afficiuntur ignominia, uti didicimus in primo Regnorum libro, Domino dicente: *Glorificantes me glorificabo, et qui spernunt me, ignominia ipsis inuretur*²⁴. Vir igitur dedecorabitur **¶** persuum ipsius peccatum: dedecus enim et infamiam infert peccatum. *Resurgent enim, inquit, hi in vitam æternam, et isti in opprobrium et dedecus æternum*²⁵. Cum enim honor dignitatis sit remuneratio; dignitas vero, virtutis præmium; sanctis quidem tum honor, tum dignitas tribuitur, impiis vero contraria recipiunt. Honorat enim dignos Deus. Nam ipse est id quod vere honorandum est, honoremque tribuit: quare qui ignominia notatur, honorem nequit assequi. Unumquemque autem decorant turpitudinis ac infamiae vitia, coram omni creatura exposita. *Et oculi, inquit, sublimes humiliabuntur.* Quicunque animo sursum erecto, auctorem horumque omnium sunt intuiti, ii oculos habent sublimes, utpote qui super omnia corpora mentem suam attollant. Sed si postea ob falsas opiniones et ingens terrenarum rerum studium, nihil eorum quæ magna sunt, possint amplius contemplari, imo dediti sint toti corporis deliciis voluntatibusque, jure optimo dicuntur humiliari.

68. VERS. 16. Et exaltabitur Dominus Subaoth in iudicio. Hoc est, per squam retributionem eorum quæ sunt prius commemorata, exaltatur Dominus Deus in iudicio; adeo ut ex ii, quæ ad Dei gloriam et honorem faciunt, hoc unum sit, iudicium videlicet, quod de impiis pro ratione et merito operum a iudice profertur. Quare et in ipso iudicio altitudo sapientiæ potestatisque Domini conspicitur. Quemadmodum enim qui sapientiam ordinis rerum celestium speculantur, in stellarum situ, motu, atque in mutua ipsarum habitudine effulgentem, jam intelligunt sapientiæ ejus magnificientiam, sic ut dicere valeant: *Sapientia ejus non est numerus*²⁶; pari modo qui iudicii respiciunt rationes, iis non minori futura est admirationi hæc iudicii sapientia et prudentia; nec non aequitas illa, qua vel pro minimis et minutissimis unicuique meritam mercedem rependit²⁷. Fortasse ergo singulis rebus bene gestis Deum exaltamus; adeo ut exaltetur per temperamentiam nostram, exaltetur quoque per justitiam nostram. Cum autem hæc perficiantur Dei auxilio, ubi nos susceptos erexerit, sua nos ope sufficiens ac firmans, tum dicimus: *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me*²⁸. Sunt autem multæ Dei

μιάθη. Ό μὲν γὰρ ἀνθρωπος ταπεινοῦται· Όι γὰρ δρθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοὶ, δὲ δὲ ἀνθρωπος ταπεινός· δὲ ἀνὴρ ἀτιμάζεται, ὡς ἔξουθενῶν τὸν Θεὸν διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν παραβάσεως. Οἱ γὰρ ἔξουθενούτες αὐτὸν ἀτιμασθήσονται, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν ἡκούσασμεν τοῦ Κυρίου λέγοντος· Τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, καὶ οἱ ἔξουθενοῦτές με ἀτιμασθήσονται. Ἀτιμασθήσεται οὖν ἀνὴρ ὑπὸ τῆς Ιδίας ἀμαρτίας· ἀτιμοποίος γὰρ ἡ ἀμαρτία. Ἀναστήσονται γὰρ, φησὶν, οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς ὀνειδισμὸν καὶ (91) αἰσχύνην αἰώνιον. Ἐπειδὴ γὰρ τιμῇ ἔστι γέρως ἀπόδοσις, γέρας δὲ ἔστιν ἀδήλον ἀρετῆς τοῖς μὲν ἀγίοις καὶ τιμῇ καὶ γέρας ἀπονέμεται, τοῖς δὲ ἀσεβέσι τὰ ἐναντία. Τιμὴ μὲν γὰρ δὲ Θεὸς τοὺς ἄξιους. Λύτρας γάρ ἔστι τὸ δηνετές τίμιον, καὶ τιμῆς παρεκτικὸν δίστι οὐ δύναται τὴν τιμὴν περιποιῆσαι δὲ ἡτιμωμένος. Ἀτιμάζει δὲ ἔκαστον τὰ πάθη τῆς αἰσχύνης, ἐπὶ τῆς κτίσεως πάσης ἀνακαλυπτόμενα. Καὶ οἱ δρθαλμοὶ, φησὶν, οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονται. "Οσοι ἐπάρσαντες εἰς ὑψος ἐκαύτων τὴν διάνοιαν, εἶδον τὸν καταδεῖκνα ταῦτα πάντα, οὗτοι ἔχοντες μετέωρους τοὺς δρθαλμοὺς, τῷ δὲ περάντω πάντων (92) σωμάτων ἀγαγεῖν τὴν διάνοιαν· εἴτα διὰ φευδοδοξίας, καὶ τῆς πολλῆς περὶ τὰ διλικὰ προσπαθείας, δύδεν ἔτι τῶν μεγάλων θεωρεῖς ἡνέσχοντο, ἀλλ' δύο γινόμενοι τῆς σωματικῆς ἀπολαύσεως, ταπεινοῦσθαι δικαίως λέγοντα.

168. Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος Σαβαὼθ ἐν κρίματι. Τούτοις, κατὰ τὴν δικαίαν ἐπὶ τῶν προειρημένων ἀνταπόδοσιν, ὑψοῦται Κύριος δὲ Θεὸς ἐν κρίματι· ὡς ἐν τῶν εἰς δόξαν Θεοῦ συντεινόντων εἶναι καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς ἀσεβέσι κρίμα κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων ἐγγινόμενον (93) παρὰ τοῦ κριτοῦ· ὥστε καὶ ἐν τῇ κρίσει θεωρεῖσθαι τὸ ὑψος τῆς συνέσεως καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Κυρίου. "Μόστερ γάρ οἱ θεωροῦντες τὴν σοφίαν τῆς διατάξεως τῶν οὐρανῶν, κατὰ τὴν τῶν ἀστέρων θέσιν καὶ φορὰν καὶ σχέσιν ἡνὶ ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους, τῆς συνέσεως εὐεσθὲν τῷ μεγαλεῖον νοοῦσιν, ὥστε ἐν δύσασθαι εἰπεῖν, διτι· Τῆς ἀνθεσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμός· οὕτως οἱ βλέποντες τὸ διὰ τῆς συνέργιας (94) τοῦ Θεοῦ κατορθοῦσται, διταν ὑπολαβῶν ἡμᾶς ἀνορθώσῃ, ὑπερειδῶν ἡμᾶς τῇ συνέργιᾳ τῇ παρ' ἐκυτοῦ, καὶ στηρίζων, τότε λέγομεν· Ὑψώσω σε, Κύριε, διτι· ὑπέλαθές με. Πολλαῖ δὲ αἱ δύνατεις τοῦ Θεοῦ, διτι τε κατὰ γνῶσιν καὶ σύνεσιν· καὶ διὰ τὴν διέξοδον τῶν μεγαλείων αὐτοῦ, καὶ

²³ Isa. ii, 11. ²⁴ I Reg. ii, 30. ²⁵ Dan. xii, 2. ²⁶ Psal. cxlv, 5. ²⁷ Matth. xvi, 27. ²⁸ Psal. xxix, 2.

(91) Editi, καὶ εἰς. At quinque mss. καὶ.

(92) Ita mss. quinque. Editi vero, τῷ ὑπὲρ ἀπάντων.

(93) Codices quinque, ἐγγινόμενον. Editi, γινόμενον. Aliquanto post mss. nonnulli, δυνάμεως

τοῦ Θεοῦ.

(94) Antiqui duo libri, διὰ τῆς ἐνεργείας, *per virtutem Dei efficacem*. Statim mss. quinque, ἐπορθώσῃ. Editi, ἀνορθώῃ.

κατὰ τὴν τῶν χριμάτων αὐτοῦ θεωρίαν. Διὸ εἰρηται Α περὶ τοῦ δικαίου, δι: Αἱ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι αὐτοῦ. Εἴτα ἐπειδὴ τῇ κατὰ θεωρίαν δρθδετητὶ τὸ ἐν τῇ πράξει εὗτονον συντέτακται: Καὶ ρομφαῖαι διστομοι, φτησίν (95), ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, τουτέστι λόγοι: ἐκτέμνοντες τῆς ψυχῆς καὶ ἐκριζοῦντες τὰ πάθη. Ἐπειδὴ δὲ δ Κύριος Σαβαὼθ Κύριος λέγεται τῶν στρατιῶν τότε αἱ στρατιαι, αἱ λειτουργοῦσαι αὐτῷ κατὰ τὸν τῆς χρίσεως καιρὸν, ὑψώσουσι καὶ δοξάσουσιν ἐπὶ τῷ δικαίῳ καὶ ἀπαραλογίσιμῳ χριματι. Τοιούτον δὲ τι ὑπονοεῦμεν, δι: κρινομένου τοῦ Κυρίου μετὰ τῶν ἀνθρώπων (Ἀντὸς γάρ Κύριος ἔχει εἰς χρίσιν μετὰ τοῦ λαοῦ), μόνος δ Κύριος ὑψωθῆσται, οὐδένεδι: δικαιουμένου κατενώπιον (96) αὐτοῦ. Τὶς γάρ δ συνεκτάζομενος ταῖς ἀπὸ τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς εὐεργεσταῖς, καὶ ποικιλαῖς δσαις οἰκονομίαις φθενούσαις κοινῶς ἐπὶ τὸν τὸν τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀποδούναι τὰ ἵσα καὶ ἄκια τῶν εἰς αὐτὸν ἐφθακτῶν ἀπὸ τῆς δωρεᾶς τοῦ Κυρίου δυνάσται; Διόπερ ἀποροῦσιν οἱ ἄγιοι, Τι ἀνταπέδωτα τῷ Κυρίῳ, λέγοντες, περὶ (97) πάντων ὧν ἀνταπέδωκε μοι;

sit, et bonis a se ex Domini dono acceptis dignum? Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi?²⁰

169. Καὶ δ Θεὸς δ ἄγιος δικασθήσεται ἐν δικαιοσύνῃ. Ἀχολούθει τῷ ὑψωθῆναι ἐν χρίματι τὸ δικασθῆναι τὸν ἄγιον ἐν δικαιοσύνῃ. Οἱ τεθεωρικότες κύτὸν ὑψούμενον ἐν τοῖς (98), χρίμασιν, οὗτοι καταλαμβάνουσι τὴν δόξαν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Καὶ βοσκηθήσονται οἱ διηρπασμένοι ὡς τάῦροι, καὶ τὰς ἔρημους τῶν ἐπειλημμένων ἄρνες φάγονται. Ο γινόμενος αἰχμάλωτος λαὸς διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὸν Κύριον, καὶ τῷ περὶ τὸ μέθυσμα ἡμαρτηκέναι, τρόπον βουκολίου βοσκηθήσεται. Οἱ δὲ αὐτοὶ οὗτοι εἰσιν οἱ διηρπασμένοι, κατὰ τὸν τοῦ αἰχμαλωτίσθαις αὐτοὺς καιρὸν. Διῆλον δὲ, δι: ἐπειδὴν ἡ τετράωμεν ἐν τῷ πολλῷ μέρει τῶν ἀντικειμένων ἐνεργειῶν, αἰχμαλωτίσθαις οἱ ἄντες τοῦτον, ὡς τάῦροι, βοῶν, ἀλλὰ ταύρων, δι: αἱ μὲν βόες ἀλλαγλαῖς συναγελάζονται, οἱ ταύροι δὲ διὰ εδ θυμοειδὲς δργλῶς ἔχονταις πρὸς ἀλλήλους, διεσπασμένοι (1) ἀπὸ ἀλλήλων νέμονται. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν πολλὰ εἰδὸς ἔρημουσθαι, τῷ διπλῷ τῶν πολεμίων ἀπῆχθαι τοὺς οἰκήτορες, διὰ τοῦτο φησι. Καὶ τὰς ἔρημους τῶν ἐπειλημμένων ἄρνες φάγονται. Οἶον γάρ, κατὰ Ιστορίαν, ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας ἀποληφθέντες κατείχοντο οἱ ἀνάστατοι ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας κατὰ τὴν

²⁰ Psal. cxlii, 6. ²¹ ibid. ²² Isa. iii, 14. ²³ Isa. ii, 11. ²⁴ Psal. cxv, 42. ²⁵ II Paral. xxxvi, 20; IV Reg. xxv, 11.

(95) Editi, διστομοὶ φησιν. Illud φησιν in quinque mss. non invenitur.

(96) Veteres quinque libri, κατενώπιον. Editi, ἐνώπιον.

(97) Editi, ἀντ. At mss. quinque, περὶ, ne aliter sicut editum apud LXX.

(98) Legitur in aliquibus mss., τοις. Editi, δι-

exaltationes: alia fit per cognitionem et intelligentiam, alia vero, dum enarrantur magnifica ejus opera, et dum ejus judicia contemplamur. Quapropter de justo dictum est: *Exaltationes Dei in gutture ejus*²⁶. Deinde, quoniam vis actionis ac firmitas per rectam contemplationem constituitur, subiungit: *Et gladii ancipites in manibus eorum*²⁷, hoc est, sermones, qui cupiditates animæ ac turbulentos motus abscondant, ac radicitus evelant. Sed quia Dominus Sabaoth Dominus dicitur exercituum; tunc exercitus ei tempore judicii famulantes, ipsum sunt exaltaturi, atque affecturi gloria, ob justum et verax judicium. Aliiquid tale futurum esse opinamur, cum Dominus descendet in judicium **500** cum hominibus (*Ipse enim Dominus veniet in judicium cum populo*²⁸), nempe Dominum solum exaltatum iri²⁹, nemine justificato coram ipso. Quis enim, cuius vita exigetur ad Conditoris nostri beneficentiam, et ad varias illas dispensationes quæ ad omne genus hominum generatim pertingunt, rependere poterit quod æquum Quamobrem sancti hærent ac dubitant, dicentes: *B*

169. Et Deus sanctus glorificabitur in justitia. Postquam exaltatus est in judicio, consequens est ut sanctus glorificetur in justitia. Qui eum sunt contemplati in judiciis exaltatum, ii gloriam justitiae ejus comprehendunt. Vers. 17. *Et pascentur direpti tanquam lauri: et deserta eorum, qui capti sunt, agni comedent.* Populus in captivitatem ad ductus, eo quod Dominum non cognoverant, et incederant in ebrietatis peccatum, ad modum armamentorum pascentur. Hi autem ipsi fuere eo tempore direpti, cum facti sunt captivi. Planum est autem nos, ubi victi fuerimus in bello, ac superati ab adversariis potestatibus, atque ab ipsis in servitatem redacti, tunc post victoriam tanquam exuvias diripi. Cum autem fuerimus direpti, ea quæ rationalium sunt propria, non amplius in nostrum oibum assumimus, sed motibus, ut fors tulerit vesanis et belluiniis abrepti, instar taurorum in vitæ hujus solitudine ætatem degemus. Atque eam ob causam non dixit boves, sed tauros, quod boibus inter se gregatim viventibus, tauri ob animum ad iracundiam primum ira in se invicem excandescentes, disjuncti et a se invicem separati pascantur. Quoniam autem verisimile erat loca plurima post captivitatem desertum iri, cum ab hostibus abducendi essent incolæ, idcirco ait: *Et deserta eorum, qui capti sunt, agni comedent.* Nam, juxta historiam²⁴, in Babylone veluti inclusi detine-

tois. Illa, quæ non ita mullo post occurrunt, καὶ βοσκηθήσονται, etc., longe diversa sunt ab iis quæ et in Hebraico exemplari, et in Vulgata leguntur.

(99) Veteres duo libri, λάφυρον.

(1) Editi, διεσπασμένοι. At quinque mss. ut in contextu.

bantur ii, qui ob expeditiouem a Nabuchodonosore adversum se susceptam a Judaea fuerant expulsi. Terram igitur ad eos qui capti et propter belli necessitate detenti fuerant, pertinentem, jam in ovium pabulum redactam, agni, inquit, depascent, quod nullas servet antiquae habitationis reliquias, sed profundum tenerumque gramen ex hominum penuria enutriat. Fortasse autem hic sermo etiam sensu propheticus indicat, quod cum mandatorum divinorum violatores ex antiqua sua in locis sanctis habitatione ejecti sint et expulsi; nos, qui ob peccatum eorum ad salutem per divinam dispensationem vocati sumus, agni quidam ob recentem nostrum in fide ortum appellati, in eorum qui capti sunt locis pascamur, spiritali rationalique eloquiorum Dei alimento tanquam tenero quadam gramine perfruentes. Quin et Dominus nuper per fidem natos, agnos appellavit, cum Petro dixit: *Simon Bar Jona, diligis me? Pasce agnos meos* ²⁵.

170. VERS. 18, 19. *Vx his, qui trahunt peccata quasi funiculo longo, et quasi jugi corrigia vitulæ, iniquitates, qui dicunt: Cito appropinquent quæ faciet, ut videamus; et veniat consilium sancti Israel ut cognoscamus.* Nobis ipsis tum cum peccamus, **501** vincula conscientis et funiculos, quibus vinciamur: quippe juxta multitudinem vel magnitudinem peccatorum, vel majora vel minora animabus nostris lora necimus, quibus, secundum Jeremiah ²⁶, vincti sumus ac colligati. Quicunque igitur vincuntur carnis sensu, ii terrenis vinculis constringuntur; quibus manus eorum ac pedes cum ligali fuerunt, post justam judicis sententiam, ipsi utpote damni ejiciuntur in tenebras exteriore ²⁷. Ligantur quidem manus ob facta, pedes vero, ob incessum. Nam re ipsa unusquisque **stringitur** peccatorum suorum catenis, ita ut membra singula quæ peccatum admiserint, proprio quadam et peculiari vinculo frenentur et astringantur. *Vx* igitur, inquit, *itis, qui trahunt peccata quasi funiculo longo*, hoc est, qui delicto priori secundas, tertias, et alias gradatim impieates, injusticias, lascivias connectunt. Nam oportebat eos qui prius in peccatis fuerant reprehensi, statim post primam vitorum implicationem sua ipsorum peccata delere, nendum malis alia adjungerent connecterentque. Fieri quidem non potest ut non peccet humana natura: quandoquidem non est justus in terra, qui faciat bonum, et a peccato abstineat ²⁸. Fieri tamen potest, ut de peccato per proclivitatem vel per insidiatoris nostri impulsum commisso, confessum mutata sententia agamus penitentiam, nec

A τοῦ Ναβουχοδονόσορε ἐπιστρατείαν γενόμενοι. Τὴν οὖν γύρων τὴν διαφέρουσαν τοῖς ἀπειλημάνοις καὶ κατεχομένοις ὑπὸ τῆς τοῦ πολέμου ἀνάγκης μηδόστον ὑπὸ πολλῆς ἐρημίας γενομένην ἄρνες, φῆσιν, ἐπινεμήσονται, διὰ τὸ μηδὲν λείψαν παλαιᾶς οἰκήσεως φέρειν, ἀλλὰ βαθείαν καὶ ἀπαλήν ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐρημίας τὴν πόσαν ἐκτρέφειν. Τάχα δὲ καὶ προφετικῶς δὲ λόγος αἰνίσσεται, διὰ τῶν παραβενηκότων τὰ θεῖα προστάγματα ἐκβληθέντων τῆς παλαιᾶς αὐτῶν ἐν τοῖς ἄγιοις διαγωγῆς, ἡμεῖς οἱ τῷ παραπτώματι αὐτῶν πρὸς τὸ σωθῆναι οἰκονομηθέντες, ἄρνες τινὲς διὰ τὸ (2) εἰς τὴν πίστειν ἀρτιγενές δνομαζόμενοι τοῖς τῶν ἀπειλημάνων τόποις ἐπινεμόμεθα, τῆς πνευματικῆς καὶ λογικῆς τροφῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ, οὖν τινος πόσας ἀπαλῆς ἀπολαύντες. Καὶ δὲ τοὺς ἀρτιγενεῖς κατὰ τὴν πίστειν ἄρνας προσηγρέεσσεν, ἐν τῷ λέγειν Πέτρῳ. Σίμων Βάρ Ιωάννα, φίλεις με; Βόσκε τὰ δρυία μοι.

170. Οὐαὶ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας ὡς σχοινίψι μαρτψ, καὶ ὡς ζυγοῦ ιμάντι δαμάλεως τὰς ἀνομίας (3). οἱ λέγοντες. Τὸ τάχος ἐγγιστώ ἀποιήσει, θνατῶμεν· καὶ ἐλθέτω ἡ βουλὴ τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ, θνατῶμεν. Οἱ ἀμαρτάνοντες δεσμοὺς ἔκαντος καὶ σχοινία οἰς δοδέμεθα κατασκευάζομεν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ πλήθους ἡ μεγέθους τῶν (4) ἀμαρτημάτων, ἡ μείζονα ἡ μικρότερα ἔκαντος τῶν ψυχῶν τὰ δεσμὰ πλέκοντες, ὅφ' ὧν κατὰ τὸν Ἱερεμίαν δέσμοις ἐγενόμεθα. Οἱ οὖν κεκρατημένοι ὑπὸ τοῦ φρονήματος τῆς σαρκός, οὗτοι γῆγοις δεσμοῖς εἰσὶ κατειλημένοι, ὅφ' ὧν, μετὰ τὴν δικτίαν τοῦ κριτοῦ ἀπόφασιν, δεθέντες χειρῶν καὶ ποδῶν, οἱ καταδικασθέτες ἐκβάλλονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἔκτερον· χειρῶν μὲν, διὰ τὸ πρακτικὸν, ποδῶν δὲ, διὰ τὸ πορευτικόν. Σειρᾶς γάρ, τῷ δοτι, τῶν ιδίων ἀμαρτιῶν ἔκχροτος σφίγγεται, ὥστε ἔκαστον τῶν ἐνεργησάντων τὴν ἀμαρτίαν μελῶν ιδίων τινὶ δεσμῷ κολαζόμενον κατατρίγγεσθαι. Οὐαὶ οὖν, φῆσιν, οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας ὡς σχοινίψι μαρτψ· τουτέστιν, οἱ συνέροντες τῷ προτέρῳ πτασματικοῦ δεύτερα καὶ τρίτα (5), καὶ καθεξῆς, ἀσεβήματα, καὶ ἀδικήματα, καὶ ἀκολυτήματα. Ἐδει γάρ τοὺς προληφθέντας ἐν ταῖς ἀμαρτίαις, ἀντὶ τοῦ σωρεύειν καὶ ἐπισυνάπτειν τοῖς κακοῖς ἔτερα, εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν κακῶν πλοκῆς καταλύειν τὰ ἀμαρτήματα. Μὴ ἀμαρτιῶν μὲν γάρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀμήχανον δίστι οὐκ ἔστι δίκαιος ἐπὶ τῆς γῆς, δις (5°) ποιήσεις ἀγαθῶν, καὶ οὐχ ἀμαρτήσεται. Δυνατὸν δὲ, ἀπὸ τοῦ ἀμαρτεῖν κατὰ προπτέειν ἡ συναρπαγὴν τοῦ ἐπιβουλεύοντος ἡμῖν, εὐθὺς μεταβαλλομένους μετανοεῖν, καὶ μὴ ἐπισωρεύειν κακὰ κακοῖς. "Ωσερ γάρ

²⁵ Joan. xxi, 45. ²⁶ Thren. iii, 34 ²⁷ Matth. xxii, 13. ²⁸ Psal. xiii, 3.

(2) Uterque Colb., διὰ τὸ μηδέ.

(3) Sic libri veteres. Editi vero, ἀμαρτίας αὐτῶν ὡς... δαμάλεως τὰς ἀμαρτίας.

(4) Editi, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τὸ τῆς πεπάσεως τοῦ πλήθους. Uterque Colb., κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πεπάσεως ἡ μεγέθους τῶν, etc. Reg. secundus brevius

quidem, sed satis apte, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πεπάσεως ἡ μείζονα, pro ratione casus, etc. Denique vetus Combeffisi codex et Reg. quartus ita, ut in contextu videre licet.

(5) Veteres quinque libri, τρίτα. Editi, τρίτα. (5°) "Ος. Editi, ὡς Edit.

οι τὰς σχοινίους πλέκοντες, δεπανᾶσθαι λοιπὸν μέλοντος τοῦ συγχλωθομένου, ἔτερον παρεμβάλλουσι, μηκύνοντες αὐτὸν (6) καὶ παραύξοντες· οὕτω καὶ οἱ τοῖς κακοῖς ἐμβαθύνοντες, πρὶν τὴν προτέραν ἀμαρτίαν συντελεσθῆναι, δευτέρας ἀρχονται, κάκεινη πάλιν ἐπισυνάπτουσιν ἐτέραν. Καὶ οὕτως δὲλος αὐτοῖς δὲ βίος (7) δι' ἀμαρτιῶν προϊών, πλεκομένῳ τινὶ ἔοικε σχοινίῳ μακρῷ· καὶ τὸ προλαβόν συνδεδεμένον ἔχων, καὶ τὸν ἀεὶ παρὸν εἰς τὴν τοῦ προάγοντος δροιδητητα συναπτόμενον. Διὰ τοῦτο, Οὐαὶ, φησὶν, οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας ὡς σχοινίῳ μακρῷ. Νοήσωμεν καὶ ἀπὸ περαδείγματος τὸ λεγόμενον. Ἐστω τις περὶ τὴν ἀμαρτίαν τῆς ἀκολασίας ἐπιτερωμένος. Σκόπει, διὰ πόσων ἔχετε τῶν ἐν τῷ μέσῳ τὴν ἀμαρτίαν ἐπισπάται τῆς ἀσελγείας πρῶτον μὲν τὸ σῶμα ἐκυρτοῦ τοιώσδε σχηματίζων, περικειρόμενος μὲν τοιώσδε τὰς τρίχας, περιβαλλόμενος δὲ τὴν ἐσθῆτα τοιώσδε, καὶ ταύτην οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ πρὸς καλλωπισμὸν ἐπιτετηδευμένην, μέχρι ζώνης, μέχρι ὑποδημάτων τὸ περίεργον τῆς περὶ αὐτὸν φιλοκαλίας ἐπιδειχνύμενος· εἰτα χρήματα συμπορίζων, ὡστε δὲ αὐτῶν ἔξινήσασθαι τὴν ὥραν τῆς ἐρωμένης· εἰτα προμηνύστριας ἔχετε (8) προσγωγοὺς περινόῶν, βῆματα ἐπιτηδεύων φθοροποιὰ, συντυχιῶν ἀφορμὰς ἐκυρτεῖσθαι τατασκευάζων, πότους (9) καὶ συμπόσια, διμιλίας μακράς. Διὰ τοσούτων, δύσων τῶν ἐν τῷ μέσῳ, τὸ κακὸν τῆς πορνείας προσάγων ἔχετε· οὕτως ἔστιν δὲ ἐπισπώμενος τὴν ἀμαρτίαν ὡς σχοινίῳ μακρῷ· καὶ πᾶσα, ἀπεκτητῶς εἰπεῖν, ἡ κατὰ τοῦ (10) πλησίον κακία, μὴ ἐν τοῦ περιτυχόντος ἐπιτελουμένη, ἀλλὰ ἐκ βουλῆς καὶ ἐνδρος διὰ μακρῶν κατασκευῶν συντελουμένη, σχοινίον ἔστι μακρόν, δὲ οὐ καὶ πόρρω κειμένας ἐπισύρονται ἐκυρτοῖς ἀμαρτίας οἱ ἄνθρωποι. Οὕτω δὲ μακρὰ δύνται τὰ σχοινία ταῦτα, δισθιάλυτά εἰσι, διὰ τὸν κακίας εὔτονον τῶν ἀμαρτανότων, καὶ σφοδρῶς ἐκυρτοῖς καὶ πυκνῶς ἐπιπλεύντων τὰ ἀμαρτήματα.

171. Διὰ τοῦτο φησι· Καὶ ὡς ζυγοῦ ίμάντι δαμάλεως. Οἱ γὰρ ζυγόδεσμοι οὐδὲτε ὑπὸ τῶν ἰσχυροτάτων ζευγῶν καὶ βιαλών ἐπισπωμένων τὰ βίρρη εύκλων διερρήγνυνται. Ἐπέτειν δὲ τὴν Ισχὺν ὁ λόγος, τὸν ίμάντα τοῦ ζυγοῦ ἐκ δαμάλεως εἶναι λέγων τουτούτοιν, ἀπὸ Ισχυροτάτου ζώου, οὕτε διὰ πόνων οὔτε διὰ χρόνων ἥσθηνχότος. Οὐαὶ οὖν οἱ καὶ μακράς τινας κατασκευάς πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν ἐπιτηδεύοντες,

(8) Unus Combes. et alii quatuor, αὐτό. Alter Combesii codex cum editi, αὐτῷ.

(7) Edili, δ αὐτοῖς βίος. Veteros aliquot libri, αὐτοῖς δ βίος. Statim editi et Reg. secundus, καὶ τὸ προλαβόν. Alii quinque mss., προλαβόν. Subinde editi, καὶ τὸ δεῖ παρών. At nostri sex mss., πρόρ.

(8) Ita mss. nostri omnes. Editi, ταῦτο.

(9) Ea qua utimur editio et nostri sex mss. κόποι· quod cum viiosum esse animadverterent typographi, proprio Marte in posteriori editione Parisiensi pro πότοι edidere πότους. Hos sequi non dubitavimus, tum quod sensus ita exigere videatur, tum quod haec lectio in Colbert. secundo manu satis

A mala malis cumulemus. Quemadmodum enim qui funes necunt, cum futurum est ut materia quae natura deficiat, aliam attexunt, eam longiore efficiunt: ita etiam quicunque immixtum in malorum profundo, priusquam peccato priori impositus fidelis sit, adoruntur secundum, eique iterum aliud connectunt. Atque hoc pacto tota ipsorum vita per peccata progrediens, ad tortum quemdam et longum funiculum similitudine accedit: quippe et quod praeteritum est, ulti colligatum et conexum, retinet, et quod semper praesens est, instar praecedentis annexitur. Quamobrem ait, *Væ his, qui trahunt peccata quasi funiculo longo.* Mutuenum hujus sententiae intelligentiam etiam ab exemplo. Sit unus aliquis ad incontinentias peccatum propensus. Observa jam per quot media ad se pertrahat impuritatis peccatum. Primo quidem certo modo corpus suum componit; peculiari ratione circumtendentur ipsius crines; speciali quadam veste amicitur, eaque non vulgari, sed ad ornamentum elegantiamque concinnata; imo vel in ipsa zona calceamentisque immodicum elegantias ac formæ studium ostendit. Deinde suppeditat pecunias, quibus emat amicas pulchritudinem. Denique animum intendit ad lenas sibi conciliandas: adorat verba quae ad corruptelam inducant: 502 congregandi sibi parat occasiones, compositiones, convivia, prolixas confabulationes. Qui per tot modos intermedios stuprisibi malum adsciscit, hic est qui attrahit peccatum quasi funicolo longo: atque, ut uno verbo dicam, omnis malitia haud fortuito adversus proximum admissa, sed consulto et insidiose per longas molitiones consumata, funiculus longus est, quo peccata licet longe dissita ad se pertrahunt homines. Atque hoc pacto longi illi funiculi sunt soluti difficultissimi, ob peccantium in mala impetum, et ob vehementem crebramque peccatorum suorum implicacionem.

171. Eam ob rem dicit: *Et quasi jugi corrigit vitulæ.* Lora enim, quibus jugum alligatur ad testem, ne a fortissimis quidem boum paribus, vel magna vi onera trahentibus, facile disrumpuntur. Robur autem et vim intendit Scriptura, cum jugi corrigit affirmat e vitula fieri, hoc est, ex animali fortissimo, necdum laboribus aut etate debilitato. Væ igitur qui prolixos quosdam appa-

antiqua addita sit. Haud longe mss. nostri, προσάγων ταῦτα. Editi, ταῦτο. Subinde mss., τὴν ἀμαρτίαν. Editi, τὰς ἀμαρτίας.

(10) Rursus proprio quidem Marte, sed recte tam et accurate hunc locum commendarunt typographi. Nam ubi eorum cura integra et incorrupta in editis legitur, κατὰ τοῦ, in iis codicibus quibus usi sunt, corrupta scriptum reperitur κατὰ τοῦ. Hoc idem vitium inest similiter in Commentario Procopii, ubi pag. 81 sic legitur: καὶ ἀπερ δὲ κατὰ τὸν πλησίον. Velim et hæc macula quoque, si unquam opus Procopii rursus in lucem prodeat, inde a typographis tollatur.

ratus diligenter adhibent ad peccandum, et maxime si eos constanter fortiterque perficiunt. Altamen fieri potest, ut is, qui peccato vinctus est, sequatur Christum, *iis qui in vinculis sunt, dicentem: Exile, et iis qui in tenebris, ut revelentur*³⁹. Vincti autem e carcere exeunt, atque ex tenebris ad lucem veram oculos per pœnitentiam attollentes, sequuntur Christum, consitentes quidem, sed manicis compediti, donec per bona opera transmutati, sicut digni qui ab ipso iis qui prius inenodabilia putabantur vinculis solvantur. Hi autem, peccatis attrahitis, divinoque judicio contempto, plerumque verbis suis accelerant minas, quasi nihil sint sibi nocitiae, ac dicunt: *Cito appropinquent quæ faciet, ut videamus; et veniat consilium sancti Israel, ut cognoscamus*. Atqui funiculus ille longus est, qui peccatum longe remotum attrahit. Lquiet enim talia dici ab iis, qui venturo saeculo non habent fidem, sed aspernantur comminationes. Quisquis enim Christi reformidat tribunal, ac juvenilis peccata revocat in memoriam, fastidiose judicium urgere non audebit. Contra, precatur utique sibi terminum longiorem ac remotiorem, quo diuturniori tempore suam ipsius animam a peccatorum sordibus expurgare possit. Porro Achitophel⁴⁰ et Judas^{41, 42} stultæ et inconsultæ ad futura festinationis evidens exemplum præbuere, qui quod mala præsentia futuris atrociora, et opprobria hominum cruciatu gebennæ intolerabiliora esse arbitrarentur, laqueo, quam morte sponte naturæ provenienti, vitam finire maluerunt. Etenim, si venturo saeculo adjunxissent fidem, minime sibi mortem suspendio consivissent: imo etiam licet vita molestiis afficerentur; si tamen supplicia futura judicassent **503** presentibus esse formidabiliora, vñiam hanc tolerare non dubitassen. Ejusmodi erat Job, cum diceret: *Ulinam me ipsum possem manu confidere, aut certe deprecalus alterum, et fac'et mihi hoc*. Nam et his verbis ostendebat gravitatem plagiæ atque acerbitatem, et adversus eas ipsas quas sibi struebat insidias cavebat sibi. Etenim qui se ipsi per vim de medio tollunt, damnantur homicidii. Quia vero etiam apud Paulum invenimus dici a quibusdam: *Faciamus mala, ut veniant bona*⁴³, existimamus hanc etiam agendi rationem funem esse peccatum grave inducentem. Aiunt enim ejusmodi quoque sententiam animos Judæorum subiisse, ex multa morum perversitate: quip-

A καὶ ταῦτας εὐτόνως καὶ ἴσχυρῶς. Δυνατὸν μέντοι, γενόμενον δέσμιον ἀμαρτίας, ἀκολουθῆσαι Χριστῷ, τῷ ἐροῦντι τοῖς ἐν δεσμοῖς Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότῳ, ἀποκαλυφθῆναι (11). Ἐξελθόντες δὲ ἀπὸ φυλακῆς οἱ δέσμιοι, καὶ ἀπὸ τοῦ σκότου τῷ ἀληθινῷ φωτὶ διὰ τῆς μετανοίας ἐμβλέψαντες, ἐπονται Χριστῷ ἐξομολογούμενοι, δεδεμένοι ἐν χειροπέδαις, ἵνα ἐν ἐκ τῆς τῶν ἀγαθῶν μεταβολῆς ἔξιοι γένωνται τοῦ λυθῆναι ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀφύκτων τίων νομιζούμενων εἶναι δεσμῶν. Οὗτοι δὲ, οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας, καὶ καταφρονοῦντες τῆς θείας κρίσεως, ἐπείγουσι πολλάκις τῷ λόγῳ τὰ ἀπειλούμενα, ὡς μηδὲν (12) πεισθεῖνοι παρ' αὐτῶν, καὶ λέγουσι· Τὸ τάχος ἐγγίστω ἡ ποιῆσαι, ἵνα Ἰδωμενός καὶ ἐλθέτω ἡ βολὴ τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ, ἵνα γνῶμεν. Ἀλλὰ τοῦτο σχοινίον μακρὸν, τὴν πόρρω κειμένην ἀμαρτίαν ἐπισυρόμενον. Δῆλον γάρ, διτὶ ἀπιστοῦτες περὶ τοῦ μελλοντος αἰώνος, καὶ καταφρονοῦντες τῶν ἀπειλουμένων, τοιαῦτα λέγουσιν. Οὐ γάρ διοδούμενος τὸ τοῦ Χριστοῦ δικαστήριον, καὶ ἀναλαμβάνων τῇ μνήμῃ τὰ ἐκ νεύτητος ἡμαρτημένα (13), τολμήσει καταφροντικῶς ἐπισπεύδειν τὴν κρίσιν. Τὸ ἐναντίον μὲν οὖν, καὶ προθεσμίας ἐστι τῷ μακροτέρᾳ ἐπιζητεῖ, πρὸς τὸ (14) ἐν πλειόνι χρόνῳ δυνηθῆναι τὴν ἐστοῦ ψυχὴν ἀπὸ τοῦ βύπου τῶν ἀμερτιῶν ἀποστῆξαι. Τοῦ δὲ (15) ἀλόγως ἐπείγεσθαι πρὸς τὰ μέλλοντα, ἀπόδειξις Ἀχισόφελ καὶ· Ἰούδας· οἱ διὰ τὸ βραχύτερα κρίνειν τὰ παρόντα τῶν μετὰ τεῦτα, καὶ τὸν ἐν ἀνθρώποις διειδισμὸν τῆς ἐν γεένῃ κολάσεως, τὸν δὲ ἀγχόνης θάνατον τὸν αὐτομάτου προετίμησαν. Οὐκ δέ γάρ πιστεύοντες περὶ τοῦ μέλλοντος αἰώνος ἀπηχονισαντο, ἀλλ' εἰ καὶ δυσηρεστοῦντο τῷ βίῳ, προσετίθεσαν δὲ τοῖς ἐνταῦθα, φοβερώτερα κρίνοντες τῶν παρόντων τὰ μέλλοντα. Οποῖος δέν δὲ Ἰώβ, λέγων· Ὁφελον δυναμῆν (16) διμαυτὸν γειρώσασθαι, ή δειθεῖς γε θάρσου καὶ παιζεῖς μοι τοῦτο. Ἐκ τῶν τοιούτων γάρ καὶ τὸ τῆς πληγῆς ἐνσφερον ἐνεδέκνυτο, καὶ τὸ περὶ τὴν ἐστοῦ ἐπιδουλήν εἰλαθεῖς θεσπιζετο. Τοῖς γάρ βιαλος ἐστούς ὑπεκάγουσι, κατάκρισις ἀνθρόποντας ἐπικειται. Ἐπειδὲ καὶ περὶ τῷ Ηαβλῷ εὐρηκαμεν ὡς λεγόμενον ὑπὸ τινῶν τόδι, Ποιῆσωμεν τὰ κακά, ἵνα Ἐλθῃ τὰ ἀγαθά, ἡγούμεθα κάκενην τὴν ἐπιτήδευσιν σχοινίον εἶναι ἀμαρτίας μεγάλης ἐπακτικόν. Λέγεται γάρ γεγονέαν ἐκ τῆς πολλῆς διαστροφῆς καὶ τοιαῦτη τις γνώμη παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, διτὶ ἐπειδὴ διφορὰ προσδοκᾶται τῷ πλήθει τῆς ἀμαρτίας γενήσεσθαι, φέρε ποιῆσωμεν τὰ κακά, καὶ τὸ ἐσχάτον μέτρον τῆς ἀδικίας πληρώσωμεν, ὅστε ἐπελθεῖν

³⁹ Isa. XLIX, 9. ⁴⁰ II Reg. XVII, 23. ^{41, 42} Matth. XXVII, 5. ⁴³ Rom. III, 8.

(11) Editi et tres mss., ἀποκαλυφθῆναι. Uterque Colb., ἀποκαλύφθηται. Reg. secundus, ἀνακαλύφθηται.

(12) Editio nostra, ὡς μηδέν. Veteres aliquot libri, ὡς μηδέν.

(13) Editi, τὰ ἐν νεύτητος ἡμαρτημένα. At mss. non nulli, τὰ ἐκ νεύτητος ἡμαρτημένα. Alii quidam, τὰ ἐκ νεύτητος ἡμαρτημένα.

(14) Antiqui duo libri, πρὸς τό. Editi, πρὸς τῷ

(15) Ita mss. omnes. Editi vero, Τὸ δέ.

(16) Editi, ἐδονάμην. At nostri sex mss.. συναντιμην. Hunc Jobi locum invenire non potui. Fortasse in mentem cuiquam venire poterit, verba quidem Jobi non esse, sed periphrasim quædam, qua interpretis significare voluerit, Jobum mortem et tumultum sibi cupidius precatum esse.

τὴν ἀλλαγὴν (17) τῶν παρόντων, καὶ ἐν τῇ βελτίονι **A** pe cum præ peccatorum multitudine interitus καταστάσει γενέσθαι τὰ σύμπταντα. **sciamus mala, et extram iniquitatis adiunpleamus mensuram: ita ut veniat rerum præsentium immunitatio, et universa in meliori statu constituantur.**

172. Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν· οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος· οἱ τιθέντες τὸ γλυκὺν πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκύν. Τελεῖον δὲ ἔστι τοῦ διὰ τὴν ἔξιν γεγυμνασμένα ἔχοντος τὰ αἰσθητήρια, διακρίνειν δύνασθαι τὴν τοῦ καλοῦ φύσιν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· καὶ δοκίμου τραπεζίου, τὸ καλὸν κατέχειν, ἀπὸ δὲ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθαι· διεφθαρμένον δὲ ἔχοντος τῆς ψυχῆς τὸ κριτήριον, ἐνηλλαγμένας τὰς μαρτυρίας περὶ τῆς ἐκάστου ἀξίας ἀποδίδοντα. Καὶ ἔστι τολμὴ τις εὐχέρεια εἶναι τῇ ἀνθρωπείᾳ (18) φύσει πρὸς τὸ τὰ ἐναντία δοξάζειν τῇ περὶ ἔκαστον ἀληθείᾳ. Καὶ εἴθε ἐπὶ μόνους τοὺς ἔξι τῆς κατὰ τὰς Γραφὰς πίστεως ἐφθανεν ἡ διαφωνία αὕτη· οἱ ἱστορίες λέγοντες εἶναι τοὺς περὶ ἐκάστου πράγματος λόγους, καὶ πάσαν ἐνέργειαν (19), τὸ δον ἐφ' ἑαυτοῖς, εἰς ἀμφιβολίαν ἔγουσι· μέλανα εἶναι τὸν ἄργυρον, ἐκ τοῦ οὐδὲν ἀρίστης, καὶ μέλανα εἶναι τὸν ἥλιον, ἐκ τοῦ (20) μελανεῖν τὰ σώματα οἰς οὐδὲν ἐπὶ πλέον προσδομιλήση, λέγοντες· καὶ ἐκ τῶν τοιούτων τὸ τῆς ἐποχῆς κατασκευάζουσι δόγμα, ὡς τῆς αἰσθήσεως παραλογισμούς ἔχουσις, καὶ οὐχ οὐδὲν ἐστὶ τῇ φύσει καταλαμβανούσης τὰ πράγματα, ἀλλ' ὑπὸ μὲν ζωγραφίας ἀπεταμένων τῶν δρθαλμῶν· ἐπὶ δὲ τοῦ τραχύλου τῆς περιστερᾶς ἄλλοτε ἄλλας χρόνας μεταταμβούντων τρόπος τὰς ἐκκλίσεις (21) τοῦ ζώου, καὶ τὰς πρὸς τὴν ἀκτίνα σχέσεις, συμμεταβαλλομένης τῆς ὅψεως. Διὰ τούτο ἐπιστήσαντες τῇ διὰ τῶν δρθαλμῶν καταλήψει, οὔτε τῇ ἡμέρᾳ συντίθενται, οὔτε τὴν νύκτα δμολογοῦνται, ἐκ δὲ τοῦ ἀκολούθου καὶ εἰς ἀθέτητα ἐκπίπουσι (22), μήτε εἰ προνοίᾳ Θεοῦ διοικεῖται τὸ πᾶν, μήτε εἰ αὐτομάτως φέρεται συντιθέμενον· "Ιδοις δὲ διὸ πολλοὺς καὶ τῶν πεπιστευθέντων τοῖς νομικοῖς καὶ προφητικοῖς γράμμασι, τῇ περὶ ἔκαστον ἐνέργειαν· μετὰ πιθανύτητος ἀπομαχομένους πρὸς τὴν ἐνέργειαν (23), ὥστε σαρθροῦσθαι καὶ διασχλεύεσθαι τὸ δὲ τοῖς δόγμασιν ὀληθές. Ἀλλὰ πιστεύειν μὲν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν δμολογοῦσί τινες, εὐρέσκονται δὲ

⁴⁴ Hebr. v. 14. ⁴⁵ I Thess. v. 22.

(17) Editi et Reg. primus, τὴν διαλλαγὴν. At quinque mss., τὴν ἀλλαγὴν. Statim tres mss., γενέσθαι τὰ συμπτώματα. Ibidem in editis legitur, Καὶ οἱ. Sed pro illo. Καὶ οἱ, in nostris sex codicibus scriptum havenimus. Οὐαὶ οἱ.

(18) Editi et Reg. tertius, ἀνθρωπίνη. Alii quinque mss., ἀνθρωπείᾳ.

(19) Editi nostri sex mss., ἐνέργειαν, nec aliter legit interpres, cum vertat, *omnemque vim operatōriam*. Neque tamen magnus ille librorum omnium consensus facit, ut ita legi oportere putem. Imo mibi persuasissimum est mendum esse librariorum, qui, cum scribendum esset, ἐνέργειαν, incaute scripserint, ἐνέργειαν. Atque ea de re eo minus dubitari posse arbitror, quod non raro accidat, ut in duabus his vocibus exscribendis offendant librarii, et aliam alia commutent. Ejus rei cum multas intempla, unum duntaxat proferre libet, quod sese quasi αὐτομάτως offerre videtur. Nam non ita multo post,

172. VERS. 20. **V**ee qui dicitis malum bonum, et bonum malum: qui ponitis tenebras lucem, et lucem tenebras: qui ponitis dulce amarum, et amarum dulce. Est autem perfecti viri, cujus sunt sensus per habitum exercitati, naturam boni a malo distinguere posse ⁴⁶; itemque solertis mensarii, quod bonum est, retinere, atque ab omni mali specie abstinere ⁴⁷; sed qui corruptam habet judicandi facultatem, ejus est de uniuscujusque meritis instabilia testimonia proferre. Atque magna quædam facilitas humanæ naturæ inesse videtur adversantia uniuscujusque rei veritatem comminiscendi. Et utinam ad eos solos qui a Scripturarum fide sunt extranei, pervenisset isthæc discrepantia. Qui dum dicunt sermones de re qualibet habitos ejusdem ponderis esse ac momenti, omnem, quantum in ipsis est, evidentiam in anticipi collocant. Atiunt videlicet argentum esse nigrum propter rubiginem, qua perfunditur, ipsumque solem nigrum esse, quod ea corpora quibus diutius immoratur, nigrescant. Atque ex hujusmodi rationibus suum de assensionis retentione dogma struunt, tanquam fallatur sensus, nec res quales natura existunt, apprehendat. Sed ut per picturam decipiuntur oculi; ita in columba collo alios et alios colores recipiunt, prout C varie selectur animal, exque radii ac lucis objectu conspectus mutatur. Quapropter cum enīm intendunt ad eam quæ per oculos fit perceptionem, neque diem esse statuunt, neque constinentur noctem, atque exinde protabuntur in impietatem: neque convenit inter illos utrum Dei providentia gubernentur omnia, an temere et fortuito ferantur. Quin et videoas plurimos etiam ex iis, qui legalibus et propheticis **504** Scripturis credidere, animo quodam in rebus singulis propugnandis obstinate cum verisimilitudine perspicuitati ac evidentiæ reluctari, sic ut dogmatum labascat veritas et concurtiatur. Imo nonnulli credere se quidem consten-

D ubi et in editis et in tribus mss. legitur, ἀπομαχομένους πρὸς τὴν ἐνέργειαν, non dubium est quin ex aliis tribus mss. legendum sit, ἀπομαχομένους πρὸς ἐνέργειαν, pugnantes adversus evidentiam. Sed quid plura? cum hic legi debere, πάσαν ἐνέργειαν, nemo negatur sit, nisi qui et ipse πρὸς τὴν ἐνέργειαν ἀπομάχεσθαι voluerit.

(20) Sic antiqui aliquot libri. Nostra editio, ἐx tῶν.

(21) Editi, ἐπικλίσεις. At quinque mss., ἐκκλίσεις. Reg. primus, ἐκκλήσιας, pessime.

(22) Ita mss. omnes. Editi, ἐμπίπουσι. Mox Reg. secundus et Colb. primus, Θεοῦ διοικεῖ.

(23) Editi et tres mss., πρὸς τὴν ἐνέργειαν, adversus vim agendi, pessime. At uterque Colb. et Reg. secundus, πρὸς τὴν ἐνέργειαν, adversus evidentiam, optime. Legas velim quæ paulo ante de simili mendo diximus.

tur in Jesum Christum, nec tamen inveniuntur **A** *Perfecti in eodem sensu, aut in eadem sententia*⁴⁶, sed in discordias maxime inter se repugnantes dividuntur. Alii quidem ob simplicitatem, alii vero nec pauci ob principatus studium ac inanem gloriam, vulgo ostendere volunt quam sint sapientes, quamque cognitione ceteris praestent. Quapropter refuta sunt omnia hominibus dissidentibus inter se dogmataque pugnantia tradentibus: quippe suo quisque dogmati luendo praefracte insistit, atque alterius placita evertere et confutare accerrima contentione conatur. Utinam autem ii qui doctrinam apostolicam obervesse, atque ab apostolis per traditionem accepisse se Evangelii praedicationem gloriantur, ostenderent per suam circa dogmata concordiam se unius Ecclesiae Christi partes esse.

173. Nec vero ad scientiam solum et ad doctrinam, sed ad opera etiam extendit se isthac perturbatio: siquidem *Sunt viꝫ viri quꝫ videntur esse recte: novissima tamen earum spectant in fundum inferni*⁴⁷; et, *Est justus qui perit in justitia sua, et impius qui manet in malitia sua*⁴⁸. Etenim, si quid contemplatu difficile est, ad id genus pertinet vera justitia. Ideo et Salomon isthac tanquam inter se paria ac æqualia simul enumerat, his verbis: *Animadveritas et parabolam et obscurum sermonem, dictaque sapientium, et ænigmata*⁴⁹: *intelligas justitiam veram, et judicium dirigas*⁵⁰. Multi igitur raptim et festinanter pronuntiant judicia mutationi obnoxia; quippe qui antequam res pateant per idoneam ratiocinationem multamque investigationem, temere ac nimis properato, dogmati cuilibet assentiantur. Potest autem nativa dialectices vis ac facultas, ut opinio est, hæc præstare, nimirum distincte rerum naturas dividere: manifesta ac plena facere quæ ejusdem sunt generis: discernere quæ sunt contraria. Quamobrem qui sibi erat conscientia se divina hac dialectica præditum esse, aiebat: *Jucundum sit tibi eloquium meum*⁵¹. Qui enim rixas et jurgia excitant atque animo contentiosos aggrediuntur negotia, eorum dialectice jucunda non est, sed exasperat. Cum autem sint trium conjugationes, lucis et tenebrarum, boni et mali, amari et dulcis, hæcne unum sunt subjecto, an a se invicem genere differunt? Nam ex intelligentia simpliciore compertum est et exploratum, referri malum ad morum **505** pravitatem. Bonum autem, ut definitur, est id quod commendandum est et lau-

⁴⁶ I Cor. i, 10. ⁴⁷ Prov. xvi, 25. ⁴⁸ Eccle. vii, 16.

(24) Recentior Combesii codex, διὰ φιλαργυρᾶς, et ita legisse putandus est Tilmannus, qui verterit, *per aviditatem cumulandæ pecuniaæ*. Editi tamen et alii quinque mss., διὰ φιλαρχίαν, *ob principatus studium*, rectius. Haud longe quinque mss., ἐνεπιδεικνυσθαι. Editi et Reg. quartus, ἐπιδεικνυσθαι.

(25) Antiqui sex libri, γνῶσιν ἔχουσι. Vox ἔχουσι. operarum diligentia intercederat. Malim tamen ἔχωσι, quam ἔχουσι.

(26) Sic mss. nostri omnes. Editi, οἱ κανονικαὶ.

A μὴ Κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοὶ, καὶ ἐν τῷ αὐτῷ γνώμῃ, ἀλλ’ εἰς τὰς ἐναντιωτάτας διαφωνίας ἀποσχίζομενοι: οἱ μὲν διὰ ἴδιωτισμὸν, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ οἱ διὰ φιλαρχίαν (24) καὶ κενοδοξίαν, ἐνεπιδεικνυσθαι θέλοντες τοῖς πολλοῖς ὡς ἄριστον σοφοῖ, καὶ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους τὴν γνῶσιν ἔχουσι (25). Διὰ τοῦτο πάντα μαχομένων ἀλλήλοις καὶ ἀντιδογματιζόντων πεπλήρωται· ἐκάστου φιλονείκως τῷ ἑδίψ δόγματι παρισταμένου, καὶ μετὰ διατάσσεως σφροστάτης τὰ τοῦ ἑτέρου ἀνταρέπειν καὶ διελέγχειν βιαζομένου. "Οφελον δ' οἱ αὐχοῦντες (26) τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν τετηρήκεναι, καὶ κατὰ διαδοχὴν ἀπ' ἑκενών τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου παρειληφέναι, διὰ τῆς περὶ τῶν δογμάτων διμοφωνίας ἐδείκνυσον, διὰ μιᾶς εἰσι μέρη (27) τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

B

173. Οὐκ ἐπὶ τὴν γνῶσιν δὲ μόνον φένει αὐτὴ ἡ ταραχὴ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰς πράξεις· εἴπερ Εἰσὶν ὅδοι ἀνδρὸς δοκοῦσαι ὅρθαι εἶναι, τὰ δὲ τελευταῖα αὐτῶν (28) βλέπει εἰς πυθμένα ἥδους· καὶ, "Εστι δίκαιος ἀπὸλλαμνεὸς ἐν δικαιῷ αὐτοῦ, καὶ ἀσεβὴς μένων ἐν κακῷ αὐτοῦ. Εἰ γάρ τι ἔστι δυσθεώρητον, τούτου τοῦ γένους ἐν εἴη καὶ ἡ ἀληθὴς δικαιοσύνη. Διὸ καὶ δ Σολομὼν ὡς διμότιμα ταῦτα ἀλλήλοις συναριθμεῖ, λέγων· Νοῆσαι τε παραβολὰς καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνῆματα· νοῆσαι δικαιοσύνην ἀληθῆ καὶ κρῖμα κατευθύνειν. Πολλοὶ οὖν κατὰ συναρπαγὴν παρηλαγμένας τὰς χρίσεις ἐκφέρουσι. πρὸς καταλήψεως τῆς ἐξ Ιησοῦ λόγου καὶ ἐπὶ πλείον ἐρευνηθέντος ἐγγινομένης (29), ἀδασκούστως κατὰ προπτέαιν τὰς περὶ ἐκάστου δόγματος βιττούντες συγκαταβέσσεις. Ή δὲ τῆς διαλεκτικῆς φύσις μᾶλιστα πεπίστευται ταῦτα παρέχειν δύνασθαι· διαπειν εὐχρινῶς τὰς τῶν πραγμάτων φύσεις, καὶ τὰ διμογενῆ γνωρίζειν, καὶ τὰ ἐναντία διακρίνειν. Διόπερ συνειδῶς (30) θαυμῶ τὴν θελαν διαλεκτικὴν ἔχοντες, ἐλεγε τὸ, Ἡδυνθεῖση σοι η διαλογή μου. Ή γάρ τῶν φρισταῶν καὶ φιλονείκως ἐπιβαίνοντων τοῖς πράγμασι διαλεκτικῇ οὐδὲ δέδειται, ἀλλὰ παραπικραίνουσά τις ἔστι. Τριῶν δὲ συζητιῶν οὐσῶν, φωτὸς καὶ σκότους, κακοῦ καὶ πονηροῦ, πικροῦ καὶ γλυκέος, πότερον ἐν ἔστι τῷ δικαιειμένῳ ταῦτα, ή κατὰ γένος ἀλλήλων ἀποδιέτηκεν (31); Ως μὲν οὖν πρὸς τὸ ἀπλούστερον σαφές, δὲ τὸ πονηρὸν ἐπὶ τῆς τῶν θεῶν μοχθηρίας τέτακται· καλὸν δὲ ὅριζονται ἀγαθὸν ἐπαινετόν. Πάλιν, σκότος μὲν, ἀήρ ἐστερημένος φωτός· φῶς δὲ, οὐσία (32) διαλυτικῇ σπότους. Πάλιν, γλυκὺ μὲν ἔστι λειτήτης

⁴⁹ Prov. i, 6. ⁵⁰ ibid. 3. ⁵¹ Psal. ciii, 34.

(27) Vox μέλη hoc loco magis arrideret; sed cum in editis et in nostris sex mss. legatur μέρη, quidquam mutare nefas duximus.

(28) Editi, αὐτῆς, male. At in nostris sex mss. αὐτῶν.

(29) Veteres aliquot libri, ἐγγινομένης.

(30) Editi, δ συνειδῶς. At in nostris sex mss. articulus desideratur.

(31) Ita mss. omnes. Editi, διεστηκεν.

(32) Procopius ut alia permulta, ita illa, φῶς δὲ οὐσία, etc., ab auctore nostre mutuatus est. Sed neccio quomodo contigit, ut mirifice sedata sint verba

χυμοῦ ἡ χυλοῦ τὴν γευστικὴν ἡδύνουσα αἰσθησιν· πικρὸν δὲ ἐστι γευστὸν ἐκτριχόν τὸν γεῦσιν. Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἀπλουστέραν νόησιν, τοσοῦτον διέστηκε ταῦτα ἀλλήλων. Τίς οὖν οὔτως ἔκφρων, ὡς ἐν νυκτὶ βροτίᾳ ἐστῶς, φῶς δινομάζειν τὸ σκότος, καὶ συγχεχυμένων αὐτῷ τῶν δρθαλμῶν ἐν τῷ σκότει, ὡς ὅπερ φωτὸς καταλαμπόμενος διακείσθαι; Τίς δὲ τῷ γεύσι τῶν πικρῶν ἀλγυνόμενος, ὡς ἐπὶ (33) γλυκύτητος ἡδονῆς διάκειται; Τὸ δὲ αἰσθητὸν καλλος τίνει τῶν δρθαλμῶν ἔχόντων οὐκ εὔγνωστον; "Οτι ἐν τῷ πρὸς ἄλληλα τῶν μερῶν (34) συμμετρίᾳ μετὰ τῆς ἐπιφρινομένης εὐχροίας αὐτομάτῳ τινὶ καὶ φυσικῇ δλκῇ προσοικειοῦται τοὺς ἐντυγχάνοντας καὶ μέντοι καὶ τὸ αἰσχρὸν αὐτόθιν ποιεῖ (35) τὴν ἀποστροφὴν τοῖς δρῶσιν.

partium convenientem bono colori emicanti conjunctam conciliat, et vice versa deformatas suapte natura suos a se spectatores avertit.

174. Ἀλλ' οὐκεν οὐ περὶ τῶν κατὰ τὴν αἰσθησιν γνωρίμων διάργος εἶναι, ἀλλ' εἰπερ Ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα δρθαλμούς, καὶ λύγος τοῖς ποσὶ τοῦ δικαίου διάργος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ (36), διηκόνη κατὰ ἀρετὴν ζῶν, ἀλλὰ τοῖς δικαιοῖς πάθεσιν ἐγκυλιόμενος, οὗτος ἀντὶ τῆς διὰ τὸν ἐν κακῷ βίον ἀσπερ τοι φῶς ὑπερασπάζομενος, τὸν δὲ κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου οἴδον τι σκότος ἀποστρεψόμενος. Καὶ δὲ τὰ γλυκά τῷ λάρυγγι τοῦ δικαίου λύγια (37) τοῦ Θεοῦ, ὅπερ μέλι δύνται τῇ νοητῇ οὐτοῦ γεύσει, διὰ τὸ ἐπίπονον τῶν προσταγμάτων ἀποστρεψόμενος, συγκατατιθέμενος δὲ τῷ λειψῷ τῆς ἡδονῆς, οὗτος ἀντὶ λέγος τὸ πικρόν (38) γλυκύ, καὶ τὸ γλυκύ πικρόν. Κατὰ ταῦτα δὴ καὶ περὶ τοῦ καλοῦ ἐστι διανοῦσθαι, διτι τὸ ἀληθινῶς καλὸν τὸ ἐν τῇ ψυχῇ σύμμετρόν ἐστι κατὰ ἀρετὴν διακείμενη. Μεσότης γάρ καὶ συμμετρία τις ἡ ἀρετή· αἱ δὲ ἐφ' ἐκάτερα τὴν ἀρετὴν ἐκβιλούσαι ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείφεις, ἀμετρία (39) καὶ αἰσχος. Οἶον, ἡ μὲν ἀνδρίτια μεσότης, ὑπερβολὴ· διπερὶ τεύτην θρασύτης, καὶ ἔνδεια ταύτης δε:λα. Οὐκοῦν καλλος μὲν φυσῆς, τὸ κατὰ ἀρετὴν σύμμετρον πλήρης, αἱ δὲ πονηρίαις ἀργινόμενα: ἀμετρίαι. Τούτους οὖν ταλαντίες διάργος, τοὺς τὴν μὲν κακίαν ὡς διγαθὸν αἰρουμένους, τὴν δὲ ἀρετὴν ὡς πονηρίαν ἀποφέγγοντας. Ἐξεταστὸν δὲ καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐπὶ μὲν τοῦ καλοῦ τὸ, Λέγοντες, εἴρηται· ἐπὶ δὲ τοῦ φωτὸς, καὶ τοῦ γλυκός οὐκέτι, Λέγοντες, ἀλλὰ, Τιθέντες. Οὐαὶ γάρ οἱ λέγοντες τὸ καλὸν πονηρὸν· καὶ, Οὐαὶ οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς (40)·

³² Psal. xviii, 9. ³³ Psal. cxviii, 105. ³⁴ ibid. 103.

Prooپii, quae hoc modo leguntur pag. 83: φῶς δὲ οὐσία διαχυτικὴ σκότους. Vitium cum perspiceret homo sagacissimus Curterius, apte quidem emendavit, cum in margine scripsit, διασχιτική, sed ὁπίνορ, non vere. Dubium enim non habeo quin Procopius ut cætera, ita vocem διαλυτική ab interprete nostro sumpserit, pariterque scripsicerit: φῶς δὲ οὐσία διαλυτικὴ σκότους, lux autem substantia est, quae tenebras dissolvit.

(33) Nostri sex mss., ὡς ἐπι. Editi, ὡς ὅπος. Mox iidem codices et totidem, διτι ἐν τῷ. Editi, δὲ τῷ.

(34) Editi et Reg. tertius, τῶν μελῶν. At quinque

A dabile. Rursus; tenebræ aer est luce privatus: e diverso lux substantia est, quæ dissolvit tenebras. Iterum dulce lævitas est humoris aut succi, quæ exhilarat gustus sensum: amarum vero est id quod dum degustatur, gustum exasperat. Itaque juxta simpliciorem et magis obviam intelligentiam isthæc adeo multum inter se dissident. Quis igitur ita demens est, ut in profunda nocte constitutus, lucem vocet tenebras, et interea dum ejus oculis tenebræ ossunduntur, sit perinde affectus, ac si luce illustraretur? Quis itidem de rei amarulentæ gustu dolens, ita afficitur, quasi ex dulcedine caperet voluptatem? Jam vero a quonam qui oculos habeat internosci facile non potest sensibilis pulchritudo? Nimurum pulchritudo per mutuam quamdam partium convenientem bono colori emicanti conjunctam conciliat, et vice versa deformatas suapte natura suos a se spectatores avertit.

174. Et quidem non videtur esse sermo de rebus quæ sensu percipiuntur: sed cum Praeceptum Domini lucidum sit, illuminans oculos ³⁵, et lucerna pedibus justi verbum Dei sit ³⁶, quisquis non vivit et virtutis præscripto, sed terrenis et corporeis volutatur affectibus, utique ille ipse fuerit qui vitam malitiosam veluti lucem aliquam amplectitur, vitam vero præceptis Domini congruentem uti tenebras quasdam aversatur. Et qui ob mandatorum difficultates eloquia Dei fastidit, licet sint justi fauibus et spirituali ejus gustui melle dulciora ³⁷, si assentiarum voluptatis lenitati; ille dixerit amarum dulce, et dulce amarum. Sane eodem etiam modo sentiendum est de bono, cum id quod vere est bonum, sit quædam in anima erga virtutem bene affecta mediocritas: Virtus enim quiddam est medium ac mediocritate. Cum autem ex alterutra parte a virtute deflectitur, sive excedendo, sive deficiendo, oritur inconveniens deformitasque. Exempli causa, fortitudo mediocritas quædam est: quod autem in ea redundat, audacia; quod autem deficit, timiditas vocatur. Itaque animæ pulchritudo mediocritas quædam est in virtute sita: fœditas vero, excessus sunt vel defectus a malitia emergentes. Quamobrem Scriptura eos miseros prædicat, qui malitiam veluti bonum probant ac consequantur, virtutem vero tanquam improbitatem declinant. Cæterum iniquendum etiam est quam ob causam de bono dictum sit: Qui dicitis; de luce vero et de dulci non am-

mss., τῶν μερῶν.

(35) Veteres sex libri, ποιεῖ. Editi, ἐμποιεῖ.

(36) Editi, τοῦ Κυρίου. At mss. omnes, τοῦ Θεοῦ.

(37) Ita mss. nostri. At editi paulo aliter, καὶ εἰ γλυκά... τὰ λύγια. Haud longe editi, δι συγχαταθέμενος. Sed articulus in nullo codice legitur.

(38) Illa, τὸ πικρόν, etc. edidimus ita, uti in veteribus libris scripta invenimus. At in editis inverso ordine leguntur.

(39) Libri aliquot veteres, ἀμετρίαι.

(40) Totum illud, καὶ, Οὐαὶ οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, ex veteribus quinque libris additum est.

plius hæc verba, *Qui dicitis, usurpata sint, sed isthæc, Qui ponitis. Væ enim qui dicitis bonum malum; et, Væ qui ponitis tenebras lucem; et, Væ qui ponitis dulce amarum.* Num igitur 506 docet Scriptura nos in primis vitæ institutis eligendis per solam rationem in errorem delabi: sed cum devenerimus ad ipsa opera, nec tamen post experientiam a malo recesserimus, tum nos nobis ipsis quasi quasdam operum metas præstituere, ac immota malitiæ opera reddere? Quisquis enim ab intemperantiam voluptateque ad temperantiam sese non convertit, amarum sibi dulce ponit. Et qui vitam quæ ex Evangelio instituenda est, fugit, imo qui belluinam et rationis expertem vitam amplectitur, sibi ponit lucem tenebras. Qui autem his patrocinatur, ac audacter impudenterque loquitur de ineptis et absurdis actionibus, ille est qui dicit bonum malum, *juxta Apostolum, qui non illos solum reprehendit, qui hæc faciunt, sed eos etiam qui assentiunt facientibus* 55. Rursus is ponit lucem tenebras, qui lucernam ponit subter modium, aut occultat vase quodam, nec eam ponit super candelabrum 56. Quamobrem verba illa dicere bonum malum, usurpata sunt ad designanda dogmata: hæc vero, *ponere lucem tenebras, consuetudinem per actus acquisitam significant.*

175. VERS. 21. *Væ qui intelligentes estis in vobismelitatis, et coram vobis ipsis scientes.* Sane non illi solum his verbis coarguantur qui offendunt in actionibus, sed etiam ii, qui in incredulitate et ignoratione Domini nostri Jesu Christi detinentur. Qui enim non credit veræ luci, 57 sed se ipse facit diaboli filium 58, is vocat lucem tenebras, et tenebras lucem. Quemadmodum igitur lux dominus est 59, ita et dulcedo est iis qui ipsum solerter et scite degustant: cum ipsis delicias suaves ac omni animi jucunditate refertas præbeat. Quare qui eo degustato, expertus jam est dulcissimam hanc et suavissimam delectationem, dicit: *Gustate et Videite quoniam suavis est Dominus* 60. Itaque qui non credit in Dominum Jesum, dicit dulce amarum. Rursus, qui non credit in Dominum, is neque cum veræ pulchritudinis natura consentit, neque admittit ipsis contemplationem. Nam ea quæ divinæ naturæ propria est pulchritudo non in concinna membrorum proportione, nec in eximio quopiam colore, qui in corpore efflorescens creet oblectamentum, sed in sola mente maxime expurgata dignoscitur, *juxta psalmum, dicentes; Specie tua, et pulchritudine tua* 61. Quisquis igitur suis ipsis oculis decoris divini fulgores minime excipit, hic dicit bonum malum. Hoc autem negato rejectoque, contrario utique assentitur. Etenim, si Dominus lux

A xxv, Οὐαὶ οἱ τιθέντες τὸ γλυκὺ πικρόν. Μήποτε οὖν δὲ λόγος ἐνδείκνυται, διτὶ παρὰ τὰς πρώτας τοῦ βίου αἰρέσεις, διὰ τοῦ λόγου μόνου σφαλλόμεθα, γενόμενοι: δὲ ἐν ταῖς πράξεσι, καὶ μηδὲ μετὰ (41) τὴν πεῖραν ἀφίσταμενοι τοῦ κακοῦ, οἷον δρους ἐκτοτοῖς τῶν ἔργων τιθέμεθα, ἀκίνητα τιθέντες τῆς κακίας τὰ ἔργα; Οὐ γάρ ἀπὸ ἀκολασίας καὶ φιληδονίας μὴ μετατιθέμενοι εἰς σωφροσύνην, τιθησιν ἐκατῷ τὸ πικρὸν γλυκύ. Καὶ δὲ φεύγων μὲν τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ζωὴν, τὸν δὲ κτηνῶδην καὶ ἄλογον βίον αἰρούμενος, τίθησιν ἐκατῷ τὸ φῶς σκότος. Οὐ μέντοι συνηγορῶν τούτοις, καὶ ἐμπερῆσιαζόμενος ταῖς ἀπόστολοις πράξεις, οὗτος ἐστιν ὁ λέγων τὸ καλὸν πονηρὸν, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, μεμφρόμενον τοῖς οὐ μόνον ποιοῦσιν αὐτά, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράττουσι. Τίθησι δὲ τὸ φῶς σκότος δὲ τὸν λόγον τιθεὶς ὑπὸ τὸν μόδιον, ἢ καλύπτων τῷ σκεύει, καὶ μὴ τιθεὶς αὐτὸν ἐπὶ τὴν λυχνίαν. Τὸ μὲν οὖν, λέγειν τὸ καλὸν πονηρὸν, ἐπὶ τοῦ δογματίζειν παρείληπται: τὸ δὲ, τιθέναι φῶς σκότος (42), ἐπὶ τοῦ διὰ τῶν πράξεων ἐθισμοῦ.

B *Quamobrem verba illa dicere bonum malum, usurpata sunt ad designanda dogmata: hæc vero, ponere lucem tenebras, consuetudinem per*

473. Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἐκατοῖς, καὶ ἐνώπιον ἐκατῶν (43) ἐπιστήμονες. Ἀπτεται δὲ ταῦτα οὐ μόνον τῶν κατὰ πράξεις σφαλλομένων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ἀπιστίᾳ, καὶ τῇ ἀγνωσίᾳ τῇ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν κατεχομένων. Οὐ γάρ μὴ πιστεύων εἰς τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ἀλλὰ ποιῶν ἐκατὸν οὐδὲν τοῦ διαβόλου, οὗτος λέγει τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς. Ωσπερ οὖν φῶς ἐστιν δὲ Κύριος, οὗτω καὶ γλυκύτης ἐστὶ τοῖς ἐπιστημόνως αὐτοῦ γενομένοις. ἡδεῖαν παρέχων καὶ πάσης θυμηδίας γέμουσαν τὴν ἀπολαυσιν. Διὰ τούτο οὐ γενομένος αὐτοῦ, καὶ ἐν πίετρον γενόμενος τῆς ἡδοτῆς καὶ προστηγούς ἀπολαύσεως, λέγει. Γενέσαθε, καὶ ἰδει τοι τὸ χρηστὸς δὲ Κύριος. Οὐ τοίνυν μὴ πιστεύων εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν λέγει τὸ γλυκὺ πικρόν. Οὐ δὲ μὴ πιστεύων εἰς τὸν Κύριον, οὐδὲ τῇ τοῦ (44) ἀληθινοῦ καλλούς συντίθεται φύσει, οὐδὲ καταδέχεται τὴν θεωρίαν αὐτοῦ. Οὐ γάρ ἐν τῇ εὐαρμοστίᾳ τῶν μελῶν, οὐδὲ ἐν εὐχροΐᾳ τινὶ τῇ ἐπανθόνῃ τῷ σώματι, τὸ τερπνὸν ἔχοντι: ἀλλὰ μόνη τῇ διανοίᾳ τῇ καθ' ὑπερβολὴν κεκαθαρμένη τὸ κυρίως καλὸν ἐν τῇ θείᾳ φύσει γινώσκεται κατὰ τὸν φαλμὸν, τὸν λέγοντα. Τῇ ὀραιότητὶ σου, καὶ τῷ καλλει σου. Οὐ οὖν τὰς ἀστραπὰς τοῦ θείου καλλούς τῷ ἐκατοῦ δύματι μὴ παραδεχόμενος, οὗτος λέγει τὸ καλὸν πονηρὸν: ἐν δὲ τῇ τούτου ἀρνήσει, συντίθεται δηλονότι τῷ ἐναντίῳ. Εἰ γάρ φῶς δὲ Κύριος σκότος δηλονότι δὲ ἀντικείμενος εἰ γλυκεῖν ἡ φύσις

⁵⁵ Rom. i, 32. ⁵⁶ Matth. v, 15. ⁵⁷ Joan. i, 9. ⁵⁸ I Joan. iii, 10. ⁵⁹ Joan. viii, 12. ⁶⁰ Psal. xxxiii, 9.

⁶¹ Psal. xliv, 5.

(41) Ubi ex quinque mss. edidimus, μετά, legitur in editis, κατά. non ita recte.

(42) Hæc duæ voces, φῶς σκότος, in nostris sex mss. desunt. Fortasse hic, ut alibi sæpe, ellipsi usus fuerat interpres: sed si ita est, quod deerat id ad-

jicera typographis visum est.

(43) Editi et Reg. tertius, αὐτῶν. Alii quinque mss., ἐκατῶν.

(44) Editi, οὐδὲ τοῦ. Ατὰ quinque mss., οὐδεὶς τοῦ.

τῆς ἀληθείας, πικρὸν δηλονότι τὸ φεῦδος. Ἐν οὖν τῇ τοῦ Θεοῦ, συγχατέθεσις γίνεται τοῦ ἐναντίου. Ἐπει οὖν οὐκ ἔστι μετοχὴ δικαιοσύνη καὶ ἀδικία (45). οὐδὲ κοινωνία φωτὸς πρὸς σκότος οὐδὲ συμφώνης Χριστοῦ πρὸς Βελιάρ. χωριστέον ταῦτα ἀλλήλων. Μεγάλης οὖν καὶ ἀκριβοῦς τῆς προσοχῆς χρεία, πρὸς τὸ μὴ παραλογισθέντας ἡμᾶς τὸν μετασχηματιζόμενον εἰς ἄγγελον φωτὸς ὡς φῶς λογίσασθαι. μηδὲ τῇ πικρότητι τῆς κακίας ἐνευφραινόμενον (46), γλυκύτητος δόξην τῷ φιληδόνῳ βίῳ πρεσμαρτυρήσαι. μηδὲ σωμάτων κάλλει τὴν ψυχὴν δουλωθέντας, ἐν τούτῳ λογίζεσθαι εἶναι τοῦ ἀληθείου κίλλους τὴν φύσιν.

176. Οὐκὶ οὖν (47) οἱ συνετοὶ ἐν ἐκυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἐκυτῶν ἐπιστήμονες. Δύναται ταῦτα λέγεσθαι περὶ τῶν ἐκυτῶν δεδοκηκότων (48), διτὶ εἰν συνετοῖς καὶ ἐπιστήμονες, μηδ ὅντων δὲ τοιούτων. Δύναται δὲ καὶ περὶ τῶν ἔχοντων μὲν κατὰ ἀληθείαν τὸ τῆς συνέσεως καὶ ἐπιστήμης χάρισμα· μηδ κοινωνόντων δὲ καὶ ἐτέροις. Σοφία γάρ κεκρυμμένη, καὶ θησαυρὸς ἀρσηῆς, τίς ὀφέλεια ἐν ἀμφοτέροις; Οἱ οὖν τοιοῦτοι ἐνώπιον ἐκυτῶν (49) εἰσιν ἐπιστήμονες, οὐχὶ δὲ καὶ ἐνώπιον ἐτέρων· ὡς δὲ τὸ τάλαντον κρύψας παρ' ἐκυτῷ. Ἀλλ' οὐδὲ ἐνώπιον Θεοῦ ἐπιστήμων, δηλ. μηδ εἰς δόξην Θεοῦ τῇ επιστήμῃ καταχειρημένος (50). Καὶ τρίτη δ' ἡ τοιούτη εἶναι δοκοὶ ἔκδοχοὶ τῶν συνετῶν, γαλὶ ἐπιστημόνων. Οἱ μὲν ἀπὸ Θεοῦ δύντες τοιοῦτοι οἱ αἰσθανόμενοι τῆς παρ' αὐτοῦ δωρεᾶς· οἱ δὲ μὴ ἀναφέροντες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν αἰτίαν τῆς συνέσεως, ἐκυτοὶ δὲ τὰ (51) καταφράμχτα ἐπιγράφοντες, συνετοὶ εἰσιν ἐν ἐκυτοῖς καὶ ἐνώπιον ἐκυτῶν ἐπιστήμονες. Ήδὸς οὖς εὔχαιρον εἰπεῖν. Τι δὲ ἔχεις ὁ οὐράνιος ἔλαττος; Εἰ δὲ καὶ ἔλαττος, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβῶν; καὶ τὸ, Ήδὸς μὲν δὲ Κύριος (52) οἰκοδομήσῃ οὐκον, εἰς μάτρην ἐκοπίσαν οὐδὲ οἰκοδομήσντες. Αἴγαται τοινῦν σύνεσις οὖν εὐπαρακολουθησία ψυχῆς, δέλεις εἰς ἐν συνεγούσῃς τὰς τῶν πραγμάτων ἐννοιας· ἥτις κατὰ τὸν ἀπαρτισμὸν τῶν ἐν ἡμῖν λογικῶν σπερμάτων συνισταθεῖ πέφυκεν. Ἡ ἐστι σύνεσις ἐντρέγεια διανοιας εὐπαρακολουθήτως τῷ ἐκάστῳ (53) πράγματι οἰκεῖον καὶ πρέπον (54) ἐκευρίσκουσα· ἐπιστήμη δὲ, ἔξις εἰν

εἴτε II Cor. vi, 14, 15. εἴτε II Cor. ii, 14. εἴτε Eccli. xx, 32. εἴτε Matth. xxv, 25. εἴτε I Cor. iv, 7. εἴτε Psal. cxxvi, 1.

(45) Veteres aliquot libri, καὶ ἀνομία.

(46) Ait Combeſſius, malle se ἐνευφραινομένους, ut cum reliquo numero consentiat hæc vox: malum et ego, sed cum et in editis et in omnibus mss. legatur, ἐνευφραινόμενον, nihil immutavi. Haud longe editi τοῦ φιληδόνου βίου. At sex mss. τῷ φιληδόνῳ βίῳ.

(47) Vocabulam οὖν addidimus ex tribus codicibus. Hoc ipso in loco editi et mss. nonnulli, εἰντῶν. Alii quidam mss., ἐκυτῶν.

(48) Editi, et Reg. primus, τῶν ἐκυτῶν δοκούντων. Reg. quartus, τῶν ἐκυτῶν οἰομένων. Reg. tertius, τῶν ἐκυτῶν δεδωκότων. Alii tres mss. uti in contextu.

(49) Veteres aliquot libri, ἐνώπιον ἐκυτῶν. Μονετοὶ, καὶ ἐτέρων. At vocabulam καὶ deleverimus, fidem

A est, profecto qui contrarius est caligo est et tenebris. Si dulcis est veritatis natura, amarum procul dubio fuerit mendacium. Itaque dum negatur Deus, assensus præbetur ejus adversario. Quoniam igitur nullum est consortium justitiae cum injustitia, nulla communio luci cum tenebris, nulla concordia Christo cum Belial ^{ετ}, isthæc a se invicem sunt separanda. Eam ob causam magna diligentique opus est attentione, ut ne falsis rationibus decepti, eum qui se in lucis angelum 507 transfigurat ^{ετ}, lucem esse arbitremur; ne quis vitii amaritudine delectatus, dulcedinis dignitatem vitæ voluptariæ ascribat; neve animam corporeæ pulchritudinis servituti addicentes, in ea constitui existimemus veræ pulchritudinis naturam.

B 176. *Væ igitur qui intelligentes estis in vobismet-ipsis, et coram vobis ipsis scientes.* Possunt hæc de iis dici, qui sibi videntur esse intelligentes ac scientes, quamvis tales non sint. Poseunt autem et de iis accipi, qui vere dono intelligentiæ ac scientiæ præditi sunt, sed cæteros illius non faciunt participes: *Sapientia enim occulta, et thesaurus non comparrens, quæ utilitas in utrisque* ^{ετ}? Itaque qui sunt ejusmodi, coram se ipsis sunt scientes, nequaquam vero coram aliis, uti erat, qui apud se absconderat talentum. ^{ετ} At neque sciens est coram Deo qui non ad gloriam Dei usus est scientia. Quinetiam videtur esse prudentium et scientium tertia quædam acceptio. Qui quidem Dei ope tales existunt, donum illud ab eo esse agnoscent: qui autem intelligentiæ causam et originem in Deum non referunt, imo qui sibi ipsis quæ præclaræ gesserint, scribunt, ii in semetipsis sunt intelligentes, et coram se ipsis scientes; adversum quos oportunum fuerit dicere: *Quid autem habes quod non acceperisti? Si autem acceperisti, quid gloriaris quasi non acceperis* ^{ετ}? et illud, *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant* ^{ετ}. Dicitur itaque intelligentia, veluti facilis quædam ac prompta animæ comprehensio, rerum notitias in unum statim colligentis: quæ per perfectionem seminum in nobis reconditorum et a ratione proficiscentium fieri ac conflari solet. Vel intelligentia est animi solertia et sagacitas, quæ celeriter et expedite id

D codicum trium secuti.

(50) Editi, τὸν ἐπιστήμην καταδεχόμενος, qui non recipit scientiam. At quisque mss. illa, ut in contextu legitur. Ibidem duo mss., τοιαύτη εἴη ἔδογχη.

(51) Illud, τὰ, adjectum est ex quinque codicibus.

(52) Editi, δὲ Θεός. At nostri sex mss., δὲ Κύριος. Haud longe ex quisque mss. vocem οἰον addidimus. Nec illud omittendum, quod in Reg. tertio legatur, εὐπερικολουθησία ψυχῆς.

(53) Editi et duo mss., τῷ ἐκάστῳ. Alii quatuor, τῷ ἐκάστῳ.

(54) Illud, καὶ πρέπον, huic nostræ editioni ex duobus mss. accessit. Nec ita multo post duo mss., τῶν τοιούτοις αἰτιῶν. Alius codex, τῶν τοιούτοις

quod rebus singulis proprium sit ac conveniens, a
inveniat. Scientia autem habitus est in se stabilis
et firmus, ac ratione immutabilis. Sciens vero ille
est, qui contemplationes ad consequendam beatitudo-
inem conducentes comprehendit, quatenus eas
jam habitu firmiterque in se ipso continet. Sa-
pientia autem dicitur scientia esse divinarum et
humanarum rerum, et causarum ipsarum. Quo-
niam autem sapientia ipsa Christus est⁶⁸, eum
dicemus sapientem, qui participatione Christi
quatenus sapientia est, jam exstat perfectus. Qui-
spiam autem intelligens esse noscitur per perfe-
ctionem seminum intelligentie in nobis manen-
tium. Quispiam vero sciens est, quatenus contem-
plationes ad beatitudinem comparandam attinentes
comprehendit, cum jam illas habitu et stabiliter
in seipso continet. Invenimus autem in Exodo ora-
culum, quod de architectis dicit: Implebo eos
Spiritu **508** divino intelligentie et scientie⁶⁹.
Quapropter vae si qui intelligentie et scientie cau-
sam et originem Deo non attribuit. Nemo igitur
sibi vindicet res tantas, nec scientem, nec intelli-
gentem, nec sapientem esse se dicat: sed cum sa-
pientia, divinarum humanarumque rerum scientia
sit, harum causam Spiritui sancto ascribat. Egre-
dientur enim *virga de radice Jesse, et flos de radice as-
sapientie, et intellectus*⁷⁰, etc.

177. *Vers. 22. Vx fortes vestri, et qui bibunt vinum,
et potentes qui miscent sicaram. Lex et sacerdotibus
mox sancta ingressuris usu vini ac sicera inter-
dicit¹¹, et iis quoque qui vocantur Nazarei, ut di-
ctum est in Numerorum libro, hoc modo : Locutus
est enim Dominus ad Moysem, dicens : Loquere filiis
Israel, et dices ad eos : Vir aut mulier qui magnopere
voverit volem purificandi puritatem Domino, a vino
et sicera temperabit¹². Et in Proverbiis Salomon ait:
Potentes iracundi sunt, vinum non bibant, ne bibentes
obliviscantur sapientie¹³. Nam divini verbi ad-
ministros, ac eos quibus hominum concredita est
cura, prorsus ab iis quem mentem perturbant, absti-
nere par fuerit. Posteaquam enim multum introierit
meri, quasi tyrannus quidam ad arcem ascendit, at-
que nihil non iniquum imperans, a summo vertice
irrequietos in anima tumultus excitat. Imo ratione
ipsa in servitatem primum redacts, omnem concin-
nitatem ex disciplina ortam confundit perturbatque,
et risus indecoros, vocem turbulentam, procaces
iras, cupiditates effrenatas, stimulum ac furorem ad
omnem iniquam voluptatem provocantem exusci-
tare. I*

⁶⁸ I Cor. i, 24. ⁶⁹ Exod. xxxi, 3. ⁷⁰ Isai. xi, 1, 2.

αἰτίων. Ibidem editi, ἐπεὶ δέ. At mss. sex, ἐπειδὴ δέ.

(55) *Nostra editio, συνέχει. At interque Combef. et alii quatuor mss., συνέγειν.*

(56) In editis et in Reg. tertio legitur, μηδέ in aliis vero codicibus, μήτε. Haud procul editi et unus ms., ἐπειδὴ ή. Alii quinque mss., ἐπειδή περ ή. Subinde editi, ἀνατίθεται, haud recte. Libri antiqui, ἀνατίθεται, et ita legit interpres.

(57) Sic codices quinque, Editi vero et unus co-

ἐκεῖνη τὸ βέβαιον ἔχουσα, ἀμετάπτωτος ὑπὲδ τοῦ λόγου. Ἐπιστήμων δὲ, ὁ κατὰ τὸ ἐμπειρειληφέναι τὰ ἀναγκαῖα τῶν εἰς μακαριότητα θεωρημάτων, καθὸ δὴ ἐκτικῶς καὶ βεβαιώς συνέχει ἐν ἑαυτῷ. Σοφίαν δέ φησιν εἶναι ἐπιστήμην θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ τῶν τούτων αἰτιῶν. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοσοφία δι Χριστὸς ἐστέ, σοφὸν ἐροῦμεν τὸν κατὰ μετοχὴν Χριστοῦ, καθὸ σοφία ἐστί, τετελειωμένον. Ὁ δὲ συνετός νοεῖται κατὰ ἀπαρτισμὸν τῶν ἐν ἡμῖν τῆς συνέσεως σπερμάτων. Ὁ δὲ ἐπιστήμων, κατὰ τὸ ἐμπειρειληφέναι τὰ ἀναγκαῖα εἰς μακαριότητα θεώρηματα, μετὰ τοῦ δὴ ἐκτικῶς καὶ παγίως συνέχειν (55) ἐν ἑαυτῷ. Ηὔρομεν δὲ ἐν τῇ Ἐξόδῳ τὸν χρηματισμὸν λέγοντα περὶ τῶν ἀρχιτεκτόνων, Ἐμπλῆσω αὐτοὺς Πνεῦμα θείον συνέσεως καὶ ἐπιστῆμης. Διὰ τούτο, οὐαὶ τῷ μὴ ἀνατιθέντι τὴν αἰτίαν τῆς συνέσεως καὶ τῆς ἐπιστῆμης θεῷ. Μηδεὶς οὖν ἑαυτῷ λαμβανέτω τὰ τηλικαῦτα, μήτε (56) ἐπιστήμονα ἑαυτὸν, μήτε συνετὸν λέγων, μήτε σοφόν. Ἐπειδῆ περὶ τὴ σοφία ἐπιστῆμη ἐστὶ θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, τῷ ἀγίῳ Πνεύματι τὴν τούτων αἰτίαν ἀνατιθέτω. Ἐκελεύεσται γάρ ράθδος ἐκ τῆς βίζης ἱεσσαι, καὶ ἀνθροεις ἐκ τῆς βίζης ἀναβήσεται. Καὶ ἀναπάνσεται (57) ἐπ' αὐτὸ Πνεῦμα θεοῦ, πνεῦμα σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ τὰ ἔχης.

177. Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες δυμῶν, καὶ οἱ πίνοντες τὸν οἶνον, καὶ οἱ δυνάσται οἱ κιρνῶντες τὸ σίκερα. Καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἀπαγορεύει δύναμος, εἰσερχομένοις εἰς τὰ ἄγια, οἶνῳ καὶ σίκερα κεχρήσθαι (58). καὶ τοῖς καλουμένοις Ναζιράοις, ὡς εἰρήται ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς, τοῦτον τὸν τρόπον· Ἐλάλησε γάρ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, λέγων· Λάλησον τοῖς οὐοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἔρεις πρὸς αὐτούς· Ἄνηρ οὐ γυνή, δεῖ δὲ μεγάλως εὐδηταὶ εὐχὴν ἀφαγίσασθαι ἀγνεῖαν Κυρίῳ, ἀπὸ οὗνου καὶ σίκερα ἀγνιθήσεται. Καὶ ἐν ταῖς Παροιμίαις δὲ Σολομών φησεν· Οἱ δυνάσται θυμῷδεις εἰσὶν, οἶνον μὴ πινέτωσαν (59), οὐ μὴ πιόντες ἐπιλάθωνται τῆς σοφίας. Πρέπει γάρ τοῖς θεραπευταῖς τοῦ θείου λόγου, καὶ τοῖς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπιμέλειαν ἔγκεχειρισμένοις, πάντη ἀπέχεσθαι τῶν ἐμποιούντων θδλωσιν τῷ γηγενοικῷ. Ἐπιειδὲν γάρ πολὺς εἰσπέστη δύνατος, οἰόν τις τύραννος ἐπὶ τὴν ἀρχόπολιν ἀναδραμών, ἀπὸ τῆς ἀκρας κορυφῆς ἀστιγήτους φορύβους ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ, οὐδὲνδες περανόμου φειδόμενος ἐπιτάγματος· ἀλλὰ αὐτὸν δουλωσάμενος πρῶτον τὸν λογισμὸν, πᾶσαν τὴν τε ἑκατοντάριον σπάσας διακόσμησιν συγγεῖ καὶ κατ-

⁷¹ Lev. x. 9. ⁷² Num. vi. 1-3. ⁷³ Prov. xxxi. 4, 5.

dex ἐπωνυμεῖται. Ibidem editi, ἐπ' αὐτῷ. At veteres libri ita inter se dissentiunt, ut in tribus uti apud LXX legatur, ἐπ' αὐτὸν in aliis vero tribus ἐπ' αὐτῷ. ἄγος videlebet.

(58) Antiqui tres libri, μὴ καρυσθεῖαι, inepte.
(59) Codex unus, πιέτωσαν. Ali quanto post mes.
quatuor, τοις τριν. Editi, τοις. Subinde editi, πάντα
ἀπίκεισθαι. At uterque Combes. et alii quatuor mss.,
πάνταν.

αράσσει, γέλωτας κινῶν (80) ἀπρεπεῖς, φωνὴν θορυβώδη, δργάς προπετεῖς, ἐπιθυμίας ἀχαλινώτους, οἰστρον καὶ μανίαν ἐπὶ πᾶσαν παράνομον ἡδονῆν. Διὰ τοῦτο μὴ πινέτωσκν (81) οἱ δυνάσταις οἰνον, εἴτε οἱ ἀρχῆν τινα πεπιστεμένοι, καὶ δημοσίων πραγμάτων οἰκονομίαν· εἴτε οἱ διὰ τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας ἐν δυνάμει δύντες σωματικῆν. Οἱ γάρ τοιούτοι, φύσει τραγίδοντες πρὸς τὰς δργάς (82) εὐερθίστοι, ἐπειδὴν καὶ τὸ τοῦ οἴνου προσλάβωσιν ἔξαμμα, οἴνον τινα φλόγα ἀφθόνων χορηγῆσ· τῆς καιομένης θύλης ἐπὶ τὸ μέγα ἔξαρουσιν. Ἐπειδὴ οὐδὲ Ὁ μὲν ἐλάχιστος συγγνωτός ἔστιν ἐλέους· δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθήσονται· διὰ τοῦτο οὐαὶ τοῖς ἰσχύουσιν ἀπὸ τῆς τοῦ οἴνου βλάβης καὶ τοῦ οἰκερα· Ὡς γάρ πολὺ παρέθετο, περισσότερον ἀπαιτήσουσιν αὐτὸν.

178. Εἰ οὖν ἔγκεχειρισταὶ σοι οἰκονομία μυστηρίων, λόγος σοφίας, δύναμις γνώσεως· σὺ δὲ οὐνόματος βεβαπτισμένη τὴν ψυχὴν περιφέρεις· πῶς οὐχὶ δικαίως δόδυρεται σε δι προφῆτης; "Οτι ἔχων ἰσχὺν πνευματικὴν, ἀσθενῆ αὐτὴν ποιεῖς τῇ ἀμετρίᾳ τοῦ οἴνου. Καὶ δὲ (83) ὁποιωδήποτε πάθει τῆς ψυχῆς κεκρατημένος, οἰνοὶ εἰς μέθην ἐναχθεῖς κατὰ τὴν ἐγγενομένην αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πάθους ἔκστασιν, πίνειν οἶνον λέγεται, καὶ κιρῆψιν ἔκαυτῷ σίκερα· ὑπέρ ἐρμηνεύσμενον ἔγνωμεν μέθυσμα· τὸ γάρ ἀπαρακολούθητον δομοίως καὶ ἀπὸ λύπης, καὶ ἀπὸ φόβου, καὶ (84) ἡδονῆς, καὶ ἐπιθυμίας ἔγγινεται· τῇ ψυχῇ, τοῦ λογισμοῦ κεκρατημένου ὑπὸ τοῦ πάθους· ὡςτε ἡμεῖς οἱ δυνάσται, οἱ τὴν προτασσαν τοῦ λαοῦ ἔγκεχειρισμένοι, καὶ ἐπὶ ποσὸν ὑπὸ τοῦ πάθους κρατώμεθα, καὶ δοκῶμεν αὐτὸν (85) κατακιρώντες τῷ λογισμῷ, χαλινοῦν τῷ λόγῳ καὶ ἐπέχειν, οὐκ ἔξω ἐσμὲν τοῦ ταλαντίσθαι ἐπὶ τοῖς τοιούτοις. Μέθη γάρ δεινή, φιλοδοξία (86), καὶ φιλαρχία. Δεινὸν μέθυσμα φθόνος, δεινὸν ἡ ὑπόκρισις, καὶ ἡ τοῦ πλησίον καταλαλία· οἱ μεθυσθεῖσα ή ψυχὴ ἐπιλανθάνεται· τῆς σοφίας· Οὐδὲν γάρ οὕτω συγχεῖ τὰ ἀπὸ σοφίας θεωρήματα, ὡς τούτῳ τῷ πάθος καὶ πάσαις ἀμαρτίαις. Ήπὼς δὲ ὁ ἔχων σοφίαν θυμῷδης ἔστιν; "Οτι οὕτω τὸν ἀπαθῆ λέγει, ἀλλὰ τέως περὶ τοῦ μετριοπαθοῦς διελέγεται. Καθὼς καὶ ἐν ἐπέροις λέγει· "Ἄφρων αὐθημερὸν ἔξαργέλλει ὀργὴν, σοφὸς δὲ ταμιεύεται κατὰ μέρος. Τεταμευμένως οὖν τὴν ὀργὴν προφέρειν λέγει τὸν λόγισμῷ (87) ἡνιοχοῦντα τὸ πάθος, καθ' ὃ εἴρηται· Ὁργίζεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. Οἱ δὲ Κύριος τὰ τελείστερα διατάσσων, φησὶν ἔκτεινεν καθόλου τὸ πάθος, οὐχὶ κολάζειν κελεύει.

Irascimini et nolite peccare ¹⁶. Dominus autem qui jubet perfectiora ¹⁷, ait vitium illud esse penitus abscondendum, non temperandum ac castigandum.

¹⁶ Sap. vi, 7. ¹⁷ Luc. xii, 48. ¹⁸ Prov. xii, 16. ¹⁹ Prov. xix, 11. ²⁰ Psal. iv, 5. ²¹ Matth. v, 29.

(80) Illud, κινῶν, ex Reg. quarto additum est.

(61) Veteres aliquot libri, μὴ πιέτωσαν.

(82) Editi et Reg. primus, πρὸς τὰς ἡδονάς. Alii quinque mss., πρὸς τὰς δργάς. Statim Regii primus et quartus, προσλάβωσιν ἔξαμμα, acceperint impetum: quae scriptura alicui librario cum non ita multum placaret, in margine Regii primi sapienter addidit, τῶς ἔξαμμα. Et vero ἔξαμμα legi oportere ex editis et ex aliis quatuor mss. discimus.

A tat. Quamobrem non bibant vinum potentes, neque ii quibus principatus quidam, aut rerum publicarum administratio concredita est, neque ii qui ob astatis vigorem corporeis viribus pollut. Enimvero qui sunt ejusmodi, utpote suapte natura ad iras proni, postquam fomes etiam vini et incitamentum accessit, suppeditata abunde materia, quae apta est ustioni et idonea, velut flammarum quamdam in sublime attollunt. Quoniam autem: *Exiguo conceditur misericordia; potentes vero patienter tormenta patientur* ²²; idcirco vix fortibus ob acceptum a vino et a sicera detrimentum. Cui enim multum traditum est, amplius ab ipso resuscetur ²³.

B 178. Itaque, si commissa tibi sit mysteriorum dispensatio, sermo sapientiæ, facultas scientiæ, tamen animum vino immersum circumferas, nonne jure optimo te defet ac lamentatur propheta? Nam cum penes te sit vis spiritualis, eam vini intemperantia reddis imbecillem. Et qualicunque tandem succubuerit quis perturbationi animæ, is lanquam in ebrietatem inductus, per hanc mentis alienationem ex vitio ortam, bibere vinum, et sibi siceram miscere dicitur: quod nomen novimus si interpretetur ebrietatem significare. Nam ratione vitiosis affectibus ²⁴ inserviente, pari modo et tristitia, et timor, et voluptas, et cupiditas, ineptias ac stupiditatem in anima procreant. Nos itaque potentes, qui populo sumus præfecti, si vel minimum vitio succumbamus, licet rationis temperamentum adhidentes, vitium ratione frenare ac inhibere videamur, nihilominus tamen ob hujusmodi causas dicimur miseri. Nam gloriæ vanæ cupidio et principatus studium, gravis ebrietas est. Gravis temulentia est invidia, hypocrisia et ea quæ adversus proximum fit obtrectatio: quibus malis inebriata anima obliviscitur sapientiæ. Nihil enim sic obturbat et confundit contemplationem sapientiæ, ut vitium illud, ac peccatum omne. Quo autem pacto sapiens fuerit iracundus? Quia nondum de eo loquitur, qui affectibus sit prorsus immunis, sed hactenus de eo disserit, cuius affectus extant mediocres. Quemadmodum et alibi dicit: *Insipiens eadem die prodit iram* ²⁵: *sapiens vero eam reservat per partes* ²⁶. Itaque qui ratione cupiditatem ac vitium frenat, ab eo iram parce D et moderate proferri dicit; sicut scriptum est:

D et moderate proferri dicit; sicut scriptum est: *Irascimini et nolite peccare* ²⁷. Dominus autem qui jubet perfectiora ²⁸, ait vitium illud esse penitus ab-

(63) Ita quinque mss. At in editis æque ac in Reg. primo deest articulus.

(64) Uterque Colb., καὶ ἀπό.

(65) Editi, αὐτῷ. At uterque Combes. et alii quatuor, κατό.

(66) Editi et Reg. primus, καὶ φιλοδοξία. Illud, κατ., in aliis quinque mss. deest.

(67) Editi et Reg. primus, τὸν λογισμόν. Alii quinque mss., τὸν λογισμῷ, eum qui ratione frenat, optime.

179. Vx iis qui justificant impium pro A muneribus, et justitiam justi auferunt. Perspicua est haec sententia, quae condemnat eos, qui pro tribunali sedentes, ob suum in manum monachum studium corrum- punt judicium rectum, faventque cuilibet ob mu- nera accepta⁶⁰: qui itidem impium, justum appellantes, justum injustitiam damnant. Ratio enim pecu- niarum desiderio preoccupata, trutina est, quae suo pondere momentum libras deprimit. Attendamus igitur diligentius nobis ipsis, de forte impium quem- piam sive hominem, sive sermonem justificemus, adducti videlicet ad hos approbando per collatum quoddam in nos beneficium, ne quando in mizerias intentatas incidamus. VERS. 24. Propter hoc, sicut uretur stipula a carbone ignis, et comburetur a flam- ma accensa, radix eorum quasi lanugo erit, et flos eorum quasi pulvis ascendet. Noluerunt enim legem Domini Sabaoth, sed eloquium sancti Israel irritaverunt. Interminatur haec sententia comburendas esse peccatorum radices, ac in lanuginem comminuen- das, floremque ipsorum tanquam pulverem ascen- surum. Quae nunc inferentur pari ratione ac quae prius tradita sunt intelligamus. Postquam enim su- perius disseruit de iis, qui immodico vino usi sunt, eosque qui in judiciis munera accipiunt, reprehen- dit, nunc eorum radices uti stipulam a carbone ignis B 510 comburendas esse affirmat. Calamus autem planta est radici debili innixa, extima superficie laevis, intus inanis et vacua: quae inaequaliter reci- piens incrementum, frequentibus intercipitur geni- culis, quod virtus qua increscit, infirma cum sit, plantam istam modo plano et aequali augere non possit, sed intermediae cujusdam, stabilitatis indi- geat. Quapropter perficitur geniculum tuum, cum virtus illa quiescit. Nam ubi paululum emersit, ex- inde subsidit, sique longiore mora geniculum effi- cit. Deinde rursum vis illa geniculo tanquam basi quadam ac fundamento usa, se rursum exerit; et dum ita semper interquiescit, plantam absolvit. Ta-

⁶⁰ I Reg. viii, 3.

(68) Hic editi et mss. inter se plane consentiunt. Nam veteres illi quos Ducas et Combesius contulere libri non secus ac nostri habent, φλογὸς ἀνημάνης, *flamma accensa*. Quare errasse videtur Nobilius, cum apud Basilium perinde atque apud Proco- prium legi affirmavit, φλογὸς ἀνημένης, *flamma resolu- luta*. Equidem, ut verum fatear, si liceret sequi quae meliora videntur, libentius legarem, ἀνημένης, *re- soluta*, quam ἀνημάνης, *accensa*; nec enim diffitebor vocem ἀνημένης voce ἀνημένης hoc loco mihi vi- deri longe commodiore. Ait enim non ita multo post interpres, *carbonum esse πῦρ γεῶδες*, hoc est, *ignem terrestrem*, qui post flammam transitum, ut ipse loquitur, in crassiore materia remanet. Flam- mam autem quae transit, et cui successit πῦρ γεῶδες, hoc est, *ignis terrestris et crassior*, constat non pro- prie amplius vocari posse ἀνημένην, *accensam*, sed potius dici debere ἀνημένην, *resolutam*, et, ut ita dicam, *extinctam*. Utut haec sunt, nihil in contextu, reclamantibus omnis generis libris, ausus sum mutare. Addam duntaxat, ut apud Procopium, ita apud IXX, ἀνημένης legi. Ibidem, ut in editis et

179. Οδαὶ οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἔνεκεν δώ- ρων, καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου αἴροντες. Σαρφὲς τὸ ῥητὸν, κατακρίνον τοὺς ἐν τοῖς δικαιοτηρίοις, διὰ τὴν πρὸς τὸν μαρωνῶν φελλαν, ἀφανίζοντας μὲν τὸ εὐθὺ τῆς χρίσεως, προστιθεμένους δὲ τὴν δωροδοκίῃ· καὶ τὸν μὲν ἀσεβῆ δίκαιον δνομάζοντας, τὸν δὲ δί- καιον ἐπ' ἀδικίᾳ καταδικάζοντας. Λογισμὸς γάρ φι- λαργυρίᾳ προειλημμένος τρυπάνη ἔστιν ἐπὶ τὸ βαρὺ τοῦ κανόνος τὴν ρόπην καταφέρουσα. Ἐπιμελέστερον δὲ θαυτοῖς προσέχωμεν, μήποτε ἀσεβῆ τινα ἡ ἄνθρω- πον ἡ λόγον δικαιώσωμεν, κατὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς χά- ριν προσαχθέντες αὐτῶν τῇ συγκαταθέσαι, μήποτε ὑποπέσωμεν τῷ ἔγκειμένῳ ταλαιπωμῷ. Διὰ τοῦτο δὲ τρόπον κατηγόρεται καλάμη ὑπὸ ἄνθρωπος πυρὸς, καὶ συγκαυθήσεται ὑπὸ φλογὸς ἀνημάτης (68), ἡ δίζα αὐτῶν ὡς χνοῦς ἔσται, καὶ τὸ ἄνθος αὐ- τῶν ὡς κονιορτὸς ἀναβήσεται. Οὐ γάρ ἡθιλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαὼν, ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ παρώξυναν. Ἀπιειλεῖ δὲ λόγος σογ- καυθήσεσθαι τὰς δίζας τῶν ἀμαρτιῶν, καὶ εἰς χνοῦν (69) λεπτοτοιχήσεσθαι, καὶ τὸ ἄνθος αὐτῶν ὡς κονιορτὸν ἀναβήσεσθαι. Ἀκολούθως τοῖς προσποδεδο- μένιοις νοήσωμεν τὰ ἐπαγόμενα. Περὶ γάρ τῶν οὐνψ κεχρημάτων ἀμέτρως ἐν τοῖς κατόπιν διαλεχθεῖς, καὶ τοὺς τὰ δῶρα λαμβάνοντας ἐν ταῖς χρίσεσι διαβάλ- λων (70), νῦν συγκαυθήσεσθαι τὰς δίζας αὐτῶν λέ- γει, ὡς καλάμην ὑπὸ ἄνθρωπος πυρός. Ἐστι δὲ δὲ καλάμος φυτὸν ἐπὶ ἀσθενοῦς τῆς δίζας βεβηκός, λεῖον μὲν τὴν ἔξωθεν ἐπιφάνειαν, διάκενον δὲ τὰ ἔνδον, ἀνώμαλον δὲ τὴν αὐξησιν, γόνασι πυκνοῖς διειλημμένον, διὰ τὸ ἀσθενῆ οὖσαν τὴν δύναμιν, διά τῆς (71) αὐξεταί, μή δύνασθαι ὁμαλῶς αὐξῆσαι τὸ φυτόν, ἀλλὰ δεῖσθαι τίνος ἀναπαύσεως ἐν τῷ μεταξύ- διδ καὶ τὸ γόνον ἀποτελεῖται τῇ ἐντρεμήσει τῆς δυ- νάμεως (72). "Οταν γάρ μικρὸν προκύψῃ, εἰτα Ιστα- ται, καὶ οὕτω τῇ ἐπιπλείον ἐπιμονῇ τὸ γόνον ἀποτε- λεῖται. Εἴτα πάλιν οὖν βάθρῳ τινὶ καὶ θεμελίῳ τῷ γόνατι λεχρημένη, ἡ δύναμις πάλιν προχόπτει, καὶ οὕτως ἀεὶ ἀναπαύσομένη ἀποτελεῖ τὸ φυτόν. Τοιοῦτοι

in quatuor mss. perindo atque apud Procopium et apud LXX legitur, ὡς χνοῦς ἔσται, ut *lanugo erit*, scriptum reperitur in aliis duobus mss. et apud Eusebium, ὡς χοῦς ἔσται, ut *pulvis erit*.

(69) Hic rurus quidam mss., εἰς χοῦν. Alii cum editis, εἰς γνοῦν.

(70) Editi et unus ins., διαβάλλων. Alii tres, διε- διχάλων, ubi Reg. primus et Reg. tertius prima manu habent, διαλαβών, corrupte.

(71) Ita τα. nostri. Editi vero, ἀφ' ἡς.

(72) Illa, διὰ καὶ τὸ γόνον ἀποτελεῖται τῇ ἐντρεμή- σει τῆς δυνάμεως, dum ita verteret interpres. *Ob hoc etiam geniculum tribuit illi natura supplendo de fe- cctui virium*, procul dubio vocem ἐντρεμῆσις hic pro- voce ἐρημίᾳ sumi arbitrabatur. Nam voce ἐρημίᾳ defectum atque destinationem significari qui non novit, Græcarum litterarum penitus rudis sit ne- cessere est. Sed sua talus est opinione. Nam ab ἡρε- μίᾳ, quod est *quiescere*, vox ἐντρεμῆσις desumi- constat. Hoc igitur dicit scriptor, geniculum per- fici, cum glutinosa quædam virtus paulo diutius eodem in loco immoratur, et quiescit.

δὲ οἱ ἀπὸ τῶν τοῦ κόσμου τούτου πραγμάτων γνώριμοι, ἐπὶ σχετικῆς βεβηκότης τῆς βάσεως, διάκεκοι τὸν ἔσω ἀνθρωπὸν, η̄ ἀνωμαλίζ τῶν τοῦ κόσμου τούτου πραγμάτων συζητεῖς. Διὸ τούτο ὅν τρόπον καυθίσσεται καλάμη υπὸ ἄνθρακος πυρὸς, οὕτω φησί καταφλεγῆσεθει τὰς ῥίζας αὐτῶν υπὸ φλογὸς ἀνημένης,

180. Ἀνθραξ δέ ἐστι πῦρ γεώδες, μετὰ τὴν τῆς φλογὸς πάροδον τῇ παχυτέρᾳ ὥλῃ ἐναπομεῖναν· Ἐπεὶ οὖν οἱ ἐμπαθῶς ζῶντες οὐκέτιν ἔχουσι τὸ τῶν παθῶν πῦρ, ὡς δὲ πλούσιος ἔνδον εἴχε τὴν αἰτίαν τὴν καταφρόσουσαν αὐτὸν τῷ δίψι, διὰ τοῦτο τοῖς πίνουσι τὸν ὄντον ἀπειλεῖ ὡς οἰνόφλυξ· τὸν ἐκ τῆς καύσεως ἀφανισμόν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἔνεκεν δώρων τὸ δίκαιον διατρέφουσι, καὶ τὴν ῥίζαν αὐτῶν συγκαυθῆσθαι φησιν ὅπό φλογὸς ἀνημμένης· ῥίζαν λέγων τὴν φιλαργυρίαν δηλονότι, περὶ δὲς καὶ δὲ Ἀπόστολος ἀπεφήνατο, διτὶ· Ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἐστιν ἡ φιλαργυρία. Ἀπὸ δὲ τοιαύτης ῥίζης δροῖον τὸ ἄνθος εἰκός ἀναβαίνειν, ἡ κονιορτῷ παραπλήσιον, ἀστάτῳ φύσει καὶ σκεδαννυμένη εἰς ἄρρενα; Ἡ μῆποτε, ὡσπερ δὲ κονιορτὸς ἐμποδίζων ταῖς ἀναπνοαῖς, ἐπιδουλεύει ἡμῶν τῇ ζωῇ οὐτῷ καὶ τὰ τῆς φιλαργυρίας ἄνθη, αἱ πλεονεξίαι, αἱ ἀδικίαι, τὸ φεῦδος, αἱ συκοφαντίαι, τὰ ἄλλα δύο τῆς πονηρᾶς ῥίζης ἐστὶν βλαστήματα, ἀναιρετικὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐστι, τῇ καθαρότητι τοῦ περιβάλλοντος ἐμποδίζοντα. Σφύρδρα δὲ παρατετηρημένων οὐκ εἴπε, Καὶ δὲ καρπὸς αὐτῶν, ἀλλὰ, Τὸ ἄνθος αὐτῶν. Ἀτελῆ γάρ τὰ τῆς κακίας βλαστήματα, ἐν αὐτῇ τῇ βλαστήσει, καὶ τῷ πρώτῳ ἄνθει ἀφανίζομενα. Εἴδον γάρ τὸν ἀσεβῆ ὑπερυφούμενον, καὶ παρῆλθον, καὶ ἰδού οὐκ ἦν. Ὁ μὲν οὖν δίκαιος, ὡς τὸ ἔύλον ἐστὶ τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, διηγεῖται τῇ ἐπιφρόδῃ τῆς ζωῆς καταρράμενος· τοῦ δὲ ἀμαρτωλοῦ ἡ ῥίζα συγκαυθήσεται, Καὶ τὸ ἄνθος ὡς κονιορτὸς ἀναβήσεται· Διότι οὐκ θίβλησσαν τὸν νόμον Κυρίου (73) Σαβαὼθ, ἀλλὰ τὸ θλύγωντος ἄγριον Ἰσραὴλ παρώκυαν· Νόμον καὶ λόγιον διαφόρους λέγει προσηγόριας Κυρίου, Διὰ τοῦτο ὡς περὶ ἐμψύχου τοῦ λογίου διαφέρει τῆς φησί· Τὸ λόγιον Κυρίου παρώκυνταν. Νόμος γάρ ζῶν καὶ λόγος Θεοῦ διαμονογενῆς Ιδες (74), δι' οὗ τὰ πάντα.

184. Καὶ ἐθυμώθη δργῇ Κύριος Σαβαὼν ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπέβαλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ αὐτοὺς, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς. Καὶ παρωχύνθη τὸ δργη, καὶ ἐγενήθη τὰ θνητικά αὐτῶν ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ. Καὶ ἐν πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράψῃ ὁ θυμὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἔτι ἡ χείρ (75) ὑψηλή. Ἡ τῶν ἴσχυντων καὶ τῶν δυνατῶν ἀμφετὰ ὁδὸν ἐποίησε τῇ δργῇ τῇ κατὰ τοὺς λαοὺς κινούμενη παρὰ Κυρίου. Διὰ τούτο πρότερον τὸ, Οὐαὶ οἱ ἴσχυοντες ὅμων, καὶ οἱ δυνάσται· ἔπειτα· Καὶ ἐθ-

⁸¹ I Tim. vi, 10. ⁸² Psal. xxxvi, 35, 36. ⁸³ Psal. i, 3. ⁸⁴ Joan. i, 3.

(73) *Editi, νόμοι τοῦ Κυρίου. At sex mss., νόμοι Κυρίου.*

(74) Veteres aliquot libri, Λόγος Θεοῦ, ὁ μονογενὴς Θεός, *Verbum Dei, unigenitus Deus*. Editi, Λόγος

les sunt, qui ex hujus mundi rebus illustres evadunt ac conspicui: quippe putri fundamento nixi, et juxta interiorem hominem vacui, inter mundanarum rerum inconstantiam ac inaequitatem vitam suam traducunt. Eam ob causam, quemadmodum uretur stipula a carbone ignis, ita radices eorum a flamma accensa affirmat combustum iri.

180. Est autem carbo ignis, quasi terrestris ac spissior, qui post materiam transitum in crassiore materia remanet. Quoniam igitur ii qui inter turbulentos animi affectus vivunt, perturbationum suarum habent ignem peculiarem, quemadmodum et dives ille intrinsecus habebat causam, quæ per situm ipsum incendebat, ideocirco vinum bibentibus uti vino-lentis extremum perflammam exitium comminatur. Sed quia propter munera etiam jus pervertunt, ait radicem ipsorum esse comburendam a flamma accensa; radicem videlicet appellans avaritiam, de qua et Apostolus hanc sententiam tulit: *Radix omnium malorum est avaritia*⁸¹. Qualem autem florem verisimile est ab hujusmodi radice emergere, nisi similem pulveri suapte natura instabili et in aera effuso? Aut forte, quemadmodum pulvis respirationem impediens, vitæ nostræ molitur insidias; ita et avaritiae flores, inexplicabilis pecuniarum cupiditas, injuritiae, mendacium, calumnias, et alia quæcunque radicis pravæ germina sunt, vitam nostram penitus tollunt, cum spiritus munditiam præpediant. Cæterum prudenter admodum non dixit: *Et fructus eorum, sed, Flos eorum*. Nam imperfecta manent nequitiae germina, et simulatque germinare ac primum florere cœperint, marcescunt. *Vide enim impium superexaltatum: et transivi, et ecce non erat*⁸². Et quidem justus veluti lignum, secundum decursus aquarum consistens⁸³, continuo vite allapsu irrigatur: sed comburetur peccatoris radix, *Et flos ut pulvis ascendet*. Nam noluerunt legem Domini Sabaoth sed eloquium sancti Israel exacerbaverunt. Legem et eloquium appellat diversa Domini nomina. Eam ob rem propheta de ejusmodi eloquio tanquam animato ait: *Eloquium Dei irrilaraverunt*. Est enim lex viva Verbum Dei, unigenitus Filius, per quam facta sunt omnia⁸⁴.

181. VERS. 25. *Et indignatus est ira Dominus Sa-
baoth 511 aduersus populum suum, et immisit manum
suam super eos, et percussit eos, Et exacerbati sunt
D montes, et facta sunt morticina eorum sicut sterlus
in medio viæ. Et in omnibus his non est aduersus furor
ejus, sed adhuc manus excelsa. Fortium potentium-
que peccatum ira a Domino aduersus populum com-
motæ viam patescit. Quamobrem priore loco dixit :
Væ fortes vestri et potentes ; deinde subjungit : Et
indigualus est ira Dominus aduersus populum suum,*

Θεός, ὁ Μονογενῆς Θεοῦ, *Verbum Deus, Unigenitus Dei*. At Reg. secundus ut in contextu.

(75) Editi, ἀλλ' ἔστιν ἡ χειρ αὐτοῦ. At mss. quinque ita, ut edidimus.

cum videlicet et ipse ad exemplum præsectorum versaretur in peccatis, essetque dignus, qui flagella furoris ac iræ Domini pateretur. Est autem furor quædam sanguinis circa cor ebullitio, a quopiam veluti tumore ex humorum vaporatione circa cor concreto, nomen sortitus; ira vero est appetitus vindictæ. Itaque furor velociter commovet affectum; ira vero firmiorem ac perseverantem tristitiam expletionem indicat. Credere quidem pium fuerit ac religiosum, de Deo neutrum proprio dici: sed haec voces figuratae sunt et translatæ. Non enim perturbatione ulla in Deo est, neque adventitia ulla qualitas cadere potest in ejus essentialiam. Verum actio ejusmodi, quæ in nobis excitatur, appellatur furor. Et fortasse severa et gravis castigatio ira dicitur: reprehensio vere, quæ cogitationes nostras perturbat, furor nuncupatur. Etenim Deus furore exstimulatus, eos quibus succenset, turbat ac confundit, neandum ipsis ulla dignatur sermone, *juxta illud dictum, In furore suo conturbabit eos*⁶⁶. Qui autem castigantur in ira, hi disciplina censentur digni, prout dicitur: *Tunc loquetur ad eos in ira sua*⁶⁷. Qui enim ob peccata redarguitur, nondum est castigatus: qui autem castigatur, ostendit accedere se jam aliquo pacto ad scientiam. Itaque, si castigat ira furor vero objurgat, ira furori præstat. Quare et Jeremias: *Corripe nos, Domine, verumtamen in judicio et non in furore*⁶⁸. Non enim dixit: Et non in ira; quandoquidem correctio, ex judicio profecta, benignior est et mitior quam quæ per furorem et iram adhibetur. Quisquis enim corripitur in judicio, et a sermone illustratur, ex Dei judicis emolumentum percepturus est atque utilitatem, cum nihil peragat citra judicium, imo perficiat omnia cum sano judicio; sic ut nec ipsius cogitationes judicii sint expertes, *juxta id quod dictum est: Cogitationes justorum judicia*⁶⁹. Et quidem judicii tempore, cum manum suam populo injecerit, montes etiam dicuntur esse exacerbandi. Nimirum indicat Scriptura⁷⁰ omnem simul concurrere creaturam ad ulcioescendum peccatores. Quemadmodum enim plagarum Aegyptiacarum tempore ab omni parte eos invadebat bellum, ab aere, a terra, ab aqua: sic et modo, cum Dominus populo manum suam ad ipsum percutiendum injecerit. Quin etiam exacerbandi montes sunt, atque morticina populi ut stercus per **512** ignominiam et dedecus in media via jacentia conculcabantur. Consideres velim eos qui in peccatis constituti, viles hujus immorantur negotiis, atque proculeantur ab adversariis potestatibus: quorum cor cum non duocatur pœnitentia, affirmsat Domini sermo iram non esse ab eis avertendam, sed etiamnum manere manum excelsam, id est, erectam ad ultionem sumendum. Quippe manum vocat virtutem vindicem, se-

A μάθη δργῆ Κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, δηλοντεῖ καὶ αὐτοῦ, κατὰ μίμησιν τῶν προεστῶν, ἐν ἀμαρτίαις γενομένου, καὶ ἀξίου ὄντος παθεῖν τὰ ἀπὸ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς δργῆς τοῦ Κυρίου. Ἐστι δὲ θυμὸς (76) ζέσις τοῦ περὶ χαρδίαν αἰματος, παρὰ τὸ οἰονεῖ ἐξ ἀναθυμιάσεως τῶν γυμῶν συνιστάμενον οἰδήμα περὶ τὴν χαρδίαν ὡνομασμένος: δργὴ δὲ ἐστιν δρεκτὶς ἀντιλυπήσεως, Ὅστε τὸ μὲν ὀξεῖαν ἔχει τοῦ πάθους τὴν κίνησιν, τὸ δὲ μονιμωτέρων καὶ παρατεταμένην ἐμφανίνει τὴν ἐπὶ τῇ λύπῃ ἐκπληρωσιν. Ἐπὶ μέντοι θεοῦ οὐδέτερον αὐτῶν κλέρως λέγεσθαι εὐσεβεῖς ἐστι παραδέξασθαι, ἀλλὰ τροπικαὶ αἱ φωναί. Οὐ γάρ πάθος θεοῦ, οὐδὲ αὐτῇ τῇ οὐσιᾳ αὐτοῦ συμβεβηκός: ἀλλ' ἡ περὶ ἡμᾶς τοιάδε ἐνέργεια θυμὸς προστηρόμενη. Καὶ τάχα, ἡ μὲν ἐπίπονος παθεύσις. δργὴ δὲ ταραχὴν ἡμῶν ἐμποιῶν (77) τοῖς λογισμοῖς ἐλεγχος, θυμὸς προστηρόμενη. Ταράσσει μὲν γάρ τῷ θυμῷ, μι. δέπω λόγου ἀξιῶν τοὺς οἰς θυμοῦται δ θεός, κατὰ τὸ εἰρημένον, διτι: Ἐν θυμῷ αὐτοῦ ταράξει αὐτούς. Διδασκαλίας δὲ ἐν δργῇ οἱ παθεύσινοι ἀξιούνται, κατὰ τὸ εἰρημένον, διτι: Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν δργῇ αὐτοῦ. Οἱ μὲν γάρ ἐλεγχόμενος ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις, οὐπω πεπαθένται· δὲ παθεύσινος, ἥδη (78) ἐγγύτητά τινα πρὸς ἐπιστήμην ἐμφαίνει. Εἰ οὖν παθέντεις μὲν δργὴ, ἐλεγχεῖ δὲ θυμὸς, ἀνυσιμώτερον ἡ δργὴ τοῦ θυμοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ δ ιερεμίας· Πατέρευστον ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει καὶ ιεὴ ἐν θυμῷ, Οὐ γάρ εἰπε: Καὶ μὴ ἐν δργῇ πλὴν χρηστοῖρχα πατέρευσις, ἡ ἀπὸ κρίσεως, τῆς ἀπὸ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς δργῆς. Οἱ γάρ ἐν κρίσει πατέρευσις, φωτιζόμενος ὑπὸ τοῦ λόγου, ὡφεληθήσεται ἀπὸ τῶν τοῦ θεοῦ κριμάτων πρὸς τὸ μηδὲν ἀφίετως πράσσειν, ἀλλὰ πάντα κρίσεις ὑγιεῖς ἐπιτελεῖν, Ὅστε καὶ αὐτοὺς ἔχειν τοὺς λογισμοὺς κεκριμένους, κατὰ τὸ εἰρημένον· λογισμοὶ δικαίων, κρίματα. Κατὰ μέντοι τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, διτερὶς ἐπιβάλλῃ (79) τῷ λαῷ τὴν χειρανθετοῦ, καὶ τὰ δργὴ παροξυνθήσεσθαι λέγεται: διεκνύντος τοῦ λόγου, διτι: πᾶσα ἡ κτίσις συνεπιθύεται τῇ ἐκδίκησει τῶν διμωρτωλῶν. Ως γάρ ἐπὶ τῶν πληγῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν, πανταχόθεν αἴτοις δ πόλεμος: ἀπὸ ἀέρος, ἀπὸ γῆς, ἀπὸ θάλασσας· οὐτω καὶ νῦν, διτερὶς ἐπιβάλλῃ τὴν χειρανθετοῦ ἐπὶ τὸν λαὸν δ Κύριος, τοῦ πατέρας αὐτοῦ καὶ τὰ δργὴ παροξυνθήσεται, τὰ δὲ θησαυραῖς τοῦ λαοῦ, ὡς κοπρία διὰ τὴν ἀτιμίαν ἐν μεσφ τῆς δόδου κείμενα, καταπατηθήσεται. Νόησον μοι τοὺς ἐν ἀμαρτίαις γενομένους, ἀναπομείναντας τοῖς πράγμασι τοῦ βίου τούτου, καὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων καταπατουμένους, ὃν διὰ τὴν ἀμετανόητον χαρδίαν δ λόγος τοῦ Κυρίου φησὶν, οὐκ ἀποστραφήσεσθαι τὸν θυμὸν, ἀλλὰ ἔτι μένειν τὴν χειρανθετοῦ πούστιν, ἐπηρμένην εἰς ἐκδίκησιν, χειρα λέγων τὴν κολαστικὴν δύναμιν, κατὰ τὸν Ιάβην. Χειρ γάρ Κυρίου ἡ ἀψαμένη μού ἐστι: καὶ ἐν τούτῳ τοῦ διαβόλου χειρ

⁶⁶ Psal. II, 5. ⁶⁷ ibid. ⁶⁸ Jerem. x, 24. ⁶⁹ Prov. XII, 5. ⁷⁰ Sap. v, 18.

(76) Editi, θυμὸς μὲν. Vocula μὲν in nostris sex mss. deest.

(77) Veteres aliquot libri, ποιῶν.

(78) Sic mss. sex. Editi, δ δε πεπαθεύμένος ἥδη.

(79) Editi, ἐπιβάλλῃ. At sex mss., ἐπιβάλῃ.

λέγοντος ἐν τῷ καιρῷ τῆς κολάσεως· Οὐ μή, δέ, ἀλλὰ ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἄψαι τῶν δστῶν αὐτοῦ.

182. Τοιγαροῦν ἀρεῖ σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσι, τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἔγγυς, καὶ συριεῖ αὐτοὺς (80) ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς. Καὶ ἴδον ταχὺ κούφως ἔρχονται, Κατὰ μὲν τὸ ρήτον δύξει τὴν Ῥωμαϊκὴν δύναμιν τὴν ἐπὶ (81) τῇ ἐσχάτῃ πολιορκίᾳ ἐπελθοῦσαν τῇ Ἱερουσαλήμ δ λόγος προφητεύειν. Ἐν ἑκάνυφ γάρ οἱ στρατιώταιοι κατάλογοι συνεπληρούντο, ἔκ τε τῶν μακρὰν ἔθνῶν καὶ ἔκ τῶν σύνεγγυς, τῶν περὶ τὴν Συρίαν καὶ Ἀραβίαν, καὶ ἀλλα ἔθνη, δοξ παρακελμένα τῇ Ἰουδαϊκῇ ἵστρατολογεῖστο παρὰ τῶν Ῥωμαίων. Γδ μὲν οὖν σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἡθιθη τουτέστι, τὸ σημεῖον (82) τοῦ σταυροῦ τοῦ ἀναδειγμέντος. Καὶ τὰ μὲν ἔθνη ἐπὶ τὴν πίστιν ἐκλήθη, ἡ δὲ Ἱερουσαλήμ τῇ καταστροφῇ παρεδόθη. Οὕτω δὲ ταχὺ καὶ κούφως ἔρχοντο, τοσάντην ἔχοντες προθυμίαν εἰς τὸ πολεμεῖν, ὥστε καὶ τῶν τροφῶν ἐπλανθάνεσθαι, καὶ μηδὲ τὰ σιτηράσια ἀναμένειν, μηδὲ ἀναπαύσεως δεῖσθαι, μηδὲ ἀποτίθεσθαι τὸ τῶν πολεμούντων σχῆμα. Οὗτοι ὥσπερ στερεὰ πέτρα ἐλογίσθησαν, καὶ τὰ ἄρματα αὐτῶν ὡς καταγίδες· δύμοιοι λέουσι τὴν ἴσχυν, καὶ σκύμνοις λεέντων τὴν δρμήν· ὡς ἡ βοὴ ὁλέθρασης κυματινούσης, δτε καὶ οὐδὲν ἄλλο δ πολεμούμενος λαὸς ἦώρα, ἀλλ' ἡ σκότος σκληρὸν ἐπὶ τῆς γῆς (83).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ζ'.

182'. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἑνιαυτοῦ οὐδὲ ἀπέθανεν Ὅζιας δ βασιλεὺς, εἰδον τὸν Κύριον (84). Καὶ ἀπεστάλη πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμ. Πρὸς τοὺς ἀπὸ κτίσεως καὶ καταβλῆται κόσμου ἀγίους δὲ ἀποστάλανται θεῖαι δυνάμεις, τὸ σαθρὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπανορθούμεναι. Ἀπεστάλη τοῖνυν καὶ πρὸς Ἡσαίαν, ἐπὶ τῷ περιβόλῳ αὐτοῦ τὰς ἀμαρτίας καὶ καθαρίζων. Ἀπεστάλη δὲ, ἐπειδὴ ἤκουσεν δύρομένθι τὰς ιδίας ταλαιπωρίας, καὶ δύμοιογῦντος τὴν ἐν λογισμοῖς αὐτοῦ ἀμαρτίαν. Εἶπε γάρ τὸ, Ω τάλας ἔγω, δτε κατανένυμαι· δτε ἀνθρωπὸς ὁν, καὶ ἀκαθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἔγω οἰκῶ. Ταῦτα ἔλεγε καὶ δ Παῦλος· Ταλαιπωρος ἔγω ἀνθρωπὸς, τίς με βύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θεατοῦ τούτου; Εἴτα καὶ αὐτὸς ὡς τυχών θείας ἀντιλήψεως ἐπέγει· Εὔχαριστῷ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἴπε δὲ τὸ, Ω τάλας ἔγω, διορατικῶς εἰς ἔννοιαν ἐλθὼν τῆς βασι-

⁸⁰ Job. xix, 21. ⁸¹ Job. II, 5. ⁸² Rom. vii, 24.

(80) Codex Combebensis recentior, καὶ συριεῖ αὐτοῖς.

(81) Editi, τὴν ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ ἐν, imperante Vespasiano. At sex mss. ut in contextu.

(82) Ita mss. Editi, σημεῖον τό, id quod ita redidicerat interpres, signum crucis ejus, qnī per eam declaratus est et designatus. Qua interpretatione pulchra admodum sententia prorsus corruptitur. Nam dubium non est, quin scriptor indicare voluerit miram illam crucis apparitionem, quam

A cundum Job : *Manus enim Domini est, quae me tetigit*⁸⁰. Et in ipso hoc libro diabolus tempore castigationis de manu loquitur : *Nequaquam, sed milte manum tuam, et lange ossa ejus*⁸¹.

182. VERS. 26-30. *Igitur elevabit signum in nationibus longinquis et propinquis, et sibilabit eas ab extremo terræ. Et ecce cito leviter veniunt.* Scriptura quidem ad litteram videri possit Romanorum exercitum prædicere, qui in extrema obsidione Jerosolymam invasit. Nam in hoc apparatu indices militares complebantur tum ex longinquis, tum ex propinquis gentibus, nempe ex iis quæ circa Syriam et Arabiam habitant: quin et aliae nationes, quæcumque adjacent Iudeæ, a Romanis ad militiam ascribentur. Erectum est itaque in gentibus illud signum; hoc est, signum crucis quæ apparuit. Et quidem gentes ad fidem accitæ sunt: Jerusalem vero ruinæ tradita est et eversioni. Fortasse autem ita cito et leviter veniebant, quod erat belli gerendi desiderium quo ducebantur, ut obliviscerentur commestuum, neque operirentur militare stipendium, neque intermissionem ac laxamentum exposcerent, neque exuerent se militari habitu. Isti quasi solida petra habitu sunt, et currus eorum quasi procellæ. Erant pares leonibus vi, et leonum catulis impetu; quorum fuit clamor veluti maris æstuantis, quo tempore populus qui oppugnabatur, nihil aliud nisi crassas tenebras in terra sparsas cernebat.

C CAPUT VI.

182'. VERS. 1, 6. *Et factum est anno, quo mortuus est Ozias rex: vidi Dominum. Et missus est ad me unus de seraphim.* Semper a prima mundi constitutione et origine ad sanctos mittuntur divinis potestates, quæ humanae naturæ resarciant infirmitatem. Missus igitur est etiam ad Isaiam unus, qui ab eo auferret peccata, ipsumque expiaret. Missus est autem posteaquam (Dominus) eum audivit miseras suas deslentein, peccatumque in sua mente reconditum confidentem. Dicit enim (VERS. 5): *O miser ego, quia compunctus sum: quia homo cum sim, et immunda labia habeam, in medio populi immunda labia habentis ego habito.* Hæc dicebat et Paulus : *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus*⁸²? Deinde etiam hic ipse quasi jam consecutus divinum subsidium, addit : *Gratias ago Deo per Jesum Christum*⁸³. Dicit autem illud. *O miser ego, postquam regnum Dei qui supersolium*

⁸⁰ ibid. 25.

Constantino Magno in celo visam fuisse narrat Eusebius lib. I De vita Const., cap. 28.

(83) Post hæc verba, ἐπὶ τῆς γῆς, nihil invenitur amplius neque in mss. neque in excusis. Quare credi merito potest scriptor totum caput non absolvisse: sed ejus capitilis finein in compendium duntaxat redigisse.

(84) Colb. primus, Κύριον καθημένον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρόμενον. Aliquanto post editi, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. At sex mss., διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

excelsum et elevatum sedebat, atque mundum adeo vastum gloria sua adimplebat, clare animo perspexisset. **513** Etenim antequam Deum mente perciperet, non compertur dixisse: *O miser ego. Nam et Abraham ipse, cum Deus sese ipsi ostendit, tum dixisse refertur: Ego autem sum terra et cenis*⁴⁴. Similiter etiam et Moyses omni Aegyptiorum sapientia eruditus⁴⁵, et, ut credere par est, hos omnes ingenii dexteritate ac intelligentia exsuperans, lingua hesitantia et tarditate laborare se non advertebat; sed ubi Dominum oracula edentem audivit, tunc loquendi difficultatem ac linguam tarditatem sensit⁴⁶.

183. VERS. 6, 7. Et in manu sua habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum. Qui hanc interpretatur sententiam animo Judaico, dicturus est utique Dominum in aliquo civitatis Jerosolymitanae loco fuisse visum, in solio excuso et elevato sedentem: seraphimque in ejus circuitu stetisse, et sumptum ex holocautomatum ara ignem ori prophetam ad labia ejus expurganda ab uno seraphim oblatum fuisse. Nos vero qui quae in lege memorantur, imaginem esse celestium et umbram credimus, omnem creaturatum spiritualis, tum sub sensus cadentis oculum et universitatem domum dicimus; illum vero Dei in omnes principatum ac dominium dicimus solium elevatum, seraphim autem, celestes virtutes. Si enim, quod quidam opinati sunt, duo coeli hemisphaeria alternis vicibus se super terram conspicienda praebant, utroque sex partibus tanquam alis quibusdam ad velocem motum utente, qui fieri potest ut missa sit harum altera, aut ab alia avulsa, quandoquidem continua est coeli natura? Verum, ut cuperam dicere, virtutes celestes propter summam suam sanctimoniam habitae sunt dignae, quae throno proxime astarent; quarum una venit ad prophetam. Quemadmodum enim Deus omnium gubernator ad hominum curam a celo respicere haud fastidit: ita nec particulares illae virtutes ad impertienda hominibus beneficia ministerium suum denegant. Accepit igitur seraphini ille forcipe carbonem ab altari. Teum reputa quale fuerit altare illud, ad quod aditus ita difficilis erat, ut ne audeat quidem ipsum manu seraphim attingere, sed forcipe ignem in manum accipiat. Et sumpsit carbonem. Accipit ignem in manum. Cujusmodi est hic, qui peccata expiat? **D** Num forte cognitionem habet cum eo igne, de quo

λείας τοῦ Θεοῦ (85) τοῦ καθημένου ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ πεπληρωκότος τῆς δόξης αὐτοῦ τὸν τηλικοῦτον κόσμον. Ήριν γὰρ ἐννοήσαι Θεὸν, οὐ φάνεται εἰπών (86) τὸ. Ω τάκας ἐγώ. Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀβραὰμ, δὲ τε ὥφθη αὐτῷ ὁ θεὸς, τότε ἀναγέραπται εἰρηκὼς τὸ, Ἐγώ δὲ εἰμι γῆ καὶ σπόδος. Οὕτω δὲ (87) καὶ Μωϋσῆς παιδεύεμενος μὲν πάσῃ σοφίᾳ Αιγυπτίων, καὶ ὡς εἰκός διαβαίνων πάντας αὐτοὺς τῇ εὐφυΐᾳ καὶ τῇ συνέσει, οὐκ ἥσθινετο ἐκτοῦ ισχυνοφῶνος ἢ (88) βραδυγάλωσου. δὲ τὸ ἥκουσε τοῦ χρηματίζοντος, τότε τῆς ἀφωνίας αὐτοῦ καὶ τῆς περὶ τὴν γλῶσσαν βραδύτητος ἥσθετο.

183. Καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ εἶχεν ἀνθρακα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἔψατο τοῦ στόματός μου. Ο μὲν Ἰουδαϊκῶς ἔτηγούμενος τὸ ῥητὸν, ἔρει, ὡς ἄρα δὲ Κύριος ἐώραται ἐπὶ τῷ κατὰ Ἱερουσαλήμ τόπῳ, καθημένος ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ τὰ σεραφίμ κύκλῳ αὐτοῦ ἑστηκότα καὶ ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου τῶν δλοκατωμάτων τὸ πῦρ ληφθὲν παρὰ τοῦ σεραφείμ προσηγένθη (89) τῷ στόματι τοῦ προφήτου, εἰς καθαρισμὸν τῶν χειλῶν αὐτοῦ. Ήμεῖς δὲ οἱ πεπιστευκότες, διτὶ ὑπόδειγμά τι καὶ σκιά (90) τῶν ἑπουρανίων ἔστι: τὰ κατὰ τὸν νέρμον, οἶκον μὲν λέγομεν τὸ σύμπαν σύστημα τῆς νοοτῆς καὶ αἰσθητῆς κτίσεως. Θρόνον δὲ ἐπηρμένον τὴν ἐπὶ πάντων ἀρχὴν καὶ δεσποτεῖλον τοῦ Θεοῦ σεραφίμ δὲ τὰς ὑπερκοσμίους δυνάμεις. Εἰ γάρ, διπερ ἐφαντάσθησάν τινες, τὰ δύο τοῦ οὐρανοῦ τιμισφαίρια ἀνὰ μέρος διπέρ γῆς φαινόμενα, ἔκ μέρεων ἐκατέρων, οἰονεὶ τιοι πτεροῖς, πρὸς τὴν δέξιαν (91) κίνησιν κεχρημένων, πῶς ἐπεστέλλετο τὸ ἔτερον τούτων, ἢ πῶς ἀπεσπάτο ἀπὸ τοῦ ἔλλου, συνημμένης τοῦ οὐρανοῦ τῆς φύσεως οὕσης; Ἀλλ', διπερ εἰπον, δυνάμεις ὑπερκοσμιαι, τῆς ἔγυράς των στάσεως διὰ τὴν ἐν ἀγιασμῷ ἀκρότητα κατηγορικῶν⁴⁷ ἀντιμέτωπης πρὸς τὸν προφήτην. Ως γάρ δὲ τὸ πάντων θεὸς οὐδὲ ἐπακτιοῖ (92) διακύπτειν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ αἱ μερικαὶ δυνάμεις τὴν διακονίαν ὑπὲρ ενεργεσίας τῶν ἀνθρώπων ἀρνοῦνται. Ἐλαβεν οὖν τὸ σεραφείμ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου τῇ λαβίδι. Ἐνθυμήθητι πηλίκον τὸ θυσιαστηρίον, δπως (93) δυσπρόσιτον, ὡς μὴ κατατολμῆν αὐτοῦ τὸ σεραφείμ τῇ χειρὶ προσπίπτεσθαι. ἀλλὰ διὰ τῆς λαβίδος λαμβάνειν τὸ πῦρ εἰς τὴν χειρα. Καὶ ἔλαβεν ἀνθρακα. Λάμβανει τὸ πῦρ εἰς τὴν χειρα. Ποδαπὸν (94) τοῦτο τὸ πῦρ, δὲ μαρτίας καθαλπει; Ἡ μήποτε συγγενὲς ἐκείνη, περὶ οὐ

⁴⁴ Gen. xviii, 27. ⁴⁵ Act. vi, 22. ⁴⁶ Exod. iv, 10.

(85) Antiqui sex libri, τοῦ Θεοῦ. Editi, τοῦ Θεοῦ.
(86) Editi, λέγων. At sex mss., εἰπών.
(87) Veteres quatuor libri, δὲ. Editi, δη.
(88) Sic mss. At editi, ισχυνοφῶν καὶ.
(89) Ita mss. omnes. Editi, προσενήνεχται.
(90) Editi, ὑπόδειγματα καὶ σκιά. At mss. quinque ut in contextu. Statim editi, τῆς τε. Abest τε a mss. nostris.

(91) Veteres quinque libri, δέκα, nec jure dubitari potest quin ita legerit Tilmannus, qui sic

interpretatus sit, ad justam motionem. Editi tamen et Reg. tertius habent, δέξιαν, ad velocem motum, recte.

(92) Nostra editio et codex Fr. 1, οὐ καταξιοῖ. At antiquior Combeſſiſii codex et alii quatuor, οὐκ ἀπαξιοῖ.

(93) Nostri sex mss., δπως. Editi, οὗτω.

(94) Veteres quinque libri, Ποδαπόν. Editi, Ποταπόν. Ibidem uterque Colb. et Reg. secundus, δμαρτίας. Alii tres mss. et editi, δμαρτίαν.

είρηται, δτι Αὐτὸς διμάς βαπτίσει ἐν Ήνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρί; Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀνθραξ πῦρ ἐστι, τῷ παχυτέρῳ ἥδη καὶ γεωδεστέρῳ ὅλῃ ἐναπομεῖναν (μετὰ γὰρ τὸ παραδραμεῖν τὸ ἀνθητὸν τῆς φλογὸς, ἡ περὶ τὴν παχεῖαν ὅλην τοῦ πυρὸς διμίλια ἀνθρακες ὀνομάζονται), τάχα οὖν σημαίνει τὴν ἐν τῇ σαρκὶ τοῦ Κυρίου (95) ἐπιδημίαν. Φησὶ γάρ· Ὁ Λόγος σάρξ ἐγένετο· καὶ ἡ σάρξ τὸν ἐκ τῆς θεότητος φωτισμὸν ὑποδεξάμενη, κατὰ μὲν τὸ σωματικὸν αἰσθτῆ· κατὰ δὲ τὴν πρὸς Θεὸν ἔνωσιν διαυγῆς καὶ ἐκλάμπουσα. Ἐκείνη δὲ ἡ σάρξ ἔρε τὰς ἀμαρτίας τοῦ κόσμου, καὶ τὰς ἀνομίας τοῦ περιεκάθηρεν· ἦν δι' αἰνῆματος τοῦ ἡμῶν ἡ προφητεία παρέστησε. Ναδάβ μὲν γάρ καὶ Ἀβιούδ κατεκάπησαν ἀλλοτρίῳ πυρὶ χρησάμενοι· τὸ δὲ σεραφεῖμ ἀπὸ τοῦ ἀγίου πυρὸς, τοῦ ἐν τῷ νοητῷ θυσιαστηρίῳ τῶν ἀληθινῶν δλοκαρπωμάτων (96), τὸν ἀνθρακαν ἔλαβεν, οὐχ ἔκυτῷ, ἀλλὰ τῇ λαβίδι. Ἰνα δὲ δεῖξῃ, δτι τὸ πῦρ τὸ οὐράνιον οὐχὶ καίει, ἀλλὰ καθαίρει, τῇ χειρὶ ὑποδεξάμενον, οὕτω προσάγει τοῖς χείλεσσι. Συγγενὲς ἦν τούτῳ τῷ πυρὶ καὶ τὸ ἐπὶ τῆς βάτου, ὁ εἰδεν (97) Μωσῆς ἐπικείμενον μὲν τῷ φυτῷ, μὴ κατακαίον δὲ τὴν βάτον. Τάχα δὲ ἡ λαβίς ἐστιν ἡ ἐκάστην ἀνυπάρχουσα ἐπιτηδειότης πρὸς τὴν τῶν ἀπὸ Θεοῦ δεδομένων ἀγαθῶν ὑποδοχὴν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐν ἐκάστῳ ὑπαρχούσης πρὸς τὸ καλὸν οἰκείωσεως.

184. Καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστείλω (98), καὶ τίς πορεύεται; Μωσῆς μὲν οὐκ ἔρωτῷ, ἀλλὰ ὡς ἔχων ἔτοιμον, φησὶ· Καὶ νῦν δεῦρο, ἀποστελῶ σε πρὸς Φαραὼ βασιλέα Αἴγυπτου. Ήρός μέντοι τὸν Ἡσαΐαν φησι· Τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύεται; Τίς οὖν ἡ αἰτία; Οτι ἐκεῖ μὲν ἐπὶ ἀγαθῷ καὶ εὐεργεσίᾳ (99) τοῦ λαοῦ ἀποτελλετο Μωσῆς, ἐνταῦθα δὲ σκυθρωπῶν πράγματων διακονία πρόκειται. Διὰ τοῦτο ἐκείνῳ μὲν πρόσταγμα, τούτῳ δὲ ἐπὶ ἔκουσίας ἀφείθη ἡ ὑπουργία· διότι πεφύκαμεν οἱ ἀνθρώποι ἀπερ ἐν ἐκόντει ἐλώμεθ, καὶ διάτονας οὐ, καταδέχεσθαι. Διὰ τοῦτο αὐτὸν βούλεται ἐκόντα καταδέξασθαι τὴν ἀποστολὴν δὲ Κύριος. Καὶ δτι μὲν χρεία τῆς ἀποστολῆς, ἐδείξει, τὸ δὲ εἰθετον εἰς διακονίαν πρόσωπον ἐξ αὐτῆς βούλεται τῆς προθυμίας ἀναφανῆναι. Διὰ τοῦτο Μωσῆς μὲν ἐπὶ περιφάνειαν βίου, καὶ λχοῦ τοσούτου προστασίαν καλούμενος, παρατίτεται· Τίς εἰμι, δτι πορεύομαι πρὸς Φαραὼ βασιλέα Αἴγυπτου, καὶ (1) ἔκάξω τὸν λαὸν ἐκ γῆς Αἴγυπτου; καὶ πάλιν· Δέομαι, Κύριε, οὐχ ἵκενός εἰμι πρὸς τῆς χθὲς οὐδὲ περὶ τῆς τρίτης ἡμέρας, οὐδὲ ἀφ' οὐ ἥρκω λαλεῖν τῷ θεράποντι (2) σου· καὶ πάλιν· Δέομαι, Κύριε, προχείρισαι ἄλλον δυνάμενον διαποτελεῖς. Ἐσταίς δὲ οὐδὲ

⁷⁷ Matth. iii, 11. ⁷⁸ Joan. i, 14. ⁷⁹ Joan. i, 29. ⁸⁰ ibid. 11. ⁸¹ Exod. iv, 10.

(95) Editi. τοῦ Θεοῦ. At quinque mss., τοῦ Κυρίου. Alius codex, τοῦ Χριστοῦ.

(96) Sic quinque mss. At editi et Reg. primus, δλοκαρπωμάτων. Aliquanto post sex mss., οὐχὶ καίει. Editi, οὐ καίει.

(97) Editi, ίδων μὲν. Vocula μὲν in nostris *sex* mss. deest. Nec ita multo infra editi, Θεοῦ δεδομένων. At mss. omnes, δεδομένων.

A dictum est: *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni*⁷⁷? Sed quia carbo ignis ille est, qui in materia jam crassiore ac magis terrestri remanet (nam ubi flos viresque flammæ pertransiere, reliquæ illæ quæ circa crassam hanc ignis materiam versantur, vocantur carbones), fortasse igitur futurum Domini in carne adventum significat. Dicitur enim: *Verbum caro factum est*⁷⁸: atque caro, illustrations divinitatis suscepta, ⁷⁹ juxta id quidem quod erat corporeum, sensibilis erat; at secundum suam cum Deo unionem, pellucida erat et illuminata. Illa autem caro sustulit peccata mundi⁷⁹, et iniquitates nostras perpurgavit¹; quam in enigmate prophetia nobis exhibuit. Nadab quidem et Abiud concremati sunt, utpote alieno igne usi²; seraphim vero ille e sancto igne, in spirituali illa verorum holocaustorum ara posito, non per se, sed cum forcipe carbonem sumpsit. Sed ut ostendat, ignem cœlestem non comburere, sed expurgare: hunc manu susceptum ita labiis admovet. Huic igni ignis ille similis erat et affinis, qui in rubo apparuit; quem vidit Moses plantæ incumbentem, nec tamen rubum exurentem³. Fortasse autem forceps eam facultatem indicat, qua quisque prædictus bona a Deo concessa recipere valet, pro ratione ejus qui unicuique ad virtutem inest habitus.

184. VERS. 8. *Fū audī viocē Domini dīcentis: Quem mittam, et quis ibit?* Mosen quidem non interrogat: sed quasi eum jam haberet paratum, ait: *Et nunc veni, mittam te ad Pharaonem regem Ægypti*⁴. At vero ad Isaiam ait: *Quem mittam, et quis ibit?* Ecquæ est causa? Quia illuc quidem mittebatur Moses bonum beneficiumque in populum collaturus: hic autem ministerium proponitur circa res molestas. Quodocreas illi injungitur præceptum; huic vero relinquuntur obeundæ legationis potestas; propterea quod nos homines ea quæ libentes gerenda suscipimus, tametsi ardua, sustinere soleamus. Eam ob causam sponte ab Isaiā vult Dominus hanc legationem recipi. Atque necessitatem quidem ostendit legationis, sed tamen vult, ut ex animi alacritate exploratum sit ac compertum, personam suissæ explendæ administrationi idoneam. Quare Moses ad splendidissimum vitæ genus et ad tanti populi præfecturam accitus, abnuit et deprecatur: *Quis sum, ut pergam ad Pharaonem regem Ægypti, et educam populum ex terra Ægypti*⁵? Et rursus *Precor Domine, non sum idoneus ante hesternum neque ante tertium diem, neque ex quo cœpisti loqui ad famulum tuum*⁶. Et iterum: *Supplico, Domine,*

¹ Hebr. i, 3. ² Lev. x, 2. ³ Exod. iii, 2. ⁴ ibid. 10.

(98) Libri veteres non hic modo, sed in sequentibus etiam inter se dissident. Alii enim habent, ἀποστείλω, *mittam*: alii, ἀποστείλω, *mitto*.

(99) Editi et Reg. primus, ἐπὶ ἀγαθῷ καὶ εὐεργεσίᾳ. Alii quinque mss., ἐπὶ ἀγαθῷ καὶ εὐεργεσίᾳ.

(1) Nostri mss., καὶ. Editi, καὶ δτι.

(2) Ita libri antiqui omnes. Editi, πρὸς τὸν θεράποντα.

*elige alium qui possit, quem mittes*⁷. Isaias autem licet nihil hujusmodi audisset, sed esset solam mittemus legationis necessitatem edoctus, se ipse libens obtulit, ac præ summo amore et studio injecit sese in media pericula, nec ad ullum malorum quæ sibi erant a populo inferenda, attendit. Observa autem prophetæ accurastam et circumspectam loquendi rationem. Nam ad duas sententias propositas unum adhibuit responsum: *Quem mittam, et quis ibi?* *Ecce ego sum, mille me*. Nec jam adjeoit, *Et ego ibo*: siquidem est nostri arbitrii et potestatis recipere legationem: confirmare autem ad profecionem, ejus est qui gratiæ largitione nos corroborat, Dei videlicet.

515 Itaque, quantum pertinet ad id quod ex libera voluntate pendebat, dixit: *Ecce ego sum, mille me*: quod autem erat gratiæ, reliquit Domino. Non enim pollicitus est sese profecturum, utpote suæ ipsius infirmitatis conscious. Audit autem vocem Domini in etiam cujus corporalis auditus ictus non est tum, cum mens eorum quibus Deus consilium suum revelare voluerit, a Deo informatur. Hi enim quorum animus informatur ineffabili quadam virtute, mentem valde attentam ac puram custodientes, sermonem Dei veluti in se sonum edentem possident; etiamsi aer non excipiat formas ulla, neque ad aurem transmittat. Nam in prophetæ animo quasi in quodam libro voluntatem suam inscribit Deus: et audire dicitur is, qui in animo divina sensa excipit. Quamobrem postquam dixit propheta: *Ecce sum ego, mille me*: ad sequentia nihil respondit. Non enim dixit: *Ego ibo*; propterea quod major fuisset ejusmodi pollicitatio, nec ipsius viribus par. Quod autem sibi non vindicavit, id ei largitus est Dominus. Dixit enim ipsi (Vers. 9): *Vade, et dic populo huic*. Et quidem cum dicit: *Ecce sum ego*⁸; jam confidens tanquam ejus qui est, factus participes, inter ea quæ sunt se ipse annumerare audet; atque hoc dixit, postquam labia ipsius fuerant mundata. Qui autem in iniquitatibus jacet, et ejus qui est, agnitione non donatur, non potest sibi ipsi testimonium illud reddere: *Ecce sum ego*. Quoniam autem posuit Deus primum apostolos, deinde prophetas⁹: ea de causa et Isaias primum accipit apostolatus munus. Quin et Moyses recensetur inter apostolos. *Veni enim, inquit, mittam te ad Pharaonem regem*¹⁰. Sed et Jeremias audit: *Ad omnes ad quos misero te, ibis*¹¹.

185. Vers. 9, 10. *Vade, et dic populo huic*: *Auditu audiatis, et non intelligatis, et respicientes respiciatis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clauerunt: ne forte vuleant oculis, et auribus*

toioūton ἀκοδσας, ἀλλὰ μόνην τὴν χρείαν διδαχθεὶς τῆς ἀποστολῆς, ἐκών ἐαυτὸν ἐπέδωκε, καὶ μέσοις ἐνέβη τοῖς δεινοῖς τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀγάπης, μηδὲν τῶν μελλόν. τῶν ἐπάγεσθαι αὐτῷ παρὰ τοῦ λαοῦ λογισάμενος. Ήπατήρει δὲ τὸ ἀκριδὲς καὶ περιεσκεμένον τοῦ προφήτου. Πρὸς γὰρ δύο λόγους μίλαν ποιεῖται τὴν ἀπόκρισιν. Τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύεται; Ἰδού ἐγώ εἰμι, ἀπόστειλον με. Οὐχέτι προσέθηκεν. Καὶ ἐγώ πορεύομαι. Τὸ μὲν γὰρ δέξασθαι τὴν ἀποστολὴν, ἐφ' ἡμῖν τὸ δὲ δυναμωθῆναι πρὸς τὴν πορείαν, τοῦ διδόντος τὴν χάριν ἐκ τοῦ ἐνισχύοντος Θεοῦ. Μότε, δὲ μὲν τῆς προαιρέσεως ἡν, εἰπεν· Ἰδού ἐγώ εἰμι, ἀπόστειλόν με· δὲ τῆς χάριτος ἡν, τῷ Κυρίῳ κατέλιπεν. Οὐ γὰρ ἐπηγγείλατο πορευθῆσθαι, διὰ τὸ ἐπαισθίνεσθαι τῆς ἐαυτοῦ ἀσθενειας. Ἀκούει δὲ φωνῆς Κυρίου καὶ διὰ πληγεὶς τὴν σωματικὴν ἀκοήν, τοῦ ἡγεμονικοῦ τυπουμένου ἀπὸ Θεοῦ, οἵς δὲ ἐθέλῃ τὸ βούλημα φυνεροῦν διὰ Θεός. Ἀφάτῳ γάρ τινι δυνάμει φαντασιόν μενοι τὸν νοῦν, οἱ ἀπερίσπαστον αὐτὸν καὶ καθαρὸν ἔχοντες, οἰονεὶ ἐνηχούντας ἐαυτοῖς ἔχουσι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· καὶ δὲ ἀπὸ μηδέξηται τοὺς τύπους, μηδὲ τῇ ἀκοῇ παραπέμπτη. Οἰονεὶ γάρ βιβλίων τινὶ, τὸ ἐαυτοῦ βίλημα ἐγγράφει διὰ Θεός τῇ ψυχῇ τοῦ προφήτου· καὶ ἀκούειν λέγεται δὲ τὰ θεῖα νοήματα διποδεξάμενος τῇ ψυχῇ, διὰ τοῦτο δὲ (3) τὸ, Ἰδού εἰμι ἐγώ, ἀπόστειλόν με, διὰ προφήτης εἰπὼν, τὸ ἐφεξῆς ἀπεσιωπησεν. Οὐ γάρ εἰπεν, Ἐγώ πορεύομαι, διότι μεῖζον καὶ διπέρ αὐτὸν τὸ ἐπάγγελμα. Οπέρ οὐκ ἔλαβεν ἐαυτῷ, τοῦτο διὰ Κύριος ἐχαρίσατο. Εἴπε γάρ αὐτῷ· Πορεύθητι, καὶ εἰπὸν (4) τῷ λαῷ τούτῳ. Οἱ μέντοι λέγων, Ἰδού εἰμι ἐγώ, τεθαρβόχως (5) ἔδη, ὡς μεταλαβὼν τοῦ ὄντος, ἐν τοῖς οὖσιν ἀριθμεῖν ἐαυτὸν ἀποτολμᾷ· καὶ τοῦτο εἰπε μετὰ τὸ καθαρθῆναι αὐτοῦ τὸ χεῖλον. Οἱ δὲ ἐν ἀνομίᾳς τυγχάνων, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ θεοῦ μὴ κατεῖούμενος, οὐ δύναται ἐαυτῷ μαρτυρεῖν τὸ, Ἰδού εἰμι ἐγώ. Ἐπειδὴ δὲ ἔθετο διὰ Θεός πρώτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας· διὰ τοῦτο καὶ διὰ Παταίας πρώτον τὸ τῆς ἀποστολῆς δέχεται χάρισμα. Καὶ Μωϋσῆς δὲ τῶν ἀποστόλων ἐστι. Δεῦρε γάρ, φησίν, ἀποστελῶ σε πρὸς Φαραὼ βασιλέα Αἴγυπτου. Καὶ Ἱερεμίας δὲ ἀκούει, διὰ Πρὸς πάντας οὓς δὲ ἔκποστειλω (6) σε, πορεύσῃ.

185. Πορεύθητι, καὶ εἰπὸν τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῦ ἀκούστε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε (7), καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἔδητε. Ἐπαγάνθη γάρ τὸ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὡσὶ βαρέως ἔχουσαν, καὶ τοὺς δρθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μη-

⁷ Exod. iv, 13. ⁸ Exod. iii, 14. ⁹ I Cor. xii, 28.

¹⁰ Exod. iii, 10. ¹¹ Jerem. i, 7.

(3) Editi, δὲ ἐπειδή. Illud, ἐπειδή, abest a nostris sex codicibus; nec, ut opinor, dubitari potest quia melius absit. Subinde Reg. quartus, διπέρ δὲ οὐκ.

(4) Editi, καὶ εἰπε. At mss. sex, εἰπον.

(5) Ita quatuor mss. cum utroque Combeffisiano. Editi, τεθαρβόχως. Ibidem editi, τοῦ ὄντως διπέρ.

apte quidem, sed reclamant nostri sex mes. in quibus vox οντος deest. Nec ita multo post sex mss., καὶ τοῦτο εἰπε. Deest τοῦτο in vulgatis.

(6) Editi, ἐὰν ἔκποστειλω. Veteres tres libri, διὰ ἀποστελῶ. Alii tres, ἀντὶ ἔκποστειλω.

(7) Reg. primus, μὴ συνῆτε.

ποτε ιδωσι τοῖς δρθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὀσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι (8) καὶ ἴσσομαι αὐτούς. Τοῦτο τὸ ῥῆτὸν ἀνέγραψεν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι. Καὶ ἀπεστάλη πρὸς μὲν τῶν σεραφίμ. Ὅτι δύναμις τις ἔστιν ὑπερχόσμιος, καθαρική (9) ἀνομιῶν, διακονιῶν πεπιστευμένη, τὸ σεραφεῖμ τὰ γεγραμμένα παριστησιν. Ἀπέσταλται οὖν ταῦτα τὰ λειτουργικὰ πνεύματα πρὸς ἡμᾶς τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Ἐρχεται δὲ οὐκ αὐθεντικῶς οὐδὲ αὐτεξουσίως ἐπισκεπτόμενα ἡμᾶς. Καὶ γάρ προηγουμένη μὲν αὐτῶν ζωὴ καὶ κατὰ φύσιν, τῷ κάλλει τοῦ Θεοῦ ἐνατείλειν, καὶ αὐτὸν δοκάζειν διτηνεῶς περιστατικὴ δὲ τις ἔστιν ἀνέργεια ἡ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἐπιστροφή (10) καὶ ἐπιμέλεια. Διὰ τοῦτο, Ἀπεστάλη, φησι, πρὸς μὲν ἐν τῶν σεραφίμ. Ἔοικε δὲ ὁ προφήτης, διτε εἰδὲ τῶν σεραφίμ τὴν ἀνέργειαν, οὐδὲν ἄλλο ποιούντων ἢ ἀγιαζόντων τὸν Θεόν, τότε εἰς συναίσθησιν τῆς ἐν τοῖς ἰδίοις χελεσιν ἀκαθαρσίας ἐληλυθεῖναι, διτε καὶ ἀνθρώπινα λαλεῖ, καὶ ἀμόλυνεν ἔστιν τὴν γλῶσσαν πολλάκις τοῖς περὶ τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου βήμασι. Τῇ οὖν πρὸς ἔκεινα συγκρίσει κατανυγεῖ, καὶ διτε τὰ μὲν οὐδὲν ἔτερον φέγγεται, ἢ τὸν ἀγιασμὸν τῆς θεότητος ἀκνοῦς αὐτὸς δὲ τὸ πλεῖστον τοῖς ἀνθρώπινοις πράγμασι τὴν ἔστιν φωνὴν ἐνασχολουμένην ἔχει: διὰ τοῦτο εἶπεν· Ὡ τάλας ἡγώ, διτε κατανένυγμα: διτε ἀνθρώπος ὁν, καὶ ἀκάθαρτα χειλὶς ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ οἰκῶ ἀκάθαρτα χειλὶς ἔχοντος. Οὕτω καὶ Μωσῆς τέως οὐκ ἡσθάνετο ἔστιν ισχυρόνου ὄντος καὶ βραδυγλώσσου, διτε γε πάσῃ σορῷ Αἴγυπτοι πεπάλευτο, καὶ διέδινε πάντας αὐτοὺς τῇ εὐφύτῃ καὶ τῇ συνέσει: διτε δὲ ἔχουσεν τοῦ χρηματίζοντος, τότε εἰδὲν ἔστιν τὴν ἀσθένειαν. Καὶ Ἀβραὰμ, διτε ὥφθη αὐτῷ ὁ Θεός, τότε εἶπεν ἔστιν τὸν γῆν καὶ σποδὸν. Ηραπτήσια οὖν τούτοις καὶ διτε Ἡσαΐας, μετὰ τὸ ἰδεῖν τὸν καθῆμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ θεωρῆσαι τὴν δόξαν τὸν σύμπαντα οἰκου τοῦ κόσμου πεπληρωκούν, καὶ τὰ ἀκάλπητα οὐτοῦ σεραφίμ μετὰ ἐκπλήξεως ἐκείνην τὴν φωνὴν ἀναφίροντα· τότε ἔστιν τολκίπωρον προστηγόρευσε, τότε τῇτε ἐν τοῖς χειλεσιν ἔστιν (11) ἀκάθαρσίαν ἐπέγνω: διδ καὶ ἡγιώθη τῆς διὰ τῶν σεραφίμ καθάρσεως. Παρατήρει δὲ, διτε οὐκ ἐπὶ πάσαν πρᾶξιν καὶ ἀνέργειαν ἢν αὐτοῦ τὰ παραπτώματα καχυμένα, ἀλλὰ μέχρι (12) χειλέων καὶ λόγων ὑπῆρχε μόνον συνεσταλμένα.

186. Καὶ ἐν τῇ χειρὶ εἶχεν ἀνθράκα, ὃν τῇ λαβεῖς. Μιανεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἥψατο

186. ¹² Act. xxviii, 26, 28. ¹³ Hebr. 1, 14. ¹⁴ Act. vii, 22. ¹⁵ Exod. iv, 10. ¹⁶ Gen. xviii, 27.

(8) Ita sex mss. At editi, ἐπιστρέψουσι. Ibidem nostri sex mss., ἴσσομαι, sanabo; nec aliter legitur apud LXX. Editi vero et Actorum Graecorum exemplar, καὶ ἴσσωμαι, et sanem eos.

(9) Editi, καθαρικήν. At sex mss. καθαρική.

(10) Reg. quartus, ἐπιστροφή. Alii quinque mss. cum editis, στροφή. et ita quoque editum invenimus apud Procopium, pag. 100. Hoc est: Cum autem convertuntur illi spiritus ad nos, nostrique cu-

Audiant, et corde intelligent, et convertantur, et sanabo illos. Sententiam hanc retulit in Actibus Lucas ¹². Et missus est ad me unus ex seraphim. Scripturæ docent (Vers. 6) seraphim cœlestem quamdam virtutem esse, iniquitates expurgantem, cui concredita administratio est. Missi igitur sunt administratorii illi spiritus ad nos, qui sumus futuri homines salutis ¹³. Sed non sua auctoritate, aut suo arbitrio veniunt non invisiuri. Etenim præcipua et naturalis eorum vita est, pulchritudinem Dei cum omni attentione contemplari, eique jugiter gloriam dare. Sollicitudo autem et cura erga nos homines adhibita, functio quædam est adventitia. Quamobrem ait: Missus est ad me unus ex seraphim. Videtur autem propheta, cum seraphim famulatum conspexisset, qui nihil aliud agunt nisi quod Deum prædicent sanctum, tunc animadvertisse impuritatem labii suis insidentem, quod et de rebus humanis fuerat locutus, et verbis ad 516 mundi hujus vanitatem spectantibus sæpen numero linguam suam inquinarat. Itaque ob comparationem cum seraphim illis initam compungitur, quippe quia seraphim aliud nihil loquuntur, nisi quod divinitatis clamant sanctimoniam: contra, ipsius vocem res humanæ plerumque occuparant. Quamobrem dixit (Vers. 5): O miser ego quia compunctus sum: quia homo cum sim, et immunda labia habeam, in medio populi habito immunda labia habentis. Eumdem ad modum et Moses non antea intellexerat balbum esse se et tardiloquum: qui tamen omni ¹⁷ Egyptiorum sapientia fuerat eruditus, illosque omnes ingenii ac intelligentib. superarat ¹⁴. Verum cum audivit Deum oracula edentem, tum suam agnoverit infirmitatem ¹⁵. Abraham quoque quando Deus se ei ¹⁶ conspiciendum, tunc confessus est esse se terram et cinerem ¹⁶. Itaque et Isaias perinde atque illi, posteaquam vidit sedentem in solio excuso et elevato, gloriamque contemplatus est totam mundi domum adimplentem, et ubi conspexit seraphim in throni circuitu illam suam vocem cum tremore emittentes, tunc seipse miserum appellavit, tum labiorum suorum cognovit impuritatem, eoque habitus est dignus, qui a seraphim purgaretur. Observa autem, ejus delicta ad quamlibet actionem et operationem nequaquam sese extendisse, sed labiorum tenuis et sermonum dumtaxat constituisse.

186. Vebs. 6, 7. Et in manu habebat carbonem, quam forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum.

ram suscipiunt, tunc adventitio quodam munere perfunguntur. Quam lectionem recipi posse non negamus quidem: sed quin prestet legi, ἐπιστροφή, non dubitavimus. Nam hæc voces, ἐπιστροφή et ἐπιμέλεια, optime inter se conjunguntur; voces, στροφή et ἐπιμέλεια, non ita commode.

(11) Antiqui tres libri, αὐτοῦ.

(12) Editi, μετά. Uterque Combes. et alii quatuor mss.. μέχρι.

Quod quidem ad verbum attinet, videtur sermo esse de templi altari, ex quo seraphim accepit carbonem in suam manum ab altari holocaustorum: at secundum veritatem, propterea quod cultus Judaicus imagini et umbrae celestium exprimentibus subserviret, celeste quoddam altare intelligendum est; hoc est, locus expurgandis animis idoneus, unde ignis ille purgans ad virtutes illas sanctitate praeditas emititur. Tali igne cor Cleopha et Simonis incalescebat, Domino eis adaperiente Scripturas¹⁷. Cor eorum qui spiritu ferveni, hujusmodi igni incenditur. Similem ignem accepit Ieremias, ideoque dicebat: *Et factus est ignis in visceribus meis, et dissolutus sum undique*¹⁸. Multum autem honoris ac reverentiae altari huic exhiberi ex eo ostendit, quod illud sua ipsius manus attingere seraphim non audeat, sed forcipe quasi medio quopiam instrumento utatur. Itaque carbonem intelligamus sermonem verum, qui ignito quodam et objurgatorio modo mendacium expurget eorum, quibus ab illa virtute studiose ac strenue operam suam dante allatus est. Putandum namque est seraphim manum pro facultate bona suppeditante accipiendo esse. Et dixit (VERS. 7): *Ecce tetigit hoc labia tua, et auferet iniquitates tuas. et peccata tua perpurgabit.* Dictum id fuisse Isaiae 517 soli existimandum non est, sed et omnibus, quos tangit ignitus ac verus sermo, qui prorsus abolet quae committuntur praeter divinam legem, atque peccata expurgat. Excipiamus autem et nos divini Verbi adventum, ut in ore nostro velut insidens, locumque nullum mendacio praebens, expurget labia nostra, et auferat iniquitates nostras. Incredibile autem non est carbonem in verbi naturam mutatum iri, juxta testimonium psalmi dicentis: *Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud*¹⁹.

187. Vers. 8. *Et audisci vocem Domini dicentis: Quem mittam et quis ibit ad populum hunc? Et dixi: Ecce ego sum, mitte me.* Quæri jure ac merito potest, cur Moyses missus deprecetur, et cur legatione recusata plurimum reclamet: Isaías vero tanta cum alacritate sese offerat. Moyses enim nequaquam interrogatur, *Quem mittam?* sed ipse in propria persona excipit mandatum: *Et nunc, inquit, veni: mittam te ad Pharaonem in Aegyptum et educes populum meum filios Israel de* D

Α τοῦ στόματός μου. Εοικε μὲν, ὃς πρὸς τὸ δῆτὸν, περὶ τοῦ ἐν τῷ θυσιαστηρίου δὲ λόγος εἶναι, ἀφοῦ ἔλαβε τὸ σεραφεῖμ εἰς τὴν χεῖρα ἐκυτοῦ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου τῶν ὀλοκαρπωμάτων ἄνθρακα· ὃς δὲ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὸ τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν διόδειγματι καὶ σκιῷ τῶν ἐπουρανίων λατρεύειν, ἐπουράνιον τι: χρὴ νοεῖν θυσιαστηρίον· τουτέστι, χωρίον καθαρισμοῦ ψυχῶν, θεῖν ἐκπέμπεται ταῖς ἀγιαζομέναις δυνάμεσι τὸ καθύρσιον πῦρ. Τοιούτῳ πυρὶ Κλεόπα καὶ Σίμωνος ἐκαλετο (13) ἡ καρδία, δὲ διηνοιγεν αὐτοῖς δὲ Κύριος τὰς Γραφάς. Τοιούτῳ θερμαίνονται πυρὶ τὴν καρδίαν οἱ τῷ πνεύματι ζέοντες. Τοιούτον ἔλαβε πῦρ Ἱερεμίας διὸ καὶ Ἐλεγε. Καὶ ἐγένετο πῦρ ἐν τοῖς ἀγάπασις μοι, καὶ παρεῖμαι πάντοθεν. Ἐμφανεῖ δὲ πολλὴν τὴν περὶ τὸ θυσιαστηρίον τιμὴν καὶ εὐλάβη· ταν τὸ μὴ καταθαρσταῖ τῇ ἕδρᾳ χειρὶ ἐφάψασθαι τὸ σεραφεῖμ, ἀλλὰ οἰονεὶ μεστή τινι χρήσασθαι τῇ λαβίδι. Νογκωμέν οὖν ἄνθρακα λόγον ἀληθῆ, διαπύρως καὶ ἐλεγκτικῶς καθαρούτα (14) τὸ φεῦδος οἷς δὲ ἀπὸ τῆς δραστηρίου δυνάμεως προσενεχθῆ. Τὴν γὰρ χεῖρα τοῦ σεραφεῖμ ἐνέργειαν χρὴ νοεῖν ἀγαθῶν παρεκτικήν (15). Καὶ εἶπεν· Ἰδού ἡφαστο τοῦτο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφελεῖ τὰς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου περικαθαριεῖ. Οὐ πρὸς μόνον Ἡσαΐαν νομιστέον ερῆσθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας, ὃν καθάπτεται διάπυρος καὶ ἀληθῆς λόγος, περιαἰρῶν (16) τὰ ἔξω τοῦ θείου νόμου ἐπιτελούμενα, καὶ ἐκ τῶν ἀμαρτητικῶν πραττομένων καθαρόων. Δεκάμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς θείου λόγου ἐπιδημίαν, ἵνα οἴονεὶ ἀγαθεζόμενος τοῖς στόμασιν ἡμῶν, καὶ μηδεμίλαν χώραν περιέχων τῷ φεῦδει, καθαρίσῃ ἡμῶν τὰ χεῖλη, καὶ ἀφέλῃ (17) τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Οὐχ ἀπιθάνως δὲ διάνθραξ εἰς τὴν τοῦ λόγου φύσιν μεταληφθῆσται, κατὰ τὴν τοῦ φαλμοῦ μαρτυρίαν, λέγοντος· Πεπυρωμένον τὸ λόγιόν σου σφόδρα, καὶ δὲ δοῦλος σου ἡγάπησον (18) αὐτό.

187. Καὶ ἡχουσ φωνής Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστέλω, καὶ τίς πορεύεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; Καὶ εἶπον· Ιδού εἰμι ἐγώ, ἀπόστειλόν με. Ζητήσεως ἄξιον, τι δήποτε Μωσῆς μὲν παραπετταὶ πεμπόμενος, καὶ ἐπὶ πλείστον ἀπομάχεται τὴν ἀποστολὴν παραπούμενος· Ἡσαΐας δὲ οὕτω προχείρως ἐαυτὸν ἐπιδίδωσι. Μωσῆς μὲν γὰρ οὐχὶ ἐρωτάται, Τίνα ἀποστέλω; ἀλλὰ αὐτὸς εἰς πρόσωπον δέχεται τὸ ἐπίταγμα. Καὶ νῦν, φρστ, δεύρο· ἀποστέλω σε πρὸς Φαραὼ εἰς Αἴγυπτον (19), καὶ ἐξάφεις τὸν

¹⁷ Luc. xxiv, 32. ¹⁸ Jerem. xx, 9. ¹⁹ Psal. cxviii, 140.

(13) Quod ait interpres, *cor Cleopha et Simonis igne ejusmodi incaluisse*, id nisi valde fallor, ex apocryphis libris sumptum est. Nam cum Cleophas apud Lucam xxiv, 18, solus nominetur, nec quisquam idoneus scriptor alterum discipulum unquam nominarit, nomen illius ignotum esse puto.

(14) Editi, καθαροῦτα, nec secus legit interpres, qui verterit *ad tollendum e medio mendacium*. Ad sex mss., καθαροῦτα, *vim habens purgandi mendacii*, optime. Mox editi, ἀπὸ τῆς διανοίας δραστηρίου. At vox διανοίας in nostris sex mss. non inveniatur.

(15) Editi et tres mss., πρακτικήν, *bonorum effectricem*. It uterque Colb. cum Reg. secundo, παρεκτικήν, et ita quoque legitur apud Procopium, pag. 100. Ibidem tres mss., καὶ εἶπε μοι.

(16) Editi et Reg. tertius, περιαῖρων. Alii quatuor mss., περιαῖρων recte.

(17) Veteres aliquot libri, καθαρίσει... ἀφελεῖ.

(18) Uterque Colb., φυλάσσει *servus tuus custodit illud*.

(19) Ita mss. omnesi Editi, πρὸς Φαραὼ βασιλέα Αἴγυπτου.

λαὸν μου τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ἡσαΐας δὲ, ἀριστως τοῦ λόγου τὸν διαλογούμενον τῇ ἀποστολῇ ἐπιζητοῦντος, ἔκανεν ὑποβάλλει. Τί οὖν φαμεν; Οὐκ ἀπομαχθμεναί εἰσι τῶν ἀγίων αἱ διαθέσεις περὶ τὸ αὐτὸν πρᾶγμα ἐναντίως ἔχουσαι πρὸς ἀλλήλας. Ἀλλ' διτὶ Μωσῆς μὲν ἥδει τὴν ὑπόθεσιν, ἡς ἔνεκεν ἀποστέλλετο, διὰ τοῦτο ὥκνει πρὸς τε τὸ ἀνένδοτον τῆς καρδίας τοῦ Φαραὼ ἀποβλέπων, καὶ πρὸς τὸ δυσπειθὲς πάλιν καὶ δυσάγωγον τοῦ λαοῦ. Πειραν γὰρ εἰχε τῆς ἀγνωμοσύνης τῶν Ἰουδαίων, διτὶ καὶ εὐεργετηθέντες ἐφυγάδευσαν αὐτὸν. Διὸ καὶ τὴν κακίαν αὐτῶν μὴ φέρων, πρὸς τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἡσυχίᾳν ἀνεγάρησέν, ἐπὶ προφάσει τοῦ ποιμανείν, τοὺς τῶν πόλεων καὶ τῶν πολλῶν ἀνθρώπων θορύ-
βους ἀποδιδράσκων. Διὰ τοῦτο φησι. Τίς εἰπι, διτὶ πορεύσομαι πρὸς Φαραὼ, καὶ διτὶ ἔξαρτῷ τὸν λαὸν (20) ἐκ τῆς Αἰγύπτου; Οὔτε γὰρ Φαραὼ ἄνευ μεγάλων κακῶν ἔξαποστέλλει τὸν λαὸν, καὶ διτὶ λαὸς οὐκ εὔκολος μεταχειρισθῆναι, ἀντιθαύνων ἀεὶ τοῖς πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ ἐπιμελομένοις. Δείκνυστι δὲ τὴν διάνοιαν Μωσέως καὶ τὰ ἐφεξῆς. "Οτε γάρ μετὰ τὴν μοσχοποιίαν δοὺς τὴν χάριν τῷ θεράποντι αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς συγχωρήσεως τοῦ ἀμαρτήματος τοῦ λαοῦ διθέος, τελευταῖόν φησι. Ήροέουν, καὶ δόηγει τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ ἔξαποστελῶ ἄγγελόν μου ἐμπροσθέν σου· τί οὖν Μωσῆς; Δέομαι, Κύριε, εἰ μὴ αὐτὸς σὸν προπορεύ (21) ἡμῶν, μὴ ἀναγάγῃς ἡμᾶς ἐντεῦθεν. Τί οὖν ἡ διάνοια τοῦ ἀνδρός; "Οτι ἀμαρτωλὸς δι λαὸς, καὶ χρήζει τοῦ ἀφίεντος ἀμαρ-
τίας. διπερ ἀγγέλοις ἀδύνατον (22). Τιμωροὶ μὲν τῶν ἀμαρτανομένων ἄγγελοι, συγχωρητικοὶ δὲ τῶν πλημ-
μέλουμένων οὐκέτι. Διὰ τοῦτο ἐπιζητεῖ αὐτὸν ἐλθεῖν· τοιτέον, δι τὸν φησι, Προχείρισαι ἀλλον ὃν ἀποστέλεις· τοιτέον, ἐλθέτων δι ἀληθινὸς νομοθέ-
της, δι δυνατὸς Σωτῆρ, δι μόνος ἔχων ἔξουσιαν ἀφίεναι, ἀμαρτίας. Ἐπειδὴ δὲ οὕπω ξλεθε τὸ πλήρωμα τῶν κακῶν, καὶ ἔδει ἐν τοῖς τύποις προεισθῆναι τὴν ἀνθρωπότητα, δια ἔντοτε οὐκ εἰσηκούσθη τοῦ προφή-
τοῦ ἡ αἰτησις. Ἡσαΐας μέντοι, μετὰ τὸ ἀφεῖναι τὰς ἀμαρτίας αὐτοῦ, ἐπειδὴ εἰρήκεν, διτὶ Ἐν μέσῳ λαοῦ ἡγῷ οἰκῷ ἀκάθαρτα χείλη ἔχοντος· εἰτά τηκουστε. Τίς πορεύεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; Νομίσας ἐπὶ τῷ παταπλήσια κάκελνος ὑεργετη-
θῆναι ζητεῖσθαι τὸν ἀποστελόμενον, ὑπὸ περιχαρελας ἔκανεν ὑποβάλλει, ἵνα κάκελνος ἀφεθῶσιν αἱ ἀμαρ-
τίαι. Ἰδού, φησὶν, ἡγῷ, ἀπόστειλόν με. "Οτε εὐ-
λογὸς κάκελνος ἡ παραίτησις, καὶ τούτου ἡ προθύ-
μία. Ἀσφαλής μέντοι ἡ ἀπόκρισις τοῦ ἀγίου, ὡς ὡφελημένου ἥδη ἐν τῆς διὰ τῶν ἀνθράκων καθάρεσσως. Εἰπόντος γὰρ τοῦ Κυρίου, Τίνα ἀποστειλῶ, καὶ τίς πορεύεται; πρὸς μὲν τὸ, Ἀποστειλῶ, ἔδού εἰμι ἡγῷ· πρὸς δὲ τὸ, Τίς πορεύεται, οὐκέτι εἰπεν, διτὶ Καὶ (23) πορεύσομαι. Οἶδε γὰρ διτὶ θεοῦ συνεργοῦ

²⁰ Exod. iii, 10. ²¹ ibid. 11. ²² Exod. xxxii, 34. ²³ Exod. xxxiii, 15. ²⁴ Exod. iv, 13. ²⁵ Marc. ii, 7. ²⁶ Galat. iv, 4. ²⁷ I Cor. x, 11.

(20) Editi, λαὸν αὐτοῦ. Βοχ αὐτοῦ in mss. non legitur. Statim editi, ἔξαποστειλεῖ At sex mss., ἔξ-
αποστέλλει.

(21) Antiqui duo libri, προπορεύση.

A terra Αἴγυπτι ²⁰. Contra permittit se ipse Isaias, licet sermo suspensis et incertis verbis administrum ad obeundam legationem exposceret. Quid igitur respondeamus? Nequaquam pugnant inter se sanctorum animi, quasi forent sibi invicem circa rem eamdem aduersi. Sed cum novisset Moses causam, ob quam mittebatur, ideo moram trahebat, quod simul et ad cor Pharaonis inflexibile, et ad populum incredulum atque intractabilem respiceret. Erat namque expertus ingratum Iudeorum animum, qui vel beneficiis affecti eum fugere coegerant. Quocirca non ferens eorum malignitatem, secessit in solitudinis quietem, atque per speciem pascendi gregis, civitatum multorumque hominum tumultus declinavit. Eam ob rem ait:
B Quis sum, ut vadam ad Pharaonem, et ut educam populum de terra Αἴγυπτι ²¹? Neque enim Pharaon dimittet populum, nisi attritus gravissimis malis, neο populus facilis est tractatu, imo semper iis qui ipsius saluti consulunt, reluctantur. Ceterum et quae sequuntur, Mosis detegunt animum. Cum enim Deus, conflato jam vitulo, gratiam impertivisset famulo suo, ac populi peccatum condonasset, tum demum ait: Abi, et dux esto populi hujus, et mittam angelum meum ante te ²². Quid igitur Moses? Obsecro, Domine, nisi tu ipse proficiscaris ante nos, ne nos hinc educas ²³. Quae igitur erat viri sententia? Populum illum peccatis obnoxium esse, atque indigere eo, qui remittat peccata, id quod angeli praestare non possunt. Angeli multant quidem delinquentes, ac ulciscuntur, delicta vero non queunt condonare. Quamobrem efflagitat ut ipse veniat; hoc est, quod et nunc dicit: Elige alium quem mittas ²⁴; hoc est, veniat verus legislator, potens illus Servator, qui solus potestatem habet remittendorum peccatorum ²⁵. Quoniam autem nondum advenérat plenitudo ²⁶ temporum, et hominum genus prius figuris ²⁷ assuefactum oportuit, ideo prophetae petitio exaudita non est. Isaias autem post concessam peccatorum suorum veniam, **518** cum dixisset: In medio populi ego habito, immunda labia habentis, tunc audivit: Quis ibit ad populum hunc? Ratus quarei qui mitteretur ad similis beneficia in eos conferenda, præ immodica letitia se ipse offert, ut et ipsis peccata relaxaretur. Ecce ego, inquit, mitti me. Itaque et illius excusatio et hujus alacer assensus rationibus justis innitebantur. Erat sane sancti hujus responsio secura, et omnis periculi expers, qui jam ex carbonum purgatione opem et praesidium accepisset. Cum enim dixisset Dominus: Quem mittam, et quis ibit? ad illud quidem, Quem mittam, respon-

(22) Regili primus et quartus, οὐκ ἀδύνατον.

(23) Editi et codex Combeffisi recentior, διτὶ Καὶ ποῦ. Βοούλα τοῦ in altero Combeffisi codice et in aliis quibusdam non reperitur.

dit: *Ecce sum ego: ad hoc vero, Quis ibit, non item respondit: Et ibo. Noverat enim opus esse Deo adjutore ad agendum: quare quod liberæ erat voluntatis et arbitrii, id obtulit; quod vero indigebat persiciente, id silentio prætermisit.* Dictum est autem sæpenumero, quomodo audiat quispiam vocem Domini. Nimirum mens ejus qui ejusmodi dono dignatur, sibi per ineffabilem quamdam virtutem flingit Dei sermonem, insonante iis, qui digni sunt virtute divina, non ad aures corporis, sed ipsam partem præcipuam animi eorum qui purgati sunt, mentem scilicet informante, ac tacite perceptiones rerum ac species in eis quasi inscribente, id quod auris voce sensibili parcussa ad usque nostri animi sensum transmittit. Audavit igitur spiritualem vocem in corde resonantem: B quod et in somniis fieri contingit. Videmur enim audire, nemine loquente; nec tamen vox sensibilis per aeren desertur ad auris meatus. Sic igitur loquitur Deus, sicutque audiunt sancti.

188. VERS. 9, 10. *Vade, inquit, et dic populo huic: Aure audietis, et non intelligetis; et respicientes respicietis, et non videbitis. Incrastatum est enim cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clauerunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligent, et convertantur, et sanahu eos.* Beatus Paulus dum Romæ cum Judæis disputaret, sententiam hanc perspicue et evidenter ad tempora adventus Domini referens, in Actis dicebat: *Bene enim Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres vestros, dicens: Vade, et dic populo huic*²⁸, etc. Et hæc sententia maxime ostendit prophetam ceu divino afflato loquentem: quippe audavit populus Iesu sermonem, nec tamen intellexit; et quanquam patrata ab eo miracula cerneret, et non videbat. Hæc enim sententia, cum in futurum tempus inclinet, vaticinia ad posteriora tempora spectare indicat; et inde declaratur divini judicij aequitas. Etenim cum Isaïas dixisset habere se labia immunda, et de populo pariter subjunxit: *In medio populi habito immunda labia habentis, concessum ei fuit venia donum, eidemque per unum e seraphim accessit purgatio, populo nou item: siquidem pari non movebantur affectu et propheta et populus.* Ille enim vidit **519** Dominum Sabaoth in solio sedentem, atque iis quæ intuitus est, adhibuit fidem: hi vero licet Dominum viderent secum diversan-

A χρεία πρὸς τὴν ἐνέργειαν· διόπερ δὲ μὲν προαιρέσεως ἦν, τοῦτο ἐπέδωκεν· ὁ δὲ τοῦτο τελειοῦντος ἔχρηζε, τοῦτο ἀπεσιώησε. Πῶς δὲ ἀκούει τῆς φωνῆς Κυρίου, πολλάκις εὐρηται. ὡς ἄρα τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ ἀξιούμένου τῆς τοιαύτης χάριτος ἀφάτῳ τινὶ δυνάμει φαντασιοῦται λόγον Θεοῦ, τῆς θελας δυνάμεως ἐνηχούσης τοις ἀξίοις, οὐδὲ διὰ τῆς σωματικῆς ἀκοῆς, ἀλλ' αὐτὸς τὸ ἡγεμονικὸν τῶν κεκαθαρμένων τὴν διάνοιαν τυπούσης, καὶ οἰονεὶ ἐγγραφούσης (24) αὐτοῖς τὰ νοῆματα κατὰ τὸ σωπώμενον· διόπερ ἡμῖν διὰ τῆς αἰσθητῆς φωνῆς πληστούμενη ἡ ἀκοὴ ἐπὶ τὴν συναλιθησην τῆς φυχῆς παραπέμπει. Νοητῆς οὖν ἡκουσε φωνῆς τῇ καρδίᾳ ἐγγενομένης, διόπερ καὶ ἐν τοῖς ὑπνοῖς συμβαίνει γίνεσθαι. Ἀκούειν γάρ δοκοῦμεν, μηδενὸς φθεγγομένου, ἀλλ' οὐχὶ αἰσθητῆς διὰ τοῦ ἀτρος πρὸς τοὺς πόρους τῆς ἀκοῆς ἐνεχθείσης. Οὕτως οὖν λαλεῖ δὲ Θεός, καὶ οὕτως ἀκούουσιν οἱ ἄριοι.

188. Ήρεύουν, φησί, καὶ εἰπον τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοὴ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε (25), καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὡσὶν αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μῆποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὡσὶν ἀκούσωσι (26), καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ λατομεῖ αὐτούς. Τούτῳ τὸ δῆτὸν σαφῶς καὶ ἀναντιβόήτως ἐπὶ τοῦς χρόνους φερων τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιθημίας, δι μακάριος Παῦλος ἔλεγεν ἐν ταῖς Πράξεις, τοῖς ἐν Ρώμῃ Ἰουδαίοις διαλεγόμενος· Καλῶς γάρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγίου ἀλληστεῖσθαι τοῖς προφήταις πρὸς τοὺς πατέρας ὅμιλον (27), λέγον· Ήρεύθητι, καὶ εἰπον τῷ λαῷ τούτῳ· καὶ τὰ ἔχης. Καὶ τοῦτο μάλιστα τὸ δῆτὸν τὸν προφήτην ὡς θέσθεν ἀποφεγγόμενον παραπομένει· ἀπειπερ ἡκουσεν δὲ λαὸς τὸν Ἰησοῦ λόγον (28), καὶ οὐκ ἀντῆκε· καὶ βλέψων τὰ δύ' αὐτοῦ γινόμενα τεράστια, οὐχ ἴδωρα. Εἰς μάκλυντα γὰρ χρόνον ἐκκλίνον τὸ δῆτὸν ἐμφανεῖ τὴν εἰς ὀστέρων χρόνους τῶν προφητευόμενων (29) ἀναφορὰν, καὶ ἐν τούτῳ τὸ εὐλόγον τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως ἀναφαίνεται. Εἰπόντος γάρ τοῦ Ἰησαίου, δι· Ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχω· καὶ συνάψαντος καὶ περὶ τοῦ λαοῦ, δι· Ἐν μέσῳ λαοῦ οἰκῶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος. αὐτῷ μὲν ἀδόθη ἡ χάρις τῆς συγχωρήσεως, καὶ ἡ κάθαρσις δι· ἐνδέ τῶν σεραφίμ, τῷ δὲ λαῷ οὐκέτε· ἐπειδὴ οὐδὲ τὴν διάθεσιν ὅμοιαν είχον δὲ τε προφήτης καὶ δὲ λαός. Ο

²⁸ Act. xxviii, 25, 26.

(24) Nostri sex libri veteres, γραφούσης. Editi, ἐγγραφούσης. Quo autem testimonio ita editum sit, nescio: sed quin præstet ita legi, non dubito. Ibi-dem editi et quinque mss., αὐτοῖς. At Colb. primus, αὐτῆς. Paulo post editi, ἀπερ ἡμίν. At mss. non nulli, διπερ.

(25) Veteres aliquot libri, ἀκούσετε... βλέψετε. Editi, ἀκούσητε... βλέψητε.

(26) Editi et Reg. primus, βαρέως ἀκούσωσι. Vox prior in aliis quinque mss. deest. Aliquanto post tres mss., ἐπιστρέψουσι. Hoc ipso in loco tres mss.,

ἵσσωσι, sanem. Subinde editi, ὡς ἐπὶ τὸν χρόνους. Vocula ὡς in nostris sex mss. deest.

(27) Editi et nostri sex mss., ὅμων, ad patres veteres. At in Actis xxviii, 25, legitur, ἡμῶν, ad patres nostros.

(28) Editi, λαὸς τοῦ Ἰησοῦ λόγων. Veteres duo libri, λαὸς τοῦ Ἰησοῦ λόγων. Alii tres, λαὸς τὸν Ἰησοῦ λόγων.

(29) Uterque Colb., τῶν πραγμάτων, docet res referendas esse, minus recte.

μὲν γάρ εἶδε Κύριον Σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου, καὶ ἐπίστευσεν οἵς ἐθέαστο· οἱ δὲ βλέποντες ἐπιδημοῦντα τὸν Κύριον, οὐκ ἐπίστευον. Καὶ δὲ μὲν ἀκούσας τῶν σερφφίμ, συνῆκε τὴν δοξολογίαν (30) αὐτῶν· οἱ δὲ ἀκούοντες τῶν φημάτων τοῦ Σωτῆρος, οὐ κατεδέχοντο. Καὶ τοῦ μὲν ἡ καρδία κατανυγεῖσα, συνήσθετο τῆς ἴδιας ἀμαρτίας διὸ εἶπεν· "Ω τάλας ἔγω, διδίτι κατανένυγμαι· τῶν δὲ ἐπαχύνθη ἡ καρδία, πρὸς τὸ μηδεμίαν λαβεῖν ἔννοιαν ὡν ἡμάρτανον, μηδὲ προσελθεῖν τῷ δυναμένῳ αὐτοῖς ἀφίεναι τὰς ἀμαρτίας. Διὰ τοῦτο δὲ μὲν ἐκαθαρίσθη (31), οἱ δὲ ἀφείθησαν ἐν ταῖς ἀμαρτίαις· ὡς καὶ δὲ Κύριος ἔφη πρὸς αὐτοὺς

189. Τάχα δέ τις ἀνειστησεται ὑμῶν τῷ λόγῳ, διὰ τὸ εἰρῆσθαι, Εἴπον τῷ λαῷ τούτῳ· οὐ προσιέμενος ἔτι τοὺς χρόνους τοῦ Σωτῆρος ταῦτα προφητεύεσθαι. Εἰ γάρ τὸ, Τούτῳ (32), δεικτικὸν ἔστι, οὐδεὶς δὲ τῶν ἀπὸ τοῦ δεικνυμένου λαοῦ ἤμελεν ἀκούειν τοῦ Σωτῆρος, ἢ βλέπειν αὐτοῦ τὰ θαυμάτια· πῶς ἀρμόζει τὸ, Τῷ λαῷ τούτῳ, τοῖς τοσοῦτον τοῦ προφήτου μεταγενεστέροις; Ἡμεῖς δὲ ἔξ αὐτῶν ῥημάτιν προφητικῶν ῥῷσιαν λύσιν ἐπινοήσωμεν τῷ προβλήματι· Εἴρηται γὰρ ἐν τινὶ τῶν δώδεκα· Λαός μου, τί ἐποίησα σοι, ἢ τί ἐλύπησά σε, ἢ τί παρηνόχλησά σοι; Ἀποκριθῆτε μοι. Διότι ἀνηγάγον σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἔξ οἶκου δουνείας ἐλυτρωσάμην σε, καὶ ἐξαπέστειλα ἔμπροσθέν σου τὸν Μωσῆν, καὶ Ἀχρών, καὶ Μαριάμ. "Οὐσπερ γὰρ τότε οὐχὶ δικαῖα τὸν προφήτην λαὸς εἶδε τὴν Αἴγυπτον, ἢ ὡδηγήθη παρὰ τῶν προειρημάνων (33), καὶ διμως αὐτὸς δινειδίζεται ὡς ἐπὶ ταῖς ἐργασίαις ταῦταις ἀγνωμονῶν· οὗτοι καὶ νῦν δεικνύται μὲν τὸ σύντημα τοῦ λαοῦ τὸ κατά τὸν προφήτην· ἐκβαίνει δὲ αὐτῷ τὰ προφητεύοντα κατὰ τὴν γενεὰν τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιφανείας. Πέφυκε δὲ καὶ ἡ συνήθεια κεχρῆσθαι τῷ τοιούτῳ λόγῳ, διν καὶ ἀλλοιούμενόν τινες προσαγορεύειν εἰώθασιν. Οἶον, τὸν αὐτὸν νοοῦντες χορὸν ἐπειδὴ τοσῶνδες ἀνδρῶν συνεστῶτας· εἴτα· ἐνδες ὑπεκείθειν τοῖς τοσῶνδες ἀνυιπληρώσαντος, διατελεῖται λέγεται μένειν χορός. Καὶ εἰ δεύτερος δὲ ἐπειδὴθει (34), καὶ εἰ τρίτος, καὶ τοῦτο ἐπιπολὺ γένοιτο, καὶ ἐκάστω ἕτερος ἀντεισαχθεὶ τις, κατὰ (35) μικρὸν ὑπεκλοιούμενόν τοῦ χοροῦ· οἱ μὲν καθ' ἓν διημειρόθεσαν, ἢ μέντοι προστηγορία τῷ χορῷ ἡ αὐτὴ διασώζεται. Οὗτοι καὶ πόλις ἡ αὐτὴ εἶναι λέγεται, καὶ στρατόπεδον τὸ αὐτό. οὐ τῷ τὸν (36) καθ' ἕκα-

²⁹ Joan. viii, 24. ³⁰ Mich. vi, 3, 4.

(30) *Editi et Reg. primus, τὴν δοξολογίαν. Alii quinque mss., τῆς δοξολογίας. Aliquanto post tres mss., τῆς οἰκείας ἀμαρτίας.*

(31) *Antiqui sex libri, ἐκαθαρίσθη Editi, ἐκαθαρθη.*

[32] Editi, λαχψ τούτψ. Sed nostri sex mss. vocem priorem non exhibent Mox. quartus, τοῦ δεκτυνομένου

(33) *Editi et tres mss., τοῦ προειρημένου. At in tribus alias mas. legitur, τῶν προειρημένων. Procoopiou, pag. 103, non multo aliter, καρὰ τῶν εἰρημένων.*

tem, minime crediderunt. Et ille auditis seraphim, divinas laudes ab ipsis decantatas intellexit; hi autem verba exaudientes Servatoris, ea non excere. Atque cor quidem illius utpote compunctum, proprium sensit peccatum, quapropter dixit: *O miser ego, quia compunctus sum:* horum vero cor incrassatum est, ut ne ulla peccatorum suorum sensu tangerentur, neque accederent ad eum, qui ipsis peccata condonare poterat. Quare illo purgato, hi in suis derelicti sunt peccatis, sicut et Dominus ad eos locutus est: *Moriemini in peccatis vestris* ²⁹. *δε τις Αποθανετε οτι τας διαπλαιας ου μων.*

B 180. Forte autem quispiam adversabitur nostræ sententiae, ex eo quod dictum est: *Dic populo huic: nec concessurus est hæc vaticinia ad Salvatoris tempora esse referenda.* Etenim si vox, *Huic*, pronomen est demonstrativum, nullus autem ex eo populo qui demonstrabatur, auditurus erat Salvatorem, aut ejus intuiturus miracula; qui fieri potest ut illa, *Populo huic*, convenient iis, qui tanto intervallo post prophetam erant victuri? Nos autem ex aliis verbis propheticis solutionem excoigitabimus, qua proposita quæstio enodanda facile sit. Dictum est enim in aliquo e duodecim prophetis: *Popule meus, quid feci tibi, aut quid te contristavi, aut in quo molestus fuisti tibi?* Responde mihi. Quia eduxi te de terra *Ægypti*, et de domo servitutis redemi te, et misi ante te *Mosen*, et *Aaron*, et *Mariam*²⁰. Quemadmodum enim tunc populus qui prophetae estate vivebat, non vidit *Ægyptam*, nec deductus est a prius memoratis ducibus, et tamen hoc ei reprobratur, quod horum beneficiorum sit immemor: ita et nunc ostenditur quidem cœtus populi, qui estate prophetae vivebat, sed tamen ea quæ ipse vaticinatus est, tempore illo quo Dominus apparuit, evenere. Quin etiam id in more possum est, ut hæc loquendi ratio usurpetur, quam nonnulli solent variantem appellare. Exempli causa, cum unum et eundem chorum ex certo quodam virorum numero constantem animo sibi representant; uno mox exeunte, et altero illius locum replente, idem chorus dicitur permanere. Quanquam autem alter, aut etiam tertius egreditur, idque crebrius accidat, et alias quispiam in uniuscuiusque locum introducatur: mutato pau-

(34) *Antiqui tres libri, ὑπεξέλθοι.*

(35) *Editi et quinque mss., ἀντιστρέψει τῷ κατά. At Reg. quartus ut in contextu. Aliquanto post editi et Reg. primus, ἡνα διελήφθησαν male. Alii quinque mss., δημιύρφθησαν, bene.*

(36) Editi, τῷ τού: At nostri sex mss., τῷ τόν.
Illud, τὴν αὐτὴν διασώζεσθαι, quod proxime sequi-
tur, huic loco maxime convenire non negaverim
quidem, sed unde id sumptum sit, nescire me fa-
tor. Nam illos ipsos codices, quibus usi sunt ty-
pographi, in manibus habeo; nec tamen in his nec
in aliis has voces invenire potui.

latim choro, singuli quidem commutati sunt, et tamen chorus eamdem servat appellationem. Hunc **520** ad modum et civitas eadem, et exercitus idem esse dicitur, non quod singuli permaneant, sed quod cœtus nomen idem servet. Pari ratione nihil prohibet etiam nunc populum qui vivente Isaia demonstrative conspiciebatur, eumdem etiam superstites fuerint, sed quod commune gentis nomen permanserit.

190. VERS. 41-43. *Et dixi, Quousque, Domine?*
*Et dixil: Donec desolentur civitales, eo quod non habitentur, et domus, eo quod non sint homines: et terra derelinquetur deserta. Et post hæc elongabit Deus homines, et qui relicti fuerint, multiplicabuntur super terram. Et adhuc in ea est decimatio: et rursus erit in direptionem, sicut terebinthus, et sicut balanus, quando exciderit e theca sua. Semen sanctum, fulcimentum ejus. Quandoquidem quæ a Domino exposita sunt Isaiæ, tristia erant ac molesta; ratus judicium illud inexorabile esse, nec vitari posse, quantum certe abesset ab eo tempore, quo isthæc ipsis muleta esset intligenda, edoceri postulat. Cæterum hæc clare pertinent ad imperii Romani tempora. Postquam enim non audierunt Domini verba, nolueruntque ejus miracula viribus humanis majora oculis benevolis intueri, desolatae sunt urbes, quod non habitarentur, et domus, quod non essent homines, et terra relicta est deserta, habitatoribus fame, exsilio, et captivitate intorempsis. Quod autem subjungitur, *Post hæc elongabit Deus homines*, id mea sententia refertur ad abalienationem Judæorum a Deo, quibus ex parte contigit oœoitas, ut gentium intraret plenitudo ²¹. Sed *Et qui, inquit, relicti fuerint, multiplicabuntur*. Quinam igitur hi sunt? An li, de quibus Apostolus dixit: *Reliquæ secundum electiōnem gratiæ factæ sunt* ²²: qui etiam multiplicabuntur super terram, ut inveniantur qui deinceps per omnem terram Evangelium Christi ediscant? Etsi enim id quod omnis Israel inquirit, consecutus non est, at certe consecuta est electio eorum ²³, de quibus dixit Eliæ: *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal* ²⁴. Hi igitur sunt, de quibus dictum est: *Et adhuc in ea erit decimatio*. Illud autem, *Et rursus erit in direptionem, sicut terebinthus, et sicut balanus, quando exciderit e theca sua*, ostendit, uti arbitror, Judaicos ritus in evangelicū institutum esse pauplatim immutauos. Illi enim sunt iterum ad populationem congregandi, sicut colligitur terebinthi fructus, et sicut balanus jam ad collectionem matura. Tunc enim exsolvitur theca sua vinculo, utpote jam progressu temporis concocta, et ad suam perfectionem perducta. Sed etiam fortasse propterea quod a regione Judaica exciderint, fues-*

στον διαμένειν, ἀλλὰ τῷ τὴν προσηγορίαν τῷ συστήματι τὴν αὐτὴν διασώζεσθαι. Οὕτως οὐδὲ, καλύπτειν τὸν τὸν ἐπὶ τοῦ Ἡσαίου δεικτικῶς θεωρούμενον λάὸν τὸν αὐτὸν εἶναι καὶ ἐπὶ τοῦ Κυρίου, οὐ τῷ διαμονῇ τῶν καθ' ἔκστον, ἀλλὰ τῇ κοινῇ τοῦ ἔθνους δύομαστι.

fuisse qui Domini tempore fuit, non quod singuli superstites fuerint.

190. Καὶ εἶπα. Ἐως πότε, Κύριε; Καὶ εἶπεν, Ἐως ἂν ἀρημαθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἶκοι παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους, καὶ ἡ γῆ κατελειφθήσεται ἔρημος. Καὶ μετὰ ταῦτα μαχρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οἱ κατακειφθέντες πληγυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἔτι ἐπὶ αὐτῆς ἔστι τὸ ἐπιδέκατον. καὶ πάλιν ἔσται εἰς προνομην, ὡς τερέβινθος, καὶ ὡς βάλανος, ὅταν ἐπέσθησθε τῷ τῆς θήκης αὐτῆς. Σπέρμα ἔγιον, τὸ στήλωμα αὐτῆς. Ἐπειδὴ συθρωπά τὰ διηγηθέντα ἦν παρὰ τοῦ Κυρίου, ἀπαραίτητον τὴν κρίσιν ἡγούμενος, τὸν γοῦν χρόνον πόσος ἔστιν, ἐν φῇ ἡ καταδίκη αὐτοῖς αὐτῇ ἐπιτεθήσεται, ἀξιοῖ διδαχθῆναι. Σαφῶς ταῦτα ἐπὶ τοὺς χρόνους τῆς Ῥωμαϊκῆς δυναστείας λοιπὸν ἀναφέρεται. Μετὰ γὰρ τὸ μὴ ἀκοῦσαι τῶν ῥημάτων τοῦ Κυρίου, καὶ μὴ θελῆσαι ἐνιδεῖν δρφαλμοῖς εὐγνώμοσι τὰ ὑπὲρ ἀνθρωπὸν αὐτοῦ τεράστια, ἡρημώθησαν αἱ πόλεις, παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἶκοι, παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους, καὶ ἡ γῆ κατελειφθῆ ἔρημος, λιμῷ καὶ φυγαῖς καὶ αἰχμαλωσίᾳ τῶν οἰκητόρων θανατωθέντων. Τὸ δὲ ἐπιχρύσενον, ὅτι Μετὰ ταῦτα μαχρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀναφέρεσθαι μοι δοκεῖ ἐπὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτρίων, οἷς (37) ἀπὸ μέρους ἐγένετο πάρωσις, ἵνα τὸ πλήρωμα τῶν ἔθνῶν εἰσέλθῃ. Ἀλλὰ Καὶ οἱ κατακειφθέντες, φησι, πληγυνθήσονται. Τίνες οὖν εἰσιν οὗτοι; Ή περὶ ὧν εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ἔτι *Δεῖμα κατ' ἐνλογῆν χάριτος γέγονεν, οἵτινες καὶ πληγυνθήσονται* ἐπὶ τῆς γῆς, τῷ εἰς πάσαν (38) τὴν γῆν λοιπὸν εἶναι τοὺς μάθηταυμένους τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ; Εἰ γὰρ καὶ οὐδὲ ἐπετύχειν δὲ ἐπιζητεῖ ὁ πᾶς Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ ἐπετύχει, περὶ ὧν φησι τῷ Ἐλίᾳ· Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἐπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐδὲ ἔκαψαν γόνους τῇ Βάλᾳ. Οὗτοι οὖν εἰσι, περὶ ὧν εἰρηται· Καὶ ἔτι ἐπὶ αὐτῆς ἔσται τὸ ἐπιδέκατον. Τὸ δὲ, Καὶ πάλιν ἔσται εἰς προνομὴν, ὡς τερέβινθος, καὶ ὡς βάλανος, ὅταν ἐπέσθη ἐπὶ τῆς θήκης αὐτῆς, δοκεῖ μοι δηλοῦν τὴν κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνων ἐπὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείαν μεταβολὴν. Πάλιν γὰρ ἔστονται οὗτοι εἰς προνομὴν συνηγμένοι; (39), ὡς συνάγεται ὁ καρπὸς τῆς τερεβίνθου, καὶ ὡς ἡ βάλανος ἡ ὥριμος ἥδη πρὸς συλλογὴν. Τότε γὰρ ἐκλένεται ἀπὸ τοῦ πρὸς τὴν θήκην δεσμοῦ ἡ περθεῖσα ἥδη τῷ χρόνῳ καὶ τελειωθεῖσα. Τάχα δὲ καὶ διὰ τὸ ἐκπεπτεκέναι τῆς Ἰουδαϊκῆς χώρας, καὶ ἐν τῇ δια-

Rom. xi, 25. ²² ibid. 5. ²³ ibid. 7. ²⁴ ibid. 4; III Reg. xix, 18.

(37) Editi, οἷς ἡ Vocabula ἡ in nostris sex mss. deest.

(38) Editi et Reg. tertius, τὸ εἰς πᾶσαν. Alii quin-

que mss., τῷ. Aliquando post editi, δὲ περθεῖσαι. At sex mss., ἐπιζητεῖ.

(39) Codex unius συνημμένοι

σπορῷ γεγενῆσθαι, βαλάνψ παρεικάζεται ἐκπιπτούσῃ ἐκ τῆς θύκης αὐτῆς. Τὸ δὲ, Σπέρμα ἄγιον, τὸ στήλωμα αὐτῆς, ἐκ τῶν θεοδοτίων πρόσκειται (40), μὴ κείμενον παρὰ τοῖς Ἐβδομήχοντας ἀξιόλογον νοῦν ὡς πρὸς τὴν τῶν προσαποδεμέων ἀκολουθίαν ἔχον (41). Συνάγονται γὰρ οὗτοι ὡς τερέβινθος, καὶ ὡς βαλάνος, ἐν τῷ γενέσθαι σπέρμα ἄγιον ἐν τῇ στάσει καὶ βεβιούτητι ἐκυτῶν. Ἀκολούθως δὲ τοῖς πολλαχοῦ παρὰ τῇ Γραφῇ κειμένοις καὶ ἐνταῦθα φάνεται τὸ χρηστὸν τέλος τῶν ἐπί εὐεργετικοῦ κολλημένων. Πατάχω γὰρ, φησί, καγὼ λάσομαι. Καὶ αὐτὸς ἀλγεῖν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἀποκοσθίστησιν. Οἱ οὖν πρότερον ἀκοῇ ἀκούοντες, καὶ μὴ συνιέντες, καὶ τὰ ἔηται ποιοῦντες, μέχρι τοσούτου, ἔως τοῦ μὴ (42) κατοικεῖσθαι πάλεις, καὶ ἐν τῇ διασπορᾷ γενόμενοι, ὡς μόλις τὸ ἐπιδέκατον τοῦ λαοῦ περισσῆσιν οὗτοι πάλιν πληθυνθήσονται, καὶ πάλιν καρποφορήσουσι, παραπλησίως τερεβίνθῳ καὶ βαλάνῳ, σπέρμα ἄγιον φέροντες, ἐν τῷ ἀστηκέναι ἐδραῖοι καὶ μὴ μετακινούμενοι, καὶ ἐφρίζωσθαι ἐν ἀγάπῃ.

A rintque dispersi, glaudi esua theca incidenti comparantur. Illud autem, *Semen sanctum, fulcimentum ejus*, e Theodotionis interpretatione adjicitur, nec reperitur apud Septuaginta; sed tamen, quod ad eorum quae prius tradita sunt seriem spectat sensum habet memoratum dignum. Colliguntur enim hisicut terebinthus, et sicut balanus tum, 521 cum per suam stabilitatem constantiamque semen sanctum flunt. Ceterum hic, pariter ac in multis Scripturæ locis, finis eorum qui pœnis beneficij loco afficiuntur, utilis esse ostenditur. *Percutiam* enim, inquit, et *ego sanabo* 36. Et ipse morore conficit, ac rursus recreat. Qui igitur prius auditu audiebant, nec tamen intelligebant, et ea, quae sequuntur, patabant, eoque res adducebant, ut civitates non habitarentur, quique sic dispergebantur ut vix decima populi pars superstes esset ac salva; ii multiplicabuntur iterum, suntque fructum rursus edituri, perinde ac terebinthus et glans, semen sanctum proferentes, propterea quod firmi steterint et stabiles, nec fuerint transmoti, imo vero in charitate radices egerint.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ.

191. Καὶ ἔγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαζ τοῦ Ἰωάθεν τοῦ υἱοῦ Ὁζίου βασιλέως Ἰούδα, ἀνίδην Ῥαζὸν βασιλεὺς Ἀράμ, καὶ Φακεὶς υἱὸς Ῥομελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ, ἐπὶ Ἰερουσαλήμ, πολεμῆσαι αὐτήν, καὶ οὐκ ἡδυνάθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν. Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἰχον Δαβὶδ, λέγοντες. Συνεργάνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐβραῖον. Καὶ ἔκβαστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρέπουν ἀν δρυμῷ ἔιλον ὑπὸ πνεύματος σαλευθῆ. Οἱ τῆς λέξεως νοῦς τοιοῦτος ἔστι: Δύο βασιλεῖς, ὁ τῆς Συρίας, καὶ ὁ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀνέβησαν ἐπὶ Ἰερουσαλήμεις πόλεμον, οὐδὲ ἡδύναντες πολιορκῆσαι αὐτήν. Ὁνομαὶ δὲ τῶν μὲν βασιλεῶν Συρίας, Ῥαζὸν, τῷ δὲ βασιλεῖ Ἰσραὴλ, Φακεῖς. Πλέον δὲ ἄγγελοι καταμηνύοντες τῷ βασιλεῷ οἴκῳ τὴν συμράνταν τῶν βασιλέων, τοῦ τε Σύρου καὶ τοῦ Ἰσραὴλ. Οἱ γὰρ Σύρος Ἀράμ κατὰ τὴν διάλεκτον τῶν Ἐβραίων καλεῖται· δὲ δὲ Ἰσραὴλ Ἐφραῖμ δύνομάζεται, διὰ τὸ ἐκ τῆς φυλῆς ἐκείνης ὡρμῆσθαι τὸν τὴν ἀποστασίαν ἐξ ἀρχῆς πεποιηκότα Ἰεροδούλῳ. Κατεπλάγη οὖν δὲ τε βασιλεὺς καὶ ὁ λαὸς ἀπας ἐπὶ τῇ ἀκοῇ· καὶ οὗτος ἐστιθενταὶ ἐπεράχθη, δῶστε ὀμοιωθῆναι τὸν κλόνον αὐτῶν ἔιλφον δρυμῷ, ἀπὸ σφροδροτάτου πνεύματος ἀνέμων σαλευομένῳ (43)· Πλέον οὖν ἀπλῇ διήγησις τῶν ῥημάτων αὐτῆς. Βασινέζων δὲ ἀν τις τὸ βῆτον, εἴροι τινὰ οἰκειότητα πρὸς ἡμᾶς καὶ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν ιστορουμένων. Τίνεις οὖν εἰσιν οἱ συμφωνήσαντες ἀλλήλοις βασιλεῖς, κατὰ δύναμιν ἔκεισθωμεν. Ἡγο-

C 191. VERS. 1, 2. *Et factum est in diebus Achaz filii Joatham, filii Oziae regis Iuda, ascendit Rasin rex Aram, et Phacee filius Rometiae rex Israel, in Jerusalem, ad præliandum contra eam: et non potuerunt oppugnare eam. Et annuntialum est domui David: qui dicebant, Consensit Aram cum Ephraim. Et stupefacta est anima ejus, et anima populi ejus, sicut lignum in silva a vento moveatur. Is hujus sententia sensus est: Duo reges, unus Syriae, alter Israelicis populi, asseonderunt in Jerusalem ad bellum gerendum, nec eam expugnare potuerunt. Nomen regi Syriae, Rasin: regi vero Israel, Phacee. Venerunt autem nuntii, qui regi domui nuntiarent conspirationem regum Syri et Israel* 37. *Syrus enim iuxta Hebraicæ linguæ proprietatem vocatur Aram; Israel vero nominatur Ephraim, quod ex illa tribu prodierit Jeroboam qui initio defecit* 37. *Itaque is auditus, percusus timore est et rex, et populus omnis, et ita communis otus fuit et concuturbatus, ut eorum tumultus silvae ligno quod vehementissimo ventorum flatu agitur, conferretur. Et quidem haec est verborum simplex narratio. Sed si quis diligenter hanc perscrutetur sententiam, ei ex iis quae commemorata sunt compertum erit, non nihil horum ad nos et ad Ecclesiæ edificationem pertinere. Quinam igitur sint reges isti, qui inter se conspirarint, pro virili inquirendum nobis est. Evidem qui sermo per hujus saeculi sapientiam adversus Dei*

³⁶ Deut. xxxii, 39. ³⁷ IV Reg. xvi, 5 et seqq. ³⁸ III Reg. x, 26; xii, 20.

(40) Veteres duo libri, πρόκειται, non ita recte.
(41) Editi et Reg. primus, ἔχειν. Alii quinque mss., ἔχον, bene.

(42) Antiqui sex libri, ίως τοῦ. Editi, ίως οὐ μη.

(43) Editi, σαλευομένου, male. Reg. tertius, σαλευομένων, nihilo melius. Alii quinque mss., σαλευομένῳ, optime. Statim editi, τῶν ῥημάτων. At nostri mss., τῶν ῥημάτων

scientiam effertur, eum arbitror per Aram signifi-
cari. Aram enim si quis interpretetur, sonat *subli-
men*. Talis autem est sermo principum hujus sa-
culi, cum circa astronomiam, motiones stellarum,
conjunctiones, et figuras versetur, causasque huma-
narum rerum hinc dependere affirmet. Is porro
sublimis est tum ob existimationem de se conceptam,
tum ob superbum illum fastum, quem is solus qui
sanctus est, verbis veritatis evertere ac deprimere
novit, siquidem Spiritus sancti virtute dejicit omnem
altitudinem sese adversus Dei scientiam extollen-
tem ^{33.44}. Arbitramur autem scientiam, quae quidem
ex susceptis Scripturis divinis hauritur, sed a recto
sensu detorta est, falsumque nomen habet, Ephraim
vocari ⁴⁵. Jeroboam enim ab hac tribu sumpsit ori-
ginem, qui primusa semine David ⁵²² discidit tri-
bus decem ⁴⁶, ac Salomonis factus olim servus fugi-
tivus, abiit in *Egyptum*, sororemque Thbeceminæ ux-
oris Pharaonis in matrimonium duxit ⁴⁷. Hic et vi-
tulas aureas finxit, et dies festos e corde suo eruit ⁴⁸,
Cum igitur gentilis sermo fastu atque arrogantia ob
dialecticas argumentationes plenus, societatem
cum haeretico et perverso sermone inierit, lunc
Aram cum Ephraim dicitur conspirare: quippe
aedes Davidis aedificiaque cupit demoliri, et locum
veri cultus devastare. Voti tamen compos non sit.
Neque enim Jerusalem expugnare poterit, quod
tueatur eam ac defendat Dominus. Et fortasse hi ne
poterunt quidem inter se conspirare, nisi abunda-
verit nostrum peccatum. Nam ii etiam qui juxta
historiam in diebus Achaz conspirarant, conspira-
tionem mutuam patuerunt ob peccatum Achaz,
qui non fecit rectum coram Domino, sed filium
suum traduxit in igne, et adolebat in excelsis ⁴⁹.
Attamen malorum regum adversus Ecclesias con-
natus conturbat Davidis domum, populusque ani-
mum stupore percellit, ita ut ob strepitum ex hac
turbatione nascentem, ligno in fructuoso consimilis
sit. Sed benignus Deus, perturbationem eorum sa-
nans, mittit propheticum sermonem, qui e corde
populi expellat timorem, dum dicit (Vers. 4:)
*Ne timeas, neque anima tua infirmetur a duobus
lignis sumigantibus istis.*

192. Vide autem num stiam ex ipsa nominum
interpretatione ansam possis arripere ea quae ad
hunc locum spectant, adhuc dilucidius perspiciendi.

^{33.44} II Cor. 1, 5. ⁴⁵ III Reg. xi, 28. ⁴⁶ III Reg. xii, 20; ⁴⁷ III Reg. xi, 4. ⁴⁸ ibid. 19, juxt. I.XX. ⁴⁹ III Reg. xii, 28. ⁵⁰ IV Reg. xvi, 2.

(44) Antiqui sex libri, λόγον. Editi, λόγου.

(45) Editi, χριστιανοί. At sex mss., καθαρεῖν.

(46) Illud, καὶ ἐρτάς, etc., et e corde suo dies festos emisit, ita intelligi debere arbitror: Quos dies festos instituerat, ii facti erant et commentitii, nec aliunde quam ab illius pravis moribus protecti.

(47) Sic quinque mss. At editi, τῷ.

(48) Editi, τῷς ἐν δρθαλμοῖς. At mss. sex ut in contextu. Quantas tenebras vel eruditissimis hominibus offundat vel minima scripturae mutatio, jam observavere multi: quod idem et hic quoque annotari potest. Nam non multo infra, cum interpres in Reg. primo legisset, καὶ εὐθυμίᾳ, sic interpreta-

μαι τούν τὸν μὲν ἐπαιρόμενον τῇ σοφίᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ λόγον (44) δηλοῦσθαι διὰ τὸν Ἀράμ: ἐμμηνένται γὰρ ὁ Ἀράμ μετέωρος. Τοιούτος δὲ ὁ λόγος τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀστρονομίαις προσέχῶν καὶ κινήσεσιν ἀστέρων, καὶ συμπλοκαῖς, καὶ σχήμασι, κακεῖσιν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὰς αἰτίας ἡρητῆσθαι λέγων. Μετέωρος δὲ, καὶ διὰ τὴν οἰησιν καὶ τὸ ἀλαζονικὸν αὐτοῦ ἐπαρμα, δούλονος οἶδε καθαρεῖν (45) τοῖς λόγοις τῆς ἀληθείας, δούλος, τῇ δυνάμει τοῦ Ημέματος καταβάλλων πᾶν ὑψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Τὴν δὲ κατὰ παραδοχὴν τῶν θείων Γραφῶν συστάσαν, ἐκτετραμμένην τῆς εὐθείας, καὶ φευδώνυμον γνῶσιν, Ἐσραῖμ ἡγούμεθα προσαγορεύεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ αὐτῆς ὁρμητοῦ Ἰεροβοδάμ, δοπτήρας ἀποσχίσας τοῦ σπέρματος Δασιδίδ τὰς δέκα φυλὰς, δούλος καὶ δραπέτης ποτὲ τοῦ Σιλομῶντος γενόμενος, εἰς Αἴγυπτον ἀπῆλθε, καὶ τὴν ἀδελφὴν Θεκεμίνας τῆς γνωνικὸς Φαραὼ πρὸς γάμον ἔλαβεν. Ος καὶ τὰς χρυσὰς δαμάλεις ἀνέπλασε, καὶ δορτάς (46) ἀνέπεμψεν ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ. Οταν οὖν δὲ θνητὸς λόγος, δούλος φρονῶν ἐπὶ διαλεκτικαῖς ἐπιχειρήσεσιν, ἐπιπλακῇ νῦν αἰρετικῷ καὶ παρατετράμμενῷ, συμφωνεῖν λέγεται δούλος (47) Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραῖμ, ἐπιθυμίαν ἔχων καθελεῖν τὰ τοῦ Δασιδίδ οἰκοδομήματα, καὶ ἐκπορθῆσαι τὸν τόπον τῆς ἀληθινῆς λατρείας. Οὐ μή γε περιγίνεται τοῦ σκοποῦ. Οὐ γὰρ δυνήσεται ἐκπολιορκῆσαι διὰ τὸν ὑπερασπίζοντα αὐτῆς Κύριον. Τάχα δὲ οὐδὲ δύνανται συμφωνῆσαι οὗτοι, ἐὰν μὴ ἡ ἀμαρτία ἡμῶν πλεονάσῃ. Ἐπειδὴ καὶ οἱ κατὰ τὴν ιστορίαν συμφωνήσαντες, ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἀχάζ, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐπεδείχνυντο συμφωνίαν διὰ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ Ἀχάζ, δούλοις ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐνώπιον (48) Κυρίου, ἀλλὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ διηγεῖ ἐν πυρὶ, καὶ ἐθυμίᾳ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς. Ταράσσει μέντοι τὸν οἶκον Δασιδίδ, καὶ ἔιστησι τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, ὅστε καὶ (49) θαύματος ἔνθεψη προσεοικεῖναι, διὰ τὸν ἀπὸ τῆς ταραχῆς ἐγγενόμενον ἀλένον, ἡ τῶν ηπονηρῶν βασιλέων κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιχειρήσεις. Ἀλλ' δύμις δούλων θιλάνθρωπος Θεὸς, θεραπεύων αὐτῶν τὴν ταραχήν, πέμπει προφητικὸν λόγον, ἐξελαύνοντα τὸν φόβον τῶν καρδιῶν τοῦ λαοῦ, διὰ τοῦ λέγειν. Μή φοβοῦ, μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενεῖτω ἀπὸ τῶν δύο ἔβουλων τῶν καπνιζομένων τούτων.

192. Ὁρα δὲ εἰ δύνασαι καὶ ἐκ τῆς τῶν δυνμάτων ἐρμηνείας ἀφορμάς λαβεῖν τοῦ ἔτι τρανύτερον τὰ κατὰ τὸν τόπον ίδειν. ἐμμηνένται γὰρ ὁ Ἀχάζ 20; III Reg. xi, 4. ⁵⁰ ibid. 19, juxt. I.XX. ⁵¹ III Reg. xii, 28. ⁵² IV Reg. xvi, 2.

D^o tus est : *Et quidem immodica securitas turbavit dominum David : quo quid ineptius dici possit, non video. Sed si Tilmanus, horum Commentariorum interpres, ex aliis quinque nostris codicibus pro eiusdem legisset, θευμίᾳ, eum tam graviter peccatum suisse, nemo, nisi iniquus, existimabit. Nam facile intellexisset respexisse scriptorem ad illa, quae IV Reg. xvi, 4, leguntur : Καὶ θευμίᾳ, καὶ θευμίᾳ ἐν τοῖς δρθαλμοῖς, Εἰ sacrificabat, et adolebat in excelsis.*

(49) Veteres sex libri, ὅστε καὶ. Abest καὶ ab excusis. Μόx editi, ταραχῆς γενόμενον. Antiqui tres libri, ἐγγενόμενον. Alii tres, ἐγγενόμενον.

κατάσχεις· Ἰωάθαν, Ἰαῶ συντέλεια (50)· ὁ δὲ Ὁζίας, Ἰσχὺς Ἰαῶ· ὁ δὲ Ἀράμ, ὡς προείπαμεν, μετέωρος· ὁ δὲ Φακεῖ, διάνοιξις· ὁ δὲ Ῥομελίας, μετέωρος περιτομῆς. Συμφωνεῖ οὖν ὁ μετέωρος λόγος, καὶ ὁ ἐπαγγελλόμενος σαφηνιστής εἶναι τῶν θείων Γραφῶν λόγος. Τούτο γάρ ἐμφανεῖ ὁ Φακεῖ, ἐρμηνευόμενος διάνοιξις, οἰονεὶ σαφηνισμὸν τῶν ἀποκεκλεισμένων τῆς Γραφῆς μαρτυριῶν δι' ἑαυτοῦ (51) ὑπισχνούμενος. "Οτι δὲ ἡ κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ συμφωνία τῶν δύο βασιλέων, τοῦ τε ἐπὶ τῇ οὐρανῷ τοῦ κόσμου φρονοῦντος, καὶ τοῦ ἐπαγγελλούμενου τὰ κεκαλυμμένα τῆς Γραφῆς ἀναπτύσσειν, ἐν δόγμασι καὶ λόγοις ἐναντίοις γίνεται, προσδοκώντων ὑποχειρίους λήψεσθαι τοὺς τὰ τῆς Ἐκκλησίας δεδιδαγμένους, ἐκ τῶν ἐφεξῆς ἀποδείχνυται. Ἐβούλευσαντο γάρ βουλὴν πονηρὰν ὁ Ἀράμ (52) καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου, λέγοντες· Ἀναβησόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ συλλαλήσαντες αὐτοῖς, ἀποστέφομεν (53) αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς. Σαφῶς γάρ ὁ λόγος παρίστησιν, διτὶ διὰ τῆς ἐν τῷ διαλέγεσθαι πιθανότητος ἐλπίζουσι τὸν οἶκον Δαβὶδ ἀποστέψαντα πρὸς ἀντούς. Ἐπαγγέλλονται δὲ καὶ βασιλέα καταστήσειν τὸν υἱὸν Ταβεηλὸν τὸν ἀποστέψαντα πρὸς ἡμᾶς. Ἐπαγγέλλονται δὲ καὶ βασιλέα καταστήσειν τὸν υἱὸν Ταβεηλὸν τὸν ἀποστέψαντα πρὸς ἡμᾶς. Ὅτι δὲ ταῦτα αἰνίγματα ἔστι, διὰ τῆς Ιστορίας πρὸς τὴν νῦν κατάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν φέροντα, σαφῶς ὁ λόγος προὶών ἀπογυμνοῖ, λέγων· Ζὲν μὴ πιστεύσῃς, οὐδὲ μὴ συνῆτε.

193. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Ἡσαΐαν· Ἐξελθε εἰς συνάντησιν Ἀχάζ, σὺ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασσοῦν διὰ τοῦ σου, εἰς τὴν κολυμβήθραν τῆς ἄνω δόδου τοῦ ἄγρου τοῦ γναφέως, καὶ ἔρεις αὐτῷ· Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι, καὶ μὴ φρονοῦ, μηδὲ τὴν ψυχὴν σου ἀσθενεῖτω ἀπὸ τῶν δύο ἔβδων τῶν δαλῶν τῶν κατενιζόμενῶν τούτων. Ὅταν γάρ ὁργὴ τοῦ θηραυλοῦ μου γένηται, πάλιν λάσπομαι. Καὶ διὰ τοῦ Ἀράμ, καὶ διὰ τοῦ Ῥομελίου, διὰ διδουλεύσαντο βουλὴν πονηρὰν περὶ σοῦ, λέγοντες· Ἀναβησόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ συλλαλήσαντες αὐτοῖς, ἀποστέφομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, καὶ βασιλεύσομεν αὐτῆς (55) τὸν υἱὸν Ταβεηλόν. Τάδε λέγει Κύριος· Οὐ μὴ μεινῇ ἡ βουλὴ αὕτη, οὐδὲ ἔσται ἀλλ' ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἀράμ, Δαμα-

(50) Ita mss. omnes. Editi, voce Ἰαῶ omissa, Ἰωάθαν συντέλεια. Exscribere libet quas hoc loo in vocem Ἰαῶ annotavit vir eruditissimus Combeſſius. Sic inquit, *nomen proprium Dei et tetragrammatum antiqui efferebant: novissimumque est, quod nunc Jehovah mulii scribunt et legunt, sive a Galatino. Ali quanto post editi et Reg. primus, proeiptum. Alii quinque mss., proeiptum. Subinde editi, μετώρος περιτομῆς. At sex mss., περιτομῆς.*

(51) Editi et Reg. secundus, δι' αὐτοῦ. Alii quinque mss., δι' αὐτοῦ.

(52) Editi et tres mss. δι' Ἐφραῖμ, male. Nam illa, δι' Ἐφραῖμ, καὶ διὰ τοῦ Ῥομελίου, diversum populum significare cum deberent, unum tamen et eundem significant, Israeliticum scilicet. At uter-

A Achaz enim, si interpreteris, dicitur *retentio*; Joathan, *Juo consummatio*; Ozias, *fortitudo Jao*; Aram, ut supra dictum est, *sublimis*; Phacee, *ad-apertio*; Romelias, *status circumcisionis*. Itaque et sermo qui *sublimis* est, et sermo qui se *divinarum Scripturarum* pollicetur esse *explanatorem*, inter se conspirant. Nam, Phacee quem interpretantur *adapertivum*, id indicat: quasi *recondita Scripturæ testimonia* promittat sua ipsius opera *explanatum* iri. Quod autem duorum regum (tum ejus, qui gloriatur de mundi sapientia, tum ejus, qui se *abstrusa Scripturæ loca* proficitur *explanaturum*) *adversus Jerusalem* *concordia*, *existimantium* se eos qui *res ecclæsticas* edocti sunt, in suam *potestatem* *redacturos*, in *dogmatis doctrinæisque* inter se *pugnantibus* posita sit, ex sequentibus patet. Inierunt enim *consilium malum* Aram et filius Romelias, dicentes (VERS. 6): *Ascendemus in Iudeam, et colloquentes cum eis averteremus eos ad nos*. Nimirum docet perspicue sententia isthæc id eos sperasse, ut ad se *verborum suasionem* 523 averteret Davidis domum. Imo etiam pollicentur *constituturos* *se regem filium Tabeel*. Interpretantur autem Tabeel, *bonum Deum*. Qui autem Ecclesiis moliuntur *insidias*, iis peculiare est *polliceri*, se ea quæ ad Dei Filium *spectant, tradituros*; atque tali *blandiloquentia* in *errorem* *pellient simpliciores*. Hæc autem *enigmata esse*, quæ per *historiam adumbrata* ad *præsentem Ecclesiarum statum* *pertinent*, *luculententer ostendit orationis series*, his verbis (VERS. 9): *Nisi credideritis, non intelligetis*.

193. VERS. 3-9. Et dixit Dominus ad Isaiam: Egredere in occursum Achaz, tu et qui derelictus es Jasub filius tuus, ad pascinam superioris viæ agri fullonis. Et dices quod: Observa, ut sileas: et ne timeas: neque anima tua infirmetur a duobus lignis titionum fumigantium istorum, Cum enim ira furoris mei extiterit, rursum sanabo. Et filius Aram, et filius Romelias, quoniam inierunt consilium malum de te, dicentes: Ascendemus in Iudeam, et colloquentes cum eis, averteremus eos ad nos, et constituemus regem ejus filium Tabeel. Hæc autem dicit Dominus: Non manebit consilium hoc, neque erit. Sed caput Aram, Damascus; et caput Damasci, Rasin. Sed adhuc sexaginta et quinque annis, deficiet regnum Ephraim de populo, et caput Ephraim Somorum, et

D que Colb. et Reg. secundus, δι' Ἀράμ, a quibus non ita multum dissident LXX, apud quos ita legitur: καὶ διὰ τοῦ Ἀράμ, εtc., et filius Aram et filius Romelias.

(53) Veteres libri tam hic, quam infra, ita variant inter se, ut modo legatur ἀναβησώμεθα, modo ἀναβησόμεθα, πρῶτον ἀποστέψομεν, πρῶτον ἀποστέψομεν, πρῶτον βασιλεύσομεν, πρῶτον βασιλεύσομεν.

(54) Editi et Reg. primus, δι' Θεός. Alii quinque mss., Θεός.

(55) Quod ait Combeſſius, in codice Fr. 1 legi, βασιλεύσομεν αὐτοῖς, id non ita esse oculis meis cerno. Nam eo in codice lego, βασιλεύσομεν αὐτῆς.

*caput Somorum filius Romeliz. Et nisi credideritis, non intelligetis. Evidem arbitror prophetas nequam percipisse verbum Dei sensili auditu peraeris percusionem: sed cum animæ spirituali aures suæ non desint, ad illas citra ullum sonum pervenisse rerum significatarum notitiam. Atque hoc eis contingebat splendore vere lucis ad eorum mentem pertingente, illustrandisque prophetis subserviente. Hanc autem vocem percipiebant hi, qui a sensibus corruptioni obnoxii excesserant, atque quam celeriter e corpore egredi studebant. Cum enim in divinarum rerum contemplatione versatus animus, ab ea quam cum corpore habet necessitudine et conjunctione sese avocans, exire dicitur: cum vero humanis detinetur negotiis vel ob necessariam corporis servitutem, vel quod rebus præstantioribus attendere non amplius queat, quasi ab externis ad interiora se confert; perinde ac si recipere se in domum quamdam aut civitatem, corporis affectiones participaturus. Quoniam igitur par erat ut Dei verba audiret propheta, ideo ei ante omnia dictum est: *Egredere tu, et filius tuus.* Tale est quodam modo illud etiam Genesis, juxta primum oraculum Abrahamæ redditum: *Egredere de terra tua, et de cogitatione tua, et de domo patris tui.*⁵⁰ Nam perfectissimus egressus est ascensus ab omnibus rebus corporeis, quæ sunt terra appellatae, estque fuga a sensibus, qui cognatio sunt vocati, et animus aversus a vita criminis obnoxia, in qua quis contrariis studiis quæ domus patris nuncupata sunt, sese prius addixerat.*

524 Et paulo post scriptum est de eodem Abrahamo: *Eduxit eum Deus foras.*⁵¹ Postquam enim conspexit illud quo tenebatur egrediendi desiderium, ipse eum veluti manu duxit ad operis perfectionem. Nam opus per se non poterat efficere. Quare et in primo præcepto, si modo exierit foras, honorum fruendorum accipit promissionem. Sed cum eduxisset eum Deus, tunc ipsum superna ubi Christus est, querere docuit.

Ἵν πο: ησαι. Διὰ τοῦτο, καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου προστάγματος, εἰ ἔξιθοι ἔξω, ἐπαγγελίαν λαμβάνει τῆς ἀπολαύσεως. "Οτε δὲ ἐγίγαγεν αὐτὸν δ Θεός, ἐδίδασκεν αὐτὸν τὰ ἄνω ζητεῖν, οὐ δ Χριστός ἐστιν.

194. Quin et Moses cum se ab administratione humanarum rerum submovisset, mentemque contulisset ad divinorum eloquiorum contemplationem, longe a castris tabernaculum suum sicut⁵². Qua propter quisquis quærebatur Dominum, ad tabernaculum egrediebatur. Itaque qui se plurimum remo-

σκός· καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ, 'Ρασιν. 'Αλλ' ἔτι ἔχηκαντα καὶ πέντε ἑτῶν (56), ἐκλείψει ἡ βασιλεῖα Ἐφραὶμ ἀπὸ τοῦ λαοῦ· καὶ ἡ κεφαλὴ Ἐφραὶμ Σομόρων· καὶ ἡ κεφαλὴ Σομόρων ὁ υἱὸς τοῦ 'Ρομελίου. Καὶ ἐπὶ μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. 'Ηγοῦμαι τούνυν, διτοῦ (57) διὰ τῆς αἰσθητῆς ἀκοῆς πλησσομένου τοῦ ἀέρος συνίεσσαν τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον οἱ προφῆται· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐστιν ὅτα νοητῆς ψυχῆς, ἐπ' ἐκεῖνα ἐφθανε γυμνὰ φωνῆς τὰ σηματινόμενα. Καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἐγίνετο (58), τῆς αὐγῆς τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς φθανούσης αὐτῶν ἐπὶ τὸ ἡγεμονικὸν, καὶ διακονούσης τῷ φωτισμῷ τῶν προφητῶν. Ταῦτης δὲ ἀντελαμβάνοντο τῆς φωνῆς οἱ γενόμενοι ἔξω τῶν φωτῶν αἰσθητηρίων, καὶ οἱ σπεύδοντες πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἔξιδον. "Οτε (59) μὲν γάρ πρὸς τὴν θεωρίην τῶν θείων γίνεται ἡ ψυχὴ, συλλέγουσα ἑαυτὴν ἀπὸ τῆς πρὸς τὸ σῶμα ἐπιπλοκῆς, ἐξίεναι λόγεται· διτον δὲ πρὸς τοῖς ἀνθρωπίνοις ἐστὶν, ἢ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς τοῦ σώματος θεραπείας, ἢ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἐπιπλέον ἐκτείνεσθαι πρὸς τὰ διαφέροντα οἰονεὶ ἔξωθεν ἐπὶ τὰ ἔσω τάρεισιν, ὥσπερ εἰς οἰκλαν τινὰ, ἢ εἰς πόλιν πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ σῶμα συμπάθειαν ἐπιστρέφουσα. 'Ἐπει τὸν ἔδει λόγων (60) Θεοῦ ἀκοῦσαι τὸν προφητην, διὰ τοῦτο πρὸ πάντων αὐτῷ εἰρηται τὸ, 'Ἐξελθε σὺ καὶ διέλος σου. Τοιούτον δὲ πώς ἐστι καὶ τὸ ἐν Γενέσει κατὰ τὸν πρῶτον χρηματισμὸν εἰρημένον τῷ Ἀδραάμ. 'Ἐξελθε ἵκε τῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ σίκου τοῦ πατρός σου. Τελειοτάτη γάρ ἔξιδος (61), ἢ ἀπὸ πάντων τῶν σωματικῶν ἀνάσασις, ἄτινα εἰρηται γῆς καὶ ἡ ἀπὸ τῶν αἰσθητηρίων φυγὴ, ἀπερ ὀνόμασται συγγένεια· καὶ τὸ ἀποστραφῆναι τὸν ὑπαίτιον βίον, ἐν φύκειτο (62) πρότερον τοῖς ἐναντίοις ἐπιτηδεύμασιν, ἀπερ οἰκος εἰρηται τοῦ πατρός. Καὶ μετ' ὅλην δὲ περὶ τοῦ αὐτοῦ Ἀδραάμ γέγραπται, οὐτε 'Ἐγήγγειν αὐτὸν δ Θεός ἔξω. 'Ἐπειδὴ γάρ εἰδεν αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸ ἔκελθον προθυμίαν, αὐτὸς αὐτὸν πρὸς τὸ τέλειον τῆς ἐνεργείας ἐχειραγώγησεν. Αὐτὸς γάρ καὶ ἐκυρών οὐχ οἰδες τε

C 194. Καὶ Μωσῆς δὲ, διτον τῶν ἀνθρωπίνων ἔξω ἐγίνετο (63), ἀποσχολάζων τῷ νῦν πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν λογίων, ἐπηκεν ἔξω τῆς παρεμβολῆς μακρὰν τὴν ἐαυτοῦ σκηνήν. Διὸ καὶ πᾶς δ ζητῶν τὸν Κύριον ἐκεπορύετο εἰς τὴν σκηνήν. "Ματε δ ἐπιπλέον διαβολῆκας ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἔξω τὴν ἐαυτοῦ καταπήξει σκη-

⁵⁰ Gen. xii, 1. ⁵¹ Gen. xv, 5. ⁵² Exod. xxxiii, 1.

(56) Codex unus, ἔτη.

(57) Editi, οὐχι. At mss. quinque, οὐ.

(58) Ita mss. omnes. Editi, ἐγίνετο. Aliquanto post tres mss., διαχονομένης τῷ.

(59) Veteres sex libri, διτο. Editi, δταν.

(60) Editi et Reg. secundus, λόγων. Alii quinque mss., λόγων. Hoc ipso in loco nostri sex mss., ἀκούσα. Editi, ἀκούειν.

(61) Editi, ἡ ἔξιδος. Dicit articulus in pervulgatis.

(62) Editi et tres mss. corrupte duabus vocibus,

οἰκεῖ τό· quod vitium cum non animadverteret Combeticus, cumque Tilmanni interpretationem emendare vellet, meliora non protulit. Sic enim interpretatur vir alioqui linguis Graecæ peritissimus, *Quæ prius vita propria erat: in qua agebatur ut sua ac propria.* At Regii secundus et quartus cum Colb. secundo conjuncte, φύκειτο *in qua quis prius contrarii studiis sese addixerat:* quæ scriptura quin plane integra et incorrupta sit, dubitaturum quemquam non puto.

(63) Veteres aliquot libri, ἐγίνετο

νὴν, ἵνα πεγεῖσα καὶ ὑδρασθεῖσα ἀσάλευτος αὐτοῦ ἡ ζωὴ διεμείνῃ. Διὸ καὶ νῦν μέλλοντα προφητεύειν, καὶ λέγειν τὰ προστασθέμενα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἔξελθεῖν δὲ Κύριος ἐπιτάσσει· οὐ μόνον δὲ αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ δὲ καταλειφθεὶς Ἰασούն δὲ οὐδὲς αὐτοῦ. Ἐμφαίνεται δὲ, δύον ἐκ τοῦ λόγου, διτὶ ἐκ πολλῶν εἰς αὐτῷ περιελθεῖτο οὐδὲς, δύον καὶ κύτῳ ἔδούλετο δὲ λόγιος μὴ ἀπολεῖπεσθι τῆς τοῦ πατρὸς ὑέως, ἀλλὰ συνεξίεναι τῷ πατρὶ, ἐφ' ἀποεκχελεῖτο (64) αὐτὸν δὲ θέδει. Ἐπειδὴ δὲ ἐμμηνέεται Ἰασούν ἐπιστρέφων· πᾶσιν δὲ μὲν, τοῖς ἐκ μετανοής βουλομένοις ἔξελθεῖν ἀπὸ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς, ἐνδείκνυται δὲ Γραφὴ, δύνασθαι μετὰ τοῦ προφήτου γενομένοις, κατορθοῦν τὴν ἔξοδον. Κελεύεται δὲ ἀνελθεῖν ἐπὶ τὴν ἄνω ὁδὸν τὴν οδσαν πρὸς τὴν κολυμβήθραν (65) τοῦ ἀγροῦ τοῦ γναφέως. Ἔστι μὲν οὖν, καὶ κατὰ τὴν ιστορίαν, ἐπίσημος δὲ τόπος οὗτος. Γέγραπται γάρ, διτὶ ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἰσσορίων Ῥαφάκην ἐκ Λάχις εἰς Ἱερουσαλήμ μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ ἐστη ἐν τῷ ὑδραγγῷ τῆς κολυμβήθρας τῆς ἄνω, ἐν τῇ δόφῳ τοῦ ἀγροῦ τοῦ γναφέως, τοῦ τὸν βύπον ἀποκαθαίροντος (66), ὑρέθησται. δὲ χρησιμεύει δὲ μὲν πρὸς τὸ τοῦ Ἐκκλησίαστοῦ παράγγελμα, λέγοντος· Ἐν παντὶ καιρῷ ἐστωσάν σου τὰ ἱμάτια λαμπρὰ. Κελεύει δὲ καὶ δὲ χρηματίζων τῷ Μωϋσεῖ. πλύνειν τὰ ἱμάτια τὸν μέλλοντα ἀκούειν τοῦ Θεοῦ. Καταβὰς δισμάρτυρα τῷ λαῷ, καὶ ἀγνιστον αὐτοὺς σήμερον καὶ αὔριον, καὶ πλυνάτωσαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν· καὶ ἐστωσαν ἔτοιμοι εἰς τὴν ἡμέραν τὴν τρίτην. Ὁ δὲ ἐκεῖ (67) φθάσας, καὶ τὸ τοῦ γάμου ἔνδυμα ἔτοιμον ἔχει, πρὸς τὸ μὴ, δεθεὶς χειρὶς καὶ πόδες, ἀπὸ τοῦ νυμφῶνος εἰς τὸ σκήτος βίττεσθαι τὸ ἔκτερον. Εἴποι. οὖν, φησι, τῷ Ἀχάρῃ. Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι. Τοῦτο δὲ καὶ δὲ μὲν χρήσιμον δέσποιντος τὸ πάση φυλακῇ τηρεῖν ἀκούεις ἐπὶ ἐντῶν καρδίαν. Ἐάν γάρ ἡσυχρὸς φυλάσσει τὴν ἐκυτοῦ αὐλὴν ἐγρηγόρως, ἐν εἰρήνῃ ἐστι· (68) πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ· δὲς καὶ ἐσυγχέεις, τὸ δόχλον καὶ τὸν θρύσιον ἀποσειμένος, καὶ μὴ φοδούμενος τὸν παθητικὸν φόδον, μηχέτη ἀσθενῶν τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ τῷ πνεύματι τῆς ἡσυχίας καθαπλισμένος.

conciitatē animi commotiones, nec amplius infirmo est animo, sed spiritu fortitudinis obarmatur.

195. Μῆδε δειλιδῆρος ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν τούτων τῶν καπνιζομένων. Ερδόσταγμα δὲ μὲν, μὴ δειλιζη ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν πιθανοτήτων, καὶ ἀπὸ τῶν παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις (69) δυσφημιῶν, ἀπινὰ δέσποιντος δύο ξύλα, μᾶλλον δὲ δύο δαλοί, ἀπολέσαν-

⁶⁴ IV Reg. xviii, 17. ⁶⁵ Eccl. ix, 8. ⁶⁶ Exod. xix, 10, 11. ⁶⁷ Matth. xxii, 13. ⁶⁸ Prov. iv, 23. ⁶⁹ Luc. xi, 21.

(64) Codices nonulli, προσεκαλεῖτο.

(65) Ita sex mss. At editi, πρὸς τῷ κολυμβήθρᾳ,

(66) Libri aliquot antiqui, καθαίροντος.

(67) Illa, Ὁ δὲ ἐκεῖ, etc. Qui autem eo usque pertigerit, ita intelligas velim: Qui se ipse purificaverit, qui vestimenta sua laverit, vel potius, Qui sordes animi abstulerit.

A verit ab humanis negotiis, extrinsecus sitget suum tabernaculum, ut ipsius vita jam firmata et stabilita, permaneat inconcussa. Quamobrem et nunc Isaiam quierat vaticinatur, Deique nuntiatur præcepta, egredi Dominus jubet: nec Isaiam solum, sed et filium ejus Jasub, qui fuerat derelictus. Palam est autem quantum ex his verbis colligere licet, alium unicum ex multis fuisse ei superstitem: quem ipsum etiam nolebat Scriptura a paternis moribus recedere, sed una cum patre egredi, ut ea ad quæ Deus cohortabatur, conficeret. Sed quia Jasub, si interpretaris, idem est ac convertens, ostendit Scriptura unicuique nostrum, qui per pœnitentiam a turbulentis carnis affectibus exire volumus, posse nos ad hunc exitum pervenire, si modo cum propheta fuerimus. Jubetur autem superiorem viam quæ ad piscinam agri fullonis ducit arripere. Hic autem locus etiam per historiam notus est et insignis. Scriptum quippe est ⁶⁴, Rhapsacem ab Assyriorum rege e Lachis in Jerusalem cum ingenti manu missum fuisse, atque ad aqueductum piscinæ superioris in via agri fullonis constitisse. Forte etiam in Scripturæ verbis documentum aliquod continetur, quod ad morum pertineat emendationem videlicet quod oportet recedere nos a rebus abjectis humique jacentibus, atque ad superna festinare; quo progressi, aquam ad expurgandum idoneam, et agrum fullonis sordes extergentis sumus inventuri: id quod nobis prodest (ad implendum præceptum Ecclesiastæ, qui dicit: In omni tempore sint tua vestimenta candida ⁶⁵). Quin et Dominus, cum Moysi oracula ederet, præcepit ut populus Deum auditurus sua lavaret vestimenta. Descendens testimonium reddere populo, et purificare illos hodie et cras, et lavent vestimenta sua, et sint parati in diem tertiam ⁶⁶. Qui autem eousque pertigerit, vestem etiam nuptialem præparatam habebit, ut ne, ligatis manibus ac pedibus, et sponsi thalamo ejiciatur in tenebras extierores ⁶⁷. Dic igitur, inquit, Achaz, Observa ut sileas. Id autem ⁶⁸ nobis quoque utile fuerit et opportunitum, ut cor nostrum cum omni custodia servemus ⁶⁹. Si enī fortis custodia atrium suum, vigilans, in pace sunt omnia quæ possidet ⁷⁰: qui etiam turba tumultuque sedatis conquiescit, nec eo timore corripitur, quem parere solent turbulentæ ac concitatæ animi commotiones, nec amplius infirmo est animo, sed spiritu fortitudinis obarmatur.

195. Neque timeas a duobus lignis titionum istorum sumigantium. Jubemur non metuere a persuasibilibus gentilium argutiis, neque ab heterodoxorum blasphemis: quæ sunt ligna duo, vel potius titiones duo qui vitali plantæ virtute ac ligni robore desti-

(68) In aliquibus codicibus scriptum reperitur, ἔσται. Mox quinque mss. δὲ καὶ ἡσυχάσει. Editi vero, ἡσυχάσας. Subinde sex mss., ἀποσειμένος, Editi, ἀποσειμένος.

(69) Ita mss. nostri. At editi, αἰρέτικος, eadem plane sententia.

tuti, ignis splendore prædicti non sunt, sed sunt tutiones fumigantes, qui eos a quibus tanguntur denigrant, maculantque, et oculos sibi proxime accedentium provocant ad lacrymas. Quod si nosse vis quantum afferat detimenti fumus titionum fumigantium, memineris Salomonis, qui dicit: *Sicut uva acerba dentibus est noxia, et fumus oculis: sic iniquitas eis qui utuntur ea*⁵⁹. Enim vero, opinor, peccatum in nequitias actionibus situm, vocatur uva acerba: noxa vero a falsa scientia ortum habens, ac mentis nostræ vim videndi confundens, fumus dicitur. *Cum autem exsisterit*, inquit, *ira furoris mei, rursum sanabo* Hoc est, post plagas emendandi causas inflictas, ubi idoneam ac sufficientem video emendationem, non sinam eos penitus gravioribus afflisci; quasi ægrotis dicat medicus: *Ubi primum secuero, et admovero cauterium, neque partes seccas, neque ulceræ ex cauterii uestione remanentia negligam. Postquam enim id fuerit factum, ob quod nascuntur molestiæ, tum demum medelam reliquam inducens, restituam sanitatem.*

196. *Et filius Aram et filius Romeliae, quoniam inierunt consilium malum, dicentes: Ascendemus in Iudeam et colloquentes cum eis, avertemus eos ad nos, et constituemus regem ejus filium Tabeel. Hoc autem dicit Dominus Sabaoth: Non manebit consilium hoc, neque erit. Siquidem duo sermones a veritate alieni conspirant adversus Ecclesiam, tum filius Aram; seu sermo sublimis, adversus Dei scientiam *sece* efferens⁶⁰, tum filius Romeliae, C seu elata circumcisio*ne* sermo, qui scientias prætextu, ac doctrinas altioris *specie*, a veritate Ecclesie Dei avocat: inierunt igitur *hi* consilium pravum, in eo quod sint Iudeæ populum *alliciti*, hoc est, eos, quorum confitens est anima. Etenim Dei confessio transnominatur Iudea, quam suasoris dialecticæ argutias avertemus ad nos, pollicentes daturos nos, non alium regem, nisi filium Tabeel, hoc est, filium boni Dei; quem quidem Dei boni filium dicunt, ipsum vero non nominant bonum, improbe hanc Evangelii vocem accipientes: *Quid me dicas bonum? Nemo bonus nisi solus Deus*⁶¹. Cum igitur videris hæreticos pollicentes scientiam gentilium inducentes sapientiam, bellum Ecclesie Dei inferentes; arbitrare filium Aram et filium Romeliae etiamcum consilium pravum inire. Cæterum, uti tradidimus, adversus malignum illud filii Aram et filii Romeliae consilium hæc declarat Do-*

⁵⁹ Prov. x, 26. ⁶⁰ II Cor. x, 5. ⁶¹ Luc. xviii, 19.

(70) Sic nostri sex codices, nisi quod in tribus legatur, tò ἐκ τοῦ. Editi, Μχοντες δὲ τοῦ πυρὸς φωτιστικὸν.

(71) Veteres quinque libri, λέγοι. Editi et Colb. primus, λέγει.

(72) Ita sex mss. At editi, τὴν ἐπομένην.

(73) Editi. δὲ ἐκεῖ. Vox ἐκεῖ in mss. non, legitur.

A τες μὲν τοῦ φυτοῦ τὸ ζωτικὸν, καὶ τοῦ ζύλου τὸ ἐσχυρὸν, μὴ ἔχοντες δὲ τὸ τοῦ πυρὸς φωτεινὸν (70), ἀλλὰ δαλοὶ κχπνιξδμενοι, μελαίνοντες μὲν τοὺς ἀπτομένους αὐτῶν καὶ σπιλοῦντες, δακρύειν δὲ τοὺς ὀφειλμοὺς σῶν ἐγγιζόντων παρχεινάζοντες. Εἰ δὲ θέλεις νοῆσαι τὴν ἀπὸ τῶν καπνίζομένων δαλῶν βλάβην γινομένην ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτοῖς καπνοῦ, μνήσθητι τοῦ Σολομῶντος λέγοντος: *“Ωσπερ ὅμηρος ὀδοῦσι βλαβερδν, καὶ καπνὸς δημητον. οὔτω παρανομία τοῖς χρωμένοις αὐτῇ. Οἷμαι γάρ δημφακα μὲν εἰρῆσθαι τὴν ἀπὸ τῶν τῆς κακίας πράξεων ἀμαρτίαν, καπνὸν δὲ τὴν ἀπὸ τῆς φευδωνύμου γνώσεως βλάβην, τὸ διορατικὸν τῆς ψυχῆς ἡμῶν συγχέουσαν. “Οταν δὲ γένηται, φτισὶν, ὁργὴ τοῦ θυμοῦ μου, πάλιν ίασομαι. Τούτεστι, μετὰ τὰς ἐπιστρεπτικὰς πληγὰς, ἐπειδὴν ἵκανῶς ἔχουσαν ἴδω τὴν διόρθωσιν, οὐκ ἀφῆσω αὐτοὺς ἐν τοῖς σκυθρωποτέροις: ὥσπερ δὲ εἰ καὶ λατρὸς λέγοι (71) τοῖς κάμνοντοιν. “Οταν τέμω, καὶ δταν καυτηρίασω, οὔτε τὴν τομὴν, οὔτε τὰ ἀπὸ τοῦ καυτηρὸς ἔλκη ἀτημάλητα καταλείψω. Ἐπειδὴν γάρ ἀνυσθῇ τοῦτο, δι οὐ τὰ ἐπίκονα παραλαμβάνεται, τότε τὴν λειπομένην (72) θεραπείαν ἐπαγγάλων, εἰς τὴν ὑγείαν ἀποκαταστήσω.*

B 198. Καὶ δὲ οὐδὲς τοῦ Ἀράμ, καὶ δὲ οὐδὲς τοῦ Ῥομελίου, δι: (73) ἰδούλευσαντο βουλὴν πονηρὰν, λέγοντες: *‘Αναβόσδμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ συλλαλήσαντες αὐτοῖς, ἀποστρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, καὶ βασιλεύσομεν αὐτῆς τὸν οὐλὸν Ταβετήλ. Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Οὐ μή μενηρή βουλὴ αὐτῇ, οὐδὲ ἔσται. Ἐπει οὖν συμφωνοῦσι δύο λόγοι, οἱ ἔξω (74) τῆς ἀληθείας, κατὰ τῆς Ἰεχωλῆσιας, διτε οὐδὲς τοῦ Ἀράμ, δὲ μετέωρος λόγος, δὲ ἐπιαρόμενος κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ δὲ οὐδὲς τοῦ Ῥομελίου, δὲ λόγος δὲ ἐκ τῆς μετεώρου περιτομῆς, δὲ, προφάσει γνώσεως καὶ ἐμφάσει τῆς περὶ ὑψηλού μετασκαλίας, ἀφιστησι τῆς κατὰ τὴν Ἐκκλησιαν τοῦ Θεοῦ ἀληθείας ἰδούλευσαντο τοίνον οὔτοι βουλὴν πονηρὰν, διοι συνομιλήσαντες τάδε ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, τούτεστι τοῖς ἐν τῇ ἐξομολογουμένῃ φυχῇ ἐξομολόγησες γάρ Θεοῦ ἡ Ἰουδαία μετονομάζεται (75), ήτινα διὰ τῆς ἐν τῇ διαλεκτικῇ πιθανότητος ἀποστρέψωμεν πρὸς ξαυτούς, ἐπαγγελλόμενοι μὴ ἄλλον τινὰ δώσειν βασιλέα, ἢ τὸν οὐλὸν τοῦ Ταβετήλ· τούτεστι, τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ δὲ ἀγαθοῦ μὲν Θεοῦ οὐλὸν λέγουσιν, ἀγαθὸν δὲ αὐτὸν οὐκ δονυμάξοται, πρὸς ἐπήρειαν κεχρημένοι τῇ τοῦ Εὐαγγελίου φωνῇ· Τί με λέγεις ἀγαθὸν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς δὲ Θεός. “Οταν οὖν ἕδης ἐτεροδίδους, ἐπαγγελλομένους γνῶσιν, ἐπαγομένους τὴν ἔκ τῶν ἐθνῶν σοφίαν, ἐπιστρατεύοντας τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἐνθυμοῦ, διτε καὶ νῦν δὲ οὐδὲς τοῦ*

Nec ita multo infra Reg. tertius, βασιλεύσωμεν αὐτοῖς.

(74) Editi, οἱ ἔξω. Αβεστ οἱ α νοστρις sex codicibus.

(75) Monet Duceus, apographum Angucum habuisse μετωνύμασται. Ejus in hunc locum eruditissimam notam legere possunt studiosi.

Ἄραμ καὶ σὺντοῦ τοῦ Ῥομελίου βουλεύονται: βουλήν πονηράν. Πρόδε δὲ τὴν πονηρὰν βουλήν τοῦ, ὃς ἀποδεδώκειν, σὺντοῦ Ἀράμ καὶ σὺντοῦ Ῥομελίου ταῦτά φησιν δικριοῖς· διτὶ δὲ τοῦ θεοῦ βουλὴ ἔστηκε καὶ μένει, δὲ τῶν ἀγνοιζομένων κατὰ τῆς ἀληθείας, οὐ στήσεται, ἀλλὰ πεπτωκοῖς καὶ ἀνατετραμένης κείσεται. Διότι φησι· Κεφαλὴ τοῦ Ἀράμ Δαμασκὸς, καὶ δὲ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ῥασίν. Τουτέστιν δὲ τῶν μετεώρων κεφαλὴ ἐναγῆς τίς ἔστι καὶ ἀλμάτος πλήρης (ἐπειπέρη δὲ Δαμασκὸς ἐρμηνεύεται αἴμα σάκχου)· σάκκος μὲν οὖν σύμβολόν ἔστι μετανοίας· οὐ δὲ ἀλμάτης πεφυρμένος οὐκ ἔστι καθαρός. Λύναται οὖν λαμβάνεσθαι εἰς τὴν νομιζομένην μετάνοιαν, οὐκ οὖσαν δὲ ἀληθινὴν μετάνοιαν, διὰ τὸ μὴ ἐν ὑγίεσι δόγματι γεγενῆσθαι. Κεφαλὴ δὲ πάλιν Δαμασκοῦ, τῆς μὴ καθαρᾶς μετανοίας, ἀλλὰ πεφυρμένης ἐν ταῖς πρὸς θάνατον ἀμαρτίαις, δὲ Ῥασίν ἀγεταῖ, σύμβολον ὧν καὶ αὐτὸς οὐδενὸς ὑγιοῦς, οὐδὲ (76) καθαροῦ δόγματος.

197. 'Αλλ' ἔτι ἔξικοντα καὶ πέντε ἔτη, φησιν, ἐκλειψει δὲ κεφαλὴ Ἐφραίμ ἀπὸ λαοῦ, καὶ δὲ κεφαλὴ Ἐφραίμ Σομόρων, καὶ δὲ κεφαλὴ Σομόρων δὲ τοῦ Ῥομελίου, "Εστιν οὖν δὲ κεφαλὴ τοῦ Ἐφραίμ ἐπεροδόξων τις ἐπικράτεια, διὰ τὸ ἐκ (77) τοιωτῆς φυλῆς εἶναι τὸν ἀποσχίσαντα τὸν Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ Ἰουδαία. Κεφαλὴ οὖν τοῦ Ἐφραίμ δὲ Σομόρων, τουτέστιν δὲ Σαμάρεια. Καὶ δὲ Σαμάρεια δὲ ἔχοντας τινῶν ἔστι χώρα, τῶν παραχραζέντων τὸν ὑγιαίνοντα λόγον διὰ τὸ ἀποκλίναντας Σαμαρείτας ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ωστέρη δὲ τῆς Συρίας δὲ κεφαλὴ Δαμασκὸς. Δαμασκοῦ δὲ κεφαλὴ δὲ Ῥασίν οὖτα Σαμάρεια μὲν κεφαλὴ τοῦ Ἐφραίμ, Σαμαρείας δὲ κεφαλὴ δὲ τοῦ Ῥομελίου. Κακῶν τινες ἐπιτάσσεις καὶ ὑπερβολαὶ διὰ τὸ λόγουν ἡμῖν παραδίδονται, ὡστε μὴ εἶναι δυνατὸν τὴν παρὰ τῶν τοιωτῶν συμφωνίαν ἐπικρατήσαι, μηδὲ ἴσχύν τινα ἔχειν (78) κατά τῶν οὓς ἐπικούλεντες ἐπιχειροῦσι. Καὶ ἐλαύρη τοῦ στενήτη, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Πιστεύεται μέντοι δεῖ τοῖς Γράμμασιν δὲ παρθένουσι θεῖον νοῦν, καὶ οὕτως ἀλλοιοῦσι τὴν τῶν ἐγγεγραμμένων σύνεσιν. Δεῖ γάρ ἐπερβάντας τοὺς τύπους, οὕτως καταλαβεῖν τὴν τῶν ἐνδειχθέντων ἡμῖν ἀληθείαν. Πρότερον γάρ δεῖ ἀπλῆ πιστεύειν πίστει ταῖς Γραφαῖς, διτὶ θεόπνευστοι καὶ ὡφελιμοι· ἐπειτα λεπτῶς καὶ ἔξεταστικῶς τὸν ἐναποκείμενον αὐταῖς νοῦν διερευνᾶσθαι.

198. Καὶ προσθέτο Κύριος λαλῆσαι τῷ Ἀχάλῃ, λέγων· Αἴτησαι σαυτῷ σημεῖον παρὰ Κύριον εἰς βάθος δὲ εἰς ὄψιν. 'Ἐν μὲν τοῖς κατόπιν διὰ τὸ Ἡσαΐου δὲ δάσκεται, οὐ χρὴ ποιεῖν δὲ Ἀχάλη, φυλάσσεσθαι τοῦ ἡσυχάζειν, καὶ μὴ δειλιάν ἀπὸ τῶν δύο δαλῶν τῶν καπνιζομένων. Νυνὶ δὲ, ὃς τὴν διὰ τοῦ προφήτην διδάσκαλαν εὐπιειθῶς ὑποδέξαμενος, αὐτὸς

^{εἰς} III Reg. xi, 26; xii, 20. ^{εἰς} II Tim. iii, 16.

(76) Antiqui tres libri. ὑγιοῦς καὶ. Statim editi, καὶ ἐκλείψα. Deest καὶ in ms. nostris.

(77) Editi, ἐκ τῆς in nostris sex codicibus.

(78) Antiqui sex libri, σχεῖν. Editi, ἔχειν. Ήσο-

A minus, fore videlicet ut stet et 526 permaneat Dei consilium; consilium vero eorum qui decertant contra veritatem, nequaquam stet, sed cadat ac subvertatur, Quapropter ait: *Caput Aram Damascus, et caput Damasci Rasin*. Hoc est, sublimum caput est exsecrabile, ac plenum sanguinis: quandoquidem Damascus, si interpretaris, sonat *sanguinem sacci*. Et vero saccus, pénitentia signum est; qui autem conspersus est sanguine, neutiquam est purus. Protestatur pro apparente pénitentia accipi, cum alioqui non sit vera pénitentia, quod in sanis sincerisque dogmatis non agatur. Rursus autem caput Damasci, seu ejus pénitentia, quae pura non est, sed quae lethalibus peccatis inquinatur, appellatur Rasin, cum et ipse nullius dogmatis sani aut puri symbolum sit.

B

197. *Sed adhuc sexaginta et quinque annis, inquit, deficiet regnum Ephraim a populo et caput Ephraim Somorum, et caput Somorum filius Romelia*. Est igitur regnum Ephraim dominatus quidam dilioque heterodoxorum, propterea quod ex hac tribu exortus eit is, qui Israel a Juda discidit ^{εἰς}. Caput igitur Ephraim est Somorum, id est, Samaria. Est autem Samaria inimicorum quorumdam regio, qui doctrinam sanam depravarunt, quod a Judaismo declinarint Samaritae. Quemadmodum autem Damascus erat Syriae caput, et Rasin erat Damasci caput: ita Samaria erat caput Ephraim, et filius Romelia erat Samaria caput. Malorum accessio quaedam nimetasque nobis exhibetur a Scriptura, adeo ut fieri non queat, ut talium conspirationem faciamus inquit, aut vim ullam habeamus ad tuandos eos, quibus insidias struere conantur. *Et nisi credideritis, non intelligetis*. Oportet utique Scripturis utpote divinum sensum complectentibus fidem commodare, atque hoc pacto ad eorum quae scripta sunt intelligentiam progredi. Oportet enim ut prætergredientes figuram, tum demum rerum nobis patefactarum veritatem assequamur. Prius namque fides simplex Scripturis est adhibenda, cum sint divinitus inspiratae ac utiles ^{εἰς}: deinde sensus in ipsis delitescens subtilater et accurate est pervestigandus.

198. VERS. 10, 11. *Et adiicit Dominus loqui ad Achaz, dicens: Petetibi signum a Domino in profundum aut in excelsum. Quae quidem conveniebat Achaz facere, ea ab Isaia in superioribus edocetur, nempe ut ageret silentium, et ne a duobus titionibus sumigantibus metueret. Nunc vero ipse, qui scilicet animo docili et subsequenti prophetæ doctrinam ex-*

ipso in loco editi et nostri sex ms. ἐπιχειροῦσι sed, ni fallor, commodius legeretur, ἐπιχειρούντων. In his, uti in reliquis, nihil Basilio dignum deprehendo.

cepisset, oraculis divinis dignus babetur. *Adjicit* A enim Dominus loqui ad ipsum Achaz. Et fortasse docemur eum, qui fuerit eruditus ab aliique, qui divinis voluntati famuletur, si deinde proficiat, posse et ipsum Domini responsa excipere. Sunt quidem nonnulli, qui citra hominum operam a Deo edocti, potuerunt initio, utpote puri, illustraciones Spiritus suscipere. **527** Eiusmodi erat Abraham, Moses, Elias, Jeremias, et si qui sint his similares. *Et adjicit Dominus loqui.* *Adjectio* isthac sermonem connectit cum praecedentibus. Et certe post editum vaticinium quo prænuntiabatur fore, ut rueret Ephraim, hoc est, Israel desiceret, consequens erat, ut propheta tandem prædiceret, quemadmodum venturus esset Emmanuel per intermeratam Virginem. Quid igitur ipsi Achaz præcipit sententia illa? *Pete, inquit, tibi signum a Domino Deo tuo in profundum aut in excelsum.* Signum utique est res conspicua, aliquid in se occulti obscurisque indicans. Hunc ad modum Jonæ signum descensum ad inferos, et rursus ex mortuis ascensum ob oculos ponit iis qui mysticam eorum quæ flunt rationem intelligere possunt⁴⁴. Oportet autem signum semper adesse, atque in præsenti considerari; sed res ab ipso significata in tria tempora est plerumque dispertienda. Sunt enim præsentia præsentium signa; exempli causa, fumus e domo exiens ignem intus accendi indicat. Sunt et præsentia futurorum eventuum indicia, ut est nubium concursus oculis subjectus qui imbreem prænuntiat in terram casurum. Sunt, itidem præsentia signa præteriorum uti sunt carbonum reliquias, quæ rogum ibi fuisse incensum ostendunt. Ea autem quæ sunt admirabilia, queque mysticum quendam sermonem exprimum, a Scriptura vocantur signa. Quid autem admirabilius aut divinis potestusquam audiri aut conspicere, quam ille Dei nostri ex Virgine ortus? Quamobrem a Domino Deo tuo signum peto in profundum, sive in altum; cum nullus alias id præstare valeat. Profecto id quod suapte natura in mundi situ insinuum locum obtinuit, terra est; id vero quod supra res quaslibet visibiles eminet, cælum est. Cum igitur Verbum caro factum sit, prophetia isthac per illas voces, *in profundum, terram significat et carnem ab ea assumptam*: per has vero, *in excelsum*, designat cælestis Verbum principatu omni et potestate superius, eum videlicet, qui in principio erat apud Patrem, et Deus Verbum erat⁴⁵ ⁴⁶. Aut forte *profundum* insimas partes significat inferorum *excelsum* vero regionem cælestem; ut docet nos Apostolus, dicens: *Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in cælum?* *Id est, Christum deducere.* Aut quis descendet in abyssum? *Hoc est Christum ex mortuis revocare*⁴⁷. Quoniam igitur Qui descendit, ipse est et qui ascon-

⁴⁴ Matth. xii, 40. ⁴⁵ ⁴⁶ Joan. i, 4. ⁴⁷ Rom. x, 6.

(79) Veteres quinque libri, præstetho γάρ. Deest γάρ in excusis et in Reg. primo.

A δέιποται τῶν θείων χρηματισμῶν. Προσθέτο γάρ (79) Κύριος κατέψει λαλῆσαι τῷ Ἀχάζ. Καὶ τάχα διδοκοῦμενα, διὰ διά τινος ὑπηρετούμενου τῷ θείῳ βουλήματι μαρτυρεῖσθε, θυτερον προκόπτων, δυνήσεται καὶ αὐτὸς ὑποδέξασθαι τοὺς τοῦ Κυρίου χρηματισμούς. Εἰσὶ μάντοι τινὲς, οἵ μη δι' ἀνθρώπων πρότερον μαρτυρεθέντες θεῷ, ἀρχῆθεν δεδύνηται, ὡς καθαροί, χωρῆσαι τὰς διμάσεις τοῦ Πνεύματος. Όποιος ήν Ἀβραὰμ, καὶ Μωσῆς, καὶ Ἡλίας, καὶ Ἰερεμίας, καὶ εἴ τινες ἔκεινοις παραπλήσιοι. Καὶ προσθέτο Κύριος λαλῆσαι, Ἡ προσθήκη τοῖς προάγουσι συνάπτει τὸν λόγον Καὶ ἀκόλουθον γε ἦν μετὰ τὴν προφητείαν τὴν περὶ (80) τοῦ ἐκλείψειν τὸν Ἐφραὶμ, τουτέστι τὸν ἀποστατήσαντα Ἰσραὴλ, τότε προφητεύεσθαι, τίνα τρόπον ἐπιδημήσει διὰ τῆς ἀμιάντου Ηαρθένου δὲ Ἐμμανουὴλ. Τί οὖν ἔστιν δὲ προστάσις τῷ Ἀχάζ δὲ λόγος; Αἴτησαι, φησι, σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου εἰς βάθος τοῦ ἦν φύσος. Εστι μὲν οὖν σημεῖον πρᾶγμα φανερὸν, κεκρυμμένου τινὸς καὶ ἀφανούς ἐν ἐαυτῷ τὴν ὁγκωστὶν ἔχοντος ὡς τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τὴν εἰς φῦλον καθοδον, καὶ πάλιν ἐκ νεκρῶν ἄνοδον παρίστησι (81) τοῖς δύναμίνοις ἐκλαμβάνειν τὸν μυστικὸν λόγον τῶν γινομένων. Δεῖ δὲ τὸ μὲν σημεῖον παρεῖναι, καὶ κατὰ τὸ ἔνεστὸς θεωρεῖσθαι· τὸ δὲ ὑπὸ αὐτοῦ σημανόμενον πρᾶγμα τοῖς τρισὶ πολλάκις συγκαταμερίζεσθαι χρόνοις. Εστι γάρ καὶ παρόντα παρόντων σημεῖα· διὰ δὲ ἐξιῶν ἐκ τῆς οἰκίας καπνὸς τοῦ ἔνδον καιομένου πυρός. Εστι δὲ καὶ παρόντα μελλόντων ὡς ἡ ὁρωμένη τῶν νεφῶν συνδρομή, τοῦ ἐσομένου ἐπὶ τὴν γῆν δετοῦ. Ετί δὲ καὶ παρόντα παρεληλυθότων ὡς τὰ τῆς ἀνθρακιᾶς λείψαντα τοῦ κεκαῦσθαι ἐπ' αὐτῆς τὴν πυρκαϊδίν. Ή μάντοι Γραφὴ τὰ παράδοξα, καὶ παραστατικά τινος μυστικοῦ λόγου σημεῖα καλεῖ. Τί δέ τοι παραδοξότερον, ἡ θειότερον ἀκούσμα, ἡ θέαμα τῆς τοῦ Θεοῦ ἥματος διὰ Παρθένου γεννήσεως; Διὰ τοῦτο αἴτησαι παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σωτῆρα (ώς οὐδενὸς ἔτερου δυναμένου δοῦναι) τὸ εἰς βάθος τοῦ ἦν φύσης σημεῖον. Εστι τοίνου ἐν τῇ τοῦ κόσμου θέσει τὸ μὲν φύσει λαχὸν τὴν κάτω χώραν τοῦ γῆς· τὸ δὲ ἀνωτάτω πάντων τῶν ὁρωμένων, δὲ οὐρανός. Επει οὖν δὲ Λόγος σάρκα διὰ δὲ τοῦ, εἰς φύσος, τὸν ὑπερουράνιον λόγον, τὸν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἔκουσιας, τὸν ἐν ἀρχῇ δύντα πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ θεὸν ὄντα λόγον. Ή τάχα βάθος σημαίνει τὰ κατώτατα τοῦ φύλου, φύσος δὲ τὴν ὑπερουράνιον χώραν, ὡς δὲ Ἀπόστολος ἡμῖν παρίστησι, λέγων. Μή εἴπεις δὲ τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; Τουτέστι Χριστὸν καταγαγεῖν. Ή τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἀδύστον; Τουτέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Επει οὖν Ο καταβὰς αὐτὸς ἔστι· καὶ δὲ ἀναβὰς, τὸ εἰς βάθος καὶ εἰς φύσης σημεῖον περὶ τῆς καθόδου δὲ εἴη

(80) Ita mss. omnes. Editi, τὴν ἐπί.

(81) Ita mss. At nostra editio, περίστησιν.

λεγόμενον τῆς τοῦ Κυρίου. Καὶ δὲ ἀναβὰς αὐτὸς

A *dit*⁸⁴, signum illud *in profundum sive in excelsum* dici potest de Domini descensu : *Et qui ascendi, ipse est super omnes cieles*⁸⁵.

199. Καὶ εἶπεν Ἀχάζ. Οὐδὲ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ δὲ μὴ πειράσω Κύριον. Ἡ μὲν τοῦ Θεοῦ δωρεὰ μεγάλη, καὶ πλουσία, καὶ δαψιλής. Οὐ δὲ Ἀχάζ, ὡς μῆπω δεδιδαγμένος αἰτεῖν τὰ μεγάλα καὶ ἐπουράνια, παραιτεῖταις ζητῆσαι σημεῖον, ὡς μεῖζον ὑπάρχον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ήδη ὡς παρὰ τὴν ἐντολὴν μέλλων ποιεῖν, τὴν εἰπούσαν. Οὐκέτι ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. Ἀναγκαῖως δὲ οἱ περὶ τῶν τηλικούτων λόγοι· τῷ τότε κεκρατηκότι βασιλεῖ γίνονται, θνάτοις εἰς πάντας διαλαληθῆ (82) τὰ προφητεύμενα. Ἡσαΐας μὲν γάρ δὲ θνάτος ἡπιστήθη, ήδη φθόνος τῶν κατ' αὐτὸν ἀνθρώπων, ήτις λοιπὴ περὶ τὸν βίον τακεινότητη, ὡς μὴ δεξάμενος τῆς ἐπιδημίας τοῦ Ἐμμανουὴλ παρὰ τοῦ Κυρίου χρήματισμὸν, ἀλλ' ἐκ τῆς ίδιας καρδίας ἀναπλάσας τὸν λύγον. Ἀχάζ δὲ οὕτως ἐδέκατο τὴν περὶ τῶν ἐσομένων προφητείαν, ὡς Λάδων, ὡς Ἀβίμελεχ, ὡς Ναβουχοδονόσορ, ὡς Φαραὼ, ὡς Κατάφρας τὸ τελευταῖον, οὐδὲ διὰ τὴν τοῦ βίου ἀξίαν, δονος διὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀξιώματος προσούσαν αὐτῷ ἀξιοπιστίαν. Οὐ γάρ δὴ (83) εὐλαβεῖται τοινὶ παρρητεῖτο τὴν αἰτησίου τοῦ σημείου δὲ Ἀχάζ. Εἰ γάρ οὐκ ἦν αὐτῷ συμφέρον, οὐδὲ διὰ ἐπέταξης τὴν ἀρχὴν δι Θεός. Διὰ τούτο καὶ τὰ ἐπιφερόμενα μέμψιν πειρέχει, τὴν εἰς τὸν Ἀχάζ. Ἀποστρέψας γάρ τὸν λόγον ἐπὶ τὸν (84) Δασὶδ, Ἀκούσατε δὴ, φησὶν, οἷος Δασὶδ. Μὴ μικρὸν ὑμῖν παρέχειν ἀνθρώποις ἄγωνα ; καὶ πῶς Κύριψ παρέχετε ; Διὰ γάρ τούτων πρὸς τὸ ἀπειθὲς ξοικεῖ δυσχεραίνειν τοῦ Ἀχάζ. Τρανότερον δέ πως ἔμφαλει τὴν διάνοιαν ταύτην ἐπέρα ἔκδοσις (85) εἰπούσα· Μή δὲ λίγον ἀργὸν μοχθοῦν ἀνδρας, διτὶ μοχθεῖτε καὶ γε τὸν Θεόν ; Ήλας δὲ θεῷ ἄγωνα παρέχει ἀνθρώποις, εἰπέτει δὲ ἄγωνις φόνος ἐστι διακρίσις. Ἀλλὰ τούτο οὐχὶ πάθος περὶ τὸν Θεόν λέγεται, ἀλλὰ τὴν ἀντιδικίθεσιν τῶν ἄγνων τοῖς προστάγμασι διὰ τῆς τοῦ ἄγνων προστηγούσας παρίστησιν.

200. Διὰ τούτο δώσει Κύριος αὐτὸς υμῖν σημεῖον. Καὶ μὴ αἰτουμένοις, φησὶ, δώσει. Καὶ μὴ εὐρίσκῃ τὸν τῆς ὑποδοχῆς ἀξιον, ἀλλ' δύμας, διὰ τὴν προωρισμένην οἰκονομίαν τῆς διὰ σαρκὸς γεννήσεως τοῦ Κυρίου, αὐτὸς, φησὶ, δώσει Κύριος δι Θεός σημεῖον. Ἐδεις μὲν γάρ συνεῖναι τὸν Ἀχάζ, διτὶ ἀλλην τὰ ἀνθρώπινα διόρθωσιν οὐκ ἐπιδέχεται, εἰ μὴ διὰ μόνης τῆς τοῦ Θεοῦ Λύγου εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας, καὶ αἰτήσαι τὸ εἰς βάθος ἢ εἰς ὄψος σημεῖον. Ἐπειδὴ δὲ ἀνάξιον ἔκρινεν ἐντὸν, ἀπαιδεύτως ἔχων τῆς τῶν μεγάλων καὶ οὐρανῶν σημείων αἰτήσεως, διὰ τούτο

D *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum*. Dabit, inquit, vel non potentibus. Etiam si non reperiat quemquam dignum qui recipiat, nihilominus tamen, ob præfinitam dispensationem carnalis ortus Domini, ipse, inquit, Dominus Deus dabit signum. Conveniebat enim ut intelligeret Achaz res humanas non aliter emendari posse nisi per solum Dei Verbi ad nos adventum ; ac peteret signum in profundum, aut in altum. Quoniam autem sese judicabat indignum, quandoquidem exposcere magna et cœlestia signa non

⁸⁴ Ephes. iv, 10. ⁸⁵ ibid. ⁸⁶ Deut. vi, 16. ⁸⁷ Gen. xxxi, 24. ⁸⁸ Gen. xx, 3. ⁸⁹ Dan. ii, 1. ⁹⁰ Gen. xli, 1. ⁹¹ Joan. xi, 51.

(82) Sic mss. Editio, διαλυθῆ. Mox nostra editio et Reg. tertius, τῶν κατ' αὐτῶν. Alii quinque mss., τῶν κατ' αὐτὸν.

(85) Sic mss. nostri. Vocula δῆ in editis desideratur.

(84) Editio, ἐπὶ τοῦ. At mss., ἐπὶ τὸν. Statim ali-

quot mss., ἀκούσατε δῆ. Vocula δῆ in editis derat.

(85) Hoc loco indicari editionem Aquilæ, vel de Eusebio cognosci potest. Aliquanto post editio, Κύριος αὐτοῖς σημεῖον. Reg. primus, Κύριος αὐτὸς σημεῖον. Alii quinque mss. uti in contextu.

noverat, idcirco ait: *Dabit Dominus ipse vobis signum*; non per aliquem servum, aut ministrum, aut famulum dat, sed ipse per se; ut doni inde declararetur magnitudo. Etenim legem ordinavit per angelos, in manu mediatoris Mosis⁹²: signum vero dedit ipse domui David. Neo jam ipsi Achaz datur, sed omni domui David: quoniam Dominus est ex semine David secundum carnem⁹³; ob idque faustus felixque de Christi adventu nuntius ad totam Davidis cognitionem pertinebat.

201. *Ecce Virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel.* Reclamant LXX Interpretum editioni Judæi, dicentes non reperi in Hebræo hoc vocabulum, *Virgo*, sed illud, *Puella*, quasi mulier quæ state floret, puella dici possit, mulier vero quæ omnino nuptialis thalami expers est, non item; quibus facile et celeriter respondeamus. Si enim signum rei cuiuspiam stupenda et a communihominum consuetudine aliena demonstratio 529 est, quid erat miri si mulier una e multis, quæ cum viro consuetudinem habuisset, fieret pueri mater? Quomodo etiam id quod natum esset ex carnis voluntate, vocari potuisset Emmanuel? Itaque si quod datur, id signum est, sit oportet et ipsa generatio admirabilis et stupenda. Quod si modus quo generatus est puer, sicut communis, neque dicatur signum, neque appelletur Emmanuel. Proinde quæ peperit, si virgo non est, quale existit hoc signum? Et nisi ortus ille foret divinior quam vulgi, quomodo jam advenit Emmanuel? Quod autem nomen, *puella*, proprio dicatur de virginibus, patet ex his Deuteronomij verbis: *Quod si in agro invenerit puellam desponsatam, et vim inferens concubuerit cum ea, interficiens horquinem solum; et puellæ nihil facietis, quia non est puella peccatum mortis.* Quia quemadmodum si quis homo insurrexerit adversus proximum suum, et occiderit ipsum: sic res hæc. In campo invenit eam: clamavit puella, et non erat auxiliator⁹⁴. Itaque quæ clamavit, utique ante corruptionem virgo erat. Hæc igitur verba, *clamavit virgo*, idem valent atque illa, *clamavit puella*. Et in tertio Regnorum libro Somanitis illa quæ calefaciebat David, quæque virgo erat, nec unquam virum fuerat experta, puella vocatur. *Invenierunt enim, inquit, Abisac, et adduxerunt eam ad regem: et puella pulchra usque valde, et ministrabat regi, et rex non cognovit eam*⁹⁵. Itaque Emmanuel ex sancta Virgine exortus est, quædixerat: *Quomodo erit mihi istud, quoniam virum non cognosco?*⁹⁶ Cui angelus: *Spiritus Domini superveniet in te et virtus Altissimi obumbrabit libi*⁹⁷. Virgo hæc legi purificationis ne-

4 φτισι Αώσει Κύριος αὐτὸς ὅμιν σημεῖον· οὐ διὰ τίνος ὑπηρέτου, καὶ διακόνου, καὶ λειτουργοῦ δίδωσιν, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἐαυτοῦ· ἵνα τούτου δηλωθῆ τοῦ διδομένου τὸ μέγεθος. Τὸν μὲν γὰρ νόμον διετάξατο δι' ἀγγέλων, ἐν χειρὶ μεστοῦ Μωσέως⁹⁸ τὸ δὲ σημεῖον αὐτὸς ἔδωκε τῷ οἰκῳ Δαβὶδ. Διδοται δὲ οὐκέτι τῷ Ἀχαζ, ἀλλὰ παντὶ τῷ οἰκῳ Δαβὶδ· διότι ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, τὸ κατὰ σάρκα, ὁ Κύριος· καὶ διὰ τοῦτο πάσῃ (86) διέφερε τῇ συγγενεῖ τοῦ Δαβὶδ τὸ περὶ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ εὐάγγελιον.

201. Ἰδού τὸ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται οὐδὲν, καὶ καλέσεις (87) τὸ δύνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ. Ἀνθίστανται οἱ Ιουδαῖοι τῇ ἐκδόσει τῶν Ἐβδομάχοντα, λέγοντες μὴ κείσθαι παρὰ τῷ Ἐβραϊκῷ τῷ, Ἡ Παρθένος, ἀλλ' Ἡ νεάνις, ὡς δυναμένης νεάνιδος δύνομάζεσθαι τῆς ἀκμαζόσης καθ' ἡλίαν, οὐχὶ δὲ τῆς ἀπειρογάμου γυναικός· πρὸς οὓς ἥρθενται αὐτόθεν τὴ ἀπάντησις. Εἰ γάρ (88) σημεῖόν ἐστι τεραστίου τιδὸς καὶ παρηλλαγμένου τὴν κοινὴν συνήθειαν τῶν ἀνθρώπων ἐπίδειξις, τί θαυμαστὸν ἦν, μίαν τῶν πολλῶν γυναικά, ἀνδρὶ συνοικοῦσσαν, μητέρα γενέσθαι παιδίου; Ήντος δὲ καὶ τὸ ἀπὸ θελήματος σαρκὸς γεννηθὲν Ἐμμαδουὴλ προσηγορεύετο; "Ωστε εἰ μὲν σημεῖόν ἐστι τὸ διδόμενον, παράδοξος ἐστω καὶ τὸ γέννησις. Εἰ δὲ κοινὸς δ τρόπος τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου, μήτε σημεῖον λεγέσθω, μήτε Ἐμμανουὴλ προσαγορεύεσθω. "Ωστε εἰ μὴ παρθένος ἡ τεκοῦσσα, ποιὸν τοῦτο (89) σημεῖον; Καὶ εἰ μὴ θειοτέρα τῇ κατὰ τοὺς πωλοὺς τὸ γέννησις, πῶς ἡ τοῦ Ἐμμανουὴλ παρουσία; "Οτι μέντοι τὸ νεάνις ἐπὶ παρθένων ἰδίως ὀνομάσθη, δῆλον ἐκ τῶν ἐν τῷ Δευτερονόμῳ οὕτως εἰρημένων· Ἐὰν δὲ ἐν τῷ πεδίῳ εἴρηται τὴν μεμνηστευμένην, καὶ βιασάμενος κοιμηθῆ μετ' αὐτῆς, ἀποκτενεῖτε τὸν ἀνθρώπον μόνον· καὶ τῇ νεάνιδι οὐ ποιήσετε οὐδὲν, ὅτι οὐκ ἐστι τῇ νεάνιδι ἀμάρτημα θανάτου. "Οτι ὡς εἰ τὶς ἐπαναστῇ ἀνθρώπος ἐπὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ φονεύσῃ αὐτόν· οὕτω τὸ πρᾶγμα τούτο. "Ἐγ τῷ πεδίῳ εὑρεν αὐτήν· ἐδόθεν τὸ νεάνις, καὶ δι βοηθῶν οὐκ ἦν. Ἡ τοίνυν βοῶσσα πρὸς τῆς φθορᾶς παρθένος ἦν, δηλονότι. "Ισον οὖν δύναται εἰπεῖν, ἐδόθεν τὸ παρθένος, καὶ ἐδόθεν τὸ νεάνις. Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλεῶν ἡ Σωμανίτις, ἡ συνθάλπουσσα τὸν Δαβὶδ, παρθένος οὖσσα, καὶ ἀνδρὸς ἀπειράτος (90), νεάνις προσαγορεύεται. Εὔρον γάρ, φησι, τὴν Ἀβίσακ, καὶ ἡ νεάνις καλὴ ἦως σφόδρα, καὶ ἐλειτούργει τῷ βασιλεῖ, καὶ δι βασιλεὺς οὐκ ἔγνω αὐτήν. Ἐκ Παρθένου τοίνυν ἀγίας δι Ἐμμανουὴλ, τῆς εἰπούσης· Ήντος ἔσται μοι τοῦτο, ἐπει ἀνδρα οὐ γινώσκω; Ήρδος δὲ μὴ γάρ.

⁹² Galat. iii, 19. ⁹³ Rom. i, 3. ⁹⁴ Deut. xxii, 25-27. ⁹⁵ III Reg. i, 3, 4. ⁹⁶ Luc. i, 34. ⁹⁷ ibid. 35.

(86) Reg. quartus, καὶ διότι.

(87) Editi et Regii primus et quartus, καλέσεις, *vocabis*. Alii quatuor mss., καλέσουσι, *vocabunt*; et ita quoque legitur apud Matthæum i, 23.

(88) Editi et quinque mss., Εἰ γάρ. At Reg. quartus, Εἰ μὴ γάρ.

(89) Reg. quartus, ποιὸν τό. Nec ita multo post idem codex, πῶς ἡ τοῦ Ἐμμανουὴλ προσηγορία; *Quomodo ei nomen Emmanuel datum est?*

(90) Editi, ἀπειράτος. At mss. aliquot, ἀπειράτος. Aliquanto post tres mss., καὶ δι νεάνις καλὴ σφόδρα,

ρίου ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Αὕτη ὑπόδικος οὐκ ἔστι τῷ περὶ (θι) καθαρισμοῦ νόμῳ. Γέγραπται γάρ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ, διτὶ Γυνὴ, οἵτις ἀν σπερματισθῆ, καὶ τέκη δρσεν, ἀκάθαρτος ἔσται ἐπτὰ ἡμέρας. Αὕτη δὲ ἐπειδὴ μὴ σπερματισθεῖσα ἐγένετο μῆτηρ τοῦ Ἐμμανουὴλ, καθαρὰ καὶ ἀγλα καὶ ἀμελατέος ἔστι· καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι μητέρα, ἔτι παρθένος διαμένουσα (92). Ἐπειδὴ γάρ δὲ πρῶτος Ἀδάμος οὐ τῇ ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνόδῳ παρῆλθεν εἰς γένεσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς γῆς ἀνεπλάσθη καὶ δὲ ἕσχατος Ἀδάμ τὴν ἑκεῖνοι φθορὰν ἀνασκαίζων, ἐν τῇ παρθενικῇ μητρῷ διαπλασθὲν τὸ σῶμα ἔλαβεν. Ένα δὲν τῷ διοιώματι γένηται τῷ τῆς ἀμαρτίας διὰ σαρκός. Ὕπερ δὲ τοῦ τὴν παράδοξον ταύτην γέννησιν μὴ πάντη ἐπιστον ἔχειν τοῖς δυσπαραδέκτως περὶ τὴν θείαν οἰκονομίαν διακειμένοις, ἐκτιστε τινατῶν ζώων δ Δημιουργὸς δυνάμενα ἀπὸ μόνου τοῦ θηλεος, χωρὶς τῆς τῶν ἀρρένων ἐπιπλοκῆς, ἀποτίκτειν. Τοιαύτο γάρ ἴστοροῦσι περὶ γυνῶν οἱ τὰ περὶ ζώων πραγματευσάμενοι.

202. Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται· πρὶν δὲ γνῶναι αὐτὸν, δὲ προσλέσθαι πονηρὰ, ἐκλέκται τὸ ἀγαθόν. Παιδικὴ τροφὴ χρῆται δὲ Ἐβραίουν ἀλλὰ τὴν σάρκα, βούτυρον καὶ μέλιτι. Καὶ δικαὶος ἐν τῇ τοῦ νηπίου καταστάσει ὑπάρχων, διὰ τὴν ἐνοικοῦσαν αὐτῷ δύναμιν τῆς ἀγαθότητος, πρὸ τῆς κατὰ τὴν ἡλικίαν τελειώσεως, ἀπειθήσει μὲν πονηρὰ, ἐκλέκται δὲ τὸ ἀγαθόν. Διότι δὲ μὲν ἡμετέρα φύσις ἔχει τὴν ἐφ' ἐκάτερα ροπὴν, καὶ πολλάκις μὲν πρὸς τὸ πονηρὸν, πολλάκις δὲ καὶ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀποκλίνει, ὡς ἐπὶ ζυγοῦ, νῦν μὲν ἐπὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς κατερρέποντος (93), νῦν δὲ πάλιν ὑπὸ τοῦ λόγου ἀνελκούμηντος ἐπὶ τὸ βίλτιον. Ἀλλ' οὐχὶ καὶ δὲ Κύριος οὐτως; ἀλλ' ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ (94) οἰκείωσις εὐθὺς ἐκ πρώτης γενέσεως διεφανέντο. Τι γάρ γέγραπται; "Οτι Πρὶν δὲ γνῶναι αὐτὸν δὲ προσλέσθαι πονηρὰ, ἐκλέκται τὸ ἀγαθόν. Ἀνάθραμάν δὲ ἐπὶ τὰ ἐν Γενέσει γεγραμμένα περὶ τοῦ γνωστοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ, εὐρήσοις ἐκεῖ τὴν πρὸ τῆς ἀμαρτίας κατάστασιν τοῦ Ἀδάμ παραπλήσιαν οὖσαν τῇ νῦν ἀναγεγραμμένῃ· διτὶ ἐν ἀγνοίᾳ δὲν τοῦ πονηροῦ κατὰ πεῖραν. Διο καὶ δὲ Κύριος ἐν μὲν τῇ παιδικῇ διαβέσται τὸ ἀκέραιον καὶ ἀτρωτὸν ἐτι τοῦ Ἀδάμ ἐμιμήσατο· δὲν δὲ τῷ ἀθετεῖν τὴν πονηρίαν, τὴν ἐκ τῆς παρακοῆς παρανομίαν ἐπηγρθάσατο (95).

203. Ἀλλ' ἐπάκει, φησὶν, δ θεὸς ἐπὶ σὲ, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός σου ἡμέρας, εἰ οὖπω δέκασιν, ἀφ' οἵς ἀφεῖλεν Ἐρρώτιμ ἀπὸ Ιούδα, τὸν Βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων.

⁹¹ Lev. XII, 2. ⁹² Gen. II, 7. ⁹³ I Cor. XIV, 47. ⁹⁴ Rom. VIII, 3. ⁹⁵ Gen. II, 17; III, 2 sqq.

(91) Editi, περὶ τοῦ. At in mss. deest articulus. Haud longe editi, γυνὴ οἵτις έδε. At mss. sex, οἵτις ἔν. Subinde editi, τέκη ἀρσενα. Veteres sex libri, ἀρσεν.

(92) Totum illud, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι μητέρα, ἐτι παρθένος διαμένεσσα, in suis duobus Regiis codicibus deesse annotavit Ducetus: sed has voces additas ex Anglio fuisse is, quem modo dixi, vir peritissimus admonuit. Neo dissimilare licet, hanc ipsa verba, ut in Duceti codicibus, ita quoque et in

A quaquam erat obnoxia. Scriptum est enim in Deuteronomio [Levitico]: *Mulier, quae conceperit semen, et pepererit masculum, immunda erit septem diebus* ⁹³. Ήτοι autem, cum acta sit Emmanuelis mater sine semine, pura sanctaque et intemerata est; imo, posteaquam effecta mater est, adhuc virgo permansit. Nam, cum primus Adam non ex viri ac feminæ congressus editus esset in lucem, sed ex terra conformatus ⁹⁴; etiam novissimus Adam corruptionem illius instauratus ⁹⁵, formatum in virginali utero corpus assumpsit: ut in similitudine peccati esset per carnem ⁹⁶. Sed ne ii, qui agere admodum incarnationem divinam admittunt, fidem omnem stupenda huic generationi negarent, animalia quædam, quæ solius feminæ opera circa marium copulam parere possent, rerum opifex procreavit. Nam animalium naturam qui consulto perquisiere, talia de vulturibus memorie prodiderunt.

B 202. VERS. 15, 16. *Butyrum et mel comedet: an sequam sciat ipse, aut præelligat mala, eliget bonum.* Utitur puerili cibo Emmanuel propter carnem, nampe butyro et melle. Et tamen, licet in statu infantili constitutus, per inhabitantem in se virtutem ⁹⁷ bonitatis, ante maturam perfectamque statem, ut reprobabit nequitiam, ita bonum eliget. Quare natura nostra habet æqualem ad utrumque propensionem, et sœpe quidem ad malum, sœpe vero ad bonum quoque deflectit, quemadmodum fit in statera, modo demittente sp anima ad vitiosas turbulentasque affectiones, modo eamdem attrahente ratione ad melius. At Dominus non item, sed ea quam cum homo habuit necessitudo statim primo ortu apperuit. Quid enim scriptum est? *Antequam sciat ipse, aut præelligat mala, eliget bonum.* Quod si recurras ad ea quæ in Genesi scripta sunt de scientia boni et mali ⁹⁸; illic reperies statum, in quo positus fuit Adamus ante peccatum, ei statui qui nunc describitur consimilem esse, siquidem malum ignorabat utpote illud non expertus. Quapropter et Dominus, cum in habitu quidem adhuc puerili consistenteret, id quod in Adamo purum manserat et incorruptum, imitatus est: cum vero reprobavit nequitiam, violationem legis ex contumacia partam emendavit.

D 203. VERS. 17. *Sed, inquit, adducet Deus super te, et super populum tuum, et super domum patris tui dies, qui needum venerunt, ex quo abstulit Ephraim a Juda, regem Assyriorum.* Sententia hæc significativa, 3. ⁹⁹ Gen. II, 17; III, 2 sqq.

nostris omnibus desiderari. Et hic observari potest, quod de vulturibus statim dicitur, hoc idem et a Basilio hom. 8 in Hexaem, dici, et ab Eliano lib. II, cap. 46.

(93) Antiqui tres libri, ἀπορρέποντος. Ibidem uterque Colb., ἐπὶ τοῦ λόγου.

(94) Editi, αὐτοῦ. At sex mss., αὐτῷ.

(95) Editi, et quinque mss., ἐπανωρθώσατο. Reg. quartus, ἐπηγρθώσατο.

care videtur dies postremos, post-passionem Domini, A cum Jerusalem obsessa est a Romanis. Etenim post Emmanuelis adventum, inducit Dominus super Achaz, et populum ejus, et domum patris ipsius dies, qui nondum venerunt, ex quo separatus est Ephraim a Juda, abductus ab rege Assyriorum in captivitatem. Defecit autem Ephraim a Juda, diebus Jeroboam filii Nabat, qui, Israele in peccatum impulso, primus fuit auctor defectionis, dicens: *Non est nobis pars in David, neque haereditas in filio Jesse*⁴. Quapropter Ephraim avocavit regem Assyriorum a Juda aduersum se: quippe eum habuit contemptui, neo sivit obsidionem Jerusalem valde ab ipso urgeri. *Vers. 18, 19. Et erit in die illa: sibilabit Dominus muscis: quod dominatur parti fluminis Aegypti; et api, que est in regione Assyriorum. Et venient et requiescent omnes in convallis regionis, et in foraminibus petrarum, et in speluncas, et in omnem fissuram, et in omni ligno. Descendit, inquit populus meus in Aegyptum, illuc habitaturus*⁵, atque apud Assyrios vi sunt abducti⁶. Quare sive quis ex populo in Aegypto sit, sive, apud Assyrios commoretur, prenuntiat eos tempore ortus Emmanuelis esse 531 egressuros, eodemque cum in Judæa regionem jam redierunt, in nativis et vacantibus receptaculis esse conquieturos. Ait autem muscas in partem fluminis Aegypti dominium habere, et apes in regione Assyriorum versari, ut adversantium exercituum ostendat vilitatem. Musea siquidem animal est, quod originem suam a stercore sumit, infestum hominibus genus, et sordidum: quarum etiam vita molesta est, et mors execrabilis. Tunc parte fluminis Aegypti potentur. Nam Nilus e supernis locis ab Aethiopis ducens originem, modica sui parte qua se in mare exonerat, Aegyptum habet adjacentem: quo in loco quadrupedia omnia, bellus, reptilia et volatilia pro diis habita

⁴ III Reg. xi, 16. ⁵ Gen. xlvi, 6. ⁶ IV Reg. xv, 29;

(96) Illud, ἀφ' οὗ, additum est ex nostris sex libris veteribus.

(97) Veteres aliquot libri, ἐν οἷς, in filio. Alii cum editis, τῷ νῦν, in filio.

(98) Typographi, quæ erat eorum diligentia, pro Iouda ediderunt Ἰσραὴλ, sed hunc locum ex nostris sex Codicibus restituitimus. Vox περιπατήσας, quæ mox sequitur, usque eo displicuit Combesfio, ut ita locutus sit: *monstrum hoc vocis, nullius hic sensus, quidquid effutiat Tilmannus. R. Sch. margine eadem manu, ἀρχεῖ λινῆς καθ' ἑαυτοῦ διὰ τὴν ἀποστατάν. Sicutque fuerit ἀποστατήσας, sua defectione a Deo: vel etiam a rege Assyriorum, ut est IV Reg. xvii, etc. Vox περιπατήσας mibi quoque non probatur quidem: sed libens ex Combesfio quævissem, cur librarius, si scribi oportere ἀποστατήσας putasset, non ita scripserit. Aut enim ita scribere debuerat: aut certe, ut ita legeretur, in scholio suo monere, nec tamen monuit, nec aliter scripsit, quam reliqui. Nam in nostris sex codicibus, inter quos Combesfianus numeratur, legi περιπατήσας notavimus. Nihil igitur mutandum in contextu censuimus; nec mirum nobis visum est, si malus auctor male et inepte loculus sit. Dicam tamen, vocem περιπατήσας, si metaphorice sumatur pro eo quod est, *contemptui habere*, utcunque tolerari posse.*

ησικε τὰς τελευταίας ἡμέρας, μετὰ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου, ἐκ τῆς τῶν Ῥωμαίων πολιορκίας ἐπελθούσης τῇ Ἱερουσαλήμ, δ λόγος αἰνίσσεσθαι. Μετὰ γὰρ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Ἐμμανουὴλ, ἐπάξει Κύριος ἐπὶ τὸν Ἀχάζ, καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἡμέρας, αἱ οὖπω ἡκαστιν ἀφ' οὗ (96) ἀπεμερίσθη τοῦ Ἰουδα, αἰχμάλωτος ἀπαχθείς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων. Ἀπέστη δὲ Ἐφραὶμ ἀπὸ τοῦ Ἰουδα ἐν ἡμέραις Ἱεροβοάτην οὐδὲν Νάθατ, δὲ ἐξήμαρτε τὸν Ἰσραὴλ, δὲ πρώτος κατῆρξε τῆς ἀποστασίας, εἰπών. Οὐκ ἔστιν ἡμῖν μερὶς ἐν Δαδίδ, οὐδὲ κληρονομία ἐν νῦν (97) Ἱεσσαί. Διὰ τοῦτο δὲ Ἐφραὶμ ἀφεῖλε τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων ἐπὶ τοῦ Ἰουδα (98) ἐφ' ἐκατόν, περιπατήσας, καὶ μὴ ἔσας ἐπικεκοθεὶς οφοδρῶς τὴν πολιορκίαν τῆς Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συριεῖ Κύριος μυλαῖς· ὁ κυριεύει (99) μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου· καὶ τῇ μελίσσῃ, ἥ ἔστιν ἐν χώρᾳ Ἀσσυρίων. Καὶ ἐλεύσονται καὶ ἀναπαύσονται πάντες ἐν ταῖς φάραγξ τῆς χώρας, καὶ ἐν ταῖς τρώγλαις τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰ σπηλαῖα, καὶ εἰς πᾶσαν φράγαδα, καὶ ἐν παντὶ ξύλῳ. Εἰς Αἴγυπτον, φησι, κατέβη δὲ λαὸς μου, παροικῆσαι ἐκεῖ· καὶ εἰς Ἀσσυρίους βίᾳ ἔχθνσαν. Διὰ τοῦτο προφητεύει ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ Ἐμμανουὴλ, εἴτε ἐν Αἴγυπτῳ τις εἶη, τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, εἴτε ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις, ἐξελεύσεσθαι αὐτοὺς, καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Ἰουδαίας γενομένους ἀναπάυσεσθαι ἐν ταῖς αὐτοφυεῖσι καὶ σχολαζούσις καταδύσεσθαι. Μύλας μέντοι κυριεύειν μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου, καὶ μελίσσας ἐν τῇ χώρᾳ εἶναι τῶν Ἀσσυρίων φησι· τὸ εὐτελὲς ἐνδεικνύμενος τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων. Μύλας γάρ ἔστι ζῶν ἀπὸ κόπρου τὴν γένεσιν ἔχον, δχληρὸν τοῖς ἀνθρώποις γένος καὶ μυστρὸν, ὃν (1) καὶ τῇ ζωῇ δχληρὰ, καὶ ὁ θάνατος βδελυτός. Τότε μέρους κυριεύουσι τοῦ ποταμοῦ Αἰγύπτου. Ἀνωθεν γὰρ ἐκ τῶν Αἰθίοπων ἀρχόμενος δ Νείλος, περιβραχὺ ἐκατοῦ μέρος, τὸ πρὸς (2) ταῖς

xvii, 6.

(99) Editi δ κυριεύει, quod dominabitur. Et ita quoque in editione Romana legitur: sed aliter interpretatus est Nobilius, qui dominabitur. Duo autem vitia in hac interpretatione animadverit optimus harum rerum arbiter Combesfius. Primum est, quod Nobilius ita verit, quasi δι legisset: alterum, quod vocem δι ad Dominum falso retulit. Ego facile crediderim hoc διλεπτικῶς dictum fuisse, et collectivum quoddam nomen suppleri oportere, puta, γένος, aut aliud consimile, et ita erit: *Quod genus muscarum dominabitur*, etc. Hoc pacto eadem erit sententia editionis Romanae, quæ cæterorum librorum, in quibus, teste Nobilio, pro δ legitur αι, quæ [musæ]. Nam ad sensum nihil referi, utrum quis dixerit, quod genus muscarum dominabitur, an, quæ musæ dominabuntur. Vocula αι apud Procopium quidem legitur, et apud Eusebium: sed hic scripsit κυριεύουσι, quæ dominabuntur, ille κυριεύουσι, quæ dominantur. Nostros sex codices, in quibus constanter legitur, δ κυριεύει, secuti sumus. Ibidem editi et Colb. primus, μέρος. Alii quinque mss. μέρους.

(1) Editi et Reg. primus, μυστρὸν ὄν. Alii quinque mss., μυστρὸν, ὄν.

(2) Veteres nostri libri omnes in cæteris quidem consentiunt cum excusis; sed in illis vox τοτὶ deest. Hinc suspicati sumus vocem τοτὶ fortasse

έκβολαις τῆς θαλάσσης, κατοικοῦσαν ἔχει τὴν Αἴγυπτον· ἐν φύσει πάντα τὰ τετράποδα, καὶ θηρία, καὶ ἔρπετα, καὶ πτηνὰ θεοποιούμενα προσκυνεῖται. Ταύτας οὖν τὰς μυίας, τὸ ἀσθενὲς τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως, τῷ συριγμῷ ἐνυπούσι· Κύριος· τούτοις, τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀφανίσει (3). Καὶ ἐν χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων τῇ μελίσσῃ. Ἐστιν δὲ καὶ ἡ μέλισσα μικρὸν ζῶν καὶ ἀσθενὲς, ἀποθνήσκονταν φύσει. Ὁμοῦ τε γάρ ἐνήκει τὸ κέντρον, καὶ συναπέθανε τῇ πληγῇ· καὶ τὸν μὲν τρωθέντα μικρὸν ἔβλαψεν, ἐνυπούσι, δὲ τῆς ζωῆς ἀπεστέρησε. Τοιαύτη (4) τῶν πικρῶν ἀνθρώπων καὶ πνευματομάχων ἡ φύσις, μείζονα κακούντων ἐνυπούσι διὰ τῆς πονηρίας, ἥ δοις δὲ αὐτῶν τῇ δργῇ περιτύχωσιν.

204. Καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔργοις· Κύριος B τῷ ἔργῳ τῷ μεμισθωμένῳ (5) πάρα τοῦ ποταμοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰς τρίχας τῶν ποδῶν, καὶ τὸν πώγωνα ἀφελεῖ. Μετὰ τὴν γένεσιν τοῦ Χριστοῦ, πάστης τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως, ὡς (6) μυίας καὶ μελίσσης, τῷ πνεύματι τοῦ στόματος τοῦ Κυρίου διασκεδασθεῖσης, ἐπισυναγθήσονται· οἱ οὐλοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐνανταπάντας ταῖς αὐτοφυέσιν ὑποδοχαῖς, φαραγξί, καὶ χώραις, καὶ ταῖς φαγάσι, καὶ τοῖς τοιούτοις. Τὸ δὲ (7), Συρῆσι· Κύριος ἐν τῷ μεμισθωμένῳ ἔργῳ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰς τρίχας τῶν ποδῶν, καὶ τὸν πώγωνα αὐτοῦ ἀφελεῖ. ἔσονται δὲ λόγος αἰνίσσεσθαι διὰ τοῦ μεμισθωμένου ἔργου δύναμιν τινα μισθοφορικὴν, τὴν μέλλουσαν ψιλὴν ἀποδεικνύειν τὴν Ἀσσυρίων βασιλείαν, ἥτις καὶ τὰ ἔνδοξα αὐτῆς περιαιρήσεται· τούτοις, τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτῆς καὶ τὸν πολὺν καὶ γυδαῖον λάσον ἔξαφανίσει (8), οὐδὲ τροπικῶς δὲ λόγος τρίχας ποδῶν παρέδωκεν (9). Ἐπειτα μέντοι καὶ αὐτὰ τὰ τιμιώτατα, καὶ τὰ τῆς ἀνδρείας σύμβολα, δὲ πώγωνα (10) προστηρόρουσεν, ὑπὸ τοῦ ἔργου τοῦ μεμισθωμένου περιαιρήσεσθαι ἀπειλεῖ. Καὶ τούτῳ οἱ προσέχοντες τῇ Ιερουσαλήμ ὕδρευσον παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς δυνάμεως ταῦτα περὶ τοὺς Ἀσσυρίους γεγενημένα·

ἴπει τῆς γεννήσεως γίνεται τοῦ Ἐμμανουὴλ. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅρεψει ἀνθρώπος δάκρυλιν βιών, καὶ δύο πρόδοτα. Καὶ ἔσται ἀπὸ τοῦ πλείστον ποιεῖν γάλα, βούτυρον καὶ μέλι· φάγεται πᾶς δὲ καταλειφθεὶς ἕπει τῆς γῆς. Ἐπειδὴν ἡ

⁷ II Thess. II, 8.

delendam esse, et pro ὅlegi debere τὸ πρός, etc. Hanc conjecturam non parum adjuvat, quod in Procopii Commentario, quod magna ex parte a nostro sumptum est, ita legatur. Ceterum utro quis modo legerit, non valde laboravimus.

(3) Sic mss. At editi, ἀφανίσει.

(4) Editi, τοιαῦτη γάρ. Βούλα γάρ in mss. deest. Mox mss. nonnulli, ἀνθρώπων καὶ πνευμάτων.

(5) Ita nostri sex mss. novacula conducta. Editi, ἔργῳ τῷ μεμισθωμένῳ, novacula tenebriata. Hinc patet postremam lectionem perperam Basilio tribui a Nobilio: sed doctissimum hominem, quem libri typis descripti secellere, nemo non excusarit. Quod autem hoc ipso in loco annotavit Nobilius, legi μεμισθωμένῳ in quibusdam libris, id verum esse non negamus. Nam præterquam quod ita legitur

A coluntur. Has igitur muscas, imbecillitatem scilicet adversarii exercitus, delebit Dominus sibilo suo, hoc est, spiritus oris sui interficiet ¹. Et apis in regione Assyriorum. Est quoque apis parvum animali et infirmum, quod ulciscendo moritur. Nam ubi primum immisit aculeum, ex plaga inficta interit atque eum quidem qui sauciatus est, paululum ledit, sibi vero ipsa vitam adimit. Ejusmodi est natura amarorum hominum et pugnantium adversus Spiritum: qui nequitia sua sibi ipsis majus damnum afferunt, quam quicunque alii ex eorum iracundia recipiant.

204. VERS. 20. Et in die illa radet Dominus novacula mercede conducta trans fluvium regis Assyriorum caput, et pilos pedum, et barbam auferet. Post Christi ortum, adversaria omni potestate spiritu oris Domini instar muscas et apis profligata, introdudentur filii Israel, et requiescent in nativis receptaculis, in convallibus, in regionibus, in fissuris, et in ejusmodi locis. Quod autem attinet ad illud: Radet Dominus in novacula mercede conducta regis Assyriorum caput et pilos pedum, et barbam eius auferet; videtur haec sententia per novaculum mercede conductam, exercitum quemdam indicare mercede conductum, qui regni Assyriorum tenuitatem erat ostensurus, eusque gloriam ac claritatem ablaturus, hoc est, dissipatus capillos capitis ejus, multumque et frequentem populum, quos Scriptura tropice tradidit ac docuit pedum pilos esse. Deinde ipsam etiam suppellectilem pretiosissimam, ac fortitudinis insignia, quae barbam appellavit, interminatur per novaculum mercede conductam ademptum iri. Et fortasse qui historiæ student, deprehendent res quæ ad Assyriis prænuntiantur, quæque in ortu Emmanuelis evenere, ab exercitu Romano adimplenta fuisse. VERS. 21, 22. Et erit in die illa, nutritio homo vitulam boum, et duas oves. Et erit a copia lacticis quam facient, butyrum et mel comedet omnis qui derelictus fuerit in 532 terra Postquam Israel a captivitate liberatus reuiererit, rexque qui ei insidiabatur, fuerit ignominia notatus, et a novacula mercede conducta nudatus: tunc, inquit, tanta fu-

apud Eusebium et Procopium. Aquilam ipsum hoc quoque modo scripasse vel de Hexaplio notatum est.

(6) Voculum ὡς ex nostris sex mss. addidimus.

(7) Ita libri veteres. Editi, τὰ τα δὲ καὶ. Hic rursus mss., ἐν τῷ μεμισθωμένῳ. Editi, ἐν τῷ μεμισθωμένῳ.

(8) Editi, ἔξαφανίσαι. At mss. aliquot, ἔξαφανίσει.

(9) Ita mss. omnes. Editi, παραδέδωκεν.

(10) Editi et Reg. primus conjuncte, ἀπώγωνα, male. Henricianus Ducati codex et alii nonnulli duabus vocibus, ἀ πώγωνα, quæ barbam appellavit, bene. Haud longe editi, μεμισθωμένου. At mss. constanter, μεμισθωμένου. Aliquanto post editi, γενέσεως. A mss. aliquot, γενήσεως.

tura est in regione ubertas, ut vacca una et oves duæ possessori suo sint suppeditaturæ lactis copiam, ita ut butyri abundantiam ob id habeat, quod omnes terræ illius incolæ butyro nutriendi sint et melle. Fortasse autem magis condecet sensu sublimiore intelligere traditas de animalibus doctrinas. Nam horum verborum loco, Enutriet unusquisque animum laboris tolerantem, et agriculturæ peritum ac studiosum, dixit *vaccam*, animal scilicet, quod agricolationi idoneum est, nosque juvat: atque pro moribus placidis, mansuetisque et liberalibus, *oves* per translationem dixit. Quamobrem, ut ab hoc animali indumenti nobis materia suppetit, ita virtutis amictu optimorum quorumque vita solet exornari. Quoniam igitur nutritur spirituali modo, et adornatur, propterea nutriet *vaccam* et *oves* duas. Butyrum et mel appellata quæ ad divinam doctrinam introducunt documenta. Quapropter destinantur butyrum et mel ad primum hominis cibum: at ubi his satis enutritus est, ac elementis primis imbutus fuit, tunc superior terrenis effectus, alimenti solidioris ampliorisque et viris digni futurus est particeps, cum studium suum disciplinis spiritualibus impetrat.

ζονος καὶ ἀνδράς: (14) πρεπούστης τροφῆς μεταλήψεται,

205. VERS. 23-25. *Et erit in die illa, omnis locus ubi fuerint mille vineæ, milia siclorum, in desertum erunt, et in spinam. Cum sagitta et arcu ingredientur illuc, quoniam desertum et spina erit omnis terra, et omnis mons aratus arabitur. Non superueniet illuc timor. Eril enim præ solitudine et spina pabulum ovis, et conductio bovis. Quantum certe sieri potuit in locis arduis et intellectu difficultibus, explicationem non omnino dissentaneam invenisse nos putamus. Vide igitur, num circa hæc oracula excipere possis e jusmodi sensum, videlicet quod qui erant ex circumcisione, sint mille vineæ siclorum. Vitem namque transtulit ex Ægypto, et ejectis gentibus, plantavit eam⁸; quæ multis fructibus primo allatis, postea neglecta est, quod conversa est in amaritudinem⁹; et destructa est ejus sepes, et facta est in direptionem transeuntibus¹⁰. Hæc itaque vineæ feraces mutatae sunt in terram desertam et spinis horrentem tum, cum hostilis exercitus vastitate inducta cum innumbris sagittis telisque ipsos invasit. Sunt autem montes arati ipsæ animæ Christi fidem amplexæ, quæ cum prius desertæ essent et agricultura destitutæ, ante Christi adventum jacebant*

⁸ Psal. LXXIX, 9. ⁹ Jerem. II 21. ¹⁰ Psal. LXXIX, 43. Isa. v, 5.

(11) Antiqui sex libri, εὐετηρία. Editi, εὐετηρία.
(12) Verborum illorum, ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰπεῖν, etc., hæc, ni fallor, sententia est: Animum laborum tolerantem, appellat *vaccam*; mores vero mansuetos vocat *oves*.

(13) Ita mss. nostri. At editi, ὅπ.

(15) Editi, ἀνδρί. At sex mss., ἀνδράς.

(15) Libri veteres, ἀριστιώμενον. Editi, ἀριστιώμενον.

(16) Vocabula μὲν addita est ex quatuor codicibus.

ἀνάπτασις τῷ Ἰσραὴλ δυσθέντι: ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας γένηται, ἀτιμωθῆ ὅτι ὁ ἐπιβουλεύων αὐτῷ βασιλεὺς, γυμνωθεὶς ὑπὸ τοῦ μεμισθωμένου ἔυρος· τότε, φησί, τοσάτη κατὰ τὴν χώραν εὐετηρία (11) γενήσεται, ὡστε μίαν δύμακλιν καὶ δύο πρόβατα τῷ κεκτημένῳ δαψιλὲς χοργεῖν τὸ γάλα ὡστε ἔχειν αὐτὸν περιουσίαν βουτύρου, διὸ τὸ πάντας τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς βουτύρῳ καὶ μέλιτι τρέφεσθαι. Τάχα δὲ εὐπρεπέστερον ὑψηλοτέρης ἐννοίας τὰς περὶ τῶν ζώων διδασκαλίας ἐκδέχεσθαι. Ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰπεῖν (12), διὰ Θρέψει ἔκαστος τὸ φιλόπονον καὶ γεωργικὸν τῆς ψυχῆς, δάμαλιν εἰπε, τὸ γεωργικὸν καὶ συνεργὸν ἡμῖν ζῶον καὶ ἀντὶ τοῦ ἡμέρου καὶ ἀπεικοῦς καὶ εὐμεταδότου ἥθους, πρόβατα τροπικῶν προστηγόρων. Διότι, ὡσπερ ἀπὸ (13) τοῦ ζῶου τούτου ἡ Ὑλὴ τῆς σκέπης ἡμῖν ὑπάρχει, οὕτως ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἀρετὴν περιβολῆς ἡ ζωὴ τῶν σπουδαίων κατακοσμεῖσθαι πίψυκεν. Ἐπεὶ οὖν καὶ τρέφεται πνευματικῶς, καὶ κακόσμηται, διὰ τοῦτο θρέψει δάμαλιν καὶ δύο πρόβατα. Βούτυρον καὶ μέλι τὰ εἰσαγωγικὰ εἰς τὴν θείαν διδασκαλίαν διδάγματα λέγει. Διότι πρῶτον ἀνθρώπου τροφὴ βινύτυρον καὶ μέλι: ἐπινενόηται· διταν δὲ τούτοις αὐτάρκως τραφῆ, μετὰ τὸ στοιχειωθῆναι, τότε ὑπερβάς τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, στερεωτέρας καὶ με-

205'. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, πᾶς τόπος οὗ ἐν ᾧ ὁικίαι ἀμπελοί. γιλίων σίκλων, εἰς χέρσον ἔσονται, καὶ εἰς ἄκανθαν. Μετὰ βέλους καὶ τοξεύματος εἰσελεύσονται ἐκεῖ· διὰ χέρσος καὶ ἄκανθα ἔσται πᾶσα ἡ γῆ, καὶ πᾶν δρός ἀροτριώμενον (15) ἀροτριώθεται. Οὐ μὴ ἀπέλθῃ ἐκεῖ φύσιος. Ἐσται γὰρ ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀκάνθης βύσημα προβάτου, καὶ καταπάτημα βοὸς. "Ος γε ἐν τότοις δυσθεωρήτοις, ἡγούμεθα μὴ πάντη ἀκριβεσσαν διγυγσιν εὐργένειαν. "Ορα τοίνυν, εἰ δύνασαι τοιαῦτην βιάσαιν περὶ τῶν φητῶν ἐκλαβεῖν, ὡς ἄρα μὲν εἰ ἐκ περιτομῆς ζῶον ἀτζίδαι: ἀμπελοὶ γιλίων (16) σίκλων. Ἀμπελον γὰρ ἐξ Αἰγύπτου ματθῆσθαι καὶ ἐκδαλῶν ἔηνη, κατεφύτευσεν αὐτὴν· οἵτις εὐθηνήσασα πρότερον, ὑστερὸν ἡμελγθη (17) διὰ τὸ στραφῆναι αὐτὴν εἰς πικράν· καὶ καθηρέθη μὲν αὐτῆς ὁ φραγμὸς, ἐγένετο δὲ εἰς διαρπαγὴν τοῖς παραπορευομένοις. Ἐκεῖναι τοῖνυν αἱ ἀμπελοὶ αἱ πολύφοροι ἐγένοντο εἰς χέρσον καὶ (18) ἄκανθῶνας, διε μετὰ μυρίων βελῶν καὶ τοξεύμάτων δοπλέμιος αὐτοῖς ἐπῆλθε στρατὸς, τὴν ἔρημιάν ἐπάγων. "Ορη δὲ ἀροτριώμενά εἰσιν αἱ εἰς Χριστὸν πεπιστεκυῖαι ψυχαὶ πρότερον μὲν ἔρημοι καὶ ἀγεώργητοι· διὰ τοῦτο ἔχέρσευον καὶ

Statim editi, ἀμπελοὶ αἱ γιλίων. At sex mss., ἀμπελοὶ γιλίων.

(17) In Colb. primo legitur, μετεμελγθη· sed fortasse suspicari quispiam poterit, pro μετεμελγθη legendum esse, μετεβλήθη, *Translata est vinea*, id quod modo dicebatur.

(18) Editi, καὶ εἰς. At sex mss., καὶ. Neo ita multo infra, ubi in editis legitur, ἀροτριώμενα, in veteribus libris scriptum scriptum, ἀροτοιώμενα.

ἡκανθοφόρουν τρὸς τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας· ἐπιεῖδη δὲ οὐδὲν εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν, καὶ ἐκάλεσε τὰ μὴ δυτα, ἵνα τὰ δυτα καταργήσῃ· διὸ τοῦτο οὐ μὲν ἐν περιτομῇ, ἀπολέσαντες τὸ εὐθαλὲς, καὶ τὸ ἔγκαρπον, εἰς χέρους μετέβαλον. Τὸ δὲ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν σύστημα, διπερ ὅρος ὀνόμασται ἀροτριώμενον, ἀροτρίαται· ἀπαλλαγὴν πάσης δειλίας καὶ τοῦ ἀπὸ τῶν πολεμίων φόβου. Ὅρος οὖν, ἡ ὑψωθεῖσα ὑπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ψυχή. Ἐπεὶ οὖν ἡλθαν δὲ Κύριος ἐκεκλάσθη (19) μὲν δὲ Ἰσραὴλ, κατεφυτεύηται δὲ τὰ ἔθνη, ἵνα τῷ ἐκείνων παραπτώματι ἡ σωτηρία πᾶσιν οἰκονομηθῇ, καὶ ἀδεῶς τοῖς δρεσι τούτοις καὶ πρόσδατα καὶ βόες ἐννεμόμενα (20) ἀφθονον τὴν παρ' ἐκείνων ὀφέλειαν παρέχωνται. Δηλούστι πρόσδατα οἱ χρηστότεροι τὰ ἡθη, βόες δὲ οἱ πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν ἀναγκαίων φιλοπονώτεροι.

et alacres ad res necessarias efficiendas, per boves designantur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η^η.

206. Καὶ εἰ τε Κύριος πρὸς μέν Αάδε σεαυτῷ τόμον καινοῦ μεγάλου· καὶ γράφον αὐτὸν γραφίδι ἀνθρώπου, τοῦ δέξιας προνομῆν ποιῆσαι σκύλων. Ήρέστι γὰρ (21). Καὶ μάρτυρες ποιήσαι πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρανὸν καὶ Ζαχαρίαν τὸν οὐδὸν Βαραχίου. Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλασε, καὶ ἐτεκνεύσθη. Καὶ εἶπε μοι (22) Κύριος· Κάλεσον τὸ δυνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, Ὁξέως προνόμευσον. Διδότι πρὶν δὲ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα δὲ μητέρα, λύψεται δόναμιν Δαμασκοῦ, καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας ἔναντι βασιλέως Ἀσσυρίων. Δέξει (23) ἕτερον προσταχθεῖς δὲ προφῆτης, ἕτερον πεποιηκέναι. Τι γὰρ κοινὸν ἔχει τὸ Αάδε σεαυτῷ τόμον καινοῦ μεγάλου, πρὸς τὸ ἐπιφερόμενον, διτί. Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλασεν, Εἴσως δὲν οὖν τις, διτὶ οὐχὶ ἀπόδοσίς ἔστι, τὸ προστάγονος τὸ ἐπιφερόμενον, ἀλλὰ ἀπὸ Ιδίας ἀρχῆς παραδόνται, ἔκείνου περιγεγραμμένου. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ρρόσκεται διτὶ ἔλασθε τόμοιο τοῦ καινοῦ καὶ μεγάλου, ἀλλὰ προσπαταχούνται, διτὶ ἐποιήσαι τὸ προστεταγμένον. Ἀπὸ ἑτέρως δὲ (24) ἀρχῆς νοεῖται τὸ, Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλασεν. Εἰ μὲν γὰρ ἀντέλεγε τῷ προστάγματι δὲ προφῆτης, ἐγράφη δὲν δὲ μητιλογίας ὡς ἐπὶ τοῦ Ἱεζεκιὴλ παραπομένου τὸ ἐπὶ βολθίτων ἀνθρωπίνων (25) ὀπτήθεντα λογίειν τὸν ἄρτον. Ἐκεῖ λᾶρά ἀρνεῖται, λέγων. Μηδαμῶς, Κύριε Θεὲ τοῦ οὐρανοῦ, εἰ δὲ ψυχὴ μου οὐ μεμίσται ἐν ἀκαθαρσίᾳ, οὐδὲ εἰσελγύσθων εἰς τὸ στόμα μου πᾶν κρέας βιβλητον. Διὸ τοῦτο συνεχωρήθη ἀντῷ ἐν βολθίτοις βοῶν

A incultæ, idcirco sentes ac pinas cerebant; sed quia in ruinam et resurrectionem multorum venit¹¹ et vocavit ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret¹²: ea de causa qui erant ex circumcisione, viriditate et fertilitate amissis in terram incultam¹³ degenerarunt. Illa autem multitudo ex gentibus collecta quæ vocatur aratus mons, jam formidine omni immunis, et ab hostium timore liberata, aratur. Mons igitur animus est per Christi doctrinam in sublime evectus. Postquam igitur venit Dominus, gontes fracto Israele insertæ sunt et plantatæ¹⁴, ut eorum lapsu omnibus afferretur salus, tamque oves quam boves in hisce montibus tuto pascentes, plurimum ex sese præstarent emolumenti. Qui utique sunt bonis moribus prædicti, significantur ovium nomine; qui vero strenui sunt

CAPUT VIII.

206. Vers. 1-4. *Et dixit Dominus ad me: Sume tibi tomum novi magni; et scribe ipsum stylo hominis, ut velociter direptionem faciat spoliorum. Adest enim. Et testes fac fideles homines, Urtam et Zachariam filium Barachiam. Et accessi ad prophetissam, et in utero concepit, et peperit filium. Et dixit mihi Dominus: Voca nomen eius, Cito spolia, Velociter deprendare. Quia antequam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, et spolia Samarie coram rege Assyriorum. Propheta aliud exsequi jussus, aliud videbitur fecisse. Nam illud, Sume tibi tomum novi magni, quidnam habet commune cum iis quæ subsequuntur: Et accessi ad prophetissam, et in utero concepit? Possit igitur C dicens quippe hanc illationem redditionem non esse superioria sententia: sed ea finita, proferri illationem a proprio principio pendentem. Licet enim non addatur sumpsisse tomum novi et magni: Jussa tamen fecisse subauditur. At illud, Et accessi ad prophetissam, et in utero concepit, ex altero peti principio intelligitur. Etenim si detrectasset imperium propheta, hæc utique contradicatio fuisse litteris prodita, uti contigit in Ezechiele, qui panem suum in fimo humano concoctum comedere recusavit. Enimvero illo loco negat se id facturum, dicens: Nequaquam, Domine Deus cali: si anima mea non est polluta in immunditia, neque ingressa est in eos meum omnis caro impura¹⁵. Quamobrem in stercore bubulo panes suos confidere concessum ei fuit¹⁶. Hic autem cum non reperiatur negatio, silentium utique indicat assensionem, etiamsi testa-*

¹¹ Luc. ii, 34. ¹² I Cor. i, 28. ¹³ Rom. xi, 17.

¹⁴ Ezech. iv, 14. ¹⁵ ibid. 15.

(19) Reg. quartus, ἐξελεισθη, exclusus est Israel. Lectio non contemnenda.

Rursus hoc ipso in loco Reg. quartus, Οὐρανὸν ἱερόν, Uriam sacerdotem.

(20) Editi et duo mss., ἐννεμόμενα. Alii tres ἐννεμόμενα.

(22) Ita mss. nonnulli, Deest μοι in excussis.

(21) Antiqui tres libri, παρέστη γάρ, Αστιλι στιμ. Ibidem editi, μάρτυρες μοι ποιήσαι. At mss. nonnulli, μάρτυρες ποιήσαι. Reg. primus, ποιήσου.

(23) Editi, δοκεῖ. At sex mss., δόξει.

(24) Sic mss. Editi vero, ἐτέρας γάρ.

(25) Editi, ἀνθρωπειῶν. Libri veteres, ἀνθρωπίνων.

(25) Editi, ἀνθρωπειῶν. Libri veteres, ἀνθρωπίνων.

tus non sit sese imperata exsecutum fuisse; quemadmodum Osee: *Vade enim, inquit, sume tibi uxorem fornicationis, et filios fornicationis*¹⁶. Dein Scriptura ipsum jussa perfecisse testificans, subiungit: *Et abiit, et accepit Gomer filiam Debela*¹⁷. Quin et alibi invenire possimus **524** præcepta fuisse expresse data, nec tamen testimonio ullo probari opus, ipsum confessum esse, sed a nobis illud ex eo intelligi, quod qui mandata excoipiebant parati essent ad obediendum atque proclives, ut in Ezechiele: *Et tu dormies super latus tuum sinistrum*¹⁸. Et rursus, *Dormies super latus tuum dextrum*¹⁹. Non enim subinde additum est eum dormisse super latus dextrum aut sinistrum; sed id prætermisso silentio est; et tamen a nobis intelligitur prophetæ obedientia. Ad hunc igitur modum etiam hic respondere possumus ad quæstionem a nobis agitata quod non aliud jussus facere, aliud fecerit; sed mandato illo peracto, de prophetissa nobis edisserit quæ ex alio pendent principio.

207. Fortasse autem tomus ille novi et magni figura est adumbratio Novi et magni Testamenti, stylo hominis descripti, ex eo quod Evangelii verba sermone humano, qui a multis audiri potest, conscripta sint. Quo in tomo scriptum est, ut velociter fiat direptio spoliorum: quandoquidem velox et fulgere omni ocior exstitit Evangelii doctrina, quæ ad fines orbis terrarum perlingens, hujusque seculi principem apolians, eos qui ipsius servituti erant mancipati eo adduxit, ut Christo obsequerentur. Direptio autem est spoliorum distributio quam curam angelis ceu humani generis providistutoribus concredit Deus ad custodiæ hominum et salutem. Eam ob rem scriptum est, ut velociter direptionem faciat spoliorum. Adest enim Evangelium, quod eum qui pridem e celo exspectabatur, præsentem esse nobis annuntiat. Urias autem, inquit, et Zacharias, eorum quæ in Evangelio scribuntur, testes sint. Est autem Urias sacerdos, legem a Moyse promulgatam sensu allegorico designans; est vero Zacharias propheta. Viget jam Evangelium, utpote legis et prophetarum testimonio confirmatum. Cæterum. Urias, si interpreteris, sonat *Dei illustrationem*: Zacharias vero, *memoriam Dei*: filius vero Barachie, id est, *benedictionis Dei*. Quos tandem fideles homines ducebant esse testes? Si quis sit a Deo illustratus, Deique memoriam assiduam servet, hic ille erit.

208. Ecquid igitur sibi vult illud, *Et accessi ad*

¹⁶ Ose. 1, 2. ¹⁷ ibid. 4. ¹⁸ Ezech. 4, 4. ¹⁹ ibid. 6.

(26) Antiqui sex libri, *ποιησας*. Editi, *ποιησαι*.

(27) Editi, ὡς καὶ. Abest καὶ a nostris sex codicibus. Ibidem editi, *Ιεζεκιὴλ* τό. Illud, τό, in nostris sex mss. deest.

(28) Uterque Colb., ἢ ἐπι.

(29) Antiqui sex libri, ἀπὸ ἑτέρας. Editi, ἀρ̄ ἑτέρας.

A ποιῆσαι τοὺς ὅρτους. Ἐνταῦθα μέντοι ἐπειδὴ ἀπαγόρευσις οὐκ ἔστιν, ἡ σιωπὴ δηλονότι τὴν συγκατάθεσιν δείκνυσιν. εἰ δὲ οὐ μεμαρτύρηται ποιῆσας (26) τὸ προστεταγμένον ὄστερ ὁ Ὀστέ. Βάδιξε γάρ, φησι. λέβις σεαυτῷ γυναῖκα πορνεῖας καὶ τέκνα πορνεῖας· εἴτα μαρτυρῶν αὐτῷ δ λόγος, ὡς πεποιηκότι τὸ προστεταγμένον, ἐπιφέρει. Καὶ ἐπορεύθη, καὶ ἔλαβε τὴν Γομέρη θυγατέρα Δεβηλαίμ. Ἀλλαχοῦ δὲ εὐρήσομεν προστάγματα μὲν ἐκφωνηθέντα, τὸ δὲ ἔργον μὴ μαρτυρόμενον μὲν γεγενῆσθαι, νοούμενον δὲ παρ' ἡμῶν, διὰ τὸ εὐπειθὲς τῶν ἐπιτεχμένων, ὡς (27) ἐπὶ τοῦ *Ιεζεκιὴλ*. Καὶ οὐ κοιμηθῆσθαι ἐπὶ τὸ πλευρόν σου τὸ ἀριστερόν· καὶ πάλιν· Κοιμηθῆσθαι ἐπὶ τὸ πλευρόν σου τὸ δεξιόν. Οὐ γάρ ἐπενήνεκται, διὶ τοιμηθῆσθαι ἐπὶ τὸ δεξιόν πλευρὸν, ἢ (28) τὸ ἀριστερόν, ἀλλὰ παρασειώπηται· νοεῖται δὲ παρ' ἡμῶν ἡ ὑπακοὴ τοῦ προφήτου. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα δυνατὸν ἀπολογήσασθαι περὶ τοῦ ἐπαπορηθέντος ἡμῖν, διὶ οὐχὶ ἔτερον πρωταχθεῖς, ἄλλο ἐποίησεν· ἀλλ' ἔκεινο τελέσας, ἀπὸ ἑτέρας (29) ἀρχῆς τὰ περὶ τῆς προφήτιδος ἡμῖν διαλέγεται.

207. Μήποτε δὲ τύπος ἔστιν δ τοῦ καίνου καὶ μεγάλου τόμος τῆς Καινῆς καὶ μεγάλης Διαθήκης, γραφίδ: ἀνθρώπου γεγραμένης· διὰ τὸ λέξει ἀνθρωπίνη καὶ ἀκούεσθαι δυναμένη παρὰ τῶν πολλῶν, γεγράφθι· τοῦ Εὐαγγελίου τὰ ἔγματα. Ἐν ψ γεγραπται τὸ δέξιας προνομήν ποιῆσαι σκύλων· διδοτι ταχεῖα γέγονε, καὶ ἀστραπῆς δύντερα πάστες, ἢ τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλία, ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης δικυνουμένη, καὶ σκυλεύουσα τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰώνος τούτου, καὶ ρρὸς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ ἀντιμεθιστῶσα τοὺς αἰχμαλωτισθέντες. Ηρονομὴ δὲ ἔστιν ἡ τῶν σκύλων διανομὴ· ὅπερ τοῖς ἐπιμεληταῖς τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ἀγγέλοις διέδωκεν δ θεὸς εἰς φυλακὴν καὶ σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο γέγραπται (30), δέξιας προνομήν ποιῆσαι σκύλων. Ήρεστι γάρ τὸ Εὐαγγελίον· τὰ πάλαι προσδοκώμενον ἐξ οὐρανοῦ, τούτον περόντα ἡμῖν Εὐαγγελίζεται. Μάρτυρες δὲ τῶν γραφομένων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἔστωσαν, φησὶν, Οὐρίας καὶ Ζαχαρίας. Εστι δὲ δὲ μὲν Οὐρίας ἵερεὺς, συμβολικῶς χαρακτηρίζων τὸν διὰ Μωσίας παραδεδομένον νόμον· δὲ δὲ Ζαχαρίας, προφήτης. Μαρτυρούμενον δὲ ὅπερ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν συνίσταται τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐρμηνεύεται δὲ δὲ μὲν Οὐρίας, φωτισμὸς θεοῦ· δὲ δὲ Ζαχαρίας, μνήμη θεοῦ· οὐδὲ δὲ Βαραχίου, τῆς εὐλογίας τῆς τοῦ θεοῦ. Τίνας οὖν ἔπρεπεν εἶναι πιστοὺς ἀνθρώπους (31) μάρτυρες; Εἴ τις ἔστι πεφωτισμένος ἀπὸ θεοῦ, καὶ μνήμην ἔχων διηνεκῆ θεοῦ.

208. Τι οὖν ἔστι τὸ, Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν

(30) Editi, γέγραπται τό. Vocula τό in nostris sex mss. non invenitur. Mox ambo Colbertini, παρέστη γάρ.

(31) Sic antiqui libri omnes. Editi, πιστοὺς ἐν ἀνθρώποις. Aliquanto post mss. nonnulli. εἴ τις ἔσται.

προφῆτιν; Τουτέστιν, "Ἔγγισα τῷ πνεύματι, καὶ τῇ προγνώσει τῶν ἐσομένων, τῷ προφῆτιδι. Κατέλαβον γὰρ καὶ οἱ οὐρανοὶ ἐπλησίασα τῇ κατανοήσει τῷ προφητικῷ, καὶ εἶδον αὐτῆς τὴν σύλληψιν πόρρωθεν, προενεπούσας τῷ χρόνῳ τῆς προφητείας· διετέλεσεν οὐδὲν περὶ οὐδὲν περὶ τῷ Κύρῳ, διετέλεσεν τὸ δόνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, Ὁξέως προνόμευσον. Ταχέως ἐσκύλευσε τὸν ἰσχυρὸν, τὸν φυλάσσοντα ἑαυτοῦ τὰ κτήματα· τοὺς ὑπὸ τῆς ἀμφιρίας πεπραμένους, καὶ κατεχομένους ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ θανάτου. ἐσκύλευσε μὲν ἐκεῖνον, προενόμευσε δὲ ταῖς ἴδιαις (32) δυνάμεσι· διαδόνει τοὺς πιστοὺς πρὸς φυλακὴν καὶ φρουρὰν τοῖς ἄγλοις ἀγγέλοις, περὶ ὧν καὶ αὐτὸς λέγει, διετέλεσεν οὐδῶν διαπαντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οὗτος γάρ ἐτιν δέξεις προνομέυσας, περὶ οὐδὲν γέγραπται· Ἀναβὰς εἰς ὑψος ἡχμαλώτευσεν αὐχμαλωσάν, Ελαβεῖς δόματα ἐν ἀνθρώποις. "Οτι· δὲ προφῆτις ἡ Μαρία, ἡ προσῆλθε κατὰ τὸν προσεγγισμὸν τὸν διὰ τῆς γνώσεως δὲ Πσατάς, οὐδεὶς ἀντερεῖ, μεμνημένος αὐτῆς τῶν (33) ὥρμάτων, ἢ προφητικῶς ἀπεθέγξατο. Τι γέρ φησι; Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον, καὶ ἡγγλίζει τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σωτῆρί μου, διετέλεσεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δυύλης αὐτοῦ. Ἰδού γάρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσι με πᾶσαι αἱ γενεαί. Καὶ δλοίς γε ἐπιστήσας τοῖς βρήμασιν αὐτῆς, οὐ διστάσεις αὐτὴν εἰπεῖν καὶ προφῆτιν. Διότι Πνεῦματος Κυρίου ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτήν, καὶ δύναμις Ὕψιστου ἐπεσκίασεν. "Οπερ οὖν προσετάχθη γράψαι ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ, πλησίασες τῇ προφῆτιδι, γενηθὲν (34) ἐθεώρησεν. Ἐκεῖ γάρ εἴρηται· Γράψον γραφῆδι· ἀνθρώπου, δέξεις προνομὴν ποιῆσαι σκύλων· ἐνταῦθι δὲ, μετὰ τὸ εἰπεῖν, διετέλεσεν οὐδὲν, καὶ ἐτέλεσεν οὐδὲν, γέγραπται τὸ, Καὶ εἶπε Κύριος· Κάλεσον τὸ δόνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, Ὁξέως προνόμευσον. Πότε διαφόροις λέξεισι καὶ ἀπίνοιαῖς τὸ αὐτό λέγεται· ἐν τῷ, Λάβε σταυρῷ τόμον· καὶ ἐν τῷ, Προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν· καὶ οὐδὲν ἀκταλλήλον ἔχει ἡ ἐπιγγῆγη πρὸς τὸ προκείμενον. Οὗτος δὲ καὶ ἐλάβε δύναμιν Δαμασκοῦ, δὲ ἐκ τῆς προφῆτιδος γεγεννημένος, καὶ τὸ σκύλον τῆς Σαμαρείας. Δύναμις Δαμασκοῦ, οἱ ἀπὸ τῶν ἑθνῶν πιστεύοντες· σκύλος δὲ Σαμαρείας, οἱ ἀπὸ περιτομῆς πεπιστευκότες (35). Διέτι Δαμασκὸς μὲν

³⁰ Rom. vii, 14. ³¹ Matth. xviii, 10. ³² Ephes. iv, 8.

(32) Veteres aliquot libri, ταῖς οἰκεῖαις.

(33) Edili, αὐτῆς τῆς. At mss., αὐτῆς τῶν. Ibidem Colb. primus, προφητικῶς ἀντερεθέγξατο.

(34) Recensior Combeffisii codex et Reg. secundus cum editis, γεννθὲν. Alter Combeffisii codex et alii tres, γεννθὲν, Statim editi, ἔκει γάρ εἴρηται γράψαι. At sex mss., ἔκειται, forlasse pro ἔκειται,

(35) Procopius, ut alia permulta, ita illud, Δύναμις Δαμασκοῦ, etc., a nostro auctore sumpat. Sed hic locus apud nostrum auctorem sanus est et integer: apud Procopium vero ita depravatus est, ut ex ejus verbis sententia ineptissima efficiatur. Sic enim legimus pag. 127: Δύναμις δὲ Δαμασκοῦ οἱ ἀπὸ τῶν ἑθνῶν πιστεύοντες· σκύλος δὲ Σαμαρείας, οἱ δὲ περιτομῆς εἰεν ἀπιστοι. id quod ita verit. Carterius: Significat vero Damasci potentiae nomine, eos, qui de

A prophetissam? Hoc est, Appropinquavi spiritu, ut futurorum prænitione, ad prophetissam. Adveni enim, atque cognitione velut prope accessi; et intentis in antecessum per prophetiæ donum oculis, procul conspexi illius conceptum. Vidi, inquam, peperisse filium, de quo dixit Dominus: Vocabis nomen ipsius, Cito spolia, Velociter deprædare. Actutum spoliavit fortis, suas ipsius possessiones custodientem, eos scilicet, qui sub peccato erant venumdati ³³, mortisque vinculis detinebantur. Spoliavit quidem illum: sed prædam quam fecit, virtutibus suis distribuit; quandoquidem fideles suos angelis sanctis custodiendos credidit et rasservandos: de quibus ipse ait, Angeli vestri semper vident faciem Patris mei, qui in cœlis est ³⁴. Hic est enim, B qui cito spolia detraxit, de quo scriptum est: Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, accepit dona in hominibus ³⁵. Nemo autem 535 negaturus est Mariam esse prophetissam, ad quam accessit Isaias per cognitionis accessum; si modo ejus verba prophetico spiritu prolata revocet in memoriam. Quid enim ait? Magnifica anima mea Dominum. Et exultavit spiritus meus in Deo servatore meo; quia respexit ad humilitatem ancillæ suæ. Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes ³⁶. Et certe omnia illius verba si expendas, nequaquam dubitabis quin eam quoque dicat prophetissam, cum Domini Spiritus supervenerit in ipsam, et virtus Altissimi ei obumbraverit ³⁷. Quod igitur scribere jussus est propheta in hoc tomo, simul ut appropinquavit ad prophetissam, id jam factum vidit. Illic siquidem dictum est: Scripto stylo hominis, ut velociter direptionem facial spoliorum, hic autem, postquam dixit eam in utero concepisse, ac peperisse filium, scriptum est: Et dixit Dominus: Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter deprædare. Idem itaque exprimitur diversis verbis ac sententiis, cum dicitur: Sume tibi toμum, et, Accessi ad prophetissam; illatio isthac nihil quoque habet cum precedentí propositione dissentaneum. Hic autem qui natus est ex prophetissa, et virtutem Damasci, et spolia Samariæ cepit. Virtus Damasci ii sunt qui ex gentibus credunt: spolia vero Samariæ, qui ex circumcisione fidem sunt amplexi. Quippe ut Syriæ metropolis Damascus est, ita Israelitarum Samæ 8. ³⁸ Luc. i, 46-48. ³⁹ Luc. i, 35. D gentium numero fidem amplexi sunt; sicut eos per Samariæ spolia, qui ex circumcisione infideles remanserunt. Sed qui fieri potest, ut, qui ex circumcisione infideles remanserunt, ii dicantur per Samariæ spolia indicari? Quemadmodum enim qui inter gentes in infidelitate persistérunt, ii Damasci potentiae nomine non significantur: ita qui ex circumcisione infideles remanserunt, eos constat per Samariæ spolia indicari nullo modo posse. Quod autem dico, id, si propositum auctoris declaretur, magis patet. Hoc igitur vult Procopius, Damasci potentiae nomine designari eos, qui relictio gentium errore, fidei essent obtemperatū: contra, per Samariæ spolia eos significari, qui e Synagoga ad Ecclesiā transirent. Dubium igitur non est, quin pro apóstolοι legi oporteat, πιστοί. Docet non alios per

ria ²⁵. Cæterum data mandata grestaque fortia ejus qui ex prophetissa natus est, vice nominum ipsi imponuntur a Domino, perinde ut et nomen Jesus eidem Domino aptatum est ob salutem nobis a Deo impertitam: *Vocabis enim, inquit, nomen ejus Jesus; ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum* ²⁶.

289. VERS. 5-8. *Et adjecit Dominus loqui ad me adhuc: Quia non vult populus hic aquam Siloam, quæ quiete fluat; sed vult habere Rasin et filium Romelijæ regem super vos: ideo ecce adducit Dominus super vos aquam fluminis fortem et multam, regem Assyriorum, et gloriam ejus: et ascendet super omnem vallem vestram, et ambulabit super omnem murum vestrum, et auferet a Iudæa hominem, qui poterit caput levare, aut possit perficere aliquid. Et erunt castra ejus, ut impleant latitudinem regionis tuæ.* Quid est quod talia populo minitetur universorum Deus ob aquam Siloam? Qui etiam sit ut nolit populus aquam Siloam cum historia eam non tradat morbum, aut aliam aliquam noxam utentibus afferre? Deinde quomodo etiam sequitur eum qui aquam Siloam non vult, velle Rasin, et ²⁷ filium Romelijæ? Quæ enim cognatio affinitasque intercedit inter aquam inanimatam, et inter regem imperantem et in subjectos principatum tenentem? Sed tropice intelligendum est nomen Siloam, quod juxta Evangelii doctrinam interpretatur missum. Etenim in Joannis Evangelio habetur ejusmodi interpretatio: *Vade, lava in Siloam quod est missus* ²⁸. Ecquis igitur esi ille missus, et quiete fluens nisi is, de quo dictum est: *Dominus misit me, et spiritus ejus* ²⁹? Et rursus: *Non contendet, neque clamabit, neque audietur vox ejus in plateis* ³⁰. *Utique qui non recipiunt eum qui missus a cælis est, ii mansuetudine ejus spreta ad se adsciscunt filium Romelijæ, hoc est sermonem qui doctrinam mendacem ac falsam complectitur, et tamen pollicetur eam per divinas Scripturas demonstrari: accersunt quoque Rasin, qui si interpreteris, idem valet ac sublimis, qui quaque auditorem addivinarum Scripturarum fidei alienum, effert, inflatque, et a fidei fundamento abducit. Aram siquidem ab interpretibus dicitur sublimis. Qui igitur aspernantur firmum sermonem, nec admittunt quod stabile et tranquillum, ac sudum est, imo qui dogmata petita ab iis quæ a fide aliena sunt, cum documentis e divina Scriptura depromptis conne-ctunt, iis isthæo sententia comminatur fore, ut in-*

²⁵ Isa vii, 8, 9. ²⁶ Matth. i, 21. ²⁷ Joan. ix, 7.

A μητρόπολις τῆς Συρίας, Σαμάρεια δὲ τοῦ Ἰερατῆλ. Πλὴν τὰ προστάγματα (38) καὶ τὰ ἀνδραγαθῆματα τοῦ ἐκ τῆς προφήτειδος γεννηθέντος, ἀντὶ ὀνομάτων αὐτῷ ἐπιτίθεται παρὰ τοῦ Κυρίου, ὡς καὶ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα παρὰ τὴν σωτηρίαν τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἡμῖν δεδομένην ἐφηρμόσθη τῷ Κυρίῳ. Καλέσεις γάρ, φησι, τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· αὐτὸς γάρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν.

290. Καὶ προσθέτο Κύριος λαλήσας μοι· ἔτι· Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὄντωρ τοῦ Σιλωάδμ., τὸ πορεύμενον ἡσυχῆ, διλλὰ βούλεσθαι ἔχειν Ῥασίν, καὶ τὸν οὐδὲν Ῥομελίου βασιλέα ἐφ ὄμμαν (37). διὰ τοῦτο ἀνάγει ἰδοὺ Κύριος ἐφ' ὅμᾶς τὸ ὄντωρ τοῦ ποταμοῦ τὸ Ισχυρὸν καὶ τὸ πολὺν, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὴν δόξαν εὐτοῦ· καὶ ἀναβῆσται ἐπὶ πάσαν φέραγγα ὄμμαν, καὶ περιπατήσει ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὄμμαν, καὶ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἄνθρωπον, διὸ δυνήσεται πεφαλήν ἄραι, ἢ δυνατὸν συντελέσσεθαι τι (38). Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρώσας τὸ πλάτος τῆς χώρας σου. Τίνα ἔχει λόγον, τὸν Θεὸν τῶν δλων, ἔνεκεν ὄντας τοῦ ἐν τῷ Σιλωάδμ., τοιαῦτα ἀπειλεῖν τῷ λαῷ, Πῶς δὲ καὶ οὐ βούλεται (39) διὰ τὸ ὄντωρ τοῦ Σιλωάδμ., οὔτε νοσοποιὸν ἰστορούμενον, οὔτε ἄλλην τινὰ βλάβην τοῖς χρωμένοις παρεχόμενον; Εἴτα καὶ τίς ἡ ἀκολουθία, τὸν μὴ βούλεμενον τὸ ὄντωρ τοῦ Σιλωάδμ., βούλεσθαι τὸν Ῥασίν, καὶ τὸν οὐδὲν τοῦ Ῥομελίου; Τίς γάρ κοινωνία ὄνται ἀνύψων πρὸς βασιλέα κρατοῦντα καὶ ἀρχοντα τῶν ὄντηκόνων; Ἀλλὰ τροπικῶς ἀκουστέον τοῦ Σιλωάδμ., ἐρημηνευμένου κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου διάσπαστά, ἀπεσταλμένου. Οὕτω γάρ ἐρμηνεύεται ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ. "Γάπαγε, νίψαι ἐν τῷ Σιλωάδμ., δὲ ἔστιν Ἀπεσταλμένος. Τίς οὖν δὲ ἀπεσταλμένος, καὶ ἀφορῆται ἕρεν, ἢ περὶ οὐ εἴρηται, Κύριος ἀπεστειλε (40)-με, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ; καὶ πάλιν· Οὐκ ἔρισει, οὐδὲν κραυγάζει, οὐδὲν ἀκουστὴ γενήσεται ἢ φωνὴ αὐτοῦ ἐν ταῖς πλατείαις. Οἱ τοινοὶ μὴ δεχόμενοι τὸν ἐξ οὐρανῶν ἀπεσταλμένον, ὄπεροῦντες μὲν αὐτοῦ (41) τῆς παστητος, ἐπὶ σπῶμενοι δὲ ἑαυτοῖς τὸν οὐδὲν τοῦ Ῥομελίου, τοιτέστι λόγον ψευδοδοξίαν πειτέχοντα, ἐπαγγελλόμενον δὲ κατὰ τὰς θείας ἀποδεικνυσθαι Δραφάς, καὶ τὸν Ῥασίν, διτις ἐρμηνεύεται μετέωρος, καὶ τὸν ἔξω τῆς κατὰ τὰς θείας Ρραφάς πίστεως μετεωρίζοντα τὸν ἀκροστήν, καὶ φυσῶντα, καὶ ἀπάγοντα τὴν κατὰ τὴν πίστιν θεμελιώσεως. Ἀράδι μὲν γάρ ἡ μετέωρος ἐρμηνεύεται. Τοὺς οὖν καταφρονητικῶς μὲν ἔχοντας πρὸς τὸν εὐσταθῆ λόγον, καὶ μὴ καταδεχομένους τὸ σταθερὸν

²⁸ Isa. XLVIII, 16. ²⁹ Isa. XII, 2: Matth. XII, 19.

Samariæ spolia significari, quam qui ex circumcisione futuri essent fideles. Verba auctoris nostri velim in contextu legas: quarum ex lectione facile intellegitur Procopii locum eo, quo diximus, modo restituendum esse.

(38) Reg. quartus, Πλὴν τὰ πράγματα, res.

(37) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἐφ' ὅμᾶς. *Hæc verba, quæ non longe leguntur. καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ, in nostris sex mss. desunt.*

(38) Cobl. primus. συντέλεσσεθαι τινι. Reg. itidem secundus, συντέλεσσεθαι τινι.

(39) Sic libri veteres. Editi, οὐδὲν ἔνοδοτε.

(40) Editi, ἀπέσταλκε. At sex mes. ut in contextu.

(41) Editi, αὐτοῦ. At Reg. quartus, μὲν αὐτοῦ. Nec ita multo post idem codex, Γραφάς καὶ τὸν. Alii quippe mss. et editi, Γραφάς καὶ δ. male.

καὶ γαληνὸν καὶ εῦδιον, ἀλλὰ συμπλέκοντας τὰ ἀπὸ τῶν ἔξω τῆς πίστεως τοῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν παρακούσμασι, τούτοις ἀπειλεῖ ὁ λόγος ἐπάξειν τὸ ὄντωρ τὸ πολὺ καὶ ἰσχυρὸν, τὸν βασιλέα Ἀσσυρίων τούτους, τὸν ἀρχοντα τούς αἰώνος τούτου. "Οτι γάρ εἰς τὸν Ἀσσύριον λαμβάνει πολλάκις ἡ Γραφὴ τὸν ἀντικείμενον, δηλοῦται ἐν τοῖς ἔξης τῷ αὐτῷ τούτῳ προφήτῃ. Καὶ ἔσται γάρ, φησὶν, δταν συντελέσῃ Κύριος πάντα ποιῶν ἐν τῷ ὄρει Σιών καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐπάξει ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν τὸν ἀρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸν ὄφος τῆς δύνης τῶν δραχμῶν αὐτοῦ. Εἶπε γάρ. 'Ἐν τῇ ἰσχύ οἰκισος (42), καὶ ἐν τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεως ἀφελῶ δρια ἀθνῶν, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν προνομεύσω, καὶ σείσω πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην καταλειμένα ὡς ἀρῷ· καὶ οὐκ ἔστιν (43) ὃς διαφεύξεται με, ἢ ἀντεῖπε μοι.

210. Τοιοῦτον οὖν καὶ νῦν ξοιχά λέγειν τὸν ἀρχοντα τῶν Ἀσσυρίων ὄντωρ (44) ὄντα πολὺ, χειμάρρου τρόπον, βιαλίς καὶ ῥαγδαίς παρασύροντος τοὺς προστυγάνοντας· οὐ οἱ καταξιωθέντες τοὺς πειρασμοὺς ἀδλαβῶν διαβῆναι λέγουσι. Χειμαρρὸν διηλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν, τὸ ὄντωρ τὸ ἀνυπόστατον. Καὶ τὸ Εὐαγγέλιον δὲ ἐπὶ τῆς παραβολῆς τοῦ αὐτοῦ τούτου ὄντας μέμνηται, ἐν τῷ παραβαλεῖν τὸν ἀκούσαντα τοὺς λόγους, καὶ μὴ ποιοῦντα, ἀνθρώπῳ ἀνευ θεμέλιου οἰκοδομῆσαντι τὴν ἐσαντοῦ οἰκίαν· πλημμύρας δὲ γενομένης, φησὶν, οὐκ ἀντέσχεν, ἀλλ' ἐπεσεν ἡ οἰκία, καὶ ἐγένετο τὸ πτῶμα τῆς οἰκίας ἐκείνης μέγα. Τούτο δὲ τὸ ὄντωρ τὸ πολὺ ἀναβῆσται, φησὶν, ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα ὑδῶν. Αἱ δὲ φάραγγες κοιλότητές εἰσι τῆς γῆς. Πῶς οὖν οὐχὶ καταβαίνειν τὸ ὄντωρ, ἀλλὰ ἀναβαίνειν λέγεται; "Οτι πάσα ἡ ἐν ἀνθρώποις κατὰ τὴν ἀμαρτίαν ταπείνωσις ὑψηλοτέρα ἔστι τῶν ἀρχιπηγῶν (45) καὶ τῶν οἰονεὶ ἀρχῶν τῆς πονηρίας. Ἐπειδὴν μάντοι παραδοθῶσι ταῖς ἀντικείμεναις δυνάμεσι, περιπατήσουσιν ἐπὶ πᾶν τοῖχος τῶν ἀποσταρέοντων²⁰ τούτων, ἐπὶ πάντα τὰ δυχύρα δύνημάτα, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ δοκοῦντα ἀσφαλίσματα αὐτῶν εἶναι. Διὰ δὲ τὴν ἀπὸ (46) τοῦ Σιλωάρι ἀποστασίαν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς δλεθρίους τῶν βασιλέων πρόσκλισιν²¹ ἀπειλεῖ ὁ λόγος ἀφαιρεθῆσθαι ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας πάντα ἀνθρώπων δυνάμενον ἐπαρεῖν τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸν δυνατὸν συντελέσασθαι τι· τούτους· τὸν τε ἐν τῇ κατὰ τὸν νοῦν θεωρίᾳ ὑψηλὸν, καὶ τὸν κατὰ τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν δυνατῶς ἐπιτελοῦντα τὰ δόξαντα· ἀλλὰ καὶ καταστρατοπεδεῦσαι τοῦ πλάτους τῆς χώρας τῶν μὴ καταδεχομένων τὸν

A ducatur aqua multa et fortis, rex Assyriorum, hoc est, seculi hujus princeps. Planum est enim et compertum ex sequentibus ejusdem prophetæ verbis, adversarium sœpe per Assyrium a Scriptura intelligi. Ait enim: *Et erit, cum consummaverit Dominus omnia faciens in monte Sion et in Jerusalem, inducet super montem magnam principem Assyriorum, et super altitudinem gloriæ oculorum ejus. Dixit enim: In fortitudine faciam, et in sapientia prudenter auferam terminos gentium, et fortitudinem earum devastabo. Et commovebo urbes habitatas, et universum orbem comprehendam manu, quasi nidum, et quasi ora derelicta tollam: et non est qui effugiat me, aut contradicat mihi*²². δλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ, ὡς νοστιάν, καὶ ὡς διαφεύξεται με, ἢ ἀντεῖπε μοι.

210. Videtur igitur etiamnum talem dicere Assyriorum principem, ut sit aqua multa in modum torrentis, vi et impetu quosvis obvios secum arripientis: cujus tentationis qui digni sunt qui transiunt illæsi, dicunt: *Torrentem pertransivit anima nostra, aquam intolerabilem*²³. Quin et Evangelium in parabola hujus istius aquæ commeninit, ubi sermones audientem, sed non facientem, cum homine domum suam sine fundamento ædificante comparat: Ingruente autem, inquit, inundatione, non restitit, sed cecidit domus, et facta est ruina domus illius magna^{24, 25}. Sed multa hæc aqua ascendet, inquit, super omnem vallem vestram. Velles autem concava sunt terræ. Quare igitur non descendere, sed ascendere aqua dicitur? Quia omnis hominum objectio ex peccato orta, primis fontibus et veluti nequitia²⁶ scatibus sublimior est. Sed ubi traditi fuerint adversarii potestatibus, ambulabunt super omnes terras eorum qui defecerint, videlicet super omnia fortia dogmata et super omnia, quæ videbantur eorum esse præsidia. Quoniam autem defecerunt a Siloam, et volunt eorum in pestilentiissimos reges tuit propensior, nominatur Scriptura ablatum iri a Iudea hominem omnem, qui caput attollere, et aliquid perfidere queat, hoc est, tum eum qui mentis contemplatione sublimis sit; tum eum, qui virtute affectioi statuta fortiter exsequatur; tum eum, qui in latitudine regionis populorum castrametri possit, eorum, qui Siloam non admittunt. Nam, quia latam spatiōsamque viam amplexi sunt, digni efficiuntur, qui castra sint adversæ pos-

²⁰ Isa. x, 12-14. ²¹ Psal. cxxiii, 5. ^{22, 23} Lue. vi, 49,

(42) Editi, ἐν τῇ ἰσχύ οὐκοιστος ποιησω. Abest οὐκοιστος ανοστισ sex codicibus. Uterque Colb., ἐν τῇ ἰσχύ οὐκοιστος δρη. In fortitudine faciam montes.

(43) Nostri sex mss., καὶ οὐκ ἔστιν. Editi. καὶ οὐκ ἔσται.

(44) Nostra editio, ὡς ὄντωρ. Vocula ὡς in mss. non invenitur. Subinde editi, ῥαγδαίς παρασύροντος. At sex mss., παρασύροντος.

(45) Veteres tres libri, τῶν γηγένων, Sublimior est rebus terrenis. Aliud codex, τῶν ἀρχηγῶν principiis. Hoc videtur scriptor dicere, statum hominis, qui in peccatum lapsus sit, abjectum qui-

dem esse, sed ita tamen, ut quodam modo sublimis sit, si videlicet comparetur cum statu dæmonum, qui totius nequitiae principes sunt et architecti.

(46) Editi, ὄπό. At sex mss., ἄπο. Statim editi et quinque mss., βασιλέων πρόστιλτον, nec aliter legerat interpres, cum sic verterit: *Et accersiverint pestilentes et perniciosos reges*. Sed cum hæc lectio cum syntaxis componi non possit (scripsis set enim auctor. καὶ τὴν τῶν δλεθρίων βασιλέων πρόσκλησιν), eam ob causam ex Colb. secundo pro προσκλησιν edendum curavimus, πρόσκλησιν.

testatis, non quod vi ulla coactisint; sed quod sibi ipsi partem deteriorem delegerint. Quoniam enim non probaverunt Deum habere in notitia: tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quae non convenient ³⁴.

211. VERS. 9. *Nobiscum Deus. Cognoscite, gentes, et vincimini: audite usque ad extremum terræ. Illud, Nobiscum Deus, refertur utique ad Servatorem. Sic enim in superioribus vocabatur is, qui natus e Virgine est, Emmanuel scilicet, iuxta Hebraicæ linguæ proprietatem: quod si interpreteris, sonat, Nobiscum Deus ³⁵. Cognoscite, gentes, et vincimini. Crediderim hanc vocem referri ob gaudium eorum, qui cognito Christi adventu crucis virtutem gentibus metuendam esse didicerunt. Eam ob causam, Cognoscite, inquit, gentes, et vincimini, ut pulchra illa et vobis conducibili victoria victi, ad Christi obedientiam captivi deducamini, atque a lege peccati per Christi servitutem liberemini. Quomodo igitur vincuntur gentes? Si agnoverint Deum. Adveniente enim luce, tenebrae vincuntur, vinoiturque morbus sanitatis accessu. Itaque agnoveritis, gentes, veritatem duntaxat, et illico victoria vobis salutari vincemini. Audite usque ad extremum terræ. Quosnam audiatis? Eos qui vobis annuntiant Evangelium. In omnem enim, inquit, terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum ³⁶. Fortes, vincimini; corporeas vires exuite, assumite carnis infirmitatem, ut virtus Dei in iustitate perficiatur ³⁷. Nam, si iterum prævalueritis, iterum ³⁸ vincemini. Si quando in te insurrexerit varia petulantia, eam in servitutem redigere, debellarē, ac spiritui subjecere studeas. VERS. 10. *Et quodcunq; vobis inimici, dissipabit Dominus: et verbum quod loquemini non manebit in vobis, quia nobiscum Deus. Nam perdet sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabit ³⁹. Humanum igitur consilium ille magni consilii angelus ⁴⁰ irritum facit, atque hominum sermonem Deus Verbum dissipat. Quorum nihil, inquit, manebit in vobis: quia nobiscum Deus. Utile autem fuerit gentibus tempore persecutionis, confidenter dicere illud: Nam si iterum prævalueritis, iterum vincemini. Qui enim sæpe oppugnarunt Christi Ecclesiam, non raro succubuerere. Quemadmodum enim flamma accessione materiæ comburendæ magis ac magis attollitur: ita si qui Ecclesiam everttere conati sunt, semper eam per persecutio-nes ad majorem gloriam atque potestatem provexerunt.**

212. VERS. 11-14. *Sic dicit Dominus: Forti manu non obsequuntur, itineri viæ populi hujus, di-*

³⁴ Rom. i, 28. ³⁵ Matth. i, 23. ³⁶ Psal. xviii, 5. ³⁷ II Cor. xii, 9. ³⁸ Isa. xxix, 14; I Cor. i, 19. ³⁹ Isa. ix, 6.

(47) Antiqui sex libri, γενήσεσθε. Editi, γένησθε.

(48) Editi et Reg. primus, μεθ' ὅμιλον. Alii mss., μεθ' ἡμῖν.

A Σιλωάμ. Διὰ γὰρ τὸ ἐπιδεδωκέναι ἐαυτοὺς τῇ πλατεἴᾳ ὁδῷ καὶ εὐρυχώρῳ, ἔξιοι γίνονται τοῦ στρατόπεδον εἶναι τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως, οὐχὶ πρὸς ἀνδρικὴν καταδικάζομενοι, ἀλλ' ἐαυτοῖς ἐλόμενοι τὴν μερίδα τὴν χειρονα. Καθόσον γὰρ οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς δὲ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.

214. Μεθ' ἡμῶν δὲ Θεός. Γνῶτε, ἔθνη, καὶ ἡττάσθε· ἐπακούσατε ἔνας ἵσχατου τῆς γῆς. Ἀναφέρεται τοίνυν ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τὸ, Μεθ' ἡμῶν δὲ Θεός. Οὕτω γὰρ ὠνομάζετο ἐν τοῖς κατόπιν δὲ τῆς Παρθένου γεννώμενος, τῇ Ἐβραΐδι διαλέκτῳ, Ἐμμανουὴλ, δὲ στι μεθερμηνεύμενον, Μεθ' ἡμῶν δὲ Θεός. Γνῶτε, ἔθνη, καὶ ἡττάσθε. Ἐκ περιχαρείας δοκεῖ μοι δὲ φωνὴ ἀναφέρεσθαι τῶν ἐπεγνωκότων μὲν τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, κατανενοχότων δὲ τὴν δύναμιν τοῦ σταυροῦ φοβερὸν οὖσαν τοῖς ἔθνεσιν. Διὰ τοῦτο, Γνῶτε, φησίν, ἔθνη, καὶ ἡττάσθε, ἵνα ἡττηθέντες, τὴν καλὴν ἡτταν καὶ συμπέρουσαν ὅμιλον, αἴγαμαλωτισθῆτε εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν δουλείας, ἐλεύθεροι γένησθε (47) τοῦ νόμου τῆς ἀμαρτίας. Ηῶς οὖν ἡττάται τὰ ἔθνη; Ἐὰν ἐπιγνῷ τὸν Θεόν. Ἡττάται γὰρ σκότος τῇ τοῦ φωτὸς παρουσίᾳ· καὶ νικᾶται νόσος τῇ τῆς ὑγείας ἐπιδημίᾳ. Μόνον οὖν γνῶτε τὴν ἀλγήθειαν, τὰ ἔθνη, καὶ εὐθὺς ἡττηθήσεσθε τὴν σωτήριον ὅμιλον ἡτταν. ἐπακούσατε ἔνας ἵσχατου τῆς γῆς. Τίνων ἐπακούσατε; Τῶν καταγγελόντων ὅμιλον τὸ Εὐαγγέλιον. Εἰς πᾶσαν γῆρα, φησί, τὴν γῆν ἔξηλθεν δὲ φθόγγος αὐτῶν, γαὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτῶν. Ἰσχυρότες, ἡττάσθε, ἀπόθεσθε τὴν ἴσχυν τοῦ σώματος, ἀναλάβετε τὴν ἀσθενεῖαν τῆς σαρκός, ἵνα δὲ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειωθῇ. Ἐὰν γὰρ πάλιν ἴσχυσθετε, πάλιν ἡττηθήσοσθε. Ἐὰν δὲ σοὶ ποτὲ ἴσπαγαστῇ τὸ φρόνημα τῆς σαρκός, σπόδασον αὐτὸν δουλαγγήσατε, καὶ καταπαλαίσατε, καὶ ὑποτάξατε τῷ πνεύματι. Καὶ ἦν ἡν διολεύσῃσθε βουλήν, διασκεδάσει Κύριος· καὶ λόγον δὲ ἀν λαλήσῃσθε, οὐ μὴ ἐμμείνῃ ἐν ὅμιλον, διτι μεθ' ἡμῶν (48) δὲ Θεός. Διέτε ἀπολεῖ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσει. Βουλήν οὖν ἀνθρωπίνην κατεργεῖ δὲ τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, καὶ λόγον ἀνθρώπινον ἀθετεῖ δὲ Θεὸς Λόγος. Ήν οὐδὲν ὅμιλον, φησίν, οὐ μὴ ἐμμείνῃ διτι μεθ' ἡμῶν δὲ Θεός. Χρήσιμον δὲ ἐν καιρῷ διωγμοῦ θαρροῦστας λέγειν τοῖς ἔθνεσι τὸ, Ἐὰν γὰρ πάλιν ἴσχυστε, πάλιν ἡττηθήσεσθε. Πολλάκις γὰρ ἐπαναστάντες τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, πολλάκις κατέπεσον. Οὐσπερ γὰρ οἱ τῇ προσθήκη τῆς ὑλῆς τῆς καιομένης ἐπὶ τὸ μεῖζον ἀλροτες τὴν φλόγα, οὕτως δει τοι καθελεῖν τὴν Ἐκκλησίαν σπουδάσαντες (49), διὰ τῶν διωγμῶν αὐτὴν εἰς μείζονα δέξης προσήγεγον καὶ δυνάμεως.

212. Οὕτω λέγει Κύριος· Τῇ ἴσχυρῷ χειρὶ ἀπειθοῦσι, τῇ πορείᾳ τῆς δόδον τοῦ λαοῦ τούτου, λέ-

(47) Uterque Colb., σπουδάζοντες. Haud longe sex mss., εἰς μείζονα. Editi, μείζον.

γοντες· Μήποτε (50) εἴπητε σκληρόν· πᾶν γάρ οὐδὲν εἴπη δ λαδές οὗτος, σκληρόν εστι. Τὸν δὲ φόδον αὐτοῦ οὐ μὴ φοβηθῆτε, οὐδὲ μὴ τεραχθῆτε. Κύριον αὐτὸν ἀγάσσατε, καὶ αὐτὸς εσται σου φόδος· καὶ (51) ἐπ' αὐτῷ πεποιθώς ξεῖ, εσται σοι εἰς ἀγίασμα· καὶ οὐχ ὡς λίθου προσκόμματι συναντήσεσθε, οὐδὲ ὡς πέτρας πτώματι. Μετά τὸ εὐαγγελισθῆναι τὸν λόγον περὶ τῆς τοῦ Ἐμμανουὴλ παρουσίας, καὶ οἰοντεὶς ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ κατὰ τῶν ἔθνων ἐκείνην τὴν φωνὴν ἀφεθῆναι, τὸ, Γνῶτε, ἔθνη, καὶ ἡττάσθε, μεθ' ἡμῶν (52) δ Θεός· τοῦτο ἐπάγει δ λόγος, κατακρίνων τὰ ἔθνη, δις· Ἀπειθοῦσι τῇ Ἰσχυρῷ χειρὶ. Χεὶρ δὲ Ἰσχυρὰ, ή δύναμις ή τῶν ὄντων δημιουργική, ἀφ' ής συνέστη πᾶσα ή κτίσις τῶν δρωμένων, καὶ τῶν ὑπὲρ τὰ δρώμενα. Δύο γάρ εἰσι τρόποι δι' ὧν εἰς ἐπιγνωσιν Θεοῦ καὶ ἐπιμέλειαν ἔστων ἐναχθῆναι: (53) δυνάμεθα· ή ἐκ τῶν φυσικῶν ἐννοιῶν διὰ τῶν δρωμένων πρὸς τὸν Ποιητὴν ἀναβάλνοντες, ή ἐκ τῆς διὰ τοῦ νόμου ἡμῶν δεδομένης (54) διδασκαλίας. Οὗτοι δὲ φαίνονται καὶ τῇ Ἰσχυρῷ χειρὶ ἀπειθοῦντες, τουτέστιν ἐκ τῶν κτισμάτων μὴ ἐναγόμενοι πρὸς τὴν τοῦ ποιήσαντος κατανόησιν, καὶ τῇ πορείᾳ, τουτέστι τῇ ὁδῷ. Ὁδὸς δὲ ήτοι δ Κύριος δ εἰπών· Ἐγώ εἰμι ή ὁδός. Ο αὐτὸς δὲ καὶ χεὶρ Θεοῦ, καὶ δεξιά· Ή δεξιὰ γάρ σου, φησι, Κύριε, δεδόξασται ἐν Ἰσχύῃ· καὶ, Ἐγώ τῇ χειρὶ μου ἀστέρωσα τὸν οὐρανόν. Οδοκοῦν κατηγοροῦνται οἱ μὴ πιστεύοντες εἰς (55) τὸν Κύριον. Ή πορείαν λέγει νῦν τὴν ὁδὸν τοῦ βίου τούτου τὴν κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν διατεταγμένην. Οτι γάρ ὁδὸς ή διδασκαλία λέγεται, πολλάχθεν θετὶ γνώριμον, τοῦ Κυρίου τυφλοὺς διδηγούς τοὺς διδασκάλους τοῦ νόμου προσαγορεύοντος. Καὶ, Ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυριῶν σου ἐτέρφθη· καὶ, Ἐν τῇ ὁδῷ σου ζήσομαι (56)· καὶ, Μακάριοι οἱ ἀμώμοι ἐν ὁδῷ. Καὶ ἀπακεπλῶς πλήρης ἐστιν ή Γραφή, ὁδοιπόρων τινὰ τὴν διδασκαλίαν νόμου προκοπήν ἐπὶ τὴν τελείωσην τοῦ φυλῆς ὁνομάζουσα. Καὶ τὴν διπλῶν ἐπηγγαγή τῆς διπλείας. Οὐ δέχονται, φησι, τὰ προστάγματα τῆς ὁδοῦ, οἰς κέχρηται δ λόγος· ἀλλ' ἀπειθοῦσιν αὐτοῖς, τὸ σκληρόν τῶν διατεταγμένων μὴ φέροντες.

213. Ως καὶ ἐν τῷ Εβαγγελίῳ οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ ἀνατρέμενοι τῶν τοῦ Κυρίου διδαγμάτων, ἔλεγον· Σκληρός εστιν δ λόγος οὗτος· τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν; Σκληρὸν τῷ πόρνῳ τὸ σωφρονεῖν· σκληρὸν τῷ μεθύσκῳ τὸ ἀγκρατεύεσθαι· σκληρὸν τῷ λοιδόρῳ τὸ εὐλογεῖν· καὶ ὀλίως παντὶ τραχῆλῳ πλευθεριάζειν ἐπιθυμοῦντι σκληρὸς δ λυγὸς τοῦ νόμου φαίνεται. Διὰ τοῦτο πολλοὶ, οἱ ἐπὶ τὴν ἀπώλειαν φερόμενοι, διὰ τὸ λεῖον καὶ πλατύ τῆς ὁδοῦ· δλήγοι· δὲ, οἱ ἐπὶ τὴν βασιλείαν, τὸ τραχὲν καὶ ἐπίπονον τοῦ κατ' ἀρ-

⁴⁰ Rom. i, 20. ⁴¹ Joan. xiv, 6. ⁴² Exod. xv, 6.

⁴³ Psal. v, 37. ⁴⁴ Psal. i, 1. ⁴⁵ Joan. vi, 61.

(50) Uterque Combes. λέγοντος μήποτε.

(51) Editi, καὶ έδν. At sex mss., καν Statim sex mss., εἰς ἀγίασμα. Editi, εἰς ἀγίασμόν.

(52) Colb. primus, ἡττάσθε, δτι μεθ' ἡμῶν, Vincimini, quod nobiscum sit Deus.

(53) Ita mss. omnes. Editi, ἐναχθῆναι.

(54) Veteres aliquot libri, διδομένης. Aliquanto

A centes: Nequando dicatis durum. Quidquid enim loquitur populus iste, durum est. Timorem autem ejus ne timueritis, neque conturbemini. Dominum ipsum sanctificare, et ipse erit timor tuus; et si in ipso confidas, erit tibi in sanctificationem: neque quasi ad lapidis offensionem accedetis, neque quasi ad petræ ruinam. Postquam prædicatum est verbum de Emmanuelis adventu, et quodam modo ob reportatam a gentibus victoriam emissam est vox illa, Cognoscite, gentes, et vincimini, nobiscum Deus; Scriptura gentes condemnans, subdit illud: Non obsequuntur manui forti. Manus autem foris virtus est quarumcunque rerum croatix, per quam omnis creatura visibilis, et ea quæ visibilia transcendunt, constitere. Sunt enim modi duo, quibus possimus adduci ut cognoscamus Deum, suscipiamusque curam nostri ipsorum: si aut cogitationibus naturalibus per visibilia ascendamus ad Conditorem, aut per legis nobis traditæ doctrinam. Hi autem videntur etiam forti manui non obsequi, hoc est, per creaturas ad Conditoris notitiam non deduci ⁴⁶; neque itineri obsequuntur, hoc est, viæ. Hæc autem via est utique Dominus ipse, qui dixit: Ego sum via ⁴⁷. Quin et ipse est Dei manus et dextera. Ait enim: Dextera tua, Domine, glorificata est in fortitudine ⁴⁸. Et, Ego manu mea firmavi cælum ⁴⁹. Qui itaque in Dominum non credunt, inorepantur. Vel nunc iter appellat hujus viæ viam ex lege nobis præscriptam. Viam enim doctrinam vocari, ex multis locis notum est ac perspectum, cum Dominus legis doctores vocet cæcos viæ duces ⁵⁰. Et, In via testimoniorum tuorum delectatus sum ⁵¹; et, In via tua vivam ⁵²; et, Beati immaculati in via ⁵³. Atque uno verbo, Scriptura testimoniis ejusmodi plena est, in quibus eum progressum quo per legem ad animæ perfectiōnem contendimus, iter quoddam appellat. Quin etiam subjunxit contumaciæ causam. Non recipiunt, inquit, viæ præcepta, quibus usæ Scriptura est, imo eis refragantur, cum asperitatem non perferant mandatorum.

213. Hunc ad modum etiam in Evangelio Iudei doctrinam Domini non ferentes, dicebant: Durus est hic sermo; quis potest eum audire ⁵⁴? Durum est impudico continentem esse; dura est ebrioso temperantia; durum est maledico benedicere; et in universum omni collo libertatis cupido jugum legis durum videtur. Quapropter multi pereunt ob lenitatem viæ et latitudinem: pauci vero ad regnum pervenient, quippe qui acerbitatem laboremque ejus viæ quæ ex ⁵⁵ præscripto virtutis instituitur,

⁴⁶ Isa. xlvi, 13. ⁴⁷ Matth. xv, 14. ⁴⁸ Psal. cxviii, 14.

post sex mss., μὴ ἐναγόμενοι. Editi, μὴ ἀναγόμενοι.

(55) Nostri sex mss., εἰς. Editi, ἐπι.

(56) Editi et quinque mss., ζῆσομαι. In via tua vivam: nec aliter editum invenitur apud Proopium. At in Reg. tertio et apud LXX legitur, ζῆσθν με, Vivifica me.

haudquaquam ferant. Malitia siquidem inescat voluntatis lenitate: virtus vero austeritate discipline et labore vitam eorum qui in ea se exercent, exasperat. *Propter verba labiorum tuorum ego custodiri vias duras*⁴⁹. Tradita nobis ad nostras animas perficiendas præcepta, vias duras appellat. Quid asperius quam, ut quis 'ecepta in maxilla plaga, obvertat percussori et alteram'⁵⁰? Quam ut spoliatus nihil repeatat⁵¹? quam ut ad tribunal tractus, tunica etiam se exuat⁵²? quam ut benedicat maledictis vexatus⁵³? quid durius quam verbis contumeliosis appetitum obsecrare, neminem odisse, precari pro persecutibus⁵⁴? Sed durum illud vivendi genus suavem Abraham patris nostri sinum pro requie nobis apparat. *Beati enim qui lugent, quoniam ipsi consolationem accipient*. Beati qui esuriant et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur⁵⁵. Et omnis fere vita hujus afflictatio eterna bona conciliat. Quapropter Euntes ibant et levabant, militentes semina sua⁵⁶. Molestia siquidem quam nunc ob Dei legem accidunt, semen erunt futurorum bonorum. *Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos*⁵⁷. Itaque non obsequuntur gentes itineri populi, dicentes: *Nequando dicatis durum. Quidquid enim loquitur populus, durum est*. Interroga igitur eos, qui idolis assident, quamobrem non accedant ad prædicationis doctrinam. Certe qui inter ipsos magis sunt ingenui ac sinceri, fatentur se illius austeritatem ferre non posse.

214. Deinde subjungit: *Timorem autem ejus ne timueritis*. Hic autem locus bifarium intelligitur. C Etenim dicit gentibus, *Hunc timorem nequaquam timete, quem nunc inscident metuunt, eo quod se in præstantiori vita instituto nequaquam exspectant*, quasi diceret, Continentiam ne formides: ne metuas fortitudinem: ne pietatem timeas: ne ab ulla perterreas virtute. Sunt enim cicures virtutes, accessu faciles, suppeditant bona, vitam largiuntur. Aut sermone converso, ad populum ita convertitur: Illi de vobis talia suspicati sunt, vobiscum in legis itinere recusantes conjungi. Vos autem insidias vobis a gentibus paratas ne timueritis: imo Domino in animo versantes, significate ipsum, *Et i se erit tuus timor*. Hoc maxime ad perfectionem facit, scite

⁴⁹ Psal. xvi, 4. ⁵⁰ Matth. v, 39. ⁵¹ Luc. vi, 30. ⁵² ibid. 5, 6. ⁵³ Psal. cxxv, 6. ⁵⁴ ibid.

(57) Antiqui quatuor libri, βίου μή. Abest μή ab editis et ab aliis duobus codicibus.

(58) In quibusdam mss. legitur. Σχληράς δέ.

(59) Veteres aliquot libri, ἐπαποδύσασθαι.

(60) Uterque Colb., αἰροντες, tollentes semina. Haud procul sex mss., al.... ἐγγινόμεναι θλίψεις. Editi, ἡ... ἐγγινόμενη θλίψις.

(61) Ita sex mss. At editi, εἴπωσι. Nec ita multo post Reg. tertius, ἐξετάσω οὖν τούς. Alii quidam mss., ἐξετάσων οὖν τούς. Edili, ἐξετάσων οὖν νῦν τούς.

(62) Editi, τὸ αὐστηρὸν τοῦ κηρύγματος. Sed illud, τοῦ κηρύγματος, a nostris sex mss. abest; neq; exprimi necesse fuit, cum orationis series subaudiendum esse aperte ostendat. Haud longe quatuor

Α τὴν βίου μή (57) φέροντες. Ή μὲν γὰρ κακία δελεᾶς τῷ λειψ τῆς ἡδονῆς ἡ δὲ ἀρετὴ σκληραγγίας καὶ πόνοις ἐκτραχύνει τὸν βίον τῶν ἀσκουμένων. Διὰ τοὺς λόγους τῶν χειλέων σου ἐγώ ἐρύλαξα δόδυς σκληράς. Σχληράς (58) ὁδοὺς λέγει τὰς ἐπὶ τὸν καταρτισμὸν τῶν ψυχῶν ἡμῶν δεδομένας ἡμῖν ἐντολάς. Τί σκληρότερον τοῦ, λαβόντα πληγὴν κατὰ σιαγδνος, στρέψαι αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην; τοῦ, ἀποστερούμενον, μὴ ἀπαιτεῖν; τοῦ, ἐλκόμενον εἰς δικαστήριον ἐπαποδύσασθαι; (59) καὶ τὸν χιτῶνα; λοιδορεύμενον εὐλογεῖν; βλασφημούμενον παρακαλεῖν; μηδένα μιστῖν; ὑπὲρ τῶν διωκόντων προσεύχεσθαι; 'Ἄλλα ταῦτα τὰ σκληρὰ τὸν ἀπαλὸν ἡμῖν κόλπον τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραὰμ εἰς ἀνάπαιον εὐτρεπίζει. Μακάριος γὰρ οἱ πενθοῦντες, διὰ αὐτοὶ παραληθήσονται. Μακάριοι οἱ πιεγῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, διὰ αὐτοὶ χορτασθήσονται. Καὶ σχεδὸν πᾶσα ἡ ἐνταῦθα κακοπάθεια πρόξενός ἐστι τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο Πορεύμενοι ἐπορεύοντο, καὶ ἔκλαιον, βαλλόντες (60) τὰ σπέρματα αὐτῶν. Σπέρματα γὰρ ἔσται τῶν μελλόντων ἀγαθῶν αἱ νῦν διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον ἐγγινόμεναι θλίψεις. Ἐρχόμενοι δὲ ἔξουσιν ἐν ἀγαλλίασι, αἰροντες τὰ δράγματα αὐτῶν. Ἀπειθοῦσι οὖν τὰ ἔθνη τῇ πορείᾳ τοῦ λαοῦ, λέγοντες. Μήποτε εἴπητε (61) σκληρόν. Πᾶν γὰρ δὲν εἴπη δ λαός οὗτος, σκληρόν ἐστιν. Ἐξέτασον οὖν τοὺς τοῖς εἰδώλοις προσκαθεζόμενους, τίνος ἔνεκεν οὐ προσέρχονται τῇ διδασκαλῇ τοῦ κηρύγματος. Ομοιογοῦσι γὰρ αὐτῶν οἱ εὐγνωμονέστεροι, διὰ τὸ αὐστηρὸν (62) οὐχ ὑποφέρουσιν.

214. Εἴτα ἐπάγει. Τὸν δὲ φόδον αὐτοῦ μή φοβηθῆτε. Τοῦτο δὲ διχῶς νοεῖται. Καὶ γὰρ τοῖς ἔθνεσι λέγει, Μή φοβεῖσθε (63) τὸν φόδον, ὃν νῦν ἀπαδεύτως φοβοῦνται, μὴ ἐπιδιδόντες ἐκαυτοὺς τῇ ἀσκήσει τῶν βελτιῶν ὀσανει ἔλεγε. Μή φοδοῦ τὴν εοφροσύνην Μή φοδοῦ τὴν ἀνδρίαν· μὴ φοδοῦ τὴν εὐσέβειαν (64)· μηδεμίζει τῶν φρετῶν φοβηθῆς 'Ημεροί εἰσιν, εὐπρόσιτοι, ἀγαθῶν παρεκτικοί, ζωῆς πρόξενοι. Ή μεταστρέψας τὸν λόγον, πρὸς τὸν λαόν ἀπετίνεται· διὰ τοῦτο μὲν ταῦτα περὶ ὅμων ὑπειληφασι, τὴν πρὸς ὅμας ἔνωσιν διὰ τῆς τοῦ νόμου πορείας μὴ καταδεχόμενοι. Τμεῖς δὲ μὴ φοβηθῆτε τὰς καθ' ὅμων ἐπιδουλὰς τῶν ἔθνων, ἀλλὰ νοήσαντες τὸν Κύριον, ἀγίαστε αὐτὸν. Καὶ αὐτὸς ἐσται σου φόδος. Μέγιστον εἰς τελείωσιν, πεπαίδευμένως

⁵⁵ Matth. v, 40. ⁵⁶ Lue. vi, 28. ⁵⁷ Matth. v, 44

D mss., φόδον αὐτῶν οὐ μή. Reg. primus, φόδον αὐτοῦ οὐ μή. Editi, φόδον αὐτοῦ μή.

(63) Editi et duo mss., φοβεῖσθαι. Alii quatuor, μὴ φοβεῖσθαι. Mox editi, τοῦτον τὸν φόδον. Vox, τοῦτον, in mss. non invenitur.

(64) Uterque Colb. et Reg. secundus, τὴν εὐγένειαν, ne timeas nobilitatem, inepte. Aliquanto post sex mss., ἀγαθῶν παρεκτικοί. Editi vero, παρεκτικοί. Verbū ἀποτίνεσθαι, quod mox sequitur, fere quidem sumitur pro eo quod est, inveni in aliquem: sed hic videtur simpliciter usurpari pro eo quod est et alloqui, convertere sermonem ad aliquem, cum ea que hoc loco leguntur, potius verba sint alloquenteris, quam objurgantis.

φοβεῖσθαι, καὶ μὴ πάντα καταπήσειν, μηδὲ φορ-
δεῖς εἶναι, τὰ ἀδεῖα δεδοικότας (65). Καταγινώσκει
γὰρ τῶν τοιούτων δὲ φαλμὸς, λέγων· Ἐκεῖ φοβηθή-
σονται φόβῳ, οὐδὲ οὐκ ἦν φόβος. Κύριον οὖν ἀγία-
σον, Καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος. Ἐκείνου τὴν
παρουσίαν ἐκδέχου, ἐκείνου φοβοῦ τὸ χριστήριον.
Φοβερὸς δὲ ἀποδύοντος ἐκάστῳ κατὰ τὸ ἔργα αὐτοῦ·
φοβερὸς δὲ ἐν φωνῇ σπλαγχνίγγος μετὰ (66) ἀγίων ἀγ-
γέλων ἐπιδημεῖν μέλλων ἐξ οὐρανῶν· φοβερὸς οὐδὲ
ἀπόφασις κόλασις αἰνῶν. Ἐδώ οὖν ἡς πεποιθῶς
ἐπὶ Κύριον, οὐ συναντήσοις (67) αὐτῷ ὡς λίθου
προσκόμματι, οὐδὲ ὡς πέτρας πτώματι. Σφῶς δὲ
λόγος εἰς τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν προ-
καλεῖται πίστιν. Περὶ τούτου γὰρ εἴρηται, διτοῦ ἰδού
τίθημι ἐν Σιών λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν
σκανδάλου. Οἱ τυφοὶ, καὶ μὴ δυνάμενοι τὰ ἐν ποι-
κιλοφράν, προσπταίσαι τνις λίθοις, καὶ οἱ μὴ ἡτρα-
λισμένοι τὰς βάσεις, περιολογθανούσαι ταῖς πέτραις.
Ὦ τοινυν μηδεμίαν ἐπικαλεῖαν τοῦ διορχτικοῦ τῆς
ψυχῆς ποιησάμενος, μηδὲ διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν
Γραφῶν γνωρίσας τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν, περι-
πταίσαι τῷ κηρύγματι τοῦ Εὐαγγελίου· καὶ δὲ κατὰ
τὴν πίστιν εὐπερίτρεπτος σκανδαλίζεται ἐν τῇ πέ-
τρᾳ, ἥτις ἔστιν δὲ Χριστός. Σὺ δέ, φρσιν, δ λαδὲ, ἐν
ἥς πεποιθῶς, καὶ τελείᾳ τῇ πίστει ἐρημεισμένος ἐπὶ⁶⁸
τὸν Κύριον· οὐδὲ ὡς λίθου προσκόμματι τῷ περὶ αὐ-
τοῦ λόγῳ συναντήσῃ, οὐδὲ περισφαλήσῃ αὐτῷ,
ὡς πέτρας πτώματι. Τάχα δὲ πρόσκομμά ἔστιν
Ἐλλησι, τοῖς τὴν σοφίαν ζητοῦσιν, ἡ μωρία τοῦ
κηρύγματος· καὶ πέτρα ἔστι σκανδάλου τοῖς λου-
δαῖσι, τοῖς τὰ σημεῖα αἰτοῦσι. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν δὲ
Ηαῦλος τὸ κηρύγμα εἶναι ἱουδαῖοις μὲν σκάνδαλον, C
ἔγνετο δὲ μωρίαν. Τοῖς δὲ πεποιθόσιν ἐπὶ τὸν Κύ-
ριον, καὶ μὴ ἀποδίξει λογικαῖς ὑποβάλλουσι τοῦ
κηρύγματος τὴν ἀπλότητα, μήτε διὰ σημεῖαν ἐπιράζουσι τὴν ἀληθείαν, Χριστός ἐστι Θεοῦ δύνα-
μις, καὶ θεοῦ σοφία.

215. Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγίζομενοι
τὸν νόμον, τοῦ μὴ μαθεῖν (68). Καὶ ἐρεῖ. Μενῶν
τὸν θεὸν τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ
ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβου, καὶ πεποιθῶς ἔσομαι ἐπ'
αὐτῷ. Ἐπὶ (69) τῆς ἀκολουθίας τῶν προαγόντων δὲ
λόγος ἔρηται. Ἰδού δὲ η παρθένος ἐν γαστρὶ λήψε-
ται, καὶ τέκεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ δύνομα
αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, δὲ ἔστι μεθερμηνευόμενον,
Μεθ' ἡμῶν δὲ θεός. Καὶ πάλιν ὑποβάς λέγει· Μεθ'

⁶⁸ Psal. xiii, 5. ⁶⁹ Matth. xvi, 27. ⁷⁰ Matth. xxiv, 31. ⁷¹ Matth. xix, 23. ⁷² I Cor. x, 4. ⁷³ I Cor. 1, 23. ⁷⁴ Isa. vii, 14; Matth. 1, 23.

(65) Antiqui tres libri, ἀδεῖα δεδοικότες. Nec ita
multo post iudicem illi tres mss., φοιηθήσονται
φόβον.

(66) Editi, μετὰ τῶν. At sex mss., μετά.

(67) Veteres quatuor libri, οὐ συναντήσει.

(68) Illa, Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγίζομενοι
τὸν νόμον, τοῦ μὴ μαθεῖν, in editione Romana sic
vertuntur: *Tunc manifesti erunt, qui signantur, ut
non discant legem.* Nec aliter ἡσει verba, ut Nobilium
monet. interpretatus est Hieronymus. Imo etiam,
si ei habenda est fides, ostendunt Basilius et Cy-
rillus hunc Isaiae locum ita veri oportere. Sed ea
iu re viro dictissimo assentiri non queo. Evidem
vocem σφραγίζομενοι sumi posse vel active vel pas-

A ac perite formidare, neque omnia metuere, neque
ad omnem strepitum consternari, non timenda
timentes. Tales enim damnat psalmus his verbis,
Ilic trepidabunt timore ubi non erat timor ⁷⁵. Domi-
num igitur sanctifica, *Et ipse erit timor tuus.* Præsto-
lare illius adventum, illius formida judicium ⁷⁶ 40. Terribilis
est qui unicuique reddet juxta opera
ipsius ⁷⁷; metuendus ille, qui in voce tubæ eum an-
gelis sanctis e cœlis venturus est ⁷⁸; tremendus ille,
eius judicium supplicium aeternum est ⁷⁹. *Si igitur
confidas in Domino, non ad eum quasi ad lapidis
offensionem accedes, neque quasi ad petras ruinam.*
B Sententia ἡσει perspicue adhortatur ad amplecten-
dam fidem in Dominum nostrum Jesum. De eo enim
dictum est: *Ecce pono in Sion lapidem offensionis,
et petram scandali* ⁸⁰. Qui cœsci sunt, et ea quæ ante
pedes sunt posita, videre non possunt, offendunt ad
lapides; et il, quorum plantæ non sunt solidatæ, in
petras incurrentes prolabuntur. Itaque qui animi
vim videndi omnino neglexit, nec Domini agnoscit
adventum per Scripturarum scientiam, ad Evangelii
prædicationem offendit; sed et qui in fide facile
subverti potest, in petra, quæ est Christus ⁸¹, scan-
dalum patitur. Tu autem, inquit, popule, si habeas
fiduciam, atque per fidem integrum innitare in
Domino; habitu de eo sermoni non quasi lapidis
offensioni occurses; neque in ipsum veluti in petra
ruinam impinges. Fortasse autem prædicationis
stultitia gentibus sapientiam querentibus est of-
fendiculum; Judæis vero signa querentibus petra
est scandali. Eam ob causam Paulus dicebat præ-
dicationem Judæis quidem, ⁸² scandalam, genti-
bus vero stultitiam ⁸³. Sed qui confidunt in Domi-
no, neq; logicis demonstrationibus subjiciunt præ-
dicationis simplicitatem, neque per signa capiunt
veritatis experimentum, iis Christus est Dei virtus
et Dei sapientia.

216. VERS. 16, 17. *Tum manifesti erunt qui absi-
signant legem, ne discant. Et dicit: Exspectabo Dilem
qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confidam in eo.*
Sermo ex serie eorum quæ præcessere dependet.
*Ecce, virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vo-
cabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum,
Nobiscum Deus* ⁸⁴. Et infra rursus ait: *Nobis-
cum Deus: cognoscite, gentes, et vincimini. Deinde
orationem ad eos coconvertit, qui legem ab Emma-
uel, ⁸⁵ Matth. xxv, 46. ⁸⁶ Rom. ix, 33. ⁸⁷ I Cor.*

D sive non negaverim, qui signantur, aut qui signant:
sed, nisi valde fallor, ita disponuntur prophetæ
verba, ut sensus patiendi omnino excludi videatur.
Nam, ut significatio passiva admitti posset, qui
signantur, ut non discant legem, Graeco eo ordine
legi deberent. Τότε φανεροὶ ἔσονται καὶ σφραγίζομενοι,
τοῦ μὴ μαθεῖν τὸν νόμον. Arbitror igitur has duas vo-
ces, σφραγίζομενοι et νόμον, ut in Graeco exemplari,
ita in Latina interpretatione conjungendas esse, hoc modo: *Tunc manifesti erunt, qui obsignant le-
gem, ut ne discant eum.*

(69) Editi, οἰομαι ἐπ' αὐτοῦ. Ετι. At sex mss. ut
in contextu. Μονοὶ iudicem illi sex mss., καὶ καλέσουσι.
Editi, καὶ καλέσουσι.

nuere annuntiatam non exoipiunt, imo laborem dif- **A** ficultatemque mandatorum illius declinant. *Tunc, inquit, manifesti erunt, qui obsignant legem, ne discant.* Sermone enim doctrinæ apud omnes disseminato, nonnulli corda sua emendant ad recipienda documents, et sunt veluti terra ferax et secunda, quippe qui amplectantur sermonem, et radicibus altius actis, eum a spinis suffocari non sinant, neque ipsum incustoditum habeant, adeo ut facile queat a diabolo diripi, sed tricesimum et sexagesimum, et centesimum fructum ferant⁶⁶: contra, sunt qui prorsus animum suum occludunt, ut ne excipient sermonem, imo quasi colligant se atque obsignant, ne veritatis sermo ingrediatur. Hi autem dicuntur obsignari, qui in seipsis formam adversarii ac speciem exprimentes, in seipsis nolunt Christum formari⁶⁷, quique imagine cœlestis vitiata, in sola terreni imagine oblectantur⁶⁸. **B** Est autem lex obsignata obscuritate, et propterea quod a quibuslibet facile **541** non potest capi: quippe quia necessario studium legis exercitatioque requiritur. *Quisquis igitur animum suum non adjungit ad meditationem, nec ignorantia vinculum solvere cupit, is legem obsignare dicitur: qui futurus est manifestus in revelationis die.* Manifesti enim erunt qui obsignant legem, ne discant. Quomodo ergo obsignant legem *Iudei*, de quibus dictum est: *Tulitis claves et nqua ipse introitis, et eos qui possunt introire prohibetis*⁶⁹? *Obsignat, ut ne discat, is qui grammaticæ observationis simulatione et nomine mysteria intus recondita non detegit.* Et quid dicat, considera: num scilicet sint aperte voces *Judaicæ: Exspectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob.* Dicunt *hæc Iudei: Non credo in Deum; non admitto Emanuelem: tametsi nunc pro derelicto habeor, aliquando tamen visitationem Dei exspectabo qui avertit faciem suam a domo Jacob.* **C** Où πιστεύω εἰς τὸν Θεόν οὐ δέχομαι τὸν Ἐμμανουὴλ· εἰ καὶ νῦν ἐγκαταλέγομαι, ἀλλὰ μενῶ ποτε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀποστόλου τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ.

216. VERS. 18. Ecce ego et pueri quos mihi dedit Deus. Et erunt signa et portenta in domo Jacob, a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion. Posteaquam objurgati sunt inobsequentes, tum demum Dominus ipse in propria persona loquitur. Illi igitur, inquit, sorti manui et itineri viæ populi hujus non obtemperant; sed Dominum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, præstolari se simulant. Ego autem eos qui in me credunt, ceu recens regeneratos, vetere homine exuto et novo induito⁷⁰, quasi pueros modo genitos⁷¹, tenellos moribus et mali expertes, ac tandem a primis Scripturarum elementis ceu a lacte submotos, atque ad perfectiorem my-

A τιμῶν δὲ Θεός· γνῶτε, θύνη, καὶ ἡττάσθε. Είτε πρὸς τοὺς μὴ καταδεχομένους τὸ καταγγελλόμενον παρὰ τὸν Ἐμμανουὴλ, ἀλλὰ τὸ ἐπίπονον τῶν παρ' αὐτοῦ διατεταγμένων ἐκκλινοντας ἀποτείνει τὸν λόγον. Τότε, φησὶ, φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγίζομενοι τὸν νόμον, τοῦ μὴ μαθεῖν. Τοῦ γὰρ λόγου τῆς διδασκαλίας κατασπειρομένου εἰς πάντας, οἱ μὲν ἀνορθοῦσιν ἐαυτῶν τὰς καρδίας εἰς ὑποδοχὴν τῶν διδαγμάτων· καὶ εἰσὶν ὕσπερ γῆ εὑκαρπος. οἱ δεχόμενοι τὸν λόγον, καὶ εἰς βάθος φίλοιντες, καὶ μὴ καταπίγοντες ὑπὸ ἀκανθῶν, μῆτες ἀφύλακτον ἔχοντες, ὡς εὐδιάρπαστον εἶναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ καρποφοροῦντες ἐν τριάκοντα καὶ ἑξήκοντα καὶ ἑκατόν. εἰσὶ δὲ καὶ οἱ πάντη ἀπικελεοντες ἐαυτῶν τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ μὴ παραδέξασθαι τὸν λόγον, ἀλλ' οἵοινεὶ ἀποδεσμοῦντες ἐκτούς καὶ σφραγίζομενοι ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐπιεισθεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Σφραγίζεσθαι δὲ λέγονται (70) οἱ τῇ μορφῇ τοῦ ἀντικειμένου ἐαυτούς δομοιώσαντες, καὶ μὴ καταδεχόμενοι ἐν αὐτοῖς μορφωθῆναι Χριστὸν, οἱ παραχαράκαντες τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, καὶ μόνη χαίροντες τῇ εἰκόνι τοῦ χρυσοῦ. Εσφράγισται δὲ ὁ νόμος ἀσφείᾳ καὶ τῷ (71) μὴ εὐληπτος εἶναι τοῖς τύχοντις, διὰ τὴν ἀναγκαῖας ἐπιζητουμένην τοῦ νόμου γυμνασίαν. Οἱ τοίνυν μὴ ἐπιδιδοὺς ἐαυτὸν τῇ μελέτῃ, μηδὲ λύειν τὸν τῆς ἀγνοίας δεσμὸν ἐπιθυμῶν, σφραγίζειν τὸν νόμον λέγεται, δις φανερωθῆσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀποκαλύψεως. Φανεροὶ γὰρ ἔσονται οἱ σφραγίζοντες τὸν νόμον, μηδὲ μαθεῖν. Πῶς οὖν σφραγίζουσι τὸν νόμον οἱ Ἰουδαῖοι, περὶ ὧν εἴρηται, δις *"Πρατε τὰς κλεῖς, καὶ οὔτε αὐτοὶ εἰσέρχεσθε, καὶ τοὺς δυναμένους εἰσελθεῖν καλύπτετε;* Σφραγίζει, τοῦ μὴ μαθεῖν, δὲ πὶ (72) προσάσει δὴ τῆς κατὰ τὸ γράμμα τηρήσας μὴ ἀποκαλύπτων τὰ ἐν τῷ βάθει μυστήρια. Καὶ τί λέγει, σκόπει, εἰς μὴ ἀντικρὺς Ἰουδαῖοι αἱ φωναί. Μενῶ τὸν Θεὸν τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ. Ταῦτα λέγοντιν *"Ιουδαῖοι· εἰ καὶ νῦν ἐγκαταλέγομαι, ἀλλὰ μενῶ ποτε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ οἴκου Ἰακώβ.*

216. Ιδού ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἂ μοι ἔδωκεν δ Θεός. Καὶ ἔσται σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰακώβ, παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ (73), δις κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών. Μετὰ τὸ ἐλέγχθῆναι τοὺς ἀπειθοῦντας, τότε λοιπὸν αὐτὸς δὲ Κύριος ἀπὸ τοῦ ίδιου προσώπου διαλέγεται. *Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, φησὶν, ἀπειθοῦσι τῇ Ισχυρῷ χειρὶ, καὶ τῇ πορείᾳ τῆς δόδον τοῦ λαοῦ τούτου· καὶ προσποιοῦνται ἀναμένειν τὸν Κυρίον τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ.* *Ἐγὼ δὲ τοὺς εἰς ἐμὲ πεπιστευκότας, ἄρτι ἀναγνωθέντας, ἐν τῷ ἀποθέσθαι τὸν παλαιὸν ἀνθρωπὸν καὶ ἀναλαβεῖν τὸν νέον, οἶονεὶ παιδίας ἀρτιγενεῖς, ἀπαλοὺς τὸν τρόπον καὶ ἀπιεροκάκους, καὶ ἀπογεγα-*

⁶⁶ Marc. iv, 8. ⁶⁷ Gal. iv, 19. ⁶⁸ I Cor. 15, 49. ⁶⁹ Laco. xi, 52. ⁷⁰ Coloss. iii, 9. ⁷¹ I Petr. ii, 2.

(70) *Editi et recentior Combeffisii codex, λέγοντες. Alter Combeffisii codex et alii quatuor ut in contextu.*

(71) *Veteres aliquot libri, τῷ. Editi et Reg. quartus, τό.*

(72) *Uterque Colb. et Reg. secundus. δὲ πὶ. Deest δὲ in aliis mss. et in vulgatis.*

(73) *Veteres aliquot libri, παρὰ Κυρίου Θεοῦ, a Domino Deo.*

λακτισμένους λοιπὸν ἀπὸ τῶν εἰσπαγμάτων λόγων καὶ ἐπὶ τὴν τελειοτέραν τροφὴν τῶν μυστηρίων χωροῦτας, τούτους προσλαβόμενος, καὶ θάλπων τῷ κόλπῳ τῆς εὐσπλαγχνίας, προσῆγω τῷ Πατρὶ. Δι' ἐμοῦ γάρ τὸ δός τῆς πρὸς αἴτιὸν ἐπιγνώσεως. Ὄτι δὲ (74) ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ εἰσιν οἱ λόγοι, οὐδεὶς ἀντερεῖ τῶν μεμνημένων τῆς πρὸς Ἐβραίους Ἐπιστολῆς· Ἐπερπετεῖ γάρ, φησί, δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὐ τὰ πάντα, πολλοὺς οὐσίας εἰς δόξαν διγάγνεται, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας διὰ παθημάτων τελεῖσθαι. Ο τε γάρ ἀγίαζων, φησί, καὶ οἱ ἀγίαζόμενοι (75), ἐξ ἑνὸς πάντων. Δι' ἣν αἴτιὸν οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς καλεῖν ἀδελφούς, λέγων· Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου· καὶ

217. Καὶ ἔσται, φησί, σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ Ἰακὼν. Παρὰ τούτων τῶν παιδίων τῶν ἀναγεννηθέντων ὑπὸ Χριστοῦ δυνατὰ σημεῖα, καὶ τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ Ἰακὼν (76) ἐπιτελεθήσεται. Ηαδία οὖσαν οἱ ἀπόστολοι, τῇ κακίᾳ νηπιάζοντες· οἱ πρῶτον μὲν γλώσσας λαλοῦντες, ἴδιῶται ἀνθρώποι καὶ Γαλιλαῖοι, πᾶσι φανερὸν ἐποιήσαν τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Πνεύματος, καὶ τὴν γενομένην ἐπ' αὐτοὺς τῶν χαρισμάτων διαίρεσιν, καὶ τὸν μερισμὸν τῶν γλωσσῶν. Ἐπειτα γνωστὸν σημεῖον, ὃ ἐπὶ τῇ ὁραίᾳ πύλᾳ καθεζόμενος χωλὸς, παρὰ Πέτρου καὶ Ἰωάννου, διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὄντος τοῦ Χριστοῦ, ἀρτίπονος γενόμενος, στερεωθεῖσῶν αὐτῷ (77) τῶν βάσεων. Ἐφ' ω̄ καὶ ἐπληρώθη ἡ πλαίσιο προφητεία, διὰ τότε ἀλεῖται, ὡς Ἐλαφος, ὁ χωλὸς. Σημεῖον ἦν ἡ Δορκάς, ἐκ νεκρῶν ἐγειρούμενη. Σημεῖον ἦν αἱ στόρηαι πύλαι τῆς φυλακῆς, αὐτομάτως ὑπανοιγόμεναι τῇ ἐξόδῳ τοῦ Πέτρου· τὰ δεσμὰ λυόμενα· καὶ ὅσα ἄλλα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγίνετο εἰς φανέρωσιν τῆς θεότητος τοῦ Μενογενοῦς. Ταῦτα δὲ πάντα τὰ σημεῖα καὶ τέρατα παρὰ (78) Θεοῦ ἔστι Σαβαὼν, δε·· κατοικεῖ ἐν τῷ δρει Σιών. Θεὸν Σαβαὼν τὸν Θεὸν τῶν στρατιῶν νοεῖν προσῆκε. Τίς δὲ ἄλλος τῶν στρατιῶν Κύριος, ἢ δε λεγόμενος ἀρχιστράτηγος (79) τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, παρ' οὐδὲδοται τὰ σημεῖα τοῖς παιδίοις; Ὄτι δὲ παιδία οἱ εἰς Χριστὸν πεπιστευκότες, δῆλον μὲν καὶ ἐκ τοῦ εἰρηκέναι τὸν Κύριον περὶ τῶν αἰνούντων αὐτὸν, καὶ λαγόντων, Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοὺς εἰπόντας αὐτῷ· Όνκι ἀκούεις τι οὗτοι λέγουσιν; Ὄτι ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσων αἰνον. Νηπίους γάρ ἔκει εἰπε τοὺς τέμνοντας τὰ βάσια τῶν φοινίκων καὶ τὰ Ιμάτια στρωνύντας ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ τοὺς κράζοντας καὶ δο-

⁷³ Hebr. ii, 10-13; Psal. xxi, 23; Isa. viii, 18.
⁷⁴ Isa. xxxv, 5. ⁷⁵ Act. ix, 40. ⁷⁶ Act. xii, 10. ⁷⁷ Jos. v, 14. ⁷⁸ Math. xxi, 15, 16.

(74) Codices nonnulli, διτι γάρ.

(75) Ita mss. omnes. Editi, διαγιαζόμενος. Statim editi, αὐτοὺς ἀδελφούς λεγειν. Ἀπαγγελῶ γάρ, φησί, τὸ ὄνομα. At nostri sex mss. ita, ut edidimus.

(76) Editi, τοῦ Ἰακὼν. Abest τοῦ a nostris sex codicibus.

(77) Antiqui sex libri, αὐτῷ. Editi, αὐτοῦ.

(78) Editi καὶ τὰ τέρατα παρὰ τοῦ. Desunt in mss. articuli. Haud longe editi, προσήκει. At sex mss. προσήκεν.

A steriorum escam pergentes, assumo, calefacioque in misericordia sinu, et Patri offero. Per me enim ad ipsum cognoscendum expedita via est. Hæc autem verba in Christi persona pronuntiari, nemo negaverit, qui meminerit Epistolæ ad Hebreos: *Decebat enim, inquit, eum, propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare. Qui enim, inquit, sanctificat et qui sanctificantur, ex uno omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: Nuntiabo nomine tuum fratribus meis. Et iterum: Ecce ego et pueri quos mihi dedit Deus*⁷³. πάλιν. Ἰδού ἡγώ καὶ τὰ παιδία διὰ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός.

217. *Et erunt, inquit, signa et portenta in domo Jacob.* Ab hisce pueris a Christo regeneratis fortia signa et portenta in domo Jacob edentur. Infantes erant apostoli, utpote malitia pueri⁷⁴; qui primum quidem linguis loquentes, homines scilicet idiotæ et Galilæi, tamen Spiritus sancti adventum omnibus manifestum reddiderunt; atque donorum divisionem, linguarumque partitionem concessam sibi fuisse ostenderunt⁷⁵. Adhæc dilucidum et notum signum est claudus ille, qui ad Speciosam portam sedens, per invocationem nominis Christi a Petro et Joanne perfectam pedum sanitatem obtinuit, firmatis ipsis 542 plantis ac roboretis⁷⁶. In quo signo completa est vetus illa prophætia: *Tunc saliet, ut cervus, claudus*⁷⁷. Signum erat Dorcas, a mortuis excitata⁷⁸. Signum fuere ferreæ carceris portæ⁷⁹, ex se ipsis in Petri egressu ad apertæ, vincula soluta, et quæcunque alia, quæ ab apostoli gesta sunt ad declarandam Unigeniti divinitatem. Hæc autem signa ac prodigia omnia facta sunt a Deo Sabaoth, qui habitat in monte Sion. Par fuerit Deum Sabaoth Deum intelligere exercituum. Quis autem alias exercituum Dominus, nisi qui dicitur princeps militis virtutis Dei⁷⁹, a quo data sunt pueris signa? Hinc autem liquet eos qui in Christum credidere, pueros appellari, quod Dominus causa eorum qui ipsum laudabant, ac dicebant: *Hosanna in altissimis, Iudeis et dicentibus, Non audis quid isti dicunt?* responderit: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*⁸⁰. Illic enim infantes vocavit eos, qui cæsis palmarum ramis, vestimentisque in via stratis, clamabant, ac eum gloriosis ac honorisacis verbis prosequer-

⁷³ I Cor. xiv, 20. ⁷⁴ Act. ii, 4 sqq. ⁷⁵ Act. iii, 2 sqq.

⁷⁶ Jos. v, 14. ⁷⁷ Math. xxi, 15, 16.

(79) Hæc verba, δι λεγόμενος ἀρχιστράτηγος, etc., qui dicitur princeps militis, etc., sumpta sunt ex Jos. v, 14. Sed ibi, ut notat Combeſius, videtur potius angelus designari, quam ipse Dei Filius. Quod eodem illo in loco ait vir doctissimus, Eusebius voce ἀρχιστράτηγος libenter uti, id me facile adducit, ut credam hujus Commentarii auctorem, ut alii permulta, ita eam vocem ab Eusebio mutuatum esse.

bantur^{80*}. Sed in alio loco ait : *Confiteor tibi, Pater, Domine celi et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis*⁸¹. Eos utique qui fuerant sermone eruditæ, et revelatione mysteriorum dignati, afflatus Spiritus, appellat parvulos. Itaque per illud, *Ecce ego et pueri, electos suos significat quia : Quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes*⁸². Quisquis igitur deponit veterem hominem, qui juxta erroris concupiscentias corrumpitur⁸³, induit vero novum, qui renovatur juxta Conditoris imaginem⁸⁴, is ex mystica Christi sententia puer est.

218. VERS. 19-22. *Et si dixerint ad vos : Quæriter ventiloquos, et eos qui de terra loquuntur, vana loquentes, qui de ventre vociferantur : Nonne gens ad Deum suum exquirunt? Quid exquirunt de vivis mortuos? Legem enim in auxilium dedit, ut dicant : Non sicut verbum hoc, de quo non est dare munera de eo. Et veniet super vos dira fames; et erit, ut esurieritis, contristabimini, et maledicetis principi, et patriis legibus : et suspiciunt in cælum sursum. Et in terram deorsum inspiciunt. Et ecce egestas angusta, et tenebræ, afflictio et angustia; et tenebræ; ita ut non videant. Et non deficit, qui in angustia est usque ad tempus. Qui non excipiunt Evangelii verbum, et quasi stultitiam spernunt illius prædicationem⁸⁵, et quibus crux est offensioni, iis cum sumus auctores ut redeant ad hanc agnitionem, vicissim consilia eis quo errore deprompta nobis dant, dicentes : Quærite non Dominum, sed ventiloquos, et eos qui de terra loquuntur, vana loquentes. Atque hanc rem testatur experientia. Qui enim addicti sunt idolis, cum sint somniis, divinationibus et dæmonum oraculis attenti, ii nihil faciunt veritatem, nobisque suadent ut talia exposcamus. Nam dæmones 543 efficiunt, ut ii qui experiuntur, ad suam ipsorum perniciem errant. Et quidem nunc quasdam rerum imagines in somnis undique suscitant, quibus aut corporearum ægritudinum curatio suggestur, aut futura prænuntiatur. Res enim hujusmodi cernere possunt dæmones. Ad corporis morbos quod attinet, eos prævident, quod perspicaciori ingenii facultate prædicti sint ad agnoscendas materiæ proprietates, quodque herbarum qualitates, et earum vim morbis curandis idoneam norint. Quod vero spectat ad futuros eventus, sæpen numero quæ jam conti-*

^{80*} Matth. xxi, 8. ⁸¹ Matth. xi, 25. ⁸² I Cor. i, 27. ⁸³ Ephes. iv, 22. ⁸⁴ Coloss. iii, 10. ⁸⁵ I Cor. i, 23.

(80) Ita uterque Combeſ. et alii quatuor mss. At editi, κατὰ τὸν μωσικὸν Χριſτοῦ λόγον.

(81) Veteres aliquot libri, καὶ θλίψις. Hoc ipso in loco voces καὶ σκότος ex vetustiore Combeſii codice et ex aliis quatuor addidimus; nec aliter editum invenitur apud LXX. Rursus ibidem aliqui mss., ἐμδέλεπτοι.

(82) Editi et Reg. primus, τὸ κῆρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου. Illud, τὸ Εὐαγγελίου, in aliis quinque mss. deest.

ξολογοῦντας αὐτὸν. Ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθι. Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε, τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, δι τὸ ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ τηνποίοις. νηπίους λέγων τοὺς μαθητεύεντας τῷ λόγῳ, καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος τῆς ἀποκελύψεως τῶν μωσητηρίων ἀξιωθέντας. Ἰδοὺ οὖν ἡγώ καὶ τὰ παιδία, δείκνυσι τοὺς ἀλεκτοὺς ἑαυτοῦ· διότι Τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἔξελέξατο δὲ Θεός, ἵνα κατασχύῃ τοὺς σοφούς. Πᾶς οὖν ὁ ἀποθέμενος τὸν παλαιὸν ἐνθρωπὸν, τὸν φειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, καὶ ἐνδυσάμενος τὸν νέον, τὸν ἀνακαίνομενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, παιδίον ἐστὶ κατὰ τὸ μωσικὸν τοῦ Χριſτοῦ (80).

218. Καὶ ἐδὲ εἴπωσι πρὸς δμᾶς· Ζητήσατε τοὺς ἔγγαστριμύθους, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, τοὺς κενολογοῦντας, οἱ ἐκ τῆς κοιλαὶς φωνοῦσιν· Οὐκέτι οὐ πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητήσουται; Τί ἐκζητοῦσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς νεκρούς; Νόμον γάρ εἰς βοηθειαν ἔδωκεν, ἵνα εἴπωσιν· Οὐχὶ ως τὸ βῆμα τοῦτο, περὶ οὐκ ἔστι δῶρῳ δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Καὶ ἔξει ἐφ' δμᾶς σκληρὰ λιμὸς, καὶ ἔσται, ως ἀν πεινάσητε, λυπηθήσεσθε, καὶ κακῶς ἔρετε τὸν ἄρχοντα, καὶ τὰ πάτητα. Καὶ ἀναβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω. Καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω ἐμβλέψονται. Καὶ ίδοὺ ἀπορία στενὴ, καὶ σκότος, θλίψις (81) καὶ στενοχωρία καὶ σκότος, ὡστε μὴ βλέπειν. Καὶ οὐκ ἀπορηθήσεται δὲ ἐν στενοχωρίᾳ ὅν ἔντος καιροῦ. Οἱ μὴ καταδεχόμενοι τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου. οἱ ἔξουθενοῦντες τὸ κῆρυγμα (82) ως μωρίαν, καὶ ἐπὶ τῷ σταυρῷ σκανδαλιζόμενοι, θταν αὐτοῖς συμβουλεύωμεν ἐπανελθεῖν πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν, ἀντιπροτείνονται ἡμῖν τὰς ἐκ τῆς ίδιας πλάνης παρανέστεις, λέγοντες· Ζητήσατε μὴ τὸν Κύριον, ἀλλὰ τοὺς ἔγγαστριμύθους, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, τοὺς κενολογοῦντας. Καὶ τούτους μάρτυς η πεῖρα. Οἱ γάρ προστετηκότες τοῖς εἰδώλοις, δινέροις καὶ κληδόσι, καὶ μαντείαις δειμάνοντας προσέχοντες, καὶ αὐτοὶ τὴν ἀλήθειαν ἔχουσενούσι, καὶ ἡμῖν συμβουλεύουσι τὰ τοιαῦτα ἔχαιτεν (84). Διότι ἐνέργεια πλάνης ἐπὶ καταστροφῇ τῶν πεπειραμένων αὐτοῖς ἐνέργονται παρὰ τῶν δαιμόνων· τοῦ μὲν ἐν τοῖς ὄπνοις φαντασίας τινὰς περιιστῶντων (84), η συμβουλὴν ἔχοντας πάθους σωματικοῦ, η προαγρεούσας τὸ μέλλον. Δύνανται δὲ τὰ τοιαῦτα συνορῆν οἱ δαιμόνες· περὶ μὲν τὰ τοῦ σώματος πάθη, διὰ τὸ διορατικῶτεροι εἰναι τῶν ὑλικῶν ίδιωμάτων, καὶ ἐπεσκέψαι ποιήσητας βοτανῶν, καὶ τὸ ἀπ' αὐτῶν πρὸς τὰ πάθη κατάλληλον. Περὶ δὲ τῶν

(83) Antiqui sex libri, ἔχαιτεν. Editi, ἐκζητεῖν. Quod Curterius conjectura ductus dixerat, fortasse apud Procopium pag. 139 pro γινομένων legendum esse πεπειραμένων δε eo dubitari vix posse arbitramur. Nam auctor noster, quem passim compilavit Procopius, paulo post ita loquitur, διότι ἐνέργειαι πλάνης ἐπὶ καταστροφῇ τῶν πεπειραμένων, ετο. Dæmones enim efficiunt, ut ii qui experiuntur, ad suam ipsorum perniciem errant.

(84) Editi, περιεστῶν, exhibent et repreſen-

μελλόντων πολλάκις προλέγουσι τὰ ήδη γενόμενα, ὡς ἔσδενα ήμιν ἀγαγέλλουσιν. Οἶον εἴ τις καὶ παρ' ἡμῶν (85) ἀκούσας παρουσίαν τινὸς, ταύτην τῷ προσδοκῶντι ὡς μέλλουσαν ἀναγγέλλοι: τὴν ἐκ τοῦ δοκεῖν προφῆτης εἶναι δόξαν δι' ἀπάτης θηρώμενος. Οὕτω καὶ οἱ δαιμόνοις τὰ διατετυπώμανα, τὰ ἀποφάσις Θεοῦ δημοσιεύθεντα, ἀνήγγειλαν πολλάκις τοῖς πρὸς ἀπάτην εὐκόλως ἔχουσιν. Ός καὶ ἡ ἔγγαστριμύθος τῷ Σαούλ διὰ τῶν δαιμόνων ἀνήγγειλε τὴν μέλλουσαν ἡτταν. Δαιμόνοις γάρ οἱ κατασχηματίζοντες (86) ἐκευτοὺς εἰς τὸ τοῦ Σαμουὴλ πρόσωπον· οἱ διὰ τὸ ἀκηκόντας τῆς ἐπὶ τῷ Σαούλ κατακρίσεις, ὡς ἰδιαν ἀπόφασιν τὴν ἔξενεχθείσαν παρὰ Θεοῦ διηγοῦνται. Ἐπὶ οὖν (87) τὰς ἐκ τῶν δαιμόνων ἀπάτας προτρέπονται ἡμάς πολλάκις τὰ ἔθνη, λέγοντες· Ἐκήγειτο τοὺς ἔγγαστριμύθους, τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας. Οὐδὲ γάρ τολμῶσιν εἰπεῖν ἐξ οὐρανῶν (88) αὐτῶν εἶναι τὰ ρήματα. Ός καὶ ἡ ἐν ταῖς Βασιλείαις ἐκείνη διαλεγομένη τῷ Σαούλ Πλογεν, διτὶ Ὁρῶ ἡγώ θεοὺς ἀναβαίνοντας ἀπὸ τῆς γῆς. Τοιαύτη γάρ ἡ τῶν ἔγγαστριμύθων ἐπίνοια· ψυχὰς ἀπαγγέλλονται τετελευτηκότων ἀνθραίνειν εἰς φανέρωσιν τῶν ἐπιζητούμενων. Εἴτα τὴν ἐκευτὸν γνώμην ἐπιφέρει, ἢν ἔχει περὶ τῶν τοιούτων ἐπινοιῶν, καὶ ἀποφαίνεται αὐτοὺς μυταιολόγους, εἰπών· Τοὺς κενολογοῦντας, οἱ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσιν. Ήτοι ἀπὸ τοῦ θελήματος ἐκευτὸν φθεγγόμενοι. Οὐδὲ γάρ ἐτέρωθεν διαβαχθεὶς λέγει, ἀλλὰ ἀναπλάσας ἐν τῇ ἐκευτῷ καρδίᾳ τὸ φεῦδος, τοῦ θελήματος τῶν δρώντων παραστοχαζόμενος λέγει τὰ πρὸς ἀπάτην τῶν ἀνοήτων αὐτῷ χρησιμέοντα.

249. Η τάχα ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσιν, ὃν δὲ θεὸς ἡ κοιλία· οἱ πάντα πραγματεύομενοι, τῆς ἐν τῷ ἐσθείν καὶ πίνειν ἔνεκεν ἡδονῆς. Ωστε οὐδὲ ἄν τις ἀμέρτεος εἰπών ἔγγαστριμύθους καὶ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦντας τοὺς ὑπὲρ τοῦ τῷ γαστέρα πληρῶσαι διδασκαλίαν σχηματίζερενούς, καὶ εὐλαβεῖσας ἐκευτοὺς περιθέντες μορφὴν· οἱ διὰ τὸ μὴ ἀπὸ διαθέστως τοὺς λόγους προφέρεσθαι, κενολογοῦσιν. Εἰκότως. Ο γάρ μὴ ποιῶν, καὶ διδάσκων, ἀναξιόπιστος ἐστιν εἰς ὀφελεῖαν. Τὸ δὲ, οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκήγειτοι; τοιοῦτον ἐστιν, διτὶ ἔκαστον ἔθνος τῷ ἐκευτῷ Θεῷ προσάγει τὴν περὶ οὐδὲ βούλεται μαθεῖν ζήτησιν. Καὶ ἐρωτηματικῶς χρὴ τυκοῦσθαι τὴν ἀνάγνωσιν πρὸς τὴν σαρῆνεαν (89) τοῦ φητοῦ· Οὐχὶ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐξήγειτοι; Ωστε τοὺς (90) D

A gere, prædicunt; et quæ nondum ad nostram pervenere notitiam, nobis annuntiant quasi futura. Neo secus ac si quispiam qui ex nobis alicuius adventum audivisset, eum præstolanti tanquam futurum renuntiaret, ut dum propheta esse videbitur, inde gloriam per fraudem venetur. Hunc ad modum et dæmones, iis qui facile in errorem induci possunt, ea quæ jam rata sunt et Dei decreto evulgata, plerumque annuntiarunt. Sic et ventriloqua illa ope dæmonum nuntiavit Sauli futuram stragem⁸⁶. Erant enim dæmones, qui indurabant Samuelis personam: qui quod audissent damnatorium judicium id Saulem datum, latam a Deo sententiam uti propriam narrant. Itaque gentes non raro nos eo inducunt ut a dæmonibus decipiātur, cum dicunt: Exquirite ventriloquos, qui de terra loquuntur. Neque enim dicere audent, verba sua e cœlis esse exportata. Ita in Regnorum libris illa etiam vates quæ cum Saule loquebatur, dicebat: *Video ego deos ascendentēs e terra*⁸⁷. Eiusmodi enim est artificium et fraus ventriloquorum: profitentur se mortuorum animas evocare, ut ea quæ queruntur, delegantur. Dein propheta suam circa hujusmodi dolos ac fallacias sententiam subiungit, atque hos deceptores pronuntiat esse vaniloquos, dicens: *Vana loquentes, qui de ventre vociferantur*; ceu qui ex sua ipsorum voluntate loquuntur. Non enim talis aliunde edoctus effatur, sed conficto in suo corde mandacio, spectatorum animum consiliumque conjectans, ea quæ ad insipientes decipiendos sibi profutura sunt, loquitur.

219. Aut forte de ventre loquuntur ii, quorum deus venter est⁸⁸: qui ob voluptatem ex cibo ac potu πλανεοτερούμενοι omnia. Quamobrem non aberrari qui hariolos et ventriloquos eos esse dixerit, qui ob ventrem adimplendum simulant doctrinam, pietatisque formam ac speciem sibi affingunt; qui quod non ex animo proferant sermones, vana loquuntur. Idque jure ac merito. Quisquis enim non facit, etiamsi doceat, omnem sibi adimit fidem, qua utilis esse possit. Illud autem: *Nonne gens ad Deum suum exquirunt?* hoc modo intelligi debet: gens quælibet de re quam vult edoceri, Deo suo quæstionem 544 proponit. Atque sententia dilucidandæ causa legendum est per interrogationem, D *Nonne gens ad Deum suum exquirunt?* Quare qui a

⁸⁶ I Reg. xxviii, 19. ⁸⁷ Ibid. 13. ⁸⁸ Philipp. iii, 19.

iant imagines. At uterque Combes. et alii quatuor mss., περιστώτων, undeliber ejusmodi visis quasi cingunt et circumdant.

(85) Editi et mss. nonnulli, παρ' ἡμῖν. Alii quidam, παρ' ἡμῶν. Mox editi et aliqui mss.. τὴν ἐκ τοῦ. At in aliis quibusdam legitur, τὴν τοῦ.

(86) Veteres aliquot libri, μετασχηματίζοντες. Aliquanto post editi et duo mss., ἐπὶ τοῦ Σαούλ. Alii quatuor, ἐπὶ τῷ.

(87) Sic mss. nonnulli. Editi, Ἐπει οὖν πρός.

(88) Antiqui sex libri, ἐξ οὐρανῶν. Editi, ἐξ οὐρανοῦ.

(89) Uterque Colb. et Reg. secundus, πρὸς τὴν ἀσφειαν, ad amovendam verbi obscuritatem.

(90) Editi et mss. nostri, "Ωστε τὰς· quod cum corruptum esse videret Combesius, τοὺς pro τὰς legi debere affirmavit. Sed non animadvertisit vir docilissimus, se suam correctionem imperfectam reliquisse. Etenim si quis τοὺς legerit, necesse est ut statim legat, non προσχέντως, quemadmodum et in editis et in veteribus libris scriptum reperitur, sed προσάγειν. Nam accusandi casus, τούς, necessario postulat, ut postea infinitivus subsequatur. Supplevimus igitur quod emendandum reliquerat

nostro cultu alieni sunt, iis quos deos esse posue-
runt, quæstiones etiam persolvendas congruenter
diis convenienterque proponunt. Etsi enim deos
mortuos constituunt, tamen eos interrogant de vi-
ventibus. Mortuos autem appellat, aut inanimata
idola, puta lapides, ligna, æs et aurum: aut mor-
tuos vocat eos, qui per apostasiam vitam veram am-
sere. Aut forte etiam eorum qui ventriloqui dicun-
tur ars omnis versatur circa sepulcra, et inde incan-
tamentorum suorum vim ac facultatem mutua-
tur. Deinde Scriptura idololatrarum insipientiam
ægre ferens, ait: *Quid exquirunt de vivis mortuos?* Cur tu qui animatus es, adoras lapidem? cur tu
qui ratione præditus es, surdum interrogas? Pro
filio vivente opem ab eo imploras, qui vitam non
habet, qui vita caret, qui neo respirare potest. Ta-
metsi adieris oraculum, tametsi excogites lustra-
tiones, abiisti ad mortuos, qui vel ipsi vitam am-
sere, et tibi oī contumaciam mortem sunt illaturi.

220. *Legem dedit in auxilium, ut dicant: Non sicut verbum hoc, de quo non est munera dare de eo.* Ne multum sis sollicitus de futuro: sed de præ-
sentibus ad tuum commodum statue, et his utere. Quid enim percepturus es emolumenti ex habita
prænotione? Utique si quid futurum est boni,
etiamsi non prænoveris; eveniet: sin autem quid
molesti, quid tibi prodest mærore ac tristitia in
antecessum confici? Legem accepisti in auxilium.
Magna quidem inerat tibi opportunitas vel ab ipsa
natura ad bonum: sed id perficiens Deus, tibi in-
super legis quoque concessit adminiculum. Vis de
rebus futuris certus esse? Ea quæ lege jubentur,
exsequere, bonorumque possessionem exspectato.
*Honora patrem tuum et matrem, ut bene tibi sit, et eris longævus super terram, quam Dominus Deus tuus dat tibi*¹⁹. Concupisca bona? Quæ præscripta
sunt observa. Vatem de tua sanitate ne percon-
teris: sed sustine medicum, qui ad sanitatem re-
cuperandam remedia quorum tu ipse dominus es
et arbiter, præscribat. Eo quid discere poteris ab
alio? Fatidicus nullus confert immortalitatem:
nullus deducit ad cælum. Securum te judici nemo
sistit, nisi lex et ejus accurata observatio: qua
impleta, plus æquo futurum ne cures, sed præsto-
lare remunerationem. *Legem igitur dedit in auxilium, ut dicant: Non sicut verbum hoc, de quo non est munera dare de eo.* Hæc autem lex non se habet
sicut hoc ventriloqui verbum. Non enim ad fucum
faciendum excogitata est, ut illa ejus verba: sed
veritatis est magistrum. Atque illi quidem valicinan-
tur ob argentum. Hoc **545** namque ridiculum est,
quod qui diciuntur, pecuniam etiam pro mendacii

A ξως τῆς καθ' ἡμᾶς θεραπείας, ἀκολούθως τοῖς θεοῖς,
οὓς ὑπέβαντο εἶναι θεοὺς, καὶ τὰς ἐπερωτήσεις προσ-
άγειν. Νεκροὺς γάρ θεοὺς ὑποθέμενοι, αὐτοὺς ἐπερω-
τῶσι περὶ τῶν ζώντων. Νεκροὺς δὲ λέγει, οἵτοι τὰ
ἄψυχα εἰδῶλα, λίθους καὶ ξύλα καὶ χαλκὸν καὶ χρυ-
σόν· ή νεκροὺς λέγει τοὺς τὴν ζωὴν τὴν ἀληθινὴν
διὰ τῆς ἀποστασίας ἀποβεβληκότας. Ἡ τάχα καὶ πᾶ-
σα τῶν ἐγγαστριμύθων λεγομένων ἡ πραγματεία
περὶ τὰ μνήματα στρέφεται, κάκειθεν ἔχει τῆς μαγ-
γανείας τὴν δύναμιν. Εἴτα δυσανασχετῶν ἐπὶ τῇ ἀνοίᾳ
τῶν εἰδωλολατρούντων δὲ λόγος φησι· Τί ἐκζητήσου-
σι περὶ τῶν ζώντων τοὺς νεκρούς; Τί προσκυνεῖς
τὸν λίθον, ὁ ἔμψυχος; τὸν ἔρωτὸς τὸν κωφὸν, δὲ λογι-
κός; Υπὲρ τοῦ παιδὸς ἱκετεύεις τοῦ ζώντος τὸν (91)
ζωὴν οὐκ ἔχοντα, τὸν ζωῆς ἐστερημένον, τὸν ἄπνουν.
Κανὸς μαντεῖον ἀπέλθης, καὶ καθαρμοὺς περινοῆς,
πρὸς νεκροὺς ἀπῆλθες, καὶ αὐτοὺς τὴν ζωὴν ἀπολω-
λεκότας, καὶ σοὶ μέλλοντας διὰ τῆς παρακοῆς τὴν νέ-
χρωσιν ἐμποιεῖν.

B 220. Νύμον δέδωκεν (92) εἰς βοήθειαν, ήντα εἰ-
πωσιν· Οὐχ ὡς τὸ ρῆμα τοῦτο, περὶ οὗ οὐκ ἔστι
δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Μή πολυπραγμόνει τὸ
μέλλον, ἀλλὰ τὰ παρόντα πρὸς τὸ χρήσιμον διατίθε-
σο. Τί γάρ ὅφελος ἔκ τοῦ προλαβεῖν σε τὴν γνῶσιν;
Εἰ μὲν ἀγαθὸν ἔσται (93) τὸ ἐσόμενον, ήξει, καὶ μὴ
προγνῷς εἰ δὲ λυπηρὸν, τί σοι τὸ κέρδος προσδαπα-
νᾶσθαι τῇ λύπῃ; Νόμον ἔλαβες εἰς βοήθειαν. Μεγάλη
μὲν τὸν σοι καὶ ἡ ἔκ φύσεως ἐνυπάρχουσα πρὸς τὸ
καλὸν ἐπιτηδειότης ἀλλὰ τοῦτο τελείων δὲ θεός καὶ
τὴν ἔκ τοῦ νόμου σοι χειραγωγίαν προσθήκε. Βούλει
περὶ τῶν μελλόντων πεπεῖσθαι; Πολει τὰ διατεταγμέ-
να κατὰ τὸν νόμον, καὶ δινάμενε τῶν ἀγαθῶν τὴν
ἀπόλαυσιν. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα,
ήντα εἰς σοι γένηται, καὶ ἐστὶ μακροχρόνιος ἐπὶ²⁰
τῆς γῆς, ής Κύριος δὲ θεός σου δίδωσι σοι. Ἐπι-
θυμεῖς τῶν ἀγαθῶν; Πολει τὰ διατεταγμένα. Μή ἐρώ-
τα τὸν μάντιν περὶ τῆς ὄγειας, ἀλλ' ἀνάσχου τοῦ ια-
τροῦ ὑποτιθεμένου τὰ πρὸς ὄγειαν, ὃν αὐτὸς εἰ κέ-
ριος. Τί παρ' ἐτέρου διδάσκῃ; Οὐδέποτε μάντις ἀθανα-
στιαν χαρίζεται οὐδεὶς ἀνάγει πρὸς οὐρανὸν οὐδεὶς
σε τῷ κριτῇ ἐν παρθένῃ παριστησιν (94), ἀλλ' δὲ νό-
μος καὶ ἡ τούτου ἀκριβῆς τίμησις δὲν τηρῶν, μὴ
πολυπραγμόνει τὸ μέλλον, ἀλλ' ἀνάμενε τὴν ἀντίδο-
σιν. Νόμον οὐκ δέδωκεν εἰς βοήθειαν, ήντα εἰπωσιν.
Οὐχ ὡς τὸ ρῆμα τοῦτο περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα δοῦ-
ναι περὶ αὐτοῦ. Οὗτος δὲ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ὡς τὸ
ρῆμα τοῦτο τοῦ ἐγγαστριμύθου. Οὐ γάρ πρὸς ἀπάτην
ἐπινενόηται ὡς περὶ ἐκεῖνα, ἀλλὰ ἀληθείας ἔστι διδά-
σκαλος. Κάκεινοι μὲν ἐπὶ ἀργυρίῳ μαντεύονται. Τοῦτο
γάρ ἔστι τὸ καταγέλαστον, διτι καὶ ἀργύριον αὐ-
τοῖς τελοῦσι μισθὸν τοῦ φεύδους οἱ ἀπατώμενοι. Τοῦτο
δὲ τὸ ρῆμα, τουτέστι, τοῦ νόμου, οὐκ ἔστι τοιοῦτον,

¹⁹ Exod. xx, 12.

Combeſſius. Librariorum autem an ipsius aucto-
ris menda hæc sint, alii judicabunt.

²⁰ Editi, τὴν. At mss. τὸν, bene. Aliquantum post
mss. omnes, καθαρμούς. Editi, καθαρισμός.

²¹ Antiqui sex libri, δέδωκεν. Editi, δέδωκεν.

(93) Veteres aliquot libri, ἔστι. Μοχ regii pri-
mus, tertius et quartus, κέρδος προδαπανᾶσθαι,
recte. Alii mss. cum editis, προσδαπανᾶσθαι.

(94) Ita mss. nostri. Editi, παραστῆσαι.

ώστε δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Οὐδεὶς γάρ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἀποδίδοται. Δωρεὰν, φτ.σιν, ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. Ὁρὲς πῶς ἡγανάκτησε Πέτρος ἐπὶ τῷ Σίμωνι, ἀργύριον διπέρ τῆς τοῦ Ηνεύματος χάριτος προσκομίσαντι; Τὸ γάρ ἀργύριον σου, φησί, σὺν σοὶ εἰς εἰς ἀπώλειαν, διὶ τὸν ἐνόμισας τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ διὰ χρημάτων κτάσθαι. Οὐκ ἔστιν οὖν δι τοῦ Εὐαγγελίου λόγος ὡς τὰ πωλούμενα βρίματα παρὰ τῶν ἀγγαστριμύθων. Τί γάρ ἂν τις δοῖη (95) ἄξιον αὐτῶν ἀντάλλαγμα; "Ἄκουε τοῦ Δαβὶδ ἀποροῦντος, καὶ λέγοντος· Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Οὐκ ἔστιν οὖν δῶρα δοῦναι περὶ τούτου ἀντάξια τῆς ἀπ' αὐτοῦ χάριτος. "Ἐν δῶρον ἄξιον, ή φυλακή τοῦ δωρηθέντος (96). Ὁ δούς σοι τὸν θησαυρὸν οὐχὶ τιμὴν ἀπαιτεῖ τοῦ δοθέντος, ἀλλὰ φυλακήν ἄξιαν τοῦ δεδομένου.

221. Καὶ ήξει ἡφ' ὅμας σκληρὰ λιμός, φησί· καὶ ἔσται, ὡς δὲ πεινάσθητε, λυπηθήσεσθε, καὶ κακῶς ἔρειτε τὸν ἄρχοντα καὶ τὰ πάτρια. Ὁ πάντα πρὸς σωτηρίαν οἰκονομῶν Κύριος ἐπάγει ποτὲ καὶ λιμόν ἐπὶ συμφέροντι τῶν παιδαγωγουμένων. Ἐκάκωσα γάρ σε, φησί, καὶ ἐλιμαγχόντης, ἵνα εὖ σε (97) ποιήσω. Σκληρὰν τοίνου λιμόν λέγει τὴν ἀπαραμένητον, τὴν ἀνεπινόητον (98). Εἰσὶ γάρ λιμῶν διαφοραί. Λιμέν εἰσι κατὰ ἐπίλειψιν σίτου μόνον γινόμεναι· αἱ δὲ καὶ κατὰ τὴν τῶν λοιπῶν ἀπορίαν τῶν ἀσθεσθῶν δυναμένων. Αὕτη γάρ (99) ἔστιν ἡ σκληρά λιμός, ἣν ἐπάγειν δὲ λόγος ἀπαγγέλλεται, ὡστε διὰ τῆς ἀνδείας λύπην ἐμποιήσαι, σωτηρίαν ἀμεταμέλητον ἐνεργάσασθαι δυναμένην. "Οταν δὲ λυπηθῶσι κατὰ Θεὸν, τότε κακῶς ἔρουσι τὸν ἄρχοντα καὶ τὰ πάτρια. Τίς ἔστιν δὲ ἄρχων, δὲ παρὰ τῶν καλῶς λυπουμένων κακηγορούμενος; "Η δὲ λονότι δὲ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, δη κακῶς ἔρουσιν ἐκ (1) μετανοίας, δησιν εἰς συναίσθησιν τῆς ἀπ' αὐτοῦ βλάσφημος Θεώσι. Κακηγορούσι δὲ καὶ τὰ πάτρια. Πάτρια δὲ τῶν ἐν ἀμαρτίαις ζώντων αἱ τοῦ βίου πραγματεῖαι, αἱς οἱ φιλόδοξοὶ κάντες ἐμπλέκονται. Πάτρια ἔστι τῷ ἀμαρτωλῷ τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρεία, πάθος, ἐπιθυμία κακή. Πάτρια ἔστι δόλος καὶ φεῦδος, ἐπιθυμίας καὶ ἀρδιουργίας, καὶ δηποκρίτεις. Ὁ τοίνου ἀνανήφας, οἷον ἀπό τίνος μέθης, τῶι τοῦ κόσμου πραγμάτων, κακῶς μὲν ἔρει τὸν ἄρχοντα αὐτοῦ (2), τὸν καθηγησάμενον αὐτῷ πρὸς τὴν ἀπώλειαν ἔργα. Κακῶς δὲ ἔρει καὶ τὰ πάτρια, οἷς συζῶν, τὸν δεδομένον ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ νύμον εἰς βοήθειαν οὐκ ἐδέχετο. Οὐ δύνασαι ὑπὸ τὸν

⁹⁰ Matth. x, 8. ⁹¹ Act. viii, 20. ⁹² Psal. cxv, 12.

(95) Colb. *primus*, δώη.

(96) Editi, τοῦ δοθέντος. *At sex mss.*, τοῦ δωρηθέντος.

(97) Veteres quinque libri, στ. Editi et Reg. tertius, σοι.

(98) Editi et nostri *sex mss.*, τὴν ἀνεπινόητον. Sed Combesius, homo ad emendanda ea, quae emendatione non indigent, paratisimus, ait malle se, τὴν ἀνήκεστον· *hoc est*, at ipse interpretatur, *famem gravissimam, maximam, insanabilem*. *Nos*, quibus

A mercede eis solvant. Hoc autem verbum, legis scilicet, tale non est, ut munera dentur pro eo. Nam qui Dei gratiam vendat, nemo est. *Gratis accepisti*, inquit, *gratis date*⁹⁰. Vides quomodo Petrus Simoni pro comparando Spiritus sancti dono pecuniam offerenti succensuerit? *Pecunia enim tua*, inquit, *tecum sit in perditionem, quoniam existimasti donum Dei pecunii parari*⁹¹. Itaque Evangelii sermo non est sicut verba a ventriloquis vendita. Quam enim possit quis rependere remunerationem Evangelii verbis dignam? Davidem audi animi pendentem, ac dicentem: *Quid retribuam Domino pro omnibus quae retribuit mihi? Non est igitur munera dare de eo, quae ejus dono possint confiri. Unum munus dignum fuerit, si id quod dat B custodiatur. Qui tibi hunc thesaurum concessit, dati pretium haud exigit, sed custodiam re data dignam.*

221. *Et veniet, inquit, super vos dira famēs; et erit, ut esurieritis, contristabimini, et maledicetis principi et patriis legibus.* Qui omnia ad salutem ordinat Dominus, nonnunquam famem etiam ad utilitatem eorum qui castigantur inducit. Affixi enim te, inquit⁹², et fame vexavi, ut bene tibi facerem. Eam igitur famem dicit diram, quae nec levari, nec concipi potest. Sunt enim diversæ famis species. Aliæ quidem contingunt sola frumenti inopia: aliæ vero oriuntur ex penuria reliquarum rerum, quae edi possunt. Hæc autem famēs quam inductum īri enuntiat Scriptura, dira est; sic ut per inēdiam inferatur mōrōr, qui salutem haud p̄mōnētandam queat operari. Sed cum ea quæ secundum Deum est tristitia⁹³ fuerint affecti, tunc maledicent principi et patriis institutis. Quis iste est princeps, in quem maledicta congerunt qui bene contristantur? Princeps utique mundi hujus⁹⁴, cui sunt per p̄mōnētatiā maledictiūr tum, cum illati ab eo damni fient consolii. Quin et patriis institutis maledicunt. Patria autem instituta eorum, qui in peccatis vivunt, sunt vitæ negotia, quibus gloriæ amatores omnes implicantur. Opera carnis sunt peccatori patria instituta, puta adulterium, fornicatio, immunditia, lascivia, simulacrorum cultus, mollities, concupiscentia mala. Patria instituta sunt dolus, mendacium, insidiæ, astutia, hypocrisis. Itaque qui se ex mundi hujus frugem recepit, mundi principi qui sibi ad patranda perditionis opera p̄fuerat, maledicit. Sed et maledicit patriis institutis, secundum quæ cum viveret,

⁹³ Deut. viii, 3. ⁹⁴ II Cor. vii, 10. ⁹⁵ Joan. xvi, 11.

persuasum sit famem ἀνεπινόητον, quæ scilicet tanta est, ut vix excogitari possit (eam enim vim habet vox ἀνεπινόητον), nihil aliud esse, nisi *famem gravissimam, maximam, insanabilem*, nihil mutandum censuimus.

(99) Editi, δὲ. *At sex mss.*, γάρ.

(1) Editi, οἱ ἐκ. Deest οἱ in nostris *sex mss.*

(2) Veteres quatuor libri, αὐτοῦ. Editi, ικυτοῦ.

legem nobis a Deo in auxilium traditam non suscipiebat. Non potes Regi **546** vero subesse, nisi maledixeris huic principi. Eam ob causam te edocuit Ecclesia dicere : *Renuntio tibi, Satana*. Hoc est maledictum, quod in principem conjicioit. Quodnam autem maledictum est, quod adhibetur adversus patrios mores? Illud, *Renuntio et operibus tuis*. Hi patrii ritus, diaboli opera. Beatus qui rite huic maledixerit principi. Jam enim ad eum qui verus est, accedit, et illuminatur. Beatus qui improbaverit patrios mores antiquos : obtinebit enim patriam Jerusalem cœlestem⁶, quæ mater est eorum, qui beato Paulo sunt similes. Patria instituta sunt eiam pravi mores a parentibus ad nos transmissi. Reliquitne tibi pater opes per avaritiam partas? Redde has *injurias* patienti; ne eas tibi ceu proprias vindices : est nimurum peccati hæreditas. Dereliquit tibi servum pater, injuste ab ipso in servitatem redactum? Tu eum libertate dona, et patris cruciatum conciliabis. Sub hæc quid dicit?

222. Et respicient in cælum sursum, et in terram deorsum inspicient : et ecce egestas angusta, et tenebræ, ita ut non videant; et non deficiet qui in angustia est usque ad tempus. Affirmat fore, ut ii qui præ angustia adducti fuerint ad pœnitentiam agendam, sursum respiciant in cœlum. Qui prius demittebant in terram oculos, nec divinarum contemplationum sublimitatem intelligere poterant, hi a rerum terrenarum affectione et studio quasi a vinculo quodam soluti, cœlorum suorum liberos obtutus fligunt in cœlum, invisibilium ac intelligibilium naturam contemplantes, et locum quo reponi oporteat thesaurus, considerantes. **Dekn Aspicient in terram deorsum.** Qui erant elati prius, ac de se magnifice sentiebant, naturæ suæ vilitatem ex ea, quam cum terra habent cognatione agnoscent. Mirare autem quam apposite hisce verbis usa sit Scriptura: quandoquidem dictionem utrique rei convenientem exegitavit. Cœlum enim et terra nobis proponuntur contemplanda. Dicit quidem de cœlo, *Respicient in cælum sursum*; de terra autem *Aspicient in terram deorsum*. Deinde præ admiratione tantarum rerum cognitarum inopæ sunt consilii, adducunturque ad angustias, et mente obsecabuntur; cum stupor qui ex rebus intellectis orietur, ingentem illam in ipsis perturbationem excitabit. *Cum enim, inquit, consummaverit homo, tunc incipit : et cum quieverit, tunc animi pendebit*⁷. Nemo novit quot et quanta ignoret, nisi scientia hujus habuerit gustum. Sed tamen be-

⁶ Gal. iv, 26. ⁷ Eccli. xviii, 6.

(3) Editi, 'Αποτάσσομαι σοι. Vocabula σοι in mss. non invenitur. Mox editi, τὰ ἔργα. Sed in nostris sex mss. non legitur articulus.

(4) Editi, γάρ έστι. Illud, έστι, a nostris sex mss. abest. Statim editi, πατέρων ἡμῶν. At sex mss., ἡμῖν.

(5) Editi, ίδιᾳ. Veteres quinque libri, ίδιων.

(6) Reg. quartus, χάκεινον.

(7) Antiqui tres libri, καὶ οὐκ ἀποστερηθήσεται,

Α ἀληθινὸν γενέσθαι βασιλέα, έστι μὴ κακῶς εἴπεις τὸν ἄρχοντα. Διὰ τοῦτο ἐδίδαξε σε τὴν Ἐκκλησία λέγειν. 'Αποτάσσομαι σοι, Σατανᾶ. Αὕτη τοῦ ἄρχοντος τὴν κακηγορίαν. Τίς δὲ τὴν πατέρων; 'Αποτάσσομαι (3) καὶ τοῖς ἔργοις σου. Ταῦτα τὰ πατέρια, ἔργα τοῦ διαβόλου. Μακάριος δὲ γνησίως κακηγορήσας τὸν ἄρχοντα. Προσέρχεται γάρ λοιπὸν πρὸς τὸν ἀληθινὸν, καὶ φωτίζεται. Μακάριος δὲ μεμφάμενος τοῖς πάλαι πατέροις· εὐρήσει γάρ (4) πατέριδα τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ, ἥτις ἐστὶ μητήρ τῶν δομοίων τῷ μακαρίῳ Ιησοῦ. Πάτεριδα ἐστὶ καὶ τὰ ἐκ πατέρων τοῦ μηνὸς πονηρὰ ἔνη παραδιδόμενα. 'Εκ πλεονεξίας σοι κατέλιπεν δι πατήριον κτήματα; 'Απόδος τῷ τὴν κημάτινῳ· μὴ ὡς ίδιων (5) ἀντιποιοῦν ἀμαρτίας ἐστὶ κληρονομία. 'Αδικίας καταδουλωσάμενος δι πατήριον ἀφῆσε τοις δοῦλοις; Δός αὐτῷ σὺ τὴν ἐλευθερίαν, κάκεινον (6) πουφοτέρων ποιήσεις τὴν βάσανον, καὶ σαυτῷ τὴν ἀληθινὴν ἐλευθερίαν παρασκευάσεις. Εἴτα τί φησι;

B Εἴτα τὸ παραδείσιον ποιήσεις τὴν βάσανον, καὶ σαυτῷ τὴν ἀληθινὴν ἐλευθερίαν παρασκευάσεις. Εἴτα τί φησι;

222. Καὶ ἀνεβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ εἰς τὴν γῆν λάτω ἐμβλέψονται· καὶ ίδον ἀπορία στενή, καὶ σκότος, ὥστε μὴ βλέπειν· καὶ οὐκ ἀπορηθήσεται; (7) δὲ ἐν στενοχωρίᾳ ὅν τοις κατεργάταις. Ηερὶ τούτων φησι, τῶν διὰ τὴν στενοχωρίαν εἰς μετάνοιαν ἐναγχθέντων (8), διτὶ ἀνεβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω. Οἱ πρότερον συγχύπτοντες, καὶ οὐ δυνάμενοι τὰ δύνηλα κατανοεῖν τῶν θείων θεωρημάτων, οὗτοι, ὥσπερ ἀπὸ δεσμοῦ τινος, τῆς πρὸς τὰ γήινα συμπαθείας λυθέντες, ἐλεύθερον ἐστῶν τὸ δύμα πρὸς οὐρανὸν περιάξουσι. Θεωροῦντες τὴν τῶν δοράτων καὶ νοητῶν φύσιν, καὶ κατανοοῦντες τὸν τοπὸν διπούς τὸν θησαυρὸν ἀποτίθεσθαι. Εἴτα 'Εμβλέψονται εἰς τὴν γῆν κάτω. Τὸ εὐτελές τῆς αὐτῶν φύσεως ἐννοήσουσιν ἐκ τῆς πρὸς τὴν γῆν συγγενείας οἱ τέως ἐπηρεμένοι καὶ μέγα φρονοῦντες ἐφ' έκποτοῖς. Θαύμασσον δὲ πᾶς παρατετηρημένος ταῖς λέξεσιν ἔχριστο τὴν Γραφὴν, ἀρμόδιουσαν ἐκστέρεψ πράγματι ἐπινοήσασα τὴν ἐκφώνησιν. Οὐρανὸς γάρ πρόκειται εἰς θεωρίαν, καὶ γῆ. Ηερὶ μὲν οὖν τοῦ οὐρανοῦ λέγει· 'Αναβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω· περὶ δὲ τῆς γῆς· 'Εμβλέψονται (9) εἰς τὴν γῆν κάτω. Εἴτα ἐπὶ τῷ θαύματι τῆς τῶν τηλικούτων κατανοήσεως ἀποροῦνται, καὶ στενοχωρηθήσονται, καὶ σκοτωθήσονται τὴν διάνοιαν, τῆς ἐπὶ τοῖς καταληφθείσιν δικτύων τὴν μεγάλην αὐτοῖς ταύτην ταραχὴν ἐμποιούσης. 'Οταν γάρ συντελέσῃ, φησὶν, ἄνθρωπος, τότε ἄρχεται· καὶ θύντα παύσηται, τότε ἀπορηθήσεται. Οὐδεὶς οἶδεν πόσα (10) οὐκ οἶδεν, έταν μὴ

et non privabitur.

(8) Editi et duo mss., ἀναγχθέντων. Alii quatuor mss., ἐναγχθέντων.

(9) Editi, Καὶ ἐμβλέψονται. Vocabula Καὶ in mss. non invenitur. Statim, ubi in editis legitur ἀποροῦντας, in nostris codicibus scriptum reperitur ἀποροῦντας.

(10) Codex unus cum editis, δύσα. Alii quinque, mss., πόσα.

γεῦμα λάδη τῆς γνώσεως. Ήλὴν δὲ ἀγαθὸς Δεσπότης Α ἐπαγγέλλεται αὐτοῖς τὰ χρηστέτερα. Οὐκ ἀπορηθῆσται γάρ, φησὶν, δὲν εἰς στενοχωρίᾳ ὡν ἔως καιροῦ. Οὐκ εἰς τὸ παντελές αὐτῇ ἡ ἄγνοια καθέξει τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ’ δὲν εἰς αὐτῇ ἐκξητῶν τὴν ἀλήθειαν (11), καὶ ὡδίνων αὐτῆς τὴν εὑρεσιν, δύσται ποτε πρόσωπον (12) πρὸς πρόσωπον, καὶ ἀπολύψεται τὸ τῆς γνώσεως τέλειον, ἐπειδὴν ἐντῇ δὲ καιρὸς τῆς τῶν ὅλων ἀποκαταστάσεως. Τοῦτο γάρ ἔστι τὸ, "Εώς καιροῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

223. Τοῦτο πρῶτον πίε ταχὺ ποιει (13), χώρα Β Ζαδουλῶν, ἡ γῆ Νεφαλεῖμ, καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ τὴν παραλίαν, καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἑθνῶν. Ὁ λαὸς (14) δὲ πορευόμενος ἐν σκότει, ἔστε φῶς μέγα· οἱ κατοικοῦντες ἐν γώρῳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐφ' ὑμάς. Τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, δὲ κατηγαγεῖς ἐν εὐφροσύνῃ σου, καὶ εὐφρανθίσονται ἐνώπιόν σου ὡς οἱ εὐφραινόμενοι ἐν ἀμήτῳ, καὶ ἐν τρόπον οἱ διαιρούμενοι σκύλα· δὲι ἀφήρηται δὲ ζυγὸς δὲπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ ἡ ράδδος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχýλου αὐτῶν. Τὴν γὰρ ράδδον τῶν διπειτοντῶν διεσκέδασεν, ὡς τῇ θημέρᾳ τῇ ἐπὶ Μαδιάμ. Ότι πᾶσαν στολὴν ἐπισυντγμένην δόλῳ, καὶ ιμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσι, καὶ θελήσουσιν, εἰ ἐγένοντο πυρκακυστοι. Ότι πειδὸν ἐγνηθῇ ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἀδόπη ἡμῖν, οὐ η ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ σύνομα αὐτοῦ, Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. Ἀξω γάρ εἰργήνη ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, εἰργήνη καὶ ὄγειναν αὐτῷ. Μεγάλη ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ. καὶ τῆς εἰργήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν δριον. Ἐπὶ τὸν θρόνον Δασιδ, καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθῶσαι αὐτὴν, καὶ ἀντέχεσθαι (15) ἐν κρίματι, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ ἀπὸ τοῦ νότος, καὶ εἰς τὸν αἰώνα. Οἱ ζῆλος Κυρίου Σωθανθο ποιήσει ταῦτα. Εὐαγγελίζεσθαι μάλισταν τὰ (16) τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως δὲ λόγος, ὥσπερ τινὰ πρότασιν δρέγων πνευματικῆς εὐφροσύνης, οὕτω δεξιοῦται τὸν εὐαγγελίζομενον. Τοῦτο πρῶτον πίε. Οἱ πίνων πρῶτον (17) εἰς ἑαυτὸν καταδέχεται τὸ ποτὸν, μετ' ἐπιθυμίας αὐτὸδ προσιέμενος. Τότε γάρ μάλιστα καὶ ἡ ἀπ' αὐτοῦ πρῶτον πίεται.

* I Cor. xiii, 12.

(11) Editi et mss. magno inter se consensu, αὐτῇς ἐκξητῶν τὴν ἀλήθειαν. Sed vox αὐτῆς ita displicuit Combeffisio, ut dicat: *Meo periculo emenda, αὐτῇ τὴν ἀλήθειαν. Ego autem, quod bona ipsius venia dictum sit, vulgatam lectionem tolerari posse arbitror, si modo ex praecedentibus vox γνώσεως suppleatur. Qui nunc inquirit ejusmodi cognitionis ueritatem.*

(12) Editi et Reg. primus, ποτε πρόσωπον, καὶ. Alii quinque mss. uti in contextu.

(13) Vetusior Combeffisii codex et alii quatuor, ταχὺ ποτε, cito fac; et ita quoque legitur apud LXX et apud Eusebium. Alter Combeffisii liber, ταχὺ πίε, cito bibe: quam lectionem Basilio tribuit Nobilius. Neutram ejus esse qui dixerit, sanius, ut mihi quidem videtur, judicabit. Statim Reg. tertius, παραλίαν οἰκεύντες καὶ. Sed vox οἰκοῦντες non

ignus Dominus istis præstantiora pollicetur. Non enim, inquit, deficiet qui in angustia est usque ad tempus. Ignorantia isthac non perpetuo detinebit hominum genus; sed qui nunc cognitionis perquirit veritatem, eamque comparare laborat, is tunc videbit facie ad faciem ¹⁶; ac scientias consequetur perfectionem, cum advenerit tempus, quo instauranda sunt universa. Hoc enim sibi vult dictio illa, Usque ad tempus.

547 CAPUT IX.

223. VERS. 1-7. Hoc primum bibe: cito fac, regio Zabulon, terra Nephthalim, et cæteri qui maritima, et trans Jordanem, Galilæa gentium. Populus qui ambulabas in tenebris, videat lucem magnam, qui habitat in regione et umbra mortis, lumen illucescat super vos. Plurima pars populi, quam deduxisti in lætitia tua: et lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe, et sicut hi qui dividunt spolia: quia ablatum est jugum ipsis impositum, et virga, quæ erat super collum eorum. Virgam enim exactorum dissipavit, sicut in die quæ super Madian. Quia omnem stolam collectam dolo, et vestimentum cum commutatione restitueri: et cupient, si fiant, esse igne combusti. Quia parvulus natus est nobis, filius et datus est nobis, cuius principatus super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus, Magni consilii angelus. Adducam enim pacem super principes, pacem et sanitatem ipsi. Magnus principatus illius, et pacis ejus non est finis. Super thronum David, et super regnum ejus, ut moderetur illud, et patruicior in judicio, et in iustitia jam nunc, et in æcum. Zelus Domini Sabaoth faciet hæc. Scriptura jamjam ea quæ ad Domini incarnationem spectant, annuntiatura, quasi quoddam spiritualis lætitiae specimen præbens, eum quisit Evangelio imbuendus, alloquitur comiter hoc modo: Hoc primum bibe. Qui primum bibit, potum avide sumptum in seipso recipit. Tunc enim maxime effundere se solet ejus suavitas, eum nec nausea, nec vomitu laborans, imolevamen potus et solatium præ nimia siccitate appetens, hæsti liquoris humoris hu- D more se perfundit. Ob id etiamnum qui tanquam

legitur neque in editis, neque in aliis quinque mss., neque apud LXX, neque apud Eusebium.

(14) Editi et Reg. primus. ἑθνῶν καὶ λαοῦ. Alii quinque mss., ἑθνῶν δὲ λαοῦ.

(15) Reg. tertius, καὶ ἀντιλαβέσθαι αὐτής.

(16) Editi, τὰ περὶ. Deest περὶ in nostris sex codicibus. Vox πρότασις, quæ mox sequitur, cum sumi soleat pro aliqua propositione; hic tamen significare videtur præludium quoddam, seu anticipatum quemdam gaudii spiritualis gustum. Tilmanus sic verterat: *Quasi propositionem quamdam lætitiam spiritualis obliendens: quæ interpretatio cum non probaretur. Combeffisio, ita ipse interpretatus est: Quasi adventum quiddam spiritualis lætitiae porrigena. Alii mellora.*

(17) Vocem πρῶτον ex tribus mss. addidimus.

populo sitienti gratiam exspectatam annuntiat, ait: *Hoc primum bibe. Excipe in animo lētitiam: reconde in eo salutis dogma. Alio inferius ne putaveris, nec quidquam aliud eo præstantius esse existimes. Est ante omnia: nec quidquam abs te excoigitari potest, quod sit Conditore tuo prius, aut quod natura sit primogenito omnis creature ¹⁰ excellentius. Primum bibe. Disce in principio fuisse Verbum¹.* Ante principium, nihil; nihil prius eo qui erat in principio. Ne prius ævum bibas, non intervallum, non locum Filii substantia destitutum, non tempus, non temporis aliquod momentum, non quidquam futile et vanum, quod animus imaginari valeat. *Hoc primum bibe, cito fac.* Non ignave, non segniter, non negligenter, non languide opus aggredere, sed viriliter et studiose. Cujusmodi erat Paulus, qui simul ut bibit fidem, sine ulla temporis mora ad prædicationem accessit: quippe qui carni non acquiesceret, aut sanguini ²; sed tanquam cursor quidam, ubi primum audivit cursus signum, festinabat ad finem, juxta præfixum scopum ad præmium supernæ vocationis contendens ³.

ανέθετο σαρκὶ καὶ αἷματι, ἀλλ᾽ εὐθὺς, ὥσπερ τις δρομεὺς, σκοπὸν διώκων εἰς τὸ βραβεῖον τῆς

224. *Regio Zabulon.* Ad hos ipsos propheta confert sermonem, apud quos moratus est Dominus, qui prius in ignorantia tenebris ambulantes, ex-orienti lumine vero, *Quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* ⁴, viderunt lucem magnam. Nemo autem suspicetur Matthæi et prophetæ verba esse inter se pugnantia, etsi ille quidem dixerit. *Populus qui sedebat in tenebris* ⁵; Isaiam vero constet dixisse: *Qui ambulabat in tenebris.* Nam in tenebris ambulare idem valet atque in tenebris sedere, cum uterque a proposito sine similiter aberret, tum qui non movetur, tum qui temere obambulat errabundus. Qui enim sine scopo incedit, ad nullum certum locum vadit; qui vero in otio delinquitur, nequaquam finem assequitur. Hic igitur populus, qui gentium ignorantia obcæcabatur, vidi lucem, non talem, qualis ab igne, aut a stellis, aut a luna, aut a sole, aut a fulgetris oriri solet; sed vidi lucem magnam, quæ intellectu sensuque præditis affulget, quæ et cum Patre est, et homines illustrat, et angelos efficit splendidos, et sufficit omnibus, imo latius adhuc extendit suos fulgores. Sed in qua regione populus gentium habitabat? In regione tenebris mortis cooperta. Nam eis impendit veluti nubes densa per idoloatriam, donec venit lumen, quod, intercisa et excussa caligine, ipsis splendorem ostendit veritatis. Subinde ad ipsam

A τοῦ χάρις ἀναδίσθαι πέρυκεν, οὗτον μὴ ναυτιῶν, μηδὲ ἀποβλύζων, ἀλλὰ δι' ὑπερβολὴν ἔηρστητος ἔπιεμενος τῆς ἐκ τοῦ ποτοῦ παραμυθίας, καὶ ταῖς νοτίοις τοῦ ποθέντος (48) ξεντὸν διυγρανεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὁ εὐαγγελιζόμενος ὡς δεδιψηκότι λαῷ τὴν προσδοκαμένην χάριν, φησί. Τοῦτο πρῶτον πίε. Υπόδεξαι τῇ ψυχῇ τὴν εὐφροσύνην ἔνθου τὸ δόγμα τῆς σωτηρίας. Μὴ δεύτερον ἀλλού ἡγήσῃ, μηδὲ προτιμότερον τι τούτῳ νομίσῃς ἔτερον. Πρὸ πάντων ἔστιν οὔτε σοὶ τι πρότερον νοηθῆναι δύναται τοῦ κτίσαντός σε οὔτε τῇ φύσει τιμιώτερόν τι, τοῦ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως. Πρῶτον πίε. Μάθε δὲ τις ἐν ἀρχῇ ἦν διάργος. Οὐδὲν πρὸ ἀρχῆς οὐδὲν πρὸ τοῦ ἐν ἀρχῇ. Μὴ αἰώνα προπίκεις μὴ διάστημα μη τόπον ἔρημον τῆς Γης ὑπάρξεως μη χρόνον μη καιρόν μηδὲν τῶν κατὰ φαντασίαν ματαίων, δυναμένων τῇ ψυχῇ ἔγγινεσθαι. Τοῦτο πρῶτον πίε ταχὺ ποίει. Μὴ χάνως, μηδὲ καταθεβλακευμένως, μηδὲ ἀσπούδως, μηδὲ ἐκλύτως ἐπὶ τὴν τοῦ ἔργου παραδοχὴν, ἀλλὰ συντόνως καὶ κατεσπευσμένως (19). Οἰος ἦν Παῦλος δικοῦ τε ἔπινε τὴν πίστιν, καὶ οὐδένα καιρὸν ἀνεβάλλετο πρὸς τὸ κήρυγμα δις γε οὐδὲ προσδικοῦ τε ἔλαβε τὸ δρόμου σύνθημα, καὶ πρὸς τὸ τέλος ἀλήσεως.

224. Χώρα Ζαβουλῶν. Πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀποτελεῖται δι προφῆτης, πρὸς οὓς ἐπεχωρίαζεν δι Κύριος, οἵτινες πρότερον ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγροίας πορεύμενοι, ἐν τῇ ἀνατολῇ τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ, "Ο φωτίζει πάντα ἀνθρώπων ἔρχομενον εἰς τὸν κόσμον, εἶδον (20) φῶς μέγα. Καὶ μηδεὶς οἰσθια διαφωνίαν ἔχειν πρὸς τὸ προφητικὸν ῥῆτὸν τὰ παρὰ τοῦ Ματθαίου εἶπερ δι μὲν εἶπεν. Ο λαὸς δι καθήμενος ἐν σκότει δι δὲ Ἡσαΐας φαίνεται εἰρηκώς. Ο πορεύμενος ἐν σκότει. "Ισον γάρ δύνεται καὶ τὸ ἐν σκότει πορεύεσθαι, καὶ τὸ καθέλεσθαι διότι τοῦ ἀποκειμένου τέλους δικοῖς ἀμφότεροι ἀπολείπονται δι μὲν μη κινούμενος, δι δὲ εἰκῇ πεθιερχόμενος. Καὶ γὰρ δικαῖον σκοπὸν βαδίζων, οὐδαμοῦ προχωρεῖ, καὶ δι ἀργίᾳ πεπεδημένος (21) οὐδὲ ἐφικνεῖται τοῦ τέλους. Οὗτος τοινούς δι λαὸς, δι ἐν τῇ ἐθνικῇ ἀγνοίᾳ ἐσκοτώμενος, εἶδε φῶς, οὐχ οἰον τὸ ἀπὸ πυρὸς, οὐδὲ οἰον τὸ ἀπὸ ἀστέρων ἢ σελήνης, οὐδὲ οἰον τὸ ἥλιακὸν ἢ ἀστραπαῖον, ἀλλὰ φῶς μέγα δι καὶ νοητοῖς ἐπιλάμπει καὶ αἰσθητοῖς, δι καὶ Πατρὶ σύνεστι, καὶ ἀνθρώπους φωτίζει, καὶ ἀγγέλους φαιδρύνει, καὶ πᾶσιν ἐπαρκεῖ, καὶ ἔτι ξαντοῦ τὰς αὐγὰς ἔχει ὑπερτεινομένας πρὸς (22) τὸ πλεῖον. Ο δὲ λαὸς δι τῶν διθύνων φύει ἐν χώρᾳ ποδαρῆ; Σκιαζομένη ὑπὸ τοῦ θανάτου. Οἰονεὶ γάρ νεφέλη βαθεῖα ἐπέκειτο (23) αὐτοῖς, διὰ τῆς εἰδωλολατείας, ξας ἀλθὸν τὸ φῶς διέκοψε μὲν τὴν ἀχλύν, ἐφῆπλωσε δὲ αὐτοῖς τῆς ἀληθείας τὸ φῆ-

¹⁰ Col. 1, 15. ¹ Joan. 1, 1. ² Gal. 1, 16. ³ Philipp. III, 14. ⁴ Joan. 1, 9. ⁵ Matth. IV, 16.

(18) Antiqui tres libri cum editis, τοῦ δοθέντος, *humore pati poculi.* Alii tres mss., τοῦ ποθέντος.

(19) Uterque Colb., *κατεσπουδασμένως.*

(20) Sic mss. nonnulli. Editi vero et Reg. primus, εἶδε.

(21) Editi et Reg. primus, πεπαιδευμένος. Hinc

vetus interpres, *Qui etiamnum ineris οὐοι edocis est vivere.* Alii quinque mss., πεπεδημένος, οὐοι δετεντούσι, optime.

(22) Antiqui tres libri, δι περτεινόμενος διέρ.

(23) Reg. quartus, διπέκειτο.

γος. Είτα πρὸς αὐτὸν τὸ τοῦ Κυρίου πρόσωπον μεταβαίνει ὁ λόγος. Τί λέγων; Τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ὁ κατήγαγες (24) ἐν εὐφροσύνῃ σου. Οὐ γάρ πάντες ἐδέσαντο τὸν λόγον, ἀλλ' οἱ πλειστοὶ ἡχολούθησαν τῷ καλοῦντι εἰς εὐφροσύνην αἰώνιον, οἵτινες καὶ εὐφρανθήσονται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὡς οἱ εὐφρανθήμενοι ἐν ἀμῆτῷ. "Ο γάρ σπειρεὶ ἔκαστος, τοῦτο καὶ θερίσει. Ἐν οὖν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀνταπόδοσεως οἱ τὸν λόγον δεξάμενοι, καὶ καρποφορήσαντες (25) κατὰ ἀναλογίαν τῶν ἐνταῦθα αὐτοῖς προκαταβεβλημένων, κομιζόμενοι παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ τὰς ἀντιμισθίας, εὐφρανθήσονται, Ὡς οἱ εὐφρανθήμενοι ἐν ἀμῆτῷ, καὶ ὃν τρόπον οἱ διαιρούμενοι σκύλα οἱ μὲν εὐφρανθήμενοι ἐν ἀμῆτῷ, ἐκ τῶν ἴδιων πόνων τὰς ἀρχὰς τῆς εὐφροσύνης ἔχουσιν οἱ δὲ ἀπὸ σκύλων πλουτούντες, ἀθρόαν διοδέχονται τοῦ πλούτου τὴν ἀφορμὴν. Διὰ τοῦτο ἀμφότερα εἰπεν, καὶ τὰ ἔξ ἀντιδόσεως ἀγχθὲ, καὶ τὰ ἐκ χάρετος ὑπὸ τοῦ μεγαλοδώρου διδοσθεὶ μέλλοντα. Ἀφῆρηται γάρ ὁ ζυγὸς ὁ ἐπὶ τῶν ἔθνων κείμενος, ἀπεισεστὸν τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ τῇ δουλείᾳ τῆς ἀμαρτίας αὐτοὺς ὑποζύγιαντος, καὶ ῥάβδῳ τὸν τράχηλον αὐτῶν κατακάμπτοντος, ήταν τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα τῆς ψυχῆς καταβάλοντες, μὴ (26) ὑποκύψωσι τῇ δουλείᾳ τῆς ἀμαρτίας.

225. Τὴν γάρ ῥάβδον τῶν ἀπαίτουντων διεσκέδασσεν, ὡς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μαδιάμ. Δεινὸς ἀπαιτητῆς ἐφέστηκε τῇ ἀνθρωπινῇ ζωῇ, ῥάβδίζων, καὶ ἀπαιτῶν τὰ ἔσυτον θελήματα, ὁ κοινὸς ἡμῶν ἔχθρος. Βούλει μαθείν τῆς ῥάβδου ταύτης τὰς πληγάς; "Ἄκουε τοῦ λέγοντος· Προσώζεσσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου· Δυσώδεις μώλωπας ἐμποιεῖ τῷ πληγέντι ἡ πονηρὴ ῥάβδος. Ἐννόησόν μοι τινὰ συνεχόμενον ἐν ἐπιθυμίαις ποικίλαις, καὶ σφρόπως ἔγκείμενον τῇ ἀπολαύσαις τῶν ἡδονῶν, πῶς ῥάβδιζομενῷ ἔοικε, καὶ ἀπαγομένῳ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν. Οὐκ ἀνήσυν ἡ ἀπιθυμία κανέτρε καὶ δόδυνας ἐμποιεῦσα τῷ ἀκολάστῳ, ἔως ἐν τὸν ἐκ τῆς ἀμαρτίας μιθλωπα τῇ ψυχῇ ἐμποιῆσῃ, δυσωδίαν ἐνεφίεντα ἐν τῇ τῶν αἰσχρῶν ἀναμνήσει. Ταύτην τοινύν τὴν ῥάβδον διατεδάσσει, ὡς διεσκέδασε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δυνατείαν τῶν Μαδιγαίων (27). ὃν οἵμαι τῆς ιστορίας μέμνησθε, ἢ τῆς κατὰ τοὺς Ἀριθμούς, ἢ τῆς ἐν τοῖς Κριταῖς. Ἐν μὲν γάρ τοῖς Ἀριθμοῖς φησι· Ηρετάζαντο ἐπὶ Μαδιάμ, καθάδι ἐντείλατο Κύριος τῷ Μωσεῖ, καὶ ἀπέκτειναν πᾶν ἀρσενικὸν, καὶ τοὺς βασιλεῖς Μαδιάμ ἀπέκτειναν ἀμά τοις τραυματίαις αὐτῶν. Ἐν δὲ τοῖς Κριταῖς· Ὁ Γεδεών ἀπέστρεψεν εἰς τὴν παρεμβολὴν Ἰσραὴλ, καὶ εἰπεν· Ἀνάστητε (28), διτὶ παρέδωκε Κύριος ἐν χεροῖν ἡμῶν τὴν παρεμβολὴν Μαδιάμ. Τί δέ ἐστι τὸ. Ήσαν στολὴν συνηγμένην δύλφ, καὶ (29) ἴμάτιον μετὰ κατα-

⁶ Gal. vi, 8. ⁷ Psal. xxxvii, 6. ⁸ Num. xxxi, 7, 8. ⁹ Jud. vii, 15.

(24) Codex idem κατήγει.

(25) Antiqui duo libri, καρποφοροῦντες.

(26) Vocabula μῆδοι doest quidem et in editis et in nostris codicibus: sed eam ex Eusebio, unde fragmentum illud sumptum est, addendam esse censimus. Lege Præfationem.

(27) Editi et Reg. primus, τῶν Μαδηνιαίων. Allii

A Domini personam transit oratio. Quid enuntiat? Plurima pars populi, quam deduxisti in lætitia tua. Non enim omnes exceperunt verbum, sed plurimi vocantem ad æternam lætitiam secuti sunt, qui et lætabuntur in conspectu Dei. Sicut qui lætantur in messe. Quod enim seminat unusquisque, hoc et metet. Itaque in die remunerationis, qui admiserint verbum, atque pro ratione eorum quæ prius in hac vita sibi fuerant concreta, fructus ediderint, a justo judice meritis haud imparem consecuti, iidem lætabuntur. Sicut qui lætantur in messe, et sicut ii qui dividunt spolia. Qui quidem oblectantur in messe, ex suis ipsorum laboribus gaudii initium capiunt; qui vero spoliis ditescunt, repentinam opum acquirendarum occasionem nanciscuntur. Quapropter bona utraque memoravit, tum quæ remunerationis nomine, tum quæ gratis a munificentissimo largitore danda erunt. Ablatum est enim jugum gentibus impositum. Excusere grave jugum ejus, qui ipsos subjecerat peccati servituti, eorumque collum virga incurvabat, ut apostolicam prædicationem in anima fundantes, se jam peccati servituti non submitterent.

B 225. *Virgam enim exactorum dissipavit, sicut in die quæ super Madian.* Imminet mortalium vitæ exactor gravis, feriens virga, exigens a nobis, ⁵⁴⁹ ut suam ipsius voluntatem exsequamur, communis ille inimicus noster. Vis nosse hujusce virga plaga? Audi eum, qui dicit: *Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ*⁷. Mala illa virga graveolentes vibices ei qui cæsus est, inurit. Finge tibi animo quæcumque variis cupiditatibus obnoxium, ac fruendis voluptatibus valde deditum: quodam modo consimilis videbitur ei, qui percussus virga est, atque ad peccatum adductus. Non desinit libido stimulos admoveare impudico, eumque dolore afflicere; doneo peccati vibicem quæ per turpium recordationem tetur ac fœdum odorem exhalat, animo impresserit. Dissipabit igitur hanc virgam, perinde ut principatum et imperium Madianitarum dissipavit: quorum, puto, historias meministis; sive eam, quæ in Numeris, sive eam quæ in libro Iudiciorum legitur. Ait quidem in Numeris: *Instructa acie pugnarunt adversus Madian, sicut præcepit Dominus Moysi, et occiderunt omne masculinum, et reges Madian interemerunt una cum vulneratis eorum*⁸. In libro autem Iudiciorum: *Gedeon reversus est in castra Israel, et dixit: Surgite, quia tradidit Dominus in manus nostras castra Madian*⁹. Quid autem est, restituere, *Omnem stolam collectam dolo, et ve-*

quatuor mss., τῶν Μαδηνιαίων.

(28) Editi et recentior Combeffisii codex, ἀναστήθητi, male. Alter Combeffisii codex, ἀνάστητης, recte. Mox editi et quinque mss., ἐν χεροῖν ὡμῶν. At in Reg. primo et apud LXX legitur, ἡμῶν.

(29) Uterque Colb. et Reg. secundus, καὶ πᾶν.

stimentum cum commutatione? Hoc dici arbitror, quod si quis grave peccati jugum imponentes, virgaque conterentes ad peccatum adigunt, stolam dolo collectam et vestimentum cum commutatione sint restituti. Qui homines spoliariunt, eosque dolose suis denudarint vestimentis, ea cum commutatione restituent. Cum enim communis ille inimicus nos in suam redegerit potestatem, vestimenta quamdam deformitati nostrae venustatem afferentia a nobis auferat. Christianorum autem indumentum, quod peccati nostri turpitudinem contegit, fides est Christi. *Quicunque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis*¹⁰. Ille enim inimicus noster ante fidem quae in Christum est, humanam denudabat turpitudinem, ut qui cogitationes nostras quibus nostra vita ornatatur, auferret, atque nuditatem nostram proderet. Quoniam igitur dolose fraudulenterque exscoliavit, siccirco omnem stolam collectam dolo, et omne vestimentum cum commutatione restituet. Non enim solum ea quae nobis fuere adempta, recipimus; sed etiam accidente Christi agnitione evadimus meliores. *Induit enim me, inquit, vestimento salutari, et tunica lætitiae*¹¹. Omnem igitur stolam collectam dolo, hoc est, clanculum demptam, cum commutatione restituent. *Et cupient, si fiant, esse igne combusti: quia parvulus natus est nobis.* Malignæ potestates post Domini adventum clamabant: *Quid nobis et tibi, Fili Dei?* *Venisti huc ante tempus torquere nos*¹². Tunc malent igne fuisse combusti, quam condemnari Christi in carne præsentia.

μᾶλλον, ἐπὸ τῆς ἐν σαρκὶ Χριστοῦ ἐπιφανεῖας κατακρίνεσθαι.

226. *Quia parvulus natus est nobis, filius et datus est nobis, cuius principatus factus est super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus, 550 Magni consilii angelus.* Quot jam didicimus Domini nōminis superius audivimus. *Ecce Virgo in utero concipiet, et pariet filium: et vocabunt nomen ejus Emmanuel*¹³. Hic vocatur nomen ejus, *Magni consilii angelus*. Hic ipse est, qui magnum consilium a seculis absconditum, generationibus aliis haud declaratum patefecit¹⁴. Hic annuntiavit et detexit in gentibus suas ipsius impervestigabiles divitias, ut fierent gentes cohæredes et concorporales¹⁵, videlicet hujus ipsius, cuius imperium est super humerum ejus; hoc est, regnum et potestas in cruce. In cruce enim exaltatus, omnes ad se ipsum traxit¹⁶. *Adducam enim pacem super principes, pacem et sanitatem ipsi. Magnus principatus ejus, et pacis illius non est finis.* Bino palam est haec in Patris persona fuisse dicta.

¹⁰ Gal. iii, 27. ¹¹ Isa. lxi, 10. ¹² Matth. viii, 29. ¹³ Isa. vii, 14. ¹⁴ Col. i, 20. ¹⁵ Ephes. iii, 6. ¹⁶ Joan. xii, 32.

(30) Editi, παρατιθέντα. At sex mss., περιτιθέντα, optime.

(31) Veteres quinque libri, Ἐπει. Editi vero et Reg. primus, Ἐπι.

(32) Sic mss. omnes. Typographi σε pro με incaute ediderant.

(33) Editi, ἐγνήθησαν. At mss. sex, ἐγένοντο.

(34) Sic Reg. tertius. Vox γνωρίσας in editis et

Α λαγῆς ἀποτίσειν; Οἷμαι λέγεσθαι, δτι οἱ τὸν βρόν ἐπιτιθέντες τῆς ἀμαρτίας ζυγὸν, καὶ βάσιψ συντρίβοντες, συναναρχάζουσι πρὸς ἀμαρτίαν· οὗτοι τὴν μετὰ δόλου ἐπισυνηγμένην στολὴν καὶ τὸ ἴματιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσιν. Οἱ λωποδυτήσαντος τοὺς ἀνθρώπους, καὶ δόλῳ αὐτοὺς γυμνοὺς τῶν σκεπασμάτων ἀποδεξαντες, μετὰ καταλλαγῆς ἀπότισουσιν. "Οταν γάρ λάβῃ ἡμᾶς ὅπδ τὴν ἐαυτοῦ ἔξουσίαν δοκινὸς ἔχθρος, ἀφαιρεῖ ἡμῶν τὰ ἴματα, τὰ τοῖς ἀσχήμοσιν ἡμῶν εὐσχημοσύνην περιτίθεντα (30). Ἰμάτιον δὲ Χριστιανῶν, σκέπον τὸ ἄσχημον ἡμῶν τῆς ἀμαρτίας, ή εἰς Χριστὸν πίστις. "Οσοι γάρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδόσασθε. Πλὴ δὲ καὶ πρὸ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως γυμνῶν τὴν ἀνθρωπίαν ἀσχημοσύνην δοχθρὸς ἡμῶν, τὰς ἀννοιας ἡμῶν, αἱς τῇ ζωῇ ἡμῶν κατεκοσμεῖτο, περιειρῶν, καὶ τὴν γύμνωσιν ἡμῶν δημοσιεύων. Ἐπεὶ (31) οὖν δολεραὶ ἐπινοιαὶ ἀπημφάσεις, πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλῳ, καὶ πᾶν ἴματιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσει. Οὐ γάρ μόνον ἀπολαμβάνομεν, ἀ ἀφροήμεθα, ἀλλὰ καὶ τῇ προσθήκῃ τῆς εἰς Χριστὸν ἐπιγνώσεως βελτιούμεθα. Ἐνέδυσε γάρ με (32), φησίν, ἴματιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης. Πᾶσαν οὖν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλῳ, τουτέστι, λαθράλως δραμέτεσσαν, μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσι. Καὶ θεγήσουσιν, εἰ ἐγένοντο (33) πυρίκαυστοι, δτι παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν. Αἱ πονηρεὶ δυνάμεις μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἐπιδημίαν ἐκράζονται. Τί ἡμῖν καὶ σοι, Μὴ τοῦ Θεοῦ; Ἡλθες ὡδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; Τότε αἰροῦνται γενέσθαι πυρίκαυστοι.

C 226. "Οτι παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὐ τῇ ἀρχῇ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὕμου αὐτοῦ. Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. Πόσα ἡδη δύναματα ἐδιδάχθημεν τοῦ Κυρίου, ἀνώτερον ἡκούσομεν. Ἰδού τῇ Παρθίνος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ. Ἐντεύθε καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. Οὗτος δὲ τὴν μεγάλην βουλὴν τὴν ἀποκεκρυμμένην ἀπὸ τῶν αἰώνων γνωρίσας (34), τὴν ἐτέραις γενεαῖς μὴ φανερωθεῖσαν. Οὗτος δὲ ἀναγγεῖλας καὶ φανερώσεις τὸν ἀνεξιχνίαστον ἐκυρῶνταν ἐν τοῖς ἔθνοσιν, εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα· αὐτοῦ γάρ τούτου, οὐ τῇ ἀρχῇ ἐστιν ἐπὶ τοῦ ὕμου αὐτοῦ. Τουτέστιν, τῇ βασιλείᾳ καὶ τῇ δύναμις ἐν τῷ σταυρῷ. Ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γάρ οὐφωθεῖς, πάντας εἴλκουσ πρὸς ἐκυρώνταν. "Ἄξω γάρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, εἰρήνην (35) καὶ οὐγέλαν αὐτῷ. Μεγάλη τῇ ἀρχῇ

in aliis quinque mss. desideratur. Subinde duo mss., Οὗτος δὲ ἄγγελος καὶ φανερώσας. Alii duo, Οὗτος δὲ ἄγγελας. Editi denique cum aliis duobus, Οὗτος δὲ ἀναγγεῖλας. Ibidem tres mss., ἀνεξιχνίαστον αὐτοῦ.

(35) Vox εἰρήνην addita est ex tribus codicibus.

αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν δριον. Ἐκ τούτου περίσταται, διὰ ἐκ τοῦ πατρικοῦ προσώπου ἔστι τὰ λεγόμενα. Διὰ τὸ εἰρηνοποιῆσαι αὐτὸν διὰ τοῦ ἀλματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, εἴρηται τὸ, "Ἄξω γάρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ δγελαν αὐτῷ. Οἶμαι τὸ τῆς ἀναστάσεως δείκνυσθαι διὰ τούτου μυστήριον. Ἐπειδὴ γάρ ἔσταυρώθη ἐξ ἀσθενειας, ζῆ δὲ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, διὰ τοῦτο δγελα ἄγεσθαι αὐτῷ λέγεται (36), ἐπὶ τὴν ἀσθενειαν τῆς σαρκὸς, ἣν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέληγε. Καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν δριον. Εἰρήνην, φησι, διδωμι δμῖν, οὐ καθὼς δ κόσμος διδωσιν, ἐγὼ διδωμι δμῖν. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν δριον τῆς εἰρήνης αὐτοῦ ἐπειδὴ (37) ὑπερέσμιον ἔστι τὸ δῶρον. Εἰ γάρ ἐκ τοῦ κόσμου ἡν, συναπηρτίσθη διὰ τὴν τοῦ κόσμου συστάσαι. Νῦν δὲ δ δεξάμενος αὐτοῦ τὴν εἰρήνην καὶ φυλάξας εἰς τὸν αἰώνα χρόνον τοῖς ἐκ τῆς εἰρήνης καλοῖς συμβιώσεται. Ἡ Σολομῶντος εἰρήνη γεγραμμένοις ἔτει περιωρίζετο· ἡ δὲ παρὰ τοῦ Κυρίου εἰρήνη τῷ αἰώνι πάντι συμπαρεκτείνεται, ἀπεριόριστος οὖσα καὶ ἀτερμάτιστος (38). Πάντα γάρ διποταγήσεται αὐτῷ, καὶ πάντα ἐπιγνώσεται τὴν αὐτοῦ δεσποτείαν· καὶ ἐπειδὴ γένηται δ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι, καθηγακεστέντων τῶν θορυβούντων ταῖς ἀποστασίαις, ἐν εἰρηνικῷ συμφωνίᾳ τὸν Θεὸν διμνήσουσιν (39). Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθῶσαι αὐτὴν. Διὰ τὸ εἰρῆσθαι, διὰ Οὐκ ἐκλεψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἦως ἐν Ἐλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, πάντες (40) σχεδὸν δικοφῶνως, ἐν σπέρματος Δαβὶδ εἰναι τὸ κατά σάρκα τὸν Κύριον, κατεγγέλουσιν. Ἐπὶ οὖν τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ καθήσεται, ὥστε κατορθῶσαι αὐτὴν, καὶ ἀντέχεσθαι αὐτῆς ἐν κρίματι καὶ ἐν δικαιοσύνῃ. Τὸ κρίματα σου, φησὶν, ἀνυσσος πολλῷ· καὶ, Ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὅρη Θεοῦ. Οἵτε οὖν τὰ κρίματα καταληπτὰ, οὔτε ἡ δικαιοσύνη κατ' ἔξιαν τοῦ ὄψους θεωρητῇ. Καὶ ταῦτα ποιήσει δ ἡλίος Κυρίου Σαβαὼθ,

Ζηλώσας ἡμᾶς τοὺς ἀπολλυμένους τῇ ἀγνοᾳ, δικεται, ὑπὲρ τὸ περιποιήσασθαι εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν, τὴν ἐν ἀνθρώποις (41) οἰκονομίαν. Ο οὖν ἡλίος Κυρίου Σαβαὼθ, τοῦ Θεοῦ τῶν στρατιῶν, φ πᾶσα δύναμις διποτέτακται, οὗτος ταῦτα ποιήσει.

227. Λόγον (42) ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακὼβ, καὶ ἡλιθεν ἐπὶ Ἰσραὴλ. Καὶ γνώσονται πᾶς δ λαὸς τοῦ Ἐφραίμ, καὶ οἱ καθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ, ἐφ' ὅρει καὶ δψηλῇ καρδίᾳ λέγοντες· Πλίνθοι πεπτῶκεσσιν, ὀλλὰ δεῦτε, λαζεύσωμεν λίθους, καὶ κόψωμεν συκαμίνους καὶ κέδρους, καὶ οικοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πύργον. Ἐν τῇ προσηγορίᾳ τοῦ Ἰακὼβ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ δύο πραγμάτων ἔνοιαν

¹⁷ Coloss. 1, 20. ¹⁸ II Cor. XIII, 4. ¹⁹ Joan XIV, 27. ²⁰ III Reg. IV, 24. ²¹ I Cor. XV, 28. ²² Gen. XLIX, 10.

²³ Psal. XXXV, 7. ²⁴ ibid.

(36) Sic uterque Comber. et alii quidam mss. At editi, αὐτοῦ λέγεσθαι.

(37) Editi, ἐπειδὴ καὶ. Vocula καὶ in nostris sex mss. deest. Mox quinque mss., τὸ δῶρον. Abest τὸ ab excusis.

(38) Totum illud, ἀπεριόριστος οὖσα καὶ ἀτερμάτιστος, typographis exciderat: sed hunc locum ex nostris sex mss. restituimus.

Quoniam pacificavit ipse persanguinem crucis sum sive quæ in terra, sive quæ in cælis ¹⁷, dictum est illud: Adducam enim pacem super principes, et sanitatem ipsi. Arbitror resurrectionis mysterium his verbis ostendi. Nam quia crucifixus est ex infirmitate, vivit vero ex virtute Dei ¹⁸, idcirco ei adduci dicitur sanitas ad curandam infirmitatem carnis, quam pro nobis assumpsit. Et pacis ejus non est finis. Pacem inquit, do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis ¹⁹. Ideo pax illius non accipit finem, quoniam donum quoddam est mundo sublimius. Etenim si esset ex mundo, non magis quam mundus ipse duraret. Attamen qui nunc exceptit illius pacem et servavit, is in sempiternum tempus vitam suam in bonis pa ois traducet. Salomonis pax certis ac statutis annis circumscribatur ²⁰: quæ autem pax datur a Domino, ad omne tempus se extendit, cura neq; finem nec terminum admittat. Omnia enim ei subjiciuntur ²¹, agnoscentque ejus imperium omnia; et ubi fuerit Deus omnia in omnibus, iis qui per suam defectionem tumultus excitabant indictio silentio, Deum pacifico consensu landabunt. Super solium David et super regnum ejus, ut moderetur illud. Quoniam dictum est: Non deficit princeps ex Iuda, et dux de femoribus ejus, donec veniant quæ reposita sunt ei ²², omnes unanimi fere consensu enuntiant. Dominum secundum carnem ex semine David optiri. Sedebit igitur Super thronum David, et regnum ejus, ut moderetur illud, et patrocinetur ei in iudicio et justitia. Iudicia tua, inquit, abyssus multa ²³; et, Justitia tua sicut montes Dei ²⁴. Neque igitur iudicia ejus comprehendunt queunt, neque justitia pro dignitate sua celsitudinis potest ulla contemplatione attingi. Et hæc faciet noster Domini Sabaoth. Quoniam noster studioque nos ignorantia pereuntis prosecutus est assumet humanam dispensationem, ut nos regno suo asserat. Zelus igitur Domini Sabaoth, Dei exercituum, cui virtus omnis subjecta est, hæc faciet.

227. VERS. 8-10. Verbum misit Dominus in Jacob, et venit in Israel. Et cognoscet omnis populus Ephraim, et qui sedent in Samaria in contumelia, et elato corde dicones: Lateres ceciderunt, sed venite, poliamus lapides, et excidamus sycaminos, et cedros, et ædificemus nobis turrim. Scriptura nomine Jacob et Israel nobis duarum rerum intelligentiam suggerere videtur, primam imperfectorum institutionem,

(39) Ita sex mss. Editi vero, διμνήσουσιν.

(40) Editi, πάντες γάρ. Deest γάρ in nostris sex codicibus.

(41) Antiqui duo libri, τὴν ἐν οὐρανοῖς, haud recte. Neo ita multo post tres mss., οὗτος πάντα ποιήσει. Alii duo cum editis, ταῦτα ποιήσει.

(42) Apud LXX legitur, non Λόγον, νερβum; sed,

extremam absolutamque virtutis perfectionem. **Mo-**
dus enim quo nomen patriarchæ mutatum est, hunc
nobis objicit sensum. Vocatus namque est Jacob in
suo ortu, quod fratris calcaneum apprehenderit²⁵:
post luctam vero, præmii loco nomen aliud ei tan-
quam victori imponitur. Non enim vocabitur ultra
nomen tuum Jacob: sed Israel erit nomen tuum²⁶.
Missum est igitur verbum ad Jacob, et venit in
Israel. Enimvero Verbum se primum ad infirmiores
præ misericordia demittit: perspicaciores vero, uti-
litatem ejus agnoscentes, veluti ipsum rapiunt; ac
eorum ad quos missum erat, socordiam avertunt.
Verbum igitur misit Dominus ad Jacob. Nosti Ver-
bum, quod erat in principio, quod erat apud Deum²⁷?
Hec misit Pater ad Jacob. Agnovit autem ipsum
verus Israel, nimirum animæ perspicaciore intelli-
gentia præditæ. Et cognovit omnis populus Ephraim
qui prius sedebant in Samaria, in contumelia et
elato corde²⁸. Illic est Ephraim, a quo prodiit defe-
ctor Jeroboam, qui, resectis abductisque secum de-
cem tribibus, et aureis juvencis effictis, auctor fuit
populo, ut a Dei cultu secederet, idolaque coleret
Egyptiorum²⁹. Qui igitur sedebant in Samaria in
contumelia et elato corde, hi veritate cognita exce-
perunt verbum, quemadmodum et Acta narrant au-
divisse apostolos quod Samaria verbum receperit
Dei³⁰. Subinde describit propheta, quanta eorum
esset contumelia atque superbia. Nam Davidis par-
tem aspernati, tanquam ejus regnum esset facile
evertendum, irridentes dicebant: Lateres ceciderunt,
sed venite, poliamus lapides. Lateres quidem nomi-
nabant constructionem regni filiorum Jesse; suam
vero potentiam suamque ad peragenda vitæ nego-
tia concordiam, firmitatem lapidum inter se commi-
sorum appellabant.

μὴν τῆς βασιλείας τῶν οἰωνῶν Ἱεροσόλυμα λίθων δὲ στεφάνητα πράγματα σύμπνοιαν προσηγόρευον.

228. *Et excidamus, inquit, sycaminos et cedros;*
*et loco templi, quod Iudeus Salomon construxit*³¹,
ædificemus nobis turrim. Similia moliebantur atque
ii, qui excelsa turri exstructa cœlum pervium et
accessum sibi reddere conabantur. Dicebant illi:
Venite, faciamus nobis lateres, et coquamus eos
*igni*³². *Et rursus: Venite, ædificemus nobis metropolis*
*civitatem et turrim, cuius vertex erit usque ad cœlum*³³.
Sycaminus autem arbor est fructuum feracissima,
quibus nulla inest qualitas, nisi quis diligenter sca-
rrificatione **552** *succum quemdam, qui gustatu*

A δποδάλλειν ἡμῖν δ λόγος ἔστε: τὴν τε εἰσαγωγὴν
 τῶν ἀτελεστέρων, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ δικρότατον τῆς
 ἀρετῆς τελείωσιν. Τοῦτον δὲ ἡμῖν ὑποδάλλει τὸν νοῦν
 δι τρόπος τῆς μετωνομασίας τοῦ πατριάρχου. Ἐπὶ
 μὲν γὰρ τῇ γενέσει, διὰ τὸ ἐπειλῆφθαι τῆς πτέρνης
 τοῦ ἀδελφοῦ, Ἰακὼν ἐρηταῖ μετὰ δὲ τὴν πάλην,
 ἀντὶ ἄδηλου δίδοται (43) ἀντῷ δι προσηγόρεια ὡς νε-
 νικηστί. Οὐ γὰρ κληθῆσται ἐπὶ τὸ δνομά σου
 Ἰακὼν, ἀλλὰ Ἰσραὴλ ἔσται τὸ δνομά σου.
 Ἀπεστάλη τοινυν Λόγος πρὸς Ἰακὼν, καὶ ἤλθεν ἐπὶ
 τὸν Ἰσραὴλ. Διὰ μὲν γὰρ ἐλεημοσύνην τοῖς ἀσθε-
 νεοτέροις πρώτοις συγκαταβαίνει δι λόγος. οἱ δὲ
 διορατικώτεροι, αἰσθανόμενοι τῆς ἀπ' αὐτοῦ ὡφελείας,
 οἰονεὶ διαρπάζουσιν αὐτὸν, τὴν πρὸς οὓς ἀπεστάλη
 νωθρότερα προλαμβάνοντες (44). Λόγον οὖν ἀπέστειλε
 Κύριος ἐπὶ Ἰακὼν. Οὗτος τὸν Λόγον τὸς ἐν ἀρχῇ
 ὄντα, τὸν πρὸς τὸν Θεὸν ὄντα; Τοῦτον ἀπέστειλεν δι
 Ηατὴρ ἐπὶ Ἰακὼν. Ἐγνώρισε δὲ αὐτὸν δι ἀληθινὸς
 Ἰσραὴλ, αἱ ψυχαὶ αἱ διορατικώτεραι. Καὶ ἐπέγνω
 πᾶς δι λαὸς Ἐφραὶμ, οἱ πρότερον καθήμενοι ἐν
 Σαμαρείᾳ, ἐφ' ὅρμην καὶ ὑψηλὴν καρδίῃ. Οὗτος
 ἔστιν Ἐφραὶμ, ἐξ οὗ βλαστήσας δι ἀπόστατης Ἰερο-
 δούμ, τὰς δέκα φυλὰς ἐκατέσχεισε, καὶ χρυ-
 σᾶς δαμάλεις ἀναπλάσας, ἀναχωρῆσαι τὸν λαὸν ἐπεισ
 τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ, καὶ λατρεύειν εἰδῶλοις
 Αἰγυπτίων. Οἱ οὖν καθήμενοι ἐν Εαμαρείᾳ, ἐφ' ὅρμην
 καὶ ὑψηλὴν καρδίῃ, οὗτοι τῆς ἀληθείας ἐν συναισθή-
 σει (45) γενόμενοι, ἐδέξαντο τὸν λόγον, καθὼς καὶ αἱ
 Πράξεις διηγοῦνται, δι τοῦ ἡκουσαν οἱ ἀπόστολοι, δι τοῦ ἡ
 Σαμάρεια δέδεκται τὸν λόγον. Είτα διαγράφει αὐτῶν
 δι προφήτης τὴν ὅρμην καὶ τὴν ὑπερηφανίαν δον δῆν.
 Καταφρονοῦντες γὰρ τῆς μερίδος τοῦ Δασιδί, δι
 εὐκαθίστετον ἔχοντος τὴν βασιλείαν, Ἐλεγον ἐπὶ
 χλεύην τὸ, Πλινθοὶ πεπτώκασιν, ἀλλὰ δεύτερος, λαξί-
 σωμαν λίθους. Πλινθουσὶ μὲν ὠνόμαζον τὴν οἰκοδο-
 μην λίθους. Πλινθουσὶ μὲν ὠνόμαζον τὴν οἰκοδο-
 μην λίθους. Πλινθουσὶ μὲν ὠνόμαζον τὴν οἰκοδο-

C πειστατησαν ποιησαν ποιησαν τὸν οὐρανόν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι Ἐλεγον· Δεύτε, πλινθεύσωμεν ἐκ-
 τοῖς πλινθοῖς, καὶ διπτήσωμεν αὐτὰς πυρί· καὶ
 πάλιν· Δεύτε, οἰκοδομήσωμεν ἐκτοῖς πόλιν καὶ
 πύργον, οὐ δι κεφαλὴν ἔσται ἔως τοῦ οὐρανοῦ (46).
 Ή δὲ συκάμινος δένδρον ἔσται πολυφορώτατον καρ-
 πῶν οὐδεμίαν ποιήσεται ἔχοντων, εἰ μὴ τις δι πει-

²⁵ Gen. xxv, 25. ²⁶ Gen. xxxii, 28. ²⁷ Joan. i, 1. ²⁸ III Reg. xi, 26. ²⁹ III Reg. xiii, 20, 28. ³⁰ Act. viii, 14.

³¹ III Reg. vi, seqq. ³² Gen. xi, 3. ³³ ibid. 4.

Θάνατον, mortem: quod non aliunde quam ex ser-
 monis ambiguitate evenisse auctor est Hierony-
 mus.

(43) Antiqui sex libri, διδοται. Editi, διδοται. Mox
 editi, δνομά σου, φησιν. Αβετ φησιν a nostris sex
 codicibus.

(44) Antiquior Combeffisii codex et alii quatuor,
 προλαμβάνοντες, bene. Alter Combeffisii codex et
 editi, προσλαμβάνοντες, male. Ejus loci sententiam,

teste Combeffisio, optime expressit Hilarius in
 Matth. cap. ix, his verbis: *Quod Israel parabatur,
 plebs gentium occupavit.*

(45) Ita nostri sex mss. Editi vero, ἐν αἰσθή-
 σει.

(46) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἔσται εἰς
 τὸν οὐρανόν, *erit in cœlum*. Aliquanto post recen-
 tor Combeffisii codex, ποιήσεται ἔχον.

μελείας ἀμέτας, δόπον τινα αὐτοῖς ἐπιστάσαιτο (47), Α ἡδονὴν ἐμποιοῦντα τὴν γεύσει. "Οθεν ἡγούμεθα σύμβολον εἰναι τῆς ἑθνικῆς συναγωγῆς, πληθυνούσης μὲν, οἰονεὶ μεμωραμένης διὰ τὴν ἐν τοῖς ἑθνικοῖς ἡγιείδεύμασι συνθετειν, ἣν ἐὰν καταμέξαι (48) τις διὰ τοῦ λόγου δυνατῆ, γλυκανθεῖσα τῇ μεταβολῇ, εἰς εὐχρηστίαν (49) μεταβάλλεται. Καὶ αἱ κέδροι λαμβάνονται μὲν ποτε καὶ εἰς εἰκόνα ψυχῶν μεγάλων, καὶ δέξιόλογον ἔχουσῶν διάρματα, ἐκ τοῦ διανεστηκέναι τῷ φρονήματι, καὶ τὸ πολίτευμα ἔχειν ἐν οὐρανοῖς καθώς ἐδιάχθημεν ἐν Ψαλμοῖς, νῦν μὲν (50) εἰς τὸν εἶναι τοῦ Θεοῦ παραλαμβάνοντος αὐτὰς τοῦ Δαβὶδ, καὶ λέγοντος. Εἴλα καρποφόρα, καὶ πᾶσαι κέδροι πάλιν δέ. Χορτασθήσεται τὰ ἔύλα τοῦ πεδίου (51), αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου, ἃς ἐφύτευσεν. Ἡδη δὲ καὶ τὰ σκληρὰ καὶ δύσκαρπτα ἥθη, τὰ ἐπανόρμενα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, κέδρους ἔγνωμεν λεγόμενα. Διὰ τοῦτο Συντρίβει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Καὶ οἱ ἐπανόρμενοι ἐπὶ τῇ φευδωνύμῳ γνώσει, καὶ φαντασιούμενοι ὡς τὰ μυστήρια τοῦ ὑπεράνω Θεοῦ κατειληφότες, κέδροι λέγονται. Εἴδον γάρ τὸν ἀσεβῆ ὑπερυφούμενον καὶ ἐπανόρμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Όν δὲ ἐξολόθρευσις ταχεῖα· Περῆθιον γάρ, καὶ ἴδον οὐκ ἡνί. Ταῦτας οὖν τὰς κέδρους παρελάμβανον (52) εἰς τὴν τοῦ πύργου κατασκευὴν οἱ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Λόγου καθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ ἐφ' ὕδραι, καὶ χλευάζοντες τὴν κατὰ τὸν Ἰούδαν θεοσέβειαν, καὶ πλινθούς πεπτωκύλας λέγοντες τὰ ἐν δόγμασιν ἐκείνων οἰκοδομῆματα.

229. Καὶ βάξει δὲ Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ δρός Σιών ἐπ' αὐτὸν, καὶ τοὺς ἔχθροὺς αὐτοῦ διασκεδάσαι· Συρίαν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ τοὺς "Ἐλληνας ἀφ' ἡλίου δυσμῶν, τοὺς κατεσθίουσας τὸν Ἰσραὴλ ὅλφ τῷ στόματι. Ράξειν οὖν αὐτοὺς ἐπαγγέλλεται, καὶ λαταναλεῖν πάντας τοὺς ἐπανισταμένους τῷ δρει Σιών, καὶ διασκεδάσαιν αὐτῶν τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἀσεβῆ συμφωνίαν. Εἴσο δὲ οἱ ἔχθροι Σύροι καὶ Ἐλληνες οἱ μὲν τὰ πρὸς αὐτοὺς ἀνατολὰς τοῦ ἡλίου κατέχοντες, οἱ δὲ τὰ πρὸς ταῖς δυσμαῖς. Διὰ τοῦτο δὲ διασκεδασθήσονται, ἐπειδὴ κατέσθιον ὅλφ τῷ στόματι τὸν Ἰσραὴλ. Στόμα δὲ λέγει νῦν τὴν σοφιστικὴν τοῦ λόγου δύναμιν, ἢ πάση σακτεκέρηντο εἰς τὴν ἐπιβουλὴν τῶν ἐπλόθητι

A afferat suavitatem, ex eis eliciat. Unde arbitramur hanc arborem symbolum esse synagogæ gentilium, quæ crescit quidem, sed quasi infatuatur ob studiorum gentilium assuetudinem: quam synagogam si quis verbo sacrificare potuerit, tum ex hac mutatione dulcedinem nacta, bona evadit et utilis. Sed nonnunquam etiam cedri accipiuntur ad exprimendam imaginem animarum magnarum, atque elatione commendabili præditarum, utpote quæ sublimi animi sensu efferantur, ac in cælis habeant conversationem, ut in Psalmis sumus edocti, Davide interdum ad Dei laudem cedros assumente, ac dicente, *Ligna fructifera et omnes cedri*²⁴; rursus vero, *Saturabuntur ligna campi: cedri Libani, quas plantavit*²⁵. Quin et mores asperos et inflexibles, qui se attollunt adversus Dei scientiam²⁶, cedros appellari novimus. Quamobrem *Conterit Dominus cedros Libani*²⁷. Item qui efferuntur ob falsam et adulterinam scientiam, sibique videntur quasi Dei altissimi mysteria comprehendisse, iidem vocantur cedri. Vidi enim, *impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani*²⁸. Quorum celerrima est ruina: *Transiri enim, et ecce non erat*²⁹. Has igitur cedros ad extruendam turrim adhibebant ii, qui ante Verbi adventum sedebant in Samaria in contumelia, quique cultum Deo a Juda exhibitum illudentes, lateres collapsos appellabant innixa in illorum dogmatis sedificia.

B 229. VERS. 11, 12. *Et franget Deus eos, qui insurgunt adversus montem Sion in ipsum, et inimicos ejus dissipabilis; Syriam a solis ortu, et Græcos a solis occasu, devorantes Israelem toto ore. Pollicetur igitur eos omnes, qui aduersus montem Sion insurgunt, fracturum esse se ac eversurum, atque impiam eorum in veritatem concordiam dissipaturum. Inimici autem, Syri sunt et Græci. Illi quidem ad ortum solis, hi vero ad solis occasum habitant. Ideo autem dissipabuntur, quod Israelem toto ore devorant. Os autem hoc loco vocat vim sermonis captiosam, qua ad insidias iis qui in simplicitate Deo crediderant, instruendas, omnino abutebantur.* VERS. 13. *In omnibus his non est aversus furor*

²⁴ Psal. CXLVIII, 9. ²⁵ Psal. CIII, 16. ²⁶ II Cor. x, 5. ²⁷ Psal. XXVIII, 5. ²⁸ Psal. XXXVI, 35. ²⁹ ibid. 36

(47) Combeſiſius, ut aliis locis sæpe, ita hic quoque præcipit, ut suo ipsius periculo legamus, non ut in libris legitur, sed ut legendum putat. Ait igitur legi oportere, non ἐπιττάσαι, *succum accersit, ascerat*: sed ἐπιτάσαι: id quod ita ipse interpretatur, *Sedulo sacrificans ac lancinans succum aliquem eis inspergat*. Nos autem, qui et in editis et in nostris sex codicibus scriptum invenimus, ἐπιττάσαι, contra tot librorum auctoritatem Combeſiſio obtemperare non potuimus.

(48) Editi et tres mss., καταμέξαι, si quis compungere possit. At uterque Colb. et Reg. secundus, καταμέξαι, si quis scarificare possit, rectius. Nam hoc pacto vox ἀμέτας voici καταμέξαι: respondebit. Itaque qui gentilium animum sanoto et spirituali modo sauciat is eorum congregationem scarificare

D dicitur.

(49) Antiqui duo libri, εἰς εὐχαριστίαν, male.

(50) Editi, νοῦν μὲν. At sex mss., νῦν μὲν.

(51) Editi et quatuor mss., ξύλα τοῦ πεδίου, *ligna campi*. Uterque Colb. perinde atque v et vi editio ξύλα τοῦ Κυπρου *ligna Domini* et ita quoque Symmachus edidit. Ibidem editi et duo mss., ἃς ἐφύτευσεν, *quas plantavit*. Alii quatuor, ἃς ἐφύτευσεν, *quas plantasti*.

(52) Veleres quatuor libri præter vetustiorem Combeſiſii codicem, παρελάμβανον. Alter Combeſiſii codex, προσελάμβανον. Editi, προσελάμβανον, haud emendate. Aliquanto post antiquior Combeſiſii codex ἐν ὕδραι. Subinde editi et nostri sex mss., ἐπ' αὐτὸν. Ait tamen hoc loco Nobilius, videri Basiliū legisse επ' αὐτό, simul.

*sed adhuc manus excelsa. Et populus non est conversus, donec percussus est; et Dominum exercituum non quiescierunt. In his omnibus, quoniam Dei inimici licet castigati nondum compuncti sunt, nondum furor aversus est: sed adhuc manus, seu facultas vindex surrecta est aduersus eos, quos malitia ac nequitia patrata nequaquam pœnitit. Quia igitur populus iste non verbis, sed plagiis sanatur, scriptum est: *Et omnis populus non est conversus, donec percussus est.* Quamobrem plagiæ sunt talibus necessariæ. Nemo igitur curiosius causas afflictionum inquirat et molestiarum; cur ariditas, cur fulmina, cur grando contingat? Hæc eveniunt **553** nostra causa quorum cor pœnitentia haud tangitur, et qui non convertimur nisi prius percutiamur. (VERS. 14, 15). *Et auferet Dominus ab Israel caput et caudam, magnum et parvum, in una die.* Postquam verbum quod missum est, ad eos pervenit, malum eorum ordinem omnem ait confundendum esse, et auferendos principes inferioresque, eos videlicet qui in potestate constituti valde intumescunt, et eos qui iisdem subjecti sunt. Seniorum, et eorum qui personarum habita ratione judicant, jus ante alios sedendi dedecorabitur. Cæterum qui in populo nullum ordinem aut gradum obtinent, sed suis ipsorum suffragiis duntaxat electi, propheticum donum quod a Spiritu sancto non accepere, sibi falso arrogant, ac docent iniqua; cuiusmodi erat estate Jeremias Ananias⁴⁰, quales etiam erant tempore Michælæ pseudoprophetæ, in quibus fuit spiritus mendax⁴¹, qui decepit Achaam, cum eum ad bellum Syris inferendum impulit; ii quoque tan- C* quam caudam ducentes auferentur.

**230. VERS. 16, 17. Sed et qui beatum dicunt popu-
lum hunc, et eum inducunt in errorem, et per fra-
udem facultates exhauiunt. Quapropter neque in ado-
lescentulis, neque in his qui inter ipsos ætate videntur,
lexibilis Dominus. Neque si quis orphanus in tali
populo, neque si qua fuerit vidua, misericordiam con-
sequetur. Quod enim infirmum est et auxilio desti-
tutum, id commiseratione dignum est: quod vero
potens est in malitia et iniquitate, id detestationem
meretur et odium. Deinde hoc subjungit, quod
nondum avertatur ejus furor, sed adhuc manus ejus
excelsa impendeat propter eos qui in populo sedu-
cunt, et propter seductos; apud quos iniqui sunt
omnes et flagitiosi, atque iniqua loquuntur. Hæc
autem comminatio nonnullam præfert beneficiorum spe-
ciam: quippe (VERS. 18) *Succendetur iniquitas sicut
ignis.* Etenim hominum gratia providit benignus
Dominus, ut parata iniquitatis materia e medio re-**

⁴⁰ Jerem. xxviii, 15. ⁴¹ III Reg. xxii, 22.

(53) Ita mss. omnes. Editi vero, εἰς τὸν Θεόν. Statim unus codex Combel., θυμὸς αὐτοῦ.

(54) Editi, οὐας οὐ. Voula οὐ in nostris mss. de-
est.

(55) Editi, ἐπιβεβηκότας, male. At mss. sex, ὑπο-

A πεπιστευκότων τῷ Θεῷ (53). Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη διθυμὸς· ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. Καὶ δὲ λαὸς οὐκ ἀπεστράφη, ἵνας ἐπλήγη· καὶ τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων οὐκ ἐξήτησαν. Ἐπὶ τούτοις πάσι, διὰ τὸ μῆτρα κατανυγῆναι μαστιζομένους τοὺς ἔλθορους τοῦ Θεοῦ, οὕτω διθυμὸς ἀπεστράφη, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ἡ κολαστικὴ δύναμις ἐπηρμένη ἔστιν ἐπὶ τῶν μῆτρανος τον διὰ λόγου ἀλλὰ διὰ πληγῆς θεραπεύεται, γέγραπται. Καὶ πᾶς δὲ λαὸς οὐκ ἀπεστράφη, ἵνας (54) ἐπλήγη. Διόπερ ἀναγκαῖται τοῖς τοιοῖσθε αἱ πληγαὶ. Μηδεὶς οὖν πολυπραγμονεύτω τὰς αἰτίας τῶν σκυθρωποτέρων· διὰ τὸν αὐχμὸν, διὰ τὸ ἐπομέριαν, διὰ τὸ σκηντοῖ, διὰ τὸ χάλαζαν; Δι' ἡμᾶς τοὺς τὴν ἀμετανόητον καρδιῶν ἔχοντας, καὶ μὴ πρότερον ἐπιστρέψοντας, ἐὰν μὴ πληγῶμεν. Καὶ ἀφελεῖ Κύριος ἀπὸ Ἰερατὴλ κεφαλὴν καὶ οὐράνιν, μέγαν καὶ μικρὸν, ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Μετὰ τὸ φθάσαι ἐπ' αὐτοὺς τὸν Λόγον τὸν ἀπεσταλμένον, πάσαν τὴν κακὴν αὐτῶν διάταξιν συγχυθῆσθαι λέγει, καὶ περιαιρεθῆσθαι μὲν ἄρχοντες, καὶ τοὺς ἐπομένους, τοὺς τε ἐν δυναστείᾳ μέγα φυσῶντας, καὶ τοὺς ὑποβεβηκότας (55). Ἀτιμασθῆσται πρεσβύτερων προεδρία, καὶ τῶν κατὰ προσωποληψίαν κρινόντων. Οἱ δὲ μηδεμίαν τάξιν ἔχοντες ἐν τῷ λαῷ, αὐτοχειροτόνητοι δὲ καὶ προφητικὸν ἔστοις ἐπιψευδόμενοι χάρισμα, διὰ μὴ ἔλαβον παρὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ διδάσκοντες τὰ ἀνοματαὶ οἰος ἦν ἐπὶ Ἱερεμίου δ' Ἀνανίας, καὶ ἐπὶ Μιχαήλου οἱ ψευδοπροφῆται, ἐν οἷς ἐγένετο πνεῦμα φεύδες, διέηπάτα τὸν Ἀχαδον, προτρεπόμενον ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν Σύρων πόλεμον ἀφαιρεθῆσονται καὶ οὗτοι οἰονται τὴν οὐραγίαν τοῦ λαοῦ κατέχοντες.

B **230. Ἀλλὰ καὶ οἱ μακαρίζοντες τὸν λαὸν τούτον, καὶ πλανῶντες αὐτὸν, καὶ διὰ τῆς ἀπάτης ἐκκαρπούμενοι.** Διὰ τοῦτο οὔτε ἐπὶ τοὺς νεανίσκοις καὶ ἀκμάζουσιν ἐν αὐτοῖς εὑρετικήσεται δι Κύριος. Οὔτε εἰ τις δρφανὸς ἐν τῷ τοιούτῳ λαῷ, οὔτε εἰ τις χήρα, ἐλεγθῆσεται. Τὸ μὲν γὰρ ἀσθενὲς καὶ ἀδυοθητον, ἐλέους (56) ἄξιον· τὸ δὲ δυνατὸν ἐν κακῇ καὶ πονηρᾳ, ἀποστροφῆς καὶ μίσους. Εἴτα ἐπάγει, διὰ οὐδέποτε διθυμὸς αὐτοῦ ἀποστρέψεται· ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑψηλὴ ἐπίκειται, διὰ τοὺς πλανῶντας ἐν τῷ λαῷ καὶ πλανωμένους, παρ' οἷς πάντες ἀνομία καὶ πονηροί, καὶ ἀδικα λαλοῦντες. Ἐχει δι τινὰ ἡ ἀπειλὴ εὐεργεσίας ἐμφασιν, δι τις Καυθῆσται ἡ ἀνομία ὡς πῦρ. Τὴν γὰρ παρασκευασθεῖσαν ὑλὴν ἐκ τῆς ἀνομίας ἀφανισμῷ παραδοθῆται ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Δεσπότου φύκονδηται. Καὶ ὡς ἀγρωστις, φησι, ξηρὰ βρωθῆσται ὑπὸ πυρὸς, καὶ καυθῆσται ἐν τοῖς δάσεσι τοῦ δρυμοῦ. Ἐως μὲν ἐγκέχωσται τοῖς γηνίοις πάθεσιν

βεβηκότας, bene. Ibidem editi, ἀτιμασθῆσται δέ. Aestet δὲ a nostris veteribus libris.

(56) Editi, ἐλέου. At mss. sex, ἐλέους. Nec ita multo post mss. aliquot, δι τις οὐδέποτε δ.

ἢ ψυχὴ, ὡς ἄγρωστις τὰ παθη αὐτῆς, ἐκ τοῦ φρονή-
ματος τῆς σαρκὸς ἐκφυδμενα, διέρπει, δι' ἀλλήλων
τὴν γένεσιν ἔχοντα, καὶ ἀλλα ἐπ' ἀλλοὶς γεννώμενα (57).
Ὦς γὰρ ἡ ἄγρωστις πολυγονώτατὸν ἔστιν ἐν βοτά-
ναις, καὶ οὐδαμοῦ καταλήγει αὐτῆς ἡ γέννησις, ἀλλ'
ἀεὶ τὸ πέρας τῆς πρώτης γενέσεως ἀρχὴ τοῦ ἐφεξῆς
γίνεται· τοι: αὐτὴ καὶ ἡ τῶν ἀμαρτημάτων ἔστιν φύσις·
αὐτὴ ἐκεῖτὴν διαδέχεται. Καὶ γεννᾷ μὲν ἡ πορνεῖα
πορνεῖαν· ἡ, δὲ ἐν τῷ φύεῖσι συνήθεια φεύδους γίνε-
ται μῆτρα, καὶ δὲ ἐν κλωπαῖς μελετήσας, καταπολῆ
ρροδίων τοῦ ἀδικήματος. Πί γὰρ προλαβοῦσα ἀμαρτία
ἀφορμὴ ἀμαρτίας (58) γίνεται. Ἐάν οὖν γυμνώσωμεν
τὴν ἀμαρτίαν διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, ἐποιήσωμεν
αὐτὴν ἔκραν ἄγρωστιν, ἀλλα τοῦ ὑπὸ τοῦ καθαρι-
κοῦ πυρὸς καταβρωθῆναι· αὕτη δὲ καίεται ἐν (59)
τοῖς ἀσεσ τῶν δρυμοῦ. Τήρησον δσα περὶ δρυμῶν
εἰρηται ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν. Πολεμούμενος δὲ
λαὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸ δρυμὸν, καὶ ἐκλείπει μὴ ἐσθίων.
Ἄλλα καὶ (60) ἀλεσσαλῶμ πολεμούμενος εἰς δρυμὸν
εἰσέρχεται. Ἐάν οὖν μὴ γένεται ὡς ἄγρωστις ξηρὰ
ἡ ἀμαρτία ἡμῶν, οὐ βρωθῆσεται ὑπὸ πυρὸς, οὔτε
κατακυθῆσεται. Καὶ τὰ δύστη τοῦ δρυμοῦ τοὺς ὑπού-
λους λέγει καὶ συνεσκιασμένους τῇ διανοίᾳ, τοὺς ἐν τῷ
κρυπτῷ τῆς καρδίας ἔκατων πολλὰ τῶν κακῶν συ-
τηροῦντας.

231. Εἴτα ἐπάγει, δτι διὰ δυμὸν δργῆς Κυρίου
συγκέκαυται ἡ γῆ, δλη. Δείκνυσιν, δτι: τὰ γῆνα τῷ
πυρὶ τῷ κολαστικῷ παραδίδοται, ἐπὶ εὐεργεσίᾳ τῆς
ψυχῆς, καθὰ καὶ δὲ Κύριος ὑποφανεῖ, λέγων· Πύρ
ἡλθον βαλεῖν ἐπει τὴν γῆν, καὶ ζθελον ἔδειν εἰ
ἡδη ἀντίφθη (61). Καὶ ἔσται δὲ λαὸς ὡς ὑπὸ πυρὸς
κατακεκαυμένος ἀνθρώπος. Οὐκ ἀφανισμὸν ἀπει-
λεῖ, ἀλλὰ τὴν καθαριτὸν ὑποφανεῖ, κατὰ τὸ παρὰ τῷ
Ἀποστόλῳ εἰρημένον, δτι. Εἴ των τὸ ἔργον κα-
τακαγήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσε-
ται, οὐτως δὲ (62) ὡς διὰ πυρὸς. Εἴτα τὴν κακίαν
τὴν ἐν τῷ λαῷ, καὶ τὴν στάσιν τὴν ἐν αὐτοῖς ἀκ-
τάπαυστον ηδη, καὶ παντελῶς εἰς τὸ ἀνίκατον προχω-
ρήσασι, διαγράψει. Ἀνθρώπος γὰρ τὸν ἀδελφὸν
ἴκατον, φησιν, οὐχ ἐλεγει ἔκαστος (63). ἀλλὰ
πρεσβύτερον ἐπει τὸ τινος τυχεῖν ἀντιλήψεως, ἔκκλι-

τος tolleretur. *Et sicut gramen aridum, inquit, devorabitur ab igne, et accendetur in densitatibus saltus.* Quandiu terrenis cupiditatibus quasi terra aggesta opprimitur animus, turbulenti ejus motus ex carnis petulantia emergentes, tanquam gramen serpunt, cum alii ab aliis habeant ortum, et alii ex aliis gignantur. Quemadmodum enim inter herbas gramen est secundissimum, nec usquam finem facit gignendi, sed finis ortus prioris semper initium fit posterioris: ejusmodi est etiam peccatorum natura; ipsa sibi succedit. Et quidem stuprum stupro gignitur, et mentiendi consuetudo mater efficitur mendacii, et quisquis sese exercuit ad furandum, facile id flagitii patrat. Nam quod praecedit peccatum, peccandi fit occasio. Itaque si peccatum 554 de-
toxerimus per confessionem, effecimus ipsum ceu gramen aridum, et dignum, quod ab igne purgante devoretur. Iniquitas autem succeditur in densitatibus saltus. Observa quæ dicta sunt in primo Regnorum libro de saltu. Populus helle vexatus ingressus est silvam, nulloque pastus cibo defecit⁴². Sed et Absalon oppugnatus in saltum introivit⁴³. Proinde nisi peccatum nostrum fiat sicut gramen aridum, non devorabitur ab igne, neque succedetur. Saltus autem densitates vocat eos, quibus subdolus animus est et tectus: qui in arcano cor-
dis sui recessu mala plurima delinquent.

231. Postea subjungit (VERS. 19): *Propter furorum iræ Domini combusta est tota terra.* Declarat vice beneficiorum in animam conserendi, terrena igni vindici tradi, quemadmodum et Dominus indicat, dicens: *Ignem veni mittere in terram*⁴⁴: et volui videre si jam accensus est. *Et erit populus sicut homo ab igne exstinctus.* Non exitium comminatur, sed innuit expunctionem juxta Apostoli dictum: *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*⁴⁵. Tum demum populi malitiam, ejusque seditionem depingit, quæ nullum jam finem habet, eoque pro-
vecta est, ut nullum omnino remedium admittat. VERS. 20. *Homo enim, inquit, /ratriis sui non miserebitur unusquisque: sed eum, qui ad subsidium aliquod obtinendum accedit, declinabit ad dexteram,*

⁴² I Reg. xiv, 26. ⁴³ II Reg. xviii, 6-9. ⁴⁴ Luc. xii, 49. ⁴⁵ I Cor. iii, 15.

(57) Editi, γενόμενα. At sex mss., γεννώμενα·

(58) Ita mss. omnes. Editi vero, τοῦ ἀμαρτάνειν. Illa, Εάν οὖν γυμνώσωμεν, etc., *Si igitur detexerimus per confessionem*, etc., notatu dignissima juc-
dicamus. Nec enim multum refert utrum hic
Commentarius Basilii sit, an non; cum ad prob-
andum confessionis usum satis sit, si hoc opus
antiquissimum esse constet. Satis autem inter
eruditissimos quosque homines convenire video,
illud, si non a Basilio, at Basilii tamen aestate
compositum fuisse. Lege Præstationem.

(59) Editi, καὶ ἐν. Copula καὶ in mss. deest.

(60) Editi, Αλλὰ καὶ δ. At hic articulus a nostris
sex mss. abest.

(61) Hic inter se dissident editi et mss. et sacer-
textus. Editi, καὶ τὸ ζθελον εἰ ηδη ἔκάν; Textus
sacer, καὶ τὸ ζθελον εἰ ηδη ἀντίφθη; Erasmus, *Et quid*

D volo si jam accensus est? Reg. primus, καὶ ζθελον εἰ ηδη διεκάν. Colb. secundus cum Reg. itidem se-
cundo, καὶ ζθελον εἰ ηδη ἀντίφθη. In aliis duobus
mss. deest τὸ quoque: sed pro ἀντίφθη habent
ἔκάν. Denique Colb. primus optimus notus codex,
καὶ ζθελον ιδεῖν εἰ ηδη ἀντίφθη. *Et volui videre an*
sit jam accensus. Vulgato, *Et quid volo nisi ut ac-
cendatur?*

(62) Ita nostri sex mss. Abest δὲ ab excusis.

(63) Antiqui tres libri cum editis, διεκάν: Βα-
στος. Vox ultima in aliis tribus mss. non legitur,
neque apud LXX. Ibidem mss. nonnulli, ἐπὶ τῷ.
Alii quidam, ἐπὶ τῷ. Rursus hoc ipso in loco editi
et quinque mss., έκκλινε, declinat. At Reg. tertius,
έκκλινε, declinabit; et ita quoque editum apud LXX
invenimus.

hoc est, fit inurbanus : *Quia esuriet et comedet a sinistris suis.* Is enim cuius facta non sunt dextera, neque laude ac commendatione digna, rebus sinistris et vetitis exsatiabitur. Quid igitur sibi velit illud, *comedet a sinistris suis*, interpretatur propheta. *Et non saturabitur*, inquit, *homo comedens carnes brachii sui.* Ferinum quemdam animi statum ostendit, cum narrat fore ut fratres se mutuovorent, atque in se invicem crudeliter invadant.

VERS. 21. *Comedet enim Manassem Ephraim : et Ephraim Manasses.* Enimvero malitia eos immanes reddit et inhumanos, atque ipsos feris cruda carne vescentibus efficit assimiles, cum insaturabiliter carnes brachii alterius comedant : quorum finis, *integra* perditio est et absoluta; *juxta Apostoli dictum : Quod si invicem mordetis et comedetis, vide ne ad invicem consumamini*⁴⁶. Eumdem ad modum isti erga se hostiliter alioquin affecti, tamen ad instruendas in proximum insidias inter se conspirabunt. Ait enim : *Simul obsidebunt Judam*, id est, confitentes Deo, et eos, qui in eo colendo perseverant. Judas enim, si interpreteris, sonat *confessionem*. Attamen vitium etiamsecum haud consentiat, nihilominus in virtute **555** oppugnanda consensum aliquem, aliquamque conspirationem ostendit. Exempli causa, audacia et timiditas sibi invicem adversantur, una quidem excedente, altera vero deficiente : sed tamen fortitudini in medio stanti *equaliter* repugnant, quasi ipsam utrinque obidentes. *Quamobrem Ephraim et Manasses alter alterius carnes comedere quidem dieuntur : sed obsidere Judam narrantur, posteaquam alter alteri se adjunxerit.*

CAPUT X.

232. VERS. 1-4. *Vae scribentibus malitiam : nam scribentes, malitiam scribunt; declinantes judicium pauperum. rapientes judicium inopum populi mei : ita ut sit illis vltua in rapinam, et orphanus in direptionem. Et quid facient in die visitationis? Nam tribulatio vestra e longinquo veniet. Et ad cuius praesidium confugietis? Et ubi relinquetis gloriam vestram, ut non incidatis in abductionem? Et sub interfectis cadent : super omnibus his non aversa est ira; sed adhuc manus excelsa. Sunt nonnulli, qui*

⁴⁶ Gal. v, 15.

(64) Editi et recentior Combesisii codex, *δξιος*, possime. Vetusior ejusdem codex et alii quatuor, *δξιος*, optime.

(65) Editi, τὰ δεξιά. Deest in nostris sex mss. articulus. Statim editi, τῶν ἀπηγορευμένων. Abest τῶν ab iisdem mss.

(66) Ita mss. nostri omnes. Editi, ἐπεμβανόντων.

(67) Editi, ή παντελής. Deest ή in nostris sex codicibus.

(68) Editi et duo mss., κατὰ τὸν. Reg. tertius, κατὰ τὸν. Alii tres mss. κατὰ τὸν.

(69) Editi, ἐξομολόγησις αὐτοῦ. Deest αὐτοῦ in nostris sex mss. Notandum præterea, in Reg. secundo pro ἐρμηνεύεσθαι scriptum reperiri, λέγεται. Haud

A νεὶ εἰς τὰ δεξιὰ, τουτέστιν, ἀδέξιος (64) γίνεται. "Οτι πεινάσσει καὶ φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν αὐτοῦ. Ο γάρ μη ἐργαζόμενος δεξιὰ (65) καὶ ἀποδοχῆς δέξια, οὗτος ἐμπλησθήσεται ἐκ τῶν σκαυτέρων καὶ ἀπηγορευμένων. Τί οὖν ἔστι τὸ, Φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν αὐτοῦ, ἐρμηνεύει. Καὶ οὐδὲ μὴ ἐμπλησθῆ, φησὶν, ἄνθρωπος ἐσθίων τὰς σάρκας τοῦ Βραχίονος αὐτοῦ. Θηριώδη τινὰ κατάστασιν τῆς ψυχῆς ὑποφέλει, ἀλληλοφαγίαν τῶν ἀδελφῶν διηγούμενος, ὡμῶς ἐπιβαίνοντων (66) ἀλλήλοις. Φάγεται γάρ Μανασσῆς τοῦ Ἐφραίμ· καὶ Ἐφραίμ τοῦ Μανασσῆ. Ἐξαγριοὶ γάρ αὐτοὺς ή κακία, καὶ θηρίοις ὡμοδόροις ποιεῖ παρεικάσθαι, οὐκ ἐμπιπλαμένους τοῦ ἐσθίειν ἀπὸ τῶν σερκῶν τοῦ θραχίονος τοῦ ἐτέρου, ὃν τὸ τίλος ἐστὶ παντελής (67) ἀπώλεια, κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου, διτὶ Εἰ ἀλλήλους δάκνετε καὶ χτενεψίτε, βλέπετε μὴ ἀλλήλων ἀναλαθῆτε. Οὕτω δὲ πρὸς ἀλλήλους ἔχθρως διακείμενοι, δμως ἐν τῇ κατὰ τοῦ (68) πλησίον ἐπιβούλη συμφωνήσουσιν. "Λμα γάρ πολιορκήσουσι τὸν Ἰούδαν, φησὶ, τουτέστι, τοὺς ἐξυμολογουμένους τῷ θεῷ, καὶ παραμένοντας αὐτοῦ τῇ λατρείᾳ. Ιούδας γάρ ή ἐξομολόγησις (69) ἐρμηνεύεται. Ηλὴν ή κακία πρὸς ἐσυτὴν ἀσύμφωνος οὖσα, τῇ πρὸς τὴν ἀρετὴν μάχη ἐπιδείκνυται τινὰ συμφωνίαν. Οίον θρασύτης καὶ δειλία ἀλλήλαις ἀντίκεινται· ή μὲν ὑπερδολή τυγχάνουσα, ή δὲ Ἑλλεψίς· ἀλλὰ τῇ ἀνδρείᾳ ἐν μέσῳ κειμένη δμοίως μάχονται, οἷονει πολιορκοῦσαι αὐτὴν ἐκατέρωθεν. Διὰ τοῦτο Ἐφραίμ καὶ Μανασσῆς ἐσθίειν μὲν ἀλλήλων τὰς σάρκας λέγενται, πολιορκεῖν δὲ δμοῦ γενόμενοι C τὸν Ιούδαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

232. Οὐαὶ τοῖς γράφουσι πονηρίαν· γράφοντες γάρ, πονηρίαν γράφουσιν· ἐκκλίνοντες χρίσιν πτωχῶν, ἀρπάζοντες (70) χρῖμα πενήτων τοῦ λαοῦ μου· οἵτε εἶναι αὐτοῖς χήραν εἰς ἀρπαγὴν, καὶ ὄρφενδον εἰς προνομήν. Καὶ τὶ ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; Ή γάρ θλίψις ὑμῶν πόρβωθεν ἔχει (71). Καὶ πρὸς τινὰ καταφένεσθε τοῦ βοηθηθῆναι; Καὶ ποῦ καταλείψετε τὴν δόξαν δμῶν, τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς ἀπαγωγήν; Καὶ ὑποκάτω ἀνηρημένων πεσοῦν-

D longe editi, ἐν τῇ πρός. Deest ἐν in mss. omnibus.

(70) Editi, καὶ ἀρπάζοντες. Vocabula καὶ in nostris sex mss. non legitur. Ibidem tres mss., καὶ χρήματα, *judicia*. Apud Procopium, pag. 164, pro χρήματα legitur. *χρήματα, rapientes pecunias pauperum.* Recte an minus, alii quidem judicabunt: puto tamen non defuturos qui suspicentur scripturam non esse cujuusquam interpretis, sed mendum librario-rum, qui ex χρήματα efficerint χρήματα, eoque suspicio major fiet, quod in hoc labi facillimum sit.

(71) Editi, ήσει. At mss. sex, ήσει. Hoc ipso in loco editi, πρὸς τινὰ πορεύεσθε, *ibidem*. Antiqui vero libri cimines, καταφένεσθε. Subinde editi et duo mss., εἰς ἀπαγωγήν. Alii quatuor mss., εἰς ἀπαγωγήν.

ται. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ἡ ὁργὴ, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ δψῆλη. Εἶτε τινες, οἱ κατακολουθεῖν τοῖς πατράσι καὶ τοῖς παρ' αὐτῶν παραδεδομένοις δόγμασιν ἀπαξιοῦντες, αὐτοὶ κατάρχειν αἱρέσεων ἀπιθυμοῦσι. Διὸ καινοτομίας τινάς παρεπινοῦσι τῷ δρθῷ λόγῳ, γράφοντες πονηρὰν καὶ ἀσθενεῖαν εἰς οὓς φθάνει τὸ οὐαὶ, εἰς τοὺς πατέρας τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, καὶ συγγραφές τῶν ἀθέτων δογμάτων. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τοὺς πτωχεύοντας τῇ (72) πίστει συναρπάζουσι, καὶ καταδυναστεύουσι ψυχὰς χρησεύσας τοῦ ἀληθινοῦ νυμφίου τοῦ Θεοῦ Δόγου. Ἀλλὰ καν τινα ἰδωσιν ἀποφανισθέντα Θεοῦ διὰ τὸν ἀμαρτίαν, καὶ τοῦτον ἀσπερ λάφυρον ἔκπτων ποιοῦνται, κατεπιγγελόμενοι μὲν αὐτοῖς πᾶσαν ἀδειαν, καὶ τὸν ἐν ἡδονῇ προτείνοντες βίου, εἰ μόνον λάδιοιεν αὐτοὺς συντεθειμένους τοῖς δόγμασι τῆς ἀθεότητος ὀποια ἡ νῦν παραβλαστήσασα τῶν Ἀνομοιών αἵρεσις καὶ πρόνοις, καὶ μοιχεῖς, καὶ ἀρσενοκολταῖς, καὶ ἀνδραποδίσταις, καὶ ἐπιόρκοις, καὶ φεύσταις συγχώρησιν ἀμαρτημάτων ὑπισχνούμενοι (73), ἐὰν μόνον αὐτοὺς λάβωσι τῇ κατὰ τοῦ Μενογενοῦς βλασφημίᾳ συνερχομένους. Πρὸς οὓς φησιν ὁ λόγος· Τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; Ἡμέραν (74) λέγει τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξ οὐρανῶν, ἐν ἣ ἐπιδημήσει τῷ κόσμῳ, ἀποδιδόντες ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· καθ' ἣν ἀπολήψονται τὴν θλίψιν πόρρωθεν ἐπ' αὐτοὺς ἔρχομένην, ὡς γράφοντες (75) πονηράν. Πρὸς τίνα δὲ καταφεύξεσθε τοῦ βοηθηῆναι; Κατὰ γὰρ Θεοῦ ἔκραψατε, τοι κρινοντος ζῶντας, καὶ νεκρούς.

Κατηγορία οὐμῶν ἔσται τὰ διμέτερα γράμματα.

233. Εἰτέ φησι· Ποῦ καταλείψετε τὴν δόξαν C οὐμῶν; Οἱ φανητιῶντες, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης τιμῆς διντεχόμενοι, καὶ αἱρεσιαρχεῖν ἀπιθυμήσαντες, ἵνα δόντατος τύχητε, καὶ διὰ τοῦτο λαλήσαντες ἀδικίαν εἰς τὸ ὑψός· ποῦ τότε ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καταλείψετε τὴν δόξαν οὐμῶν; Τποκάτω δὲ, φησὶν, οἱ τοιοῦτοι τῶν ἀνηρημένων πεσοῦνται. Νῦν προστάτης εἰ τῶν ἔξηπτατομένων, καὶ θαυμάζῃ παρ' αὐτῶν, δινομα διδασκάλου καὶ καθηγητοῦ περιφέρων, σεμνυνόμενος παρ' αὐτῶν καὶ μακαριζόμενος· τότε δὲ τούτων αὐτῶν ἀτιμότερος ἔστη, τῶν ὑπὸ σοῦ πεφονευμένων. Φόνος γάρ ἔστι ψυχῆς, ψευδοδοξίας παραδοχῆς. Ὅποκάτω οὖν τούτων ἔστη πεπτωκός, καὶ τὸ τῶν ἀνηρημένων ὑπὸ σοῦ βάρος ἐπικελεσταί σοι. Ἐπειδὴ δὲ ἐκαστος ἡμῶν διὰ τοῦ βίου οἰονεὶ χειρόγραφα ἡμῶν γράφομεν, τῷ μνημονικῷ ἡμῶν τοὺς τύπους τῶν πραγμάτων ἐναποσφράγιζόμενοι· τάχα καὶ τοὺς τοιούτους ταλαντίει ὁ λόγος, ὡς γράφοντες πονηράν. Ή μὲν γὰρ καρδία τῶν δικαίων κατατίγρασται, οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος· ή δὲ τῶν ἀδίκων καρδία οὐ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, ἀλλὰ μέλανι τῷ συγγενεῖ τοῦ σκότους καὶ ἔχθρῳ τοῦ φωτός. Όστε ἐκαστος οὐ πέρι ἐκτοῦ

A cum patres suos et tradita ab eis dogmata sequi fastidiant, ipsi hæresum cupiunt auctores esse. Quare novitates quasdam comminiscuntur adversus rectum sermonem, malitiam impietatemque scriptis prudentes: ad quos pervenit vox, ad patres videlicet falsas et adulterinæ scientias, et ad dogmatum impiorum scriptores. Tales enim eos qui fidei inopia laborant, diripiunt, atque in animas vero illo sponso Deo Vorbo viduas tyrannidem exercent; sed et si quempiam Deo orbatum ob peccatum viderint, et hunc sibi quasi prædam vindicant: quippe eis promittunt securitatem omnem, et voluntariam vitam proponunt, si modo eos dogmatis divinitatem oppugnantibus intelligent assentiri. Qualis nunc pullulavit Anomœorum hæresis, qui scorioribus, adulteris, masculorum coneubitoribus, plagiariis, perjuris ac mendacibus veniam peccatorum pollicentur, si solum suæ adversus Unigenitum blasphemias socios illos habuerint. Quos alloquitur Scriptura: *Quid facient in die visitationis?* Diem visitationis vocat adventum Domini nostri Iesu Christi e cœlis, qua die veniet in mundum, redditurus singulis secundum opera cujusque: quo in adventu, quod malitiam scribant tribulationem ad se elonginquo venientem excipient. At vero *Ad cuius præsidium confugietis?* Etenim adversus Deum scripistis, vivorum ac mortuorum judicem. Vestris ipsorum scriptis coargutmini.

B 233. Subinde ait: *Ubi relinquetis gloriam vestram?* Qui inani ostentatione ducimini, qui aucupamini hæmanos honores, quia ad nomen assequendum hæreses eis iuspiam auctores esse exoptastis, ob idque iniquitatem locuti estis in altitudinem⁴⁷, ubi tunc in hac judicii die relinquetis gloriam vestram? Ait autem: *Tales sub interfectis 556 cadent.* Nunc eorum, qui decepti sunt, præfectus es, eisque es admirationi, magistri nomen et ducis circumferens, atque ab eisdem honoraris, prædicarisque beatus: tunc autem iis ipsis quos tu interfeceris, futurus es abjectior. Occiditur enim anima tum, cum falsa et ementita opinio in ea recipitur. Itaque sub iis cadet; et pondus eorum, qui a te fuerint interempti, tibi incumbet. Sed queniam unusquisque nostrum per totam vitam quasi chirographa nostra scribimus, rerum gestarum consignatis imaginibus in nostra memoria; sorte etiam tales Scriptura prædicat miseros, tanquam qui scribunt malitiam. Cor quidem justorum conscriptum est non atramento, sed Spiritu Dei vivi⁴⁸: cur vero iniquorum non Spiritu Dei viventis, sed atramento tenebrarum affini, unusquisque inimico. Unusquisque igitur aut dum bona

⁴⁷ Psal. LXXII, 8. ⁴⁸ II Cor. III, 3.

(72) Editi, ἐν τῇ. At vocula ἐν in mss. non inventur. Statim ita loquitur interpres de hæresi Anomœorum, ut dubitari vix possit quin hic Commentarius quarto saeculo scriptus sit.

(73) Ita nostri sex mss. Editi vero, ὑπισχνούμενη.

(74) Vox ἐπισκοπῆς in editis repetitur ante vocem ἡμέραν sed eam inde sustulimus, nostrorum sex codicium fidem secuti.

(75) Ita mss. omnes. Editi, οἱ γράφοντες.

agit, pro se conscribit: aut dum adversum se chirographa conficit, exarat mala. Est igitur adversum nos chirographum quoddam nostris manibus scriptum⁴⁹, cum ipsi quæ deteriora sunt, patraverimus: est et aliquod chirographum pro nobis scriptum, cum perfecerimus quæ sunt meliora. Jam vero sunt etiam nonnulli, qui in conventis litteras corrumptunt, quique in agris comparandis, in testamentis, in pignoribus et in variis contractibus scripture characteres adulterant, dum omnia quæcunque litterarum specimine firmantur acconstant, conscribunt; et hi scribunt malitiam, eum ad opprimendos pauperes pervertant justum judicium, ac facultates inopum populi diripient; ita ut vidua sit illis in escam, et orphanus in questum. Quidpiam ejusmodi in bellorum rapinis contingit victoribus, quos commovet Scriptura: *Quid facient in die visitationis?* Diem judicii et retributionis quæ pro merita peccatorum ab unoquoque commissorum siet, diem applicavit visitationis: quam istis comminatur hoc modo: *Tribulatio vestra et longinquo veniet.* Inspiciamus autem eum vocem et longinquo sic usurpet. Salus nostra non longe, sed adest nobis prope; *Deus enim, inquit, appropinquans ego sum*⁵⁰; et, Appropinquabo illis magis quam tunica corporis ipsorum; et rursus: *Mandatum hoc, inquit, quod mando tibi hodie, non est immensum, neque longe est abs te.* Non in cælo sursum est, dicens: *Quis ascendet in cælum, et accipiet illud nobis? Neque trans mare, dicens: Quis transrelabil nobis trans mare, et excipiet illud nobis, et audientes illud faciemus?* Prope te est verbum in ore tuo, et in corde tuo⁵¹. Quin et C Dominus noster ait: *Regnum Dei intra vos est*⁵². Quæ itaque bona sunt ac conciliant salutem, prope et intra nos sunt: quæ vero adversantur, procul a nobis veniunt, ⁵³ cum sint extra nos posita. Peccatum enim insitum non est nostræ naturæ, sed postea intervenit. Quam ob causam tribulationem etiam, quæ ad delicta plectenda infertur, elonginquo venturam esse interminatur propheta.

234. VERS. 5-10. Vx Assyr. Virga furoris mei, et ira est in manibus eorum. Irum meam in gentem iniquam mittam, et populo meo præcipiam ut ficiat spolia, et depopulationem, et conculcerit civitates, et

A συγγράφει, τὰ διαθὰ πράσσων, ἢ καθ' θευτοῦ ποιῶν χειρόγραφα, κατατίθεται πονηρό. Εστιν οὖν τις χειρόγραφον καθ' ήμῶν χειρογραφούμενον ὑπὸ τῶν ἡμετέρων χειρῶν, διαν πράξωμεν τὰ χείρονα· καὶ ἔστι τις ὑπὲρ ήμῶν χειρόγραφον, διαν πράσσωμεν τὰ βελτίσσα. Ήδη δὲ τινες, καὶ τὰ ἐν συμβολαῖοις γράμματα (76) ἐφδιοιργοῦντες, καὶ παραποιοῦντες χρακτῆρας γραμμάτων ἐν κτήσεσιν ἀγρῶν, καὶ διαθήκαις, καὶ ὑποθήκαις, καὶ συναλλήγμασι ποικίλοις, διὰ διὰ τῆς τῶν γραμμάτων ἀποδείξεως τὴν σύστασιν ἔχει, γράφοντες· καὶ οἱ τοιοῦτοι πονηρίαι γράφουσι, διαστρέφοντες τὸ δίκαιον (77) κρίμα ἐπὶ τῶν πτωχῶν, καὶ διαρράχοντες τὰ τῶν πενήτων τοῦ λαοῦ, ὡς τείνει αὐτοῖς χήραν εἰς κατάρρα, καὶ δρφανὸν εἰς κέρδος. Οἷα τὰ ἐν ταῖς τῶν πολέμων προνομαῖς τοῖς χριστοῖς πρεσγίνεται, οὓς ὑπομνήσκει ὁ λόγος, διὰ Τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; Τὴν τῆς χριστεως ἡμέραν καὶ τῆς κατ' ἄξιαν τῶν ἐκάστω πεπλημμελημένων ἀνταπόδοσεως, ἐπισκοπῆς εἰπεν ἡμέραν, ἢν τούτοις ἀπειλεῖ, διὰ Ή οὐλψίς οὐμῶν πόρρωθεν ἔχει. Νοήσωμεν δὲ τι λέγει, Πέρρωθεν, οὔτως. Ή σωτηρία ἡμῶν οὐ πόρρωθεν, ἀλλ' ἔγρυς ἡμῶν ἔστι· θεὸς γάρ, φησίν, ἐγγίζων ἐγώ εἰμι· καὶ, Ἐγγιώ (78) αὐτοῖς μᾶλλον ἢ ὁ χιτών τοῦ χρωτὸς αὐτῶν καὶ πάλιν· Ή ἐντολὴ αὐτη, φησίν, ἢν ἐντέλλομαι σοι σῆμαρον, οὐχ ὑπέροχος ἔστιν, οὐδὲ μακράν ἔστιν ἀπὸ σοῦ. Οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω ἔστι, λέγων· Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ λήψεται αὐτὴν ἡμῖν; Οὐδὲ πέραν τῆς θαλάσσης, λέγων· Τίς διαπεράσει (79) ἡμῖν εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης, καὶ λάδη αὐτὴν ἡμῖν, καὶ ἀκούσαντες κύτην ποιήσομεν; Ἐγγύς σού ἔστι τὸ ῥῆμα, ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ χαρδίᾳ σου. Καὶ δὲ Κύριος δὲ ἡμῶν, Ή βασιλεῖα τοῦ Θεοῦ, φησίν, ἐντὸς οὐμῶν ἔστι. Τὰ μὲν οὖν χρείτονα, καὶ δι' ὧν ἡ σωτηρία, ἐγγύς ἡμῶν ἔστι καὶ ἐντέσει· τὰ δὲ ἐναντία, ἡμῶν (80) πόρρωθεν ἔρχεται, ἐκτὸς ἡμῶν τυγχάνοντα. Οὐ γάρ τῇ κατασκευῇ ἡμῶν ἐνυπάρχει ἡ ἀμαρτία, ἀλλ' ὑστερὸν ἐπιγεγένηται. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ οὐλψίς, ἡ ἐπὶ τοῖς πλημμελημάσιν ἐπαγγένητη, πόρρωθεν ἔχειν ἀπειλεῖται παρὰ τοῦ προφήτου.

234. Oὐαὶ Ἀσσυρίοις. Ή βάθδος τοῦ θυμοῦ μου, καὶ (81) δργή ἔστιν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Τὴν δργήν μου εἰς ἔθνος ἄνομον ἀποστελῶ, καὶ τῷ ἡμῷ λαῷ συντάξω ποιήσαι σκύλα, καὶ πρ-

⁴⁹ Col. ii, 14. ⁵⁰ Jerem. xxiii 23. ⁵¹ Deut. xxx, 11-14. ⁵² Luc. xvii, 21.

(76) Antiqui tres libri, γραμματεῖα.

(77) Illa, διαστρέφοντες τὸ δίκαιον, etc., afferuntur in Hexaplis tanquam si cuiusquam interpretis verba forent. Mihi tamen nescio quomodo verisimilius sit, verba non esse cuiusquam interpretis, neque Aquilæ, neque Symmacbi, neque Theodotionis, neque cæterorum, sed scholion quoddam esse, aut potius declarationem verborum Scripturæ, πονηρῶν γράφουσι, scribunt malitiam. Scriptor igitur, opinor, hoc loco non cuiusquam interpretis verba profert: imo, nisi valde fallor, ipse interpretem agit: quasi diceret: *Mea quidem sententia scribunt malitiam* tum, cum ad opprimentes pauperes pervertunt

justum judicium, cumque facultates inopum diri-
piunt.

(78) Monet Ducus, se hunc locum diu quæsi-
visse, nec tamen in Scriptura invenisse. Recte ac
prudenter suadet vir doctissimus, ut videamus pro-
verbium, *Tunica propria*. Puto enim vulgare pro-
verbium, non Scripturam sacram hoc loco citari.

(79) Reg. quartus, διαπεράση. Mox editi et quinque mss., αὐτὴν ποιήσωμεν. At in Reg. tertio et apud LXX legitur, ὑπὴν ποιήσομεν.

(80) Editi et quatuor mss., ἡμῶν. Alii duo, ἡμῖν.

(81) Editi, καὶ δὲ. Deest articulus in nostris sex mss.

νομήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ θεῖνα αὐτὰς εἰς κονιορτον. Αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ οὕτω λελόγισται· ἀλλ' ἀπαλλάξει δὲ νοῦς αὐτοῦ καὶ τοῦ ἔξολοθρεῦσαι θίνη οὐκ δλίγα, Καὶ ἐν εἴπωσιν αὐτῷ (82), Σὺ μόνος εἶ ἄρχων, ἔρει· Οὐκ Ἐλαῖν τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος, καὶ τὴν Χαλάνην, οὐ δύργος φύκοδομήθη. Καὶ Ἐλαῖν τὴν Ἀραβίαν, καὶ Δαμασκὸν, καὶ Σαμάρειαν. Όν τρόπον ταῦτας Ἐλαῖν, καὶ πάσας τὰς ἄρχας λήψομαι. Διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ, Ἀστέριοι αὐτοῖς ἀπάγονται· οὐ διὰ τὴν ἐπερβάλλουσαν τοῦ λαοῦ ἀδίκιαν. Ἀλλ' δύμας καὶ οὗτοι, μὴ νοοῦντες, θτὶ ἀντὶ μίστιγος παιδευτικῆς κατὰ τοῦ τὰ θεῖα νόμιμα παραβάνοντος λαοῦ δέδονται (83), ἀλλ' ἐφ' ἀυτοῖς, ως δὴ τινα δύναμιν κεκτημένοις, μεγαλούμενοι, ταλαντίζονται παρὰ τοῦ λόγου. Οὐαὶ δμῖν, Ἀστέριοι, οἵτινες ἡδός ἔστε τοῦ θυμοῦ μου, δργχονοι κολαστικός ἔστε, οὐκ οἰκεῖδε δυνάμει ποιεῖτε, ἀλλὰ τῇ τοῦ κινοῦντος ἐνεργείᾳ τοῖς ἀξίοις τοῦ συντριβῆναι ἀπάγοντες. Καὶ δργη, φησίν, ἔστιν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Τὴν παιδευσιν ἔνταῦθα φανερῶς δργήν δυναμέζει, ως καὶ δ Φαλμψδες. Μῆδε τῇ δργῇ σου, παιδεύστης με. Παίδευσις οὖν (84) τοῦ Ἰσραὴλ ἐν ταῖς χερσὶν ἔστι τῶν Ἀσσυρίων. Τὴν δργήν μου εἰς ἔθνος ἄνομον ἀποστελῶ. Τὴν κόλασιν τῷ μὴ κατὰ τὸν νόμον τὸν διατεταγμένον αὐτῷ βιοῦν ἀνεχομένῳ λαῷ ἐπάξω. Καὶ τῷ ἐμῷ λαῷ συντάξω ποιῆσαι σκῦλα. Διὰ τὴν φιλανθρωπίαν ἔστι ίδιον δυναμέζει λαὸν τὸν ἀνομίσαντα δ ἀγαθὸς Θεός. Οτι μὲν γάρ ήδη δημιῆσε, τὴν δργήν ἀποστέλλει (85). Έπει δὲ αὐτὸν ἀπαξ ἀλετο διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν πατέρων, οὐκ ἀπαρνεῖται αὐτοῦ τὴν οἰκείωσιν. Συντάσσω οὖν, φησί, ποιῆσαι σκῦλα καὶ προνομήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ θεῖναι αὐτὰς εἰς κονιορτόν· ἵνα εἰδῶμεν, θτὶ πάντα δσα πάσχομεν σκυθῶπεδον, ἐκ τῆς θελας δικταγῆς δημοφθορεύοντες. Οὐκέτι γάρ ημᾶς ἐκδόσους ταῖς πονηροῖς καὶ κολαστικαῖς δυνάμεσιν, ἀλλ' αὐτὸς τὰ μέτρα δρίζει τῶν κολάτεων (86), στοχαζόμενος τῆς δυνάμεως τῶν θεραπευομένων. Σκύλα μὲν οὖν ἔστι τὰ τοῖς νεκροῖς τοῖς πεσοῦσιν ἐν πολέμῳ περικελευνα· εἴτε δπλα, εἴτε ἐσθῆτε, εἴτε τις ἐπερος κύσμος· προνομή δὲ, ἡ διανομὴ τῶν λαφύρων κατὰ τὴν ἀδίκιαν τῶν κεκρατηκότων διανεμομένη. Ἐκελεύσθησαν οὖν οἱ Ἀστέριοι σκυλεῦσαι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ προνομεῦσαι κονιορτόν.

235. Αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ οὕτω λελόγισται· ἀλλ' ὑπερήρθη τῇ διανοίᾳ, οὐχ ως διὰ τὰ ἔμπρατήματα τοῦ λαοῦ παραδοθέντος αὐτῷ, ἀλλ' ἀπαρθεὶς τῇ διανοίᾳ, καὶ ἀπα-

¹⁴ IV Reg. xvii, 6. ¹⁴ Psal. vi, 2.

(82) Veteres quinque libri, αὐτῷ. Editi vero cum Reg. tertio, αὐτῷ. Statim apud LXX legitur, καὶ Χαλάνης, Nec cepi regionem quae est supra Chalanan.

(83) In editis operarum incuria, pro δέδονται legitur δέονται. Aliquanto post tres mss., δύναμιν κεκτημένοι.

ponat eas in pulverem. Ipse autem non sic cogitavit, et in animo non sic reputavit: sed obscedet mens ejus etiā, ut disperdat gentes non paucas. Et si dixerint ei, Tu solus es princeps, respondebit: Non cepi regionem quae est supra Babylonem, et Chalanan, ubi turiis ædificata est. Sed cepi Arabiam, et Damascum, et Samariam. Sicut has cepi, sic omnes principatus capiam. Propter multitudinem iniquitatum populi, immittuntur in eos Assyrii, non ob suam ipsorum justitiam, sed ob nimiam populi iniquitatem ¹⁴. Attamen et hi cum non intelligerent ascitos se esse adversus populum divinæ legis violatorem loco flagelli ad castigandum destinati, imo cum efferrent se, tanquam maximis pollerent viribus, ideo a Scriptura dicuntur miseri. Væ vobis, Assyrii, qui virga estis furoris mei; qui estis instrumentum, quo poena infliguntur; non agitis vestra virtute; sed si et opera ejus qui vos movet, inducimini adversum eos, qui digni sunt qui conterantur. Et ira, inquit, est in manibus eorum. Hoc loco castigationem perspicue nominat iram; quemadmodum ait et Psaltes: Nec in ira tua corripas me ¹⁴. Itaque Israelis correctio stat in manibus Assyriorum. Irā meā in gentem iniquam mittam. Animadvertis in populum, qui vitam ad legis sibi constitutam normam instituere noluit. Et populo meo præcipiam ut faciat spolia. Clementissimus Deus præ sua benignitate populum, licet inique agentem, adhuc suum appellat. Quod enim inique egerit, immittit iram; sed quia ipsum semele legitib delectum progenitorum, hunc sibi peculiarem esse et proprium non negat. Jubeo igitur, inquit, ut faciat spolia et depopulationem, et conculcet civitates, et redigat eas in pulverem; ut sciamus quod calamitates omnes, quas perpetimur, ex divino praescripto perferamus. Non enim sinit nos malignis et ultricibus potestatibus mancipatos esse ac deditos; sed ipse, eorum qui curandi sunt consideratis viribus, modum poenias et cruciatis imponit. Quæcunque quidem cadaveribus in bello prostratis circumponuntur, spolia sunt, sive arma, sive vestis, sive alijs quivis ornatus: præda vero spoliorum est distributio, pro cuiusque victoris merito divisa. Iussi sunt itaque Assyrii spoliare Israelem, et deprædari, et civitates ejus proculcare, et eas in pulverem redigere.

καὶ καταπατῆσαι αὐτοῦ τὰς πόλεις, καὶ θεῖναι εἰς κονιορτόν.

235. Ipse autem non sic cogitavit, et animo non sic reputavit: sed supra modum elatus mente est, quasi populus ei traditus non esset ob sua peccata; imo elatus animo, atque rationem veram a sua

(84) Editi, et Reg. primus, οὖν φησι. Vox posterior in aliis quinque mss. deest.

(85) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἀποστέλλει, iram mittit. Ibidem editi, επειδή δέ. At sex mss., ἐπειδή δέ.

(86) Uterque Colb. et Reg. secundus, τῶν δύναμων, haud recte.

mente submovens, putat se non **558** paucas gentes exterminare posse ⁵⁵. Et quoniam subditiblandientes ei et adulantes dicunt: *Ius solus es princeps; quasi ironice ipsi responderet: Non cepi regionem quae est supra Babylonem, nec Chalanen.* Nondum, inquit, obtinui omnium ditionem: declinat meum regnum ea regio quae est supra Babylonem et Chalane, *Ubi aedificata est turris.* Sane antiquam illam turrim dicit, quam exstruxerant in campo Sennaar, dicentes: *Venite, aedificemus nobis metropolis civitatem et turrim, priusquam dividamur ab invicem, cuius vertex erit usque ad cælum* ⁵⁶. Nomen autem Chalanes non est usitatum et tritum in Scriptura. Eam tamen conjectamus sitam esse in quopiam loco Babylonii finitimo, cum Babylon nomen suum trahat a linguarum confusione, quas confudit Dominus, conspirationem ad malum patrandum conflatam dissipaturus. Enimvero nomen hujus loci vocatum fuisse Confusionem, Hebraice vero Babel, docet Scriptura ⁵⁷. Sed cepi, inquit, *Arabiam et Damascum, et Samariam. Sicut has cepi, sit omnes principatus capiam.* Quoniam igitur sibi in mentem venit, se in suam potestatem civitates omnes redigere posse; nec tamen intellexit se ab hominibus victoriā reportasse non suis ipsius viribus, sed Dei peccatores plectentis dispensatione, ob id illum exhibet propheticus sermo cœu fletu dignum.

236. Vers. 11. Ululate, sculptilia, in Jerusalem, et in Samaria. Quemadmodum enim feci Samariæ, et manus factis ejus, sic factam Jerusalem, et idolis ejus. Quo pacto ululabunt sculptilia, ex ligno, lapide, aut alia quavis materia constantia, cum ab arte formam ac speciem recipient hominum aut brutorum animalium, quadrupedum, aut volucrum, aut reptilium, cuiusmodierant statuæ et simulaora Ägyptiorum? Ululatus enim vox est lugubris, qua sono quodam haud articulate edito dolorem cordis indicat. Quomodo igitur ululabunt sculptilia? Quia lignis ab humanis manibus formam ac figuram habentibus, aut lapidibus, aut etiam auro et argento, aut ebori, aut reliquis idolis, quæcunque alia sunt ex pretiosa vel vili materia facta, et quæ a gentibus adorantur, latenter assident astantes quidam dæmones, ex impuris sacris voluptatem capientes. Quemadmodum enim in locis macellorum, ubi crux et sanguis jam corruptus invenitur, canes cupediis dediti commorantur: ita et dæmones gulæ servientes, voluptatemque ex sanguine ac nidore sacrificiorum captantes, ciroas aras statuasque sibi con-

⁵⁵ IV Reg. xviii, 24. ⁵⁶ Gen. xi, 4. ⁵⁷ ibid. 9.

(87) Mirari hic subit Combeſſium, qui tanto mutandi amore flagrat, ut pro ἀπαλλάξῃ legendum putet ἀπελάσσει. Sane non animadvertisit vir alioquin Græcarum litterarum pertissimus, vocem utramque eadem plane sententia non raro usurpari.

(88) Hic editi, καὶ Χαλάνης. At mss. sex, καὶ Χαλάνην.

Aλάξας (87) ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ ὁνοίας τὸν ἀληθῆ λόγον, οὔτεται δυνατὸς εἶναι τοῦ ἔθνη ἔξολοθρεύειν οὐκ δλῆγα. Καὶ ἐπειδὴ κολακεύοντες αὐτὸν καὶ θωπεύοντες οἱ ὑποχειριοι λέγουσι. Σὺ μόνος εἶ ἄρχων ὁσπερ εἰρωνεύμενος πρὸς αὐτοὺς λέγεις. Οὐκ ἔλαβον τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος, καὶ Χαλάνην (88). Οὕπω, φησι, γέγονα πάντων κύριος ἔκφεύγει μου τὴν βασιλείαν ή χώρα τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος, καὶ η Χαλάνη, Οὐ δὲ πύργος φύκοδομήθη. Ηύρογνοι μὲν οὖν ἔβεβον λέγει τὸν ἀρχαῖον, διὸ εἰ πεδίῳ τῷ Σεναάρ φύκοδομησαν, εἰπόντες· Δεῦτε, οἰκεδομήσομεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, πρὸ τοῦ διαχωρισθῆναι τὴν ἡμᾶς ἀπὸ ἀλλήλων, οὐ δὲ κεφαλὴ ἔται ἔως τοῦ οὐρανοῦ. Τὸ δὲ νῆσος Χαλάνης ὄνομα οὐκ ἐντέτριπται τῇ χρήσει τῆς Γραφῆς. Εἰκάζομεν δὲ περὶ τὴν Βαβυλῶναν που κεῖθαι, ἐπειδὴ η Βαβυλὼν ἔστιν ἐπώνυμος τῆς συγχύσει τῶν γλωσσῶν, δις συνέχειν δὲ Κύριος, τὴν πρὸς τὸ κακὸν συμφωνίαν διασπῶν. Φησι· γάρ η Γραφὴ, διτι εἰκάζει τὸ διάνομα τοῦ τόπου ἐκείνου σύγχυσις, Ἐθραῖστι δι· Βαβέλ (89). Ἐλαβον δὲ, φησιν, Ἀραβίαν καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν. Οὐν τρόπον ταύτας ἔλαβον, καὶ πάσας τὰ ἀρχὰς λήφομαι. Ἐπεὶ οὖν ἑαυτῷ ἔλαβε τὸ πάσας δύνασθαι ὑποχειρίους ποιεῖν τὰς πόλεις, καὶ οὐ συντῆκεν, διτι ἀνθρώπων ἐκράτησεν οὐ δι' οἰκείαν δύναμιν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ πατιδεύοντος τοὺς ἡμαρτηκότας Θεοῦ περιεγένετο, τούτου ἐνεκεν θρήνου αὐτὸν ἄξιον δι προφητικὸς τίθεται λόγος.

C236. Οὐλούξατε τὰ γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐν Σαμαρείᾳ. Οὐν τρόπον γάρ ἐποίησα Σαμαρείᾳ, καὶ τοῖς χειροποιήτοις αὐτῆς, οὗτω ποιήσω τῇ (90) Ἱερουσαλήμ, καὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῆς. Πῶς δολούξει γλυπτά, οὐ δὲ ξύλου καὶ λίθους τῇ τινος ἀλλης ὅλης ἔστι, μορφούσης αὐτὰ τῆς τέχνης εἰς ἀνθρώπων εἰκόνας, η ζώων ἀλόγων τετραπόδων, η πτηνῶν, η καὶ ἄρτετῶν, οἰα τὰ τῶν Αἰγυπτίων ἔστιν ἀφεδρύμετα; Οὐλούγυμδος δὲ ἔστι φωνὴ λυπηρὴ, δόδυνη καρδίας ἀσήμηψ τινὶ φθόγγῳ παριστῶσα. Πῶς οὖν δολούξει γλυπτά; Οτι τοῖς ὑπὸ χειρῶν ἀγθρωπίνων (91) μεμορφωμένοις ξύλοις η λίθοις, η που καὶ χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ η ἐλέφαντι, η δοσ ἀλλα τιμίας η ἀτιμωτέρας ὅλης ἔστι παρὰ τοῖς ἔθνεσιν εἰδωλα προσνόμενα, τούτοις ἐκ τοῦ ἀφανοῦς δαίμονες τινες προστάτες παρακαθέζονται, τῆς ἀπὸ τῶν μιασμάτων ἡδονῆς ἀπολαύοντες. Ωσπερ γάρ τὰ λίχνα κυνόδια περὶ τοὺς τῶν μακέλλων τόπους, ἐν οἷς αἷμα καὶ ιχώρες, διατριβούσιν οὗτω καὶ τὰ λίχνα δαιμόνια, θηρώμενα τὴν ἀπὸ τῶν αιμάτων καὶ τῆς κυνίσσης τῶν θυσιῶν ἀπόλαυσιν, περὶ τοὺς βωμούς εἰλεῖται, καὶ τὰ ἄγαλ-

(89) Editi et Reg. primus, Βαβέλ. Alii tres mss. Regii cum utroque Colb., Αμάζη οὐδὲ τamen illud est notandum, quod in margine Regii quarti legitur, Βαβέλ.

(90) Editi, xai. At nostri sex mss., τῇ.

(91) Antiqui sex libri, ἀνθρωπίνων. Editi, ἀνθρώπων. Mox aliquot mss., καὶ ἐλέφαντι.

ματα τὰ αὐτοῖς ἀνακείμενα. Τάχα γάρ που καὶ τρέφεται τὰ δέρια σώματα αὐτῶν, οἵτοι καὶ πύρινα, ἢ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν στοιχείων μικτά, Δείκνυσι δὲ καὶ ἡ ἴστορια τῶν Βασιλείων, διὰ προσεδρέεις ἡ δαιμονικὴ δόναμις τοῖς ἐπιφρημισθεῖσιν αὐτοῖς ἀγάλμασιν. Ἐλαδον γάρ, φησιν, οἱ ἀλλοδύοις τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰσήγαγον αὐτὴν ἔχομενα (92) Δαγῶν, καὶ ὡρθρωσαν οἱ Ἀζώτοις τῇ ἐπάύριον, καὶ ἰδοὺ Δαγῶν πεπτωκὼς εἰς τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐκοῦν Δαγῶν μὲν ἡνὶ τὸ δρώμενον ἄγαλμα· δὲ δὲ πίπτων ἐπὶ πρόσωπον, δὲ δαίμονας δικιάμενος ὑπὸ τῆς περὶ τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ δόξης· καὶ πίπτων μὲν αὐτὸς ἐπὶ (93) πρόσωπον, συγκαταβάλλων δὲ ἐκατῶν τὸ χειροποίητον. Διὰ τοῦτο οἱ τὰ εἰδωλοθυταὶ θιστοὶ τε, κοινωνοὶ τραπέζης λέγονται δαιμόνων. Ἐπειδὴ τὸ σφάγιον, τὸ προσαργόμενον τῷ εἰδώλῳ, προσεμπρίσθη τι καὶ εἰς τὸν περεδρεύοντα δαίμονα, ἐκ τε τοῦ ἔξαρουμένου (94) ἀίματος, καὶ ἐκ τῆς ἀναθυμιαμένης πιμελῆς, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν δοκιμάσιων. λαμβάνοντός τινα μερίδα τοῦ δαιμονίου. Καὶ δὲ ἀπὸ τοῦ ποτηρίου πίνων, ἀφ' οὗ ἡ σπονδὴ, ποτηρίου πίνει δαιμόνιων. Διὰ τοῦτο ὁδολόγει τὰ γλυπτὰ, τουτέστι τὰ δομώνυμα τοῖς γλυπτοῖς δαιμόνια. Καὶ δταν λέγηται, διὰ Ἡξει εἰς Αἴγυπτον Κύριος. καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἴγυπτοο, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἡττηθήσεται, τὴν αὐτὴν διάνοιαν γέγονομενα. Τὰ γάρ δαιμόνια, τὰ πρυσδιατρίσοντα τῷ περιγείῳ τόπῳ, σεισθήσεται φυγαδεύμενα, καὶ εἰς τὸν οἰκεῖον τῆς ἀδύσου ἀπελαθήσεται τόπον, ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Κυρίου. Διὰ τοῦτο ἐπικατάρχος πᾶς δοτις ποιήσει γλυπτὸν, καὶ (95) χωνευτὸν, ἔργον χειρῶν τεχνίτου, καὶ θήσει αὐτὸν ἐν ἀποκρύφῳ, διὰ κακὸν ἐκατῶν θησαύρισμα διὰ τοῦ γλυπτοῦ τὸν ἐπακολουθοῦντα αὐτῷ δαίμονα ἐπηγάγετο, καὶ κατάραν σύνοικον διὰ τοῦ δαίμονος ἐπεσπάσατο.

237. Καὶ ἔσται, δταν συντελέστη Κύριος πάντα ποιῶν ἐν τῷ ὅρε Σιδών, καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ ἐπέξει ἵκει τὸν νοῦν τὸν μέγαν (96) τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὄφος τῆς δόξης τῶν δρθαλμῶν αὐτοῦ. Μετὰ τὸ προστάξαι τοῖς γλυπτοῖς τοῖς ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ τοῖς ἐν Σαμαρείᾳ ὀλολυγμόν, καὶ τῇ ἐπ' αὐτοῖς ἀμειλῆ οίον καθαρισθείσης λοιπὸν τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ τοῦ ὑπὸ τῶν εἰδώλων μιάσματος ἐλευθερωθείσης, καὶ παίδευθείσης ταῖς πληγαῖς ταῖς κολαστικαῖς, ἵς διὰ τοῦ παραδοθῆναι τοῖς Ἀσσυρίοις ὑπέμενον (97), τότε λοιπὸν ἀπειλεῖ δὲ λόγος ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων τὴν πληγὴν μεταθέσειν. Ἐπειδὴ γάρ ὑπερήρθη τῷ φρονήματι, καὶ οὐκ ἐνόησεν, διὰ ἐκείνων ἀμαρτία αἰτία γέγονε τῶν

A secratas voluntantur. Forte enim nutritur etiam eorum corpora, quae aeri sunt aut ignita, aut ex utroque elemento composita. Quin et Regnorum historia potestatem dæmonicam statuis sibi dedicatis assidere declarat. Ceperunt enim, inquit, alienigenæ arcam Dei, et intulerunt eam 'juxta Dagon: et surrexerunt mane Azotii postero die, et ecce Dagon 559 in faciem suam corruerat super terram ⁹⁹. Simulacrum itaque quod conspiciebatur, erat Dagon; qui vero ceciderat in faciem suam, dæmon erat, a gloria arcæ Dei circumfusa prostratus; qui ipse corruit quidem in faciem, secum vero rem imanufactam dejecit ac evertit. Hinc qui vescontur idolothytis, participes dicuntur mense dæmoniorum. Cum enim victimæ offertur idolo ¹⁰⁰, portio aliqua etiam assidenti dæmoni destinatur, cum dæmonium et ex sanguine qui veluti in aerem versus est, et ex adipi suffumigante, et ex reliquis holocaustis partem quamdam sibi assumat. Qui autem ex calice libamini subserviente bibit, is calicem bibit dæmoniorum ¹⁰¹. Quamobrem ululabunt sculptilia, hoc est, dæmonia quæ idem nomen atque sculptilia obtinent. Atque cum dicitur fore, ut in Aegyptum Dominus veniat, Aegyptique commoveantur manufacta, et eorum desiciat ¹⁰², unum eumdemque sensum esse ducimus. Dæmonia enim, quæ in loco terræ finitimo diversantur, fugata concutientur; atque Domino adveniente, in abyssum locum sibi proprium ablegabuntur. Quare maledictus quisquis faciet sculptile, et fusile opus manuum artificis, et ponet illud in abscondito ¹⁰³, quia per sculptile comparavit sibi malum thesaurum, dæmonem scilicet huic assidentem, et per dæmonem maledictionem domesticam atque contubernalem accersivit.

237. VERS. 12. *Et erit, cum consummaverit Dominus omnia faciens in monte Sion et in Jerusalem; inducit super mentem magnam principem Assyrorum, et super altitudinem glorie oculorum ejus. Postquam sculptilia, quæ erant in Jerusalem et in Samaria, ululare jussa sunt, eisque intentatæ sunt minæ, quasi jam esset expurgata Jerusalem, idolorumque spurciis liberata, et eruditæ ac castigata per ultrices plegas, quas utpote Assyriis tradita pertulit, tum demum comminatur Scriptura ¹⁰⁴ plagam translatum iri in Assyriorum principem. Quoniam enim supra modum elatus animo est, nec animadverlit peccatum illorum causam fuisse et originem tot et tantorum malorum; imo quia*

⁹⁹ I Reg. v, 2, 8. ¹⁰⁰ I Cor. x, 21. ¹⁰¹ ibid. 20. ¹⁰² Isa, xix, 4. ¹⁰³ Deut. xxviii, 15. ¹⁰⁴ IV Reg. xviii, 19 seq.

(92) *Vox ἔχομενα hoc loco in modum adverbii posita fuisse videtur.*

(93) *Editi, εἰς. At mss, nostri, ἐπι.*

(94) *Interpres cum in editis legisset, ἔξαρουμένου, ita vertit: Ex sanguine quidem exsidente. Sed restituendus locus est ex nostris sex codicibus, in quibus non ἔξαρουμένου, sed ἔξαρουμένου legitur; ex sanguine, qui, ut ita dicam, in aereum con-*

versus sit.

(95) *Editi, ἦ. At sex mss., καὶ.*

(96) *Præpositio ἐπι in editis et apud LXX legitur ante voces τὸν ἄρχοντα; sed cum in nostris sex mss. δεστ, eam expunximus.*

(97) *Editi et Reg. tertius, ὑπέμενε. Alii quinque mss., ὑπέμενεν.*

suapte solertia ac virtute Jerosolymam subegisse arbitratus est, ob hanc arrogantiam, stolidamque colositudinem elatione animi innixam, *Inducet*, inquit, *super mentem magnam, super principem Assyriorum, et super altitudinem gloriae oculorum ejus*. Alius quidem magnus est suapte natura, alter vero existimatione quadam, et præstantia ac magnitudine rerum ad se nibil attinentium. Mens autem vere magna ea est, quæ magna contemplatur, quæ ad causas rerum conditarum aciem intendere potest, ex eisque pulchritudinem opificis universorum intelligere. Magnus est, qui rerum a Deo factarum administrationem, ejusque providentiam ad minima usque pertingentem mente assequi potest, et inde justa ipsius judicia considerare. Mens magna ea est, quæ per angelos potestatesque et cunctam cœlestium gloria, gloria regem et virtutum **560** Dominum ⁴⁴ percipit. Vice versa, qui se ipsum jactat beatum, et inflatur, is juxta stultam sui ipsius existimationem sapiens esse ac inanius excogitator justius dicatur, quam magna mente præditus. Attamen cum mos sit Scriptura, ut vulgi existimationem in rerum nominibus sequatur, magnam appellavit mentem; non quod quidquam quod natura magnum sit, declarat, sed quod rem opinione quadam ac fama ei tributam indicet. Eam ob causam superbiam castigans Dominus, et elationem animi ejus deprimens, vindictam inducturus dicitur super magnam Assyriorum mentem. Sed quoniam opinionem infirmam coarguit, ait se super altitudinem gloriae oculorum ejus illaturum supplicium. Etenim gloriam, cum vox sit variæ significationis, juxta unam notionem definierunt nonnulli, existimationem debilem esse.

238. Potest autem accipi mens magna et prudens ¹pro versuto et versipelli ingenio. Hunc ad modum serpens bestiis, quæ super terram gradientur, legitur prudentior ⁴⁵; at quo iniquitatis dispensator prudenter egit. Quin etiam *Filiis hujus seculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt* ⁴⁶. Quid autem vox *pru-lens* significet, Paulus nobis in sua ad Corinthios Epistola exposuit, dum ait: *Timeo autem, ne sicut serpens seduxit Eram astutia sua* ⁴⁷. Docuit enim vituperabilem prudentiam historiæ testimonio serpenti tributam fuisse, cum ipse vocem *prudentiam* in astutiam transmutet. Sic igitur et mens magna vocatur, non ob quidquam laudabile (quemadmodum statuere qui apud Græcos diligenter vim verborum atque significationem perquirunt, adeo ut dicant mentem esse prudentiam

A tosoútwon κκαῶν, ἀλλ' φῆθη ἴδιῃ ἐπινοίᾳ καὶ δυνάμει δεδυνῆθαι κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ· διὰ ταύτην τὴν ἀλαζονεῖαν καὶ τὸ ἀλογον ὄψις τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐπάρσεως, Ἐπάξει, φησὶν, ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἐπὶ τὸ ὄψις τῆς δόξης τῶν δρφαλμῶν αὐτοῦ. Μέγας δὲ μὲν τὶς ἐστι κατὰ τὴν ἐκατοῦ φύσιν, δὲ δὲ κατὰ τὴν οἰησιν, καὶ τὴν ὑπερβολὴν (98) τῶν οὐδὲν αὐτῷ προσηκόντων. Νοῦς δὲ μέγας, ὡς ἀληθῶς δὲ τὰ μεγάλα θεωρῶν, δὲ δυνάμενος τοῖς λόγοις τοῖς δημιουργικοῖς ἐπιβάλλειν, καὶ ἀπ' αὐτῶν τὸ κάλλος τῆς σοφίας τοῦ τεχνίτου τῶν δλων κατανοεῖν. Μέγας δὲ τῇ οἰκονομίᾳ τῶν παρὰ Θεῷ γινομένων (99) καὶ τῇ μέχρι τῶν λεπτοτάτων διηκόση παρ' αὐτοῦ προνοίᾳ ἐπιβάλλειν δυνάμενος, καὶ ἐντεῦθεν αὐτοῦ τὰ δίκαια κρίματα θεωρεῖν. Μέγας δὲ νοῦς, δὲ διὰ τῶν ἀγγέλων, καὶ τῶν δυνάμεων, καὶ πάσης τῆς περὶ τὰ ὑπερκρύσματα δόξης, τὸν βασιλέα τῆς δόξης καὶ Κύριον τῶν δυνάμεων ἐννοῶν. Οἱ μέντοι ἐκατὸν μακαρίων καὶ διπεράριων, οἰησισφόρος (1) τις καὶ ματαιόφρων μᾶλλον δικαίως τῇ μέγας κατὰ νοῦν δονομάζοιτο. Πλὴν ἀλλ', ἐπειδὴ σύντηθε τῇ Γραφῇ τῇ τῶν πολλῶν οἰησει πρὸς τὰς δονομασίας ἀκολουθεῖν, μέγαν εἰρήκε νοῦν, οὐ τὸ τῇ φύσει μεγαλεῖον προσματυρῶν, ἀλλὰ τὸ ἐκ τῆς οἰησεως ἐπιφημισθὲν αὐτῷ δυνομάζων. Διὰ τοῦτο κολάζων ὑπερηφανίαν δὲ Κύριος, καὶ ταπεινῶν αὐτοῦ τὴν ὑψηλοφροσύνην, ἐπάγειν λέγεται ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν τῶν Ἀσσυρίων. Τὴν δὲ ἀσθενῆ ὑπόληψιν ἔξελέγχων, ἐπὶ τὸ ὄψις φησὶ τῆς δόξης τῶν δρφαλμῶν αὐτοῦ ἐπάξειν (2) τὴν κόλασιν. Καὶ γὰρ τὴν δόξαν, πολύσημον οὖσαν φωνὴν, κατὰ ἐν (3) τῶν σημανιομένων ὡρίσαντό τινες, ἀσθενῆ ὑπόληψιν.

B **238.** Δύνται δὲ δ νοῦς δ μέγας καὶ δ φρόνιμας, δ ἀντὶ τοῦ πανούργου λαμβανόμενος. Ός, 'Ο δρις φρονιμώτερος τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς' καὶ δ οἰκονύμος τῆς ἀδικίας φρονίμιας ἐποίησε. Καὶ, Οἱ οἰοτοῦ αἴῶνος τούτου φρονιμώτεροι διόπερ τοὺς οὐδὲς τοῦ φωτὸς εἰς τὴν γενεὰν αὐτῶν. Ἡρμήνευσε δὲ ἡμῖν δ 'Απόστολος τοῦ φρονίμου τὴν ἔννοιαν, ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, εἰπών· Φοδοῦμαι δὲ, μῆπως (4) ὡς δ δρις ἐξηπάτησεν Εἴσον ἐν τῇ πανουργίᾳ αδροῦ. Ἐδεικε γὰρ, δτι ἡ Ιστορία τὴν ψεκτὴν (5) φρονιμότητα τῷ δρφει προσματυρεῖ, ἐκ τοῦ αὐτὸν εἰς πανουργίαν μεταβάλλειν τὸ φρόνιμον. Οὐτως οὖν καὶ νοῦς μέγας, οὐ κατά τίνος ἐπαινετοῦ, ὡς οἱ τὰ παρ' Ἐλλαστη σημανίμενα ἀκριβῶντες ἔταξαν, λέγοντες τὸν νοῦν εἶναι φρόνησιν συνεστραμμένην, ἀλλὰ ψευδώνυμα. "Η αὐτὸς ἐκατὸν ἐκθυμάζων, τῇ παρὰ τῶν

⁴⁴ Psal. xxiii, 8, 10. ⁴⁵ Gen. iii, 1. ⁴⁶ Luc. xvi, 8. ⁴⁷ I Cor. xi, 3.

(98) Hunc locum ex nostris sex mss. restituimus. In prius editis, pro ὑπερβολῇ, corrupte legitur, ὑποδολῇ.

(99) Editi, γενομένων. At mss. sex, γινομένων.

(1) Antiquior Combeſſii codex et alii quatuor una voce, οἰησισφόρος. Editi duabus vocibus, οἰησισφόρος. Alter Combeſſii codex, οἰησισφιστής. Statim editi, μᾶλλον ἄν. Vocula ἀν in mss. nequaquam

legitur.

(2) Sic nostri sex mss. At editi, ἐπίξει.

(3) Editi, καὶ ἐν. Veteres sex libri, κατὰ ἐν.

(4) Sic mss. At editi, μῆπως.

(5) Codices tres Regii, τὴν ψεκτὴν. Editi, τὴν ψεκτικὴν, male. Nec ita multo post duo mss., ἐπιβάλλειν τὸ φρόνημα.

κολάκων οὕτω προσαγορευόμενος, ὡνόμασται νῦν παρὰ τῆς Γραφῆς. Οὗτος δὲ ὁ νοῦς ὁ μέγας, ἐπειδὴ οἴδεν, δτι Τοῦ σοφοῦ, τοῦ γε (6) ἀληθινῶς σοφοῦ, οἱ δρθαλμοὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, δοξάζει τοὺς δρθαλμοὺς αὐτοῦ, ὡς οὐ κάτω βλέπων, οὐδὲ τὰ γήινα, ἀλλὰ τὰ μετέωρα πολυνπρχμοῦν, καὶ τὴν ἄνω διατριβήν ποιούμενος. Ὄποιοι εἰσιν οἱ παρὰ τοῖς Ἐλλήσι σοφοὶ· τὸν μὲν βίον ἔχοντες τοῖς αἰσχύστοις τῆς σαρκὸς πάθεσιν ἐγκαλινδούμενον, τὰ δὲ περὶ οὐρανοῦ καὶ ἀστέρων, καὶ τῶν αἰθερίων, καὶ τῶν περὶ τὸν ἀέρα συμπτωμάτων φυσιολογοῦντες, δόξαν τινὰς ἐκατῶν τοῖς δρθαλμοῖς περιτιθέασιν.

rerum alhoreorum atque affectionum in aere contingentium disputation, oculos suos quadam gloria circumvestiunt.

239. Εἶπε γάρ· Ἐν τῷ Ισχύῳ ποιήσω, καὶ τῷ οὐρανῷ τῆς συνέσεως ἀφελῶ δρια ἔθινων, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν προνομεύσω. Καὶ σείσω πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην δλην καταλήφομαι τῇ χειρὶ ὡς νοστάν, τῇ ὡς καταλειμμένα ὡς ἀρῶ. Καὶ οὐκ ἔστιν (7) ὃς διαφεύξεται με, τῇ ἀντείπῃ μοι. Νῦν ἐρμηνεύει σαφῶς διὰ τοῦ μέγαν νοῦν εἴρηκεν αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦ ἐπὶ τὸ ὑψος τῆς δόξης τῶν δρθαλμῶν αὐτοῦ ἀπειλεῖ τὰς κολάσεις ἐπαγγεῖν, τὸν (8) κόρμπον αὐτοῦ τῶν ῥημάτων, φικτογνωταὶ κατὰ τῶν ὑποδεστέρων, μετὰ πάσης πικραὶς αὐτοῖς ἀπειλῶν πάνταν εἴδος ἀφανισμοῦ, ἀμαχον ἐκυτοῦ καὶ ἀνανταγώνιστον λόγιων εἶναι τὴν δύναμιν. Ως γάρ κύριος τυγχάνων ὡν βούλεται, καὶ πάντως ἐπιτελέσων τὰ κατὰ πρόθεσιν, οὕτως ἐκόμπαξεν. Ἐπειδὴ πολλὴ μοι ἔστιν ἴππική καὶ πεζικὴ δύναμις, καὶ οὐδεὶς ὁ ἀντείρων, καὶ ἐπειδὴ ἀπρόστοτος τῇ τοῖς στρατηγικοῖς σοφίᾳ μοι πάρεστι, καὶ τὴ σύνεσις ἀνεπίληπτος (9)· διὰ τοῦτο, φησίν, Ἀφελῶ δρια ἔθινων, καὶ τὴν Ισχὺν αὐτῶν προνομεύσω. Ηλάτα γάρ τὰ ἔθινη τῇ ἐμαυτοῦ ὑποκύπτειν βασιλείῃ συναντηκάσας, ἔνα τῶν πάντων ποιοῦμαι δρον, τὴν ἐμὴν ἐπικράτεια. Νῦν γάρ ἔκαστον ἰδίοις δρομεσίοις ἀπὸ τοῦ ἐπέρου διώρισται. Ἀφελῶν οὐν αὐτῶν τὰ δρια, ὥπλη ἐν σκῆπτρον τῇ; ἐμῆς βασιλείας γενέσθαι τὰ πάντα (10) συναντηκάσω. Καὶ τὴν Ισχὺν αὐτῶν προνομεύσω. Προνομή λέγεται ἡ ἐν τοῖς πολεμοῖς τῶν ἀκλωτῶν εἰς τοὺς κρατοῦντας διανομή, δταν τῇ αἰχμάλωτα σώματα, τῇ τινας τῶν βοσκημάτων, τῇ ἀλλα τινὰ τῶν κατὰ τὸν βίον, οἱ κρατοῦντες ἐν ἀλληλοις; διαλαγχάνουσι (11)· καὶ ἔκαστος κατὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῷ ὑπεροχὴν τῆς ἐκ τῶν λαφύρων προνομῆς ἀξιούμενος, οὕτω μετέχει τῶν ἐκ τοῦ πολέμου. Καὶ τὰς νῦν, φησί, καθιδρυμένας παγίως πόλεις (12) σείσω, καὶ κλονήσω τῇ ἐμαυτοῦ δυνάμει,

•• Eccle. II, 14.

(6) Ita mss. nostri. Editi vero, τοῦ τε.

(7) Sic mss. omnes. Editi, ἔσται, et non erit.

(8) Editi et mss., ἐπαγγεῖν, τόν ubi ex superioribus videtur supplenda præpositio διά ante articulum τὸν.

(9) Codex Fr. 1 cum aliis tribus, ἀνεπίληπτος, prudentia nulli oblivioni obnoxia. Alter Combesii codex et Reg. secundus cum editis, ἀνεπίληπτος, consilium incomprehensibile. Hoc an illo modo legas,

A contortam), sed falso et simulate. Aut ita nunc appellata est a Scriptura, quod ipse sibi esset admirationi, aut quod hoc modo ab assentatoribus vñcarietur. Hæc autem mens magna, cum semel novit Sapientis, ejus scilicet qui vere sapiens est, oculos esse in capite ejus ⁴⁹, suos laudat oculos, quippe quæ ea quæ humi sunt et terrena, non respiciat, sed scrutetur diligentius sublimia, atque in cœlestibus immoretur. Ejusmodi sunt qui apud Græcos habent sapientes: quorum quidem vita in turpissimis carnis vitiis ac cupiditatibus voluntatur, sed tamen cum de natura cœli, stellarum, rerum alhoreorum atque affectionum in aere contingentium disputation, oculos suos quadam gloria circumvestiunt.

B 239. VERS. 13, 14. *Dixit enim: In fortitudine suciām, et supientia prudentiæ auferam terminos gentium, et fortitudinem earum deprædabor. Et concutiam civitatis habitatas, et universum orbem comprehendam manu, quasi nidum, vel quasi ova derelicta tollam. Et non est qui effugiat me, aut contradicat mihi. Nunc plane et luculenter exponit cur principem vocaverit montem magnam, et cur interminetur se 561 altitudini gloriæ oculorum ejus penas atque supplicia irrogaturum, nimirum obverborum jactantiam, quibus usus est aduersum debiles et infirmos: siquidem cum omni amaritudine eis interminabatur omne excidii genus, virosque suas affirmabat invictas esse et inexpugnabiles. Etenim ita gloriabatur, quasi ea quæ vellet, in sua essent potestate, et quasi quæ animo destinarāt, esset omnino perfecturus. Quoniam mihim ultum inest equitatus ac peditatus, nec quispiam reperiatur qui resistat, cumque inaccessa in rebus militariis sapientia, atque incomprehensibile consilium mihi suppetat, ideo, inquit, Auferam terminos gentium, et fortitudinem earum deprædabor.* Nam ubi gentes omnes coegero imperio meo se subhjicere, unum omnium terminum efficiam, ditionem ac principatum meum. Nunc enim unaquæque gens propriis limitibus divisa est et distincta ab altera. Sublatis igitur gentium terminis, eas omnes vi adiungam, ut sub unum regni mei sceptrum redigantur. *Et fortitudinem earum deprædabor.* Ea spoliorum hostibus ademptorum divisio, quæ a victoribus fit, præda dicitur, cum ipsa victores inter se partiuntur, sive fuerint corpora captiva, sive pecora aliqua, sive quæpiam alia ad vitam necessaria. Atque unusquisque pro sua dignitate atque præstantia partitionem spoliorum consecutus, hoc pacto rerum

parum refert. Notavimus legi quidem in Reg. secundo, ἀνεπίληπτος sed in ora libri scripsit librarius, ἐν ἄλλοις ἀνεπίληπτος.

(10) Antiqui tres libri, τὰ πάντων.

(11) Codices tres, διαλαγχάνωσιν. Paulo post Reg. quartus, μετέχη.

(12) Sic uterque Combesii codex et alii. Vox πόλεις in ante editis desiderabatur.

in bello captarum particeps fit. Et nunc, inquit, **A** urbes firmiter stabilitas concutiam, meaque unius virtute exturbabo, ac orbem universum quasi nidorum manu comprehendam. Etenim equis labor fuerit pullos involucres ac implumes, in nidis ab avibus quæ eos enutriunt, calefactos, manu apprehendere, cum neque pennis, neque pedibus uti ad fugam possint? Deinde contemptum etiam quo homines prosequitur, magis exaggerans, suamque potentiam ultra modum extollens, universum orbem, inquit, ne ut nidorum quidem, sed, inquit, quasi ova dericta sic mihi.

240. Sane quod ad nativum et proprium verborum sensum attinet, Assyriorum princeps ideo haec erat dicturus, quod maxime ob res contra Iudeam et Samariam feliciter gestas efferendus animo esset, putaretque eversorum se primo impetu gentes omnes, et futurum esse neminem, qui adversum se attoleret manus ⁶⁹, sed omnes gentium terminos sua virtute confusum iri, commovendum itidem esse totum terrarum orbem metu adventus ipsius, et eum qui in manus ejus venturus esset, facilius quam gallinæ pullos a se esse apprehendendum, atque totum qui sub sole est orbem a suo exercitu impetum faciente negotio minori subactum iri, quam si **562** quis ova, quæ avi eadem fonte ac fecundante destituerentur, caperet. Sed quia ejusmodi superbia major est quam ferat humana conditio, putant nonnulli verba haec ei qui vere superbus est, convenire, qui cervicem adversus Omnipotentem erexit, detrectatoque imperio defecit, et malignos spiritus qui se secuti fuerant, in suam nequitiam atque defectionem impulit. Existimat enim ille se ei montem magnam asse, censetque speculari se magna, et se universum orbem sub suam ditionem subjecturum comminatur: qui utique ne Domino quidem interroganti, unde adveniret, reformatum dicere: *Postquam circuivi eam quæ sub sole est, et obambulavi universum quæ sub caelo exstat, adsum* ⁷⁰. Hic et Domino totius creaturæ ausus est terræ regna ostendere, ac dicere: *Hæc omnia mea sunt: nunc igitur si procidens adoraveris me, hæc tibi dabo* ⁷¹. Forte igitur per Assyriorum regem indicat Scriptura sæculi hujus principem. Dominus namque principem sæculi nominat, dicens: *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras* ⁷². Et paulo post. *Jam non multa loquar vobiscum: venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam* ⁷³. Præterea principes non pauoi, et nonnulli gentium præfecti constituti sunt,

⁶⁹ IV Reg. xviii, 13 sqq. ⁷⁰ Job ii, 2. ⁷¹ Matth. iv, 8. ⁷² Joan. xii, 31. ⁷³ Joan. xiv, 30.

(13) Editi, τῇ ἐμαυτοῦ χειρὶ. Unus codex, τῇ χειρὶ μου. Alii mss. simpliciter, τῇ χειρὶ.

(14) Veteres quinque libri, autōs. Editi vero et Reg. secundus, ἐκυτοῦ Aliquanto post editi, καὶ οὐκ ἔσται. At mss. omnes, καὶ οὐκ ἔστιν. Ibidem Reg. primus ἀντεῖποι.

(15) Sic mss. At editi, νεοττιῶν.

(16) Veteres quatuor libri, συναποστήσαντι

καὶ τὴν οἰκουμένην δλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ (13) ὡς νοσιάν. Ποίος γάρ πόνος, νεοσσοὺς ἀπτῆνας ἐπὶ τῆς καλιές θαλπομένους παρὰ τῶν ἐκτριφόντων αἵτοὺς δρνιθων καταλαβεῖν τῇ χειρὶ μήτε πτερῷ χρῆσαι μήτε ποσὶ πρὸς φυγὴν δυναμένων; Εἴτα ἐπιτέλνων καὶ τὴν καταφρόνησιν τὴν εἰς τὸν ἀνθρώπους, καὶ τὴν ἐκυτοῦ (14) ὀπεραίρων δύναμιν, οὐδὲ ὠνυνοσιάν, φτσι, τὴν οἰκουμένην, ἀλλ' ὡς ὁλὴ, φησὶν, ἐγκαταλειμμένα, οὕτω λήφομαι, Καὶ οὐκ ἔστιν δὲ διαφεύξεται με, ή ἀντεῖπη μοι.

capiam, *Nec est qui effugiat me, aut contradicat mihi.*

B 240. Ός μὲν οὖν πρὸς τὴν λέξιν, δ τῶν Ἀσσυρίων ἄρχων ταῦτα ἔρει διὰ τὴν κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας εὐημερίαν ὑπερφυσηθεὶς τὴν διάνοιαν, καὶ ἡγούμενος πάντα ἐξ ἐπιδρομῆς αἰρήστιν τὰ ἔθνη, καὶ μηδένας ἔξειν τὸν χειρὸς ἀνταρόντω, ἀλλὰ πάντα μὲν ὅρια ἔθνῶν τῇ δυνάμει αὐτοῦ συγχυθήσεσθαι, δονεῖσθαι δὲ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῷ φόνῳ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ, τὸν δὲ εἰς χεῖρας ἐρχόμενον εὐαλωτότερον εἰναι νεοττῶν (15) ὅρνιθος, ῥφον δὲ ἀρθρησεσθαι τῇ δυνάμει αὐτοῦ ἐφοδευούσῃ τὴν ὑφ' ἡλιῳ πᾶσαν οἰκουμένην, ἥτις λάθοι ὡς, ἔρημα τῆς θαλπούσης αὐτά καὶ ζωογονούσης δρνιθος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὑπερηφανία ὥσπερ μείζων ἔστιν ή κατὰ ἀνθρωπον, πρέπειν τινὲς ἐνόμισαν τὰ ῥήματα ταῦτα τῷ ἀλθῶς ὑπερηφάνῳ, τῷ τραχηλιάσαντι κατὰ τοῦ Πλαντοχράτορος, τῷ ἀνυποτάκτῳ καὶ ἀποστάτῃ, καὶ εἰς τὴν ἐκυτοῦ κακίαν συναποστήσαντι αὐτῷ (16) τὰ συνεπακολουθήσαντα αὐτῷ πονηρὰ πνεύματα. Ἐκεῖνος γάρ ἐκυτὸν καὶ νοῦν οἰεται μέγαν, καὶ φαντάζεται τὰ ὑψηλὰ περισκοπεῖν, καὶ ἀπειλεῖ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὑφ' ἐκυτὸν ποιήσασθαι (17), δις γε οὐδὲ τῷ Κυρίῳ ἐρωτήσαντι, πόθεν πάρεστι, παρηγήσατο εἰπεῖν, διτι Περιελθὼν τὴν διπλὰ τὸν Καλίον, καὶ διπαριπατήσας τὴν ὑπ' οὐρανὸν, πάρειμι. Οὗτος ἐτόλμησε καὶ τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς κτίσεως δεῖξαι τὰς βασιλείας τῆς γῆς (18), καὶ εἰπεῖν, διτι Ταῦτα πάντα ἔμα ἔστι: νῦν οὖν ἐπὶ τεσσάρων προσκυνήσης μοι, σοὶ δώσω. Τάχα οὖν τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, δ λόγος αἰνίττεται. Καὶ γάρ δούριος ἀρχοντας διομάζει τοῦ αἰῶνος τούτου, λέγων. Νῦν δ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου βληθήσεται ἔξω. Καὶ μετ' δλίγα. Οὐκέτι πολλὰ λαλήσω μεθ' διμῶν. Ἐρχεται γάρ δ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ διρχοντες, οἱ ἐθνάρχαι τινὲς, διατεταγμένοι πρὸς φυλακὴν καὶ διατήρησιν τοῦ ὑφ' ἐκυτῶν ἐκάστου ἔθνους, καθά φησιν δ Μωϋῆς ἐν τῇ φθῇ. Ὁτε διεμέριζεν δ τῷ Υἱοιστος ἔθνη,

ἐκυτῷ. Alii duo cum editis, συναποστήσαντι. Ibidem sex mss., συνεπακολουθήσαντα Editi, συναποκολουθήσαντα. Librarius aliquis in margine Regii quarti ita scribens, περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, hoc loco de Antichristo sermonem esse admonuit.

(17) Sic mss. Editi vero, ποιήσεσθαι.

(18) Antiqui tres libri, δεῖξαι πάσας τὰς βασιλείας Codex unus, δεῖξαι τὰς βασιλείας πάσης τῆς γῆς.

ώς διέσπειρεν υἱοὺς· Αδάμ, ἔστησεν δρις ἔθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος φησι. Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν, οὐ τοῦ αἰώνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰώνος τούτου. ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰώνος τούτου ἔγνωκε. Καὶ πάλιν ἐν τῷ Δανιήλ ἀρχῶν τις Περσῶν, καὶ ἀρχῶν Ἐλλήνων ἀντέγραπται. Αὗτες γάρ πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος· Καὶ ἐγώ τίλθον ἐν τοῖς λόγοις σου. Καὶ ὁ ἀρχῶν τῆς βασιλείας Περσῶν εἰστήκει ἔξεναντίας μου. Καὶ ἴδού Μιχαὴλ, εἰς τῶν ἀρχόντων τῶν πρώτων, ἡλίθιος βοηθός μοι· καὶ αὐτὸν κατέκιπνον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀρχοντος βασιλείας Περσῶν. Καὶ μετ' ὀλίγα· Καὶ ἐγώ ἔξεπορευόμην, φησι, καὶ ὁ ἀρχῶν τῶν Ἐλλήνων ἤρχετο. Μήποτε υἱὸν ἐὰν τί ταυτα ἐκ προσώπου διαβόλου λεγόμενα (19), ἡ ὑπερηφανία αὐτοῦ οὐ κατὰ ἀνθρώπων, ἀλλὰ κατὰ νοητῶν ἡ τινῶν δυνάμεων γινομένη.

241. Μή δοξασθήσεται ἀξίνη ἄνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ; ἡ ὑψωθήσεται πρίων ἄνευ τοῦ ἔλκοντος αὐτὸν; ὡσαύτως ἐν τις ἄρρεν ῥάβδοι ή ἔύλον. Ἐλεγκτικὸς τῆς ὑπερηφανίας τοῦ ἀρχοντος τῶν Ἀσσυρίων ὁ λόγος. Τί φρονεῖς ἐπὶ σεαυτῷ, ὡς κόπτοντι ἔθνη, καὶ καθικεῖοντι τὰς δυναστείας τῶν πόλεων; Ἡ οὖτα γάρ καὶ ἡ ἀξίνη μέγα φρονοίη, ὡς τὰ ὑπέροχα τῶν δένδρων εἰς γῆν καταβάλλουσα, καὶ ὁ πρίων ὡς τὰ συνεστῶτα καὶ ἡνωμένα τῶν ἔύλων διαιρῶν. Ἀλλ' οὔτε ἡ ἀξίνη ἄνευ τῶν χειρῶν κόπτει, οὔτε ὁ πρίων (20) ἄνευ τοῦ ἔλκοντος αὐτὸν, καὶ εἰς χρείαν τινὰ τεχνικῶς καθαιροῦνος τὰ ἔύλα δύναται πρίζειν. Ἐπιγνεῖς δὲ εἰπερ ἄρα ὁ τῇ ἀξίνῃ κεχρημένος, καὶ ὁ τὸν πρίονα ἔλκων ἐπιστημόνως. Οὕτως οὐδὲ τὸ ἔύλον, οὐ εἰς σκῆπτρον μετεσχηματίσθη, τὴν τοῦ κρατεῖν ἀξίαν δοσίλει καρπούσθαι, ἀλλ' ὁ ταῦτα (21) μεταχειρίζομενος, εἰς σύμβολον τῆς ὑπεργούσθης αὐτῷ δυναστείας. Οὕτως οὖν κάγω σε παρέλασθον εἰς τὴν τοῦ λαοῦ τοῦ ἡμαρτηκότος κόλασιν εἰς ἀξίνην καὶ πρίονα τῇ ὀμοτητὶ σου συγχρώμενος, εἰς τὴν δικαίαν τοῦ λαοῦ καὶ ἐπὶ ὀφελείᾳ αὐτοῦ ἐπεργουμένην παίδεων. Ως οὖν ἐπὶ τῶν δικαστηρίων οἱ δῆμοι ἐπὶ τῷ (22) κολάζειν τεταγμένοι οὐχὶ κύριοι τιμωρίας εἰστιν, οὐδὲ τῇ ἐντῶν ἰσχύᾳ ἡ ἔξουσίᾳ τι ποιοῦσιν, ἀλλ' ἀπερ ἐν αὐτοῖς παρὰ τῶν νόμων ἐπιτραπῆ· οὕτω καὶ Ἀσσύριοι, οὐκ ἰσχυρὸν ἔθνος, οὐδὲ ἀρχῆς εἰστοῦ ἐνεργεῖν τι δυνάμενον, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐνδεδομένον (23) αὐτῷ μέτρον παρὰ τοῦ θεραπευτοῦ τῶν ἡμαρτηκότων, ταῖς ἐπὶ τὸ κακοῦν κέχρηται ἐνεργεῖαις.

242. Καὶ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀποστελεῖ Κύριος

¹⁶ Deut. xxxii, 8. ¹⁸ I Cor. ii, 6-8. ¹⁹ Dan. x, 12, 13. ²⁰ ibid. 20.

(19) Veteres aliquot libri, ἀτρημένα.

(20) Antiqui sex libri, ὁ πρίων. Deoerat in vulgatis articulus.

(21) Hic vocem σκῆπτρα subaudiendam arbitror, τρύπαντα σκῆπτρα. Statim editi, εἰς τὴν κατὰ τοῦ. At abest κατὰ μεσ. Nec dubium, quin abesse oport-

ut singulas gentes sibi subjectas custodiant ac tueantur, quemadmodum ait Moyses in Cantico: Quando dividebat Altissimus gentes, quando disseminavi filios Adam, constituit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei¹⁴. Et rursus Apostolus ait: Sapientiam autem loquimur, non sæculi hujus, neque principum sæculi hujus: sed loquimur Dei sapientiam, quam nemo principum hujus sæculi cognovit¹⁵. Et iterum apud Danielem de principe quodam Persarum, et de Græcorum principe fit mentio. Nam ita Danielem alloquitur angelus: Et ego veni in verbis iuis. Et princeps regni Persarum sicut contra me. Et ecce Michael unus de principibus primis venit ad auxiliandum mihi et ipsum reliqui ibi cum principe regni Persarum¹⁶. Et aliquanto post ait: Et ego egrediebar, et princeps Græcorum veniebat¹⁷. Fortasse igitur si hæc dicta sint ex diaboli persona, superbia illius non in homines, sed in spiritales aut eximias virtutes invehitur.

241. VERS. 15. Nunquid gloriabitur securis sinecedente in ipsa? aut exaltabitur serra sine trahente illam? aut si quis tollat virgam, aut lignum. Hæc verba objurgant et coarguunt arrogantiam principis Assyriorum. Cur magnifice de te sentis, quasi tu sis qui cædas gentes, et urbium potentatus demoliaris? Nam alioqui securis etiam ratione pari possit gloriari, tanquam si ingentes et excelsas arbores in terram dejicaret, serra itidem, quasi compacta continua ligna diffinderet. Attamen securis nequaquam cedit sine manibus: neque secare serra potest, nisi quis trahat ipsam, et ligna ad aliquem nsum solerter consecindat. Cæterum laude utique dignus est et commendatione, tum qui securi utitur, tum qui serram industrie trahit. Sic lignum, quod sceptri formam accepit potestatis atque dominii dignitate¹⁸ nequaquam debet frui, sed is qui in manu sceptra sumit, in signum ejus quem habet principatus. Itaque et ego te similiter ad populum peccatorum plectendum adhibui; et instar securis ac serræ usus sum tua crudelitate, jure ac merito populum ad ipsius utilitatem puniatur. Quemadmodum igitur carnisices in foro ad poenæ exigendas instituti, non pro arbitrio poenæ irrogare possunt, nec quidquam agunt potestate sua aut auctoritate, sed ea quæ sibi permittunt leges, exsequuntur, ita et Assyri non sunt gens fortis ac valida, quæ quidquam ex se ipsa perficere queat, sed quæ juxta modum sibi a peccatorum medico præscriptum, ad poenæ infligendas operam suam contulit.

242. VERS. 16, 17. Et non sic, sed mittet Domi-

teat. Subinde editi, προνάρθι τινα. Vox τινα in mss. deest.

(22) Editi, τό. At sex mss., τῶν. Nec ita multo infra editi, ἀπὸ τῶν. Libri veteres, παρὰ τῶν.

(23) Pro ἐνδεδομένον in tribus codicibus scriptum reperitur, διδόμενον.

nus Sabaoth in honorem tuum ignominiam, et in gloriam tuam ignis comburens accendetur. Et erit lumen Israel in ignem, et sanctificabit illum in igne urente: et devorabit quasi fenum silvam. Hæc est stultæ superbie merces. Quia te ipsum gloriabundus mentem magnam predicabas, et efferebaris in altitudine gloriae oculorum, *Mittel Dominus ignominiam in honorem tuum, ignem vero in gloriam tuam.* Quoniam enim interminatus es ablaturum te esse fines gentium, habitatas civitates conquassaturum, totum terrarum orbe in quasi nidum apprehensurum, et eum quasi ova derelicta sublaturum, nemine omnino effugiente aut contradicente, idcirco *Ignis comburens accendetur, et erit lumen Israelis in ignem.* Immutabitur, inquit, rerum status; et in splendore, inquit, erit Israel, qui nunc deprimitur, et qui tibi ob peccatum traditus est puniendus. Splendor itaque illius tibi in perniciem et exitium cedet. *Erit enim, inquit, lumen Israel in ignem.* Atque cum insint igni facultates duæ, una illustrandi, altera comburendi; suavitas quidem ignis atque jucunditas permanet apud Israelem, unde illustratur et circumfulget: quod vere in eo acerbum est, et quod excruciat, id pars erit illius superbii, eum ut exurat, atque pro ardore afficiat dolore inconsolabili. *Et sanctificabit illum in igne urente, et devorabit quasi fenum silvam.* Docet ignis naturam esse purgantem. Sanctificabit enim illum quasi in igne urente. Quomodo autem ignis purificat? Postquam comederit silvam tanquam fenum. Itaque cum *Deus noster ignis consumens sit*¹⁸, procul dubio silvam et ea quæ a silva oriuntur vitia consumet; anima non in spiritu, sed in carne immorante. Sciendum autem est, gloriam a fama discerni ab iis qui vocum significatum accurate diligenterque perquirunt. Et dicunt gloriam laudem esse quæ a vulgo tribuitur; famam vero esse laudem, quæ a bonis impertitur. Eumdem ad modum dividunt et honorem. Alium quidem affirmant honestum esse; eumque in virum virtutis studiosum cadere, **564** cum amplitudo sit remuneratio; remunerationem autem statuunt quoddam esse virtutis premium: alium vero esse, qui ob facta non omnino probata a plebe deseritur.

243. VERS. 18. *Die illa extinguentur montes, et colles et nemora. Et devorabit ab anima usque ad carnes.* Postquam misit Dominus Sabaoth in honorem p. incipit Assyriorum ignominiam, et in ejus gloriam ignem comburentem, luxque Israelis versa est in ignem Assyrio, ut lucis splendore nequaquam sanctificatus purgaretur ignis unctione quæ efficeret

A Σαβαὼθ εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν, καὶ εἰς τὴν σὴν δόξαν πῦρ καιόμενον καυθῆσται. Καὶ ἔσται τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ, καὶ ἀγίασι αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ, καὶ φάγεται ὡσεὶ χόρτον τὴν οὐλὴν. Αὕτη ἡ ἀντιμισθία τῆς ἀλόγου διερηφανίας. Ἐπειδὴ νῦν μέγαν ἔσυτὸν ἀποσεμανύνων ἔλεγες, καὶ τῷ ὑψει τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν ἐπηγάλλου, Ἀποστελεῖ (24) Κύριος ἀτιμίαν εἰς τὴν σὴν τιμὴν, πῦρ δὲ εἰς τὴν δόξαν σου. Ἐπειδὴ γάρ ἀφιρεῖσθαι τὴπειλεῖς δρια ἐθνῶν, καὶ σειει πόλεις (25) κατοικουμένας, καὶ καταλήψεσθαι τὴν δλῆν οἰκουμένην ὡς νοσσαῖαν, καὶ ὡς ὡὰ ἔγκαταλειμμένα αἴρειν, μηδενὸς διασεύγοντος, μηδὲ τοῦ ἀντιλέγοντος δύντος: διὰ τοῦτο Πῦρ καιόμενον καυθῆσται, καὶ ἔσται τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ. Ηριστραφῆσται, φησί, τῶν πρεγμάτων ἡ κατάστασις, καὶ ἐν λαμπρότητι, φησίν, ἔστι δὲ Ἰσραὴλ δὲ νῦν τετετεινωμένος, καὶ σοὶ παραδεδομένος διὰ τὴν ἀμαρτίαν εἰς κόλασιν. Ἡ οὖν ἔκεινου περιφάνεια (26) εἰς ἀφανισμόν σοι γενήσεται. Ἐσται γάρ, φησί, τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ. Καὶ δύο ἀνεργειῶν ούσῶν περὶ τὸ πῦρ, τῆς τε φωτιστικῆς καὶ τῆς καυστικῆς: τὸ μὲν γλυκὺν καὶ γαρίεν τοῦ πυρὸς τῷ Ἰσραὴλ περιφανεῖ, φωτίζον αὐτὸν καὶ περιλάμπον: τὸ δὲ πικρὸν καὶ κατώδυνον ἐπὶ τὸν ὑπερήφανον κατέμερισθῆσται, καίσον κόλασιν, καὶ ἀπεραμυθήτω πόνῳ διὰ τῆς καύσεως παραδίδον. Καὶ ἀγίασι αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ, καὶ φάγεται ὡσεὶ χόρτον τὴν οὐλὴν. Δείκνυσι τὴν φύσιν τοῦ πυρὸς, στὶ καθαρικήν. Ἀγίασι γάρ αὐτὸν ὡς ἐν πυρὶ καιομένῳ. Ήώς δὲ ἀγίασει τὸ πῦρ; Ἐπειδὲν φάγη τὴν οὐλὴν ὡς χόρτον. Ἐπεὶ οὖν Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον ἔστι, καταγαλώσει, δηλονότι, τὴν οὐλὴν, καὶ τὰ ἀπὸ (27) οὐλῆς ἐλθόντα πάθη, οὐ τῷ μὲν τῷ πνεύματι ἀλλ' ἐν σαρκὶ διατριβούσῃ ψυχῇ. Ἰστέον δὲ, διὰ τοῦ ἀκριβολογούμενοι περὶ τὰ σημαντιόμενα, τὴν δόξαν ἀπὸ τοῦ κλέδους διώρισαν: καὶ φασι τὴν μὲν δόξαν εἶναι τὸν ἀπὸ τῶν πολλῶν ἔπαινον: τὸ δὲ κλέος, τὸν ἀπὸ τῶν ἀγριθῶν ἔπαινον. Ὁμοίως καὶ τὴν τιμὴν διαρρῦσι, φάσκοντες τὴν μὲν ἀστελαν τινὰ εἶναι, καὶ ἐπὶ τὸν σπουδαῖον πίπτειν, γέρως οὖσαν ἀξιωσιν: τὸ δὲ γέρας ζήλον ἀρετῆς τίθενται: τὴν δὲ τινὰ τιμὴν παρὰ τῶν τυχόντων, τοῖς (28) οὐ πάνυ ἀποδεκτῶς γεγενημένοις ἀντίδοσιν.

D 243. Τῇ ἡμέρᾳ ἔκεινῃ ἀποσθεῖσθαι τὰ δρη, καὶ οἱ βουνοὶ, καὶ οἱ δρυμοὶ, καὶ καταφάγεται ἀπὸ φυχῆς ἔως σαρκῶν. Μετὰ τὸ ἀποστεῖλαι Κύριον Σαβαὼθ εἰς τὴν τιμὴν τοῦ ἀρχοντος τῶν Ἀσσυρίων ἀτιμίαν, καὶ εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ πῦρ καιόμενον, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ τῷ Ἀσσυρίῳ, ἵνα δὲ μὴ ἀγιασθεὶς ἐν τῇ λαμπρ-

¹⁸ Deut. iv, 24.

(24) Codex unius, Ἀποστέλλει.

(25) Editi, πόλεις σειειν. Ατ sex mss., σειειν. Haud longe editi, διὰ τοῦτο τό. Deest τό in nostris sex codicibus.

(26) Editi et Reg. secundus, περιφάνεια, bene. Alii tres mss. πρετερούτρumque Combeffianum, ὑπερ-

ηγανία, aut ὑπερηφάνεια, male. Statim editi, Καὶ γάρ. Vocabū γάρ in nostris sex mss. deest.

(27) Editi, ἀπὸ τῆς. At sex mss., ἀπὸ. Ibidem Reg. secundus, πάθη· οὐ τῇ ἐν.

(28) Editi, ὃν τοῖς. Vox ὃν, quam παρέλκειν πε-
mo non videt, a nostris sex mss. abest.

τητι τοῦ φωτὸς, καθαρθῆ διὰ τῆς καύσεως τοῦ πυρὸς, τῆς ἐνεργουμένης ἐπὶ καθάρσει, καὶ κατεσθιόσης ὡς χόρτον τὴν ἐνυπάρχουσαν ὅλην τῶν ἀμαρτημάτων· τότε λοιπὸν, ἀναλωθείστης τῆς ὅλης τῆς ἐκπούσης τὴν κολαστικὴν φλόγα, παυθήσεται, φησι, τὰ δρη καιόμενα, καὶ οἱ βουνοὶ, καὶ οἱ δρυμοὶ, καὶ λήξει τὸ πῦρ τοῦ ἐμπρησμοῦ κατεσθίον τὰ πάντα, καὶ ἐπιβοσκόμενον· τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπὸ ψυχῆς ποιούμενον, φθάνον δὲ ἔως τῶν σαρκῶν. Οὐδεὶν δὲ ἄγνωστον (29) ἡ συνήθεια τῆς Γραφῆς, διτὶ τοὺς ἐν προτερήμασι τισι γενομένους, καὶ δύον ἐπὶ τῇ κατασκευῇ πλειόν τι τῶν πολλῶν ἔχοντας, δρη καὶ βουνούς. Τοὺς δὲ ἀκάρπους καὶ εἰκῇ ἀλλήλοις συμπεφυρμένους (30), οἶονει αὐτόματον τινα καὶ ἀτελῆ τὴν ζωὴν ἔχοντας, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ τῆς φυτείας τοῦ ἀλληθινοῦ γεωργοῦ πεφυτευμένους, δρυμοὺς δνομάζει. Πάντων μέντοι τὸ πῦρ ἀπετεται, ἀρέχμενον ἀπὸ ψυχῆς, λῆγον δὲ ἐπὶ τὰς σάρκας. Τὰ μὲν γάρ μέχρι ἐνθυμήσεων στάντα ἀμαρτήματα, διποίον ἔστι τὸ μοιχεύσαι ἐν τῇ καρδίᾳ ἐκαυτοῦ, ἐν ψυχῇ ἔστιν ὅλη ἀξία τοῦ ὑπὸ πυρὸς καταβρωθῆναι. Τὰ δὲ καὶ μέχρι τῶν ἔργων φύάσαντα, νεμηθέντων τῶν ἀμαρτημάτων ἐπὶ τὰς διὰ σαρκὸς καὶ πράξεως ἐνεργίας, ταῦτα ὑπολαμβάνω ἀμαρτήματα είναι. Ἀρξαμενοὶ μὲν γάρ ἀπὸ ψυχῆς, λῆγοντες δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ, οὐδὲ (31) μέχρις αὐτῆς περιορίζονται οἱ πονηροὶ διαλογισμοὶ ἀλλ' ἐξέρχονται, καὶ οἶονει διακόπτουσι, περηντες τὴν σάρκα, καὶ ἐκφαινόμενοι πρὸς τὰ ἔξω. Εἰ γάρ φόνον ἐνεθυμήθη μέν τις ποιῆσαι, οὐκ ἔπραξε δὲ, οὐκ ἐκῆλθεν διάφονος ἀπὸ τῆς καρδίας. Καὶ δὲ ἐμβλέψας γνωτικὸν πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, μὴ φθείρας δὲ τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, μηδὲ ποιῆσαις τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ πόρνης μέλη, οἶονει δριον τῆς ἀμαρτίας ἐκαυτοῦ τὴν καρδίαν ἀποίησεν ὥστε οὐκ ἐκῆλθεν ἀπὸ τῆς καρδίας τοῦ τοιούτου δι πονηρὸς διαλογισμὸς. Οὗτοι καὶ περὶ κλοπῆς ἔστιν εἰπεῖν, καὶ περὶ εἰδωλολατρείας καὶ φαρμακείας, καὶ δύσι ἀλλα εἰδῆ ἀμαρτημάτων, δταν μὴ στέγηται διὰ τοῦ σώματος, ἀλλ' ὡπερ (32) διὰ ἄγνειον ἀραιοῦ βίοντα, φέργεται πρὸς τὰ ἔξω.

244. Καὶ ἔσται δὲ φύγων, ὡς δ φεύγων ἀπὸ φλογὸς καιομένης. Καὶ οἱ καταλειφθέντες ἀπὸ αὐτῶν, ἔσονται ἀριθμός, καὶ παιδίον γράψει αὐτούς. Μετὰ (33) τὸν ἐμπρησμὸν τὸν ἀπὸ τοῦ πυρὸς, τοῖς δρεσι τοῖς βουνοῖς καὶ τοῖς δρυμοῖς ἐγγιγνόμενον, τὸ εὐαριθμητὸν λέγει τῶν διασωζομένων. Καὶ οὕτω δὲ, φησιν, εἰς ἀριθμὸν εὐσημείωτον περιστέσεται αὐ-

²⁹ Matth. v, 28, ³⁰ I Cor. vi, 15.

(29) Antiqui sex libri, ἄγνωστον. Editi vero, ἄγνωστος. Quod quin a typographis factum sit, non valde admodum dubito. Nam, opinor, verebantur ne in his vitii aliquid subesset; ob idque eos ἄγνωστος pro ἄγνωστον edidisse suspicor: dici tamen utrumque posse, nemo paulum modo humanior negabit. Nec grecos solos, sed et Latinos quoque neutro genere, cum aliud ex grammaticorum regulis ponи debuisse, usos constat, ut ex illo Virgiliano notum est, *Triste lupus stabutis*. Aliquanto post editi, πλέον τι. Veteres libri, πλέον τι.

(30) Editi et quinque mss., συμπεφυρμένους. At

A purgationem, ac eam quae aderit per oratorium materiam ac silvam velut fenum depasceret: tum deum materia illa et silva, quae flammam ultricem accenderet, consumpta et exusta: sit futurum esse, ut montes, collesque et nemora desinant comburi, et ille incendiī ignis qui exedebat et depascetur omnia, sinem accipiat: ubi exordio ab anima ducto, ad carnes usque pertigerit. Neminem autem latet eum esse Scripturæ morem, ut mentium nomen et collum iis tribuat, qui quadam gaudent prærogativa ac dignitate, quique, quod ad suppellecilem et facultates attinet, plebi præstant. At vero nemora appellat eos, qui nullos fructus edentes, et fortuito inter se permisti, veluti temerariam quamdam ac imperfectam vitam agunt, cum non sint a vero agricola plantati, neo consiti. Sed ignis peradit omnia: siquidem incipit ab anima, et in carnes desinit. Enimvero peccata quae cogitatione tenus consistere, ut contingit cum quis mechat in corde suo, in anima sunt materia ignis depastione digna. Delicta vero, quae ad opus usque pervenient (quippe hæc delicta carne et actione admittuntur), peccata propria esse arbitror. Nam pravæ illæ cogitationes quæ ab anima ducunt initium, et in ipso corde conquiescent, ne in eo quidem continentur: sed egrediuntur, et veluti capite exerto aspiciunt, jamque carnem penetrantes, foras prodeunt. Si quis enim cædem patrare cogitaverit, nec tamen commiserit, odes e corde neutiquam exiit. Et qui aspexerit mulierem ad concupiscentiam eam²⁹, nec tamen corruperit Dei templum, neque fecerit membra Christi membra meretricis³⁰, is suum cor velut sui peccati limitem ac terminum efficit, sic ut cogitatio prava e corde non exsilierit. Licet autem ita loqui de furio, de idololatria, de veneficio, deque aliis id genus quibusvis peccatis; quando a corpore non occultantur, sed tanquam e vasculo laxo et fungoso effluentia, foras prorumpunt.

D 244. VERS. 19. *Et erit qui fugiet, quasi fugiens a flamma urente. Et qui relinquuntur ex ipsis, erunt numerus, et puer scribet eos. Post montes, collesque et saltus ab igne incensos, eos qui salvi et incolumes evaserint, facile esse numerandos dicit. Atque adeo, inquit, ad numerum qui facile assignari possit, redigetur eorum numerus: 565 ita ut puerulus*

Reg. secundus, συμπεφυρμένους. Lectionem utramque recipi posse non diffiteor quidem: mihi tamen nescio quomodo magis placet scriptura posterior.

(31) Unus Ducæi codex, Ἀρέμενα μὲν ἀπὸ ψυχῆς, λῆγοντα δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ οὐδέ. Editi ut in contextu, nisi quod voculum καὶ ante particulam οὐδὲ delevimus, sicut Henriciani codicis secuti.

(32) Codex unus, ἀλλ' οὐδεν. Statim quatuor mss., πρὸς τὰ ἔξω.

(33) Editi, Metà γάρ. Vocula γάρ a nostris mss. abest. Statim editi, Καὶ δέ. Codices quinque, Καὶ οὕτω δέ.

qui prorsus nihil quidquam numerandi peritus sit, aut scribendi, eos enumerare possit. Forte autem qui fugit ab incendio, vitam pravam evitat per penitentiam, suaque conversione carnem, pœnas et cruciatus sibi asciscentem, refugit. Quisquis enim, posteaquam deprehensus est in peccatis, conscientius est dignum se esse, qui per virgam et verbera convertatur, jam peccatum tanquam supplicii materia declinans, fugit quasi a flamma urente. Et tunc qui fuerint derelicti, erunt numerus, non solum quod, uti exposuimus, facile queant numerari, sed etiam quod de cætero sint digni, qui in numerum referantur. Sic in Numerorum libro pueros, mulieres, senes, quotquot per statem ad bella obeunda erant inutiles, et promiscuum vulgus, tanquam a populo Israelitico alienum, invenimus nequaquam in numerum ponit⁸¹; sed numerari eos qui in bello fortes erant et strenui, a vigesimo anno et supra⁸². Insuper omnes Israelis primogeniti a mense et supra annumerantur⁸³. Pariter etiam Levites a mense et supra, et qui ministrabant sacerdotes usque ad quinquaginta annos recensentur⁸⁴. Cæterum quis puer, non vir, neque senex, eos qui sunt ejusmodi inscribet? Indicari eos qui Ecclesiæ præficiuntur, negaverit nemo, eo quod vitam degant in innocentia et integritate, et quod peccata occulta quorum nullus est testis nisi is qui abditos cujusque recessus scrutatur, sibi a peccatoribus concordantur. Ilic tales est inscripturus, qui fuerint veluti per peccatum obliterati ac deleti, eos iterum sribet. Qui fugarint incendium, receperintque expurgationem, penitentia partam quasi ignem, tales is qui inhærentem malorum materiam absumit, conscribit. Aut fortasse quia scribuntur in libro vitæ, et una cum justis inscribuntur si, qui digni sunt, qui Altissimi dextera numerentur, opera pretium fuerit nosse hunc salvandorum scribam, qui justis fert opem, ac nomina eorum qui a pravis operibus resipiscunt, in cælorum libro inserit. *Gaudete* enim, inquit, *quod nomina vestra scripta sunt in cælis*⁸⁵. Quisnam igitur puer proborum nomina in cælis scribere potest? Nonne ille, de quo dictum est: *Parvulus natus est nobis, filius et datus est nobis*⁸⁶? Puer ille est, quem adoravere magi;

⁸¹ Num. 1, 2, 3; xxxi, 2. ⁸² Num. 3, 40. ⁸³ ibid. 15. ⁸⁴ Num. 4, 3. ⁸⁵ Luc. x 20. ⁸⁶ Isa. ix, 6.

(34) Veteres aliquot libri, μηδὲ πρὸς τό.

(35) Editi et nostri sed mss., τὴν κολάζουσαν σάρκα, carnem castigantem. Sed vox κολάζουσαν jure suspecta videtur Combetisio: pro qua non invitus legeret, κολάκεύουσαν, carnem blandientem. Ego autem dubium non habeo quin hic locus ex Procopio restituendus sit, apud quem, pag. 170, ita legitur: φεύγει τὴν κολάζουσαν φλόγα, fugit ultricem flammarum. Nostrum hoc judicium mirifice confirmant que non ita multo post leguntur, φεύγει ὡς ἀπὸ φλογὸς καιομένης, fugit quasi a flamma urente. Nam posterioribus his verbis ad priora illa, καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τὴν κολάζουσαν, etc., scriptorem nostrum alludere obscurum non est. Ex quo effici videtur, ut pro σάρκα legi oporteat φλόγα: alioquin enim alter locus ad alterum referri non posset. Lectionem vulgatam ob

A τῶν τὸ πλῆθος, ὥστε καὶ ὑπὸ παιδίου, μὴ πάνυ τι μηδὲ πρὸς τὸ ἀριθμὸν, μηδὲ (34) γράφειν ἐμπειρῶς ἔχοντος, δύναται αὐτὸν ἀπογραφῆναι. Τάχα δὲ ὁ φεύγων ἀπὸ τοῦ ἐμπρησμοῦ, τῇ μετανοίᾳ φεύγει τὸν πονηρὸν βίον, καὶ τῇ ἐπιστροφῇ τὴν κολάζουσαν σάρκα (35) ἀποδιδράσκει. Πᾶς γάρ δ μετὰ τὸ καταληφθῆναι (36) ἐν ἀμαρτῆμασι, συναισθίμενος ἐστοῦ ἀξίου ὅντος τῆς ἐν ῥάβδῳ καὶ μάστιγι ἐπιστροφῆς, φεύγει ὡς ἀπὸ φλογὸς καιομένης. Καὶ τότε οἱ καταλειφθέντες ἔσονται ἀριθμὸς, οὐ μόνον διὰ τὸ εὐαρίστητον, ὡς ἀποδεδώκαμεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ λοιπὸν ἀξίου εἰναι εἰς ἀριθμὸν ἀναλαμβάνεσθαι. Ότις ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν εὐρήκαμεν, παιδία καὶ γυναῖκας καὶ γηροτας, δοι τὴν ἔχρηστον ἐν πολέμοις ἔχουσιν ἡλικίαν, καὶ τὸν ἐπίμικτον ὡς ἀλλοτριον τοῦ Ἰσραὴλ ἔξι ἀφιεμένους τοῦ ἀριθμούσθαι, ἀριθμουμένους δὲ τοὺς ἀπὸ εἰκοσαετοῦς καὶ ἐπάνω δυνατοὺς ἐν πολέμῳ. Καὶ οἱ πρωτότοκοι τοῦ Ἰσραὴλ πάντες ἀριθμοῦνται, ἀπὸ μηνιάου, καὶ ἐπάνω. Όμοιως καὶ οἱ Λευΐται, ἀπὸ μηνιάου, καὶ ἐπάνω· καὶ οἱ λειτουργοῦντες Ιερεῖς ἔως πεντήκοντα ἐπάνω ἀριθμοῦνται. Ποιὸν δὲ παιδίον γράψει τοὺς τοιούτους, οὐχ ὁ ἀνήρ, οὐδὲ ὁ πρεσβύτης (37); Οὐδεὶς ἀντερεῖ τοὺς προεστῶτας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, διὰ τὸ ἐκκακίσ διάγειν, καὶ διὰ τὸ πιστεύεσθαι (38) παρὰ τῶν ἡμαρτηκότων τὰ ἀπόρρητα, ὃν οὐδεὶς μάρτυς, εἰ μὴ ὁ τὰ κρυπτὰ ἔκάστου διερευνώμενος. Οὗτος γράψει τοὺς τοιούτους, οἰονεὶ ἔχαλειφθέντας διὰ τῆς ἀμαρτίας· πάλιν ἔγγράψει τοὺς τὸν ἐμπρησμὸν φυγόντας, καὶ τὴν διὰ τῆς μετανοίας κάθαρσιν, οἰονεὶ πῦρ ἀναλατικὸν τῆς ἐνυπερχούσης ὅλης τῶν κακῶν, δεξαμένους· γράφει τοὺς τοιούτους. Ή τάχα ἐπειδὴ ἐν βίβλῳ ζωῆς (39) γράφονται, καὶ τοῖς δικείοις συνεγγράφονται οἱ ἀξίοι τοῦ ἀριθμούσθαι παρὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου, ἄξιον ἔστι νοῆσαι (40) γραψει τῶν σωζομένων, συναλαμβάνοντα τοῖς δικαίοις, καὶ ἐγκατατάσσοντα τὰ ὄντα τῶν ἐπιστρέφοντων ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἔργων ἐν τῇ βίβλῳ τῶν οὐρανῶν. Χαίρετε γάρ, φησὶν, διτὶ τὰ ὄντα τὰ ὄντα. Ιησοῦς γράψει τοῖς οὐρανοῖς. Ποιὸν οὖν παιδίον ἐν τοῖς οὐρανοῖς γράφειν τὰ ὄντα ματα δύναται τῶν εὐδοκίμων, τῇ περὶ οὐκ ἐλέχθῃ, διτὶ Ιησοῦς ἔγενηθη ἡμῖν, νίδις καὶ ἐδόθη ἡμῖν, ἐκεῖνο τὸ παιδίον, δο οἱ μάγοι προσεκνήσαν, ἐκεῖνο,

veterum librorum auctoritatem retineri posse arbitratii sumus; si prius, quomodo locus corrigi debeat, moneremus.

(36) Sic codices tres. Alii totidem, καταλειφθῆναι, derelictus est. Editi, προκαταληφθῆναι.

(37) Antiqui tres libri, οὐδὲ ὁ πρεσβύτης.

(38) Editi et tres mss., πιστεύεσθαι. Alii tres, ἐμπιστεύεσθαι. Insigne testimonium in his verbis contineri arbitramur: quo, si a præjudicata omni opinione liber sit animus, confessionis auricularis antiquitas aperte probari possit.

(39) Sic nostri mss. omnes. Editi, ἐν βίβλῳ ζωῶν. Ibidem Reg. tertius, ἔγγράφονται.

(40) Editi, νοῆσαι ἡμᾶς. Sed in nullo codice reperi est vocem ἡμᾶς. Hoc ipso in loco Reg. tertius, συγγράφει.

δικαῖοι λαθεῖν εἰς Ἀἴγυπτον, καὶ ἐπεκνῆλθε πάλιν εἰς τὴν ἡμῖν Ἰσραὴλ; Πολλῶν οὖν ἐπινοιῶν οὐσῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ (41), ἐν ἑστει τῶν κατ' αὐτὸν νοούμενων καὶ τὸ παιδίον ὃ γράψει τοὺς προσεχομένους διὰ τῆς μετανοίας τῇ τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώσει.

245. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἑκείνῃ, οὐκέτι προστεθήσεται τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ οἱ σωθέντες τοῦ Ἰακώβ οὐκέτι μὴ πεποιθότες ὅτι τοὺς ἀδικήσαντες αὐτοὺς, ἀλλ' ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ ἔσται τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα. Σαφῶς ταῦτα ἐπὶ τοὺς ἀφισταμένους τῆς πονηρᾶς ἔργασίας, καὶ μετατιθέντας ἐπὶ Θεὸν ζῶντα τὴν ἑαυτῶν ἀλπίδα, τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Προστιθέμεθα δὲ (42) οἱ ἀμαρτάνοντες τοῖς πολεμίοις, καὶ πεποιθόμεν οὐκ τοῖς ἀδικοῦσιν ἡμᾶς. Πονηρός τις περιέρχεται δαιμονιῶν στρατός, διὰ τῶν τῆς ἡδονῆς ὀνειρασμάτων τὰς ψυχὰς ἡμῶν καταστρέφομενος. Τούτοις προστιθέντες, ὥστε παῖδες ἀνόητοι τοῖς ἀνδραποδίσταῖς, οἱ πολλάκις παίγνια τινα παιδικὰ προδεξάντες ἔξηπτάσσουν τοὺς παιδεῖς, καὶ πόρρω πνιγόσαντες τῶν ὀφθαλμῶν τῶν πατρικῶν, διὰ τῆς ἐν δλιγχφ τέρψεως πικρὸν αὐτοῖς κατεσκεύασκαν δουλείαν. Προστιθέντες (43) οὖν κάκιενοι τοῖς ἀδικοῦσι, καὶ ἡμεῖς τῷ δελεάσματι τῆς ἡδονῆς προσέχοντες, μακρύνομεν ἑαυτοὺς ἀπὸ Θεοῦ, καὶ τῇ βαρελῃ τυραννίδι τοῦ ἀπαραιτήτου δαιμονος ἑαυτοὺς ὑποβάλλομεν· δε ἐπειδὴ κατάκριτος ἔστι τῷ αἰωνίῳ πυρὶ, πολλοὺς φιλονεκεῖ ἔχειν τοὺς συγκαταδικαζομένους αὐτῷ. Μερὶ οὖν τῶν μετανοούντων φησιν, διεισδύεται προστεθήσονται οἱ καταλειφθέντες καὶ οἱ σωθέντες, οὐδὲ μὴ ἐπελπίσωσιν (44) ἐπὶ τοὺς ἀδικήσαντας, ἀλλ' ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Μακάριος, δε πάσης ἀλπίδος τὸν κατὰ τὸν κόσμον τοῦτον ἑαυτὸν ἀποτήσας, καὶ μόνην ἔχων ἑαυτοῦ ἀλπίδα τὸν (45) Θεόν. Ως γάρ Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος, δε τὴν ἀλπίδα ἔχει ἐπὶ ἄνθρωπον· οὕτως εὐλογημένος δὲ ἐπιστηρίζεται τῷ Κύρῳ· Μή μέντοι ἀργῶς παραδράμητε τὴν προσθήτην. Ἐσονται γάρ, φησι, πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Οὐ γάρ ἐπειδέχεται ἐπαμφοτερισμὸν ἡ εἰς Θεὸν ἀλπίς, οὐδὲ καταδέχεται δὲ Κύριος δόλοκληρον τὴν παρ' ἑαυτοῦ παρέχειν βοήθειαν τῷ ποτὲ μὲν ἐπὶ χρήμασιν ἡλπικότει, καὶ δεξῆ ἀνθρωπίνῃ καὶ δυνάμει τῇ κατὰ κόσμον, ποτὲ δὲ σύτον ὡς ἀλπίδα ἑαυτοῦ (46) προβαλλομένῳ· ἀλλὰ δεῖ ἀλγθινῶς ἐπαναπτάσσονται τῷ πικρῷ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ. Καὶ ἔσται, φησι, τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα. Σαφῶς

ille, qui descendit in Egyptum, et rediit iterum in terram Israel⁸⁷. Itaque notiones de Domino nostro et Servatore Jesu Christo multæ cum sint, una earum et illa est: puer est, qui inscribit eos qui per pœnitentiam ad Dei cognitionem accedunt.

566 245. VERS. 20, 21. *Et erit in die illa, non ultra adjicietur residuum Israel, et qui salvi fuerint ex Jacob non ultra fiduciam habebunt in illis qui ipsos injuria affecerunt; sed fiduciam habebunt in Deo sancto Israel in veritate. Et erit residuum Jacob in Deum fortis. Hæc liquido referuntur ad eos qui se ab opere pravo submovent et spem suam transferunt in Deum viventem. Enimvero cum peccamus, hostibus adjungimus nos ipsos, et in iis qui nobis injuriam inferunt, fiduciam reponimus. Circuit improbus quidam dæmonum exercitus, qui voluptatis illecebris animas nostras evertat. His adjungimur, perinde ut pueri rudes ac imperiti adjungunt se plagiariis, qui crepundiis quibusdam ostensis plerumque pueros deceperunt, et procul a parentum oculis abductos, per brevem oblectationem in amaram pertraxere servitutem. Adjunguntur igitur et illi se injuria afficientibus; nos quoque ad voluptatis illicium mentem appellentes, nosmetipsos, quam longissime subducimus a Deo, ac nos acerbus inexcorabilis dæmonis tyrannidi subjecimus: qui cum sit ignis æterno addictus, plures suppliciis sui socios habere conatur. Itaque de iis quos pœnitent male actorum, dicit, quod ii qui relitti et salvi fuerint, non jam amplius adjungantur, nec in iis qui in se injuriam jecerint spem suam collocent, sed Deo sancto Israel in veritate confidant. Beatus ille est, qui omni spesern mundanarum a se submota, unicam spem suam in Deum confert. Quemadmodum enim Maledictus est homo, qui spem habet in homine⁸⁸: ita benedictus est, qui innititur Domino. Verum ne perfuntorie transilias quæ subjunguntur verba: *Fiduciam enim inquit, habebunt in Deo sancto Israel in veritate. Spes enim in Deo posita alternas vices non admittit, nec Dominus sustinet integrum suam opem ei ferre, qui modo quidem in pecuniis, et in gloria humana atque in mundi potestate spem suam constituit, modo vero Deum tanquam spem sibi proponit: sed oportet ut versus in Dei auxilio conquiescat⁸⁹. Et erit, inquit, residuum Jacob in Deum fortis. Hæc perspicue ad eas reliquias quas Apostolus reliquias secundum electionem gratiæ vocat, referuntur, uti verba sequentia declarant.**

⁸⁷ Matth. ii, 11 sqq. ⁸⁸ Jer. xvii, 5. ⁸⁹ Rom. xi, 5.

(41) Codex unus, Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος Θεοῦ. Nec ita multo post tres mss. γράψει αὐτοὺς προσεχομένους. Alii tres, γράψει τοὺς προσερχομένους.

(42) Sic mss. nostri. Editi vero, γάρ.

(43) Antiqui sex libri, Προστιθέντες. Editi, Προσ-

τιθέντες.

(44) Codices omnes, οὐδὲ μὴ ἐφελπίσωσιν, aut ἐπελπίσωσιν. Editi, οὐδὲ μὴ ἐπίσουσιν.

(45) Unus codex, ἐπὶ τὸν. Ibidem editi, Ἐπικα-

τάρατος ἀνὴρ... ἔχων. At mss. sex uli in contextu

(46) Codex quidam, θευτῷ.

ταῦτα ἐπὶ τὸ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου ὠνομασμένον λεῖμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος τὴν ἀναφορὰν ἔχει, ὡς δηλοῖ τὰ ἐφεξῆς.

246. VERS 22, 23. *Et si fuerit populus Israel quasi arena maris, reliquiae eorum salvabuntur. Verbum enim consummans, et abbrevians in justitiam: quia verbum abbreviatum faciet Dominus in toto terrarum orbe. Paucis dictionibus immutatis, Apostolus in sua ad Romanos Epistola usus est hac sententia*⁹⁰. *Quod si quispiam causam querat, cur alia quidem prætermiserit, alia vero immutari Apostolus; illud noverit, eum, cum Hebræus esset, se in editionibus, quibus nos utimur, serviliter non addixisse: sed cum sententiam aliquam interpretaretur, ut sibi venit in mentem, ita reddidisse. Et quidem videntur etiam alii potius astipulari apostolice interpretationi. Dicti autem hujus is sensus est. Dictum est supra, futurum esse ut puer eos inscribat,* **567** *qui salvi et incolumes facti fuerint a peccato. Nemo, inquit, hic miretur, si ad paucos redigatur tantus Israelitici populi numerus. Multitudini ne attendas eorum, qui Dei cultores vocantur: quandoquidem Christi nomine insigniuntur multi, sed in paucis id cognominis constabilitur operum testimonio. Si fuerit populus Israel quasi arena maris, reliquiae eorum salvabuntur. Dictum quidem est de priore populo, quod sita non sit salus in multitudine, sed in reliquiis, quæ secundum electionem gratiæ salutem consequuntur. Ecquis autem est salutis obtinendæ modus? Si verbum, inquit, consummes et abbrevies in justitia. Qui enim totam scripturam legalem ac prophetarum sanctiones compendio Evangelii circumscribit, ac documenta perficit sibi a Domino tradita, hic salutis erit. Dilectus enim Dominum Deum tuum, et diliges proximum tuum sicut te ipsum. In his duobus mandatis univera lex pendet, et prophetæ*⁹¹. *Qui igitur perficit verbum, et ad actum redigit, idque breviat, ac ipsius latitudinem in paucis præceptis veluti in summa comprehendit, ille ipse est residuum servatum. Omnia, inquit, quæcumque vultis ut faciunt vobis homines, juxta hæc et vos facite illis. Hæc est enim lex et prophetæ*⁹². *Vides in hac naturali notione totona verbum consummatum et abbreviatum in justitia, Quia verbum abbreviatum faciet Dominus in toto terrarum orbe. Dixit quidem Apostolus: Faciet Dominus super terram: quocum consentiunt Symmachus et Theodosius: In medio totius terræ. Quidquid enim in lege est observatu difficile et arduum, ne tetigeris, neque gustaveris, neque contrectaveris*⁹³⁻⁹⁹: *quæ sunt de festis, de diebus, de holocaustis, de purgatione ac propitiatione; omnia collecta sunt*

⁹⁰ Rom. ix, 27, 28. ⁹¹ Matth. xxii, 37, 40. ⁹² ibid.

246. Καὶ ἐὰν γένηται δὲ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθῆσται. Λόγον γάρ σιντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, διτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐν τῇ οἰκουμένῃ δῆλος. Ὁλίγας λέξεις μετατίθεσι, τούτῳ τῷ δῆλῳ (47) ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ δὲ Ἀπόστολος συνεχρήσατο. Ἐὰν δέ τις ἐπιζητῇ τὴν αἰτίαν δι' ἣν τὰ μὲν παρῆχε, τὰ δὲ ἐνγλαζεῖν δὲ Ἀπόστολος ἔκεινο γινωσκέτω, διτι Ἐβραῖος ὃν οὐκ ἔδούλευσε ταῖς ἐκδόσεσιν, αἷς ἡμεῖς συγχρήμεθα, ἀλλ' ἔρμηνεύσας τὸ δῆλον, ὡς αὐτῷ παρέστη, οὕτως ἐκδέωνται. Καὶ γάρ φαίνονται καὶ οἱ ἄλλοι μᾶλλον συνδρομόντες τῇ ἀποστολικῇ διηγήσει. Ἡ μέντοι διάνοια τοῦ δῆλου τοιαύτη ἔστιν. Ἀνω εἴρηται, διτι καὶ παῖδεις γράψει τοὺς διασωζομένους ἀπὸ τῆς ἀμάρτιας. Ἐνταῦθα μηδεὶς θαυμαζέτω, φησιν, εἰ εἰς δῆλούς περιστῆσεται δὲ τυσοῦτος ἀριθμὸς τοῦ Ἰσραὴλ. Μήτι πρύσεχε τῷ πλήθει τῶν διωμαζομένων θεοσεῶν ἐπεὶ πολλοῖς τὸ δόνομα τοῦ Χριστοῦ, δῆλοις δὲ δὲ τὸ τῶν ἔργων μαρτυρία βεβαῖοι τὴν προσηγορίαν. Ἐὰν γένηται δὲ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθῆσται. Εἴρηται μὲν περὶ (48) τοῦ προτέρου λεοῦ, διτι οὐκ ἐν τῷ πλήθει ἔστιν ἡ σωτηρία, ἀλλ' ἐν τῷ λείμματι τῷ κατ' ἐκλογὴν χάριτος σωζομένῳ. Τίς δὲ δὲ τρόπος τῆς σωτηρίας; Ὅτι λόγοδ, φησιν, συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ. Ὁ γάρ δλον τὸ διάργμα τὸ (49) νομικὸν καὶ τὸν προφητικὸν δικταῖον ἐν τῷ βραχυλογίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου περιλεβῶν, καὶ ἔργα διμενος τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου αὐτῷ ὑποδειχθὲν, οὕτος σωθῆσται. Ἀγαπήσεις γάρ Κύριον τὸν θεόν σου, καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σταυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντελαῖς δλος δὲ νόμος κρέμαται, καὶ οἱ προφῆται (50). Ὁ οὖν συντελῶν τὸν λόγον, διτι ἔργον ἄγων, καὶ συντέμνων κύτον, καὶ οἰονεὶ συγκεφαλαιόμενος αὐτοῦ τὸ πλάτος ἐν ταῖς βραχυτάταις ἐντολαῖς ὑπότοις ἔστι τὸ κατάλειμμα τὸ σωζόμενον. Πάντα, φησιν, δσα ἐν θελήτε θνατοῖσιν οἱ ἄνθρωποι, κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ οὐδεὶς ποιεῖται αὐτοῖς. Οὗτος γάρ ἔστιν δὲ νόμος καὶ οἱ προφῆται. Ὁρές ἐν τῇ φυσικῇ ἐννοίᾳ δλο: τὸν λόγον συντελούμενον καὶ συντεμνόμενον ἐν δικαιοσύνῃ. Ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐν τῇ οἰκουμένῃ δῆλος (51). Ὁ μέντοι Ἀπόστολος εἰπε: Ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. Συμφώνως δὲ αὐτῷ Σύμμαχος καὶ Θεοδόσιον. Ἐν μέσῳ πάσης τῆς γῆς. Τὸ γάρ δυσπαρατήρητον τοῦ νόμου μὴ ἄψη, μηδὲ γενέση, μηδὲ θύγης αἱ περὶ ἑορτῶν διετάξεις αἱ περὶ ἡμερῶν αἱ περὶ διλοκαυτωμάτων (52). αἱ περὶ κα-

⁹²⁻⁹⁹ Matth. vii, 12.

(47) Six miss. nostri omnes. Editi, μεταχεις τούτου τοῦ δῆλου.

(48) Antiqui sex libri, περὶ. Editi, ἐπὶ, non ita recte.

(49) Editi, χάρισμα καὶ τό. At tres miss. simpliciter, χάρισμα τό. Alii tres, τό χάραγμα τό.

(50) Antiqui tres libri, νόμος καὶ οἱ προφῆται κρ-

μανται.

(51) Editi. τῇ οἰκουμένῃ δῆλο. Sed hoc loco vox δῆλο in miss. nostris non invenitur.

(52) Editi, τῶν ἑορτῶν... τῶν διλοκαυτωμάτων. Sed vocem, τῶν, quod in nostris sex miss. non reperiatur, in utroque loco delevimus.

Θάρσεως· αἱ περὶ Ἰασοῦ· πάντα συνετμήθη εἰς ἐν Α in unam summam brevem facilemque observatu, κεφάλαιον βραχὺ καὶ εὐπαρατήρητον, ὡς μηδεμίαν πρόφεσιν διπολεῖτεσθαι· τοις μὴ πολιτευομένοις κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον.

ENARRATIO IN ALIQUOT LOCA XI ET XII CAPITIS ISAIÆ.

247. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἔκεινῃ ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἔθνῶν. Τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ Χριστὸν εὐαγγελίζεται ἡμῖν ὁ λόγος. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ἔκεινῃ, τουτοῖς ἐπὶ τῶν πάλαι προωρισμένων καιρῶν (53), καὶ ἐν τῷ προδιατεταγμένῳ χρόνῳ ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ. Ἀλλαχοῦ μὲν ῥάβδον λέγει ἐκ τῆς ῥίζης ἀνατελεῖν, καὶ ἔνθος ἐκ τῆς ῥίζης τοῦ Ἰεσσαὶ ἀναβήσεσθαι, τὴν ῥάβδον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς λαμβάνων, τὸ δὲ ἔνθος, ἐπὶ τῆς ἐπεράστου καὶ πᾶσι κεχαρισμένης ἐπιδημίας· καὶ διὰ ἐν βραχεῖ τὴν χάριν παρασχόμενος τῆς ἐνανθρωπήσεως, ταχεῖαν, καὶ οὐνοί παροδικήν ποιεῖται τὴν ἐπιδημίαν· ἔνταῦθα δὲ ῥίζαν λέγει τοῦ Ἰεσσαὶ ἔστεσθαι. Πρόσχες τῷ, Ἐσται. Οὐχὶ φησι, Δόξει· οὐδὲ, Δόξει (54) εἶναι, ἀλλὰ κατὰ ἀλήθειαν, Ἐσται. Οὐ γὰρ φαντασίη, οὐδὲ οἰήσι τὴν σάρκα, ἀλλ' αὐτῇ ἀληθεῖᾳ ἀνέλαβεν. Ἐσται οὖν ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ· τούτους, τὸ φύραμα τῆς σαρκὸς τὸ ἀπὸ Ἰεσσαὶ, ἔσται κατὰ ἀλήθειαν, καὶ διποτήσεται. Καὶ ὁ ἀνιστάμενος, αὐτὸς (55) καὶ ῥίζα καὶ ἀνιστάμενος. ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ· διὰ τὸ βασιλικῆς διαδοχῆς ἡ θεοφόρος σάρκη προσελήφθη. Ὁ δὲ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἔθνων. Διὰ τοῦτο τὰ ἔθνη ἐπ' αὐτὸν ἤλπισεν, ὡς δῆλον ὅπερ τῆς ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἀναστὰς γὰρ ἐκ νεκρῶν, ἤρξε τῶν ἔθνων, καταλιπὼν τὸν φονέα λαὸν. Ἐκείνοις μὲν γὰρ τὸν θάνατὸν περιαργῆκε, τοῖς δὲ ἔθνεσι τὴν ἀνάστασιν ἔχαρισατο. Διότι οἱ μὲν ἔχραζον· Σταυρωθήτω· καὶ, Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν· οἱ δὲ ἐδέξαντο τὸν ἔσταυρωμένον, καὶ τῷ αἷματι αὐτοῦ ἐλυτρώθησαν ἀπὸ τοῦ θανάτου. Καὶ ἔσται, φησὶν, ἡ ἀνάπτασις αὐτοῦ τιμῆ. Αὕτη ἡ Χριστοῦ ἀνάπτασις, ἡ τιμὴ (56) τῶν τιμώντων αὐτὸν ὡς Λόγον Θεοῦ, καὶ σοφίαν Θεοῦ, καὶ δύναμιν. Ὁ ἀνάπτασιν τὸν Χριστὸν, δομολογεῖ αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸν γεγενηκότα αὐτὸν δομοτιμίαν· τῆς δέξιας τὴν κοινωνίαν· τῆς φύσεως τὴν ἐξ ἀδίδου ὑπαρξίαν. Οἱ δὲ μεριμνῶντες τι τῶν πρὸς ἀτιμίαν (57) φημάτων ἐξέρωσιν, οὐ τὰ πρὸς ἀνάπτασιν τοῦ Χριστοῦ φθέγγονται. Δύνεται μέντοις ἡ ἀνάπτασις λαμβάνεσθαι, μή μόνον ἡνὶ αὐτὸς ἀναπταύεται παρὰ τῶν

247. (VERBS. 10.) *Et erit in die illa radix Jesse, et qui exsurgit, ut imperet gentibus.* Verba haec nobis Christum annuntiant ex Davidis semine oriundum. Enimvero in die illa, hoc est, in tempore jam pridem præstituto ac præsinito, erit radix Jesse. Alibi quidem dicit virgam ex radice esse orituram, B et florem ex radice Jesse ascensurum, sit ut accipiat virgam pro imperio, et florem pro ipsius adventu per quam amabili et omnibus gratissimo; et quia prope diem erat collaturus incarnationis beneficium, exhibit adventum celarem, et quasi tantum non præsentem: hic vero ait futuram esse radicem Jesse. Attendas velim huic voci, *Erit.* Non ait: Videbitur; neque, Videbitur esse, sed vere, *Erit.* Non enim secundum speciem aut existimationem, sed re ipsa 568 eamē assumpsit. *Erit* igitur radix Jesse, hoc est, conspersio carnis ex Jesse desumpta, erit vere, atque subsistet. Et qui exsurgit, ipse et radix exsurgens est. Et quidem radix Jesse, quippe quod ex regia successione caro deiota assumpta sit: exsurgit vero, ut imperet gentibus. Eam ob causam in ipso spem suam reposuere gentes, uti ex Christi Ecclesia inter gentes stabilita patet. Postquam enim a mortuis resurrexit, *homicida populo* derelicto, imperium obtinuit in gentes. Illis quidem reliquit mortem, gentibus vero largitus est resurrectionem: siquidem illi clamabant: *Crucifigatur* 55; item: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* 56: hic vero crucifixum suscepere, atque ipsius sanguine a peccato liberato sunt. Et *erit*, inquit, *requies ejus honor.* Hæc Christi requies honor est, ab iis delatus, qui ipsum honorant tanquam Dei Verbum, Deique sapientiam et virtutem 57. Qui refocillat Christum, eum esse Patri honore et majestate parem, dignitatemque utriusque communem esse, et naturam utriusque ab æterno subsistere constitutus. E diverso qui plus æquo solliciti, aliqua verba excogitarint ad ignominiam inurendam, iidem ea quæ ad Christi requiem spectant, non loquuntur. Requies autem

¹⁻⁵⁸ Matth. xxvii, 23. * ibid. 25. ⁵⁷ I Cor. 1, 24.

(53) *Sic veteres quinque libri.* Editi vero, ἐπὶ τῷ πάλαι προωρισμένῳ καιρῷ. Mox editi, μὲν οὖν. Vocabula οὖν in mss. non inveniuntur. Subinde quinque mss., ῥίζης ἀνατέλλειν. Editi, ἀνατελλεῖν.

(54) Ita mss. omnes. Editi, Οὐχὶ, φασι, δόξα, οὐδὲ δόξῃ, haud emendate. Statim Reg. primus et editi, αὐτῇ ἀληθεῖᾳ. Alii quinque mss., αὐτῇ

(55) Editi, δὲ αὐτός. Sed in nostris sex mss. deest articulus. Hunc locum interpunctimus ita, uti in mss. interpunctum invenimus. Alia erat in editis interpunctio.

(56) Sic mss. omnes. Editi, Αὕτη ἔστιν ἡ Χριστοῦ ἀνάπτασις ἐν τιμῇ.

(57) Editi, ἀτιμίαν φερόντων. Vox posterior a nostris sex mss. abest.

potest accipi non modo pro ea requie, qua ipse Dominus resovet ab iis, qui ipsum gloria afficiunt, verum etiam pro ea, qua diligentes se est recreaturus, sicut scriptum est: Quoniam ego diligentes me glorifico³⁸. Requies siquidem quia resovet Dominus, honor est qui, juxta justum Dei iudicium, pro actorum merito impertetur. Alios enim majori honore dignabitur, alios vero minori: quippe stella a stella differt in gloria³⁹. Et quia multæ sunt apud Patrem mansiones⁴⁰, alios in statu præstantiore et altiore, alios in inferiore resovillabit. Sed fruentur emnes requie in honore.

248. (VERS. 11.) *Et erit in die illa, adjicet Dominus ostendere manum suam. Manus Domini se singulariæ statibus diverse ostendit per eos, qui mirabilium efficiendorum vim et facultatem capere potuerunt. Primum quidem edidit prodigia in Ægypto, deinde in eremo, tum astate Jesu filii Nave, denique tempore iudiciorum et prophetarum, qui magnarum rerum ministri exsisterunt. Nunc autem manus Domini ostendi dicitur in adventu nostri Servatoris, morbum omnem, omnemque populi languorem et infirmitatem curantis, ac ea que in Evangelio prædicata sunt, perficiens. Nam Dominus insuper hanc virtutem ostendit, quod signa priora inobsequenti populo ad Dei cognitionem deducendo satis fuisse visa non sint. Ut xelēt relictum residuum populi. Eam ob rem adjicet, ut manum ostendat, ut ad zelum perducat residuum populi; quas reliquias ait ab hostibus incolumes permanessisse. Quin et multitudinem eorum, qui ipsis bellum intulere, recenset, Assyriam, Ægyptum, Babylonem, Æthiopias⁵⁰, Elamitas, populos solis orientis plagam incolentes, et Arabas. Historia autem his conferta est. Ait quidem de Æthiopibus: *Exiuit Zarai Æthiops in virtute, et in mille millibus, et curribus trecentis. Et egressus est Asa in occursum, et clamavit ad Dominum, et dixit: Domine, non est impossible apud te salvare in multis et in paucis. Corrobora nos, Domine Deus noster, quoniam in te confidimus: et in nomine tuo venimus adversus multitudinem plurimam hanc. Domine Deus noster, non prævaleat adversum te homo*⁴¹. Assyrii vero eos abduxere in captivitatem⁴²; ab initio in servitutem eos addixere Ægyptii⁴³, et Nabuchodonosor rex Babylonis captivos eos duxit⁴⁴. Elamites autem sunt genus Parthicum, quod cum incolis Mesopotamia Syriæ in Israelem non raro invasit. Arabes tandem gens bellica, nullo non tempore Israelis hostes fuere. His igitur omnibus generoso semini bellum facientibus, alii vincuntur, vincunt alii. Ft quia exstitere victores, nullisque laboribus exer-*

³⁸ I Reg. II, 30. ³⁹ I Cor. xv, 44. ⁴⁰ Joan. xiv, 2. ⁴¹ II Paral. xiv, 9-11. ⁴² IV Reg. xv, 29; xvii, 6. ⁴³ Exod. I, 14. ⁴⁴ IV Reg. xxiv, 14.

(58) Editi et Reg. primus, ἀναγάγη. Alii quinque mss., ἀγάγη.

(59) Codex Fr. 1, πολεμησάντων Ἀσσυρίων quam tam malam lectionem secutum fuisse Tilmannum agre fert Combeffisius. Alii quinque mss. et editi,

δοξαζόντων αὐτὸν δ Κύριος, ἀλλὰ καὶ ἦν ἀναπαύσει τὸν ἀγαπῶντας αὐτὸν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, διεῖ τὸν ἀγαπῶντας δοξάζω. Εστι γὰρ ἡ ἀνάπαυσις, ἣν ἀναπαύσει δ Κύριος, τιμὴ, ἣντις μετὰ τὴν δικαιοσύνησταν τὸν Θεοῦ πρὸς τὴν τῶν πεπραγμένων ἀξίαν διανεμηθήσεται. Τιμήσει γὰρ τὸν μὲν μείζονας τιμαῖς, τὸν δὲ ὑποδεεστέρας, ἐπειδὴ ἀστήρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. Καὶ ἐπειδὴ πολλαὶ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ, τὸν μὲν ἐν ὑπερεχούσαις καὶ διψηλοτέραις καταστάσεις, τὸν δὲ ἐν ὑποδεεστέραις ἀναπαύσει. Ηὔτες μέντοι διὰ τιμῆς τὴν ἀνάπαυσιν ἔχουσιν.

248. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, προσθήσει Κύριος τὸν δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Χεῖρ Κυρίου διαφόρως ἐδείχθη καθ' ἐκάστην γενεὰν διὰ τῶν δυναμένων χωρῆσαι τὴν ἐνέργειαν τῶν θαυμασίων. Πρότερον μὲν γὰρ τὰ τεράστια ἐδείξεν ἐν Αἰγύπτῳ· εἶτα ἐν τῇ ἑρήμῳ· εἶτα κατὰ τὸδ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναοῦ χρόνους· εἶτα κατὰ τὸν Κριτᾶς, καὶ τὰ μεγάλα διακονησαμένους προφῆτας. Νῦν δὲ χεῖρ Κυρίου διεκνυσθεὶς λέγεται κατὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν θεραπεύοντος ἐν τῷ λαῷ, καὶ ποιοῦντος τὰ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ χεκηρυγμένα. Ταύτην γὰρ τὴν δύναμιν προσθήκεν δ Κύριος δεῖξαι, ἐπειδὴ τὰ προλαβόντα οὐκ ἐφάνη αὐτάρκη πρὸς τὸ ἀναγαγεῖν εἰς τὴν θεογνωσίαν τὸν ἀπειχούντα λαόν. Τοῦ ζηλῶσαι τὸ καταλειφθὲν ὑπόλοιπόν τοῦ λαοῦ. Διὰ τούτο προσθήσει τὴν χεῖρα δεῖξαι, ἵνα εἰς ζῆλον ἀγάγῃ (58) τὸ δόπλοιπόν τοῦ λαοῦ· διπερ λείψαντος λέγειν εἶναι ἀπὸ τῶν πολεμίων περισσότεν. Καὶ ἀπαριθμεῖται τὸ πλῆθος τῶν πολεμησάντων, Ἀσσυρίων (59), καὶ Αἰγύπτων, καὶ Βαβυλωνίαν, Αἴθιοπας, καὶ Ἐλαμίτας καὶ τὸν ἀπὸ τὴλου ἀντετοῦν, καὶ Ἀράβας. Πλήρης ἡ Ιστορία, περὶ μὲν Αἴθιοπων λέγουσα, διεῖ Ἐξῆλθε Ζαραι δ Αἴθιοφ ἐν δυνάμει, καὶ χιλίαις χιλίαις, καὶ ἄρματι τριακοσίοις. Καὶ ἔπηλθεν Ἀστραπὴ εἰς συνέτησιν, καὶ ἔδόσεις πρὸς Κύριον, καὶ εἶπε· Κύριε, οὐκ ἀδυνατεῖ παρὰ σοι σώζειν ἐν πολλοῖς καὶ ἐν δλήγοις. Κατίσχυσον ἡμᾶς, Κύριε δ Θεὸς ἡμῶν, διεῖ ἐπὶ σοὶ πεποθάμεν, καὶ ἐπὶ τῷ δύνοματί σου ἡλθομεν ἐπὶ τὸ πλῆθος τὸ πολὺ τοῦτο. Κύριε δ Θεὸς ἡμῶν, μηδ κατισχύσατο πρὸς σὲ ἀνθρώπος. Ασσυρίοις δὲ ησάν οἱ αἰχμαλωτεύσαντες καὶ Αἰγύπτιοι οἱ ἐξ ἀρχῆς καταδουλωσάμενοι, καὶ Ναδουχοδόνσορ ἀπὸ τῆς Βαβυλωνίας. Ἐλαμίται δὲ εἰσι τὸ γένος τῶν Ηαρμωνίων, δ (60) μετὰ τῶν ἀπὸ τῆς Μεσοποταμίας Συρίας πολλάκις ἐπέβετο τῷ Ισραὴλ. Ἀράβες δὲ θνος πολέμιοι, πάντα τὸν χρόνον ἐκπολεμώμενοι τῷ Ισραὴλ. Ηὔτες οὖν τούτων πολεμούντων τῷ εὐγενεῖ σπέρματι, οἱ μὲν ἡττῶνται, οἱ δὲ περιγ-

Ἀσσυρίαν, bene. Μοξ νετερες τρες λιβρί, Βαβυλωνίαν, Αἴθιοπαν.

(60) Editi et Reg. primus, cf. Alii quinque mss., δ, recte. Aliquanto post editi, τὸν Ισραὴλ. Αι mss. sex, τῷ Ισραὴλ.

νονται, και δια τὸ περιγενέσθαι, και ἐν πολλοῖς πόνοις γεγυμνάσθαι, οἵδιν τι ἀθλον λαμβάνουσι τὴν προσθήκην θεωρῆσαι τῆς δεικνυμένης χειρὸς τοῦ Θεοῦ. Διδ καὶ ζηλωτοὶ ἔσονται μετὰ τὰς ἀριστείας καὶ τεύ πόνους.

249. Καὶ ἀρεῖ, φησὶ, σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, καὶ συνάξει τοὺς ἀπολομένους Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς διεσπαρμένους τοῦ Ἰούδα συνάξει ἐκ τῶν τεσσάρων πτερύγων τῆς γῆς. Ή οὖν ἔτι τοῦ Ἰεσσαὶ, δ ἀναστὰς ἐπὶ τῷ (61) ἀρχειν τῶν ἔθνῶν, οὗτος ἀρεῖ σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, ἵνα συναχθῶσιν οἱ ἀπολλύμενοι (62) τοῦ Ἰσραὴλ. Ἡλθε γὰρ ὁ Γεόδος τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός. Τοῦτο δὲ ἐστι τὸ σημεῖον, ὃ θρενεῖται τὰς ἔθνη, τὸ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λεγόμενον. Ὅφονται τὸ σημεῖον τοῦ Γεοῦ τοῦ ἀνθρώπου· ὅπερ φῆσεις εἶναι τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δ' οὗ τοῖς ἄγιοις δὲ κόσμος θεαύωται, καὶ κύτῳ τῷ κόσμῳ· ἐν φε καὶ λέγει τοῦ σημείου τὴν δύναμιν. Διὰ τοῦ (63) διὰ σταυροῦ ἡ οἱ κονομία τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐτελέσθη; Ἰνα ἐκ τῶν τεσσάρων πτερύγων τῆς γῆς συναχθῶσιν οἱ σωζόμενοι. Τετραχῆ γὰρ διαιρεῖται τοῦ σταυροῦ τὰ μέρη, διατοπονέειν πρὸς τὰ τεσσάρα μέρη τοῦ κόσμου. Εἴτε οὖν ἵνα πάντα τὰ μέρη διὰ τῶν μερῶν τοῦ σταυροῦ οἰκονομηθῆ πρὸς σωτηρίαν, διὰ τοῦτο προετιμήθη δ διὰ τοῦ σταυροῦ θάνατος· διὰ τοῦ (64) ξύλινου σταυροῦ νοητός τις τῷ κόσμῳ παντὶ συνεταύωται, τῶν τεσσάρων μερῶν τοῦ παντὸς εἰς τὸ μέσον συναπτομένων, καὶ τῆς ἐν τῷ μέσῳ δυνάμεως πρὸς τὰ τεσσάρα μέρη περατουμένης. Ἀρθέντος οὖν τοῦ σημείου τούτου, συναχθήσονται οἱ ἀπολλύμενοι τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ οἱ διεσπορισμένοι τοῦ Ἰούδα συναχθήσονται ἐκ τῶν τεσσάρων πτερύγων τῆς γῆς. Τούτου ἀρθέντος τοῦ σημείου, ἔχοντος δύναμιν καθαριστικὴν ἀρχῶν καὶ ἔκουσιῶν, διστίνας ἐθρύμβωσεν ἐν τῷ ξύλῳ, ἀπεκδυσάμενος ἀντάξ, καὶ οἶοντος ἀπορρίψας δ εἰχομενοὶ ἀπὸ ἀνθῶν ὑφασμάτων ἡμῖν ἐνδύματα, ἔξεδύσατο τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἔκουσιάς, καὶ ἔδειγμάτισεν ἐν (65) περιβῆσά τιθριαμβεύσας ἐν τῷ ξύλῳ. Διὰ τοῦτο Ιαοῦλος ἐν τῶν ἀπολωλότων τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ διεσπορισμένων τοῦ Ἰούδα ὑπάρχων, νοησας τὸ ἀρχέν διπὸ τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὰ ἔθνη σημεῖον, προσέδραμε τῷ σταυρῷ, καὶ ἔλεγεν· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀκολουθεῖ δὲ τῷ συναχθῆναι τοὺς ἀπολομένους τοῦ Ἰσραὴλ, οἵτινες ἰδασιλεύοντο ὑπὸ τοῦ Ἐφραὶμ, καὶ τοὺς ἀπεσταρμένους τοῦ Ἰούδα, οἵτινες ὑπὸ τῶν ἐπέρματος Δαβὶδ ἀπολιτεύοντο, τὸ μηχέτι εἶναι ζῆλον τοῦ Ἐφραὶμ κατὰ τοῦ Ἰούδα, μηδὲ ἀνύειν εῖτι τοὺς τοῦ Ἰούδα ἐχθρούς. Μετὰ γὰρ τὸ ἀρθῆναι τὸ

A citati fuere, velut cujusdam præmii loco id accipiunt additamenti, ut manum Dei conspicuam ac manifestam conspiciant. Quapropter etiam post res fortiter gestas et labores exantatos invidia digni erunt atque æmulatione.

249. (VERS. 12.) *Et levabit, inquit, signum in gentes, et congregabit perditos Israel, et dispersos Iudea congregabit ex quatuor alis terræ.* Itaque radix Jesse, seu qui exsurgit ad imperandum gentibus, hic ille tollit signum inter gentes, ut ii qui perierunt ex Israel, in unum aggregentur. *Venit enim Filius hominis quærrere, et salvum facere quod perierat*⁴⁵. Signum autem quod levavit in gentibus, hoc ipsum est, cujus fit mentio in Evangelio: *Videbunt signum Filii hominis*⁴⁶: quod dixeris esse crucem Domini nostri Iesu Christi, per quam sanctis crucifixus mundus est, et ipsi mundo⁴⁷: quibus verbis enuntiat etiam vim signi atque virtutem. Quare per crucem economia Incarnationis perfecta est et absoluta? Ut qui erant salute donandi ii ex quatuor alis terræ colligerentur. Nam quadrifariam dividuntur crucis partes; adeo ut unaquaque vergat in quatuor mundi partes. Sive igitur ut singulæ mundi partes ad salutem perducerentur per crucis partes, ob id mors crucis est honorata: sive quod ante ligneam illam crucem crucis cuiusdam intelligibilis imago ac figura in toto mundo haberetur; cum quatuor universi partes coirent in medium, et virtus medii ad quatuor partes pertingeret. Itaque hoc signo surrexto, congregabuntur perditi Israel, et dispersi Iudea⁴⁸ et quatuor alis terræ colligentur. Erecto signo hoc, cui inest facultas destruendi principatus⁴⁹ et potestates, de quibus triumphavit in ligno, spoliatis illis, ac vestimento, quod ipsi nobis texuerant, veluti dejecto; exiit nimurum principatus et potestates, eosque traduxit confidenter palam triumphans in ligno⁵⁰. Ob id Paulus, licet inter perditos Israel, et dispersos Iudea numeraretur, simul atque intellexit signum in nationibus⁵¹ ab Iesu fuisse erectum, 570 acceperit ad crucem, et dicebat: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi*⁵². Jam vero ex eo quod ut perditi Israel, in quos imperium habuit Ephraim, ita dispersi ex tribu Iudea, quos reges ex semine David oriundi gubernaverent, collecti sunt, sequitur non amplius futurum esse ullum zelum Ephraim contra Iudea, nec amplius eos, qui ex Iudea sunt, hostes se præstituros. Postquam enim erectum fuerit signum collectique fuerint perditi Israel, qui dicitur Ephraim, congregati itidem fue-

⁴⁴ Luc. xix, 10. ⁴⁵ Matth. xxiv, 30. ⁴⁶ Galat. vi, 14. ⁴⁷ Coloss. ii, 15. ⁴⁸ Galat. vi, 11.

(61) Veteres aliquot libri, το.

(62) Editi, οἱ ἀπολλύμενοι. At mss., οἱ ἀπολύμενοι.

(63) Unus codex cum editis, Διότι. Allii quinque mss., Διατι.

(64) His verbis, διάτι πρὸ τοῦ, etc., sive quoniam ante ligneam crucem, etc., sua inest obscuritas. Sensus eorum in nostra interpretatione exprimere co-

nati sumus. Hoc enim, ut nobis videtur, dicit scriptor, ante ligneam crucem fuisse aliam crucem mysticum, quæ per quatuor mundi partes representata sit et adumbrata. Sed, ut verum fatetur, mysticam hanc interpretandi rationem suspicor non multis probatum iri.

(65) Voculam τοῦ ex aliquot mss. addidimus.

rint dispersi Juda (VERS. 13) : *Ausseretur zelus Α σημεῖον, καὶ συναχθῆναι τοὺς ἀπολομένους τοῦ Ἰσ- Ephraim, et inimici Juda peribunt.* διεσκορπισμένους τοῦ Ἰούδα· Ἀφαιρεθήσεται δὲ ζῆλος τοῦ Ἐφραίμ, καὶ οἱ ἔχθροὶ τοῦ Ἰούδα ἀπολοῦνται.

250. Noveris autem Israelem dici perditum, Judam vero dispersum. Attamen perturbationes prius ob contentionem et seditionem in vita invalescentes, auferuntur per concordiam a Christo allatum : qui quæ in terra, et quæ in cœlo sunt, pacificat, atque in se ipso omnia reconciliat⁵⁰. Ob hoc igitur Ephraim non emulabitur Judam, et Judas non amplius tribulabit Ephraim : quoniam odium, quo se invicem prosequebantur, disperbit. Zelus enim videtur maxime occasionem multis præbere inimicitias inter se gerendi. Nunc autem zelus non bonorum emulatio, sed invidia, quæ ob aliorum res secundas nata est, a Scriptura vocatur. Tunc igitur concordes facti (VERS. 14), *Volabunt in navibus alienigenarum, mare simul prædabuntur.* Pulchre nomine maris expressit eos, qui nighant celeriter, motu eorum cum ala collato ; cum scilicet velo pleno per mare advehuntur, vento congruenter ad puppim aspirante. Prædantur autem mare, draconis et aliorum ei subjectorum victores effecti : quos Christi Apostoli ad veritatis agnitionem translatos jure optimo deprædari ac diripere dicantur : quippe qui spolia prius possessa ab eo qui hominem captivum abduxerat, veluti sua faciunt. Sed maris nomine par est intelligi locum afflictionis et misericiarum, quem alibi didicimus vocari etiam lacrymarum vallem⁵¹. *Foras autem alienigenarum naves, corpora nostra diemuntur, quod cum animæ constitutione nequaquam consentiant.* Caro enim legi Dei non subjicitur⁵², sed consupiscit adversus spiritum⁵³. Quinetiam hi dicuntur Idumæam prædaturi, hoc est, rerum terrenarum potituri, et in Moab manus injecturi. Moab, si interpreteris, sonat, *de patre*. Quare ad ipsos dixit Dominus : *Vos ex patre diabolo estis : et desideria patris vestri vultis facere*⁵⁴. Injiciunt in eos suas manus, ut bonis suis operibus ipsos sibi subjiciant. Deinde *Fili Ammon primi obedient*. Ammon, quod a nominis interpretationem attinet, idem valet ac *populus nobiscum*. Forte qui minori malitia sunt obnoxii præ illis qui nequitia majoris et latius effusæ rei sunt, parebunt verbo primi.

κιανέχοντες, παρὰ τοὺς πλείονας αὐτὴν καὶ ἐπὶ πλεῖον κεχυμένην ἔχοντας.

⁵⁰ Coloss. i. 20. ⁵¹ Psal. lxxxiii, 7. ⁵² Rom. viii, 7. ⁵³ Galat. v, 17. ⁵⁴ Joan. viii, 44.

(66) Veteres aliquot libri, καὶ τὰ. Statim editi, ἐν ἑαυτῷ. At mss., ἐν αὐτῷ.

(67) Editi, "Εοικέ γέ μᾶλλον. Veteres duo libri, "Εοικέ γάρ μᾶλλον. Alii tres, "Εοικέ γάρ μᾶλλον. Nec ita multo post editi et Reg. primus, νῦν οὐχ τῶν. Alii quinque mss., νῦν οὐχ τῶν.

(68) Addita est vocula δὲ ex nostris sex codicibus. Mox editi et recentior Combeffisii codex, ὅπ' αὐτῶν quæ mala lectio, ut fieri solet, interpreti tantas tenebras offudit, ut quidvis potius quam ejus loci sensum expresserit. Sic enim vertit : *Et tis salutari baptismō initialis, quos apostoli, etc.* Alter

250. Κατάμαρτε δὲ, δτι δὲ μὲν Ἰσραὴλ ἀπολωλέναι λέγεται, δὲ δὲ Ἰούδαις διεσπάρθαι. Πλὴν ἀλλὰ τῇ κατὰ Χριστὸν συμφωνίᾳ τοῦ εἰρηνοποιούντος τὰ (66) ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀποκαταλλάσσοντος, ἀναφείται τὰ πάθη τὰ πρότερον ἐκ φιλονεικίας καὶ διαστάσεως ἐνδυναστεύοντα τῷ βίῳ. Διὰ τοῦτο οὖν Ἐφραίμ οὐδὲ ζηλώσει τὸν Ἰούδαν, καὶ δὲ Ἰούδας οὐκέτι θλίψει Ἐφραίμ. ἐπειδὴ δὲ τοῖς πρὸς ἀλλήλους ἔχθρα ἀπολεῖται. "Εοικέ γάρ μᾶλλον (67) δὲ ζῆλος γίνεσθαι τοῦ ἔχθρον ἀφορμὴ τοῖς πολλοῖς. Ζῆλος δὲ νῦν οὐχ ἡ τῶν καλῶν μίμησις, ἀλλ' ἡ ἐπὶ ταῖς εὐπραγίαις βασικεὐλα παρὰ τῆς Γραφῆς εἰρηται. Τότε οὖν ἐν συμφωνίᾳ γενόμενοι. Πετασθήσονται ἐν πλοοῖς ἀλλοφύλων, θάλασσαν ἄμα προνομεύσουσι. Διὰ τῆς θαλάσσης καλῶς παρέστησε τοὺς ταχυναυτοῦντας, πτερῷ παρεικάσας τὴν κίνησιν. ὅταν πλήρει τῷ ιστίῳ, συμμέτρως τοῦ πνεύματος κατὰ πρύμναν ισταμένου, ὑπὲρ θαλάσσης φέρωνται. Ηρονομεύσουσι δὲ (68) θάλασσαν, τοῦ δράκοντος περιγνόμενοι, καὶ τῶν ὑπ' αὐτῷ τελουμένων, οὓς οἱ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας μετατιθέντες, δικαίως ἀν λέγοντο προνομεύειν, οἰονεὶ σκῦλα ἐντῶν ποιούμενοι τὰ προκατεχόμενα ὑπὸ τοῦ αἰχμάλωτον (69) ἀπαγαγόντος τὸν ἀνθρώπον. Θάλασσαν δὲ ἀκούστεον νῦν τὸν τῆς κακώσεως τόπον, ὃν καὶ κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος ἀλλαχοῦ μεμαθήκαμεν. Πλοῖα δὲ ἀλλοφύλων λέγεται τάχα τὰ σώματα ἡμῶν, διὰ τὸ μὴ ἔχειν οἰκείως πρὸς τὴν τῆς φυγῆς κατεσκευὴν. Ἡ γάρ σπρέξ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος. Οὕτοι δὲ καὶ τὴν Ἰδουμαῖσαν προνομεύειν λέγονται. τούτοις, τῶν γηίνων πραγμάτων ἀπικρητεῖν, καὶ ἐπὶ Μωάδ ἐπιβάλλειν τὰς χειρας. Μωάδ ἐρμηνεύεται, ἐκ πατρός. Ηρὸς οὖν αὐτὸὺς εἰρήκειν δὲ Κύριος, δτι ἡμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ὑστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν φέλετε ποιεῖν. Τούτοις τὰς ἑαυτῶν χειρας ἐπιβάλλουσιν, ἵνα διὰ τῆς ἑαυτῶν ἀγαθῆς πράξεως ὑποχειρίους αὐτὸὺς λάβωσιν. Εἴται Γιοὶ Ἀμμών πρῶτοι ὑπακούσονται. Ἀμμών (70) ἐρμηνεύεται, λαὸς μεθ' ἡμῶν. Τάχα πρῶτοι ὑπακούσονται τῷ λόγῳ οἱ ἐλάττονα τὴν κα-

Combeffisii codex, ὅπ' αὐτῷ. Alii quatuor, ὅπ' αὐτῶν. Ήσε apud Proeopiat, pag. 489, non multo aliter leguntur, hoc videlicet modo : τοῦ δράκοντος καὶ τῶν ὑπ' αὐτῷ τελούντων περιγνόμενοι, draconis simul et eorum qui ejus imperio præbant, victores effecti.

(69) In editis corrupte legitur, αἰχμαλώτου. At in nostris sex codicibus integre et incorrupte scriptum reperitur. αἰχμαλώτων.

(70) Άλιι aliter nomen Ἀμμών interpretantur. Quod si quispiam harum rerum studiosus est, varias ejus nominis interpretationes in Ducci notis legere poterit.

254. Εἴτα ἐπιφέρει· Καὶ ἐρημώσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου. "Ωσπερ δὲ Ἱεζεχιὴλ Αἰγύπτου ποταμούς εἶναι λέγει, οὓς Φαραὼ πεποιηκέναι ἀλαζούνεται· οὗτος δὲ Ἡσαΐας θάλασσον Αἰγύπτου δνομάζει, ἔντινα δὲ ἀγάθος θεὸς ἐρημώσει· Εὐεργεσία γὰρ η ἀπὸ μοχθηρῶν πραγμάτων ἐν καιρῷ δεκτῷ (71) ἐπαγομένη ἐρημώσις. "Ωσπερ δὲ Ἐρημώσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, καὶ ἐπιβαλεῖ (72) ἐπὶ τὸν ποταμὸν πνεύματι βιαλῷ· οὕτω Καὶ πατάξει τὰς ἐπτὰ τῆς Αἰγύπτου φάραγγας· καὶ τότε διαπορεύεται τις τὸν Αἰγύπτου ποταμὸν διποδεδεμένος. Τὸν πενιχρὸν σημαίνει τοῦ ὄδατος τοῦ ὑπολεγοφύντος τῷ ὄδατι τῷ ποταμῷ. Οὕτω γὰρ διλγονέσται, τῇ καὶ παντελῶς ἀποκηρανθήσεται, ὡς μηδὲ ίκμάδα ὑπολειφθῆναι, δι' ἣν ἀναγκασθήσεται τις διπολυσάμενος ἐμδῆναι τὸν ποταμόν. "Η τάχα δὲ, ἐπειδὴ Μωῦσεὶ καὶ Ἰησοῦ ἐλέχθη λῦσαι τὸ διποδηματα τοῦ ποδὸς, διὰ τὸ τὴν γῆν, ἵψ' οὐ (73) εἰστήκεισαν, ἤγλαν εἰναι· μήτοις αὐτὴν δὲ εἰναι τὴν Αἴγυπτον, ἀλλὰ βένηλον, κελεύονται διποδεδεμένοι καταπατεῖν τὸν ποταμὸν, καὶ μὴ ἀποτίθεσθαι τὰ διποδηματα. Ξηρανεται δὲ βιαλῷ θεοῦ κεκρατημένος πνεύματι. Διὰ τοῦτο ἀνάξιον ἔστι τὸ ἔδαφος Αἰγύπτου γυμνὸν δέξασθαι τὸ ἔχον τῶν διαπορευομένων ἄγλαν. "Οθεν καὶ οἱ τὸ πάτσα θεύκοντες, τὰ διποδηματα ἐν τοῖς ποσὶν ἔχειν ἐκελεύοντο. "Οτου γὰρ ὅφις δάκνων, καὶ σκορπίος· Καίτοι τὰ διποδηματα ἐν τοῖς ποσὶν, ἀσφαλιζόμενα τοὺς πόδας οἱ περιβέβληται· ἐπειδὲν δὲ τις φάστη ἔδη ἐπὶ τὸν ἄγλιον τόπον, τότε διπολυσθεῖσα ὡς οἱ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ, πρὸς οὓς εἰρηται, μηδὲν διποδηματα αἴρειν. Καὶ ἔσται τῷ Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἡμέρα, διεξῆλθεν ἐκ γῆς (74) Αἰγύπτου. Καὶ γὰρ τότε μετὰ διποδημάτων παρῆλθε τὴν θάλασσαν τὴν Ἐρυθρὰν, ἐπειδὴ ἐπειμησεν αὐτῇ δυνατός, καὶ ἐξηράνθη. Καὶ τὸν Ἰορδάνην παρῆλθον ποδὶ, ἄσρογος τὸ ἔχον διαφυλάκαντες, τῷ πάσσων ίκμάδα διπορεύειν αὐτῶν τὴν βάσιν.

255. Τότε οὖν ἔρει δ λαός· Εὐλογήσω σε, Κύριε, διότι ὡργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, καὶ ἡλέησάς με (75). Ἀφεταῖ τις πολλάκις, καὶ ἔγκαταλείπεται, διὰ τὸ ἀπαξ διποσυρῆναι εἰς τὰ Αἰγύπτια κακά, καὶ χρόνον τινὰ ἀπολαύσαι τῆς ίδιας ἀδουλίας, ἵνα θερίσῃ ἢ ἐπειρει κακῶς· διεπειδὲν μὴ εἰς τὸ παντελὲς ἔγκαταλειφθῆ, ἀλλὰ τύχη τινὸς εὐεργεσίας ἔρει τὸ, Εὐλογήσω σε, Κύριε, διότι ὡργίσθης μοι (76), καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, καὶ ἡλέησάς με. "Ομοιόν ἔστι τούτῳ τῷ, Ὁργὴν Κυρίου διποσιῶ, διε μάρτυρον αὐτῷ, τοῦ δικαιῶσαις αὐτὸν τὴν δίκην μου. Καὶ μετὰ τοῦτο ἔ-

⁷⁴ Ezech. xxix, 3. ⁷⁵ Exod. iii, 5. ⁷⁶ Jos. v, 16.

⁷⁷ Jos. iii, 17. ⁷⁸ Mich. vii, 9.

(71) In utroque Colb. et in Reg. secundo, pro δεκτῷ vitiōse scribitur, δεκτικῷ. Illud autem δεκτῷ, nisi fallamur opinione, bifariam interpretari possumus, rato tempore: aut, propitio et opportuno tempore.

(72) Editio Romana fusius, καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χειρα αὐτοῦ, Et inieciit manum suam super fluminiū.

(73) Editio, ἵψ' ή. Codex unus, ἵψ' ήν. Alii quinque mss., ἵψ' ή.

251. Postea subjungit (Vers. 15) ⁷⁹ 21: Et desolabit Dominus mare Αἴγυπτi. Quemadmodum Ezechiel ait esse Αἴγυπτi fluvios, quos consecisse se gloriatur Pharao ⁸⁰: ita Isaias de mari Αἴγυπτi a bono Deo desolando nominatim mentionem facit. Vastitas enim quae post prava facinora tempore accepto inducitur, beneficii loco habenda est. Sicut autem Desolabit Dominus mare Αἴγυπτi, invadetque in fluvium cūnū valido et vehementi spiritu: Sic Et percutiet septem Αἴγυπτi valles; tuncque quivis, vel calceatus, transibit Αἴγυπτi fluvium. Significat parum aqua in aqua fluviali relictum iri. Tanta enim erit aqua penuria, aut etiam ita omnino exsiccabitur, ut nullus remansurus sit humor, qui quempiam cogat calceos ad fluvium trajiciendum detrahere. Aut fortasse etiam cum dictum sit Moysi ⁸¹ et Iesu ⁸², ut pēdis calceamentum solverent, quod terra in qua stabant, sancta esset, contra cum non esset ejusmodi Αἴγυπτus, sed profana, ideo jubentur calceati conculcare fluvium, nec calceos depōnere. Jam vero siccatur violento Dei spiritu retentus ac cohibitus. Quapropter solum Αἴγυπτi indignum est, quod nuda excipiat sanctorum transeuntium vestigia. Quare etiam pascha esuri, jubebantur calceamenta habere in pedibus ⁸³. Ubi enim serpens mordax et scorpius, sint oportet in pedibus calceamenta, ut pedes, quibus circumposita sunt, tueantur ac communiant. Cum autem qui ⁸⁴ pīam jam pervenerit ad locum sanctum calceos solvat, Christi apostolos imitatus: quibus dīclūm est, ut ne calceamenta quidem gestarent ⁸⁵. Vers. 16. Et erit Israeli quasi dies, quando exiūt ex Αἴγυπτo. Tunc enim cum calceamenti transiit mare Rubrum, cum illud increpavit qui potens est, et exaruit ⁸⁶. Jordanem iusūper pedibus trajecere, vestigiis siccis remanentibus; quippe quod humor omnis pedibus eorum sese subduxisset ⁸⁷.

252. Tunc igitur dicet populus (Cap. XII, Vers. 1): Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti furorem tuum, et misertus es mei. Derelinquitur quis sēpē numero, et deseritur, quod semel ad Αἴγυπτiaca mala affectus sit, suaque per aliquod tempus fruitus sit stultitia; ut ea que male sevit, metat: qui cum omnino derelictus non sit, imo beneficium aliquod acceperit, dīoet: Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti furorem tuum, et misertus es mei. Sententia hęc consimilis est: Iram Domini sustinebo, quia peccavi et; ut et ipse justificet causam meam ⁸⁸. Et post hoc

⁷⁹ Exod. XII, 11. ⁸⁰ Luc. I, 4. ⁸¹ Exod. XIV, 21.

(74) Editi, ἐκ τοῦ. Veteres quinque libri, ἐκ γῆς.

(75) Uterque Colb. et Reg. secundus, καὶ ἡγάπησθε μ. Et amasti me. Statim editi, καὶ χρόνον. Coniunctio καὶ in quinque mss. deest.

(76) Editio, μοι. At mss. sex, μοι. Hoc loco interque Colb. et Reg. secundus habent, καὶ ἡλέησθε μ. Et misertus es mei. Statim editi et duo mss., τοῦτο τῷ. Alii quatuor mss., τούτῳ τῷ.

educet in finem judicium. *Non enim in finem irascetur, neque in æternum succensabit*⁶³. Qui autem dicit: *Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et misertus es mihi*; is beneficiorum a Deo accepti conscious, de eo gloriabitur, ait dicit (VERS. 2); *Ecce 572 Deus meus Salvator meus, fiduciam habeo in illo, et non timebo: quia gloria mea, et laus mea Dominus*. Qui ob oculos hominum erogant eleemosynam, nequaquam dicent hæc, neque hi qui a se mutuo captant gloriam, nec gloriam quæ a solo Deo est, requirunt⁶⁴, neque in universum illi qui violent præceptum ejus, qui dicit: *Non efficiamur inanis gloriae cupidi*⁶⁵. Sed cum Dominus facial id promissi: *Glorificantes me glorificabo*⁶⁶; nimis ei qui Deum rite afficit gloria, gloriam quoque dat Deus. Sic et Moysis facies aspersa gloria est⁶⁷, quod recte dare Deo gloriam nosset. Est autem convenientia gloriam inter et laudem, adeo ut qui probe tribuit gloriam, is etiam recte laudem deferrat. Et nemo eorum qui falsas de Deo opiniones conceperunt, suas laudes in psalmis canendis acceptas esse existimet. Verum enim vero ejusdem cordis est et gloria apposite afficere, et laudibus recte ornare. Quoniam igitur populus qui in Ægypto fuerat derelictus, aiebat: *Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti furorem tuum, et misertus es mei*; hi træjecta Ægypto sunt dicturi: *Non timebo, quoniam gloria mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem*.

253. Memineris quoque ejus cantici quod cecinuit populus Israel in exitu ab Ægypto, inchoante Maria ac dicente: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est*⁶⁸. Itaque veterem illam laudem nunc re-novant qui dicunt: *Gloria mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem*. Cæterum apte ac oonvenienter post impertitam Domino laudem (VERS. 3) aquam cum gaudio e fontibus Salutaris haurit quisquis eum recte adorat. Quod si populus idolatriæ arguitur his verbis: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ*⁶⁹; utique in Deum qui credit, et per eam quæ in ipsum est fidem animam potat dogmatis salutariibus, is haurit aquam cum gaudio e fontibus Salutaris. Quanta autem lætitia fruantur quotquot digni habiti sunt qui inde hauriant, ex similitudine a Da-

⁶³ Psal. cii, 9. ⁶⁴ Joan. v, 44. ⁶⁵ Galat. v, 26. ⁶⁶ I Reg. ii, 30. ⁶⁷ Exod. xxix, 29. ⁶⁸ Exod. xv, 1. ⁶⁹ Jer. ii, 13.

(77) Antiqui duo libri, ἔξαξω, *educam*. Aliquantum post editi, λέγων διτι εὐλογήσω σε, Κύριε, καὶ διτι. At nostri sex mss. ut in contextu.

(78) Editi, Ταῦτα δέ. Abest δέ ab omnibus nostris codicibus. Mox codices tres Regii, παρ' ἀλλήλων ζητοῦντες. Ibidem editi, παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ μη ζητοῦντες. At quinque mss. ut in textu.

(79) Editi, γενόμενα. At nostri sex mss., γενόμενα. Mox editi, διτιλον δέ διτι. Antiqui duo libri, διτιλον διτι. Alii mss., διτιλον διτι.

(80) Antiqui nostri libri et ille ipse Henricianus, in quo ἐπιτεταγμένως legere sibi visus est Ducetus, habent omnes, ἐπιτετευγμένως. Sed is, quem dixi, vir eruditissimus de suo ita correxit, ut pro ἐπιτετευγμένως edendum curaverit, ἐπιτετευγμένως, *summa*

άξει (77) εἰς τίλος κρίμα. Οὐ γάρ εἰς τίλος δργισθήσεται, οὐδὲ εἰς τὸν αἰώνα μηνιστί. Ο δὲ λέγων, Εὐλογήσω σε, Κύριε, διτι ὀργισθήσεις μοι, καὶ ηλέπησας με· αἰσθανόμενος τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, καυχήσεται ἐπ' αὐτῷ, καὶ φησιν· Ἰδού δὲ θεός μου, Σωτῆρ μου, πεποιθώς ἔσομαι· ἐπ' αὐτὸν, καὶ οὐ φοβηθήσομαι, διότι η δόξα μου καὶ η αἰνεσίς μου Κύριος. Ταῦτα (78) οὐκ ἔρουσιν οἱ ποιουντες τὴν ἐλεημοσύνην ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ οἱ δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες, καὶ δλως οἱ παραβάνοντες τὴν ἐντολὴν τοῦ λέγοντος· Μή γινώμεθα (79) κενόδοξοι. Ἐπειδὴ δὲ ἐπαγγέλλεται δὲ Κύριος, διτι Τοὺς δοξάζεντάς με δοξάσω· δηλούντι δὲ καλῶς δοξάζων τὸν Θεόν, δεδοξασμένος ἔστι παρ' αὐτῷ. Οὕτω καὶ Μωϋσῆς ἐδοξάσθη τὸ πρόσωπον, ἐπειδὴ καλῶς ἔδει δοξάζειν τὸν Θεόν. Συμφωνεῖ δὲ τῇ δόξῃ καὶ η αἰνεσίς· ὥστε δὲ καλῶς δοξάζων, καὶ δημιώς αἰνέσει. Καὶ μηδεὶς οἰτοθε τῶν ἐσφαλμένας περὶ Θεοῦ ἔχοντων ὑπολήψεις, διτι δεκταὶ αὐτοῦ εἰσιν αἱ ἐν φαλμῳδίαις αἰνέσεις· Τῆς γάρ αὐτῆς καρδίας ἔστι δοξάζειν τε ἐπιτετευγμένως (80), καὶ αἰνεῖν δημιῶς. Ἐπει οὖν ἔλεγε τὸ καταλειφθὲν τοῦ λαοῦ ἐν Αἰγύπτῳ τὸ, Εὐλογήσω σε, Κύριε, διότι (81) ὀργισθήσεις μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν φυμόν σου, καὶ ηλέσας με· οὗτοι διαβάντες τὴν Αἴγυπτον ἔρουσι τὸ, Οὐ φοβηθήσομαι, διότι η δόξα μου καὶ η αἰνεσίς μου Κύριος, καὶ ἔγενετο μοι εἰς σωτηρίαν. Ἀχολίσθως δὲ τῇ αἰνέσαι Κυρίου ἀντλεῖ ὑδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν τοῦ σωτηρίου πηγῶν δὲ καλῶς αὐτὸν προσκυνῶν. Εἰ ἐγκαλεῖται (83) δὲ λαὸς δὲδωλολατρήσας, τὸ, Ἐμὲ ἔγκατέλιπον πηγὴν ὑδατος ζῶντος· δηλούντι δὲ πιστεύων εἰς Θεόν, καὶ ἐν τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως τοῖς σωτηρίοις δόγμασι τὴν ψυχὴν ποτίζομενος, οὗτος ἀντλεῖ ὑδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. Τὴν δὲ εὐφροσύνην, ηλικὴ ἐγγίνεται τοῖς καταξιουμένοις ἐκεῖθεν ἀρύσθαι (84),

253. Μνήσθητι δὲ καὶ τῆς φόβης ἣν ἐν τῇ ἐξόδῳ ήσεν δὲ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ἐκφρούσης τῆς Μαριάμ, καὶ λεγούσης· Ἀσωμεν τῷ Κυρίῳ, ἀνδρίσκως γάρ δεδοξάσται. Οὐτε (82) τὴν παλαιὰν αἰνεσιν ἀνανεύνται νῦν οἱ λέγοντες· Ἡ δόξα μου καὶ η αἰνεσίς μου Κύριος, καὶ ἔγένετο μοι εἰς σωτηρίαν. Ἀχολίσθως δὲ τῇ αἰνέσαι Κυρίου ἀντλεῖ ὑδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν τοῦ σωτηρίου πηγῶν δὲ καλῶς αὐτὸν προσκυνῶν. Εἰ ἐγκαλεῖται (83) δὲ λαὸς δὲδωλολατρήσας, τὸ, Ἐμὲ ἔγκατέλιπον πηγὴν ὑδατος ζῶντος· δηλούντι δὲ πιστεύων εἰς Θεόν, καὶ ἐν τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως τοῖς σωτηρίοις δόγμασι τὴν ψυχὴν ποτίζομενος, οὗτος ἀντλεῖ ὑδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. Τὴν δὲ εὐφροσύνην, ηλικὴ ἐγγίνεται τοῖς καταξιουμένοις ἐκεῖθεν ἀρύσθαι (84),

D animi contentione. Nos autem, Combeſſium secuti, vocem ἐπιτετευγμένως retinendam censuimus, tum quod sive codicum omnium nitatur, tum quod satis huic loco conveniat. Tilmannus, qui fortasse ἐπιτετευγμένως legisse se putabat, ita interpretatus est: *Ut glorificet Deum obnoxie ac servorum ritu*.

(81) Editi, διτι. At sex mss., διότι.

(82) Veteres sex libri, Οὐτε. Editi, Ος. Mox editi, δὲ Κύριος. Deest in nostris sex mss. articolus.

(83) Editi, ἐγκαλεῖται δέ. Sed vocula δέ in nullo libro veteri inveniuntur. Aliquantum post mss. nonnulli, εἰς τὸν Θεόν.

(84) Nostri sex mss.; ἀρύσθαι. Editi, ἀρύσθαι.

νοήσεις ἐκ τῆς εἰκόνος τῆς ὅπε τοῦ Δαβὶδ παρει-
λημμένης, δι: Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν
Θεὸν τὸν ἴσχυρὸν τὸν ἔντεντον. Τὸ γάρ ὅπερδάλλον
τῆς ἐπιθυμίας ἀμήχανὸν τινα τὴν εὐφροσύνην ἔμ-
ποιεὶ τοῖς ἐπιτυχάνουσι τῶν περισπουδάστων. Καὶ
ὅ μελετῶν τὸν νόμον Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτὸς,
περὶ οὗ εἴρηται, δι: Στόμα δικαίου μελετήσει σο-
φίαν, ἀρευῶν τὰς Γραφὰς, καὶ διὰ τοῦ ὅρθως ζη-
τεῖν εὐρίσκων τὸν Κύριον, διὰ τὴν ἐπὶ τῇ εὐρέσει
εὐφροσύνην συνιεῖς τὸ πνευματικὸν βιόλημα τῶν
Γραφῶν, ἀντλήσεις ὑδωρ μετ' εὐφροσύνης. Ὅταν
οὖν αὐτοὶ ἐμπλησθῶμεν τοῦ πόμπτος τῶν ἐκ τοῦ
σωτηρίου (85) πηγῶν, τότε καὶ ἐτέρους προσλαμβά-
νομεν, ἀγκελευόμενοι αὐτοῖς καὶ λέγοντες: Ὅμνειτε
τὸν Κύριον, βοήτε τὸ δνομα αὐτοῦ. Ἡ δὲ βοὴ
φωνῆ ἔστι μέγεθος ἔχουσα, δυνάμενον διέκνεισθαι
καὶ πρὸς τοὺς πόρρω (86). Βοήτε οὖν αὐτὶ τοῦ, Μή
μικρὰ περὶ Θεοῦ φρονεῖτε, ἀλλὰ μεγάλη τῇ διανοῇ
τὰ περὶ αὐτοῦ ἐννοοῦντες, οὕτω θεολογεῖτε, ὥστε
καὶ τοῖς μακρῷν οὖσι τῆς σωτηρίας δυνηθῆναι ἔξ-
άκουστον ὑμῶν τὸν λόγον, διὰ τὸ τρανὸν τῆς διδασκα-
λίας, γενέσθαι (87). Δηλοὶ δὲ τὸν νοῦν τοῦτον τὰ ἑρ-
εῖς. Ἀναγγεῖλατε γάρ, φησὶν, ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ
ἔνδοξα αὐτοῦ, εἰπατε αὐτοῦ τὰ θαυμάτια. Δει-
ξατε τοῖς ἀνογήτοις τὴν περὶ τὸν πόμπτον (88) διάτα-
ξιν, οὐα προσαχθῶσι τῇ ἀγάπῃ τοῦ κτίσαντος τὰ δόλα
Θεοῦ. Ὅμνησατε τὸ δνομα αὐτοῦ, δι: ὁψὴλὰ
ἐποίησεν. Ἡ περὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ θαυμάτων δι-
ηγήσασθε, δι: ὁψὴλὰ καὶ ἀπρόσιτα: Ἡ περὶ τῶν ἐν
τοῖς οὐρανοῖς δυνάμενων, δι: αὐτὸς ἐποίησε τὰ ἔκει
ὅψηλά: Ἡ περὶ τῆς ἐν ἡμῖν χρηστότητος, δι: ὁψὶ^τ
τοὺς τεταπεινωμένους καὶ συντετριμένους τὴν καρ-
διάν. Κύριος γάρ ὁψὶ δικαίους. Ὅψηλὸν οὖν ἐποίη-
σε, καὶ ταπεινωθεντα τῇ ἀμαρτίᾳ, τῇ ἰδίᾳ δόξῃ (89)
ὅπερνψωσεν.

A vide assumpta intelliges. Nimirum, *Sitivit anima mea ad Deum fortē vivum*⁴⁰. Nam desiderium im-
modium immensam quamdam lētitiam iis qui
res desideratissimas consequuntur, creat. Quinetiam
is qui meditatur legem Domini die ac nocte⁴¹, de
quo dictum est: *Os justi meditabitur sapientiam*⁴²,
scrutans Scripturas, et recte quārendo Dominum
reperiens, ob perceptam de invento lētitiam, spi-
ritalem Scripturarum sensum intelligens, hauriet
aqua cum gaudio. Cum igitur nos potu fontium
e Salutari scaturientium fuerimus exsatiati, tum
et alios nobis adjungemus, et exhortabimur, ipsis
dicentes (Vers. 4): *Hymnis celebrate Dominum, clama- mate nomen ejus*. Est autem clamor sonus cum 573
contentione magna editus, qui etiam ad eos qui
procūl absunt, pertingere potest. Clamate igitur,
hoc est, Non humiliā de Deo sentite: imo vero in-
genti animo ea quae ad eum pertinent, cogitantes,
sic de rebus divinis disserite, ut vel iis qui longe
sunt a salute remoti, sermo vester audiri queat,
ob doctrinā perspicuitatem. Ceterum quae sequun-
tur, hunc exhibent sensum. *Annuntiate enim, in-
quit, in gentibus gloria ejus, dicite ipsius mira
Rudibus et intelligentia minime præeditis ostendite
apparatum mundi ac ordinem, ut amore Dei uni-
versorum conditoris pelliciantur*. (Vers. 5) *Hymnis
celebrate nomen ejus, quoniam excelsa fecit*. Aut de
mundi miraculis hoc narrate, quod excelsa sint et
inaccessa: aut de cælorum virtutibus, quod Do-
minus illic excelsa egerit: aut de ejus in nos
benignitate, quod humiles et contritos corde at-
tollat. Dominus enim exaltat justos⁴³. Altum igi-
tur effecit, atque eum qui peccato humiliatus fue-
rat ac depresso, sum ipsius gloria valde sublimem
reddidit.

(90) ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ.

254. Ὁρασὶς κατὰ Βαβυλῶνος, ἣν εἶδεν Ἰησ-
ῆας οὗδε Ἀμώς. Οὐκ αἰσθητὴ τίς ἔστιν, οὐδὲ διὰ
σωματικῶν ὄφθαλμῶν θεωρουμένη αὕτη ἡ ὥρασις,
ἀλλ' ὅπε τοῦ νοῦ κατανοούμενη, τοῦ Θεοῦ φῶτίζοντος
αὐτὸν, καὶ χαριζομένου ὅρῶν αὐτὸν. Τίς ἡ Βαβυλὼν,
καὶ τίνα τὰ ἀπαντησόμενα αὐτῇ; Δηλοὶ δὲ, δι: οὐ
κατ' ἔκστασιν ἀλάλον νοὶ προφῆται. Οἱ μὲν γάρ πονη-
ροῖς πνεύμασι κάτοχοι, παραφερόμενοι τὸν νοῦν, τὰς
ἐκ τῶν δαιμόνων αὐτοῖς ἐγγινομένας φαντασίας οὐχ
ὅρῶσιν, ἀλλὰ παρορῶσιν. Ὡσπερ οἱ δαιμονῶντες (91)
ποταμοὺς βλέπουσι, καὶ δρη, καὶ θηρία τὰ μη παρ-
θεντα. Καὶ χρώματα δοκεῖ τινα αὐτοῖς παρεῖναι, καὶ

CAPUT XIII.

254. *Visio contra Babylonem, quam vidit Isaias
filius Amos*. Visio hæc sub sensu non cœcidit, neque
fuit conspecta corporeis oculis, sed intellecta a
mente, Deo eam illustrante, eique videndi vim ac
facultatem tribuente. Ecqua est hæc Babylon, et quæ
erant ei obventura? Palam est autem prophetas non
locutos fuisse tanquam a mente alienos. Nonnulli
quidem spiritibus malignis correpti et afflati, de
statu mentis dejecti, species sibi a dæmonibus ob-
jectas neutiquam vident, sed videre se falso arbit-
rantur. Quemadmodum qui corripiuntur dæmone,
fluvios, montes et bellus licet absentes conspi-
mus.

(90) Librarii prius titulum nullum posuerunt:
sed ipsis hic apponere visum est. Habent igitur
quinq̄ue mss.: Ὁρασὶς γ'. Antiquior Combéfisiū
ex totidem syllabis: Ὁρασὶς τρίτη. Alius codex
Reg.: Ὁρασὶς γ'. λόγος ιβ'.
(91) Veteres aliquot libri, οἱ δαιμονῶντες. Statim
tres mss., ὅψις ἀνθρώπων.

⁴⁰ Psal. xli, 3. ⁴¹ Psal. i, 2. ⁴² Psal. xxxvi, 30.⁴³ Psal. lxxiv, 11.(85) Pro σωτηρίου, habet uterque Colb., ποτη-
ροῦ.

(86) Veteres aliquot libri, πορφωτέρω.

(87) Codices nonnulli, γλυκεῖται. Μόx editi cum
aliquibus mss., νοῦν τοῦτον. Uterque Combeſiū,
τοῦτον.

(88) Ita mss. omnes. Editi, περὶ τοῦ κόσμου.

(89) Vocem δόξην ex nostris sex codicibus addidi-

ciunt existimantque colores quosdam sibi præsentes adesse et hominum amicorum aut ignotorum species sibi exhiberi: quorum conspectus nihil est nisi error, et mentis perturbatio ac vi et facultate sua destitutæ alienatio quædam. Sed non ita seres habet in sanctis. Ait enim Deus ipse: *Ego visiones multiplicavi*⁷⁴. Cum autem Dominus largitur visionem, animum a se aptatum minime obsecrat, imo vero eum illustrat ac Spiritus sancti adventu perspicaciorem efficit. Idecirco enim prophetæ vocabantur *Videntes*⁷⁵, quod per Spiritus se illustrantis præsentiam obtutus mentis in illis quasi augeretur. *Quis igitur fecit videntem et cæcum?*⁷⁶ Videntem, nimirum prophetam, quod perspicaci mentis acie futura prospicere valeat; cæcum vero eum intelligit qui sua ipse nequitia cœcutit, ut ne profani oculi spectacula beatorum intueantur. Quare et Dominus ait: *In judicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant, et qui vident, cæci fiant*⁷⁷.

255. Quæ demum ista Babylon, adversus quam **574** visa est visio? Sane juxta historiam is locus Babylon vocatus fuisse videtur, in quo lingua confusa est eorum, qui dicebant: *Venite, ædificemus nobis ipsis civitatem et turrim, cuius caput erit usque ad cælum*⁷⁸. Deus igitur illuc descendens, confudit linguis; quocirca illius nomen dictum est confusio⁷⁹. Itaque Babylonis locus regio est confusio, non lingua solum, sed dogmatum etiam et consiliorum et cœsus mentis, quæ hæc videre sibi videatur. Hæc igitur visio adversus Babylonem, Isaias qui a Babylonis diversabatur, veluti consolacionem affert. Nam animo puerillo ne essent, et ne de providentia Dei tanquam quæ eos desereret, desperarent, Isaias in antecessum in prophetia calamitates et molestias Babylonii eventuras narrat, ut ne præsentium tristitia absorberentur, sed futurorum exspectatione fierent lætiores. *Enimvero vindicta quæ brevi exspectatur, afflictis et oppressis non parum affert levamenti.* Adjicitur autem patris nomen in hac prophetia, non ut hoc in nomine cognosceremus patrem, qui in generatione hujus beati minister fuit, sed quia vaticinari ipsum docuit, cum eum sanctiore et puriore ac singulari præ cæteris disciplina instituendum erudiendumque curaverit. Ea de causa Amos quoque veluti prophetæ socius describitur.

256. (VERS, 2, 3.) *Super montem campestrem le-*

⁷⁴ Ose. XII, 10. ⁷⁵ 1 Reg. IX, 19. ⁷⁶ Exod. IV, 11.

(92) Codex unus, γαρ:ζόμενος Θεός.

(93) Colb. primus ἐπιπέτασθαι.

(94) Codices nonnulli, δρῆται.

(95) Editi, Βαβυλώνιος. At mss. εεχ, Βαβυλώνος.

(96) Libri aliquot veteres, ἐγκαταλειπούσταις. Neo ita multo infra in utroque Colb. et in Reg. secundo legitur, σκυθρωπά τῆς Βαβυλωνίας διηγήματα.

Α δύοις ἀνθρώπων φίλων ἦ διγνοσυμένων ἐμφανεῖται, ὃν οὐδέν ἐστιν δραστικός, ἀλλὰ παραφορά καὶ ἐκστασις τοῦ νοῦ τεθολωμένου, καὶ τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν ἀπολαμβάνοντος. Ἐπὶ μάντοι τῶν ἀγίων οὐδὲ οὔτις. Λιτός γέρ φησιν δὲ Θεός: Ἐγὼ δράφεις ἐπλήθυνα. Ὁρκοιν δὲ χαριζόμενος δὲ Κύριος (92) οὐκ ἀποτυφλοῖ τὸν νοῦν δὲν αὐτὸς κατεσκεύασεν, ἀλλὰ φωτίζει αὐτὸν καὶ διαιγέστερον ποιεῖ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πνεύματος. Διὰ τοῦτο γάρ καὶ οἱ προφῆται ἐχρημάτιζον δρῶντες, διὰ τὸ οἰονεὶ ἐπιτετάσθαις (93) αὐτοῖς τὴν τοῦ νοῦ διάδλεψιν ἐν τῆς τοῦ φωτίζοντος αὐτοὺς Πνεύματος παρουσίας. Τίς οὖν ἐπόιησε βλέποντα καὶ τυφλούς; Βλέποντα δηλοντα τὸν προφήτην, διὰ τὸ δύνασθαι αὐτὸν καὶ δικαίωπα τῆς διανοίας προεντείζειν τῷ μέλλοντι τυφλὸν δὲ, τὸν διὰ τὴν κακίαν ἀποτυφλωθέντα, οὐα μὴ δρθελμός βλέποις τὰ τῶν μακαρίων θῶσι θεάματα. Διὰ τοῦτο καὶ δὲ Κύριος, Εἰς κρίμα ἡγώ, φησίν, εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἔλθον, οὐα μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται.

255. Τίς οὖν τὴς Βαβυλώνης, καθ' ἣς τὴς δραστικές ἐώραται (94); Κατὰ μὲν οὖν τὴν ιστορίαν δοκεῖ Βαβυλώνη κεκληθεῖαι δέ τόπος, ἔνθι συνεχέσθη τὴς διάλεκτος τῶν εἰπόντων. Δεῦτε, οἰκοδομήσωμεν ἐαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ τὴν κεφαλὴν ἔσται ἡώς τοῦ οὐρανοῦ. Ἐκεῖ τοίνυν κατελθόντες δὲ Θεός, συνέχεε τὰς γλώσσας διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ δνοματικά σύγχυσις. Χωρὶον οὖν συγχύσεως ἐστιν δὲ Βαβυλώνος (95) τόπος, οὐδὲ διαλέκτου μόνον, ἀλλὰ καὶ δογμάτων καὶ νοημάτων, καὶ τοῦ δοκούντος ταῦτα βλέπειν νοῦν. Ή μὲν οὖν δραστικός κατὰ Βαβυλώνος, οἰονεὶ παραμυθίαν φέρουσα τῷ Ἰσραὴλ, τῷ κακωθέντι ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων. Ήστε γάρ μὴ δλιγοψυχῆσαι αὐτοὺς, μῆτε ἀπογράψαι τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, ὡς ἐγκαταλειπούσης (96) αὐτούς, προλαβὼν τῇ προφητείᾳ δὲ Πνεύματος τὰ μέλλοντα δικαίωσθεισθαι, σκυθρωπά τὴς Βαβυλώνης διηγέεται, οὐα μὴ καταποθεσθαι ὑπὸ τῆς λύπης τῶν παρόντων, ἀλλὰ βίσους γένωνται τῇ προσδοκίᾳ τῶν ἐπερχομένων. Καὶ λάρη οὐ μικρὸν φέρει βρεστῶν τοῖς θλιβομένοις τὴς διηγέεται, οὐδὲν προσδοκώμενη ἐκδίκησις. Πρόσκειτο δὲ τὸ δνοματικόν τοῦ πατέρος τῇ προφητείᾳ, οὐδὲν οὐα αὐτῷ τοῦτο γνῶμεν τὸν τῇ γενέσει τοῦ μακαρίου ὑπηρετησάμενον πατέρα. ἀλλ' θτι καὶ προφητείας αὐτῷ (97) διδάσκαλος γέγονε, φρονείσας αὐτὸν ἀγιωτέρας καὶ καθαρωτέρας καὶ ἔξαιρτον περὰ τοὺς ἄλλους διατροφῆς (98) καὶ **D**ημιούσας τυχεῖν. Διὰ τοῦτο, ὥστε ποιηνδός τῆς προφητείας συμπαραγράφεται δὲ Ἀμώς.

256. Επ' δρους πεδιγοῦ ἔρατε σημεῖον, ὑψώ-

⁷⁷ Joan. IX, 30. ⁷⁸ Gen. XI, 4. ⁷⁹ ibid. 9.

(97) Sic mss. omnes. Editi, αὐτοῦ.

(98) Henricianus codex et alii quatuor, διατροφῆς. At codex F. et A, ἀνατροφῆς: quæ lectio si non aliunde, at satis tamen ex Procopio probatur: apud quem pag. 200 ita legitur: ἀγίας αὐτοῦ φρονίσας ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσας, quem non parum de sancta sua educatione sollicitum habuisset. Mox mss. nonnulli, συμπεριγράφεται δ.

σατε τὴν φωνὴν ἑαυτοῖς (99) παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ, ἀνοίξατε, οἱ ἄρχοντες. Ἐγὼ συντάσσω, καὶ ἔγὼ ἄγω αὐτούς. Δείκνυσι ξπῶς Βαβυλὼν ἀναιρεῖται καὶ καταστρέφεται, καὶ αἰχμάλωτος γίνεται ἡ δυναστεία τῶν τὴν σύγχυσιν ἔργαζομένων. Ἐπειδὴν ἐπ' ὅρος τις ἀνέλθῃ μὴ ἀπόκρημνον, μηδὲν ὀχιώδες, ἀλλὰ πεδινὸν καὶ ὑπτιον, ὥστε ὑψος μὲν ἔχειν διὰ τὸ ἀνάστημα καὶ τὸ ἀπὸ τῆς γῆς ἐπὶ τὸν ἄστρον δίαρμα, ἀσφάλειαν δὲ παρέχειν τοῖς ἐφισταμένοις, διὰ τὴν ὑπεισότητα. Τὸν γάρ πανταχόθεν περιεβρῶγδες καὶ ἀποτετμημένον ἀκροσφαλεῖς ποιεῖται τὰς στάσεις (1) τῶν ἐπιβαίνοντων. Ἰναὶ οὖν καὶ τὰ ὑψηλὰ περὶ Θεοῦ νοῆτε, καὶ ἀσφαλῶς ταῦτα διηγήσθε (2), διὰ μὲν τὸ ὑψος, ἐπ' ὅρους τις ἡ βεβηκώς διὰ δὲ τὴν ἀσφάλειαν ἀπερίτρεπτος διαιμένει. Ἐπὶ δὲ τοῦ ὅρους τοῦ πεδινοῦ ἔρατε σημεῖον, καὶ ὑψώσατε τὴν φωνὴν. παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ. Ὁ περὶ τοῦ σταυροῦ κηρύσσων μεγαλοφρόνως (3) αὐτὸς ἐστιν ὁ ἐπὶ τοῦ ὅρους τοῦ πεδινοῦ ἀέρων τὸ σημεῖον. Ὁ τὸν περὶ τοῦ πάθους λόγον μεγαλῦναι δυνάμενος, οὗτος πληροῖ τὸ πρόσταγμα τὸ προφητικόν· οὐχ ἐν κοιλάσι καὶ φάργῃ ειστρίων, ἀλλ' ἀναβαίνων ἐπὶ τὸ τοῦ λόγου ὑψος, καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν σορίαν μετὰ ἔξομαλισμοῦ καὶ σαρηνείας τῶν ἐπαγγελλομένων (4) τὸ κήρυγμα παραδίδοντες. Ἐπειδὴ δὲ καθ' ἐπέραν ἔκδοσιν ἀναγινώσκομεν, Ἐπ' ὅρους νεφάδους, δηλοντές τὸ ὑψος ἐπέρφω λόγῳ παρίστησι. Νεφῶδες γάρ τὸ τὴν κορυφὴν ἔχον νέρεσιν ἀεὶ κεκαλυμμένην. Τὸ δὲ νοιούστον, ὑψηλὸν καὶ ὑπὲρ πάντα ἀνεστηκός. Ὑψώσατε, φησί, τὴν φωνὴν ἑαυτοῖς (5): τουτόσιν, ἐξ ἑαυτῶν λάβετε τὸ ὑψος τῆς φωνῆς. Τὰς ἐνυπαρχούσας ὑμῖν ἀφορμὰς πρὸς Θεοῦ δοκεολογίαν ἐν τῶν κοινῶν ἀνοιῶν, ταῦτας ἀνακινήσατε (6). Μή κάτω βλέπετε, μητὲ τὰ γῆνα σκοπεῖτε. Οὕτω γάρ ταπεινὴ γίνεται ἡ φωνὴ τῶν ἐν τῆς γῆς φωνούντων, τῶν κενολογοῦντων. Ὁ ἀπὸ τῆς ταπεινοποιοῦ λύπης, καὶ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀπηγορευμένου φόβου φθεγγόμενος, οὐχ ὑψοῖ τὴν ἑαυτοῦ φωνὴν. Καὶ δὲ πιθυμαῖς (7) σαρκὸς ἐν τῷ ἐπαγγέλλειν τὸν λόγον κεκρατημένος, ταπεινὴν ἔχει καὶ μὴ δυναμένην ἐπὶ τὸ ἀνώ διακόπτειν τὴν ἑαυτοῦ φωνὴν. Πώς οὖν ὑψοῦται φωνὴ (8); Ἐάν μεγαλοπρεπής ἡσί, κατεξανιστάμενος τῶν παθῶν, καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς καιροὺς τῶν πειρασμῶν μὴ ὑποκύπτων

(99) Veteres tres libri, ἑαυτοῖς. Alii tres et editi, αὐτοῖς.

(1) Antiqui duo libri pro στάσεις corrupte habent τάσεις. Alii quatuor mss., et editi totidem syllabis, στάσεις. Sed et hic quoque Combeffisius emendat, aitque confidenter, suo periculo legi oportere non στάσεις, sed βάσεις. Ego autem, qui librorum veterum auctoritatem libens sequor, facile crediderim Commentarii scriptorem, hominem omnis elegantia imperitum, impropris locutum fuisse; et parum apte στάσεις scripsisse, cum grādum, aut vestigium significare vellat.

(2) Editi et Reg. primus, νοῆτα... διηγῆσθε. At Henricianus codex et alii quatuor, νοεῖν... διηγεῖσθαι.

(3) Codex unus, μεγαλοφρόνως.

(4) In recentiori Combeffisiil codice et in Reg. quarto porinde atque apud Procopium, pag. 202, τῶν ἐπαγγελλομένων, *promissa predicali*. Alter Com-

A *vale signum, exaltate vocem vobis ipsis: consolamini manu, aperite, principes. Ego ordino, et ego duco eos.* Ostendit quomodo evertenda Babylon esset atque diruenda, et quomodo imperium eorum qui confusione fuerant auctores, esset in captivitatem redigendum: nempe ubi primum ascenderit quis in montem non præruptum, non prominenter, sed campestrem et planum, sic ut altitudinem quidem ex eo habeat, quod sursum attollatur, et a terra in aërem assurgat, sed iis tamen qui in eo collocantur, securitatem præstet ob sequatam suam planitatem. Quod enim ex omni parte circumscissum est et præruptum, id statum eorum qui condescenderint, lubricum et instabilem reddit. Proinde ut excelsa de Deo cogitentur, et eadem tuto enarrentur, stet quis in monte firmus propter altitudinem, permaneatque immobilis propter securitatem. Cæterum *Super montem campestrem levate signum, et exaltate vocem, consolamini manu.* Qui magna voce contentione prædicat crucem, ille est qui in monte campestri erigit signum. Qui sermonem ad passionem attinentem magnificare potest; hic adimplet propheticum præceptum, cum in speluncis 575 et convallibus non commoretur, sed ad sermonis sublimitatem et ad ipsam sapientiam ascendet: si quidem cum sequibilitate atque perspicuitate res annuntiadas prædicat. Sed quia juxta alteram editionem legimus: *Super montem nebulosum, utique alla loquendi ratione indicat altitudinem. Nebulosum est enim quidquid habet verticem nubibus semper cooperatum. Quod autem est ejusmodi, est excelsum, et supereminet omnia. Exaltate, inquit, vocem vobis ipsis; hoc est; assumite a vobis metapis altam et contentam vocem.* Quæ ex communibus notitiis insita vobis est Dei glorificandi facultas, hanc suscitare. Deorsum ne aspicio, neque terrena intueamini. Vox enim eorum qui ex terra clamant, et vana loquuntur, hoc pacto humiliis fit ac demissa. Qui ex tristitia animum demittente, et ex vetito timore loquitur, is suam vocem non exaltat. Item qui in annuntiando verbo a carnis cupiditatibus vincitur, habet humilem et submissam vocem quæ ad superna penetrare non potest. Quomodo igitur at-

befisiis codex cum aliis tribus, τῶν ἐπαγγελλομένων, *res annuntiandas prædicat.* Potest quidem utraque leotio probari: sed ita tamen, ut prior anteponenda esse videatur. Editionem alteram, quam interpres hoc loco citat, auctor Vulgatæ ob oculos habebat, dum ita vertit: *Super montem cæliginosum.*

(5) Editi et tres mss., αὐτοῖς: nec aliter apud LXX aut apud Eusebium legitur. Alii tres mss., ἑαυτοῖς. Statim editi, οὐ αὐτῶν. At mss. sex, ἑαυτῶν.

(6) Veteres aliquot libri, δνακινέσσαντες. Statim editi, καὶ ἀπό. Antiqui tres libri, καὶ δὲ ἀπό.

(7) Pro ἐπιθυμαῖς in aliquot mss. legitur, ἐπιθυμαῖ. Ibidem Reg. primus cum editis, ἐν τῷ ἐπαγγέλλειν. Alii quinque mss., ἐν τῷ ἐπαγγέλλειν, rectius.

(8) Ita veteres aliquot libri. Editi, τῇ φωνῇ, haud recte.

tollitur vox? Si magno et generoso animo insuras adversus turbulentas animi affectiones, nec ipso tentationum tempore succumbas temptationibus: immo si serves animi elationem et constantiam, tunc exaltabis vocem. Consolatur autem manu is, qui afflictis et oppressis per bona opera afferit consolationem, et animo hilari stipem largitur. Si videris quempiam egestate laborantem, pauperem solare benefica et liberali manu. Enimvero apud animum pusillum et infirmum, erogatio quæ re ipsa fit, consolari potest magis, quam si verbis ad paupertatem fortiter et generose perferendam adhorteris.

257. *Et aperite, inquit, principes.* Solatum manu exhibitum sequitur manus apertio; quam pro munifica et liberali actione usurpare solet Scriptura, ceu cum dicit: *Aperiente aulem te manum tuam, omnia implebuntur bonitate*⁸⁰. Aperite igitur domos vestras, et divitiarum vestrarum thesauros aperite hospitibus et egenis. Ne retineatis quæ vobis suppetunt ad afflictorum levamen. Et hoc facite primum, principes, ut exemplo vestro populum etiam pelliciatis. Potest autem illud intelligi etiam de Scripturarum apertione, deque locorum quorumdam clausorum et obscuriorum explanatione; ut ne quis judicio adversus Pharisæos et Scribas prolatu fiat obnoxius: qui cum claves regni habeant, neque ipsi ingrediuntur, et eos qui ingredi possunt, prohibent⁸¹. Itaque principes quibus scientia claves concredita sunt, compellat. Paulus sententiam huic obtemperans aiebat: *Os nostrum patet ad vos, o Corinthi*⁸².

258. (VERS. 3.) *Ego ordina, et ego duco eos.* Aendum nobis est pro virili. Dominus autem est qui eos, dicit, et qui unumquemque in Ecclesia corpore pro sua dignitate ordinat. *Gigantes veniunt ad implendum furorem meum, gaudentes simul et contumelias affidentes.* Hæc sententia interminatur fore, ut scelerati quidem et Dei hostes qui ad peccatores ulciscendos missi sunt, adveniant. Ob hoc timentibus se providens, dicit eos in tutam montis altitudinem, atque eos aequata verticis planitie communit. Imo etiam eis signum quo custodiantur, tradit; quippe qui eos submoneat ut instruant se per bona opera, consolenturque manu afflictos, et os aperiant erudiendis discipulis, ut gigantum excursionem effugiant. Gigantes enim ut plurimum accipiuntur in malam partem⁸³. Fortasse autem qui hic gigantes appellantur, eos dilucidius vocat Psalmus angelos malos, dicens: *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem, et iram, et tribu-*

A τοῖς πειρασμοῖς, ἀλλὰ τὸ γαύρον φρόνημα τῆς φυχῆς διασωζόσης, τότε ὑψοὶς τὴν φωνὴν. Παρακαλεῖ δὲ (9) τῇ χειρὶ δ τὴν παράλησιν τοῖς θλιβομένοις δι' ἔργων ἀγαθῶν προφέρων, καὶ ἐν λαροστῇ τὴν ἐλεημοσύνην ἀποκληρῶν. Ἐὰν Ἰδης τινὰ ἐπὶ πενίᾳ καταπονύμενον, τῇ μεταδοτικῇ χειρὶ παρακάλει τὸν πένητα. Πλεῖον γὰρ παρὰ ἀσθενεῖ (10) τῇ φυχῇ ἡ δι' ἔργων μετάδοσις παρακαλεῖ δύναται. Η̄ ἡ διὰ λόγων προροπή τοῦ φέρειν πενίαν εὐγενῶς καὶ ἀπαντώτως.

257. Καὶ ἀνοίκατε, φησὶν, οἱ ἄρχοντες. Ἐπειτα τῷ παρακαλεῖν τῇ χειρὶ τὸ ἀνοίγειν τὴν χειρα· ὅπερ ἐπὶ τῆς μεταδοτικῆς ἐνεργειας ἔθος ἔστιν τῇ Γραφῇ λαμβάνειν, δταν (11) λέγη. Ἀνοίκαντος δὲ σου τὴν χειρα, τὰ σύμπαντα πλησθῆσονται χρηστότηος. Ἀνοίκατε οὖν τοὺς οἰκους ὑμῶν, καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς κτήσεως ἀνοίκατε ξένοις καὶ πένησι. Μή συνέχετε τὰ προσόντα δμῖν εἰς παραμυθίαν τῶν καταπονούμενων. Καὶ τοῦτο ποιεῖτε πρῶτον (12), οἱ ἄρχοντες, ἵνα διὰ τοῦ ὑποδειγματος καὶ τὸν λαὸν ἐναγάγητε. Δύναται δὲ νοηθῆναι καὶ ἐπὶ τοῦ διανοίγειν τὰς Γραφὰς, καὶ τὰ κεκλεισμένα ὑποδειχνύναι. Ἰνα μή τις γένηται τῷ κρίματι τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων ὑπόδικος, οἵτινες ἔχοντες τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας, οὔτε αὐτοὶ εἰσέρχονται, καὶ τοὺς δυναμένους εἰσελθεῖν κωλύουσι. Ήρδες οὖν τοὺς ἄρχοντας διαλέγεται, τοὺς ἔχοντας τὰς κλεῖς τῆς γνώσεως. Τούτου κατακούντας τοῦ βρητοῦ δ Παῦλος Ελεγε: Τὸ στόμα ὑμῶν ἀνέψυγε πρὸς δμᾶς, Κορινθίοις.

258. Ἐγὼ συντάσσω, καὶ ἔγὼ ἄγω αὐτούς Ἡμᾶς χρὴ ἐνεργεῖν τὸ δμῖν δυνατόν. Ο δὲ ἄγων αδετοὺς Κάριοις ἔστι, καὶ δὲ κατατάσσων ἔκαστον δ τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἴδιαν ἀξίαν. Γίγαντες ἔρχονται πληρῶσαι τὸν θυμόν μου χαλαρούτες ἄμα καὶ ὑβρίζοντες. Ἀπειλεῖ δὲ λόγος πονηρῶν τινων καὶ θεωμάτων ἐπιδημίαν εἰς ἐκδίκησην ἀποτελούμενων κατὰ τῶν ἡμαρτηκότων. Διὰ τοῦτο προνοούμενος τῶν φοβουμένων εὐτὸν, ἀνάγει μὲν κύτους ἐπὶ τὸ καρτερὸν ὑψος τοῦ ὄρους, ἐνασφαλίζεται δὲ αὐτοὺς τῇ ὅμιλοτητι: τῆς κορυφῆς. Διδωσο: δὲ αὐτοῖς φυλακτήριον τὸ σημεῖον, ὑποτιθεὶς (13) αὐτοῖς τὴν διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων παρασκευὴν, παρακαλεῖν τῇ χειρὶ τοὺς θλιβομένους, ἀνοίγειν τὸ στόμα πρὸς διδασκαλίαν τῶν μαθητευμένων, ἵνα φύγοις τὴν ἐπιδρομὴν τῶν γιγάντων. Γίγαντες γὰρ, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐπὶ τοῦ χειρόνος εἰσι τεταγμένοι. Τάχα δὲ τοὺς ἐνταῦθα γίγαντας ὀνόμασε σαφέστερον δ ψαλμὸς ἀγγέλους πονηρούς, λέγων: Ἐξαπέστειλον (14) εἰς

⁸⁰ Psal. cni, 28. ⁸¹ Luc. xi, 52. ⁸² II Cor. vi, 11.

⁸³ Gen. vi, 4; Sap. xiv, 6.

(9) Codices tres, Παρακαλεῖτε, *consolamini.*

(10) Sic Regii primus, tertius et quartus. Editi vero, γὰρ τὸν ἀσθενῆ. Rectius quidem: sed in nullo veteri libro ita scriptum invenimus.

(11) Uterque Colb. et Reg. secundus, δταν τῷ θεῷ.

(12) Sic mss. omnes. Editi, πρῶτοι. Μονοὶ nostri sex mss., ἐναγάγητε. Editi, ἐπανάγητε.

(13) Veteres aliquot libri, ὑποτίθεται.

(14) Editi, Ἐξαπέστειλε γάρ. Αἱ vocula γὰρ ex-punximus, fide codicium quorundam innixi.

αύτοὺς δργὴν θυμοῦ αὐτοῦ, θυμὸν καὶ δργὴν καὶ θλίψιν, ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων πονηρῶν. Διὰ τοῦτο δὲ τοιεῦτοι διάκονοι τοῖς ἄξια κολάσεως (15) πτεροιγάστιν ἐπινενόηται, ἐπειτέρη ἀπὸ πολλῆς ὀμδετητος μηδεμίαν ἔχοντες πρὸς τους κολαζομένους συμπάθειαν, μηδὲ οἰκτιρμοῦ σπλάγχνα ἀναλαβεῖν δυνάμενοι ἐπιχαίρουσι τοῖς ἀνθρώποις μαστιζόμενοις, καὶ λαθυρίζουσιν αὐτοὺς, δικείσαντες ἀπόλαυσιν ποιούμενοι τὸν πόνον καὶ τὴν δόνην καὶ τὴν λύπην τῶν μαστιγουμένων.

259. Φωνὴ ἔθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν δρέων, διμοίᾳ ἔθνῶν πολλῶν, φωνὴ βασιλέων καὶ ἔθνῶν συνηγμένων. Τάχα τῶν ἔθνῶν τῶν πολλῶν τῶν ἐπὶ τῶν δρέων φωνὴ ἔστιν Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο καὶ πεδινὸν δρός αὐτὴν (16) ἔξελέχθη, ἵνα εὐρυχωρίαν ἔχῃ πρὸς τὴν συλλογὴν τοῦ πλήθους τῶν ἀναβαίνοντων ἐπὶ τὸ ὄφος τῆς γάστρας τοῦ Θεοῦ. Εἰδεν ὅντες τῷ δρεὶ τῷ πεδινῷ πολὺ τὸ πλῆθος πολλαχόθεν συνειλεγμένων, καὶ φωνὴν μίαν ἀφίεντων τῆς πίστεως. Καὶ φησι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον διὰ τοῦ προφήτου Φωνῆς ἔθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν δρέων, ἐφ' ὃν ἤρθη τὸ σημεῖον, Ὁμοία ἔθνῶν πολλῶν. Καὶ μία ἔστιν ἡ φωνὴ, καὶ δοκεῖ φωναῖς πολλαῖς ἔθνῶν. Μία μὲν, κατὰ τὴν συμφωνίαν τῆς πίστεως πολλαῖς δὲ φωναῖς δοκεῖ διὰ τὸ μερισθῆναι γλώσσας (17) πυρὸς παρὰ τοῦ ἄγιου Πνεύματος ἢφ' ἔκστοτον τῶν ἀποστόλων τῶν μελλόντων τοῖς ἐν τῇ οἰκουμένῃ ἔθνεσιν ἐπισπείρειν τὸ Εὐαγγέλιον. Φωνὴ βασιλέων, φησὶ, καὶ ἔθνῶν συνηγμένων. Τάχα δεῖ τὸ μὲν ἔθνη νοῆσαι ἡμᾶς τοὺς πανταχόθεν συνδραμόντας ἐπὶ τὴν κλήσιν· βασιλεῖς δὲ, τοδεὶς διελεκτοὺς δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, οὓς καὶ οὐσίους βασιλείας ὄντας μετέπειταν δόκειν. Η τάχα τὸ πλῆθος ἐμφαίνει τῶν γιγάντων, δοκεῖ φωνὴ ἔστι πολλῶν ἔθνῶν, καὶ φωνὴ βασιλέων. Διὰ γάρ τὸ χαρούντας αὐτοὺς καὶ διερίζοντος τρόχειν ἐπὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θυμοῦ Κύριου, τεταγμένοι εἰς τὴν διακονίαν, μεμούνται πολλῶν ἔθνῶν ἥχον, καὶ βασιλέων τινῶν ἐπηρρέων (18) τῷ φρυνήματι, ἀγνοοῦντες διετορέας κολάσεως εἰσι, βασανίσαντες τῶν ἀμαρτανόντων· οὐχὶ δὲ οἰκεῖ ἔξουσίᾳ, οὐδὲ τῷ προσδότῃ αὐτοῖς ἄξιώματι ταῦτα ἐπάγουσι τοῖς ἀξεῖσι.

260. Κύριος Σαβαὼν ἐντεταλτεὶ ἔθνεις διπλομάχῳ, ἔρχεσθαι ἐκ γῆς ποδὸρωθεν, ἀπ' ἔχρου θεμελίου τοῦ οὐρανοῦ Κύριος καὶ οἱ διπλομάχοι αὐτοῦ, καταρθεῖσι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Κύριος Σαβαὼν ἐντεταλτεὶ ἔθνεις διπλομάχῳ. Μή φοβηθῆσι τὸν τύπτοντα, ἀλλὰ παρακάλει τὸν ἐπιτάσσοντα. Διδασκάσθωσαν οἱ εἰδολωλάτραι, οἱ λέγοντες θυσίας προσάγειν (19) δαίμονις πονηροῖς, ἐκμελισθόμενοι

²⁴ Psal. LXXVII, 49. ²⁵ Act. II, 3. ²⁶ Matth. XIII, 38.

(15) Codices nonnulli, ἄξια τῶν κολάσεων.

(16) Editi et tres mss., αὐτῇ, *mons ei selectus est*. Alii tres mss., αὐτῇ, *ea electa est*. Monere juvat, ubi paulo post corrupte et in editis et in mss. legitur, συνειλεγμένον, legi debere, συνειλεγμένον ut hæc vox voci ἀφίεντων respondere possit.

(17) Sic Regii primus, tertius et quartus et editi; si quo apud Procopium legitur, pag. 204. Alii tres mss., γλώσσας, *quod dispartiles essent ignes* λέ-

*gationem, immisionem per angelos malos*²⁴. Ideo autem plectendis iis, quorum actiones pœnis dignæ sunt, ministri ejusmodi destinati fuere, quod cum eorum qui torquentur, nullo modo commiserescant, nec misericordia viscera induere queant, insultant hominibus qui puniuntur, eosque conviciis insectantur, et in eorum qui plectuntur supplicio, dolore et molestia suam ipsorum voluntatem reponunt.

B 259. (VERS. 4.) *Vox gentium multarum in montibus, similis gentium multarum, vox regum et gentium congregatarum*. Forte hæc gentium multarum vox super montes effusa, vox est Ecclesiæ. Quapropter ipsa electa est ceu mons campestris, ut ei ad colligendam multitudinem eorum qui ad sublimitatem cognitionis Dei ascendunt, esset locus amplissimus. Itaque multitudinem magnam in monte campestri vidit, eorum videlicet, qui undique aggregantur, unamque fidei vocem emitunt. Atque dicit Spiritus sanctus per prophetam: *Vox gentium multarum super montes, super quos erectum est signum. Similis gentium multarum*. Et vox una est, et tamen similis est multis gentium vocibus. Una quidem per fidei consensionem: sed tamen vocibus multis consimilis est, quod cuilibet apostolorum qui Evangelium in gentes totius orbis dispersarunt, a Spiritu sancto in igneis linguis distributa sit²⁵. *Vox regum, inquit, et gentium congregatarum*. Forte per gentes quidem eos qui unde libet ad vocationem concurrunt, a nobis oportet intelligi: per reges vero eos qui sunt in Ecclesia electi, quos et regni filios nominavit Dominus²⁶. Aut forte gigantum indicat multitudinem, quod vox sit multarum gentium, et vox regum. Nam quoniam gaudentes et conviciantes currunt ad implendum Domini furem, utpote destinati ad ministerium, idcirco gentium plurimarum et regum quorumdam mente elatorum sonum imitantur; quanquam esse se suppliicii ministros ac peccatorum tortores ignorant; non enim isthæc merentibus irrogant sua ipsorum auctoritate, aut dignitate quapiam sibi suppetente.

260. (VERS. 5.) *Dominus SabaOTH præcepit genti bellicosæ, ut veniret de terra longinqua, a summo fundamento cœli Dominus et bellatores ejus, 577 ad perdendum totum orbem. Dominus exercitum præcepit genti bellicosæ*. Percussorem ne timueris, sed obsecra præcipientem. Erudiantur idololatriæ, qui affirmant offerre se dæmonibus malignis sacrificia, ut eorum mitigent ac demulcent malitiam.

gux. Ibidem mss. omnes, παρὰ τοῦ. Editi, διὰ τοῦ.

(18) Uterque Colb., ἐπηρρέοντι, *mento elati*. Statim codices nonnulli, ὑπερέται κολάσεων.

(19) Veteres aliquot libri, θυσίαν προσαγαγεῖν. Nec ita multo post Colb. secundus manu recentior, προστεταγμένον ποιεῖ. Subinde duo mss., τῷ ἑνδιδόμένῳ.

Dominus eis præcepit. Sive obsequiis tuis illos collas, sive non, quod jussum fuit, id dæmon exsequetur : nequaquam fas illi est præscriptos sibi fines prætergredi. Neque remittit de amaritudine, neque a se ei quidquam addit : sed datam mensuram immisericorditer implet. Dominus igitur præcepit genti bellicosæ. Arma habent dæmones pravi, apparatus armorum justi adversantia. Etenim suppetit justo fidei clypeus; at maligni illius clypeus, clypeus est incredulitatis ; illi inest rationis gladius, huic dementiæ ac temeritatis gladius ; ille munitur justitiæ lorica, hic injustitiæ lorica accingitur ; illius caput adstringit galea salutis, huic galea perditionis circumponitur ; illius pedes prompti sunt et parati ad promulgandum pacis Evangelium⁸⁷, hujus pedes a detegenda mala festinant. Itaque bellicosæ genti hisce armis instructæ præcepit Dominus. Illi autem sunt a terra longinqua acciti, ut scias eos esse ab hac vita alienos. Hi quidem qui nos juvant in salute comparanda, contubernales sunt et violini, atque e propinquuo impendunt auxilium, angeli videlicet pacis ; illi vero ad penas infligendas assumpti, e longinquo accersuntur : quippe Deus benignus crudelitate eorum ad nostram medelam utitur eo modo, quo medicus sapiens venenum viperæ adhibet ad ægros sanandos. Traditur talibus non spiritus, sed caro in interitum, ut spiritus salvus fiat⁸⁸. Quare et Phygelius et Hermogenes⁸⁹. Satanæ a Paulo sunt traditi, non in perditionem, sed ut discerent non blasphemare⁹⁰. Quomodo igitur a terra longinqua et a summo celo bellicosa ista gens advenit ? C A terra quidem, quod stegerit locum terræ circumiacentem, terrenisque affectibus commisatur : a summo vero cæli quod ipsa illius initio exciderit⁹¹.

261. (VERS. 6, 7.) *Utulare. Prope enim dies Domini, et contritio a Domino veniet. Propter hoc omnis manus dissolvetur, et omnis anima hominis formidabit.* Quoniam interminatur futurum esse, ut Dominus ipse cum bellatoribus suis veniat ad disperendum universum orbem, ideo ululatus et lamentum præscripta sunt, ut Dominus his placatus iram inferendam avertat. Efficit enim utrumque benignus Dominus, et minitatur farmidanda et mala intentata non irrogat penitentibus. Lugeatis igitur unusquisque, et propria plangatis peccata, ne quando quæ fuerunt prænuntiata, 578 vobis eve-

⁸⁷ Ephes. vi, 15 et seqq. ⁸⁸ I Cor. v, 5. ⁸⁹ II Tim. i, 15. ⁹⁰ I Tim. i, 20. ⁹¹ Apoc. xii, 9.

(20) Tilmannus cum in Francisc. codice legisset, τοῦ δὲ πονηροῦ δι θυρέος ἔτειν ἀπιστία, ita vertebrat : *reprobi clypeus infidelitas est.* Sed hunc locum recte emendavit Ducaeus ex Henriciano : quæ emendatio eo certior videri debet, quod auctoritate etiam utriusque Colbertini possit confirmari. Vellim legas contextum. Fortasse mirari quispiam poterit, dæmones hic infidelitatis argui, cum Jacobus Apostolus, ii, 10, dicat eos credere et contremiscere. Sed de ea fide, quæ nihil salutis prosit, loquitur Jacobus : interpres vero eam fidem intelligit, quæ

αὐτῶν τὴν κακίαν. Κύριος αὐτοῖς ἐντέταλται. Κανθεραπεύσης, καὶ μὴ, τὸ προστεταγμένον ποιήσειν ὑπερβαίνειν τὰς δροθεσίας οὐχ οἶδόν τε. Οὔτε ὑφαιρεῖ τῆς πικρίας, οὔτε προστίθεσι τι περ' ἐνυποῦ, ἀλλὰ τῷ ἐνδιδομένῳ μέτρῳ κέχρηται ἀπαραιτήτως. Κύριος οὖν ἐντέταλται θύνει διπλομάχῳ⁹². Οὐπλα ἔχουσιν οἱ πονηροὶ δαίμονες, ἀπεναντίως διεικέμενα τῇ κατασκευῇ τῶν δηλων τοῦ δικαίου. Οἱ μὲν γὰρ δικαίοις θυρέδην ἔχει πίστεως· τοῦ δὲ πονηροῦ δι θυρέδη θυρέος ἔστιν ἀπιστίας (20)· οὗτος μάχαιραν λόγου, ἐκείνος μάχαιραν ἀλογίας· οὗτος θώρακι δικαιοσύνης ἡσφάλισται· ἐκείνος θώρακι ἀδικίας ἡμίπλεσται· τούτου τὴν κεφαλὴν περισφύγγει περικεφαλαῖα σωτηρίας· ἐκείνη περίκειται περικεφαλαῖα ἀπωλείας· οὗτος τούτος πόδας ἔτοιμος ἔχει πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον τὰς εἰρήνης, ἐκείνος οἱ πόδες τρέχουσι πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν τῶν (21) κακῶν. Οὐπλομάχῳ οὖν ἔθνει τούτοις τοῖς δηλοῖς ὀπλισμένῳ ἐντέταλται Κύριος. Οὔτοι δὲ καὶ ἀπὸ γῆς εἰσι πόρρωθεν, ἵνα εἰδῆς, οὗτοι ἀλλοτριοὶ εἰσι τοῦ βίου τούτου. Οἱ μὲν γὰρ συμπονοῦντες ἡμίν τὰ πρὸς σωτηρίαν, σύνοικοι καὶ γείτονες, ἔγγρην παρεχόμενοι τὴν βοήθειαν, ἄγγελοι εἰρηνικοὶ· οἱ δὲ πρὸς κόλχαις παραλαμβανόμενοι, πόρρωθεν ἄγονται, κατακεχρημένοι τῇ ὡμότητι αὐτῶν εἰς θεραπείαν ἡμετέραν τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, μὲν κατακέχρηται δ σοφὸς λατρὸς τῷ λῷ τῆς ἐγκίνης εἰς τὴν τῶν ἀσθενούντων ἄστιν. Τοῖς μὲν τοιούτοις παραδίδοται οὐ τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἡ σάρξ εἰς ὀλεθρον, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ. Ἀλλὰ καὶ Φώγελος καὶ Ἐρμογένης διπδ τοῦ Παύλου παρεδόθησαν τῷ Σατανᾷ, οὐκ εἰς ἀπώλειαν, ἀλλ' ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. Πῶς οὖν ἀπὸ γῆς πόρρωθεν καὶ ἀπ' ἕκαρου τοῦ οὐρανοῦ τὸ δηλομάχον τοῦτο ἔθνος ἔρχεται; Ἀπὸ γῆς μὲν, οὗτοι εἰλέτο τὸν περίγειον τόπον, καὶ τοῖς τηλεοὶς πάθεσι συναναφύρεται· ἀπ' ἕκαρου δὲ τοῦ οὐρανοῦ, οὗτοι ἐκεῖνοι αὐτῷ η ἔχει ἀρχῆς πτώσις γέγονεν.

261. Οὐλούξατε (22). Ἐγγέδε γὰρ η ἡμέρα Κυρίου, καὶ συντριβὴ παρὰ Κυρίου ἔξει. Διὰ τοῦτο πᾶσα χειρὶ ἐκλυθήσεται, καὶ πᾶσα φυγὴ ἀνθρώπου δειλιάσει. Ἐπειδὴ ἀπειλὴ πρόκειται, αὐτὸν τὸν Κύριον ἔχειν μετὰ τῶν δηλομάχων αὐτοῦ, καταφεύραι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, διὰ τοῦτο προστέτακται: δλολυγμὸς καὶ θρῆνος, ἵνα διὰ τούτων δυσωπηθῇ δ Κύριος ἀποστρέψῃ τὴν ἐπανομένην δργήν. Ἀμφοτέρω γὰρ ποιεῖ δ φιλανθρώπος Κύριος (23), καὶ τὰ φοβερὰ ἀπειλεῖ, καὶ τοῖς μετανοοῦσιν οὐκ ἐπάγει τὰ ηπαλημένα Κλαύσατε καὶ θρηνήσατε ἔκαστος τὰ τοῖα ἀμάρτηματα, μή ποτε πάθητε τὰ κακηρυγμένα.

per spem credentes ad salutem perducat.

(21) Codex F., ἐπαγγελίαν, *malorum pollicitationem*. Alter Ducae codex et alii quidam mss., ἐπαγγελίαν, *denuntiationem*.

(22) Codices nonnulli, διολόξετε· et ita quoque editum reperitur apud LXX. Moi editi et Reg. primus, τοῦ καταφεύραι. Illud, τοῦ, in aliis quinque mss. non invenimus. Notandum preterea, in tribus mss., pro καταφεύραι, legi, διερθίραι.

(23) Vox Κύριος, ex Colb. primo addita est.

Εἰ μὴ ἐδούλετο δὲ Θεὸς (24) τοῦ ἀμαρτωλοῦ τὴν μετάνοιαν, διὰ τὸ ἐκηρύσσετο ἐν Νινευῇ ἡ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπώλεια; Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ εἶδεν αὐτῶν τὸν συντριμμὸν δὲ ἐλεύμαν, παρήγαγε τὴν δργὴν, καὶ διεσκέδασεν ὡσπερ νέφος. Μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἔχει τὸ συντριβόν, χρησίμως συντρίβοντος τὰ ἀφανισμοῦ ἔξια, ὡς (25) συντρίbeι τὸν Σατανᾶν δὸπο τοὺς πόδας τοῦ δικαίου, καὶ συντρίbeι πολέμους. Κύριος γάρ συντρίβων πολέμους, Κύριος ὄνομα αὐτῷ· καὶ, Συντρίbeι Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· τοὺς μεγαλαυχῦντας καὶ ἀλαζούνεομένους καὶ ὑπεραιρομένους κατὰ τῆς ἀληθείας, Λιβάνου κέδρους προσαγορεύων. Ἐπειδὴ οὖν ἔρχεται συντριβή παρὰ Κυρίου, προλαμβάνοντας ἑαυτῶν τὴν μεγαλόφρονα καρδίαν δεῖ (26) συντρίbeιν, ἵνα γένηται θυσία τῷ Θεῷ ἡ ταπείνωσις αὐτῆς. Πᾶσα οὖν χεὶρ καὶ ἡ πρακτικωτάτη καὶ ἡ δραστικωτάτη, ὡς πρὸς Θεὸν καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἐκλυθῆσται· διὸ λέγει· Ἰσχόσατε, χεῖρες ἀνειμέναι, καὶ γόνκτα παραλελυμένα. Μηδεὶς πεποιθέτω δυνάμει πρὸς τὸ ἀμύνεσθαι (27) τοὺς ἐπερχομένους δόπλομάχους· μηδεὶς ἐπελπίζεται ταχύτητι ποδῶν, ὡς ἀποδρᾶν δυνάμενος τὴν ἡμέραν τῆς συντριβῆς, ἐν τῇ ἔρχονται καταφθεῖρι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

262. Πᾶσα γάρ ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιάσει. Καλῶς πρόσκειται, Ἀνθρώπου. Οὔτε γάρ ἀγγέλων ψυχὴ δειλίᾳ ὑπόκειται, διὰ τὸ ἀνωτέρων (28) εἰναι τοῦ πάθους τούτου, οὔτε δὲ τὸν ἀλόγων. Οὐ γάρ ἀπτεται τῇ δειλίᾳ τῶν ἀλόγων, πάθος οὖσα τοῦ λογιστικοῦ, καὶ ἐλλειψὶς τῶν τῆς ἀνθρείας δογμάτων. Ήπονησει μὲν γάρ ὑπόκειται τὰ ἀλογα· οἱ δὲ λογικοὶ, ἐπειδὸν τὰ μὴ ἔξια φόδου καταπλαγῶσι, τῷ (29) ἐκπλεπτεῖν ἐν αὐτοῖς τὸν λόγον, τὸν τὴν εὐτονίαν τὴν ψυχὴν διποιοῦντα πρὸς τὰ δεινά, τῷ πάθει τῆς δειλίας ἀλλοκοτοι. Πολὺς δὲ ὁ χρόνος, ἀφ' οὗ τῇ ἡμέρᾳ Κυρίου ἐγγίζειν λέγεται, πάντων τῶν προφήτων διαμαρτυρούμενων (30) αὐτῆς τὴν ἐγγύτητα, ἵνα μηδεὶς ἀνεπεπτεκώντως, ὡς χρονιζόυσης αὐτῆς, ἀνέτομος καταληφθῇ. Ταῦτα καὶ δὲ Σοφονίας διαμαρτύρεται, Εὐλαβεῖσθε, λέγων, ἀπὸ (31) προσώπου τοῦ φόδου Κυρίου, διότι· ἐγγίζει τῇ ἡμέρᾳ Κυρίου. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐγγίζει τῇ ἡμέρᾳ Κυρίου τῇ μεγάλῃ ἐγγύᾳ, καὶ ταχεῖα σφόδρα. Φωνῇ τῇ μέρᾳ Κυρίου πικρὰ καὶ σκληρά· τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἡμέρᾳ θλίψεως καὶ ἀνάγκης· ἡμέρᾳ ἀωρίας καὶ ἀφανισμοῦ, ἡμέρᾳ σκότους (32) γαὶ γνόφου, ἡμέρᾳ νεφέλης,

²² Jon. iii, 5. ²³ Judith. xvi, 3. ²⁴ Psal. xxviii, 5.

(24) Codices nonnulli, pro Θεός, habent, Κύριος. D Statim editi et nostri mss., μετὰ τρεῖς ἡμέρας, post tres dies; et ita quoque hodie apud LXX legitur. Sed, teste Theodoreto, Aquila Symmachusque et Theodotio, pro τρεῖς scripserunt, τεσσάροντα, quadriginta. Notas Nobilii legas velim, aut Hexapla.

(25) Veteres aliquot libri, δε. Subinde tres mss., πόδες τῶν δικαίων.

(26) Editi et Reg. secundus, προλαμβάνοντας δι' ἑαυτῶν τὴν μεγαλόφρονα καρδίαν χρῆ. Necesse est ut postea ipsorum opera cor superbens conteramus priores. At uterque Combeſ. cum aliis duobus mss. ut in contextu.

Antian. Etenim si Deus nolit peccatoris pœnitentiam, quare in Ninive nuntiabatur futurum post tres dies exitium ²²? Verum simul ut misericors videt eorum contritionem, amovit iram, et veluti nubem dissipavit. Veniet igitur contrito ab ipso Domino, qui utiliter conterit quæ excidio sunt digna, siout conterit Satanam sub pedibus justi, aut conterit bella. Dominus enim conterens bella: Dominus nomen illi ²³; et: Confringet Dominus cedros Libani ²⁴; arrogantes, superbos, et eos qui aduersus veritatem efferuntur, cedros Libani appellans. Proinde cum veniat contrito a Domino, oportet ut priores superbum nostrum cor conteramus, ut ejus humilitas Deo fiat hostia et sacrificium. Itaque omnis manus et operosissima et efficacissima, si cum Deo et cum operibus ejus conseratur, dissolvetur; quapropter dicit: Conformatini, manus remissæ, et genua dissoluta ²⁵. Nemo invadentes bellatores ulturus, suis viribus confidat; nemo in pedum perniciose spem reponat suam, quasi illum contritionis diem, in qua accessori sunt ad disperdendam omnem terram, effugere possit.

262. *Omnis enim anima hominis formidabit. Vox, Hominis, apposite adjicitur. Neque enim angelorum anima obnoxia est formidini, cum affectio ista longe sit superior: neque brutorum animalium anima. Non enim bruta animalia attingit formido, cum affectio sit ad aliiquid rationale pertinens, sitque consiliorum quæ a fortitudine petuntur, inopia defectusque. Stupori quidem belluae subjacent; sed qui rationis compotes sunt, cum ea quæ non sunt dignæ timore, expaverint, timiditatis cōtriplantur affectu, quod ratio quæ animam aduersus malam corroborabat, in eis deficiat.* Jam pridem est, ex quo dies Domini appropinquare dicitur, prophetis omnibus ejus appropinuationem obtestantibus, ut ne quis ob ejus dilationem deses et iners manens, deprehenderetur imparatus. Hæc et attestatur Sophonias, cum ait: *Trepidate a facie timoris Domini, quia prope est dies Domini* ²⁶. Et Paulo post: *Prope est dies Domini magnus; prope, et velox nimis. Vox diei Domini amara et dura; dies illa dies tribulationis et necessitatis; dies immaturitatis et perditionis; dies tenebrarum et caliginis,*

²² Isa. xxxv, 3. ²³ Soph. i, 7.

(27) Codices nonnulli, πρὸς τὸ ἀμύνεσθαι.

(28) Sic Regii primus, tertius et quartus; et ita quoque habent alii tres mss., nisi quod in eis ἀνώτερα legatur. Editi, ψυχαὶ δειλίᾳ ὑπόκεινται διὰ τὸ ἀνωτέρα. Ibidem sex mss., αὐτοῦ πάθους τούτου. Editi, πάθους αὐτοῦ.

(29) Veteres aliquot libri, τοῦ.

(30) Codices aliquot, διαμαρτυραμένων. Alius ms., διεμαρτυρουμένων.

(31) Antiqui tres libri, Εὐλαβεῖσθε λέγων ἀπό. Alii tres mss., Εὐλαβεῖσθε ἀπό, etc. Editi, Εὐλαβεῖσθαι ἀπό, etc.

(32) Codices duo, σκότου.

dies nubis et nebulæ; dies tubæ et clamoris⁷. Jam **A** vero etiamsi dies illa qua consummandus est mundus universus, procul abesset: nihilominus tamen peculiaris illa dies exitus uniuscujusque, quæ cūjuslibet hominis consummatio est, prope adest: qua ob oculos posita, observandum nobis est, quod ab Isaia dicitur, *Ululat; prope enim dies Domini; atque habenda fides est ei, qui dicit: Beati qui* 579 *lugent⁸; item: Beati qui flent⁹.* Multi vite hujus negotia ægre ferentes, accelerant suum exitum, mortemque invicant; ad quos illud Amos non inepit dicas: *Væ desiderantibus diem Domini, et ea est tenebræ, et non lux. Quemadmodum si quis homo fugiat a facie leonis, et incidat in eum ursus, et insilat in domum, et applicet manus suas ad parietem, et mordet eum coluber. Num tenebræ dies Domini, et non lux, et caligo non habens splendorem?*¹ Proinde si quis super vitæ suæ ædificium non extruxerit ligna, aut fenum, aut stipulam, is desideret diem Domini, in qua uniuscujusque opus, quale sit, ignis probabit². Quod si nemo purus sit ac liber ab interdictis operibus, timeat illum diem. Ait enim: *Si cuius opus manserit, quod super ædificavit, mercedem accipiet: si cuius opus arserit detrimentum patietur: ipse autem salvus erit, sic lamen quasi per ignem³.*

263. (VERS. 8.) *Turbabuntur legali: et dolores ipsos occupabunt, quasi mulieris parturientis. Et commiserent alter alterius, et stupebunt; et faciem suam, quasi flamma, mutabunt. Quinam sunt legati qui turbabuntur tum cum dics Domini institerit? Nimirum illi, quos Dominus indicat in parabola quam, cum Jerusalem appropinquasset, retulit iis qui regnum Domini jam esse manifestandum existimabant. Homo enim, inquit, nobilis abiit in regionem longinquam, accipere sibi regnum, et reverti⁴. Deinde loquens de decem mnis, quas decem servis ad negotiandum distribuit, subjunxit: *Cives autem ejus oderant eum: et miserunt post illum legatos, dicentes: Nolumus hunc regnare super nos⁵.* Homo quidem nobilis, ille est cuius genus nihil habet commune cum ullo alio, nisi cum eo qui est super omnia Deus⁶. Quemadmodum nobiles dicimus eos, qui regio sanguine sunt pregnati: ita vere nobilis*

⁷ Soph. xiv, 15. ⁸ Matth. v, 5. ⁹ Luc. vi, 21, 15. ⁴ Luc. xix, 12. ⁵ ibid. 14. ⁶ Rom. ix, 5.

(33) Editi et Reg. primus, 'Ολολύκτε. Alii quinque mss., 'Ολολύκτε. Mox editi et mss. quatuor, καὶ π. θεοθ. Sed vir lingua Graeca peritissimus Combefisius optime conjecterat πειθεσθαι legi optere: ita enim habet Colb. primus, cui consentit et alter Colb. prima manu. Vox χρῆ post verbum πειθεσθαι suppleri debet.

(34) Codices aliquot, ἐποικοδόμησε.

(35) Sic Reg. secundus et ulerque Colbertinus, Alii tres mss. et editi, ἐκείνην. Εἴτιος γάρ, φτ. σι, τὸ ἔργον κατακατεσται: quod mutillum erat et decouratum.

(36) Sic vetustior Combefisii codex et Reg. quar-

καὶ διμίχης, ἡμέρα σάλπιγγος καὶ κραυγῆς. Εἴνη καὶ διετή δὲ τιμέρα τῆς τοῦ παντὸς κόσμου συντελεῖας μαρὰν ἦ, ἀλλ' ἡ ἕδα ἐκάστου τῆς ἔξιδου ήτις ἐστὶ τοῦ καθ' ἓνα ἀνθρώπου συντέλεια, ἐγγὺς πάρεστιν. ήν χρὴ πρὸ διθαλμῶν ἔχοντας, τηρεῖν τὸ παρὸ τοῦ 'Ησαίου⁷ λεγόμενον: 'Ολολύκτε (33) ἐγγὺς γάρ η ἡμέρα Κυρίου καὶ πειθεσθε τῷ λέγοντι: Μακάριοι οἱ πενθοῦντες καὶ, Μακάριοι οἱ κλαίοντες. Πολλοὶ πρὸς τὰ τοῦ βίου δυσχεραίνοντες πράγματα, ἐπτίγουσιν ἑαυτῶν τὴν ἔξοδον, καὶ ἐπικαλοῦνται τὸν θάνατον: πρὸς οὓς καλῶς ἔχει τὸ τοῦ Ἀμώς λέγειν. Οὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου, καὶ αὐτὴν ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς. 'Ον τρόπον δὲ τις ἐκφύγη ἀνθρώπος ἐκ προσώπου τοῦ λέοντος, καὶ ἐμπέσῃ αὐτῷ ἡ ἀρκτος, καὶ εἰσπειθῆση εἰς τὸν οἰκον, καὶ ἀπερείσῃ τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὸν τοῖχον, καὶ δάκρη αὐτὸν δὲ φίς. Οὐχὶ σκότος ἡ ἡμέρα Κυρίου καὶ οὐ φῶς, καὶ γνόρος οὐκ ἔχων φέγγος; Εἴ τις οὖν μὴ ἐπωκοδόμησε (34) τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ἑαυτοῦ βίου ἔβλα, ἡ χόρτον, ἡ καλάμην, ἐπιθυμεῖτω τὴν ἡμέραν Κυρίου, ἐν ἦν ἐκάστου τὸ ἔργον ὅποιν ἐστι τὸ πῦρ δονιμάσει. Εἰ δὲ οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ἔργων τῶν ἀπηγορευμένων, φοβείσθω τὴν ἡμέραν ἐκείνην, Εἰ τινος γάρ, φησι, τὸ ἔργον μένει, ὃ ἐπωκοδόμησεν, μισθον λήψεται εἰ τινος τὸ ἔργον κατακατησται (35), ζημιαθήσεται. Λύτους δὲ σωθήσεται, οὗτοι δὲ ὡς διὰ πυρός.

263. Ταραχθήσονται οἱ πρέσβεις, καὶ ὡδῖνες αὐτοὺς ἔχουσιν ὡς γυναικὸς τικτούσης. Καὶ συμφοράσουσιν ἑτερος πρὸς τὸν ἑτερον (36), καὶ ἐκτηνίσονται: καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὡς φλέξ μεταβαλοῦσι. Τίνες οἱ πρέσβεις ταρασσόμενοι (37), ἡνίκα δὲ συνεπιστη ἡ τοῦ Κυρίου ἡμέρα; 'Η διλονότι ἐκείνοι, οὓς δὲ Κύριος διὰ παραβολῶν αἰνίσσεται, τὴν εἰπεν ἐγγὺς γενόμενος τῆς Ἱερουσαλήμ πρὸς τοὺς δοκοῦντας, θεὶ μέλεις ἡ βασιλεία τοῦ Κυρίου ἀναφαίνεται. 'Ανθρωπος γάρ, φησιν, εὐγενῆς ἐπορευθῇ εἰς χώραν μαράν, λαβεῖν αὐτῷ βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψῃ. Εἴτα εἰπὼν περὶ τῶν δέκαμυν, δεὶς ἔδωκε τοῖς δέκα δούλοις εἰς τὸ πραγματεύσθαι (38) ἐπήγαγεν. Οἱ δὲ πολῖται αὐτοῦ ἐμίσουν αὐτὸν, καὶ ἐπειψάν διτίσων αὐτοῦ πρέσβεις, λέγοντες, δέ: Οὐ θέλομεν τούτον βασιλεύειν, ἐφ' ἡμάς. Εὐγενῆς μὲν οὖν ἀνθρωπὸς, διὰ πρὸς νόδενα διλον τὴν κοινωνίαν τοῦ γένους. Ἡ πρὸς

⁷ Amos. v, 18-20. ⁸ 1 Cor. iii, 12, 13. ⁹ ibid. 14,

tus: nec aliter apud LXX legitur. Editi et Reg. primus, συμφοράσουσιν πρὸ συμφοράσουσιν. Alii tres mss., Καὶ συμφοράσουσιν ἑκάστος πρὸς τὸν ἑταῖρον. Et commiserent uniusquisque sui sodalis.

(37) Sic mss. Editi mutile, Τίνες οἱ ταρασσόμενοι.

(38) Codices nonnulli, πραγματεύσανται. Alii et editi, πραγματεύσθαι. Nec ita multo post tres mss., πολῖται αὐτοῦ. Deest αὐτοῦ in aliis mss., perinde ut in vulgatis. Subinde veteres aliquot libri. βασιλεύειν ἐφ' ἡμάς. Ibidem aliqui mss., μὲν οὖν. Deest οὖν in excusis.

τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν κεκτημένος. Ὡς γὰρ εὐγενεῖς ἀληγομέν τοὺς ἀπὸ ἀματος βασιλικοῦ, οὕτως ἀληθινῶς εὐγενῆς, δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίαν ἔχων. Καὶ δὲ κατὰ τὸν Σωτῆρα (39) ἄνθρωπος εὐγενῆς δὲ λέγοιτο. Οὐ μόνον γὰρ κατὰ τὴν θεότητα νοούμενος δὲ Κύριος εὐγενῆς, τὸ καθαρὸν καὶ εἰλικρινὲς καὶ ἀμιγὲς τῇ φύσει ἐν ἑαυτῷ κεκτημένος· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον πάντως, γένος ἐκ σπέρματος Δασιδὲ κατὰ σάρκα. Ήπορεύεται οὖν εἰς χώραν μακρὰν, οὐ τοσοῦτον τῷ τόπῳ διεστῶσαν, διον τῇ καταστάσει τῶν πραγμάτων. Καὶ γὰρ δὲ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἀγγέλος ἐστιν ἐκάστῳ ἡμῶν, διτον αἱ ἀγαθαὶ πράξεις τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκεῖωσιν ἡμῖν προξενωσι· καὶ μακρὰν γίνεται, διτον ἡμεῖς ἑαυτοὺς διὰ τὸ προσεγγίζειν τῇ ἀπωλεῖς μακρύνωμεν ἢπ' αὐτοῦ. Οὗτος δὲ εὐγενῆς, θεοπάμενος τὸν κόσμον ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας βασιλεύμενον, καὶ τῇ πικρῇ τυραννίδι τοῦ ἔχθρου διποκείμενον, ἐλεγῆσας τὴν ἀναρχίαν, κατεδέξατο αὐτῶν βασιλεύσατο. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ δὲ (40) θῇ τοὺς ἔχθρούς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐπεὶ οὖν ἡλθεν εἰς τὸν περίγειον τόπον τούτον, τὴν χώραν τὴν μακρὰν οἴσαν τοῦ Θεοῦ, ἀστελεῖν ἐπὶ τὰ ἔθνη βασιλεῖαν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν φαλμῷ· Ἀληθησι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔφη τὴν κληρονομίαν σου· οἱ ὑπὸ τὸν ἄρχοντα (41) τοῦ αἰῶνος τούτου τεταγμένοι, οὐ μόνον ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ δυνάμεις αἱ δύο· αὐτοῦ στρατεύμενι, οὐ κατεδέξαντο αὐτοῦ τὴν βασιλείαν· ἀλλὰ δόντος αὐτοῦ τὰς ἐντολὰς καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτῶν, καὶ μὴ ἀργάς ταύτας κελεύσαντος ἐπ' αὐτοῖς κατακείσθαι, ἀλλὰ τὴν ἀργασίαν αὐτῶν ἐπικῆπτούντος, ἐπεμψάν πρέσβεις δύπλων αὐτοῦ, ἀρνούμενοι αὐτοῦ τὴν βασιλείαν.

264. Τίνει οὖν πρέσβεις, ἀλλ' (42) ή οἱ τὸν θάνατον ἐνεργήσαντες τοῦ Σωτῆρος; Οἱ νομίσαντες διὰ τοῦ σταυροῦ διακόπτειν αὐτοῦ τὴν πάσην βασιλείαν, οἱ λέγοντες τῷ Πιλάτῳ· Μή γράφε, διτον Ό (43) βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' διτον Ἐκεῖνος εἴπε, βασιλεὺς εἴμι τῶν Ἰουδαίων. Ἀλλ' δύμας ἡ πονηρία τῶν κωλυόντων αὐτοὺς μὲν κατέκρινε, τῷ δὲ οἰκονομῷ οὐκ ἐνεπόδισε. Κροτήσας γὰρ τῆς βασιλείας, καὶ διανείμας τοῖς δούλοις κατὰ τὴν ἀξίαν τῆς ἐκάστου αὐτῶν ἐργασίας, ἐκέλευσεν αὐτοὺς φωνῆθηναι, ἵνα γῷ τῷ ἐπεργματέσαντο. Καὶ τῷ μὲν πρώτῳ, δύκα μνᾶς προσεμγασμένῳ, ἔδωκεν ἔκουσίαν ἐπάνω δύκα πόλεων· τῷ δὲ δευτέρῳ, πέντε μνᾶς προσπορίσαντι, λέγει· Γίνου (44) ἐπάνω πέντε πόλεων. Τὸν δὲ ἐν σουδαρίῳ ἀπράκτον αὐτὴν ἀπόδημαντα ἀφαιρεθῆναι προσέταξεν. Ὄτε δὲ τὰ περὶ τοῦ

A est, qui ex Patris essentia suam habet substantialitatem. Sed et Salvator homo nobilis dici potest. Non enim solum secundum divinitatem Dominus nobilis intelligitur, quippe qui in semetipso suapte natura puritatem, sinceritatem et simplicitatem omnis admisionis expertem possideat: sed nobilis etiam est omnino secundum humanitatem, cum sit secundum carnem ex Davidis semine oriundus. Abit igitur in longinquam regionem, non tam loco, quam rerum statu dissitam et remotam. Etenim Deus ipse unicuique nostrum prope adest, cum familiaritatem ejus nobis conciliant actiones bona: et longe abest tum, cum perditione appropinquantes, nosmetipsos ab eo elongamus. Nobilis ille mundum peccati imperio subjectum et amarulentæ inimici tyrannidi subditum videns, et statum principi parentem miseratus, rex eorum fieri non recusavit. Oportet enim illum regnare, donec ponat inimicos ejus sub pedibus ejus⁷. Postquam igitur venit in locum hunc terrenum, in regionem videlicet procul a Deo remotam; ut 580 imperium in gentes accipiat, juxta illud psalmi dictum: Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam⁸; ii qui hujus saeculi principi subjiciebantur, non homines solum, sed et potestates sub eo militantes, regnum ipsius non admiserunt. Nam cum dedisset præcepta, ac jussisset ut ea perficerentur, nec apud se otiosa manerent: imo vero cum eorum quæstum requireret, legatos post illum miserunt, qui ejus negarent imperium ac detestarentur.

B 264. Quinam igitur legati, nisi ii qui mortis Servatoris fuere auctores⁹? Qui per crucem imperium quod in mundum habet, excindere se posse arbitrabantur, ac dicebant Pilato: Noli scribere: Rex Iudeorum, sed quia ille dixit, Rex sum Iudeorum¹⁰. Attamen eorum qui prohibebant nequitia ipsos quidem condemnavit, sed Dei consilio non obstitit. Postquam enim potitus fuisse regno, servisque pro cuiusque merito negotia ac munia obeunda distribuisset, vocari illos jussit, ut quem quæstum fecissent, agnosceret. Et primo quidem, qui fuerat mñas decem lucratus, dedit potestatem super decem civitates: alteri vero qui mñas quinque comparaverat, ait: Esto super quinque civitates¹¹. At vero mnam jussit auferri ab eo, qui ipsam otiosam in sudario alligarat. Postquam

⁷ I Cor. xv, 25. ⁸ Psal. ii, 8. ⁹ Joan. xix, 21.

¹⁰ Luc. xix, 15 sqq.

(39) Codex Henricianus et alii quinque mss. cum editis, καὶ δὲ κατὰ τὸν Σωτῆρα, et ita quoque apud Procopium sub finem paginis 208 legitur. Sed Citerius de suo, ut mihi quidem videtur. emendavit, scriptisque, κατὰ σάρκα· id quod ita interpretatur, Ipse, præterea secundum carnem homo, etc. Hanc conjecturam amplecti poterit qui volet: sed existimo magnam diligentiam queri non debere, neque in hoc, neque in Procopii Commentario.

(40) Addita est vocula ἀν ex tribus codicibus.

(41) Antiqui tres libri, τοῦ ἄρχοντος.

(42) Editi et mss. nonnulli, πρέσβεις ἀλλοι. Alii quidam, ἀλλοι πρέσβεις. Reg. tertius ut in contextu.

(43) Veteres aliquot libri cum sacro textu, γράφε δ.

(44) Editi, Γίνου, φτ. σιν. Vocem ultimam delevimus, aliquorum librorum sicutem secuti. Statim editi, Τῷ δὲ... ἀποδιδούσαντι. At quinque mss., Τῷ δὲ... ἀποδιδούσαντα.

autem res quae ad Iudeos spectabant, ordinasset **A** (Tempas est enim, inquit, ut incipiat iudicium a domo Dei¹¹), tunc inimicos qui ejus recusarant imperium jussit in medium adductos jugulari¹². Sunt certe non pauci, qui nolint in hac vita regnare super se Christum. Qui enim mancipantur impunitati, et ab ira vincuntur, et serviunt Iavaritiae, hi super se Dominum regnare nolunt, atque quod attinet ad ipsorum voluntatem, detrectant ac deprecantur ipsius regnum. Dicit de iis Isaia quod sint turbandi. Dominum enim in secundo adventu cum viderint ii qui vitam transegere in peccatis, et evangelicos illos regni mores pro nihilo duxere, Turbabuntur utique, et dolores ipsos occupabunt quasi mulieris parturientis. Significavit per partus dolores doloris illius acerbitatem, qui per peccatorum conscientiam cor eorum pungit ac sauciat. Etenim partus dolor, acutus quidam dolor est, qui in praecipuis partibus tempore partus corripit parturientes. Et faciem suam, quasi flamma, mutabunt. Proprium est eorum qui pudore suffunduntur, et in discrimen aliquod impingunt inexspectatum, immutare vultus colorem, quippe qui superficie tenuis rubore perfundantur, animique affectionem per apparentem illam immutationem indicent.

265 (VERS. 9.) *Ecce enim dies Domini venit immundicabilis, furoris et iræ; ut ponat orbem terræ desertum, et peccatores disperdat ex eo.* Superiorius quidem dixit: *Prope est dies Domini: hic vero, Dies Domini venit, ut ponat orbem terræ desertum.* Si quis jam tradita diligenter observet, reprehensurus est non de eadem die fieri sermonem in utroque prophetiæ fragmento. Nam in primo sermone fit de propria cuiusque consummatione, **581** quæ prope adest: in altero, quod est in manibus, de universali. Hæc enim ponet orbem terræ desertum, propter quod infertur (VERS. 10): *Et stellæ caeli et Orion non dabunt lucem.* Forte autem dies illa peculiariter dicitur dies, quod dies furoris sit et idem. Non enim nocte interdicitur, nec eam circumscribit vespera. Et quia ea quæ in tenebris latitant, in ipsa die detegentur, dies illa dies proprie dicitur. At vero hæc vita nox est, in qua occultantur turpitudinis opera. Unde et ait: *Nox progressa est, dies autem appropinquavit*¹³. Quin et dies illa dicitur etiam immundicabilis, quod dies furoris sit et iræ, in qua locus non relinquitur placationi, nec medela ulla penis in ea inflictis afferri potest. Itaque ne in illum diem differamus confessiones, sed

louδαιοις διετάξατο (Καιρὸς γὰρ, φησὶ (45), τοῦ ἄρχασθαι τὸ κρίμα ἀπὸ τοῦ οἰκοῦ τοῦ Θεοῦ), τότε καὶ τοὺς ἐχθροὺς, τοὺς ἀρνησαμένους αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, ἐκλευσεν ἀχθέντας εἰς τὸ μέσον κατασφραγίσαντι. Πολλοὶ γοῦν εἰσιν οἱ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ μὴ θέλοντες βασιλεύειν ἐφ' ἑαυτῶν τὸν Χριστὸν. Οἱ γὰρ ὅπο τὴν πορνείαν τεταγμένοι, καὶ οἱ ὅπο τοῦ θυμοῦ κατασκρατούμενοι, καὶ οἱ ὅπο τῆς πλεονεξίας δεδουλωμένοι, οὐθὲλοντες ἐφ' ἑαυτῶν βασιλεύειν τὸν Κύριον, καὶ οὗτοι ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν προαιρέσει, παραιτοῦνται αὐτοῦ τὴν βασιλείαν. Περὶ τούτων δὲ Ἡσαΐας λέγει, διὰ Ταραχθήσονται. Ἐπειδὲν (46) γὰρ ἴδωσιν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιδημίᾳ τὸν Κύριον οἱ ἐν ἀμαρτίαις ζήσαντες, καὶ τὸν εὐαγγελικὸν τρύπον τῆς βασιλείας ἔκουδενώσαντες, Ταραχθήσονται δηλοντεί, καὶ ὡδίνες αὐτοὺς ἔκουσιν ὡς γυναικὸς τικτούσης. Τὸ δέ τοῦτος ἀληγοδόνος νυσσούσης αρτῶν τὴν καρδίαν, καὶ κατατιρωσκούσης ὅπο τοῦ συνειδότος τῶν ἀμαρτημάτων, διὰ τῆς ὡδίνος παρέστησε. Καὶ γὰρ ἡ ὡδίς δριμιά τις ἔστιν ἀληγοδῶν τοῖς καιριωτάτοις μέρεσιν, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κυήσεως ταῖς τικτούσαις ἐγγυημένη. Καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὡς φλόξι μεταβαλοῦσιν. Ἰδίον τῶν διατρεπομένων, καὶ ἀπροσδοκήτων δεινῶν περιπεσόντων, τὸ μεταβαλεῖν τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου, ἐρυθραινόμενοι κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς πάθος διὰ τῆς ἐπιφανομένης μεταβολῆς ἐπιστηματίνοντες (47).

265. Ιδοὺ γὰρ ἡμέρα Κυρίου ἐρχεται: ἀνίσταος, θυμοῦ καὶ δργῆς. θεῖναι τὴν οἰκουμένην ἐρημον, καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἀπολέσαι ἐξ αὐτῆς. Ἀνω μὲν εἰπεν. Ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου ἐντεῦθε δέ. Ἡμέρα Κυρίου ἐρχεται, θεῖναι τὴν δίκουμένην (48) ἐρημον. Οὐ ἀκριβῶς τηρῶν τὰ ἀποδεδομένα, εὐρήσει διὰ οὐ περὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀμφότεραι εἰ τῆς προφητείας περικοπαὶ διηγοῦνται. Ή μὲν γὰρ πρότερα περὶ τῆς Ιδίας ἐκάστου συντελείας ήτις ἐγγὺς πάρεστιν ἡ δὲ ἐν χερσὶ, περὶ τῆς καθολικῆς. Θήσει γὰρ αὕτη τὴν οἰκουμένην ἐρημον, διὰ τὸ ἐπάγασθαι, διὰ. Καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ καὶ δὲ Ὁρίων, οἱ δώσουσι φῶς. Τάχα δὲ ἡμέρα λέγεται κυρίως ἐκείνη, διὰ τὸ ἡνωμένον τῆς καταστάσεως. Οὐ γὰρ διακόπεται νυκτὶ, οὐδὲ περιγράφει αὐτὴν ἐσπέρα. Καὶ διὰ τὸ φανεροῦσθαι: ἐν αὐτῇ τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, ἡμέρα μὲν ἐκείνη κυρίως προσαγορεύεται. Νῦν δὲ δὲ βίος οὗτος, ἐν φυγκεκάλυπται τὰ τῆς αἰσχύνης ἔργα δθεν καὶ, Ἡ νῦξ (49), φησὶ, προσκοψεν, δὲ ἡμέρα ἡγγικεν, Ἐκείνη δὲ ἡ ἡμέρα καὶ ἀνίσταος λέγεται, θυμοῦ οὖσα καὶ δργῆς, ἐν δὲ οὐκ ἔστιν ἐπιλάσσασθαι, οὐδὲ οἰον λάσσασθαι τοὺς προσαγομένους ἐπ' αὐτῇ (50) πόνους. Μή οὖν ταμιεύμεθα εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν τὰς ἐξομολογήσεις, ἀλλὰ νοήσωμεν

¹¹ I Petr. iv, 17. ¹² Luc. xix, 27. ¹³ Rom. xiii, 12.

(45) Hic vocem φησὶ addidimus ex codicibus qui busdam.

(46) Veteres quinque libri, Ἐπειδάν. Editi. Ἐπάν. Μοχ editi, τρόπον τῆς πολιτείας. At tres mss., τρόπον τῆς βασιλείας.

(47) Codices tres, τοῦ προσώπου ἐρυθραινομένου... ἐπισηματίνοντος.

(48) Codices tres, οἰκουμένην δλην.

(49) Nostri sex mss., η νῦξ. Deest artioulus in vulgatis.

(50) Editi et mss. nonnulli, ἐπ' αὐτῇ. Alii mss., ἐπ' αὐτῇ. Μοχ mss., ταμιεύμεθα. Editi, ταμιεύδεμεθα.

τὸ οἰκονομικὸν τῆς Γραφῆς, φόδον Θεοῦ γεννῆσαι βιολομένης, καὶ παιδαγωγῆσαι τοὺς ἀντευξομένους, ἐργάζεσθαι (51), ἥσως ἡμέρα ἔστιν. Ἐρχεται νῦν, δε οὐκέτι οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι. Ὁ ἐν τῷ φωτὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ περιπατῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἔστιν· δι παραδεδομένος τῷ σκότῳ τῷ αἰωνίῳ, ἐν νυκτὶ γενήσεται. Ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ οὐκέτι ἔργον, οὐκέτι ἔξομολόγησις ἀλλ᾽ αἱ μὲν χειρες διδεμέναι καὶ οἱ πόδες τοῖς δεσμοῖς τῶν ἴδιων ἀμαρτημάτων. Διγένετες γὰρ αὐτὸν χειρῶν καὶ ποδῶν, ἐκβάλλετε (52) εἰς τὸ σκήτος τὸ ἔξωτερον. Γλῶσσα δὲ οὐκέτι ἔξομολόγησιν οὐδὲ ἀνεσιν Θεοῦ λαλήσει, ἀσχολουμένη περὶ τὸν στεναγμὸν τὸν ἐκ τῶν πόνων αὐτῆς ἐγγινόμενον. Διὰ τοῦτο Ἐρχεται: ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἀνίστατος (53).

266. Οἱ γὰρ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ, καὶ δὲ Ὁρίων, καὶ πᾶς δὲ κόσμος τοῦ οὐρανοῦ τὸ φῶς οὐ δώσουσι, καὶ σκοτισθήσεται τοῦ ἡλίου ἀνατέλλοντος, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φῶς αὐτῆς. Καὶ ἐντελοῦμαι τῇ οἰκουμένῃ δληη κακὰ, καὶ τοῖς ἀστέρεσι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Φανερῶς τὴν συντέλειαν διαγράψει καὶ τὴν τοῦ πνεύματος μεταποίησιν δι προφήτης. Τότε γὰρ ἡλιακὸν φῶς ἐπιλείψει, καὶ ἡ σελήνη σῶμα ἔσται ἀλαμπτές, καὶ δὲ Ὁρίων, δὲ φνήστατος τῶν ἀστέρων, τὸ φῶς οὐ δώσει. Οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ καὶ δὲ Ὁρίων τὸ φῶς οὐ δώσουσιν, οὐχὶ σκοτιζόμενοι διὰ τὸ καταγάγεσθαι ὑπὸ τῶν τοῦ ἡλίου ἀνατολῶν τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῇ νῦν ἡμέρᾳ γίνεται, καὶ παρὰ πάτητοις ἔκτείσασι τὰ κατ' οὐρανὸν φαινόμενα διολογεῖται (54), δι τοις οὐχὶ ἀποσέννυνται οἱ ἀστέρες ἐν τῷ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαιρίῳ κείμενοι· ἀλλὰ τῷ ὑπερανγάγεσθαι ταῖς ἡλιακαῖς ἀκτίσιν ἔξαμαρυοῦνται. Ὁπερ καὶ ἐν ταῖς νυξὶ γίνεται ταῖς πανσελήνοις, περιλαμπόσης τῆς κατὰ τὴν σελήνην λαμπρότητος τοὺς ἀστέρας, καὶ οὐδὲ ἀώσης αὐτῶν τὰς αὐγὰς διαφαίνεσθαι. Οὐδὲν οὖν τούτων τῶν κατὰ φύσιν συμβαίνοντων δὲ λόγος παραστησιν, ἀλλὰ παντελῆ, τῶν ἀστέρων διδοτασιν, καὶ τοῦ πνεύματος μετασκόμησιν (55). Δῆλον δὲ δι τοῦ Ὁρίωνα λέγει ἡ Γραφὴ τὸ σύστημα τῶν εἰκόσι· καὶ δύο ἀστέρων, δι τίνες (56) δινομάζεσθαι. Βοῶτην οὖς οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ καταμερίζουσι, καὶ φάσι τοὺς μὲν τέσσαρας εἶναι τρίτου μεγέθους, ἐννέα δὲ ἐν αὐτοῖς τετάρτου, καὶ τοὺς ἀλλούς ἑννέα τοῦ πέμπτου. Κεῖται δὲ τοῦτο τὸ τῶν ἀστέρων (57) διδροισμα ἐν τῷ βροειρ μέρει, διπερ καὶ ὑπὸ τῆς Γραφῆς, ὡς ἐν σῶμα, Ὁρίων ὠνόμασται. Ἀστρα δὲ ταῦτα λέγουσι, καὶ οὐχὶ ἀστέρας ὡς τῶν μὲν ἀστέρων πλήθους σύστασι ἐμφανόντων, ἀστέρος δὲ τοῦ καθ' ἔκαστον λεγομένου. Καὶ τοῦ Ἀρκτούρου δὲ μέμνηται ἡ Γραφὴ, δι μεταξὺ τῶν

A reputemus nobiscum prudens illud Scripturæ consilium, quæ vult parere nobis et incutere Dei timorem, eosque, qui hæc lecturi erant, donec dies est, ad operandum erudire. *Venit nox, quando amplius nemo potest operari*¹⁴. Quisquis in lumine mandatorum Christi ambulat, versatur in die: qui secesseris tenebris addicctus est, in nocte erit. In nocte illa non amplius opus, non amplius confessio: sed manus ac pedes vinculis peccatorum snorum ligabuntur. Etenim manibus ejus et pedibus ligatis, ejioite in tenebras exterioreis¹⁵. Nec amplius loquetur lingua confessionem, aut Dei laudem: quippe in luctu quem irrogata sibi supplicia afferent, occupabitur. Eam ob rem venit insanabilis illa dies.

266. VERS. 10, 11. *Nam stellæ cœli et Orion, et omnis ornatus cœli lucem non dabunt, et obtenebrabitur sole oriente, et luna non dabit splendorem suum. Et mandabo orbi universo mala, et impiis peccata eorum. Consummationem ac totius orbis immutationem aperte describit propheta. Tunc enim deficiet lumen solare, lunaque erit corpus splendoris expersa, et Orion stellarum splendidissima lucem non dabit: Stellæ cœli et Orion non dabunt lumen. Non ideo tamen obscurabuntur, quod sint solis ortu illustrandi. Hoc enim etiam in præsenti die accidit, atque in confessio est apud omnes qui res in cœlo apparentes observarunt, stellas in eo hemisphærio quod terra superius est collocatas nequaquam extingui; sed eas, utpote a radiis solaribus admodum illuminatas, obscurari. Quod itidem contingit in noctibus, cum plena est luna, lumen undebet stellas illustrante, nec eorum splendorem conspicui sinente. Itaque nihil eorum quæ naturaliter eveniunt, Scriptura significat, sed integrum stellarum obscurationem, et mundi universi transformationem. Liquet autem illam duarum et viginti stellarum collectionem dici a Scriptura Oriona, quem nonnulli appellant Booten; quas qui harum rerum periti sunt, dividunt, dicuntque quatuor esse tertiam magnitudinis, 582 novem vero ex eis, quartæ, novem autem reliquas, quintæ. Hic autem stellarum globus in boreali parte locatus est, quem Scriptura tanquam unum corpus Oriona vocavit. Aiunt autem hæc esse astra, non stellas, quod astra indicent multitudinis cuiusdam congeriem: contra unaqueque stella privatum, dicatur stella. Quin etiam Arcturi commeminit Scriptura¹⁶, quem inter Orionis partes positum cernimus. Est autem stella subrufa.*

¹⁴ Joan. ix, 14. ¹⁵ Matth. xxii, 13. ¹⁶ Job ix, 9.

(51) Antiqui duo libri, ἐργάσασθαι. Alii duo, ἐργάζεσθαι, operamini. Statim Reg. secundus, δύναται ἐργάσασθαι. Subinde editi, τῷ σκότῳ. At mss., τῷ σκότῳ.

(52) Antiqui duo libri, ἐκβάλλετε. Alius codex, ἐμβάλλετε. Editi, ἐκβάλλετε.

(53) Editi, ἡ ἀνίσταστος. At in nostris sex mss. deest articulus.

(54) Codices nonnulli, διολογηται.

(55) Veteres quidam libri cuim editis, μετακόσμησιν. Alii, μεταποίησιν.

(56) "Ον τίνες, etc. Hoc loco Ducæus de siderum discrimine doce disserit. Ibidem editi et tres mss., ὡς οἱ περὶ. Alii tres quoque, οὖς οἱ περὶ.

(57) Codices aliquot, Κεῖται δὲ τούτων τῶν ἀστέρων τὸ.

Similiter quoque et Pleias nominatur a Scriptura¹⁷, perinde atque a gentibus, qui utique haec arcana ab Hebreis curiose quæsierunt. In Pleiade autem stellæ septem apparent, sibi coherentes et inter se esse ad-densatæ, non sex, uti arbitrantur nonnulli. Cæterum collocantur in trianguli forma. Quemadmodum igitur hic Orionis: ita Arcturi, Hesperi et Pleiadis nomen comprehendimus in Job, qui ait: *Qui facit Pleiada, et Hesperum, et Arcturum, et cellaria Austri*¹⁸. *Qui igitur numeral multitudines stellarum, et omnibus eis nomina vocat*¹⁹, tum harum omnium numerum, tum appellations tenet. Sed paucæ no-men acceperæ, quarum usum admirerunt quoque gentiles; atque nomina reliqua suopte ingenio at-texuerunt, et innumeris nominibus appellant tam fixas quam errantes stellas. Et alias quidem di-vidunt in duodecim partes; alias vero quæ inhære-scunt circulo signifero, per quem suum sol iter conficit, alias itidem, quæ boreali et austriæ parti infi-guntur, uti libuit, vocaverunt.

287. *Et perdam, inquit, injuriam iniquorum, et contumeliam superborum humiliabo.* Est Dei optimi opus mala penitus delere, ut suum opificium res-tauret, reddatque purum ab omni malitia, atque ab omni infirmitate et vilio liberum ad naturalem statum reducat. Dicitur quidem alio in loco: *Perdam sapientium sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo*²⁰: nimurum quod mundi hujus sapientia dum eos qui se excipiunt, decipit, crediturque esse vera, dogmatem ad salutem necessariorum ignoran-tiam gignit. Inter igitur haec sapientia, eversa a veritate, si sophismata et quæsoria ejus argumenta solvantur, ut quem ipsa præoccupavit, is ab errore et a falsa opinione liberetur. Quæmobrem ut morbus a medico profligatur, et tenebæ discutiuntur a sole, ita a Deo optimo destruitur iniquorum injuria, et superborum contumelia deprimitur. Eam ob causam Jacob cum fausta filiis suis Symeoni et Levi pre-ca-retur: *Maledictus, inquit, furor eorum, quia pervi-cax: et ira eorum, quia indurata est*²¹. Vitiosum illum habitum per hanc maledictionem amputat, ut quod in eis residuum esset, id patriarchæ benedi-citione dignum evaderet. Eumdem ad modum et Noe ubi rescivit quid sibi fecisset filius suus junior, dixit: **588 Maledictus Chanaan**²². Etsi Cham exhibuisset

¹⁷ Job. ix, 9. ¹⁸ ibid. 9. ¹⁹ Psal. cxlvii, 4. ²⁰ Isa. xxix, 14; I Cor. i, 19. ²¹ Gen. xlvi, 7. ²² Gen. ix, 25.

(58) Editi et Reg. quartus, δπόκιρδον. Henricianus codex et duo Colbertini, δπόκιρον. Alter Du-cæi codex, δπόκηρον. Reg. tertius, δπόκιρον. quæs lectiones omnes pro mendosis habent Ducæus et Combeſisius. Putat igitur uterque, pro δπόκιρδον legi debere δπόκυρδον, *stella subrufa*: in quo mi-rari subit viros lingua. Græca pertissimos non animadvertisse, nihil esse causæ cur quidquam mutaretur, cum speciem rufi coloris voce κιρδός significari constet vel ex lexicis vulgatioribus.

(59) Codex F., τῶν ἔξιθεν. At in Henriciano et in Anglie. æque ac in duobus Colbertiniis repetitur

A μερῶν τοῦ Ὀρίωνος δρῶμεν κείμενον ἀστέρα διπό-κυρδον (58). Παραπλησίως δὲ καὶ ἡ Πλειάδη δινομάζεται ὑπὸ τῆς Γραφῆς, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν ἔξιθεν, τῶν (59) δηλονότι παρ' Ἐβραίων πολυπραγμονησάν-των τὰ ἀπόκριτα. Φαίνονται δὲ καὶ ἐν Πλειάδι ἀπτέρες συνεγεῖς καὶ καταπεπυκνωμένοι πρὸς ἀλλή-λους, οὐχὶ δὲ ἔξι, διπέρ τινὲς οἰονται: καίνται δὲ ἐν τριγωνοειδεῖ σχῆματι. Όντες οὖν ἀνταῦθεν εὔρομεν τὸ δινομα τοῦ Ὀρίωνος, οὕτω τὸ δινομα τοῦ Ἀρκτούρου καὶ τοῦ Ἐσπέρου καὶ τῆς Πλειάδος ἐν τῷ Ἰών, δις (60) φησιν. Οἱ ποιῶν Πλειάδα, καὶ Ἐσπέρον, καὶ Ἀρ-κτούρον, καὶ τεμεῖα Νότου. Οἱ οὖν ἀριθμῶν πλή-θη ἀστρων, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς δινόματα καλῶν, καὶ τὸν ἀριθμὸν ἔχει πάντων αὐτῶν, καὶ τὰς προσηγο-ρίας. Οὐλίγαι δὲ εἰσιν αἱ ἐκφωνηθεῖσαι, αἱς οἱ Ἐλλη-νες συγχρησάμενοι, καὶ τὰ λοιπὰ προσύφηναν παρ'

B ἀστρων, καὶ μυρίαις δινομασίαις προσαγορεύουσι τοὺς τε ἀπλανεῖς ἀστέρας καὶ τοὺς πλανωμένους. Καὶ τοὺς μὲν διαιροῦσιν εἰς δώδεκα μέρη, τοὺς δὲ κατὰ τὸν ζωφόρον κύκλον, δι' οὗ δὲ ἡλιος τὴν πορείαν ποι-εῖται, τοὺς δὲ κατὰ τὸ βόρειον καὶ νότιον μέρος παραπεπηγότας κατωνόμασκεν ὡς ἡδουλήθησαν (61).

287. Καὶ ἀπολῶ, φησὶν, ὑδρίν δινόμαν, καὶ ὑδρίν ὑπερηφάνων ταπεινώσω. Ἀγαθοῦ ἔργον ἔστι Θεοῦ τὸ φαῦλες ἔξαρχντείν, ἵνα καθαρὸν ἀπὸ πάσης κακίας τὸ ἀντοῦ δημιούργημα ἀποκαταστήσῃ, καὶ ἀπόλλαγεν ἀπὸ παντὸς ἀρρώστηματος εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἐπανχάγη. Ἀλλαχοῦ μὲν γάρ λέγεται. Ἀπο-λῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω· καὶ διτὶς ἡ τοῦ κοσμου σοφία, ἀπατῶσα τοὺς παραδεξαμένους αὐτήν, καὶ νομισθεῖσα εἶναι: ἀλλιθινή, ἄγνοιαν ἐμποιεῖ τῶν πρὸς σωτηρίαν δογμάτων. Ἀφανίζεται οὖν ἡ σοφία ἀνατρεπομένη διπὸ τῆς ἀλληλείας, λυσιμένων τῶν σοφισμάτων καὶ τῶν πιθανοτήτων αὐτῆς, ἵνα ῥυσθῇ ἀπὸ ἀπάτης καὶ φυεδοδοξίας δὲ διπὸ αὐτῆς προειλημμένος (62). Όντες ἀπόλλαγεται νόσος ὑπὸ λατροῦ, καὶ ἀπόλλαγεται σκότος ὑπὸ ἡλίου· οὕτως ἀπόλλαγεται ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ὑδρίς δινόμαν, καὶ ὑδρίς ὑπερηφάνων ταπεινοῦται. Λιὸν καὶ δὲ Ἰακὼβ εὐλογῶν τοὺς οὐτοὺς Συμέων καὶ Λευτ., Ἐπικατάρατος, φησὶν, δὲ θυμὸς αὐτῶν, διτὶς αὐθάδης: καὶ δὲ μῆνις αὐτῶν, διτὶς ἐσκληρύνθη (63). Τὴν πονηρὰν ἔξιν τῆς κατάρας ἔξαναλισκει, ἵνα τὸ καταλειπόμενον ἐν αὐτοῖς ἔξιν τῆς εὐλογίας τοῦ πα-τριάρχου γένηται. Οὕτω δὲ καὶ Νῶε, γνοὺς δὲ ἐποιη-σεν αὐτῷ δὲ οὐδὲς αὐτοῦ δὲ νεώτερος, εἶπεν Ἐπικα-τάρατος Χαναάν. Καίτοι Χάρης δὲ λελυπηκώς, ἀλλ'

articulus, τῶν ἔξιθεν, τῶν, recte.

(60) Codices nonnulli cum editis, δις. Alii duo mss., δις.

(61) Veteres aliquot libri, ὡς ἡδουλήθησαν. Aliquanto post editi, ἀγαθὸν ἔργον. At mss. omnes, ἀγα-θοῦ.

(62) Editi, προειλημμένος. Melius in utroque Combel. et in aliis qualior, προειλημμένος. Mox tres mss., ἀπὸ λατροῦ καὶ διαπόλλαγεται.

(63) Veteres quinque libri, ἐσκληρύνθη. Editi, ἐσκληρώθη.

δμως ούκ αύτῷ καταρῆται, ἀλλὰ τῷ γεννήματι αύτοῦ, καὶ τῷ ἔργῳ αύτοῦ, διπερ συμβολικῶς δνομάζεται Χαναάν· διότι ἔρμηνέται Χαναάν, ὡς σάλος. Διὰ τὸ οὖν ἐν κινήσει (64) τὴν ἔξιν γεννημένην τὸ πάθος ἐπιτελεῖν, οὐ τῇ διαθέσει κατερῆται, ἀλλὰ τῷ ἔργῳ τῷ ἀπ' αὐτῆς. Δύσκολον γάρ τὸ ἐν καρδίᾳ καθαρὸν ἐν ἀνθρώπου φύσει διασωθῆναι. Δῆλον δὲ, διὰ ἀφανίζων τὴν ὕδριν τῶν ὑπερηφάνων, οὐχ ἐν μόνον τῶν κακῶν ἔξανθλισκει, ἀλλ' ἀπὸ ἐνδές ἀμαρτήματος διατατικῶς (65) ἐφ' ὅλα τὰ εἴδη τῆς κακίας ἔξακοντεν προσήκει τῆς ὕδρεως. Οἱ γάρ ἄνομοι ἔξυδρίζουσι μὲν εἰς τὸν ναὸν (66), ἔξυδρίζουσι δὲ εἰς τὸν πλησίον, ἔξυδρίζουσι δὲ εἰς τὸν καθ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, καὶ διὰ τῆς εἰκόνος ἡ ὕδρις ἀναβαίνει ἐπὶ τὸν κτίσαντα. Οὐσπερ γάρ δὲ βασιλικὴν εἰκόνα καθυδρίσει, ὡς εἰς αὐτὸν ἔξαμαρτήσεις (67) τὸν βραστὸν κρίνεται· οὕτω δηλοντί διπόδικός ἐστι τῇ ἀμαρτίᾳ δὲ τὸν καθ' εἰκόνα γεγενημένον καθυδρίζων. Ἅγριζει δὲ πρὸ πάντων καὶ ἐκτὸν δέ πόρνος. διὰ τῆς φθορᾶς δὲ μοιχεῖς, διὰ τὸν ἔργον τῆς αἰσχύνης δὲ κλέπτης, διὰ τῆς ταπεινῆς καὶ αἰσχρᾶς καὶ ἀνελευθέρου πράξεως δὲ φεύστης, διὰ τοῦ ἀρνησαθεὶ τὴν ἀληθειαν δὲ ἐπίορκος, διὰ τῆς ἀπὸ Θεοῦ ἀλλοτριώσεως. Μάτε πᾶσα ἀμαρτία ὕδρις ἐστὶ, καὶ ὕδρεώς ἐστι βλάστημα (68), πρώτου ἀπτομένη τοῦ ὕδριστοῦ. Ταπεινώσει δὲ καὶ τὴν ὕδριν τῶν ὑπερηφάνων, διότι καὶ ἡ ὑπερηφανία ἀδελφὴ τῆς ἀνομίας ἐστίν. Οἱ γάρ ἄδικος διπερηφανεῖ τὴν δικαιοσύνην, καὶ ταπεινέται αὐτῆς· καὶ δὲ ἀκόλαστος κατὰ τὴν σωφροσύνης λαλεῖ, δταν διαπτύρ (69) τὸν ἀκριβῆ ἐν πᾶσι παρτετηρημένον, καὶ τὴν μέχρις ὀφθαλμῶν κίνησιν παδαγωγούντα. Οἱ ἄσωτος τὸν ἐν διάτῃ μέτριον δὲ ἄφρων καταγλεύει τοὺς περιττοὺς ἐν σφίᾳ, καὶ φιλοπόνων (70) πανταχόθεν ἐκτοῦς συλλέγοντας τὰ μαθήματα. Οἱ οὖν ἀντιασθμένος διπερηφάνοις Κύριος, καὶ ταπεινῶν ἀμαρτωλούς ἔως γῆς, οὗτος ἐπαγγέλλεται τῷ ὕδριν τῶν ὑπερηφάνων ταπεινώσειν. Οἱ οὖν ταπεινῶν τοὺς ὑπερηφάνους, φέται μὲν αἴτοὺς ἐν τῆς πρὸς τὸν διάβολον δμοιστήτος, δοτις ἐστὶ πατήρ τῆς ὑπερηφανίας, ἐνάγει δὲ αὐτοὺς πρὸς τὸ μαθητεύεσθαι τῷ εἰπόντι· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, δτι περαδός είμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.

268. Καὶ ἔσονται οἱ ἔγκαταλελειμμένοι ἔντι -

²⁸ Jac. iv, 6. ²⁴ Psal. clxvi, 6. ²⁵ Matth. xi, 29.

(64) Διὰ τὸ οὖν ἐν κινήσει, etc. *Quoniam igitur habilitus commotus*, etc. Hoc interpres dicit; Deum soboli Chami, non Chamo maledixisse, quod ejus animus esset commotus, ob idque minus liber, nec ita sui compos.

(65) Editi, διατακτικῶς, male. Unus e Combeſſianis διατακτικῶς, haud melius. Alii quinque mss., διατακτικῶς, bene. Statim editi, ἔξακοντεν προστήχη τῆς ὕδρεως. Veteres libri omnes, ἔξακοντεν προστήχει τῇς ὕδρεως. Quid autem hanc eibi velint, vix intelligi potest. Combeſſianus legit quidem, τὸ τῆς ὕδρεως sed præterquam quod hanc emendatio aut nihil aut parum afferat lucis, vocula τὸ in mss. nequaquam legitur.

(66) Sic uterque Combeſ. et alii quatuor mss. Editi vero, εἰς τὸν λαόν, in populum. Hoc ipso in ooo editi et aliquot mss., εἰς τὸν πλησίον. Alli

A πολειαμ; non tamen ei maledicit, sed ejus germini, ipsiusque operi, quod symbolice nominatur Chanaan : quippe Chanaan, si interpretaris, idem valet ac quasi *commotio*. Quia igitur habitus commotus et exsuscitatus vitium parit, non affectui, sed operi eo prodeunti maledicit. Nam in humana natura difficile servatur cordis puritas. Compertum est autem, eum qui exterminat superborum contumeliam, non unum duntaxat vitium rescindere; sed par est contumeliam ita interpretari, ut ab uno peccato ad omnia nequitiae genera extendatur sensus. Etenim iniqui contumeliam jaciunt in templum, convictionis consequunt proximum et quod ad imaginem Conditoris factum est, id contumelia vexant, atque contumelia ab imagine ad opificem ascendit. Quemadmodum enim qui contumeliam intorquet in regiam imaginem, perinde condemnatur, ac si peccasset in ipsum regem: ita sane quisquis homini ad Dei imaginem condito facit contumeliam obnoxius est peccato. Præ omnibus vero se ipse contumelia afficit fornicator per corruptionem, adulter per operis turpitudinem, fur per vilem fœdumque et illiberalem actionem, mendax quod veritatem inficiatur, perjurus, quod recedit a Deo. Quare peccatum omne contumelia est, contumeliamque germen, et in convictionem primum recidit. Quin et humiliabit superborum contumeliam, quod superbis soror sit iniquitatis. Iniquus enim justitiam superbe et arroganter despicit, et adversus eam extollitur. Atque impudicus adversus pudicitiam loquitur, cum spernatur eum qui se observat in omnibus, et vel ipsum oculorum motum moderatur. Luxuriosus eum contemnit, qui modice et moderate vivit: insipiens eos irridet, qui excellens sapientia, ac studio magno doctrinam ac scientiam undecunque sibi comparant. Demissus itaque qui superbis resistit ²⁹, et humiliat peccatores usque ad terram ³⁰, hic ipse superborum contumeliam depressurum se pollicetur. Qui igitur humiliat superbos, idem illos ab ea similitudine quam cum diabolo superbis parente habent, liberat, et eos inducit, ut sicut discipuli ejus, qui ait: *Discite a me quia mitis sum et humiliis corde* ³¹.

268. VERS. 12. *Et erunt qui derelicti fuerint, hono-*

D mss., εἰς τὸν. Ibidem rursus editi, εἰς τὸν καθ' εἰκόνα. At nostri sex mss., εἰς τὸ καθ' εἰκόνα. Conjunctionem καὶ ante vocem διά e Reg. tertio adjecimus.

(67) Codices aliquot, ἔξαμαρτῶν. Statim mss. nonnulli, ὑπόδικος ἐσται. Subinde editi, et recentior Combeſſii codex, γεγενημένον. Alter illius codex et alii quatuor, γεγενημένον, rectius.

(68) Antiqui duo libri, βλαστήματα. Ibidem quatuor mss., πρώτου ἀπτομένου τοῦ ὕδριστοῦ. Alii duo mss. et editi, πρώτου ἀπτομένη τοῦ ὕδριστοῦ, haud dissimili sensu.

(69) Editi et mss. nonnulli, διαπτύρ. At Regi primus et quartus, δταν εἰδη, quando videt.

(70) Libri aliquot veteres, καὶ φιλοπόνων. Statim editi, δ Κύριος. Decas articulus in nostris sex codicibus.

*rati magis quam aurum non coctum : et homo hono-
ratus erit magis quam lapis qui ex Sphir. Postquam
inductæ fuerint tentationes magnæ, venerintque
bellatores, qui sunt totum terrarum orbem disper-
dituri, et ubi depressa fuerit superbia omnis, homi-
nes qui e multis tunc invenientur, nihilque læse-
rint animam per initam cum inquis societatem, sed
qui discrimina innumera ac tentamina experti,
animi 584 specimen eximium dederint, hi euro
omni quod concoctum non fuit, ac omni pretiosissi-
mo lapide qui existimatur in Sphir, reperiri, ho-
noratores futuri sunt. Cæterum nomine Sphir re-
gionem quamdam in Indorum gente sitam videtur
indicare, in qua solent lapides pretiosissimi gigni.
Aurum vero non coctum, illud est, quod nihil in
se materiæ ambigua et aliena continet, sed quod
simul, ut conspectum est, fidem facit intuentium
oculis, probum se esse, et ab ære, aut ab alia qua-
vis admistione purum.*

269. VERS. 13. *Nam cælum iudicabitur, et terra
concütetur a fundamentis suis, propter furorem iræ
Domini Sabaoth in die illa, qua venerit furor ejus.
Creatura omnis cum Domino moveretur ad ultio-
nem de iis qui in ipsum peccavere, expetendam 26.
Quemadmodum enim cælum obstupescit et inhore-
ret ob inopinatas iniquitates populi, cum Dominum
darelinquit 27; ita cum delicta eorum qui defecerint,
fuerint completa, veneritque retributionis tempus,
indignari dicitur, et una cum Dei ira insurgeta.
Par autem fuerit per cœli indignationem intelligi
horrenda illa mala, quæ a eo puniendis infligentur.
Nimirum cum offendentur stellis tenebræ, deficiet-
que lux solis, nec luna amplius illustrabitur 28; cum
fulminibus percurrentibus, horrendo cum fragore
ruent tonitrua; cum aer capiti fumigatus obstru-
bitur, ita ut cruciatu:s eorum qui iræ fuerint tra-
dicti, nulla ex parte solatium aut levamen admittat.
Creatura enim Conditoris administra, vehementer
ad iniquos plectendos exasperatur 29, mitigatur vero
et demulcetur, ad eos qui suam in ipsos fiduciam
reposuerint, afficiendos beneficio. Hæc autem con-
tingunt ob furorem iræ Domini. Obtinuit autem
mos Scripturæ, ut furorem iræ dicat æstum quem-
dam, et pœnarum pravis operibus ulciscendis ido-
nearum veluti inflammationem.*

270. *Terra autem concütetur a fundamentis suis.
Declarat, motum illum non futurum esse levem aut
vulgarem, adeo ut superficie tenuis fiat concusso :
sed terræ fundamentum eversum iri, et concussum
illum ad omnes terræ partes perventurum. Terræ*

²⁶ Sap. v, 18. ²⁷ Jer. ii, 12. ²⁸ Matth. xxiv, 29.

²⁹ Sap. v, 18-21.

(74) Vox ἔντιμος addita est ex antiquis tribus li-
bris.

(72) Editi, ὡς ἀκριβῆ. Vocula ὡς in nostris sex
mss. deest.

(73) Editi et quatuor mss., τό. Alii duo mss.,
τῷ. Infra codices duo cum editis, τὰν ἐπέλθη. Alii

μοι: (71) μᾶλλον ἢ τὸ χρυσὸν τὸ ἀπυρον· καὶ ἀν-
θρωπος ἔντιμος ἔσται μᾶλλον ἢ ὁ λίθος ὁ ἐκ Σου-
φερός. Μετὰ τὸ ἐπαχθῆναι τοὺς μεγάλους πειρασμοὺς,
καὶ ἐλθεῖν τοὺς ὀπλομάχους τοὺς ἔξαφανίζοντας τὴν
εἰκουμένην, καὶ μετὰ τὸ ταπεινωθῆναι πᾶσαν ὑπερ-
ηφανίαν, τότε οἱ εὐρισκόμενοι ἄνθρωποι ἐκ πολλῶν,
μηδὲν βλαβέντες τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς ἀνθ-
ρωποὺς κοινωνίας, ἀλλὰ διὰ μυρίων πειρασμῶν καὶ δο-
κιμαστηρίων ἐξετασθεντες, βάσανον τῆς ἐστων
προαιρέσεως ἀκριβῆ (72) δεδωκότες, παντὸς ἀπόρου
χρυσίου ἔσονται τιμιώτεροι, καὶ παντὸς λίθου τιμιω-
τάτου, ὃς δοκεῖ ἐν τῇ Σουφερός εὐρίσκεσθαι. Ἔοικε
δὲ χώραν τινὰ λέγειν ἐν τῷ ἔθνει τῷ Ἰνδικῷ τὴν
Σουφερό, περὶ δὲ τοῦ πολυτιμοτέρου τῶν λίθων πεφύκασι
γίνεσθαι. Ἀπυρον δὲ χρυσὸν, τὸ μηδεμίαν ἀμφιβο-
λίαν ὅλης ἀλλοτρίας ἔχον ἐν ἐστῷ, ἀλλ', διοῦ τῷ (73)
φανήναι, πεθον τὴν ὄψιν τῶν δρώντων, διτικμόν
ἔστι καὶ ἀμιγὲς χαλκοῦ, ἢ τινος ἄλλης ἐπιπλοκῆς.

289. *Ο γὰρ οὐρανὸς θυμωθῆσεται, καὶ ἡ γῆ
σιεσθῆσεται ἐκ τῶν θεμελίων αὐτῆς, διὸ θυμὸν
δργῆς Κύριου Σαβαὼθ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἢ ἐν ἐπέλθῃ
διθυμὸς αὐτοῦ. Πᾶσα ἡ κτίσις συγκινεῖται τῷ Δε-
σπότῃ ἐπὶ τὴν ἐκδίκησιν τῶν εἰς αὐτὸν ἡμαρτηκότων.
Ωσπερ γὰρ ἔξισταις ὁ οὐρανὸς, καὶ φρίσσεις ἐπὶ^C
ταῖς ἀπροσδοκήσιοις παρανομίαις τοῦ λαοῦ, διταν ἐγ-
καταλείπωσι τὸν Κύριον οὐτας ἐπειδάν (74) συμ-
πληρωθῶσιν αἱ ἀμαρτίαι τῶν ἀποστατησάντων, καὶ
ἔλθῃ δὲ καιρὸς τῆς ἀνταποδόσεως, θυμοῦσθαι λέγεται
καὶ συνδιαγίστασθαι τῷ δργῇ τοῦ Θεοῦ. Θυμὸν δὲ οὐ-
ρανοῦ νοεῖν χρὴ, τὰ ἀπ' αὐτοῦ φοβερὰ ἀπιπέποντα
τοῖς κολαζομένοις, διταν σκότωσις μὲν γένηται τῶν
ἀστέρων, ἀφεγγῆς δὲ δὲ δῆλος, καὶ ἡ σελήνη οὐκέτι
πεφωτισμένη· διταν σκηπτοὶ διατρέχοντες, καὶ βρον-
ταὶ φοβερῶς καταρρήγνυμεναι· διταν δὲ ὑπέρ
ἀστέρων εἰς κόλασιν κατὰ τῶν ἀδίκων, ἀντεῖται
δὲ εἰς εὐεργεσίαν ὑπὲρ τῶν ἐπ' αὐτῷ (75) πεποιθό-
των. Ταῦτα δὲ γίνεται διὰ θυμὸν δργῆς Κύριου. Θυ-
μὸν δὲ δργῆς λέγειν τῷ Γραφῇ σύνηθες τὴν ἀνθυ-
μίασιν, καὶ οἰονεὶ ἔξαψιν τῆς ἐπὶ τῇ ἀνταποδόσει τῶν
πονηρῶν ἔργων γινομένης κολάσεως.*

270. *Η δὲ γῆ σιεσθῆσεται ἐκ τῶν θεμελίων αὐ-
τῆς. Δείχνυσιν, διτικαὶ οὐκ ἐπιπλαιοις, οὐδὲ συνγήτις δ
σιεσμὸς ἔσται, περὶ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βρασμοῦ γι-
νομένου, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἔδραν αὐτῆς ἀναστρέψει,
καὶ δὲ κλόνος αὐτῆς διόλου ἔψεται. Θεμέλια δὲ γῆς*

quatuor, δὲν ἐπέλθῃ.

(74) Codices aliquot, ἐπειδάν οὖν. Ibidem editi,
τῶν ἀποστατησάντων. At mss. omnes, τῶν ἀποστατη-
σάντων.

(75) Antiqui duo libri, δὲν' αὐτῷ. Alii tres, εἰς
αὐτὸν.

ἄγνωστα ἀνθρώπου φύσει, ὡς μεμαθήκαμεν ἐν τῷ (76) Ἰώδη, τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ήσύ ἡς ἐν τῷ θεμέλιον με τὴν γῆν; Ἀπάγγειλον δέ μοι, εἰ ἐπιστάσαι σύνεσιν. Τίς ἔθετο τὰ μέτρα αὐτῆς, εἰ οἶδας; Ἡ τίς δὲ ἐπαγαγών σπαρτίον ἐπ' αὐτῆς; Ἐπὶ τίνος οἱ κρίκοι αὐτῆς πεπήγασι; Τίς δὲ ἐστιν δὲ βαλῶν λίθον γωνιαῖον ἐπ' αὐτῆς; Ἡπού (77) κατὰ τὴν τῶν ζέωθεν ὑπόδηλψιν ἔθεμελιώσεν δὲ Κύριος τὴν γῆν, ἐν τῷ κέντρῳ τῆς περιεχούσης τὸν κόσμον σφαίρας, ὡς διὰ τὴν ισορθοποίαν αὐτῆς ζεον ἀπεχούσης πανταχόθεν τοῦ (78) οὐρανού, βενηκέναι ἀσφαλῶς καὶ ἐρημεῖσθαι ἐκλινώς. Εἰ δὲ οὕτως ἐστήριχται βεναίως ἡ γῆ, δηλοντί ἐκ θεμελίων κινουμένη, ἀπὸ τῆς ὑπαρχούσης αὐτῆς (79) βάσεως μετατεγγίσται. Ἐπειδὴ δὲ τὸ θυμοῦσθαι τοῖς ἐστι τῶν λογικῶν καὶ ἐμψύχων, ἡδη τινὲς ἐφαντάσθησαν καὶ τὸν οὐρανὸν ἐμψυχον εἶναι, καὶ λόγῳ κεχρῆσθαι, ὡς δύνασθαι καὶ εἰς ἀγανάκτησιν τῷ Δεσπότῃ συνδιαστῆναι. Ἐστι δὲ μυθικὸν ἀνάπλασμα τὸ τοιοῦτον. Πολλάκις γάρ ή Γραφή μετανυμικῶν οὐρανὸν ὀνομάζει τὰ ἐπουράνια ζῶα (80), ὡς θύος καὶ πάρ' ἡμῖν λέγειν. Ἡ (81) πόλις ἱερόθηκε πᾶσα· καὶ, Ἡ πόλις ἡτησε παρὰ τοῦ ἄρχοντος τόδε· ἀντὶ γάρ τῶν ἐνοικούντων τὴν πόλιν λέγομεν. Οὕτως οὖν καὶ ὁ οὐρανὸς θυμοῦται, τῶν οὐρανίων δυνάμεων συντιθεμένων τῷ δικαίῳ δργῇ τοῦ Θεοῦ. Ως γάρ χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανοῖς ἐπὶ ἑνὶ (82) ἀμερτωλῷ μετανοῦστι, οὗτως καὶ παροξυσμὸς καὶ λύπη ἐπὶ τοῖς ἀποστατοῦσι διὰ τῆς ἀμαρτίας τοῦ κτίσαντος.

271. Καὶ ἔσονται οἱ καταλειπμένοι ὡς δορκάδιον φεῦγον, καὶ ὡς πρόδατον πλευρώμενον, καὶ οὐκ ἔσται δὲ συνάγων, ὥστε ἀνθρώπων εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀποστραφῆναι, καὶ ἀνθρώπων εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ διῶξαι (83). Ὡς γάρ θν ἀλῷ, ἡττηθῆσται, καὶ οἰτινες (84) συνηγμένοι εἰσὶ, μαχαίρᾳ πεσοῦνται. Καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ῥάβουσιν ἐνθάδιον αὐτῶν, καὶ τὰς οἰκίας· οὐτῶν τερονομεῖσσους, καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ξεουσιν. Ἐν τῇ ἐφόδῳ τῶν πολεμίων οἱ μὲν εἰς χεῖρας ἀλθόντες, ἐπ' αὐτῆς τῆς παρατάξεως ἔπεσον (85)· οἱ δὲ διαφυγόντες, ὡς δορκάδιον εἰσὶ φεῦγοτες. Εἴπουντο δὲ τὸ ζῶον ἐστι καὶ δειλὸν, καὶ δι' ὅρντητα τῶν ποδῶν ἐπιπολὸν φεῦγον, καὶ οὐδὲ ἴστάμενον. ἔσονται οὖν ὡς δορκάδιον,

²⁰ Job. xxxviii, 4-6. ²¹ Luoc. xv, 10.

(76) Ita mss. omnes. Editi, ἐπὶ τοῦ.

(77) Editi et tres mss., Ἡ ποῦ, αὐτὶ ubi. Alii tres mss. conjuncte, Ἡπού pro Ὁποῦ.

(78) Editi, τοῦ οὖν. Vocabula οὖν in mss. deest.

(79) Editi, ὑπαρχούσης αὐτῷ, haud emendate. At antiqui tres libri, ὑπαρχούσης αὐτῇ. Alii itidem tres, ὑπαρχούσης αὐτῇ.

(80) Veteres tres libri et editi quoque ζῶα· ubi tamen videtur interpres legisse, ζώδια, cum verterit, Scriptura enim plerumque nomen hoc cœlum figurata accipit pro cœlestibus signis. Scriptor autem Commentarii, quisquis est, nomine cœlestium animalium nihil aliud nisi cœlestes virtutes intelligit.

(81) Editi et mss. nonnulli, δὲ τ. Sed vox δὲ in aliis mss. deest.

(82) Editi, ἐπ' ἑνὶ. At mss., ἐπὶ ἑνὶ. Nec ita multo infra copulam καὶ ante vocem παροξυσμός ex no-

A autem fundamenta humanæ naturæ ignota sunt; uti apud Job didicimus, Domino dicente: *Ubi erat dum jacerem fundamenta terræ? Indica autem mihi si nosti scientiam. Quis posuit mensuras ejus, si nosti? Aut quis induxit funiculum super eam? Super quo circuli ejus compacti sunt? Quis est autem, qui misit lapidem angularem ejus²⁰?* Num juxta gentilium opinionem, fundamenta terræ locavit Dominus in centro globi mundum circumcingentis, ut ob aequilibrium ejus, distantis scilicet undecunque a cœlo, tuto staret, stabilisque maneret et immota? Quod si tam firmiter fixa terra est, utique a suis fundamentis emota, ab ipsa ²¹ sua sede basique transmovebitur. Sed quia indignatio iis qui ratione et animo prædicti sunt, competit; non nulli olim cœlum et animatum esse, et ratione usum esse opinati sunt, sic ut simul cum Domino exaltari posset ad indignationem. At commentum ejusmodi est fabulosum. Nam plerumque Scriptura per metonymiam cœlestia animalia cœlum vocat, uti et nos dicere solemus: Civitas omnis egressa est; et: Civitas a principe hanc rem petivit; quippe civitatem loco incolarum nominamus. Itaque ad hunc modum indignatur etiam cœlum, cum justæ Dei iræ assentiuntur cœlestes potestates. Quemadmodum enim gaudium est in cœlis super uno peccatore penitentiam agente²¹: ita quoque indignatio et tristitia est super iis, qui per peccatum a Cœdatore deficiunt.

271. VERS. 14-16. *Et erunt residui quasi damula fugiens, et quasi ovis errans, et non erit qui congregetur, ita ut homo ad populum suum convertatur, et homo in regionem suam currat. Nam qui captus fuerit opprimetur; et qui congregati fuerint, gladio cadent. Et filios eorum discerpent in conspectu eorum, et domos eorum diripient, et uxores ipsorum habebunt.* Qui in manus hostium irrumperunt venerint, in ipsa acie cadunt; qui vero fuga sibi consuluerint, hi quasi damula fugiunt. Animal autem illud pavidum est valde et meticulosum, et ob pedum velocitatem procul fugit, nec gradum sistit. *Erunt igitur quasi damula et quasi ovis errabunda.* Ovis enim ex se nullo modo novit ad pascua pinguis

D stris sex mss. addidimus.

(83) Antiqui tres libri, καὶ ἀνθρώπων εἰς τὴν χώραν ἐκτοῦ διῶξαι, et homo in regionem suam currat. Alii tres, καὶ ἀνθρώπων εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ διασωθῆναι, et homo in regionem suam salvum se recipiat. In editis vero et apud LXX legitur, καὶ ἀνθρώπος εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ διώξεται, Et homo ad regionem suam expelletur. Mihi autem verisimile fit, typographos de suo emendare voluisse: quod ut tutius facerent, ita ediderunt, uti in Bibliis legebatur.

(84) Uterque Colbertinus et Reg. secundus, καὶ εἰ τινε, et si qui sint, etc. Aliquanto post idem mss., καὶ τὰς οὐσίας αὐτῶν προνομεῖσσους, et opes eorum diripient.

(85) Codices quatuor, ἔπεσαν. Paulus infra uterque Colbertinus et Reg. secundus. ζῶον ἐστι καὶ διαιλόν. Vox δὲ in editis desiderabatur.

pergere, nec tunc in locis commorari, aut sibi potum querere, nisi quis adfuerit pastor, qui eam deducat. Itaque qui tunc erunt, fugient quidem perinde atque damæ: destituentur vero auxilio omni, tanquam oves errabundæ; quod nemo sit qui eas ducat. *Et non erit qui congreget.* Imo timidi quidem dispergentur a persequentibus: ii vero qui residui fuerint, vincentur, opprimenturque ab hostibus: quamvis coire, et auxiliarem quamdam societatem inire possint, tamen gladio interibunt. Deinde miserandas calamitates et ærumnas eorum qui in servitutem fuerint abstracti, in medium profert. Filios eorum discerent in parentum oculis, diripientque eorum domos, et uxores eorum sibi ipsis contumeliose vindicabunt.

272. VERS. 17, 18. *Ecce suscitabo vobis Medos qui argentum non reputant, nec auro opus habent. Arcus juvenum conterent, et filiorum vestrorum non miserabuntur: neque super filiis tuis parcent oculi eorum.* Longo temporis intervallo interjecto, uti tradit historia, Medi in Assyriorum imperium invasere, Babylonemque everttere. Proinde Isaïæ prophetia statibus multis **586** præcessit Israelitici populi captivitatem. Rursus autem post abductum Israelem multis post annis compriuntur Medi Assyriis bellum intulisse. Itaque captivorum solamen exspectatio est vindictæ populum Israelis vexatorem brevi apprehensuræ. *Suscitabo, inquit, vobis Medos, qui neque argentum, neque auro flectentur.* Neque vos, Babylonii, divitiarum vestrorum copia immunitatem malorum ab ipsis emere poteritis. Neque enim eis pecunie sunt admirationi, quod et ipsi sint opulentissimi. Quapropter neque in præliis distrabuntur mortuorum exuviis, neque detinentur in præda agenda, imo ab iis qui capti sunt aliquid accipere, sordidum putant et ignavum. Sed sagittariam artem adolescentium vestrorum conterent, neque ullo modo miserebuntur infantium, neque eis parcent. Medorum autem nomen transumptum significat, *a sufficienti.* Qui igitur sufficiens est in omnibus, ac pro merito vicem reddere potest, hic ciet et accersit Medos. Aut forte quoniam *Medæ* Medi conditor est ²² (hic autem si interpretaris, sonat dimensionem), ideo dici possint Medi accit¹

²² Gen. x, 2.

(86) Sic mss. quatuor. Alii duo, ὡς ἄν. Editi, **D**ιαφεύγοντες, φεύγοντες μὲν ὡς αἱ.

(87) Editi et tres mss., ἀλλ' οἱ μὲν διασπαρχονται. At Colb. secundus uti in contextu.

(88) In mss. quibusdam æque ac in Bibliis legitur, ἰδοὺ ἐπεγερω, *ecce suscio.* Infra codices duo cum editis, ἐλεγονται. Alii quatuor, ἐλεγονται.

(89) Πρὸ πολλῶν γενεῶν, *multis statibus præcessit*, etc. Hic Basilius indigentiam accusat Combeſſius. Ejus haec sunt: *Non satis advertisse videtur Basilius. Nam ipsa Isaïæ ætate translatum est Israel, Achaz rege Iuda; ipse quoque Judas non multo post, extincto Ezechia.* At si non aliunde, at ex ejusmodi

καὶ ὡς πρόστατον πλανώμενον. Καὶ γάρ οὐδεμίτεν οἰκεῖαν σύνεσιν ἔχει τὸ πρόστατον πρὸς τὸ δρμῆσαι μὲν ἐπὶ τὰς τροφίμους νομάς, αὐλισθῆναι δὲ ἐν τόποις ἀσφαλεστέροις, ἢ ποτὸν ἐαυτοῖς ἐκζητῆσαι, ἐὰν μή τις ἡ δι ποιμανῶν, καὶ ἐπὶ ταῦτα καθηγούμενος. Ἐσονται οὖν οἱ τότε, διαφεύγοντες μὲν ὡς (86) δορκάδες, ἀδοκήθητο: δὲ ὡς τὰ πρόστατα τὰ πλανώμενα, τῷ μή εἶναι αὐτῶν ἔρχοντα. Καὶ οὐχ ἔσται δ συνάγων, ἀλλ' οἱ μὲν δειλοὶ σπαρχονται (87) ὑπὸ τῶν διωκόντων, οἱ δὲ καταλειψθέντες ἡττηθονται ὑπὸ τῶν πολεμιῶν καὶ δυνηθῶσι συστῆναι, καὶ κοινωνίαν τινὰ βοηθείας ποιήσασθαι. ἀλλ' οὖν μαχαίρῃ πεσοῦνται. Είτε λέγει τὰ ἐλεινὰ πάθη τῶν ἐξανδραποδιζομένων. Τὰ τέκνα αὐτῶν βάζουσιν ἐν τοῖς δρφαλοῖς τῶν γονέων, καὶ τὰς οἰκλας αὐτῶν διαπάσονται, καὶ τὰς γυναικες ἐφ' ὑπέρει πρὸς ἐαυτοὺς μεταστήσουσιν.

272. Ἰδού ἐπεγερω (88) ὅμιν τοὺς Μῆδους, οἱ οὐ λογίζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίου χρείαν ἔχουσι. Τοξεύματα νεανίσκων συντρίψουσι, καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν οὐ μὴ ἐλεγονται οὐδὲν ἐπὶ τοῖς τέκνοις σου φεύγονται οἱ δρφαλοὶ αὐτῶν. Πολλοῖς θυτερον χρόνοις, ὡς ἡ ιστορία παραδέδωκεν, οἱ Μῆδοι τῇ ἀρχῇ τῇ τῶν Ἀσσυρίων ἐπέθεντο, καὶ κατεστρέψαντο Βασιλῶν. Ἐστι μὲν οὖν ἡ προφητεία τοῦ Ἡσίου πρὸ πολλῶν γενεῶν (89) τῆς τοῦ Ἰσραὴλ αἰχμαλωσίας. Πάλιν δὲ μετὰ τὸν Ἰσραὴλ πολλοὶς θυτερον θεοὶ φαίνονται οἱ Μῆδοι ἐπιστρατεύσαντες τοῖς Ἀσσυρίοις. Παραμιθά οὖν τῶν αἰχμαλωτιζμένων ἡ πρεσβοκία τῆς ἐκδικήσως μετ' οὐ πολὺ (90) καταληφυμένης τὸν λαὸν τὸν κακώσαντα τὸν Ἰσραὴλ. Ἐπεγερω, φησίν, δομῆν τοὺς Μῆδους, οἵτινες οὐτε ἀργυρίῳ παραπειθήσονται, οὐτε χρυσῷ. Οὐδὲ δυνηθεσθε ὑμεῖς, οἱ Βασιλῶντος, τῇ περιουσίᾳ τοῦ πλούτου ἐξωνήσασθαι παρ' ἀπέων τὸ μηδὲν παθεῖν. Οὐδὲ γάρ εἰστιν ἐπτομένοι περὶ χρημάτων, τῷ ναὶ αὐτοὶ διπερπλουτεῖν. Διόπερ οὐδὲ ἐν τοῖς πόλεμοις (91) περισκῶνται ὑπὸ τῆς νεκροσυλίας, οὐδὲ δοχολοῦνται περὶ τῶν λειαν, καὶ τὸ λαμδάνειν παρὰ τῶν ἐσλακότων ἀγενὲς οἴνονται. Ἀλλὰ τὴν τοξεῖαν τῶν παρ' δομῆν νεανίσκων συντρίψουσι, καὶ οὐδένα οἰκτον, οὐδὲ φειδῶ ποιήσονται τῶν νηπίων. Τὸ δὲ Μῆδων δνομα μεταλαμβανόμενον σημαίνει ἀπὸ Ικανοῦ. Οδοκοῦν δὲ Ικανὸς ἐν πᾶσι καὶ δυνατὸς ἐπάγειν τὰ πρὸς ἀξίαν, οὗτος κινεῖ τοὺς Μῆδους. Ἡ τάχα ἐπειδὴ δ Μαδαιὶ κτίστης ἐστὶ τῆς Μηδείας, ἐρμηνεύεται δὲ οὗτος ἐκμέτρησις (92), λέ-

Damen erratis discere poterat vir doctus, hunc Commentarium Basilio Magno tribuendum non esse.

(90) Codices quinque, οἱ μετ' οὐ πολὺ. Editi et Reg. primus, τῆς μετ' οὐ πολύ.

(91) Recentior Combeſſius codex et duo Colbertini cum editis, ἐν τοῖς πολέμοις, *inter hostes.* Alter ejus codex et Reg. quartus, ἐν τοῖς πολέμοις, *in bellis, sive in præliis.*

(92) Veteres quatuor libri præter Combeſſianos, ἐκμέτρησις. Editi, ἐκμέτρησις. Statim codex Fr. et alii duo Regii quoque, εἰς τὸ κολάζειν ἐν μέτρῳ. At Henricianus et duo Colbertini, εἰς τὸ κολάζειν ἐκμέτρως.

γοιντοὶ δὲ οἱ Μῆδοι ἐπάγεσθαι εἰς τὸ κολάζειν ἐμέτρως τοὺς κακῶς βεβιωχότας. Διότι φαστρῷ ἔκαστος ἡμῶν μεμέτρηκεν, οἵτοι ἐν τῷ κατορθοῦν, ή τὰ τῆς ἀμαρτάνειν, ἐν τούτῳ ή τὰ τῆς ἀμοιβῆς, ή τὰ τῆς κολάσεως ἀπολήψεται. Τοιοῦτοι δὲ οἱ Μῆδοι· οὐκ ἐλεγχούσι τὰ τέκνα τῶν Βαβυλωνίων, οὐδὲ περιποιήσασθαι καταδέκονται (93). Τάχα δὲ τέκνα τοὺς καρποὺς καὶ τὰ γεννήματα τῆς Βαβυλωνίων ψυχῆς νῦν φησιν ἡ Γραφή. Τοιαῦτα νομίκω εἰναι καὶ τὰ τοῦ μακαρίζομένου παρὰ τῷ φαλμῷ τέκνα, ἐν φαντασίᾳ δὲ τῆς σοφίας ἀμά συνελθόντα. Περὶ τούτων οἴμαι τῶν τέκνων εἰρῆσθαι ἐν τῷ ρέστῳ φαλμῷ. Θυγάτηρ Βαβυλώνος ἡ ταλαιπωρος, μακάριος δὲ ἀνταποδόσεις σοι τὸ ἀνταπόδομά σου, δὲ ἀνταπόδωκας ἡμῖν. Μακάριος δὲ κρατήσει, καὶ ἐδαρεῖτὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν. Ταύτην γάρ προβλέπει τὴν ἡμέραν τῆς ἀνταποδόσεως, καθ' ἣν οἱ Μῆδοι κρατήσαντες τῶν Βαβυλωνίων, οὐκ ἐλεγχούσιν, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς τέκνοις αὐτῶν φείσονται οἱ ὄφειλοι αὐτῶν. Σκόπει δὲ, διτοι δὲ φαλμὸς μακάριζει οὐ τὸν διπωσδήποτε τέκνον Βαβυλώνιον ἀνελόντα (96), ἀλλ' διτοι περῶτον μὲν φέλει τὰ νήπια αὐτῶν ἀφεντίζεσθαι, τὰ ἀρτιγενῆ, μηδὲ ἐπιτραπέντα ἐλθεῖν εἰς αὐξήσιν, ἵνα μὴ ἐπὶ πλεῖον χωρήσῃ τῆς πονηρίας δεύτερον δὲ, διτοι οὐχ οἰψδήποτε τρόπῳ ἀναιρεθῆναι. Μακάριζει γάρ τὸν κρατήσαντα (97) καὶ περιγενόμενον τῇ ἑαυτοῦ σοφίᾳ τῆς τεκνογονίας τοῦ συγκεχυμένου νοῦ, διτοι δινομάζεται Βαβυλωνίος· ἔπειτα δὲ προσαρέσσων αὐτὰ τῇ πέτρᾳ. Ἡ πέτρα δὲ καὶ ἐν τούτῳ δὲ Χριστός ἐστιν. Ὁ γάρ συγχρόνων τὰ φαῦλα δόγματα τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας, οὐτός ἐστιν δὲ τὰ Βαβυλώνια νήπια τῇ πέτρᾳ προσεδεχόμενα (98). Εἰ οὖν τάκη Βαβυλώνος, τὰ τῶν ἀτερόδοξων δόγματα συρρέοντα τὴν ψυχὴν τοῦ παραδεχομένου· καὶ δὲ τὸ Βαβυλώνιον τέκνον κρατήθεν, ἐδειπέραιο πρὸς τὴν πέτραν.

273. Καὶ ἔσται Βαβυλὼν, ἡ καλεῖται ἔνδοξος ὑπὸ βασιλέως Χαλδαίων, ὃν τρόπον κατέστρεψεν δὲ Θεὸς Σόδομα καὶ Γόμορρα· οὐ κατοικηθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, οὐδὲ μὴ εἰσλθωσιν εἰς αὐτὴν διὰ πολλῶν γενεῶν, οὐδὲ μὴ διέλθωσιν αὐτὴν Ἀραβίας, οὐδὲ ποιμένες οὐ μὴ ἀναπαύσωνται (99) ἐν αὐτῇ. Καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ θηρία, καὶ ἐμπληθήσονται αἱ οἰκεῖαι ἔχου, καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ

A suisce, ut p̄sonas de iis qui nequiter et perperam vixerant, exigerent cum mensura: quoniam qua in mensura quisque nostrum dimensus fuerit, sive bene agendo, sive peccando, in hac aut præmium aut supplicium recipiet²². Tales autem sunt Medi; non miserebuntur filios Babyloniorum, neque eos salvos et incolumes servari patientur. Forte autem fructus fetusque animæ Babyloniorum nunc Scriptura filios appellat. Quin etiam filios ejus qui in psalmo prædicatur beatus, tales esse arbitror: in quo mulier quidem sapientia est, quam ambivit, quamque uxorem duxit, et sibi contubernalem elegit Dominus, pulchritudinis ejus amore captus²³: filii vero sunt mentis et sapientiæ fetus simul coeuntes. De his, puto, in psalmo cxxxvi dictum est: *Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. Beatus qui tenebit, et allidet parvulos tuos ad petram*²⁴. Prævidet siquidem illam vicis repondendæ diem in qua Medi, Babylonii superatis, misericordia nulla commovebuntur, neque ipsorum filii oculi eorum parcent. Attendas autem velim psalmum prædicare beatum, non eum qui quoquo modo prolem Babyloniorum interfecerit: sed primum quidem velle, ut parvuli eorum recens geniti trucidentur, nec adolescentes permittantur, ne ad majorem nequitiam perveniant; deinde vero, ut 587 non quoquo modo interimantur. Eteidem eum dicit beatum, qui sobolem mentis confusæ, quæ Babylonia dicitur, tenebit, et pro sua sapientia in potestalem suam redierit, ac deinceps eos ad petram allicerit. Jam vero hic etiam petra nomine intelligendus est Christus. Qui enim dogmata prædicat verbo veritatis collidit, is Babylonis infantes allidit ad petram. Proinde si per Babyloniam alios significent hæreticorum dogmata, quæ animum excipientis perturbant: jure optimo filius Babylonius apprehensus, ad petram allidetur.

273. Vers. 19-22. *Et erit Babylon, quæ vocatur inclita a rege Chaldaeorum, quemadmodum subvertit Deus Sodomam et Gomorrah: non habitabitur in æternum tempus, neque ingredientur in eam per multas generationes, neque transibunt per eam Arabes, neque pastores requiescent in ea. Et accubabunt ibi bestiae; et replebuntur domus sonitu. Et requiescent ibi sirenæ, et dæmonia ibi saltabunt; et ono-*

²² Marc. iv, 24. ²³ Psal. xlii, 12. ²⁴ Psal. cxxxvi, 8, 9.

(93) *Antiqui sex libri, καταδίχονται. Editi, καταδίχονται, melius.*

(94) *Articulus additus est ante vocem σοφίας ex libris veteribus.*

(95) *Editi et tres mss., δὲ δίκαιος, justus pulchritudinis ejus amore captus. At uterque Colb. et Reg. secundus, δὲ Κύριος, Dominius pulchritudinis ejus amore captus, ut in textu. Procopius quidem locutioni priori favet pag. 216, sed tamen posteriorem præstare censimus, quod scriptor respicere videatur ad versum 12 psalmi xlii: Et concupisces rex decorum tuum: quoniam ipse est Dominus Deus*

tuus, et adorabunt eum.

(96) *Sic codices quinque. Editi et Reg. primus, τέκνα ἀνελόντα Βαβυλώνια.*

(97) *Ita mss. omnes Editi, τὸν κρατήσοντα. Mox tres mss., ἔπειτα δὲ. Deest vocula δὲ in vulgatis. Ibidem editi, προσαρέσσων αὐτὸν. Reg. primus, contra ac dixit Combeffisius, αὐτῶν. Reg. quartus, αὐτῷ. Alli quatuor mss., αὐτά, bene.*

(98) *Veteres aliquot libri, ἐδειπέραιο.*

(99) *Codices quinque, ἀναπαύσονται. Editi et Reg. tertius, ἀναπαύσονται.*

centauri illuc habitabunt: et nidiſicabunt herinacei in A domibus eorum. Cito veniet, et non tardabit; et dies ejus non elongabitur. Hisce verbis enarrat abjectam Babylonis conditionem. Et quoniam prioris gloriae recordatio agit et commovet vehementius, docet a quali statu ad qualem delapsa sit immutationem. Et erit, inquit, Babylon, quæ vocatur inlyta. Hoc fuit tanquam proprium cognomen, et ab omnibus vocabatur cum additamento illo, Babylon inlyta. Hanc autem esse fecerat celeberrimam rex Chaldaeorum, quod, multis eversis ac superatis, captivorum vires in eam transtulisset, eamdemque instruxisset monibus ingentibus, et magna militum manu instruta sedificiis magnificis amplificasset. Hæc igitur subvertetur *Eo modo, quo Deus subvertit Sodoma et Gomorrha, et in æternum tempus non habitabilius.* Forte autem certo tempore circumscribit eversionem ejus ac vastitatem; quare non dixit absolute: *Et subvertetur in æternum; sed adjecit, In æternum tempus.* Sed et quæ sequuntur, indicant perfectam et integrum vastitatem non praedici. Dicitur enim: *Neque ingredientur in eam per multas generationes; quasi solitudo esset per multas generationes permanens, ac postea iterum incolis frequentenda.* τὴν ἐρήμωσιν. Οὐ γάρ μη εἰσέλθωσι εἰς αὐτὴν διὰ πολλῶν γενεῶν· ὡς ἐν πολλαῖς γενεῖς τῆς ἐρημώσιας γενησομένης, μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν οἰκιζομένης.

274. *Neque transibunt per eam Arabes, neque pastores requiescent in ea.* Describit mœstam vastationem isthæo sententia, nimisrum tantam fore solitudinem, ut ne pastores quidem in ea reperturi tectum sint, neque inveniendi sint Arabes, qui solitudinem incolant. Qui depopulati an deprædati C omnia, urbes soruntur et vicos, ii nihil ex ea civitate sperantes, non ingredientur, quod in ea neque incolæ adsint, nec quidquam eorum quæ ad vitam necessaria sunt, inveniatur. Sed erit, inquit, diversorum bestiarum, ac implebuntur domus echo. Indicat echo vastitatis magnitudinem. Est enim echo vox illa, quæ, a solidis et duris corporibus repercussa, rursus ad eum qui illam emisit, redit. Hæc in desertis 588 quidem locis sonore reflectitur: at in urbibus habitatis aut vicis non sinitur reddi: quippe quæ disrupto et interciso aere, ob instrumenta hoc illuc translata, et ob sonum e transverso dilabentem frangatur. Illuc igitur echo implebuntur domus. Echo signum est solitudinis. Requiescent autem illuc sires, et dæmonia illuc saltabunt, et onocentauri illuc habitabunt, et nidiſicabunt herinacei

(1) Illa, Ταχὺ ἔρχεται καὶ οὐ χρονιεῖ, reperiuntur quidem apud LXX, initio cap. xiv; sed verba sequentia, καὶ αἱ ἡμέραι αὐτῆς (alibi αὐτῶν) οὐ μὴ ἐφελκυσθῶσιν, apud eosdem non leguntur. Præterea monet Nobilis, haec ipsa verba, præterquam quod apud Procopium asteriscis notentur, a Cyrillo non afferri. Accedit etiam, quod in Eusebii Commentariis similiter non inveniantur. Mirum autem cuiquam videri non debet, si verba illa, καὶ αἱ ἡμέραι, etc., multis in libris non legantur, cum nihil aliud sint nisi interpretatio varia eamdem vocum Hebraicarum. Interpretatio prior, Ταχὺ ἔρχεται καὶ οὐ χρονιεῖ, tribuitur LXX Interpretibus in

σειρῆνες, καὶ δαιμόνια ἔσοι δρχήσονται· καὶ δοκεῖνται οἱ κατοικήσουσι, καὶ νοσοποιήσουσιν ἔχοντες ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῶν. Ταχὺ ἔρχεται, καὶ οὐ χρονιεῖ (1): καὶ αἱ ἡμέραι αὐτῆς οὐ μὴ ἐφελκυσθῶσιν. Ἐπὶ τούτοις διηγεῖται τὴν ταπείνωσιν τῆς Βαβυλῶνος. Καὶ ἐπειδὴ σφροδροτέραν ποιεῖται (2) τὴν ἐνέργειαν [καὶ] ἡ ὑπόμνησης τῆς πρὸ τούτου δέξης, δείκνυσιν ἀπὸ οἵας καταστάσεως εἰς οἷαν ἡλθε μεταβολὴν. Καὶ ἔσται, φησὶ, Βαβυλῶν, ή καλεῖται ἔνδοξος. Μετερ ίδιον ἐπώνυμον ἔγνετο τοῦτο, καὶ πάντες αὐτὴν μετὰ προσθήκης ὀνόμαζον, Βαβυλῶν ἡ ἐνδοξός. Ἐποίει δὲ αὐτὴν περιβόητον ὁ βασιλεὺς τῶν Χαλδαίων, τῷ, πολλοὺς καταστρεψάμενος, εἰς αὐτὴν μεταθεῖναι (3) τῶν ἐαλωκότων τὴν δύναμιν, καὶ μεγάλα μὲν αὐτῇ περιβαλεῖν τείχη, πολλὴν δὲ στρατιωτικὴν δύναμιν ἔκπατει, λαμπροῖς δὲ οἰκοδομήμασιν αὐτὴν ἔκπατει. Λίτη τοίνυν καταστραφῆσται. "Οὐ τρόπον κατέστρεψεν δὲ Θεὸς Σέδωμα καὶ Γόμορφα, καὶ οὐ κατοικηθῆσται εἰς τὸν αἰώνα χρόνον (4). Τάχα δὲ περιορίζει τὴν καταστροφὴν αὐτῆς καὶ τὴν ἐρήμωσιν χρόνῳ τινὶ· διὸ οὐκ εἰπεν ἀπολύτως. Καὶ καταστραφῆσται εἰς τὸν αἰώνα, ἀλλὰ προσθήγειν. Εἰς τὸν αἰώνα χρόνον. Δηλοὶ δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς, διτὶ οὐ παντελῆ αὐτῆς προαγορεύει (5) τὴν ἐρήμωσιν. Οὐ γάρ μη εἰσέλθωσι εἰς αὐτὴν διὰ πολλῶν γενεῶν· ὡς ἐν πολλαῖς γενεῖς τῆς ἐρημώσιας

274. Οὐδὲ μὴ διέλθωσιν αὐτὴν (6) Ἀραβες, οὐδὲ ποιμένες οὐ μὴ ἀναπάυσωνται ἐν αὐτῇ. Σχυθρωπὴν ἐρήμωσιν διογράφει δὲ λόγος· διτὶ οἰσταὶ Ἐρημος, ὥστε μηδὲ ποιμένι σκέπην ἐν αὐτῇ εὐρίσκεσθαι, μηδὲ Ἀραβας, τοὺς τὴν ἐρημον οἰκοῦντας. Οἱ πάντα λεγατοῦντες, καὶ ληστεύοντες, διερευνῶνται πόλεις καὶ κώμας, οὗτοι οὐκ εἰσέρχονται, διὰ τὴν ἀπόγνωσιν αὐτῆς τῷ μήτε οἰκοῦντας εἰναι, μήτε εὐρίσκεσθαι τὰ τῶν πρὸς βίον. 'Ἄλλ' ἔσται, φησὶ, καταγάθιον θηρίων, ἐμπλησθῆσονται δὲ αἱ οἰκίαι ἡχοῦ. Υπερβολὴν τῆς ἐρημώσιας δὲ ἡχος σημαίνει. Φωνὴ γάρ ἔστιν ἀνακλωμένη δὲ ἡχος, ἀπὸ στεφρῶν (7) καὶ ἀντιτύπων ἐπὶ τὸν προέμενον πάλιν ἐπανιόσα· οἵτις ἐν μὲν ταῖς ἐρημίαις εὐήχως ἐπανακάμπτει· δὲ ταῖς οἰκουμέναις πόλεσιν δὲ κώμαις, διό τε τῶν παραφερομένων σκεύων τοῦ δέρος διακοπομένου, καὶ ὑπὸ τῆς ἐκ πλαγίου παρεμπιπούσης φωνῆς καταθρυομένη, ἀποτελεῖσθαι οὐδὲ συγχωρεῖται. Ἐκεῖ τοίνυν αἱ οἰκίαι ἡχοῦ ἐμπλησθῆσονται. Ἐρημώσιας σύμβολον δὲ ἡχος. Ἀναπούσονται δὲ διαι τοιρῆνες, καὶ δαιμόνια ἔσοι δρχήσονται, καὶ δοκεῖνται οἱ κατοικήσουσι, καὶ νοσοποιήσουσιν ἔχοντες

Hexaplis : posterior, Theodotioni.

(2) Codices aliquot, τοιι. Μορ̄ mss. nonnulli, ἀπὸ πολλας.

(3) Libri veteres, μεταθεῖναι. Εα qua utimus editio, μετατεθεῖναι.

(4) Ita nostri sex codices. Vox χρόνον in editis desideratur.

(5) Veteres quatuor libri, προαγορεύει. Editi et duo mss., προαγορεύει.

(6) Hic reg. secundus et duo Colbertini, διέλθωσι δ' αὐτῆς.

(7) Editi, ἀπὸ στεφρῶν. Αἱ nostri sex mss., ἀπὸ στεφρῶν.

ἐν τοῖς οἰκοῖς αὐτῶν. Σειρῆνας δὲ μὲν ἔξωθεν λόγος παραδέδωκε (8) γυναικάς τινας μελιφούσας· ἐνταῦθα δὲ δαιμόνων ἔοικεν ὄνομα εἶναι, διὸ Ἀκύλας τὰς σειρῆνας στρουθοκαμῆλους εἶπε. Φιλέρημον δὲ τὸ ζῷον, καὶ ταῖς ἀγρονωτάταις φάμμοις, ὡς τὰ πολλὰ, ἐμφαλεῦν. Τὴν οὖν ὑπερβολὴν τῆς ἐρημίας δὲ λόγος διὰ τῆς τῶν στρουθοκαμῆλων σκηνώσεως παραδίδωσι. Τοὺς δὲ δονοκένταύρους, οὓς εἶπον οἱ Ἐβδομήκοντα, τριχῶντας (9) ὀνόμασεν δὲ Ἀκύλας. Δαιμόνων τι γένος ἔοικε παριστῆν, κάθυλον καὶ ἐσκοτισμένον τῷ ἐπιφανεῖ, ὃν ἔργον ἔστι τὰ ἄστατον (10), καὶ τὸ μηδέποτε ἔστωσι τοῖς ποσὶ μήτε τῇ διανοῇ κεχρῆσθαι. Καὶ δονοκένταυροι ἔκει κατοικήσουσι. Καὶ τοῦτο ἔτερον εἶδος δαιμόνων ἔοικεν ἡ Γραφὴ παριστῆν, δύπερ Σίειν ὀνόμασαν, αὐτὴν τὴν Ἐβραϊκὴν φωνὴν μεταθέντες (11) οἱ λοιποί. Ἐκεὶ δὲ καὶ ἔχοντο, φησί, τοὺς οἰκους αὐτῶν (12) ποιήσουσι. Ηάντα φιλέρημα ζῶα διηγεῖται δὲ τόπος, ὡς οἰκειωθησόμενα τῇ Βαβυλῶνι μετὰ τὴν ἐρημῶσιν.

275. Ταχὺ ἔρχεται, καὶ οὐ χρονεῖ, καὶ αἱ ἡμέραι αὐτῆς οὐ μὴ ἐφελκυσθῶσιν. Ἐπειγμένην λέγει τὴν καταστροφὴν τῆς Βαβυλῶνος, καὶ οὐδεμὲν παράτασιν τῶν ἡπειλημένων. Ἐπειδὴ δὲ ἡπειληται καταστρέφεσθαι Βαβυλῶν ὡς Σόδομα, εἰδέναι ἡμᾶς δεῖ, διὰ πολλαὶ αἱ ἐρημηνεῖαι τοῦ δύναματος Σοδόμων. Ἐρμηνεύεται γὰρ τὸ αὐτὸν ὄνομα καὶ τύφλωσις, καὶ στείρωσις, καὶ ἀστῶσα σιωπὴ, καὶ δυοῖσιν, καὶ ἔκκλησις (13), καὶ θεμέλιος αὐτῶν. Γόμορρha δὲ μεταλαμβάνεται εἰς μέτρον καὶ εἰς στάσιν. Πάντων δὲ οὐχ ἡγοῦμαι χρήσιν τὸν βουλόμενον ἐρμηνεῦσαι, πῶς ἡ Βαβυλῶν δυοῖσι Σοδόμοις καταστραφῆσται. Εοίκει γάρ δὲ θεὸς, εὐεργετῶν τοὺς καταστρεφομένους, καταστρέφειν, ὡς ἱατρὸς τυφλότητα· καταστροφὴ, δὲ τυφλότητος, δράσως ἀρχή. Καὶ καταστρέψει (14) στείρωσιν, ἵνα τὴν ἀγονίαν ἔβελάσῃ, χαρίστεραι αὐτοῖς γεννήματα ἔργων δικαιοσύνης. Καὶ τὴν σιωπὴν τὴν ἀστῶσαν καταστρέψει, ἵνα λέγον ἔμβολη καρδίαις πρὸς τὸ δεξάμενον τὸν θεόν. Καὶ Γόμορρha οὖν καταστρέψειν (ἐπειδὴ) διμόρφεται ἐρμηνεύεται καὶ μέτρον καὶ στάσις τὰ Γόμορρha, τὴν στάσιν τὴν ἐν αὐτῇ καὶ τὴν ταραχὴν καθαιρεῖ, ἵνα οἱ στασιάζοντες, καὶ ἐν τῇ καταστάσι τῇ ἀνατολῇ, τῆς εἰρήνης, ὄντες, βελτιωθῶσι. Πᾶς δὲ δὲ τὰ τῆς γενέσεως πράγματα ἀποδεχόμενος, καὶ ἀνάγκην καὶ εἰμαρμένην καὶ πεπρωμένην πρεσβεύων, καὶ τὸ δύον ἐφ' ἑαυτῷ διὰ τῆς τούτων συστάσεως ἀφιστάς τῆς εἰς τὸν θεόν πίστεως

A *in domibus eorum. Externus* quidem sermo tradit sirenēs mulieres fuisse suavissime cantantes: sed hic isto nomine indicari videntur dæmones; quare Aquilas sirenēs struthocamelos dixit: Illud autem animal amans est solitudinis, atque ut plurimum in arenis sterilissimis latitat. Scriptura igitur vastitatis magnitudinem exprimit per struthocamelorum habitationem. Eos autem quos onocentauros Septuaginta dixerē, pilosos nominavit Aquilas. Videtur significare quoddam dæmonum genus sordidum et aspectu tenebriocomum, quorum munus est instabiles esse, nec unquam firmis pedibus aut mente uti. Et onocentauri illic habitabunt. Alium rursus exhibere videtur Scriptura dæmonum speciem, quam reliqui nominavere Siin, ipsam vocem Hebraicam huic transferentes. Quin etiam, inquit, illio herinacei domos suas facient. Animalia omnia quæ hic locus narrat habitatura esse in Babylone post vastitatem, solitudinem amant.

275. *Cito veniet, et non tardabit, et dies ejus non elongabuntur.* Ait Babylonis eversionem instare, nullamque fore malorum intentatorum dilationem. Quia vero comminata est Scriptura Babylonem tanquam Sodoma dirutum iri, sciendum nobis est nomen Sodoma multas admittere interpretationes. Nam idem nomen, si interpreteris, sonat *cæcitatem, sterilitatem, constans silentium, similitudinem, evocationem et fundamentum eorum.* Gomorrha vero accipitur pro *mensura et seditione.* Verum si quis velit interpretari quomodo Babylon aequa ac Sodoma funditus delenda sit, nihil ei, opinor, opus est omnibus his interpretationibus. Deus enim eam in modum medici, qui cæcitatem curat, videtur evertire, ut beneficiis afficiat eversos. Est autem cæcitatatis eversio initium videndi. Quin etiam e medio tollit sterilitatem, ut ablegata et expulsa infecunditate, eis fructum operum justitiae largiatur. Destruit itidem constans silentium, ut sermonem ad gloriam Deo dandam in corda immittat. Atque adeo cum Gomorrham evertit (quandoquidem Gomorrha, si quis interpretetur, utrumque sonat, *mensuram et seditionem*), 580 tum excitatam in ea seditionem ac perlurbationem comprimit, ut seditionis in contrario statu constituti, pacis videlicet, evadant meliores. Cæterum quisquis sideris natalitii vim admittit, atque necessitatem et fatum et exitum fata-

(8) Codices nonnulli, παρέδωκεν.

(9) Ita Combeſſianī mss. perinde atque nostri. Vox τριχῶντας typographis exciderat. Hic desunt paginae aliquot in primo Colbertino codice.

(10) Editi, τὸ ἀστατεῖν. At mss. plerique omnes, τὸ ἀστατεῖν.

(11) Codex unus, μετατιθέντες. Vocem Σίειν. quæ paulo ante legitur, reperiri quidem apud Procopium Montfauconius in Hexaplis tradit: sed litteram Σ deleri debere censem. Eius hæc sunt: *Litteram Σ male proposuit (Procopius), ut arguitur non solum ex Hebræo hodierno, sed etiam ex Hieronymo, qui sic habet: Pro ulilis quoque omnes ipsam verbum Hebraicū sūm, sūm LXX onocentauros transtulerunt. Legendum itaque tēl. Nam, ut paulo*

ante dicebamus, Græci mem Hebraicum finale sæpe terminant per v. Quod si litteram Σ in Procopio deleri oportet: eadem delectur necesse est et in Eusebio, in cuius Commentario edita quoque est hæc vox cum Σ.

(12) Codices duo, ἑκατῶν.

(13) Antiqui tres libri, δυοῖσιν καὶ ἔκκλησις, et ita legiſſe videtur interpres, qui verterit: *similitudinem, declinationem.* At Regii secundus et tertius, ἔκκλησις: quam lectionem veram esse satis intelligitur ex eo loco, ubi vox sirenū tam grata esse dicitur, ut evocet et alliciat ad peccatum. Mox duo mss., καὶ θεμέλιοι.

(14) Sic mss. At editi, καὶ καταστρέψειν.

rem statuit, quantumque in se situm est, homines a Dei fide et a pietate in his stabiendiis avocat, is Babyloniorum gesta inclita vocat. Astrologia enim inventum est Chaldaeorum, qui res aiunt a semet-ipsis pendere, non a Deo. Et dum astrorum motu res subjiciunt, providentiam eventuum humano-rum moderatricem profligant; adeo ut nihil adsit efficacia neque precibus neque pietati, sed etiam si haec res videantur fieri, tamen et ipsa fatali cuiusdam cause submittantur.

276. Quin et gloriosam quamdam Babylonem vocat quisquis mundi divitias, gloriam, carnis nobilitatem, et cetera his similia laudibus extollit. **A**Enimvero omnia haec confundunt ac perturbant mentem, et digna sunt quae eodem nomine ac Babylon appellentur. Hanc evertit Dominus, atque dæmonum efferatorum sit domicilium, sive illam pro civitate, sive pro anima confusa ac perturbata velis accipere. Necesse est enim animam Dei contubernio destitutam fieri spirituum reproborum habitationem. **B**Enimvero illic non hospitatur pastor. Non est enim pastoris boni, una cum concredito grege, qui eversus est, habitare. Sed sirenes, inquit, et dæmonia, et onocentauri, et herinacei. Proinde cum videris animam confusam et perturbatam, scito illam sonitu esse refertam, quod vox clara et articulata pronuntiata minime in ea reperiatur, sed occupet principem animæ illius partem tumultus quidam omnis significationis expers, a turbulentis affectibus exortus. Videntur igitur prævæ quædam potestates, dum per vocis illicium et evocationem, voluptatem et oblectamentum creant animabus, quas ad earumdem perniciem demulcent suo cantu, venari transeuntes. **C**Incertum est utrum vocis suavitas, an alia quædam ratio dæmonum illorum impulsu excitet ad peccatum ac provocet. Hoc tamen certum, eos, qui inescantur voluptate, sui ad veram patriam redditus oblivisci. Quod si videris quempiam cui pruriunt aures, easque avertat a veritate, et convertatur ad fabulas¹⁵, nec sustineat sermonem solidum et efficacem, nec objurgationem et reprehensionem severam, quæ auditorem deducit ad conversionem, perferat: ino qui sermonem ad in-eundam gratiam compositum, et delicias delecta-

καὶ τῆς εὐσεβείας τοὺς ἀνθρώπους, οὗτος τὰ Βεβουλίων πράγματα ἔνδοξα δονομάζει. Χαλδαίων γάρ εὑρημά ἐστιν ἡ ἀστρολογία· οὐ (15) φασι τὰ δύντα ἐαυτῶν ἡρτῆσθαι, καὶ οὐ τοῦ Θεοῦ· καὶ τῇ τῶν διστρων φορφ ὑποτιθέντες τὰ πράγματα, ἐκβάλλουσι πρόδνοιαν τὴν οἰκονομοῦσαν τὰ τῶν ἀνθρώπων· ὡς μῆτε εὐχῆν, μῆτε εὐσεβείαν δύνασθαι τι, ἀλλὰ καν εἰ δοκῆ (16) ταῦτα γίνεσθαι, τῷ λόγῳ τῆς εἰμαρμένης καὶ αὐτὰ ὑποκείσθαι.

276. Καλεῖ δὲ ἔνδοξόν τινα Βαβυλῶνα, καὶ πλούσιους κοσμικοὺς, καὶ δόξας, καὶ τὰς κατὰ σάρκα εὐγενείας, καὶ δύσα τούτοις ἐστὶ παραπλήσια δοξάζων. Ηάντα γάρ ταῦτα συγχυτικὰ διανοιας, καὶ ἄξια εἶναι δημώνυμα (17) τῇ Βαβυλῶνι. Ταῦτην καταστρέψει δὲ Κύριος, καὶ γίνεται οἰκητήριον δαιμόνων ἔξηγριωμένων, εἴτε τὴν πόλιν βούλει λαμβάνειν, εἴτε ψυχὴν συγχεχυμένην. Ἀνάγκη γάρ τὴν ἐρημωθεῖσαν ἀπὸ τῆς οἰκήσεως τοῦ Θεοῦ οἰκτήριον γενέσθαι πονηρῶν πνευμάτων. Ἐκεῖ μὲν οὖν ποιμένος οὐ καταλύει (18). Οὐδὲ ἐστιν ἀγαθοῦ ποιμένος τὴν πεπιστευμένην ποίμνην κατεστραμμένην ἐναυλίζειν. Ἀλλὰ σειρῆνες, φησι, καὶ δαιμόνια, καὶ δονοκένταυροι, καὶ ἔχινοι· "Οταν οὖν θῆς ψυχὴν συγχεχυμένην, γίνωσκε, διτι ἐνεπλήσθη ἐκείνη ἡχοῦ, διὰ τὸ μηδὲν τετρανωμένον, μηδὲ δηροθρωμένον ἐν αὐτῇ εἶναι ῥῆμα, ἀλλὰ θύρυσον ἀσημον, τὸν ὑπὸ τῶν παθῶν ἐπανιστάμενον, κατέχειν τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς ἐκείνης. Ἔσκεσιν οὖν πονηραί τινες δυνάμεις διὰ τῆς κατὰ τὴν φωνὴν ἐκκλήσεως (19), ἡδονὴν ἐμποιοῦσαι ταῖς ψυχαῖς, ὡς καταμελῳδοῦσιν ἐπὶ δλέφρω, θηρεύειν τοὺς διερχομένους. Εἴτε διὰ φωνῆς ἡ ἡδονὴ, εἴτε δι' ἄλλου τινὸς τρόπου ἐρεθίσμοι· καὶ προκλήσεις πρὸς ἀμαρτίαν διὰ τῶν δαιμόνων ἐκείνων γίνονται, ἀδηλον πλὴν διτι οἱ ὑπὸ τρυφῆς κατακηλούμενοι τῆς πρὸς τὴν ἀληθινὴν πατρίδα ἐπανόδου ἐκελευθάνονται. Ἐὰν δέ τινα θῆς κυνηθόμενον τὴν ἀκοήν, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας ἀποστρέφοντα αὐτὴν, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἐκτερεύμενον, καὶ εὐτόνου μὲν λόγου μὴ ἀνεχόμενον, μηδὲ ἐλεγχον, μηδὲ ἐπιτίμησιν αὐστηράν, εἰς ἐπιστρέψειαν ἀγούσαν (20) τὸν ἀκροατὴν, δημοπένοντα· φίλον δὲ δύντα τὸν πρὸς χάριν καὶ ἡδονὴν ἀπαγγέλλοντος λόγου, νόμισον ὑπὸ σειρήνων κατέχεσθαι τὸν τοιοῦτον, δηπὸ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἔκπατώμενον. Καὶ δαιμόνια δὲ,

• II Tim. iv, 3, 4.

(15) Editi, ἄγ. At mss. quatuor, οὐ. Ibidem et editi et mss., τὰ δύντα ἐαυτῶν ἡρτῆσθαι, etc. Sed Combesius more suo mutat, suadetque, ut suo ipsius periculo, pro ἐαυτῶν legamus, οὐρανῶν, a cælis pendere: ait enim illud, ἐαυτῶν, plane stramineum esse. Ego non ausim de meo quidquam emendare; neque id licere puto. Alioquin enim, si jocari fas est, scripta antiquorum non tam a cælis penderent, quam ab emendatore, qui ea suo arbitratu corrigere posset.

(16) Codices duo, καὶ δοκῆ.

(17) Colb. secundus et Reg. itidem secundus, δημοπένομα.

(18) Rursus Colb. secundus et Reg. secundus. Εξεῖ μὲν οὐδὲ ποιμένος κατάλογος, illuc quidem non erit pastoris diversorum. Alii duo mss. ab editis

D in eo differunt, quod pro καταλύεις habeant καταλύσις.

(19) Antiqui duo libri cum editis, ἔκκλησεως· id quod ita reddidit interpres, Per vocum quarumdam infractos modulos. Vetusior Combesii codex et Reg. secundus, ἔκκλησεως, optime.

(20) Editi, εἰς ἐπιστροφὴν ἀνάγουσαν. Codex unus, εἰς ἐπιστρέψιν ἀνάγουσαν. Alii quatuor ut in contextu. Vulgatam lectionem meliorem esse non diffiteor quidem: sed ea nullo codicium testimonio innititur. Mox antiquior Combesii codex, ἀπαγγέλλοντος λόγους, amicum illius qui ad gratiam et voluptatem sermones profert. Alii tres mss., ἀπαγγέλλοντος λόγου, Editi cum Reg. primo, ἀπαγγέλλοντος λόγου, amans sermonis gratiam atque voluptatem promittentis.

τὰ ποικίλας ἐν ἡμῖν ἐνεργοῦντα ἀμαρτίας (21), ὅρχεῖ-
σθι: λέγεται· διὰ τὸ τὴν δρχῆσιν παντοδαπὴν εἶναι
μελῶν κίνησιν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ ὅρχησται, ἄλλοτε ἄλλα
πρόσωπα (22) ἔχοντες, τὴν σκηνὴν καταλαμβάνουσιν·
οὕτως οἱ δαίμονες ὡς προσωπεῖοις ἡμῖν κεχρημένοι,
νῦν μὲν δρχοῦνται τὸν θυμούμενον, νῦν δὲ τὸν ἐπι-
θυμοῦντα, καὶ περὶ τὴν τῶν σαρκῶν (23) ἀπόλαυσιν
ἐπιτομένον, ἄλλοτε τὸν φευδόμενον· καὶ οὕτω γινό-
μεθα ποικίλα ἐνεργήματα δαιμόνων ὑποδεχόμενοι,
κατὰ τὸ βούλημα ἑκείνων καὶ τὴν καρδίαν ἐκυρών
καὶ τὸ τοῦ σώματος μέλη μετατίθεντες. "Οταν οὖν
ἴδης νῦν μὲν ἀκρότερ (24) γέλωτι κατεχόμενόν τινα,
νῦν δὲ ὑπὸ λύπης τεταπεινωμένον, σπαρασσόμενον
καὶ κοπετοῖς καὶ κλαυθμοῖς καὶ οἰμωγαῖς ἐνθυμήθητι,
ὅτι ἐν αὐτῷ δρχεῖται τις ἄλλα καὶ ἄλλα μεταλαμβά-
νων σχῆματα. Καὶ νῦν μὲν τὸ τῆς φιλαργυρίας εἰσέρ-
χεται δράμα, νῦν δὲ τὸ τῆς κανοδοῖας, ἄλλοτε (25)
τὸ τῆς ὑπερφανίας. "Ολῶς δὲ κατασκιρτῷ τοῦ γένους
τῶν ἀνθρώπων, ἔγχορεύων τε καὶ δρχούμενος ταῖς
εὐχόλοις ψυχαῖς, καὶ πρὸς ἀμαρτίαν εἰμεταβλήτοις.
Τὸ δὲ τῶν ὀνοκενταύρων ὄνομα σύνθετο ἐμφαίνει τι-
νά καὶ ἀλλόκοτον ζώου σύστασιν· πλὴν δὲ καὶ αὐτὸς
δαίμονός ἐστιν εἰδος, νῦν μὲν ἡμᾶς πρὸς τὰ ἀνθρώπι-
να ἀποβλέπειν ποιοῦντος, νῦν δὲ πρὸς τὰ κτητικά
κατασύροντος πάθη. 'Ο δὲ ἔχεινς ζῶν ἐστιν ἀντὶ²⁷
τριχῶν ἀκάνθας ἡμφιεσμένον, ὀνσληπτὸν καὶ πανούρ-
γον. Ταῦτα πάντα ταχὺ ἔξει ἐπὶ τὴν συγκεχυμέ-
νην ψυχὴν, καὶ οὐδεμία παράτασις ἐσται τῶν ἡμε-
ρῶν.

difficile captu est et astutum. Omnia hæc cito ventura sunt in animam confusam et perturbatam, nec
ulla erit dierum illorum mora.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

277. Καὶ ἔλεγει Κύριος τὸν Ἰακὼν, καὶ ἐκλέ-
γεται τὸν Ἰσραὴλ. Νομίζω λόγον λύγα, τὸ μὲν
'Ελεγει (26), τετάχθαι ἐπὶ τοῦ Ἰακὼν, διπερ ἔχρη-
μάτικεν δνομετο μέχρι τῆς πάλης τῆς ἐπὶ τοῦ (27)
'Ιακὼν· τὸ δὲ, Ἐκλέγεται, ἐπὶ τοῦ Ἰσραὴλ, διπερ
ἄρδον ἐπὶ τῇ πάλῃ δέδοται τῷ πατριάρχῃ. Ἐμφαίνει
δὲ τὸν μὲν ταπεινότερον δὲ λεονδύμενος, τὸ δὲ διαφορώ-
τερον δὲ ἔκλεγόμενος. Διόπερ, 'Ο Κύριος ἔλεγει
μὲν τὸν Ἰακὼν, ἐκλέγεται (28) δὲ τὸν Ἰσραὴλ,
δμοιδὸν ἐστι τούτῳ· Ἰακὼν δὲ παῖς μου, ἀντιληψό-
μαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ ἐκλεκτὸς μου, προσεδέξατο
αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου. Τὸ μὲν γὰρ Ἰακὼν ἐπὶ τοῦ ἔτι
στοιχειούμενον καὶ σωματικοῦ λαμβάνεται, τὸ δὲ
'Ισραὴλ ἐπὶ τοῦ κρείττονος καὶ πνευματικοῦ.

²⁷ Gen. xxxii, 28. ²⁸ ibid. ²⁹ Isa. xlii, 1.

(21) Sic quatuor libri veteres. Editi, τὰ ποικί-
λως..... εἰς ἀμαρτίας.

(22) Codices nonnulli, προσωπεῖα.

(23) Editi et mss. omnes, τῶν σαρκῶν. Quod ait
Combeſſius, lubentem se lecturum, σαρκιῶν, id sa-
tis placet: sed ita tamen, ut magis placeat librorum
antiquorum auctoritas. Neo ita multo post editi, καὶ
οὐτω γενόμεθα. At mss. γινόμεθα.

(24) Vocem οὖν εις veteribus libris addidimus. Ibi-
dem mss. nonnulli, ἀκρατι.

(25) Editi, ἄλλοτε δὲ. Vooula δὲ in mss. non le-
gitur. Ibidem Reg. secundus et Colbertinus secundus

A pionemque annuntiantem amet, velim putes hunc
per blandiloquentiam et assentationem deceptum a
sirenibus detineri. ²⁹ Sed et dæmonia quæ varia
in nobis producunt peccata, saltare dicuntur, quod
saltatio integra sit membrorum agitatio. Et quoniam
saltatores, aliis atque aliis indutis personis, veniunt
in scenam: ita dæmones nobis ipsis ceu larvis
utentes, modo quidem irascentem, modo vero con-
cupiscentem, ac carnalibus voluptatibus inhiantem,
modo etiam mendacem saltando representant: at-
que hoc pacto varias recipimus dæmonum actiones,
qui scilicet ex eorum voluntate cor nostrum et
corporis membra commutemus. Cum igitur unum
aliquem conspexeris nunc risu immodico diffluen-
tem, nuno præ tristitia dejectum et consternatum,
atque molestiis, fletibus et gemitibus dilaniatum,
tum quempiam in ipso saltare cogites, alias atque
alias formas sumentem. Et modo avaritiae, modo
inanis gloriae, modo superbie commentum ac fabula
exprimitur. Uno verbo, tripludians generi hominum
insultat, cum in animabus simplicibus et ad pecca-
tum valde versatibus cheream agit et saltat. At
vero onocentaurorum nomen compositam quamdam
et monstrosam animalis conformatiōnem significat,
nisi quod species sit etiam dæmonis: quo auctore
et impulsore nunc quidem in res humanas oculos
conjicimus, nunc vero ad brutorum animalium ra-
pimur affectus. Herinaceus autem animal quoddam
est, quod vice pilorum amicitur spinis, et quod
difficile captu est et astutum. Omnia hæc cito ventura
sunt in animam confusam et perturbatam, nec
ulla erit dierum illorum mora.

C

CAPUT XIV.

277. VERS. 1. *Et miserebitur Dominus Jacob, et eliget Israel.* Existimo rationi esse consentaneum,
ut verbum, *Miserebitur*, referatur ad Jacob: quod
nomen obtinuit ad eam usque luctationem quam
ipse sustinuit ²⁷: vox vero, *Eliget*, intelligatur de
Israel, quod nomen præmii loco patriarchæ post
luctationem impositum est ²⁸. Quia autem misericordiam
consequitur, abjectiorem præfert conditio-
nem: qui vero eligitur, excellentiorem. Quamob-
rem verbis istis, *Dominus miserebitur Jacob, eliget*
vero *Israel*, simile est illud, *Jacob puer meus, assu-
mat eum: Israel electus meus, suscepit eum anima
mea* ²⁹. Enimvero Jacob pro eo accipitur, qui prima
adhuc tractat elementa, quique corporalis est; su-

D quoque, δλα δὲ κατασκιρτῷ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων
ἔγχορεύοντα καὶ δρχούμενα ταῖς, etc. Velim sup-
ples, δαιμόνια.

(26) Editi, τὸ μὲν ἔλεγειν. At mss. nonnulli,
ἔλεγοι, recte. In veteribus libris ne vestigium quidem
apparet alicuius tituli.

(27) Codices quinque, ἐπὶ τοῦ. Editi, ἐπὶ τῷ. Ibi-
dem editi, τὸ δὲ ἐκλέγεται. At mss. nostri, ἐκλέ-
γεται.

(28) Veteres quinque libri, ἐλέγοι..... ἐκλέγεται.
Editi, ἐλέγοι..... ἐκλέγεται.

mitur vero Israel pro præstantiori et spirituall. Om-
nino autem Jacob et Israel *Requiescent in terra sua*,
uimirum in terra illa, de qua dictum est: *Beati
mites: quoniam ipsi possidebunt terram*⁴⁰. Terra
hæc non est pars istius, quæ obnoxia est male-
dicto; quam qui colit, in doloribus comedit omni-
bus diebus vitæ suæ⁴¹. Quin etiam Jacobo **591** et
Israeli in terra sua requiescenti advena adjunge-
tur. Qui terram excolit, hic ille est proselytus
advena. Fortasse hic est gentilis populus, Jacobo
adjunctus, quem tanquam peregrinum et prosely-
tum Scriptura advenam appellat. Cum autem illi
qui sunt inferioris conditionis, nec sibi imperare
norunt, ducibus imperandi scientiam habentibus
serviunt, id ipsis est pro beneficio. Quare in bene-
dictionibus dictum est Esau: *Et fratri tuo servies*⁴².
Hoc plane indicat, quod sequitur (Vers. 2): *Et
multiplicabuntur super terram Dci in servos et an-
cillas*. Imponitur eis servitus loco beneficij. *Et erunt
captivi qui captivos ceperant eos*. Illi quidem tyran-
nicae eos abripiebant in captivitatem, devictos et
oppressos servituti diaboli abdicentes; hi vero ele-
menter et humane servitutem subeunt, ex diaboli
tyrannide ad Christi servitutem adducti. Israeli
vero liberatio dura illius servitutis quam apud
Babylonios servierat, promittitur, atque invitatur
ad misericordiam, ut lugeat Babylonis regem, nec
insultet ejus ruinæ, sed eum defleat tanquam qui
ponas commiseratione et misericordia dignas sit
passurus.

278. VERS. 19, 20. *Quemadmodum vestimentum
sanguine inquinatum, non est mundum: ita neque
tu eris mundus. Quoniam terram meam perdidisti, et
populum meum interfecisti: non manebis in æternum
tempus*. Hæc adhuc sunt lamentationis partes, qua-
tum Babylonis princeps, tum res illius deflentur.
Posteaquam enim Lucifer e cælo lapsus in corde
suo dixit: *Ascendam in cælum, ero similis Altissi-
mo*⁴³, ut compertum fiat et exploratum, quantum
sancto dissimilis sit is, qui omni spurcitia et cæde
est contaminatus, vestimento comparatur: quod
quantum ad ipsius naturam attinet, ad hominum
ornatum conficitur, sed quia inquinatum est san-
guine, non amplius usui ulli humano accommodari
potest. Ex hoc palam est, malignum illum non esse
immundum ob supellectilem et opes, sed quod san-
guine perfusus sit, quippe qui perdiderit Domini D
terram, populumque per peccatum interemerit. Jam

⁴⁰ Matth. v, 4. ⁴¹ Gen. iii, 17. ⁴² Gen. xxvii, 40.

A "Ολος (29) δὲ δὲ Ἰακὼν καὶ Ἰσραὴλ Ἀναπαύσονται
ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν γῆς ἐκείνης, περὶ δὲ εἰρηται·
Μακάριοι οἱ πραεῖς, διτὶ αὐτοὶ κληρονομήσουσι
τὴν γῆν· διτὶς οὐκ ἔστι μέρος ταύτης τῆς γῆς τῆς
ὑπὸ κατάραν γεγενημένης· διν ἐν λύπαις ἐσθεὶς πά-
σας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ δὲ ἡργαζόμενος αὐ-
τῆν. Προστεθῆσται δὲ καὶ δι γειώρας τῷ Ἰακὼν, καὶ
τῷ Ἰσραὴλ, ἀναπυρόμενψ ἐπὶ τῆς γῆς αὐτοῦ. Οἱ πε-
ρὶ τὸν γῆν διαπονούμενος, δὲ προστήλυτος οὐτός (30)
ἔστιν δι γειώρας. Τάχα οὐτός ἔστιν δὲ οὐδὲν λαδὲ,
δὲ προστιθέμενος τῷ Ἰακὼν, διν γειώραν τῇ Γραφῇ
προσαγορεύει, οἰνον πάροικον καὶ προσήλυτον δύντα.
Εὐεργεσία δὲ τοῖς ὑποδεεστέροις καὶ ἔρχειν ἐαυτῶν
μὴ ἐπισταμένοις, τὸ δουλεύειν τοῖς κατ' ἐπιστήμην
ἄρχοντι. Διόπερ ἐν εὐλογίαις εἰρηται τῷ Ἡσαῦ· Καὶ
τῷ ἀδελφῷ σου δουλεύεις. Τοῦτο οὖν ἔστι τὸ (31),
Καὶ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ εἰς
δούλους καὶ δούλας. 'Αντ' εὐεργεσίας πρόσκειται
αὐτοῖς τὸ δουλεύειν. Καὶ ἔσονται οἱ αἰχμάλωτοι οἱ
αἰχμαλωτεύσαντες αὐτοὺς. Οἱ μὲν τυραννικῶς ἤγον
εἰς αἰχμαλωσίαν, τῇ δουλείᾳ τοῦ διαβόλου ὑποβάλλον-
τες τοὺς κρατουμένους· οἱ δὲ φιλανθρώπως ἀνθυπ-
έργονται τῇ αἰχμαλωσίᾳ, ἐκ τῆς τυραννίδος τοῦ δια-
βόλου τῇ δουλείᾳ τοῦ Χριστοῦ προσταγόμενοι. Ἐπαγ-
γελία δὲ τῷ Ἰσραὴλ, ἀπαλλαγῇ τῆς δουλείας τῆς
σκληρᾶς, τῆς (32) ἑδούλευσε τοὺς Βαβυλωνίους, καὶ
προτροπῇ εἰς εὐσπλαγχνίαν, ὅπερ λαβεῖν τὸν θρῆνον
ἐπὶ τὸν βασιλέα Ηαβυλῶνος, καὶ μὴ ἐπιχαίρειν αὐτοῦ
τῷ πτώματι, δὲλλὰ θρηνεῖν αὐτὸν ὡς οἴκτου καὶ ἀλέου
ἄξια πεπονθότα.

278. "Ον τρόπον ιμάτιον ἐν αἵματι πεφυρμέ-
νον οὐκ ἔστι καθαρόν· οὐτως οὐδὲ σὺ Εστη κα-
θαρός. Διότι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαὸν
μου ἀπέκτεινας· οὐ μὴ μείνης εἰς τὸν αἰῶνα
χρόνον. "Ετι μέρη θρῆνος (33) ἔστιν εἰς τὸν ἄρχοντα
τα Βαβυλωνίους, καὶ τὰ ἑκείνου. "Επειδὴ γὰρ εἰπεν δ
ἐκπεσών ἀπὸ τοῦ ὄρατου Ἐωσφόρος, ἐν τῇ καρδίᾳ
αὐτοῦ· 'Αναβήσομει εἰς τὸν οὐρανὸν, ιματίψ παραβάλλε-
ται, δοσον ἐπὶ τῇ έαυτοῦ φύσει, εἰς κόσμον ἀνθρώπου
πετοιμένων, διὰ δὲ τὸ ἐμφυρῆναι αἵματι, μηκτεί⁴⁴
δυναμένων εἰς χρῆσιν ἀνθρώπινην παραδεχθῆναι: (35).
"Ἐκ τούτου δῆλον, διτὶ οὐκ ἐν τῇ κατασκευῇ τὸ ἀκά-
θετον ἔχει δὲ πονηρός, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνεφύρη αἵματι,
τὴν γῆν ἀπολέσας τοῦ Κυρίου, καὶ τὸν λαὸν (36) ἀπο-
κτείνας διὰ τῆς ἀμαρτίας. "Εδη καὶ ἀλλαχοῦ ἔργω-

⁴³ Isa. xiv, 14.

(29) Colb. secundus, "Ολος.

(30) Sic uterque Combef. eum aliis tribus. Editi,
αὐτός. Neo ita multo infra codices quinque, οἷον
πάροικον. Editi, otovel.

(31) Codices duo, ἔστι τό. Deest τό in pervulgatis.
Ibidem editi, πληθυνθήσεται. At mss., πληθυ-
νθήσονται. Subinde tres mss., πρόσκειται. Alii duo et
editi, πρόσκειται.

(32) Sic mss. Editi vero. ή.

(33) Editi, τοῦ θρῆνου. Articulus in mss. non in-

venitur.

(34) Editi et Reg. secundus, ἀπέχη. Alii quatuor
mss., ἀπέχει. Statim duo mss., καθαρότα καὶ ἀμαρ-
τία, spurciū et peccato inquinatus.

(35) Nostri quiunque libri veteres, παραδεχθῆναι.
Editi, παραληφθῆναι· quod quin optimum sit, non
dubito; sed unde sumptum nescio.

(36) Sic uterque Combef. et alii tres mss. At editi,
Κυρίου τὸν λαὸν καὶ.

μεν ἴματίφ την ἀνθρωπίνην φυσιν παρεικαζομένην ὑπ' αὐτοῦ (37) τοῦ προφήτου, λέγοντος πρὸς τοὺς πεπαλαιωμένους διὰ τῆς κακίας· Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς, ὡς ἴματιον παλαιωθήσεσθε, καὶ σῆς καταφάγεται ὑμᾶς. Δεινὴ δὲ ἡ ἀπειλὴ, τὸ μηδὲ εἰς ὕστερον καθαρὸν ἔσσοθαι. Ὁ μὲν γάρ ἐν ἀμαρτίᾳ τινὶ πεφυρμένος τὴν μὲν εἰς τὸ παρόν καθαρότητα ἀποβάλλει, τῆς δὲ εἰς τὸ μέλλον ἐκ μετανοίας ἀλπίζομένης καθάρσιος οὐκ ἀποστερεῖται. Ἐνταῦθα δὲ ἀπόφασις παντελῶς, τὸ μηδὲ εἰς ὕστερον ἔσσοθαι καθαρὸν, ἀπειδὴ πέφυρται ἐν τῷ αἴματι τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃν ἐέκρωσε διὰ τῆς παρακοῆς, ὑποσύρων αὐτὸν ἐπὶ τὴν κακίαν.

279. Τάχα γάρ, πρὸς τοῦ κτισθῆναι τὸν ἀνθρωπὸν, τόπος τις μετανοίας καὶ τῷ διαβόλῳ ὑπολείπετο, καὶ ἐδύνατο δὲ τὸ φός, εἰ καὶ ἀρχαιότερον ἦν νόσημα, δύμως διὰ μετανοίας ἐκτὸν ἔξιστημένου θεραπευθεῖς, ἀποκταστῆσαι αὐτὸν εἰς τὸ ἔκαρχης. Ἀφ' οὗ δὲ τοῦ κόσμου ἡ κατασκευὴ, καὶ πραδεῖσου φυτεία (38) καὶ ἀνθρωπὸς ἐν αὐτῷ, καὶ ἐντολὴ Θεοῦ, καὶ φθόνος τοῦ διαβόλου, καὶ φόνος τοῦ τετιμημένου, ἀπεκλείσθη αὐτῷ καὶ ὁ τόπος τῆς μετανοίας. Εἰ γάρ ἦσαν μετανοίας τόπον οὐχ εἶρε, τὰ πρωτότοκα ἀποδέμενος, τὶς τόπος ὑπολείπεται μετανοίας τῷ τὸν πρωτόπλαστον ἀποκτείναντι ἀνθρωπὸν, καὶ δι' ἐκείνου τὸν θάνατον εἰσενεγκόντι (39); Φασὶ δὲ καὶ τὸν ἐκ τοῦ λύθρου τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγγινόμενον σπῖλον τῷ ἴματίφ, μηδενὶ τρόπῳ δύνασθαι ἀποπλύνεσθαι, ἀλλὰ συγγηρῆν αὐτῷ τὴν ἀπαξὲ ἐγγενομένην ἐν τῆς ἐν τῷ αἴματι βαφῆς ἀλλοιώσιν· οὐδὲ οὖν (40) ἐκείνῳ δυνατόν, ἀποθεμένῳ τὸν ἐκ τοῦ αἵματος σπῖλον, γενέσαι καθαρόν. Τήρησον δὲ τὴν λέξιν ἐμφατικῶς παριστῶσην τὸν ἐκ τῆς μιαιφονίας ρύπον. Οὐ γάρ εἶπεν, Ἐν αἵματι βαφὲν, ἀλλὰ, Πεφυρμένον, ήταν ἐνδείχηται αὐτὸν ἐγκυλιόμενον (41) τῷ φόνῳ τῶν ἀναιρουμένων. Οὗτος τὴν γῆν ἀπώλετο τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀνήργησεν. Ὁ μὲν οὖν Ναβούχοδονός πρήμως τὴν γῆν, ἐκτεμὼν αὐτῆς τὰ καρποφόρα φυτὰ, καθώς τῷ ἀφανισμῷ τοῦ ἐμπρησμένου περαδίδον. Αὐτὸς (42) καὶ τὸν λαὸν τοῦ Ἱεραὴλ, τὸν μὲν ἀπέκτεινεν ἐν μχαράρᾳ, τὸν δὲ αἰχμάλωτον ἀπήγαγεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα. Ἡδη δὲ καὶ δυστικῶς δονομάζομενος Βαβυλῶνος βασιλεὺς δικομοκράτωρ τοῦ κόσμου τούτου ἐστίν. Οἰκείως γάρ καὶ τὴν σύγχυσιν τοῦ κόσμου τούτου Βαβυλῶνα ἔν τις προσείποι. Αἰχμάλωτον γάρ ἐποίησε τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τῆς ζωῆς μεταστήσας εἰς θάνατον· πρήμως δὲ τὴν γῆν, τὴν ἐκάστου σάρκα διαφείρας διὰ τῆς ἀμαρτίας, καθώς γέγραπται, διτι (43) Κατέφειρε πάστα σάρκα τὴν ὁδὸν αὐτῆς.

“ Isa. L, 9. “ IV Reg. xxv, 1, sqq.; Jerem. xxxix, 1 sqq. “ Gen. vi, 12.

(37) Codices duo, περ' αὐτοῦ. Μόx editi, τοὺς παλαιούμένους. Libri vero antiqui, τοὺς πεπαλαιωμένους.

(38) Editi, παραδεῖσου φυτεία. Sed vox φυτεία in mss. non invenitur; ob idque eam a typographis additam esse suspicor. Necesse tamen non fuit quidquam adjicere, cum vox κατασκευής, suppleri facile possit. Μόx Reg. quartus, καὶ φόνος τοῦ διαβόλου, καὶ φθόνος τοῦ τετιμημένου, diabolī καρδεῖς, et inuidia illius qui honorabatur.

A et alio in loco humanam naturam ab eodem propheta cum vestimento collatam fuisse novimus, ubi videlicet adversus eos qui in malitia inveterati sunt, ait: *Ecce omnes vos, ut vestimentum in velutis celis, et linea comedet vos*⁴⁴. Est autem gravis comminatio, fore, ut ne in posterum quidem mundetur. Qui enim inquinatur peccato aliquo, presentem quidem amittit munditiam, sed expiatione quae deinceps per pœnitentiam speratur, nequaquam caret. Hic autem plane pronuntiat, eum ne in posterum quidem mundum fore, cum sit inquinatus sanguine populi Dei: quem ad malitiam adductum, per inobedientiam morti tradidit.

279. Forte enim, priusquam crearetur homo, supererat vel ipsi diabolo aliquis pœnitentia locus. Atque superbia illa, etiamsi foret morbus **592** vestitissimus, si tamen ab ipso sibi ipsi per pœnitentiam medente fuisse curata, restituere illum in pristinum statum potuisset. Sed post conditum mundum, post consitum paradisum, post colloca-
tum in eo hominem, post Dei præceptum, post dia-
boli invidiam, post illius qui honorabatur cædem, tum ei obstructus est pœnitentia locus. Si enim Esau jure prioris ortus vendito, nullum invenit pœnitentia locum: ecquis pœnitentia locus ei relin-
quitor, qui protoplastum hominem peremitt, et per eum mortem invenit? Ferunt autem maculam in vestimento ab humano sanguine impressam nullo modo detergi posse, sed alterationem ex sanguinis tintura semel contractam, una cum vestimento consernescere: fieri igitur non potest, ut ille san-
guineis maculis deletis et absteratis, evadat purus. Observa autem dictionem *ordes* ex cæde prove-
nientes evidenter experimentem. Non enim dixit: *Vestimentum unctum sanguine, sed, inquinatum*: id ut ostendat in cæde peremptorum fuisse volu-
tatum. Hic perdidit Dei terram, et populum ejus interemis. Et vero Nabuchodonosor terram vastavit, excisis plantis ejus fructiferis, et vicis incendio prorsus consumptis⁴⁵. Quin et ipse populum Israel partim occidit gladio, partim captivum abduxit in Babylonem. Cæterum autem etiam is qui mystice rex Babylonis nominatur, mundi hujus princeps est. Nam mundi hujus confusionem potest quis apte ap-
pellare Babylonem. Etenim Dei populum, a vita ad mortem translatum abstraxit in servitutem: terram vero devastavit, uniuscujusque carne per peccatum corrupta, sicut scriptum est: *Corrupit omnis caro viam suam*⁴⁶.

(39) Editi, εἰσαγαγόντε. At mss. quinque ut in contextu.

(40) Antiqui tres libri, οὐδὲ οὖν. Alii duo, οὐδὲν. Editi, οὐτε. Statim quinque mss., γενέσαι καθαρόν. Editi, καθαρῷ.

(41) Sic mss. omnes. Editi, ἐγκεκυλισμένον.

(42) Editi, οὗτος. At mss. quinque, Αὐτὸς. Haud longe Reg. tertius, Βαβυλῶνος βασιλεὺς.

(43) Editi, διτι. Τὸν δὲ Θεὸν διτι. At mss. ita, ut edi-
dimus.

280. VERS. 21, 22. *Semen pravum, præpara tuos filios, ut jugulentur peccatis patris tui, ne resurgent, et ne impleant terram civitatibus. Et insurgam in eos, dicit Dominus Sabaoth, et perdam eorum nomen, et reliquias, et semen.* Nec ipse solum non erit mundus, sed successura etiam scelerati illius posteritus una cum ipso bonitate clementissimi Dei delebitur: qui filios, videlicet non tam carnalem prolem, quam operum ex malo habitu proficiscentium fetum e medio tolli permittit. *Semen pravum.* Quod malitia non erat pater, sed quod ab alio malitia præseunti ortum accepit, atque nequitiam ejus, qui se seminavit, imitatus est, ideo dicitur semen pravum. *Præpara filios tuos, ut juguentur peccatis patris tui.* Nonnunquam cujuspiam semen dicitur pravum, non quod continuo proveniat ex semine præcedente: sed quod alterius ortui dat initium, seminis nomen accipit. Quemadmodum enim cum mundus fuit conditus, ea quæ primum germinavere, erant quidem semina aliorum, nec tamen ipsa ex aliis seminibus prodiere, cum rebus ex semine originem ducentibus essent 593 antiquiora: ita forte etiam nunc semen pravum Scriptura vocat eum, qui nequitiam exemplum primus dedit ceteris, fuitque quasi semen, semetipsum præbens imitandum: non quod hanc subsistendi rationem ab antecessoribus habeat, sed quod posteris suis præsiverit. Attamen potest quispiam ex semetipso seu nequitia auctor et architectus, pravum semen esse; et rursus qui ab improbris magistris eductus est, pari nomine potest insigniri. Peccator ille vocatus est *Semen Chanaan, et non Iuda*⁴⁷; non quod carnis genus spurium et ex Chanaan commixtum haberet; sed ideo semen Chanaan appellatur, quod emulalus Chanaan sit. Unusquisque igitur sua ipsius voluntate potest esse aut semen sanctum, aut contrarium. Audi enim Paulum dicentem: *Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui*⁴⁸; et illud: *Quotquot reperirent eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri*⁴⁹; et: *Omnis qui facit peccatum, ex diabolo natus est*⁵⁰.

281. Quid autem sibi vult Scriptura, eum præcipit semini nequam, ut filios suos ad cædem pro peccatis patris præparet? Observavimus jam multis in locis, uniuscujusque opera et anima fetus appellari filios. *Salvabitur enim, inquit, per filiorum generationem, si manserint in fide et dilectione et sanctificatione cum sobrietate*⁵¹. Nam anima, tanquam uxor sponsi qui deceptus non est, salva efficitur,

⁴⁷ Dan. xiii, 56. ⁴⁸ I Cor. iv, 15. ⁴⁹ Joan. i, 12.

(44) Sic uterque Combe, perinde atque nostri codices. Editi fusiū ἀναστῶσι, καὶ κληρονομήσωσι τὴν γῆν. Sed cum hæc verba, καὶ κληρονομήσωσι τὴν γῆν, non interpretetur auctor, verisimile mihi sit, librarios ea huc ex suis Bibliis transtulisse. Ibidem tres mss. et editi, γῆν πόλεων, *Impleant terram civitatibus.* Vulgata quoque, *Neque implebunt faciem orbis civitatum.* At in aliis duobus mss. et apud LXX legitur, γῆν πόλεμων, *Et impleant terram bellis.*

280. Σπέρμα πονηρὸν, ἐτοίμασσον τὰ τέκνα σου σφαγῆναι ταῖς ἀμαρτίαις τοῦ πατρός σου, ἵνα μὴ ἀναστῶσι (44), καὶ διπλήσωσι τὴν γῆν πόλεων. Καὶ ἐπαναστήσομαι αὐτοῖς, λέγει Κύριος Σαβαὼν, καὶ ἀπολῶ αὐτῶν δονεμα, καὶ κατάλειμμα, καὶ σπέρμα. Οὐ μόνον αὐτὸς οὐκ ἔσται καθαρὸς, ἀλλὰ καὶ ἡ διαδοχὴ τοῦ πονηροῦ συναρπανισθήσεται αὐτῷ δι' ἀγαθοτητας τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ συγχωροῦντος τὸν ἀφανισμὸν τῶν τέκνων, οὐ τοσοῦτον τῆς σερχίνης (45) τεκνογονίας, δοσον τῆς τῶν ἀπὸ πονηρᾶς ἔξεως ἐπιτελουμένων ἔργων. Σπέρμα πονηρὸν. Ἐπειδὴ οὐκ ἡ πατὴρ τῆς κακίας, ἀλλ' ἐξ ἑτέρου προκαταρκμένου τῆς κακίας, τὴν γένεσιν εἰληφε, καὶ πεποίηκε κατὰ τὴν πονηρίαν τοῦ σπείραντος αὐτὸν, σπέρμα λέγεται πονηρόν. Ἐτοίμασον τὰ τέκνα σου σφαγῆναι ταῖς ἀμαρτίαις τοῦ πατρός σου. Λέγεται δὲ ποτε σπέρμα πονηρὸν τινος, οὐ πάντως ἐκ προαγούσης σπορᾶς γεννέμενον, ἀλλὰ καὶ τὸ αὐτὸν κατάρχον εἰς τὴν ἑτέρου γένεσιν σπέρμα προσαγορεύεται. Ός γάρ ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ (46) τὰ πρώτως βλαστήσαντα, σπέρματα μὲν ἡνὶ ἑτέρων, αὐτὰ δὲ οὐκ ἡνὶ ἐξ ἑτέρων (πρεσβύτερα γάρ ἡνὶ τῶν κατὰ σπέρμα τελειουμένων) οὐτω τάχα καὶ νῦν δ λόγος τὸν ἄλλοις εἰς ὀπόδειγμα πονηρίας κατάρχοντα καὶ οἰοντεὶ σπέρμα γεννέμενον (47) διὰ τῆς μιμήσεως, σπέρμα πονηρὸν δονομάζει οὐχ ὡς ἀπὸ προσαγόντων τὴν ὑπόστασιν ἔχοντα, ἀλλ' ὡς τοῖς ἐπιγνομένοις τὴν ἀρχὴν παρεχόμενον. Δύναται δὲ παρ' ἑαυτὸν τις σπέρμα πονηρὸν εἶναι, ἀρχηγὸς τῆς κακίας ὑπάρχων καὶ πάλιν δ πονηροῖς διδασκάλοις μαθητευθεὶς, δομοίως προσαγορεύεσθαι. Σπέρμα Χαναάν, καὶ οὐκ Ἰούδα, ἔκουσεν δ ἀμαρτωλὸς ἐκεῖνος: οὐ τῷ τὸ γένος τῆς σαρκὸς νόθον ἔχειν καὶ ἐπίμικτον ἀπὸ τοῦ Χαναάν, ἀλλὰ διὰ τὴν μίμησιν τοῦ Χαναάν, σπέρμα Χαναάν δονομάζεται. Δύναται οὖν ἔκαστος ἐκ τῆς αὐτοῦ (48) προσαρέσως ή σπέρμα ἄγιον εἶναι, ή τὸ ἐναντίον. Ἀκούει γάρ Παύλου λέγοντος: Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγώ διμᾶς ἔγενησον κατ. τοῦ: "Οσοι (49) ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἔξουσιαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι" καὶ, Πᾶς δ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γεγένηται.

281. Τί δὲ βουλόμενος δ λόγος προστάσει τῷ πονηρῷ σπέρματι, ἐτοίμασαι τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς σφαγὴν ταῖς ἀμαρτίαις τοῦ πατρός; Πολλαχοῦ τεινητή καμεν, τὰ ἔκαστου ἔργα καὶ τοὺς καρποὺς τῆς ψυχῆς τέκνα προσαγορεύεσθαι. Σωθήσεται γάρ, φησι, διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσι ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης. Σώλεται γάρ ἡ ψυχὴ, ὡς γυνὴ τοῦ μηδ ἀπατηθέντος νυμφίου,

⁵⁰ I Joan. iii, 8. ⁵¹ I Tim. ii, 15.

(45) Codices quinque, τῆς σαρκίνης. Editi, τῆς σαρκικῆς.

(46) Antiqui duo libri, ἐν τῇ κοσμογονίᾳ.

(47) Codices nonnulli, γενόμενον.

(48) In nostris quinque mss. legitur, αὐτοῦ in editis vero, ἑαυτοῦ. Haud longe voculam γάρ post verbum ἄκουε ex duobus mss. addidi.

(49) Editi ἀριστερα ac textus sacer, "Οσοι δέ. At particula δὲ in mss. non reperitur.

ἐπειδὴν διὰ τοῦ λόγου καρποφορεῖν ποιήσῃ τέκνα, τὰς Α ἀγαθὰς πράξεις, ἐὰν ἐπιμείνῃ τῇ ἔξει τῇ ἀγεθῇ, καὶ μὴ ἀμαυρωθῇ ἀπό τῶν ἐπιγινομένων (50) ἀμαρτημάτων. Οὕτω καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸν πνευματικὸν καὶ θεῖον ἀκούοντες νόμον τῆς εὐλογίας λεγούσης, Εὐλογημένα τὰ ἔγγονα τῆς κοιλίας σου, οὐκ ἄλλο τι νομίζομεν εἶναι, ἢ τοὺς καρποὺς τῆς ψυχῆς. Ἀπὸ γάρ τοῦ φόρου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάσσομαν καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας, ὃ ἐποιήσαμεν (51) ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐ οὖν ἀφανισμὸς τῶν πονηρῶν ἔργων σφαγῆ τέκνων λέγεται, ἐπ' ὧφελειά γινομένη τοῦ γεννήσαντος πατρός. Δανθάνουσαν οὖν ἔχει φιλανθρωπίαν ἡ κατὰ τὸν τόπον τροπολογία προστάσσουσα τῷ πονηρῷ στέρματι, κατὰ τὸ ἐνδεγόμενον κουφίσαι ἀπὸ τοῦ βάρους τῶν κακῶν (52) αὐτῶν. Οἱ γάρ μεμορφωμένοι κατὰ τὸν πονηρὸν, καὶ οὐλοὶ τῆς κακίας γεννόμενοι, πάντα τὸ ἔγγονα τῆς ἐντῶν ψυχῆς σφάζειν διφέλουσι ταῖς ἀμαρτίαις. Ἐὰν γάρ μὴ ἀποθάνωμεν τῇ ἀμαρτίᾳ, πῶς ζήσομεν (53) τῇ δικαιοσύνῃ; Ἰνα γάρ, φησι, μὴ ἀναστῶσι, καὶ ἐμπλήσωσι τὴν γῆν πόλεων. Ηονηρὸν γάρ ἡ ἐπανάστασις τῆς κακίας. Διὸ δεῖ αὐτὴν μένειν νεκρῶν, καὶ μὴ συγχωρεῖσθαι ἐν συστήματι καὶ πλήθει γίνεσθαι. Τούτο γάρ ἔστιν ἡ πόλις. Πρέπει γάρ Κύριψ Σεβαὼθ ἀπολλύειν (54) τὸ κακίσ τὸνομα καὶ ἐγκατάλειμμα καὶ σπέρμα.

282. Μακαρία κατάστασις καὶ ψυχῆς καὶ πολιτείας ἀνθρωπίνης, ἐν ᾧ ὄνομα κακίας οὐ χρηματίζει, κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰπόντα· Πορνεῖα δὲ καὶ ἀκαθαρσία ἢ ἀστλαγεια (55) μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὅμιν, καθὼς πρέπει ἀγίοις. Δεύτερον δὲ, τὸ ἐγκατάλειμμα γοῦν μὴ εἶναι. Πολλοὶ γὰρ ἐπιστρέψαντες ἀπὸ πονηρῶν ἔργων, οἰοντεὶς τὰς μνήμας τῶν παλαιῶν ἔργων παρακατέχοντες, δ' αὐτῶν πολλάκις ἀνανεούνται τὴν ἡσυχάζουσαν ἀμαρτίαν. Ἰνα οὖν μηδὲ ἐγκατάλειμμα ἢ, ἤγουν τὸ (56) τελευταῖον σπέρμα μὴ ὑπάρχῃ πονηρός διδασκαλίας τοῖς ἐφεκῆς μὴ ὑπολείπεοσθαι τῇ τῆς μημέσως τῶν προεληφθέων, Τέλος λέγει Κύριος· Καὶ θήσω τὴν Βαβυλωνίαν (57) ἔρημον, ὥστε κατοικεῖν ἔχθνος, καὶ ἔσται εἰς οὐδὲν· καὶ θήσω αὐτὴν πηλούς βάραθρον εἰς ἀπώλειαν. Ἐφημον θήσεσθαι τὴν Βαβυλωνίαν δὲ φιλάνθρωπος Κύριος ἀπει-

⁵² Deut. xxviii, 4. ⁵³ Isa. xxvi, 18. ⁵⁴ I Pet. ii, 24.

(50) Editi, ἐπιγενομένων. Illud, καὶ θεῖον, quod mox sequitur, textui nove ex duobus mss. attestum est. Subinde ubi legitur in editis, τὰ τέκνα, scriptum reperitur in nostris quinque codicibus, τὰ ἔγγονα.

(51) Hic mirifice dissident inter se libri, tum typis descripti, tum calamo notati. Editi, σωτηρίας τοῦ ἐποιήσαμεν. Recentior Combeffisii codex et Reg. quartus, σωτηρίας, οὐ ἐποιήσαμεν. Reg. tertius, quem sequimur, ὃ ἐποιήσας, quem fecisti. Colb. secundus et Reg. secundus. οὐ ἐκνήσαμεν. Apud LXX, σωτηρίας σου ἐποιήσαμεν, spiritum salutis tuus fecimus. Antiquissimus interpres Eusebius, σωτηρίας σου, ὃ ἐποιήσαμεν, spiritum salutis tuus, quem fecimus. Vulgata, Peperimus spiritum: salutes non fecimus in terra. Ubi notari potest, codices eos, qui habent, σωτηρίας οὐ ἐποιήσαμεν, convenire cum Vulg., si pro οὐ legas οὐ, non. Salutes non fe-

cius ubi ratione duce filios edendos curaverit, opera videlicet bona; si modo permanserit in bono habitu, nec a peccatis illis subsequentibus vitietur. Sic et nos qui juxta spiritualem et divinam legem interpretamur benedictionem, quae dicit, *Benedicti fetus ventris tui* ⁵⁵, nihil aliud quam anima fructus significari ducimus. *Nam a timore tuo, Domine, in utero accipimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis, quem fecimus in terra* ⁵⁶. Operum itaque pravorum extirpatio vocatur filiorum cedes, quae ob utilitatem patris qui genuit, perpetrat. Hoc igitur loco figurata illa loquendi ratio occultam quamdam bonitatem præ se fert, dum præcipit semini nequam, ut deponat (quoad ejus fieri potest) vitiorum suorum onus. Quicunque enim malignum illud sibi proposuerunt exemplar, factique sunt malitia filii, cunctos animas suæ fetus, quod ad peccata attinet, debent trucidare. Nam nisi moriamur peccato, quomodo vivemus iustitiae? Ne enim, inquit, resurgent, et implicant terram civitatis ⁵⁷. Malum est utique illa vitii rebellio. Quemobrem oportet ut ea maneat mortua, nec cœlum et multitudinem adire sinatur. Hoc siquidem indicat nomen civitatis. Addebet enim Dominum Sabaoth disperdere nomen et reliquias et semen malitiae.

282. Beatus ille est tum animi tum reipublicæ ⁵⁸ humanæ status, in quo nomen nequitur non pronuntiatur, juxta Apostolum dicentem: *Fornicatio autem et immunditia aut lascivia ne uocaretur quidem inter vos, sicut decet sanctos* ⁵⁹. Rursus autem oportet ut ne supersint quidem reliquias. Multi enim sunt qui cum se avocant a malis operibus, operum veterum velut retenta memoria, peccatum sopitum et quiescens sæpe per hanc recordationem innovant. Itaque ut ne reliquias quidem supersint, id est, ne extremum semen pravæ doctrinæ ex majorum imitatione posteris relinqui accidat (Vers. 23), *Hæc dicit Dominus: Et ponam Babyloniam desertum, ut inhabitent heretici, et erit in nihilum; et ponam eam luti barathrum in perditionem*. Interminatur benignissimus Dominus Babyloniam red-

Ephes. v, 3.

cimus.

(52) Editi, τῶν κακῶν. At mss. quatuor, τῶν κακῶν. Codex unus habet αὐτοῦ pro αὐτῶν quod sequitur.

(53) Codices tres, ζήσωμεν.

(54) Libri veteres, ἀπολλύειν. Editi, ἀπολλύναι.

(55) Ita in quatuor mss. legitur. Editi, καὶ δολγεια. Textus sacer, ἢ πλεονεξία, vel avaritia.

(56) Libri veteres, τὸ ἤγουν τό· ubi legisse videatur interpres. ἔγοντο, a verbo ἀγειν, cum verterit: *Ita demum adducebantur*. Ibidem duo mss., ὑπάρχει. Nec ita multo post editi, ὑπολείπεοσθαι τοῖς τα. Deest τοῖς in utroque Combeff. et in aliis nostris codicibus.

(57) Antiqui duo libri, τὴν Βαβυλῶνα. Mox mss. nonnulli, καὶ ἔσται εἰς οὐδὲν. Subinde editi, καὶ θήσω εἰς αὐτὴν. At vocula εἰς in nostris quinque mss. deest.

acturum se esse in desertum. Ceterum pravæ habitationis vastatio, vitæque confusæ et perturbatæ abolitio, bonum quoddam est sensu et mente præditis valde exoptandum. Tantam autem minatur fore Babylonis vastitatem, ut homo Babylonius in ea non sit amplius habitaturus, sed sint hericci subrogandi in hominum locum. Est autem animal illud rigidis et acutissimis spinis circumseptum, quod et caput et pedes, cum vult, contrahit, atque perfectam sphæram figuram sumit, adeo ut vix possit capi, capite et pedibus intra spiram sese colligentibus, atque superficie spinis undeliberet inhorecente. Hoc utique animal solum, vel quiescens, sibi insidiantes ulciscitur. Qui enim ei injicit manum, graviter pungitur, et quanto magis voluerit quis illud constringere, tanto gravius transfiguratur.

283. Forte igitur hominum mores occulte significat, vice Babyloniorum uerbem habitantes, insociabiles, longe ab aliorum agendi ratione alienos, et asperiori vitæ instituto gaudentes. Nam animalium species ad exprimendos hominum mores assumi, Petri visione edocti sumus, quandoquidem in vase e oculis descendente omne animalium genus inerat, reptilium, volucrum et quadrupedum⁵⁸. Indicabat enim Scriptura eos qui a diversis peccatis erant ad fidem adducendi, aut quadrupedibus similes esse ob mores belluinos, aut reptilibus ob venenum, aut volucribus ob levitatem et inconstantiam. Forte igitur herinaceus etiam per tropologiam in Scriptura designat homines aliquos; uti serpentes denotant Sadducæos et Pharisæos⁵⁹; vulpes, Herodem⁶⁰; equi feminis inhiantes, voluptuarios⁶¹; oves, simpliciores⁶²; hæduli, inimicos societatis et avaros. Quare et hericio animali quod incolumitatis sua spem in suis ipsius spinis collocat, par est comparari divites scilicet hujus sseouli, quos dixit Dominus spinis suis suffocare verbum, ac illud in fructuosum reddere⁶³. Redigetur autem Babylon in nihilum, et erit ut luti barathrum. At rem sensibilem quod attinet, indicat Scriptura fore, ut fluvius Euphrates, hanc medium intersecans, **595** nec exitum reperiens per alveum, eamque inundans, ipsam demoliat funditus, convertatque in barathrum non aqua limpida, sed limo resertum. Enimvero qui exacerbant Dominum hujusmodi sine evertuntur.

281. VERS. 24, 25. *Hæc dicit Dominus Sabaoth: Quemadmodum dixi, ita erit: et quemadmodum statul, ita manebit: ut disperdam Assyrios in terra mea, et in montibus meis. Et erunt in conculatio-*

⁵⁸ Act. x, 11. ⁵⁹ Matth. xi, 7. ⁶⁰ Luc. xiii, 32. ⁶¹ Jer. v, 8. ⁶² Matth. x 16. ⁶³ Matth. xiii, 22.

(58) Sic mss. omnes. Editi, δὲ διοικήσεως, male. (59) Sic mss. nostri. Ex διντάταις in prius editis factum fuerat, ξεστος ταῖς. Nec ita multo infra duo mss., ξανθῷ σγηματίζον.

(60) Veteres aliquot libri, αὐτῷ.

(61) Codex Regius, quem nominavimus quartum, hio desinit, terminaturque his verbis, πλουσίους τοῦ αἰῶνος τούτου. Mox mss. quatuor, καὶ ἀκαρπον

Α λεῖ. Πονηρὰς δὲ οἰκήσεως (58) ἐρήμωσις, καὶ συγκεχυμένου βίου ἀφανισμὸς, ἀγαθὸν περισπούδαστὸν ἔστι τοῖς αἰσθανομένοις. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ τὴν ἐρήμωσιν ἀπειλεῖ τῆς Βαβυλωνίας, ὥστε ἄνθρωπον μὲν Βαβυλώνιον μηκέτι κατοικεῖν, ἐχίνους δὲ ἀντεισάγεσθαι. Ἐστι δὲ τὸ ζῶον τοῦτο σκληραῖς καὶ διντάταις (59) ἀκάνθαις περιεφραγμένον, καὶ κεφαλὴν καὶ πόδας συνέλκον, δὲ βούλεται, καὶ εἰς ἀκριθές σχῆμα σφειραῖς: ξανθὸν σγηματίζον, ὥστε δύσληπτον εἶναι, τῆς μὲν κεφαλῆς καὶ τῶν ποδῶν συνεσπειραμένων, τῆς δὲ ἐπιφανείας πανταχόθεν ἡκανθωμένης. Μόνον γάρ ζῶον τοῦτο ἡσυχάζον ἀμύνεται τοὺς ἐπιβούλευοντας. Οὐ γάρ ἀπίσταλῶν αὐτῷ τὰς χεῖρας ἀμύνεται διενῶς, καὶ δισφερερ δὲν πλέον αὐτὸν (60) βουληθῆ κατασφίγξαι, τοσούτῳ χαλεπώτερον ταῖς ἀκάνθαις περιπέτεται.

283. Ταχα οὖν ήθη ἀνθρώπων αἰνίσσεται διντὶ τῶν Βαβυλωνίαν ἔνοικήσαντα τῇ πόλει, ἀκοινωνήτα, ἀπιδιαστικά, σκληροτέρᾳ τῇ ἀγαγῆ χαίροντα. Οὐτε γάρ τὰ εἰδὴ τῶν ζῶων πρὸς τὰ τῶν ἀνθρώπων ήθη μεταλλαχμάνεται, ἐδιδάχθημεν ἀπὸ τῆς διπτασίας Πέτρου, δὲ ἐν τῷ σκεύει τῷ καθιεμένῳ ἐκ τῶν οὐρανῶν πᾶν εἶδος ής ζῶων, ἐρπετῶν καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων. Ἡνίσσετο γάρ δὲ λόγος τοὺς μέλλοντας ἀπὸ ποικίλων ἀμαρτημάτων τῇ πίστει προσάγεσθαι, τούτους εἶναι τοὺς ὡμοιωμένους ἡ τετραπόδοις διὰ τὸ κτηνῶδες· ἡ ἐρπετοῖς διὰ τὸ ἰοβόλον· ἡ πετεινοῖς διὰ τὸ κοῦφον καὶ ἀστατον. Καὶ δὲ οἰχίος οὖν διτὶ παρὰ τῇ Γραφῇ τάχα τροπολογούμενος ἐπὶ τινας ἀνθρώπους, ὡς οἱ δρεις ἐπὶ τοὺς Σαδδουκαίους καὶ Φαρισαίους: καὶ δὲ ἀλιώτης ἐπὶ τὸν Ἡρώδην· καὶ ἵπποι θηλυμανεῖς ἐπὶ τοὺς φιληδόνους· τὰ πρόβατα ἐπὶ τοὺς ἀκανθώτερους τῶν ἀνθρώπων· τὰ ἔριφια ἐπὶ τοὺς ἀκοινωνήτους καὶ ἀμεταδότους. Οὐτε καὶ τοὺς ἐχίνους εὐλογον παραβαλέσθαι, ζῷα τὴν ἐλπίδα τοῦ μη βλαβήσθαι ἐπὶ ταῖς οἰκείαις ἀκάνθαις ἔχοντι, τοὺς πλουσίους τοῦ αἰῶνος τούτου (61), οὓς ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀκανθῶν συμπτυγγεῖν τὸν λόγον, καὶ ἀκαρπον ποιεῖν δὲ Κύριος εἰρήκε. Γενήσεται δὲ ἡ Βαβυλὼν εἰς οὐδὲν, καὶ ὡς πηλοῦ βάραθρον. Ως πρὸς τὸ αἰσθητὸν ἐνδείκνυται δὲ λόγος, διτὶ δὲ πετεινὸς δὲ Εὐφράτης μέσην αὐτὴν διετέμνων, μὴ τυγχάνων τῆς κατὰ ρεῖθρα διεξόδου, ἐλλιμνάζων αὐτὴν, παντελῶς ἀνχαρακτησίας αὐτὴν, καὶ ἀποδεῖξει (62) βάραθρον οὐχ ὑδατος καθαροῦ, ἀλλὰ βορβόρου. Τοιοῦτον γάρ τὸ τέλος τῆς καταστροφῆς τῶν παροξυνάντων τὸν Δ Κύριον.

284. Τάδε λέγει Κύριος Σαβαὼθ· Όν τρόπον εἰρηκα, οὕτως ἔσται· καὶ δὲν τρόπον βέβούλευμα, οὕτως μενεῖ· τοῦ ἀπολέσαι τοὺς Ἀσσυρίους ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἐμῆς, καὶ δὲπὶ τῶν δράων τῶν

ποιεῖν. Editi, καὶ καρπὸν μὴ ποιεῖν, quos dixit fructum non ferre. Subinde quatuor mss., ἡ Βαβυλὼν. Editi, ἡ Βαβυλωνία.

(62) Veteres quatuor libri, ἀφανισται αὐτὴν, καὶ ἀποδεῖξαι. Supple, μέλλει, nisi legere mavis, ἀφανισται... ἀποδεῖξαι. Editi, ἀφανίσται... ἀποδεῖξαι· quorum in altero vitiūm subeōs constat.

έμῶν. Καὶ ἔσονται εἰς καταπάτημα, καὶ ἀφαιρε-^τ ἀπὸ αὐτῶν ὁ ζυγὸς αὐτῶν, καὶ τὸ κόδος αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὄμων αὐτῶν. Ὁ μὲν κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ, περὶ τῆς νεονομισμένης αὐτοῖς γῆς τοῦ Θεοῦ εἶναι, καὶ δρέων τούτων τῶν γηίνων τῇ αἰσθητῇ Ἰουδαίᾳ (63), τὸν λόγον ὑπολαμβάνει ὑπάρχειν τῷ προφήτῃ· καὶ τὴν Ἀσσυρίαν αἰχμάλωτον ἀπάρειν τὸν Ἰσραὴλ, ζυγὸν δουλείας αὐτοῖς ἐπιβιβέται· ἡμεῖς δὲ, οἱ συνεγερθέντες Χριστῷ (64), καὶ εὐχόμενοι τὰ ἄνω ζητεῖν, γῆν μὲν δονομάζομεν τὴν καρδίαν τὴν καλὴν, καθὼς παρ’ αὐτοῦ δεδιδόγμεθα τοῦ Κυρίου, λέγοντος· Ο δὲ ἐπὶ τὴν γῆν καλὴν σπαρεῖς, οὖντος δὲ τὸν λόγον ἀκούων καὶ συνιεῖς καρποφορεῖ (65) καὶ ποιεῖ δὲ μὲν ἐκατὸν, δὲ δὲ ἔγκοντα, δὲ τριάκοντα. Καὶ δρός οὖν τοῦ Θεοῦ δύναται χρηματίζειν, ἐν φειδεῖς καταπάτημα γενήσονται οἱ Ἀσσυρίοι, δὲ αὐξήσας ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ λόγῳ καὶ γνώσει ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἀνεστηκὼς· ἐν τούτῳ καταπάτημα ἔσονται οἱ ἔχθροι. Καὶ πάς ὁ ζυγὸς τῶν Ἀσσυρίων ἀφαιρεθήσεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Μέγα μὲν γάρ ἐφρόνουν, ὡς τοῖς ὄμοις τῶν ἀπὸ τῆς μερίδος τοῦ Θεοῦ τῶν ἀνθρώπων ἐπιβαίνοντες, καὶ ὑπὸ τὸν ἕδοις ζυγὸν ποιοῦντες τοὺς τῆς δουλείας τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν ἀμαρτημάτων ἀποσπασθέντας. Ἐχοντες οὖν τὴν κατὰ τὸ εἰρημένον ἀλπίδα περὶ τοῦ ἀπολέσθαι μὲν τοὺς ἔχθρους ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τῶν δρέων αὐτοῦ καταπατηθήσεσθαι, καὶ τὸν ζυγὸν αὐτῶν ἀφαιρεθῆσθαι, καὶ τὸ (66) κῦδος, φειδεῖς κατάρχοντες ἡμῶν, καὶ ἐπιβαίνοντες ἡμῖν, συντριβήσεσθαι (67), μάντα πράττωμεν, ἵνα τέλεον αὐτῶν τὴν δυναστείαν ἀποστιώμεθα. Ἐὰν γάρ γενώμεθα δρῆ Θεοῦ, οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἔσονται ἐν ἡμῖν, τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας καταβληθέντος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐποικοδομουμένων τῇ πόλει (68). Δεῖ δὲ καθαρῶς ἀποτάξασθαι ἡμᾶς τῇ ἀμαρτίᾳ, ἵνα ἐλεύθερον ἔδω αὐχνῶν τοῦ ζυγοῦ ἔχωμεν τῶν Ἀσσυρίων, καὶ δονηθῶμεν γενέσθαι Χριστῷ ἀποδέχονται. Δέος γάρ ζυγὸς οὐ δυνατὸν ἀπειλεῖσθαι ἡμῶν τῷ πραγμήλῳ· τὸν τοῦ Κύριου, καὶ ἀνοικτό, οὐ τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;

285. Αὕτη ἡ βιωτὴ, ἣν βεβούλευται Κύριος ἐπὶ τὴν οἰκουμένην δλην, καὶ αὕτη ἡ χεὶρ ὑψηλὴ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη τῆς οἰκουμένης. Ἄ γάρ ὁ Θεὸς δῶγιος βεβούλευται, τίς διασκεδάσει; τὴν δὲ χεῖρα αὐτοῦ τὴν δψηλὴν τίς ἀποστρέψει; Σαφῶς δεκτήσιν, διτὶ ταῦτα λέγεται περὶ τῶν ἐν δλῃ τῇ οἰκουμένῃ, καὶ ἐν πάσι τοῖς ἔθνεσιν· οὐδενὸς δυναμένου διασκεδάσαι διπερ ὁ Θεὸς δῶγιος βεβούλευται, καὶ

A nem, et auferetur ab eis jugum ipsum, et gloria eorum ab humeris ipsum. Israel quidem carnalis de terra quam Dei esse existimat, deque terrenis istis montibus in Iudea sensibili siti, dicta haec suisse a propheta arbitratur; ac fore, ut Israel Assiriā abducatur in captivitatem; jugo servitutis Assiriis imposito: nos vero, qui consurreximus cum Christo, vovimusque quæsitos nos quæ sursum sunt⁶²; cor bonum terram nominamus, prout sumus edicti ab ipso Domino dicente: Qui vero in terram bonam seminatus est, hic verbura audiens et intelligens, fructum afferat, et facit, alius quidem centesimum, alius autem sexagesimum, alius vero tricesimum⁶³. Denique Dei mons in quo conculcandi Assiri sunt, potest appellari is, qui in bonis operibus progressum facit, seque supra reliquos sermonem attollit et cognitione: in hoc isto conculcandi inimici sunt. Et omne Assiriorum jugum auferetur per Deum. Etenim non parum gloriabantur, quod in humeros hominum, qui Dei portio esse censebantur, insilirent, ac eos qui a Dei servitute per peccata defecerant, sub jugum suum redigerent. Itaque cum speremus juxta id quod dictum est, disperdendos esse inimicos nostros in terra Dei, et in montibus ejus conculcandos, et jugum ipsorum esse auferendum, conterendamque gloriam qua efferebantur, ut qui in nos haberent dominium, nosque invasissent; nihil non moliamur, ut omnino excutiamus a nobis eorum imperium. Qued si fuerimus montes Dei, ipsius fundamenta erunt in nobis⁶⁴: quippe cordibus nostris mandabitur verbum veritatis, ac bona opera in fide adfiscabuntur. Oportet autem renuntiar⁶⁵ nōs sincere peccato, ut liberetur cervix nostra a jugo Assiriorum, Christique jumentum possimus fieri. Nam cervici nostræ imponi non potest duplex jugum, Christi et Assiri. Quæ enim participatio justitiae cum iniuritate, aut quæ societas luci ad tenebras⁶⁶?

C 285. VERS. 26, 27. Hoc est consilium, quod cepit Dominus super universum orbem: et est hæc munus excelsa super omnes gentes totius terræ. Quæ enim Deus sanctus decrevit, quis dissipabit? et manus ejus excelsam quis avertet? Perspicue docet, D dici hæc de iis qui sunt in universo orbe, et in omnibus gentibus: sic ut nemo dissipare valeat quod Deus sanctus statuit, nullusque Dei manum pro

⁶² Col. III, 1. ⁶³ Matth. XIII, 23. ⁶⁴ Psal. LXXXVI, 1. ⁶⁵ II Cor. vi, 14.

(63) Codices quatuor, τῇ αἰσθητῇ Ἰουδαίᾳ. Editi, τῆς αἰθητῆς Ἰουδαίας. Quæ scriptura quin melior sit et aptior, non dubitamus: sed, ut diximus, reclamabant libri antiqui,

(64) Editi, τῷ Χριστῷ. At in mss. nostris non reperitur articulus.

(65) Sic mss. nostri. Editi vero, οὐτός ἐστιν δὲ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ σκινεῖς, οὐ δὲ καρποφορεῖ.

(66) Editi. καταπατηθήσεσθαι τὸν ζυγὸν αὐτῶν

καὶ ἀφαιρεθῆσθαι τό. At mss. ut in contextu.

(67) Editi, καὶ συντριβήσεσθαι. Deest καὶ in nostris codicibus. Aliquanto post codex unus, δυναστελλ ἀποστιώμεθα. Subinde duo mss., ἐὰν γάρ γνώμεθα.

(68) Antiqui duo libri, ἐν πίστει. Haud longe quatuor mss., ζυγὸν ἔχωμεν. Editi, σχάμαν. Subinde tres mss., ἡμῶν τῷ. Editi et Reg. primus ἡμῖν.

terra et montibus suis propugnantem ⁵⁹⁶ avertere possit. Simul autem observa ea voce, ut multis in locis ostendimus, rem non raram solum et insolitam significari, cuiusmodi est illud: *Quis sapiens, et intelligit haec?* ⁶⁰ Item illud: *Quis fidelis et prudens dispensator?* ⁶¹ Nam hoc loco illud, *Quis dissipabut?* idei valeat quod *nemo*. Neque enim cogitare fas est reperiri quemquam, qui dissipare valeat Domini consilium.

286. VERS. 28-30. *In anno, quo mortuus est Achaz rex, factum est verbum illud: Ne lætemini alienigenæ omnes, contritum est enim jugum percutionis vos. Nam ex semine serpentum egredientur serui aspidum, et serui eorum egredientur serpentes volantes. Et pascentur pauperes per eum: inopes autem homines in pace requiescent: fame vero interficiet semen tuum, et reliquias tuas interimet.* Siquidem omnia, quæ scripsere prophetæ, dictata sunt a sancto Spiritu, utique ipsa adnotatio temporis quo edita prophetia est, frustra inserta non est. Quid enim didicisse prodest, hoc verbum eo anno quo mortuus est Achaz Judææ rex, adversus alienigenas factum esse? Itaque haec est sententia nostra. Quemadmodum scriptum est in Exodo: *Mortuus est rex Ægypti, et ingemuerunt filii Israel ab operibus suis, et ascendit clamor, et exaudivit Deus gemitus eorum.* ⁶² Nam pessimo rege vivente gemitus et querelas suas in Deum effundere non poterant; eos siquidem cogebat incumbere in opera ardua ⁶³, nec ad Deum attollere oculos sinebat. Postquam autem nequam ille sublatus est e medio, tunc par erat plaudere, sive hostis ruinæ insultare. Hi autem ingemiscere referuntur præter expectationem. Nimirum ostendit Scriptura, quod ipsi præ stupore, quandiu mens corporis amans dominatum habebat ne lugere quidem poenam ob peccatum sibi irrogatam novissent; sed postquam cessarunt vitia, a gemitu initium curationis capiunt, crassis ac corporalibus operibus degravati. Eam ob rem exaudivit eos Deus hominum amantissimus ⁶⁴. Huic utique enarrationi, simile quiddam declaratur et in superioribus Isaiae verbis. *Factum est enim, inquit, anno quo mortuus, est Ozias rex, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum.* ⁶⁵ Regem Oziam fuisse improbum historia prodidit: quandoquidem. *Exaltatum est cor ejus ad corrumpendum, et injuste fecit in Dominum Deum suum: et intravit in templum Domini ad adulendum super altare, et lepra*

Aούδενδε οἷον τε ὅντος τὴν ὀπέρμαχον χεῖρα τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς αὐτοῦ καὶ τῶν δρέων ἀποστρέψαι. Ἀμφὶ δὲ παρατήρει τὴν φωνὴν οὐ (69) μόνον ὡς πολλαχοῦ παρεστῆσαμεν ἐπὶ τοῦ σπανίου σημαινομένην, οἷον τὸ, Τίς σοφὸς, καὶ συνῆσει ταῦτα; καὶ τὸ, Τίς πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος; Νῦν γὰρ τὸ, Τίς διασκεδάσει; ἔσονται τῷ οὐδέτερῳ. Οὐδὲ γὰρ θεμιτὸν, ἐννοῆσαι τὸ εἶναι τινα δυνάμενον διασκεδάσαι τὴν βουλὴν τοῦ Κυρίου (70).

288. Τοῦ ἔτους, οὗ ἀπέθανεν Ἀχάζ δὲ βασιλεὺς, ἐγενήθη τὸ ῥῆμα τοῦτο. Μή εὑρράνθείτε πάντες οἱ ἀλλόφυλοι· συνετρίψῃ γὰρ δὲ ζυγὸς τοῦ πάλοντος δμάς. Ἐκ γὰρ σπέρματος ὄφεων ἐξελεύσονται ἔγγονα ἀσπίδων, καὶ τὰ ἔγγονα αὐτῶν ἐξελεύσονται ὄφεις (71); πετόμενοι. Καὶ βοσκηθήσονται πτωχοὶ δι' αὐτοῦ· πτωχοὶ δὲ ἀνθρώποι ἔτι εἰρήνης ἀναπαύσονται· ἀνελεῖ δὲ λιμῷ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὸ κατάλειμμά σου ἀνελεῖ. Εἴπερ πάντα Πνεύματι ἀγίῳ εἴρηται τὰ γεγραμμένα παρὰ τῶν προφητῶν, δηλούντι καὶ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ χρόνου τῆς προφητείας οὐ μάτην παρεμβέβληται. Τί γὰρ δρελος ἐκ τοῦ μαθεῖν, διτούτοις ἐγένετο τὸ ῥῆμα πρὸς τοὺς ἀλλορύλους τῷ (72) ἔτει φὲ ἀπέθανεν Ἀχάζ δὲ βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας; Αἰγύπτιοι δέν, διτούτοις πεπάρ (73) ἐν τῇ Ἐξόδῳ γέγραπται, διτούτοις Ἐπελέμησεν δὲ βασιλεὺς Αἰγύπτου, καὶ κατεστένακαν οἱ οὐοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν, καὶ ἀνέβη τὸ βοῦν, καὶ εἰσῆκουσεν δὲ Θεός τῶν στεναγμῶν αὐτῶν. Ζῶντος μὲν γὰρ (74) τοῦ βασιλεῶς τοῦ πονηροῦ, στενάζειν πρὸς τὸν Θεόν οὐκ τὸδύναντο· κατηγάγκαζε γὰρ αὐτοὺς ἐν ἔργοις σκληροῖς, μὴ ἐπιτρέπωντας αὐτανεύειν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκποδῶν ἐγένετο δὲ πονηρὸς, τότε δέοντας κροτεῖν καὶ ἐπιχαίρειν τῇ π.τ.ώσει τοῦ ἔχθρού. Οἱ δὲ ἐκ τοῦ παραδόξου ἀναγράφονται στένειν ἀνδεικνυμένου τοῦ λόγου, διτούτοις δὲ φιλοσόφωτος νοῦς ἐπεκράτει, διπλά τῆς ἀμαρτίας κακόν· ἐπειδὴ δὲ ἐλασθον σχολὴν ἀπὸ τῶν παθῶν, ἀρχονται τῆς θεραπείας ἀπὸ τοῦ στένειν, ἐν τοῖς δλικοῖς ἀπὸ τοματικοῖς ἔργοις βαρυνόμενοι. Διὸ καὶ ἐπῆκουσεν αὐτῶν δὲ φιλάνθρωπος Θεός (75). Ὁμοιον οὖν τῇ διηγήσει ταῦτη δηλοῦται καὶ ἐν τοῖς κατόπιν τοῦ Ἡσαΐου. Ἐγένετο γὰρ, φησί, τοῦ ἔνιαυτοῦ οὐδὲ ἀπέθανεν Ὁζίας δὲ βασιλεὺς, εἰδὼν τὸν Κύριον καθημένον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπιρρέμενον. Μονήρδος βασιλεὺς Ὁζίας (76) ὑπὸ τῆς ἱστορίας παραδέδοται, διότι **D**Υψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ τοῦ καταφεύραι, καὶ ἡδηκησεν ἐν Κυρίῳ θεῷ αὐτοῦ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν

⁶⁶ Ose. xiv, 10. ⁶⁷ Luc. xii, 42. ⁶⁸ Exod. II, 28.

⁶⁹ Exod. I, 14. ⁷⁰ Exod. III, 7. ⁷¹ Isa. vi, 1.

(69) Editi, τὴν φωνὴν, τίς, οὐδ. Deest τίς in nostris codicibus. Sed tamen haec vocula aut exprimi debet, aut subintelligi. Statim duo mss. et editi, σημαντεῖν. Alii duo, σημαινομένην.

(70) Codices tres, βουλὴν τοῦ Θεοῦ.

(71) Editi, ὄφεις, ἀσπίδες. Sed vocem, ἀσπίδες inde sustulimus, sicutem veterum librorum sequuntur.

(72) Editi, ἐν τῷ. Vocula ἐν in mss. non inveniuntur.

(73) Scriptor cum scriberet illa, λογιζόμεθα εὖν, etc., aut somniauit: aut a librariis aliquid prætermissum est. Nihil enim respondet vocι ὀσπερ.

(74) Editi, τὸν στεναγμόν. Περιόντος γὰρ ἔτι. At mss. nonnulli uti in contextu. Aliquanto post duo mss., ἐπειδὴ δέ.

(75) Codices duo, Κύριος.

(76) Editi, δὲ Ὁζίας. At in mss. deest articulus. Mox duo mss., παραδέδοται. Subinde duo itidem mss. τοῦ διαφεύραι.

ναὸν Κυρίου θυμιάσαι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἐλεπρόθη. Καὶ τότε τοῖνυν ἀνατραπέντος τοῦ πονηροῦ, ἔρχοντος, καὶ τῶν μιασμάτων ἐλευθερωθεῖσης τῆς κατὰ τὸν νόμον λατρείας, τὰ τῆς θεολογίας μυστήρια φανεροῦται (77) τῷ προφήτῃ. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνυν τὸν Ἀχάζ οὐ σπουδαιὸν ἔρχοντα δὲ λόγος ἀναγράφει ἀποθνήσκοντα. Ήντα δειχθῆ, δτὶ ἐν τῇ τοῦ χειρονοὶ ὑποχωρήσει, τὸ βῆμα γίνεται πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους παρὰ τοῦ εὐεργέτου Θεοῦ. Εὔραμεν γάρ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βάσιλειῶν, δτὶ οὗτος δὲ Ἀχάζ οὐδὲ ἐποίησε τὸ ὄντες ἐν δρθαλμοῖς Κυρίου· καὶ γε οὐδὲν αὐτοῦ διῆγεν (78) ἐν πυρὶ κατὰ τὰ βρελόγυμτα τῶν ἔθνων· καὶ ἐθυσίας καὶ ἐθυμίας ἐν τοῖς ὑψηλοῖς. Οὗτος δὲ καὶ ἀπὸ τῶν θησαυρῶν τοῦ οἴκου Κυρίου χρυσὸν καὶ ἀργύριον ἀπέστειλε τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀσσυρίων, ἐν οἷς οὐ μικρὰ αὐτοῦ κατηγορεῖται ἡ ἀτέβεια περὶ τὰ ιερὰ χρήματα. Πεσούσης οὖν τῆς πονηρᾶς δυναστείας, γίνεται τὸ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων βῆμα. Ἀλλόφυλοι δὲ ιδίως οἱ Φυλιστιαῖοι λέγονται, οὓς Παλαιστινὸς Ἐλληνες (79) δνομάζουσιν.

287. Ἰστέον δὲ, δτὶ καὶ ἐν τῇ ἑκάστου ἡμῶν ζωῆ, ἐπειδὴν ἡ βασιλεύουσα ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι ἀμαρτία ἀποθάνῃ, τότε γίνεται δὲ λόγος τοῦ Κυρίου ἐν ἡμῖν. Τάχα γάρ ἑκάστη ἀμαρτία πρὸς ἑκάστον τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς κατηγορούμενῶν καὶ δλῶς φεκτῶν βασιλέων ἀναλογίαν τινὰ ἔχει, ὡν πολλαχοῦ τὸ (80) δνόματα δι' ὅλης τῆς Γραφῆς δηλοῦται· ὡς καὶ νῦν ἔρμηνεται δὲ Ἀχάζ κατέσχεσις· σύμβολον ὡν προκαταλαβόντος καὶ κατέχοντος τὴν ψυχὴν ἡμῶν δέγματος πονηροῦ· οὐδὲ ἀποθανόντος, ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἐλευθερωθεῖσα ἀπὸ τοῦ κατέχοντος, ἵκανοῦται πρὸς τὸ θεωρῆσαι τὸ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων βῆμα. Ὁ μὲν οὖν πρόχειρος νοῦς οὗτος ἔστι· Μή, εὐφράνεσθε, πάντες ἀλλόφυλοι· συνετρίβη γάρ δὲ ζυγὸς τοῦ παίοντος δμᾶς. Μή, νομίσητε, ὡν Φυλιστιαῖοι, δτὶ, ἀποθανόντος τοῦ Ἀχάζ, ἐλεύθεροι γενήσεσθε τοῦ ἐπικαιμένου δμῶν φόβου ἀπὸ (81) τοῦ Ἰεροῦ· οὐτε μή εὐφράνεσθε ἐπὶ τῷ πτώματι τοῦ βασιλέως. Εἰ γάρ καὶ συνετρίβη δὲ ζυγὸς, τουτοῖν τῇ δουλείᾳ, τῇ ἐπικαιμένῃ δμῖν παρὰ τῶν καταπατούντων δμᾶς καὶ μαστιγούντων διὰ τῆς δυναστείας, ἀλλ' δμῶς ἐν σπέρματος ὄφεων ἔξελεύσεται ἔκγονα δσπέδων. Τὴν διαδοχὴν τοῦ Ἀχάζ σημαίνει δτὶ εἰ ὄφεως οὗτος ἐγένετο πικρίαν, καὶ διά τοῦτο ἐπιχαίρετε αὐτοῦ τῷ θανάτῳ· δυναστεῖται ἡ δμὰς ἐκ τοῦ σπέρματος τοῦ δρεῶν τούτου ἔκγονα δσπέδων, καὶ πάλιν τὰ ἔκεινα ἔκγονα ἔξελεύσεται (82). Τὸ πικρὸν τῆς διαδοχῆς τῶν ἐφεξῆς βασιλεύντων δὲ λόγος ἐκ τούτου παρίστησιν. Ἀσπίδες γάρ ἔσονται, φησὶ, πετόμεναι, καὶ τὸ ιοβόλον τῶν ἔρπετῶν ἔχουσαι καὶ τὸ ταχὺ τῶν πτηνῶν. Εἴτα ἐπειδὴ δὲ ἀκολουθία τῆς γενεαλογίας ἐπὶ τὸν Κύριον φέρει, διασφάει δὲ λόγος τὸ συνεχές, μεταβαίνει ἐπ'

⁷⁷ II Paral. xxi, 16 sqq. ⁷⁸ IV Reg. xvi, 2 sqq.

(77) Antiqui tres libri, φανεροῦνται.

(78) Editi, διῆγαν. Ατὰ quatuor mss., διῆγεν.

(79) Editi, οἱ Ἐλληνες. Βεστ in nostris mss. articulius.

(80) Editi, ὡν πολλὰ τὰ. At quatuor mss., πολλαχοῦ τὰ. Statim tres mss., δηλοῦται. Editi, δηλοῦνται.

A affectus est ⁷⁹. Tum demum improbo principe everso, et legis cultu ab inquinamentis purgato ac liberato, prophetæ manifesta sunt divini consilii mysteria. Hic igitur refert etiam Scriptura, principem non probum interisse, ut compertum sit et exploratum, Deum beneficium, vitio subducente se et recedente, ad alienigenas loqui. In quarto enim Regnorum libro invenimus ⁸⁰ hunc Achaz quod rectum esset in oculis Domini, id nequaquam perregisse: quippe ⁸¹ filium suum per ignem traducebat juxta gentium abominationes, offerebatque sacrificia, et in excelsis adolebat. Hic quoque aurum et argentum e thesauris domus Domini misit ad Assyriorum regem: unde ea quæ circa sacras pecunias admissa fuerat impietas, parva non fuisse demonstratur. Diruto itaque principatu improbo, verbum fit adversus alienigenas. Alienigenæ autem proprie dicuntur Philisthæi, quos nominant Græci Palæstinos.

287. Sciendum autem est tum fieri verbum Domini in nobis, cum peccatum quod in nostra uniuscujusque vita dominatur, in mortali nostro corpore mortuum fuerit. Forte enim peccatum quodlibet similitudinem quamdam et congruentiam habet cum unoquoque eorum regum, qui reprehenduntur in Scripturis, quiq;e vituperatione digni sunt omnino: quorum nomina haud raro deteguntur per totam Scripturam. Exempli causa, etiamcum Achaz interpretantur nomine *detentionis*, quod symbolum sit pravi dogmatis, quod præocciput animas nostras et detinet: quo mortuo, anima nostra a detinente se liberata, efficiuntur idonea quæ verbum illud quod adversus alienigenas fit, contempletur. Itaque hic est sensus obvius: *Ne lætemini, omnes alienigenæ; contritum est enim jugum percutientis vos*. Ne existimetis, o Philisthæi, vos, Achazo mortuo, a timore qui vobis ab Israele incutitur, fore immunes: quamobrem ne lætemini de regis interitu. Etsi enim contritum est jugum, hoc est servitus, quæ vobis fuit imposita a concubantibus vos, et pro sua auctoritate flagris cedentibus, tamen ex semine serpentum egredientur fetus aspidum. Achazi posteritatem significat. Quod si hic habuit serpentis amaritudinem, ob idque insultatis ipsius morti, insurget in vos ex hujus serpentis semine siboles aspidum: et rursus prodibit illarum proles. Per hunc Scriptura ostendit amaram fore regum sequentiam successionem. Volabunt enim, inquit, aspides, reptiliumque venenum, et volatilium perniciatem habebunt. Deinde quoniam ad Dominum pertinet genealogia series, Scriptura, continuatione

(81) Codices duo, διπλοί. In Colb. primo, in quo paginas aliquot deesse notavimus, et in aliis quatuor statim legitur, δὲ ἐπικαιμένη. Editi, ἐπικαιμένη. Nec ita multo post editi, ὄφεως ἔξελεύσονται.... At quinque mss., δρεῶν ἔξελεύσονται.

(82) Sic mss. omnes. Editi, τὰ ἔκεινα ἔκγονα ἔξελεύσονται.

orationis intercisa, transit ab bonam pollicitatio- nem. *Pascentur enim, inquit, pauperes per eum.* Ecquis est qui pascit pauperes, nisi pastor ovium?⁷⁴ Mendicos autem dicit non eos qui pecuniis carent, sed eos qui mentis sunt inopes. Hi autem pauperes qui prædicantur ab ipso Domino beati (ait enim: *Beati pauperes spiritu*?) *In pace requiescent, fame vero interfici semen tuum.* Disperibit fame alienigenarum semen, et reliquæ eorum e medio tollentur.

288. Qui pravis nutrientur sermonibus, ii addicuntur esuritioni, ad animarum suarum utilitatem. Nam magistri eos ad nequitiam instruentis penuria bonæ habitudini animæ occasionem præbet et saluti. Hunc autem sensum recipere potest isthæc sententia: *Lætetur nemo, cum jugum 598 quod sibi incumbit, atque a percutiente se impositum est, contriverit.* Nam plaga quæ per sermonem infligitur, et exprobratio quæ per ipsum fit, cædens flagris et castigans ejus qui lapsus est conscientiam ob peccata, fit plerumque ei qui jam ad salutem per Christum datam vocatus fuerat, ansa et occasio ad jugum Christi conterendum. Cum enim quispiam non fert molestiam ex reprehensione et objurgatione ortam, instar equi et muli reluctans et rebellis factus, seque e Dei servitio, eximens, et subjiciens se peccato, lætitia in Deo fruenda indignus est. Itaque multo præstat patienter tolerare sermonem objurgatorum, quam indigne ferentem jugum ejus qui se percutit, conterere. Sed qui non contriverint, imo qui visitationem ad erudiendum idoneam sustinuerint, hi ob cordis humilitatem appellati pauperes, per eum pascentur. Finis siquidem bonæ disciplinæ illa sunt pasqua promissa, de quibus Salvator ait: *Ingredietur, et egredietur, et pasqua inveniet*?⁷⁵ Quin et propheta dicit: *In pascuis pluribus pascam eos*?⁷⁶ Itaque inopes homines in pace requiescent, si modo non neglexerint Domini disciplinam, neque animo considerint, ab ipso correpti. Semen autem alienigenarum interimetur fame, pœnam ob contritum jugum perferens, alienitorum videlicet penuriam.

289. VERS. 31, 32. *Ululate, portæ civitatum, et clamet civitates turbatæ, allophyli omnes; quia ab aquilone fumus venit, et non est, ut sit. Et quid respondebunt reges gentium? Quia Dominus fundavit Sion: et per eum salvabuntur humiles populi. Ulu-*

⁷⁴ Joan. x, 14. ⁷⁵ Matth. v, 3. ⁷⁶ Joan. x, 9. ⁷⁷ Ezech. xxxiv, 14.

(83) Sic Reg. secundus. Editi, βοσκηθήσονται πτωχοί. Aliquanto post mss. quinque, ἐνδεεῖς λέγει. Vox Λέγει: in editis desiderabatur.

(84) Hic vocem φησί ex uno codice addidimus.

(85) Editi, γίνεται, καὶ οὕτω δὲ ἐκλαμβάνειν. At quinque mss. ut in contexu.

(86) Veteres libri omnes, ἐπὶ τοῖς ἡμαρτηχόσι, ob peccatores. Editi, ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις. Suspicio typographos ipsos de suo pro ἡμαρτηχόσι edidisse ἡμαρτημένοις. Putasse enim videntur, id quod res est, hanc lectionem magis convenire. Auget suspicione, quod Regius primus, quo usi sunt typographi,

Ἄγαθὴν ἐπαγγελιαν. Βοσκηθήσονται (83) γάρ, φησί, πτωχοὶ δι' αὐτοῦ. Τις ἐστιν δὲ βόσκων πτωχούς, ή δὲ ποιμὴν τῶν προβάτων; Πτωχούς δὲ οὐ τοὺς κατὰ χρήματα ἐνδεεῖς λέγει, ἀλλὰ τοὺς τῇ διανοὶ ἡλαττωμένους. Οὗτοι δὲ οἱ πτωχοὶ, οἱ παρ' αὐτοῦ μακριζόμενοι τοῦ Κυρίου (Μακάριοι γάρ, φησίν (84), οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι), 'Ἐπ' εἰρήνης ἀναπεύσονται, ἀνελεῖ δὲ λιμῷ τὸ σπέρμα σου. Τῶν ἀλλοφύλων τὸ σπέρμα λιμῷ διαφθαργίσεται, καὶ τὸ κατέλειμμα αὐτῶν ἀναιρεθήσεται.

288. Οἱ δὲ πονηρῶν τρεφόμενοι λόγων, ἐπ' ὀφελεῖ τῶν ψυχῶν λιμῷ πχραδίδονται. Ή γάρ ἐνδειστοῦ πρὸς τὸ κακὸν ἐφοδιάζοντος αὐτοὺς διδασκάλου ἀφορμὴ πρὸς εὐεξίαν τῶν ψυχῶν καὶ σωτηρίαν γίνεται. Οὕτω δὲ ἐκλαμβάνειν (85) τὴν ἐννοιαν τοῦ ῥήτοροῦ δυνατόν μη εὐφραίνοιτο μηδεὶς δι συντρίβων τὸν ἐπικείμενον αὐτῷ ζυγὸν, τὸν ἐπιτεθίντα παρὰ τοῦ παίοντος αὐτόν. Πολλάκις γάρ πρόφατος γίνεται τινὶ πρὸς τὸ συντρίβει τὸν τοῦ Χριστοῦ ζυγὸν, ή ἀπὸ τοῦ λόγου πληγὴ, καὶ δ' ἀπὸ αὐτοῦ ἐλεγχος, μαστίζων καὶ κολαζῶν ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις (86) τὴν τοῦ ἐπιτεκτότος συνείδησιν. Μή, φέρων γάρ τις τὸν ἀπὸ τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς ἐπιτλγξεως πόνον, ἀφηγιαστῆς, τρόπον ἵππου καὶ ἡμίονου, γενδμενος, καὶ ἐλευθερῶν μὲν ἐαυτὸν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, δουλῶν (87) δὲ τῇ ἡμαρτητῇ, ἀνάξιος ἐστὶ τῆς ἐνθεῷ εὐφροσύνης. Πολλῷ οὖν βίλτιον, ἀνέχεσθαι λόγου παιδεύεικοῦ, δι δυσαναγγετοῦντα συντρίβει τὸν ζυγὸν τοῦ παίοντος αὐτόν. Οἱ μέντοι μὴ συντρίψαντες, ἀλλ' ὑπομείναντες τὴν παιδεύεικὴν ἐπισκεψίν, οἱ δὲ τὴν ταπείνωσιν τῆς καρδίας καὶ πτωχοὶ χρηματίζοντες, βοσκηθήσονται δι' αὐτοῦ. Τέλος γάρ ἀγαθῆς παιδεύεσσες νομῆ ἐστιν ἐπιγγελμήνη, περὶ τῆς φησίν δι Σωτῆρ, δι Εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελέύσεται, καὶ νομῆν εὐρήσει· καὶ δι προφῆτης δὲ φησιν, δι Έν νομῇ πίονι βοσκήσω αὐτούς. 'Ωστε οἱ πτωχοὶ ἀνθρώποι ἐπ' εἰρήνης ἀναπεύσονται, ἐπάν μὴ διλγωρήσωσι παιδείας Κυρίου, μηδὲ ἐκλύνωσι ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενοι. Τὸ δὲ σπέρμα τῶν ἀλλοφύλων λιμῷ ἀναιρεθήσεται, δίκην τοῦ κατὰ τὸν ζυγὸν συντριμμοῦ διέρχον τὴν τῶν τροφῶν ἀπορίαν.

289. 'Ολολύκατε, πύλαι πόλεων, καὶ κεχραγέτωσαν πόλεις τετραγμέναι, οἱ ἀλλοφύλοι πάντες δι τὸ βορέα κεπόντες ἔρχιται, καὶ οὐκ ἐστὶ τοῦ εἰναι. Καὶ τι ἀποκριθήσονται βασιλεῖς ἑθῶν; 'Οτι Κύριος ἔθεμελίωσε Σιών, καὶ δι' αὐτοῦ (88)

graphi, habeat et ipse quoque, τοις ἡμαρτημένοις. Ut ut hæc sunt, vulgatam lectionem retinimus.

(87) Sic mss. nostri: ubi vox ἐαυτὸν subaudiri debet. Editi, δουλεύων. Optime quidem: sed mes. non consentiunt.

(88) Reg. tertius codex optimæ notæ idemque antiquissimus, καὶ δι' αὐτοῦ, et per eum; nec aliter scripsere Eusebius et Procopius. At Regii primus et secundus cum Colb. secundo et cum editis, καὶ διὰ τοῦτο, et ideo. Statim tres mss., καὶ κεχραγέτωσαν. Vocabla καὶ in vulgatis desideratur.

σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. Αἱ πύλαι τῶν πόλεων, φησὶν, δλολύζεται. Ἐτι πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους ἡ ἀπειλὴ. Καὶ κεκραγέτωσαν πόλεις τεταραγμέναι. Βοῆς ἐμπλησθήτωσαν, φησὶν, ἀπὸ τῆς ταραχῆς τῆς ἐκ τοῦ φόβου τοῖς οἰκοῦσιν ἐγγινομένης. Πύλαι μὲν δλολύζετωσαν, διὰ τὴν προστηγομένην πολιορκίαν. Αἱ πόλεις δὲ κεκραγέτωσαν, τουτέστιν οἱ ἐν ταῖς πόλεσι κατοικοῦντες. Μή μέντοι μηδὲ οἱ κατὰ τὴν χώραν ἀλλοφύλοι ήσυχαζέτωσαν. Οἱ γάρ ἀπὸ βορᾶς καπνὸς πάντων δμοίων ἀψεται πόλεων τε καὶ ἐγχωρίων (89). Καπνὸς γάρ ἔρχεται ἀπὸ βορᾶς. Τὸ ἀδρανὲς τῶν ἀλλοφύλων παρίστησιν, διτι καπνοῦ προσβολὴν οὐ φέρουσι· τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ τὸ (90) πῦρ τὸ ἀπὸ τῶν ἀλλοφύλων ἐκκαιόμενον ὑπομεῖναι. Καπνὸς ἀπὸ βορᾶς ἔρχεται· καὶ οὐκ ἔστι τοῦ εἶναι. Οὐκ ἔστι, φησία, ἐν ὑποστάσει ἰδίᾳ, οὐδὲ οὐσιώδης αὐτοῦ καὶ στοιχατωμένη ἡ φύσις ἡ τοῦ καπνοῦ. Ἀτμὸς γάρ ἔστι δριμὺς, ὑπὸ τῆς τοῦ πυρὸς ἀναφορᾶς ἐκ τῶν ὑποτυφομένων ἀναπεμπόμενος. Τῶν ἀλλοφύλων ὑπὸ τοῦ καπνοῦ τερασσομένων, ἥτις (91) ἔστιν ἀνύποστατος φύσις, τι οἱ βασιλεῖς τῶν ἰδίων ἔρουσιν, ἐν εἰρήνῃ τὸν τόπον Ἰερατὴλ δρῶντες; Τι ἀλλο γε, ή διτι. Κύριος ἐθεμελίωσε τὴν Σιών, καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ; Αὐτὸς τοὺς ἀστείστους θεμελίους τῆς Σιών ἐπήξατο· αὐτὸς γάρ ἔστι τεγύνης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεὸς τῆς ἀνω πόλεως. Σωθήσονται δὲ ἐν αὐτῇ οὐχ οἱ δύνατοι χρήμασιν, οὐδὲ οἱ ἴσχυροι τῷ σώματι, οὐδὲ οἱ τὰ πολεμικὰ μεμελετηκότες, ἀλλ' οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ, φησί· διότι τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἔξελέξατο ὁ Θεὸς, ἵνα ἐν αὐτοῖς (92) τὸ ὑπερβάλλον τῆς δυνάμεως ἔσται συστήσῃ.

290. Πλὴν ἀλλ' ἵνα μήτε τῆς κατὰ θεωρίαν ἔξετάσεως τοῦ ῥήτορος πάντη ἀπολιμπανώμεθα, φέρε, εἰ τίνα δυνατὸν ἐκ τῆς τῶν δνομάτων ἐρμηνείας λαβεῖν ὅδηγίαν εἰς τὴν τῶν λεγομένων περίνοιαν, πειραθῶμεν (93). Τὸ Φυλισταῖον ὄνομα μεταλαμβανόμενον εὑρομένη εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν, πάνεποντες ποτήματι (94). Ὁρε ὅντες δύνασαι τροπολογῶν, τοὺς μεθύσκεις καὶ πορνοχόπους, τοὺς εἰς τὰς φιλαξ καὶ τὰ ποτήρια διδόντας τὴν ἔστων ψυχὴν, καὶ ὔστερον γυμνοτέρους ὑπέρου περιπατοῦντας, κατὰ τὴν παροιμίαν, τούτους δνομάσαι (95) τοὺς πίπτοντας τῷ ποτήματι, τουτέστι τῇ ἀμετρίᾳ τοῦ πόματος. Ηλπίουσι δὲ οὗτοι τῷ ποτήματι, διότι τὸ μή δύνασθαι

¹⁸ Hebr. xi, 10. ¹⁹ I Cor. i, 27.

(89) Editi, καὶ ἐπιχωρίων. At uterque Combes. et D alii tres, καὶ ἐγχωρίων.

(90) Sic uterque Combes. cum nostris tribus codicibus. Editi, τούτο τὸ πῦρ.

(91) Nostri tres mss. cum utroque Combes. ἥτις. Editi, εἰ τις, haud recte. Neo ita multo infra editi et mss. nonnulli, καὶ διὰ τοῦτο. Unde interpres: *Quonobrem ad salutem proventur humiles populi.* At Reg. secundus, καὶ δι' αὐτοῦ, *Et per eum salutem consequentur humiles populi:* quod quin melius sit, dubitari non potest.

(92) Editi, ἐν αὐτῆς. At mss., ἐν αὐτοῖς.

(93) Legitur corrupte in editis, πειραθῶμεν sed emendate in nostris quinque codicibus scriptum reperitur, πειραθῶμεν.

(94) Codex H. et Colb. primus, πίπτοντες πειραθ-

late, inquit, ποτειανοι. Hæc comminatio ad hūo allophylis intenditur. Et clament civitates turbatæ. Clamore, inquit, compleantur præ tumultu, qui ex timore inter incolas suscitatur. Ululent quidem portæ propter obsidionem susceptam; civitates vero clament, hoc est, incolæ civitatum. Imo ne allophyli quidem ruri et in agris habitantes, quiescant. Qui enim ab aquilone venit fumus, omnes similiter tum civitates tum rusticanos apprehendet. Ab aquilone enim venit fumus. Ponit ob oculos imbecillitatem allophylorum: quippe fumi eruptiōnem non perferunt, nedum succensum ab allophylis ignem sustineant. Fumus ab aquilone venit, et non est, ut sit. Non, inquit, in semetipso subsistit; nec substantia nec corporis rationem natura fumi admittit. Est enim acer vapor, quem e materia suffumigante emissum fert ignis sursum. Quod si turbantur allophyli fumo, quæ natura est non subsistens, quid reges gentium dicturi sunt, Israelis regionem videntes in pace? Ecquid aliud, quam quod Dominus fundavit Sion? et per eum salvabuntur humiles populi? Ipse fundamenta Sion immota et inconcussa substruxit: nam Deus ipse artifex est et ¹⁸ conditor supernæ civitatis ¹⁹. Salvi autem in ea fient non qui valent pecuniis, non qui fortes sunt corpore, non qui sunt in rebus bellicis exercitati: sed, inquit, *Humiles plebis*; quandoquidem infirma mundi elegit Deus, ut per ea potestatis suæ præstantiam commendet ²⁰.

290. Cæterum ne omnino sententiam hanc inexploratam et citra contemplationem prætermittamus, agendum, si fieri potest, occasionem quamdam et subsidium ex nominum interpretatione ad majorem *οὐρῶν* quæ dicitur sunt explanationem arripare conemur. Invenimus nomen *Philistæum* in linguam Græcam conversum, sonare *cadentes potu*. Vide igitur num tenuulentos et impudicos, qui suam ipsorum animam addicunt phialis et poculis, ac postea juxta proverbium pistillo nudiores, appellare possis per tropologiam, *cadentes potu*, hoc est, potus immoderatione. Hi autem cadunt potu, quod non queant ascendere ad altitudinem regni Dei, Paulo

τι, haud recte. Reg. primus, πίπτοντες πειραθῶμεν, non rectius. Reg. tertius, πίπτοντες ποτήματι, bene. Editi denique, πίπτοντες ποτήματι. Typographi autem ipsi, opinor, de industria, pro πίπτοντες ediderunt πίπτοντας, quod accusativus casus illis viis sit necessarius esse ad servandas grammaticas regulas: sed non animadverterunt vocem πίπτοντες hoc loco, quod aiunt usurpari *materiæ* indeclinabiliterque; proptereaque necesse non esse quidquam mutare. Legi *Ducsum*. Mox editi et mss. omnes, πορνοχόπους ubi, ut mihi quidem videtur, legi præstat, πορνοβοσκούς, *lenones*. Proverbii ejus, quod mox sequitur, mentionem facit Hesychius.

(95) Editi, ὀνόμασ. At quatuor mss., δνομάσαι, bene.

luculenter dicente : *Ebriosity regni Dei hereditatem non accipient*⁸⁰. Sunt enim causæ multi, variaque causæ, cur nos ab illa altitudine excidamus, nec pertingamus ad bravium supernæ vocationis⁸¹ : causa autem una haec est, nec minima, bibendi scilicet cupiditas et studium. Horum igitur temulentorum portæ jussæ sunt edere ululatum : portæ, inquam, per quas merum advectum accersit malorum turmam. Vias igitur, quibus peccatum committitur, jubet Scriptura ad ululatum confugere, adeo ut ore ingemiscat, qui per os peccatum admisit ebrietatis. Civitates autem harum portarum ipsi sunt animæ sensus, in quibus pravarum cogitationum conventus, cupiditatum multitudo, crapulæ et ebrietates diversantur : quæ ob phantasmam a vino in eis excitatam exturbata et confusa, eam quæ intellectum omnem superat⁸² pacem non habent; imo semper agitantur et commoventur. Eam ob causam clamaverunt. His infert nunc fumum aquilo, de quo dixit Salomon : *Aquilo durus ventus; nomine autem dexter vocatur*⁸³; hoc est, spiritus durus, qui refractarius ac contumax fuit coram Omnipotente, suumque cor obduravit. Hic quem nonnulli dextrum etiam vocant, ipsis fumum afferat, occasionem scilicet materiamque lacrymarum. Quinam autem sunt, nisi hi qui judicium mentis corruptum habent, et ordine inverso de rebus ferunt sententiam : qui dicunt amarum, dulce; et dulce, amarum : qui ponunt lucem, tenebras: et tenebras, lucem⁸⁴? Hi ab eo qui se in angelum pacis transfigurat, decepti et subducti, hunc ipsum licet ~~sinistrum~~ et ~~600~~ vitandum, vocant dextrum. Aquilonem autem pro adversaria potestate usurpari planum est ex his verbis *A facie aquilonis exardescunt mala*⁸⁵: quod dictum est in visione ollæ successe. Qui autem sunt hujusmodi, esse desierunt. Nam in eis cum non sit qui vere est : ideo dictum est : *Et non est, ut sit.*

291. *Et quid respondebunt reges gentium? quia Dominus fundavit Sion, et per eum salvabuntur humiles plebs. Quia igitur nemo est allophylorum qui sunt quidem, sed facti sunt tanquam non sint propter suam ipsorum malitiam: Deficiant enim, inquit, peccatores a terra et iniqui, ita ut non sint^{ee};*

⁶⁰ I Cor. vi, 10. ⁶¹ Philip. iii, 14. ⁶² Philip. iv, 7. ⁶³ Prov. xxvii, 16. ⁶⁴ Isa. v, 20. ⁶⁵ Jer. i, 14.
⁶⁶ Psal. ciii, 35.

(96) Veteres quatuor libri et editi, εἰσχεδμενος. *Portæ*, per quas merum infusum accersit, etc., non ita recte. At Reg. secundus, εἰσερχόμενος. *Portæ*, per quas merum advevtum accersit, etc., bene. Mox quinque miss., ταύτας τρέπεσθαι εἰς διλογιγήν. Editi, ταύτας τρέπεσθαι εἰς διλογιγόν.

(97) Antiqui duo libri cum editis, οἰκητήρια, *domicilia*. Alii tres, αἰσθητήρια, *sensus*. In illis, quae mox sequuntur, ἀτίνες τεταραγμέναι, videtur inesse ἐναλλαγή, seu mutatio numeri. Siquidem superius legitur in singulis, τῆς Φυχῆς, et tamen hic scribitur, ἀτίνες, quae animæ.

(98) Codex unius, ἐν κλόνῳ καὶ ἐν σάλῳ.

Α ἀναδῆναι εἰς τὸ ὄψος τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας, διαρ-
βύδην εἰπόντος Ηαύλου· Μέθυσοι βασιλεῖσαν Θεοῦ
οὐ κλητρονομήσουσι. Ήολλὰ γὰρ τὰ πτερύγια, καὶ
διάφοροι αἱ αἰτίαι τοῦ ἀπὸ τοῦ ὄψους ἡμᾶς κατα-
πίπτειν, καὶ μή τι φθάνειν ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω-
κλήσεως μία δὲ καὶ οὐκ ἐλαχίστη, ἡ περὶ τὸ πίνειν
ἐπιθυμία τε καὶ σπουδὴ. Τούτων οὖν τῶν μεθύσαντων
αἱ πύλαι δολολύζειν προσετάχθησαν· πύλαι δι' ὧν δ
ἄκρατος εἰσερχόμενος (96), τῶν κακῶν τὸν ἔσμαὸν ἐπι-
σύρεται. Τὰς οὖν δδοὺς, δι' ὧν ἡ ἀμαρτία ἐπιτελεῖ-
ται, ταύτας τρέπεσθαι εἰς δολογυγὴν διάργος προστάσ-
σει, ὥστε διὰ στόματος στενάζειν τὸν τῷ στόματι
ἐπιτελέσαντα τὴν ἀμαρτίαν τῆς μέθης. Πόλεις δὲ τού-
των τῶν πολλῶν αὐτὰ τὰ τῆς ψυχῆς ἔστιν αἰσθητή-
ρια (97), ἐν οἷς συστήματα πονηρῶν διαιλογισμῶν καὶ
πλήθυς ἐπιθυμιῶν καὶ κῶμοι καὶ μέθαι τὰς διατριβὰς
ἔχουσιν, αἵτινες τεταραγμέναι καὶ τεθορυβημέναι ἐν
τῆς ὑπὸ τοῦ οἴνου ἐγγινομένης αὐτοῖς φαντασίᾳς, τὴν
μὲν εἰρήνην οὐκ ἔχουσι τὴν ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν-
δελ δὲ ἐν σάλω καὶ κλόνῳ (98) τυγχάνουσι. Διὰ τοῦτο
κεκράγχασι. Ταύταις νῦν φέρει καπνὸν βορέας· περὶ
οὐ εἰπεν δ Σολομῶν, δτι Βορέας σκληρὸς σφεμος·
δύνματι δὲ ἐπιδέξιος καλεῖται· τουτέστι, τὸ σκλη-
ρὸν πνεῦμα· Ὁ τραχηλίστας ἐνώπιον τοῦ Παντοκρά-
τορος, καὶ σκληρύνας ἐαυτοῦ τὴν καρδίαν, οὗτος φέ-
ρει αὐτοῖς καπνὸν, δκκρύων δπόθεσιν, δν καὶ ἐπιδέ-
ξιὸν τινες δνομάζουσι. Τίνες δὲ, ἢ οἱ (99) διεφθαρ-
μένον τοῦ νοῦ τὸ κριτήριον ἔχοντες, καὶ ἐνδλασγμάνως
τὰς περὶ τῶν πραγμάτων δόξας ἀποφανύμενοι; οἱ
φάσκοντες τὸ πικρὸν γλυκὺν, καὶ τὸ γλυκὺν πικρὸν; οἱ
τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς; Οὗτοι,
ἀπατώμενοι δπὸ τοῦ μετασχηματιζομένου εἰς ἄγγε-
λον φωτὸς, ἐπιδέξιον αὐτὸν λέγουσι τὸν σκαῖδν καὶ
ἀπόπεμπτον. "Οτι δὲ δ βορρᾶς ἐπὶ τῆς ἀντικειμένης
ἐνεργετάς τέτακται, δῆλον ἐκ τοῦ. Ἀπὸ προσώπου
βορρᾶς ἐκκαύθησται τὰ κακά δ εἰρηται ἐν (1) τῷ
δράσει τοῦ λέθητος τοῦ ὑποκαυμόμινου. Οἱ δὲ τοιοῦτοι
ἔξπεσσαν τοῦ εἰναι. Ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν δ.τ.ως ὧν
ἐν αὐτοῖς, διὰ τοῦτο (2) εἰρηται. Καὶ οὐκ ἔστι τοῦ
εἰναι.

291. Καὶ τί ἀποκριθήσονται βασιλεῖς ἑθνῶν;
"Οὐι. Κύριος ἔθεμελώσει Σιών, καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. Ἐπειδὲ οὐν οὐδεὶς ἔστι τῶν ἀλλοφύλων παρ' οἷς τὸ εἶναι, ἀλλὰ γεγνασιν ὡς μὴ ὅντες διὰ τὴν ἐκευτῶν κακίαν." Ἐκλείποσαν (3) γάρ, φησὶν, ἀμαρτωλοὶ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ

7. ^{as} Prov. xxvii, 16. ^{as} Isa. v, 20. ^{as} Jer. i, 14.

D (99) Sic editi et codices tres. Colb. primus, Τίνας δὲ εἰσιν οἱ Reg. secundus, Τίνας δὲ οὗτοι, οἱ. Haud longe editi et Reg. primus, καὶ ἐνηλλαχμηνός. Reliqui quatuor mss., εἰς ἐνηλλαχμηνόν.

qui quatuor miss., ut επικατατάσσεται.
(1) Codices tres, τρι, Ibidem duo miss., του επικατατάσσεντος. Rursus hoc ipso in loco quinque miss., επέπεσαν. Editi, επέπεσαν.
(2) Codex unus δια τοῦτο εῖναι. Statim uterque

(2) Codex unus, διὰ τοῦτο οὐν. Statim uterque Combes. et alii mss. nostri simul cum editis habent, καὶ δὲ αὐτὸν σωθῆσονται, et per sum salutem consequentur. Aliquanto post editi et Colb. primus, διὰ τὴν ἐπιτάχων. Alii quatuor mss., διὰ τὴν αὐτῶν.

(3) *Editi et Reg. secundus, Ἐκλείποντα. At in aliis*

άνομοι, ὅστε μὴ διπάρχειν αὐτούς· οὐχ ὡς εἰς ἀφανισμὸν χωρῆσαι, ἀλλ' ὡς τῆς ἀπισκοπῆς τοῦ Θεοῦ χωρισθῆναι, ὅστις ἔστιν ὁ ἀληθινῶς ὅν· τι ὁροῦσιν οἱ βασιλεῖς αὐτῶν, τοσαύτην διαφορὰν βλέποντες τῶν τε ἔθνῶν καὶ τῆς Σιών; "Ἡ δηλοντί εἰς συναίσθησιν ἔξουσιν. διτὶ οἱ μὲν κατὰ τὰ ἔθνη, περιπατοῦντες, ἐν σάλφι εἰσὶ διὰ τὴν ἔχουσαν κακίαν· οἱ δὲ τὸν νοῦν ἔχουσαν κεκαθαρέμενον ἔχοντες, δις δνομάζεται" (4) Σιών ἐπειδὴ ἔκειθεν ἔστι τὸ σκοπευτήριον πάσης φύσεως. Οἶον γὰρ ἀπό τίνος ἀκρωτείας τῆς τοῦ νοῦ ὑψηλότητος θεωρεῖται μὲν ὁ κόσμος, καὶ ἡ περὶ τὸν αὐτὸν (5) εὐταξία, καὶ διὰ τούτων ὁ Θεός· θεωρεῖται δὲ τὸ τοῦ βίου πρόγματα, καὶ ἡ ἐν τούτοις εὐτάξεις. Ής οὖν ὁ νοῦς ὁ βεβαπτισμένος τῷ οἶνῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς πάθεσι, πίπτει ὑπὸ τῆς μάθης· οὕτως ὁ καθαρὸς ἔχει θεμελιωτὴν ἔχουσαν τὸν Θεόν. Καὶ (6) δι' αὐτοῦ οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ σωθήσονται. Μακάριοι γὰρ οἱ πτωχοί· καὶ οὐαὶ τοῖς πλούτουσιν, διτὶ ἀπέκουσι τὴν παράλησιν αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ' (7).

292. Τὸ δῆμα τῆς Μωάβιτιδος. Συνάγεται τὰ περὶ τοῦ Μωάβος, ἵνα δυνηθῆς πάσης τῆς κατ' αὐτὸν προφητείας τὸν νοῦν ἐκλαβεῖν. Ἀπὸ μὲν τῆς Γενέσεως, τὰ περὶ Λάτων, ἵνα τῆς θυγατρὸς τῆς πρεσβυτέρας γεννῶντος τὸν Μωάβ πατέρα Μωάβιτῶν· ἀπὸ δὲ τῶν Ἀριθμῶν, τὰ μετὰ τῶν χαλκοῦν διφιν. Ἀπῆραν γὰρ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ παρενθάνοντες ἐν Ὀδόνθι· καὶ ἔζαρντες ἐξ Ὀδόνθι, παρενθάνοντες ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἡ διτὶ κατὰ πρόσωπον Μωάβ. Ἐτι (8) καὶ τὰ περὶ τοῦ Βαλάκ, ὃς ἦν υἱὸς Σεπφώρ, βασιλεὺς Μωάβ. Βουλόμενος διὰ τῆς κατάρας ἐξόλοφρεύσας τὸν Ἰσραὴλ, ἔξαπτετείει πρὸς Βαλαὰμ υἱὸν Βεώρ Παθουρῆ, τὸν οἰωνοσκόπον, τῆς πορνείας καὶ εἰδωλολατρείας σύμβουλον (9), δι' ὃν Ἐβεδηλώθη, φησίν, δὲ λαὸς εἰς τὰς θυγατέρας Μωάβ, καὶ ἐκάλεσεν αὐτοὺς ἐπὶ θυσίας τῶν εἰδώλων αὐτῶν (10). Ἐξέτασορ καὶ τὰ περὶ τῆς Ῥούθ τῆς ἐκ τοῦ Μωάβιτοῦ στέρματος προστιθεμένης τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τοσούτου ἔξευγενούμενης, ὡς (11) οὐ μόνον τὸν Δαβὶδ, ἀλλὰ καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν ἀπ' αὐτῆς ἀντεῖλαι. Καὶ πειράθητι πανταχόθεν εὑρεῖν τὸ δῆμα τῆς Μωάβιτιδος, ἐν φυτὲ μὲν ἀπειλητικῶς, τὰ δὲ κατ' ἐπαγγελίαν ἐσχημάτισαν ὁ λόγος. Μετ' ἐπικαλύψεως δὲ εἰηται πάντα, ἵνα τὸ κάλυμμα τὸ ἐπὶ τῇ ἀντηγώνῃ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κείμενον, ἐν λυπηθῶμεν ἀληθινῶς ἐπιστρεφόμενοι πρὸς Κύριον, πειρατεῖη ἡμῶν.

Perpositum a nobis auferatur, si modo ad Dominum vere conversi, molestia afficiamur.

⁷ Matt. v. 3. ⁸ Luc. vi. 24. ⁹ Gen. xix. 37. ¹⁰ Num. xxii, 10, 11. ¹¹ Num. xxii, 2. ¹² ibid. 5, 6.

quatuor mss. et apud LXX legitur, Ἐκλείποισαν. Aliquanto infra editi et duo mss., ὁ ἀληθινὸς ὅν. Alii tres mss., ἀλληθινῶς, rectius.

(4) Sic mss. omnes. Editi, οἱ δνομάζονται.

(5) Editi, ἡ περὶ τοῦ κόσμου. At mss. ut in contextu.

(6) Vocabulam καὶ ex codicibus nonnullis addidimus. Statim Reg. secundus γάρ φησιν. Ibidem idem codex, ωντὶ τοῖς πλούσιοις.

(7) Hic legitur in vetustiori Combeffisiano et in aliis tribus codicibus: Ὀρασίς δ', Βίσιο τετρα: apud Eusebium vero et apud LXX: Τὸ δῆμα τὸ

A non quod abeant in nihilum, sed quod semoveantur a conspectu Dei, qui ille ipse est, qui vere est: quid dictur sunt reges eorum, tantam illam gentium et Sion diversitatem videntes? Nonne intelligent eos qui gentium more ambulant, agitari et conturbari ob suam ipsorum nequitiam, eos vero quorum mens purgata est, tranquillos esse et pacatos: quae mens appellatur Sion, quod inde natura omnis inspiciatur. Nam a mentis sublimitate velut a summo vertice et mundus et rectus illius ordo consideratur, et per hæc Deus. Quinetiam res mundi et earum vilitas spectantur. Quemadmodum igitur animus vino aliisque vitiis immersus, præ ebrietate cadit: ita animus purus Deum habet sui ipsius fundatorem. Et per eum humiles plebis salvabuntur. Beati siquidem pauperes¹³: et in divitibus, quoniam recipiunt consolationem suam¹⁴.

B

CAPUT XV.

292. *Verbum Moabitidis*. Collige simul ea quæ de Moab scribuntur, ut totius propheticæ quæ adversus eum profertur intelligentiam possis consequi. Ex Genesi quidem quæ spectant ad Lot, qui ex filia sua natu majore genuit Moab Moabitum patrem¹⁵; ex libro vero Numerorum, quæ post erectum serventem animum acciderunt. Nam *Profecti sunt filii Israel*, et *castrametati sunt in Oboth*; et *abeunties ex Oboth, castrametati sunt in eremo*, quæ est *contra faciem Moab*¹⁶. Adjicienda sunt etiam quæ referunturde Balac¹⁷, qui erat Sephor filius, rex Moab. Hic cum Israelem vellet perderes per maledictionem, misit ad Balaam filium Beor in Pathura, hariolum¹⁸, ejus consilii quod de fornicatione et idololatria datum erat, auctorem, per quem, inquit, *Populus cum filiis Moab pollicetus est, ac eum vocaverunt* ~~οἱ οἱ~~ *ad sacrificia idolorum suorum*¹⁹. Perscrutare etiam quæ scribuntur de Ruth²⁰, ex semine prognata Moabitum, quæ Israeli sociata est, et ad eam pervenit generis claritatem, ut non David solum, sed etiam Dominus noster ex ea originem traxerit²¹. Atque operam da, ut undeliber eruas Moabitidis nomen, quo figurate in Scriptura exprimuntur alia quidem in comminationis modum, alia vero in modum pollicitationis. Dicta enim sunt omnia obscure, ut velamen lectioni Veteris Testamenti subserveat, ut velamen molesta afficiamur.

C ¹³ Codex unus. ¹⁴ Ibid. 5, 6.

κατὰ τῆς Μωάβιτιδος. *Verbum contra Moabitidem*.

(8) Codex unus. ¹⁵ Εστι.

(9) Recentior Combeffisii codex et duo alli mss. cum editis, σύμβολον. Unde interpres, *idololatriæ symbolum*. Alter Combeffisii codex et Colb. secundus, σύμβολον, *idololatriæ suasorem, auctorem, optimo*.

(10) Codex unus cum utroque Combeff., καὶ ἐκάλεσεν αὐτοὺς ἐπὶ θυσίας τῶν εἰδώλων αὐτοῦ, et *vocavit eos ad sacrificia idolorum suorum*.

(11) Sic eterque Combeff. cum aliis tribus codicibus. Editi, ἐκαγνιζομένης πρὸς.

293. *Vers. 1. Noctu peribit Moabitis : noctu A enim peribit murus Moabitidis.* Quod noctu irrogatur supplicium, solet esse acerbius. Nam cum cuiquam aliquid accidit adversi interdiu, lux ipsa eorum quae fluit solatium est et lavamen : nux vero vel ex se ipsa est quiddam triste et tetricum. Quod si aerumnas et calamitates adjunctas habeat, dolorem et molestiam non parum auget. *Tibi igitur velim animo flingas nocturnam hostium irruptionem, et inopinam incursionem, mulierum ac liberorum servitatem, opum direptionem, cedem eorum, qui in manus hostium venerint, mœnium eversionem, incendium civitatis. noctu igitur peribit murus Moabitidis.* Nam mœnium evanescit vastato, necessario etiam simul disperibunt qui sibi in ipsis proponebant securitatem.

VERS. 2. Dolete igitur, inquit, in vobismetipsis : peribit enim et Debon, ubi est ara vestra : illo ascendetis ad plorandum. Dolete in vobismetipsis. Beatus est quidem quisquis animam puram consequens, nullam quæ sibi propria sit, habet mœrendi materiam : sed quoniam charitas non querit quæ sua sunt²⁶; dolente membro, dolet simul et ipse, simulque affilitur, et flet cum flentibus, juxta Apostolum²⁷, multo qui ante peccaverant, ne cogitant pœnitentiam lugentem. Qui rursum ait : *Tristitia mihi magna est, et continuus dolor cordi meo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem*²⁸. Quod si quispiam non est ejusmodi, sed in suis volutatur peccatis, hic suimet causa sit modestus, ut qui ab hoste adversus quem est luctatio, victus fuerit et superatus. Hujus tristitia lastitiam parit, et quæ ipsum doctrinæ verbis ad conscientiam revocat. Quemadmodum enim pharmaca quæ urunt et cruciant, ulcerant, scotorentque ex pure effusum, et vulnera corrupta extergunt, corporaque reddunt magis idonea ad eam quæ suo loco fit abdunctionem : haud dissimilem sensum habere mihi videtur illud, *Dolete in vobismetipsis : quod dicitur adversus eos, qui sapientiam alicuius nomine gloriantur, cujusmodi sunt heresecum praesides, noctu pereunt : quippe Omnis qui mala agit, odit lucem. et non venit ad lucem*²⁹. Et quoniam qui in nocte versantur, nocte peribunt, noctu etiam excidit 602 eorum murus; hoc est, sophistica munimenta, quibus subsidentes magnam quamdam securitatem ex his obtendere videbantur. Dialectica enim veluti murus tuerit, aservat hereses falsa scientia innixas; qua collabente, ululenta necesse est, qui capti fuerunt ac expugnati. *Dolete igitur in vobismetipsis*, cum perierint.

²⁶ I Cor. XIII, 5. ²⁷ Rom. XII, 15. ²⁸ Rom. IX, 2, 3. ²⁹ Joan. III, 20.

(12) Codex unus, καθ' ἐκυτὴν μὲν. *Mox* quinque mss., ἀλγεινῶν τὴν ἐπίδοσιν. *Editi*, τὴν ἐπίτασιν. *Subinde* quatuor mss., νότησον οὖν. *Vocula* οὖν in vulgatis desideratur.

(13) Illorum, *Αυτεῖσθε οὖν, ea est sententia : Lugeite tam ob vestra peccata, quam ob aliena, Unde aliquanto infra dicitur : Αυτεῖσθε οὖν ἐφ' ἐκυτοῖς, ἐπειπερ ἀπόλοντο. Dolete in vobismetipsis ob interitum eorum.*

293. *Nυκτὸς ἀπολεῖται ἡ Μωαβίτις· νυκτὸς γὰρ ἀπολεῖται τὸ τεῖχος τῆς Μωαβίτιδος.* Ήεκρότερα τῇ κόλασις ἡ ἐν νυκτὶ προσαγομένη. 'Ο μὲν γὰρ ἐν ἡμέρᾳ πάσχων τι τῶν περιστετικῶν, αὐτὸς τὸ φῶς ἔχει παραμυθίους τῶν γινομένων· ἡ δὲ νὺξ καὶ καθ' ἐκυτὴν (12) σκυθρωπόν τι πρᾶγμα· δὲν δὲ καὶ πάθη προσολάβη καὶ συμφοράς, πολλὴν ποιεῖ τῶν ἀλγεινῶν τὴν ἐπίδοσιν. Νόησον οὖν μοι νυκτερινὴν ἔφοδον πολεμίων, ἀπροσδόκητον καταδρομὴν, γυναικῶν καὶ παιδῶν ἔκανδραποδισμὸν, χρημάτων διαρπαγὴν, φόνον τῶν εἰς χεῖρας ἀφικνουμένων, τείχους καταστροφὴν, ἐμπρησμὸν πόλεως. *Nυκτὸς οὖν ἀπολεῖται γὰρ καὶ Αεγεῖνων, οὐ δὲ βαμός ὑμῶν ἐκεῖ ἀναβήσοθε κλεῖταιν.* Αυτεῖσθε ἐφ' ἐκυτοῖς. *Μακάριος* μὲν δοτὶς καθαρὰν ἔχων τὴν ψυχὴν ἐκυτοῦ, μὴ ἔχει (14) οἰκεῖαν δόπθεσιν λύπης· διὰ δὲ τὸ τὴν ἀγάπην μὴ ζητεῖν τὸ ἐκυτῆς, πάσχοντος μέλους, συμπάσχων καὶ αὐτὸς, καὶ συλλυπούμενος, καὶ κλαίων μετὰ κλαίστων, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. τὸν πενθοῦντα πολλοὺς τῶν πρημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων. 'Ος πάλιν λέγει· 'Οτι λύπη μοὶ ἐστι μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος δόδην τῇ καρδίᾳ μου ὑπέρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου, (15) κατὰ σάρκα. Εἰ δέ τις μὴ τοιοῦτος ἐστιν, ἀλλὰ ταῖς ἰδίαις ἀμαρτίαις ἐγκαλινεῖται, οὗτος ἐφ' ἐκυτῷ λυπεῖσθαι, νικωμένῳ ὑπὸ τοῦ ἔχθρου, πρὸς οὖν ἐστιν ἡ πάλη. Ή τούτου λύπη αὐφράνει τὸν χοῖς διδασκαλικοῖς λόγοις ἐνάγοντα αὐτὸν εἰς συναίσθησιν. 'Ως γὰρ τὰ καίνοτα καὶ κολάζοντα φάρμακα ἀνακαθαίρει τὰ Ἑλκη, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πόνων δυσωδίαν, καὶ τὰ διεφθαρμένα τραύματα, καὶ σώματα ἐπιτηδειότερα ποιεῖ πρὸς τὴν κατὰ τόπον (16) συνοδλωσιν τοιούτον ἔχειν μοι δοκεῖ νῦν τὸ, Αυτεῖσθε ἐφ' ἐκυτοῖς, λεγάμενον πρὸς τὸν μέγα φρονοῦντας ἐπὶ τινὶ σοφῷ, δοποῖο εἰσιν οὐ τῶν αἱρέσεων προεστῶτες, οἱ νυκτὸς ἀπολύμενοι, διστι Πάξ φετὲ φαῦλα πράσσων, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς. Καὶ ἐπειδὴ ἐν νυκτὶ ὅντες, νυκτὸς ἀπολοῦνται, νυκτὸς αὐτῶν καὶ τὸ τεῖχος πίπτει τουτέστι, τὰ σοφιστικὰ δύχυρώματα, οἵς ὑποκαθήμενοι ἐδόκουν ἴκανην τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀσφάλειαν προσθεῖσθαι. Ή γὰρ διαλεκτικὴ τὰς αἱρέσεις τῆς φευδωνύμου γνώσεως, ὥσπερ τεῖχος, συντηρεῖ· τὰς διαπεσούστης, δόλούζειν ἀνάγκη τοὺς ἐκλωκότας. Αυτεῖσθε, οὖν ἐφ' ἐκυτοῖς, ἐπειπερ ἀπώλοντο.

(14) *Antiqui tres libri, μὴ εχη.*

(15) *Editi et Reg. primus, συγγενῶν. Ulterque Colb., συγγενῶν μου. Alli duo mss., συγγενῶν μου τῶν.*

(16) *Editi, τὴν κατὰ τρόπον. At uteque Combes. et alii tres mss. ut in contextu. Statim editi, τὸ Αυτεῖσθαι ἐφ' ἐκυτοῖς ἐπι. At mss. tres ita ut editimus.*

294. Ἀπωλείας δὲ ἁξιον καὶ τὸ Δεηδών (17), ξνθα Α δ ναὸς διμῶν φυοδόμητο. Νοοῦμεν τὴν Δεηδών, τὴν ἐρμηνείᾳ προσέχοντες. Ἐρμηνεύεται δὲ ἡ Δεηδών (18), ρύσις αὐτῶν. "Ωσπερ οὖν δὲ τῆς ἀληθείας λόγος πάγιος ἔστι καὶ ἐδραῖος, τεθεμελιωμένος καὶ μὴ μετακινούμενος" καὶ δὲ τῇ πίστει ἐρρίζωμένος παραδόλεται ἀνθρώπῳ θεμελιοῦντι· ἐπὶ τὴν πέτραν. Καὶ τὸ μάννα δὲ λέγεται εἶναι ὡσεὶ πάγος τῆς γῆς (19), τοῦ θεοῦ λόγου τὸ συνεστός καὶ εὔτονον διὰ τῆς πήξεως παραδόλοῦντος. Οὖτε τὰ ἐναντία δόγματα, καὶ αἱ συνήγοροι αὐτῶν πιθανότητες, ρευστὰ καὶ ἀδέσπαιά ἔστιν, ἐστάνται (20) μὴ δυνάμενα· καὶ δὲ πατήρ τοῦ φεύδοντος ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἐστήκε. Τὸ οὖν ἀστάτον τοῦ φεύδοντος, ρύσις ὀνομάσθη. Λυπεῖσθωσαν οὖν οἱ τὰ τοιαῦτα οἰκοδομοῦντες· οἱ τοὺς περὶ θεοῦ λόγους ἀστάτους ἔχοντες, καὶ ἀστηρίκτους. Τοῦτο γάρ ἔστι τὸ θυσιαστήριον, δὲ καταδέικναται εἰς ἀπώλειαν τοῦ Δεηδών, οὐδὲ βιωμὸς φυοδόμητο. Ἀναβάτε οὖν κλαλούντες· οὐχὶ θύοντες, ἀλλὰ μεταμελόμενοι ἐφ' οἷς ποτε κακῶς προσσῆκασθε, διετί ἐγένετο ὑμῖν ἡ προσευχὴ εἰς ἀμαρτίαν. Οὐ γάρ τῇ κτίσει λατρεύων περὰ τὸν κτίσαντα, καὶ μὴ προσκυνῶν μὲν Γίδην, μηδὲ διὰ τοῦ Γίδου τὸν Πατέρα, θύια δὲ πηγῆν δόγματα, καὶ ἐπ' ἀλλοτρίων θυσιαστηρίων προσφέρων ἐστοῦ τὴν θυσίαν τῆς αἰνέσεως, δὲ τοιούτος κλασίτω, τῆς κατὰ θεὸν λύπης σωτηρίαν αὐτῷ ἀμεταμέλητον προξενοῦστος. Οὐ μόνον δὲ τοῖς ἀπὸ αἰρετικῶν δογμάτων τὴν περὶ θεοῦ δόξαν συνειληχόσι ταῦτα εἰρηται· ἀλλὰ καὶ δεοτε τὰ ρευστὰ πράγματα ἀποδεχόμενοι (21), ἐπὶ τούτοις ἔχουσι τὴν ἐλπίδα, παρακούντες μὲν τοῦ λέγοντος· Πλούτος ἐὰν φέν, μὴ προστίθεσθε καρδίαιν (22). ἐπτοημένοι· δὲ περὶ τὴν δόξαν τῆς σαρκὸς, ήτις ἔστι χόρτος καὶ ἡ δόξα αὐτῶν ὡς ἄνθος χόρτου. Τοιούτον δὲ ἔστι καὶ τὸ ἐν σαρκὶ καὶ αἷματι καλλοκίνη δινωτίψιν ἐν φένι δόσ. Καὶ δλως ράπται τοὺς ἐσφαλμένους ἐφαρμόσει τὸ Δεηδών· ἀνομα, ὡς τοὺς ἐσφαλμένους· θύμη δέργη εἴποι τις δὲ εὐστόχως ἐπὶ τοῦ Δεηδών ἔχειν τὸ θυσιαστήριον. Κλαζόντες οὖν ἀναβαντεσσαν οἱ ἐπ' αὐτῷ ποτε μέγα φρονοῦντες.

295. Ἐπὶ Ναβᾶ (23) τῆς Μωαβίτιδος δλογύζετε. Ἐπὶ πάσης κεφαλῆς φαλάκρωμα· πάντες βραχίονες κατατετμημένοι· Ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς περιζώσασθε σάκκους, καὶ κόπτεοθε ἐπὶ τῶν δωμάτων αὐτῆς, καὶ ἐν ταῖς ρυμαῖς αὐτῆς (24) πάντες δλολύζετε μετὰ κλαυθμοῦ. "Οτι κέχραγεν

¹ Matth. vii, 24. ² Exod. xvi, 14. ³ Joan. viii, 1. ⁴ Prov. xi, 22.

(17) Voci Δεηδών modo præfigitur articulus femininus, modo neuter, non in diversis modo codicibus, sed etiam in uno et eodem libro. Mox Reg. secundus, Νοοῦμεν δὲ τὸ Δεηδών.

(18) Antiqui duo libri, ἡ Δεηδών. Abest articulus a vulgatis. Ibidem tres mass., δραστικός, Deeboν visio. Alii duo cum editis, ρύσις, Deeboν fluxio.

(19) Editi simul et mass., τῆς γῆς. Sed Combeſſius, homo ad metandum semper paratissimus, hunc locum ita ex sauro taxtu emendandum censet, ἐπὶ γῆς τῆς, sicut glacies super terram. Sed quid ne-

A 294. Deeboν quoque est digna quæ pereat; ubi ædificatum est vestrum templum. Ad interpretationem cum attendimus animam, suid sit Deeboν intelligimus. Etenim si interpreteris, Deeboν idem sonat quod fluxio eorum, Quemadmodum igitur veritatis sermo firmus est et stabilis, fundatus et immotus, ita et qui radicatus est in fide, comparatur homini fundamentum supra petram collocanti¹. Quin et manna fuisse dicitur veluti terræ glacies², Scriptura divina firmitatem quamdam et soliditatem per congelationem ostendente; sic dogmata contraria, suscionesque eorum patronæ, fluxa sunt et instabília, nec consistere queunt; et ipse mendacii pater in veritate non stetit³. Itaque mendacii instabilitas fluxio nominata est. Doleant igitur qui talia ædificant, et a quibus de Deo sermones habentur instabiles et infirmi. Hæc est enim ara, adversus quam lata sententia est in ruinam Deeboν, ubi ædificata est ara. Ascendite igitur flentes nequaquam sacrificia offerentes, sed pœnitentiam agentes ob preces, quas olim male adhibuistis: quippe precatio facta est vobis in peccatum. Quisquis enim creaturam colit loco Creatoris⁴, nec adorat Filium, neque Patrem per Filium, sed propria sibi struit dogmata, et in aris extraneis laudationis suæ hostiam offert, is fleat, cum tristitia que secundum Deum est, salutem haud pœnitendam conciliatura sibi sit. Hæc autem non de iis solum dicta sunt qui suam de Deo opinionem mutuati sunt ex hæreticorum placitis: verum etiam de quibuscumque, qui res fluxas probantes, suam spem in his reponunt, nequaquam si obtemperantes C qui dicit: Divitiae si affluant, nolite cor apponere⁵; iis quoque, qui splendorem carnis et gloriam ultra modum admirantur, γῆν fenum est, et gloria eorum ut flos feni⁶. Talis est etiam carnis et sanguinis pulchritudo, in qua mulier insipiens, que comparatur inauri in naribus suis⁷, sese effert. Et in summa, omnibus qui in errorem incident, accommodari poterit nomen Deeboν; adeo ut dixerit quis non inepit, eos, qui sive vita sive sermone aberrant, in Deeboν aram habere. Flentes igitur ascendant qui ob id ipsum quondam efferebantur.

295. VERS. 3-9. Super Nabay Moabitidis ululate. Super omne caput calvillum: omnia brachia excisa. In plateis ejus circumcingimini saccis, et plangite super tecta ejus, et in vicis ejus omnes ululate cum ploratu. Quid clamavil Ezebon, et Eleale: usque ad Jassa auditæ est vox ejus. Propter hoc lumbus Mo-

44. ¹ Rom. i, 25. ² Psal. lxi, 11. ³ Isa. xl, 6.

cesse sit emendare, non video: cum sententia per se sine ullo additamento aperta sit. Statim tres mass., πήξεως δηλοῦντες.

(20) Libri veteres, ἐστάνται. Editi, ἐστάνται.

(21) Codex manus, ὑποδεχόμενοι.

(22) Antiqui duo libri, καρδίαι. Ne adhæreatis corde.

(23) Editi, Ναβᾶ pro quo in antiquiore Combeſſius libro et in tribus aliis legitur Ναβᾶ· nec secus editum reperitur apud LXX.

bitidis 603 clamat: anima ejus cognoscet: cor Moa- **A** *bitidis clamat in se usque ad Segor. Vitulus enim trina est in ascensu Luth. Ad te flentes ascendent via Aru-nium: clamal conitio, et concussio. Aqua Nebrim deserta erit: herba siquidem viridis non erit. Nunquid et sic salvanda est? Inducam enim super vallem Ara-bes, et capient eam. Altigil enim clamor terminum Moabitidis Gallim, et ululatus ejus. Aqua autem Deebon replebitur sanguine. Inducam namque super Deebon Arabes, et tollam semen Moab, et Ariel, et residuum Adama mittam quasi reptilia in terram. Invitat ad tristitiam quae secundum Deum est eos*⁸, qui per humani intellectus commenta prolapsi sunt in errores; nec se premiserunt Spiritus praesidio, ut ululatu prosequeretur terram pestilentium magi-strorum. Etenim per Nabay tales indicare mihi vide-tur Scriptura, quod Nabay nomine *sessionis* interpretentur. Sunt enim nonnulli, qui cum sophismati-bus dolosis et fucum facientibus sedent et pravis suis colloquiis nonnunquam corrumpunt bonos mores⁹, Oportet itaque ut ii qui perversis illorum dogmati-bus imbuti sunt, agant penitentiam, ululentque ob eam doctrinam, de qua valde superbiebant. Nam verborum horum, *Super omne caput calvum*, is est sensus, ut debeat magistros suos deserere, ac-cepto ab eis ornamento se spoliare, monita ipsorum ad doctrinam practicam spectantia hunc viam instituto elevare, et sermone sano quasi resecare, ut brachia omnia sint excisa, hoc est, praecpta practica sano sermone consuntur pravis documentis divisis, et particulatim expensis. Sed quia a pravis deducti fuerunt per viam latam, ideo eos qui probatum vitæ genus sunt amplexi, plangere in plateis jubet, ob suavitatem rerum quibus ad voluptatem pellecti sunt, penitentiam agentes, lugentes quidem in platea inquirentes vero viam angustam et strictam, ut penitentia rite peracta, circumcingantur saccis, sumptuque lugubri habitu, efficiant ut per res ipsas visibiles clamet lumbus, in iis locis in qui-bus aberravere, penitentiae suæ vestigia relinquen-tes. Insuper super omni tecto et in omnibus vicis cum fletu ululare jussi sunt. Nam excelsas et ina-nas disciplinas vocavit tecta: at cogitationum quasi divisiones vios Moabitidis dixit.

σωσι τὴν δοφῆν, ἐν οἷς ἐπλανήθησαν τόποις τῆς μετανοίας ἐκπομπήσαντες. Καὶ ἐπὶ παντὸς δώματος ἐκελεύσθησαν καὶ ἐν πάσαις ταῖς ρύμαις διάλεκτοις τὰς διάκενεν τὰν μαθημάτων δώματα ὀνόμασεν· τὰς δὲ οἰοντες διαιρέσεις τῶν νοημάτων ρύμας τῆς Μωαβί-τιδος.

296. Sive igitur quis ascenderit in altitudines quae

D *296. Εἴτε οὖν τις ἐπὶ ὑψωμάτων ἐγένετο ἐπαιρ-*
A *Ἐσεβὼν, καὶ Ἐλεαλή· ἵνας Ἱασσά δηκοδοθῇ ἡ φωνὴ αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἡ δοφῆς τῆς Μωαβίτιδος βοῇ, ἡ ψυχὴ αὐτῆς γνώσται· ἡ καρδία τῆς Μωα-βίτιδος βοῇ ἐν ἑαυτῇ ἵνας Σηγώρ. Δάμαλις γὰρ τριετῆς ἐστιν ἐπὶ τῆς ἀναβάσεως τῆς Λουτί (24). Πρὸς τὰς κλαίοντες ἀναβήσονται τῇ δδῷ Ἀρου-νειμ· βοῇ σύντριμμα καὶ συστειρόμενός. Τὸ δὲ δῶμαρ τῆς Νεδρίμ ἔρημον ἐσται. Χόρτος γὰρ χλωρὸς οὐκ ἐσται. Μή καὶ οὕτω μέλλει σωθῆναι; Ἐπάξιον γὰρ ἐπὶ τὴν φάραγγα Ἀραβας, καὶ καταλήφονται αὐ-τῆν. Συνῆψεν γὰρ ἡ βοὴ τὸ δριόν τῆς Μωαβίτιδος τῆς Γαλλίμ, καὶ διλογυμδες αὐτῆς. Τὸ δὲ δῶμαρ τὸ Δεσηδὼν πληθυσθεῖται αἴματος. Ἐπάξιον γὰρ ἐπὶ Δεσηδὼν Ἀραβας, καὶ ἀρῶ τὸ σπέρμα Μωαδί, καὶ Ἀρατήλ, καὶ τὸ κατάλειμμα Ἀδαμά ἀποστελῶ, ὃς ἔρεται ἐπὶ τὴν γῆν. Ἐπὶ τὴν κατὰ Θεὸν λύ-πην προτρέπει τοὺς ἀπὸ τῶν ἐπινοιῶν τοῦ ἀνθρω-πίνου (25) νοῦ ἐσφαλμένους, καὶ μὴ ἐπιδεδωκότας ἐκπομπής τῇ ὁφελείᾳ τοῦ Πνεύματος, ἵνα διλογύξωσιν ἐπὶ τὴν γῆν τῶν λοιμῶν διδασκάλων. Γὴν γὰρ Ναβαῖον τούτους μοι δοκεῖ δι λογος αἰνίσσεσθαι, διὰ τὸ δρμη-νέσθαι τὴν Ναβαῖον ἐγκαθισμόν (26). Εἰσὶ γάρ τινες οἱ μετὰ δολίων σοφισμάτων ἐγκαθεῖδμενοι, καὶ ταῖς κακαῖς διμιλαῖς αὐτῶν ἔσθ' ὅπει φειρόντες ἥθη χρη-στά. Δεῖ οὖν μεταμελεῖσθαι τοὺς τοῖς πονηροῖς ἐξει-νων μαθητεύσθεταις δόγματι, καὶ διλογύζειν ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ διδασκάλους ἐπορθίπτειν, καὶ γυμνοὺς τοῦ ἀπ' αὐτῶν κάρεμου ἐκπομπής τοις, καὶ διὰ τῆς ἀγαθῆς πολιτείας ἐξε-τελέσειν τὰς ἐκείνων ὑποθήκας τῶν πρακτικῶν διδα-γμάτων, καὶ οἰοντες κατατέμενεν τῷ δύγιει λόγῳ, ἵνα ὡς πάντες βραχίονες κατατετμημένοι, τουτέστιν, εἰ πρακτικαὶ διοπῆκαι τῷ δύγιανοντι λόγῳ εἰς ἐλεγχον ἀγομεναι διὰ τῆς διαιρέσεως, καὶ τῆς κατὰ μικρὸν διετέσσεις τῶν κακῶν διδαγμάτων. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς πλατείας ὑδροῦ ἡγενότο παρὰ τῶν πονηρῶν, τούτους (27) τὸν βεβασανισμένον βίον πρόσφρημένους κα-λέεις κόπτεσθαι ἐν ταῖς πλατείαις, ἐπὶ τῇ φυγαργα-γῇ τῶν πρὸς διδονήν φερόντων μεταμελομένους, καὶ κόπτομένους μὲν ἐπὶ τῇ πλατείᾳ, ἐκκητοῦντας δὲ τὴν στενήν καὶ τεθλιμάκην, ἵνα ὅρθως μετανοοῦντες πε-ριζώσωνται σάκκους, καὶ πενθικὸν ἀναλαβόντες (28) σχῆμα, οἰοντες διὰ αὐτῶν τῶν δρωμένων βοῆν ποιή-*

⁸ II Cor. vii, 10. ⁹ I Cor. xv, 33.

(24) Recentior Combeffisti codex et editi, τοῦ Λουτί. Alii tres mss., τῆς Λουτί. Voces illas, quibus hic nomina propria significantur, aliter in aliis libris scriptas invenimus.

(25) Editi, τοῦ ἀνθρώπου. Uterque Combeff. et alii tres, τοῦ ἀνθρώπου.

(26) Vocem ἐγκαθισμόν reddidimus *sessionem*. Ea enim vox ad exprimendum ejus loci sensum satis idonea videtur; cum obscurum non sit scriptorem

respxisse ad magistros, qui nonnunquam, stanti-bus discipulis, sedent.

(27) Ita mss. plerique omnes. Editi, παρὰ τῶν πονηρῶν τούτους ἡγεμόνων, haud recte.

(28) Veteres quinque libri, ἀναλαβόνται. Editi, ἀναλαβόνται. Ibidem conjunctio καὶ ante vocem οἰοντες legitur in Reg. secundo. Subinde Reg. tertius, βοῇ ποιήσωσι, bene, ut nobis videtur. Editi et alii mss., ποιήσουσι.

μενων κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, εἴτε ἐν διαλεκτικῇ τινι λόγων διαιρέσει καὶ προβλημάτων εὐχρινῶς δοκινῶντων διαλαμβάνειν περὶ ἐκάστου τῶν προκειμένων, ἐκ μετανοίας ὀλολυγέτω, ἵνα πληρώσῃ τὸ γεγραμμένον· ἐν ταῖς πλατείας, καὶ ἐπὶ τῶν δωμάτων, καὶ ἐν (29) πάσαις ταῖς ρύματις τοῦ λόγου προστάσσοντος κέκραγέναι. Διὰ τοῦτο δὲ δεῖ ταῦτα γίνεσθαι, ἐπειδὴ κέκραγεν Ἐσεβών (30). Ἐσεβών μὲν γάρ ἐρμηνεύεται λογισμός· Ἐλεαλὴ δὲ, Θεοῦ ἀνδρασίς· Ἰαστά δὲ, γεγονοῦτα ἐντολή. Κέκραγεν οὖν Ἐσεβών, τουτέστι, φανερῶς διαμαρτύρεται, διτὶ ἀνθρώπινοι εἰσὶ λογισμοὶ, καὶ οὐ θείων μυστηρίων ἀποκαλύψεις τὰ διδάγματα τῶν Μωαβίτων. Καὶ Ἐλεαλὴ. Καὶ αὕτη διὰ τῶν πραγμάτων κέκραγεν, διτὶ Θεοῦ κατανισχυντοῦσι καὶ κατεπάρονται οἱ ἑκείνοις τοῖς μαθήμασιν ἐκευτοὺς ἐπιδόδοντες. Τοῦτο γάρ ἐστι, Θεοῦ ἀνδρασίς, ἡ ἐπὶ τὰ ὑψη (31) τῆς ὑπερηφανίας ἐπαρσία. Καὶ Ἰασσά. Εἰ καὶ δοκεῖ γεγονοῦτα ἐντολὴ εἶναι, ἀλλὰ κατὰ ἀληθείαν οὐκ ἐντολὴ· σχηματισμὸς δὲ τις περὶ βίου ἀκριβείας, πρὸς πιθανότητα καὶ παραδοχὴν τῶν πονηρῶν (32) ἀπὸ τοῦ πονηροῦ φρονήματος διποβαλλομένων διδαγμάτων. Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς κατόπιν εἴρηται· Πάντες βραχίονες κατατεμμένοι· Ἰνα εἴ τις πονηρὸς διδάσκαλος ἐν ψευδοδικίαις ἔκπατεταν τὰς ψυχὰς τῶν ἐπομένων, βίψ δὲ δοκῶν προστίχειν (33) ἀκριδεστέρω, οἱ μεταμεληθέντες ἐπὶ τῷ τοιούτῳ διδασκαλῷ ἐκευτοὺς ἐπιδεδωκέναι, κατακόψωσιν ἐκευτῶν μὲν τοὺς βραχίονας, τουτέστι, τὸ πρακτικὸν εἰδός τῆς πολιτείας· Ἀποκείρονται δὲ αὐτοῦ οἰοντὶ κόμην, καὶ ἀλλοτριώσουσι (34) τοῦ ἐκευτῶν σώματος· διότι ἀντὶ κεφαλῆς εἰσὶν οἱ προεστῶτες τοῦ σώματος τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ νῦν τοινυν Ἰαστά κέκραγεν· διτὶ δὲλεάρη ἐστι πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας πιθανότητα ἡ κατὰ τὴν πολιτείαν ἐπιδεικνυμένη (35) ἀκριβεία. Τοῦτο οὖν ἐστι τὸ αἴτιον τοῦ δολούσιν μετὰ κλαυθμοῦ, διτὶ κέκραγεν Ἐσεβών καὶ Ἐλεαλὴ ἵνας Ἰασσά.

297. Διὰ τοῦτο ἡ δοφὴς τῆς Μωαβίτιδος βασικῆς δοφῆς πολλαχοῦ ἀντὶ τῶν γεννητικῶν λαμβανεται· Ἐτι γάρ ἐν τῇ δοφῇ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἦν (δηλοντές· δὲ Λευτὸν τοῦ Ἀβραὰμ), διτὶ συνήντησεν αὐτῷ. Μελχισεδέκ. Καὶ Ἐστωσαν αἱ δοφύες δρῦν περιεζωσμέναι. Νοοῦμεν, διτὶ αἰνίσσεται συστείλαι τὰς εἰς γέννησιν ὑπουργούσας δρέξεις. Τὸ οὖν πένθος τὸ ἐπικείμενον τῇ Μωαβίτιδι, αἴτιον γινόμενον τοῦ σωφρονος βίου, βασικῆς τῇ (36) χραυγῇ τῆς Ἐσεβών καὶ Ἐλεαλὴ καὶ Ἰασσά. Ἡ ψυχὴ αὐτῆς, φησι, γνώστεται. Ὡδη προκοπήν τῶν τὰ προειρημένα ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ πεποιηκότων δὲ λόγος ἔμφαντει. Καὶ,

¹⁰ II Cor. 1, 5. ¹¹ Hebr. vii, 10. ¹² Luc. xii, 35.

(29) Codices tres, καὶ ἐπὶ.

(30) Editi, Ἐσεβών καὶ Ἐλεαλὴ ἵνας Ἰασσά. Sed illa, καὶ Ἐλεαλὴ ἵνας Ἰασσά, in mss. non reperiuntur; ob idque delenda judicavimus.

(31) Codex unus, ἐπὶ τὰ ὑψηλά.

(32) Antiqui tres libri, παιρασμῶν. Ibidem editi, ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, ab animo aduerso. At quinque mss., ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

A se extollunt adversus Dei scientiam ¹⁰, sive occupatus fuerit in dialectica quadam partitione verborum et problematum, quae de singulis rebus propositis distincte tractare videntur, ululet pœnituit ductus; ut quod scriptum est impletat; quippe in plateis, et super tecta, et in omnibus vicis clamorem edi jubet Scripturā. Idcirco autem hæc fieri oportet, quia clamavit; Esebon enim, si quis interpretetur, sonat ratiocinationem, Eleale autem, Dei ascensum; Jassa vero, factum præceptum. Clamavit igitur Esebon, hoc ¹¹ est, Moabitum documenta ratiocinationes humanas esse manifesto declarat, non divinorum mysteriorum revelationes. Et Eleale. Atque hæc re ipsa clamavit, eos qui ad illas disciplinas mentem appellunt, adversus Deum impudenter agere, seque contra eum efferre. Hunc enim sensum indicat Dei ascensus, seu animus ad superbis fastigia elatus. Et Jassa. Etsi videtur esse factum præceptum, tamen revera præceptum impletum non est: sed est simulatio quædam diligentia circa vitæ rationem; qua prava documenta ab animo pravo suggesta, suaderi et excipi queant. Eam ob causam dictum est supra VERS. 2: *Omnia brachia excisa*, ut si quis malus magister opinionibus falsis deceperit sectatorum animas, sed accurati vitæ institutum amplecti videatur, tamen ii quos pœnituit adhæsisse ejusmodi magistro, resecent sua ipsorum brachia, hoc est, vivendi genus practicum. Ceterum detinendit ejus quasi comam, eamque a suo corpore separabunt: quandoquidem qui corpori Ecclesiæ præficiuntur, iidem loco capit is sunt. Itaque clamat etiam Jassa, quod ingens studium circa vitæ rationem adhibitum, illud quoddam sit ad persuadendam veritatem. Hæc est igitur causa ejulandi cum planctu, quod clamavit Esebon et Eleale usque Jassa.

297. *Propter hoc lumbus Moabitidis clamat*. In plerisque locis lumbus sumitur pro genitalibus membris: *Adhuc enim in lumbis patris sui erat, nimis Levi filius Abraham, quando obviavit ei Melchisedech* ¹². *Et, sibi lumbi vestri præcincti* ¹³. Intelligimus indicari, appetitus qui generationi subseruiunt, reprimendos esse. Luctus igitur Moabitidi imminens, qui causa est et origo continentis et pudicæ vitæ, clamat ob vociferationem Esebon et Eleale et Jassa. *Anima ejus*, inquit, *cognoscet*. Jam Scriptura progressum ostendit eorum, qui prædicta per pœnitentiam exsecuti sunt. Et *Cor Moabitidis*

(33) Editi, προτίχειν. Libri veteres, προστύσιν.

(34) Editi, ἐποκείρωνται δὲ ἐκευτοὺς οἰοντὶ κόμην, καὶ ἀλλοτριώσωσι. At nostri quinque mss. ut in contextu.

(35) Codices aliquot, ἐνδεικνυμένη. Nec ita multo post editi, δὲ ἀσφάρτου. Alii mss., ἡ δοφής.

(36) Antiqui duo libri, τῆς. Alii tres cum editis, τῷ.

clamat in se usque ad Segor. Est autem Segor is A ipse locus ad quem Lot e Sodomis egressus, per- venire potuit. Volebant enim angeli in montem ut consenderet, eique dicebant : *Salvum fac tuam ipsius animam. Ne respicias retro : nec stes in omni circumiacente regione. In montem te recipe, ne forte simul comprehendendaris.* Ille autem dixit : *Quæso, Domine, ne apprehendant me hæc mala, et moriar. Ecce civitas hæc prope est, ut confugiam ego huc. Nonne parvo est? Et vivel anima mea* ¹³. Eam ob rem vocatum est nomen urbis, Segor : hoo est, parva. Clamat igitur cor Moabitidis usque ad Segor, quæ nunc in Palestina finibus jacet. Strenuam itaque ac efficacem poenitentiam, sive gravem luctum ob suorum malefactorum plagam editum ob oculos ponens Scriptura, nobis patescit intervallum, ad quod usque exauditus est Moabitidis clamor. **603** Invitat autem poenitentia, ut quis prius in se ipso clamet, corque suum conterat; deinde etiam ut poenitentia suæ modum audiendum curet, eumque notum efficiat, ad bonum exemplum aliis præstandum. *Vitula enim trina est, hoc est, perfecta est, quod ad ætatem attinet.* Nam trina vitula jam generare, jugoque collum submittere potest. Itaque ut doceat id eorum, qui converti possunt, proprium esse, ut humana ætate perfecti sint et adulti, polleantque ratione, qua se veritatis jugo subjecere possint, dixit vitulam trimam. Qui enim per ætatem nondum assecutus est humanam perfectionem, ne cum possidet mentem perfectam, sed imperfectus est ob minorem ætatem, neque ab eo exiguntur poenitentia opera. Quapropter et in Genesi Abraham a Deo signum requirente, et dicente : *Dominator Domine, quomodo sciam me hæreditatem terræ esse accepturum?* Deus dixit : *Accipe mihi juvencam trimam et arietem trimum* ¹⁴: quippe in tribus annis perfectionem constituebat animalium, et idoneam generandi facultatem eligebat. Sed turturi et columbae nullum præscripsit temporis spatium ¹⁵, quod hæc animalia generare statim incipient.

298. In ascensu autem Luit flentes ascedunt. Fletus bonus initium est lætitiae; et tristitia, quæ secundum Deum est; initium est ascensus, et ejus qui ad superna fit progressus. Quamobrem et Apostolus lætatur causa eorum, qui fuerant contrastati, cum videret eos suis ipsius sermonibus ad suorum D delictorum conscientiam fuisse adductos, et ad eam quæ secundum Deum est tristitiam inductos ¹⁶, videli-

¹³ Gen. xix, 17-20. ¹⁴ Gen. xv, 8, 9. ¹⁵ ibid. 9.

¹⁶ II Cor. vii, 9.

(37) Codex unus cum editis, èn autē. Alii quatuor, èn ènautē. Haud longe nostri mss., kai elπον autē. Editi, kai elπαν.

(38) Ita uterque Combef. et alii tres codices. Vox με in editis desideratur. Nota interrogationis, apud LXX ponitur, hoc modo : Οὐ μιχρά ἔστι; Nonne parva est? Sed neo Ducebas in Regiis suis codicibus, nec nos in nostris talem notam inve-

· Ή καρδία τῆς Μωαβίτιδος βοῷ èn ènautē (37) èn Σηγώρ. Ἐστι δὲ ἡ Σηγώρ αἵτη, ἐνθα Λώτ ἀπό Σοδομῶν ἐξελθών, φθάσαι δεδύνηται. Οι μὲν γάρ ἄγγελοι ἐβούλοντο εἰς τὸ δρός ἀναβαλνειν, καὶ εἰπον αὐτῷ· Σῶζε τὴν ènautōν ψυχήν. Μὴ περιβλέψῃς εἰς τὰ δύπισι, μηδὲ στῆς èn πάσῃ τῇ περιχώρᾳ. Εἰς τὸ δρός σώζου, μῆποτε συμπαραληφθῆς. Ό δὲ εἰπε· Δίοματι, Κύριε, μὴ καταλάθῃ με τὰ κακά, καὶ ἀποθάνω. Ἰδού δὲ πόλις αἵτη ἔγγος, τοῦ καταφυγεῖν με (38) ἔχει. Οὐδὲ μιχρά ἔστι; Καὶ ζήσεται ἡ ψυχή μου. Διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ δνομα τῆς πόλεως, Σηγώρ· τουτέστι, μιχρά. Βοῷ οὖν ἡ καρδία τῆς Μωαβίτιδος èn Σηγώρ, ἡτις ἐπί (39) τοῖς δροῖς ἥδη κεῖται τῆς Παλαιστίνης. Τὴν οὖν ισχυρὰν καὶ εὔτονον μετάνοιαν, διὰ τὸν θερὸν θρῆνον, τὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς τῶν κακῶν αὐτῆς πεπραγμένων, ἀνδεικνύμενος δὲ λόγος, τὸ διδότημα ἡμῖν ὑποφαίνει, μέχρι τίνος ἀκουστὴ γίνεται ἡ βοή τῆς Μωάδ (40). Καλεῖ δὲ ἡ μετάνοια, τὸ πρότερον èn ènautē τίνα βοῆσαι, καὶ ènautōν συντρίψαι τὴν καρδίαν· ἔπειτα καὶ ὑπὲρ τοῦ ἄλλοις ἀγαθὸν γενέσθαι διπόδειγμα, ἐξάκουστον ènautōν κατασκευάσαι, καὶ δημοσιεῦσαι τὸν τρόπον τῆς μετάνοιας. Δάμαλις γάρ τριετῆς ἔστι, τουτέστι, τελεία ἔστι καθ' ἡλικίαν. Ή γάρ τριετῆς δάμαλις ἥδη τοῦ γεννητὸν δύναμιν ἔχει, καὶ τοῦ ὑπέρχειν τὸν τρέχηλον τῷ ζυγῷ. Ἰνα οὖν δειξῃ ἴδιον (41) τῶν δυναμένων ἐπιστρέφειν τὸ τετελειώσθαι μὲν κατὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἡλικίαν, ἔχειν δὲ τὸν λόγον, δυνάμενον διποθανεῖν τῷ ζυγῷ τῆς ἀληθείας, εἰρηκε δάμαλιν τριετῆ. Ο γάρ μητὸν διὰ τῆς ἡλικίας τὸ èn ἀνθρώπων τελείων ἐσχηκών, μηδὲ τὸν νοῦν ἀπηρτούμενον ἔχων, ἀλλ' ἀτελῆς ἔστι διὰ σμικρότητα, οὐδὲ ἀπαιτεῖται τὰ ἔργα τῆς μετανοίας. Διὸ καὶ èn τῇ Γενέσει τοῦ Ἀβραὰμ ζητοῦντος σημείον παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγοντος· Δέσποτα Κύριε, κατὰ τί γνώσομαι, διὰ καληρονομήσω τὴν γῆν; εἰπεν (42) δὲ Θεός· Αἴδε μοι δάμαλιν τριετίουσαν καὶ κριόν τριετίουσα· èn τοῖς τρισιν ἔτεσι τὸ τέλειον τῶν ζώων καὶ τὸ πρὸς γένητον ἐπιτήδειον ἐκλεγόμενος. Τριγόνα δὲ καὶ περιστερὰν χρόνῳ οὐ περιγραφε, διὰ τὸ εὐθὺς τὰ ζῶα ταῦτα τῆς γεννήσεως ἄρχεσθαι.

299. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀναβάσεως τῆς Λουτί οὐαίνεται ἀναβάσσονται. Ἀρχὴ εὐφροσύνης ἔστι τὸ κλαίειν καλῶς, καὶ ἀναβάσσεις καὶ προκοπῆς τῆς ἐπὶ τὰ ζῶα, ἡ κατὰ θεὸν γινομένη λόπη. Διὸ καὶ δὲ Ἀπόστολος εὐφραντεῖται (43) ἀπὸ τῶν λυπουμένων, δρῶν εἰς συναίσθησιν ἀγοντας τοὺς ènautōν λόγους, καὶ ἐνεργαζομένους αὐτοῖς τὴν κατὰ θεὸν λύπην μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον. Οι γάρ κλαίοντες

nimus.

(39) Codices aliquot, δύ.

(40) Codex unus, τῆς Μωαβίτιδος.

(41) Editi, δὲ τὸ διον.

Vox δὲ in mss. non repre-

ritur.

(42) Veteres quatuor libri, εἰπεν δέ.

(43) Editi, ηδρανίστο. Αἱ mss. quinque, εὐφρα-

ἐπὶ τοῖς κακοῖς ἔργοις, καὶ ταῖς κκατὶς αὐτῶν (44) διανοίαις, οὐκέτι μὲν κατανήσονται, οὐδὲ εἰσελεόσονται εἰς τὴν κατώτερα τῆς γῆς· μανθάνονται δὲ οἶονει χειραγωγίᾳ τῇ πρὸς τὸ (45) ἄνω ὑψώσι τῇ κατὰ Θεὸν λύπῃ κεχρημένοι. Βοῦς δὲ σύντεριμος καὶ συσσεισμός. Οὐ γὰρ διελέγεται καὶ καθαψάμενος λόγος συντρίβει τὸ πονηρὸν φρόνημα, καὶ οἶον σάλον τινὰ τοῖς λογισμοῖς τοῖς κακῶς ἐμπεφυκόσιν ἐμποιεῖ, πρὸς τὸ τοὺς μὲν ἐκριζωθῆναι, τοὺς δὲ δηγιεῖς (46) λόγους ἀντεισαχθῆναι. Διὸ τοῦτο Καρδιαν συντετριμένην καὶ τεταπεινωμένην δὲ θεδεὶς οὐκ ἔκουδεοσώνι. Συνεπτηκούσας μὲν γὰρ καὶ μηδέπω διασαλευομένης τῆς ἐν τῷ ἀμαρτάνει· ἔξεις, οὔτε κλαύσονται ἀμαρτάνοντες, οὔτε ἀναβήσονται πρὸς τὸ ἄνω· συντετριμένης δὲ τῆς μοχθηρᾶς διαθέσεως, καὶ οἶονει σεισμὸν τινὰ καὶ κλόνον ἐπὶ τοῖς πονηροῖς δόγμασι τῆς ψυχῆς παθούστες, ἀκουστὴ γίνεται ἡ βοή, ἐπ' ὀφελεῖς τῶν ἀκουομένων.

299. Τὸ δόδωρο τῆς Νεστορίου ἔσται. Τὸ τῆς φυευδοδοξίας δόδωρο, πρότερον ἀφθόνως καὶ πολὺ ῥέον ἐπὶ βλάση τῶν δεχομένων, ἀφανισθήσεται, φησί, καὶ ἔρημον ἔσται. Εἰ δὲ ἡνὶ εἰδέναι τὴν δύναμιν τοῦ δονομάτος, ἐληφθεῖ ἀν τις ἀφορμὴ πρὸς τὸ μᾶλλον καθικέσθαι τῆς διανοίας τοῦ προφητικοῦ νοῦ, καὶ ἐφαρμόσεσθαι τοῖς πράγμασι τὰ ἐν τοῖς ὄντος σημανόμενα. Πλὴν δὲτι ἐναντίον ἔστι τὸ δόδωρο τοῦ δόδατος τῆς ἀναπαύσεως, ἐφ' οὗ ἐκτρέψει διάρκεια τοῦ ὑπὸ αὐτοῦ ποιμαινομένους· καὶ τοῦ δόδατος, οὐ δίδωσιν διάρκεια τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, οὐ δικαζιώθεις πιεῖν, ἔχει δὲ διατῷ πηγὴν δόδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν εἰώνιον. Οὕτω δὲ φαῦλον καὶ οὐδαμὸς ἔξιον τὸ δόδωρο τοῦτο, διτι οὐδὲν ἀλλοὶ ἡ γέρτοντον ἐκτρέψει (47), διτι αὐτὸς οὐκ ἔσται. Τούτοις, αἱ ψυχαὶ, αἱ τὴν πρόσκαιρον ταύτην καὶ ταχὺ μαρτυρούμνιν τοῦ κόσμου δόξαν πεπαθευμέναι, ταχὺ ἀπανθίσουσι, τοῦ οἶοντος ἀρδόντος αὐτὰς λόγους ἀργμαθεύσατος. Μή καὶ οὕτω μίλλει σωθῆναι; Αἰσκρινον δὲ λόγος, διτι μέλλουσα σῶματα; Η Μωαβίτις, δόδοις τις καὶ ἀγωγεῖς (48) σωθήσεται, καὶ τοῖς ἐπιπονωτέροις παιδεύμασιν ἐναγθήσεται εἰς σωτηρίαν. Τὸ γὰρ, Ἀπολεῖται ἡ Μωαβίτις, καὶ, Νυκτὸς ἀπολεῖται, καὶ δοσ ἀλλὰ εἰρηται, πρὸς τοῦτο ἔχει τὴν ἀναφορὰν, διτι ταῦτα γίνεται πρὸς τὸ σωθῆναι αὐτῆν. Ἐπέκὼ γὰρ ἐπὶ τὴν φέραγγην Ἀραβας. Οἱ μὲν γὰρ (49) πρότεροι διὰ τοῦ κλαυθμοῦ σωθήσονται· οἱ δὲ τὴν ἀμετανόητον καρδιαν ἔχοντες, διὰ τῆς ἐν τῶν Ἀράβων ἐπαγμένης πληγῆς. Ἀραβεῖς δὲ, οἱ ἐπέριοι. Η τάχα αἱ ἐοικούσαι (50) τῷ σκότῳ δυνάμεις Ἀραβεῖς ἐνταῦθα προσαγορεύονται· δι' ὧν ἀποστέλλονται αἱ παιδεύτικαι πληγαὶ τοῖς τὴν ἀμετανόητον καρδιαν ἔχουσι. Συνῆψε γὰρ ἡ βοή τὸ δρίον τῆς Μωαβί-

A cet ad pœnitentiam ad salutem haud pœnitendam. Nam qui lugent ob prava opera, et ob porversas suas cogitationes, non amplius descendunt, neque ingredientur in infimis terræ partes: sed ascendent, ea quæ secundum Deum est tristitia tanquam amniculo quodam usi, quo evehant se sursum et attollant. Clamat autem contritio et concussio. Sermo enim qui redarguit et objurgat, conterit pravam mentem, et quodammodo cogitationes viciose insitas exagitat et concutit, ut ipsæ quidem tollantur radicibus, sententia vero quæ sana sit introducatur. Quare *Cor contritum et humiliatum, Deus, non despicias*¹⁷. Nam peccandi habitu stante, nequid conoussou, neque silebunt peccatores, neque ascendent ad superiora; sed pravo affectu contrito, et anima veluti concussionem quamdam et perturbationem ob perversa dogmata paciente, auditur clamor, ad eorum qui audiunt utilitatem.

299. *Aqua Nebrim deserta erit.* Nimirum aqua falsa opinionis, quæ prius affatim et abunde silebat ad eorum perniciem qui eam excipiebant, et medio, inquit, tolletur, et deserta erit. Quod si daretur vim hujus nominis nosse, posset inde arripi occasio aliqua intelligentiam sensus propheticī mellus assequendi, et nominum significationem ipsis rebus accommodandi. Cæterum aqua illa aquæ refectionis¹⁸ quæ quos Dominus a se pastos enutrit, contraria est et adversa, estque aliena ab illa aqua, quam Dominus iis, qui in se credunt, impertit: potu cuius ~~οὐδε~~ quisquis fuerit dignatus, habet in se fontem aquæ salientis in vitam æternam¹⁹. Ita autem illa aqua mala est et nihil facienda, ut alat nihil aliud nisi fenum, quod et ipsum non erit. Hoc est animæ temporariam hanc et quæsissime marcescentem mundi gloriam sequi edocet, sermone qui eas quasi irrigabat, vastato ac delecto, confessim immarcescent. *Nunquid et sic salvanda est?* Scriptura ostendit futurum esse, ut Moabitis viis quibusdam ac vita institutis salva fiat, atque disciplina asperiore perducatur ad salutem. Nam illud, *Peribit Moabitis, et, Nocte peribit*, alia quæcunque dicta sunt hoc eo referuntur, quod isthæ pro illius salute fiant. *Inducam enim super vallem Arabas.* Consequentur salutem priores quidem fletu suo: alii vero quorum cor pœnitens non est, plaga per Arabas inducenda. Cæterum Arabes, occidentales. Aut forte virtutes tenebris similis hoc loco dicuntur Arabes: quarum opera emendatrices vindicesque plagæ in eos quorum cor pœnitentiam refugit, immittuntur. *Pertigit enim clamor ad terminum Moabitidis Gallim, et ululatus ejus.* Confinium Moabitidis vocatum est Gallim. Sed iuxta nominis

¹⁷ Psal. L, 19. ¹⁸ Psal. xxii, 2. ¹⁹ Joan. iv, 14.

(44) Codices omnes, αὐτῶν. Editi, ταυτῶν.

(45) Editi, πρὸς τὰ. At mss., πρὸς τό.

(46) Sic mss. omnes. Editi, διατίνονται.

(47) Editi, ἐκτρέψει. Libri antiqui, ἐκτρέψει.

(48) Sic mss. omnes. Editi, καὶ ἀγωγῆς. Statim mss. tres, ἐναγθήσεται. Alius, συναγθήσεται. Editi

cum Reg. primo, ἐναγθήσεται.

(49) Veteres quatuor libri, γάρ. Editi, οὖν.

(50) Editi et quatuor mss., αἱ οἰκεῖαι. Hinc interpres, familiariter assuetæ tenebris. At Reg. secundus, *Η τάχα αἱ ἐοικούσαι, aut forte virtutes tenebris similis.*

interpretationem idem valet atque *arietinum*, de-
sumpto nomine ab animali principe et duce. Quo-
niam igitur idem potest esse finis et initium re-
gionis, nunc *Moabitidis* regio ab initio appella-
tionem suam duxit. Et ululatus ejus omnia im-
plicavit.

300. Rureus aquam vocat doctrinam: quam ait
esse sanguine plenam, quod mali preceptores rei
sint mortis discipulorum. Quare de sermonibus
exitiosis, et qui animas perimunt, cum loqueris tum
opportune uteris prophetica sententia, quae dixit: *Aqua autem Deebon replebitur sanguine; inducam enim super Deebon Arabas, et tollam semen Moab*, quod minime transit ad meliora, sed inter eos
qui non ingrediuntur in Ecclesiam Domini, reman-
sunt. Tolletur semen Moab; Moabitas namque non
introibunt in Domini Ecclesiam usque ad decimam
generationem, et usque in saeculum. Id Scriptura
comminatur exterminatum iri: quod semen Ariel
vocat. Hebrei autem Ariel nomine leonis inter-
pretantur. Sane et Dominus ipse ait homicidas ex
diabolo esse natos ubi Judaeos alloquitur, eorum
animum mortis ipsius cupidum videntes: *Vox ex
patre diabolo estis*²⁰, et opera patris facitis. *Ille
homicida erat ab initio*. Et quidem desertores
Ecclesiae semen sunt Moab, semen vero Ariel ii
dicuntur, qui anhelant fratribus cædem, ac perni-
ciosis sermonibus, animabus eorum mortem affe-
runt. Postea ait: *Residuum Adama*, quod significat
virginalem terram, ex qua formatum est Adami
corpus. *Mittam quasi reptilia in terram*, hoc est,
homines reliquos, qui terrena sapiunt, quod ex sua
malitia ac pravitate geniti sunt serpentes, et anima-
lia venenum ejaculantia. Sunt quidem serpentes,
quia eam amisere sublimitatem, ²⁰ in qua fuerant
constituti juxta primam suam conditionem; sunt
vero animalia virulenta, quia exitio sunt occurrenti-
bus. Hos mitti dicit Scriptura. Itaque post priores
illos Moabitas, de quibus dicta sunt meliora, si quis
in terra supersit, et serpenti similis evadat, de quo
dictum est, *Terrum comedes omnibus diebus tuis*²¹;
hic immittitur quasi reptilia. Quisquis autem semi-
nat in carne, comedit terram, et ex carne metit
corruptionem²².

CAPUT XVI.

301. VERS. 1-5. *Num petra deserta est mons filiæ*

²⁰ Joan. viii, 44. ²¹ Gen. iii, 14. ²² Gal. vi, 8.

(51) In utroque Colb. et in Reg. secundo legi-
tur, τὸ χωρὸν pro τὸ δριον, *regio Moabitidis*.
Statim editi, πεπλήρωκεν ἔως τοῦ φρίταος Ἐλείμ, usque ad putoem Elim. Sed illa, ἔως τοῦ, etc., expunximus: quippe quae in mss. non inveniantur.

(52) Noster Reg. secundus, ἔχει. Mox idem co-
dex, διὰ τοῦ ἐνόχου.

(53) Codices aliquot, λόγῳ.

τιδος τῆς Γαλλίμ, καὶ διολυγμὸς κάτης. Τὸ δριον
τῆς Μωαβίτιδος Γαλλίμ ὠνόμασται. Ὁμως ἐρμηνεύε-
ται κεκριωμένον, ἐπώνυμον τῷ ἡγεμονικῷ ζώῳ καὶ
ἀρχικῷ. Ἐπει ὅν τὸ αὐτὸ δύναται καὶ πέρας εἶναι
χώρας καὶ ἀρχὴ, τὸ δριον (51) τῆς Μωαβίτιδος νῦν
ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὴν προσηγορίαν εἶληφε. Καὶ διολυ-
γμὸς αὐτῆς πάντα πεπλήρωκεν.

300. Πάλιν τὸ ὄδωρ διδασκαλίαν λέγει (52) διπερ
αἱματος εἶναι πλῆρες φῆσι, διὰ τὸ ἐνδόχους θανάτου
γίνεσθαι τοῖς διδασκομένοις τοὺς κακῶς καθηγουμέ-
νους. Ωστε εὐχαρίως περὶ τῶν διεθρίων λόγων καὶ
ἀπολλύντων τὰς ψυχὰς χρήση ποτὲ τῷ προφητικῷ
βῆτῷ (53) τῷ λέγοντι: Τοῦ δὲ ὄδωρ τὸ Δεηθῶν πλη-
σθήσεται αἱματος: ἐπάκιον γὰρ ἐπὶ Δεηθῶν Ἀρα-
βίς, καὶ ἀρῷ τὸ σπέρμα Μωάδ, τὸ μὴ μεταβαθί-
νον (54) ἐπὶ τὰ κρείτονα, ἀλλὰ μεῖναι ἐν τοῖς μὴ
εἰσερχομένοις εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου. Σπέρμα τοῦ
Μωάδ. Οὐκ εἰσελεύσονται γὰρ Μωαβῖται εἰς Ἐκκλη-
σίαν Κυρίου ἔως δεκάτης γενεᾶς, καὶ ἔως εἰς τὸν
αἰώνα. Ἐξαίρεντος δὲ λόγος ἀπειλεῖ, διπερ (55) σπέρμα
τοῦ Ἀριτῆλον δυομάζει. Ἀριτῆλος δὲ δὲ λέων ἐρμηνεύεται
παρ' Ἐβραίοις. Τοὺς οὖν φονικοὺς καὶ δέ Κόριος ἐκ
τοῦ διαβόλου γεγενηθεῖσαι λέγει, ἐν οἷς πρὸς Ἰουδαίους
διαλέγεται. δρῶν αὐτῶν τὴν κατ' αὐτοῦ φονῶσκεν προ-
αίρεσιν. διτι Τμητις ἐκ τοῦ πατρὸς (56) τοῦ δια-
βόλου ἐστὲ, καὶ τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς διμῶν ποιεῖτε.
Ἐκεῖνος ἀνθρωποκότονος ἦν ἀπ' ἀρχῆς. Σπέρμα
μὲν οὖν Μωάδ, οἱ ἀποστάται τῆς Ἐκκλησίας. Σπέρ-
μα δὲ Ἀριτῆλος, οἱ (57) κατὰ τῶν ἀδελφῶν φόνον
πνέοντες, καὶ διὰ τῶν διεθρίων λόγων τὸν θάνατον
ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἀμποιοῦντες. Μετὰ ταῦτα φῆσιν.
διτι Τὸ καταλοιπὸν Ἀδαμᾶ, διπερ σημαίνει ἔγη τὸν
παρθενικὴν, ἀφ' ἧς ἐγένετο τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ.
Ἀποστελῶ ὡς ἐρπετὰ ἐπὶ τὴν γῆν, τουτέστι: τὸ
καταλοιπὸν τῶν ἀνθρώπων, τῶν τὰ γῆνα φρονούν-
των, διὰ τοῦτο γεγενηθεῖσαι ἐκ τῆν ἐστῶν κακίας
ἐρπετὰ καὶ ισοδλα. ἐρπετὰ μὲν, τῷ ἀποβαλεῖν τὸ
ψυχος, ἀφ' οὗ κατὰ τὴν ἀρθρητὴν κατεργασθῆντας
ἐπύγχανον. ισοδλα δὲ, διὰ τὸ φθαρτικὸν τῶν συνδυ-
τῶν. Τούτους ἔξαποστελλειν (58) δὲ λόγος φησι. Με-
τὰ οὖν τοὺς προτέρους Μωαβῖτας, περὶ ὧν τὰ κρείτο-
να εἴρηται, εἰ τις ἐν τῇ γῇ καταλείπεται καὶ δύοιοι
ται τῷ δρει, περὶ οὐ εἴρηται, διτι Γῆν φαγῆ πάσας
τὰς ἡμέρας σου· οὗτος ἔξαποστελλεται ὡς τὰ ἐρπε-
τά. Γῆν δὲ ἐσθίει δ σπειρων εἰς τὴν σάρκα, καὶ ἐκ
τῆς σαρκὸς θερίζων φθοράν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ.

301. Μὴ πέτρα ἐρημός ἐστι τὸ δρος θυγατρὸς

(54) Sic mss. omnes. Editi, μεταναστάν.

(55) Editi, ὠπερ. At uterque Combef. et alli-
tres, διπερ.

(56) Codices tres, πατρὸς διμῶν.

(57) Editi, οἱ τὴν. Veteres quatuor libri οἱ. Reg.
tertius. οἱ κατὰ τὸν ἀδελφόν.

(58) Editi, ἔξαποστελεῖν, At uterque Colb. et Reg.
secundus, ἔξαποστελλειν. Mox quinque mss., καὶ
δύοιοιοι. Editi, καὶ ωμοιωται.

Σιών; Ἐση γάρ ως πετεινού ἀνιπταμένου νεοσ-
σδς ἀφρηγμένος, ἔση, θύγατρε Μωάδ. Ἐπειτα δὲ,
Ἀρνῶν, πλείονα βουλεύου. Ηοιείτε σκέπτην (59)
πένθους αὐτῆι διὰ παντός. Ἐν μεσημβρινῇ σκο-
τίᾳ φεύξονται· ἔξεστησαν. Μὴ διχθῆς (60) παροι-
κήσουσί σοι οι φυγάδες Μωάδ. Ἐσονται σκέπη
ὑπὲν ἀπὸ προσώπου διώκοντος, διτι θρητῇ συμμα-
χίᾳ (61) σου, καὶ δέρχων ἀπώλετο δέ καταπατῶν
ἀπὸ τῆς γῆς. Καὶ διορθωθήσεται μετὰ ἔλεους θρό-
νος. καὶ καθίσεται μετ' αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀληθείας
ἐν σκηνῷ Δαβὶδ, κρήνων καὶ ἐκητῶν κρῆμας, καὶ
σπεύσων δικαιοσύνην. Κτι πρὸς τὴν Μωάδ διδύος
ἴστοι. Μὴ πέτρα ἔρημάς ἔστι τὸ δρός θυγατρὸς
Σιών; Ἐλέγχει αὐτῆς τὴν καταφρόνησιν, ἣν κατεφρό-
νει τῆς Σιών, πέτρων ὑπολαμβάνουσα (62) εἰναὶ ἔρη-
μον τὸ δρός, ως οὔτε μέγθος ἔχον δέιπλογον, οὔτε τὰ
ἐκ γεωργίας καλὲ δυνάμενον διποδέξασθαι, ως μήτε
τοὺς οἰκοῦντας τρέφειν, μήτε τοὺς νευμόμενους αὐτόν.
Ἡ γάρ τοῦτα περὶ τοῦ δροῦς ὑπολαβοῦσα (63), καὶ
ἔκειτε! στοχα αὐτῷ, ὑπερφυσηθεῖσα δὲ τῇ ἀλαζονείᾳ,
καὶ ἐαυτὴν μετεωρίσασα τῷ φρυγάμιστι καὶ τῷ τύφῳ,
ἔσῃ διμοία νεοσσῷ ἐγκαταλειμμένῳ υπὸ τοῦ θάλ-
ποντος αὐτὸν πετεινοῦ, ἐπειδὸν ἀναπτῆ τῆς καλιάς
πτοτιθὲν, καὶ ἔρημον καταλείπον τὸ ἐκτρεφόμενον.
Τὸ μὲν γάρ οὕχεται φεῦγον, τὸ δὲ εὐάλωτόν ἔστι τῷ
βουλομένῳ. Λετὸς μὲν γάρ, ή εἴ τι ἀλλο τῶν μεγά-
λιων πτηνῶν τῶν ἐπὶ πολὺ ὑψοῦσθαι ἀπὸ γῆς περι-
κότων, ἔξω ἔστι τῆς παρὰ τῶν ἐπιχειρούντων βλά-
βης· σὺ δὲ ἔσῃ ως νεοσσός, ἀλλοτρίας βοηθείας
εἰς τρυφῆν ἐπιδεμόνος (64), ἅρτι μὲν τοῦ ωοῦ προ-
κύψας, οὐδὲ βαθεὶ τῷ πτερῷ κατημφιεσμένος τὸ σῶ-
μα. ἀλλ' ἔτι τῆς ἐτέρωθεν δεόμενος σκέπτης πρὸς τὸ
ἐν νυκτὶ συνθάλπεσθαι, καὶ μεθ' ἡμέραν μὴ κατεφρύ-
γεσθαι. Τῆς οὖν μητρὸς φυγαδευθείσης, ἀναιρεθῆ-
ση (65) ἀπὸ τῆς καλιάς, ἀδρανῆς μὲν ὅν πρὸς τὸ
αδύνατος δὲ πρὸς φυγῆν. Ο αὐτὸς δὲ ξενι δ
καὶ σὲ τῆς καλιάς καθαιρῶν, καὶ τὴν ἐκπαζου-
σαν μητέρα ἀποδιώκεις. ἀδήλον οὖν, θει αὶ διὸ τοῦ
πονηροῦ καὶ ἀστεῖον πνεύματος ἐκτρεφόμεναι ψυ-
χαί, ἐπειδὸν ἐπιτύχωσί τινος γενναῖως (66) δι'
ἔργων ἀγαθῶν καὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ δύναματος
τοῦ Χριστοῦ ἀποδιώκοντος αὐτάς, ἐρημωθεῖσαι τὴν
καλήν ἐργασίαν, εὐληπτότεραι εἰσι πρὸς τὴν Ἀν Χρι-
στῷ ἀνατροφήν, τὴν ἄγουσσαν εἰς τελείωσιν. Ἐση,
θύγατρε Μωάδ, ἐλεγχθείσης τῆς περὶ σὲ ἀσθενείας,
τὸ καταλειπόμενον· Τι! ἔση, θύγατρε (67) Μωάδ;

(59) Antiqui tres libri, Ποιεῖτε σκηνήν, Facile len-
iorum. LXX, Ποιεῖτε σκηπήν, et fac tegmen.

(60) Pro illo, M^h ἀγθῆc, legitur apud Procopium et apud Cyrrillum, M^h ἀπ' ἀρχῆc, *Nonne ab initio habitabunt?* Et ita quoque habent codices nonnulli.

(61) *Ante vocem συμμαχία ex quinque mss. ad-
ditus est articulus. Aliquantum post uterque Com-
bef. et alii mss., καθίσται μετ' αὐτοῦ, sedebit cum
ipso. Editi, ἐπ' αὐτοῦ, in ipso. Ita autem emendasse
typographos arbitror: sed quo testimonio correc-
tum, sit nescio; cum in illis ipsis codicibus, quos
solos in manibus habuerunt, legatur. μετ' αὐ-
τοῦ.*

(62) Veteres quatuor libri, δικολαμβάνουσαν. Editi,

Sion ? Eris enim sicut avis avolantis pullus ablatus ; eris, filia Moab. Deinde vero, Arnon, plura delibera. Facite tegmen luctus ei semper. In meridianis tenebris fugient : obstupuerunt Ne abducari : habitabunt juxta te profugi Moab. Erunt tegumentum vobis a facie persequenteris, quia sublatum est commilitum tuum, et princeps periret qui conculcabat a terra. Et restaurabitur eum misericordia thronus : et sedebit cum eo cum veritate in tabernaculo David, judicans et quærens judicium, et accelerans justitiam. Sermo etiamnum ad Moab spectat. Num petra ·deserta est mons filix Sion ? Reprehendit ejus contemptum, quo prosequebatur Sion. Nam existimabat montem hunc esse petram desertam, ac si nulla ei inesset amplitudo memoratu digna, neque agriculturæ bona posset excipere, adeo ut nec incolas nec cultores suos aleret. Tu enim quæ ita sentis de eo monte, ac illum aspernaris, quæque supra modum arrogantia ac fastu turges, ac te ipsa effers cum jactantia et superbia, assimilis eris pullo a fovente se ave destituto, postquam perterrita nido avolavit, alumno suo citra custodiam derelicto. Nam fugiente ave pullus cuivis volenti est captu porquam facilis. Aquila quidem, aut si qua alia sit magnarum avium, quæ sese longe a terra evehere soleant, ab iis qui afferre perniciem conantur, tutæ est et secura ; tu vero eris quasi pullus opis alienæ indignus ad comparandum alimentum, qui nuper prodiit ex ovo, et cuius corpus ne profundis quidem alis est circumvestitum, sed qui adhuc alieno eget tegumento, ut calefiat noctu, et interdiu non torreatur. Matre igitur sibi fuga consulente, e nido detrahēris ; cum neque repellere injuriam, neque fugere possis. Ceterum erit idem qui et te deturabit e nido, et qui matrem quæ te protegebat, fugabit. Animas igitur a pravo et instabili spiritu enutritas, ubi quempiam, qui eas per bona opera et per invocationem nominis **ES Christi insequantur viriliter, nactæ fuerint, bonaque peropportune orbitate orbatæ fuerint palam est fieri expeditiores ad sumendam Christi alimoniam, qua provehantur ad perfectionem. Filia Moab, detecta tua infirmitate, reliquum illud eris. Quid eris, filia Moab ? Quid sis, compertum erit et perspectum. Oblita es enim tue ignobilis tatis, nempe te ex patre qui ex furtivis nuptiis originem traxit, prognatam**

quibus Reg. tertius secundis curis faveat, habent,
δπολαμνάνουσα.

63) Codex unius, ὑπολαμβάνουσα.

64} Codices tres, δεόμενος.

(65) Recentior Combeffisii codex et editi, ~~avare-~~
~~theta-~~ vitiouse. Alter Combeffisii codex cum aliis
tribus ~~trahit~~ optima.

(86) Editi et quatuor mss., γενναῖως. Codex alias, γενναῖου. Mox editi et quinque mss., ἀποδιώκοντος αὐτάς. Combefisius autem emendat, legitque, ἀποδιώκοντος αὐτό. qui hunc spiritum fuget : in quo Combefisium reprehendendum puto, non quod vox αὐτό inuenta sit, sed quod correxerit de suo.

(67) Editi et Reg. primus, Ἐσπ θυγάτηρ... Τι
ἐσπ θυγάτηρ; At mss. nonnulli utroque in loco,

esse, tua matre ob noctem et vinum semen pater- Αnum suffurant ²³.

χλοπιμαλών προσελθόντος, νυκτὶ καὶ οὖν φρέσκος τὴν τοῦ πατρικοῦ σπέρματος χλοτὴν τῆς μητρός σου συγχρησαμένης.

302. *Deinde vero, Arnon, plura libera.* Quandoquidem nihil tibi, o Arnon, attulere emolumenti consilia priora, neque profuit de dogmatibus cum omni philosophia connexis multas quæstiones philosophicas habuisse; multiplica, si videbitur, consilia. Videtur per ludibrium et ironiam exhortari Arnon ad stulta consilia cœpienda, ut vanis suis exsatiata consiliis, et eorum edocta inutilitatem, hoc pacto accedat ad sanam doctrinam. Est autem Arnon, oppidum Moabiticum, et hoc uno oppido Scriptura nobis indicat omnem Arabie locum. Fuit autem nomen Arnon anteposatum, ob ejus significationem ab interpretibus allatam: Arnon siquidem, si interpretaris, sonat *illustrationem eorum*. Quoniam igitur in maxime qui multum efferruntur ob sapientiæ suæ existimationem, versari in luce suum animum putant, etiamsi re ipsa sint mente exsecrati, et alienati a Deo, ideo propheta adversus eos loquitur, qui se arbitrantur manere in luce cognitionis et scientiæ.

303. *Deinde hortatur et admonet: Facite tegmen luctus ei semper* ²⁴. Deusti sunt Nadab et Abiud, oblato in ara igne alieno. Et qui non receperere veram lucem, imo qui eum qui se transfiguravit in luce angelum ²⁵, suscipiunt, si intelligent se in falsa scientiæ opinione versatos fuisse, et oberrasse se a veritate, necessario semetipsos lugebunt. Eam ob rem Scriptura transtulit consilium ad eos qui eorum curam habebant, et dicit: *Facite tegmen luctus ei semper.* Qui enim mærorum creant et modestiam ob peccata, quæ admittuntur tum in iis quæ attinent ad vitam, tum in iis quæ ad doctrinam, sic ut nonnulli ad beatum luctum pertingant, et faciunt tegmen luctus. Vidi ego quosdam, qui immo- dico dolore correpti, incuderent se in cubiculo, et lucis aditu omni obturato, veluti se ipsi per ejusmodi vitam in tenebris transactam ulciscerentur. Itaque ne consueta illa quam de sua sapientia ha- bent existimatio sensus eorum, decepta mente, ob- turbet, cum ipsa vere sit tenebris, et tamen lux esse putetur, ait: *Facite tegumentum luctus eis.* C Nimis, ut exclusis hereticorum erroribus, lu- mini vero locum detis, quo corda eorum qui in se credunt, illustret ²⁶. Prius igitur quam veniat

²³ Gen. xix, 33-37. ²⁴ Levit. x, 1. ²⁵ II Cor. xi, 14.

θύγατρε, bene. Ibidem editi, Μωάδ; τοιτέστιν ὁσπερ εἰ. Uterque Combef., Μωάδ; ὅπερ εἰ. Alii duo mss., ἦ. Hoc ipso in loco quatuor mss., φαν- ρωφήσ. Mox editi, πατρὸς ἔγενον. Vox ἔγενον deest in nostris quinque codicibus: sed eam, opinor, addendam esse judicarunt typographi; in quo eos non ita multum reprehendendos arbitrarer si ea de re monuissent.

(26) Editi et Reg. primus, συμπεπλασμένων, de dogmatibus, quæ conficta sunt ex totius philosophiæ præceptis. Lectio optima. At alii quatuor codices

302. *Ἐπειτα δὲ, Ἀρνῶν, πλείονα βουλεύου.* BἘπειδὴ οὐδὲν σε ὀνήσις τὰ πρότερα βουλεύματα, ὡς Ἀρνῶν, οὐδὲ τὸ πολλὰ περὶ δογμάτων τῶν κατὰ πᾶσαν φιλοσοφίαν συμπεπλεγμένων (68) φιλοσοφῆσαι πρόσθες, εἰ δοκεῖ, τοῖς βουλεύμασι. Δοκεῖ κατά τινα χλεύην καὶ εἰρωνείαν προκαλεῖσθαι ἐπὶ τὰ ἀνόνητα βουλεύματα τὴν Ἀρνῶν, ἵνα κόρον λαβοῦσα τῶν ματαίων ἔστηται βουλευμάτων, καὶ μαθοῦσα τὸ ἀπ' αὐτῶν ἀνωφελὲς, οὐτω προσέλθῃ τῇ ὁγιαινούσῃ διδοσ- σαλίᾳ. Ἔστι δὲ Μωαβίτικὸν χωρίον ἡ Ἀρνῶν, καὶ ἀπὸ ἑνὸς δλον ἥμερον ἐνδέκενται τὸν τόπον τῆς Ἀρ- θίας διάργος. Προετιμήθη δὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἀρνῶν, διὰ τὴν ἐρμηνευομένην ἀπ' αὐτοῦ διάνοιαν. ἐρμη- νεύεται γάρ ἡ Ἀρνῶν, φωτισμὸς αὐτῶν (89). CἘπειδὴ οὖν μάλιστα οἱ πολλὴν ἐκ τῆς οἰκησιας τῆς κατὰ σο- φίαν ἐπαρσιν πάσχοντες, ἐν φωτὶ οὖνται διάγειν τὸν ἔστητῶν νοῦν, κατὰ ἀληθείαν ἐσκοτισμένοι τῇ διανοὶ δύντες, καὶ ἀπηλλοτριωμένοι τοῦ Θεοῦ, πρὸς τοὺς ἐν φωτὶ τῷ (70) ἐκ τῆς γνώσεως ὑπολαμβάνοντες εἶναι τὸν λόγον ποιεῖται.

303. *Εἶτα παραίνετε.* Ποιεῖτε σκέπην πένθους αὐτῇ διὰ παντός. Ναδὰδ καὶ Ἀβιούδ, ἀλλότριον πῦρ προσενέγκαντες τῷ θυσιαστηρίῳ, κατεφλέγγονται. Καὶ οἱ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν μὴ δεξάμενοι, ἀλλὰ τὸν μετασχηματιζόμενον εἰς ἄγγελον φωτὸς τοῦτον ὑποδεχόμενοι, ἐὰν αἰσθωνται, διὰ ἐν φαντασίᾳ μὲν γνώσεως ἥσαν, ἵστραλμένοι δὲ τῆς ἀληθείας ὑπῆρχον, ἀναγκαῖως ἔστοις καταπενθήσουσι. Διδούσι μετήγα- γεν διάργος τὴν παραίνεσιν ἐπὶ τοὺς ἐπιμελουμένους αὐτῶν, καὶ φησι. Ποιεῖτε σκέπην πένθους αὐτῇ διὰ παντός. Οἱ γάρ ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις, εἴτε κατὰ τὸν βίον, εἴτε κατὰ τὴν γνῶσιν, ἐνεργαζόμενοι λύπην, ὅστε τινὰς ἀλλεῖν ἐπὶ τὸ μακαρίως πενθεῖν, οὗτοι ποιοῦσι σκέπην πένθους. Εἴδον τινὰς ἔγει τῶν ὑπὸ λύπης ἀκράτου κατεχομένων ἀποκλεοντας ἔστητοὺς εἰς οἰκίσκον, καὶ πᾶσαν φωτὸς πάροδον ἀποφράσσον- τας, καὶ οἶνει τιμωρουμένους ἔστοις διὰ τῆς ἐν τῷ σκήπται διαγωγῆς. Ἰνα οὖν μὴ τὸ σύνηθες αὐτῶν ἀξιαπατῶν τὴν διάνοιαν, τῆς σφρίας οἰημα, κατὰ ἀλη- θείαν σκότος διάρροχον, φῶς δὲ εἰναι φανταζόμενον, διοχλῆσι αὐτῶν ταῖς αἰσθήσεσι (71). Ποιήσατε, φησι, σκέπην πένθους αὐτοῖς, ἵνα ἐν τῷ ἀποκλεῖσαι τὴν ἐτῶν ἐτεροδόξων (72) ἀπάτην, χώραν δῶτε τῷ ἀλη- θινῷ φωτὶ ἀλλάζουσι ταῖς καρδίαις τῶν εἰς αὐτὸν πε-

meliores note, συμπεπλεγμένων.

(69) Antiqui tres libri et editi, αὐτῶν. Alii duo mss. ἀπ' αὐτῶν.

(70) Editi, τούς. At mss., τῷ. Nec ita multo post tres mss., τῷ θυσιαστηρίῳ, κατεφλέγθησαν.

(71) Editi, τὰς αἰθήσεσι. At mss., ταῖς αἰσθή- σεσι.

(72) Nostri quinque mss. ἐτεροδόξων. Editi, ἐτε- ροδοῦστων. Aliquanto post Reg. secundus, εἰς αὐτὸν πεπιστευστῶν. Editi et alii mss., εἰς αὐτὸν.

πιστευότων. Πρὶν οὖν ἐλθεῖν τὴν ἡμεραν Κυρίου, ἐν ἣ κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, κατὰ τὸ ἐν τῷ Ζαχαρίᾳ εἰρημένον, δτι, Μεγαλονθήσεται ὁ κοπετός (73) ἐν Ἱερουσαλήμ, ὡς κοπετός ῥῶνος καὶ κόψεται ἡ γῆ κατὰ φυλὰς, φυλὴ οἴκου Δαβὶδ καθ' ἐαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἐαυτάς φυλὴ οἴκου Νάθεν καθ' ἐαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἐαυτάς πᾶσαι (74) αἱ ὑπολειμμέναι φυλαὶ, φυλὴ καθ' ἐαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἐαυτάς ὑμεῖς οἱ διδάσκοντες τὸν λόγον καὶ ἐπιστρέφοντες τοὺς ἡμαρτηκότας ἐν παντὶ τῷ τοῦ βίου καιρῷ, Ποιεῖτε σκέπην πένθους αὐτῇ, ἵν' ἐκ τοῦ ὑμετέρου λόγου οἱ ὑπὸ τῆς κακίας πρότερον

304. Ἐν μεσημβρινῇ σκοτίᾳ φεύγονται. Δοκεῖ τὸ μεσημβρινὸν τῆς ἡμέρας κατάστημα λαμπρότερον ἔχειν καὶ φανότερον τὸ φῶς. Τῆς οὖν ἀληθείας ἀπὸ κτίσεως κόσμου νοεῖσθαι δυναμένης τοῖς συνετῶς τοῖς λόγοις τῆς κτίσεως ἐπιβάλλονταν, οἱ ἐν τῷ κόσμῳ ζῶντες καὶ πανταχόθεν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ἄγνοιαν, οἵτοι εἰσιν οἱ ἐν μεσημβρινῇ σκοτίᾳ ὑπάρχοντες· τῶν μὲν πρχμάτων τὴν μεσημβρίαν ἔχοντων, ἐν δὲ ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀγρούντων τῆς σκοτίας ἐνυπαρχούστης. Οἱ τοιοῦτοι οὖν ἐν μεσημβρινῇ σκοτίᾳ φεύγουσιν, ἔξεστησαν· διότι τῆς φαντασίας, ἣν οἱ μεμηνότες φαντασίουνται, οὐδὲν διαφέρει τὰ τῶν τοιούτων δόγματα. Καὶ ἔρμηνεια ἐστὶ τοῦ μεσημβρίου σκότους ἡ ἔκστασις, ἐπεὶ καὶ οἱ πάθεις τινὶ λογισμῶν παρενεχθέντες, οὔτε τὸν ἥλιον λάμπειν οἴονται, οὔτε φῶς εἶναι περὶ τὸν ἀέρα. Ἐκστασις οὖν ὄντως, καὶ μανία στρῆται, οὕτως (75) ἐναργῶν πραγμάτων κηρυσσόντων τοῦ ποικαντος ἡμέρας τὴν δύναμιν, εἰδώλοις προσέχειν καὶ πλάσματι, καὶ θεοποιεῖν τὰ μὴ ὄντα, καὶ πολλάκις διὰ δογμάτων αἱρετικῶν ἔξω φέρεσθαι τῆς ἀληθείας, καὶ οἴοντες ἐκθέντας τὸ φῶς ἐν τῷ σκότῳ διάγειν. Μὴ ἀχθῆς. Προτέρεπεται ἡμέρας δὲ λόγος, μηδ ἄγεσθαι ὑπὸ τῆς πιθανότητος τῶν ἐπερθεῖσῶν μανία γάρ σαφῆς, ἀποτελοῦσσαν δικούσθενταν (76). Γνώρισον αὐτούμενον, διὰ ἔξεστησαν. Ἐξαὶ εἰσὶ τῆς ὅδου τῆς πρὸς Θεὸν ἀγοροῦσῆς μηδ ἔργηση αὐτοῖς δόθησον, μηδ ποτε ἀχθῆς διὰ τοῦτον εἰς κρημνὸν καὶ βάραθρον. Τυφλὸς γάρ ἐν τυφλὸν δόηται, ἀμφότεροι εἰς βάθυνον πεσοῦνται (77).

305. Παροικήσουσι σοι φυγάδες Μωάδ. Μετὰ ταῦτα δὲ τῇ θυγατρὶ Σιών λέγεται ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ (78) καὶ φιλανθρώπου Θεοῦ περὶ τῶν Μωαβίτων ἐπιστρεφόντων καὶ παροικεῖν μελλόντων αὐτῇ, οἵτινες πάλια πεφεγύτες τὸν Θεόν, ἐπανήκουσι πρὸς τὸν

A dies Domini, in qua plangunt omnes tribus terrae juxta id quod in Zacharia dictum est: *Magnus erit planctus in Jerusalem: sicut planctus malograti; et planget terra per tribus; tribus domus David seorsum, et mulieres eorum seorsum; tribus domus Nathan seorsum, et mulieres eorum seorsum; omnes reliquæ tribus, tribus seorsum, et mulieres eorum seorsum*²⁶; vos qui edocetis populum, atque peccatores in omni vitæ articulo convertitis, *Facite tegmen luctus ei*; ut qui prius vitio male afflictabantur, jam ad beatum luctum sermone vestro inducantur. κεκακωμένοι, εἰς τὸ μακαρίως πενθεῖν ἐναχθῶσιν.

304. *In meridianis tenebris fugient.* Lux in meridiano diei statu videtur olrior esse et splendidior. Quapropter cum veritas per mundi creaturas ab iis qui animum suum ad rationes creaturarum percipiendas solerter adjungunt, deprehendi queat et intelligi; qui in mundo degunt, Deique sapientia undique collustrantur, et tamen Dei ignorantia laborant, hi versantur in meridianis tenebris: quippe res quidem meridiem præ se ferunt, sed nihil minus tenebra in horum ignarorum animis existunt. Tales itaque fuga in meridianis tenebris capta, mente alienati sunt, quod eorum dogmata a phantasia quam sibi insanentes singunt, nihil differant. Atque tenebras meridianas interpretari licet alienationem mentis: quandoquidem et qui morbo aliquo a sana mente dejecti sunt, neque ilucescere solem, neque aerem luce circumfunduntur. Itaque rebus adeo claris potentiam Conditoris nostri prædicantibus, fuerit vere mentis alienatio et stultitia manifesta, idolis et figmentis studium impertire, iis quæ non sunt naturam Dei attribuere, plerumque a veritate abduci per heretica dogmata, et luce veluti deserta in tenebris diversari. *Ne abducari.* Adhortatur nos Scriptura, ut ne a suasoris hereticorum verbis alliciamur, cum mente alienatos sequi perspicua sit stultitia. Scito illos mentis non esse compotes. Declinarunt de via quæ ad Deum perducit: iis ne utaris ducibus, nequando ab ipsis in paucipitum barathrum que deducari. *Cæcus enim si cæco ducatum præset, ambo in foveam cadent*²⁷.

305. *Habitabunt juxta te profugi Moab.* Post hæc autem a benignissimo et hominum amantissimo Deo dicitur filia Sion de Moabitis sese ad bonam frugem recepturis, et juxta ipsam habitaturis, qui quidem Deum olim resugerunt, sed reversuri sunt

²⁶ Zach. xii, 11-14. ²⁷ Matth. xv, 14.

(73) Codex unus, δοκετός σου. Hieronymus docet, uti legimus in notis Nobilii, ita appellari non unam arborem malorum granatorum, id est, malii Punici, sed locum his arboribus constitutum Compl. habet, ῥῶν, malorum granatorum.

(74) Editi et duo mss., φυλὴ οἴκου Δαβὶδ καθ' ἐαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἐαυτάς. Πάσαι. At Regii duo cum Colb. secundo ut in contextu.

Ibidem tres mss., αἱ ἀπολειμμέναι. Hoc ipso in loco editi, οἵτινες οὖν. Vocabula οὖν in mss. non legitur.

(75) Editi, οὕτως. Libri veteres, οὕτως.

(76) Codex unus, καταχολούσθενταν.

(77) Veteres quatuor libri, ἐμπεισοῦνται.

(78) Editi et mss. nonnulli, Χριστοῦ, corrupte. At Reg. secundus et Colb. itidem secundus, χριστοῦ, optime.

ad suum ipsorum Dominum; dicitur, inquam: *A Habitabunt juxta te profugi Moab.* Et protegentur, inquit, hi apud vos, nihil a facie persequentis perpessuri. Qui enim erant aliquando commilitones, hi persecutores sicut, cum eo præliaturi, quod convertentur ad Deum verum. Quoniam igitur facti sunt ut avis avolantis pullus ablatus, utique solutus est malo. **610** imperio, liberatusque principe pravo, qui omnibus per superbiam et tyrannidem conculcatis interit: quo sublato e medio, vaticinum inducit quæ eventura essent bona: *Thronus enim, inquit, et regnum David restaurabitur.* Itaque cum subjiciendi sint omnes Christi imperio juxta hoc dictum: *Oportet illum regnare, donec ponat inimicos sub pedibus ejus*²⁸; thronum dixit restauratum iri, quod quæcumque in ejus ditionem redigentur, reparanda sint et restauranda: quod minime sit ob meritum eorum qui potestati ejus ac imperio sunt submittendi, sed per misericordiam ac benignitatem Dei. Ait itaque: *Sedebit David, hoc est, Christus ipse manu ac potentia idoneus, cum veritate.* Et regnabit in tabernaculo, donec judicans judicium ferat de omnibus. Ea autem quæ eum veritate fit sessio abolitionem indicat mendacioi. Regnabit vero donec fecerit judicium. Ostendit ejus in omnibus justum judicium, secundum quod non temere de singulis profert sententiam; sed id quod æquum sit ac congruum, inquirit, adeo ut judicium de unoquaque latum perducat ad bonum exitum: quippe qui festinanter accelerat urgeatque justitiam, nec remissee aut lento gradu, sed cum omni festinatione eam faciat.

306. VERS. 6-8. *Audivimus contumeliam Moab; contumeliosus valde; superbiā ejus sustuli; et contumelia ejus, et ira: non sic dīvinatio tua non sic. ululabit Moab; nam in Moabitide omnes ululabunt. Habitantibus Sedec meditatio. et pudore non suffunderis. Campi Esebon lugebunt.* Hæc ab altero principio cum petantur, ita legenda sunt quasi a prioribus nequaquam pendeant. Scriptura enim quæ non raro efficit ut auditor meliorum narratione recreetur, Deique bonitatem et futurum finem per eam fruendum inspiciat, ad convertendos nos minas resumit et supplicia. Indigemus enim plerique hujusmodi terriculis, ut ne divitiis bonitatis et tolerantie contemptis, juxta nostram ipsorum duritiam et cor pœnitere nescium, colligamus nobis metipsis iram, in die iræ et revelationis, et justi judiciorum Dei²⁹. Nam aliquid tale invenimus etiam

²⁸ I Cor. xv, 25. ²⁹ Rom. ii, 4.

(79) Antiqui tres libri, τοῦ πονηροῦ. Ibidem recentior Combeftisii codex et editi; δὲ ἀπολεῖται, quia peribit. Alter Combeftisii codex cum aliis tribus, δὲ ἀπώλετο.

(80) Sic mss. plerique omnes. Editi, δρῳδωτοσεφι: τό. Haud longe Reg. secundus, κατὰ τὸ Ἐλεος. Subinde mss. nonnulli, καθιεῖται οὖν.

(81) Antiqui tres libri, Βασιλεύει. Aliquanto post editi, ἀποφανεῖται περὶ. At quinque mss., ἀποφανεῖται.

ταῦταν Δεσπότην. Παροικήσουσι τοι φυγάδες Μωάδ. Καὶ σκεπασθήσονται οὗτοι, φησί, περ' ὅμιτον, μηδὲν πεισόμενοι: ἀπὸ προσώπου διώχοντος. Οἱ γέροντες συμμαχοῦντες, οὗτοι διώκται γενήσονται, πολεμοῦντες αὐτῷ, διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἐπιστροφήν. Ἐπεὶ οὖν ἔγενοντο ὡς πετεινοῦ ἀνιπταμένου νεοστὸς ἀφηρημένος, ἤρθη μὲν τῆς πονηρᾶς προστασίας, καὶ τοῦ μοχθηροῦ (79) ἀρχοντος ἡλυσθρώθη, δὲ ἀπώλετο δι' ὑπερηφανίαν καὶ τυραννίδα πατῶν πάντας ἐφ' φέρεται ἐπάγει ἡ προφητεία τὰ ἐσθμένα ἀγαθά. Οἱ θρόνος γάρ, φησί, καὶ ἡ βασιλεία Δαβὶδ κατορθωθήσεται. Ἐπεὶ οὖν πάντες βασιλευθήσονται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ εἰρημένον, δεῖ: Δεῖ αὐτὸν βασιλεύειν ἔνας δὲ φη τοὺς ἔχθρους ὑπὸ τούς πόδας αὐτοῦ, τὸν θρόνον εἰπε διορθωθήσεσθαι, τῷ (80) διορθώσεως τυγχάνειν τὰ βασιλευόμενα, διπερ γίνεται οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν μελλόντων βασιλεύεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἐλεον καὶ τὴν χρηστότητα τοῦ Θεοῦ. Καθεδεῖται οὖν, φησίν, δ. Δαβὶδ τούτοις, δ. Ἰακὼν χειρὶ καὶ δυνάμεις δ. Χριστὸς, μετὰ ἀληθείας. Καὶ βασιλεύει ἐν σκηνῇ, ἔνας ποιηση κρίνων τὴν ἐπὶ πᾶσι κρίσιν. Ή δὲ μετὰ ἀληθείας καθέδρα δείκνυσι τὸν τοῦ φεύδους ἀφανισμόν. Βασιλεύει (81) δὲ ἔνας ποιηση κρίσιν. Τῇ ἐπὶ πᾶσιν αὐτοῦ δικαιοχρισταν παρίστησι, καθ' ἓν, οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀποφανεῖται περὶ ἐκάστου, ἀλλ' ἐκζητῶν τὸ πρέπον καὶ τὸ ἀρμόχον, ὡς πρὸς τέλος ἀγαθὸν φέρειν ἐκάστη τὸ κρίμα, ἡπειργένως κατασπεύδων καὶ κατεπείγων τὴν δικαιοσύνην· οὐχὶ δὲ ἀνειμένως οὐδὲ βθδην, ἀλλὰ πάσῃ σπουδῇ ἐργαζόμενος αὐτήν.

C

306. Ἐκούσαμεν τὴν ὑδρίαν Μωάδ· διοριστής σφόδρα· τὴν ὑπερηφανίαν αὐτοῦ ἔξηρα, καὶ ἡ ὑδρίας αὐτοῦ καὶ ἡ μῆνις (82): οὐχ οὔτες ἡ μαντεία σου, οὐχ οὔτες. Ὁλολύκει Μωάδ· ἐν γάρ τῷ Μωάδεις πάντες δολούχουσι. Τοῖς κατοικουσι Σεδεκ μελέτησι καὶ οὐκ ἔτραπτον. Τὰ πεδία Ἐσεβών πενθήσει (83). Ταῦτα ἀπὸ θέρας ἀρχῆς, ὡς μὴ ἡτημένα τῶν προτέρων, ἀναγνωσθέν. Ήδη λαχοῦ δὲ ἡ Γραφὴ διὰ τῶν χρηστοτέρων ἀνακνεύσαι ποιοῦσσα τὸν ἀκρωτήν, καὶ ἐνιδεῖν τὴν χρηστότητες τοῦ Θεοῦ καὶ τῷ κατ' αὐτήν ἐσομένῳ τέλει, ἐπαναλαμβάνει (84) εἰς ἐπιστροφὴν ἡμῶν τὰς ἀπειλὰς, καὶ τὰ περὶ τῶν κολάσεων, Οἱ γάρ πλειόνες τοιούτων δεμεθα, ἵνα μὴ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονοῦντες, κατὰ τὴν σκληρότητα ἑαυτῶν καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίσωμεν ἐσυτοῖς δργήν, ἐν ἡμέρᾳ (85) δργῆς καὶ ἀποκαλύψεως

(82) Editi, μῆνις αὐτοῦ. Vox αὐτοῦ a nostris quinque mss. abest. Statim editi, δολούχει τοῖς κατοικουσι Σεδεκ. Libri veteres ut in contextu.

(83) Editi, Τὰ πεδία Ἐσεβών πενθήση, vitiōse. Antiqui duo libri, Τὰ πατέα Ἐσεβών, pueri Esebon flebunt. Alii tres ita ut edidimus.

(84) Editi, ἐπαναλαμβάνει πάλιν. Vox ultima in mss. non invenitur.

(85) Editi, εἰς ἡμέραν. Veteres quinque libri, δὲ ἡμέρᾳ.

καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτον γάρ τι εύρεσκο- μεν καὶ πάρα Ψαλμῳδῷ. Χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμ- πασι. Καὶ πολλὰ εἰπὼν περὶ χρηστότητος, διὰ διδωσι τὴν τροφὴν ἐν εὐχαιρίᾳ· οὐκ ἐν τούτοις κατέληξεν, ἀλλ’ ἐπιφέρει· Φυλάσσει Κύριος πάντας τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἔκολοθερεύει. Καὶ ἐνταῦθα τοινυν πολλὴν τοῖς ἐπιστρέψασι (86) ἐμφή- ναντα χρηστότητα τὰ εἰρημένα, ἀπ’ ἀλλῆς ἀρχῆς τὰ πικρότερα πάλιν ἐπανατελεῖται. Ἐκούσαμεν τὴν ὕδριν Μωάδ. Ἐπι τὸν ἀρχοντα τοῦ κόσμου τούτου, τὸν πρῶτον τὴν ἀποστασίαν κκινοτομήσαντα, τὸν ἔκυριοντα εἰς τὸν κτίστην, τὸν ἔνυδροντα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ καταπατήσαντα αὐτοὺς ὕδρει καὶ ὑπερηφανίᾳ, εἰρηται ταῦτα. Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ καθ- υδρίζων τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς μὲν ὡς (87) ἀν- δραποδώδεις καὶ διὰ νὴν ἄγνοιαν οὐδὲν αὐτῶν διαφέ- ροντας. Οὗτος δὲ ἐνεργῶν ἐκάστω τὴν λοιδορίαν· οὐ- τος δὲ ἀναπειθῶν τοὺς αἱρέσεων τινῶν προεστῶτας ἀδικεῖν μὲν εἰς νῦν ὅλειν, εἰ δὲ ποτε εἰς ζῆτη- σιν (88) συγκαταβαίνοιεν, διδάσκων τὸν μὲν λόγον μὴ βασανίζειν, ὕδρεις δὲ τὸν δυνάμενον ἐλέγχειν τὴν ἀτοπίαν τῶν δυγμάτων αὐτοῦ. Θεραπεύων οὖν αὐτὸν (89) δὲ Κύριος φησι· Τὴν ὑπερηφανίαν αὐτοῦ ἔξηρα. Ήτος γάρ νόσου ἀφαίρεσίς ἐστι τὸ πονηρὸν τῆς ἀλαζονείας πάθος. Ἀλλὰ Καὶ η ὕδρεις αὐτοῦ, φησι, καὶ η μῆνις αὐτοῦ. Ἰδιότητα τοῦ Μωάδ τὰ πάθη ταῦτα· πονηρῶν κτημάτων δεσπότης δὲ Μωάδ, ὕδρεως μὲν τῆς ἐπ’ ἀτεμίᾳ τοῦ πλησίου ἐπινοούμενης. μήνιδος δὲ τῆς ἐμμόνου καὶ παρατεταμένης δργῆς.

307. Εἴτα ἐπιφέρει· Οὐχ οὕτως ἡ μαντεία (90) σου, οὐχ οὕτως. Ὁνειδίζει τὴν παλαιὰν ἐπίνοιαν τοῦ Μωάδ, μηδὲν τῆς τοῦ Βαλαὰμ μαντείας δυνη- θείσης ποιῆσαι τῷ Ἰσραὴλ, ἐπεικέρ Κύριος δὲ Θεὸς ἔστρεψε τὸ στόμα αὐτοῦ ἀπὸ κατάρας εἰς εὐλογίαν, Οὐχ οὕτως, φησιν, ἡ μαντεία σου, οὐχ...οὕτως. Μετεπέμψατο γάρ Βαλάκ υἱὸς Σεπφώρ βασιλεὺς Μωάδ τὸν Βαλαὰμ τῷ μάντεῳ, οὐδὲ τὰ μαντεῖα (91) ἐν ταῖς γεροτίναις, καὶ εἰπεῖν· Ἐπέρασει μοι τὸν λαὸν τοῦτον. Οδύχ οὕτως οὖν ἀπήντησε τὰ μαντεῖα, αὐτοῦ ἀποκριναμένου τοῦ Βαλαὰμ. Τι ἀφάσομαι δὲ μὴ ἀράται Κύριος; καὶ τι καταράσσομαι δὲ μὴ κατ- αράται δ Θεός; Εἴτα προφητεύει διλούμημὸν τῇ Μω- θείδι· Ολολύξει (92) γάρ, φησιν, Μωάδ· ἐν γάρ

Apud Psaltem : *Suavis Dominus universis* ²⁰. Et posteaquam multa de bonitate dixit; quod eos qui corruunt, suffulcat, detque escam in tempore op- portuno ²¹, nequaquam in se continet, sed sub- jungit : *Custodit Dominus omnes diligentes se, et omnes peccatores disperdet* ²². Itaquo et hic cum prolixa verba multum ostenderint lenitatis atque elementiā iis qui se convertunt, rursus ab alio principio intentantur amariora. *Audivimus contu- meliam Moab.* Dicta sunt hęc aduersus mundi hu- jus principem, qui primus defecit, qui fuit in con- ditorem suum contumeliosus, hominesque injuria afficit et eos per contumeliam ac superbiam pro- culavit. Hic est enim qui Ecclesiā alumnos tan- quam si manciparentur servituti, nihilque a servis per ignorantiam differrent, ²³ *injuriōse tractat*. Hic conviciatur singulis; hic inducit quārumvis bāresum duos ac p̄fēctos ut in excēsum ini- quitatem loquuntur ²⁴: qui si quando ad quæstionem expendendam convenient, edocet rationem quidem non excutere, sed eum qui suorum dogmatum ine- ptiās confutare posset, contumeliis insequi. Domiuus igitur ei medelam adhibens ait : *Superbiam ejus sustuli.* Nam cum pessimum superbis vitium au- fertur, veluti morbus quidam aufertur: sed *Et contumelia ejus, inquit, et ira ejus.* Vitia illa pecu- liariter ipsi Moab competunt. Possessionum iniqua- rum dominus est Moab, nempe tum contumelias ad dedecus proximi excogitata, tum ira, cū perma- nentis et diu stantis iracundia.

307. Deinde addit : *Non sic divinatio tua, non sic.* Exprobrit vetus consilium Moab quod Balaam divinatio nihil potuisse detrimenti populo Israeli- tico inferre; quandoquidem Dominus Deus a male- dictione ad benedictionem os illius deflexerat. *Non sic, inquit, divinatio tua, non sic.* Accersivit enim Balaam filius Sephor Moabitarum rex vatem Balaam, cuius vaticinia in manibus erant, et dixit : *Maledic mihi populo huic* ²⁵. Non sic certa evenerunt vati- cinia, ipso Balaam respondentē : *Utrum maledici- cam cui non maledicit Dominus? et quid male pre- cabor, cui male non precatur Deus?* ²⁶ Deinde ulula- tum prænuntiat Moabitidi. Ait enim : *Ululabit Moab : nam in Moabitide omnes ululabunt.* Proinde

²⁰ Psal. cxlvii, 9. ²¹ ibid. 44. ²² ibid. 29. ²³ Psal. lxxii, 8. ²⁴ Num. xxiii, 7. ²⁵ ibid. 8.

(86) Codices duo, τοῖς ἐπιστρέφουσιν. Ibidem Colb. secundus et Reg. secundus, ἐμφάσαντα χρη- στότητα.

(87) Editi, τοὺς μὲν ὡς. Vocula ὡς in nostris quinque mss. non invenitur.

(88) Editi, εἰς ζῆτησιν. At quinque mss., εἰς ζῆτησιν. Combeſiſius in suo codice Henriciano a fronte paginæ hoc invenit scholii: Τοῦτο πεπόνθασι καὶ δ’ Ἰταλὸς καὶ δὲ Νεῖλος. Ἐλεγχόμενοι γάρ ἐπ’ ἀσεβεῖα, τοὺς ἐλέγχοντας ὕδρεῖς, *Id contigit et Italo et Nilo.* Nam cum impietatis coarguerentur, eos qui coarguerunt, insequebantur contumelia. Audiamus jam virum doctissimum cuius hęc est conjectura: *Videtur, inquit, hic Italus, Michaelis Pselli æmulus, et ipse φιλοσόφων ὑπετος: cuius exstant opuscula in Bibl., Reg., cuius valde infensa Anna Commena, ut me.*

D rifice Psellum laudat. *Nilus vero, quem Maximi anti- quarius in Reg. magno codice, qui fuit Raphaelis Dusreū, s̄p̄rius sugillat.* Huic usque Combeſiſius.

(89) Editi, θεραπεύων αὐτὸν. Deest αὐτὸν in no- stris codicibus. Hic desinit Colb. secundus codex optimæ notæ et antiquissimus. Locus hic ut intellige- gatur, supple ἀρθρὸν post vocem πάθος, *Posiquam sublatum est vitium superbiz, ium fit morbi quasi umorio.*

(90) Typographi, quæ erat eorum oscitantia, pro μαντείᾳ ἐδιδεῖται πονηρίᾳ. Mox editi, μηδὲν τοῦ Βαλαὰμ τῆς μαντείας. At mss., μηδὲν τῆς τοῦ Βα- λαὰμ μαντείας.

(91) Editi, μαντείᾳ αὐτοῦ. Deest αὐτοῦ in nostris quatuor codicibus.

(92) Codex unus, διλούμηι. Editi, διλούμηι.

oū ululatus vox sit dolore plena, a mulieribus ut plurimum gravissimo luctu correptis emissa; ut plagiæ inflictæ acerbitatem, ita eorum qui male afficiuntur infirmitatem ostendit, eum dicit: *Ululabit Moab.*

308. *Habitantibus Sedec meditatio.* Hanc vocem quæ obscura est, explanant reliqui interpres. Ait enim Symmachus: *Ad exsultantes in muro testaceo loquimini.* Non desunt qui magnifice de se ob dialecticam sentiant, et præsidio ab ea petito tanquam muro inexpugnabili dogmata sua circumcingant. Hi igitur qui lætantur, inveniuntur in muro testaceo. Et ut planum fieret, quid sit murus testaceus, adjecit illud: *Loquimini.* Eo quid autem testa fuerit captu facilius? Qui in fabulis vilibus et pro nihilo ducentis gloriantur, ii in muro testaceo loquentes, oblectantur. Hoc sibi vult illud: *Habitantibus Sedec meditatio.* Et quidem bona est meditatio, meditari legem Domini die ac nocte: sed meditatio Moabitarum mala est et prava, quia erit habitantibus Sedec meditatio. Quicunque ergo fabulas ignominia dignas meditantur, nequaquam pudore afflentur. Quare campi Ezebon lugebunt. Irrogata pro impudentia pœna, infecunditas est camporum Ezebon. Est autem Ezebon **612** nomen civitatis Moabiticæ, quæ in suburbis sibi circumiacentibus amplum agrum habet: quæ ob flagitiosam incolarum meditationem infecunda erunt et infrustra, emolumentum nullum colonis suis afferentia. Quod si ex ipsa etiam verbi notione ac intelligentia par sit aliquam arripere occasioem: Ezebon, si quis interpretetur, idem valet *quod-nogitatio*. Itaque vanarum ac futillum cogitationum multitudo quæ nomine camporum designatur, ideo lugebit, quod impiorum dogmatum pravitas nihil sit sibi profectura.

309. *Vinea Sebama, qui deglutiens gentes, conculcate vineus ejus usque Jazer: ne coniunxeritis: errate per desertum: missi derelicti sunt, transierunt enim mares.* VERS. 9, 10. Et ideo plorabunt quasi ploratum Jazer, vineam Sebama. Arbores tuas dejecit Ezebon et Bleale, quia messum tuam et vendemiam tuam conculcabo, et omnia concident. Et tollitur lætitia et exsultatio de vineis: et in vineis tuis non lætabuntur, neque calcabunt vinum in torcularibus: **D**etenim cessavit. Superiorus dictum est: *Campi Ezebon lugebunt.* Nuno additur: *Et vinea Sebama: subauditur, lugebit.* Itaque unaquæque gens vineam aliquam habere dicitur, sicuti est Sodomorum et

(93) Codices F. H. J. cum Colb. primo; φθέγξαθαι. Reg. tertius et editi, φθέγξαθε, nec aliter legitur apud Procopium, psg. 236. Notandum tamen, quod Reg. tertius habeat et ipse paulo post perinde atque alii mss., προσέθηκε τὸ φθέγξαθαι.

(94) Editi. Oi οὖν. Pro οὖν in tribus mss. legitur, ἐν.

(95) Editi, οἱ διαλογισμοί. At Regii primus et tertius, διαλογισμός. Nec ita multo post mss. no-

Α τῇ Μωαβίτιδι πάντες δλολόξουσιν. Ἐπεὶ οὖν δ δλολυγμὸς φωνὴ δδυνηρὰ ἐστιν δπὸ γυναικῶν, ὡς τὰ πολλὰ, ἐν πάνθεις βαρυτάτῳ κεκρατημένων ἀφιεμένη, δείκνυται καὶ τῆς πληγῆς τὸ δλγεινόν, καὶ τῶν πασχόντων τὸ ἀσθενὲς ἐκ τοῦ λέγειν, θτὶ Ὀλολόξει Μωαδό.

308. Τοῖς κατοικοῦσι Σεδὲκ μελέτησις. Ταῦτην τὴν φωνὴν ἀσφαρῶς ἔχουσαν οἱ λοιποὶ σαρηνίζουσιν. Ο γάρ Σύμμαχὸς φησι. Τοῖς εὐφραινομένοις ἐν τῷ τείχει δστρακίῳ φθέγξαθε (93). Εἰσὶ τινες οἱ μέγα φρονοῦντες ἐπὶ διαλεκτικῇ, καὶ οἶον τείχος ἀκαθαίρετον τὴν ἀπ' αὐτῆς βοήθειαν τοῖς δόγμασι περιβάλλοντες. Οὗτοι τοινυν εὐφραινόμενοι, εὐρίσκονται ἐν τῷ τείχει τῷ δστρακίῳ. Καὶ ἵνα δειγθῇ, τι τὸ δστρακίνον τείχος, προσέθηκε τὸ, Φθέγξαθε. Τι δ' ἂν δστράκου γένοιτο εὐαλωτότερον; Οἱ ἐν (94) εὐτελεῖσι καὶ οὐδενὸς λόγου ἀξίοις μάθοις ἐναβρυνόμενοι, οὗτοι εὐφράζονται ἐν τῷ τείχει τῷ δστρακίῳ φθεγγόμενοι. Τοῦτο θτι τὸ, Τοῖς κατοικοῦσι Σεδὲκ μελέτησις. Ἀγαθὴ μὲν οὖν μελέτησις, τὸ μελετῆν τὸν νόμον Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτός πονηρὰ δὲ ἡ τῶν Μωαβίτων, δτι θται τοῖς κατοικοῦσι Σεδὲκ μελέτησις. Οἱ τοινυν μελετῶντες ἐπ' αἰσχύνης ἀξίοις λόγοις οὐκ ἐντραπήσονται. Διὰ τοῦτο Τὰ πεδία Ἐσεβῶν πενθήσει. Τιμωρία τοῦ μὴ ἐντρέπεσθαι, ἡ ἀφορία τῶν πεδίων Ἐσεβῶν. Εστι δὲ πόλεως ὄνομα Μωαβίτικής, εὐρυχωραίων ἔχοντος ἐν τοῖς περικειμένοις αὐτῇ προστετοῖς ἀ διὰ τὴν πενηράν τῶν κατοικούντων μελέτησιν ἄγονα θται καὶ ἄκαρπα, οὐδεμίαν ὥφελειαν τοῖς κατοικοῦσι παρέχοντα. Εἰ δὲ διὶ καὶ ἐκ τῆς τοῦ φήματος διανοιας λαβεῖν τινα ἀφορμήν. Ἐσεβῶν διαλογισμὸς (95) ἐρμηνεύεται. Τὰ οὖν πλήθη τῶν ματαίων διαλογισμῶν ἀ πεδία ὀνόμασται, πενθήσει, ὡς εἰς οὖδεν προχωρούσης τῆς οἶον πονηρίας τῶν δεσμῶν δογμάτων.

309. "Αμπελος Σεβαμά, καταπίνοντες τὰ ζευγη, καταπατήσατε τὰς ἀμπέλους αὐτῆς ἔως Ἰαζήρ. Οδ μὴ συνάψητε πλανήθητε τὴν ἔρημον. οἱ ἀπεσταλμένοι ἐγκατελέφθησαν (96). διέβησαν γάρ τὴν θάλασσαν. Καὶ διὰ τοῦτο κλαύσονται (97), ὡς τὸν κλαυθμὸν Ἰαζήρ, ἀμπελον Σεβαμά. Τὰ δένδρα σου κατέβαλεν Ἐσεβῶν καὶ Ἐλεαλή, δτι ἐπὶ τῷ θερισμῷ σου καὶ τῷ τρυγητῷ σου καταπατήσω, καὶ πάντα καταπεσοῦνται. Καὶ ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλιαμα ἐκ τῶν ἀμπελῶν, καὶ ἐν τοῖς ἀμπελῶσι σου οὐ μὴ εὐφρανθήσονται, καὶ οὐ μὴ πατήσωσιν εἰς τὰ διπολῆντα ονον. πέπαυται γάρ. Κατόπιν εἴρηται. Τὰ πεδία

tri, ἀ πεδία. Vocabula ἀ in editis desideratur.

(96) Codex unus, ἐγκατελέφθησαν, circumventi sunt.

(97) Editi et nostri quatuor mss., κλαύσονται, plorabunt. At LXX, Eusebiusque et Procopius, κλαύσονται, plorabo. Μοι editi et duo mss., ἀμπελον Σεβαμά. Αλιι duo mss., ἀμπελος. Vinea Sebama. Subinde editi, θερισμῷ καὶ ἐπὶ τῷ. Libri veteres, θερισμῷ σου καὶ τῷ.

Ἐσεδῶν πενθῆσει· νῦν πρόσκειται (98), διτὶ καὶ Ἀμπελὸς Σεδαμά· ἀπὸ (99) κοινοῦ τὸ πενθῆσει. Ἐκάστου τοίνου ἔθνους λέγεται τις ἄμπελος, οἰον Σοδόμων καὶ Γομόρρας ἰδιάζουσα ἐστιν ἡ ἄμπελος. Διὸ γέγραπται τὸ, διτὶ Ἐξ ἄμπελου Σοδόμων ἡ ἄμπελος αὐτῶν, καὶ ἡ κληματὶς αὐτῶν ἐκ Γομόρρας. Οὕτως ἐστὶ καὶ ἡ Ἀλγυπτίων ἄμπελος, ἣν πατάσσεις ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ εἰρημένον. Ἀπέκτεινεν ἐν χαλάζῃ τὴν ἄμπελον αὐτῶν, καὶ τὰς συκαμίνους αὐτῶν ἐν τῇ πάχην. Ἐστὶ διτὶς ἄμπελος, ἣν ἐφύτευσεν ὁ Κύριος. Ἄσω γάρ τῷ ἡγαπημένῳ φύσια τοῦ ἡγαπητοῦ τῷ ἄμπελῶνι μου. Ἀμπελῶν (1) ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ ἐν κέρατι ἐν τόπῳ πίονι. Ήδειν ἄμπελῶν ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐρήται, ὡς ὁ Κύριος παρέστησε διὰ τῆς παραβολῆς τῶν γεωργῶν, τῶν ἐκλαβόντων μὲν τὸν ἄμπελῶνα, τοὺς δὲ καρποὺς μὴ ἀποδιδόντων. Ἀρθῆσται γάρ, φησὶν (2), ἀφ' ὅμιλον ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ δοθῆσται ἔθνεις ποιοῦντις τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Όσει ἔλεγε· Τὰ θεῖα λόγια ἀφ' ὅμιλον ἀρθῆσται, ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, διὰ τὸ μὴ πολιτεύεσθαι ὁμιλᾶς κατὰ τὸ βούλημα αὐτῶν· καὶ δοθῆσται τὰ νοήματα ἔθνεις διὰ τῆς πολιτείας ποιοῦντις τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. Ός οὖν ἐνταῦθα ἄμπελος ὁ λόγος τῆς ἀληθείας, οὗτως ἄμπελος Ἀλγυπτίου ὁ λόγος ὁ φευδῆς ἄμπολιτευόμενος τοῖς Ἀλγυπτίοις, παρὰ τοῦ κοσμοκράτορος τοῦ σκότους τούτου παραδίδομένος αὐτοῖς εἰς γεωργίαν, καὶ ἄμπελῶν πεφυτευμένος ἐν Σοδόμοις ὁ πονηρὸς συνηθείᾳ τοῦ βίου ὑπὸ κακῶν τῶν ἐκεῖ μισθερουμένων τῷ διαβόλῳ ἐκπονούμενος. Οἱ οὖν τὰ ἐκείνου μαθήτες, καὶ τὰ τοῦ Κυρίου δόγματα ἀποδάλλοντες (3), ἐξέρρεψαν μὲν ἐκείνους ἀπὸ τῆς ἄμπελου τοῦ Θεοῦ τῆς ἀληθείας, τοῦ εἰπόντος· Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή. Ὕγάγοντο δὲ ἀπὸ Σοδόμων καὶ Γομόρρων τὴν κληματίδα, διὸ καὶ γεωργοῦσι σταφύλην χολῆς καὶ βότρυν πικράς· καὶ θυμός ἐστι δρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς δασκίδων ἀνίστος.

310. Καὶ ἡ (4) τοίνου λεγεράνη· ἄμπελος Σεδαμά, ἐπειδὴ ἐριμηνεῖται ἡ Σεδαμά ἐπιστροφή, τάχα λόγιος τις ἐστὶ ἐσχηματισμένος, προσποιούμενος μὲν ἔχειν τινὰ εὐλάβειαν καὶ ἀναχώρησιν ἀπὸ τῶν πονηρῶν προσκλήσεων, ἐν δὲ τῷ σχηματισμῷ τούτῳ διαγόμενος πολλοὺς εἰς τὴν οἰκείαν διαστροφήν. Εἴροις δ' ἀν καὶ πολλοὺς τῶν ἐτεροδικούντων (5) ἐπιστρεπτικούς καὶ εἰς βίον τεταγμένους προτρεπτικούς λόγους, οὓς τινας ἐὰν νοήσωμεν οὐκ ἀληθινῶς ἐπιστρέφοντας, ἀλλ' ἐγκαθέτους ἐπὶ θεοσεβείᾳ τῶν πολλῶν προσοβάλλομένον· ἐπιφεγγώμεθα εὐκαίρως, διτὶ τῶν

⁴⁴ Deut. xxxii, 32. ⁴⁵ Psal. lxxvii, 47. ⁴⁶ Isa. v, 1. ⁴⁷ Deut. xxxii, 32.

(98) Editi et tres mss., πρόκειται. Ait Combeffius, mallo se πρόσκειται· sed debuerat antiquiorum suum codicem legere, in quo quod malebat, reperisset.

(99) Praeculara est et erudita Dusefi nota in illud, ἀπὸ κοινοῦ· cuius ignorantiae viri ceteroquin peritissimi non raro lapsi sunt. Quare eam hic quoque typis mandare non pigebit. Tilmannus, inquit, ediderat, A communi quidem de utraque gente dicitur, quia lugebunt, seque plangent. Hoc est de Ezechion et de Sebama; sed illa phrasis Graeca ἀπὸ κοινοῦ nihil aliud sonat, quam verbum πενθῆσι τιθε-

A Gomorrhæ propria quædam et peculiaris vinea. Quapropter scriptum est: Ex vinea Sodomorum, vinea eorum: et palmes eorum ex Gomorrah ⁴⁸. Ita quoque quædam est Ἀgyptiorum vinea, quam percutit Deus, juxta dictum illud: Occidit in grandine vineam eorum, et moros eorum in pruina ⁴⁹. Est autem vinea aliqua, quam plantavit Dominus. Cantabo enim dilecto canticum dilecti mei vineæ meæ. Vinea facta est dilecta in cornu, in loco pingui ⁵⁰. Rurus regnum Dei appellatum est vinea, uti expressit Dominus in agricolarum parabola ⁵¹ qui quidem curam suscepserant colendæ vineæ, sed fructus nequaquam reddebat. Auferetur enim, inquit, a vobis regnum cælorum, et dabitur genti scienti fructus ejus ⁵². Ac si dicerat: Eloquia divina a vobis auferentur, lex scilicet et prophetæ; quippe quia ex illorum mente ac placitis vitam vestram minime instituistis; et eorum intelligentia genti quæ fructum ejus per vitæ institutum faciet, dabitur. Quemadmodum igitur hic vinea dicitur sermo veritatis: ita vinea Ἀgypti est sermo mendax inter Ἀgyptios commorans, qui a principe mundi tenebrarum harum eis fuit ad colendum traditus. Vinea quoque in Sodomis plantata, ea est quæ per flagitosam vitæ consuetudinem a quibusvis aclaratis iliō diabolo operam suam mercede locantibus excolitur. Itaque qui rejectis Domini dogmatibus, diaboli placita discunt, ii a vera illa Dei vite sese radicibus avulsere, quandoquidem dicit: Ego sum vīs vīra ⁵³. E Sodomis autem et Gomorrhæ sumptuose suum palmitem: quapropter fructum referrunt, ⁵⁴ uvam scilicet fellis, et botrum amaritudinis; et furor draconum, et vinum eorum, et furor aspidum insanabilem ⁵⁵.

C διά τοῦ Κυρίου δόγματα ἀποδάλλοντες (3), ἐξέρρεψαν μὲν ἐκείνους ἀπὸ τῆς ἄμπελου τοῦ Θεοῦ τῆς ἀληθείας, τοῦ εἰπόντος· Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή. Ὕγάγοντο δὲ ἀπὸ Σοδόμων καὶ Γομόρρων τὴν κληματίδα, διὸ καὶ γεωργοῦσι σταφύλην χολῆς καὶ βότρυν πικράς· καὶ θυμός ἐστι δρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς δασκίδων ἀνίστος.

310. Itaque quæ vinea dicitur Sebama (quandoquidem si interpres, Sebama idem sonat quod *conversio*), forte sermo quidam est simulatus, qui quidem non nihil pietatis et quemdam a pravis illecebris recessum præ se ferre simulat, sed per simulationem hanc non paucos pellicit in suam perverositatem. Invenias etiam complures heterodoxorum libros, qui ad morum emendationem spectent, et ad vitam rite instituendam adhortentur. Quos si intellexerimus non vere conversioni inservire, sed D ideo proferri ut insidiis pietati vulgi struantur, jure

diendum. Plura qui cupit, fontem ipsum adire protest.

(1) Editi et duo mss., τῷ ἄμπελῶνι· ἄμπελῶν. Alius ms. ut in contextu,

(2) Verbum φησὶν ε Reg. secundo addidimus.

(3) Editi ἀποδάλλοντες. At mss., ἀποσάλλοντες.

(4) Editi, ἡ νῦν. Vocabula νῦν in mss. non reperiuntur.

(5) Veteres quatuor libri, ἐτεροδικούντων. Editi, ἐτεροδόκων. Aliquanto post editi, ἀλλ' ἐγκαθέτους. At mss. quatuor, ἀλλ' ἐγκαθέτους, bene.

optimo dixerimus eorum culturam esse vineam **A** Sebama: hoc est, doctrinam, ex pietate et ex sana theologia nequaquam desumptam, sed esse documenta quedam ac pracepta, quibus morum honestas, societasque et liberalitas contineantur. Id ipsum est vinea Sebama, a Moabitis exulta: quae cum ex se uberes fructus profert, gentes deglutire dicitur. Hi enim alienorum dogmatum antistites, per dialecticam in qua sunt exercitati, et per omnem verborum peritiam quoslibet philosophiae rudes atque hominum vulgus subgentes, eos quos capiunt, quasi deglutiunt. Proinde ad hos spectat sententia isthac: *Vos qui deglutitis gentes.* Postquam sermones ejusmodi contempseritis, eos conculcate. Non enim poteritis, utpote in his occupati, conjungere vos ac connectere cum Jazer, quae si interpreteris, dicitur *fortitudo*. Fieri igitur non potest ut excipiatis fortitudinem, quam Spiritus confort recte ambulantibus, nisi vineas Sebama conculcoatis. Obliviscamini vestram solitudinis, nec amplius in ea permaneatis: quin potius ab ea aberantes, eamdemque relinquentes, in locis præstantoribus immoremini.

311. Missi derelicti sunt. Sunt nonnulli pseudopostoli, operarii dolosi, in apostolos Christi transfigurati, qui sunt derelicti a Deo. Cavete itaque decipient vos, quasi re ipsa viribus polleant: omni; quippe auxilio destituantur, suntque derelicti. Sed hi ipsi etiam transierunt mare. Quid autem hoc sibi velit, ita intelligendum est, nimur ob id non immerito deseri aliquos, quod aliquid vituperatione dignum egerint, videlicet quod mare trajeccrint. Meo quidem judicio mare accipit pro amaris tentationibus, quae tentatis accident. Tale est enim illud: *Veni in altitudinem maris*⁴³. Enimvero, athleta adversos casus non refugit, neque trajicit mare: imo iis occurrit, nullamque non adoritur tentationem. Qui autem, ne persecutiones patientur, semetipsos gentium genio accommodant, neve in certamen descendant ac labores exauent adversus desideria et appetitus corporis, cedunt voluptatum illecebris, hi mare trajecerunt. **314** Postea subiungitur: *Ideo plorabo quasi ploratum Jazer, vineam Sebama.* Haud equidem scio an fletus Jazer fletus sit fortitudinis, quem laudabiliter flent fortes viri, qui suam in hac vita commorationem lugentes, et de ea dolentes, animas desiderio feruntur ac deficiunt in atria Domini⁴⁴. Vel forte quemadmodum defletur fortitudo morbo consumpta, quod careat qui ea olim fruebatur: ita et fletus vineas Se-

toioútwon tò γεωργιόν (6) ἐστιν ἄμπελος Σεβαμά τουτέστιν, οὐ περὶ θεοσέβειας μὲν, οὐδὲ περὶ τῆς δύοις θεολογίας διδασκαλία, περὶ σεμνότητος δὲ καὶ περὶ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ μεταδοτικοῦ διοθῆκαί τινες. Τούτο ἐστιν ἄμπελος Σεβαμά, ἡ ὑπὸ Μωαβίτων γεωργουμένη, ἡτίς, πελλὰ ποιοῦτα τὰ θαυτῆς γεννήματα, καταπίνειν τὰ ἔθνη λέγεται. Οἱ γάρ ἀλλοτρίων δογμάτων προεστηκτες, διὰ τῆς διαλεκτικῆς ἡς γεγυμνασμένοι τυγχάνουσι. καὶ πάσης τῆς διάλογος θεατής, ήττωντες τοὺς ἀφίλοσόφους καὶ πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων, οἰονεὶ καταπίνουσι τοὺς ἀλισκομένους. Ήρὸς οὖν τούτους διάλογος, ὅτι Τμεῖς οἱ καταπίνοντες τὰ ἔθνη. Καταφρονήσαντες τῶν τοιούτων λόγων, καταπατήσατε αὐτούς. Οὐ γάρ δυνησθε, ἐπειδὴ τοῦ περὶ ταῦτα ἀσχολεῖσθαι, συνάψῃ ἐστούς, καὶ ἐνώσαι τῇ Ἱαζήρ, ἡτίς ἔρμηνεται ἵσχυς. Ἀδύνατον οὖν ἐστιν ὑμᾶς τὴν ἴσχυν τὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος ἔγγινομένην τοῖς δρθῶς πορευομένοις ὑποδέξασθαι, ἐὰν μὴ τὰς ἄμπελους τὰς Σεβαμά καταπατήσητε. Ἐπιλάθεσθε (7) τῆς δυντέρας ἔρημιας, καὶ μηδέποτε ἐνδιατρίβητε, ἀλλ' ἀποπλανηθίσατε αὐτής, καὶ καταλιπόντες, κρέπτοις χωρίοις ἐνδιατρίψατε.

314. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἔγκαταλειφθησαν. Εἴσι τινες φευδαρόστολοι, ἔργαται δόλιοι, μετασχηματίζομενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ, οἵτινες ἔγκαταλειμμένοι εἰσίν ἀπὸ θεοῦ. Μὴ τοινυν ἔξαποτάτωσαν διάλογος, ὡς ἔχοντες ἴσχυν τοῖς πράγμασιν ἀδοκήθητοι γάρ εἰσι καὶ ἔγκαταλειμμένοι. Οὗτοι δὲ αὐτοὶ καὶ διέβησαν τὴν θάλασσαν. Τί δὲ καὶ τοῦτο αἰνίσσεται, κατενοητόν, ἀξίως (8) διὰ τοῦτο ἔγκατάλειφθαι τινας, ἀξίως φερτὸν πεποιήσασι, τὸ διαβῆναι τὴν θάλασσαν. Δοκεῖ τοίνον μοι τὴν θάλασσαν λαμβάνειν εἰς τοὺς πειρασμούς, πυκροὺς τυγχάνοντας τοῖς πειραζομένοις. Τοιούτον γάρ ἐστι τὸ (9), Ἡλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. Οὐκοῦ δὲ μὲν ἀθλητῆς οὐ φεύγει τὰς πειρασίεις, οὐδὲ διαβαίνει τὴν θάλασσαν. ἀλλ' ὅμος χωρεῖ τούτοις, καὶ ὑπέρχεται παντὶ πειρασμῷ. Οἱ δὲ θεάρες τοῦ μὴ διώκεσθαι τοῖς ἔθνεσι συμπεριφέρομενοι, πάντας ὑπέρ τοῦ μὴ ἀγωνίζεσθαι καὶ πονεῖν κατὰ τῶν σωματικῶν δρέκεν, ἐνδιόντες πρὸς τὰς ἡδονὰς, οὗτοι διέβησαν τὴν θάλασσαν. Μετὰ τοῦτο λέγεται. Διὰ τοῦτο κλαύσομαι, ὡς τὸν κλαυθμὸν Ἱαζήρ, ἄμπελον Σεβαμά. Μήποτε οὖν κλαυθμὸς Ἱαζήρ τῆς ἴσχυος ἐστὶ κλαυθμὸς, διὰ κλαίσουσι μακαριστῶς οἱ ἴσχυροι, στενάζοντες μὲν τῇ εἰς τὸν βίοο περοικό, καὶ βαρυνόμενοι ἐπ' αὐτῇ, ποθοῦντες δὲ τῇ ψυχῇ καὶ ἐκλείποντες εἰς τὰς αἰλίας τοῦ Κυρίου. Ή μήποτε ὡς κλαίεται ἴσχυς ὑπὸ νόσου μαρανθεῖσα, παρὰ τὸ μὴ παρεῖναι τῷ ποτε αὐτὴν κεκτημένη, οὐτω καὶ δ

⁴³ Pssl. LXVIII, 3. ⁴⁴ Psal. LXXXIII, 3.

(6) Editi, ὅτι τοιούτον τὸ γεωργιόν. At Reg. secundus et Colbert. primus ita, ut in contextu videlicet. Nec ita multo post nostri quatuor mss., θεολογίας: οὔτε διδασκαλίας: σεμνότητος, καὶ.

(7) Ita mss. nostri. Editi vero, ἄμπελους τῆς Σεβαμά καταπατήσατε. Ἐπιλάθησθε δέ. Μόx editi et Reg. tertius, ἐνδιατρίψατε. Alii tres mss., ἐνδιατρίψετε.

(8) Editi, ἀξίως τοῦ. Combeſſius notat voculam τοῦ in duobus suis codicibus deesse: in quibus tamē perinde ut in reliquis reperiri constat. Sed tamē eam voculam delere non dubitavi, cum ipsam παρέλκειν obscurum non sit. Facile adducor ut credam pro τοῦ legi oportere που.

(9) Antiqui duo libri, καὶ τό. Ali quanto post editi, ἐπέρχεται. At mss. nostri, ὑπέρχεται.

κλαυθμὸς τῆς ἀμπέλου Σεβρᾶ μάρτυρα γενήσεται ὡς ἀπομα-
ρτυρθείσης, καὶ πυρὶ μελλούσης παραδίδοσθαι.

312. Μετὰ τοῦτο πρὸς τὴν Μωαβῖτιν λέγεται· Τὰ
δένδρα σου κατέβαλεν Ἐσεδῶν καὶ Ἐλεαλῆ. Οὐκ-
οῦν τὰ δένδρα τῆς Μωαβῖτιδος ἡ Ἐσεδῶν καὶ
Ἐλεαλῆ κατέβαλε. Τί δὲ καὶ ἀπὸ τούτων δηλοῦται,
φέρε κατὰ τὸ δυνατὸν παραστήσωμεν. Ἐρμηνεύεται
ἡ μὲν Ἐσεδῶν, λογισμοί· ἡ δὲ Ἐλεαλῆ, Θεοῦ ἀνά-
θεσις. Καταβάλλεται οὖν ἀμπελὸς ἀλλοτρία, καὶ
δένδρα δοσα οὐκέτεισεν ὁ Πατήρ ὁ οὐράνιος, καὶ
ἀνατρέπεται ἡ φυτεία τῶν ἀτεροδέξων ὑπὸ λογισμῶν
δρθῶν καὶ τῆς ἀνδροῦ τῆς πρὸς Θεὸν ὑψούσης ἡμᾶς
δι' ἔργων ἀγαθῶν. Μακάριος οὖν ἀντίον οὐκέτιν
ἀντίληψις αὐτοῦ (10) παρὰ σοῦ, ἀναβάσεις σου
ἐν τῇ χερδίᾳ αὐτοῦ. Οὐ οὖν ἔχων ἐπὶ τὴν καρδίαν
αὐτοῦ τὰς τοῦ Θεοῦ ἀναβάσεις, καὶ τῶν ἁυτοῦ λο-
γισμῶν ἀπιμέλειαν ποιούμενος, δυνατὸς ἔσται τὰ τῶν
ἀτεροδέξων καταστρέψεις δόγματα, κακῶς πεφυ-
τευμένα, καὶ ἐπ' ὀλβίῳ χαρποφοροῦντα. Ἐπειτά
φησιν, διεὶς Ἐπὶ τῷ θερισμῷ σου καὶ ἐπὶ τῷ τρυ-
γητῷ σου καταπατήσω, καὶ πάντα καταπεσοῦν-
ται. Ἐπειδὴ γάρ ὃν θερίζει σίτον, καὶ ὃν τρυγῷ οἶνον,
ἴναντις ἔχουσι τῷ δρτῷ τῷ στηρίζοντες καρδίαν ἀν-
θρώπου, καὶ οἶνῳ τῷ εὐφραίνοντες καρδίαν ἀνθρώπου·
ώς ἀγαθὸς δὲ θεὸς πατεῖ, οὐκέτιν γενέσθει τροφὴν δι-
ποτὸν τοῖς δι' ἄγνοιαν τῆς παρ' αὐτῶν βλάβης ἀδια-
χρήτως προσφερομένοις. Ἐπὶ οὖν τῷ θερισμῷ σου
καὶ τῷ τρυγητῷ σου καταπατήσω, καὶ πάντα πε-
σοῦνται. Δύναται τοῦτο καὶ πρὸς τὸ σωματικὸν οἰκο-
δομεῖν (11) ἡμᾶς, οἵτινες πολλοὶ ἐν ταῖς χερσὶν ἔχοντες
τὴν συλλογήν τῶν καρπῶν, ἀθρόδε τινὶ πληγῇ ἔχ
χαλάζης δι' ἔλλης τινὸς μάστιγος ἀπώλεσαν τὰ προ-
δοκώμενα, διὰ τὸ διχάριστον καὶ πλεονεκτικὸν τῶν
ἀνθρώπων, οὐκέτιντο τοῦ Θεοῦ εἰς ἀπόλαυσιν αὐ-
τοῖς ἀφίκεσθαι (12).

313. Καὶ ἀρθῆσται εὐφροσύνη καὶ ἐγκλήματα
ἐκ τῶν ἀμπελῶνων· καὶ ὁδὸς ἡ ἀφρανθήσονται,
καὶ οὐ μὴ πάτησονται οἶνον εἰς τὰ ὑπολήναι·
πέπεισται γάρ. Ἐρθη μὲν οὖν εὐφροσύνη καὶ ἀγαλ-
λαμα ἐκ τῶν ἀμπελῶνων. Ἀφρηθεὶς ἀπὸ τοῦ
Ιερατὴλ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀδόθη ἔργει
ποιοῦντες τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. Δύναται δὲ καὶ κατὰ
τὸ σωματικὸν νοεῖσθαι ἡ λέξις, διεὶς ἀρτεῖς πᾶσα
εὐφροσύνη τῶν ἀθρόως ἀφαιρουμένων τὰς ἐπὶ τῷ
συγκομιδῆ τῶν γεωργουμένων ἀλπίδας. Ἡ ἐπειδὴ
ἀμπελον εἰπαμεν τὸν φευδῆ λόγον, δύναται δὲ νονθῆ-
ναι (13), διεὶς ἡ ἀπὸ πάσης φευδωνύμου γνώσεως ἄγ-
γινομένη τοῖς ἡπατημένοις εδροσύνη, ὡς ἀπὸ ἀμπελοῦ
γεωργούσης φαντασίαν εὐφροσύνης, οὐχὶ δι' ἀλη-
θείαν ἀφαιρεῖται, ὡς μηκέτε εἶναι τοὺς ἀπατωμέ-
νους. Οὐκέτι γάρ εὐφρανθήσονται ἐπὶ τοῖς ἐλεγχεῖ-
σιν εἰς πρότερον αὐτὰ ραυμάζοντες, οὐδὲ γεωργῆσουσι

Α bama erit, utpote quæ immarcuerit, sitque igni
tradenda.

312. Deinde adversus Moabitidem dicitur: *Ar-
bores tuas dejecit Esebon et Eleale.* Esebon igitur
et Eleale arbores Moabitidis everterunt. Quid au-
tem hisce verbis indicetur, agedum pro virili expo-
namus. Esebon quidem, quod ad nouinias interpretan-
tianem attinet, sonat *cogitationem*: Eleale vero,
Dei ascensum. Itaque vitis aliena, et arbores quas-
cunque Pater cœlestis non plantavit, dejiciuntur⁴⁴:
at recte rationationes et ascensus qui per bona
opera ad Deum nos evenit, plantationem evertunt
heterodoxorum. Proinde *Beatus vir cuius est auxi-
lium ejus abs te: ascensiones tuæ in corde ejus*⁴⁵.
Quisquis igitur in suo corde habet Dei ascensiones,
et diligenter suas observat cogitationes, dogmata
hæreticorum male plantata, et perniciosos fructus
affectio evertere poterit et expugnare. Deinceps
ait: *Messeni tuam et vindemiam tuam conculcabo,
et omnia concident.* Nam quando quod demetit fru-
mentum, et quod vindemiat vinum, aduersantur
tum pani qui confirmat cor hominis, tum vino quod
lestificat cor hominis⁴⁶: Deus utpote bonus ea pro-
culcat, ne in cibum aut potum cedere sinit iis qui
damnum quod afferunt ignorantes, temere et inconsu-
lente essent ea sumpturi. Itaque *Messem tuam et
vindemiam tuum conculcabo, et omnia concident.*
Hoc etiam ad verbum potest nobis præstare adi-
cationem, quod non pauci jam fructuum collectio-
nem in manibus habentes, inopina quædam plaga
per grandinem vel aliud quodvis flagellum exspe-
ctatione sua fraudati sint: quippe ob hominum in-
gratum animum atque avaritiam, eosdem iis per-
frui Deus non sinit.

313. *Et tolletur lætitia et exsultatio de vineis: et
non lætabuntur, neque calcabunt vinum in torculari-
bus: etenim cessavit.* Et vero sublata est lætitia et
exsultatio e vineis. Ab Israelitico populo ablatum
est regnum Dei, et datum est genti facienti fructus
ejus⁴⁷. Potest etiam hæc sententia accipi ad ver-
bum, eo quod auferunt lætitia omnis ab iis, qui de
spe segetis celligenda subito decidunt. Aut quia
vineam diximus esse sermonem mendacem, potest
intelligi lætitiam ex falsa omni scientia animis de-
ceptorum inditam tolli et auferri, quod a vite pro-
fecta sit, quæ lætitia ingenerat speciem, non veri-
tatem, ut ne deinceps inducantur in errorem. Non
enim iis lætabuntur amplius ob ea quorum coarguti
sunt, qui eadem prius admirabantur: neque uvam
Mabiticam excolet, qui quod damnum 615 ex
ea accedit bibentibus, didicerint. Fortasse autem

⁴⁴ Math. xv, 13. ⁴⁵ Psal. lxxxiii, 6. ⁴⁶ Psal. ciii,

15.

⁴⁷ Matth. xxi, 43.

(10) Antiqui tres libri, αὐτῷ. Aliquanto post editi,
δο οὖν ἔχων τὰς ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ Θεοῦ ἀναβάσεις.
Ατ τοις. ut in contextu: ubi libentius legerem, ἐπὶ^{τῇ} καρδίᾳ, si per veteres libros licet.

(11) Scriptum invenimus in duobus codicibus,

οἰκονομεῖν, ordinare, referre.

(12) Antiqui tres libri, ἀφίκεται. Alius codex,
ἀφίσθεται, relinquere ad usum.

(13) Codex unus, νοεῖσθαι.

et torcularium nomine animæ prava doctrina imbutæ significantur.

314. VERS. 11-14. *Ideo venter meus super Moab quasi cithara sonabit, et interiora mea quasi murus quem instaurasti, et erit ad confusionem tui. Et defatigatus est Moab in altariis, et ingredietur in manufacta sua, ut orei et non poterunt eruere illum. Hoc verbum quod locutus est Dominus super Moab, quando et locutus est. Itaque prophetæ venter super Moab quasi cithara sonabit; hoc est, concinne et modulate edet sonum numerosum; quandoquidem scite et ex artis præceptis eam pulsabit. Venter autem appellat id quod Psaltes alibi interiorum nomine designavit: ait enim: Benedic, anima mea, Domino, et omnia interiora mea, nomini sancto ejus* ⁴⁹. *Quis namque interioribus suis præcepit ut benedicant nomini Domini, nisi is qui naturæ cogitationum ab intimis præcordiis exequuntur præcipit? quarum duplex est classis. Aliæ enim pravæ sunt, homicidia, adulteria, furtæ, falsa testimonia, et oculi nequam; aliæ vero sunt probæ et salutares, benignitas, temperantia, liberalitas, fausta præcatio, testimonia secundum Deum redditæ, oculus purus, et his similia. Is igitur cuius interiora omnia parata sunt ad benedicendum nomini sancto Dei, non abs re intimum suum affectum assumit ad gratias Deo persolvendas. Itaque et Isaías habebat sua interiora seu murum a Deo instauratum. Sic enim per Verbi gratiam sibi datum, quæ homo interior innovatur, instructus fuerat et præparatus. Quin et ipsius cogitationes erant tanquam murus inexpugnabilis, adeo ut cogitationibus pravis, aut inimicis ad damnum inferendum circumstantibus aditus nullus daretur. Profuerit igitur nobis istæc reputantibus, imitari, pariterque cum propheta dicere: Venter meus ut cithara sonabit, et interiora mea quasi murus quem innovasti. Et erit, inquit, ad confusionem tui, quia defatigatus est Moab in altariis. Eumdem alloquitur. Quid ergo sibi vult*

⁴⁹ Psal. cii, 1.

(14) Monere juvat, legi debere, καὶ οὐ μὴ δύνωνται, ubi legitur, καὶ οὐ μὴ δύνηται id quod non obscure patet ex sequentibus, aut certe verbum δύνηται, numero multitudinis exprimi debet, sit ut nomen collectivum subaudiatur. Et ita expressum fuit id verbum in editiōne Romana, poterunt.

(15) Illud, φησίν, additum est e Reg. secundo.

(16) Editi, ὄνομα Κύριου. At quatuor mss. ut in textu.

(17) Editi, Καὶ Ἡσαΐαν, corrupte: ubi emenda in utroque Combeb. legitur, Καὶ Ἡσαΐας. Alii duo mss. habent, Καὶ τοὺν καὶ Ἡσαΐας. Nec ita multo infra editi et Colb. primus, οὗτος γάρ. At Reg. secundus, οὗτως γάρ.

(18) Illud, καὶ ἔσται, φησίν, εἰς τὸ ἐντραπῆναι σε, Latine reddi vix potest. Nam ut sententia auctoris exprimatur, in interpretatione appareat oporet quasi paradoxum quoddam, quod admirabile sit et præter expectationem omnium. Statim enim subiungit auctor: Τι οὖν βούλεται τὸ τολμηρῶς δοκοῦν εἰρῆσθαι, τὸ, Ἐσται εἰς τὸ ἐντραπῆναι σε;

A Μωαδίτικὴν σταφυλὴν οἱ διδαχθέντες τὴν ἀπ' αὐτῆς ἀκολουθοῦσαν τοῖς πίνουσι βλάσην. Τάχα δὲ καὶ ὄποληνιά εἰσιν αἱ δεχόμεναι τὴν μοχθηρὰν διδασκαλίαν φυχαῖ.

314. Διὰ τοῦτο ἡ κοιλία μου ἐπὶ Μωὰδ ὡς κιθάρα ἡχήσει, καὶ τὰ ἐντός μου ὡσεὶ τεῖχος διεκαλίσας καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπῆναι σε. Καὶ ἐκοπίασε Μωὰδ ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὰ χειροποιητα αὐτῆς, ὥστε προσεύκεσθαι· καὶ οὐ μὴ δύνηται (14) ἔξελέσθαι αὐτὸν. Τοῦτο τὸ ῥῆμα δὲ ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Μωὰδ, ὅποις καὶ ἐλάλησεν. Ἡ κοιλία τούνυν τοῦ προφήτου ἐπὶ Μωὰδ ὡς κιθάρα ἡχήσει τουτέστιν, εὐαρμόδεστας καὶ μουσικῶς ἥχον ἀποτελεῖσεν εὐρυθμὸν, ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης τοῦ κρούοντος αὐτὴν τεχνικῶς. Κοιλίαν δὲ λέγει ὁ ἀλλαχοῦ δ Ψαλμῳδὸς ἐντὸς εἰρηκεν· Εὐλόγει γέρ, φησίν (15), ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντός μου, τὸ ὄνομα τὸ ἄγιον αὐτοῦ. Τίς γάρ τοῖς ἐντός ἐκυροῦ προστάσσει εὐλογεῖν τὸ δύνομα Κύριου, ή τῇ φύσει τῶν ἔσωθεν τῶν διαλογισμῶν ἔρχομένων; ὃν διτλοῦν ἔστι τὸ τάγμα. Οἱ μὲν γάρ μοχθηροὶ τυγχάνουσι, φόνοι, μοιχεῖαι, κλοπαὶ, φευδομαρτυρίαι, καὶ ὀφθαλμὸς πονηρός· οἱ δὲ ἀστεῖοι καὶ σωτῆροι, φίλανθρωπία, σωφροσύνη, τὸ κοινωνικὸν καὶ εὐφημον, καὶ αἱ κατὰ Θεὸν μαρτυρίαι, καὶ δὲ φθαλμὸς καθαρὸς, καὶ τὰ δμοις τούτων. Φ τούνυν πάντα τὰ ἐντός κατώρθωται εἰς ἐπομένητα τοῦ εὐλογεῖν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ (16) τὸ ἄγιον, οὗτος καλῶς συμπαραλαμβάνει τὴν ἔνδον διάθεσιν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ εὐχαριστίαν. Καὶ Ἡσαΐας (17) τούνυν εἰχε τὰ ἐντός ὡς τεῖχος ὃ ἐνεκαλίστεν δ θεός. Οὕτω γάρ κατεσκεύαστο ἐκ τῆς εἰς αὐτὸν τοῦ Λόγου χάριτος ἀνακαινίζοντος τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καὶ ἡστὸν αὐτοῦ οἱ διαλογισμοὶ οἰονεὶ τεῖχος ἀκαθαίρετον, ὡς μηδεμίαν διδόναι παρείσθουσι τοῖς χειρὶσι λογισμοῖς, μηδὲ τοῖς περικαθεζομένοις ἔχθροῖς εἰς ἐπήρειαν. Καλὸν οὖν ἔστι ταῦτα ἐνοικουντας ζηλῶσαι καὶ δμοίων εἰπεῖν τῷ προφήτῃ τὸ, Ἡ κοιλία μου ὡς κιθάρα ἡχήσει καὶ τὰ ἐντός μου ὡσεὶ τεῖχος ὃ ἐνεκαλίστεν. Καὶ ἔσται, φησίν, εἰς τὸ ἐντραπῆναι σε (18), διὰ ἐκοπίασε Μωὰδ ἐπὶ (19) τοῖς βωμοῖς.

Quid ergo sibi vult illud, Ἐσται εἰς τὸ ἐντραπῆναι σε, quod temere dictum videtur? Itaque ex scriptoris sententia verba illa, ἔσται εἰς τό, ετο, audacia atque temeritas præferunt. Oportuit igitur hunc locum ita conversum, ut in interpretatione perspici posset audacia aliqua atque temeritas. Sio autem interpretari posse credidimus: Et erit ad confusionem tui. Nam hoc pacto appareret primo asperitu miri aliquid, quasi videlicet Deus posset confundi, atque pudore affici. Sed vox tui ex sententia scriptoris non debet sumi passive, videlicet pro pudore, quo afficiatur Deus, sed active, pro pudore, quem Deus suis adversariis incutiat. Alii meliora, si tamen rem tanti faciant, ut eam suis curis non indignam judicent. Interpres vetus sic verterat, Et erit ut te reverentur. Duceas vero, Et erit ut tu reverearis ipsos: id quod ipse sic explicat, Eveniet ut illi tibi pudorem incutiant, vel imponant. Imo ex sententia scriptoris, Deus illis pudorem incutiet.

(19) Nostri quatuor mss., τὸν. Editi, ἐπι.

Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ λόγος. Τί οὖν βούλεται τὸ τολμηρῶς δοκοῦν εἰρῆσθαι, τὸ, Ἐσται εἰς τὸ ἐντραπῆναι σε; Διὸ τοῦτο μοι, φησὶν, ισχυρὸν ἔχαριστα ἔνδοθεν τοὺς διελογισμοὺς, ὥστε τοὺς νῦν μὴ ἐπιστρέφοντας ἐπὶ σὲ ἐντραπῆσι σε διὰ τῶν ἐλέγχων τῶν προσαγορεύνων αὐτοῖς, ἐκ τῆς τῶν δεδομένων μοι λογισμῶν εὐτονίας. Δεῖπει οὖν τὸ, οὐτούς· ἵνα ὑγιῶς τῶν ἡγμάτων δὲ νοῦς ἀποδοθῇ. Καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπῆναι αὐτούς σε (20). Μωσῆς γάρ οἱ ἐν τοῖς πολέμοις ἀντιπρόσωποι ἐστῶτες, ἥντις μὲν ἰσοπαλεῖς δοκοῦσιν εἰναι, οὐ τρέπονται, οὐδὲ ἐκκλίνουσιν. ἐπειδὴν δὲ ὑπερέχῃ αὐτῶν τὸ ἔτερον μέρος, τραπέντες φεύγουσιν· οὐτωὶς καὶ φυχὴ ὑπὸ ἀναιδείας παρατεταγμένη ἐστηκεν, οὐκ ἐντρεπομένη, ἐλεγχθεῖσα δὲ ὑπὸ λόγου καθαπτομένου αὐτῆς, τρέπεται πρὸς αἰσχύνην. Καὶ ἐπειδὴν ἐν τῷ κρυπτῷ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ἡ τροπὴ, ἐντροπὴ προσῆγόρευται. Διὰ τοῦτο οὖν ἡ κοιλία ἡχησεῖ, καὶ τὰ ἐντὸς ὡσεὶ τεῖχος δὲ ἐνεκαλίνεται δὲ θεὸς τοῦ προφήτου, ἵνα μεταβάλωσι καὶ ἐντραπῶσι, τοῦ αἰδεῖσθαι (21) θεὸν, πρότερον οὐκ ἐπιστάμενοι τὴν ὄφελον μονονοματοῦν.

315. Ὄτι ἐκπίλαστρος Μωάδος ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὰ χειροποίητα, ὥστε προσύκατεθαι· καὶ οὐ μὴ δύνωνται ἐξελέσθαι αὐτὸν. Τὸν ἐπὶ τέλει ἀφανισμὸν πάσης εἰδωλολατρείας ἐκ τῆς τοῦ Λόγου (22) ἐπιφανείας προφητεύει νῦν δὲ Ἡσαΐας, διὰ μάτιοι πάντες οἱ ἐπὶ ταῖς κατασκευαῖς τῶν νεῶν μόχθοι, καὶ αἱ (23) ἀνωφελεῖς εἰς τὰ χειροποίητα ἐλπίδες. Προσεύκονται γάρ, φησὶ, Καὶ οὐ μὴ δύνωνται ἐξελέσθαι αὐτὸν. Τοῦτο νῦν ἐπὶ τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας πεπλήρωται. Ἀντὶ σκοπέων μὲν γάρ ἐστήκασιν οἱ ναιοὶ οἱ περιβόητοι· οὐδέτε δὲ αἱ ἀπὸ τῶν δαιμόνων ἀπάται, φυγαδεύσετος τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως διὰ τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ τοῦ κατὰ πάσαν τὴν οἰκουμένην κεκηρυγμένου. Τοῦτο γάρ τὸ βῆμα, δὲ ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Μωάδος, διεστέ καὶ ἐλάλησεν. Οἷον ἐπίλογός ἦστι πάντες τοῦ βῆματος τοῦ κατὰ τῆς Μωαδίτιδος κεκηρυγμένου. Τοῦτο τὸ βῆμα δὲ ἐλάλησε Κύριος. Προτέτακτο μὲν γάρ ἡ λέξις οὐτῶν ἔχουσα, Τὸ δέ βῆμα τὸ κατὰ τῆς Μωαδίτιδος ἐπιλέγεται δὲ παντὶ τῷ μέρει τῆς περικοπῆς. Τοῦτο τὸ βῆμα, δὲ ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Μωάδος, ὅπότε καὶ ἐλάλησε· Δείκνυσι τὸ σπάνιον τῆς τοῦ θεοῦ πρὸς τοὺς Μωαδίτας γινομένης φωνῆς, Τῷ μὲν γάρ Ἰσραὴλ συνεχῶς διαλέγεται, τοῖς δὲ ἐκνεσιν ὡς τὰ πολλὰ σιωπῆ, ὡς ἀλλοτρίοις τῆς ἐκτοῦ μερίδος. Οὐδὲ μὴν παντελῶς ἀποκρύπτει τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ τούτους (24) γενέτει τῆς ἐκτοῦ φιλανθρωπίας, ἵνα διὰ τῆς ἐν δλήγοις πειράς πρὸς τὴν τῶν τελείων ἐπιθυμίαν ὄρμωσιν· Ἐπεὶ οὖν σπανίσκις λαλεῖ τοῖς Μωαδίταις, διὰ τοῦτο εἰρηται, διὰ Τοῦτο τὸ βῆμα δὲ ἐλάλησε Κύριος, διότε καὶ ἐλάλησεν.

²⁰ Isa. xv, 4.

(20) Editi et Reg. primus, σε αὐτούς. Alli duo mss., αὐτούς σου. At Reg. fortius, αὐτούς σε, nec aliter legitur apud Eusebium, quem, ut alias aere, ita et hic a scriptore compilatum esse constat.

(21) Antiqui duo libri, εἰδεσθῆναι.

A illud, quod tonere dictum videtur, *Et erit ad confusione tu?* Ideo, inquit, firmas mihi intus cogitationes elargitus es, ut qui se nunc minime convertunt ad te, confundas tu ob argumenta, quae sibi ex inditio mihi prævalidis cogitationibus adducuntur. Deest igitur illud, *ipsos, sic ut sana sententia reddatur, Et erit ut* **316** *tu ipsos confundas.* Quemadmodum enim qui in bellis adversa facie consistunt, quandiu aequo marte pugnare videntur, non terga dant, neque pedem referunt, sed cum pars altera prævaleat, tunc cedentes se in fugam dant: ita et anima impudenter in acie stabat, nec reverebatur, sed verbo objurgatorio convicta, in pudorem et reverentiam vertitur. Et quoniam in occulta hominis pars hæc conversio efficitur, ἐπιτροπή, sive verecundia vocatur. Ideo ergo venter sonabit, et interiora quasi murus, quem innovavit Deus prophetæ, ut mutentur et confundantur, ad præstantam Deo reverentiam, ii, qui antea utilis pudoris erant ignari.

315. *Quia desatigatus est Moab in altaribus, et ingredietur in manufacta ad orandum; et non poterunt eruere illum.* Nunc Isaias omnis idolatriæ destructionem in fine ex adventu Verbi futuram vaticinatur, quod omnes in construendis templis insumpti labores vani sint, infructuosaque spes in manufactis posita sit. Nam, inquit, orantur. *Et non poterunt eruere illum.* Hoc jam in adventu Christi completem est. Illa enim tempia olim famosa pro scupulis habentur: nec ultra illæ dæmonum fallaciam consistunt, adversaria illa potestate per mysterium crucis in toto orbe prædicatum in fugam versata. VERS. 13. *Hoc primum verbum quod locutus est Dominus super Moab, quando et locutus est.* Quasi epilogus est totius verbi adversus Moabitidem pronuntiati, nimirum. *Hoc verbum quod locutus est Dominus.* Præmissa enim fuerat sententia, his verbis expressa: *Verbum contra Moabitidem* ²⁰: toti vero sententiæ parti in modum epilogi subditur, *Verbum hoc, quod locutus est Dominus super Moab, quando et locutus est.* Quid est hoc, *Quando et locutus est?* Ostendit Deum Moabitas raro suis alloquitum. Etenim cum Israelitico populo assidue colloquitur, sua portione alienis ut plurimum tacet. Non quidem omnino occultit sermonem suum, sed clementiam ac benegritatem suam eis quoque degustandam præbet, ut pauca experti, quæ perfecta sunt cum omni studio ac impetu concupiscant. Quoniam igitur rarius loquitur Moabitis, idcirco dictum est: *Hoc verbum quod locutus est Dominus quando et locutus est.*

(22) Rursus duo libri antiqui, Χριστοῦ.

(23) Codex unus, καὶ αἱ. Copula καὶ in editis desideratur. Paulo post vocem φησὶ ex uno codice adjectimus.

(24) Codex unus, τούτοις.

316. VERB. 14. *Et nunc dico : In tribus annis annorum mercenarii, dedecorabitur gloria Moab in omnibus divitiis multis : et relinquetur minimus, si non honoratus.* Videtur mihi hiece verbis Moabitidi circumscrivere supplicii et paenarum tempus, quod nominavit tres annos mercenarii. Quia igitur dividitur in tres partes tota temporis natura, plenum atque perfectum tempus exprimere cupiens, dixit annos tres. Itaque *In tribus annis annorum mercenarii, dedecorabitur gloria Moab.* Quin et in Evangelio infamia mereenario inauritur a Servatore, dicens : *Mercenarius autem, et qui non est pastor, cuius non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, et fugit, qui mercenarius est, et oves non sunt illi curæ*¹¹. Inquiline insuper et mercenarius sacerdotis non comedet sancta secundum legem¹². Moab igitur se *317* ipse stata mercede locavit, et factus est mercenarius. Non enim dilexit Deum: sed ob mercedis opinionem et sui commodi spem, non rei faciendæ studio agebat quod agebat. Tribus ergo annis annorum mercenarii afficietur ignominia. Quemadmodum ergo pastor mercede conductus, pastornon est : Ita etiam quisquis facit eleemosynam ad accipientiam ab hominibus gloriam, recepit suam mercedem¹³, nec misericors est nec munificus. Item quicunque temperans est ad ineundam ab hominibus gratiam, temperans non est, cum virtutem non querat, sed gloriam ex ea proventuram venetur. Itaque ii sunt apud Deum inhonorati, qui aliquid ostentationis causa faciunt. Quare et Moab dedecorabitur annis tribus; hoc est, in omni temporis mensura. Inseritur autem mercenarii dedecus, quod non ex animo, sed simulate et factu munus virtutis expleverit. Dedecoratur autem *In omnibus divitiis multis.* Enimvero quantum ei existimationis in hac vita inerat, tantum eidem infamia et dedecoris pro mercede rependetur, ubi abscondita nostra fuerint revelata. Et qui multas res vanas et infructuosas manibus suis congerit, is dedecoris sibi imprimendi segetem majorem habet; qui vero lingua mendaci efficit thesauros, is prosequitur inania, atque in mortis laqueos veniet. *Et relinquetur minimus, et non honoratus.* Quae hic describitur animadversio, si qui ad vitium alienum consiprant, loco est doni ac beneficii.

¹¹ Joan. x, 12, 13. ¹² Lev. xxii, 10. ¹³ Matth. vi.

316. Καὶ νῦν λέγω· Ἐν τρισὶν ἑταῖροι μισθωτοῦ (25), ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάδος ἐν παντὶ τῷ πλούτῳ τῷ πολλῷ· καὶ καταλειφθήσεται δλιγοστός, καὶ οὐκ ἔντιμος. Διὰ τούτων δοκεῖ μοι δρίζειν χρόνον κολασεως τῷ Μωάδῳ, διὰ ὧν ὀνόματος τρία ἔτη μισθωτοῦ. Ἐπειδὲ οὐκ εἰς τρία μέρη ἡ πάση τοῦ χρόνου διαιρεῖται φύσις, τὸ τέλειον τοῦ χρόνου παραστῆσαι βουλόμενος, τρία εἰπεν ἔτη. Ἐν οὖν τρισὶν ἑταῖροι μισθωτοῦ, ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάδος. Οἱ μισθωτοὶ καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διεβίβληται ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, λέγοντος· Ὁ δὲ μισθωτός, καὶ οὐδὲ ὅν ποιμὴν, ὃν οὐκ ἔστι τὰ πρόσωπα τῶν λύκων ἀρχόμενον, καὶ φεύγει, διὰ μισθωτός ἔστι, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων. Καὶ πάροικος δὲ καὶ μισθωτός τοῦ ἱερέως οὐκ ἔσται ἄγια κατὰ τὸν νόμον. Ἐξεμίσθωσεν οὖν ἑταῖρον δὲ Μωάδον, καὶ γέγονε μισθωτός. Οὐ γάρ ἡγάπησε τὸν Θεόν, ἀλλὰ φαντασίᾳ μισθῶν καὶ δλπίδι οἰκειας ὀφελεῖται, οὐχὶ δὲ τῇ πρὸς τὸ γινόμενον διαθέσει, ἐπραττεν δὲ ἐπραττε. Τρισὶν οὖν ἑταῖροι ἀτιμασθήσεται ἑταῖροι μισθωτοῦ. Ως οὖν δὲ ποιμὴν δὲ μισθωτός τὸ δοξασθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀπέχει τὸν μισθῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἐλεήμων οὐδὲ κοινωνικός. Καὶ δὲ σώφρων διὰ τὴν ἀνθρωπίνην (26) ἀρέσκειαν οὐκ ἔστι σώφρων, οὐ τὴν ἀρετὴν διάκων, ἀλλὰ τὴν ἀπ' αὐτῆς δόξαν θηρώμανος. "Ατιμοὶ τοινυν παρὰ θεῷ οἱ πρὸς ἔνδεξιν τι ποιοῦντες. "Ωστε καὶ δὲ Μωάδος ἐν τρισὶν ἑταῖροι (27) ἀτιμασθήσεται· τουτοῖς, ἐν παντὶ τῷ μέτρῳ τοῦ χρόνου· ἀτιμίαν δὲ μισθωτοῦ, διὰ τὸ μηδὲν διαθέσεως, ἀλλ' ἐπίκλαστον αὐτῷ εἶναι τὸ ἔργον τῆς ἀρετῆς. Ατιμάζεται δὲ Ἐν παντὶ τῷ εἰλεύσθαι τῷ πολλῷ. "Οσον γάρ αὐτῷ περιῆν τῆς ἑταῖρας διπλῆψεως, τοσοῦτον μετὰ τὸ ἀποκαλυφθῆναι ἡμῶν τὰ κρυπτὰ, ἀποδοθήσεται τῆς αἰχμῆς δὲ μισθός. Καὶ δὲ πολλὴν συνάγων ταῖς χερσὶν ἀκαρπίαν (28), πλείστη ἔχει μῆλη τὰς ἐπιφερομένης αὐτῷ ἀτιμίας· καὶ δὲ ἐνεργῶν θησαυρούματα γλεύσῃ ψεύδει, μάταια δώσει, καὶ ἐλεύσεται ἐπὶ παγῆς (29) θανάτου. Καὶ καταλειφθήσεται δλιγοστός, καὶ οὐκ ἔντιμος. Εὐαγγελία τῶν ἐπὶ κακῷ συγκεκριτημένων, ἡ ἔντεῦθεν παίδευσις.

MONITUM IN LIBRUM DE VERA VIRGINITATE.

Hoc opus commendat antiquitas. Scriptum est enim quarto saeculo, eidemque nuncupatur Letnio Melitensi, ad quem et Gregorii Nysseni exstat *Epistola canonica*. Huc accedit auctoris dignitas, quem

(25) Codex unus, μισθωτῶν, *annorum mercenariorum.*

(26) Editi, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων. At mss. tres uti in contextu.

(27) Codex unus, ἑταῖροι ἑταῖροι, *annis annorum.*

(28) Recentior Combesisii codex, ἀμαρτίαν. Unde interpres vetus: *Nam qui numerosam coacervat pec-*

cati multitudinem. At antiquior Combesisii codex cum Reg. secundo, ἀκαρπίαν, rectius.

(29) Codex unus. ἐπὶ παγῆς. Μόx uterque Combes. cum Reg. secundo, ἔντιμος ἐνεργεῖται. Editi, ἔντιμος, ἐπὶ ἐνεργεῖται, haud emendate. Hic designunt omnes tum calamo notati, tum typis descripti libri.

episcopum fuisse declarat hæc salutandi Letoii ratio, ἐπισκόπων δρόψυχε Λητός, *unanimis mihi inter episcopos Letoi*. Sed tamen S. Basilio hæc elucubratio attribui non potest; idque Tillemontius non ut probabilem conjecturam, sed ut rem necessariis exploratam rationibus defendit.

Non solum enim huic scriptori summa est cum Basilio styli dissimilitudo, sed etiam multa pertractat incaute, quæ cum virgineum pudorem imaginibus non decoris inquinare possint, nec semetipsum Basilius, nec lectores in ejusmodi periculum conjectisset. Providit ipse scriptor (n. 65), se in offensionem pluribus venturum, ac reprehensioni occurrit hoc rationis momento, quod virgo, si modo non sit impubis, nihil eorum quæ ad masculi naturam pertinent, ignoret.

Sed petita ex stylo argumenta multis tanti esse non videntur, ut præjudicatas opiniones deponant. Hic autem manifesta est temporum repugnantia, quod nullum prorsus litigandi locum relinquit. Nam Letoins Melitensis episcopus, cui nuncupatus est liber *De vera virginitate*, pluribus post Basiliū mortem annis ad hanc dignitatem pervenit. Ejus decessor Otreius interfuit secundæ synodo œcuménicoœ, quæ perhonorificum de illius fide judicium fecit, eumque in Pontica diœcesi cum Helladio Cœsariensi et Gregorio Nysseno veluti quoddam centrum communionis constituit.

Sensit Dupinus hujus argumenti pondus, nec tamen cessit, sed aut Letoium nondum fuisse episcopum, cum hæc ei nuncupata elucubratio, aut pro Letoio legendum esse *Otreium* existimat. Prima eruditī viri conjectura profligatur ex verbis modo citatis, *unanimis mihi inter episcopos Letoi*. Altera autem ex eo genere est, quod ab omnibus prorsus explodi debeat, et a re critica penitus facessere.

Nihil moror Suidam, qui librum *De virginitate* scriptum a Basilio commemorat. Longe major Gregorii Nazianzeni auctoritas, cuius testimonio Combesius et Dupinus nituntur. Sed cum Gregorius scripta Basiliū laudat, quibus virginitatem vere colere docebat, *Regulas* indicat, quæ nihil prorsus habent, quod non ad optimam excolendæ virginitatis rationem pertineat. Atque etiamsi constaret Basiliū singulari opera *De virginitate* scripsisse; verum illud opus desiderandum esset, minime vero illud, quod in manibus habemus, affligi ei in tam manifesta styli dissimilitudine et temporum discrepantia deberet.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΕΝ ΠΑΡΘΕΝΙΑ ΑΛΗΘΟΥΣ ΑΦΘΟΡΙΑΣ

ΙΡΟΣ ΛΗΤΟΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΜΕΑΙΤΗΝΗΣ (30).

LIBER

DE VERA VIRGINITATIS INTEGRITATE, AD LETOIUM MELITINENSEM EPISCOPUM.

1. Οι μὲν πολλοὶ τῶν τὸν νυμφίον ἡμῶν (31) πειπόντων Χριστὸν, δοσούς δὲ οὐδένιος ἔρως πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κατανθησιν ἔτρωσεν, Ἑλλας περ' ἄλλοις (32) τοῦ καλοῦ τὰς ἴδεας δισκούμενας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἴδοντες, οἱ μὲν τῆς παρθενίας ὄμνους, οἱ δὲ τῶν νηστείας τε καὶ χαμενούσις ὑπωπιαζόντων τὸ σῶμα ἀγκάμια, ἄλλοι δὲ τὸ μεγαλόψυχον τῶν πικρασκόντων διὰ τὸν Κύριον τὰ διπάρχοντα θαυμάζοντες, τοὺς ἐπανούσις ἐν μαχρῷ διεξέρχονται· οὐχ ὅπως ἔκστον μετιέναι προσήκει· τῶν εἰρημένων, ἀναγκαῖον εἶναι διδάσκειν οἰδόμενοι, ἄλλα τὸν ἐπαίνους τῶν εἰρημένων εἰς τὴν τοῦ καλοῦ προκοπὴν (33) μένον ἀρκεῖν

(30) Μελιτηνῆς. Sic reperimus in duobus Regiis codicibus et Colbertino. Habet utraque editio Veneta et Parisiensis, Melitensis. Sic etiam unus ex Regiis codicibus. Duo alii iidem Regi, Melitensis.

(31) Νυμφίον ἡμῶν. Editio Parisiensis addit, τὸν ἀθάνατον. Sed hæc desunt in editione Veneta et in quinque veteribus libris.

(32) Περ' ἄλλοις. Tres codices mss., ἐπ' ἄλλοις.

A 18 1. Plerique cum videant quoscumque ex sponsi nostri Christi cultoribus cœlestis amor ad virtutis contemplationem sauciat, alios alias virtutis species exercere in Ecclesia; alii quidem virginitatis laudes; alii vero eorum qui jejuniis et chameuniis corpus castigant, encomia; alii autem magnanimitatem eorum admirati, qui facultates vendunt propter Dominum, eorum præcoonia prolixa sermone prosequuntur: non quomodo unumquodque eorum, quæ diximus, excolendum sit, necessarium existimantes docere, sed solas laudes satis esse ad virtutis profectum ducentes. Ego autem

Mox unus ex Regiis, ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις.

(33) Εἰς... προκοπήν. Legitur, πρὸς... προτροπήν, ad virtutis incitamentum, in tribus Regiis codicibus et Colbertino. Quæ scriptura etsi prima specie satis commoda videtur, nihil tamen mutandum duxi, quia auctori hujus operis non tam propositum ad virtutem amplectendam hortari, quam iis, qui jam amplexi sunt, præcepta tradere.

tibi, unanimis mihi inter episcopos Letoi, non virginitatis laudem, non vendentium facultates encodium, aut jejuniis corpus macerantium præconia, sed quid unumquodque horum sit, et quomodo exultum ad veram virtutem conferat, velut in aprico exponere in animum induxi: non equidem ut te jampridem horum intelligentiam assecutum, ad recti et honesti considerationem in contemplando virtutum discrimine adducam; sed ut una tecum explanans singula, quali sint natura, non iis solum qui a te reguntur, jamque recti et honesti amorem per te genuinum pectore conceperunt, sed et ceteris qui hæc legent, velut in tabella depictam veræ virginitatis pulchritudinem, quomodo et unde et qualibus virtutis coloribus ornatur, accurate ediscendam exhibens, tutius unumquemque exoptatum bonum, quanta potero benevolentia, perseguiri doceam.

2. Magnum enim quiddam est, revera, virginitas, incorruptibili Deo, ut in summa dicam, similem efficiens hominem. Nequaquam autem a corporibus ad animas ipsa progreditur: sed cum animæ incorporeæ propria sit, per gratiam Deo virginitatem animæ, incorrupta servat corpora. Veri enim boni anima notionem concipiens, veluti penna quadam ad illud, nempe incorruptione, subiecta, et simili simile, id est, ea tantum quæ in ipsa est incorruptione, incorruptibilem Deum digne coli perspiciens, corporis virginitatem, velut ancillam ad suæ ipsius pulchritudinis famulatum adsciscit, eamque sibi astantem sine interpolatione ad Deum contemplandum semper habere cupiens, obstrepentes illi corporis voluptates quam longissime repellit. Atque ab iis quidem, quæ sub ventre sunt, **619** voluptatibus continentiam, corporeæ virginitatis ancillam, corporis autem virginitatem suæ ipsius virginitatis ancillam facit, ita ut cetera quidem omnia et ciborum abstinentiam, et reliquam austerritatem, quæ cum voluptatibus per sensus contra corporis virginitatem fluentibus pugnat; sed et ipsam etiam corporis virginitatem, non propter aliud quidquam nisi propter semetipsam studiose exercat; ut suam ipsius virginitatem incorruptam ab omni mala cogitatione custodiens, similitudinem cum incorruptibili Deo, qui jam in illam, velut in purissimum speculum, gratiarum suarum splendores immittit, ad suam ipsius pulchritudinem et lau-

λογιζόμενοι. Βγὼ δὲ σοι, ἐπισκόπων διδόνομος Δητότι, οὐχὶ παρθενίας ὑμνον, οὐδὲ τῶν τὰ διάρχοντα πιπρασκόντων ἐγκώμιον, ή τῶν νηστεῖαις κατατηκόντων τὰ σώματα ἔπαινον, ἀλλὰ τὶ τοβτων ἔκαστον, καὶ πῶς κατορθούμενον πρὸς τὴν δύντως ἀρετὴν συτελεῖ, ὥσπερ ἐν αἰθρίᾳ ἐπιδεῖξαι προεθυμήθην· οὐχ ἵνα σε προλαβόντα (34) τούτων τὴν σύνεσιν, πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κατανόησιν ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς διαφορᾶς τῶν ἀρετῶν (35) ἐπιστῆσω ἀλλ' ἵν' ἀμα σοι διαρθρῶν ἔκαστον, οἴδι τι τὴν φύσιν ἔστιν, οὐδὲ τοὺς διὰ σοῦ μόνον ἔρωτα τοῦ καλοῦ λοιπὸν διὰ σὲ (36) γνῆσιν ἐν στέρνοις λαβόντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν ἐντυγχανόντων, καθάπερ ἐν πίνακι χρωματογραφηθὲν τῆς δύντως παρθενίας τὸ κάλλος, τῶς καὶ πόθεν, καὶ ποῖοις τιοὶ χρώματιν ἀρετῆς τοῦτο κοσμεῖται, ἀκριβῶς καταμαθεῖν παρασχῶν, ἀσφαλέστερον ἔκαστον μετέναι τὸ σπουδαῖόν μετὰ τῆς ἐνούσης εὐνοίας (37) διδάξω.

2. Μέγα μὲν γάρ, ὡς ἀληθῶς, παρθενία, τῷ ἀφιάτρῳ θεῷ, ὡς ἐν κεφαλαῖψι εἰπεῖν, ἔξομοιοῦσα τὸ ἄνθρωπον. Οὐχ ἀπὸ σωμάτων δὲ ἄσσα ἐπὶ ψυχῆς αὐτῇ δόδεντες ἀλλὰ ψυχῆς τῆς ἀσωμάτου οὖσα ἔξαρτος, τῇ ταύτῃς θεοφίλει παρθενίᾳ ἀφθορε φυλάσσει τὰ σώματα. Τοῦ γάρ ὄντως καλοῦ ἡ ψυχὴ φαντασίαν λαβούσα, καθάπερ (38) τινὶ πτερῷ πρὸς αὐτὸν τῷ ἀφιάτρῳ πτερωθεῖσα, καὶ τῷ δόμοιψι τὸ δύμοιον, τῷ ἐν αὐτῇ ἀφιάτρᾳ φημὶ, τὸν ἀφιάτρον θεὸν θεραπεύεσθαι (39) μόνως πρὸς ἀξίαν ἀθροῦσα, τὴν τοῦ σώματος παρθενίαν, θεράπειναν εἰς τὴν τοῦ καθ' ἐαυτὴν κάλλους (40) θεραπείαν ἐπάγεται, καὶ πάρεδρον ἀσχήτως πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ θεωρίαν ταύτην ἔχειν ἀεὶ βουλομένη, τὰς ἀνοχλούσας αὐτῇ τοῦ σώματος ἡδονὰς ὡς πορρωτάτως ἐλαύνει. Τὴν μὲν τῶν διὰ γαστέρα ἡδονῶν ἐγκράτειαν, τῆς σωματικῆς παρθενίας θεράπειναν, αὐτὴν δὲ ταύτην τῆς καθ' ἐαυτὴν, ψιστουμένην ὡς τὰ ἄλλα μὲν ἀπαντα, καὶ τροφῶν ἐγκράτειαν, καὶ τὴν λοιπὴν σκληραγγιλαν, μαχομένην ταῖς βεόσισις κατὰ τῆς ἐν σώματι παρθενίας διὰ τῶν αἰσθήσεων ἡδοναῖς· ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ σώματος παρθενίαν (41), οὐ δι' ἐπερδόν τι, ή δι' ἐαυτὴν φιλοκαλῶς ἀσκεῖσθαι, ἵνα τὴν ἐαυτῆς παρθενίαν ἀφθορον ἀπάσης μοχθηρᾶς ἐννοίας φυλάξασ, τὴν πρὸς τὸν ἀφιάτρον θεὸν ἔξομοιωσιν, ὥσπερ ἐν ἀκηλιδώτῳ κατόπτρῳ λοιπὸν αὐτοῦ τὰς παρ' ἐαυτῷ αὐτῇ ἐναυγάλυντος χάριτας, εἰς κάλλος ἐαυτῆς καὶ ἔπαινον κατορθωθεῖσαν κερδῆσηρ. Ἐπειδὴ οὖν παρθενία μὲν, τὴν (42) δύντως φημὶ, ὡς ἄδη γε ἐν ὀλίγῳ

(34) Προλαβόντα. Quamvis in utraque editione et in plerisque codicibus mss. legatur, προσλαβόντα, longe potior codicis Francisci Primi scriptura, quam a Combesfio adductam secuti sumus.

(35) Τῶν ἀρετῶν. Non recte legitur, τῶν φύσεων, in editione Veneta, quacum tamen consentiunt quinque mss. codices.

(36) Διὰ σὲ. Malim, διὰ σοῦ, opera tua, sive, per te.

(37) Εὐνοίας. Legitur in uno codice Regio, Εὐνοίας. In alio, qui fuit olim cardinalis Mazarini, διανοίας. Ibidem unus ex Regiis, Επιδεῖξω.

(38) Καθάπερ. Editio Paris., καὶ καθάπερ. Sed

deest conjunctio in editione Veneta et antiquis codicibus.

(39) Θεραπεύεσθαι. Legitur in quinque codicibus mss., θεραπεῖν. Sic etiam editio Veneta. Sed longe potior vulgata scriptura. Ibidem unus ex Regiis, πρὸς ἀξίαν δρῶσα.

(40) Κάλλους. Duo Regii codices habent, καλοῦ. Horum in altero legitur ibidem, καθ' ἐαυτῷ, quod positum videtur pro καθ' ἐαυτῷ.

(41) Παρθενίαν. Duo codices Regii habent, παρθενίαν δι' ἐκείνην. Ibidem duo mss., δι' οὐδὲν ἐτερον.

(42) Τάχ. Editio Veneta, ή. Mox codex Mazarinus, διειξε, et ad marginem, ὑπέσεις.

φθάσας δ λόγης διάδειξε, καὶ προιών ἔτι σαφέστερον δεῖξε, τοῦ κατὰ ψυχὴν ἀφθόρου κάλλους (δι' ὃ καὶ τὰ σώματος ἐκπονεῖται καλά) ἐστὶν ἔκαρπος· οἱ δὲ πολλοὶ τῷ δύναμαι τῆς παρθενίας μόνῳ (43) προσέχοντες, οὐδέν τι τῆς ἀληθοῦς παρθενίας φροντίζουσι (44)· διὰ τούτον ἀναγκαῖως, οἵματι, τοῖς τὸν ὑπὲρ παρθενίας στέφανον ποθοῦσι λαβεῖν, ὑποφωνῆσαι τὰ ἐνόντα σπουδάζω (45), ὡς δὲ μὴ δι' ἄγνοιαν ἀμελήσαντες τοῦ προηγουμένου καλοῦ, προσαναλώσωσι μὲν τὴν τῆς θεραπείης δουλείᾳ πάντα τὸν βίον, διὰ δὲ τὸ μηδέποτε τὴν δέσποιναν ταύτης θεραπεύσαι, καὶ τὴν τοῦ σώματος παρθενίαν οὐ κοσμουμένην τῷ τῆς ἐνδοθείης (46) κάλλει, μετὰ πολλοὺς ίδρωτας ζημιαθῶσιν. Ἰνα σύν σαφῶς ἔκαστον τῶν συντεινόντων πρὸς τὸ τῆς ἀληθοῦς παρθενίας κάλλος ὀφθῆ, φέρε, πρὸς τίνα σκοπὸν ἡ παρθένος ἀφορῶσα (47), τὴν ἐαυτῆς παρθενίαν ἀσκεῖ, θεωρήσωμεν. Οὕτω γάρ δὲ ἐφ' ἐκάστου κινήματος αὐτῆς, εἴτε πρὸς τὸν προκείμενον βάλλει σκοπὸν, εἴτ' ἀλλο προθεμένη, πρὸς ἄλλο δὲ ἀφίεισα, τοῦ καθ' ἐαυτὴν σκοποῦ ἀστοχεῖ, ὥσπερ ἐν αἰθρίᾳ ίδόντες, τὴν ὡς ἀληθῶς παρθένον δὲν καταμάθοιμεν.

3. Ἀνωθεν δὲ, ὡς ἔχει (48) φύσεως τὸ θῆλυ πρὸς τὸ ἄρρεν, εἰς βούλει, ἐπισκεψώμεθα, ἵνα καὶ τὸν τῆς παρθενίας σκοπὸν εὐχρινῶς ἀναφανέντα κατέβωμεν. Ἐξ δλίγων γάρ τῶν πρώτων ζώων, καθάπερ ἐκ τινῶν πρωτότοπων σπερμάτων, εἰδὸν κόσμον δ Δημιουργὸς πληρῶσαι θελήσας, ἐκάστου μὲν εἰδους ζώων, καθάπερ τινὰ μίαν βίζαν, τὴν τοῦ σωματικοῦ ζώου ἴδειν ἐξ ἀρχῆς κατεβάλετο (49). Ταύτην δὲ εἰς ἄρρεν τε καὶ θῆλυ, ἀπὸ τοῦ λογικοῦ ζώου ἔως ἐπὶ πᾶν εἰδος ἀλόγου (50), τεμών καὶ τὸ θῆλυ τμῆμα τοῦ ἄρρενος ἔργαστόμενος, οἰστρον μὲν ἐκάστῳ τμῆματι τῆς πρὸς ἄλληλο συμπλοκῆς ἀρρήτον τῇ φύσει ἐνέθηκε. Τούτων (51) δὲ τὰ ἀποσχισθέτα ἀλλήλων, ταῖς δοχέτοις τοῦ ἔρωτος μίξεσιν ἀλλήλοις συμπλέκωμεν. ἐπειδὴ τῆς συμπλοκῆς, ἀπαν εἰδος ζώων ταῖς ἐκ τῶν προαγόντων βλαστῶν γονοῖς, δι' εἰλόνος (52) πληθύνει, Αὔξενεσθε, λέγων, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσετε τὴν γῆν. Οὕτω δὲ τὸν κόσμον, φημὶ, ἀφ' ἐνδε τοῦ Ἀδάμοντος γένους, καθ' ἄπασαν (53) γῆν, μυρίαις ἐθνῶν διαφοραῖς πεπληρωμένον ἀποδεῖσαι τροπέμενος· ἀφ' ἐνδε δὲ ἐκάστου τῶν ἀλόγων εἰδους, κατὰ τὸν δύμοιον τρόπον τετραπόδων τε καὶ ἔρπετῶν, ἔτι δὲ πτηνῶν τε καὶ νηκτῶν, καὶ συνδόλως ἀπάντων ζώων, ἀμυθήτοις ἴδεις πλημμυροῦντα ὀφθῆναι φελήσας, τῇ μὲν δύναστείᾳ τοῦ ἄρρενος ὑποτάττει τὸ θῆλυ, τῇ δὲ τοῦ θηλεος ἡδονῇ, τιθασσεῖται τὸ ἄρρεν· τὸ μὲν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἄρρενος εἰλημμένον, ὡς

* Gen. 1, 28.

(43) Μόνῳ. Unus codex ms., ἔτι μόνον.

(44) Φροντίζονται. Unus ex Regiis, φροντίζοντες.

(45) Σπουδάσων. Nonnulli codices, ἀσπούδασα.

(46) Τῆς ἐνδοθείης. Unus ex Regiis addit, παρθενίας.

(47) Ἀφορῶσα. Duo ms., ἀφιείσα.

(48) Ἀνωθεν δὲ, ὡς ἔχει. Totus hic locus deest in nonnullis ms. codicibus usque ad hæc verba, quæ leguntur vñm. 4, Ἐπειδὴ οὖν θεῖον ὄντως καὶ τῆς ἀγράντου, etc.

(49) Κατεβάλετο. Sic editio Veneta et plerique

A dem consequatur. Quoniam igitur virginitas, veram illam dico, ut jam breviter præmissa demonstravit oratio, et progrediens adhuc clarius demonstrabit, incorruptæ in anima pulchritudinis propria est, propter quam et corporis exercentur præclare facta; multi autem nomini virginitatis soli attendentes, nullam vere virginitatis curam gerunt; propterea necessario, ut opinor, eos qui virginitatis coronam consequi cupiunt, pro viribus submonere conabor, ut ne inscienter præcipuum bonum negligentes, totam vitam in ancillæ cultu consumant, et eo quod nunquam illius dominam coluerint, etiam corporis virginitatem non exornatam interiori pulchritudine post multos sudores amittant. Ut igitur clare singula ad veræ virginitatis pulchritudinem attinentia cernantur, age, quodnam ad propositum virgo respiciens, suam ipsius virginitatem exerceat, consideremus. Sic enim in singulis illius motibus, utrum ad propositum collineat scopum, an aliud sibi proponens, et alio jaculans, a suo ipsius proposito aberret, tanquam in serena luce intuentes, quænam vere virgo sit, cognoscere poterimus.

3. Ab origine autem quomodo ex natura sese habeat femina ad marem, si ita placet, consideremus, ut et virginitatis scopum distincte explanatum conspiciamus. Ex paucis enim primis animantibus, tanquam ex primariis quibusdam seminibus, cum mundum Creator implere vellet; cujusque speciei animalium, quasi unam quamdam radicem, corporalis animalis formam ab initio constituit. Hanc autem ab animali rationali usque ad omnem brutorum animalium speciem, cum in marem et feminam divisisset, ac feminam masculi segmentum efficeret, stimulum matutini complexus unicuique segmento arcum natura indidit. Hæc vero ita a se invicem discessa irrequietis amoris permistionibus inter se complicans, ex complexu omnem animalium speciem ex anteceasorum semine germinantem per secula multiplicat, dum ait: Crescere et multiplicamini, et replete terram ⁴. Sic mundum, inquam, ⁵ ab uno ex humano genere Adamo, per universam terram, innumeris gentium varietatibus resertum ostendere volens, et ab uno et ex unaquaque belluarum specie similiter cum innumeris quadrupedum, reptilium, volatilium, natatilium, et omnium omnino animalium, formis scatentem volens apparere: maris quidem potestati feminam subiicit, masculum vero feminæ voluptate demulcit. In quo quidem id quod e masculi latere

codices ms. Editio Parisiensis, κατεβάλλετο.

(50) Ἀλόγου. Sic editio Veneta et codices ms. Editio Parisiensis, ἀλογον.

(51) Τούτων. Duo ms., τούτῳ. Alius ad marginem, ταῦτα.

(52) Δι' αἰῶνος. Ultraque editio, δι' ἐνός, per unum multiplicat. Sed sequi maluimus sex codices ms., quorum tamen unus ad marginem habet vulgatam lectionem.

(53) Καθ' ἄπασαν. Nonnulli codices, κατὰ πᾶσαν. Mox duo ms., πεπληρωμένον ἐπιδεῖξαι.

sumptum est, uti partem toti a quo sumptum est, summissum esse et imperio parere sancivit: ut autem masculus, eam quae ex se assumpta est, appeteret, ac illius congressum persequendo, per hujusmodi copulam proprium membrum in seipsum reciperet, naturali quadam necessitate constituit. Sic duo ex uno, atque iterum ex duobus unum, masculum et feminam, sapienter ostendit. Atque mutuum hunc complexum non iis solum, quos prius dixi, modis praestitit ipsorum corporibus jucundum et suavem, sed etiam multiplicandam proliis, quae per congressum praeluentibus amoris facibus suscitatur, studium ac desiderium ingens insevit. Masculum quidem agentem utpote prius conditum, feminam vero patientem tanquam a maris parte avulsa ex ipsa natura efficit. Et ne semina veluti patiens, amoris affectu ad similis generis successionem impulsa, auxilio destitueretur, feminam ceu totum voluptatis medicamentum masculo paravit, atque violento quodam pondere marem ad ipsam rapit; non ad masculum pertrahens feminam, sed per feminam voluptatem masculum ad ipsam captivum duocens. Quemadmodum enim magnes lapis arcanam quamdam vim in ferrum suapte natura sortitus, non ipse rapitur ad ferrum, sed minus ferrum ad seipsum pertrahit: sic feminam corpus non enarrabilem quamdam in masculum vim nactum, ignorante etiam, ut ita quis dixerit, ipsius anima, maris corpus ulro ad concubitum pertrahit. Voluit hoo modo opem ferre infirmiori animali rerum opifex, ut sua ipius voluptate marem incantans, non solum ob liberorum procreationem, verum etiam propter ipsum congressus costrum, masculum defensorem haberet. Eam igitur ob causam: *Relinquit homo patrem suum et matrem: non semina, sed masculus ab insito stimulo ad feminam concubitum impulsus. Et adhæredit uro vir, inquit, non uxor viro, et erunt duo in carne una*⁵⁴. Hoc autem imperium femineo sexui in suum dominum largiens Conditor, ipsam etiam corporis descriptionem ac formam feminam molliorem effinxit, ut tactu, asperitu, motu, membrorum denique mollitie, aspiciens et aspecta masculum voluptate molliret, sese undelibet ad omnem sensuum appulsum afferens. ὅρων καὶ ὅρωμενον, μάλαγμα ἡδονῆς ἢ τῷ ἄρρενι, καὶ τῷ ὅρωμενον, μάλαγμα ἡδονῆς ἢ τῷ ἄρρενι,

4. Cum autem ea vis corporibus nostris ob eam quam jam dixi causam insita sit, virgo animam aequalē, et eamē essentia tum viro tum ⁵⁵ feminam inesse perspiciens, et ex corporis in utroque sexu affectione, alteram effeminari considerans et alteram masculam fieri; atque etiam animas ex

⁵⁴ Marc. x. 7.

(54) Σοφῶς. Sic tres mss. Editi, σαφῶς, mani- feste.

(55) Ἀγων. Ita mss. melius quam editio Paris., ργων.

⁵⁶ Τὴν δύναμιν. Duo Regii codices, τὴν ἡδονήν.

Ἄλλος δέλφι τῷ ἀρ' οὐ ἐλήφθη καταπειθὲς εἶναι πρὸς τὴν ἀρχὴν δικαιώσας· τὸ δὲ ἄρρεν ποθεῖν τὸ ἀπ' αὐτοῦ ληφθὲν, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸ διῶκον συμπλοκὴν, εἰς ἑκατὸ, διὰ τῆς μίκεως, τὸ οἰκεῖον μέλος ἀναλαμβάνειν ταῖς τῆς φύσεως ἀνάγκαις μηχανησάμενός τοῦτον δὲ τὸν τρόπον, ἐξ ἑνὸς δύο, καὶ ἐκ δύο πάλιν ἐν, τὸ τε ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ σοφῶς (54) ἀναδεῖξας. Καὶ οὐ τὴν πρὸς ἄλληλα συμπλοκὴν μόνον, διὰ τῶν προειρημένων τρόπων, ἡδεῖαν τοις σώμασιν αὐτῶν ἐργασάμενος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ ἐκ τῆς συμπλοκῆς ταῖς τοῦ ἔρωτος λαμπάσι δρδουχούμενον γένος, πολὺ τὸ φίλτρον ἐγκατασπείρας· ἐνεργητικὸν μὲν τὸ ἄρρεν, ὡς ἀλλ καὶ κατὰ τὴν δημιουργίαν πρωτεύον· παθητικὸν δὲ τὸ θῆλυ, ὡς ἀλλ τὴν τοῦ ἄρρενος μοῖρας ἀποσπασθὲν, τὴν φύσιν ἐργάζεται. Καὶ ίνα μὴ τῷ πρὸς τὴν τοῦ ὄμοιου γένους διαδοχὴν φίλτρῳ τὸ θῆλυ ἀγόμενον, ὡς ἀλλ παθητικὸν, ἀδικηθετὸν κατατελεῖποιτο, ἡδονῆς δλον φάρμακον τῷ ἄρρενι τὸ θῆλυ κατασκευάσας, βιασίοις δλκατῖς, καὶ ἐπὶ τὴν καταβολὴν τῆς γονῆς, πρὸς αὐτὸ ἄγει τὸ ἄρρεν οὐχὶ πρὸς τὸ ἄρρεν ἀγων (55) τὸ θῆλυ, ἀλλὰ τῇ τοῦ θήλεος ἡδονῇ τὸ ἄρρεν πρὸς αὐτὸ αἰχμάλωτον ἀγων. Ως γὰρ ἡ μαργηῆται λίθος ἄρρητόν τινα δύναμιν κατὰ τοῦ σιδήρου ἐν τῇ φύσει λαβοῦσα, οὐκ εὐτῇ ἀγεται πρὸς τὸν σιδήρον, ἀλλὰ πόρφρωθεν πρὸς εὐτὴν τὸν σιδήρον ἔλκει, οὔτω τὸ τοῦ θήλεος σῶμα, ἀφραστον κατὰ τοῦ ἄρρενος τὴν δύναμιν (56) εἰληφδε, καὶ μὴ εἰδυτας, ὡς ἀλλ εἴποι τις, τῆς ἐν αὐτῷ ψυχῆς, τὸ τοῦ ἄρρενος σῶμα πρὸς τὴν μίκειν αὐτόματον ἔλκει. Οὔτω τῷ ἀσθενεστέρῳ ζῷῳ τοῦ Δημιουργοῦ βοηθῆσαι θελήσαντος, ίνα τῇ ἐνόντῃ αὐτῷ ἡδονῇ μαγγανεύον τὸ ἄρρεν, οὐ διὰ τὴν παιδιστοίταν μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸν τὸν τῆς μίκεως οἰστρον, ὑπερμάχον αὐτῷ ἔχῃ τὸ ἄρρεν. Ἀντὶ τούτου γοῦν, Καταλείψει ἀνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα· οὐ τὸ θῆλυ (57), ἀλλ' ὁ ἄρρητος, ὑπὸ τοῦ ἐγκειμένου οἰστρου πρὸς τὴν συνουσίαν τοῦ θήλεος ἔλαυνόμενος. Καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ, φῆσιν, δ' ἀνδρο, οὐχὶ γυναικὶ τῷ ἀνδρὶ, καὶ γενγκονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ταύτην δὲ τὴν δύναστελαν κατὰ τοῦ κρατοῦντος τῷ τοῦ θήλεος γίνει ὁ Δημιουργὸς χαριζόμενος, καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ σώματος πλάσιν τε καὶ ἰδέαν τοῦ θήλεος μαλακωτέραν εἰργάσατο. ίνα καὶ ἀρῆ, καὶ βλέμματι, καὶ κινήματι, καὶ τῇ τῶν μελῶν συνδλως ἀδρότητι, καὶ κατὰ πᾶσαν αἰσθῆσας προσβολὴν πανταχόθεν προσπίπτον.

4. Ταύτης δὲ τῆς βίας ἐν τοῖς σώμασιν ἡμῶν διὰ τὴν προειρημένην αἵτιαν ἐνυπαρχούσης, ἡ παρθένος, ίσην μὲν καὶ τὴν αὐτὴν τῇ οὐσίᾳ ψυχὴν, ταὶ ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ ἐνυπάρχουσαν θεωροῦσα· τῇ δὲ πρὸς τὸ θῆλυ τε καὶ ἄρρεν τοῦ σώματος προσπαθεῖσ, τὴν μὲν θηλυνομένην, τὴν δὲ ἄρρενουμένην γινώσκουσα, ἐκ

Uterque vulgatam lectionem habet ad marginem.

(57) Καὶ τὴν μητέρα· οὐ τὸ θῆλυ· Male in editione Paris., οὐ τὴν μητέρα, οὐ τὸ θῆλυ. Ibidem codices nonnulli, ἀλλ' ὁ ἄρσην.

τε τῆς τῶν σωμάτων, οἷς ἐνδέδενται (58), ερωτικῆς συμπλοκῆς, μυρίας ἀναδεχομένας παθῶν ἰδέας τὰς ψυχῆς καθορῶσα, ἀποστῆσαι μὲν τῆς πρὸς τὸ σῶμα προσπαθεῖας ταύτην ἀεὶ προθυμεῖται, διακόψι: δὲ τὴν πρὸς τὸ ἔργον σχέσιν τοῦ θύλεος, ταῖς ἀπὸ τοῦ σώματος πρὸς τὸ οἰκεῖον καλὸν ἀποστροφαῖς ἐπαγγέλλεται. Ταύτην δὲ τὴν δόδον τῆς ἀρετῆς ὁδεῖσαι σπουδᾶσσα. οἷς αὐτὴν τοῦ σώματος, ἤντινα πρὸς τὸ ἔργον ἔχει σχέσιν, λοιπὸν ἀννοεῖ, ἀλλὰ τὴν ἐν αὐτῷ ψυχῆν ἀσώματον οὖσαν (59), τίνα ἔχει πρὸς τὸν ἀσώματον θεὸν οἰκεῖότητα, δέξει τῷ δύματι περισκέπτεται, καὶ τοῦ ἀσωμάτου ἔρωτος πολλῷ λαμπροτέραν ἀνάψει (60) τὴν λαμπάδα, τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ ἰδρῶσι, γυμνὴν καὶ ἀνεπαίσθητον τῶν ἐν φύσῃ σώματις ἡδονῶν ἐκατὴν ἐπιδεῖξι σπουδάζει. Ἐπειδὴ οὖν θεῖον ὄντως καὶ τῆς ἀγράντου ψυχῆς ἔξαιρετόν τι χρῆμα ἡ παρθενία ἐστί, τοιαύτη δὲ καὶ ἡ τῶν ἀρετῶν τε καὶ θηλεῶν σωμάτων πρὸς ἀλλήλα σχέσις, ἡ δὲ (61) παρθίνος οὐδὲν τῆς θύλεος ἡδονῆς ἐπιφρομένη ἐκ σώματος μᾶλιστα, πάντα δὲ τὰ σαρκὸς πάθη ἐκδῦσα, καθαρὰν ἐκατὴν τῷ θεῷ, οὐ δρῦν ἐπαγγέλλεται, παρεστῆσαι φίλοτιμεῖται· δῆλος ὡς βιαστῶν (62) ἄθλον εἶναι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν γνωσκούσα βιάσασθαι πρὸς τὸν προκείμενον σκοπὸν τὴν ἐκατῆς φύσιν διφέλει· οὐχὶ τῆς πρὸς τὸν γάμον δρεθεῖσούσης ἐν τῷ τοιῷδε πεπλασμένῳ σώματι ἡδονῆς μόνον κρατοῦσα, ἀλλὰ πρὸς πᾶν εἰδὸς ἡδονῆς καρτερῶς ισταμένη. Μία γάρ οὖσα τῷ γένει ἡ ἡδονὴ, ὡσπερ πηγὴ τις ἀπὸ σαρκῶν ἀναβλύζει, καὶ καθάπερ εἰς πάντες δόχετον, τὰς πάντας αἰσθήσεις διειρεῖσα, διὰ τούτων ἐπὶ τὰ αἰσθητὰ ἔνδοντες φέρεται· Λίνος τε τῆς ἀπὸ σαρκῶν πληρωθεὶς (63), καὶ χειμάρρῳ τρόπον ἀντιστρόφως αὐθὶς ἀπὸ τῶν ἔξω διὰ τῶν αὐτῶν ἔπων· εἰς τὰς σαρκὸς δίνας δέξετρον ρέων, τὴν ἀσθῆτις φρεγῆν κυμαίνων τοῖς πάθεσιν θεούρραχιον φέρει. Διὸ ἀναγκαῖως ἡ παρθίνος διφέλει· ταῖς τῶν αἰσθητηρίων διπάσι τὸν λογισμὸν φρουρὸν ἐπιστήσασα, τῇν τε ἐπὶ τὰ ἔξω τούτων φοράν, οὐκ ἀνέτους ἀπακαπλῶς αὐτοῖς ἐφιεῖσα (65) τὰς διεξόδους, σύμμετρόν τε καὶ ἡρεματῶν παρέχειν· ἵνα μὴ ἀκωλύτως πρὸς ἡ βούλονται ἐκχόμενοι, ἐπινηγομένην αὐτοῖς ἔσθι· δτε τὴν ψυχὴν πρὸς τὰ οἰκεῖα κυμαίνοντες κατασύρωσι· καὶ τὸ ἔξωθεν ἐπ' αὐτὴν αὐθὶς αὐτῶν φερόμενον βεῦμα, θλίβουσα ταῖς διπάσι διηθεῖν, καὶ παντὸς ρύπου καθαρὸν εἰς αὐτὴν παρεπίκεπτειν, ἵνα μὴ τῇ ἀπὸ σαρκῶν ἰλύτι πλημμυροῦν, ἢν ἐμπαθῶς ἐπεσύρατο (66), δλην αὐτὴν τοῖς οἰκείοις μολύσμασι ταράσσον θολώσῃ.

(58) Ἐνδέδενται. Sic legerunt interpres, siueque habent duo codices mss. quibus faveant alii duo, in quibus legitur, ἐνδέδεται. Editi, ἐνδέδυνται.

(59) Οὖσαν. In editione Parisiensi pro hac voce legitur, ἔχουσα.

(60) Ἀνάψοτα. Sic tres codices mss., melius quam editi, ἀνάψασθαι. Mox editio Paris., γυμνὴ τε. Deest vocula τε in editione Veneta et in mss.

(61) Δι. Vocula ex mss. et editione Veneta addita est. Paulo post unus ex Regiis πάθη ἐνδυσμένη.

A matorio corporum, quibus alligata sunt, congressu, inumeras recipere affectionum species; animam a corporis affectione semper conatur abducere; semina vero erga masculum habitudinem, sese a corpore ad decus et ornamentum sibi proprium convertendo, intercidere profitetur. Hoc iter virtutis peragere studens, non jam ipsam corporis erga masculum habitudinem considerat, sed animam, quae in corpore incorporea est, qualis sit cum incorporeo Deo affinitas, veloci oculis intuetur; et Incorporei amoris longo splendidiorem facem accendens, sudoribus pro eo perferendis, nudam et voluptatum corporis, in quo vivit, inexpertam semetipsam exhibere conatur. Cum igitur divinum vere, et intaminata anima proprium quiddam sit virginitas, ac talis masculorum et feminorum corporum inter se habitudo; cumque virgo nullam feminam voluptatis labem ex corpore trahens, ac omnibus carnis affectibus exuta, puram semetipsam Deo, quem se profitetur diligere, exhibere conetur; perspicuum est eam haud ignorantem violentorum præmium esse cœlorum regnum, vim inferre ad propositum scopum naturæ suæ debere; ita ut non solum stimulantem ad nuptias in corpore sic efficto voluptatem supererit, sed etiam omni voluptatis specie fortiter resistat. Una enim cum sit genere voluptas, veluti fons quidam a carnis scaturit, et velut in quinque canales, ita in quinque sensus divisa, per eos ad sensibilia ab intimis fluit. Quorum canalium unusquisque, per proprium sensum foramen, fluentum suum in suum sensibile vehementer injiciens, quidquid sibi cognatum fuerit abluens ad se pertrahit: et carnali impletus limo, ac torrentis instar, rursus converso motu, ab exterioribus per eadem foramina in carnis vortices celeriter fluit, et animam qualiteras perturbationum fluctibus submergit. Quamobrem necessario debet virgo sensuum meatibus rationem custodem præficiens, cum eorum ad exteriora motum, nequaquam libero illis passim exitu concesso, moderatum ac tranquillum efficeret; ne libere quoconque voluerint effusi, tandem aliquando animam ipsis supernatantem, ad ea quae sibi propria sunt agitantes pertrahant: tum etiam eorum fluentum, dum extrinsecus in animam primum relabitur, constrictis meatibus percolare, et ab omni sordo purum transmittere, ne carnalii limo exudans, quem per vitiosos affectus traxit, totam illam suis inquinamentis obturbans contaminet.

(62) Βιαστῶν. Sic mss. quatuor. Editi, βιαστόν.

(63) Ἀποκλύσας πρὸς ἐκατόν. Sic quatuor mss. Editi cum Colbertino, ἀποκλύσαν πρὸς ἐκατόν. Sic etiam unus ex Regiis, sed secunda manu.

(64) Πληρωθεὶς. Ita mss. quinque. Editi, πληρωσαν. Mox duo codices, τὴν ἔξαντας. Alii duo, τὴν ἐν ταύταις.

(65) Ἐφιεῖσα. Nonnulli codices, ἐφιεῖσα.

(66) Ἐπεσύρατο. Unus codex Regius, ἐπεσύρατο.

622 5. Igitur neque oculos ad omnem passim rerum visibilium spectum aperiet, ne dum omnem sine discrimine figurarum et formarum speciem adsciscit, suis illam imaginibus perturbent. Quin etiam dum ad aliqua aspicioenda aperientur, ob necessarium ad hanc vitam lucis usum, corporis oculi, animæ oculos claudet: ad veri autem luminis, et pulchritudinis, quæ ipsi hoc lumine ostenditur, considerationem, etiam antea clausos diligenter aperiet. Neque aurem omni colloquio sine examine prebebit, sed pravis quidem sermonibus, veluti cuidam graveolentis soporis impulsu eam obserabit; honestis autem et purum stillantibus virtutis laticem, studiose accommodabit. Et gustum quidem suavibus semper inhiantem frenabit ratione, ad necessaria autem percipienda sobrie temperabit. Tantum autem, ut illiberalissimum omnium sensuum quique cæteros omnes propria levitate ad voluptatem veluti quibusdam præstigiis pellicit, purum ab omni prorsus cupiditatum macula quam accuratissime servabit. Hic enim toto corporo diffusus, per totam illius superficiem, non eam solum quæ extrinsecus appetet, sed eam etiam quæ reconditior est, ad vitiosos contactus tyrannidem in animam exercet. Manus autem maxime, ut opportunissimum quiddam apprehendens, per eas, veluti per quædam retia, omnes capit, quicunque in ea inciderint. Neque etiam immunem a propriis præstigiis relinquit aspectum. Sed ad confusos quidem colores, et asperas figuræ, exasperans illum et confundens: ad ea autem quæ levia sunt, et ad venustatem colore et specie formata dicipere valent, eminus eum perfundens et demulcens, suam ipsius potestatem per hunc etiam satis ostendit. Sed et auditum asperis quidem vocibus fugans, mollibus autem per flantem leniter aerem intrinsecus relaxans, quod sui muneric est ad voluptatis opus per hunc etiam perficit. Gustum prætermitto, ut qui omnino illius comes sit. Ad eos quidem sapores, qui secus se habent, constringitur et nauseat; ad eos autem qui suaves sunt, suos ipsius canales inexplorables aperit. Quid enim et de genitalibus membris dicam? quomodo videlicet insitam illis vim ad similis generationem,

(57) Θέλων. Addit idem codex, ή παρθένος. *Paulo post editio Paris.*, ταράσσεται, mss. ut in textu.

(68) Παντι. Nonnulli codices, ἀπαντι.

(69) Γεύματος. Sic editio Veneta et mss. quinque. *Editio Paris.*, ρέυματος. *Ibidem unus ex Regiis*, ἀποφράξει, et paulo post, χαλινώσει.

(70) Λν. Deest hæc vocula in tribus mss.

(71) Διά τινων θηράτρων. Hæc scriptura editionis Parisiensis videtur præferenda iis que in editione Veneta et in codicibus mss. leguntur. *Codex Maz.* et alius mss., διά τινων αὐτῆς πεφραγμένων δπλων, sed liber *Maz.* emendatus est, in eoque, pro δπλων scriptum fuit, δπῶν. *Reg. tertius*, συναισθήσει θηράτρων πεφραγμένων. *Editio Ven.* et mss. quatuor, διά τινων αὐτῆς πεφραγμένων δπλων θερμότερον τῆς συναισθήσει θηράτρων.

(72) Συγκεχυμένας. Quamvis hæc lectio in uno tantum occurrit codice Regio 2879, videtur tamen præferenda vulgata, κεχυμένας, ac confirmatur his

A 5. Ούκον ούτε τοὺς δφθαλμοὺς πρὸς πᾶσαν ἀπλῶς τὴν τῶν δρατῶν θέλων (67) ἀναπετάσσει, ήνα μὴ πᾶσαν ἀδιακρίτως χαρακτήρων τε καὶ μορφῶν ἵδεαν εἰσοι κιζομένη, δι' αὐτῶν πρὸς τὰς ἐξ αὐτῶν φαντασίας ταράσσεται. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τινα καὶ ἀνεψηστῶν, δι' ἀνάγκην τῆς πρὸς τὸν παρόντα βίον φωταγγύλας, τῶν τοῦ σώματος δφθαλμῶν, τοὺς τῆς φυχῆς ἐπιμύσσει· πρὸς δὲ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς καὶ τοῦ δι' αὐτοῦ δεικνυμένου κάλλους αὐτῇ κατανόησιν, καὶ μεμυκότας πρότερον σπουδαίως ἀνοίξει. Ούτε τὴν ἀκοήν παντὶ (68) λόγῳ ἀνεξετάστως ὑφέξει, ἀλλὰ πρὸς μὲν τοὺς φαύλους τῶν λόγων, ὕστερ πρὸς τινα δυσώδους γεύματος (69) φοράν αὐτὴν ὑποφράξει, τοῖς δὲ σπουδαίοις καθαρὸγ δέουσι τῆς ἀρετῆς τὸ νᾶμα, φιλομαθῶς ὑποθήσει. Καὶ τὴν μὲν γεῦσιν πρὸς τὰ δόδοντα δὲ κεχηγηταν ἔγχαλινώσει τῷ λόγῳ, πρὸς δὲ τὴν τῶν ἀνεγκαλων μετάληψιν σωφρόνως ἡνιοχήσει. Τὴν δὲ ἀφήν, ως δὲ (70) ἀνδραποδειστάτην μὲν πασῶν αἰσθήσεων οὖσαν, πάσας δὲ τὰς λοιπὰς τῇ οἰκείᾳ λειτητι πρὸς δόδοντην μαγγανεύουσαν, ἀκηλίδωτον πεθῶν ως μάλιστα διόλου φυλάξει. Ὀλφ γάρ τῷ σώματι αὐτῇ παρεκταθεῖσα, διὰ μὲν τῆς δλῆς ἐπιφανεῖας αὐτοῦ, οὐ τῆς φωνομένης ἔκωθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν τῷ βάθει, πρὸς τὰς ἐμπαθεῖς ἀφάς, κατὰ τῆς φυχῆς δυναστεύει. Τῶν δὲ χειρῶν μάλιστα καταλαβούσα τὸ καιριώτατον, διὰ τούτων, ὕστερ διὰ τινων θηράτρων (71), τούτη ἐμπεσόντας ἀγρεύει πάντας. Οὐ μὴν ἔρημον τῆς οἰκείας γοητείας καταλιμπάνει τὴν ὄψιν. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τὰς συγκεχυμένας (72) χρόας καὶ τοὺς τραχεῖς χαρακτῆρας τραχύνουσα ταύτην, δμοῦ καὶ συγχέουσα· πρὸς δὲ τοὺς λείους τε καὶ πρὸς εὐφύταν καὶ χρόη (73) καὶ σχήματι ἀπατηλῶς μορφωθέντας πόρβωθεν διαχέουσά τε αὐτὴν (74) καὶ λεινουσα, τὴν ἐκυτῆς δυναστεύαν, καὶ διὰ ταύτης ἵκανως ἐπιδεικνύεται. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκοήν ταῖς μὲν τραχείαις τῶν φωνῶν φυγαδεύουσα, ταῖς δὲ μαλακαῖς διὰ τοῦ ἐμπειθετοῦ λείως δέρος ἐν βίθει χαλῶσα, τὸ καθ' ἐκυτῆς πρὸς δόδοντην ἔργον καὶ διὰ ταύτης ἀνύει. Ἐῶ γάρ λέγειν τὴν γεῦσιν, ως τὸ δλον ταύτης (75) σύντροφον οὖσαν. Πρὸς μὲν τοὺς ἄλλως ἔχοντας χρυμός ἐπιστύφεται τε καὶ ἀηδίζεται· πρὸς δὲ τοὺς λείους τὰς ἐκυτῆς δεξαμενὰς ἀπληρώτους ἀνοίγει. Τί γάρ ἀν τις εἴποι καὶ περὶ τῶν παιδογόνων μορίων (76);

καὶ sequuntur, καὶ συγχέουσα. Hanc conjunctiōnem addimus ex pluribus mss.

D (73) Καὶ χρόη. Hæc desunt in codice Regio 2879.

(74) Αὐτῆν. Editio Veneta et tres mss., ἐκυτῆν. *Paulo post editio*, post δυναστεύαν insessunt, ή δονή. Sed hæc non legit vetus interpres, non leguntur in optimo codice Regio 2879, quo sæpe utiliter utemur ad hunc librum emendandum. Præterea sensus postulat, ut hæc expungamus. Hic enim probatur tactum in omnibus sensibus dominari. Sic etiam *Paulo post* legebatur in editione Parisiensi τὸ καθ' ἐκυτῆς ή δονή ἔργον. Emendavimus ope ejusdem codicis Regii et Venetæ editionis, nec aliter legit interpres Ambrosius.

(75) Ταύτης. Duo mss., ταύτη. *Ibidem editio Veneta* et mss. quinque, σύντροφος οὖσα. *Editio Paris.*, πρὸς μὲν γάρ. Deest ultima vocula in editione Veneta et veteribus libris.

(76) Τί γάρ ἀν τις εἴποι καὶ περὶ τῶν παιδο-

ώς τὴν δεδομένην κύτοις πρὸς τὴν τοῦ διοικενοῦς σπορὰν δύναμιν, εἰς ἑαυτῆς τὸ δόλον ἐγκαταδησαμένη φαρμάκοις, τῇ συναισθήσει τῆς κατὰ τὴν ἀρήν τούτων λειτητος, αἰχμαλωτον διὰ τῆς κατ' αὐτὴν ἡδονῆς ἄγει (77) τὸν ἀνθρωπον. Δι' ἀφῆς οὖν τινος ἐδειχθη, καὶ ὅψις τὴν φυχὴν πρὸς ἡδονὴν ἀπατῶσα. Ταῖς γὰρ τῶν δημάτων βολαῖς, καθάπερ ἀσωμάτωις χεροῖν, διὸ δὲ ἀθέλη πόρρωθεν ἀπτομένη, καὶ ὡν ταῖς τοῦ σώματος χεροῖν ἀφασθαι ἐπ' ἔξουσίας οὐκ ἔχει, ταῦτα ταῖς τῶν δημάτων ἐπιβολαῖς ἐμπαθῶς περιπτύσσουσα, δι' ἣν ἀπεμάκατο τύπων, δόλον πρὸς τὰς ἀγριομένας φαντασίας τὸ σῶμα κυμαίνουσα. Καὶ δικοή τῶν λείων φωνῶν δι' ἀφῆς ἀπτομένη, διὰ ταύτης τὴν φυχὴν γοητεύουσα. Καὶ συνελόντι φάναι, πᾶσα αἰσθήσις (78), ὥσπερ τὸ σῶμα ἐν ᾧ δυναστεύει κοινὸν, οὕτω καὶ τὴν ἐν τούτῳ ἀφῆν κοινὴν εἰληφυῖα, διὰ ταύτης ἐκδετην τε αἰσθήσιν πρὸς τὸ οἰκεῖον ἡδονή, καὶ δι' ὅλων δόλων ἐν ἀφῇ κείμενον ἡμῶν τὸ σῶμα πρὸς τὴν καθόλου ἡδονὴν ποικίλως μοχλεύουσα.

6. Ἐπειδὴ οὖν ἐν πάσαις μὲν ἡ ἀφῆ, μάλιστα δὲ ἐν γεύσει ναὶ τοῖς παιδιόγονοις δυναστεύει μυρίοις, καὶ ἐτέρα τῆς ἐτέρας, ὥσπερ ἐν ἀλόσι, ἐξημερνή τε, καὶ πρατοῦσα ἀφῆ (i9), ἡ μὲν διακονεῖται, ἡ δὲ διάκονος γίνεται, πάσαι δὲ γε ἐπὶ τὴν βασιλίδα ἐκτῶν ἡδονὴν, τὴν τῶν αἰσθήσεων, δι' ἀφῆς, ἐνέργειαν περαπέμπουσαι, ἔτι καὶ μᾶλλον τοῖς πάθεσι τὴν φυχὴν σωματοῦσι πρόκειται δὲ τῇ παρθένῳ πάσης ἡδονῆς σωματικῆς καθαρὸν ἀποδεῖξαι τὸν νοῦν διὰ τοῦτο τὴν μάλιστα σωματοῦσαν ἀφῆν διῆ τῆς φυχῆς ἀποκόπτειν, ὡς δὲ τὸ ὄχημα τῶν κατὰ τὰς ἄλλας αἰσθήσις ἀφῶν ἀνελοῦσσα, συνανέλοι. ὡς ἐνι κάκεινων πρὸς τὰ οἰκεῖα ἡδεῖ τὰς ὅλας. Τί οὖν μάλιστα ἔστιν ὁ σωματοῦ πρὸς ἀφῆ τὴν (80) φυχὴν, καὶ τὰς ἐν ταῖς ἄλλαις αἰσθήσεσιν ἡδονὰς πολυμόρφως (81) βλαστάνει; Ή ἐν γεύσει τε, φριμὶ, καὶ ἡ πρὸς τὰς συνουσίας τὸ σῶμα ἀφῇ ἐμπαθῶς γαργαλίζουσα. Τούτων δ' αὐτῶν ἡγεῖται μὲν ἡ τῆς γεύσεως, ἡ δὲ τῆς μίξεως ἔπειται· διειδὲ τῆς ἡγεμονίας ἀφῆς, κολακευομένης πρὸς γαστριμαργίαν δεῖ τῆς καταποσίας, παινέμενον τα τὸ σῶμα καὶ ὑπὸ τῶν ἐν τῷ βάθει βρασσομένων λείων χυμῶν ἀσχέτως γαργαλιζόμενον, πρὸς τὴν τῆς μίξεως ἀφῆν οἰστρούμενον φέρεται.

7. Διὸ ἀντηκαίον τὴν μέλλουσαν τῶν πρὸς τὰς μίξεις ἡδονῶν διὰ παρθενίας κρατεῖν, πολλῷ πλέον πρότερον τῆς κατὰ τὴν γεύσιν ἡδονῆς, ὡς ἐπαντλούσης ἐκείνη (82) τὰς ὅλας, ἄρχουσαν δείκνυσθαι. Ἐκ λογικοῦ γὰρ καὶ ἀλόγου, κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν πρὸς φυσιολογίαν πλάσμα, ὥσπερ τινὰ κάνταυρον

γόνων μοριῶν. Sic ope duorum codicum Regiorum mutavimus quod in editione Veneta et nonnullis mss. legebatur. Τί γὰρ ἐν τις εἰποι καὶ περὶ... Εἰτε καὶ λέγοι. Editio Paris., Τί γὰρ ἐν τις καὶ περὶ... Εἰτε καὶ λέγοι.

(77) Ἀγει. Unus ex Regiis codicibus, εἰσάγει, εἰ paulo post, ὡν δὲ θέλοι, εἰ, ἐγγενομένας φαντασίας.

(78) Πάσσων αἰσθήσις. Voluptas, seu perceptio per sensum, hac voce designatur hoc loco, ut ex eo patet quod singulos sensus ad proprias suavitates per-

A suis ipsius omnino constringens beneficiis, per sensum eorum levitatis, quæ tangendo percipitur, captivum sua voluptate dicit hominem. Per quemdam igitur tactum 623 ipse aspectus, ut ostendimus, animam ad voluptatem pellicit. Nam oculorum ictibus, velut incorporeis manibus, quæcumque voluerit eminus attingens, et quæ corporis manibus attingere non potest, ea oculorum conjectu libidinose complectens, per eas quas effingit species, totum corpus ob introductas imagines fluctibus quatit. Auditus ipse suaves voces per tactum percipiens, per illum animam incitat. Atque, ut verbo dicam, omnis voluptas, ut communis corpus in quo dominatur, ita communem in corpore tactum nacta, per cum singulos sensus ad proprias suavitates, ac totum omnino in tactu constitutum corpus nostrum ad universam voluptatem varie impellit.

6. Cum igitur in omnibus quidem tactus, præcipue vero in gustu et genitalibus dominetur partibus, ac alter ex altero tactus, velut in catena, aptus et nexus sit, ac alteri quidem ministretur, alter autem ministret, omnes autem ad reginam suam voluptatem, sensuum pertactum operationem transmittentes, adhuc magis animam perturbationibus quodammodo corpoream efficiant; cumque propositum sit virginis ab omni voluptate corpoream puram exhibere mentem; propterea tactum, qui præcipue animam corpoream efficit, debet ab anima abscondere, ut vehiculum tacitum ad alios sensus attinet. C tactum resecans, simul etiam resecet, quantum fieri potest, eorum ad proprias suavitates materiam. Quid est igitur, quod maxime corpoream per tactum animam efficit, et sicut in aliis sensibus voluptates variis modis germinat? Tactus, inquam, tum qui in gusto situs est, tum qui corpus ad coitum libidinose titillat. Horum autem ipsorum prædictis qui in gusto situs est, sequitur vero ille qui in coitu; quia per gustus tactum semper ad ingluvem voracitate blandiente, corpus pinguiscens, et a leibibus humoribus intus ebullientibus insuperabiliter titillatum, ad tactum coitus ostro quodam percutit fertur.

7. Quare necesse est, ut quæ concubitus voluptates virginitate vult superare, multo magis voluptatis, quæ ex gusto percepitur, ut quæ alteri fomenta suppeditet, prius se victricem ostendat. Ex rationali enim et irrationali, secundum Græcorum in physiologia commentum, veluti quem-

tactum impellere dicitur.

(79) Ἀφῆ. Sic tres codices mss. multo melius quam editio Veneta, ἀφῆ, aut Parisiensis, ἀφῆς.

(80) Πρὸς ἀφῆ τὴν. Sic nonnulli codices mss. Editi, πρὸς τὴν ἀφῆν.

(81) Πολυμόρφως. Unus ex Regiis codicibus, πολυμόρφως.

(82) Ἐκείνη. Legitur in editione Veneta et in quinque mss., εἰσάγει. Sed præferenda videtur scriptura editionis Paris. quam secuti sumus.

dam centaurum, totum hominem Creator effingens, superiori parti humanam formam a capite usque ad pectus habenti, id quod ab umbilico et lumbis protrahitur, velut equi naturam, tum ad ventris voluptates belluarum in morem propensum, tum ad concubitus effrenate proclive, inferius collocans adaptavit: non quod ab irrationali parte rationalem abripi vellet, sed rationali, cui subjecta est pars irrationalis, habenas ad necessarios naturae usus regendos sapientissime committens. Propter hanc igitur datam illi potestatem, quando non dicit, sed ducitur **624** ab irrationali pars rationalis, exprobrans aurigae Scriptura, ut ad irrationalis voluptatem prave e superiori parte dejecto, ait: *Equi insanientes in feminas facti sunt, unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat*⁶⁶. Et alibi per umbilicum et lumbos irrationalis partis in animam dominatum subindicans: *Ecce robur ejus, inquit, in lumbis, et potestas ejus in umbilico ventris*⁶⁷. Pinguescente enim ex gustu ventre, necesse est, ut subjectae ventri partes, ab exundante humore, qui in intimis effervescit, ad naturales operationes moveantur. Suppeditat enim venter his imminentis ea, quidus haec operationes velut cæstro incitantur: gula autem e superiori parte materias velut ex fonte profundit. Gustum igitur virgo vincat ante omnia, fontes voluptatum ac inde ad intemperantiam fluentium irritamentorum, e superiori parte sapienter regens; ne dum virginitatem profitetur, ac postea gustu sese immoderate prostituit, imprudens alia perfruendi voluptate virginitatem stulte divendat. Virginem enim et gustum esse oportet virginis; ita ut nulla rerum gula oblectantium illecebra ad voluptatem corrumpatur, sed incorruptam se in hoc quoque caute custodiat, corpus autem, ut animæ ad officia adimplenda ministret, prudenter regat.

8. Non enim oportet, ut dum cavit, ne succumbat gustus voluptati, et scaturientes ex ventre voluptates constringit et attenuat, rursus in contraria partem corporis usum convertat. *Ne enim declines, inquit, ad dexteram aut ad sinistram*⁶⁸. Quemadmodum enim liberum ad omnes prorsus cibos emittere gustum, vere ob ea quæ diximus perniciosum est; sic eum obstruere, ita ut corpus ob debilitatem inutile fiat, omnino a ratione alienum est. Extremo enim vere, ut ait sapiens quidam, iu hoc quoque aequalia sunt. Quemadmodum enim ob

A συνθεὶς δὲ Δημιουργὸς δίλον τὸν ἀνθρώπομόρφῳ ἀπὸ κεφαλῆς ἡώς στέρνων ἄνωθεν μέρει, τὸ ἀπὸ ὄμφαλοῦ καὶ ὀσφύος, καθάπερ Ἰππονού φύσιν, πρὸς τὰς γαστρὸς ἡδονὰς κτηνῶδες ὑπάρχον, καὶ πρὸς τὰς μίξεις ἀλόγως κινούμενον, κατώθεν φέρων προσήρμοσεν· οὐχ διὰ τοῦ ἀλόγου μέρους τὸ λογικὸν ἔξαρτάζεσθαι βουληθεῖς, ἀλλὰ τῷ λογικῷ ὑποβεβλημένον· (3) ἔχοντι τὸ ἄλογον μέρος, ἡγιοχεῖσθαι πρὸς τὰς τῆς φύσεως ἀνάγκας πανσφως ἐφείς. Διὰ γοῦν ταύτην τὴν δεδομένην αὐτῷ ἔξουσιαν, διαν μὴ ἄγη, ἀλλ' ἄγηται ὑπὸ τοῦ ἀλόγου τὸ λογικόν, ἐπονεδίζων τῷ ἡγιόχῳ δὲ λόγος, ὃς δὲ πρὸς τὴν τοῦ ἀλόγου ἡδονὴν κακῶς ἄνωθεν κενωθέντι· (84) φησὶν Ἰπποι Θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν, ἔκαστος ἐπὶ τὴν γυναικαν τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἔχρεμέτιζε· (85). Καὶ ἀλλαχοῦ ἀπ' ὄμφαλοῦ καὶ ὀσφύος τὸ ἄλογον κατὰ τῆς ψυχῆς δυναστεύειν ὑπανιστέμενος· Ἰδού· (86) ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, φησὶν, ἐπ' ὀσφύν, ἡ δὲ δύναμις αὐτοῦ ἐπ' ὄμφαλοῦ γαστρός. Ήιαινομένης γάρ ταύτης ὑπὸ τῆς γεύσεως, ἀνάγκη τὸ δέπτην μόρια ὑπὸ τοῦ πλημμυροῦντος ὄγροῦ βρασσομένου ἐν βάθει, πρὸς τὰς φυσικὰς ἐνεργείας κινεῖσθαι. Χορηγεῖ μὲν γάρ ἡ γαστὴρ ἐπικειμένη τούτοις πρὸς τὸν οἰστρον τὰ ὑπεκκαλοντα ταύτας· (87) κατάποσις· (88) δὲ ἄνωθεν πηγάζει τὰς ψυχὰς. Πρώτης οὖν τῆς γεύσεως ἡ περθένος κρατήσει, τὰς πηγὰς τῶν γαστρὸς ἡδονῶν, καὶ τῶν ἐντεῦθεν πρὸς ἀκολασίαν ῥεούσων ἀφορμῶν ἄνωθεν σωφρόνως ἡγιοχοῦσα· ἵνα μὴ παρθενεύειν προελομένη, εττα πρὸς τὴν γεύσιν ἀφειδῶς ἐκπορνεύουσα, λάθη καθ' ἐτέραν ἀπολαύσεως ἡδονὴν τὴν παρθενίαν ἀλόγως ἀπεμπολοῦσσα. Παρθένον γάρ καὶ τὴν γεύσιν εἶναι δεῖ τῆς παρθένου, διὸ μηδεμιᾶς τοῦ ἡδονῶν τὴν κατάποσιν κολακείας πρὸς ἡδονὴν φερομένην, ἀλλ' ἀφθορον μὲν καν τούτῳ ἐαυτῇ, φροντιμως φυλάττουσαν, πρὸς δὲ τὴν τῆς ψυχῆς εἰς τὰ ἀπιδιλλούτα οὐπτεσιαν. τὸ σῶμα ἐμφρόνως ἡγιοχοῦσαν.

8. Οὐδὲ γάρ δεῖ φυλαττομένην ὑποπεσεῖν τῇ τῆς γεύσεως ἡδονῇ, καὶ τὰς πηγαζόντας ἐκ γαστρὸς ἡδονᾶς διὰ τῆς πρὸς τὰ σῖτα ἐγκρατείας ἀνεστέλλουσάν τε καὶ ἰσχυντούσαν, εἰς τὸ ἐναντίον αδηις περιτρέπειν· (89) τὴν τοῦ σώματος χρείαν. Μή ἐκκλίνης· (90) γάρ, φησὶν, εἰς τὰ δεξιά τῇ εἰς τὰ ἀριστερά. Ως γάρ τὸ ἄνετον κατὰ πάντων ἀπλῶς ἐδεσμάτων ἀφίεται· (91) τὴν γεύσιν διὰ τὰ προειρημένα ὡς ἀληθῶς χαλεπόν· οὐτω τὸ ἀποκλεῖσαι ταύτην εἰς τὴν ἔξασθενίας τοῦ σώματος ἀχρησταν παντάπασιν ἀλογώτατον. Αἱ ἀκούστητες γάρ ὄντως· (92), ὡς ἔφη τις

⁶⁶ Jerem. v, 8. ⁶⁷ Job. xl, 11. ⁶⁸ Deut. v, 32.

(83) Ἐποδεβλημένον. Sic mss. quinque cum editione Veneta. Paris., ὁ ποδεβλημένον. Non multo post unus ex Regiis, πανσφως ἀφείς.

(84) Κενωθέντι. Satis commode editio Paris., κινηθέντι, neque hanc scripturam sequi dubitarem, si non repugnarent mss. omnes cum Veneta editione. Præterea utraque scriptura eodem redit. Non assentior Combeffisio ita reddenti: *prave olim evacuarit, dejecterit.*

(85) Ἐχρεμέτιζε. Plures codices, ἔχρεμέτιζον.

(86) Ἰδού. Codices nonnulli, Ἰδού δη. Statim unus ex Regiis, ὀσφύι αὐτοῦ.

(87) Ταύτας. Nonnulli codices, ταύτην.

(88) Κατάποσις. Unus ex Regiis, τῇ δὲ κατάποσις τῆς γεύσεως.

(89) Ηεριτρέπειν. Unus ex Regiis ante hanc vocem habet, νόσοις.

(90) Ἐκκλίνης. Sic tres codices mss. melius quam in editis, ἐκκλίνεις.

(91) Ἀφίεται. Unus codex, ἀφεῖται.

(92) Οντως. Male in utraque editione, οὖτως, contra veterum librorum fidem. Mox editio Paris., κατὰ τοῦτο εἰστι. Sed deest verbum substantivum in quinque nostris codicibus, quorum duo habebant, ἀνιστητες.

τῶν σοφῶν, καὶ κατὰ τοῦτο ισότητες. Ὡς γὰρ διὰ πλῆθος τροφῶν (93) ἀποσκιρτῶν ἡμῶν δὲ ππος, φέρει κακῶς δηπη βούλεται τὸν ἡνίοχον· οὗτω δι' ὑπερβάλλουσαν ἔνδειαν πρὸς τὴν προκειμένην τῆς ἀρετῆς δόδον ἐμποδίζει. Καὶ ὥσπερ οὐδὲ ταῖς πολλαῖς τροφαῖς τοῦτον πιείνοντα, ταῖς τῶν σκιρτημάτων αὐτοῦ ἀτάξιαις κακοπαθεῖν τὸν ἡνίοχον, καὶ ἐπανταχύνει περιφέρεσθαι πρὸς τὴν ζέουσαν τε καὶ δύσκαμπτον αὐτοῦ δύναμιν παντελῶς οὐκ ἀντέχοντα· οὗτος οὐδὲ τὴν ἐπ' ἀρετὴν δόδον σὺν τούτῳ διεύσπει προθέμενον, ὑπερβαλλούση ἔνδεικ πρὸς τὸ ἀχρεῖον αὐτοῦ, φημὶ, τὴν δύναμιν καταβαλεῖν (94). Ινα μὴ ἔξασθενται τούτῳ προσδεδεμένος, ἀνήνυτον ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπομένῃ τὸν πόνον· μήτ' ἔγειραι ἔτι καταπεσόντα πρὸς τὸν δρόμον δυνάμενος, μήτ' ἀφείναι ὑπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν φυσικῆς σχέσεως συγχωρούμενος· ἀλλ' αὐτὸν μὲν τούτῳ διὰ τὴν κοινωνίαν συστένειν, καὶ περὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ὑγείας αὐτοῦ πονεῖσθαι· ἀναγκαζόμενος· τῷ δὲ μὴ ἔχειν σθεναρὸν τὸν (95) πρὸς τὴν γυμνασίαν τῶν ἐπιβαλλόντων τῷ δρόμῳ ὑπηρετούμενον, δι' ἀμελετησίαν λοιπὸν τὰ πολλὰ τῆς οἰκείας ἐπιστήμης ἔσωτον ἐκβάλλων (96). Οὐκοῦν ἐπειδὴ δεῖ τὸ συμφένει τὸν δρόμον, μήτε ἀνιέντας ἄγαν, μήτ' αὖ πάλιν σφοδρῶς ἐπιτείνοντας, πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς δρόμον προσάγειν, διὰ τοῦτο προσήκει καὶ τὴν κατάστασιν, ὡς ἔχει, τοῦ σώματος, καὶ τὰς ποιότητας τῶν τροφῶν θεωρεῖν, καὶ ἀκμάζοντι μὲν τῷ σώματι καὶ θέρμης φυσικῆς πλεονάζοντι ἐκισχεῖν ἔτι, καὶ διὰ τῶν τροφῶν ἔξαφεῖν τὸ θερμόν, Ινα μὴ τὴν πολυχύμοις τροφαῖς τὴν οὔσαν (97) ἐκ φύσεως πιμελήν ἐκ προσθήκης αὐξήσαντες, ἢ τῇ τοῦ οἴνου ἔγχυσι ζέουσαν τοῦ σώματος τὸν ἀκμήν ἔτι μᾶλλον ἐξάφαντες, κατὰ τὸν τῶν Ἑλλήνων σφόδραν, πῦρ δύντας ἐπὶ πῦρ διχτεύωμεν· Ἀλλ' ἀκμάζοντι μὲν καὶ θέρμης φυσικῆς περιττεύοντι τὸ ἐκ πηγῶν καθαρὸν ρεῖδρον σωφρόνως ἐποχετεύωμεν, τὸν ἐν τῇ φύσει ζέουσαν φλόγα τῇ τοῦ ὕδατος ἀντιπαλεῖ δυνάμει καταμαραίνοντες, καὶ πρὸς τὸ θυμερόν τῷ ἐν ἡμῖν λόγῳ (98) κιρινῶντες περιβάντι δὲ καὶ μαρτινομένῳ τῷν ἐκ τῶν τροφῶν καὶ τοῦ πόματος βοήθειαν σύμμαχον ἐπεισάξωμεν (99)· οὐ τὴν ποσότητα μόνον τῶν τροφῶν ἐπανταχοῦ πρὸς τὴν δύναμιν φρονίμως μετροῦντες, ἀλλὰ καὶ τὴν ποιότητα μάλιστα σοφῶς ἐπικρίνοντες. Οὐδὲ γὰρ τῇ ἔξωθεν φαντασίᾳ τούτων μόνον προστέκομεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῷ βάθει δύναμιν τούτων μάλιστα σοφῶς (1) κατοπτεύσομεν· διτού σπερμάτων μόνον τε, καὶ δοπρίων, ἀλλὰ καὶ τῶν λαχάνων ὅστιν οὐκ δλίγα, οὐδὲ κατὰ τὴν ἔκωθεν δόξαν πρὸς τὴν θυμερὸν ἡνίοχησιν εἰς τροφὰς τῷ ἀσκητῇ καθάπαξ συμβάλλεται, ἀλλὰ τὸ τῶν σαρκῶν βάθος ἀμύσσοντά τε καὶ κνισμώδεις γαργαλισμούς ἐμποιοῦντα, οὐκ ἐλαττον τῶν αὐτούθιν φευκτῶν, κατὰ τὸ λεληθός ἐπιθολοῖ καὶ ταράσσει τὰ σώματα.

9. Διόπερ οὐδὲ τοῖς ἀλλοῖς καὶ ἀδιαφόρως χρησθείσα, ὥσπερ ἐνίους τῶν ἀσκήσει προσεχόντων

(93) Τροφῶν. *Unus ex Regiis, σιτίων, et ποχ, διου βούλεται.*

(94) Καταβαλεῖν. *Tres mss., καταβάλλειν. Μοχ υπον τον Regiis, υπομείνη.*

(95) Σθεναρὸν τὸν. *Quatuor mss. cum editione Veneta σθεναρὸν τό. Alius codex, σθεναρὸν τὸ σῶμα. Ibidem υπον τον Regiis, ἐπιβαλλόντων δρόμων.*

(96) Ἐκοδάλλων. *Sic duo codices mss., melius*

A copiam ciborum recalcitrans equus noster, vitoiose aurigam fert quocunque vult; ita ob nimiam inediam ad propositum virtutis iter impedimento est. Quemadmodum enim non oportet, ut pluribus cibis illum saginans, inordinatis ipsius saltibus voxetur auriga, et quoquo versum circumferatur, servidis illius et indomitilis viribus omnino cedens: ita ne virtutis iter cum eo peragere statutum habenti, nimis inedia, ex qua inutilis fiat, vires ejus dico frangendas: ne illi debilitato alligatus, irritum ipsius causa sustineat laborem; nec jam lapsum erigere ad cursum valens, nec dimittendi, ob naturalem cum eo conjunctionem, facultatem habens, sed semper quidem una cum eo gemere, ac illius valetudinis cura coactus laborare; et eo quod invalido utatur ad exercitationem officiorum cursus ministro, per desidiam deinceps magnam propriæ peritiam partem amittens. 625 *Quoniam igitur oportet, ut natura conjuncto nobiscum vehiculo, nec nimium relaxantes habenas, nec rursus vehementer retinentes, ad virtutis curseum procedamus; propterea convenit, et statutum corporis et qualitates ciborum considerare, ac vigens quidem corpus et naturali calore adhuc abundans cohibere, et per cibos depellere calorem; ne cibis plurimi succi naturalem pinguedinem accessionibus augentes, aut vini infusione servidum corporis vigorem adhuc magis incendentis, secundum Græcorum sapientem vere ignem igni admoveamus. Sed vigenti, quidem et naturali calore redundanti purum ex fontibus latice temperanter infundamus, servidam naturæ flammam contraria aquarum vi restinguentes, et cum eo quod lenius est, insita nobis ratione miscentes: senescenti autem et marcescenti adjumentum ex cibis et potu adhibeamus: non quantitatē solum ciborum ubique viribus prudenter metientes, sed maxime qualitatē ipsam sapienter discernentes. Neque enim exteriori tantum illorum speciei attendemus, sed etiam maxime quam vim intus habeant, prudenter spectabimus; quia non solum seminum et leguminum, sed et olerum nonnulla sunt, quæ in cibos adhibita, etiæ exterior species utilis videtur, non tamen ascertæ ad placidam gubernationem prosunt, sed et intimas carnes vellicantia, ac pruritus et titillationes efficiencia, non minus quam quæ sua sponte fugienda sunt, latenter corpora insciunt et perturbant.*

9. Quare nec salibus simpliciter ac indifferenter utemur, quemadmodum nonnullos asceticæ vita

quam editi, ἐκβάλλων. *Habent iidem codices, αὐτοῦ ἐπιστήμης.*

(97) Τὴν οὖσαν. *Unus ex Regiis, τὴν ἐνοῦσαν.*

(98) Τῷ... λόγῳ. *Idem codex τοῦ...λόγου, cum lenitate insitæ nobis rationis permiscentes.*

(99) Ἐπεισάξωμεν. *Codices nonnulli, ἐπεισάξομεν.*

(1) Σοφῶς. *Nonnulli codices, συντεώς.*

studiosos vidimus, qui ob summam abstinentiam omnia quidem rejicerent pulmenta, solis autem cum pane salibus pro omni uterentur condimento. Neque hi nimirum intelligunt sales, cum natura secundi sint, et pruritus corpori pariant, plus cæteris ad libidinem corpora irritare. Quod si in his sumendis debet sapienter ad propositum usum auriga versari, multo magis in arborum fructibus, qualitatum cum iis quæ manifeste noxia sunt, cognationem convenit discernere: ita ut ubique solum ad vitam necessarium cibum prudenter adhibeamus, obsoniorum autem exquisitam ad voluptatis illecebras suavitatem repudiemus. Nam si panis cor hominis confirmat⁵⁹, non oportet copiosius necessario cibo obsonium adhibere. Nam nec salium, qui panis condimentum sunt, tantum sumimus, quantum panis. Quod si nemo tantum condimenti quantum **626** illius rei, cuius est condimentum assumet; quomodo obsoniorum usum præcipuo cibo copiosiorem adhibebit? Non enim hæc panis vere condimenta erunt, sed rursus horum condimentum panis. Ac imprudentem rursus alia ratione gustus aurigam per obsoniorum varietatem ad voluptatem pellicet: ac inde comperietur, quod per vite ascetice exercitationem fugit, id rursus persequi. Quemadmodum igitur in tetrachordo, ut verbo dicam, bona est harmonia; quoniam ex quatuor elementis, terra et aqua et aero et igne constant nostra corpora, indigenti quidem per cibos semper auxiliabitur, redundantis autem, detrahendo et ad exercitationes ducendo, tyrannidem emollet: non quantitates solum calidi id nobis et frigidi, sed etiam siccii et humidi qualitates probans. Ac alius quidem ad quantitatem addens, alius vero detrahens, et alias intendens, alias vero remittens vitæ instituto qualitates, alias immutans, alias vero, quæ secundum naturam sunt, conservans, sic ab omni dissonantia liberum, apteque instructum, revera, tetrachordum corporis nostri ad virtutis concentum, animæ præparabit. Atque hæc quidem de gustus ratione dicta sint propter eos, qui in virginitatis, vel potius in tuitius virtutis curriculo exercentur.

10. Demonstrant autem, quemadmodum corporis in animam dominatus ad virtutis acquisitionem impedimento est, sic rursus debilitatem, non valente corporis instrumento animæ desideriis ministrare, virtutis cursum suppressum. Non enim magis sarcina carnium, animæ pennas ad ima detrahens, quam

⁶⁰ Psal. ciii. 15.

(2) Φυλοχριεν. Sic Regius codex 2879. Editi, φιλοχριεν. Scriptura quam in contextum recepimus, confirmatur in notis ad epist. 237, ex pluribus aliis locis.

(3) Ἐπινενοημένην. Reg. cod. 2879, ἐπινοουμένην. Mox idem codex satis commode. δελεσματα ἀποπτύοντας, quæ scriptura longe videtur præterrenda vulgatæ, ὑποπτεύοντας, obsoniorum exquisitam suavitatem suspectam habentes.

(4) Ποσότητι. Ita mss. quinque, Editi, ποσότητα.

A θεοσάμεθα, δι' ὑπερβολὴν ἐγκρατεῖας, μὲν μὲν παρωσαμένους προσέψημα, μόνους δὲ τούτους μετὰ τοῦ ἄρτου ἀντὶ παντὸς προσφερομένους ἡδύσματος. Οὐ συνιᾶτι δὲ ἄρτος καὶ οὗτοι, ὅτι γάνιμοι κατὰ φύσιν ὑπάρχοντες καὶ διδαχησμοὺς τῷ σώματι ἐμποιοῦντες, μᾶλλον τῶν ἄλλων πρὸς τὰς μίκεις τὰ σώματι ἐριθίζουσιν. Εἰ δὲ ἐν τούτοις δεῖ σοφῶς πρὸς τὴν πρόκειμένην, χρείαν τὸν ἡνίοχον διαγίνεσθαι, πολλῷ πλέον τῶν ἀκροδρύων τὴν πρὸς τὰ δύμοιον μένως βλάπτουτα συγγένειαν τῶν ποιοτήτων προσήκει φυλοχριεν⁽²⁾, ἀπανταχοῦ μὲν τὸ ἀναγκαῖον τῆς τροφῆς πρὸς ζωὴν μόνον φρονίμως ἐγκρίνοντας, τῶν δὲ προσεψημάτων τὴν ἐπινενοημένην⁽³⁾ χολακείαν πρὸς τὰ ἡδονῆς δελέκτα ἀποπτύοντας. Εἰ γὰρ ἄρτος καρδίαν ἀνθρώπου στηρίζει, οὐ δεῖ πλέον τοῦ ἀναγκαίου τῆς τροφῆς τὸ προστήμα ἀλόγως προσφέρεσθαι. Ἐπεὶ μηδὲ τοὺς ἀλλας, ἡδυσμα τοῦ ἄρτου ὑπάρχοντας, ἵσους ποσότητι⁽⁴⁾ μετὰ τοῦ ἄρτου παραληφόμεσθαι. Εἰ δὲ οὐκ ἄν τις ἵσον τὸ ἄρτυμα τῷ οὐ παραλαμβάνεται ἄρτυμα προσενέγκοιτο, πῶς ἀν τις πλεονάζουσαν τὴν τῶν προσεψημάτων χρείαν, τῆς προτιγουμένης τροφῆς παραλάβοι; Οὐκέτι γὰρ ἔσται ταῦτα τοῦ ἄρτου ἀληθῶς προσεψήματα, ἀλλὰ δὲ ἄρτος ἀνάπτων τούτων. Καὶ ληστεῖται πάλιν ἀλλωρ ἀλγψη ἡ γεῦσις κατασοφίσαμένη, διὰ τῆς ποικιλίας τῶν ὅψων, πρὸς ἡδονὴν τὸν ἡνίοχον· εἰτα ἐντεῦθεν εὑρεθῆσται, δὲ φεύγει διὰ τῆς δακτήσεως, πάλιν διώκων. Οὐκοῦν, ὥστερ ἐν τετραχρόδῳ⁽⁵⁾, συνελόντι φάναι, ἀγαθὴ ἀρμονία, ἐπειδὴ ἐν τεττάρων, γῆς καὶ ὕδατος, ἀέρος τε καὶ πυρὸς, συνέστηκεν ἡμῶν τὰ σώματα, τῷ μὲν ἐνδέοντι διὰ τῶν τροφῶν ἀεὶ βοηθήσει, τοῦ δὲ πλεονάζοντος τῇ ὑφαιρέσει, καὶ πρὸς τὰς γυμνασίας ἀγωγῆς, τὴν δυνατεῖσαν μαλάξει: οὐ τὰς ποιότητας μόνον τοῦ ἐν ἡμῖν θερμοῦ τε καὶ ψυχροῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ποιότητας ἡροῦ τε καὶ δρυοῦ δοκιμάζων. Καὶ ταῖς μὲν εἰς ποσότητα προστήμασι, τῶν δὲ ὑφαιρῶν, καὶ τῶν μὲν ἐπιτελινῶν, τῶν δὲ ἀντιτηταῖς τὰς ποιότητας, καὶ τὰς μὲν ἐξαλλάσσοντας, τὰς δὲ καταφύσιν τροφῶν, οὕτω πάσης ἀναρμοστίας ἀπηλλαγμένον, εὐάρμοστον, ὡς ἀληθῶς, τὸ τετράχορδον τοῦ σώματος ἡμῶν, φημι, πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ μελωδίαν, τῇ ψυχῇ εὐτερπίσει. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἡμῖν εἰς τὸν τῆς γεύσεως τρόπον⁽⁶⁾, διὰ τοὺς εἰς τὸν ὑπέρ παρθενίας δρόμον⁽⁷⁾, μᾶλλον δὲ ὑπέρ αὐτῆς διῆς ἀρτῆς ἀσκουμένους, εἰρήσθω.

10. Υποδείκνυσι δ', διτι, ὡς ἡ τοῦ σώματος κατὰ τῆς ψυχῆς δυναστεία πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κτῆσιν ἐπιπόδιος γίνεται: οὕτω ἀνάπτων ἡ ἀσθενεία, οὐ δυναμένου διηρετεῖσθαι τοῦ σώματικοῦ δργάνου ταῖς τῆς ψυχῆς προθυμίαις, τὸν πρὸς τὰ καλὰ δρόμον ἐκκρίπτει. Οὐδὲν γὰρ μᾶλλον ἡ μολιβδὶς⁽⁸⁾ τῶν σαρκῶν, δὲ ὑπέρ αὐτῆς διῆς ἀρτῆς ἀσκουμένους, εἰρήσθω.

(5) Ἐν τετραχρόδῳ. Sic idem Regius codex modo citatus. Editi, ἐν τετραχρόδον. Paulo post idem codex, πρὸς τὰ γυμνάσια.

(6) Τρόπον. Mss. quatuor, τόπον, de gustus loco, sive materia ad gustum pertinente.

(7) Διὰ τοὺς εἰς τὸν ὑπέρ... δρόμον. Sic Colberlinus codex et duo Regii. Editi, διὰ τοὺς ὑπέρ... δρόμους.

(8) Μολιβδὶς. Sic mss. nonnulli. Unus ex Regiis molibdīs. Editi, μολιβδὶς.

τὸ τῆς ψυχῆς πτερὸν ἐπὶ τὸ κάτω καθέλκουσα, ή ἡ τοῦ σώματος ἀσθίνεια περὶ αὐτὸν ἀσχολοῦσά τε τοῦτο καὶ θλίβουσα οὐκ ἐπὶ πρὸς τὰ οὐράνια, ὡς θέλει, ἀνίπτασθαι· οὐ τῆς τῶν καλῶν κτήσεως αὐτὴν δι' ἀδύναμιν μόνον ἀποστεροῦσα τὴν παρουσίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν κτηθέντων ἡδη, διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀσθενείας ἀμελετησίαν, ἀποσυλῶσα (9) τὸ κάλλος. Ός γάρ παχεῖα γαστὴρ (οὐχὶ τῇ κατασκευῇ καὶ τῇ φύσει παχεῖα, ἀλλ' εἰς ἣν παχύτης τροφῶν διὰ γαστριμαργίαν ἀφθόνως ῥεῖ, ἐπιθολοῦσα τὸν νοῦν καὶ παχύνουσα) λεπτὸν οὐ τίκτει νόσον· οὕτως ἡ ἄγαν λεπτὴ, δι' ἀτονίαν ἀπνοον τοῦτον ποιοῦσα, ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τοῦ σώματος καὶ τὸν λεπτὸν ἡδη τικτόμενον ἀποσβέννυσιν. Καὶ διὰ οὐ καθάπακτά τὰς μὲν δεῖ τὰς τροφὰς ἀποστρέψθαι, τῶν δὲ ἀπλῶς ἐμφορεῖσθαι, ἀλλ' διὰ προσῆκει καὶ τούτοις μὴ μόνον τὴν ποστήτητα σωφροσύνη (10) μετρεῖσθαι, δυναμένην διὰ πλήθος ταυτὸν τοῖς ἐκβεβλημένοις ἐργάζεσθαι· ἀλλὰ καὶ τὴν ποιότητα ισοδυναμοῦσαν πολλάκις τοῖς προφανῶς βλαβεροῖς ἐπικρίνειν, καὶ συνόλως, Αδγον σέδοντας, λόγῳ καὶ μὴ ἀλογίᾳ ἀσκεῖσθαι.

11. Εἰ δὲ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἐκυτόν, καὶ διὰ ταῦτην τὴν ἐντολὴν τῷ εἰπόντι, Γυμνὸς ἡμην, καὶ πειρεβάλετε με, πεινῶντα καὶ ἐθρέψατε, ἀσθενοῦντα καὶ ἐπεσκέψασθε (11), μετὰ σπουδῆς παριστάμεθα. Ἐποκρίνεται τὴν ἐντολὴν δὲ τέρψη μὲν παρίστασθαι προνοούμενος, ἐντὸν δὲ ἀσθενοῦντα ἀνηλεῶς λυμανιόμενος. Φανερὸν γάρ, ὡς ἐσφαλμάνως ἀγαπῆ τὸν πλησίον, οὐ προνοεῖν προθυμεῖται, δὲ κατὸν μὴ εἰδὼς ἀγαπῆν. Καὶ πᾶς τὴν ἐντολὴν δικαίως πληροῖ δὲ τὴν πρὸς τὸ δοῦλον σῶμα δίκτην ὑγιῶς μὴ δικάσας, ἀλλὰ προφάσεις μὲν δουλαγωγίας ὑπαπιάζειν ἐπαγγειλάμενος, τῇ δὲ ἀκρίτῳ δρμῇ τοῦτο κακῶς ἀναλώσεις; Πῶς γάρ ἔτι δοῦλον ἔσται τοῦτο τοῦ δεσπότευόντος, αὐτὸν τὸν δεσπότην εἰς ὑπηρεσίαν τῆς βίας, τὸς (12) παρ' αὐτοῦ ὑπέμεινεν, εἰληφός; Πῶς δὲ δουλεύει τῷ δεσπότῃ εἰς τὴν τῶν ἀδελφῶν εὐποίειν, πάντας τοὺς εἰς ποιεῖν δυναμένους εἰς τὴν ἀστοῦ θεραπείαν δούλους παρειληφός; Οὐκέτι γάρ πρὸς τὰ τῆς ἀρετῆς κινήματα τῷ δεσπότῃ ὑπηρετήσει· ἐν ἀσθενείᾳ δὲ κείμενον, τοῖς λοιποῖς ἄπαισιν εὐποίεις ἔσται ὑπόθεσις· οἰκτιζόμενον τὸν δεσπότην ὑπὸ πάντων ἔχον, διὰ τὴν περὶ τοῦτο (13) ταλαιπωρίαν, ἐλεύθερον δὲ τὸν δοῦλον, διὰ τὴν ἀντατον τούτου αἰχλαν. Οὕτε γάρ δὲ δεσπότης τῶν ἐκετοῦ ἔργων ἐπιλαβέσθαι λοιπὸν, διὰ τὴν περὶ τοῦτο ἀσχολίαν, ἀλλ' οὔτε ἀναγκασθεῖς διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν συνδέσεως, ἐλεύθερος ἀφεθῆναι· ἐπίνοιαν ἔχει οὔτε δοῦλος ἔτι ἐλέους τυχών, ἀνακτήσασθαι τὴν πρέπουσαν πρὸς τὸν δεσπότην δουλείαν· ἀλλ' δὲ τέρψος τῷ τέρψῃ ὑπόθεσις ἀνίστου κολαστηρίου γενόμενος, τὴν ἔλογίαν ἔχουσι, τοῦ εἰς τὸ δεσμωτήριον τοῦτο ἀμφο-

A corporis debilitas in eo curando has pennas detinens et premens, impedimento est quominus ad cœlestia pro votis avulet; nec eam solum bonorum acquisitione ob imbecillitatem privat; sed et jam partorum, ob ortam ex imbecillitate desidiam, pulchritudinem deprædatur. Quemadmodum enim pinguis venter (non constitutiones et natura pinguis, sed in quem pinguedu ciborum ob gulam abunde fluit, obturbans mentem et pinguofaciens) tenuem non gignat intellectum: sic qui nimium gracilis est, quasi emortuum illum ob infirmitatem redigens, in imbecillitate corporis etiam eum, qui jam tenuis genitus erat, extinguit. Illud etiam ostendimus non satis esse alios quidem cibos rejicere, aliis vero simpliciter satiari; sed in his etiam non modo quantitatem, quæ ob copiam idem potest ac non convenientes cibi efficiere, temperantia metiendam esse, sed etiam qualitatem, quæ sæpe idem valet ac noxiis manifeste cibi, discerneretdam esse; ac omnino Verbi cultores rationem in ascetica vita ducem sequi debere. non impetum a ratione alienum.

11. Quod si diliges proximum tuum ut temet ipsum, et propter hoc præceptum ei qui dixit: (12) *Nudus eram et operuisti me, esurientemque nutriti, et infirmum visitasti* ¹⁰, studiose opitulamur. Is simulat observationem præcepti, qui alteri quidem opitulari studet, semetipsum autem infirmum crudeliter perdit. Nam qui semetipsum amare non scit, liquet ab eo proximum falso diligi, cui stetet providere. Et quomodo præceptum legitime impletat, qui servi corporis causam non recte judicat, sed illud castigare professus per causam redigendi in servitutem, inconsiderato impetu male consumit et perimit? Quomodo enim adhuc servum erit domini ipsum dominum ad solatium violentiæ, quam ab eo passum est, servum accipiens? Quomodo serviet domino ad bene aliis faciendum, omnes qui bene facere possunt, ad suam ipsius curam servos accipiens? Non euim jam ad virtutis opera domino ministrabit; sed in infirmitate jacens, ceteris omnibus erit beneficii materia, dominum habens omnium miseratione dignum, ob ærumnosam circa illud operam, ac ipsum etiam servum miserabilem, ob acceptas a domino insanabiles plagas. Nam nec suis jam officiis dominus perfungi potest, circa illud occupatus, nec necessario colligatus cum eo, libere evadendi consilium invenire potest; nec servus, dum adhuc benigne curatur, congruam domino servitatem recuperare: sed cum alteri alteri materia inseparabilis sit supplicii, probrum dementiæ sustinent, et a magistro certaminis, qui ambos huic carceri illigavit, et a spectatoribus inustum, eo quod ad

¹⁰ Matth. xxv, 36.

(9) ἀποσυλῶσα. Regiis cod. 2879, ἀποσυλοῦσα, et paulo post, τίκτει νοῦν.

(10) σωφροσύνη. Sic Colbertinus et unus ex Regiis. Editi, σωφροσύνη.

(11) Πεινῶνται, ἐπεσκέψασθε. Duo veteres li-

bri, πεινῶν, καὶ ἐθρέψατε με, ἀσθενῶν, καὶ ἐπεσκέψασθε με.

(12) Π. Cod. Reg. 2879, ἦν.

(13) Ηερι τοῦτο. Idem codex, περὶ ταυτὸν πεινεμένην αὐτῷ. Et paulo post, τούτου ἀδικλαν.

oclestem cursum iste adscriptus, imprudens ob consilium rationis expers, non modo nihil eorum, quae ad stadium pertinent, prudenter exercuerit, sed etiam eum, qui ipsi ad cursum servire debuerat, inique oppreserit, ac semetipsum simul cum eo stulte everterit. Quapropter necessario his qui ad virtutem comparandam corpus castigant, iterum clamamus: *Ns declines ad dexteram aut ad sinistram*⁶⁰. Quemadmodum enim ad ingluviem deflectere periculosest est, ita vehementi inedia corpus eo redigere, ut ob imbecillitatem inutile sit, vere est a ratione alienissimum. Non enim ipsa perse abstinentia a ventris voluptatibus bonum est, sed quia ad virtutem comparandam consert. Quid si cuius causa abstinentiam ciborum eligimus, illud vehementiori abstinentia negligimus, in contrarium nobis, ob animum rationis expertem, instituti forma vertetur: siquidem non jam ob tabefactum eteversum instrumentum per lectiones et preces assidue versari cum Deo poterimus, aut in fratribus juvandis officium virtutis adimplere. Oportet ergo etiam corporis curam gerere, non propter corpus, sed ut ministerium ad philosophiam habeamus. Fieri enim non potest, ut qui ministerium corporis promptum et expeditum ad philosophiam non habent, hi vel lectionibus philosophiae comparandae idoneis pares sint, vel animum in corpore languentem **628** ad precandum convenienter intendant, vel emnino quidquam eorum quae ad philosophiam attinent, ad suam ipsorum, aut ad eorum, quibuscum vita communis est, utilitatem operentur. Idcirco inquit: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo*⁶¹. Insurgere enim volens in dominum ob carnium vigorem, abstinentiae plagis in servitutem redigo, dominatum cogens agnoscere. Non enim sic illud serio, inquit, ut immoderatis plagis inutile ad servitutem efficiam, sed id mihi in castigando propositum, ut in servitutem redigam ad ministerium domino exhibendum. Qui autem adeo inediis servum verberat, ut non solum inutilis ad domini ministerium, sed et sibi ipse opem ferre non possit; quid aliud semetipsuni, nisi servum servi facit; Necesse est enim ut cum iam corpus servire non possit, sed ob debilitatem resolutum sit, dominus ei serviat, quippe qui semper in ministerio illius infirmitati exhibendo labore, nec iam suorum ipsius munitorum meminisse possit, ac totam vitam in eo curando consumat.

12. Carnis igitur curam gerere non simpliciter prohibuit, sed ad concupiscentias inquit. Quare quod in carnibus concupiscit et voluptates appetit,

⁶⁰ Deut. v, 32. ⁶¹ I Cor. ix, 27.

(14) Βαλόντος. Sic tres mss. quibus faveat Colberthinus, in quo legitur, ἐμοαλόντος. Editi, βάλλοντος. Videntur autem hæc verba suo excidisse loco: neο ullus erit sensus, nisi legamus, παρὰ τοῦ ἀγωνοθέτου τοῦ... βαλόντος.

(15) Τοῦ. Codex Reg, 2879, τοῦ ὄντως. Non multo post idem cod., δεξιὰ, μηδὲ εἰς τά.

τέρους βαλόντος (14), καὶ παρὰ τοῦ ἀγωνοθέτου καὶ παρὰ τῶν θεατῶν στιζομένην δι: πρὸς δρόμον οὐράνιον οὗτος ἀπογραφάμενος, ἔλαθε δι' ἀλογίαν, οὐ μόνον οὐδὲν τῶν πρὸς τὸ στάδιον φρονίμιας ἀσκήσας, ἀλλὰ καὶ τὸν πρὸς δρόμον αὐτῷ δουλεῦσαι διελοντα ἀδίκως καταβαλών, καὶ ἔτι ἐκεῖτὸν τούτῳ ἀνοήτως συγκαταστρέψας. Διὸ ἀναγκαῖς τοῖς διὰ τὴν τοῦ (15) καλοῦ κτῆσιν ὑπωπιάζοται τὸ σῶμα πάλιν ὑποφωνοῦμεν. Μή ἐκκλίνης εἰς τὰ δεξιὰ ἢ εἰς τὰ ἀριστερά. Ός γάρ τὸ εἰς γαστριμοργίαν ἐκκλίνει ἔστι γαλεπὸν, οὗτον τὸ διὰ ἐπιτεταμένης κακουχίας (16) εἰς ἀχρηστίαν δι' ἀσθενείας τὸ σῶμα καταβαλεῖν, ὡς ἀληθῶς ἀλογώτατον. Οὐ γάρ δι' ἐκεῖτην ἢ ἀποχὴ τῶν τῆς γαστρὸς ὅδονῶν ἔστι καλὸν, ἀλλ' δι: πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κτῆσιν συμβάλλεται. Εἰ δὲ δι' ὅ τὴν ἀποχὴν τῶν ὕθρωμάτων ἐγκρίνομεν, τούτου διὰ τῆς ἐπιτεταμένης ἀποχῆς ἀμελήσομεν, εἰς τὸ ἐναντίον ἡμῖν, οὐδὲ ἀλογίας, τῆς ἀγωγῆς δ τύπος περιτραπήσεται· οὐκέτι μὲν διὰ τὴν σύντηξιν καὶ παρατροπὴν τοῦ δργάνου δι' ἀναγνωσμάτων τε καὶ εὐχῶν διμιλεῖν τῷ θεῷ δυναμένοις, οὗτος πρὸς τὴν (17) τῶν ἀδελφῶν εὐποίειν τῷ καλῷ ὑπακούειν. Χρή σύν καὶ σώματος ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι, οὐ διὰ τὸ σῶμα, ἀλλ' ὑπηρεσίαν, φημι, φιλοσοφία κτωμένους. Ἀδύνατον γάρ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ σώματος εὐήνιον πρὸς φιλοσοφίαν μὴ ἔχοντας, τῇ ἀναγνώσμασι φιλοσόφοις δρκέσαι, τῇ τὸν νοῦν ἐνατονοῦντα τῷ σώματι πρὸς εὐχὴν δεδύντως συντεῖναι, τῇ συνδόλῳ τι τῶν φιλοσοφίᾳς ἐπιβαλλόντων εἰς ἐκεῖτού καὶ τῶν κοινωνύντων τῷ βίψι ὀφέλειαν ἐργάσασθαι. Διὸ Υπωπιάζω μου τὸ σῶμα, φησί, καὶ δουλαγωγῶ. Κατεξαντασθαι γάρ δι' ἀχμῆν τῶν σφρκῶν τοῦ δεσπότου βουλόμενον τοῖς τῆς ἐγκρατείας ὑπωπίοις δουλαγωγῶ, ἐπιγινώσκειν τὴν δεσποτείαν συναγαγάζων. Οὐ γάρ οὗτος αὐτὸς παῖς, φησίν, ὥστε ταῖς ἀμέτροις πληγαῖς ἀχρηστὸν πρὸς τὴν δουλεῖαν προμηθεῖν, ἀλλ' ὁ σκοπός μοι τοῦ ὑπωπιάζειν ἔστιν, ἵνα δουλαγωγῆσον τούτο πρὸς δημητρίαν τῆς δεσποτείας. Ό δι' εἰς τοσοῦτον τέλετων ταῖς ἐνδελεῖαις τὸν δούλον, ὥστε μὴ μόνον ἐχρηστὸν πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ δεσπότου γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖτῷ δεδυνατεῖν ἐπαρκεῖν, τι ἀλλο, τῇ δούλον ἐκεῖτὸν τοῦ δούλου (18) πεποίηκεν; Ἀνάγκη γάρ μηκέτι μὲν δυναμένου δουλεύειν τοῦ σώματος, ὥπ' ἀσθενείας δὲ παρειμένου, τὸν δεσπότην τούτῳ δουλεύειν, ἀεὶ περὶ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ τῆς ἀσθενείας πονούμενον, καὶ οὐκέτι μὲν τῶν καθ' ἐκεῖτὸν ἔργων μνήμην ποιήσασθαι συγχωρούμενον, πάντα δὲ τὸν βίον τούτου προσδαπανῶντα.

12. Τῆς οὖν σφρκὸς πρόδνοιαν μὴ ποιεῖσθαι οὐχ ἀπλῶς ἀπεφήνατο· ἀλλ' εἰς ἐπιθυμίας, φησίν. "Ωστε τὸ μὲν ἐπιθυμητικὸν καὶ φιλήδονον τῶν σφρκῶν διὰ

(16) Διὰ ἐπιτεταμένης κακουχίας. Idem codex, τῇ ἐπιτεταμένῃ κακουχίᾳ.

(17) Οὗτος πρὸς τὴν. Deest prima vox in editione Veneta. Legitur in duobus mss., καὶ πρὸς τὴν, quod eodem redit.

(18) Τοῦ δούλου. Unus cod., τῷ δούλῳ. Infra legendū, βίον τούτῳ.

τῆς ἀσκήσεως δεῖ ὑποτέμνειν· τὸ δὲ χρεῖῶδες, εἰς τὴν τοῦ καλοῦ κτῆσιν προνοούμενον, συντηρεῖν. Βρῶμα γὰρ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ θεῷ. Οὐδὲ γάρ ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χάρα ἐν Πνεύματι ἀγίῳ. Δι' ἀλλὰ ἡ τῶν βρωμάτων ἀποχὴ μετὰ λόγου παράλημβνεται. Ἐπεὶ αὐτὸς καθ' ἐαυτὸν τὴν ἀποχὴν τῶν βρωμάτων δὲν ἔκειται, φησίν· Οὔτε ἐδὲ μηδὲ φάγωμεν, διτερούμεθα, οὔτε ἐὰν φάγωμεν, περιστεύομεν. Οὔτε γὰρ οἱ μηδὲ ἔσθιοντες πλέον τι ἔχουσι τῶν ἔσθιοντων ἐν ἀρετῇ, κατ' αὐτὸν μόνον τὸ μηδὲ ἔσθιειν· οὔτε οἱ ἔσθιοντες ἐλαττον τῶν μηδὲ ἔσθιοντων, κατ' αὐτὸν μόνον τὸ ἔσθιειν, ἐδὲ ἡ ἔνδον αὐτῶν ἀρετὴ ἔξιστηται. Οὐκοῦν πρὸς τὴν ἐν ψυχῇ ἀρετὴν ἀφορῶντας δεῖ τὰ περὶ σῶμα πάντα μετιέναι. Οὐδὲ γάρ δύνται καλὰ καθ' ἐαυτὰ, διὰ τὴν τοῦ καλοῦ ὑπηρεσίαν καλὰ κοσμούμενα γίνεται. Ἰνα γοῦν μηδὲ ἐμποδίζηται ἡ πρὸς τὸ καλὸν ὑπηρεσία τῇ ἀσθενείᾳ τοῦ σώματος, Οἶνος, φησὶν, δλιγψ χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας. Ὡς γάρ ζεοντι δι' ἀκμῆν καὶ σφριγῶντι τὰς σώματα οὐ δεῖ, καθάπερ ἡδη προείρηται, πύρ ἐπὶ πύρ ὀχετεύειν· οὕτως οὔτε καταψυχομένῳ τῇ ἀσθενείᾳ, τὸ ψυχρὸν ἔτι καὶ μᾶλλον ἐπιβλαβῶς ἐπαντλεῖν. Ἀλλ' ὡς ἔκει τὸ κατὰ φύσιν θερμὸν τῷ ὑφασματιν τὰς ἔξωθεν ὅλας ἐκδαπανῶμεν, οὕτω δαπανηθὲν τοῦτο τοῖς πόνοις, καὶ λοιπὸν δι' ἡλικίαν δὲ νόσουν σθεννύμενον, ἔξωθεν ἐναύσμασι (19) θυηθούντες ἀναληψόμεθα. Εἰρήνης γάρ δεῖ καὶ ἐν τῷ σώματι προνοεῖν τῷ ἀσθενοῦντι, τῶν τεττάρων μερῶν ἐξ ὧν ἡρμόσμεθα (20) ἀπανταχοῦ παρισταμένων, ἵνα μηδὲ ἐκνικῆσαν ποτε τὸ ἐν ἡμῖν θερμὸν ἡ ψυχρὸν, ἢ ἐν δλῶς τι τῶν τεττάρων, πολέμου καὶ ἀναρμοσίας, καὶ τοῦ ἐξ ἀσθενείας οἰστρου (21) τὴν ψυχὴν ἀναπλήσῃ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τὴν μίαν τῶν αἰσθήσων, τὴν γεύσιν μόνον, διπέρ τῆς κατὰ σῶμα παρθενίας, συμμέτρως εἰρήσθω. Μεταβασίου δὲ λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις, τὴν ἀληθῆ παρθένον ἰδεῖν προσέλμενον ἔχοντας·

13. Ἰστόν (22) οὖν τοῖς τὴν θεράπαιναν τῆς ὄντως παρθενίας, διὰ τῆς ἀποχῆς τῶν τροφῶν, καὶ τῆς ἀλλῆς σκληραγωγίας παρθένον φυλάττουσιν, διτὸν παρθένον ἔχοντα σῶμα, μηδὲ παρθένον ἔχειν τὴν ψυχὴν. Ἰκανὸν γάρ καὶ (23) βλέψμα τύπους ἐμποιῆσαι τῶν αἰσχρῶν τῇ ψυχῇ, καὶ λόγος πεφαρμακωμένος (24) πρὸς ἡδονὴν ἐμπεσών τῇ ἀκοῇ φθείρει πρὸς ἀκολασίαν τὸν νοῦν. Εὐλαβεῖται γοῦν ὁ νυμφευγωδός, μητὸς φθαρῆ οὐ τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὰ νοῆματα τῶν νυμφευομένων χριστῷ. Διὸ δεῖ τὴν παρθένον πρὸς τὸ σώματος μάλιστα τηρεῖν τὴν ψυχὴν, οὐ τινὶ μὲν φυλακῇ ταύτην τηροῦσσαν, τινὶ δὲ ἀπλῶς ἀφιεῖσαν,

⁽¹⁹⁾ Εναύσμασι. Sic ope Regii codicis 2879 emendavimus quod legebatur in editis, νάμασι.

⁽²⁰⁾ Ἡρμόσμεθα. Codices nonnulli, συνηρμόσμεθα. Unus codex, ἡρμόσθη, supplendo σῶμα. Paulo post editi, παριστάμενον. Mss. ut in textu.

⁽²¹⁾ Πολέμου... οἰστρου. Sic editio Veneta et codices mss. Parisiensis editio, πόλεμον... οἰστρον.

⁽²²⁾ Ιστέον. Sic mss. codices omnes. Editi, ιστέ.

A id vita ascetica resecari debet: quod autem utile, id virtutis acquisitionem sibi proponenti conservandum. Esca enim nos Deo non commendat⁶². Non est enim regnum Dei esca et potus, sed justitia et pax et gaudium in Spiritu sancto⁶³. Propter quae ipsa ciborum abstinentia cum ratione adhibetur. Siquidem ipsam per se abstinentiam ciborum si consideres, inquit: Neque si non manducaverimus, deficiemus: neque si manducaverimus, abundamus⁶⁴. Nam nec qui non comedunt, praestant virtute comedentibus, quatenus non comedunt; nec qui comedunt, inferiores sunt non comedentibus, quatenus comedunt, si intus eorum virtus adaequetur. Oportet igitur, ut ad anima virtutem respicientes, omnia quae corporis sunt exsequamur. Cum enim per se bona non sint, per ministerium, quod virtuti praestant, consequuntur ut bona fiant. Ne igitur impediatur debitum virtuti ministerium infirmitate corporis, Vino, inquit, modico utere propter stomachum tuum et frequentes tuas infirmitates⁶⁵. Quemadmodum enim effervescenti per statum et valido vegetoque corpori non oportet, ut jam praediximus, ignem igni addere; ita ne frigescenti praefirmitate frigidum, quod etiam magis perniciosum foret, infundere. Sed quemadmodum illic id quod natura calidum est, subtrahendo extrinsecus materias, consumimus: ita consumptum laboribus, et jam estate aut morbo fere extinctum, externis fomentis opem ferendo, recreabimus. Paci enim in corpore providendum est etiam infirmito, cum quatuor partes, ex quibus compacti simus, ubique circumstent, ne si quando⁶⁶ superavit quod in nobis calidum est aut frigidum aut omnino unum aliquod ex quatuor, bello et discordia et orto ex infirmitate cōstro animam impletat. Atque hæc quidem de uno ex sensibus, nempe gusto solo, super corporis virginitate satis dicta sint. Jam transeundum et ad alios sensus, cum veram virginem videre nobis propositum sit.

13. Sciendum est his, qui famulam veræ virginitatis, per abstinentiam ciborum et reliquam austerritatem virginem custodiunt, fieri posse, ut virginem corpus habeat, qui virginem animam non habet. Potes enim vel aspectus species imprimere turpium rerum in anima, vel sermo ad voluptatem conditus in aures incidens, animum impudicitia corrumpere. Cavet igitur pronubus ne corrumpatur non modo corpus, sed etiam cogitatio eorum qui Christo desponsati sunt. Quapropter oportet ut virgo ante corpus maxime animam servet, non custodia aliqua illam servans, aliquo vero in custoditam dimittens,

Mox unus ex Regiis, ἔχοντι σῶμα.

⁽²³⁾ Καὶ. Coniunctio addita ex mss. et editione Veneta

⁽²⁴⁾ Πεφαρμακωμένος. Quatuor mss., πεφαρμαγμένος. Tres alii cum editis consentiunt, quorum tamen duo utramque lectionem exhibent. Mox unus ex Regiis, τοῦ νυμφευομένου.

sed omni custodia cor suum servans, ita ut nec voce illius profluens sermo voluptate auditorem sermonis inficiat: neo rursus extrinsecus ad aures ab aliquo pervenientis sermo, cor illius ad cupiditatem exagit. Idem enim et in aspectu facers convenient, nec aspicientem molliter, ne ejusmodi aspectu voluptatis imagines contra se immittat videntibus: nec extrinsecus missu aspectu contingi se patientem, ne eo, velut ignito quodam jaculo, in corde percussa, ad voluptatis imagines inflammata uratur. *Eris enim, inquit, velut servus jaeulo percussus in jecore* ⁴⁴. Sed externum quidem ipsius oblitu respondentem aspectum debet ab anima repellere, saum autem aspectum pudicitias indicem videntibus exhibere. Potest enim vel palpebrarum curiosior motus stimulare et cœstro concitare ad voluptatem, per quam hæc animam concutiunt. Ubi enim visus ipsius oculis pulchritudini obtutum acriter desigens, velut in cera, ita in anima voluptate emollita imagines visus formæ impresserit; reoedit quidem ac seorsum est is a quo imagines profectæ; impressa autem animo forma illius, qui visus est, ad opera ipsi convenientia urgens semper, animam imaginibus ludit. Idcirco virgini principio quidem summopere cavendum est, ne cuiquam acriorem infligat obtutum, aut si fixerit, contraria vi nitentes imprimi imagines a se repellat, ita ut nulla species corporea diuturnis stimulis imprimatur. Quod si aliquando contigerit, ut imprudens rerum corporearum imagines suscipiat; eas continuis bonarum rerum recordationibus in seipsa delere debet; species a corpore a forma, velut in cera, impressas, animi ad divina conversione abollendo, rerum autem sanctorum species assiduis meditationibus inscribendo. Quod si susceptas species permanere integras in animo, tanquam in sigillo, siverit; necesse est, ut animo circa 630 impressam formam occupato, cœtera omnia bona virgo despiciat, et ad inbarentem speciem semper suspensa, libidinose ad perfruendum incitetur. Nec tali quidquam prodest, corpus a cogitationibus incorruptum servare, cum anima immissis in eam per oculos corporeis amoris voluptatibus semper corruptatur. Metu enim vel pudore nec sine simulatione retinens præconceptam de se exterioris virginitatis opinionem, eaque nudari indeorum existimans, illam colit et conservat: sed incorporeis cogitationis manibus inseparabiliter complexa eum, quem sibi impressum et insculptum umat, semper illum secum circumfert; et quæ corpore peragere

⁴⁴ *Prov. vii, 22.*

(25) *Ἑστ. Sic mss. et editio Veneta. Parisiensis, ēστι.*

(26) *Ικανόν. Sic reperimus in quinque veteribus libris. Editi, ικανή.*

(27) *Kal. Sic mss. et editio Veneta. Editio Parisiensis, διά.*

(28) *Σοθεῖ τήν. Sic mss. Editi, συνθεῖται.*

(29) *Καθ' ἐαυτόν ἔστιν δ ποιήσας. Sic editio Veneta et plerique mss. Rarisiensis editio, καθ' ἐαυτό ἔστιν δ τὸ ποιῆσαν.*

A ἀλλὰ πάσῃ φυλακῇ νὴν ἐαυτῆς καρδίαν τηροῦσσεν. ὁδὲ διὰ φωνῆς ταύτης λόγος φυεῖς, πρὸς ἡδονὴν τὸν ἀκουστὴν τοῦ λόγου φωμάξειε, μήτ' ἔξωθεν αὐθίς διὰ τῆς ἀκοῆς λόγος παρὰ τίνος διπεσῶν, τὴν καρδίαν αὐτῆς πρὸς ἐπιθυμίαν κυμήνη. Οὕτω γάρ καὶ ἐπὶ τοῦ βλέμματος προσήκει ποιεῖν, μήτ' ἐμβλέπουσαν μαλακῶς, ἵνα μὴ ἡδονῆς ἴνδαλματα διὰ τούτου τοῖς ὄρωσι καθ' ἐκυρίαν ἀποστέλλῃ· μήτε τὸ ἔξωθεν περιπόμενον βλέμμα προεσθαί αὐτῆς συγχωροῦσσαν, ὡς ἂν μὴ καθάπερ τινὶ πεπυρακτωμένῳ βέλει τούτῳ τὴν καρδίαν βληθεῖσα, πρὸς τὸν τῆς ἡδονῆς τύπους διακατομένην ἀνάπτηται. *Ἑστ. (25) γάρ, φησι, ὡς ἔλασος τοξεύματι πεπληγώς εἰς τὸ ξπαρ.* Ἀλλὰ τὸ μὲν ἔξωθεν ἀντίτευπον τῇ παρ' ἐκυρίας θέᾳ δεῖ τῆς ψυχῆς ἀποκρούεσθαι, τὸ δὲ αὐτῆς σωφροσύνης μήνυμα τοῖς ὄρωσι παρέχειν. *Ικανὸν (26) γάρ καὶ βλεφάρων περιεργος κλινητις, μυωπισσαί τε καὶ (27) παροιστρῆσαι πρὸς ἡδονὴν, ὑφ' ἣς ταῦτα σοθεῖ τὴν (28) ψυχήν.* *Οταν γάρ τῷ τοῖς διφθαλμοῖς αὐτῆς διφθέντι καλῶ τὸ δύμα τὸ μπαθῶς ἐπερείσασα, καθάπερ ἐν κηρῷ, τῇ ὑπὸ τῆς ἡδονῆς μαλαχθεῖσῃ ψυχῆ, τὸν τύπους τῆς διφθείσης ἰδεῖς ἐν ἐαυτῇ ὀπομάξῃται, ἀνακέχωρηκε μὲν, καὶ καθ' ἐαυτόν ἔστιν δ ποιήσας (29) τὸν τύπους, ἐναποσφραγισθεῖσα δὲ τῇ διανοίᾳ τοῦ διφθέντος ἡ ἰδέα, πρὸς τὰ ἐαυτῆς ἔργα ἐγκειμένη ἀεὶ φαντασιοῖ τὴν ψυχήν. Διὸ δεῖ μάλιστα μὲν τὴν ἀρχὴν, μηδὲν ἀτενὲς τὴν παρθένον ἐπιβάλλειν τὸ δύμα, ἡ ἐπιβάλλουσαν, ἀντιτύπῳ δυνάμει τὸν βιαζομένους ἐντυπωθῆναι χαρακτῆρας ἐαυτῆς ἀποκρούεσθαι, ὡς ἂν μηδεμίᾳ σωματικὴν ἰδεῖν χρονίας τῆς συνγείας ἐπιβολαῖς ἐντυπώσηται. *Ἐάν δὲ που συμβῇ λαθύντας τῶν σωματικῶν (30) ἐγγενέσθαι τὸν τύπους, ταῖς τῶν καλῶν συνεχέσι μνήμαις τούτους ἐξ αὐτῆς ἀφανίζειν· τοὺς μὲν παρὰ τῆς σωματικῆς ἰδεῖς ἐγγραφέντας, καθάπερ ἐν κηρῷ, τῇ ἐπὶ τὰ θεῖα μεταβέσει τοῦ νοῦ ἀπαλεῖφουσαν, τὸν δὲ τῶν ἀγίων ταῖς περὶ αὐτὰ πεπονημάταις θεωρεῖσις ἐγγράφουσαν.* *Ἐάν δὲ τοὺς ἐγγενομένους αὐτοὺς τύπους ἐμπάντες (31) ἀφράστους καθάπερ ἐν σφραγίδι τῇ διανοίᾳ δάση, ἀνάγκη περὶ τὴν ἐκσφραγισθεῖσαν ἰδέαν τὸν νοῦν ἀσχολούμενον, τὰ μὲν ἀλλὰ πάντα καλὰ πχροράφην, πρὸς δὲ τὴν τῆς ἐνούσης ἰδεῖς φαντασίαν ἐπτομημένον ἔστι, περὶ τὴν ἀπόλαυσιν αὐτοῦ (32) ἐμπαθῶς καταγίνεσθαι. Καὶ οὐδὲν ὅνησε τὴν τοιαύτην, τὸ σῶμα ἀδιάφθιρον ταῖς ἐπινοιαῖς φυλάσσουσαν, τὴν δὲ ψυχήν πρὸς τὰς ἀποσταλεῖσας ἐπ' αὐτήν διὰ τοῦ βλέμματος τοῦ σωματικοῦ ἔρωτος ἡδονὰς αἱ φθειρομένην. Φόδωρ γάρ ή αἰδοῖ τῆς προειληφυίας κατὰ τὴν ἔξωθεν παρθενίαν δόξης μεθ' ὑποκρίσεως ἔχομένη, καὶ τὸ γυμνω-**

(30) *Τῶν σωματικῶν. Unus ex Regiis codicibus juvit ad emendandum quod prave in editis legebatur, τῷ σωματικῷ. Idem codex habet, εἰ δὲ που. Μόx quatuor mss. pro ἐξ αὐτῆς habent, ἐν ἐαυτῇ. Colberlinus, ἐξ αὐτῆς αὐτήν.*

(31) *Ἐμμένειν. Nonnulli codices, μένειν. et mox, ἐνσφραγισθεῖσαν.*

(32) *Αὐτοῦ. Et editio Veneta et veteres libri consentiunt in hac voce. Editi, αὐτῆς.*

θῆναι ταύτης αἰσχύνης ἔξιον κρίνουσα, ταύτην μὲν ἀσκοῦσα διασυντηρεῖ, ἀσωμάτοις δὲ χεροὶ περιλαμβάνουσι κατὰ διάνοιαν τὸν ἔρωμενον ἐντεπωμένον αὐτῇ, μεβ' ἐκατῆς ἀεὶ περιφέρει, καὶ ἡ διὰ σώματος πράττειν, ἔνεκα τοῦ φωραθῆναι, αἰσχύνεται, ταῦτα ταῖς ἐννοίαις ποιεῖν οὐκ αἰδεῖται. Ὡν οὐκέτι λοιπὸν οὐδὲ σώματι ἄν τις ὑγιῶς λέγοι (33) παρθένον. Ἀνάγκη γάρ τοῦ ἔρωμένου ἀχωρίστως αὐτῇ μιγνύμένου κατὰ διάνοιαν, καὶ τὸ σῶμα τοῖς τῆς ψυχῆς πάθεσι συμμορφοῦσθαι, καὶ συνδιατιθέμενον τοῖς ἐν διανοίᾳ κινήμασι, φθειρομένη τῇ δεσποτίᾳ συνδιαφείρεσθαι, καὶ ὅπαρ καὶ κατὰ τοὺς ὕπους τὰ ἔρωτικὰ δινειρωττούσῃ, καὶ αὐτὸς ταύτη συνονειρώτειν. Τοιούτου δὲ πάθους τὴν ψυχὴν κατασχόντος, περιττὴ λοιπὸν καὶ ἡ τῶν βρωμάτων ἔγχρατεια, καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ σώματος σκληραγγωγία· οὐ τοῦ ἵππου τὸν ἵππεα πρὸς τὰ ἔκπτου σκιρήματα φέροντος, αὐτοῦ δὲ τοῦ ἵππέως τῷ ἐνόντι πάθει κακῶς τὸν ἵππον οἰστροῦντος. Ήτος γάρ ἐπὶ τινῶν ὑπὸ γῆρας παρεθέντων τὸ σῶμα δὲ νοῦς, ἐκ τῆς προκατασχούστης ἀκολασίας νοσῶν, παρὰ δύναμιν πρὸς τὴν τῆς ἡδονῆς φυντασίαν μοχλεύει τὸ σῶμα· οὕτως ἐπὶ τῶν ἐμπαθῶν (34) πρὸς ἔρωνα τὴν ψυχὴν γενομένων, καὶ παρειμένον τῇ ἀστήσει τὸ σῶμα, πρὸς τὰς ἴδιας ἐπιθυμίας ἡ ψυχὴ ἐρεθίζει· οὐκ ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος ἀκμῆς ἐπὶ τὴν ψυχὴν διαβεβήκότως τοῦ πάθους, ἀπὸ δὲ τῆς οὖν δλέματος τοσούτου πυρὸς ἐναυγεῖ γίνεται, ἀκούμεν τοῦ φθειρά σου νευέτωσαν (35) δίκαια, καὶ τὰ βλέφαρά σου νευέτωσαν (36) δίκαια, καὶ μὴ συνχρπασθῆς σοὶς βλεφάροις, μηδὲ ἀγρευθῆς σοὶς δφθαλμοῖς.

14. Εἰ δὲ κατὰ τὸν ἀνωτέρω τῆς φύσεως λόγον ἀφῇ τίς ἐστιν ἡ τοῦ βλέμματος κατὰ τῶν σωμάτων (36) ἐπιβολή· καὶ ὥστε τοῖς ὅρθαλμιώσιν ἐπὶ πλέον ἐνατενίσαντες, τῆς νόσου μεταλαμβάνομεν, καὶ ἄλλοις φυσικῶς ὠφελοῦσιν ἐπιβάλλοντες τοὺς ὅρθαλμούς κατὰ τὸ λεληθὸς ὠφελούμεθα· καὶ τοῖς τῆς ἡδονῆς ἄρα συμβόλοις (37) ἐπιβάλλοντες τοὺς ὄφθαλμοὺς, τῆς κατὰ τὴν ἡδονὴν νόσου τὸν νοῦν ἀνατίμπλασμεν, ὥστε οὖν καὶ τοὺς ὄντας καλθῆς ἐπιβάλλοντες τούτους, διὰ τῶν ὅρθαλμῶν εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ὀφέλαιαν δεχθείσθαι· καὶ (38) ἀποτον μετὰ τοῦ βλέπτεσθαι πρὸς νόσον διὰ τῶν ὅρθαλμῶν τὴν παρθένον, ὃν μὴ θερπεῖ τὴν χειρὶ ποτε δικασθαι, τούτων τῇ τοῦ δματος ἀφῇ, τῆς διὰ χειρῶν προλαμβάνουσα πόρθωθεν γίνεται. Αὐτὴ δὲ αὕτη, ἡ διὰ χειρῶν φημι· τῆς κατὰ τὴν συμπλοκὴν θερποτέρα θερπταίνα· καὶ ἡ τὴν πρώτην ἀφήν τοῦ σώματος μὴ φυγουσα, οὐκ ἀν τὸ δέ τοισιντη αδθίς ἔρωτικῶς διμπλακεῖσα, οὐκ ἀν μολυ-

A pudet, ne deprehendatur, ea animo facere non pudet. Hanc non jam amplius, ne corpore quidem, recte virginem quisquam dixerit. Necesse est enim, cum is quem amat inseparabiliter cum illa misceatur in animo, ipsum etiam corpus ad animæ perturbationes efflingi, et cogitationis motibus congruens, cum domina corrupta corrumpi, et cum ea per visum et in somnis amatoria somniante, ipsum etiam somniare. Tali autem morbo animam detinente, inutilis jam et ciborum abstinentia, et reliqua corporis austoritas; cum non equus equitem impetu suo abripiat, sed ipse equus interno cæstro prave equum stimulet. Quemadmodum enim in nonnullis, quorum corpus senectute debilitatum, mens ex præcedenti intemperantia ægrotans, ultra vires ad voluptatis imaginem corpus sollicitat; ita in iis, quorum anima amoris morbo laborat, etiam debilitatum vita ascetica corpus ad proprias cupiditates anima exstimulat; non a corporis vigore in animam transente morbo, sed ab anima ad ea, quæ corporis propria sunt, prave commoto. Si ergo aspectus tanti incendii fax est, audiamus eum qui clamat: *Oculi tui recta videant, et palpebræ tue annuant justa, et ne abripiaris simul cum palpebris tuis, ne que capiaris oculis tuis*⁶⁷.

ψυχῆς ἐπὶ τὰ τοῦ σώματος ἴδιας κακῶς κινούμενου. Εἰ δφθαλμοὶ σου ὄρθι βλεπέτωσαν, καὶ τὰ βλέφαρά σου νευέτωσαν (35) δίκαια, καὶ μὴ συνχρπασθῆς σοὶς βλεφάροις, μηδὲ ἀγρευθῆς σοὶς δφθαλμοῖς.

14. Quod si, secundum supra expositam naturam rationem, lactus quidam est oculorum in corpora conjectus; si quecumadmodum, dum lippientes diutius intuemur, morbi participes sumus, in ea autem, quæ natura commoda sunt, oculos desigentes latenter juvamus; ita etiam cum in voluptatis signa oculos conjicimus, voluptatis morbo mens oppletur; ac pariter in ea, quæ vere bona sunt, oculos conjicentes, per oculos in anima utilitatem percipimus; si hæc ita se habent, præterquam quod per oculos morbum virgo concipit, absurdum est ut quæ nunquam manu tangere audeat, ea oculorum tactu **681** indiscriminatim tangat. Ille enim per oculos factus, leno est, ul ita dicam, et pronubus illius, qui per manus perficitur, eumque procul antevertit. Atque ipse ille qui per manus fit, illius, qui per complexum, calidior est famulus; et quæ primum oculorum tactum non fugit, ea quantum in ipsa est, ne manuum quidem tactum effugiet. Rursus autem quæ ejusmodi tactu libidinose implicata fuerit, non sane ab iniuriamamentis pura deprehendatur. Quem-

⁶⁷ Prov. vi, 25; iv, 25.

(33) Λέγοι. Sic nonnulli veteres libri melius quam in editis, λέγει.

(34) Ἐμπαθῶν. Sic Colbertinus et duo alii a Combeffisio citati. Ediii, ἐμπαθῶν.

(35) Νευέτωσαν. Plures mes., νευέτω. Colbertinus, νευματά σου νευέτω.

(36) Σωμάτων. Sic ope nonnullorum codicium emendavimus quod in editis legebatur, δμπλακεῖσα.

(37) Συμβόλοις. Ita codex Regius, jam εερε ad contextus emendationem adhibitus. Sic etiam legisse videtur Ambrosius, qui reddit: *Cum voluptatis indicis oculos injicitus. Editi, ταῖς συμβόλοις, voluptatis congressibus, ut vertit Combeffisius.*

(38) Καὶ. Redundat hic conjunctio, et ideo prætermissa in interpretatione.

admodum enim cum ignem tangimus, signa ignis **A** per impressas nobis adustiones accipimus, nec fieri potest, ut qui ignem manu tetigit, purum ab illius vi urendi manum ostendat; sed pustula statim post tactum **surgent**, ac non sine dolore ferventes ac micantes, ulcera mox eruptura denuntiant, aut jam impressa manui dira cernuntur ulcera: sic fieri non potest, ut qui libidinosum ignem attigerit, purum ab illius signis manum ostendat; sed vel eodem modo ac in manus tactu, pustula clam in corde **surgent**, diræ amoris perturbationes, fervent et micant, ac intolerabilibus motibus **rest**antes, peccati ulcera protinus eruptura minitantur, aut jam totum cor intus exulceratum ostendunt. Ignis enim accensus est, inquit, in omnibus membris: quodcunque autem invaserit, radicitus perdit. Quare cum in omnibus membris ignis ille accendatur, his qui volunt purum ab exustionibus corpus exhibere, cendum est a cujusvis membra tactu, ne accensam in membro vim ignis, per tactum non solum in membro quod tetigerint, sed in toto corpore, ac in ipsa anima suscipiant. Nam si caudam aliquo tantummodo serpentis tangente, caput, etsi in medio positum tentopere distat, tamen ad factum in cauda tactum statim convertitur: et si pedis nostri digito impingente, capilli in capite statim recti eriguntur; certe libidinosus tactus, etiam si in manu tantum fiat, tamen a capite usque ad extremos ungues, ad sensum voluptatis, pro tangentis nutu, pertrahit corpus. Et quemadmodum lapis in oisternæ aquam conjectus, non solum adjacentem aquæ partem, in quam cecidit, exagitat, sed etiam alios ex aliis orbis exoitans, usque ad extrema illos interdum agitando perducit: ita libidinosus aspectus, vel sermo voluptatis effeminatus illecebris, in virginis animam, velut in undam purissimam vehementer illapsus, alias ex aliis amatorias, ut in profundo, excitans cogitationes, percussum illius qui aspectum conjecit, imagine totam animam quatit.

εἰς τὴν τῆς παρθένου ψυχὴν, ὥστε εἰς καθαρὸν ὅντα σφροδρῶς ἀποτελεῖται, διὸν ἀντὶ τὴν πρὸς τὴν τοῦ βάλλοντος φαντασίαν πληγεῖσαν κυμαίνεται.

15. Quæqropter oportet maxime, ut virgatum aspectus tum vocis blanditias, quæ pestifera voluptatis venenum sunt, a propriis sensibus quam **632** longissime repellat; auditum quidem intus casta cogitatione obserans, oculos autem ex sexus pudore sciens avertere. Nam si semel per oculos et aures in animam aditum inveniant, aliud blandimenti genus, nempe manuum, socium assumentes, quæ sua sunt profecto temporis progressu perficiunt. Quemadmodum enim cum militari cohorte adveniens in urbem miles, domum sibi ad habitandum quoquo-versum circuiens inquirit, ac vel foribus vi exclu-

μενοι, τὰ σήματα τοῦ πυρὸς διὰ τῶν ἐγγινομένων (39) ἡμῖν καυστήρων δεχόμεθα, καὶ ἀμήχανον χειρὶ πυρὸς ἀφαύμενον, καθαρὸν τῆς καυστικῆς ἐνέργειας τούτου δεῖξαι τὴν χεῖρα, ἀλλ' ἢ φλυκτίδες τῇ ἀρρή ἀθρώσκειαν παναστᾶσαι, καὶ δύσνηρὰ ζέουσατε τε καὶ σφύζουσαι, ἐλκη φαγῆναι (40) εὐθὺς ἀπειλοῦσιν, ἢ ἥδη φθάσαντα ἐν τῇ χειρὶ πικρὰ δραπταὶ τὰ ἔλκη οὔτες ἀμήχανον ἀρωτικοῦ πυρὸς ἀφαύμενον, καθαρὸν τῶν τούτου σημάντρων τὴν ἀφῆν ἐπιδεῖξαι: ἀλλ' ἢ κατὰ τὸ δμοιον τῆς κατὰ τὴν χεῖρα ἀφῆς, φλυκταῖναι τῇ καρδίᾳ λαθραίως ἀπαναστᾶσαι, τὰ πικρὰ τοῦ ἀρωτος πάθη, ζέουσί τε καὶ σφύζουσι, καὶ ἀσχέτοις παλμοῖς συνεχόμεναι, τὰ τῆς ἀμαρτίας ἔλκη φαγῆναι εὐθὺς ἀπειλοῦσιν, ἢ ἥδη δλην ἡλκωμένην ἐν (41) βάθει τὴν καρδίαν δείκνυσι. Πύρ γάρ ἐστι καιόμενον, φησὶν, ἐπὶ πάντων τῶν μελῶν οὐδὲ δ' ἀν ἀπέλθη, ἐκ ῥίζῶν ἀπώλεσεν. "Οστε ἐπειδὴ ἐπὶ πάντων τῶν μελῶν ἐστι τὸ πύρ τοῦτο καιόμενον, τοῖς προθεμένοις καθαρὸν καυτήρων τὸ σῶμα δεικνύναι φυλακτέον πάπτεσθαι τινος τῶν μελῶν· ἵνα μὴ τὴν ἐπὶ πάντων μελους καιομένην (42) ἐνέργειαν τοῦ πυρὸς, διὰ τῆς ἀφῆς, οὐκ ἐπὶ τοῦ μέρους μόνον οὐ καθαρό, ἀλλ' εἰς ὅλον τὸ σῶμα, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ψυχὴν καταδέξωνται. Εἰ γάρ τῆς οὐρᾶς τις μόνον τοῦ δρεως καθαρό, καὶ τοσύτῳ μήκει ἐν μέσῳ τοῦ σώματος ἡ κεφαλὴ ἀφεστῶσσα, δμως πρὸς τὴν ἐν τῇ οὐρᾷ γενομένην ἀφῆν εὐθὺς ἀπιστρέφεται· καὶ εἰ τοῦ ἐν τῷ ποδὶ ἡμῶν δακτύλου προσπταίσαντος, αἱ ἐν τῇ κεφαλῇ τρίλεις δρθαὶ εὐθὺς ἀπανίστανται· καὶ ἡ ἀμπαθής πάντως (43) ἀφή, καὶ ἐν τῇ χειρὶ γένηται μόνον, ἀπὸ κεφαλῆς ἔως ἄκρων δυνάγωσ, δμως πρὸς τὴν συναίσθησιν τῆς ἡδονῆς κατὰ τὸ τοῦ ἀφαμένου σύμβολον, συνέλκει τὸ σῶμα. Καὶ ὡς λίθου βυλὴ, κατὰ τοῦ ἐν τῇ δεξιᾷ μέσοτος γινομένη, οὐ τὸ παρακείμενον μέρυς τοῦ ὄντος καθ' ὅπερεσκεν διάθοις μόνον κυμαίνει, ἀλλ' ἄλλους ἐπ' ἄλλους κύκλους (44) ἀπαναστῆσατ, ἔως τῶν ἄκρων τούτους τοσθ' ἀπανίστανται, δμως οὔτες ἀρωτικὸν βλέμμα, ἢ λόγος ἡδονῆς τεθλύμενος μειλήγμασιν, ἀλλας ἐπ' ἄλλας (45) ἀρωτικάς, ὡς ἐν βυθῷ, ἐγείρων ἀννοίας, δλην αὐτὴν πρὸς τὴν τοῦ βάλλοντος φαντασίαν πληγεῖσαν κυμαίνεται.

15. Διδ δεῖ μάλιστα τὴν παρθένον τὰς τε διὰ τῶν βλεμμάτων καὶ τῆς φωνῆς κολακείας, τῆς φειροποιοῦ ἡδονῆς φέρμακον οὔσας, τῶν ἰδίων αἰσθήσεων ὡς πορφρωτάτω ἀλαύνειν· τὴν μὲν ἀκοήν ἔνδοθεν σωφρονι: λογισμῷ ἀποφράττουσαν, τοὺς δὲ δρθαλμοὺς ἀποτρέφειν κατὰ φύσιν γινώσκουσαν. "Οτι μὲν ἀπαξ δι' ὀφθαλμῶν καὶ ἀκοῆς ἐπὶ τὴν ψυχὴν πάροδον λάδωσι, καὶ τὴν ἀτέραν λοιπὸν διὰ τῆς χειρὸς κολακείαν συνέριθον προσλαδοῦσαι, τὰ ἔκτυῶν πάντως τῷ χρόνῳ ἀργάσονται. Όμς γάρ μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ τάγματος ἀπιστάς τῇ πόλει διὰ στρατιώτης, οἰκεῖαν εἰς μονὴν ἀστερῷ περιιών ἐν κύκλῳ ζητεῖ, καὶ ἢ ἀποκλει-

(39) Ἐγγινομένων. Nonnulli codices, ἐγγενομένων, et paulo post, φλυκταῖναι.

(40) Παγῆναι. Paulo post eadem vox repetitur. In utroque loco sex codices habent, φαγεῖσαι. Sed melius Colbertinus eum editis.

(41) Ἐν. Præpositio addita ex pluribus mss.

(42) Καιομένην. Ita mss. sex. Editi, καιμένην.

(43) Πάντως. Sio codices a Combesfio citati et alii nonnulli. Editi, πάντος.

(44) Κύκλους. Nonnulli codices, κύκλοις.

(45) Ἀλλας. Nonnulli codices, ἀλλαις. Mox unus, πρὸς τὰς... φαντασίας.

σθείς (46) βίᾳ τῆς θύρας, ἢ ἀλλη τινὶ τέχνῃ παρὰ τοῦ διεσπότου τῆς οἰκίας ἀπωθείς, ἀλλαχός ἐτράπετο· ἢ φθάσας τὴν πρώτην εὐπετῆ ἐπὶ τὰ ἔσω πάροδον σχεῖν (47), καὶ ἐν τι τῶν δπλῶν ἐστοῦ, λόγχην ἢ περικεφαλίαν ἢ θυρεὸν καταθέσθαι, καὶ διὰ τοὺς ἐταίρους ἔξελθῶν ἔξω εἰναι δοκῆ (48), ἔνδον ἐστὶ τῇ δυνάμει διὰ τοῦ δπλοῦ οὐ κατέθετο, ἰδίαν λοιπὸν τὴν οἰκίαν καὶ ἐστοῦ καὶ τῶν ἐταίρων, οὓς μεθ' ἐστοῦ οὐ μετὰ πολὺ εἰσψήσατο ποιησάμενος· οὕτως δ τῆς ἡδονῆς καὶ ἀμαρτίας δεινὸς στρατιώτης, οἰκίαν ἐκτύψῃ ἐν κύκλῳ ζητῶν, ἢ τὴν πρώτην εἰσοδον ἀπεκλείσθη καὶ ἀλλαχός ἐτράπετο· ἢ φθάσας εὐπετῆ διὰ τῶν αἰσθήσεων τὴν πρώτην ἐπὶ τὰ ἔσω πάροδον σχεῖν, καὶ ἐν τι τῶν δπλῶν ἐστοῦ (49), τὴν τοῦ βλέμματος λόγχην φημι, διὰ τῶν δρθαλμῶν μακρόθεν τιτρώσκουσαν, ἢ τὸ κράνος τῆς ἡδονῆς τὸν γόνητα λόγον διὰ τῆς ἀκοῆς, ἢ ὥσπερ τινὰ θυρεόν, τὴν διὰ τῶν χειρῶν δλον τὸ σῶμα πρὸς ἡδονὴν συγκινοῦσαν ἀφῆν ἐν ψυχῇ καταθέσθαι, καὶ ἔξω δοκῆ εἰναι τῇ ἐργασίᾳ τῆς ἀμαρτίας μηδέπω φθείρας τὸ σῶμα, ἀλλ' ἔνδον ἐστὶ τῇ δυνάμει, διὰ τοῦ καταθέντος δπλοῦ φθείρων τὸν νοῦν· καὶ τῆς ἰδίας λοιπὸν ἡδονῆς καὶ τῶν ἐταίρων (50) αὐτοῦ παθῶν, οἰκίαν ἔξαιρετον τὴν δεκαμένην ἐν τι τούτων ψυχὴν ποιησάμενος· Ἀποκλειστέον οὖν τὴν πρώτην διὰ τῶν αἰσθήσεων πάροδον τῷ τῆς σαρκὸς στρατιώτῃ, γαθάπερ θύρας ἢ θυρίδας, τὰς αἰσθήσεις πανταχόθεν τοῖς τῆς καρτερίας (51) μοχλοῖς ἐπερείδουσαν· Ίνα μηδὲ μιᾶς γοῦν τινος τούτων πανουργύτερον ἀναβάς, σὸν ἐκατύ τὸν θάνατον ἐταίρον ἔντα ἐσοικήσηται. Θάνατος γάρ, φησιν, ἀνέστη διὰ τῶν θυρίδων δμῶν. Θυρίδες γάρ ὄντας τῆς ψυχῆς αἱ αἰσθήσεις, αἱς ἢ ὥσπερ σώφρων τις γυνὴ, τὸ ἔξωθεν τῶν αἰσθήσων φῶς ἢ ψυχὴ εἰς κατανήσουν τοῦ ἐπιβάλλοντος ἔργου, ἡρέμα παρανόγουσα αὐτὰς, ἐναγάζεται, ἢ σεοβημένη περὶ τὴν τῶν ἔξω περιεργον κατανήσου, καθάπερ ἐταίρος τις ἀκόλαστος, ἐγκύεται πρὸς· τὰ τέρποντα, τὸν αὐχένα κακῶς περιστρέφουσα, καὶ πρὸς τὰ ἡδονὰς διὰ τούτων ἐμπίπτουσα. Ἀπὸ γάρ θυρίδων τῶν ἐκατῆς οἰκίων ἐγκύπτουσα, δι τὸν ἔδρη τῶν ἀφρόνων τέκνων νεκνίαν ἔνδει φρεῶν παραπορεύμενον, ταῦτα λέγει οἰς ἡδη διὰ τὸ ἀνάγωγρον τε καὶ βεμβόν τῶν αἰσθήσων, ἐστὴν πρὸς ἀκόλασταν δληνη ηύτρέπισεν. Ἡ δὲ σώφρων ἔνδον, φημι, καθάπερ ἐπὶ ἐστίας, τῆς ἐν μάση καρδίας, τὸν τῶν λογισμῶν τε καὶ αἰσθήσων θρόνον λαθίζουσα, εἰ τι μὲν χρειῶδες πρὸς ἀρτηή, καθαρὸν παντὸς πάθους ρέον, εἰσδέχεται· εἰ τι δ' ἀχρεῖον καὶ ἀλλότριον ταῦτης, ἔξω τῶν θυρίδων ταῖς τῆς φρονήσεως χερσὶν αὐτὰς ἐπερείδουσα, συνετῶς ἀποκλείει. Οὐκοῦν οὐ δεῖ τὴν ἐκ τῆς συμπλοκῆς φρεύ-

⁴⁸ Jerem. ix, 2. ⁴⁹ Prov. vii, 6.

(46) Ἡ ἀποκλεισθείς. Ita mss. quatuor, quibus favet Veneta editio, in qua legitur, s. Parisiensis, δ ἀποκλεισθείς.

(47) Πάροδον σχεῖν. Occurrit infra eadem loquendi ratio. In utroque loco plures codices mss. secuti sumus, quorum lectio videtur præferenda vulgata, πάροδον εχει.

(48) Κλα... δοκῆ. Sic duo codices mss. ἐμειού

sus, aut alia quadam arte a domino domus repul-
sus, alio se vertit; vel si cœperit primos aditus in in-
teriora faciles habere, ac unum aliquod ex suis mili-
taribus instrumentis, lanceam aut galeam aut cly-
peum deponere, etiam si propter socios exiens foris
esse videatur, potentia tamen intus est per instru-
mentum quod depositum, propriam jam et sibi et so-
ciis, quos secum paulo post introducturus est, do-
mum efficiens; sic voluptatis et peccati improbus
miles, domum sibi in circuitu quærens, vel a primo
aditu excluditur et alio se vertit; vel si cœperit fa-
cilem per sensus primum in interiora aditum habe-
re, ac unum aliquod ex suis instrumentis, aspectus
dico lanceam, per oculos eminus vulnerantem, aut
galeam voluptatis, id est sermonem per auras in-
cantantem, aut veluti clypeum quemdam, manuum
taclum, qui totum corpus ad voluptatem commovet,
in anima deponere; etiamsi foris esse videatur,
quia nondum corpus peccati perpetratione corrupit,
at potentia intus est; quippe cum per arma ibi de-
posita mentem corrumpat, ac animam, quæ unum
aliquid ex his suscepit, voluptati sum ac sociis animi
perturbationibus propriam domum efficerit. Clau-
dendus ergo primus per sensus aditus carnis militi,
ita ut sensus, veluti januas aut fenestras, undique
constantiae vectibus virgo communiat; ne per unam
harum aliquam astu condescendens, secum comitem
suam mortem introducat. *Mors enim, inquit, ascer-
dit per fenestras restras* ⁵⁰. Fenestras enim rævera
animæ sunt sensus, per quas velut casta quædam
mulier, exteriori rerum sensibilium luce anima ad
attentam operis sibi convenientis considerationem,
moderate eas aperiens, illustratur; vel proterve se
gerens curiosa rerum exteriorum considerationes,
velut impudica quædam meretrix, prospicit ad obli-
ctamenta, collum prava contorquens, ac in volup-
tates per has fenestras delabitur. Nam ex fenestris
adūm suarum prospiciens ⁵¹, quemcunque ex insi-
pientibus filiis adolescentem mentis inopem viderit
transeuntem, ea loquitur, quibus jam sometipsam
ad intemperantiam ob petulantem et errabundos sen-
sus totam instruit. Quæ autem intus pudica est, in
medio cordis, tanquam in domus adytis, cogitatio-
num et sensuum sedem constituens, si quid ad vir-
tutem utile, et ab omni vitio purum affluat, ⁵² illud admittit: si quid autem inutile et a virtute alienum, extra fenestras, prudentia manibus eas obse-
rvars, sapienter excludit. Non debent igitur qui
carnalis copulæ peccatum fugiunt, periculosis, per
eas res et in iis rebus quas diximus, implicari lapsi-

quam editi, κλα... δοκεῖ.

(49) Έστοῦ. Sic nonnulli codices mss. quorum lectionem confirmat eadem supra loquendi ra-
tio.

(50) Τῶν ἐταίρων. Tres mss., τῶν ἐτέρων.

(51) Τῆς καρτερίας. Sic duo Regii codices. Editi,
τῆς καρδίας.

lius. Nam vocis et oculorum tactus ad manuum tac-
tum sensim ducit. Ipsi autem omnes hi tactus, velut
in catena ex sese invicem necti, illius tactus, qui
est in carnali cupula, pronubi flunt. Non solus ergo
ille tactus, qui ad carnalem copulam pertinet, sed
omne genus multiformis tactus, ex quo omnis spe-
cies per sensus nascitur, virginis diligenter incorru-
ptum servandum est, ut ab oculis et voce et reliquis
voluptatis motibus eminus missas scintillas contra-
riis pudicitiae flatibus extinguene, simul etiam ac-
censam ab illisflammam prudenter extinguat; vel
potius nullas omnino suscipiens voluptatis faces,
nunquam prorsus habeat in carnibus succensam
voluptatis flammatum. Virgo igitur sit virginis et au-
ditus et aspectus, ac tactus etiam et omnis motus.
Eni ταῖς σφρήν ἀναφθεῖσαν τῆς ἡδονῆς τὴν πυρκαϊάν.

6. Ornanda autem est veræ virginitatis tota pul-
chritudo, ut nec naturalem pulchritudinem ostend-
tare studeat, nec illius expers, cultu illam exquirat.
Indecorum enim profecto est virginis, et ab integrati-
tate, quam proficitur, alienum, vel gloriantem de-
datis a Creatore ad decorum ornamenti, ac superbe
ambulantes, ut ita dicam, ob venustatem, plures
amatores sui corporis in communem conari rui-
nam impellere; vel carentem venustatem, condimen-
tum voluptatis cernentibus, exquisito corporis cul-
tu, elaborare. Nam nec prima castam exhibet co-
gitationem, dum de Creatoris opere, tanquam de
proprio præclare facto gloriatur, et quod in certa-
men ne inducatur, a Domino petit: *Ne inducas, in-
quiens, nos in tentationem*⁷⁰, in illud amatoribus
trahendis semetipsam aperte conjicit. Neque etiam
altera, dum quam non accepit in corpora voluptatis
illecebram, eam spuriarum formarum lenocinio in
pernioiem suam accersit. Utraque autem impru-
dens datum a Deo bonum præter propositum scopum
evertit. Formosa quidem animæ pulchritudinem
corporis specie stulte deprendatur; quæ autem
apparentem corporis deformitatem instar præsidii
ad virginitatis custodiam accepit, eam spuriis for-
mis, insidias sibi ipsi struens, prave transmutat.
Contra oportebat, ut ista temporariam venustatem
spernens, corporis pulchritudinem non adversariam
animæ pulchritudini, sed potius, si ita usu eveniat,
adjuvicem efficeret, corporis amatores ad animam
transferens: altera vero in veris bonis nihilo inferi-
or, tentationum vacuitate, quam opinata defor-
mitas afferebat, ad tranquille excolendam senii ex-
pertem pulchritudinem uteatur, ex quo immortalis-

⁷⁰ Matth. vi, 13.

(52) Σφαλεροῖς. Ita mss. quinque et alius secunda manu. Editi; σφαλερῶς.

(53) Μηδὲ. Sic mss. sex. Editio Veneta, μὴ. Pa-
risiensis, μὴ οὐτεί.

(54) Ήστω. Sic duo codices a Comberisio citati
et alii nonnulli. Editi, ἔται. Colbertinus codex,
Mārθενία οὖν.

(55) Τῆς ἀληθῶς παρθένου. Quinque codices

Α γοντας ἀμερτίαν τοῖς διὰ τούτων τε καὶ ἐν τούτοις
σφαλεροῖς (52) διλίσθοις διπλάκεσθαι. Ὅτι δὲ μὲν διὰ
φωνῆς καὶ βλεμάτων ἀφῆ ἐπὶ τὴν τῶν χειρῶν λα-
θραίως ὀδεύει. Διται δὲ πᾶσαι, ὡς ἐν ἀλλή-
λων ἔχομεναι, τῆς κατὰ τὴν συμπλοκὴν ἀφῆς προ-
μνήστριαι γίνονται. Οὐ μίαν οὖν τὴν κατὰ τὴν μίξιν
ἀφῆν μόνον, ἀλλ' ὅλον τὸ γένος τῆς πολυμόρφου
ἀφῆς, ἐξ τῆς τὸ πᾶν εἰδος διὰ τῶν αἰσθήσεων φύεται,
τῆς παρθένως ἐπιμελῶς ἀφθορον φυλακτέον. Ήνα τοὺς
ἀπὸ διφθαλμῶν καὶ φωνῆς καὶ τῶν λοιπῶν πρὸς
ἡδονὴν κινημάτων πόρρονθεν πεμπομένους σπινθῆρας
σωφροσύνης ἀντιπολέμαις σθεννούσας, καὶ τὴν ἐξ
αὐτῶν ἀναπτομένην πυρκαϊῶν φρονίμως συναποσθέ-
σηρ. μᾶλλον δὲ ίνα μηδὲ (53) τὴν ἀρχὴν παραδεξεμέ-
νη τῆς ἡδονῆς τὰ ἐνάσματα, μηδὲ ἔχη δλως ποτὲ
καὶ τὸ βλέμμα, ἐνι δὲ τῇ ἀρχῇ καὶ δλον τὸ κίνημα.

B 16. Κοσμῆσαι δὲ τῆς ἀληθῶς παρθένου (55) δεῖ
δλον τὸ κάλλος, ίνα μήτε τῷ φυσικῷ κάλλει ἐμπομ-
πεύειν σπουδάζει, μήτε ἀμοιροῦσα τούτου καλλωπί-
ζεσθαι θέλῃ. Ἀπρεπὲς γάρ ὡς ἀληθῶς τῆς παρθένως,
καὶ τῆς ἐπαγγελλομένης ἀφθορίας ἀλλότριον, τὸ, δὲ
ἐναρρυνομένην τοῖς δεδομένοις πρὸς εύφυίαν παρὰ
τοῦ ποιητοῦ χαρακτῆρι, καὶ ἐμπομπεύουσαν, ὥσπερ
ἔφην, τῷ κάλλει, πλείονας ἔραστὰς τοῦ σώματος
εἰς οἰνὸν σπουδάζειν πτῶμα κινεῖν, δὲ μὴ εὔστοχη-
σασαν εὐειδειας (56), ἀρτυμα τὴδονῆς τοῖς ὄρῶσι τὴν
ἔπινοιαν τοῦ καλλωπισμοῦ πραγματεύεσθαι. Οὔτε γάρ
τὴ πρώτη σώφρονα δείκνυσι λογισμὸν, ἐπὶ τῷ τοῦ
ποιητοῦ ἔργῳ ὡς ἐπὶ ίδιῳ κατορθώματι θρυππομένη,
καὶ εἰς δὴ μὴ εἰσαχθῆναι ἀγῶνα, διὰ τῆς εὐχῆς τὸν
ἀγωνιθέτην παρακαλεῖ, Μή εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς
πειρασμὸν, δεομένη, εἰς τοῦτον δι' ὧν τοὺς ἔραστὰς
ἐπισπάται, ἐστὴν προφανῶς συνωθοῦσα. Οὐδὲ δὲ
δευτέρη, ὁ μὴ ἔλαστρο δέλεαρ ἐπὶ τῆς τοῦ σώματος ἡδο-
νῆς, τὸντο γόθοις μορφαῖς καθ' ἐστῆς μαγγανεύουσα.
Λανθάνει δὲ ἐπατέρα τὸ δοθὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ καλὸν
παρὰ τὸν προκείμενον σκοπὸν διαφθείρουσα. Καὶ δὲ
εὐειδὴς τὸ τῆς ψυχῆς κάλλος διὰ τοῦ κατὰ σῶμα ἀπό-
πως λυματινομένη (57), καὶ δὲ τὴν δοκοῦσαν τοῦ σώ-
ματος ἀμορφίαν ἐφόδιον φυλακῆς τῆς κατὰ τὴν παρ-
θένιαν λαδοῦσα, εἰς ἐπιβουλὴν ἐστῆς ταύτην νόθους
μορφαῖς κακῶς μεταπλάττουσα. Ἐδει δὲ τὸ ἀνάπαλιν,
τὴν μὲν τοῦ προσκάρου κάλλους καταφρονούσαν, μὴ
ἐμπόδιον τὸ τοῦ σώματος κάλλος τοῦ τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ
συνεργὸν, δὲν οὖτω που συμβαίνῃ, ποιεῖσθαι, τοὺς τοῦ
σώματος ἔραστὰς ἐπὶ τὴν ψυχὴν μεταφέρουσαν· τὴν
δὲ μηδὲν θλαστὸν ἐν τοῖς ὄντας καλοῖς φερομένην,
τὴν, διὰ τὴν νομιζομένην ἀειδίαν, ἀσχλησίαν τῶν
πειρασμῶν, γαλήνην ἀσκήσεώς τοῦ ἀγήρω κάλλους

mss., τῆς ἀληθῶς παρθένας, αὐτ τῆς ἀληθοῦς παρ-
θενίας.

(56) Εὐειδειας. Sic mss. quinque, melius quam
editi, εὐοδίας.

(57) Λυματινομένη. Codex Regius 2879, μολυνο-
μένη, siisque legit Ambrosius qui reddidit, inqui-
nat.

λαμβάνειν, τοῖς μὲν ἀθανάτοις καλοῖς, ὡς ἰδοις κατ-
ορθώμασιν, ἐντεῦθεν ἥδη πρὸς τὴν ἐπέραν ἀμιλλωμέ-
νην, τοῖς δὲ κατὰ σῶμα ὑπὸ τοῦ χρόνου δειχθησομένην
(58), οὐδὲν ἐκείνης διάφορον ἔχουσαν.

17. Οὐδὲν γὰρ τίς δ σκοπός, δι' ὃν καλλωπίζονται
συνιδεῖν ἔστι ταχέως. Εἰ μὲν γὰρ ἵνα τῷ τῆς παρθε-
νίας σκοπῷ συνεργάσωνται, καὶ δὴ τὸ ἐναντίον οὐ
ἐπειγγέλλονται πράττουσι, πλείονας πειρατὰς διὰ τοῦ
καλλωπισμοῦ καθ' ἐντῶν ἀτόπως ἀλεῖφονται. Εἰ δὲ
ἵνα σύτο τὸτο (59) καλαὶ ἔξωσι, φαίνεσθαι ἀλογον,
εἰ μὴ μέλλοιεν παρ' ἀν τὴν δόξαν ἀποφέρεσθαι (60)
σπεύδουσι, τοῦ κατ' αὐτὰς νομιζομένου κάλλους ἐμ-
φορεῖσθαι, τὴν περὶ τούτου φροντίδα πιούμεναι. Εἰ
δὲ ἵνα καὶ τύχοιεν οἵς ἀρέσαι σπουδάζουσιν, εἰς τὸ
ἐναντίον, φριμὶ, ἐντὰς κατενεγχθείσας γυμνῶς ἐπι-
δεῖξουσιν, ἐταῖροι ἀντὶ παρθένων ἀφθεῖσαι ἐκτὸς εἰ
μὴ πρὸς τὴν τῶν δύο ἐπιθυμίαν μεσολαβηθεῖσαι
διέλκονται, καὶ τῶν ἔξωθεν ἀρατῶν ἐμφορεῖσθαι
βουλόμεναι, διὰ δὲ τούτο τῆς κοινῆς ἐπιθυμίας τὴν
ὅψιν ἥδησμα γίνεσθαι σπουδάζουσι, καὶ τῷ ἔνδον
ἐραστὴ δι' αἰδῶ ἢ φόρον (61) κρατούμεναι. Οὐδὲν γὰρ
οἶν τέ ἔστιν ἀνύπουλον εἶναι τῶν τοιούτων τὴν γνώ-
μην, καὶ τοὺς ἔξωθεν ἐπὶ τὸ σῶμα διὰ μηχανῆς
ἐρεθίζουσαν (62), καὶ τῷ ἔνδον ἐξ ἡμίσεις ἀρέσκειν
ἐθέλουσαν. Καὶ οὐκέτι ἔστι λοιπὸν ἡ γνώμη διαλῶς
ἐντῇ συμφωνοῦσα ἀλλ' ὥσπερ ἐν μεταχιμίῳ, πρὸς
τὰ τὸν ἔνδον ἀρατήν, καὶ τὸν ἔξω κακῶς σχιζομένη.
Οὐδεὶς δὲ δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν. Ή γὰρ
τὸν ἔνα μισησει, καὶ τὸν ἔτερον ἀγαπήσει ἡ τοῦ
ἐνδὸς ἀνθέτει, τοῦ ἔξω, καλλωπιζομένην πρὸς τοῦ-
τον, καὶ τοῦ ἔνδον καταφρονήσει. Ή δὲ ἀγαμός με-
ριμνῷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ ὥσπερ
οὖν ἡ γαμήσασα μεριμνῷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς
ἀρέσει τῷ ἀνδρὶ, καὶ μεμέρισται καὶ ἡ γυνὴ καὶ
ἡ παρθένος. Ἐπεὶ ἀμύχανον καὶ τῷ ἔνδον μεριμνῷ
δύως ἀρέση, καὶ πρὸς τοὺς ἔξω (63) θεατὰς, ἀσπρῷ
ἐν σκηνῇ, καλλωπίζεσθαι. 'Αλλ' ὡς ἡ φύση φύλω λα-
λῶν διδικτάλω, οὐδὲν τὰς τῆς παραπλανθύσης σκάτε,
τὰ κινήματα αύτοῦ τῶν χειρῶν, καὶ τῆς δλῆς μορ-
φῆς τοὺς τύπους μιμηλῶς δεικνύσῃς, φροντίσας,
διὸς (64) πρὸς τὴν τοῦ καθηγητοῦ διμίλαν συντίταται·
οὕτω καὶ ἡ παρθένος, οὐδὲν τι τῶν τοῦ σώματος εἰ-
δῶλων θε εἰμορφα ἢ δύσμορφα φαίνεται τεῖτα, καὶ
τῶν περὶ αὐτὰ μωκῶν (65) φροντίσασα, δλη πρὸς
τὸν καθηγητὴν αὐτῆς καὶ νυμφίον ἐπέστραπται, τού-
τῳ διὰ βίου ἐν καθαρωτάτῳ φωτὶ συντόνως λαλοῦσα.

A bus quidem bonis jam alteri aequalis esset, corpo-
reis autem temporis 634 progresu nihil ab illa
discreparet.

17. Neque enim quid sibi in exquisito ornatu
proponant, cito perspicitur. Nam si ut virginitatis
propositum adjuvent, contra sane quam profitentur,
sese gerunt, quippe cum plures tentatores exquisi-
to ornatu contra semetipsas absurde excitent. Sin
autem ut formosae tantum apparent, videntur ab-
surdam ea de re curam suscipere, nisi ii a quibus
laudem consequi student, opinatae earum pulchritu-
dinis satietatem capturi sint. Quod si ut iis per-
fruantur quibus placere student, in contrariam par-
tem delapsas se esse clare ostendent, meretrices
pro virginibus reprehensae: nisi inter duorum
amorem mediæ distractantur, exterioribus quidem
amatoribus perfaci cupientes, et idcirco dantes ope-
ram, ut communis cupiditatis condimentum aspe-
ctus fiat, sed interno amatori ob pudorem et metum
adherentes. Fieri enim non potest, ut talium mens
pura et simplex sit, externos ad corpus machina-
tione quadam exstimulans, interno autem placere
ex dimidio cupiens. Nec jam erit deinceps sententia
aequalibiliter sibi ipsa consentiens: sed tanquam
in confinio inter internum amatorem et externos
prave scindetur. *Nemo potest duobus dominis ser-
vire. Aut enim unum odio habebit, et alterum dilige-
bit. Aut uni adhærebit, nimirum externo, qui se
ornatu venditat, et internum contemnet*⁷¹. Quae au-
tem innupta est, cogitat quae sunt *Damæni*, quomodo
placeat Domino, quemadmodum *nuptia* cogitat quae
sunt mundi, quomodo placeat viro: et divisæ sunt
uxor et virgo⁷². Siquidem fieri non potest, ut et
interno sollicita sit quomodo placeat, et externis
spectatoribus, velut in scena, sese ornatu venditat.
Sed quemadmodum qui ad solem alloquitur magi-
strum, nihil sollicitus de affectante umbra, quæ
motus illius manuum, et totius formæ imagines
imitando exprimit, ad præceptoris colloquium to-
tus est intentus; ita et virgo nihil de corporis si-
mulacris, utrum formosa an disformia videantur,
nihil de jocis quibus exigitantur, sollicita, ad præ-
ceptorum et sponsum suum tota convertitur, et cum
eo per totam vitam in clarissima luce intente collo-
quitur. Sollicita enim est quomodo placeat Domino.

⁷¹ Matth. vi, 24. ⁷² I Cor. vii, 34.

(58) Δειχθησομένη. Sic mss. septem cum Veneta
editione. Parisiensis, δηχθησομένοις.

(59) Αὐτὸ τὸτο. Duo codices, αὐτῷ τούτῳ. Μοχ
legendum, φαίνονται. Alioqui nulla prorsus erit
sententia.

(60) Ἀποφέρεσθαι. Sic codices a Combeffisio citati
et alii nonnulli cum editione Veneta. Editio Paris.,
ἀποφέρεσθαι.

(61) Δι' αἰδῶ ἢ φόρον. Sic Colbertinus codex cum
duobus Regiis, Editio Veneta, δι' αἰδῶ ἢ φόρον [sic].

(62) Ἐρεθίζουσαν. Quamvis quinque veteres libri

et editio Veneta habeant, ἐρεθίζουσας et mox ἐθε-
λουσας [sic]; hæc tamen lectio tam parum com-
moda ut vulgatam mutare noluerim; nisi quod
emendavi quod habebat editio Parisiensis, τὸν ἄν-
δρον, et eorumdem codicum ac Venetæ editionis
scripturam restitui.

(63) Ἔξο. Nonnulli codices, ἔξωσεν.

(64) Ὁλος. Hæc scriptura, quæ in nonnullis codi-
cibus reperta, potior videtur quam vulgata, δλως.

(65) Μωκῶν. Non male editio Parisiensis, μωκῶν.
Sed tamen restituenda visa est scriptura editionis
Venetæ, quam sex codices mss. confirmant.

Talis autem placet, qualem ipse illam formare voluit.

18. Non solum igitur exornari virgo non debet, nec exquisitam formam ad condimentum voluptatis oculi impudici elaborare, sed etiam naturalem corporis pulchritudinem, quantum fieri potest, data opera obumbrare. Nam cum, secundum superiorem sermonem, fomentum **635** sit voluptatis mari semina, et oculo molliori, quam masculus, ab oblectamentum visus efficta, ac canora voce ad pelliciendas aures instructa, membrorum apparenti mollitie, ac uno verbo, tota corports specie ac motu ad decipulam voluptatis formata, cumque non loquens solum mulier et aspiciens, sed et sedens ac ambulans ob insitam in mare illi naturalem potestatem, sum ad se, ut ferrum eminus magnes, attrahat; propterea oportet ut virgo, ne ullo modo voluptatis retibus implicetur providens et cavens, masculum asperatum et firmam efficiat vocem, ac incessu et omni prorsus corporis motu illecebras voluptatis coercent; ita ut nec ipsa magis excogitatis ad voluptatem artibus capiatur, nec laqueum aliis ac suis ipsius animis proprium corpus instituat, sed ad firmam virtutis speciem semetipsam sapientibus motibus viriliter erigat.

19. Sic igitur semineam voluptatem in semetipsa destruens, et maris ad feminam propensionem resecans, virgines etiam suos progressus efficiet, non lasciviens continuis progressibus, nec preter convenientem virgini necessitatem in domos semetipsam intrudens. Sed omnis progressus tempus prescriptae virtutis officio metitur: ac rectorem quidem progreendi preceptum habebit Domini, tempus autem ex congrua diei hora discernet. Non enim simpliciter propter eum qui dixit: *Infirmus fui, et non visitasti me*¹⁸, et cetera, materiam dissolutionis et probri preceptum Domini efficiet. Qualibet hora et preter decorum progreendi audens, ac intempestive in quolibet vico pluribus sese ostendens, nec preclarum Domini preceptum, opportune eo non utens, in suum ipsius vituperium prave convertet, aut nulla etatis suae habita ratione, licenter prodibit, sed juvenilem quidem agens etatem, in templum Domini solum, nec sola simpliciter progrederetur. Precepto autem Domini necessariis de causis alio vocante, progressui suo ex earum, quibuscum progreendi cernitur, comitatu approbationem concilabit. Non enim gregariam decet virginem, quae nu-

A Μεριμνᾷ γάρ πῶς ἀρέσῃ (66) τῷ Κυρίῳ. Ἀρέσκει δὲ τοιαύτῃ οἴαν αὐτὸς αὐτὴν πλάσαι ἡθέλτισεν.

18. Οὐ μόνον οὖν οὐδὲι καλλωπίζεσθαι τὴν παρθένον, οὐδὲ θδυσμα τὸ δονῆς βλέμματος ἀκολάστου τὴν ἐπίνοιαν τῆς μορφῆς ἐργάζεσθαι ἀλλὰ καὶ τὸ φυσικὸν τοῦ σώματος κάλος συσκιάζειν ὡς οἶνα τε ταῖς ἐπινοίαις. Ἐπειδὴ γάρ, κατὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον, μᾶλαγμα τὸ δονῆς τῷ ἄρρενι τὸ θηλύ δίστι, καὶ βλέμματι δυρρεόφ τοῦ ἄρρενος πρὸς ἐναγωγὴν (67) ὅψεως πεπλασμένον, καὶ φωνῇ λιγυρῷ εἰς θεληγήτρον ὀργανωθὲν ἀκοής, καὶ τῇ ἐμφανιομένῃ τῶν μελῶν μαλαχότητι, καὶ συνδλως παντὶ τῷ τοῦ σώματος σχήματι τε καὶ κινήματι πρὸς ἀπάτην τῆς τὸ δονῆς μορφωθὲν καὶ οὐ λαλοῦσα γυνὴ μόνον καὶ δρῶσα, ἀλλὰ καὶ καθημένη πῶς καὶ βαδίζουσα, διὰ τὴν ἐνοῦσαν κατὰ τοῦ ἄρρενος αὐτῆς (68) φυσικὴν δυναστείαν, ὡς σίδηρον, φημὶ, πόρρωθεν μαγνῆτις, τοῦτον πρὸς ἀστυτὴν μαγγανεύει: διὰ τοῦτο δεῖ τὴν παρθένον, τῷ μηδενὶ τρόπῳ τοῖς τὸ δονῆς δικτύοις ἐμπλασκῆναι φυλακτομένην, ἄρρενωπὸν τὸ δυμα, καὶ στερῆμα ποιεῖν τὴν φωνὴν, τῷ δὲ βαδίσματι καὶ συνδλως παντὶ κινήματι τῷ τοῦ σώματος, συνέχειν τῆς τὸ δονῆς τὰ δελέατα· οὐχ ἀλλοσαν, φημὶ, ἕτι μᾶλλον ταῖς ἐπινοίαις πρὸς τὸ δονῆν φαντην, καὶ παγίδα ἐτέροις τε δόμοις, καὶ τῇ ἀστυτῇς ψυχῇ τὸ οἰκεῖον σῶμα ἀρτύουσαν, πρὸς τὸ σύντονὸν δὲ τῆς ἀρετῆς εἰδος ἀστυτὴν σῶφροσι κινήμασιν ἐνδρείως δροῦσαν.

19. Οὕτως δὲ τὴν τοῦ θυλεος τὸ δονῆν ἐν ἀστυτῇ ἀναιροῦσα, καὶ τὴν πρὸς τοῦτο σχέσιν τοῦ ἄρρενος ἀποκόπτουσα, παρθένους ἀστυτῆς καὶ τὰς προσδόους ποιήστατι, οὖν ἀκολασταίνουσα ταῖς συνεχέσι προσδόοις, οὐδὲ περὰ τὴν ἐπιβάλλουσαν παρθένην (69) χρείαν ταῖς οἰκείαις ἀστυτὴν ἐπιβίπτουσα· ἀπόστης δὲ πρόδοου καιρὸν, τῆς διφειλομένης ἀρετῆς ἐντολὴν ποιουμένην· καὶ ἡλιόχον μὲν τῆς προσδόου, τὴν ἐντολὴν ἔλουσα τοῦ Κυρίου, τοὺς δὲ καιροὺς τούτων, κατὰ τὸ εὐπρεπὲς μέρος τῆς τὴν ἡμέρας ἐγκρίνουσα. Οὐ γάρ ἀπλῶς διὰ τὸν εἰπόντα· Ἀσθενῆς ἔμπαν, καὶ οὐκ ἀπεσκέψαθε με, καὶ τὰ λοιπὰ. ὅλην χυδαευμοῦ τε καὶ φύγον τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου ποιήσεται. Κατὰ πᾶσαν μὲν ἄρρενα, καὶ παρὰ τὸ πρέπον τῶν προσδόων κατατολμῶσα, ἐν ἀκαίρᾳ κατὰ πάντα στενωπὸν τοῖς πολοῖς φαινομένη, οὐδὲ τὸ καλὸν μὲν τῆς τοῦ θεοῦ ἐντολῆς, ἐπιδεξίως αὐτῇ μὴ κεχρημένη, εἰς διαβολὴν ἀστυτῆς κακῶς πειριτέλει, ἀδιαστίστον δὲ τὴν ἡλικίαν ἀστυτῆς ἀπλῶς ἐπὶ τὰς προσδόους ἀφῆσει, ἀλλὰ νέαν μὲν ἔτι ἔγουσα ἡλικίαν, ἐπὶ τὸν οἰκον τοῦ θεοῦ μόνον, καὶ οὐ μόνη ἀπλῶς προελεύσεται· Ἐντολῆς δὲ τοῦ Κυρίου ἐτέρωθεν ἀπαραιτήτως ἀγούσης, ἀξιόπιστον τὴν ἀστυτῆς πορείαν ταῖς μεθ' ὧν βαδίζουσα (70) ὀρᾶται, ποιήσεται.

¹⁸ Matth. xxv, 43.

(66) Ἀρέσῃ. Nonnulli codices, ἀρέσει.

(67) Τοῦ ἄρρενος πρὸς ἐναγωγὴν. Sic editio Veneta et septem mss., nisi quod unus habet, πρὸς ἐπαγωγὴν. duo alii, πρὸς ἐγωγὴν, editio Veneta, προσεγωγὴν. Parisiensis, πρὸς ἀγωγὴν τοῦ ἄρρενος.

(68) Αὐτῆς. Sic mss. quinque. Editi, αὐτῆς.

Mox editio Paris., τοῦτο. Veneta et mss., τοῦτον.

(69) Παρθένω. Sic Colbertinus codex et alii nonnulli. Editi, παρθένων.

(70) Βαδίζουσα. Sic uterque codex Comberis. et plures alii. Editi, βασανίζουσα.

Οὐ γάρ ἀπλως ἀγελαίαν δεῖ τὴν παρθένον, ἀποστρα- φεῖσαν τὰ γάμων δεσμά, ἀπανταχοῦ μετὰ αὐθεντίας συνεῖσθαι. ὡσπερ διὰ τούτο ἀποφυγοῦσσαν τὸν γάμον, οὐχ ἵνα τῷ κρείτονι νυμφίῳ δεῖ παρεδρύη, ἀλλ' ἵνα ἐπ' ἔξουσιᾳ ἔχῃ φοιτᾶν δπη βούλεται. Οὐδὲ γάρ ὡς ἂν μὴ μαρτυρα ἡ κριτὴν ἔχῃ τοῦ βίου τὴν πρὸς ἄνδρα κοινωνίαν ἀπέφυγεν οὐδέ⁷⁴ ἵνα ἐλευθέρα ζηλοτυπίας ὑπάρχουσας ἀγκαλινδῆται ἐπ' ἔξουσιας (71) οἵς δὲ οὐ διέληρ, μηδένα ἔχουσα τὸν ἔξετάσοντα αὐτῆς τὰ κινήματα· ἀλλ' ἵνα τὰς σαρκὸς (72) ἡδονὰς, καὶ τόκων ὄδηνας, καὶ τὴν πολύμορφον τῶν βιωτικῶν μεριμνῶν ἀλγεινὴν φυγοῦσα φροντίδα, ὅπδ μάρτυρι καὶ ζηλοτύπῳ ἀρετῆς θεῷ, τὸν ἑαυτῆς πρὸς ἀφθαρτὸν βίον οἰκονομῆσθαι. Θεὸς γάρ εἰμι, φησί, ζηλωτής, ζηλῶν τὸν ἐπὶ φθορῷ τὸ ἔμδον ἐν ὑμῖν κάλλος μοιχεύοντα. Ἐπεὶ εἰ μέλλοι τὸν πρὸς ἄνδρα ζυγὸν ἀποβρίψασα, ἀχρηστὸς καὶ τῷ βίῳ, πρὸς ὃν εἰς οἰκουρίαν καὶ τεκνογονίαν ἐπλάσθη, καὶ τῇ ἐπαγγελλομένῃ παρθενίᾳ ἐπίλυγος γίνεσθαι, τὸ δόλον ζημία. Καὶ τὴν ψυχὴν ἀπαιδεύτοις ἐννοεῖσι, καὶ τὸ σῶμα ἀνέτοις σκιρτήμασι φθείρουσαν (73), πολλῷ αἰρετώτερον ἄνδρὶ συντρεῖσαν, τούτῳ πρὸς τὸν βίον ἡνιοχεῖσθαι, τότε χρειῶδες εἰς βοήθειαν κατὰ τὸν οἰκον ἀμοιβὴν τῆς προστασίας αὐτῷ ἀντεκτιννύσαν, καὶ γηροκόμους πτεῖας εἰς διαδοχὴν τοῦ γένους ἀγαθοὺς παριστῶσαν· καὶ ἐνὶ γοῦν μέρει ταῖς τοῦ ἄνδρὸς ζηλοτυπίαις, ὡς οἶον τε, τῷ θεῷ παρθενεύουσαν, ὡς δὲ τῆς ἀληθείας λόγος τὰς τοῖς στενωποῖς, καὶ ταῖς οἰκαῖς ἀπαιδεύτως ἐπιπολαζόντας, οὐδὲ παρθένους γνωρίζει. Ἀργαὶ γάρ μανθάνουσι περιερχόμενα τὸς οἰκίας, οὐ μόνον δὲ ἀργαὶ, ἀλλὰ καὶ φύλαροι καὶ περίεργοι, λαλοῦσαι τὰ μὲν δέοντα.

20. Εἰ δὲ χήραν ἄνδρος ἡδη πείραν λαβοῦσαν, καὶ διφθαλμοῖς ἄνδρῶν διμιλεῖν γυμνασθεῖσαν, οὐ δεῖ ἀναίδην (74) καὶ γλώσσαν καὶ πόδας πρὸς τοὺς τυχόντας κινεῖν, ἵνα μὴ (75) τοῖς προειρημένοις ἀγκλημάτων ὑποπέσῃ· πόσῳ μᾶλλον δεῖ τὴν παρθένον, τὸν τῆς αἰδοῦς πρὸς ἄνδρα μηδέποτες ἀπεμφισταρμένην χιτῶνα, σεμνὴν μὲν καὶ παρθένον, φυλάττειν τὴν γλώσσαν, ἀκριβὲς δὲ τὸ βῆμα πρὸς τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρεας προσγένειν; Ἐκεῖνα γάρ μόνον τῇ παρθένῳ φῆτέον, δοσα τε ἀκουσθέντα τὸν νοῦν ὀφελήσει τῶν ἀκουόντων, καὶ διὰ τῆς εὐστόχου πρὸς αὐτὴν ἀποκρίσεως, πρὸς σύνεσιν τῶν θείων αὐτῆς τὴν ψυχὴν ἐπι μᾶλλον κουμζεῖσαι. Τὸ δέ τοις τῇ γλώσσῃς φερόμενον ἔξω βεῖθρον τοῦ λόγου, τῆς πηγῆς δθεν φεῖ μαρτύριον γίνεται. Ἐκ γάρ τῆς καρδίας ἔξερχονται διαλογισμοὶ πονηροὶ, φρόνοι, μοιχεῖαι, καὶ τὰ ἔξης· ἀφ' ὧν καρπῶν τὸ δένδρον γινώσκεται (76). Καὶ ἡ ἀληθῶς παρθένος, ὡςπερ ἀπὸ καθαρᾶς πηγῆς τῆς καρπάρτητος τῶν ἥιῶν, ἀθέλωτον πάντων μολυσμάτων δεῖ προχεῖσθαι.

⁷⁴ Deut. v, 9. ⁷⁵ I Tim. v, 13. ⁷⁶ Matth. xv, 19.

(71) Ἐπ' ἔξουσιας. Sic plerique mss. et editio Veneta. Parisiensis, ἐπ' ἔξουσιᾳ.

(72) Σαρκός. Unus codex, σαρκῶν. Paulo post alius, ζηλωτῆ τῆς ἀρετῆς.

(73) Φθείρουσαν. Sic Colbertinus codex et duo Regii. Editi, φθείρουσα.

A ptiarum vincula rejicit, quo cuncte licenter vagari: quasi idcirco nuptias fugerit, non ut meliori sponso semper assideat, sed ut licentiam habeat eundi quo velit. Non enim ut testem aut judicem vitæ non haberet, cum viro conjunctionem vitavit, neque ut immunis ab emulatione quibuscum vellet voluntaretur, neminem habens qui in ipsius motus inquirat; sed ut carnis voluptates et partus dolores ac laboriosam et molestam rerum ad hanc vitam pertinentium curam fugiens, sub teste et emulatore virtutis Deo suam ipsius vitam ad immortalitatem dirigeret. Deus enim sum, inquit, zelator⁷⁷, zelans eum qui adulterio meam in vobis pulchritudinem corrumpit. Nam si projecto mariti jugo, et vitæ inutilis futura sit, propter quam ad domus custodiam ~~εστε~~ et filiorum generationem creata est, et virginitati, quam proficitur, dedecus inurat, damnum undique patitur. Et si animam dissolutis cogitationibus, et corpus lascivis motibus polluat, multo optabilius foret, ut viro conjuncta, rectorem vitæ illum haberet, utilem ei operam ad res domesticas adjuvandas, tanquam regiminiis mercedem persolvens, ac solatium senectutis bonos ad successionem generis pueros exhibens; ac una saltem ex parte, ob mariti emulations, quantum fieri potest, virginem se Deo conservans; quemadmodum veritatis sermo eas, quæ per vicos et domos dissolute volitant, ne virgines quidem agnoscit. Oliosque discunt circumire domos: non solum aulēm oliosque, sed ei verbosæ, et curiosæ, loquentes quæ non oportet.⁷⁸.

C

20. Quod si vidua, quæ virum experta est, et in oculis virorum versari assueta, non debet citra pudorem et linguam et pedes ad quos cuncte movere, ne illæ, quæ diximus, criminationibus obnoxia fiat; quanto magis oportet ut virgo, quæ verecundia erga virum nunquam exuit tunicam, pudicam ac virginem custodiat linguam, cauteque gressus ad necessarios usus moveat? Ea enim tantum a virgine dicenda, quæcunque audita mentem juvabunt audientium, et aptam illi responsionem elicentia, ipsius animam ad rerum divinarum intelligentiam adhuc magis excolet. Quod enim per linguam foras effertur sermonis fluentum, fontis ex quo fluit, fit testis. Ex corde enim excent cogitationes malæ, homicidia, adulteria⁷⁹, et cætera: ex quibus fructibus arbor cognoscitur. Et quæ vere virgo est, ex morum integritate velut ex puro fonte, purum ab omni inquinamento debet suum leniter profundere sermonem, qui non modo cogitationem neque

(74) Ἀναίδην. Sic duo codices Comberbi. et alii plures. Editi, ἀναίδη.

(75) Μη. Negatio addita ex pluribus mss. et editione Veneta. Mox nonnulli codices, ἀπημφιεῖσθαι.

(76) Γινώσκεται. Quatuor mss., γνωρίζεται.

ad fallacem voluptatem, neque ad ullam, rem perniciosa impellat, sed eam etiam a rationalis mentis animadversione vacuam et otiosam nunquam exhibeat. Quisquis enim ex virginis fonte sermo incorruptus hauritur, eo, ut integritatis poculo, mentem exsatiari oportet, similia verecunde ei, a qua beneficium accepit, vicissim propinanter. Talem se præbebbit virgo, dum loquetur, si tamen aliquando loqui oporteat. Accurate enim considerandum ad quem et quomodo et quando eam loqui decorum videatur. Nam nec sine discrimine coram quibuslibet debet interire virginis sermo, nec rursus coram iis qui veneratione digni sunt, audacter nudari; nec, si careat utilitate, non decenter virginis personæ profundi; neque etiam, si illum ex ore virgineo utilitas necessario eliciat, ostentationis causa extra modum effluere. Sed ubique et personæ et utilitatis et temporis habenda ratio, ita ut cum **637** necessitas coget lequi, multo pauciora, quam audiet, loquatur. Siquidem et natura utilitatem sermonis cum auditu æqua proportione metens, duas quidem aures, unam autem linguam effinxit; eo quod oporteat duplum ad disciplinam audire, di-midio autem ad interrogationes breviorem proferre sermonem. Itaque etiam ex naturæ instituto, quibuscum tempestive loquitur virgo, plus multo audiet quam loquetur: omnisque ejus sermo nihil nisi utile audientibus ferens, e labiis progredietur, aut per interrogationem menti doctrinam concilians, ex ore modeste prodibit. Alias autem in arcano tacebit, multo magis quam alii omni tempore orans: *Pone, Domine, custodium ori meo et ostium circumstantiæ labii mei*⁷⁷. Et sic os suum cum precibus communiet. Non minus auditum, ne quid extrinsecus ad eum influat mali, excubiis servabit. Mentem etiam ostio obstruet, quiescente tum auditu, tum lingua semper Dominum obsecrans: *Non declines cor meum in verba malitia ad excusandas excusationes in peccatis*⁷⁸.

21. Illud autem his quæ diximus multo vituperabilius, et a virgineo more alienum, ut non solum per domos virgo vollet, sed etiam nuptiarum flat pronuba. *Honorabiles quidem nuptiae in omnibus*⁷⁹, sed aliis, non virginis convenientiunt. Nec decet ut a propria semita recedens, in triviis sæculi cum reliqua turba reperiatur permista. Alia enim via nuptias sætantium, et alia semita, inquam, virginitatem co-

⁷⁷ Psal. xcl, 3. ⁷⁸ ibid. 4. ⁷⁹ Hebr. xiii, 4.

(77) Δολερόν. Sic codices Comberis, et alii plures. Editi, δλεθρὸν. Unus codex, δλέθριον. Ibidein legendum videtur, πρὸς μηδὲν ἐπιβλαβές.

(78) Tōto. Sic ope codicis Colbertini emendavimus quod habebant editi, τοῦτον. Refertur enim ad νόημα.

(79) Τίν εὐεργέτιν. Sic editio Veneta cum mss. quinque. Parisiensis, τὸν εὐεργέτην.

(80) Τυχόντας. Nonnulli codices, συντυχόντας. Unus codex secunda manu ibidem, δεῖ φέρεσθαι.

A αὐτῆς ἡμέρα τὸν λόγον· μὴ μόνον μηδὲν ἐπιβλαβές καὶ δολερὸν (77) πρὸς ἡδονὴν φέροντα τὸ νόημα, ἀλλ' οὐδὲ ἀργὸν ποτε ἀπὸ λογικῆς ψυχῆς τοῦτο (78) δεικνύντα. Ηάντα γὰρ τὸν ἀπὸ παρθένου πηγῆς λόγον ἄφθορον ἀριστερὸν, καθάπερ ἀφθαρσίας πόματος, δεῖ τὸν νοῦν ἐμφορεῖσθαι, τοῖς δμοῖοις μετ' αἰδοῦς ἐξ ἀμοιβῆς τὴν εὐεργέτιν (79) ἀντιπροπίνοντα. Τοιαύτη μὲν ἔσται γὰρ παρθένος λαλοῦσα, εἴποτε καὶ λαλεῖν ἀναγκαῖον. Ἀχριβωτέον γὰρ καὶ τίνι, καὶ πῶς, καὶ ποτε ταύτην λαλεῖν πρέπον δρῆται. Οὐ γὰρ ἀπλῶς πρὸς τοὺς τυχόντας (80) δεῖ φιλέρεσθαι τῆς παρθένου τὸν λόγον, οὐδὲ πρὸς τοὺς αἰδοῦς ἀξίους πάλιν θρασέως ἀπογυμνοῦσθαι· οὐδὲ τὸ χρειῶδες οὐκ ἔχοντα παρὰ τὸ ἐπιβάλλον (81) τῷ προσώπῳ τῆς παρθένου προχειρεῖσθαι· οὐδὲ τῆς χρείας τοῦτον ἐν παρθενικοῦ στόματος ἀναγκαῖος καλοῦσης, διὰ τῆς ἐμπεσούσης πρὸς τὴν χρείαν ἀφορμῆς, φιλοτιμότερον ὑπερβλυζειν. Ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ τοῦ προσώπου καὶ τῆς χρείας καὶ τοῦ καιροῦ στοχαστέον, θταν ἀναγκάσῃ τὴν χρείαν λαλεῖν, πολλῷ ἐλάττονα ὡν ἔκουει λαλοῦσαν. Ἐπεὶ καὶ ἡ φύσις τὸ χρειῶδες τοῦ λόγου πρὸς ἀκοὴν δι' ἀναλογίας μετροῦσε, δύο μὲν ὡτα, μίαν δὲ γλώσσαν ἡμῖν ἐκειράσατο· ὡς δέον, διπλασίον εἰς παιδείαν ἀκούειν, ἡμιολικόν δὲ πρὸς τὰ ἐρωτήματα συνεπαλμένον προάγειν τὸν λόγογ. Μόστε καὶ κατὰ φύσιν (82) πρὸς οὓς εὐκαίρως λαλεῖ τὴν παρθένος οὐδέντες τοῖς ἀκούοντος τοῖς ἀκούοντος φέρεσθαι· οὐδὲ τὸν πλέον τῶν ἄλλων διαπαντὸς εὐχομένη· Θεοῦ, Κύριε, φυλακήν τῷ στόματί μου, καὶ θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χεῖλα μου. Καὶ οὕτω μὲν τὸ στόμα ἔκυτης μετ' εὐχῶν ἀσφαλίσεται. Οὐκ ἔλανττον δὲ τὴν ἀκοὴν, ὡς ἀν μηδὲν ἔξωθεν εἰς αὐτὴν φέύσειε φαῦλον. Καὶ τῷ νῷ πυλωρύζειν (83) ἐν ἡρεμίᾳ ἀκοῆς τε καὶ γλώσσης ἀεὶ δεομένη τοῦ Κυρίου. Μὴ ἐκκλίνης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πονηρίας, τοῦ προφασίζεσθαι προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις.

B **21.** Ἐπίφογον δὲ πολλῷ πλέον τῶν εἰρημένων, καὶ τοῦ παρθενικοῦ θέους ἀλλότριον, τὸ μὴ μόνον ἐπιπολάζειν οἶκοις παρθένον, ἀλλὰ καὶ γάμου προμήστριαν γίνεσθαι. Σίμιος μὲν γὰρ ὁ γάμος ἐν πάσιν, ἀλλ' ἀλλοὶς καὶ οὐ τῇ πορθένῳ προσῆκον. Καὶ οὐ δεῖ τῆς ιδίας τρίθου ταύτην ἀναχωρήσασαν, ἐν τοῖς τριθέσιοις τοῦ βίου τῷ λοιπῷ πολήθει συναναφυρομένην εὐρίσκεσθαι· Ἀλλη γὰρ δόδες τῶν τοὺς γάμους κρατούν-

(81) Τὸ ἐπιβάλλον. Male in editis, τῷ ἐπιβάλλοντι, quod emendavimus ope quatuor veterum librorum.

(82) Κατὰ φύσιν. Legitur, εἰ φωνῇ, in uno codice, cui faciunt quatuor alii mss. et editio Veneta. In his enim legitur, ἡ φωνῇ. Parisiensis editio pro his vocibus habet, κατὰ φύσιν, quod quidem satis commodum videtur.

(83) Πυλωρύζειν. Sic quatuor mss. melius quam editi, πυλωρύζεις.

τῶν, καὶ ἔλλη τρίος, φημὶ, τῶν τὴν παρθενίαν τι-
μώντων. Καὶ μεμέρισται ἡ παρθένος καὶ ἡ γαμή-
σσα. Ἀναχωρητέον οὖν τῶν γαμιγῶν ὑποθέσεων τῷ
παρθένῳ μᾶλλον δὲ μηδὲ παραβλητέον αὐτῇ τὴν
ἀρχήν (84). Ἀλλ' αἱ μὲν λοιπαὶ, διαίς ζρεστοῖς τοὺς
σαρκῶν περιέπειν νυμφίους, προμνηστεύτωσάν τε,
ώς δοκεῖ, τούτων τῶν γάμων, καὶ τὴν περὶ αὐτῶν
σπουδὴν, εἰ δὲ, ἐνδεικνύσθωσαν. Ἡ δὲ παρθένος τὸν
ἴαυτῆς νυμφίον (85) ἀεὶ περιέπουσα (εἰ δοκεῖ καὶ
αὐτῇ δὲλως μνηστεύειν), τούτῳ μᾶλλον τὰς ἀχράντους
νύμφας πρὸς ἀφθορίαν προμνηστεύσθω. Κάκεῖναι
μὲν περὶ τὸν θυητὸν πονείσθωσαν θάλαμον· αὐτῇ δὲ
μετὰ τῶν φρονίμων ἡμένη λαμπάδι περὶ τὸν Κύ-
ριον χορευέτω, ἡ ἐπομένη τῷ νυμφίῳ. Ἡ (86) τῷ οἰ-
κείῳ φωτὶ τῆς παρθενίας καὶ ἐτέρας πρὸς παρθενίαν
νυμφεύσουσα. Λισχύνης γὰρ ὡς ἀληθῶς καὶ διείδους
μεστὸν τῇ παρθένῳ τὸ πρᾶγμα, διαν αἱ μὲν προλη-
θεῖσται τοῖς γάμοις, ὡσπερ δι' ἀπειρίαν τῶν ἐν οἷς
ἴμελλον γίνεσθαι ἐμπλακεῖσται ταῖς δδύναις (87) τῶν
γάμων, τὰς ἄξυντας τῶν δμοίων ἀλγειῶν πειραθῆναι
εὐνοίκως ἀποτρέπουσαι, καὶ τὸ σχραντὸν τοῦ τε νυμ-
φίου καὶ τῶν ἑκείνῳ νυμφεύσομένων, κατά τε τὸν παρ-
όντα καὶ μέλλοντα βίον, ὡς ἀληθῶς, μακαρίζουσαι,
ἐπὶ παρθενίαν παρακαλῶσιν (88). Ἡ δὲ παρθένος
προμνηστεύειν, φημὶ, σπεύσῃ τοῖς γάμοις, τὸ ἐναν-
τίον, οἷμαι, δι' ὃν πράττει ἐμφαίνουσα. Οὐ προλη-
θεῖστα ἄρα τῇ ὑποχρέει τῆς παρθενίας, δι' αἰδῶ λοι-
πὸν πρὸς τεύτην σχηματίζεσθαι ἀναγκάζεται. Ἀπο-
δεχομένη δὲ τῇ διαθέσει τὸν γάμον, καὶ μεταμελομέ-
νη τάλα, οἵας ἀπεστέρηται ἡδονῆς, οἷς πράττει, ἢν
περὶ αὐτὸν ἔχει (89) ἐν ψυχῇ διάθεσιν οὐ μετρίως ἐμ-
φανεῖ. ὡσπερ γυμνῶς (90) ταῖς γαμισμέναις ἐνδεί-
ξοθεὶς θέλουσα, διτὶ συνήδεται αὐταῖς, οἵας μέλλουσιν
ἡδονῆς ἀπολαύειν. Μεμερισμένη γοῦν πρὸς τὴν ἔγγα-
μον ἡ παρθένος, τὸν τε βίον, καὶ δλον τὸ δῖθος, τὰ
ἐπιδάλλοντα ἔργα τῇ παρθένῳ τὸ πάντα ἐπιγνωσ-
ται· ἀδιάφθορον κατὰ πᾶν ἔργον τὸ κάλλος τῆς παρθενίας
πρέποντα οἷς πράττει. Λυπήσθηται τοῦ διεπιέναι σπουδάζει.

22. Ἀλλ' οὕτω μὲν ἀπρίθης ἔσται, καὶ λαλοῦσα,
καὶ σιωπῶσα, καὶ προϊόντα, ἡ ὄντως παρθένος. Δεῖ
δὲ, διπερ ἔφην, μὴ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε, μηδὲ μόνην,
ἀλλὰ κατὰ τὸν προειρημένον σκοπὸν, μετὰ κοσμίων
καὶ βίων καὶ ἡλικίᾳ γυναικῶν προϊόντα, μηδαμοῦ
μὲν ἐν ἀπρέπεσι στενωπτίς, ἢ ἀγοραῖς, ἐνθα ἀκό-
σμων ἀνθρώπων συμβαίει τὰς διατρίβας συγχροτεῖ-
σθαι, ταύτην δράσθαι· ἐντοχοῦσαν δὲ τοῦ καιροῦ
τῆς προειδέσσεως, τοιαύτην καὶ σχῆματι καὶ βαθέσμα-
τι, καὶ δλω τῷ κινήματι πάρα τῶν ἐντυγχανόντων
δράσθαι, ὡς πάντας τοὺς ἀπαντῶντας, καθάπερ
ἄγαλμα θεοῦ προσιδόντας, πλήγτεσθαι μὲν πρὸς αἱ-
δῶ πάντως τὴν δψιν, σωφρονίζεσθαι δὲ τὸν νοῦν τῇ
τοῦ καλοῦ ὑπομνήσαι, σύνειν δὲ τὴν θέλαν, καὶ ὡς

(84) Τὴν ἀρχήν. Præmittit, δλως, editio Paris.
καὶ νοῦ τοιοῦτον multo abest ab editione Veneta et
veteribus libris.

(85) Νυμφίον. Editio Paris. addit. Χριστὸν, quod
abest ab omnibus mss. et editione Veneta. Paulo
ante nonnulli codices, τὴν περὶ αὐτὸν σπουδὴν.

(86) Ἡ ἐπομένη... ἡ. Conjunctionem bis addi-
dimus ex pluribus mss. Habet editio Veneta,

A lentium. Et divisa sunt virgo et nupta. Recedendum
igitur a nuptialibus pertractionibus virginis; vel po-
tius ne minimum quidem ei attingendæ. Sed alio
quidem, quibus placuit carnales sponsos colere,
pronubæ sint, si libet, ejusmodi nuptiarum, et suam
circa illas sollicitudinem, si id eis cordi est, osten-
dant. Virgo autem, quæ sponsum suum semper am-
bit (si omnino ei placet pronubæ munus), ei potius
intaminatas sponsas ad immortalitatem conjungat.
Ac illæ quidem circa mortalem laborent thalamum;
ipsa vero cum prudentibus accensa lampade circa
Dominum choros agat, sponsum sequens cum prop-
rio virginitatis lumine, et alias virginis fædere co-
pulans. Turpis enim revera et probri plena res est
virgini, si, quæ nuptiis præoccupata sunt, hæ tan-
quam nuptiarum doloribus implicatae, nondum facto
eorum, quæ ipsis eventura erant, periculo, virgines
deterrent, quomodo similes molestias experiantur,
et intaminatum sponsi, et earum, quæ illi despon-
santur, tum in præsenti, tum in futura vita, decus
majorem in modum prædicantes ac beantes, ad vir-
ginitatem adhortentur. Virgo autem pronuba esse
studeat, contra quam proficitur, sentire se factis de-
clarans. Scilicet præoccupata 638 promisso virgi-
nitatis ob pudorem ad illius jam speciem sese fin-
gere cogitur. Sed animo nuptias eligens, ac forte non
sine penitentia cogitans quibus privata sit volupta-
tibus, quid de nuptiis in anima sentiat, non obscure
factis suis exponit, palam et aperte ostendere nu-
bentibus volens, sese illis gratulari, quod talem per-
ceperæ sint voluptatem. Virgo igitur, et vita et toto
instituto ab ea quæ nupta est, divisa, convenientia
virgini opera semper agnoscet, incorruptam in omni
opere pulchritudinem virginitatis servans, ne in-
differenter ad ea, quæ non decent, effusa, quod per-
sequi studet, id actionibus suis evertat.

D 22. Atque ita quidem cauta erit et diligens, tum
in loquendo et tacendo, tum in incedendo, quæ vere
virgo est. Oportet autem id quod jam dixi, ut non
indiscriminatim, nec passim, nec sola, sed accom-
modate ad illud quod diximus, propositum, cum
ornatis et vita et æstate mulieribus progrediens,
nusquam in indecoris vicis aut plateis, ubi inho-
nestorum hominum deambulationes solent consoci-
ari, cernatur; verum aptum progrediendi tempus
eligens, talis et habitu et incessu et universo motu
occurrentibus videatur, ut quicunque occurrunt,
tanquam Dei simulacrum videntes, oculis omnino
ad vereundiam incitentur, mente autem erudian-
tur virtutis admonitione, ac spectaculum illud in

ἡ ἐπομένη.

(87) Ταῖς δδύναις. Colb.. τῇ δδύνῃ. et paulo post,
ἀποτρέπουσι.

(88) Παρακαλῶσιν. Duo mss., παρακαλοῦσιν.

(89) Ἡν περὶ αὐτὸν ἔχει. Sic mss. quatuor. Editi,
περὶ αὐτὸν περιττοῖς.

(90) Γυμνῶς. Sic codices Combeis. et plures alii.

Editio Paris., γυμνή. Veneta, γυμνός.

divisa sunt haec duo, mulier et virgo. Innupta curat ea **A** Κυρίου, πῶς ἀρέσῃ τῷ Κυρίῳ· ἡ δὲ γαμήσασσα, με-
quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu ¹¹. μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσῃ τῷ ἀνδρὶ καὶ μεμ-
ρισται καὶ ἡ γυνὴ, καὶ ἡ παρθένος. Οὐ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἀγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι.

24. Igitur sollicitudinem cum es, quæ de rebus mundi sollicita est, partita, ei quæ viro juncta est mortali, mundanas de rebus corruptibilibus sollicitudines projicit, sibi congruentes sponso suo de rebus immortalibus curas elegit. Quare nihil mundanum curare deprehenditur, ne videatur communem sibi cum altera sollicitudinem facere; sed ab omnibus prorsus pura sacerularibus curis, pura et experte perturbationis mente ad sponsum convertitur. Nec diffidens providæ viri sui potestati, de rebus necessariis, ut illa turbatur: sed et illius in se amori et sufficienti ad omnia potestati confidens, nihil aliud curat, nisi quomodo illi placeat, et hac sollicitudine quomodo ei placeat, illius in se benevolentiam adauget. Quid est autem placere virginem Deo, nisi naturalem suam pulchritudinem virtutum cultu semper refulgentem ostendere, et incorruptam illam jugiter servare? Quare Deo placere velle, nihil aliud est, quam semetipsum laudabilem et beatum et similem illi efficeret. Ac reperitur quæ sollicita est, quomodo placeat Domino, non ei, cui sollicita est placendi, lucrum per hanc sollicitudinem afferre, sed sibimetipsi, dum circa illum sollicita est, pulchritudinem et corruptionis expertem statum comparare. Quod si tantum virginis lucrum, quæ dum sollicita est quomodo placeat Domino, totam ad se utilitatem convertit, seque beatam efficit; non necet ut de rebus mundanis unquam sollicita esse reperiatur. Necesse est enim, ut dum sollicita est de iis, quæ mundi sunt, curam circa Dominum habendam negligat, seque curatori suo diffidere arguat. Fieri enim non potest, ut et ei confidat ut ad omnia providenda **641** idoneo, et rerum sacerularium suspensa sit sollicitudine. Sed si sollicita est quomodo placeat Domino, scire omnino debet ipsum etiam sollicitum esse quomodo ei placeat, nulla in re debitor manens. Nam si mulier, quæ virum mortalem vitæ suæ rectorem instituit, suæ circa illum sollicitudinis hanc ab eo vicem accipit, ut is omnium curam suscipiat; multo magis quæ se Deo regendam commisit, et cum eo vivere elegit, ubiorem suæ circa illum sollicitudinis mercedem ab eo omnibus providente accipit. Habet autem pignus fidei ex præcedenti providentia. Nam si nondum placere curantem curæ habuit, ac semetipsum pro ea libenter tradidit, ut eam sanguine suo sanctificaret; multo magis placere cupientem curæ habebit, et cum aliis illi ad veram vitam conducentibus extiora etiam subsidia in se recipiet.

Divisa sunt haec duo, mulier et virgo. Innupta curat ea Κυρίου, πῶς ἀρέσῃ τῷ Κυρίῳ· ἡ δὲ γαμήσασσα, με-
quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu ¹¹. μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσῃ τῷ ἀνδρὶ καὶ μεμ-
ρισται καὶ ἡ γυνὴ, καὶ ἡ παρθένος. Οὐ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἀγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι.

25. Οὐκοῦν πρὸς τὴν τὰ τοῦ κόσμου μεριμνῶσαν μερισαμένη τὴν μέριμναν, τὴν μὲν φθαρτῷ ἐξευγμένην (2) ἀνδρὶ τὰς τοῦ κόσμου ὑπὲρ τῶν φθαρτῶν φροντίδας προσέβριψεν, ἐαυτῇ δὲ τὰς ὑπὲρ τῶν ἀφθάρτων συγγενεῖς οὖσας τοῦ οἰκείου νυμφίου ἀνθῆσε. Διὸ οὐδὲν τῶν τοῦ κόσμου μεριμνῶσα εὑρίσκεται, ἵνα μὴ δόξῃ κοινοποιεῖν ἐαυτῇ πρὸς τὴν ἐπέραν τὴν μέριμναν ἀλλὰ πασῶν τῶν κοσμικῶν φροντίδων καθαρῶς καθαρεύουσα, καθαρῷ καὶ ἀταράχῳ τῷ νῷ πρὸς τὸν νυμφίον ἐπέστραπται. Οὐδὲ γάρ (3) ἀπιστουσα τῇ ποριστικῇ δυνάμει τοῦ οἰκείου ἀνδρὸς, περὶ τὰ ἀναγκαῖα ὅπερ ἐκείνη ταράσσεται: ἀλλὰ καὶ τῇ περὶ αὐτὴν ἀγάπῃ ἀντοῦ, καὶ τῇ εἰς πάντα διαρχῇ δυνάμει θαρροῦσα, οὐδὲν ἔτερον, ἡ πῶς ἀρέσει αὐτῷ, φροντίζει, δι': αὐτοῦ τοῦ φροντίζειν πῶς ἀρέσῃ αὐτῷ, τὴν εἰς αὐτὴν εὑνοιαν αὐτοῦ ἐπὶ πλέον ἔχουσα. Τί δὲ ἔστι τὸ ἀρέσκειν παρθένον Θεῷ, ἡ τὸ φυσικὸν αὐτῆς κάλλος ταῖς ἀρεταῖς ἀσκητικῶς δεῖ ἀναλάμπον διεκνύναι, καὶ ἀφθαρτον τοῦτο δι': δόλου φυλάττειν; Μετε τὸ τῷ Θεῷ ἔξαρεσκεύεσθαι θέλειν, οὐδὲν ἔτερὸν ἔστιν, ἡ ἐαυτὸν ἐπικινετόν τε καὶ μακάριον καὶ δμοιον αὐτῷ ἔξεργάζεσθαι. Καὶ εὐρέθη ἡ μεριμνῶσα πῶς ἀρέσῃ τῷ Κυρίῳ, οὐκ ἐκείνῳ φ μεριμνᾷ ἀρέσκειν διὰ τῆς μερίμνης κέρδος πορίζουσα, ἀλλ' ἐαυτῇ διὰ τῆς περὶ αὐτὸν μερίμνης κάλλος καὶ ἀφθαρτὸν συνάφουσα. Εἰ δὲ τοσοῦτον τῆς παρθένου τὸ κέρδος, καὶ δι': δὸν μεριμνᾷ πῶς ἀρέσῃ τῷ Κυρίῳ τὸ δλον ἐαυτὴν ἀφελεῖ, καὶ μακάριαν ποιεῖ, οὐ δεῖ μεριμνῶσαν αὐτὴν ποτε τὰ τοῦ κόσμου εὑρίσκεσθαι. Ἀνάγκη γάρ δὲ φ μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, καὶ τῆς περὶ τὸν Κύριον μερίμνης ἀμελεῖν, καὶ ἐαυτὴν (4) ἀπιστούσαν τῷ κηδεμόνι ἐλέγχειν. Οὐδὲ γάρ ἐγχωρεῖ καὶ πιστεύειν αὐτῷ ως ἐπαρκεῖν ἄπαντα δυναμένω, καὶ περὶ τὴν τῶν κοσμικῶν ἐπιτελῆσθαι φροντίδα. 'Ἄλλ' εἰ μεριμνᾷ πῶς ἀρέσῃ τῷ Κυρίῳ, εἰδόναι πάντας χρή, διὰ τοῦτον τὸν τοῦ κόσμου αὐτῆς, κατὰ μηδὲν ὑπόχρεως ἔν. Εἰ γάρ θυητὸν ἄνδρα γυνὴ προστάτην τοῦ ἐαυτῆς βίου ποιησαμένη, τῆς περὶ αὐτὸν μερίμνης ἀμοιβὴν παρ' αὐτοῦ τὴν εἰς ἄπαντα κηδεμονίαν ἀντιλαμβάνει, πολλῷ μᾶλλον ἡ Θεῷ τὴν προστασίαν ἐαυτῆς ἐπιτρέψασα, κακείνῳ συμβούσῃ ἐλομένη, ἀφθονωτέραν τῆς περὶ αὐτὸν μερίμνης τὴν παρ' αὐτοῦ ἀμοιβὴν εἰς πάντα προνοοῦντος ἐκδέχεται. 'Ἐχεις δὲ τὸ ἐνέχυρον τῆς πίστεως, ἀπὸ τῆς προλαθούσης κηδεμονίας. Εἰ γάρ μηδὲπω μεριμνῶσης ἀρέσκειν ἐφρόντισε, καὶ ἐαυτὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἐτοίμως παρέδωκεν, ἵνα αὐτὴν τῷ ἐαυτοῦ αἰματι ἀγιάσῃ πολλῷ μᾶλλον βουλομένης ἀρέσκειν φροντίσει, καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν τῶν πρὸς τὴν δυτικὰς ζωὴν αὐτῇ συντείνοντων, καὶ τὰ ἔξωθεν συγχρειώδη (5) εἰς ἐαυτὸν ἀναλήψεται.

¹¹ I Cor. vii, 32-34.

(2) Τὴν... ἐξευγμένην. Legendum, τη... ἐξευγμένη.

(3) Γάρ. Vocula addita ex mss.

(4) Ἐαυτὴν. Sic mss. duo. Editi, αὐτὴν. Infra plures codices habent, δρεσταν.

(5) Συγχρειώδη. Codices duo, χρειώδη.

25. Οδ καταθρύψεται δὲ τοῦ Κυρίου, διπέρ τὴν **A** κατεπείγουσαν χρείαν, ὥσπερ φιλήδονος γυνή, τὰ περιττὰ ἀπαιτοῦσα. Οὔτε γάρ ἐκείνῳ διδόναι ἀρμόστον, οὐδὲ ἀγόρπτει ἐκείνης τὴν πρὸς τοῦτον ἀρέσκειν πρὸς τὰ ἡδέα τοῦ σώματος στρεφομένης οὔτε ταύτη συμφέρον ταῦτα λαμβάνειν, τὰ μετεωρίζοντα τῆς περὶ αὐτὸν ἀρέσκειας τὸν νοῦν ἀσχολίq (6). Ἀλλ' δρον τῆς χρείας τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἐν σώματι ζωῆς φρονίμως θεμένη, οὐδὲν μὲν πλέον τούτων κλήσει. Οὐδὲν δὲ καὶ θλιβομένη ἐν τῇ ἐνδείq (7) τῶν ἀναγκαίων, πολλάκις διὰ πεῖραν (8), τῆς περὶ αὐτὸν ἀγάπης, μικροψύχως λυπηθῆσται, ἀλλὰ πάντα στέγουσα, πάντα ἐλπίζουσα, πάντα ὑπομένουσα, προσηλωμένη ἀντῷ ἀνυποχρέψιφ φίλτρῳ, τὴν ψυχὴν ἐν νεκρῷ καὶ ἀνασθῆται, τρόπον τινά, τῷ ἔξωθεν σώματι ἀπερισπάστως τοῦ κάλλους αὐτοῦ ἐμφορηθῆσται. Ως γάρ δὲ πεικαίρου κάλλους ἔρων, οὐ τὰ χρήματα μόνον καὶ πάντα τὸν πλούτον ἔκαπον ὑπὲρ τοῦ ἔρωτος ἀφειδῶς ἀναλίσκει, ἀλλὰ καὶ τροφῆς καὶ ὑπνου καὶ ἐσθῆτος καὶ σχήματος καὶ ὑπολήψεως πάσης, ἕτι δὲ αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τῆς ἐν τούτῳ ζωῆς καταφορῶν ἔνεκεν τοῦ τυχεῖν τοῦ ἔρωτος μόνου, καὶ τείχη καὶ οἰκους (9) καὶ τὰ ἐν μέσῳ τολμηρῶς ὑπεραλλόμενος δικαία, κατὰ ξιφῶν μαίνομενος φέρεται, οὐδὲν τι μᾶλλον, εἰ διποτυγχάνειν μέλλοι κατὰ τὸ σύνθετος βαθίζων (10) ἐπὶ τὸν ἔρωτα, τούτου φροντίζων, ή εἰ δεοι μετασχηματισμὸν καὶ μετὰ ἀπρεποῦς σχήματος ἔρποντα τυχεῖν τούτου μεθ' ἡδονῆς ἀνεχόμενος· οὔτις δὲ ἔρων διντῶς θεοῦ, καὶ μεριμνῶν πᾶς τῷ ἔρωτος ἀρέστη, οὐ χρημάτων μόνον καὶ πλούτου, ἔνεκα τοῦ πληροφορηθῆσαι τὸν ἔρωμένον διὰ τοῦ ὑπακούσαις αὐτοῦ τοῖς τῶν ἀντολῶν ἐπιτάγμασι, καταφρονεῖν διφείλει· ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖας τροφῆς καὶ ὑπνου καὶ τοῦ ἔξωθεν σχήματος, καὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ διεφθερμόντος ἀλληλῶς ὑπολήψεως, ἕτι δὲ αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τῆς ἐν τούτῳ ζωῆς ἀμελήσας ἔνεκα τοῦ διεπιτυχεῖν τοῦ ἔρωτος τοῦ ἐπουρανίου, καὶ τοῦτη τῶν πρὸς αἷμα γενῶν, καὶ οἰκους πατέρων καὶ τὸν ἐν μέσῳ κάσμον ἀποράλλεσθαι, καὶ κατὰ ξιφῶν τοῦ μαρτύρου, ήν ἀπαντήσῃ, πηδῆσαι, εἰ (11) μὴ μέλλοι ἐν τῷ συνήθει σχήματι ζῶν τυγχάνειν τοῦ ἔρωτος, καὶ τοῦ πενιχροῦ σχήματος καὶ τοῖς πολλοῖς ἐπονειδίστου βίου μεθ' ἡδονῆς ἀνέχεσθαι, ήντα τὴν ψίλαν, ὡς ἂν τις εἴποι, μανίαν ὑπὲρ τῆς τοῦ καλοῦ ἀπολαύσεως ἀνθεσμῶν μανεῖς, τοῦ διντῶς ἔρωτος μόνου, δοσον βούλεται, ἀπολαύσῃ. Τούτον τὸν ἔραστὴν πρὸς ἐκεῖνον ἐκ τῶν πατέρων γῆν παθῶν ἀνακαλῶν δὲ ἔρωμένος ἔλεγεν Ἐξελθει τὸν τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἰκου τοῦ πατέρος σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν ἣν σοι δεῖξω. Ό δὲ, ὡς ἦν δὲ ἐπόθει ἰδών, προθύμως, τε εἴπετο, καὶ ἀλητεύειν ἔνεκα τοῦ ἔρωτος

26. Gen. xii, 1.

(6) Τὰ μετεωρίζοντα... ἀσχολίq. *Unus ex Regiis, et meteωρίζοντα... ἀσχολεῖ.*

(7) Ἐνδείq. *Editi, ἐννοίq, quod erratum sustulimus ope quatuor mss. Ibidem editi, τριβομένη. Codex Regius, θλιβομένη.*

(8) Αἱδ πεῖραν. *Idem codex, quo sēpē utiliter usi sumus, hanc scripturam suppeditat, quae multo*

B 25. Non utetur Domino ad delicias, ultra urgentem necessitatem, velut voluptaria mulier, superflua exposcens. Nam nec ei dare convenit, quae ipsam ad corporeas suavitates conversam interpellant, quomodo ei placeat: nec ipsi utile est ea accipere, quae mentem occupationibus avocatam Domino placere non sinunt. Sed necessitatis modum rebus ad corporis vitam necessariis prudenter desinens, nihil his amplius petet. Atque etiamsi sēpē rerum necessiarum inopia prematur, ut ipsius in illum amor probetur; non tamen pusillo animo contristabitur, sed omnia ferens, omnia sperans, omnia sustinens, affixa illi non simulata amore, anima in mortuo et sensus experte, ut ita dicam, corpore extrinsecus minime distracta, ipsius pulchritudine satiabitur. Quemadmodum enim temporariē pulchritudinis amator, non pecuniam solum ac omnes suas divitias amoris causa non parce absunit, sed etiam cibum et somnum et vestem et habitum ac omnem existimationem, imo ipsum etiam corpus et corporis vitam contemnens, ut solius amoris compos fiat, ac muros et domos et interjecta audacter transiliens omnia, in enses furiosus fertur; ac si consueto ornatu ad amorem vadens, nihil consecuturus sit, nequaquam ea de re sollicitus est, sed potius, si oporteat, mutato habitu et cum indecora specie repente optato perfrui, id non sine voluptate perfert; sic qui Deum vere amat, ac sollicitus est quomodo placeat ei quem amat, non pecuniam solum, et divitias, ut placeat ei quem amat adimplendis ejus praeceptis, debet contemnere; sed etiam necessarium cibum et somnum et exteriorē habitum, ac eam, quae vere in hoc mundo corruptio est, existimationem, adhuc etiam corpus et corporis vitam negligens ut cœlesti amore perfruatur, muros consanguinitatis et patrum domos, et interjectum mundum transilite, et in enses martyrii, si se dederit occasio, irruere; et si in solito degens habitu, compos amoris non sit futurus, pauperum **642** habitum et vitam pluribus probrosam libenter perfere, ut divina; ut ita dicam, insania legitime ad bonum consequendum corruptus, quantum cupit, eo qui vere amabilis est, perfruatur. Hunc amatorem ad se ex terrenis affectionibus, revocans amatissimus dicit: *Exi de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram, quam monstravero tibi*¹². Ille autem, ut jam videns quod desiderabat, prompto ac libenti animo sequebatur, et errores ac exsiliū amoris causa libenter perferebat, dicens: *Quis nos separabit a charitate Dei? an tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nu-*

melior videtur quam vulgata, δι' ἀπειραν.

(9) Καὶ οἰκους. *Has voces, quae deerant in editione Parisiensi, agnoscunt plerique veteres libri et editio Veneta.*

(10) βαθίζων. *Sic editio Veneta, melius quam Parisiensis, βαθίζειν.*

(11) Εἰ. *Legendum, καὶ εἰ.*

ditas, an periculum, an gladius ⁸³? *Noverat enim A* eum qui diligit patrem aut matrem plus quam id quod vere bonum est, non esse dignum qui illud consequatur ⁸⁴: ac eum qui non renuntiat omnibus quæ possidet, adhuc autem et animæ suæ, non esse dignum qui amicus et amator Domini vocetur ⁸⁵. Quapropter qui ea tantum curant, quæ ad ipsum pertinent, sincerum suum illius amorem ostendere volentes, *Ecce, aiunt, nos reliquimus omnia, et secuti sumus te : quid erit nobis* ⁸⁶? *Ille autem dignam eorum in se amoris mercedem jam tum illis prædicens, ait : Amen, amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit domos, aut agros, aut fratres, aut sorores, aut uxorem, aut filios, propter nomen meum, centuplum accipiet, et vilam æternam possidebit* ⁸⁷. *Æquum enim erat ut qui reipsa suum in illum amorem per totam vitam purum exhibuerint, digna sudoribus pro eo emissis præmia recipiant.* αἰώνιον κληρονομήσει. Ἀχδουσθον γὰρ ἦν τοὺς ἔργω τὸν (14), ἀξια τῶν περὶ αὐτοῦ ἰδρώτων τὰ γέρα λαμβάνειν.

26. Oportet ut tali amore flagrans virgo, contemnatur quidem voluptates et divitias, et opinatas mundi delicias, conculcans autem temporariam gloriam, et fastum, et corporis pulchritudinem, et vitiosas blanditias, oculo irretorto Dominum sequatur, dicens: *Mihi autem adhæzere Deo bonum est, ponere in Domino spem meam*⁸⁸: ita ut omnia, quæ quidem hujus vite admiratoribus videntur bona, qualicunque illa nomine appellare quis velit, ridicula dedecora esse ostendat; unicam autem rem, proprium bonum intuens, illud intento oculo sequatur: siquidem illius in se amorem remunerans sponsus, etiamsi ancilla sit et ignobilis, etiamsi pauper et obscura, etiamsi in hoc mundo abjecta et deserta sit, illam nobilitans reginam cælorum efficit, non solum immortalitatis nobilitate naturam insigniens, sed etiam studiose exterioris habitus, in suam sponsam, vario decorans ornatu. Cujus gloriam Psaltes admirans, ad sponsum ait: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato circumdata varietate*⁸⁹: ita ut quæ nunc lacera veste et servili habitu **643** vilis existimata est, in regno cælorum regina et nobilis et ornatu decorata, regi astans inveniatur. Ac profecto absurdum est, ut, cum sponsus ob suum in illam amorem, et nobilitatem et divitias et ignominiam contemnens, extremam Adami paupertatem sustinuerit, ut nos illius paupertate ditaremur⁹⁰, sponsa ne paria quidem pro sua immortalitate ei, qui propter ipsam mortuus est, rependat, sed molitie et deliciis diffluat, seque ad mundum accom-

⁸³ Rom. viii, 35. ⁸⁴ Matth. x, 37. ⁸⁵ Luc. xiv, 33.
28. ⁸⁶ Psal. xliv, 10. ⁸⁷ 1 Cor. vii, 9.

(12) Θρόνους. Nonnulli codices, Θρόνων.

(13) Γυναῖκα. Sic mss. tres. Editi, γυναῖκας.
(14) Ἀποδεκτοῦ. Nonnulli codices.

(14) Ἀποδειξαντας. Nonnulli codices, ἐπιδειξαντας.

τὴ δένως ἡγείχετο λέγων· Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; θλίψις, ἡ στενοχωρία, ἡ διωγμός, ἡ λιμός, ἡ γυμνότης, ἡ κίνδυνος, ἡ μάχαιρα; Ἡδεις γάρ, δτι δ φιλῶν πατέρα ή μητέρα ὑπὲρ τὸ ὄντως καλὸν, οὐκ ἔστιν ἔξιος αὐτοῦ ἀπολαύειν· καὶ δις οὐκ ἀποτάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, ἔτι δὲ καὶ τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ, οὐκ ἔστιν ἔξιος φίλος καὶ ἔραστης τοῦ Κυρίου καλεῖσθαι, Διὸ τὸ γνῆσιον τῆς περὶ αὐτὸν διαβέσσως οἱ τὰ αὐτοῦ μόδον μεριμνῶντες ἐνδέκασθαι θέλοντες, Ἰδού, φασίν, τημεῖς πάντας ἀφήκαμεν, καὶ ἡκολουθήσαμεν σοι· τί ἔσται τιμῆν; Καὶ ἀξίαν τὴν ἀμοιβὴν τοῦ περὶ αὐτοῦ φίλτρου αὐτοῖς ἐντεῦθεν ἡδη ἀνακηρύσσων, φησίο· Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, δτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντες μοι, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, δταν καθίσῃ ὁ Γίλος τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθήσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους (12), κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ πᾶς δτις ἀφῆκεν οἰκίας, ἡ ἀγροὺς, ἡ ἀδελφοὺς, ἡ ἀδελφάς, ἡ γυναικά (13), ἡ τέκνα, ἐνεκεν τοῦ ὄνδρας μου, ἐκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν περὶ αὐτὸν ἔρωτα δι' ὅλου βίου καθαρὸν ἀποδεξαντας

26. Τοιούτον δεῖ ἔρωτα τὴν παρθένον ἔρωσαν, κα-
ταφρονεῖν μὲν ἡδυπαθείας, καὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς
νομιζομένης ἐν τῷ κόσμῳ τρυφῆς· πατοῦσαν δὲ τὴν
πρόσκαιρον δόξην, καὶ τῦφον, καὶ σώματος κάλλος,
καὶ τὰς ἡμιπαθείς κολακείας, ἀμεταστρεπτὶ τῷ Κυ-
ρίῳ ἀκολουθεῖν, λέγουσαν· Ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολ-
λᾶσθαι τῷ Θεῷ (15) ἀγαθόν ἔστι· τίθεσθαι ἐν τῷ
Κυρίῳ τὴν ἀλπίδα μου· πάντα μὲν τὰ νομιζόμενα
τοῖς περὶ τὸν βίον τοῦτον ἐπιτομήνοις καλά, οἷα περ
ἄν τις δυναμάζειν ἐθέλῃ, αἰσχη καταγέλαστα ἀποφαί-
νουσαν· ἐν δὲ μόνον καλὸν τὸ οἰκεῖον ὄρωσαν, κάκεῖνο
τεταρμένῳ τῷ δηματι περιέπουσαν· δτι καὶ δ νυμ-
φιὸς τεῦ περὶ αὐτὸν ἔρωτος αὐτὴν ἀμειβόμενος, καὶν
δούλη, καὶν ἀγνῆς, καὶν πενιχρά τε καὶ ἀσημός, καὶν
ἐν τῷ κατὰ γῆν βίῳ· περιθριμμένη δπάρχη, διὰ τὴν
πρὸς αὐτὸν κοινωνίαν ἐκευγενίζων βασιλίδα οὐρανῶν
ποιεῖ, οὐ τῇ τῆς ἀφθαρσίας εὐγενίᾳ τὴν φύσιν τι-
μῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ ἔξωθεν περιβολῇ φιλοτιμό-
τορον, ὡς ἀστοῦ νύμφην, ποικίλας κοσμῶν. Ἡς δ
ψδικὸς θαυμάζων τὴν δόξαν, πρὸς τὸν νυμφίον φησι·
Παρέστη, ἡ βασιλίσσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ
διαχρύσῳ περιβελημένη, πεποικιλμένη· ὥστε τὴν
νῦν ρικώδει ἔσθητι καὶ δουλικῷ σχῆματι εὔτελη νο-
μισθεῖσαν, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν βασιλίδα καὶ
D εὐγενίδα καὶ κόσμῳ σεμνονομένην τῷ βασιλεῖ παρ-
εστῶσαν εὐρίσκεσθαι. Καὶ ἀπόπον τὸν μὲν νυμφίον διὰ
τὸν περὶ αὐτὴν ἔρωτα καὶ εὐγενείας καὶ πλούτου καὶ
αἰσχύνης καταφρονήσαντα τὴν ἐσχάτην πτωχείαν
τοῦ Ἀδάμ δπομεῖναι, ἵνα ἡμεῖς ὑη ἐκείνου πτωχείᾳ
πλουτήσωμεν· τὴν δὲ νύμφην μηδὲ τοῖς ἴσοις ὑπέρ

3. " Matth. xix, 27. " ibid. 28, 29. " Psal. LXXXI'

(15) Τὸν προσκολλάσθαι τῷ Θεῷ. Hunc locum edidimus ut habetur in editione Veneta et veteribus libris. Editio Paris., προσκολλάσθαι τῷ Θεῷ μου.

τῆς ἑαυτῆς ἀφθαρσίας τὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἀποθανόντα ἀμείνεσθαι, ἀλλὰ κατασπαταλῆν καὶ θρύπτεσθαι, καὶ τῷ κόσμῳ (16) συσχηματίζεσθαι, καὶ μὴ τῷ δι' αὐτὴν πτωχεύσαντι κατὰ τὸν βίον συμπτωχεύειν τε ἄμα καὶ ταπεινοῦσθαι (17), ἵνα καὶ εἰς τὸν οἰκεῖον τῆς θεότητος πλοῦτον ἐπανιόντι αὐτῷ, ἡ τῷ δι' αὐτὴν πτωχεύσαντι συμπτωχεύσασα, κοινωνός τε τοῦ πλούτου καὶ τῆς βασιλείας ἐν οὐρανοῖς εὐρεθῆ. Παροράτω τοιγαροῦν πᾶν τὸ ἐν ὑψει φυινόμενον, καὶ καλοῦ δόξην φαντασίαν παρά τισιν ἀποφέρεσθαι· μᾶλλον δὲ τὴν ἀρχὴν μηδὲ δρῆν ἀξιούτω. 'Ἄλλ' ἔκστασίν τινα θείαν οἷαν δημειείν δὲ ἐν τῇ ἔκστασει εἰπών, Πᾶς ἄνθρωπος φύεσθης ἐπὶ ταῖς αἰσθήσεσι· καὶ τοῖς συνδούλοις ἐκ τούτων ἔκστασα, γυμνῷ, φημι, τῷ νῷ τοῦ καὶ ἑαυτὴν ἔρωτος ἐμφορεύσθω· μηδαμῶς μὲν μὴ βλέμμα, μὴ κίνημα, μὴ λόγον ἑαυτῆς ἐμπαθῶς πρὸς τινα φέρουσα· δλας δὲ ἑαυτῆς τὰς δυνάμεις θε-ραπείας τοῦ οἰκείου νυμφίου ποιοῦσα. Πανταχοῦ γάρ δρῶν, τὸν ἐνδιάθετον αὐτῆς (18) διὰ πάντων ἀκριβέστερον κατασκέπτεται.

27. Καὶ κατ' οὐδὲν δεῖ μέρος τὴν παρθένον μοιχεύεσθαι, μὴ γλώσση, μὴ ἀκοή, μὴ ὀφθαλμῷ, μὴ ἀφῇ, μὴ ἄλλη τινὶ συνόλως αἰσθῆσει, ἕτι δὲ μᾶλλον τῇ διανοίᾳ· ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα, ὥσπερ τινὰ ναὸν ἢ παστὸν τοῦ νυμφίου, ἔχειν εὐτρεπισμένον, τὸν δὲ ψυχὴν ἐν τούτῳ αὐτῷ νύμφην καθαρὰν συνενάζειν. Ἀκριβοῖ γὰρ οὗτος οὐ τὰ ἄνθρωπων ὀφθαλμοῖς δρώμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν τῇ διανοίᾳ λανθάνοντα, καὶ οὐκ ἀν τις μοιχευομένη λάθοι τούτου τὸ δῆμα. Λί μὲν γάρ θυητοῖς ἀνδράσι συζῶσαι δταν πρὸς κακίαν διελασαι τὰ τῆς μοιχείας περιεργάζωνται (19) πράγματα, τὰς τε εἰσόδους καὶ τὰς ἔξόδους τῶν ἀνδρῶν ἐπιτηροῦσαι, καὶ τὸ δῆμος καὶ τὴν ἀκοήν αὐτῶν ὡς ἔνι μάλιστα πανούργως φυλάττουσαι, καὶ τὸ λεληθός καὶ λόγον μοιχικὸν καὶ βλέμμα (20) κλέπτουσαι, καὶ τὴν ἀκοήν καὶ τὴν ὅψιν πρὸς τὴν ἀκόλαστον ἡδονὴν ἐμφοροῦνται. Ἡ δὲ τῷ Κυρίῳ νυμφευομένη, οὐδὲν μάλιστη οὔτε τὴν ὅψιν, οὔτε τὴν ἀκοήν, οὔτε τὸν παρουσίαν φυγεῖν, ἐν ὑψει ἀύτοῦ ἐπεντε πράττει. Διὸ δεῖ τὴν παρθένον, καὶ μόνη τι λαλῆ, εἰδέναι, δτι ἐν ἀκοαῖς τοῦ νυμφίου λαλεῖ· καὶ πράττει τι μόνη, μὴ ἀγνοεῖν, δτι τούτη ἀκριβῶς οὗτος δρῆ· καὶ ἐννοητι, πεπεισθαι δτι δέξιας τούτῳ κινούμενον ἐπὶ τῆς καρδίας ἐπισκέπτεται. Ήσιησει γάρ τις, φησίν, ἐν κρυφαίσι, καὶ οὐ γνώσομαι· Καὶ πῶς Ὁ φυτεύσας τὸ οὖς, οὐκ ἀκούσεται; ή δὲ πλάσας τὸν ὀφθαλμὸν, οὐ κατανοεῖ; Ἡ Ὁ παιδεύων ἔβην, οὐχὶ ἐλέγει; Ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γνῶσιν, πῶς οὗτος οὐ τὰ πάντα γνώσεται, Ὡ πάντα γνωνὰ καὶ τετραγχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ; Διὰ τούτο δὲ μὲν τῆς ἀμαρτίας ἄνθρωπος, τετυφλωμένος ὑπὸ τῆς ίδιας μοχθηρίας τὸν νοῦν, καὶ ἑαυτὸν ἀπατῶν,

A modet, nec una cum eo, qui propter ipsam pauper factus est, pauper sit et humiliis, ut pauper factus una cum eo, qui propter ipsam pauper factus est, eo ad proprias divinitatis divitias revertente, particeps divitiarum et regni in cœlis inveniatur. Prætereat ergo quidquid oculis cernitur, quamvis boni videatur speciem apud nonnullos obtinere; vel potius ne aspicere quidem omnino dignetur. Sed divinam quamdam extasim quamle ille experiebatur, qui in extasi dicebat: *Omnis homo mendax*²¹, a sensibus et conservis sentiens, nuda, inquam, mente, congruenti sibi amore satietur: nullatenus quidem aspectum aut motum aut sermonem suum libidineose in aliquem ferens, sed omnes suas facultates proprii sponsi ancillas efficiens. Nam cum is ubique cernat, internum illius affectum in omnibus accuratius considerat.

27. Nulla enim parte adultera virgo esse debet, non lingua, non auditu, non oculo, non tactu, non ullo alio prorsus sensu, multoque minus animo; sed corpus quidem, veluti templum aut thalamum sponsi, rite compositum habere, ac in eo animam unacum sponso integrum sponsam collocare. Accurate enim explorat ille non ea solum quæ hominum oculis cernuntur, sed ea etiam quæ in animo latent, nec ulla adultera ejus oculos effugerit. Nam quæ cum mortaliis viris degunt, cum facto in vitiis progressu adulterii moliuntur opera, introitus et exitus virorum observantes, eorumque oculum et aurem, quantum fieri maxime potest, callide explorantes, latenter adulterios sermones et aspectus furantur, ac aure et oculis impudicæ voluptatis satietatem capiunt. At Domini sponsa, cum non possit nec aspectum ejus nec auditum, nec præsentiam effugere, in oculis ejus omnia facit. Quapropter oportet ut virgo, etiamsi sola aliquid loquatur, sciat se in sponsi auribus loqui: etiamsi sola aliquid faciat, non ignoret id ab eo accurate perspici: etiamsi quid cogitet, persuasum habeat id statim in corde commotum ab eo cognosci. *Faciel enim quis, inquit, in abditis, et non cognoscam*²²? Et quomodo *Qui plantavit aurem non audiet?* et *qui fixit oculum, non considerat?* Aut *Qui corripit gentes, non arguit?* *Qui docet hominem scientiam*, quomodo ille non omnia cognoscet²³? *Cui omnia nuda sunt et aperta* **¶** *oculis ejus*²⁴? Quapropter homo peccati, mente excæcatus a propria nequitia, ac semetipsum decipiens, dicat, ut libuerit: *Tenebræ operuerunt me, et partieles in circuitu meo, quis me videt*²⁵? Quæ vero purum sponsi lu-

²¹ Psal. cxv, 11. ²² Jerem. xxiii, 24. ²³ Psal. xci, 9, 10. ²⁴ Hebr. iv, 13. ²⁵ Eccl. xxiii, 26.

(16) Κόσμῳ. Parisiensis editio addit τούτῳ, quod nec in Veneta nec in ms. legitur. Ibidem nonnulli codices, σχηματίζεσθαι.

(17) Ταπεινοῦσθαι. Hic quoque Parisiensis editio addit, θούλεσθαι, quod alibi non reperitur.

(18) Αὐτῆς. Addit θούς eadem editio sine ulla

prorsus auctoritate.

(19) Περιεργάζωνται. Sic nonnulli ms. Editio, περιεργάζονται.

(20) Λόγον μοιχικὸν καὶ βλέμμα. Sic ope Regli codicis 2879 emendavimus vulgatam lectionem ..δ. γων μοιχικῶν καὶ βλέμμάτων.

men sper semuscipit mente sua, prout dignum est prudentia, quæ ipsi inesse debet, ad singula exclamat : *Quia tenebræ non obscurabuntur a te : et non sicut dies illuminabitur : sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus*²⁰. Probet igitur suum ipsius aspectum Domini sponsa, et si cernendo placebit, tunc eum confidens movebit. Sin autem minime placebit sponso, semetipsam non decipiat, quia a nullo homine videtur, illum etiam sese existimans latere. Sic etiam consideret sermonem et cogitationes, et membrorum ac digitorum singulos motus. Ac per hæc quidem si Domino placeat, moveatur ad singula : secus vero, illius, utpote cernentis, reveratur aspectum. Nam si sollicita est quomodo placeat Domino, nihil debet, quod non illi placeat, facere. *τος αἰδεῖσθω τὴν δψιν.* El γάρ μεριμνᾷ πῶς ἀρέστη τῷ Κυρίῳ, οὐδὲν διφέλει τῶν μὴ ἀρεσκόντων ποιεῖν.

28. Sin autem, quia nullus hominum videt, nūtum aut sermonem immittere audet; primum quidem, ut per se patet, sui ipsius accusatrix est, voluntatem latendi accusatricem intus habens pravæ conscientiae. Præterea manifeste deprehenditur erga sponsi dignitatem cæcutire. Nam cum incorporeus sit, medius et susurris et aspectibus et cogitationibus interest; ac subdolam quidem ejusmodi virginis mentem aversatur, seque exteriorem virginitatis opinionem odisse demonstrat : præterea quod, dum deceptis hominum oculis persuadet se per totam vitam ei despontam esse, nec ipsius sponsa est, nec hominis aperte uxor, sed virginitatis laudem apud homines virginiali specie furatur, in sponsi autem oculis, suam apud homines virginitatem ostentans, adultera est. Quin etiam præter adulterii peccatum, quod in suum ipsius sponsum committit, adhuc etiam impie in illum contumeliosa est, eæ quod hominum conspectum magis verendum illius conspectu judicet, coram illis, propter opinionem, facere indecora non audiens, coram illo autem, qui semper adest, impudenter omnia faciens. Igitur ut vidente omnia et audiente sponso, virgo aget omnia.

29. Ao non solum si quis videat, aut audiat, qui non celaturus aut adjutor futurus existimetur, cavebit ne quidquam faciat, quod Domino displiceat : non solum si vir adsit, sed mulier, eaque puella ex ancillarum numero, nihil aut ad ornatum aut ad humanum amorem audebit, quod Domino displiceat; sed etiamsi ipsa sola sit, nullo prorsus homine præsente, nihil prorsus agere, quod sponso indignum

Aώς θέλει λεγέτω (21). Σκότος καδύνπτει με, καὶ οἱ τοῖχοι κύκλῳ μου, καὶ τὶς με δρῆ; Ή δὲ τὸ φῶς τοῦ νυμφίου καθαρὸν ἀεὶ εἰς τὸν ἐαυτῆς νοῦν δεχομένη, τὰ ἄξια τῆς διφειλούσης αὐτῆς προστίναι συνέσεως ἐπιφωνεῖται καθ' ἔκαστον. "Οτι σκότος οὐσ σκοτισθήσεται ἀπὸ σοῦ καὶ νὺξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται· ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὔτε καὶ τὸ φῶς αὐτῆς. Δοκιμαζέτω τοινυν τὸ ἐαυτῆς βλέμμα τοῦ Κυρίου ἡ νύμφῃ καὶ εἰ μὲν δρῶν ἀρεσθήσεται, καὶ δὴ τοῦτο (22) θαρροῦσα κινεῖται. Εἰ δὲ οὐκ ἀρέσκει αὐτῷ, μὴ ἐαυτὴν ἀπατάτω, ἐπεὶ μηδεὶς τῶν ἀνθρώπων δρῆ, δτι κάκεινον λανθάνει. Οὔτε τις ἐπισκοπεῖται τὸν λόγον, τὴν ἔννοιαν (23), τῶν μελῶν καὶ δακτύλων καθ' ἔκαστον τὴν κίνησιν. Καὶ εἰ μὲν ἀρέσκεται τούτοις, κινεῖσθαι πρὸς ἔκαστον εἰς δὲ μή, ὡς δρῶντος αἰδεῖσθω τὴν δψιν. El γάρ μεριμνᾷ πῶς ἀρέστη τῷ Κυρίῳ, οὐδὲν διφέλει τῶν μὴ ἀρεσκόντων ποιεῖν.

28. Εἰ δὲ δτι οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων δρῆ, πρὸς τὸ νεῦμα ἡ τὸν λόγον τολμᾷ, μάλιστα μὲν αὐτόθιν ἐαυτῆς ἔστι κατήγορος, αὐτὴν τὴν ἐπίνοιαν τοῦ λανθάνειν κατήγορον τοῦ φαύλου συνειδότος (24) ἔνδον ἔχουσα. "Ἐπειτα φανερῶς εδρίσκεται πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ τυμφίου τυφλωτούσα, 'Ἄσωματος γάρ ὁν, μέσος καὶ φιθυρισμῶν καὶ βλεμμάτων καὶ νοημάτων ἔστηκεν· ἀποστρεφόμενος μὲν τῆς τοιαύτης τὴν θυτουλὸν γνώμην, τῆς δὲ πρὸς τοὺς ἔξω φαινομένης παρθενικῆς ὑπολήψεως μισητὴν ἀποφαίνων· δτι τοὺς τῶν ἀνθρώπων ὄφθαλμοὺς ἀπατῶσα, ὡς αὐτῷ ἐαυτὴν (25) διὰ βίου νυμφεύσουσα, οὔτ' ἔκεινου νύμφῃ, οὔτ' ἀνθρώπου καθαρῷς ἔστι γυνή, ἀλλὰ τὴν παρ' ἀνθρώπων δόξαν ἐπὶ τῇ παρθενίᾳ διὰ τοῦ παρθενικοῦ σχῆματος κλέπτουσα, ἐν ὄφθαλμοῖς τοῦ νυμφίου, παρ' ἀνθρώποις τὴν παρθενίαν ἐαυτῆς ἐκπομπεύοντα μοιχύεται. Καὶ πρὸς τὴν τῆς μοιχείας ἀμαρτίᾳ, ἣν εἰς τὸν νυμφίον ἐαυτῆς ἀμαρτάνει, ἔτι καὶ ἀσεβῶς εἰς τοῦτον δορίζουσα, δτι τὴν δψιν τῷ ἀνθρώπων αἰδεστρατέραν τῆς ἔκεινου δψεως ἀποφαίνει· ἐπὶ τούτων μὲν. διὰ τὴν ὑπόληψιν, πρέπειν τὰ ἀπρεπῆ οὐ τολμᾶσα. ἐπ' ἔκεινος δὲ δεῖ παρόντος, ἀνισιδῶς ἀπαντα πράττουσα. 'Ως δρῶντος οὖν ἀπαντα καὶ διεύνοτος τοῦ νυμφίου, ἡ παρθένος ἀπαντα πράξει.

29. Οὐκ ἐὰν μόνον (26) εἰς τὶς ἀκύνη ἡ βλέπῃ τῶν νομιζούσεων μὴ συγκρύπτειν ἡ συνεργάζεσθαι, φυλαττομένη ποιεῖν τι ἀρέστη δέ Κύριος οὐκ ἀρέσκεται· καὶ οὐκ ἐὰν μὴ ἀνήρ ἀλλὰ γυνή, καὶ τοῦτο κόριον τῶν διηρετουμένων παρῆ, κατατολμῶσά τινος τῶν ἡ πρὸς καλλωπισμὸν ἡ ἀνθρώπινον ἔρωτα τῷ Κυρίῳ μὴ ἀρεσκόντων ἀλλὰ καὶ μόνη αὐτῇ ἡ, μηδενὸς ἀνθρώπων παρόντος τὸ σύνολον, πρέπειν τι τῶν μὴ

²⁰ Isa. cxxxviii, 12.

(21) Ως θέλει λεγέτω. Sic plures mss. Editi, ὡς θέλῃ λεγέτω. Codex Maz., ὡς θέλει λεγῶν. In ora ejus quem mox dixi libri ita legitur : 'Αττικὴ ἡ λέξις, ἀντὶ λεγέτω.

(22) Δτι τοῦτο. Sic mss. quatuor. Non male in alio quodam, δὴ τοῦτων. *Domino confidens.* Habet aliud. δὴ διὰ τοῦτο. Editi, δὲ τοῦτο.

(23) Τὸν λόγον, τὴν ἔννοιαν. *Unus codex a Combe-* flusio citatus, τῶν λόγων τὴν ἔννοιαν.

(24) Συνειδότος. Quamvis hæc scriptura in solo occurrat Colbertino et alio ex Regiis, tamen præse-renda videtur vulgatæ, τὸ συνειδός.

(25) Ως αὐτῷ ἐαυτὴν. Sic duo Combeſis. et alii plures. Editi, ὡς αὐτὴν. Mox editi et nonnulli mss., τικεῖν τινα μόνη. Alii ut in textu.

(26) Μόνον. Sic codex Mazarinus, melius quam editi, μόνος.

δέξιων τοῦ νυμφίου οὐκ ἀνεχομένη. Καν γάρ μηδεὶς τῶν ἀνθρώπων ἄλλος παρῆ, ἀλλ' αὐτή ἐστη πάρεστιν ἡ παρθένος, καὶ πάντων μᾶλλον ἐστὴν ὁ φείλεις αἰδεῖσθαι. Οὐ γάρ δὴ τοὺς μὲν ἄλλους ὡς αἰδοῦς ἀξίους φυλάξεται (27), ἐστὴν δὲ ὡς οὐκ ἀξίαν αἰδοῦς ἀτιμάσσει. Ἀλλ' ὅπερ ἔφην, πρῶτον ἐστὴν καὶ τὴν συνείδησιν ἐνετῆς αἰδεῖσθαι, καὶ μοιωτάτην ὑπάρχη, ἐπειτα τὸν παρεστῶτα φύλακα ἄγγελον. Οἱ γάρ ἄγγεοι αὐτῶν, φησί, διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς ὅμῶν (28) τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Καὶ οὐδὲ δεῖ ἀνθρώπων χρυπτομένην ὅψιν, ἀγγέλου τοῦ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς σωτηρίας ὅμῶν πεπιστευμένου καταφρονεῖν· καὶ μάλιστα τὴν παρθένον, νυμφαγάνην ὁσπερ τῆς παρθενίας τούτου αὐτὸν καὶ φύλακα ἔχουσαν. Ήρδ δὲ τῶν ἄγγέλων αἰδεῖσθαι αὐτὸν τὸν νυμφίον τὸν ἀπανταχοῦ παρόντα, καὶ τὸν τούτον Πατέρα, τὸ τε ἄγιον Πνεῦμα: Καὶ τὶ λέγω καθ' ἔκαστον; Τὰ τῶν ἄγγέλων ἀναρθρητὰ πλήθη, καὶ μετὰ τούτων, τὰ τῶν πατέρων ἄγια πνεύματα. Οὐδεὶς γάρ τούτων ἐστὶν δὲ οὐχὶ πανταχοῦ καθορᾶ, αὐτὸς μὲν σώματος ὅμμασιν οὐχ ὅρώμενος, ἀσωμάτῳ δὲ βλέπεται περιλαμβάνων εἰς γῆσιν τὰ σώματα. Ήστε καὶ κατὰ τούτου τὸν λόγον, εἰ λανθάνειν βούλεται τοὺς πολλοὺς ἡ παρθένος, πολλῷ πλέον τούτους τοσούτους τε καὶ τοιούτους ὑπάρχοντας, ἡ τοὺς ἀνθρώπους ὡς εἰκὸς αἰδεῖσθαι. Καὶ ἐπειδὴ λανθάνειν τὸ πλῆθος τὴν ἀμαρτίαν προελέπο, ἀδύνατον δὲ τούτους ὅτας πλῆθος λανθάνειν, οὐδέποτε (29) τι τῶν μὴ ἐπιβαλλόντων ποιήσει. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἐν τῷ παρόντι βίψει περὶ ἐστὴν ἐνοῦσα, πανταχόθετ, οἷμαι, ἐστὴν ἀσφαλίσεται.

30. Μνημονεύουσα δὲ, διεῖ δέ τις ἡμᾶς φανερωθῆναι ἐμπροσθεν τοῦ βῆματος τοῦ Χριστοῦ, οὐ πρᾶξαι μόνον τι τῶν αἰσχρῶν, ἀλλὰ καὶ ἐνοῦσαι φονηθῆσται. Καθάπερ γάρ τις ζωγράφος, ὅμῶν δὲ νοῦς, ὁσπερ ἐν πίνακι, τῇ ψυχῇ τὰς ἐννοίας ὡς θέλει μορφοῖς· καὶ ἀφετος μὲν καὶ ἐλεύθερος διὰ τὸ αὐτεξόνιον (30) ὁν, οὐδεμιοῦ δὲ, διὰ τὸ ἀσώματον, πρὸς τὴν τῆς γραφῆς φιλοτιμίαν στενοχωροῦμενος, ἀλλ' ὅσην θέλει εὐρυχωρίαν τόπου εδρίσκων, ἔγγράφει, φημι, ταῖς ἐννοίαις δὲ βούλεται. Εἴτα ὁσπερ δὲ ζωγράφος ἐν παρθένηστικού που τὸν πίνακα ποικίλης ίστορίας πληρώσας, ἀθρώως τούτου εἰς μέσον προφέρει, καὶ ἀφελόμενος τὰ ἔφαθεν προκαλόμετα εἰς θέαν ἐν μέσῳ τούτου τοῖς πολλοῖς ἀνατίθησιν, οὐκέτι μὲν ἐρμηνεύεις τῶν γραφήτων γινόμενος, πᾶσι δὲ τοῖς θετταῖς καὶ εἰς τὸν ἐπειτα γρόνον τὴν γραφὴν ὡς ἔχει καταμανθάνειν ἔφεις· οὕτω καὶ δὲ νοῦς, μετὰ (31) τὴν ἔκδον τοῦ βίου ὁσπερ τι προκάλυμμα τοῦ κατὰ ψυχὴν πίνακος, διὰ παρ' ξόνων τὸν βίον ταῖς ἐννοίαις κατεξωγράφησε, τὸ σῶμα ἀφαιρέθει, τὰ δὲ ἀποβρήτοις γραφέντα εἰς φῶς

²⁷ Matth. xviii, 10.

(27) Φυλάξεται. Editio Paris., φυλασσεται. Mellius Venetia et plures mss. quos secuti sumus.

(28) Ὅμῶν. In uno ex Regiis, Ὅμῶν. In ora duorum Regiorum legitur instar scholii: Ὄτι ἐκάστω ἀνθρώπῳ ἄγγελος ἐπειτα ἀπὸ γενέσεως. Unumquemque hominem angelus sequitur ab ipsius orbe.

(29) Οὐδέποτε. Sic mss. multi. Editi, οὐδέποτε. In ora trium codicum legitur illud: Ὄτι μόνον

A sit, in animum inducat. Quamvis enim nullus alius hominum adsit, at ipse sibi metipsi adest virgo, sequae omnia maxime debet revereri. Neque enim alios, ut reverentis dignos, cavebit, semetipsam 645 autem, ut reverentia indignam, dedecorabit. Sed, ut dixi, primum quidem semetipsam et conscientiam suam reverebitur, etiam omnino sola sit, deinde adstantem custodem angelum. Angelii enim eorum, inquit, semper vident faciem Patris vestri, qui in cœlis est²⁸. Nec deceat, ut hominum conspectui se subducens, angelum, cui cura salutis nostra credita, contemnat; virgo præsertim, quæ hunc ipsum, veluti pronubum virginitatis suæ et custodem habet. Præ angelis autem reveratur ipsum sponsum, qui ubique præsens est, ejusque Patrem et sanctum Spiritum. Sed quid percurro singula? Innumerabilia angelorum agmina, simulque patrum sanctorum spiritus. Nullus enim eorum est, qui non ubique intueatur; cum ipsis quidem corporis oculis non videatur, sed incorporeo oculo circumspiciat omnia. Quare hao etiam ratione, si multos latere vult virgo, hos, qui tot ac tales sunt, multo magis quam homines, ut verisimile est, reverebitur. Et cum ei propositum sit, ut peccatum multitudinem lateat, cumque fieri non possit, ut istos, quorum magna multitudo est, lateat, nihil unquam committet quod non deceat. Talia igitur in præsenti vita circa semetipsam cogitana, undique, opinor, semetipsam communiet.

B D 30. Si autem meminerit nos manifestari oportere coram tribunali Christi, non modo turpe quidquam facere, sed vel cogitare verebitur. Nam instar pictoris mens nostra, velut in tabula, cogitationes in anima ad arbitrium suum informat, cumque soluta sit et libera ob liberum arbitrium, nec usquam ob incorpoream naturam suam, ad picturam magnificientiam angustias patiatur, sed quantam cupid loci laxitatem inveniat, depingit, inquam, cogitationibus quæcumque libet. Deinde quemadmodum pictor, postquam secreto in recessu tabulam varia historia complevit, subito illam in medium profert, ac sublatis exterioribus integumentis spectandam in medio multitudini proponit, nec jam est eorum quæ pinxit interpres, sed omnibus spectatoribus etiam in futurum tempus picturam, qualis sit, existimanda potestatem relinquit; ita et nens post exitum e vita, ubi veluti quoddam involucrum tabula, quæ animam tegit, quamque per totam vitam cogitationibus pinxit, ita corpus ablatum fuerit: tunc quæ in

ἄγγελοι τὰ καθ' ἡμᾶς βλέπουσι, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν φύλων αἱ ψυχαὶ non solum angelī, sed animæ etiam sanctorum omnium res nostras rident.

(30) Διὰ τὸ αὐτεξόνιον. Ita mss. quinque. Editi, καὶ αὐτεξόνιος Unus codex, ὡς αὐτεξόνιος. Paulo post unus ex Regiis, δέος, θλεῖ.

(31) Μετά. Editi præmittunt, καὶ, quæ conjunctio metius abest a quatuor mss.

arcano picta fuerant, omnibus in lucem profert: ac videre est tabulam animæ, varia quidem historia repletam, omnibus autem ad spectandum proposita. Si ergo divinæ quædam ex sacris lectionibus et probis cogitationibus historiæ videantur depictæ, laude omni digna judicatur et mens quæ pinxit, et quæ hanc recepit picturam animæ tabula: his qui picturam vident, recedere ab hoc spectaculo **646** nolentibus eo quod spectatu dignum sit; omnibus autem singularum rerum depictarum pulchritudinem et figuram, tum etiam divinam formam admirantibus, et divinum illum pictorem beatum judicantibus, quod vitam in carne præclare traduxerit, sub hoc corporis amictu nocte et die tales picturas, præter omnem spectantium spem, eleganti manu animæ tabulæ imprimens. Quod si turpes et indecoræ appareant picturæ, opprobrio et risu dignus pictor omnibus videbitur: quippe qui alias fortasse spes, antequam nudaretur tabula illius animæ, monstraverit, contraria autem his, quæ exspectabantur, omnia post remotum corporis integumentum spectatoribus ostendat. Ubinam ergo ista abascondetur, qui ex instituta cum altero comparatione ab omnibus judicandus est? *Inter se invicem cogitationibus accusantibus aut etiam defendantibus*³⁰. Ubinam autem tabula illa animæ deponetur, quæ spectantium oculos turpibus historiis ac omni absurdæ specie implavit? Quemadmodum enim qui in corpore habent nævos, antequam nudentur, veste illos oculant et multorum oculis subducunt, ac sæpe splendidissima veste ornati, etiam pulchri intus esse ex ornato exteriore existimantur; sed si vestem exuant, et nudi in balneo appareant, ridiculi videntur, dum corpus ostendunt innumeris nævis præster plurimum illum externum decorum deforme: neque postquam nudum omnibus corpus apparuit, opus est interpretatione, ubi et qualem nævum habeat; sed statim ac nudatum est, conspicuus cujusque membra nævus oculis semetipsum aperit: ita et nos postquam exuerimus integumentum carnis, nec vestire insitos animæ nævos, nec occultare ullo modo poterimus; sed omnibus oculis conspicui, quæ corpore, velut veste, abscondentes latebamus, ea omnibus oculis nuda ostendemus, nec jam erit negandi aut ratiocinandi locus, cum opera ipsa cernentur, et conspectu in auctore suo agnoscentur.

oūte λογισμῶν χώραν ἔχοντες, ὅτε αὐτὰ τὰ ἔργα τατι.

31. Non enim confuse et summatim res videntur, sed ut depictæ sigillatim cognoscuntur ut se habent; quomodo, exempli causa, surrexerit et lecto ad adulterium properans, qualibus eundo usus sit pressibus, quali constitutus corpore, et qualem præ se ferens habitum processerit, et unde obrepens alienam

¶ Rom. II, 15.

(32) Συγκεχραμένος τῷ σώματι. Editio Veneta et unus ex Regis secunda manu, συγκεχραμμένος τῷ σώματι. Habent alii codices duo συγκεκαμμένος τῷ σώματι. Duo alii cum Colbertino, συγκεκαμμένος

A τοῖς πᾶσι δεικνύει καὶ θετιν ἴδειν τὸν πίνακα τῆς ψυχῆς ποικίλης μὲν ιστορίας πεπληρωμένον, πᾶσι δὲ εἰς θέαν ἐγκείμενον. Ἐδώ μὲν οὖν θεταὶ τινες ἐξ ἀναγνώσμάτων ιερῶν καὶ ἐννοιῶν φιλαρέτων αἱ ιστορίαι διφθώσιν ἐγγεγραμμέναι, παντὸς ἐπαίνου δὲ ζωγραφίσας νῦν καὶ δ ταύτην δεξάμενος τὴν γραφὴν τῆς ψυχῆς πίνακας ἔξιος κρίνεται: οὐδὲ διφτιστασθεῖται τῆς θέας τῶν ιστορούντων τὴν γραφὴν διὰ τὸ ἀξιοθέατον θειλόντων ἀπάντων δὲ τὸ καθ' ἔκαστον τῶν γραφέντων κάλλος τε καὶ τοὺς τύπους, ἀλλὰ καὶ τὴν θεοειδῆ τῶν ἐγγραφέντων μορφὴν θυμαζόντων, καὶ μακαριζόντων τὸν θεῖον ζωγράφον ἐκεῖνον, διτι καλῶς τῷ ἐν σαρκὶ βίφει ἐχρήσατο, ὑπὸ τούτῳ τῷ τοῦ σώματος περιβολαίῳ νυκτὸς καὶ ημέρας τοιαύτας γραφὰς παρὰ πάσαν τῶν θεατῶν ἐλπίδα φιλοκάλῳ χειρὶ τῷ τῆς ψυχῆς πίνακι διγχαράξας. Ἐὰν δὲ αἰσχραὶ τε καὶ ἀπρεπεῖς ἀναφανῶσιν αἱ γραφαὶ, αἰσχύνης καὶ γέλωτος δὲ ζωγράφος ἔξιος τοῖς πᾶσιν διφθιστεῖται: ἀλλὰς μὲν ἵσως ἐλπίδας πρὶν γυμνοῦσθαι τὸν πίνακα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὑποφήνας, ἐναντία δὲ τῶν ἐλπισθέντων, μετὰ τὸ ἀφαιρεθῆναι τὸ τοῦ σώματος κάλυμμα, ἀπαντὰ ἐν τούτῳ τοις θεαταῖς ἐπιδείξας. Ποὺ οὖν ἄρα οὗτος καταδύσεται ἐκ συγκρίσεως πρὸς τὸν ἔπειρον παρὰ πάννων κρινόμενος; Μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων ή καὶ διμολογουμένων. Ποὺ δὲ δ πίνακας ἐκεῖνος ἄρα τῆς ψυχῆς ἀποτεθῆσεται δ τοὺς διφθαλμοὺς τῶν θεατῶν αἰσχρῶν ιστοριῶν καὶ πάσης ἀλλοκότου ίδεας ἀναπλήσας; Ός γὰρ οἱ τοὺς ἐν σώματι ἔχοντες μάρμους, πρὶν γυμνωθῆναι, τῇ ἐσθῆτῃ κεκρυμμένους καὶ ἀδήλους τοῖς πολλοῖς ἔχουσι τούτους: περιφανεστάτη δὲ πολλάκις ἐσθῆται κασμούμενοι, τούναντίον καὶ καλοὶ τινες ἐνδοθεν εἰναι ἐκ τοῦ ἔκωθεν νόσμου ὑπενοήθησαν, ἐκδυσάμενοι δὲ τὴν ἐσθῆτα καὶ γυμνοὶ ἐν βαλανείῳ δρέποντες, καταγέλαστοι, παρὰ πολλὴν τὴν ἔκωθεν δόξαν μυρίοις τοῖς μάρμοις ἐπίψυχον τὸ σώμα δεικνύντες, ἀφάνησαν· καὶ οὐ χρεία δρμηνείας, μετὰ τὸ γυμνὸν τοῖς πάσιν διφθῆναι τὸ σώμα, ποῦ καὶ πῶς ἔχει τὸν μάρμον ἀλλ' ἀμά τε ἔγυμνωθῆ, καὶ δὲ ἐκάστῳ μέλει μῶμος δρώμενος, τῇ δψει ἐκευτὸν δρμηνεύει οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐκδυσάμενοι τὸ προκάλυμμα τῆς σαρκὸς, οὕτω περιστελλαὶ τοὺς ἐν τῇ ψυχῇ μάρμους, οὕτε ἀποκρύψαι πῶς δινησόμεθα: ἐν δύσει δὲ τοῖς πᾶσιν δρώμενοι, δὲ τῷ σώματι ως ἐν ἐσθῆτῃ ἐγκρύπτοντες ἐλανθάνομεν ἔχοντες, ταῦτα γυμνὰ πᾶσιν διφθαλμοῖς ἐπιδείξομεν, οὐκέτι οὕτε ἀρνήσεως, δρᾶται, καὶ δρώμενα ἐν τῷ πεπραχότι ἐπιγινώσκεται.

D 31. Οὐ γὰρ συγκεχυμένως τε καὶ καθόλου τὰ πράγματα θεωρεῖται, ἀλλ' ως ὑποζωγραφ κατὰ μέρος γινώσκεται: ως δέξει: οἶνον, πῶς ἀνέστη, φέρε εἰπεῖν, ἐπὶ μοιχείαν δρμῆσας τῆς κοιτης, καὶ δοποῖς βήμασιν ἐχρήσατο βαδίζων· δπως τε συγκεχραμμένος τῷ σώματι (32), καὶ τὸ σχῆμα δοποῖον δεικνύς προσῆλθε,

τῷ σώματι. *Unus ex Regiis, συγκεκυμμένος τῷ σώματι. Mox editio Paris., προῆλθε. Veneta et quinque codices ut in textu.*

καὶ πόθεν παρεισρυεὶς ἔψατο τῆς ἀλλοτρίας· πῶς τε καὶ εἰστὴν τούτῳ πρὸς τὴν περάνομον πρᾶξιν ἡ γυνὴ ἐπεδίδου. Καθάπερ ἐν πίνακι, φημί, κατὰ μέρος ἔκαστα ἀκριβῶς καταγεγραμμένα δρῦσσεται, καὶ οὐδὲ μόνον τὰ φθάσαντα ἔργα γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ μὴ προχωρησάντων τῶν ἔργων, αἱ ἐν τῷ τῆς ψυχῆς πίνακι γενόμεναι (33) ἔννοιαι. Οὐδὲν γάρ ἐστι γραφὴ ἐν ψυχῇ, ἡ ἔννοια περὶ τίνος ἐν αὐτῇ τυπωθεῖσα· καὶ οὐδὲν ἐστι φαντασίωδης τε καὶ διεξοδικὴ ἔννοια ἐν ψυχῇ, ἡ γραφὴ τοῖς τῆς φαντασίας χρώμασι τε καὶ μεγθεσιν, ἐτί δὲ σχῆμασιν, ἡ δὲ νοῦς ἐν αὐτῇ κατεῖωγράφησεν, ἔγγεγραμμένη. Καὶ ὡς δὲ τὴν σημειογραφικὴν τέχνην μαθὼν, πάντων τῶν σημειῶν τὰ συγκεκτα καὶ τὰ δύναματα, ἀλλὰ καὶ τοὺς τύπους τῶν δικτάδων φέρει καὶ τετράδων ἐν τῇ ψυχῇ τυπωθέμενος, καὶ πρὸς τὴν χρείαν τῶν ὑπαγορευομένων διὰ τῆς χειρὸς τὰ ἐν τῇ ψυχῇ ταῖς μνήμαις ἔγγεγραμμένα ἐπὶ τῆς δέλτου δεικνύει· καὶ δὲ μὲν ἔδειξε σημεῖα τῷ γραφείῳ χαράξας, ἡ δὲ μηδέποτε διὰ χειρὸς δειχθέντα, ἐν τῇ ψυχῇ δύμας ἀπογεγραμμένα ἀπόκειται· οὕτω καὶ ἡ ψυχή, τὰς μὲν ἔννοιας διὰ σώματος ἐνεργοῦσα, εἰς ἔργον προσήγαγε, τὰς δὲ μὴ φθάσασα σώματι ἀποτελεσθείσας ἡμῖν ἐπιδεῖξαι, ἐν ἐαυτῇ τετυπωθένας φυλάττει, εἰ καὶ μὴ σωματικῶς ἀλλ' οὐκέτι ἔργῳ ταύτας καθ' ἐαυτὴν ἀσωμάτως ἐπιτελοῦσα. Ὡς γάρ ἔργον σώματος τὸ σωματικὸν τὸ ἐπιτελεῖσαι, οὕτω καὶ ψυχῆς ἔργον τὸ ταῖς ἔννοιαις τὰς ἀρεσκούσας φαντασίας τελεσιουργῆσαι ὡς θέλει. Διὸ καὶ τὰς ἐν (34) ἔννοιας ἀμάρτιας μῆδας φαντασίας ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς ἔργον ἐν ψυχῇ γινόμενα κατὰ τὸ δίκαιοιο κρίνεσθαι δεῖ. Ὡς οὖν κανὸν μὴ γράφῃ ἡ χεὶρ τὰ σημεῖα, δύμας τοῖς σχήμασι τῶν σημειῶν ἡ ψυχὴ δὴ ἀπανταχοῦ καταγέγραπται· καὶ δὲ ἀποδύσας τὸ σώμα τῷδε ἀν τούτην τῷ λεγομένῳ κομμένῳ πᾶσαν καταγεγραμμένην· οὕτω μετὰ τὸ ἀποδύσασθαι ἡμᾶς τὸ σώμα, πᾶσα ἔννοια ὡς ἐν γραφῇ ἐπὶ τῆς ψυχῆς γεγραμμένη δρῦσσεται. Καὶ ὥσπερ δὲ μὴ μαθὼν τὰ σημεῖα, τούτων ἐν τῇ ψυχῇ σύκη ἔχει ἔγγραφάντας τοὺς τύπους· δὲ δὲ μαθὼν, κανὸν μὴ γράφῃ ἡ χεὶρ, τοὺς τύπους αὐτῶν τῇ μαθῆσις ἐν ψυχῇ ἀπεγράψατο· οὕτω καὶ δὲ μὴ ἔννοιας τις ἀμάρτημα, τούτου οὐκ ἔχει· τὴν φαντασίαν ἐν ψυχῇ γεγραμμένην δὲ δὲ ἔννοιας, κανὸν μὴ προχωρήσῃ τὸ ἔργον, δύμας ἐν τῇ ψυχῇ ἔχει τὰς φαντασίας τῶν νοηθέντων, ὡς ἐν τίνι πίνακι σαφῶς γεγραμμένας. Ἀλλ' ὡς ἔκει δὲ μαθὼν τὰ σημεῖα, ἀμελεῖσθαι τοῦ διαγράφεσθαι ταῦτα, λήθῃ αὐτὰ τῆς μνήμης ἀν ἀποβάλλοι, ὡς μητέτοι λοιπὸν τῷ δρόνῳ μηδεμιαὶ ἀναρέψειν δικτάδος σχῆμα, ἡ τύπον, ἡ δύναμις εἰς μνήμην· οὕτω καὶ δὲ ἔννοιας διτοπά, εἰ διμελήσεις τῶν ἔννοιῶν, καὶ ἐφ' ἐτέρας καλλίονας τὸν νοῦν δισχολήσεις, χρόνῳ δὲ ποτε ταῦτα τῆς μνήμης ἐκατοῦ ἐκβαλάν, τῇ λήθῃ αὐτὰς τοῦ τῆς ψυχῆς πίνακος ἀπαλείψειεν. Οὐδὲν γάρ ἐστι μνήμη, ἡ τύπωσις ἔννοιῶν, ὡς ἐν ψυχῇ, ὑποχώραφος. Καὶ πῶς

A attigerit: quomodo semetipsam illi mulier ad nefarium opus tradiderit. Velut in tabula, inquam, singula accurate descripta cernentur, nec ea solum quae ad actum perducta sunt, sed etiam actibus non erumpentibus insitae in anima tabula cogitationes. Nihil enim aliud est pictura in anima, nisi cogitatio alicuius rei in ipsa informata: nec aliud quidquam est imaginaria ut excurrens cogitatio in anima, nisi pictura imaginationis coloribus, et magnitudinibus atque etiam figuris, quas in ipsa mens 647 depinxit, delineata. Et quemadmodum qui artem notarum didicit, omnium notarum figuras et nomina, atque etiam octadum formas et tetradum in anima impressas habet, et ad usum eorum quae dictantur, per manum ea, quae memoria inscripta sunt, in tabula ostendit; atque alias quidem notas stylo figuravit, alias vero nondum manu designatae, in anima tamen descriptae servantur: ita et anima alias quidem cogitationes, dum per corpus operatur, ad actum perduxit, alias vero, quas nondum corpore perfectas nobis ostendit, in seipsa formatas servat, etsi non corporaliter, sed proprio opere eas per semetipsam incorporaliter perficit. Quemadmodum enim corporis opus est aliquid corporaliter paragere, ita et anima opus est placentes sibi imaginationes, arbitrio suo per cogitationem ad actum perducere. Unde et peccata, quae in cogitatione posita sunt, non ut cogitationes simpliciter, sed ut opera in anima peccata aequum est judicari. Quemadmodum igitur etiam notas manus non scribat, notarum tamen figuris tota anima ubique inscripta est, et si quis corpus removeat, totam animam videbit, eo quod dicitur, commento inscriptam: sic postquam corpus exuerimus, omnis cogitatio velut in pictura, ita in anima videbitur inscripta. Et quemadmodum qui notas non didicit, earum in anima non habet descriptas formas; qui vero didicit, etiam notas manus non scribat, earum formas discendo in anima inscripsit: ita et qui de peccato aliquo non cogitavit, illius imaginem anima impressam non habet; qui vero cogitavit, etiam non procedat opus, tamen in anima imagines eorum quae cogitavit, velut in quadam tabula, clare descriptas habet. Sed quemadmodum illic qui notas didicit, si eas scribere negligat, obliviscendo illas e memoria abieciet, ita ut deinceps temporis progressu e memoria tandem aliquando projiciens, obliviscendo ex anima tabula delebit. Nihil enim aliud est memoria, nisi cogitationum velut depicta in anima informatio. Et quomodo possimus effugere pœnas ejusmodi cogitatio-

(33) Γενόμεναι. Ita mss. quatuor. Editi, γινόμεναι. Quae sequuntur restituimus ex uno codice Reggio. Habet autem editio Veneta. Οὐδὲν γάρ ἐστι ἐν ψυχῇ ἔννοια. Paris., Οὐδὲν γάρ ἐστι οὐδὲν ἐτί τῇ ψυχῇ ἔννοια. Illud δὲ αὐτῇ ex sex mss. desumptum est pro

eo quod erat in editis, τινάς. Rursus hoc loco non nulli codices et editio Veneta, καὶ οὐδὲν ἐστι.

(34) Eu. Præpositio addita ex tribus mss. Illud δεῖ, quod paulo post sequitur, desumptum ex cod. Mazarino.

num, quarum memoria adhuc in mente mota formas in tabula vivas omnibus ostendit? Igitur ne turpibus rebus referta mentis nostre tabula apparet, deleamus oblivione memorias pravarum cogitationum, et earum loco bonarum recordationes informemus; ita ut nequaquam integumento corporis in praesens tempus cooperti, postquam illud deposuerimus, turpes quidam obninos et probrosi ob picturas omnibus praster conceptam de nobis in hac vita opinionem videamur.

32. Fortasse enim illud est quod ait Apostolus: *Quorumdam hominum peccata manifesta sunt, praecedentia ad judicium: quosdam et subsequuntur*²⁴. Nam quae manifesta sunt omnibus hominibus peccata, quibus etiam eos qui videbant ad blasphemiam et similes actiones pravo scandalio incitarunt, ea praecedunt. Quae autem ignota sunt hominibus et clam perpetrantur, non idcirco quod homines lateant, remanent, sed inseparabiliter eos sequuntur, ut et seipsa et latenter multos auctorem prudentia, tum nescientibus eum hominibus, tum justo judicio tradant: ita ut miser ille a propriis sceleribus comprehendatur, a manifestis praecedentibus in judicium tractus, ab occultis autem inseparabiliter assestantibus agitatus. Atque hanc sententiam exponens Apostolus inter alio dicit: *Similiter et bona opera, quae coram hominibus lucent, ut videntes dent gloriam Patri nostro qui in celis est, manifesta sunt: et quae aliter se habent, abscondi non possunt*¹. Etsi enim nunc ignoretur qualia sint opera nostra, oporet nos manifestari coram tribunali Christi². *Qui illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit occulta constilla cordium*³. Et tunc laus erit unicuique a Deo⁴, quando recipiemus unusquisque ea quae sunt per corpus; prout gessimus, sive bonum, sive malum.

τοῦ σώματος πρὸς ἐπράξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον.

33. Neque etiam alia praetermittenda intelligendi ratio, quae fortius potest prudentem virginem ad certamina, quae ipsi sustinenda sunt, incitare. Quemadmodum enim admirabilem Paulum, adhuc in corpore degentem, alia praecesserunt opera; multis, qui per ejus doctrinam ac vitam consummati ad aeternam ei vitam præverant, præmia illi sudorum, quos pro illis stillaverat, apud justum judicem Deum præparantibus; alia vero jam defunctum et cum Christo degentem sequuntur, iis, qui per eum insacris ejus epistolarum scripturis ad virtutem exercentur, laudes simul et præmia bono illi magistro hinc emittentibus: sic et contra, alia quidem praecedunt peccata, cum hi, qui ex pravis sermonibus

οἰόν τε φυγεῖν τὰς εθεύνας ἐκείνων τῶν ἐννοιῶν, ὃν ἡ μνήμη ἔτι κινουμένη ἐν τῇ ψυχῇ, τοὺς τύπους δὲ τῷ πίνακι ζῶντας τοῖς δρῶσιν ἐνδειχνεῖ; Οὐκοῦν ἵνα μὴ αἰσχρῶν ἀνάπλεως δὲ τῆς ψυχῆς ἡμῶν πλινᾶς ὄφθῃ, ἀπαλεψώμεν λήθῃ τὰς μνήμας τῶν φαῦλων ἐννοιῶν, τῶν ἀγαθῶν δὲ τὰς μνήμας ἀντ' αὐτῶν ἐντυπωσάμεν, ὃς ἂν μὴ κεκρυμμένοι τὰ νῦν τῷ περιβολαῖ τοῦ σώματος, μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τούτου, αἰσχροὶ τίνες τοῖς μάρμοις, καὶ ἐπονεδίστοι ταῖς γραφαῖς τοῖς πᾶσι παρὰ τὴν κατέχουσαν ἐν τῷ παρόντι βίῳ δόξαν δρῆσαν.

32. Τάχα γάρ τοῦτ' ἔστιν δὲ εἰρηκεν δὲ Ἀπόστολος: Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἀμαρτίαι πρόδηλοι εἰσι προδγουσιν εἰς χρίσιν· τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν. Αἱ μὲν γὰρ πᾶσιν ἀνθρώποις πρόδηλοι αἱ ἀμαρτίαι (35), αἱς καὶ τοὺς δρῶντας εἰς βλασφημίαν καὶ τὰς δομοὶς πράξεις κακῶς ἐσκανδάλισαν, προάγουσιν (36). Αἱ δὲ ἀδηλοὶ τοῖς ἀνθρώποις καὶ χρυσίως γινόμεναι, οὐδὲ διὰ τὸ τοὺς ἀνθρώπους ἀγνοεῖν, ἀπομένουσιν, ἀλλ' ἀχώριστοι αὐτοῖς ἐπακολουθοῦσιν, ἵνα ἐπιδείξεις εἰστάτε τε καὶ τὸν λανθάνοντα τοὺς πολλοὺς τούτων ἐργάτην, καὶ τοῖς ἀγνοοῦσιν ἀνθρώποις, καὶ (37) τῇ δικαίᾳ χρίσει αὐτῶν παραδῶσιν· ὡς μεσολαβεῖσθαι τὸν δεῖλαν δὲ τῶν οἰκείων κακῶν· δηποτὲ τῶν προδηλῶν προσαγόνεων εἰς τὴν χρίσιν ἐλκόμενον δηποτὲ τῶν ἀδηλῶν ἀχώριστως αὐτῷ ἐπομένων ἐπελαυνόμενον (38). Καὶ ἐρμηνεύων τοῦτο τὸ νόημα, ἐπιφέρων φῆσιν· Ήσαύτως καὶ τὰ καλὰ ἔργα, τὰ λάμποντα ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα ἰδόντες δοξάσωσι τὸν Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, δῆλα ἔστι· καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα κρυπτῆναι οὐ δύνανται. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς φανερωθῆναι τοὺς νῦν ἀγνοούμενοὺς ποίων πράξειν ἐσμὲν, ἐμπροσθεν τοῦ βίκματος τοῦ Χριστοῦ, "Οἱ φωτίσαι τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσαι τὰς κεκρυμμένας βουλὰς τῶν καρδίων. Καὶ τότε δὲ ἐπεινοὶ γεννήσεται ἐκάστω παρὰ τὸν Θεοῦ, διε τοπολαμβάνομεν ἐκαστος τὰ διὰ

B

C

D

33. Οὐ παρασιωπήσον οὖν οὐδὲ τὴν ἀτέραν ἔννοιαν, γεννικώτερον δὲ δυναμένην τὴν συνετήν παρθένον πρὸς τὸν ἐπιβάλλοντας ἄθλους ἀλεῖψαι. Ός γὰρ τὸν θαυμαστὸν Παῦλον ἔστι ἐν σώματι ὅντα, τὰ μὲν προέλαθεν ἔργα, πολλῶν τῶν διὰ τῆς διδασκαλίας τε καὶ πολιτείας αὐτοῦ τελειωθέντων εἰς τὸν ἔκει βίον αὐτὸν προειληφότων, καὶ τὰ γέρα αὐτῷ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν καταβληθέντων ἰδρώτων παρὰ τῷ δικαίῳ χριτῷ θεῷ ἐτοιμασθέντων· τὰ δὲ ἀναλόσσοντει λοιπὸν καὶ σὺν Χριστῷ γεγονότι ἔως τῆς δεύτερης ἀφέπεται, τῶν δὲ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἵεροῖς τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ γράμματος πρὸς ἀρετὴν δεσκουμένων, τοὺς ἐπανίους ἀμα καὶ μισθούς τῷ ἀγαθῷ ἐκείνῳ διδασκάλῳ ἐνθένδε πεμπόντων· οὕτω καὶ κατὰ τὸ ἐνα-

¹ I Tim. v. 24. ² ibid. 25. ³ II Cor. v. 10. ⁴ I Cor. iv. 5.

(35) Ἀματίφαι. Editio Paris. addit, γινόμεναι, quod nec in Veneta nec in mss. legitur. Mox duo mss., εἰς βλασφημίας.

(36) Προδγουσιν. Hic quoque deleimus quod addit' sela Parisiensis editio, εἰς χρίσιν. Paulo post

codices nonnulli, χρυφα.ως.

(37) Kal. Deest conjunctio in Regio codice 2879.

(38) ἐπελαυνόμενον. Sic codices Combes. et alii nonnulli. Editi, ἐπελαυνόμενον.

τίνον αἱ μὲν προάγουσιν ἀμαρτίαι τῶν βλαβέντων ἢ ιντῶν μοχθηρῶν λόγων ἢ πράξεων, προειληφότων τε εἰς ἄδου, καὶ τὰ κολαστήρια τοῖς τῆς βλάβης αἰτίοις παρασκευαζόντων ἔκει· αἱ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσι, τῶν καὶ μετὰ τὸν ἔκεινων θάνατον, διὸν κατέλιπον τῷ βίῳ κακίαν, ἢ αὐτῶν βλαπτομένων. Ως γάρ ἡνῶς τοῦ νῦν δι μακέριος Δανιὴλ πρὸς θεοσέβειαν τε καὶ προνοίας ἐπίγνωσιν ὡφελεῖ, καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ ὡφελούμενοι ἐπακολουθοῦσας αὐτῷ πέμπουσιν ἐντεῦθεν ἐπὶ τοῖς οἰκείοις κατορθώμασι τὰς τῶν ἐπαίνων φωνάς· οὕτω Μαρκίων καὶ οἱ λοιποὶ τῶν αἱρετικῶν ἐγκατασπειράντων τῷ βίῳ δόγματα βλάπτουσιν, ἀπάντων τῶν ἐξ αὐτῶν ἐντεῦθεν βλαπτομένων, πικροτέροις τοὺς προκατάρκεντας τῆς κακίας κολαστηροίς, καὶ πάλαι διμως τεμνεώτας, ἔκει παραδιδόντων. Εἰ γάρ ἔνα, φησὶν, ἐάν τις τῶν μικρῶν σκανδαλίσῃ, τεῦδε τοῦ θανάτου ἄξιος κρίνεται, διὸ τοῦ (39) μοχθηροῦ βίου ηρὸς διαφθορὸν τῇθν καταλειπόντας διποδείγματα, ἢ φθοροποιὰ ψυχῶν ἀναφυνταί (40) τὰ δόγματα, σκανδαλίζων, καὶ μετὰ τὸν οἰκοῖον θάνατον, ἀπάντων δὲ τῶν δι' αὐτὸν ἀποθνήσκοντων θανάτων ὑπεύθυνος ἄξιως καὶ δικαίως ἀποφανθείτ, καθ' ἔκαστον τῶν δι' αὐτὸν τραυματιζομένων ἢ ἀποθνήσκοντων ἐνταῦθα, κατὰ τὸν ἔκει αἰλῶν τραυματιζομένους τε τοῦ αἰτίου καὶ ἀποθνήσκοντος. Εἰ δὲ καὶ κατὰ τούτον τὸν τρόπον αἱ μὲν προάγουσι πολέμους, αἱ δὲ ἐπακολουθοῦσι· καὶ ὁσπερ αἱ ὑπὸ κακίας ἐπαγόντες μείζονας μείζονι κολάσει τὸν αἰτίον τῶν καθ' ἔκαστον βλαπτομένων παραδιδόσσιν· αἱ δὲ ἀπὸ ἀρετῆς μείζονων καθ' ἔκαστον τῶν ὡφελουμένων τε καὶ ἀπὸ κακίας ἐπιστρεφόντων τὸν διδάσκαλον γερῶν ἄξιούσι· καὶ ἡ παρθένος ἄρα ἔχει τινὰς καθ' ἀκάτερον ἀρετῆς ἢ κακίας, τὰς μὲν προαγούσας πράξεις, τὰς δὲ ἐπακολουθοῦσας· καὶ ἀδηλία μὲν ἔκεινη, ἡ πρὸς τὴν διὰ τὴν οἰκείαν ἀμαρτίαν κολάσει, καὶ διὰ τὸ τῶν ἔτερων πτῶμα, αἱς ὑπεδειξε τοὺς πρὸς ἀμαρτίαν ἀλισθούσες, διὸ πικροτέρα κολάσει παραδιδομένη· τρισμαχεία δὲ ἔκεινη, ἡ πρὸς τοὺς ἄξιοις στεφάνοις καὶ διὰ τὰς ἢ τοῦ πρὸς αὐτὴν ζύγου στεφανουμένας, καθ' ἔκαστην καὶ μετὰ θάνατον κατὰ τὸν ἔκει αἰλῶν στεφανουμένη.

34. Εἰ οὖν οὐδὲν ἔστι κεκρυμμένον ὃ οὐκ ἀποκαλυφθῆσται, διὰ πάντας τοὺς προειρημένους λόγους ἡ παρθένος καὶ μόνη οὖσα, τῆς (41) ἀναμαρτησας ἰαυτῆς προνοήσται, οὐ τὰς τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων δψεις μόνον, ἀλλὰ πολλῷ πλέον, φημὶ, τὰς ἰαυτῆς καὶ τῶν ἀπανταχοῦ δρώντων ἀγγέλων ἐντρεπομένη. Διὰ τοῦτο γάρ, φησὶν, δψείλει ἡ γυνὴ ἔξουσιαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους. Οὐ γάρ δεῖ, κανὸν ἐν οὐκώ μόνη καθέζηται καθ' ἰαυτὴν ἡ παρθένος, διότι μηδεὶς πάρεστι τῶν ἀνθρώπων, ἀδιαφόρως γυμνοῦσθαι. Πολὺ γάρ, φημὶ, ἐπαγωγὸς ἡ φύσις τοῦ θῆλεος, πᾶσαν ἀδέρενα φύσιν καθ' ἰαυτῆς ἐπισπάσσθαι. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον φυλάττεσθαι δεῖ τὰς τῶν δαιμόνων ἐπηρέας, ἀοράτως ἐφεδρευούσας ἡμῖν, δεῖ ὑποπτεύουσαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς πᾶσιν, φησὶν, αἰδεσθίμους ἀγγέλους ἔξουσιαν ἔχειν δψείλει. Ἀντροῦ μὲν γάρ, ως τοῦ ἀγγελικοῦ τρόπου τινὰ ἀξιώματος

⁴ Matth. xvii, 6. ⁵ Matth. x, 28. ⁶ I Cor. xi, 10.

(39) Τοῦ. *Legendum*, τό.

(40) Ἀναφυνταί. *Forte*, ἀναφανῆναι. *Edit.*

A aut actionibus damnum accipere, præseunt in infernum, et supplicia damni auctoribus illic præparant; ulia vero subseuantur, nempe eorum, qui etiam ab illis, post illorum mortem, ob relictā seculo monumenta nequitia lēduntur. Quemadmodum enim hactenus beatus David ad Dei cultum et prævidentia agnitionem juvat, et qui ab eo juvantur, propriis præclare factis hinc et laudum voces quæ ipsum sequuntur, emittunt: sic Marcion et alii qui heretica dogmata in hac vita seminavere, damnum inferunt, ac omnes, qui ab eis hic lēduntur, gravioribus mali auctores suppliciis, etsi jam olim mortuos, illic tradunt. Nam si is, inquit, qui unum ex parvulis scandalizaverit, tali morte dignus judicatur⁷, qui tot ac tantos scandalizavit, dum improba vita ad corruptelam mortem relinquunt exempla, aut perniciosa animabus pellulat dogmata, mortis omnium, qui propter eum moriuntur, reus jure ac merito judicetur, ita ut prout singuli propter eum hic vulnerantur, aut moriuntur, ipse auctor in illa vita vulneretur et moriatur. Quod si 649 etiam secundum hanc rationem aliæ quidem præcedunt actiones, aliæ vero subseuantur; si quemadmodum quæ ex nequitia consequuntur, majori supplicio, prout quisque lēditur, mali auctorem tradunt; ita etiam quæ ex virtute consequuntur actiones, prout quisque juvatur aut a virtio revocatur, majoribus præmiis magistrum augent; habetque profecto virgo ex utraque parte, virtio aut virtute, alias quidem præcedentes actiones, alias vero consequentes; misera quidem illa est, quæ præter pœnam proprii peccati, etiam ob aliarum casum, quibus in peccatum labendi auctor fuit, semper acerbiori supplicio traditur: at ter heata, quæ præter proprias coronas, etiam propter illas, quæ in illius imitatione coronantur, pro singulis post mortem in illa vita coronatur.

34. Si igitur nihil est occultum quod non revelabitur⁸, propter omnes prædictas rationes virgo, etiamsi sola sit, dabit operam ut peccatum effugiat, non solum reliquorum hominum oculos, sed etiam multo magis suos ipsius ac angelorum ubique spectantum reverit. *Propterea enim debet*, inquit, *mulier potestatem habere supra caput propter angelos*⁹. Non enim oportet, ut etiam si sola domi sedeat virgo propterea quod nullus adest hominum, indifferenter nudetur. *Multum enim statuo esse illecebrarum in feminea natura*, ut omnem virilem naturam in semetipsam trahat. *Neque ob eam solum causam injurias dæmonum*, quæ nobis invisibiliter insidiantur, cavere debet ac semper suspectas habere; sed etiam ob reverendos omnibus, inquit, angelos potestatem habere debet. *Vir enim, cum angelicam quodammodo potestatem habeat*,

(41) Τῆς. *Sic mss. quatuor. Editi*, τάς. *Ibidem unus codex*, *ἰαυτοῦ* alias, *ἰαυτὴν*.

nudo capite sodalibus fidenter se ostendat. Mulier autem, quæ multo inferiorem, quam vir, sortita est naturam potestatem habeat in capite; suam præstantiori summissionem, habendo potestatem in capite, decenter constens. Propterea, inquit, ipsa etiam natura capillis earum caput in vertice contexit, sua sponte docens, non oportere, ut mulier unquam, non solum alio aliquo membro, sed ne capite quidem indiferenter nudetur; et quia solæ interdum, viris absentibus, id facere non verentur, venerabiliorem viris dignitatem adjecit, dicens: *propter angelos*, qui ubique adsunt et quæ geruntur vident. Reveratur ergo omnis mulier, adhuc autem multo magis virgo angelos, etiam si sola absque hominibus domi versetur: et cum necessitas incidet curandi corporis, et caput et singula componens opus properet, et quantum fieri potest, operiat membra, ita ut non solum suos ipsius ac angelorum oculos semper reveratur, sed etiam tanquam in proprio exercenda pietatis sacrario ad pudorem semetipsam studiose exerceat.

35. Quod si ne tum quidem cum sola est, indifferenter nudabitur, multo magis, fratribus in **650** Christo præsentibus, semetipsam et tunica et pudore modeste exornabit; non solum nullum ex membris, quæ veste operienda sunt, nudari temere sinen, sed maxima etiam attentione semetipsam ad damnum vitandum componens, ut non solum ipsa illæsa permaneat, sed etiam qui vident, nullam ex aspectu materiam damni accipiant. *Videntes enim*, inquit, *filiæ Dei hominum, quod essent pulchræ, descendenterunt ad illas*¹. Idonea est enim nudata pulchritudo, ut filios etiam Dei ad voluptatem pelli- ciat, et tanquam homines, qui propter eam moriuntur, mortales efficiat. Quare non oportet, ut de sua tantum securitate sollicita, eorum salutis, qui laedi possunt, nullam rationem habeat: sed debet undique et sua ipsius virginitatis inviolabilem pulchritudinem servare, et iis qui illam vident, lucrum vite, non mortem ex peccato conciliare. Etsi enim ipsa confidit virginitatis suæ firmo proposito, debet tan- men curam gerere, inquit, ut ne ponat offensionem fratri aut scandalum ².

36. Sic igitur virgo et mente et motu et forma ac habitu et gestu, et sola et cum aliis, ad id quod pla- cet sponso suo salubriter composita, cum sponsi amicis caste colloquetur. Non enim ad bominum odium eam ferentes includimus, sed accuratis li- neamentis totam a capite usque ad pedes, velut Dei

¹ Gen. vi, 2. ² Rom. xiv, 13.

(42) Λύτροι. Codices nonnulli, αὐτόθεν.

(43) Ηροστέθεις. Editi addunt, τῶν ἀγγέλων, quæ melius desunt in quatuor mss.

(44) Ασκητηριψ. Corpus virginis intelligit.

(45) Λέει... καλύπτεσθαι. Sic mss. quatuor. Editi, δει... καλύπτουσα.

A δν, γυμνὴ τῇ κεφαλῇ τοῖς φράτορσι θαρσῶν ἐνράσθε. Γυνὴ δὲ ἀνδρὸς πολλῷ ἐλάττω λαχοῦσα τὴν φύσιν, ἔξουσιαν ἔχεται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· διὰ τοῦ ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὴν ἔξουσιαν, τὴν πρὸς τὸ κρείττον ὑποταγὴν εὐσχημόνως διολογοῦσα. Διὰ τοῦτο, φησὶ, καὶ αὐτῇ ἡ φύσις ταῖς θριξὶ τὴν κεφαλὴν τούτων ἄνωθεν ἐπεκάλυψεν, αὐτόθι: (42) παιδεύουσα. διε προσήκει γυναικα μηδέποτε, οὐδὲ ὅτι ἀλλο τι τῶν μελῶν, ἀλλὰ μηδὲ τὴν κεφαλὴν ἀδιαφόρως γυμνοῦσθαι· καὶ ἐπειδὴ μόνα ἀνδρῶν μὴ παρόντων ἐσθ' ὅτε πρὸς τοῦτο καταθαρσοῦσι, τὸ ἀδεσιμώτερον τῶν ἀνδρῶν ἀξιωμα προστέθεισε (43), εἰπὼν, διὰ τοὺς ἀγγέλους, τοὺς ἀπανταχοῦ παρόντας τε καὶ τὰ πρατέόμενα βλέποντας. Αἰδεσθω οὖν πᾶσα γυνὴ, ἕτι δὲ μᾶλλον ἡ πρθένος τοὺς ἀγγέλους, καὶ μόνη ἀνθρώπων ἐν τῷ οἴκῳ ὑπάρχουσσι· καὶ ὅταν συμβείνῃ ἀναγκαῖως ἐπιμελεῖσθαι τοῦ σώματος, τὰ τε κατὰ κεφαλὴν καὶ τὰ καθ' ἔκαστον περιστέλλουσα, ἐπισπεύδεται τὸ ἔργον· καὶ ὡς οἶόν τε ἔστιν, ἐπικρυπτεῖται τὰ μέλη, οὐ μόνον τοὺς ἑαυτῆς δρθαλμούς καὶ μετὰ τούτων τοὺς τῶν ἀγγέλων δεῖ αἰδουμένην, ἀλλὰ καὶ ὕσπερ ἐν οἰκείῳ ἀσκητηριψ (44) πρὸς αἰδῶ ἑαυτὴν φιλοκάλως ἀσκεῖσθαι.

35. Εἰ δὲ οὕτε καθ' ἑαυτὴν οὖσα ἀδιαφόρως ἀπογυμνώσεται, πολλῷ πλέον, ἀδελφῶν ἐν Χριστῷ παρόντων, ἑαυτὴν καὶ χιτῶνι καὶ αἰδοῖ σωφρένων κομῆσθαι· οὐδὲν οὐδὲν τῶν μελῶν, ἀ δεῖ τῇ ἑστῆτι καλύπτεσθαι (45), παραγυμνοῦσθαι ἀπὸ ὡς ἀφιεῖσα, ἀλλὰ καὶ μάλιστα προσεχῶς ἑαυτὴν πρὸς τὸ ἀδιλαβεῖς περιστέλλουσα· ἵνα μὴ μόνον αὐτῇ ἀνεπηρέαστος μένῃ, ἀλλὰ καὶ οἱ δράντες μηδεμίαν ἐκ τῆς θίας διόδεσιν βλάβης λαμβάνωσιν. Ἰδόντες γὰρ, φησὶν, οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, διε καλαὶ εἰσι, κατηγένθησαν πρὸς αὐτάς. Ἰκανὸν γάρ ἔστι παραγυμνούμενον κάλλος, καὶ οὐδὲν θεοῦ πρὸς ἥδονήν γοντεύσαται, καὶ ὡς ἀνθρώπους διὰ ταύτην ἀπογνήσκεντας θητοὺς ἀποδεῖξαι. Διὸ οὐδὲ τοῦ ἑαυτῆς ἀδιλαβούς μόνον φρόντείουσαν, τῆς τῶν βλα- δηναὶ δυναμένων καταφρονεῖν σωτηρίας, ἀλλὰ πανταχόθεν καὶ ἑαυτῆς ἀσύλου τὸ τῆς παρθενίας κάλλος φυλάττειν, καὶ τοῖς δρῶσιν αὐτήν (46) κέρδος ζωῆς, καὶ μὴ τὸν δὲ ἀμαρτίας θάνατον πραγματεύεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ αὐτῇ πέποιθε τῷ τῆς παρθενίας ἀπτώτῳ, ἀλλ' δύμως προνοεῖσθαι δεῖ, φησὶ, ὥστε μὴ τιθέναι πρόσοχομα τῷ ἀδελφῷ τῇ σκάνδαλον.

36. Οὕτω δὲ τὴν παρθένος καὶ γνώμης καὶ κινήσεως καὶ μορφῆς καὶ σχήματος, καὶ μόνη καὶ μετ' ἄλλων, πρὸς τὸ ἀρέσκον αὐτῆς τῷ νυμφίῳ ἔχουσα ὑγιῶς, τοῖς τοῦ νυμφίου φίλοις καθαρῶς διμιλήσει. Οὐ γάρ εἰς μισανθρωπίαν φέροντες αὐτήν ἀπεκλείσαμεν, ἀλλ' ἀκριβεῖσι τύποις ὅλην ἄνωθεν ἀπὸ κεφαλῆς ἄχρι

(46) Αὐτήν. Editio Parisiensis præmittit, καὶ quod sustulimus, quia in editione Veneta et codicibus mss. deest. Paulo post eamdem conjunctiōnem ante αὐτῇ addidimus ex editione Veneta et codicibus mss.

ποδῶν Θεοῦ ἄγαλμα ζωγραφίσαντες, οὕτω πρὸς τοὺς τῆς πίστεως οἰκείους ἐπιδεξίως προάγομεν (47), ἵνα καὶ σχῆματι, καὶ λόγῳ, νύμφη ἀληθῶς τοῦ Κυρίου δρφεῖσα, ὡφελήσῃ τοὺς ὄμιλοῦντας. Ὁμιλεῖτω τοιγαροῦν ὡς νύμφη μετὰ αἰδοῦς τοῖς τοῦ νυμφίου, φημὶ, διηρέτας, καὶ διμιλεῖτω ἀπανταχοῦ τὸ νηφάλιον σώζουσα. Δεῖ γὰρ αὐτὴν ἀκεραίαν μὲν εἶναι ὡς περιστεράν, φρονίμην δὲ ὡς τὸν δρφινόν. Ἐπειδὴ γὰρ αἱ ἐν σώματι ψυχαὶ ἀδυνατοῦσαι ἀλλήλαις (48) γυμνῶς περὶ ἀρετῆς διμιλεῖν, τοῖς περικειμένοις σώμασιν ὀργάνοις πρὸς τὴν φωνὴν καὶ τὴν θέαν ἀναγκάζονται χρῆσθαι, καὶ δὴ μὴ δυνάμενος ψυχῆς ἐνδεδεμένης σώματι κάλλος ἰδεῖν, ἡ λόγῳ (49) ταύτης ἀκούσαι, τὸ τοῦ σώματος κίνημα ἐν φότεσιν δρψ, καὶ τῆς διὰ τούτου φωνῆς ἐπακούων, τὸ κάλλος αὐτῆς διὰ τούτων ἀναλογίζεσαι, καὶ οὐ φωνῇ μόνον ἡ καὶ ἡ βλέμμα, ὥσπερ ἐν κατόπτρῳ τὸ τῆς ψυχῆς εἰδός δεικνύει· ἀλλὰ καὶ στοιχεῖδες ἀνδρὸς, καὶ γέλως, καὶ βῆμα ποδῶς, ἀναγγέλλει περὶ αὐτοῦ. Ἐλαθον δὲ τινες ἀπὸ τοῦ ἡδεῶς ἀκούειν τοῦ μουσικοῦ, μηκέτι μὲν τὸν μουσικὸν, ἀλλὰ τὸ δρώμενον δργανον, δι' οὐ ἀπολαύσουσι τῆς τοῦ μουσικοῦ ἐπιστημῆς, καταβραχὺ ἀγαπῶντες. Διὰ τοῦτο δεῖ ἀναγκαῖως τὴν παρθένον ἀκριβῶς τὴν ἀκοὴν καὶ τὸ δύμα τηρεῖν, μήπως λάθῃ ἀντὶ λαλούσης ψυχῆς τὸ δι' οὐ αὐτὴν λαλεῖ ἀγαπῶσα. Δεινὸς γάρ ἐστιν δὲ ζηλοτυπῶν τὴν περὶ τὸ καλὸν ἡμῶν διάθεσιν, διὰ παντὸς τρόπου ὑφελεῖν μὲν ἡμῶν τὸ ποθούμενον, τὸ δὲ ἰδίον πανούργως πρὸς τὸν πόθον ἀνθυπαλλάξαι. Οὕτω γὰρ ἔλαθόν τινες ἀπὸ τοῦ ἡδεῶς ἀκούειν τοῦ περὶ ἀρετῆς λόγου, καὶ περὶ τὴν κινοῦσαν τοῦτον ψυχὴν διακεῖσθαι, τῇ συνεχεῖ ἀκοῇ καὶ τῇ θέᾳ ἐντυπωθέντες μὲν τὴν μορφὴν τῶν τοῦ σώματος χαρακτήρων, καὶ τῇ φωνῇ τὴν ἀκοὴν ἀτόπως θελχέντες· οὐκέτι δὲ τὴν ψυχὴν τὴν διὰ φωνῆς ἐνεργοῦσαν τὸν λόγον, ἢ τὸ πρὸν ἀγαπῶντες περιεῖπον τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ σῶμα τὸ διακονούμενον αὐτοῖς τὰ τῆς ψυχῆς κάλλα λοιπὸν ἀγαπῶντες. Ἀγγιθόρους γάρ φασι καὶ Ἑλληνες οὐδὲ κακίας εἶναι ταῖς ἀρεταῖς. Ἐκάστη γὰρ ἀρετῆς θύρφ τὴν (50) κακὰν διμοιστήην ἰδεῖν ἐκκυρώθειν παρήρμοσεν, ἵνα δὲ σπουδάζων περὶ (51) τὴν ἀρετὴν, παρεστῶς ταύτης τὸ πρώτον τῇ θύρφ, καὶ κρούειν ταύτην δοκῶν. ἀνογύσης αὐτῷ ἐνθένδε η ἐνθένδε μιᾶς τῶν θυρῶν τῆς κακίας, ἵνα τῆς διμοιστῆτος ἀπατηθεῖς, ὡς εἰς τὸν τῆς ἀρετῆς οἰκον εἰσέλθοι· εἰθ' ὑπὸ πάντων ἐπὶ τῇ ἀπάτῃ γελώμενος, χρόνῳ τε καὶ πειρῷ μάθῃ, οὐ μόνον πόρρω οὐδέρχων ἐκείνης τῆς ἀρετῆς η τοις κρούειν ἐδόκει τὴν θύραν· ἀλλὰ μήτε τῶν οὐδῶν αὐτῆς τὴν ἀρχὴν ὑπερβάς, μήτε τῇ θύρφ, ὡς τὸ πρὸν ἐδόκει, παρεστῶς γοῦν καὶ κρούων. Οὕτω γὰρ τοὺς μὲν θεραπέους βουλομένους εἶναι πρὸς ἀρετὴν θρασεῖς ἀπατήσασ έδειξε· τοὺς δὲ φυδουμένους τοὺς ἐπὶ

⁹ Matth. x, 18.

(47) Προσάγομεν. Σιο̄ codices mss. Combeſſis. et plures alii. Editi, περιάγομεν.

(48) ἀλλήλαις. Sic mss. quatuor. Editi, ἀλλήλως.

(49) Λόγῳ. Sic editio veneta et sex mss. codices. Editio Parisiensis, λόγου.

(50) Τὴν. Codex Maz., τὴν εἰς, εἰοque legit Am-

A simulacrum, informatam, sic ad fiduci domesticos prudenter adducimus, ut dum et habitu et sermone vere sponsa Domini videtur, colloquentibus proposit. Colloquatur igitur ut sponsa verecunda cum sponsi, inquam, ministris, ac colloquatur ubique sobrietatem servans. Oportet enim simplicem illam quidem esse ut columbam, prudentem vero ut serpentem⁹. Sed quia illigata corpori anima, cum non possent nude de veritate inter se colloqui, corporibus circumstantibus, velut instrumentis, tum ad vocem, tum ad visum coguntur uti; qui non potest anima corpori illigata pulchritudinem videre aut ratione illam audire, corporis motum in quo illa est, videt, ejusque vocem per illud emissam audiens, pulchritudinem illius ex his dijudicat, nec vox solum et aspectus, velut in speculo, anima speciem demonstrant, sed et amictus viri et rarus et pedis incessus illum produnt. Nonnulli autem musicos libenter audiendo, brevi imprudentes cōsperunt non jam musicum, sed instrumentum quod videtur, per quod musici arte perfruuntur, diligere. Propterea necessario oportet, ut virgo accurate auditum et visum custodiat, ne forte pro anima quae loquitur, imprudens diligit. Solers enim est, qui nostro boni amori invidet, omni modo nobis subtrahere id quod desideramus, et quod ipsius proprium est astute ad desiderandum substituere. Sic enim nonnulli, dum libenter audiunt de virtute sermonem, ac animam illum proferentem diligunt, assiduo⁸ auditu ac visu imprudentes eo deducti sunt, ut lineamentorum corporis formae in eis imprimerentur, ac eorum auditus voco magorem in modum demulceretur, nec jam animam vocis instrumento loquentem, quam antea diligentes hominem colebant, sed corpus, quod ipse anima bona ministrabat, deinceps diligenter. Vicina enim esse aiunt etiam Græci virtutis virtutibus. Unicuique enim virtutis janus¹⁰ vitium specie simillimum utrinque adaptavit, ut qui virtutis studiosus est, cum primum illius janus¹⁰ astat eamque videtur pulsare, aperta illi bino aut illinc una ex januis vitii, similitudine deceptus tanquam in virtutis domum introeat; ac deinde ab omnibus ob errorem irrisus, tempore et experientia discat, non solum se longe esse ab illa virtute, cuius aliquando pulsare januam videbatur, sed ne illius quidem limen omnino supergressum esse, neque illius foribus, ut antea videbatur, astitisse eaeque pulsasse. Sic enim eos qui sibi ad virtutem fidere volunt, temerarios decipiendo ostendit: fugientes temeritatis notam, ignavia et pusilli animi arguit. Commiserationis studiosos prave ad vitia emollivit: discedentes a tenoribus

brosius qui vertit simillimam in vita ferentem utrinque speciem. Idem legit, ἐκάστη γάρ ἀρετῆς θύρφ. Sed quae his narrantur, non unaquaque virtutis janua efficit, sed ipse salutis nostræ hostis, de quo non multo ante locutus est.

(51) Περὶ. Quatuor mss. codices, ἐπι.

affectibus, crudeles et inhumanos effecit: quem-
admodum etiam eos qui charitatis pulchritudinem
persequuntur, falsi nominis charitate in carnis vo-
luptates et vituperatam ab omnibus vitam indecora
conjecit, aut sibi ab hoc probro carentes, fratrum
osores effecit, ac omnem illis boni sensum eripuit.
Rursus igitur *Ne declines ad dexteram aut ad sinistram*¹⁰, ne decepta in unam aliquam vitii januam
incidas; sed medium incede virtutis viam, ac ubi-
que considerans, quomodo caute, non ut insipientis,
sed ut sapiens ambules¹¹, quia in medio laqueo-
rum incedis, et super pinnas urbium transis¹², da
operam, ut in laqueum prae negligentia non inji-
cias pedem tuum, ne quando ex muro civitatis
nostrae delapsa misere pereas.

ὅπως μήτ' εἰς ταράχας που ῥρημούσα ἐμβάλῃς τὸν πόδα σου, μήποτε ἀπὸ τοῦ τείχους τῆς πόλεως ἡμῶν πε-
σοῦσα ἀποθάνῃς κακῶς.

37. Diligendi igitur qui ad sponsum invitant, B
sed debet dilectio justa esse ac non confusa, ne
ministros sponsi, continenter audiendis illorum de
sponso sermonibus, æque ac sponsum aliquando
diligens, evertat dignitatem sponsi, ac pronubis,
æque illos ac Dominum honorans, maximam faciat
injuriam. Jam vero imprudentes nonnullæ mini-
stros non æque ac sponsum, sed etiam amplius
quam sponsum impie dilexerunt: jamque sponsi,
cui desponsatas fuerant, semel oblitæ, totæ famu-
lorum sponsi factæ sunt sponsæ, vel potius ne fa-
mularum quidem sponsi, sed alienorum quorum-
dam turpes mulieres evaserunt. Nullum enim car-
nalem sponsus noster ministerum habere deprehen-
ditur, sed omnes spiritu viventes. Quæ autem non
spiritui ministrorum sponsi, sed eorum carnibus
sese desponderunt, hæ, ut manifestum est, cum
illos a ministerio sponsi **652** alienos esse, tum
semetipsas non ministris sponsi, sed alienis servis
desponsatas esse, ostenderunt. Debent igitur etiam
cum istis caute colloqui, nascentem sensim ex col-
loquio corpoream consuetudinem prudenter absin-
dentes, et in colloquendo carentes, ne dum fidenter
cum illis, ut cum sponsi famulis, colloquuntur,
imprudentes vel eos ad ea quæ non oportet detor-
queant, vel semetipsas preter propositum scopum
in carnis voluptates absurde dejiciant. Sed charitas
habenda proximi, quia *Diliges proximum tuum
sicut te ipsum*¹³, ac sponsæ hoc præceptum sibi
gratum sponsus tradidit. Certe, inquit, *diliges*, et
quatenus uni istorum facis, mihi sponso tuo facis¹⁴.
Sed non debet libidini obnoxia esse charitas, nec
nomen charitatis mentiens, re evertere dignitatem
veræ charitatis. Quandiu quidem ob amorem
sponsi, amare fratres videris, servas et in eum et
in illos gravitatem charitatis. Sed si non jam

¹⁰ Prov. iv, 27. ¹¹ Ephes. v, 15. ¹² Eccli. ix, 20.

(52) Ἐμφυομένην. Hæc scriptura solius est co-
dicis Colbertini, sed percommode emendat vulga-
tam lectionem νυμφευομένην, cuius vitium cum
perspicere Comber. legendum putabat, μνηστευ-

Α τῇ θρασύτῃ: φύγους δειλούς καὶ μικροψήχους ἀπ-
γλεγκες. Καὶ τοὺς μὲν συμπαθεῖς εἶναι σπουδάζοντας
πρὸς τὰ πάθη κακῶς ἐμαλάκισε· τοὺς δὲ τὸ ἐμπα-
θὲς φεύγοντας ἀνηλεῖς καὶ ἀπανθρώπους ἐποίησεν·
ῶσπερ οὖν καὶ τοὺς τῆς ἀγάπης τὸ κάλλος μεταδιώ-
κοντας, φευδανύμφη ἀγάπη. Η̄ εἰς σαρκὸς ἡδονὰς
καὶ ἐπίφογον πᾶσι βίον ἀπρεπῶς κατηκόντισεν, η̄
εὐλαβομένους τὸν ἐπὶ τούτοις μῶμον μισθέλφους
καὶ τοῦ καλοῦ ἀναισθῆτος ἐποίησε. Πάλιν οὖν Μῆ
ἐκκληνῆς εἰς τὰ δεκάτηα ἡ εἰς τὰ ἀριστερά, ίνα μὴ
πλανηθεῖς εἰς μίαν τινὰ τῶν τῆς κακίας θυρῶν διλ-
εσθῆσθαι: ἀλλὰ μέσην διεύνων τὴν ἀρετὴν, καὶ ἀπαν-
ταχοῦ βλέπων πᾶς ἀκριβῶς περιπατήσῃ, μὴ ὡς ἀσο-
φος, ἀλλ' ὡς σοφὸς, διτὶ ἐν μέσῳ παγίδων περιπατεῖς,
καὶ ἐπάνω ἐπάλξεων πόλεων διαβαίνεις, προνοοῦ

B 39. Ἀγαπὴν οὖν δεῖ τοὺς πρὸς τὸν νυμφίον πα-
ραχαλοῦντας, ἀλλὰ δεῖ τὴν ἀγάπην δικαίαν καὶ μὴ
συγκεχυμένην ποιεῖσθαι, ίνα μὴ τοὺς ὑπηρέτας τοῦ
νυμφίου, ἀπὸ τοῦ συνεχῶς ἀκούειν αὐτῶν τὰ περὶ
τοῦ νυμφίου λαλούντων, ισούς τοῦ νυμφίου ἀγαπή-
σασά ποτε, καθέλῃ μὲν τὸ ἀξίωμα τοῦ νυμφίου, τοῦ
δὲ νυμφαγωγούς, τῷ τοὺς ισοτίμους τῷ δεσπότῃ
ἀγειν, ἀδικήσῃ τὰ μέγιστα. Ἐδη δὲ τινες ἔλαθον,
οὐκ ίσα τῷ νυμφίῳ ὑπηρέτας, ἀλλὰ καὶ πλέον αὐ-
τοὺς, ἀσεβῶς ἀγαπήσασαι· καὶ τοῦ μὲν νυμφίου
λοιπὸν, πρὸς δὲ ἐν νυμφεύσαντο καθάπτεις ἐπιλαθόμε-
ναι, δλαι δὲ τῶν οἰκετῶν τοῦ νυμφίου νύμφαι γι-
νόμεναι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τῶν οἰκετῶν τοῦ νυμφίου,
ἀλλὰ ἀλλοτρίων τινῶν γυναικες αἰσχραὶ εὐρεθεῖσαι.
Οὐδένα γάρ σαρκικὸν δὲ νυμφίος ἡμῶν ὑπηρέτην
ἔχων εὐρίσκεται, ἀλλὰ πάντας πνεύματι ζῶντας.
Αἱ δὲ μὴ τῷ πνεύματι τῶν διηρετουμένων τῷ νυμ-
φίῳ, ἀλλὰ ταῖς σαρκὶν αὐτῶν ἐσυντάξας ἀτόπως νυμ-
φεύσασαι, δῆλον ὡς κάκελους ἀλλοτρίους τῆς ὑπηρέ-
σεως τοῦ νυμφίου, καὶ ἐσυντάξας οὐχ ὑπηρέτας τοῦ
νυμφίου, ἀλλὰ ἀλλοτρίρις δούλοις νυμφευθεῖσας
ἀπῆλεγχαν. Οὐκοῦν καὶ τούτοις ἀκριβῶς διμιλεῖτω-
σαν, τὴν ἐμφυομένην (52) λαθραίως ἐκ τῆς δημόσιας
σωματικὴν συνήθειαν φρονίμως ἐκτέμνουσαι· καὶ
ἐν τῇ δημιλεῖν φυλασσόμεναι, μὴ ἐκ τοῦ θαρσεῖν, ὡς
τοῦ νυμφίου οἰκείοις, λάθωσιν, η̄ ἐκείνους πρὸς ἀ
μὴ δεῖ ἀποστρῆλασαι, η̄ ἐσυντάξας παρὰ τὸν προκε-
μένον σκοπὸν ἐπὶ τὰς σαρκὸς ἡδονὰς ἀτόπως κατα-
βαλοῦσαι. Ἀλλὰ ἀγάπην δεῖ τῶν πλησίον κεκτήσθαι,
διτὶ Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς ἐσυντάξ-
καὶ τούτῳ ἀρέσκον αὐτῇ δὲ νυμφίος τῇ νύμφῃ παράγ-
γειται διδώκει. Καὶ φησιν, ἀγαπήσεις, καὶ ἐφ' δύον
ἐνὶ τούτων ποιεῖς, ἐμοὶ τῷ σῷ νυμφίῳ ποιεῖς. Ἀλλ'
οὐκ ἐμπαθή εἶναι δεῖ τὴν ἀγάπην, οὐδὲ δύομα αὐτῇ
ἐπιψευδομένην (53) ἀγάπης, τῷ ἔργῳ ἀναιρεῖν τὴν
ἀξίαν τῆς ὄντως ἀγάπης. "Οτι ἔως δὲν διὰ τὴν πρὸς

C D 89. Λύτη ἐπιψευδομένην. Codex Colbertinus,
αὐτὴν pro αὐτῇ. Editio Veneta et codices mss. non
nulli, αὐτῇ ἐπὶ φευδομένης.

¹³ Luc. x, 27. ¹⁴ Matth. xxv, 40.

μάνην.

(53) Λύτη ἐπιψευδομένην. Codex Colbertinus,
αὐτὴν pro αὐτῇ. Editio Veneta et codices mss. non
nulli, αὐτῇ ἐπὶ φευδομένης.

τὸν νυμφίον ἀγάπην ἀγαπῶσα φαίνη τοὺς ἀδελφούς, σῶζεις καὶ τὸ πρὸς ἐκεῖνον καὶ τὸ πρὸς αὐτοὺς τὸ τῆς ἀγάπης σεμνόν. Ἔπειδὲν δὲ οὐκέτι δι' ἐκεῖνον, ἀλλὰ τούτους δι' αὐτοὺς ἀπὸ τῆς συνηθείας ἡς ἀγαπῶσα, διαφθείρασα καὶ τὴν πρὸς ἐκεῖνον ἀγάπην, καὶ ἐμπαθῆ ταύτην ποιήσασα, φευδόνυμον, καὶ οὐχὶ τὴν ἀληθῆ ἔχεις ἀγάπην. Ἀγάπη γάρ σαρκὸς πάθη (54) οὐχ ἀπτεται· οὐδὲ ἀλογος οὖσα ὑπὸ συνηθείας ζωάδους ἀκρίτως τὸ σεμνὸν ἐαυτῆς ἐπὶ σώματα καταφέρει. Ἀλλὰ λογικὴ οὖσα, καὶ δἰτι, σοφίας μεστή, ἐμφρόνως ἐαυτὴν πρὸς ἄξιαν τοῖς προσώποις κατὰ τὸ δίκαιον ταλαντεύει· τοὺς μὲν δηπρέας νυμφίου λογισμῷ δι' ἐκεῖνον τιμῶσα, αὐτὸν δὲ ἐκεῖνον οὐ διὰ τούτους, διτὶ περὶ αὐτοῦ αὐτῇ διαλέγονται, ἀλλὰ δι' αὐτὸν περιέπουσα· καὶ εἴ τις μὲν ἐκείνου ἐραστής, τούτον διὰ τὸ πρὸς ἐκείνον φίλτρον ἐταίρον νομίζουσα· εἴ δὲ τις τοῦ περὶ αὐτοῦ ἔρωτος ἀμελεῖ, οὐκέτι τοῦτον, καὶν αὐτὴν κολακεύῃ, ὡς οἰκεῖον δρῶσα. ἀλλὰ καὶ μάλιστα ἐκ τῆς κολακείας τὴν ἐπιδουλήην ὑποπτεύουσα, διτὶ ἀμελῶν τοῦ νυμφίου περὶ δὲ αὐτῇ ἐπτόηται, προσποιήτω τῇ περὶ τὸν νυμφίον αὐτῆς θεραπείῃ, δελεάζει (55) μὲν ταύτην ὡς συμπονῶν αὐτῇ πρὸς τὴν ἐκείνου ἀρέσκειαν, ἐφ' ἐαυτὸν δὲ αὐτῆς τὸν ἔρωτα ἐκ τῆς συνηθείας διμιλας μεταθεῖναι σπουδάζει, ἐν νυμφαγωγοῦ δνόματι τε καὶ σχῆματι μοιχός τῆς νύμφης πανούργως γινόμενος. Ἐντεῦθεν γάρ πολλαὶ τῷ τῆς ἀγάπης δνόματι καταβραχὺ πρὸς τὰ τῆς σαρκὸς πάθη ὑπὸ τῆς συνηθείας κατενεχθεῖσαι, πόρναι καὶ μοιχαλίδες καὶ ἀλλότριαι οὐ τῇσι τοῦ Κυρίου μόνον νυμφίουσι, ἀλλὰ καὶ τοῦ κατὰ σάρκα νομίμου παρὰ ἀνθρώποις γάμου παντάπαισιν ἀπηλέγχθησαν. Παρθενίαν γάρ τῷ Κυρίῳ ἐπαγγειλάμεναι, εἰθ' ὑπὸ τῶν σαρκὸς ἥδονῶν νικηθεῖσαι, τὴν τῆς πορνείας ἀμαρτίαν γάμου δνόματι περιστέλλειν ἐθέλουσιν· οὐδὲ ἀγνοοῦσαι, οἷμαι, καὶν ἀγνοοιαν δὴ προσποιῶνται, διτὶ οὔτε τούτου ἐστὶ νύμφη, δην παρανόμως κατέλιπεν, μους γυνὴ δύναται ἀεροθῆναι.

38. Τότε γάρ νόμιμος (58) καὶ κατὰ τὰς θείας Γρα-
φὰς συνίσταται γάμος, διαν μὴ πάθος ἡδονῆς προκα-
ταλδηνή τοῦ νόμου τὴν χρείαν, λογισμὸς δὲ τοῦ τε
εἰς βοήθειαν ἀναγκαῖον καὶ τῆς τῶν παιδῶν διαδοχῆς
τοῦ γάμου προσθείς τὸν σκοπὸν, τίμιον δοντας μη-
στεύῃ τὸν γάμον. "Οτε τῶν ἀναγκαίων τοῦ γάμου
πρειληφότων τῷ λογισμῷ, καὶ κρηπῆδος ἀγίας ἐν
Κυρίῳ κατὰ νόμους τεθείσης, ἐπακολούθημα τοῦ
κατὰ τὸν γάμον ἀναγκαῖον, ἡ ἐκ τῆς μίκεως ἡδονή,
μίσαν σάρκα τὴν δύο ποιοῦσα εὑρίσκεται. Ἐπειδὴ
γάρ δὲ ὁ φυχὴ λογισμὸς τὰς φυχὰς προλαβὼν, κατὰ
τὸ φαινόμενον ἀναγκαῖον συνηγένει. εἰκότως προηνω-
μέναις ταύταις καὶ ἡ τῶν σαρκῶν τῶν ἐν αἷς εἰσιν
ἴννομος ἔνωσις ἡκολούθησεν. "Οταν δὲ τῶν φυχῶν
ἄλλο τὴν ἀρχὴν προθεμένων, αἱ σάρκες δι' ἡδονὴν
τὰ οἰκεῖα πραγματευσάμεναι, τὰς ἐν αὐταῖς φυχὰς

(54) Πάθη. Sic editio Veneta et sex mss. Parisiensis editio, πάθων. Codex Mazarinus alia manu, πάθους.

(55) Ηροσποιήτω τῇ... θεραπείᾳ, δελεάζει. Codex recentior Combef., προσποιεῖται... τὴν θερα-

PATROL. Gr. XXX.

A propter illum, sed eos propter semetipsos ex consuetudine diliges, corrumpens illius amorem, ac libidini obnoxium efficiens, falso nominatam ac minime veram habes charitatem. Charitas enim carnis libidines non attingit: nec rationis expers ex consuetudine animali gravitatem suam sine judicio transfert in corpora. Sed rationis compos ac tota sapientia plena prudenter semetipsam pro merito personarum, ut aequum est, impendit; ministros sponsi, ratione propter illum honorans, illum autem non propterea, quia de illo loquentes audit, sed propter ipsum colens; ac si quis illius amator est, amicum illum ob sponsi amorem existimat; si quis autem illius amorem negligit, non jam illum, etiamsi assentetur, ut familiarem habet, sed maxime ex ejus assentatione insidias suspicatur, propterea quod negligens sponsum, quem illa admiratur, simulato ipsius sponsi cultu inescat eam, quasi ipsam adjuvet ut sponso placeat; in semetipsum autem illius amorem assiduo colloquio transferre conatur, sub pronubi nomine et specie adulteri sponsa fraudulenter factus. Hinc enim multæ charitatis nomine paulatim ad carnis libidines ex consuetudine et familiaritate delapsæ, meretrices et adulteræ ac non solum a Domini sponsalibus, sed etiam a carnali matrimonio apud homines legitimo alienæ prorsus deprehenduntur. Nam cum virginitatem Domino voverint, postea carnis voluptatibus vietæ, stupri peccatum matrimonii nomine prætexere volunt: non ignorantes, opinor, quamvis ignorationem præ se ferant, eam C quæ datam sponso suo dexteram violavit, neque illius sponsam esse, quem illegitime reliquit, neque illius, cui se per libidinem junxit, secundum leges uxorem videri posse.

38. Tunc enim legitime et secundum divinas Scripturas matrimonium contrahitur, cum **653** voluptatis amor non prævertit legis necessitatem, sed cogitatio necessarii auxilli et liberorum susceptionis proposita matrimonio vere honorabiles conciliat nuptias. Cum necessitate matrimonii prius animo concepta, et sancto in Domino secundum leges jacto fundamento, appendix matrimonii necessitatis esse deprehenditur, concubitus voluptas, quæ carnem duorum unam efficit. Quoniam enim D animæ insita ratio animas in antecessum secundum illam, quæ appareat, necessitatem conjunxit, merito animarum conjunctionem etiam carnium in quibus versantur legitima conjunctio consequitur. Sed cum animabus aliud sibi ab initio proponentibus, carnes ob voluptatem ea quæ sibi propria sunt

πειλαν καὶ δελεάζει.

(56) Νόμιμος. Colbert. et unus ex Regiis, νομιμως. Non longe vocabula δι addita e pluribus mss. Paulo post satis commode legeretur, τότε τῶν ἀναγκαίων.

quærentes, animas quæ in ipsis resident, vitio suo
emancipatas conjunxerunt, appendix carnis malorum factæ animæ iniquum concubitum redditum. Cui enim operi nec insita animæ ratio nec lex præsivit, illud a conscientia, ut omni ex parte illegitimum, damnatur. Propterea, inquit, *Mulier alligata est legi, quanto tempore vivit vir ejus. Quod si mortuus fuerit vir, libera est cui vult nubat, non simpliciter, sed tantum in Domino*, inquit⁵⁷, quia et quæ morte viri libera ad nuptias facta est, non quia liberata est simpliciter, sed in Domino debet nubere. Quid est autem in Domino nuptias contrahere? Non carnis voluptatibus ad concubitum ante pertrahi, sed dijudicando id quod utile ad vitam, eligere nuptias. Propterea etiam necessitatem matrimonii Creator in natura instituit.

39. Quod si haec ita se habent, ne sese decipiat, inquam, quæ ex virginitate in carnis libidines delapsa est, quia matrimonium illi ad peccatum imputabitur. Primum quidem, quia malam basim, concubitus voluptatem et prævaricationis pecatum sibi ipsa posuit; deinde vero, quod cum libera non esset (non enim mortuus est vir ejus, ut cui vult nubat), vivente immortali viro adultera vocabitur, mortalem ob carnis libidines in Domini thalamum introducens. Quod enim spectat ad legitimum matrimonium a sponso occupatum, virginitatis habitus, datæ dexteræ, processus in publicum ob initum cum illo fœdus, coram omnibus testantur eam de illo, ut viro, gloriantem, in publicum, eo quod præoccupata esset a viro, prodisse. Nam si non prius a paternis thalamis prodit virgo, quam legitimo viro juncta, cumque dominum et vitæ moderatorem palam agnosca, deinceps sub nomine viri, qui eam sortitus est, a paterna domo prodeat; virgo certe prodiit a paternis thalamis, ut legitimæ viri sponsam professæ et sub ejus dominatu constituta in publicum prodiret. Quod si testes sunt progressum, qui haec vident, testes profecto iidem sunt, cuinam illa conjuncta, aut cuius viri sponsam professam, a paternis ædibus in publicum processerit. Quod si haec nuptia et testibus et progressibus et omnibus rebus manifestæ, nec mortuus **654** est vir ejus, talis igitur mœchatur, vivente viro semper adultera, vel potius ad perfruendam voluptatem impudice fornicatur; quia autem vivit vir ejus, nefario adulterio contaminatur. Nec equidem video quomodo illa pro immortali Deo mortalem ad suam ipsius perniciem hominem complectatur, semper in oculis viri impie in eum se gerens illegitimis amplexibus: aut quomodo homo ille Domini cubile ausus est insane concendere. Nam ex humanis rebus supplicia sic peccantium existi-

A τῷ κατ' αὐτὰς πάθει δουλευοδας ἐνώσωσιν, ἀκολεύομα τῶν σαρκὸς κακῶν γινόμεναι αἱ ψυχαὶ, περάνομον τὴν μίξιν ἐργάζονται. Οὗ γάρ δὲ ἐν ψυχῇ λόγος καὶ νόμος οὐχ ἡγήσατο ἔργου, τοῦτο παντεπασιν παρανομον ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐστηλίτευται. Διὰ τοῦτο, φησὶ, Γυνὴ δένεται νόμῳ, ἐφ' οὗτον χρόνον ζῆι δὲ ἀνὴρ αὐτῆς. Ἐάν δὲ ἀποθάνῃ δὲ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν φῶτες γαμηθῆναι· οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μόνον ἐν Κυρίῳ, φησὶν· διτὶ καὶ ἡ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνδρὸς ἐλευθέρα γενομένη (57) περὸς γάμον, οὐχ διτὶ ἡλευθερώθη ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ φρείτει γῆματι. Τί δὲ διτὶ τὸ ἐν Κυρίῳ τὸν γάμον συστῆναι; Τὸ μὴ προϋποστορῆναι ὑπὸ τῶν σαρκὸς ἡδονῶν πρὸς τὴν μίξιν, ἀλλὰ κρίσει τοῦ λυσιτελοῦντος πρὸς τὸν βίον, ἐλέσθαι τὸν γάμον. Διὸ καὶ τὸ ἀναγκαῖον τοῦ γάμου δὲ Ποιητὴς ἐν τῇ φύσει διετάξατο.

B 39. Εἰ δὲ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, μὴ ἀπατάτω ἐαυτὴν, φημὶ, δὲ παρθενίας εἰς σαρκὸς πάθη κατενεχθεῖσα, διτὶ γάμος αὐτῇ εἰς τὰ ἀμάρτημα λογισθῆσεται. Πρῶτον μὲν, διτὶ κακὴν κρηπίδα τῆς συμπλοκῆς τὴν ἡδονὴν, καὶ τὴν τῆς παραβάσεως ἀμαρτίαν ἐαυτῇ (58) κατεβάλετο. Ἐπειθ' διτὶ οὐκ οὖσα ἐλευθέρα (οὐ γάρ ἀπέβανεν αὐτῆς δὲ ἀνὴρ, ἵνα φῶτες γαμηθῆται), ζῶντος τοῦ ἀθανάτου ἀνδρὸς μοιχαλὶς χρηματίσει, θνητὸν διὰ πάθη σαρκὸς τῷ τοῦ Κυρίου πατῶν ἐπεισάγουσα. "Οτι μὲν γάρ προείληφε τὰ τοῦ γάμου νόμιμα δὲ νυμφίος, τὸ σχῆμα τῆς παρθενίας, αἱ δεξιαὶ, δὲ ἐκείνων πρόδοσις ἐπὶ πάντων μαρτυρεῖ, διτὶ αὐτῷ ἀνδρὶ σεμνυνομένη τὰς ἐπὶ τῷ προειληφτὶ ἀνδρὶ προσόδους ἐπόμπευεν. Εἰ **C** γάρ οὐ πρότερον τῶν πατρών θαλάμων πρόσεισιν δὲ παρθένος, πρὶν δὲ ἀνδρὶ νομίμω συζυγεῖσα, ὑπὸ τούτῳ ποιηθεῖται τε καὶ προστάτη τοῦ βίου ἐπιγραφαμένη, λοιπὸν τῷ δύναμει τοῦ λαχντοῦς ἀνδρὸς τοῦ πατρώφου οἴκου προέλθοι, καὶ δὲ παρθένος ἄρα προῆλθε τῶν πατρών θαλάμων ὡς δὲ ἐπιγραφαμένη ἔννομον ἐαυτῇ τὸν νυμφῖον, καὶ τῷ ὑπὸ τούτῳ προστάτῃ τὰς εἰς φανερὸν προσόδους πομπεύῃ. Εἰ δὲ μάρτυρεν προσόδουν οἱ ταῦτα δρῶντες, μάρτυρες ἄρα οἱ αὐτοὶ καὶ τίνι ἔξεγμενη δὲ τίνα ἐπιγραφαμένη ἀνδρα, τῶν πατρών οἴκων εἰς μέσους προῆλθεν. Εἰ δὲ δὲ γάμος οὗτος τοῖς μάρτυσι καὶ ταῖς προσόδοις καὶ πάσι περιφανής, οὐκ ἀπέθανε δὲ, φημὶ, δὲ ἀνὴρ αὐτῆς μοιχεύεται οὖν δὲ τοιαύτη, ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς διὰ βίου μοιχευομένη μᾶλλον δὲ δι' ἡδονῆς μὲν ἀπόλαυσιν ἀκολάσσεως πορνεύουσα, διὰ δὲ τὸ ζῆν τὸν ἀνδρα παρανόμως μοιχεύουσα. Καὶ οὐχ ὄρω πῶς μὲν αὐτῇ ἀντὶ ἀθανάτου Θεοῦ θνητὸν ἐπὶ κακῷ ἐαυτῆς ἄνθρωπον περιέπει, ἐν δρθαλμοῖς δὲ τοῦ ἀνδρὸς εἰς αὐτὸν ταῖς παρανόμοις μίξειν ἀσθενοῦσα· πῶς δὲ ἐκεῖνος δὲ ἄνθρωπος τῇ τοῦ Κυρίου κοίτῃ ἀτόλμησε μανιωδῶς ἐπιβῆναι. Ἐκ γάρ τῶν ἀνθρωπίνων δεῖ τὴν δίκην οὔτες ἔξαμαρτανόντων

⁵⁷ I Cor. vii, 39.

(57) Γενομένη. Sic Combebisi codices et plures alii. Editi, γενομένη.

(58) Έαυτῇ. Sic editio Veneta et mss. Parisien-

sis editio, έαυτοῦ. Ibidem editi, κατεβάλλετο, τις. plures ut in textu. Non longe unus ex Regiis, μυνχαλὶς χρηματίζει.

στοχάζεσθαι. Τίνος μὲν ἔξια ἡ ἀντὶ (59) εὐγενὸς ἀνδρὸς πρὸς δοῦλον ἵστηται φθειρομένη, καὶ τῷ δεσποτικῇ κοίτῃ τὸν οἰκέτην εἰς ἀπιστούλην ἀπεισάγουσα; τίνος δὲ ἔξιος δοῦλος δεσποινὴ ἵστον καὶ κοίτη κυρίου ἵστον ἀστελγῶς ἀπιέρθιψας;

40. Ἀλλὰ αἱ σοφαὶ τοσαύτην ἀσθειαν καθ' ἕστων διὰ σαρκὸς πάθη τολμήσασι, πρὸς οὓς οὐδὲ δακρύσουσι, τόπον ἵσταται κοινορρέτον τοῖς δάκρυσιν ἀποικάζουσαι, οἵτι καὶ οὐ διέσχοντο πρότερον παρθενεῖται. Τὴν γὰρ παράδεισον τῆς παρθενίας αἰσχρὸν καὶ ἐπονεδίστον διὰ τὴν δουλειὰν τῆς ἡδονῆς παρὰ πᾶσιν γνωρίζουσαι, τῇ ἀρνήσει τῷ μελίσσῃ κακῷ οὔνται τὴν ἀμαρτίαν παραμυθεῖσθαι. ἀνθρώπους μὲν, πρὸς οὓς εἰς ἀπολογίαν τῆς παραβάσεως τὴν ἄρνησιν προσέχονται, αἱ θαυμάσιαι αἰδούμεναι (60) τὸν δὲ Κύριον, πρὸς δὲ γερόντους αὐτοῖς αἱ δεξιαὶ, διὰ τὸ εἰς βάθος κακῶν ἐμπεσεῖν, λοιπὸν οὐ φοβούμεναι οὐκ εἰδύται ἄπει, διεπλοῦν καὶ παρὰ ἀνθρώποις καὶ παρὰ τῷ Κυρίῳ τῷ ἔγκλημα καθ' ἕστων ἀτέπως κατασκευάζουσαι· τῶν μὲν ἐκ τῆς προθενομένης παρθενίας, εἰ καὶ ἀρνοῦνται τὸ διποικίσθαι ταῦτην, τὸ μανιώδες καὶ ἵσταμδον πρὸς τὰ πᾶσιν δμολογούμενα ἀποστρεφομένων, οἵτι δὲ καὶ μισούντων τοῦ δὲ, πρὸς οὓς παρέβησαν εἰς τὰς συνθήκας τῆς παρθενίας, τὴν ἀντὶ μετανοίας ἀρνησίν πικρότερον εἰς τὸ παρὰ αὐτῷ δικαστηρίον κρίνοντος. "Ιναὶ οὖν μὴ ἀγάπτης δινόματι εἰς τοῦτο τῆς ἀμαρτίας ἐμπέσῃ ἡ παρθένος βάραθρον, ἀπροσπαθῆ τὴν ἀγάπτην καὶ καθαρὰν μετιέτω. Οὐ γάρ οἱώντες αὐτῇ ἔξει προολισθησότες (61) πρὸς ἡδονὴν τὸ προσωπεῖον τοῦ γάμου οὐδὲ σοφίσασθαι δινόματι γάμου τὸν ζῶντα ἕστηταις ἄνδρα μὴ ἀπολελυμένην δινήσεται, θητὸν ἐκείνου ἐπὶ μοιχικῆ πράξει μετὰ τοσαύτας τὰς παρὰ αὐτοῦ τιμὰς ἀσέβως προτιμήσασ. Οὐγέλλοτερίως γάρ θν τις καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων τὸ ἀποστολικὸν ἀναφέγγεται τοιούτοις "Οταν καταστρηνάσωσι τοῦ Χριστοῦ, ταρεῖν θέλουσιν, θέουσιν κρίμα θεὶ τὴν πρώτην πίστιν ἡθετησαν· οὐ γάμον, ἀλλὰ μοιχείαν διὰ βίου κακῶν μεθοδεύουσαι.

41. Μῆδεις οὖν οἰκέτης εἰς τοσοῦτον ἀσθειας οἰστρηλατήσῃ, ὡς τῆς δεσποτικῆς ἀπεισθαι νύμφης. Μῆδεις οὖτε μανιώδης ιερόνυσλος, ὡς τῆς ἀγράντου ιερείας χεριῶν ἀκολάστοις ἐράπτεσθαι. Μῆδεις εἰς τοσοῦτον ἀπονοίας ἡκέτη, ὡς τηλικαύτην δίκην τοῖς ιερούλοις ἐπιτρημένην δρῶν, μὴ τῶν ἀφύχων ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ὅλης πεποιημένων σκευῶν, ἀλλ' αὐτῶν ἐμψύχων καὶ ζῶντων ἀναθημάτων ληστρικῆ χειρὶ βεβήλωας ἐπιλαμβάνεσθαι. Μᾶλλον δὲ μῆδεις οὖτε ἔστω ἀνδρισεις, ὡς μὴ τὰ ἐν τῷ ναῷ ἔψυχα σκεύη, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου, τουτέστι τῆς παρθένου τὸ σῶμα, καὶ αὐτὴν τὴν τιμιωτάτην ἀπάντων ἐν τούτῳ ψυχὴν τῆς παρθένου, ιερώτατου ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κυρίου ἀνάθημα, τοῖς ἀκολασίας πυρσοῖς βαρβαρικῶς καταφλέξαι.

¹⁶ I Tim. v. 11.

(59) Ἡ ἀντὶ. Duo codices, εἴη ἀντὶ.

(60) Αἰδούμεναι. Quatuor codices, αἰρούμεναι. Unus Combeffis, δρώμεναι.

A manda sunt. Quanam enim digna est pœna, quæ pro nobili viro cum servo suo corrumpitur, et in herilem lectum servum ad insidias introducit? quæ dignus pœna servus est, qui in dominam suam et in domini cubile impudice irruit?

40. Sed sapientes illæ, quæ tales impietatem contra semetipsas propter carnis libidines perpetrarunt, præterquam quod non lacrymantur, ut mitiorem sibi locum lacrymis præparent, adhuc etiam, quæ prius promisere virginitatem, promisisse se negant. Nam cum violatam virginitatem in probro ob servitutem voluptatis et ignominia apud omnes esse noverint, inficiatione, quæ majus malum est, videntur sibi peccatum excusare; ac homines quidem, quibus ad excusationem prævaricationis inficiationem obtendunt, mirabiles illæ reverentur; sed Dominum, cui datae dexteræ, eo quod in profundum malorum lapsæ sint, non jam metuunt. Non vident profecto, duplex se et apud homines et apud Deum crimen sibi metipsis stulte parare; quippe cum homines ob celebratam prius fama virginitatem, quamvis eam se promisisse negent, furorem et impudentiam in iis, quæ omnibus certa et explorata suut, negandis aversent atque oderint: Dominus vero additam violatam virginitatis fæderibus inficiationem pro pœnitentia, acerbius in suo iudicio condemnnet. Ne igitur sub charitatis nomine in hoc peccati barathrum incidat virgo, libidinis expertem et puram charitatem persecutatur. Neque enim, si ad voluptatem delapsa sit, locum in ea habebit larva conjugii: nec nomine conjugii ludificari suum ipseius virum minime soluta poterit, mortalem ei ad facinus adulterii post tot acceptos ab eo honores impie præferens. Non enim absurde de talibus illud Apostoli dicatur: *Cum luxurias fuerint in Christo, nubere volunt: habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt*¹⁶: non conjugium, sed adulterium per totam vitam nefarie persequentes.

41. Nullus igitur servus cæstro percitus eo impietatis feratur, ut dominicam sponsam tangat. Nemo ita furiosus sit sacrilegus, ut intaminatam sacerdotem manibus impudicis tangat. Nemo eo insaniæ deveniat, ut cum tot ac tanta sacrilegii supplicia impendere videat, non inanimata ex auro aut argento vasa, sed animata et viventia donaria manu predatoria impure arripiat. Vel potius nemo adeo scelestus sit, ut non inanimata in templo vasa, sed ipsum templum Domini, id est, virginis corpus, et ipsam in eo omnium maxime **655** venerabilem animam virginis, sacratissimum in templo Domini donarium, impudicitiam facibus barbare suocondat. Sed si sua sponte dedit semetipsam virgo, violans initum cum sponso fædus, ac omnia, et templum

(61) Προολισθησάσῃ. Plures mss., προολισθούσῃ.

et donarium et amicitiam cum eo intercedentem et regni consortium ob voluptatem confundens et conculcans, ne tradas te illi ad societatem peccati. Siquidem nec pulcher Joseph dominus in eum sufficienti, semetipsum ad impudicitiam illius explendam tradere voluit¹⁷. Sed etiamsi tu in fodus conjugii non venires, alteri semetipsam traderet. Ille igitur peccati penas luat; tu vero te ipsum purum et integrum (serva, nec penas, quae pro delicto in Dominum admisso inferetur, particeps efficiare. Oportet, inquit, *Filium hominis tradi*¹⁸. *Vx autem illi per quem Filius hominis traditur!* conduceret ipsi si natus non esset¹⁹. Nonne similiter quae virginitatem ante professam, deinde mutato proposito cuiplam homini fruendam voluptatis gratia seipsam conjunxit, etiamsi dicat: Oportet me nubere, quem admodum Filium hominia traditum oportuit: sed tamen et illi, per quem illa foderibus, quae cum sponso pepegerat, ruptis et violatis, suam libidinem implet? Idem enim huic homini, dicere ausim, praestabilius foret, quam si sceleris adversus Dominum ab hac impura patrati socius in judicio reperiatur. Jam vero nonna audis eum adulterari, qui etiam dimissam duxerit²⁰? Etsi enim, inquit, propter culpam fuit dimissa, vivit tamen vir ejus. peccati. Oux ἀκούεις δὲ δι: καὶ δὲ ἀπολελυμένην γαμῶν μοιχᾶται; Εἰ γὰρ καὶ ἀπολέλυται, φησι, δι: αἰτῶν, ἀλλὰ τῇ αὐτῇ δὲ ἀνήρ.

42. Cur igitur molestiam exhibes dimissae? cur non das tempus tum illi, ut ea in semetipsa erendet, ob quae dimissa est; tum ei qui dimisit, ut misericordia in resipiecentem motus, rursus ad se revocet suum ipsius membrum, sed præripis tempus emendationis, vivente viro dimissam in matrimonium ducens? Sime, inquit, ad viventem redeat simul et reducat melior facta mulier; vel semper nec viduæ, nec uxoris nomen habens, dimissionis causæ, quam præbuit marito, penam persolvat. Tu vero, etiam antequam intelligat proprium, ob quod dimissa est, peccatum, raptum iniens cum ea conjugium, audaciorem ad peccata absurde facis; et dum vivente viro semper cum aliena mœcharis, facilitatem illius ad violanda conjugii fœdera absurde confirmas. Nam si dimissam a mortali viro accipiens, impie mœchatur, multo magis impie per totam vitam mœchatur, qui immortalis viri sponsam, numquam dimissam, corrumpere audeat. Etsi enim semetipsam dimisit ad carnis libidines confugiens, tu vero illam ne tangas. Vivit enim vir ejus, nec vult eam dimittere. Concede illi, ut semetipsam inspiciat quoniam prolapsa sit, morbum concoquat, carnalem amorem eluat, temporis progressus consideret, quanta audeat facinora: a profecto redibit ad sponsum. Nam si Christus lux est et resurrectio et incor-

¹⁷ Gen. xxxix, 12. ¹⁸ Luc. xxiv, 7. ¹⁹ Matth. xxvi, 24. ²⁰ Matth. xix, 9.

(62) Αὐτήν. Colbert., ἐκυτήν. Paulo ante de-lendum, ἔχριν.

(63) Τὸ αὐτό. Hic editio Parisiensis addit, εἰ μὴ λγεννθη, quae vōces nec in Veneta nec in ullo ve-

ραβᾶσσα μὲν τὴν πρὸς τὸν νυμφὸν συνθήκην, πάντα δὲ καὶ ναὸν, καὶ ἀνάθημα, καὶ φύλακα τὴν πρὸς αὐτὸν, καὶ βασιλεῖας κοινωνίαν δι' ἡδονὴν πάθους συγχάσσει τε δμοῦ καὶ πατήσασα, μὴ χρῆσθε τὴν τοιαύτην σαυτὸν εἰς κοινωνίαν τῆς ἀμαρτίας. Ἐπεὶ οὐδὲ δὲ καλὸς Ἰωσήφ τῇ δεσποινῇ ἐπιμανεῖσθαι αὐτῷ σαυτὸν πρὸς τὴν τῆς ἀκολασίας ἀπόλαυσιν χρῆσαι τὴν τοῦ γάμου, ἀλλὰ σαυτὴν ἐπιδίωσιν. Ἐκεῖνος οὖν τὰς ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ αὐτοῦ εὐθύνας ἔχειν· σὸν δὲ σαυτὸν καθαρὸν φύλασσε ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ τῆς εἰς τὸν Κύριον παρανομίας εὐθύνης. Δεῖ, φησι, τὸν Μίδον τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι. Οὐαὶ δὲ, δι' οὗ δὲ Μίδος τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται· συνέφερεν αὐτῷ εἰ μὴ λγεννθη. Οὐ κατὰ τὸν δμοῖον τρόπον ἔκρινεν ἡ πρότερον τὴν παρθενίαν ὑποσχομένη, μεταθεμένη δὲ αὐτὴν (62) ἀνθρώπῳ τινὶ εἰς ἡδονῆς ἀπόλαυσιν ζεῦχαι, καὶ λέγει· Δεῖ με γαμηθῆναι, ὡς τὸν Μίδον τοῦ ἀνθρώπου δεῖ παραδοθῆναι· ἀλλὰ οὐτὶ, δι' οὗ ἔκεινη τὰς πρὸς τὸν νυμφὸν παραβᾶσσα συνθήκας, τὴν σαυτῆς ἐπιθυμίαν πλήροι; Συνέφερε γὰρ ἔκεινη τῷ ἀνθρώπῳ (τολμῶν εἰπεῖν) τὸ αὐτό (63) ἡ Ἰνα κοινωνίας τῆς εἰς τὸν Κύριον παρανομίας τῆς ἀκολάστου ἔκεινης δικαζόμενος εὐρεθῆ. Οὐκ ἀκούεις δὲ δι: καὶ δὲ ἀπολελυμένην γαμῶν μοιχᾶται; Εἰ γὰρ καὶ ἀπολέλυται, φησι, δι:

42. Τί οὖν ἐνοχλεῖς τῇ ἀπολελυμένῃ; τί οὐκ ἐνδίδως καὶρὸν κάκεινη σαυτὴν διορθώσασθαι ἐφ' οἷς ἀπελύθη, καὶ τὸν ἀπόλωσαντα σπλαγχνισθέντα ἐπὶ τῇ διορθώσει (64), εἰς σαυτὸν αὐθίς τὸ σαυτοῦ ἀνακτήσασθαι μάλος. ἀλλὰ προσπάζεις τὸν καὶρὸν τῆς διορθώσεως, ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀπολελυμένην γαμῶν; Ἐασσον, φησὶν, ἡ πρὸς τὸν ζῶντα ἐπανελθεῖν ἀμα καὶ ἐπαναχθῆναι καλλίσσα γενομένην τυνάκα, ἡ δὲ μήτε γήραν, μήτε γυναῖκα ὑπάρχουσσαν, τῆς ἐπὶ τῷ ἀφέσι αἰτίας ἣν παρίσχει τῷ ἀνδρὶ δίκην διδόναι. Ήδον δὲ κρίνει καὶ συνειναι τὸ οἰκεῖον ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἀμάρτημα, ἀπράτων τὴν πρὸς αὐτὴν συζυγίαν, τολμηροτέραν πρὸς τὴν ἀμάρτηματα ἀτόπως ἐργάζῃ. ζῶντος μὲν τοῦ ἀνδρὸς δεῖ τὴν ἀλλοτρίαν μοιχεύων, εὔκολον δὲ, διπερ ἔφην, πρὸς τὰ ἐν τῇ ουμβιώσει πταίσματα ἀτόπως ἀσκῶν. Εἰ δὲ δὲ τὴν παρὰ θυητοῦ ἀνδρὸς ἀπολελυμένην λαμβάνων μοιχεύων ἀσεβεῖ, πολλῷ διστέτερον διὰ βίου μοιχεύει δὲ τὴν τοῦ ἀθανάτου ἀνδρὸς νύμφην μηδέποτε ἀπολελυμένην παραφεῖται τολμῶν. Καὶ εἰ σαυτὴν γὰρ ἀπολύται τῇ μεταθέσει πρὸς τὰ σαρκὸς πάθη αὐτομολοῦσα, ἀλλὰ σὺ μὴ ἀπτού ταύτης. Ζῆ γὰρ αὐτῆς δὲ ἀνήρ, καὶ οὐ βούλεται αὐτὴν ἀπολύται. Συγχώρησον αὐτῇ ἴδεν σαυτὴν δπη λγεννετο, πέψαι τὸ πάθος, ἔκνψαι τὸν ἔρωτα τῶν σαρκῶν, ἐπισκέψασθαι χρόνῳ ἡλίκων τολμῆν ἔγχειρει, καὶ ἀνακάμψει πάντις πρὸς τὸν

tere libro leguntur.

(64) Διορθώσει. Ήσσος scriptura codicum Colbert. et duorum Regiorum videtur preferenda vulgariter, διορθώσει.

νυμφίον. Εἰ γὰρ Χριστὸς φῶς, καὶ ἀνάστασις, καὶ ἀφθαρσία, καὶ ζωὴ, καὶ τὰ λοιπὰ ἐκ Πατέρὸς ἡμῶν ἀγαθὰ, ἡ Χριστοῦ ἐκαυτὴν ἀπολύσασα, τὸ ἄλλο ἡ ἀπὸ φωτὸς εἰς σκότος, καὶ ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον, καὶ ἀπὸ ἀφθαρσίας εἰς φθορὰν, ἀπό τε ἀναστάσεως εἰς τὸ τοῦ ἄρδου καὶ θανάτου μέγιστον πτῶμα ἐκαυτὴν ἡ ἀθλία ἀπέλυσεν; Ἡ ἐπισκέψαμένη πάντως ἡ ἡλίκων κακῶν ἐστι βιθὸς, φρέσει μὲν συγχύσεως καὶ κατηφείας γέμοντα τῆς ἀμαρτίας τὸν ἔφον, τὸ δὲ γλυκὺν τοῦ φωτὸς, ἐν τῷ ἡν πρότερον, πλέον ποθήσει. Καὶ τὸ μὲν φοβερὸν τοῦ θανάτου καὶ εἰδεχθὲς τῆς φθορᾶς κατιδόνσα, σφοδρότερον ἐπὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀθανασίαν ἐκ τούτων ἀπηγήσει· εἰς δὲ τὸ τοῦ ἄρδου χαλεπώτατον πτῶμα ἀγκύφασα, τῆς παρὰ Κυρίου δεδωρημένης (85) αὐτῇ ἀναστάσεως θερμότερον πάντως ἀνθέξεται. Οδὸς γὰρ δὴ οὕτως ἐστὶ μανίας ὑπόκλεως, ὡς μηδὲ τῷ χρόνῳ τοῦ πάθους λωφήσαντος, τοῦ θυητοῦ τὸν ἀθανατὸν προτιμῆσαι νυμφίον. Τί οὖν τῆς ἀθλίας ἀρπάζεις τὸν ὅλισθον; τί τῆς ἐπισκέψεως τοῦ ἀμαρτήματος τὸν καιρὸν προαρπάζεις; τί τῆς βουλῆς τὸν χρόνον ἐκκλείεις (86), ἵνα τὴν μὴ ἀπολελυμένην παρὰ τοῦ Κυρίου γαμήσας, ταυτὸν μὴ ἄνδρα ἀλλὰ δεξῆς;

43. Ἀνέπαρος οὖν ἔστω πάσης χειρὸς, ἔξοχώτατὸν τι ἀνθῆμα Θεοῦ οὖσα, ἡ παρθίνος. Ἀχραντὸν δὲ αὐτὴν καὶ σώματι καὶ ἐννοὶᾳ φυλάττουσα, ἀσφαλῶς, φημὶ, καὶ τοῖς ἐν Χριστῷ ἀδελφοῖς διμιλεῖτω. Πρὸς τοῦτο γὰρ αὐτὴν ἀκριδῶν καὶ διγνήσιος τοῦ Θεοῦ θεράπων φησί. Βούλομαι δὲ πάντας δῆμας φρονίμους μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθὸν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν. Ἡρμοσάμην γὰρ δῆμας ἐνὶ ἀνδρὶ, παρθένον διγνῆν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ· φρονοῦμαι δὲ μῆτρας, ὡς δὲ δόφις Εἴδαν ἔξηπτάσην ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῆ τὰ νοημάτα δημῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν. Όστις πρὸς ἀπάντων δεῖ τὰ νοημάτα τῆς παρθένου ἀφθορα δι' ὅλου φυλάττειν. Τῆς φυγῆς γὰρ ἀφθορούμενούς, ἀφθορούς καὶ τὸ σῶμα φυλάττεται. Τῆς δὲ φυχῆς ταῖς μοχθηραῖς ἐννοίαις φθαρείσης, κανὸν ἀφθορούν δέξῃ μὲν τὸ σῶμα, ἀλλ' οὐ κακηρὰ ἡ ἀφθορία τούτου εὑρίσκεται τοῖς τῶν νοημάτων μολύσμασι φθειρομένου. Ἀγαπῶν οὖν δεῖ, ἀλλὰ μετὰ λόγου καὶ κρίσεως ἔμφρονος τὸ ποσὸν τῆς ἀγάπης μετροῦντας (87). Η ἀγάπη γὰρ οὐκ ἀσχημονεῖ· καὶ, Λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζῆτε γυναικα. Ἀτοπὸν δὲ σπουδάζοντα λελύσθαι, τῷ δύναμετι τῆς ἀγάπης τοῖς δεσμοῖς τῶν ἡδονῶν διὰ τῆς συνηθείας ἐκαυτὸν περιβάλλειν, οὐκέτι λοιπὸν, οὔτε σῶματι οὔτε φυχῇ λελύσθαι κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν δυνάμενον. Οὔτε γὰρ τῇ φυχῇ λέλυται τοῦ τοιούτου περὶ τὰ πάθη τῆς ζωώδους (88) συνηθείας ἀσχολουμένη· οὔτε τὸ σῶμα

²¹ Rom. xvi, 19. ²² II Cor. xi, 2, 3. ²³ I Cor. xiii,

(85) Δεδωρημένης. Codex Colbertinus, δεδομένης.

(86) Ἐκκλείεις. Unus codex, ἐκλύεις.

(87) Μετροῦντας. Editi mendose, μετροῦντος, quod emendavimus ope codicis Colbertini et duorum Regiorum.

(88) Ζωώδους. Hic editionem Parisianam, cui

A ruptio et vita et cætera nobis a Patre venientia bona: quæ a Christo ²⁴ semetipsam dimisit, qui aliud nisi a luce ad tenebras, et a vita ad mortem, et ab incorruptione ad corruptionem, et a resurrectione ad inferni et mortis gravissimum lapsum semetipsam misera dimisit? Hæc si prorsus considereret quantorum sint barathrum malorum, horrebit confusione ac mœroris plenas peccati tenebras, ac lucis suavitatem, in qua prius versabatur, magis exoptabit. Mortis autem horrorem ac corruptionis deformitatem perspiciens, ex his acrius ad vitam et resurrectionem resiliet, ac in inferni gravissimas ruinas oculos injiciens, vehementius concessam sibi a Domino resurrectionem complectetur. Non enim adeo insanæ plena est, ut ne tum quidem cum tempore sedatus fuerit moribus, mortali immortalitatem præferat. Quid igitur misera lapsum properas? cur peccati inspiciendi tempus præripis? cur consilii tempus excludis, ut eam, quæ a Domino dimissa non est, uxorem duicens, temetipsum non virum sed adulterum in Domini cubile impie ascendas arguas? μοιχὸν μοιχὸν κοίτη Δεσπότου δασῶς ἐπιβάντα ἀπο-

43. Intacta sit igitur omni manui, quæ præstantissimum quoddam Dei donarium est, virgo. Intaminatam autem semetipsam et corpore et cogitatione custodiens, caute etiam cum suis in Christo fratribus colloquatur. In hoc enim illius diligenciam exacuens verus Dei famulus ait: *Yojo autem omnes vos prudentes quidem esse in bona, simplices vero in malo*²¹. *Despondi enim vos utrū viro, virginem castam exhibere Christo: tineo autem ne forte sicut serpens Eum seduxit in astutia sua, ita corrumpanatur intelligentia vestra a simplicitate quæ est in Christo*²². Quare ante omnia debent cogitationes virginis incorrupte omnino permanere. Anima enim incorrupta manente, incorruptum etiam corpus servatur. Corrupta autem pravis cogitationibus anima, etiamsi incorruptum videatur manere corpus, non tamen pura est illius incorruptio, cum cogitationum sordibus corrumpatur. Diligendum ergo est, sed cum ratione et judicio prudenter modus charitatis temperandus est. Nam *charitas non indecora se gerit*²³; et: *Solutus es ab uxore? Noli quæcerere uxorem*²⁴. Absurdum enim est, ut qui solutus esse studeat, sub charitatis nomine in voluptatum vincula semetipsum per consuetudinem et familiaritatem conjiciat, ac jam nec corpore nec animo secundum professionem solutus esse possit. Nam nec anima soluta est ejusmodi hominis circa affectiones carnalis consuetudinis occupata, nec corpus quod vincula conjugia-

5. ²⁴ I Cor. vii, 27.

duo tantum codices congruunt, nempe Colbertinus et unus Cambefis., præferendam tamen ducimus, ita sententiæ serie cogente, editioni Venetæ et quatuor mss., in quibus legitur, ζοφώδους, *letræ et obscuræ consuetudinis*, ut reddit vetus interpres, qui proinde non aliter legebat.

lium curarum suscepit. Etsi enim conjugium non appellatur hæc consuetudo, tamen insista illis conjugatorum sollicitudo servos illos corporearum curarum, quibus semetipsos contra rationem illigant, ⁶⁵⁷ non sine probo efficit. Absurdum est autem, ut qui virginalem vitam persequuntur, nuptiarum imitatione stulte implicentur; et quæ præse ferunt satis sibi esse sponsi sui curam, homines curatores ad suum ipsarum dedecus sibi consocient. Quod si amas illius more qui verus amator intelligitur, cætera omnia contemnere omnino debes, libenter præferens vel nuda super pavimentum in quilibet specie paupertatis, amico perfungi, quam studio lautiis cum eo vivendi, quæ ad id necessaria sunt ab hominibus exquirantem, divino amore indecora excidere. Nam quæ vivit in deliciis virgo, vivens mortua est²⁸. Non igitur male audiat bonum vestrum virginitatis nomen, sub charitatis intamine nomine carnalibus vitiis dedecoratum. Non enim est charitas affectio subdola, simulatio benevolentia, voluptas servilis, et animalis propensio; sed benevolentia nullis carnalibus affectibus turbata, quies vitorum, et sanctificatio in Spiritu sancto. Quod si propter charitatem frater tuus molestia afficitur, non jam secundum charitatem ambulas. Noli tua charitate dissolvere opus veræ charitatis, nec falei nominis charitate perniciem fratri inferas, in pravam illum suspicionem inducens, propter quem Christus mortuus est. Si quis te, qui scientiam habes veri boni, in idolio accumbentem videat, et pro vera et pura incorruptione illius adumbratum in corpore simulacrum coletem; nonne ipsius conscientia, cum infirma sit, inquinatur, atque ad peccatum audacter patrandum ediscabitur²⁹? Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem³⁰. Nunquid non habemus potestatem manducandi et bibendi? Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi³¹? Sed, inquit, non usus sum hæc potestate; bonum est mihi mori potius, quam ut quis gloriationem meam virginitate partam reddat inanem³². Tribus ergo Levi seorsum, et uxores eorum seorsum³³.

44. Neque his dehortamur quominus diligentur fratres, sed omnes quidem tanquam uterinos diligimus; at uterini ut caute diligentur, consilium damus. Periculum enim est, ne ex consuetudine et fiducia nostra occasionem sumens peccatum operetur in nobis omnem cupiditatem. Idoneum est enim peccatum, ut vel tactu manuum fratris, vel osculo hactenus benevolo petulantiam carnis ad ea quæ ipsius propria sunt, latenter excitet, et cupididi-

²⁸ I Tim. v, 6. ²⁹ I Cor. viii, 10 et seq. ³⁰ ibid. 12, 13. ³¹ I Cor. ix, 4, 5. ³² ibid. 12, 15. ³³ Zach. xii, 13.

(69) Μιμήμασιν. Ita Colbertinus et ex Regiis unus alia manu. Editi, τιμήμασιν, nuptiarum censibus, ut reddit Combefisius, stulte implicari.

A τὰ δεσμὰ τῶν γαμικῶν φρονεῖδων δεξάμενον. Βέλ γάρ καὶ μὴ γάμος ἐστὶ τὸ δνομα, ἀλλ' ἡ φροντὶς τῶν γεγμηκότων εὐτοῖς ἀμφεῖσα δούλους τῶν σωματικῶν φροντίδων, αἵτις ἐαυτοὺς φέροντες ἐλόγως προσέδησαν, ἐπιψόγους ποιεῖ. Ἀτοπον δὲ παρθενικὸν βίον διώκοντας τοῖς τῶν γάμων μιμήμασιν (69) ἀνοήτως ἐμπλέκεσθαι· καὶ προσποιουμένας τῇ κηδεμονίᾳ τοῦ νυμφίου ἀρκεῖσθαι, ἀνθρώπους κηδεμόνας ἐπὶ φόρῳ ἐαυτῶν ἔταιρόντεσθαι. Εἰ δὲ ἐρῆς κατὰ (70) τὸν δντεως νοούμενον ἔραστὴν, τὰ ἀλλα πάντα παρορφατά πάντως διφείλεις, ἡδωνὰς ἀνεγομένη, καὶ γυμνὴ ἐπὶ ἐδάφους ἐν δποιῷ δήποτε σχῆματι πενίας τοῦ ἔρωμένου τυγχάνειν, ή διὰ τὸ ἀντεως ἑδεῖσιν αὐτῷ συμβιοῦν, καὶ τὰς πρὸς τοῦτο χρείας παρὰ ἀνθρώπων διώκειν, τοῦ θείου ἔρωτος ἀσχημόνως ἐκπίπτειν. Ἡ γάρ σπαταλῶσα παρθένος, ζῶσα τέθνηκε. Μή διλασθημέσθω οὖν διώκων (71) τὸ ἀγαθὸν τῆς παρθενίας δνομα, ἀγάπτης τῆς ἀγράπτου δνόματι σαρκικοῖς πάθεσιν ὑδρίζομενον. Οὐδὲ γάρ ἐστιν ἡ ἀγάπη διάθεσις πουλούς, καὶ μόρφωσις εὐνόιας, καὶ ἡδονῆς δουλουμένη, καὶ ζωώδης προσπάθεια· ἀλλὰ σαρκικῶν ιδιωμάτων ἀβολωτος εύνοια, καὶ εἰρήνη παθῶν, καὶ ἀγιασμὸς ἐν Ιηνύματι ἀγάπῃ. Εἰ δὲ δι' ἀγάπην διδελφὸς σου λυπεῖται, οὐκέτι κατὰ ἀγάπην περιπατεῖς. Μή τῇ ἀγάπῃ τῇ σῇ κατάλυε τὸ ἔργον τῆς ὄντως ἀγάπης· μηδὲ τῇ φευδωνύμῳ ἀγάπῃ ἀπόλλυε τὸν ἀδελφὸν. πρὸς κακογένη δπόνοιαν σκανδαλίζων, δι' ὅν δὲ Χριστὸς ἀπέθανεν. Ἐάν τέ σε ἔδη τὸν ἔχοντα γνῶσιν τοῦ ὄντως καλοῦ ἐν εἰδωλοις κατακείμενον, καὶ ἀντὶ τῆς ἀληθοῦς καὶ καθαρᾶς ἀφθορίας, τὸ εἰδῶλον ταύτης ἐν σώματι κολακεύοντα, οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσφενής οὖσα μολύνεται, καὶ οἰκοδομηθῆσται εἰς τὸ καταθαρσεῖν τῆς ἀμαρτίας; Οὕτω δὲ ἀμαρτάνοντες εἰς τὸν ἀδελφὸν καὶ τύποντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσφενοῦσαν, εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνετε. Διόπερ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφὸν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰώνα, ίνα μὴ τὸν ἀδελφὸν μου σκανδαλίσω. Μή οὐχ ἔχωμεν ἔξουσιαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; Μή οὐχ ἔχομεν ἔξουσιαν ἀδελφὸν γυναῖκα περιάγειν; Ἀλλ' οὐ κέχρημαι τῷ ἔξουσιᾳ ταῦτη, φησι· καλὸν μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, διὰ τοῦτο μου τὸ τῆς παρθενίας, ίνα τις κενώσῃ. Φυλή οὖν Δευτέρης ἐστιν, καὶ αἱ γυναικες αὐτῶν καθ' ἐκυτάς.

D 44. Καὶ οὐχὶ ἀγαπὴν διὰ τούτων τοὺς ἀδελφὸς ἀποτρέπομεν, ἀλλὰ πάντας μὲν ὡς δμογαστρίους ἀγαπὴν συγχωροῦμεν· καὶ τοὺς δμογαστρίους δὲ ἀγαπὴν ἀσφαλῶς συμβουλεύομεν. Δέος γάρ, μὴ ἐκ τῆς συνθετικῆς καὶ τοῦ θάρσους ἡμῶν ἀφορμὴν λαθοῦσα ἡ ἀμαρτία κατεργάσηται ἐν ἡμῖν πᾶσαν ἐπιθυμίαν. Ικανὴ γάρ ἐστιν ἡ ἀμαρτία, καὶ δι' ἀρῆς χειρῶν ἀδελφοῦ, καὶ διὰ φιλόδρομος τέως φιλήματος, τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς πρὸς τὰ ἔδια λαθραῖς ἐγεραὶ

(70) Κατά. Præpositio addita ex Veneta editione et quatuor mss.

(71) Τιμῶν. Ita mss. septem. Editi, ἡμῶν.

καὶ τοὺς τῆς ἐπιθυμίας δρθαλμοὺς, ὥσπερ τοῦ Ἀδάμ, μετὰ τὴν γεῦσιν τοῦ ἡδοντος, πλέον εἰς τὸ κακὸν διανοῖξαι. Οὐκοῦν καὶ ἡ ὁμογάστριος ἀδελφὴ μὴ συνεχῶς ἀφῆς καὶ φιλημάτων τοῦ ἀδελφοῦ ἐμφορείσθω, μὴ ἀπὸ τῆς συνεχείας τῷ χρόνῳ (72), φημὶ, πάθος φυὲν ἀνάχυψη, καὶ μάλισθ' ὅταν καὶ τὸ τοῦ σώματος κάλλος τὰς τοῦ ἔρωτος λαμπάδας ἐν τοῖς δρθαλμοῖς τούτων ἐπὶ πλέον ἔξαπτε. Τῆς γὰρ ἐκ τούτου φλογὸς καὶ ὁ ἔκωθεν λόγος ἀφέλκων, τὰ τῶν καλῶν, φησὶ, φιλημάτα φυλάττεσθαι δεῖ, ὡς τὰ τῶν ἰοβόλων δηγματα. Διαχεῖται γὰρ, φησὶν, ὁ ἰδεῖς τῆς ἡδονῆς διὰ τοῦ φιλημάτος καθόλου τοῦ σώματος. Διδ, Ἀσπάζεσθε, φησὶν, ἀλλήλους ἐν ἀγίῳ φιλημάτι· οἰα πνοῇ (73) τοῦ φιλημάτος τῆς σαρκὸς ἐν τῇ τοῦ ἀγίου Πνεύματος καθαρῷ εὐώδιᾳ, ταῦτα ἀλλήλοις ἀρμόζοντες.

45. Οὐ μεμπτέοις δὲ, οἵμαι, καὶ εἰς τοῦτο τῆς ἀκριβείας διὰ τὸ ἄμμωμον τῆς παρθένου ἐλθόντες. Κι μὲν γὰρ μὴ φθάσασα ἡδη ἡ ἀμαρτία, τὰ ἐντεῖς παλαιόματα ἐν τοῖς προσώποις τούτης κατὰ τὸν βίον ἡμῶν ἐκαινούργησε, καὶ δὴ μέμψεως ἀνήμενον ἔσως παρὰ τισιν ἄξιοι, ὡς ἄχρι τούτου τὸν λόγον γυμνάσαντες. Εἰ δὲ πᾶν εἰδος ἀμαρτίας κατὰ τε μητέρων καὶ θυγατέρων διὰ τῶν σαρκὸς ἡδονῶν καινοτομῆσαι ἔξισχυσεν (ῶσπερ οὖν καὶ τὸν (74) Ἀμιώνῳ ἐπὶ τῇ φθορῷ τῆς ἀδελφῆς ἐστηλίτευσεν), οὐκ ἄξιοι μέμψεως, οἵμαι, οἱ εἰς τὸ ἄχραντον τῆς παρθένου καὶ ταύτην τὴν προφυλακὴν εἰσηγούμενοι. Ὁλόκες (75) γὰρ, φημὶ, ἡ ἐντεθεῖσα τοῦ φίλτρου τοῖς τῶν ἀρρένων σώμασι πρὸς τὰ θήλεα δύναμις, πάντων ἀλογήσασα κρίσεων, αὐτόματα ὡς ἀν εἴποι τις, ταῦτα, καὶ ἀντιτεινόντων ἔνδοθεν τῶν λογισμῶν, ἀλλήλοις συμπλέξαι. "Οτι θήλεα μὲν θηλέων ἀπτόμενα σωμάτων, καὶ ἀρρένα πάλιν ἀρρένων. ἀκίνητον ἔχει τὴν φυσικὴν πρὸς ἀλληλα σχέσιν· πλὴν εἰ μή τις κατὰ φαντασίαν τοῦ πρὸς ὃν κατὰ φύσιν τὴν ἔρωτικὴν κίνησιν ἔλαβε, τὴν μνήμην ἔρεθιζόμενος, καὶ πρὸς τὸ ἀλληλιόν τῇ σχέσει οἰστρου τοῦ πρὸς τὸ οἰστρὸν περανομῆσε (76). Θῆλοι δὲ σώμα τοῦ ἀρρένος ἔφαττομενον, καὶ ἀνάπταλιν τοῦ θηλεος αὐθίς τὸ ἄρρεν, καθ' αἰ ἐν αὐτοῖς ψυχαὶ λογισμοῖς ταῦτα ἀφορμῆσωσι (77), πρὸς τὴν συμπλοκὴν δρμῶς δέπ' ἀλλήλων κατὰ τὸ λειχθός ἔρεθίσται. Καὶ ὡσεὶ στυππεῖον μὲν στυππεῖον ἀψύμενον, καὶ πῦρ αὐθίς λαμπρὸν πυρὸς καθαροῦ, οὐ καπνίζεται· στυππεῖον δὲ πυρὸς ὀσφρανθὲν ταχέως ἀνάπτεται, καὶ οὐ χρεῖα πολλῆς ἔργωδίας, οὐτε τινὸς τοῦ ἐμπνέοντος ἔκωθεν, ἵνα τὸ ἐκ τοῦ στυππείου πῦρ ἀνάλημψῃ, ἀλλὰ μόνον τε συνεπλάκῃ, καὶ εὐθὺς ἔχει

A tatis oculos, velut Adami post gustum voluptatis, ad malum magis aperiat. Ergo etiam uterina soror nequaquam assidue tactu et osculis fratris satietur, ne ex consuetudine, temporis progressu, na scens vitium sese exserat, maxime cum corporis venustas amoris faces in oculis eorum magis accedit. Nam ab ejusmodi flamma etiam profana retrahens doctrina, pulchrorum, inquit, oscula sunt cavenda, tanquam venenatorum animalium mortus. Ex osculo enim, inquit, diffunditur venenum voluptalis per totum corpus. Propterea, Salutare, inquit, in vicem in osculo sancto ²¹, veluti statu carinalis osculi ²² in pura Spiritus sancti fragran tia hæc inter se conjungentes.

B 45. Reprehendendi autem, opinor, nequaquam sumus, quod eo usque diligentiam, virginitatis integritati consulentes, perducamus. Nam si non jam processisset peccatum, nec sua luctamina in his personis adversus vitam nostram depropnsisset, fortasse reprehensione digni apud nonnullos essemus, quod eo usque sermonem exercuerimus. Sed si omnem peccati speciem in matres et sorores per carnis voluptates edere potuit (quemadmodum et Amnon ²³ ob stuprum sororis infamie notis inussit), reprehensione, opinor, digni non sumus, quod ad virginis integritatem hanc etiam cautionem inducamus. Satis enim vehemens est, inquam, insitus amoris corporibus masculorum in feminas acoleus, ut ea inter se, omnibus contemptis judiciis, sua, ut ita dicam, sponte, etiam reluctantibus latu cogitationibus, connectat. Ac feminæ quidem dum feminarum tangunt corpora, ac rursus masculi masculorum, immobilem habent naturalem inter se habitudinem; nisi quis, dum ejus memoria secundum imaginationem illius, in quem naturalem accepit amoris motum, pungitur, etiam in alienum, cæstro ad id quod sibi convenit dato sceloste, utatur. Sed femina, dum corpus tangit masculi, aut rursus feminæ masculus, quamvis eorum animæ cogitationibus hæc communiant, tamen a se in vicem ad complexum arcano modo stimulantur. Et quemadmodum stappa dum stupram attingit, aut rursus signis rutillans purum ignem, sumum minime concitant; stappa vero si ignem odore tur, cito accenditur, nec opus est multo labore, nec quærendus qui extrinsecus insufflet, ut ex stupro ignis resulgeat; sed tantum

²¹ I Petr. v, 14. ²² II Reg. XIII, 14, 8qq.

(72) Τῷ χρόνῳ. Non male Reg. 2879, τοῦ χρόνου.

(73) Πνοῇ. Ita Colbertinus et unus ex Regiis, Editi, πνοή. Libenter legerem, πνοήν.

(74) Τόν. Articulus additus ex Veneta editione et sex mss.

(75) Ὁλόκες. Codex Mazarin., Ixanή. Mox codex recentior Combeffis., ἀλογήσασα, κρείσσων καὶ θηλέων, nihil non spernens, etiam seminarum vi trix.

(76) Περανομῆσε. Hæc scriptura nützt qua-

tuor codicibus mss. Editi, περανομῆσε.

(47) Ταῦτα ἀφορμῆσωσι. Restituere malui scripturam Venetæ editionis, in qua hæc leguntur, quam sequi Parisiensem, que sic habet: τούτων οὐκ ἀφορμῆσωσι. Videtur, ut in editione Veneta, leguisse Ambrosius. Sic enim reddit: Quamlibet hæc insitæ illis animæ ratione moderentur. Unus ex Regiis codicibus, ταῦτα φαρμάσσωσι. Hæc temperent. Legitur etiam ταῦτα in codice Reg. 2879. Habet idem codex, τις ταῦτας τοῖς τῆς ψυχῆς λογισμοῖς, legitur etiam, τις ταῦτοις, in editione Veneta.

admodum est, ac statim flammam habet relucentes: **A** sic femineum corpus, dum masculum tangit, non mutto indiget labore insufflante ad concubitum amore, sed cum naturalem habeant inter se habitudinem, statim ac se contingunt, accensam habent arcano modo voluptatis scintillam. Quapropter, inquit, *Alligabit quis ignem in sinu, vestes autem non comburet? aut ambulabit quis super prunas ignis, et pedes non comburet? Sic non erit innoxius quisquis attigerit mulierem*³³. Quod si seipsum tradidit Dominus pro sponsa, ut eam sanctificet aqua lavacro purgatam, illamque ipsa sibi ipsi exhibeat gloriosam, maculam non habentem, aut rugam, aut quidquam hujuscemodi, imo, ut sit sancta et inculpata et corpore et spiritu³⁴: sollicita quodque idcirco esse debet virgo, quomodo placeat Domino, ut sit sancta corpore et spiritu³⁵.

46. Neque alia quidem cavere, ad alia vero sibi fidere indifferenter debet: sed omnes omnino, quae maculam ei aut rugam inferunt, occasiones longe removere, ut et corpore **650** sancta sit, nullum ab eo in animam inquinamentum ferens, et spiritu, nulla illum cogitatione infuscans. Non enim a corpore tantum in animam transeunt libidines, sed etiam ab anima initium sumentes, quamvis interdum corpora inservire non possint, per imaginacionem, quasi per corpora peragantur, cogitationes perficiuntur. Quemadmodum enim qui oleum cum aqua miscent, utriusque gratiam, dum vim inferunt hoc artificio, abolent; id quod in oleo luminosum est aqua limo turbantes, ac rursus aqua naturam permistione olei inquinantes: sic qui animam cum corpore per libidines commiscent, quod utrique inest ad vitam utile, prave evertant: animam, quae luminosa est et splendida, limo carnarium ex volupitate libidinum tam inquinant, et quod in corpore purum ac nitidum est, hac ratione permiscentes, inutile illud ad vitam efficiunt. Sed quemadmodum commista inter se oleum et aqua naturalem gratiam evertunt: recedente autem eorum tumultu, quietem nacta separantur quidem ab invicem, et in propriam utrumque naturam, dum in semetipsum colligitur, recurrit, ac purum aqua insidet oleum, aqua vero perlicidum fit illius vehiculum: ita et anima et corpus, si commisceantur inter se mutuis vitiis, propriam utrumque naturam ab altero inquitum corrumpit; sed tranquillitatem nacta, in propriam naturam redeuntia separantur, ac anima quidem, velut auriga luminosa sua pulchritudine desuper affulgente corpus illustrat; corpus vero, utpote grave, subsidiens illius dignitati, vehiculum illius fit ad usus necessarios.

47. Cum igitur naturam suam ita comparatam esse virgo intelligat, neque iis quae ex carne oriuntur vitiis lumen mentis conturbabit, neque iis quae

³³ Prov. vi, 27-29. ³⁴ Ephes. v, 25-28. ³⁵ I Cor. vii, 32, 34.

(78) Ἐκτέρρυ. Sic codices non pauci. Alii cum editione Veneta, ἐκτέρρυ. Parisiensis editio, ἐκτέρρυ.

φαινομένας τὰς φλόγας· οὗτω τὸ θῆλυ σῶμα τοῦ ἔρρενος ἐφαπτόμενον οὐ χρείαν ἔχει πολλῆς ἔργωδας, οὔτε τοῦ πρὸς τὴν μήτιν ἐμπνέοντος ἔρωτος· ἀλλὰ τὴν φυσικὴν ἔχοντα πρὸς ἀλληλα σχέσιν, ἀμα τε ἥψιτο, καὶ εὐθέως ἔχει ἐντυφόμενον κατὰ τὸ λεληθός τῆς ἡδονῆς τὸν σπινθῆρα. Διὰ τοῦτο, φησίν, Ἀποδημεῖ τις πῦρ ἐν κόλπῳ, τὰ δὲ ιμάτια οὐ κατακαύσι; ή περιπατήσει τις ἐπ' ἀνθράκων πυρὸς, τοὺς δὲ πόδας οὐ κατακαύσει; Οὗτως οὐκέτι ἀθωθήσεται πᾶς δὲ ἀπότιμος γυναικός. Εἰ δὲ ἐκατὸν παρέδωκεν ὑπὲρ τῆς νύμφης δὲ Κύριος, ἵνα αὐτὴν ἀγιάσῃ καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὑδατος, καὶ παραστῆσῃ αὐτὸς ἐκατῷ ἔνδοξον ταύτην, μὴ ἔχουσαν σπῖλον, ή ῥυτίδα, ή τι τῶν τειδύτων, ἀλλ' ἵνα γίγλα καὶ ἄκαμπος καὶ σώματι καὶ πνεύματι καὶ διὰ τοῦτο μεριμνὴν τὸ παρθένος διέβλει, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ, ἵνα γίγλα καὶ τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι.

B 46. Οὐχὶ τάδε μὲν φυλάττεσθαι δεῖ, τῶν δὲ κατατολμῆν ἀδιαφόρων δρεῖσθαι· ἀλλὰ πάσας ἀπεξαπλῶς τὰς σπιλούσας αὐτὴν ή ῥυτίδας ἐμποιούσας ἀφορμὰς πόρωθεν ἀναστέλλειν, ἵνα γίγλα καὶ τῷ σώματι, μηδὲν ἀπὸ τούτου ἐπὶ τὴν φυχὴν μολυσμα φέρουσα, καὶ τῷ πνεύματι, μηδὲν νοήματι τοῦτο θολοῦσσα. Οὐ γάρ ἀπὸ σώματος μόνον ἐπὶ φυχὴν διαβαίνει τὰ πάθη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φυχῆρ ἀρχόμενα, καὶ μὴ δυναμένων, φημι, ἔσθ' δε τὸ πουργεῖν τῶν σωμάτων, κατὰ φαντασίαν, ὡς διὰ σωμάτων ἐνεργούμενα δὲν τῇ διανοίᾳ τελεσιουργεῖται. Ής γάρ οἱ τὸ ὑδωρ μετὰ τοῦ ἐλασού κυκώντες, τὴν ἐκτέρου χάριν τῇ ἐκπινοίᾳ βιαζόμενοι, ἀφανίζουσι τοῦ τε ἐλασού τὸ φωτοειδὲς τῷ ἐλυσθεῖ τοῦ ὑδατος συνταράσσοντες, καὶ τοῦ ὑδατος αὐθίς τὴν φύσιν τῇ συμπλοκῇ τοῦ ἐλασού θολοῦντες· οὗτως οἱ τὴν φυχὴν τῷ σώματι διὰ τῶν παθῶν συγχυκῶντες, ἀκατέρου (78) τὸ πρὸς τὸν βίον χρειῶνται κακῶς ἀφανίζουσι, τὴν τε φυχὴν φωτοειδῆ καὶ λαμπρὰν οὖσαν τῇ ἐλύτῃ τῶν σαρκικῶν ἐξ ἡδονῆς παθῶν ὀληγηνούντες, καὶ τοῦ σώματος τῷ καθαρὸν καὶ διαυγῆς τῷ λόγῳ τούτῳ ἀναφέρουσιν, ἀφρεῖον πρὸς τὸν βίον δεικνύντες. Ἀλλ' ὥσπερ κυκώμενα μετ' ἀλληλῶν ἀκείνα τὴν φυσικὴν χάριν ἀπόλλυσιν ἀναγωρήσαντος δὲ αὐτῶν τοῦ ταράχου, ἡρεμίας μεταλαχόντα διστανται μὲν ἀπ' ἀλληλῶν, εἰς δὲ τὴν οἰκείαν ἐκάτερον φύσιν πρὸς ἐκατὸν συναγόμενον ἀνατρέχει, τὸ μὲν ἐλασον καθαρὸν τῷ ὑδατι ἐφίζεται, τὸ δὲ ὑδωρ διειδὲς δχημα τούτου γινόμενον οὕτω καὶ ἡ φυχὴ καὶ τὸ σῶμα, κυκώμενα μὲν τοῖς ἐξ ἀλληλῶν πάθεσι μετ' ἀλληλῶν, τὴν οἰκείαν φύσιν ἐκάτερον παρὰ θατέρου θολούμενον διαφθείρει· ἡρεμίας δὲ ἀπολαύσαντα, εἰς τὴν οἰκείαν φύσιν χωρισθέντα διστανται, ή μὲν φυχὴ, καθάπερ ἡνίοχος, τὸ φωτοειδὲς ἐκατῆς καλλος ἀνωθεν ἐπιλάμπον τῷ σώματι φανουσσα τὸ δὲ σῶμα, ὡς δην βαρὺ διφέρειν μὲν τῇ ταύτῃ ἀξίᾳ, δχημα δὲ αὐτῇ πρὸς τὴν ἐνταῦθα χρείαν γινόμενον.

C 47. Οὐκοῦν τοιοῦτον τι συμβαῖνον δὲν τῇ ἐκατῇς φύσει ή παρθένος ἰδούσα, οὔτε τοῖς ἐκ σαρκὸς πάθεσι τὸ τῆς φυχῆς φωτεινὸν συνταράξει, οὔτε τοῖς ἀπὸ

ψυχῆς ἔχουσι τὴν ἀρχὴν συγχεῖν τὸ ἐαυτῆς κάλλος ἐνέκεται· ἀλλ' ἐκάτερον ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ τε καὶ τάξει καὶ χρείᾳ καθ' ἡσυχίαν φυλάττουσα, εἰρήνην μὲν τοῖς μέρεσι (79) μετὰ σοφίας βραβεύσει, ἐν ἡρεμίᾳ δὲ μένειν (80) καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα κατὰ φύσιν ἀσκήσασα, τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἐναρμόνιον εἰδός καθαρὸν ἐπιδεῖξι, τὸ μὲν φωτοειδὲς τῆς ψυχῆς ἀκύματον τε καὶ ἀθλωτὸν διδόλου φυλάττουσα, τὸ δὲ τοῦ σώματος εἰδός παντὸς κινήματος τοῦ ἐξ ἡδονῶν βορβορώδους καθαρὸν ἀσκητικῶς συντηροῦσα. Σῶμα μὲν γάρ γαστριμαργίαν καὶ μέθην καὶ τὰς πρὸς συνουσίαν ἡδονὰς βρασσόμενον, κατὰ τοῦ κάλλους τῆς ψυχῆς ἀναδίδωσι· ψυχὴ δὲ ζῆλον τε καὶ δργὴν, δύσκρισιν τε καὶ ἔχθραν ὑπὸ ἀφροσύνης (81) κλονούμανη φέρει κατὰ τοῦ σώματος. Καὶ ἔστιν δέ τις φόβος τῶν ἐκ σαρκὸς παθῶν νηστείας καὶ σκληραγγίας τὰ σώματα πρὸς ἴδια τὰ πάθη νεκρώσαντες, τὰ ψυχῆς ἴδια ἐν νεκρῷ σώματι περιφέρομεν, ὡς αὐτόθιν τὸ χωλεύον πρὸς τελείστητα φαίνεσθαι, ὅτι (82) τὸ ἔτερον χωρὶς τοῦ ἐτέρου κατορθωθὲν, ἀτελὲς πρὸς τὴν ἀληθῆ ἀρετὴν τὸ ἔργον ἐλέγχει. Οὔτε γάρ τὰ σώματος πάθη διὰ νηστειῶν ἐκτεμόντες, τὴν δὲ ψυχὴν τοῖς ἴδιοις ἐκ ζῆλου καὶ ὑποκρίσιας καὶ τῶν ἄλλων παθῶν κινήμασι τεθολωμένην καταλιπόντες, χρήσιμον πρὸς ἀρετὴν τὴν τοῦ σώματος ἀσκήσιν δείκνυμεν. Οὔτε τὴν ψυχὴν τῶν ἴδιων παθημάτων καθάραντες, τὸ δὲ σῶμα ἀφτον πρὸς τὰς σαρκὸς (83) ἡδονὰς καὶ τὴν λοιπὴν θρύψιν ἀφέντες, κανὸν μὴ παρῆ ἢ πρὸς πορνείαν ἀκολασία, τέλειον τὸν πρὸς ἀρετὴν βίον ἡμῶν δεῖξαι οὐ δυνάμεθα. Ἀλλὰ δεῖ τὸν μέλλοντα παντὸς μολυσμοῦ καθαρὸν τὸν τῆς ἀρετῆς δρόμον δεικνύναι, τῷ τε κατὰ ψυχὴν καλῷ προστιθέναι καὶ τὰ τοῦ σώματος ἀγαθὰ, καὶ τοῖς κατὰ τὸ σῶμα ἀσκητικῶς πονηθεῖσι τὰ τῆς ψυχῆς κατορθώματα συμφωνοῦντα δεικνύναι. Οὔτε γὰρ ἀνύπολος καὶ ἀληθῆς ὁ βίος ἀναδειχθεὶς, ἀρμονίαν τῶν τῆς ψυχῆς τε καὶ σώματος μελῶν καὶ συμφωνίαν πρὸς ἄλληλα μὴ ἔχοντων. Ἐπειδὴ καὶ ἀμήχανον, οἶμαι, τά τε κατὰ ψυχὴν κατορθωθῆναι καλὸ, τῶν κατὰ σῶμα ἐμποδιζόντων· τά τε κατὰ σῶμα παρεῖναι καλῶ, μὴ προηγουμένην τῶν ἐτ ψυχῆς ἀγριῶν. Ἀλλὰ δεῖ ψυχὴν τε αὐτὴν πρὸς ἐαυτὴν συμφωνίασαν, κοὶ σύμφωνον τὸ σῶμα πρὸς ἐαυτὴν λειδουσαν, οὕτω τέλειον ἐξ ἀμφοτέρων ψυχῆς τε καὶ σώματος πρὸς ἓνα δρόμον εὐτείδως κινουμένων, ἐπιδεῖξαι τὸν μακάριον βίον. Οὐκοῦν ἢ παρθένος, καθάπερ, Ήλικιον ὅδετι τὴν ψυχὴν τῷ σώματι καθαρὸν δεῖ ἐφιέζονταν ἔχουσα, καὶ τῷ φωτὶ ταύτης τὸ ὑποκείμενον σῶμα ἡγιοῦσα, ὥσπερ τῆς ἀπὸ σώματος ἐλύσιος τῶν παθῶν, οὐδὲν ἐξ ἡδονῆς θολερὸν τῷ τῆς ψυχῆς καλλει ἐπιμίξει (84), διὰ νηστειῶν καὶ ἀσκήσων τούς τε ἀναδιδομένους ἐξ αὐτοῦ βρασμοὺς καταστείλασσα, καὶ τοῦ γεώδους αὐτοῦ τὸ πλεῖστον τοῖς τῆς ἔγκρατείας κατορθώμασιν διφαγίσασα· οὕτως

A ex anima, pulchritudinem suam infuscari patietur; sed utrumque in proprio loco et ordine et usu tranquille custodiens, pacem partibus sapienter conciliabit, ac corpus et animam, ut in quiete secundum naturam maneant, exercens, ex utroque concordia speciem purissimam ostendet; mentis quidem splendorem pacatum et omnino imperturbatum conservans, corporis autem speciem ab omni consono voluptatum motu puram pia exercitatione custodiens. Corpus enim gulam et ebrietatem et concubitus voluptates effervescentes contra pulchritudinem animæ deponit; anima vero simulationem et iram, simulationem et inimicitiam stulte agitata profert adversus corpus. Ac interdum evenit, ut, postquam ob metum carnis vitorum jejuniis et austeriori vita corpora ad proprias libidines quasi mortua reddiderimus, propria animæ vitia in mortuo corpore circumferamus; unde sua sponte id quod ad perfectionem claudicat, manifestum ac perspicuum est. Alterum enim sine altero comparatum, imperfectum 660 ad veram virtutem opus arguit. Nam nec corporis vitia jejuniis resecantes, animam vero propriis simulationis et simulationis et aliorum vitorum motibus perturbatam relinquentes, utilem ad virtutem corporis exercitationem ostendimus. Nec, si animam a propriis vitiis expurgemus, corpus vero liberum ad carnis voluptates et reliquam luxuriam dimittamus, etiamsi non adsit fornicatio et impudicitia, perfectam in virtute vitam nostram exhibere poterimus. Sed oportet, ut qui purum ab omni inquinamento virtutis cursum exhibere vult, animæ bonis etiam corporis adjiciat bona, et suspectis ad corporis exercitationem laboribus consentanea animæ præclaræ facta ostendat. Neque enim sincera et vera demonstretur vita, si concordiam animæ corporisque membra, et consensum inter se non habeant. Siquidem fieri, opinor, non potest, ut animæ comparentur bona, si corpus obstet; aut corporis, si non præseant animæ bona. Sed oportet ut consentiens ipsa secum anima, ac congruum corpus ad se assumens, sic ex utroque, anima et corpore unum in cursum pacifice tendentibus, perfecte beatam vitam ostendat. Igitur virgo, velut oleum aquæ, ita animam puram corpori semper insidentem habens, et luce illius subiectum corpus regens, quemadmodum ex luto vitorum corporis, nihil quod voluptate turbidum sit, animæ pulchritudini admiscerit, sed per jejunia et asceticam vitam erumpentes et corpore fervores comprimet, et quod in eo terrenum est magna ex parte continentia laude expurgabit: sic etiam nihil ex animæ vitiis, simulatione et simulatione, nihil insipientia perturbatum impertinet corpori, sed ab omni furore, D animæ bonis etiam corporis adjiciat bona, et suspectis ad corporis exercitationem laboribus consentanea animæ præclaræ facta ostendat. Neque enim sincera et vera demonstretur vita, si concordiam animæ corporisque membra, et consensum inter se non habeant. Siquidem fieri, opinor, non potest, ut animæ comparentur bona, si corpus obstet; aut corporis, si non præseant animæ bona. Sed oportet ut consentiens ipsa secum anima, ac congruum corpus ad se assumens, sic ex utroque, anima et corpore unum in cursum pacifice tendentibus, perfecte beatam vitam ostendat. Igitur virgo, velut oleum aquæ, ita animam puram corpori semper insidentem habens, et luce illius subiectum corpus regens, quemadmodum ex luto vitorum corporis, nihil quod voluptate turbidum sit, animæ pulchritudini admiscerit, sed per jejunia et asceticam vitam erumpentes et corpore fervores comprimet, et quod in eo terrenum est magna ex parte continentia laude expurgabit: sic etiam nihil ex animæ vitiis, simulatione et simulatione, nihil insipientia perturbatum impertinet corpori, sed ab omni furore,

(79) Τοῖς μέρεσι. Cod. Reg. 2879, τοῖς μέλεσι.

(80) Μένειν. Sic plerique mss. codices. Editi, μένον.

(81) 'Υπ' ἀφροσύνης. Sic duo Combeffisiani codices cum alio, melius quam editi, ἐπ' ἀφροσύνης.

(82) Οτι. Sic mss. codices. Editi, οτι.

(83) Σαρκός. Sic Colbertinus codex cum editis, Legitur, γαστρός, in quinque aliis codicibus, quorum tamen unus utramque lectionem retinet.

(84) ἐπιμίξει. Sic plerique mss. codices. Editi, επιμίξει.

et ira, et absurdum cupiditate puram et luminosam A mentem hominibus ostendet. Quod si purum ab omni vitiorum consortio humanum ex corpore et anima constans instrumentum habens debet, ac utrumque in propria natura suo tranquille perfundens munere, oportet ut ipsa, quemadmodum fluentes in corpus per ventrem turbidos repellit rivos, ita et eos qui in animam fluunt avertat. Sic enim maneat illi utrumque in naturali statu imperturbatum: quippe cum, quandiu vitia obstrepent anima, virginea pulchritudo non possit ullo modo videri intaminata; vel potius, praeterquam quod nihil corporis proderit exercitatio, multum etiam probri ex vitiorum perversitate in anima cernatur.

μηδὲν ἐκ τῆς κατὰ τὸ σῶμα ἀσκήσεως ὀφελεῖσθαι, πολλοῦ τοῦ αἰσχούς ἐκ τῆς τῶν παθῶν κακίας ἐν τῇ ψυχῇ δρωμένου.

48. Nam si lumen e corpore in animam erumpentem, ascetica disciplina ad naturam necessitatem velut adamussim coercens, anima vitiis perturbatur, nihil ei prodest corporis puritas, cum sponsus non possit ob perturbationem vitiorum in tali anima requiescerere; vel potius sibimetipsi nocet quia talis est, quid vere sponso placeat, ob imperitiam non investigans, ac corporeorum præclare factorum mercede **661** semetipsam ob mentis pravitatem defraudans. Nam si propter anima pulchritudinem corporis integritas, exercetur, inutilis est apprens corporis integritas, anima innumeris vitiis corrupta. Quorum enim corpus, velut instrumentum peccati, accepit diabolus, per illud animam oppugnat. Quorum autem carnem invadere ob continentiam et austeralem ei non licet, horum sæpe, sine corpore, nudam animam accipiens, perturbationibus in ea excitandis, suum perficit desiderinum. Tales enim sunt quæcumque cum jejuniis et chameuniis et reliqua vehementi corporea exercitatione illum a carne abegerint, iracundia et furoris et simulationis et simulationis perturbationibus eum in anima colunt. Quanto autem corpus anima minus est dignitate, tanto opinor, peccatum, quod per corpus committitur, eo quod per nudam animam, minus videtur. Illio enim naturalis cibus et appetitus ad gulam aut fornicationem corpus per comites voluptates titillant: hic autem sine ulla corporea voluptate peruersitas voluntatis perturbationes contra naturam in animam inducit. Ac profecto si perturbatio est anima corruptio virginis, perturbatio etiam est anima, furor et contentio, et cætera omnia quæcumque dixit Apostolus, adhuc autem magis et invidia. Si nullum certe et qui amat et qui invidet dolorem sustinet. Quemadmodum enim amantis animam et

οὐδὲν τῶν ἀπὸ ψυχῆς ἐκ ζῆλου καὶ ὑποκρίσεως παθῶν, οὐδὲν ἐξ ἀφροσύνης τεταραγμένον (85) τῷ σώματι μεταδώσει, παντὸς θυμοῦ, καὶ δργῆς, καὶ ἐπιθυμίας πάσης ἀτόπου, τὸν νοῦν διειδῆ τε καὶ φωτεινὸν τῷ βίῳ δεικνῦσα. Εἰ δὲ ἀνεπίμικτον μὲν παθῶν τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἀνθρώπινον ὅργανον ἔχειν διέλει, ἐκάτερον δὲ ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει ἡρεμοῦν τὴν ἕδειαν χρειαν δεικνύν, προσήκει αὐτὴν, ὥσπερ τοὺς εἰς σῶμα ρέοντας διὰ γαστρὸς θολεροὺς ἀποκρούεται διχετούς, οὕτω καὶ τοὺς εἰς ψυχὴν ρέοντας ἀποστρέφειν. Οὕτω γάρ διὸ μένοι αὐτῇ ἐκάτερον ἐν τῇ φυσικῇ καταστάται ἀδόλωτον· ὡς ἡώς γε διὰ τὰ πάθη ἐνοχλῆται τῇ ψυχῇ, τοῦ παρθενικοῦ κάλλους οὐδὲν πανεμένου δὴ τρόπον ἀχρόντου δρθῆναι· μᾶλλον δὲ μετὰ τοῦ μηδὲν ἐκ τῆς τῶν παθῶν κακίας ἐν τῇ

B 48. Ἐπεὶ δὲν τὸ ἀπὸ σώματος ἀναδιδόμενον εἰς ψυχὴν ἰλυσθεῖς, διὰ τῆς ἀσκήσεως, ὥσπερ εἰς διποστάθμην, τὴν ἀνάγκην τῆς φύσεως καταστείλασα, τοῖς ἐν τῇ ψυχῇ πάθεσι συνταράσσηται, οὐδὲν ὄντης τὴν σώματος καθερότης τοῦ νυμφίου μὴ δυναμένου διὰ τὸν τάραχον τῶν παθῶν ἐν τοιῷδε ψυχῇ ἀναπάνεσθαι· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ ἀβλαψεν ἐστήν τῇ (86) τοιαύτῃ, τὸ μὲν ἀληθῶς ἀρέσκον τῷ νυμφίῳ δι' ἀπαίδευσίαν μὴ ἀνιγνενούσα, διὰ μοχθηρίαν δὲ λογισμοῦ καὶ τὸν διπέρ σωματικῶν κατορθωμάτων μισθὸν (87) ἐστήν ζημιώσασα. Εἰ γάρ διὰ τὴς ψυχῆς κάλλος τὴν τοῦ σώματος ἀφθορίαν ἀσκοῦμεν, πειτεῖ τῇ δοκοῦσα ἀφθορία τοῦ σώματος, τῆς ψυχῆς μυρίοις πάθεσιν φειρομένης. Όν μὲν γάρ τὸ σῶμα ὅργανον ἀμάρτιας λαβῶν διάδολος (88), διὰ τούτου τῇ ψυχῇ ἐπιτίθεται. Όν δὲ τῆς σαρκὸς ἐπιθῆναι δι' ἐγκρατείας τε καὶ σκληραγγίας (89) οὐδὲ ἐπετράπη, τούτων πολλάκις, χωρὶς σώματος, τὴν ψυχὴν γυμνὴν εἰληφώς, οἰς ἐν αὐτῇ ἐργάζεται πάθεσι, τὴν ἐστοῦ ἐπιθυμίαν ἀνύει. Τοιαῦται γάρ εἰσιν δοσι νηστείαις καὶ χαμενίκαις καὶ τῇ λοιπῇ ὑπερτόνῳ κατὰ σῶμα ἀσκήσει τῆς σαρκὸς τούτον ἀποδιώκεσαι, τοῖς δργῆς καὶ θυμοῦ καὶ ὑποκρίσεως ἐξ ζῆλου πάθεσιν αὐτὸν ἐν τῇ ψυχῇ περιέπουσιν. Όσῳ δὲ Ελαττον ψυχῆς ὕδωμα τῇ ἀξίᾳ, τοσοῦτον Ελαττον, οἷμαι, τὸ διὰ σώματος ἀμάρτημα τοῦ διὰ γυμνῆς τῆς ψυχῆς καταφαίνεται. Ότι ἐκεῖ μὲν φυσικὴ τροφή τε καὶ δρεῖς πρὸς τὴν γαστριμαργίαν ἐπορεύεται τὸ σῶμα διὰ τῶν συντρόφων ἡδονῶν γαργαλίζεται· ἐνταῦθα δὲ ἀνευ τινὸς σωματικῆς ἡδονῆς μοχθηρία προσιρέσεως τὰ πάθη παρὰ φύσιν τῇ ψυχῇ ἐπεισάγει. Καὶ εἰ πάθος ψυχῆς ἡ τῆς παρθένου φθορὰ, πάθος ψυχῆς καὶ δοθυμός, καὶ τῇ ἔρι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα δοσα εἰρηκεν δὲ Απόστολος, οἵτι διὰ μᾶλλον δοθύμος. Όμως οτατήν γοῦν δὲ δρῶν καὶ δοθοντῶν τὴν ὁδόνην ὑφίστανται. Ός

(85) Τεταραγμένον. Sic mss. quatuor et Veneta editio, melius quam Parisiensis, τεταργμένω.

(86) Η. Articulum habent mss. plerique. Deceat in editis.

(87) Τὸν... μισθόν. Sic mss. quatuor. Editi, τῶν... μισθῶν.

(88) Ο διάδολος. Editio Paris. addit, ἔγει, quod cum necessarium non sit, nec in editione Veneta et

in ullo prorsus vetero libro legatur, expungendum visum est.

(89) Εγκρατείας... σκληραγγίας. Monet Combeffius in suo Regio codice legi, ἐγκράτειαν... σκληραγγίαν, quæ scriptura potior videretur. Sed paco viri doctissimi dixerim et in hoc codice Regio et in aliis omnibus ita scriptum esse, ut in editis.

τάρ τοῦ ἐρῶντος τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, ἀποτυγχάνοντος τῆς ἐπιθυμίας ὑπὸ τοῦ ἔρωτος, ἢ οἱ φθονοῦντες ἀτυχοῦντες τῆς ἐπιθυμίας ὑπὸ τοῦ ἔρωτος, ἢ οἱ φθονοῦντες ἀντεῖλαντος τῆς ἐπιθυμίας ὑπὸ τοῦ φθόνου καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ὁ φθόνος συντήκει. Οὐδὲν γάρ μᾶλλον οἱ ἐρῶντες ἀποτυγχάνοντες τῆς ἐπιθυμίας ὑπὸ τοῦ ἔρωτος, ἢ οἱ φθονοῦντες ἀτυχοῦντες τῆς ἐπιθυμίας ὑπὸ τοῦ φθόνου καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα συντήκονται· τοιούτον τι πάθος ἀντικρυς πάσχοντες, οἷον ἂν κήρινοι ἀνδριάντες ἐν νυκτὶ παρατῶν ἀηροπλάστων μορφωθέντες, ἡλίου ἀντεῖλαντος ὑπὸ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος κατατηκόμενοι πάθοισεν. Ἐκεῖνοί τε γάρ, ἔως μὲν ἂν τὴν ἑνίκαντον καὶ τὸ σκότος κατεχοῦ, πεπηγμέναι ἐν τῇ σκῇ ὑπὸ τῆς νυκτερινῆς αἰρας τὴν μορρήν ως ἐπλάσθησαν, ἐν τῷ ἐμφανισμένῳ τοῖς πλάσμασι τόνῳ, καὶ στερβόν τέως δεικνύουσιν· ἐπιλάδμψαντος δὲ τοῦ ἡλίου καὶ τὸν οἰκεῖον δρόμον ἀνύντος, τὰ μὲν λοιπὰ ἀπαντα τρέφεται ὑπὸ τῆς ἡλιακῆς δυνάμεως, καὶ φωτεῖς ἀπολαύει (90)· οἱ δὲ συντακτές, τάς τε μορράς καὶ τὰ σχήματα μετὰ τοῦ ἐμφανισμένου ἐκάστη τόνου συγχυθέντες, ἡφαντίσθησαν. Οἱ τε φθονεροί, ἔως ἂν τῷ σκότῳ τοῦ διαβόλου, ως ἐν νυκτὶ, πρὸς τὰ τοῦ φθόνου ἔργα βουλεύονται, παγίας τέως δοκοῦσι τὰς ἐννοίας, καὶ τὰ σχήματα μετὰ τῶν μορφῶν, ως παρὰ τῷ φθόνῳ ἐπλάσθησαν, ἀλλήλοις δεικνύναι· ἐπειδὸν δὲ δίκην ἡλίου σπουδαῖος ἀνήρ πρὸς τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα ἐθαύμασε ἀντεῖληρ, οἱ μὲν λοιποὶ ἀπαντες, δοὺς τοῦ φιλοκάλου τε καὶ φιλοθέου βίου τὸν τρόπον θεωμάζουσι, τοῦ δείου ἔρωτος εἰς γνῶσιν παρ' αὐτοῦ λαμπτρῶς ἐμφορύμενοι, τὰ τῆς ἀρετῆς σπέρματα τρέφουσιν· οἱ δὲ ἀχειρώτων μὲν αὐτὸν διὰ τὸ θεοφίλες καθάπερ ἡλίον, λαμπτρυνόμενον (91) δὲ τοῖς διπερ ἔφην, τάς τε τῶν σωμάτων μορράς διοῦ σαν.

49. Γαληναίων οὖν δεῖ τὴν τῆς παρθένου ψυχὴν, καὶ καθάπερ ἐκ τίνος καθαρωτάτης πηγῆς τοῦ νοῦ ταῖς θείαις ἐννοίαις λιμνάζουσαν, ἀκύμαντον εἶναι, μήδ' ὑπὸ τῶν ἔκειθεν δι' ἀκοῆς βαλλομένων λόγων κυματινομένην, μήδ' ὑπὸ τῶν ἐμπιπούσων διὰ τῆς δύνεως φανερασιῶν τὴν γαληναίαν (92) κατάστασιν φρίσεισον. Ιν' ὡς ἐν καθαρωτάτῳ κατόπτρῳ, καὶ ἐκεῖτος τὴν ίδεαν καὶ τοῦ νυμφίου τὸ κάλλος δρῶσα, τοῦ περὶ αὐτὸν ἔρωτος γνησιώτερον ἐμφορῆται. Διόπερ οὐ δεῖ οὕτον ἐτέραν δψιν τῷ τοῦ ὕδατος τούτου κατόπτρῳ ἐγκύπτειν, Ινα μὴ τὴν προύπούσαν (93) ἐπιστέουσα ἀφανίζῃ· οὕτον ὑπὸ δργῆς ή λύπης ή τινῶν ἐτέρων παθῶν (94) δλως κυματίνεσθαι, Ινα μὴ ἀλλοτε δλλοίας μορφὸς τῷ νῷ (95) ἐν τῷ σάλφῳ δτικυνῆ· ἀλλ' δει ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ κατὰ θεὸν χαρῇ κεχυμένην, ἀκύμαντον μὲν παθῶν διόλου φυλάκτεσθαι, μηδενὸς δὲ ἐτέρου ίδεαν ἐν τῇ ή τοῦ νυμφίου δει-

(90) Ἀπολαύσει. Sic plerique veteres libri et Veneta editio. Parisiensis, ἀπολαύσει.

(91) Λαμπρυνόμενον. Legitur in quatuor codicibus, ἐλλαμπρυνόμενον.

(92) **Γαληνάεν.** Legitur, γαληνή, in omnibus mss., uno excepto, qui secunda manu habet, ut editi, γαληναεν. Ibidem unus ex Regis secunda manu, κατεστατιν φεύγουσαν. Quae scriptura eti percommoda videtur, eam tamen in contextum recipere.

A corpus, si cupiditatis compos non fiat, tabefacit amor, ita et invidentis animam et corpus invidia. Nam qui amant, cum ab eo quod cupiunt aberrant, nihil magis ob amorem, quam invidi propriis cupiditatis non compotes ob invidiam, et anima et corpore tabescunt. Tale quidplam profecto patiuntur, quale imagines cerea, quæ noctu a cerariis effictæ, ubi sol illuxerit, solari radio liquefunt. Illæ enim, quandiu eas quidem mox et tenebris detineant, concretam in umbra nocturnis auris formam, prout effictæ fuerunt, in ea soliditate, quæ in imaginibus apparere solet, firmam interim exhibent: sed illucescente sole et preprimum cursum perficiente, cætera quidem omnia vi solari nutriuntur, et luce perfruuntur; illæ vero liquefantes, formis ac figuris cum soliditate in unaquaque apparente confusis, evanescunt. Sic et invidi, quandiu in tenebris diaboli, velut in nocte, invidiæ opera meditantur, solidas interim videntur cogitationes et figuræ cum formis, prout ab invidiæ effictæ fuerunt, inter se invicem demonstrare; sed si vir probus, instar solis, ad virtutis opera mane affulget, cæteri quidem omnes, quicunque probæ ac religiosæ vita modum admirantur, sed divini amoris cognitionem abunde ab eo illustrati virtutis semina nutriunt: invidi autem, cum eum inexpugnabilem quidem instar solis ob Dei amorem, virtutis autem operibus magis ac magis conspicuum videant, **662** velut cerei, ut dixi, et corporum formis et animabus invidia refertis repente liquefunt.

C 49. Serenam ergo dicit esse virginis animam, ac velut ex quodam purissimo mentis fonte divinis cogitationibus stagnantem, fluctu prorsus carere, neque ab externis, qui per surem feruntur, sermonibus agitata, neque ab incidentibus per visum imaginibus de tranquillo statu dejectam: ita ut velut in purissimo speculo et suam ipsius speciem et sponsi pulchritudinem perspiciens, illius vero amore magis impleatur. Quare non oportet ut alias vultus in hujus aqua speculum prospiciat, ne vultum jam ibi depictum concutiens aboleat. Neque ira aut dolore aut aliis perturbationibus agitari prorsus debet, ut ne alias atque alias formas, dum agitatur, mente exhibeat; sed semper eodem modo se habens et divino perfusa gaudio, nullis prorsus perturbationum fluctibus agitetur, nec ullius alterius speciem, nisi sponsi, in seipsa exhibeat; ita

ausus non sum, quia non satis magna auctoritate
nititur, sed tantum in interpretando secutus sum.

(93) *Проўпойсав.* Sic mss. sex et Veneta editio. Parisiensis, *проевоўсав.*

(94) Παθῶν. Parisiensis editio addit, τινός, sine
vilia prorsus auctoritate.

(95) Tū vū. Sic mss. septem et Veneta editio. Parisiensis, τοῦ νοῦ. Paulo post editi, δαικνύει. Sex mss. ut in textu.

ut ille semper in ipsa propriam pulchritudinem tanquam in speculo imprimat, sola autem anima formam illius in suo speculo resurgentem habeat, ejusque formae pulchritudine ornari velit. Quare presumunt illius animam sapientissimus sermo ait: *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris*²⁶: ne ascende potenti cogitatione imago locum, ut in speculo, reperiens, etiam nemine praesente peccati species representet. Sed omnis quidem locus, inquit, in anima virginis conspectu Christi repleatur. Nullus autem omnino locus in ea vacet, quo ascendens curiosa cogitatio reperiat, ubi ea quae sua sunt, representet. Nullius igitur, ut brevi dicam, sive presentis sive absentis, speculum sit virginis anima, nisi sancti ipsius sponsi: nec ulla alia forma, praeter hanc solam, in ea conspiciatur; nec ulli alii speculum animae studiose detergat, nisi sponso, ut in eo propriam pulchritudinis speciem representans, beatam illam efficiat. Nam si quis mortalium in hoc speculo oculos desigat, necesse est ut mens in illius formae contemplatione occupata, priorem sponsi formam absconditam et elabentem minime jam contempletur. Quemadmodum autem qui adharet meretrici, unum corpus est; ita qui adharet Domino, unus est spiritus cum illo²⁷, corporis quidem perturbationibus expurgatus, anima autem in eamdem formae signatus pulchritudinem.

50. Neque dum virginem ad veram virginitatem ducimus, ex sponsi exemplo nuptialem ei aliquam cogitationem injicimus; sed ex matrimonii conjugatione, animae rationalis cum Deo Verbo conjunctionem sapienter demonstramus. **28** Quemadmodum enim corpora per nuptialem conjunctionem easdem voluptates et perturbationes et corruptionem participant, cum in voluptate et perturbationibus et concubitus corruptione per conspirationem ad hoc opus versantur, ita et rationalis anima per sponsalem cum Deo Verbo conjunctionem, virtute, incorruptione et vitiisorum affectuum vacuitate perfruitur in Spiritu, ut hac vacuitate et incorruptione per sinceram Dei Verbi in ea sanctificanda conspirationem pura evadat. Quare *eam* quae Christo per virginitatis promissionem copulata est, ut quae sapientiae et Verbo semetipsam per totam vitam desponderit, sapientem convenit ac prudentem esse, ita ut omnis quidem stultitiae et insipientiae turpitudinem continua rerum divinarum meditatione ejiciat, sapientiae autem pulchritudine, cui conjuncta est, mentem exornet. Nam si cui alii beato esse exoptanti, Christi sponsa maxime convenit, animae operationes, quae per sensus flunt, a rebus externis ad interiora omnino revo- cantem, cum sponso in arcanis mentis thalamis, ut

²⁶ Eccle. x, 4. ²⁷ I Cor. vi, 16, 17.

(96) Μόνον. Sic mss. et editio Veneta. Parisiensis, μόνον.

κνύναι: μόνου (96) μὲν ἐκείου δει κατοπτριζομένου ἐν αὐτῇ τὸ ἴδιον κάλλος, μόνης δὲ τῆς ψυχῆς τὴν τούτου μορφὴν ἐν τῷ κατ' αὐτὴν κατόπτρῳ ἔχοντος ἐκλάμπουσαν, καὶ τῷ τῆς μορφῆς αὐτοῦ κάλλει κομιεῖσθαι θελούσης. Διόπερ ἀσφαλιζόμενος αὐτῆς τὴν ψυχὴν δι σοφάτατος λόγος φησίν. Ἐάν πνεῦμα τοῦ ἔχουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ στο, τόκον σου μὴ ἀφῆ. Ιναὶ τὴν ἀνελθούσης τῆς κατ' ἔκουσιαν ἐννοίας, τὴν φαντασίαν τόπον, ὥσπερ ἐν κατόπτρῳ, εὐρούσε, καὶ μηδενὸς παρόντος ἐμφῆνη τῆς ἀμαρτίας τὰ εἰδῶλα. Ἀλλὰ πᾶς μὲν τόπος, φησίν, ἐν τῇ ψυχῇ τῆς παρθένου τῆς δύσεως Χριστοῦ πεπληρώσθω. Μηδεὶς δὲ τὸ σύνολον τόπος ἐν αὐτῇ σχολαζέτω, ἵνθι ἀναβᾶσσα περιεργος ἔννοια εὔροι, διότι τὰ ἐκατῆς κατοπτριζεται. Μηδενὸς οὖν, συνελόντι φάναι, μὴ παρόντος, μὴ ἀπόντος ἀνθρώπου κατοπτρὸν ἔστω τὴν παρθένου ψυχήν, ή τοῦ ἀγίου αὐτῆς νυμφίου μηδεμίας δὲ ἀλλη μορφὴ ἐν ταύτῃ δράσθω, ή μόνη ἐκείνη μηδονί δὲ ἐτέρῳ τὸ τῆς ψυχῆς ἔσωπτρον αὐτῇ φιλοπάλως σμηχέτω, ή ὥστε ἐκείνον ἐλλάμποντα τούτῳ τοῦ οἰκείου καλλους τὴν ἴδειν, μακαρίεν αὐτὴν ἀπεργάζεσθαι. Ἐάν γάρ τῶν θυητῶν τις τῷ κατόπτρῳ τούτῳ ἐγκύπῃ, ἀνάγκη περὶ τὴν θέαν τῆς τούτου μορφῆς δεχολουμένην τὸν νοῦν, τὴν προτέραν τοῦ νυμφίου μορφὴν ἐπικεχρυμμένην ὑπεκελθούσαν λοιπὸν μηδαμού θεωρεῖν. Ός δὲ δὲ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἐν σῶμα ἔστιν, οὕτως δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεῦμα ἔστι τούτῳ, τὰ μὲν σώματος πάθη κακαθαρμένος, τὴν δὲ ψυχὴν εἰς τὸ αὐτὸν τῆς μορφῆς σφραγισάμενος καλλός.

50. Καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν θυητὰς παρθένους τὴν παρθένου ἀνάγοντες, διὰ τοῦ κατὰ τὸν νυμφίον ὑποδειγματος γαμικήν τινα ἔννοιαν αὐτῇ ἐμποιοῦμεν· δὲλ ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν γάμον ἐνώσεως, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν λόγον τῆς λογικῆς ψυχῆς ἔνωσιν σοφῶς ὑποδείκνυμεν. "Οτι ὡς τὰ σώματα τῇ γαμικῇ κοινωνίᾳ τῶν αὐτῶν ἡδονῶν καὶ παθῶν καὶ φθορᾶς κοινωνεῖ, ἐν τῇ ἡδονῇ καὶ τοῖς πάθεσι, καὶ τῇ τῆς μῆτεως φθορᾷ, διὰ τῆς πρὸς τὴν πράξιν συμπνοίας γινόμενα" οὕτω καὶ τῇ λογικῇ ψυχῇ, τῇ πρὸς τὸν Θεὸν λόγον νυμφικῇ κοινωνίᾳ, ἀρετῆς καὶ ἀφθαρσίας καὶ ἀπαθείας τῆς ἀληθοῦς ἀπολαύσειν ἐν Πνεύματι. Ίνα τῇ ἀπαθείᾳ καὶ τῇ ἀφθαρσίᾳ, διὰ τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ λόγου πρὸς τὸν ἀγιασμὸν ὀλτοῦ ἀνυποκρίτου συμπνοίας, καθαρὰ γένεται. Διὸ τὴν Χριστὴν διὰ τῆς κατὰ τὴν παρθένους ὑποσχίσεως ἀρμοσθεῖσαν, ὡς δὲ σοφίᾳ καὶ Δόγμῃ θυητὴν διὰ βίου νυμφεύσουσαν, σοφὴν προσήκει καὶ ἔμφρονα εἶναι· πάσης μὲν ἀλογίας τε καὶ ἀφρούνης τὸ αἰσχος διὰ συνεχοῦς τῆς ἐν τοῖς θείοις μελέτῃς ἐκβάλλουσαν, τῷ δὲ τῆς σοφίας καλλει, φήμωται, τὸν νοῦν κοσμουμένην. Ἐπειδὴ εἰ τινι ἐλλιψι μακαρίων σπεύδοντι εἶναι, τῇ τοῦ Χριστοῦ μάλιστα νύμφῃ ἀρμότει, τὰς διὰ τῶν αἰσθησῶν τῆς ψυχῆς ἐνεργειας ἀπὸ τῶν ἔξωθεν ἐπὶ τὰ ἔσω δλας (97) συνήθως ἐπιστρέψασαν, τῷ μὲν νυμφίῳ δὲ ἀπορρήτοις κατὰ τὸν νοῦν παστοῖς, ὡς θεῷ Δόγμῃ δει δημιλεῖν, ἐν δὲ τῷ

(97) Ολας. Sic unus ex Regiis codicibus melius quam editi, θλα.

νόμῳ αὐτοῦ μελετῶν ἡμέρας καὶ νυκτός· καὶ τοῖς μὲν νυμφαγωγοῖς, νόμῳ τε, φημὶ, καὶ Εὐαγγελίῳ, καὶ εἴ τις τούτοις ἐστὶ σύμπνους, τὸ κάλος τοῦ νυμφίου ἐκδιηγουμένους εὐφρατίνεσθαι· ταῖς δὲ τοῦ Λόγου ἀγλαῖς τῶν νοημάτων γοναῖς, λογικήν καὶ σοφήν δὲι καὶ μᾶλλον εὐρύσκεσθαι, ἄχρις ἂν τῇ πρὸς τὴν σοφίαν δῆλη δί· δῆλον ἐνώσει, ἐν τούτῳ φεκόλληται γινομένη, ἀπὸ μὲν φθερτοῦ ἄφθερτος, ἀπὸ δὲ ἀμαθοῦς ἔμφρων, τε, φημὶ, καὶ σοφὴ ὡς πλευρὰ τοῦ Λόγου φίκολλήθη, καὶ συνελόντι φάναι, ἀπὸ ἀνθρώπου Θεὸς ἀθάνατος, ὡς ἔκεινος φήνωται, τοῖς πᾶσιν ἀναδειχθῆ. Ός γάρ δὲ νυμφίος αὐτῆς καταλιπῶν ὄρθους καὶ κυριότητας κατὰ τὸ θυητὸν ἐκολλήθη, ἵνα ἐν αὐτῇ κατὰ συμπάθειαν γεγονώς, εἰς ἀπάθειαν αὐτῆν τὴν ἐκυριότηταν μεταβάλῃ· οὕτω καὶ αὐτῇ τῷ δί· αὐτῇ διπεκδυσμάνεψ τὰς ἀρχὰς καὶ ἔφουσίας, καὶ ἐκαντὸν ἀπὸ μορφῆς Θεοῦ εἰς μορφὴν δούλου διὰ τὸ περὶ τὴν νύμφην φίλτρον κενώσαντι, κατὰ τὸ ἀθάνατον κακολήθεσθαι δρεῖται, ἵνα καὶ εἰς τὸν οὐράνιον παστὸν αὐτῷ πρὸς τὸν Ήσαῖαν δινότι συνανέλθῃ. Ἀντὶ τούτου γάρ, φησί, καταλείψει ἀνθρωπὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθῆσται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. "Οπερ ἔρμηνεύων δὲ εἰς ἄφθερτον ἐπὶ καλῷ προμηνηστεύμενος Χριστῷ τὴν νύμφην, φησί· Τὸ μυστήριον τούτο μέγα ἐστί· λέγω δὲ εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὐ γάρ καταλήλυθεν δὲ Χριστὸς, ἵνα προσκολληθεὶς τῇ νύμφῃ εἰς γῆν ἀπομάνῃ (98). ἀλλ' ἵνα παραλαβῶν καὶ μεταβαλῶν αὐτὴν, ἐκ γῆς εἰς οὐρανούς ἀναγέγη. Καὶ ἡ Χριστῷ νυμφευθεῖσα, οὐχὶ Ἰωάννην ἔχει· αὐτῇ πρὸς τὰ νυμφικὰ λουτρὰ μόνον ὑπηρετούμενον, ἀλλὰ καὶ ἀγγέλους ἀνιούσῃ εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς ἐστίαν τὸν ἐπιφαλάμιον ἔδοντας. Ἀφθορος οὖν οὐ τῇ πρὸς τὸν ἄφθερτον Λόγον ἐνώσει· ἡ παρθένος μένει μόνην, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐκνωσιν γίνεται. Οὐ γάρ ὡς δὲ τῶν σωμάτων νυμφίος τὴν ἄφθορον παρθένον τῇ νυμφεύσει φθείρων γυναικαὶ ποιεῖ· οὕτω καὶ δὲ τῶν φυχῶν ἡμῶν νυμφίος τὴν ἄφθορον φυχὴν τῇ πρὸς αὐτὸν κοινωνίᾳ φθείρων νυμφεύεται. Ἀλλ' ἔφθερμένην διὰ τῶν σαρκικῶν ἔδονῶν παρὰ διαβόλου λαβῶν, καὶ γυναικαὶ αὐτοῦ διὰ τῆς φθορᾶς κακῶς γενομένην, τῇ πρὸς αὐτὸν κοινωνίᾳ ἄφθορον ἐκ γυναικὸς παρθένον ποιεῖ. Ταύτην γάρ τὴν μυστικὴν νυμφαγωγίαν ἡμᾶς καὶ διὰ τοῦ προφήτου πατιδέων, πρὸς τὴν ἐκυριότηταν νύμφην φησίν. Οὐκ ὡς οἰκόν (99) με ἐκάλεσας καὶ πατέρα καὶ ἀρχηγὸν τῆς παρθενίας σου; Όστε! Εἰσεγε, καὶ ἀρχηγὸν τῆς ἄφθορίας σου. Ός γάρ ἀρχηγός τε καὶ ἄρχων τῆς κατὰ τὴν γαμετὴν φθορὰς δὲ ἀνὴρ, κύριος αὐτῆς διὰ τούτου γινόμενος οὕτως ἀρχηγός τε καὶ ἄρχων τῆς ἐκάστου ἡμῶν ἀφθορίας ἐστὶν δὲ Κύριος, διὰ τῆς ἄφθορίας τε Κύριος ἡμῶν καὶ τὴν ἀρχὴν ἀναδούμενος (1). δν καὶ οἰκόν δεῖ τῆς ἄφθορίας ἡμῶν ἐπιγινώσκειν ἐν αὐτῷ μένοντας καὶ οἰκοῦντας, διοτί

A cum Deo Verbo, semper versari, et in ejus die noctuque lege meditari, et pronubis, legem dico et Evangelium et si quis alius cum eis consentit, pulchritudinem sponsi enarrantibus delectari, ac sanctis Verbi cogitationum fetibus rationalem ac sapientem semper magis magisque inveniri; donec totam se cum tota sapientia conjungens, unum fiat cum eo cui adhæret, atque ex corruptibili incorruptibilis, ex imperita prudentia, inquam, ac sapiens, velut costa Verbi cui adhæret, ac uno verbo, ex homine Deus immortalis, tanquam ille cui adhæret, omnibus videatur. Non quemadmodum illius sponsus, relictis thronis et dominationibus, illius mortalitati agglutinatus est, ut unum cum illa per affectum societatem factus, eam transmutaret in suam ipsius affectum vacuitatem; ita et ipsa ejus immortalitati, qui propter illam exuit principatus et potestates, et semetipsum ex forma Dei ad formam servi ob amorem sponsæ exinanivit ²⁸, adhærebit debet, ut et in cœlestem thalamum cum eo ad Patrem ascidente simul ascendet. Proprius hoc enim, inquit, relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori sua, eruntque duo in carne una ²⁹. Quod quidem interpretans is, qui ad incorruptionem virtutis causa despondet Christo sponsam, ait: *Mysterium hoc magnum est: dico autem in Christum et in Ecclesiam* ³⁰. Non enim descendit Christus, ut conjunctus cum sponsa maneret in terra, sed ut assumens et transmutans eam e terris in cœlos reduceret. Et quæ Christo desponsata est, non Joannem solum habet sibi ad sponsalia lavaora ministrantem, sed etiam angelos epithalamium in Patris domum ascendentis canentes. Incorrupta igitur non solum virgo permanet, dum conjungitur cum incorruptibili Verbo, sed etiam postquam conjuncta est. Non enim, quemadmodum corporum sponsus incorruptam virginem conjugio corrumpens, mulierem fecit: ita et animarum nostrarum sponsus incorruptam virginem, secum conjungendo corrumpens, desponsat. Sed carnalibus voluptatibus a diabolo corruptam accipiens, ejusque uxorem prave factam per corruptionem, secum conjungendo incorruptam ex muliere virginem facit. Hæc enim mystica sponsalia nos etiam per prophetam edocens, ad suam ipsius sponsam ait: *Nonne ut domum me vocasti, et patrem et ducem virginitatis tuæ* ³¹? Quasi diceret, ut ducem incorruptionis tuæ. Quemadmodum enim dux et princeps illatæ uxori corruptionis vir est, dominus illius ob eam rem factus; ita dux et princeps uniuscujusque nostrum incorruptionis Dominus est. Nam per incorruptionem noster Dominus est ac principatu redimitur: quem etiam ut domum incorruptionis nostræ debemus agnoscere, in ipso

²⁸ Philipp. ii, 6, 7. ²⁹ Gen. ii, 24. ³⁰ Ephes. v, 32. ³¹ Jerem. iii, 4.

(98) Ἀπομένη. Nonnulli codices, ἀπομείνη.
(99) Οἰκόν. Monet Nobilis legi in nonnullis libris, οἰκοῖον, tanquam domesticum.

(1) Ἀναδούμενος. Sic ops trium codicum emanavimus vitiosam lectionem vulgatam, ἀναδούμενος, imperium renuncis.

manentes et habitantes, quia *In ipso vivimus et morimur et sumus*⁴², ut in eo tanquam in domo virtutis omnis et incorruptionis per totam vitam habitantes, non excidamus incorruptis illius laribus. Quemadmodum enim habitat et ambulat in iis qui digni sunt⁴³, sic etiam rursus qui digni sunt in eo habitant. Propterea cum nos assumit ex mundi negotiis ad eum venientes et in eo habitantes, providens quominus cadamus, ait: *Manete in me, et ego in vobis*⁴⁴.

51. Sic autem cum et reliquis rebus magnum quiddam et splendidissimum virginitas intelligatur; hic jam resurrectionis et incorruptibilis vita semen quoddam plurissimum esse ostenditur. Nam si in resurrectione neque nubunt neque nubuntur, sed sunt sicut angeli, sicutque filii Dei⁴⁵: qui virginitatem colunt, angeli sunt, in incorruptis carnis humanam vitam circumferentes, neque angeli quidam obscuri, sed valde insignes. Nam cum angelii sine carnis in celo incorruptionem, in loco et natura inviolabili, apud summum omnium regem Deum custodiant: isti in terra carnis voluptatibus agitati, et tentationi diaboli expositi aequali angelis incorruptionem per virtutem Creatori mirabilius servaverunt. Hic autem maxime virginum admiranda virtus, quod cum femineo circumdatae sint corpore, impressam ex eo anima formam virtutis exercitationes repulerint, aequalesque masculis, quemadmodum et anima aequales creatae sunt, per virtutem videantur. Et quemadmodum illi per virtutem exercitationem ex hominibus in angelorum ordinem transeunt; ita et ipse aequali virtutis exercitatione ex mulieribus in eamdem ac illi dignitatem traducuntur, ita ut cum in praesenti vita masculis quidem anima aequales sint, sed ob feminei corporis amictum in aequalitate claudent, in futuro saeculo aequales omnino per virtutem his, qui angelii facti fuerint, et ipse reperiantur. Nam si cum aequales angelis deolarantur, neque nubunt neque nubuntur; quae in praesenti vita virtutis exercitatione id consequuntur, hic jam aequales angelis semetipsas omnium iudicio exhibent: quippe cum corporeas masculi et feminas ad coniubium⁴⁶ proprietates virtute resecant, ac nudis animabus in terra cum hominibus versentur. Quod si anima ex corpore, in quo degit, nullo voluptatis sensu neque erga marem neque erga feminam ad perturbationes informatur, non jam est masculus et femina, non perturbatio et voluptas; sed omnia et in omnibus Christus⁴⁷, quippe cum mortua quidem sint corpora ob cessantem et otiosam ad proprietates masculi et feminae voluptatem, sola autem anima incorrupte per virtutem in his corporibus degat.

⁴² Act. xvii, 28. ⁴³ II Cor. vi, 16. ⁴⁴ Joan. xv, 4.

(2) Γαμίζονται. Colbertinus codex, ἀγγαμίζονται.

(3) Ol. Editio Parisiensis premitit καὶ, quae coniunctio et in mss. deest et in Veneta editione.

AἘν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινοῦμεθα καὶ ἀσμὸν, ἵνα ὡς οἶκον αὐτὸν ἀρετῆς ἀπάσης καὶ ἀφθαρτίας διὰ βίου οἰκοῦντες, μηδ ἐκπίπτωμεν τῆς ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν ἀφθαρταν ἔστας. Ός γὰρ ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ τοῖς ἀξίοις, οὗτο πάλιν οἱ ἄξιοι ἐν τούτῳ οἰκοῦσι. Διὸ καὶ ὅταν λάθη ἡμᾶς ἐκ τῶν κατὰ τὸν κόσμον πραγμάτων εἰσελθόντας εἰς αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῷ κατοικοῦντας, τοῦ ἐνεκπτώτου ἡμῶν προνοούμενος, φησι. Μελνατε ἐν ἡμοι, καὶ γὰρ ἐν διλν.

B51. Οὗτο δὲ καὶ τοῖς λοιποῖς ἄπασι μέγα τι καὶ ὑπέρλαμπρον πρᾶγμα ἡ παρθενία νοούμενον, τῆς παλιγγενεσίας ἔτι καὶ τοῦ ἀφθάρτου βίου ἐντεῦθεν ἡδη σπέρμα τι καθαρὸν ἀποδείχνυται. Εἰ γὰρ ἐν τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσι οὔτε γαμίζονται (2), ἀλλὰ εἰσὶν ὡς ἄγγελοι, καὶ γενήσονται υἱοί Θεοῦ· οἱ (3) τὴν παρθενίαν ἀσκεῦντες ἄγγελοι εἰσὶν, ἐν ἀφθάρτοις (4) σαρκὶ τὸν τῶν ἀνηράτων βίου περιπολοῦντες· καὶ ἄγγελοι οὐδὲν ἀσημοί τίνες, ἀλλὰ καὶ σφρόδρα ἐπιφανέστατοι. "Οτι ἐκείνων ἀνευ σαρκῶν κατὰ τὸν οὐρανὸν τὴν ἀφθαρταν καὶ (5) τόπῳ καὶ ἀδιάστην φύσει παρὰ τῷ παμβασιλεῖ τῶν δλων Θεῷ φυλαττόντων, οὗτοι εἰπὲ γῆς σαρκὸς ἡδονᾶς ἐνοχλούμενοι, καὶ τῇ πειρᾳ τοῦ διαβόλου ἐκείμενοι, τὴν ἀφθαρταν ισάγγελον δι' ἀρετῆς τῷ Ποιητῇ παραδόξτερον διερύλατον. Ἐνθα καὶ μάλιστα τὸ τῶν παρθενῶν ἄν τις κάλλος θαυμάσειν, θτι θῆλυ περικείμεναι σῶμα, τὴν μὲν ἐκ τούτου ἀγγινομένην μορφὴν τῇ ψυχῇ διὰ τῆς ἀσκήσως ἀπεκρούσαντο· οἵτινες δὲ τοῖς ἄρρεσι, καθάπερ οὖν ἔσται καὶ τὴν ψυχὴν ἐποιήθασαν, διὰ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀσκήσεως ἀνεφάνησαν. Καὶ ὁσπερ ἐκεῖνοι δι' ἀσκήσεως ἔξι ἀνδρῶν εἰς τὴν ἀγγέλων τάξιν μετέβησαν· οὗτοι καὶ αὐται, διὰ τῆς ἀσκήσεως, ἐκ γυναικῶν εἰς τὸ αὐτὸν ἀρετῆς ἀξιωματα μεταβαῖσαι, ὡς ἐν τῷ παρόντι βίῳ, τῇ μὲν ψυχῇ ἔσται τοῖς ἄρρεσιν οὖσας, τῇ δὲ τοῦ θήλεος περιβολῇ πρὸς τὴν ιστητα χαλευόσας, κατὰ τὸν μέλλοντα αἰώνα ἔσται κατὰ πάντα δι' ἀρετῆς τοῖς ἀγγέλοις γεγονότι καὶ αὐτὰς εὐρεθῆναι. Εἰ γὰρ οἵτινες ἀποδείχνυται, οὔτε γαμοῦσι οὔτε γαμίζονται, αἰ κατὰ τὸν παρόντα βίου τούτῳ δι' ἀσκήσεως κατορθώσασι, ἐντεῦθεν ἡδη ισαγγέλους ἔστας τοῖς πᾶσιν ἀπέδειξαν· τὰς μὲν τοῦ θήλεος τε καὶ ἄρρενος πρὸς τὰς μῆκες, φημι, τῶν σωμάτων ἰδιότητας δι' ἀρετῆς ἀπτέμνουσαι, γυμναῖς δὲ ψυχαῖς κατὰ γῆν τοῖς ἀνθρώποις συζῶσαι. Εἰ δὲ οὔτε πρὸς τὸ ἄρρεν, οὔτε πρὸς τὸ θῆλυ κατὰ τὴν συναίσθησιν τῆς ἐν φόρτῳ σωμάτων ἡδονῆς ἡ ψυχὴ πρὸς τὰ πάθη μορφοῦται, οὐκ ἔνι ἄρρεν καὶ θῆλυ, οὐδὲ ἔτι πάθος καὶ ἡδονή· ἀλλὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός, νενεκρωμένων μὲν τῶν σωμάτων διὰ τῆς ἀνενεργήτου πρὸς τὰ ἰδιώματα τοῦ τε ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος ἡδονῆς, μόνης δὲ τῆς ψυχῆς ἐν ἀφθαρτῇ δι' ἀρετῆς συζώσῃς ἐν τούτοις.

⁴⁴ Matth. xxi, 30. ⁴⁵ Gal. iii, 28.

(4) Ἀφθάρτοις. Bic editio Veneta cum omnibus mss. Parisiensis, εὐφθάρτοις.

(5) Καὶ. Conjunction addita ex mss. et editione Veneta.

52. Καὶ ἀπτίσθω μὲν ἡ τοιαύτη τοῦ θεράποντος Α τοῦ νυμφίου· εἰ γε μὴ ἔτι ζῆι αὐτῆς ἐν σαρκὶ τοῦ θῆλεος ἡδονή. Δεξιούσθω δὲ ἀπλάστως τὸν ἀδελφὸν κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίος, τοὺς πόδες νίπτουσα τούτου· ἀλλον ἐπιμελεῖας δεδμενὸν θεραπεύουσα, ἐν νεκραῖς ταῖς τοῦ σώματος χερσὶ νεκροῦ τοῦ σώματος ἀπτομένη. Ἐπειδὴ γάρ ἐνέκρωσε τὰ φίλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ζῆι οὐκέτι αὐτῇ, τῇ δὲ ἐν αὐτῇ Χριστῷ, δὲ δὲ νῦν ζῆι ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῆι· πραττέω τὰ τῆς ἀρετῆς, Χριστοῦ μόνον ζῶντος ἐν αὐτῇ, καὶ τὰ θεῖα ἐνεργοῦντος, συνεστηρωμάνον τῇ ἀμαρτίᾳ Χριστῷ καὶ νεκρὸν περιέθρουσα σῶμα. Καὶ πραττέω τὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ νυμφίου, διὰ πάσης πρόξεως τὸ τῆς ψυχῆς κάλλος λαμπρότερον ἀναφαίνουσα. Ὁταν γάρ ἀπτομένου τοῦ σώματος μὴ συμπάθῃ ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν τοῦ ἄρρενος φαντασίαν, ἀλλ' ἀναισθήτως τρόπον τινὰ ἀπτηται τούτου, νεκρὰ μένει ἐν τούτῳ ἡ ἡδονή, οὐδὲ δυναμένου τοῦ ἔξωθεν ἀπτομένου αἰτήν πρὸς τὸ οἰκεῖον πάθος ἀγείραι. Οὕτω γάρ καὶ ἐν τοῖς διωγμοῖς ἐκδοτοι παρθένοι, διὰ τὴν περὶ τὸν νυμφίον πίστιν ἀστενέσιν ἀνθρώποις δοθεῖσαι, ἢ καὶ τὰ σώματα ἄφθοροι διεψυλαχθῖσαν, τοῦ δ' ὅντος γενέσθαι ὑπέστησαν τὸ τῶν ἀστενῶν ἀνδρῶν ἐπιχείρημα ἐν ταῖς σαρκὶν αὐτῶν νεκρὸν ἀπελέγχαντος, καὶ ἄφθορα αὐτῶν, φημι, καὶ τὰ σώματα μετὰ τερατῶν δυνάμεως, δι' δλουφαλάξαντος· ἢ ἐπιχειρηθεῖσαι μὴ συμπαθούσης πρὸς τὴν ἡδονὴν τῆς ψυχῆς, νεκρὰ (6) καὶ τὰ σώματα ἐδόκουν διρίζεσθαι, ἄφθορον τὴν ψυχὴν, οὐδὲ συμμορφουμένην τῇ τοῦ διρίζοντος ἡδονῇ, τῷ νυμφίῳ καὶ πίστει καὶ παρθενίᾳ λαμπρότερον ἐπιδείξασι· βουληθέντος Ἰωάς ἐν αὐτοῖς ἐπιδείξασθαι τοῦ Κυρίου, διὰ τὴν εἰς αὐτὸν δμολογίαν προτιμωτι παντὸς τοῦ περὶ σῶμα σεμνοῦ φαινομένου· οὐτε τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν ἀρνήσαντον φθείρσαι, οὔτε τὰ σώματα δι' ὄντος οὐ συνεπάθησαν τῇ ἡδονῇ καθ' δλου φθαρεῖσαι. Εἰ γε μή νις τὸν ὑπὸ ἐκτόπου μανλας παρθένον ἐσφαγιασμένην ὑδρίζειν βουλδρένον φθείρειν διὰ τῆς πρὸς τὴν νεκρὸν μίξιας λέξειν. Αἰκίζεσθαι μὲδ γάρ θν δύνασιτο ταύτην, φθείρειν δὲ αὐτὴν οὐδέποτε (7). Ἐκυτὸν μὲν γάρ φθείρει καὶ φθείρεται· ἄφθορος δὲ ἐστὶν ἡ παρθένος ψυχὴς μὴ παρονθεῖ· Ἡ δμοιοι αἱ ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ κατὰ πάσαν περίστασιν ὑπὸ ἀνδρῶν ἐνοχλούμεναι, τὴν κατὰ σάρκον νέκρωσιν ἔχουσαι (8), καὶ διτεῖν πάσχωσιν (9), ἄφθοροι διαμένουσιν. Ὁ γάρ προλαβὼν τῆς ἀστενσεως χρόνος, αὐτάρκως αὐτὰς πρὸς τὴν πειραν ἀγύμναστεν, οὐν' ἐν σαρκὶ ζῶσαι, μὴ κτετὰ σάρκα στρατευωνται. Διδούσι ταῖς λοιπαῖς ὑποφωνοῦσι πρὸς τὴν δμολαν ἀρετὴν, φασι, Ενευμάτι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέστε. Οὐκοῦν δοσι τοιαῦται, δεικνύτωσαν, φημι, καὶ διὰ

B 52. Ac talis quidem sponsi famulum tangat, si quidem non jam vivit in illius carne feminæ voluptas. Excipiat autem sine simulatione fratrem, secundum præceptum Domini, pedes illius lavans⁴⁷; alium sollicitudine indigentem curet, mortuis corporis manibus mortuum corpus tangens. Quoniam enim mortificavit membra quæ sunt super terram⁴⁸, nec jam ipsa vivit, sed vivit in ea Christus, et quod nuno vivit in carne, in fide vivit⁴⁹; exerceat virtutis opera, Christo solum vivente in illa, et quæ sua sunt peragente, peccato crucifixum cum Christo et mortuum corpus circumferens. Ac perficiat mandata sponsi, per omnem actionem animæ pulchritudinem splendidiorem efficiens. Quando enim tacto corpore minime perturbatur anima ad masculi speciem, sed sine sensu quodammodo illud tangit, mortua manet in eo voluptas, cum non possit id quod extrinsecus tangitur, eam ad propriam voluptatem excitare. Sic enim et in persecutionibus prostitutæ virgines, ob fidem in sponsum impialis hominibus traditæ, vel corporibus incorruptæ sunt servatae, eo, propter quem tradi non dubitabant, impiorum hominum conatum in ipsorum carnibus irritum ac mortuum reddente, et incorrupta illarum eliam corpora admirabili virtute omnino custodiente, vel vim passæ, non consentiente voluptati anima, quamvis mortua corpora viderentur injuriam pati, incorruptam animam nec ad voluptatem statoris conformatam, sponso suo et fide et virginitate splendidiorem exhibuere. In quibus voluit forte Dominus ostendere, eas confessionem omni circa corpus exteriori decori præferre; unde neo animam negando corruperunt, nec corporibus, dum voluptati non consentiant, ullatenus corruptæ. Nisi quis per immanem insaniam virginis occisæ stuprum inferre volens, corrumpere illam per hunc eum mortua concubitum dioatur. Nam plagas quidem illi inferre possit, corrumpere vero nequaquam. Sed se ipse corruptit et corruptitur; incorrupta autem est virgo anima non præsente. Huic similes sunt, quæ in persecutionibus aut quolibet tempore molestiam a viris passæ, cum carne sint mortuæ, quidquid passæ fuerint, incorruptæ permanent. Nam præteritum vitæ asceticæ tempus satis eas ad experientiam excitavit, ut in carne viventes, non secundum carnem militent⁵⁰. Ideo cæteras provocantes ad similem virtutem aiunt: *Spiritu ambulate, et desideria carnis ne perficiatis*⁵¹. Quæ tales sunt, demonstrant **CCC** etiam hospitio fraternali amorem. Siquidem et Maria pedes Domini deosculans⁵², non ut hominis pedes, sed ut Domini osculabatur, veterem quidem voluptatem pru-

⁴⁷ Joan. xiiii, 14. ⁴⁸ Col. iii, 5. ⁴⁹ Gal. ii, 20. ⁵⁰ II Cor. x, 3. ⁵¹ Gal. v, 16. ⁵² Luc. vii, 25.

(6) Νεκρά. Codex Mazariensis, καν. Quæ scriptura valde arridet Combeſſio, sed cur arrideat non video.

(7) Οὐδέποτε. Nonnulli codices, οὐδέποτε. Mox Colbertinus, ἐστὶν ἡ παρθενία. Ibidem unus ex Regiis, ἡ ὁμοια.

(8) Έχουσαι. Hæc scriptura, quamvis in solo Colbertino et alio ex Regiis reperiatur, longe tamen præferenda vulgatæ, οὖσαι.

(9) Πάσχωσιν. Sic plerique omnes mss. Editi, πάσχουσιν.

denter in se extinguens lacrymis et compescens, amore autem in Dominum et sanctis osculis spiritum in anima prudenter accendens. Vivebat igitur spiritu, et spiritu ambulans ⁵³ et circa sponsum omnia pro peccatis suis prudenter gerens. Mortua autem erat peccato, cum maris et feminæ cogitationem in tactu pedum et osculis metu perculta sustulisset.

υμφίον ἀπαντα ὑπὲρ τῶν ἑαυτῆς ἀμαρτιῶν μετὰ συνέσεως πράττουσα. Νεκρὰ δὲ ἦν τῇ ἀμαρτίᾳ τὴν νοῦ θήλεός τε καὶ ἄρρενος ἔννοιαν ἐπὶ τῆς ἀφῆς τῶν πυδῶν καὶ τῶν φιλημάτων ἐμφόβως νεκρώσασα.

53. Tangat ergo quæ talis est, et erga Dominum præceptum impletat. Ubiunque autem tangat, etiam quæ talis est, prudenter vigilet, ne forte assiduo contactu paulatim voluptas ex carnibus in ipsam clam subrepat: eique usu inveniat, illius veneno morsæ, quod absit! dicere: Veniente autem voluptate peccatum revixit ⁵⁴: ego autem mortua sum ⁵⁵, et præceptum charitatis, quod est ad vitam, ipsum mihi inventum est ad mortem. Nam si ipsi angeli cadunt, qui æquales angelis sunt, lapsus multo magis metuere debent, ne forte postquam æquales angelis virginitatis exhortatione fuerint, videntes filias hominum pulchras esse ⁵⁶, ad eas per carnis voluptates delabuntur, eisque dicatur: *Ego dixi: Dii estis et filii Excelsi omnes. Vos autem ad ea quæ carnis sunt delapsi, sicut homines morimini et sicut unus de principiis caditis* ⁵⁷. Quare multo præclarus est virginem suæ ipsius securitati providentem et aliorum offendiculum carentem, undique ab omni commercio prudenter sejunctam esse: ita ut malit inurbanitatis reprehensiones sustinere, quam ad voluptatem aut aliquorum damnum abstrahi; ac cætera quidem omnia despiciat, solum autem Dominum semper intueatur, et angelis æqualem, inter feminæ et masculi discrimina, integratatis pulchritudinem, a præsenti vita ad regenerationis ævum, intaminatam jam nunc ostendat. Virginitas enim vitam nostram de corruptione ad incorruptionem colligit.

53. Primi enim homines ex parvis, ut dixi, seminibus per mutuas nuptias totam hominibus terram repleverunt. Virginitas autem ea quæ in toto orbe per voluptatis nuptias sata fuere, in cœlorum horrea colligit. Hanc enim eorum, quæ ad incorruptionem sata sunt, collectionem indicans Dominus dicebat: *Levate oculos vestros et videte regiones quia jam albæ sunt ad messem* ⁵⁸. Nam cum terra prius incolis carent, habitata deinceps fuisse, videns Dominus nosier plurimam jam esse hominum spicam ac fetibus in omni regione gravidam, harum spicarum colligendarum jam tempus esse decernit. Quare virginitas, cum secundum naturam perspiciat, quemadmodum ad præsentem vitam ferendam humanitatis semina per nuptiarum voluptatem ja-

πεις καὶ τὸ Μαρία τὸς πόδας τοῦτο Κυρίου φιλοῦσσα, οὐχ ὡς ἀνδρὸς πόδας, ἀλλ' ὡς Κυρίου ἔφιλει: τοῖς μὲν δάκρυσι τὴν παλαιὰν τῆς πυρκαϊάς ἥδοντην ἐν αὐτῇ φρονίμως κατασθνύουσά τε καὶ μαρανουσα, τῇ δὲ περὶ τὸν Κύριον διαθέσει καὶ τοῖς ἀγίοις φιλήμασι τὸ δὲ τῇ ψυχῇ γνεῦμα φρονίμως ἀνάπτουσα. Ἐξη μὲν οὖν πνεύματι, καὶ πνεύματι στοιχεῖσσα, καὶ περὶ τὸν νοῦ θήλεος τε καὶ ἄρρενος ἔννοιαν ἐπὶ τῆς ἀφῆς τῶν πυδῶν καὶ τῶν φιλημάτων ἐμφόβως νεκρώσασα.

53. Ἀπτέρωθα οὖν, φημὶ, ἡ τοιαύτη εἰ τὶς πού ἔστι καὶ τοιαύτη, καὶ τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἐντολὴν ἐκπληρούτω. Ἀπτομένη δὲ ἀπανταχοῦ, καὶ ἡ τοιαύτη φρονίμως νηφέτω, μήποτε ἀπομένη συνεχῶς κατὰ βροχὴν ἔρψῃ ἐκ σαρκῶν εἰς αὐτὴν λαθραίως ἥδοντη, καὶ συμβῇ αὐτῇ ὑπὸ τοῦ ιοῦ ταύτης δηχθεῖσαν, διὰ μὴ γένοιτο! λέγειν: Ἐλθούσης δὲ τῆς ἥδοντος ἡ ἀμαρτία ἀνέξησεν· ἄγω δὲ ἀπέθανον, καὶ εὐρέθη μοι ἡ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης, ἡ εἰς ζωὴν, αἴτη εἰς θάνατον. Εἰ γάρ καὶ οἱ ἄγγελοι καταπίπουσιν, οἱ ισάγγελοι τὸ πτῶμα πολλῷ μᾶλλον φοβεῖσθαι διφελούσι, μήποτε κατὰ τὸ ισαγγέλους αὐτοὺς τῇ ἀσκήσει τῆς παρθενίας γενέσθαι, ιδόντες τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων διὰ ταλαιπωρίας, πρὸς αὐτὰς διὰ τῶν σαρκὸς ἥδονῶν καταβῶσι, καὶ ρήθῃ αὐτοῖς: Ἐγὼ εἰπα· Θεοί ἔστε καὶ οὐλοὶ Τύποι πάντες. Τυμηὶς δὲ ἐπὶ τὰ σαρκὸς ἕδια πάλιν ὑπολισθίσαντες, ὡς ἀνθρώπωποι ἀποθνήσκετε, καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. Ωστε πολλῷ κάλλιον τὴν παρθένον τὸ ἀσφαλὲς ἑαυτῇ καὶ ἀπρόσκοπον τῶν δρώντων πραγματευμένην, πανταχόθεν ἀνεπίμικτον εἶναι αἰρουμένην τὰς ἐπὶ τῷ ἀδεξίῳ μέμψεις βαστάζειν, ἡ πρὸς ἥδονην καὶ βλάβην τινῶν ὑποσύρεσθαι: πάντα μὲν τὰ λοιπὰ παρορῶσαν, μόνῳ δὲ τῷ Κυρίῳ διά δόλου ἐμβλέπουσαν· καὶ τὸ ἐκ τοῦ θήλεος τε καὶ ἄρρενος ισάγγελον τῆς ἀφθορίας κάλλος ἀπὸ (10) τοῦ παρόντος βίου εἰς τὸν τῆς παλιγγενεσίας αἰώνα διχραντὸν ἐντεῦσεν ἡδη δεικνῦσσαν. Σύναρχει: γάρ ήμων ἐκ τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἀφθαρσίαν ἡ παρθενίζειν βίον.

C

54. Οἱ γάρ πρῶτοι ἐξ δλιγῶν, διπερ ἔφην, σπερμάτων τοῖς ἐπ' ἀλλήλοις γάμοις τὴν γῆν ἀνθρωπότητος δῆλην κατέσπειραν. Ή δὲ τὰ κατὰ πᾶσαν γῆν διὰ τῆς τῶν γάμων ἥδοντος ἐσπαρμένα εἰς τὰ τῶν οὐρανῶν ἀποθήκας συνάγει. Ταύτην γάρ τὴν τῶν ἐσπαρμένων εἰς ἀφθαρσίαν συναγωγὴν αἰνιτέσμενος δὲ Κύριος ἔλεγεν: Ἐπάρατε τοὺς ἀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ ιδετε, δοις ἡδη αἱ χῶραι λευκαὶ εἰσι πρὸς θερισμόν. Ἀπέστης γάρ τῆς πρὸς ἀσκήτου, οἰκουμένης λοιπὸν γενομένης πολὺν ἡδη τὸν τῶν ἀνθρώπων στάχυν καὶ βρίθοντα τοῖς ἐκγόνοις κατὰ πᾶν κλίμα δὲ Κύριος ἡμῶν εἰδὼς, συναγωγῆς τῶν σταχύων τούτων καιρὸν εἶναι λοιπὸν δοκιμάζει. Διόπερ ἡ παρθενία κατὰ φύσιν γνωρίσσει, διὰ μὲντερ εἰς τὴν τοῦ παρόντος βίου σπορὰν διὰ τῆς τῶν γάμων

⁵³ Gal. ii, 16. ⁵⁴ Rom. vii, 9. ⁵⁵ ibid. 14. ⁵⁶ Gen. vi, 2. ⁵⁷ Psal. lxxxii, 6, 7. ⁵⁸ Joan. iv, 35.

(10) Ἀπό. Sic mss. sex. Editi, ὥπο.

ήδονής τὰ σπέρματα τῆς ἀνθρωποτητος κατεβάλετο, οὕτω καὶ εἰς τὸν ἐκεῖ βίον τὰ σπέρματα τοῦ βίου ἡμῶν διὰ τῆς ἀφθορίας ἐντεῦθεν ἡδη καταβάλεσθαι, σπουδάζει δι’ ἐαυτῆς καθαρὸν τὰ τῆς ἀφθαρσίας σπέρματα πρὸς τὸν ἀφθαρτὸν βίον τῷ γεωργῷ εὐτεροπίζειν (11). ἀναχαιτίζουσα μὲν εὐτονωτέρᾳ τῆς ἀφθαρσίας χειρὶ ἀντιστρέψων τὴν τῶν θηλειῶν σωμάτων φυσικὴν πρὸς τὰ ἔρρενα συμπλοκήν ἀπαθεῖ δὲ δυνάμει τὸν καθ’ ἐαυτὴν κάλλος τῷ τῆς παλιγγενεσίας αἰῶνι λαμπρότερον ἐτοιμάζουσα. Προέλαβον γοῦν ἀρετῆς κατορθώματι αἱ παρθένοι, τὸ μέλλον ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ διὰ τῆς τῶν σωμάτων ἔκαναστάσεως μεταβολῆς αὐταῖς δυνάμει Θεοῦ κατορθοῦσθαι. Ἐντεῦθεν ἡδη, ὡς οἱ ἄγγελοι, οὕτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίζονται, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς ἀρετῆς, καὶ σώματος ἀφθορίᾳ ἵσταγγελοι οὖσαι. Καὶ διτε σπέρματα τοῦ ἀφθάρτου βίου τὴν παρθενίαν δὲ Κύριος ἡμῶν ἐκ τῆς ἀφθαρτοῦ σώματος πεμπόμενον ἐδουλήθη γενέσθαι, ἐμμελετῆσαι τὰ σώματα ἡμῶν τὸ τῆς ἀφθορίας κάλλος διὰ τῆς τῶν παρθένων ἀφθορίας ἡδη θελήσας, δηλόν ἐστιν ἐξ ὧν πάντα τῷ νόμῳ πεισθεῖς μόνον τὸν γάμον ἀπέτιπατο. Ἐδει γάρ ἐξ ἀφθόρου παρθένου ἀφθορον καὶ κατὰ σάρκα τεχθέντα, μηδὲ τῆς κατὰ τὸν γάμον πειραθῆναι φθορᾶς· οὐκ ἀπὸ ἀφθόρου φθορᾶς (12) σώματος διὰ τοῦ γάμου, ἀλλ’ ἀπὸ ἀφθαρμένων τοῖς γάμοις τῇ κατὰ τούς τῆς ἀφθορίᾳ ἡμῶν ὑπηρετούμενον· καὶ ὡς δὲ Ἀδάμ σπέρμα διὰ τῆς τῶν γάμων ἡδονῆς τοῦ περόντος βίου ἐγένετο, οὕτως αὐτὸν σπέρμα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος διὰ τῆς κατὰ τὴν παρθενίαν ἀφθαρσίας γενέσθαι· ἵνα ὡς ἐκείνῳ διὰ τῶν γάμων σπείραντι (13) ἀνθρώπων τὸν ἐπὶ γῆς βίον ἡκολουθήσαμεν, οὕτω τῷ Κυρίῳ διὰ τῆς παρθενικῆς ἀφθορίας σπείραντι τὸν ἐκεῖ αἰῶνα, φρονίμως ἀκολουθήσωμεν. Εἰ δὲ μή ἐκ παρέργου καὶ κατὰ τὸν παραδείσουν καὶ τὸν ἐκεῖ βίον τὸν Ἀδάμ ἐπισκέψαιο, εὔροις ἀν αὐτὸν ἐν μὲν παραδείσῳ μὴ χρείαν ἔσχηκότα γνῶναι ἐαυτοῦ τὴν γυναικά· μετὰ δὲ τὴν παράβασιν, καὶ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ παραδείσου, τότε τὴν γυναικά γινώσκοντα· ἵνα τὸ θνητὸν λοιπὸν τῆς φύσεως τῇ διαδοχῇ τῶν παιδῶν παραμυθήσηται. Ὡς ἀντιστρέψων τῷ εἰς παραδείσου ἄγοντι ἡ παρθίνος ἀκολουθήσασα, μετ’ ἐκείνου ἀφθορος ἐν παραδείσῳ ἡδη τρυφῇ φυγοῦσα μὲν τὴν ἔκω παραδείσου κατάραν τὴν λέγουσαν· Ἐν λύπαις τέχη τέκνα, καὶ τὰ ἔβης· οὐ δυναμένη δὲ συνεῖναι ἐκεῖ πῶς ἔγνω Ἀδάμ τὴν γυναικά αὐτοῦ. Οὐδὲ γάρ ἐν παραδείσῳ ὄντος αὐτοῦ. ἀλλ’ ἐκβληθέντος, τοῦτο ἐβρέθη.

55. Οὐχ ὡς παρθενίαν δὲ λοιπὸν τῷ βίῳ νομοθετοῦντες ταῦτά φαμεν· ἀλλὰ ταῖς τὸν κατ' αὐτὴν

⁵⁹ Matth. xxii, 30. ⁶⁰ Gen. iv, 1. ⁶¹ Gen. iii, 16.

(11) Εὐτρεπίαν. Hæc scriptura editionis Parisiensis nec in Veneta, nec in ullo prorsus vetero libro legitur; sed tamen eam expungere noluimus, quia necessaria videtur ad contextus emendationem. Quæ necessarium paulo ante legere, xata-
βαλλεται, non xataβάλλεσθαι.

(12) Οὐχ ἀπὸ ἀφθόρου φθορῆ. Sic editio Veneta,

Acta sunt, ita ad futuram vitam semina vita nostra hinc jam per integratem jaci, conatur per semetipsam pura integratatis semina ad incorruptam vitam agricolæ preparare; valida quidem integratatis manu retrorsum trahens **667** naturalem feminarum cum masculis complexum, virtute autem affectionis experie suam ipsius pulchritudinem regenerationis aëvo splendidiorem parans. In antecessum ergo virtutis merito virgines consecutæ sunt, ut futura in regeneratione per resurrectionem corporum mutatio, Dei virtute in ipsis perficeretur. Hic enim tanquam angeli, neque nubunt neque nubuntur, sed et animæ virtute et corporis integratæ aëquales angelis sunt **59**. Quod autem voluit Dominus noster ut semen incorruptæ vita virginitas e terra in cœlum mirabiliter mitteretur, jam nostra corpora integratatis pulchritudinem per virginum integratatem meditari volens, id inde patet, quod cum in omnibus legi paruerit, nuptias renuerit. Operiebat enim, ut ex incorrupta virgine incorruptus etiam carne genitus, nec nuptiarum experiretur corruptionem: quippe cum nec genitum ex incorrupta, corporis per nuptias corruptioni servire, neque etiam ex corruptis matrimonio hominibus natum nostræ secundum naturam incorruptioni deceret ministrare. Et quemadmodum Adam semen præsentis vita per nuptiarum voluptatem exstilit; ita et eum semen futuri aëvi per virginitatis integratatem esse oportebat, ut quemadmodum Adamum secuti sumus, qui per nuptias humanam in terra vitam seminavit, ita Domini num, qui per virginalem integratatem futurum aëvum seminavit, prudenter sequeremur. Quod si non perfuntorie et paradisum et vitam illuc ab Adamo actam inspexeris, reperies sane eum in paradiſo opus non habuisse ut cognosceret suam uxorem: sed post prævaricationem ei mortem et lapsum e paradiſo tunc uxorem cognovisse **60**, ut naturam jam mortalem factam successione liberorum consolaretur. Contra virgo eum sequens, qui in paradiſum ducit, cum eo incorrupta jam in paradiſo deliciatur, fugiens illam maledictionem, qua extra paradiſum dictum est: *In doloribus paries filios* **61**, et cætera: nec illic intelligere valens, quomodo Adamus suam cognoverit uxorem. Neque enim hoc, cum ipse in paradiſo esset, dictum est, sed postquam jam fuerat ejectus.

55. *Neo tamen hæc dicimus, quasi jam virginitatem vitæ hominum instar legis præscribere veli-*

Colbert. et unus ex Regiis. In quinque aliis desunt
hæc verba. Nescio unde Parisiensis editio hause-
rit, ἀγόρεψων. Difficillimo huic loco lucem afferre
me non posse fateor, nisi legendo, ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ
τεθαυματινῶν.

(13) Σπείραντι. Nonnulli codices, σπείροντι. Ibi-
dem lege, ανθρώπων.

mus; sed iis, quæ pretiosam virginitatis margari-
tam mercari instituerunt, purissimum illius nitorem
undique ostendimus. *De virginibus autem præceptum
Domini non habeo: consilium autem do, inquit, tan-
quam misericordiam conserutus a Domino*⁶²: siquidem nec Dominus nostræ naturæ in lege aut in
Evangelio virginitatem præscripsit. Nam qui talem
masculo ad feminam, et rursus feminæ ad masculum,
qualem initio descriptsit oratio, habitum ob
necessitatem matrimonii impressit, ac iis, qui ex
immortalibus mortales facti fuerant, successionem
generis paravit, ⁶³⁻⁶⁴ immortalitatem, ut diximus,
ex cogitans: quique propterea dixit, *Crescite et
multiplicamini*⁶⁵⁻⁶⁶, quomodo virginitatem tunc
præscribers potuisse; cum præsertim ad explen-
dum eorum locum, qui in bellis ob propriam im-
probitatem pereunt, necessariam esse posteriorum
multitudinem videret? Ac in lege quidem Moysis
etiam benedictione digna censebatur liberorum
procreatio¹⁻¹⁷. Sed postquam floruit undique propriis
fructibus mundus, ac tanta hominum multitudine
sata est terra, ut non jam caperet nascentium mul-
titudinem, ac impletum est quod de adventu Domini
nostrí prædictum fuerat, fore ut homines illius
doctrina prudenter victi, conciderent gladios suos
in aratra et lanceas in vomeres, nec jam sumeret
gens contra gentemensem, nec bellum gerere disce-
rent¹⁸; præclare virginitas, contra atque hi qui
per corpus corrumpuntur, ex corporibus incorrup-
tionem pullulavit. Virginitatem tamen, neque per
Moysen præscribit Dominus, masculorum et femine-
orum corporum naturæ rationem habens, neque eam
in Evangelio præcipit. Sed Moysis legem resumens,
quod deerat ad accuratam virtutem edocet dicens:
*Didum est: Non mæchaberis, Ego autem tibi dico: Non concupisces*¹⁹, et quæ sequuntur. Et cum sede-
ret in monte, a beatitudinibus cœpit os aperire; et
postquam recensuit leges Moysis et omnia ad veram
virtutem intendit, ac ducentia ad salutem præcepta
tradidit²⁰; impleto doctrinæ ministerio, descendit
de monte, nusquam in præceptis virginitate, sive
in Veteri, sive in Novo Testamento præscripta.
Volebat enim præceptum non esse præclarum vir-
ginitatis institutum, sed egregium animæ virtutem
amantis facinus, libera potestate id quod supra
præceptum et supra legem est ex seipso perficien-
tis. Nam nuptiæ naturæ causa instituta, et legis
præcepta ad naturam accommodata. Virginitas au-
tem naturam superans, legis servituti non addic-
tur, sed supra legem incorruptionis laudem crea-
tori ac legislatori offert. Propterea igitur Dominus,
iterum dico, nusquam virginitatem præcepit; sed
concessit, ut quemadmodum ab incorruptione in
corruptionem præternaturam immoderata potestate

⁶² I Cor. vii, 25. ⁶³⁻⁶⁴ Gen. 1, 28. ¹⁻¹⁷ Deut. xxviii, 4. ¹⁸ Mich. iv, 3. ¹⁹ Matth. v, 27; Exod. xx, 14.
²⁰ Matth. v, 4 sqq.

(14) Ἐμπορεύεσθαι. Nonnulli codices, Ἐμπορεύ-
σασθαι.

(15) Εὐράμενος. Unus ex Regiis, εὐρόμενος.

Α πολυτίμητον μαργειρίτην ἐμπορεύεσθαι: (14) προ-
θεμέναις τὸ ἄσπιλον τούτου πανταχόθεν ὑποδει-
κύντες. Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου
οὐκ ἔχω· γνώμην δὲ δίδωμι, φησὶν, ὡς ἡλεγμένος
ὑπὸ Κυρίου· ἐπεὶ μηδὲ δεσπότης ἡμῶν τῆς
φύσεως ἐν νόμῳ ἡ ἐν Εὐαγγελίῳ παρθενίᾳ ἐνομο-
θέτησεν. Ὁ γάρ τοιαύτην τῷ τε ἄρρενι πρὸς τὸ
θῆλυ, καὶ ἀνάπταλιν τῷ θῆλαι πρὸς τὸ ἄρρεν, οἴσαν περ
ἐν ἀρχῇ δὲ λόγος ὑπέδειξε, τὴν σχέσιν διὰ τὸ ἀναγ-
καῖον τοῦ γάμου μηχανησμένος, τοῖς δὲ ἐξ ἀβα-
νάτων θυητοῖς γενομένοις τὴν διαδοχὴν τοῦ γένους
ἐπισκευάσας, τὴν ὡς εἰρηταὶ που ἀθανασίαν εὐρά-
μενος (15), καὶ διὰ τοῦτο, Αἰξάνεσθε καὶ πληθύ-
νεσθε, εἰρήκας, πῶς οἶδον τε ἣν παρθενίᾳ τότε
νομοθετεῖν; Καὶ μάλιστα, διὰ εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν
ἐν τοῖς πολέμοις διὰ τὴν οἰκεῖαν μοχθηρίαν δαπα-
νωμένων τὴν τῶν ἐπ. γεννωμένων (16) πληθὺν ἀναγ-
καῖων ἐώρα. Ἀλλ' ἐν μὲν τῷ διὰ Μωϋσέως νόμῳ
καὶ εὐλογίας ἀξιον τὸ παιδοποιῆσαι ἐνομίζετο.
Ἐπειδὴ δὲ ἡνθῆσε μὲν τοῖς οἰκείοις καρποῖς παν-
ταχόσεις δὲ κόσμος, καὶ τοσαύτηρ πληθύν ἀνθρώπων
κατεσπάρη ἡ γῆ, ὡς μηδὲ χωρεῖν λοιπὸν τῶν ἐπι-
γεννωμένων τὸ πλῆθος, ἐνστητὴ δὲ καὶ τὸ ἐπὶ τῇ
παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν προφητεύσμενον, διὰ οἱ
τῇ διδοκούσαντο φρονίμως πειθέντες, συγκέφουσι
τὰς μηχαλάς αὐτῶν εἰς ἄφοτρα, καὶ τὰς ζεύνας
εἰς δρέπανα, καὶ οὐ μὴ λάθωσιν ἔτι ἔηνος ἐπ' ἔθνος
μάχαιρας, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν· καλῶς ἡ
παρθενίᾳ ἀντιστρόφως τοῖς διὰ σώματος φειρο-
μένοις ἐκ σωμάτων τὴν ἀφθορίαν βλαστάνει. Οὐ
νομοθετεῖ δὲ δύμας, διπερ ἔφην, οὕτε διὰ Μωϋσέως
παρθενίᾳ δὲ Κύριος τῆς τῶν ἀρρένων, καὶ θηλείων
σωμάτων φύσεως στοχαζόμενος, οὕτε ἐν Εὐαγγελίῳ
ταύτην ἐντέλλεται. Ἀλλὰ τὸν μὲν Μωϋσέως νόμον
ἀνειληφώς, τὸ λεῖπον πρὸς ἀκριβῆ ἀφετὴν ἐκδιδάσκει
λέγων· Ἐρέθη· Οὐ μοιχέυσεις. Ἐγὼ δὲ σοι
λέγω· Μηδὲ ἐπιθυμήσῃς, καὶ τὰ ἔκῆς. Καὶ καθ-
ίσας μὲν ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἀπὸ μακαρισμῶν ἀνοίγει
τὸ στόμα· ἐπελθὼν δὲ τὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ ἀπαντά
πρὸς τὴν ἀλτηὴν ἀφετὴν ἐπιτελνας, καὶ τὰς πρὸς
σωτηρίαν συντεινούσας ἐντολὰς ἐκδιδάξας, πληροῖ
τὴν διδοκαλίαν, καὶ καταβαίνει ἀπὸ τοῦ ὄρους·
οὐδὲκαὶ ἐν ταῖς ἐντολαῖς παρθενίᾳ, οὐτ' ἐν Παλαιῷ,
οὔτε ἐν Καινῷ Διαθήκῃ, νομοθετήσας. Ἐβούλετο
γάρ μη ἐπιταγμα εἶναι τὸ κατόρθωμα τῆς παρ-
θενίᾳ, ἀλλὰ πλεονεκτημα φιλαρέτου ψυχῆς, ἀπὸ²¹
αὐτεκουσίου αὐθεντίας τὸ ὑπὲρ τὴν ἐντολὴν καὶ
ὑπὲρ τὴν φύσιν ἀφ' ἑαυτῆς κατορθούσης. Ὁ μὲν
γάρ γάμος τῆς φύσεως ἐνεκα, καὶ δὲ νόμος διατά-
τεται τῇ φύσει τὸ πρόσφορον. Η δὲ παρθενίᾳ ὑπε-
ρέσσα τὴν σύστιν, ἀδόνωτος νόμῳ ἐστιν, διπερ τὸν
νόμον τῆς ἀφθορίας τὸ κατόρθωμα τῷ ποιητῇ τε
καὶ νομοθέτῃ προσφέρουσα. Διὰ τοῦτο οὖν δὲ μὲν
Κύριος, ἐρώ πάλιν, οὐδὲκαὶ ἐνομοθέτησε παρθε-

(16) Τὴν τῶν ἐπιγεννωμένων. Deerant hæc in
editis. Leguntur in omnibus nostris codicibus,
quorum tamen nonnulli habent, ἐπιγενομένων.

νίσιν· εἴσιστε δὲ, ίνα ὥσπερ ἀπὸ ἀφθαρτίκες εἰς φθορὰν περὶ φύσιν ἀμέτρηψη τῇ ἔξουσίᾳ χρησάμενος ἐδίεσθη δὲ ἀνθρωπος, οὔτες ἀπὸ φθορᾶς εἰς ἀφθαρτίαν τὴν ἐκεντοῦ φύσιν κρείττονι τῆς φύσεως προαιρέσει βιάσηται. Καὶ οὐ νομοθετεῖ μὲν, φημὶ, οὐδὲ ἐπιτάπτει τὸ κατόρθωμα τοῦτο, ἐξαιρετὸν τι καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ ὑπὲρ τὸν νόμον φιλαρέτου ψυχῆς εἶναι γινώσκων. Ἀκούσας δὲ τοῦ πρὸς αὐτὸν εἰρηκότος, Οὐ συμφέρει γραμήσαι, τὸ δὲ περφυές ἐνδεικνύμενος τῆς παρθενίας, φησίν· Οὐ πάντες χωροῦσιν.

56. Ως καὶ δὲ θειότατος Ἀπόστολος, κατ' ἔχοντας ἀπόδημον, τὰ μὲν ἀνάγκαια πρὸς ζωὴν ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς διεπάσσεται· καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκάστῳ τῷγαμοι· ὡς δὲν σῶμα, ἀπὸ κεφαλῆς ἔνως ἄκρων, ὡς δὲν τις εἴποι, δύναμιν κοσμεῖ περὶ δὲ τῶν παρθενῶν, οὐδὲν μὲν ἀπὸ ἐκεντοῦ ἀποφαίνεται· ἐρωτώμενος δὲ, μιμεῖται τὸν Κύριον, καὶ φησί· Περὶ δὲ τῶν παρθενῶν ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω. Οὐδέμεον γάρ εὐρίσκω, οὔτε ἐν νόμῳ, οὔτε ἐν Εὐαγγελίῳ, τοῦτο τὸ μέγιστον κτῆμα τῆς φιλαρέτου ψυχῆς τὸν Κύριον ἐπιτάξαντα. Ως δὲ δὲ οὐκ Κύριος ἐρωτηθεὶς τὸ μὲν, Οὐ πάντες χωροῦσι, τοῖς ἐρωτήσασιν ἀπεκρίνατο, οὐκ ἔκρυψε δὲ οὔτε τὸ μέγεθος, οὔτε τὸν τρόπον φὰν τις κατορθώσεις παρθενίαν, ἀλλ' ἐπενέγκας τὸ τρίτον εἰδος τῆς εὐνουχίας ὑπέδειξεν· οὔτω κατὰ, εἰ καὶ ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, ἀλλὰ γνώμην δίδωμι. Ὁπου γάρ ὑπὲρ τὴν φύσιν μέλλει γίνεσθαι τοῦτο τὸ κατόρθωμα εἰκῇ ἐκβάλλεται μὲν ἀπὸν δουλοπρεπὲς ἐπιταγμα· ἐλεύθερα δὲ συμβουλὴ ὑποφωνοῦσα πᾶς χρὴ τὸν ἐλεύθερον παντὸς ἐπιτάγματος, κρείττονα ἀπὸ ἔξουσίας γενόμενον, πρὸς ἀφθαρτίαν παραδόξως τὴν φύσιν βιάσασθαι, καιρίως (17) εἰσάγεται. Ως οὖν δὲ οὐκ Κύριος τοὺς τρόπους τῆς κατὰ τὴν παρθενίαν εὐνουχίας ἐρωτηθεὶς, οὔτως δὲ μαθητὴς τῆς παρθενίας τὴν συμβουλὴν εἰσηγήσατο λέγων· Περὶ δὲ τῶν παρθενῶν ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω· γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἡλειμένος διπλὸν Κυρίου πιστὸς εἶναι. Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην, διτὶ καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὔτες εἶναι. Δέδεσαι γυναικί; καὶ ἔρθης τῷ δεσμῷ τούτῳ πρὸ τῆς γνώσεως τοῦ κατὰ τὴν παρθενίαν καλοῦ προληφθῆναι; μή δητεὶ λόσιν. Λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μή δητεὶ γυναικά. Αντὶ τῶν, Μή δητεὶ δεσμὸν δεθῆναι. Ἐδὲ δὲ καὶ γαμήσης, οὐχ ἡμαρτεῖ. Καὶ ἐὰν γῆμιρ ἡ παρθένος, οὐχ ἡμαρτεῖ. Θελίψιν δὲ τῇ σαρκὶ ἔχουσιν οἱ τοιοῦτοι, ἀνοίγοντες ἐαυτοῖς διὰ τοῦ γάμου δύναντας ἐργαστήριον. Ἔγὼ δὲ δύμαν φείδομαι. Τοῦτο δὲ φημὶ, ἀδελφοί, δὲ καιρὸς συνεσταλμένος ἐστὶ τὸ λοιπόν. Αἱ γάρ χώραι λευκαὶ, καὶ ηδη εἰσὶ πρὸς θερισμὸν λοιπόν. Ινα καὶ οἱ ἔχοντες γυναικάς ὡς μή ἔχοντες ὄντες. Οὐχ οἱ μή ἔχοντες ὡς οἱ ἔχοντες. Ωσπέρ οὖν ἔνιοι μή ἔχοντες διὰ παρθενίας ὑπόσχεσιν, ὡς ἔχοντες τὴν παρθενίαν (18) ἐνθρίζουσι. Καὶ οἱ κλαίοντες, ὡς μή κλαίοντες·

A usus homo violenter detrusus est, ita a corruptione ad incorruptionem naturam suam proposito natura meliore, vim quamdam sibi adhibens, perveheret. Nec instar legis præscribit, inquam, nec præcipit hoc institutum, eximiam quamdam, ac supra naturam et supra legem, animæ virtutis studiosæ laudem esse sciens. Cum autem audisset eum, qui ad illum dicebat: *Non expedit nubere*²¹; excellentiā demonstrans virginitatis ait; *Non omnes capiunt*²².

56. Quemadmodum et divinissimus Apostolus illius vestigia sequens, quæ quidem necessaria sunt ad vitam in Epistolis præcipit; ac Ecclesiam in unoquoque ordine, velut unum corpus a capite usque ad extremos, ut ita dicam, unguis exornat: de virginibus autem nihil ex seipso pronuntiat; sed interrogatus imitatur Dominum et ait: *De virginibus autem præceptum Domini non habeo*²³. Nusquam enim reperio nec in lege, **εἴη** nec in Evangelio maximum illud ornementum animæ virtutis studiosæ præscriptum a Domino suis. Quemadmodum autem Dominus interrogatus illud quidem, *Non omnes capiunt*, interrogantibus respondit, nequaquam autem abscondit virginitatis præstantiam, nec modum quo quis illam consequatur, sed tertium eunuchorum genus ostendit: ita et ego, etsi præceptum Domini non habeo, at consilium do²⁴. Cum enim supra naturam futura sit hæc virtus, illinc omne expellitur servile præceptum, ac liberali consilio opportune docetur quomodo oporteat eum, qui liber est ab omni præcepto, meliorem ex potestate factum, miram naturæ vim in se, rādi in incorruptionem. Quemadmodum igitur Domini virginea castrationis modos interrogatus **εἴη** peruit: ita discipulus virginitatis consilium **ίδυ** xix, dicens²⁵: *De virginibus autem præceptum Domini non habeo; consilium autem do tanquam misericordiam consecutus a Domino ut sim fidelis. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es uxori?* ac præoccupatus es hoc vinculo, antequam nosceres virginitatis bonum? *noli quærrere solutionem. Solitus es ab uxore?* noli quærrere uxorem. Quasi dicat: Ne quæras vinculo ligari. Si autem et uxorem duxeris, non peccasti. *Et si nupserit virgo, non peccavit.* Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi, aperientes sibi metiopsis per matrimonium dolorum officinam. *Ego autem vobis parco.* Hoc autem dico, fratres, tempus jam breve est. Nam regiones albae sunt, jamque ad messem paratae²⁶: *Ut et qui habent uxores, tanquam non habentes sint.* Non dicit, ut qui non habent, tanquam habentes sint. Quemadmodum profecto nonnulli, non habentes propter virginitatis professionem, tanquam habentes, virginitali dedecus inurunt. *Et*

²¹ Matth. xix, 10. ²² ibid. 11. ²³ I Cor. vii, 25.

²⁴ ibid. ²⁵ ibid. 25-36. ²⁶ Joan. iv, 35.

(17) Καιρίως. Nonnulli codices, χύρμος.

(18) Τὴν καρθεοίαν. Sic mss. et Veneta editio. Male in Parisiensi, τὴν καρθενόν.

qui flent, tanquam non flentes; et qui gaudent, tanquam non gaudentes; et qui emunt, tanquam non possidentes; et qui uluntur hoc mundo, tanquam non utantur. *Præterit enim figura hujus mundi. Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est, sollicitus est quæ sunt Domini, quomodo placeat Dominu. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori; et divisæ sunt mulier quæ nupsit, et virgo. Innupta cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu. Quæ nuptem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Hoc autem ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id quod honestum est, et quod facultatem prebeat sine impedimento Dominum obsecrandi. Si quis autem turpem se videri existimat super virginem sua, quod sit superadulta, et ita oportet fieri; quod vult faciat: non peccat: jungantur matrimonio; sciat tamen se mortali viro ac mundo, ob fruendum voluptatem maluisse, quam Domino 670 placere. Qui autem statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestalem autem habens suæ voluntatis, et hoc judicavit in corde suo servare virginem suam; bene faciet. Igitur et qui jungit matrimonio virginem suam bene faciet; melius est enim nubere quam uriri. Et qui non jungit, melius faciet, pro mortali viro, illam Domino despiciens.*

57. Dominus autem iis, qui matrimonii moles tias didicerant, ac difficultatem soluendi conjugalis vinculi ægre ferebant, illudque, *Non expedit nubere, dicebant, Non omnes rapiunt hoc verbum, inquit, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt*²⁷: quicunque scilicet concubitum incitamento, in se, naturæ munere, absciso, nuptias aspernantur. *Et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus*²⁸, doctrina et custodia ad virginitatem servandam adducti: qualis profecto et illa quæ a patre servatur virgo, de quo dictum est: *Qui autem judicavit in corde suo servare virginem suam, bene faciet*²⁹. *Et sunt eunuchi, qui scipios castraverunt propter regnum celorum*³⁰: qui quidem aliis præstantiores sunt, quia cum neque a natura ad castitatem adjumenta habeant, neque ab hominibus custodianter, ipsi semetipsos propter regnum celorum ad virginitatem exercent, matrimonium ac sæculum propter hoc regnum contemnentes, ac toli ad cupiditatem regni non sine athletico sudore in cumbentes. Nam qui ex matre ventris eunuchus est, cum natera sit castus, nullum proprium opus in virginitatis decore ostendere potest; ut qui naturæ, ut dixi, beneficio, non amore virginitatis matrimo-

²⁷ Matth. xix, 10, 11. ²⁸ ibid. 11. ²⁹ 1 Cor. vii, 37.

(19) Ἀρέσῃ. Hic et infra multi codices et Veneta editio, ἀρέσει.

(20) Η γαμήσασα. Hæc percommode in uno ex Regiis desunt. At prorsus viliose pro his vocibus habent nonnulli codices ή ἀγαμος.

(21) Μᾶλλον καὶ κόσμῳ. Hæc desunt in editione Parisiensi. Leguntur in Veneta et Regio cod. 2879,

Α καὶ οἱ χαίροντες, ὡς μὴ χαίροντες· καὶ οἱ ἀρράγοντες, ὡς μὴ κατέχοντες· καὶ οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ καταχράμενοι. Παράγει γάρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. Θέλω δὲ ὅμης ἀμερίμνους εἶναι. Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσῃ (19) τῷ Κυρίῳ. Ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσῃ τῇ γυναικὶ· καὶ μεριμνᾷ καὶ ἡ γυνὴ ἡ γαμήσασα (20), καὶ ἡ παρθένος. Ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κορίου, ἵνα γίγλα καὶ σώματι καὶ πνεύματι. Ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσῃ τῷ ἀνδρὶ. Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιδίλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐσχιμον καὶ εὐπάρεδρον ἵψι Κυρίῳ ἀπερισπάστως. Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖ ἐπὶ τὴν παρθένον ἑαυτοῦ νομίζει, ἐὰν ήτις ὑπέρακμος, καὶ οὕτως ὀφελεῖ γίνεσθαι, οὐδεὶς ποιείτω· οὐχ ἀμαρτάνει· γαμετῶσαν γινωσκέτω μέντοι ὡς ἀνδρὶ θητῷ μᾶλλον καὶ κόσμῳ (21) ή τὸ τῷ Κυρίῳ ἀρέσκον δι' ἡδονῆς ἀπόλαυσιν ἐπελέξατο. Ὁς δὲ ἔστηκεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐδραῖος, μὴ ἔχων θνάτην, ἔκουσταν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἴδιου θελήματος, καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τοῦ τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιήσει. "Ματέ καὶ ὁ γαμίζων τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιήσει· κρείσσον γάρ γαμήσαι (22) ἢ πυροῦσθαι· καὶ δο μὴ γαμίζων, κρείσσον ποιήσει, ἀντὶ θητοῦ ἀνδρός, τῷ Κυρίῳ ταύτην νυμφεύων.

57. Οὐ δὲ Κύριος πρὸς τοὺς τὰς ἐκ τῶν γάμων ἀηδίας καταμαθόντας, καὶ πρὸς τὸ δύσλυτον τοῦ πρὸς γυναικά δεσμοῦ σχετλιάσαντας, καὶ τὸ, Οὐ συμφέρει γαμήσαι, εἰπόντας, Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, φησίν, ἀλλ' οἵς δέδοται. Εἰσὶ γάρ εὐνοῦχοι, οἵτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννηθησαν οὕτως· δοι φύσεως πλεονεκτήματι τὸ πρὸς τὰς συνουσίας ἐρεθίζον ἐκτετμημένοι, καταφρονοῦσι τῶν γάμων. Καὶ εἰσιν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνουχίσαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· οἱ καὶ καλλίστες τῶν ἀλλων ὑπάρχοντες, διότι οὔτε ἐκ τῆς φύσεως πρὸς σωφροσύνην ἐφόδιον ἔχοντες, οὔτε παρὰ ἀνθρώπων κρατούμενοι, αὐτοὶ ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν πρὸς τὴν παρθενίαν ἀσκοῦσι, γάμου μὲν καὶ βίου διὰ ταύτην (23) καταφρονοῦντες, τὸ δ' δόλον τῆς βασιλείας μετὰ ἀθλητικοῦ ἴδρωτος ἔχομενοι. Οἱ μὲν γάρ ἐκ κοιλίας μητρὸς εὐνοῦχος, φύσει σώφρων ὑπάρχων, οὐδὲν ἴδιον ἔργον ἐν τῷ τῆς παρθενίας κάλλει ἐπι-

²⁸ Matth. xix, 42.

et Ambrosii interpretatione.

(22) Γαμήσα. Ita quatuor mss. Editi, γαμίζειν. Melius enim jungere, quam ut urantur.

(23) Ταύτην. Ope unius ex Regiis emendavi vulgariam scripturam τοῦτον. Habet Regius codex 2879, τούτων.

δεῖξεσθι τοῖς φύσεωις, διπέρ ἔφην (24) πλεονεκτήμα-
τι, καὶ οὐχὶ τῇ πρὸς τὴν παρθενίαν διαθέσει τὸν γά-
μον ἀποστραφεῖς. "Οὐπερ ὅντις καὶ δι παρ' ἀνθρώπων
εὐνουχισθεὶς τηρήσει τὴν παρθενίαν ἀστείν βιαζόμε-
νος, οὐκ ἴδιον κατόρθωμα τὴν ἀφθορίαν τῆς παρθε-
νίας, ἀλλὰ τῶν τηρούντων εἰσινεῖς· διὸ δὲ ἐκτὸν εὐ-
νουχίσας ἔκαιρετον ἔργον διὰ τῆς ἐγκρατείας τε καὶ
πρὸς πάντα ἀστήσεως τὸ τῆς παρθενίας κάλλος
ποιούμενος, ἴδιοις καὶ οὐκ ἀλλοτρίοις κατορθώμασιν
ἐν τῇ βασιλείᾳ σεμνύνεται. Ἐπισημανού (25), δὲ διτι
τὸν ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ πρὸς τοὺς εὐνουχους λόγον ἀνα-
λαμβάνων, τὴν διαφορὰν παραδίδωσι τῆς εὐνουχίας,
ἐπιμένων τῆς διδασκαλίας τῷ τρόπῳ. 'Ὡς γὰρ διὰ
Μωῦσέως μὲν τὸ μὴ μοιχεύσας ἀπλῶς, δι' Ἐνσαγγελου
δὲ τὸ πῶς μὴ μοιχεῦσῃ' καὶ τὸν τρόπον ἀνέπτυξεν.
οὗτοι καὶ διὰ Ἡσαΐου μὲν τὸ εὐνουχεῖσθαι, ἐν Εὐαγ-
γελίᾳ δὲ τὸ πῶς, καὶ διτι οὐ μονοεἰδῆς ἡ εὐνού-
χία, ἀλλὰ τρίτον ταύτης εἰδος νοεῖται ὑπέδειξεν.
ῶστε ἐκεῖ μὲν γενικῶς τὸν εὐνοῦχον, ἐνταῦθι δὲ καὶ
ἰδιαῖς ἡμίν (26) χαρακτηρίζεσθαι. Καὶ οὐ μάχεται
τοῖς ἀνώτερον ἐκτεθεῖσι τὰ εἰρημένα. Οὐ γάρ
εὐνουχίαν νομοθετεῖ ἡ ἀπιτάττει ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ, ἀλ-
λὰ τίνων ἄξιοι γερῶν εἰσιν οἱ ἀγαθοὶ εὐνοῦχοι κη-
ρύττει.

58. Καλῶς δὲ ἔχει αὐτὰ τὰ φητά (27) ἐπισκέψα-
σθαι. Τάδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνούχοις, τοῖς φυ-
λασσομένοις τὰ Σάββατά μου, καὶ ἐκλεγομένοις ἢ
ἔγω θέλω, καὶ ἀντεχομένοις τῆς διαθήκης μου·
Δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οίκῳ μου καὶ ἐν τῷ τείχει μου
τόπον ὀνομαστὸν, χρείτων υἱῶν καὶ θυγατέρων.
"Ονομα τινῶν: ον δώσω αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐκλείψει.
Οὐκοῦν οὐχὶ τοῖς κατὰ περίστασιν καὶ ἀπλῶς εὐνού-
χοις τὰ εἰρημένα ἀγαθὰ ὑπισχνεῖται, ἀλλὰ τοῖς φυ-
λασσομένοις, φησὶ, τὰ Σάββατά μου, καὶ ἐκλεγο-
μένοις ἢ ἔγω θέλω. Σάββατον δὲ οὐκ ἐν ἔργῳ, ἀλλ'
ἐν πράξεως ἀργίᾳ νοεῖται. Σαββατίζειν γὰρ βούλε-
ται τὴν παρθένον, οὐκ ἐν τῷ ἀνεργείν τὴν παρθενίαν
φυλάττουσαν, ἀλλ' ἐν τῷ ἀκίνητον πρὸς ἀνεργείαν
μεῖναι τὴν ἀρθορίαν τηροῦσαν. Οἶον ἄγαλμα φησι,
Θεοῦ ἐν φυγῇς καὶ σώματος ἡ παρθένος ἐπὶ γῆς
ἐπλάσθη. Μυστικῶς αὐτῇ σαββατίζεται, μήτε γείρα, μήτ
πόδα, μή δηθαλμὸν, μήτ' ἀλλοι τι τῶν μελῶν, ἀλλὰ
μηδὲ νοῦν φθοροποιὸν τοῦ φυσικοῦ κάλλος κινούσα·
ἀλλ' ἐστηκέτω (28) ὡς ἀγαθὸν γλύνμικα Θεοῦ ἀκίνητον
πρὸς πᾶσαν φαντασίαν τε καὶ ἐπαφήν, δι' ὅλου ἐπὶ^{της}
πέτρας ἐπτῶσαν μή τις δι' ὀφθαλμῶν ἢ δι' ἀκοῆς,
ἢ δι' ἀλλῆς τινὸς μιᾶς αἰσθήσεως λαθράκιως παρ-
εχειείς, ἢ παρκινιήση (29) τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ
ἐν φυγῇ χαρακτηράς, ἢ καὶ συγχέας τοὺς ἀρχετύ-
πους ἴδιους που κακῶς ἐγχαράξῃ· καὶ τὸ μὲν τῆς
ψυχῆς κάλλος οὕτω λυμῆνηται, τὸ δὲ σῶμα διλικὸν
ὑπάρχον φθοραίσις τισίν ἐπαφαῖς κηλίδων καὶ μώμων
ἀπανταχοῦ ἀντεπλήσθη. Ἐστηκάτω οὖν πάγιον, φημι,

³¹ Isa. Lvi, 4, 5. ³² ibid.

(24) Ἐφην. Pro hac voce, quam omnes nostri codices agnoscent, habet editio Parisiensis, ξχη, Veneta, ξην.

(25) Ἐπισημαίνου. Sic mss. quinque. Editi, ἐπισημαίνουσι.

(26) Ἡμῖν. Hanc vocem addidimus ex quinque

nium fugiat. Quemadmodum etiam et qui ab hominibus factus est eunuchus, cum custodia virginitatem colere cogatur, integritatem virginitatis non propriam suam laudem esse demonstrat, sed eorum qui illum custodiunt. Qui autem semetipsum castravit, hic cum egregium opus esse virginitatis decus et continentia et accurata in omnibus rebus exercitatione probet, propriis ac non alienis praecolare factis in regno ornatur. Nota autem Christum Isaiae ad eunuchos verba²¹ resumentem, differentiam eunuchorum ostendere, ita ut in suo docendi more permaneat. Quemadmodum enim per Moysem simpliciter moechandum non esse : in Evangelio autem quomodo non moechandum et modum explicuit Dominus : ita et per Isaiam eunuchos quidem esse, in Evangelio autem quomodo, ac non unam esse, sed triplicem eunuchorum speciem demonstravit ; ita ut illic quidem generatim eunuchus, hic autem propriis notis nobis designetur. Neque haec dicta cum iis quæ supra exposuimus pugnant. Non enim castrationem lege sancit aut præcipit in Isaia, sed quitus digni sint præmiis boni eunuchi declarat.

58. **Preclarum autem fuerit ipsa verba inspicere.**
Hec dicit Dominus eunuchs, qui custodiunt Sab-
bata mea, et eligunt quae ego volo, et adh\u00e9rent testa-
mento meo: Dabo illis in domo mea et intra muros
meos locum nominatum, meliorem filiis et filiabus.
Nomen \u00e9ternum dabo illis, et non deficiet³². **I**gitur
non iis qui casu ac simpliciter eunuchi sunt ejus-
modi bona promittit, **671** sed iis qui custodiunt,
inquit. **Sabbata mea, et eligunt quae ego volo.** Sab-
batum autem non in opere, sed in operis cessatione
intelligitur. **Sabbatum enim vult agere virginem,**
non ita ut operando virginitatem servet, sed ut im-
mobilis ad operationem permanens, integritatem
custodiat. **V**elut simulacrum, inquit, Dei, ex anima
constans et corpore, virgo in terra formata est. **M**ystice ipsa Sabbatum agat, non manum, non pedem,
non oculum, neque aliud quidpiam membrum, sed
nec mentem naturalis pulchritudinis corruptricem
movens; sed stet ut praeclara Dei effigies immota ad
omnem imaginationem et tactum, perpetuo in pe-
tra consistens: ne quis per oculum aut per auditum
aut per alium aliquem sensum latenter influens, di-
moveat impressas in anima secundum Dei imaginem
formas, aut primariis figuris confusis suas proprias
prave insculpat; sicque et anima pulchritudinem
corrumpat, et corpus, quod materiale est, per exi-
tiales quosdam tactus maculis et n\u00e9vis totum re-
pleat. **S**tet igitur immobile, inquam, Domini simu-
lacrum, perpetuum agens sabbatum, ut neque dum

veteribus libris.

(27) Τὰ ψητά. Nonnulli codices, τὰ ψηματά.

(28) Εστηκέτω. Tres codices, ἐνστηκέτω.

(29) *Ηαρακινήση*. Sic Colb. et unus ex Regiis, melius quam editi, *παρακινήσει*.

per se moveatur, naturalium formarum aliquas emovat, aut eas, dum in ipso motu impingit in aliquos, perfringat; neque ab externa manu agitatum naturali pulchritudine spoliatur.

59. Forte etiam per sabbatum illud indicat, quomodo virginitas naturaliter simul et mirabiliter acquiri possit. Quemadmodum enim salutis nostrae modum expones, ait: *Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in cælum? id est, Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum a mortuis revocare. Sed quid dicit? Prope te verbum est in ore tuo et in corde tuo*²³. Neque opus est te quæ adeo a te remota sunt, cœlum aut abyssos perscrutari: sed tu vicino ac prompto utere auxilio. *Si enim confitearis in ore tuo Iesum Christum, ei in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris*²⁴. Ita et de virginitate dicit: *Ne dixeris: Quomodo ascendam in cœlum, ut inde virginitatis integratem deducam? aut quomodo descendam in infernum, ut eam dudum a diabolo corruptam mihi ipsa recuperem? Sed quid dicit? prope te est, inquit, et secundum naturam tecum nascitur virginitas. Neque igitur maria ad eam acquirendam opus est te transfertare, neque immensum aerem per volare, neque terræ circuitus ea indaganda et vestiganda emetiri, aut e terra evolando cœlum ad eam inveniendam descendere; sed, ut dixi, omittens remota spatia scrutari, temetipsam considera qualis sis, et eam in te, secundum naturam, invenies latentem. Ac si vis illam apud te inviolabilem permanere, per totam vitam Sabbatum age, hoc est, mane quod nata es. Ne moveas manum ad tactum viri, neque implices quæ non sunt implicata, nec soluta colliges, neque incorrupta membra diversi* **672** *generis membris implicando corruptas; sed mane in cubili id quod es, nihil amplius require. Sabbatum age apud temetipsam, nihil faciens quod dissolvat id quod secundum naturam est. Necesse non habes muros et septa transilire, ut virginitatem veneris. Quin etiam, si hæc agas, fortasse amittes virginitatem. Sed in cubili Sabbatum agens, puram temetipsam custodies, sicque facile virginitatem, pretiosissimam possessionem habebis. Non enim inveniendo aut faciendo aliquid novi, eam tibi vindicabis: sed manens intaminata, id quod ex utero nata es virgo bona semper omnibus videberis. Sed si amittas hanc virginitatis possessionem, etiamsi illa omnia facias quæ dixi, cœlum et terram, mare et abyssum, ac totum aerem per vageris, nullo illam modo recuperare jam poteris. Quomodo enim quod corruptum est, jam incorruptum fiet? quomodo quæ virum cognovit, tanquam*

²³ Rom. x, 6-8. ²⁴ ibid. 9.

(30) Ἰησοῦν Χριστόν. Tres codices, Κύριον Ἰησοῦν.

(31) Τὰ μήχη. Sed editio Veneta et codices mss. Parisiensis editio, τὰ μήνη, cum asterio nærum

A τὸ τοῦ Κυρίου, ἄγαλμα, σανδατίζον δι' ὅλου, ἵνα μήτε ἀφ' ἑκυτοῦ κινούμενον παρακινήσῃ που, ἢ ἐν τῷ κινήσῃ τισὶ προσπραττόμενον παρεθραύσῃ τινάς τῶν φυσικῶν χαρακτήρων, μήτε παρὰ τῆς ἔξιθεν χειρὸς σαλευόμενον ἀποσυληθῇ τὸ τῆς φύσεως κάλλος.

59. Τάχα δὲ διὰ τοῦ σανδατισμοῦ καὶ τὸ πῶς ἔστι κτήσασθαι παρθενιαν φυσικῶν τε ἀμα καὶ παραδέξως αἰνίττεται. Ὡς γάρ τὸν δρόν τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐκτίθεμον, φησί: Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τουτέστι Χριστὸν καταγαγεῖν. "Πιλίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄνθυστον; τουτέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἀλλὰ τί λέγεις; Ἐγγύς σου τὸ βῆμά ἔστι ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Καὶ οὐ χρείαν ἔχεις τὰ οὔτια σου μακράν, οὐρανὸν ή ἀδύσσους περιεργάζεσθαι· ἀλλὰ τῷ ἔγγυς καὶ σὺ χρῆσαι δεξιῷ βοηθήματι· Ἐὰν γάρ ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Ἰησοῦν Χριστὸν (30), καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, διτοι δοθεῖσιν ἡγείρεν ἐκ νεκρῶν, οὐθῆσθαι. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς παρθενίας φησί. Μὴ εἴπῃς· Πῶς ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, ἐκεῖθεν τὴν τῆς παρθενίας μου ἀφθορίαν καταγαγεῖο; ή πῶς καταβήσομαι εἰς τὴν ἄνθυστον, ἵνα ταύτην πάλαι παρὰ διαβόλου φθαρεῖσαν ἐμαυτὴν ἀνακτήσωμαι; Ἀλλὰ τί λέγεις; Ἐγγύς σου ἔστι· φησί, καὶ κατὰ φύσιν σοι συγγεννᾶται ἡ παρθενία. Οὕτε οὖν πελάγη εἰς τὴν κτήσιν αὐτῆς χρείαν ἔχεις περᾶσαι, οὔτ' ἀλλέρεια που ἀπειρον διαπερήναι, οὔτε γῆς περιόδους ἰχνηλατοῦσα ταύτην ἀναμετρήσασθαι· ή οὐρανὸν ἐκ γῆς ἀναπτάσσα, εἰς εὑρεσιν αὐτῆς ἐμβατεῦσαι· ἀλλ', διπερ εἰρηκα, ἀφείσσα τὰ μήχη (31) περιεργάζεσθαι, σαυτὴν ὡς ἔχεις ἐπισκεψαί, καὶ ἐν σαυτῇ κατὰ φύσιν ταύτην κρυπτομένην εὑρήσεις. Καὶ εἰ βιόλει ταύτην παρὰ σοὶ ἀσυλον μένειν, διὰ βίου σανδατίζεις τουτέστι, μένε ὁ ἔγενηθης. Μὴ λινήσῃς χειρὰ πρὸς ἀφήνην ἀνδρός, μήτε πλέξῃς τὰ ἀπλεκτά, μηδὲ τὰ λελυμένα συνδήσῃς, μηδὲ ἀφθορία μέλη ἀτερογενέσι συμπλέκουσα μέλεσι φθείρης ἀλλὰ μένε ἐπὶ τῆς κοίτης ὁ εἰ, μηδὲν πλέον περιεργάζου· Σανδατίζεις καθ' ἑαυτὴν, μηδὲν ἀνεργοῦσα τὸ παραλύον τὸ κατὰ φύσιν. Οὐκ ἔχεις τοίχους καὶ περιβόλους ὑπεράλλεσθαι, ἵνα τὴν παρθενίαν θηράσῃς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πράττουσα, καὶ ἀπολίσσεις ἵσσας τὴν παρθενίαν. Ἐπὶ τῆς κοίτης δὲ σανδατίζουσα, καθαρὰν αὐτὴν φυλάξεις, καὶ οὕτω μὲν εὐκόλως, φησί, τὴν παρθενίαν κτήμα τιμιώτατον ἔχεις. Οὐ γάρ ἔκφυσασά τι ή ἐργασαμένη τι καινὸν, ταύτην περιποίησεις σαυτῇ ἀλλὰ μείνασσα ἀχραντος, δὲ ἐκ γαστρὸς ἐγεννήθης παρθενός, διεὶς ἀγαθὴ τοῖς πᾶσιν ὑφῆσῃ. Ἀπολίσσεις δὲ τοῦτο τῆς παρθενίας (32) τὸ κτῆμα, καὶ ἐκεῖνα πάντα ποιήσῃς ἢ εἰρηκα, οὐρανὸν τὸ καὶ γῆν, θάλασσάν τε καὶ ἄνθυστον, καὶ ἀλέρα δλον διαπεράσῃς, οὐδὲν τρόπῳ τούτῳ ἀνακτήσασθαι ἔτι δυνήσῃ. Πῶς γάρ τὸ φθαρὲν ἔτι ἀφθορὸν γενήσεται;

indicante.

(32) Τῆς παρθενίας. Duo codices, τῆς ἀφθαρίας, Duo alii, τῆς ἀφθορίας.

πῶς δὲ τὸ γνῶσιν ἀνδρὸς εἰληφός ὡς μὴ εἰληφός λογισθῆσεται; πῶς δὲ καθάπαξ τὸ τρωθὲν ἐπιθυμίᾳ τε καὶ ἡδονῇ καὶ πάθει ὡς ἄτρωτον ἔτι γενήσεται, τῶν σημάντων τῆς φθορᾶς ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι δι' ὅλου μενόντων; Μετάνοια μὲν γάρ ἀφίησιν ἀμαρτίαν· τὴν δὲ ἀφθαρμένην ὡς μὴ ἀφθαρμένην ποιῆσαι πάλιν ἀδυνατοῦσα, διὰ βίου δόρυται. Διὸ ἐπειδὴ μέγιστον τοῦτο τὸ κτῆμα, καὶ τὸ ἔπαθλον τοῖς κατορθοῦσιν αὐτὸν ἀνδρότατον, τὴν διδασκαλίᾳ τοῦ Κυρίου πεισθέντες σαββατίσωμεν οὖτες, ὡς ὁ λόγος ἀπὸ ἡχῆς ἔως τέλους ὑπέβαλεν ἀχραντὸν τε καὶ ἀνέπαφον πάσης κηλίδος τὸ φυσικὸν κάλλος τοῦ θείου ἀγάλματος δι' ὅλου τηροῦντες. Μή μόνον δὲ σαββατιζέτω, φησίν, ἡ παρθένος, ἀλλὰ καὶ ἀκλεγέσθω ἢ ἔγώ θέλω. Γί δὲ ἄλλο ἡ ἀφθορίαν δικαίωσιν; ή μετὰ τοῦ σαββατίζειν ἔτι συγκρίσεως τῆς ἐν τῷ γάμῳ φθορᾶς ἐν τῇ παρθενίᾳ ἀκλεγέμενη, καὶ τῆς πρὸς τὸν Κύριον ἐπὶ ταῖς ἐντολαῖς διαθήκης ἀντεχομένη, ληφτεῖ παρ' αὐτοῦ ἐν τῷ οἰκῳ καὶ ἐν τῷ τείχει αὐτοῦ τόπον ὄντομαστὸν, τὸν κρείττονα οὐλῶν καὶ θυγατέρων. Οὐ γάρ μόνον τοῖς φυλασσούσοις τὰ Σάββατά μοι εὐνούχοις καὶ ἀκλεγομένοις ἢ ἔγώ σέλω, ἀλλὰ καὶ ἀντεχομένοις τῆς διαθήκης μου, δώσω τὰ εἰρημένα. Μεμνησθαι οὖν τῆς διαθήκης τοῦ νυμφίου ἡ παρθένος νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν δρεῖται, διαθήκης ἡ (33) ὑπὲρ αὐτῆς ἀποθητικῶν ὑπὲρ ἀφθορίας αὐτῆς ἐγγράφως διέθετο. Καὶ μεμνημένη τῆς ἐν τῷ δι' αὐτὴν θανάτῳ αὐτοῦ διαθήκης, διτὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἵνα αὐτὴν ἀγάπησῃ, παρὰ πάντα τὸν βίον ἀντεχέσθω τῆς διαθήκης αὐτοῦ· τοτέστιν, μὴ ἀχετεῖτω τὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῆς τελεοθεῖσαν οἰκονομίαν. 'Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀπεμπωλήσαν τὴν ἑαυτῆς (34) ἀλευθερίαν, αὐτὴν τῷ ἑκατοῦ αἴματι: ἔξηγόραστε, καὶ ἔξαγοράστοις οὐκ ἀλευθερίᾳ μόνον τετίμηκεν, ἀλλὰ καὶ νύμφην ἑαυτῷ ἀρμόσας βασιλίδα ποιῆσαι ὑπερβαλλούσῃ ἔχειται κατηξίωσε. Διὰ τοῦτο ἀντεχέσθω τῆς διαθήκης αὐτοῦ· τοτέστιν, ἵνα κοινότερον εἶπω, ὅπερ τινὲς προτιχφού τῆς πρὸς αὐτὴν διαθήκης αὐτοῦ, ἄγράριψας καὶ νομίμως συστάντος τοῦ γάμου, δεὶ ἀντεχέσθω πρὸς τὰ ἐπερωτήματα καὶ τὰς συνθήκας τῆς συμβιώσεως, ἑαυτὴν αὐτῷ ἀμωμον ἐν πᾶσι παρέχουσα, ὡς ἐν ἀξίωσιν αὐτοῦ ἐνταῦθι συζήσασα, καὶ τῶν ἐκεῖ παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν ἀπολαύσεις.

60. Τοῖς γάρ φυλασσομένοις τὰ Σάββατά μου (πάλιν ἔρω, φησί, καὶ τοῖς ἀκλεγομένοις ἢ ἔγώ θέλω, καὶ ἀντεχομένοις τῆς διαθήκης μου, δώσω ἐν τῷ οἰκῳ μου καὶ ἐν τῷ τείχει μου τόπον ὄντομαστὸν, κρείττονα οὐλῶν καὶ θυγατέρων. 'Ος γὰρ ἀν μὴ δοκοῖν ὡς ἀσπερμοὶ τε καὶ ἀγονοὶ ἐπονεῖστοι εἶναι, οὖτα μὲν, φησίν, οἰκεῖοι τε καὶ φίλοι μητρὸνται ὡς ἐν τῷ οἰκῳ καὶ ἐντὸς τοῦ τείχους (35) μου μένειν. Τοσαύτης δὲ τιμῆς παρ' ἐμοὶ κριθήσονται ἄξιοι, ὡς πᾶσιν εὐγένειαν παῖδων μηδ δύνασθαι τῷ τόπῳ τῶν ἀξιωμάτων αὐτῶν ἀμιλλάσθαι. Δώσω γάρ αὐτοῖς.

³³ Isa. LVI, 4, 5.

(33) Πν. Nonnulli codices, ἡ.

(34) Ἀπεμπωλήσασαν τὴν ἑαυτῆς. Sic Colber-
tinus codex cum duobus Regiis. Alii codices, ἀπ-
εμπωλήσασα τὴν ἑαυτῆς. Editio Parisiensis, ἀπ-
τιμπολήσας τὴν ἑαυτοῦ. Unde Combeſſius de Christo

A non cognoverit, reputabitur? quomodo quod seme vulneratum est cupiditate et voluptate et vitio, quasi integrum rursus sit, cum signa corruptionis in anima et corpore jugiter permaneant? Proenititia enim dimittit peccatum; sed ex corrupta incorruptam iterum facere non valens, per totam vitam lamentatur. Quare cum præstantissima sit hæc possessio, ac præmium his, qui eam consequuntur, longe gloriissimum, doctrinæ Domini morem gerentes, ita sabbatum agamus, uti hæc oratio ab initio hacten submonuit, intaminatam et intactam ab omni macula naturalem pulchritudinem divini simulacri perpetuo servantes. Nec sabbatum modo agat, inquit, virgo, sed etiam eligat quæ ego volo. Quid autem aliud nisi integritatem vult Dominus? quam quidem simul cum sabbatismo, in virginitate eligens, præ conjugii corruptione, ac inito cum Domino fæderi in mandatis observandis adhærens, accipiet ab eo in domo et muro ejus locum nominatum, præstantiorem filii et filiabus. Non enim servantibus solum sabbata mea eunuchis et eligentibus quæ ego volo, sed et adhærentibus testamento meo dabo quæ dicta sunt³³. Ejus igitur fæderis, quod cum sponso ictum est, noctu diuque virgo meminisse debet, fæderis, inquam, quod pro ipsa moriens ad tribuendam ei integritatem scriptis sancivit. Denique memor fæderis confirmati per mortem quam pro ea pertulit (ut enim ei conferret sanctitatem, pro ea seipsum tradidit), per totam vitam fædus illius servet, hoc est, ne irritam faciat dispensationem in ipsis morte pro sua salute consummatam. Imo vero quoniam suam libertatem vendiderat, ipsam suo sanguine redemit, redemptamque non libertate solum honoravit, sed sponsam etiam sibi ipsi aptatam, reginam constituere beneficio longe præstantissimo dignatus est. Quare custodiat eus fædus: hoc est, ut usu communio reloquar, quoniam ipsius³⁴ conjugium velut dos quædam, quæ pro fæderecum ea inito data sit, scriptis et modo legitimo constat; ideo circostipulationes et convictus pacata perpetuo servet, seque eis in omnibus exhibeat macula omnis expertem: ut cum vitam ipso dignam hinc egerit, illicetiam bonis ab eo præparatis perfruatur.

60. Nam custodientibus Sabbathæ mea (rursus repetam) ac eligentibus, inquit, quæ ego volo, et adhærentibus testamento meo, dabo in domo mea et in muro meo locum nominatum, præstantiorem filii et filiabus. Nam ne videantur ut infecundi et steriles, in opprobrio esse, ita, inquit, familiares et amici mei erunt, ut in domo mea et in muro meo maneat. Tanto autem honore apud me digni habebuntur, ut nulla puerorum nobilitas cum eorum dignitatis loco comparari possit. Dabo enim illis locum, inquit, non habitationis solum,

dictum putans reddebat: Sua ipse divendita libertates. Habet editio Veneta, ἀπεμπωλήσας τὴν ἑαυτῆς.

(35) Ἐντὸς τοῦ τείχους. Nonnulli codices, τῷ τείχει.

sed et progressus ac dignitatis, ita ut omnibus conspicuus illos magis, quam liberorum successio, dignitatis splendore nobilitet. Et quid amplius, inquit, de mysticis eunuchis habeo dicendum? Dabo illis nomen aeternum, quod ipsis ultra filiorum successionem manebit, nec deficiet. Hic enim corporei filii patrum subeunt nomen, quemadmodum extinctam eorum senectute excipiunt vitam, ita deficient patrum morientium nomini succedentes, illud in seipsis exsuscitant. Deinde iidem, postquam brevi tempore vitam proavorum et nomen quodammodo reparaverint, tamen ipsis quoque ob naturam mortalem prorsus sublati, progressu temporis deficient, genus sine nomine relinquentes. Quod autem a me cum primorum locorum dignitate datur eunuchis nomen pro omni generis successione, iterum dico, jugiter permanebit, ita ut et ipsis et omnibus qui eos videbunt, ex eventu dijudicent, quanto praestantius sit hoc nomen filiis et filiabus, qui saepe genus suum et turpitudinis loco et peccati nomine probrosum reddunt. Nomen enim, inquit, pro humano, immortalium angelorum dabo illis, nec deficiet; ita ut cælum et celi pulcherrimum locum habeant ad habitandum. In præclarissimo autem cœli loco, id est, in domo mea, intra septa mea habitantes, non jam solum angelorum naturam et dignitatem immortalem habeant (semper ipsis sibi vice successorum in sempiterna vita in aeternum sufficientes), sed et locum sortiantur inter angelos valde insignem, et nomen propter eximam virtutis splendorem indeleibile. Caveant autem, ne quemadmodum ex hominibus et a terra in cælum et angelorum dignitatem ascenderunt, rursus ab angelis et cælo in terram casu maximo decidant. Vidi enim, inquit, eum qui aliquando in cœlis coruscabat, ut fulgur, de cælo cadentem³⁶. Quod cum audiunt, omni ratione cautos esse convenit. His igitur digni præmiis invenientur in regno divini secundum mentem eunuchi. Neque iidem carebunt qui tyrronica manu in tenera aetate violenter eunuchi facti sunt. Sed in illa corporea castratione, quæ præter eorum voluntatem ipsis contigit, voluntaria secundum animum castratione semetiposos castraverint, ita ut sabbatum **674** agant ab omni nequitia, eligant ea quæ vult Dominus, et adhærent testamento mandatorum ejus, virtute nequam in animo infecundi, locum habebunt in domo Domini meliorem filiis et filiabus; nec jam ut lignum aridum ob carnis infecunditatem habebuntur; sed ut virentes plantæ, justitiae plurimis fructibus undique ornati. *Plantali enim*, inquit, *in domo Domini videbuntur, in atriis domus Dei nostri floribunt*³⁷. Non igitur, dicam iterum, virginitatem instar legis prescripsit, sed libero eam arbitrio

³⁶ Luc. x, 18. ³⁷ Psal. xci, 12.

(36) Τῷ τρόπῳ. Legendum videtur τινὶ τρόπῳ.

(37) Οἰκοῦντας. Sic Regius 2879, et Colbert. Alii cum editione Veneta, οἰκοῦντες. Parisiensis, οἰκοῦσιν.

(38) Εἰ ἐν τῷ. Prima vocula, quæ deest in editis, desumpta est ex uno codice Regio, cui faveat hæc

τοῖς τοποῖς, φησὶν, οὐκ οἰκήσεις μόνον, ἀλλὰ καὶ προκοπῆς καὶ ἀξίας, ὡς πᾶσι περιβλεπτον ὅντα, ὑπὲρ τὴν τῶν παιδῶν διαδοχὴν αὐτοὺς τῇ τοῦ ἀξιώματος εὐγενεῖτε σεμνύνειν. Καὶ τί πλότον, φησὶ, περὶ τῶν μυστικῶν εὐνούχων ἔχω λέγειν; "Ονοματῶν οἰκοῦντος δώσω αὐτοῖς, δ' ὑπὲρ τὴν διαδοχὴν αὐτοῖς τῶν ἔκγνων ἀρκέσει, καὶ οὐκ ἀκλείψει. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ οἱ τῶν σωμάτων παιδεῖς, τὸ τῶν πατέρων ὑποδύμενοι δόνομα, ὥσπερ σθεννυμένην τῷ γῆρᾳ τούτων διαδέχονται τὴν ζωὴν, οὕτω καὶ τὸ δόνομα τῶν πρόδη θάνατον φερομένων πατέρων ἀκλείποντον ὑπεισίδντες ἐν αὐτοῖς ζωοποροῦσιν. Εἰτ' ἐπ' ὀλίγον οὗτοι τὴν τε ζωὴν τοῦ τῶν προπατόρων γένους καὶ τὸ δόνομά (36) τῷ τρόπῳ παραμυθόμενοι, δύμας ἀπὸ τῆς θυητῆς φύσεως διαφορούμενοι, καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ παντελές, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀκλείψουσιν, ἀνώνυμον καταλιπόντες τὸ γένος. Τὸ δὲ παρ' ἐμοῦ μετὰ τοῦ ἐν πρωτείοις τόποις τοῖς εὐνούχοις διδόμενον δόνομα, ἀντὶ πάσης γένους διαδοχῆς, πάλιν ἐρῶ διόδου ἀρκέσει, ὥστε αὐτούς τε καὶ πάντας τοὺς ὀρῶντας αὐτοὺς ἐκ τῆς ἐκβάσεως τὴν ὑπερβολὴν ἀποφήνασθαι, ὡς κρείττον δόντων ἔσται οὐλῶν καὶ θυγατέρων τῶν πολλάκις καὶ ἐπίψυχον τὸ γένος καὶ τόπῳ αἰτσχύνης καὶ ὀνόματι ἀμαρτίας ποιούντων. "Ονοματὰ γὰρ, φησὶν, ἀντὶ τοῦ ἀνθρωπείου, τὸ τῶν ἀθανάτου ἀγγέλων δώσω αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀκλείψει· ὥστε οὐρανὸν μὲν καὶ τοῦ οὐρανοῦ τὸ καλλίστον ἔχειν αὐτοὺς ἐνδιαίτημα· Ἐν δὲ τῷ καλλίστῳ τοῦ οὐρανοῦ, τουτέστιν ἐν τῷ οἰκῳ τῷ ἐμῷ, ἐντὸς περιβόλων οἰκοῦντας (37), οὐκ ἀγγέλων μόνον φύσιν λοιπὸν καὶ ἀξίωμα ἀθάνατον ἔχειν, ὡς μηδὲ χρείαν ἔχειν διαδοχῆς (ἀεὶ αὐτοὺς ἐν ἑαυτοῖς ἐν ἀτεῖώφι βίῳ ἀντὶ διαδόχων δι' αἰώνος ἀρκούντας), ἀλλὰ καὶ τόπον ἔχειν ἐν τοῖς ἀγγέλοις ἐπισημάτωτον, καὶ δόνομα διὰ τὴν τοῦ κατορθώματος περιφάνειαν ἀνέβάλειπτον. "Ασφαλίζεσθαν δὲ μὴ ὡς ἐξ ἀνθρώπων καὶ γῆς εἰς οὐρανὸν καὶ ἀγγέλων ἀξίαν ἀνέβησαν, οὕτως ἀπὸ ἀγγέλων καὶ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν τὸ μέγιστον καταπέσωσι πτῶμα. Εἰδον γὰρ, φησὶ, τὸν ἐν οὐρανοῖς ποτε διαστράπτοντα, ὡς ἀστραπὴν περόντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. "Οπέρ ἀκούοντας ἀσφαλίζεσθαι αὐτοὺς παντοίως προσῆκει. Τοιούτων μὲν οὖν ἀξίοις γερων εὐρεθήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ οἱ κατὰ νοῦν θεοὶ εὐνοῦχοι. Οὐκ ἀποτελοῦνται δὲ τῶν δομοίων οὔτε οἱ τυραννικῆς χειρὶ ἐν παδικῇ ἡλικίᾳ βιαίως εὐνούχισθεντες. "Αλλ' εἰ ἐν τῷ (38) ἀκούσιψ τῆς κατὰ σῶμα συμβάσης αὐτοῖς εὐνούχιας τὸν ἑκούσιον κατὰ νοῦν εὐνούχισμὸν ἑστούς εὐνούχιστον (39), ὡς σανθατίζειν μὲν πρὸς πᾶσαν κακίαν, ἀκλέγεσθαι δὲ ἀθέλεις δόκιμος, καὶ ἀντέχεσθαι τῆς διαθήκης τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, οὐκ (40) ἄγονοι ἀρετῆς κατὰ ψυχὴν εὐερεθντες, τόπον ἔχουσιν ἐν τῷ οἰκῳ τοῦ Κυρίου κρείττονα οὐλῶν καὶ θυγατέρων οὐκέτι μὲν ὡς ξύλον ζηρόν, διὰ τὴν κατὰ σάρκα ἀπαλίαν, δρῶμενοι, ὡς δὲ εὐθαλῆ φυτὰ πολλοῖς τοῖς τῆς

aliorum scriptura, ἐὰν τῷ.

(39) Εὐνούχιστον. Quinque mas. codices, εὐνούχιστον.

(40) Οὐκ. Editio Parisiensis præmittit, καὶ, sed hæc conjunctio deest in Veneta et mass.

δικαιοσύνης καρποῖς πανταχόθεν κοσμούμενοι. Περφυ- *A* reliquens, quo digni sint præmio qui naturam su-
τευμένοι γάρ, φησιν, ἐν τῷ σίκφ Κυρίου δρθῆσον
ταῖ, ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἔξανθήσουσιν. Οὐκοῦν. πάλιν ἡρῷ, οὐχ ἐνομοθέτησε παρθενίαν, ἀλλὰ τῷ
ἔξουσιᾳ ἀφέτε, τίνος ἄξιοι εἰσιν οἱ ὑπερακοντίσαντες τὴν φύσιν, τῷ τρόπῳ τῆς μυστικῆς εὐνουχίας ὑπέδειξεν.

61. Οἱ δὲ μὴ νοήσαντες τὸ, Καὶ εἰσιν εὐνοῦχοι οἵτινες ἔκυτοὺς εὐνούχισαν διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἔκυτοὺς ἀτόπως ἡκρωτηρίασκν, αὐτῷ τῷ ἔργῳ ἀκολασίαν ἔκυτον μακρόθεν κατηγοροῦντες. Οἱ γάρ τὸ δῆλον τοῦ σαρκικοῦ ἔρωτος ἵνα μὴ παρὸν ἐνεργῇ ἀπορρίψαντες, δῆλοι εἰσιν, διὰ δρμῶσι μὲν πρὸς τὴν μίξιν, ἀφοπλίσαντες δὲ ἔκυτοὺς, οὐ τῷ μὴ βούλεσθαι, ἀλλὰ τῷ μὴ δύνασθαι δὴ παρθενεύουσιν. Ὁ δὲ θεῖος νόμος οὐ τὴν πρᾶξιν, ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν κρίνει· διὰ πᾶς, οὐχ δημιούργων τῷ ἔργῳ, ἀλλ' διὰ τὸ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, κῆδη ἐμοίχευσεν. Ἡ δὲ ἀποκοπὴ τῶν μορίων πλείστα τῆς ἐν τῷ δρθαλμῷ ἐπιθυμίας τὴν μοιχείαν τοῦ ἀποτεμνομένου κατηγορεῖ. Ὄτι ἀπιστῶν ἔκυτοφ, εἰ τῆς ἀκολασίας κρατήσει, ἀπέτεμε τοῦτο φῶτὴν τῆς ἐπιθυμίας πρᾶξιν ἔργαστει. Μᾶλλον δὲ πεπεισμένος, διὰ παρόντος (41) ἀκρατῶς ἐνεργήσει, ἀφώπλισε μὲν τῇ τομῇ τῆς ἀκολασίας τὸ ὄργανον, ἵνα μὴ δοκῇ ἀκολασταίνειν διὰ τοῦ σώματος, ἀκολασταίνει δὲ δρμας τῇ ἐπιθυμίᾳ, καὶ ἀκρατῶς πᾶσαν μοιχεύει. Βοζ γάρ καὶ εκτὰ τῆς ἀκρασίας αὐτοῦ πόρρωθεν τὸ ἐγχείρημα. Διὸ μετὰ τὴν τομὴν ἀκολαστοτέρους ἀν τις εἴποι γίνεσθαι τούτους. Οὐ δυνάμενοι γάρ κρατεῖν ἔκυτον, εἰτε φοβούμενοι φωραθῆναι ἐπὶ τῷ ἔργῳ, ἵνα ἔξῃ αὐτοῖς ὡς βούλονται τῇ ἐπιθυμίᾳ κεχρῆσθαι, δοῦλοι οὖντες τῆς ἡδονῆς, οὐθὲνοτες δὲ κώλυμα τῆς εἰς ἔξης καὶ ἀεὶ ἀπολαύσωντας αὐτοῖς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἔργου γενέσθαι, ἀποκύψαντες τὸν ἔλεγχον τῆς ἐνεργείας, ἐλευθεριάζουσιν ἀκρατῶς πρὸς τὰς μίξεις. Εἰ δὲ διὰ τῆς τὴν τοποθεσίας τοῦ φθορᾶν, καὶ διὰ τὸν γενέσθαι, ὡς φονεὺς δρμας τὴν δίκην ὑφίσταται· καὶ δημητρίῳ δὲ ἐπενεγκεῖ θέλων τὸ δίκαιον, εἰτε διὰ περίστασιν τὸ δίκαιον τῆς τοποθεσίας τοῦ φθορᾶν, ὡς φονεὺς κατὰ τὸ δίκαιον κρίνεται, διὰ οὐ τὸ ἔργον ἀλλὰ τὴν βούλησιν κρίνει δημοσίς καὶ δημοτισμένος ἄρα τῷ παιδογόνῳ μορίῳ, καὶ μὴ δυνηθῆ (42) ἐγχειρίσας τὴν τῇ πίστει τεθωρακισμένην ὡς βούλεται φθείραι, ὡς φθείρεις κολάστεις ἄξιος· ὥσπερ οὖν καὶ ὁ γυμνὴν εύρων πρὸς φθορᾶν, εἰτε δρμῆσας μὲν πρὸς τὸ ἔργον, ἐκβαλῶν δὲ τῇ τομῇ τὸ δῆλον, καὶ μὴ γενομένης (43) τῆς φθορᾶς, ὡς τὴν φθορὰν ἔργαστημενος κατὰ τὸ δίκαιον κρίνεται. Ἐν φῶτὶ πάντας κάκειν, τούτῳ φῶτῇ τῇ ἀκολασίᾳ οὐκ ἀλόγως συγκατηγορουμένη εὑρίσκεται. Πῶς γάρ πιστεύσομεν αὐτῇ, διὰ ἀπώσατο διὸ τὴν τῆς φθορᾶς παρὰ τοῦ ἀκολάστου ἐπιχειρομένην πληγὴν, μὴ παρόντος τοῦ δῆλου; Ἐνθα μὲν γάρ πρὸς τὸν ἐκ φύσεως ὡπλούμενον ὑπὲρ τῆς ἀφθορᾶς καρτερῶς ἀπομάχεται, φανερὸν τὸ δῆλον τῆς σωφροσύνης. Ἐνθα δὲ (44) ἀπόλος μὲν δημόφορος δὲ ἡ

⁴⁰ Matth. xix, 12. ⁴¹ Matth. v, 28.

(41) Παρόντος. Ήσσος quatuor codicam scriptura potior videtur vulgata, πάντως.

(42) Δυνηθῆ. Sic plerique codicess. Editi, δυνηθῆνται.

(43) Μὴ γενομένης. Sic plures mss. melius quam

B A relinquent, quo digni sint præmio qui naturam su-
peraverint, mysticæ castrationis exemplo declaravit.
Qui autem non intellexerunt illud: *Et sunt eunuchi qui seipso castraverunt propter regnum cælorum*²⁷, sometipsos, absurdè mutilaverunt, hoc ipso facinore lasciviam suam eminus incusantes. Nam qui instrumentum amoris carnalis projiciunt, ne, si adsit, operetur, eos manifestum est cupiditate quidem ad concubitum ferri, detractis autem sibi armis, non quod nolint, sed quod non possint, virginitatem colere. Divina autem lex non actionem, sed cogitationem judicat; quia quisquis non facto moechatus est, sed vidit ad concupiscendum, jam moechatus est²⁸. Membrorum autem genitalium exsectio, gravioris adulterii, quam quod per oculorum concupiscentiam admittitur, exsectum arguit. Nam sibi ipsi diffidens, an possit lasciviam vincere, id abscidit, quo cupiditatem ad actum esset perducatur. Vel potius cum persuasum haberet se eo præsente impudice aliquid facturum, sustulit exsectio instrumentum lascivie, ne videretur per corpus lascivire, sed tamen luxuriatur cupiditate ac in potestate cum qualibet moechatur. Nam ipsum facinus eminus clamat adversus ejus intemperantiam. Quare post abscissionem, incontinentiores illos merito quis dixerit. Nam cum se continere non possint, ac præterea metuantur ne deprehendantur in flagitio, ut licentiam habeant libidine ad arbitrium utendi; servi quidem voluptatis, sed nolentes perfectionem operis impedimentum sibi esse futuras deinceps ac perpetua voluptatis, abscisso actionis argumento, licenter insaniunt ad concubitus. Quod si qui gladio petit aliquem thorace munitum, etiamsi thorax impedit actum ac cædem, homicidæ tamen crimen sustinet: et qui nudo gladium vult infigere, deinde casu gladium e manu excutit, ut homicida merito judicatur, quia non opus, sed voluntatem lex judicat: sic etiam profecto, qui armatus genitali membro, etiamsi adortus fidei lorica armatam, corrumpere illam ad arbitrium non possit, ut corruptor merito punitur; et qui nudam ad stuprum invenit, ac deinde ad opus aggreditur, sed arma abscissione abjecta, etiam stupro non peracto, stupri auctor merito judicatur. Cæterum ipsa quoque hac in re crimen impudicitias cum illo sustinet. Quomodo enim ei credemus ²⁹ repulsam ab ea fuisse stupri plaga, quam insert impudicus, cum arma non adsint? Ubi enim adversus eum, qui a natura armatus est, fortiter pro integritate dimicatur, manifestum est castitatis certamen. Ubi autem nermis vir est, ac indifferens cum eo omnibus vel potius ex amore voluptatis profluens consuetudo;

editi, γενομένης. Non multo post editi, κατηγορούμενη. Plures codices ut in textu.

(44) Αἱ. Sola Parisiensis editio, γε et abd:āφορος πρὸς τούτον.

incerta et dubia illius castitas, ac plurima adversus eam suffragia ab omnibus impudicitia accipit. Atque haec quidem de iis qui integra una cum testibus genitalia resecuerunt. Jam qui solos testes abscondunt, cum eorum genitalia membra ad statum virilem et ad coeundi facultatem pervenere, ipsos aiunt acrius ac impotentius ad concubitum concitari, nec illos concitari modo, verum etiam citra periculum, ut ipsis videtur, obvias quascunque corrumpere. Dicunt enim poros, resectis inferius testiculis qui a lumbis ac renibus reliquo genitali membro semen administrant, post resectionem superius oppilari, fervente vero in renibus libidine, atque ita semen in modum spuma exagitante, virum ad ejiciendam genitaram incitari, eundemque, cum semen ebulliens effundere non queat, eo quod ad coitus actum sibi servavit, armari. Ubi autem semel testium castrationem illecebram ad fallendam mulierem astute efficit, intemperantius ei commiscetur. Vir quidem qui natura est integer, testiculis a superna parte genitaram excipientibus, indeque eam spargentibus, mox semine elapso, resolutaque concupiscentia, interquiescit: sed qui non habet unde id quod titillat, evacuet, vix impetum remittit, quoad, ut ferunt, hujusque rabiem fatigatio solvat. Neque id solum natura ratio, sed etiam experientia saeculo nostro testata est: quemadmodum mihi vir quidam venerabilis, et canitiis ac moribus senex de muliere, quae exomologesim apud eum fecerat, enarravit. Aiebat enim mulierem sibi dixisse, eunuchum, cui a viro sive a domino concredita fuerat impudice secum commisceri solitum. Ac audacior, aiebat, ad flagitium erat, quod partum, utpote eunuchus, non timeret. Neque is solum, sed et alius quidam ex iis, qui eadem ac nos sentiunt, vir sane qui non cito mentiretur, narravit virginem quamdam Ecclesiae canonicam spud se lamentatam esse, quod eunuchus quidam ejus cubile ascendens, libidinose eam amplexus esset, totusque toti inhaerens, cum non posset cupiditati satisfacere, dentibus usus esset, ferventem in carne concubitus rubiem furenter morsibus indicans. Addebat castrationis illecebra virginem, ob simplicitatem, tentatione implicatam fuisse; sed post experientiam aversatam esse, nec coram se solum, sed etiam coram pluribus illata sibi illius cupiditate inquinamenta deflevisse. Verum est autem duorum hominum testimonium⁴⁰; ut ne plures alios recensentes, praeter animi nostri sententiam prolixiores simus.

δὲ ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἔστιν, οὐ μη καὶ ἔτερους πλείονας καταλέγοντες, παρὰ τὸ ἀρέσκον τὴν μηκύνωμεν.

⁴⁰ Matth. xviii, 16.

(45) Οἰστρεῖσθαι. Sic mss. Editi, οἰστροῦσθαι. Idem paulo post occurrit bis discrimin inter mss. codices et editos.

(46) Ἐξαφρικούσης. Sic mss. quatuor. Editi, ἔξαφρικούσης.

(47) Θαρσῶν. Sic mss. et editio Veneta. Pari-

πρὸς τούτον, μᾶλλον δὲ ἐκ τῆς προσπαθείας πρὸς ἡδονὴν ἔουσα τοῖς πᾶσιν ἡ δμιλία, ἄδηλος μὲν ἡ σωφροσύνη, πλείστας δὲ τὰς φήμους ἡ ἀκολασία παρὰ πάντων κατ' αὐτῆς ἀποφέρεται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῶν δλα δμοῦ μετὰ τῶν διδύμων ἀποκοψμένων τὰ μόρια. Τοὺς γάρ μετὰ τὸ ἀνδρωθῆναι πρὸς συνουσίαν τὰ παιδογόνα μόρια μόνους τοὺς διδύμους ἀποτεμόντας φασὶ δριμύτερόν τε καὶ ἀσχετον πρὸς τὰς συνουσίας οἰστρεῖσθαι (45), καὶ οὐκ οἰστρεῖσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ, ὡς αὐτοῖς δοκεῖ, ἀκινδύνως φθείρειν τὰς προστυχόντας. Φασὶ γάρ δι, ἀποκοπέντων κάταθεν τῶν διδύμων, οὐ τῆς γονῆς ἀπὸ δσφός καὶ νεφρῶν ἐπὶ τὸ λοιπὸν μόριον διάκονοι γίνονται, μύους μὲν μετὰ τὴν τομὴν ἄνω οἱ πέροι, ζεούσης δὲ ἐν τοῖς νεφροῖς τῆς ἐπιθυμίας καὶ τὴν γονὴν οὐδιώτας ἔξαφρικούσης (46), οἰστρεῖται μὲν πρὸς καταβολὴν τῆς γονῆς ὁ ἀνήρ, καὶ τὸ βρασσόμενον ἀποχετεύσαι σπέρμα οὐκ ἔχων, ὀπλίζεται μὲν τούτῳ ὁ ἀντηφρ πρὸς τὰς συνουσίας ἐφύλαξε πρὸς τὴν πρᾶξιν. Διλεαρ δὲ τὴν τῶν διδύμων εύνουχίαν τῇ γυναικὶ εἰς ἀπάτην δεινῶς ποιησάμενος, ἀκολαστότερον μίγνυται. Οἱ μὲν γάρ μετὰ τὴν τομὴν ἔχων ἀνήρ, διαδεκαμένων τῶν διδύμων ἄνωθεν τὴν γονήν, καὶ πρὸς σπορὰν ἐντεῦθεν παραπεμψάντων, ἐξῆς ἐκπεσόντος τοῦ σπόρου διαφορηθεὶς, τὴν ἐπιθυμίαν καταμαρανεῖται· ὁ δὲ οὐκ ἔχων διεν τὸ γαργαλίζον κενώσηρ, μόγις τοῦ πόνου διφίσιν, ἄχρις δὲ κάμπτος τούτου, φασὶ, λυσσῶντα ἐκλύση. Ταῦτα οὐχ ὁ τῆς φύσεως λόγος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ πεῖρα δὲ πρὸς τὸν βίον ἡμῶν ἐμαρτύρατο. ὡς πρὸς ἐμέ τις τῶν αἰδεστίμων καὶ πολιάρι καὶ βίω παλαιός ἀνήρ, ἔξομολογησαμένης πρὸς αὐτὸν γυναικίδας, ἀπεφθέγξατο. Ἐφασκε γάρ τὴν γυναικα πρὸς αὐτὸν εἰρηκέναι, διτι ὁ πεπιστευμένος αὐτὴν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς εἰτε δεσπότου εύνουχος ὡς ἀνήρ αὐτῇ ἀκολάστως ἐμίγνυτο. Καὶ κατετόλμα, φησὶ, πλέον τῆς πράξεως, διὰ τὸ ἄγονον αὐτοῦ τῷ ἀποκλιθ Θαρσῶν (47). Οὐχ οὗτος δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔτερός τις τῶν διμοψύχων ἡμῖν, οὐχ δὲ ταχέως φευσάμενος, εἰρηκεν διτι παρθένος τις τῆς Ἐκκλησίας κανονικὴ πρὸς αὐτὸν ἀπωδύρετο, διτι (48) ἐπὶ τῆς κοιτης αὐτῆς γενόμενός τις εύνουχος, περιεπιστέστο μὲν αὐτὴν ἐμπαθῶς, καὶ ἐμφύς δλος δλη, ἐπὶ μὴ εἰχεν διτις τὰ τῆς ἐπιθυμίας ἐργάσται, τοῖς δόδοις ἐκέχρητο, ζέουσαν ἐν τῇ σαρκὶ τῆς μίξεως τὴν λύσαν τοῖς δηγμασιν ἀγρίως ἐμφαίνων ὡς δελέατι (49) τῆς εύνουχίας, διὰ τὸ ἀπειρόκαχον, ἐμπλακεῖσαν τὴν παρθένον τῷ πειρασμῷ, μετὰ τὴν πειραν ἀποστραφῆναι τε τὸν ἄνθρωπον, καὶ οὐ πρὸς τούτον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς πλείονας τὰ μολύσματα τῆς ἐκείνου κατ' αὐτῆς ἐπιθυμίας δδύρεσθαι. Καὶ δύο δελέαται. Sic codices mss. Parisiensis editio, δελέαται δι.

sienis, θαρσῶν.

(48) Οτι. Editi habent, καὶ δι, sed conjunctio non reperitur in veteribus libris.

(49) Δελέατι. Sic codices mss. Parisiensis editio, δελέαται δι.

62. Συγγράμμης οὖν ἄξιοι, ὡς οἶμαι, ἡμεῖς· οὐκ εἰς τὸ ἄχραντον τῆς παρθένου μάνον προφυλακῆς χάριν ἐκθέμενοι ταῦτα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀναστεῖλαι πολλοὺς ἕδη τοιούτους ἐπιπολάσαντας τῇ Ἐκκλησίᾳ εὐνούχους σπουδάσατες. Φανερὸν γάρ, δοι δαίμονος μεθοδέα τὸ ἔργον· διότι ὁ μὲν πάλιν (50) βίος παρ' Ἐλλησι τούτους, νονὶ δὲ παρ' ἡμῖν ἀτέπως ὑπέδειξε (51), καὶ σωφροσύνης μὲν δύνομα κάκει τὴν τομὴν, κάνταῦθα τὸ αὐτὸν κατὰ τῆς φύσεως ἐνεωτέρισε. Δεινὸς γάρ ἐστιν ὁ μεθοδέων ἡμῶν τὴν εἰς τὸν Κύριον πίστιν διὰ τοῦ πιστεύθεντος καλοῦ κακίαν ἀργάσασθαι· τὸ αὐτὸν δὲ ἐστι μαθεῖν ἐκ τῶν παρελθόντων. Ως γάρ δί' ὧν ἔδει (52) θεὸν γνῶντι, διὰ τούτων ἀγνοήσαι τοὺς παρ' Ἐλλησι παρεσκεύασεν (ὁ μὲν γάρ κόσμος τοῦ κοσμῆσαντος πρόκειται μῆνυμα· οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ κάλλος τῶν δρωμένων οὐχὶ ἀναλόγως τὸ κάλλος τοῦ πο: ητοῦ τούτων (53) ἔδικασαν, ἀλλ' ἐσεδάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· καὶ ὡς δι' ὧν ἔδει γνῶναι Χριστὸν, δι' ἐκείνων ἀγνοήσαι παρεσκευάζει, διὰ τῶν κηρυσσουσῶν, φημὶ· Γραφῶν τὸν Χριστὸν αἱρετικαῖς ἐννοίαῖς τὴν ἄγνοιαν τούτου δεινῶς μηχανώμενος· καὶ ὡς τῷ πεπιστεύμενῷ δύνδματι τοῦ Χριστοῦ ἀπίστιαν τε καὶ ἄρνησιν τοῦ Χριστοῦ πανούργως ἐνσπείρει, οὗτω καὶ διὰ τοῦ δύνδματος τῆς μυστικῆς εὐνούχιας, δύνδματι σωφροσύνης ἀποκόπους καὶ ἀκολάστους ἀργάζεται. Οὐκοῦν οὐδὲ τούτοις ἀδιαφόρως συναγελάζεσθαι τὴν παρθένον πρόστηκε. Εἰ δὲ γάρ θηλεῖαι θηλεῖαι ἐπὶ τῆς αὐτῆς κοιτῆς ἀνδιαθέτως περιπλεκόμεναι, ζεύσης αὐτῶν ἔνδοθεν τῆς ἀκμῆς, πολλάκις ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα τῶν σωμάτων ἀφῆς, πρὸς ἀπλάσθησαν ἔχειν σώματα σχέσιν, τὴν μνήμην διερεθίζονται (ἰκανὸς γάρ ἐστιν ὁ νομοθετῶν ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν τὴν ἀμφτίλαν, μέσος τῶν σαρκῶν λαθραίως χωρήσας ἐκ τῆς φιλικῆς πρὸς ἄλληλα τῶν θηλέων (54) καὶ φιλόφρονος τίθοντες, ὑποκλέψαι μὲν τὴν φιλόφρονα, τὴν δὲ τῶν σαρκῶν ἄρρενα πανούργως ἐνστείρων· πόσῳ (55) πλέον δεῖ τὰ ἄρρενα σώματα, καὶ εὐνούχαν δι', τὴν παρθένον φιλάττεσθαι· Καὶ εὐνούχος γάρ δι', ἀλλ' ἀνήρ ἐστι τὴν φύσιν.

63. Ως γάρ ὁ βοῦς ὁ κερατιστῆς ἀποτμηθεὶς τὰ κέρατα, οὐχὶ τῇ ἀφαιρέσει τῶν κεράτων ἡποκορεῖτο, ἀλλ' ἔτι βοῦς ἐστι καὶ μὴ ἔχη τὰ κέρατα· οὗτω καὶ δ ἄρσην (56) ἀποκοφάμενος πάντα τὰ μόρια, οὐ τῇ ἀφαιρέσει τούτων γυνὴ ἐγένετο οὗτος· ἀλλ' ἔτι ἄρσην ἐστὶ τὴν φύσιν, καὶ μὴ ἔχη τὰ μόρια. Καὶ ὡς ὁ κερατιστῆς ἀποκοφάμενος τὰ κέρατα, κερατιστῆς δύμας ἐστὶ τὸν θυμὸν (παρεκκλίνων γοῦν τὸν αὐχένα, καὶ τὴν κεφαλήν πρὸς τὴν ὄρμὴν σχηματίζων, τὴν ἀπειλὴν ἀσμένως ἐνδείκνυται· ἀλλὰ

⁴⁴ Rom. i, 25. ⁴⁵ Rom. vii, 23.

(50) Πάλιν. Legendum videtur, πάλαι, ut et interpres vertit. Edif.

(51) Τάδειξε. Sic nonnulli codices mass. Colber-

tinus, ἀπέδειξε. Editi, ἀπέδειξε.

(52) Τέδει. Sic tres mass. atque hæc scriptura paulo post confirmatur. Editi, ἔδοξε.

(53) Τούτων. Sic plures mass. Veneta editio, τοῦ-

A 62. Nos igitur ut reor, sumus venia digni, qui hæc exposuerimus, non præsumiendæ ⁴⁶ modo virginæ integratatis gralia, sed etiam ut plurimes ejusmodi eunuchos, qui jam in Ecclesia invaluerunt, coercere conaremur. Perspicuum est enim opus illud dæmonis esse astuliam; quandoquidem prior ætas eunuchos apud gentiles, ac etiam nunc apud nos absurde introduxit, eastatisticus nomen, quod tunc hujusmodi exsectioni datum fuerat, idem etiam nunc contra naturam innovavit. Est enim solers is, qui nostræ in Dominum fidei insidiatur, per id quod virtus esse creditur, malum operari, quod ipsum ex præteritis animadvertere in promptu est. Quemadmodum enim ex quibus Deum cognosci oportebat, per ea efficit, ut Deum gentiles ignorarent (mundus enim Creatoris propositum est monumentum; isti autem ex pulchritudine eorum quæ videntur, nequam, ut per erat, pulchritudinem illorum opificis glorificaverunt, sed coluerunt et servierunt creaturæ potius quam creatori ⁴⁷); et quemadmodum per quæ oportebat Christum cognoscere, per ea fecit ut ignoraretur, per Scripturas, quæ Christum prædicant, illius ignorationem hæreticis sententiis astute machinatus: et quemadmodum credito Christi nomini, incredulitatem et negationem Christi vaserrime insevit; ita et per nomen mysticæ castrationis, sub specie temperantia, spadones et impudicos efficit. Igitur ne cum his quidem indifferenter congregari virginem convenit. Nam si cum feminæ cum feminis in eodem lecto amanter conjuguntur, effervescent intus illarum cupiditate, sæpe ex mutuo corporum tactu earum imaginatio ad ea corpora, quibuscum habitudinem a natura accepere, irritatur (idoneus est enim qui legem peccati in membris nostris movet ⁴⁸), ut medius inter carnes latenter obrepens, ex amica et comi seminarum inter se delectatione, subtrahens ortam ex benevolentia voluptatem, masculum carnium fraudulenter inserat), quanto magis a corporibus masculis, etiamsi eunuchorum sint, virginis cavendum? Nam etsi eunuchus est, vir tamen est natura.

B 63. Quemadmodum enim bos, qui cornu ferit, abscissis cornibus, nequaquam hac cornuum abscissione factus est equus; sed adhuc bos est, quamvis non amplius habeat cornua: ita et masculus cui exsecta sunt genitalia omnia, nequaquam hac exsectione factus est semina, sed semper masculus est, quamvis non habeat genitalia. Et quemadmodum bos cornu ferens, abscissis cornibus, ira tamen et furore cornu petit; siquidem inclinans cervicem, et caput ferendum componentis, minas non sine

τον. Parisiensis, τούτου.

(54) Τῶν θηλίων. Nonnulli codices, τῶν θηλεῖων.

(55) Πόσῳ. Sic codices nonnulli. Editi, πό-

(56) Αρσην. Sic habent hoc loco et paulo post mass. plures. Editi, ἄρσης.

gaudio intentat, atque etiam s^æpe ferit, irruens ea parte capit^{is} in qua cornu armatus fuerat, ac su-
rori satisfacit hac feriendi specie; sic enim afficitur impetu abpertus, non quasi simpliciter feriat, sed quasi cornu, ut antea, dilaceret: ita et masculus, cui abscissa genitalia, masculus tamen est vitiosus libidine. Idcirco 677 et ipse simili modo sese ad actionem componens, amorem spirat et absurdum furorem. Quin etiam irruens ad complexum, etiam non corruptat hac parte virginem, tamen quasi corruptat, ita cupiditate per imaginationem afficitur. Illam autem ad peccatum vehemenius inci-
tans, corruptit totam mentem, ac ipsum corpus ad stupri actionem c^æstro percellit.

64. Quare si propositum est virginis incorruptam suam interiorem virginitatem servare, caute semper se gerat etiam in colloquiiis cum his hominibus. Nam si admonitionem Sirachi, quæ ad integritatem virginis conductus recipimus, *Quasi eunuchus, inquit, complectens virginem et ingemiscens*⁴³: nimur quia quod vult facere non potest. Item: *Desiderium eunuchi est devirginare pueram*⁴⁴. Etsi enim matrem, inquit, ob infecunditatem facere non potest, at virginitatem ei vult eripere. Laudari ergo ob castitatem non debent ii, quibus abscissa genitalia. Neque enim equos, quod cornu non feriant laudamus; sed eos quidem, si non calcitrent, laudabimus: in boibus autem, si cornu non feriant, mansuetudinem merito probamus. Non enim in quo quis non potest, sed in quo, cum possit, ad injuriam potestate non utitur, admirationem habet. Quod si existimant abscissionem genitalium ad removendum ab anima peccatum conducere; eruant etiam oculos, qui multa contra rationem intuentur; praecidant manus simul et pedes: obstruant etiam aures, ut nihil horum instrumentum fiat peccati. Vel si istud quidem absurdum est simul et furiosum, totis membris undelicit abscissis, reliquum corpus inutile instar trunci, ut dicitur, omnino projicere cum ipsa vitii causa, ac tamen ob imagines per membra prius introductas animo peccare; satius est relieto; ita ut formatum est, corpore, casta, ut supra dictum est, ac temperanti ratione membra omnia regere, virtutem non necessitatis sed voluntatis nostræ p^æclarum munus efficientes. Neque vero de omnibus omnino eunuchis ea diximus quæ hactenus exposuimus, sed de iis qui, ut sibi licentiam concilient cum feminis ad arbitrium vivendi, semetipsos stulte execuerunt. Ac generatim de iis, qui mulierum familiaritates persequuntur, hæc diximus. Novimus enim quemadmodum viri mulieres sancte tangunt, ita et eunu-

⁴³ Eccli. xxx, 21. ⁴⁴ Eccli. xx, 1.

(57) 'Αλλὰ καὶ. *Coniunctio addita ex pluribus mss.*

(58) Τῆς παρθένου. *Duo mss., τῆς παρθενίας.*

(59) Τοὺς δὲ βούς, εἰ. *Sic ope codicis Colbertini emendavimus vitiosam lectionem vulgatam, τοῖς δὲ βουσι. Ibidem hæc voces, κατὰ λόγον, desunt in*

Α καὶ ἔπληξ πολλάκις ἐπελθὼν τῷ μέρει τῆς κεφαλῆς, καθ' ὃ τῷ κέρατι ὥπλιστο, πληροφορῶν τὸν θυμὸν τῇ φαντασίᾳ τῆς ἐνεργείας. οὗτοι γάρ διατίθεται ὑπὸ τῆς ὀρμῆς συναρπαζόμενος, οὐχ ὡς πλήσσων ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ (57) ὡς τὸ πρὸν τῷ κέρατι διαιρῶν: οὗτοι καὶ ὁ ἄρσην ἀποκεκομένος τὰ μόρια, ἄρσην δμως ἐστὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ πάθους. Διὸ καὶ αὐτὸς κατὰ τὸ δμοῖον σχηματισάμενος πρὸς τὴν πρᾶξιν, ἔρωτος πνεῖς καὶ ἐκτόπου μανίας. Ἀλλὰ καὶ ὀρμῶν πρὸς τὴν συμπλοκήν, καὶ μὴ φθείρη τῷ μέρει ἐπεινψ ἐνοχλῶν τῇ θηλείᾳ, δμως αὐτὸς μὲν ὡς φθείρας, τὴν ἐπιθυμίαν υπῆταις ὑπὸ τῆς φαντασίας διάκειται. Τὴν δὲ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν πικρότερον ἐρεθίζων, φθείρει μὲν δλον τὸν νοῦν, καὶ τὸ σῶμα δὲ πρὸς τὴν φθορᾶς πρᾶξιν οἰστρεῖ.

64. Διὸ εἴπερ σκοπός ἐστι τῇ παρθένῳ ἀφθορον ἐαυτῆς τὴν ἔνδον παρθενίαν φυλάξι, ἀκριβούτω καὶ τὰς πρὸς τούτους δεῖ ὀμιλίας. Εἰ γάρ καὶ τὴν τοῦ Σιράχ παραίνειν συμβαλλομένην εἰς τὸ ἀχραντὸν τῆς παρθένου (58) δεχόμεθα, 'Ως εὐνοῦχος, φησι, περιλαμβάνων παρθένον, καὶ στενάζων' πάντως δὲ δτι οὐ δύναται ὁ βούλετθ: πρᾶξι. Καὶ, 'Ἐπιθυμία εὐνούχου ἀποπαρθενῶσι νεάνιδα. Εἰ καὶ μητέρα γάρ, φησι, διὰ τὸ ἄγονον οὐ ποιεῖ, ἀλλ' ἀποπαρθενεῦσαι αὐτὴν θέλει. Οὐ τοίνυν ἐπὶ σωφροσύνη ἐπαγείσθαι προσήκει: τοὺς ἀποκοπομένους τὰ μόρια. Οὐδὲ γάρ τοὺς ἵππους ὡς μὴ κερατίζοντας ἐπαινοῦμεν, ἀλλὰ τούτους μὲν εἰ μὴ λακτίζουσιν ἐπαινέσομεν τοὺς δὲ βοῦς, εἰ (59) μὴ κερατίζουσι, τῆς ἡμερότητος κατὰ λόγον ἀποδεξόμεθα. Οὐ γάρ ἐν φι μὴ δύναται τις, ἀλλ' ἐν φι δυνάμενος οὐκ εἰς ἀδικίαν κέχριτοι τῇ δυνάμει, θαυμάζεται. Εἰ δὲ οἴονται τι τὴν ἀποκοπὴν τῶν μορίων εἰς τὴν τῆς ψυχῆς ἀναμαρτησίαν συμβάλλεσθαι, ἕκκοψάτωσαν καὶ τοὺς δρθαλμούς, πολλὰ παρὰ λόγον ἐμβλέποντας (60). ἀκρωτηριαστῶσαν δὲ τὰς χεῖρας δμῶν καὶ τοὺς πόδας: ἐπιβυσσάτωσαν δὲ καὶ τὴν ἀκοήν, ἵνα μηδὲν τούτων δργανον γένηται ἀμφιττας. Πῃ τοῦτο μὲν ἀλογον ἄμα καὶ μανιῶδες, δλα τὰ μέλη πανταχόθεν περικόψατας, τὸ δὴ λεγμένον, κορμοῦ δίκην τὸ λοιπὸν σῶμα ἀχρεῖον ἀπλῶς ἀπορρίψαι μετὰ την αἰτίου, δμως ταῖς προλαβόσαις διὰ τῶν μελῶν φαντασίας τὴν διάνοιαν ἀμαρτάνειν. ἔξαντας δὲ (61), ὡς ἐπλάσθη, κατὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον, σώφρον λογισμῷ ἡνιοχεῖν πάντα τὰ μέλη, οὐκ ἀνάγκης, ἀλλὰ προαιρέσεως ἡμετέρας τὸ κατόρθωμα τὸ καλὸν ποιουμένους. Οὐ περὶ πάντων δὲ καθόλου εἰνούχων τὰ προεκτεῖντα εἰργαζειν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἵνα ἔξουσιαν ἐαυτοῖς πραγματεύσαται, ὡς θέλουσιν δμιλεῖν γυναικίν, ἀποκεφαλίων ἀτόπως. Καὶ καθόλου περὶ τῶν τὰς πρὸς τὸ θῆλυ διατριβὰς μεταδιωκόντων ταῦτα φαμεν. Οὐδαμεν γάρ, δτι ὡς ἀγίως ἀπτονται ἄνδρες γυναικῶν, οὗτοι

pluribus mss.

(60) 'Εμβλέποντας. *Sic plures codices. Edili, βλέποντας.*

(61) Ατ. *Sic editio Veneta et mss. Parisiensis, δεῖ.*

καὶ οἱ εὐνοῦχοι τῷ ἑκάτῳ στόματι (61°) συμβεβηκότι αὐτοῖς κατὰ τὸ σῶμα εὐνούχισμῷ, τὸν ἐκούσιον τῆς ψυχῆς εὐνούχισμὸν σώφρονι λογισμῷ ἐστοὺς εὐνούχισαντες, καθαρῶς γυναιξὶν ὅμιλοισι. Τοῦ δὲ ἀκριβοῦς ἄμα καὶ ἀχράντου ἔνεκα μαρθυρόμεθα, διτὶ ὡς ἄνδρες ἥδιον συνχαναστρεφόμενοι γυναιξὶ, δικαίως καθ' ἐκτῶν αἰσχράς ὑπονοίξας κινοῦσιν οὕτω καὶ οἱ εὐνοῦχοι ταῖς τῶν γυναικῶν διατριβαῖς ἀμφαλεύειν σπουδάζοντες, οὐ καθαροὺς ἐστούς ὑπονοιῶν ἀπολύνουσιν. Οἱ γὰρ τὴν πρὸς θῆλυ δμιείλαν οὐκ ἀδιάφορον, ἀλλὰ προθυμοτέραν ποιούμενοι, οὐκ ἀτόπως ἀν ὑπὸ τῶν προεκκειμένων τῆς φύσεως λογισμῶν ἐπὶ τὸ χείρον (62) ἀνδρῶν στηλιτεύοντο. 'Οτι ἐπ' ἐκείνων μὲν ἡ ἔξουσία νοῦ δύνασθαι πρὸς ἀφθαλμῶν τιθεῖσα αὐτοῖς τὸ ἀποτέλεσμα εισμα τοῦ ἀμαρτήματος, φύσιψ τοῦ πτώματος, τῆς κατὰ τὴν βιούλησιν αὐτοὺς ἀμαρτίας ἀντιστέλλει. Ἐνταῦθα δὲ ἡ ἀδύναμια τοῦ ἀποτελέσματος δι βιούλονται, τολμηροὺς αὐτοὺς πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ἐπιθυμίας ποιοῦσα, τὴν ἐκ τῆς βιούλησεως ἀμφτίχειαν ἐν αὐτοῖς ἔτι μᾶλλον ἔξαπτει (63).

65. Μηδείς δὲ ἐπισκωπεῖτω τῷ λόγῳ, ὃς παρὰ τὸ πρέπον τῷ παρθενικῷ ζήει εἰς τὴν θεωρίαν τῆς φύσεως τοῦ ἄρρενος ἐμβαθύνοντι. Ηρώτων μὲν, διὰ οὐδεμία οὕτω νηπία ἔστι παρθένος, ἡδῶσα τῷ σώματι, ὡς ἀγνοεῖν τι τῶν ἐν τῇ φύσει ἔκεινου, οὐ τῆς πλευρᾶς ἀπεστάθη. "Εώς μὲν γάρ ἀτελῆ τε γεὶ ἄωρά ἔστι πρὸς τὴν φυσικήν ἐνέργειαν τὰ μέλη τοῦ σωμάτος αὐτῆς, καὶ δὴ δόμος τῆς ἀμαρτίας σχολάζει, καὶ ἄγνοιαν ἴσως ἀν τις εἴποι τῆς φυσικῆς πράξεως τέως προσεῖναι τοῖς μέλεσιν, εἰ καὶ διὰ μάλιστα αὐτομάτως (β4) ή φύσις πρὸς τὸ οἰκεῖον βαθίζει, ὡς ἐπὶ τῶν ἀλλγυῶν ἔστιν ἔδειν, αὐτοδιδάκτηψ τῇ φύσει εὐστοχούντων εὐθὺς πρὸς τὰς μίξεις. Καὶ παιδία δὲ ἐφωράθη ἐν τῇ ἀωρίᾳ τῶν μελῶν τὴν ἀνδρικὴν μίξιν μιμούμενα. Ἐπειδὴν δὲ ἡδηση ταῦτα, καὶ ἐπιτήδεια πρὸς ἣν πέφυκε σχέσιν ὅφθη, εὐθὺς δὲ νόμος τῆς ἀμαρτίας εἰσῆλθε, νομοθετῶν μὲν ἐκάστω μέλει τὴν πρᾶξιν, ἀντιστρατεύων δὲ τὰ μέλη τοῦ νόμου τῷ νῷ, καὶ αἰχμαλωτίζων τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας διὰ τῶν μελῶν ἔκαστον ἄνθρωπον. Καὶ οὐκ ἀν τι τῶν μελῶν, νόμον ἔχον (65) διδίσκαλον, τῆς πρὸς ἣν πέφυκεν ἀμαρτίας ἀγνοιαν προφασίσαιτο. Ἀλλὰ τά τε χείλη οἴδεν ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς πρὸς ἣν πέφυκε χρείαν, καὶ ἔκαστον τῶν μελῶν τοσοῦτον τὸ τοῦ ἐτερογενοῦς μέλος γιωρίζει, διὸν ἔκαυτὸν κατὰ φύσιν ἐπιστατεῖ. Ἐπεὶ οὐκ ἐν οὔτε ἐπειθύμησε τὴν τοῦ μέλους ἐνέργειαν, εἰ ἡγήσει τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ τὴν χρείαν. "Ωστε οὐκ εὐθύης ἔξιοι, τὸ γινωσκόμενον παρὰ ταῖς παρθένοις, σιωπώμενον δὲ διὰ τὸ ἀναργακίον, ἐν καιρῷ ἀναπτύξαντες. Ἐπειθ' διὰ εἰ καὶ ἀγνοοῦσι τὴν τοῦ ἄρρενος φύσιν, ὡς ἀν μήτη ἡ ἄγνοια δέλεαρ γένηται αὐ-

45 Gen. II, 22.

(61°) Ἐξ ἀκουσίως. Forte ἐξ ἀκουσίου. EDIT.

(62) Ἐπὶ τὸ χεῖρον. Vitiōse prorsus addit editio Parisiensis, ἀεὶ φερομένων. Hæc enim nec in Veneta nec in mss. leguntur.

(63) Ἐξάπτει. Hanc scripturam duo tantum codices agnoscent, quorum in altero secunda tantum manu leguntur. Habent alii. ἑψά. Sed tamen nihil

A chos, qui post corporis castrationem non libenter susceptam, voluntariam animæ castrationem casta ac temperanti cogitatione sibimetipsis inferunt, pure cum mulieribus versari. Sed cautionis simul et integritatis causa contestamur, quemadmodum viri, qui libenter cum mulieribus versantur, turpes in semetipsos suspiciones movent: ita et eunuchos qui in mulierum contuberniis latibula sua constituerent volunt, puros semetipsos a suspicionibus non praestare. Nam qui **678** cum mulieribus non indiferenter, sed cupide versantur, non absurde ex manifestis naturæ rationibus pojus quam viri vituperentur. Nam in viris facultas qua prædicti sunt, dum eis ante oculos ponit actionem peccati, lapsus metu eos a peccato, quod voluntate perficitur, reflectit. Hic autem impotentia perficiendi quod volunt, audaces illos ad perfruendam libidinem efficiens, peccatum, quod voluntate perficitur, adhuc magis in eis accedit.

B

65. Nemo autem vellicet hunc sermonem quasi minus convenienter virgineis moribus in speculacionem naturae masculi penetret. Nam primo nulla adeo infans est virgo, modo pubens sit corpore, ut quidquam ignoret ad naturam illius attinens, cuius et latere avulsa est ⁴⁴. Quamdiu enim imperfecta et immatura sunt ad naturalem operationem membra illius corporis, ac lex peccati feriatur; forte etiam quis ignorationem naturalis actionis interim membris inesse dixerit: etsi quam maxime natura sua sponte progreditur ad id quod sibi convenit, ut in C brutis videre est, quæ edocta sua sponte natura statim in concubitus feruntur. Quin etiam deprehensi sunt infantes membris immaturis virilem concubitum imitari. Nam autem membra pubescunt, ac ideonea videntur ad habitudinem ad quam generata sunt, statim lex peccati introit, prescribens unicuique membro actionem, membra adversus legem mentis in aciem educens, per membra unumquemque hominem captivum legi peccati addicens. Nec ullum sane membrum magistrum habens legem, peccati, ad quod natura fertur, ignorationem praetextat. Sed labia sciunt in amatoriis rebus ad quem usum natura idonea sint, ac unicuique membro tantum alterius sexus membrum cognitum est, quantum semetipsum natura cognoscit. Neque enim D membra actum concupiseret, si ignoraret naturam illius. Quare digni reprehensione non sumus, si quod virginibus cognitum est, sed ob necessitatem taceatur, id in tempore explicuimus. Deinde vero etiam si ignorarent masculi naturam, ne haec ignoratio ipsis

visum est mutandum.

(64) Αὐτομάτως. Nonnulli codices, αὐτομάτη.

(65) Τι... ἔχον. Sic Colbertinus. Editio Paris., τις... ἔχων. Veneta habet, ἔχοντα. Quinque codices mss. τι... ἔχοντα. Paulo ante legendum videtur, τῷ νόμῳ τοῦ νοῦ.

tam habet perfruendi potestatem, id lentum esse ad concupiscentium. Lenta enim est gustus, exempli causa, voluptas ad id cuius perfruendi potestatem habet; sed cum semper edocta sit eorum, qua concupiscit, compos intemperanter fieri, insatiabilis ad perfruendum quidquid concupiscit, variis modis abripitur. Quare non sic unumquodque voluptatis caput amputandum esse dicunt, sed per abstinentiam, non concedendo quod suave est.

68. Divinus autem sermo vitulum pro sacerdotio apud sapientissimum Moysem mactans, per membra quorum fit holocaustum, virtutis exercenda modum naturali ratione ostendit, dum jecoris quidem extremam partem, non totum jecur, et adipem quem ventrem operit, non ipsum ventrem, renum autem non adipem modo, sed ipsos etiam cum adipem renes igne consumi jubet. Nam cum jecur organum sit concupiscentiae (secundum quod et de eo qui prave ad concupiscentium sauciatus est, dicitur, *Eris ut cervus sagitta percussus in jecore* ⁴⁸), veluti extremam partem, singularem ad peccandum concupiscentiam, in qua et bilis reperitur, solam igne consumere, reliquum autem, quod a bili et prava concupiscentia purum est, ad bonarum rerum concupiscentiam servare secundum naturam convenit; ventris autem quod superfluum est, unde ad vitia a ratione aliena pinguescimus, auferendo, quod necessarium est tantummodo servare: in renibus autem, non solum adipem, quæ ingentem **681** copiam genitura ad intemperantiam despumat, sed et ipsos renes sacrificare. In his, inquam, sermo divinus aptissime ad naturam et quod ad vitam necessarium, et quod præclarum ad concupiscentium, et quod purum ad temperantiam monstrat. Nam cum sine cibo in corpore vivi non possit, organum cibi, ventrem nudum ab omni prorsus ingluvie relinquentis, adipem, quæ illum operit, recte auferit. Rurus autem cum fieri non possit, ut quidquam boni assequamur, nisi naturalem illius appetendi facultatem habeamus, malam quidem, inquam, concupiscentiae speciem, velut extremam partem cum bili resecat, bonum autem ad virtutes concupiscentiae genus purum et intactum relinquit. De renibus autem, quoniam nec ad vitam, ut venter, nec ad concupiscentiam necessarii videntur, ut qui singularem ad concubitus concupiscentiam solam suscipiant, non solum, inquam, adipem illorum, sed et ipsos igni tradidit, quia possumus sine renibus, id est, sine nuptiis, vivere et virginitatis institutum angelis æquale etiam nunc, quandiu vivimus, exercere. His omnibus in omni sapientia eruditos decet universæ voluptati, velut hydæ multorum capitum sapienter resistere, nec per speciem exseorandi prodeuntia semper per sensus capita perficere ut

43° Prov. vii, 23.

(78) Αχρατῶς. Editi præmittunt, *xal*, quæ con-
junctio non reperitur in veteribus libris.

(79) Ἀχόρεστος. Sic plerique codiees mss. Editi,
ἀχόλαστος.

Α φέρε εἰπεῖν, ήδονή πρός έκεινο οὗ τὴν ἔκουσίαν τῆς ἀπολαύσσεως ἔχει, ἔκουσιάζειν δὲ ἀκρατῶς (78) ὃν βούλεται ἀπολαύειν δεῖ διδαχθεῖσα, ἀκρέστος (79) εἰς ἔκουσίαν πρὸς πᾶν τὸ ἐπιθυμηθὲν πολυυμέρφως ἔχάγεται. Κινδ φασιν οὐχ οὕτω τέμνειν ἐκάστην τῆς ήδονῆς κεφαλὴν, ἀλλὰ τῷ μὴ χαρίζεσθαι τὸ ήδον διὰ καρτερίας προσήκει.

68. Ό δε θεος λόγος τὸν ὑπέρ ιερωσύνης μόσχον παρὰ τῷ σοφωτάτῳ Μωϋσῆ σφαγιάζων, διὰ τῶν δλοκαυτουμένων μελῶν τὸν τῆς ἀσκήσεως τρόπον φυσικῶς ὑποδείκνει τοῦ μὲν ἥπατος τὸν λοδόν, καὶ οὐγόδλου τὸ ἥπαρ, καὶ τῆς κοιλαῖς τὸ καλύπτον ταύτην στέαρ, καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν κοιλαῖν τῶν δὲ νεφρῶν οὐ τὸ στέαρ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς· σὺν τῷ στέατι τοὺς νεφροὺς δλοκαυτοῦσθαι προστάσιν. Οτι τοῦ μὲν ἥπατος δργάνου ἐπιθυμίας ὑπάρχοντος (καθ' ὅ καὶ περὶ τοῦ κακῶς πρὸς ἐπιθυμίαν βληθέντος ἀν ερηται, διε τοῦ ἥπαρ, καθάπερ λοδόν, τὴν δικιὴν πρὸς ἀμαρτίαν ἐπιθυμίαν μόνην, ἐν δι καὶ δι χολὴ εὐρίσκεται, δλοκαυτοῦν, τὴν δὲ λοιπὴν καθαρὰν χολῆς καὶ μοχθηρᾶς ἐπιθυμίας εἰς τὴν τῶν καλῶν ἐπιθυμίαν τηρεῖν κατὰ φύσιν προσήκει, τῆς δὲ κοιλαῖς τὸ περιτεὸν δίνειν πρὸς ἀλογίαν παιινόμεθα ἀφαιροῦντας. τὸ ἀναγκαῖον μόνον φυλάττειν ἐπὶ δὲ τῶν νεφρῶν, οὐ τὸ στέαρ μόνον πολὺ πλῆθος εἰς ἀκολασίαν ἔξαφρίζον γονῆς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς νεφροὺς καθεγιάζειν· φυσικώτατα (80), φημὶ, περὶ τοῦ ἀναγκαίου πρὸς ζωὴν, καὶ τοῦ φιλοκάλου πρὸς ἐπιθυμίαν, καὶ τοῦ πρὸς σωφροσύνην καθαροῦ αἰνιξάμενος. Ἐπειδὴ γάρ ἀδύνατον χωρὶς τροφῆς ἐν σώματι ζῆν, τὸ δργανὸν τῆς τροφῆς, τὴν κοιλαῖν, φημὶ, γυμνὸν ἄνευ πάσης γαστριμαργίας καταλιπών, τὸ ἐπικαλύπτον στέαρ αὐτὴν καλῶς ἀφαιρεῖται. Πάλιν δὲ ἐπειδὴ ἀμήχανόν τι τῶν καλῶν θυμᾶς ἔχειν, μὴ ἐπιθυμίας δύναμιν φυσικὴν πρὸς αὐτὸν κεκτημένους, τὸ μὲν φαῦλον εἰδος, φημὶ, τῆς ἐπιθυμίας, καθάπερ λοδόν μετά τῆς χολῆς ἀποτέμνει, τὸ δὲ καλὸν γένος τῆς πρὸς τὰς ἀρετὰς ἐπιθυμίας καθαρὸν ἀπολείπει, Ἐπὶ δὲ τῶν νεφρῶν, ἐπειδή στέαρ πρὸς ζωὴν ὡς δι κοιλαῖα, σύντε πρὸς ἐπιθυμίαν ἀναγκαῖοι δρῶνται, τὴν μερικὴν πρὸς τὰς συνουσίας μόνην ἐπιθυμίαν ὑποδειξάμενοι, οὐ τὸ στέαρ, φημὶ, μόνον τούτων, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς πυρὶ παραδίδωσιν, διε τοὺς δυνατὸν ἄνευ νεφρῶν, τουτέστιν ἄνευ γάμων, ζῆν τε καὶ τὸν παρθενίας βίον ισάγγελον ἐντεύθεν ηδη διὰ βίου ἀσκεῖν. Ἐξ ὧν ἀπάξτιν ἐν πάσῃ σοφίᾳ παιδεύομένους προσήκει πρὸς τε τὴν δλην ἡδονὴν, ὕσπερ πρὸς τὴν πολυκέφαλον ὕδραν, ισταμένους σοφῶς, οὐ σχήματι τοῦ ἐκτέμνειν τὰς διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐκκυπτούσας ἀεὶ κεφαλάς, πρὸς τὴν τῶν πλειστῶν βλάστην δεὶ αὐτὰς ἐρεθίζειν. ἀλλὰ τῇ καρτερίᾳ καὶ ἐπιτεταμένῃ ἐγκρατείᾳ στεβδῶς ἐπικαίειν· τὰ τε

(80) Φυσικώτατα. Sic tres codices mss. Nonnulli alli cum editione Veneta, φυσικωτάτη. Parisiensis, φυσικώτατος. Ibidem Colbert. et Maz., φυσι

σώματα ἡμῶν θυσίαν ἀγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, καθά- περ μόσχον ὑπὲρ ἱερωσύνης, προσφέροντας, διου μὲν τὴν μοχθηρὰν ἐπιθυμίαν, ὡσπερ λόβον· διου δὲ τὸ περιτὸν τῆς τροφῆς, ὡς στέαρ τὴν κυιλίαν καλύπτον· διου δὲ δλῆν ὁμοῦ τὴν πρὸς γχμικὰς μίξεις ἐπιθυμίαν, ὡσπερ νεφροὺς μετὰ τοῦ χορηγοῦντος τούτοις τὰ σπέρματα στέασος, τῷ Θεῷ (81) τῆς ἐγκρατείας πυρὶ ἀναλίσκειν. ἵνα κατὰ τὸν προτεθέντα τῆς παρθενίας σκοπὸν, πάσης μὲν φαύλης ἐπιθυμίας, πάσης δὲ ἡδονῆς ἀσκητικῶς κρείττονες ἐποφθέντες, τοῦ προκειμένου ἐπὶ τοῖς ἄθλοις βραβεῖου καὶ τοῦ τῆς ἀφθαρτίας στεφάνου ἄξιοι εὐρεθῶμεν, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὐδὲ δόξα καὶ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἀγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰώνας (82). Ἀμήν.

(81) Τῷ Θεῷ. *Sola Paris*, editio, τῷ βιω.

(82) Τοὺς αἰώνας. *Sola Paris*. editio addit, τῶν αἰώνων.

A plura semper renascantur; sed constantia et intenta continentia fortiter comburere, ac corpora nostra hostiam sanctam, Deo placentem, veluti vitulum pro sacerdotio offerentes, modo pravam cupiditatem, velut extremam partem, modo superfluum cibum, tanquam adipem qui ventrem operit, modo totam simul nuptialis concubitus concupiscentiam, veluti renes cum suppeditante illis genituram adipem, divino continentia igne consumere; ut secundum propositum virginitatis scopum, omni prava cupiditate ac omni voluptate superiores per vitam asceticam reperti, promisso certaminibus præmio et integritatis corona digni inveniamur per Jesum Christum, cui gloria et Patri cum sancto Spiritu in sæcula. Amen.

MONITUM IN SERMONEM SEQUENTEM.

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, t. VII, Proleg., p. viii, et p. 330.)

682 I. Prodiit Florentiæ, anno 1703, ex codice bibliothecæ Medicæ sermo *De synisactis*, Basilio Magno attributus. Qui autem hunc primus Græce vulgavit, vir doctissimus Angelus Maria Bandinius, sententiam suam de hujusmodi opusculo exponens ista præloquitur (a): « Incredibilem adhibuimus diligentiam, ἀνέκδοτος esset (sermo *De synisactis*), necne, ut in proposito colloquemus. Primum enim omnia S. Basili opera voluntavimus; in quibus cum nullus esset; duas illas S. Joannis Chrysostomi orationes, alteram Εἰς τοὺς ἔχοντας παρθένους συνειδάκτους, alteram Εἰς τὰς ἔχουσας ἄνδρας συνειδάκτους, consuluiimus, ut si forte alterutrius esset fragmentum, et error, ut sæpe evenit, in titulum irreperisset, erueremus: sed nihil simile in illis a nobis repertum est. Occurrebat S. Gregorius Nazianzenus synisactarum et agapetarum insectator acerrimus; sed qui hac de re metrice tantum scriptionat, omnem spem præcidebat. Tandem præter Svicerum (b), Muratori perlegimus dissertationem illam *De synisactis* cruditissimam, quæ *Anecdota* ejus Græcis inserta est (c), si qua forte apud ipsum hujus Basili sermonis mentio fieret: sed bio quoque mirum de illo silentium. Unde in eam sententiam facile devenimus, ut sermonem hunc tanquam ineditum publica luce donaremus: eoquæ libertius quod ea res in ipso agatur in quam tot sancti Patres calamum arriperunt; pessima nimirum illa consuetudo, primis Ecclesiæ sæculis inter Christianos infecta, qua virgines cum viris, ac vicissim viri cum virginibus cohabiti-

B are non erubescerent: quæ quidem in hoc sermone totis eloquentiæ viribus omniisque argumentorum genere profligatur. Quod autem Basili revera opus sit, affirmare certo non audemus: tamen cum ipsi tribuatur in codice, ejus auctoritatem secuti, sub ejus nomine proferimus, præser-tim cum ab ejus operum stilo minime abhorreat.» Hactenus V. C.

II. Et ejusmodi quidem conjectura de Magno Basilio sermonis *De synisactis* auctore, non solum ms. codicis fide ac stylī similitudine, sed etiam ejusdem sancti Doctoris testimonio quodammodo inuiti videtur. Constat enim Basiliū, sub initium episcopatus de instauranda disciplina sollicitum, inter reliquas regiminis pastoralis sanctiones decretum in primis tulisse adversus mulieres *extraneas*, virgines illas videlicet quarum contubernalio utebantur presbyteri aliquo ministerio Ecclesiæ mancipati, adeoque continentia lege obstricti: perinde ac si virginitatis professio locum suspicioni præcluderet. Mulieres autem συνειδάκτους interpretamur *extraneas*, quia sic redidierunt hano vocem Hieronymus, Rufinus, Fulgentius Ferrandus aliquique veteres, ut post Cujacium (d) monuere viri docti, Gothofredus (e), Lupus (f), Svicerus (g) ac recens Prudentius Maranus (h), qui ait vocari *extraneas* mulieres συνειδάκτους, ut iis opponantur quas dedit natura, matribus, sororibus, amitis: has enim concedit canon tertius concilii Nicæni, quia sunt ἀνόποτοι: alias part. 1, pag. 96.

(f) Lup. Schol., ad can. 3 conc. Nic., Opp. t. I, p. 237.

(g) Svicer., *Thes. eccl.*, tom. II, pag. 1155.

(h) Maran., ad Opp. Basil., tom. III, pag. 149, not. d.

(a) Bandin., *Præfat. ad Monum. eccl. Gr.*, tom. III, pag. xxi, § IV.

(b) Svicer., *Thes. eccl.*, v, Συνειδάκτος.

(c) Murat, *Anecd. Gr.*, pag. 218.

(d) Cujac., *Observ.*, II, 29.

(e) Gothofr., lib. xvi, *Cod. Theod.*, tit. II, tom. VI,

vero συνεισάκτους non item, quas propterea prohibet omnino.

III. Sed ut viam regrediamur, cum Basilii decreto adversus *extraneas* mulieres presbyter quidam septuagenarius, Paregorius nomine, minime paruisse, litteras satis graves ad ipsum dedit sanctus Pater, in quibus ista præ cæteris habet (a): « Nec primi nec soli, Paregori, sancivimus, ut ne una cum viris habitarent mulieres. Sed lege canonem a sanctis nostris Patribus editum in synodo Nicæna, qui manifeste sancivit *extraneas* mulieres non esse, δις φανερῶς ἀπηγόρευε συνεισάκτους μὴ εἶναι. — Quare præcepimus, sanctorum Patrum decretum sequentes, ut a muliercula separareris. Τούτου ἔνεκεν προστέλλεμεν, ἐπόμενον τῇ διαταγῇ τῶν ἀγίων Πατέρων, χωρισθῆναι σε τοῦ γυναῖκου. — Ejice igitur illam e tuis ἀδίbus, et in monasterio constitue. — Si ausus fueris citra emendationem sacerdotium tibi vindicare, anathema eris omni populo; et qui te receperint, excommunicati per omnem Ecclesiam erunt. » Hactenus sanctius Doctor. Hujus autem epistole Basiliæ meminere ad canonem tertium concilii Nicæni Zonaras et Balsamon, ut ex Beveregii *Pandectis canonum* intelligimus (b): ubi tamen

A uterque scholiastes Gregorium, non Paregorium, senem illum presbyterum appellant: at ex vetustis codicibus mss. vulgatisque novissimus Basiliæ editor posteriorem lectionem retinuit.

IV. Quæ cum ita se habeant; cum, inquam, magnus Basilius sui episcopatus initio sanctionem adversus mulieres συνεισάκτους ediderit, ac senem presbyterum eam ob causam acriter objurgari; depositionem præterea minatus atque ipsam etiam excommunicationem tum ipsi tum eum recipientibus, si sacerdotio fungi citra emendationem fuisse ausus: quidni pro concione hoc ipso de argu- mento verba fecerit sanctus Pater, pravam illam atque indecoram consuetudinem vehementer insectatus; et quidem ea maxime tempestate, qua istiusmodi lues totum pene Orientem pervaserat, ut ex variis scriptorum ecclesiasticorum monu- mentis comperimus? Verum, ut ita sit, viris tam- men doctis ac eruditis rem definiendam permitti- mus. Quod superest, in hujusmodi sermone Basiliæ vertendo operam suam posuit Joannes Baptista Gallicolius V. C., qui novam accuratioremque Magni Gregorii operum editionem nobis comparare in dies pergit.

(a) Basil., epist. 55, al. 198, Opp. tom. III, pag. 149.
(b) Bevereg., *Pandect. canon.*, tom. I, pag. 62.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΥΝΕΙΣΑΚΤΩΝ.

S. P. N.

BASILII MAGNI SERMO DE CONTUBERNALIBUS.

683 1. Agrediamur et nos, precibus sanctorum Christi servorum per Spiritum sanctum ab unigenito Dei Filio Christo Domino nostro roborati, de pietate et modestia habere orationem. De gratia et veritate verba faciamus, magna confirmati gratia. In Christo os aperientes, promamus thesaurum aliquem parvum in corde nostro repositum: parvum quidem, inquam, sensili substantia, sed magnum cognibili natura. Afferamus etiam defæcati auri staterem; et hunc expolientes, quasi in fornace, sincero videlicet sensu, fulgentissimum illum universis vobis ostendamus. Prompta enim mens, et *promptus spiritus est, caro autem infirma*⁴⁰. Utii-

1. Ἀρξώμεθα καὶ ἡμεῖς λαλῆσαι, ταῖς τῶν ἁγίων Χριστοῦ δούλων εὐχαῖς δι' ἁγίου Πνεύματος ὅπὸ τοῦ μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ Γεού Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐνδυναμωύμενοι, βῆματα εὐτεθείας καὶ σω- φροσύνης. Ἀποφθεγξώμεθα λόγους χάριτος καὶ ἀληθείας ὅπὸ τῆς μεγάλης ἐνδυναμωύμενοι χάριτος. Ανοίκαντες τὸ στόμα ἐν Χριστῷ προκομίωμεν θησαυρὸν τινα μικρὸν ἐναποκείμενον τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, μικρὸν μὲν τῇ αἰσθητῇ ὑποστάσει, μέγαν δὲ τῇ νοητῇ φύσει καὶ προβάλωμεν χρυσίου καθαροῦ στατῆρα, καὶ καθηρίσαντες τοῦτον, ὡσπερ ἐν χω- νευτηρίῳ, τῷ εἰλικρινεῖ φρονήματι, τηλευγέστατον πᾶσιν ὅμιν ἐπιδείκωμεν. Πρόθυμος γάρ δ νοῦς, καὶ

⁴⁰ Matth. xxvi, 41.

τὸ πνεῦμα πρόδυμον, δοθενῆς δὲ ή σάρξ. Αὐτοῖς γάρ εἰναι δυνατὸν ὑπὲρ τῶν ὑπερτάτων ἀκρωτηρίων ἐπιστάντα σαλπίσαι μετάσπειρον διὰ τοῦ στόματος, καὶ βροντῆς δίκην κατὰ πάσης ἔκαποστεῖλαι τῆς οἰκουμένης τὰ τῆς σωφροσύνης ρήματα, διπάς εἰς μαρτυρίαν ἔσονται πᾶσι τοῖς παραφθείρουσι τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλ' ἀδύνατον τὸ πρᾶγμα· ἀγθρωπὸς γάρ εἰμι διλογόδιος, καὶ εὐτελῆς μὲν τὴν ἡλικίαν, μικρὸς δὲ τὴν φωνὴν, καὶ ἄλλως δὲ ταπεινὸς τὴν ψυχὴν, πολλαῖς ἀμαρτίαις ἐμπεφυρμένος. Ἀλλὰ καὶ βροντῆς δίκην εἰς ὄψος ἐπάρω τὴν φωνὴν, καὶ βιοὴν μεγάλα, οὐκ ἀκουσθήσομαι. Χριστὸς γάρ ὁ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Πάτερ, ὁ πῆκας τοὺς οὐρανοὺς ὥσει καμάραν, καὶ θεμελιώσας τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, καὶ στερεώσας τὴν θάλασσαν· δὲ πῦρ, καὶ θεῖον, καὶ γένναν, καὶ φόδον, καὶ τρόμον αἰωνίων κριτηρίων ἐτοιμάσας τοῖς ἀμαρτάνουσιν, οὕτος δι' Ἐυαγγελίων βοῶν καὶ παραγγέλλων παρακούσται (83). Ἀπόστολοι δὲ εὖ πάλιν ἄγιοι, τέλειοι τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ, καὶ οὗτοί βροντῆς ὀνομασθέντες, δι' ἐπιστολῶν γράφοντες καὶ παρακαλοῦντες καταφρονοῦνται· ἀλλ' οὕτε προφῆται ἄγιοι τοῦ Θεοῦ, οὕτε νόμος, οὕτε ἄνθρωποι νοοθετοῦντες ἐντρέπονται· καὶ τίς ἄλλος δυνήσται ἄρα τὸ τηλεχοῦντας διορθώσασθαι καὶ ἀνήμερον πρᾶγμα; Ὅτε λοιπὸν τραῦμα κατὰ πάσης γέγονε τῆς οἰκουμένης, καὶ μοι (83°) δοκεῖ πολλοὺς λόγους καυτήρων δίκην προσάπτειν τῷ πάθει. Ἐπικέχυται γάρ τὸ νόσημα, καὶ κεράτη τρεπόστων, ἵνα μὴ πάντων λέγω, καὶ ὑπὲρ ἀχλὺς σκοτεινοτάτη ἐπέσχε τῶν πολλῶν τὸ βλεπτικὸν τῆς διανοίας. Ἐγὼ δὲ ἐῶ μετὰ παρθησίας, λαμπάδα εὐσεβείας διὰ στόματος ρήμασιν ἄγοις ἔκάπτων, καὶ σεμνὰ τρόπων ἀρετῆς παραδείγματα διηγούμενος, μὴ ἄνθρωπον εὐλαβούμενος, ἀλλὰ πρὸ διθαλμῶν ἔχων τὸν ἀπροσωπολήγπτως κρίνοντας καὶ νεκροὺς, καὶ οὐ βούλομενος κοινωνὸς γενέσθαι τῶν ἐν τῷ κακῷ δικτύων σαγηνευθέντων, δικαὶος δίκην ἡλένος ὁ λόγος τὰς ἀκτηνὰς ἐκπετάσας, διαλύση τὸ ζυφῶδες τῆς διανοίας τῶν εἰσκούοντων ἐκ καθηρᾶς καρδίας, καὶ τὸ πάθος παύση ταῖς αὐτοῦ μαρμαρυγαῖς.

2. Ρίζα γάρ πάντων τῶν κακῶν ἡ φιλαργυρία, φησὶν δὲ θεῖος Ἀπόστολος· ἀληθῶς ρίζα πολλούς καλέδους πονηρίας ἐκφέρουσα, δι' ἣν τὰ πάντα ἐν τῷ πονηρῷ βίῳ ἐπιτελεῖται. Ρίζα δὲ πάντων τῶν κακῶν ἡ φιλαργυρία, καὶ ἡγεμῶν τῆς ἀπώλειας, ἡ τῶν ἀγαπητρίδων λέγων δὴ μανία, ρίζα ἀπώλειαν βλαστάνουσα, καὶ δέσμονος μανίαν. Ιουδαϊκὴ γάρ τυγχάνει ἐκ Σοδόμων μετενεγχεῖσα, καθότι ὑπουλόντινα καὶ πεποιημένην τῆς ἔξιθεν ἐπιτλάστου ἀγάπης τὴν φαντασίαν κέχεται. Καὶ μοι λαβῶν κόμιζε λοιπὸν εἰς μέσον τὸ τοῦ Ἀποστόλου λόγιον ἔκεινον, τὸ φέσκον· Μήδη οὐκ ἔχομεν ἔξουσίαν ἀδελφὴν γυναικαὶ περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι καὶ Κηφᾶς; φῶς ἐπερείδονται οἱ τῷ τῆς ταλαιπωρίας πάθει δεδουλωμένοι, τὸ καλῶς πρὸς ὀφέλειαν γραψόν, τῇ ἐκυτῶν ματαιοφρονίᾳ πρὸς ἀπώλειαν ψυ-

nam enim fieri posse, ut in summis arcibus consistens, clangere quasi ore, et tonitru ad instar in universam terram emitterem modestissimae verba; quo in testimonium essent omnibus, qui veritatem adulterant. At enim istud fieri nequit. Homo namque sum brevi victurus tempore, et aestate quidem exilis, gracilis autem voce, ac cæteroquin angusto animo, et multis coquinatus criminibus. Verumtamen quamvis tonitru ad instar, vocem in sublime tollerem, clamaremque vehementer, nequaquam audirer. Christus etenim unigenitus Dei Filius, qui oculos ut forniciem compedit, fundavitque terram super aquis, et firmavit mare: qui ignem et sulphur et gehennam, et metum horroremque aeternorum suppliciorum præparavit iis qui peccant: ipse per Evangelia clamans et jubens, contemnitur. Apostoli etiam sancti, perfecti Christi discipuli, et filii tonitru appellati, per epistolas scribentes exhortantesque spernuntur. Quin imo nec sanctos Dei prophetas, nec legem, nec homines commonentes reverentur: ecquis alius poterit ergo rem tam immanem et efferatam in æquum statum revocare? Præterea hujusmodi vulnus unisersum orbem pervasit: mihique videor verba ingeminans quasi cauteria huic malæ affectioni adhibere. Diffusus est enim morbus, plurimosque obtinuit, ut ne dicam omnes; et veluti caligo quædam tenebrioosa aciei mentis plurimorum offusa est. Ego tamen cum libertate loquar, lampadem pietatis verbis sanctis ore accendens, et veneranda morum virtutis exempla enarrans: non homines 684 veritus, sed ob oculos habens eum, qui sine personarum discrimine judicat vivos et mortuos; eo quod nolim particeps fieri eorum, qui male hoc reti comprehensi sunt: ut solis in modum oratio radios circumfundens, disjiciat tenebras mentis eorum, qui ex puro corde audiunt, et infirmitas hæc convalescat ipse orationis fulgoribus.

2. Radix namque omnium malorum est avaritia^o, ait divinus Apostolus: radix profecto bene multos proferens nequitæ ramos, per quam omnia in vita nequam efficiuntur. Attamen radix omnium malorum mulierositas est, et dux interitus, furor ille, inquam, amasiuncularum: radix interitus pullulans, et furorem geminans. Judaica est enim de Sodomis delata, quod adulterinam quamdam et fititiam exterius sublestæ charitatis speciem habeat. Cæterum, profer tu mihi sis in medium testimonium illud Apostoli quod ait: Nunquid non habemus postestatem mulierem sororem circumducendi, sicut et cæteri apostoli et Cephas^o? Cui nempe innuntiatur hi qui miserande huic noxæ deserviunt, id quod optime ad utilitatem scriptum est, insana mente sua ad interitum animarum assumentes;

^o I Tim. vi, 10. ^o Cor. ix, 5.

(83) Παρακούσται. Editi, παρακούσται. EDIT.

(83°) Καὶ μοι. Lege, καὶ ἐμοι. EDIT.

et conferamus invicem ea quae ab apostolis, cum iis quae nunc a credentibus fieri consueverunt. Ac primum quisnam fuerit scriptor attendamus: et utrum per epistolam beatus Apostolus rem indulserit, vel non potius eos coercuerit, semet ipse exemplar exhibens nobis universis. Novimus nimirum eum cum viris religiosissimis per totum tempus fuisse conversatum, nec cum turpissimis mulieribus degisse, ne se istud quidem dicere erubescant. Pudore suffundantur qui se ipsos Petro apostolorum principi, et regni caelorum clavigero comparant, et dicunt: *Si ille habuit dilectam, et nos vestigia ejus seclamur.* Belle enim vero. Resuscita tu mihi ergo, quemadmodum ille Tabitham ex mortuis per fidem in Dominum nostrum Jesum Christum ¹³, ut credam tibi, quod et tu Spiritu sis plenus, repletus divina virtute. Expelle tu mihi demones quos ille expulit et morbos, aliasque effice curationes, quot effecit ille in nomine Domini nostri Iesu Christi: mittit enim reliqua. Hoc cum mihi ostenderis, tunc tibi credam, quod non ignesceres ad hanc venenatam bestiam. Annon audis quid dicat Dominus noster Jesus Christus: *Qui intuelur mulierem ex concupiscentia, jam mæchatus est eam in corde suo* ¹⁴? Fabulane videntur tibi haec verba Evangelii? Viden' quo pacto non modo actum interdixerit, sed et rationem intuitus prohibuerit, sciens scandalum esse animæ hominis illas insidias? At tibi morbo affecto lusus ea res videtur. Hebetasti enim animum impudentia, veluti larvam faciei imponens tuis. Ignoras namque in quantum naufragium incideris. Revertamur ad sanctorum prophetarum instituta, quo modo omne tempus viæ in montibus et cavernis transegerunt; nedum a videnda, verum etiam a cogitanda muliere in libertatem asserti. Num et haec tibi nugæ omnino censebuntur? Sentio enim te opinionibus multarum inanum rationum animum delinientem tuum. Revoca in memoriam ejectionem e paradiiso, ruinamque diluvii, et Sodomorum versionem (quia ob mulierem mala omnia ab initio ad usque finem contingunt), Samsonis justi proditiones, et structas adversus Joseph præclarum illum hominem insidias. Veniat tibi in mentem interitus electi generis Judæorum. Et si haec tibi non persuadent, persuadeat sapiens Salomon in hanc sententiam alicubi loquens: *Vinum et mulier ab alienabunt corda sapientum* ¹⁵. Sapientum, inquit, ne et huic opponas quidpiam, et abjectum aliquid sentias de verbo. Vinum enim hominem ingrediens, stuporemque ebrietatis in illo efficiens, veluti fluvius exundans, mentem omnem impetu suo abripit, et in furorem hominem impellit. Eadem quæ vinum, agit mulier in hominem. Quamobrem parvemias comparavit vinum cum muliere; et omnes etiam prophetæ cum aliis atque aliis malis, et venenatis belluis contulerunt genus mulierum, virorum animabus perniciosum.

A χῶν ἀκλεμβάνοντες. Καὶ ἔξεπομεν περιθῆλη τοῖς ἀποστόλοις, καὶ τοῖς νῦν πιστεῦσι τὰ πρετόμενα. Τίς ήν ὁ γράφων πρῶτον μάθωμεν, καὶ εἰ δι' ἐπιστολῆς ὁ μακάριος Ἀπόστολος ἐπέτρεψε, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐκώλυσεν αὐτοὺς, ἐκυρών τύπον περιεχόμενος πᾶσιν ἡμῖν οὐδέποτε γάρ αὐτὸν μετὰ ἀνδρῶν εὐλαβεστάτων πάντα τὸν χρόνον ἀναπτεραφέντα, καὶ οὐχὶ μετὰ γυναικῶν ἀπρεπεστάτων διέγοντες οὐτε κανέναν αἰδοῦνται τοῦτο λέγοντει. Αἰσχύντων καταχέσθωσαν οἱ ἐκτούς Πέτρῳ τῷ πρωτοστάτῃ τῶν ἀποστόλων, καὶ κλειδόνυψ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν συγκρίνοντες, καὶ φάσκοντες. Εἰ ἐκεῖνος εἶχεν ἀγαπητήν, καὶ ἡμεῖς τοῖς ἐκείνου ἔχνεσιν ἐπικολούθουμεν. Καὶ τάχα καλῶς ἔχεις. Ἐγειρόν μοι γοῦν ὡς αὐτὸς τὴν Ταῦθιδαν ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς πιστεώς τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἵνα πιστεύσω σοι, διτὶ καὶ σὺ πνευματοφόρος εἶ, ἀκτελησμένος θείας δυνάμεως. Ἐξέλασόν μοι τοὺς δαίμονας, οὓς ἐκεῖνος ἔξτησε, τὰς νόσους, καὶ τὰς ἑτέρας ἔργασαι θεραπείας, διτὰς ἐπετέλεσεν ἐκεῖνος ἐν οῷ δύναματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν γάρ ταλλα. Ὁταν μοι δείξῃς, τότε σοι πιστεύσω, διτὶ οὐ πυροῦσαι πρὸς τὸ θηρίον. Ἡ οὐκ ἀκούεις τι λέγεις ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, διτὶ Ὁ ἐμβλέψας γυναικί πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, οὗτη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῷ καρδίᾳ αὐτοῦ; Ἡ μῦθος σοι καταφαίνεται τὰ τοῦ Εὐαγγελίου ρήματα; Ὁρές, δπως οὐ μόνον τὸ πράτειν ἐκώλυσεν, ἀλλὰ καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ὅψεως ὅρφην ἀπέτρεψεν, εἰδὼς διτὶ σχάνδαλον τῷ τοῦ ἀνδρὸς φυγῆ τὸ ἐνεδρον; Ἀλλά σοι τῷ πάσχοντι παίγνιον καταφαίνεται τὸ πράγμα· ἐπήρωας γάρ σου τὸ φρόνημα τῇ ἀναισχυντίᾳ, προσωπεῖον δίκαιην τῷ προσώπῳ σου ἐμπεριθύμενος· ἀγνοεῖς γάρ ἡλίκιν παυχήιφε περιπτώκας. Ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τοὺς τῶν ἀγίων προφητῶν χαρακτῆρας, δπως τὸν ἀπαντά χρόνον τῆς ζωῆς ἐν ὅρεσι καὶ σπηλαιοῖς διέτριβον, οὐ μόνον τοῦ ὅρφην γυναικας ἀπαλλαστόμενοι, ἀλλὰ γάρ καὶ τοῦ ἐνθυμεισθει. Ἡ καὶ τοῦτο σοι πάντως λῆπρος καταφεγγεῖται; Βλέπω γάρ σε καὶ ἀντιθέσοι πολλῶν λόγων θεῶν παραμυθούμενον. Μηγισθήτι τῆς ἐκ τοῦ παραδείσου ἐκβολῆς, καὶ τοῦ ὀλέθρου τοῦ κατελυσμοῦ, καὶ τῆς τῶν Σοδομιῶν καταστροφῆς, διτὶ διεκ γυναικας πάντα τὰ κακὰ ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους γίνεται, τῆς τοῦ Σαμφών τοῦ δικαίου προδοσίας, καὶ τῆς τοῦ Ἰωσήφ ἐκείνου τοῦ ἐναρέτου ἐπιβούλης. Μηνημόνευσον τῆς τοῦ ἐκλεκτοῦ γένους τῶν Ιουδαίων ἀπωλείας. Εἰ δὲ ταῦτά σε οὐ πείθει, Σολιμῶν ὁ σοφὸς σε πειστέω ἀδεὶ πη λέγων· Οἶνος καὶ γυνὴ ἀποστῆσουσι καρδίας σοφῶν. Σηφῶν, εἶπεν, ίνα μὴ καὶ τούτῳ παρενθῆς τι, καὶ εὐτελῶς φρονήσῃς περὶ τοῦ φῆτοῦ. Ο γάρ οἶνος εἰς τὸν ἀνθρωπὸν εἰσδύνων, καὶ κάρωσιν μέθης ἐν αὐτῷ ἐργαζόμενος, ὀσπερ ποταμὸς πλημμυρῶν, δλον τὸ φρόνημα τῷ ἐκυρώσει, καὶ εἰς μανίαν ἄγει τὸν ἀνθρωπὸν. Τὰ αὐτὰ καὶ ἡ γυνὴ τῷ οἶνῳ διαπράττεται κατὰ τοῦ ἀνθρώπου. Διὸ δὴ καὶ ὁ παροιμιαστὴς παρεκλησίασε

¹³ Act. ix, 40. ¹⁴ Matth. v, 28. ¹⁵ Eccli. xix, 2.

τὸν οἶνον τῇ γυναικὶ καὶ πάντες δὲ οἱ προφῆται διαφέροις κακοῖς καὶ θηρίοις ιδούλοις παρεπλησσαν τὸ γένος τῶν γυναικῶν, τὸ ἀπόλλον τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων.

3. Ἐ'Αλλ' οὐδὲ ταῦτά σε πείθει· παίγνιον γάρ ὡς ἔοικε πάντα σοι καταφαίνεται. Ἐδύσας γάρ ὁσεὶ ἀσπίδος κωφῆς τὰ ὡτά σου, μὴ εἰσακούων τῶν θειῶν Γραφῶν. Καὶ λοιπὸν δὲ καὶ αὐτὸς εἰς θηριώδην τρόπον μετήλλαξάς σου τὴν φύσιν, τῇ τοῦ θηρίου συνοικίᾳ διμότροπος αὐτῇ γενέμενος· ἡς τὰ μὲν ῥήματα εὐλεῖται, καὶ ἡ φωνὴ ἡδεῖται, ἡ δὲ ψυχὴ ἀγρίται, καὶ τὸ φρόνημα δρακόντων, καὶ ἡ προσκρέτις ἐρπηστικῶν, καὶ τὸ βλέμμα πυρίπονου, καὶ τὸ φίλημα ιδούλον καὶ ἀγάν αὐτῇ, διπάς τῇ τῶν λόγων κολακεῖται, καὶ τῇ τῆς προσόψεως ἀπάτῃ, καὶ τῇ τοῦ φιλήματος προσδολῇ ἐκπένθη τὸ θηρίον τὸν ἴδιον εἰς τὸν τοῦ ἀθλίου λάρυγγα. Παρασέρει γοῦν λοιπὸν τὴν διάνοιαν, καὶ καροῖ τὸ φρόνημα, καὶ αὐτὸς τὸ ἡγεμονικὸν ἀκρωτηριάζει, καὶ ἔξιστης τὸν νοῦν· καὶ ὥσπερ τὰ φάρμακα τὰ διδόμενα πρὸς ἀνατρεσινοὺς τοὺς ἀνθρώπους, σκοτοῖ τὴν σύνεσιν, καὶ δλον τὸν ἀνθρώπων εἰς ἀναισθησίαν παρασύρει· τῇ τοῦ δηλητηρίου ἀποτομίᾳ, τῷ αὐτῷ λόγῳ καὶ ἡ γυνὴ διὰ τοῦ φιλήματος καταβλάπτει τὸν λογικὸν ἀνθρώπων ἀλόγῳ δρμῆ ὑπαχθίνει, καὶ τὸ διὰ πολλῶν χορδῶν καὶ ἀρετῶν συγκείμενον κινητικὸν ὅργανον, τὸ αὐτο-εξούσιον, τὸ θεοειδὲς τῆς ψυχῆς, δι' ἐνδὸς δολεροῦ ῥήματος, ἡ χειλέων συρίσματος, ἡ ὀφθαλμῶν νεύματος, ὥσπερ τι ἀψυχον ὅργανον ὡδες κάκεῖται δικού βούλεται περιφέρει, καὶ ὥσπερ θάλασσα κυματινούσα, δλον τὸ σῶμα ταῖς αὐτῆς δρμαῖς παρεπύρει. Καὶ ἔστιν ἰδεῖν λοιπὸν τὸν ἀθλίον, τὸν ἐλεεινὸν, τὸν παντοῖον ἔμπειρον γραμμάτων, ἡ καὶ τῶν θείων λόγων ἀναγνώσει ἐστὸν ἐπιδεδωκότα, καὶ τὸν μονήρη βίον πολλάκις ἐπανελόμενον, καὶ Ἐκκλησίας προύχοντα, ὥσπερ τὸ ζῶον εὐτελὲς σχοινίῳ δεδεμένον, καὶ ὡδες κάκειται ριπιζόμενον· ἔνησε γάρ διὰ τῆς ἐπιπλάστου φάτης, μᾶλλον δὲ, εἰ δεῖ τάληθες λέγειν, τῆς αἰσχρᾶς. Καὶ γίνεται λοιπὸν ἐπιπλάστου φρήνου δι τοιούτος ἀξίας, καὶ ζῶον κλασθεμένος, καὶ ἀποθανὼν πενθούμενος. Καὶ γάρ ζῶον ἀπέθανεν, ὥσπερ ἐν τάφῳ τῷ ἰδίῳ σώματι κατοικῶν· καὶ ἀποθανὼν, δισσῶς ἀπέθανε. κρίσει γενένης πυρὸς αἰωνίου κολαζόμενος.

4. Τί νῦν λέγεις, ὡς τῶν ἀθλίων ἀθλιώτερε, ὡς τῆς κακίας γεῖτον; Ποῦ σου τὰ σεμνὰ βαδίσματα; ποῦ σου (84) εἰς ἄκρον παιδεία; ποῦ δὲ δι τῆς σοφίας κάμπτος; ποῦ σου τὸ σεμνὸν τῶν τρόπων; ποῦ τὸ εὔτακτον; ποῦ αἱ κλειστάκις ἐπιτελεσθεῖσαι διπὸ σῦ χαριευνται τῆς φιλοσοφίας χάριν; ποῦ ἡ σύνεσις; ποῦ τὸ φιλόθεον; ποῦ τὸ φιλόχριστὸν σου; Ἐ'Αλλὰ τούτων μακρὰν ἔγουν κακῷ θηρίῳ συνοικήσας, μᾶλλον δὲ ἐστὸν εἰς τὸν τῆς ἀπωλείας τάρταρον ἐνέβριψας. Τίς γάρ σε ἡνάγκασεν εἰς τὸ τῆς παρανομίας ἀργαστήριον εἰσέναι; Τίς δὲ σε ἡνάγκασεν εἰς τὸν αὐτῆς κόλπον, ὥσπερ εἰς βυθὸν ἀγριαινούσης

¹¹ Psal. LVII, 5.

(84) Desideratur articulus ἡ. Εδίτ.

A 2. At neque ista tibi persuadent; ludicra enim fortasse omnia tibi videntur. Obturasti namque quemadmodum aspidis surdæ¹² aures tuas, non exaudiens divinas Scripturas: ac præterea tute ipse ferinum in modum naturam mutasti tuam, feras contubernio moribus similis illius effectus: cuius quidem verba elegantia sunt, et vox jucunda, anima vero agrestis, et mens draconum, propositum serpentinum, obtutus ignem spirans, et osculum venenum ejaculans cuius studium omne est, quo modo fera verborum assentationibus, fraude asperatus, et osculi impressione venenum in miseri guttur infundat. Abripit ergo actutum cogitationem, intellectum obtundit, rationem ipsam obturcat, et mentem percellit. Et veluti medicamina quæ dantur hominibus ut e medio tollantur, veneni acrimonia rationi tenebras offundunt, totumque hominem in stuporem agunt: haud secus mulier quoque per osculum male afficit rationalem hominem irrationali impetu delatum, ipsumque multis chordis et viribus constans mobile organum, arbitrium ipsum, et divinam animæ imaginem unico doloso verbo, aut labiorum sibili, vel oculorum nictu, ceu quoddam inanime organum huc illuc, quo vult, circumagit, et veluti mare exsustuans, totum corpus proprio abripit impetu. Quare licet videre hunc cæteroquin miserum, hunc infelicem hominem, et omni dignum misericordia, hunc sapientem intelligentia, hunc quam maxime grammatica pollentem scientia, et sophisticæ magistrum disciplinæ, hunc medicinæ peritia callentem, hunc variis imbutum litteris, et qui se vel divinorum sermonum lectioni dediderit, ac monasticam vitam: et si puerus fuerit professus, Ecclesiæ item præfuerit, ceu vile quoddam jumentum reste devinctum, et hoc illucque exagitatum. Illum enim devincit adulterina charitate, atque adeo turpi, si licet quod verum est dicere. Quamobrem sit iste funebri lamentatione dignus; ut et vivus defleatur, et mortuus lugeatur. Vivus enim mortuus erat, proprium corpus quasi sepulcrum inhabitanus: vita vero defunctus dupliciter mortuus est, pœna gehennæ ignis æterni damnatus.

4. Quid nunc ais, o infeliciū hominum infelissime, o sceleris contermine? Ubi sunt tui illi graves incessus? ubi tua illa summa eruditio? ubi sapientiam impensis labor? ubi venerandi mores? ubi modestia? ubi, quas sæpen numero fecisti humi cubationes propter philosophiam? ubi intelligentia? ubi pietas in Deum? ubi amor in Christum? At enim ab hisce rebus longe recessisti male feræ usus contubernic, atque adeo te ipse in perditionis tartarum præcipitem egisti. Quis enim coegit te, uti prævaricationis intrares officinam? Ecquis vero impulit te, ut sinum illius quasi pro-

fundum furiosi maris subires? **685** Numnam libertatis carebas arbitrio? Tuo te gladio jugulasti. Quoniam noluisti, antequam morbus vires acquireret, dimittere a te hanc noxam; veritus omnino es ne secreta tua illa in triumphum ageret expulsa. At quianam illi committebas secreta, quae apud te optime reposita erant? Nunquid arctabant te in thesauris sapientiae tuae recondita? Deinde, eum qui ab oculo dextero suo scandalum patiatur, jubet Sospitator ac Dominus noster Jesus Christus unigenitus Dei Filius, ut per se ipse abscondat membrum quod scandalum parit; et tu rem infestam et inimicam, quae non modo scandalum sed et mortem infert animae, non ejicis abs te? Dilecta enim esto per Christum salutatione tenuis: quod si animae ob sit, ne salutetur ea quidem. Invisat, licet, aegrotum; nec tamen bene valenti offendiculo sit, seu tempore angustiae et persecutionis, sive etiam in ecclesia. Quoniam omnes unus sumus in Christo, sed nunc non sumus. Ut quid? quoniam nos renun mus, præferentes fraternali dilectioni odium fraternum. Ne scandalum pariatis mundo, o vos qui mulieres in contubernio habetis. Nunquid enim tibi uxorem ducere Scriptura non indulxit? Facti estis et Judæis et gentilibus et Ecclesiæ Dei offendiculum. Utrum adversari divinis nitimini Scripturis, ac Dominum extimulatis? An fortiores estis illo? Respicite infirmitatem vestram, erubescite morbum vestrum, curate vos tempore opportuno, antequam repente quasi fulgor ingeminans contingat adventus ejus; ante flammarum ignis, ante tenebrarum exteriores, ante consummationem, ante vermem qui non moritur. Trementes dicimus; cum timore audite, nec pro deridiculo res habeatur: filii Dei tartarorum vinoulis traduntur propter mulierem.

5. At enim dices: Cum bac habitans, non mihi detrimento est. Si draconi cum aspidè degenti detrimentum nullum est, omnino nec tibi erit. Draco enim qui cum dracæna simul degit, mortem accipit sui mercedem convictus: hujusmodi est enim illius feræ feminæ natura. Vide ergo, ne quid simile habeat et mulieris negotium. Proferamus et specimen quoddam, ut rationales homines convin camus: Tametsi ignis stipulam non accedit, at tamen si vel marem lapidem feminæ asperseris, incendium fit. Sed quoniam dicitis, et mulierem posse modeste agere; hoc liquido novi: et vir solus degens honeste agere potest; istud optime compertum habeo. Vir autem cum muliere, malum; et mulier cum viro, vehementius malum. Quod si rursus mulier, consanguinea suis relictis, cum externo homine habere contubernium velit sublestæ charitatis causa; istud enim vero mistio est illicitæ copulæ incendium excitantis. Labente enim tempore, ex illo contubernali convictu concepta flamma, materiem incendunt; et habitaculum exurunt; atque adeo propria comburunt corpora in gehenna perpetuoque suppicio.

6. Dic mihi, vaferima venenata bestia, quæ

A θαλάσσης εἰσεδύναι; Μή γάρ οὐκ ἡσθα αὐτεξόνσιος Αύτοχατάκριτον σαυτὸν πεποίηκας. Ἐπειδὴ οὐκ ἔβουλγθης πρὸ τῆς τοῦ πάθους ἀκμῆς ἀπολῦσαι ἀπὸ σοῦ τὸ ἀργαλέον, πάτως που ηὔλαβηθης μὴ σου τὰ μυστήρια θριαμβεύσῃ ἔκβληθείσα. Τί δὲ αὐτῇ καὶ ἀνετίθου μυστήρια τὰ ἐν σοὶ καλῶς ἀποκείμενα; Μή γάρ στενοχωρίαν παρεῖχε σοι ἐν θησαυροῖς σοφίας σοι φύλαττόμενα; Εἴτα τὸν μὲν ὑπὸ τοῦ ἰδίου δεξιοῦ ὄφθαλμοῦ σκανδαλίζομενον, παρακελεύεται δὲ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χρι στὸς δὲ μονογενῆς Μίδας τοῦ Θεοῦ, αὐτὸν δὲ ἐκπούστειν τὸ σκανδαλίζον μέλος. Σὺ δὲ ἔχθρὸν καὶ ἐναντίον πρᾶγμα, τὸ μὴ μόνον σκανδαλίζον, ἀλλὰ καὶ θανατοῦν τὴν ψυχὴν, οὐκ ἔκβαλλεις ἀπὸ σοῦ; Ἀγαπητὴ γάρ τητα διὰ Χριστὸν ἡώς τοῦ χαίρειν· ἐν δὲ βλαπτὴ ψυχὴν, μηδὲ τὸ χαίρειν αὐτῇ· μόνον ἐπισκέψασθαι ἀσθενοῦντα, καὶ μὴ τὸν ὑγιαίνοντα σκανδαλίσαι, διὲν καὶ φθινεῖς, διωγμοῦ, διὲν ἔκκλησις· ἐπειδὴ πάντες εἰς ἐσμεν ἐν Χριστῷ, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἐσμέν. Διὰ τοῦτο δὲ τὴν ἡμεῖς οὐ βουλόμεθα, προτιμήσαντες τὴν μισαδελφίαν τῆς φιλαδελφίας. Μή σκανδαλίζετε τὸν κόσμον, οἱ τὰς συνεισάκτους ἔχοντες. Μή γάρ γῆμαί σες ἡ Γραφὴ οὐκ ἐπέτρεψε; Γεγόνατε καὶ Ίουδαίοις, καὶ Ἐλλήσι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ πρόσκομμα. Ή ἀντιπίπτειν ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς ἐπιχειρεῖτε, καὶ παρακηλοῦτε τὸν Κύριον; Μή ἵσχυρότεροι αὐτοῦ ἐστε; Ἐμβλέψατε εἰς τὴν ἐκπούσαν, αἰσχύνθητε τὸ ἐκπούσαν πάθος, θεραπεύσατε ἐκπούσαν, ἐν καὶ φθινεῖς, εὐθέτε, πρὶν δὲ ἔξπατια ως ἀστραπὴ ἀθρόα ἔχει τὴν αὐτοῦ παρουσία. πρὶν δὲ πυρφόρος, πρὶν σκότος τὸ ἔκπτερον, πρὶν συντέλεια καὶ σκώληξ ἀκοίμητος. Τρέμοντες λέγομεν· μετὰ φόβου ἀκούετε, μηδὲν γελοίων καταφράγητα τὸ πρᾶγμα· οὐδὲ θεοῦ, σειραῖς ταρτάρου παραδίδονται διὰ γυναικα.

5. Ἀλλ' ἔρεις μοι, διτε Συνοικῶν ταύτη τοῦ βλαπτομα. Εἰ δὲ δράκων συνοικῶν τῇ ἀσπίδι οὐ βλαπτεῖται, πάντως καὶ σὺ οὐ βλαβήσῃ· δέ γάρ δράκων τῇ δρακαλιγῇ συγγινόμενος, θάνατον λαμβάνει τὸν μισθὸν τῆς συμβιώσεως, τοιαύτης φύσεως τυγχάνοντος τοῦ θήλεος θηρίου. Ὁρα γοῦν, μήποτε δύοισι ἐστι καὶ τὸ τῆς γυναικὸς πρᾶγμα. Παραθώμεθα δὲ ἀποδείξεις, ἔλεγχοντας τοὺς λογικοὺς ἀνθρώπους. Εἰ τὸ πῦρ τὴν καλάμην οὐκ ἀνάπτει, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄρρεν λίθον εἰ σπείσεις τῇ θηλείᾳ, πυρκαϊά γίνεται. Ἀλλ' ἐπειδὴ λέγετε καὶ γυναικα σωφρονεῖν δύνασθαι· τοῦτο σαφῶς ἐπίσταμαι. Καὶ ἀνὴρ μένων καὶ ἐκπούσαν εὐσχημονεῖν δύναται· τοῦτο ἀκριβῶς ἐπίσταμαι. Ἀνὴρ δὲ μετὰ γυναικὸς, κακῶν· καὶ γυνὴ μετὰ ἀνδρὸς, δεινότερον κακόν. Ἀν πάλιν γυνὴ τῶν ἰδίων ἀποστέσσα συγγενῶν ἔνεψαν ἀνδρὸς συνοικεῖν ἐπιχειρῆ τῆς ἐπιπλάστου ἔγκλησης ἔνεκεν, τοῦτο μίκης λοιπὸν συγγίας ἀθεμίτου πυρκαϊάν ἀργαζομένης. Τῷ χρόνῳ γάρ ἀναθερμανόμενοι τῇ δύμοσκήνῳ συμβιώσει, ἀνάπτουσι τὴν ὄλην, καὶ ἐμπυρίζουσι τὴν οἰκίαν, μᾶλλον δὲ τὰ ἐκπούσαν σώματα κακίουσι εἰς γέννηνταν καὶ αἰωνίαν κολασίν.

6. Λέγε μοι, ὡς πολυμηχανὸν θηρίον, δι τοῦ προ-

βάτου ἔνδυμα ἔχουσα, καὶ τὸ τῆς ἀσπίδος φρόνημα Α ἐνστερνισμένη· τί περιχρέις, τί ὑποχρέις σεκυτήν; τί χρώμασιν ἀλλοτρίοις ἀψύχοις προελαμβάνεις μορφὴν εἰδωλικὴν, τί βασανίζεις σου τὰς τρίχας; τί προσθέτους πλοχάμους, καὶ κορύβαντας ἐπὶ κεφαλῆς ἀλλοτρίων προσθεμάτων καὶ νεκρῶν καὶ ἀλόγων ζώων ἀνιστῆς, διὰ τῆς κεφαλῆς, καὶ ὅψεως, καὶ διὰ τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἴματίων ποικιλίας ἔξαπατῶν καὶ ἔκμαλάσσουσα καὶ ἐλεύθερίουσα τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων; Ἡ γὰρ ἀπίστος γυνὴ πολυτρόπους ἀψύχους ὅλας συνάγουσα, καὶ χρωμάτων ποικιλίας διὰ παντοδαπῶν χρωμάτων καὶ ἀσβόλης καὶ ἀσβέτους καὶ βιτανῶν, ἀ τῷ ἰδίῳ σώματι ἔξωθέν ἐστι, προσκολλήσασα, πολύμορφον ὕσπερ τι θηρίον, ἐκτὴν ἀπειργάσασθο. Ἡ δὲ πιστὴ γυνὴ, τούτων δρεῖλει ἔνη τυγχάνειν, καὶ μάλιστα ἡ ἐπαγγελούμενη εἶναι Χριστιανή. Ἡ καταγνώσκεις τοῦ θεοῦ, ὡς γύναι, διὰ τοιαύτην σε ἐπλασεν· Ἀφες ὡς ἐπλάσθης εἶναι· μηδὲν ἐκυρῇ δι' εὐμηχανίας προσθῆς. μὴ γὰρ ἐμπειροτέρα εἰ τοῦ δημιουργῆσαντός τε. Τίνι δὲ καὶ ἀρέσαι βουλομένη ταῦτα ποιεῖς; Τῷ ἀνδρὶ; οὐκ ἔχεις δνδρα, ὡς γε ἔφης, ὡς παρθένεις εἰ δὲ καὶ ἔχεις; οὐδὲ σου τὴν πολυμήχανον σύνθεσιν. Τί δελεάσμασι πολυτρόποις ὀργανώσασα τὸ σῶμα, θηρεύεις τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀπώλειαν; καὶ πῶς τὸν Χριστὸν ἐπικαλεῖσθαι τολμᾶς, ή ἐκκλησίας οὐδὲν πατεῖν, ξόδων μορφᾶς ἀψύχων ἐν δλφ τῷ σώματι διὰ χρυσοῦ τοῦ ἀπολυμένου φέρουσα, μᾶλλον δὲ πομπευούμενη ὑπ' αὐτῶν, καὶ πολλὴν συστροφὴν ἀκολάστων ἀνδρῶν πρὸς τὴν ἐκυρεύσκον θέαν ἐφελκομένη;

7. Ἐλλὰ τίνι ταῦτα λαλοῦμεν; Λογικῷ ζώφ ἐρπητικῶν δρεκόντων προσάρεσιν ἔχοντι. Οὔτε σε αἱ Γραφαὶ πείθουσιν, οὔτε ἡ γέννα φοβεῖ, οὔτε ἡ τῶν ἀνθρώπων νουθεσία κατανύσσει; Κλαν τὴν ἐκυρῆς φύσιν αἰδεσθητί, μετάβαλε σου τὴν ὅψιν, μὴ ἀπεργάζου ταῦτην εἰδωλικὸν γαρεκτῆρα, μὴ μιμοῦ τὰς τὴν ἐταιρικὴν καὶ μοιχιαλαν αἰσχύνην ὑπερχομένας. Ἐκεῖνας γὰρ τῆς ἀνομίας θυγατέρες τυγχάνουσι, ἔθος τοιούσον πράττειν ἔχουσι. Σοὶ δὲ τίς τοιαύτην ἀνετείλατο τὴν παραγγελίαν; ἄρα ποῖαι Γραφαὶ προφητικαὶ, ή ποῖαι Βόηγγεια, ποῖαι δὲ ἀποστολικαὶ παραγγελίαι; Ἐγὼ οἶδα, διὰ αἱ θεῖαι Γραφαὶ καὶ τὰς ἔξ οἴης ἔχουσας τοῦτο πράττειν ἀπειργούσι τοῦ μηχεῖτι ἐπιτελεῖν τὰς εἰδωλούμορφους ἔχομοιώσεις. Εἴρηται μετὰ παρθησίας, ἀλλ' οὐδὲν κατ' ἀξίαν τῶν πραττομένων.

8. Ἐλλ' ἔρει τις· Σκληρὸς δὲ λόγος οὗτος· τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν; Καὶ τὸ ὑποκριτικὸν καὶ ἀπεχθέστατον γένος τοῦτο εἰρηκέ ποτε πρὸς τὸν Σωτῆρα· ἀλλ' ἵστε ἀπαντεῖς, τίνα κύτοις ἀπόκρισιν ἔδωκεν. Οὐτεώς καὶ ἀνταῦθεν· δὲ βιούλομενος κατανυσσόσθια. Λόγοι γὰρ σοφῶν, ὡς τὰ βούκεντρα, καὶ ὡς ἥλοι πεπυρωμένοι, φησὶν ἡ Γραφὴ. Νομίζω ἀξιόπιστα ταῦτα τυγχάνειν, εἰ καὶ μέτρια τῷ λόγῳ, πρὸς τὴν τῶν τὰς συνεισάκτους ἔχοντων μανίαν. Ἀνακοπτέω τοίνυν δὲ λόγος τὸν χρεμετισμὸν χαλινοῦ δίκην, καὶ εἰς τάξιν

Α vestimentum ovis habes, et aspidis mentem in peccatore foves: quid te circumlinis? quid te pingis? quid alienis coloribus inanimis speciem captas simulaci? quid torques crines tuos? quid cincin-nos adscititios, cirrosque capiti imponis alienorum ornamentorum, animantium mortuorum et irrationalium; capite, obtutu, atque exoticorum indu-mentorum varietate decipiens, mulcens et fascinans animos hominum? Infidelis etenim mulier, alias atque alias inanimis materias colligens, et fucorum ascissens varietates, per omnigenos colores et fuliginem et calcem et herbas (quae ab ejus corpore extranea sunt) veluti bestiam quamdam multiformem se ipsa efficit. At quae fidelis est mulier, ab his procul esse debet, et maxime quae se Christianam esse profiteatur. An Deum inoucas, o mulier, quod te ejusmodi fecerit? Patere, si qualis creata fuisti. Nihil tibi machinamentis ascoiscas: neque enim sapientior es conditore tuo. Cui autem placere satagens isthæc officis? Viros? at non habes, ut quidem aīs, virgo. Quod si etiam habes, perpende versutam artem tuam. Quid somitibus variis corpus instruens, venaris animas hominum in perditionem? Aut qua ratione Christum invocare audes, vel ecclesiæ solum calcare tu, quæ inanimarum statuarum formas toto corpore refers per corruptibile aurum; atque adeo ab illis in pompam deduceris, et plurimorum intemperantium hominum intuitus ad te turpiter conspiciendam provocas?

7. At cui isthæc loquimur? Animali némpe ratione utenti, quod reptantium draceum institutum præ se fert. Neo tibi Scripturæ persuadent, neque gehenna percellit, neque hominum monita compungunt? Saltem naturam tuam reverere. Muta aspectum tuum: neu istum feceris idoli indicium: neu imiteris eas, quæ meretriciam sive fornicariam turpititudinem profitentur. Illæ enim iniquitatis filiæ cum sint, istud facere in moribus habent: tibi vero quisnam hujusmodi ambitum detulit? Quæ sunt ergo propheticæ Scripturæ, aut quæ Evangelia, quæ demum apostolicæ obtestationes? Scio ego, divinas Scripturas, illas etiam mulieres quæ hoc facere consueverunt, deterrere, quominus adhuc idolorum in se similitudines exprimant. Dictum cum libertate est; nihil tamen pro merito eorum quæ flunt.

8. At dicet quispiam: Durus est hic sermo, quis potest eum audire? Etiam populus ille hypocrita infensissimusque istud aliquando dixit Salvatori. Sed nostis omnes cujusmodi responsum illis dederit. Haud aliter et hic; qui vult compungatur. Sermones enim sapientium languam stimuli boum, et languam clavi carentes, inquit Scriptura. Arbitror satis hæc valere posse, quamvis mediocri sermone comprehensa, adversus eorum stultitiam, qui mulieres in contubernio habent.

Inhabeat igitur oratio hinnitum hinc freni ad in-star, et in ordinem cogat infrunitum impetum eorum, qui a muliebri æstu longius abripiuntur. Timor propositus est et tremor, et ignis stridet. Nemo contemnat: tametsi enim qui ferus sit, ab igne domabitur, tametsi mentem qui draconis habeat, tartarus præparatus est: tametsi Sodomiticum cor gerat, ignis cœlitus pluit. Cœli enim universi quasi igne locupletati sunt. Nemo loquentis vocem obaudire detectet, sed quid terroris habeat vis sermonum consideret, Deique judicium sibi ob oculos ponat: *Judicium quippe sine misericordia, ei qui non fecit misericordiam* ⁴⁴.

9. Nunc tempus est mibi, ut et nonnulla ad vos verba faciam, o viri, qui fratrum inimici estis, at mulierum amici; qui in seculentum seminarum amorem excandescitis, et in puram fratrum charitatem penitus refrixistis. At dices, quod propter Christum hoc facias, curam gerens infirmi vasis, Ne istud novi. Cur ergo fratri tuo pauperi propter Christum idem non præstas; quin imo fratres ceu hostes insidias struente respicis, et quæ revera insidias struuunt, tanquam sorores? Sed dices mihi: Qui possum fratrem mecum assumere? illa me fovet; illa mibi blandiebatur; illa inibi vestes varias **686** præparabat; placentas, scriblitas, offulas faciebat: illius vox jucunda, et intuitus mollis. Nescis quid cogites. Insanientium hæc sunt verba. Illius dulcia verba mox felle amariora invenientur tibi; illius mollis aspectus in tartari claustra te contrudit; at fratrum amor regnum tibi comparat cœlorum. Quid clypeatae testudinis subdolam charitatem antefers fratris genuinæ charitati? Quid, quod perdit, sectaris, quod salutem affert, rejiciens? Si enim viri Ninitivæ qui ad prophetas prædicacionem crediderunt, surgentes in judicio condemnabunt eos, qui verbis Domini nostri Iesu Christi dicto audientes esse noluerunt, omnino etiam gentium sapientes, qui philosophia navarunt operam, et mulierositatem aversati sunt, condemnabunt eos qui in vera philosophia versantur, et cum intemperantibus mulierculis seipso implicant, quoniam illi per grammaticam scientiam et rhetorican facultatem (quæ stultitia est apud Deum) continentiam sectati sunt, tametsi inanibus idolis servirent. Sed et illi qui in stultitiae stadio currunt, a re hujusmodi temperant, ne respicientes quidem mulierem, corruptibilis præmii gratia. Vos autem qui mysteriarum cœlestium noscitat, et futuri sæculi horribilia supplicia præaudistis, honestatem nequam servasti, ne continentiam custodisti, stultitia abrepti, contubernialum videlicet sodalitatem.

10. Et quoniam pacto poterit quis ex vobis Ecclesiæ sollicitudinem gerere, et imbuendis doctrina religionis hominibus aptum in ecclesia habere sermonem, cum ipse in antecessum propriam non expurgarit conscientiam? Ad quem merito dixerit

⁴⁴ Jac. II, 13.

(85) Deesse videtur τῶν ὑπό. EDIT.

Α ἀγέτω τὴν ἀλογον δρμὴν (5) τοῦ γυναικείου ῥεύματος παρασυρομένων. Φόδος πρόκειται: καὶ τρόμος, καὶ τὸ πῦρ ἀπηχεῖ. Μηδεὶς καταφρονείτω. Καν γάρ τις θηριώδης τυγχάνῃ, ὑπὸ πυρὸς δαμασθῆσεται· καν γάρ τις δρακοντώδης τὴν προαίρεσιν, τάρταρος ἡτοίμασται· καν Σοδομιτικὴν καρδίαν περιφέρῃ, πῦρ ἀπ' οὐρανοῦ βρέχει· δλοι γάρ οἱ οὐρανοὶ πυρὶ τεθησυρισμένοι. Μηδεὶς τῆς τοῦ λέγοντος φωνῆς παρακούετω, ἀλλὰ τῆς τῶν λόγων δυνάμεως σκοπεύετω τὸ φοβερόν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ κρίσιν πρὸς ὄφθαλμῶν ἔχετω· Ως ἀνέλεος ἡ κρίσις τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεον.

9. Λοιπὸν δὲ μοι καὶ πρὸς καὶ πρὸς ὑμᾶς μέτρια εἰπεῖν, ὡς ἄνθρωποι, οἱ τῶν ἀδελφῶν ἔχθροι, καὶ τῶν γυναικῶν φίλοι, οἱ εἰς τὴν τῶν γυναικῶν θολερὰν φιλίαν ζέοντες, καὶ εἰς τὴν καθηρὰν τῶν ἀδελφῶν ἀγάπην ψυχρότατοι. Ἀλλ' ἐρεῖς, διὰ Χριστὸν αὐτὸν πράττεις προνοούμενος τοῦ ἀσθενοῦς σκεύους. Ναὶ οἶδα. Διὰ τὸ τοίνυν καὶ τῷ ἀδελφῷ σου τῷ διὰ Χριστὸν πενομένῳ τὸ αὐτὸν οὐ ποιεῖς, ἀλλὰ τοὺς ἀδελφοὺς ὡς ἐπιβούλους δρᾶς, τὰς δὲ ἐπιβούλους, ὡς ἀδελφάς; Ἀλλ' ἐρεῖς μοι· Ήως δύναμαι τὸν ἀδελφὸν μετ' ἔμαυτοῦ πρωταλεῖσθαι; ἐκείνη με ἔβαλπεν· ἐκείνη με ἐκολάγευεν· ἐκείνη μοι ἱμάτια ποικίλα κατεσκεύαζε, θρυπτὰ καὶ στρεπτοὺς καὶ νεγκλαταὶ ποιεῖ· ἐκείνης ἡ φωνὴ ἡδεῖα, καὶ τὸ βλέμμα τρυφερόν. Οὐκ οἶδας τί φρονεῖς. Ταῦτα ἐνθουσιαζόντων τὰ ῥήματα. Ἐκείνης τὰ γλυκερὰ ῥήματα μετερον πικρότερα χολῆς εὐρεθῆσται σο·· ἐκείνης τὸ τρυφερὸν βλέμμα εἰς ταρτάρου σε κλεῖθρον κατάφει· ἡ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ ἀγάπη τασίλειαν οὐρανῶν σοι προξενεῖ. Τί τὴν τῆς ἀσπιδοχελώνης ὑπουλὸν ἀγάπην προτιμᾶς τῆς τοῦ ἀδελφοῦ γηστίας ἀγάπης; τὸ δὲ ἀπόλλον διώκει, τὸ σῶζον ἀπωθούμενος; Εἰ γάρ ἄνδρες Νινευῖται οἱ ἐπὶ τῷ τοῦ προφήτου κηρύγματι πιστεύσαντες, ἀνασάντες ἐν τῇ κρίσει κατακρινοῦσι τοὺς παρακούσαντας τῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ῥῆμάτων, πάντως που καὶ οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοί, οἱ τὴν φιλοσοφίαν ἀσκήσαντες, καὶ τὴν μισθογνώσιον ἐλόμενοι, κατακρινοῦσι τοὺς ἐν τῇ ἀληθινῇ σοφίᾳ ὄντας, καὶ συμπεπλεγμένους γυναικαρίοις ἀσώτοις· διὰ ἐκείνοις διὰ γραμματικὴν ἐμπειρίαν καὶ ῥήτορικὴν δεινότητα, ήτις μωρὰ παρὰ τῷ Θεῷ ἔστιν, ἔγκρατειαν ἡσκησαν, καίπερ εἰδώλοις ἀψύχοις λατερύοντες. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τῷ τῆς μανίας σταδίῳ τρέχοντες καταφρονοῦσι τοῦ πράγματος, μηδὲ τὸ σύνιδον εἰς γυναικά ἐμβλέποντες, τοῦ φιαρτοῦ βραβείου χάριν· ὑμεῖς δὲ τὰ μυστήρια τῶν ἐπουρανίων πραγμάτων ἐπιγνόντες, καὶ τὰ τοῦ μέλλοντος αἰώνος φοβερὰ κριτήρια προακούσαντες, τὴν σωφροσύνην οὐκ ἐτηρήσατε, οὐδὲ τὴν ἔγκρατειαν ἐφυλάξατε, ματαίψ λογισμῷ ὑπαχθέντες τῇ τῶν δμοσκήνων ἐταιρείᾳ.

10. Καὶ πῶς τις ἔξ ὑμῶν δυνήσεται Ἐκκλησίας προνοήσασθαι, καὶ τὸν περὶ κατηχήσεως λόγον ἐν ἐκκλησίᾳ λαλῆσαι, αὐτὸς μὴ προκαθαρίσας τὴν ἐκκλησίαν συνεδῆσιν; Πρὸς ὅν ἂν τις εὐλόγως εἴποι.

Τηποκριτά, ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ἀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε δυνήσῃ ἔκβαλεν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου. Ήως δὲ καὶ περὶ σωφροσύνης τολμήσεις λαλῆσαι, αὐτὸς γυναικομάντις δεδουλωμένος; ἢ πῶς τὰ περὶ δικαιοσύνης διδάχαι, αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἀδικίας κρατούμενος; Θεραπευέτω τοῖν τοιν πρῶτον τὸ ἔκπτον τραῦμα ὃ τοιοῦτος, καὶ τότε δυνήσεται τὸν τοῦ ἀδελφοῦ μώλωπα ἔστασθαι, λόγοις θείοις τὴν φυχὴν αὐτοῦ ἐπιβράσας· τὸ γὰρ τῆς φυχῆς τραῦμα τοῖς ἀγίοις λόγοις παραμυθούμενον κουφίζεται. Περατάλει τοῖν πάντας τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς μὲν πυρούμένους, εἰς βούλοντο, γαμεῖν ἐν Χριστῷ (γινώσκοντας μέντοι, ὡς μία ἐνὶ ἐπλάσθη, πρῶτος δὲ Λάμψης ὅν ἐκ τοῦ Κάιν, ἔλαθεν ἔκπτον δύο γυναικας· τὸ δὲ ἔκπτον λαβεῖν ἔστι τὸ μὴ κατὰ θέλημα θεοῦ. Ὡς γὰρ πολυγαμία, γάμου μὲν ἔχει τὸ δόνομα, ἔστι δὲ φιλευπρόσωπος πηρετα· τοὺς δὲ ἐγκατευούμένους, τελείως ἐν Χριστῷ ἀσκεῖν, καὶ μὴ τῷ μὲν δύναματι φιλοσοφεῖν, τὸ δὲ ἔργον ἐπικεκαλυμμένως πράττειν. Μηδὲ πάλιν τοῖς τῶν ἀνθρώπων ὀφθαλμοῖς προσέχετε, διτοιούχων ὑμᾶς πανταχόθεν περικλειόντων ἀλλὰ τὴν τοῦ θεοῦ ἀπειλήν φοβήθητε, διτοιούχων πάντα γυμνὰ, καὶ τετραγλυσμένα ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσι, τὰ ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων πραττόμενα.

11. Καὶ μοι θευμάσαι λίτων ἔπειτον ἀκπληγούμενος τὴν ἀναισθήσαν τῶν μυωπαζόντων, πῶς αἱ θήλεις ἔκουσι τὴν γνώμην ἔκπτας εἰς δουλείαν ἐκβεδώκασι, τιμῆς ὑπὸ τοῦ τετιμηκότος ἀγορασθεῖσαι. Ηολλάκις γάρ τις κόρη τοῖς ἰδίοις γονεῦσι μὴ ἔκυπτητησαμένη, καὶ ἀμοιβᾶς δικαίων πόνων μὴ ἀποδεδωκυῖα τοῖς ἔκπτας γεννήτορσιν, αὕτη σπουδαῖα εἰς τὸν ἀγαπητὸν εὐρέθη, καὶ πάντα τρόπον ἀγωγίζεται αὐτῷ ἀρέσαι, καὶ οὐχὶ θεῷ εὐσέβῶς δουλεύσαι, νόκτωρ τε καὶ μερὸς ἡμέραν ταλαιπωροῦσα, καὶ στολὰς ἔξαλάσσουσας αὐτῷ καὶ κατασκευάζουσα· καὶ πολλὰ ἔστια πρόγματά ἔστιν, ἀ οὐκ ἀγνοούμεν, ἀλλὰ νῦν λέγειν οὐ βουλήμαθε· οὐ γάρ θερις τὰ κρυφῆ γινόμενα ὅπ' αὐτῶν εἰς μέσον ἀγειν, ἀ καὶ τῷ λέγειν αἰσχρῷ τυγχάνει. Οὐ δὲ λοιπὸν, ὥσπερ τις Ἰχθὺς ἀμφιβλήστρῳ κακῷ περιβληθεὶς, διὰ τῶν ἴματων καὶ τῆς θεατηφόρου δηπρεσίας τῆς κατὰς ἀνθρωπερέκειαν γινομένης, καὶ οὐ κατὰ θεοσέβειαν, δεδούλωται τῷ γυναικῷ, μεθίνων τὸ φρόνημα, καὶ κραδαίνομενος δλῶς ἐκλύεται ὑπὸ τῶν γυναικῶν ῥῆμάτων, καὶ οὕτε προσευχῆς καρδὸν λοιπὸν ἐπιγινώσκει, οὕτε ἐάν κύψῃ τοῦ προσεύξασθαι, οὔτε τὶ ποιεῖ, ἐνοπτειζόμενος χαρακτῆρα ἐταιρικῆς διαθέσεως. Τὰ δμοια δὲ καὶ τὸ γυναικὸν συμπάσχει τῷ πάσχοντι. Καὶ Γραφῆς ἀντιγνωσκούμηνης ἀδειπτοῦσι τὴν διάνοιαν· καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ προσομιλιῶν λαλούμενων, οὐκ οἶδασι τὶ ἀκούονται, τῷ ἀλλήλων αἰσχρῷ πάθει δεδουλωμένοι· οὕτως τοῦ ἔρωτικοῦ καὶ μανιώδους πάθους τὴν φυχὴν πηροῦντος, ὡς, εἰ δυνατὸν, καὶ τῶν ἰδίων δνομάτων ἐπιλανθάνεσθαι. Τοσοῦτον ἡ γυνὴ συνοικοῦσα τῷ ἀνδρὶ ἐκτρέπει τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου· τοσοῦτον δὲ ἀνὴρ γυναικὶ

A ποιεῖται: *Hypocrita, ejice primum trabem ex oculo tuo, et tunc poteris ejicere festucam, quae est in oculo fratris tui*¹⁰. Quomodo vero et de honestate loqui audebis, ipse intemperanti mulierum insaniam correptus? Aut quomodo ea quae justiliam decent, edocere, ipse ab injustitia devinctus? Medeatur itaque primum qui hujusmodi est, huic vulneri; et tunc poterit fratrem vibici adbibere medicinam, verbis divinis illius animam corroborans. Animæ etenim vulnus sanctis verbis delimitum, allevatur. Quamobrem hortare omnes homines, eos quidem qui uruntur, ut si velint, uxorem ducant in Christo (scientes tamen quod una uni formata fuerit, La-mech vero primus, qui a Cain genus ducebat, accipit sibi duas uxores¹¹. *Sibi autem accipere, est non secundum Dei beneplacitum. Polygamia namque, conjugii quidem nomen habet, sed honesta fornicatio est), eos vero qui continentiam profitentur, ut perfecte in Christo exerceant, nec verbo quidem philosophentur, rem tamen clandestino perpetrent. Neque rursus animum humanis oculis adverte, quod nempe non videamini, parietibus vos circumquaque concludentibus: sed Dei minas metuite, quod omnia nuda et resupinata coram illo sunt*¹², quae interdiu et noctu ab hominibus flunt.

11. *Ac mihi admirari vehementer subit, dum stoliditate eorum percellor qui tantopere cœountiunt: quanam videlicet ratione mulierculæ ultro se ipsæ in servitutem dedant, pretio ab eo qui aestimaverit, coemptæ. Sæpe enim contingit, ut puerilla quæpiam suis parentibus nequaquam famulata, nec mutuas justorum laborum vices propriis genitoribus reddens, ea studiosa in dilectum inveniatur, et omnes nervos intendat ut ei placeat; non tamen Deo religiose deserviat; diu noctuque sollicita, eique indumenta subinde permutans et preparans. (Aliæ sunt item res complures, quas nequaquam ignoramus, sed quas dicere nunc minime volumus: neque enim fas est, ut quæ furtim ab illis flunt, in medium proferantur, cum ea vel dictu sint turpia.) Ille vero quasi quidam piscis malis plagiis irretitus, per vestimenta et mortiferum famulatum, qui ea mente exhibetur ut hominibus placeatur, non vero secundum pietatem, captivus cedit mulieri; mente temulentus, ac omnino lapsus enervatur a muliebri affectu, et ne deinceps orationis tempus cognoscit, nec, si quidem ad orandum procumbat, quid faciat intelligit, imaginem animo versans contubernialis rationis. Quomodo ille afficitur, haud aliter et mulierculæ contingit: et dum Scriptura legitur, cœountiunt animo; dumque in ecclesia homiliae habentur, nesciunt quid audiant, turpi affectione invicem captivi, sic amoris furorisque morbo animam obtundente, ut si fieri posset, suorum etiam nominum obliviscerentur. Eousque mulier cum humine convivens, hominis*

¹⁰ Matth. vii, 3-5; Luc. vi, 41, 42. ¹¹ Genes, iv, 10. ¹² Hebr. iv, 13.

mentem evertit : eosque vir cum femina habi-
tans, in insaniam concupiscentiam mulierem impel-
lit : eosque potest mulier cum viro contubernium
habens, vel Dei ipsius memoriam oblivionem indu-
cere. Fcessamus ab gehenna, et igne sempiterno !
Ut quid spirantes adhuc vosmet ipsi in orcum hor-
ribilemque tartarum defoditis ? Qui contubernales
habetis et cum illis conversamini, dediscite hanc
malam doctrinam, quae interitum propinat, et sa-
ludem prodit. Imitemur apostolos ; imitemur pro-
phetas, et per vestigia eorum incedamus, nec nos
decipiatur feminina esca. Nos ipsi rursus, ne mulie-
rem quasi esca in fraudem inducamus ob inanem
gloriam, et superstitionem humilitatem. Sed om-
nia secundum veram solidamque humilitatem so-
brie a nobis peragantur in Christo, ut possimus
liberari a praesenti tempore malo, juxta voluntatem
Patris, et Domini nostri Iesu Christi Filii ejus uni-
geniti : per quem et cum quo gloria, imperium,
honor invisiibili Patri cum sancto et paracleto Spi-
ritu, nunc, et in omnia saecula saeculorum. Amen.

A συσκηνῶν πρὸς μανίαν ἐπιθυμίας δύει τὴν γυναικα-
τοσοῦτον ἰσχύει γυνὴ ἀνδρὶ συνοικουσα, καὶ τῆς τοῦ
Θεοῦ μνήμης λήθην ἐμποιήσαι. Ἐξελάσωμεν ἐσυ-
τοὺς ἀπὸ γεννήσης καὶ πυρὸς αἰώνιου. Τι! ζῶντες ἐσυ-
τοὺς εἰς ἄδην καὶ φοβερὸν τάρταρον κατορύσσετε; Οἱ
τὰς συεισάκτους ἔχοντες, καὶ αὐταῖς συνοικοῦντες,
ἀπομάθετε τὸ κακὸν μάθημα, τὸ τῆς ἀπωλείας πρό-
ξενον, καὶ τὸ τῆς σωτηρίας προδοτικόν. Μιμησώμεθα
τοὺς ἀποστόλους, μιμησώμεθα τοὺς προφήτας, καὶ
κατ' ἔχοντας αὐτῶν βαίνωμεν, καὶ μὴ ἡμᾶς ἀπατάτω
τὸ τῆς γυναικὸς δίλεαρπ μηδὲ πάλιν γυναικαὶ ἡμεῖς
αὐτοὶ δελεᾶζωμεν διὰ τῆς κενοδοξίας, καὶ ἐθελοταπει-
νοφροσύνης ἀλλὰ πάντα κατὰ ἀληθινὴν καὶ βεβαίαν
ταπεινοφροσύνην σωφρόνως δρ̄ ἡμῶν πραττέσθω
ἐν Χριστῷ, ἵνα δυνηθῶμεν δύσθηναι ἐκ τοῦ ἐνεστῶ-
τος καιροῦ πονηροῦ, κατὰ τὸ θέλτημα τοῦ Πατρὸς
ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μονογενοῦς αὐ-
τοῦ Μεστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' αὐτὸν δέξα, κράτος, τιμὴ τῷ
ἀρρένῳ Πατρὶ σὸν ἄγιψ καὶ παρακλήτῳ Πνεύματι,
νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰώνας τῶν αἰώνων.
Ἄμην.

B

S. BASILII MAGNI⁸⁸⁷

RATIONES SYLLOGISTICÆ CONTRA ARIANOS,

Quod Filius in divinis sit Deus (86)

(Interprete Francisco Turriano, S. J. — AD. CANIS., *Lectiones antiquæ*, ed. Basnagii,
tom. I, p. 169.)

I. Si Filius est natura Deus, et Pater est natura
Deus, non est aliis Deus Filius, aliis vero Deus
Pater. Si autem non est natura Deus Filius : Deus
dicitur, sicut qui falso dicuntur dii, et non est Deus.

II. Si unus Dominus Filius natura, Dominus au-
tem etiam Pater natura, manifestum est quod non
alia natura. Quod si unus Deus Pater, dicitur au-
tem Deus etiam Filius, non alia natura, sed una.

III. Si unus Dominus natura, cum multi ἀρέσται,
hoc est, positione seu adoptione vocentur domini,
et unus Filius natura, cum multi nominentur filii,
qui vocatur positione dominus vel filius ad imitationem
ejus, qui natura, vocatur : positione enim
nihil dicetur, nisi antecedat, quod natura. Si igitur
nos sumus filii Dei ἀρέσται, id est, adoptione, necesse
est prius esse natura Filium.

IV. Quæ vere sunt omnia substantiæ, ea notæ
sunt eorum, quorum sunt nomina. Proprie autem
et vere Pater est Deus et Filius et Spiritus sanctus :
eadem igitur substantia sicut et nomina.

V. Si non est generationis unigenitum, sed pro-
pter incomparabilem excellentiam est unigenitus,

Pater etiam est unigenitus, quia incomparabilis est,
et omnis creatura non similis, sed dissimilis erit
unigenita, multi igitur unigeniti erunt sicut Filius
est Dei unigenitus.

VI. Filius non simpliciter est unigenitus, sed a
Patre unigenitus ; Filius igitur unigenitus est, et
non creatura unigenita.

VII. Si κατὰ μετάβασιν, id est dimissionem, et
permissum Patris, et non secundum naturam creat
Filius, nihil aliud quam minor creaturis ab ipso
factis, etiam secundum naturam est ; quorum enim
non est creator secundum naturam, quomodo creata
secundum naturam ?

VIII. Si Deus operatur, sicut nullus alius, et ge-
nerans, sicut nullus alius generabit ; Deus enim in
omnibus, et ad omnia est incomparabilis ut Deus.

D IX. Quod sit, non est ex substantia facientis ; quod
generatur ex substantia generantis est : non est
igitur idem facere et gignere.

X. Si Filius est ex Deo, non est autem tanquam ex
Patre, sed tanquam ex causa, causa autem ut simus
etiam nos, Deus est, ex ipso enim sunt omnia ; non

(86) Illa argumenta non digessit ipse Basilius, sed ex ipsius operibus ducta sunt et in ordinem
redacta B. A. N.

igitur aliter Pater Filii, et aliter noster, sed potius similiter ; et quomodo non est hoc absurdum ?

XI. Si nihil est simile et aequaliter Deo praeter Filium, et non est Filius, neque Deo, neque creaturis erit similis.

XII. Quod est in forma Dei, in substantia Dei est; non enim est aliud forma, et aliud substantia Dei, ne compositus sit. Igitur qui est secundum formam aequalis, et secundum substantiam erit.

XIII. Si genitus minor est eo, qui genuit, non est accusandus, qui genitus est; infirmitas autem est genitoris, aut enim invidens, non fecit aequalem, aut quia non potuit, non genuit similem.

XIV. Si Pater ante Filium erat, omnino Pater alterius erat; sine Filio enim non diceretur Pater.

XV. Si qui Filium cognovit secundum substantiam, cognovit etiam Patrem. *Si me enim, inquit, cognosceritis, et Patrem meum cognosceritis*⁴². Igitur διούστος est Patri Filius; nihil enim incorporeum ex dissimili substantia cognosci potest.

XVI. Si credere Christum esse Filium Dei habet vitam, non credere necessario habet mortem.

XVII. Quorum sunt eadem ἐνέργεια, id est operationes, horum etiam substantia una: operatio autem Patris et Filii una, ut illud: *Faciamus hominem*⁴³; et rursus: *Quæ faciet Pater, hæc et Filius similiter facit*⁴⁴; una igitur substantia Patris et Filii.

XVIII. Si cognitione Patris et Filii vita æterna est, necesse est unius etiam naturæ esse; quæ enim diversæ substantiæ sunt, non una cognitione percipiuntur, neque similiter vivificare possunt.

XIX. Si imago Patris vere est Filius, omnis autem imago vel substantiæ est, vel formæ, vel figuræ vel speciei, vel coloris imago: Deus autem in nullo horum est, sed in substantia solum: Filius igitur cum sit imago substantiæ, ejusdem substantiæ est cum Patre.

XX. Si Pater omnino non potest conferri cum Filio, in omnibus autem etiam conferri non potest cum creatura; non aliter cum Filio, aliter autem cum creatura, sed similiter; non igitur est dissimilitus Patri, sed et similis creatura et quomodo non est hoc absurdum ?

XXI. Si cum dicunt Filium esse creaturam, non tanquam unam ex creaturis dicunt, quare cum nos dicimus esse γένημα, id est germanum, tanquam unum ex germinibus intelligunt?

XXII. Si non gignit Deus, ne fluxionem subeat, neque κτίζει, id est, creat, sive facit, ne defatigetur; sin autem creat nihil patiendo, multo magis nihil patiendo gignit.

XXIII. Si sicut splendor ex omni lumine generatur, sic ex Patre quidem, lumine autem non quandoque, sed sine intercedente temporis, et coeterne cum illo, non enim est lumen sine splendore; Filius

A igitur, cum sit splendor Patris, non aliquando, sed coeterus est: cum sit Deus et Pater lumen, sicut ait David: *In lumine tuo videbimus lumen*⁴⁵; et Daniel: *Et lumen ipsius est*⁴⁶; et Apostolus: *Qui cum sit splendor gloriae*⁴⁷, etc.

XXIV. Si germen substantia est, ipsorum opinione sicut ingenitum; germen autem Dei est Filius; est igitur substantia Dei.

XXV. Si voluntate, non natura Deus Filium genuit, vel cum voluit semel, deinceps non potuit velle, vel iterum voluit, et iterum genuit. Si autem non est una voluntas ejus, sed diversa, non est simplex; nec unius auctor, sed, ut vult, facit.

XXVI. Si Deus non generat, aut quia non potest omnino, aut quia non vult; sed si quidem non potest, non solum non potest, sed superat eum generativa et perfecta natura; infirmior, inquam, est, quam natura generans et perfecta. Sin autem cum alioqui posset, noluit tamen; quod natura potuit, voluntate cohibuit. Quare etsi nondum genuit, igitur volens generabit aliquando.

XXVII. Si aliquando non fuit Filius, ipsum illud, aliquando, erit post illum, qui generavit, non autem antequam genitus sit; non igitur ante omnia Filius sine Patre, sed post illum, aliquando, reperiatur: et quomodo non hoc absurdum est?

XXVIII. Cum nos dicimus Patrem semper, necesse est etiam semper esse Filium. Aiunt illi: Igitur quia semper est Filius, Creator et creatio semper, atque ita erit creatio coetera Patri et Filio. At qui dicit Creatorem, non simul dicit creationem: non enim cum aedificatore simul est aedificium, neque cum opifice navigi simul est navis. Creatio enim in creatore est: quod autem creatur, post creatorem est: patrem autem dicere, non posito filio, impossibile est: et qui patrem dixit, non simpliciter dixit, sed alicujus patrem dixit.

XXIX. Deus et Dominus, et omnipotens, et Sabbath et Adonai, et Eloi dicitur in Scripturis Deus, ingenitus vero nequaquam. Si quis vero hoc concedet, ut ingenitus, et aliis nominibus propositis dicitur, accommodabit haec Judæis, et omnibus; solis vero Christianis accommodabit dicere Patrem Christi. Si igitur quod solum nos ab aliis separat, falsum est, et non verum; et nomen est grecum, id est, positione, et non res natura, falsa est fides, D vana est spes. Cujus enim principium est infirmum, etiam finis est debilis.

XXX. Rursus interrogant Ariani: Exsistensne, an non exsistens genitus est Filius? Obscura et rudit interrogatio; quia enim pudet interrogare quando, et in tempore ~~688~~ dicunt τὸ ὄν, id est, exsistens. Vicissim igitur interrogandi sunt: Exsistensne Deus Pater Filium genuit, an non exsistens Pater? Si enim exsistens Pater, exsistente genitus: sin vero non exsistens, genitus, et non natura Pater est.

⁴² Joan. xiv, 7. ⁴³ Gen. i, 28. ⁴⁴ Joan. v, 19. ⁴⁵ Psal. xxxvi, 9. ⁴⁶ Dan. ii, 22. ⁴⁷ Hebr. I, 3.

Omnem autem contentioneum excludunt divinae Scripturæ, cum Moyses clare dicat: *Qui est, misit me*⁶⁸; et Evangelium: *In principio erat Verbum*⁶⁹; et non semel erat, sed quater. Et rursus alias: *Qui est ex Deo*⁷⁰; et: *Qui est in sinu Putris*⁷¹; et in alio loco: *Qui est in caelo*⁷²; et in Apocalypsi: *Qui est, et qui erat, et qui venturus est*⁷³; et beatus Paulus: *Qui est splendor gloriae*⁷⁴; et: *Cum in forma Dei esset*⁷⁵; et iterum de Filio: *Qui est super omnia Deus, qui est benedictus in sæcula. Amen*⁷⁶.

XXXI. Si verus est Deus, et lumen, et immutabilis, et bonus, et sanctus, et Dominus, et Filius, haec autem cum Pater etiam sit, non similiter est haec, sed μετόνομα, id est magis; erit ergo talis non propter substantiæ præstantiam et excellentiam, sed qualitatis exsuperationem; substantia enim non dicitur magis, aut minus alia substantia; bonus vero bono, et justus justo magis dicitur: igitur eorum qui geniti sunt, eadem est natura cuius est qui genuit, etsi aliter genitus habeat τὸ εἶναι; nec enim Abel qui ex conjugione viri et mulieris genitus est, diversæ naturæ fuit quam Adam qui non est genitus, sed formatus.

XXXII. Si quod est causa, est majus et differens substantia ab eo, cuius causa est; omnis autem pater est causa, et omnis filius est ex causa: patres igitur majores et differentes substantia sunt a filiis, et non unius substantiæ: at non est verum hoc.

XXXIII. Interrogant Ariani, an Pater, generato Filio, desierit generare; si respondetur desissem, inferunt, cœpisse igitur generare; omne enim quod

A finem habet, inquiunt, etiam habet principium. Quibus respondebimus, si necesse est, quod desinit, principium habere; et quod principium habet, necesse item habere finem. Igitur angeli et omnia incorporeæ, quæ cœperunt esse, necesse est desinere esse: at hoc absurdum est. Potest igitur quod cœpit esse, non desinere, et quod desinit, non cœpisse. Quod si non: ipse etiam Filius, si principium habet, et finem habebit, ipsorum opinione.

XXXIV. Eadem est natura eorum, quæ genita sunt, et generantis, quamvis aliter cœporit esse, qui genitus est; non enim Abel natus ex conjugione, alia natura fuit præter naturam Adæ non generati, sed formati.

XXXV. Quod in incorporeis est unum operatione B et voluntate, dicitur substantia unum. Salvator cum dixit: *Ego et Pater unum sumus*⁷⁷, uno quopiam eorum, quæ ante scripta sunt, dixit. Igitur si operatione unum dicunt, necesse est, substantia unum dicant; eorum enim, quæ sunt diversæ substantiæ, nunquam erit operatio similis: sin autem voluntate unum, non solum quæcunque Pater vult, necesse est et Filium velle; sed etiam quæcunque Filius vult, necesse est et Patrem velle. Jubebit ergo Filius Patri, de quibus vult, et de quibus jubetur; sin autem solum jubetur, coactus, et non volens ministrat. Si vero neque voluntate, nec operatione sunt unum, sequitur ipsorum opinione, esse unum substantia, id est, ὁμούσιον Patrem, et Filium, quod ipsi dicunt, impossibile esse.

Eiusdem S. Basilii contra Eunomium,

Quod ingenitum non substantiam, sed ὄντα, id est existentiam, declarat.

I. Si ingenitum est substantia, et genitum est substantia, et idcirco non sunt ejusdem substantiæ Pater et Filius, necesse est penitus omnia genita unius substantiæ esse. Sunt igitur genita ὁμούσια, id est, ejusdem substantiæ cum Filio Dei; et quo-

C modo non est blasphemum?

II. Si ingenitum πρὸς τὸν γεννητὸν υἱὸν ἀντιδια-σταλόμενον est substantia, et increatum πρὸς τὴν κτίσιν ἀντιδιασταλόμενον substantia est; est igitur ingenitum substantia et increata.

Cætera desunt.

⁶⁸ Exod. III, 14. ⁶⁹ Joan. I, 4. ⁷⁰ Joan. VIII, 47. ⁷¹ Joan. I, 18. ⁷² Joan. III, 13. ⁷³ Apoc. I, 4. ⁷⁴ Hebr. I, 3. ⁷⁵ Philipp. II, 6. ⁷⁶ Rom. IX, 5. ⁷⁷ Joan. X, 30.

EXPOSITIO SS. PP. NN.

MAGNI BASILII ET GREGORII THEOLOGI,

De sancta et orthodoxa fide.

689 Credo in Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, Trinitatem ὁμούσιον, inseparatum, indivisam, inconfusam, et incomprehensam unam naturam, et substantiam, et regnum, tres personas. Si autem interrogeris, quid declarant personæ, sive

D hypostases, respondebis, quod personas interpre-tantur mentem, verbum, et spiritum. Mens generat verbum, et verbum sine spiritu non egreditur; in eo enim agnoscitur Deus vivere, quod generat verbum ἀπαθῶς. Quod si vis exemplis clarius hoc

discoere, audi : Homo habet mentem, et verbum insitum, sive naturale et spiritum vitalem : egrediens verbum ab homine facit voluntatem ejus, et ab ipso non separatur : sic et Deus Verbum genitus a Patre sine tempore fecit quæcunque voluit Pater tanquam δύο οὐσίος illi, et ab ipso non est separatus ; aut, sicut sol est circulus, et habet medium lumen, et ex lumine procedit radius ; et neque unus homo dicitur tres homines, quia sit mens, et verbum, et spiritus ; neque unus sol tres soles, quia sit circulus, et lumen, et radius ; sed potius unus homo, et unus sol ; sic unus Deus est, id est, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, tres unus, et unus tres indivise, et inconfuse. Hæc est autem indivisibilitas, quod Filius non separatur a Patre, sicut neque ab homine separatur verbum, λόγος, sive ratio ; aut a sole lumen. Et ut lumen egrediens ex sole illuminat mundum, sic unigenitus Filius et Verbum non separatus a Patre operatus est admirabilia opera, cœlum, et terram, et quæcunque in eis sunt : item opus incarnationis supra omnia admirabile ; manens enim in Patre, nec separatus ab eo Deus Verbum divino condescensu venit ad nos, et salvavit Israel, et gentes secundum veras promissiones Dei, quas lex et prophetæ prædicarunt, et doctrina apostolorum et sanctorum Patrum tradidit. Inconfusio autem est hæc, primum quidem, quia Pater non est Filius, neque unquam erit, neque Filius Pater, neque Spiritus sanctus est Filius, vel Pater, quoniam proprietas cujusque personæ sanctæ, et beatae Trinitatis immota manet, et servatur, id est, in Patre quidem proprietas ingeniti, in Filio autem proprietas geniti, quoniam genitus est a Patre sine tempore, sicut lumen a sole. Simil enim Pater, simul Filius, simul Spiritus sanctus, servata immota cujusque personæ proprietate. Ac de divina quidem et immortali natura sic sentimus ; non enim dicimus, ut fatui gentiles, solem esse Deum, sed tanquam imaginem assimilamus incircumscripere et incomprehense, quoniam Deus est infinitus, et a nemine potest comprehendendi. Illud autem dicitur comprehendendi non posse, quod experientia cognitionis non potest percipi, ut est divinitas proprie, ut ex universa Scriptura didicimus tum vetere, tum nova : nullus enim a seculo sanctorum potuit dicere, quæ substantia sit Deus ; tametsi insanus Eutolmius hoc ausus est nugari, qui non solum a sanctis doctoribus redarguitur, sed ab ipsa natura et consequentia.

De Incarnatione vero confitemur Dominum nostrum Jesum Christum unum ex indivisa, atque inconfusa Trinitate duas naturas, et duas energias, duasque naturales voluntates habere, et Mariam Virginem, quæ eum peperit, proprie, et vere Dei matrem esse ; neque **690** posse explicari modum Incarnationis præter hoc solum, quod ex Virgine natus est per Spiritum sanctum ; Pater enim misit

A Filium salvatorem mundi ; Filius autem unigenitus, et Dei verbum beneplacito Patris, et propria voluntate, et Spiritus sancti cooperatione carnem sumpsit mente, et anima, ac ratione præditam, et univit eam cum propria sua persona divina ; non enim Pater incarnatus est, neque Spiritus sanctus, sed Verbum, et Filius Dei in propria persona, qui deificavit genus hominum. Caro alioqui corruptibilis, quam sumpsit Dominus noster Jesus Christus, incorrupta mansit per mortem crucis, et resurrectionem ; etsi enim cibum gustavit post resurrectionem, non tamen lege corporis, sed œconomice, ut probaret carnem illam esse, quæ erat ante resurrectionem, et non aliam ; non enim in ventrem, et intestina, atque in secessum ibat, absit ! Imo caro divina post resurrectionem mutata est a materiali in immateriali, et a passibili in impassibilem ; non tamen incircumscripam, aut intangibilem, vel invisibilem, alioqui quomodo visus esset discipulis post resurrectionem ? Quomodo dixisset Thomæ : Tange me ⁷⁰ ? Cibus vero, quem sumpsit coram discipulis, si quis querat, quo abierit, respondemus, sicuti cera appropinquans igni liquefit, et desinit osse ; sic cibus ille adhucbitus carni incorruptibili et πυρφόρῳ Dei resuscitati. Post resurrectionem vero conversatus spatio quadraginta dierum cum discipulis, *assumptus est in cælum videntibus illis*, ut Evangelium testatur, et sedit ad dexteram Dei ⁷¹. Sedere autem ad dexteram Dei non declarat aliquid corporeum ; Deus enim corporis, et figuræ, et speciei expers est ; sed potius honorem, et gloriam in cœlis significat ; banc enim habuit *assumptus in cœlum* homo Dei, id est, caro symptæ : illic enim sancta ejus anima conversationia suæ in terra recordatur, estque rationalis, et intelligens. Insunt præterea sancto corpori ejus suæ proprietates naturales, ut triplex dimensio longitudinis, latitudinis, et profunditatis ; item species, qualitas, et quantitas, et alia hujusmodi ; non enim amisit hæc *assumptus* Christus. Non ergo locum habet hic fabula Manichæorum, qui aiunt, quod *assumptus* Christus in sole posuit suum corpus, et Deus nudus ascendit : id autem stulte probant auctoritate David dicentis : *In sole posuit tabernaculum suum* ⁷². Quibus nos respondemus : O insani, et vani ! non appellat Propheta tabernaculum solis carnem a Verbo Dei sumptam ; quæ cum ipso Filio Dei in cœlum ascendit, sed potius tabernaculum solis appellat speciem, et qualitatem orbis solaris, id est, lumen, quod quarto die Deus mundi fabricator in eo posuit : non enim Propheta loquebatur hic de assumptione, sed de creaturis Dei, quemadmodum perpetuo gloriam Dei narrent. Postea vero veniet in novissimo die resurrectionis omnium, quando tuba canet magno clangore, et tanquam ex somno surgent omnes, et aderit *Judex* animarum justorum et peccatorum, sive ad-

⁷⁰ Joan. xx, 27. ⁷¹ Marc. xvi, 19 ; Act. i, 9. ⁷² Psal. xviii, 6.

huc viventium tunc, sive jam mortuorum : veniet autem quemadmodum viderunt eum ascendentem in cœlum ⁸¹, sicut nos docet beatus Lucas, *ut reddat unicuique secundum opera sua* ⁸², regnum quidem cœlestis, id est, Dei visionem iis, qui purgata

A habuerint mentem ; perpetuum vero supplicium et eternas tenebras, id est, alienationem a Deo, iis qui cœcam. Regni autem ejus non erit finis, neque terminus, ut ait Vir desideriorum ⁸³. Ipsi gloria in sœcula. Amen.

⁸¹ Act. I, 11. ⁸² Rom. II, 6. ⁸³ Dan. vi, 26.

MONITUM.

Fragmentum sequens Arabice et Latine legitur p. 226 libri cui titulus : *Eutychius patriarcha Alexandrinus vindicatus, sive Responsio ad Joannis Seldeni Origines, in duas tribula partes, quarum prima est de Alexandrinæ Ecclesiæ originibus, altera de origine nominis papæ ; quibus accedit censura in Historiam orientalem Joannis Henrici Hottingeri ; omnia ex Orientalium excerpta monumentis, auctore Abrahamo Echellensi Maronita e Libano. Romæ, typis S. Cong. de propag. fide. 1861 in-4.*

D. Basilius in hom. Commemorationis B. Mariæ Virginis de D. Petri initiatione, primatu de cæteris prærogativis hæc habet :

Christus utique Dominus, cui gloria,assumptum Petrum principem apostolorum, et imposita ei divina manu ordinavit summum sacerdotem super universum habitabilem orbem, et omnes discipulos, ac gentes cunctas, quæ Jesum Christum confitentur. Cumque manum capiti ejus imposuisset Domi-

nus, ecce voces magnæ ab alto exclamantes, ac dicentes : Dignus, dignus, dignus est princeps episcoporum secundum ordinem Melchisedech. Ordinavitque presbyteros, episcopos, diaconos, lectores, hypodiaconos, psaltes, et septem instituit ordines in domo Dei.

Arabici codicis, ubi hæc legitur homilia D. Basillii, exemplar in insula Rhodo exscriptum exstal Parisis in celeberrima bibliotheca linguarum Orientalium clarissimi viri Gilberti Gaulminii Christianissimi regis libellorum supplicum præfecti.

MONITUM.

691 Putavi non defuturos qui Eunomii opus cum Basilii libris comparare vellent : quod ut facilius fieri posset, hunc libellum hoc loco edendum judicavi. Sed monere juvat, Græca et Latina e clarissimo doctissimo viro Joanne Alberto Fabricio sumpta esse (87).

(87) *Bibliotheca Græca*, vet. ed., t. VIII, p. 260.

ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΤΟΥ ΔΥΣΣΕΒΟΥΣ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ

ΠΡΟΣ ΟΝ ΕΓΡΑΨΕΝ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΝ Ο ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ.

EUNOMII IMPII APOLOGIA, QUAM CONFUTAVIT BASILIUS MAGNUS (88).

[*Hic libellus nulla de alia causa descriptus est, quam ut quale sit hoc scriptum, constet. Etenim quæ de Deo pronuntiat, et eo quod sit ingenitus, et quod Filius sit genitus, et alia quæ nugatur, maxime*

[(89) Οὗτος δὲ λόγος οὐδὲ ἄλλο τι γέγραπται, τὸ δεικνύται δὲ γραφή. Αὐτὸς λέγει περὶ Θεοῦ, ὃς ἀγέννητος, καὶ γεννητὸς (90) δὲ Μίας, καὶ ἔτερα δύο ληρεῖ, διεβίστατά εἰσι, καὶ ἔξω τῆς εὐσε-

(88) Interprete Jacobo Fabricio Holsato.

(89) Nota in codice manu exarato ascripta.

(90) Aetii et Eunomii dogma, ἀγέννητον non

posse esse simile τῷ γεννητῷ. Vide Epiphanium, hæresi 76.

νοῦς ἡμῶν πίστεως· Πρόσχες γοῦν, δὸνεγί· Α νώσκων, θνατοῦ μὴ παρατραπῆς τῆς εὐθείας δόδοι.]

1. Τὸ (91) μὲν συκοφαντεῖν καὶ διαβάλλειν τινὰς ἐξ ἀκολάστου γλώττης καὶ γνώμης ἀγράμμονος, μοχθηρῶν καὶ φιλαπεχθημόνων ἔργον εἰδότες· τὸ δὲ τοὺς ἐκ διαβολῆς εἶναι δόξαντας πονηροὺς πάσῃ προφυμίᾳ πειρᾶσθαι τὸ φεῦδος τοῖς ἐλέγχοις ἀποτρέπειν, ἀνδρῶν σωφρόνων, καὶ μετὰ τῆς ἔδας εὐδουλίας τὴν τῶν πολλῶν ἀσφάλειαν περὶ πολλοῦ ποιουμένων· τὴν γέρμεθα μὲν λόγῳ τὴν γνῶσιν ἀμφοῖν ἔχοντες, μῆτε τῆς προτέρας ποτὲ γενέσθαι μοίρας, καὶ τῆς ὑστέρας τὴν πεῖραν διαφργεῖν. Ἐπειδὴ δὲ μὴ κατὰ γνώμην (92) ἐκδῆναι συνέδη τὸ τέλος, ποικίλως καὶ πολυτρόπως διὰ τε λόγων καὶ πράξεων παρὰ πολλοῖς κατασκευασθεῖσῃς ἡμῶν φεῦδοις δυσφημίας, ἀλγεινῆς μὲν ἡμῖν, βλαβερᾶς δὲ τοῖς πιστεύουσιν ὑπὸ τινῶν πονηρῶν καὶ μηδὲν ὀχνούστων λέγειν ἢ πράττειν ἀνθρώπων (93), καὶ τῶν ἀκεραιοτέρων ταῖς τῶν διαφόρων κατηγορίαις τὴν ἀλήθειαν μετρούντων, οὐ κρίσει τὰς καθ' ἡμῶν διαβολὰς προσιεμένων· ἡμῖν τε αὐτοῖς λυσιτελεῖν φύθημεν πρὸς ἀπολογίαν, καὶ τοῖς ἀδαστατίστως λεγομένοις, πρὸς ἀσφάλειαν, ἔγγραφον εἰς δικασθεῖσας τῆς ἔκπτωτης δόξης τὴν διμολογίαν, εἰς πως διὰ ταύτης τὴν τε προλαβοῦσσαν ἀποτρεψάμεθα βλασφημίαν, καὶ πρὸς τὸ λοιπὸν τοὺς μὲν πονηροὺς δτολμοτέρους, τοὺς δὲ λιαν εὐχερεῖς ἀσφαλεστέρους παρασκευάσκιμεν, τοῖς μὲν τὸ φεῦδη λέγειν ἐπιδεῖς, τοῖς δὲ τὸ πιστεύειν ἀσφαλὲς ὑποδειξαντες, συναποδεικνυμένης τῇ παρ' ἡμῶν ἀληθείᾳ τῆς κατ' ἀμφοῖν κολάσεως. Ή γάρ πρὸς τὸ φεῦδος κοινωνίᾳ κοινὴν ἀμφοτέροις κατεργάζεται τὴν τιμωρίαν.

in posterum malitiosos illos homines minus audaces, capiuntur et permoventur, certiores atque confirmatiōes illis quidem, quam sit horribile mendacia dicere, falsaque asserere: demonstrando iterum falsa credere, ostensa simul ea quae a nobis stat veritate, et que utrisque metuenda est pœna. Nam mendacii communio communem eliam utriusque conficit pœnam.

2. Αἰτοῦμεν (94) δὲ πρὸς πάντων δράσης, τούς τε νῦν ἀκούσομένους, καὶ τοὺς εἰς (95) θυτερὸν ἐντευξομένους, μὴ τῷ πλήθει διαχρίνειν ἐθέλειν τῆς ἀληθείας τὸ φεῦδος, τῷ πλειονὶ μοίρᾳ τὸ κρίτον συνάπτοντας, μῆτε μὴν ἀξιώμασιν ἡ τινῶν ἀλαζονεῖς προσέχοντας, ἀμαυροῦσθαι τὴν διάνοιαν· ἢ τῷ τάξις τῶν προλαβόντων (96) τὸ πλειονέντας, ἀποφράττειν τὰς ἀκοὰς τοῖς ὑστέροις· τὴν δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν παντὸς μὲν ἀνθρώπων (97) ἀριθμοῦ, πάσης δὲ φιλοτιμίας ἢ φιλονεκτίας, συνηθείας τε αὐτοῦ καὶ συγγενείας, καὶ συλλήγοδην εἰπεῖν, πάντων δσα τοῖς τῆς φυχῆς κριτήροις ἀπισκοπεῖν εἰλθεν προτιμήσαντας, τῇ πρὸς τὴν ἀληθείαν εὐνοϊκή κρίνειν τὰ λεγόμενα (98). Μεγίστη γάρ μοίρα πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας διάγνωσιν ἢ πρὸς αὐτὴν οἰκείωσις.

(91) Basilus, lib. i contra Eunom. pag. 209.

(92) Ma. Tenisson., σπουδὴν.

(93) Id., ἀνδρῶν. In mass. vetusto fuit, ἀνῶν, quod significat ἀνθρώπων.

(94) Ita codices Gudii, Lindenbrogii, Tenissonii; licet apud Basilium pag. 210 est, aitouμαι.

sunt impia, et a sancta piaque nostra fide aliena. Attende igitur et cave, quicunque haec legis, ne a recta via avertaris.]

1. Petulanti lingua et mente prava aliis calumniando obtrectare, cum eorum hominum esse sciamus, qui improbi odioque digni sunt, vicissim omni conatu et studio totaque mente in id incumbere, ut per calumniam pro malis habiti mendacium veris argumentis a se propellant, hominum bonorum esse novimus, et quidem talium, qui cum sibi privatim bene consultum cipiunt, tum multorum quoque publicam confirmationem magni faciunt. Optabamus itaque ut sola speculatione utrumque hoc cognitum habere nobis contingere, et neque cum priori ullum consortium haberemus, et a posterioris etiam experimento immunes esse possemus. Quia vero finem illum ex animi sententia assequi non licuit, vafre et varie tam verbis quam factis comparata nobis apud multos mendacii infamia, magno profecto cum dolore nostro, illorum vero, qui fidem istis habent, damno; cumque haec siant a malitiosis et ejusmodi hominibus, qui quidvis dicere aut facere non verentur, tum a simplioribus, qui veritatem ex dissidentium criminationibus metiuntur, et nullo judicio sparsas contras calumnias admittunt et in manus sumunt: utile nobis ipsis duimus partim quidem ad nostri defensionem, partim vero etiam ad ea, quæ alias simpliciter et sine certa probatione dicuntur, confirmanda probeque munienda, ut scripto comprehensam et oram vobis nostræ sententiam exponeremus confessionem, si quo pacto per illam tum calumnias antevertentes, hoc est, prius sparsas et acceptas amoliri; tum vero illos vero, qui valde sunt simplices, facileque reddere possemus: demonstrando iterum falsa credere, ostensa simul ea quæ a nobis stat veritate, et que utrisque metuenda est pœna. Nam mendacii communio communem eliam utriusque conficit pœnam.

2. Petimus autem ante omnia tum a vobis, qui nunc haec estis audituri, tum etiam ab illis, qui in posterum in eadem incident, eaque legent, ne multitudinis ratione habita, secundum eam verum a falso discernere velitis, majori ☩ scilicet parti id quod melius est, nimirum victoriam et veritatis testimonium, attribuendo: neve dignitati aut jactantiae quorumdam dediti, aciem mentis vobis retundi patiamini: vel, dum plus æquo ordini priorum doctornum tribuitis, aures posterioribus obtutetis. Quin potius, ut Salvatoris nostri Iesu Christi doctrinam omni hominum numero, omni quoque ambitioni vel contentionis studio, omni quoque familiaritati et cognitioni, atque ut summatim dicam, omnibus illis rebus, quæ menti in judicando tenebras offundere soleant, præferatis, atque ita bene

(95) Eic omittit Basil. et Gud.

(96) Ita recte Basil. Tenisson. Lindenbrog. Nam Gud. male, προσλαβόντων.

(97) Cod. Tenisson. iterum, ἀνδρῶν.

(98) Verba, τῷ πρὸς τὴν ἀληθείαν εὐνοϊκή κρίνειν τὰ λεγόμενα, apud Caveum male desiderantur.

erga veritatem affecti, de iis quæ dicuntur judicium feratis. Elenim ad solidam veritatis cognitionem et dijudicationem plurimum facit. si quis ipsius veritatis tanquam domestica familiaritate delectetur.

3. Præterea rogamus, ne nobis indignemini, quod **A** neque fastus, neque metus rationem ullam habemus, sed omni temporali gratiæ et tranquillitati illam fiduciam animi intrepidi præponimus, quæ propter futurum statum penes fideles est, et illa mala, quæ Deus impiis certo minatur, magis censemus timenda, quam quamlibet terrenam afflictionem, ipsamque adeo temporalem mortem; et sic ipsam veritatem omni velamine destitutam expomimus. *Negue enim, ut cum Apostolo loquar, dignæ sunt afflictiones præsentiæ sæculi ad eam gloriam quæ aliquando revelabitur*⁴⁴. Neque sane universus hic mundus dignus est, qui conferatur cum illo commodo et domino, quæ tanquam æquam compensationem propria uniuscujusque anima accipiet: cum ab iis quæ utrinque exspectanda sunt, tum quoad præmia, tum quoad præniam, longe præsentia supererentur.

4. Sed ne, dum hisce diutius justo immoramus, **B** sermonem niam producamus, ad ipsam nos convertimus fidei confessionem, ex qua iis, qui nostram velint scire sententiam, promptum et expeditum erit eam agnoscere. Necessarium autem quoque fortassis fuerit nobis, qui de hisce rebus verba facimus, et propriæ sententiæ rationem reddere tenemur, ne temere semel multitudinis nos dedamus opinionibus; sed ut piam illam traditionem, quæ retro cogitando inde a Patribus usque obtinuit, velut quamdam amissim ac regulam præmittamus, atque ea deinde seu exacta judicii norma uti cuivis permittamus ad eorum quæ dicuntur dijudicationem.

5. *Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, ex quo sunt omnia. Et in unum unigenitum Filium Dei, Deum Verbum, Dominum nostrum Jesum Christum, per quem sunt omnia. Et in unum Spiritum sanctum Paracletum, in quo universæ gratiæ distributio juxta proportionem prout expedit unicuique datur sanctorum.*

6. Hæc igitur est illa simplicior confessio, et omnium, quibuscumque hoc curæ est ut videantur vel sint Christiani, communis fides, ut compendio ac generalius aliquantodicam, omisso ceteris quorum, quia adhuc extra controversiam versantur, mentionem facere superfluum judicamus. Nos vero si quidem videremus necessario incumbere illis, qui semel ipsas voces ratas habuerunt, et una cum nonnibus verum quoque sensum indivulsum tene-

3. Πρὸς δὴ τούτοις (99) μηδὲ ἡμῖν χαλεπαίνειν, εἰ τύφου μὲν ἀμελησαντες καὶ φόδου, τῆς δὲ παραυτίκα χάριτος καὶ ἀσφαλείς τὴν ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἀδειῶν προτιμήσαντες, καὶ πάσης ἐπιγελου κακοπαθείας θανάτου τε προσκαίρου φοβερωτέραν τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὥρισμένην ἀπειλὴν εἰνxi χρίναντες, παντὸς ἐπικαλύμματος γυμνὴν ἐκτιθέμεθα τὴν ἀλγθειαν. Οὔτε γὰρ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰπεῖν, ἀξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀποκαλύπτεοθει τοῖς δόξαιν. Οὐδὲ δὲ σύμπας λόσμος πρὸς ἀπόλαυσιν (1) καὶ δεσποτεῖαν, ισόρροπον ἀντάλλαγμα τῆς ἀδιάταξτου ψυχῆς, πολὺ καθ' ἐκτερον ἀπόλαυσιν τε καὶ κόλασιν ὑπερβαλλόντων τὰ παρόντα τῶν προσδοκωμένων.

4. *Cum ab iis quæ utrinque exspectanda sunt, tum quoad præmia, tum quoad præniam, longe præsentia supererentur.*

4. Ἀλλ' ἵνα γε μὴ τούτοις ἐπὶ πλεῖον ἐνδιατρίβοντες, πέρα (2) τοῦ μέτρου μηκύνωμεν τὸν λόγον, ἐπ' αὐτὴν ἔδη τρεψώμεθα τῆς πίστεως τὴν ὀμολογίαν, ἐξ ἡς εὐμαρῆς καὶ ῥφδία γένοιτ' ἀν τοῖς βουλομένοις τῆς ἡμετέρας γνώμης κατανόησις. Ἀναγκαῖον δὲ τοῖς τούς περὶ τούτων λόγους ποιουμένους, καὶ δόξης οἰκείας εὐθύνας ὑπέχειντας, μὴ ταῖς τῶν πολλῶν ἀμελῶς ἐντούτοις (3) ἐκδιδόναι γνώμαις, τὴν δὲ κρατούσαν (4) ἀναθεν ἐκ τῶν Πατέρων εὐτεῖη περάδοσιν, ὥσπερ τινὲς γνώμονα (5) καὶ κανόνα προεκτιθεμένους, ἀκριβεῖ τούτῳ προγχωρεῖν χρῆσθαι κριτηρίῳ πρὸς τὴν τῶν λεγομένων ἐπίκοισιν.

5. Ηιστεύομεν (6) εἰς ἔνα Θεὸν, Πατέρα παντοχάρτορα, ἐξ οὗ τὰ πάντα. Καὶ εἰς ἔνα μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Θεὸν λόγον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν δί' οὐ τὰ πάντα. Καὶ εἰς ἔνα Πνεῦμα ἄγιον, τὸν Παράκλητον, ἐν φόρσης χάριτος διανομῆτη, κατὰ τὴν συμμετρίαν πρὸς τὸ συμφέρον ἐκάστω δίδοται τῶν ἀγίων.

6. Ή μὲν οὖν ἀπλουστέρα καὶ κοικὴ πάντων πίστις, ὅσοις τὸ δοκεῖν ἡ τὸ εἶναι Χριστιανοῖς ἐπιμέλεις, ὡς ἐν ἐπιδρομῇ κεφαλαιωδέστερον εἰπεῖν, αὐτῇ, λειπομένων ἔτι τῶν δευτέρων, ὃν διὰ τὸ τέως ἀνχριστοῦτον (7) παρέλκειν ἡγούμεθα τὴν μνήμην. Ήμεις δ' εἰ μὲν ἐωρῶμεν ἐπάναγκες εἶναι τοῖς ἀπαξ τὰς φωνὰς παραδειμένοις, ἀπαράτρεπτον συνδιασώζειν τοῖς δύναμασι τὴν ἀληθῆ διάνοιαν, τι τοὺς ἡμᾶς ἀσθεῖας γραφαμένους μετὰ τὴν δρο-

⁴⁴ Rom. viii, 18.

(99) Basilius, pag. 211.

(1) Ita rectius ms. pro ὑπόλοχσιν.

(2) Sic ms. Lindenbrog. pro παρά, quod Caveus edidit.

(3) Al., xxii αὐτούς.

(4) Basilius, pag. 212.

(5) Hac fidei formula etiam Arium Alexandro Alexandrino fucum fecisse notat Basilius pag. 212.

(6) Basilius, pag. 212, C. — Whistonus jubet

D ferre symbolum quod exstat Constitut. apostol. vii, 41.

(7) Ita recte mss. quæ inspexi, licet Whistonus legit ἀμφισσήτων, verit enim: *omitting at present the additional articles which have been contested. Sed per τὰ δεύτερα Eunomius intelligit capita posteriora quæ in Symbolo sequebantur de resurrectione et vita æterna, de quibus nulla tunc erat controversia. Erat autem gravissima de Filio Dei et Spiritu sancto, de quibus verba symboli ascripsit.*

λογίαν ταύτην ἔλευθέρους ἀφίεντας τῶν ἐγκλημάτων, καθερευούσης αὐτῶν τῆς διανοίας πάσης καθ' ἡμῶν πονηρᾶς ὑπονοίας, τούτον δρον καὶ πέρας τῶν ἑδίων θν ἐποιησάμεθα λόγων, ἀσφαλῆ τὴν ἡσυχίαν ἡμῖν ἐγγυωμένης τῆς δομολογίας. Ἐπειδὴ δὲ μήτε διὰ κακόνοιαν ή τινα γνώμης μοχθηραν ἐτέρων, παρατρέπειν καὶ διαφθείρειν τὴν ἔννοιαν ἐπιχειροῦσιν, αὐτάρχης πρὸς πίστωσιν τῆς ἀληθείας (οὐ γάρ θν Σαβέλλιος δὲ Αἴδης, καὶ Μάρκελλος δὲ Γαλάτης, καὶ Φωτεινὸς, ή τις ἄλλος τῶν τὴν αὐτήν τούτοις μανίαν μανέντων, συλλόγων ἴερατικῶν καὶ κοινωνίας μυστηρίων, καὶ περιβόλων ἐκκλησιαστικῶν ἐργοντο), μήθ' ἡμῖν ἴκανη πρὸς διάλυσιν τῶν ἐπενεγθέντων ἐγκλημάτων ἀλλὰ δεῖ τινων ἀκριβεστέρων λόγων πρὸς τὴν τῆς διανοίας ἔξπλωσιν πειρασθεία, ὡς θν οἵσι τῶν μεν εἰς τούμφαντες ἀνάγειν ήν αὐτοὶ περὶ τούτων νυγχάνοντες ἔχοντες δόξαν, ητοι προτιθέντες τὴν λέξιν, εἴθ' ὕστερον ἐκκαλύπτοντες τὴν ἔννοιαν, ή καὶ προκειμέναις ταῖς ἔννοιαις τὰς φωνὰς ἐφαρμόζοντες, οὐ λυμαίνομέντης τῇ ἀληθείᾳ τῆς κατὰ τὴν τάξιν ταύτην ἐναλλαγῆς, ἀρχούντων δηλαδὴ τῶν αὐτῶν ἡμῖν πρὸς τε τὴν ἡμετέραν αὐτῶν ἀπολογίαν, καὶ τὸν τῶν ἡμάς γραψαμένων ἔλεγχον.

etiam ut praejectis sententiis aptemus voces: non ut instituta commutatio, sed ut hæc ipsa ita tractata ad utrumque sufficient, nimirum ut et nostram tueamur apologiam, et eos quoque, qui nos accusarunt, coargamus.

7. (8) Εἰς τούννων κατὰ τε φυτικὴν ἔννοιαν, καὶ κατὰ τὴν τῶν Πατέρων διδασκαλίαν ἡμῖν ὀμολόγηται Θεός· μήτε παρ' ἑαυτοῦ, μήτε παρ' ἔτέρου γενόμενος. Ἐκάτερον γάρ αὐτῶν ἐπίσης ἀδύνατον· ἐπειδὴ γε δεῖ κατὰ ἀλήθειαν τὸ τε ποιοῦν τοῦ γινομένου προϋπάρχειν, καὶ τὸ ποιούμενον τοῦ ποιοῦντος εἶναι δεύτερον· μήτε δὲ αὐτὸν ἑαυτοῦ πρότερον ἢ ὕστερον εἶναι δύνασθαι, μήτε ἔτερόν τι πρὸ τοῦ Θεοῦ. Ἡ γάρ θν ἐκεῖνο πρὸ τοῦ δευτέρου τὸ τῆς θεότητος ἔσχεν ἀξιωμα. Τὸ γάρ τοι δυνατὸν εἶναι λέγειν δφ' ἔτέρου τι γίνεσθαι ἀληθῆς δν, ἐπὶ γενητῶν θν ἔχοι χώραν, καπὶ τῶν δπὸ Θεοῦ γενομένων τάττοιτο δικαίως. Οὐκοῦν (9) εἰ μήτε αὐτὸς ἐκαθοῦ, μήθ' ἔτερόν τι αὐτοῦ προϋπάρχειν δέδεικται, πρὸ δὲ πάντων αὐτός· ἔκολουθει τούτῳ τὸ ἀγέννητον· μᾶλλον δὲ αὐτὸς έστιν οὐσία ἀγέννητος. Περιττὸν μὲν θως καὶ παρέλκον δόξει τοῖς τὰ πολλοῖς δομολογούμενα κατασκευάζειν ὡς ἀμφίβολα. Οὐ μήν ἀλλά γε διὰ τῶν σοφίαν οἰομένους τὴν πρὸς τὰ φανερὰ μάχην, ή πρὸς μέμψιν καὶ συκοφαντίαν παρεσκευασμένους, δεῖ τιος ἀκριβεστέρας παρατηρήσεως ἡμῖν.

confesso, ita tractare ac si essent dubia. Verum enim vero propter illos qui sapientiam esse censent, contra rem manifestam pugnare, vel etiam propter alios qui ad vellionandum et calumniandum instructi sunt, necesse est ut observations utamur accuratiore.

8. Ἀγέννητον δὲ λέγοντες, οὐκ ὀνόματι μόνον κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην σεμνύνειν οἰόμεθα δεῖν, ἀποτιννύναι δὲ κατ' ἀλήθειαν (10) τὸ πάντων ἀναγκαιότατον δφλημα τῷ Θεῷ τὴν τοῦ εἶναι δέστιν ὀμολογίαν. Τὰ γάρ τοι κατ' ἐπίνοιαν λεγόμενα ἐν ὀνόμασι μένον (11) καὶ προφορῷ τὸ εἶναι ἔχοντα, ταῖς φωναῖς

(8) Basilius pag. 214.

(9) Apud Basiliūm, pag. 215, ἄρ' ουν, et τοι, μήτε ἔτερον.

A rent, parive necessitate oportere eos, qui nos impietatis accusarunt, post editam hanc confessionem ab intentatis criminibus rursum nos absolvere, purgato nimirum ipsorum animo ab omni prava contra nos suspicione: possemus quidem verborum nostrorum statim finem et terminum hic facere, tutum 693 quietemque spondente nobis eadem confessione. Verum quia neque illis, qui malevolentia aut alio quodam vitio verum sensum pervertere et corrumpere conantur, ad fidem veritati faciendam sufficit (alioqui enim Sabellius Libys, et Marcellus Galata, et Photinus, aut quisquam alius ex illis qui eodem cum ipsis furore insaniverunt, propterea a sacris conventibus et mysteriorum communione, adeoque ecclesiasticis septis non arcerentur), neque nobis ad illata contra nos crimina dissolvenda sufficiens fuerit: verum opus est exquisitioribus et solidioribus quibusdam rationibus ad sensus veri explicationem: conabimur itaque quoad possumus in manifestam lucem proferre eam quam ipsis tenemus hisce de rebus sententiam, vel ut primum in medium afferamus verba confessionis, et ita deinde ex eis eruamus verum sensum; vel

B ut veritatem convellat hæc juxta seriem hanc a mea etiam ut præfectis sententiis aptemus voces: non ut instituta commutatio, sed ut hæc ipsa ita tractata ad utrumque sufficient, nimirum ut et nostram tueamur apologiam, et eos quoque, qui nos accusarunt, coargamus.

C 7. Unum igitur tam secundum naturalem notiōnem, quam secundum Patrum doctrinam confessi sumus Deum, qui neque a seipso neque ab alio est factus. Utrumque enim horum æque impossibile, quandoquidem ipsa veritas requirit, ut causa prior sit effectu, et ut factum sit porterior ipso faciente. Nec fieri potest ut unum quidquam et idem sit seipso prius aut posterius, sicut et eadem ratione fieri nequit, ut aliud quidquam Deum antecesserit: alioqui enim hoc ipsum divinitatis dignitatem habuisse ante illud quod posterius est. Hoc, inquam, æque impossibile est. Etenim affirmare fieri posse, ut quod vere est, ab alio factum sit, locum id habet in iis quæ generari et fieri possunt, suoque jure ita dicitur de iis quæ a Deo facta sunt. Quocirca, si nec ipse seipso prior fuit, neque aliud quid ipsum antecessit, ut jam est demonstratum, siquæ ipse ante omnia existit: consequens est ipsum ingenitum esse: imo potius ipse est essentia ingenita. Supervacaneum quidem fortassis et abundans non nullis videbitur, illa quæ apud plerosque sunt in

D D nunc propter illos qui sapientiam esse censent, contra rem manifestam pugnare, vel etiam propter alios qui ad vellionandum et calumniandum instructi sunt, necesse est ut observations utamur accuratiore.

8. Quando autem ingenitum dicimus Deum, non arbitramur nomine tenus saltem juxta humanum commentum esse colendum: sed revera hoo maxime necessarium debitum Deo persolvendum, ingenitum scilicet confessionem, quod nimirum ipso sit hoc ipsum quod est. Quæcunque enim voce ali-

(10) Basilius pag. 216, ἐκτιννύναι δὲ αὐτῷ.

(11) Ita Basil., sed mss., μόνοις.

qua hominum artificio excogitata proferuntur, ea cum in solis nominibus et ipsa enuntiatione esse suum habeant, cum ipsis vocibus una dissolvi solent. Deus autem ut qui Deus est et eorum qui tacent, et qui loquuntur, et qui sunt, is, inquam, et erat et est ingenitus antequam rerum natura exsistet. Neque tamen secundum privationem est ingenitus; privationes enim naturalium rerum propriæ privationes sunt, et ipsis habitibus posteriores. Jam vero neque illa Deo secundum naturam competit generatio, neque ea ratione dicitur ingenitus, quasi prius aliquam sui generationem haberit, et postea illa sit privatus, quandoquidem valde hoc est impium, et ita impium, ut si id obtineat, omnis de Deo ejusque perfectione vera cogitatio, imo eorum qui hæc comminiscuntur proprius intellectus plane evertatur: dicere nimur, Deum omnino aliqua re privatum esse, earum nimur, quæ sua natura semper ipsi adsunt. Neque enim quis sanæ mentis dixerit quemquam aliqua re ex iis, quæ nunquam penes ipsum fuerunt, privatum esse. **694** Si vero neque cogitatione, neque juxta privationem, uti jam proleta demonstravit oratio, neque respectu aliquius partis ingenitum accipi potest; est enim ipse impartibilis: neque ea ratione quasi in ipso aliud sit diversitatem quamdam habens; simplex enim est et incompositus; neque ita quasi aliud quid sit præter ipsum fuerit illa essentia quæ dicitur ingenita.

9. Ingenitus autem cum sit juxta præmissam demonstrationem, fieri non potest ut generatio aliqua sit in ipso talis, ut propriæ suæ naturæ genitum participem facial: et necesse etiam est, ut excedat omnem comparationem ac societatem, quæ institui quidem posset respectu ejus quod genitum est. Si quis enim essentiam hanc communem reddere cum aliqua re alia, vel de hac essentia aliud alicui impertire voluerit, necessario hoc facere attentabit, vel secundum diremptionem ac partitionem, vel secundum similitudinem ac comparationem. Utrum autem ex his afferatur, multas profecto secum absurditates, vel potius blasphemias trahet et inferet ipsa assertio. Etenim sive dividatur, aut in partes securerit, non amplius illa esse potest ingenita, cum videlicet ipsa illud, quod antea non erat, ex tali divisione fiat: imo hoc pacto corruptionis expers illa esse nequit, siquidem partitio ista totam incorruptibilitatis majestatem labefactat. Sive etiam com-

συνδιαλύεσθαι πάρεικεν. 'Ο δὲ Θεὸς καὶ σιωπῶντων καὶ λεγόντων, καὶ γενομένων καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὰ ὄντα, ἦν τε καὶ ἔστιν ἀγέννητος. 'Αλλὰ μὴν (12) οὐδὲ κατὰ στέρησιν εἴ τοι τῶν κατὰ φύσιν αἱ στέρησις εἰσὶ στέρησις, καὶ τῶν ἔξεων δεύτεραι. Οὔτε δὲ κατὰ φύσιν ἦν τις τῷ Θεῷ γένεσις, οὔτε προτέρων ἔγων ταύτην, εἰτα στέρηθεὶς γέγονεν ἀγέννητος. 'Ἐπειδὴ καὶ λίαν ἔστιν ἀσεβὲς, ὡς λυμαντικὸν τῆς ἀληθοῦς περὶ Θεοῦ ἐννοίας καὶ τῆς τελειώτητος αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τῆς τῶν ἐφευρόντων διανοίας, τὸ λάγειν βλάως στέρησθαι τινος τὸν Θεὸν, δηλοντές τῶν φύσει προσόντων. Οὐ γάρ ἀν τις εἴποι σωφροῶν ἀστέρησθαι τινά τινος τῶν μὴ πρότερον διαρχόντων. Εἰ δὲ (13) μήτε κατὰ ἐπινοίαν, μήτε κατὰ στέρησιν, ὡς δὲ φίθεοις ἔδειξε λόγος, μήτε ἐν μέρει τὸ ἀγέννητον. **B** Ἀμερής γάρ: μήτε ἐν αὐτῷ ὡς θερον· ἀπλοῦς γάρ καὶ ἀσύνθετος· μήτε παρ' αὐτὸν θερον· εἰς γάρ καὶ μόνος αὐτός ἔστιν ἀγέννητος· αὐτὸν (14) δὲ εἴη οὐσία ἀγέννητος.

9. Ἀγέννητος δὲ ὁν (15) κατὰ τὴν προλαβούσαν ἀπόδειξιν, οὐκ ἀν ποτε πρόσωπο γένησιν, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδούναι τῷ γεννιωμένῳ φύσεως (16), ἐκφύγοι τε ἀν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν. Εἰ γάρ τις κοινοποιεῖν πρὸς ἔτερον, ή μεταδιδόναι τινὶ τῆς οὐσίας ταύτης ἀθελήσειν, ήτοι κατὰ διάστασιν καὶ μερισμὸν, ή κατὰ σύγκρισιν τοῦτο κατασκευάσσειν ἔτι. 'Οπότερον δὲ ἀλέγηται τούτων, πολλαὶ ἀποπλαίσι, βλασφημίαις δὲ μᾶλλον δὲ λόγος ἐνεχθήσεται. Εἴτε γάρ διαιρότο καὶ μερίζοιτο, οὐκ ἔτι ἀγέννητος εἴη, δὲ μὴ πρότερον ἦν, τοῦτο ἐκ τῆς διαιρέσεως γιγνόμενος. 'Αλλὰ μὴν οὔτε ἀφθαρτος· τοῦ μερισμοῦ τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἀξιωματοῦ μερισμόν. Εἴτε τὴν πρὸς ἔτερον διέχοιτο σύγκρισιν, τῆς συγκρίσεως οὐδὲ ἔξι ἀκοινωνήσαν γιγνομένης, κοινοποιηθήσεται τὸ τῆς οὐσίας ἀξιωματοῦ. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τούνομα, ὥστε ἔξι ἀνάγκης δεῖν τοὺς τούτῳ τῷ λόγῳ βιαζομένους, ή τὴν προσηγορίαν ἀκοινωνήτον φυλάττειν βουλομένους, ἀκοινωνήτον ταύτη τονδια-

(12) Basil. pag. 221.

(13) Basilius pag. 223.

(14) Fortasse leg., αὐτός, ut pag. 620.

(15) Basilius pag. 228.

(16) Hoc palmarium Eunomii argumentum ac prope unicum, fieri non posse ut ex ingenita divina essentia similis ipsi Filius generetur.. Unde quidquid de generatione Filii in sacris litteris dicitur, ille de creatione accipit. Sed non majoris illa argumentatio mihi videtur esse ponderis, quam si neges ab increata divina essentia aliud potuisse creari ac produci. Deinde, quomodo de re creata dici potest quod sit χαρακτήρ τῆς ὄντοτάσσως Dei? Σοφία et λόγος Patris atque θεὸς θεός? proprius Filius et unigenitus: a quo Spiritus sanctus accipit. Quomodo factus est per quem omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil nec visibile nec invisibile? Hisce itaque et aliis clarissimis Scripturæ testimoniis

D argumentationes metaphysicæ argutias opponere, Eunomii est qui ab Aetio magistro odoctus essentiam divinam penitus ac perfecte scilicet cognitam sibi habere persuadebat. Τοσοῦτον αὐτὸν ἐπίσταμαι: οὐδέ, ὥστε μὴ εἰδέναι: ἐμαυτὸν, ὡς Θεὸν μᾶλλον ἐπίσταμαι. **Tam perspicuus** Deus qualis sit novi ac tantum illius notitiam sum consecutus... ut ne me ipsum quidem melius quam illum noverim. Aetius apud Epiphanius LXXVI, pag. 916 et 889. Eunomius ipse majore etiam insolentia apud Socratem IV, 7: 'Ο δὲ Θεὸς περὶ τῆς ἐαντοῦ οὐσίας οὐδὲν πλέον ἡμῶν ἐπίσταται, οὐδὲ ἔστιν αὕτη μᾶλλον μὲν ἐκεῖνη, ητούτον δὲ ἡμῖν γνωσκομένη. 'Αλλὰ διπερ ἀν εἰδειημεν ἡμεῖς περὶ αὐτῆς, τοῦτο πάντως κακεῖνος οὐδέν: δὲ πάλιν ἐκεῖνος, τοῦτο εὐρήσεις ἀπαραλλάχτως ἐν ἡμῖν. **D** e sua ipsius essentia Deus nihil amplius scit quam nos, nec illa ipsi quidem notior, nobis autem obscurior esto.

σώζειν καὶ τὴν οὐσίαν. Ἡ ταύτης μεταδιδόναι τινὶ πειρωμένους, μεταδιδόναι καὶ τῆς προσηγορίας, ὥσπερ καὶ τῆς οὐσίας. Χωλεύει γάρ δὲ αὐτοῖν ἡ φιλοτιμία, λειπομένην παρέχουσα φατέρωφ μέρει τὴν χάριν, μετὰ τοῦ μηδὲ ἄξιον ἐργάζεσθαι Λόγου τὴν διαφοράν, ἀκριβολογουμένους περὶ τὴν προσηγορίαν, εἰ γε δύο ματὶ μόνῳ δὲ μὲν ὑπερέχοι, δὲ δὲ ἐλαττοίτο. Εἰ δὲ τῆς αὐτῆς μεταδιδόναι φωνῆς δὲ τῆς ἀκολουθίας ἀναγκάζει λόγος, μεταδιδότωσαν φιλοτιμότερον καὶ τῆς ισότητος, οὐχ εὐρισκομένου τινὸς δὲ δισφ θήσονται τὴν διαφοράν.

necesso est, quemadmodum de ipsa faciunt essentia. ambitio, quæ alteri parti doni alicuius defectum tribuit; et accedit una, quod neque dignum quid faciunt majestate Verbi, quando tam subtile sunt in distinguenda appellatione, si quidem hic quidem solo nomine sit major, alter vero minor. Si vero consequentia ratio illos cogit ut eamdem utrique tribuant vocem, largiantur etiam, quod est honorificentius, æqualitatem, cum non inveniant ubinam statuere possint illam præminentiam.

10. Οὐ γάρ δὴ τοιτ' ἀν εἴποιεν, ὡς κοινὴ μὲν ἀμφοῖν ἡ οὐσία, τάξει δὲ, καὶ τοῖς ἐκ χρόνου πρεσβείοις, δὲ μὲν ἐστι πρῶτος, δὲ δὲ δεύτερος ἐπειδὴ γε δεῖ προσῖνα πάντως (17) τοῖς ὑπερέχουσι τὸ τῆς ὑπεροχῆς αἴτιον, οὐ συνέζευκται δὲ τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ δὲ χρόνος (18), οὐκάντων, οὐ τάξις. Ἡ τε γάρ τάξις διευτέρω τοῦ τάττοντος, οὐδὲν δὲ τῶν τοῦ Θεοῦ δὲ διτέρου τάττεται. Οὐ τε χρόνος ἀστέρων ποιά τις ἐστι κίνησις. Ἀστέρες δὲ οὐ τῆς ἀγέννητου μόνον οὐσίας, καὶ νοητῶλ άπαντων, ἀλλὰ καὶ τῶν πρώτων σωμάτων γεγόνασιν ὑστεροι. Περὶ γάρ αἰώνων τι δεῖ καὶ λέγειν, τῆς Γραφῆς σαφῶς διαχορεύουσσης, πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχειν τὸν Θεόν, καὶ τῶν κοινῶν λογισμῶν ἐπιμαρτυρούντων; Οὐ γάρ μόνον ἀστέρες, ἀλλὰ καὶ κομιδῆς καταγέλαστον, τοὺς δὲ μόνον παραδεξαμένους ἀγέννητον, ή προούπαρχειν τι τούτου φάσκειν, ή συνυπάρχειν ἔτερον. Εἴτε γάρ προούπαρχοι τι, τούτο δικαίως λέγοιν δὲν ἀγέννητον, οὐ τὸ δεύτερον εἴτε συνυπάρχοι, τῷ πρὸς ὑπέρερον κοινωνίᾳ τοῦ συνυπάρχειν ἔτερον, ἀφαιρεθεὶσται τὸ δὲ μόνον εἶναι καὶ τὸ ἀγέννητον εἶναι, οὐα δὴ μετὰ τῆς οὐσίας ἀποκλήρωσεν τινὰ καὶ περιγραφὴν ἀμφοῖν συνεισαγόντων, συνθήκην τε αὐτὸν, καὶ τὸ τῆς συνθήκης αἴτιον.

posterioris fuit: sive una quid existere potuit, ratione habet, quia utrum una fuit, et alterum non sine altero fuit; hinc sane everetur tolleturque illud quod Deus unum quid sit, et quidem ingenitum; id quod perinde est, ac 695 si postquam prius certis officiis quæ distributions per sortem facta circumscripserunt ipsam amborum essentiam, postea illorum quædam conventionem, eisque conventionis causam inferant.

11. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἀνυπάρχειν τι ταύτη δυνατόν, οἰον εἰδός φαμεν, ή δύον καὶ (19) πηλικότητα, διὰ τὸ πάντη συνθήκης ἀλεύθερον εἶναι τὸν Θεόν. Εἰ δὲ τούτων καὶ τῶν τοιωτῶν τι μήτε ἔστι, μήτε τοτὲ γένοιτο δὲν, εὐαρήτε πεινοῦσαι συμπεπλεμένον τῇ οὐσίᾳ (20), ποῖος εἴτε συγχωρήσει λόγος πρὸς τὴν ἀγέννητον δύοιούν τὴν γεννητήν; τῆς κατ' οὐσίαν δύοιούτος ή συγκρίσεως ή κοινωνίας μηδεμίαν ὑπεροχὴν ή διαφοράν καταλιπούσης, ισότητα δὲ σαφῶς ἐργαζομένης, μετὰ δὲ τῆς ισότητος ἀγέννητον ἀποφαινούσης

¹⁸ Psal. lxxiii, 12.

(17) Male apud Basilium p. 290, προσέναι: δν.

(18) Ms. Lindenbrog, οὐ χρόνος, εοδεμ sensu.

A parationem quamdam admittat ad aliud, quandoquidem nulla comparatio ex illis fit, ubi plane nihil est commune; essentia utique majestas communicationis subibit sortem. Si vero hoc revera ita sit, ergo et nomen ipsum commune erit, ita ut necessario oporteat eos, qui hac ratione urgentur, vel ipsam appellationem incommunicabilem conservare ac tueri. Si vero voluerint eidem essentiam ab omni etiam communicatione sartam tectam conservare, vel si quidquam impertiri de ea alteri conabuntur, perinde aliquid de appellatione largiantur necesso est, quemadmodum de ipsa faciunt essentia. Claudicaverit enim ipsis, nisi scilicet hoc fecerint, ambitio, quæ alteri parti doni alicuius defectum tribuit; et accedit una, quod neque dignum quid faciunt majestate Verbi, quando tam subtile sunt in distinguenda appellatione, si quidem hic quidem solo nomine sit major, alter vero minor. Si vero consequentia ratio illos cogit ut eamdem utrique tribuant vocem, largiantur etiam, quod est honorificentius, æqualitatem, cum non inveniant ubinam statuere possint illam præminentiam.

B 10. Non enim profecto hoc dixerint, quod communis quidem ambobus essentia est, ordine vero et iis quæ ex tempore promanant prærogativis, hic quidem prior, ille vero posterior seu secundus est: quandoquidem in his quæ præminent, præexistere omnino oportet causam ejus præminentiam. Essentia autem Dei non competit nec adjunctum est tempus, non ævum, non ordo: ordo enim posterior est ordinante: nihil autem eorum quæ Dei sunt, ab alio est ordinatum; et tempus stellarum quidem motus est; stellæ vero non solum post ingenitam essentiam et omnia intelligibilia, sed etiam post prima corpora exstiterunt, illisque omnibus sunt posteriores. De æonibus autem seu ævo quid attinet dicere, cum Scriptura diserte affirmet, ante æcula esse Deum ¹⁸; quod idem communes quoque attestantur ratiocinationes? Neque enim impium tantummodo, sed plane quoque et affatim ridiculum est, si illi qui quidem concedunt unum esse ingenitum, nihilominus affirmare non dubitant, vel ante illud exstitisse quid aliud, vel una exstitisse. Sive enim prius quid existat, hoc jure meritoque dici poterit ingenitum, non illud quod

C

11. Quin imo neque fieri potest ut quidquam huic essentia insit, cuiusmodi dicimus esse speciem vel molem aut quantitatem, propterea quod penitus ab omni compositione liber sit Deus. Si vero neque pium est, neque poterit esse unquam, horum et similium quid communisci, quod id divinæ competit essentia, quæ, quæso, ratio concedet amplius, ut substantia ingenitæ genitam assimilemus? cum similitudo vel comparatio aut societas, quæ est secundum essentiam, nullam præminentiam vol-

(19) Basilius pag. 233, 7.

(20) Basilius addit, τοῦ Θεοῦ.

differentiam relinquat, aequalitatem autem perspicue astruat, una vero cum aequalitate manifestum faciat, assimilatum aequum oportere esse ingenitum. Nemo autem adeo demens et impie audax esse potest, ut aequalem affirmet Patri Filium, cum ipse Dominus diserte pronuntiet: *Pater qui misit me, maior me est*²⁶. Vel ut copulet alteri ex nominibus alterum, utroque contra ad se illud certatim trahente, sibique appropriante, neque altero ullam societatem respectu alterius admittente. Si enim ingenitus, non erit filius: et si filius, non erit ingenitus. At quod unus ille cunctorum Deus sit ingenitus et incomparabilis, pluribus omissis quae dici possent, sufficere haec quae jam dicta sunt, ad demonstrationem existimo.

12. Quod autem Filius sit unus et unicus (unicus enim est), allatis in medium sanctorum vocibus, quibus tum genimen tum creaturam praedicant, et per nomina discrepantia essentia etiam discrepantiam manifestam faciunt: possemus ista ratione omni porro cura et labore supersedere. Verum propter illos qui hanc generationem corporalem esse opinantur, et aequivocationibus impinguunt, necessarium fortassis erit, etiam de his paucis breviterque dicere. Dicimus itaque Filium esse genitum, juxta Scripturarum doctrinam, non aliud quid essentiam intelligendo, item aliud quid quod praeter ipsum significetur; sed illum esse hanc hypostasin, quam nomen ipsum significat, ita ut appellatio ipsi essentia veritatem astruat, siquidem essentia non verius quam ipsa appellatione monstratur. Dicimus autem porro hanc substantiam genitam esse, cum non esset ante propriam constitutio-

13. Si vero alicui hoc ipsum ausu temerario C dictum videtur, consideret ipse secum, utrum verum hoc sit an falsum. Si prius, ejusmodi ausus culpa caret proprio istius hominis iudicio, quandoquidem nihil rerum variarum, quod suo quidem tempore et modo dicitur, habere culpam potest. Sin vero falsum est, summa profecto necessitate erit, ut quod illis quae dixi contrarium est, verum putemus. Hoc vero est, Filium genitum esse cum antea exsisteret, id quod non solum absurditatis vel blasphemie, sed etiam summa non potest non esse fatuitatis. Res enim quae est, quid, quae, opus habet generatione, nisi ad similitudinem alicujus alterius rei transformetur juxta rerum animatarum naturam? Quae quidem vere fieri dici possunt cum exsistant quod sunt, non autem exsistant ea quae sunt. Etenim hominis semen non statim ipse est homo, neque lapis domus: fit autem tandem illud quidem homo, hic vero domus. Si vero unum quodlibet eorum quibus assimilari Filii generationem omnium est piissimum, cum non sint prius, tandem

A tunc διδούμενον ἡ συγχρινόμενον. Οδόις δὲ οὕτως ἀνδητος καὶ πρὸς διέσειαν τολμηρὸς, ὥστε τὸν εἰπεῖν τῷ Πατρὶ τὸν Γίδον, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου διαβρήθην εἰπόντος· Ὁ Πατὴρ δὲ πέμψας με, μετέων μου ἔτειν (21). ἡ συζεῦξαι θατέρῳ τῶν δύναμάτων θάτερον, ἀνθέλκοντος ἐκπτέρου πρὸς ἐσυνδόμενον τὸν προσειμένου τὴν πρὸς θάτερον κοινωνίαν. Ἀντεῖ γάρ ἀγέννητος, οὐχ υἱός· ἐν τε υἱός, οὐχ ἀγέννητος. Ἀλλὰ δὲ μὲν εἰς δὲ τῶν ἀπάντων θεὸς ἀγέννητος καὶ δισύγχριτος, πλειστῶν δύντων τῶν παραλειμμάτων ἀποχρήνει τηγοῦμαι (22) τὰ βηθέντα πρὸς ἀποδειξιν.

12. Οτι δὲ καὶ εἰς Γίδες (μονογενῆς γάρ), ἐνīν μὲν τὰς τῶν ἀγίων φωνὰς παραθεμένους, δι' ὧν μὲν καὶ γένημα καὶ ποιημα καταγγέλλουσι, ταῖς τῶν δύναμάτων διαφοραῖς καὶ τὴν τῆς οὐσίας παραλαγήν ἐμφανίσαντας, ἀπηλάχθως φροντίδος (23) καὶ πραγμάτων· διδὲ δὲ τοὺς σωματικὴν τὴν γένησιν διπλαρμάντωντας, καὶ ταῖς δύμανυμίαις προσπταίσαντας, ἀντιχαίον ἴσως καὶ περὶ τούτων διδεῖ βραχέων εἰπεῖν. Γένημα (24) τούτων τὸν Γίδον φαμεν κατὰ τὴν τῶν Γραφῶν διδασκαλίαν, οὐχ ἔτερον μὲν τι τὴν οὐσίαν νοοῦντες, ἔτερον δὲ τι πάρ' αὐτὴν τὸ σημαίνομενον, ἀλλ' αὐτὴν εἶναι τὴν δύνασταν ἣν σημαίνει τοῦνομα, ἀπαληθευόσης τῇ οὐσίᾳ τῆς προσηγορίας. Ταῦτη δὲ (25) γεγονῆσθαι μὲν οὐκ οὖσαν πρὸ τῆς Ιδίας συστάσεως, εἶναι δὲ γεγονήσεισαν πρὸ πάντων, γνώμη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός.

13. Εἰ δὲ τῷ δοκεῖ τολμηρὸν εἶναι τὸ βῆθεν, ἐπισκεψάσθω πάρ' ἐσυνδόμενον τὸν ἀληθὲς δύν, ἡ ψεῦδος. Εἰ μὲν γάρ τὸ πρότερον, ἀνυπατίος ἡ τόλμα κατὰ τὴν αὐτοῦ κρίσιν, ἐπεικέρ μηδὲν τῶν ἀληθῶν ἐν κατιφ καὶ μέτρῳ λεγόμενον διπλεῖον. Εἰ δὲ ψεῦδος, ἀνάγκη δῆμος πᾶσα, τούτων τούτωντον ἀληθὲς ἡγεῖσθαι. Τοῦτο δ' ἔστιν, ὅτα γεγονῆσθαι τὸν Γίδον. Ὁπερ οὐκ ἀποπλασίας μόνον ἡ βλασφημίας, ἀλλὰ καὶ πάσης εὐθείας ὑπερβολὴν ἔχοι. Τῷ γάρ δύντι (26) τι δεῖ γενέστως, εἰ μὴ πρὸς ἔτερόν τι μεταρρύθμιζοι το κατὰ τὴν ἐμψύχων τε καὶ ἀψύχων οὐμάτων φύσιν, διπερ γενέσθαι λέγοιτ' ἐν ἀληθῶς, δύτα μὲν ἔστιν, οὐκ δύτα δὲ ἔντεις; Οὔτε γάρ τὸ σπέρμα κανθρωπός, οὔτε λίθος οἰκος γίνεται δὲ, τὸ μὲν ἄνθρωπος, τὸ δὲ οἰκος. Εἰ δὲ τούτων ἔκαστον, οἰς καὶ παραβάλλειν τὴν Γίδον γίνεσται πάντων εὐσεβέστατον, οὐκ δύτα γίνεται (οὐ γάρ ἐκεῖνο γίνεται δὲ πρότερον ἦν), ποίαν δέξεται τὰς δὲ τὸν Γίδον δύτα γεγονῆσθαι λέγων; Εἰ γάρ (27) πρὸ τῆς γεγονήσεως ἦν, ἀγέννητος ἦν.

D tamen quid fiant (non enim fieri dici potest quod

²⁶ Joan. xiv, 28.

(21) Huic dicto Basilius pag. 235, opponit Philipp. II, 6, Non rapinam arbitratus est εἰναι τοια Θεῷ, esse aequalē Deo.

(22) Basili. p. 233, ἀποχρῆν τηγοῦμαι καὶ.

(23) Basilius lib. II, p. 238, φροντίδων.

(24) Basili. p. 242, 244.

(25) Basili. p. 246 et 248.

(26) Basilius pag. 248.

(27) Basili. p. 252.

antea erat): cujusmodi, quæso, medicinam admittet, qui Filium, cum ante existiterit, dicit genitum esse? Si enim ante generationem erat, erat utique ingenitus.

14. Άλλα πάλι γε καλῶς ὀμολόγηται, μηδὲν ἔτε- A τον μεταθεσθωσαν τῆς ὀμολογίας, ἔτερον εἰσάγοντες ἀγένητον. Η τον μεταθεσθωσαν τῆς ὀμολογίας, ἔτερον εἰσάγοντες ἀγένητον. Η τούτοις ἀμμένοντες παραιτεσθωσαν λέγειν δντα γεγενηθῆσαι τὸν Υἱόν· ἐπει μηδὲν συγχωρεῖ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ γεννήματος ἡ προστηγορία πρὸς τὴν ἀγένητον. Πᾶσα γὰρ γένοιτο σύγχυσις ὀνομάτων τε καὶ πραγμάτων, μιᾶς μὲν οὐσίας οὖσης τε καὶ λεγομένης ἀγένητου, ἐπεισαγομένης δὲ τῷ λόγῳ πάλιν ἐτέρας, εἰτα ταύτης γενητῆς ὀνομαζομένης, Υἱοῦ τε μὴ γεννηθέντος κατ' αὐτοὺς, καὶ Πατρὸς μὴ γεννησατος, ὀνόματα, εἴγε μὴ γεννηθεῖς ἦν. Ήλήν εὶ μὴ τις, κατὰ τὸν λόγον, κακὸν κακῷ λώμανος, μείζονι τὸ Ελαττον, αὐξήσιειν ἡ μεταβλητικὴ ἐπινοήσεις γένεσιν, πρὸς ἀποταῖς τοῖς ἄλλοις μῆτρ̄ ἐκεῖνο καλῶς λογισάμενος, ὡς εἴτε αὐξάνοι τι, προσθήκῃ τινὸς τῶν ἔξωθεν αὐξήσιειν ἄν. Ήδεν οὖν τὸ προστεθὲν, εὶ μὴ καὶ ἐτέρον ὑποθίμεθα; Άλλα εὶ μὲν τοῦτο, πολλὰ τὰ δντα καὶ ἀγένητα δντα εἰς συμπλήρωσιν ἐνδὲ ἐπινοεῖν ἀναγκαῖον. Εὶ δὲ τοῦ μὴ δντος ἡ αὔξησις, πότερον ἀμεινὸν ὀμολογεῖν πᾶν μὴ δὲν γεγενηθῆσαι γνώμῃ τοῦ παραγαγόντος, ἡ σύνθετον λέγειν τὴν οὐσίαν δὲ δντος καὶ μὴ δντος; Είτε μεταβάλοιτο, μηδὲνδὲ δντος εἰς δὲ μεταβληθεῖν, εἰς τὸ μὴ δὲν δὲνάγκης μεταβληθῆσται. Καὶ πῶς οὐκ εὔηθες, ίνα μὴ λέγωμεν ἀσθεῖς, τὸ δὲ μὴ δὲν κακωρητένα: λέγειν; δέον ἀφεμένους τῆς διμέτρου ταύτης εὐηθείας, παρανολας δὲ μᾶλλον, σωφρόνως παραδέξασθαι ταληθές.

verò dicere, essentiam constare ex ente et non ente, sed ex re aliqa quæ est vel fuit, et non est vel non fuit? Sique transmutatur, nulla re existente in quam possit transmutari, transmutabitur necessario in id quod non est. Et quomodo, quæso, non sit stolidum, ne dicamus impium, affirmare id quod est, abiisse in aliquid quod non est? Imo vero conveniens est ut missa et abjecta immodica hac stultitia aut potius insania, debita modestia id quod verum est acceptetur.

15. Άλλα οὗτοι μὲν ταῦτας καὶ πολλῷ πλεοντι τούτων ἀποπίλας δντες διπόδικοι λελγήθοισι σφας αὐτοὺς, οὐδὲ ἡμᾶς τὸλμης εθύμνατε δικαίως διπάγνετες, ἀλλ' έκατοὺς ἀσθείας ἐγκαλημένους. Ήμεῖς δὲ τοῖς διπό τε ταῦτα ἀγίων πάλαι (28), καὶ νῦν ἀρ' ἡμῶν αὐτῶν ἀποδειγμένοις ἀμμένοντες, μῆτρες τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ προσεμένης γέννησιν, ὡς ἀγένητου, μῆτρες διάστασιν ἡ μερισμὸν ὡς ἀφθάρτου, μῆτρες μὲν ἐτέρας τινὸς διποκειμένης εἰς Υἱοῦ γέννησιν, μὴ δντα φαμὲν γεγενηθεῖσαι τὸν Υἱόν. Οὐ κοινοκοινούμεν (29) οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν πρὸς τὰ ἐκ μὴ δντων γενόμενα, ἐπειπερ οὐδὲ οὐσία τὸ μὴ δὲν. Τῇ δὲ τοῦ ποιήσαντος γνώμῃ τὴν διαφορὰν τοῖς πάσιν δριζόμενοι, τοσαύτην αὐτῷ νέμομεν διπεροχήν, δοσην ἔχειν ἀναγκαῖον τῶν ίδιων ποιημάτων τὸν ποιητήν. Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ γεγενηθῆσαι κατὰ τὸν μεταράιον Ἰωάννην ὀμολογοῦμεν, συναπογεννηθεῖσης δνωθεν αὐτῷ τῆς δημιουργικῆς δινάμεως, δωστ' εἰναι Θεὸν μονογενῆ πάντων τῶν μετ' αὐτὸν καὶ τῶν δι' αὐτοῦ γεννομένων. Μόνος γὰρ τῇ τοῦ ἀγένητου δινάμει γεννηθεῖς καὶ κτισθεῖς,

⁸⁷ Joan. 1, 3.

(28) Basilius pag. 253, καὶ πάλι.

14. Verum vetusta recte habet confessio, quod nihil præter Deum sit ingenitum. Aut igitur rece- B dant ab illa confessione, et aliud quid proferant quod ⁶⁹⁶ sit ingenitum; vel si inhærente illi sententia volent, caveant in posterum ita loqui, quod Filius cum ante existiterit, genitus sit, quia filii et genimini appellatio non ingreditur unum et idem subjectum cum appellatione ingeniti. Summa enim et extrema confusio oriri potest tam nominum quam rerum, si cum una revera sit et dicatur essentia ingenita, verbo autem alia præter illam introducatur, posteaque hæc genita nominetur, Filius autem non sit genitus juxta ipsorum sententiam, neque Pater generaverit nomine tenus, si quidem non existat genitus: præterquam nisi quis, juxta trium sermonem, malum minus malo curans majori. excogitaverit aliquam generationem, quæ fiat per augmentationem, aut transmutationem. Et neque hoc modo præter omnia alia probe ratiocinaretur, propterea quod si quid augmentetur, necesse sit, ut auctario aliquo externo augmentum capiat. Unde igitur poterit esse illa additio, sive id quod apposatum censemur, nisi aliquid aliud prius subjecti loco ponamus? Atqui si res ita se habet, necesse fuerit excogitare multa, quæ suum esse in semet habent et ingenita sunt, ut unum illud perfecte compleant. Sin vero augmentum illud accedit ex aliqua re quæ non est, utrum, quæso, præstat confiteri, an quod non fuit, id gigni decreto illius qui id produxit, an vero dicere, essentiam constare ex ente et non ente, sed ex re aliqa quæ est vel fuit, et non est vel non fuit? Sique transmutatur, nulla re existente in quam possit transmutari, transmutabitur necessario in id quod non est. Et quomodo, quæso, non sit stolidum, ne dicamus impium, affirmare id quod est, abiisse in aliquid quod non est? Imo vero conveniens est ut missa et abjecta immodica hac stultitia aut potius insania, debita modestia id quod verum est acceptetur.

15. Verum hi homines non vident hisce et longe pluribus absurditatibus esse se obnoxios, neque nos juste in crimen audaciam ac præsumptionis merito abducere, sed ipsos semet impietatis accusare. Nos vero in his quæ olim a sanctis Patribus, et nunc a nobis demonstrata, permanemus: et cum neque essentia Dei admittat generationem, utpote quæ est ingenita, neque distantiam, aut partitio- nem, siquidem est incorruptibilis; cumque nulla alia dari possit ad Filii generationem, dicimus Filium genitum esse cum ante non existeret; non quod communem faciamus essentiam Unigeniti oum iis, quæ de nihilo facta sunt (siquidem non est essentia id quod non est), sed ejus qui fecit decreto seu sententia, dum differentiam omnibus rebus definitam assignamus, ipsi tantam præ aliis omnibus excellentiam tribuimus, quantum quidem opificem habere necesse est præ propriis quæ fecit operibus. Etenim omnia per ipsum facta esse ⁸⁷ secundum beatum Joannem confitemur, congenita

(29) Basil. pag. 255.

scilicet ipsi ab initio creandi facultate: ut ita sit **Β** τελειώτατος γέγονεν ὑπουργὸς (30) πρὸς πᾶσαν δῆ-
Deus unigenitus, respectu omnium earum rerum μιουργὸν καὶ γνώμην τοῦ Ήτερός.
quæ post ipsum et per ipsum factæ sunt. Cum enim ipse solus ingeniti potentia genitus sit, et creatus perfectissimus, hinc minister fuit in tota creatione et decreto Patris perficiendo.

16. Si vero ideo, quia Pater et Filius vocantur, propterea humanam et corporalem generationem oportet concipere, et ita de ea cogitare, et subducta ratione ex iis quæ ab hominibus sunt operibus, transmutationis nominibus et passionibus Deum subjicere, siquidem quoque creator Deus, oportet nos illi substernere materiam, ut opera, quæ facit, eventum effectumque suum sortiantur, qui Graecorum est error. Homo enim qui ex propria gignit essentia, non sane quidquam struxerit sine materia. Quod si hoc dicere recusarint, nominum elocutionem nihil omnino curantes, sique nihilominus servata veritate dignæ **697** de Deo notionis attribuerint soli divinæ potentiaæ creandi officium et facultatem: quomodo, quæso, locum habere in Deo poterit passio transsubstantiationis et participationis essentiæ, propter appellationem Patris? Ecquis enim eorum qui recte sentiunt, sanave sunt mente, diffiteri potest, quod quædam nomina tantum quamdam habent communicationem ratione prænuntiationis et elocutionis, non autem quoad significationem? Ut oculus, qui de homine et Deo dicitur, illius quidem partem quamdam notat, hujus vero interdum auxilium, et custodiam justorum, nonnunquam ipsam notitiam eorum quæ aguntur.

17. Multa vero, cum magnam habeant, quando pronuntiantur, discrepantium, eamdem tamen obtinent significationem, ut ens, et solus verus Deus. Ergo neque si quando Pater nominetur, statim tam concipere mente operationem debemus, quæ communis ipsi sit cum hominibus, ut simul utробique hac ratione fluxum aut passionem mente agitemus. Siquidem operatio divina nulli passioni aut affectioni est obnoxia, hominum autem sit cum passione: illa passione caret, hæc cum illa est. Neque si quando nominetur Spiritus, statim propterea communem habet naturam cum aliis quæ spiritus appellantur. In omnibus autem oportet nos modum et analogiam rationi et unicuique naturæ consentaneam servare, neque statim indignari, cum Filium creaturam esse audimus, quasi nominum æquivocatio ipsam prorsus essentiam communem reddat: Filius enim est ingeniti et non facti genitum et opus. Cœlum vero et angeli, et quidquid est præterea creaturarum, hujus operis sunt opera, præcepto Patris per ipsum facta. Sic enim Scripturis sua constabit veritas, et ipsæ ab omni mendacio sartæ tectæ conservari poterunt, cum videlicet illæ de Filio pronuntient, quod factura sit et genimem: prætereaque hoc pacto a sanis ratiocinationibus non deflectemus, dum videlicet neque ulla Deo partes attribuimus, neque ipsi ad generationem propriam essentiam, ad creationem vero materiam subjecimus, unde existere solet nominum differentia.

18. Si vero Deus, neque dum generat, de propria sua natura genito quidquam impertit hominum more, ingenitus enim est: neque dum creat, ma-

16. Εἰ δὲ ὅτι Πατήρ καὶ Γίδες, διὰ τοῦτο ἀνθρωπίνην καὶ σωματικὴν χρὴ τὴν γέννησιν ἐννοεῖν, κακὸν τῶν ἐν ἀνθρώποις γεννήσεων ἀναγομένους, τοῖς τῆς μετουσίας ὀνόμασι καὶ πάθεσιν ὑπάρχειν τὸν Θεὸν (31), ἐπειδὴ καὶ δημιουργὸς ὁ Θεὸς, ὅλην ὑποβάλλειν δεῖ πρὸς γένεσιν τῶν δεδημιουργημένων κατὰ τὴν Ἐλληνικὴν πλάνην. Οὐ γάρ ἐκ τῆς ἴδιας οὐσίας γεννῶν ἀνθρώποις οὐκ ἀν ὅλης χωρὶς δημιουργήσειν. Εἰ δὲ τοῦτο παραιτοῖντο, μηδὲν τῆς τῶν ὄντος προντίζοντες προφορᾶς, τὴν δὲ τῷ θεῷ περιπτέουσαν ἐνοιαν διασώζοντες ἐπιτρέποντες ἔξουσίᾳ μόνῃ δημιουργεῖν, πῶς ἀν ἔχοι χώραν τὸ τῆς μετουσίας πάθος ἐπὶ Θεοῦ διὰ τὴν τοῦ Πατρὸς προστηρόλαν; Τίς γάρ οὐκ ἀν δημολογήσεις τῶν εὖ φρονεύντων, δτὶ τῶν ὄντος πάθων τὰ μὲν κατὰ τὴν ἐκφώνησιν καὶ προφορὰν τὴν κοινωνίαν ἔχει μόνον, οὐκ ἔτι δὲ κατὰ τὴν σημασίαν; Ως δηθαλμὸς, ἐπὶ τε ἀνθρώπους καὶ Θεοῦ λεγόμενος· τοῦ μὲν γάρ σημαλεῖ τι μέρος, τοῦ δὲ ποτὲ μὲν ἀντιληψίν καὶ φυλακὴν τῶν θικαίων, ποτὲ δὲ τὴν τῶν πραττομένων γνῶσιν.

17. Τὰ δὲ πολλὰ, κατὰ τὴν ἐκφώνησιν κεχωρισμένα, τὴν αὐτὴν ἔχει σημασίαν, ὡς τὸ δύν, καὶ μόνος ἀληθινὸς Θεός. Οὐκοῦ οὐδὲ δταν λέγηται Πατήρ, κοινὴν ἐννοεῖν χρὴ πρὸς ἀνθρώπους τὴν ἐνέργειαν, ἐπ' ἀμφοῖν συνεπινοοῦντας ταύτην ῥεῦσιν ἢ πάθος, ἐπειπερ ἢ μὲν ἔστιν ἀπαθής, ἢ δὲ μετὰ πάθους. Οὐδὲ δταν λέγηται Πνεῦμα, κοινὴν ἔχει πρὸς τὰ λεγόμενα πνεύματα τὴν φύσιν. Ἐν πᾶσι δὲ τὸ ἀνάλογον σώζοντας, μήτε τὸν Γίδην (32) ἀκούοντας ποίημα δυσχεραίνειν, ὡς κοινοποιούμενης πάντως καὶ τῆς οὐσίας ὅπο τῆς τῶν ὄντος κοινωνίας. Οὐ μὲν γάρ ἔστιν ἀγεννήτου καὶ ἀποιήτου γέννημα καὶ ποίημα: θύρανὸς δὲ καὶ ἄγγελοι, καὶ πᾶν δπερ ἔστιν ἄλλο ποίημα, τούτου του ποιήματός ἔστι ποιήματα, προστάγματι τοῦ Ήτεροῦ δι' αὐτοῦ γενόμενα. Οὕτω γάρ ἀν ταῖς Γραφαῖς τὸ ἀφευδεῖν φυλάττοιτο, ποίημα καὶ γέννημα λεγούσαις τὸν Γίδην, καὶ τῶν ὅγιαισιντων ἡμεῖς οὐκ ἐκστήσομεθα λογισμῶν, μήτε μέρη τῷ θεῷ περιάπτοντες, μήτε μὴν πρὸς μὲν γέννησιν τὴν ἴδιαν οὐσίαν, πρὸς δὲ κτίσιν ὅλην ὑποβάλλοντες, ἐξ ὧν ἡ τῶν ὄντος πάθων διαφορὰ γίνεσθαι πέφυκεν.

18. Εἰ δὲ μήτε γεννῶν ὁ Θεὸς τῆς οἰκείας τῷ γεννωμένῳ μεταδίδωσι φύσεως κατὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἀγέννητος γάρ μηδὲ κτίσων ὅλης ἐπιδεῖται τινος,

(30) Basil. pag. 255, 256.

(31) Basilius p. 257, 259.

(32) Basilius pag. 261.

ἀπροσδεής ὁν καὶ δυνατός· ἀλόγιστος παντάπασιν τὸν τοῦ κτίσματος περαίτησι. Ἐκ δὴ τούτων καὶ τῶν τοιούτων δεικνυμένους (ἐχρῆν) μήτε πάντη τοῖς ὀνόμασι συνέδομοιον πειρᾶσθαι τὰς σημασίας, μήτε μὴν παραλλάττειν παρτλατμένων· ταῖς δὲ τῶν ὑποκειμένων ἐννοοῖς προσέχοντας, ἀκολούθως ἐφαρμόττειν τὰς προσηγορίας, ἐπεὶ μηδὲ ταῖς φυναῖς πέφυκεν ἀκολουθεῖν τῷ πραγμάτων ἡ φύσις, τοῖς δὲ πραγμασιν ἐφαρμόζεσθαι κατὰ τὴν ἀξίαν ἡ τῶν ὀνομάτων δύναμις. Καταμέμφατο δ' ἂν τις οὐχ ἡττον καὶ τοὺς γένηντα μὲν καὶ ποίημα τὸν Ήδην εἶναι πειθομένους, ἀγέννητὸν τε καὶ ἀκτίστον τὸν Θεὸν συντιθεμένους, τῇ δὲ τῶν δευτέρων προσθήκη, καὶ τῇ κατ' οὐσίαν δμοιότητι ταῖς προλαβούσταις δμολογίαις ἐναντιουμένους. (33) Οὓς ἐχρῆν, εἰ μέν τις ἦν αὐτοῖς ἀληθείας φροντίς, παρηλλαγμένων τῶν ὀνομάτων, παρηλλαγμένας δμολογεῖν καὶ τὰς οὐσίας. Ἡ γὰρ ἄν οὖτα καὶ μόνως τὴν δικαίαν ἐφύλασσεν τάξιν, ἐκατέρᾳ τούτων τὴν προσήκουσαν ἀποδιδόντες δμολογίαν. Εἰ δὲ μὴ ταύτης ποιοῦνταί τινα λόγον, τῆς γοῦν ίδιας ἐπινοίας φυλάκαι τὴν ἀκολούθιαν, καὶ μὴ τῆς αὐτῆς φύσεως παραχωροῦντας, ἀλλοτριούν τῆς ἀρμοζόσης ὀνομασίας⁴ ἀποδεδειγμένου διὰ πάντων ἡμῖν τῶν προλαβόντων αὐτῶν εἶναι τῶν οὐσιῶν σημαντικάς τὰς προσηγορίας.

neque recedendo ab una eademque natura appellationes in præcedentibus a nobis sit demonstratum, voces esse essentiarum significativas.

19. Εἴποι δ' ἔν τις ἵσως πρὸς ἀντιλογίαν ἡκονθιάν, ὡς εἰπερ δεῖ τοῖς ὀνόμασι προσάχειν καὶ διὰ τούτων προσάγεσθαι ταῖς τῶν ὑποκειμένων ἐννοοῖς, καθὸδ μὲν ἀγέννητον καὶ γεννητὸν παρηλλάχθαι φαμὲν, καθὸδ δὲ φῶς καὶ φῶς, ζωὴ τε καὶ ζωὴ, δύναμις καὶ δύναμις, ζοικέναι. Πρὸς δὲ φαμεν, οὐ βακτηρίᾳ χρώμενοι πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀντ' ἀποκρίσεως κατὰ τὸν διογένους ἐπικινέτην πολὺ γάρ κυνισμὸς κεχώρισται. Χριστιανισμῷ· τὸν δὲ μακάριον Ήδονὸν ἐζηλωκότες, δε φησι δεῖν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ παιδεύειν τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, δε τὸ μὲν ἔστιν ἀγέννητον φῶς, τὸ δὲ γεννητὸν. Πότερον ἀλλο τι σημαίνει τὸ φῶς ἐπ' ἀγέννητον λεγόμενον παρὰ τὸ γεννητὸν, ἢ ταυτὸν ἐκάτερον; Εἰ μὲν γάρ ἐτέρον τι καὶ ἐτέρον, εὑδηλον, δε τι καὶ σύνθετον τὸ ἐξ ἐτέρου καὶ ἐτέρου συγχειμένον. Τὸ δὲ σύνθετον οὐκ ἀγέννητον. Εἰ δὲ ταυτὸν, δον παρηλλακται τὸ ἀγέννητον πρὸς τὸ γεννητὸν (33), τοσοῦτον παρηλλάχθαι δεῖ καὶ τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, καὶ τὴν ζωὴν πρὸς τὴν ζωὴν, καὶ τὴν δύναμιν πρὸς τὴν δύναμιν. Ο γάρ αὐτὸς κανὼν καὶ τρόπος πρὸς τὴν ἀπάντων τῶν τοιούτων διάλυσιν. Εἰ τοίνου πᾶν διπερ λέγεται τῆς τοῦ Πατέρος οὐσίας σημαντικὸν, ἵσον ἔστι κατὰ τὴν τῆς σημασίας δύναμιν τῷ (34) ἀγεννήτῳ διὰ τὸ ἀμερὲς καὶ ἀσύνθετον, κατὰ δὲ τὸν εὐτὸν λόγον κάπι τοῦ Μονογενοῦς αὐτὸν (35) τῷ γεννήματι. Παρηλλάχθαι δὲ ταῦτα φασι καὶ εὐ-

A teria indiget, utpote qui nulla re opus habet, et potens est: omnino rationem nullam habet, quod Filium creaturam dici nolunt. Ex his sane et ejusmodi aliis cum manifestum sit, imo adversarii oculari quasi demonstratione doceantur, non ubivis significatiores verbis esse coequandas, neque alternandas esse res sua natura differentes: subjectis autem rebus accurata consideratione adhibita aptas, convenientes et proprias significaciones esse applicandas: siquidem natura rerum non ipsas sequi voces solet, sed necesse est ut vocum valor apte et convenienter rebus indatur. Culpaverit sane quis non parum etiam eos, qui quidem Filium progeniem et facturam esse persuasi sunt, simulque ingenitum et inoreatum Deum satentur; verum posteriorum assertionum accessione et exequatione illa quam faciunt ratione essentia, hisce suis prioribus confessionibus contradicunt. Quos utique deceret, si qua veritatis cura moverentur, cum diversa sint nomina, diversas etiam essentias considerari. Nam vel hac et quidem sola ratione justum servarent ordinem, et sic quoad utrumque horum convenientem ederent confessionem. Si vero nullam prorsus veritatis habeant rationem, saltem priorum commentorum consequentiam observarent;

B illa quam faciunt ratione essentia, hisce suis prioribus confessionibus contradicunt. Quos utique deceret, si qua veritatis cura moverentur, cum diversa sint nomina, diversas etiam essentias considerari. Nam vel hac et quidem sola ratione justum servarent ordinem, et sic quoad utrumque horum convenientem ederent confessionem. Si vero nullam prorsus veritatis habeant rationem, saltem priorum commentorum consequentiam observarent;

19. Dixerit autem fortasse quis ad contradicendum instructus, ac veluti cote acutus redditus, quod si habita ratione nominum in rerum subjectorum considerationem est eundum, quatenus quidem ingenitum et genitum differendimus: quatenus 698 vero lumen et lumen, vita et vita, potentia et potentia, non differre, sed ejusdem esse rationis. Cui respondemus, non baculo utentes ad questionem loco responsionis, id quod de Diogene refert ejus laudator, cynismus enim multum differt a Christianismo: sed sanctum Paulum imitantes, qui dicit longanimitate adversarios esse erudiendos⁴⁰. Respondemus, inquam, quod quædam lux est ingenita, quædam vero genita. Utrum vero diversum seu aliud quid lux significat cum de ingenita, quam cum de genita natura usurpatur, vel an unum et idem notat utrobique? Etenim, si quidem diversum quid hic, et diversum illic significat, manifestum inde est, quod etiam compositum quid sit, ex alio videlicet et alio constans. Quod autem compositum est, ingenitum esse non potest. Sin vero unum et idem utrobique notat, quantum differt ingenitum a genito, tantum etiam differre oportet lumen a lumine, et vitam a vita, et potentiam a potentia. Unus enim et idem hic canon ac modus ad solutionem omnium ejusmodi objectionum adhiberi potest. Si igitur quid-

⁴⁰ II Tim. II, 25.

(33) Basil. p. 261.

(33⁴) Basilius pag. 262, τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, eodem sensu.

(34) Τῷ. Editi, τῷ. Edi.

(35) Αὐτὸν. Forte, ταυτὸν. Ed.

quid significativum est essentia Patris, aequale est vi significationis τῷ ingenito, propterea quod hic partium aut compositionis est nihil : eadem quoque ratione de Unigenito dicendum est, quod et ibi aequale est τῷ genito. At ipsi quoque hæc differre dicunt. Quis, quæso, amplius concedet sermonem essentia aequalitatem adducere, aut cui aliquam ita præminentiam statuere, quod alter altero sit major omni quidem mole, omni vero tempore et aliis ejusmodi rebus remotis, concessoque quod simplex et una sit et intelligi debent?

20. Videntur vero nobis omnino illi qui nullius dominio subditam et omni causa superiorem, et ab omnibus legibus liberam essentiam naturæ genitæ et paternis legibus servienti comparare ausi sunt, neque ullo plane modo universitatis rerum considerasse naturam, aut si quando hoc faciunt, non pura mente de hiace rebus ferre judicia. Etenim cum nobis duæ sunt distinctæ viæ ad earum rerum de quibus quæritur inventionem excitatæ : una quidem juxta quam ipsis essentias consideramus, et ita sincera de ipsis ratione unumquodque sub censuram nostram vocamus : altera autem quæ sit per indagationem operationum, seu cum per operationes sit indagatio, quam ex ipsis jam factis et absolutis operibus dijudicamus. Tertiam viam quæ neutra sit harum, et quæ præter jam dictas talem essentia aequalitatem monstrat, reperire est impossibile. Nam sive quis disquisitionis initium capere velit ex ipsis essentiis, illa quidem quæ superior est, cum alterius dominium vel ullam generationem neutquam admittat, et ejusmodi rebus mentem nostram cum amore veritatis accedentem erudit, quam longissime jubet repellere lege naturæ talem ad aliud comparationem, præbetque occasionem, ut talem mente versemus operationem, quæ inconveniens sit essentia majestati. Sin vero ex opificiis quis judicium instituere velit, indeque ad essentias feratur: ubi Filium ingeniti inveniet facturam, Unigeniti autem Paracletum, cumque ex Unigeniti præminentia de operationis differentia edocitus fuerit, indubitatam accipit de diversitate, etiam secundum essentiam, demonstrationem, ut non opus nobis sit aliquid operatur, plurimum differt ab eo qui nutu facere ⁸⁹, quique adoratur, ab eo qui adorat.

21. Si igitur nullo modo absurdum esse putant, aequali ratione utrisque hæc eadem communicare, nimirum essentiam, operationem, potestatem, nomen, sublati prorsus nominum et rerum differentias; ⁹⁰ pronuntient una opera diserte, duo esse ingenita. Sin vero manifeste hoc impium est, age probent, non illa similitudinis appellatione, qua ceu velamento quodam utuntur, sed certis argumentis, quod omnium confessione impietati datur. Cæterum ne videamur juxta intentatam nobis et in

A τοι. Τις ἔτι συγχωρήσει λόγον τὴν τῆς οὐσίας δμοιότητα προσάγειν, ή τινι τὴν ὑπεροχὴν κατὰ τὸ μεῖζον δρίσασθαι, παντὸς μὲν ὅγκου, παντὸς δὲ χρόνου, καὶ τῶν τοιούτων ἔξτρημένων, ἀπλῆς τε καὶ μόνης οὐσῆς τε τῆς οὐσίας καὶ νοούμενης;

B 20. Τὴν ἀρχὴν δὲ δοκοῦσί μοι οἱ τὴν ἀδέσποτον καὶ πάσης μὲν αἰτίας κρέπτον, πάντων δὲ νόμων ἀλευθέρων οὐσίαν, τῇ γεννητῇ καὶ νόμοις πατρικοῖς δουλευόσῃ συγχρίναι (36) τολμήσαντες, ή μηδὲ δλως τὴν τῶν δλων φύσιν ἐπεσκέψθαι, ή μὴ καθαρῆ τῇ διανοῇ τὰς περὶ τούτων ποιεῖσθαι κρίσεις. Δυεῖν γὰρ ἡμῖν τετμημάνων δδῶν πρὸς τὴν τῶν ζητουμένων εὑρεσιν, μιᾶς μὲν, καθ' ἣν τὰς οὐσίας αὐτὰς ἐπισκοπούμενοι, καθαρῆ τῷ περὶ αὐτῶν λόγῳ τὴν ἐκάστου ποιούμενα κρίσιν, θατέρας δὲ τῆς διὰ τῶν ἐνεργειῶν ἔξετάσεως, ἣν ἔτι τῶν δημιουργημάτων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων διακρίνομεν, οὐδετέραν τῶν εἰρημένων εὑρεῖν ἐμφανιομένην, τὴν τῆς οὐσίας δμοιότητα δυνατόν. Εἴτε γὰρ ἐκ τῶν οὐσιῶν ποιοῖτο τὶς τῆς ἀπισκέψεως τὴν ἀρχὴν, ή μὲν (37) ἀνιστέρω βασιλείας καὶ πάντη γεννήσως ἀνεπίδεκτος οὐσία, τούτοις τε παιδεύουσα τὴν μετ' ἐννοίας προσιουσαν διάνοιαν, ἀπωθεῖν ὡς πορρωτάτω παρακελεύεται νόμῳ φύσεως (38) τὴν πρὸς ἔτερον σύγκρισιν, ἀκόλουθον καὶ προσήκουσαν τῷ τῆς οὐσίας ἀξιώματι παρέχουσαν νοεῖν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Εἴτ' ἐκ τῶν δημιουργημάτων σκοπούμενος (39), ἐκ τούτων ἐπὶ τὰς οὐσίας ἀνάγοιτο, τοῦ μὲν ἀγενήτου τὸν ἕιδον εὐρίσκων ποίησα, τοῦ δὲ Μονογενοῦς τὸν Παράκλητον, κακὴ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑπεροχῆς (40) τὴν τῆς ἐνέργειας διαφορὰν πιστούμενος, ἀναμφισθήτον λαμβάνει καὶ τῆς κατ' οὐσίαν παραλλαγῆς τὴν ἀπόδειξιν, ἵνα μὴ τρίτον λέγωμεν, διτι πάμπολυ διενήνοχεν δημιουργῶν ἔξουσικ τοῦ νεύματι πατρικῷ ποιοῦντος, καὶ μηδὲν ἄφ' ἔωτοῦ ποιεῖν δμολογοῦμενος, δ τε προσκυνούμενος τοῦ προσκυνούντος.

C tertium nominare : siquidem qui propria potestate paterno quid facit, et fatetur se nihil a semetipso

D 21. Εἰ μὲν οὖν μηδὲν ἄποπον ἥγοῦνται τῶν αὐτῶν ἐπίσης ἐκατέρων μεταδίδονται τούτοιν, οἷον οὐσίας, ἐνέργειας, ἔξουσίας, δνόματος, ἀνελόντες τὰς τῶν δνομάτων καὶ πραγμάτων διαφορὰς, δύο σαφῶς ἀγένητα λεγέτωσαν. Εἰ δὲ τοῦτο προφανῶς ἀσεβὲς, μὴ δι' ἀπικαλύμματος δμοιότητος δνόματι κατασκευαζέτωσαν τὸ πᾶσιν δμολογούμενον εἰς δσέβειαν. 'Αλλ' ἵνα γε μὴ δοκοῦμεν κατὰ τὴν ἐπινεχθεῖσαν ἡμῖν καὶ παρὰ πολλοῖς θρυλούμενην βλασφημίαν ἴδιοις πλάσμασι καὶ λόγοις ἐκβιάζεσθαι τὴν ἀλήθειαν, ἐκ τῶν

⁸⁹ Joan. v, 19.

(36) Apud Basil. pag. 267, συγχρίνειν.

(37) Basil. pag. 266.

(38) Basil. p. 268.

(39) Basil. pag. 269, 270.

(40) Basil. pag. 269.

Γραφῶν ἀδτῶν πο·ησδμεθα τούτων τὴν ἀπόδειξιν. Εές ὑπὸ νόμου καὶ προφητῶν καταγγέλλεται Θεός. Οὗτος καὶ τοῦ Μονογενοῦς εἶναι Θεός ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος διμολογεῖται. Πορεύομαι γάρ, φησι, πρὸς τὸν Θεόν μου καὶ Θεόν ὑμῶν. Μόνος ἀληθινὸς Θεός, μόνος σοφὸς, μόνος ἀγαθός, μόνος δυνατός, μόνος ἔχων ἀθενασίαν, Θορυβείσθω δὲ μηδεὶς, μηδὲ ταρασσέσθω τὴν διάνοιαν. Θύ γάρ ἐπ' ἀναίρεσι τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος, ἢ τῆς σοφίας, ἢ τῆς ἀθενασίας, ἢ τῆς ἀγαθότητος χρώμεθα τοῖς εἰρήμενοις; ἀλλ' ἐπὶ διακρίσει τῆς τοῦ Πατέρος ὑπεροχῆς. Μονογενῆ μὲν γάρ διμολογοῦμεν διὸν καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν, ἀφθαρτὸν καὶ ἀθλαντὸν, σοφὸν, ἀγαθόν. 'Αλλ' αὐτῆς γε τῆς συστάσεως, καὶ παντὸς, διπερ ἐστι, τὸν Πατέρα φαμὲν αἴτιον οὐκ ἔγοντα τῆς ιδίας οὐδεὶς ἢ τῆς ἀγαθότητος αἴτιος ὡς ἀγέννητον, ταύτην ἡμῖν παρεχόντων τὴν ἔννοιαν τῶν πρωτεγήντων.

22. Οὐκούν εἰ μόνος μὲν ἀληθινὸς δ θεὸς καὶ σοφὸς, ἐπειδὴ καὶ μόνος ἀγέννητος, μονογενῆς Υἱὸς, ἐπειδὴ μόνος ἀγέννητος γέννημα, οὐκ ἀν δὲ τι μόνον εἰη, κοινοποιουμένης πρὸς ἔτερον δι' δμοιστητα τῆς φύσεως. Χρὴ τοινυν τὴν κατ' οὐσίαν δμοιστητα ἀνελόντες, τὴν δὲ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δεξάμενοι κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον, εἰς ἓνα καὶ μόνον ἀληθῶς ἐνάγειν τὴν τῶν πάντων αἰτίαν τε καὶ ἀρχὴν, διποτεταγμένουν δηλαδὴ τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ, τὴν δὲ περὶ τούτων ἔννοιαν ἀκριβῶς διακαθαίροντας, καὶ τὸν τῆς ἐνέργειας τρόπον οὐκ ἀνθρώπειον νομίζειν, εὐμαρῆ δὲ καὶ θεῖον. οὗτοι μερισμὸν δικληνήσοντες τίνα τῆς οὐσίας τὴν ἐνέργειαν ἡγουμένους, ἀπερ ἐπινοεῖν ἀναγκαῖον τοὺς ὑπαγομένους τοῖς Ἐλλήνων σοφίσμασιν, ἐνούντων τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν, καὶ διὰ τοῦθ' ἅμα μὲν τῷ θεῷ τὸν κόσμον ἀποφανομένων, ὁδὲν δὲ μᾶλλον ἐκ τούτου τὴν ἀτοπίαν διαφεύγοντιν. Ἐχρῆν γάρ τοι πρὸς τὴν τῆς δφμιουργίας παῦλαν ἀπιθόντας, μηδὲν πρὸς τὴν ἀρχὴν ἐνανεύειν. Οὐδὲ γάρ ἀντιληξειν (41) εἰς τέλος μὴ ἀπ' ἀρχῆς δρμά- μενον.

23. 'Αλλ' σύντοι μὲν μῆδος ὑγιαίνουσιν δρφαλμοῖς τὴν τῶν δύντων κατανενοχότες διαφορὰν, μῆτε δίκαιοι κριταὶ γενόμενοι τῶν πραγμάτων, ἀριστοθεσαν· διὰ κακόνιαν ἐπικρυπτούσης αὐτοῖς τὴν ἀλήθειαν τῆς δίκης. Ἡμεῖς δὲ κατὰ τὰ μικρῷ πρόσθεν ῥηθέντα τὴν ἐνέργειαν ἐκ τῶν ἔργων κρίνοντες, οὐκ ἀσφαλὲς οἰδεῖθε δεῖν ἐνοῦν τῇ οὐσίᾳ, τὴν μὲν ἄναρχον ἀπλῆν τε καὶ ἀτελεύτητον εἰδότες, τὴν δὲ ἐνέργειαν οὐκ ἄναρχον. Ή γὰρ οὖν καὶ τὸ ἔργον ἄναρχον,

multorum ore versantem blasphemiam propriis si-
gmentis vim velle veritati afferre, jam porro ex
ipsis Scripturis illa quæ diximus demonstrabimus.
Unus aequaliter prophetis prohibet utesse Deus. Et quod
is ipse sit Unigeniti quoque Deus, ex ipsius Salvatoris
confessione patet. Nam *Vado*, inquit, *ad Deum meum*
et Deum vestrum ²⁰. Solus verus Deus ²¹, solus sa-
piens ²², solus bonus ²³, solus potens ²⁴, solus habens
immortalitatem ²⁵. Nemo, quæso, animo tumultuoso
et commoto hæc excipiat, nemo in mente perturbe-
tur. Neque enim ideo hoc allato sermone sumus usi,
ut Unigeniti divinitatem, vel sapientiam, vel im-
mortalitatem, vel bonitatem tolleremus, sed ad
ostendendam differentiam respectu præminentiae
Patris. Etenim unigenitum confitemur Deum et Do-
minum nostrum Jesum Christum, incorruptibilem
et immortalem, sapientem, bonum. Sed hujus ipsius
consistentiae, ejusque in universum quod est, Pa-
et bonitatis nullam habeat causam, utpote ingenii-
ingenitum considerandum exhibuerunt.

22. Non igitur, siquidem solus ipse est verus Deus, et sapiens, utpote qui solus est ingenitus, unigenitus Filius, qui solus est ingeniti progenies, unquam esse solum quid potest, propterea quia ejus natura ob similitudinem cum aliquo altero fit communis. Necesse igitur est, ut sublata omni secundum substantiam similitudine, admissa autem ea quam Filius respectu Patris habere potest, unus et soli vere Deo juxta proprium sermonem omnium quae usquam sunt rerum causam et principium tribuamus: quoniam videlicet etiam ipse Filius sit subjectus Patri, utque pura omnino his in rebus mente versantes, etiam modum operationis ab omni hominum conditione alienum putemus, facilem tam et divinum. Non sane, quasi arbitremur partitione aut motu quodam factam esse illam operationem: cuiusmodi quid necesse habent cogitare illi, qui Græcorum argutiis operationem essentias unientium atque ideo mundum Deo coexistisse dicentium, neque hoc ipso absurditatem fugientium, sunt pellecti. Oporteret enim ipsos respiciendo ad cessationem illendo. Fieri enim non potest ut fine aliquo desinat

23. Verum enim vero hi homines, cum sciant rerum in natura existentium differentiam, nihilominus morbo quodam oculorum laborare videntur, neque sunt æqui rerum judices. Facessant sane, quandoquidem ipsum jus illis ob malitiam veritatem occulat. Nos autem secundum ea quæ paulo prius sunt dicta, habito de operatione ex operibus judicio, non censemus tutum esse illam illi essentia unire oportere; cum sciamus hanc sine principio, sine com-

¹⁰ Joan. xx, 47. ¹¹ Joan. xvii, 3. ¹² Math. xix, 17. ¹³ Math. xix, 17. ¹⁴ I Tim. vi, 16. ¹⁵ ibid. 15.

(44) Ἀντιληξειεν. **Forte**, Ἀν τι ληξειεν. **EDIT.**

positione et sine fine esse. Nam, si esset sine principio, etiam ipsum opus esset principi expers, neque sine fine: quandoquidem fieri non potest, quin cessantibus operibus ipsa quoque cesseret operatio. Valde enim puerile et infantis mentis est judicium ingenitam et sine carentem dicere operationem, atque sic illam cum essentia unam eamdemque rem esse, cum nullum plane opus fieri possit ingenite et infinite. Si enim hoc **700** quis affirmaverit, alterutrum ex duobus inde consequens erit: aut operationem Dei esse sine actione, vel opus etiam ipsum esse ingenitum. Si vero utrumque horum omnium confessione est absurdum, verum erit id quod reliquum est, videlicet cum opera initium habeant, operationem etiam non sine principio esse: cumque cesserent, eamdem etiam non carere fine. Non itaque decet nos aliorum sententias statim antequam probe examinentur, fidem habere, et ita essentia operationem unire; sed existimare quod haec verissima Deoque convenientissima sit operatio, nimirum voluntas, quae valeat et sufficiens est ad rerum omnium tum essentiam tum conservationem, testante hoc ipsum etiam voce prophetica: *Omnia enim quæcumque voluit, fecit*^{**}. Non enim ulla re indiget ad earum rerum, quas esse vult, consistentiam, sed simul atque vult, consistit etiam quodcumque voluit.

24. Quocirca siquidem oratio nostra cum ostendit voluntatem esse operationem, operationem vero non esse essentiam: cumque Unigenitus subsit voluntati Patris non ad essentiam, sed operationem, quæ et ipsa est voluntas: necesse est ut Filius hanc servet et teneat similitudinem. Unde jam porro, cum commode eo provehamur, tenere nos oportet veram quoque rationem, cur imago dicatur. Ipse beatus Paulus exposuit, dicens: *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quia in ipso creata sunt omnia, tam quæ in celo quam quæ in terra sunt, visibilia et invisibilia*^{**}. Hanc ob causam est imago. Omnia vero quæ in ipso creata sunt, una cum eo qui primogenitus dicitur, non certe ingenitam quamdam essentiam notant. Non enim eorum respectu essentia est. Ipsam vero operationem per quam Filius, in quo omnia, referre imago ad essentiam non potest, nec gestare imago illam similitudinem potest ratione essentia, cum sit operatio, quæ ingenita fuit penes Deum in praesentia ante constitutionem etiam primogeniti et omnium quæ per ipsum creata sunt. Quis enim, quæcumque tum ipsum Unigenitum novit, tum omnia quæ per ipsum facta sunt^{**}, etiam probe cognita habet, non confiteatur se eo intueri omnem Patris potentiam? Quo cum reslexerit beatissimus Paulus, non, *Per ipsum, dicit, sed, In ipso*, et sane addendo *to Unigenitus*, ut ipse cum aliis, quæ per ipsum facta sunt, assumptus, hanc Patris operationem manifestam ficeret illis qui haec contueri valent. Imaginem igitur illum di-

A οὐτ' ἀτελεύτητον, ἐπεὶ μηδὲ οἷόν τε παυσαμένων τῶν ἔργων ἄπαυστον εἶναι τὴν ἐνέργειαν. Λίαν γάρ μιτρακιῶδες, καὶ φρενὸς νηπίας, ἀγέννητον καὶ ἀτελεύτητον λέγειν τὴν ἐνέργειαν ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ τιθεμένους μηδενὸς τῶν ἔργων ἀγεννήτως γίγνεσθαι δυναμένου, μήτ' ἀτελεύτητως. 'Εκ γάρ τούτων συμβαίνοι (42) δυοῖν θάτερον, ἢ τὴν ἐνέργειαν ἄπρακτον εἶναι τοῦ Θεοῦ, ἢ τὸ ἔργον ἀγέννητον. Εἰ δ' ἐκάτερον τούτων διμολογουμένων ἄτοπον, ἀληθεῖς τὸ λειπόμενον, ἀρχῆμένων τε τῶν ἔργων, μὴ ἔναρχον εἶναι τὴν ἐνέργειαν παυσαμένων τε, μὴ ἄπαυστον. Οὐ χρὴ τούτων πειθομένους γνώμασις ἐπέρων ἀνεξέστατοις ἔνοιην τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν, ἀληθεστάτην δὲ καὶ θεῷ πρεπαδεστάτην ἐνέργειαν ἡγεῖσθαι τὴν βούλησιν, ἀρκοῦσαν πρὸς τε τὸ εἶναι καὶ σώζεσθαι τὰ πάντα, μαρτυρούσης καὶ προφητικῆς φωνῆς. Πάντα γάρ δοσα ἡθελησεν, ἐποίησεν. Οὐ γάρ ἐπιδέεται τίνος πρὸς τὴν ὄντα βούλεται σύστασιν, ἀλλ' ἀμα τε βούλεται, καὶ γέγονεν διπερ ἡθελησεν.

B 24. Οὐκοῦν εἰ τὴν μὲν βούλησιν ἀπέδειξεν δὲ λόγος ἐνέργειαν, οὐκ οὖσιν δὲ τὴν ἐνέργειαν, διέστη δὲ βούλησει τοῦ Πατρὸς δὲ Μονογενῆς, οὐ πρὸς τὴν οὐσίαν, πρὸς δὲ τὴν ἐνέργειαν, οἵτις ἐστὶ καὶ βούλησις ἀποσώζειν τὴν διμοιότητα τὸν Γίδον ἀναγκαῖον. 'Εξ ὧν προσαγομένους δεῖ τὸν ἀληθῆ τῆς εἰκόνος διεσώζειν λόγον. Αὐτὸς δὲ μακάριος Παῦλος ἐκηγήσατο, εἰπών: "Ος ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, διτὶ ἐν αὐτῷ ἐκτείνει τὰ πάντα, τὰ τε ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς, δρατὰ καὶ ἀράτα. Διὰ τοῦτο εἰκὼν. Πάντα δὲ τὰ ἐν αὐτῷ κτισθέντα μετὰ τοῦ πρωτοτόκου οὐ τὴν ἀγέννητον οὐσίαν χαρακτηρίζει. Οὐ γάρ κατὰ ταῦτα ἡ οὐσία. Τὴν δὲ ἐνέργειαν, δι' οὓς δὲ Γίδος, ἐν φι τὰ πάντα, οὐ πρὸς τὴν οὐσίαν φέροι ἄν τι εἰκὼν τὴν διμοιότητα, πρὸς δὲ τὴν ἐνέργειαν ἐναποκειμένην ἀγεννήτως τῇ προγνώσει, καὶ πρὸ τῆς πρωτοτόκου συστάσεως, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κτισθέντων. Τίς γάρ αὐτὸν τε τὸν Μονογενῆ γινώσκων, καὶ πάντα τὰ δι' αὐτοῦ γινόμενα καταμαθών, οὐκ ἀν διμολογήσειν αὐτῷ θεωρεῖσθαι πᾶσαν τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν; Πρὸς διπερ ἀπίδων δὲ μακαριώτατος Παύλος, οὐδὲ, Δι' αὐτοῦ, φησίν, ἀλλ' Ἐν αὐτῷ, καίτοι προσθεῖς τὸ, Πρωτότοκος, Ήνα τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις καὶ αὐτὸς συμπαραληφθεῖς, πᾶσι γνωρίζῃ τοῖς ταῦτα συνορφή δυναμένοις τὴν τοῦ Πατρὸς ἐνέργειαν. Εἰκόνα τούτων φαμὲν, οὐχ ὡς ἀγεννήτως γέννημα παραβάλλοντες (ἀνάρμοστον γάρ τούτο γε καὶ τοῖς πᾶσι ἀδύνατον), ἀλλ' Γίδον μονογενῆ καὶ πρωτότυκον Πατρόν, τῆς μὲν Γίδον προσηγορίας τὴν οὐσίαν δηλούσης, τῆς δὲ Πατρὸς, τὴν τοῦ

^{**} Psal. cxiii, 3. ^{**} Coloss. 1, 15, 16. ^{**} Joan. 1, 3.

(42) Συμβαίνοι. Forte, συμβαίνει. EDIT.

γεννησαντος ἐνέργειαν. Εἰ δὲ τις φιλονείκως τοῖς οἰκεῖοις ἐμμένων μὴ προσέχοι τοῖς βηθεῖσι τὸν νοῦν, ἐκβιάζοι δὲ τὴν τοῦ Πατρὸς προστηγορίαν οὐσίας εἶναι σημαντικὴν, μεταδότω καὶ τῷ Μήτρᾳ καὶ τῆς δύμοις φωνῆς, φ προλαβόν μετέδωκε καὶ τῆς δύμοις οὐσίας μᾶλλον δὲ ἀμφοῖν ἐκτέρῳ, τῷ τε Πατρὶ τῆς Μού, καὶ τῷ Μήτρᾳ τῆς Πατρὸς ἡ γὰρ τῆς οὐσίας δμοιστής ταῖς αὐταῖς δυναμάζειν προστηγορίας ἀναγκάζει τοὺς ταύτην περὶ αὐτῶν ἔχοντας τὴν δόξαν.

comunem cum Filio, quem antea ejusdem etiam ambobus, Filii scilicet appellationem Patri, et Patri appellationem viciissim Filio tribuat; essentiæ enim similitudo coget eos, qui hanc de ipsis opinionem habent, iisdem appellationibus ipsos nominare.

25. Ἀρκούντων δὲ (43) ἡμῖν τοσούτων καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἀκόλουθον δὲν εἶναι καὶ περὶ τοῦ Παρακλήτου λοιπὸν εἰπεῖν, οὐ ταῖς ἀνεξέπατοις τῶν πολλῶν ἀκολουθοῦντας δόξαις, τὴν δὲ τῶν ἀγίων ἐν ἀπασι φυλάσσοντας διδασκαλίαν, παρ' ὧν τρίτον αὐτὸν ἀξιώματι καὶ τάξις μαθόντες, τρίτον εἶναι καὶ τῇ φύσει πεπιστεύκαμεν οὐδὲ ἐπαμειομένων ταῖς φύσεις τῶν ἀξιωμάτων κατὰ τὴν ἐν ἀνθρώποις ἐκ πολιτείας μεταβολὴν, οὗτ' ἐνηλλαγμένης τῆς τάξεως κατὰ τὴν δημιουργίαν ἀναντίως ταῖς οὐσίαις, ἀλλ' εὐαρμόστως ἔχοντος πρὸς τὴν φύσιν, ὡς μήτε τὸ πρῶτον τῇ τάξει δεύτερον εἶναι τὴν φύσιν, μήτε μὴν τὸ φύσει πρῶτον δευτέρας ἡ τρίτης λαχεῖν τάξεως. Οὐκοῦν εἴπερ ήδε τῆς τῶν νοητῶν δημιουργίας ἀριστη τάξις, τρίτον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον τὴν τάξιν, οὐκ δὲν πρῶτον εἴη τὴν φύσιν, διπερ ἀστὶν δ Θεός καὶ Πατήρ Ἡ γὰρ δὲν εἶηθεις καὶ περιττὸν τὸν αὐτὸν ποτὲ μὲν πρῶτην, ποτὲ δὲ τρίτην ἔχειν χώραν, ἐν τε ἀμφῷ εἶναι, τὸ τε προσκυνούμενον, καὶ ἐν φ προσκυνεῖναι, καθ' ἄ φησιν δ Κύριος. Πνεῦμα δ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Οὐδὲ μὴν ταυτὸν τῷ Μονογενεῖ. Οὐ γὰρ δὲν ὑπηριθμήθη τοῦτῳ ως ὕδαταν ἔχων δύστασιν, ἀκούσης καὶ πρὸ τούτων τῆς τοῦ Σωτῆρος φωνῆς, δι' ἣς ἔπειρον ἔφη σφῶς τὸν ἀποσταληθῆμενον εἶναι πρὸς ὑπόρηντον καὶ διδασκαλίαν τῶν ἀποστόλων. Οὐδέτερον μὲν ἀριθμῷ παρὰ τὸν Θεὸν, ἀγέννητον δὲ. Εἰς γὰρ καὶ μόνες ἀγέννητος, δὲ οὐ τὰ πάντα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον Ἀλλὰ καὶ τρίτον καὶ φύσει καὶ τάξει; προστάγματι τοῦ Πατρὸς, ἐνεργείᾳ δὲ τοῦ Μού γενόμενον, τρίτη χώρᾳ τιμώμανον, ως πρῶτον καὶ μεῖζον πάντων, καὶ μόνον τοιοῦτο τοῦ Μονογενοῦς ποίημα· θεότητος μὲν καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως ἀπολειπόμενον, ἀγιαστικῆς δὲ καὶ διδασκαλικῆς πεπληρωμένον. Τοὺς γάρ τοι πεπιστευκότας ἐνέργειαν εἶναι τίνα τοῦ Θεοῦ τὸν Παράκλητον, εἴτα ταῖς οὐσίαις διπειθμούντας, ως λίτιν εὐχθεῖς καὶ πολὺ τῆς ἀληθείας ἀπεσχοινισμένους, νῦν διελέγχειν, μακρᾶς δὲν εἶναι σχολῆς.

¹⁰ Joan. iv, 24. ¹ Joan. xiv, 16, 26. ² Coloss., I, 16.

(43) Basilius lib. III, p. 271 et 276.

A cimus, non quod ingenito genitum assimilemus (in conveniens enim et ineptum hoc esset, neque a quo quam præstari potest), sed Filium unigenitum et primogenitum Patris dicimus, ubi quidem Filii appellatio essentiam denotat, Patris autem gignentis operationem. Si vero quis contendendi studio in propriis permanet opinionibus, et ea. quæ jam dicta sunt, sana mente ponderare recusat violenter autem instat, Patris appellationem essentiæ significativam esse, faciat ille etiam eamdem vocem essentiæ participem fecit: imo potius utramque

B 25. Cum vero hæc nobis sufficient de Unigenito, consequens fuerit deinceps de Paracleto quoque dicere, non sectando multorum opiniones non probatas aut satis expensas, sed servando in omnibus sanctorum doctrinam, a quibus cum didicerimus tertium dignitate et ordine, tertium quoque juxta naturam revera esse credimus. Non quod dignitatis more hominum usitato in vicissitudine politica, naturis hisce etiam per vices contingant, neque etiam quasi ordo ita sit permutatus in creatione, ut essentiis is sit contrarius; sed quod conveniens sit ipsi naturæ, ut neque quod primum fuit ordine secundum sit juxta naturam, neque etiam id quod primum natura ⁷⁰¹ fuit, secundum aut tertium sortiatur ordinem. Quocirca siquidem constitutiois eorum quæ mente tantum percipiuntur, non potest non optimus esse ordo: Spiritus sanctus cum sit tertium ordine, primum esse non poterit natura, id quod est Deus et Pater. Etenim vel ineptum et abundans esset, si eumdem diceremus modo primum, modo tertium tenerelocum; unumque et idem esse, id quod adoratur et illud in quo adoratur; quemadmodum ipse Dominus dicit: *Deus est spiritus, et eos, qui illum adorant, oportet in spiritu et veritate adorare* ¹⁰. Neque enim unum et idem est cum Unigenito; alias enim non haberet numerum suum post Filium; utpote qui suam quoque propriam substantiam habet, sufficiente etiam ad horum confirmationem ipsa Salvatoris voce, qua manifeste diversum dixit ² esse eum qui mittendus erat ad recordationem apostolorum. Neque sane numero quidquam est aliud præter Deum, quasi etiam ingenitus quidam: unus enim ipse et solus ingenitus est, ex quo omnia facta sunt; aut aliud sane præter Filium, progenies, inquam, seu propagatio quædam, unus enim et solus est unigenitus, Dominus noster. *Per quem sunt omnia* ³ juxta Apostolum, Verum tertium quid est tum natura tum ordine, juseu quidem Patris, operatione autem Filii factum; tertio loco colitur, quia videlicet ordine et dignitate præstat aliis, et unicum tale Unigeniti opus est,

deitate quidem et potentia creandi remota, sanctificandi autem et docendi facultate abundans. Illos enim qui Paracletum operationem quamdam Dei esse credunt, et deinde illum essentiis subjungunt, tanquam valde insulsos et a veritate longe remotos si nunc refutare vellemus, longa sane mora ad id nobis opus foret.

26. Verum, ne sermonum prolixitate auditores A gravemus, minusve alacres reddamus, paucis eorum quæ diximus vim omnem comprehendentes, dicimus unum et solum vere esse illum verum omnium Deum ingenitum, sine principio, incomparabilem, omni causa superiorem, et omnibus rebus aliis, quod et ipsæ quid, cœu substantia sunt, causam. Quid non ex communione quadam cum alia aliqua re communicationem rerum constituit, nec antecedit cuncta ordine, nec præstat collatione; ad omnes quidem res respectum quemdam ad collationem quamdam suam habet; sed ratione præminentia nullam comparationem essentiæ, potentia, imperiis admittit; qui genuit et fecit ante omnia unigenitum Deum Dominum nostrum Iesum Christum, per quem omnia facta sunt, quique imago et signaculum est propriæ potentia et operationis, neque ei, qui genuit, secundum essentiam æquiparatur, neque Spiritui sancto, qui per ipsum factus est; illo quidem minor, tanquam factura, hoc vero præstantior, tanquam factor. Et sane quod creatus sit, fide dignus est testis ille qui ab ipso Domino testimonium habet³, quod ex Deo scientiam suam habeat, Petrus nimirum; cum dicit: *Certo igitur sciat universa domus Israel, quod ipsum Dominum et Christum Deus fecit*⁴, et ipse qui ex persona Domini inquit, *Dominus creavit me in principio viarum suarum*⁵. Quod autem ipse vicissim creavit Spiritum sanctum, hic etiam ostendit qui dicit: *Unus est Deus ex quo sunt omnia, et unus Dominus, Jesus Christus per quem sunt omnia*⁶; et sanctus Joannes qui dixit: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nequamquam*⁷. Ex quibus consequi necesse est, vel ipsum ingenitum dicere, quod impium est; vel si factus est, quod ipse per ipsum factus sit. Tantum enim a Patre confitemur genitum esse Filium, subordinatum essentiæ seu voluntati: sicut ipse Filius fatetur quod propter Patrem vivat⁸, neque a semet quidquam faciat⁹. Neque tamen dicimus ipsum coessentialem, neque similis essentiæ, siquidem illud generationem et participationem notat essentiæ, hoc autem ejusdem exæquationem.

702 27. Neque vero genitus est Pater, neque ingenitus Filius; sed id quod est sine ullo fine, idem etiam ipsum vocari vero fatemur, utpote genimen, filium obsequentem, ministrum perfectissimum, qui ad omnem creationem voluntatemque Patris operam suam præstitit, nimirum ad omnium rerum quæ sunt compositionem, ad distributionem, ad leges hominibus ferendas, ad œconomiam et omnem prævidentiam: ministro utentem Paracleto ad sanctificationem, ad doctrinam, ad confirmationem fidelium:

26. 'Αλλ' ἵνα μὴ τῷ μήκει τῶν λόγων ἀποκνῆσωμεν τοὺς ἀκούοντας, πᾶσαν ἐν βραχεῖ τῶν βηθέντων περιλαβόντες τὴν δύναμιν, φαμὲν ἐνα καὶ μόνον ἀληθινὸν εἶναι τὸν τῶν πάντων Θεὸν, δγένητον, ἀναρχὸν, ἀσύγκριτον, πάσης αἰτίας κρείτονα, πᾶσι τοῖς οὖσι τοῦ εἶναι αἰτίον· οὐκ ἐκ κοινωνίας τῆς πρὸς ἔτερον τὴν τῶν δύντων δημιουργίαν συστησάμενον, οὐ τῇ τάξις τὸ πρῶτον, οὐ συγκρίσει τὸ κρείττον κατὰ πάντων ἀποφερόμενον, ἀλλὰ καθ' ὑπεροχὴν ἀσύγκριτον οὐσίας καὶ δυνάμεως καὶ ἔξουσίας, γεννήσαντα καὶ ποιήσαντα πρὸ πάντων μονογενῆ Θεόν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, δι' οὐ τὰ πάντα γέγονεν, εἰκόνα καὶ σφραγίδα τῆς ίδιας δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, μήτε τῷ γεννήσαντι κατὰ τὴν οὐσίαν συγκρίνομεν, μήτε τῷ δι' αὐτοῦ γενομένῳ ἀγίῳ Πνεύματι. Β Τοῦ μὲν γὰρ ἀλάττων ἐστιν, ὡς ποίημα· τοῦ δὲ κρείττων, ὡς ποιήης. Τοῦ μὲν οὖν πεποιησθαι μάρτυς ἀξιόπιστος δι παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου μαρτυρηθεὶς ἐκ Θεοῦ τὴν γνῶσιν ἔχειν Πέτρος, εἰπὼν· Ἀσφαλῶς οὖν γιωσκέτω πᾶς οἰκος Ἰσραὴλ, δι: Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν δι Θεὸς ἐποίησε· καὶ δι ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου λέγων· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν δῶν αὐτοῦ· τοῦ δὲ πεποιηκέναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον δι τε εἰπὼν, Εἰς Θεός, εἰς οὐ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὐ τὰ πάντα, καὶ δι μακάριος Ἰωάννης φησας· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἔν, Ἐξ ὧν ἀκόλουθον θν, ή ἀγένητον λέγειν, διπερ ἀσεβές· ή εἰπερ γέγονε, δι' αὐτοῦ γεγονέναι. Μόνον γὰρ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διμολιγοῦμεν γεγεννήσαντι τὸν Γίδην, ὑποτεταγμένον οὐσίᾳ καὶ γνώμῃ· ζῆν τε γὰρ διὰ τὸν Πατέρα, καὶ μηδὲν ἀφ' εαυτοῦ ποιεῖν αὐτὸς διμολιγεῖ· μήτε μὴν διμοσθιον, μηδὲ διμοιούσιον, ἐπείπερ τὸ μὲν γένεσιν καὶ μερισμὸν σημαντεῖ τῆς οὐσίας, τὸ δὲ ισότητα.

C 27. Οὔτε δὲ γεννητὸς δι Πατὴρ, οὔτε ἀγέννητος δι Ζίδης, ἀλλ' ὅπερ ἐστιν ἀτελευτήτως, τοῦτο καὶ λεγόμενον ἀληθῶς γέννημα, Ζίδην διποργὸν τε λειτέστων, πρὸς πᾶσαν δημιουργίαν καὶ γνώμην πατρικὴν διπηρετῆσαντα, πρὸς τὴν τῶν δύντων σύστασιν καὶ διαμονὴν, πρὸς νομοθεσίαν ἀνθρώπων, πρὸς οἰκονομίαν, καὶ πᾶσαν πρόνοιαν· διπηρέτη χρώμενον τῷ Ηερακλήτῳ πρὸς ἀγιασμὸν, πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς βεβαίωσιν τῶν πιστῶν· ἐπ' ἐσχάτων ήμερῶν γεννηθέντα ἐκ τῆς ἀγίας Παρθénου, νόμοις

D 27. Οὔτε δὲ γεννητὸς δι Πατὴρ, οὔτε ἀγέννητος δι Ζίδης, ἀλλ' ὅπερ ἐστιν ἀτελευτήτως, τοῦτο καὶ λεγόμενον ἀληθῶς γέννημα, Ζίδην διποργὸν τε λειτέστων, πρὸς πᾶσαν δημιουργίαν καὶ γνώμην πατρικὴν διπηρετῆσαντα, πρὸς τὴν τῶν δύντων σύστασιν καὶ διαμονὴν, πρὸς νομοθεσίαν ἀνθρώπων, πρὸς οἰκονομίαν, καὶ πᾶσαν πρόνοιαν· διπηρέτη χρώμενον τῷ Ηερακλήτῳ πρὸς ἀγιασμὸν, πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς βεβαίωσιν τῶν πιστῶν· ἐπ' ἐσχάτων ήμερῶν γεννηθέντα ἐκ τῆς ἀγίας Παρθénου, νόμοις

³ Matth. xvi, 17. ⁴ Act. ii, 36. ⁵ Prov. viii, 22. ⁶ I Cor. viii, 7. ⁷ Joan. i, 3. ⁸ Joan. vi, 58. ⁹ Joan. v, 19.

ἀνθρωπίνοις πολιτευόμενον δοίως, σταυρωθέντα, ἀναστάντα τῇ τρίτῃ τῶν ἡμερῶν, ἀνεθόντα εἰς οὐρανὸν, ἐρχόμενον κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς κατὰ δικαίων ἀνταπόδοσιν πίστεώς τε καὶ ἐργῶν, βασιλεύοντά τε εἰς τοὺς αἰῶνας, σωζομένης ἐν ἀπασι πάντοτε τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Θεοῦ καὶ μοναρχίας, ὑποτετγάμενου δηλαδὴ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἀγίου τῷ Χριστῷ μετὰ πάντων, αὐτοῦ δὲ τοῦ Ιησοῦ καὶ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου διδασκαλίαν, ὃς φησιν. Ὅταν γὰρ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς δὲ Ιησος ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, οὐαὶ οὐδὲ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Τούτων δὲ πάντων εὐχρινῶς μὲν καὶ πλειότερον ἐν ἑτέροις (44) ἡμῖν ἀπαδεδειγμένων, ἐν βραχίῳ δὲ νῦν πρὸς ὑμᾶς ὀμολογημένων, εὐχόμεθα τοὺς τε παρόντας ὑμᾶς καὶ πάντας τοὺς τῶν αὐτῶν ἡμῖν μυστηρίων κοινωνοῦντας, μὴ ψόγον ἀνθρώπων δεδοκότας, μήτε σοφίσμασιν ἀπαταμένους, οὐδὲ κολακείας ὑπαγομένους, κατὰ τὴν ἀληθῆ καὶ δικαίων κρίσιν ἐπιψήσσοντας τοὺς εἰρημένους, κρατούσης δηλαδὴ παρὰ πᾶσι τῆς βελτίους μοίρας, τὸν τε λογισμὸν τῶν ἐνοχλούντων προστησάμενους, πάντα τὸ θήρατρα καὶ δίκτυα διαφυγεῖν, ἢ τῷ διαβόλῳ κατ' ἀνθρώπων μεμηχάνηται, πολλοὺς φυγεῖν, οὐδὲ λεάζειν μεμελετηκότες, τοὺς μὴ πρὸ τῶν ἡδέων τὸ συμφέρον αἰρουμένους, οὐδὲ τὰ παρόντα τῶν μελόντων ἀσφαλέστερα λογιζομένους· εἰ δὲ ἔρα καὶ παρέτισι νικήσει τὰ χείρων ἀποστέψαι δὲ θεὸς τοῦ λόγου τὴν πειραν, πρὸς μὲν τὸ φεῦδος τῶν πολλῶν συμπνεόντων, πρὸς δὲ τὴν ἀληθείαν διισταμένων, τῶν τε ἀρεσκόντων τῷ Θεῷ καὶ κοινῇ συμφερόντων τὴν πρὸς τὸ παρὸν ἀσφάλειαν καὶ δόξαν περὶ πλεονος ποιουμένων· τοὺς γοῦν ἐπομένους, ἀσάλευτον καὶ παγίλαν διαφυλάξαι τῷ παραδεδωκότι τὴν πίστιν, περιμένοντας τὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ κριτήριον, οὐ τῦφος μὲν καὶ δόξα καὶ ψεῦδος προρρήτως ἡγάντων, γυμνοὶ δὲ πάστος ἀρχῆς, οὐδὲ ωραπέπεις οὐ κολακείας οἱ κρινόμενοι, πολυχειρία δὲ καὶ πλούτος ἀσθενής πρὸς δυσάπτησιν, καὶ οὐδὲ λίτων παρὰ ἀνθρώποις εὑδόκιμοις. Ἀνδρῶν γὰρ ἐνδέξαν πλῆθος ἐνὸς πένητος εὐσεβοῦς οὐκ ἀντάξιον εἰς παρατησιν παρὰ ἀληθείᾳ δοκιμαζούση, συναγωνιζομένης μὲν εὐσεβείας κατὰ δικαίων ἀμοιβὴν τῶν γῦν δὲ ἀντὴν καὶ τὸ θανεῖν κέρδος ἡγουμένων, ἀποδιδόντος δὲ τὰ τῶν ἀγώνων ἀδιλα τοῦ πάλαι καὶ νῦν διλοθετοῦντος Χριστοῦ, τοῖς μὲν ὑπὲρ ἀληθείας πονήσασι τὴν ἀληθινὴν ἐλευθερίαν καὶ βασιλείαν οὐρανῶν, τοῖς δὲ διὰ κακούς τοις ταύτην ἀτιμάσσασι τιμωρίας ἀπαραιτήσους. Ταῦτ' εἰρήσθω μὲν ἀμφότερα πρὸς ὑμᾶς· ἐκδική δὲ πρὸς τὴν βνλτίω μοίραν τὸ τέλος,

Christus vero, qui olim et etiamnum præmia certaminibus debita penes se habet et distribuit, largietur illis certe, qui veritati patrocinando laboraverunt, veram libertatem et regnum cœlorum : illis autem qui hanc perversa mente justo suo honore defraudarunt, pœnas inevitabiles. Hæc in utramque partem dicta ad vos sunt ; utinam vero finis meliorem in partem eveniat.

¹⁰ I Cor. xv, 28.

(44) Notandum hic locus quo ad uberiora sua scripta jam ante illud tempus edita Eunomius provo-

A genitum in diebus ultimis ex sancta Virgine, sancte hic versatum juxta leges humanas, crucifixum, mortuum, redivivum tertia die, reversum in celum, jamjamque venturum judicare vivos et mortuos, justa retributione fidei et operum facta, regnante in æcula ; sarta tecta servata ubivis in omnibus præeminentia Dei et monarchia : subdito videlicet sancto Spiritu cum omnibus ipsi Christo ; ipso vero Filio, Deo ac Patri, juxta beati apostoli Pauli doctrinam, qui dicit : Postquam enim ipsi omnia subdila fuerint, tunc etiam ipse Filius subdetur ei, qui ipsi prius omnia subdidit, ut Deus sit omnia in omnibus¹⁰. Cum autem universa hæc liquido, magisque prolixe alibi a nobis demonstrata, jam vero in brevem ad vos confessionem sint contracta ; precamur tum ut vos qui jam hic adestis, tum etiam ut omnes alii qui hæc mysteria nobiscum communia habent, nullas hominum vituperationes reveriti, nullisve argutiis decepti vel adulationibus illecti, ea quæ jam dicta sunt vero et justo approbetis iudicio, apud omnes potiore nimis parte prævalente, utque ratione tumultuantibus prælata, omnes laqueo retiaque cuncta evitentis, quæ a diabolo hominibus tenduntur eo animo, ut vel multi fugiantur veritatem, vel etiam ut non paucos ipse inescet, eos videlicet, qui non præferunt suavitati utilitatem, quive præsentia futuris certiora judicant. Sane vero si contigerit, ut ita etiam apud aliquos pejora prævaleant (avertat autem Deus sermonis hujus conatum, ne scilicet tale quid, quod dixi, tentetur), cum multi soleant conspirare in maledicio, dissidere autem in veritate : cumque pluris faciant præsentem conditionem periculo carentem, et secularem quietem ac gloriam, quam ea quæ Deo placent, et publicæ inserviunt utilitati : optamus saltem ut scilicet ii, qui nosmet docentes et monentes sequuntur, immotam et stabilem ei, qui dedit illam, conservent fidem ; utque latè exspectent Servatoris nostri Iesu Christi iudicium, ubi sane fastus, gloria et mendacium radicitus sunt extirpata, quique illi iudicio sistuntur, destituti sunt omni imperio vel veneratione vel adulatione. Præsidia autem ampla et divitiae exporrigerè alicujus frontem ibi non valebunt, licet apud homines magna prius existimationis fuerint. Hominum enim clarorum multitudine non ibi potior erit uno pio paupere, ut propterea veritatis tum omnia censentis possit evadere censuram : siquidem ibi pietas una pugnabit, prout justa retributio eorum poscit, qui nunc vel mori propter eam lucrum judicant.

D

cat, — Vide Garnerium in Præfat. tom. I, p. 238 B.

28. *Unus est Deus ingenitus omniq[ue] principio A* carens, nemini subditus, qui neque ante semet quemquam habuit qui fuerit, nihil enim ante ingenitum esse potest: neque una secum, nam ipse cum ingenitus sit, unus et solus est Deus: neque in semet, simplex enim est et incompositus. *Unus autem 703 cum sit, cumque solus sit, et semper sit idem, rerum omnium est Deus, et creator et opifex, primario quidem et modo quodam eximio, ipsius Unigeniti, proprie autem et sigillatim eorum quæ per ipsum sunt facta. Namque ipsum quidem Filium ante omnia, omnemque creaturam solum sua ipsius potentia et operatione et genuit et creavit et fecit: nihil plane de sua substantia communicando ei qui genitus est (corrumpi enim, dividi et in partes secari Deus nequit; qui vero corrumpi nequit, propriam certe essentiam communem non facit), neque alium in subsistentiam sui similem producendo: ipse enim solum ingenitus est: juxta illam vero ingenitam essentiam, ut aliquid ab ipso generetur fieri nequit: neque igitur propria essentia abusus est, sed sola voluntate genuit: neque ad similitudinem suæ essentiaæ, sed qualis voluit, talis generavit; perque hunc primum quidem omnium, majoremque cæteris Spiritum sanctum fecit, propria sane sua potestate et mandato, operatione vero et potentia Filii. Post hunc autem reliqua cuncta in oculo et in terra, visibilia et invisibilia, corporea et incorporea per eundem fecit Filium. *Unus enim est Deus, ex quo sunt omnia, juxta Apostolum, unusque est Dominus Jesus Christus, per quem sunt omnia* ¹¹. Unus igitur est Deus non genitus, non creatus, non factus. Et unus est Dominus Jesus Christus, Dei Filius, genimen ingeniti, non tamen instar unius ex aliis rebus generatis: creatura non creata, non tamen instar unius ex aliis rebus creatis: opus non facti, non tamen instar unius ex aliis rebus factis; quemadmodum pronuntiatum est a sancta Scriptura: *Dominus creavit me initio viarum suarum, ante saecula fundavit me, ante omnes colles genuit me* ¹². Et unus Spiritus sanctus, primum omnibusque cæteris majus Unigeniti opus, jussu quidem Patris, operatione vero et potentia Filii factus.*

¹¹ 1 Cor. viii, 6. ¹² Prov. viii, 22-25; Ecclesi, xxiv, 14.

(45) Caveus oīov edidit, sed oīav habet ms. Gud. et Lindenbrog.
(46) Al. ἔργον.

28. *Εἰς ἔστι Θεὸς ἀγέννητος καὶ ἀναρχος, οὗτε πρὸ ἑαυτοῦ ἔχων τινὰ ὄντα· οὐδὲν γάρ πρὸ τοῦ ἀγεννήτου εἶναι δύναται· οὗτε σὺν αὐτῷ εἰς γάρ καὶ μόνος Θεὸς δὲ ἀγέννητος· οὗτος ἐν αὐτῷ ἀπλοῦς γάρ καὶ ἀσύνθητος. Εἰς δὲ ὅν, καὶ μόνος ὅν, καὶ ἀεὶ δὲ ὅν, πάντων ἔστι Θεὸς καὶ κτίστης καὶ δημιουργός, πρώτως μὲν καὶ ἔξαιρετος τοῦ Μονογενοῦς, ἕδικας δὲ τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων. Τὸν μὲν γάρ Ιἱὸν πρὸ πάντων καὶ πρὸ πάσης κτίσεως μόνον τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ ἀγέννησος τε καὶ ἔκτισε καὶ ἐποιήσει, οὐδὲν τῆς ἑαυτοῦ ὑποστάσεως μεταδοῦς τῷ γεννηθέντι. Ἀφθαρτος γάρ καὶ ἀδιάλετος καὶ ἀμέτριος δὲ Θεός· δὲ δὲ Ἀφθαρτος τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας οὐδὲ μεταδίδωσιν. Οὗτε καθ' ἑαυτὸν ἄλλον ὑποστησάμενος. Μόνος γάρ αὐτὸς ἀγέννητος, κατὰ δὲ τὴν ἀγέννητον οὐσίαν γεννηθῆναι ἀδύνατον. Οὗτε οὖν τῇ ἑαυτοῦ οὐσίᾳ ἀπεχρήσατο, ἀλλὰ τῇ βουλήσει μόνη· οὗτε κατὰ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν, ἀλλ' οἰον (45) ἐδουλήθη, ἔγεννησε. Καὶ διὰ τούτον πρώτον μὲν πάντων καὶ μεῖζον τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐποίησεν, ἔκουστα μὲν ίδια καὶ προστάγματι, ἐνεργείᾳ δὲ καὶ δυνάμεις τοῦ Ιἱοῦ. Μετὰ δὲ τοῦτο τὰ λοιπὰ πάντα τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, δρατά τε καὶ ὀδρατά, καὶ σώματά τε καὶ ἀσώματα διὰ τοῦ Ιἱοῦ ἐποίησεν. Εἰς γάρ Θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα. Εἰς οὖν Θεὸς ἀγέννητος, ἀκτιστος, ἀποίτος. Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δὲ Ιἱὸς τοῦ Θεοῦ, γέννημα τοῦ ἀγεννήτου, οὐχ ὡς ἐν τῶν γεννημάτων, κτίσμα τοῦ ἀκτιστού, οὐχ ὡς ἐν τῶν ποιημάτων· καθὼς εἴρηται ὑπὸ τῆς ἀγίας Γραφῆς· Κύριος ἔκτιστ με ἀρχὴν δῶν αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰώνος ἐθεμελίωσι με πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννῆ με. Καὶ ἐν Πνεύματι ἄγιον, πρῶτον καὶ μεῖζον πάντων τῶν τοῦ Μονογενοῦς ἔργων (46), προστάγματι μὲν τοῦ Πατρὸς, ἐνεργείᾳ δὲ καὶ δυνάμεις τοῦ Ιἱοῦ γενόμενον.*

EUSTATHII

IN HEXAEMERON S. BASILII

LATINA METAPHRASIS.

704 (a) *Rustathius Syncleticæ germanæ diaconissæ salutem in Christo.*

Religiosus, simulque studiosus animus tuæ germanitatis, dum plenitudinem caelestium nosse desiderat^t *Scripturarum, cunctas bibliothecas ecclesiasticas et earum qui fuerint conditores, crebris lectionibus investigans, perveni tandem ad Hexaemeron sancti ac venerabilis episcopi Basili, Græco sermone (b) conscriptum : quod dum monumentis inserere lingue Latinalis affectat, mihi hanc curam censuit esse mandandam. Sed ego considerans, quia hoc amore potius quam iudicio præcepisti : festinabam quidem simplicibus jussis obsequi, tua commonitus caritate : (c) sed promittere non audebam, propriam contemplatus infantiam. Itaque gemina cogitatione distractus quid agerem nesciebam : verebar enim si negare malissem, mentem pie de me (d) præsumentis offendere. Si parere, susceptum officium navare non posse. Quæ cum ita essent, statui magis operam meum fideliter exhibere, quam sermonem pertinaciter excusare : confidens quia si displicuero, dabis veniam quæ jussisti. Non enim meo vitio, sed tuo iudicio, quod evenerit imputabis : mihi satis est peregrisse manata.*

HEXAEMERI LIBER PRIMUS.

1. *In principio fecit Deus cælum et terram. Conveniens exordium de mundi compositione narraturus assumpsit decorationem gestorum operum, sui faciens sermonis initium. Cæli enim teraque factura referenda est non sponte formata, ut quidam opinati sunt, sed ex Deo causas propriæ (e) nacta substantia. Qualis igitur auditus dignus, sit magnitudine relatorum, vel quemadmodum instructus esse debeat animus, ad rerum ejusmodi perceptionem ! nimirum qui vitiis (f) carnalibus est immunis, et ærumnis minime sacerularibus obfuscatus, quia etiam laboriosus et solers, et omnia circumspectans, ut meritam Dei notionem possit attrahere. Sed antequam de verbo-*

(a) *Ita scriptum invenimus in Colb. secundo : Incipit prologue in Hexaemeron beati Basili Cæsaren sis episcopi, Eustathius diaconus (sic) Sindetice germanæ salutem in Christo. Ubi non indignum puto quod notetur, tribui Eustathio dignitatem diaconi quæ ei tamen non tribuitur, neque in editis, neque in duobus aliis mss., neque in illis antiquorum testimoniis, quæ a typographis collecta initio operis leguntur. Quod si quispiam, nisi auctoritas major proferatur, adduci non potest ut credat Eustathium diaconum fuisse, nullam aliam a nobis proferre posse fatemur. Codex Sancti Germani manu recentiore sic habet, Eustathius Syncleticæ germanæ diaconissæ salutem in Christo.*

(b) *Hic in Colb. secundo pro conscriptum corrupte legitur constrictam. Statim sequitur eodem in illo libro quam dum monumentis, etc., quod cum scriberet sive librarius, sive Eustathius ipse, respxisse videatur ad illud, εἰς τὴν Ἑκατόρον : quæ loquendi ratio cum feminimum genus præ se ferat, femina quoque voce uti voluit. Illud autem, εἰς τὴν Ἑκατόρον, sic accipi oportet, ut suppleatur vox κοσμοποιῶν. Est*

A rum subtilitate disceptemus, et perscrutemur quæ sit harum vocum significatio, cogitemus quis est qui nos affatur. Nam licet altitudinem cordis historicæ non valeamus attingere propter imbecillitatem nostri videlicet intellectus : attamen prærogativa loquentis inspecta, ultra ad consentiendum his quæ dicta sunt adducemus. Moyses itaque est editor hujus scripture, Moyses ille qui perhibetur venustus apud (g) Deum fuisse, cum adhuc maternis uberibus inhiaret, quem adoptavit filia Pharaonis, et regio cultu liberaliter educavit, philosophia Ægyptiorum eruditioni ejus magistris adhibitis (Act. vii, 20), qui fastum tyrannidis exhorruit, et ad humilitatem suo-

enim adjективum nomen Ἑκατόρον Lege Ducatum.

(c) *Editi, sed permittere, male; Colb. secundus, sed committere, nihilo melius. Codex noster Sancti Germani et Colb. primus, sed promittere, bene.*

(d) *Editi, præsumentis. At nostri tres mss., præsumentis. Codex noster, verebar ne.... offendem.... non possem. Nec ita multo post editi statui operam. Colb. secundus, statui magis.*

(e) *Editi, nata, vitiouse. Colb. primus, nata, emendate. Aliquanto post codex noster, ad rerum ejusmodi accentuonem.*

(f) *Editi, intus carnalibus. At nostri tres mss., qui vitiis carnalibus, recte et accommodate ad mentem Basili. Ibidem editi, et ærumnis maxime sacerularibus. At nostri tres mss., et ærumnis minime sacerularibus, quam scripturam veram quidem et genuinam iudico, sed ita tamen, ut vox minime locum occupet non suum. Malim igitur, et ærumnis sacerularibus minime obfuscatus. Illud Basili, ἀνεπισκόπητον μεριμναῖς βιωταῖς, exprimere voluit Eustathius.*

(g) *Editi, apud Dominum. Colb. secundus, apud Deum. Basilius, παρὰ τῷ Θεῷ.*

rum civium se convertit, contentus (a) afflictari potius cum populo Dei, quam fructum peccati capere temporalem. Qui amorem justitiae de ipsa natura sortitus est, quippe qui priusquam plebis acciperet principatum, propter odium nequitiae naturale, usque ad necem videtur improbos persecutus. Qui ab his effugatus est, quibus ipse fuerat opitulatus: qui libertissime tumultibus *Ægypti* derelictis, ad *Æthiopiam* profectus est, ibique cæterorum vacuus negotiorum, 705 per annos quadraginta rerum contemplationi dans operam, octagesimumque statis agens annum vidit Deum, ut erat homini videre possibile, imo ut nemini potius licuit alii, (l) secundum testimonium ipsius Dei: *Quia si fuerit propheta quis vestrum Domino, proprie per visum ei cognoscari, et per somnum loquar: sed non ita famulus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelis est. Ore ad os colloquar ei: in specie, et non per figuram* (Num. XII, 6-8). Hic itaque qui in potiendis præsentibus Dei conspectibus, (c) angelis fuerat coæquatus: quæ auscultavit a Deo disserit nobis. Audiamus igitur veritatem verborum, non in persuasione humanæ sapientiæ, sed in probatissimis spiritalis doctrinæ sermonibus, quorum finis non audientium laus est, sed dissentium salus.

2. *In principio fecit Deus cælum et terram* (Gen. I, 1). Retardat igitur sermonem meum mentis admiratio: cogitans quid primum dicam, vel unde capiam narrationis exordium, arguamne vauitatem sacerularium, aut nostrorum potius prædicem veritatem? Plurima super rerum natura Græcorum philosophi disputatione: sed nullus apud eos sermo fixus habetur et stabilis, priore semper a sequente dejecto. Nihilque nobis opera pretium est, quæ illorum sunt infirmare: cum ad destructionem propriam sibimet ipsi sufficiant. (d) Qui enim Deum neacire potuerunt, sapientiam rebus præesse mortalium nullatenus concesserunt, sed familiari ignoratione sublapsi variis omnia definitionibus concluserunt. Propterea multi eorum ad confusam informemque se materiam redigerunt, elementis mundi causas omnium rerum deputantes. Alii atomos, et individua corpora, et tumores, et meatus continere naturam visibilium tradiderunt: modo concurrentibus sibi levibus illis rotundisque corpusculis, modo recendentibus a se at-

(a) Colb. secundus, *affligi potius.*

(b) Colb. secundus, *secundum testimonium ipsius Dei.* Basilius, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν τοῦ Θεοῦ, secundum ipsum Dei testimonium. Editi, secundum testimonium ipsius Domini.

(c) Editi, *angelis fuerat æqualis.* Codex Sancti Germani quem simpliciter nostrum vocamus, et Colb. secundus, *fuerat angelis coæquatus:* quod verius puto et melius, cum Græca, ἐλεύθεροις ἀποθεῖται, aptius exprimi videantur.

(d) Colb. secundus, *qui enim Deum scire non potuerunt.*

(e) Colb. secundus, *sine admiratione.*

(f) Editi, *principium primum posuit.* Codex noster et Colb. secundus, *principium primo posuit,* bene. Ita prosequitur Eustathius, *ut non ingenitum qui-*

A que discretis, ortus obitusque perficere, et in perseverioribus corporibus complexionem atomorum locatam, validius causas æternitatis exprimere. Vere telam araneæ texunt, qui ista describunt: et qui tam vacua inaniaque principia, cœlo, terræ, marique conscribunt. Neque enim sciebant dicere: *In principio fecit Deus cælum et terram:* propterea sine (e) moderamine, et gubernatione, fortuitoque casu, agi et ferri omnia, insito sibi impietatis decepti errore, dixerunt. Quod ne nos quoque pateremur, primis statim suæ narrationis elogis mundi fabricationis expositor, Dei commemoratione sensus nostros illuminans, dixitque: *In principio fecit Deus.* Quam bonus ordo (f) principium primo posuit: ut non ingenitum quidam mundum arbitrarentur. Deinde subdit, quia fecit: ut ostenderet quia creature opus, pars exigua virtutis est conditoris. Nam sicut figulus, vasis deformatis, nec artem potest amittere, nec virtutem: sic opifex rerum Deus, non uni facturæ sufficientem potentiam possidens, (g) infinitate penitus excedens, solo momento propriæ voluntatis, magnitudinem eorum quæ cernuntur exstruxit. Quod si et principium mundus habet, et factus est; quære quis illi dedit principium, et quis ejus fabricator est. Quod ne humana forsitan cogitatione discussiens, a veritatis tramite deviares: prævenit instruens nos doctrinis, et animis nostris, tanquam signaculum cuiusdam custodiæ figens, venerabile mox Dei nomen inseruit dicens: *In principio fecit Deus.* Igitur beata natura, et opulenta bonitas, dilectissimaque cunctis rationem habentibus, ac nimium carissima pulobritudo, princeps omnium quæ sunt, fons vitae, (h) intelligibile lumen, inaccessibilis sapientia, *Ipsæ fecit in principio cælum et terram.*

C 3. Non ergo infecta esse vel improvida quæ videntur opineris, o homo; nec quia circum te discurrent ea quæ moventur in cœlo; nec quod ipsius circuli initium, nostro sensu comprehensibile non habetur, idcirco sine principio esse vertibillium corporum natura credenda est. Neque enim orbis iste, id est, planum hoc rotundumque schema, quod sub uno puncto continetur, quia nostrum diffugit intellectum, nec unde cœperit, aut quo reciderit possumus invenire: ob hoc etiam non esse compositum debemus asserere, aut quia sensus omnino nostros elabitur, ideo

dam mundum arbitrarentur: quod cum scriberet, non satis attendit ad vim vocis Græcæ, ἔντεχνον. Melius igitur sic interpretabere, ne jorent qui arbitrarentur mundum sine principio esse.

(g) Editi, *infinitate potius excedens.* At Colb. secundus, *infinitate penitus excedens,* emendate. Ali quanto post duo mss., *instruens nos doctrina.* Editi, *instruens nos doctrinis.* Sed vim verbi προέφθαστ non satis expressit interpres. Malim igitur, *hoc nos documentio præoccupat.*

(h) Antiqui duo libri et editi, *intellectibile non men,* corrupte. Colb. primus, *intellectibile lumen, recta.* Basilius, τὸ νοερὸν φῶς. Statim editi et Colb. primus, *infacta esse.* Alii duo mss., *infecta.* Subinde Colb. secundus, *nostro sensu comprehensibile.*

revera (a) minus aliunde cœpisse putabitur. Sic et tu non quia in semetipsa feruntur ea quæ volvenda circumspicis, 706 et quod planities eorum nullis mediis (b) interponatur obstatulis, ob hoc sine principio vel fine mundum haberi decipiari. *Transit enim schema ejus* (*I Cor. vii, 31*) ; et, *calum terraque præteribit* (*Matth. xxiv, 31*) : prædicatio autem cunctorum de consummatione sæculi mandatorum, et de reformatio-
ne mundi, secundum notationem magisterii spiri-
talis, ex his quæ in præsentia breviter tradita sunt declaratur. *In principio fecit Deus cælum et terram.* Omnia quæ ex tempore cœperunt, necesse est tem-
pore terminari. Si est initium temporale, de fine (c) non dubites. Geometrica et arithmeticæ disciplina, commentitiaeque scripturæ, et fabulosa astrologia, id est occupatissima vanitas. Ad qualem igitur ter-
minum concludenda est, cum ii qui circa memorata-
rum rerum indaginem vacaverunt, coeternum crea-
torio omnium Deo, visibilem hunc mundum esse pro-
nuntiant, ad illius gloriam referentes circumscriptum hunc orbem, corpusque habentem compositum, quæ est incomprehensibilis invisibilisque natura? Qui ne hoc quidem perspicere potuerunt: quia cui singula membra solutioni corruptæque subjecta sunt, ejus etiam universum corpus iisdem casibus interire necesse est. Sed usque adeo cogitationibus evanuerunt, et ex calum est irrationabile cor eorum, (d) dicentesque esse sapientes, stulti prorsus effecti sunt (*Rom. xii, 1*), ut etiam quidam eorum sempiternum esse cum Deo polum, et sine principio ac fine haberi, rerumque per partes (e) institutarum auctorem, dispensatoremque esse audeant affirmare.

4. Quibus, ubi, vel quando sapientia sæcularis, formidinem futuræ condemnationis initiet, qui sic acute res vanissimas intuentes, ad concipiendam veritatis prudentiam, sponte cœcati sunt. Alii stellarum intervalla dinumerant, earumque arctoas semper lucentes describunt, et quantæ illarum quæ sub axe moventur australi, & certis quidem suspiciuntur hominibus, nobis autem habentur ignotæ. Vel borealem latitudinem, nec non signiferum circulum mille spatiis dividentes, astrorumque discursus, et præclusio-
nes, et omnium motus principales subtiliter obser-
ventes, et post quantum temporis, unaquæque planeta-
rum propriam circuitiōnem solet explere: unam omnium rationem reperire minime potuerunt, ut di-
cerent Deum mundi totius esse factorem, justoque

(a) Colb. secundus, *minus alicunde*. Statim idem codex, feruntur hæc quæ.

(b) Editi et duo mss., *interpolatur*. At Colb. secundus, *interponatur*; et ita scriptissime Eustathium pu-
to. ob illufi Basiliū διαχοπτρανον. Mox codex noster, et, *sine fine*.

(c) Editi, *non dubitemus*. At. mss., *non dubiles*. Basilius. μὴ ἀμφιβάλλης. Ibidem mss., *commentitiaeque scripturæ*. Vocula que deest in vulgatis.

(d) Editi, *se sapientes*. Colb. secundus, *se esse sa-
pientes*: quod ad verbum expressum est e Græco, φίλοι φίλοι.

(e) Editi, *institutarum auctorem*. Codex noster et Colb.

A judicio dignam renumerationem cuique pro suis fa-
cioribus tributurum. Qui nec futuræ examinationis intuitu, congruam cogitationem de rerum omnium fine cœperunt: considerantes, quia mundum quoque reformari (f) necesse est, si ad aliud vitæ schema ani-
morum status transferendus est. Sicut enim præsens vita cognatam habet mundi hujus naturam: ita et futura animorum conversatio familiarem speciei suæ sumptura est habitum. Sed tantum absunt credere quod hæc vera sint, ut passim de nobis rideant, cum mundi hujus consummationem et reformatio-
nem sæculi prædicamus. Sane quoniam naturaliter omnium rerum sunt prima principia, idcirco super his quæ ex tempore cœperunt, scriptor disserens hanc vocem præmisit dicens: *In principio fecit.*

B 5. Erat enim quædam, ut vides, ante hunc mun-
dum (g) substantia intellectui quidem nostro contem-
plabilis, sed inaudita relicta est: propterea quod ab his qui imbuebantur propter sensus parvitatem, fa-
cile comprehendi non poterat. Erat antiquissima creature ordinatio; illis quæ extra mundum sunt, apta virtutibus, orta sine tempore, sempiterna sibi-
que propria: in qua conditor omnium Deus opera cuncta constituit, id est, lumen intellectibile conve-
niens beatitudini amantium Dominum. Rationabiles, invisiblesque dico naturas, et omnium intellectibili-
um decorationem, quæ capacitatem nostræ mentis excedunt, quorum nec vocabula reperire possibile
est. Hæc substantiam invisibilis mundi repleuisse sciendum est, sicut docet nos Paulus dicens: *Quia in ipso creata sunt omnia, sive visibilia, sive invisibi-
lia, sive throni, sive dominationes, sive principatus,
sive potestates, seu virtutes* (*Col. i, 16*), seu angelorum militiae, seu archangelorum conventus. Cum vero necesse erat superordi rebus hunc mundum, qui est præcipue castigatio, et doctrina (h) humanorum ani-
morum, deinde cunctis quæ oriuntur et occidunt, opportunum domicilium: tunc etiam decursio tem-
poris, simul cum ipso mundo, et animantibus quæ in eo sunt, congenerata dignoscitur: eaque semper ur-
getur, et effluit, finemque nequaquam percipit com-
meandi. Aut non ejusmodi tempus esse dicimus, cu-
jus pars quæ emensa est non videtur, quæ autem
ventura est neodium adfuit, quæ vero præsto est, ante-
quam sensu nostro notescat, elabitur? Talis etiam
natura gignentum est, aut crescens videlicet, aut
decrescens: cuius stabilitas et fundatio nihil habet

secundus *auctorem*: quam scripturam veram esse et emendatam ex eo intelligitur, quod legamus apud Basiliū, cītov. Haud longe editi et codex noster, ad *concupiscentiam veritatis prudentiam*. At Colb. secundus, *ad concipiendam, rectius*.

(f) Antiqui duo libri, *necesse est*. Illud est in editis desiderabatur.

(g) Vocem *substantia* addidimus ex Colb. secundo. Nec ita multo post Colb. secundus, *opera cuncta*. Editi, *certa opera*: quo in libro insuper pro intellectibili legitur intelligibile. Statim hic ipse codex, et omnia intelligibilium.

(h) Colb. secundus, *humanarum animarum*.

certi. (a) *Paris fuerunt ergo animantium arbustorum.* que corpora, tanquam vi cuiusdam torrentis ad necessitatem insitam relegata, et tili motu subjecta, qui ad ortus obitusque perducit, et ex natura temporis continetur, cognatam proprietatem rebus mutabilibus possidente. **707** Hinc consequenter relator exorsus est, manifeste de mundi constructione nos edocens, in principio fecisse Deum. Principium autem est quod ad tempus pertinet, non quod ad (b) antiquitatem respicit, quae est omnibus rebus anterior. Ergo non secundum eam dixit *In principio fecit Deus*, sed post illa invisibilia et intellectibilia initium generationis eorum quae cernuntur, sensuque comprehenduntur, enarrat. Dicitur quidem principium, et prima motio: *sicut principium recti itineris est iusta facere* (*Prov. xvi, 5*). Ex justis enim operibus incitamus ad beatam vivendum. Dicitur etiam principium ejus rei quae fit ex aliqua (c) subsistente materia, sicut in dominibus fundamentum, in navibus carina, et secundum quod dictum est: *Initium sapientiae timor Domini* (*Prov. i, 7*). Etenim tanquam munimentum et fulcimentum quoddam ad fidei firmitatem praesertim semper cum timore religio. Sed et structibulum operum prima pars principium nuncupatur: sicut sapientia Beselehel erga tabernaculi deus. Actuum quoque fit plerumque principium bonus exitus inceptorum: sicut in largitate misericordiae, sequitur prosperitas Dei, et in operatione virtutum, finis ille habetur, qui in promissionibus est locatus.

6. Toties igitur nominato principio, considera si non praesens vox omnibus significatis accomoda est. Etenim ex eo tempore quo mundi cœpit institutio, possibile tibi est dicere, si de praesentibus ad praeterita (d) repedando, principalem diem mundanæ creationis inquiras: unde tempore motus primus accesserit. Deinde quia velut sedes et repagula quædam, cœlum terraque fundata sunt; et quia est artifex Verbum, quod decorationem omnium quæ videntur effecit, sicut vox relati monstrat initii: et quia non sine ratione, vel frustra formatus est mundus. Quippe qui utilem necessariumque rebus esset exitum præbiturus, si revera animorum rationabilium, sicut diximus, magisterium, et divinae notionis eruditionem, per visibilia hæc et sensibilia tribuit menti nostræ regens nos, ut ita dixerim, manu, quo facilius invisibilia contemplemur, sicut dicit Apostolus: *Quia invisibilia ejus, a mundi compositione per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*

(a) *Codex Colb.*, *paria fuerunt*. Editi et alii duo mss., *par fuit*.

(b) *Editi, ad antiquitatem perspicit*. Libri veteres, respicit. Subinde *Colb. secundus*, et intelligibili initium.

(c) *Colb. secundus*, *ex aliqua substantiante materia*: quod fortassis cuiquam melius videri poterit et ad hunc locum accommodatius. Nec ita multo post editi, sed et instructibulum. Antiqui duo libri, *structibulum*. Alius, *exstructibulum*. Subinde *Colb. secundus*, *significatis accommodata*, etc.

(d) *Colb. secundus*, *ad praeterita repetendo*, haud dissimili sensu. Aliquando post idem codex, et sensibilia tribuit. Subinde ille ipse codex, *a mundi constitutione*.

A (*Rom. i, 20*). Fortassis autem propter celeritatem creature, quæ sine ullo momento temporis est constructa, dictum est: *In principio fecit*; quoniam individua quædam res est, et indistincta, principium. Sicut enim initium viæ neodium via est, et initium domus, neodium domus est: sic temporis initium, neodium plenum tempus est; sed nec exigua pars temporis. Quod si repugnans forte quispiam principium dixerit esse tempus, sciat hoc esse divisum in multiplices portiones, id est in primam, medianam et extremam. Principium autem principii querere, ridiculum penitus et ineptum est. Et qui dividit principium, duas necessario faciet pro una partes, vel potius, plures; (e) quoniam semper illud quod divisum fuerit, in duas sine dubio scinditur portiones. Ergo ut doceremur simul cum Dei voluntate mundum sine tempore substituisse, dixit: *In principio fecit*. Quam rem certi interpres planius exponentes, dixerunt: *Summatim fecit Deus*, id est brevi subitoque. Igitur super principio pauca de multis hactenus disseruisse sufficiat.

B 7. (f) Sanesciendum quoniam artium omnium, aliæ factrices, aliæ negotiales appellantur, aliæ contemplatoris, et contemplatoriarum quidecum finis est sola mentis intentio, negotiis autem motus ipse corporis: qui cum desierit, nihil reliqui est, nec ultra videntibus demonstratur. Nam saltationis et cantuum nullus exitus est: sed in semetipsam operatio tota consumitur. In artibus vero factricibus, etiamsi labor actusque cessaverit, manifestum tamen est opus eorum, sicut fabritatis, (g) architecturæ, et texturæ et his similiū, quarum licet artifex præsto non fuerit, ratio tamen artis ipsius apparet, possumusque de opere conspecto peritiam cujusque artificis admirari. Ergo ut certum fieret quia mundus arte perfectus est, qui cunctorum visibus habetur expositus, quatenus per eum fabricatoris sui sapientia noscetur: non alia voce *Moyses usus est*, sed dixit: *In principio fecit Deus*. Non construxit aut compesuit, sed *fecit*. Quamvis nonnulli eorum qui vana opinione preventi sunt, sempiternum mundum cum Deo esse dicentes, nullo modo ab ipso factum concesserunt, sed tanquam obumbrationem quædam virtutis esse divinæ. (h) Ferunt enim eum sponte compositum, et quamvis Deum ejus haberi fateantur auctorem; ita tamen fatentur, ut sine voluntate ipsius processisse confirment, sicut ex corpore umbram, vel ex luce

(c) *Editi, cum illud*. *Codex noster, quoniam illud*. *Colb. secundus, quoniam semper*. *Basilius, τοῦ διαιρέτος ἀπὸ εἰς τέταρτα ταυτομένου*.

(f) *Sic Colb. secundus*. *Vox sciendum abest a vulgaritate*. *Mox Colb. secundus, videntibus demonstratur*; et ita quoque scriptum invenimus in nostro codice, sed secunda manu duntaxat. *Editi, visentibus demonstratur*.

(g) *Editi, architecturæ et his similiū*. *Colb. secundus, architecturæ et texturæ et iis similiū*; quæ scriptura quin vera sit dubitari non potest, cum legamus apud Basiliū, *καὶ ὑφαντικῆς*.

(h) *Editi, fertur enim*. *Codex noster et Colb. secundus, fertunt*. Aliquando post *Colb. secundus*, *vel ex luce splendorem*.

fulgorem. Volens itaque hujusmodi errorem propheta corrigeret, hac verborum subtilitate potius usus est dicens: *In principio fecit Deus*, id est non causam præstitit ut esset solum, sed *fecit* ut bonus utilem, ut sapiens optimum, ut potens maximum. Cum enim dicit: *Quia fecit, quemdam sine dubio declarat artificem, quis singulorum compositione membrorum, per omnia convenientem sibimet et congruum formavit mundum.* *In principio fecit Deus cælum et terram.* 708 Ex duobus igitur summatibus elementis, omnium substantiam designat (a) exstructam: cælo quidem privilegia digniora contribuens, terram vero in secundo creaturarum loco constituens; et si quid alius est medium, cum principalibus istis una perfectum est. Ita quamvis nihil de aere, vel igne, vel aqua dictum sit: te tamen prudentia propria necesse est intelligere. Primo quidem, quis omnia in omnibus sunt permixta. Siquidem aquam, et aerem, et ignem terræ cohærere certissimum est: nam et ex ferro et ex lapidibus ignis per (b) fricationem solet excuti: quæ utique de tellure nascentur. Et est mirum quomodo dum in memoratis abstrusa est flamme, corporibus habetur innoxia, cum vero fuerit extrinsecus elicita, devorat eam materiam in qua fuerat custodita. Aquarum quoque naturam venis subesse terrarum fossores indicant puto eorum: quibus etiam aerem esse permixtum ex eo cognoscere possumus, quod cum fuerit humectata tellus, et temperiem solis accepit, mox vapores exhalat largissimos. Deinde si naturaliter sedem superiorem cælum sortitum est, terra vero habetur inferior; ob hoc quia quæ leviora sunt feruntur ad cælum, quæ autem (c) gravia sunt devehuntur ad terram. Contraria autem sibi sunt inferna et superca. Quid dicendum est, nisi quia ille qui res disjunctissimas precepti societate conjunxit, etiam ea quæ medius utriusque elementi locus amplectitur, suo dispensavit arbitrio? Non ergo quæras de singulis rationem, sed illa quoque quæ silentio Scriptura præterit, ex his quæ relata sunt dehebis advertere.

8. *In principio fecit Deus cælum et terram.* Igitur terrena substantia, et inquisitio singulorum quæ nostris sensibus exposita sunt, tam longum nobis faciunt narrationis affatum, ut multo plures sermones in hujusmodi examinatione disserendi sint, quam in cæteris omnibus quæ explicari possibile est. De qua re nulla penitus commoditas adificanda consertur Ecclesiæ, sed super cæli quidem natura contenti simus his quæ retulit Isaías, qui verbis usus simplicibus sufficientem nobis de eo perhibuit intellectum dicens: *Qui firmavit cælum (d) sicut fumum* (Isai. li, 6), id est

(a) Editi, *designat exstructam*. Antiqui libri, *exstructam*. Statim editi, *terram vero secundo in creatura loco*. Colb. secundus ut in contextu.

(b) Editi, *per fricationem*. At nostri tres mss., *per fricationem*.

(c) Libri veteres, *gravia*. Editi, *graviora*.

(d) Editi et duo mss., *super fumum male*. At Colb. secundus, *sicut fumum*. bene. In Græco, δωτις χαπνόν.

(e) Colb. secundus, *nec confidere nos cogitationibus*: quo exemplo, ut aliis multis, palam est totam sepe

A qui minime fortem crassamque naturam in cæli compositione substituit. De schemate etiam ejus satis ab eo dictum est, cum glorificatione Dei. *Quis stabilivit cælum, ut cameram* (Isai. xl, 22)? Eadem etiam de terra sentiri suademus: minime videlicet discutentes qualis sit ejus substantia, nec confidere (e) nos cogitationibus perscrutantes quid ei subjaceat, nec scrutari naturam qualitatibus vacuam et informem, sed tantum scire nos convenit, quia omnia quæ erga terram videmus, ad hoc solum ut essent ordinata sunt, quibus rebus substantia completeretur. Itaque ad nullum pervenies terminum, si singulæ ejus qualitates persequi sermone tentaveris. Si enim discreveris ejus magnitatem, (f) frigiditatem, gravitudinem, densitatem, et eas qualitates quæ sapore gustus comprehensibiles habentur, nihil erit penitus quod telluri subjaceat. Hæc igitur omittentes, nec illud hortamur inquiri, super quid sit terra firmata. Torquebitur enim mens ad nullum certum exitum perveniente discursionis indagine. Sive enim aerem dixeris ejus subesse fundamini; profecto deficies cogitando, quemadmodum liquida et diffusa natura, tanto pondere depresso substitit ac non potius labitur: undique terræ diffugiens densitatem, ac semper eminentior cum premente consistens. Quod si aquam posueris terrenæ stabilitatis esse subitem, nihilominus per punctari necesse est, quomodo moles tam gravis et spissa, minime sub aqua demergitur, sed ab infirmiore natura, superjectio tanti ponderis sustentatur. Si quidem ipsius etiam aquæ fundamenta quærenda sunt, et iterum deficiendum est cum invenire volueris quo fulcimine resistente fundus ultimus continetur.

9. Sin autem aliud quoddam validius esse corpus induixeris, quod terræ prohibeat ad ima descendere: cogitare debet illud quoque ipsum simili fundatum repagalo, quod non sinat inferius decidere quæ portantur. Huic quoque ipsi, si quid confingentes potuerimus opponere, denuo aliud subesse munimen: necessario discursura est mens, et ita in infinitum cogitatione ducemur, semper his quæ inventiuntur firmamentis, alia nova quærentes. Et quanto longius sermone progredimur, tanto magis virtutem sustentatricem terræ superducere compellemus: quæ simul omnia quæ superjecta sunt valeat (g) sustentare. Propterea disquisitioni metas debebis impetrare: ne quandoque curiositati tue, nimis incomprehensibilia pertractant, verbum Job videatur obsesteret, et interrogeris super quid circuli ejus iusfixi sunt (Job. xxxviii, 6). Sed et si unquam in psalmo audieris: *Ego confirmavi columnas ejus* (Psal. liv, 4), compositoram profecto virtutem ejus, columnas in loci alicuius sententiam mutatione unius litterulas corrumpi. Basilius, μηδὲ καταρίσσεται τοῖς λογισμοῖς. Subinde idem codex, quibus rerum substantia.

(f) Editi, *frigiditatem, magnitudinem*. Codex noster et Colb. secundus, *frigiditatem, gravitudinem*, bene Basilius, τὸ βρύον. Haud longe Colb. secundus, *discussionis indagine*. Subinde nostri tres mss., *proprietatis terræ*.

(g) Colb. secundus, *valeat subiectare, propterea disquisitioni metas*.

tellige. Quod autem dictum est : *Ipse super maria fundavit eam (Psal. xxii, 2)*, quid aliud scilicet significat, quam quia undique orbem terræ, aquarum natura circumfusa complectitur? Quomodo ergo cum sit aqua fluida, semperque ac decliviora contendere soleat, pendula est, et in neutram diffunditur partem? Illud quoque non reputas, quia non minorem, sed etiam majorem difficultatem nobis ipsa tellus **70** importat, cum tanto sui ponderis librata teneatur in aere. Sed necesse est, sive super seipsam locatam esse conosceris, sive super aquas eam ferri dixerimus : nusquam nos a pietatis cogitatione discedere conveniet, sed contineri virtute creatoris omnia fateamur. Hæc itaque nos oportet, et nobis ipsis suadere, et sciscitantibus ubi sit ampla, et insustentabilis terræ gravitudo firmata, respondere, dicentes: *Quia terræ fines in manu sunt Dei (Psal. xciv, 4)*. Hoc nihilominus, vel nobis ad credendum commodi, vel auscultantibus utilius poterit inveniri.

10. *Licet quidam de physicis philosophis (a) tali quadam dispositione commententur terram immobilem permanere. Ferunt enim quod in mundo sita sit, et paribus undique collecta spatiis, ad summitatem usque non habere, quo magis valeat inclinari, et ob hoc semper in semetipsa consistit, impossibile esse, ut eam patiatur æqualitas circumdata, ullum invenire momentum, in alium flectendi se locum. Mediæ autem regionem, non fortuito vel sponte : nec aliqua sorte quæsitatam tenere tellurem : sed naturaliter necessarie que situi ejus esse decretam. Cœlesti enim corpore, ulteriore in superioribus nacto sedem ; quæcunque, inquit, arbitramur pondera de locis summioribus ad ima descendere, in medium congregantur locum ; et in eis stationes totum deduci necesse est corpus in quas singulæ partes coierint. Quod si lapides et ligna, cunctaque terrena, semper ad inferiora pelluntur : ibi erit sine dubio propria conveniensque terræ positio. Si vero aliquid de levioribus ex media regione movebitur, (b) id ad superna ferri certissimum est : quoniam familiare est rebus gravissimis ima semper appetere. Ima autem discimus, medium totius mundi locum. Non ergo mireris, si nusquam se tellus inclinat, ut pote mediæ omnium sortita sedem, in qua eam necesse est semper stare, nullatenusque contra naturam, de propriis finibus submoveri. Ilorum igitur si quid tibi probabile videatur, ad sapientiam creatoris, qui hæc ita dispositus, oportet te hujusmodi transferre*

(a) *Editi, tali quadam dispositione commentantur. Terram immobilem permanere ferunt, quod in mundo sita sit.* At Colb. secundus ita ut edidimus. Basilius, διὰ τὸ τὴν μέσην του πάντος εἰληφέναι χώραν.

(b) *Editi, id ad supra ferri. Libri veteres, id ad superna ferri. Nec ita multo post Colb. secundus, nusquam se tellus. Voula scilicet vulgatis desiderabatur. Subinde Col. secundus, earum ratio. Editi, eorum, male.*

(c) *Editi, plurima.... disseruit.* Colb. secundus ut in contextu.

(d) *Editi, corpus æternum, pessime. Codex noster, ætherium. Alii duo, æthereum, optime. In Græco, τὸ æιθρίον σῶμα.*

(e) *Editi et Colb. primus, vestibuli motu, gravimendo.*

A miracula. Neque enim minuetur rerum dignitas maximarum, si que sit earum ratio detegamus, aut si secus evenerit, simplicitatem fidei potiorem ceteris fieri suadeo documentis.

11. *De cœlo quoque si eadem dixeris non peccabis, licet philosophorum multiloquax disputatio (c) plurimum super cœli natura disseruerit. Quorum alii compositum ex quatuor asserunt elementis, ipsumque esse invisibilem, partemque habere telluris, propter insitam sibi duritatem, habere etiam ignis societatem, ex quo quasi perspicuum putatur esse, nihilominus etiam reliquarum portionum permixtiones amplectitur. Nonnulli autem, hujusmodi opinione contempta, quintam quendam naturam, in cœli compositione proprio commenti arbitrio, subjunixerunt: quibus videtur (d) corpus æthereum, non aeresse, non*

B terra, non aqua, non ignis nec aliud penitus quod simplex esse credatur, ob hoc videlicet, quod simplicibus familiare est, motum semper habere directum, quorum leviora sursum semper intendunt, graviora vero deorsum labuntur. Sed nec superior aut inferior pars telluris, (e) vertibili motu, idem omnino vel directum ergo circuli rotunditatem continet intervallum. Quorum autem naturales motus mutari solent, corum etiam qualitates ipsas mutabiles esse necesse est. *Licet nec de illis principalibus corporibus, quæ vocantur elementa, possibile nobis est credere cœlum fuisse compositum : quoniam ea quæ ex diversa materia construuntur, minime sibi convenienti, nec possunt sine vi aliqua motum tenere concordem, ut pote singulis partibus, alium atque alium impetum habentibus ex natura, nimioque labore quæ composita sunt, in motu continentur assiduo.* Neque enim potest una atque eadem ratio, (f) rebus inter se dissimilibus ac repugnantibus consonare : cum ea quæ levioribus sunt amica, gravioribus contraria judicentur. *Nam cum ad superna et cœlestia properamus, ponderis terreno deprimimur. Cum autem ad ima demergimur, vim facimus igni, contra naturam suam eum pertrahentes inferius. Elementorum autem distractio in partes ducta diuersas ruinæ causas et solutionis importat. Quod enim violenter natura recusante tentatur, celeriter dissipatur : ut pote singulis partibus per quas moles constructa subsistit, ad suum principium redeuntibus. Propter harum igitur opinionum necessitates, (g) secta priorum philosophorum, hi qui postea successere rescissa, proprias assertiones subiicie* fe-

Alii duo mss., vertibili motu : quæ scriptura, quam tolerabilior est, vim tamen non exprimit vocis Græca, τὴν χωλικὴν περικύρνατην, motu orbiculatum acto.

(f) *Editi et duo mss., rebus inter se dissimilibus. Colb. secundus, rebus inter se dissimilibus. Ibidem editi, pugnantibus. Antiqui libri, repugnantibus.*

(g) *Editi, acta priorum : quod quid sibi velit satis non intelligitur. At nostri tres mss., secta priorum : quod nemini non probabitur, si modo vox rescissa, quæ statim sequitur, moveatur loco suo, secta priorum philosophorum rescissa, hi qui postea successerunt, proprias, etc. Colb. secundus, propriam assertiōnem. Neo ita multo post Colb. secundus, siderumque substantia.*

stinarunt: quintam quamdam naturam corporis, ut diximus, in cœli sidcrumque substantiam subesse **710** firmantes. Alius autem quidam de acrloribus, hæc quidem quæ narravimus cuncta destruxit, properium vero dogma visus est commendare. De quibus si referre singula maluerimus, similem illis patiemur errorem. Sed eos a semetipsis vicissim dejici relinquamus, et omni illorum contentione postposita, sequamur Moysen dicentem: *In principio fecit Deus cœlum et terram, Conditoremque optimum rerum sapientissime formatarum glorificemus, et ex visibilium pulchritudine, illum qui nimis opti-*

Amus est contemplerum. Et ex magnitudine corporum circumscriptorum metiamur illum infinitum, et maximum, omnemque cogitationem cordis humani suæ virtutis amplitudine transgredientem. Nam licet creature naturam minime comprehendamus, tamen idipsum quod tenuiter nostro subiectum intellectui, tantum habet admirationis, ut etiam velocissima mens inferior videatur his rebus quæ in hoc mundo habentur, exiguae, debitamque super omnibus laudem Conditoris referamus impensis: cui gloria et honor, nunc et semper, et in sœcula sœculorum. Amen.

LIBER SECUNDUS.

1. Modicis mane decursis sermonibus, usque adeo abditam altitudinem intellectus invenimus, ut libet omnino de sequentibus desperare: si enim sanctorum talis introitus est, et vestibulum templi sic decorum et splendidum, ut elegantia suæ pulchritudinis oculos nostræ mentis irradiet, qualia censenda sunt sancta sanctorum? Quis ergo sit auseus impossibilia contrectare; aut quis intuebitur ineffabilia, quorum et visus est inaccessibilis, et ratio intellectus ineffabilis? Tamen quoniam apud justum judicem, et pro solo studio meliorum, nos contemptibilia merces est deputata: minime nos pigrat explorare. Nam quamvis multum dignitate hujusmodi abesse credamur, tamen si voluntatem Scripturæ sequamur, suffragante sancto Spiritu, nec nos improbabiles judicabimur, et nutu gratiæ cœlestis ædificatiæ nem aliquam conferemus Ecclesiæ. *Terra autem, inquit, erat invisibilis et incomposita.* Quomodo igitur utriusque elementis, id est cœlo et terra, pari honore constructis, cœlum quidem perfectum fuerat, tellus vero adhuc incomposita est? Aut quid omnino causæ fuit, quo minus perficaretur, et visibilis non esset? Igitur terræ plena compositio est propria fœunditas, id est universarum germinatio plantarum, et arborum fructiferarum vel (a) infructiferarum copia, nec non colores odoresque florei, et alia quæ paulo post divino jussu progenita, decorare telluram. Quorum quia nondum aliquid exstiterat, merito eam sermo Scripturæ incompositam nominavit. Hæc autem etiam de cœlo imperfecto rite dicemus, (b) quoniam nec ipsum proprium sumpsi et ornatum, quippe quod minime solis adhuc et lunæ fuerat fulgore lustratum, nec choris siderum coronatum. Ita non videberis a veritate deflectere, si etiam cœlum incompositum dixeris. Terram autem (c) invisibilem

(a) Illud. vel infructiferarum, addidimus ex Colb. secundo. Basilius, *καρπίων το ξει διάρπων.*

(b) Sic mss. duo. Editi, cum nec. Ibidem in Colb. secundo pro *rite* legitur *recte*.

(c) Antiqui duo libri et editi, *invisibilem, ob duas.* Colb. secundus, *invisibilem dixit ob duas.* In Græco, *δύοτον δὲ τὴν γῆν προσέτης.*

(d) Editi et duo mss., *conceptaculis.* Colb. secundus, *receptaculis.* Sed sive hoo, sive illo modo lega-

Bdit ob duas causas, aut quia neodum spectator ejus processerat homo, aut quia sub aquis, quæ tunc ei supererant, latens, nullo modo cernebatur. Nondum enim aquæ congregatæ fuerant in propriis (d) conceptaculis, quas in unum postea collectas Dominus maria nuncupavit. Invisibile itaque est, vel quod oculis non potest carnalibus comprehendendi, sicut mens nostra, vel illud quod natura quidem cerni potest, sed propter obduotum sibi velamentum corporis alius absconditur, sicut ferrum quod in profundo jacet. Hac itaque ratione nunc invisibilem terram dictam esse putandum est, (e) ut pote quæ aquarum superficie tegebatur. Deinde quia neodum luce constituta, mirum non est si haberetur invisibilis: cum aer ipse splendore carentes esset obscurus.

C 2. Sed obtrectatores veritatis, sensu proprio Scripturas minime consequentes, ad suumque arbitrium interpretationem trabentes earum, materiam rerum dicunt per hujuscemodi verba monstrari, quæ quasi natura invisibilis et incomposita atque informiserat, et omni specie schemateque privata, quam assumptum artifex pro sua sapientia conformavit, atque ita per eam omnia quæ videntur efficit. Quam si dixerimus ingenitam, sine dubio (f) coquari Deo cum in promerendis estimatur honoribus, et iisdem quibus ille privilegiis digna censebitur. Quo quid sit nefandius ac sceleratus, quam ut res confusa penitusque deformis, par dignitate prædicta judicetur quas sapiens et potens nimiumque bonus et omnium conditor Deus? Deinde si tanta est ut omnem divinam possit capere disciplinam, nihilominus (g) ejus substantiam Dei videbuntur potentia coquare, si tamen valet tellus cunctam per se Dei sapientiam metiri. Sin autem minor est materia divina potentia, et sic in atrociorum blasphemiam sermo ducetur:

tur, vox Græca haud feliciter expressa est. Malim, *in proprias congregaciones, εἰς τὰ οἰκεῖα συστήματα.*

(e) Libri veteres, utpote quæ. Editi, utpote quod.

(f) Colb. secundus, coquari cum Deo.

(g) Rursus Colb. secundus, ejus substantia Dei videbitur potentia coquari, si tamen valeret tellus, etc. Alia non est sententia. Statim idem codex, sermo duoceretur.

quippe qui propter inopiam materiæ, inefficacem et otiosum in suis operibus Deum conantur asserere, quos quidem humanæ naturæ talia sentire decepit indigentia. Sane (a) quoniā apud nos ars unaquæque erga aliquam adhibitam materiam exercetur, sicut fabrilitas circa ferrum, carpentaria circa lignum, et in his (711) aliud est quod subjacet, aliud species, aliud quod formatur ex specie: nam materia est quæ extrinsecus assumitur, species quæ ex arte producitur, perfectio autem est quæ ex utraque componitur, id est de specie atque materia: sic opinantur et de divina operatione, schema quidem mundo de sapientia conditoris (b) allatum, materiam vero extrinsecus creatori fuisse subjectam: atque ita universum mundum esse constructum, qui substantiam quidem possidet aliunde quæsitam, schema vero et figuram, ex Dei virtute perceptam. (c) Hinc illis datur occasio negandi, causis Deum præsse mundanis, et tanquam (d) stipalicujus rerum geniturae portionem exiguum contulisse: minime valentes, propter intellectus inopiam, ad culmen respicere veritatis. Nec considerarunt quia hic quidem ars post materiam noscitur adhibita, vita gratia dispensendæ. Nam lana quidem fuit anterior, texendi autem usus postea repertus est, ut id quod per naturam minus fuerat suppleretur ex arte; lignum quoque prius fuit, quod ars datoria postmodum percipiens, in ususque necessarios formans, commoditatem nobis non parvam contulit. Nam et remum nautis, et agricultoribus ventilabrum, et belatoribus hastam dedit. Deus autem, priusquam fierent quæ videantur, omnia mente complexus, volensque in (e) nativitatem producere quæ non erant, consideravit qualis mundus easce deberet, ejusque speciei congruam materiam congeneravit. Et ecclœ quidem deputavit decentem sibi naturam, terrarum vero schemati familiarem debitamque substantiam commodavit. Ignem vero, et aquam, et aerem distinxit ut voluit: et in ordinem deduxit quem singularum ratio flagitabat. Totum autem mundum, cum esset sui dissimilis, et ex diversitate compositus, inviolabilibus cujusdam concordia vinculis arctatum, in unam societatem compagationemque devinxit, ut etiam illa quæ multum a se positione distabant, permixtione mutua copulata credantur. Cessent ergo fabulosis

(a) Colb. secundus et alter, *sane quoniā*. Editi, *sane quomodo*. Ibidem Colb. secundus, *adhibitam*. Editi, *adhibita*. Rursus Colb. secundus, *ex utraque*. Alii duo mss. et editi, *ex utraque*.

(b) Editi et Colb. primus, *ablatum*. Alii duo mss. *ablatum*, bene. Basilius, ἐπῆχθαι.

(c) Editi, *data occasione grandi, causis, etc.*, male. Colb. primus, *datur occasione grandi, causis, etc.*, nihil melius. Codex nester et Colb. secundus, *datur occasio negandi, causis, etc.*, optime. Est certe ejusmodi hæc lectio, ut confirmatione non indigeat: sed tamen si quā quis requirat, possit confirmari ex illis Basiliānis, ἐπὶ τούτοις αὐτοῖς ὑπάρχει ἀρνεῖσθαι.

(d) Editi, *et tanquam stirpis, corrupte*. Codex noster et Colb. secundus, *et tanquam stipis, emendate*. In Græco, οὐδὲ δέ τινας πληρωτήν. Quanquam autem vox *stipis* mihi valde probatur, non propterea tamen putanda est placere mihi periodus tota: imo mihi persuassimum est eam mancam esse, nec om-

A *figmentis, ac miserabilis uarum cogitationum (f) sensu virtutem mente incomprehensibilem et humanis sermonibus ineffabilem contrectare*.

3. *Fecit Deus cælum et terram*, non singula ex diuidia parte, sed integrum cælum et integrum terram, id est ipsam substantiam cum specie comprehensam. Non enim schematum repertor est Deus, sed totius naturæ creator. Nam respondeant nobis quomodo sibi conveniunt operatrix Dei virtus et passibilis natura materiæ, quarum una, quod subjectum est, solummodo sine figura præstitit; altera schematum peritiam possidens, ordinavit oblate, ut utrique quod deerat præberetur ex altero. Conditori quidem, ut haberet in quo posset artis (g) ostendere conscientiam: materiæ vero ut in formitate deposita, vultum sumeret speciosum. Sed super his haec tenus; ad illa vero quæ proposuimus revertamur: *Terra autem erat invisiibilis et incomposita*. Cum diceret: *In principio fecit Deus cælum et terram*, plura retinuit, id est, ignem, aquam, aerem, quæ utique passiones quædam de illis principalibus procreatae sunt, quæ omnis, ut pote mundi consummatoria, simul sine dubio processerunt. Sed historicus hæc consulto præterit, ut nostrum cor acueret ad industriam ex paucis occasionibus capiendam, quæ facit nos cogitantes investigare quæ desunt. (h) Ergo quoniā minime de aqua dictum fuerat quia facit eam, dixit autem quod terra invisiibilis habebatur, tu tecum reputare debebis quo tegmine terra velata non apparebat, quam nec ignis abscondere poterat, qui utique lucidus potius quam tenebrosus est, nec aer operire, cuius certe natura perspicua est: quippe qui omnium rerum species liquido (f) visentibus manifestat. Reliquum est igitur ut intelligamus aquam fuisse summītati telluris obductam; nondum enim in sua conceptacula humoris natura defluxerat. Ob hoc ergo non solum invisiibilis terra, sed etiam incomposita nominatur. Licet etiam nunc aquarum abundantia impedimento est terræ, quominus fructuum copia ministratur. Hæc ergo causa exstitit, ut nec videri possit arida, et haberetur incomposita. Si quidem terra compositio est suus, ut diximus, naturalis ornatus, id est, segetes in planis fluctuantes, nec non prata virantia, varioque florū colore splendentia, colles nibus suis numeris absolutam. Scriptum oportuerat, *fatentur tamē Deum tanquam collatorem, stipis aliquibus, etc.* Colb. primus prima manu, *stipis*, secunda, *stirpis*. Nec hic solum, sed et alibi sæpe, qui corrigeret volunt, magis etiam corrumpunt quæ emendare voluissent.

(e) Editi, *in nativitatē*. Codex noster et Colb. secundus, *in nativitatē*.

(f) Editi, *sensu*. Libri veteres, *sensu*.

(g) Editi, *ostendere conscientiam*. Colb. secundus, *ostendere conscientiam*. Codex noster, *ostendere conscientiam*.

(h) Libri impressi, *Ergo cum*. Antiqui duo libri, *Ergo quoniā*.

(i) Colb. secundus, *liquido videntibus*. Ibidem idem codex, *aqua fuisse summītati*. Alii duo mss. et editi, *aquam fuisse summītati*, non diversa sententia. Nec ita, multo infra. Colb. secundus, *sed vacua incomposita* que nuncupatur.

uberrimi, montiumque vertices arboribus excelsis opaci, quorum nihil habebat terra, parturiens adhuc **712** nativitatem cunctorum propter insitam sibimet a Creatore virtutem: sed tempus exspectabat, ut preceptione divina conceptus suos proferret ad lucem.

4. Et erant, inquit, *tenebræ super abyssum*. Rursusque alia fabularum occasiones, et infandorum figmentorum dantur his qui ad arbitrium suum detinent verba scripturæ. Tenebras enim non eo modo quo (a) nata sunt interpretantur, id est aerem quemdam obscurum, vel locum interjectionis alicujus corporis obscuratum; sed virtutem dicunt malignam, vel potius ipsam malitiam habentem ex semetipsa principium, adversariam bonitati Dei, et hanc asserunt tenebrarum esse naturam. Si enim Deus lumen est, inquiunt, sine dubio repugnans ei virtus obscuritas est secundum rationem sensus, non ex alio quodam mutuata substantiam, sed est malitia sui genitrix, labes animarum, mortis effectrix, proibiti contraria quam et subsistere, et a Deo (b) factam esse contendunt. Ex hoc igitur quod non impium et profanum dogma fingatur? Qui non lupi raptore, dilaniantes gregem Domini, ex hac voce sumentes exordium, simplicibus animabus obripiant? Hinc Marcionis et Valentini, et execrabilis Manichæorum secta manavit: quam putredinem quis Ecclesiarum nominans non peccabit? Quid longius a veritate secedis, o homo, causas ipse tibi perditionis exquirens, cum sit sermo simplex et omnibus planus? *Invisibilis*, inquit, *erat terra*. Cur? quia videlicet superjecta illi fuerat abyssus. Abyssus autem qui est intellectus, aqua nimia infinitum habens profundum. Sed scimus, inquiunt, multa corpora etiam per aquam (c) lucidam plerumque spectari. Quomodo ergo tunc nulla pars terræ per aquas ostendebatur? quoniam lumine carebat, et obscuratus erat adhuc superflusus aqua aer. Nam cum radii solis aquam penetraverint, calculos eos qui habentur in altum semper prospicimus: quod certe nullo modo fieri nocte potest. Causa ergo ut esset terra invisibilis, superjectio fuit aquarum. Dicit enim abyssum fuisse, qui retardaret aspectum: et ipsa abyssus obscurata erat. Ergo nec abyssum contrariarum virtutum multitudinem, ut quidam falso

(a) Editi et Colb. primus, *quo nata sunt*. Alii du mss., *quo nata sunt*; et ita legendum esse ostendunt Basiliæ illa, τὸ γὰρ ἀνότος οὐχ ὡς πέρικεν ἔξηγονται. Ibidem Colb. secundus, *quemdam obscuratum... corporis obumbratum*. Ali quanto post idem codex, **D**, *principium adversarium bonitatis Dei*. Subinde hic ipsa codex, *labes animabus*.

(b) Colb. secundus, *factam contemnunt*: sed neque hac, neque vulgata lectione, Græca bene exprimuntur. Igitur si quis cupiat sententiam verborum Basiliæ perspectam habere, ei auctor sum ut ipsum fontem adest. Rursus Colb. secundus, *figitur... obripiunt*. Insuper eo in libro pro *raptore* legitur *rapaces*.

(c) Editi, *lucida*. Codex noster et Colb. secundus *lucidam*. In Græco, δι' ὅδας τεκτονέου καὶ διαγοῦς: ibi vocem λεκτοτέρου omissam videmus. Utrius autem culpa id evenierit, interpretis an librari, nemo, opinor, facile dixerit.

(d) Editi, *inaccessibilem rebus conflictum, mala*. Antiqui tres libri, *incessabilem*. Displicet autem lectio

A disputant, nec tenebrarum principalem quamdam malignamque substantiam, bonitatique repugnare esse dicimus. Duo enim præposita sibi per contrarietatem, necesse est alterna fore perniciosa substantia, jurgiaque sibi sempiterna parientia; ut pote mutuis inter se pugnandi contentiobus obligata. Quorum si unum superaverit, sine dubio contraria pars devicta consumitur. Quod si semper æquiparare maioriam bonitati voluerint; (d) incessabilem rebus conflictum corruptelamque subjicient, modo superantibus invicem se partibus, modo sibi cedentibus. Verum similitiam a bonitate superari pronuntient, quæ ratio est ut natura malitiae non videatur funditus interisse? Sin (e) autem, quod dicere nefas est, miror quoniam non fugiunt, tam sacrilegam blasphemiam proferentes. Sed nos malitiam nascendi principium a Deo non accepisse hac ratione firmanus, quia nihil eorum quæ sibi contraria sunt, potest sui quidpiam generare (f) dissimile. Neque enim vel ex vita mortis origo processit, vel tenebras constat a luce formata, vel ægritudine sanitatem; sed in affectuum mutationibus semper ex contrariis ad contraria translationes efficiuntur. In nativitatibus vero non ex contrariis, sed ex similibus res unaqueque succedit. Ergo, inquiunt, si neque genitales sunt tenebræ, neque ex Deo factæ, unde illis origo est? Nam quia sint (g) mala, nullus audet repugnare vivorum. Quid ergo nos dicimus? Quia malum est non aliqua viva et animata substantia, sed affectus quidam virtuti contrarius, et a bonitate dejectus, et in pravissimum mentibus collocatus.

5. Quapropter nolo temulum extraneum arbitriari, nec idem principalem naturam nequitæ possidens opinari: sed suæ quisque malitiae (h) se auctorem esse cognoscat. Eorum enim quæ nobis eveniunt, alias sunt ex natura, id est senectus et languor; alia sponte succedunt, id est fortuiti casus, qui alienis a se plerumque negotiis incursantes vel lætitiam nobis afferunt, vel mœorem, si out pœnum fodientibus occurrit thesauri latentis inventio; aut ad forum pergentibus fit obviam rabidi canis adventus. Alia vero in nostra sunt potestate; sicut voluptatum frenare (i) cupidines, temperare libidines, iracundiam

prior, non quod minus Latina sit, cum alia multæ ejus generis in hac interpretatione reperiantur, sed quod ad vocem Græcam accommodari non possit, ἀποστος.

(e) Colb. secundus, *sin autem a malitia bonitatem*, *quod dicere nefas est*. Id plenius quidem esse et clarius fateor; sed vereor ne quid librarius de suo addiderit, cum simpliciter apud Basiliū legatur, εἰ δὲ διὰ θεοῦ εἰπεῖν, θεομάτω, *sin minus, quod dicere nefas est, miror*, etc.

(f) Colb. secundus, *consimile*. Ad verbum ita interpretabimur, quia nihil contrariorum a contrario suo generatur. Verba Græca hæc sunt, διὰ τὸ μῆδον τῶν ἐπαντίων παρὰ τοῦ ἐπαντίου γένεσθαι. Statim Colb. secundus, *a luce firmatas*, non ita recte. Subinde editi, *ad contra*. Libri antiqui, *ad contraria*.

(g) Libri veteres, *mala*.

(h) Editi, *actorem*. Colb. secundus, *auctorem*. In Græco, ἀποστολ. Idem mendum aliquanto ante emendavimus.

(i) Editi, *cupiditates*. At nostri tres mss., *cupidines*.

cohibere; vel instigantem vitare, vel veritatem sequi^u vel odisse mendacium, mitem moribus esse vel asperum, humilem vel elatum. Quarum igitu^r rerum domini habemur, earum aliunde non mutuamur initia. Itaque recognosce quia quod proprie malum est, ex commissis arbitrii liberi capit exordium. Neque enim si malum ex necessitate descenderet, tantus peccantibus legum metus incumberet: aut judices supplicia **713** criminosis digna statuerent. Hæc mihi dicta sint super eo quod proprie malum est. **E**gritudinem vero vel egestatem, aut ignominiam, et alia quæ solent mortales, (a) neandum in malorum censeo partem ponenda; quia nec eorum contraria causa in maximis bonorum sedibus collocantur: quorum alia sunt naturalia, quæ plerumque nobis videntur utiliter evenire. Quapropter (b) suspectam de moribus narrationem in præsentia compescentes, considerationem potius tenebrarum simpliciter, ac sine ulla calliditate nostris mentibus attrahamus. Flagitat autem sermo scire nos, si tenebras congeneratæ sunt mundo, etsi anteriores putandæ sunt esse quam lux. Quod si ita est, cur deterior res meliore habentur antiquior? Quanquam asseramus has quoque tenebras non ex sui constare substantia, sed esse vitium quoddam in aere, subtracta luce confectum. Et rursus querendum est qua luce locus mundi repente privatus est. Arbitramur enim quia si fuit quidpiam, ante institutionem sensibilis hujus et corruptibilis mundi, profecto in luce fuit. Neque enim dignitas angelorum, nec omnium coelestium militiæ, vel si quid est nominatum, aut incompellabile, aut aliqua rationabilis virtus, vel ministrator spiritus, degere posset in tenebris, sed in luce, et lætitia decentem sibi habitum possidebat. De qua re neminem puto contradicturum. Quisquis ergo lumen illud quod super oculos est in bonorum promissionibus operatur, de quo Salomon dicit: *Lux justis semper* (*Prov. xiii, 9*). Et Apostolus: *Gratias agentes Deo et Patri, qui nos fecit idoneos in portione sortis sanctorum in luce* (*Col. 1, 12*). Si enim damnati in tenebras ultimas abigantur, hi qui remunerationem pro dignis operibus præstolantur, in ea sine dubio luce, quæ est extra mundum, quietis domicilium sortientur. Igitur quia constat factum esse cœlum præceptio ne Dei subitoque distenseum, ac familiari circumter-

(a) Editi, nedum. Colb. secundus neandum. Mox unus codex, in malorum censeo parte.

(b) Editi, suspectam Colb. secundus, suspectam; et ita legi oportere multi fortasse arbitrabuntur. Sed non dubito quin vulgata lectio retinenda sit, cum apud Basilium legamus, πάσαν οὐντροτικὴν καὶ δι' ὄποιον λατὰ τῷ τῷ ταρότι καταγέσσαντες. Nemo enim, opinor, non videt Eustathium, cum suspectam scripsit, exprimere voluisse illud, καὶ δι' ὄποιον λατ. Sed ut alibi sæpe, ita hic quoque verborum Græcorum sententiam assecutus non est. Hunc locum ita conversum oportuerat: *Omnem igitur interpretationem, tropis et allegoriis constantem, in præsentia prætermittenles, tenebrarum notionem simpliciter et circa curiositatem, sensum Scripturæ secuti, accipiamus.*

(c) Editi. aqua jam omnibus. Colb. secundus, aqua

Aram rotunditate conclusum, habens corpus spissum, et adeo validum, ut possit ea quæ extrinsecus habentur ab interioribus separare; ob hoc necessario post se regionem relictam, carentem luce constituit, ut pote fulgore qui desuper radiabat excluso. Tria enim simul oportet in umbra facienda concurrere, lucem, corpus, et obscuratum locum. Ergo mundanas tenebras, ex umbra cœlesti corporis extitisse sciendum est. Tu vero per exemplum manifestum adverte quæ dicimus. Si sub meridianis horis tabernaculum tibi quoddam ex materia densa nimis et opaca fundaveris, in spontaneis te ibidem tenebris collocabis. Tales ergo et illas tenebras esse opinare, non principaliter substitutas, sed processum secutas alterius. Has autem tenebras ferunt abysso superferri: quia extremitas aeris solita est conjungi corporum speciebus. Sed (c) tunc aqua erat omnibus superjecta, propter quod necessario tenebras super abyssum fuisse relatum est.

B *Et spiritus, inquit, Dei serebatur super aquam.* Sive diffusionem aeris istius, spiritum dicit, percipere scriptorem portiones tibi mundi singulas enumerantem; nam fecisse Deum dicit cœlum et terram, aquam et aerem, hunc liquidum ante diffusum; sive, (d) quod verum magis existimo, et quod his quian te nos fuere probatum est. Spiritum Dei dicit, id est sanctum. Reservavit enim Scriptura, ut præcipuam hujus competenter mentionem nominis declararet: nullumque alium spiritum dictum debemus credere, nisi sanctum qui beatæ ac venerabilis Trinitatis expletor est, et hunc intellectum capiens, maius tibi subinde commodum confiri reperies. Quomodo ergo hic spiritus aquis supererebatur? dicam tibi non meum sermonem, sed viri cuiusdam generis Syri, qui tantum aberat a sapientia sæculi quantum veræ doctrinæ proximus habebatur. Dicebat enim Syrorum vocem factundiorem esse, et propter Hebraicæ (e) linguae cognitionem, Scripturaram magis sermonibus indulsisse. Sensus itaque dicti illius hoc modo est: *Superserebatur*, inquit, *Spiritus*, hoc est sovebat et vivificabat aquarum naturam, ad similitudinem gallinæ cubantis: vitalem virtutem his quæ (f) sovebantur injiciens. Hujusmodi ergo ratio quod dixit *supererebatur*, sic interpretatur, id est ad vivificandam aquarum naturam compellebat. Ex quo sufficienter

D erat omnibus. Ali quanto post idem codex, *super aquas*.

(d) Editi, quod magis existimo. Colb. secundus, quod verum magis existimo. In Græco, ἀληθεστέρον. Ibidem mss. duo cum editis, præcipuum. Alius, præcipue.

(e) Antiqui duo libri et editi, lingue cognitionem. Ethic quoque unius litterulæ mutatio pulcherrimam sententiam depravavit. Non enim cognitionem legi oportet sed cognitionem, ut ex Colb. secundo discimus, magisque ex verbis Basili, quæ hæc sunt, διὰ τὴν πρὸς τὸν Ἐβραῖα γενιτλατιν. Rursus Colb. secundus, magis quæstionibus indulsisse.

(f) Editi, sovebantur initians. Antiqui duo libri, injiciens. In Græco, ἀνεληγε, — Quæ vox ad Ἑρνιος referunt ita ut sensus sit... ad sim. Gall. cub. viatologus virt. his quæ soventur immittentis. Edit.

etiam illad quod a quibusdam valde requiritur, approbari potest: quia nec genitali potentia Spiritus **714** sanctus caret.

7. *Et dixit Deus, Fiat lux.* Prima vox Dei naturam luminis fabricavit, ac tenebras dispulit, mero remque dissolvit, et omnem subito latam speciem jucundamque produxit. Polus tunc apparuit, qui erat interim celatus a Domino; tantaque ejus pulchritudo perclaruit, quantam nunc etiam testificatur aspectus. Aer autem illustrabatur ex ea luce quae sibierat admixta, acutamque penetracionem proprii fulgoris, ubique per omnes suos terminos intendebat. Sursum enim æther erat cœloque vicinus; latitudine autem boreales simul et australes, eoasque partes, necon et occiduas contingebat, quippe cuius natura lucida est atque perspicua, propter quod nullas moras aut tempora lux per eum commens sustinebat. Sicut enim obtutus nostros, sine ullo momento temporis, aer mox ad ea dirigit quæ videtur; ita lucis accessum velociter, et omni celeritate perceptum, per omnes fines suæ complexionis infudit. *Æther quoque venustius (a) illuminatum efficitur*, et aquæ splendidiores apparent, non solum quia lucis candore lustrantur, sed etiam repercus sione ejus emicantes, clariorem reddunt aeris effigiem. Ita omnia vox divina, grata et honesta constituit. Nam sicut hi qui olei aspergine perspicuum sibi profundum maris efficiunt, sic rerum conditor Deus suis oris afflatus, jucunditatem lucis, mundo repente constituit. *Fiat lux*, dixit Deus: [confestim] que præceptione fuit opus, et facta natura est, quia nihil voluptuosius in fruendo cogitationem poterit subire mortalium. Sed et si quando vocem sermonemque, vel præceptionem Dei dicimus, debes advertere non intentione (b) motuque corporis vocem reddentis sonum quempiam destinari, nec aerem lingua (c) varberatum, esse Dei sermonem: sed voluntatis suæ momentum, quoniam prepter eos qui docentur utilius esse cœnsemus, speciatim figurare præceptum. *Et vidit Deus quia lux bona*. Quibus igitur lucem celebrare nos poterimus laudibus, cum tale de sua bonitate testimonium a Conditore meruerit? Licit divina verba nostros paria oculos de illa judicare compellant, nam sermo non sufficit explicare quantum sensus aciei præveniens attestatur. Si enim pulchritudo corporeæ ex (d) membris inter se rite compositis, et ex coloris venustate formatur, quomodo lucem cuius natura simplex est, sibique per omnia similis, plena prædicatione quod bona sit, possumus explicare? Ita enim et aurum bonum dicimus, non quia bene

(a) Colb. secundus, *illuminatus efficitur*; et ita ex regulis grammaticis legi oportere putarem, nisi vox *æther* esset neutrius generis apud Eustathium, qui in libro tertio ultra medium sic scripsit, *æther autem quis dubitet flammænum esse?*

(b) Editi, *mentione motuque*. At nostri tres mss., *intentione motuque*.

(c) Editi, *verberatum sermonem*. Colb. secundus, *verberatum esse Dei sermonem*. In Græco, τὸν θεῖον λόγον.

(d) Colb. secundus, *ex membris et coloribus inter*

A operatum est, sed quia coloris sui magna nobis oblectamenta largitur. Similiter etiam stella quæ vocatur Antifer, omnium siderum pulcherrima nominatur, (e) non propter eximiam compagationem membrorum, quæ nulla sunt ei, sed quia latum alacremque fulgorem nostris impedit obtutibus. Hujusmodi ergo Dei testimonium, non ad hoc solum respicit quod per se lux bona est et jucunda cernen tibus, sed etiam propter utilitatem quæ postmodum ex ea fuit collata mortalibus, bonam dixit. *Et separavit Deus inter lucem et tenebras*, id est incommix tam naturam illarum, sibique ex contrarietate dis parem fabricavit; quippe quas prolixis a se spatiis et destituit et discrevit, sicut dictum est: *Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem*.

B 8. Nunc quidem post solis creationem dies appellatur, id est aer (f) sole illustratus, cum in hemisphærio quod supra terram est commoratur; nox autem dicitur terræ obumbratio, quæ sole in occasu condito generatur, tunc autem non solum corporis motu, sed diffusione principalis luminis, modo se subducentis, modo denuo reducentis, secundum di vinam præceptionem dies fiebat, noxque sequebatur. *Et facta est vespera, et factum est mane dies unus*. Vesperæ igitur nuncupatio, communiter intelligenda est. Nam et incipiente die, et ad occasum vergente, nox ei sua vicinitate contigua est: verumtamen ut nativitatis diurnæ privilegia reservaret, dixit primo vesperam, dicens quia nox diem comitatur. Nam antequam lux crearetur, nox non habebatur in mundo, sed tenebrae. Obumbratio ergo terræ quam supra diximus intercidens diem nox appellata est: et deo novo nomine post generationem vocitata est: *Facta est itaque vespera, et factum est mane: non dixit dies atque nox, sed vespera et mane, ut vocabuli videlicet dignitatem parti meliori tribueret*. Nam dies æque vesperam manaque contingit, et hanc consuetudinem reperies ubique custodire Scripturam in temporibus numerandis. Dicimus enim tot dies elapsos esse, nullam facientes noctium mentionem, sicut psalmus docet: *Dies annorum nostrorum* (Psal. lxxxix, 10). Et iterum Jacob: *Dies vix mense breves (g) et mali* (Gen. xlvi, 9). Et alibi: *Omnes dies vix menses* (Psal. xxii, 6). Ergo que tunc historie causa relata sunt, pro legibus in posterum valitura scriptor instituit. *Et fuit vespera, et fuit mane dies unus*. Quamobrem non dixit, primus, sed unus? Et (h) certe consequentius fuerat, qui dicturus erat de secundo et tertio, et quarto, primum diem potius appellare quam unum. Sed hoc dixit, aut mensuram diei simul

se compositis et ex venustate formatur.

(e) Codex unus, non pro eximia compagatione.

(f) Editi, sole illustratus. Colb. secundus, sole illustratus.

(g) Colb. secundus, breves et maligni. Statim editi, quæ tunc historie. Libri veteres, quæ tunc historie.

(h) Editi, quia certe. Antiqui duo libri, et certe. In Græco, ταῦ τοις. Ibidem editi, qui districturus est. Colb. secundus, qui dicturus erat. Alii duo mss., qui dicturus est.

noctis que definiens, et tempus (a) utriusque con-
jungens : ut viginti quatuor horæ unius spatiū
diei viderentur efficere, subaudientibus videlicet
nobis, quia nuncupatione diei, nox quoque debet
intelligi. Unde, etiamsi unum ex his fieri longio-
rem, solstitiali immutatione 715 contigerit, præ-
finitum tamen tempus horarum utriusque complec-
titur intervalla, tanquam si dixeris viginti quatuor
horas ad mensuram unius diei pertinere : vel unum
forsitan dixit, ob hoc, quia in cœlo de certis signis
in eadem iterum sub uno die processio solis et re-
versio celebratur. Ita quoties vespera vel mane, se-
cundum solis circuitum, terrarum orbem complec-
titur, non ampliore tempore quam unius diei spatio,
propria solet curricula definire. Vel sicut secretior
tradit ratio, Deus cum naturam temporis procrea-
ret, et mensuram ei signaque certa ex dierum con-
stituit intervallis : et per septimanam numerari
voluit, eamque semper in semetipsam converti præ-
cepit, motum temporis metientem, rursusque (b) septi-
manam suppleri jussit unius diei spatio, quæ septies
in semetipsa reflectitur. Hæc enim ratio est volubil-
ium schematum, ut a se incipientia semper in semet-
ipsa ferantur. Quod etiam sæculorum proprium est,
quæ per sua se incessanter vestigia revolvendo, ter-
minum nulla ratione percipiunt. Propterea verticem
temporis non primum, sed unum nuncupavit diem :
ut ex ipsa nuncupatione cum sæculo aibi servaretur
affinitas. Rerum enim simplicium, nihilque communæ
cum aliis habentium, specimen indicans congrue
penitus et deoenter nominatus est unus. Et quamvis

(a) Antiqui duo libri et editi, utriusque contingens. At Colb. secundus, utriusque *con jungens*, et ita scri-
bendum judicavimus ob illud ἀντίτιτον. Mox editi,
videlicet efficere. At nostri tres mss., viderentur.

(b) Antiqui duo libri et editi, rursusque septimanam
suppleri jussit unius diei spatio. At Colb. secundus
ut in contextu. Ibidem codex noster, qui *septies*.

(c) Editi et Colb. primus, sive sæculum, sive septi-
mum dixeris. Colb. alter, sive secundum septimum
dixeris. Vetus codex qui apud nos servatur, sive

A multa sæcula nobis Scriptura declaret dicens *sæcu-
lorum esse sæcula*, tamen nec ibi primum, aut secun-
dum, aut tertium sæculum numeratur. Unde causa-
rum potius diversarum actuum quæ differentias, et non
sæculorum circuitus et successiones ac fines datur
intelligi. *Dies enim*, inquit, *Domini magnus et lucidus*
(Joel. 11, 11). Et alibi : *Quid vobis quererere diem Do-
mini? Qui tamen tenebras habet, non lucem* (Amos 5,
18). Sed tenebras eas dixit quæ deputatae sunt sibi
dignis. Nam inocciduum et sempiternum diem illum
sermo testatur, quem etiam octavum psalmus ap-
pellat : quippe qui extra tempus habetur. Sive ergo
diem, sive (c) sæculum, sive septimum dixeris, ex eo-
dem trahitur intellectu, singulariter et non multipli-
citer declaratur. Itaque ut ad futuram vitam nostra
cogitata dirigeret, diem principalem, qui est imago
sæculorum, unum non immerito vocitavit, ut polo
luminis sequævum. Dico autem sanctum Dominicum
qui resurrectione glorificatus est Salvatoris. Et hoc
est quod dixit : *Facta est vespera, et factum est mane
dies unus*. Sed vesperæ quidem illius narratio occu-
pata, præsenti vespera modum cursui nostræ dispu-
tationis imponit. Pater autem versa lucis, qui diem
cœlesti lumine decoravit, et noctem ignis radiis cla-
refecit, qui venturi sæculi requiem merentibus præ-
paravit, corda vestra perlustret agnitione veritatis,
et intemeratam custodiat vitam vestram, præstans
vobis honeste ambulare, quatenus fulgeatis ut sol in
claritudine sanctorum suorum, ad exultationem
meam in diem Domini, cui gloria et honor, nunc
et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

C *sæculum septimum dixeris* : in quibus omnibus vi-
tii aliiquid inesse suspicor. Mihi igitur verisimile
fit vocem *septimum* loco motam fuisse, eamque
reponi debere paulo altius, hoc modo : *Quippe qui
extra tempus septimum habetur* : cui conjecturæ non
parum favent Basiliæ illæ, διὰ τὸ ἔχω κτισθαι τοῦ
εὐδοματικοῦ τοῦτον χρόνον. Ut ut hæc sunt, nihil in
contextu mutavimus, fidem librorum antiquorum
secuti. Aliquanto post Colb. secundus, *ut et in
claritate*.

LIBER TERTIUS.

4. Prima diei opera, vel potius unius, neque enim
fas est ei nos detrahere dignitatem quam a Conditore
promeruit, cum per se singulariter ederetur, nullatenus
aliarum connumerata curriculis, (a) cum omnia
quæ in ea facta sunt, heri noster sermo disseruit. Et
hæc passim dividens, alimoniam matutinam, vesperi-
namque lœtitiam præstítit animis auditorum; nunc
autem ad miracula secundi diei properamus. Hoc
autem commemorans, non in referentis potentia
colloco quæ dicuntur, sed in Scripturæ gratia, quæ
naturaliter possidens intelligendi facilitatem, illis
amorem suum cordibus inspiravit, qui persuasioni
superflue anteferunt veritatem; sicut et psalmus veri-

(a) Editi, cum omnibus. At nostri tres mss., cum om-
nia. Statim editi, intelligendi facultatem. Libri veteres,
intelligendi facultatem. In Græco, τὸ εὐπαράσκετον.

D suavitatem demonstrans, ita dicit : *Dulcia fauibus
meis verba tua, super mel ori meo* (Psal. cxviii, 103).
Hæc itaque, quantum possibile fuit, erga verba Do-
mini commorantes vestros sensus delectatione reple-
vimus. In hodiernumque diem festinanter occurri-
mus, sequentium rerum miracula spectaturi. Verum-
tamen minime latere nos potuit, quia multi opifices la-
bore suarum manuum vicitantes, circumstant nos, et
admonent ut narrationem propositam brevitate strin-
gamus, ne diuilius extrahantur ab opere. Quibus hoc
respondeo, quia pars modica temporis fenerata Deo,
non solum ipsa non deperit, sed cum magnis ab eo
rependitur incrementis. Omnes (b) enim res quæ cœcu-

Paulo post editi, quæ persuasioni, Colb. secundus,
qui persuasioni : recte.
(b) Editi, omnes enim res. Antiqui duo libri, omnis

pationum causas efficiunt, Dominus omnipotens A opportune scilicet tribuens corporibus fortitudinem, animisque lætitiam, nec non facultatem negotiis peragendis, si tamen nos sacerularibus præponenda spiritalia censeamus. Quod si forsitan in presenti vita, remunerationem bene gestorum recipere non potuerimus, **716** futuris tamen sacerulis, copiosos sine dubio thesauros sortiemur. Quapropter obsecro vos ut omnes cogitationes mundanas de vestris mentibus excludatis, et penitus mibi vos integrorum præbeatis. Neque enim ollum commodum capiet præsentia corporalis; cum mens curis impliata terrestribus, creditur (a) absentare.

2. *Et dixit Deus: Fiat firmamentum; et sit separans inter aquam et aquam.* Jam quidem hosterno die audivimus verba Domini dicentis: *Fiat lux, hodie, Fiat firmamentum.* Plus tamen quiddam videntur habere præsentia. Neque enim verbum in nudo præcepto remansit, sed causa per quam quæritur firmamenti productio apertius declaratur; id est, *ut dividat inter aquam et aquam.* Primo quidem reputemus, discutientes quomodo Deus alloquitur, nostro ne, id est hominum more, qui prius futuræ rei formam concipi mus intellectu; deinde ex subjectis congruas et familiares unicuique significaciones colligentes exprimimus, et post hoc ministeriis vocalium officiorum cogitata manifestantes, per (b) aeris crepitum et articulati sermonis obsequium, publicamus sensum corde conceptum. Et quomodo non insanire dicendus est qui Deum talibus officiis indigere pronuntiat ad explananda quæ cogitat; cum magis pium sit asserere, quia voluntas divina, et prior impetus mentis ejus, Verbum est Dei? Quod ideo in specie quadam Scriptura figuravit, ut ostenderet quia non solum fieri voluit creaturam, sed etiam (c) aliquo cooperante perfecit. Poterat enim sicut ex initio de omnibus historicus, et modo referre, quia in principio fecit Deus cælum, deinde fecit lucem, et postea firmamentum: nunc autem Deum jubentem et loquentem videtur inducere, nullo nos impediens fascino quominus vestigiis (d) indicisque perducti, ad contemplationem ejus qui est ineffabilis veniamus. Quæ enim labore quæsita sunt, et jocunde percipiuntur, et diligentissime conservantur. Nam quorum facilis habetur aperiatio, eorum sine dubio fastidiosa possessio est, propterea nos trahit veræ rationis ingressos, ad exploran-

enim res. Vulgatam lectionem retinendam censemus, sic tamen ut aliquod verbum post vocem omnipotens suppleatur, hoc modo: *Dominus omnipotens submovebit, opportune scilicet*, etc. Nam aliquid hoc loco et in editis et in mss. deesse vel cæco appareat.

(a) Colb. secundus, *crediunt absentata.*

(b) Idem codex, *per aeris spiritum.*

(c) Editi et duo mss., *aliquo operante.* Colb. secundus, *cooperante*: verbum pro verbo, cum (græco) legatur διὰ τύπος συνεργοῦ.

(d) Editi, *indicisque producti.* Libri veteres, perducti.

(e) Editi, *cum destinationis cooperantem latere*, etc. At Colb. secundus, *cum destinationis cogitationis latere*, etc. Ita hunc locum emendare conati sumus, ut, voce cooperantem retenta, pro *destinationis* scripserimus

dum dirigit Unigenitum. Et certe vocifero sermone non erat opus incorporeæ naturæ, cum (e) destinatio cogitationis cooperantem latere non posset, quippe quibus consiliorum societas, ex ipsa potestate suppeditat. Num vox propter auditum necessaria est, et auditus propter vocem. Ubi vero nec aer est, nec lingua, nec aures, nec tactus asperior, ad sensum capitis, repercutsum sonitum perducendo, ibi nec sermo necessarius est, sed ex ipsa, ut ita dixerim, cardinali cogitatione fit participatio voluntatis. Sicut ergo prædictimus, ut mens nostra consurgeret ad inquisitionem vultus ejus de quo agimus, prudenter et optime schema hujusmodi elocutionis assumpsit.

3. Secundo loco quærendum est si aliud præter id quod initio factum est cælum, firmamentum fuit, quod tamen et ipsum cælum vocatur; vel si certe duo cæli sunt, quanquam philosophi de cœlo disputantes tolerabilius (f) acquiescent linguas suas truncandas exponere, quam ut duos cœlos esse concedant. Unum enim asserunt cælum, cuius naturam minime pati confirmant, ut secundum vel tertium adjiciatur ei, quoniam, inquit, tota cæli substantia in unius conformatio ne consumpta est. Singulare namque ferunt corpus esse vertibile, certoque ambitu circumseptum, quod quia in primi cæli creatione profecit, nihil (g) reliqui esse ad secundi vel tertii compositionem. Sed hæc dicentes materiam quamdam ingenitam Conditori opinantur habitam, ex prima fabulositate sequentium mendacia contexentes. Nos autem rogamus Græcorum philosophos, non (h) antea nostra reprehendere, quam inter se valeant ipsi tenere concordiam. Nonnulli enim ex his infinitos esse cœlos asserunt, et mundos innumerabiles: quorum quando males adam professionem superaverint aciores, probationibus quibusdam ex geometriæ necessitate collectis, rursus affirmare se putant, eo quod natura non ferat, ut aliud cælum præter unum generari potuerit. (i) Sed eos tunc magis nos risu dignos dicimus, maxime quiavidetur *εὐ* quoque in aqua fieri plurimi, unde dubitandum non est de multitudine cælorum, et quod vivida creatrix omnium virtus, in eorum constructione sufficerit, quorum fortitudinem et magnitudinem, si Dei potentiam contemplati fuerimus, non arbitramur discrepare a fluxu liquoris, qui cum in vacua vasa diffunditur, quibusdam interdum reflo-

D ex Colb. secundo, *destinationis cogitationis.*

(f) Colb. secundus, *acquiescent*. Nec ita multo post idem codex, *in unius confirmatione.* Subinde hic ille ipse codex, *ambitu circumscripsum.*

(g) Editi, *reliqui est.* At nostri tres mss., *reliqui esse.*

(h) Vocem nostra ex Colb. secundo addidimus.

(i) Editi, *sed eos tanto magis risu.* Antiqui duo libri, *sed eos tunc magis nos risu*, etc. Aliquanto post editi, *et vivida creatrix omnium virtus.* Colb. secundus secundis curis, *et an creatrix omnium virtus.* Vetus hic noster codex, *et quod vivida creatrix*, etc. Sed, ut verum fatear, vox *quod scripta est* in nostro hoc libro secundis curis; sic tamen ut addita sit aut eadem manu, aut certe antiquissima. Eam vocem addendam censuimus.

nibus intumescit. Ergo risibilis eorum penitus propositio est, de omnipotentis impossibilitate certantium. **717** Nos autem tantum absumus secundo cœlo discredere: quia et tertium profitemur, cuius beatissimus Paulus non est fraudatus aspectu (*II Cor. xii, 2*). Nam psalmus nominans cœlorum cœlos etiam plurimorum nobis subjicit intellectum. Nec tamen admirabilior ista quæstio, septem illis (a) orbibus videtur, secundum quos ferri septem stellæ, consonanter ab omnibus prædicantur: quos etiam reconditos in se dicunt, exemplo cadorum uno super alium commissorum, et eos contrariis adversus se motibus impulsos, et acuta cum gravibus temperantes, concentum quemdam et harmonia melos reddere dulce confirmant. Cujus rei assertores, cum fidem dictorum suorum ratione communis sensus approbare cogantur, hoc dicunt quia per veterem consuetudinem (b) intenti auribus, erga crepitum illum qui ex prima nativitate resonuit, usu quotidiano, oppletarum aurium sensus obsurdiuit, atque ideo minus harmoniam possumus auscultare, sicut in officina fabrili, assiduis ictibus operantium contusus hebetit auditus. Verum has sœculariorum (c) meditatas astutias illistractare permittentes, nos ad sermonem redeamus Ecclesiæ. Dictum est itaque a præcessoribus nostris, non esse hanc secundi cœli creationem, sed priori expositionem. Ibi enim carptim Scriptura retulit cœli terræque facturam; hic curiosus rationem (d) tradidit nobis, qua unumquodque confectum sit elementum. Nos autem dicimus quia quando et nomen aliud, et usus proprius est in secundo, aliud esse necessario illud (e) quod primo factum est cœlum habens naturam validiorem, quæ præstat rebus omnibus utilitatem præcipuam.

4. (f) *Et dixit Deus: Fiat firmamentum, et sit dividens inter aquam et aquam.* Igitur antequam radicem eorum quæ scripta sunt attingamus, experiamur ea quæ nobis objicienda putamus ab aliis improbare. Sciscitantur namque nos, proponentes, si sphæra simile habetur firmamentum corpus, sicut visio ipsa testatur, (g) quomodo fluitans aqua, semperque ad inferiорa delubricans, poterat in globositate curvatum firmamentum consistere? Quid respondemus? quia non omnimodis, quod videtur nobis suspicentibus intrinsecus esse volubile, hoc etiam extrinsecus in sphæra similitudinem creditur esse formatum. Siquidem lavacrorum marmoreas videmus cameras, interius quidem semirotondo schemate fabricatas, in fastigii

(a) Editi, *septē illis ordinibus*. Codex noster et Colb. secundus, *septē illis orbibus*. Græce, τῶν ἐπτά κύκλων.

(b) Antiqui duo libri, *intenti auribus*. Alius, *intenti auribus*. Aliud scripsit Basilius, aliud interpres. Quare qui sententiam verborum Basilii nosse cupiet, ipsos fontes Græcos aedat suadeo.

(c) Editi, *meditatus*. At nostri tres mss., *meditatas*.

(d) Editi, *tradit....quia*. Veteres duo libri ut in contextu.

(e) Editi, *primo quod*. Antiqui duo libri, *quod primo*.

(f) Editi et duo mss., *Et dixit Dominus*. At Colb. secundus, *Et dixit Deus*.

(g) Editi, *quomodo fluctuans aqua semper ad infe-*

A vero suis habere planitatem. Cessent ergo super hoc nobis columniam generare, jactantes quod aqua non possit in superioribus partibus contineri. Reliquum est ut dicatur quæ natura sit firmamenti, et cujus rei gratia intercedere statuta est aquis. Solemne igitur Scripturæ est in causis virtute præstantibus, hæc proferre, velut si dicatur: *Dominus firmamentum meum et refugium meum* (*Psal. xvii, 5*). Et alibi: *Ego firmavi columnas ejus* (*Psal. lxxiv, 4*). Et: *Laudate eum in firmamento potentiae suæ* (*Psal. cl, 1*). Et sœculares quidem firmum corpus dicunt, quasi condensatum; et referunt quod ad distinctionem mathematici corporis indicatur; aliud est enim mathematicum, et aliud quod intervallorum prolixitate subsistit, id est, in altitudine et latitudine distensum. Quod autem firmum est, cum sit (h) disjunctum spatiis, etiam duritiam possidet. Sed Scriptura consuevit illud corpus quod est validum nimis et solidum vocare firmamentum, sicut et aerem crassum et concretum eodem solet sæpius appellare vocabulo, cum dicit: *Qui firmavit tonitruum* (*Amos iv, 13*). Spissitudinis enim duritiam, quia spiritus conceptus in nubibus violenterque proruptus efficit sonum tonitrualem, firmationem tonationis appellat. (i) Unde nunc quoque arbitramur in aliqua firmissima natura, meatum aquarum lubricationemque consistere, et contentam vocis bujus repagulo sustineri, quoniam de aquarum communium editione nativitatem creditur habuisse, vel certe humoris coagulato similem esse convenit aestimare: aut ejusmodi alicui materia, quæ ex diffusione liquoris sumpsit originem, qualis est lapidis natura crystallini, quem ferunt ex aquarum concretione generari. Lapis vero qui proprie lucidam possidet perspicuitatem, et qui secundum suam naturam fuerit sincerus inventus, nec alicuius putredinis admixtione (j) fœdatus, nec fundus rimis aliquibus fixus est, aeri similis habetur in colore; sed nulli eorum conferre nos fas est firmamentum. Puerilis enim revera et insipientia est mentis, talem capere de coelestibus opinionem. Sed neque si omnia in omnibus sunt, id est, ignis in terra, aer in aqua, in aliis alia, nec quia eorum elementorum quæ nostris sensibus subjiciuntur, nihil sociale habetur, vel mediарum, vel contrariarum communione causarum: ob hoc etiam arbitrari debemus, firmamentum, aut unum ex simplicibus esse, aut quod ex eis processit esse promiscuum, cum manifeste nobis Scriptura præcipiat nihil sensui nostro riora. Antiqui duo libri, quomodo fluitans aqua semperque ad inferiora. Alius, quomodo fluitans aqua, semperque ad inferiora.

(h) Editi, *distinctum spatiis*. Veteres libri, *disjunctum spatiis*.

(i) Editi, *tunc*. Colb. secundus, *nunc*. Statim idem codex, *consistere*, et *contentam*. Vocabula et in editis desideratur. Ali quanto post veteres duo libri et editi, aut ejus alicuiusmodi *materiæ*. Alius, aut ejusmodi alicuius *materiæ*.

(j) Sic mss. duo. At impressi libri, *fœdatur*. Ibidem editi, *ruini alicuius*. Codex noster et Colb. secundus, *rimis aliquibus*. Græce, ταῖς διαφοραῖς. Subinde Colb. secundus, *quæ nostro sensui*.

scire amplius quam concessum est opinari. Nec illud nos, quæso, præterat indiscutsum, quod postquam Deus præcepit, dicens: *Fiat firmamentum, non sine ratione* (a) *adjectit historicus: Et factum est firmamentum.* Nam ante *fecit Deus firmamentum.* Et iterum: *Divisit Deus.* Auscultent igitur surdi, et illuminentur ad videndum cæci. Quis autem tam surdus est, quam qui non audit ita palam vociferantem Scripturam? vel quis tam cæcus, nisi qui evidenteribus documentis instructus, gloriam Unigeniti non respectat? Et dixit Deus: *Fiat firmamentum.* Hæc vox destinationis indicat causam. 718 Quod autem dixit: *Quia fecit Deus firmamentum,* perfectionis est demonstratio.

5. Nunc in reliqua sermo vertatur. *Et sit dividens inter aquam et aquam.* Infinita erat, quantum datur intelligi, aquarum diffusio, undique alluentium terram, ita ut aliorum etiam elementorum statutos terminos videretur excedere; (b) propterea in sequentibus dicitur abyssus circumdedisse tellurem. Sed multitudo quidem aquarum causam paulo inferius exponemus. Verumtamen nullus nostrum, sed nec eorum qui valde sunt eruditæ et acutissime intuentes ad corruptibilem hanc fluxamque naturam, opinando valebit reprehendere, vel (c) impossibilia vel fragmentis quibusdam narrationi conglomerata nos verba proferre; nec exiget probations per quas possumus astruere super quid aquarum fuerit natura fundata. Ex enim ratione qua terram aquis graviorem firmantes, in media omnium hanc libratam esse pronuntiant, illam quoque cœlestem aquam, propter naturalem impetum ejus, semper ad imitatem, et propter æqualitatem ex omni parte collocatam, necesse est super orbem terrarum stabiliter permanere. Ergo ampla nimis erat aquarum natura, ac non pro terræ dimensione diffusa, sed multo largius illius ambitum superabat. Ita ex initio magnificentissimus artifex futura prospectens, sequentium utilitatem ex priorum dispositione constituit. Quæ causa fuit ergo ut aquæ enormitas exuberaret in terris? Quoniam necessaria erat rebus ignis natura, non solum erga dispensationem terrestrium, sed etiam ad perfectionem cunctorum. Etenim brevissima semiplena forent omnia, si maximis ac principalibus elementis aliquid minus esset, quæ quidem contraria sibimet, atque alter-

(a) *Editi, adjectit historicus.* At nostri tres mss., adjecti. Haudi longe editi, et *factum est firmamentum.* Et iterum Colb. secundus, *Et factum est firmatum: nam et fecit Deus firmamentum.* Et iterum. Codex noster ut in contextu.

(b) *Editi et Colb. primus, propterea insubscibilis dicitur,* novo necdum auditio loquendi genere. Colb. secundus, *propterea in sequentibus dicitur.* Eustathius expressum voluit illud Basilii, διά τοῦτο γάρ τι τοῖς χρόνοις, etc. Sed tam longe a scopo aberravit, ut longius aberrari non possit. Nam hæc verba ita redditæ oportuerat: *Propterea in superioribus dicitur abyssus,* etc. Neque vero hoc loquendi genus, τι τοῖς χρόνοις, Eustathio soli, sed et aliis scriptoribus peritissimis errandi causa fuit et occasio.

(c) *Editi, impossibilia, fragmentusque quibusdam narrationi conglomerata,* ver-

A næ substantiæ devoratoria scimus esse. Ignis enim consumit aquam, quando virtute præcellit, aqua vero cum abundaverit extinguit ignem. Erat ergo necessarium, neque concordare inter se firmiter hæc elementa, nec integra (d) penitus defectione alterius, præbere causam solutionis rerum omnium, ideoque sufficietem gubernatur mundi reposuit humoris copiam, ut præscriptos sibi terminos non excedens, igneæ posset edacitati resistere. Deus enim, qui omnia sub ponderationis et mensurae ordinatione constituit, *cui etiam guttae imbrum numeratae sunt,* teste Job (xxxvi, 27), noverat quanto tempore aqua in orbe terrarum permanere deberet, et vel quantam igni alimoniam præpararet. Hæc est aquarum ratio secundum creaturam. Verumtamen usus ignis quam necessarius sit rebus humanis, quis ita vivendi penitus expers habetur, ut hoc non aliter nisi ex (e) doctrinæ traditione cognoverit? Nam non solum ex artes quæ vita humanæ sustentatrices sunt, indigent ignis auxilio, sed arborum etiam germinatio, fructuumque maturitas, et animalium tam terrestrium quam marinorum natitatis, neque principio processisset, neque perduraret in tempora, si coloris beneficium defuisset. Aquarum quoque abundantia valde fuit necessaria, ut incessabiliter et sine intermissione pastum sibi de his ignis attraheret.

6. Intuere denique diligentius creaturam, et invenies vim fervoris cunctis quæ oriuntur et occidunt, potenter hærere. Propterea terris aquæ largissimæ sunt infusæ, ultraque quam videntur sunt extensæ, quæ et fundum telluris attingunt; unde etiam fontibus et puteis largior copia manandi suppeditat, præcipitesque torrentium (f) cursus, ut humor in multis ac diversis videlicet horreis conderetur. Itaque ab Orientis partibus hibernis progreditur Indus fluvius omnium violentior fluentorum, sicut speculati sunt ii qui situm orbis descripsere terrarum. De meridianis autem locis Bactrus effluit et Choaspis, et Araxes, ex quo Tanais, abruptus in Mæoticam transit paludem. Phasis autem de Cancasiis exit montibus, et innumerabiles alii, de (g) regionibus arctois ad Euxinum feruntur Pontum. Ab Occidentis vero climatibus æstivis, sub Pyrenæo vertice Tartesus, atque Ister, quorum unus in exteriora maria decurrit, alter veniens bosius quidem, sed ita tamen ut exprimatur utcunque illud, ἡ πλαγιατῶν. Mox editi, quas possumus. Libri veteres. possimus.

(d) *Editi, penitus defectionem.* Nostri tres mss., defectione.

(e) Antiqui duo libri et editi, *ex doctrinæ traditione.* Colb. secundus, *ex doctrina et ratione,* Statim editi, hæc artes. Veteres duo libri, *ex artes.*

(f) *Editi, cursus et humor.* Codex noster et Colb. secundus, *cursus ut humor,* etc., optime. In Greco, ὅπερ τοῦ.

(g) *Editi, de regionibus Arradis:* quæ vox quid sibi velit, ne Mopsus quidem aut Oedipus divinari. Colb. primus, *de regionibus Arcadis,* non clarus. Alter Colb., *de regionibus arctois:* quam scripturam veram esse et sinceram constat ex Greco illis, ἀπὸ τῶν ἀρχτέφων.

per Europam, digeritur in Pontum. Eos autem quid necesse est enumerare, qui de Riphæis Scythiaæ interioris montibus oriuntur? Quorum est Rhodanus, qui cum pluribus aliis navigalibus fluvias, Galatas et Hesperios, **719** Celtorumque gentem, multaque finitimas præteriens nationes, pelago miscetur Occiduo. Nam eorum qui ex superiore meridie per Æthiopiam descendunt, id est, (a) Tages, et Nizus, et Cremæas, et Nilus; ali in nostrum mare influunt, ali in citeriorum devolvuntur Oceanum; licet Nilus non sit fluminibus comparandus, quippe qui more pelagi, tempore diffusus æstivo, terram stagnare consuevit Ægyptiam. Ita mundi pars habitabilis aquis tota repleta est, non minus fluctibus æquoreis circumscrita, quam amnibus irrigata, propter ineffabilem sapientiam Conditoris, qui repugnatricem calori naturam, ut esset sufficiens ordinavit. Erit autem tempus quo ignis cuncta torrebit, ut testatur Isaías, loquens ad omnium Dominum Deum: *Qui dicit abysso: Dissipaberis, et omnia flumina tua siccabo* (Isai. XLIV, 27). Despecta ergo sapientia sacerulari, recipe una nobiscum magisterium veritatis, nullis quidem facundis phaleris exornatum, scientiæ vero ratione potissimum.

7. Propterea: *Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit dividens inter aquam et aquam.* Diximus quid significat appellatio firmamenti: id est, non duram, fortemque naturam, quæ fulcimine aliquo sustentatur et pondere. Nam multo proprius ejusmodi vocabulum terra meruisse, sed propter substantiam superiorum, quæ subtilis et rara est, nulloque sensu comprehensibilis habetur, firmamentum nuncupavit, comparatione scilicet corporum leviorum, quæ nec visu, nec tactu valemus attingere. Et simul cogita locum quemdam, qui discernit humorem, cuius partem tenuorem supernis stationibus deputavit, crassiorum vero limosamque inferioribus destinavit, ut illa quæ ex initio facta est temperatio permaneret, aquarum paulatim (b) minutiōne confecta. Sed tu quidem liquoris amplitudini non discredis, ad ignis autem vim non respicias, qui licet exiguis habeatur in visu, multitudem tamen aquarum valet expendere. Semper enim trahit ad se subjectas undas, in modum medicatoris cucurbitæ; facileque consumit eas exemplo luminis lucernalis, quod per (c) appositam stuppam lambens oleum mox peredit. Æther autem quis dubitet flammam esse atque torridum? Quod nisi statutis sibi a Creatore finibus frenaretur, facile cuncta consumeret: quæ res prohibet ut non totus humor qui rebus diversis insertus est calore solis voratus aresceret. Ob hoc cœlestis facta est aqua loco superiore collecta, quam paludes, et fluvii, pelagusque

(a) Editi et mss., *id est, Tages et Nizus, male.* Quo loco errasse arbitror non librarios, sed Eustathium ipsum, qui cum in exemplari Græco δέ Αἴγανον invenisset, in epte syllabam τε voci Αἴγανον conjunxit, sicutque ex his duabus vocibus effecit unam, Τεαγάνον, unde non mirum si id nomen Latine reddens, scripserit *Tages*.

(b) Nostri tres mss., *minuatione confecta.*

(c) Editi, *oppositam.* Libri veteres, *appositam.*

A surgentibus de se vaporibus exhalant, ut non ardore, æthereus omnia quæ subjecta sunt conflagraret. Si quidem solem quoque videmus, estate stagna leviora brevissimo temporis spatio repente siccari. Ubi ergo aqua illa? Demonstrent nobis callidi, dubium ne cuiquam potest esse quin fervore solis expensa defecerit? Licet nec calidum solem dicant esse, tanta illis suppeditat in loquendo facultas. Et considerate quo freti dōcumento, rebus evidentissimis adversantur. Quoniam, inquit, eandus (d) color ejus est, et non rubeus, aut puniceus habetur, ob hoc non igeum solem esse contendunt. Calorem autem ferunt ex (e) asperiore ejus circumversione procedere, hoc vinelicit argumentantes, ut asserant solem nihil expendere de humore. Sed ego, etiamsi non verum sit quod objicitur, non refutabo sermonem, utpote mihi astipularem. Diccebatur enim propter ignis edacitatem aquarum necessariam esse multitudinem: nihil tamen interest utrum naturalis sit an quæsus ardor, dummodo circa eamdem materiam similes casus exerceat, id est, sive cum inter se ligna fricantur, flamma consurgit, sive sponte succensus ignis, quæ fucrunt injecta consumperit, unus scilicet atque idem exitus ab utroque procedit. Et certe videmus moderatricem sapientiam Dei, solem in alias partes ex aliis transponentem, ut non semper in eisdem commoratus locis, fervoris aviditate mundanum depopuletur ornatum. Sed nunc eum ad Australē zonam, nunc ad signa solstitialia pro temporum mutatione traducit, atque inde in arctoam regionem convertit, ut paulatim per diversa commigrans terrenis fructibus temperamenta custodiat. Videant tamen si non ipsi sibi probantur obsistere, cum mare ideo confirmant incrementis fluvialibus non augeri, quia calore solis absorbetur, unde etiam salsa et amara ejus aqua perficitur, ut pote que saporem propriæ dulcedinis, (f) raptu fervoris amittit et ubi leviorum quidem partem secum aufert, graviorem vero et limosam, velut faciem aliquam hio relinquit. Sed qui de mari mode talia disserebant, rursum mutati nullam defectiōnem fieri liquoris a sole pronuntiant.

8. *Et vocavit Deus firmamentum cælum.* Proprie quidem aliud illi conveniens fuerat nomen. Scimus tamen sepiissime cælum dici locum spissum densatumque aeris istius palam nostris obtutibus occurrentem. Cælum autem a cernendo vocari, quod ex Græcorum melius etymologia colligimus, quod οὐρανόν appellant, ἀπό τοῦ ὄρασθαι, sicut dicit Scriptura, *volatilia cæli* (Psal. VIII, 9); et alibi, *volatilia secundum firmamentum cæli* (Gen. I, 20). Tale est et quod dicitur: *Ascendunt usque ad cælum* (Psal. CVI, 26).

(d) Antiqui duo libri et editi, *calor ejus.* Colb. secundus, *color.* τὴν χρόνον.

(e) Editi, *ex asperiori ejus circumversione.* Antiqui duo libri, *ex asperiori ejus circumversione:* quibus verbis Eustathius exprimere voluit Basiliandum illud, ἐκ τῆς ταχείας εἶναι περιστροφῆς. Sed in hoc erravit, quod pro ταχείᾳ legerit τραχείᾳ.

(f) Editi, *raptu.* Colb. secundus, *raptu.*

(a) *Et Moyses benedicens tribum Joseph, ex finibus A
cœli, et mutationes solis, et concursione mensium, et
ex vertice montium benedictionem dat (Deut. xxxiii,
13); ut pote regione telluris rerum talium copiis abun-
dante. Sed et in maledictis Israel: Sit, inquit, tibi su-
per caput cœlum æcum (Deut. xxviii, 23), indicans in-
tegram siccitatem, atque defectum liquoris aeris per
quem terrenis fructibus secunditas optatatur. Quando ergo de cœlo dicit emitti rorem vel pluviam,
720 aquas intellige, quæ superiorem tenere jussæ
sunt regionem. Conglomeratis enim vaporibus in al-
tum, et aere ventorum flatibus condensato, exhalatio-
nes hæ quæ subtiliter nubibus inseruntur, per mu-
tuas accessiones guttæ perficiuntur, suoque ponde-
re collisæ deorsum pelluntur. Hæc est imbruum ge-
neratio; cum vero fuerit despumatus humor, fla-
brorum violentia repercussus, cum frigore vehe-
mentius indurescit, concretis nebulis, nix gelata
desertur ad terram. Et omnino (b) secundum ejus-
modi rationem, licet tibi omnem aquarum exspec-
tare naturam, quomodo circum aerem qui super
nos congregantur. Nullus tamen argumentationi
eorum qui de cœlo disputant, simplicitatem spiri-
tualium (c) velit conferre sermonum. Quantum enim
recte viventium mulierum pulchritudo meretriciæ
formositati præponitur, tantum noster sermo sæcu-
lari noscitur prælatus esse doctrinæ. Illi enim co-
actam verbis suasionem soliti sunt afferre; nos au-
tem nudam (d) fallendi proferimus veritatem. Sed
quid opus est nos commovere certamen, illorum
mendacia repellentes, cum possimus scripturas
suis sibimet conferentes, sine nostro labore illorum
exspectare conflictum? Qui nec eloquentia differen-
tes, nec numero pauciores, nec dignitate deteriores,
suis adversariis repugnantes, cum ignem omnia
torrere penitus ac devorare confirmant, rursus de
recidivis seminibus, quæ ignis conflagratio dere-
linquit, causas regenerationis inducunt. Unde (e)
etiam mundos innumerabilcs introducunt.*

9. Sed illi utriusque professionis veritate privati, hinc inde per inopiam subvidia sui erroris exquirunt. Siquidem et de his aquis quas firmamenti in-

(a) *Editi, quia Moyses. Libri veteres, et Moyses.*

(b) *Editi et duo mss., secundum ejus moderationem licebit Colb. secundus, secundum ejusmodi rationem licet. Graece, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἔκεστι.*

(c) Colb. secundus, *vales conferre*. Aliquantu infraediti, *meretricæ formositati*. Antiqui libri, *meretricæ formositati*.

(d) *Veteres duo libri et editi, nudam fallendi proserimus. Colb. secundus, nudam fallendibus proserimus; quam scripturam legenti venit in mentem fortasse scripsisse Eustathium. fallendi artibus, libriuum vero ex his duabus vocibus conflasse unam, fallentibus. Ut aliquanto post legitur, exspectare conflictum: ibi puto librarios offendisse, qui pro spectare acriserint exspectare. Græca, θεατησαντας.*

(e) Editi et duo mss. : *Unde etiam in eorum constructione sufficerit mundos, etc.* At Colb. secundus : *Unde etiam mundos, etc.* Quid in vulgatis sibi velit illud, in eorum constructione sufficerit, non satis intelligo : neque etiam lectione altera bene exprimitur verba Græca : "Οὗτοι καὶ ἀπειρούς φθοράς κράσου καὶ ταλιγγανάτες εἰσθεντούσι.

terjectio separavit, occasione allegoriarum et sensus altioris, quasdem nobis figuræ objiciunt, dicentes spirituales incorporeasque virtutes, mutabiliter (/) intellegi debere pro aquis, et sursum quidem super firmamentum remansisse digniores, in humilioribus autem diversoriis ut pote crassioribus et cœniosis, noxias constitisse. Propterea dicunt eas aquas quæ super cœlos sunt, laudare Dominum, id est, optimas virtutes quæ dignæ sunt, ob suæ meritum puritatis, decentibus celebrare laudibus Conditorem. ¶Eas vero quæ continentur inferius, spiritus esse pravitatis affirmant ex altitudine naturali in profundum malitiæ devolutos, quos ut turbidos, ac seditionis, et vitiiorum tumultibus fluctuantes, mare propter varietatem sui propositi, quod mutamur assidue, nuncupatos. Sed nos hujusmodi sermones, ut somniorum conjecturas et aniles fabulas omittentes, aquam intelligamus, aquam esse veram, separatenque firmamenti, ita ut Scriptura tradit, accipiamus. Et si quando laudem communi omnium Domino aquæ dicantur offerre, non ob hoc (g) aestimandæ sunt rationabilis esse naturæ. Neque enim quia cœli enarrant gloriam Dei (Psal. xiii, 1), modis omnibus animati sunt, nec firmamentum sensibile animal esse putandum est, quia enuntiat facturam manuum suarum. Quod etsi dixerit quispiam, cœlos (h) quidem contemplabiles esse virtutes, firmamentum autem factricem Dei potentiam, sermonem quidem nos hujusmodi, quamvis sit commentitius, tamen non aspernanter admittimus, sed verum hunc esse nullatenus patiemur. Nam nec pds, aut bruma, vel frigus, aut aestus, quoniam laudare omnium creatorem jubentur, ut ait (i) Daniel (Cap. vii), sensibilis esse vel invisiibilis intelligenda natura sunt; sed consideratio eorum prudenter sensum habentibus contemplata, glorificationem perficit Creatoris. Non solum enim aqua quæ super cœlos est, tanquam cœteris honore præcellens propter insitam sibi metu venustatem, laudem dependit Domino; sed idem laetere etiam quæ in terra sunt invitantur, id est, dracones, et omnes abyssi (Psal. cxlviii, 7). Ita nec abys-sus, quam in pejorem partem conantur abiicere fa-

(f) Editi et Colb. *primus, mirabiliter intelligi debere pro aquis, et rursum.* Quibus in verbis illud mirabiliter mirum in modum absonum est, neque hoc rursum magis est idoneum; quia tamen librarios decepit non-minum similitudo, quodammodo excusandos puto. D Legendum igitur ex aliis duobus codicibus, *mirabiliter.... sursum.* etc. Græco. τροπικῶς... καὶ ἄνω. Librarios si excusavi, non continuo excuso Eustathium, imo eum graviter reprehendo, quod illud τροπικῶς inepite verterit *mirabiliter*, cum vertere debuisset *tropice*, hoc est *per tropos et allegorias*.

(g) *Editi, estimanda sint. Colb. secundus, estimandæ sunt.*
 (h) *Antiqui duo libri et editi, exlos quidem non contemplitibiles. Colb. secundus, cœlos quidem contemplibiles, bene. In Græco, θεωρητικά. Haud longe Colbertinus uterque, nos hujuscemodi. Illud nos in vul-*

(i) *Editi et duo mss., a Daniel, sensibiles esse vel invisibiles intelligendæ naturæ sunt. Colb. secundus ut in contextu.*

bricatores allegoriarum, refutabilis aestimatur a Psalmista : cum et ipsa secundum suam qualitatem hymnos 721 potentiae Conditoris emittit.

10. *Et vidit Deus (a) quia bonum est firmamentum.*
Non oculorum probatione dixit bonum. Neque enim corpoream delectationem præstant nobis quæ constituunt a Deo, nec ea illorum percipienda voluptas est quæ videntur jocunda mortalibus ; sed (b) bonum dixit opus quod artis sue ratione pensatur, et ad finem futuræ commoditatis intendit. Merito ergo (c) quidem in rationem gigantium manifestam esse proposuit; illa quæ subinde per partes (d) effecta sunt, opifice suo virtutis sermone percurrent, ut pote mundi consummatoria collaudavit. Nam manus et oculus, cæteraque membra simulacri ænei sparsim projecta nulli videntur esse bona ; cum autem in suum ordinem composita redigantur, speciemque congruæ formationis acceperint, a qualibet imperito facile discernuntur. At vero elementorum Creator, et ante singulorum compositionem, neverat cujusque operis bonum : singulaque collaudans, cogitationem sue mentis ad (e) futurum existum dirigit formatorum. Talis ergo nuno quoque artifex singularum partium Deus, assertor et prædicator ; sed paulo post omni pariter mundo, com-

(a) *Editi, quod bonum est. Antiqui tres libri, quia bonum est.*

(b) *Antiqui duo libri, sed bonum dixit opus, quod, etc. Vox opus in editis desideratur.*

(d) *Editi, affecta sunt. Libri veteres, effecta sunt. Haud longe editi, manus et oculos. Colb. secundus, manus et oculi. Codex noster, manus et oculus. Su-*

petentem laudem, cum fuerit consummatus, impertiet. Sed hic jam narratio matutina secundæ die terminum sortiatur: ut auditoribus studiosis indicias præbeamus, quo inter se conferre quæ dicta sunt, memoriæque beneficio, intimis cordibus ad utilitatem propriam retinere (*f*) cuncta procurent, et usu meditationis assidue, doctrinæ cibum ruminantes, post digestionem salubrem, residui flagitent alimenta sermonis. His vero qui vivendi causas manibus exercent indulgentiam medio tempore tribuamus; ut completis operibus animum curarum nexus sotutum, rursus dapibus exhibeant vespertinis. Interea, Dominus, qui (*g*) magnifica fecit ex nihilo et a nobis hæc parva verborum proferri libamina dispeneavit, det vobis intellectum suæ veritatis; ut ex visibilibus invisibilem reputetis, et ex magnitudine ac pulchritudine creature, (*h*) decentem gloriam Conditoris mens vestra percipiat, ut et in terra, et in aere, et in celo, et in aquis, et inter diem et noctem, et in omnibus quæ cernuntur benefactoris monumenta certissima capiatis. Neque enim aut peccatis tempus dabitur, aut inimico locus suggestendi contraria relinquetur, Domino vestris sensibus adhærente; cui gloria et veneratio, nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

bindes Colb. secundus, *passim projecta*.

(e) *Editi, ad futurorum exitum. At nostri tres mss., ad futurum exijum.*

(f) Antiqui duo libri, *cuncta procurent*. Editi, *cuncta percurrent*. Statim codex noster et Colb. secundus, *usu meditationis assiduo*.

(g) Colb. secundus, *magna fecit*. Alii duo mas. et editi, *magnifica fecit*. Græce, τὰ μεγάλα. Aliquanto post editi, ut *ex magnitudine*. Antiqui duo libri, et *ex magnitudine*.

(h) *Editi, decentem gloria Conditoris mensuram percipiat*, corrupte. Colb. secundus, *decentem gloriam Conditoris mens vestra percipiat*: quod cum genuinum esse satis per se pateat, potest tamen confirmari ex Basiliaco illo, ἀναλαμβάντε, percipiatis, aut *mens vestra percipiat*. Aliquanto post editi et duo mss., et inter diem et noctem. Colb. secundus, et in die a nocte.

LIBER QUARTIUS.

De congregacione aquarum, et apparitione aridae disputatio.

1. Sunt urbes quedam quarum populi spectaculis mirabilibus a matutino tempore usque ad vesperum, proprios oculos pascendo reficiunt: cantus etiam blandos, (a)modulationesque lascivas, luxum nimium generantes, sensibus suis in jiciunt, quorum auscultatione diutius oblectati, nullatenus satiantur. Et tamen eos homines multi beatos appellare consueverunt, quia necessaria negotia deserentes, et artes quibus vivendi subsidia comparantur, per desidiam et voluptatem statutum sibi tempus vites peragentes,

(a) Sic mss. nostri. Illud *quæ* aberat a vulgaris.

(b) *Editi et Colb. primus, approbata pessimis. Alii duo mss. approbata turpissimis; quod magis accommodari potest ad vocem Græcam ἀκολαστοι.* Ibidem duo mss. *verifici.* *Editi. persecuti.*

inanibus actibus occupantur, ignorantes quia saltatio
spectationibus (b) approbata turpissimis, publicum e
commune perficit magisterium vitiorum. Lyrica etiam
carmina, cantusque tibicinum, et meretriciæ cantio
nes, cordibus audientium lapsæ, quid aliud quam in
famiam spectatoribus inolescunt æmulantibus histrio
nes? Nonnulli autem circensium furiali ardore de
tenti, noctibus somniantes pro equorum velocitate
contendunt, modo (c) currus rotantes, modo aurigas

(c) *Editi et duo mes., currus notantes* : quod quin mendo sum sit dubitari non potest. Colb. secundus, *currus rotantes*. Certe Eustathius illud ἄριστα μετατρέψυ τος Latin e reddere voluit ; sed non ita feliciter reddidit. Melius sic interpretari licet : *Transiungentes*

n partem aliam transferentes, omnemque prorsus A diurnam cogitationem tempore soporis revolvere non desistunt. Nos autem quos Dominus, qui opifex rerum maximus et valde mirificus habet, ad demonstrationem suorum operum convocavit, deficere non debemus erga eorum spectacula, nec desideres fieri in auscultandis Spiritus sancti sermonibus; sed circumdantes praeclarum hanc divinæ operis stationem, transactaque tempora cogitationibus reputantes, contemplemur 722 oculum quidem levatum ut cameram, sicut dicit propheta (*Isai. xl.*, 22), terram autem vastam nimis, immensitate vel pondere in semetipsam constare fundam, aeremque diffusum liquidumque natura; congruam et incessabilem spirantibus alimoniam ministrantem, scindentemque se moventibus omnibus, leniterque cedentem mollitudinis intercessu; aquam vero altricem corporum, ethumanogeneri nimis utilem constitutam, ac moderate in deputatis sibi conceptaculis permanentem. Qua res, ita se habere, de his quæ recenter lecta sunt approbabis.

2. *Et dixit Deus: Congregentur aquæ quæ sub cælo sunt in congregationibus suis, et appareat arida. Et vocavit Deus aridam terram, et congregationes aquarum vocavit maria.* Quantas mihi calumnias in his quæ sequuntur objeceris, exigens quemadmodum terra possit invisibilis haberi, colore presente, siquidem color omnis sensu comprehenditur visionis, et fortasse tibi non videtur esse sufficiens quod diximus; quia non ad naturam, sed ad nos invisibilis fuisse terra relata est, propter aquarum videlicet injectionem, quæ tunc (a) omnes terras operuissent. Nunc vero ausculta Scripturam, quomodo seipsam declarat: *Congregentur, inquit, aquæ, et appareat arida.* Velamentum subducitur, ut conspicua fieret, quæ interim non videbatur. Illud etiam forsitan quis requiret, cur id quid per naturam subest aquis, id est, ut semper ad procliviola contendant, hoc ad præceptionem Creatoris sermo convertit. Donec enim in planicie fuerit aqua recondita, stabilis est, non inveniens quo declinet, ubi verodescensus occurrit, irrumpente protinus parte priore, reliqua multitudine consequitur properanter effugiens, quæ præcedit, urgente venientis impulsu: tantoque velocior meatus aspicitur, quanto majoris ponderis fuerit aqua quæ confluit, locusque devexior. Si ergo talis natura liquoris est, (b) differret utique præceptionem quæ jussæ aquas in unum conceptaculum congregari. Poterat enim sine dubio, propter naturalem impetum in regiones concavas sponte decurrere, priusquam terga compleret: nullus enim terrarum locus sic æqualis est, ut aquarum situs. Deinde, inquit, quo-
tes currus. Statim editi et duo mss., diuturnam cogitationem. Colb. secundus, diurnam. Græco, τοις μεθηματινής.

(a) Colb. secundus, omnem terram. Mox idem codex, quis requiret. Editi, quæ requiret. Subinde ille ipse codex, velocior remeatus.

(b) Editi; differet. Libri veteres, differet. Statim Colb. secundus, in unum receptaculum.

(c) Ita libri veteres. Vox hoc in editis desidera-

B modo in unam congregationem jussa est convenire, cum maria esse diversa sciamus, quæ certe multum a se distare noscuntur? Ad illud igitur quod primum quæsitum est, hoc (c) respondebimus: quia tu quidem post editionem præcepti divini humoris motum cognovisti, et quia circumfluus habetur semperque decurrans. Nam priusquam meatum caperet ex auctoritate cœlesti, nec tu eum vidisti, nec ab alio qui viderat didicisti: unde debebis advertere quia vox Dei, naturæ formatrix est, et præceptio quæ tunc data est creaturæ, dispositionem cunctis quæ forent gignenda præbebat. Nam et dies et nox semel factæ sunt, et illo usque nunc, sibi met vicibus succedendo, curriculorum suorum tempora certa portionibus divisa custodiunt.

3. *Congregentur aquæ.* (d) Jussum est aquarum naturam disfluere, et nunquam deficit obsequendo mandatis. Hoc autem dico respiciens ad liquidam aquarum sortem, quarum aliae semper manant ut fontes et fluvii, aliae congregatae sunt et sistentes. Sed mihi nuno de fluentibus sermo est. *Congregentur aquæ in congregationem unam.* Si quando te (e) stantem juxta rivum subit cogitatio, reputans cuius impulsu de telluribus aqua progrereditur, vel quæ sunt horrea de quibus tam largiter effunditur, aut qui locus ad quem cogitur pervenire, vel quomodo nec illa deficit quæ sequitur, nec ea quæ præcessit exuberat; profecto reperies omnia hæc ex voce prima teneri, unde etiam meatus illi suppetit sempiternus. Quamobrem in omni semper historia meamento præceptionis, quæ dicit: *Congregentur aquæ.* Etenim oportebat eas decurrere properanter, ut devenirent ad propriam regionem: et postquam ventum esset, stare in conceptaculis deputatis, atque ultra non tendere. Propterea est ab Ecclesiaste dictum: *In mare fluvii delabuntur, sed mare non superimpletur* (*Eccl. i.*, 7). Quia et quod aquarum cursus urgetur, et quod mare certis circumscriptum finibus retinetur, primæ præceptionis virtus est: *Congregentur aquæ in unam congregationem:* ut non scilicet illa quæ influit, expletis conceptaculis superfusa, cunctos similiter terrarum terminos inundaret; idcirco jussa fuit in unam se congregationem redigere. Propterea pelagus ventis sæpe turbatum, ac fluctibus æstuans, in altumque consurgens, ubi littora vicina (f) tetigerit, fervoris impetum sumpmando resolvens, mox frangitur atque subducitur. *Aut me non timebitis, dicit Dominus, qui arenam terminum ponio mari* (*Jer. v. 22*)? Etenim mirum est quomodo res omnium quæ in terris (g) habentur infirmior arena, jussu Dei violentiam maris frenat. Quod si secus esset, quæ ratio vetare poterat Rubrum mare, batur.

(d) Colb. secundus, *jussa est aquarum natura disfluere.*

(e) Editi et duo et mss., *te stante... reputantem.* Colb. secundus, *te stante... reputans.*

(f) Colb. secundus, *vicina contigerit.* Paulo post editi, *non timebitis.* Antiqui duo libri, *non timebitis.* In Græco, οὐ φοβηθήσοσθε.

(g) Editi, *habetur.* Libri veteres, *habentur.*

ut non *Ægyptum totam*, quæ utique devexior habetur, invaderet, proximoque pelago misceretur, nisi præcepto Conditoris esset inhibitum? Nam quia humilior ⁷²³ est *Ægyptus Rubro mari*, certissime (a) docemur ab his qui *Ægyptum et Indicum mare conjungere voluerunt*, quorum primus est *Sesostris Ægyptius*, secundus *Darius Medus*. Hæc eo dixi, ut divinæ sanctionis potentiam nosceremus. *Congregentur aquæ in congregationem unam*, id est, altera non procedat ex illa, sed iu primo conceptaculo, quæ collecta est teneatur.

4. Deinde cum diceret: *Congregentur in unam congregationem*, docuit quia multæ erant aquæ variis divisæ modis. Loca enim convallia, profundioribus naturaliter cavata spatii, habebant aquam collectam, nec non etiam campi pleni erant, similitudinem pelagi referentes, aliæque ejusmodi regiones, de quibus omnibus in unam congregationem confluere sunt præceptæ. Et nullus dicat, quia si totam terram, tunc aquarum texerat multitudo, nihilominus ea quoque loca, in quæ postea jussæ sunt aquæ concurrere, repleta tunc erant. Ubiergo deberet aqua colligi, quæ omnes terrarum partes invaserat? Ad hoc respondemus, quia quando præceptio data est ut in unam congregationem coirent, tunc et susceptionis earum causa processit. Neque enim erat illo tempore mare quod extra Gaddiros est, nec maximum illud, et solis audacibus navigabile pelagus, quod Britannicam insulam, et Iberos occiduos aluit, habebatur, sed postmodum jussu Dei capacitas sufficiens præparata est, ut aquarum ibidem multitudo confluere. (b) De qua re quoniam repugnare videtur nostræ mundificationis sermo, dicentibus philosophis, eo quod minime in unam congregationem, sicut experti sumus, aqua collecta est, dicere quidem multa et omnibus nota possemus: (c) sed ne contendere cum talibus ridiculum videatur, quanquam etiam objicere nobis deberent paludes et stagna, nec non eas aquas quæ colliguntur ex imbris, ut per hæc assertionem nostri sermonis infringerent, sciant tamen quia maximam, perfectamque aquarum omnium excursionem, Deus vocavit *congregationem*. Nam et puteus aquæ collectio est manufacta, in profundam cavationem liquore delapso. Non ergo quilibet aquarum conceptacula congregationis illius vocabulum manifestant, sed illa maxima excellensque susceptio; in quem (d) totum elementum repente collatum est. Nam sicut igitur in parvulis ac diversis quibusque materiis est dispersus, perhibens omnibus usum necessarium, totus tamen in æthere continetur, similiterque aer, licet singulis

(a) Libri impressi, docemur ab his. quia. Codex noster et Colb. secundus, docemur ab his, qui. Ibidem editi, *Ægyptum*. Colb. primus, *Ægyptum*, bone. Aliquanto post Colb. secundus, hæc ideo. Alii duo mss. et editi, hæc eo. Mox unus ms., in primo receptaculo.

(b) Antiqui duo libri, *De qua re*. Vox ultima deest in vulgatis.

(c) Editi, sed nec contendere talibus. Vetus codex noster, sed ne contendere cum talibus. Vox cum

A corporibus sit illapsus, universum tamen orbem terræ complectitur; sic et aquarum natura quamvis variis commissa stationibus teneatur, una tamen est maxima congregatio, quæ omne illud elementum discernit a ceteris. Lacus enim qui circa regiones habentur arcoas, vel in Hellesponto, seu in Macedonia, vel in Bithynia congregations sine dubio nominantur; sed modo nobis mentio est de illa, quæ reliquis omnibus ita prolixior est, ut terrarum amplitudini coæquetur, et quanquam (e) in minoribus quoque congregationibus aquarum inesse multitudinem nullus obsistat, non tamen illas quis rite maria nuncupabit: quamvis certæ paludes salugine maris infectæ sint, sicut illa quæ vocatur (f) Asfaltitis in partibus Judææ, vel Serbonitis, quæ inter *Ægyptum* Palæstinamque jacens, deserta contingit Arabiæ. Omnes hæc quidem paludes sunt, unum tamen habetur mare, sicut asserunt qui peragando terras omnes obierunt. Sed *Hyrcanum*, *Caspiumque lacum* quidam in semetipsos circumscriptos esse pronuntiant. Et sane quoniam oportet nos historicorum cosmographiam diligentius intueri, quid de his relatum sit audiamus. Ferunt itaque memoratos lacus occultis quibusdam perforatos, cavernis, in mare maximum suos meatus evolvere; unde etiam *Rubrum* *pelagus* affirmatur in mare quod ultra Gaddiros habetur effluere. Quomodo ergo, inquiunt, si Deus diversas aquarum stationes, maria vocavit, quoniam in unum conceptaculum conveniunt, et rurus congregations omnes, id est sinus, quos pro schemate suo terræ circumdatio comprehendit, maria nihilominus appellantur, id est, mare *Arotoum*, mare *Australe*, mare *Eoum*, mare *Ocidentum*, et iterum uniuscujusque pelagi propria nomina sunt, *Euxinum*, *Hellespontum*, *Ægæum*, *Ioum*, *Siculum*, *Tyrrhenum*, et alia plurima, quorum omnium singillatim vocabula percurrere longum nimis et operosum est: propterea congregations aquarum Deus maria nominavit. Sed nos quidem nunc ad hoo prætereuntis ordo sermonis adduxit: ad illud vero quod dudum cœpimus revertamur.

5. Et dixit Deus: *Congregentur aquæ in congregationem unam, et apparent arida*. Non dixit appareat terra, ne iterum eam incompositam demonstraret, ut poteris et adhuc ex aquarum inundatione deformem, atque invalidam; simulque ne soli quispiam causam terrenæ siccationis ascriberet, merito nativitate solis anteriorem telluris ariditatem Creator instituit. Adverte namque sensu diligentius, quia non solum aqua, quæ superfuerat terræ, sed etiam illa quæ in profundioribus partibus latitabat, famulata

addita est quidem in hoc nostro libro, sed aut eadem manu, aut certe antiquissima.

(d) Sic Colb. secundus. Alii duo mss. et editi, in quam. Haud longe Colb. secundus, *providens omnibus usum*.

(e) Veteres duo libri et editi, et quidquid in minoribus. Alius, et quanquam in minoribus.

(f) Editi, *Asfaltitis*. Vetus ille noster liber, *Asfaltitis*. Græce, 'Ασφαλτίς.

præcepto dominantis effluxit. *Et factum est sic.* Sufficit igitur adjectio ista, declarans vocem Conditoris effectui mancipatam; licet relatum sit in multis cosmographiæ codicibus; quia *collecta est aqua, quæ fuerat subter cælo in congregations suas, et apparuit arida;* quod certe nec reliquorum commentariorum ita esse manifesta editio, nec usus exprimit Hebreorum. Nam revera superflua videretur post testimonium 724 quo asseritur, *quia factum est sic,* rursus de iisdem repetita narratio. *Et vocavit Deus aridam terram, et stationes aquarum (a) vocavit marius.* Cur et in precedentibus dictum est, *congregentur aquæ in congregationem unam, et appareat arida,* cum magis dii debuisset, *appareat terra;* et iterum: *apparuit arida, et vocavit Deus aridam terram?* Quoniam arida vide- licet proprietatis est species, designans illud quod naturæ subjectum est; terra vero nuda causæ nuncupatio est. Sicut enim rationabilitas propria est homini, homo autem ipse, vox est significatoria illius animalis, cuius est proprietas, ita terræ propria præcipuaque ariditas habetur. Ergo elementum quod proprie sortitum est siccitatem, terra non immerito nominatur; sicut animal cui proprius est hinnitus equus appellatur. Non solum autem hoc de tellure notandum est, sed etiam in aliis elementis propria cuique qualitas est decreta, per (b) quam a cæteris singula discernuntur, et quale sit ipsum manifeste dignoscitur, id est, aqua suam retinens qualitatem, per quam *frigida* demonstratur, aer habet *humiditatem*, ignis *ardorem*. Sed ea quidem ut pote principalia compositarum rerum elementa, secundum rationem quæ dicta est, mente sola possumus contemplari. Ea vero quæ in corporibus (c) illapsa sunt, et visu subjiciuntur, conjunctas sibimet possident qualitates, nullumque eorum absolutum potest esse vel simplex, quippe quæ oculis comprehenduntur, et sensu. Nam tellus est arida et frigida, quæ humida et frigida, aer calidus et humidus, ignis calidus et aridus: (d) atque ita per hæc naturæ potentia provocata facit, ut temperamenti permixtionis alterna sibimet omnia copulentur, vicinoque elemento per sociam qualitatem unumquodque cohæreat, et propter insitam singulis communitatem, contraris misceantur, sicut terra quæ arida est et frigida, connectitur aquis per cognationem frigiditatis; aer autem per (e) aquam sociatur. Etenim media horum aqua posita, tanquam duarum porrectione manuum, gemina illis qualitate conjun-

(a) Editi, *vocant maria.* At nostri tres mss. *vocavit maria.*

(b) Editi, *per quam cæteris.* Antiqui duo libri, *per quam a cæteris.* Statim editi, *aqua suam vim retinens.* Codex noster et Colb. secundus, *aqua suam retinens qualitatem.* In Græco, *κοινητα.* Ibidem Colb. secundus, *demonstrata est.* Nec ita multo post idem codex, *rationem qua dictum est.*

(c) Editi, *illæsa sunt.* Colb. secundus, *illapsa sunt;* et ita quoque legitur in veteri nostro libro, sed solum manu secunda. (Græco, *κατατεταγμένα καὶ ὄποι προτερη τὴν αἰσθήσει, quæ vero jam in corporibus digesta sunt, et sub sensus cadunti.*

(d) Editi, *atque ita natura per hæc potentia.* Antiqui duo libri ut in contextu.

A gitur, id est, per, frigiditatem terræ, per humiditatem aeri. Iturusque aer intercessione sua conciliator naturæ repugnantis efficitur, id est, ignis et aquæ: ignis quidem sociatus per calorem, aquæ vero per humorem. Ignis autem quoniam servidus aridusque natura est, aeri quidem caloris interventu cohæret, per societatem vero terræ communicat; et hoc modo (f) quasi circulus quidam et chorus compaginatus, alterutrum sibimet convenientibus elementis videtur esse perfectus. Hæc ideo disserui, ut ordo clarescerent, propter quem aridam Dominus terram nominavit; et non potius tellurem vocitavit aridam. Siccitas enim non postmodum secuta est, sed erat anterior; quippe quæ sit consummatoria substantia ejus, atque ideo jure vocabuli hujus privilegii honoratur. Unde etiam tellus, ut pote principalis, causas suæ notionis assumpsit.

6. *Et vidit Deus quia bona est aqua.* Non omnino dis speciositatem eam quæ ex vultu maris emicuit, bonam Domino fuisse visam. sermo significat pulchritudine creature; sed ineffabili sapientia, quæ sunt facta intuelur. Nobis enim revera voluptuosum est mare, cum stabili cœperit tranquillitate cande- seere, aut cum lenibus asperatum flabris, purpu- reum calorem cernentibus (g) ostentat; et quando non violentis tellurem verberat flotibus, sed velut pacificis eam complexibus osculatur. Verumta- men non ita Deo videri bonum mare Scripturam dixisse putandum est; ibi enim *bonum, non as- pectu, sed facturæ ratione censetur.* Primo quia fons quidam totius humoris qui *terram rigat* est mare: quod in occultis diffusum venis, sicut ap- probant scrupula defossaque loca, per quæ com- means aqua marina cum aliquibus montuosis obs- taculis retardata fuerit, impulsa spiritu quo urge- tur per ruptis obicibus procedit ad lucem, potabilis jam effecta, (h) per defecationem, amaritudine de- posita naturali; itemque servidam qualitatem reci- pit, cum per certu quædam metalla transcurrit, et sit non solum calida, sed et ardens. Quod etiam in insulis plurimis et in diversis littoribus mariti- mis invenimus, signidem et in meniterraneis ita fieri regionibus constat. Cur autem hoc dixerimus? ut assererem quia tellus omnis per abditas invis- bilesque venas, aquis est repleta manantibus quæ trahunt ex mari principium.

7. Bonum etiam mare Deo visum est, et propter decursum quem peragit in profundo terrarum, et

(e) Veteræ duo libri, *per aquam copulatur.*

(f) Editi, *currulus pro circulus, negligentia opera- rum.* Aliquanto post Colb. secundus, *consummatrix substantia.* Subinde editi, *verum etiam.* At mss., unde etiam. Ibidem Colb. secundus, *piincipales.*

(g) Editi, *ostendat.* At mss. duo, *ostendat.* Statim editi Colb. primus, *scriptum dixisse.* Alii duo mss. *scripturam dixisse.*

(h) Editi et Colb. primus *per defecationem.* Colb. secundus *per ædificationem* (sic). Codex noster, *per defecationem.* Quam scripturam veram quidem esse et germanam puto; sed non ita idoneam. Melius, *per percolationem,* cum Græco scriptum sit *ἐκ τῆς διηθήσεως.*

(a) receptaculum est fluviorum cunctarumque aquarum quae in se undique devolvuntur, manens intra terminos suos. Bonum quoque ob hoc, quod aquis aeriis (b) fons quidam et origo est. Quae cum fuerit fota calore solano, deponit humorem subtiliorem per tenues vapores, qui tracti in altiore locum, frigidique perfecti, ut pote qui nubibus obumbrantur, rores generant atque imbres. Et huic rei nullus erit incredulus, si ad casabos spumantes fervore respexerit, qui cum repleti aqua fuerint, igne supposito vacui ssepe redduntur; licet ipsa quoque maris aqua, solis decoqui radiis, ut nautici referunt, affirmetur. Nam vapores exhalantes de pelago suscipiunt (c) penicillis, atque ita sitis consolantur ardorem. Bonum nihilominus eo 725 videtur mare, quia constringit insutas, non minus eis munitiorem perhibens quam ornatum, et quia classibus invectabilem præstat accessum, divitarumque causas mercatoribus subministrat; et quia pluri-

(a) Colb. secundus, et receptaculum. Vocabula et in editis deerat. Hoc est, et propterea quod receptaculum est, etc.

(b) Editi, fons quidem. At mss., fons quidam. Statim editi et duo mss., fota. Colb. secundus, cuncta, male. In Graeco, θαλπομένη, calefacta.

A ma terrarum incolis ignota, navigantium relatione discuntur, multumque penitus vita hominum commoditatis ex mari tribuitur. Nam ea quae nobis exuberant, in alias provincias regionesque transvehimus, et inde rursus quae minus hic suppedant apportantur. Sed unde mihi possibile erit maris pulchritudinem designare, ita ut Conditori visum est? Quod si mare bonum atque laudabile est apud Deum, quomodo non cestus Ecclesie catholice pulchrior judicetur, in qua etiam omnium sexuumque diversitas, vocibus glorificatoriis ad Deum fusis similem marinis fluctibus sonum reddit, quae firmiter in pacis statione fundata, nullius quassationem turbinis sustentat heretici? Quamobrem perficite vos dignos remuneratione cœlesti. B decus hujus ordinis conservantes in Christo Iesu, cui gloria nunc et semper, et in sæculum sæculorum. Amen.

(c) Pro penicillis legendum esse spongiis, discimus ex exemplari Graeco, ubi legitur, σπόγγοις διοδεγματοι. Haud longe editi, nihilominus Domino. Colb. secundus, nihilominus Deo. In Graecis legimus παρὰ Σεω.

LIBER QUINTUS.

De herba seu lignis disputatio.

1. *Et dixit Deus: Germinet terra herbam pabuli, seminans semen secundum genus, et lignum fructuosum, faciens fructum secundum genus: cujus semen in semelipso est.* Consequenter ita postquam tellus respiravit, eluctata jam pondus aquarum, datum illi præceptum est germinare prius herbam, deinde pabulum: quod etiam modo fieri videmus. Nam vox quae tunc emissa est, et prima illa præceptio (a) veluti lex quedam naturæ fuit, et inhæsit terræ: creandi fructificandique sibi perhibens in posterum facultatem. *Germinet terra.* Primum est in generatione nascientium germinatio, deinde cum paulisper merserit, herba fit, et cum creverit, pabulum habetur. Eademque paulatim pubescens articulatur; et ita usque ad tempestivam maturitatem seminis coalescit. Nam herbosa viridisque species omnibus est communis. *Germinet terra herbam pabuli.* Per se videlicet tellus germinare præcepta est, nullius indigens adjumento. Quoniam quidam opinantur plantis ac seminibus sollem causas præstare crescendi, dum ea quae de terra pullulant, proprii caloris attractu, ab iniis sedibus ad superna producit, idcirco sole antiquior terrenæ fecunditatis ornatas emicuit, ut occasio venerandi sollem, ut pote auctorem nascientium, his qui in errore positi sunt auferretur, si tamen suaderi potuerint quia priusquam ipse creatus est, erat jam terra suis

(a) Antiqui duo libri, veluti lex. Vox prior deerat in vulgatis. Graece, οἶον νόμος.

(b) Veteres duo libri et editi, posterius est. Alius posterior est. Mox Colb. secundus, pecoribus quidem.

C fructibus decorata, considerantes quod herbis et pabulis sol in nascendo (b) posteriore est. Quid ergo dicimus, quia pecoribus quidem Conditor alimoniam reponebat, nostrum vero genus nulliuscura dignum provisionis habuerit? Non ita est. Nam qui bubus et equis tuis pastum præparavit, ubiores utique tibi dicitias, et fruendi copiam ministravit, et subsidia tuæ vitæ per illorum nutrimenta recondidit. Seminum quoque productio quid aliud debet intelligi quam tuæ dispensationis instructio? siquidem olera radicesque palmarum agrestium non sit dubium cibos hominibus ministrare. Quod etsi (c) est aliquod genus herbarum, alienis, non nostris usibus aptatum; tamen id ipsum videtur nostro nihilominus lucro proficere, nobisque omnium seminum commoditas deputata sentitur: et hunc esse profecto constat super his quae dicta sunt intellectum.

2. *Germinet terra herbam pabuli et semen seminans secundum genus.* Recte inquit; sic enim et narrationis consequenter ordo constabit, qui nunc sibi quodammodo creditur repugnare; et necessitas naturalis dispensationis implebitur. Primo est enim germinatio, deinceps herba, post hoo pabuli successio; quam mox seminis perfectio comitatur. Quomodo ergo cuncta quae nascuntur e terra, seminaria esse sermo declarat, cum nec calamus, nec gramen, nec menta,

Vox quidem ab editis aberat. Graeco, τοῖς μὲν βοσκήμασι. Subinde Colb. secundus, qui bubus. Alii duo mss. et editi bubus; id quod prisce dicebatur.

(c) Illud est ex duobus libris veteribus addidimus.

nec crocus, nec alia plurima nascendi principium sortiuntur ex semine? Ad hanc respondemus, quod (a) quædam 726 eorum quæ terra producit, in radicibus et in fundo creduntur virtutem seminis obtinere, sicut calamus post incrementa recentia, rursum aliam sobolem de radice submittit reparationem stirpis in posterum porrecturam. Hoc autem facit non solum calamus, sed etiam alia mille, quæ sub tellure nascentia, reredivam prolem in radice custodiunt. Unde verum esse probatum est quia unicuique nascentium, aut semen suppetit renovandi generis, aut vis quædam seminaria sit adjuncta. Et hoc est quod dicit secundum genus. Neque enim calami progenies potest olearum haberi creatrix; sed ex calamo calamus alter, per similitudinem cognitionis exoritur, et ita quod de prima generatione terra produxit, usque nunc posteritatis successione servatur, *Germinet terra*. Respicere quomodo ex parva voce, et preceptione brevissima tellus arida, steriliisque repente parturiens, et ad fetum fructificationis impulsa, velut quodam luctuoso amictu deposito, sumptisque latioribus indumentis, et cultu proprii decoris exultans, omnia quæ (b) jussu cœlesti conceperat, effundebat. Cupio itaque in tuis sensibus altius hæc rere (c) creaturæ miracula: ut ubicunque repertus fueris et cuilibet nascentium generi spectator astiteris, magnificam persipias memoriam Conditoris, et ante omnia cum videris herbam feni, vel florem, mox te ad humanæ naturæ convertas imaginem: recordatus Isaiae sapientis exemplar: Quia omnis caro tanquam fenum, et omnis gloria hominis tanquam flos feni (Isai. xl, 6). Etenim vita hujus brevitas, et minimum gaudium, et super rebus prosperis hilaritudo mortalium, congrue prorsus a propheta comparata est videtur enim hodie quispiam membris refectus, facile robustus, etate primævus, fremens viribus, atque impetu non ferendus. Hic sequenti mox die miserabilis invenitur; dum aut senectute frangitur, aut languore tabescit. Alter itidem spectabilis habetur, et maximum resertus opibus facultatum, fultus obsequiis, susceptorum amicorum etiam simulatorum stipatus examine, nec non parasitorum, vel affinium adulatorum circumspectus excubilis, a quibus omnibus, et procedens, et rediens invidiam cum vituperatione conquerit. Neque enim potest hunc morbum deolinare qui eminet. Adde divitiis civilem quoque potentiam, et honores delatos a principibus, gentium regimenta, militum magisteria, præcones (d) horrifica voce personantes ante seipsum, fasciumque vectores hinc et inde prosequentes'

(a) Nostri tres mss., quia quædam.
 (b) Editi, visu cœlesti. Libri veteres, jussu cœlesti.
 (c) Vocem creaturæ addidimus ex veteri nostro libro. Græce, τὴν κτίστων τὸ θεῖον.
 (d) Editi, honorifica voce. Codex noster et Colb. secundus, honorifica voce. Legimus apud Basilium, μέγα βοῶντα.
 (e) Editi, simplicibus ferentes. At nostri tres mss., supplicibus ferentes; et ita scripsisse Eustathium arbitror, qui, ut alibi passim, ita hic quoque vim verbi Græci male expressit. Ita potius scribere debuerat,

A gravissimumque terrorem (e) supplicibus ferentes: adde verbera, proscriptiones, auctiones, vincula, carceres, ex quibus intolerabilis glomeratur formido subiectis. Quid postea? nox una, et febris accessio, lateris dolor, pulmonisque susprium, divulsum ex hominibus dicit hominem, (f) totaque ejus scena repente detegitur, et illa tanta potentia velut transactum somnum non videtur. Quapropter tempes-tive propheta florum imbecillitati, simillitudinem glorie comparavit humanæ.

3. *Germinet terra herbam pabuli, seminans semen secundum genus*. Usque nunc igitur primæ dispositioni testis est ordo nascentium. Germinatio enim omnia quæ generantur anteuenit, et si quid de radice prorumpit, ut croous et gramen, prius id germinare necesse est, et post hoc fenum viride videri, atque ita in frugem maturam, stipula jam flavescente perduci. *Germinet terra herbam pabuli*. Semen igitur cum ceciderit in solum, et mediocriter humore fuerit et calore molitum, mox gremio terræ connectitur, quædam subinde genitiva fomenta suscipiens et in venas ejus sensim labendo demergitur, sparsisque minutissimis fibris tumorem superjectæ telluris nascendo perrumpit, fundatumque jam firmiter, armiter, facile consurgit tot numero sursum calamos explicans, quot deorsum radices extenderit. Atque ita teneritudo germinis tepefacta, subiecto vapore, qui tractu caloris illapsus est per radices, et terræ nutrimenti adhibetur: partem sui diffundit in culmum, partem ducit in cōticem, partem ministrat in grana, partem porrigit in aristas. Et hoc modo (g) concretione perfecta, paulatim ad sui mensuram singula quæque perveniunt. Ergo sive triticum fuerit, sive legumen, sive, olus, sive arbustum, sufficienter instruere poterit tuum sensum, quo possis intueri sapientiam conditoris artificis: quomodo tanquam genibus quibusdam stipula frumenti succingitur, ut crebris compagibus alligata, facilius valeat onus subvectare spicarum, cum gravitudine maturitatis inflexæ deorsum coperint inclinari. Et propterea calamus avenæ totus vacuus habetur: quia nullum scilicet gerit pondus in capite. Triticum autem longæ aliter natura munivit, cuius grana providenter admodum locavit in thecis, ut non diripiantur ab avibus. Et idcirco in ei rationabiliter aristas causa custodiæ, velut hastas apposuit, quarum aculeis minores bestiae repellantur.

4. Quid loquar, quidve reticeam, tam copiosæ respiciens thesauros creaturæ? est quidem difficilis assecutio meliorum, sed jactura non tolerabilis omis-sorum. *Germinet terra herbam pabuli*. Mox cum vi-

subditis ferentes terrorem, cum apud Basilium legamus τοῖς ἀρχομένοις. Ibidem Colb. secundus, gravissimumque. Vox ultima deerat in vulgatis.

(f) Colb. secundus, totumque ejus schema. Ibidem ibidem codex, et tanta. Vocula et in editis desiderabatur.

(g) Editi et duo mss., concretione perfecta, corrupte. Colb. secundus, concretione perfecta; et ita legendum esse puto. Legimus apud Basilium τὴν αἴσθεων γνωμήν: quod melius ita interpretabere: accessione facta, perfecto incremento.

ctualibus et perniciosa procedunt, id est cum (a) stritico cicutae, cum reliquis seminibus helleborus, et aconitum, et mandragora, et papaveris succus. Quid 727 ergo? postposita gratiarum actione super munificentia Conditoris, accusemus eum de noxiarum productione causarum? Minime: considerantes illud, quia non omnia propter nostrum facta sunt ventrem; sed nobis quidem deputatae dapes, tam promptae quam notae sunt. Unumquodque vero eorum quae generata sunt, habent propriam rationem. Neque enim quia taurini sanguinis haustus lethifer habetur, idcirco animal ipsum fieri non oportuit, aut penitus non videri, cuius utique labor, ad varios vitae nostrae usus valde necessarius aestimatur. Sed (b) tibi quidem sufficiet rationabilitas familiaris hominibus, ad declinanda quae noxia sunt. Etenim si ovibus et capris sensus suppetit naturalis cavendi contraria, solo intellectu discernentibus lassionem: tu cui et sermonis facultas praesto est, et artis medicinae solertia suppetit, remedia sanitatis explorans, et rerum frequens experientia, malorum nobis effugia demonstrando, difficile, dic mihi, poteris periculosa vitare, quorum nihil est otiose vel inutiliter constitutum? Aut enim pastum ministrant certis quibusque pecudibus, aut nobis ægrotantibus solatia conferunt ad salutem. Nam cicutam sturni solent edere: cuius venenum pro qualitate sui corporis dicuntur effugere. Tenuissima enim sunt adjacentia eorum cordi spiramina, priusque illis evenit ut digerant quae sumpserunt, quam frigiditas ad intima eorum intestina perveniat. Coturnicibus etiam in usu esse habetur helleborus, hujus virus postiferum naturae suae quadam temperatione devitant; haec autem omnia nos ipsos quoque juvare creduntur. Ex mandragora enim somnifera medicamina componuntur gravissimis membrorum doloribus profutura. Quidam autem per cicutam moles-tissimam vescendi rabiem mitigarunt; nonnulli per helleborum diurna vitia corporis extinxerunt. Ergo unde putabre Conditori crimen objicere, inde potius referendae sibi (c) laudis augmenta sortiri.

5. *Germinet terra.* Quantam igitur dicit alimoniam sponte in foliis herbariis et radicibus et seminibus inveniri, vel quantum ex cultu et diligentia conferri, quanquam non continuo præcepit fructum semenque produci, sed germinare prius statuit, et virere tellurem, et tunc maturare semen, ut prima illa præ-

(a) *Editi, idem cum stritico.* Antiqui duo libri, id est cum stritico. Aliquanto post editi, *proposita gratiarum actione.* At nostri mss., *postposita*, bene. In græco ἀρίστες. Subinde editi, sed nobis quod deputatae. Colb. secundus, sed nobis quidem deputatae.

(b) *Editi, ubi quod sufficiet.* Colb. secundus, tibi quidem sufficiet. Ibidem editi, *ad declaranda.* At nostri tres mss., *ad declinanda.* Basilianum illud, πρὸς τὴν φυλακὴν τῶν δλεθρίων, exprimere voluit Eustathius, nec inepta interpretatus est.

(c) *Editi, laudis argumenta.* Libri vices, *laudis augmenta*, ita postulante Græco, τές προσθήκην εὐγραφεῖται. Ibidem editi, et *in radicibus*. Antiqui duo libri, *et radicibus*.

(d) *Colb. secundus, tetrum plerumque.*

A ceptio documentum naturæ fieret ad rationem sequentium. Quomodo ergo secundum genus semina terra producit, cum fulvum triticum serentes, atrum (d) plerumque colligimus? Quod non pertinet ad mutationem generis, sed infirmitatem quamdam et languorem seminis fuisse dicemus. Neque enim de sit esse frumentum quod adustione nigratum est, sicut ex ipsa possumus appellatione cognoscere, quia nimietate frigoris excoctas species, in aliud semen et colorem transtulit et saporem. Sicut econtra, si ager fecundus exstiterit, et cæli clementia potiatur, mox ad pristinum schema revertitur. Loliu m vero et cetera adulterina genera, quæ zizania solet nuncupare Scriptura, virtualibus admixta segregibus, non ex tritici corruptione gignuntur, sed ex sua propria nascuntur origine. Horum consideratio illis conferenda est, qui Domini mandata subvertunt, et non sincere verbum monitionis accipiunt; sed maligno magisterio depravati, audent se membris Ecclesiæ salubribus admiscere, ut morbi sui clandestinam perniciem latenter mentibus integris inolecant; licet Dominus perfectionem (e) credentium in eum merito seminis comparat incrementis, ita dioens: (f) *Ut homo mittat semen super terram, et ille dormiat, et surgat nocte ac die, messis autem levatur et crescit, ipso nesciente. Sponte enim terra fructiferat: primo fenum, postea spicam. Germinet terra herbam* (Marc. iv, 28). Igitur in brevissimo temporis momento, a germinatione tellus incipiens, ut legem Creatoris impleret, per omnes crescendi profecta gradus, mox ad maturitatem quæ nascebantur evenit. Cerneret eo tempore, saltus omnes herbarum viriditate splendescere: campos etiam turgidis messibus exornatos, imaginem quodammodo pelagi fluctuantis spicarum motibus æmulari. Omne tunc fenum et omne genus olitorium; et si quid arbustivum vel seminarium est, copiosis super terram fructibus eminebat. Nulla tunc erat desperatio metuenda seminibus: non ignavia culpanda cultorum, non (g) aerum intemperantia, non ullius causæ quærela corruptelam frugibus apportantis, non condemnatio, quæ fertilitatem posset impedire terrarum. Postea enim delictum exstitit; pro quo sumus addicti, ut in sudore nostri vultus panem manducaremus.

6. *Inter haec præcepit quoque lignum nasci fructuosum faciens fructum; cuius semen in se ipso est*

(e) *Veteres duo libri et editi, credentium merito. Colb. secundus, credentium in eum, merito, etc. Græca, τῶν εἰς αὐτὸν πεποτευχότων.*

(f) *Editi et Colb. primus, ut homo mittat.* Alii duo mss., *sicut homo mittat.* Puto autem Eustathium scripsisse aut, *ut si homo mittat, aut, sicut si homo mittat*: sed voculam *si* a librariis omissam fuisse. Locus est Marcii iv, 28: *Quemadmodum si homo jaciat semen.* Paulo post Colb. secundus, *temporis spatio.*

(g) *Colb. secundus, non aeris intemperantia.* Alii duo mss., et editi *non aerum intemperantia.* Eustathius vocem Græcam ἀέρων paulo religiosus interpretatus est, cum eam plurali quoque numero redidit, aerum. Nec ita multo infra Colb. secundus, *in se ipso esset.*

secundum genus et similitudinem. Hujus igitur editione sermonis omnia confessim nemora densabantur, arbores etiam quibus mos est in altum surge-re, id est, olea, vel cedrus, et cypressus, et pinus, nec non frutices foliis vestiebantur, et frondibus virgulta. Quin etiam (a) quæ coronaria vocitantur, roseta dico, et myrteta, et laureta sub uno temporis momento, cum ante non essent, singula cum sui proprietate surgebant: alterum ab altero, manifesi-tissima probatione discretum, et certa designatione productum. Verumtamen illo tempore rosa sine spina fuit. Nam postea pulchritudini ejus adjuncta est, ut esset videlicet voluptati sollicitudo contigua, reminiscitibus nobis peccatum, cuius gratia du-mos et vepres generare 728 terra damnata est. Quæ (b) quidem jubetur et lignum faciens fructum producere; sed multa ligna videmus, neque semen, neque fructum ferentia. Ad hoo dicemus, quia quæ sunt utiliora, mandari memorie principaliter meruerunt, deinde subtiliter inquirentibus patet aut seminarias esse omnes arbores, aut similem semini habere virtutem. Populus enim vel ulmus, et salix et aliae tales, fructum quidem nullum (c) videntur afferre manifestum; semen tamen in eis, si quis attentius scrutetur inveniet. (d) Subjectum est enim earum foliis granum quod *mischum* nuncupare so-lent hi qui vocabulorum compositionibus operam dederunt, hoo vim seminis obtinet. Nam ea quæ de ramorum plantatione nascentur, ex semetipsis, quamplurimum radices fundunt. Forsitan et illæ gemmæ quæ de stirpe truduntur, rationem quam-dam seminis habent, quas agricultores avulsas re-parandi causa generis, pastinare consueverunt. Primo tamen, ut supra diximus, arbores illæ dignæ memoratu habentur, quæ nostram vitam suis fructibus sustentantes, atque hominem nutrientes invidiosam ei facturae erant fruendi libertatem: sicut *vitis* quæ vinum generat lastificans cor hominis, et olea fructum *serena*, qui vultum exhilarat, in misericordia. (e) Quanta alia tunc simul emergebant urgenter, hæc producente natura. Itaque radix vineæ habet in oïrcō sarmen-ta virentia, diffusa per terram: ex quibus primo germen oritur, quod fit labrusca, post hoc uva. Sufficit igitur vinea quoque prudenter inspecta, recordationem tibi naturæ subiecere. Memini-nisti enim dominici sermonis exemplum, quo se dicit esse vitam, Patrem vero cultorem. Singulos au-tem nostrum, qui per fidem inserti sumus Ecclesiæ,

(a) Editi *corinaria* pro *coronaria*, uti in duobus li-bris veteribus scriptum invenimus. Græce στεφανωματικά.

(b) Illud *quidem* additum est ex Colb. secundo.

(c) Editi, videntur afferre, manifestum tamen semen: quæ verba aliter distinguuntur in Colb. secundo; idque melius, et verbis Græcis convenientius. Lege contextum.

(d) Ex duobus libris veteribus vocem est addidi-mus. Ibidem Colb. secundus, et hoc vim seminis.

(e) Totum illud, quanta alia tunc simul emergebant urgenter, hæc producente natura, ex antiquis duobus libris adjectum est: quorum in uno legitur tamen corrupte, *urgentes*: in altero corrupte quoque, *ur-genter*. Græce, ἡπειρυμένως, *urgenter*.

A sarmenta nuncupavit: (f) provocans nos ad fructificationem copiosam, ne desidias accusati, flammis contradamur aternis. Denique non cessat; ubique animas hominum vitibus comparando. Sic enim dicit: *Vinea facta est dilecta in cornu pingui* (Isa. v, 1). Et iterum: *Vineam plantari, et sepe circumdedi* (Matth. xvi, 33), animas videlicet indicans homi-num, quas cœlestium mandatorum munitione con-sepsit: apposita nihilominus angelorum custodia, sicut scriptum est: *Immittit angelum Dominus in circuitu timentium eum, et eripiet eos* (Psal. xxii, 7). Deinde velut vallo quodam quibus fulciremur erexit: constitutis in Ecclesia, primo apostolis, se-cundo prophetis, tertio magistris (I Cor. xi, 28). At-que ita nos exemplis veterum sanctorum suscitans in sublime proveyit: nec omnino passus est mentem nostram humi jacentem, fieri dignam calcationibus aliorum. Vult etiam nos velut (g) quibusdam viteis claviculis, id est, amplexibus caritatis astrictos, et proximum quemque diligentes, impetu animi sem-per ad superiora contendere: similes effectos sar-men-tis quæ solent paulatim crescendo, ad summos arborum vertices pervenire. Exigit nos etiam fossio-nem pati. Foditur autem mens, sacerularium deposi-tione curarum; quæ cordibus nostris onus grave (h) conficiunt. Ergo qui illecebras corporeas volup-tatis abjecerit, et execrabilis ambitum gloriæ divi-tiarumque contempserit, tanquam fissionis cultura, nitescens, aspirare libere incipit, omni labore terrene conversationis abstensa. Convenit etiam nos secun-dum proverbii rationem, minime luxuriantes effu-re, id est, non ostentatorie vivere, nec captare decus laudis externæ; sed fertiles nos vero demonstra-tore cultori bonorum operum præferentes indus-triam. Tu autem sicut oliva fructifera nulla tope nudaveris, sed semper habeto fidei viridem validam-que constantiam. Ita enim vivacitatem illius arboris, et opulentiam fructuosam videberis imitari: si uberrime misericordiam omni tempore largiaris.

7. Sed jam redeamus (i) ad scrutationem dispositio-nis artificis. Quanta tunc genera extitere lignorum, quorum quædam secunda sunt, alia projectibilia, nonnulla navibus fabricandis accommoda, quæ-dam foci necessaria? Rursus in his (j) varius spe-catur ornatus, quorum et proprietatis investiga-tio difficilis habetur et differentia singulorum. Nam D alia profundioribus, alia summis et levibus sunt annexa radicibus: alia in altum porrecta, singulis-

(f) Veteres duo libri, provocans nos. Vox posterior ab editis aberat. Ibidem nostri tres mss. ad fructi-ferationem. Editi ad fructificationem.

(g) Editi, quibusdam *vitis*. Libri veteres, quibus-dam *vitis*.

(h) Antiqui duo libri, configunt. Alius, conficiunt. Editi, configunt. Statim Colb. secundus, et execrabi-les ambitus gloriæ vel divitiarum.

(i) Editi, ad scrutationem disputationis artificis. Libri veteres ad scrutationem dispositio-nis artificis. In Græco, περὶ τῶν ἔρευνων τεχνικῶν διατάκεων. Paulo ante pro-sed etiam ex antiquis duobus libris scripti mussed jam.

(j) Veteres duo libri et editi, exspectatur. Colb. se-cundus, spectatur. Aliquanto post duo mss., summis et levibus.

que defixa stipitibus, alia humiliora ; et de (a) stirpibus suis oculos plures fundentia. Et quorum vertices sunt excelsi, eorum radices multiplices et profundiores 720 habentur, in circoque diffusæ : quas velut fundamina quædam natura subiecit, quibus moles superposita valeat sustentari. Quanta etiam diversitas in corticibus est, (b) quorum alii lenes sunt et nitidi, nonnulli nodosi et asperi, alii simplices, certi etiam multis conserti caudicibus ? Et quod magis miraberis, senectutis et juvenutis humanæ similitudo reperitur in eis. Nam novellorum et pollentium virgultorum deductus et tensus est cortex ; senescentium vero rugosus et scaber. Ex his quædam cum fuerint amputata regerminant, alia mox cum truncantur aresount, tanquam mortem quamdam ex incisionis injuria preferendo. Multis sane probatum est quia exustæ vel incisæ (c) pinus in nemus glandiferum se transformant. Notum est etiam quasdam diligentia cultorum curatas, naturali penitus malia caruisse. Nam mala punica quæ sunt acidiora, vel amaras amygdales, hoc modo ferunt posse molliri, si juxta radicem, truncas earum terebratis tæde cuneus per medium cardinis transfigatur, omnem molestiam saporis incongrui, mutatione dulcedinis exempturus. Idecirco nullus hominum caligine malignitatis (d) offusus de propria salute desperet, sciens quod agricultura quidem pomorum qualitates reducit in melius, labor autem spiritualis potens est omnium morborum superare nequitiam. Et sane tantam in arborum fecunditatibus videmus esse distantiam, quantum neo verbo quidem possumus explicare. Neque enim solum in alterno genere discretio fetuum continetur ; sed in singulis etiam plurima diversitas invenitur. Siquidem aliud specimen masculini fructus, aliud feminini, cultorum fertur tradidisse solertia : (e) qui etiam palmas gemini esse sexus affirmant. Nam videtur quomodo apud eos quæ femina nominatur, ramos proprios incurvat ad marem velut concubitum petens, ut possit ex ejus admixtione concipere. Unde ingeniosi agricole, sublatos de masculo certos oculos, feminæ dicuntur inserere ; et ita quasi coitu desiderato repleta confessim subductis brachiis pristinum recurrat ad statum. Hæc autem de flicis quoque narrantur. Nam quidam plantas agrestes

(a) Colb. secundus, et de stipitibus suis oculos, etc. Eustathius exprimere voluit illud Basilii, καὶ εὐθὺς ἀπὸ τῆς βίζης εἰς πολλὰς ἐκφύσεις διηρημένα ; nec inepit, cum oculus de vite et de arboribus usitate dicatur.

(b) Editi, quorum aliæ lenes et nitidæ, nonnullæ nodosæ et asperæ, aliæ simplices, cæteræ etiam multis consertæ caudicibus : quæ scriptura si cui placeat, legat oportet quarum, cum scriptum sit aliæ nonnullæ, etc. Antiqui duo libri, ut in contextu. Ibidem Colb. secundus, et quod magis mirabile.

(c) Editi et Colb. primus, pinus glandiferum transformant. Alter Colb., pinus in nemus glandiferum se transformant. Codex noster, pinus in glandiferum se transformant. Dubium non est quin legi oporteat uti in Colb. secundo scriptum et invenimus et notavimus ; si tamen pro glandiferum ex aliis codicibus legamus glandiferum.

A hortensibus narratur apponere : nonnulli etiam fructum caprifici domesticis alligant, conferendæ valitudinis causa, quo possint germina sua retinere cadentia. Cujus rei videlicet figura monere nos creditur ut agnoscamus quia oportet plerumque etiam ab alienigenis capere nos fidei documentum, ad professionem bonorum operum declarandam. Si (f) enim videris quempiam de gentilibus aut hereticis ab Ecclesia Domini segregatum, vita morumque cultibus honestatum ; eniti debebis impensis, et studium tuum magis ac magis augere quo possis accedere prope illam fructiferam sicutum, quæ de societate silvestri vigorem mutuata secundum, vita quidem molesti fluxus inhibuit, subsidia vero vicinæ fertilitatis arripuit.

B 8. Igitur si tanta ratio generationis illarum est, ut vix pauca pro multis potuerimus exponere, quis omnium fructuum varietates, qualitates schematave percurrat, et quanta in singulis habeatur utilitas, cum sint aliæ quæ sole (g) decoctæ maturescunt, aliæ quæ tegumentorum præsidio defensæ plenescunt ? Et quomodo eorum quæ molle fructum ferunt folia fortiora sunt, sicut fici ; quorum autem fructus durior habetur membranarum textura (h) tenerior est, sicut nuces : quia ficus videlicet propter imbecillitatem merito flagitat opem majoris auxili, nucibus autem læsionem facere potuisset densior opacitas foliorum. Pampinus etiam quam rationabiliter multifida formatione perfectus est, ut uva per eam partem quæ legitur, aeris repellat injuriam, per eam vero quæ patet, fomenta

C solani caloris excipiat. Nihil itaque fortuitum, nihil irrationabile factum videmus. Est in omnibus ineffabilis quædam mirandaque sapientia. Quæ autem mens aut cuius facundia sufficiet (i) comprehendere cuncta subtiliter, ut et contemplari proprietates valeat, et discernere differentias singulorum, vellatentium penitus causarum secreta rimari ? Quomodo unus idemque humor per abustorum radices attractus, in officia numerosa dispergitur, aliter ipsam radicem nutriens, aliter corticem, aliter truncum, et aliter medullam fet quomodo nunc solium sit, nunc in palmites ramosque formatur, et fructibus præbet alimenta crescendi ? Lacrymas etiam quasdam per ramos eadem fundit materia, quarum quanta sit

D (d) Colb. secundus, suffusus. Statim editi, primorum qualitates. Libri veteres, pomorum qualitates ; nec pulandus est Eustathius aliter scripsisse : qui tamen secus interpretari debuisset, cum legamus apud Casilium, τῶν φυτῶν, arborum. Subinde Colb. secundus, spiritualis potest omnium.

(e) Editi, quin etiam. Veteres duo libri, qui etiam : Græce, οὐ γέ κατ.

(f) Editi, si enim videres quempiam de gentibus. Antiqui duo libri uti in contextu legi potest. Nec ita multo post editi, mutuata secundum. At nostri tres mss., mutuata secundum.

(g) Libri veteres, decocta... defensa. Hoc ipso in loco editi, tegumentorum præsidio. Colb. secundus, tegumentorum.

(h) Colb. secundus, tenuior est.

(i) Editi, comprehendere cunctas. Antiqui duo libri, cuncta.

inter se differentia quis poterit explicare? Alia est enim (a) lacrima schini, alius balsami succus, alius etiam de Ægyptiis Bibycisque ferulis sudor emanat. Fama est quoque quod electrum lacryma sit cuiusdam ligni, more lapidis obdurate. Cujus rei testimonio sunt surculi, vel masculæ parvæ, quæ considentes 730 in electri manantis succo cum gelaretur hæserunt. Et omnino de eorum qualitatibus, nisi qui experiendo doctus fuerit, plenam rationem proferre non poterit: quomodo iterum ex ipso humore, vitis quidem vinum generat, olea oleum. Et non solum hoc mirabile est, quia dulcis hic, et ibi pinguis efficitur: sed quod in ipsis fructibus multiplex admodum (b) saporis mutatione demonstratur. Alia est enim dulcedinis qualitas in uva, alia in malo, alia in flo, alia in dactylo. Volo (c) itaque te adhuc hoc enucleatius examinare negotium; quomodo labiorum sensui, gustuique placidissimus videtur humor, cum in quibusdam pamis allata maturitate dulcessit, in aliis acerbus habetur et anxius cum accessit. Contristat autem sensum per amaritudinem nimiam: cum se in absynthio vel in seamania diffuderit. In quernis vero, vel corneis pomis, stipticus et durus efficitur; in terebintho autem vel nuce, mollem recipit pingueisque substantiam.

9. Sed cur (d) longinqua prosequimur, cum in una eademque sicut modo amarissimus humor in succo, modo dulcissimus in fructu, in vite autem sit acerbus cum germinat, suavis in uva matura? Colorum quoque quantas dicas esse discretiones? Denique si quando florea rura respexeris, videbis eundem liquorem, quomodo puniceus quidem habetur in hoc flore, purpureus autem vel candidus, vel aurorus in alio, majoremque rursus odoris differentiam, quam coloris ostendit. Sed jam sentio mihi sermonem in immensa spacia contemplationis aviditate prospere. Quam nisi vinorum ad necessitatem creature redegero, dies me profecto deficiet, magnificam vobis sapientiam, ex minorum comparatione pandentem. *Germinet terra lignum fructuosum*

(a) *Editi, lacryma scini. Codex noster, schini. Græce apud Basiliūm οχύνει.*

(b) *Editi, saporis imitatione. Colb. primus, saporis mutatione. Colb. secundus, saporis mutatio; et ita quoque in veteri nostro libro scriptum est manu secunda. Græce, ή ηαραλλαγή τῆς ποιητητος.*

(c) *Antiqui duo libri, volo itaque te. Illud te in D editis desideratur.*

(d) *Editi, longinque prosequamur. Libri veteres, longinqua.*

A *faciens fructum. Mox ut præceptum est datum, juga montium arboribus comantia crebrescebant, horti cernebantur exulti, ripæ fluminum diversis frondium generibus replebantur. Quarum quædam dispositæ sunt mensas exornare mortalium, nonnullæ pabula præbere pecudibus, aliæ medicandi usibus (e) aptantur; et, ut carptim dicam, quæcunque nobis experientia rerum diurna congesit, undique necessaria colligens, hæc velocissime dispensatio Conditoris, ab initio futura prospiciens generari constituit. Sed tu cum videris domestica, silvestria terena, aquaria, florea, majorem recognosce per minima, ita tamen ut admirationi propriæ dilectionem Creatoris adjicias, inquirendo quemadmodum certa lignorum facit semper esse virentia, nonnulla quæ nudantur hyberno, et rursus eorum quæ semper virentia sunt, quædam solent folia mutare latenter, ut per nunquam possint propriis frondibus spoliari, sicut (f) est oliva vel pinus; alia sempiternis induita foliis esse præcipit, ut palmam, quibus ex principali germinatione perceptis usque ad extremum finem creditur esse contenta. Illud quoque considera, quomodo arbor ea quæ myrice nominatur, velut ambigui generis est, quippe quæ non minus locis humidioribus quam siccioribus delectatur. Propter quod Hieremias (xvii, 16) mores varios et mutabiles huic virgulto prudenter æquiparat.*

10. *Germinet terra. Igitur parva ista præceptio cogit eam vires proprias (g) quanta habet, singulis annorum curriculis ad informandum genus herbarum, seminum lignorumque producere. Nam sicut turbo pineus, ictu prioris verberis incitatus, curvatis spatiis gyros explicat tortuosos, acutoque fundamine semel defixus semel ipse circumfert; ita naturæ ratio ex priore Dei mandata sortita principium, per omne transit ævum, donec ad communem terminum finemque perveniat. Ad quem nos quoque bonorum operum repleti fructibus properemus, ut plantati in domo Domini, floreamus in aula Dei piissimi, in Christo Jesu, cui gloria et honor sit semper, et in sæcula sæculorum. Amen.*

(e) *Colb. secundus, usibus aptabantur. Sequitur in vulgatis, quia, ut carptim dicam. At in duobus libris veteribus scriptum invenimus ita ut edidimus.*

(f) *Illud est ex antiquis duobus libris adderelabit.*

(g) *Editi cum Colb. primo, quantas habet, singulorum curriculis, pessime. Codex noster et Colb. secundus, quantas habet, singulis annorum cutriculis. Græce, καθ' ἑκάστην έτους περιόδον. Ibidem editi, ad informandum. Libri veteres, ad informandum.*

LIBER SEXTUS.

1. *Athleticorum certaminum spectatores, oportet dimicantium valetudinis esse consortes, quod ab editoribus ludorum lustralium facile probabitur, qui congregatos in stadio nudato capite sedere præcipiunt. Propterea, ut mihi videtur, ne non solum spectator intersit unusquisque, sed etiam particeps*

sudoris existat. Ita videlicet maximorum atque excellentium spectaculorum quæsitorem, et summae sapientie atque ineffabilis auditorem convenit afferre proprias causas ad contemplationem rei propositæ, mecumque (a) partiri laboris onus, ut poterit, socium se magis arbitrans astare quam judicem; ne forte

(d) *Editi et duo mss., vartiri laboris hujus, ut voterit. Colb. secundus, partiri laboris onus, ut poterit.*

lateat nos veritatis inventio, et mea culpa fiat cum auditoribus commune dispendium. Quorsus haec di- xerim? Quia videlicet proposita nobis est disputatio de mundi **731** compositione, non ex saeculari sapientia naeta principium, sed ex quibus famulum suum Moysen Dominus docuit in specie, non per figuram locutus ad eum. Ergo necesse est maximarum rerum studiosissimos spectatores, (a) non inexercitato animo, questionibus interesse praesentibus. Itaque si quando sub serenitate nocturna, ineffabilem siderum pulchritudinem (b) desuspe xisti, credo te captum de rerum omnium conditore quiescisse, quis floribus ejusmodi cœlum variaverit, et quomodo in iis quæ cernuntur major delectatione probatur utilitas, itemque si interdiu, sobriamente discutiens, considerasti diurna (c) miracula, per visibiliumque rationem, eum qui habetur invisibilis reputasti, omnino promptus ad audiendum venuisti, dignum te demonstrans celebritate honesti hujus beatique spectaculi. Quapropter faciam quod solent hi qui urbium peregrinos, manu comprehensos, (d) ad destinata perducunt, id est, ut vos ad occulta miracula maxime hujus civitatis, utpote nescios introducam. In hac igitur urbe sita est antiqua patria nostra, ex qua nos traduxit homicida diabolus, suis sollicitatos illecebris. Hic conspiciens primam hominis generationem, et mortem quæ nos subinde (e) sequuta est, quam peperit peccatum, quod est primogenitum vetusti dæmononis germen; ibi recognoscens hominem, natura quidem terrenum, sed opus esse manum divinarum; valetudine multum pecoribus deteriore, sed animantium inanimateorumque principem constitutum; instrumentis naturalibus imbecillum, sed ad cœlum ipsum ope rationis elatum. Si haec didicerimus, non quidem ipsos recognoscemus, Deum reminiscemur. Conditorem adorabimus, Dominum serviemus, patrem glorificabimus, benefactorem reverebimur, auctorem vitæ nostræ praesentis et futuræ non cessabimus venerari, qui per eas quas largitus est nobis divitias, etiam earum fidem quas promisit ostentat, et qui experimento praesentium, illa quoque quæ separantur affirmat. Si enim temporalia sunt ejusmodi, qualia sempiterna? Si visibilia tam bona, qualia quæ non videntur? Si cœli magnitudo mensuram humanæ mentis excedit, quis sempiternorum naturam sufficiat estimare? Si (f) corruptioni sol obnoxius, tam bonus et magnus est, mobilitate velox, discursibus ordinatus, habens congruam amplitudinem, qua statutam rebus omnibus mediocrita-

(a) Antiqui duo libri et editi, *inexercitatos*. Alius, *inexercitato*.

(b) Veteres duo libri et editi, *pulchritudinem desuspe xisti*. At Colb. secundus, *desuper aspe xisti*. Verbum *desuspicere* Latinum non esse scio quidem; sed nescio tamen quomodo legendum sit. Cum enim Eu satius sæpe utatur verbis non Latinis, et hic quoque ejusmodi verbo fortasse usus est. Leget quisque quomodo magis libebit.

(c) Editi et Colb. primus, *diurna miracula*. Alter Colb., *divina miracula*. Vetus noster liber, *diurna miracula*; et ita legi oportere patet ex Græcis, τὰ τῆς θυμός θαύματα.

(d) Editi, *ad destinata producunt*, idem ut nos ad oc-

A tem transgredi non queat? Decor autem naturæ velut oculus quidam prospicuus ornamentum mundo perhibet. Si insatiabilis est ejus aspectio, qualis in pulchritudine sol putabatur esse justitiae? Si cassa jactura est hunc non visere, quantum dispendium patitur, peccator, vera luce fraudatus?

B 2. *Et dixit Deus: Fiant luminaria in firmamento cœli ad illuminandam terram, et dividant inter diem et noctem.* Cœlum scilicet et terra præcesserant, lux super his jam fuerat fabricata, dies a nocte discreta, arida jam revelata erat, aqua congregata in stationem sibi deputatam, terra suis erat fructibus repleta; quippe quæ tot herbarum millia germinaverat et variis plantarum generibus abundabat: sol autem necdum erat luna ne principem videlicet patremque luminis eum vocarent, vel auctorem e terra nascentium, qui Deum nesciunt, opinarentur. Propterea quarto die dixit: *Fiant luminaria, et (g) fecit Deus duo luminaria.* Quis præcepit? Quis obsecutus est? Num consideras in his duplicationem personarum? ubique igitur dogma Deitatis mystica narratione concertum est historiæ, causaque præsto est creandorum luminariorum *ad illustrandam terram*. Quomodo ergo si lux antecesserat, nunc *ad illuminationem* sol dicitur constitutus? Primo quidem sermonis nostri simplicitas nullum tibi risum moveat, si facundiæ vestræ non affectamus elegantiam, neo compositiones sequimur clausularum. Non enim consuevimus verborum instructuras, vel euphoniam pronuntiationis excolere; sed honestam significacionem nominum ubique ducimus (h) præponendam. Adverte itaque quomodo per naturam sufficienter quod voluit, declaravit: *pro illuminatione* enim luminaria nominat, quod utique non repugnat his quæ de luce prædicta sunt. Tunc enim natura luminis est producta; nunc autem solanum corpus effectum est, quo superfertur illud primogenitum lumen. Sicut enim aliud est ignis, aliud lucerna, quorum unum illustrandi vim possidet, aliud ministrandi causa luminis, his qui ejus indigent est formatum; sic et mundissimæ illi et sincerissimæ luci pro vehiculis quibusdam luminaria ista subjecta sunt, licet Apostolus (*Phil. ii, 15*) quosdam luminaria mundi nominat. Sed alia est vera lux mundi, ex cuius transmutatione lustrati sancti, luminaria liebant animabus his, quas veritatem docentes, de tenebris eas ignorantia liberabant. Sic et sol iste visibilis illo principali fulgoreflammatus elucet.

C 3. Et nulli videatur incredibile, quod diximus aliud culta. Libri veteres ut in contextu.

(e) Colb. secundus, *subsecuta est*. Mox ubi in editis legitur *valetudine*, ibi et aliis locis scriptum invenimus in antiquis libris *valitudine*. Subinde editi, *quam promisit*. Noster codex, *quas promisit*.

(f) Editi, *si corruptioni obnoxius*. Colb. secundus, *si corruptioni sol obnoxius*, ita postulante Græco γλωτ. Aliquanto post Colb. secundus, *ejus aspectu*.

(g) Editi, *qua facit*. Veteres duo libri, *et fecit*. Græco, κατέποτε.

(h) Editi, *proponendam*. At nostri tres mss., *præponendam*; et ita legi debere ostendit Basiliandum illud προποτέρον. Nec ita multo post Colb. secundus, *cui superfertur*.

esse luminis splendorem, aliud subjectum lumini a corpore, primo quia quæ composita sunt, in duas partes 73 dividuntur, id est, in materiam receptricem, et in eam quæ sibi evenerit qualitatem. Sicut ergo aliud est naturalis candor, et aliud quod candescit: sic illa quæ dicta sunt distare a se quidem natura videntur, sed Creatoris virtute conjuncta sunt. Et non mihi dicas impossibile est hæc (a) ab alterutrum separari; neque enim ego separationem luminis a solano corpore comprehensibilem mibi tibique confirmo, sed quia nobis opinione sola divisibilis estimatur. Plane nutu Conditoris possunt hæc a natura sua facile sejungi. Denique nobis impossibile penitus est ardorem solis a splendore discernere, sed Deus volens famulum suum mirifica visione convertere, sic apposuit rubo flammam, ut solam vim claritudinis ejus, deposita torriditate, monstraret. Sicut et psalmus testatur dicens: *Vox domini intercidentis flamمام ignis* (Psal. xxviii, 7). Unde etiam in retributionibus delictorum quæ in vita contraximus, ratio quædam nos secretior docet partiendam ignis esse naturam: cujux lux ad illuminandos deputabitur justos, ardor autem ad concremandos (b) proficiat peccatores. Licet et de lunæ quoque paisionibus facile queamus fidem capere l'quæsitorum, decrescens enim, non toto corpore prorsus expenditur; sed insertam sibi lucem modo deponens, modo recipiens, concretionis et diminutionis propriæ quædam nobis exhibet fantasias. Nam quia senescente ea minime totum corpusejus expenditur. testimonio sunt quæ videntur: licet enim tibi aere libero nebulosique carente vaporibus, spectare lunam deficientem, quando rotunda secundum (c) schema est, quando globus ejus, ex eo latere quod tenebrosum est, tali orbe circumscribitur, quali cum luce plena est. Quem evidenter integrum perfectumque conspiciens, ea manifestatum parte qua fulget. Et non mihi dicas quia lux ejus adventitia est, quoniam minuitur quidem quando contra solem vertitur, crescit autem cum ab eo discesserit. Nam nec nobis hoc modo discentere propositum est, sed quia aliud est ejus corpus, aliud causa luminis. Tale (d) quidam ergo mihi, et de natura solis intellige, qui ob hoc tan-

(a) *Suspicari fortasse possit quispiam vitii aliquid hoc loco subesse; sed in antiquis libris perinde ut in vulgaritate legitur eodem modo, hæc ab alterutrum separari.* Mibi facile persuaderi posset malum scriptorem Eustathium ita locutum fuisse.

(b) *Editi et Colb. primus, perficiet.* Alter Colb., *perficiet.* Votus noster liber, *perficiet:* quarum vocum nulla verbum Græcum bene exprimi constat. Etenim verbum ἀποτέτρωται, quo utitur Basilius, longe melius redditum fuisset destinabitur. Ali quanto post Colb. secundus, nam quod senescente ea.

(c) *Editi, quando rotunda; sed schema est.* At Colb. secundus, *rotunda secundum schema est:* convenienter Greco κατὰ τὸ σχῆμα. Ibidem Colb. secundus, *ex eo latere quo tenebrosus est* Subinde mes. duo, et non mihi dicas. Vocabula et in editis desiderahatur.

(d) *Editi, talequidem.* Antiqui duo libri, *talesquidam.*

(e) *Editi, iterumque nudata:* quo quid alienius dici possit, non video. Antiqui tres libri. *iterumque induita:* quam scripturam veram esse et genuinam constat ex illo, καὶ πάλιν ἀπαμφίσαμεν.

A tum discrepare videtur luna; quod hic quidem susceptam semel insitamque sibi lucem minime deponit, illa vero sæpius exuta, (e) iterumque induita lumen, facile poterit ex se etiam quæ de sole diota sunt confirmare. Hæc ergo luminaria statuta sunt dividere inter diem et noctem. (f) quorum naturam tunc ab alterna contrarietate destituit, ut erga se irreprehensibiliter haberentur, nullaque communitat tenebris esse possit cum luce. Quod (g) enim est umbra interdiu, hoc obscuritas habetur in nocte. Et sic ut omnis umbra de corporibus lumini subjectis emittitur, mane quidem tendens ad occasum, vespere vergens ad Orientem, meridianis se horis ad partem Septentrionis inclinans, nox quoque ipsa, retrosum lucis radiis repercutta secedit. Cujus quid aliud intelligenda natura est, quam mundi obumbratio? Siout enim lucido die stantem quempiam sub aurora solis mox unbra comitatus, sic obumbrato aere qui terræ proximus est, nox efficitur, et hoc est quod dicit, *Separavit Deus inter lucem et tenebras.* Nam fere semper obscuritas refugit lucis adventum. quippe quibus ex prima generatione alienatio inter (h) se naturaliter est aptata. Nuno autem solem precepit spatia diurna peragere, lunam vero cum orbem suum compleverit, moderatricem noctis statuit: pro certaque dimensione invicem sibi luminaria ista succedunt. Nam sole procedente, luna si plena est, statim ducitur ad occasum. Rursus autem cum sol cursui suo metas posuerit, hæc incipit exori. Sed si secundum alia schemata minime spatio noctis lunare lumen equiparat, non intereat C propositæ quæstionis, solum nobis illud asserentibus, quia quando perfecta est luna, noctis obtinet principatum, proprio superans astra fulgore, terramque perlustrans; temporis autem mensuram æqualiter cum sole partitur.

4. *Et sint, inquit, in signis, et in temporibus, et in diebus, et in annis.* Necessarias igitur humanæ vitæ, sicut longior usus docet, signorum notationes et observationes invenies, etiamen non amplius eas quam oportet inquiras. Multa enim super futuris imbribus (i) possumus dicere; plurima quoque de vaporibus terrarum, motibusque ventorum, seu per partes ve-

(f) *Editi et Colb. primus, quorum naturam tunc ab alterna contrarietate destituit.* Alter Colb. ut in contextu. Ibidem ubi in editis legitur *incomprehensibiliter*, in nostris tribus codicibus scriptum invenimus *irreprehensibiliter*: qua ex interpretatione suspicari licet, inepte legisse Eustathium ἀμέμπτως, cum scriptor Basilius ἀμέμπτως, sine admixtione.

(g) *Codex unus, quod enim est umbra in nocte.* Mox editi, *mane tendens.* Libri veteres, *mane quidem tendens.* Subinde editi, *meridianis horis.* Colb. secundus, *meridianis se horis.*

(h) *Editi et Colb. primus, est naturaliter optata.* Alii duo mss., *naturaliter est aptata.* (ι) *τέταρτης κατασκευασθεῖσης.*

(i) *Editi, passumus dicere.* Antiqui duo libri, *discere possimus.* In Greco, ἐτί μάχεται. Nec ita multo post editi, placide sunt venturi. At duo mss. *placide sint venturi.* Colb. secundus, *utrum violenti an placidi, etc.* Subinde ubi legimus et in duobus mss. et in vulgaritate, *solis,* legitur in Colb. secundo, *solum.*

nientium, seu generaliter ubique spirantium, et utrum violenter, an placide sint venturi. Unum itaque ex demonstrationibus habetur solum, quod ostendit nobis Dominus, dicens futuram tempestatem cum cœlum **733** cœperit igneo rubore tristari (*Math. xvi*, 3). Nebulis enim subeuntibus, obscurati radili rutilo sanguineoque colore cernuntur; aeris videlicet densitate talem speciem nostris obtutibus exhibente, qui neodum vi caloris expressus, (a) propter exhalantes subinde vapores, et augmentis aquarum magis magisque crassatus; certissimam tempestatem regionibus in quibus fuerit glomeratus intentat. Similiter etiam fit quando habetur luna circumflua, vel cum solem circumdederit area quæ vocatur, nimurum aquarum multitudinem, aut ventorum fremitus futuros annuntiat, vel cum visi circa eum fuerint discurrentes, ii qui (b) soles contrarii nominantur: profecto casus aliquos ætherei tractatus imminentem portendunt. Sicut et virgæ illæ quæ in iridis colore sub matutinis nubibus ostenduntur, vehementes pluvias et procellas, aut aliquam omnimodo cœli perturbationem significant. Plurima etiam indicia crescente vel senescente luna, qui huic scientiæ studuerunt notasse dicuntur: asserentes quod aer terræ proximus, necessario pro lunæ schematibus qualitatibusque vertatur. Nam (c) cum fuerit tertia, si gracilis et minime cornibus obtusis appareat, serenitatem stabilem firmamque declarat. Si autem rubicunda, pinguisque cornibus habeatur imbris nimios, australiæque violentiam minatur. Horum igitur observatio quantum commoditatisimpendat hominibus, quis ignorat? Possunt enim navigaturi intra portum retinere classem, futura pericula prævidentes: viator item cautus effectus ex oculi tristitia, tranquillitatis tempus exspectat; agricultores quoque seminibus et plantis sollicitam diligenciam commodantes, ex memoratis instructi signis opportunitatem congruam præstolantur. Quid, quod (d) solutionis etiam rerum omnium in sole, lunaque et stellis, visenda prodigia Dominus prædicavit dicens: *Sol vertetur in sanguinem. et luna non dabit lucem suam* (*Joel. ii, 31; Act. ii, 20*). Verum hæc indicia sunt mundanae consummationis, ut diximus.

5. Sed illi qui ultra fossam saltus suos conantur extendere, ad rationem genesis cursum propositi ser-

(a) Editi et duo mss., *exaltantes*, corrupte. At emendate scriptum invenimus in Colb. secundo, *exhalantes*.

(b) Codex unus cum editis *solis contrarii*. Alii duo, *soles contrarii*.

(c) Editi cum fuerit *tersa*. Libri veteres, cum fuerit *terta*, ita exigente et sensu, et Græco περὶ τρίτην ἡμέραν.

(d) Editi, *solutions*. Codex noster et Colb. primus, *solutions*, bene, cum apud Basilium legamus, τῆς διαλύσεως... σημεῖα, *solutions signa*. Alter vero Colb. ita habet, *diligentiam commodant ex memoratis instructionibus*. Et jam rerum omnium in sole, etc. Quod ad Græcum quidem facilius accommodari potest, ηδη δὲ χαῖ: sed eo in libro vox *solutions* desideratur. Codex noster, *præstolantur*, *siquidem solutionis* etc. Statim mss. duo, videnda prodigia.

A monis influctunt. Ferunt enim vitam nostram de motu pendere cœlestium; propterea Chaldei notationes astrorum ad casus humanos asserunt pertinere, simplexque dictum Scriptura quod ait in signis, non ad mutationem videlicet aeris vel temporum qualitatem, sed ad sortem vitæ transferentes humanæ, prout sibi videtur, exponunt; dicentes quorundam discurrentium siderum complexiōnem, cum ad illas stellas quæ in zodico moventur circulo, si (e) secundum tale verbi gratia schema coierint, certam genesim solere perficere; rursusque si alter habitus illarum fuerit, contraria decreta componit. De quibus non erit fortassis inutile, si aperiendæ quæstionis gratia, paulo superius repetita serie narrationis exordiar. Dico autem non meum quid proprium, sed confutationis illorum causa, suis utar elogiis: ut et ii qui errore præventi sunt, remedia conceptæ lœsionis accipiant, et cœteri munimen aliquod, ne similia patiantur, inventiant. Repertores igitur genesiæ rationis diuturnitate temporis experti, quod eos de schematibus multa diffugiant, in angustum penitus temporis redigere mensuram, ut etiam minutissimo intervallo, sicut dicit Apostolus: *In momento, et in puncto* (*I Cor. xv, 52*), magna sit (f) inter genesim genesimque distantia, asserentes quod ille qui natus est in hoc puncto rex erit gentium princepsque populorum, maximam potentiam multasque divitias sortitus; eum autem qui in illo momento creatus est, mendicum, et vagum fore, quotidianique victus causa, diversorum januas obitum. Ideo namque circulum qui signifer appellatur in (g) duodecim partibus dividunt; quoniam sol per triginta dies egreditur duodecimum (h) locum sphæræ, ejus quæ ἀπλανής, id est, inerrabilis vocitatur. Et rursus unumquodque membrum partium tricenarum per spatia duodecima deducunt: quorum singulas iterum portiones in alia sexaginta distribuunt, eorumque sexaginta sexagies portiones enumerant. Hujusmodi ergo nascentium genesim disponentes, videamus si possunt hanc subtilitatem, sub temporis dimensione servare. Mox enim ut infans processerit ex utero, speculari necesse est obstetricem quæ dicat puer sit an puella quod natum est, et exspectat vagitum quo capiat parvuli viventis indicium. Quanta vis dum hæc aguntur, sexagies dicas transisse mo-

(e) Editi, si *terta*. Antiqui duo libri, si *secundum tercia*. Græco κατὰ τοιόνδε σχῆμα. Statim editi, si *alter* Subinde Colb. secundus, *repetitam seriem*.

(f) Editi, *inter gesim genesimque distantia*. Vetus hic noster liber, *inter gesim genesimque distantia recte*. In græco, γένεσις πρὸς γένεσιν.

(g) Antiqui duo libri cum editis *in duodecim partibus*. Alius, *in duodecim partes*. Quod magis idoneum esse non diffiteor; sed non inde effici puto, ut malus scriptor Eutathius ita scripserit.

(h) Editi, *locum feræ*. Codex noster, *locum feræ*. Colb. primus, *locum fore*. Alter Colb., *locum speræ*: quæ scriptura ita corrupta est, ut emendari nullo negotio possit. Igitur pro speræ legendum est *sphæræ*, quod cum satis per se perspicuum sit, magis tamen confirmatur ex Basiliiano illo, σφαῖρας.

menta. (a) Itaque dum manifestatur editus puer **A** mathematico, quanta dicimus elapsa esse puncta, dum media reponsta redduntur. Quod etsi contigerit extra fores cubiculi stare eum qui nascentis horam colligit, oportet visitari laterculum, ut diligenter, et sine ulla intermissione calculari possit cursus horarum, sive diurni fuerint, sive nocturni. Quantorum igitur sexagesimorum numerus, eo ipso tempore praeterisse putabitur? Necessere est enim ut inveniatur stella, quæ non solum in quota parte duodecimi spati, sed etiam in quo puncto duodecies divisæ portionis assistit, vel potius in quo momento sexagesimorum reperitur, in quibus diximus decretorum sortem fuisse divisam, aut ut omnino veritas inquiratur, in quo eorum sexagesimorum ostento, quæ a primis sunt sexagesimis **734** (b) reparata. Verum istam sic enucleatam, et incomprehensibilem temporis inventionem, in singulis quibusque planetis fieri, necessarium esse confirmant: ut agnoscatur qualem habitum gesserit adversus erraticas stellas, vel quale inter se schema tenuerint, cum nasceretur infantulus. Nam si hora sollicita non fuerit custodita, contigeritque vel modicum quid de illa subtilissima ratione mutari: prorsus observatio tota confunditur. Sunt quidem risu digni qui hujus inexplicabilis disciplinae studiis vacaverunt: sed multo magis illi qui avidius in eos inhiant, tanquam scientes aliquid.

6. Itaque solent eventus, et effigies quoque praedicere singulorum, declarantes illum crispo capillo futurum et alacrem: quoniam in ariete posita est ejus hora, talis enim species est ejus animalis; eritque magnæ potentie, quoniam principalis est aries. Præsidalem quoque futurum, et quæstorum, quoniam pecus istud sine molestia depositam lanam facile resumit ministrante natura. Qui autem sub taurō creatus est tyrannicus erit, et laboriosus, idemque servilia, taurus enim jugo submittere colla consuevit. Qui vero signo scorpii nascitur, vulnificus habebitur, ut pote similis illi; qui autem sub hora librae fuerit editus, justus efficitur; propter aequitatem quæ servatur in trutina. Quod his risibilius fieri poterit? Aries igitur ex quo genesis mutuaris hominibus, duodecima pars oculi habetur; in quo si sol constiterit, aetherea signa contingit; libra quoque vel taurus duodecima portio

(a) Codex unus, dum manifestatur. Illud dum in editis deerat. Ali quanto post editi et duo mss., dum modice responsa redduntur. Vetus codex noster, secunda quidem manu, sed antiqua, dum media responsa redduntur. Subiude Colb. secundus, inveniet stellam. quæ, etc.

(b) Editi et duo mss., reparata. Colb. secundus, reputata, fortasse ampulata.

(c) Vocem inde ex nostris veteribus libris addidimus.

(d) Codex unus, quippe quia. Editi, quippe qui. Mox duo mss., si autem hoc dicit. Editi, si autem dicit. Hoc ipso in loco mss. duo, pronuntiabis. Editi, pronuntiabit.

(e) Verbum sunt addidimus ex duobus codicibus. Mox editi, tamen his quæ quoque non contenti sunt. Antiqui duo libri, tamen his non usquaque contenti

est signiferi circuli. Quomodo ergo principales (c) inde causas asserendo vitæ mortalium, de terrenis peccatis nascentium formas mentes, et dicois munitionis fore arietinum hominem: non quia morum ejusmodi pars illa cœli perfectrix est, sed quia natura talis est ovis? Hortaris ergo nos prælata dignitate stellarum, aut potius suadere conaris, per bestias mutas accommodare tibi consensum. Quod si de animalibus assumptas morum proprietates habet polus, ipse quoque subjacet necessitatibus alienis; (d) quippe quia natus est ex quadrupedibus causarum ducta principia. Si autem hoc dicit inceptum esse, multo illud pronuntiabis ineptius, ut auderes de his rebus assertiones afferre, quæ nihil nobiscum videntur habere commune. Verum hæc illorum argumenta similia sunt (e) casibus aranearum, in quibus si culex, aut musca conserderit, tenetur innixa; cum autem de fortioribus aliquid incidat, ipsum quidem mox penetrat, textus vero perrumpit invalidos.

7. Tamen his non usquequa contenti sunt, sed longinquius progrediuntur errantes. Nam res quæ in arbitrii nostri libertate sunt posita, id est, virtutes aut vitia, cœlestium necessitatibus applicant. Quibus contradicere quamvis risibile sit, tamen quia plures hac (f) seductione prolapsi sunt, congruum mihi videtur non transire silentio. **A** quibus illud principe in loco postulamus agnoscerre: si non diebus singulis millies schemata mutantur astrorum. Semper enim moventur atque (g) discurrunt eæ stellæ quæ planetæ vocantur, quarum aliæ celeribus se vestigis consequuntur, nonnullæ tardius discurrentes, sub eadem hora superius, et aspiciunt se, et absconduntur. Maxima sane vis habetur in genesi, ut illi dicunt, si aut bona stella respexerit, aut maligna nascentem. Fit autem plerumque ut eo tempore, quo bona stella præfuerit, mathematicus non inveniens tempus edicere propter ignorationem unius minutissimorum, quas supra retulimus portionum, sub caco-dænone illum jacere describat, ut ipsorum sermonibus cogar uti, in quibus est quidem magna dementia, sed major habetur impietas. Nam maligniores stellæ causas nequitæ propriæ in suum transferunt conditorem: quibus si ex natura subasset improbitas, conditor profecto malignitatis (h) auctor exstiterit. Sin

D sunt.

(f) Codex unus, *hac seducti ratione, prolapsi sunt*. Haud longe editi et Colb. primus, illud principe in loco. Codex noster, illud principe in loco. Colb. alter illud primo loco. Græco, πρῶτον. Ultimas duas lectiones ex aequo voci Græco convenire vident, opinor, omnes; puto tamen potius legi debere principe in loco, uti in veteri nostro libro scriptum invenimus. Videtur enim librarius, quicunque ille fuit qui alterum illum codicem Colbertianum scripsit, nonnulla de suo et mutasse, et corrixiisse, sive, cum scriberet, respexerit ad exemplarum Græcum, sive id solo rationis ductu fecerit.

(g) Editi, discurrunt stellæ. At Colb. secundus, ex stellæ.

(h) Editi, actor exstiterit. Colb. secundus, auctori exstiterit.

autem proposito faciente sunt pessimæ, primo quidem (a) animalia quædam putanda sunt arbitrio suo famulantia, absoluteque et libero impetu, ad hoc quod sibi libuerit incitata, siquidem totius modum furoris excedit insimulare res exanimes. Deinde 735 quanta irrationalitas est, bonum malumve, non pro sua cujusque dignitate distinguere, sed ex loci qualitate, aut respectu alterius, vel optimum fieri destinare, vel pessimum? Et cum paulisper de scheme stellæ diverterit, suæ propriæ dicitur malignitatis oblitera. Sed hæc quidem hactenus sane per singula momenta temporis, ut dicunt, in aliud atque aliud schema se transferunt. In his itaque tot tantarumque mutationum millibus, quanta quotidie natalium regiorum decreta formari putanda sunt. Cur ergo non singulis diebus principes procreantur? Aut quare apud illos successio semper paterni custoditur imperii? Quoniam nemo videlicet eventus suorum liberorum referat ad schema stellarum; quippe quibus regnum non genesis fato, sed generis jure desertur. Nonne igitur Joatham generavit Ozias, et de Joatham natus Acham est? Et tamen nullus illorum servilis horam conditionis incurrit. Deinde si virtutum vitiorumque principia non ex arbitrio nostro, sed ex genesis necessitate sortimur, superflui sunt, ut video, latores legum, sequenda nobis vel fugienda mandantes; superflui quoque judices honestos laudibus exornantes, improbos suppliciis punientes: insone etiam censenda est homicide, vel furis audacia, qui etsi cohibere manus proprias a facinore maluissent, minime potuissent, propter indeclinabilem necessitatis impulsum. Vani omnes artifices estimandi sunt, vita subsidia manuum labore quærentes. Supervacaneus porro sudor agricolarum, quibus copiæ fructuum possint etiam non operantibus abundare. Mercator etiam dives efficeretur in otio, cui vel nolenti pecuniam genesis apportasset. Christianorum vero spes, quam magna est, sublata penitus interisset, quoniam frustra vel justitia colitur, vel damnatur iniquitas; si omnino nihil ex sententia facers permittimur. Etenim quando genesiaca vis, et decretio fatalis incumbit, nullum locum prouersus invenit examinatio justi judicij. Hæc quidem adversus illos disservisse (b) sufficiat. Neque enim aut ves prolixioribus sermonibus indigetis, ut pole mentis sanitatem pollentes, aut tempus patitur ulterius limitem disputationis extendi.

8. Sed sermonem magis ad reliqua retorqueamus. Sint, inquit, in signis et in temporibus, et in diebus.

(a) Editi, *animalia quædam putando arbitrio suo famulantia*: quod cum aperie vitiosum sit, ex Colb. secundo correxi mus.

(b) Antiqui duo libri, *sufficiat*. Alius codex, *sufficiat*. Statim editi et duo mss., *torqueamus*. Alius codex, *retorqueamus*. Graece, *τηνελθωμεν*.

(c) Illud nos ex duobus libris veteribus addendum judicavimus.

(d) Antiqui duo libri, *propagationem*. Alius, *propaginem*. Aliquanto post editi, ac aridum. Libri veteres, torridum.

(e) Editi, *æteroscii*. Codex noster, *æteroscii*. In Gra-

A et in annis. Diximus jam de signis: tempora sane intelligimus esse partes quatuor anni vertentis, id est, ver, æstatem, autumnum, atque hiemem. Hæc sibimet succedendo vicissim prosluminariorum dispositis corsibus temperantur. Hiems enim fit in australibus sole regionibus commorante, nocturnaque opacitatem, circa clima, (c) quod nos habitamus, spatio longiore ducente. Unde fit ut aer teræ proximus frigidus efficiatur, omnesque nebulosi vapores conglomerati, pluvias et nives, glacieisque perficiant. Cum autem de meridiana plaga rediens sol, medium orbem cœli tenuerit; tunc diebus ac noctibus tempus æquale distribuit. Quantoque altius a terra subvehitur tanto magis paulatim componit temperiem, per quam ver procedit, cuius beneficio frutices arboresque frondescunt, et animalia, cuncta terrena, vel aquaria, genitali calore stimulata (d) propagationem generis, successione prolixi extendunt. Inde sol mox ad æstivam lineam deflectendo, per confinia transit arcta, dies nobis longiores efficiens, diutiusque commemoratus in aere, ipsum quidem flagrantem reddit ac torridum, tellurem vero perficit sicciorum, unde maturandis seminibus, atque pomis, facultas optata prestatur. Eoque tempore habetur ardentior, et umbras meridianas facit breviores, quoniam de alto nimis loco nostram respicit regionem, diesque majores habentur, tunc quando breves sunt umbras: siout e contra dies parvi sunt, cum fuerint umbras longiores: quod apud nos qui (e) *æteroscii* nominamur, id est, alias umbras habentes, et partes habitamus arcta, ita contingit. Nam sunt quidam qui per integrum biduum singulis annis omnimodo sine umbra sunt cum sub meridiano sole constiterint, quos, quia sol contra ipsum verticem positus æqualibus undique spatiis illuminat, in nullam penitus partem slectere sinit umbras. Nam et putealis apud eos aqua, *vix tenuissimum* potest (f) in elveum de sole lumen excipere, propter quod eos quidam *ascios*, id est, exumbres appellant. Illi autem qui extra terras odoriferas habitant, in utramque partem mutant umbras. Nam soli qui nostram videntur incolere regionem, aduersus austrum semper, id est, ad meridiem umbras creduntur emittere: unde etiam a quibusdam *amphiscii*, (g) id est biumbres nominantur. Verum hæc omnia sole ad partes boreales commeante proveniunt. Ex his considerandum est, quantus radiorum fervor habebatur, et quantos hominibus casus efficiat. Post hæc igitur tempus autumne succedit, quod frigor et

co, παρ' ἡμῖν τοῖς ἐπερποτίοις, *heteroscii*.

(f) Antiqui duo libri et editi, *in alium*. At Colb. secundus, *in adreum*. Sic Eustathius Latine reddidit illud Basilii, διὰ στροφῶν στρεψῶν, cum potius scribere debuisset, *per angusta oræ*. Lege Basilium, hom. 6, num. 8.

(g) Editi, *id est umbras nominantur*. Vetus noster codex, *id est biumbres*. Colb. secundus, *id est biumbres*. Ibidem libri veteres, et quantos. Vocabula et deerat in vulgatis. Ibidem editi, *efficit*. At nostri tres mss., *efficiat*.

caloris æquatas obtinens portiones, sine molestia nos **736** tradit adventui (a) sequentis hibernii, denuo videlicet sole ad austalem regionem de aquilonis partibus remeante. Hæ sunt vicissitudines temporum, quæ solis discursibus famulantes, vitam nostram dispensare creduntur. *Et sint, inquit, in signis et in diebus* : non ut diem faceret sol, sed ut dies moderaretur. Nam olim nox et dies, antequam luminaria crearentur, effectæ sunt, quod declarat et psalmus dicens : *Posuit solem in potestatem diei, lunam, et stellas in potestatem noctis* (*Psal. cxxxv, 8*). Quomodo (b) igitur sol habet diei potestatem ? quia lucem in se ipse circumferens, cum ad orbem quem nos habitamus accesserit, solutis tenebris, diem præstat. Non ergo fallitur quisque diem vocitaverit aerem istum, solis radiis illustratum, et hanc diurni temporis esse mensuram, quod in hemisphærio, ut opinantur, quod supra terram est, commoratur. *Sed et in annis, inquit, signa ista disposita sunt*. Cum duodecies igitur spatia sui cursus luna peregerit, annum facit: unum tamen inseri sibi flagitat mensem, ut diligentius horarum possit colligi perfecta concursio: sicut Hebrei annum antiquitus observabant, et Graecorum vetustissimi. Annus autem solanus vocatur ordinatio solis, de certo signo in eodem rursus per sua se vestigia revolventis.

9. *Et fecit Deus duo luminaria magna*. Nuncupatio igitur magnorum duplex est, quorum una intellectum habet absolutum, alia vero est quæ respectu minoris illud quod est majus assignat : ut puta magnus equus, aut magnus bos. Nos enim ex nimia immensitate suorum corporum, sed ex comparatione alterius, testimonium sortiuntur ejusmodi. Quomodo ergo nunc sensum super magnorum appellationem ducamus ? Sed priorem sine dubio sensum, tanquam minora majoribus conforentes, velut formicam, aut aliud quoddam animal natura parvum maximorum collatione postpositam ; an potius quia pro ingenti forma sua merito luminaria magna dicuntur ? Et magis opinor ita debere intelligi. Non enim quia majora sunt alias stellis magna nuncupantur, sed quia tanta amplitudo est orbis illorum, ut fulgor qui ex ipsis eradiat, aerem totum sufficienter illuminet, et (c) ubique perfectus, terras omnes mariaque contingat. Qui cum in qualibet poli parte, vel oriendo vel occidendo constiterit, cunctorum mortalium visibus æqualiter apparet. Cujus magnitudo certissimum habet documentum: quia nec ipsorum luminariorum collatione latitudo terræ, quanta sit assignatur; ut per hoc sol et luna vel minores esse comprehendi valeant, vel majores. Nam semper ea quæ eminus posita sunt, exigua nostris putantur obtutibus : cum vero juxta

(a) Editi et Colb. primus, *sequentis hiberni*. Alter Colb. *sequentis hiberni*.

(b) Editi, quod igitur. Libri veteres, quomodo igitur. Graece, πῶς οὖν.

(c) Addidimus voculam et ex duobus codicibus. Aliquanto post editi et duo mes., *mortalium usibus*. Colb. secundus, *mortalium visibus*.

(d) Colb. secundus habet in contextu *aspicitur*; sed

A venerimus, magnitudinem eorum quanta sit facilius reperimus. Sol autem nulli unquam, vel longius asseritur (d) esse, vel proprius, ita ex omni parte quæ subjecta sunt, æqua lance respectat: quem Indi atque Britanni similiter inuentur. Neque enim vergens in occasum, habitantibus Orientem, de sua quippiam magnitudine sentitur amittere; nec in Occidente positis, minor appetet exoriens, nec quando medium cœli tenet axem, utriusque lateris immutat aspectum. Non te ergo brevitas ejus contemplata decipiat, nec quia cubitalis visentibus orbis suus putatur esse, revera talis haberi putandus est. Semper enim cohærente solet intervallorum tractui rerum prolixitas spectatarum; acies oculorum interjecti spatii longitudinem non assequitur intuendo, sed tñquam deficias expenditur, et magis estimatione quam visu, ea quæ cernuntur attingit : et ideo pro sua tenuitate res parvas existimat esse quæ magnæ sunt, imbecillitatem videlicet suam his quæ conspicit ascribendo. Profecto ergo falluntur obtutus, et judicium fidele non habent. Recordare namque infirmitatem propriam, et ex te ipso capies eorum quæ dicta sunt argumentum. Itaque si quando ex alto montis vertice subjectam camporum planitiem respexisti, nonne juga boum tam grandia, vel aratores eorum, formicis similes iudicasti ? Nihilominus etiam dum in excelsa speoula locatus, oculos in pelagus convertisti, quales tibi videbantur insulae ? Nonne columbarum parvissimorum tibi phantasiam quamdam perhibebant ? aut naves ingentes, velis (e) tumescientibus candidis prospectæ procul nigrae putabantur ? Ob hoc videlicet, quia sensus ut diximus oculorum, aeris distentione tenuatus non sufficit comprehendere plenius quæ visuntur. Nam et rupium maximorum in altum cavarum rotunda plenaque putatur aspectus; dum eminentibus undique marginibus occupata, medium cavarianis locum, non valet visio deflectionis attingere. Ita nec corporum schemata, qualia sint advertit intuitus, sed teretes esse turres quæ quadratae sunt opinantur. Certum est ergo, quia in (f) prolixioribus intervallis non definitam, sed confuseam corporum capimus visionem. Sic et magna luminaria, secundum Scripturæ testimonium, multipliciora sunt quam cernuntur.

10. Licet illud quoque magnitudinis eorum sit probabile documentum, quia cum sint infinitæ numerus stellæ, fulgor tamen qui procedit ex eis, non potest nocturnam scindere densitatem. Sol autem fusa per mundum luce, non modo cum visus fuerit, sed etiam cum venire speratur et antequam terras illuminet, obscuritatem noctis infringit, et superat astra (g) candore, acremque terræ proximum, frigore nebulisque

in ora libri scriptum invenimus asseritur.

(e) Veteres duo libri, *velis tumentes*. Alius codex, *velis tumentibus*. Subinde Colb. secundus, *rotundi planique putantur aspectus*.

(f) Editi, quia prolixioribus. At duo mss., quia in prolixioribus.

(g) Colb. secundus, *astrorum candorem*. Haud longe editi, generaretur. Libri antiqui generatur.

concretum dissolvit, ac discutit: ex quo matutinus ventus, et humor roscidus, quando serenum est generatur. Tellus autem cum sit ampla nimium, quomodo poterat sub uno temporis momento, radiis tota lustrari, nisi de maximo solis orbe lux ei largissima preberetur? Hic nunc sapientiam Conditoris adverte, quomodo immensitati ejus mediocrem vim fervoris adhibuit: ut nec ardor immoderatus terram possit exurere, nec infructuosam eam dengatio penitus caloris efficeret. His vero consentanea de luna quoque 737 intelligito, cuius corpus cum sit lucidum, non tamen semper magnitudo conspicua est, sed nunc (a) quidem perfecta videtur in globo, nunc semiplena scilicet, sed minuata monstratur, defectumque suum gemina parte designat. Alio enim latere deprehenditur esse tenebrosa, cum crescat, et alio cum senescit. Ratio sane sacretior est, dispensationem declarans artificis Conditoris, per quam lunæ varietas, naturæ nostræ nobis exemplum subjecit, eo quod nihil in rebus humanis per se verabile, (b) diutinumque consistat, sed ea quæ de nihilo producuntur, ad aliquid cum adoleverint, ad summamque mensuram suæ fuerint ætatis erecta, paulatim tabescientia dissolvuntur. Ex lunæ ergo consideratione (docemur advertere res mortales, et mutabilitates illarum cogitatione capientes, cavere debemus ne rebus elati secundis, affectemus superbiam vel insolentiam, nec confidamus temporali potentia, nec opibus, aut divitiis, quæ nimis incertæ sunt, exalteremus: sed cupiditatem corporis coastigemus, quæ maxime habetur instabilis, et diligentiam potius animæ tribuamus, cuius bonum semper manet immobile. Quod si te forsitan luna contristat, sensim deposita luce desiciens; plus te anima debet afflere, quæ honorem quem ex divina virtute percepit, amittit intemperientia vitio nunquam firmum propositum servans, sed assidue se vertens, ut pote nullis constantiæ fulta repagulis. (e) Re enim vera secundum proverbium: *Sine voce luna mutatur* (Eccl., xvii, 12). Opinor autem quod et animalibus creandis, ceterisque omnibus quæ terra producit, non parva confertur ex lunæ mutatione formatio. Alter namque cum perfecta est, et aliter cum decrescit, eorum corpora disponuntur. Modo enim laxiora videntur et vacua cum senescit, modo integræ et repleta cum crescit: quoniam humorem quemdam cum calore permixtum, interius is latenter infundit. Quod ita esse demonstrant ii qui sub divo

(a) Antiqui duo libri et editi, nsc quidem perfecta videtur in globo, nec semiplena: quod a librariis aliud cogitantibus scriptum oportuit: alioquin enim non tam absurdâ scripsissent. At recte in Colb. secundo ita legitur, nunc quidem... nunc semiplena. In Græco, νῦν μὲν... νῦν δε.

(b) Editi et duo mss., diurnumque, corrupte. At emenditate legitur in Colb. secundo, diutinumque. Græce, μόνιμον.

(c) Illa Eustathii, Re enim vera secundum proverbium, *Sine voce luna mutatur*, respondent illis Basili, Τῷ ὅντι γάρ, κατὰ τὸ εἰρημένον, Οἱ ἄρρωνες ὡς τελήνη ἀλλοιοῦται, Βέρε εντίμος, ut dictum est, *Stultus sicut luna mutatur* (Eccl., xvii, 12). Revertantur ad

A dormientes lucente luna, postquam surrexerint, inventiunt capita sua largissimo rore madentia. Sed et recentes carnes, si sub luna jacuerint, fluida mox putredine corrumpuntur. Idemque significat pecorinum cerebrum, vel etiam viscera marinorum animalium, quæ sunt humectiora, nec non arborum medullæ, quæ omnia utique nullatenus sufficeret ad suam luna redigere qualitatem, nisi amplitudine virtutis excelleret, secundum Scripturæ testimonium.

11. Sed et aeris motus, hisdem ipsis commutationibus continetur, sicut lunæ novitas attestatur, quæ ex longa plerumque serenitate subito nubium glomerationes, et perturbationes exsuscitat. Euriporum quoque meatus refluxus hoc indicat, (d) vel etiam reciprocatio Syrtium, quæ vicinæ habentur Oceano, quas pro lunæ schematibus concitari locorum accolæ prodiderunt. Euripi etiam in utramque partem soliti sunt propria leniter fluenta convertere, reliquo omni tempore: cum vero luna nascitur, nullomodo possunt quiescere, sed vehementi fervore semper exæstuant, donec luna rursus appareat, sedationem commotis turbinibus allatura. Similiter occiduum mare crebros accessus patitur et recessus, modo alluens littora fluctibus, modo destituens. Ita velut quibusdam lunæ spiraminiibus retro subdicitur, et iterum ejus exuncat impulsibus. Hæc igitur disserui ad exprimendam magnitudinem luminariorum, et quia nec usque ad unam syllabam otiosum quid esse potest spiritalium præceptorum, cum certe nihil de secretoriis sermo deprompsit. Multa enim super amplitudine, vel intervallis solis et lunæ, reperire poterit cogitando, qui non desidiose affectiones eorum virtutesque disquirit. Quamobrem oportet accusare suam quemque potius imbecillitatem: ut non magnificentiam creaturæ verbis humanis metiri posse credatur. Sed ex paucis quæ dicta sunt, considerare convenit, quanta et qualia sint illa (e) quæ præterivimus. Non ergo velis oculis lunam, sed ratione potius estimare, quæ validius quam aspectus, ad inventionem valet veritatis accedere. Fabula igitur aniles, atque risibiles ubique percrebuerunt: quia magicis carminibus luna sedibus evocata de propriis deducatur ad terram. Primo quidem quomodo potest vi cantuum submoveri, quam ipse firmavit alissimus? Deinde quis eam locus susciperet descendenter? Vis tamen ex parvis indiciis magnitudinis ejus accipere documentum. Civitates igitur quæ in orbe

proverbium Eustathii, quod si cognovissent qui olim proverbia simul colligenda sibi proposuerant, id quoque aliis addere non omisissent. Puto autem novum illud proverbium inde factum esse, quod Eustathius pro ἄρρωνει legerit ἀρωνος: qua falsa scriptura ubi semel deceptus est, nihil mirum si quidvis potius expresserit, quam quod oportuit.

(d) Totum illuc, vel etiam reciprocatio Syrtium, quæ vicinæ habentur Oceano, quam inepie expressum sit, cognoscere licet ex Basilio homilia 6, num. 44, non longe ab initio.

(e) Editi, quæ præterimus. Colb. secundus, quæ præterimus. Statim editi, primo quod quomodo. Colb. secundus, primo quidem quomodo.

terrarum positæ sunt, longis a se spatiis disjunguntur. Harum plateæ, quæ ad partem respiciunt Orientis, æqualiter omnes lunare lumen excipiunt. His igitur cunctis, nisi coram luna videretur, solos illos qui adversus eam positi sunt angiportus perlustraret, eos autem qui latitudinem illius excedunt, ut pole ex 738 transverso venientes, nullo modo visitaret. Quod etiam lucerne domi accensa declarat, quam si plures circumsteterint, umbra illorum qui coram fuerint recta porrigitur, reliquorum vero in utramque flectitur partem. Ita nisi immensitate et amplitudine lunare corpus excelleret, nunquam omnes simul attingeret. Nam cum de solstitialibus exoritur partibus, eos qui septentri-
nalis axis habitant frigidam regionem æqualiter illuminat, et illos (a) qui in inferioribus meridi-
næ plagiæ solis sub zona versantur æstifera valitu-
dine complectens, certissimum proprie nobis ma-
gnitudinis præstat indicium. Quis ergo contradicere
potest, astruens non esse corpus ejus immensum,
cum per tot tantaque terrarum intervalla tendatur

(a) Codex unus, *in inferioribus*. Vocabula *in ab editi-
tis* aberat. Ali quanto post editi, *qui ideo*. Antiqui
duo libri, *qui vero*.

A Et de magnitudine quidem solis et lunæ hactenus. Qui vero nobis præstítit intellectum, ut ex minimis creature rebus, infinitam sapientiam cognoscamus artificis, præstet etiam super majoribus nos maximas cogitationes de Conditore percipere, quamquam ejus collatione, sol et luna formicarum credantur habere mensuram. Et ideo licet digna non sint, (b) ut ex his divinæ magnitudinis contemplatio capiatur, parvis tamen quibusdam caliginosissime parabolis videmur instrui, sicut nonnumquam animalia minora, vel herbas conferre solemus ingentibus. Nunc vero contenti simus serie narratorum; me videlicet agente gratias ei, qui mihi hoc pusillum sermonis exigui munus attribuit: vobis vero largitorem spiritalis alimonie prædicantibus, qui vos velut hordeaceo pane, id est, nostræ vocis tenuitate cibavit in præsenti, pascatque in posterum; pro rata cujusque fidei portione, præstans nobis revelationem Spiritus (*I Cor. XIII, 9*); cui gloria in Christo Jesu, nunc et semper, in *sæcula sæculorum*. Amen.

(b) Vocabula *ut omissa fuerat a typographis*: sed eam addidimus, veterum librorum fidem secuti.

LIBER SEPTIMUS.

1. *Et dixit Deus: Ejiciant aquæ reptilia animalium vivarum, et volatilia volantia sub firmamento caeli.* Post (a) luminariorum formationem, aquæ etiam repletur animalibus; ut et hoc ornaretur videlicet elementum. Terra enim jam dudum de propriis germinibus congruum decus acceperat: cœlum quoque stellarum flores assumpserat: et velut geminis occulis, id est, conjunctione maximorum luminum fuerat venustatum. Reliquum erat, ut aquæ etiam familiaris decoratio redderetur. Venit (b) præceptio: confessimque lacus et fluvii pro suo quoque genere vel natura perficiebantur uberrimi, mare quin etiam ita diversorum natantium fetura complevit, ut cœnose paludes, vadosaque stagna otiosam vel irritam minime vim generandi tenuerint. Ranae etiam et musæ, culicesque inde sine dubio pullularunt. Nam ea quæ modo videntur, transactorum faciunt documentum. Ita omnis aqua cogebatur opificibus (c) servire præceptis. Nam quorum nec genera quidem quispiam sufficit explicare, eorum vitam mox vegetam, mobi-

(a) Editi, *prius luminarium formatione*. At nostri tres mss., *post luminariorum formationem*. Et ita Eustathium, nisi fuerit omnino ruditus sacrarum Litterarum, scripisse arbitror: eoque magis, quod apud Basiliū legamus, μετὰ τὴν τῶν φωστήρων δημιουργίαν.

(b) Editi, *venit præceptio, confessimque lacus et fluvii proprio quique, etc.*, Colbertinus secundus, *venit confessim præceptio qua lacus et fluvii pro suo quique, etc.* Colb. primus uti in contextu. Ideo autem Colbertinum primum potius secutus sumus, quod vocem *confessim* male in Colb. secundo locari constet ex Basiliā. Lege hom. 7, num. 1, non longe ob initio.

(c) Colb. secundus, *opificis servire præceptis*. Sed, ut monuimus, librarius credi merito potest nonnulla de suo corresisse, elegantia causa aut explanationis. Malim igitur hoc loco vulgatam lectionem, quæ adjectio sumatur quemadmodum et vox Graeca, τῷ δη-

lemque monstravit ineffabilis et magnifica Dei virtus, simulque præceptionem, quæ data est aquis, opportunitas vivificationis insequitur. *Ejiciant aquæ reptilia animalium vivarum.* Nunc primum animalia spiringantia, sensusque capacia (d) generantur. Virgulta enim et arboreæ quanquam vivere dicuntur, ut pote alendi crescendique nactæ virtutem, non tamen continuo animantia suæ intelligenda. Et ob hoo dixit: *Ejiciant aquæ reptilia.* Omne genus igitur natantium sive quod summis fluctibus superfertur, sive quod in aliis gurgitibus diversatur, profecto naturam repletandi sortitum est; dum per aquam (e) corpus trahitur, quanquam et pedibus nonnulla utantur et gressibus. Et licet multa de illis habeantur ambigua, sicut vituli marini, et crocodili et ranæ et cancri, tamen eis præcipuus est natatus. Propterea, *Ejiciant aquæ reptilia.* In his igitur brevissimis sermonibus omnia genera continentur. Quid enim non comprehensum est (f) præcepto creature? Sive illa dixeris μιουργία. Ibidem editi, *quorum genera*. Colb. secundus, *quorum nec genera*.

(d) Editi et duo mss., *generantur, ut pote*, etc. At Colb. secundus ita ut edidimus. Nec dubium quin ita legi oporteat, cum scriptum sit apud Basiliū, φύτα γαλ δένγρα γάλ ζῆται.

(e) Editi, *cupus trahitur, quod et pedibus nonnulla nulantur et gressibus*. Colb. secundus ut in contextu. Hoc ipso in loco editi. *quia licet multa die illis*. Codex noster et Colb. secundus uti edidimus.

(f) Editi *præceptio creatoris creature*: quæ scriptura unde orta sit dictu fortasse difficile non est. Videtur enim librarii esse, qui dubitaret *creatoris an creature* legi oportere: *qua in dubitatione lectionem utramque simul jungere maluit, ut seligendi facultas penes studiosos esset.* Ejusmodi multa sunt exempla, quæ et alii jam notarunt, et quotidie notari possunt, sed

quæ catulos pariunt, id est, vitulos marinos, et torpedines, et delphinos, et his similia, sive ovifera non minaveris, qualia sunt omnia pena genera piscium. Et vox quidem præceptionis exigua est, imo non vox sed potius momentum solum et impetus voluntatis: intellectus 739 vero ejus tam multiplex habetur, quam ipsa piscium inter se potest esse discrecio. Quos omnes verbis assequi non minus operum est, quam si undarum numerum designare conceris: vel (a) quot amphoras habeat pelagus explicare. *Ejiciant aquæ reptilia.* In his sunt sequorei, littorei, altivagi, petrei, gregales, belluini, immanes minutique pisces, sub eademque virtute præcepti, tam maximi, quam minimi continentur. Itaque cum diceret, *Ejiciant aquæ*: demonstravit quanta sit (b) natantium cum aqua cognatio. Denique si paulisper ad terram fuerint eduoti deficiunt: neque enim suppetit illis spiramen, quo possint auras vitales capere. Nam sicut terrenis animantibus datus aer est, sic piscibus aqua. Et ratio manifesta est, quia nobis videlicet adjacet rarus et patulus pulmo, qui per distinctionem pectoris aerem trahens, interiorum calorem ventilando temperat: illis autem faucium interseptio complicabilis, modo suscipiens, modo diffundens aquam, respirandi expletum officium. Est etiam propria sors piscibus propriaque natura, et cibus differens, certaque vivendi conditio. Propterea nihil de aquarilis mansuescit, nec patitur hominum se manibus contrectari.

2. *Ejiciant aquæ reptilia animarum vivarum.* Uniuscujusque generis originem, nunc velut quoddam semen, præcepit eduo, nam multitudinem postmodum servavit in sobole, quando eos crescere multiplicarique necesse est. Itaque alterius generis sunt, qui testicutes nominantur, sicut conches, pectines, et cochleæ marinæ, ac diversorum osteorum millia, et alterius ea quæ mollitestia nominantur, id est astaci, cercini, et his proxima. Aliud quoque genus est illorum quæ Græce *malacia* vocitantur, id est quorum caro tenerior habetur et laxior, sicut sunt sepiæ et polypodes, et his similia. In his iterum magna differentia est. Dracones enim et murænae, et anguillæ, quæ in cœnosis fluvii padibusque nasountur, venenosis potius serpentibus, quam piscibus pro naturæ similitudine copulantur. Aliud etiam genus est oviforum: et aliud (c) catuligenorum. Facit autem catulos mustella, et asellus, et omnia quæ sine squamis

librarii voculam vel tunc addere solent, *creatoris* vel *creaturæ*: unde suspicari licet, voculam vel hoc loco a typographis omissam fuisse. Colberius uterque, *præcepto creatoris*. Vetus codex noster, *præcepto creaturæ*. Et ita Eustathium putamus Latinæ reddidisse illud Basilii, τῷ προστάματι σῆς δημιουργίας: quasi dixisset, *præcepto creationis*, hoc est *præcepto quo usus est Deus ad res creandas*.

(a) Editi, vel quo amphoras. At nostri tres mss., vel quos amphoras. Aliquanto post mss. duo, sub eademque. Illud que in vulgatis deerat.

(b) Editi et Colb. primus, *natantium cognatio*. Alter Colb., *nascentium cum aqua cognatio*. Vetus codex noster, *natantum cum aqua cognitio*. Quæ lectiones false quidem sunt omnes: sed ex eis tamen id capi-

A sunt, quæ *salatia* Græci nominant. Sed et belluarum pars maxima, et delphini, et phocæ catulos pariunt, quæ fetus suos re-enter editos, cum ex aliqua causa territi fuerint, denuo sublapsos in uterum, protegere ac fovere narrantur. *Ejiciant aquæ reptilia secundum genus.* Aliud genus est immanum, et aliud minutorum piscium. Item in his ipsis multæ differentiæ, pro generis qualitate divisa sunt, quibus et vocabula propria sunt, et alimenta discreta et magnitudo membrorum dispar, et diversa inter se specie separantur. Quis igitur tynnorum speculator tantorum, nobis poterit explicare distantia, quanquam eos (d) asserunt conspectis piscium maximis gregibus non solum genus, sed etiam numerum posse signare? Quis autem nobis eorum artificum, qui in littoribus habitantes, et in marinis diversoriis senescentes, notitiam subtiliter valebit patefacere singulorum? Alios enim pisces neverunt hi qui in mare piscantur (e) Indiacum, et alios qui pelagus rimantur Ægyptium. Alios etiam sciunt insularum incolæ: et alios Maurusii pescatores. Sed omnes tam tenues, quam maiores similiter prima præceptione, et ineffabilis virtus illa produxit. Magna est illis vivendi diversitas, nimia etiam in cujusque generis successione discretio. Multi piscium non incubant suis ovis, sicut aves, nec nidos edificant, nec cum labore proprios natos enutriunt: sed aqua suscipiens ovum, facit animal, manetque in singulis generibus immutabilis ad aliam naturam, inconfusaque progenies, ac non sicut mulorum terrestrium, vel alitum (f) manifestarum stirpem, adulterina corrumpit admixtio. Nullus piscium, ex parte dimidia, dentibus est armatus, sicut oves videmus esse et boves, nec ruminat quisquam piscium præter scarum, ut quidam tradiderunt. Cuncti vero pisces acutissima dentium acie condensantur: ut non esca diutius ore subacta diffueret, quæ nisi diserpta celeriter utero traderetur, facile immutata, spargeretur a fluctibus.

3. *Victus vero aliis aliis secundum genus aptatum* est. Nam certi limo aluntur: nrnnulli herbis quæ nascuntur in aqua, contenti sunt, plurimi autem de voratione satiantur alterne, semperque qui minor est apud eos, majori fit cibus. Et si quando contigerit eum qui minorem ceperat, morsu validioris absumi: in unum uterque alvum posterioris injicitur. Quasi vero nos homines aliud quid agamus dum inferiores

mus emolumenti, ut facile intelligamus legendum esse, *natantium cum aqua cognatio*. Græce, τῶν νηστῶν πρὸς τὸ ὄδωρο συγγένειαν.

(c) Editi, aliud *cataligenorum*. Libri veteres, *catuligenorum*.

(d) Libri veteres, eos asserant. Aliquanto post editi, *notitia sabiliter*. Antiqui libri, *notitiam*.

(e) Colb. secundus, *Indicum*.

(f) Colb. secundus. *manifestarum speciem*. Aliquanto post editi, *videmus et boves*. Libri veteres ut in contextu. Subinde editi, *præter scarum*. Colb. primus prima manu, *præter scarum*: quæ scriptura, cum optimis sit, non debuerat corrumpi ab imperito librario, qui in epte scripsit, *escaurum*. Græca, εἰ μὴ τὸ σχάρον, Hoc ipso in loco mss. duo, *quidam prodiderunt*

(a) *potentia* premimus. Aut quid distat a pisce illo novissimo, vir qui divitiarum amore flammatus, captos inopes inexploris hiatibus propriæ rapacitatis absorbuit? Alter substantiam pauperis vi sublatam tentabat. Hic tu minis, ac terroribus circumventum tui fecisti patrimonii portionem, atque ita injusto injustior exstitisti, et raptore rapacior. Cave igitur ne te **740** idem qui pisces eventus excipiæ, (b) id est hamus, aut rete, vel cophinus. Nam nos quoque necesse est, nefandis facinoribus inquinatos supraemam supplicia non vitare. Præterea imbecillibus etiam animalibus subesse dolos et insidias expertus, male te callidorum fraudes effugere. Ferunt (c) namque cercinum ostreæ carnem concupiscere: cujus captio difficultis est illi, propter oportenta testarum, quibus mollitudinem carnis ejus natura consepeit unde etiam *testicoria* nominatur. Ergo quia sunt concava, facile ostreæ interiores partes complicata defendunt, et ob hoc irrita fit impugnantis aggressio. Quid molitur ergo adversarius? Quando viderit in apricis locis ostream se libenter sub sole (d) pandentem, minutum tenens calculum ei latenter apponit, cujus objectu nequeat sua tegimenta concludere, atque ita quod efficere virtute non valuerat, astu potuit impetrare. Hæc igitur et malitia eorum quibus nec ratio, nec vox ulla suppeditat. Sed ego te cupio lucrativa machinamenta cercini contemplatum, abstinere a lessionibus proximorum. Talis est enim qui subdolo animo pergit ad (e) fratrem: vel propinquorum bona devastat, vel qui alienis calamitatibus oblectatur. Quapropter desine vituperatos semulari, paupertas enim cum veritate maximis oportibus a sapiente præfertur. Itaque non præteribo calliditatem fraudulentur furacisque polypodis, qui cum aliquod saxum porrectis crinibus amplexatur, illius assumit colorem, multique pisces illuc imprudentes allapsi, velut ad petram simpliciter se trahentes decipiuntur, facilem sui captionem maligno protinus exhibentes. Tales sunt qui summatibus obsequentes assidue, mentis varietate mutantur; nec in uno proposito perdurantes, alios atque alios se demonstrant, pudicitiam cum castis, luxuriam cum libidinosis exercentes, et omnino ut eujusque mens

(a) Colb. secundus, *per potentiam*. Haud longe editi, aliter substantiam. Antiqui libri, alter substantiam.
 (b) Editi, *idem hamus*. Veteres duo libri, id est hamus.
 (c) Editi, *seruni namque cancrum cercinum*: sed vox *cancrum* in duobus mss. deest. Cum autem Eustathius et hic aliquanto superius et paulo post vox *cercini* utatur, putandus est habuisse librum corruptum, in quo legerit tribus his locis non *χαρχίων*, sed *χρηστίων*: quod ex eo confirmari potest, quod ipse vocem *χαρχίων* vox *cancri* reddiderit, cum non longe ab initio libri sui septimi interpretaretur illud Basillii, *χαὶ βάτραχοι χαὶ χαρχίων*. Etenim si omnibus his locis eodem modo legisset, eum eodem quoque modo interpretaturum fuisse probabile duco. Et in Colb. primo deerat quoque primum vox *cancrum*; sed ea deinceps addita est ab aliquo qui exemplar Græcum oculos habebat.

(d) Editi, *pendentem*. Libri veteres, *pandentem*. Mox editi, *non valeat*. Codex unus, *non valebat*. Alii duo, *non valuerat*.

(e) Editi, *ad fraudem*. Libri veteres, *ad fratrem*: et

A fuerit, ita proprios aptantes mores. Quos etiam vivere difficile est, propter nequitiam quæ (f) in simulatione latet officii. Hujusmodi homines lupos raptore Dominus appellavit, vestitu se simplices oves esse fingentes (*Matth. vii, 15*). Fuge igitur ejusmodi morum varietatem, et sectare potius veritatem, sinceritatem, innocentiam, quoniam et vipera varia est; propter quod eam Dominus ventre serpere condemnavit. Justus nihil habet fictum sicut Job: propterea Dominus *inhabitare* (g) faciet unius moris in domo (*Psal. lxvii, 7*). *Hoc mare magnum et spatiolum: illic serpentes quorum non est numerus, animalia pusilla et magna* (*Psal. ciii, 25*). Sed tamen est in his sapiens quædam et moderata dispositio. Non ergo totos pisces debemus arguere, sed etiam certos quosque laudare atque imitari. Nam vide quomodo singula genera regiones sibi detinent deputatas; nullusque alterius fines occupat, sed suis quisque sedibus est contentus. Et certe nullus eis agri mensor habitacula (h) defendenda distribuit, nec murorum circumscriptio signavit, nec terminos posuit observandos: sed omnibus utilitas in commune (i) collata est. Hic etenim sinus certum piscium genus nutrit, alter aliud. Et qui in hoc abundant loco, minus littoribus habentur in aliis: non quod aliquibus montium jugis asperimis separantur, aut fluviorum interpositis obicidus arceantur a transitu; sed lex naturæ singulis æquabiliter prout usus cùjusque postulat, quod necessarium est impendendo, cunctos observatione suæ sanctionis astrinxit.

4. Sed nos tales non sumus: nam et majorum nostrorum fines audacter excedimus, et (j) saltus transgredimur vincinorum, et domos domibus, et agros agris adjungimus, et aliena jura mutilamus (*Prov. xxii, 26*). Scιunt (k) marini cetus concessum sibi a natura diversum, quod in extremis pelagi situm est partibus, cui nulla penitus in conspectu terra monstratur, quodque inneavigabile penitus habetur. Nam nec quale sit, vel historia referente compertum est, ut pote nemine inde confidente transire. In hoc igitur loco memoratae bellus quæ sunt instar montium commorantur, neque urbibus aliquibus, neque insulis infestantes. In singula genera in stationibus

ita exigunt Græca, πρὸς τὸν ἀδελφὸν.

(f) Editi et Colb. primus quo usi videntur typographi, in similitudine. Alii duo mss., in simulatione, bene. Legitur in Græco, ἐν τῷ προσχήματι. Mox Colb. secundus, *vestimentis se simplices*.

(g) Colb. secundus, *facit unanimes in domo*.

(h) Editi, *descendenda*. At nostri tres mss., *defendenda*. Statim editi, *circumscriptione*. At Colb. secundus, *circumseptione*.

(i) Ediii, *collocata est*. Libri veteres, *collata est*. Paulo post Colb. secundus, *singulis æqualiter*.

(j) Libri impressi, *saltus transgredimur vicorum*. Vetus codex noster et Colb. secundus, *saltus transgredimur vicinorum*.

(k) Vetus codex noster, *sciunt marini cetus*. Editi et Colb. primus, *sciunt marini cetus*. Credas librarios insigniter utroque loco lapsos fuisse: sed tamen id secus est. Cum enim legamus in Græco, οὐδε τὸ χρῆν, dubitari non potest quin Eustathius χρῆν verterit ad verbum, *cetus*. Statim pro situm in Colb. secundo legitur positum.

sibi datis a natura, velut in regionibus terrarum la-
rem proprium incolere coguntur. Certi sane pisces,
quasi communi quodam decreto civium, ad exteriora
directi, laborem peregrinationis arripiunt, simulque
omnes tanquam signo dato ad longinqua discedunt.
Nam cum setandi cœperit tempus vigere, alii ex alio
sinu, naturæ legibus excitati, profectionem mox ad
partes pelagi Borealis intendunt. Quos in revertendo
cum videris densissima glomeratione consertos
torrentem violentissimum putabis effluere, per (a)
Propontidæ 741 littus, ad mare commeantes Eu-
xinum. Quis igitur eos exagit? quæ imperantis
auctoritas? quæ edicta proposita statutum illis tem-
pus annuntiant? qui sunt duces eorum? Nonne vides
ordinationem divinam cuncta completem et per
hæc etiam parva (b) diffusam? Pisces igitur Dei legi-
bus non repugnant, et homines minime doctrinam
recipiunt salutarem. Non spernas pisces, quia muti-
eunt et irrationalib[us], sed verere potius ne et illis (c)
irrationalib[us] æstimeris, præceptionibus Creatoris
obstiens. Ausculta pisces, qui tantum quod vocem
non emitunt, nam certis significationibus fari videntur,
quia propter immortalitatem generis desidera-
bilem peregrinationem subire coguntur. Hi non
utuntur suis sermonibus, sed habent legem naturæ
fortiter illis hærentem, et quæ sunt agenda demons-
trantem. Pergamus, inquit, ad Borinum pelagus,
dulcior enim ceteris æquoribus est ejus aqua, quo-
niam brevi tempore sol ibidem commoratus, non
totas penitus radiis potabiles exhaustit aquas. Nam
dulcioribus aquis etiam marina animalia delectan-
tur; unde procul a pelago venientes pisces per fluvios
sæpe cernuntur ascendere. Propterea pontum liben-
tius expetunt quam sinus alios, quia magis opportu-
nus est eis ad edendam foventamque progeniem. Qui
cum sufficienter destinata peregerint, ceteratim
cuncti simul revertuntur ad propria. Quæ autem ratio
sit, a (d) tactis audiamus. Quia humile videlicet est
Arctoum pelagus et devexum, et ob hoc expositum
violentæ commotione ventorum: quod tempesta-
tibus exortis, ab imo fundo concutitur, adeo ut arena
inferior nonnunquam summis fluctibus misceatur.
Sed et frigidum nimis est hiemali tempore, ut pote
multis ac maximis amnibus repletum. Quo cum
fuerint æstivis potiti mensibus, rursus asperitate

(a) Antiqui duo libri, per Propontidæ littus. Alius, per Propontide littus. Editi ut in contextu. Satis mihi
verisimile fit scripsisse Eustathium per Propontidæ littus: sed aut librarios aut typographos ita corre-
xisse, ut in vulgatis legimus. Ubi paulo ante legitur
glomeratione consertos, scriptum invenimus in duo-
bus codicibus glomeratione consertos.

(b) Editi, diffusa. At nostri tres mss., diffusam.
Græce καὶ διὰ τῶν μηχοτάτων διήχουσαν.

(c) Codex noster et Colb. primus perinde ut editi,
irrationalib[us] æstimeris. Alter Colb., irrationalib[us]
extiteris: quod expressum est ad verbum e Græcis,
χλογώτερος ή. Statim editi, emittant. Antiqui libri,
emittunt. Ibidem duo mss., saleri videntur. Subinde
editi, demonstrationem. At mss., demonstrationem.

(d) Illud, παρὰ τῶν σιωπῶν, Eustathius ita Latinæ
reddidit, a tactis: sed malim, a tacentibus, a mutis.
Ita habet Colb. secundus, quæ autem ratio sit attentius
audiamus. Sed credere par est librarium ea quæ ha-

A succendentis hiberni deterriti, in altiora maris loca,
quæ sunt tranquilliora, se conferunt.

5. Spectavi hæc ego et admiratus sum Dei sa-
pientiam, quia irrationalib[us] animantes, providæ
custodesque salutis habentur propriæ, et intelligunt
quid sibi sit conveniens, quid adversum. Nos igitur
(e) quid dicemus, qui ratione sumus honestati,
promissionibus invitati, spiritualiter eruditæ, pisci-
bus irrationalib[us] nostra negotia disponentes? Licet
illis etiam studium sit scientiæ futurorum. Nos au-
tem infidelitate futuri sæculi depravati, nostram
vitam per actus fœdissimos, et illicitas voluptates
expendimus. Pisces igitur tot maris intervalla trans-
currunt, ut possint invenire quod utile est. Quid
tandem tu dicturus es, habens cohærentem tibi de-
sidiam, quæ nequitiæ princeps est? Nullus igitur de
ignoratione causetur: naturalis enim nobis insita
est ratio, vel in appetendam bonorum familiarita-
tem, vel in declinandam noxiæ læsionem. Itaque
non recepam ab exemplis animalium marinorum;
quoniam hæc nobis exempla proposuimus exami-
nanda. Audivi ego quemdam de littoreis habitatori-
bus roferentem quia maritimus echinus, cum sit vi-
liissimus ac spribilis, fit index sæpe navigantibus fu-
ture serenitatis aut biemis. Nam cum præsenserit
flatus imminere ventorum, sub lapide se collocat, quo
velut (f) anchoræ dente subnixus, quassationem tem-
pestatis evitet. Patiturque se tantisper deprimi pon-
dere superposito, dummodo non jactetur a flucti-
bus. Hoc cum viderint signum nautici, sciunt mox
ventorum fremitum concitandum. Et certe nullus as-
trologus, aut Chaldæus ortu siderum colligens aeris
qualitatem, docuit echinum. sed maris tempestatum
que Dominus huic quoque animali exiguo, magnificæ
sapiencie suæ manifesta vestigia signavit. Ita nihil
improvidum, nihil prætermisum est apud Deum
cuncta enim speculatur oculus ille insopitus, et om-
nibus præsto est, remedia salutis portans. Qui si
echinum suæ visitationis non reliquit exsorem: te,
tuaque o homo non respiciet? *Viri diligite vestras coniuges* (Ephes. v, 25). Quod etsi terrarum interjecta
prolixitas disjungere vos ad tempus forte videbitur,
naturæ tamen fœdus, et benedictionis jugum sit vo-
bis indiscreta conjunctio. Vipera cum sit sævissima
serpentium, pergit ad connubium murem, sibilisque
bebat exemplaria secutum non esse, sed nonnihil
mutasse de suo; id quod videtur, ut jam notavi, ali-
quibus locis fecisse. Paulo post Colb. secundus habet
in contextu ab imo fundo concitatur; sed sic tamen,
ut vulgatam lectionem in margine præferat.

(e) Editi, quid dicimus? Antiqui duo libri, quid dice-
mus? Statim editi, piscibus irrationalibus. Vetus co-
dex noster cum Colb. secundo, piscibus irrationali-
bus: quod verius meliusque arbitramur, ob illud
Basilii, τῶν ιγόνων ἀλογώτερον. Nec ita multo post
mss. duo, venturi sæculi.

(f) Editi et Colb. primus, velut anchoræ dente. Alter
Colb. velut anchoræ dente. Codex noster, velut an-
chora edente. Quarum lectionum quæ aptior sit ma-
gisque idonea dicere non queo: cum omnes ex æquo
carruptæ esse videantur: illud tamen Basilii, ὡς περ
τὸν ἄρχοντα βεβολας, dum lego, suspicor scripsisse
Eustathium velut unchora stante, sic ut stans idem
ei fuerit quod stabilis.

significans se venisse, provocat eam de profundo maris, ad consortium nuptiale procedere, quæ mox obediens copulatur ei. Quid igitur iste sermo desiderat? quia licet et asper sit vir et moribus habetur immitis, **742** hunc tamen uxori ferre necessario debet, nullis occasionibus contractam semel dirimens affectionem. At vero dicis illum iracundum esse vel crudelem, sed maritus est; vinolentum, sed conjunetus tibi est per naturam; durum et implacabilem, sed corporis tui pars habetur pretiosior.

6. Audiat et maritus congruam sibi admonitionem. Vipera pestiferum virus evomit nuptialis causa reverentiae; tu feritatem animi, et amaritudinem non deponis, coactus pudore conjugii? Forte autem viperæ nobis exemplum alias etiam reperiemus esse conveniens, quia magis adulterium naturæ facit coitio viperæ cum murena. Recognoscant igitur, qui alienis matrimoniis insidias parant, quali bestiæ comparantur. Itaque unum est semper propositum, quo possit Ecclesia fabricari: èt ob hoc horror, ut cessent libidines flagitiosorum marinis exemplis et terrestribus castigandæ. Hic me sermonem statuere, tam vespertinum tempus, quam corporis cogit infirmitas. Nam plura forent quæ (a) tractatui debere inus adjicere, præsertim cum studiosi sint auditores, et super his quæ in mari nascuntur, admiratione dignissimis, vel de ipso mari, quomodo aqua ejus gelatur in salem, vel quomodo lapis ille pretiosus, qui corallius nominatur, herba est dum habetur in pelago, postquam vero in aerem fuerit inde educta, mox mutatur in lapidem. Vel unde vilissimis animantium ostreis, margaritam pretio gravem natura subjicit, ut eam quam reges magnopere desiderant, per littus et asperas cautes testa inclusam conchæ, pauper piscator inveniat. Unde aurosam lanam maritimæ nutriendi pinnæ; vel unde purpuram conchilia ministrant imperatoriibus aquæ florum omnium pulchritudinem, venustate proprii coloris exsuperat. (b) Ejiciant aquæ. Quid non necessarium factum est? aut quid non optimum, vita nostræ collatum est? quorum pars ministeriis hominum proficit, alia sibi contemplatio mirabilis vindicat creature. Nonnulla terribilia, quæ nostram scilicet desidiam coercent. Fecit Deus cetos (c) magnos, non vero quia ab aliis piscibus exquis majus

(a) Editi, tractui. Libri veteres, tractatui.

(b) Editi, ejiciunt aquæ. At duo mss., ejiciant aquæ.

(c) Editi, cetos magnos non variis, quia ambaris aliis piscibus, quo nihil ineptius unquam vidi. Nihilo emendatores sunt libri veteres Colbertini. Codex noster secunda quidem manu, sed antiqua tamen, sibchet, non vero quia ab aliis piscibus exquis, etc. Et hæc lectio videri potest quibusdam mendosaque esse: ego tamen aliter de ea judico. Puto igitur voculam ab hoc loco idem valere quod voculam præ, hac sonantis: Magni pisces dicuntur magni non præ exquis piscibus, sed quod similes sunt montium excelsorum. Particulam autem ab aliquando sumi pro particula præ notissimum est vel ex Luca, cuius illud est xviii. 14: Dico vobis, idescendit hic justificatus in domum suam ab illo, hoc est præ illo.

(d) Editi et mss., antiquum pontum; sed non du-

A est, idcirco magnum dicitur, sed quia immanitatem membrorum, montibus coæquatur excelsis, quod etiam sæpe putatur esse insula, cum se ad summam undas leni natatu sustulerit. Hoc tamen non in littoribus usitatis, aut in locis habitabilibus diversatur, sed (d) antiquum pontum fertur incolere. Tales igitur ad incutendum nobis timorem atque terrorem bellus sunt formatæ. Cum vero audieris, quia naves ingentes, sinu tumentes velorum, ventoque prospere volitantes in pelago piscis tenuissimus ita retardat ac retinet, ut diutius efficiantur immobiles, velut quibusdam fundatæ radicibus in profunde: nonne et per (e) hoc minimum animal divinæ virtutis accipies documentum? Neque enim solus canis aut xifius, aut balæna formidolosa est; sed etiam pastinacæ aculeus, (f) et certe defunctæ, lepusque marinus, pari timore carentur; indeclinabilem celaremque portando perniciem. Quæ cum ita sint, maluit te providentia Conditoris semper esse pervigilem: quatenus in eum fidens, cunctas subinde noxias pestes effugias. Sed jam de gurgite pelagi remeantes revertamur ad terram. Nam alia nobis ex aliis occurrentia creature miracula, velut quidam fluctus crebris alternisque jactationibus nostrum submersere sermonem. Et (g) sane mirabor, si non sensus noster causis ingentioribus occupatus in terram denuo, sicut Jonas in mare refugiat. Quamobrem videtur mibi disputationis series nostræ, multis implexa miraculorum millibus, ac sive mediocritatis obliterata, similis esse navigantibus in alto, qui ad certum locum eorum minime dirigentes, ignorant quantum spatii velificando perregerint. Quod utique nostro sermoni provenisse probavimus, qui dæm per creaturæ tramites latius evagatur, multitudinem relatorum sensu non percipit. Sed quanquam sit cupidus audiendi cœtus astantium, jucundissimaque cordibus eorum videatur dominicorum narratio mirabilem; tamen hic finem facimus disserendi, sequenti die residua fenoris soluturi. Nunc vero simul omnes gratias super his quæ dicta sunt referamus: et supplementum eorum quæ minus explicuimus, postulemus, faciatque nos inter ipsas epulas reminisci, quæ vel mane, vel ad vesperam noster affatus exprompsit, eorumque memoriam cohærere vobis, etiam cum somno

bito quin mendum sit librariorum, qui pro *Attanicum* scripserunt antiquum. Græce, τὸ Ἀτλαντικόν. Statim Colb. secundus, tumentes. Alii duo mss. et editi, tumentes.

(e) Libri impressi, et hoc per minimum. At mss. duo, et per hoc minimum. Mox editi, xipius. Libri veteres, xifius. In Greco, ξιφίας.

(f) Editi et Colb, primus, et certæ defunctæ. Alter Colb., et cores defunctæ. Sed librarii, qui falso sibi persuasissent sermonem hic de novo aliquo piscium genere institui, nodum in scirpo quæsierunt. Vetus noster codex, et certæ defunctæ, hoc est et defunctæ utique. Legitur apud Basilium, καὶ ταῦτα τεχνα.

(g) Editi, quia sane. Libri veteres, et sane. Aliquanto post editi et Colb. primus, ad certum locum minime dirigentes. Alter Colb., ad certum cursum minime dirigentes. Liber noster vetus uti in contextu.

quiescitis, et suavitatem quam interdiu percepistis, secundum genus : quadrupedes, et serpentes, et bestias secundum genus. Et factum est sic. Venit præceptio passim gradiens, et recepit terra proprium (a) cursum. Ibi jussit aquas ejicere reptilia animarum vivarum : hic, Ejicat terra animam vivam. Putasne ergo

A 2), meditando die noctuque legem Domini, cui gloria et honor, nunc et semper, et in secula sanctorum. Amen.

LIBER OCTAVUS.

743 1. *Et dicit Deus : Ejicat terra animam secundum genus : quadrupedes, et serpentes, et bestias secundum genus. Et factum est sic.* Venit præceptio passim gradiens, et recepit terra proprium (a) cursum. Ibi jussit aquas ejicere reptilia animarum vivarum : hic, *Ejicat terra animam vivam.* Putasne ergo est animata tellus et locus præbebitur vaniloquis Manicheis, animam terræ dandi ? Non omnimodis, quia dixit, *Ejicat*, quod in ipsa erat, eduxit, sed Deus qui præceptionem dedit, etiam virtutem terræ tribuit educendi. Neque (b) enim cum audisset, ut herbam germinaret feni, et lignum fructuosum, latens intra se videlicet, herbam feni tantum protulit, nec palmas, aut esculos, aut cypresses, in suis abstrusa sinibus, ad superna produxit ; sed sermo divinus nascentium profecto creator est, *Germinet terra*, non ut quod habebat, educeret ; sed ut quod non haberet assumeret, Deo scilicet operationis ei præbente virtutem. Sic et modo : *Ejicat animam* : non eam quæ recondita erat in terra, sed quæ illi a Deo collata est per mandatum. Deinde in contrarium Manicheis sermo vertendus est. Si enim animam quam habebat tellus eduxit, exanimis ipsa facta est. Sed eorum quidem detectabilitas nota subinde est. Illud sane videamus, cur aquæ jussæ sunt reptilia vivarum animarum producere, tellus autem animam vivam. Arbitramur igitur eo quod natura natantium (c) imperfectam quodammodo putatur habere vitam : ob hoo quia crassiores sunt aquæ. Nam denique tardior auditus est animantibus in aqua degentibus, et visus hebetior, ut pote per aquam cernendo, nec ulla apud eos (d) memoria, vel opinatio, vel agnitus est proximorum. Declarat ergo sermo divinus, quia vita carnalis aquariorum moderatur animi motionibus. Nam in terrigenis bestiis, quæ vitam perfectiore sortitæ sunt, animus corporis obtinet principatum. Etenim sensus earum vegetior est, manifestaque animalia cum præsentium maximam curam gerant, tunc diligenter memoriam custodiunt transactorum. Unde considerandum est (e) quod piscium quidem corpora animata produxit aqua :

(a) Editi et mss., *proprium cursum*. Sed non facile adduci potero, ut credam Eustathium ita scripsisse. Mihi nescio quomodo verisimilius fit eum, ex Basiliiano illo, τὸν κόσμον, effecisse et scripsisse *cosmum*, hoc est *ornatum* ; librarios vero insolentia vocis deceptos, ex *cosmum* effecisse *cursum*.

(b) *Vox enim ex libris veteribus addita est.*

(c) Editi et Colb. primus, *perfectam*, reluctante Græco atque renitente. Codex noster, *imperfecta*. Alter Colb., *imperfectam*. Græco, ἀπελεόπα.

(d) *Editi, memorialis opinatio vel agnitus proximorum.* Vetus noster codex et Colb. secundus, *memoria vel opinatio vel agnitus est proximorum* : quod expressum est ex Græcis illis, μνήμη... φαντασία... ἐπίγνωσις.

(e) Antiqui duo libri considerandum est quia, minus quidem recte, sed ob id potius credi potest Eustathius ita locutus fuisse. Aliquaudo post editi,

reptilia enim animarum vivarum produxit, ut Scriptura significat, in terrestribus autem anima corpore regens, generari præcepta est, ut pote quæ plus vivæ virtutis assumpserint, quamquam ipsa que terrestria sint irrationalia, tamen unumquaque eorum multa per naturalem vocem super animi passionem significat. Nam et lætitiam et mordorem, et inediem, et separationem suorum, variasque molestias voce declarant, cum aquaria non (f) soluta, sed etiam immittit sint et indocta, et ad omnem vitæ societatem prorsus hominibus intractabilia. *Recognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui* (Isai. 1, 3), piscis vero nunquam potuit cognoscere nutrimenta præstantem. Intelligi asinus et hominis consuetam vocem, novit iter quo sepius ambulavit, interdumque dux sit agitator suo, cum erraverit, ad audiendum ita vehementer acutus, ut nullum ei possit de terrestribus comparari. Camelus habet semper tenacem memoria malorum ; et ad iracundiam gravis, et perseverans est. Denique si fuerit percussus, diu dissimula dolore, cum reperit opportunum tempus, illata protinus reponit injuriam. Sed hunc nulla de marinis belluis imitatur. Audite igitur, iracundi homines, qui recordationem dudum lassionis accepti pro virtute maxima affectatis, cui bellus similis habemini, quando proprium bilem, (g) tanquam a quam scintillam cinere sopitam, usque eo retinet in cordibus, quoque nacti occasionem, stimul doloris, velut igniculum parvum, fomite nutritus suscitatis in flamman.

2. *Ejicat terra animam vivam.* Cur terra producit animam vivam ? ut differentiam discas animæ pecoris hominisque. Et paulo quidem inferius cognoscit quomodo anima sit hominis constituta : nunc vero audi de anima mortuorum, quia secundum Scripturam cunctorum animalium anima sanguis est proprius. Sanguis autem gelatus converti solet in carnem, et autem corrupta reddit in terram. Merito ergo tabescit anima jumentorum. *Ejicat terra animam vivam.* Vide consequentiam (h) animæ ad sanguinem, sanguis ipsa quæque. Antiqui duo libri, ipsa quoque.

(f) Editi, non solum multa. Libri veteres, *multa* ; ita legi oportere aperte ostendit Basilianum illum. Paulo post vetus noster codex et Colb. secundus, *intractabilia*, bene. Editi et Colb. primi *intractabilia*, invito Græco, ἀμεταχειρίστα. Subin duo mss., *potest dignoscere*.

(g) Addita est vox aliquam ex libris antiquis. A quanto infra Colb. secundus, *sanguis autem consuetus*.

(h) In editis et in Colb. primo corrupte legit anima ad sanguinem, sanguis ad carnem, caro ad terram ; et emendate in aliis duobus codicibus scriptum invenimus, animæ ad sanguinem, etc., ut contextu. Basilius scripsit, φυσικὸς πρὸς αἷμα, αἷμα πρὸς σάρκα, etc. ; hoc ipso in loco editi *repetens* Libri veteres, *repedando*.

nis ad carnem, carnis ad terram. Iterumque resolvens hæc, redi repedando per eadem, id est de terra ad carnem, acarne in sanguinem, a sanguine in animam, et invenies quia pecorum animus terra est. Nec eam opineris antiquiore esse substantia corporalis illorum : 744 nec (a) expectare, ut cum corpore dissolvatur. Fuge garrulitates anxias philosophorum, qui asserere non erubescunt suas canumque animas similem tenere speciem. Siquidem profidentur etiam mulieres se quondam, pisces, fruticesque fuisse. Ego autem si fuerunt aliquando pisces, quod non credam; tamen dum ista scriberent, irrationabiliores, piscibus habebantur. *Ejcial terra animam viram.* Quare igitur passim currente sermone, subito non brevi tempore continuerim, credo mirari nonnullos astantium, quanquam studiosissimos auditores non arbitror causas ignorare silentii; quippe qui respectu nutuque inter se vicissim, ad memoriam nos eorum, quæ intermisimus reduxerunt. Certam enim partem creaturæ non vilissimam pene (b) præterivimus indiscussam. *Ejcient aquæ reptilia animarum vivarum, secundum genus, et volatilia sub firmamento cœli.* (c) Dixeramus superius de natantibus, quantum tempus permiserat vespertinum; hodie transimus ad examinationem terrestrium. Sed interea nos in narratione media volucres effugerunt. Quapropter imitandi sunt nobis oblikti viatores, qui cum aliquid in mansione reliquerint pretiosum, quamvis maximam partem viæ progrediendo confecerint, revertuntur: dignum laborem sue negligentes perferentes: (d) sic et nobis per eundem quem venimus callem redeundum est. Neque enim contemptibile est quod omisimus: ut pote quæ tertia portio sit animalium creaturæ. Nam tria genera sunt animantium, terrestrium, volatilium, marinorum. *Ejcient, inquit, aquæ reptilia animarum vivarum secundum genus, et volatilia volantia sub firmamento cœli secundum genus.* Cur igitur ex elemento maris, avibus quoque nativitatem tribuit? Quia velut affinitas quædam volucribus habetur et piscibus. Sicut enim pisces aquam secant motibus alarum in priora tendentes, caudæ vero gubernaculo flexus dirigunt proprios, ita et aves aerem pennis credunt natando perrumpere. Ergo quoniam una proprietas in genere utroque natandi est, (e) eadem illis etiam suppetit ex aqua cognatio. Quorum hec

(a) Illud nec expectare ut cum corpore dissolvatur. non sat in intelligo. Videtur omissa fuisse a librariis voca non: nec expectare ut cum corpore non dissolvatur. Quanto clarius hoc leguntur apud Basilium, cuius hæc sunt. Μή νόμικε πρασβυτέρων εἶναι τῆς τοῦ σῶματος αὐτῶν ὑποστάσως, μηδὲ ἐπιδιαμνούσων μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς διάλυσιν, *Cave existimes animam constitutionis corporis ipsorum vestiutiorem esse, aut ipsam post carnis dissolutionem permanere.*

(b) Editi; præterimus. Antiqui duo libri, præterimus.

(c) Colb. secundus, *dixeramus superius de nativitatibus aquatilibus.* Statim editi, invitandi sunt. Libri veteres, imitandi sunt, satis accommodatae ad Græcum, χατὰ τοῦ ἐπιλήσμονας τῶν δοιατόρων.

(d) Totum illud sic et nobis per eundem quem venimus callem redeundum est, addidimus ex nostris codicibus

A differentia est, quia nullus alitum sine pedibus esse potest, ut pote qui pastum consequuntur e terra, et ob hoc necessario pedum potiuntur obsequio. Raptoribus autem etiam unguium acies, ad convectandas prædas accommodata est. Nam cæteris tam propter alimonias quæstum, quam propter aliam vitæ dispensationem pedum ministeria sunt tributa. Paucæ vero avium pedes inutiles habent, neque gressui neque venatui opportunos, sicut hirundines, meropesque, quibus esca solo præbetur ex aere. Sed hirundo solet volare depressior, terramque pene contingere, ut per hoc usum pedum videatur explere.

B 3. Sunt sane multa genera quæ, si quis eo modo voluerit explicare quo nos piscium multitudinem pro parte descriptsimus, inveniet unum quidem avium cunctarum generale vocabulum, sed plurimas in his differentias, vel habitus, vel (l) magnitudinis, vel coloris. Nam et morum, et actuum, et victus nimia diversitate distinctæ sunt. Quidam autem affectaverunt nominibus circa eas ut variis, ut tanquam per inusitata sigilla novæ inauditæque nuncupationis proprietas in singulis volucrum generibus (g) agnoscat. Sed nobis sufficiens est significatio, ad qualitatem cujusque generis contemplandum, ususque communis Scripturæ, quæ mundas immundasque discernit. Aliud enim est genus earum quæ carne vescuntur, aliaque forma, suis congruens moribus: habent enim falcatos unguis, obuncum rostrum, volatum pernicem, quo præda citius capiatur, disceptaque pedibus, facilem cibum suggerat captori. Alia species est earum quæ seminibus nutriuntur, et alia earum quæ pro alimonia percipiunt quidquid casus obtulerit. Et in his rursus maxima differentia est. Quædam enim sunt gregales, exceptis prædaticribus: quæram nulla cum aliis præter coitum sociatur. Aliæ sunt communiter viventes, sicut columbæ, sturni, grues, et graculi: ex quibus quædam sine ducibus habentur, semetipsas regentes, aliæ sub moderamine continentur, ut grues. Est etiam in eis alia discretio, secundum quam certas videamus advenas esse, alias indigenas. Nonnullas hinc me compellente, (h) causa pastus, ad peregrina discendere. Plurimas mansuetas fieri, et patientes: exceptis infirmioribus, quæ propter nimiam timiditatem, conrectationem manus nequeunt tolerare. Aliæ inter homines diversantur, iisdem quibus

D Græce, οὗτω καὶ ἡμῖν ὡς ἔoux τὴν αὐτὴν πάλιν βαδίστων. Mox Colb. secundus, *elementum maris;* quo exemplo rursus confirmari potest quod diximus, libarium, cum recepta lectio ei non placaret, aliquid identidem de suo immutasse.

(e) Editi, et eadem illa etiam. Libri veteres ita ut edendum curavimus. Aliquando post editi, raptoribus avium etiam. Libri antiqui, raptoribus autem etiam. Nec ita multo infra libri impressi, ad converlendas prædas. At nostri tres mss., ad consecrandas prædas.

(f) Editi et duo mss., vel magnitudines, vel colores. Alius ms. vel magnitudinis vel coloris bene. Statim editi, uti ut tanquam. Antiqui duo libri, ut variis, ut tanquam.

(g) Hoc loco aliquid omissum est aut a librariis, aut Eustathio ipso. Lege homil. 8, num. 3.

(h) Editi, causa partus. Antiqui duo libri, causa pastus.

illi domiciliis commanentes, aliæ locis desertis et A montibus 745 delectantur. Est etiam avibus magna differentia vocum, et sua cuique proprietas. Sunt enim quædam loquaces et garrulæ, aliæ taciturnæ: nonnullæ canoræ atque clamoræ, certæ stri dulæ, nullumque penitus habentes cantum. Aliæ naturaliter simulatrices sunt, vel ex hominum traditionibus eruditæ. Aliæ unicum, nunquamque mutabilem sonum vocis habent. Lascivus est gallus, diligens pavo, libidinosa columba, domesticaque gallina. Dolosus et zelotypus perdix; interdumque venantibus hominibus, ad aliorum captum malitiose consentiens; et omnino multiplex in illis actuum morumque discretio est.

4. Sunt et certa animalia urbana, si tamen urbanitatis est ad unum communemque finem, operacionem perducere singulorum: sicut in apibus est vivere, quibus communis habitatio est, et volatus, et unus labor omnibus, et quod maximum est sub regibus et ducibus una quæque proprium munus exercet. Nec prius audent campos patentes appetere, quam suum principem viderint volasse. Rex autem apud eas non constitutur a populo, nam sæpe suffragia multitudinis imperitæ solent indigos ad culmen imperiale provehere, nec regnum sorte præstatur. Sunt enim irrationabiles exitus uræ, quippe quæ sæpius infimo cuique potestatum decernit insignia. Sed nec ex parentum hæreditate imperialia sceptra traduntur, quoniam principum liberi per voluptates et delicias facile corrumptuntur, et recordes efficiuntur ac stulti. Sed naturæ judicio, qui dignus fuerit, insulas (a) accipit principatus, non minus preceritate membrorum quam lenitate morum cæteris præstans, et habet spicula quædam, sed his ad læsionem non uitit aliorum. Ita leges quasdam tacitas eis natura præscripsit, quibus retinentur ad inferenda tormenta supplicibus. Ipsæ vero apes si secutæ non fuerint instituta regnantium, propria pœnitudine castigantur. Nam si pupugerint aliquem, dimittunt animam cum aculeo simul in vulnere. Audiant hæc Christiani, quibus mandatum est, nulli malum pro malo reponere, in bonitate superare malitiam. Quamobrem imitamini mores (b) apium: quæ nulli molestiam facientes, nec aliena patrimonia rapientes, fingunt quidem fomas constructos ex floribus, mel autem de humore roscido, qui arborum foliis insidet, ore collectum in cereis recondunt cellis. Nam denique liquidus habetur mel, quod primo percipitur, deinde paullatim tempore procedente digestum, ad suam spissitudinem suavitatemque revertitur. Non immer-

(a) Editi, accepit. Libri, veteres, accipit.

(b) Codex unus, apum. Statim Colb. secundus, nec aliena patrimonia. Alii mss. una cum editis, alia patrimonia. Aliquanto post Colb. secundus, quod primum percipitur.

(c) Editi, *Cur sic? quia sic.* Colb. secundus, et *quia sic sapienter.* Liber noster vetus, *Et sic, quia sic,* etc.

(d) Editi et duo mss., maneret, inepit. At Colb. secundus, maneret, satis accommodate ad Græcum verbum, διεκτίπτη. Ibidem editi, *disce quoniam.* Libri antiqui, *disce quomodo.*

A to ergo tantarum laudum apes gloriam consequuntur: utpote quas laboriosas et sapientes vocitavit antiquitas. Ita studiose victum proprium reponentes, quarum nuns, tam regibus quam privatis remedia salutis impertit. Et sic, quia sic (b) sapienter horrea mellis ædificant. In tenera enim membrana crebras thecas, sibique contiguas exstruunt: ut earum condensatio tenuissimæ textu compaginatioñis arcta, et fulta velut quibusdam repagulis opus omne continet. Unumquoque vero spiramen mutuo strictum nexus sustentatur ab alio, et subtilissima fororum interseptione discluditur: qui binis, aut ternis super sesunt ordinati tegminibus. Neque enim directas vel simplices cavernarum profunditales efficere maluerunt, ne sui pondere stipatus humor (d) manaret extinsecus. *Disce quomodo geometriæ affectatio, sapientissimis apibus comparata postponitur.* Sex enim angulis totidemque lateribus, cerarum fistulæ continentur, nec tamen erectæ sunt, ne fundus videlicet laboraret, si junctuarum vacuus foret auxilio. Sed inferiores illi sex anguli, sedes et firmamentum quoddam superjectis abentur: quo (e) tolerabiliter pondus superpositum subvectarent, humoremque reconditus in cavationibus singulis conservarent.

5. Quis igitur volatilium valeat diligenter cunctas proprietates exponere? Vel quemodmodum grues excubias viciissim noctu suscipiunt, quarum aliis corpora sopore curantibus, nonnullæ tuitiōnem illis peribent vigilando. Quæ cum statutum sibi tempus excubandi peregerint, ipsæ quidem clamore dato, quiescere incipiunt, aliæ vero sorte succedunt. Hunc autem ordinem et in volatu custodiunt, dum diversis vicibus (f) operam ducenti coguntur explorare. Ciconiæ sane non procul distant ab his, quibus rationabilis collata prudentia est. Nam uno tempore simul omnes adveniunt, itemque sub uno signo cunctæ pariter ad longinqua discedunt. Suffragantur autem eis cornices, quas et proficiscentes honorifice prosequuntur, et sicut mihi videtur auxilium præstant illis, adversus quasdam volucres pugnaturis. Cujus rei certum est documentum: primum quidem, quia cornix eo tempore penitus non videtur: deinde quod sauciae redeunt, manifestissima præliorum signa demonstrant. Quis, rogo, illis hospitalitatis jura mandavit? Aut quis sub comminatione præcepit ut ciconias in procinctu positas suo non destituerent comitatu? Audiant hæc avari homines, qui (h) negata peregrinis adventantibus humanitate, januas suas claudunt, et nec tectis eos succedere noctis aut hiemis tempore patiuntur. Liberalitas vero quæ senibus ciconiis a junioribus exhibetur

(e) Editi, quod tolerabiliter. At mss. duo, quo tolerabiliter. Aliquanto post Colb. secundus, *altis corporali sopore cubantibus.* Subinde idem codex, ipse quidem. Vox ultima ab editis aberat.

(f) Colb. secundus, *operam ducenti coguntur implere.* Aliquanto post editi, *primum, quia.* Colb. secundus, *primo quidem, quia.* Codex noster, *primum quidem, quia.*

(g) Colb. secundus, *qui negant... humanitatem.* Paulus post editi et duo mss., *eos succedere.* Colb. secundus, *eos suspicere.* Haud longe editi, *patientur.* At mss., *valiuntur.*

sufficeret hominum filios, si malent advertere, amatores suorum reddere genitorum. Quis enim tam insipiens est, ut non se (a) censeat nominia notari, cum avibus irrationalibus cultu postponitur pietatis? Illæ parentes suos ætate confessos pennisque eorum vetustate dejectis, circumstantes, propriis plumis fôvent, **746** alimoniamque convectant, et in volatu quod potuerint, hinc inde se supponentes, senectæ lassitudinem consolantur, alarum suarum eas auxilio sustentantes. Quæ res per omnes ubique gentes ita percrebuit, ut hodie remuneratio delati beneficij apud Græcos ἀντιπελάργων nominetur. Quapropter nemo se penitus obtentu paupertatis excusans, de vita propria desperet, quamvis nullæ domi suppeditent facultates, dum (b) ingeniosam contemplatur hirundinem. Illa enim in fabricando nido paleas quidem ore comportat, limum autem pedibus ferre non valens, alarum summitates humectat in fluvio, deinde in cinere volutatu, clementi usum videtur explorare. Paula, timque surculos inter se luto apposito, velut quadam glute conjugens, suos educat pullos. Quorum si quispiam oculos effoderit, habet eorum mater a natura sibi traditam medicinam, qua mox ad sanitatem fetuum suorum reducat aspectum. Hæc te videlicet hortabuntur, ne ad (c) improbitatem velis egestatis occasione converti, nec in pessimis artibus spem vivendi collocans, immunis bonitatis exorsaque reddaris, sed ad Deum confugias: qui cum hirundinam magna donaverit, quanto majora præstabit his qui eum tota mentis intentione implorant? Alcyon avicula est quædam in littoribus mariis fetare consueta, quæ aper ipam arenam ponit ova, eo tempore quo mare multis gravibusque ventorum flatibus commovetur: sed tamen omnes tunc tempestates procellæque sedantur per integros septem dies, quibus avis memorata cubare narratur: nutriendorumque gratia pullorum, postquam fuerunt de ovis educti, septem dies alios filii Deus magnorum largitor adjectit, quos dies nautici diligenter obseruantes, alcyonios eos vocant. Hæc tibi præscripta sunt, super remedis indubitanter a Deo salutaribus deprecandis. Quid enim non mirabile fiat tui causa, qui ad imaginem Dei factus es, cum propter avem parvulam maximum formidolosumque mare videas tempestuoso tempore fieri tranquillum, divina præceptione frenatum?

6. Turturam ferunt si quando casu aliquo separetur a conjugi, nullatenus coire cum altero, sed memoria prioris connubii perdurante, contractum secundæ copulationis abnuere. Audiant mulieres quo-

(a) Editi, ut non recensat. Vetus noster codex, ut non se censeat. Paulo post mss., hodieque. Vocula que debeat in vulgatis.

(b) Editi, domi ingeniosam. Libri veteres, dum trægentiosam. Haud longe editi et duo mss., velut quædam glute. Alius codex, velut quodam glute; ubi suspicari licet Eustathium ex Græco scripsisse, velut quodam glutine, οἶον καλλῆ τινι.

(c) Colb. secundus, ad prævialem. Aliquanto post idem codex, tota intentione cordis implorant.

A modo apud aves irrationalibus continentia viduitatis frequentibus nuptiis antefertur. Aquila in educandis pullis propriis injusta fertur esse. Duobus enim procreatis, unum verberibus alarum (d) mulctatum projicit in terram, alterum recentatum fovet. Ita propter victimus inopiam cogitur negare quem genuit, nec tamen eum sinit interire ossifragus, sed assumptum propriis applicat pullis, et studiose nutrit. Tales sunt nonnulli parentes hominum, qui paupertatem causati suos exponunt liberos, vel hereditatis sortem non æquam constituant inter eos. Quibus quoniam pares causas præstitere nascendi, justum esset ut his vivendi etiam parem tribuerent portionem. Ne velis ergo prædatricum avium mores æmulari, quæ cum viderint pullos suos jam volatui (e) confidentes, de nidis eos præcipites exturbant atque projiciunt, nullam penitus illis curam deinceps impendentes. Laudatur e contra circa netos cornicis affectio, quos et volantes prosequitur, et escam largiter subministrat. Certæ vero volucres, ad nutriendos sovendosque fetus, masculorum juvamine non utuntur. Aliæ sane earum quæ altius volitant steriles omnino sunt, sicut vultures, quos asserunt sine coitu generare, præcipue cum sint longævi. Nam vitam eorum centum annis manere (f) affirmant. Sit igitur hæc tibi pars historia notata de avibus, ut cum videris aliquos cachinantes, propter ineffabile mysterium catholica fidei, quod quasi impossibile sit, alienumque naturæ virginem peperisse, statu virginitatis integro custodito, cogites quia ille qui dignatus est in stultitia prædicationis salvare credentes, idem quoque nobis innumerabiles causas ex natura sumptas ad fidelitatem mirabilem præstet.

7. Ejiciant aquæ neptilia vivarum animarum, et volatilia voluntia super terram sub firmamento cœli. Volare ideo (g) jussæ sunt super terram, quia victus omnibus e terra suppeditat. Sub firmamento autem cœli dixit, propter illa quæ supra disseruimus. Cœlum autem hic intelligere debemus, a cernendo dictum: Græce οὐρανὸς vocatur ἀντὶ τοῦ ὅρασθαι. Nam comparatione corporis ætherei, aer iste, qui super nos est, ex vaporibus terra concretus et crassus efficitur. Habes igitur polum decoratum, terram formosissimam, mare opulentissimum, aerem repletum avibus: quæ omnia ex nihilo ad hanc vitam Dei præceptione producta sunt. Et alia multa quæ nunc consulto sermo præteriit, ne in hisdem diutius commoratus, modum disputandi videretur excedere. Tu autem cuncta hæc tecum ipse reputans, et intente sapientiam Dei, quæ in omnibus habetur, inquirens,

(d) Editi, multarum, male. Libri antiqui, mulctatum.

(e) Editi, confidentes, nidis eos præcipites exturbant ac projiciunt. Libri veteres ita ut edidimus.

(f) Antiqui duo libri, confirmant.

(g) Colb. secundus, jussæ sunt. Si leges jussæ sunt, velim subaudias vocem aves. Vocem supradæ ex nostris codicibus paulo post addidimus. Subinde Colb. secundus, consulto sermone præteriit.

nunquam (*a*) deficias admirando, nec Conditorem glorificando desistas. Habes etiam volatilia nocturna (*b*) et diurna. Vespertilioes enim et noctuæ lucifugæ sunt. **747** Ergo si quando te minime sopor oppresserit, sufficiet te conversationis eorum examinatio, vitæque proprietas ad prædicandam sapientiam Creatoris impellere, quomodo luscinia vigilat ovis incubans omni tempore noctis cantilenam trahendo, quomodo etiam vespertilioes non minus quadrupedes sunt quam pennatae, quas etiam solas ex avibus omnibus dentes habere constat; et catulos prooreare feruntur; aut in aere non plumis, sed quadam membrana pellita volare. Est etiam illis mutua inter se magnaque dilectio per naturam. Nam velut setæ quædam (*c*) piscatoris de alternis hærent nexibus: quod in hominibus utique videmus non facile provenire, quorum nonnulli separati ab aliorum conversationibus singularitate et solitudine delectantur. Quomodo etiam nocturnam oculissimiles habentur sacerularis sapientiæ professores. Nam et illarum aspectus noctibus quidem acrior est, exorto autem sole cæccatur, sicut istorum cum sit acutissimus ad contemplandam vanitatem sensus, erga inquisitionem versæ lucis bebescit. Interdiu autem facile tibi est admirationem Conditoris undique attrahere; quemadmodum gallus domesticus homines ad labores compellit et opera, claraque voce proclamans, solem procul advenire significat. Anserum quoque genus, quam vigilans habetur et providum, et cito sentiens quæ tentantur occulte? li quandam urbem Romam nocturnis hostium liberasse dicuntur insidiis: quos per (*d*) occultos aditus latenter ingredi molientes arcemque pervadere, festinanter prodidere clamando. In quo autem genere propria miracula non usquequaque natura demonstrat? Quis vulturibus futuram nuntiat hominum mortem, quos contra se bella gesturos, mox catervæ vulturum presequuntur, armorumque instructione vel apparatu, qualissit exitus habendus intelligunt? Quod quidem non procul est rationis humanæ. Quemadmodum etiam tibi locustarum expeditiones (*e*) aperiam? Quæ sub uno signo propriis egressæ de sedibus in spatiose campo castra constituent, et non ante subjecta contingunt, quam datur eis divina præceptio. Quomodo etiam mergus insatiabilem vescendi patitur ore xim, per quam vulneribus sui ventris remedia sanitatis (*f*) acquirit. O virtutis admiratio cœlestis! quæ rabiem famis in usum

(*a*) Editi, *deficias*. At nostri tres mss., *deficias*.

(*b*) Antiqui duo libri, *et diurna*. Vocabula *et* ab editis aberat.

(*c*) Editi, *piscatoris*. Libri veteres *piscatoriz*. Ali quanto post Colb. secundus, *nam ut...* acutior est... *sic et istorum*: quam scripturam ex eo suspectam habeo, quod melior sit et aptior. Nam librarius, nisi valde fallor, nonnulla aliquando ad arbitrium emendavit.

(*d*) Colb. secundus, *per obscuros aditus*.

(*e*) Editi, *operiam*. Libri veteres, *aperiam*. Græce διηγήσομαι. Mox editi, *quam detur iis divina præceptio*. Quomodo autem. Antiqui libri ut in contextu.

(*f*) Codex unus *inquirit*. Statim mss. duo, *ratio est*. Illud est in editis desideratur. Subinde duo mss., *ex aere*. Vocabula *ex* in vulgatis deerat.

A medicaminis reformavit. Quanta quoque *ratio est* in cantibus cicadarum, quæ sub ardenti sole plus resonant tractu aeris impulsæ, qui per earum pectus illebitur dum respirant? Sed jam sentio sermonem nostrum non minus miraculis volatilium superari, quam si experirer ipse perniciatem suam meis pedibus anteire. *Sangcum* videris apes et vespas, considera quia nullus eis spiritus aut pulmo subest, sed semper ex aere nutruntur. Denique si oleo tactæ fuerint, continuo perimuntur, utpote præclusis earum spiramentis: et si aceto (*g*) rursus illas asperseris, reviviscunt, venarum videlicet meatibus patefactis. Ita nihil quod supersit, aut desit nostris utilitatibus, fecit Deus. Iterum si aquariorum genus examinare volueris, invenies in illis aliam dispositionem. Pedes enim non habent fissos ut corvus, nec uncos ut aquila, sed latos atque membraneos, ut natantes facile superferantur undis, tanquam remis quibusdam pedum nisi bus repellentes aquam. Item si consideres quomodo cygnus in altum guttur extendens, abimo fundo trahit alimoniam, tunc advertere poteris sapientiam Creatoris, (*h*) qui ob hoc illi longiora colla quam pedes abhivit, ut tanquam setam quamdam porrigena se in profundum, reconditum possit invenire nutrimentum.

B 8. Igitur simpliciter inspecta verba Scripturæ syllabæ quædam videntur esse: *Ejiciant aquæ volatilia volantia super terram sub firmamento cæli*. Si considerata fuerit vis verborum, tunc Conditoris mirificatio declaratur, qui futuras avium differentias longe prævidit, easque secundum genus a se discrevit. Dies me profecto deficiet, si cuncta vobis aeria miracula referre volero. Verumtamen terra nos vocat ad inspiciendas bestias, et pecudes ac serpentes. Parata est enim similia piscibus et volatilibus quadrupedum et virgulorum genera demonstrare: *Ejiciat terra animam vivam*. Quid dicitis, qui Paulo apostolo de resurrectione non creditis, cum videatis certa de aereis animantibus figuram propriam communare, sicut Indiacum vermem, qui est corniger, primo in (*i*), verucæ se speciem transformantem, deinde fieri bombulionem, nec tamen in eo schemate persistentem, sed membranis mollioribus (*j*) ac latioribus plumescentem aligerum reddi? Itaque vos, matronæ, quando sedetis eorum revolentes opera, id est stamina quæ Seres huc dirigunt ad confectionem vestium delicatissimum, reminiscimini hujus animalis refigurationem,

D (*g*) Editi et duo mss., *et si aceto rursus asperseris, resipiscunt*. At Colb. secundus, *et si aceto rursus illas asperseris, reviviscunt*, ita postulante et sensu et Græco, ἀναβοσχεται. Ali quanto post duo mss., nec obuncos.

(*h*) Editi, *quia ob hoc*. At Colb. secundus, *qui ob hoc*. Ibidem editi, *illis longiora*. Vetus codex noster, *illis longiora*.

(*i*) Editi et nostri tres mss., *in verucæ se speciem*, vel, *in verruca speciem*: quod, quam absurdum sit et ineptum, nihil attinet dicere. At ejus loci facilis est emendatio. Nam pro *verucæ* legendum esse *erucæ*, si nihil aliud, ipse certe nomen Græcum aperte ostendit, εἰς κάρπην, *in erucam*.

(*j*) Illud *ac latioribus addidi*, librorum antiquorum fidem secutus: quibus consentiunt Græca καὶ πλατεῖαι.

ut evidens de resurrectione capiatis exemplum, et nihil dubitatis de reformatione corporis, quam Paulus exponit. Sed jam sentio me modum disputacionis excedere. Etenim si ad multitudinem respexero relatorum, in infinitum videbor sermone (a) prolapsus. Sin autem oculos ad diversitatem creaturæ convertero. **748** nec exordium narrationis arbitror assumpsisse. Verumtamen non est utile vos prætereire transcurso. Quid enim facietis usque ad vesperam? A præsoribus certe non urgemini, nec conviviorum apparatus abire nos admonet, quoniam tempus Jejunandi est. Quapropter si placet, abstinentiam corporis in voluptates animi convertamus. Sæpius utique corporibus parvistis, hos saltem dies deputemus usibus animorum, sicut scriptum: *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui tui* (Psal. xxxvi, 4). Si divitias amas, opes tibi præsto sunt spirituales, id est, *judicia Dei vera, justificata in semetipsa, desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum* (Psal. xviii, 10). Si edax et gulosus es, habes verba Domini *deliciora super mel et favum* (Ibid.). Nunc si dimisero vos eotumque dissolvero, alii mox vestrum currunt properanter ad aleam, in qua juratio et contentio vehemens, et lucrandi cupiditas habetur, astatque dæmon obscenus, modo

(a) Editi, *perlapsus*. Libri veteres, *prolapsus*. Nec ita multo post Col. secundus, *judicia Domini*. Subinde mss. nostri, *gulosus es*. Illud es in editis desiderabatur.

(b) Editi, *commemoratio loco hujusmodi..... Ecclesia Dei*. Colb. uterque ut in contextu. Ali quanto post Colb. secundus, *ad parvitatibus nostris possibilites*.

A hunc erigens exultatione victoriæ, faciensque adversarium tristem, modo illum alacrem superbumque demonstrans. Quid juvat corpore jejunare, si animus multis pravitatum millibus oneratur? Porro qui non ludit tesseris, sed vacat, quas non vanitates ex ore deponit, aut quid non percipit auribus *exsecrandum*? Ita otiositas sine timore Dei magistra nequitæ est. Et quidem præsumo aliquid vobis utilitatis ex his quæ locuti sumus acquiri. Quod si secus fuerit, tamen peccato vos vacuos (b) commoratio loci hujuscemodi perficiet. Quantoque plus vos in Ecclesia Domini retentamus, tanto magis a malorum cogitationibus separamus. Sufficientia sunt quæ disseruimus apud æquissimum cognitorum, si tamen non ad copiosas creaturæ divitias, sed ad parvitatem nostræ possibilitatis aspexerit, vel ad mensuram (c) super lœtitia capienda præsentium. Sit itaque terminus hic matutini convivii, ne ultra modum ingesta satietas fastidium vesperinæ vobis epulationis injiciat. Dominus sane, qui creature suæ copiis cuncta complavit, et qui in rebus omnibus mirabilium suorum nobis (d) æterna monimenta præbuit, cumulet mentes nostras gaudio spirituali in Christo Iesu, cui gloria et honor nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(c) Editi et Colb. primus, *super lava capienda*: quorum verborum quæ idonea sententia esse possit, alii viderint. Alii duo mss., *super lœtitia capienda*. Græce, εἰς ἐδροσύνην.

(d) Mirari subit vocem *æterna* et in *editis* et in veteribus libris reperiri, cum scriptum sit apud Basilium, ἐναργῆ τὰ ὑπομνήμata καταλιπόν, manifesta C monimenta reliquit.

LIBER NONUS.

1. Dicte queso qualis vobis nostræ sermocinatio-
nis matutina via est mensa. *Mihi enim (a) libet com-
parare tenuitatem nostram egeno cupiam exhibenti
convivium, qui munificentiam animi sui copiose de-
siderans ostentare, deficit facultatum retardatus ino-
pia, et ob hoc apparatum pauperem qualiscunque est,
largius ministrare molitur, risum dese perhibens in-
vitatis. Ita sit ut exprobationis ignominia liberalitas
affectata non caret. Tale quidem est et in nobis,
si tamen vos non aliter sentietis; verumtamen ut-
cunque se habent nostra, non extenuabuntur a vo-
bis. Neque enim Hælisæum ut improbatum pasto-
rem (b) refutabant illius temporis convives (IV Reg.
iv, 39): et certe agrestibus eos reficiebat oluscilis.
Competas itaque habeo leges quasdam super alle-
goria, non quas ex melipo confeci, sed quas didici
aliorum voluminibus recensit, per quas hi qui ac-
quiescent communibus consentire scripturis, aquam
dicunt non esse aquam, sed aliam quamdam natu-
ram, pisces quoque vel serpentes, aut bestias, non*

(a) Colb. secundus, *mihi sum licet....egeno cupienti exhibere convivium*. Ibidem editi, *deficit*. Libri veteres, *deficit*. Rursus hoc ipso in loco ms. nostri, et ob hoc Ecerat conjunctio *et* in vulgatis.

pro veritatis ratione, sed pro suo commentantur ar-
bitrio: sicut interpres somniorum, visis per sop-
nem variis imaginibus, quid futurum sit pro sua vo-
luntate pronuntiant. Ego autem cum audiero fenum,
hoo intelligo quod dictum est. Item pisces aut qua-
drupedes, aut virgulta, quomodo relata sunt, ita
percipio: *Neque enim erubesco Evangelium* (Rom. 11, 16). Nam licet hi qui de mundo plura scripserunt,
certa de terræ schematibus disputatione, modo eam sphæræ, modo cylindro, modo circulo similem, et
æqualibus undique collectam partibus designantes,
et in medio esse cavam. Ad omnes enim hujusmodi D opiniones, scriptores cosmographiæ prolapsi sunt,
alter alterius dogmata resindendo. Ego tamen non adducor ut dicam idcirco deteriorem nostram mun-
dificationem videri: qua nihil de schematibus ejus famulus Dei disseruit, et quia non dixit tot millia
stadiorum ambitum telluris tenere, vel quod meti-
tus non est quantis spatiis obumbratio ejus in aere
distenditur, cum sol proprio cursus agit sub terra,

(b) Editi et mss., *refutabant*: nbi suspicamur scri-
pisse Eustathium, *repudiabant*: cum scriptum in-
veniamus apud Basilium, καρπτοῦντο. Ali quanto post
Colb. secundus, *ex me ipso*.

qui cum luna propinquaverit, luminis ei defectum præstat. De quibus omnibus prudenter ille retinuit, sciens inutilia nobis haberi quæ ad nos minime pertinerent. Ideo ne (a) debemus verba spiritualia viliora esse vanissimis philosophorum assertionibus arbitrari, et non glorificare potius Deum qui nostram mentem superfluis quidem questionibus liberavit, ad excitandas vero adificandasque nostras animas proficere cuncta dispositus? Unde videntur mihi quidam rerum ignari, seductionibus pravis et suasionibus falsis eniti, quo possint (b) honestatis quemdam colorum, per argumenta propria, divinis Scripturis obducere. Quod quid aliud intelligendum est, quam sapientiores se esse tales homines verbis spiritualibus profiteri, suaque magis dicta sub prætextu interpretationis astruere? Quapropter ut scriptum est intelligatur: **749** *Ejiciat terra animam vivam pecudum et bestiarum et serpentum.*

2. Adverte igitur Dei verbum currens per omnem creaturam. Quod quidem olim cœpit: sed usque operatur et properat ad finem, donec summationem mundus accipiat. Sicut enim pila cum ab aliquo fuerit impulsa, cum spatia devexa repererit, ipsa sui volubilitate, locique proclivitate velocius incitata perfertur, nec prius stare poterit, quam ad plana descendat, ita natura rerum Dei præceptione commota, nascentium morientiumque facturam passim penetrans, uniuscujusque generis sobolem per similitudinem sui custodit æqualiter, donec ad statutum terminum valeat pervenire. Equum enim facit equo succedere, et leonem leoni, et aquilam aquilæ, et singulas animantes, sequentium successionem servata, usque ad finem rerum omnium exitumque perducit. Nullum enim tempus valebit proprietates animantium commutare, sed tanquam nuper constituta natura sit, ita recentis fertur cum tempore. *Ejiciat terra animam vivam.* Hæc præceptio mansit in terra, et nullatenus famulando (c) desinit Conditori. Certa enim ex eorum posteritate quæ prima facta sunt, nasci non dubium est, alia de terra nunc etiam formari et vivificari conspicimus. Non enim cicadas solum ex imbris rigata producit, vel alia plurima volatiliū millia, quorum maxima pars propter sui tenuitatem vocabulis caret; sed etiam mures et ranas ex terra generari videmus. Denique in Ægyptiacis Thebis, si pluvias largiores extivo tempore fuderit, mox infinitis muribus regio tota completetur. Anguillas etiam non aliter nisi de cœno nasci certissimum est, quarum genus nec ovum, nec alter aliquis partus instaurat, sed ut diximus, de limo gignendi sortit.

(a) Colb. secundus, *ideone ergo.* Ibidem mss. duo, *viliora esse.* Illud esse aberat a vulgaris. Haud longe Colb. secundus *perficere cuncta dispositum.*

(b) Editi, *honestatis quondam.* Libri veteres *honestatis quemdam.* Illud se quod mox sequitur additum est ex libris veteribus. Subinde Colb. secundus, *et cum spatia.*

(c) Editi, *desinet.* Libri antiqui, *desinit.*

(d) Colb. secundus, *sed aliter est ex natura cœlestis homo.* Sed jam notavimus videri librarium ea quæ habebat exemplaria non semper secutum esse: sed

A tiuntur originem. *Ejiciat terra animam vivam.* Pecudes omnes terrenæ sunt, ob hoc inclinantur ad terram. Sed alia est (d) planta cœlestis homo: qui quantum habitu figura, tantum dignitate distat a pecoribus. (e) Illorum facies deorsum flexa, uterumque prospectat, et quod ejus libidini jucundum est, hoc sectatur: tuum vero raput ad cœlum semper erigitur, oculi tui superna respiciunt. Sed si tu quoque corporis te voluptatibus fœdaveris, obediendo luxui ventris, et inferioribus ejus partibus, *comparatus es jumentis insensibilibus, et similis illis factus* (Psal. XLVIII, 13). At vero tibi alia sollicitudo nimisque decora est: quærendi sublimia, ubi habetur Christus (Col. III, 4). Convenit enim altius te ferri terrestribus, ut quomodo natus es, ita propriam disponas vitam. Conversatio tua sit in cœlo (Philipp. III, 20), vera tibi patria est superior Hierusalem, cives et sodales habes primogenitos ascriptos in cœlo (Hebr. XII, 2).

B 3. *Ejiciat terra animam vivam.* Igitur quadrupedum anima, non olim sub terra reposita, subito tunc ejecta prosiluit, sed simul creata est cum præcepto. Una est illis anima, et decor omnis in figura (f) locatus: proprietatibus variis singulæ discerauntur. Boves graves sunt, et constantes, asini hebetes, calidi equi desiderio feminarum. Lupus indomitus, vulpes dolosa, cervus timidus, laboriosa formica, gratificus canis, et memor amicitiae, singularumque nativitatibus morum etiam qualitates aptatae sunt, sicut iracundia congenerata leoni est, et solitudo conversationis, similiumque vitatio. Nam velut tyrannus quidam bestiarum, vitio superbiæ naturalis elatus refugit aliorum consociationem, nec quotidiano cibo pascitur, quamvis reliquias suæ captionis adierit. Huic nimium grande vocis ministerium natura prohibuit, adeo ut certæ quadrupedes cum sint cursu velociores, rugitu ejus pavefactæ deficiant. Torvus est pardus, et acutus in impetu convenientisque animi sui motibus habet corpus. Ursorum segnior natura est, mens aspera, subdola, et non (g) minus setis, quam similitate coniecta. Quod si sermonem latius extendentes, voluerimus asserere quanta multis animalibus diligentia conservanda propria salutis sine cuiusquam traditione suppeditet, fortasse quidem incitabimur erga studium nostre munitionis: sed vereor ne in emulandis quoque bestiis minores esse credamur. Ursus lethali vulnere saepe transfixus, omnibus utitur machinamentis, ut se curare prævaleat, herba præcipue quadam natura sicciora plagas proprias oppilando. Vulpes etiam frequentius depresum, cum ipsi recepta lectio non probaretur, aliter ad arbitrium scripsisse.

D (e) Veteres nostri libri, *illarum facies: ubi, si ita legas vox pecudum suppleri potest.* Mox nostri tres mss., *corporis te voluptate.*

(f) Colb. secundus, *locatur.*

(g) Editi, *et minus setis.* Libri veteres, *et non minus setis.* Nec ita multo post editi, fortasse quodam incitabimus. At Colb. secundus, *fortasse quidem incitabimur.* Legimus in Græco, *κινητομέθα.* Subinde editi, *credamus.* Libri antiqui, *credamus.*

hensa est, succo pineo sibimet remedium contulisse. Testudo autem cum viperinis visceribus ingluviem ventris expleverit, organi medicamine quod est serpentibus contrarium, pestem venosi cibi fertur effugere. Coluber vero dolores gravissimos oculorum, feniculum depastus extinguit. Nam præscientia pecudum de futuris cœli mutationibus, (a) quam non rationabilem prudentiam creditur superare? Itaque ovis, impendente hieme, herbam carpit avidius, tanquam reficere se largius indicans ad tolerandam ex futura tempestate penuriam. Boves autem cum diutius inclusi tempore fuerint hiberno, perturbationem aeris naturali præsentientes intellectu, de stabulo foris simul omnes aspiciunt mutantes vultum. Multi sane homines echinum terrestrem captaverunt duplices cavernas 750 in suis fecisse cubilibus, ut cum flatibus aquilonis urgetur, ad australem se conferat partem, iterumque cum notus spiraverit, boreale foramen aperiat. Quid igitur nobis hominibus per hæc signa Scriptura significat? non solum ut per omnia nostri Creatoris quanta sit erga nos indulgentia contemplemur, sed etiam consideremus, quia cum nimia futurorum providentia in multis pecoribus habeatur, nec utique nos debemus præsentis vite voluptatibus contaminare, sed intentiōnem nostram ad venturum sæculum destinare. Tu ne ergo homo non laborabis in hoc mundo, ut possis tibi subsidia quietis futuræ reponere, cum (b) vi. deas formicam hiemis memorem, victum sibi studiose tempore æstatis attrahere? Quæ non ideo minus diligens est, quia nondum pericula experitur hiberni, quin potius omni nisu curaque pervigili laborat et operatur, cunctaque discurrendo pertinet, quo possit sufficientia sibimet alimenta recondere: mirabilique prudentia prospicit, ne species quæ collectæ sunt corrumpantur. Secat enim dentibus granum, ne incipiens germinare pastum sibi præberet inutilem: semen quoque ipsum si fuerit humectatum vapore (c) telluris, siccatur in sole; nec tamen semper hoc facit, sed cum serenitatem stabilem fore præsenserit. Denique non videbis imbræ emitti de nubibus, quoque formica torrendum sub sole semen exponit. Quis igitur sermo comprehendere, quis auditus capere, vel quantum temporis sufficere poterit, ad explananda cuncta mirabilia? Quapropter et nos simul cum propheta dicamus: *Quam magnifica sunt opera tua, Domine! omnia in I*

(a) Editi et Colb. primus, *quam irrationalabilem prudentiam*. Alter Colb., *quantum rationabilem prudentiam*. Vetus noster codex *quam non rationabilem prudentiam*. Hoc est, *rationabilem omnem prudentiam superat*. Verba quæ vertenda sibi proposuerat Eustathius, hæc sunt: *καὶ οὐχὶ σύνεστι λογικὴ ἀποκρύπτουσι*. Ibidem Colb. secundus, *imminente hieme*. Haud longe idem codex, *nostri Conditoris* *quanta*.

(b) Colb. secundus, *cum videris*.

(c) Colb. secundus, *rora telluris*. Ali quanto post idem codex, *cuncta miracula?*

(d) Editi, *tamen apud nos*. Antiqui duo libri, *tamen et apud nos*. Paulo post editi, *institutio monet*. At mass. *nos*, *monet*. Nec ita multo *infra* Colb. secundus.

A *sapientia fecisti* (*Psal. ciii*, 24). Ergo non proderit nobis illa satisfactio, qua putamus excusare nos posse dicentes, minime litteris didicisse quod expedit, cum legis magisterio naturalis electionem utilium percipisse credamur. Nostri enim tu bonum quod facere debebis in proximum, et malum quod idem nolis ab alio perpeti. Nulla scilicet ars medendi, nec aliquis usus herbarum remedia pecoribus querenda monstravit, sed naturaliter animal unumquodque novit propriæ saluti consulere, et ineffabilem diligentiam genitiva captare prudentia.

B 4. Sunt (d) tamen et apud nos genera nonnulla virtutum: quas non ex hominum doctrina, sed ex naturæ traditione sortimur. Sicut enim nulla nos institutio monet odisse languorem, sed spontaneum habemus erga omnia quæ nos contristare creduntur horrorem; sic et animo naturale subest officium noxia declinare. Omne autem (e) malum morbus est animi, virtus autem rationem sanitatis apportat. Unde bene quidam statuerunt, asserentes sanitatem esse motuum naturalium constantiam. Quod etiam in animi vigore profitendo quis non judicabitur errare? Sui enim semper appetens est naturaliter animus: ideoque laudanda prudentibus est castitas, assequenda justitia, sectanda sapientia, miranda fortitudo. Quæ res magis animis familiares sunt quam corporibus valetudo. Parentes, diligite filios: filii, nolite parentes exasperare (*Ephes. vi*, 4). Numquid non hoc idem natura (f) præcepit? Nihil ergo novi Paulus hortatur, sed astringit altius vincula nature. Cujus tanta vis est in affectu, ut etiam lupus pro catus suis pugnet. Quid dicturus est homo, qui et mandatum spernit, et naturam despicit, cum aut juvenis deformat injurias canitatem genitoris, aut pater secundas (g) nactus nuptias liberos ex patrimonio priore contristat? Infuscatus est amor ferarum inter parentes et filios, quoniam qui eas creavit Deus quod (h) minus illis in ratione præstitit, sensus beneficio compensavit. Ex quo sit ut præsentibus tot ovium millibus, de mandra laxatus agnus mox matris vocem agnoscat: et ad eam currat exsultans, fontesque lactis inquirat. Quod etsi forte mater sterilior habeatur, ipsa sola contentus ubera præter aliena, quamvis copiosa sint et referta. Materque nihilominus in tanta multitudine suum recognoscit fetus. Et certe vox una est in diversis, color unus et odor idem, quantum nos videlicet nostro possu-

contristare videntur.

(e) Editi, *omne autem nullum morbus, etc.* At nostri tres mass., *omne autem malum morbus, etc.* Paulo post Colb. secundus, *virtus autem sanitates apportat*.

(f) Colb. secundus *præcipit*. *Nihil enim novi*.

(g) Editi et Colb. primus, *secundas nactus nativas nuptias*. Alter Colb. *secundas nactus nuptias*.

(h) Editi et Colb. primus, *quod minus illis irrationalabile*. Alter Colb. et vetus noster codex ut in contextu, nisi quod Colb. pro *quod* habeat *quæ*. Græce, τὴν τοῦ λόγου ἔλλειψιν. Nec ita multo post antiqui duo libri et editi, *copiosa sint et refecta*. Aliud codex, *copiosa sint et refecta*. Haud longe editi, *quanta videlicet*. At Colb. secundus, *quantum nos videlicet*.

mus odore colligere : verumtamen est illis acutior intellectus (a) ab homine : per quem cuique suppet agnitus propriorum. Necdum scilicet 751 catulodentes formati sunt, et tamen infestantes conatur ore repellere. Nondum vitulo cornua surrexerunt, et novit jam in qua parte futura sibi sint arma pugnandi. Haec igitur indicium nobis faciunt, quia naturalis prudentia doctrinæ traditione non utitur, et quia nihil inordinatum, vel improvidum habetur in rebus; sed omnia certissimum specimen in se sapientia Conditoris ostentant, qui sic instructas pecudes ad defensionem propriæ salutis instituit. Expers quidem rationis est canis, sed æquiparantem rationi sensum creditur possidere. Nam ea quæ per otium vita longum quidam sedentes vix invenire potuerunt, id est philosophi saeculares, syllogismorum dico tendicas beneficio naturali canis consecutus asseritur: (b) quia vestigia ferarum sagaciter indagando, cum viderit multipliciter intercisas semitas, omnes discursibus interrumpit, (c) vocem tantum articulatam non emittens ; nam per ea quæ agit indicat profecto, quo bestia quæ lustrantur abierint. Nec illum relinquens inexploratum locum, ubi suspicio nulla vestigii est, donec omnibus odore repetitis explicatisque fallentibus viis, (d) cubile reperiet. Quid amplius hi faciunt in descriptionibus, qui otiose sedentes, pulverem stylosignant, et ex tribus propositionibus duas ause-runt, in illa autem quæ reliqua est inveniunt veritatem ? Memoria igitur canis erga depensum sibi beneficium, quem non ingratum hominem suo benefactori pudore confundit, cum etiam dominis interfec-tis in loco deserto, multi canes observatione longissima defecerunt ? Alii peremptis dominis indices homicidii fuerunt, reosque presentavere judiciis, accusationem latratu peragentes. Quid igitur dicturi sunt qui creatorem pastoremque suum Deum non modo diligunt, sed etiam maledicos ejus ha-bent amicos, et in eadem cum illis simul cibantur mensa, largitoremque epularum sacrilegis blasphemorum sermonibus (e) lacerari patiuntur ?

5. Sed nunc ad creaturem contemplationem redeamus. Ideo scilicet imbecilliores bestias secundiores sunt, id est lepores et damas, ovesque silvestres : ut non facile deleretur genus earum, a carnificibus expensum feris. Haec autem quæ devoratrices sunt alia-rum, steriliores habentur. Nam denique leoni vix

(a) Antiqui duo libri et editi, ab homine, hoc est præ homine: uti paulo ante admonui. Colb. secundus, ad hominem. Sed arbitror ita emendatum esse a librario, aut ab alio quovis, qui vim voculæ ab non intelligeret.

(b) Codex unus, qui vestigia.

(c) Editi, vocem tantum articulatim non emittens. At Colb. secundus, vocem cantuum articulatam non emit-tens. Admonebo præteriens, videri librarium et hic quoque aliter atque in suis exemplaribus repererat scripsisse. Vetus noster codex et Colb. primus, vocem tantum articulatam non emit-tens. Suspicio scripsisse quidem Eustathium, vocem tantum non articulatam emit-tens; sed non propterea vim verborum Græcorum expressit. Sunt autem haec, μονονούσι τὴν συλλογιστικὴν φωνὴν, etc., emit-tens vocem tantum non adjunc-

A leena fit mater : unguibus enim dum nascitur, vul-ginatricis exulcerat, sicut vipera quæ non aliter nisi matris exeso disceptoque ventre procedit, con-gruam creatrici mercedem pro tali partu rependens. Ita nihil in rebus humanis habetur improvidum : nec ulla diligentia sibi competentis immunitas est. Quod si studiosius ipsa (f) pecorum membra discus-seris, invenies nihil illis superfluum dedisse Con-ditorem, nihil necessarium denegasse. Belluis namque carnisum acutos dentes apposuit, quoniam talibus opus erat ad speciem alimoniam præfinitam ministeriis. Eis vero quibus ex una parte dentes ins-tituit, plurimorum receptacula pabulorum inesse disposuit, ut pars quæ prior assumpta est de sto-macho, denuo decurrat ad dentes, quo facilis eam possit ruminando conterere, ac sine labore digerere. Neque enim (g) sine causa gurgulionem, stomachumque certis animalibus dedit, utpote necessa-rios usus præbentem. Camelus igitur idcirco longum guttur habet : ut coquatum pedibus, facile escam quam querit attingeret. Brevis autem humerisque suppressa cervix ursorum est, itemque leonis et tygridis, et similium ferarum, quibus herbosa non sunt alimenta, nechabent aliquam necessitatem inclinandi se ad terram : quippe quæ carne vescuntur. Quid de promuscidem elephanti dicimus, cui cum omnium sit maximus belluarum, visentibusque terribilis, paruit ut membris immanibus formaretur ? Quorum magni-tudini si cervix fuisset æquiparans, immobilis habe-retur, pondere ipso deorsum curvatus. Nunc autem paucis ossibus cervices et caput innexum spinæ co-hæret, habetque promuscidem ministerium sibi colli longioris expletum, quæ pastum (h) percipit et aquam trahit. Pedesque rarus nullis geniculorum conjunguntur articulis, ut tanquam columnæ quedam gravita-tem superjecti ponderis subvectarent. Si enim gra-cilia nutantiaque ejus fuissent crura, sine dubio ejectiones junctorum pateretur assiduas, utpote non sufficientium molem tantam sublevare, cum sur-geret. Itaque vides quomodo velut quedam corporeæ turres belli tempore locantur ante aciem, vel montes animati opponuntur, hostium munimenta rupturi. Quorum si magnitudini fundamina grossum non haberentur æqualia, nullatenus tanta membrositas portaretur. Fertur (j) autem elephantum trecentos annos et amplius vivere, ministerioque promuscidis

D tam ratiocinationi. Aliquanto post Colb. secundus, quo bestia quæ lustratus abierit. Græce, τὸ ὄντος. Ibidem editi, nec allum. Libri veteres, nec illum.

(d) Editi et duo mss., cubile reperiat. At Colb. secundus, civile reperiat. Ultra lectio magis eligenda sit nescio : sed probe scio neutram ad Græcam dictionem accommodari ullo modo posse, cum spud Basilium scriptum sit, εὐρίσκει τὸ ἀληθικὸν verum reperi.

(e) Editi, lacerare. Antiqui duo libri, lacerari.

(f) Editi, ita pecorum. At duo mss., ipsa pecorum.

(g) Illud sc̄ne causa addidimus ex duobus libris veteribus.

(h) Editi, percipit. Libri antiqui, percipit. Paulo post editi, ponderis subjectarent, At nostri tres mss., subvectarent.

(j) Colb. secundus, ferunt autom.

cibum sibimet, ut diximus, admovere; qui velut serpens quidam sinuosus et lubricus, hoc atque illuc flectitur. Ita verus est sermo qui asserit nihil minus, nihil superfluum in (a) rerum creatura reperiri. Hanc tamen 752 ipsam belluam tam, in gentem Deus subjectam nobis esse præcepit: ut et quod doceretur intelligat, et dum cæditur patiatur, manifeste declarans cuncta nobis ideo fuisse subjugata, quia nos ad imaginem Dei facti sumus, et non solum in maximis animalibus ejus inæstimabiliem sapientiam possumus contemplari, sed in minimis quoque bestiolis eadem considerare miracula. Sicut enim non satis admirer maguorum vertices montium quia, cum proximi nubibus habeantur, assiduis flatibus gravissimas perferunt tempestates, vel e contra speluncarum cavationes, quia non solum ventorum fremitus evitare solent, quibus ardua quatuntur, sed semperna etiam (b) tempeste gratulantur: sic et in animalium forma, non tantam vastitudinem elephanti stupeo, quantum murem, qui formidolosus elephanto est, vel aculeum substilissimum scorpii, quem tanquam fistulam quamdam sapientia perforavit artificis, ut per eam virus a se vulneratis injiceret. Sed nullus ob reprehendat Conditorem: quod vitæ nostræ bestias venenosas adhibuit. Ita (c) enim quis et præceptorem insimulabit infantum, qui officia eos disciplinae custodire compellens, lascivias et protervitates illorum minis verberibusque castigat.

6. Quin potius confessionem fidei nobis intelligimus res noxias indicare. Si enim confidis in Dominum, super aspidem et basilicum ambulabis, et concubabis leonem et draconem (Psal. xc, 13). Reminiscere namque quomodo Paulus cum ligna colligeret morsu viperæ sauciatus, nihil læsionis accepit: ob hoc scilicet, quod fidei plenus vir ille sanctissimus (d) habebatur. Sin autem fueris infidelis, non tam serpentem metuere debebis, sed infidelitatem propriam, per quam tu te ipse perditioni obnoxium perfecisti. (e) Sed jam sentio me humanæ nativitatis debito flagitari, et auditorum voces in cordibus audio mussitantes, eo quod nostra quidem qualia sint doceamus, nosmet vero ipsos ignoremus. Necessarium est ergo, nubem illam quæ hominum sensus caligat eripere: nam revera omnium causarum difficultimum est se ipsum cognoscere. Non enim solus oculus ea quæ extrinsecus habentur in-

(a) Idem codex, in rerum natura: sed tamen vulgata lectio in ora libri notatur. Mox ille ipse codex, idem quod docetur.

(b) Editi, tempore Libri veteres, tempeste.

(c) Libri impressi, ita enim et quis præceptorem insimulabil infantem. Vetus noster codex et Colb. primus ut in contextu. Statim editi et Colb. primus, et vanitates. Alii duo mss., et protervitates. Græce, τὸ ἀνδρεῖον. Ibidem mss. duo, intelligamus. Paulo post Colb. secundus, confidis in Deum.

(d) Editi, habeatur. Antiqui duo libri, habeatur.

(e) Editi et Colb. primus, sed jam sermonem humanæ nativitatis, etc. Alii duo mss., sed jam sentio me humanæ, etc., quod verum esse et germanum probat Basilianum illud, ἀλλὰ γὰρ αἰσθάνομαι. Statim mss.

A piciens, seipsum non valet intueri: sed etiam mens ipsa satis acute aliena delicta contemplans, tardior est erga suorum cognitionem vitiorum, unde etiam nunc quoque velociter alienis actibus (f) sermo decursis, obtusior habetur et pigrior ad exuminanda quæ sunt: et non tam ex elementorum compositione reputare possumus Conditorem, quam etiam ex nostra ipsorum formatione: si tamen se quisque velit prudenter inspicere, sicut dicit propheta: *Mirifica est natio tua ex me* (Psal. cxxxviii, 6); id est, dum me ipsum intueor, ineffabilis tuæ sapientie disco virtutem. *Et dixit Deus, faciamus hominem*. Ubi sunt nunc Judæi, qui (g) in sequentibus velut per quasdam cavernas Deitatis luce fulgente, secundaque persona quæ mystice quidem declaratur, nondum tamen manifeste conspicitur, repugnabant dicentes sibimet ipsum loqui Deum, quoniam ipse dixit et ipse fecit, *Fiat lux, et facta est lux*? Erant quidem in promptu, et nunc quæ modo proferuntur ab eis ineptiæ. Quis enim faber ferrarius, aut carpentarius, aut coriorum confector solus in suo consistens ergastulo, cui (h) nullus artis socius præsto est, sibimet ipse dicit, faciamus gladium, vel aratum compaginemus, aut formemus calceum; et non magis tacitus speciem quam mente destinavit incepta? Etenim vana garrulitas est, hominum quempiam, velut judicem aut censorem districte sibimet aliquid imperare. Quanquam hi quoque qui Dominum crucifixerunt, quid non dicturi sint, exercitias ad mendacium linguas habentes, licet præsens vox eorum penitus ora præcluserit? *Et dixit Deus, Faciamus hominem*. Donec igitur minime qui doceretur existeret, in profundo fuit abdita prædicatio Deitatis. Ubi vero coepit hominis expectari creatio, revelata est, fides, et evidenter dogma veritatis emicuit. Ausculta, Judæi Christi repugnator, quomodo socium mundificationis alloquitur, per quem sæcula fecit, qui agit omnia verbo potentia sua: sed tuus animus verba non recipit pietatis. Sicut enim feræ cum includuntur in caveis, vulvas earum dentibus excedunt, amaritudinem propriam demonstrantes, furorem tamen suum nequeunt explorare: sic Judæus adversarius veritatis, alligationum coarctatus angustiis, multa asserit esse personas: ad quas Verbum Dei processisse mentitur. Ferunt enim, quod angelis dixerit: *Faciamus hominem*, D) *Judaica vere fictio, suæque digna perfidiae fabulosi* duo, nostra quidem. Vox ultima in editis desiderabatur. Nec ita multo post Colb. secundus, *hominis sensus*.

(f) Antiqui duo libri et editi, decursus. Codex noster, decursus. Ibidem editi et Colb. primus, *habetur et pingitur*. Colb., *habetur non purior*. Vetus noster codex, *habetur et pigrior*: et ita legi oportere satis ostendit illud Basili, καὶ ἔνον πλήρης.

(g) Illud in sequentibus respondet his Græcis vocinibus, ἐν τοῖς κατόπιν; sed potius vertendum erat in præcedentibus. Mox editi, neandum tum. Antiqui duo libri, neandum tamen. Nec ita multo infra Colb. secundus, in promptu, et tunc quæ.

(h) Editi et Colb. primus, nullius. Alii duo mss., nullus. Hoc ipso in loco duo mss., sibimet ipsi.

tas ! Ut unum non recipiant, plurimos constentur, filiumque famulis per participationem dignitatis asciunt, et (a) conlibertos nostros auctores humanæ **753** formationis efficiunt, hominisque perfectorem volunt angelis corequare, cum sit absurdum ut quælibet factura possit æqualis esse factori. Consideremus quoque sequentia : *Faciamus hominem ad imaginem nostram*. Quid respondes ? Nunquid Dei et angelorum una imago est ? Nam Patris necessere est eamdem esse quam Filii, sic tamen, ut Deo decens intelligatur esse figura, id est, (b) non in habitu corporeo, sed in divina proprietate consistens. Ausulta tu etiam, qui de nova circumciōne progrederis, Judaismi cultum sub Christianitatis simultatione commendans. Cui dicit, *Ad imaginem nostram* (Hebr. 1, 3), nisi illuminationi gloriæ, et titulo paternæ substantiæ, quæ est imago Dei invisibilis ? Suæ ergo loquitur imagini, quæ dixit : *Ego et Pater unus sumus* (Joan. x, 30) ; et, *Qui me videt et Patrem meum videt* (Joan. xiv, 9), huic dicit : *Faciamus hominem ad imaginem nostram*. Etenim ubi unitas imaginis est, nihil potest esse dissimile. Non enim dixit ad imagines nostras, sicut et Scriptura testatur : *Fecit Deus, inquit, hominem : non fecerunt*. Prudenter vitavit nunc multitudinem personarum : ut (c) ubi quidem Iudeum confunderet, hic ritum gentilitatis excluderet. Ideo commemoravit unitatem, ut et Filium simul esse cum Patre cognosceres : et periculum de

(a) Editi, et cum liberos nostros. Colb. primus, et cum libertos nostros. Vetus noster codex, et conlibertos nostros. Græco, καὶ τοὺς δομούλους. Hæc et reliqua omnia ad finem neque desunt in Colb. secundo.

(b) Editi, id est, non habitu corporeo. At nostri duo mss., id est, non in habitu corporeo.

A personarum multitudine declinare. *Ad imaginem Dei fecit hominem*. Rursum cooperantis personam inducit. Non enim dixit : *Fecit ad imaginem suum sed ad imaginem Dei*. Et in quo quidem dispositum est habere hominem imaginem Dei, vel quomodo (d) recipit similitudinem Divinitatis, in sequentibus Christo sensum largiente narrabitur, nunc vero tantum dixisse sufficiet, quia una imago est. Tibi vero coincidit in mentem, tam sacrilegio blasphemare, ut dices Filium Patri esse dissimilem ? O animum ingratum ! Similitudinem Dei quam tu ipse sumpsisti, benefactorem tuum habere non pataris. Et tibi quidem proprium vis esse quod de cœlesti gratia percepisti, filio autem similitudinem natura insitam, cum genitore non sinis esse communem. Sed jam nobis silentium vespere tempus indicit : dudum ad occasum sole delapso. Quapropter hic nos etiam sermonis (e) curricula terminemus, his contenti quæ dicta sunt. Tantum enim in præsentia disseruimus, quantum intentiōnem vestram possumus acuere. Pleniorum vero de propositis quæstionem alias vobis, sancto Spiritu (f) astipulante, reddemus. Ite nunc exultantes, et pro dapibus copiosis pomisque diversis, memoria relatorum mensas vestras instruite. Confundatur impius, erubescat Iudeus, exultet justus prædicationibus veritatis : glorificetur Dominus, nunc et semper et in sœculorum. Amen.

(c) Editi et Colb., ut ibi. Vetus noster cedex, et ubi.

(d) Codex noster, recepit.

(e) Editi, cursum terminemus. Libri veteres, curricula terminemus.

(f) Editi stipulante. At nostri duo mss., adstipulante.

MONITUM.

Auctores nobis fuere eruditi quidam homines, ut viri doctissimi Ducei Notas hoc loco ederemus: sed id tamen incommodi monemus futurum, quod ejus notæ ad nostram editionem sæpius non quadrent nec quadrare possint, ob novam interpretationem.

NOTÆ FRONTONIS DUCÆI

BURDEGALENSIS

SOCIETATIS JESU THEOLOGI.

Basilii Magni Cæsariensis archiepiscopi opera, quem merito Suidas ἐνδρα ἐλλογιμώτατον, καὶ πάσης παιδείας εἰς ἄκρον ἐληλαχότα, « virum eloquentissimum, et ad apicem omnis eruditioonis proiectum, » fuisse dicit, cum ante annos tredecim Latine tantum Parisienses edidissent, notas illis aliquas attexendas censuimus, quibus ex collatione cum Graeco textu loca non pauca in interpretatione restituta sunt vel illustrata, et easdem nunc, cum hæc Graeco-Latina pararetur, recenseri et augeri operæ pretium duximus. Nam cum Frobenianam Basiliensem Graecam editionem anni 1552 a viris quibusdam eruditissimis, cum manuscriptis codicibus collatam, et variis lectionibus in margine ornatam, ex Anglia missam accepissent, nova diligentia labores illorum cumulandois curarunt, et libros *adversus Eunomium* ex regis Christianissimi codicibus emendari, novasque varias lectiones in reliquos Basilii libros ex illis colligi: quod dum sit, illud simul animadversum est, num sincere omnia ex archetypis ac bona fide fuissent descripta. Sed quoniam Latina eorumdem operum interpretatio fuerat ab illis in homiliis tantum in *Psalmos*, et paucis commentariorum in *Isaiam* locis recognita et emendata, faciendum illud nobis existimavimus, ut pari studio præcipuas ejus lucubrationes illustrare conaremur, et eorum omnium quæ fuerant a nobis immutata, rationem his Nolis redideremus, ac si qua forte currente prælo fuissent minus accurate expensa, recenseremus. Cum enim vix possit quis multis annis vitæ suæ unius ex Patribus operum interpretationem emetiri, ne diutius eorum Graeco-Latinas editiones Ecclesia requirat, boni profecto consulendum est, si receptæ jam interpretationes ex adverso Graeci textus recognitæ collocentur. Quam ad rem commodius exsequendam novo insuper adjuti subsidio sumus, cum immortalis beneficio V. C. Nicolai Fabri τοῦ μακαρίτου vetus Eustathii interpretatio novem homiliarum in *Genesim* prodicrit, quem tanta laude Cassiodorus commendat, ut ingenium doctissimi viri facundissimæ sus-

A viribus eum æquiparasse contendat. Communis igitur harum homiliarum titulus in excusis et mss. est Εἰς τὴν Ἐξαήμερον δμιλία, vel, ut in Medicæo, τῆς Ἐξαήμερου δμιλία πρώτη. Quamobrem vitandus est error Henrici Stephani, qui in *Thesauro* contendit spatium illud sex dierum, quo conditus fuit mundus, τὸ Ἐξαήμερον hic appellari, unde Basili tractatus Εἰς τὸ Ἐξαήμερον neque enim absolute τὸ Ἐξαήμερον appellant Patres, sed δμιλίας Εἰς τὴν Ἐξαήμερον, intellige κοσμοποιίαν, vel δημιουργίαν, « de creatione mundi, » vel « opificio mundi sex diebus absolute. » Clemens Alexand. lib. vñ *Strom.*: « Ή τε γὰρ κοσμοποία ἐν ἐξ περαιῶν τιμέραις. » Mundi enim creatio sex diebus absoluitur. Philo Judæus lib. ii *De vita Mosis*: Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίαι τῶν μετὰ τὴν Ἐξαήμερον. « Sacre legis allegorιæ post sex dierum opus. » Hieronymus in *Catalogo*: « Basilius egregios contra *Eunomium* elaboravit libros, et in *Hexaemeron* homilias IX. » Sophronius Graece interpretatur: Βασίλεος κατὰ Εὐνομίου ἔκπαιρτους συνέταξε λόγους, καὶ Εἰς τὴν Ἐξαήμερον δμιλίας θ. Item in *Hippolyto*: « Hippolytus scripsit in Ἐξαήμερον, » Sophronius, εἰς τὴν Ἐξαήμερον. Anastasius Sinaita in præfatione *Explanationum in Genesim*: Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἐξαήμερῳ πολλοῖς ἀπορουμένων. « Eorum de quibus dubitatur a multis in *Hexaemero*, id est, in creatione sex dierum. » Photius in *Bibliotheca*: Ανεγνῶσθη Βασίλειον τοῦ θεοπατείου τὰ Εἰς τὴν Ἐξαήμερον. « Legimus beati Basiliī opus sex dierum, seu de mundi fabrica. » Vocatur et ipsa homiliarum collectio, sive *Liber de opere sex dierum*, Η Ἐξαήμερος, ut a Gregorio Nazianzeno orat. 20: « Οταν τὴν Ἐξαήμερον αὐτοῦ μεταχειρίζωμαι, μετὰ τοῦ κτίστου γίνομαι. » Cum *Hexaemeron* illius in manussumo, cum creatore conjungor. Hieronymus epist. 55: « Nuper sanctus Ambrosius sic *Hexaemeron* Origenis compilavit, ut magis Hippolyti sententias Basiliique sequatur. » Bedæ quoque hic titulus est libri in *Genesim*: *Hexaemeron, sive de sex dierum creatione libellus*. Antiquissimus omnium,

quos εἰς τὴν Ἐξαήμερον σεδισσε constat homilia. A vel commentarium fuit Rhodon, ut ex Hieronymo discimus in Catalogo: « Rhodon Tatiani auditor temporibus Commodi et Severi in Hexaemeron elegantes tractatus composuit. » Sophronius, εἰς τὴν Ἐξαήμερον κομψὰ διμιλίας συνέταξε. Colligere tamen ex Anastasio Sinaita possumus ante Rhodonem aliquos, dum in librum Geneseos scriberent, allegorice opus sex dierum exposuisse. Sic enim scribit lib. I jam citato: Λαβδόντες τὰς ἀφορμὰς ἐκ Πτερίου τοῦ πάνυ τοῦ Ἱεραπολίτου τοῦ ἐν τῷ ἐπιστηθίῳ φοιτήσαντος, καὶ Κλήμεντος, καὶ Παντανέτου τοῦ τῆς Ἀλεξανδρέων ιερέως, καὶ Ἀμμωνίου σοφωτάτου τῶν ἀρχαίων καὶ πρώτων συνφδῶν ἐξηγητῶν εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν πᾶσαν τὴν Ἐξαήμερον νοήσαντων. « Accepta occasione ex Papia viro clarissimo Hierapolitano, qui discipulus fuit apostoli, qui supra pectus recubuit, Clemente et Pantæno Alexandrino sacerdote, et Ammonio sapientissimo interpretibus vetustis et primis, qui totum sex dierum opus de Christo et Ecclesia intellexerunt. » Interpres legisse videtur φήσαντος non φοιτήσαντος, quod φοιτητήν hoc loco sonat, hoc est, discipulum; nam et de eodem Papia Hieronymus in Catalogo: « Papias Joannis auditor Hierapolitanus episcopus in Asia quinque tantum scripsit volumina. »

Col. 3 A 11, Ψυχὴν πρός. In duobus regiis codicibus mss. quorum alter Henrici II, alter Medicus Henrici Magni fuit κτῆμα, ita scriptum invenimus: Ψυχὴν ἔχοντας πρὸς τὴν τῶν τηλικούτων. « Adornatam convenientē habere animam eos, qui eam voluerint ad tantarū rerum auscultationem appellere. » Eustathius tamen νετός interpres hoc non agnoscit: solum enim vertit, « vel quemadmodum instructus esse debeat animus. »

Col. 6 A 3. Profunda sensa. Janus Cornarius, in editione Basiliensi Frobeniana 1552, interpretatur, « Etiamsi scriptoris acumen non assequamur. » At Eustathius ad verbum: « Nam licet altitudinem cordis historici non valeamus attingere, » τῆς βαθείας καρδίας μὴ φτικώμεθα: quæ locutio Scripturæ familiaris. Jeremias xvii, 9: Βρθεῖται καρδία παρὰ πάντα, καὶ ἄνθρωπός οὐτι, καὶ τίς γνώσται αὐτὸν; Profundum cor super omnia, et homo est, et quis cognoscet eum? Hieronymus ex Symmacho refert, « inscrutabile cor omnium, » et Isaiae xxix, 15, Latine effert: Βέσθιστον qui profundus estis corde, ut a Domino abscondatis consilium. Chrysostomus de productione Judæ, tom. V editionis nostræ Parisiens. : « Εκαστον τῶν λεγομένων πολλὴν ἔχει τὴν θεωρίαν, καὶ πολὺ τὸ βάθος τῶν νοημάτων. » In singulis dictis multa est contemplatio, multa profunditas sententiarum. » Et homil. I ad Antiochenos: « Ιδετε πρὸς πόσον βάθος κατηγάγομεν τὸν λόγον. » Vidistis in quantam sermonem deduximus profunditatem. »

Ibid. 9. Eustathius, insistens proprius verborum sententiæ dixit: « Qui perhibetur venustus apud Dominum fuisse. » Sic ut intelligamus Moysen venustum fuisse apud Deum ipsum, qui nimis rurum Scri-

pturæ auctor est, cuius hæc sunt verba Exodi II, 2: Ιδόντες δὲ αὐτὸν ἀστεῖον, ἐσκέπασαν. Videntes autem eum elegantem, occultaverunt. Interpres Origenis ἀστεῖον elegantem etiam vertit, Aquila ἀγαθόν, bonum, Symmachus ὄραιον. Vox Hebræa ἄνθρωπος etiam, id est, pulchre, redditur Græce, III Reg. I, 6. Apostolus item Hebreorum XI, 23: « Εξερύθη τριμηνον ὅπερ τῶν πατέρων αὐτοῦ, διότι εἰδον ἀστεῖον τὸ παιδίον. Occultatus est mensibus tribus a parentibus suis, eo quod vidissent elegantem infantem. » Sic infra, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν τοῦ Θεοῦ. Suffragatur etiam Josephus, qui placuisse infantem scribit lib. II, cap. 5, quod magnus esset ac pulcher, ὑπερηγάπτης μεγίθους τε ἔνεκα καὶ καλλιόπους. Secutus tamen videtur S. Stephani narrationem Basilius; cuius hæc sunt Actor. VII, 20: « Εγεννήθη Μωσῆς, καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ Θεῷ. Ubi Vulgata Lat. : Natus est Moyses, et fuit gratus Deo. Et inesse potest Hebraismus, ut dicat S. Stephanus Moysen fuisse gratum, festivum ac lepidum, pulchrum Deo, id est eximie pulchrum sicut Jonas III, 3: « Ή δὲ Νινευητὴν ἦν πολὺς μεγάλη τῷ Θεῷ. Erat autem civitas magna Deo. Quemadmodum et ex Hebreo vertitur ad verbum, hoc est, valde magna, quod omnia. quæ magna sunt, dicantur esse Dei, ut Psal. XXXV, 7: Justitia sicut montes Dei. » Mavult tamen Fr. Ribera noster nihil aliud significare pulchrum Deo, quam pulchrum coram Deo, ut Genes. XIII, 43, dicuntur Sodomitæ peccatores coram Domino, Hebraice, peccatores Domino, in oculis Domini, vel Dei, hoc est, revera, etiam si homines dissentiant. Itaque recte dixit Basilius, ἀστεῖος παρὰ Θεῷ, ut dixerat S. Stephanus, ἀστεῖος Θεῷ.

Col. 7 A 6. Sed secundum. Hæc uberioris interpretatus erat Argyropylus, sive is qui ejus versionem recensuit. Et ne quis damni se aliquid fecisse suspicetur, poterunt cum Græcis ea conferri quæ sustulimus: « Et se totos permittentes atque accommodantes primæ illi suæ de Deo ignorantia, quæ videmus cuncta ad ortum progredi, hæc ita emergere concluserunt perpeti quadam serie successionis. » Eustathius scripsit: « Sed familiari ignorantie sublapsi variis omnia definitionibus concluserunt. »

Col. 8 C 11. Ζητεῖται δὲ τὴν. sic editum est ex variis lectionibus Angli. codicum, quibus adjungunt viri docti τίς, ut legatur ζητεῖται τίς, vel ζητήσει τίς, τίς δὲ τὴν ἀρχήν. Vulgata lectio Basiliensis editionis ferri potest, cui duo Regii codices suffragantur, ζητεῖται τίς δὲ τὴν ἀρχήν, et Eustathius cum Cornario vertens: « Quare quis illi dedit principium, » vel certe scribetur, ζητεῖται τίς δὲ τὴν. « Quæritur, quis sit, qui principium dedit. »

Col. 9 A 14. Διαφεύγει. Emendandum ex duobus Regiis codi. διαφεύγει, et contra mox διαφεύγη.

Ibid. B 7. Μηδενὶ μέσον. Ex iisdem duobus libris et Regiis et Angl. corrigendum μηδενὶ μέσῳ.

cui lectioni astipulatur Eustathius, « Quod planities eorum nullis mediis interpolatur obstaculis. » Quod sequitur, vitiouse legebatur antea, τὴν τοῦ κόσμου ἄναρχον καὶ ἀτελεῖτ., sed restitutus est eorumdem librorum auctoritate locus. Paulo post c. 1, Et γὰρ ἀρχὴν, horum interpretationem clarius efferendam censuimus.

Col. 12 A 40. Expunimus duas voces addititias, « cum Deo, » quas Græca non requirunt, neque vetus interpres Eustathius agnoscit, « Rerumque per partes institutum actorem dispensatoremque. » Cicero *Academic quæstionum* lib. iv: « Zenoni et reliquis fere Stoicis æther videtur summus Deus, mente prædictus, qua omnia regantur. » Idem lib. i *De natura deorum*: « Chrysippus disputat æthera esse eum, quem homines Jovem appellarent. » Idem ait, Platonem in *Timæo* dicere, mundum Deum esse, et cælum et astra, et terram: idemque Platonis tribuit Proclus argumento 20, quem refutat Benedictus Pererius lib. xv *De principiis rerum naturalium*, cap. 4.

Ibid. B 2. 'Αλλ' οἱ τῶν ἀστρῶν. Fortasse scribendum, ἄλλοι τῶν ἀστέρων, quod suadet Eustathius vertens: « Alii stellarum intervalla dinumerant. »

Ibid. B 5. Τοῖς μὲν εἰσὶ φαινόμενοι. Duo Regii τοῖς μὲν εἰσὶ φανέροι. Eustathius: « In certis suscipiuntur hominibus, nobis autem habentur ignotæ. » Sic enim emendandum pro « suscipiuntur. »

Ibid. B 8. *Declinationes*. Basiliens., στηριγμοὺς καὶ ἀποκλείσεις. Eustathius, *præclusiones*. Quam lectionem secutus Tilmannus ediderat *stationes, exclusiones*, et annolorat *Argyropylum* legisse ἀπογλοσσιῶς prout et in duobus Regiis mss. exaratum fuit, ideo *declinationes* interpretati sumus. Est enim *declinatio* apud astrologos stellæ vel puncti eclipticas distantia ab æquatore versus alterum polorum mundi. *Aristoteles de sole agens, Problem.*, sect. 45, prob. 6: Ἀπείρους γὰρ ἔγχλεισις ἔγχωρει ἀντὸν κλίθηναι. « Cum fieri possit ut infinito numero inolinetur. » Cleomedes lib. i *Geograph.*: Τοῖς τροπικοῖς πλαγιώτερος, καὶ ἐπὶ πλεῖον ἔγκελμίνος παράκειται: « Tropicos vero obliquior, et magis inclinatus accubat. » Sic Basilius ipse infra: Οὐκ ἔχουσαν, δου μὲλλον ἀποκλιθῆ. Quod sequitur: « Ἐπὶ τὰ προηγούμενα κίνησιν, Cornarius verit: « Motum omnium ad præseuntia ac primordia- lia; » Montacutius, « motum in antecedentia. »

Col. 13 A 6. 'Υπέρχρονος. Ita duo RR. non ut Basiliens., ὑπέρχρόνιος. Quanquam utrumque usitatum, ut ἵσθρονος et ἵσχρόνιος. Subinde, « quod semper urgetur. » Interpres verterat: « Accedens semper et more fluentis aquæ recedens, nec unquam a cœplo cursu restitans aut conquiescens. » Cornarius proprius ad mentem auctoris: « Festinans semper ac præsterflens, ac nusquam a cursu quiescens. Nos Eustathium secuti sumus. »

Col. 15 A 3. *Principium viæ*. Locus est Proverbior. xvi, 5. Paulo post, χρηπὶς καὶ βάθρον, « fun-

damentum et gradus. » Eustathius melius expressit, « munimentum et fulcimentum, » et Cornarius, « basis ac fundamentum. » Βάθρον hic non κλίμαξ est, sed θεμέλιος, ἢ ἔδρασμα, « firmamentum, aut fundamentum. » Sic in hac ipsa homilia et pagina, θεμέλιοι τινες καὶ χρηπὶδες προκατεβλήθη.

Col. 18 A 5. *In summa*. Eustathius: « Summatim, id est, brevi, subitoque. » Cornarius: « In summa fecit Deus, hoc est, coacervatim et brevi. » Κεφάλαιον hic summatam numeri vel temporis sonat, qua notione sæpe voces Hebreæ Πῦῶνται et Σῶν accipiuntur in Scriptura, et a LXX nunc κεφάλαιον, nuno ἀρχή, nunc συλλογισμός vertuntur, quemadmodum et ab Aquila, Theodotione et Symmacho, quos hic designare videtur Basilius, Numer. iv, 2: Λάβε τὸ κεφάλαιον τῶν νιῶν Καάθ. *Accipe summam filiorum Caath*. Vulgata quoque Latina « summam » verit, et interpres Origenis, « numerum; » Numer. i, 2: Λάβετε ἀρχὴν πάσης συναγωγῆς. *Accipite summam omnis congregationis*; Exodi xxx, 12: 'Εὰν λάβης τὸν συλλογισμὸν τῶν νιῶν Ἰσραὴλ. *Cum accipies computationem filiorum Israel*. Sic inferius Basilius dixit: ἐν κεφαλαιῳ παραδεδόσθαι οὐρανοῦ καὶ γῆς ποίησιν. At Ecclesiastici xviii, 1, scriptum est: 'Ο ζῶν εἰς τὸν αἰώνα, ἔκτισε τὰ πάντα κοινῇ. Qui vivit in æternum, creavit omnia simul. Hoc est, pariter vel communiter, inquit Jansenius: « ne quis ex hoc colligat omnia simul eodem tempore esse condita, quemadmodum ex eodem loco intellexit S. Augustinus, omnia opera creationis, quæ sex diebus facta commemorationiuntur, simul unoque tempore facta esse, lib. iv *De Genesi ad lit.* cap. 33, neque «simul» temporis identitatem hic designat, sed universa sine exceptione comprehendit. Sed favaret Augustini sententia hæc illorum interpretum ἔκδοσις, cuius videtur habuisse notitiam Acacius in hoc Catenæ Græcorum in *Genesim* loco, qui perperam apud Franciscum Zephyrum Theodoreto tribuitur. Sic enim textus Græcus se habet in codice illustrissimi cardinalis Joeus: 'Ἐρωτητέον πάλιν αὐτὸὺς, πότερον ἀμα πάντα δεδημιούργηται, ή τάξει καὶ δόψ. Καὶ εἰ μὲν τὸ πρῶτον εἰποιεν, δῆλον, δι τα πάντα δημιούργησας κατέπαυσε πάλαι ποτὲ, καὶ δοσον ἐν αὐτοῖς νῦν ἀργὸς ὁν τυγχάνει. Εἰ δὲ τὸ δεύτερον ἴροῦσι, τὸ τάξει καὶ δόψ δημιούργειν, καὶ ρὸς αὐτὸὺς μεμνῆσθαι τοῦ ἐξ ἀρχῆς ὀμολογημένου, ὃς νῦν ἐν εἰπειρᾳ τὰ δεδημιούργημάνα. » Rursus interrogandi sunt, num omnia simul facta sint, an deinceps et consequenter. Ac si prius quidam dixerint, nemini dubium est, quin Deus omnibus creatis jam pridem quieverit, vitam nunc, quantum ad eos attinet, otiosam degens. Sin posterius dixerint, et ordinem ac progressum quemdam in creatione rerum agnoscant, jam meminisse debent, quod initio pro comperto dedere, creatæ non esse infinita. »

Col. 18 B 14. Συνυπάρχειν. Emendandum ex duobus Regiis mss. συνυπάρχειν, et παρ' αὐτοῦ συνεχώρησαν. Porro illud, αὐτομάτως παρυποστῆναι,

vertit Cornarius, « sua sponte substituisse. » Ambrosius lib. 1, c. 5 : « Aseruit enim sua sponte subsistere; » Montacutius : « Una cum illo et simul exstitisse. » Rursus quod sequitur : « Οὐχὶ αὐτὸς τοῦτο, sic Eustathius : « Id est, non causam præstitit, ut esset solum, sed fecit, ut bonus, utilem. » Ambrosius autem : « Non dixit, quia subesse fecit, non dixit, quia causam mundo, ut esset, præbuit, sed fecit, quasi bonus, quod foret utile. » Justinus ex Platone sic distinguit, τὸν ποιητὴν καὶ τὸν δημιουργὸν, « factorem et opifem, » in *Cohortatione ad Græcos* : « Οὐ μὲν γὰρ ποιητὴς, οὐδενὸς ἐτέρου προσδεδμενος, ἐκ τῆς ἐκπού δυνάμεως καὶ ἔκουσιας ποιεῖ τὸ ποιουμένον. δὲ δημιουργὸς τὴν τῆς δημιουργίας δύναμιν ἐκ τῆς ὅλης εἰληφὼς κατασκευάζει τὸ γνόμενον. » Factor quidem, nullius alterius indigens rei, suapte virtute et potestate, quod creat efficit : opifex autem opificii sui virtute ex materia accepta opus suum construit. »

Col. 20 A 8. Ex δύο τῶν ἄκρων. Ita correximus ex duobus Regiis codicibus, ex quibus etiam addendus est articulus τοῦ παντός mendose antea ἐκ δύο τῶν ἀρχῶν. Eustathius : « Ex duobus summatis elementis omnium substantiam designat exstructam. » Cælo nimirum et terra, quæ duo sunt extrema sibi opposita.

Ibid. B 15. Μὴ ζήτει. In quibusdam Anglicis libris legebatur μὴ ζητεῖν et ἀλλὰ νοεῖν. At duo Regi Francisci vulgatam tuerunt lectionem, et Eustathius : « Non ergo quæras de singulis rationem, sed illa quoque, quæ silentio Scriptura præteriit ex his, quæ relata sunt, debebis advertere. » Infra, c. 9, συμβουλεύωμεν. Basiliensis editio συμβουλεύωμεν, et ita codex Medicæus Regius. Cornarius interpretatur : « Eadem hæc etiam de terra consulimus, ut ne quis sibi ipsi negotium faciat. » Eustathius ἐαυτοῖς retulit ad nos ipsos : « Eadem etiam de terra sentiri suademos, minime videlicet discutientes qualis sit ejus substantia, nec confidere nos cogitationibus. » Alter vero codex Regius Henricianus habuit συμβουλεύωμεν, quæ potior lectio videtur. « Hæc eadem et de terra nobis ipsis consulamus, ut ne ejus subst. q. illa tandem sit, cur perscrutemur. »

Col. 21 B 12. Υποθῆς αὐτῷ. Medicæus et Henrico. ίποθῆς ἐαυτῷ. Quo pacto videtur exaratum offendisse Argyropylus, cum vertit, « statuēris tecum. » Eustathius : « Quod si aquam posueris terræ stabilitati esse subditam. » Ambrosius lib. 1, cap. 6 : « Aut quomodo si super aquas, non demergatur in aquam gravis ruina terrarum. »

Col. 24 A 4. Ἐπὶ τίνος οἱ χρήκοι. Locus est Job. xxxviii, 6, in quem notat Olympiodorus : οἱ δὲ ἄλλοι βάσεις οἱ κατάπηγες. Κρήκους λέγει τοὺς ἀναβαστατῆρας. Ηρῶτον μὲν ἐκκρεμές ἔστι, φησί· ποιοι χρήκοι αὐτὴν φέρουσι; τὴν γῆν δηλονότι, οὐχ ὡς τούτων δύτων, ἀλλ' ὡς ἀσφαλῶς οὕτω βεβηκίας αὐτῆς, ὡσπερ ἂν εἰ χρήκοι ήσαν ἔνιοι βεβηκίας αὐτῆς, καὶ πεπηγότες. Ἐπειδὴ γὰρ

A δικρίκος μετέωρον φέρει τὸ σῶμα, τὸ δὲ μετέωρον οὐ ἔστηκε, διὰ τοῦτο φησι, πεπηγασιν. « Alii vero, bases, pali. Fulcrum enim ac firmamenta ipsa circulos nuncupavit. Primum enim ea suspensa est, inquit; quinam illam circuli sustinent? terram nimirum: non quasi illi sint uspiam: sed quod ea ita fixa et stabilis maneat, ut si desursum fixis gestaretur circulis. Nam quia circulus vel annulus suspensum corpus sustinet, quod autem suspensum est, non stat, idcirco dixit, fixi sunt. » Annulos intelligit, sive orbes ferreos, quibus conopœa vel tapetes tentoriorum seu velorum sustentantur. At interpretationis Latinæ auctor ex Hebræo vertit, « super quo bases illius solidatæ sunt: » cum quo conveniunt, quæ ex Aquila, Symmacho vel Theodotione Olympiodorus in medium attulit. Eustathius demum ediderat : « Super quid circuli ejus insixi sunt? »

Col. 26 A 9. *Sin hoc*. Clarius hoc Cornarius, « *Sin minus hoc*. » εἴδε μή. Eustathius, « aut si se-
cūs evenerit. »

Col. 27 C 3. *Mane*. Interpres ediderat, « ab usque nimirum diluculo. » Eustathius contentus fuit dicere, « modicis mane decursis sermonibus. » Verisimile namque est mane tempore sacræ συνάξεως, id est, collectæ vel missæ, habitam fuisse concionem ab episcopo unam tempore Quadragesimæ, atque alteram sub ipsam *veesperam*: hinc illud est homil. 3: Τὴν μὲν ἑωθινὴν τροφὴν τῶν φυῶν, τὴν δὲ ἑπερινὴν εὐφροσύνην, et homil. 9: Η ἑωθινὴ τῶν λόγων τράπεζα. Cæterum illud, διοικηματ, c. 6, dilucidius vertit Eustathius, « pari honore constructis. » Cornarius, « utrisque pariter factis, » id est pari jussu, et eodem tempore.

Col. 31 A 5. *Quod si ingenita est*. Argyropylus verterat, ut ex antiquioribus Latinis editionibus admonet Montacutius: « Si igitur hæc ingenita est, nempe materia, de qua prius *sermo* erat, quam ingenitam philosophi pronuntiabant. » Cornarius itidem : « Si quidem igitur ingenita est hæc, primum quidem æqualem cum Deo senii dignitatem habebit. » Eustathius : « Quam si dixerimus ingenitam, sine dubio coequari Deo in promerendis æstimatur honoribus. »

Col. 31 C 7. Melius expressit hæc Cornarius, quam Argyropylus: « Ex hoc autem contingit ipsis D negare magnum Deum constitutionis rerum præsidem esse. » Corrigendus porro Eustathius, apud quem legendum : « Hinc illis data occasio negandi causis Deum præses mundanis, » pro « occasione grandi causis. »

Ibid. D 5. *Ventilabrum*. Tilimannus annotarat in hunc locum, legisse Argyropylum ἄροτρον pro πτῶν, aratrumque vertisse, non ventilabrum: Hesychius: Ητύνον· ξύλον, ἐν φ διαχωρίζοντες τὸν σῖτον ἀπὸ τοῦ ἀχύρου. « lignum, in quo frumentum a palea separant. » Alii volunt palam ligneam esse, quia semina ex acervo sumentes agricolas ab una areæ extremitate in alteram contra ventum jactant.

ut ista ventilatione a pulvere et aceribus purgentur. Eustathius : « Sic agricultoribus ventilabrum. » Paulo post c. 1, non ἀρχήτω ut erat in Basil. sed ἀρχήτω legendum ex duobus Regiis mss. Eustathius : « Inviolabilibus cuiusdam concordiæ vinculis. »

Col. 35 C 5. *Juxta intelligentiæ*. Argyropylus, ut monet Montacutius, ediderat « præ intellectus sui ratione contendunt, » sed et hoc minus recte, cum hic διάνοια non intellectum, sed sensum et sententiam indicet. Eustathius dixit, « obscuritas est secundum rationem sensus ; » Cornarius, « juxta sententiæ consequentiam, » quia nimirum tenebræ luci opponuntur ; et tenebræ, quarum princeps est diabolus, Deo contraria.

Ibid. C 42. *Lupi graves*. Addidimus epithetum, quod est additum et Aectorum xx, 29 : Εἰσελεύσονται μετὰ τὴν ἄφιξιν μου λόχοι βαρεῖς. *Intrabunt post discessionem meam lupi rapaces*. Ita Vulgata, quemadmodum et Eustathius hoc loco, « qui non lupi raptiores, dilaniantes gregem? » Idem subjicit : « Hinc Marcionis et Valentini, et execrabilis Manichæorum secta manavit. » Apud Argyropylum legebatur. Valentini, sed auctor heresis fuit Valentinius, sectatores ejus Valentiniani.

Col. 39 B 5. Τὸ κακόν. Istud etiam ex codicibus scriptis additum asserit Montacutius, quod duo Regi nostri non agnoscent, sed Eustathius, « Neque enim si malum ex necessitate descenderet, tantus peccantibus legum metus incumberet. » Paulo post scribendum hoc loco, « immineret, pœnae vero judiciorum tam inevitabiles essent. »

Ibid. C 12. *Si quid erat ante*. Exscripsit ad verbum hunc locum usque ad illas dictiones, σώματος παρυπέστη, Theodoretus, quæstione 6 in *Genesim*, et quamvis hic ita Basilius loqui videatur de angelorum existentia ante mundi creationem, ut dubitet, vel ex suppositione de iis agat : tamē homilia i disertis verbis et sine dubitatione asserit, in laudine creatos fuisse beatarum mentium ordines, pag. 5 : Τὰς λογικὰς καὶ δοράτους φύσεις, καὶ πᾶσαν τὴν τῶν νοητῶν διακόσμησιν. Quo factum est, ut hec in suam quæstionem sextam inserere non dubitaverit Theodoretus, postquam dixerat quæstione tertia : Συνομολογουμένου δὲ τούτου, τῷ τῆς εὐσεβείας οὐ λυπινέται λόγῳ τὸ πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς γεγενῆσθαι λέγειν τῶν ἀγγέλων τοὺς δῆμους. Hoc autem concessso, si quis angelorum turbas ante cœlum et terram conditas esse dixerit, non offendet verbum pietatis : et hæc fuit pene communis Græcorum Patrum sententia : sed alteram, quæ sancti Augustini est, fere omnes, qui post Augustinum Latine scripserunt, sequuntur. Apud eumdem Theodoretum legitur τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίας, non τῶν ἀγίων. eique lectioni favent duo Regii codices, et Eustathius, « in bonorum promissionibus operitur. » Rursus quod sequitur, ἵκανὸν τῶν ἔξω, inverso ordine exhibet Theodoretus, ἵκανὸν τῶν ἔνδον διαστῆσαι τὰ ἔξω. « Quod possit ea, quæ foris sita sunt, separare ab iis, quæ intra se com-

prehendit. » Et hanc fuisse lectionem textus Basili ex Eustathio conjici potest, qui verit : « Ut possit ea, quæ extrinsecus habentur ab interioribus separare. » Denique ἐναπολειφθέντα idem Theodoretus habet cum duobus Regiis, non ἐναποληφθέντα.

Col. 43 A 14. *Sed viri Syri*. Annotarat in hunc locum Tilmannus, vel alias quispiam, Ephraem Syrum intelligendum, quem alii addunt æqualem et perquam familiarem fuisse Basilio ; sed et Diodorus Tarsensis idem de verbo Hebraico ΠΥΓΡΩ docet in Catena Zephyri : Βούλεται ή Ἐβραϊκή λέξις ή τοῦ ἐπερέπτο σημανεῖν, διτι καθάπερ ὅρνις ὡδὸς θάλπει ταῖς πτέρυξιν ἀπαλῶς ἐφεπτομένη εἰς τὸ ζωογονεῖν. οὕτω καὶ τὸ Ηνεῦμα ἐπερέπτο τοῖς ὅδαις ζωοθαλποῦν. « Hebraica dictio pro qua nos habemus ferebatur, illud per se videtur significare, quod sicut a gallina foventur ova, dum alis ab ea leniter attrahuntur, ut animata reddantur : ita quoque Spiritus super aquas ferebatur, ut suo illastepore animaret. » Hieronymus in *Quæst. Hebraicis* : « Pro eo quod in nostris codicibus scriptum est, ferebatur, in Hebræo habet *meraerheth*, quod nos appellare possumus : incubabat, sive confovebat, in similitudinem volucris ova calore animantis. Ex quo intelligimus non de spiritu mundi dici, ut nonnulli arbitrentur, sed de Spiritu sancto, qui et ipse vivificator omnium a principio dicitur. » Deducitur a radice ΕΠΡΑ quæ moveri significat, aut movere se expansione et dilatatione alarum, ut solent aves pullis incubantes, ut Deut. xxxii, 11 : *Et super pullos suos volitantes*.

Col. 46 A 10. *Deducit*. Aer nimirum, ut expressit Eustathius : « Sicut enim obtutos nostros illo momento temporis aer ~~moxyd~~ ea dirigit : aer, inquam, is, cuius antea dixit naturam esse perspicuum. » Ibid. c. 1, ἐμφεγγόνος. Medicæ codicis non omnino contemporanea *varia* lectio ἐμφεγγόμενος, « illucens, affulgens, » aut « cum illuxisset. » Φέγγουσαν expavit Hesychius λαμπρύνουσαν. Et paulo post mendose Basiliensis habuit τυπόμενον, pro quo duo Regii, τυπούμενον, « efformatum lingua ; » Eustathius tamen vulgatae suffragatur lectioni, « nec aerem lingua verberatum sermonem. »

Col. 49 B 3. *Ευκυπακούμηνς*. Vox μιᾶς duabus inclusa virgulæ aberat a duobus Regiis mss. et ab uno Anglico. Eustathius : « Subaudientibus videbit nobis, quia nuncupatione diei nox quoque debet intelligi. »

Col. 50 B 14. *An ea radio*. Hæc ita cum sequentibus jungenda sunt, ut interrogatio usque ad finem periodi differatur, « septies redeuntem, » et delectatur vox « sane » hoc modo : « Litteris traditur : Deus nimirum qui temporis, » etc. Eustathius : « Vel sicut secretior tradit ratio, Deus cum naturam temporis procrearet. » Item illud, τούτο δὲ κυκλικόν, sic vertendum est : « Hæc autem est circularis figura, a seipso initium sumere. »

Col. 52 A 5. *Ινα τι δύτιν*. Paulo aliter se habet looens apud prophetam : Οὐαὶ οἱ ἐπιφυμοῦντες τὴν τιμήν Κυρίου. « Ινα τι αὐτη δύτιν ή ήμέρα τοῦ

Kuplou; Καὶ αὕτη ἡστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς· Υἱὸς δεῖ-
derantibus diem Domini. Ut quid hæc vobis dies Do-
mini? Et ea est tenebra, et non lux. Apud Cyrilum
legitur: Ἰνα τι τοῖνυν αὐτὴν, φησίν, ὑμῖν, σκότος
οὖσα, καὶ οὐ φῶς; Διά τοι τὸ πλεῖσταις δυοῖς
ἀναπεπληρωθεῖσαι συμφοραῖς. • Ut quid igitur, inquit,
ipsa vobis, quæ tenebra est, non lux? Quia nimis
longe plurimis calamitatibus opplebimini. » Vulgata Latina, *Ad quid eam vobis?* nimis, op-
tatis advenire? Itaque ad sensum, non ad verbum
oitavit hunc locum Basilius, cum dixit: « Ut quid
vobis querere diem Domini? » Sic enim interpre-
tatus est Latine Ambrosias lib. I, c. 10.

Ibid. B. 6. Ἐξεῖνοι λόγοι. Duo Regii legunt
ἐκείνης, et Eustathius suffragatur, « sed vespere
illius narratio. »

Col. 52. C. 2. Περὶ τῶν πρώτων. Emendanda est
inscriptio, licet eam præferant manuscripti qui-
dam, ex oscitania librariorum, pro περὶ τῶν τρό-
πων τῆς γενέσεως.

Col. 54 B. 4. *Quam commodarint.* Immutavimus
interpretis verba, « quam senori tradiderint Deo: »
quibus simile illud Cornarii, « quod temporis pars
ad usuram tradita non evanescit, » et Eustathii,
« pars modici temporis fenerata Deo non deperit. »
Ambigua est vox fenerandi, et sæpe de pecunia ad
usuram mutuo data usurpatur: at τὸ δάνειον distinguit ἀπὸ
τοῦ τέκου, « mutuum quodvis, ab eo quod ad usuram
datur, » unde libellus Plutarchi: Περὶ τοῦ μὴ δεῖν
δανείζεσθαι. *De vitando ære alieno*, recte Latine
inscribitur, non ut Gallicus interpres edidit, « *De*
pecunia mutua ad usuram non accipienda, » vel « *De*
non fenerando. • Sic intelligendum illud psalmi
xxxvi, 22: Δανείζεται ὁ ἀμαρτωλός, καὶ οὐκ ἀποτίεται.
Mutatur, vel *mutuum accipit peccator, et non solvet*; et Proverb. xix, 47: Δανείζεται θεῷ ὁ ἐλεύθερος πτωχός. *Mutuum Deo dat, qui pauperis miseretur.*
Verbum enim Hebraicum πῆδι commodato vel mu-
tuuo accipere sonat, et fidem mutuanti obstringere.

Ibid. C 12. *Quomodo Deus.* Argyropylus edide-
rat, « Hoc est: num Deus nostro loquatur more.
Et quidem prius a rebus ipsis typus sive adumbra-
tio abstracta se inserit, et imprimatur intellectui
sive cogitationi hominis. » Simplicius Eustathius,
quem secuti sumus: « Quomodo Deus alloquitur,
nostrone, id est, hominum, more, qui prius futuræ
rei formam concipimus intellectu. »

Col. 53 A 8. *Ecqua tandem.* Scripserat fortasse
interpres: « En quæ tandem; » clarus Cornarius
edidit: « Hæc quidem igitur hi qui materiam inge-
neratam opifici superinducunt. »

Ibid. B 11. *Nos contra.* Consentiantur cum Basilio
Theodoretus quæstione 11, et auctor *Quæstionum*
apud Justinum, quæstione 57, cum ex verbis Mosis
colligunt duos esse cœlos: quod nimis dixerit,
primo Deum creasse cœlum et terram, deinde jus-
sisse, ut fieret firmamentum in medio aquarum.
Licet autem plures duobus cœlos esse colligere ex

A loco Pauli, II Corinth. xii, 2, ubi scribit Apostolus
raptum se usque ad tertium cœlum, et ex psalmo
cxlviii, 4: tamen in eo cum illo consentiantur alii
duo Patres, quod esse duos ex iisdem Scripturæ
sacrae locis colligunt, et quod cum illis agnoscit,
ex illo genere locutionis, quod numero multitudinis
utatur, cum de cœlis agit, concludi non posse plures
cœlos esse: quamobrem immerito reprehendendus
quibusdam videtur vir doctissimus Benedictus Pe-
terius, quod similia dixerit tradidisse Theodore-
tum et Justinum, cum Theodoreti hæc verba sint:
Τοιγαρουν καὶ δ τῷ δευτέρῳ διαπιστῶν οὐρανῷ, ἔξω
βαίνει τῆς εὐθείας ὅδοι, καὶ δ πλείω πειρώμενος
ἀριθμεῖν, μύθοις ἐπειτα, τῆς τοῦ θεοῦ Πνεύματος
διδασκαλίας καταφορῶν. • Qui igitur non credit
secundum esse cœlum, semitam rectam transgredi-
tur: qui vero plures numerare conatur, neglecta
divini Spiritus doctrina, fabulis adhæret. » Apud
Justinum autem: 'Ex τῆς ἀκολουθίας οὖν τῶν κε-
μένων φωνῶν νοοῦμεν οὐρανὸς κατ' οὐσίαν μὲν δύο,
κατὰ διαστήματα δὲ πλείονας. • Ex hisce dictis ergo,
quæ posita sunt, consequens est, ut intelligamus
cœlos substantia quidem duos, interstitiis autem
plures. • Porro ibidem legetur aptius ἄρτος ἢ
οὐρανοῦ, « panis de cœlo, » Joan. vi, 41; quam
ἀπέδειξε οὐρανοῦ, « aquila de cœlo: » neque enim
tale quidquam in Scriptura occurrit, sed tantum
Threnor. iv, 19: Διώκοντες ἡμᾶς διπέρ διπέδεις οὐ-
ρανοῦ. *Persequentes nos super aquilas cœli.*

Col. 61 A 8. *Ἀποτελοῦντος.* Cum antea lege-
retur ἀποτελοῦντας, emendavit ex Anglicis mas.
Montacutius ἀποτελοῦντος, nempe πνεύματος. at
duo Regii codices præferebant ἀποτελουμένους φό-
γους. Cornarius: « Eo quod violenter erumpant
strepitus tonitrua efficientes. » Eustathius: « Qua
spiritus conceptus in nubibus violenterque pro-
ruptus efficit sonum tonitrualem. » Cæterum idem
quod de crystalli origine tradit Basilius ex aquæ
congelatione nascentis, tradit et Statius in *Epitha-
lamio Stellæ*,

Raraque longævis nivibus crystalla gelari;
et Plinius lib. xxxviii, cap. 2: « Contraria causa cry-
stallum facit gelu vehementiore concreto. Nec alibi
certo reperitur, quam ubi maxime hibernæ nives
rigent glaciemque esse certum est, unde et nomen
Græci dedere. » In quem locum annotat Dalecam-
pius, ex Agricola, lib. vi *De fossilibus*, « falli Plini-
um, quod crystallus vere fiat ex lapidescente
perspicuo succo, quem sub terris, aut inter gelidas
rupium venas frigiditas vehemens glaciat et durat. »
Diodorus quoque Siculus aliam causam profert lib.
ii *Bibliothecæ*: Τοὺς χρυστάλλους λίθους ἔχειν τὴν
σύστασιν ἐξ ὅδατος καθαροῦ παγέντος, οὐχ ὅπο φύ-
χους, ἀλλ' ὅπο θεοῦ πυρὸς δυνάμεως: « Crystallum
ex aqua purissima in glaciem indurata coalescere
aiunt, non quidem a frigore, sed divini ignis
potentia. »

Col. 62 B 5. *Specularis.* Sic reposuimus, pro
« speculari. » In quibusdam Anglicis erat στι-

χλου, ut et in Regiis duobus; mendose. Plinius lib. xxxvi, cap. 22: « Specularis vero, quoniam et hic lapis nomen obtinet, faciliore multo natura, finditur in quamlibet tenues crustas; » et lib. iii, c. 34: « Metallis Hispania tota scatet citerior, et specularibus lapidibus. » Specularis dicitur, ex quo siebant specularia. Seneca epist. 60: « Quædam nostra demum prodiisse memoria scimus, ut speculariorum usum perlucente testa clarum transmittent lumen. » In quem locum Lipsius recte monet, specularia quadras sive orbis fuisse fenestris insertos ad lucem immittendam, ventos excludendos, vicem et usum hodie vitreorum, dicta a lapide speculari, idemque Catanæus in Plinium annotarat. Martialis lib. viii, epig. 14:

*Hibernis objecta notis specularia puros
Admittunt soles....*

Sed ea exemptitia fuisse tradunt, ut cum liberet auferrentur. Eustathius hoc loco sic emendandus: « Et qui secundum suam naturam fuerit sincerus inventus, nec alicujus putredinis admistione fœdatur, nec fundus rimis aliquibus fissus est, aeri similis habetur. » Addidimus apud Argyropylum « ad fundum, » et « aut fissuris perforatus, » ut Græcus textus exigeret. Cornarius vertit, neque putredine aliqua exesus, neque segmenta, aut strias in altum productas habens. »

Col. 64 A 6. Ο μὴ ἐνορῶν. Anglii libri rectius, quam vulgata lectio vel Regii mss. Ἀλλ' ὁ μὴ ἐνορῶν, sicut paulo ante ἀλλ' ή ὁ μὴ ἀκούσων. Eustathius dixit, « Quis autem tam surdus est, quam qui non audit ita palam vociferantem Scripturam, vel quis tam cœsus, nisi qui evidentibus documentis instructus. » Alludit autem ad illa prophetæ Isaïæ xlvi, 19: Καὶ τίς τυφλὸς, ἀλλ' ή οἱ παῖδες μου, καὶ χωρὶς, ὀλλ' ή οἱ κυριεύοντες αὐτῶν; *Et quis cœsus, nisi puori mei, et surdi, nisi qui dominantur illis?*

Col. 66 D 3. *Ex Pyrenæo.* Fidelius expressit mentem auctoris Eustathius: « Ab occidentis vero climatibus æstivis sub Pyrenæo vertice Tartessus: tametsi Aristoteles, ex quo ista desumpsit Basilius, dixit, ἐκ τῆς Πυρήνης, « ex Pyrenæo. » Quem enim Ptolemaeus et alii Bætim appellant, Straboni et Pausanias Tartessus est. Atque in Atlanticum quidem mare verum est Tartessum exonerari ortum ex Pyrenæo, sed Istrum seu Danubium ex illo fluere falsum est, ut quod ait Seneca, lib. vi *Naturalium quæstionum*, illum Europam et Asiam distinare, quod Tanae potius fluvio convenit; sed ista geographicæ non ita exacte Aristoteles aliquique philosophi expenderunt, quos dum ἀδιαντίτως sequitur sanctissimus Pater Basilius, multa hic descriptsit, quæ ad Ptolemaei potius et Strabonis aliorumque historicorum amissim exanimanda sunt. Danubii ergo fontes collocat Strabo in medio silvæ Hercyniæ, quemadmodum et Rheni, lib. vii, quæ silva in Germania est: Ptolemaeus autem ejus-

A dem caput situm esse vult sub 30 longitudinis gradu, latitudinis vero 46, 20 minuto.

Col. 67 A 2. *Quorum est Eridanus apud Eustathium legimus, » quorum est Rhodanus, » sed utrumque falsum est, sive Rhodanum sive Eridanum Padumve dicas, ex montibus Riphæis oriri, et in occidentalem Oceanum infundi: nam Rhodanus in mare Mediterraneum non longe a Massilia, Eridanus in Adriaticum sinum devolvitur prope Venetias. Porro ex Alpibus fluere Rhodanum, et per Allobrogum campos lapsum apud Lugdunum cum Arari concurre, docet Strabo lib. iv, eodemque libro fontes Eridani statuit in finibus Ligurum et Medullorum, quemadmodum et Plinius. Ptolemaeus caput ejus juxta Larium locum collocat sub gradu B longitud. 29, m. 20, latitudinis 44, m. 45. Postremo, quod hic dicuntur per Αἴθιοπα fluentes amnes quidam ἐπὶ τὴν ἔξω τοῖς πλεομένοις ἀποκενοῦσσαι, rectius ex Medicæ legimus ἔξω τῆς πλεομένης ἀποκενοῦσσαι, quod apud Eustathium vertitur, « alii in citeriore devolvuntur Oceanum, » ubi corrigendum fortasse « in exteriorem, » qui scilicet est extra Columnas Herculis, et extra mare Mediterraneum, quod navigari solet, ut dixit Aristoteles loco jam citato: « Ο τε Χρεμάτης εἰς τὴν ἔξω ρέει θάλασσαν. » *Chremetes in externum mare exeneratur.* Ita dixit et Lucianus in *Prometheo*: Καὶ τὴν θάλατταν πλεομένην, καὶ τὰς νήσους κατοικούμενας. « Mare navigatum, et insulas habitatas. » Externum autem mare, ut infra, oú γάρ την ἔξω Γαδείρων θάλασσα.*

Ibid. B 3. *Qui dicas abyso.* Ita quoque Latine extulit Eustathius: *Quo dicas abyso: Dissipaberis et Cornarius, qui non animadvertis prophetam introduci ad Deum verba facientem: itaque rectius veres ad sensum Basili: Qui dicas abyso.* Sin autem species prophetæ ipsius textum apud LXX, sine dubio lapsus memoria videtur Basilius, neque jam propheta πρός τὸν Θεὸν διαλέγεται, aut ut volunt quidam, προφῆτης περὶ τοῦ Θεοῦ, sed potius, πρός τὸν λαὸν Θεός, *populum Deus alloquitur.* Itaque recte Vulgata Latina, *Qui dico profundo, Desolare, Unde et sequitur Græce: καὶ τὸν ποταμὸν τοῦ ξηρῶν, et flumina tua arefaciām.* Præcessit enim, *Hæc dicit Dominus redemptor tuus, et: Memento horum, Jacob.* Duo Regii codices constanter legunt πρός τὸν Θεόν. Immutavimus illud, « vulgarem quidem sermone, » et substituimus Vulgata Latinæ versionem: mutuatur enim hoc ab Apostolo, II Cor. xi, 6: *Et δὲ καὶ ιδιωτῆς τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῷ γνώσει.* *Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia.* Eustathius dixit: « Nullis quidem facundiæ phaleris exornatum, scientiæ vero ratione potissimum. »

Col. 69 C 10. *Μεταθεῖσαν.* Legebatur antea μεταθεῖσα, sed ex Anglicis codicibus in margine ascriptum erat μεταθεῖσαν, quod opera typographicæ in textum admiserunt, at sequentia participia non item immutarunt: in duobus Regiis

scriptum offendimus metatethesizav, et in sequenti-
bus τροπὰς ἀπάγοντα σημεῖα μετατέθεται, et τρο-
πὰς ἀπανάγοντα· quæ cum nonnihil sint ἀναχό-
λουθα, libenter receptam antea lectionem retine-
rem. Eustathius quomodo legerit, ex ipsius verbis
conjice. « Et certe videmus moderatricem sapien-
tiam Dei, solem in alias partes ex aliis transpo-
nentem. Sed nunc eum ad australem zonam nunc
ad signa solstitialia pro temporum mutatione tra-
ducit. »

Col. 71 B 3. *Ut hæc cœli appellatio.* Non de ap-
pellatione cœli agitur, sed de dictione firmamenti:
neque recte vertit hoc Eustathius: « Proprie qui-
dem aliud illi conveniens fuerat nomen: scimus
tamen sæpissime cœlum dici locum spissum dea-
satumque aeris. » Cornarius: « Tanquam proprie
quidem alteri appellations congruente, juxta simi-
litudinem vero etiam hoc appellationem transsu-
meute. » Hoc vult scilicet, firmamenti appellationem
alteri convenire, sed cœlum tamen per participatio-
nem similitudinis appellari. Cæterum locus ille, τε-
τόμενα κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ, decerpitus
est ex Genesi cap. 1, vers. 20, quem ita expressit
S. Ambrosius lib. II, cap. 4: « Volatilia cœli, et vo-
lantia super terram secus firmamentum cœli; eo
quod volatilia circa superiorem versantia locum
terram spectent. » Sed distinguendus est tamen
prior locus ex psalmo VIII, 9, *volucres cœli*, a poste-
riori ex I Genesis. Quartus demum ex Deuteronomi
XXXIII, 13, qui sic efferebatur in Basiliensi editione
ἀπὸ ὄρων οὐρανοῦ καὶ δρόσου, quo pacto et Ambro-
sius videtur leguisse libro *De benedictionibus patriarcharum*, cap. 11: Eustathius, *a finibus cœli*: at in
Henriciano codice ἀπὸ τῶν ὀρῶν, *a montibus*, quod
et in nonnullis Deuteronomii codicibus scriptum
reperiri Flaminius Nobilius testatur: *vera est lectio*
Medicæ libri, quam expressimus, et Romanæ edi-
tionis LXX, ἀπὸ τῶν ὀρῶν, *a fructibus*; Vulgata
Latina, *de pomis cœli et rore*. Vox Hebræa delicias
et delicatos fructus significat, unde Pagninus ad
verbum, « de delicatis cœlorum. » Male igitur
Kircherus Augustanus in *Indice Bibliorum He-
braico-Græco* vocem istam docuit « montem » si-
gnificare, hunc locum citans, cum ὀρῶν legendum
sit, non ὀρῶν tametsi Biblia Germanica Basilien-
sia lectionem illam tueantur: quemadmodum et
perperam contendit ibidem vocem eamdem He-
bræam τροπὴν *conversionem* sonare, propter-
ea quod in eodem loco dicitur, καθ' ὀρῶν γεννημά-
των ἡλίου τροπῶν, « secundum horam fructuum
solis conversionum: » cum tamen illio vox Hebræa
לְנִירבָּר « proventus » aut « frucus, » γεννημάτα so-
net; aut τροπάς, « conversiones, » non autem לְנִיר
quam « delicias » diximus, aut « delicatos fructus
Pagninum et alios Hebraicæ linguae peritos inter-
pretari.

Col. 74 C 10. *Adversus ecclesiasticos.* Dilucidius
Cornarius: « Nobis autem ad ecclesiasticos etiam
quosdam sermo quidem est de discretis aquis. »

A Hoc est, disputandum adversus eos qui ex Ecclesia
sunt, non jam ethnici aut pagani ut illi philosophi
de quibus antea loquebatur. Origenem enim sup-
presso ejus nomine taxat, et quasi somnium ani-
lemque fabulam expositionem ejus rejicit, fut ad-
monet Pererius eruditissimus ordinis nostri theo-
logus in Commentario in hunc Geneseos locum. Is
enim, quemadmodum refert Epiphanius in *Epist. ad
Joan. Hierosolymitanum*, quæ apud Hieronymum est
60, veritatem historiæ allegoriæ mendacio deprava-
bat, et aquas quæ super firmamentum sunt, non esse
aquas, sed fortitudines quasdam angelicæ potesta-
tis et rureus aquas quæ super terram sunt, hoc est
sub firmamento, esse virtutes contrarias, id est dæ-
mones: et Hieronymus, epist. 61, sextum ejusdem
errorem numerat, quod sic paradisum allegorizet,
« ut historiæ auferat veritatem, pro arboribus an-
gelos, pro fluminibus virtutes cœlestes intelligens.
Septimum, quod aquas, quæ super cœlos in Scri-
pturis esse dicuntur, sanctas supernasque virtutes;
quæ super terram, et infra terram, contrarias et
dæmoniacas esse arbitretur. » At contraria sen-
tentia fere omnium veterum Patrum est tam Gre-
corum quam Latinorum, quos enumerant cum Pe-
rerius idem, tum Martinus Delrius item nosler in
Geneseos, veras et naturales esse aquas supra
cœlum siderum, ut Theodoretus quæst. 11, Justini
Quæstionum auctor, quæst. 93, et Gennadius in
Catena, cujus expressissæ verba Beda videtur in
libro *De natura rerum*, eas aquas dicens ad refrigerationem
et temperationem ardoris siderum iusisse
comparatas. Gennadii verba sunt ex ms. codicis
illustriss. cardinalis Joeusæ exscripta: « Ινα οὖν
μὴ τούτο πάσχων ἀπείποι πρὸς τὴν στάσιν ποτὲ
ἄλλ' ἀράματον διοίως καὶ ἀγήρων πάντοτε διαμένοι,
σοφῶς ἁ ἀριστοτεχνης θεὸς τὴν ἀφαίρεσιν ἐπ' αὐτοῦ
τῶν διάταν ἐμηχανήσατο, τῆς ἐκ τούτων ἐγγινομέ-
νης αὐτῷ καταψήσεως πρὸς τὴν ἐκ τῶν διστρων ἀ-
τιταθισταμένης θερμότητα. » Ne qua igitur caloris
vicinitate solveretur, sed in suo statu semper in-
dæssum sternumque duraret firmamentum, sapiens
architectus ipse Deus separationem hanc aquarum
prudenter excogitavit, ut earum refrigeratione æstus
siderum ita temperaret, ut neutram in partem
laboraret. »

Col. 75 B. 2. *Etsi dicat quis.* Interpres scrip-
serat « annuntiat, ut astruat aliquis et interpretetur
hosce cœlos virtutes esse quasdam contemplationi
concreatas, firmamentum vero facultates, quæ ope-
rose admodum et efficaciter fungantur officio, nempe
operatrices. » Emendandum apud Eustathium,
« contemplatrices esse virtutes, firmamentum autem
factricem Dei potentiam, » pro « contemptibiles vir-
tutes; » et parvo post, « quæ istis dictionibus inest, »
non dictionibus, sed rebus inest ratio et consideratio,
unde Eustathius vertit: « Sed consideratio eorum
prudenter a sensum habentibus contemplata, glo-
rificationem perficit Creatoris. » Coruarius optime
« Verum sermo in his speculative acceptus. »

Col. 76 C. 10. Ἐν ἀρχῇ τὸν σκοπόν. Basilien- sis editio habuit ἐναρχῇ conjunctum, at Regii duo euendant ἐναργῆ, et comprobant emendationem Eustathius, dum vertit: « Merito ergo quidem in rationem gignentium manifestam esse proposuit: » quae licet mendosa indicant hic scribendum, « Qui igitur manifestum eorum quae sunt, finem sibi prop. » Eodem modo infra, legebatur in Basiliensi edit., δρωμένοις ἐν ἀρχῇ, et ex iisdem mss. correctum est ἐναργῆ, quocirca vertendum est, « manifesta statim exempla, » ut dixit Eustathius, « benefactoris monumenta certissima capiatis. »

Col. 79 A 13. *Jam vero.* Verba Eustathii substituimus in locum istorum interpretis: « Non de-sunt, qui vel usque ad insaniam se totos addixerunt equis ad obeunda certamina exercendis, adeo ut in equorum gratiam sibi videantur per somnum con-fligere. » Atqui non περὶ ἵπποτρόφων, « de iis qui equos alunt vel exercent, » sed de iis agitur, qui in factiones divisi spectant certamina, vel in circensi-bus ipsis decertant: proprie namque de cиро ita loquuntur Patres, ut insanire ac furere dicant eos, qui inter spectandum contendunt. Tertullianus *De spectaculis* cap. 16: « Cum ergo furor interdicitur nobis, ab omni spectaculo auferimur, etiam a cиро ubi proprie furor praeidet. » Gregorius Nazianz. orat. 27: Ήπει τοὺς ἵπποις καὶ τὰ θέατρα, γαῖ τὰ στάδια, καὶ τὰ κυνηγεῖα τοσοῦτον μεμνάναι, ὅπε ταῦτα ποιεῖθαι βίον. « Circa ludos circenses et specacula, et cursus, et venationes adeo insaniat, ut hæc pro vita et serio quodam instituto habeat. » Hieronymus in *Vita S. Hilarionis*: « Non cирci furibus, non arenae sanguine, non theatri luxuria de-lectabatur. »

Col. 80 C 13. Συναγωγὰς κάτων. Ita legitur in codicibus Regiis mss. et ἔχασσες θάλασσας, non ut in Anglieis θάλασσας, neque mutandum est quidquam, ut volunt, qui rescribunt συναγωγὰς κάτοι. Constanter enim omnes libri excusi et calamo exarati habent κάτων.

Col. 82 B 5. *Sequitur.* Atqui non ἵπποι: dixit Basilius, sed ἵπποι, unde Eustathius, « Urgente ve-nientis impulsu; » et Cornarius: Protudit autem superveniens. »

Col. 84 A 14. Ἐκκλησιαστοῦ. Quidam Anglii habent Ἐκκλησιαστικοῦ, at Gallici cum excusis Ἐκ-κλησιαστοῦ, recte; est enim locus Ecclesiastæ 1, 7: Πάντες χείμαρροι. Omnes torrentes vadunt in mare.

Ibid. C 1. Χαλινούται. Anglicilibri addunt vocem θάλασσα, quam nec excusus, neque Regii duo agnoscunt, sed Eustathius: « Jussu Dei violentiam maris frenat. » Porro quod sub finem pagina pro-fert de Αἴγυπτῳ, quae mari Rubro sit depressior, ex Aristotele decerpsum est in *Meteoror.*, c. 14: Ἄλλ' εὔρεν ὑψηλοτέρους οὖσαν τὴν θάλασσαν τῆς γῆς, διὸ ἐπεύσατο διορύττων, δικαὶος μὴ διαφθαρῆ τὸ φεῦμα τοῦ ποταμοῦ συμμιγείσης τῆς θαλάττης. « Sed ex-celsius mare Rubrum comperit, quam terram Αἴγυ-

πλi: quapropter fodere desiit, ut ne immisso mar corrumpetur aqua fluvii. » Strabo tamen natione Αἴγυπτius falso id renuntiatum Dario Medo tradit lib. xvii: Καὶ οὗτος δὲ φευδεῖ πεισθεὶς ἀρῆκε τὸ ἔργον περὶ συντέλειαν ἥδη γενόμενον. Ἐπεισθη γὰρ μετεωροτέραν εἶναι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν τῆς Αἴγυπτου, καὶ εἰ διακοπὴ πάς ὁ μεταξὺ ισθμὸς, ἐπικλυσθήσεται τῇ θαλάττῃ τῆς Αἴγυπτου. « Hic quoque pene abeolatum opus deseruit. Falso enim persuasus est rubrum mare Αἴγυπτον esse sublimius, ideoque si medius isthmus incideret, Αἴγυπτum a mari obrutum iri. » Diodorus Siculus lib. i: vocat διώρυγα χειροποίητον εἰς τὸν Ἀραβικὸν κόλπον, « fossam hominum manibus in sinum Arabicum et Erythræum mare deductam. » Plinius autem quo modo conjungere voluerint hi reges utrumque mare clariss explicat lib. vi, cap. 29: « Daneon portus, ex quo navigabilem alveum perducere in Nilum primus omnium Sesostris Αἴγυπτi rex excogitavit, mox Darius Persarum deinde Ptolemæus sequens, qui et duxit fossam latitudine pedum centum, altitudine triginta, in longitudinem triginta septem millium cccc passuum usque ad fontes amaros. Ultra deterruit inundationis metus. » Non dicit erga Basilius regem ullum perfodisse isthnum, qui per-tingit a mari Rubro ad Mediterraneum, sed tantum duo illa maria conjungere voluisse: non quidem ducta ab Arabico ad Mediterraneum fossa, sed ea ducta a mari Rubro ad unum ex ostiis, quibus Nilus in Mediterraneum devolvitur, quod tamen is-thnum perfodere appellant historici. Necet a mari uno ad alterum fossa non ducatur; atque hoc id-circo monuisse placuit, ne quis memoria lapsum Basilium existimat, aut parum cum eorum narra-tione consentire, quae hic tradidit.

Col. 88 A 12. *Mare Rubrum.* Argyrop. ediderat, « ad id quod trans Gades mare Oceanum tendere, eique conjunctum esse ferunt. » Connecti autem cum Oceano vel mari Atlantico cum ait Basilius mare Rubrum, auctores sequitur non paucos, qui Rubri maris nomine non eum tantum, quem vocat Ptolemæus Ἀράβιον κόλπον, sinum Arabicum intelligit quietiam Erythræum mare dicitur, sed totum illud meridionale mare quod ad Indiam usque in orientem et ad extremas Africæ oras occidentem versus ex-tenditur, quale est quod ait Seneca *Troad.* actu I:

*Et qui renatum prorsus excipiens diem
Tepidum rubenti Tigrin immiscet freto.*

Fluviūm enim Tigrin exonerari ait in Rubrum mare cum non in Arabicum sinum, sed in Persicum effluat, quia Rubrum mare appellat australem Oceanum, quemadmodum et Herodotus in *Clio*, Diodorus lib. II *Bibliothecæ*: Quintus Curtius lib. vi, Josephus lib. i, cap. 2 *Antiquitatum*: tametsi Africa anti-quis tempore Ptolemæi ultra montes Lunæ esset incognita, neque dum Lusitani extremum ejus pro-montorium, quod caput Bonæ Spei appellant, navi-gando superassent.

Col. 88 C 14. *In multis.* Etsi non reperiuntur

hæc in Hebræo textu, neque in Vulgata Latina S. Hieronymi, minime tamen superflua ea judicat S. Ambrosius lib. iii, cap. 5: « Cum dixerit, quia factum est sic, satis esse putant vocem operatoris ad acceleratæ operationis indicium. Sed quia in aliis quoque creaturis habet et definitionem præceptionis et repetitum operationis vel indicium vel effectum, ideo nos non putamus absurdum id quod perhibetur additum, etiam si cæteris interpretibus vel veritas doceatur suppetere vel auctoritas. Multa euim a Septuaginta viris Hebraicæ lectioni addita et adjuncta comperimus. » Augustinus etiam *Lib. de Genesi ad litteram imperfecto*: « Ut postea quod dicitur non superfluo additum videatur: sed ut post rationalem et insorpoream operationem intelligeremus etiam corporalem secutam. » Eadem quoque Theodoretus agnoscit, quest. 12 in *Genes.*, et sibi objicit, cur unam cum dixerit congregationem Scriptura multas postmodum congregations aquarum commemoret, quia nimis una est aquarum congregatio, quoniam inter se maria convenient, quædam deorsum per subterraneos meatus decurrentia, alia secundum superficiem terræ: sed pluri numero dixit, quoniam aliud est mare Indicum, aliud Ponticum, et aliud Tyrrhenum, aliud Propontis: « Εξωθεν δὲ πὲλιν ἐπίκειται τὸ μέγιστον πέλαγος, διπερ τινὲς μὲν Ἀτλαντικὸν, τινὲς δὲ Ὀκεανὸν διορίζουσιν. » Extra autem rursus adjacet mare maximum, quod nonnulli mare Atlanticum, nonnulli Oceanum appellant. » Extra dixit esse Oceanum, hoc est, extra Gades; non ut interpres Theodoreti scripsit: « Præter hæc autem omnia. » Sic locutus est hic noster—antea, ἡ ἔξω Γαδείρων θάλασσα, « quod est extra Gades mare, sive ultra Gades externum. » Postremo illa verba, τὰ τοινῦν ἀκριβῆ, usque ad finem periodi non agnoscit Eustathius vetus interpres, nea a Basilio videntur inter concionatum prolatæ, præsertim cum dicat Epiphanius libro *De ponderibus et mensuris*, appositorum esse obelum Scripturæ dictionibus apud LXX Interpretes positis, quæ apud Aquilam et Symmachum non habentur, quod eas Septuaginta ex seipsis apposuerint, non frustra, sed potius in utilitatem: et Hieronymus epist. 89, ad Augustinum, « ubicunque virgulæ, id est obeli, sunt significatur, quod Septuaginta plus dixerint, quam habetur in Hebræo. » At non quidquid in Hebræo non habetur, aut apud Aquilam et Symmachum, reprobatum est.

Col. 96 A 4. Τοῦ γεννῆντος αὐτῆς. Sic Basiliens edit. At Anglii mss. αὐτῆς. Tuentur lectionem editam duo Regii, et Eustathius, « sibi perhibens facultatem. »

Col. 99 A 8. *Lictores*. Immutavimus illa interpres, « feruligerosque lictores, » et cum Eustathio qui vertit, « faciumque vectores, » maluimus Romanorum voces usurpare, qui fasces, præferri aiebant a lictoribus. Auctor etiam Vulgatae *Actio xvi, 35*: « Απίστειλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς βασιλούχους. » Miserunt magistratus lictores. Plutarchus in *Ro-*

mulo βασιλούχους; item appellat Græce lictores Romanorum, δθεν οἱ βασιλούχοι λικτώρεις, αἱ τε βασιλούλας καλοῦνται. Cruserius interpretatur, « et virgæ, quas gestabant, fasces. » Ad verbum esset, « et virgæ baculi vocantur. »

Col. 105 A 8. Προβληθεῖσν. In Basiliensi erat βληθεῖσν, Regii duo præferebant προβληθεῖσν, unde est προβολὴ supra, τῇ προβολῇ τῶν ἀνθερίχων. Ambrosius hæc expressit lib. iii, cap. 10: « Haud dubium quin majore proventu: siquidem nec cultoris desidia terrarum destituere poterat ubertatem. » Cæterum quæ paulo post στεφανωμάτικὰ dixit φυτὰ Argyropylus: « quæ ad plectendas corollas faciunt, » interpretatus erat Eustathius, « quæ coronaria vocitantur, » sic enim corrigendum est mendosum illud, « quæ coronaria. » Utitur hac voce Dioscorides lib. i, cap. 9: « Ασαρὸν πόχι εὐώδης στεφανωμάτικη. » Herba est odorata et coronaria asaron. » Nephophilastus lib. vii, cap. 27, *De caus. plant.*: « Εν Αἴγυπτῳ χειρίστα τὰ ἄνθη καὶ τὰ στεφανώματα. » In Αἴγυπτῳ pessimos provenire flores et coronamenta, » scribit, hoc est, folia vel herbas ex quibus coronæ contexuntur, Plin. lib. xxi, cap. 1: « In hortis seri coronamenta jussit Cato. » Postremo quod sub finem paginæ Basilius addit caruisse spinis ante peccatum rosam, repetit etiam Ambrosius loco citato, nec dissentit ab utroque Augustinus lib. i *De Genesi contra Manichæos*, cap. 13. Ubi ait « herbas venenosas ad pœnam vel ad exercitatem mortalium creatas esse, et hoc totum propter peccatum: » sed ut admonet optime doctissimus Pererius noster in *Commentariis in Genesim*, postea maturius et accuratius rem scrutatus retractavit et emendavit lib. iii *De Genesi ad litteram*, cap. 18, et contrariam sententiam est amplexus. Certe cum venenosas et exitiales herbas ante peccatum natas asserat Basilius pag. 58, eadem rationes docere possunt, cur etiam ante peccatum spinas cum roses edere terram Deus voluerit.

Col. 108 C. 6. Παρεμβαλεῖ γάρ. Interpres scripserat: « Immittet enim se, aut medium constituet angelus Domini. » Et sonat hoc quidem Græce παρεμβάλει, cum alterius rei casus additur, έκπτων, διποψίας, « inserere se, » vel « suspicionem injicere, » sed et « castra locare, » tentoria collocare ordinibus distincta, nullo præscriptim alterius vocis casu addito, ut in hoc loco Davidis Budæus in *Commentariis lingua Græca profert ex Polybio*, lib. iii. Τὴν δὲ δύναμιν πρὸ τῆς πόλεως παρεμβαλῶν, ὡχυρώσατο τάφρῳ καὶ χάρακι τὴν στρατοπέδελαν. « Cum ante urbem castra metatus esset, fossa et vallo exercitum communivit. Positus enim tentoriorum et metatio ordinatione castrensi constans, παρεμβολὴ dicitur. » Porro quoque vox Græca Septuaginta interpretum vel aliorum Græcorum ambigua est, et duas pluresve notiones habet, ea potissimum amplectenda videtur quæ cum Hebræo convenient: atqui ex eodem archetype vertunt Joa. Campensis et Pagninus, « Castra metatur angelus Domini: » Et Hieronymus ex eodem

textu Hebreo, « Circumdat angelus Domini, » et in cap. lxv Isaiae unumquemque nostrum habere angelum probans, et hunc versum e Graeco citans sic effert : « Circumdat angelus Domini. » Certe Basilius sic intellexisse hunc locum indicant, quae sequuntur, καὶ οἰοντεὶ χάρακας ἡμῖν παραχατίπηξε, θέμενος ἐν, 'Εχχλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, et in homiliis in *Psalmos*, διτοι διλφοι στρατοπέδῳ καὶ παρεμβολῇ πολυανθρώπῳ παρεικάζεται εἰς ἄγγελος. Apud Eustathium mendose, sicut et in quibusdam Latinis codicibus tempore Augustini, legitur, « Immitet angelum Dominus in circuitu. »

Col. 111 B 3. *Velut quædam muscularum semina*. S. Ambrosius lib. iii, cap. 13 : « Præiaciunt ramis ejus palmarum quædam velut semina muscularum, quibus illi velut quidam sensus perfructio-
nis infunditur, et expetiti concubitus gratia re-
præsentatur. » Sic enim emendandum censeo, cum
hic Graece legatur, ἐν συνατθέσαι τῆς ἀπολαύστως, Cornarius, « semina quædam, quos culices appellant, atque sic velut in sensu fruitionis ac volu-
ptatis illa constitui. » Apud Eustathium quoque depravata est lectio, « sublatos de masculo certos oculos feminæ dicuntur inserere, » ubi forte corri-
gendum « certos culices; » quemadmodum locum illum expressit Aristotelis l. in *Histor. animal.*, cap. 32, Theodorus Gaza : Οἱ δὲ ἐρυνοὶ ἐν τοῖς ἔρινοῖς ἔχουσι τοὺς καλουμένους ψῆνας γίνεται δὲ τοῦτο πρῶτον σκωλήκιον, εἰτα περιρράγεντος τοῦ δέρματος ἐκπέτεται, τοῦτο ἔγχαταλείπων δὲ ψῆν, καὶ εἰσδύεται εἰς τὰ τῶν συκῶν ἔρινά καὶ διαστομῶν ποιεῖ μὴ ἀποκίνηται τὰ ἔρινά. « Ficarios culices caprisci-
cus generat suis pomis : sit primum vermiculus, mox rupta cute evolat culex, mutataque sede petit siccus immaturas, quibus se insinuans, facit ne decidunt. » Ita emendatus legitur hic locus in editione Casauboni, et Plinius savet, qui lib. xv, cap. 19, hæc tradit de capriscico : « Ergo culices parit : hi fraudati alimento in matre putri ejus tabe, ad cognatam volant. » Hesychius, ψῆνες, κω-
νώπια τὰ ἐν τοῖς δλύστοις γνόμενα, sed idem quo-
que alio loco ψῆνας exponit τὰ σπέρματα τῶν φοινί-
κων, « semina palmarum. » Etymologus etiam : ψῆνες, αἱ μικραὶ μινῖαι, καὶ ψῆνας λέγουσι τὸ σπέρμα τῶν φοινίκων. « ψῆνες sunt parvae musæ, et ψῆνας appellant semina palmarum. » Quibus adducor ut credam capriscorum ψῆνας distinguendos esse ab istis palmarum, de quibus agit Basilius, neque culices istos esse, sed florem quemdam vel lanu-
ginem, ut verterat hic Argyropylus, « maris flo-
rem seu lanuginem immittere. » Confirmat conjecturam nostram Plinius lib. xiii, cap. 4, ubi de palmis agens hæc addit, « ut coitus etiam excogitatus sit ab homine, ex maribus flore ac lanagine, interim vero tantum pulvere insperso feminis. »

Ibid. D 7. *Partim radios*. Interpres scripserat fortasse, « radio solis. » Cornarius, « et radium solis per raritatem large suscipiat. » Ambrosius

A autem, « et impedimentum non affertur ad reci-
piendum solis calorem. »

Col. 116 C 10. Υπάρχον. Emenda ex duobus Regiis codd. ἐνυπάρχον τῆς γῆς. « Illud etiam nunc præ-
ceptum quod terræ inest. » Et καθ' ἐκάστην ἔτους περιόδον fidelius expressit Cornarius : « Juxta sin-
gulorum annorum circuitum : » apud Eustathium deest vox, « annorum : vires proprias quantas ha-
bet singulorum annorum curriculis informandum genus herbarum. »

Col. 118 A 11. *Concertans*. Addimus vocem « athletarum » e Graeco, et pro « theatro, » substi-
tuimus « stadio, » quod mendose apud Eustathium legitur, « congregatos in studio. » Quod enim La-
tinis circus a theatro diversus, id stadium Graecis
fuit. Martialis tamen lib. xiv, apophoreto 26, si-
gnificat se usurum tegmine causam in theatro, si-
vela ventus invidisset; et Vopiscus in *Carino* do-
natos fuisse spectatoribus ludorum publicorum testatur Atrebaticos birros. Umbellis præterea ve-
lisque a sole tegebantur Romani; sed Basilius in
orientē capitibus nudis in stadio spectators spe-
ctasse testatur. Sed et stadium fuisse Romæ tem-
poribus Constantii principis ex Ammiano Marcel-
lino constat. lib. xvi *Historiar.*, « et Pompei theatrum
et Odæum et stadium. »

Col. 120 D 3. Τὸ δόγμα τῆς θεολογίας. Theologum vocabulum apud Graecos interdum minus late patere, quam apud Latinos observat doctrinam. Jac. Billius in Scholiis ad orat. vii Gregorii Nazianz. Nam apud Latinos theologia operam dare dicuntur, qui in sacrarum litterarum studio ver-
santur : apud Graecos autem θεολογία dicuntur, qui divinitatis doctrinam sermone vel scripto per-
sequuntur. Ita B. Gregorius orationes, in quibus ex professore Patris et Filii et Spiritus sancti di-
vinitate verba facit, *De theologia* inscripsit : ita
hoc loco Basilius θεολογία δόγμα vocat « doctrinam
de duabus Trinitatis personis. » Sed et θεολογεῖ
nihil aliud significare docet, quam θεὸν λέγειν καὶ
δομολογεῖν, « Deum dicere ac confiteri, » ut epist. 26
idem Gregorius : Φανερῶς ζῆν τὸ Πνεῦμα θεολο-
γίας. « Palam Spiritum esse Deum profiteris. »
Rectius ergo cum Eustathio hic vertes : « Ubique
igitur dogma deitatis mystica narratione conser-
tum est historiæ; vel ex Cornario, « Ubique, « Ubi-
que ad historiam theologiae doctrina mystica in-
terspersa est. »

Col. 123 C 3. *A corpore luce*. Scripserat fortasse interpres, « luci se opponente; » nam et ita Graeca expressit Eustathius : « Sicut enim lucido die stan-
tem quemdam sub aurora solis mox umbra comi-
tatur, » et Cornarius. « Quemadmodum enim in
die umbra ad id, quod splendorem obstruit, con-
sistit, » quasi dicat, umbram comitari corpus quod
sese luci opponit, camque excludit.

Col. 127 A 1. *Sol vertetur*. Paulo aliter apud pro-
phetam scriptum est, Joelis ii, 31 : 'Ο φλιος με-
ταστραγήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα. Sol

convertetur in tenebras, et luna in sanguinem. Illud autem alterum membrum Basilii memoria suggestum ex Evangelio Matthei xvi, 29: 'Ο ήλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος, αὐτῆς· Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum: cui similis locus Ezechielis xxxii, 7: "Ηλιον ἐν νεφιλῃ καλόψῳ, καὶ σελήνη οὐ μὴ φάνη τὸ φῶς αὐτῆς· Solem in nube tegam, et luna non splendebit lumine suo; Vulgata: Et luna non dabit lumen suum.

Col. 127 C 13. Εξήκοντα. Henricianus codex έξήκοντα διαιρούντες: at Medicæus διελόντες, cum Basiliensi: Montaculius suspicatur legendum διελόντες μορια, et paulo post ἔκαστον πάλιν τῶν έξήκοντα ἔκεινων μορίων έξηκοντάκις. At duo Regii præferunt πάλιν τῶν έξηκοστῶν έξηκοντάκις. Eustathius, eorumque sexaginta sexages portiones enumerauit. Ita paulo post loquitur, τῷ χρόνῳ παραδραμεῖν έξηκοτά.

Ibid. In Basiliensi edit. erat ἔκαστην τριακοστήν μοιρῶν: aberat autem a ms. Regio vox τριακοστήν. Eustathii interpretatio mendosa est, in quibus diximus decretorum sortem fuisse divisam. Cornarius aptius, « in quas singulas tricesimas partes dividi diximus. »

Col. 130 A 12. Erit etiam. Interpres verterat: « Faciet etiam omnia animo prompto: denique ad quasdam ingenio solerti. » At προετικός est, qui facile προτεταῖ, ut apud Aristotelem, μήτε φυλακτικὸν προετικὸν δέ, « nec ad custodiendum pertinax, sed ad profundendum facilis ac paratus, » iv Ethic., cap. 2. Cornarius ab auctoris mente non aberravit, « et voluntarius ad dandum. et rursum promptus ad acquirendum. » Eustathius contra interpretatur quasi non προτεταῖ voluerit, sed προετάναι eum, qui sub ariete natus sit, « Præsidalem quoque futurum et quæstuosum. » Sed προετικόν qualē appellari indicat postea clariss, cum ait, εὐμετάδοτος γάρ δικτιανός. Porro hanc genethliacorum vanitatem iisdem rationibus oppugnat S. Augustinus lib. ii De doctrina Christiana, cap. 21, cum ait mathematicos illos, qui dum stellarum positionem, cum quisque nascitur, consecrantur, et inde conantur vel actiones nostras vel actionum eventa prædicere, nimis errare, ac vendere hominibus imperitis miserabilem servitutem. « Nam quisque liber, inquit, cum ad ejusmodi mathematicum ingressus fuerit, dat pecuniam, ut servus inde exeat aut Martis aut Veneris, vel potius omnium siderum, quibus illi, qui primi erraverunt, vel bestiarum propter similitudinem, vel hominum ad ipsos homines honorandos imposuerunt vocabula. » Vide etiam Joan. Picum in Astrolog. lib. vi, cap. 15, et Jos. Scaligerum in Notis ad Manilium, qui ex Aben Ezra refert alias imagines fixisse cœlo Persas, alias Indos, alias sphæræ Barbaricæ auctores. Arabes etiam omnes Ægyptiorum Chaldaeorumque imagines evertisse, omnesque asterismos commutasse tradit Alexander de Angelis, lib. iv, cap. 23, Adversus astrologos.

A Col. 134 B 13. Copia frugum. Εύθηνήσει dixit non εύθυνει, ut legisse videtur interpres scribens, « quando recte quidem facturus videtur agricola; » atque εύθυνειν « quidem, » ut ait Sophoclis scholiastes, dicitur ἐπὶ τῶν δρουμένων λόξων, « cum ea quæ sunt tortuosa, recta sunt; » at εύθηνειν ἐπὶ τῶν εὐτυχούντων, « cum prosperis successibus utimur, cum exuberant res, ut optamus, » ut homil. 4 dicitur δρχήστρα εύθηνον μένην θεάμψιν ἀκολάστοις. Eustathius, « quibus copia fructuum possint etiam non operantibus abundare. » Cornarius, « imo fertilitate abundabit agricola. » Porro eamdem astrologorum vanitatem inducere fati necessitatem, et a pietate ac fide homines avocare, pluribus ostendit in Commentario in Isaia cap. xiv: Πᾶς δὲ διὰ τῆς γενέσεως πράγματα ἀποδεχθεὶς, καὶ ἀνάγκην καὶ εἰμαρμένην, καὶ πεπρωμένην πρεσβεύων.

Col. 35 A 10. Pro portione. Κατὰ μέρος παντὶ doctiss. Montacutius verti « per partes, paulatim. » Cornarius scripsit, « particulariter. » Eustathius, « paulatim componit temperiem. » Porro quæ de asciis et amphisciis afferit sub finem paginæ Basilius, ex Strabone desumpsisse videtur, cuius interpres his iisdem vocibus utitur. Plinius etiam lib. ii, cap. 73, dixit: « Quibus in locis Indiæ umbræ non sint, septentrionem non conspici, et ea loca appellari Ascia, nec horas ibi dinumerari. » De Arabibus etiam amphisciis quod subjicit, germanum est illis, quæ ab astronomiæ peritis citantur ex ii Lycani libro:

C Ignotum vobis Arabes venistis in orbem,
Umbras mirati nemorum non ire sinistras.

« Volunt enim significare, inquit Clavius noster, Arabes citra tropicum Cancri venisse, ubi perpetuo corporum umbræ in meridie versus septentrionem, hoc est ad dextram mundi partem, nunquam versus austrum ad sinistram partem projiciuntur. »

Col. 137 B 11. Quatuor anni. Non, ut interpres, « exactissimum temporum concursum, » τέτοιον συνδρομήν. Eustathius vertit ad verbum, « ut diligenterius horarum possit colligi perfecta concursio. » Ita dixit Horatius in Arte:

Qui purgo bitem sub verni temporis horam:
et ode 12 lib. i:

D Qui mare et terras, variisque mundum
Temperat horis.

Quod autem ait Hebræos quondam ita metiri solitos annum, ut luna cum sunum cursum peregisset, anni effectrix esset, indicat lunares illorum fuisse annos et menses, ac proinde cum duodecim lunationes elapsæ essent, dies tantum cccliv peractos; cumque solaris annus sit dierum ccclv cum quadrante, necesse fuisse mensem intercalarem addere, ut lunares illi anni solaribus æquarentur. Carolus Siganus lib. iii, cap. 1, De republica Hebreorum tradit, eos interposuisse dies illos undecim cum quadrante, secundo et quarto quoque anno

post mensem duodecimum qui dicitur Adar, decimū tortum, quem vocabant Veadar, dierum viginti duorum et viginti trium, « vicibus alternatis habita ratione quadrantis. » Beda vero in lib. *De temporum ratione*, cap. 43, Hebreos ait, qui solos lunares in lege noverant et observabant menses, juxta naturalem lunæ cursum tricensi undetricenisque diebus communium annorum menses duodenos explicuisse, et tertio vel secundo, ubi decebat, anno tertium decimum in fine anni mensem triginta dierum apposuisse embolismum. Non igitur, ut vult Sigonius, secundo et quarto quoque anno mensis viginti duorum aut viginti trium dierum: sed, ut docet Beda: « Colliguntur post tres annos dies undecim, et sunt dies triginta tres, unde tertio anno stembolismus seu intercalatio mensis unius triginta dierum; tres vero qui supersunt dies, adjectis trium annorum sequentium tribus diebus, sunt triginta sex: quos sex si duobus annis adjaceris qui habent 22 dies, sunt dies 28. Propterea post septimum annum non tertio, sed secundo anno fit intercalatio. » De Graecis antiquis audiendus Solinus in *Polyhist.* cap. 3: « Graeci, inquit, singulis annis undecim dies et quadrantem detrahebant, eosque octies multiplicatos in annum nonum reservabant, ut contractus nonagenarius numerus in menses tres per tricenos dies scinderetur, qui anno nono restituti efficiebant dies quadringentos xlii, éμδολιμους, vel ὑπερβάλλοντας nominabant. » Macrobius etiam lib. i *Saturnal.*, cap. 43: « Intercalares statuta ratione commenti sunt, ita ut octavo quoque anno nonaginta dies, ex quibus tres menses tricenum dierum composuerunt, intercalarent. Id Graeci fecerunt, quoniam erat operosum atque difficile omnibus annis xi dies et quadrantem intercalare. Itaque maluerunt hunc numerum octies multiplicare, et nonaginta dies, qui nascuntur, ei quadrans cum diebus undecim octies componatur, inserere in sex menses distribuendos. » Item Herodotus lib. II: « Ἐλλῆνες διὰ τρίτου ἔτος ἐμδόλιμον ἐπεμβάλλουσι τῶν ὡρῶν ἐνεχεντος. » Graeci tertio quoque anno intercalarem mensem introducunt temporum gratia. » Denique secundum quosdam Graecos apud Epiphanius, haeresi LXX, licet tertio quoque anno fiat intercalatio unius mensis triginta dierum, et sexto item anno alterius mensis triginta item dierum, tamen octavo anno interjecto tertio item mense concludit: Καὶ οὕτως κατὰ περίοδον ὀκταετηρίδος ἐνενήκοντα ἡμέρας, οἵτινές εἰσι πληρότατοι ἐμδόλιμοι: μῆνες τρεῖς, οἵ νίνονται κατὰ τρίτην ἔτη μῆνας εἰς, καὶ κατὰ δύο ὕστερα τέτην μῆνας εἰς. « Atque ita per octennii circuitum intercalantur dies nonaginta, qui sunt plenissimi menses intercalares tres, et sit in primis tribus annis mensis unus, et in duobus posterioribus annis mensis unus. » Itaque in eamdem summam redit post octo annos nonaginta dierum in tribus mensibus intercalatio. Postremo observa Basilius dixisse Graecorum antiquissimos menses habuisse lunares, et unum intercalasse: propterea

A quod recentiores Graeci, ut Athenienses, anni formam C. Cæsaris edicto mutarunt, et Julianum amplexi sunt: habuitque initium suum non solstitiale, sed autumnale et Alexandreum, a mense Octobri, ut ex decreto illorum colligitur quod pro Hyrcano summo pontifice Judæorum ediderunt apud Josephum lib. xiv *Antiquit.*, cap. 46.

Col. 139 A 10. *Persequuntur contuentur.* Eustathius eodem modo vertit, « similiiter intuentur. » Montacutius mavult, « aequaliter contuentur, hoc est, ejusdem magnitudinis, » et ita Cornarius, « Britanni aequaliter vident. » Itaque locum hic non habet illud Virgilianum i *Aeneid.*, vers. 568, populariter dictum:

Nec tam aversus equos Tyria sol jungit ab urbe.

B Col. 143 B. 10, *Euriporum refluxus.* Interpres ita hæc expresserat, ut Euriporum aestum cum Oceani aestu misceret, « et aestus etiam gurgitesve maris reciproci, partim in Euripis, partim in Oceano, quos ordinate consequi; » distinxit eos Eustathius hoc pacto: « Euriporum quoque meatus refluxus hoc indicat, vel etiam reciprocatio Syrtium, quæ vicinæ habentur Oceano; » et Cornarius: « Euriporum refluxus, et maris circa Oceanum appellatum reciprocatio; » distinxit et Strabo lib. I, pag. 38: Περὶ μὲν οὖτῶν πλημμυρίδων καὶ τῶν ἀμπάτεων εἰρήκασιν ἵκανάς Ποσειδώνιός τε καὶ Ἀνθηνόδωρος· περὶ δὲ τῆς τῶν πορθμῶν παλιρροίας εἰπεῖν ἀπόχρη, διεισδύεται εἰς τρόπος τοῦ διοδίου εἰναι τούτου πορθμούς, δι γέ κατ' εἰδος· οὐ γὰρ δι μὲν Σικελικὸς δις ἐκάστης ἡμέρας μετεβαλλεται δι δὲ Χαλκιδικὸς ἐπτάκις. » Ceterum de *maris* estuatione sufficiunt, quæ a Posidonio sunt ab Athenodoro dicta. De fretorum autem fluxu ac refluxu, cum ipsi quoque magis physicam causam habeant, hoc dixisse sufficiet, non unum esse in universum modum aestus fretis omnibus: alioqui non Siculum bis quotidie mutaretur, Chalcidicum septies. » At libro ix, pag. 278: « Επτάκις μετεβάλλεται φασὶ καθ' ἡμέραν ἐκάστην καὶ νύκτα. » Septies quavis die ac nocte mutari. » Pomponius Mela lib. II, cap. 7: « Euripum vocant rapidum mare et alterno cursu septies die ac septies nocte fluctibus invicem versis. » Livius tamen lib. xxxviii, non septies die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocare scribit, sed temere in modum venti nunc huc nunc illud verso mari. Plinius denique, lib. II *Histor. natural.*, cap. 97, ubi Euripum dixit septies die ac nocte reciprocare, addit: « Aestus idem triplus in mense consistit, septima, octava, nonaque luna. » Ita varia de aestibus maris narrantur, quorum causas diversas profert idem Plinius toto illo capite libri II.

D Col. 144 D 1. Τιμᾶς τῆς ἐκυτῶν. In Basiliensi editione scriptum fuit ἡμᾶς, at interpres ὑμᾶς legit. Rursus Basiliensis habuit λόγῳ μετρῆται, et ἀναλογίσονται, duo vero Regii præferunt ἡμᾶς, et μετρηται, et ἀναλογίσονται. Emendandum videtur ἡμᾶς τῆς ἐκυτῶν, et μετρῆται, et περὶ ἐκυτῶν ἀναλογίσο-

σθε. Eustathius : « Quamobrem oportet accusare suam quemque potius imbecillitatem, ut non magnificantiam creaturarum verbis humanis metiri posse credatur. » Cornarius ad verbum extulit : « Candide igitur oportet nos nostram ipsorum imbecillitatem accusare, ut ne nostra oratione maxima opificia expendatis, sed ex paucis relatis apud vos ipsos suppeditis quotnam, » etc.

Col. 147 B 10. *Ranx, muliones*. Omiserant ἐμπίδες Argyropylus et Cornarius: Eustathius «muscae» vertit. Glossarium ἐμπίδες, « musca vinaria. » Tilmannus substituit « muliones. » Sunt quidem culicum genere muliones apud Plinium, libro nimirum xi, c. 48 : sed querunt viri docti quis auctor dixerit, ἐμπίδες Græcorum esse « muliones. » Scholiastes Aristophanis in *Nubes* : 'Ἐμπίδες, οὓς ἡμεῖς κώνωπας καλοῦμεν, οἱ δὲ εἶδος κώνωπος παραποτάμιον ζωὴν ἔχοντος' « Ἐμπίδες, quos nos culices vocamus: alii dicunt ἐμπίδες esse genus culicum, quod iuxta flumina solet vivere: » et in *Lysistratam*, 'Ἐμπίδες κώνωψ, ή εἶδος ζώου παρὰ τοῖς ὕδασι γενόμενον δμοτὸν κώνωπι, μεῖζον δέ: « Genus animalis quod iuxta aquas nascitur simile culici, sed grandius. » Dalecampius tamen annotat in illum Plinii locum, ἐμπίδες Aristoteli esse muliones, qui onustos in via mulos æstatis tempore divexant. Locus est lib. v *Historiæ animalium*, cap. 19 : At δέ ἐμπίδες γλυνοῦται ἐκ τῶν ἀσκαρίδων: quem ita interpretatur doctissimus Theodorus Gaza : « Culices muliones ex aescaridis, hoc est tipulis generantur. »

Ibid. C 12. *Etsi autem*. Hæc substituta sunt in locum istorum verborum ex recognitione Tilmanni: « Et si qua aquatilium pedem culturis nituntur et incedunt. Horum enim pleraque sunt amphibia maxime, ceu sunt phocæ, crocodili, hippopotami, ranæ, et cancri. In his prærogativa nominis gaudet, quod suapte natura natatile est, ob id dictum est. » Argyropylus ediderat: « Præcipue tamen his nandi facultas accommodatur. » Hoc nimirum vult Basilius, reptilia dici quæcunque in aquis degunt, licet ex iis quædam pedes habeant, quia quæ sunt amphibia, diutius et sæpius in aquis, quam in terra versantur. Ambrosius lib. v, cap. 4 : « Quin etiam cum pleraque pedes habeant, et ambulandi usum, eo quod sint amphibia, quæ vel in aquis vel in terris vivant: tamen cum in alto aquarum sunt, non ambulant, sed natant. » Eustathius aptius D mentem exprimit auctoris: « Quia licet multa de illis habeantur ambigua; tamen eis præcipuus est natatus. » Propterea inter reptilia numerantur.

Ibid. D 5. *Quibus nomenclaturis*. Recte admonet doctissimus Montacutius multo aptius vertisse Argyropylum in prioribus editionibus, quæ nobis nunc ad manum minime sunt: « Non ea quæ ova pariunt, quæ sunt omnia fere piscium genera: » nam Basilius de solis oviparis loquitur, cum ait, ἀπέρ ἐστι πάντα σχεδόν, non autem de ζωτοῖς, viviparis, et oviparis simul, ut videntur si-

gnificare ista Tilmanni verba, « quibus nomenclaturis. » Eustathius quoque melius extulit: « Sive ovifica nominaveris, qualia sunt omnia pene genera piscium; et Cornarius: « Non ovipara, quæ ferme sunt omnia piscium genera. »

Col. 149 A 4. *Oσσα φωλιδωτά*. Emendandum ex duobus Regiis φωλιδωτά. Cornarius, « squamosa et corticosa, » vertit λεπιδωτά et φωλιδωτά, quod Latinus sermo aliud synonymum squamosi non habeat: quod enim est in reptilibus φωλιδές, id in aquatibus est λεπίς, Latine « squama » in utrisque. Sic in Epistola S. Ignatii ad Antiochenos, p. 196, legendum, ut nuper emendavimus, τοὺς δρεῖς τοὺς συρομένους, τὰ φωλιδωτὰ δρακόντες, τὰς ἀσπίδας, « serpentes super pectus repentes, dracones squamosos, aspides, non φωλιδορά, dracunculos pellium amictu gaudentes: » φωλιδωτός vero nidulator, vel qui nidum struit, aut qui latitat, παρὰ τὸ φωλεῖν, quod est in lustris latere. Corticosa dixit interpres, quoniam et Plinio, « quæ animal pariunt, pilos habent; quæ ova, pennas, aut squamas aut corticem, aut testam, aut testudines, aut cutem puram, ut serpentes. »

Col. 150 A 15. *Gregalia, solivaga*. Antea legebatur, « gregalia, solitaria, ut cete; » atqui non dixit Basilius gregalia esse solitaria, nec in exemplum solitariorum cete adduxit; imotria hæc diversa piscium genera statuit, gregalia, dispersa, cete. 'Ἀγλαῖα καὶ σποραδικὰ Cicero vertit « congregata et solivaga, » *Tusculan.* v. Theodorus Gaza, « gregalia et incivilia: » nam et Aristoteles docet, i *Hist. animal.*, cap. 1, ex gregalibus quemadmodum et ex solitariis quædam esse πολιτικά, « civilia, » quædam σποραδικά. Paulo post sustulimus illud, « porro, » ante has voces, « rarum, meatibusque, » ne duas res diverse esse videantur, pulmo et viscus rarum. Sic Ambrosius lib. v, c. 4 : « Nobis pulmo per thoracis laxiora penetratia recipit spiritum, et cum sit ipse poris plerisque penetrabilis, interiore catarem refrigerat. »

Ibid. C 11. *Testis conclusa*. Latine sic exprimere maluimus, quam cum interprete « ostracoderma » dicere; Cornarius « infecta testa; » ad verbum es- set « ea quibus testa cutis loco est. » Plinius lib. iv *Hist. nat.*, cap. 28, « testis conclusa duris » appellat; quæ vero Basilius μαλακόστραχα, « conlecta crustis tenuibus, » et lib. xi, cap. 37, « crusta fragili inclusa. » Mollia denique Græcis sunt μαλάκια. Plinio itidem « mollia, » quæ neque squamas habent neque testas, sed pellem humanæ similem, ut docet Galenus lib. iii *De alimentis*.

Col. 153 A 2. Σὺ τοῦτο. Regii duo libri emendant, σὺ τοῦτον λαβών, nempe eum qui pauperem spoliaverat.

Ibid. 10. *Effugito damnatorum*. Argyropylus, « despiciendorum; Cornarius, « Fuge imitationes condemnatorum. » Scripsimus, « damnatorum hominum, » ut ad Galat. ii, 11, dixit Apostolus: « Οὐ κατεγνωσμένος ἦν. Quia reprehensibilis erat, vertit

auctor Vulgatae, Sic apud Ciceronem orat, *in Pisonem*: «Quis te miserior? quis te damnator?» Eustathius denique dixit, «desine vituperatos emulari,» Ceterum cum polipo comparat frudulentos, ejusque fraudem eleganter exprimit ex Basilio Ambrosius lib. v, cap. 8: «Qui vadoso in littore petram nactus, affigitur ei, atque ejus nebuloso ingenio colorem subit, et simili specie terga obductus plurimos piscium sine ulla suspicione fraudis allapsos, dum notam non praecavent, et saxum opinantur, cassibus furtivae artis includit.» Accipitur et polypus pro homine rapaci, quod soleat polypus, quidquid brachiorum flagellis nactus fuerit, arctissime retinere. Plautus *Aulularia*, act. II, scena II, 21:

Ego istos novi polypos, qui ubi quid tetigerint, tenent.

Nonnunquam otium homine inconstantia confertur, ut apud Nazianzenum orat, 27, pag. 470: «Αλλοτε ἄλλος γινόμενος καὶ πολλὰς μεταλαμβάνων χρόνος ὥσπερ τὰ τῶν πετρῶν οἱ πολύποδες, αἷς ἀν διμιήσωσιν.» Alias alios mores induens, ac novos subinde colores assumens, non secus ac polypi petrarum ad quas accesserint, colores referunt. Aristoteles lib. ix *Histor. animalium*, cap. 37, in timorem confert causam non solum mutati coloris, sed etiam effusi atramenti,

Col. 155 B 6. *Terminos æternos*. Locus est Proverb. xxii, 28: «Μὴ μέταπερ δρια αἰώνια & ἔθεντο οἱ πατέρες σου. Ne transfer terminos æternos quos posuerunt patres tui. Propterea immutavimus verba interpretis, «terminos quos posuerunt patres nostri eosque continenter servandos transferimus.» Non utitur Scripturæ locutione, ut neque Eustathius hoc eodem loco: «Nam, et majorum nostrorum fines audacter excedimus, et saltus transgredimur vitiorum.» Aliud est excedere, vel transire fines, aliud terminos et limites agro positos transferre, et ulti-rius collocare. Sic Deuteron. xix, 4: «Οὐ μετανήσεις δρια τῶν πλησίων σου, & ἔτενται οἱ πατέρες σου. Non cmovebis terminos, Vulgata, Non transferes, Quod vero sequitur, παρατεμνόμεθα γῆν vitiōse legebatur in editione Basiliensi posteriori παραπενομέν, quod emendans Cornarius, et restituen-dum putans παρατενομέν, vertit, «empliamus terram;» at in priori Basiliensi scriptum reperit Volaterranus, παρατεμνόμεθα γῆν, quod ita expressit, «terram secamus,» non ut apud Argyropylum post Tilmanni recognitionem erat, «terram limitari se- ditione diducimus.» Ambrosius a nobis stat, lib. v, cap. 10: «Rursus pro singulorum libidine incidi-tur terra:» denique eamdem lectionem duo Regii mss. confirmant.

Ibid. C 10. *Nam cum destinatus* Apud Argyropylum scriptum fuit, «ab natura articulus accesserit κινήσεως, alii ab aliis,» etc., quam ob cau-sam substitueram in ultima editione Latina Pa-riensi ex Jano Cornario: «Cum enim destinatum tempus motus institerit;» quam lectionem sua-dere videtur ut admittamus, quod sequitur, τί δ κινῶν; «quis est, qui movet?» Postquam autem in

A utroque Regio ms. et in Anglicis offendimus κινήσεως, et apud Eustathium, «Nam cum setandi cœperit tempus vigere, alii ex alio sinu;» «plane retinendam censuimus hanc lectionem, cui suffragantur et illa Ambrosii cap. 10: «Sunt tamen aliqua ge-nera piscium, qui non ingenii facilitate loca mutent, sed fovendi partus necessitate, quæ opportuno atque legitimo procurantes tempore.» Suffragatur et Oppianus lib. I 'Αλιευτ., vers. 598:

Πολλοὶ δ' ἀγρόμενοι ξυνήν δόδον δρμαίνονται,
Εὔξεινον μετὰ Πόντον, ἵν' αὐτόθι τέκνα τέκοιεν.

*Multi vero congregati communem viam meditantur,
Euxinum ad Pontum, ut ibi liberos pariant.*

B Et Aristoteles lib. viii *Hist. animal.*, cap. 13: Διὰ δὲ τὸν τροφήνεπιπλέουσιν εἰς Πόντον, καὶ διὰ τὸν τόκον. Τόποι γάρ εἰσιν ἐπιτήδειοι: εἰς τὸ τίκτειν, καὶ τὸ πότιμον καὶ τὸ γλυκότερον ὄδωρ ἐκτρέφει τὰ κυνήματα. «Tum itaque victus, tum etiam partus gratis Pontum subeunt. Sunt enim ibi loca ad partionem aptiora, et aqua dulcior ac potulentior fetum melius educat.»

Ibid. D 1. *Uti torrentem*. Hoc maluimus, quam quod interpres, «uti flumen et per Propontidem et Euxi-num Pontum.» Significat ρέμα undas cum impetu fluentes: quam ob causam Ambrosius vocem Grae-cam retinuit: «Dicas, si ascendere videoas, rheuma quoddam esse, ita prouunt, fluctusque intersecant per Propontidem in Euxinum Pontum violento im-petu profluente.» Idcirco etiam corremus: «per Propontidem in Euxinum Pontum,» quem paulo post absolute Pontum appellat, et Aquilonium mare, βόρειον πλαγιον, quia Propontidi est ad Aquilonem, seu mare boreale. Oppianus lib. I 'Αλιευτ., vers. 626:

Ως τότε μυριόφυλοι ἀλὸς τέμνουσι κελευθα
Εὔξεινον μετὰ ρέμα, περιτλήθει δὲ θάλασσα.

*Ita tum infiniti maris secant vias
Euxinum ad fluctum, plenum est autem mare.*

C Addit doctissimus Montacutius emendationem Isaaci Casauboni, quam tuentur duo Regii codices pag. 67, cap. 4, ἀλλὰ καὶ φυχὴ χειμῶνος ὥρᾳ, non φυχῇ, ut voivit etiam correctum interpres, «hie-mis tempore pergelidum est:» et Eustathius, «sed et frigidum nimis est hiemali tempore.»

Col. 158 D 7. *Quid ipse dices*. Hęc ab interprete male accepta erant, qui perperam interpungendo a præcedentibus ea se jungebat, et cum subsequentibus conjugebat; hoc modo: «Aliud consequatur. Quid ipse dixeris, queso, qui vitam in otio degis, quod quidem malefici principium esse nemo qui igno-rantiam prætexere possit?» Similis sententia est Ecclesiastici xxxiii, 29: Πολλὴν γὰρ κακῶν διδάσκειν ἡ ἀργία: *Multam enim malitiam docuit otiositas.* Immutavimus et illud, quod sequebatur: «Haud exiguum subit sub ipso tanquam anchora seipsum stabiliens.» Eustathius: «Quo velut anchora dente subnixus, quassationem tempestatis evitet.»

Col. 159 B 14. *Quid sibi vult hic*. Argyropylus, «Quid haec mea ratio vult? quid portendit?» Melius Eustathius, «Quid igitur iste sermo desiderat?»

Optime Ambrosius lib. v, cap. 7, quem secuti sumus: « Quid sibi vult sermo hujusmodi nisi serendos esse mores conjugum? » Ceterum quod hoc loco de viperæ cum muræna coitu profert auctor, confirmatur variorum scriptorum testimonio, ut Licinii Macri apud Plinium lib. xxxii, cap. 2, qui murænas tradit feminini tantum sexus esse, atque ex serpentibus concipiere; Oppiani, qui lib. i *De pescatione* hæc de serpente:

Στὰς δ' ἄρε πέπλοι δηγμῖνος ἐδόν νόμον ἔρδοιζησε,
Κικλήσκων φιλότητα θοῶς δ' ἐσάκουσε κελαῖνη
Ιυγῆν μύραινα, καὶ ἔσσυτο φῆσσον δίστοι.

*Littore consistens horrendum sibilat ore,
Concubitusque petit, subito muræna profundo
Excita voce furens, ruit ocior illa sagitta.*

Aelianus lib. i, cap. 50, *De animalibus*, et lib. ix, cap. 66: Μέλλων δ' ἔχις δμιλεῖν μυραῖνη, ήνα δόξη πρᾶος καὶ πρέπων νυμφίῳ, τὸν ιὸν ἀπεμεῖ, καὶ ἐκβάλλει, καὶ οὐτως ὑποσυρίσας τὴν νύμφην παρακαλεῖ: οἰνοει προγάμιον τινα ὑμεναῖον ἀναμέλψεις. « Cum proximum est, ut viperæ complexu venereo cum muræna jungatur, venenum vomitione ejicit atque expellit ut blandus decorusque sponsus videatur. Postea edito sibilo, tanquam hymenæo quodam ante nuplias misso, sponsam appellat. » Hippolytus tamen Salvianus, *Aqualilium animalium historiam*, opinionem auctorum istorum non probat, primum quod neque omnino vera credatur a Nicandro in *Theriacis*, vers. 826:

Ἐτι δέ τεμον κείνην γε σὺν ιοβόλοις ἔχεσσι
Θόρυβος προλιπούσαν ἀλός νόμον ἡπειρο-

[τιν; C]

*Fama est, si modo vera, murænam, maris pascuo de-
relicto, in continenti cum venenam jaculantibus vipersis coire; secundo quod hæc opinio vulgaris cen-
satur a Plinio dicente lib. ix, cap. 23: « In sieca
littora lapsa vulgus coitu serpentem impleri putat; »
tertia quod ea opinio falsa videatur Andreæ cuidam
apud Athenæum lib. vii, pag. 312: Ετῷ περὶ τῶν
ψευδῶν πεπιστευμένων φεῦδός φτισι εἶναι τὸ μύρω-
ναν ἔχει μίγνυσθει προερχομένην ἐπὶ τὸ τεναγῶδες.
οὐδὲ γάρ ἐπὶ τενάγους ἔχεις νέμεσθαι, φιληδούντας
λιμαδεῖν ἔρηματα. » In libro de iis quæ falso cre-
duntur eos mentiri scribit, qui aiunt murænam in
lululentam maris oram progredientem cum viperæ
miscri: quæ in cænosis locis non degit, sed loca
sola amat, ubi nihil eorum inveniatur, quibus famæ
sedatur; » quarto demum, quod cum in quamplurimi
maris littoribus frequentissimæ degant murænae
nec pescatorum, nec eorum, qui circa littora ver-
santur aliquem in venerit Salvianus ipse, qui se-
mel eas cum viperis viderit concubentes.*

Col. 162 A 11. *Lanam auream*. Ita maluimus ad verbum cum Jano Cornario, quam cum Argyropylo, « vellus aureum, » ne quis ad Colchidum illud spolium alludi putaret, licet Ambrosius quoque sic extulerit, lib. v, cap. 11: « Aureum etiam vellus aqua nutrit, et lanam in memorati speciem metalli gignunt littora. » Aristoteles lib. v, cap. 15, *Histor.*

animal.: Αι δὲ πίνναι δρθεὶ φύονται ἐκ τοῦ βάσιου
ἐν τοῖς ἀμμώδεσι καὶ βροβορώδεσι. « Pinna crevit
locis arenosis cænosisque ex hyssso, id est villo sive
lana illa pinnali, proveniunt. » Ipse Basilius noster
homilia *In diviles avaros* de hac pinnarum lana lo-
cutus est, tametsi locus non satis fideliter ab inter-
prete expressus videtur: Τὰ δὲ ἐκ θαλάττης ἄνθη
ἡ κόχλος, ἡ πίννα, ὑπὲρ τὸ ἐκ τῶν προβάτων ἔριον.
« Flores vero ex mari, conchylium, pinna lanam
ex ovibus excedunt. » Hoc est, tanta copia pretio-
sorum istorum colorum exquiritur, ut communium
ex ovibus lanarum multitudinem superet. Quam Ba-
silius lanam auream Aristoteles, ratione flavi colo-
ris, byssum appellat, ut notat vir doctus in Athe-
næi librum v.

Ibid. C 2. *Ut.... immobilem*. Cum a nobis cor-
rectus sit textus Græcus, interpretis quoque verba
necessæ fuit immutari. Sic igitur habuit posterior
editio Basiliensis: Φυλάσσειν ὡσπερ καταρρίζωθεν ἐν
αὐτῷ τῷ πλάγει. Henricianus Regius liber: Φυλά-
σσειν τὴν ναῦν, ὡσπερ καταρρίζωθέν, quasi ad τὸ
ἰχθύδιον referatur; at Medicæus καταρρίζωθεσσαν
habuit, quem secuti sumus, unaque Eustathium ve-
terem interpretem, « naves ingentes ita retardat,
ac retinet, ut diutius efficiantur immobiles, velut
quibusdam fundatæ radicibus in profundo; » item
Ambrosius, lib. v, cap. 10: « Sicut brevis piscieu-
lus echeneis tanta facilitate memoratur navem in-
gentem statuere, ut quasi radicatam mari hærente
videas, nec moveri. » Oppianus lib. i *De pescatione*
vers. 225:

...Κατὰ δέ ἔμπεδον ἐστήριχται,
Ἐποτ' ἐν ἀκλύσταισιν ἐπεργομένη λιμένεσσι.

*Firmiterque defixa est navis, tanquam in tranquillis
inclusa portibus.* In quem locum scribens scho-
liastes ex Rondaletio tradit triremem, in qua cardinalis Turnenius vehebatur nostra estate Romam, in
medio cursu omnibus admirantibus fuisse inhibi-
tam, ut minus miremur, quod est apud Plinium
lib. xxxii, cap. 1: « Ruat venti licet, et saeviant
procellæ, imperat furor, et cogit stare navigia.
Fertur Actiaco Marte tenuisse navim Antonii:
tenuit et Caui principis navim, et quadragentorum
remigum obsequio intercessit, qui quinqueremem
trahebant, cum gubernaculo adhæreret. » Idem Plu-
tarctus, lib. ii *Sympostiac.*, quæst. 7, de Chæremo-
niano, cum in Siculo mari navigaret, καὶ θαυμάσας:
τὴν δύναμιν, οὐκ δλίγην βραδύτητα καὶ διατρισὴν
παρὰ τὸν πλοῦν ἀπεργασαμένης τῆς ἔχενηδος, « admiratum ejus fuisse vim, cum navigationi haud
exiguam tarditatem moramque injecisset, »

Col. 163 C 9. *Deinde ratio*. Argyropylum vertisse
admonet Montacutius, « Deinde ratio Manichæorum
in contrarium evertetur. » Aptins Cornarius:
« Deinde Manichæorum sermo in contrarium ipsis
convertetur; » et Eustathius: « Deinde in contra-
rium Manichæis sermo vertendus est. » Hoc est,
ipsorum doctrina de anima, quæ jam terræ inesset,
ipsorum dogmatibus adversabitur.

Col. 164 C 13. Οὗτε γάρ. Ita Medicus codex, A at Regius alter, οὗτε γάρ δε τίχουσε, βλαστησάτω ἡ γῆ βότανη.

Col. 171 C 12. *Nec facile.* Non hoc vult Basilius, gallinas domo non excedere, sed et ipsas ut columbas esse laeticas. Unde Eustathius, « libidinosa columba, domesticaque gallina. » Cornarii potius usurpanda est interpretatio, « Lascivæ sunt columbas et domesticæ gallinæ, omni tempore coitus consuetudinem habentes. » Quod sequitur de perdice, obscurius expressit interpres, dicens eum malitiose in præda agere; Eustathius potius audiendum: « Dolosus et zelotypus perdix, interdumque venantibus hominibus ad aliorum captum malitiose consentiens. » Cornarius item; « Dolosus et zelotypus est perdix, nequiter adjuvans venatores ad prædam. » Meminit et Aristoteles perdicum quorumdam, quos θηρευτάς, *renatores* appellat lib. ix *Histor.*, *animal.*, cap. 8: 'Ἐπὶ δὲ τὸν θηρευτὴν πέρδικα ὡθεῖται τῶν ἄγριων δὲ ἡγεμῶν ἀντιάσας ὡς μιχούμενος τούτου δὲ ἀλόντος ἐν ταῖς πηγαῖς, πάλιν προσέρχεται ἀλλος ἀντιάσας τὸν αὐτὸν τρόπον. » Perdicem venatorem dux silvestrium primus invadit, pugnamque obviam conserit: quo capto compede, alter occurrit, tum alias, atque ita singulis dimicatur. » Plinius lib. x, cap. 33, dum Aristotelis interpretem agit, θηρευτὴν appellat *indicem* vel ut corrigit Turnebus, *illicem*: « Capiuntur quoque pugnacitate ejusdem libidinis contra aucupis illicem exeunte in prælium duce totius gregis. Capto eo procedit alter, ac subinde singuli. » Alianus lib. iv, c. 16, quibus dolis feros illiciat perdicem venator exponit: Προσέρχεται δὲ ἄρα δὲ πέρδικος καὶ σειρῆνας εἰς τὸ ἐφολκόν· ξινηκαὶ ἔδων δὲ πρῶτος τὸ μέλος προκλητικὸν εἰς μάχην ὑποδῆγον τὸν ἄγριον. « Utitur perdix venator illecebris quibusdam ad illiciendos feros: ante retia enim positus cantum edidit eos lacessentem ad pugnam. »

Col. 174 B. *Nunquam utitur illo.* Hoc quidem nonnulli de apum rege scripsierunt, sed id non dicit Basilius, verum aculeo eo non uti ad ultiōnem. Itaque amplectenda potius videtur Cornarii versio, quæ sic habet: « Et est quidem aculeus regi, sed non utitur eo ad ultiōnem. » Eustathius: « Et habet spicula quædam, sed his ad lassionem non utitur cæterorum. » Alianus lib. i, cap. 60: Λέγει μὲν τις λόγος ἀκέντρους εἶναι τοὺς τούτους βασιλίας, λέγει δὲ καὶ ἔτερος καὶ πάνω ἀρρωμένα τὰ κέντρα συμπεφύκεναι αὐτοῖς, καὶ τεθηγμένα ἀνδρείστατα· οὗτε δὲ ἐπὶ ἀνδρὶ ποτε χρῆσθαι αὐτοῖς, οὗτε ἐπὶ ταῖς μελίταις: « Opinio una est apum reges aculeatos non esse: est rursus altera, eos robore aculeorum peracutorum armatos esse: nunquam tamen eo neque contra hominem, neque contra apes uti. » Plinius lib. xi, cap. 47: « Non constat inter auctores, rex nullumne solus habeat aculeum, majestate tantum armatus: an dederit eum quidem natura, sed usum ejus illi tantum negaverit. Illud constat, imperatorem aculeo non uti. »

PATROL. Gr. XXX.

Ibid. C. *Pulchra decoraque.* Locus est Proverbior. vi apud LXX, ubi post versum 6, *Vade ad formicam, o piger*, additur in Greco textu, ἢ πορεύθητι πρὸς τὴν μέλισσαν, καὶ μάθε ὡς ἔργατις ἐστι, τὴν τε ἔργασίν ὡς σεμνὴν ποιεῖται, ἵς τοὺς πόνους βασιλεῖς τε καὶ ἰδιῶται πρὸς ὑγείαν προσέφερονται. Quæ S. Ambrosius lib. v, cap. 21, in *Hexaemeron.*, Basili locum Latino exprimens eloquio, sic vertit, *Vade ad apem, et vide quomodo operaria est operationem quoque quam venerabilem operatur, cuius laborem reges et mediocres ad salutem sumunt.* S. Hieronymus in cap. iii *Ezechielis*: « Et in Proverbiorum de ape dicitur, quanquam hoc Hebreæ non habeant exemplaria: *Vade ad apem, et disce, quomodo operatrix sit.* » Hæc absunt a textu Greco Bibliorum Plantinianorum, ut et alia fere omnia, quæ in Hebreæ textu non habentur.

Ibid. C 42. *Deinde aliaz super.* Ὁροφος quidem cameram, vel tectum, at ὁροφή contignationem sive tabulatum sonat: quam ob causam has apum cellulas describens ait ex interpretatione Cornarii Basilius: « Deinde fistulæ hæc ac ter concamerata, atque instar contignationum ædium inter se superædificatae sunt; et Eustathius: « Subtilissima forulorum interseptione discluditur, qui binis aut ternis super se sunt ordinati tegminibus. »

Col. 178 C 12. *Quia hunc quoque.* Perperam hoc expressit interpres, quasi nimirum velit auctor aquilam alterum pullum, quem sibi proprium asocavit, tandem ob nutricationis difficultatem abjicere, quod de primo tantum intelligendum est, et cum Jano Cornario vertendum, « familiarem sibi facit, propter alimenti difficultatem abdicans, quem generavit. » Eustathius pariter: « Ita propter victus inopiam cogitur negare, quem genuit. » Ambrosius tamen Basilio non assentitur neque auctoribus, quos ille secutus est. Ait enim: « Aquila quoque plurimo sermone usurpatur, quod suos abdicet fetus, sed non utrumque, verum unum ex duobus: quod aliqui fieri putaverunt geminandorum alimentorum fastidio: sed id non arbitror facile credendum, cum Moyses tantum testimonium pietatis in pullos suos huic dederit avi, ut diceret: *Sicut aquila protegit nidum suum, et super pullos suos concupivit* (Deut. xxxii, 14). » Tum addit existimandum esse idcirco nonnunquam rejici pullum, quod radiis solis objectus intrepidam oculorum aciem non servet, ac proinde quasi degenerem abjici. Tuetur tamen Basilius fides et auctoritas Aristotelis, ex quo ista decerpisse videtur, lib. vi *Histor.*, *animalium*, cap. 6, qui veteris poetae Musæi versum citat de aquila:

«Ος τρία μεν τίχει, δύο δ' ἀκλέπει, ἐν δ' ἀλεγίζει.

«Ος μὲν οὖν τὰ πολλὰ οὕτω συμβαλεῖ, οὐδὲ δὲ καὶ τρεῖς νεοτοὶ ὡμένοι εἰσίν. Ἐκδάλλει δὲ αὐξανομένων τὸν ἔπειρον τῶν νεοτῶν ἀχθόμενος τὴν ἐδωδῆ. Τὸν δὲ ἀκληθεντα δέχεται καὶ ἔκτριψει ἡ φύη.

Excludit binos, edidit terma, educat unum.

«Sed quamvis magna ex parte sic fiat, tamen et tres

visi aliquando sunt pulli. Alterum in educando A expellit tædio nutriendi. Sed pullum ejectum ossi-fraga excipit atque educat. » Observandum est autem apud eundem Aristotelem plura aquilarum efferti genera, lib. ix *De historia animalium*, cap. 32, ac de tertio earum genere colore nigricante illum subjecere, ἐκτρέψει δὲ μόνος οὗτος τὰ τέκνα, καὶ ἔχει, « una hæc fetus suos alit, atque educit:» tum expositis variis aquilarum generibus in commune de illis prædicat, τρέφουσι δὲ νεοττοὺς, ἔως δὲ δυνατοί γένονται πτερούσαι τότε δὲ ἐκ νεοττας αὐτοὺς ἐκβάλλουσιν. « Alunt suos pullos, donec potestas volandi fiat: tum nido eos expellunt. » Utrumque locum expressit Plinius lib. x, c. 3. Sic enim de aquila quam melænaeton Græci dicunt: « Minima magnitudine, viribus præcipua, colore nigricans; sola aquilarum fetus suos alit; cæteræ, ut dicemus, fugant. » Tum de aquilis cæteris in commune addit: « Pariunt ova terra; excludunt pullos binos; visi sunt et tres aliquando: alterum expellunt tædio nutriendi. » Quod igitur de aquilis in Deuteronomio scriptum est pullos nutrientibus ac foventibus, ad malænaeton referendum est, præsertim cum scribat Elianus lib. ii, cap. 40: Ζηλοτυπώτατον εἶναι ζῷον δετὸν περὶ τὰ νεόττια. ἐπει γοῦν θεάσηται τινὰ προσιόντα, ἐπελθεῖν ἀτιμώρητον οὐκ ἐπιτρέπει. « Ex omnibus animalibus maximo studio in fetus suos exsistere aquilam: quare acriter eum persequitur quem in nidum invassisse conspexerit. » Quæ vero de sævitia quarumdam aquilarum in pullos suos alii narrant, in aliud aquilarum genus cœpetunt.

Col. 180 C. Οὐρανοῦ, cœli. Desunt hic quædam apud Argyropylum, neque enim exprimunt illa, τοῦ δέρος προστιρμένου. Recte Cornarius, « cœlo hic urano Græcis ipso aere appellato. » Hic ergo scribendum: « Juxta firmamentum autem cœlum appellatur, hoc est οὐρανός, a verbo δράσθαι, quod est videri. » Nec ipse Eustathius mentem auctoris expressit: « Cœlum autem hic intelligere debemus a cernendo dictum: Græce enim οὐρανός vocatur ἀπὸ τοῦ δράσθαι. » Ambrosius, lib. v, cap. 22: « Οὐρανός autem ἀπὸ τοῦ δράσθαι, id est a videndo: ideo quod aer perspicuus sit, et ad videndum purior, in aere volitantis genera dixit animantium. » Ab Hippocrate quoque more vulgi dicitur aer, qui supranos est, usque ad nubium regionem, ut annotat Gorreas ex Galeno. Alii derivant ab δρός. Aristoteles *De mundo*, cap. 6: Οὐρανὸν ἐνώμας καλοῦμεν ἀπὸ τοῦ δρον εἶναι τῶν διων. « Uranon ab origine vocis dicimus, quasi terminum extimum supremorum corporum. » Philo Judæus libro *De plantatione Noe*: Τὸν δὲ αἰθέριον ἐν κύκλῳ τόπον ὀχυροῦτο, τῶν ἐντὸς δρον τε καὶ φυλακτήριον αὐτὸν τιθεῖς. « Hæc autem circumquaque munivit aere, extimum hunc terminum pro munimento custodiaque statuens, unde cœlum Græcis nominatum videtur. »

Col. 182 C 6. Per occultos. Eustathius. « per

occultos aditus latenter ingredi molientes. » Nam Livius quidem, lib. v, cap. 47, scribit Gallos animadverso ad Carmentis saxum ascensu æquo, sublevantes invicem, in summum evasisse, et Plutarchus in *Camillo*, περὶ μίσας νύχτας ἐπιβάντες ἄμα πολλοὶ τῆς πέτρας ἔχωρουν ἐνω μετὰ σιωπῆς. « Noctis conticinio multi simul cœperunt silenti agmine petram scandere. » Diodorus Siculus lib. xiv: Τῶν δὲ Κελτῶν τινες κατὰ τῆς πέτρας ἔδησαν. « Quidam autem ex Gallis in summum rupis evasere. » Attamen Servius quorundam meminit, qui Basilio subragantur, et per occultos cuniculos ascendiisse Gallos volunt, scribens in viii *Aeneid*. et in illud,

Galli per dumos aderant, arcemque tenebant:

B *Gallos alii per dumeta, et saxa aspera, alii per cuniculos dicunt conatos esse ascendere. »*

Col. 182 D 4. Ἀνθρώπων καταστά. Duo Regii mss. παρακεκυράσαντος.

Ibid. D 5. Ut seleucis avis. Hæc aliter interpungenda sunt, atque ab interprete digesta occurunt; iteratur enim interrogatio in textu Græco hac ratione: « Atque mandatum? quonam pacto seleucis avis eam insequitur, remedium cladis, insatiabilem a creatore naturam sortita, quo tanta divino benef. pernic. e med. tolli possit? » Illustrat hunc locum interpretatione sua et exemplo Ambrosius, lib. v, c. 23: « Locusta, sicut in Exodo legimus, cœlestis ultio nem offensionis exsequitur, pīs ministra vindictæ: hanc quoque avis devorat seleucis, sic enim Græco avis hæc nuncupatur nomine, data ad remedium malorum, quæ locusta consuevit inferre. » Eustathius Latina dictione utitur: « Quomodo etiam mergus insatiabilem vescendi patitur orexim, per quam vulneribus suis ventris remedia sanitatis acquirit? » Galenus, lib. vi *De locis affectis*, cap. 3: « Ως τοῖς δριψύοις, & καλούσιν ἐν Ἀσίᾳ παρ' ἡμῖν σελευκίδες. ἐπειδόντες γὰρ ταῦτα δι' δλῆς ἡμέρας ἀπλήστως ἐσθίοντα διαταχῖνος ἐκκρίνεται. « Ut aviculæ, quas nostrates in Asia seleucidas vocant, jugiter enim ac toto die locustas edunt, at celeriter eas excernunt. » Gesnerus, lib. iii *De avibus*, addit ex Ant. Galat. *De Japygiæ* situ: « De harum avium genere videri avem marinam, quæ in Apulia gaina dicitur, quæ bruchos iis locis nimium abundantes devorat, et ovis eorum feli- D busque vescitur: » quod annotare operæ pretium censui, quoniam Ulysses Aldrovandus lib. x, cap. 5 *Ornithologiz*, meras esse fabulas putat, quæ de seleucide veteres prodiderunt. Zosimus *Comes seleuciades* appellat aves istas lib. i *Histor.*, pag. 659 edit. Wechel.: « Απαντούσι τοῖς ὑπὸ λόμης ἀκρίδων ἐνοχλουμένοις σελευκιάδας παραδίδοντες, αἱ δὴ ταῖς ἀκρίσι συμπειπτάμεναι, καὶ τοῖς στόμασι ταῦτα δεχόμεναι, παραχρῆμα πλῆθος ἐπειρον διέφθειρον. » Quod omnibus a locustarum lue vexatis seleucides dare solitus fuerit, quæ circum locustas volantes, et rostris eas capientes, infinitam earum multitudinem statim assumebant. » Meminit earum et

Plinius lib. x, cap. 27, et ipse Basilius hom. 7 in A « Neque enim Eliseum amici, quasi malum convivam agrestia apponentem olera, refutarunt. »

Ibid. C 14. *An speciem habeat vanni.* Græcam vocem retinuerat Argyropylus, « an lienoëides, et in medio concava. » Cornarius dixit, « vanno ac ventilabro similis. » Eustathius penitus omisit. Sic apud Aristotelem, lib. II *De caelo*, cap. 13, eadem terra dicitur : Ηλιατεια και το σχημα του μπανοεδε, « plana et figura tympano similis, » quod unum fuisse ex placitis Leucippi philosophi refert Plutarchus lib. III, c. 10, *De placitis philosoph.* Democritus vero, δισκοειδη μεν τη πλατει, κοιλην δε το μεσον, « formam disci habere terram in superficie, in medio cavam esse dicebat. »

Col. 183 D 8. *Mulieres, sedetis.* Interpres ediderat, « O mulieres, repetitis vicibus ordimini, et retrorquetis vestram operationem sedentariam, fila nimirum, » etc. Eustathius, « Itaque, vos matronæ, quando sedetis eorum revolentes opera, id est stamina, quæ Seres huic dirigunt. » Cornarii verba usurpavimus, neque obsecuti sumus doctissimi viri conjecturæ, qui hic legendum censuit, ἐνατενζόμεναι, « intuentes, » pro ἀναπηνζόμεναι, quippe quod et duo Regii vulgatam lectionem tueantur, et Aristoteles de bombycibus agens hoc eodem verbo utatur, lib. V, c. 19, *Histor. animal.* : 'Ex δε τούτῳ ζώῳ καὶ τὰ βομβύκια ἀναλύουσι τῶν γυναικῶν τινες ἀναπηνζόμεναι, κακπειτα ὑφαίνουσιν. ' Ex hoc animalis genere bombycia illa mulieres nonnullæ retrorquendo in filum deducunt, deinde texunt. » Plinius quoque lib. x, cap. 23, lanificia bombycum scribit humore lentescere, mox in fila tenuari junceto fuso. Suidas, ἀναπηνζόω, ἀναλέγομαι, ἐκλέω, ἀνακυλώ, « hoc est, fuso circumacto recolligo, sc revolvo. » S. Ambrosius, lib. V, cap. 23 : « Ex bujus filis mollia illa Seres depectunt vellera, quæ ad usus sibi proprios divites vindicarunt. » Alludit nimirum ad illud Virgilii II *Georgic.* :

Velleraque ut soliis depectant tenuia Seres.

Sed observandum est quosdam ex veteribus ita lanificiis hujus ortum narrare, ut velint Seres Indiæ populos ex oлиis et ramis arborum fila depectere hæc serica. Ita Plinius, lib. VI, cap. 17 : « Seres lanificio silvarum nobiles, perfusam aqua depectentes frondium canitiem : unde geminus feminis nostris labor, redordiendi fila, rursumque texendi. » Amm. Marcellinus, lib. XXIII : « Apud Seras sublucidæ silvæ, in quibus arborum fetus aquarum asperginibus crebria vetus, quædam vellera molientes, ex lanagine et liquore mistam subtilitatem tenerimam pectunt. » At Basilius et Ambrosius ab his populis Indiæ mitti sericum ex bombycum lanificio desumptum volunt; quo pacto etiam Servius, in illum Virgilii locum scribens, vermes illos bombyces in arboribus collocatos fuisse putat, neque lanam arboream admittit, licet alii multi dissentiant historici.

Col. 185 B 7. *Ἐπιθυμητικά.* Duo Regii melius D *ἐπιθυμητά, ut et psalm. xviii, 11.*

Col. 187 A 11. *Matutina.* Non ut interpres scriperat, « quam aurora ex oriente primum apparavi. » Ad verbum, « mensa sermonum. » Eustathio, « sermocinationis matutina mensa : » ne quis forte putaret summo mane concionari solitum Basilius. Porro factum Elisei narratur IV Reg. III, 39 : sed illud, παρητούντο, non satis expresserat Argyropylus, « in præbendis epulis vilis habebatur. » Eustathius dixit : « Neque enim Eliseum ut improbum pastorem refutabant illius temporis convivæ. » Insistit vestigiis beati Ambrosii, lib. VI, c. 2 :

Ibid. C 14. *An speciem habeat vanni.* Græcam vocem retinuerat Argyropylus, « an lienoëides, et in medio concava. » Cornarius dixit, « vanno ac ventilabro similis. » Eustathius penitus omisit. Sic apud Aristotelem, lib. II *De caelo*, cap. 13, eadem terra dicitur : Ηλιατεια και το σχημα του μπανοεδε, « plana et figura tympano similis, » quod unum fuisse ex placitis Leucippi philosophi refert Plutarchus lib. III, c. 10, *De placitis philosoph.* Democritus vero, δισκοειδη μεν τη πλατει, κοιλην δε το μεσον, « formam disci habere terram in superficie, in medio cavam esse dicebat. »

Col. 191 B. 3. *Ut figuratus.* Argyrop. : « Uti forma te natura insignivit, et tuam vitam disponere velis. » In republica cœlesti versare. » Eustathius dixit, « quomodo natus es, ita propriam disponas vitam : » sed Cornarius multo fidelius vertit : « velut figuratus es, ita etiam dispone tuam ipsius vitam. » Hoc nimirum vult quod iisdem pene ac plane germanis horum verbis Gregorius Nyssenus ejus frater, orat, 2 in illud, *Faciamus hominem*, ἀνθρωπος οὐκέτι εἰς γαστέρα βλέπει, ἀλλ' εἰς τὰ ἄνω. Κεφαλὴ αὐτῷ ὑψηλὴ, θινα τὴν ἄνω βλέπῃ συγγένειαν. Οὐφελμοὶ οὐκ εἰς τὴν γῆν νεύοντες. Μή τοινυ πολει σεαυτὸν παρὰ φύσιν, μη τὰ γήινα περισκόπει. « Homo non ventrem despicit, sed superiora contuetur. Caput illi sublime est, ut genus cœlestis suspicioat. Oculi non tendunt in terram. Quocirca ne vira inferas naturæ tue, terram ne species. » Cicero, II *De natura deor.* : « Primum homines humo excitatos celsos et erectos constituit, ut deorum cognitionem cœlum intuentes capere possint. » Ovid., I *Metamor.* :

*Os hominum sublime dedit, cœlumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.*

Illud porro, πολιτευμα ἔχει τὸ οὐρανοῖς, « in republica cœlesti versare, » interpretatus est Argyropylus, non animadvertis forlasse uti Basilium verbis Apostoli, Philippens. III, 20 : Ἡμῶν τὸ πολιτευμα τὸ οὐρανοῖς ὑπάρχει quod Vulgata Latine auctor interpretatur, « Nostra autem conversatio in cœlis est, » non, ut inepte Beza : « Nostra vero civitas in cœlis est : » melius Tertullianus, *De corona militis*, cap. 3 : « Municipatus noster in cœlis est ; » et contra Marcionem, lib. III, cap. 24 : « Utique cœlesti civitati eum deputat, et municipatum nostrum in cœlis esse pronuntians. » Passim tamen apud Patres Græcos pro moribus cuiusque privatorum sumitur πολιτεῖα, vel pro Ecclesiæ disciplina, quamobrem illud Chrysostomi, homil. 75 in *Matthæum*, recie immutatum est nuper sub finem homiliæ : 'Αλλ' οὐδὲν διφέλος ἐντεῦθεν εἰς ἀπολογίαν αὐτοῖς, δισπερ οὖν οὐδὲ τοῖς πολιτεῖας ἔνεχε μετανοοῦσι τότε. » Sed nihil utilitatis inde accipient, quemadmodum neque illi qui eversa civitate resipiscunt. » Imo, « quemadmodum nec illi, quos tum vite anteacces penitentibit.

Col. 192 C 7. Διὰ τὴν ἐκ φύσεως. Omisit hoc interpres, at non Eustathius, qui vertit eleganter, « *vilio superbis naturalis elatus refugit aliorum consociationem.* » Cornarius, « *propter naturam superbiam.* » Ad verbum, « *propter insitam a natura superbiam.* » Immutavimus etiam illud paulo ante εὐχάριστον δέ κύων, « *gratiosus canis,* » nam εὐχάριστος est « *memor beneficii,* » non, « *qui gratia valet.* » Eustathius, « *gratificus canis.* » Simile illud infra, τὸ δὲ μηνύμδουν τῆς χάριτος τοῦ ζώου τίνα τῶν ἀχαρίστων πρὸς εὐεργ. οὐκ εκτείση.

Col. 194 B 8. *E stabulis ad ex.* Argyropylus, « *lætis aspectibus e stabulis suis egrediuntur, et recta ad viarum exitus spectant.* » At non dicit auctor, hoves egredi e stabulis biemis tempore, sed ex iis prospectare, atque egrediendi cupiditatem præ se ferre: quod quomodo fiat, fusius expedit S. Ambrosius, lib. vi, cap. 4: « *Iudem ubi naturali sensu mutationem cœli collegirint, foras spectant, et ultra præsepio cervices extendunt suas, una omnes specie, ut prodire se velle testentur.* » Eustathius denique sic vertit: « *De stabulo foris simul omnes aspiciunt mutantes vultum.* »

Col. 198 C 7. *Ex his liquet.* Sic interpretati sumus loco illorum, quæ Argyropylus ediderat: « *Hæc indicant animantes cunctas istiusmodi natura indociles esse ac doctrinæ rudes.* » At enim hic ἀδιδάχτοντες cum dicit εἶναι τὰς φύσεις, idem significat, ac si αὐτοδιδάχτοντες appellaret, hoc est, suapte natura facere pleraque animalia res illas omnes, nec opus esse, ut ipsa illæ doctrina vel præceptis aliorum innotescant. Siue locutus videtur Clemens Alexandrinus, lib. iii *Pædagog.*, cap. 8: « *Oī μὲν διδαχθέντες ἐσώθησαν· οἱ δὲ αὐτοδιδάχτως, ή ἐξηλωσαν ή ἐξήτησαν ἀπετην.* » *Ex hominibus* alii quidem docti servati eunt, alii vero sua sponte virtutem vel amplexi sunt vel quæsierunt. » Basilius ipse in *Commentario in Isaiam*: *Tὰ γεννώμενα δὲ τῶν κερασφόρων ζώων τὴν θηλὴν ἀδιδάχτως ἐπιζητεῖ.* « *Cornutorum animalium pulli ubera nullo docente perquirunt.* » Eustathius hoo loco vertit, « *Quia naturalis prudenter doctrinæ traditione non utitur.* » Paulo post D. 3, ταῦτα δείκνυται παρὰ τῆς φύσεως δέ κύων παπιδεύμνος, idem Eustathius clarius interpretatur, « *ea quæ per otium vitæ longum quidam sedentes vix invenire potuerunt, beneficio naturali canis consecutus asseritur.* »

Col. 199 A 14. *Leonis unius.* Addidimus vocem « *unius* » verbis interpretis, quam et Eustathius omisit: sed agnoscunt Regii duo λέοντος ἐνδέ. Suffragant huius sententia de leonæ partu unico Herodotus, *Thalia*, p. 232: « *Η λέαινα ἐὸν λοχυρότατον καὶ θρασύτατον, μπαξ ἐν τῷ βίψι τίκτει τὸν τίκτουσα γάρ συνεκβάλλει τῷ τέκνῳ τὰς μήτρας.* » *Leæna, validissimum ferocissimumque animal, semeliu vita unum parit: nam una cum fetu uterum emittit.* » *Ægyptii quoque, ut est apud Horum Niliacum, mulierem quæ semel tantum peperit significare volentes, leonam pingunt.* Epiphanius demum hæresi 78: « *Εἰ γάρ*

A σκύμνον λέοντος Ἰούδας εἰνίεσται: « *Ιακὼν, λέγων τὸν Χριστὸν, καὶ τοὺς ἐν τῷ Ἀποκαλόψῃ: Ἰωάννου· Ἰδοὺ ἐνίκησον δέ λέων δέ εἰκὼν Ἰούδα· λεαίνη δὲ δευτέρα οὐ γίνεται κύνησις· ἔπειτα οὐκέτι κύνησιν οἶδεν ἡ Μαρία, οὐκέτι συνέρεσταν σωμάτων ἡ δύτια παρθίνας.* » *Si enim catulum leonis Juda obscure dixit Jacob, Christum dicens, et in Apocalypsi habetur, Ecce vicit leo de tribu Juda, leæna autem non contigit secundus partus: ergo non amplius partum novit Maria, non amplius conjunctionem corporum sancta virgo.* » Avicenna causam reddit, citatus a Cetio Rhodig., lib. xxviii, cap. 9, cur semel pariat; ob caloris nimietatem. Adversantur tamen eidem sententie, et historiæ περὶ μονοτοκίας, primum ipsa Scriptura sacra, quæ plurimum catulorum leænas meminit, non singulari numero catuli tantum, Job xxxviii, 39: « *Nunquid capies leænas prædam, et animam catulorum ejus implebis?* » Hieronymus in vii Danielis: « *Dicunt qui de bestiarum scripsere naturis, leænas esse ferociores, maxime si catulos nutrit.* » Homerus, lib. xvii *Iliados*:

Ἐστήκει ὡς τίς τε λέων περὶ οἰον τίκτεσσιν.

Uique leo in silva stabat, sua pignora circum.

Horat., lib. iii *Carm.*, ode 20:

Non vides, quanto moveas periclo,
Pyrrhe, Gætulæ catulos leænæ.

Plutarchus, lib. *De amore prolis*, citans ex eodem Homeri libro *Iliados* versum, leonem ait, περὶ τοὺς κυνηγοὺς σπενδεούσας περὶ τῶν τέκνων: « *Cum venatoribus pacisci de catulis.* » Plinius, lib. viii *Histor.*, cap. 16, vulgarem illam opinionem refutat: « *Semel autem edi partum lacerato unguium acie utero in enixu vulgum credidisse video Aristoteles tradit, leænam primo fetu parcre quinque catulos, ac per annos singulos uno minus, ab uno sterilesse.* » Verba Aristotelis hæc sunt, lib. vi, cap. 31, *De Histor. animal.*: « *Τίκτει, ὡς ἐπὶ πολὺ δύο, τὰ μέντοι πλεῖστα ἔξι, τίκτει δὲ ἐντοτε καὶ ἵν. Οἱ δὲ λεχθεὶς μῦθος περὶ τοῦ ἐκβάλλειν τὰς δεστρές τίκτειται ληρώδης ἐστι.* » *Parit magna ex parte geminos, sed cum plurimos sex catulos, nonnunquam etiam unum. Quod autem de leæna fertur vulvam cum partu emittere, delira fabula est.* » Tum addit, leones Syriæ quinque in vita parere, primum quinque, post uno subinde pauciores, deinde steriles agere; sed hoo generatim de omnibus leonibus, D lib. iii *De generatione animalium*, cap. 4 et 10, unde Plinius illud accepit, et *Elianu*s, lib. iv, cap. 34, *De animalibus*. Oppianus, lib. iii *Cyneget.*, Philostratus, in *Vita Apollonii*, lib. i, cap. 16, ter leonem in vita parere, prima vice tres, secunda duos, quod si tertio, forte unum. Severus Sulpicius, *Dial.* i, cap. 9, scribit Nitriæ monachos ad quemdam anachoretam pervenisse in deserto Memphi continuo, qui leænae catulis quinque cæcis visum restituit, quos in spelunca nutriebat. Idem ferendum est judicium de altera viperæ historia, seu fabula, quam subjicit hic Basilius ex eodem Herodotii fonte deductam, et ex ejus lib. iii, quam et Horus Apollo,

hieroglyphico 56, Plutarchus, lib. *De garrulitate*, Plinius, lib. x, cap. 62, *Elianu*s, lib. i, cap. 25, *De animalibus*, propagarunt. Theophrastus, lib. xv, cap. 16, non catulos viperæ parentis uterum exedere, sed matrem uteri angustiis compulsa disrumpi tradit. Nicander item, in *Iheriacis*, et Athanasius, quæst. 56 ad *Antiochum*, Epiphanius, hæresi 26. Refellitur hæc historia contraria experientia et auctoritate Aristotelis, lib. v, cap. 34, *Historiæ animalium*, qui de viperæ hoc tradit: Τίκτει μικρὰ ἔγχιδνα ἐν ὄμβου, οἱ περιφρήγνυνται τριταῖοι τίκτει δὲ ἐν μιζῇ ἡμέρᾳ καθ' ἓν. « Parit catulos obvolutos membranis, quæ tertia rumpantur: parit autem singulis diebus singulos. » Philostratus, iib. II *Vita Apollonti*, scribit, visam viperam serpentes, quos pepererat, lingua lambere. Albertus Magnus, in *Histor. animal.*, 25, vulgarem sermonem de partu viperæ et ipsum Plinium velut mendacium asserentem irridet, quem recentiores multi sequuntur, ut Pierius, lib. xiv *Hieroglyphicorum*, Brodæus, *Miscellaneorum*, lib. xxxiii, cap. 11, cardinalis Toletus, in III Luce annot. 22, qui sacros doctores admonet, vulgarem secutos opinionem, eam satis sibi existimantes ad similitudines, quibus utebantur, concinnandas.

Col. 202 B 8. *Et quidem sunt.* Admonet Argyro-

A pylum aptius interpretatum in veteribus editionibus doctiss. Montacutius: « Nunc vero sunt, qui memorie prodiderunt trecentis annis et ultra elephante vivere. » Τοὺς ἵστοροῦς, dixit, non, τιὲς ταῦτα. Cornarius: « Nunc autem tradunt aliqui trecentos annos et plures adhuc vivere elephantem. » Eustathius, « fertur autem elephantum trecentos. » Item illud quod sequitur, διὰ τοῦτο συμπεπηγός, non afferunt a Basilio tanquam diurnitatis vitæ causa, ut interpretis verba sonant, et hæc Ambrosii: « Nunc autem et trecentis et amplius feruntur annis vitam producere, quia omnia sibi ad magnitudinem membra conveniunt; » et hæc Cornarii: « Propter hanc artuum compagem nullos articulos habentem: » sed hoc significant, cum diu vivat, ideo compactis et non distinctis membris eum præditum esse. Hic ergo scribendum, « his tanto plures, propterea compacta et nullis articulis distincta sunt ejus membra. » De longævitate elephanti Aristoteles, lib. viii, c. 9, *De histor. animal.*: Τὸν δὲ ἐλέφαντα ζῆν φασιν οἱ μὲν περὶ ἐπη διαχόσια, οἱ δὲ τριαχόσια. « Elephantem alii annos circiter ducentos vivere aiunt, alii trecentos. » Idem Plinius, lib. viii *Histor.*, cap. 10, et *Elianu*s, lib. xvii, cap. 7.

IN HOMILIAS IN PSALMOS.

Col. 211 B 14 *Aut certe.* S. Augustinus in Prologo in *Psalmos*, vel quisquis ille est, qui Prologum hunc e Græco Basili Latine convertit, et S. Augustini tractatibus in *Psalmos* præfixit, quem tamen theologi Lovanienses in manuscriptis codicibus ejus operum non receperunt, hunc locum ita interpretatus est; non ut Tilmannus, « vel certe morum maturitate nendum incancerunt: » possunt enim maturitate morum etiam non senes pollere, et juvenilis ætas exprimenda fuit. Cornarius edidit, « quo pueri ætate, aut etiam omnino moritus. » Atque hæ genuinæ sunt et legitimæ homiliae Basili in *Psalmos*, ex quibus in Catena Nicetæ Heracliensis et aliis similibus decepta fragmenta citantur, non item illa scholia in *Psalmos*, falso illi attributa, quæ in Latinis editionibus ad caleem libri subjungebantur, quæque alibi monuimus ex homiliis in *Psalmos* B. Joan. Chrysostomi in compendium redactis, et commentarii Theodoreti in eosdem *Psalmos* esse consarcinata.

Col. 214 C. *Superne attactum.* Non hoc vult Basilius, in superiori parte tangi psalterii chordas, sed in superiori parte concava sonum efformari, ut ex Beda constat in Commentario in *Psalmos*: « Psalterium musicum instrumentum ad modum littera Delta, quæ triangulata est, formatum; superne habens ventrem concavum. » Haec hoc fortasse Beda ex Commentario Hieronymi in *psalmum*

C XXXII: « Psalterium desursum habet cavamen, prædicatio cœlestis vel mandata intelliguntur in sanctis, quæ de supernis videntur: cithara deorsum habet cavamen. » Quin etiam hinc allucet explicatio verbis Joan. Chrysostomi in *Psalmos*, quæ repetuntur etiam ab Euthymio: Ψαλτήριον τῶν ἱετῶν μὲν ζῆν, πλὴν ὅρθιον, καὶ ἀνωθεν εἶχε τῶν φθόγγων τὰς ἀφορμάς. « Psalterium ad id genus instrumentorum pertinet quæ intenduntur: est autem arctum, et superne causas habet, unde voces emittat. » In proœmio quod eidem Chrysostomo tribuitur observatum est, quod etiam a plerisque recentioribus, qui Commentarios ediderunt in *Psalmos*, approbat, quod apud Græcos psalterium, ab Hebreis nablam dici vel potius Λύνην: et sane LXX sæpius Hebream vocem illam τὸ φαλτήριον vertunt, ut psalmo LVI, 11, Ἐξεγέρθητι, φαλτήριον καὶ κιθάρα, *Exsurge, psalterium et cithara*; et psal. CL, 3, Ανείτε αὐτὸν ἐν φαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ, *Laudate eum in psalterio et cithara*; in quibus locis prius Λύνη deinde τὸ κιννον ponitur. Sæpius dixi, quia non semper, sed aliquando vice versa, priori loco *novel* κιθάρα, posteriori *kinno* φαλτήριον Græcos effertur, ut psalmo LXXX, 2, Ψαλτήριον τερπνὸν μετὰ κιθάρας, *Psalterium jucundum cum cithara*; et Genesis IV, 21, ubi Vulgata: « Ipse fuit pater canentium cithara et organo. » LXX. Οὗτος δὲ καταδειξεις φαλτήριον καὶ κιθάραν, Hic fuit

Qui ostendit psalterium et citharam. Hebraice est **קִנּוֹר וְגַתְּרָה kinnor veggougab**, quod tertium instrumenti musici genus aliquando **χιθάρα** dicitur, ut hoc Genesis loco, aliquando **ψαλτήριον**, ut Ezechielis xxxiii, 32, **Ως φωνὴ ψαλτηρίου, et psalmo cl, 4, "Οργανὸν Organum.** Quod igitur hoc loco Basilius de forma psalterii narrat, sic accipendum censeo, ut ei generi musici instrumenti conveniat, quod aquid Græcos in usu erat, et **ψαλτήριον** ab eis vocabatur: an vero nablæ conveniat, sive alteri Hebreorum instrumento, non ita certum est, cum nobis non certo constet, an eadem fuerit forma psalterii et nablæ. cum a cithara psalterium distinguant scriptores, et tamen Septuaginta varia Hebreorum instrumenta nunc psalterii exprimant, nunc citharae dictione. Sed ut ad interpretationem redeamus Basili, ea concipienda videtur his verbis Cornarii: « Nam citharae ac lyrae æs ex inferiori parte ad plectrum sonitum edit: hoc vero psalterium concentuum concordias causas ex superiori parte habet. » S. Augustinus demum scribens in *psalmum LVI*, et in illud, *Exsurge, psalterium*, differentiam illam psalterii et citharae sic explicat, ut Basili interpretarem agat: « Psalterium est organum, quod quidem manibus fertur percutientis, et chordas distentas habet: sed illum locum, unde sonum accipiunt chordæ, illud concavum lignum, quod pendet et tactum resonat, quia concipit aerem, in superiori parte habet. »

Col. 215 B 2. *Ut oculis ultra.* Ὑπερχύπτοντες πόνους dixit, quod alii auctores aliter extulissent, ὑπερχύπτοντες πόνου, ut in veteri lexico, ὑπερχύπτον τοῦ θεάτρου φύλλον, « *folium extra aquam eminens.* » Budæus tamen in *Commentariis* citat similem locum hujus nostri auctoris homil. *De inuidia*: « Ολώς δὲ ὑπερχύψας τῷ λογισμῷ τὸν θεάτρωπινα, καὶ πρὸς τὸ δύντως καλὸν καὶ ἐπαινετὸν ἀπίδων. » Qui mente et cogitatione se sustulerit supra humana, et ad veram pulchritudinem laudemque se converterit. » Male igitur verterat interpres hoc loco, « ut laboribus, dum in manibus sunt, veluti jam transmissis, tota mente ad bona. » Similem sententiam protulit Chrysostomus homil. 8 *De paenitentia*, p. 692 edit. Paris: « Αν μὲν γὰρ τὸν πόνον ἕδρας τῶν κατορθωμάτων, βαρὸν καὶ φορτικὸν ἀν δὲ τὴν ἀμοιβὴν ἕδρας, κοῦφον καὶ βρέστον τὸ προκείμενον. » Sic enim laborem prospexeris, grave atque onerosum; si vero retributionem consideraveris, leve et facile, quod proponitur. »

Ibid. B 13. *Quam nulla attingit.* Atqui dixerat interpres, « nulla eam attingit loci permutatio. » Verumtamen non loci tantum, sed nec ullius rei mutationem experitur. Alludit enim ad illud Jacobi i, 17: « Apud quem non est transmutatio, nec vicis-situdinis obumbratio: » οὐκ ἔνι παραλλαγή, *non est*, inquit Apostolus, non ut interpres, « non conspicitur. » Quamobrem Cornarius potius sequendus, *Circa quam non est alleratio.* Paulo post « proinde merces. » Omissa fuerant hæc ab interprete, scri-

perat enim: « Nam una virtus viri et feminæ est, quando par utriusque creatio est, honorque similis. Audi Gen. Ergo sequitur par sententia. Τούτων καὶ ἡ μισθὸς. » Cornarius edidit: « Nam et creatio utrisque æqualis, quare etiam merces eadem utrisque. » Sequebatur apud interpretem. « Fiat, inquit Deus, homo: » quod immutavimus, neque enim his verbis concepta sententia hæc in Scriptura reperitur, sed prout edidimus, et Græca Basiliī verba sonabant. Gen. i, 26, 27.

Col. 222 D. *Sed meliori.* Admonimus olim πολιτείαν hic non rempublicam aut civitatem, jusve civitatis sonare, ut Actor. xxii, 28: « Ἐγὼ πολλοὺς κεφαλαῖου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. » *Ego multa summa civitatem hanc consecutus sum; sed* vita rationem et conversationem, ut Ephesior. ii, 42, ἀπηλλαγμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰερουσαλήμ, alienati a conversatione Israel; quam alibi apostoli ἀναστροφήν appellant, I Petri iii, 2; vel πολιτεύμα, ut Philippens. iii, 20. Idcirco merito a viro doctissimo emendata est prior versio, « sed superiori ratione ad rempublicam sive sodalitatem studiosam pietatis se recepit: » eodemque modo corrigendus similis apud Chrysostomum locus homil. 75 in *Matthæum*: « Άλλ’ οὐδὲν ὅφελος ἔντεῦθεν εἰς ἀπολογίαν αὐτοῖς. ὥσπερ οὖν οὐδὲ τοῖς πολιτείας ἔντεν μετανοοῦσι τότε. » Sed nihil inde utilitatis accipient; quemadmodum neque illi qui eversa civitate resipieunt. » Nonnunquam etiam non tam de privata cujusque vita, quam de publica Ecclesiæ disciplina, et cultu Dei usurpatur, ut apud eumdem Chrysostom. in *psalm. XLIX*: Τὰ ἄγια τῶν ἀγίων, ἡ λατρεία πᾶσα, καὶ ἡ πολιτεία τῆς πελαιᾶς νομοθεσίας: « *Sancta sanctorum, omnis cultus, omnisque forma ac ritus legis veteris;* » et, Μάλιστα μὲν καὶ αὐτὸς δ τῆς διδασκαλίας τρόπος ἐνηλαγμένην παρεισάγει πολιτείαν. » Maxime quidem et ipse modus docendi introducit mutatam formam religionis. »

Col. 223 B 3. *Dum æterna.* Αἰώνια verterat interpres « *sæcularia*, » qua voce res mundi *hujus* cadi designantur. Cornarius, « ubi æterna secum voluntarit. » Subjicit deinde, ἐκεῖ δουλαγωγίαν σαρχός, « *disciplinam carnis*, » ubi substitui posse pridem monuimus, « *castigationem carnis:* » vel « *mancipationem*, » vel « *macerationem.* » Sic enim expressit Latinæ Vulgatae auctor illud Apostoli I Cor. ix, 27: « *Ὑποπτάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶν. Castigo corpus meum, et in servitatem redigo.* » Cornarius scriptis, « *Hic videt carnis delicias, illic carnis servitatem.* »

Ibid. D. *Ut in plerisque aliis.* Aptius Cornarius: « *Cum in naturam plerumque consuetudo transeat.* » Id enim valet τὰ πολλά, ut infra, καὶ στρατιῶται μὲν ὡς τὰ πολλὰ τοῖς στρατοπεδάρχαις ἔξομοιοῦνται. « et milites plerumque ducibus assimilari solent. » Huic dicto germanum illud in regula fusius disput. 6: « *Ἐθος γὰρ διὰ μακροῦ χρόνου βεβαιωθὲν φύσεως ισχὺν λαμβάνει.* » At Gregorius Nazianzenus non φύσιν, sed νόμος aliquando fieri dicit orat. 34: « *Ἐπειδὴ χρόνῳ τὸ θέος βεβαιωθὲν ἐνομίσθη νόμος.* » *Consuetudo*

enim temporis longinquitate confirmata pro lege. **A** moribus, quos non magis mutaret, quam culem *Aethiops*. Et mirum sane Basilium hic dicere neque Chusi, neque alium aliquem in historia Regum filium Jemini reperiri, cum Semei nominetur II Reg. xix, 16, Μίδης Γηράδ, νιοῦ Ιεμινέλ. Postremo notet hie lector, quam antiquus error huic loco adhæserit in voce Ἀράχιταιρος, *Princeps sociorum* II Reg. xv, 32. Omnino enim probabile videtur, quod suspicatur vir doctissimus Flaminius Nobilius in librum II Reg., duas fuisse voces δ' Ἀράχι, ἀρχιταιρος, ut habet editio Complutensis, vel ex duabus, Ἀράχι et ιταιρος, unam esse conflatam ἀρχιταιρος, *Chusi, Arachi filius, socius David*. Sic enim est in Vulgata Latina II Reg. xvi, 19: *Chusai Arachites amicus David*; unde factum est errore librariorum, ut nomen Arachi repeteretur, legereturque δ' Ἀράχι ἀρχιταιρος.

Col. 223 D 6. *Ne injicias*. Interpr. « Ne applices oculum tuum.» Verbis usi sumus editionis Romanæ in quam Nobilius annotavit, Proverb. ix, 18, haec abesse a Vulgata Latina, sed haberi apud LXX, et citari a sanctis Patribus Cypriano, et Ambrosio et Hieronymo, quibus addi et S. Basilii calculus protest. Apud Cornarium perperam Proverbior. cap. v annotatum erat: sed inversus est ordo verborum Scripturæ, ἀλλ' ἀποπήδησον, μὴ χρονίσῃς ἐν τῷ τόπῳ αὐτῆς, μηδὲ ἐπιστήσῃς τὸ σὸν δόμα πρὸς αὐτην.

Col. 225 D 5. Συνεμφαίνουσιν. Oliv. codex habet, συνεμφαίζουσιν ἐκαταῖς. Anglici συναναφαίνουσιν ἐκαταῖς καὶ τ. β. τῶν περιβλεπόντων. » eorum a quibus circumspiciuntur.» Plinius in *Panegyri*: « Vita principis censura est eaque perpetua: ad hanc dirimimus. » Claudianus, *De quarto Honori consuli*:

....Componitur orbis
Regis ad exemplum, nec sic infectere sensus
Humanos edicta valent, quam vita regentis.

Col. 226 D. *Qui potentia* Graeca sonant ex verbis Cornarii, « qui avarum imitatur aut alium, qui ex alia quadam malitia civilem aliquam illustrem protestat̄ adeptus est, aut gentium imperium babet, aut exercituum dux est.» Omisit interpres, ἐξ ἀλλῆς τινὸς πονηρίας et paulo post τοῦ ζηλονουμένου perperam expressit, « quem imitatorem habet, cum scribere debuisset, cum Cornario, « ejus quem imitatur. »

Col. 227 A 10. *Etsi autem quæ*. Interpres, « Si antem, quæ cœpi dicere de vitandis ante omnia malis, deque profectione per bona opera consequenda, hoc sermone non absolvit. » In quibus verbis truncatam fuisse sententiam auctoris lector animadvertis

Col. 230 A 7. *Irrita faciendo*. Legebatur antea, « in irritando ita strenuam ac fortem operam.» Volaterranus scripsit, « *consilium Irritavit*, atque ita strenuam. » Tilmannus fortasse hoc pacto immutarat; « consilia irritando.» quod Latinum non est. Basilius dixit: διαλέων δὲ τὰς βουλάς, « consilia vero Achitophelis viri acerrimi et ductandi exercitus peritissimi reddens irrita strenuam ac for. » Porro quod ait hic Basilius Chusi socium et amicum Davidis filium fuisse Arachi non Jemeni, verum est: sic enim scriptum reperitur II Reg. xvii, 5: Καλέσατε τὸν Χουελ τὸν Ἀράχι. *Vocate Chusi filium Arachi*: sed dubium est, an ille sit iste Chusi, de quo fit mentio in hujus psalmi titulo: cum hic Hebraice appelletur ων Chus, per Caph, unde Scholium Græcum a Nobilio citatum vertit Αἰθιόπος, *Aethiopis*, vel putius unus ex tribus antiquis interpretibus, Aquila, Symmacho, et Theodotione, pro Χουελ vertit τοῦ Αἰθιόπος, ut constat ex homilia Chrysostomi in hunc psalmum: at ille alter II libri Regum ιων, per Ceth, *Chusai* dicitur: tametsi Septuaginta utrobique scripserunt Χουελ. Sed Vatablus Saulem putat hic vocari Chus, id est *Aethiopem* alium Jemini, I Reg. ix, 21, quod atris esset

B C **B** moribus, quos non magis mutaret, quam culem *Aethiops*. Et mirum sane Basilium hic dicere neque Chusi, neque alium aliquem in historia Regum filium Jemini reperiri, cum Semei nominetur II Reg. xix, 16, Μίδης Γηράδ, νιοῦ Ιεμινέλ. Postremo notet hie lector, quam antiquus error huic loco adhæserit in voce Ἀράχιταιρος, *Princeps sociorum* II Reg. xv, 32. Omnino enim probabile videtur, quod suspicatur vir doctissimus Flaminius Nobilius in librum II Reg., duas fuisse voces δ' Ἀράχι, ἀρχιταιρος, ut habet editio Complutensis, vel ex duabus, Ἀράχι et ιταιρος, unam esse conflatam ἀρχιταιρος, *Chusi, Arachi filius, socius David*. Sic enim est in Vulgata Latina II Reg. xvi, 19: *Chusai Arachites amicus David*; unde factum est errore librariorum, ut nomen Arachi repeteretur, legereturque δ' Ἀράχι ἀρχιταιρος.

Col. 231 C 3. *Vade in pace*. Hæc addita sunt ex Oliv. et Anglicis, quæ adduntur etiam Lucæ vii, 50; illud vero, *Fiat tibi, sicut credidisti*, Matthei viii, 13.

Col. 234 B 4. *Fon solum receptio* Emendandum hunc locum esse monueramus, cum edidisset interpres, « non solum in præmium aliquod boni et mali accipere, sed in actionum principio, ut, *Retribue*, » psal. cxvii, 17. In quem locum et in psalmum cxv scribes Fran. Vatablus admonet, λέγων verbum Hebraicum, quod retribuere sonat, sumi pro beneficio conferre, et retributionem pro beneficiis quibusve. Euthymius; qui plerumque solet Basilij verba repeteret, hic dicit ἀνταπόδοσιν sumi ἀντὶ τῆς ἀπόδοσεως, retributionem pro redditione: Τὸ δὲ πρώτον τῆς ἀνταπόδοσεως δνομα, καταχρηστικῶς ἀντὶ τῆς ἀπόδοσεως εἶληπται. Δόσει μὲν γάρ ή καταρχὴ τῆς εύποιας ή κακώσιας, ἀπόδοσις δὲ ή τοῦ ίσου ἀντιμέτρησις, ἀνταπόδοσις δὲ δευτέρα τις καταβολὴ κακῶν ή καλῶν, διὸ τῶν δόντων εἰς τοὺς ἀπόδοντας. • *Retributionis nomine primo loco impropriis hic usus est, pro redditione*. Nam qui bonum aut malum aliquod primus infert, is dare dicitur: reddere vero is qui datis parem vicem tribuit: retribuere autem, vel ἀνταπόδοντα, contra retribuere, is dicitur, qui secundam beneficiorum aut injuriarum vicissitudinem reddit. •

Col. 238 B 14. *Rursus dictum*. Legebatur antea, « Rurus dicit, Judicio contendet Dominus adversus omnem carnem. » In Olivarii codice, χρήστος Κύριον. Arbitror tamen Jeremias locum citari cap. xxv, 31, χρήστας αὐτὸς πρὸς πᾶσαν ἀρκεῖ: nam et illum video notari in margine Catena Græcorum Patrum in *Psalmos*, Daniele Barbaro interprete, qui haud satis apposite vertit, « *Dominum judicaturum omnem carnem*. » Sed et illuc et apud Basilium melius fortasse legeretur εἴρηται χρήστος Κύριον, ut ad ipsum prophetam, cum sequatur hic ἀντὸν διορθώλλει τῷ χρόνῳ, « acta sunt, *judicio seipsum subjicit*. » Delendum enim est illud « *uniuscujusque* »

Col. 239 D 9. *Multa, inquit*. Imo hoc sibi vult Basilius: « *Multa, inquit, de justitia dici possunt, et perfectæ justitiae fines comprehensu sunt difficili* »

les.» Similem habes locutionem apud Apostolum ad Hebreos, v. 11: Περὶ οὐ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος, καὶ δυσερμήνευτος λέγειν. « De quo nobis grandis sermo, et ininterpretabilis ad dicendum. » Paulo post pro γεννητῇ φύσει aliquando suspicati sumus aptius legi posse γενητῇ, « creatæ naturæ, » quod γενητῇ « generatam, » vel « generatione productam » sonat qua ratione, cum de personis Trinitatis agitur, γενητός, « genitus, » dicitur Filius, non γενητός, « creatus, » et Pater ἀγένητος, « non genitus: » cum tamen in Oliv, et aliis mss. hic constanter legatur γενητῇ, nihil mutandum censemus, cum apud Justinum Martyrem ex Aristotele ἀφερτὸς καὶ ἀγένητος οὐλην vel καὶ ἀγένητος dicatur, incorruptibilis vel ingenita sive increata materia, et in *Exhortatione ad Græcos*: Τὸν μὲν ἀγένητον ἀτόπιον εἶναι λέγοντα, τὸν δὲ γενητὸν ή δημιουργητούς. « Ingenitum quidem sempiternum esse, genitos autem sive conditos. » Itaque γενητά nonnunquam dicuntur, quæ quovis modo procreata sunt.

Col. 243 C 14. *Qui eruit me.* Sic restituimus ex Genesis XLIII, 16. Paulo post illud, « Obliquum non dirigetur, » nonnihil immutatum est a Basilio. Sic enim legitur Ecclesiastæ I, 15: Αἰστραμμένον οὐ δυνήσεται ἐπικοσμηθῆναι. « Perversum non poterit adornari: » Vulgata Latina, « Perversi difficile corruguntur: » at psalmo XXXIX, 12: Ἀνὴρ γλωσσῆς οὐ κατευθυνθήσεται. « Vir linguisus non dirigetur. »

Ibid. D 1. *Nam quisquis.* Cornarius, « Qui enim a fortitudine infra declinat, secundum timiditatem pervertitur. » Montacutius vero corrigit, « Qui enim in defectu declinat a fortitudine. Nam et audax declinat a fortitudine, sed in excessu. »

Col. 246 B 2. *Non irascitur.* Verte, « et non iram adducens per singulos dies. » Sic enim ista convertuntur e Græco LXX apud S. Augustinum in *Psalmos*, et in utraque Basilicenai editione legitur, καὶ μὴ δργὴν ἐπάγων, primo loco: secundo vero conjunctio καὶ omittitur, quod fortasse in causa fuit, ut Flaminius Nobilius annotaret apud Basilium non legi καὶ μή, sicut apud Theodoreum et Nicephorum: at in mss. Oliv. in utroque loco reperitur.

Col. 266 B 2. *Non fenerabis.* Locus est Deuteron. XXIII, 19, ubi Vulgata Latina, *Non fenerabis fratri tuo ad usuram* Verbum enim Latinum fenerandi solum mutuum aliquando significat: ut Deuter. XV, 9: *Fenerabis gentibus multis, et ipse a nullo accipies mutuum;* quod LXX Græce dixerunt: Καὶ δανείσται ἔθνεσι πολλοῖς, σὺ δὲ οὐ δανεῖῃ. Hebraicum est ων. At hoc loco verbum est των, quod « mordere » significat, et « arrodere, » et ἔκτοκτειν, hoc est, « ad usuram mutuum dare. » Quod vero sequitur ex Jeremiæ IX, 6, nonnihil immutatum est ab auctore, cum apud prophetam legatur, τόκος ἐπι τόκῳ, δόλος ἐπι δόλῳ. Manuscripti cum editis consentiunt. Tertius locus est psalm. LIV, 12. Ceterum in codice Oliv. *inscriptio* hujus expositionis

A psalmi fuit; Ομιλία κατὰ τοκιζόντων, καὶ εἰς τὰ λειπόμενα τοῦ ιδ' ψαλμοῦ.

Col. 278 A 1. *Creditore.* Addendum est, inquit, ut constet esse verba Scriptura, quæ reperies Proverb. XXIX, 13: Δανειστοῦ καὶ χρεωφειλέτου ἀλλήλοις συνελθόντων, ἐπισκ. « Dum fenerator, inquit, et debitor inter se convenient. » Cornarius ex Greco Basilii, « Dum fenerator et debitor inter se obviam venerunt, inspectionem utrorumque facit Dominus. » Excipit hunc locum alter ex eodem libro Proverb. V, 15: Βιβε ἀκόμη ex vasis Ex eadem sententia Platonis legem exponit Plutarchus in libello *De vilando ære alieno*, quæ vetabat cives suos alienæ aquæ participes fieri prius, quam domi solo usque ad argilam exhausto, aquæ id sterile deprehendissent. « Αριδέεισται περὶ χρημάτων εἶναι νόμον, δπος μὴ δανείζωνται παρ' ἑττρων, μηδ' ἐπ' ἀλλοτρίας πηγὰς βασίσωσι, μὴ πρότερον οἶκοι τὰς αὐτῶν ἀφορμὰς ἀπελέγχαντες. » Nonne evidens est eam legem ad rem pecuniariam pertinere, ne ab aliis mutuum sumant, alienosque fontes adeant, non ante domi copiis snis examinatis? »

Col. 274 A 15. *Vasa quoque.* Legit ἐσθιόντων interpres ut ex Anglicis substitutum est; magis tamen arridet Basiliensis editionis et codicis ms. Oliv. lectio, ἐσιώντων, ex qua apud Cornarium, « vasa et supellectilem eorum a quibus convivio excipiunt. » Eorum enim potius, qui convivio excipiunt, sunt vasa, quam convivarum.

Ibid. B 41. Τῇ πολυπλόκῳ θηρίῳ. Unde expressit Cornarius, « Quid multiplici bestiæ teipsum adjungis? eodemque modo in Oliv. scriptum fuit. Sane πολυπλόκων etiam meminit Scriptura, Job V, 13, βουλὴν δὲ πολυπλόκων ἐξεστησεν, consilium autem astutorum disjicit. Sed aptior est lectio Anglic. et interpretis πολυπλόκῳ, « secundæ, » quod epithetum nōmīni et naturæ magis convenit, unde et de leporibus superflantibus subjicit. Ita psal. CXLIII, 16 τὰ πρόδοτα αὐτῶν πολύτοκα, oves τοιούτους. »

Col. 275 A 15. *Liber Ἐλεύθερον* p̄τω se fert etiam ms. Oliv., at emendandum est Ἐλεύθερος. Ab eadem mente illud est Plutarchi libro jam citato pag. 828: Ἡμεῖς δὲ τὴν αὐτάρκειαν αἰσχυνόμενοι κατεδουλούμενοι ἐκατούς δηποτῆκαις καὶ συμβολαῖς, δέον εἰς αὐτὰ τὰ χρήσιμα συσταλέντας καὶ συσπειραθέντας, ἐκ τῶν ἀχρήστων καὶ πειρατῶν κατακοπέντων ἢ πραγήντων, ἐλεύθεράς αὐτοῖς ιερὸν ἰδρύσασθαι. Nos dum contentos esse nostris rebus pudet, dandis pignoribus contractibusque subeundis in servitutem nosmet damus, ubi par erat, contractis ad utilia cupiditatibus, inutilia nō et otiosa concidere aut divendere, itaque nobis libertatis fanum extruere. » Sequitur locus apud Basilium partim ad verbum partim imitatione expressus, ex eodem libro Plutarchi descriptus pag. 830: Ήντις οὖν διατραφῶ; Τούτο ἐρωτάς, ἔχων χεῖρας, ἔχων πόδας, ἔχων ψωνήν, ἔνθρωπος ὁν, φ τὸ φιλεῖν ἔστι· καὶ φιλεῖσθαι, καὶ τὸ χαρίζεσθαι, καὶ τὸ εὐχαριστεῖν,

γράμματα διδάσκων, καὶ παραγωγῶν: « Dices: At quomodo alar? Hoc sine inquit, te rogare aequum est, qui habeas manus, pedes, vocem? quo homo sis, qui et amare possis et amari, beneficium accipere et agere gratias? litteras docendo, pueros liberaliter formando? »

Col. 282 C 4. *Non enim munda.* Expunximus illa interpretis, « Non enim casta sunt preces, nec accepta. » Spectant enim haec ad præceptum illud Deuteron. xxiii, 18: Οὐ προσίστεις μίσθιμα πόρνης πρὸς τὰς εὐχές. *Non offeras mercedem meretricis ad omne votum.* Porro εὐχή non est Hebraice πλην, quae προσευχήν, id est, precationem, significat, sed γῆ, quae δμολογίαν, votum aut promissum, ut Jeremias XLIV, 25: Ποιήσομεν τὰς δμολογίας ἡς δμολογήσαμεν. *Factamus vota, quae votum;* et: 'Ενεμελνάτε τὰς δμολογίας δμῶν. *Implestis vota vestra.* Basilius autem verba usurpavit Salomonis Proverbiorum xix, 13: Καὶ οὐδὲ ἀγναὶ εὐχαὶ, ubi altera vox est Hebreæ γῆ, quae votum item sónat, licet sápius guttam; unde Symmachus ibidem σταγόνας vertit, et Vulgata Latina, et *lecta jugiter stillantia litigiosa mulier.* Alter locus est Jeremias xi, 15: Μή εὐχαὶ καὶ χρέα γύια ἀφελούσιν ἀπὸ σοῦ τὰς κακίας σου, ή ταύτας διαφέρει; ubi quod propheta dixit, aut propter ista effugies; Basilius circumlocutus est: ή τούτοις ἔτη καθαρός; « aut per hæc purus eris? » Paulo post dicitur ἀγιασμοῦ interpres verterat, « per vitæ enim sanctimoniam nobis pervius est ad eum sanctum ac familiaris aditus; » at plus aliquid est ostendere, quam aditum habere.

Col. 286 A 1. *Post hujus vitæ.* Restituimus hanc sententiam, prout a Volaterrano expressa fuerat. Dispensationem enim vocat istius vita cursum, in qua sclera permittit, et quasi dissimulat Deus.

Col. 186 C 8. *Præterito creatore.* Scriptus de letis illis, « *præter creatorem,* » ne obnoxia esset illa versio censuræ Theod. Beze, qui merito Erasmum reprehendit hunc eumdem locum sic expimentem ad Rom. i, 25, *supra eum, qui condidit.* Nam qui παρὰ τὸν κτίσαντα hoc modo vertit, aut, « *præter creatorem,* » videtur confiteri homines Deo quoque cultum aliquem exhibuisse, sed ita ut creaturetias etiam colerent: at Apostolus vult eos cultum, qui Deo debebatur, ad creaturetias transtulisse. Vulgatae Latinæ auctor dixit, et servierunt creaturetæ potius quam creatori. Nec aliter Hieronymus apud Origenem in Commentario Epistolæ S. Hilarius XII *De Trinitate,* « et servierunt creaturetæ, præterito creatore. » Subinde scriptus, « ordinabitur, » non « ordinabatur; » alludit enim ad illud Lucas xii, 46: Καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσιν. *Et partem ejus cum infidelibus ponet.*

Col. 287 B 11. *Multi enim.* Omiserat corporis statum interpres, « Plures enim speciem orationis præferre videntur, qui tamen in hac aula. » Stans etiam Pharisæus orabat, Lucas xviii, 12, et Christiani quondam diebus Dominicis et a Paschate ad

A Pentecosten, stantes, non genibus flexis orabant. Hieronymus in *Dialog. adversus Luciferianos*: « Die Dominico et per omnem Pentecosten nec de geniculis adorare, et jejunium solvere, multoque alia, quæ scripta non sunt, rationabilis sibi observatio vindicavit. » Idem Ambrosius serm. 61 de Pentecoste ex concilio Nicæno can. 20: « Εστῶτας ἔδοξε τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ τὰς εὐχὰς ἀποδιδόναι τῷ Θεῷ. » Ut stantes ad orationem vota Domino reddamus. »

Col. 291 A 7. *Qui aspirant.* Emendandum in Græco ex ms. Oliv., σελειουμένων, « in animis eorum qui jam initiati sunt. » Cornarius scripsit, « in animis eorum qui jam perficiuntur. » At quod sequitur, παρὰ τοῦ Κυρίου μετονομασθέντες, interpres ediderat, « per metaphoram filii tonitri appellati, » Cornarius, « per translationem appellati; » quasi metaphoram in locum metonymiæ substituerent. Imo hic nominis mutationem intelligit, quam sognavit etiam S. Hieronymus in i. Danielis: « Porro Dominus in bonam partem nomina mutat antiqua, et ex rebus imponit virtutum vocabula, ut Abram appellaret Abraham, et in Evangelio filii Zebedæi appellati sunt filii tonitri (Marci iii, 17). » Eiusmodi est argumentum libri Philonis Judæi: Περὶ τῶν μετονομαζομένων, καὶ ὃν ἔνεξ μετονομάζονται. « Quare quorundam in Scripturis mutata sint nomina. » Ab eadem mente est illud Gregorii Nazianzeni orat. 19 in laudem Patris, pag. 301: « Οἱ τοῦ Ζεβεδαίου τὸ μεγαλόφωνον, δὲ καὶ βροντῆς οὐλὸς αὐτοὺς προστηγόρευσε. » Filii Zebedæi grandiloquentiam unde et filii tonitri appellati sunt: » et orat. 20, pag. 369, commendat etiam τῶν οὐλῶν Ζεβεδαίου τὸ μεγαλόφωνον. At nec nimis stolidæ Theodor. Beza in Marci iii scribens minus probabiliter a Gregorio dicat id excogitatum, confirmatur tamen auctoritate S. Basilii, qui hac nominum mutatione designari vult Evangelium, quod grandi voce filii Zebedæi promulgarunt, tonitru quoddam esse.

Ibid. B 9. *Rota Ezechielis I, 15,* sic legitur in Vulgatis Bibliis: « Εχόμενος τῶν ζώων τοῖς τίσαρσι, καὶ τὸ εἶδος τῶν τροχῶν ὡς εἶδος Θαρσεῖς. Juxta animalia ipsis qualior, et species rotarum quasi species Tharsis. Annotat vero Flam. Nobiliss in quibusdam libris addi καὶ τὸ ποιητικὸν αὐτῶν, quod apud S. Hieronymum in LXX, « et factura earum; » quomodo et hic apud Basilium additur, et requirit Hebræum, ex quo Vulgata Latina, « et aspectus rotarum, et opus earum, quasi visio maris. » Cornarius hic minus apte vertit, « hærens ex quatuor animalibus. »

Col. 205 B 13. *Ut enim in Job.* Quod est in Latina Vulgata Job xxxix, 10: *Nunquid alligabis rhinocerota ad arandum in loco tuo?* sic apud LXX legitimus; Βουλγαρεται δὲ τοι μονόχερῶς δουλεύσαι. *Voleat autem unicornis servire tibi.* Quo factum est, ut in Catena Græcorum a Niceta Heraclensi collecta, quæ in Regia bibliotheca servatur, exscriptus fuerit totus hic Basilius locus nonnihil etiam amplificatus: Οὐδὲ κοιμηθῆσσεται ἐπὶ φάτνης, οὐδὲ διμαλ-

σει κοιλάδας, ἀκολουθῶν τοι, οὐδὲ ἐγκαταλείψεις αὐτῷ τὰ γεώργια, οὐδὲ ἀποκαταστήσει τοι τὸν σπόρον, οὐδὲ συνάξει τὰ ἀλογήντα, καὶ πολλὰ περὶ τοῦ ἐλευθερίας τὸ ζῶν, καὶ μὴ δπελκεῖν ἀνθρώποις, ἐν τούτῳ τῷ μέρει τῆς προφητείας εἰρηται. « Neque in præsepi dormiet, neque convales æquabit te sequens neque illi arva committes, neque tibi semetatem restituet, neque ea quæ triturata sunt in arca colliget: et multa de hujus bestiæ licentia et contumacia, quod humanum contemnat imperium, in hac prophetæ parte sunt dicta. » Cæterum in editione Veneta quæ sequuntur ab illis verbis: « Hujus ergo vis animalis ultrix, » non Basilius sunt, sed Olympiodori, ut ex eodem Regio codice ms. constat.

Col. 298 B 4. *Facta est flamma.* Vocem « flamma » de suo addidit interpres; Cornarius scripsit: « Facta est enim, inquit, velut spiritus roris sibilans; » ego malim, « Factus est velut spiritus roris sibilans; » tantum enim legimus Danielis v, 50: « Ἀγγελος Κυριου ἐποιησε τὸ μέσον τῆς καμίνου ὡς πνεῦμα δρόσου διασύρειν. » Angelus Domini fecit medium fornacis quasi ventum roris susurram. »

Ibid. D 3. *Sanctificationis.* Τοῦ ἀγιασμοῦ legit interpres; at Basiliensis editio præfert τὸν ἀγιασμόν, cui suffragatur ms. Oliv. Corn., » sanctificationem. » Euthymius quoque huic lectioni faveit: Συστέλει δὲ, φησιν, οὐ πᾶσαν τὴν ἔρημον, ἀλλὰ τὴν Κάδης· τουτέστι, τὴν ἀγίαν, τὴν ἀφωρισμένην καὶ ἀξιαν αὐτοῦ. Κάδης γάρ ἀγίαν ἐρμηνεύει καθ' Ἐλληνις: « Κονειτε αὐτοὶ non omne desertum, sed desertum Cades: hoc est, sanctum et segregatum et ipso dignum. Cades enim sanctum Græci interpretantur. » Quod autem de cœris subjicit viperas devorantibus, testatur etiam Plinius eos serpentes mandere solere, lib. viii, cap. 32: « Est ijs cum serpente pugna: vestigant cavernas, nariumque spiritu extrahunt renitentes; » et lib. viii, cap. 9: « extractas cavernis mandentes. » Idem Ελιαν lib. iii, cap. 9, *De animalibus*, « Ἐλχρος ὅφιν νικᾷ κατά τινος φύσεως δωρεὰν θαυμαστῆς: » Mirifico quodam munere naturæ cervus serpentem viuicit; » et lib. xiiii, c. 35, simile quid de alia purgatione cervorum: Λέγουσι φυσικοὶ ἄνδρες τὸν Ἐλαφον λαθάρσεως δεδμον στέλει ἀσθεῖν φαλαγγίων δὲ κνήμασιν ἔχειν καρχίνους. « Phυσιοι dicunt cervum indigenem purgatione seseli comedere, laborantem vero ex phalangiorum morsibus, cancros. » Alia lectio præ se fert εἰλια, sed hanc tuentur Aristoteles lib. ix *Histor.*, cap. 5, et Plinius lib. viii, c. 32.

Col. 302 C. *Alius ex affectu.* Ad verbum et ad mentem proprius Cornarius, « Quis ex affectu, quis perite cœlestia inquirit, quis defunctorie summis labris. »

Col. 303 B 10. *Inhabitare.* Legit interpres quod habet etiam Oliv. κατοικεῖ, non ut Basiliensis edit. κατοικεῖ, « inhabitare, » quo pacto et in quibusdam Bibliis scriptum est ut agnoscit etiam Hieronymus, qui tamen ad verbum ex Hebræo vertit, *Dominus*

diluvium inhabitat, et citant alii ex Aquila, Κύριος εἰς καταλυσμὸν ἤκαθισεν. Dominus in diluvio sedet. » Κατοικεῖν est « habitabile reddere, » κατοικεῖν, « habitare, » quod videtur potius amplexus esse Basilius, cum addat animam fieri κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματi.

Col. 306 A 9. *Adimpleatur,* πληθυνθεῖη. Cornarius fidelius ex 1 Petri 1, 3, *Gratia vobis et pax multiplicantur*: idemque reperitur II Petri 1, 2, et Judæ 2. Sub finem homiliæ omisit interpres illud, ἐν εἰρήνῃ, « benedictionis offici in pace participes. »

Ibid. B 6, Τοῦ ἐγκαίνισμοῦ. In inscriptionis interpretatione superfluum est illud, « innovatæ, » cum ἐγκαίνισμός renovationem sonet aut dedicationem cuiusvis rei non modo renovatæ, sed etiam tum primum conditæ atque fundatæ. Paulo post mendosæ lectio καὶ ὄργανον, mendosam item peperit versionem apud Cornarium, « Psalterium quidem figurate juxta instrumentum: » emendandum est ex Oliv. καὶ ὄργανον, « Psalterium quidem ac musicæ adaptatum instrumentum, figurata est structura corporis. » Ita supra psalterium instrumentum appellavit: καὶ σοφῶς διὰ τῆς τοῦ ὄργανου κατασκευῆς ἀνδεδειχθαί.

Col. 307 *Ex puncta.* Observat. doctissim. Montacutius Volaterranum scriptum reperisse in suis codicibus, οἱ ἐκβάλλοντες τῆς μνήμης τὸν Θεὸν οὐοῦ λήθην. Nam Basiliensis editio ad verbum sonat, « ejecti e memoria Dei. » Cornarius idcirco edidit, « qui ejecta memoria Dei. » Oliv. ms, constanter retinet receptam lectionem, ἐκβληθέντες.

Col. 309 B. Τψωσιν. Oliv. et Anglo. Τψωσιν ἐπαγγελται τῷ Θεῷ, « per bona opera exaltationem Deo pollicetur. » Recepta lectio concinnior est. Citatnr initio paginæ sequentis locus Genesis xlii, 25. *Verba sunt* Jacob benedicentis filio suo Joseph.

Col. 354 B 4. *Dum particeps.* Interpres, « quo nutritur, quisquis particeps divini fit verbi, qui panis de cœlo descendit. » Verbi vita fit mentio Ephesior. v, 26, secundum Vulgatam; sed Græce tantum est ἐν βίβλοις: panis vero, qui de cœlo descendit Joan. vi, 33.

Col. 2-5 A 2. *Neque enim illi.* Τεχνίται dixit, non τίχναι, ut legisse videtur interpres, « Non enim artes illæ, quæ menis sunt, et indifferentis nature veram habent laudem: » et Cornarius: « Neque enim artes, quæ in medio versantur, quod vere laudabile est habent. » At exempla, quæ subjicit Basilius, gubernatorum, architectorum, latomorum sunt artificum, non artium.

Col. 358 D 4. *Plus enim.* Emendandum ex cod. Oliv. πλεῖον γάρ τι. Cornorius: « Amplius enim quiddam supra simpliciter querere significat exquirere. »

Col. 359 B. *Non sīnens.* Imo, ut recte admonet Montacutius, contrarium vult Basilius, « Non quod

nequaquam me patiatur tribulari, sed cum tentatione exitum praebens. » Nec tamen in eo assentior illi, quod ex Anglic. τῷ δύνασθαι substituit, pro τῷ δύνασθαι, ut erat in Basiliensi editione. Sunt enim ex Apostolo desumpta verba, apud quem ita legitur I Cor. x, 13, τῷ δύνασθαι ὅμας ὑπενεγκείν.

Col. 362 A 6. *Et revelare*. Ediderat interpres, « accedere et manifestari velle, » quasi legisset ἀποκλύπτεσθαι. Propterea ex Cornario rescriptsimus, « et revelare. » Jam tamen arrideret magis quod legit interpres, si alicuius codicis manuscripti auctoritate fulciretur, cum videatur alludere Basilius ad illud Isaiae XLIX, 9, Λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς, Ἐξίλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότῳ ἀνακαλυφθῆτε· quod Hieronymus vertit: « Dicere his qui in vinculis sunt: Exite; et qui in tenebris: Revelamini. » Ad verbum esset, « manifestari, » vel certe, « ut manifestentur, » aut « illustrentur. »

Col. 363 A 4. *Castrametabitur*. Scripserat interpres, « Immittet se sive interseret angelus Domini: » nec aliter doctissimus Basilius apud Joan. Damascenum lib. i Parallel., cap. 12, hunc Basiliilocom proferens. Enimvero in vulgatis etiam lexicis παρεμβάλλειν exponit « diversi generis milites certo ordine interserere et collocare; » sed et « tentoria collocare » apud Polybium sonat, et « castrametari, » ut Budaeus observat in *Comment.*, ut in III *Historiæ*, Τὴν δὲ δύναμιν πρὸ τῆς πόλεως παρεμβάλλων, « cum ante urbem castra posuisset. » Usi sunt etiam hoc verbo LXX, ut Numerorum IX, 18: Λαὶ προστάγματος Κυρίου παρεμβαλοῦσιν οἱ νιοὶ τοῦ Ἰσραὴλ. *Per præceptum Domini: castra collocabunt filii Israel.* Joan. Campensis hic vertit ex Hebreo, « Castrametatur angelus, » et S. Hieronymus: « Circumdat angelus Domini in gyro timenter eum. » Omnino autem exigit hanc versionem mens auctoris, qui idecirco postea assimilari castris angelorum dicit, Θλω στρατεύδω καὶ παρεμβολῇ παρεικάσται· quamobrem addidimus, « et angelorum custodia te muniat, » quod omiserat interpres. Repetitur hic locus et exscribitur ab Euthymio in *Commentario*, apud quem perperam vertit interpres: « Nam cum unus numero tantum sit, universo atque integro hostium exercitui resistit. » Ei γὰρ ὁν, Θλω στρατῷ παρεικασται. « Nam cum unus sit, integro exercitui comparatur. »

Col. 366 A 5. *Suavitas*. Cornarius itidem, « et hic bonitatis gustus, » quasi legerit, aut corrigendum censuerit, tametsi mss. reluctantur, non χάριτος, sed χρηστότητος, quoniam dixit antea, καὶ θέτε διτι χρηστὸς Κύριος, et videle quoniamam suavis, vel bonus est Dominus: alioquin ad verbum esset, *gratia arrabo et qualiscunque*, quod sane minus convenit.

Col. 387 B 5. *Qui enim corporal*. Omiserat interpres, σωματικά, *corporalia*, et paulo post illa omnia

A non expresserat, τι εἰ ἐκζητοῦντες ἀπετύγχανον τῶν τοιούτων ἀγαθῶν.

Col. 370 A 8. *Vox est magistri*. Cornarius interpretatur, « Benigni præceptoris vox est. » Alii malunt, « interni, » vel, « intus residentis magistri: » sed exponitur tamen ἐνδιάθετως nonnunquam ἡμιπαθῶς, « cum magno affectu, » ut ἐνδιάθετος διδάσκαλος dicatur, « qui magno affectu complectitur discipulos, » nisi quis malit corrigere εὐδιάθετον. Constanter tamen Oliv. et alii mss. vulgatam retinent lectionem, sed προχαλουμένου legit Oliv. non προχαλουμένου, hoc est, « cohortantis. »

Ibid. C 10. *Satisfacere*. Recte Oliv. ἡμῶν corrigit pro ὅμῶν. Cornarius, « et Domino debitum exsolvore, qui pro nobis est mortuus. » Subinde, « ignem aspectu reddentes. » Ita substituit Montacutius, expunctis illis interpretis verbis, « Ignem paratum contuentes. » Cornarius item minus apte, « igneum faciem præ se ferentes. » Solum enim ex oculis quodammodo emicare ignem innuit. Simile quod afferatur ex Aristophane, ἀστραπὰς βλέπειν, « Ex oculis quamdam veluti coruscationem emittere, coruscante aspectu esse. » Homerus Οδυσσ. T:

Φρίξας εὖ λοφιὴν, πῦρ δ' ὅφθαλμοῖς δεδορκώς.
Valde exhorrens setosa cervice, ignem oculis insp[iciens],

Philostratus in *Iconibus*, pag. 771, vestigia relegens Homeri, δρῶ δὲ αὐτὸν καὶ τὴν χάλκην φρίτοντα, καὶ πῦρ ἰμβλέποντα. « Videο ἀντεμ ipsum et setis horrentem, et ignem vibrantibus oculis intuentem. » Ita Gregorius Nazianzenus, orat. 20, p. 261, dixit, μὴ πιθύκιον βλέπη, ἀλλὰ βλοσφύρον καὶ βασιλιῶν: « Non simile aspectum, sed torvum quemdam et horrificum ac regium præferat. » Sub finem paginæ pro μαχράν ἀποκεσόντας fortasse rectius legeretur μαχράν ἀπόντας, « longe absunt. » Ibidem immutavimus locum illum interpretis, « qui per baptismum et adoptionem Dei facti sunt domestici. »

Col. 378 A 3. *Nunc igitur potentiam*. Omiserat interpres illud, καὶ τὴν τῶν εὐχῶν ἀντιληπτικήν. Cornarius appellat, « inspectivam nostri potentiam, et precum nostrarum susceptricem: » hoc est, quæ adjuvat preces nostras, ut dicebat Raphael Tobiae cap. XII, 12: « Οὐς προσῆκω σὺ, καὶ ἡ νύμφη σου Σάρρα, ἐγὼ προσῆγαν τὸ μηνιδουνον τῆς προσευχῆς ὅμῶν. Quando orasti tu, ei nurus tua Sarra, ego offerebam memoriale orationis vestræ. » Ita citatur ex eodem Basilio in *Lexicis*: πρὸς τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι τῆς ἀδελφότητος, ad manum adjutricem porrigitandam fraternitati.

Col. 384 A 12. *Quid autem*. Hæc periodus, usque ad illa verba, « Ad eos item, » a nobis adjecta est, ab interprete prætermissa: locus proxime sequens est Isaiae XLII, 18.

Col. 387 B 8. *Qui juvenilibus. Admonet doctiss.* Montacutius fidelius verti, « qui aggredi juvenilia jam potest, vel potius fortia facta. » Cornarius, « fortia jam opera contingere potens. » Sub finem paginae emendandum διατίθεσιν ὑπομενή, ut in Oliv., non ut in Basil. ὑπομένη.

Col. 395 C 3. *Et dedecoris plena. Addendum*, « et deficiens præ filiis hominum : » sic enim apud Isaiam LIII, 3 vertit Hieronymus. *Non habebat speciem neque decorem, sed species ejus inhonora*ta, et deficiens præ filiis hominum. Idem Isaiae locus in eamdem sententiam ab Euthymio profertur in hunc psalmum, περὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων περὶ τοῦ σώματος λέγει, οἷον ἡν ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ προπηλακέμενον, καὶ μαστιζέμενον, καὶ μυρια πάσχον. *Et deficiens super filios hominum* : « De corpore (Christi) loquitur, quale nimirum tempore passionis erat, cum probriis et plagiis afficeretur, et innumera mala pateretur. » Quod ex Aquila hic profertur, καλλει ἐκαλλωπίσθης, apud Eusebium in Catena sic se habet, καλλει ἐκαλλιώθης ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων.

Col. 398 A 5. *Sermonibus. Περὶ Χριστοῦ*, « sermonibus de Christo. » Cornarius dixit, « doctrinis de Christo. »

Col. 406 B 10. *Odi. Scribendum ex psalmo cxxxviii, 21 : Oderam, et super inimicos tuos tabescbam. Perfecto odio.* Græca enim verba ex Oliv. et Anglie. sunt addita Basiliensi editioni, a qua aberant. In Oliva. tamen legebatur, ἐπὶ τοῖς ἔχθροῖς σου, non, ut in vulgatis Bibliis, ἐπὶ τοὺς ἔχθρούς σου.

Col. 411. D 5. *Perfectus*. Imo, « perfectus et acquisitæ virtutis. » Itaque Cornarius propius ad sensum, licet haud satis Latine, « sed quæ in lætitia et exsultatione ob virtuosum hoc factum gaudent. » Codex Oliv. constanter vulgatam lectionem retinet ἐπὶ τῷ τοιούτῳ κατόρθωμα: χαρουσα, ut minus necessaria sit doctissimi viri conjectura, hic emendandum suspicantis ἐπὶ τῷ τοιούτῳ κατόρθωμα χωροῦσαι. Exponit enim Basilius, unde illa sit εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις, ex conscientia recte factorum seu honorum operum. Neque interseri opus est, post illa verba οἱ ἀπόστολοι: nam neque codex ms. Oliv. illud addit, neque Catena Græca manuscripta in *Psalmos*, quæ integrum hunc Basili locum exscriptum exhibit. De apostolis tamen a Basilio intelligitur, et exponitur, ut et ab Euthymio, cuius hæc verba sunt ex Regio ms. codice: Μολ δὲ οἱ ἀπόστολοι, οἵτινες ἐπανέβασαν εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν πατέρων αὐτοῦ, πατριάρχαι τε γενόμενοι, ἐν τῷ γεννῆσαι διὰ τοῦ βαπτίσματος πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀξιωθέντες τοῦ προφητικοῦ χαρισματος: « Filii vero apostoli, qui ad dignitatem patriarchæ ejus proiecti sunt, effecti nimirum et ipsi patriarchæ, dum omnes gentes per baptismum genuerunt, et prophetiæ donum obtinuerunt. »

Col. 423 C. *Qui per victoriam. Hæc est mens Basiliensis editionis, quam Cornarii verbis representata*

A vimus; at interpres ediderat, ex codice fortasse calamo exarato, vertens: « Diluculo, hoc est, victoriā contra mortem die tertia matutina consecit. » Sane in codice Oliva, sic erat, βοηθήσει δὲ Θεδὲ τὴν νίκην πρωΐ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως ἐργασάμενος: at in Catena Græca Regia bibliotheca, βοηθήσει αὐτῇ δὲ Θεδὲ τῇ πόλει τὸ πρός πρωΐ πρωΐ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην πρωΐας τρίτη ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως ἐργασάμενος. Quæ utraque lectio cum eo libro, quo usus fuit interpres, convenit. Observandum hic est Basilium legere πρὸς πρωΐ πρωΐ, non ut in aliis libris Psalmorum βοηθήσει αὐτῇ δὲ Θεδὲ τῷ προσώπῳ, « Adjuvabit eam Deus vultu, » et utramque lectionem junxisse Apollinarium in metaphrasi, hoc versu,

B Ἐξ ἡδούς ἐπίκουρον ἔχει πανεπίσκοπον δύμα. Ab aurora adiutorē habet oculum omnia speculanū.

Idem Apollinaris in Catena Barbari videtur utramque lectionem iterum conjungere, sed merito dubitat Flaminius Nobilius an utraque expositio sit Apollinarii: siquidem in Catena Regia manuscripta alteri auctori tribuitur illa: Πρόσωπον Ἐκκλησίας νοηθεῖν δὲ οἱ ἄγιοι: ἀπόστολοι, καὶ οἱ κατὰ διαδοχὴν ἡγούμενοι αὐτῆς, οὓς καὶ νεοροὶ πρὸς τὸ δύνασθαι εὐτόνως ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦ κηρύγματος: « Vultus Ecclesiæ possunt intelligi sancti apostoli, et qui ordine sibi succedunt ejus presules, quos etiam corroborat, ut fortiter possint Evangelii prædicationem capessere. »

Col. 435 B 3. *Sapientia. Locus est Ecclesiastici* C xx, 32: « Sapientia abscondita, etthesaurus in visus, quæ utilitas in utrisque? » Quod sequitur, εἰς τὸ ἔτερων ὡφέλιμον, recto verterat Volaterranus. « Quamobrem ad aliorum usum. » Tilmannus scripsit: « utriusque, » quasi esset ἀμφοτέρων. Cornarius, « quapropter ad aliorum quidem utilitatem. »

Col. 436 B 13. *Ἐναγγέλλω. Oliv. et Anglie. ἀναγγέλλω, οὐδὲν ἔμδν, οὐδὲν ἀνθρωπ. λέγων.*

Ibid. D. Οὐ κυκλώστε. Delenda est negatio in Græco, ut in Volaterrani interpretatione a Tilmanno delecta est, cum absit a LXX, et ab Hebreo, et a ms. Oliv. Isaiae xiii, 9, scriptum est: Ἰδού γὰρ ἡμέρα Κυρου ἔρχεται, ἀνίσταος, θυμοῦ καὶ δρῆς, θεῖναι τὴν δρῆγην ἔρημον. « Ecce enim dies Domini venit, insanabilis, furoris et iræ, ad ponendum orbem terræ desertum. » Quod vero sequitur, ex alio propheta desumptum est; Osee vii, 2: « Εκόντωσην αὐτοὺς τὰ διαδούλια αὐτῶν. Circumdederunt eos cogitationes eorum. Paulo post scribe, « Non enim me peccatorum, » οὐ γὰρ περιστῆσ.

Col. 439 B 11. *Neque enim. Non dixit ζητεῖ, sed ζητεῖ.* Audiendus potius Cornarius, « neque igitur fratrem quære in redemptionem, sed eum qui extendit naturam tuam. » Subjicitur deinde historia Exodi xxxii, 28, et altera, cum δισταύχην φωνήν dubiam et hæsitantem emisit vocem, Numeror. xx, 10.

Col. 446 B 9. *Inspicientem. Hæc ita verti mavult Montacutius, ut Græca sonant, « Poterit autem*

quispiam dicere, insipientem illum nominari, qui **A** ethnico more vivit, amentem, qui Indiaico more. » Postea locus citatur ex Osee vii, 14; non, ut notarat Cornarius, Osee ix. Idem paulo post commodius Volaterranum ait vertisse, ὃν γὰρ δὲ βίος νεκρῶν. « Quorum enim vita mortuis operibus ab omni generis peccato resultantibus adimpta est, istorum domus in aeternum sepulora flunt. » Locus de Jacob est Gen. xxv, 27.

Col. 454 B 9. *Qui imperium*, Cornarius edidit, « propter eum qui ipsam destruxit, et imperium mortis habet. » Uterque interpres a sensu Basili et ab Apostoli sententia aberravit; at Volaterranus in antiquiori editione recte interpretatus erat, ut suggerit Montacutius, « propter eum a quo vastabatur is, qui mortis habebat imperium. » Locus est Hebreor ii, 14: « Ινα διὰ τοῦ θεατοῦ καταργήσῃ τὸν τὸν κράτος ἔχοντα τοῦ θεατοῦ, τούτοις τὸν διάδολον. *Ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est diabolum.* » Ita vertit et Ambrosius, lib. iii *De fide*, cap. 5, addens: « Per quam nisi per corporis mortem, mortis vincula dissolvit? » Cum ergo potestas ista mortis dicatur abolita, ut fatetur Beza, inepte censendus est interpretatus, τὸν ἔχοντα, « eum qui habet imperium, » non ut Vulgata, « qui habebat. »

Ibid. C 10. « Εν τῷ φῦρι. Ad verbum est, « in inferno protendetur, » non ut Volaterr. et Cornarius « ad infernum usque; » at quod sequitur, τελειωθῶσιν οἱ προειληφότες, rectius expressit Cornarius, « qui prægressi essent. » Hebr. xi. 40.

Col. 458 A 10. *Introibis*. Theodoreetus admonet tres Græcos interpres, Aquilam nimirum, Symmachum, et Theodotionem, edidisse, εἰσελεύση, « introibis, » et ita legisse apud Basiliū videtur interpres, non ut habet Oliva. et Basiliens. εἰσελεύσεται, « introibit. » Cornarius etiam scripsit, « introibis, » quod adverterit id exigere explanationem Basiliū: propterea sequitur, Τοσοῦτον οὖν παραγνήσι, δὲ θεός: « Tantum igitur accedis tu, Deus, et tanta est in ipso de te notio: » et ita restituenda est interpretatio.

Col. 460 B 13. Εἴτα διὰ φιλανθρ. Hæc addita sunt ex Anglic. et Oliv. : « Idem rursus propter misericordiam Dei admissi ac recepti. »

Ibid. C 11. Βασιλέως. Emendandum ex Oliv. et Angl. βασιλία Σωβᾶ regem Soba. Apud LXX legitur βασιλία Σουβᾶ, iidemque appellant Σύρον Ραδᾶ, Syrum Rhaab, quod Basilius Συρίαν Ραδᾶ.

Col. 461 A 9. Ηρετέξαντο. Corrigendum ex Oliv. et Anglic. περιετέξαστο, ut versio requirit.

Col. 462 A 12. *Progressioni*. Ita Cornarius, « historiæ processus, » sed in Oliv. et Angl. non προχοπή, sed περιχοπή legitur, « hujus historiæ parti, seu fragmento. » Suidas, περιχοπή, μέρος τι τῆς διαβολῆς, « pars aliqua disputationis integræ, vel narrationis. » Hieronymus ad Pammachium,

« Illam Apostoli περιχοπήν, in qua de virginitate et nuptiis disputat, aliter disserere compelleris. » Basilius quæstione de baptismō 4, καὶ δλόχληρον τὴν περιέχοπτὴν ἀναγνώσκοντες. Ita demum legitur in Catena Graeca ms. in qua totus hic Basiliū locus exscriptus est.

Ibid C 3. *Viginti millia*. Corrigendum ex editione Basiliens. et Oliva. « viginti duo millia. » Sic enim scriptum est II Regnorum viii, 5: Καὶ ἐπέταξε Δανιὴλ ἐν τῷ Σύρῳ εἶχοι δύο χιλιάδας ἄνδρων. *Et percussit David in Syro viginti duo milia virorum.*

Col. 464 B 8. Τῶν ἀνθρώπων. εἶχοι Oliva. τῶν πατέρων, « paternæ vanitatis. » Non aspernanda varia lectio, cum de gentilibus agatur, qui paternis superstitionibus adhærebant. Dixit tamen pagina præcedenti id posse de omni omnino humano genere intelligi, περὶ παντὸς τοῦ ἀνθρώπων γένους.

Col. 470 B 7. *Idithum vero consecratam*. Ad verbum e Græco vertit Cornarius, « Idithum datum esse in utilitatem ipsius. » Nam ut scribit S. Ambrosius in *in psalm. xxxviii*: « Psalmum David scripsit, et Idithum viro disciplinis leviticis et sacerdotalibus eruditio canendum dedit. Denique etiam in secularibus scriptis, alii erant qui scribabant, alii qui in scena vel cantica vel comedias vel tragedias canere consueverant. » Et Theodoreetus in *hunc psalmum lxi*: Δῆλον τὸν οὐκονόν τοῦ μακάρον μὲν Δαβὶδ δὲ φαλμός: ξῆστο δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰδιθοῦμ, δὲ γόρου προστατεύων ἐν τῷ θεῷ νεῦ ὑμνεῖ τὸν τῶν δλῶν Θεόν: « Liquet igitur psalmum quidem beati Davidis esse, Idithum vero eum cecinisse, qui chori præfectus cum esset, Deum universorum in sacro templo laudabat; » et in *psalm. xxviii*: Τοῦ μὲν Δαβὶδ δὲ φαλμός τῷ Ἰδιθοῦμ οὐ τὸν τῶν φδόντων χορὸν ἐμπεπιστευμένῳ εἰς τὸ φάλαεν ἐδόθη. « Psalmus quidem Davidis est, Idithum vero ad canendum datus fuit, cui canentium eborus commissus erat. » Porro in codice ms. Olivar. constanter legebatur Αἰμάν, non ut in Anglio. Αἰθάν, et ita I Paralipom. xxv, 1: Αἰθάρ καὶ Αἰμάν καὶ Ἰδιθοῦμ τοὺς ἀποφθεγγομένους ἐν κινύραις, καὶ ἐν νάθλαις, καὶ ἐν κυμβάλοις: *Asaph et Aimam et Idithum personantes in citharis et in psalteriis et in cymbalis*; atque hoc etiam pacto legendum hoc loco, non, *in cymbalis et oryanis*. Basilius addidit καὶ ἐν τυμπάνοις, quod illuc non habetur, illud autem σάλπιγγές τε καὶ κύμβαλα, τοῦ ἀναφωνεῖν, est ex I Paralipomenon xvi, 42.

Col. 473 A 8. Περιδονούμενοι. Ita mss. Anglici et Olivar. retineri tamen potest vetus lectio edit. Basiliens. περιδονούμενα. Cornarius, « plantæ, quæ a leni aura agitantur. »

Col. 476 C 12. Οἱ καὶ τὸ φονεύειν. Anglici mss. οἱ καταφονεύειν. Oliv. οἱ τὸ καταφονεύειν. sequitur tamen absque ulla præpositionis additione simplex κατὰ τὴν τοῦ φονεύειν περιουσίαν.

Col. 479 A 7. *Delicias*. Τρυφῆς legit, ut præfert

Oliv. una cum Angl. At ex Basiliensi ζωῆς Cornarius expressit: « An electa in virtutis exercitio affectione per hujus beneficium consequi aeternam vitam. » Paulo post occurrit Epicureorum vel impiorum e cирco petita sententia: « Mihi præsentia dentur, cui similem adjungit in margine Tilmannus ex S. Joan. Chrysostomo, homil. 9 in II Epist. ad Corinthios: Καὶ γὰρ πολλῶν ἀκούων λεγόντων τὰ καταγέλαστα ταῦτα ρήματα. Δός μοι τὴν σῆμαρον, καὶ λάβε τὴν αὔριον. » Αν μὲν γὰρ τοιαῦτα ή, φησίν, οἷα καὶ φατε ἔτει, ἐν ἀνθ' ἐνδὲ γέγονεν· ἀν δὲ μηδὲν δλως ή, δύο ἀντ' οὐδενός· « Etenim complures audio, qui ridiculis hisce verbis utuntur, Da mihi hodiernum diem, et tu crastinum sume. Nam si talis et in futuro οὐτοῦ rerum status, qualem dicitis, unum pro uno fuerit; si vero ex iis, quae de οὐτοῦ illo commemorantur, nihil omnino est, duo pro nihilo erunt. » Quæ dotiessimus Billius, lib. 1, cap. 14, *Observationum*, sic exponit: « Sine me præsentis vitæ oblectamentis frui, tu vero futura bona tibi habe. Si enim vera sunt, quæ de justorum præmiis et iniquorum suppliciis commemorantur, æqua conditione erimus. Nos enim præsentia habebimus, vos futura. Si fal- sa et commentitia, nos quidem dupliciti nomine beati erimus, ut qui et in hac vita in omni voluptatum genere versati fuerimus, et in altero οὐτοῦ nullas pœnas subituri simus; vos contra dupli nomine miseri. ut qui et in hac vita magnos labores suscep- peritis, et in futura nihilo meliore conditione sitis futuri. » Ibidem recte a doctissimo Savilio nuper editum est, ἀλλὰ δέρο ἀντ' οὐδενὸς ἔσται τοῖς δι- χαλοῖς, ut conjecterat emendandum idem Billius. Sub finem paginæ pro προσφέρεται ζυγά legitur in Oliv. et Anglie. προσφέρεται, « producitæ. »

Col. 482 A 14. *Par recipe.* Cornarius, « exspecta æquilibrium. » Montacutius, « exspecta par, » hoc est, ut par pari referatur. Aaulo post, « Terminos esse transgressus, » non satis exprimit Scripturæ sensum, ex qua ista desumpta Proverb. xxii, 28, ubi quamvis apud Vulgatae auctorem legamus, *Ne transgrediaris terminos anticos*: tamen apud LXX

A aliter, Μὴ μέταπερ δρια αἰώνια, *Noli transferre terminos aeternos*, Basilius dixit, μετιθηκας. Cornarius « terminos patrum transposuisti. » Plus enim est loco mouere limites agris positos, item ut discernant arvis, quam deambulando illos transgredi.

Col. 483 B 8. *Ut debitum illis.* Interpres, « ut debitam illis liturgiam expleverim. » Cornarius, « ut et apud illos ministerium impleverim. » Similis Apostoli locutio II Timoth. iv, 5: Τὴν διακονίαν του πληροφόρους. *Ministerium tuum imple.*

Col. 487 C 12. *Qui in peccato.* Sic restituimus, cum edidisset interpres: « Qui autem usque ad mortem in aliquo peccato constitutus fuerit. » Non enim hic agitur de eo, qui ad extremum usque vita spiritum in peccato fuerit constitutus, sed de eo qui peccatum ad mortem admiserit, cuius mentionem facit beatus Joannes Epist. I, cap. v, 16: « Εστιν ἀμαρτία πρὸς θάνατον. *Est peccatum ad mortem.* Ex qua etiam Epistola est illud quod sequitur, tametsi non nihil immutatum, 'Ο ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου ἔστιν. *Qui facit peccatum, ex diabolo est.* Sed in Olivari, γεγένηται legebatur, non γεγένηται, quemadmodum et apud Apostolum, 'Οτι ἐκ Θεοῦ γεγένηται, *Quoniam ex Deo natus est.* Cornarius scripserat hoc loco, « Qui in peccato aliquo mortali hæret. »

Col. 489 C 10. *Ἐγουσιν ἀναπνοήν.* Additam variam lectionem arripuit typographus, sed verior Basiliensis editionis illa, quam et expressit interpres, et Olivarianus codex confirmavit, ἀναστροφήν, hoc est, οὐ δύνανται ἀναστρέψαται. Ex eodem manuscripto restituimus sequentem locum, κατὰ χάριν τοῦ μεγαλοδ., nam ab excusis aberat χάριν.

Col. 493 C 8. *Ἀλγήματα.* Ms. Olivari. οὐκ ἔνι ἀλγήματα quo pacto scriptum offendisse videtur interpres. In eodem libro legimus ἐμπορία, sed ex Anglico editum est, ἐμπορεῖται, quam vocem omiserat Basiliensis editio. Postremo idem codex Oliv. post Ἰησοῦ subjiciebat, τῷ Κυρίῳ ήμῶν, « *Domino nostro.* »

IN LIBROS ADVERSUS EUNOMIUM.

Adversus Eunomium hæreticum scripsisse libros aliquos S. Basilius testatur. Hieronymus in *Catalogo scriptorum ecclesiastic. his verbis*: « Basilius Cæsareæ Cappadociæ episcopus egregios contra Eunomium elaboravit libros, et *De spiritu sancto* volumen. » Sophronius vertit, κατὰ Εὐνομίου ἔχιρτους συνέταξε λόγους; sed quot numero fuerint, non satis liquido constat. Ex Photii *Bibliotheca*, numero cxxxix, licet colligere tres primum ab eo fuisse exaratos, quandoquidem totidem libris se aduersus illum tueri conatus est Eunomius. Post-

D quam enim S. Basilius in cœlestem commigravit hæreditatem, et ingenti metu liberatus est Eunomius, suum opus evulgavit, in quod incidentes Theodorus Antiochenus, Gregorius Nyssenus, et Sophronius, πολλαῖς αἰκίαις λόγων λαβησάμενοι, οὐδὲν ήττον τοῦ προτέρου, νεκρὸν καὶ πάσης ἀπόζου ἀκαθαρτίας τῷ γεγενηκότι ἀπέβριψαν. « Multis verborum plagiis, non secus ac priorem illum ejus libellum Basilius, conficentes vulgatum jam et præ impuritate olidum in auctorem suum conjecterunt. » Illustrissimus cardinalis Bellarminus in *Catalogo*

scriptorum ecclesiasticorum ait in secundo Basili; A operum tomo poni libros tres *contra Eunomium*, sed in editione Antuerpiensi libros quinque, et quamvis duos ultimos libros Erasmus sustulerit, ut indignos Basilio, alias tamen censere Basilio non indignos. Certe idem in suis *De controversiis libris*, ut lib. II *De Christo*, c. 25, citat ex libro quinto tria loca, quibus Ecclesia Latina sententiam confirmat de processione Spiritus sancti. Ipsa etiam Graeca Ecclesia in concilio Florentino, cum pro ea verba ficeret Marcus Ephesius, et cum Latinis disputatione, ex libro quinto testimonium profert sessione 18, p. 436 editionis Romanæ: 'Ο μέγας Βασίλειος ἐν τοις πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρήτιοῖς περὶ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς προσόδου τοῦ ἀγίου Πνεύματος τὸν λόγον ποιούμενος τοιάδε φησι. Γεννᾷ δὲ Θεὸς οὐχ ᾧς ἀνθρώπος, γεννᾷ δὲ ἀληθῶς: « Basilius Magnus in sermonibus, quibus Eunomium confutavit, loquens de productione Spiritus sancti ex Patre, his utitur verbis: Generat Deus non ut homo, vere tamen generat. » Reperitur locus lib. V. Bessarion quoque Nicenius archiepiscopus in *Oratione dogmatica*, sive de unione ad Ecclesiam Orientalem, c. 8, pag. 544 Romanæ edit., ex eodem lib. V citat c. 9, pag. 118: « Magnus itaque Basilius consona prædicto doctori dicens, tum Spiritum homini a principio sufflatum, tum a Salvatore discipulis datum, ipsam hypostasim Spiritus fuisse asserit contra Eunomium in capitulo, cui titulus, *Quod Spiritus divina natura est.* » Ex quibus constat passim apud Graecorum bibliothecas circumferri solitos, et citari quinque istos *contra Eunomium* libros. Ac, licet in editione Veneta, apud Stephanum Sabium ann. 1535, tres tantum priores excusi fuerint, tamen in Basiliensi posteriori anni 1551 quinque sunt editi, quos etiam Regius codex Henrici II agnoscit, ex quo multa loca emendavimus. Fcessat igitur *Eraam censura*, et Theodori Beza merito castiganda audacia, qui, cum quatuor libros Latinitate donasset, quintum tamen suppressore ausus est, et quartum postrema sui parte truncare, suppressa ejus partis interpretatione, quæ nimurum catholicæ ac vero de meritis operum dogmati suffragabatur. Janus Cornarius, et ipse de numero Protestantium, quinque integros Latine convertit, cuius interpretationem cum Beza editione apud Henricum Stephanum an. 1570 comparabimus, sicuti nobis subsidio erunt ad receptam Trapezuntii versionem recensendam. Si quis autem disparitatem styli, et diversam rationem argumentandi in duabus posterioribus libris animadvertis, causas earum requirat: ex Prologo, qui libro quarto præfixus est ab ipso interprete vel ab alio quopiam viro, docto, eas disceere poterit.

Col. 499 B 11. Alterum dicitur etiam, quod numero tantum diversum est, licet alioqui simile sit; at non dixit ἐπερόστον. Itaque melius Cornarius, « inæqualem esse secundum essentiam. » Optime ad verbum scripsit, « dissimilem secundum substantiam. » Ita paulo post in eodem libro dixit:

A 'Ανόμοιον κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι τὸν Μονογενῆ τῷ Πατρὶ, « *Essentia dissimilem esse Unigenitum Patri.* » Unde Anomoi dicti sectatores Actii. Epiphanius hæresi LXXXVI: 'Ανόμοιοι πάλιν τινὲς εἰσιν καλούμενοι, οὗτοι δὲ πρόσφατοι. « Εσχον δὲ ἀρχηγὸν Ἀετίον τινα διάκονον προαγθέντα διὰ τὴν αὐτοῦ φυλαρίαν ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ἀλεξανδρέως. « *Sunt rursus quidam, qui appellantur Anomoi, hoc est, dissimiles. Hi autem recentes sunt.* Habuerunt autem ducem Aetium quemdam diaconum, euctum propter nugas suas a Georgio Alexandrino. » Idem corrigendum est infra, « *alterius esse substantiæ.* »

Col. 505 B 3. *Qui nulla persona.* Sic ἀπρόσωπον verti placuit, non ut interpres scripserat, « *accusatoris persona relicta.* » Cornarius vero edidit, « *apologiæ actum sine persona subit.* » Beza, « *cui nulla persona subest,* » sive *accusatoris sive alterius*: at paulo post addidit Basilius vocem κατηγόρων, « *accusatorum.* » Ηρόσωπα κατηγόρων πλογύνεται. Trapezuntius, « *accusatorum personas in medium adducere dedecus sibi putavit.* »

Ibid. D. *Alloquor enim.* Interpres. « *Habeatur enim mihi pariter ad universum illum cœlum oratio.* » Δημήους quoque « *ministros publicos* » verterat, sed post judices non servi publici, aut lectores quivis, aut viatores, verum carnifices subjiciendos esse intelligi potuit.

Col. 506 A. *Pulsus Eudoxius.* In codice Regio legebatur, quod in margine Basiliensis editionis ascripseramus, καὶ ὁ Εὐδόκιος μὲν τῶν τὸν Συρία. Trapezuntius scripserat ex manu scripto (nam ante annum 1530, quo primum Venetiis editi sunt hi libri, e vivis excessi): tunc e Syria etiam quidam expulsus, Constantinopolim quasi ad tyrannidem peryenit. » *Socrates*, lib. II *Historiæ eccles.*, c. 34: Τότε δὲ ἐκβληθέντος Μακεδονίου, Εὐδόκιος ἐν δευτέρῳ τὸν Ἀντιοχείας θέμενος θρόνον, τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀναδέχεται (sic legi malim, quam ἀναδέκνυται), τῶν περὶ Ἀχάϊον ἐνθρονισάντων αὐτὸν. « *Id temporis vero exturbato Macedonia, Eudoxius sedem Antiochiae posteriorē ducens Constantinopoli sede episcopus Constantinopolis per Acacium et ejus familiares renuntiatus est.* » Nicephorus quoque libro IX, cap. 36, Eudoxium scribit Antiochia occupata propalam Aetii opinionem propagasse, atque illum adjuvare conatum esse. Vide etiam Theodoretum, lib. II *Histor. eccles.*, c. 25, et c. 27. Ex eodem codice Regio addidimus excuso, post vocem λογογράφος, quæ sequuntur, διὰ τῆς τούτου προστασίας ἰδούσαι τὸ δόγμα ἐπειγομένου. Ibidem pro « *Sardiensis Ecclesia devorata est* » scripsimus e Graeco προεπόθη, « *propinata est,* » et ita Beza, quem tamen admodum imperitum geographiæ fuisse constat, cum hic scripserit in editione Stephanæ, « *Sardicensis Ecclesia propinata est.* » Atqui Sardica, cuius civis Sardicensis, urbs est Thraciæ mediterranea; Sardis autem vel Sardes urbs Lydiæ ad latus Tmolii montis sita, cuius civis Sardianus vel Sardiensis dicitur. S. Hierony-

mus, in *Catalogo scriptorum ecclesiast* Sardensem appellat. « Melito Asianus, Sardensis episcopus Maroo Antonino Vero imperatore,» ubi Sophronius Melitænus 'Ασιανὸς Σάρδεων ἐπίσκοπος. Imitatus est ante aliquot annos ἀνιστορησαν istam Bezm symmysta ejus Salmuriensis, qui concilium Sardicense Gallico idiomate sic extulit, ut Asianam Lydiæ urbem in locum Thraciæ civitatis substitueret, qua de re a nobis in Elencho ipsius errorum tomo i admonitus est.

Col. 508 D 4. Τοῦτο δὲ ἔστι τοιοῦτον. In Basiliensi edit. erat. τοῦτο δὲ ἔστι τοιοῦτον. Τί δὴ χαλεπαντέρει μοι : unde Cornarius suam versionem expressit. « Hoc vero tale quid est. Quid succensetis mihi, o viri, ad fastigium virtutis progresso? » Nec aliter Beza : verum in Regio H. legebatur : Τοῦτο δὲ ἔστι τι, μὴ χαλεπαντέρει μοι. Atque hoc pacto scriptum in manuscripto reperisse videtur Trapezuntius, nec in verbis Eunomii vestigium ullum est interrogationis. Paulo post scripsimus, « Cum quo damnatus sit : Τίνι συγχαττάκεται · non, ut interpres, « ex arrogantia, qua condemnatus est : » omni diabolo nimirum, in cuius judicium et condemnationem incidit. I Tim. III, 6 : "Ινα μὴ τυφωθεῖς εἴτε κρίμα ἀμπέσῃ τοῦ διαβόλου. « Ne in superbiam elatus in judicium incidat diaboli. »

Col. 510 C 2. *Quod si reprehenderetur*. Aliud est διφορᾶσθαι, aliud φωραθῆναι. Illud se legisse putavit Trapezuntius, cum scripsit, « Quod si suspectus foret, sine ulla culpa esse videatur. »

Col. 511 B 10. 'Αγυμνάστοις ἀχοαῖς verterat, « in liberas aures incidens. » Cornarius aptius, « ne inexercitatis auribus allapsus sibi ipsi fidem deroget. » Beza, « inassuetas aures feriens. » In ms. erat τὴν ἀσέβειαν, sed emendandum esset ἐκτοῦ. « Impietatem suam sive indignam redderet, neque facile audiendam. »

Ibid. C. *Ad institutum*. 'Εφ' ἡ προσίρηται, quomodo legitur et in Stephanæa editione, ubi hoc pacto vertit Beza; sed aptius fortasse legeretur προτίρηται a verbo προαἰρεῖσθαι. Cornarius receptam exprimens lectionem, « ad ea quæ praedicta sunt. » At Trapezuntius ediderat, « ad ea, quæ volebat, » προαἰρεσιν indicans. Paulo post ex Hegio pro ἐπιστάσεως emendandum τὸ ἀπλοῦν τῆς πίστεως, « simplicitatem fidei, » quam lectionem etiam Stephanæa editio agnoscit.

Col. 513 B 6. Γνώμονα τῆς ἀληθείας. Addidimus ex codice H. τοῖς ἔχθροῖς τῆς ἀληθείας, quod etiam in apographo suo legisse Trapezuntius appareret, cum ante primam Venedam editionem hos libros e Græcis manuscriptis Latinitate donaret : quamobrem nec a Beza neque a Cornario prætermitti debuerunt.

Col. 516 A 11. Τὸν Θεὸν ἀγένητον. Ita scriptum fuit in Regio, et in edit. Stephanæa, quemadmodum et in iis quæ sequuntur periodis προσγεγενῆσθαι et γεγενῆσθαι quæ ob causam vertit Beza, « Deum non esse factitium, et vel a seipso vel ab alio fa-

ctum esse : » ac re vera ἀγένητος est « non factitium, non creatus, non productus : » sed in Basiliensi posterioro ἀγένητον excusum fuit, et προσγεγενῆσθαι et γεγενῆσθαι, atque idcirco Trapezuntius interpretatus est, « et communi omnium concepcione Deum natum non esse : » item paulo post, « quod ingenitum est, vel a se vel ab alio factum esse contendere, » et « qui est ingenitus, neque a se neque ab alio natum : » aptius dixisset, « neque ab alio genitum. » Verumtamen in tanta lectionum varietate animadvertisendum est, quod alibi monimus, vocem ἀγένητος, cum de Deo Patre agitur, sive cum aliis personis Trinitatis comparatur, nunc significare ingenitum, hoc est, non generatione productum, nunc autem, increatum, non factitium, neque per creationem productum : sæpius tamen ἀγένητος vocem hac secunda notione usurpari, quæ cum simplici v, non cum dupli effertur, ut ἀγένητος. Vide quæ superius annotata sunt.

Ibid. C 5. *Quasi solido*. Πυκνὸς καὶ περιττὸς solerter et prudenter et egregia mente prædictum sonat, ut cæteri interpres ediderunt, non ut Trapezuntius, « Si densis atque minutis excoitationibus suis redundaret. »

Col. 517 A 6. *Pro συνάγειν* scripsimus ex Regio H. συνεισάγειν.

Col. 520 B 9. Υφαρπαγήν. Addidimus ex ms. H. quæ deesse in Stephanæa Beza apposito asterisco adverterat, et Trapezuntii versionis insistens vestigiis interpretatus erat, nimirum αὐτῷ ληφθέντος λόγου πρὸ τὴν κατασκευὴν ἐντεῦθεν χωρεῖ τοῦ τὴν ἀγένητον οὐσίαν εἶναι : « Iste tamen quasi viam quamdam ex eo nactus, quod furtim arripuit, eo progreditur, ut dicat ἀγένητον esse illius essentiam, qui est omnium Deus. » Cornarius aptius edidit, « hinc ad confirmationem procedit, quod ingenitum esse essentia sit. » Ἀγενῆτον Latini Patres « innascibilitatem » vertunt.

Col. 526 B 3. *Et quod ejus propri*. Hoc omissum ab interprete addidimus, qui et scripserat hoc loca, « neque ad irrationalem dimittens infirmitatem subduci, » quod legisset fortasse ὑποφέρεσθαι, ut habuit H. Regius codex pro ἀποφέρεσθαι. Paulo ante ubi de vite sit mentio, prætermisit illud, κατὰ τὴν πίστιν, Beza, quod sane mirum, cum illius symmystæ neglectis operibus, fidei potius curam gerere videantur. Dicit autem Ἐφριζωμένους κατὰ πίστιν ut Paulus Coloss. II, 7 : 'Εφριζωμένοι καὶ βεβαιούμενοι ἐν τῇ πίστει. *Radicali et confirmati in fide*.

Ibid. C 3. *Incorruptibilem*. Tractat hunc locum S. Basilii frater Gregorius Nyssenus lib. ultime *contra Eunomium*, nuper Latinitate donato a doctissimo viro N. Gulonio, p. 396, eumque adversus calumnias Eunomii tueretur. Diversis tamen aliquando dictionibus utitur, ut ὑπερεκπίπτουσαν πάσης περιγραφῆς εὐρίσκοντες, pro πάσῃς ἀρχῆς, quæ verior lectio, ut animadvertisit interpres Nysseni, scribens, « omnem circumscriptiōnem vel

omne principium superantem. » Item τοῖς αἰώνιοῖς δὲ νοῦν ἐπιβάλλωμεν pro τὸν νοῦν ἐπεκτείνωμεν, et τοῖς δύναμις τούτοις χρώμενοι, pro τούτοις προσαγορεύοντες. Ibidem correxi mus illud Trapezuntii « tunc insinuatam ejus in nullum terminum exeuntem incorruptibilem appellamus. »

Col. 526 C 14. Καὶ ἀσύμβαντα. Rectius in ms. Regio II, ἀσύμβατα· quemadmodum et apud Gazam in *Grammatica Græca* legunt quidam ἀσύμβαντας ἔχειν, lib. iv: sed paulo post non ἀσύμβαντας, sed ἀσύμβατας scriptum esse observat auctor *Græci Thesauri*, et ex Plutarcho citat de primo frigido: « Ή μὲν γὰρ κατὰ στέρησιν καὶ ἔχειν ἀντίθεσις πολεμικὴ καὶ ἀσύμβατὸς ἔστιν, id est, Turnebo interprete, « Privationis enim et habitus repugnantia hostiliter infesta est, et implacabiliter dissentit. »

Col. 527 B. *Non se ex commentatione*. Hæc verba Eunomii sic immutavimus, cum esset antea: « Nolle cogitationem humanam decorare Deum, cum Ingenitum appellat. » Sed ἐπίνοιαν « commentationem » Beza rectius vertit, quam Trapezuntius, « cogitationem, » aut Cornarius, « contemplationem; » cum ἐπίνοια sit excogitare, vel comminisci, vel mente concipere solerter aliquid adinveniendo. Sic apud Nyssenum Gulonius τῇ ἐπίνοιᾳ ἡμῶν ἐπιθεωρύντων ταῦτα « dum hæc per commentationem ita contemplamur. »

Ibid. 12. *Quomodo igitur*. Interpres ediderat, « Quomodo igitur non furere te perspicimus, si propriam cuique nominum potestatem inesse non putes, sed contra veritatem; » ἀλλιθεαν enim legit, non ἐνέργειαν, quod tamen tuerit ms. H. et editio Stephanæa, in qua omisit Beza illud παρὰ τὴν ἐνέργειαν, quod ita expressit Cornarius, « sed præter efficaciam decernere omnia nomina inter se valere? »

Col. 529 B 9. Καὶ ἐν τούτῳ. H. ms. καὶ τὸν ἐν τούτῳ, quod agnoscit interpretatio Trapezuntii, ut ante dixit τὸν τούτῳ μόνῳ verbo igitur, « aliquid in hoc uno confessionem persolvat, quod est id quod est: » et in verbis Eunomii, pagina 219, c. 2, ἐν τῇ τοῦ εἰναι δὲ τούτῳ δύμολογᾳ, *confiendo id eum esse quod est*.

Col. 531 A 14. *Categoriz*. Non ut interpres, *De categoriis*, quemadmodum et S. Augustini quidam citant librum *De decem categoriis*, qui in inscriptione habet, *Categoriz decem ex Aristotelis libro*. Sane quidam librum illum inscripserunt Ηρόδος τῶν τοπικῶν, *Ante topicu*, ut ex Simplicio observat amicus noster Robertus Balfouræus vir eruditissimus in suis *Commentariis logici*; nonnulli *De decem categoriis*, seu, ut verit Boethius, *prædicamentis*: tamen apud ipsum Aristotelem et apud Ammonium liber inscribitur *Κατηγορίαι* de privatione et habitu agit c. 40, de oppositis; et alibi passim. Ibidem ex Joannis VIII, 44, scripsimus *ex propriis logi* quitur, pro « ex seipso, » *Ex τῶν θεῶν λαλεῖ, non ἀφ' ἑαυτοῦ*.

Col. 634 B 13. *Si quidem privationes*. Non ut

A interpres scripsit, « Privatio enim ejus, quod natura inest, privatio est, posterior habitu. » Aristotle in *Categoriis* c. 10: « Εστερῆσθαι δὲ τότε λέγομεν ἔκαστον τῶν τῆς ἔξεως δεκτικῶν, οὗτον ἐν φιλοφυκεν ὑπάρχειν, ή δὲ πέφυκεν ἔχειν, μηδαμῶς ὑπάρχη. » Tum vero dicimus singula, quæ habitum recipere possunt, privata esse, cum in quo natura inesse debet, aut quando natura haberi debet, nullo modo inest. » Exemplum addit de edentulo et cæco: non enim quod dentes non habet, « sed quod non habet, quando habere natura debet, » edentulum dicimus, et cæcum, quod oculos non habet, quando natura habere debet.

Ibid. C 9, Ως πρὸς τὸ δλον. Obscure expressum erat, « pusillam ad totum congerunt. » Cornarius dixit, « quantum ad totum attinet. »

Col. 536 C 4. *Nullatenus Emendandus in Veneta et Basiliensi locus σχολῆ γ' ἄν*, ex Regio H. et Stephani editione p. 233, σχολῆ γ' ἄν ἀλλο: sed illius interpres minime sequendus, qui a mente auctoris aberravit, licet eum Stephanus tanquam ἀνχωρητὸν sæpe in *Thesauro* iaudet: « Nam si essentia inter ea ponatur, quæ non sunt, quidquid præterea diximus, unum et inane fuerit. » Rectius multo Cornarius: « Si enim essentia inter ea, quæ non sunt, est, nullatenus sane aliud quid eorum, quæ de Deo dicuntur, aderit. » Paulo post immutavimus illud, quod pro his Græcis substituerat Trapezuntius, γαὶ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τίθεται τὸ ἀγάνητον, « et in ipsa substantia inaccessibilitatem impo- sit, et orationem tanquam ad caput colligens sic conscribit. » Imo ingenitam esse Dei essentiam dic- cebat, non in essentia Dei esse, Eunomius, ut ex ipso Basilio constat, ex Greg. Nyssen, libro ultimo *contra Eunomium*, p. 204: Λύτο δὲ τὸ διὰ τῆς μὴ γεγενηθῆσαι λέξεως σημανόμενον οὐσίαν νομίζειν πάντων τῶν ἐκ μαντίκων παραχρεομένων οἰδημέθα: « Ipsi- sum autem quod significatur per verbum *non genitum esse*, existimare essentiam, solcram, qui fu- rore concitantur, esse arbitror. »

Col. 542 A 9. *Invisibilis et orn*. Hoc prætulimus verbis interpres ex vulgata Latina quæ non e Græcis expressa, sed ex Hebræo, erat *inanis et vacua*. Vaticana editio ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος verit, *invisibilis et incomposita*. S. Augustinus in lib. *De Genesi ad litt.*, *inordinata vel imparata*. Aquila κτένωμα καὶ οὖδεν, *inanitas et nihil*. Symmachus ἀργὸν καὶ ἀδιάκριτον, *iners et indiscretum quidam*: quare nimis illud chaos apud Ovidium, *Metamorph.*, « rudis ingestaque moles. » Paulo post sub finem pag. ἐμβατέσσιν οὐσίαν dixerat interp. « ipsum se ingressos substantiam Dei ja- clant; » sed Græcum hoc verbum non simpliciter ingredi, sed pedem inferre, et quasi in possessionem ingredi sonat, ut Colass. II, 18: « Α μὴ ἐώρακεν ἐμβατέσσιν quæ non vidit ambulans. » Budæus, in eorum quæ non vidit, possessionem pedem ponens. Tis in *Thesauro* citatur ex *Æcuménio* vel potius ex Aretha in *Acta apost.*: « Ο Κύριος δ ταῖς καρδίαις

ἐμβατεύων. *Chrysostomus*, lib. II. *De sacerdotio* p. 45 : Οὐχ ίνα αὐτὸς μάθη. πῶς γὰρ δὲ τὰς ἀπάντων χαρδίας ἐμβατεύων ; « Non quo ipse edoceatur: qui enim edoceri studeat is, cui uni mortalium omnium corda sunt pervia ? » Itaque non absurde hic interpretatus est *Cornarius*, « Ipsam Dei universorum essentiam pervestigasse sibi arrogant. »

Col. 544 C 10. Τλιχήν τινα. *Basiliensem editionem* hic emendavimus, vel potius typographicum σφάλμα sustulimus; recte enim erat in *Veneta*, unde illa videtur expressa, non ἡλικήν sed δλικήν mirari tamen satis non possum *Bezae* stuporem, qui cum in *Stephanæa* recte excusum cerneret δλικήν, tamen ex adverso *Græci* textus ediderit : « Præterquam enim quod essentiam Dei cogitabit esse quantitatis alicujus: qua in re cum *Græcis* consentiet, » quasi nimirum ἡλικήν legisset, quod ἡλικός « quantum » sonet, non δλικήν, « materialem sive corpoream substantiam: » vide infra τὰς δλικαῖς φαντασίας τὰς περὶ Θεοῦ. *Plutarchus*, lib. I *De placitis philosophorū*, c. 7, tradit *Anaximandrum* voluisse τὸν ἀστέρας οὐρανὸν θεόν, « cælestes esse deos; » *Democritum* docuisse νοῦν τὸν Θεὸν ἐμπυρειδῆ τὴν τοῦ κόσμου ψυχήν, « Deum in ignea specie, mundi animam; » *Stoicos* Θεὸν ἀποφανεῖσθαι πῦρ τεγγυικὸν δδῆρι βαδίζον ἐπὶ γένεσιν κόσμου, « Ignem artificiosum via ingredientem ac mundi procreationem; » *Epicurum* denique ἀνθρωπειδεῖς πάντας τοὺς θεούς, « omnibus diis humanam formam tribuere, » ut solebant etiam ethnici poetæ.

Ibid. 12. *A lambis sursum*. Non supra lumbos tantum, ut scriptum erat antea nam et ita *Ezechielis* VIII, 2. legitur : Καὶ εἰδού, καὶ ίδον δμοιώμα ὡς εἰδος ἀνδρὸς ἀπὸ τῆς δσφόνος αὐτοῦ καὶ ἔως κάτω πῦρ, καὶ ἀπὸ τῆς δσφόνος αὐτοῦ ὑπεράνω αὐτοῦ, ὡς εἰδος ἡλίκτρου. *Et vidi, et ecce similitudo viri a lumbo eius et usque deorsum ignis, et a lumbo ejus, et supra eum, quasi species electri.* Citat eumdem prophetæ locum simili occasione *S. Joan. Chrysost. lib. III De incomprehensibili Dei natura*, p. 361 : Καὶ μετὰ ταῦτα πάντα βουλόμενος δεῖξαι, δι τοῦ οὔτε δὲ προφήτης οὔτε αἱ δυνάμεις ἔκειναι ἀχράτῳ προσέβαλον αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ, φησεν. Αὕτη δὲ δρασίς δμοιώτητος δέξις Κυρίου. « Post hæc cum vellat exprimere nec a prophetæ, nec a virtutibus illis meram ipsam substantiam percipi, illud addidit : Hæc visio similitudinis gloriae Domini ; » ubi verba prophetæ profert ut *Basilius*, ἀπὸ δράσεως δσφόνος καὶ ἔως ἐπάνω. In eumdem locum etiam *Theodoreetus*, δν ἐπὶ τῶν χερουδίμ ἐθεάσατο, τοῦτον δρῆ διχα τῶν χερουδίμ. Ποτὲ μὲν γὰρ αὐτῷ φοβερῶς, ποτὲ δὲ ἡμέρως ἐπιφανεῖται πάντα πρὸς τὴν χρείαν οἰκονομῶν. Αὐτοῦ γὰρ φωνή. Ἔγώ δράσεις ἐπελγθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὀμοιώθην. οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν ὥφθην, διὸ καὶ δὲ προφῆτης δμοιώμα λέγει ἐωρακέναι. Quem super cherubim contemplatus erat, hunc videt absque cherubim. Interdum enim ipsi formidabilis, interdum mittis appetit, omnia pro utilitate dispensans. Ipsius enim dictum est illud : Ego visiones multiplicavi, et

A in manibus prophetarum assimilatus sum; non secundum essentiam visus sum. Quare propheta quoque similitudinem se dicit vidisse. »

Col. 546 A 7. Non enim. Sententiam non nihil diversam extulerat interp. Non enim si inquirimus quid sit, sed si illum esse confitemur, salutem nobis præparat.

Col. 551 A 3. *Novam blasph.* Ita scripsimus, non ut *Trapezuntius*, « vanam blasphemias consolationem excogitans : » temetsi ei suffragabatur *Regius* II, κενήν τῆς βλασφημίας παραμυθίαν suggestens: at *Veneta*, *Basilius*. et *Stephanæa* καιγήν, « novam, » quæ magis quadat verbo ἐπινοεῖν; ut postea καιγήν τινα τὴν δδὸν βλασφημίας ἐπινοῶν sed ju *Stephanæa* miram inscitiam *Bezae* suam prodit sic interpretans p. 249: « Postea ipse sibi opitulatur nō-

B vum blasphemias remedium comminiscens, quod antecedentia contendat posterioribus occultare. » Ignorasse videtur quid sit ἐπαγωγίζεσθαι, non « opitulari, » sed « certare, » et ἀποχρόπτειν hic idem valere, quod νικήν, ut apud eumdem *Basilium* hom. 9 in *Hezaem*. Αἱ δὲ προγωνίεις τῶν ἀλόγων ζώων τῆς περὶ τὸν δέρα μεταβολῆς τοίαν οὐχὶ σύνεσιν λογικήν ἀποχρόπτουσιν; « Prænotiones autem brutorum animalium mutationis aeris quam humanam intelligentiam et prudentiam non superant? » Cæterum *Joannis* XIV, 9, scriptum est, ἐώρακε τὸν Πατέρα, *vidū Patrem*: at *Joan.* XII, 45: θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με, *videt eum qui misit me*: quæ duo loca miscuit *Basilius*.

Col. 552 B 9. Ἐν μέσῳ. Mendosam lectionem sectus *Cornarius* edidit; « Sic in medio sigillo ejus, qui signavit, figura conspicitur. » Idem errore et *Venetæ* edidit. et *Stephanæa*, a quo se tamen immunem præstitit *Beza*, « Sic in ipsa quæ sigilli impressione redditur figura, cernitur character qui in illam impressit. » *Græce* enim illic est δ τυπώσας χαρακτήρ, ut legit etiam *Trapezuntius*, non ut habent reliqua editiones, δ τοῦ τυπώσαντος. Corrigendum igitur ex *Regio* ms. II. οὗτος ἐν μὲν τῷ ἀπεσφραγίσματι *Paulo* post scripti, « quæ est in utroque identitatem, » non ut *Trapezuntius*, « in utroque similitudinem, » non enim δμοιώτητα dixit, sed ταυτότητα identitatem quoque dixit *Cornarius*, nec abhorruit ab hac dictione ut *Beza*. « Nobis videlicet eamdem utrobiique formam comparantibus : » neque dubitavit *H. Stephanus*, in *Thesauro*, ex *Aristotele* proferens, *Ethicor.* 6, vocem ταυτότητος, addere « quasi diceret identitas. » Doctissimus *Billius* apud *Isidorum* *Relusiotam* ita vertit, epist. 142 lib. II, illud : Προσώπων γάρ ποιότητι καὶ ὑποτάσσεων ἰδιότητι διαστέλλοντες, εἰς ἓν πάλιν συστελοῦμεν Θεὸν διὰ τὸ τῆς οὐσίας ταύτων. « Siquidem personarum qualitate atque hypostaseon proprietate distinguentes propter essentiæ identitatem, eam rursum in unum Deum contrahemus. » Hoc si fecisset interpres *Justini Languis*, non ita obscure extulisset locum illum *Quæstiōnum ad Græcos*, pag. 137 edit. *Commel*: « Ανατρουμένου τοῦ ἄλλου, καὶ ἄλλου, ἀνατρεθῆσεται ἐξ ἀνάγκης τὸ ταύτων τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς βουλῆς. » Alio atque alio sublato, tolletur necessario et id

quod idem sit essentia Dei et voluntatis.» Clarius A dixisset, « tolletur necessario identitas essentia et voluntatis Dei.» Sic in *Expositione fidei*, p. 296: Td tautōn tēs oύσias ἐπεγγελάμενοι δεῖξεν. « Cum nos demonstraturos receperimus unitatem sive identitatem essentia Trinitatis. » Reperitur et apud Isidorum, lib. iv, epist. 228, vox tautōtēs, « Iva ἡ παραδειγματα, καὶ μὴ ταυτότης εἴη. » Ut sint exempla, et non rei identitas evadat. » Bessario demum Nicænus apud Aristotelem, lib. iv, c. 9 *Metaphysicorum* ab hac voce non abstinuit: « Ωστε φανερὸν, δεῖ ἡ ταυτότης ἐντης τις ἔστιν, ἡ πλειόνων τοῦ είναι, ἡ δτων χρῆται ὡς πλειόσιν. » Quare patet, quod identitas unitas quædam essentia est, aut plurimum, aut cum ut pluribus utatur. » Plerionius dixit, « ejus quod idem est rationem, identitatem vocant. »

Col. 553 B 12. Ἐκτείνωμεν. H. ms. ἐκβάλλωμεν. Et mox πρῶτος δὲ ὑπερος, et ita Trapezunt. « priorum et posteriorem. » Et rursus πρῶτος, δὲ ὑπερος. Item paulo post ἀναγκαῖον ἐντεῦθεν οἵτα, emendavimus, ex eodem Regio; cum et Veneta et Bas. et Steph. ἀναγκαῖον perperam editum haberent, et interpres nimis concise, « seipsum extrudens, necessariam se putat suorum dogmatum tradidisse doctrinam. » Male etiam Cornarius, quasi legisset διαδοχήν, non παραδοχήν, « Necessarium hinc arbitrantur priorum dogmatum successionem ostendere. » Sed quod præcessit, καὶ τὰ ἀκόλουθα λαβῶν ταῖς ὑποθέσισι, recte interpretatus est, « cum ea quæ ad constituta argumenta consequuntur assumpserit. » In H. erat tān τοιούτων δογμάτων, pro tān ἑδῶν δογμ.

Col. 556 C 2. Τοῖς ἐκ χρόνου. Addidimus ex ms. vocem πρεσβείος, quam et præcedentia repetendam fuisse docent, et interpres se in apographo suo reperisse indicat, cum ait, « et temporis eminentiam. » Idem ms. προταχθεῖσα scriptum exhibuit, διατριχοῦσσι, « dispositus. »

Col. 557 C 9. Θεοῖς. Qd sequuntur verba, τὸ δὲ λλοις κατὰ τούτων, ex variis lectionibus Regii H. sine causa sunt textui inserta, nec ab interprete agnoscuntur: sed paulo post aptius legebatur in eodem H. τὶ οὖν ἐκεῖνο τὸ διάστημα. Ibid. infra, *Sed videtur*. Hæc immutata sunt, illis ejectis, « Verum ut videtur et magna ingenii vi diem ac noctem quasi stellarum motu putat fieri, et has esse partes. »

Col. 559 C 6. *Ei scarabei*. Non « papiliones, » ut scripserat Trapez. Nam παρὰ τὸν κάνθαρον deducitur nomen κάνθαρος, quod scarabeus ex asini stercore nascatur, ut κανθαρός, scarabeus qui frumenta erodit. Post pauca in interpretatione verborum Eunomii hæc sustulimus, « Atqui dicit nec ut qualitas aut moles, aut quantitas in substantia Dei poterit inhaerere. Liberum enim ab omni compositione Deum esse necesse est. » Sed in verbis Evangelii legebatur ex ms. H. δὲ πέμψας με Πατήρ, non ut in excuso δὲ Πατήρ δὲ πέμψας, et ita collocantur hæc verba, cum simul junguntur in Evangelio: nam Joannis quidem xiv, 28, tantum hæc habentur, « Οὐ δὲ Πατήρ μου μείζων μου ἐστι, Quia Pa-

ter meus maior me est: illud autem, δὲ πέμψας με Πατήρ, ascitum est ex alio Joannis loco, nimirum vel ex Joan. viii, 16: « Οὐ μόνος οὐχ εἰμι, ἀλλ' ἐγώ, καὶ δὲ πέμψας με Πατήρ. Quia solus non sum, sed ego, et qui misit me Pater; vel ex xii, 49: « Εἰ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλαλησα, ἀλλ' δὲ πέμψας με Πατήρ. Ex meipso non sum locutus, sed qui misit me Pater. Cum igitur hæc ita junxerit Basilius, fidelis interpres fuit hæc, uti erant in Græcis, Latine convertere, non supprimere, ut suppressit The. Beza duobus locis, p. 260 et p. 263, scribens tantum, *Pater major me est*. Eumdem locum adversus Eunomianos et Arianos tractatum offendit lib. iv, et epist. 141 ad Cæsarienses, et apud Athanasium, orat. 2 *adversus Arianos*, p. 181: « Άλλα μείζων εἶπεν οὐ μεγέθει οὐδὲ χρόνῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς γέννησιν. » Major me est non quidem magnitudine aut ætate, sed quia ex illo ortum habet, » et in libro *De humana natura suscepia*, et apud Hilarium lib. ix *De Trinitate*, et in libro *De synodis*, et Greg. Naz. orat. 4 de theologia. Vide etiam Belarminum card. illustriss., lib. 1 *De Christo*, cap. 16.

Col. 570 B. *Comparative*. Non, comparationem majoris, ut ediderat interpres, sed, majus, quod ex comparatione dicitur, et solam diversitatem principii vel originis indicat, quod nimirum essentiam a Patre habeat Filius, non Pater essentiam Filii ~~con~~ sentia majorem.

Ibid. D. *Tale namque*. Απροσπέλαστον non satis expressum erat hoc modo: « Tale namque incomparabile est, ut ab omnibus pariter distet, et nulli sit accessibile. Quare si æqualis est Filius a Patre Filius deest, æqualis illis est, quibuscum deest. » Απολείπεται hic sonat abesse ab aliquo vel ab illo distare. Ib. pro συγχρόνῳ ms. H. legebatur συγχρόνεται, et μνημονεύσωμεν, pro μνημονεύσομεν. Subinde οὗτος δέ. Recta lectio, et legitima, quam H. Regius codex suppediat, τῆς ἐκ φύσεως αὐτῷ ὑπάρχουσης, non ut Ven., Basil. et Stephani editiones, τὴν ἐκ φύσεως αὐτῷ ὑπάρχουσαν οἰκειότητα. Solet enim ex regulis grammatices στερκαν genitivo rei jungi, qua privaturn aliquis, ut στερκεῖθαι κερχαλῆς, στερκεῖθαι τῆς πόλεως, capite vel urbe privari. Beza non satis expressit illud, ἐκ φύσεως ὑπάρχουσης: « Privat ea ipsa insita necessitudine, quæ ipsi cum parente intercedit. » Ex eodem Regio codice addendum fuit, quod ab excusis aberat, clausula nimirum illa, quam interpres adjectit Latinitate donatam, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐκπορθεῖ λυτρωθῆναι ἡμᾶς χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τὸν ἀνάρχῳ Πατέρι δέξα σὸν ἄγιον Πνεύματι νῦν, καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Αμήν. Tantum illud, ἀνάρχῳ, « principii experte, » vel non legit, vel neglexit interpres.

Col. 573 in titulo: Περὶ Υἱοῦ, *De Filio*. Hic titulus est libri hujus in excusis, at in H. ms. Περὶ Υἱοῦ λόγος δεύτερος, διατροπὴ τοῦ ἀθέου δόγματος τοῦ Εὐνομίου. « Liber περὶ de Filio, refutatio dogmatum impii Eunomii. » Subinde: *In scholis vanit. Διδασκαλεῖος ματαιότητος*, sic interpretatus est Cor-

narius, quod magis placet, quam quod Trapez., « In vanis auditoriis ad meditationem ejus, quod in re falsa verisimile est ; » vel quod Beza, paraphastem potius agens, « In ludis, ubi docetur vanitas, adolescentibus proponuntur. » Conservanda fuit locutio Scripturæ similis, Psal. xxv, 4 : *Oώ̄ ἐκάθισα μετὰ συνδρού ματαιότητος, Non sedi cum constilio vanitatis, ubi vox Hebreæ est, quam alibi LXX vertunt ἔργα ἀνόμων, Job xi, 11, opera impiorum.* Hic quoque impiorum vel profanorum gentilium scholas designat, in quibus sophistarum μελέται, declamationes exercebant juvenes studiis eloquentiæ. Ib. γέγονεν. Ms. H. γέγονεν, et pag. 289, δικαιότερος. H. et Steph. δικαιότερον. Pad. 238. κατηγόρους μὴ διφεύτωτας, accusatores qui non sunt, aut subsistunt, diximus, non ut interpres, accusatores non constitutos ad pugnam.

Col. 576. A. Γέννημα. Non ut in excusis γένημα, quod vulgata lexica non agnoscunt, sed γένημα, quod genitum est, ut habuit ms. H.

Ibid. B 6. Μεταρρύθμιζοντα legit idem H. ms.

Col. 579 A. *Jonæ filium.* Trapezuntius, « intelligimus Jonam. » Imo filium Jonæ, unde Matthæi xvi, 17, Μακάριος εί, Σίμων Βαρ-Ιωνᾶ, *Beatus es, Simon Bar-Jona*, quod est Joannis 1, 42, Σὺ εἶ Σίμων ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωνᾶ, *Tu es Simon filius Jona.* Itaque hic loeas vulgatam lectionem confirmat, non eorum librorum, qui legunt τοῦ Ἰωάννου vel τοῦ Ἰωανᾶ, ut de quibusdam testatur Hieronymus : confirmat eamdem et Syrus interpres, Matth. xvi. Paulo post « in seipsum recepit » scipsum, non ut Trapezuntius, « commissam sibi edificationem suscepit, » ne quis Dominicorum operum prefectum vel architectum esse designatum existimat Petrum, vel cum hoc edificium faciendum locasse ; verum super ipsum edificatam fuisse Ecclesiam : « Επὶ ταύτῃ τῇ τίτρῳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, Matth. xvi, 18. Et Basilius ipse in cap. II Isaiae, tom. I, pag. 427, « Εκ τῶν δρόων ἦν δὲ Πέτρος, ἐφ' ἣς καὶ πέτρος ἐπιγεγέλατο οἰκοδομήσαιν αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν. Et in proœmio *De iudicio Dei* cœteris ait eum apostolis antelatum fuisse, et Homilia *De pœnitentia* petram fuisse ipsum ait, licet inferiorem altera petra Christo.

Col. 586, A 6. *Retinuerunt.* Μετεκόμισαν, « transposuerunt, » vertit Trapezunt., et Cornarius, « transstulerunt ; » ad verbum, « transvexerunt : » sed quia transferri dicitur ex uno idiomate in aliud, quod per interpretationem exprimitur, et hic Basilius vult ea nomina sine interpretatione, prout sonabant Hebreice, Græcis characteribus suis expressa, propterea contenti finimus hoc verbo, « retinuerunt, » et scipsum, « Eloi, » non « Eloim, » ut erat antea. Licet enim unum ex decem nominibus Dei, quæ profert S. Hieronymus, epist. 136, sit Ελοΐλ « Elohim, » tamen I Reg. 1, 11, scriptum est 'Αδωνατ Κύριος 'Ελωὶ Σαβαώθ, non 'Ελωΐμ.

Col. 592 B 14. *Sed ante suam.* Contentus fuerat interpres dicere, « sed antequam ipsa esset : » ve-

A rum cum in verbis Eunomii, οὐκ οὖσαν πρὸ τῆς ἴδαις συστάσεως, verterit, « cum non esset ante subsistens etiam verba hic fuerunt repetenda. Paulo post immutavimus illud : « melioris ignoratione aut impotentiæ hunc fuisse defectum ratiocinabuntur. » Hic enim λογίσθαι non est ratiocinari, sed in ratiocinio vel extra ratiocinum imputare aliquid, sive acceptum ferre, ut Roman. iv, 3 : 'Ελογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, *Reputatum est illi ad justitiam.*

Col. 594 B 3. *Adversarios.* Πρὸς τοὺς αἰτίους ad verbum est, « ad suos auctores, » ut vertit Cornarius, vel ut Beza, « in eorum caput vertatur, qui sunt ejus auctores. » Interpretatus est Trapezuntius quasi legisset πρὸς τοὺς ἑναντίους. Tale illud est Psal. vii, 17 : « Επιστρέψει δέ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ. Convertetur dolor ejus in caput ejus. Hieronymus, *Revertetur dolor suus in caput ejus, et super verticem ejus iniquitas sua descendet.*

Col. 596 B 3. « Εκ μὴ δύντων. H. ms. τοὺς ἐκ τοῦ μὴ δύντος : » sed receptam lectionem Stephanæ tuerit, et concilium Nicænum in Symbolo : *Tοὺς δὲ λέγοντας, Πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν, καὶ διὰ τοῦ οὐκ δύντων ἐγένετο. » Eos autem qui dicunt. Antequam nasceretur non erat, et quia ex iis quæ non sunt, factus est. » Hieronymus *adversus Luciferianos*, « Si quis dixerit de nullis exstantibus Filium, et non de Deo Patre, anathema sit. » Cornarius dixit, « ex non existentibus Unigeniti essentiam producunt. » Trapezuntius, « ex non esse dicunt Filium : » at non ait τι τοῦ μὴ είναι, sed ἐκτῶν μὴ δύντων, quod est, « ex nihilo. »*

Col. 598 A 6. *Creaturis ipsum.* Paulo obscurius erat illud interpretis : *in præponendo creaturis gloriam ei attestatur.* In ejus locum substituimus verba Cornarii; Beza vero scipsum : « Gloriam ipsius in eo demum testatur, quod iis, quæ ab eo condita sunt, ipsum anteponat. » Verum illud « ab eo, » Græca non agnoscunt. Hieronymus loco proxime citato anathematismum in concilio Ariminensi ab Arianiis prolatum sic effert : « Si quis dixerit creaturam Filium Dei, ut sunt cœteræ creature, anathema sit. » Filium creaturam non negabant, sed similem cœteris creaturis.

Ibid. B 6. Γεννήσεως scripsi ex Regio H. pro γενέσεως. Trapezuntius, « generatione : » nam et paulo post Basiliensis habuit, ἐκακούντων τῆς γεννήσεως. D Postremo sub finem pag. ὑπομνήσομεν, Regius scribebat ὑπομνήσωμεν, Trapezuntius ita legerat « admoneamus. »

Ibid. C 13. *His duabus.* Totam hanc periodum omiserat interpres Trapezuntius : sed ex aliis eam restituimus, quam et Regius agnoscit, ex quo etiam immutavimus in editione Basiliensi et Stephanæ illud, « ἐπερ ἔχοι τι ἐαυτῆς ἐκωτέρω. Ms. ἐκωτέρων. » Trapezuntius ita legerat : « Si quid ante se haberet superioris, » Cornarius : « Si quid ultra se haberet, » Beza ad verbum, sed minus recte : « Si quid extra sese haberet ; » ferri tamen potest ἐκωτέρω : nam et sequitur τὰ ἐκωτέρω ταύτης.

Col. 600 B Tῷ ἀνυπερβάτῳ. In Basiliensi et aliis erat ἀνυπερβέτῳ: sed Regius H. sic habuit, et Trapezuntius, cum insuperabili hoc principio. » Sic paulo ante dixit, μιᾶς ἀνυπερβάτου καὶ ἑτέρας ἀνεκβάτου.

Ibid. B 5. *In regione Ausitide.* Interpres, « In regione Hus, » atque ita quidem Vulgata Latina Job. 1, 1: « Vir erat in terra Hus nomine Job; » sed apud Græcos interpres legimus, « Ανθρωπός τις ἦν τῇ χώρᾳ Αὔστιδι, φῶνομα Ἰών. Homo erat in regione Ausitide, cui nomen Job. Chrysostomus, in Catenæ Nicetæ: « Ανθρωπὸν εἶναν φησιν ἐν χώρᾳ τῇ Αὔστιδι, καὶ τοῦτο μέγα ἔχωμιον. Τὸ γάρ ἐν Ἀραβίᾳ οὖτας εἶναν τινα δόκιμον, ἐνθα πάντες διεφθαρμένοι, ἐνθα οὐδὲν ὑπόδειγμα ἦν εὑνομίας, τοῦτο ἦν θαυμαστόν. » Hominem illum in Ausitide regione fuisse dicit, et hoc ingens præconium. Siquidem in Arabia tam probum aliquem reperiri, ubi omnes corrupti erant, ubi nullum exstabat exemplum æquitatis, est admiratione per quam dignum. » Olympiodorus ibidem ab Aus uno ex filiis Esau dictam illam tradit regionem, quam alii in Idumæa, alii in finibus Arabiæ et Idumæa collocant. S. Hieronymus apud Jeremiam etiam cap. xxv, vertit: « Et iunctis regibus terræ Ausitidis; » et citat ex textu Græco, « Homo quidam erat in regione Ausitidis, quæ Hebraice appellatur Hus; et tamen sciendum hunc versiculum apud LXX non haberi. » Eodem modo in Vulgata Ramathaim Sophim scriptum est 1 Reg. 1, 1, sed Græci efferunt, ἐξ Ἀραβίᾳ Σιφά, « ex Aramatiam Siphā. » Ibid. ἔχοντο est « temporis expers, temporis nescium, absque tempore, » non ut interpres, « nullo tempore obnoxium. »

Col. 603 A 15. *Nam a veritate.* Et obscure versa et male interpuncta periodus, mentem auctoris occultabat. « Nam casus a veritate mentis, visus privatio et cæcitas est. » Rursus pro τετύφλωται leguisse videtur Trapezuntius, ut erat in H., τετύφλωται δὲν μηδέν, vel πεφύσαται, « et οὐδετέρα nihil intelligit, » et paulo post pro « in sensu phrenetico » reponimus « in mentis per phrenitidem emotione: » τὸ ἔκτασις φρενιτικῆς, non αἰσθήσει. Alii dicunt « furiosis, cum apud se non sunt. »

Ibid. C 8. *A quæstionibus.* Restitutus est hic locus ex Regio ms. H., cum antea perperam in Veneta et Basiliensi esset à τῶν γραφῶν οὐδέν. Ex quo extulit Cornarius « quæ nihil absunt ab iis scriptis, quæ ad utramque partem scrupulosam opinionem habent. » At in Stephanæ, & τῶν γραπτῶν οὐδέν. Beza vertit, « quæ nihil prorsus ab iis scriptis absunt, quæ in utramvis partem accipere periculosum est. » Trapezuntius scripserat, quæ nil ab insolubilibus de- sunt, cum ad utramque partem periculum ostendat. » Γρίφος et γρίφος propriæ rete vel saganam sonat, et ad quæstiones conviviales ænigmáticas, atque ad alias sermones ænigmáticos extendit, atque adeo symbola ipsa Pythagorica Athenæus « griphos » appellat. Pollux lib. vi, c. 19, Τῶν μέντοι συμποτικῶν αἰνῆμα καὶ γρίφος τὸ μὲν παιδιὰν εἶχεν, δὲ δὲ γρίφος καὶ σπουδὴν, καὶ δὲ μὲν

A λύσας, γέρας εἰχε κρεῶν τινα περιφορὰν, δὲ δὲ ἀδυνατίσας, ἀλμης ποτήριον ἔκπιεν. « Compotatorum insuper est ænigma et grifus; et illud quidem jocum, hic vero et solertia habet: atque hunc quidem qui solvebat, carnium aliquod ferculum accipiebat in præmium; qui non poterat, salsuginis poculum ebibebat. » Addit scholiastes exemplum suppeditare Samsonis historiam, qui in nuptiis suis proposuit quæstionem de generatione apum. Athenæus lib. x, pag. 457: Τῶν γρίφων ἡ ζήτησις οὐδὲ ἀλλοτρία φιλοσοφίας ἐστί, καὶ οἱ παλαιοὶ τὴν τῆς παιδιάς ἀπόδειξιν ἐν τούτοις ἔποιεντο. « Griforum perscrutatio aliena non est a philosophia, itaque eruditio speciem veteres in his statuerunt. » Proferuntur exempla ibidem et pag. 418, ex veterum Comicorum fragmentis. Paulo post immutavimus illud « intellectio-nis natura motibus mentis sine tempore constituta. »

Col. 606 C. *Respondeamus.* Mendum sustulimus editionis Basiliens., in qua legebatur ἀποχρινόμεθα, in Neneta vero ἀποχρινόμεθα, « respondemus: » idem Stephanæ et Cornarius, sed H. ms. ut edidimus. Trapezuntius videtur expressisse ἀποχρινόμεθα. « Respondebimus ergo, imo quoniam non est, erat, non innascibile habens, quod est: ens vero semper et coexistens. »

Col. 607 B 4. *Quoque rationem.* Addidimus ex ms. H. et ἔνοταν, quam Trapezuntius « sententiam » verterat, et Cornarius « notionem, » quod Venetæ fortasse nactus esset editionem. Stephanæ item ἔνοταν vertit « cogitationem. » Ex eodem ms. scripsimus ἐπίζητῶν, pro ὑποζητῶν, et locum ab interprete C mutilatum pristinæ integritati restituimus: tantum enim scripserat: « Sed ~~casu~~ amentibus contradicendum est? vel si ad aliquid eorum quæ sunt. » Similis locus præcessit.

Col. 610 C 8. *Unxisti.* Στήλην Latine expresserat Interpres « lapidem, » nec aliter Beza, qui vel ex symmysta suo Henr. Stephano discere potuit non quemvis lapidem esse στήλην, sed lapidem titularem, vel signi gratia erectam, vel certe columnam, unde apud historicos Ἡράκλειοι στῆλαι sunt columnæ Herculis, et στήλην ἀναγράφειν Budæo est in cippo proscribere. Vaticana « titulum » vertit: pro cippo enim sumitur, in quo vel sepulcrorum inscriptions, vel fœderum testimonias et monumenta prescribantur. Cornarius recte, et ita rescribendum hoc loco, « qui apparui tibi in loco ubi unxisti mihi columnam. » Nec ita multo post τοῖς οὖσα, καὶ πιστοῖς. Admonendus est lector nunc, Ephesior. 1, 1, apud Apostolum legi, Τοῖς ἀγίοις τοῖς οὖσαν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ. Sanctis qui sunt Ephesi et fidelibus in Christo. Alium fortasse nactus est codicem Basilius, a quo aberant illa ἐν Ἐφέσῳ. quemadmodum et auctor Vulgatae vertit ibidem « omnibus sanctis, » quod in Græco fortasse legisset πάσαι τοῖς ἀγίοις: quamobrem miror equidem audaciam, vel potius impudentiam Bezæ, qui meram et inanem argutiam esse dicit, quæ a sanctissimo Patre hoc loco proferuntur. Sed nimur ita majores

βλασφημίᾳ. « Dominum quoque ad hanc blasphemiam conjunxit. » Verum tamen creaturam Dominum non dixit primus Eunomius, sed ante ipsum Arius; Spiritum sanctum creaturam primus Eunomius dixit, ut Basilius hic contendit, neque in aliis hæreticorum libris hæc fuerat inventa blasphemia. Male quippe verterat paulo post Trapezunt, ἐν τοῖς χριταληφθεῖσιν, « nisi quid in superstitionibus istorum sermonibus hanc appellationem invenimus. » De blasphemia in Spiritum sanctum non remittendu, vide Matth. XII, 32.

Col. 651 A. *Unius Montani*. Trapezuntius ediderat: « Montanus solus tantum in Spiritum insanivit, et nominibus vituperavit humilibus, ac naturam ipsius tantum extenuavit, ut diceret infamiam afferre factori. » Beza etiam pejus hoc ultimum verit: « Ut etiam infamiam factori suo dicatur affricuisse: » quasi hoc vellet Basilius, Montanum dici infamiam affricuisse creatori. Epiphanius tamen, hæresi 48, Phrygastas sive Montanistas ait, qui se Montanum quendam prophetam habere jactabant, de Patre et Filio ac Spiritu sancto similiter seneisse velut sancta catholica sentit Ecclesia, περὶ δὲ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος δροίων φρονοῦστη ἀγίᾳ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ex Arianis quidam dixerunt Spiritum sanctum non esse Patri et Filio consubstantiale, imo esse Filio minorem; sed de Filio potissimum adversus illos actum est, de Spiritu sancto in concilio nūi ecumenico Constantino-politano, cuius sectatores Pneumatomachi, sive Spiritus impugnatores, appellati sunt. Philastrius, cap. 24, Eunomianos tradit asseruisse Patrem quidem fecisse Filium, et iterum Filium, qui sit creatura, fecisse Spiritum: quod refutans Basilius hoc loco subjicit, ἐκεῖνο δὲ τίνι τῶν πάντων ἀσθηλον; « Illud vero cui non patet, quod nulla Filii operatio a Patre divisa est? » In quem locum annotarunt interpres in margine, hic probari Spiritum sanctum ab utroque procedere. Nam ut ait illustrissimus cardinalis Bellarminus, lib. II *De Christo*, c. 25, additamentum illud codicis Latinorum esse debere in textu vel certe sensum illorum: « Dicit enim Basilius Spiritum esse secundum a Filio ordine et dignitate, non tamen natura: et probat, quia sicut Filius est secundus a Patre, quia ab illo habet esse, ita quoque Spiritus est secundus a Filio: ubi si non addatur, vel sub-intelligatur, quod est in nostris codicibus, videlicet Spiritum habere esse a Filio, sicut Filius habet esse a Patre, ratio Basilius nihil concludet, nec ullo modo probari poterit Spiritum sanctum esse secundum a Filio, ut Filius est secundus a Patre. »

Col. 654 B 4. *Conservare doctr.* Emendavimus ex H. φυλάσσειν διδασκαλίαν, et ἀποιωπῆ, cum antea legeretur φυλάσσων et σιωπῆ. Sequitur paulo post locus celeberrimus et in tribus conciliis Florentini sessionibus 18, 49 et 20 diligenter excusatus, cum inter Latinæ et Græcæ Ecclesiæ legatos de processione Spiritus sancti disputaretur. Ac Regius quidem codex cum eo consentit, quo usus est interpres, et cum editione Basiliensi, legiturque: 'Αξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ παραδίδωσιν δὲ τῆς εὐσεβείας λόγος' at Joannes Latinæ Ecclesiæ nomine protulit ex vetustissimo codice Basiliæ Constantinopoli a Nicolao Cusano delato, qui ante sexcentos annos videretur exaratus, testimonium istud ex hoc tertio

A libro *adversus Eunomium*: 'Αξιώματι γὰρ δεύτερο τοῦ Υἱοῦ ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ ἐξ αὐτοῦ λαβάνον καὶ ἀναγγέλλον τίμιν, καὶ δλως τῆς αἵτις τεύτης ἐξημένον δὲ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος' φύσει δὲ χρῆσθαι τρίτη, οὔτε παρὰ τῶν δύο διδασκόμεθα, οὔτε ἐν τῶν εὐρημένων δυνάμεθα συλλογίσασθαι κατὰ τὴν ἀκολουθίαν. « Dignitate enim secundum esse a Filio, cum ab ipso esse suum habeat, et ab ipso accipiat, et annuntiet nobis, et omnino ab illa causa dependeat, sermo pietatis tradit: natura vero tertia uti, neque a sanctis edocemur, neque ex dictis ut consequens colligere possumus. » In quem autem finem prolatus sit locus, exponit præsertim sessione 19, p. 449 edit. Romanæ, idem Joannes: « Volo necessaria demonstratione probare, cum aliquid ex aliquo dicimus, intelligi ex persona, idque demonstro per dictum Basiliæ, cum ait Spiritum habere suum esse ex Filio, et ab eo dependere tanquam ex causa. Si igitur accipere est habere esse, Spiritus sanctus habet esse, et accipit ex Filio, et ab eo dependet ut ex causa: ergo sequitur, ut si Spiritus sanctus accipit ex Filio, procedat etiam ex ipso. » Opponebat Marcus Ephesius, qui pro Græcis disputabat, additamentum illud a Latinis insertum videri: sed respondit Joannes tam antiquum illum esse librum, ut nullam corruptelæ suspicionem injiciat, cum multos ante annos, quam schisma hoc oriretur ac dissidium Ecclesiarum, exaratus appareret, neo ulla in eo raura vel depravatio vel manus adjectio deprehendetur. Addit illustrissimus cardinalis Bellarminus, lib. II *De Christo*, c. 25, additamentum illud codicis Latinorum esse debere in textu vel certe sensum illorum: « Dicit enim Basilius Spiritum esse secundum a Filio ordine et dignitate, non tamen natura: et probat, quia sicut Filius est secundus a Patre, quia ab illo habet esse, ita quoque Spiritus est secundus a Filio: ubi si non addatur, vel sub-intelligatur, quod est in nostris codicibus, videlicet Spiritum habere esse a Filio, sicut Filius habet esse a Patre, ratio Basilius nihil concludet, nec ullo modo probari poterit Spiritum sanctum esse secundum a Filio, ut Filius est secundus a Patre. »

Col. 655 A 3. *Sermo fortasse*. Ut interpretatio cum Græco textu conveniret Basiliensis editionis, additum est « fortasse, » et infra: « ut illud concedamus; » sed lectorem tamen admonemus utrumque abfuisse ab interpretatione Trapez., ac proinde, ut verisimile est, a codice ms: quo ille usus est, cum ante primam Basiliensem editionem hos libros verterit: deinde abfuisse quoque a Regio codice illud, θως, licet non absit alterum illud, θνα καὶ δλως συγχωρήσωμεν. denique in eo legebatur, non εἰ καὶ ὑποθέτηκε, sed εἰ καὶ ὑποθέτηκός, neque καὶ τὸ ἀκόλουθον ἐκεῖθεν, sed φύσεις ἀκόλουθοι, ἐκεῖθεν δῆλον. Observandum est præterea, in concilio Florentino ex libris Græcorum ita citari hunc locum p. 473, ut non πρόσδος, sed πρόσδος καὶ προσαγωγή legatur, hoc est, « aditus accessus-

que. » Item post συγχωρήσωμεν, non οὐκέτ' ἀντι- κέτως ὡς ἀλλοτρίως ὑπάρχον φύσεως, sed potius οὐχ δύμως ἔπειται καὶ ἀλλοτρίας εἶναι φύσεως: « non tam- men sequitur alienæ esse naturæ. » Qua varietate lectionum animadversa merito contendisse arbitra- bimur Joannem Provincialem in concilio Florentino particulam hanc, τὸν, « fortasse, » quæ in libris Græcorum additur, itemque illud Τίνα καὶ δλῶς συγχωρήσωμεν, magnam Basilio notam iuunere. Vult enim in hoc capite Basilius consequentiam re- sellere, qua utebatur Eunomius hoc modo: Etsi tertius est dignitate, non sequi tamen ut natura quo- que sit tertius Spiritus sanctus. Si ergo ita diceret, « tradit fortasse pietatis sermo, » mirum videretur, ipsum de eo dubitare, quod asseverare deberet ad confutandum Eunomium: nam per notiora debe- mus ea quæ minus sunt nota ostendere. Addit etiam eumdem in homilia *De spiritu sancto* asse- rere: Φανερῶς καὶ ἀποκεκαλυμμένως τὸ Ηνεῦμα λαμβάνει πάρα τοῦ Πτοῦ χωρὶς τίνος ἀμφιβολίας. « Manifeste propalamque Spiritum sanctum a Filio accipere citra ullam hæsitationem. » Tum ex aliis auctoris nostri locis ex hoc opere contra Eunomium desumptis hoc fidei dogma probat, quæ subinde cum occurrent indicabimus.

Col. 658 A. *Castrametab.* Trapezuntius scrips- rat, *Castrametatur*, ut in præsenti extulit Hieronymus ex Hebræo, *Circumdat angelus Domini in gyro timentes eum*, quasi esset Græce παρεμβάλλει: at editio Veneta omnium prima, et Basiliensis poste- rior Basilii habent, ut LXX, Psal. xxxiii, 8 παρ- εμβάλει Κύριος, *castrametabitur*, Beza vero perpe- ram, *Castrata metatus est*.

Ibid. A 10. *Angelorum.* Apud LXX legimus, κατὰ ἀριθμὸν ἄγγελων Θεοῦ, *iuxta numerum angelorum Dei*, et ita Novatianus, lib. *De trinitate*, et Rusinus, libro *De Symbolo*, et Hieronymus, lib. II in *Mi- chæzam*; *Origenes quoque homilia 28 in Numeros*, « *Filiorum Dei*, vel, ut in aliis exemplaribus legimus, *filiorum Israel*: » quam ob causam suspi- cantur quidam in quibusdam exemplaribus LXX interpretum ita scriptum fuisse, ut ex Hebræo Vul- gata Latina, *filiorum Israel*, nisi forte aliorum exemplariorum nomine ea Biblia intellexit Origenes, quæ communem Græcam editionem et mistam con- tinebant ex aliis interpretibus, cum constet Aquilam et Symmachum Græce edidisse ἀριθμὸν ὑμῶν Ἰσραὴλ. Beza quoque hic satis attentus non fuit, neq; vidit κατὰ ἀριθμὸν, scriptum fuisse, non καὶ ἀριθμὸν, vertit enim, *et numerum angelorum*. Potuit tamen, si attentior fuisse, illud etiam animadver- tere, hic confirmari dogma, quod cogente veritate confessus est scribens in cap. xviii Matth. 10, an- gelos hominibus peculiariter adhiberi custodes a Deo adversus Satanam et impuros spiritus, ut ex pluribus Veteris præsertim Testimenti testimoniis liquet: tametsi Calvinus hoc ut profanum et falsum commentum irridet, scribens in xv *Actorum* et in psalmum xc, et in dubium revocat lib. I *Institut.*,

A c. 44, et in Matth. xviii, 10, in *Harmonia Evangel.* Confirmat hoc ipsum Severus Catena Græca in Can- tica Scripturæ: Πᾶσι τοῖς ἔθνεσι διχμερισθεῖσιν Ἰσρα- θμους ἀγγέλους ἐπέστησεν, ἐκάστῳ πρὸς φυλακὴν ἀφορίσας ἔνα τινά. Καὶ γὰρ εἶναι αὐτοὺς πνεύματα λειτουργικὰ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομίαν σωτηρίας, πάλιν παρὰ τῶν θεοπνεύστων Γραμμάτων ἀκούομεν ἐπεὶ καὶ ἐκάστῳ δεδόσθαι πρὸς φυλακὴν ἄγγελον ἡ τῶν Εὐαγγελίων πιστοῦται φωνῇ. « *Omnibus gentibus divisis ange- los secundum eumdem numerum præfecit, attri- buens aliquem unicuique ad custodiam. Etenim esse ipsos spiritus ministros in ministerium missos propter eos qui hæreditatem salutis accepturi sunt, a Scripturis divinitus inspiratis audimus: quoniam etiam cuiilibet angelum ad custodiam datum fuisse Evangeliorum vox testatur.* »

B Ibid. 42. *Restitut mihi.* Ad verbum fuisse, stetit ex adverso mihi, et paulo post, καὶ αὐτὸν κατέλιπον, et ipsum reliqui cum principe regis (vel regni, ut in aliis libris legitur, βασιλεῖας) *Persarum*. Trape- zuntius Vulgatae Latinæ verba usurpavit, quod ne- cesse non fuit, cum prophetarum textus secun- dum LXX convertendus esset e Græco, seu potius ex S. Hieronymi commentario Italæ versionis textus consulendus, quod fecit Flaminius Nobilius, cum Romanam editionem adoraret. In Regio tamen H. tantum erat μετὰ τοῦ ἀρχοντος Περσῶν, et in Vul- gata *juxta regem Persarum*.

C Col. 659 B. *Ex attentione.* Immutavimus illa in- terpretis, « quæ ad obtemperandum, et diligenter, quæ commissa sunt, curandum, sanctificandum sunt. » Προσοχή enim aliud ονατ, aliud ὑπακοή. Beza vero, qui Trapezuntii versionem emendare inutilis esse laboris dixit, longius a mente auctoris discessit scribens. « *Spiritus ex eo quod Deo astant, et ex functionis sua ratione prædictos merito non dixeris natura sanctos esse.* » Homines quippe novæ reli- gionis præcones, qui negant incrementum gratiæ et sanctificationem mereri nos posse, sententiam Pa- trum non capiunt, cum sanctificari creaturas studio et attentione acquisita sanctitate concedunt, cuius- modi est ille nostri hujus auctoris quæst. 53 *Re- gular. brevior.*: Ἀγιασμὸς δὲ ἐστι τὸ ἀνακεῖσθαι τῷ ἀγίῳ Θεῷ ἐξ διοχλήρου καὶ διδαστήτως ἐν παντὶ κατρῷ διὰ φροντίδος καὶ σπουδῆς τῶν αὐτῷ ἀρεσκόν- των. Propterea pagina quoque sequenti ἀγιασμὸν, διθλον προκοπῆς καὶ εὐαρεστήσως esse dicit, quod interpres verterat, « ita comparata est, ut virtutis et divinæ dilectionis præmium sanctificatione ha- beat. »

D Ibid. C. *Quibus autem.* Interpretare clarius, « Qui- bus autem adventitia et aliunde contributa inest bo- nitas, ea mutabilis sunt naturæ. Neque enim Lucifer cecidisset, qui mane oriebatur, neque in terra, » etc. Isa. xiv, 12.

Ibid. D 5. *Quo pacto tertiaz.* Sic emendatum a nobis est ex Regio H. in Græco textu, cum in Basiliensi legeretur πῶς τρίτον; et in Stephanæa

quoque, ac Beza pejus interpretatus esset, « quo-
modo tertium est? » Existimavit corrigendum πῶς
τρίτον; quod et Veneta editio præ se fert, sed ita
vertendum erat, « quomodo tertius est? » nimi-
rum Spiritus sanctus. Major oscitantia fuit ejus,
nec tamen ab Herodoti patrono animadversa, cum
sequentem Jeremiæ locum interpretaretur, *Chris-
tus Dominus sub cuius umbrarum ala vivimus* :
nam et omisit illud οὐ εἴπαμεν, et ordinem in-
vertit verborum, ita dicens pro « sub umbra ala-
rum. » Quidam apud Jeremiam, Thren. iv, 20: Οὐ
εἴπαμεν, 'Εν τῇ σκιᾷ τῶν πτερύγων αὐτοῦ ζησό-
μεθα, sic Latine convertunt: *Cui diximus, Sub um-
bra alarum ejus vivemus. Sed scribendum potius*
fuisse ut est in Vulgata, *Cui diximus, In umbra
tua vivemus. In editione Romana rectius, De quo*
diximus, In umbra ejus vivemus. Sed Hebraismus
est in verbis LXX, in quo pronomen *ejus παρέλ-
χετ*, sicut psalm. cxliii, 15: *Beatus populus, cuius*
Dominus Deus ejus. Itaque Latina locutione, amoto
Hebraismo, dicendum esset, *Cujus diximus nos*
sub umbra alarum esse victuros. Sic Ambrosius,
in psalmum cxviii, *Sub cuius umbra, diximus, vivemus*. Sed vox πτερύγων abest ab Jeremiæ
textu, ascita ab auctore, cum ejus fortasse menti
observaretur illud psalmi lvi, 2: Καὶ ἐν τῇ σκιᾷ
τῶν πτερύγων οὐκ ἔλιπε, *Et in umbra alarum tua-
rum sperabo*; hoc est, in tegmine, sub protectione,
ut in psal. xvi, 8, 'Εν σκέπῃ τῶν πτερύγων σκε-
πάσεις με, *In tegmine alarum tuarum proleges me*.
Vulgata, *Sub umbra alarum tuarum. Et Isaia xlii, 2, In umbra manus suæ protexit me*: Υπὸ τὴν σκέ-
πην τῆς χειρὸς αὐτοῦ. *Sub protectione manus suæ*. Cæterum hunc locum passim de Christo Salva-
tore intelligent Patres, ut Irenæus, lib. iii *adversus
Hæreses*, cap. 11; Tertullianus iii in *Marcion.*, cap.
6; Eusebius Cæsar, *De demonstr. Evangel.* iv, cap.
24; Gregorius Nyss., *Contra Judæos*, et Ambros., vii
in Lucam, cap. 16.

Col. 663 B 10. *Hæc dicit Spir.* Annotandus fuit
locus Actor. apostol. cap. xxi, 11, ne quis forte,
qui in versionem Bezae inciderit, cæcum ducem se-
cutus erret; cuius subtilitas hic frustra fuit. Cum
enim se legisse non meminisset in Actis Agabum
hæc verba protulisse prophetando, *Hæc dicit Spi-
ritus sanctus: Virum cuius est zona hæc*, etc., ad
quem locum sine dubio spectant hæc verba Basili, i
mutilatum esse locum existimans, sic eum resti-
tuere conatus est: *Idcirco clamant prophetæ in Ve-
tere Testamento, Hæc dicit Dominus; in Novo autem*
apostoli, *Hæc dicit Spiritus sanctus*. Cornarius
etiam indicarat in margine Actor. xv, citari put-
tans illud apostolorum in concilio Hierosolym.,
Visum est Spiritui sancto et nobis: sed hoc ad pro-
bandam Spiritus divinitatem sufficit, quod nimirum
prophetæ donum distribuat, ut indicant prophetæ,
cum ex illius persona loquuntur. Vide librum v,
λεγόντων τῶν ἀποστόλων.

Ibid. C 2. *Si quid cum Deo.* Κοινωνεῖ τῷ Θεῷ τῷ

A Πνεῦμα. *Si quid arcani cum Deo commune habet*
*Spiritus, cum neque alienus ab eo sit, neque peregrin-
nus, profunda judiciorum ejus scrutari potest*
(I Cor. ii, 10).

Col. 666 A 14 *Utpote primum. Interpres edide-
rat, ut primus et major omnibus et solus talis uni-
geniti facturæ*: Cornarius nihil melius, et major
omnibus et solus talis unigeniti creatura. Atqui Eu-
nomius nolebat majorem Patre et Filio existimari
Spiritum: non igitur majorem omnibus, sed om-
nium maximum opus, vel omnium maximam crea-
turam. In verbis Basili, quæ sequuntur, debeat
verbū olxīv, quod ex codice Regio supplevimus,
« nec deitatem in nobis habitare videtur credere:»
quam ob causam postea citat ex Apostolo, *Spiritus*
Dei habitat in vobis (I Cor. iii, 16).

Col. 667 A 13. *Montium et inexpleti.* Atqui hoc
epiphætum terræ, non mari tribuit Basilius, quod
alioqui poeticum Plutarchus etiam usurpat: sed
non semper ἀπλετον sonat ἀπλιστον vel ἀχόρτε-
στον, « inexplibile, » quin potius alii, tanquam a
πελάζω deductum, ἀπρόστοτον accipiunt, ut Hes-
chius, et ἀπροσπλαστον, « inaccessum; » sed
simplicius est ἀπτιρον, « magnitudine immensum:»
scribe igitur, « immensæ terræ et infiniti maris. »
Cæterum in verbis Eunomii propositis interpres
legisse plura videtur, quam sunt in excusis Veneto
et Basiliensi libris, nimirum, ἀλλ' οὐκ ἀγνοντο;
ἰστιν, « sed non est ingenitus, » quod observavit
et in margine admonuit doctissimus Montacutius,
sed et a Regio queque ms. aberat. Paulo post
emendavimus ex H. et Steph. edit. προσπλεάζοντος,
expuncto in Basiliensi προσπλεονάζοντος, et in Ve-
neta προσπλεονάζοντες. « quo iis, quæ aspici pos-
sunt, admoto. »

Ibid. B 10. *Quid igitur.* Post verbum « oportet»
interrogationis nota collocanda est, ut in Græcis:
apud interpretem item immetavimus illud, « per
filium præbitum. » In ms. H. pro ζωοταῖον, scri-
ptum erat ζωοποιόν, « vivificum. » Ibid. « credi-
mus spectare » scripsimus, cum legeretur, « credi-
mus fieri, » quod Trapezuntius fortasse calamo
exarasset « ferri. » Ita sequenti pag. πρὸς τὴν ἴντ-
ρωπήσιν τοῦ Κυρίου φέρουσα. Trapezunt. « huma-
nitatem Domini concernens. » Cornarius dixit « ad
incarnationem Domini tendens. » S. Ambrosius,
Basilii vestigia relegens, ita locum Amos, iv, 13,
exponit lib. ii, cap. 7, *De Spiritu sancto*: « Nonne
evidenter dictorum testificatur series de istius crea-
tura mundi locutum prophetam? » Hausit ex Didymo,
lib. i *De Spiritu sancto*, quibus adde hæc ex Cy-
rilli Alexandr. commentario in Amos: Πνεῦμα δη-
σιν οὐχὶ τὸ Θεὸν καὶ ἄγιον (καὶ εἰ μαίνοντο τινες
τῶν τὰ δρῦα διαστρέφειν μεμελετηκότων), ἀλλὰ τοιτ
τὸ ἀριόν τε καὶ ἐγχόσμιον, « Spiritum nominat non
divinum et sanctum (tamestis quidam ita insanunt,
qui recta pervertere conantur), sed hunc acrum
et mundanum; » et Theodoret., in Comment.: Ός
τὸ μανὸν τοῦ ἀρίος καὶ τὸ χαῦνον εἰς τὸν φρικώδη

τῆς βροντῆς μεταβάλλει κτύπον, διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένων ἀνέμων τοῦτον ἀγχινῶν καὶ συστρέφων. « Qui aereum rarum ac mollem in sonitum horribilis tonitru convertit, ac ventis a se creatis hunc commovet atque concitat. » Τοῦτο videtur legisse interpres, non τοῦτον, quod ad aereum relevantum est, non ad tonitru.

Col. 670 C 5. *Contemptum esse.* 'Αθέτησιν aptius expressit Cornarius, « substantiæ reprobationem, » Th. Beza, « aboleri ipsius hypostasim; » potes etiam vertere, « abrogationem esse subsistentiæ, » hoc est, ideo rejici aut reprobari subsistentiam ejus, quod eum esse creaturam negetur. Postremo illa verba quæ sequuntur ἀξιωθῶμεν, aliquando censuimus interpretēm de suo adjecisse, quæ a Veneta et Basiliensibus editionibus aberant, et clausula potius alicujus popularis homiliae videntur, quam ἀντίρρητον λόγου: sed in Regio H. sunt reperta.

Col. 671 in titulo. 'Αντίρρητα. Hic titulus præfigebatur in Regio H. huic libro quarto, et omissis illis, tū φ., sequebatur: 'Αποπλι καὶ λύσεις. *Refutatio, sive quæstiones et solutiones ex Scripturis divinilis inspiratis, super iis, quæ obiiciuntur de Filio in Novo et Veteri Testamento.* Aberat autem a Veneta editione quartus hic et quintus liber; utrumque Regius manuscriptus agnoscit.

Col. 672 A 4. Λέγεται οὖν. *Coniunctio* οὖν aberat a ms. qui conspirat cum eo quo videtur usus interpres; et ex quo illud, φεῦδος, correximus, φεῦδως. Atque huic interpunctioni sic adaptari versio C poterit: « Si vero Filius natura Deus non est, sicut qui falso dī vocantur, dicitur et non est Deus. »

Ibid. 11. *Quod adoptione.* Hoc ita cum aliis duobus interpretibus efferri maluimus, quam positione. Paulus apostolus οὐθεσταν appellat, ut Ephesior. 1, 3, Προορίσας ἡμᾶς εἰς οὐθεσταν. Qui prædestinavimus in filiorum adoptionem.

Col. 674 A. *Vere imposita.* Τὰ ἀληθῶς ὄντα. Imo, quæ vere sunt nomina, note sunt essentiæ eorum rerum, quarum sunt nomina. Beza vocem οὐσίας prætermisit. Apud Cornarium perperam editum est, « quæ vero sunt nomina. »

Ibid. 6. *Sed quia incomparabilis.* Hic quoque lapsus cum Cornario communis est, ni fallor, Trapezuntio, quod τὸ ἀσύγχριτον vertit non « incomparabile, » sed « incomparabilis, » ad Patrem referendo: Beza autem proprius est error, quod τὸ μονογενές vertit « unigenitus. » Ut igitur ab utroque lapsu sibi caveat lector, ita scribet: « Si unigenitum esse generationis non est, sed ob id quod sit incomparabile, unigenitus etiam est Pater: est enim incomparabilis. »

Ibid. 9. Εἰ δὲ Μίδας. Corremus vitiosam lectio- nem Basil. δὲ Μίδας οὐδὲ ἀπλῶς, et illam manuscripti, εἰς Μίδας, secuti edit. Steph. Rursus in eodem articulo, pro δὲ Μίδας καὶ μονογενῆς ἐστι, scripsimus ex

A ms., καὶ Μίδας καὶ μονογενῆς, ut exigit ipsa interpretatio Trapezunt. et Bezae.

Ibid. B 2 *Deus enim nec cum ullo.* Immutavimus quod scripsérat Trapezunt, « Deus enim ad omnia et per omnia incomparabilis est. »

Ibid. B 14. *Quod in forma Dei.* Dilucidior alia interpretatio ex Steph. : « Illud in forma Dei, est in essentia Dei: neque enim aliud est forma, aliud essentia Dei. » Respicit enim locum Pauli, Philip-pens. 11, 6: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam.* Ab eadem mente illud est S. Athanasii hunc Apostoli versiculum exponentis lib. iv *contra Arianos*, p. 255: Οὐκ ἐκ μέρους δὲ ἡ τῆς θεότητος μορφὴ, ἀλλὰ τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος ἐστι τὸ εἶναι τοῦ Μίδου, καὶ δῆλος θεός ἐστιν δὲ Μίδας. « Non autem ex parte aliqua forma deitatis conficitur, sed ex integra deitate Patris essentia Filii consurgit, et solidus Deus est Filius: » sic illius loci restituenda est versio; et in *Orat. contra Sabellii gregales* p. 509: 'Αλλ' ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ θεός οὐκ ἔσται τῷ γεγενηθέστι κατὰ τὴν φύσιν, ὡς καὶ Παῦλος μαρτυρεῖ, τὰ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἔξηγούμενος. *Atqui si Deus ex Deo est, fieri nequit, quin ratione naturæ paria habeat cum genitore suo, ut et Paulus testatur, qui de iis quæ incarnationem præcesserunt, explanationem facit.*

Col. 675 A 7. *Quorum eadem.* Emendandus Græcus textus omnium editionum, ex ms. H., ut conveniat cum Trapezuntii interpretatione, ἐνέργεια δὲ Πατρὸς καὶ Μίδου μία. Unde et in loco *Ιωάννης* v, 19, præcedit nomen Patris, et sequitur illud Fili. Beza, licet in textu Græco Steph. non aliter legeretur atque in Basiliensi, scripsit tamen. « Quorum eadem est actio, eadem quoque est essentia. Patris autem et Filii οὐαί est actio. » Atqui ἐνέργεια dicit, non ἐνέργεια.

Ibid. C 10. Πρὸ τὸ καὶ ἀδνναμεῖν. Verterat idem, « Cum ad hoc etiam imbecillitas ipsi insit. » Hoc est, Si non potest generare, et deterioris conditionis est quam generans, « et præterea imbecilis. » In membro quod sequitur, pro μή ποτε legitur in ms. H., μή πω ἐγέννησε. Quo pacto et legisse Trapezuntium pīa se fert ejus versio, « etsi, nondum genuit; » Beza, « etsi nunquam genuit: » ex Stephan. et Basil. μή ποτε.

Ibid. C 13. *Et postea sine.* Scripsérat Trapezunt., « vel cum semel voluit, invitus in posterum est. » Cornarius, « vel cum semel voluerit, de cetero non vult. » 'Αβούλητος non semper passivam habet significationem, ut Suidas docet: 'Αβούλητον κακόν, ἀβέλητον, οὐ οὐδὲ τίς, καὶ ἀβούλητος, δὲ μὴ βουλόμενος. *Involuntarium* dicitur malum quod quis non vult, et ἀβούλητος, qui non vult: » exemplum ex hoc Basili loco suppetet.

Col. 678 A 12. *Cum nos asseramus.* Obscurior erat antea sententia auctoris, « Cum nos asseramus Patrem esse semper, necesse est etiam Filium esse semper. Illi dicunt ergo, quoniam. » Sed in locum Græcarum vocum δημιουργός et δημιουρ-

γία, si substituantur ex Cornarii interpretatione duæ istæ, « opifex et opificium, » potius quam « creator et creatura » vel « creatio • cum Beza vel Trapezuntio, dilucidior erit oratio, quod cum exemplis magis convenient ædificatoris et navicularii: neque enim illi domum aut navim creare dicuntur: at opifex ædificatorque mundi Deus est etiam Ciceroni, i De natura deorum.

Col. 678 B. *Omnipotens*. Hoc usitatius, quam « Omnitenens, » Trapezuntii: sic enim effert Græcam vocem πάντοχράτωρ auctor Italæ interpretationis, ex qua viri docti nobis restare putant eos sacrae Scripturæ libros, quos ex Hebræo minime verit S. Hieronymus, ut Sapientiæ vii, 25: Καὶ ἀπόδοσια τῆς τοῦ Παντοχράτορος δόξης. *Et emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei*. Adde quod Septuaginta Græca illa voce usi sunt ad exprimendam Hebræam ιτῶ, Sadai, quæ apud Hebræos unum ex decem Dei nominibus, uberrimum sonat, et eum cuius bonitas per universas creaturas permeat; propterea Job viii, 3, vertitur Ο πάντα ποιήσας. *Qui omnia fecit*; Vulgata, *Omnipotens subvertit*. Idem, cap. xxi, 25: Ἐστιν οὖν σου δ Παντοχράτωρ βοηθός. *Erit igitur Omnipotens auxiliator tuus*. Σαβαὼθ autem jungi solet cum dictionibus Κύριος, vel Θεός, ut dicatur Κύριος Σαβαὼθ, « Dominus exercituum, » vel *Deus exercituum*, I Reg. 1, 3: Καὶ θύειν τῷ Θεῷ Σαβαὼθ. *Et sacrificare Deo exercituum*. Isaïe 1, 9: Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπε. *Nisi Dominus exercituum reliquisset*.

Ibid. B 11. *Rursus interrogant*. Hic quoque dilucidorem, opinor, substituimus versionem ejectis illis verbis, « an cum sit natus est Filius, an cum non sit, » et in iis quæ sequuntur alia emendata: sed et majusculis litteris illa efferenda fuerunt, « Aliquando et In tempore, et Cum esset: » hoc est, « Non audent dicere, An aliquando, » vel « In tempore sit natus vel genitus. »

Ibid. C. 12. *Et qui cum*. Distinximus hæc duo loca ante confusa in unum: alter enim est Hebræorum, 1, 3. *Qui cum sit splendor*: alter Philippens. ii, 6, καὶ δε ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, quod perperam Beza, *Qui cum sit in forma Dei*: nam et ipse in textu Epistolæ ad Philippenses et in Notis suis fedidit Latine, *Qui cum esset in forma Dei*.

Col. 679 A 3. *Homo enim altero*. Hæc obscure admodum sic ediderat interpres, « homo enim homine magis non dicitur: bonus autem bono, et justus justo. » Hæc nimirum est, quod dicunt philosophi, Substantia non suscipit magis et minus, sed qualitas: unde Aristoteles in *Categ.*: Οὐκ ἐπιδέχετο ή οὐσία τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἄπειτο. Postremo c. ix, ex ms. et Stephan. ἀρχέμενον scripsimus pro ἀρχέμενον, « quod incepit esse, non cessare. »

Ibid. C 13. *Ipsi*. Truncata erat hæc sententia, cum legeretur antea, « quoniam et ipsi jubetur: coactus et nolens ministrat: » sed et illud εἴγε καὶ

Α ἐπιτάσσεται, melius verbis Cornarii exprimetur, « siquidem ipsi jubetur. »

Col. 682 C 4. *Et omnia ex opposito*. Interpres scripserat, « et quandocunque ex opposito inter se dividuntur: etiam innascibilitas nascibilitati contraria est. Quare si modus subsistentiæ innascibilitas non est, sed substantia, Pater Filio secundum substantiam contrarius erit. » Porro ad oram loci illius, *Dominus nomen tibi*, notarat Cornarius, psalm. lxxxii, cuius in versu 19 legimus: Καὶ γρῖθωσαν, δτι ὄνομά σοι Κύριος. *Et cognoscant, quia nomen tibi Dominus*, ubi Hebraice est τὸ αὐτογράμματον. Quod autem hoc capite demonstrat Basilius τὸ ἀγέννητον, ingenitum vel innascibilitatem non significare substantiam vel essentiam, sed modum essentiae, vel modum existendi personæ, admittunt etiam alii Patres, quos profert noster Gabriel Vasques, *Disputat* 137 in 1 partem S. Thomæ, ut Cyrilus, lib. i *Thesauri*, cap. 4, cuius hic titulus est: Ἀπολογία αὐτολεξίᾳ, δτι μὴ τὸ ἀγέννητον οὐσία, μόνον δὲ τοῦ μὴ γεγονέναι τὸν θεὸν σημαντικόν, « *Quod ingenitum substantia non est, sed solummodo Deus non esse genitum significat*; et cap. 3 ejusdem libri: Οὐκ ἔχει τὸ ἀγέννητον οὐσία. ἀλλὰ τοῦ μὴ τοιωδεῖ εἶναι τὴν οὐσίαν σημαντικόν. » *Non esse igitur ingenitum substantiam, sed substantiam non esse tali modo significat*; et Gregorius Nyssenus lib. xii *adversus Eunomium*, p. 304: *Εἰ τὸ ἀγέννητον ὄνομά φασι τὴν οὐσίαν σημαντικόν, καὶ μὴ τὸ ἄνευ αἰτίας τὸν ὑπόστασιν ἔχειν, ποιῶ ὄντας τὸ ἄνευ αἰτίας εἶναι τὸν Πατέρα συστήσουσα*; « *Si nomen hoc ingenitum substantiam aiunt significare, et non absque causa Patrem substantiam habere, quo nomine Patrem absque causa esse constituent?* »

Col. 683 B 5. *Sei ipsum substantia*. Αὐτούσια scripsit typographus, dubitante fortasse correctore, num Basilius potius edidisset αὐτούσια, quomodo et in Stephanæa legebatur, et Beza vertebat: « *Si ingenitus non est essentia nomen, sed ipsum est essentia*: » Basiliensis et Regius H., ἀλλ' αὐτὸ οὐσία, « *sed ipsum substantia est*: » et ita quoque Trapezuntius. Sequebatur apud eumdem interpres, « *cum et Filius substantia sit, et ipse ingenitus substantia est, et omnis substantia ingenita est*; » sed cum in Basiliensi, Steph. et ms. H. scripsit sit, ἀγέννητος καὶ δ Ρίος, merito immutavimus, « *ingenitus etiam erit Filius*. »

Col. 687 C 3. *Si quid enim*. In ms. Reg. scriptum offendimus δεκτικὸν καὶ ἀνθρώπου τοῦτο. έδον δὲ ἀνθρώπου, quamobrem addita est particula καὶ priori loco, cum abesset a Basiliensi: verum ex Stephanæa potius ita restituendus est textus Græcus: *E*πι τι γὰρ ζῶν λογικὸν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστῆμης δεκτικὸν, ἀνθρώπου τοῦτο, καὶ τοῦτο ἀνθρώπος. « *Nam si quid est animal rationis particeps, mortale, intelligentia et scientia capax, homo illud est, et illud est homo*. » Porphyrius cap. 3 τῆς Εἰσαγωγῆς hac definitione hominis

contentus fuit, ζῶν λογικὸν θνητὸν δὲ ἀνθρώπος, « animal rationis particeps mortale, homo. » Rationis particeps cum dicitur, ab animalibus brutis, cum vero mortale, ab angelis eum distingui docet.

Col. 689 A 12. Ἡντα πατέ. Vitiosam lectionem sic expressit Cornarius, « Erat ergo humilius, quam ut Patri conveniret, creare ea, quae a Filio facta sunt, » sed emendanda est ex Regio H. οὐκ Ἡρά οὐν ταπεινότερον, vel ex Stephan. p. 399, οὐκ Ἡρά ταπεινότ., « Non est igitur humilius aliquid, quam ut Patri conveniat, creare quae sunt a Filio. » Quod sequitur, οὐ γάρ ήν ποτε ἀσφορος, immutavimus ita versum (« non enim erat, quando erat insipiens. »)

Col. 691 A 5. *Quare videtur.* Interpres edidit: « Quare videtur de similitudine ac identitate ipsorum in omnibus similique substantia, non de creatura ea verba dixisse. » Quid sit ἀπαράλλακτος οὐσία, et quomodo Latine a Patribus exprimatur, docet in suis in *Gregorium Nazianzenum* scholiis doctissimus Bilius, qui et apud illum, p. 682, verlit, orat. 42, ἡ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, οὐ τοῦ Πατρὸς δρός καὶ λόγος, « illa per omnia similis imago, ille Patris terminus et ratio : » itaque illud Athanasii, disputat. 2 *contra Arianos*, p. 155, καὶ ἀπαράλλακτον ἔσχει εἰκὼν, sic interpretari potes, « habuitque per omnia similem sui imaginem : » ut in eodem libro dixit p. 151, καὶ δύοις ἔστι κατὰ πάντα τοῦ Πατρός, « similiisque per omnia Patri. » Nec satis exprimunt vim dictionis, qui « non dissimilem, » vel « incommutabilem » vertunt; excedunt autem, qui « identitatem » hic addunt.

Ibid. B 7. *Si imago.* Corrigendum in Græco ex ms. H. καθοτοῦντος sed aliter distinctionem adhuc buerat Trapezuntii codex, cum quo etiam Stephanii editio consentit, εἰ εἰκὼν πάντως δύοις καθοτοῦντος, καὶ δὲ ίδιος δύοις εἰκὼν. « Si omnino imago est in quovis similis, et Filius est imago. » Emedavimus ex eadem et ex ms. κατὰ οὐδὲν δύοις, et κατὰ πάντα δύοις. sed in capitulo sequenti mendose in Stephan. et Basiliensi fuit βλέπων et ἀκούων, pro βλέπον et ἀκούον ut suggerit H. ms. qui rursus perperam habuit βλέπει, pro βλέψει unde Trapezuntius, « ut corpus cernet, et ut corpus audiet, (ut ἐνεργήσει,) operabitur. »

Col. 694 C 8. *Se diabolum.* Expunximus obscuram versionem, « latent diabolum colentes et non Filium Dei. » Porro hunc locum Jobi xl, 14, de principe dæmonum quosdam intellexisse constat ex Olympiodoro in Catena Nicetæ: Οἱ μὲν φασιν, δὲ πρῶτον τοῦτον ἔκτισεν δὲ Θεός· οἱ δὲ φεύγοντες εἰπεῖν, δὲ πρῶτον ποιῆμα τοῦ Θεοῦ τὴν τροπὴν ὑπέμεινε, φασὶν, δὲ οὐ πρῶτος μὴ γέγονε, τὴν πρώτην δὲ ἀρχὴν παρὰ ἀγγέλοις εἰχεν, εἰς τῶν πρώτων ἀρχόντων τυγχάνων, κατὰ τὸ, Καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε· « Quidam aiunt hunc primum a Deo creatum esse; alii vero, cum dicere reformati primam a Deo conditam creatu-

A ram mutationem passam esse, primum illum ortum esse negant: eidem tamen angelorum principatum delatum esse concedunt, qui unus e primis principibus esset, a quo nec illud dissidet: *Et sicut unus de principibus caditis* (Psal. lxxxi). « Idem Hieronymus *adversus Jovinianum* de Lucifero tradit et ejus casu. S. Augustinus lib. iii *De Genesi ad litteram*, cap. 10, meminit quorumdam, qui ita sentiebant, nec illos notat aut carpit. Gregorius Magnus, homil. 34 *De centum oribus*, quem sequitur S. Thomas, i p., quæst. 63, artic. 7, nec tamen alteram opinionem damnari vult, quæ est Damasceni lib. ii *De fide orthodoxa*, cap. 4, ex inferioribus nimis ordinibus suis angelos qui lapsi sunt. Sane quidem locum illum Jobi historicō sensu malunt alii de animali quodam terrestri, vel de serpente in humeribus locis degente intelligere, nihilque de principe dæmonum qui cederunt, ex Scriptura certo colligi posse, ut pluribus probat noster Gabriel Vasques in illam S. Thomæ 63 quæstionem.

Col. 695 C 8. *Cum sperassent.* Aliud est pœnitentiam agere, aliud resipiscere, aut vitam mutare, quamobrem delevimus illud Trapezunt., « cum speramus pœnitentia posse salvi. »

Col. 699 B 8. *Et creatrix.* Ms. H., καὶ ἡ ἀκτιοτος θεότης, « et increata divinitas : » at Stephan. et Beza κτίστης, « et creatrix deitas, » tametsi fortasse legit Trapezuntius κτίστις θεότης. Paulus post ex eadem edit. Stephan. correctum est ἡ τὸ πιστεύειν « quandoquidem credere nos in eum, vel simul cum eo, vel ante ipsum inveniretur. » Beza perperam πρό vertit « πιστεύειν, » et ήμαζ omisit.

Col. 702 A 15. *ipsam retebat.* Truncata hæc fuerant Latine conversa ab interprete, quasi deessent ista, αὐτὴν ήτει. Οὐ γάρ διὰ δὲ εἰχει λαβεῖν ἐπείχεται, quæ omnes editiones et mss. exhibent. Rursum in fine capituli hujus vocem οἰκονομίαν omiserat. De Photino Epiphanius, hæresi 74, qui in concilio Sardicensi eum damnatum asserit, hoc est circa annum Christi 347: Φάσκει ὅπαρχης τὸν Χριστὸν μὴ εἶναι, ἀπὸ δὲ Μαρίας, καὶ δεύτερο αὐτὸν ὑπάρχειν, ἔχεται, φησι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτὴν, καὶ ἐγεννήθη ἐκ Πνεύματος ἄγιου. « Asserit ab initio Christum non esse, verum a Maria, et hucusque ipsum existere, ex quo Spiritus sanctus, inquit, supervenit in ipsam, et genitus est ex Spiritu sancto. »

Col. 703 A 13. *Creavi.* Ita Cornarius et Beza, rectius quam Trapezuntius, *Possedi hominem*, ut est in Vulgata ex Hebræo, quasi legisset ἀκτιοτονημην, prout ediderunt etiam LXX, Genesis xli. Regin. H. habet ἀκτιοτονημην, et ita certum est edi voluisse Basiliū, quod existimaret ita scriptum a LXX. Nam ἀκτιοτονημην, a præsenti κτίσματι, possideo sonat, non crevi: neque est in usu apud profanos Græcos autores κτίσματι, ut significet crevi, vel condio. Scriptura quoque verbo κτίσει activo utitur tantum, ut Sap. ii, 23: Θεὸς ἔκτισε τὸν

ac naturalem imaginem Dei et Christi Spiritum, » satis indicat Spiritum habere esse a Patre et Filio: non enim est vera et naturalis imago, quæ non producitur ab exemplari.

Col. 728 A 4. Τῆς δμοιστητος τῆς θείας. Has tres lineas, quæ in Basiliensi desiderabantur, ex H. addidimus, quas et interpres agnoscit.

Ibid. B 2. Αιχμένουσαν. In Regio erat H., διὰ θεότητος εἰς αἰῶνα μένουσιν « per Divinitatem in sæculum permanentem : » et ἐπαναλαβεῖν, pro ἀναλαβεῖν.

Col. 732 A 6. Διὰ τοῦτο καὶ θεοῦ. Utitur his verbis, et iis quæ in titulo sunthujus capititis, idem cardinalis Bellarminus loco jam citato, ut procedere a Filio Spiritum probet. Quomodo enim dici potest sic se habere Spiritum ad Filium, sicut se habet Filius ad Patrem, si Filius quidem a Patre procedit, Spiritus autem sanctus a Filio non procedit? aut quomodo Spiritus est verbum Filii, si ab ipso non procedit?

Ibid. B. Διὰ τί μὴ τὸ Ηνεῦμα. Eodem modo quantum hunc locum profert in eodem capite lib. II *De Christo*, in quo docet Basilius Spiritum ex Deo esse per Filium, sed non dici Filium Filii, ne suspicemur Trinitatem in infinitum multiplicari. Nam si Spiritus diceretur filius Filii, consequens videatur, ut etiam aliud filium haberet ipse, et sic deinceps.

Col. 731 C 13. *Curiose*. Περιεργάζεσθαι vertit Trapezunt. « variis curis versare, » quod propriè ssnat, *curiose scrutari*, et θέσει γενέσθαι, « positione factos, » cum postea *meminerit* τῶν υἱοθετουμένων, « adoptivorum; » ideoque « adoptione factos » dici maluimus.

Col. 735 A 5. *Tu vero similiter*. In concilio Florentino, sessione 18, p. 440 editionis Romanæ, tom. IV *Concilior.*, profertur et diligenter exutitur hic locus, ab his verbis usque ad illa μόρφωσιν κτίσσως, « formationem creaturæ. » Cum enim Marcus Ephesius pro Græcis disputans dixisset: Ο μέγας Βασιλεὺς ἐν τοῖς πρὸς Εὐόνυμον ἀντιβρήτηκοις περὶ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς προδόου τοῦ ἀγίου Πνεύματος τὸν λόγιον ποιούμενος τοιάδε φησι: Γεννῆτε θεός οὐχ ὡς ἀνθρωπος. Εἰ τοίνυν τὸ Ηνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἀκούοντες, νοοῦμεν ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἡδη καθαρῶς ἀπεφήνατο ἐκ μόνης τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἐξ ἄλλης τινὸς ὑποστάσεως εἶναι τὸ Ηνεῦμα τὸ ἀγιον. « Basilius Magnus in sermonibus, quibus Eu-nomium confutavit, loquens de productione sancti Spiritus ex Patre, his utitur verbis: Generat Deus non ut homo, vere tamen generat. Si ergo Spiritum ex ipso audientes, intelligimus ex ejus subsistentia perspicue jam Basilius pronuntiavit ex sola Patris hypostasi, et non ex alia quadam hypostasi esse Spiritum sanctum: » respondit Joannes Provincialis, qui Latinorum partes tuebatur: Εν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ ἐπείγεται ὅτι μέγας Βασιλεὺς δεῖξαι τὸ Ηνεῦμα τὸ ἀγιον εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ οὐχ ἐτέρωθεν,

A ἦγουν ἐξ ἐτέρως οὐσίας ἐπειδή περ ἐκεῖνοι ἐπῆγον λέγοντες τὸ Ηνεῦμα κτίσμα. « In hoc capite Magnus Basilius conatur ostendere Spiritum sanctum ex Patre esse et non aliunde, hoc est ex alia substantia: ideo quod inferebant heretici Spiritum esse creaturam. » Cum igitur mens Basilii fuerit hæc, ut Spiritus sanctus non sit aliena natura, sed ejus quam habet Pater, et Spiritum sanctum non intelligi a Patre esse nisi a substantia Patris et Filii: ex eo concluditur substantiam esse, quæ producit Spiritum sanctum: ac proinde a Filio quoque procedere, cum Patris et Filii sit una substantia. Plura ad hujus loci illustrationem illinc peti poterunt; nos solas variantes lectiones persæquemur. Nam illud, καὶ δέται μὴ γένησις ἡ τοῦ Ηνεύματος, sic refertur illuc: « Επειδὴ ἡ ἐκπόρευσις τοῦ Ηνεύματος τοῦ θεοῦ γένησις οὐχ ἐκλήθη. » et illud, Καὶ περιφρονῶν τὸν ἀνθρωπίνων παραδειγμ., ita scribitur, καὶ παραδειγμασιν ἀνθρωπίνοις ἀφορῶν ἀνατρέπεις τὰ ἐξ αὐτῶν συνιστάμενα θεῖα δόγματα. Unde constat addendum participium συνιστάμενα textui Basili, quod agnoscuisse videtur interpres cum ait, « quæ ex ipsis intelliguntur divina dogmata; » interpres concilii dixit, « quæ per illa cognoscuntur: » et illud, καὶ δέχεσθαι σὺν εὐσεβείᾳ, concilii textus, καὶ τὸ λεγόμενον προσδέχεσθαι μετ' εὐσεβείᾳ καὶ οὐκ ἀνοητάτα κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐπιχειρεῖν. et interpres ejus, « et non contra pietatem insulsiissimis uti argumentis: » quibus verbis confirmatur lectio Regii codicis H. καὶ μὴ μωρότατα τὰ τῆς εὐσεβείας σοφίζεσθαι. Rursus, καὶ τὸ γένημα ἐξ αὐτοῦ ἐκφαίνεται. C

Col. 738 A 4. *Quasi humano*. Hanc periodum in duas divisat interpres, et sensum auctoris obecurrat: « Quasi enim proferebatur humana locutione ut per figuram humanam exponatur per ipsum factam esse creaturam. » Quæ sequuntur usque ad finem capititis, decurtata erant in editione Basiliensi hoc modo: « Εστι τὸ Ηνεῦμα δεῖ καὶ πρὸν γραμμῆς ὑπὸ Μωσέως ἐπιφέρεσθαι αὐτὸν ἐπάνω τοῦ ὅδατος γινόμενον ἐκφυσηθῆναι αὐτὸν εἰς ζωοποίησιν. Cornarius ad hanc lectionem suam versionem conformarat: « Est et Spiritus semper, etiam antequam scriberetur a Mose terri ipsum super aquas, et exsufflatum ipsum esse ad vivificationem: » sed Regii codicis lectio nem antiquior Trapezuntii versio confirmat.

Col. 739 C 2. *Discentibus apostol*. Hæc perperam versa sensum auctoris interverterant: « Apostolis ipsis gloriam tribuentibus, hæc dicit Spiritum sanctus. » Quanquam hæc Agabi prophetæ sunt verba Actorum xxi, 11. Sed hæc confirmant correctionem nostram, qua temerariam interpretationem Bezae castigavimus supra, libro II. Paulo post, οὐ συντάσσοντες Trapezuntius « non coordinantes » verterat, pro « componentes, comparantes, » ut II Corinth. x, 12: Οὐ γάρ τοι μῶμεν συγχρίναι ἐντοῦς τοις. Non enim audemus comparare nos quibusdam. Ibi-dem χειραγωγούμενοι ex mis. correxiimus, « duci, »

suggerebat idem mss. H. Reg. έτέρῳ δρέγειν. Illud autem, ἀπαθνατίζομένων, emendavimus ex eodem. cum antea esset ἀπαθνατίζομένων. Quo verbo usus est etiam Herodotus, lib. iv, et quos Getas ille dicit ἀθνατίζοντας Arrianus ἀπαθνατίζοντας vocat, id est, qui immortalitye donant, et indeorum numerum referunt. Usus est et Philo *De vita Mosis*, ἀθανατίζεται παρὰ Θεῷ « immortalitye perficitur apud Deum. » Idem verbum etiam restituendum censeo S. Gregorio Nysseno, Basilii fratri, in libro Catechetico, cap. 37, pag. 534, et locum ita corrigendum: Καθάπερ γάρ μικρὰ ζύμη δλον τὸ φύραμα πρὸς ἐκατῆν συνεξομοιοῦ, οὕτω τὸ ἀθανατισθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σῶμα ἐν τῷ ἡμετέρῳ γενόμενον, δλον πρὸς ἐκατὸ μεταποίει καὶ μετατίθειν. « Nam quemadmodum parum fermenti sibi totam conspersionem assimilat: ita corpus nostrum a Deo redditum immortale cum fuerit intra nostrum, totum in se transmutat et transfert. » Alioqui non quadraret comparatio, si θανατισθέν, « morte affectum » diceretur illud corpus, quod postea τὸ ἀθανατον σῶμα immortale corpus appellatur, ut immortalityem corpori humano importiat. Et in fine capitinis post illa verba, οὐκ ἄρα κτίσμα τὸ Πνεῦμα, subjiciebat ms. H., καὶ δοξα μίλια καὶ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν δελέκυστης ἄγλας καὶ μυκαλας Τριάδος, « Et quæcumque unam eamdem esse operationem sancta et beatae Trinitatis ostendunt; » sed hæc meo iudicio non sunt hujus loci vel disputationis.

Col. 714 C 10. *Et deficient.* Hoc a nobis adjectum est ex ms. H. καὶ ἐκλείψουσι, et psalm. ciii, 30, et scriptum *Emilie*, non *Emille*, licet in quibusdam libris Vulgate Latinæ ita legeretur olim, sed LXX ἐξαποστελεῖς ediderunt, et S. Hieronymus ex Hebræo *Emilie*.

Col. 716 D 2. *Σημεῖων.* Hæc verba σημεῖων καὶ λαμάτων τὸ ἐν τῷ addita sunt per ep̄orem textui Basiliensis editionis ex variis lectionibus Regii codicis: idcirco delenda: nisi malis retinere τὸ σημεῖων, ita legendo, χαρισμάτων, τὸ σημεῖων ἐστὶ καὶ τῶν λαμάτων, τὸ ἐν τῷ, καὶ οὐχὶ τὰ δλα. Sed quia unum quoddam ex divisione donorum est donum miraculorum, et est donum sanationum, unum quoddam, et non universa.

Col. 722 C 10. *Dicit enim in proprio.* Hæc omisso fuerant ab interprete: tantum enim ediderat: « præbuisse prophetæ, quoniam dicit Isaías de ipsis, *Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum.* » Atque ita quidem hæc scripta reperiuntur Joannis xii, 40, apud auctorem Vulgate Latinæ, cuius amat usurpare verba Trapezuntius, ut præcedenti pag. 299, quasi nix dealbabuntur et ut lana alba erunt, ediderat Isaías 1, 1: sed quoniam ex Hebræo non ex Græco vertit auctor Vulgate, interpretatio potius LXX exhibenda est vel Græci textus Novi Testamenti, vel etiam textus auctoris, qui Evangelium mutatis verbis citat, ut hoc loco Basilius, ne censores potius et correctores, quam interpretes agere videamur. Ac Joannis quidem xii

A sic effertur Isaías locus: Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς δρθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν χαρδίαν, ἵνα μὴ ἴδωσιν. *Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant;* Matthæi vero xiii, 14, et Actorum xxviii, 27, eadem citantur, ut apud prophetam Isaiam xi, 9, efficeruntur: Ἐπαχύνθη γάρ ἡ χαρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοὺς δρθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμψαν. *Incrassatum est cor populi hujus, et oculos suos clauerunt:* at Basilius dixit τετύφλωται οἱ δρθαλμοὶ, καὶ πεπώρωται ἡ παρδία et verba, quibus est usus evangelista, passivo genere extulit ut LXX apud prophetam extulerant ἐπαχύνθη: puod sine dubio impune non tulisset, si Notas in eum scripsisset Beza, qui librum hunc quintum interpretatione sua dignatus non est, et immerito tamen vellicat auctorem Vulgatæ Latinæ more suo, quod apud Joannem πεπώρωκε τὴν χαρδίαν Latine reddiderit *excæcavit*, πώρωσιν et πήρωσιν suo more confundens, quod plane falsum est; vertit enim, *induravit cor eorum*: neque tamen errasset, si ita vertisset, ut Marci iii, 5, ἐπὶ πωρώσῃ, *super cæcitate*, cum, ut eum docere potuit *Thesauri Græci* auctor; πωρός Suidæ sit τυφλός, cæcus et πωρώσ, excæco, πώρωσις, τύφλωσις, excæcatio; quam ob causam Erasmus quoque apud evangelistas et Paulum edidit ἐπώρωσιν *excæcavit*, licet alii *obduravit* malint vertere, quod πωρός callum et duritatem sonet, unde et πωροῦ indurare: utraqne voce animi obstinati pertinacia et hebetis inscitia designatur.

Col. 724 A 8. *Εἰκόνα.* Emendavimus titulum ex ms. H., cum antea in Basiliensiæ, legeretur τὰ καὶ τὴν εἰκόνα, τοῦτο δὲ διὰ τοῦ προδότος γινόμενα: et in textu capitinis expunimus Παύλου δὲ εἰκών, scripsimusque πάντας δὲ τὴν εἰκών, et apud interpretem, » *Omnino autem*, » pro « *Omnium autem*. »

Col. 726 B 3. *Cum inhabitacionem.* Interpres novam periodum inchoarat, cum nondum conclusio argumenti esset illata, hoc pacto: « *Christus in nobis..... Hæc igitur cum dicat, Spiritus inhabitacionem Christi habitacionem esse affirmet.* » Ac licet in Græco videatur aliquid deesse etiam in ms. H., utpote repetitio vocis ἐνοίκησιν, non dubitavit tamen ita vertere Cornarius: *quibus verbis Spiritus inhabitacionem Christi habitacionem pronuntiat.*

Ibid. B 10. *Sed et imago.* Hujus etiam capitinis initium mutilatum expisserat interpres, quod subjiciemus, ne quis in deterius immutatam interpretationem queratur: « *Et imago vera non ex imagine vera sicut nos: propterea assimilat ad imaginem, et efficit, non efficitur, et unctio est, et non inungitur.* » Rursus emendavimus infra, « *per alienum a deitate, » cum esset antea « per alienam deitatem.* » Porro citatur hujus capitinis titulus ab illustriss. cardinali Bellarmino, lib. ii, cap. 25, *De Christo* ut probetur divinitas Spiritus sancti, ejusque a Patre Filioque processio: cum enim dicat hic titulus, δτι εἰκών ἀληθής καὶ φυσική Θεοῦ καὶ Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα: « *veram esse*

Ibi obviaverunt sibi cervi, et viderunt facies suas: unus ex ipsis non periit. Ἀπώλετο legunt, non ὄπελειφθη. Vulgata vero aliud præ se fert: *Illuc congregati sunt mihi alter ad alterum.* Ille autem alter ex eodem propheta locus est Isa lvii, 16. *Omnem platum, non statum, scripsi, πνοὴν πᾶσαν.* Tertius est Jobi xxxii, 8, ubi legimus πνεῦμα ἔστιν ἐν βροτοῖς, non ἐν βρονταῖς, *in hominibus, non in tonitruis*, ut scripserat Trapezuntius, *et fatus autem omnitementis, qui me docet.* Symmachus etiam verit ex Hebreo: "Οὐτως δὲ πνεῦμα θεοῦ ἔστιν ἐν ἀνθρώποις. Vere autem spiritus Dei est in hominibus: nec aliter Vulgata ex Hebreo, in quo vox Θεοῦ accipi non potest pro tonitruo; est ergo mendum librarii, qui pro βροτοῖς scripsit βρονταῖς.

Col. 766 B 13. *Non quod disceret.* Vitio præli ante legebatur, « et quid loquar non dices: » cum scripsisset fortassis interpres, « non discens, οὐ μανθάνων. at in Regio H quæ sequuntur ita effebantur: Τοῦτο γὰρ οὐ καμαθοῦς καὶ ἀτελοῦς. » Nam id esset ignari et imperfecti. »

Col. 768 C. Εὐθυμεῖσθω. Quæ sequuntur ad finem usque libri quinti *Contra Eunomium*, et constituant caput decimum septimum, in Basiliensi Graeca editione posteriori desiderabantur: sed in alium locum translata separata homiliam efficiebant: Περὶ τοῦ Πνεύματος ἀγίου, « *De Spiritu sancto*, » et in editione Latina Parisiensi an. 1603, p. 223. « *Cogitet omnis anima;* » at in codice Regio ultimum caput libri v, cum hoc titulo, Περὶ Πνεύματος. Trapezuntius quoque subjiciebat istud cæteris, et legebatur in apographo suo εὐθυμεῖσθω, prout erat in H., sed alter interpres legit ἐνθυμεῖσθω. « *Cogitet omnis anima;* an tales habebat oculos: » sic nimirum ait postea, σκοπεῖτω διάνοια, « *mens consideret,* » καὶ νοεῖτω τὰ πάντα πληρούμενα, « *cogitet omnia spiritu Dei referta esse.* »

Ibid. C. 5. *Si quæris.* Locus est Isaiae xxi, 12: *Si quæras, quare: ubi Vulgata Latina, Si quæritis, quærite: convertimini, venite.* Cæterum in ms. Regio erat, Ολεῖς δὲ τότε, δὲ μετὰ πίστεως ζητεῖς. « *Tunc autem habitas, quando cum fide quæris.* »

Col. 770 A 12. *Reliquisque.* Hæc inserta sunt verbis Trapezuntii, quæ et Regius codex agnoscit, et alter interpres, « *hæresi et reliquis incantantium ac illicientium muliercularum voluptibus.* » D

A Col. 770 C 8. *Sicut enim.* In ms. H φωτίσασαι νέφος legebatur, minus recte: sed et interpres paucum obscurius dixerat: « *Sicut solis radii nubem illuminantes, et ipsam splendere facientes, auriformem ipsi faciem præbentes.* »

Col. 772 B 10. Οὐ χωρίζεται. Emendavimus in Basiliens. οὐχ δρίζεται perperam antea scriptum pro oὐ χωρίζεται, « *hæc ab illo non separatur, »* ut recte Trapezuntius: alter interpres homiliæ separatae mendosam lectionem secutus « *hanc in illo non circumscribit;* » at Cornarius mendum animadvertisit, et dixit, « *non segregatur ab ipso.* »

Ibid. C 14. *Nihil in se.* Cittatur hic locus a Bessarione Nicæno in oratione dogmatica, edita in concilio Florentino, sessione 20, p. 532, πεφηνέναι ut probetur « *manifestari* » τὸ εἶναι καὶ τὸ διάρχειν δηκοῦν significare esse et æternam subsistentiam et generationem Filii, quandoquidem de Spiritu et æterna ejus processione dicitur, dicente beato Basilio de Spiritu sancto ἐπὶ τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς διαπρτικῆς αὐτοῦ προόδου, quod reperitur in hoc loco, τὸ Πνεῦμα οὐδὲν ἔχον ἔστιν ἐπίκτητον ἐν ἐντῷ ἀλλ' ἀδίως πάντα ἔχει: « *Nil adventitium in se habet, sed æternaliter omnia habet tanquam Spiritus Dei et ex eo manifestatus.* » Hoc melius exprimit τὸ πεφηνός quam Trapezunt., « *existens,* » vel alter interpres homiliæ, « *et ex Deo prodiens:* » unde concludit Bessarion, quod dixit Gregorius Nyssenus, ὃς δι' Υἱοῦ πέφηνε τοῖς ἀνθρώποις, « *quod Spiritus per Filium sit manifestatus, eum hominibus notificatum esse temporaliter,* » τὸ δι' Υἱοῦ ἀνθρώποις γνωσθῆναι ἐν χρόνῳ καὶ δι' Υἱοῦ τὴν ἀπόδοτον διάρξιν ἔχειν: « *et quod per Filium æternaliter producatur.* »

Col. 774 A 10. *Multi sunt.* Restituimus præcedentem locum e Graeco; male enim apud interpres legebatur, « *Ac rursus inquit, Docibiles Dei erunt: »* hunc vero ita Graece conceptum videtur reperisse Trapezuntius, ut est in Regio, πολλοὶ δὲ τοῦτο τὸ θεῖον ἐν ψυχῇ at interpres alter vices versa Basiliensis editionis textum exprimit: « *Multum itaque de hoc numine inest animæ rationali, nisi propria ignavia desicere ab illo velit;* » sed δὲ φρεσμάτων Regius habuit, « *propter ignaviam illum (Spiritum sanctum scilicet) discedere a se velit.* »

APPENDIX.

(Opp. t. II.)

Col. 73 C 2. Πρὸς Ἀνδραῖον. Additum est ex Anglic. ἐν δράματι λέγοντος quamobrem et adjicendum verbis interpretis, « *Domini conscriptum invenimus in visione dicentis.* » Gen. xv, 1: 'Ἐν δρά-

ματι νυκτὸς λέγων, in visione noctis dicens. Quid habuerit codex Oliv. non exprimimus, quod hæc allera in psalmum xxviii homilia ab illo abesset.

Ibid. 8. *Et ubi voces. Restitutus est hic locus ex Scripturæ verbis, cum antea mutilatus esset apud interpretem. Sic enim est Exodi xix, 11 : Καὶ ἡ νεφέλη ἀπέλθη ἀπὸ τοῦ δρους. Et quando voces et tubæ et uubes discesserint a monte, illi ascendent.*

Col. 75 A 11. *Vox vero illa. Legisse videtur interpres, δρασίς ἦν, dum vertit, « Vox vero illa, quæ ad populum facta est, visio erat, » non δραστὴ ἦν, sed perpera. Paulo post etiam immutavimus illud, αὐτὴ οὖν ἡ φωνὴ, quod Latine erat, « Ipsa itaque vox Dei erat super aquas : » neque enim scriptum est, αὐτὴ οὖν ἡ. Sic quoque fideleriter expressit mentem auctoris velut interpres Basilii, cuius verbis utitur Romanum Breviarium tertia die infra octavam S. Joannis Baptistarum mense Junio..*

Col. 78 C 9. *Quid est autem. Fortasse legendum, τι οὖν ἔστιν δὲ μόσχος ; τι δὲ Λίβανος ; « Quid ergo est vitulus ? quid Libanus ? » vel certe, τι οὖν ἔστιν δὲ μόσχος τοῦ Λιβάνου ; « Quid ergo est vitulus Libani ? » Quod sequitur, διὰ τοῦ Λιβάνου μορφούντες, interpres ediderat, « De Libano dicunt, quod simulacrorum cultores vitulorum imaginunculas, quas sibi in Libano singunt, sicque eas, » etc. Rursus illud, ὁ μόσχος δὲ διὰ τοῦ Λιβάνου, Cornarius vertit, « aut vitulus thuris ab igne liquefescens. » Montacutius, « aut vitulus e Libano effectus per ignem liquefactus. » Antea editum erat, « Aut vitulus est, qui in monte Libano per ignem liquefit, secundum quod dictum est : » nimurum psal. lxvii, 3, vox Graeca Λίβανος et montem illum Syriæ significat et thus : sed apud Hebreos thus dicitur Λεβόνας Lebonah a candore, mons autem Λιβάνος Lebanon, quod in eo thus crescat; auctor Pagninus in Lexico Hebraico. Possunt igitur intelligi haec imaginunculas vitulorum e Libano efflosæ, id est de Libani arboribus, vel ex thure, quod in illo monte crescit, et quod igne potest liquefieri. Paulo post initio sequentis paginæ τὸν ἀρχηγὸν τῆς τῶν κέδρων ἐπάρσως vertimus : *Principem et auctorem elationis cedrorum. Quoniam cedri ipsæ cum altæ sint, ea quod supra montem natæ sunt, accedente montis celsitudine conspicuæ magis sunt, ut ait ipse Basilius citatus in Catena Græcorum in Psalmos.**

Col. 83 C 6. *Cantici ad animæ. Cornarius aptius vertit, « Utereturque ipso pro incentive ad animæ suæ medelam. » Ἐπωδὴ et ἐπαοιδὴ a Cicerone *cantio*, a Gellio *Incentio* vertitur, ab aliis *incantatio* et *incantamentum*, hoc est, carmen ad amoliendum aliquid noxiūm vel certe emoliendum. Plato in *Buhydromo* : Ή μὲν γὰρ τῶν ἐπωδῶν, ἔχεών τε καὶ φαλαγγίων, καὶ σχορπίων, καὶ τῶν ἄλλων θηρίων τε καὶ νόσων κήλησις ἔστιν. « Nam ars quidem excantatorum, vipersas, phalangia, scorpions, et alia pestilenta animalia lenit ac permulet. » Homerus Οδυσσ. T. de vulnere Ulyssis,*

Δῆσχαν ἐπισταμένως, ἐπαριδῆ δ' αἷμα κελαῖνδν
Ἐσχεθον.

A *Ligarunt scienter, carmine aulem sanguinem nigrum represserunt. dign.*

Sophocles in *Ajace*,

οὐ πρὸς ιατροῦ σοφοῦ
Θροῖν ἐπωδάς πρὸς τομῶντι πῆματι.

Non est sapientis medici incantationem recitare in morbo, qui sectione opus habet. Horatius Epist. 1, lib. 1.

*Sunt verba et voces, quibus hunc lenire dolorem
Possit et magnam morbi deponere partem.*

Col. 103 B 4. *Prædux. Admonuimus iterandam hic suisce vocem « fides, » ut in Græcia, in quibus et quæ sequuntur exigunt, ut ita vertatur, « Fides non quæ geometricis nititur probationibus. »*

Col. 106 A 15. *Assensum. Omisit vocem πίστεως Cornarius sic esserens : « Assensum ex fide citra examinationem requirit; » Montacutius « a fide minime probata et explorata rationibus assensum querit. » Similis illa sententia S. Joannis Chrysostomi lib. *Contra gentiles* p. 735 edit. Parisiens. Οἱ διαπιστοῦσι τοῖς γεγενημένοις, καὶ πολλοὶ οὗτοι ἀδικούστως καὶ ἀνεξεπάστως. Qui nullam fidem habent, atque multi de re tota nihil quidquam investigare, nihil examinare laborant. Idem in hunc psalmum scribens p. 400 : Ορές, δυον κακόν ἔστι, λογισμοῖς ἐπιτρέπειν τὰ πράγματα τῆς πίστεως, καὶ μὴ τῇ πίστει ; « Vides quantum sit periculum, res fidei permittere rationibus, et non fidei? » Locus proximo sequens est Hebreor. xi, 6 : Πιστεῦσα γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, διὰ ἔστι. *Credere enim oportet accidentem ad Deum, quia est. Sub finem paginæ immutavimus illud interpres « contentendo ad perfectionem per martyrium. » Hic enim τελειώσις consummationem sonat, ut Lucas xiii, 32. Ιάσις ἐπιτελῶ σωτηρον καὶ αὔριον, καὶ τῇ τρὶς τῇ τελείωσι. Sanctitates perficio hodie et cras, et tertia die consummari. Et Sapient. iv, 13 : Τελειώθεις ἐν δλίγῳ ἐπλήρωσε χρόνους μαρτύρους Consummatus in brevi: expedit tempora multa. Theodoretus itidem haec verba psalmi exponens, decere ait audacter pro Domino mortem subire, et hanc remunerationem pro variis beneficiis dare : Προσήκει τοίνυν θαρραλέως τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ καταδέκασθαι θάνατον, καὶ ταῦτη δοῦνα: τῆς παντοδαπῆς εὐεργεσίας ἀντίδοσιν. Sic apud Apostolum, Hebreor. ii, 10 : Διὰ πεθημάτων τελειῶσαι, Per passiones consummare ; et Hebr. xl, 40 : Ινα μὴ χωρίς ἡμῶν τελειώθωσι. Ut non sine nobis consummarentur. Ita sepe dicuntur in Martyrologiis viri sancti martyrium consummare, et martyrio consummari.**

Col. 107 B. 4. *In conspectum Actis. Ita quidem apud auctorem Vulgatae Latinæ vocatur ille rex, at apud LXX, I Reg. xxi, 14, Ἀγχούς Anchus dicitur, cuius haec verba sunt ad famulos suos, Ἰδοὺ ἔστε ἄνδρα ἐπιληπτον, Ecce vidistis virum furiosum : item, Μή ἔλαττομαι ἐπιληπτῶν ἔγω ; Num indigo furentibus ego ? Chrysostomus, lib. iii *De Providentia*, pag. 237 : Πρὸς τὸν Ἀγχοὺς ἀπελθὼν, τὸν μανιορίνους ὑπερχρύσατο. « Ad Anchus profectus, insanum se simulabat. » Atque apud profanos*

quidem auctores ἐπίληπτος correptum epilepsia, et comitali morbo laborantem significat, et ἐπίληπτος eo morbo laborare, ut observat Henricus Stephanus in *Thesuaro*; sed fallitur cum ibidem addit ἐπίληπτος, pro eodem afferri *xxi lib. I Regum*, vel illi certe falluntur, qui hanc notionem illi verbo in eo loco affingunt. Licet enim alibi vox ἐπίληπτος comitali morbo laborantem significet, atque etiam a dæmone correptum, ut apud *Gregorium Nazianzenum*, orat. 18, de *sancto Cypriano*, p. 280: 'Οἱ ἄφρων ἔραστης, καὶ σώφρων ἐπίληπτος, « Demens amator, et prudens arreptilius : » non tamen existimandum est, ubiunque ab interpretibus Græcis Veteris Testamenti adhibetur, eam posse illa omnia sonare, si voces Hebrææ, quas illuc exprimit, id non ferant. Itaque illic dictio Hebraica γάγρα furiosum, vel insanum significat, ut *IV Reg. ix, 11*: Τί δέ εἰστιλθεν δὲ ἐπίληπτος οὗτος. Quid venit insanus iste ad te ? et *Jerem. xxix, 36*: Καὶ πάντες ἀνθρώπων μανούμενφ, *Et super hominem insanientem* : et ἐπίληπτος est furere est et insanire; sed comitali morbo laborantem non significat. Quamobrem apud *Theod. Balsamonem* commentario in epist. *Petri Alexandr. perpetram* vertit interpres. Τὸν ἐπίληπτον ὑπεκρίθη φεύ-

γων τὸν Σαούλ. « Se epilepsia correptum simulavit fugiens Saul. » Hic ergo scribendum, « simulans me insaniam correptum, aut percitum furore. »

Col. 114 A 13. *Ex exsoluta*. 'Ανθρωπότητα vocat non unam aliquam multitudinem, nec universum genus humanum, sed eos homines, quorum res gestæ ac probi mores id promeruerant, ut ab æternis suppliciis immunes essent: itaque ad verbum *Cornarius*, recte, « Quandoquidem me a vinculis peccati liberasti, dum descendisti ad infernum, et exsolvisti humanitatem vinctam mortis existentem, et in carceribus inferni inevitabilibus detentam. » In *Catena Græca in Psalmos* lego κατελθὼν εἰς ἥδην, καὶ λύσας τὴν ἀνθρωπότητα. Porro hanc de descensu animæ Christi ad inferos communem sanctorum Patrum doctrinam frustra a novis Ecclesiæ Christi perduellibus oppugnatam tueretur etiam alibi ut hoc loco *Basilius*, nimirum in *psalmum xlv*: 'Ἄλλα κατελθεῖν εἰς ἥδους τῆς περὶ τὴν ἀνάστασιν οἰκονομίας ἔνεκεν εἰς in psal. xlviii: Σαφῶς προφητεύει τὴν τοῦ Κυρίου κάθιδον εἰς ἥδους.

Col. 115 B 12. 'Εν αὐλαῖς τοῦ. Hæc ultima psalmi verba ex *Oliva*, et *Anglicis* adjecta sunt, cum sua interpretatione quam ea, quæ sequuntur, exponunt.

AD COMMENTARIOS IN ISAIAM.

Col. 131 B. *Videns simili*. Præter eos testes, quos ad vindicando Basilio, *commentarios* istos in *Isaiam* citat vir doctissimus *Godefridus Tilmannus*, alias duos laudabo. Tarasius enim Constantinopolitanus patriarcha in epistola ad *Adrianum papam*, quæ in *Jure Græco Romano* exstat p. 493, ubi refertur hic locus: Τοῦ Βασιλείου ἐκ τῆς εἰς τὸν Ἰερουσαλήμ ἐρμηνείας. Νόμον ἔδωκεν εἰς βούθεαν, ἵνα εἴπωσιν οὐχ ὡς τὸ βῆμα τοῦτο. « Legem dedit in auxilium, ut dicant non ut hoc verbum ; » et reperies hæc ipsa verba in caput octavum. Alter est auctor scholiorum Græcorum in *Epistolas apostolicas*, quæ nomine *OEcumenii* circumferuntur, apud quem hæc ex *Photio proferuntur* pag. 399 *editio Veron.*: 'Εν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ Ἡσαΐου δὲ ἀγίοις Βασιλείοις δεύτερον ἐπιμνησθεὶς τοῦ βῆτοῦ, ἐπὶ καθάρσει αὐτὸν ἐδέξατο. « In interpretatione Isaiæ sanctus Basilius iterum facta hujus verbi mentione, pro purificatione ipsum accepit. » Habes hunc locum in caput quartum. Cæterum ad hujus *Commentarii* editionem adornandam præter apographum ex *Anglia missum variis lectionibus* in margine notatis illustratum, ope duorum codicum *Regiorum* adjutum sumus, quorum alter chartaceus, regis *Francisci I*, ex quo suam interpretationem effinxit interpres *Tilmannus*, alter membranaceus, *Henrici II insignibus ornatus*, tertius etiam ex *illustrissimi cardinalis Joeusæ bibliotheca erutus* fuit: singulos proprii

D characteres F. H. I. et A. designabunt. Illud autem prophetæ Amos habes cap. vii, 12: 'Οἱ δρῶν, βάδιζε. Tu qui vides, abi. In quem locum scribens *Cyrillus Alexandrinus* idem videtur innuere esse nomen τοῦ δρῶντος, *videntis et prophetæ*. 'Ορύντα μὲν γὰρ τὸν προφήτην ἐκάλει, πλὴν οὐκ ἀκίνωσας, οὐδὲ τῷ τῆς προφητείας ὀνόματι κατασεμνόντας αὐτὸν. « Videntem enim appellat prophetam: sed enim non honoris causa, neque ut eum prophetam nomine veneretur. » *Theophylactus* in cap. i *Nahum*: 'Αλλὰ καὶ δρασίς ὥσπερ κοινόν τι δοχεῖ εἶναι. 'Ἐπει πάντων γὰρ τῶν τρόπων τῆς προφητείας δὲ νοῦς ήν ἐλλαμπόμενος τῷ φωτὶ τοῦ Πνεύματος. « Insuper et visio velut commune vaticiniis videtur esse. Siquidem in omnibus prophetiæ formis mens Spiritus lumine illustrabatur. » Sed observandum est in libro *I Regum* cap. ix, 9, ita conceptis verbis hæc afferri a *LXX*: 'Οτι τὸν προφήτην ἐκάλει δὲ λαὸς ἐμπροσθεν, δι βλέπων: « Quoniam prophetam vocabat populus antea, *Videns*. » Illud igitur, ἐμπροσθεν, non cum participio βλέπων junxerunt alii, sed cum verbo ἐκάλει, quasi dicat, olim vel antea sic vocatum fuisse prophetam, « Videntem, » non autem « Antea videntem, » vel « Prævidentem. » Ita *S. Hieronymus* sive auctor *Vulgatae Latinæ*. « Qui enim propheta dicitur hodie, vocabatur olim *Videns* : » idem *Pagninus* ex *Hebræo*, et *Symmachus*: Τὸν γὰρ προφήτην τότε ἐκάλουν κατὰ τὸ ἀρχαῖον τὸν ὄρῶντα.

*Nam prophetam eum vocabant more antiquo, Videntem. Vox Hebreæ non aliter accipitur Ruth. iv, 7: Τοῦτο τὸ δικαῖωμα ἔμπροσθεν ἐν τῷ Ἰσαὰκ. **Hic autem erat mos antiquitus in Israel.***

Col. 135 C 2. *In priore enim Paralip.* Ita quoque legimus apud Procopium, qui Basilius Commentarium plurimis in locis secutus est, p. 6: Ἐν μὲν γὰρ τῷ δευτέρῳ τῶν Ηαραλειπομένων Ὁζίας εὑρηται ἐν δι τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν Ἀζαρίας. *Nam in altero Paralipomenon Ozias nominatur, et in secundo Regnum Azarias.* At memorie lapsus videtur Basilius: sic enim scriptum est II Paralipom. cap. xxvi, 1: *Populus Juda filium ejus Oziam constituit regem pro Amasia patre suo*; et alter locus de Azaria non est in II Regnum, sed in IV, cap. xiv, 21: « *Tulit autem universus populus Iudea Azariam annos natum sexdecim, et constituerunt eum regem pro patre ejus Amasia.* » Quod autem sequitur, πλὴν καὶ πατρὸς αὐτοῦ καὶ μητρός, aliter versum fuerat ab interprete licet in Francisci I libro, quo usus est, legatur quemadmodum et in Henriciano et in Joeus. καὶ πατρὸς τοῦ αὐτοῦ καὶ μητρός. Interpres ediderat, *patris tamen matrisque nomina comperta sunt.* Mater autem ejus in Franc. quemadmodum et in Anglic. Χαλιά dicitur, in H. et I. mendose sicut et apud Procopium Χαβαά et Χαβά, *Chana*: sed verius apud LXX, IV Reg. xiv, *Ιεχελα εξ Ιερουσαλήμ, Hiechelia de Jerusalem.*

Ibid. 6. *Tempus etiam.* Hoc quoque fuerat omisum ab interprete, qui jungebat ita quod sequitur: *Prophetavit vero Isaias anno regni Oziae quinquagesimo secundo.* Legit nimirum, ut præ se ferunt A F., Πεντηκοστῷ δευτέρῳ ἔτει ἐπὶ Ὁζίου προερχεται. At in H. et I. πεντήκοντα δύο γὰρ ἔτη ἐπὶ Ὁζίου προερχεται. et hæc lectio sanior nunc videtur, atque ita rescribendum et interpungendum est: Καὶ χρόνος βασιλεας δι αὐτούς, πεντήκοντα δύο ἔτη. *Ἐπὶ Ὁζίου δε προερχεται Ἡσαίας.* *Tempus etiam regni est idem, onni quinquaginta duo.* Prophetarum autem sub Ozia Isaias. Suffragantur huic emendationi cum ipse Procopii Commentarius ex Basilio excerptus, tum Eusebii Chronicum quod initium prophetæ Isaiæ, Osee, et Amos confert non in annum quinquagesimum secundum Ozia regis, sed in decimum septimum circa annum ab Abraham mccc. Hoc igitur vult Basilius ex eo constare eumdem esse Oziam et Azariam, quod Ozia et Azaria idem tempus regni tribuatur, nimirum anni quinquaginta duo. Quod vero sequitur, *Sed quia principium ita clarius vertit doctissimus Procopii interpretus Curterius, « An non vero quia, Principium verbi Domini ad Osee, in Osee legitimus, prius et ipse vaticinari cœpit? »* Illud tamen, τρὶς τῆς δράσως τοῦ Ἡσαίου, ἐν γησιν, non est interpretandum, « ante visionem, qua elevatum superliminare dicit, » sed, « in qua dicit elevatum esse, » non a visione, sed ut suspicatur Basilius a terræ motu, ut inde colligatur Amos, qui prophetavit ante duos annos terræ motus, ante

A Isaiam prophetasse: verumtamen huic conjectura obsistit ipse prophetæ textus, in quo legimus c. vi, 4: *Elevatum fuisse superliminare a voce Seraphim clamantium Sanctus, sanctus, quemadmodum et Amos, ix, 1, ex apparitione Domini propheta percutiente superliminaria commoventur.*

Col. 138 C 13. *Vir astutus.* Apud scholiasten Græcum in natis Flam. Nobilii legimus quidem Proverbior. xii, 23, 'Ανὴρ πανοῦργος, *Vir callidus*, at in ipso textu editionis Vaticanæ et aliarum, 'Ανὴρ τυετός, *Vir intelligens thronus est sensus.* Symmachus vertit, χαλάψει γνῶσιν, celabit scientiam et ita Latina Vulgata. Sequentem periodum emendavimus, in qua scripserat interpres: « *Quemadmodum enim se habet sedes sensus, qui sensatus est, • et illam in fine paginæ: « cum igitur inter utrumque congener quædam. »*

Col. 141 A 10. *Eum qui sit.* Latine convertit interpres, quasi legisset in mss. τὸν ἐνεργὸν τὴν ψυχὴν at nos in eo scriptum offendimus, ut in cæteris et apud Procopium, τὸ ἐνεργὸν τῆς ψυχῆς et ejus interpres edidit, « id est, eam animi partem quæ labore et strenuitate gaudet, cum ea, quæ voluptatibus et affectibus, copulare. Non enim. » Ita paulo post Tilmannus ipse τὸ φιλόπονον τῆς ψυχῆς ἐπεγένετον vertit, « *exsuscitat vim animæ generosam, ac laborum patientem; • sed alterum membrum non ita feliciter exprimit, καὶ τὸ φιλόδονον αὐτῆς θεραπεύων* nam hic θεραπεύει non est « *colere*, » sed « *mederi, sedare* » vel « *refrenare*, » itaque cum Curterio interpretaberis, « et eam cohibet, quæ voluptatibus delectatur.

Col. 142 D 1. *Nunc autem.* Non in prophetæ sermone, sed in populi malitia gradum quemdam et progressum factum esse notat Basilius: idcirco expunximus illa verba interpretis: « *Nunc autem exorsus est ab eo, quod gens ipsa peccatrix sit, gravitatem exaggerans ipso progressu sententiae. Plenus enim peccatis redditur populus.* Et quod ab eo profluit semen, filii efficiuntur iniqui. » Idem habes apud Procopium p. 41, ubi sine dubio ex Basilio emendandum, ἐπὶ τὸ γενέσθαι υἱοὶ ἄνομοι, pro καὶ τὸ γενέσθαι.

Col. 143 D 1. *Velut interpret.* Ἐρμηνείαν hoc loco intellige non conversionem ex uno idiomate in aliud, sed « explanationem, » quasi dicat additum esse ab Origene vel a Luciano tanquam expositiōnem verbi ἐγκαταληπτεῖν, quo usi sunt LXX, nisi forte intelligas Theodotionem Græce sic extulisse verbum Hebreum, quod LXX verterunt ἐγκαταληπτεῖν. Nam alioqui fuerant ab Origene sub asteriscis ex Theodotionis interpretatione addita textui Septuaginta, quæ ab illis ex Hebreo non fuerant expressa, ut scribit Hieronymus epist. 89, et Epiphanius lib. *De ponderibus et mensuris.* Idem porro Hieronymus in commentario in Isaiam testatur hoo membrum, *ab alienati sunt retrorsum*, LXX interpres non habere. Basilius ex Theodotionis editione additum esse vult, at apud Proco-

pium in margine textus LXX idem Aquilæ tribui-
tur: quam ob causam Flaminius Nobilius in nota-
tionibus *in Isaiam* Procopium dicit hoc Aquilæ tri-
buere, quamvis revera Procopii commentarius
membrum illud non agnoscat: sed animadverten-
dum est in eo commentario textum ex alio perve-
tusto codice manuscripto Renati Marchali, qui nunc
est illustrissimi cardinalis Rupifucaldi, exscriptum
fuisse et Procopii commentario præfixum. Paulo
post immutavimus illa interpretis: « Tanta passi-
estis frustra, bonis op.v. ad. n.r. quod quæ tandem
futura erant neglexistiſtis prævidere: » siquidem ἀμ-
λεια ἐν τοῖς θετέροις sonat « negligentiam in annis
consequentibus exhibitam. »

Col. 146 D 4. *Accipile enim.* Commune hoc om-
nibus Basilii manuscriptis cum Galliciſtum Anglicis
est mendum, Λάβετε γάρ ἀπαρχήν, quod interpres
recte expressit, *Accipile primitas*: apud solum Pro-
copium, p. 13, legitur Λάβετε ἀρχήν, nec fuit causa
cur illius interpres adderet textui ἀπό, cum plane
absit a Scripturæ textu Numer. 1, 2, ubi Vulgata
Latina, *Tollite summam universæ congregationis*
Sanctus Ambrosius e Græco vertens initio libri *De*
XLII mansionibus sic interpretatur: *Accipe summam*
universæ congregationis filiorum Israel per domos
familiarum. Vox Hebræa non initium tantum, ut
verit dociliſtis Procopii interpres, sed etiam
summam et caput sonat, ut vidiſt Ambrosius vocem
ἀρχῆν hic ex Hebraismo significare, oui potius as-
ſentiendum, quam Augustino, qui in locutionibus
Hebraicis ἀρχῆν sonare putat robur ætatis in po-
pulo. Sic et Numer. 1, 49, vertitur eadem vox ἀρ-
χῆν, Καὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτὸν οὐ λήψῃ, *Et numerum*
*eorum non sumes: et Exodi xxx, 12, συλλο-
γισμός.* Ἐὰν λάθῃς τὸν συλλογισμὸν τῶν οὐῶν
'Ισραὴλ, Si acceperis computationem filiorum Israel.
Hoc igitur proferi Basilius ut probet κατὰ κεφαλὴν
idem valere quod, ad unum omnes; delevimus
enim in præcedenti periodo, « nomine capit. Ac
si diceret ipsam diutinam immemorationem confir-
mati doloris. » Putavit se leguisse μόνην, ut erat in
Anglicis, non, ut duo Regii et Cardinalitius præ-
ferebant, περὶ αὐτὴν μόνην, « ipsum solum caput
dolorem incumbere. »

Col. 147 C 3. *Corda sunt.* Ediderat interpres, « vibi-
ces autem corda sunt, quæ licet obduxerint cicat-
ricem, subter tamen purulentia et sanie redundant. » Non
viderat nimirum, etsi ὑπουλα ἔλχη dicantur
proprie ulcera, quæ cicatricem obduxerunt, sed
purulenta sunt subtus, tamen metaphorice dici
quidvis ὑπουλον sub quo vitium aliquod latet, sive
subdolum et infidum quidvis, ut apud Plutarchum
De fortuna Alexand. Φυγῶν ἐνέπλησσε καὶ στάσεων
ὑπούλων τὴν ἡγεμοοῖσαν. *Exsiliis ac discordiis infidis*
imperium replevit. Chrysostomus, lib. 1 *De compunc-
tione cordis*, p. 117: Καὶ ὑπούλως διαχειμενοι
τοῖς θυτιστηροῖς πρόστιμεν. et dolos tantum in
corde versantes accedimus ad altare. Vidiſt hoc in-
terpres commentarii Procopii, p. 13: Ο δὲ μάλιστ

ιχνος ἐστὶ πληγῆς ὑφαιμον, δ τὰς ὑπούλους καρδίας
δηλοῖ. *Livor autem est plagæ vestigium subcruen-
tum, unde subdola et fallacia corda innuuntur.*

Col. 149 A 14. *Quæcunque enim.* Quæ in hac pagina
correcta sunt, ea paucis indicabimus, neque enim
omnium rationem reddere necesse est, nisi sic ubi se
afferat occasio similes Patrum sententias illustrandi.
Poterunt qui editionem istam cum præcedentibus
contulerint, singula quæ sunt emenda cognosce-
re. Hic ergo illud ἀμαρτάνουστεν ad Judæos retulerat
interpres, « mala illi populo peccanti intenta sunt,
licuerit et in nobis ipsis perspicere. » Rursus infra
scripserat « ædificatio nostra si a doctrina pepen-
derit, nobis minus convenienter vitam hanc exi-
gentibus. »

Col. 151 B 1. *Qui in arcano.* Τποκλατεν hoc
loco necesse non fuit addito epitheto exprimere,
in arcano secessu deflere; sed pro simplici κλατεν
aptius sumas, præsertim cum sequatur αἰτχύνεται
γάρ, quod indicat eam potius stationem pœnitentia-
tum quæ πρόσχλωσις, *fletus*, dicebatur, cuius fit
mentio in appendice epistolæ canonicae Gregorii
Thaumaturgi. Sequebatur hic, « quare non jam op-
erior horam communionis; » atqui σύναξις non ipsam
μέθεξιν τῶν ἀγιασμάτων, communionem participa-
tionemque sacramentorum significat, sed totum
illud, « divinum officium, » quod Latini collectam
et missam, Græci etiam ἀγίαν λειτουργίαν appelle-
bant, ut aduersus Erasmus pluribus ostendimus in
nostris notis ad homiliam Chrysostomi 2 *adversus*
Judeos, licet illius patrocinium frustra suscipiant
viri docti in novis suis exercitationibus. Neque
enim nos negavimus σύναξιν eucharistiam signifi-
care, vel potius conventum ad eucharistiam cele-
brandam coactum, sed σύναξιν ad eam partem
sumptionis sacramentorum restringi solere ab ec-
clesiasticis scriptoribus constanter negamus. Illud
demum quod sequitur, ο τι ἀν τύχη πλαστίμενος,
verterat interpres, « ut ne deprehendatur ejus si-
militio. »

Col. 154 C 1. *Et si forte.* Scripsiterat Tilmannus,
ut hodie ritus quosdam exsequantur oītī lege inter-
dictos. Imo etiam si lege præscriptos ritus quis ser-
vet, in perniciem id cedit, unde Apostolus Galat. v,
u: *Quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil*
proderit. In periodo sequeuti διπώρα non autumnum
sed fructus autumnales, vel poma signifcat. Deni-
que in extremo paginæ verterat interpres, « com-
pleteſt studiosam alacriatem perfecterum, » licet
in ms. esset τελεῖων, non τελεῖων.

Col. 156 C 9. *Quemadmodum.* Interpres edide-
rat: « Quemadmodum enim vitis per fodiacionem
non exspirans facile evanescit. » At enim διαπνε-
σθαι dicitur non solum quod diffatur et evanescit,
sed etiam quod perflatur, aut vento purgatur, ut
apud Dioscoridem lib. v, cap. 9, διστιάπνευστος
dicitur, qui per spiritales meatus ægre transmitti-
tur, ita εὐδιάπνοος, qui perflatus facile capit. Sic
Columella, lib. iv, cap. 44, colendas et nudandas

esse vites monet, ut hiberni imbræ ad eas transmittantur. Rursus illud, μὴ ἀποσκευαμένη, verte-
rat, anima minus recte se componens circa hæc corpora-
ria. At enim ἀποσκευάζεσθαι non est παρασκευάζειν,
præparare, componere, sed exornare, vel evacuare,
ut Levitici xiv, 36 : Ηροσάξει δὲ ἵερευς ἀπο-
σκευάσαι τὸν οἶκον. *Præcipiet sacerdos vacuare domum.* Vulgata, ut efferant universa de domo. Si-
milis error sublatuſ est sub finem paginæ, ἔξοδα-
væ παρασκευάζοντα, « ad hoc componentes animam,
ut inani tumore superb. turgescat. » Ibidem
corrigendum ex Regiis ut in apographo Anglico fuit
ὑπερφυσασθαι, pro ὑπερφυσασθαι.

Col. 158 A 14. *In eremo nutritus.* Vitiosa lectio F. ms. versionem penerit vitiosam ἑτρόφη ἐν ἑρήμῳ,
quam sequuntur et Anglici mss. Verum in Henriciano et Joeusso scriptum recte ἑτάρῃ, « sepultus
est. » Itaque restituendus est locus ex Procopio
pag. 16 : Ων δὲ ἐπιθυμήσας ἐπιθυμητής πάλαι λαὸς
ἐν τῇ ἑρήμῳ ἑτάρῃ. « Quorum desiderio cum te-
neretur desiderator populus olim in deserto sepul-
tus est. » Sic enim legimus Numer. xi, 34 : Ὡτι
ἔχει ἔθαψαν τὸν λαὸν τὸν ἐπιθυμητήν, quod Ambro-
sius lib. De XIIII mansionibus interpretatur, man-
sione XII, quia ibi sepelierunt populum desiderato-
rem. Interpres quoque Procopii vocem ἐπιθυμη-
τής non expressit.

Col. 163 A 11. *Sicut cæteri.* Hoc quoque miror ab
interprete fuisse omissum quod ms. F. ei sugges-
serat, et ab aliis codicibus agnoscitur, atque ab
ipsis excerptis Procopii pag. 20 : οὐκ ἀσυνέτοις
τὸ προσέχειν, ή τὸ ἐνωτίζεσθαι, ὡς ἔξεδωκαν ἑτα-
ροι. *Populos crassiores et rudiiores attendendi, aut,*
ut alii ediderunt, *auribus percipiendi.* Tres nimirum
interpretes Græcos intelligit, Aquilam, Symma-
chum, et Theodotionem, quorum versio in *Tetraplis*
cum Septuaginta conjuncta erat. Itaque hōo frag-
mentum illorum Flaminii Nobilii collectaneis
adjungendum est. Paulo post, oī φυλακτικός
ἴστιν, sic extulerat interpres, « ad eū custodiam,
qui attentus est, celeber evadit. »

Col. 179 A 13. *Sed omnem omnino.* Atqui falsum
est omnem omnino diem sic vocatum esse, nempe
χλητήν imo hoc vult Basilius non unum quempiam
celeberrimum diem rejici, verum omnes celebres.
Neque enim omnes omnino dies χληται ἡμέραι
sunt dictæ, sed celebriores tantum et solemiores.
Ita Levitici XXIII, 35 : Καὶ ἡ ἡμέρα ἡ πρώτη χλητὴ
ἄγια ἔσται. *Et dies prima vocata sancta erit vobis.* Item 23, Αἱ δορταὶ Κυριου, ἡς καλέσετε αὐτὰς
χλητὰς ἄγιας. *Solemnia Domini quæ vocabitis ea*
vocata sancta. Eadem vox Hebreæ Ηρόων ἐπικλη-
tis vertitur a LXX, ut Numer. XXVIII, 18, Πριμά
ἡ πρώτη ἡ ἐπικλητὸς ἄγια ἔσται, *dies prima sancta*
erit vobis. Vulgata Latina sæpe χλητήν celeberrimum
diem appellat; Isychius, vocalem diem sanctum.
Videtur designari hac voce dies convocationis et
festivitatis: nam et ita reddit Hieronymus, *festivi-
tates alias non feram*; quod ad verbum Montanus ex

A Hebreæ : *Vocare convocationem non potero.* Sic ergo
scribendum hoc loco: « reddiderunt vocatam, Theo-
dotion autem χλητήν convocationem, Symmachus vero
χλητήν convocationem non feram: quare non existi-
mamus, etc., sed omnem diem qui vocatus sive cele-
bris appellatur. » Sic apud Procopium legimus hanc
in compendium redacta, Λντι δὲ τῆς μεγάλης ἡμέ-
ρας χλητήν ἔξεδωκαν οἱ λοιποὶ, ὡς μὴ μίαν σημανε-
σθαι, πᾶσαν δὲ τὴν ἐν τῷ νόμῳ καλουμένην χλητήν.

Col. 182 D 6. *Animam justam.* Vulgata Latina
ex Hebreæ : *Non affligeat Dominus famem animam*
justi: sed hic ad verbum vertendum erat, *animam*
justorum. Quod vero sequitur, ab interprete omis-
sum, nos interpretati sumus, sed una voce mutillum
sio sanandum est ex mss. F. H. I: οὐτω δέ καὶ ἐνα-
τίωμα ἦν πρὸς τὸν τῶν μακαρ. Non deprecatur ergo
corporis famem, quam inter afflictiones laudibus
prosequendas numerat Paulus.

Col. 194 C 1. *Res est cuius.* Delevimus illa in-
terpretis, « submotio a nobis ipsis requirit accu-
ratam operum exercitationem. » Aberrant enim a
sensu auctoris, quem eleganter doctissimus Curte-
rius apud Procopium sic pag. 25 expressit: « Ή δὲ τῆς
τῶν κακῶν ἔκεινος ἀπόθεσις, ἔργον ἡμέτερον, βοη-
θοῦντος κάνταῦθα Θεοῦ καὶ τοὺς ἔθελοντας δόηγον-
τος πρὸς ἀρετὴν. » Sic scelerum pravos habitus
nostra opera exuere, si divino auxilio voluntas μό-
bis ad virtutem dirigatur, possumus. » Alium docum
emendavimus paulo infra, ἵνα μὴ μόνον μέσον τῶν.
Quem ita expresserat Tilmannus, « ut ne illi adi-
mamus solum ab actionibus συμμαχοῦ providentiam,
sed ne quidem a mutuis συμμαχοῦ providentibus. » Vocem
αὐτὴν retulit ad Dei providentiam, non ad πονηράν,
et διαλογισμούς, μέσον καλοquia, non ad cogitationes,
ad quas pertinet quod sequitur ex Apostolo, ἡ ἀγάπη
οὐ λογίζεται τὸ κακόν. Suffragatur huic interpreta-
tioni Procopii paraphrasis: Δεῖ οὖν λογισμοὺς καθαί-
ρειν, οὐ μόνον κακίας ἀποχόπτειν ἀνέργειαν. « Decet
igitur animi motus internos purgare, non ipsa modo
nequitia opera. »

Col. 195 D 3. *Omnia enim.* Ita quidem Anglici mss.
et Regius F. πάντα ποιεῖ, quamobrem sane mirum,
quod interpres scripserat, « innovabit enim omnia, »
quasi legisset μεταβαλεῖ γὰρ πάντα: sed inspecto postea
Regio altero ms. H. et I. scriptum offendit πάντα
ποιεῖ. Rescribendum igitur, *Omnia fac cum consilio.*
Jam vero si queras, ubi hoc Scriptura dixerit, nihil
aliud respondere possum, in consilium adhibito
Græco indice sive Concordantiis Kircheri, quam al-
ludere Basilium ad illum Ecclesiastici locum XXXII,
20, Αὐτοὶ βουλῆς μηθὲν ποιήσονται, ubi Vulgata La-
tina, *Sine consilio nihil facias.* Est quidem similis
alius Prov. XIII, 16, *Astulus omnia agit cum consi-
lio;* sed hoc a LXX sic effertur, Πᾶς πανοῦργος
πράσσει μετὰ γνώσεως, *Omnis astulus agit cum*
scientia: et in eodem capite vers. 10: *Qui autem*
omnia agunt cum consilio, reguntur sapientia, Græco
est. Οἱ δὲ αὐτῶν ἐπιγνώμονες σοφοί, *Qui autem*
sui ipsorum cognitores, sapientes. Theodotio dixit.

Kαὶ ἐν συμβουλευομένοις σοφίᾳ. *Et in iis qui consilium adhibent, sapientia.* Huc spectabat fortasse doctissimus Carterius, cum in margine Commentarii Procopii notabat Proverb. xiii, p. 28, ubi legitur itidem ut in πάντα πολεῖ, *Cum consilio omnia facito.* Sequens autem locus est Proverb. ii, 5. Paulo ante cap. 2, illud Basili, τὴν οὐνοιαν τῶν κεκηρυγμένων, sic extulerat interpres, « cogitatio arcanorum nobisque formidabilium, quæ in tremendo judicio se offerent. » At omnes constanter legunt κεκηρυγμένων, non κεκηρυγμένων.

Col. 198 A 4. *Quæ acceptanda.* Scriptum exhibet F. et Anglicus unus τὰ τε λεξτέα καὶ μὴ, καὶ ταῖς συγχρ. At aliis Anglic. τὰ τε λεξτέα καὶ τὰ πρακτέα, καὶ μὴν καὶ ταῖς συγχ. « Quæ dicenda sunt, quæque agenda. » H. I. τὰ τε λεξτέα καὶ μὴ. « Quæ dicenda sint, quæ non dicenda. »

Col. 199 C 1. *Despondenti, καθαρμοζομένῳ.* Verterat interpres, « accommodanti eam sibi ad salutem : » sed cum ad Apostoli locum alludat II Corinth. xi, 2, Ἐμροσάμην γὰρ ὅμας ἐνὶ ἀνδρὶ, Vulgatae Latinæ verba substituimus, *Despondi enim nos uni viro.* Nam nec ipse Beza difficitur ἀρμότεσθαι apud Herodotum sumi pro μνηστεύεσθαι, et verbum Hebræum τῷ, cum de omni cōmmoda applicatione dicatur, de ea proprie dici, quæ ad conjugium spectat. Paulo post non satis expressum fuerat illud, ὅμοιώς τοῖς ἀνθρώποις: « quasi Deus se demittat ad hominum judicium, imo, quasi parum eis jure disceplēt. »

Col. 206 A 5. *In cælo carnes.* Annotarat antea interpres vel alias quæsipli pro οὐρανῷ forsan legendum ζῆλῳ, zelo: sed non adverterat verba esse prophetæ Isaiae xxxiv, 5: Ἐμεθύσθη ἡ μάχαιρά μου ἐν τῷ οὐρανῷ. *Inebriatus est gladius meus in cælo.* Apud Procopium similis est ex Jeremias sententia, Ἐμεθύσθη ἀπὸ αἵματος τραυματῶν, *Inebriatus est sanguine vulneratorum*: ubi cap. xxxiv in margine notavit interpres, cum sit Jeremias xlvi, 10: Καὶ καταράγεται ἡ μάχαιρα τοῦ Κυρίου καὶ ἐμπλησθήσεται, καὶ μεθυσθήσεται ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτῶν. *Et devorabit gladius Domini, et saturabitur, et inebriabitur sanguine eorum.*

Col. 207 B 12. *Ad probabilem.* Ut in cote secures et gladii accountur, sic illorum sermo mundana sapientia et rhetoricae præceptis acuitur: at interpres verborum trajectione hunc sensum obscuriore reddiderat: « Perinde ac gladio sermone quopiam sapientia mundiali exacuentes, quo per probabilem verisimilitudinem exitialia vulnera inferant. » Recetius ergo scribes, « perinde ac gladio quodam sermone, ad orationis probabilitatem, mundana sapientia instructi exitialia. » Procopius dixit: Τὸν ἀπλουστέρων τὴν ζωὴν ἀφαιρόμενος, καθάπερ ξίφει τῷ λόγῳ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας: « Veluti gladio hujus mundi sapientiæ fuso instructi simplicioribus vitam adimunt. » Sub finem paginæ pauci probi rapezitæ dicuntur juxta Domini verbum, cuius mentione *Constitutionum apostolicarum* lib. ii, cap. 36.

Α Γίνεσθε τραπεζῖται δόκιμοι. *Estote probi trapezitæ.* I Thessal. v, 21: *Omnia probate, quod bonum est tenete.*

Col. 214 C 7. *Quale enim.* Hæc periodus usque ad sequentis paginæ lineam quiniam decimam pendente sententia protensa in tres diverseas fuerat divisa periodos ab interprete hoc pacto: « Quale enim spectac. quanam ratione religiosum dici queat et admiratione dignum? Parum abest tale quid ab hominum natura. Equum fuerat ut vel multis affectus conviciiæ, » etc. Non igitur ab hominum natura dicit abesse, imo illius captum excedere, quod nimis ab ea virtute homines Deo similes efficiantur. Unde Cicero pro *Marcello*, « Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modo extollere jacentem, sed amplificare ejus pristinam dignitatem, hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judio; » et Claudio *De quarto consulatu*,

Sola Deos æquat clementia nobis.

Col. 342. B 9. *Ut graviores.* Antea legebatur minus apte, « quod ab eo videret se tanto gravioribus circumsisti molestiis: » at hic περισταθεῖς non obsideri sonat, sed declinare, aut evitare. Paulo post expunctis Vulgatae verbis subjecimus interpretationem ad verbum ex Basiliensi editione, Sap. vi, 7.

Col. 219 A 2. *Ob hoc et statuta.* Annotarat interpres in margine, « Attende priscum morem Ecclesie: » sed hic mos non satis dilucide erat explicatus; sic enim erat: « Ob hoc et signa quædam circum ecclesiam statuuntur, quæ deprehensos in interdictis peccatis abarcant ingressu et segregant: » quasi nimis essent effigies quædam aut μορμολητεῖς, quæ illos abigerent; imo ipsas ecclesiasticas indicat *sanctiones*. Amant enim hac voce uti hac notione Basilius et alii auctores ecclesiastici, ut lib. *De Spiritu sancto* cap. 29: Καὶ δὴ καὶ παρὰ τῶν πρὸ δικῶν πρεσβυτέρων τύπον καὶ κανόνα παρεληφότες: « Et nos etiam forma regulaque a senioribus, qui ante nos vixerunt, accepimus. » Et in epis. 1: « Υποδέκασθαι τῇ καρδίᾳ τὰς ἐκ τῆς θελας διδασκαλίας ἐγγινομένας διατυπώσεις. » Ut aptum sit admittere disciplinam ex divinis monumentis informatam. » Sic accepit hoc loco τύπου interpres Procopii pag. 35: Διὸ καὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ τύποι τοὺς ἀπηγορευμένα πλημμελοῦντας χωρίζουσιν. « Itaque et illæ, quibus Ecclesia utitur, formulæ eos, qui vetita patrarunt, a reliquis separant. » Sed et constitutionem sonat διατύπωσις, ut τύπος, « statutum. » Concilium Sardicense can. 12: « Απαντες οἱ ἐπίσκοποι εἰπον. Ἀρίστει καὶ αὕτη ἡ διατύπωσις. » « Omnes episcopi dixerunt: Placet hæc quoque constitutio. » Basilius, *Regula 47 fusiis disput.* Ηερὶ τῶν μὴ δεχομένων τὰ παρὰ τοῦ προεστῶτος τυπούμενα. Τὸν δὲ μὴ καταδεχόμενον τὰ παρὰ τοῦ προεστῶτος διατεταγμένα: sic enim censeo corrigendum pro διαπραγμάτων. « De his, qui nolunt admittere, quæ

D

εἰπον. » Apud S. Ambrosium, *De officiis eccl. cap. 12*: « Απαντες οἱ ἐπίσκοποι εἰπον. Ἀρίστει καὶ αὕτη ἡ διατύπωσις. » « Omnes episcopi dixerunt: Placet hæc quoque constitutio. » Basilius, *Regula 47 fusiis disput.* Ηερὶ τῶν μὴ δεχομένων τὰ παρὰ τοῦ προεστῶτος τυπούμενα. Τὸν δὲ μὴ καταδεχόμενον τὰ παρὰ τοῦ προεστῶτος διατεταγμένα: sic enim censeo corrigendum pro διαπραγμάτων. « De his, qui nolunt admittere, quæ

per antistitem præscripta sunt, Verum is, qui nolit admittere, quæ antistes perficiundajusserit. » Concil. Ephesinum, can. 1: 'Ἐχρῆν μὴ ἀγνοῆσαι τὰ περὶ αὐτῶν τετυπωμένα. « Oportebat non ignorare, quæ de ipsis sunt constituta. » Ita passim in canonibus apostolorum et conciliorum Ancyra, Laodicensi Gangrenensis dicuntur adulteri, sacrilegi, et alii diversis criminibus obnoxii, ἀφορίζεσθαι, κωλύεσθαι, ἀνάγεμα γίνεσθαι, vel ad diversos pœnitentium ordines amandari.

Col. 219 C 10. *Sed unusquisque.* Apud LXX legimus Judicum xvii, 6, et xxi, 24: Οὐκ ἦν βασιλεὺς ἐν Ἰεραχῇ, ἀνὴρ τὸ εὐθές ἐν δραματοῖς αὐτοῦ ἐποιεῖ. *Non erat rex in Israel: vir rectum in oculis suis faciebat.* Utrobique est in Vulgata, *Sed unusquisque, quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat.* Scripserat Tilman. *quod placebat oculis suis,* quæ locutio familiaris etiam Scripturæ, ut Esther 11, 4, *quæ oculis regis placuerit.* Et I Reg. xx, 3, *Inveni gratiam in oculis tuis.* Nam quoniam habitus animi oculis maxime se prodit, idcirco pro affectu, sententia, vel judicio mentis sumitur, ut Deuter. xv, 9: *Ne malignetur oculus tuus contra fratrem tuum,* hoc est, ne invidus sis aut immisericors; II Reg. x, 3: *Non honorat David patrem tuum in oculis tuis,* hoc est, tua sententia vel opinione? Ar. Montanus in *Idiotismis.*

Col. 223 B 7. *Qui ne ab initio.* "Ανομοι appellantur hoc loco illi qui legi subjecti non fuerunt, ut Roman. ix, 2: Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, ἀλλ' ἐννομος Χριστῷ *lis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem, cum in lege essem Christi;* sed illud, τὴν ἀρχὴν, quod adverbii vicem supplet, non advertit interpres idem valere quod ἀπ' ἀρχῆς, ut Joannis viii, 25: Τὴν ἀρχὴν δτι καὶ λαλῶ δμιν. « Quod ab initio dico vobis. » Scripserat ergo Tilman., « aut certe, qui ne principium quidem aggressi sunt, ut opere expleant. » *Rursum infra pro ἐνεργηθήσεται, interpretatus est quasi legisset εὐεργετηθήσεται.* « Quasi vero derelinquere Dominum non posthac sit peccatum, ut etiam beneficio afficiatur. » Omnes tamen codices mss. præseferunt exousiam lectionem, et οὐκ ἐνεργεῖσθαι postea exponit Basilius τοὺς ἐνεργοῦντας κωλύεσθαι. At Chrysostomus, pag. 661, aliter explicat, συντελεσθήσονται. Οἱ δὲ ἀσθεῖς, φησίν, ἀπολοῦνται. « Impii vero, inquit, disperibunt. » Sub finem paginæ, εἰ γὰρ η ἄλωσις, emendandum ex H. et I. η ἀνάλωσις, rejecta lectione A. et F., quam secutus Tilmannus scripserat, *Si enim captivitas.*

Col. 227 A 1. *Hanc horti.* 'Ἐπαμφότερα alicubi reperiri pro ἐπ' ἀμφότερα docet auctor Græci *Thesauri*, cui loco poterit hoc exemplum adjici, suffragantibus F. et A. mss., nisi obstent alii duo H. et I. qui ἐπ' ἀμφότερα scriptum exhibent. Hoc ergo vult Basilius, in bonam nonnunquam partem, nonnunquam in malam accipi in Scriptura vocem γιανquam Aquila Ponticus, qui sub Adriano imperatore circa annum Christi 125 post Septuaginta primus

A Vetus Testamentum in Græcam linguam ex Hebreo convertit κῆπον Latine reddidit Genesis 11, 8, ubi LXX, παράδεισον, *paradisum.* Imo ipsi etiam LXX, Deuteronomii xi, 10, eamdem vocem κῆπον vertentur: Καὶ ποτίζωτι τοῖς ποσὶν ὡσεὶ κῆπον λαχανεῖας. *Et irrigarint pedibus sicut horum olerum.* Illic enim dicitur terram promissionis longe uberiorē esse Αἴγυπτον, quæ διαβαλλομένη, « dum vituperatur, » dicitur esse quasi hortus olerum, quod pede rigetur, sive labore hominum et fossione, videlicet ex Nilo aquas deducendo per sulcos et fossas: at in terra Chanaan agri sine labore ex cælo pluvia rigentur, quam non habet Αἴγυπτus. Paulo post ὡς πρὸς τὸ ἥπτόν versum fuerat. « Quod attinet ad hanc sententiam, » vos, sensum litteralem, sive historicum indicari censuimus, cui opponitur deinde νοῦς ἡθικός, sive sensus tropologicus.

Col. 230 C 2. *Scintilla.* Annotarat interpres, pro σπινθήρ δικαίων, quod scriptum est exhibit F. H. I., legendum σπινθήρ πυρός, « ignis. » At verior est A. lectio, δικαίως, « merito, » quamobrem expunximus vocem « justorum, » et ἐλέγχους vertimus « accusations, » potius quam « arguments. » In duabus mss. H. et I. ἐμπυρεύεται reperimus, pro ἐμπυρεύεται.

Ibid. D 2. *Una quidem.* Restituimus interpretationem hujus periodi, cum omnes codices in receptam lectionem consentirent, deletis illis, « Quia vis hæc efficax a Deo confertur sanctis. » Confirmat emendationem Procopii interpres, pag. 40: « Una quidem est Spiritus gratia, virtutem a Deo sanctis viris ad eorum quæ ignorantur cognitionem quæ revelacionem cordisque illustrationem præstans. »

Col. 234 C 2. *Quæpopter.* Mutilam exhibet hanc periodum Regius codex F. Propterea interpres, qui eo utebatur, integrum illam representare non potuit. Διὰ ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου διαλεγομένοις αὐτοῖς, ὡς δηλοῦται Regius alter H. et I. suffragantur Anglicis, in quibus tamen corrigendum illud μέλλει, et scribendum μέλει, ut scripsimus alibi: Μὴ μέλει αὐτῷ τῶν γνωμένων. « Aut non eum curare, quæ geruntur: » hic quoque verendum est: « Nam quoniam Deum non curare arbitrabantur res humanas, eos subsannabunt, qui ex persona Dei apud eos concionabantur, sicut Jeremias indicat dicens: *Tota die perseverari subsannatus.* » Vulgata Latina Jerem. xx, 7: *Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me.*

Col. 234 B 10. *Supra fundamentum.* Vitiosa lectio ms. F. impositus interpreti, quam et operæ typographicæ amplexæ sunt, dum eleganter scriptum codicem Regium quam apographum Anglicum variis lectionibus oneratum sequi malunt: at in eo sicut et in H. I. scriptum offendes ἐπὶ τῷ θρυλῷ τῶν ἀποστόλων, et ἐν τῶν δρέπων ἦν Πέτρος. Eph. II, 2. Itaque expunximus illam interpretationem Tilmanni, « Est enim ædificata in apostolis et propheticis, quie jesusfundamentum jecerunt quorum unus erat Petrus. » Astipulatur nostræ emendationi Pro-

copii interpres pag. 41 : « Qui superadiscatos superfundamentum apostolorum et prophetarum scribit. » Similis sententia lib. II *Adversus Eunomium* : τὸν διὰ πίστεως ὑπεροχήν ἐφ' ἐαυτὸν οὐκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας δεξάμενον. Sic et Augustinus in *psalmum LXXXVI*, fundamenta ejus in montibus, de apostolis et prophetis exponit.

Col. 237 D 1. Τῆς ἀδιότητος. Hæc est Regii cod. F. scriptura, quam secutus Tilmann. ediderat, *sempiternæ Dei naturæ* : at apographum Anglic. in margine habuit τῆς ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ, *sanctitatis Dei*, in ipso vero textu τῆς ἀδιότητος, cui suffragantur H. et I. Procopius p. 43 : Εἴτα προκοπτοῦσῃ τῇ γνώσει τὴν τοῦ Θεοῦ προσθήσομεν ἀδιότητα τοῦ Θεοῦ Ἰακὼβ· « Deinde promovente intelligentia peculiare Dei Jacob adjiciemus discrimen. » Opponit communem notitiam Dei, peculiari et propriæ, qua scilicet Deus Jacob agnoscitur, et ut ait Apostolus Hebr. xi, 16, *non confunditur vocari Deus eorum*, hoc est, vocari Deus Abraham, Isaac et Jacob, tanquam peculiaris eorum Deus, Exodi III, 5. Itaque aptius hic scribetur « peculiaris ejus divinitatis. » In eamdem sententiam dixit lib. I *Adversus Eunomium* : Τοῖς μὲν ἄγιοις αὐτοῦ δὲ Θεὸς τῷ Αβραὰμ καὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακὼβ, ὡν διὰ τὸ εἰς πᾶσαν ἀρετὴν τέλειον καὶ τὸ Θεὸς ὄνομαζεσθαι· et Chrysostomus in *psalm. CXXXV*, pag. 507 : Οὐ θεὸς Ἰακὼβ, ἵνα τὴν οἰκεῖωσιν παραστήσῃ καὶ τὴν πολλὴν πρὸς αὐτὸς ἀγάπην· « Deus Isaac et Deus Jacob, ut ostendat familiaritatem et conjunctionem et magnum suum in eos amorem. » Rursus correxiimus hoc loco versionem illorum, τοῖς δὲ στοιχειώσι λοιπὸν καὶ τίνος Θεοῦ, « eis vero, qui deinceps jam sunt eruditæ de Deo ; » non enim absolute de Deo, sed cuius Dei peculiariter cognitionem nasci.

Col. 540 D 5. Τοῦ τότε. Sic F. At H. I. et Anglic. τοῦ ποτε δοθέντος, ἢ που γεγραμένου. « Quæ olim data, aut alicubi scripta, et verbum Domini de Jerusalem, propheticum verbum dicit : Verum ubique in Iudea hæc evenisse, non modo in Hierusalem. » Atque hoc Italico charactere scribendum non sicut, neque enim voces hæ sunt prophetæ, sed Basili, ut constat ex Procopio pag. 44 : Τίς δὲ καὶ δὲ λόγος ; Εἰ γὰρ δὲ προφητικός, πῶς δὲ Ἱερουσαλήμ ; « Quodnam autem verbum ? Si enim propheticum respondeant, quomodo de Hierusalem prodiiisse docebunt ? » Hoo vult propheta, in Iudea legem illos habuisse, et prophetarum verbis instructos fuisse ubique locorum. Præterea immutavimus sequentem periodum : « Etenim sanctis congruit discreta illa dijudicatio, ut quique noverint, quid sint promeriti : judicium autem bis convenit. » Imo judicari debent, non judicare.

Col. 243 B 1. *Ut gladius ille*. junxit vocem φθερτικήν cum illis duabus ζωποιῶν σπερμάτων, interpres, cum verit, « gladius ille internectivus vitalium seminum, » vel, « qui vitalia perdit semina ; » sed aptius cum altero verbalij jungentur eadem duæ voces, ut dicatur, μάχαιρα παρασκευαστική σπερ-

μάτων. « Ut gladius ille, qui ad interimendum plurimum valet, ad præparanda vivifica semina usui esset, quæ animabus ratione præditis per sapientiam inseruntur, et convertendus. » Astipulatur huic emendationi Græcus textus et Latinus interpres Procopii, p. 46, « in aratum jam conversus semina illa vivifica, quæ sapientia beneficio rationis participibus animis innascuntur, præpararet. » Quod sequitur, χάριτος φυλακτήριων ποιητικὸν lectio est Regii ms. H. et I. Rectius in F. et Anglic. habetur φυλακτηρίων ποιητικόν. Postremo πεπωρωμένα commodius hic legetur ex fide duorum Regiorum et textu Procopii, quam cum Anglic. πεπωρωμένα, Ζιδύνη autem simplicius reddetur « lancea, » quam « jaculum ferro præacuminatum, » ne forte adveretur huic additamento interpretis, quod est apud Hesychium et Suidam, ζιδύνη δλοσίδηρον ἀχόντιον ἢ λόγχη, « Jaculum prorsus ferreum vel basta. » Tertullianus, III in *Marcionem* cap. 21, Græcam dictiōnem retinuit, *Concident machæras in atra, et sibynas in falce*. Hebræam vocem, qua usus est Isaías, πινῆ, nunc δόρυ, ut Michæl IV, 3, nunc σιρομάτην, ut IV Reg. XI, 10, veterunt LXX : quæ dictio non « pharetram, » ut pulavit Kircherus, sed « lanceam » potius significat : verum omisit interpres, καὶ ἀπωθούμενον, « cuspide perfodiens ac pro-pellens. »

Col. 246 B 15. *Falso arbitrata est*. Υπολαμβάνεται hoc loco non est « excipere, » ut putavit interpres, sed « arbitrari, existimare, νομίζειν » quod verbum substituendum est ad lacunam illam exemplandam apud Procopium, qui in suum Commentarium hæc transtulit p. 47 : Τὸ προφητικὸν ἔχειν ἐνδιμίζον, τὸ Κυρίου προσέθηκεν. « Quoniam autem sufficientem sibi lucem habere se arbitrabantur, qui legali et prophætica illustrarentur, Dominilucem adjecti. » Reliquam hujus periodi sententiam ex collatione cum Græco restituimus, deletis illis, « qua item luce prævia ignorantiam eorum corrigeret, qui in tenebris sedent. »

Col. 247 A 13. *Sternutavit*. Interpres ediderat, « Quid hoc innuit sermone ? Non animadverterat inter ineptias ominantium καὶ τῶν κληδονιῶν, hanc numerari, ut scilicet ex sternutatione captent auguria. Theocritus eidyllio 7 :

Σιμιχίδης μὲν ἔρωτες ἐπέπταρον.
Simichidæ amores sternutaverunt;

in quem loco Scholiastes annotat sternutamenta quædam utilia esse, quædam noxia, et apud Homerum in bonam partem accipi. Athenæus lib. II : « Οτι δὲ λέρον ἐνδιμίζον τὴν κεφαλήν, δῆλον ἐκ τοῦ καὶ κατ' αὐτῆς δμυύειν, καὶ τοὺς γινομένους ὑπ' αὐτῆς πταρμοὺς προσκυνεῖν ὡς Ἱερούς. » Quod aulem sacrum olim caput existimaverint, indicio est jurandi per ipsum consuetudo, et sternutamenta, quæ ex ipso prodeunt, adorandi. » Xenophon. lib. III *De expeditione Gyri*, pag. 300 : Τοῦτο δὲ λέγοντος αὐτοῦ, πτάρνται τις. Ἀκούσαντες δὲ οἱ στρατιῶται πάντες, μιᾷ δρμῇ προσεκύνησαν τὸν θεόν. Καὶ ξενοφῶν εἶπε.

Δοκεῖ μοι, ὃ ἄνδρες, ἐπεὶ περὶ σωτηρίας ἡμῶν λεγόντων οἰωνὸς τοῦ Διὸς τοῦ σωτῆρος ἐφάνη, εὑκασθαι τῷ Θεῷ τούτῳ· « Ήσε εο loquente quidam sternit. Id cum audissent universi milites, uno impetu Deum adorant. Et Xenophon ait: Quando, milites, nobis de salute loquentibus servatoris Jovis augurium oblatum est, equidem huic Deo votum nuncupandum arbitror. » Propertius lib. II, epist. 3 :

Aridus argutum sternuit omen amor.

Vide Aristotelem, problem. 20; Plinium, lib. xxviii, cap. 2. Paulo post ἐνεργέθη legitur in omnibus mess., non ἐνεργέθη, ut visus est sibi leguisse Tilmannus: « Vestimentum discissum est. » Omiserat etiam illa καὶ τῶν πάνυ γνωρίμων.

Col. 247 D 4. *Vociferantes.* Sequebatur apud interpretem, « de quorum clamore dicitur: Et deerrantes ac mœsti præ inopia venationis intemperie cordis contrahuntur. » F. κόρακες, ἐπὶ δὲ τοῦ κράτει λέγεται καὶ ἀλόντες. Ac videtur ille quidem existimasse hæc tanquam Scripturæ verba proferri: nec dum tamen in ea nobis occurrere post diligentem investigationem potuerunt, nec uspiam ea vel corvi vel aquilæ gementes ob inopiam prædæ pullos commemorat; tantum Amos III, 4 legimus: Εἰ ἐρεύεται λέων ἐκ τοῦ δρυμοῦ αὐτοῦ Θήραν οὐκ ἔχων; *Si rugiet leo de saltu non habens prædam?* In sequenti autem periodo multa immutavimus, quæ ab auctoris mente aberrabant, de apparitione mustelæ vel canis se diserpentis, vel potius caput exserentis, quæ omittam, quod omnia, quæ correcta sunt, necesse non sit indicare. Porro similem in superstitiones habes orationem et adversus omnia apud Ciceronem, lib. I *De divinatione*, sub finem, et paulo post initium libri II: « Crassum non fuisse peritulum, si omni paruisse; quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, et abruptio corrigæ, et sternuta menta erunt observanda. » Et quod ait Basilus, ob inopiam sibi plorunque rugere aves, non ut aliquid mali protendat, simile est illi apophthegmati, quod refert idem Cicero, lib. I *De divinatione*: « Cum Flaminius consul contra Annibalem legiones duceret, ex pullario quæsivit, si pulli non pascerentur, quid faciendum censeret; cum ille quiescendum respondisset, Flaminius, Praæclaræ vero auspicia, si esurientibus pullis res geri poterit, saturis nihil geretur. » Vide etiam Plutarchum Περὶ δεισιδαιμονίας.

Col. 250 D 2. *Cum sceleratos.* In margine annotarat Tilmannus se, pro πολιὰ θη, legere πολλὰ θην, « cum multas gentes, et improbatis moribus assuetas excepissent, elegerunt secundum eas, » etc. At in H. et I. scriptum offendimus, ut habet apographum Anglo. et Procopii textus p. 48, atque ipsius interpres, apud quem aptius fortasse illa sic vertes, καὶ εὖθης ἐκ γενεσίως ἀλλότρια γίνεται τοῦ Θεοῦ, « statimque ab ipsa nativitate alieni a Deo efficiuntur, et alienigenæ appellantur. » Rursus idem interpres Basilii in margine admonuerat se pro τῇς φυχῆς conjicere legendum forsitan κοιλίας, ant-

Α γαστέρος, « ventriculi: » existimans fortasse alludi ad illud psalmi cxxvi, 3: « Ή κληρονομία Κυρίου νιοι, δι μισθίος τοῦ καρποῦ τῆς γαστρός. » *Hæreditus Domini filii, merces fructus ventris.* Sed Regii codicis F. lectionem tuentur H. I. et Anglic., atque ipse Procopius, quanquam sententia non nihil variante: « Επὶ φυχῆς δὲ τέκνα ἀλλόφυλα οἱ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν τῆς θεοτεῖας λόγων καρποί. » Ad animum autem si referas filios alienigenas, fructus illi fuerint intelligendi, qui de scriptis externis et a pietate alienis colliguntur. »

Col. 251 C 5. *Id fieri.* Rursus conjecturam suam in margine adjunxerat interpres, inserendum videri, « dum dicit lex, Nequando, » etc., et suffragabatur ejus conjecturæ Procopius, apud quem legimus p. 43: « εἰπόντος τοῦ νόμου, Μή πληθυνεῖς στεντῷ. Verumtamen cum additamentum illud neque Regii neque ulli alii codices agnoscant, superfluum videtur: tantum apud interpretem hæc sententia his verbis concipienda est: « Nequando multiplicaveris tibi equum: qui tum reprehendebantur, tantam sibi equorum multitudinem comparaverant, ut numerum supergrederetur. » Pendet enim sententia ab initio periodi τοῦ γὰρ Θεοῦ βουλομένου, « Nam cum vellet Deus, » etc. Porro Deuteronomii xvii, 16, paulo aliter scriptum est de rege sive principe populi: Οὐ πληθυνεῖς έαυτῷ ιππον. *Non multiplicabit sibi equum*, hoc est equitatum, ut exponit S. Augustinus in *Locutionibus*. Aliter etiam extulit Procopius, μὴ πληθυνεῖς, « non multiplicabis. » Paulo *infra* ἐπιμικτον, « miscellaneum et promiscui seminis » vertit; vox Hebreæ subtemen et tramam significat, atque etiam vulgus promiscuum, quam obrem et Exodi XII, 38, καὶ ἐπιμικτὸς πολὺς συναντεῖται, et *commixtus multus ascendit cum eis*, ubi Chaldaeus paraphrastes, « extranei multi, qui non erant Israelitici. » Sunt qui intelligent *Ægyptios* ad fidem conversos unius Dei.

Col. 234 A 8. *Odiosa spectac.* Legebatur antea, « fastidio sunt, ac vitantur, ceu spectaculo indigni, quasi excrementitis erupt. » At hic ἐντρέπεσθαι verbum est medium, non passivum. Cæterum quod hic docet auctor, βδέλυγμα solere Scripturam idola vocare, confirmant LXX, cum Hebreæm dictiōnem ήλιν qua hic usus est propheta cum dicit, « terram abominationibus refertam, » vertunt Levitic. x. x, 4: « εἰδῶλα, *idola*: Οὐκ ἐπιπολούθοστε εἰδῶλοις. *Non sequemini idola*; et psalm. xcvi, 7: Οἱ ἔρχουσιν τοῖς εἰδῶλοις: *Qui gloriantur in simulacris.* Chrysostomus, in II Isa., p. 677: Βδέλυγμα δὲ εἴσωθεν ἡ Γραφὴ καλεῖν τὰ εἰδῶλα. ἐντεῦθεν καὶ βδέλυγμα ἐρημώσεως λέγεται δ ἀνδριὰς δ ἐπὶ τοῦ ναοῦ ἐστώς. Sane Scriptura pro more suo idola vocat abominationem: hinc abominationis desolationis dicitur statua, quæ stat in templo, » Matth. xxiv, 15.

Col. 257 B 3. Καὶ δηξεται. Emendavimus ex textu prophetæ δηξεται, prout erat etiam in H. et

I. Mendose Anglic. δέξεται, « suscipiet, » itemque F. δέξεται, « ostendet. » Item paulo post scripsimus, « hoc est, in solidum firmamentum, » pro illis verbis interpretis, « hoc est, se substernant solidi firmamento fidei. » Mutuatus est hoc ab Apostolo Colossens. II, 5: Καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὑμῶν. « Et firmamentum ejus, quæ in Christo est, fidei vestræ. »

Ibid. C 3. *Leporibus*. Expunximus vocem « erinaceis » buic præfixam: licet in veteri Psalterio et apud S. Augustinum psalmo CLXII, 18, utrumque habeatur, « petra refugium hericis et leporibus. » At LXX scapserunt tantum λαγωῖς, *leporibus*, non χοιρογυλλῖοις, *erinaceis*; ut testatur Hieronymus in Epistola ad Suniam et Fretel. Certe in omnibus Basiliæ mss. codicibus λαγωῖς tantum erat: sed in F. paulo post legebatur, ut excusum est τῷ καθαρῷ πρόσκαιρον, « ei qui purus est opportunum, » sive conveniens, » non « suffugium, » ut addit interpres; neque enim καταφυγὴ apte jungi potest cum epitheto πρόσκαιρον, sed ad τὸ μέλι potius refiri poterit, vel certe ut scriptum est in Engl., τῷ καθαρῷ πρόσκαιρον, vel ut in H. et I. τῷ καθαρὸν πρὸς κόρον, « purum ad satietatem, » sic ut insertus videatur locus psalmi CIII, « Petra refugium erinaceis; » cum ad alium potius Davidis locum hoc spectaret, ubi dicitur puro melle ad satietatem populus pastus esse, psal. LXXX, 17: Καὶ ἐκ πέτρας μέλι ἐχόρτασεν αὐτούς, *Et de petra melle saturavil eos*. Nec fuit causa, cur adderet postea vocem « reges, » cum Moyses dixerit tantum, Deuteronom. XXXII, 13: Ἐθῆλασαν μέλι ἐκ πέτρας, καὶ ἐλαῖον ἐκ στερεᾶς πίτοις. *Suxerunt mel de petra, et oleum de saxo duro.*

Col. 260 A 7. Ἡ δὲ διὰ μετριοπάθειαν. Hoc membrum aberat a F., quam ob causam ab interprete omisum fuit, sed in Anglican. H. et I. reperitur.

Col. 262 C 1. *Ex his verbis contumeliosis*. Mutila erat hæc periodus in Regio F., quo factum est, ut mancam etiam interpretationem pepererit, quam restituimus, ni fallor, ad mentem auctoris. Tantum enim erat ἀρχὴν πρὸς τὸ ὑπερηφανεύεσθαι τῶν πολλῶν. Sed et in Regio H. pro ὑποφέρεται legebatur ὑπερφέρεται. Interpres inscripserat: « *Suum principatum opponit, ut supra cæteros conspiciatur: anxi contendit, ut superemineat multis.* » Imo hoc vult Basilius, initium sumere superbiam ab aliorum contemptu: unde Procopius paraphrasim horum compendiosam texens p. 55: Προηγεῖται δὲ τῆς ὑπερηφανίας ἡ ὑβρίς: δὲ γὰρ τοὺς ἄλλους διαπέντων, ἀλαζούσας προσιμάζεται. « *Viam vero munit ad superbiam contumelia: qui enim alios despicit, instituit exordium arrogantiæ.* » Sic vertendum arbitror locum illum Procopi. Paulo infra integras duas periodos restituimus ex Anglic. H. et I., et Latine convertimus. quæ aberant a F., συγγενεῖς γὰρ ἀμφοτέλει, etc. Procopius dixit, τὰ συγγενῆ πλήμμελήματα.

Col. 267 A 2. *Et inutilem*. Delevimus, « et im-

A prudentem, » quod fortasse in apographo legisset interpres ἀνοίτω, pro ἀνονήτω, quod F. H. et alii mss. constanter præferunt: at in versu psalmi CIII, 16, ξύλα Κυριοῦ legit F., quapropter Tilmannus ediderat *ligna Domini*, quo pacto etiam Symmachus, quinta et sexta editio verterunt: quia tamen H. I. et Procopius habent πεδίου, *campi*, cum Vulgata Latina sic immutavimus. Aquila et Theodosio utrumque amplexi sunt, ξύλα τοῦ πεδίου Κυριοῦ, *ligna campi Domini*.

Col. 267 B 11. *Consuetudo*. Κοινὴ dixit, non κανῆ, ut interpres, « consuetudinem insuper vivendi novitate excogitatam confert quercui. » Imo ut sit Procopius, σκληρὸν ήθος δηλοῖ καὶ ἀντίτυπον, τοὺς δὲ τοιούτους καὶ ἡ κοινὴ συνήθεια παρεικάζει δρῦν. « Ipsam morum duritiem pervicaciamque significat: qua qui prædicti sunt communi consuetudine cum queru comparantur. » Notum est illud Homericum Ὁδυσσ. T,

Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυός ἔσσι πελαιφάτου, οὐδὲ ἀπὸ πέτρης.

Nam neque faticida queru satus es, neque saxo.

Ad quod allusit Plato lib. VIII *De republica*: « Ή οὖτις ἐκ δρυός ποθεν, ἢ ἐκ πέτρας τὰς πολιτείας γίνεσθαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐκ τῶν ήθῶν τῶν ἐν ταῖς πόλεσι; » *An existimas εὶς queru aliqua respuplicas nasci, aut non potius ex moribus eorum, qui in civitatibus versantur?* Profert Des. Erasmus chiliad. 1, cent. 8, proverb. 87: « *Ex querubus nati, et repetit chiliad. 4, cent. 7, proverb. 96: « Non εὶς queru et saxo, idem Erasmus, immemor eorum, quem scripsérat, sive quis aliis, cuius ille opera utebatur ad proverbiorum chiliadas colligendas. Quod autem nullo indicato auctore citat, et duro robore natos, est ex Virgilio, VIII Aeneid. 314, 315 :*

*Gensque virum truncis et duro robore nata,
Quæs neque mos neque cultus erat.....*

Et ex Juvenali, satyra 6 :

Vivebant homines qui rupto robore nati.

Col. 274 B 13. *Et omnem*. Has quinque *voices* omiserat interpres, sed recepta lectione, quam tuentur A. H. I., verior videtur illa codicis F. « Ος ἐστιν ὑπὲρ πάντα νοῦν. Ibid. E 4, ἐπιπλεγμένως vertit, quasi esset ἐπιπολαῖς, « *superficie tenus denuntiat: cum ἐπιπλέκεσθαι sit implicari, permisceri.* » Quod ita cepit interpres Procopii pag. 85: « *Ἐπιπλεγμένως δὲ περὶ τῶν δύο τοῦ Κυριοῦ παρουσιῶν ἡ Γραφὴ διαλέγεται. Mistum autem utrumque Christi adventum prophetæ complexa est oratio.* »

Col. 278 B 11. *Figurate*. Scripserat interpres, « allegorice dici possunt vespertiliores: » at enim hoc non dicit Basilius, sed ipsos dæmones vespertiliores potius appellari. Neque enim idololatras, sed dæmones dixit nocturnis tenebris delectari. Apud Procopium, p. 58, idem sensus elucet; verum paulo post « *juxta analogiam fidei* » scripsi, non ut erat antea, « *juxta analogiam singulis quibusque in Christum credentibus sunt condistinctæ*, » ut appareret auctorem Apostoli verbis uti Roman. XII, 6: *Ἐ-*

τε προφητελαν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως. *Sive prophetiam secundum rationem fidei.* Porro ultimum illud membrum, « Quiescite ab homine, » admonet Basilius in exemplaribus communis editionis non haberi, sed in Hebraico positum a reliquis interpretibus, diversis nimis a Septuaginta et Theodotione, translatum esse: quam ob causam in margine annotarat quispia communem editionem esse Graecis, quae et Septuaginta interpretum: quod tamen verum non est, si S. Hieronymo credimus, qui in epist. 135: « Ut sciatis aliam esse editionem, quam Origenes, et Cæsariensis Eusebius, omnesque Graecis tractatores ξοντάντι, id est, communem appellant, atque vulgariam, et a plerisque νηνούσιον λεγούσιον dicitur: aliam Septuaginta interpretum, quae et in ἔκπλοις codicibus reperitur; » et in Praefatione in lib. Paralip.: « Origenes in editione Septuaginta Theodotionis editionem miscuit, asteriscis vide-licet designans, quae minus fuerant, et virgulam, quae ex superfluo videbantur apposita. » Sed idem Hieronymus in epistola citata monet inter ξοντάντι et editionem LXX hoc esse discrimen, quod communis pro locis et temporibus et pro voluntate scriptorum veterum « corrupta sit editio, ea autem quae habetur in ἔκπλοις, incorrupta sit » Septuaginta interpretum editio. Cum igitur ex textu Isaiae qui est apud Procopium, ex veteri codice Renati Marchali desumpto, qui nunc est illustrissimi cardinalis Rupifucaldii, constet, hoc membrum ex Aquilæ Pontici versione esse decerpsum, hinc colligimus nonnunquam vocari communem editionem, quam Origenes ex LXX et Theodotione conflavit, ut hoc loco a Basilio: nonnunquam etiam eam, quae ex omnium interpretum versionibus diversis mixta, ut idem Hieronymus indicavit. Idem etiam in Commentario in hunc Isaiae locum testatur hoc membrum a LXX prætermisum, in Graecis exemplaribus ab Origenes sub asterisco de editione Aquilæ additum esse. Postremo notandum in duobus Regiis esse τὸ τινὶ ἐλογίσθη; non τὸ τινὶ, *in quo reputatus est?* cum interrogatione, quod etiam apud Chrysostomum corrigendum in Commentario in Isaiam.

Col. 279 A 14. *Fuisset crucifixus* Hæc immutavimus, ut agnoscantur verba Apostoli, II Corinth. XIII, 4: « Nam et crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. » Item illud, ἐναποθανεῖσθαι γάρ, quod verterat Tilman. « Peccatis enim nostris mortuus est, teste Scriptura, » non animadvertis esse verba Christi Joannis XI, 25. Denique tam multa erant emendanda, ut dum currente prælo interpretationem hanc recensemus quamplurimam effugerint, cuiusmodi est illud quod proxime sequitur, διὰ φιλοξενίαν ἀντλοῦσα, pro quo annotarat interpres legendum, ἀνθοῦσα scripseratque, « εἰδυλλον hospitalitatis mire effloruit. » Atque ἀντλεῖν quidem vulgata Lexica exponunt aliquando « ex-haurire laborem, » vel « exantlare; » sed loco accuratius expenso emendandum censemus, « hospita-

B litatis studio aquam hauriens: » siquidem ita locus est Rebecca peregrinum Abrabami famulum excepiens, Genes. xxiv, 20: Καὶ τὰς χαμηλούς σου ποτιῶ, καὶ ὑδρεύσομαι. Καὶ ἔδραμεν ἔτι ἐπὶ τὸ φρίαρ, ἀντλῆσαι ὑδωρ. *Et camelis tuis potum dabo, et hauriam aquam. Et cucurrit iterum ad puteum, ut aquam hauriret.*

Col. 283 C 6. *Sed et in Ecclesia.* Inciderat in codicem mutilum F. interpres, idcirco et truncatam hanc periodum expressit, « Verum in Ecclesia primatum obtinent apostoli, secundum ordinem prophetar. » Innuit locum Apostoli, I Corinth. XII, 8. Graece enim erat in ms. F. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας. Εάν οὖν ποτε. Quæ vero addita sunt ex Anglicis, Regius H et I. confirmant.

Col. 289 B 9. *Quinquaginta.* In duobus Regiis et I, tantum erat ἐννακόσια, sed Anglican. addit πάντα, vitiōse opinor pro πεντήκοντα: sic enim est Genes. IX, 29: Καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Νῦν ἐννακόσια πεντήκοντα ἔτη, καὶ ἀπέθανεν. « Et facti sunt omnes dies Noe, nongenti quinquaginta anni, et mortuus est. » Nec refragatur Latina Vulgata; sed et quod dixit de Mathusala, tribuens illi nongentos septuaginta annos, non nihil diversum est ab eo quod habent LXX, Genes. V, 27: Καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Μαθουσάλα, ἀς εῖησαν, ἐνντα καὶ ἑπτήκοντα καὶ ἐννεακόσια ἔτη, καὶ ἀπέθανεν. *Et facti sunt omnes dies Mathusala, quos vixit, nongenti sexaginta novem anni.* Postremo cum ambigua esset manuscripti scriptura, tamen legit interpres pro τετράνων, propterea vertit, « quo uno deinceps nemo senior vixit. »

Col. 290 B 1. *Qui ἀπέστη.* Eadem legebantur in F.: ediderat tamen interpres, « qui pro eruto oculo consulit, ut alterum offerat »: at hoc nusquam legimus in Evangelio: sed tantum Matth. V, 39, opponit Christus, *Non resistere malo, sed si quis percussit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram:* illi legis veteris præcepto Levitici XXIV, 20: « Οφθαλμὸν ἀντὶ οφθαλμοῦ, ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. καθότι ἀ δῷ μῶμον ἀνθρώπῳ, οὕτω δοθήσεται αὐτῷ. Oculum pro oculo, dentem pro dente; sicut dederit maculam homini, sic dabitur ei; et Deuteronomii XIX, 21. Apud Procopium, p. 64: « Qui non jam oculum pro oculo effodere, sed unam maxillam ferenti alteram etiam porrigerere consulat? » Paulo post μετεωρίζεσθαι τὴν διάνοιαν dixit, ut auctor libri II Machabæorum V, 17, de Antiocho rege: Καὶ ἐμετεωρίζεσθαι τὴν διάνοιαν ὁ Ἀντίοχος. *Et elevatus est mente Antiochus.*

Ibid. 13. *Verum in animi propos.* Annotarat interpres mulilam esse hanc particulam, quam ita vertebat: « In sumendis edulii ne sit spurcus, aut foedus, sed cordi suo, ac mentis destinationi imprimat, quia Dominus, » etc. Imo pollutionem non esse vult in cibis, ut Constitutionum monasticarum cap. 6 ait nos a cibis abstinere, non ut Judæorum ritus, sequamur, οὐ γὰρ τῶν τοιούτων ἀπεχόμεθα

Ιουδαίοντες, ἀλλὰ τῆς τρυφῆς τὴν πλησμονὴν φεύγοντες, « sed ut deliciarum saturitatem fugiamus; » et Augustinus lib. 30 *Contra Faustum* cap. 5: « Christiani adornandi corporis causa, propter animam ab irrationalibus motibus humiliandam, non quod illa esse immunda credant, non solum a carnibus, verum a quibusdam etiam terræ fructibus abstinent. » Paulo infra citatur locus Proverbiorum xxv, 12, verbis nonnihil diversis; ita enim est apud LXX: Εἰς ἐνώπιον χρυσοῦν σάρδιον πολυτελές δέδεται· λόγος σοφὸς εἰς εὐγένιον οὖς· *In auream inaurem sardium pretiosum ligatum est: sermo sapiens in aurem obedientem.* Apud Procopium pro « verbum pretiosum, » legimus, « verbum operosum, » vitio fortasse typographi.

Col. 294 B 8. *Vidi enim te.* Emendandum est ex altero Regio H et I. quod perperam ex F. editum est, unde Latine hæc eduxerat Tilmannus, « *Videns enim vidi morum gravitatem in arcana canitie, quæ et senili sensu prædicta est: » at vera lectio exigit, τῷ γὰρ φρονήματι ἐώραχα πρεσβυτικὸν τυγχάνοντα δὲ βλέπων τὴν σεμνότητα τῆς ἐν τῷ χρυπτῷ πολιτᾶς. Procopius dixit p. 66: 'Ἐπεὶ καὶ πρὸς Ἱερουλανούτων διελέγετο, μὴ λέγε, διὰ νεωτερὸς εἰμι, δεικνὺς μὴ οὖσαν ἐν αὐτῷ νεότητα διὰ τὴν τῆς διανοτὰς τελείωσιν. Ita explenda est illic ex Basilio lacuna, ut conjectit doctissimus interpres Curterius: « *Siquidem et Dominus ipse, cum Jeremiah conveniret, ne se Juniorem esse diceret, prohibuit, ut juvenem non esse qui mentis esset senili perfectione prædictus, ostenderet.* » Dixit Basilius, πολιάν ἐν τῷ χρυπτῷ, ut Apostolus Roman. II, 29: 'Ἄλλ' δὲ τῷ χρυπτῷ Ιουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας. « *Sed qui in abscondito Iudeus est, et circumcisio cordis;* » et Matthæi VI, 4: 'Ο Δατήρ σου, δὲ βλέπων ἐν τῷ χρυπτῷ. *Pater tuus qui videt in abscondito.* Sub finem paginæ alter locus est a nobis restitutus apud interpretem, expunctis illis. « suamet auctoritate, per quæ singuli sibi possunt asciscere suismet factis, et ab eis arripere potestatem dominandi. » Non enim ait Basilius illusores arrepturos potestatem dominandi, vel eam factis suis sibi asciituros: sed ipsos Judæos potius peccatis suis promerituros, ut jingo barbarorum subjiciantur. Verum ex duobus mss. H, et I, emendandum est in Graeco: 'Ἄλλ' ἀφ' ἐντῶν ἐστη κυριεύσειν, οὐδὲ ἔκαστος ἐντῷ διὰ τῶν ἔργων, et apud Procopium p. 66: *Κυριεύσειν φησιν ἔκάστου τὸ κυριεύθηναι π. α. δ. τ. ἐπισπωμένου.* « Qui ab unoquoque ad dominandi licentiam operibus attrahantur.*

Col. 298 A 11. *In eorum partes.* Omiserat verbum προσεχώρουν interpres, quod aptum est ad factiones et dissidia seditiosorum, qui tempore Hierosolymitanæ obsidionis omnia turbabant, indicanda: vide Josephum lib. V, VI et VII *De bello Judaico.* Rursus χλωνίδα « paludamentum » vertimus, non « torquem, » seu amiculum pertenue ac molliculum, quod ejusmodi ornatus aut vestis principem non

A designet. Porro apud Procopium lacuna est, quæ ex hoc Basiliæ Graeco textu expleri potest, si ita legamus p. 67: Γαμικῶν ἐνδυμάτων, καὶ χόρων τοῦ πρέποντος ἵστερημένον, πτωχεύοντα βρωμάτων πνευματικῶν. « Qui nuptialibus vestibus caret, qui decenti sit cultu destitutus, et spiritualium ciborum penuria laborebat, et verum panem, » etc.

Ibid. C 5. Τούτοις, τὸ σιτομέτριον. Hæc abierant a ms. F.; non item ab H. et I. Idecirco interpretis verbis adjecimus, « hoc est, tritici mensura. »

Col. 299 B 5. *Non contradicant.* Hæc omissa fuerant ab interprete, quæ tres tamen mss. uno consensu exhibent. Ubi notanda probitas illius saeculi, quo sejungebant se ab omni dignitatum ecclesiasticarum ambitu viri sancti, quod et exemplo suo confirmavit S. Joannes Chrysostomus, cum fuga consulens sibi, occultavit se, ne ad episcopatum promoveretur, et librum defensionis suum ad Basiliū: socium et contubernalem suum scripsit, quo inter alia difficultates exponit, quibus episcopii munus obsecsum est, libris sex *De sacerdotio*, ut tradit Socrates, lib. VI *Histor.*, cap. 3. Testator etiam idem illud studium fugiendi episcopatus apud veteres epistola illa concilii Valentini ad Forojuiliens., qua declarant quosdam horrore suscipiendi sacerdotii sese aliquod commisso delictum esse confessos, cujus gratia possent ab illo depelli. Ambrosius etiam ut dignitatem effugeret, credulit voluit et impudicus videri. Vide Paulinum, in ejus *Vita*, et Baronium, an. 374, 6.

Ibid. 13. Τὸ δξιος εἶναι. Contrarium eliciebat ex his verbis interpres, « docens indignum se esse, qui præsideret: » atqui hoc ipso se dignum esse ostendebat, quod humilis ac modestus esset.

Ibid. D 5. Μεσταὶ ἀνομίας. Emendandum hic metà ἀνομίας, quæ varia lectio, in margine apographi addita, præféranda fuit alteri; eamque sequitur interpretatio.

Col. 302 A 8. *Cum eorum lingua.* Conjunxit eum verbo ἀντιλέγειν, non cum μελετᾷ, vocem γλώσσης interpres, nea animadvertisit apud Davidem linguam dici μελετῶν, psal. XXXIV, 23: Καὶ ἡ γλώσσα μου μελετήσει τὴν δικαιοσύνην σου. *Et lingua mea meditabitur justitiam tuam;* et XXXVI, 28: *Os justi meditabitur sapientiam, ubi perperam in Germanicis Bibliis vertitur, « curabit sapientiam. »* non enim est μέλει, sed μελετήσει, in quibus locis verbum Hebreum πάντα non solum « meditari » sonat, sed etiam « mussitare: » itaque etiam psalmo CXIII, 45, φωνεῖν vertitur, οὐ φωνήσουσιν ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν, non clamabunt in guttare suo. Idecirco hic delevimus illa verba interpretis: « ut meditarentur nocte ac die legem Domini, lingua eorum contradicebat. »

Ibid. C 2. *Quod populus.* Cavendum interpreti, ne similitudo vocum eum fallat, ut hoc loce τὸ ἀνιάτον « incurabile malum, » existimavit esse παρὰ τὸ ἀνιάν quod est, « molestiam inferre, »

scripsitque, « populi ægre ferentis, quod respondebit. » Atqui ælatov est τὸ λαός μη δύναμενον, « quod sanari non potest. » Sed sequenti pagina recte hoc animadvertisit, ælatov νοσοῦσιν, « insanabiliter ægrotant. »

Col. 303 B 13. *Significare Christum.* Restituimus hunc locum ex altero Regio H. et Anglicis, in quorum uno legebatur τὴν περὶ αὐτούς at Procopius compendiose, & δὴ ποικίλως ἀπινοεῖται Χριστός. « quibus varie significari Christum intelligimus. » In F. calamo exaratum reperit Tilmanus, κατὰ ποικίλην τὴν περὶ ἑαυτούς συμβούλαν καὶ ἐπινοεῖται οὐ Χριστός. « Cuncta faciunt ad multiformem illam contra semet consultationem et molitiones. » Idem paulo post scripserat, « Dimidia enim mali pars se stitit intra peccatum in ipso peracri voluntatis affectu : » sed aboral a Regio F. quod aliud H. suggessit et apographum Anglicum, quod quia minus eleganter scriptum erat, opere typographicæ Regium codicem sequi maluerunt, ideoque Græce omiserunt illud, quod interpretis verbis addideram: « Est enim perfecta malitia, cum quis, » etc. Τελεία γὰρ κακία τὸ καὶ γνώμη καὶ πράξεις ἀμαρτάνειν. ήμισυ δὲ τοῦ. Sic enim erat in H. et Anglic. Hinc corrigendus est Procopii Commentarius p. 68, qui hæc in compendium rededit: τὸ τέλειον εἰπών ἐν κακίᾳ, τοῦ τὸ λεῖπον ἐξ ἀναλόγου κατέλιπε. Τὸ γάρ ἔχον τελεῖον, ή δὲ τῆς διανοίας δρμή ἀτελής.

Col. 305 C 13 Καὶ ἐν ἑρῷ. Hæc aberant ab apographo Anglic. quæ ex regiis mss. F. et H. et I. addidimus. Apud Joannem xiv, 30, tantum habetur: Καὶ ἐν ἑρῷ οὐκ ἔχει οὐδέν. Et in me non habet quidquam. Testatur tamen Theodorus Beza in duobus exemplaribus Novi testamenti suis, ut hic legit Basilius, οὐχ εὐρήσι, « non inveniet. » Ita loquebatur et bratus Martinus morti proximus: « Quid adstas, oruenta bestia? Nihil in me funestum reperies. » Severus in *Vita S. Mart.*

Col. 307 D 1. *Semitam.* Hic repetiorat interpres hanc sententiam tanquam textus partem, nequecum præcedenti membro conjunxerat; hoc enim sibi vult auctor, eos, qui præter meritum laudent, semitam pedum conturbare, et ut ait Procopius, Συνέχεον αὐτῶν τὰς δδούς, ταῖς σκιαῖς ἐναπομεῖναι κελεύοντες. « Vias eorum confundebant, qui umbris acquiescere jubebant; » siquidem τὸ μακαρίζειν, etsi ad verbum nonnunquam sonat beatum reddere vel beatificare, ut ediderat interpres; plerumque tamen beatum judicare vel prædicare apud profanos etiam auctores significat, unde Aristoteli in *Rhetor.* μακαρισμὸς et εὐδαιμονισμὸς laudationis præsorū spesies sunt. Sic et Ecclesiastici xi, 30: Ήρδ τελευτῆς μὴ μακάριζε μηδέν. *Ante mortem quenquam ne laudes hominem.* Vulgata quoque Isaie iii, 42, *Qui te beatum dicunt ipsi te decipiunt.* Vox quippe Hebreæ γῆγεν non aliud sonat, ut psal. cxxiiii, 15: Εμμάρτιον τὸν λαόν, *beatum dixerunt populum: non* nonnunquam tamen μακαρίζειν beatum facere interpretatur Itala vetus, ut psal. xl, 2: Καὶ μακαρίσαι

A αὐτὸν ἐν τῇ γῇ. *Et beatum facial eum in terra.* Chaldaea versio ibidem, *Et dabit ei beatitudinem in terra.* S. Hieronymus, *et beatus erit in terra.*

Col. 313 A 14. *Non enim est judic.* Lectionem hanc F. ms. exprimebat bis verbis Tilmanus, Οὐ γὰρ τοῦ κρίνοντός ἐστι μετὰ τῶν κρινομένων ἔρχεσθαι πρὸς κρίσιν, ἀλλὰ μετὰ τῶν κρινομένων μετ' ἀλλήλων α. π. π. χρ. « Non enim interest judicis, cum jam præjudicatis venire ad judicium, ut inter se obvii sint judici. » Verum aptior est ea, quam ex H. I. et Angl. expressimus. Quin etiam in membro præcedenti præferebat F. οὐκ ἐπὶ τῷ κρίναι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ διακρίναι: « sed ut alios secernat; » verum in Anglico est: ἀλλ' ἐπὶ τῷ διακριθῆναι, « sed ut judicio contendat, » vel « ut judicio experiatur. » A Regio H. istud ultimum penitus aberat. Ex eodem et I. F. A. addidimus interpretationi pagina sequenti « et mercede conductis, » etc., quæ fuerant præmissa.

Col. 317 A 8. Επὶ τῷ κάτω. Rectius in H. et I. ἐπὶ τῷ κάτω, quod adjectum est apographo Anglico hic mutilo; sed expunimus a versione sine causa repetitum illud, « terram versus. » Paulo post ubi de basilisco agitur, scriptum erat, « cum solo asperitu corrumpere; » at διαφθίσαι hic est « necare. » Non enim solum inficit, sed interficit. Plinius. lib. xxviii, cap. 4, *Historiæ:* « Basilisci, quam etiam serpentes ipsi fugiunt alios olfactu necantem, qui hominem, vel si aspiciat tantum, dicitur interimere, sanguinem magi miris laudibus celebrant. » Idem, lib. viii, cap. 21, narrat, et Cyrenaicam provinciam eum generare xii digitorum non amplius magnitudine; Ἀelianus etiam lib. ii, cap. 5, *De animalib.*, eum esse palmi longitudine scribit, Σπιθαριὴ δὲ τοῦ βασιλίσκου τὸ μῆκός ἐστι, καὶ μέντοι καὶ θεασάμενος δ τῶν ἄφεν την μητριοτος αὐτὸν ἐκ τῆς τοῦ φυσῆματος προσβολῆς οὐτός ἐστι. « Vel serpentum maximus illius aspectu statim exspirationis appulsa torrescit. » Sed lib. i, cap. 31, basilicum ait viso gallinaceo tremere, et auditu illius cantu, terrore concussum, emori: quam ob causam, illi, qui per Africam iterant, gallum itineris comitem sibi adjungunt.

Col. Ibid. C 4, *Alque ultimam.* Εἴθε δὲ μὴ καὶ τῆς Ἐκκλησίας αἱ θυγατέρες τὰ αὐτὰ ἀγκαλοῖντο· sic legendum ex H. I. A., non ut erat in F. εἴτε δὲ μή, et ἀγκαλοῦντο, unde expressit interpres, « At non filiæ etiam Ecclesiæ ob eadem in jus vocata sunt. » Ex iisdem mss. codicibus corremus paulo ante in Anglico apographo mendosum illud, τὰς ἀρχηγοὺς αὐτῶν τὰς θυγατέρας Σιών. Sed quamvis recte scriptum esset, paulo post in F. παιδεῖς ἀστένοις, se legisse putavit interpres, παιδεῖς, se dedunt in honestis disciplinis.

Col. 319 B 10. *Est igitur opus.* Sustulimus notam interrogationis, quam Græca non agnoscunt, et emendavimus ex Regiis quod erat in Anglico, καὶ οὐτινες ἡμῶν τῶν τιμωμένων, et immutavimus illud interpretis: « Quod igitur est opus Domini? Revelare habitum; et itaque inter nos si honore afficiantur

hoc prætextu. » Paulo post annotarat doctissimus Tilmannus pro καλυφθησεται in F. corrigendum ἀνακαλυφθησεται sed alter Regius et I. et Engl. exhibuerat scriptum οὐκ ἀποκαλυφθησεται, ut est Matthæi x, 26, et Lucæ xii, 2.

Col. 322 C 1, *Nexus quosdam*. Κοσύμβοις exponit auctor, ἀποδέσμοις τινάς τῶν χροσῶν quos interpres verterat, « quasdam fasciolas fimbriis assutas, id est, vestes fimbriatas cum appendentibus tintinnabulis. » S. Hieronymus, epist. 130, numerat inter vestimenta sacerdotalia superhumeralia et tunicas κοσυμβωτάς et cidarim, in quem locum scribens Marianus Victorius, docet fimbriatum vestimentum significari, quod Hesychius κοσυμβωτὸν χροσωτόν interpretetur, id est, fimbriatum, et Exodi xxviii, ubi Vulgata lineam scriptam transtulit, Græce est κοσυμβωτόν. alii malunt κοσυμβωτόν dici tunicam nodis substrictam, et exponunt Exodi xxviii, κόσυμβοι τῶν χιτῶν ἐν βύσσου, « nodi tunicarum ex bysso. » Certe Pollux lib. II, cap. 3, κοσύμβην pro crinum modo accipi admonet, quem κράβυλον potius Attice vult appellari: « Ετρεφον δέ τινες ἐκ πλαγίου κόρμην ἢ κατόπιν ἢ διπέρ τὸ μέτωπον, ποταμοῖς ἢ θεοῖς, καὶ ὀνομάζετο πλοχμὸς ἢ σκόλιος ἢ σειρὰ τριχῶν· κοσύμβη δ' οὐκ Ἀττικὸν, ἀλλὰ κράβυλος. » Nutriebant vero comam quidam in obliquum vergentem, aut supertergum, aut superfrontem, fūminibus aut diis consecratam, quæ πλοχμὸς aut σκόλιος nominabatur. Non enim κοσύμβη, sed κράβυλος, Atticorum est. » S. Augustinus in *Quæstionibus in Exodum* lib. II, quæst. 114: « Tunica cum cornibus honestius putarunt Latini interpres dici, quam si dicerent, *cum cirris*, qui bene dispositis ornamento esse vestibus solent. Cum igitur Exodi xxviii, 35, κόσυμβοι sunt nodi tunicarum ex bysso, videntur appellationem nacti ex similitudine cirrorum vel crinum, qui sunt nodi sive nexus capillorum; propterea nexus fimbriarum hic interpretamur. Paulo post ἐγκομβώματα χροσῶν vertimus « ornatum fimbriarum, » quod dicat Petrus, Epistola I, 5, ἐγκομβώσασθε τὴν ταπεινοφορσίνη, « humilitatem insinuate, » vel « estote intus humilitate ornati: » quod *vetus Lexicum* ἐγκομβώμα exponat δεσμὸν τῶν χειρόδων, « nexus manicarum » sive nodos fimbriarum manicis assutus. Alii malunt ἐγκομβώματα dici vestimenta quædam, ut Hesychius κόσυμβον esse dicit ἐγκομβώμα καὶ περίωμα Αἴγυπτον, « subligaculum vel amictum Αἴγυπτum. »

Ibid. 43. *Alter quidam*. S. Hieronymus in *Isaiæ*: « Hæc omnia licet LXX interpres, Aquila, et Symmachus, ac Theodotio diversis modis interpretentur, nos ut potuimus, vel de Uebræo, vel de ipsorum translatione texuimus. » In textu etiam prophetæ, quem vulgavit doctissimus Joan. Curtius ex vetustissimo codice qui nuncest illustrissimi cardinalis Rupifucaldii, annotatur in margine pro μηνισχούς, *lunulas*, Symmachum edidisse μηνιάς, *torques*, et pro τὰ καθέματα, *monilia*, χαλαστά, *catenulus*. Näm et ita legimus apud LXX

A II Paralipom. III, 5, ἔγλυφεν ἐπ' ἀντοῦ φοίνικας καὶ χαλαστά. Ubi Vulgata Lat. : *Sculpsitque in ea palmas, et quasi catenulas se invicem complectentes* : ad verbum, *lazatiles sunt catenæ*.

Col. 223 A 10. *Supercilia pingit*. Immutavimus illud interpr.: « Similis lunæ in cornua inflexæ supercilia suo ambitu circum oculos amplectitur. » Significat Basilius, delineari circum oculos supercilia, ut velut in arcum lunata illos ambiant. S. Hieronymus ep. 10: « Non habuit stridentes calceolos, nec orbes stibio fuliginatos. » Epist. 27: « Turpanda est facies quam cerussa et stibio sæpe depinxi. » S. Joannes Chrysostomus in tractatu a nobis vulgato de S. Josepho: Μέλανι τοὺς δρθαλμοὺς ὑπογράφουσα, « oculos stibio pingebat. » Tertullianus, *De cultu seminorum*, cap. 5: « Quæ genas rubore maculant, oculos fuligine circumlinunt. » Pollux lib. V, cap. 46: Τοὺς δρθαλμοὺς ὑπογράφει, τὰς δρφοὺς μελαίνει, εἰς γραμμὰς ἡμικυκλῶν περιάγει γεωμετρεῖ περὶ ἐπισκύνιον. « Oculossubitus inficit, supercilia denigrat, lineas semicirculares circumducit, frontem dimititur, » vel potius, « geometriam in superciliis exercet. »

Col. 327, A 7. *Quod autem nemine*. Aliam sententiam exhibebat edita versio, « Si quidem nemo videt unum aliquem seorsim et privatam degentem vitam vestes luculentas circumjicere per aedes. Hæc enim declarant excessum omnem, quo istæ abutabantur. » Quod autem attinet ad illa Laconica pellucida, S. Hieronymus ait ita LXX esse interprætos, volentes tenuissimas significare vestes, quibus Lacedæmoniorum, qui fuerunt ad bella promptissimi, et austerioris vitæ, corpora tegebantur; alii referunt ad purpuras Laconicas nitentes et splendentes, quod Laconicas purpuras esse pretiosissimas scribat Plinius, lib. xxxv *Histor.*, cap. 6. Basilius tamen Lacænarum vestes pellucidas fuisse vult, cujusmodi fuerunt Coæ vestes a poetis Latinis celebratæ. Tibullus, eleg. 3, lib. II:

Illa gerat vestes tenues, quæ femina Coæ Texuit....

et Horatius, lib. I, satyra 2:

Altera nil obstat, Cois tibi pene videre est Ut nudam....

Propertius, lib. II, eleg. 1:

Sive togis illam fulgentem incidere Cois.

Coa enim vestis puellarum fuit fama non nimium bona. Plinius, *de bombycibus*, lib. XI, c. 22: « Telas aranearum modo texunt, ad vestem luxumque feminarum. Prima eas redordiri rursusque texere inventit in Coe vel Co, mulier Pamphyla, ut denudet feminas vestis. » Clemens Alexandrinus hæc de vestitu Lacænarum, lib. II *Pædagogi*, cap. 40: Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ γόνου καθάπερ τὰς Λακαίνας ἐστολίσθαι καλόν οὐδὲν γὰρ μέρος ὅτιον ἀπογυμνοῦσθαι γυναικὸς εὐπρεπές. « Neque enim sicut Lacænas virgines supra genu vestiri honestum: nullam enim partem feminæ nudari decorum est. » Lacænas etiam φαινομηρόδας appellavit Ibycus, quod incessu coxas retegerent, et ἀνδρομανεῖς, quasi insano in viros amore

ardentes apud Plutarchum sub finem *Vitæ Numæ*. A Col. 321 B. 10. *Purpura pro*. Hæc ut Græce desiderabant in Regio F. et ex H. I. et Engl. suppleta sunt, ita eorum interpretatio Latina textui est addita, ut quatuor elementorum figura perfecta in vestitu sacerdotali appareret, quam etiam exponit S. Hieronymus epist. 428: « Quatuor colores ad quatuor elementa referuntur, ex quibus universa subsistunt. *Byssus terræ deputatur*; quia ex terra dignitur. *Purpura mari*, quia ex ejus cochleolis tingitur; *hyacinthus aeri*, propter coloris similitudinem; *coccus igni et ætheri*, qui Hebraice יְהָנָס *sen* appellatur: et justum esse commemorant, ut pontifex Creatoris non solum pro Israel, sed pro universo mundo roget. » Theodoretus, de tegminibus tabernaculi agens, quæst. 60 in *Exodus*: Tò δὲ ὄροφον εἰχον ἐξ ὑφασμάτων ποιίλων ἐκ διαφόρων κατεσκευασμένον χρωμάτων, καὶ ταῦτα δὲ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἦν τὰ αἰνίγματα. Οἱ μὲν γὰρ ὑάκινθος τῷ ἀριθμῷ πυρί, τὸ δὲ ἀλουργικὸν μηνύει τὴν θάλατταν· ἔκεινη γὰρ τρέψει τὴν κόχλον, ἐξ οὗ τὸ τοιοῦτον γίνεται χρώμα· ἡ δὲ βύσσος τὴν γῆν ἐκ ταύτης γὰρ φύεσθαι λέγεται. • Tegebant variis texturis diversis tinctis coloribus, qui quidem quatuor elementa subindioabant. Nam hyacinthus ad naturam aeris accedit; rosaceus autem color, seu cocco tinctus, ad naturam ignis; purpureus autem mare denotabat, in quo enutritur concha, unde color ejusmodi sumitur; byssus autem terram referebat, unde nasci dicitur. » Josephus deum, lib. III, cap. 8, *Antiquit.*: Τά τε γὰρ φάρση ἐκ τεσσάρων ὑφανθέντα τὴν τῶν στοιχείων φύσιν δηλοῖ. « Ή τε γὰρ βύσσος τὴν γῆν ἀποσημαίνει ἔοικε, διὰ τὸ ἐξ αὐτῆς ἀνείσθαι τὸν λίνον· ή τε πορφύρα τὴν θάλασσαν, τῷ περοινύθει τῆς κόχλου τῷ ἀμφατικῷ τὸν δὲ ἀριθμὸν βούλεται δηλοῦν ἡ ὑάκινθος, καὶ δὲ φοίνιξ δὲ τοῦ τεκμήριον τοῦ πυρός. « *Vela quoque e quatuor coloribus contexta elementorum naturam* designant. Nam byssus terram referre videtur, ex qua lini hoc genus provenit; purpura vero mare, eo quod conchylii crux sit fucata; aerem vero hyacinthus representare videtur, siue puniceus color ignem. • Merito igitur ordinem dictionum interturbatum restituimus, cum antea sic expressa essent ista, quasi mulieres essent indutæ vestimentis, quæ suis coloribus elementa representarent, sed et in Græcis adhuc ex Reg. H. corrigendum est et altero Engl. ὄποια ἔκεινοι σύμβολα, « indutæ, qualia erant ea, quibus sacerdotes induti. »

Ibid. 14. *Accubitoria*. Scripsimus *accubitoria*, et in Græcis κατάκλιτα, quod in eam lectionem consentiant duo Regii F. H. et I. cum Anglicis. Interpres tamen quoniam in Bibliis Plantinianis et Germanicis apud prophetam legitur θέριστρα κατάκλιτα, verterat, « *theristra clausa*. » Et vero in quibusdam etiam Basilii exemplaribus ita legi admonet vir doctissimus Flaminius Nobilis in editione Romana LXX, quemadmodum et in nonnullis Isaiae prophetæ libris Græcis: verumtamen sine

dubio scripsisse Basiliū κατάκλιτα indicat ipsa etymologia, quam affert, quod toralia designantur, sive tapetes, quibus lecti non lecticæ insternebantur, cum discumberetur, ut apud Virgilium, *Æneid.* :

....Stratoque super discumbitur ostro.

Sic apud Tertullianum, *De pallio*, cap. 3, intelligit Pamelius illud de pavone: « Quanquam et pavo pluma vestis, et quidem de cataclitis, imo omni conchylio depressior, » id est, de accubitis, quibus ad accumbendum utebantur, tametsi Suidas non toralia, sed κλίνας, lectos, esse vult τὰ κατάκλιτα. Sed nec illi assentiendum puto, nec aliis qui παρὰ τὸ κατάκλιτον deducunt illud « cataclitis, » cum scribendum potius fuissest, de cataclysis: verum optime conjectisse doctissimum Theodorum Marcellum hic emendandum, de cataclitis, ex Fortunato, lib. *De vita S. Martini*,

Cycladis aut qualis cataclistis effora vasis, et libro iv,

Quæ manus artificis cataclistica fila rotavit; et ex Apuleio, lib. XI, « Eas amoenus lectissimæ juventutis veste nivea et cataclista renitens sequebatur chorus; » non autem ex Tertulliano corrigendum Apuleium, ut volebat Jo. Mercearius J. C., cum illam emendationem confirmet hæc lectio Græci textus LXX, ubi θέριστρα κατάκλιτα dicuntur « palliola clausa. » et alia Seneca, lib. I *De tranquill.*, et Ammiani Marcellini loca, ex quibus constat commendari petissimum vestes, quæ ex arculis proferuntur pressæ pendentibus ut magis splendeant, neque facile occurrere possit auctor, qui vestes cataclitas dicat, sed cataclita tantum toralia vocantur. In textu etiam Græco a Curtio edito θέριστρα κατάκλιτa legimus apud LXX, sed κατάκλιτa. Ex Hebreo non potest liquere ultra vox sit aptior, quod hoc additum sit Hebreo textui a LXX, ut ex S. Hieronymo constat, qui habet tantum « et theristra: » quam ob causam Basilius ait hic obelos notatam illam dictionem, ab Aquila, Symmacho et reliquis omissam, ut cætera obelos jugulabantur in editione Origenis, quæ Hebreo fuerant addita, sicut antea in illud Geneseos annotavimus, « *Et congregata est aqua*, » homil. 4 in *Hexaem.*

Col. 330 B. 8. *Et incensum*. Scripturæ locum designavimus, in quo sit mentio olei unctionis et thymiamatis compositionis, quod Vulgata « thymiamata aromatum » vocat. Porro cum hic aliquid deesse arbitraretur interpres, adjecerat aliquot verba, et unam periodum in duas diviserat: « Fortasse enim postquam in templo esse cœperunt voluptuosæ fragrantiaæ odores, tunc unguentum sacrae unctionis et thymiamata compositionis esse desierunt. In terram enim disjectum. »

Col. 331 C. 3. *Ante virilem*. Interpres ediderat, « præripi morte ante messoriam fulcem: » quod ἀκμήν non animadverterit, non solum aciem sive cuspidem sonare, sed etiam τὴν νεότητα, juventutem, et ἐν ἀκμῇ sive τοὺς ἀκμίζοντας, ætatem flo-

rentes, τοὺς ἐν τῷ ἡλικίᾳ καθεστηκούσ, ut infra Basilius dixit, οἱ ἡλικίᾳ πάντες, « qui consistunt in ætatis vigore. » Sed et illic a mente auctoris discessit, emendato codice destitutus et vertens, « ut nulli usui occupasse videantur suæ robur ætatis, aut certe quia auxilio destituti sint, non admodum difficiles ad toleranda omnia ; » verum ex Regio et I. restituendum est ή διὰ τὸ ἀδοκούτος.

Col. 334 C 3. *Et molestiam.* Pro ἀγῶνα αὐτοῦ annotarat Tilman. se legere ἀγωνίαν ἐκτινῶν, scripseratque « proin velle se levare et consolari suam orbitatem dicunt simul plures : • nos contra consensum omnium codicum nihil in Græcis immutavimus, sed in Latinis, ut et paulo post χρῆσον retinuimus, neque cum illo correxi mus κεκλήσθω ἐφ' ἡμῖς, • invocetur super nos. • Imo, « commoda nobis nomen, ut dicamur uxores talis viri. »

Col. 335 C 11. *Cum enim propria.* Quæ fuerint a nobis expuncta non exprimemus, sed et hic et in aliis hujus commentarii locis, quæ immutata sint vel emendata, pluribus non exponemus, ne prolixiores sint hæc notæ, tantumque digito velut intento indicabimus eas sententias, quæ cum aliis collatae editionibus, quid in hac Græco-Latina sit præstitum lectori studioso significabunt. Pagina sequenti scripsimus χριστιανὸς ἡμέρα pro χριστιανῷ ex F. H. et paulo post λεῦμα pro λημμῷ illud κατ' ἐλογήν χάριτος, secundum electionem gratiæ, est ad Roman. xi, 5.

Col. 342 A 2. *Quando igitur.* Omiserat hic integrum lineam Græci textus interpres, quam et Regius F. exhibet, et novam periodum inchoarat verba illa vertens, καὶ ὁ λόγος αντιστέται, « Quin etiam tacite innuit duas esse species baptismatis, ne quando ad ternionem usque progrediatur baptismus. » Porro illud, πνεῦμα καύσεως, *spiritum ardoris*, de baptismo etiam exponit Cyrillus Alexandrinus in Commentario : Καύσεως δὲ πνεῦμα φαμεν τὴν τοῦ ἀγίου Ηνεύματος χάριν οὐ δίχα πνεύματος ἐν ἡμῖν γινομένην. « Ardoris vero spiritum dicimus gratiam in sacrosancto baptismo, non absque spiritu nobis ingeneratam. »

Col. 346 C 1. *Et male obsequentes.* Non animadvertisit Evangelii et apostoli Pauli verbis uti Basilius interpres, « maligne obsequentes attentos reddebat, » et, « lamentatio erat impenitentem conficiens mœrore ac tristitia ad salutem. » Imo ἀμεταμέλητον σωτηρίαν dieit, non hominem impenitentem, sed salutem ἀμετακίνητον. vel certe μετάνοιαν ἀμεταμέλητον dixit Apostolus, II Corinth. vii, 10, *penitentiam, cuius nos non paucileat*, ut dona Dei dicuntur ἀμεταμέλητα, Roman. i, 29, atque ita videtur accepisse S. Joannes Chrysostom. 15 : Οὐδεὶς ἑαυτοῦ καταγνώσται, ἐξ λυπῆς ἐφ' ἀμαρτίᾳ, ἐξ πενθῆση, καὶ ἑαυτὸν συντοίχη. « Neque enim quisquam unquam sibi eo nomine succensebit, quod ob peccata sese mœrore affixerit, atque obtriverit. » Intra τὴν γῆν τῆς κατασχέτως dixit, quod Tilmannus verit, « promissionis, » quasi κατίσχετις idem hic valeret, quod

A ὑπόσχετις vel ἐπαγγελτις cum proprie sit posses-
sio : Psal. ii, 8 : Δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* : et idem verbum Hebreum κληρονομία vertitur II Paralipom. xxxi, 1.

Col. 356 A 8. *Quandoquidem.* Hæc quoque pretermissa fuerant ab antiquario seu librario, qui Regium F. excrispsit, restituta ex altero Regio H. et Anglicis, cum versione sua : porro illud ἐν χειρὶ μετότου est ex Epist. ad Galat. iii, 19. *De angelo custode unicuique attributo dictum est alibi, in psalmum xxxii, 3 : Immittet angelus, vel castramentabitur.*

Col. 362 B 1. *Non est enim.* Locus est Jeromæ xiv, 22 : Μὴ κατέτιν ἐν εἰδώλοις ἔθνῶν ὑπείχων ; Καὶ εἰ ὁ οὐρανὸς δῶσει πλησμονὴν αὐτοῦ, οὐχὶ σὺ αὐτός ; *Nunquid est in idolis gentium, qui pluat?* Quod si c. elum dabit salietatem suam, nonne tu es ipse ? Alter autem, *Et pluam super unam, nihil discrepat a verbis Amos iv, 7.* Tertius demum est Ezechielis iv, 6, nonnihil diversus : illic enim est in Bibliis Basiliensibus et apud Polychronium atque in manuscriptis, quorum meminit Flaminius Nobilis : Καὶ ἡγώ δέδωκα σοι τὰς δύο ἀδικίας αὐτῶν εἰς ἀριθμὸν ἡμερῶν ἐνενήκοντα γαὶ τριακοσίας ἡμέρας. « Et ego dedi tibi duas iniquitates ipsorum in numerum dierum nonaginta scilicet et trecentos dies. » S. Hieronymus in eum locum testatur ita LXX edidisse; itemque Aquilam, Symmachum et Theodosionem, licet vulgata exemplaria centum nonaginta annos habeant : at Basilius, pro nonaginta et trecentos, dixit, « nonaginta tres. »

Col. 366 B 7. *Et oculus inexhaustus.* Interpres scripserat, « quam si definieris tecum nihil omnino possidere. » At συνορίζεσθαι non est hic « definire apud se, » verum a confinio jungi. » Paulo post in ms. F. perperam scriptum fuit οὐ λγψει, unde Tilmannus verterat, « ipse autem nihil omnino abs te accipiet : » at multo rectius in H. et A. οὐ λεψει, « non deficiet. »

Col. 371 A 10. *Juxta igitur.* Non ut antea erat, « juxta igitur parœmiam, » ne quis profanum esse putet adagium : est enim apud Salomonem, Proverbior. xxiii, 31 : Εἴ γὰρ εἰς τὰς φιάλας καὶ τὰ ποτήρια δῶς τοὺς δρυχαλμούς σου. Si enim in phialas et pocula dederis oculos tuos. Quod vero sequitur τὸν γενειουργὸν ἐνοεῖν, est ex Sapientiæ xiii, 5. Ψυχήρων sit mentio, I Esdr. i, 9.

Col. 371 D 4. *Sæcularium.* Ταῖς ξεωθεῖς dixit, ut ab ecclesiasticis sæculares distinguat, non a Christianis gentiles aut paganas, quemadmodum intellexit interpres, « ut præfecturis istis a Christiana frugalitate abhorrentibus nonnihil accrescat honestatis. » Rursus omiserat illud, τὸ ἐπονεῖδιστον περιστέλλουσα, tantum enim scripserat, « quod plane vituperandum est. »

Col. 379 C 6. *Ad occasum.* Non ut antea erat, « ad retinacula vitæ ; » perperam enim calamo ex-

aratum erat in F. μέχρι τῶν δεσμῶν. At emendatum A est ex H. et A. μέχρι τῶν δυσμῶν τῆς ζωῆς. Δυσμὴ « solis occasum » sonat : transfertur etiam ad vitæ finem. Hesychius et Suidas δυσμαῖς βίου, τῷ τέλει ζωῆς.

Col. 382 B 6. Qui ex Caini. Καθήκοντος dixit, quod καθῆκεν devenire sonet. Procopius dixit καταγομένου, p. 77 : ἀ τοῦ Ἰωνᾶ ἔστιν εὐρήματα τοῦ ἐκ τοῦ Καίν καταγομένου, « quorum auctorem illum, qui Caini soboles exstitit, accepimus. » Et annotatur Genes. iv, 47. Nam ex Cain ortus est Henoch, ac deinde ex Henoch Irad, ex Irad Maviseb, ex quo Mathusael, et ex isto Lamech, cuius filii Jabel et Jubal. Male interpres ediderat, « Jubal qui ex genealogia sibi conveniente, nempe ex Cain prognatus scribitur. »

Col. 386 D 4. Detestandum. Interpres legit in F. πρὸς τῷ ἐναργεῖ, « quod nulli non colliquescit. » in eius in H. τῷ ἐναργεῖ ut edidimus : neque enim ἐναργεῖ, « manifestum » est Davidem omnes peccatores terræ interfecisse.

Col. 406 C 1. Valere rationes. Non ut Tilmannus, « qui audent profiteri se esse pares scribendis de unaquaque re libris. » Merito tamen postea in margine addiderat τῆς ἐποχῆς inventorem fuisse Pyrrhonem, qui assensum præberi vetabat. Vide Diogenem Laertium, lib. ix, p. 670 : οὐ γὰρ μᾶλλον τόδε ή τόδε εἶναι ἔκαστον, « neque enim esse quidquam istud potius quam illud. » Omiserat paulo post idem interpres illa verba, quæ Græca suggesserat ms. F., « nigrum esse argentum propter rubiginem, quam effundit. » Ibidem οἱς προσομιλήσῃ verterat, « quibuscum ne diutius congregare familiariter, » licet absit negatio, et δύματει non significet tantum familiariter congregari, sed etiam immorari, versari in re aliqua, ut apud Thucydidem ὀμιληκὼς πολέμω, « versatus in bello. » et apud Chrysostomum, ἡμιλ. 1 De penitentia, p. 660 : Καὶ πολὺν χρόνον δμιλησαντες τῷ πυρί, « atque in igne malto tempore versati : » et lib. 1 De Providentia, p. 458 : καὶ δμιλῆσαι γάμοις, « ut et uxores ducerent. »

Col. 418 C 11. Non tamen de eo. Tilman. : « Ait enim Scriptura nondum immobilem esse circa tales animæ affectus : quin de eo disserit, » etc., quæ plane a mente auctoris aberrant. Sic restituendus est et apud Procopium locus p. 86 : δι τοῦ μήπω λέγει τὸν ἀπαθῆ. Sequitur locus ex Proverbiis xii, 16, ubi sic habet : « Λόρων εὐθύμερον ἔξαγγέλλει δργὴν αὐτοῦ, κρύπτει δὲ τὴν ἐκατοῦ ἀτιμίαν ἀντρὸς πανοῦργος. » Fatuus ipso die indicat iram suam : celat autem suam ignominiam vir callidus. » Apud Procopium legimus ἔξαγγελεῖ, indicabū, prodet, ut apud Nobilium scholium Græcum δηλώσαι θυμὸν αὐτοῦ, « patefaciet furem suum, » et Theodotio γνωρίσει, « notum faciet. »

Col. 419 B 1. Flamma accensa. Φλογὸς ἀνημάτης scriptum exhibent duo Regii codd. F. et H. nec aliter legi apud Cyrillum annotat Nobilus, « a

flamma accensa : « quamobrem sane mirum, quod idem contendit apud Basilium legi, quemadmodum apud Procopium et in edit. Romana, ἀνημάτης, » a flamma resoluta : » nisi forte illum in errorem impulit interpres Latinus, qui scripserat, « a flamma effusa, » vel alium codicem scriptum nactus est. Vulgata Latina dixit cap. v, 24, « et calor flammæ exurit. »

Col. 428 B 8. Isti quasi. Hæc ad verbum e Græco sunt expressa, et in locum eorum substituta, quæ interpres adjecterat. Reliquum enim textus capituli quinti verterat prophetæ, et Italico charactere expresserat, nec esse Basilii verba animadverterat illud textus reliquum in compendium redigentis.

Col. 427 D 1. Et ignis versatur. Ita scripsimus, non cum Tilmanno, « aspectus, qui versatur circa concretionem : » non enim ait aspectum flammæ dici carbonem. Procopius in Isaiam p. 88: ἀνθραξ δὲ ἔστι πῦρ γεῶδες μετὰ τὴν τῆς φλογὸς πάροδον τῇ παχυτέρῃ ὅλῃ ἐναπομεῖναν. « Est autem carbo ignis ille terrenus, qui exstincta flamma solet in crassiore remanere materia. » Non igitur exponit hic Basilius illa verbis ὑπὸ φλογὸς ἀνημάτης. ut videtur existimasse Flam. Nobilus in Notis suis, sed quid sit ἀνθραξ « carbo, » exponit. Quod si vera esset distinctio Isidori, ἀνθραξ hic « pruna, » potius esset. « Pruna est, inquit, quandiu ardet : cum exstincta fuerit, carbo nominatur. Pruna a perurendo dicta est : carbo vero quod flamma caret. » Sed et apud Plinum, lib. xviii, dicitur etiam carbo, quando ignitus : « Et cum carbo vehementer collucet ; » et lib. xxxiii, cap. 5: « Carboni major vis exusto iterumque flagranti. »

Col. 431 A 14. Etiam is cui. Annotarat in margine interpres quiddam se desiderare in exemplari: et merito ; deerat enim vox ἀκοήν, quam tamen ita vertendo expresserat, « vocem Domini non quidem, quæ icerit aurem corporis : sed qua Deus tantum menti eorum per notas adumbrationes imprimit consilium. » Similem habes locum infra: διὰ τῆς σωματικῆς ἀκοῆς, δλλ' αὐτοῦ τὸ ἡγεμονικόν. et apud Procopium p. 102 : « Audit autem vocem Domini, qui mente ab ipso informata resonantis in se verbi sonum auscultat. »

Col. 435 D 2. Ne nos educas. Existimavit interpres se legisse μὴ ἀναγάσσει, vel ἀνάγκη, dum verit, proficiscaris nobiscum, nihil necesse nos emigrare, Exodi xxxiii, 45, legimus paulo aliter, εἰ μὴ σὺ αὐτὸς συμπορεύῃ μεθ' ἡμῶν, μὴ με ἀναγάγῃς ἐντεῦθεν. Si non tu ipse ueneris nobiscum, ne me educas hinc. Vulgata cum verbis Basilii consentit : Si non tu ipse præcedas nos, ne educas nos. Paulo post ἀνθρωπότητα intellexit humanitatem a Christo assumendam interpres, scribens, « et ad assumendum a Deo Verbo humanitatem, oportebat typicis figuris præsignari: » aptius tamen genus humanum intelliges. Sic homil. 34, De libero arbitrio : Εἴπερ γὰρ ἔχεις ἡ τῆς ἀνθρωπότητος φύσις ἐκτὸς τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος πανοπλίας. Interpres Procopii

p. 104 : « Figurisque prius homines assuescere. »

Col. 439 A 1. *Ad illud quidem*. Hic duas omiserat lineas librarius codicem Regium F. exscribens, quas Latine conversas interpretis verbis inseruimus : sed illud ποῦ duabus inclusum virgulis non agnoscit Regius H., neque ipse Procopius p. 104 : καὶ ἦν περέσοματ.

Ibid. 443 A 1. *Sed quod toti*. Novam periodum hic inchoarat interpres hoc modo : « Per unum quemque perseverat. Quin et collegio cuique appellatio sua conservetur : » sed emendationem nostram cum manuscripti, tum Græcus Procopii textus confirmat pag. 104 : « Quod et urbibus ipsis accidere videmus. » Idem interpres Procopii ἀλλοιούμενον λόγον vertit *variatum* vel *mutatum*.

Col. 455 C 8. *Laudatio Dei*. Scriptimus ex duobus Regiis metronomatis, pro metronomatis, quod habuit apographum Anglic. Apud Græcos Etymologos sive in Lexicis de nominibus Hebraicis legimus, Ἰουδαία ἐξομολογουμένη. S. Hieronymus in lib. *De nominibus Hebraicis* : *Juda laudatio* sive *confessio* ; et epistola 25 : « Si *Juda confessio* interpretatur, confitens autem omnis anima creditis : » et in caput xxvi Isaiae : « Canticum istud in terra *Juda* sive *Judea*, quod interpretatur utrumque *confessio*. » Παῖς sonat *gratias agere*, *confiteri*, *laudare*. Idem Hieronymus in Ezechielis cap. xlviij : « *Damascus* sanguis sacci, et osculi sive poculi, » et rursus : « inter *Damascum*, hoc est, *sanguinem ciliciae*, et *confinium Hematum*. » Idem in cap. xvi Isaiae : « *Damascus* interpretatur, *sanguinem bibens*, aut *sanguis ciliciae*. » Propterea corremus infra, C « Superborum caput est, execrabilis, ac plenum sanguinis, » non ut scripserat Tilmannus, « caput est quidam sanguinarius : » neque enim homo est, sed civitas Syriæ primaria *Damascus*, Isaiae vii, 8, et ita in Vulgata Latina. Rursus emendavimus, « pro pœnitentia, quæ existimatur, » non « pro pœnitentia solemnis et in more posita. » Licet enim apud Herodianum ὡς νομίζουσι *Ρωμαῖοι* valeat, ut *Itomanis mos est*, et τὸ νομίζομενον sit, « quod in more positum est : » cum tamen sequatur οὐκ ὅστις δὲ ἀληθινή, melius accipietur, ut sonet νομίζομενοι existimari, putari, ut in concilio Gangreni can. 42 : Εἴ τις ἀνδρῶν διὰ νομίζομένην ἀσκησιν περιβολαῖψι χρῆται. « Si quis vir propter eam, quæ existimatur, exercitationem amiculō utitur. »

Col. 463 A 7. *Quoniam ex semine*. Hæc addita sunt versioni Tilmanni, quoniam et Græca inclusa virgulis aberant a Regio ms. F. et in sequentibus, τὸ διέφερε sic acccepit interpres, ut sonaret eminētiā, hoc pacto, « domui David, hoc est, Dominus secundum carnem, quod præminebat in universa cognitione David, idque faustum felisque nuntium est. »

Col. 466 A 5. *Etiam postquam*. Hæc addita sunt versioni Latinæ ob Greca ex Anglicis codicibus inserta, licet a Regiis duobus abessent : καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι μητέρα ἔτι παρθένος διεμένουσα, quæ receptum de perpetua sanctissimæ Virginis matris

A virginitate dogma manifeste confirmant. Quod vero de vulturibus feminis subiectit, Αelianus etiam narrat, lib. II, cap. 46 *De animalibus* : οὐκ δὲ ἄρτεν οὐ φασι γενέσθαι ποτὲ ἀλλὰ, θηλεῖς ἀπόδοις : « vulturem non nasci marem aiunt, sed feminas omnes generari : aduersæ austro volant; vel si austri non spirat, ad eurum ventum oris hiatu se pandunt : spiritus venti influens ipsas implet. »

Col. 469 C 6. *Ἀπώγωνα*. Emendandum ex H. & πώγωνα, « Quæ barbam appellavit, » ut apud Procopium, p. 120 : Καὶ τὸν πώγωνα, τοὐτὸν τὸν κατὰ φύσιν ἀνθρώποις πρέποντα κόσμον. « Et barbam, hoc est, ornementum, quod naturaliter homines decet. » Interpres scripserat, « absque barba fore dixit. » Item quæ sequuntur, καὶ ἐπὶ τῆς γενέσθαις γίνεται, verterat, « secundum nativitatem nostri Emmanuelis. »

Col. 471 C 9. *Mille vites*. Non, ut Tilmannus ediderat, « mille vites distraherent mille siclis. » Procopius dixit, Ηὔσαν ἀμπελον κάν στόλον ἔχη τιμήν, « Omnem vitem quantumvis sicli pretio estimatam desertam et in cultam fore : » vitem enim aptius reddi ἀμπελον puto, quam vineam, cum mille vites siclis propheta dixerit estimatas.

Col. 475 A 8. *Propter eorum*. Legerat in ms. F. interpres δι’ ἡ τὸ εὐπειθές, ideoque verterat, « vi intelligentiæ fuisse a nobis deprehensum, per quæ non magno negotio, quæ subjecta sunt, persuadentur, » sed receptam lectionem tuerentur H. et Angl. et exemplum Ezechielis, quod subjicitur, « prophetæ vero obedientia a nobis intelligitur. »

Col. 487 A 9. *Ul si pertrahat*. Ελεύθερον dixit, non ἔλκοντα, ut exigebat interpretatio Tilmanni, « nec eum pertrahat ad tribunalia judicium, qui se exuerit vel tunica. » Alludit nimis ad illud Matthæi v, 40 : Καὶ τῷ θέλοντι κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνα σου λαβεῖν, ἀφες αὐτῷ καὶ τὸ ιμάτιον. *Et qui vult tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium*. Rursus quod sequitur βλασφημούμενον παρακαλεῖ verterat, « ut blasphemum cohortetur, et pro eo roget : » alqui hæc expressa sunt ex verbis Apostoli I Cor. iv, 13 : βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν, *blasphemamur, et obsecramus*.

Ibid. C 4. *Est vero magnum*. Interpres scripserat : « Timor enim Dei maximum est argumentum. D his, qui admittuntur ad secedandam perfectionem servato tenore disciplinæ. » Illud vero, πάντα καταπτήσσειν, locutio est usurpata etiam a Septuaginta Proverb. xxviii, 44 : Μακάριος ἀνὴρ, ὃς καταπτήσσει πάντα δι’ εὐλάβειαν. *Beatus vir qui timet omnia ob cautionem*. Sequitur ibid. locus Isaiae citatus non ut expressus est a LXX, Isaiae xxviii, 16 : Ιδού ἦν ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια Σιῶν, *Eoce ego immutam in fundamenta Sion* : sed ut citatus est ab Apostolo Roman. ix, 33 : Ιδού ἦν τίθημι ἐν Σιῶν.

Col. 494 B 6. *Et Galilæi*. Non solum idiotæ, sed et natione Galilæi, non ut interpres dixerat, « idiotæ quippe homines Galilæi. » Sic Matthæi xxvi, 69 :

Et tu cum Iesu Galilæo eras. Nam et loquela tua manifestum te facit. In quem locum Hieronymus :

« Quod unaquæque provincia et regio habeat proprietates suas, et vernaculum loquendi modum vivare non possit; » et *Luca* xxii, 59, *nam et Galilæus est*. *Josephus* autem, lib. iii *De bello*, cap. 2: *Μάχιμοι τε γάρ ἐκ νηπίων καὶ πολλοὶ πάντοτε Γαλιλαῖοι, καὶ οὗτε δεῖλα ποτὲ τοὺς ἄνδρας, οὗτε λεπανδρεῖς τὴν χώραν κατέσχεν* « *Pugnaces sunt ab infantia Galilæi, et omni tempore plurimi, neque aut formido unquam viros, aut virorum penuria regiones illas occupavit.* »

*Col. 499 D 5. Atque illi quidem. In Regio F. laouna erat, quod duas lineas librarius prætermisset, quas ex H. et Anglic. restituimus et Græco textui, et interpreti, usque ad illa verba, « qui in errorem pelliciuntur. » Cæterum hæc a Tarasio patriarcha citantur in epist. *De ordinationibus*, p. 193 *Juris Græco-Romani*: *τοῦτο γάρ ἐστι τὸ καταγέλλασθον*. Vide etiam *Procopium* in hunc locum. *Paulo infra affixi vos*: hæc alludunt ad illud *Deuteronomii* viii, 3: *Καὶ μνησθήσῃ πᾶσαν τὴν ὁδὸν, ἣν ἤγαγε σε Κύριος δὲ Θεός σου ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐκάκωσε σε, καὶ ἐλιμαγχήνησε σε* « *Et recordaberis omnis viæ, per quam duxit te Domiuus tuus in deserto, et affixit te, et affecit te fame.* »*

*Col. 508 B 8. Accepit signum. Non, « ex compagno indictum curriculum, » ut antea legebatur: « οὐνθημα enim hic non sonat, « compactum » aut « compositum, » sed ἀφορμῆς σημεῖον, « signum excursionis inchoandæ, » ut apud *Virgilium v. Aeneid.*:*

..... signum clamore paratis
Æpitydes longe dedit, insonuitque flagello,

et apud *Herodianum* lib. ii: *Πάντες ἐφ' ἐνι συνθήματι συλλαμβάνονται. « Omnes uno dato signo comprehenduntur.* » *Procopius*, p. 145: *Δρομεὺς δὲ ὁν ἀγαθὸς, ἀμα τῷ συνθῆματι πρὸς τὸ τέλος ἡπείρητο.* « *Cum vero cursor bonus esset, ad finem dato signo properabat.* »

*Col. 511 B 7. Induit enim. Corrigendum in Græco textu ex ms. H. F. 'Ενέδωσε γάρ με, « *induit enim me.* » *Ne*o aliter *Vulgata Biblia Isaiae* lxi, 10, sed pro εὐφροσύνῃ existimavit interpres se legisse δικαιοσύνης, itaque scribendum, « *et tunica lætitia*, » ut apud *Procopium* p. 148.*

Col. 513 B 1. Dirimeretur. Συναπτίζεσθαι idem valet, quod ἀπαρτίζεσθαι, « *absolutum reddi, omnibus numeris expleri.* » *Budæus* in *Commentar.* p. 735, « *simul finiri, æqua esse magnitudine.* » *Hic* igitur vertere potes, « *simul cum ipsa mundi constitutione.* » *Procopii* interpres dixit p. 151: « *Quia si ex mundo esset, ab ipsa origine mundi cœpisse necessum sit.* » *Quæ vero sequuntur apud eumdem Procopium, ex Basilio sic emendanda sunt, συντίται τοινού ἀντὶ τῷ παρ' αὐτῷ δεξιμένῳ μέχρι παντός.* « *Erit igitur in perpetuum illa una cum eo, qui ab ipso eam acceperit.* » *Pacis Salomonis* fit

A mentio III Regum iv, 24: Et habebat priorem ex omni parte in circuitu.

*Col. 515 B 13. Parte enim. Hoc maluimus ad verbum, quam illud interpretis, « *Portiunculamenim tribus Davidicæ nibili ducentes, tanquam quæ nullo negotio aboleri posset, et opprimi; licet regiam obtineret dignitatem.* » *Neque enim unam tribum possidebat domus David, sed duas tribus, Juda et Benjamin, post defectionem decem aliarum, quæ dixerant II Paralipom. x, 16: Non est nobis pars in David, neque hæreditas in filio Israel.**

*Col. 527 B 9. Appropinquabo. Hoc sine interpretatione transilierat *Tilmannus*, quod mendose in utroque Regio cod. legeretur, μᾶλλον δὲ οὐχ ἡττων, pro μᾶλλον δὲ χιτῶν. Verum tamen ope *Indicis Græci* *Kirchmanni* diu quæsitus hic locus per singulas voces, nondum nobis occurrit in *Scriptura*. Vide proverbium, « *Tunica propior.* »*

*Col. 531 B 6. Et Samariam. Sequebatur apud interpretem, « *Quemadmodum et hos cepi, et hos cæteros omnes principatus capiam: » sed hæc a typographo sunt omissa, cum ea delecta fuisse a nobis putaret, una cum his, quibus interpres sequentem periodum expresserat, in duas perperam a se divisa: « *Ex quo igitur sibi cepit, reliquas omnes spe præsumit se posse sub jugum pertrahere. Nec interim iste intellexit id confici.* »**

*Col. 538 B 3. Et concutiam. Interpres ediderat, « *persuadendo pertraham, » quod in *Complutensi* editione esset, τελον, licet in F. legisset στέω, ut est in reliquis mss. et apud *Eusebium* lib. iv *De Demonst. evang.* cap. 9: quæ vera est lectio, cum et ita *Vaticana* et *Mæchali* codex habeat, et *Hieronymus*, « *et detraxi quasi potens in sublimi residentes.* » *Male* apud *Clementem* et *Eusebium* xiii *De præparat.* στέω, « *servabo.* »**

*Col. 540 B 9. Namque ab anima. In Regio F. legebatur, ἀρέξμενά μὲν ὅπλο ψυχῆς, λήγοντα δὲ ἐν τῷ καρδὶ καὶ οὐδὲ μέχρις. Ex quibus Latine expressebat *Tilmannus*, « *ab anima quidem suum ortum ducentia, in ipso autem corde conquiescentia: » sed in altero Regio cod. H. ita erat ut ex *Anglicis* editum est, nisi quod sublato καὶ, tantum legebatur, οὐδὲ μέχρις. Apud *Procopium*, pag. 170, ad hunc locum alluditur, ἀρέξμενον ἀπὸ ψυχῆς τῶν ἐν τῷ νῷ παθημάτων. *Paulo* post mendose idem F. habuit φόνον pro φόνον, itaque in locum invidiæ, « *cædem* » substituimus.**

*Col. 551 A 15. Siquidem alii. Male immutarat hæc interpres, « *Siquidem* *Hebræi* videntur proprius accedere. » *Neque enim* *Hebræos* designat *Basilius* sed *Græcos* interpres *Aquilam*, *Symmachum* et *Theodotionem*, cum ait οἱ ἄλλοι, quemadmodum supra ὅπερ ἔτεροι ἐκδεδώκασιν. Ut in illum locum annotavimus: et infra consentaneo respondere *Apostolo Symmachum* et *Theodotionem* sub finem capitatis istius dixit.*

*Col. 555 A 5. Glorifico. Non, ut antea erat, « *glorificabo: » δοξάζω enim dixit: quanquam in ipso**

Scripturæ textu editum est, I Reg. II, 30 : "Οτι δὲλλ' ἡ τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω. Quoniam nonnisi glorificantes me glorificabo. Quo pacto etiam citatur idem locus infra col. δὲ τοὺς δοξάζοντάς.

Col. 558 B 12. *Toti mundo.* Ad verbum esset, « cum toto mundo crucifixa sit : » quod obscurum est, et a Prokopio peñtermisssum ; ex quo tamen immutavimus interpretationem eorum, quæ hunc locum sequebantur, « inque medio efficaci ejus virtute ad fines usque quatuor partium mundi se protendente, » et pagina sequenti addidimus interpretationi, « ex Israel, qui dicitur Ephraim, » expunctis illis verbis, « veri Israelitæ. » Decem enim tribus, quæ familia Davidis defecerant, et Samariam urbem regni primariam constituerant, Israel vocabantur et Ephraim, et domus Joseph, ut Zachariæ x, quod nimirum primi decem tribuum ieges ex tribu Ephraim orti essent. Cyrillus in I Osee : "Οταν ἀκούῃς τῶν ἄγιων προφητῶν δνομαζόντων τὸν Ἰερατὴλ ἡτοι τὸν Ἐφραῖμ, τότε δῆ μοι νόει τοὺς δὲ τὴν Σαμαρείζης. « Cum audis sanctos prophetas nominantes Israel sive Ephraim, Samaritanos intellege. »

Col. 559 C 14. *Ammon.* Hic lineam integrum librarius Regii codicis F. omiserat, quam H. et A. representat. In codice ms. Regiæ bibliothecæ Lexicuum Græcum nominum Hebraicorum sic interpretatur, 'Αμμῶν ἐκ τοῦ γένους μου, 'Αμανῖτις λαὸς ἡμῶν, « Ammon ex genere meo, Amanitis populus noster ; » et Hieronymus in cap. IIII Nahum, « Μορφ interpretatur ex patre, junior vero Ammon vel filius generis mei, vel populus noster. »

Col. 562 D 5. *Et post hæc educet.* Annotarat in margine Tilmannus, « pro τέλος lege τὸ φῶς, » et Interpretatus erat, « Facit judicium meum, et post hoc educet me in lucem : » quasi nimirum substitui vellet ea, quæ apud Michæam prophetam leguntur Mich. VII, 9 : καὶ ποιήσει τὸ κρῖμά μου, καὶ δέξει με εἰς τὸ φῶς. Nos contra codicum Regiorum et Anglic. consensum nihil immutandum censuimus. cum sæpe soleat Basilius vel fallente memoria, vel ex aliis prophetis alia verba inferente, non nihil immutata unius verba proferre. Nam et apud Job legimus XXIII, 7 : Ἐξάγγοι δὲ εἰς τέλος μου τὸ κρῖμα. *Educat autem in finem judicium meum,* et Habacuc. I, 4 : Καὶ οὐ διεξήγεται εἰς τέλος κρῖμα. *Nec deducitur in finem judicium.* Citatut deinde locus ex psalmo CII, 9, ubi Vulgata, neque in alterum comminabitur.

Col. 564 B 7. *Ad idem enim.* In libro Regio ms. prescriptum fuit δοξάζειν τε ἐπιτεταγμένως, unde interpres extulerat, « Ad cor quidem ipsum spectat, ut glorificet Deum obnoxie, ac servorum ritu in psalmis concinat. » Ἐπιτεταγμένoi sunt in Vulgatis Lexicis « subdit. » vel « ministri, » quamobrem ἐπιτεταγμένως videtur existimasse corrigendum esse Tilmannus, atque ita prorsus exhibet scriptum alter Regius H. Verum tamen series ipsa narrationis

A emendandum suadet ἐπιτεταμένως, quod in usu est, non ἐπιτεταγμένως, neque ἐπιτετευγμένως. Procopius dixit compendiose p. 195 : Ἐνδε τὸν ἄμφορον, αλεῖν τε καὶ δοξάζειν καλῶς. « Unius enim utrumque est, gloria et laude recte afficere. »

Col. 565 B 4. *Sublevat.* Aptius interpretabere, *Dominus exaltat justos.* Atqui apud Davidem aliter effertur hic locus, ad quem alludere videtur Basilius, psalmo CXLV, 8 : Κύριος ἀνορθοὶ κατεβράγηνος, Κύριος ἀγαπᾶ δικαιούς. *Dominus erigit electos :* *Dominus diligit justos.* Fortasse observabatur menti auctoris ille alter Proverb. XVIII, 10 : Αὐτῷ δὲ προσδραμόντες δίκαιοι ὑψοῦνται. *Accurrentes autem ipsi justi exaltantur.*

Col. 568 D 1. *Educandum.* Verior hæc lectio F. et A. ἀνατροφῆς, quam illa H. ἀνατροφῆς. « conversatione. » Paulo post in F. et H. δχθῶδες non δχρῶδες scriptum fuit, ut in alio apographo. Procopius dixit p. 202 : Μὴ ἀπόκρημνον, et ejus interpres, « non præruptum aut præcipitem ; » sed ὑπιστηττα non satis apte vertit, « humilitatem. » Itaque rescribendum videtur, « sua tamen planitie in eo manentibus securum. » Ibidem pro ἀκρογραλεῖ existimavit Tilmannus se leguisse ἀσφαλεῖς, cum verit, « reddit tutiores his, qui ascendunt stationes, » plane contrario sensu. Postremo pro νοῆτε εἰ διηγήσθε, legebatur in H. νοῦν et διηγήσθαι.

Col. 574 C 3. *Reges vero.* Interpres scripserat, « reges vero, qui ad pastorale regimen Ecclesiæ eliguntur. » Atqui nihil tale de pastoribus Græca sonant, nec aliter habet Procopius p. 204 : Οἱ τοὺς ἐκλεκτοὺς βασιλίας καλεῖ. « Quorum de numero, qui delecti sunt, reges eos, tanquam regni filios appellat. » Rursus ibidem immutavimus, quod sequebatur, « quia vox gigantum utique gentium multarum voce aequipollat. »

Col. 575 A 10. *Infidelitatis.* Legebatur in F. πονηροῦ θυρεός ἔστιν ἀπιστία. Tilmannus verterat, « reprobi clypeus infidelitas est : » at in H. erat, ut edidimus : cui suffragatur illud Procopi p. 204 : τοῖς μὲν θυρεός ἔστι πίστεως, τοῖς δὲ ἀπιστίας. Alludit ad illud Ephes. VI, 16 : Ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως. Assumentes scutum fidei. Item paulo post in F. erat ἐπαγγελιαν κακῶν, « malorum pollitionem, » at H. ἀπαγγελιαν, denuntiationem. Porro illud, ut spiritus salvus fiat, est I Corinth. V, 5. De Phygello mentio fit II ad Timoth. I, 15. Sed dicuntur traditi Satanæ Hymenæus et Alexander I ad Timoth. I, 20.

Col. 582 A 2. *Salvator.* Non ut antea editum fuit, *Et homo gratia Salvatoris dici possit nobilis.* Nec aliter legitur in H. quam δ κατὰ τὸν Σωτῆρα, sed fortasse rectius apud Procopium, p. 208, ascripta est varia lectio καὶ δ κατὰ σάρκα ἀνθρώπος, et idcirco interpres Curterius vertit : « Ipse propterea secundum carnem homo relato ad Davidem generis nobilis. » Ita sæpe apud Paulum appellari scimus Christum, ἐκ σπέρματος Δασδὶ κατὰ σάρκα, Roman. I, 3 ; et ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα

Χριστόν, I Corinth. v, 16. Paulo post nonnihil sensus immutatus est, ὅταν διὰ τὸ προσεγγίζειν, « quoties nos ipsos ab eo elongaverimus, propinquamus perditioni ; » at in psalmo LXXXVII, 19, « qui elegant se a te, peribunt. »

Col. 586 C 15. *Orionem app.* Alium eliciebat sensum Tilman., « qui vel teste Scriptura Orion nominatus est, quod in unum corpus compactus sit. » At qui nusquam id testatur Scriptura, tantum Orionis meminit Job xxxviii, 31 : Καὶ φραγμὸν Ὀρλώνος ἤνοιξε. Et septum Orionis aperuisti. Rursus in fine pagina μεταξὺ τῶν μερῶν, verterat, quasi esset, ἐν μέσῳ τῶν μερῶν, *media in parte Orionis.* Sed Aratus non inter partes Orionis, verum inter partes Arctophylacis seu Bootē collocat Arcturum.

..... ὑπὸ ζώνης δὲ οἱ αὐτὸς
Ἐξ ἄλλων Ἀρκτοῦρος ἀλίσσεται ἀμφαδὸν ἀστήρ.
quod Cicero ita vertit,

*Huic autem subter praecordia fixa videtur
Stella micans radiis Arcturus nomine dicta.*

Idem Aratus ab Arctophylace, seu Boote, distinguit τὸν μέγαν Ὀρλώνα, « magnum Orionem, » quem eumdem esse cum Bootē hic ait Basilius. Noster vero Clavius in commentariis in *Sphæram* Joannis de Sacrobosco Bootē seu Arctophylaci constellationi quintae tribuit stellas duas et viginti, tertiam magnitudinis quatuor, quartas novem, quintas item novem, quemadmodum hic Basilius, sed Orioni constellationi tricesimam quintas in pertit stellas numero triginta octo, primas magnitudinis duas, secundas quatuor, tertias octo, quartas quindecim, sextas quinque. nebulosam unam.

Col. 587 A 2. *Qui nimirum.* In F. tantum erat, ἔξωσι δηλονότι, ex quibus Tilmannus expresserat, assectantur, puta Hebræi, qui isthacē arcana nature auxilio labore commentantur ; » at in H. ἔξωθεν τῶν παρ' Ἐβραιῶν δηλονότι πολυπραγμονοῦντων, et in Anglie. ut edidimus ; *Ιεραμ.* repetitio articuli sensum immutat. Porro idem H. pro ὑπόκειρον scripsit exhibuit ὑπόκειρον, Regius alter F. ὑπόκειρον, sed interpres recte vidit emendandum ὑπόκειρον, cum « subrufescens » vertit, quod apud Aristotelem reperitur, et interpretatur Plinius « mellei coloris. » Pleiadis meminit Job cap. ix, 9.

Ibid. C 42, *Maledictus.* Etsi Regius F. exhibebat ἐπικατάρατος Χανάν, tamen errore nescio quo scripsit interpres, « Maledictus Cham. Atqui contristatus erat. » Certe Genesis ix, 25, non aliter legimus, ἐπικατάρατος Χανάτ παῖς, *Maledictus Chamam puer.* Paulo post emendanda est versio « sed germini ejus, et operi ipsius, quod figurate Chanaan nominatur : » non enim Græce est διὰ τὸ ἐργανόν, sed καὶ τῷ ἐργῳ αὐτοῦ.

Col. 598 A 2. *Cum mensura.* Ἐν μέτρῳ praeferebat F. Tilmannus, « ad exigendas de his, qui perperam vixerunt, pœnas diversionem. » Procopius εἰς τὸ κολάζειν τὸ μέτρῳ τοὺς κακῶς βεβιωκότας, « et ad pœnas dignas de sceleratis, et cum mensura exigendas. » At in Regio H. erat ut in A. ἐμπά-

τρως, « cum mensura, moderate, » vel ut est in Joann. 34. ἐκ μέτρου, *ad mensuram.*

Col. 599 B 3. *Quare absolute.* Omiserat hic tres lineas Regius librarius in F., ideoque Tilmanus ex codice mutilo verterat, « quare ea vastitas, quanto esset tempore duratura, absolute non aperuit. Non enim illo. » Rursus infra pro ἀποτελεῖσθαι, ut scriptum fuit in F., existimavit interpres se legisse ἀποτελεῖσθαι, cum vertit, « semel disrupta non sinitur deperire. » Contrario plane sensu : « nam in locis habitatis perire dicitur, ut apud Procopium pag. 248 : Εἴωθε παραχράνεσθαι, « unde illam disrumpi dissiparique contingit. »

Col. 602 A 10. *Obscenum.* Pro κάθυλαν in ms. F., emendatius in aliis κάθυλον legebatur, quod tamen

β ab ὄλαχτεν, quod est « latrare, » non deducitur : ne cum Tilmanno hic vertas, « oblatrans, » sed τὸ ἔνυλον, ἢ ὄλαχὸν, ἢ ὄλατον, « quod materiale est, » ut πρόστιλον « quod materiæ adhæret, quod carnale est, » ab ὄλη quod apud theologos sordes fæcesque mundanas significat. Sic interpres Procopii δηλῶν κάθυλον καὶ ἐσκοτισμένον ἰδαμόνα, « ut obscenum et caliginosum dæmonem indicaret. » Sic apud Hesychium κάθυλομνεῖν est ὄλην ἔχειν πολλήν. Quod autem sequitur de onocentauris, banc esse alteram dæmonum speciem, quam reliqui interpres nominarunt Hebraica voce Siim, ab Eusebio quoque traditum est citato in editione Vaticana, ἀντὶ τοῦ ἀνοχέντωρος σείεν τὸν ἀνέγραψαν, » Et pro onocentauri scripsierunt siim : quod tamen consistere non potest cum eo, quod ibidem ait idem Eusebius, Ἀντὶ τοῦ θηρίου σείειν εἰ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ ἔχεδωκασι, « Pro bestiis, ἔτερi interpres ediderunt siim : neque alio cum ipso textu Hebræo, ex quo Pagninus בְּנֵי israֵל Latinæ extulit, bestiæ silvestres, et pro בְּנֵי seghirim, dæmones, Arias Montanus cum Aquila, pilosi at Septuaginta ὀνοχέντωροι. Postremo illud, μετὰ τὴν ἐργμασιν, vertimus, postquam redacta fuerit in solitudinem, ut antea erat, ut locus assimiletur Babyloni in solitudinem redigendæ.

Col. 607 A 4. *Terra hæc.* Non dixit, οὐκ ἔχει μερίδα, sed οὐκ ἔστι μέρος : ne locus sit versioni vulgatae antea, « Terra hæc nullam habet partem cum ea, de qua subjecta maledicto dictum est : In doloribus, » etc. Rursus verterat interpres, Ἰαχὼν, δὸν γειώρων Γραφή, Jacob, dicto in Scriptura γειώρας, quasi Jacob ipse sit dictus γειώρας. Imo per Jacob intelligit populum Israeliticum, cui qui se adjungit, γειώρας et προστήλυτος, « advena, » dicitur ut Exodi XII, 49 : Ἐξολοθρευθῆσται ἐν τε τοῖς γειώραις καὶ αὐτόχθοις τῆς γῆς. Peribit inque advenis et indigenis ; et in eodem capite, vers. 49 : Νόμος εἰς ἔσται τῷ ἐγγωρίῳ καὶ τῷ προσηλύτῳ. Lex una erit indigenæ et advenæ. Utrobius est Hebrewæ vox γῆ ger, quæ et γειώρας et προστήλυτος vertitur. Proprie γειώρας est ὁ γῆν ὡρῶν, γηι terram custodit. Hesychius, γειώρας, γείτονας ἢ ἄλλου γένους, καλουμένους, ἢ τοὺς περὶ τὴν γῆν διαπονου-

μένους. « Γέωρας exponit vicinos ex alia gente, vel eos, qui colenda tellure occupantur. »

Col. 644 B 3. *Pro peccatis*. In Regio utroque ταῖς ἀμαρτίαις logo, non ταῖς ἀμαρτίαις, ut videtur interpres corrigeret voluisse, scribens, « propaginem trudent, nempe peccata : » sed hoc ait Basilius, « animæ suæ fetus occidant peccatis, » unde subjicit: « Nisi enim ipsi moriamur peccato : » qua ratione loquitur de Apostolus ad Roman. vi, 2: Οὐτεις ἀπεθάνομεν τῇ ἀμαρτίᾳ. Qui mortui sumus peccato. Sic dixit antea Basilius, εἰς σφαγὴν ταῖς ἀμαρτίαις. Paulo post verterat Tilman., « impletat terram bellis, » quasi legisset in F. πολέμων, qui tamen scriptum exhibuit πόλεων, ut cæteri mss. Vulhata Latina dixit, neque implebunt faciem orbis civitatum. At in Vaticana edit. πολέμων, bellis, et annotatur in quibusdam libris legi πολεμῶν, hostibus, et Hebraicam vocem significare posse ex sententia Hieronymi *civitatem et adversarios*.

Col. 645 C 3. *Alversus ineptos*. Mallem dixisset « erga simpliciores, » vel innocentes et minime malos. » Ut in psalmum xxviii dixit: Ως πρόδροτον διὰ τὸ ἡμερον καὶ μεταδοτικὸν λέγεται δὲ ἄγιος. « Sic et ovis dicitur sanctus, quia mansuetus, et sua dispergit in commune. » Auctsr *Operis imperfici* homil. in *Matth.*: « Manifestum est quia oves appellat propter mansuetudinem, non timentes autem Deum lupos propter crudelitatem. »

Col. 623 C. 7. *Et idcirco*. Καὶ διὰ τοῦτο scriptum exhibit F., at in fine capitinis in *Commentario Basili* δι’ αὐτοῦ οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ σωθῆσονται, « per ipsum humiles plebis salutem assequentur, » quo pacto etiam legitur in *Vaticana editione* et apud *Procopium*. Quamobrem hic dcendum est illud, « salvabuntur populi multi : » nam et in F. fuit scriptum οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. Sub finem paginæ *Palæstinorum* etymologia Hebraica traditur, ubi interpres annotarat se scriptum offendisse in Regio F. πτίποντας πτοχματι, « cadentes pavore, aut metu, » sed se legere et interpretari ποτχματι, « potu, » nam et hic sequitur apud *Basilium* et in eodem Regio codice, πτίπονται δὲ οὗτοι ποτχματι. At in altero Regio II. priori loco legitur πτώματι. « lapsu, casu, » posteriore ποτχματι, « potu. » In *Græcorum scholiis* de vocibus Hebræis occurrit sæpe Φυλιστεῖ, ἀλλόφυλοι, θαυμαστοί, « alienigenæ, mirabiles. » Hieronymus in *psalm. xxviii*: « Philistiim vero interpretantur *cadentes potionem* hoc est, qui inebrinati sunt de calice diaboli, et inebrinati ceciderunt. » *Augustinus* in eundem *psalmum*: « Alienigenæ in Hebræo dicuntur Philistiim, quod interpretatur *cadentes potionem*, velut quos fecit ebrios luxuria sacerdotalis. » Apud *Santem Pagninum* Πελισθί *Peliseth*, *Palæstina* dicitur regio maritima ad occidentem *Judæam*, continens quinque præfecturas vel satrapias, et incolæ ejus Πελισθί *Peliseth* dicuntur, quasi volutati in cinere: et quidam mystice curis sacerdoli implicitos exponunt; nam Πελισθί *palcsch* est pulvere aut cinere se involvere. Apud *Suidam* reperi-

A tur et in centuria 5 *Proverbiorum*, 9: Γομνότερος ὑπέρου καὶ λεβηρίδος: « Nudior pistillo et leberide, » et Γομνότερος παπτάλου, « Nudior clavo, » de hominibus elegantissimis.

Col. 634 C 13. *Nomine enim*. F. τὴν γῆραν Ναβᾶν. Alter autem Reg. A. Ναβᾶν. Cui suffragatur *Vaticana editio*, Angl. Ναβᾶν, et textus editus cum *Procopio*, interpres male « Nabo. » Sed verior lectio videtur Ναβᾶν, cujus etymologia et interpretatio explicatu difficultis, etsi annotarat *Tilmannus* in margine γῆραν *loquela, propheta, sessio*: neque enim in *Thesauro Hebræo* *Pagnini* reperio aliud, quam γῆραν, quæ vox prophetiam seu vaticinium sonat, nusquam sessionem. Sed γῆραν vertitur ἔγκαθίζειν *Ezechielis* xxxv, 5: Καὶ ἔνεκάθισας τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ διλόψ: *Et te* tenderis *inimicities domui Israel*; et *Ecclesiastici* viii, 14, eadem notione usurpatur verbum ἔγκαθίζειν Ἰνα μὴ ἔγκαθίσῃς ὃς ἔνεδρον τῷ στόματι σου: *Ne sedeat quasi insidicator* ori tuo. Vox tamen ipsa ἔγκαθισμός neque in *Græce lingua Thesauro* reperitur.

Col. 638 C 13. *Appetitus*, δρέκεις. Male antea errore potius typographi fuit editum « *apparentia* subser. gen. *supprimendæ*, » cum scripsisset fortasse interpres « *appetentia*. » Sub finem paginæ deest nota interrogationis in *Græco* *textu excuso*, et in utroque Regio ms. supplenda ex serie orationis quam et recte addidit *Tilmannus* *versioni*. quemadmodum et in nonnullis *Geneseos* libris additur, hoc pacto, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου; *Vulgata Latina*, *Nunquid non modica est?* A quibusdam tamen libris abest hæc nota.

Col. 642 A 7. *Sermo enim*. Λόγος δηλοῖ nonnunquam apud Patres idem valet quod, « *Scriptura* declarat: » propterea verterat interpres, « *Scriptura* enim simulatque revicit, et acriter perstrinxit improbae mentis elationem, eam ipsam contritione collidit: » sed de quovis sermone castigatorio hic agitur non de sola *Scriptura*, ut antea de *Paulo* verba faciens dixerat, εἰς σωτηρίσθεντας τοὺς ἐκατὸν λόγους. Sub finem paginæ item ediderat, μὴ καὶ οὕτω μέλλει, ut ne sic salvæ fierent. At hoc loco μὴ interrogat, non negat, ut *Matth. vii, 9*: Μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; *Nunquid lapidem porrige ei?*

Col. 643 A 2. *Nam quoniam*. In H. et I. τῷ αὐτῷ δύναται καὶ πέρας εἶναι χώρας καὶ ἀρχὴ τὸ χωρίον τῆς. Sed consentit cum Regio F. Angl. et *Procopius*, p. 217, cujus interpretarem secuti sumus, expunctis illis *Tilmanni* verbis: « Nam quando limes esse potest, neque principium et terminus Moabitis. » Ex eodem *Procopio* addidimus textui *Græco*, ἐώς τοῦ φρέστος Ἐλείμ. Rursus emendavimus illud, « semen Moab, non ut ad meliora transmigret, » quod erat *Græce* in F. τὸ μὴ μεταβαῖνον ἐπὶ τὰ χρείττονα, apud *Procopium*, pag. 228, τὸ μὴ μεταστὰν ἐπὶ τὰ χρείττονα, « quod ad meliora minime transire voluerit. » Vide locum *Deuteronom. xxii, 3*. Postremo delovimus in interpretatione *Ariel* vocem

« Dei ; » tantum enim est Graece λέων ἔρμηνεύεται : in H. E. I. et apud Procopium, licet in margine conjecturam suam ascripserit interpres, « Ιωας λέων Θεοῦ, » Forte leo Dei. » Hieronymus epistola 27 : « Væ tibi, civitas Ariel, id est, leo Dei, et quondam fortissima, quam expugnavit David. » Meminit hujus civitatis idem propheta Isaías, c. xxix, 2 : Circumvallabo Ariel ; sed ibi lego Hebraice Ὄνιρα Ariel, hic vero tantum est Ιώαν, quæ vox leonem sonat, unde Hieronymus vertit, his qui fuderint de Moab leonem.

Col. 644 C 7. *Genuerint.* Γεγενῆσθαι dixit, non γεννῆσθαι, sed emenda διὰ τὸ γεγεν. ex Procopio, cuius interpres edidit, « quando sua ipsi nequitia serpentum naturam et virus assumpserunt. »

Col. 631 A 9. *Iniquitatem.* Male antea, « persuadet antistes hæresum, ut excelsio iniqua loquantur. » Locus est psalmo LXXII, 8, ubi Vaticana editio e Graeco LXX, ἀδικίαν εἰς τὸ ὄψος ἐλάλησαν, iniquitatem in altum locuti sunt. Sequebatur εἰς ζητήσεις συγκαταβαλονειν. Tilmannus : « Si quando eo se demiserint, ut assentiantur propositæ quæstionis. » At συγκαταβαλεῖν non est « assentiri, » sed « eo se demittere. »

Col. 654 A 4. *Nequaquam, Ob hoc.* Non bene expressit emendationem nostram typographus: rescribendum igitur, nequaquam confundentur. *Ob hoc dictum est, Campi Ezebon.* Delevimus enim illa interpretis, « nequaquam attingent centrum sive punctum. » Vitiosam enim lectionem codicis F. exprimit ista, λόγοις οὐ κέντρῳ ποιήσονται. Διὰ τοῦτο τὰ πεδία. Corrigendum fuit ex ipso textu prout et scriptum exhibent H. et I., οὐκ ἐντραπήσονται. dictum enim est a propheta, καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ, et non con/underis. Apud Cyrillum legitur etiam et apud prophetam, καὶ οὐκ ἐντραπήσονται τὰ πεδία Ἐσεβών. *Et non reverebuntur campos Ezebon.* Unde fortasse non minus apte verti possat, καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ, et non reverebentis, et in Commentario Basiliu. Οὐκ ἐντραπήσονται, nequaquam reverebuntur, aut erubescunt.

Col. 655 D 4. *Subauditur.* Tilmannus ediderat, *A communi quidem de utraque gente diciunt, quia lugebunt, seque plangent.* Hoc est de Ezebon et de Sabama, sed illa phrasis Graeca ἀπὸ κοινοῦ nihil aliud sonat, quam verbum πενθήσει subaudiendum, quod communè sit, et jungendum cum illis verbis τὰ πεδία Ἐσεβών, et cum istis ἀμπελος Σεβαμά. Nam in Vaticana editione, et apud Procopium in textu ista sic interpunguntur : Οὐκ ἐντραπήσῃ τὰ πεδία Ἐσεβών πενθήσει ἀμπελος Σεβαμά. *Et non reverebentis campos Ezebon : vinea Sabama lugebit.* In aliis libris, ut his apud Basiliū, legitur Καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ. Τὰ πεδία Ἐσεβών πενθήσει, ἀμπελος Σεβαμά. Sic apud Olympiodorum, in iii

A Ecclesiastæ vers. 16 : Εἰ δὲ κατὰ κοινοῦ ἐκληφθῆ τὸ ὄπὸ τὸν ξλιον. « Quod si ad utrumque referas illud, sub sole : » et apud S. Joan. Chrysostomum, in psalmum CXXVII, v. 6 : Καὶ ἔστι τοὺς υἱοὺς τῶν οὐών σου, εἰρήνην ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, κατὰ κοινοῦ ἡ εὐχή, sed emendandum est ex Catena Regia in Psalmos ms., κατὰ κοινοῦ τὸ ὄπε. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ποθοῦσιν. « *Pacem super Israel.* Subaudi, Vide. Hoc enim maxime desiderant. » Librarius, quod hanc locutionem non caperet, pro τὸ ὄπε substituerat, ἡ εὐχή, unde interpres verterat, « Hæc est oratio de communi. »

Col. 659 C 4. *Ex Spiritu.* Non, ex Patre, ut scripserat interpres, quod mendose esset in F. ἐκ τοῦ προς, pro πνε. πνεύματος.

Col. 660 C 9. *Qui ad evitandas.* Συμπεριφέρεσθαι hic ut apud Epictetum idem videtur sonare, quod συνναντόρεσθαι, « una cum gentibus versari : » nisi malis ita sumi, ut lib. II Machabæorum cap. ix : συμπεριενεχθῆσθαι ὑμῖν, voluntatibus vestris facilem se præbiturum alque assentientem. Procopius dixit p. 240 : συγκαθιεῖς ἔστι τὸν δόγματιν ἐθνικοῖς. « *Ethnicorum dogmata amplectendo.* » Tilmannus scripserat, « quos nullæ gentes, nullum tentationis genus persequitur, hi circumferuntur. »

Col. 662 A 11. *Ascensiones.* Addiderat interpres, « disposuit, » et annotarat in margine, « *Defit in exemplari διέθετο.* » Sed cum in H. et I. deesset illud verbum, a Basilio omissum existimavimus, subaudiens εἰσι, « *ascensiones sunt :* » alioquin immutavit non nihil verba Davidis psalm. LXXXII, 6 : ἀνεβάσας ἐν τῷ καρδίᾳ αὐτοῦ διέθετο. Scholiastes tamen Graecus admonet quosdam punctum figere post αὐτοῦ, ac verbum διέθετο sequentibus jungere, atque ita quoque Theodoretum interpungere Flaminius Nobilis annotavit.

Col. 666 A 2. *Et erit ut revereantur.* Emendandum est, « *Et erit ut tu reverearis, vel ut tu erubescas.* » In editione Vaticana vertitur, *Et erit in confusione tuam.* Procopii interpres, *et erit ut confundaris :* sed quia Basilius addit αὐτούς, in locis qui sequuntur, aptius verbo « *revereri, » vel « erubescere » uteris. *Et erit ut tu reverearis ipsos,* hoc est, eveniet, ut illi tibi pudorem incutiant, vel imponant. Postremo pag. 617, *Quanto majorcm famæ celebritatem, substituimus in locum illorum interpretis verborum :* Quanto enim existimabat superesse sibi luculentiores divitias, tanto merebatur, ut non revelatis arcanis : « ὑπόληψις enim famam, non opes significat, et ἀποκαλύπτεσθαι revelare, non obtegere, ut Luca x, 21 : Καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. *Et revelasti ea parvulis :* et I Cor. xiv, 25 : Τὰ χρυπτὰ τῆς καρδίας φανερὰ γίνεται. *Occulta cordis manifesta fiant.**

FEDERICI MORELLI,
PROFESSORUM REGIORUM DECANI,
NOTÆ ET ANIMADVERSIONES.

Quod Ulysses Homericus de Diomede fido et in-
divulso comite deprædicat, merito de Basilio Mag-
no usurpaverim κατὰ παρωδίαν.

Πῶς δὴ Βασιλείου ἔγώ θεότο λαθούμην,
Οὐ περὶ μὲν πρόφρων κραδίη, καὶ θυμὸς ἀγήνωρ
Ἐν πάντεσσι πόνοισι· φιλεῖ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦς;
Qui magni possem Basiliū esse immemor unquam,
Cujus cor alacré et sublimia pectora in omni
Magno opere: unde adamat doctorem hunc Christus
Jesus?

Evidem ab hinc annis XL scriptis ejus gravissi-
mis libens incumbere coepi: nec pœnitendum sus-
cepit labore, partim in emendando cod. Germanico,
qua ab interpunctione et fœdis mēndis typogr. la-
borabat, partim cum mss. conferendo; partim con-
jecturis non infelicibus medicas adhibendo manus,
ac nævos tollere et nodos solvere tentando. Etiam
nunc st̄ate proiecta idem stadium ul̄to sum re-
mensus in hac nova et exaggerata editionis Græco-
Latīna molitione, dum rotam typographicam cur-
rentem animose prosequor.

AD I HOMILIAM IN HEXAEMERON

Col. 8 B 15. Leg. δὲ καλή. Interpres noster ita
verterat ac si legisset, ὡς καλή ἡ τάξις, quasi κατ'
ἐπιφώνημα, ut psalm. VIII: 'Ος θεματὸν τὸ ὄνο-
μά σου. Plato in Tim.: 'Ο θεὸς πᾶν ὅσον ἡν ὄρατὸν εἰς
τάξιν ἤγαγεν ἐξ ἀταξίας.

AD II HOMILIAM IN HEXAEMERON

Col. 37 B 13. Καὶ διενεκῆ τ. χ. Apud Lucret. I. II
eadem hypothesis proponitur in atomis:

Multa minuta modis multis per mane videbis
Corpora miseri radiorum lumine in ipso,
Et velut æterno certamine prælia pugnasque
Edere turmatim certantia, nec dare pausam
Conciliis et dissidiis exercita crebris.

En ἄπαντος πόλεμος καὶ διηνεκῆς τ. φθορᾶς, χρα-
τούντων ἐν μέρει καὶ κρατουμένων. Homer. δλλύντων
τε καὶ δλλυμένων.

Col. 40 A 3. Αεὶ γὰρ τῶν γιν. Epicteti Ἐγγειρίδου
princeps divisio, τῶν δοντων τὰ μὲν ἐστιν ἐφ' ἡμῖν, τὰ
δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν.

Col. 43 B 6. Συνέθαλπε καὶ ἐξ. τ. ρ. δ. φύσιν,
κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἐπωαζούσης ὄρη. Plenior
versio, Ad similit. avis, incubantibus ovis, v. Adrianus
in Elegiā ἐν ταῖς θείαις Γραφάς, hujusmodi
Hebraici characteris ἰδιωματικῶν, vel ἀπὸ τόπων, vel
ἀπὸ στολισμῶν. Ausonius scite æmulatus est in
Ephemeride.

A *mistumque duobus
Qui super æthereas volitabat Spiritus undas.*

Enimvero ἡγῆ vox Hebr. a Mose I, 2, Gen. usur-
pata vim habet τοῦ ἐπιφέρεσθαι, συνθάλπειν, ἐπωά-
ζειν, agitandi sovendique instar alitis incubantis
supra nidum suum. Ast o ubi nunc gentium Sy-
riaca illa Pentateuchi μετάφρασις, cuius hic p̄eo
est Syrus Basilianus!

Col. 44 C 2. Γενηθῆτω φῶς. Insigne ac luculen-
tum testimonium magnificentia hujus orationis Mo-
saicæ a Dionysio Longino scriptore Attico antiquo
exhibitetur in aureolo lib. Πέρι ὄψους, his verbis: 'Ο
τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχῶν ἀνὴρ, ἐπειδὴ
τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐξέφρηνεν, εὐ-
θὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ, δ θεός, φησί. Τι; Γενέσθω φῶς.
B Καὶ ἐγένετο.

AD IV HOMILIAM IN HEXAEMERON

Col. 77 C 10. Εἰσὶ τινες πόλεις π. Quam vera
sit hæc assertio, docet Basilius nostri amicus et fa-
miliaris Libanius in Monodia super Nicomedia, et
in Orat. πρὸς τοὺς νέους περὶ τοῦ λόγου, quoē hoc
anno a me Græce et Lat. sunt editæ; et B. Au-
gustinus Enarrat. in psal. ciii, ubi scribit, « Vide-
tis quid faciat civitas, ubi abundant spectacula? »
Itemque S. Hilarius in psal. cxviii, octon. He, De
culis: *Qui in theatralibus ludis captivi incubant,
qui circensium certaminibus servunt.*

Col. 80 A 13. 'Οναρ ὑπὲρ τῶν ἱππων μαχ. Ex
Aristophane ἐν Νεφέλαις. Strepsa.

‘Ο δὲ κόμην ἔχων
‘Ιππάζεται τε καὶ ἔνωρικεύεται,
‘Ονειροπολεῖ γ' ἵππους.

Col. 81 D. 5. Πρὸς τὴν βυτὴν ἀφορῶν τ. Hic
eximis vir eruditionis et facundis Joach. Perio-
nius, notione τοῦ ἀφορῶν non percepta, docuit ab-
surda interpretatione, « quam humana parum na-
tura videat interdum, » ut monet Flaccus, qui sen-
tentiam hanc Basilianam admodum illustrat his
versib. Ep. ad Lollium 1:

*Rusticus exspectat dum defluat amnis, at ille
Labitur et labetur in omne volubilis ævum.*

Quis aptius et elegantius τὴν βυτὴν τῶν ὄδάτων
D μοῖραν exprimat?

Col. 89 A 9. Ωδεῖαισται· δὲ δὲ οδελός. Allitum
transverso calamo signum ab Horat. dicitur ad Pis.
Ausonius, Epigr. ad Pacatum, *Obelos spuriorum*

igmata vatum vocat. Mirum est tam **insignem** Basilii nostri animadversionem latuisse eruditiss. ac diligentissimos quosdam viros φιλιερογράφους.

AD V HOMILIAM IN HEXAEMERON.

Col. 103 C 4. Idem notatur a Jo. Chrysost. in
Panegyri in S. Thomam.

Ibid. C. 4. "Ιν' ἐκ τοῦ ἀφενοῦς τὰς παρ' ἐκτινῶν
βλάβας τοῖς ἀκεραιοτέροις ἐμβάλλωσιν. Hoc idem
Basil., tom. II, epist. 410, appellat κατταπίζειν τῶν
ἀκεραιοτέρων, eludere minime malos.

Col. 105 B 8. Corr. βοδωνιαὶ x. Virgil. « rosaria. »
Et apud Rei rust. script., ut hic, « roseta, myrthi,
laurus. »

Col. 108 A 3. Ὁ ὑποκείμενος τῷ φύλλῳ κόρκκος, ὃν
μίσχον τινὲς τ. *Hinc Hesychium sic emenda:*
Mīschos: οὕτω λέγουσιν, φυσικήται πρὸς τὸ φυτόν
καὶ ὁ καρπὸς καὶ τὸ φύλλον. *Mīschos* ὁ παρὰ τῷ φύλλῳ
κόρκκος. « *Mischum indigetant granum folio adhæ-
rens; id videlicet quo fructus et folium connexa
sunt plantæ.* » Nonne hæc cum Basilianis amice
conjurant?

Ibid. A 14. Οἰνον γεννῶσα εὐφ. XI Jud. in parabola Joathan. εἰπεν ἄμπελος, ἀφείσα τὸν οἰνόν μου, τὴν εὐφροσύνην τῶν ἀνθρώπων. Fremat Anacharsis licet, οἰνον εἶναι ὕδωρ σαπεν ὑπὸ φλοιοῦ. « Aquam sub cortice putrem. »

Col. 109 D 3. Ἐρέψιμα. Hesychius exponit στεγάσιμα, « ad tect. opus tigilla, tignave. » Ibid. d. 9. Τὰ μὲν μονόλοπα αὐτόν. Idem Hesychius μονόλωτα, μονόδρημα, μονοχτώνα, explicat. Αυτός ειδεμ οὐκινόλετος λεπτός. Itaque scribendum potius μονόλοπα, de plantis unica membrana tunicave cinctis Fabius, in *Declam. XIII Paup.*, floribus etiam tunicas tribuit. Λώπος tamen amictus quivis dicitur, pallium proprio: unde ἀκτοδύται nuncupati.

Col. 112 Λ 15. Σπέρματα τῶν ἀρρένων λεγ. ψῆνας. Ηεσυχ. id ita firmat, ut hinc de prompsisse videatur: ψῆνας τὰ σπέρματα τῶν ἀρρένων φοινίκων. Μοχ ἀνορθοῦσθαι πάλ. Libanius in *Encomio palmæ*, p. 3-Gr. edit. nostræ: 'Ο φοινὶς ὁ φύσις πρόεισται, καὶ γῆς ἀνέχει τὰ μάλιστα: καὶ πάρ' αὐτὸν, ὡς εἰπεῖς, λέναι σπεύδει τὸν οὐρανόν· *et Palma in altum se erigit, humoque extollit admodum: et ad ipsum, ut ita dieam, cœlum pergere contendit.* » Addit idem solam palmam surculum in capite conservare, μόνος κατ' εὐθὺν προιών ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διατάξειν τὴν κεφαλήν: ex Theophr. lib. iv *Hist.*, c. 23, ubi tamen ἐγκέφαλος legitur, non κεφαλή. Philo, in *De vita Mos.*, καρδιαν, cor, nominat: Φοινὶς τὴν ζωτικὴν ἔχει δύναμιν, οὐκ ἐν βίσαις, ὥστερ καὶ τὰ ἄλλα φυτὰ, ἀλλὰ ἀνώμυντον, καρδιας τρόπον, ἐν τῷ μεσαιτέτεψ τῶν ἀκρεμόνων ἰδρυμένην. Paulo post de sioub. οἱ δὲ τοὺς δλύνθους ἐκβήσατες, τ. Effectum hujus artificii ad causam etiam naturalem refert Hesychius in ψηνίζων. 'Εστιν δὲ ψῆνη εἰδος ζώου δμοιον κώνωπι, δὲ εἰσεδύεται εἰς τοὺς δλύνθους τῶν σύκων, κατικεκαλεις αὐτούς. « *Insecti species similis culio penetrat in grossos sioum,*

itaque ad maturitatem ducit: • hoc insectum Græci
ψῆνα vocant : hoc etiamnum in agro Constantinop.
ad usum adhiberi, αὐτόπται ἀξιόπιστοι mihi retu-
lerunt.

Col. 113 A 10. Τὴν ἐντεριώνην. *Hesychio*, ἐντεριώνη, τὸ ἐντὸς τοῦ ἄγρου συκού, ἡ τὰ ἐνδον. *“Hτοι τὸ μέσον τοῦ ξύλου καρδία: οἱ δὲ μυελός. De meditullio corde, medullaque fructus et ligni, usurpatur.*

Ibid. C. 8. Leg. lv ἀψινθίῳ ή σε. Festive ἀπίνθιον apud comicos Gr., quod bibentes illud fastidiant, ob insignem amaritatem, quam hic ἐχάρτην πικρότητα dixit, unde βαθύπικρον nuncupatur; quod scammoniæ quoque congruit: de qua Diosc. l. iv, cap. 261. Cic. i De div., Et Georg. Pisides, Cosmurgiæ vers. 929, ἀσκημμανταν vocat:

Τράγοι καὶ τὴν ἀπεπτον ἀσκαμμωνίαν
Δειπνοῦντες, ἐκπτύουσι τὴν ἀπεψίαν.

Quod interpretatus olim sum,

*Hædi usque difficilem cum edunt scammoniam,
Cibo hoc dolores cruditatis leniunt.*

Ibid. 11. 'Εν ταῖς Τερεβίνθοις. Ex Theop. iii De h. p. Lat. scrib. in *Terebinthis*. Diosco., I. 1, τέρμινθον usurpat. Et Hesych. Τερέμινθος, φυτὸν ἐμφερὲς τῷ λινῷ, ἐξ οὗ πλέκουσιν Ἀθηναῖοι παρομίας. « *Stirps est assimilis lino; unde Athenienses nectebant monilium appendices.* » Sic enim autumo παρομίας hic accipi, tametsi dictio rara et asperata sit. A Nicandro τομήθος etiam vocatur.

Col. 115 C 5. Quod ad locum Jeremias attinet, cap. xvii, v. 6, non μυρίκη in vers. LXX Interp., sed ἀγριομυρίκη legitur, ἀντα: ὡς η ἀγριομυρίκη η ἐν τῇ ἤρημῳ. De juniperino Hebraicæ lingua peritiores accipiunt τὸ γράμμα qua dictione rex Psalmographæ νεας est psal. ci, vel ut Hebr. numerant cii, ubi contrario sensu humiles myricas appellant ταπεινῶς καὶ ἀκεράλους, quorum preces Deus exaudire solet, quomodo olim versum 57 Statii exposuimus e *Sylvia in Epulum Domiliani*:

*Namque animas (superi) saepe exaudire minores
Dicuntur....*

Quid igitur in causa est cur auctor noster accur-
ratiss. in Scripturis sacris Jeremias quidem aucto-
ritatem adhibuerit, Davidici vero hymni non memi-
nerit? Quia nimurum LXX interpr. Græcos duces
sequebatur, hia autem in Jeremias vim vocabuli He-
bræi expresserant; in Davide vero non item, cum
loco μυρίκῶν, substituerint τὸ ταπειῶν. Ceterum
quod B. Basilius hic proposuit, τὸν μυρίκην τοῖς
φιλόδρομοις συναριθμεῖσθαι, firmatur, in ms. meo
cod. τῷ πάνυ παλκῶν λέξεων, hujusmodi descri-
ptione, Μυρίκη, βοτάνη ἄχριστος, κυπαρισσοειδής,
περιπεφυκεῖ ἐν ποταμοῖς. « Myrice, planta vilis,
cupressi specie, innascitur propter flumina. »

AD VI HOMILIAM IN HEXAEMERON.

Col. 117 B. Ἀκροατὴν προσῆκεν οἶκοθεν ἔχοιν

¶x. Plutarch. in *dissertat.* Ήερὶ τοῦ ἀκούειν, in *eamdem sententiam scripsit*, οἵ τοῦ μὲν λέγοντος οἴονται τι ἔργον εἶναι, τοῦ δὲ ἀκούοντος οὐδένν̄ ἄλλ' ἔκεινον μὲν ἀξιοῦσιν οἵκειν πεφροντικότα καὶ παρεπειευασμένον, αὐτοὶ δὲ ἀσκεπτοὶ καὶ ἀφρόντιδες τῶν καθηκόντων ἐμβαλόντες καθέκονταί, καθάπερ ἀτεχνῶς ἐπὶ δεῖπνον ἤκοντες εὖ παθεῖν, πονουμένων ἔτερων.

Col. 117 C 4. Τίς δ τοῖς ἄνθεσι τ. διαποικίλας. *Allusum ad versum Homer. Iliad. Σ,*

Ἐν δὲ τὰ τείρεα πάντα, τάτ' οὐρανὸς ἐστεφάνωται.]

Hinc est quod Columella in *Horto*, I. x, « terrestria sidera flores » vocavit.

Col. 121 A 3. Οὐ γὰρ τορευταὶ λ. Germana lect. τορευταὶ, quam secutus est interpres. Hesych. τορευταὶ. γλύπται. Τορεύειν, γλύφειν. Arabes ab hac voce cælaturam cusionemque nummorum nominant *toreba*.

Col. 124 A 5. Οταν μάλιστα μηνοειδής τ. Hoc est κάλλας νουμηνίας apud Philonem Jud., *De Septen. festor.*, p. 34 edit. et *versicnis nostræ*. Virg., *Æn.* vi, μηνοειδῆ vel *σεληνοειδῆ* designavit

...qualem primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat per nubila lunam.

Macrobi., i in *Somn. Scip.*, primam lunæ φάσιν permutationem exponit, « cum nascitur. » Legitur et μηνοειδῶς adverb. δίκην σελήνης, in ms. λεξικῷ.

Col. 128 A 7. Προστρῆσθαι. Eodem verbi tempore observato, maluissem interpretari, « vitam nostram a cœl. corp. motionum appensam esse. » ut Aristot. graviter de Deo disserens, I. xii *Sapientia*, ait: « Απὸ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης ἡρτηται τὰ πάντα. » *Ab illo principio appensa sunt omnia.* »

Pag. 56 A 9. Οἰς τὸ ἀντιλέγειν ἄλλ. Ex Eveni vet. poetæ epigram.:

Πολλοῖς ἀντιλέγειν μὲν ἔθος περὶ παντὸς διοῖον, οὐρᾶς δὲ ἀντιλέγειν, οὐκέτι τοῦτ' ἐν ἔθει.

Col. 132. B 12. Ἐκείνων συγχρήσοθει ῥῆμα. De hisco verbis superioribus accipe, ἐν τῷ κακοδαιμονίῳ ματι κείμενον, quæ castrenia suisse ἀστρονομίκῶν constat ἐκ τῆς δωδεκάτης, seu octo toporum cum quatuor cardinibus diagrammate, ubi καὶ domus ponitur dicta κακοδαιμῶν, ἀναφορά in qua D vitia et ægritudines Firmicus collocat. et Manil., I. II.

Col. 133 B. Τὸ βασιλικὸν τῶν ἀστέρων σχῆμα. Intelligit τὴν τῶν ζωδίων οἰκείωσιν κατὰ σχηματισμὸν. Vulgo « aspectum » dicunt. Censorinus « conspectum. » Graeci neotorici βλέψεις. « Consensum et fœdus » signorum Manilius indigitat, eod. lib. Mox per γένεσιν genituram, et τὴν ἀποκύνσιν potius innuit, quam σποράν ἢ σπόριμον ζωδίον.

Col. 137. B. Ήῶς οὖς ἔχει τὴν ἔξ. *Plato in Tim.* : Νῦξ ἡμέρα τε γέγονεν οὕτω, καὶ διὰ ταῦτα η τῆς μεῖς καὶ φρονιμωτάτης κυκλήσεως περίοδος. *Tallius De univ.* : « *Nox et dies ad hunc modum, et ob*

A *has causas unum circuitum solis effecit sapientiss. atque optimum. » Philo*, initio primi Ηερὶ μοναρχίας, his verbis illustrat hanc disputationem: Ιδόντες δὲ τὸν μὲν προσδόις καὶ ἀναχωρήσεις τὰς ἐτήσιους ὥρας συνισταμένας, ἐν αἷς καὶ ζώων καὶ φυτῶν καὶ καρπῶν γενέσις ὀρισμένων χρόνων περιόδοις τελεσφοροῦνται. σελήνην δέ διπηρέτην καὶ διάδοχον δὴ λίου, νύκτωρ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ προστασίαν ἀνειληφιαν, ὃν μεθ' ἡμέραν δὴ λίου, καὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρας, κατὰ τὴν πρὸς τὰ ἐπίγεια συμπάθειαν, μυρία τῶν ἐπὶ διαμονῆς τοῦ παρόντος ἐνεργούντας τε καὶ δρῶντας, πλάνον ἐπλανήθησαν ἀνήνυτον, μόνους εἶναι τούτους θεούς ὑποτοπήσαντες.

Ibid. B 9. Σελήνη μὲν ἐπί. Annus hic non tam lunaris quam annus dierum ab Hebreis dicebatur, quod ejus dies explorati essent 365; menses nulli rati essent: sed ad eos dies tanquam ad amissim menses lunares dirigerentur. Mox meminit ἐμβολίου μηνός, qui mensis intercalaris ἐμβολιματίος etiam dicitur: ἐκδόλιμος αὐτεμ expunctitius. Porro ἀκριβῆς τῶν ὥρῶν συνδρομή, ad accuratam anni descriptionem in quadrantes refertur, Tecuphas Hebrei nuncupant. Describitur item ὥρα in cod. meo ms. τοῦ πάνου παλ. λεξ. hoc modo, καρπῶν διαφόρων συνδρομή. Jam vero hic δὴ λιακὸς ἐνιαυτὸς brevius a Platone in *Tim.* διπόταν δὴ λιος τὸν ἐνιαυτὸν περιέλθοι κύκλον. Annus. « ubi sol suum totum confecit et peragravit orbem. »

Col. 141 B 5. Μικρὰ οὖν η δύψις ἡμῶν. Hic δύψις non tam ἀντὶ τῆς δρατικῆς δυνάμεως, pro vi perspicaci, usurpatur, quam ἀντὶ τῆς κόρης, pro acie, seu pupilla, ut apud Aristot. « Οπερὲ ἐστὶν δύψις ἐν δρθαλμῷ, τοῦτο νοῦς ἐν ψυχῇ, quod acies est in oculo, hoc mens est in animo. Idem in *Meteoris*, de eo qui pupillæ virtus laborabat: « Οψὶς οὖνας ἀσθενῆς δὴν καὶ λεπτὴ πάμπτων ὑπὸ τῆς ἀρρώστιας, ὥστε ἐσοπτρὸν ἐγένετο καὶ ο πλησίον ἀήρ. »

Ibid. B 13. Eἰ μὴ μυρμήκων. Clarius hæc vertentur, « Annon formicarum, » etc. Seneca in prefatione *Quæst. nat.* eodem argumento scribit, « libebit dicere, in nigrum campis agmen. Fornicarum iste discursus est in angusto laborantium. »

Ibid. C 6. Ενδαπανηθεῖσα τῷ ἀέρι η δύψις έξ. Hoc ab Euclide demonstratur Οπτικῶν theorematē 3: « Εκαστὸν τῶν δρωμένων ἔχει τι μῆκος ἀποστήματος, οὐ γενόμενον, οὐκέτι δραται: « Unumquodque eorum quæ cernuntur certum intervalli spatiū habet, in quo cum fuerit, non amplius videtur. »

Col. 141 B. Τοσαύτην δὲ οὖσαν τὴν γῆν π. Virgil. iv *Aeneid.* :

Sol qui terrarum flammis opera omnia lustral.
ex principe *Ode Pind. Olympionic.* :

μηχεῖθ' ἀλλοι σκόπει
“Αλλοι θαλπότερον ἐν ἀμέρῃ φαεινὸν ἀστρον.

Tullius iv *De rep.*

Col. 144 A 11. Υπὸ σελήνην, ὑγρότ. Casssius Iatrosophistēs, *Question. medic. probl. xxv*: Διὰ τὸ οἱ μὲν ἐγρηγορότες ἐν τῷ φωτὶ τῆς σελήνης, καὶ δὲ πολὺ τύχωσιν ἐν τούτῳ διατρίβοντες, οὐδένν̄ δὲ λως

βλάπτονται ὑπὲρ τούτου οἱ δὲ καθεύδοντες ἐπὶ τοῦ- **A** τῶν, σφηνοῦνται τὰς κεφαλάς. « *Cur vigilantes in lumen lumine, tametsi perdiu in eo versentur, nequam ab illo lœduntur: qui vero dormiunt in lumen radiis, capitis gravedinem comparant.* »

Col. 144 B 11. *Hic interpres ἀμπώτιδος voce etiam πλημμύραν comprehendendi existimavit, reciprocatos motus affluxus et refluxus. Poeta Georgicus, . . . qua vi maria alta tumescant, Obicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant.*

AD HOMIL. VII

Col. 148 A 13. Οὐρανὸς τῶν ἀστέρων τὰ ἄνθη. Eadem figurata verba notavimus insuper. hom. vi. Interpres addidit Græc. epitheton non φορτικόν, cum flores roseos dixit, ut Ἡώς ab Homero ῥοδοδάκτυλος canitur.

Ibid. C 3. Scrib. τῶν ἑρπυστικῶν ἡ. Homerus τὸ ἑρπεῖν tribuit animalibus terrestribus:

οὐδὲν.... διέκυρώτερον ἀνδρὸς

Πάντων δυσα τε γαῖαν ἐπιρέπει ἡδὲ καὶ ἑρπεῖ.

Col. 149 A 11. Ἀπειθμεῖσθαι, ή ταῖς κοτύλαις πειράσθαι τὸ δῶρο τ. Proverbiale περὶ ἀδυνάτων. Ut apud Pindarum in clausula odœ 2 Olympionic. :

ἐπεὶ φάμμος ἀριθμὸν περιπέφευγεν.

Col. 149 C. Διάιτα κεχωρ. Theophrastus Περὶ ἰχθύων, ubi διάιταν etiam διαγωγὴν vocat. Plutarchus in tractatu *De solertia animal.*, 'Ο τῶν ἡνα λιῶν βίος, ἴδιος ἔστι καὶ αὐθιγενῆς. Ex iis vero quæ mox sequuntur, Διὰ τοῦτο οὐδὲ τιθασσεύσθαι τι τῶν ντρκτῶν καταδέχεται, colligere est ad manus Basilii nostri non pervenisse libellum citatum Plutarchi, in C quo sacrarum et circutarum anguillarum in fonte Arethusa, et aliorum piscium alibi gentium mansuetorum historiam didicisset, et murena illius quam Crassus mortuam luxisse dicitur. Et qui latere πάντοφον doctorem potuit, quod celeberrimum fuit in piscinis Cæsaris Domitiani, quæ erant Baiæ, pisces nimiram vocatos ad nomen venisse? Atque hoc argumento Plinius, lib. x, cap. 70, probat pisces habere auditum, sed præcipue mugilem, salpam, chromim, lupum. De eorumdem mansuetudine, idem lib. xxxii, cap. 2. Ac lupus quidem marinus a vno nostro in Caroli Noni regis Christianiss. piscina juxta Regiam Luparæ nutritus, ad vocem, Lupule, lupule, clamantium, et ad manus panis frustula projicientium (e quorum numero adolescens fui) accurrebat. De Baiani illius lacus mansuetis et Cæsare dedicatis piscibus audi festivum, morale, historicum Martialis epigr. 30, lib. iv:

*Baiano procul a lucu, monemus,
Piscator, fuge, ne nocens recessus.
Sacris piscibus hæc natantur undæ,
Qui norunt dominum, manumque lambunt
Illum quæ nihil est in orbe majus,
Quid, quod nomen habent, ut ad magistri
Vocem quisque sui venit citatus.
Hoc quondam Libys impius profundo
Dum prædam calamo tremente ducit,
Raptis luminibus repente cærus
Cuplum non potuit videre piscem:
Et nunc sacrilegos perosus hamos*

*Baianos sedet ad lacus rogator.
At tu, dum potes, innocens recede,
Jactis simplicibus cibis in undas,
Et pisces venerare dedicatos.*

Idem, lib. x, epigramm, 30, de murena. m. n. m. et mullis. Adisis Athenæum, lib. viii Δεπτ., Lucianum l. *De dea Syria.* Quidni vero Basilius regius vere doctoreamdem plane in assertionibus physicis rationem habuerit, quam Theophrastus in rebus civilibus? cum « *jura constitui oportere dixit, in his quæ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt:* » laudante Pomponio J. C., l. iii D., *De legibus*, et Paulo l. vi D., eodem: *Tὸ γὰρ ἄπαξ ή δις παραβαῖνοντιν οἱ νομοθέται.* Quo sensu Celsus interpres fidus Theophrasti ait l. iv D., eod.: « *Ex his quæ forte uno aliquo casu accidere possunt jura non constituuntur, • proinde nec assertiones.* »

Col. 153 C. Τοῖς οἰκείοις ἀρχοῦ πεντα μετὰ αὐταρκείας ἀλ. Alphæus Mytil. in *Phal. epigram.* :

*Ἄνταρχους ἔσπαμα βίου, Σαδίνε,
Κοι γὰρ μηδὲν ἄγαν, ἄγαν με τέρπει.*

Mart. amulatur lib. iv *Epigram.* :

*Nunquam divitias Deum rogavi,
Contentus modico, meoque lætus.*

Ibid. D 1. Ἐν τῷ προσχήματι τῆς εὐλαβείας. Demosthen. πρὸς Λεπτίνην eadem fere mente: Χρή, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, πάντα δα τις πράττει τοὺς θεοὺς ἐπιφῆμιζαν. τοιαῦτα φανεσθαι, οἷα μηδὲ ἐπ' ἀνθρώπου πραχθέντα ποιηρὰ φυντη. Μοx λύκους ἄρπαγας ἐν, Matth. vii, 15: « *Ἐρχονται πρὸς ὄμρας ἐν ἀνδύμασι προβάτων, ἔσθιεν δὲ εἰσι λύκοι ἀρπαγες.* » B. Joan. Chrysostom., 1 orat. in Gen.: « *Ο λύκος εἰκὼν τοῦ ἀρπατικοῦ.* »

Ibid. D 5. Φεῦγε τὸ παντόδαπὸν x. Calles aure quam concinna et εὐνθήμος sit oratio, ut ex hemistichio facile sit peccatum et absolvere si ascripere, καλλωπίδον τε τρόπου. Proteus animo,

*Omnia transformans sese in miracula rerum :
VIRGIL., IV Georg.*

Ibid D 7. Ο δόφις ποικίλος. Idem Joan. Chrysostom., ibid. δ δόφις εἰκὼν τοῦ σκολιοῦ καὶ τοῦ πονηροτάτου τὸν τρόπον. Georgius Pis., vers. 758, de astu Satanæ :

*Οφεις δὲ πικροὺς ἐκτελεῖ τοὺς βαστάνους,
Τὸν λὸν ἐνθεὶς τῇ κακῇ περιπλάστει.*

*Hic luridus ex lividis angues parit,
Fundens venenum fictione pessimum.*

Col. 156 B 10. Οδε τὰ κῆτη. Ab his cetis orci se Theognis μεγαλῆτα πήντον canit μετωνυμικῶς. In versione Lat. legendum, Norunt plane Cete. De his idem Georg. Pisid., vers. 969 Opif. mundi :

*Τὶς καὶ τὰ κῆτη, τῆς θαλάσσης τοὺς λόφους,
Ἐν τοῖς ἐρήμοις τῆς ἀδύστου συλλέγει;*

*Cete quis hæc portenta maris, alta ut juga,
In vastitate immeusi abyssi continet?*

Ibid. C 11. Corrige τῆς κυήσεως κατ. Genes. xxx, ex LXX Interpr. vers., τὸ ἐγκιτοῦν denotat καρπὸν τῆς κυήσεως. Hic ἐνεκτιστὸν τὰ πρόδντα εἰς τὰς ράβδους.

Col. 157 B 14. Legendum: δητία προκατιμήν τῶν ἀν., ταῖς βίαις, ὀλγαῖς ἀκτὰς καὶ διοδρόμους

Ιχνοντα. Interpres ὑπόδρομον hic scite « tractus et superflugia » exposuit; nec inscite Strigelius vertit « recessus, in quibus tutum sit latere. » Sunt enim ὑπόδρομοι hic quasi longa quædam, et tecta clausaque undequaque ambulacra; ceu stadia opaca, sib⁹ quibus degunt natantve pisces. Plinius junior, lib. v, epist. 6, hypodromi vocem proprie usurpat, de nativa porticu in horto Tuscanice villa, cuiusmodi natura vel arte fieri solet, consertis inter se reflexisque arborum ramis: atque hoc vocabulum Sidonium ex hoc e Plini⁹ castigati scrinio depprompsisse, et in epist. 11, lib. xi, transtulisse acute animadvertisit vir clariss. et eruditiss. Jacobus Sirmundus societas Jesu theologus in perdoctis ad illum scriptorem notis. Cæterum paulo post ex prescripto legis proscoroposis legendum, ἐπὶ τὰ προστλια τῶν χωρίων ἐπειγόμεθα, et mox, κόλποις ἐγκαθομιζόμεθα.

Ibid. D 8. Ἀργία κακουργίας ἀρχή Hesiodus.

Οὕτοι ἔργον ὄντειδος, ἀργετὴ δὲ γ' ὄντειδος.

Non opus est probrum, sed deses inertia probruum est. Aetiologya est apud Phocylidem,

Ηάς γὰρ ἀργὸς ἀνήρ ζώι: κλοπίμων ἀπὸ χειρῶν.

Segnis furtivo victim sibi comparat astu.

Col. 160 A 5. Οὐθαλάσσιος ἔχινος, τ. De hoc Oppianus, ii, 'Αλιευτ.

... νώτοις δ' ἀνοχλίζουσιν ἔκαστος,
Δέσμη, δύον βαρύθυντα περὶ σφετέρησιν ἀκάνθαις
Πηγῶις φορότειν....

Georg. Pisides, vers. 1133 Cosmurgiæ, ex Lat. nostra versione,

Equisnam echinis pellagricis Nereus dedit
In sece præscias futuri pupulas,
Uli ante turbinem procellæ agiti fuga
Rapiant lapillos, pondere ut stent firmius?

Ibid. A 9. Sic interpungendum: ἐπ' ἀγκύρας βεβαλας, σα. Hæc et sequentia Lucretianum illud firmant,

Duntaxat rerum magnarum parva potest res
Exemplare dare, et vestigia notitiae.

Ibid. B 3. Πηρὰ Θ. Ηάντα σκοπεύει δ ἀκοίμητος δρθαλμός. Hoc præcoinerat Hesiodus hoc aureo versu,

Πάντα τῶν Διὸς δρθαλμὸς, καὶ πάντα νοῆσας.

Col. 161 C 3. Ἰχθύδιον ἡ ἔχεντής οὐ. De remora vel remeligne, ut ab Afrania et Plauto nominatur, idem Georg. Pis., Cosmurgiæ vers. 983:

Καὶ τίς τὸν ἰχθὺν τὸν βραχὺν τὸν ναυκράτην
Ποιεῖ τρεχουσῶν δλάδων ἀντιστάτην;
Καὶ πλωτὸν εὐδίσθιον ἀνταρεῖ στόλον
Καὶ τίς πνεύσαις ἀντιτάττεται βλαις.

Quisve remoram piscem pusillum in æquor

Statuit carinis obvium currentibus?

Hic classi in altum vela danti opponitur,

Spirantibusque auris resistit gnaviter, etc

Aristot., lib. I Histor. animal., cap. 14: Plin., lib. ix, c. 25; Plutarch., Sympos. 2. problem. 7; Oppian., lib. Halieut.; Philes lambogr.; Ηερὶ ζώων ἰδιότητος. Quodsequitur apud Basilium sic interpungendum et emendandum videtur, ὅστε ἀκίνητον

ἐπὶ πλεῖστον φυλάσσειν τὴν ναῦν, ὅπερ καταβρίζωθεσσαν ἐν εὐτῷ τῷ πελάργει.

Col. 164 A 2. Κυμάνων συνεχεῖς καὶ ἐπίλληλοι: ἐπιδρομαὶ dicuntur Ovidio [imo Horatio, Ep. ii, 2, 476] cum unda supervenit undam.

Ibid. B 10. Μελετῶσα νυκτὸς καὶ ἡμέρας, attextum est e psalm. i vers. 2: Καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσει ἡμέρας καὶ νυκτὸς.

AD HOMILIAM VIII.

Col. 165 A 7. Λογιζόμεθα τοίνυν δτι τῶν μὲν νηκτῶν ἡ φύσις, etc. Hæc ad roborandam assertionem illam spectant de feritate stuporeve piscium et natura immansueta; de qua superiori serm. animadversum est.

Ibid. B. Η ψυχὴ τὴν ἡγεμονίαν ἐπιτέτραπται. Potuit scribere, τῇ ψυχῇ ἡ ἡγεμονία ἐπιτέτραπται, more Homericō,

Ὥ λαοὶ ἐπιτετράφαται,
Ἄραις ἐπιτετράπται μήγας οὐρανός.

Iliad. B, etc.

Col. 166, B 4. Ακούσατε οἱ βαρύθυμοι. Ad principem Homericum, de quo Calchas, Iliad. A, Κρέσσων γὰρ βασιλεὺς δτε χώσεται ἀνδρὶ χειρὶ, [ρητ., etc.

Ibid. D. Πλὴν γε δτι οὐδὲν τῶν πτηνῶν ἔπουν. Plinius tamen integrum caput I. x inscripsit, De apodibus quod ita orditur: *Plurimum volant quæ apodes vocantur, quia carent usu pedum, ut infra de apum rege scribit Basil.* : 'Εστι κάντερον τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' οὐ χρῆται τούτῳ πρὸς ἔμμναν. Quod si legendum sit apud Plinium *Cacopodes*? qua voce auctor noster paulo post utitur, cum scribit, δλγοι: δὲ τῶν δρνθῶν κακόποδες εἰσι.

Col. 169 C 6. Ωσπερ διὰ καυτήρων τινῶν. In versione mendum est non interpretis, sed descriptorum et operarum, tanquam quidam justis notis; repone, inustis notis; sunt enim καυτήρες quæ inuruntur pecudibus et mancipiis et crumenis ad ἐπίγνωσιν καὶ δισφημίαν, vel *valetudinariis* ægrisque ad κάθαρσιν. Μοx σχίζοπτερα exponuntur fissipennes vel fissipennæ, ut apud Varrorem πληξόπτερα *quassagipennæ anates*. Nonius, in *pecudes*.

Col. 172 B 4. Ψάρες καὶ κολοιοι. Aristot., lib. viii De moribus, ad Nio., Dorioam laudat parçemiam, κολοιδὶ ποτὶ κολοιόν, *Graculus assidet graculo*.

D Ibid. B 10. Χειρογήθη δὲ καὶ τιθασὰ τὰ πολλὰ τῶν δ. Gregor. Nyssenus id firmat Orat. super xl marty., p. 208, tom. II edit. nostræ: Τὸ μεῖζον ἀεὶ δεινὸν τῶν ὑποδεεστέρων φόβων τὴν διλαν ἐκβάλλει: δθεν δρνθες παρ' ἀνθρώποις εἰσοικίζονται καὶ μένουσιν ὑπωρέφοισι.

Ibid. C 3. Οὶ μὲν γὰρ κωτίδοι καὶ λέλοι τῶν δρνθῶν εἰσὶν· οἱ δὲ σιγηλοὶ καὶ τὰ μὲν φύκια καὶ πολύφωνα. Volucrum distinctio in garrulas, canoras, oscines, præpetes, et inauspicatae garrulitatis aves, de quibus luculenter post Aristot., ix Περὶ ζώων ιστ., Plin. lib. x. Per σιγηλούς autem non taciturnos omnino, sed stridentes et gementes tantum-

modo, quas *diras* etiam Plinius appellat, ubi scribit, περὶ κκοποῦν, *Dirarum alitum modo tenebris quoque suis et ipsarum noctium quieti invidentium gemitu* (quæ sola vox eorum est), *ut inauspicatarum animantium vice obvios quoque velent agere aut prodesse vitæ.*

Ibid. D *Mupias*, ὡς ἔφαμεν, x. Videtur interpres legisse vel supplevisse, τὸν ἔρνισι, et statim τινὰ τῶν ἀλόγων, *bruta quædam*, ad volucres tantum restrinxisse, propter exemplum sequens πολιτείας, quæ in apibus potissimum civilem societatem præse ferentibus elucet: tametsi πολιτικὸν τι in elephantis quoque esse, ut in formicis etiam constet ex Aristot., Plinio, Plutarcho, et aliis.

Col. 180 B. Φασὶν ἀσυνδιάστως τίκτειν. Idem auctor noster cum eadem admonitione scribit in cap. viii Isaiae, hujusce editionis et tomi; et Georgius Pis. in *Cosmurgia*, senariis perelegantibus fusius prosequitur sol. edit. nostræ 41 et seq., quos hic disticho auctiores eo libentius subjici oīum metaphrasi nostra, quod mentem Basillii clarius aperire videantur.

Τίς ἀσπόρως τοὺς γῦπας ἔκάγει τόκῳ,
Φυλῆς παρ', αὐτῆς οὐχ ὑπούσης ἄρρενος;
Οἱ τὴν καθ' ἡμᾶς πυρφοροῦσαν παρθένον
Δεινύντες αὐτὴν ὡς ἐφικτὸν ὀρέψουν.
"Εἶδεις γάρ, οἴμαι, τοῦ μεγίστου θαύματος
"Ἐγχειν ἀμυδρὰς ἐμφάσεις καὶ τὴν φύσιν
"Ὦς μήτε δόξῃ καινοτομεῖσθαι τόκῳ,
Μή τε πρὸς ἄκρον ἴστορειν τὰ τοῦ τόκου.
Οὐ γάρ μένουσιν, ὡς ἐκείνη, παρθένοι,
"Οταν τὸ τεχθέν εἰς διέξοδον δράμῃ,
Πῆξῃ τὰ κλεῖδηρα, καὶ περβλόῃ τὰς θύρας.
Εἴ δ' αὐτὸς γε καὶ τίκτουσιν ὄρνιθων γένη
"Ἐγχυμονοῦντα τὴν φορῆ του πνεύματος.
Ηλώς οὐχὶ μᾶλλον ἡ τεκοῦσα παρθένος,
Τὸ πιστὸν ἔχει τῆς γονῆς τῆς ἀσπόρου;
[Οὕτω τι συμπέφυκε κάνει τοὺς ὄρνεοις,
Αἴνιγμα πιστὸν πρὸς τὸ τίκτειν ἀσπόρως.

Quis semine edidit sine ullo vultures,
Ubi feminæ omnes, masculum nullum genus?
Hi virginem nostram gerentes tam papa
Præ se ferunt, quoniam alitæ natura fert.
Oportuit sedenim istius miraculi
Naturali imagines habere absconditas:
Ut nec novata appareat partu hoc: neque
Arcana prorsus delegat partus sacri:
Nam virgines intactæ, ut illa, non manent:
Fetusque maturo meandri tempore
Sua claustra confringit, foresque transilit.
At si parere sic constat istos alites,
Uterumque ferre flamine Euri percitos,
Cur non magis quæ virgo partum pepererit,
Faciet fidem nullo editæ prolis satu,
Vitalis auræ plena cum esset spiritu?
[Natura sic proposuit in volucribus
Ænigma partus credibile sine semine.

S. Ambrosius per xx caput integrum idem contentit accurata ἐπεξηγαστική, veroque vincit, ἀπίστους exagilans hac invectiva: *Impossibile putatur in Dei matre, quod in vulturibus possibile non negatur? Avis sine masculo parit, et nullus refellit, et quia Virgo Maria peperit, pudori ejus faciunt quæstionem?*

Col. 181 A 7. Πῶς ἄγρυπνον ἡ ἀηδῶν. Attice pro ἄγρυπνόν τι, vel ἄγρ. δρυεον. B Ambrosius

A sic vertit ac si legisset ἄγρυπνος, cum scribit I. v, c. 24: *Quid de luscinia dicam, quæ per vigili custos, cum ova quodam sinu corporis et gremio foveat, insomnem longe noctis laborem cantilenæ suavitate solatur?* Ubi perspicis quam accurata sit expositio Ambrosiana τοῦ ἐπωάζειν, et mox hujus dicti de vespertilione: πῶς μάνη τῶν ὄρνιθων δύοσι κέχρηται dentibus uti, quos in aliis avibus reperi non soleas.

Ibid. A 14. Τῇ φύσει, x. Ὁσπερ δρμαθὸς ἀλλ. Idem Ambrosius ibid.: *Sibi invicem adhærent; et quasi in speciem botri ex aliquo loco pendent: ac si ultima quæque laxaverit, omnes resolvuntur.* Hujus δρμαθοῦ seu glomeris imago exhibetur apud nos in concitatissimo genere choreæ nuptialis, quo juvenes potissimum innupli manibus invicem insertis quam velocissime in orbem se convertunt, unde *Chorea molæ* nuncupatur. Quod sequitur, ὅπερ ἡφ' ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων οὐράνιον κατορθωθῆνε, exponitur a B. Ambrosio de charitate, quæ difficile, inquit, in hominibus hujus mundi repertur: alioquin homo proprie a philosophis appellatur ζῶν πολιτικὸν, ad societatem natum. Φιλολογia subjecta a Basilio, τὸ γάρ ἀπεσχισμένον καὶ ἰδιάζον τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἡνωμένου τοῖς πολλοῖς προτιμότερον, ab Ambrosio omittitur: a Seneca perstringitur epist. lxxiii: *Stulta avaritia mortaliū possessionem proprietatemque discernit, nec quidquam suum esse credit quod publicum est. At ille sapiens nihil iudicat suum magis, quam cuius illi cum humano genere consortium est, etc.*

C Col. 181 B 4. Γλαυκὸς, οἱ περὶ τὴν ματαλαν σοφίαν ἐσχολαχθεῖς. Videbis gravissimam hujus ῥήσως paraphrasim apud eundem Ambrosium loco laudato; his etiam consentanea disseruntur a Gorgia apud Platōnēm, quibus abducere Socratem a philosophia contendit, auctoritate etiam Euripidis, qui in Antiope Zethum inducit, fratrem suum Amphionem cum a musica tum a philosophia studio ad communem vitæ usum traducere conantem. Sic Ennianus Neoptolemus, degustandum ex philosophia, non in eam ingurgitandum, censebat. Plato ibid.

Col. 184 B 11. "Ινα ὡσπερ τινὰ δρμιὰν κα. Hic δρμιὰ proprie accipitur pro linea piscatoria, metaphorice transfertur ad flum et redimiculum, ut apud Gregor. Nyssenum in *Vita beate Macrinæ* Basili et Gregorii sororis: ubi narrat sanctam illam a collo appensam δρμιὰ λεπτὴ, tenuit redimiculo, parvam crucem ferream gestasse cum annulo itidem ferreo, in cuius pala signum crucis insculptum salutaris ligni particulam coercebat. Paulo post scriendum συλλαβεῖ τινὲς εἰσι μικραί.

Ibid. B 14. Ambrosius hic aliam afferat causam, cur cycnus collo proceriore utatur: nempe hanc, quia est paululum segnior corpore, nec fac., etc. Addo et illud (inquit), quia suavior et magis canorus per proceru modulus colla distinguitur, et longiore exercitatione purior longe resultat. Hæc sane desiderantur apud Basiliū.

Col. 185 A 11. *Interpres legisse censeretur* : Τι γὰρ οὐ τις ἄλλο ποιοῖ. Ibid. 11, *κατατρύφησον τοῦ Κυρίου, κ. ε. psalmo xxxvi, vers. 5. Idem Bas. infra, hom. 30, εἰς τὸν παράδεισον. Apollinarius ita metrice vertit,*

Χαίρων ἀθανάτῳ καταθύμια πάντα κοπίσεις. Basilius Seleucis episc. orat εἰς τὰ Ὀλύμπια, eadem notione usurpat τὸ ἐντρυφῆσαι, ubi scribit, εἰ ταῖς τῆς χρίσεως δωρεαῖς ἐντρυφῆσας δ ἄνθρωπος, homo rerum creatarum muneribus cumulatus, etc.

Ibid. C 7. *Σχολὴ γὰρ, ἄνευ φόδου Θεοῦ, πονηρὰς διδίκταναλος τ. Eiusmodi Ovidianum illud,*

Olia si tollas, periere Cupidinis artes.

Col. 188 A 11. *Πῶς διὸν η ἐῳδηνὴ τῶν λόγων τράπεζα κατεφάνη; Mirus est consensus et συγκατάθεσις in τεχνολογίᾳ hujus exordii Basilius cum Horatianae sat. ult. periocha. qua lautitias insulsa Nasidieni deridet,*

Ut Nasidieni juvit te cæna beati?

Hic erat cœps pater, ἐστιάτωρ πένης, ἀλλὰ φιλόφρων, δις τῶν εὐτραπέζων τις εἶναι φιλοτιμούμενος, ἀπορεῖ τῶν πολυτελεστέρων ἀποκνιτεῖ τοὺς δαιτυμήνας, unde ironica illa convivæ responsio: Sic juvit me cæna, ut mihi nunquam in vita fuerit meilius: stenim πενιχρὸς παρασκευὴ δαψιλῶς ἐπιφερομένη fuit:

*In primis Lucanus aper, leni fuit austro
Caput, etc., acria circum
Rapula, lactucæ, radices, qualia lassum
Pervellunt stomachum.*

*Tὸ φιλότιμον exprimunt illa,
habemus divitias miras.*

*Hinc continuo patuit ἀνειροχαλλα συμποσιάρχου,
et cum passeris assi*

Ingustata mihi porrexit ilia rhombi, etc.

Ibid. C 20. *Οὐ διειροχρίται. Eiusmodi conjectorum, ex levissimo et indoctissimo genere constantium, nugas Cicero in De divin. coarguit, Synesius et Philo De somniis, et Artemidorus in Ὀνειροχριτοῖς.*

Ibid. C 9. *Εἴτε σφαιρά ἐστιν, εἴτε κύλινδρος, εἴτε καὶ δίσκωφ. Anaximander terram volebat esse τραπεζοειδῆ, mensæ instar; alii veteres philosophi αἰτιον τῆς μονῆς τῆς γῆς τὸ πλάτος autumabant, latitudinem telluris stabilitatis esse causam. Illos D nugari Manilius probat in Astronom. :*

*Est igitur tellus (sic enim lego) medium sortita
[cavernam
Aeris, et toto pariter suspensa profundo;
Nec peneulas distentu plagas, sed condita in orbem
Undique surgentem pariter, pariterque cadentem.*

Ibid. C 13. *Ὑπονοίας. Quæ sequuntur, γλώσσημα olen, οἱ περὶ τοῦ κόστος γράψ. initio periodi præposita, nisi inculcationis patrocinium sit parenthesis.*

Col. 189 B 8. *Ἐως ὁ κόσμος συμπλ. et pag. proxime seq. μέχρι τῆς συντελείας τοῦ παντὸς πα.*

A Adi Hippolyti lib. singularem Περὶ συντελείας κόσμου, Graece editum Parisiis a Gul. Morelio.

Ibid. B 9. *Ως ἡ σφαιρά, ἡπ. Catullus ad Hortulum venustissime idem expressit:*

*Ut missum sponsi furtivo munere malum
Procurrit casto virginis e gremio,
Quod miseræ oblitæ molli sub ueste locatum,
Dum adventu matris prosiliit, excutitur,
Atque illud prono præcepis agitur decursu.*

Ibid. C 5. *Ἴππον μὲν γὰρ ἵππον ποι. Horat. 4, Car. O. 4.*

*Fortes creantur fortibus, et bonis
Est in juvencis, est in equis patrum
Virtus: nec imbellem feroceς
Progenerant aquilæ columbam.*

B Ibid. C 8. *Συντελείας τοῦ παντὸς παραπέμπει. Alter Basilius Seleucis episc., in Proœmio Or. εἰς τὰ Ὀλύμπια, τῷ παραπέμπειν figurate usus est, ubi scribit, φοερὸς δὲ γρένος τῷ λεληθότως τὰς τῶν βεβιωμένων παραπέμπειν εὐδύνας.*

Col. 193 A 8. *Τῶν ἀλόγων ἀπολειπόμενοι. B. August. in psal. xcvi: Idoneus est homo ad vulnerandam se; nunquid idoneus est ad sanandum se? etc.*

Ibid. B 11. *Χερσαῖον ἔχινον ἐτήρ. Idem Georg. Pisid., in Cosmurg. de mure cæco, omnivoto, vers. 1129 et seq., qnos obiter emendabimus,*

*Ποῖος δὲ Φοῖβον μαντικωτάτου τρίπους
Τὸν μῦν διδάσκει τὸν τυφλὸν, τὸν παμφάγον,
Ἐν τοῖς λαβυρίνθοις ὄντα τῶν δρυγμάτων,
Φράττειν πρὸς καιροῦ τῆς φορᾶς τῶν πνευμάτων
Τὰς ἀντιλόξους τῶν ὀπών διεξόδους,
Ἄλλας δὲ ποιεῖν ἀντισυνθέτους, δπου
Τὸ χῶμα τῆς γῆς τὰς πνοὰς ἀποκρύδοι;*

C Lat. Metaphrasis a nobis recognita sic habet,
*Clari tripes quis fatidicus Apollinis,
Murem helluonem, luminibus orbum edocet,
Cum latuit in labyrinthis meatibus,
Occluere, antequam irruat venti impetus,
Foraminum cubilis opprobita vias,
Aliasque construere scrobes contrariae,
Telluris agger stamina ut coerceat?*

Aristotel., lib. ix Hist. an., Theophrastus, Περὶ σπείων, Plutarch., De solertia anim. in nomine ἔχινου χερσαίου ἀκανθού, consentiunt; Latini erinaceum appellant: Gall. hérisson.

Ibid. C. 8. *Πρὸς τὸ ὑπόδειγμα τοῦ μύρμηχος. B. Joan. Chrysost., in Gen. οὐ συνῆκας πῶς τὴν τοῦ μύρμηχος φιλοποιὸν ὑποθέμενος, εἰς ζωκνὸν ἡμῶν προθυμίαν ἐπαιδαγωγῆσεν.*

Col. 196 A 1. *Ταῖς ἐκτοῦ χηλαῖς τῶν καρπῶν τὸ μεσ. Quid si legas τῶν κόκκων? Nonne εἰδικῶτερον καὶ ἀδιορτοπότερον erit formicis? Sane idem Georg. Pis., versu 1187, τὸν κόκκον usurpare maluit, ubi de eadem formica ait:*

*Προέλθε μύρμηχος στοκλέπτης ἐργάτης,
Τὸν κόκκον ἡμίτημπον ἐγκλείων κάτω,
Μήπων νοτισθῆ καὶ σαπτὴ ταῖς ἴκμασι,
Καὶ φθαρτικὴν κάτωθεν ἀνθήσῃ χλόην*

*Accedito huc formica frumenti rapax,
Operaria, abscondens humi grana in*

*Partita, ne quam uliginem aut cartem trahant, A
Aut noxiū a radice gramen pullulet, etc.*
Quidquid sit, Flaccus γενικώτερον dixit de eadem
formica,

Ore trahit quodcumque potest, atque addit acervo.
Mox quam Basilius vocat εδινήν ἀέρος κατάστασιν,
hic Iambographus αἰθρίαν πεπηγμένην scite dixit.
Cæterum Aratus inter σημεῖα, signa, et προγνωστι-
κά, hanc formicarum cautam προαισθησιν prius ob-
servarat in Φαινομένοις.

"Η κοῖλης μύρμηχες δπῆς ἐξ ὧν πάντα
θάσσον ἀντινέγκαντο.

Quos versus laudans Plutarch., in Dialogo *De soi-er-
tia animi*, notat nonnullos non ὡνα scribere, quæ
ova designant, sed η̄α, nempe ἀποκειμένους καρ-
πούς, *conditas fruges*, quo etiam loco Basiliī lectio
firmatur.

Col 197 C 5. Legō οὕπω τὰ κέρατα τῷ μόσχῳ,
ex Philone Hebr. non prooul ab initio lib. Περὶ τῶν μετονομαζομένων. Ovid. in Halieuticois :

*Acceptit mundus legem, dedit arma per omnes,
Admonuitque sui : vitulus sic namque minari
Qui nondum gerit in tenera jam cornua fronte.*

Ibid. C 1. Σοφοί, τὰς τῶν συλλογ. Plutarchus
in Dialogo laudato cencisius hanc canis συλλογιστι-
κὴν δύναμιν tractat his verbis, quæ Basiliānis colla-
tala juvabunt : Οἱ διαλεκτικοὶ φασι τὸν κύνα τῷ διὰ πλειόνων διεζευγμένῳ χρώμενον ἐν ταῖς πολυσχιδεσιν ἀτράποις συλλογίζεσθαι πρὸς ἑαυτόν. "Ἔτοι τήνδε τὸ θηρίον ὄρμηκην, ή τήνδε, ή τήνδε ἀλλὰ μὴν οὔτε τήνδε, οὔτε τήνδε τήνδε λοιπόν ἄρα.

Col. 200 C 1. "Ἐνυστρα. Ήσε νοξ majora in-
stina designat apud Galen. Alia sunt, Ἐλυτρα, quæ
dictio Hipp. κεκρυφάλοις respondet, et communis
oratoribus est cum poetis. Jo. Tzetzes initio poe-
matis *De allegoriis* recens Graecæ et Lat. a nobis
editi,

"Ἐλυτρα ταῦτα τῶν γραφῶν τεθεικότες.

Haec involucra scriptioris qui notant.

Col. 204 A 8. Θρῆς θτι φρύγανίζομένων τῷ Η.
Ex Actor. apostol. cap. 28 : Συστρέψαντος δὲ τοῦ Ηαύλου φρύγανων πλῆθος, καὶ ἐπιθέντος ἐπὶ τὴν πυράν. Videat quantam vim et ἔμφασιν hic habeat
τὸ φρύγανίζεσθαι, quod tot verbis B. Lucas expre-
sii?

Ibid. B 7. "Ἐπιγῶνατ. Οὐ γάρ μόνον διφθαλμὸς τὰ ἔξω βλέπων, ἐ. Idem tradit Philo libro lauda-
to. quod mox subjecitur, ὁ νοῦς ὁξεῖς, τὸ ἀλάτηρον.
ub Horatio representatum est his vers. :

*Cum tua pervideas oculis male lippus in- nctis,
Cur in amicorum vitiis tam cernis aculum,
Quam aut aquila aut serpens Epidaurius?*

In Lat. versione hæc emenda, *tarda est et cunctatior ad om.*

Ibid. C 3. 'Ἐμοῦ, τουτέστιν, ἔμαυτὸν κατ'. Ea-
dem explanatio hujus versic. 6. e psalm. cxxxviii, repetitur ab auctore nostro, romo II, epist. 393.
B. Joan. Chrysostomus et Rabbini, de mirabili, ar-
dua ac perdifficili τοῦ βάθους τῆς θεογνωσίας no-
sii.

PATRUL. GR. XXX.

A titia, accipiunt; ut et Apollinaris in heroica Meta-
phrasi,

Θαύμα μὲν ἔχει: δτι σεῖο περιφράσομαι: φρεσὶ μῆτιν,
Οὐδὲ νόφ δύναμαι κρατερώτατα πολλὸν δρᾶσθαι.

Ibid C 6. Ποῦ μοι ὁ Ἰουδαῖος, δς ἐν τ. κατ.
Quid si legas δπου; Ecquis hic Judæus! Αν κατ
ἔξοχήν, Philo Hebræus, ὁ πάνταν ἐλλογίμων, ele-
gantiss. Κοσμοποιίας scriptor? Neutiquam, seu gen-
tīς χριστομάχου nomen: unde paulo post sequitur,
ἀκούεις, ὡς χριστομάχε; non video cur interpres τὸ
ἐν τοῖς κατόπιν ad antedicta referat, potiusquam ad
debentia dici, ut loquitur Flaccus: utique eadem
phrasi intra scribit, πάντα κατόπιν σου γίνεται.

Col. 205 C 9. Νέας x. δ τὸν Ἰουδαῖσμὸν πρεσβ.
ἐν χρ. προσποιήσει. Sic Basilius Selenc. episc. in
laudata conc. εἰς τὰ Ὀλύμπια. *Olymp. πανήγυριν νο-
ειται Ἐλληνισμὸν Χριστιανισμὸν προσωπείων κοινω-
μενον.*

AD EJUSDEM HOMILIAM IN PSAL. 1

Col. 212 A 1. Ταμα γάρ, φησὶ, καταπ. Vers. ter-
tius Ecclesiast. Salom. cap. x, sic habet: 'Ἐὰν πνεῦμα ἐξουσιαζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σὲ, τόπον σου μὴ
ἀρῆς, δτι θαμα καταπάνεις ἀμαρτίας μεγάλας.

Ibib. B 5. Τῆς μελωδίας. Themistius in exord.
orat. vii hunc psalmodiā Dav. concentum vocal' Ασ-
σύριον μέλος, καὶ ἐκ Λιβανοῦ, et subjungit, τινὲς
κηλοῦσιν δμᾶς τῇ τε οἰκοθεν ἀρμονίᾳ. καὶ τῇ θύ-
ραθεν. *Alii (inquit) vernaculum melos (Pegasium*
Persius in Prolog. Sat. dixit), *alii Assyrium carnem*
*et ex Libano profectum xanentes, cum domesticos το-
lum peregrino concentu demulcent.*

Ibid. B 8. Κατὰ τοὺς σοφοὺς τῶν θατρῶν. Lucret.
1. iv:

*pueris absinthia letra medentes
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulci flavoque liquore.*

Hic μάλιστι τὴν κόλικα περιχρίουσιν. Idem Themist.
orat. eodem: Τοὺς σοφωτέρους μιμητέον τῶν θατρῶν,
οἵ τὰ πικρότερα τῶν φαρμάκων, μέλιτι τὴν κόλικα
περιχρίσαντες, πίνειν διδόσσι.

Col. 213 A 11. Μίθημα οὐ π. παρ. τὸ δὲ μετὰ
τέρφεως καὶ χάριτος εἰσ. Idem Theognis olim pre-
cinerat.

Τερπωλὴ νικῆ πάντα σὺν εὐφροσύνῃ,
vel parodice, σὺν ὀφελίῃ.

Ibid. D 9. "Οπερ ὁ θεμέλιος ἐν οἱ. Demosth. in II
Olynth. (pag. 21): 'Ος οἰκίας καὶ πλοίου καὶ τῶν ἀλ-
λων τῶν τοιούτων τὰ κάτωθεν ισχυρότατα εἰναι δεῖ.
οὕτω καὶ τῶν πράξεων τὰς ἀρχάς καὶ τὰς ὑποθέσεις
ἀληθεῖς καὶ δικαίας εἰναι προστήσει.

Col. 217 A 2. Θῆλυ ἐπο. αὐτ. ἀν δὲ η φύσις μία,
τούτ. Plato I. v *De rep.*, ubi siatuit generatim et
ἀδιορίστως amdem esse virorum et mulierum, non
diversam naturam ἐν πολιτικῇ διοικήσει, ac proin-
de mulieres ad civilis administrationis munera ad-
mitti cum viris debere; quanta vero id cautione
admittendum sit, docet Proclus in Commentar. ad
hunc Plat. lib.

Col. 220 A 7. Πώλησον σ. Math. xix: "Ἔπειτε

πώλ. διπάρχοντα, καὶ δ. Μοχ καὶ ἔτν τις σ. Matth. A v, legitur, εἰ τις σε ἀγγαρέωσῃ μ. B. Cypr., *Simus sine angaria baujili crucis*. Paulo post, δέ Κύριος ἔνδοθέν φησιν εἶναι τὰ κοινοῦντα τ. Matth. xv: τὸ ἐκπορεύμενον ἐκ τοῦ στόματος, τοῦτο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον Interpres ita vertit, ac si illud ἔνδογεν εἶναι τ. ver. a Domini essent, cum Basilius oratione obliqua usus fuerit, non recta: rectius itaque verteretur: Dom. ait intus esse quæ coquinant hominem. Ab hoc verbo κοινοῦν, vel ἀνακοινοῦν, Latinos suum *inquinare* finxisse olim admonui.

Ibid. C 13. 'Οδὸς μὲν οὖν δὲ βίος εἰρ. Idem Tullius vi *De rep.* Basil. Seleucis loco laudato, εἰς τὰ 'Ολ., et Gennadius libro singulari περὶ προδιορισμοῦ (cujus versionem Lat. Appendix Basilianæ adjecimus, tum quod sapientissimis sententiis gravibusque verbis ordatus sit, tum quod Basili M. causam agat, et Basiliomastigas conoidat), pag. 29, B, editionis nostræ, hic ἡ μὲν γάρ ἐντκύθα ζωὴ δοιπορία τις ἔστι πρὸς τὸ προκείμενον τέλος, εἰτ.

Ibid. D 7. Καθεύδεις, καὶ δέ χρόνος σε περατέχει. Idem Basilius Seleucis ep. initio τοῦ εἰς τὰ 'Ολυμ. Ι. Καὶ τερπνὸς περατέχων δέ χρόνος, καὶ φοβερός. B. August. in *psal.* ci, de temporalibus et aeternis diebus. Μοχ πάντες ἔσμεν ἐν δδῷ. Idem August. in *Meditat.*:

Hæc via qua vadis, via pessima plenaque citadis.
Col. 221 D. Λύσο γάρ εἰσιν δδοῖ. Hesiodus 1 "Εργῶν, et Prodicus Διαλέξει περὶ Ἡρακλέους παθεύσεως, apud Xenophontem, ii 'Απομνημονευμάτων. *Emblema Pythagoricum* fuit, *Littera Pythagoræ*. Sed Evang. etiam uraculis proponitur ἔχφρασις: *xiæ ancipitis, arcis et latæ*: B. Matth. vii, et Lucæ xiii. Quæ Juvencus Hispan. presbyter olim scite pieque expressit sub finem lib. carm. Evang. his vers.:

*Vitalis vastis stipatur semita saxis
Celsaque vix paucos ducet per scrupula virtus:
At si quos nimil fallax illexque malorum
Planities suasit deformi lubrica lapsu,
Arripit hos.*

Col. 225 B 11. Εἰσὶν οἱ λοιποὶ οἱ τὸ ίδιον κακὸν ἐπὶ πάν. Huic consentaneus locus est apud Gregor. Naz. Orat. fun. in Basilium M.

Ibid. C 13. Δυναστείαν περιβεβλημένον, ἡ δθ. Idem scribit ad Julianum Apostatam epist. ccc. Eodem tendit illud Homeri, omnes clades oriri canentis, 'Ηγεμόνων κακότητι, ἐφημοσύνησι τε λαῶν, *Mente ducum prava, et populorum pectora iugni.*

IN PSAL. VII.

Col. 229 B 5. Συλλέξ. Interpunge et muta prosodiam, τὰς δυνάμεις διθεν καὶ ἀπόδεκτος ἡν πα., quod Homero est, ἥνδενε θυμῷ.

Col. 248 C 8. Διὸ τῶν πονηρῶν πράξεων ἔγκατσας. Manusc. C. lectionem secutus sumus, cui congruit versio L. Τὸ ἔγκατεν, *inurere*, per translationem a notis quæ inuruntur, vel a genere picturæ ἔγκαυστικῆς, ad quam firmandam ignis adhibetur, unde apud Mart. L iv, ep. 47 :

*Encaustus Phæthon tabula depictus in hac est
Quid tibi vis, dipyron qui Phæthona facis?*

Prior tamen lectio ἔγκατσας vel ἔγκατες ad late diffusum improbitatis virus referri posset: quo fere sensu B. Eusebius Emiss. hom. 1 de initio Quadrag. scribit hæc: *Sicut quando aliquis peccat sub conscientia ac destructione plurimorum, de pluribus incurrit reatum: et quantum per unius membra vitium serpit late diffusum reliqua per membra contagium, tantum in auctorem suum multiplicis mali recurrit augmentum.*

Ibid. C 11. Legitur in cod. manusc. οὐδὲς ἔκτενος, φ διά.

IN PSAL. XXVIII.

Col. 284 A 15. Τῇ ἐπιχορηγίᾳ τοῦ Πνεύματος ἀρδ. Eodem spectant illa apud Clementem Alex. in *Hymno ad CHRISTUM*,

*Θηλῆς λογικῆς
Πνεύματι δροσερῷ
Ἐμπιπλάκμενοι.
Mammæ ratione prædictæ
Flamine roscido
Usque referti.*

IN PSAL. XXVII.

Tom. II, col. 92 D 3. Πᾶν ἀμάρτημα κατ' ἀφοσύην γ. Axioma morale est a Flacco sic expressum

*Virtus est vitium fugere, et sapientia prima
Stultitia caruisse.*

VARIÆ LECTIONES

IN HEXAEMERON.

(Cod. Reg. olim 1824, hodie 476. — Non magni momenti varietas lectionum; sed multa ed marginem exstant scholia quæ Garnerius neglexerat.)

Col. 4. Τοῦ ἐν ἀγίοις Ηατρὸς ἡμῶν Βασιλείου ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας διμίλια εἰς τὴν Εξαγήμερον πρώτη. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν.

Col. 5 A 5. τῇ (γε interlitum) διειπιστείᾳ.
A 8. καταβαλόμενος.
A 7. Μωσῆς, ὡ suprascriptum; item linea se-

quenti:

Col. 5 A 10. δημοσίος (οὐ interlitum secunda manu) δην εἰσεποιήσατο.

B 7. ἀπολείπων ταῦτα πρίμα, et corrector ἀπολιπών.

B 13. τοῦ θεοῦ αὐτῆν.

C 5. παρὰ θεοῦ.

C 8. ἀλλὰ ἡ.

C 11. ἔρχωμαι manus orima, et corrector ἔρχομαι.

Col. 8 A 1. ἀναμνήσω manus prima, et corrector ἀνυμνήσω.

A 14. νῦν γάρ.

B 2. καὶ ἐπὶ τῶν διαρκεστέρων.

C 7. σύμμετρον ἔγων τὴν ποιητικὴν δύναμιν.

C 10. εἰς τὸ εἶναι in margine.

B 3. διαφεύγει manus prima, et in margine διαφεύγη.

B 8. ἔγκαταλείπῃ manus prima, et corrector ἔγκαταλείπῃ.

C 3. γάρ deest.

C 4. καὶ αἱ περὶ (αἱ suprascriptum secunda manus).

C 6. καταστρέφουσιν.

C 8. ἀγοντες.

Col. 12 A 14. ἀναρχον καὶ.

B 4. πόλον εἰσὶ κείμενοι (εἰσὶ suprascriptum secunda manus).

B 5. τοῖς μὲν εἰσὶ φαινόμενοι.

B 7. διαστήμασιν.

B 11. ἔκαστος τὴν περὶ αὐτοὺς περίσσον.

B 12. πρὸς τὸ deest.

B 14. περὶ κρίσεως.

C 1. ἔννοιαν ἐπιγνῶναις δπου γε ἀνάγκη.

Col. 13 ὑπερχρόνιος.

B 4. προηγουμένων manus prima, et corrector προηγουμένων.

B 9. ἡ τοῦ χρόνου (τοῦ suprascriptum secunda manus.)

B 10. παραρέουσα.

C 2. ζώων τε καὶ (τε suprascriptum).

— οἶον.

C 6. κεκτημένῳ.

C 7. πορὸς manus prima, et corrector. σοφῶς.

Col. 16 A 2. τὸ ποιεῖ τὸ secunda manus.

A 4. τι ἐνυπάρχοντος.

A 5. ἐπέρου deest.

A 11. γίγνομένων.

A 12. καὶ πάσης κατ' ἀρετὴν ἐνεργείας.

B 11. δείκνυται manus prima, et corrector ἐνδεκταιται.

C 3. καθὼς manus prima, et corrector καθώς.

C 5. ἡ τάχα διὰ τὸ ἀκαριαῖον (διὰ suprascriptum secunda manus).

D 2. διὸ διδαχθῶμεν.

Col. 17 A 3. τῶν ἐμηγνέων.

B 1. παυσαμένων.

B 4. αἱ manus prima, et corrector αἵς.

B 6. ἔξεστι σε.

B 10. ἔχρησατο φωνῇ.

C 6. εἰπων secunda manus.

C 7. οὐχὶ αὐτῷ τούτῳ.

C 9. φονονοῦχι γάρ τεχνίτην.

Col. 20 A 12. τῇ παρ' ἐαυτοῦ.

B 4. προκληθὲν manus prima, et corrector προκληθὲν.

— καταρέπειν.

C 11. τι εἶναι in margine.

Col. 21 A 5. περὶ γῆς.

A 13. ἐκάστη manus prima, et corrector ἐκάστην.

A 14. ὑφεξιαρεῖσθαι.

B 7. ὑποστορεῖσθαι, et in margine: γρ. ὑπεστορεῖσθαι.

— τῷ πλάτει.

Col. 24 A 15. ἀλλ' ἀνάγκη manus prima, et corrector ἀλλὰ ἀνάγκη.

A 13. καὶ διὰ τὸ τὴν Ισην.

C 9. καὶ ἐφ' ὅπερ.

D 1. τὸ μέσον.

Col. 25 A 2. τούτων ἄν σοι.

A 4. οὕτω τὰ πάντα διατεξαμένην.

A 10. ταῦτα in margine secunda manus.

B 6. καὶ ἔστι τι παρ' αὐτοῖς (τι suprascriptum secunda manus).

B 10. in margine: οὕτω δὲ τὸ κάτω καὶ τὸ ἄνω.

B 11. ταῦτάν.

B 13. ἔχει.

B 14. τυγχάνουσιν.

C 13. πρὸς τοῖς κάτω.

C 15. μεθέλκοντες.

Col. 27 A 5. ταῦτα μὲν διέλυσεν καὶ διέχειν.

A 6. παρ' αὐτοῦ manus prima, et corrector παρ' ἐαυτοῦ.

— περὶ ὧν λέγειν νῦν ἐπιχ.

A 12. δοξάζωμεν.

A 13. ὑπέρκαλλον.

B 4. ὑποπίπτον πρὸ ὑποπίπτον.

B 9. ὡς πᾶσα δέξια καὶ τὸ κράτος.

Col. 29 A 2. συνεργείτ manus prima, et corrector συνεργίᾳ.

A 3. παρέχομεν.

A 12. ἐνθέων εὔχροισι τε καὶ εὐδαιμ.

B 2. εἴποιμεν διν, δτι.

B 3. οὐδὲ τὸν οἰκεῖον (οὐδὲ suprascriptum).

— δι μῆπω.

B 5. γεγόνει.

B 12. συναγαγών δ Θεός.

B 13. προσηγόρευσεν.

C 2. ἐπιπρόσθησιν.

C 3. προσειρησθαι (σ suprascriptum secunda manus).

C 6. ἐν κόσμῳ, et in margine, ἐν σκότῳ.

C 7. ὑπὲρ ἐαυτῆς.

Col. 32 Λ 4. ἀγένητος.

A 11. καὶ παγκάψι καὶ δημιουργῷ.

B 5. ἄλλ' abrasum secunda manus.

B 8. οἷον ἡ χαλκευτική.

B 13. τὸ δὲ εἰδός ἀπὸ τῆς τέχνης.

B 15. τοῦ εἰδούς καὶ τῆς τέχνης.

C 7. ὑπάρχει αὐτοῖς.

C 8. προστετάκει manus prima, et corrector προστετάκει.

C 10. παρ' αὐτοῦ, et corrector παρ' ἐαυτοῦ.

D 1. τὸ deest.

Col. 33 A 3. βαλόμενος manus prima, et corrector λαδόμενος.

A 4. εἰς γίνεσιν ἀγαγεῖν.

A 6. συναπεγένησεν manus prima, et corrector συναπεγένησεν.

A 9. διεσχημάτισεν τε ὁς.

— ἐβούλετο, et corrector ἡβούλετο.

A 13. θεσμῷ.

B 2. διανοίαις secunda manus.

B 3. φωνῇ in margine.

B 4. ἐποίησεν δ θεός ούρανὸν καὶ γῆν.

B 7. ἔστιν in margine.

— ἐδρετής πρὸ εὐρέτης.

C 7. ἀπογενώμενα manus prima, et corrector ἀπογενώμενα.

— πάθη, et in margine ἀραιά secunda manus.

C 9. δῆλον διτι.

— παρέλειπε, et corrector παρέλιπε.

Col. 36 Λ 2, κατακαλύπτειν.

— ἐδύνατο.

A 4. ἡ suprascriptum secunda manus.

A 10. ἀποχριθεῖσις manus prima, et corrector ἀποχρησίσης (sic).

A 12. ἐμπόδιος ἔστι.

B 3. δρέων.

B 7. προσαγάγῃ (σ secunda manus).

C 4. δῆλον διτι.

C 7. αὐτογένητον.

— σκότος... ποιητικόν in margine.

- Col. 36 C 11. ἐκ δὲ τούτου.
 D 4. οὐ μαρκίνων; οὐχ οὐαλεντίνοι;
 Col. 37 A 1. ἢ σηπεδόνα τῶν Ἐκκλήσιῶν προσειπῶν τίς, οὐχ.
 A 1. ἀμαρτήσεται manus prima, et corrector ἀμαρτήσει.
 A 3. ἐστι. —
 A 13. δί' ὅδετων (δί' suprascriptum).
 C 8. ὑγείας.
 C 13. ἀγένητον.
 — ἀγένητον μήτε παρὰ θεοῦ.
 Col. 40 A 3. γνωριζέτω, εἰ γάρ.
 A 5. τὰ δὲ έξ αὐτομάτου.
 — οἵον ἀλογοί περιπτώσεις.
 A 9 κυνὸς ἐν marginē.
 A 12. χειρας deest.
 B 9. οὐτω ἐν τῇ μοίρᾳ τῶν κακῶν.
 B 13. ἀπαντᾷν.
 C 7. ἐπιγενόμενον.
 C 9. εἰναι ἐπάνω τοῦ ὔδατος.
 Col. 41 A 6. εὐχαριστοῦντες τῷ Πατρὶ τῷ Ικνώ-
 σαντι.
 A 8. εἰ γάρ οἱ καταδικαζόμενοι (οἱ suprascriptum
 secunda manu).
 A 15. τὸν ἐναπολειφθέντα ἐν αὐτῷ.
 B 6. ἐνοταθερζ.
 B 14 τὸ δὲ ὔδωρ manus prima, et corrector τότε
 δὲ ὔδωρ.
 Col. 44 A 6. ἐκκριθέν.
 B 2. ἐμφανικώτερα.
 B 9. φησιν manus prima, et corrector φασιν.
 B 11. τουτέστιν.
 Col. 45 A 3. πρὸς αὐτὸν αἰθέρα, et corrector πρὸς
 αὐτὸν τὸν αἰθέρα.
 A 10. οὐτως.
 A 13. φανώτερα.
 A 14. παρ' ἐστι manus prima, et corr. παρ'
 ἐστι.
 A 15. ἀντιπέμποντα. Post ἀντιπέμποντα deest fo-
 lium 14.
 Col. 49 B 2. τῶν εἴκοσι καὶ τεσσάρων.
 B 4. δῆλον διτι.
 B 10. ἢ (ἢ deest) τοῦ οὐρανοῦ.
 B 12 γίγνεται.
 B 12 πρώτα manus prima, et corr. πρωτι.
 C 7. τὴν μίαν ἡμέραν.
 Col. 52 A 6. ἐπί suprascriptum secunda manu.
 A 11. ἐδοματικοῦ.
 B 1. τὴν ἔννοιαν ἡμῶν ἀπαγάγῃ.
 B 6. ἀλλὰ γάρ (καὶ deest) οἱ περὶ τῆς ἐσπέρας.
 B 10. κοσμίσας.
 C 4. περὶ τῶν πρώτων τῆς γενέσεως. Όμιλα
 τρίτη. Τὰ τῆς πρώτης ἡμέρας ἔργα...
 C 2. περὶ τοῦ στερώματος deest.
 C 4. μὴ γάρ (οὐν deest) ἀφελώμεθα.
 Col. 53 A 1. ποιησάμενος manus prima, et corr
 πορισάμενος.
 A 7. καθ' δ.
 — ἐμφανικώτατα manus prima, et corr. ἐκφαντι-
 κώτατα.
 A 10. καθόσον (ἢ suprascriptum) δυνατὸν.
 A 11. ἡμῶν.
 B 3 ἐπιπολύ una voce.
 B 9. προθυμίαν καὶ συναλλαγμάτων.
 — εὐμάριτα manus prima, et corrector εὐμάριτα.
 B 10. προτιμώτηρα.
 B 12. ἀλλά suprascriptum secunda manu.
 C 2. τῆς καρδίας (σοι deest).
 C 5. ἐν μέσῳ τοῦ ὔδατος deest.
 C 7. βημάτων θεοῦ.
 C 13. ζητήσωμεν.
 C 14. ἄρα κατὰ τὸν ἡμέτερον.
 Col. 56 A 1. ἐπειτα μὲν τοι μετὰ τὸ.
 A 3. ἐξαγγέλλει.
 A 6. κίνησιν τὸ ἐν τῷ κρυπτῷ νόημα.
 A 12. ἡσουλήθη.
 A 14. εἰς γένεσιν.
- A B 1. ἐποίησεν φῶς.
 — προστάσσονται.
 B 8. καὶ φιλοπόνως διεψυλάχθη in margine.
 B 11 προβιβάζει.
 C 2. οὐ γλῶσσα.
 C 8. σκόπως προ σοφῶς.
 C 15. Ἐλοιντο (ἄν deest) μᾶλλον.
 — ἢ ὡς ἀληθεῖς παραδίξασθαι in margine.
 Col. 57 A 1. φησιν.
 A 4. ἀγένητον.
 A 7. τοὺς τῶν Ἐλλήνων παῖδας μὴ πρότερον.
 B 2. ἀμφιβάλλουσιν manus prima εἰ corr. ἀμφι-
 βίλωσιν.
 B 10. διτι προ ὥστε.
 C 3. περισχύομένου in margine.
 C 6. εἰτ ἐπειδάν.
 C 9. αὐτῷ deest.
 C 12. καὶ σαφρὸν in marg.
 D 3. καταλεποντες, et corrector καταλιπόντες.
 D 4. τισι (τῶν suprascriptum) πρὸ ἡμῶν.
 Col. 60 A 9. τῷ παντὶ παραδεχόμενος.
 B 5. καὶ πρὸ τοῦ γε ἀψασθαι.
 B 7. ἐρωτώσιν.
 B 7. εἰς σφαιρικὸν (μέν deest) τὸ σῶμα.
 B 10. πῶς διν δύνηθει.
 B 12. κυκλοτερὲς manus prima, et corrector κυ-
 κλοτερών.
 B 13. καὶ secunda manu.
 B 14. ἀπηρτῆσθαι, et corrector ἀπηρτίσθαι.
 C 4. τοῦ στέγους.
 C 5. ἔνεκεν.
 D 4. διαστάσειν ἔχον τὸ εἰναι.
 Col. 61 A 1. διαστήμασιν.
 A 5. καὶ τὴν ἀντιτύπιζην.
 A 6. τοῦ ἐναπολημβανομένου manus pri., et corr.
 τοῦ ἐναπολημπανομένου.
 A 7. τῶν νεφελῶν.
 A 8. ἀποτελοῦντας.
 B 5. καθαρωτάτην (τὴν deest) διαφάνειαν.
 B 7. κατεδεδημένος.
 B 8. μήτε (τὸ suprascriptum) βάθος.
 B 12. οὐ μὴν εἰ δὲ πάντα.
 — ἀπασι, εἰ corr. πᾶσι.
 C 7. μήτε.
 Col. 64 A 5. ἀλλ' (ἢ abrasum secunda manu) δι μὴ
 ἀκούων.
 A 8. In margine: Αὐτὴν φωνὴ τῆς προκαταρτικῆς
 αἰτίας, ἐποίησεν ὁ θεός τὸ στερέωμα.
 A 12. ἐγγῆσεις manus prima, et corrector ἐγ-
 τήσεως.
 A 13. ἐπαναγάγωμεν τὸν λόγον.
 — φησιν deest.
 B 7. ἐν τοῖς ἐφεδῆς.
 B 8. ἡμῶν.
 B 14. αφαιροῦσι, εἰ corr. ἀπτιωροῦσι.
 C 4. περικέχυτο manus prima, et corr. περικ-
 χυτο.
 C 12. κολοβὸν (γάρ deest) ἀν.
 C 14. καὶ φιλοτικὸν (τὸ suprascriptum sec. ma-
 nu) ἔτερον.
 D 1. διτι ἐπικρατῆ τῇ δυνάμει.
 D 2. ὑπερβάλλη (sic).
 Col. 65 A 1. μηδὲ.
 A 4. τὴν φύσιν δι οἰκονομῶν.
 A 7. πάντα.
 A 8. αὐτῷ εἰσιν κατὰ τὸν Ἰων καὶ σταγόνες δετοῦ.
 A 9. Χρόνον τῷ κόσμῳ.
 A 11. διπάνην προαποθίσθαι.
 B 2. λέγω deest.
 B 7. ἢ τοῦ θερμοῦ κτίσις.
 B 8. γινομένων.
 C 4. ὑπερέκεινα, et corrector ὑπερεπέκεινα.
 C 7. ἀνάνων, εἰ corr. ἀνάνων.
 C 9. καὶ ἐκ μὲν γε τῆς ἔω, εἰ corrector καὶ ἐκ μὲν
 τῆς ἔω.
 C 13. Χοάσπης manus prima, et corrector χδασπις.
 — καὶ ἀράξης, εἰ corr. καὶ δι Αράξης.

- Col. 65 C 13. καὶ ἀράξης manus prima, et corr. A 15. καταμέρος.
 rector καὶ ὁ ἀράξης.
 D 4. ταρτησσός.
 Col. 68 Λ 5 ἔχονται.
 A 9. αἴγων.
 A 10. καὶ προστέτι γε δ.
 A 13. ὕδατι manus prima, et corr. ὕδατι.
 A 14. ἀενάοις.
 A 16. ἔρρητον (sic).
 B 7. διδασκαλεῖον.
 B 12 παρὰ τῇ γραφῇ τὸ τοῦ στερεώματος (τὸ suprascriptum).
 — ὄνομα deest.
 B 14. οὐ (abrusum) ταύτην.
 — ἡ γέρ χωριώτερον ἡγῆ.
 Col. 68 C 4. ἀκαταλήπτων manus prima, et corr. B 11. ἀναλαμβάνετε, et corrector ἀναλαμβάνητε.
 καταληπτῶν.
 C 6. ἐπὶ τὸ ἄνω.
 C 7. ἔκαρπης.
 C 9. ὑφαιρέστως, et corr. ἀφαιρέστως.
 Col. 69 A 8. ἀπτηθάλωσεν manus prima, et corr. B 12. ποιήμασιν.
 rector ἀπτιθάλωσεν.
 A 12. καταπικρῶντα, et corr. καταπικρῶντα.
 — τά (suprascriptum) συνεχῆ.
 A 15. οὖς καὶ ρήγην καὶ ποταμοὶ καὶ τενάγη.
 B 6. ἔκει τὸ ὕδωρ, et corr. ἔκεινο τὸ ὕδωρ.
 B. 7. πάντη, et corr. πάντη.
 B 8. διατμισθέν.
 B 9. λέγουσιν.
 B 13. οὐδὲ ἔανθός deest.
 B 14. φασιν.
 B 2. ἐπανελίσκειν, et corr. ἀπαναλίσκειν.
 C 8. αὐτάς deest.
 C 11. ἔστι.
 C. 12. τοῦ τὰ πάντα (τὰ suprascriptum).
 Col. 72 A 5. καταμικρόν.
 A 8. λέγουσιν.
 A 13. ὅλην pro Ιλύν
 B 1. περὶ θαλάσσις γίνεσθαι λέγοντες.
 B 2. γίνεσθαι in margine.
 B 3. φασιν.
 B 9. τόπον manus prima, et corr. τοῦτον.
 B 15. Μωσῆς, ὡ suprascriptum.
 C 1. ἀπὸ δρῶν.
 — οὐρανὸν in margine secunda manus.
 C. 2. καὶ ἀπὸ δρόσου.
 C 3. ἀενάων.
 Col. 73 A 3. Ἰσραὴλ manus prima, et corr. Ἰερεμία.
 A 9. κατέχειν τὴν ἔκα.
 — γίνονται.
 B 6. τῶν τὰ περὶ οὐρανοῦ.
 B 8. τοῖς σώφροσι.
 — προτιμώτερον manus prima, et corrector προτιμώτερον.
 B 10. γυμνὴ τῶν τεχνασμάτων.
 C 3. παραπολό.
 C 2. πρός in margine.
 D 5. δῆ in margine secunda manus.
 — φασιν.
 D 6. τουτέστιν.
 D 7. ἔξιος manus prima, et corr. ἔξιας οὐσας.
 Col. 76 A 2. ὕδατα τὰ πνευματικά, (τὰ suprascriptum.)
 A 8. δῆ, et corrector δῆ.
 A 9. τὸ ὕδωρ ὕδωρ νοήσωμεν (ὕδωρ suprascriptum).
 A 11. δεξιόμεθα, et corrector δεξιώμεθα.
 B 2. ἀναγγελεῖ.
 B 9. τὸν τῶν δλῶν θεόν.
 B 12. ἔστι manus prima, et corr. ἔσται.
 C 4. ἀλλὰ αἰνεῖται.
 C 7. ἀρμονίως. et corr. ἀρμοδίως.
 C 9. ἴδεν, et corrector εἴδεν.
 C 10. τὰ γινόμενα περ' αὐτοῦ.
 C 13. εὐχρηστεῖαν, et corr. εὐχρηστίαν.
- A 15. καταμέρος.
 D 2. αὐτοῦ.
 Col. 77 A 1. μελλῶν, et corr. μελῶν.
 A 5. οἴδεν.
 A 6. καθέκαστον.
 A 7. οὖν deest.
 A 11. οἱ τῆς δευτέρας.
 B 2. τοῖς δὲ περὶ τὸν βίον, et corrector τοῖς δὲ περὶ τὸν βίον.
 B 8. ἵνα ἐκ τῶν.
 B 11. ἀναλαμβάνετε, et corrector ἀναλαμβάνητε.
 B 12. ποιήμασιν.
 B 14. καὶ οὐρανῷ.
 B 15. καὶ ὕδατι.
 C 9. περὶ συναγωγῆς ὀδότων.
 C 13. καὶ deest.
 C 14. ἐπιπλεῖστον.
 Col. 80 A 2. ἐμπορεῖας et corrector ἐμπορίας.
 A 3. καταλείποντες, et corr. καταλιπόντες.
 A 9. ἀκουσάντων, et corr. ἀκουόντων.
 A 12. κρούματά, et corr. κρούματα.
 A 15. οὐδὲ ἐν ταῖς.
 B 4. θέντι καὶ ἀποκνύσομεν.
 B 14. παρεχόμενον τοῖς ἀναπνέουσιν.
 C 1. τοῖς ὄρῶσιν δεῖ.
 C 3. ἀντιδιοσταμένου.
 C 9. εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν καὶ δρθῆτω.
 Col. 81 A 1. παντὸς δὲ χρώματος deest.
 A 15. ἔχον.
 — πρανοῦς.
 B 4. ἐπωθεῖται δὲ.
 B 8. οὖτες πέφυκεν.
 C 1. οὖσαι αἱ θάλασσαι.
 C 5. δὲ περὶ περιρρεπές ἔστιν.
 C 9. εἰδόντος, et corr. ιδόντος.
 Col. d4. A 13. συγχωρεῖν.
 B 1. ἐμπιμπλασμένη.
 C 10. Σέσωστρις δὲ Ἀιγύπτιος.
 C 14. ἀπογεννθήτω, et corrector ἀπογεννθήτω.
 Col. 85 A 2. τρόπους, et corr. τρόπους.
 A 5. ὀπερήγημάντος.
 A 6. κατὰ τὸ μέγεθος.
 A 8. πάντα ὀδότων τότε πεπληρωμένα in margine.
 B 1. δὲς ἔδει πρὸς μίαν.
 B 4. βρετανικήν.
 B 14. προσφέρειν.
 C 1. τελειοτάτην.
 C 5. ἡ τῆς μιᾶς συναγωγῆς.
 C 6. ἀρίστην pro μεγίστην.
 C 10. ἀθρόος.
 C 11. ἀκτερειδίφει.
 C 12. μία τέ ἔστιν, et corrector μία γέ τέ ἔστιν.
 D 3. (τὸν suprascriptum) βιθυνῶν.
 Col. 88 A 12. συνεστόμωνται.
 A 15. ἐκάλεσεν.
 B 1. συνέδρομεν.
 — συνέδρομεν (μὲν deest) εἰς συναγωγὴν.
 B 3. κατὰ ἴσιον.
 B 4. ἀπολειφθέντες.
 — δὲ Χριστός.
 B 8. Ἰωνίος manus prima et corr. Ιόνιος.
 B 10. δύναματα τῶν πελαγῶν.
 — νῦν suprascriptum secunda manus.
 C 3. δρθῆτω ἡ γῆ (sic).
 C 10. τῶν ἀγγεγραμμένων.
 C 12. ὀπεκῆλθεν.
 Col. 89 A 13. ὠφθη ἡ ἡρά.
 — τὸ χρεμτιστικόν (sic).
 C. 7 οὖτες.
 C. 8. προσέρχεται.
 D. 4. διαλλακτής manus prima, et corrector διαλλακτής.
 Col. 92 A 3. τὸ μὲν θερμόν.
 A 6. παναρμόνιος.

Col. 92 A 12. έκαρχῆς.
 A 14. τὰ δὲ τὴν τού εἶναι αἰτίαν.
 A 15. προτιμώτερα manus prima, et cor. προτιμώτερα.
 B. 10. πορφυρόδαν προ πορφύρουσαν.
 — κυανήν προ κυανήν.
 C 6. καὶ (οὐ δεεστ) πρὸς τὸ δρυῖον.
 C 7. ἐναπολειφθῆ, et corr. ἐναποληφθῆ.
 D 2. τῶν ποτεμίων.
 D 3. πάχουσιν.
 D 4. πρὸς οὖν (τι) τοῦτο.
 Col. 95 A 7. εἴτε καὶ καταψυχθέν.
 A 13. κατελήφθησαν, εἰ corr. κατελείφθησαν.
 A 15. θεῖν τῆς θαλάσσης τὸ θύρω.
 B 7. δὲ έκατης.
 B 10. γίνεται.
 — καὶ πόθεν μοι δλον.
 D 7. μετὰ τὸ ἀναπνεῦσαι.
 Col. 96 A 2. ἡ γὰρ πρώτη φωνή.
 — τὴν τοῦ γενναν αὐτήν.
 A 14. οὐδεμιᾶς ἐτέρωθεν συνεργείας δεομένη.
 B 7. τὰ περ γῆν ἄπαντα.
 B 7. διακεκόσμητο.
 B 10. ἀρ' οὖν, εἰ corr. ἔρα οὖν.
 B. 14. ἡ γὰρ τὰ κτήματα σου.
 C. 4. φησιν σπέρμα.
 C 7. ὥστ' εἶναι.
 Col. 97 A 7. οὔτε κρόκος.
 A 7. οὔτε σκόρδον.
 A 11. δι κάλαμος δὲ μετὰ τὴν ἐπέτειον.
 A 14. διαγῆς.
 A 14. ἀλλ' ἔκ.
 B 7. οὕτω τὰ ἐν τῇ πρώτῃ.
 B 7. προσβληθέντα.
 B 8. ἀκολουθεῖτ.
 B 13. πενθηράν.
 C 4. σφοδρότερον manus pri., et corrector σφοδρόν.
 C 3. διποιδῆποτε.
 C 11. καριοτάτης.
 D 1. ἐνυπόστατος.
 D 2. δι κύτος (in margine οὐτος).
 D 3. δεῖνα προ δεινά.
 Col. 99 A 4. καὶ τὰς ἄλλας χρείας.
 A 3. ἐντυγχάνουσιν.
 A 4. ἡ τὰς ἐκ τῶν βασιλέων τιμάς.
 A 6. τὸν κήρυκα πρὸς αὐτοῦ μέγα βιώντα.
 A 7. βαδοδόφρους.
 A 9. ἐπαγωγάς.
 A 14. νῦν καὶ πυρετός.
 A 12. (ἡ δεεστ) πλευρίτης.
 B 14. ἀδροῦνόμενον corrector.
 C 3. γενόμενον manus pri., et corr. γινόμενον.
 C 6. ἐπιπλέον.
 C 7. αὐτῆς.
 C 14. (καὶ δεεστ) οὕτω.
 C 15. καταμικρόν.
 D 2. εἴτε τὸ τῶν γεδροπῶν.
 Col. 101 A 3. φέρουσιν.
 A 3. διάρπαστον manus pri., et corrector εὐδιάρπαστον.
 A 14. εὐθέως δεεστ.
 B 4. ἐγκαλέσωμεν, et corrector ἐγκαλέσομεν.
 B 5. λογιζόμεθα.
 B 7. ἀλλὰ ήμιν.
 B 8. αἱ ποτοφοραὶ manus pri., et in margine αἱ ποτοταγμέναι τροφαὶ.
 B 9. γενομένων, et corrector, γινομένων.
 R 14. ταύρειον.
 B 12. παραγθέν in margine.
 C 2. δὲ γῳ.
 C 3. εἰσπορίζουσα.
 C 6. οὖδε ἀγριότως.
 Col. 104 A 7. ἐκέλευσεν.
 A 7. καὶ καρπὸν ήμιν ἀναδοθῆναι.
 A 9. εἰς σπέρμα ήμιν τελειωθῆναι.
 A 9. θά τὸ πρώτων.

A 10. διδασκαλεῖον.
 A 11. πρὸς τὴν ἐφεξῆς.
 A 12. πυρόν.
 B 4. εἰς ἐτέραν.
 B 4. χρόνι manus prima, et corrector χροιάν.
 B 5. μετέπεσεν.
 B 6. καὶ μέντοι γε καὶ πάλιν.
 C 1. ἀλλὰ ἔκ.
 Col. 105 A 3. φρίξοντα, et in margine : Ἡ φρίξος λέγεται ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ πυκνότης τῶν ἀστερῶν.
 B 8. διδωνιαί.
 B 12. χωριζόμενον.
 C 3. ήμιν ἡ γῆ ἀνατέλλειν κατεδικάσθη.
 Col. 108 A 3. ἐξερίσκοι.
 A 10. ὀς ἐφαυμεν.
 B 4. διπέρ τῆς γῆς.
 B 5. ἀρκεῖ σοι.
 B 5. τῇ ψῆφῃ δεεστ.
 B 10. ἐμφυτευομένους.
 B 13. τὰς ψυχὰς ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων.
 C 10. ἀνδρῶν δεεστ.
 C 13. τῶν πλησίων.
 Col. 109 A 2. τὴν σαρκικην.
 C 8. ρυσοῦται.
 D 5. γεωργία μὲν τῶν φυτῶν τὰς ποιότητας.
 Col. 112 A 4. δυνηθεῖη τις τῷ λόγῳ.
 A 14. ἐμβαλόντας.
 B 10. βούλεται δεεστ.
 B 12. λαμβάνειν.
 C 9. τὰς χροιάς.
 C 11. πέπεται.
 D 3. καροιάς.
 Col. 113 B 7. κατεχεσθαι.
 B 9. ἐνάργειαν.
 C 11. καροικής.
 D 6. πορφυρόν.
 Col. 116 A 1. δρῶ μου.
 A 3. ἀγάγω.
 A 9. (καὶ δεεστ) τὰ μὲν.
 B 12. συμπαραχμένον.
 D 6. διέρχεται.
 Col. 117 A 3. τῶν αἰώνων δεεστ.
 A 5. περὶ γενέσεως φωστήρων δεεστ.
 C 1. ἀστέρων.
 C 5. τὸ ἀναγκαῖόν ἐστιν.
 C 5. νήφοντι λογισμῷ.
 D 5. ἔγγονον.
 Col. 120 A 9. πλούτου ὑπαρξίν καὶ.
 B 12. ἀναμέσον.
 C 4. γενήμασιν.
 C. 7. δινομάσωσιν.
 D 8. κινήτω.
 Col. 121 B 9. ἄλλο δέ τι τῷ φωτὶ τὸ διποκείμενον
 D σῶμα.
 C 2. καὶ μή μοι ἀδύνατα εἶναι λέγε ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων.
 Col. 124 A 5. (καὶ δεεστ) ἐν καθερῷ.
 A 9. ἡλίκον.
 A 15. πάλιν δεεστ.
 B 6. ἐπαμφιεζομένη, εἰ corr. ἐπαμφιεζομένη.
 B 8. ἀναμέσον.
 B 9. διεχώρησεν, et corrector διεγώρισεν.
 B 10. ἀναμέσον.
 B 11. τότε μὲν τὴν φύσιν.
 D 13. γεταδιάμετρον.
 D 7. αὐτῇ.
 D 7. ἐνίσχει.
 D 9. σεληνιεῖον.
 D 10. (τὰ δεεστ) ἀστρα.
 D 11. καὶ τὴν κτίσιν περιλάμπουσα.
 Col. 125 A 4. ἐὰν (γάρ δεεστ) μή τις.

- Col. 133 B 1. διαχειείς.
 B 8. βιαλαν κίνησιν.
 B 10. συμπειτρέχουσι.
 B 14. ἐπιπλεῖστον.
 C 1. τετρήχασιν.
 C 10. τὸ σκάφος deest.
 C 11. πόρθωθεν deest.
 Col. 128 A 5. ἐστεμμένα.
 A 7. καὶ λέγουσι deest.
 A 8. τῶν οὐρανῶν.
 A 8. (καὶ deest) διὰ τοῦτο.
 Col. 129 A 6. εἰπεν.
 A 10. δεῖ τὰ ὀροσκοπεῖς καταμαθεῖν τὸν μέλλοντα πρὸς ἀκρίβειαν.
 B 4. ἐν τῷ πόστῳ.
 C 2. ἀποτελεσματικά manus prima, et corrector ἀποτελεστικά.
 C 3. χαροποιός.
 C 3. κριώ.
 C 6. καὶ προεκτικοὶ δὲ, καὶ πάλιν,
 D 2. τῶν ἀερινῶν.
 Col. 132 A 13. εἰπεν τοῦτο.
 B 1. ἀραχνίοις.
 B 2. ἐπὶ τῷ.
 B 5. ἐκπίπτει.
 B 6. διέβρηξεν καὶ ἡφάντησεν.
 B 7. μόνων, et corrector μόνον.
 B 9. λέγω δὲ.
 C 5. ἀποκρύπτωνται et corrector ἀποκρύπτονται.
 C 11. αὐτῶν κείμενον.
 C 11. ἀπεγράψατο, et corrector ἀπεγράψαντο.
 C 12. χρήσασθαι δῆμασιν.
 Col. 133 A 4. παρεχαλίη.
 A 9. ποσάκις τῆς ἡμέρας.
 A 13. παρατετημένων.
 B 2. Ἰωάθαν.
 — ἄγας.
 C 9. ἐξαρετὸν ἔστιν.
 C 10. ἐδεισθε λόγων.
 Col. 138 A 12. καταμέρος.
 A 14 (τῆς deest) βλαστήσεως.
 B 4. περιστήσα.
 B 8. πρὸς τὴν ἄδρησιν, et in margine eadem manus: πρὸς τὸ ἀδρὸν καὶ πέπιρον γενέσθαι.
 C 8. δῆθεν τινὲς αὐτούς.
 C 9. τῆς ἀρωματοφόρου (γῆς deest).
 C 9. τῆς ἀρωματεύφρου, in margine τῆς Ἰνδίας τῆς ἐν τῷ νοτίῳ μέρει διακειμένης.
 C 9. ἀμφότερα, in margine: ποτὲ μὲν ἐπὶ τὸ νότιον μέρος ἀποτέμπουσι τὰς σκιὰς ποτὲ δὲ ἐπὶ τὸ βόρειον.
 D 1. ἐν δὴ τούτων.
 Col. 137A 4. τοῦ πνίγους, in margine: τοῦ πνίγους τοῦ καύματος πνιγεῖς γέστοις ἀλίβανος· ἐντεύθεν καὶ πεπνιγμένη ὅρνις, ἢ ἐν κλιβάνῳ διπτήθεσσα.
 A 7. δηλονότι.
 A 11. οὐχ ὡς ἡμέρας ποιεῖν.
 A 12. ποεσθετρα προ πρεσβύτερα.
 A 12. ἔθετο τὸν ἡλιον.
 B 1. ἐντῷ φέρων.
 B 8. ἀκτελέσαι manus prima, et corrector ἀκτελέση.
 C 4. καὶ μεγάλη deest ή θάλασσα.
 C 2. φωστῆρας τοὺς μεγάλους, in margine: "Οτι μεγάλοις οἱ δύο φωστῆρες λέγονται οὐ πρὸς παράθεσιν ἔτερων μικρῶν, ἀλλὰ διὰ τὸ τῆς φύσεως αὐτῶν ἀπλετὸν μέγθος.
 C 6. καὶ διοῖς μέγας,
 C 9. πῶς νῦν τοῦ μεγάλου.
 — ἐκδεξώμεθα, et corrector ἐκδεξύμεθα.
 D 3. καὶ διοῦς τε πάσῃ.
 D 7. προσφείνονται.
 Col. 140 A 1. τὸ μηδὲν αὐτοῖς.
 A 5. ἐξυρίσκωμεν, et corrector ἐξυρίσκομεν.

- A 6. ἀλλ' ἀπ' ἵσου manus prima, et corrector ἀλλὰ ἵσου.
 A 13. τῆς ἐφ' ἑκάτερα, in margine: πρὸς τε ἀνατπλὴν καὶ πρὸς δύσιν.
 B 8. ὅπτε (εἰ deest) ψεύδεται.
 B 12. ἴδεις, et corrector εἶδες.
 C 1. τετραμένη.
 C 6. καθάπερ ἐφημεν δαπανηθεῖσα.
 C 7. γενομένη.
 C 8. ή δὲ που, et corrector ήδη δὲ που.
 C 13. διασώζειν.
 Col. 141 A 3. κάκεινο. In margine: ἀπὸ συγκρίσεως περὶ τοῦ μεγέθους τοῦ ἡλίου.
 A 10. συμπεπλημένον, in margine: πεπυκνωμένων.
 A 12. περιρέουσιν, et corrector περιρέουσιν.
 B 7. καταλιπεῖν.
 B 9. φανταστὸν.
 B 12. προσδεικνῦσα.
 B 8. ἀφαιρέσει.
 Col. 144 A 8 γινόμενα.
 A 9. καὶ ταῦτα πάλιν.
 B 2. ὠκεανόν. In margine: Τικτομένης γάρ τῆς σελήνης ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ τοῦ ὠκεανοῦ ἀποδιέσταται τὸ κύμα, καὶ ἡ γῆ φύεται.
 B 11. ἀμπωτικές, in margine: αναπαυσίς, καὶ πάλιν ἀνάδοσίς.
 C 5. ἀναπνοαίς.
 C 6. ἐμπνοαίς.
 C 13. ἐστὶν ἐξευρεῖν.
 D 2. εὐγνωμόνως δεῖ κατηγορεῖν τῆς ἐαυτῶν ἀσθενείας.
 D 3. ἀλλ' ἐξ ὀλίγων.
 Col. 145 A 2. τίνα ἔστιν καὶ ἡλίκα, et corrector πηλίκα.
 A 7. ἀποκινηθεῖσα ή σελήνη.
 B 2. κατεφώτισεν.
 B 3. ταῖς αὐγαῖς καὶ ἐπὶ τὰ πλάγια.
 B 6. περιστώσιν αὐτῶν.
 B 11. ἀντεπαρείνετο.
 — ἔχουσι λόγον.
 Col. 148 A 6. περὶ ἐρπετῶν deest.
 A 7. ἐρπετά. In margine: Σευηριανός, ἐρπετὰ καλεῖται οὐκέταις ιχθύας. ἐπειδὴ μᾶλλον ἐρπει, ή περιπτεῖ.
 B 3. λεῖται οὐθὺς (καὶ deest,) ποταμοὶ ἐνεργοί.
 B 4. γόνιμοι (τῶν secunda manus) οἰκείων.
 B 10. ἀπέζεντο.
 C 4. Ἐξαγαγέτω. In margine: "Οτι τὰ φυτὰ ζῆν μὲν λέγεται, ζῶα δὲ οὐδαμῶς ὡδὲ ἐμψυχαὶ καὶ διατί.
 C 10. πᾶν τὸ νηκτικόν. In margine: "Οτι νηκτὰ καλεῖται ή Γραφή πάντα τὰ ἐν τοῖς ὕδαις ζῶα.
 Col. 149 A 2. σελάχη. In margine: Εἶδος ιχθύος, ἔχον ως σέλας καὶ ἀκτῖνα καὶ οὐ φολίδα.
 A 8. πολύχον. In margine: Πολύχον, πολυχωριτὸν, πολύμετρον, χοῦς γάρ εἶδος μέτρου.
 B 8. ἔστιν ή ἀήρ.
 C 1. ίδιότροπος (ή deest) ζωή.
 — In margine: "Οτι οὐδὲν τῶν νηκτῶν τιθασσεύεται, καὶ διατί.
 D 4. δράκοντες γάρ καὶ σμύρνε.
 Col. 152 A 2. δελφῖνες. In margine: "Οτι οἱ δελφῖνες τοὺς οἰκείους σκύμνους πτοηθέντας ἀπὸ τινῶν, διὰ τοῦ στόματος καταπίνουσιν, καὶ εἰς τὰς ίδιας κοιλίας φυλάττουσι, καὶ μετὰ τὸ ἀναχωρήσαι τὸν πτοηθέντα πάλιν ἔμοιησι τοὺς καταποθέντας.
 A 12. ποιοὶ μὲν θυνοσκόδποι.
 A 13. ἐν μαγάλαις ιχθύων ἀγέλαις.
 A 14. ἀπαγγέλλειν.
 B 11. τὰ ἔγγονα.
 — ὑποδεξάμενον τὸ ὀνόν ἐκπεσόν.
 B 14. (ή deest) καὶ τινῶν ὅρνιθων.
 C 3. θυτορύσι. In margine: "Οτι μόνος ἐν τοῖς ιχθύσιν ὁ σκάρος μηρυκίζει καὶ φωνὴν ἀφίσιν.

Col. 153 A 2. τῆς περιουσίας ἐστοῦ.

A 3. ἐφάνης.

A 12. γίνεται deest.

A 10. ὁ καρκίνος. In margine: "Οτι ὁ καρκίνος τῆς σαρκὸς ἐπιθυμῶν τοῦ δστρέου διά τινος μηχανῆς ἀγρεύει τὸ ποθούμενον.

B 7. διὰ τῆς ἐπινοίας περιερχόμενος.

B 12. καὶ ταῖς τοῦ πλησίον.

B 14. φύγει.

B 1. πενία μετὰ ἀληθείας πάσης ἀπολαύσεως.

C 3. οὐκ ἐν παρέθιοιμι. In margine: "Οτι ὁ πολύποντις τὴν χρόαν τῆς πέτρας ἔχειν περιπλακῆ ἀναμάσσεται καὶ ἀγρεύει τοὺς πλησιάζοντας τῶν ἴχθύων.

C 4. ποτὲ ἄν.

C 4 in margine καὶ ἐπίκλοπον.

C 7. ὡς deest.

C 14. ἀλλὰ ἀλλοί.

D 6. δίωκες ἀληθείαν.

D 7. διατοῦτο.

Col. 156 A 1. δοποῖος καὶ ὁ Ἰακώβ.

A 11. κατένεμεν.

A 12. οὐκ ὁρθεσίοις.

B 6. ἀλλ' οὐχί.

B 9. ἀφελώμεδα (τι deest).

B 13. μηδεμίᾳ πρὸς τῷ ἀντιπεράσσοντι καθίστηκεν ἥπειρος.

C 3. μένειν ἐν τοῖς οἰκείοις.

C 4. ταῖς παραλίαις.

C 7. ἥδη δὲ τινες. In margine: "Οτι τινες τῶν ἰχθύων ἀποδηματικοὶ ἐν διαφόροις τόποις, καὶ διατί.

C 12. ἄλλοι ἐπ' ἄλλων.

D 1. τοὺς ἰχθύας.

Col. 157 A 14. ἔχουσιν δὲ.

B 5. ἐπὶ ποταμούς.

B 9. ἔγγονα.

C 2. τὴν βαθεῖαν φάμμου.

Col. 160 A 4. ἔχουσα ἐγώ. In margine: "Οτι ὁ C θαλάσσιος ἔχηνος, σημεῖον μέλλοντος γίνεσθαι μεγάλου χειμῶνος τοις πλέουσιν ὑποδείκνυσι" καὶ ποιῶ τρόπῳ.

B 3. παρὰ θεῷ.

B 12. θελαττιας.

B 11. πρὸς τάχαν ἀπαντῆ. In margine: "Οτι ἔγιναν τὸν ἐξεμέσσασα τῆς μυραίης συνέρχεται καὶ ποιῶ τρόπῳ.

C 8. παραινέσσεως εἰ ἔχεινα.

C 13. τῆς συμφρίνης.

C 13. διδαγθῆτωσαν οὖν οἱ τοῖς ἀλλοτρίοις,

Col. 161 A 2. (ετι deest) προσθεῖναι.

A 8. τὸν πολύτιμον μαργαρίτην.

A 8. In margine: δι μαργαρίτης ἐν δστρέψι εὐρισκεται,

A 12. πίναι, εἰ corrector πίνναις.

A 12. τὸ χρυσοῦν ἔριον. In margine: "Οτι αἱ πλοιοὶ τὸ χρυσοῦν ἔριον τρέφουσιν οἱ δὲ κόχλοι τὰς ἀλουργίδας τοις βασιλεῦσι χαρίζονται.

A 14. οἱ κόχλοι.

B 8. μανίδος ἔλδος ἰχθύος, δθεν καὶ τὸ μανιομένην.

C 4. φυλάσσειν (τὴν νοῦν deest).

C 3. ἐχενῆς. In margine: "Οτι ἡ ἐχενῆς μικρότατον μὲν ἔστιν ἰχθύδιον, διπεριμέγεθη δὲ πλοῖα τοῖς ἴστοις ὑπὸ σφρόδρῳ ἀνέμῳ ἐκριπτόμενα χρόνον ἰκανὸν ἀκίνητα κατὰ τὸ ὅδωρον ἐπέχει ὡσπερ ρίζωθεντα τῷ πελάγει.

C 6. ἐν τῷ μικρῷ (τούτῳ deest).

C 9. φάλλαιναι.

C 11. φοβέρα διτι πολλὰ τῶν ἰχθυῶν ἰοβόλα καὶ φθαρτικὰ διπάρχουσιν.

Col. 164 A 3. ἔγαγεν.

A 8. ταῦτον.

B 9. καταειφθέντες, εἰ corrector καταληφθέντες.

B 11. ἐν νόμῳ Κυρίου.

C 2. περὶ πτηνῶν καὶ ἐνύδρων deest.

A 6. ἀπέλασεν.

C 10. οἱ ματαιόφρονες. In margine: "Οτι οἱ μανιχαῖοι τὴν γῆν ἐμψυχόν φασιν.

C 14. βλαστησάτω ἡ γῆ βιτάνην.

D 5. προσάλετω.

D 7. οὐτως.

Col. 165 A 4. κατέλειπεν, εἰ corrector. κατέλιπεν.

A 5. τὰ μὲν ὅδατα. "Οτι τὰ μὲν ὅδατα ἐρπετὰ φυχῶν ζωῶν ἐξαγαγεῖν ἐκελεύσθη ἡ δὲ γῆ φυχὴν ζῶσαν καὶ διτι τὰ χερσαῖα καθαρωτέραις ταῖς αἰσθήσεσι τῶν ἐνύδρων κέκτηνται.

A 15. τελεωτέρας.

B 5. διατοῦτο.

B 7. ἐμψυχωμένα.

C 11. οἰδεν.

C 7. ἐβάδισεν.

C 10. τὸ δὲ τῶν καμήλων. In margine: "Οτι μνησίκαν καὶ βαρύμηνις ἡ κάμηλος.

B 7. καὶ διατί.

D 8. ζῶσαν deest.

Col. 168 A 2. ἐπειδή. In margine: "Οτι συμφεύρεται ωῶ σώματι ἡ τῶν ἀλόγων φυχὴ.

A 7. ἐξαγαγέτω (οὖν deest).

A 9. δι' αὐτῶν ἀναπόδισον.

B 2. ἀλλήλας.

B 2. οἱ λέγοντες αὐτοὺς, εἰ corrector εἰπούσοις.

B 3. ἰχθῦς.

B 10. τὴν αἰτίαν τῆς ἀφασίας. In margine: "Οτι ἐν τῷ διμείειν ἐξαίφνης ἀπειωπησεν δι πατήρ χρόνον οὐκ ὅλιγον ἀναπολῶν τι παραλειφθὲν ἐξ αὐτοῦ περὶ τῶν πετεινῶν.

B 11. οἱ διὰ τοῦ πρὸς ἀλλήλους.

B 15. ἀπίστον.

C 4. εἴπαμεν, εἰ corrector εἰπούμεν.

C 8. καταλίπωσιν.

C 9. ἐπὶ πολύ.

C 9. προσλθωσιν.

D 2. τὸ χερσαῖον.

Col. 169 A 4. τέμνουσιν.

A 4. πτερυγίων.

— εἰς τὰ πρόσω.

A 7. οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πτηνῶν. In margine: "Οτι πολλὴ συγγένεια τοῖς πτηνοῖς ζώοις πρὸς τὰ νηκά.

B 10. ἐπίει, εἰ corrector εἰπή.

B 10. καθόν.

B 14. σχήμασιν.

C 4. ἐπιγινώσκεται, εἰ corrector ἐπιγινώσκηται.

Col. 172 A 1. τὰ δὲ πτιλῶτα, οἵον τοὺς σφῆκας.

A 3. περιράγέντος εἰ corrector περιβάγμαντος.

A 11. διασπαρχθέν.

A 14. πλεῖσται αἱ διαφοραί.

B 11. πλοῦ δὲ γε τῶν ἀσθενῶν.

B 12. ἀνανδρείαν, εἰ corrector ἀνανδρίαν.

C 4. κωτλοί. In margine: κόλακες φλύαροι.

C 10. λάγνοι.

C 12. δολερός.

— διέρδει. In margine: "Οτι διέρδει δολερός ὡς συμπράττειν τοῖς θηραταῖς εἰς τὴν ἄγραν τῶν διογκῶν.

D 4. καθέκαστον.

Col. 175 A 15. τοῦτο.

B 9. μελίσσης τὸ ἰδιότροφον.

B 11. ἀνθῶν, εἰ corrector ἀνθέων.

B 13. ἐπισπαμένη, εἰ corrector ἐπισπασμένη.

C 2. καὶ πρεπόντων ἐπιάνων.

C 2. αὕτη τῶν deest.

C 4. ἐργάτης, εἰ corrector ἐργάτης.

C 7. οὕτω δέ. In margine: περὶ τῆς σοφίας τῶν ἀποθηκῶν τοῦ μέλιτος.

C 12. λεπτῶς πρὸς αὐτήν.

C 13. διεγειρομένη τε διοῦ.

C 15. αὐταὶ ἀλλήλαις.

D 5. σύριγγες. In margine: αἱ κοιλότητες.

Col. 176 A 2. τοῖς διακειμένοις ἀφηρμοσμένοι.

- Col. 176 A 4. δπδρ αύτων. *et corrector* έαυτῶν. **A** 8. πῶς μὲν αὶ γέρσονι. *In margine*: "Οτι αὶ γέρσονι ώρισμένας ἔχουσι φυλακής, καὶ πληρωθείσης τῆς ὥρας ἡ τὴν φυλακὴν πεπιστευμένη βοήσασα ἔγειρει τὴν ἑτέραν.
- Α 13. ἑτέρεπτο. **B** 4. τῇ μεθ' ἔαυτην, *et corrector* τῇ μεθ' ἔαυτῇ. **B** 4. παραδίδωσιν. **B** 11. σημεῖον μὲν. **B** 5. τὸ δὲ τῶν πελαργῶν. *In margine*: "Οτι οἱ πελαργοὶ τοῖς γονεῦσι τὴν πρέπουσαν ἐπιμέλειαν προσφέρουσιν.
- Β 11. πρῶτον μὲν μὴ φάνεσθαι. **C** 12. πτερορυζαντα. **Col. 177 A 3. καταμικρόν.** **A** 4. συνδέσασα, *et corrector* συνδήσασα. **A** 3. τὰ κάρφη. *In margine*: "Οτι εὐμήχανος ἡ χελιδῶν εἰς τὸ κατασκευάσαι τοῖς νεοσσοῖς καλιάν. **A** 7. ἐγγόνων. **B** 5. ὧν ἔαν τις. "Οτι ἡ χελιδῶν ἔαν ἐκκεντήσῃ τὶς τῶν νεοσσῶν αὐτῆς τὰ ὄμματα, ἔχει τινὰ παρὰ τὰς φύσεως ἵστρικὴν δὶς ἡς πρὸς ὑγείαν ἐπανάγει τῶν ἐγόνων τὰς ὄψεις.
- Α 9. χαλεποτάτοις, *et corrector* χαλεπωτάτοις. **A** 10. ἀπράκτονα κινεῖσθαι καὶ. **A** 14. αὐτὴν παρ' αὐτούς. *In margine*: "Οτι ἡ ἀλκωνὴν ἐν χειμῶνι ωτοκούσσα φυσικῶς, εὐδίλιαν ἐπιτηροῦ ἐν τοὺς νεοσσούς ἐκλεπτεῖς τε καὶ ἑτέρεφει.
- Β 10. ἀλκουνίτιδας. **Ibid.** προσαγορεύουσιν. **B** 11. παρὰ τοῦ Θεοῦ. **C** 1. τὴν τρυγόνα. *In margine*: "Οτι ἡ τρυγῶν ἀπεζευχθείσα τοῦ ὄμοιόγου οὐ συναλλάσσει ἐπέρφ. **C** 7. ἀδικώτατος. "Οτι δὲ ἀετὸς τῶν δύο νεοσσῶν αὐτοῦ τὸν ἔνα καταράξακας εἰς γῆν, τὸν ἔτερον ἥλπειν δοκεῖ. Διὸ δὲ τὴν ἐπίπονον τροφὴν, καὶ τούτον ἀποβάλλεται. Ἀλλὶ οὐκέτι τούτον τὴν φῆμην διαφθερῆναι, ἀλλ' ὑπολαβούσα τοῖς οἰκείοις νεοστοῖς συνεκτρέψει.
- Col. 180 A 2. ἀνιστάτει. **A** 3. ἔξισου. **A** 6. ἕδωσιν. **A** 11. πετομένων. **A** 5. μὴ μιμῆση. *In margine*: "Οτι οἱ γαμψώνυχες τὴν ἐναντίαν πέρι τοὺς ἐγγόνους ταῖς κορώναις βαδίζουσιν. Οἱ μὲν γάρ ἀρξαμένους πέτεσθαι ἀποδιώκουσι μηδεμιᾶς ἐπιμελεῖς ἀξιούντες· οἱ δὲ τρέφουσι καὶ θάλπουσι καὶ πάσης ἐπιμελεῖς μέχρι πολλοῦ ἀξιούσιν.
- Α 11. πετομένων. **A** 10. τοὺς δὲ γῦπας. *In margine*: "Οτι οἱ πολλοὶ τῶν γυπῶν ἀσυνδέστως τίκτουσιν. **B** 15. ἀπὸ γῆς. **C** 4. διὰ τὸ πυκνόν. **C** 10. προστάγματι τοῦ Θεοῦ. **C** 12. ἐπιπλέον. **C** 13. διερπίτειν. **C** 15. ἐν πᾶσι. **Col. 181 A 3. νυκτικόραχες.** **A** 7. πῶς ἄγρυπνον. *In margine*: "Οτι ἡ ἀηδῶν ἐπωάζουσαν νιὰ πάστης νυκτὸς μελαθεῖ. **A** 9. πῶς τετράπον. *In margine*: "Οτι ἡ νυκτερίς ἐν πτηνοῖς καὶ τετράποντις ἔστι, καὶ δόδοις πρὸς τροφὴν κέχροται, καὶ ζωτοκεῖ καὶ διὰ δύμων πέτονται, καὶ δὲ ἀγάπτης ὀρμαθεῦ δίκην ἀλλὰ τῆς ἀλλῆς ἔχεται.
- Β 3. προτιμωτερον, *et corrector* προτιμότερον. **B** 7. ὀδυτάτη ἔστι. **B** 13. συνορθρίζων. **B** 15. γεωργοῦς (δὲ *deest*). **Ibid.** πῶς ἄγρυπνον. *In margine*: "Οτι ἄγρυπνον τὸ τῶν χηνῶν γένος, καὶ ποτὲ τὴν Ῥώμην κινδυνεύουσαν ὑπὸ θερδάρων ἔχθρων ἀλῶναι τῇ κραυγῇ διέσωσαν. **C** 5. οὐχὶ ἰδιόν τι. **C** 6. δείκνυσιν. **C** 7. τὶς δὲ τοῖς γυψί. Περὶ τοῦ προαισθένεσθαι τοὺς γῦπας τοὺς ἐν πολάροις θανάτους. **C** 8. τοῖς γυψί προσαγγάλλων.
- A** 12. ἐπιστρατείας, *et corrector* ἐπιστρατίας. **D** 1. ἐνδοθείναι. **D** 2. πῶς ἡ σελευκίς. *In margine*: "Οτι ἡ σελευκίς ἀκόρεστον ὄργανον εἰς βοήθειαν τῆς φθορᾶς τῶν ἀκρίδων τοῖς ἀνθρώποις παρὰ τοῦ σωτῆρος Θεοῦ ἐπιπέμπεται.
- Ι 5. παρασκευάσαντος. **Col. 184 A 1. τὶς δὲ τρόπος.** "Οτι δὲ τέττιξ ἐκ τοῦ θύρακος ἔδει. **A** 7. δταν ἕδης. *In margine*: "Οτι τοῖς ἐντόμοις οὐκ ἔστι πνεύμαν.
- Α 8. προσειρήκασιν. **A** 11. διόλων. **B** 1. ἔκτισεν. **B** 5. ἐπινήχονται. **B** 8. καθιεῖς, *et corrector* καθεῖς. **B** 9. ἀναρέσῃ, *et corrector* ἀναφέρει. **B** 10. διὰ τούτο. **C** 6. προίδετο. **C** 7. κατὰ γένος. **D** 4. περὶ τοῦ Ἰνδοῦ. **D** 5. σκώληκος. *In margine*: "Οτι δὲ ίνδος σκώληκς εἰς κάμπην τὰ πρώτα μεταβάλλεται, είτα εἰς βομβύλιον, καὶ τελευτῶν πτεροῦται.
- Col. 185 A 3. λαμβάνεται. **A** 4. πᾶσι. **A** 5. κατεπαγγέλλεται. **A** 15. εἰς τὴν τῶν ψυχικῶν εὐφροσύνην. **B** 6. ἐπὶ τὸ αὐτό. **B** 13. παρέστηκεν. **B** 15. πρὸς ἐλάτερον μετατιθεὶς μέρος. **C** 2. πάλιν ἐκεῖνον. **C** 3. κατηρχυμένον. **C** 8. ἔστιν. **C** 11. ἐπιπλέον. **C** 12. ἴκανὰ καὶ τὰ εἰρημένα. **D** 1. τοῖς οἰκείοις βλαστοῖς. **Col. 188 A 1. (δὲ *deest*) ὑπερβάλλων.** **A** 5. πληρῶσαι ὑμῶν. **A** 7. καὶ τὸ κράτος *deest*. **A** 10. περὶ χερσαίων *deest*. **A** 13. δὲ τῶν εὐτραπέζων τις. **B** 4. τοιοῦτον δὴ τι (*τι suprascriptum*). **B** 5. εἰ μή τι ὑμεῖς ἀλλο τι λέγετε. **B** 5. ποτὲ δὲ εἰς. **B** 9. εἰ καὶ παρ' ἐμαυτοῦ μὴ ἐξευρών **B** 12. ἀλλὰ τινά. **B** 13. καὶ φυτόν *deest*. **B** 13. καὶ τὸν ἴχθυν. **B** 14. ἐρμηνεύουσιν. **C** 6. πάντα ὡστερ εἰρηται. **C** 13. περὶ κόσμου. **C** 15. προστχθησομεῖ. **D** 1. δὲ θεράπων τοῦ Θεοῦ διελέχθη. **D** 1. Μωύσῆς *deest*. **Col. 189 A 1. τὴν περίμετρον.** **A** 2. ὑπὸ γῆν. **A** 4. διεμέτρησεν. **A** 4. τῆς σελήνης. **A** 6. τούτου γε ἐνεκεν. **B** 1. ἐμπροστοίησει. **B** 7. διεξίον. **C** 1. οὕτως. **C** 6. ἐκατον τῶν ζώων (*τῶν suprascriptum*). **C** 8. διερθαρμένα δὲ *deest*. **C** 12. ἐναπέμενεν. **C** 12. τῇ γῇ τὸ πρόσταγμα. **D** 1. οὐ γάρ μόν. *In margine*: "Οτι οὐ μόνον ἐν ταῖς ἐπομέρισις τέττιγας ἀναδίδωσιν ἡ γῆ, ἀλλὰ καὶ βατράχους καὶ μύας καὶ ἄλλα ζῶα. **D** 7. ἐγχέλους. **D** 5. δπον γε. *In margine*: "Οτι περὶ Θήβας τὰς Αιγαίης μέχρι τοῦ παρόντος, ἐπειδὴν ῦση λέσβως ἐν καύματι, εὐθὺς ἀρουραίων μιῶν ἡ χώρα πληρεύεται.
- Col. 192 A 8. ἐπὶ γῆν νένευκεν. **A** 12. τῆς σαρκὸς σπευτῶν.

- Co). 192 A 15. δμοιώθης.
 B 2. ούτως.
 B 6. ἔσαγαγέτω — ζῶσαν δεεστ.
 B 10. (ἔστιν δεεστ) ή ἀλογία.
 C 1. ή ἔλαφος.
 C 12. ταχύτητι, et corrector ταχυτῆτι.
 Col. 193 A 1. συμπεπηγώς, et corrector συμπεπηγός.
 A 2. φωλάδι, et corrector φωλάδι.
 A 9. ἄρκτος. In margine: "Οτι τρωθείσα ἄρκος ἑαυτὴν θεραπεύει.
 A 10. φλώμηψ, et corrector φλωμῆψ.
 A 10. φλώμηψ, et in margine στουπίψ.
 A 12. θοίς ἄν.
 B 1. μάσαθρον, et corrector μάλαθρον.
 B 7. τοῦ ἀέρος προσιόντος.
 B 9. ἐπὶ τὰς ἔξδους.
 B 9. δρῶσιν.
 B 10. ἥδη δὲ τις.
 Ibid. ἐτήρησεν.
 B 11. ἔχινος. In margine: "Οτι δ χερσαῖς ἔχινος πρὸς τὸν μέλλοντα πνεῖν ἀνεμον τῆς καταδύσεως αὐτοῦ ἀποφράττει τὸ στόμιον.
 B 13. βορέου, et corrector βορέου.
 B 14. μεταλαβόντος.
 B 15. εἰς τὴν πρὸς ἄρκτον.
 C 3. ἀλλὰ τὸ καὶ παρὰ τοῖς ἀλόγοις τινὰ εἶναι τοῦ μέλλοντος.
 C 15. ταμείοις.
 Col. 196 A 2. ἐμφύεντες.
 A 6. ἐνεδινῆ υπα νοε.
 A 9. ἐφίκεται.
 C 3. ὑγείας.
 C 4. ὑγέαν.
 C 11. ἢ τῷ σώματι ὑγεία.
 Col. 197 A 8. τὴν χροιὰν αὐτὴν καὶ δεεστ.
 B 1. θετι τις.
 B 12. ὁ κύων. In margine: Περὶ κυνὸς, καὶ δὲ συντρέχει τοῖς συλλογιστικοῖς φιλοσόφοις καὶ γραμμικοῖς.
 C 8. καὶ ούτως. In margine: "Οτι ἀναιρέσει τῶν φευδῶν προτάσσεων ή ἀληθῆς ἀναδείκνυται πρότασις.
 C 10. οἱ ἐπὶ τῶν γραμμάτων.
 D 2. πολὺ τῶν κυνῶν.
 D 1. δποι γε. In margine: "Οτι πολλοὶ κύνες φονεύθεισι δεσπόταις ἐν ἐρημίαις ὑπὸ συμπαθείας καὶ λύπης ἐπαπέθανον.
 D 5. οὐ μόνον δεεest.
 Col. 200 A 3. τροφὴν (τῶν δεεest).
 A 6. διὰ τοῦτο.
 Ibid. πολύτοκοι.
 Ibid. τὰ εὐαλωτότερα. In margine: "Οτι τὰ εὐαλωτὰ τῶν ζώων πολύγονά εἰσι· τὰ δὲ φθαρτικὰ, διλγοτόκα.
 A 8. ἐπιλείπη, et corrector ἐπιλίπη.
 A 7. Τὰ δὲ φθαρτικὰ τῶν ἀλόγων διλγότοκα.
 A 10. μόλις λέαινα.
 A 15. ἐκτινοῦσαι.
 B 12. ἀναπεμπάζεσθαι, et in margine ἀναπεμπάζειν.
 B 15. ἔχινοι, in margine αἰκυλαῖ.

- A Ibid. κεκρύφαλοι: In margine: Μέρος κοιλίας, ως φύλλον δὲ ἔστι παρὰ τὸ χρύπτεσθαι· ή εὐθεία δὲ ὁ κεκρύφαλος.
 C 1. οὐδὲ ἐνεργῶς ἔγκειται.
 C 2. ἀναγκαῖν χρεῖαν.
 C 1. ἐνυστρα, ἐνυστρον λέγεται τὸ πρωταρχίον τὸ λεγόμενον ἀρχέντερον.
 C 5. ἄρκτου.
 C 6. δὲ οὐδὲ ἐκ τῆς πόρχ.
 C 9. τί βουλεται. In margine: "Οτι ἀναγκαῖα τῷ ἐλέφαντι ή προνομαία κατεσκευάσθη.
 C 12. συμπεφορημένον. In margine, συμπεπαρωμένον.
 Col 201 A 3. σπονδύλων.
 Ibid. βάχην.
 A 5. τὸν ποτόν,
 A 6. ἀδιάρθρωτοι καύτων οἱ πόδες.
 A 8. ἐπετέθη.
 A 11. ἔξαρχούντα.
 B 6. (τὰ δεεστ) κάτω.
 B 7. διήρκεσεν.
 B 7. νῦν δὲ ἥδη. In margine: "Οτι ιστόρηνται οἱ ἐλέφαντες πλέον ζῆσαντες τῶν τριακοσίων ἐτῶν.
 B 12. οὔτος ἀληθῆς.
 C 3. ἡμᾶς ποιεῖσθαι.
 C 6. ἐν τοῖς μικροτάτοις. In margine: "Οτι καὶ ἐν τοῖς μικροτάτοις ζώοις ἔστι κατιδεῖν τὴν σοφίαν τοῦ κτίστντος.
 C 12. οὔτω.
 D 1. τυ σκορπίου. "Οτι κέντρον πῶς ἐκοιλανεν.
 D 4. (καὶ ομ.) φθαρτικά.
 Col. 204 A 4. πίστεως ἀπόδελξίς ἔστι τὰ θηρία.
 A 9. τῷ Ηαύλῳ ἐναψεμένη ἔχις.
 B 1. περὶ τῆς ἀνθρώπου.
 C 2. ἐθυμαστώθη ἢ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ. In margine: "Οτι τὸ, Ἐθυμαστώθη ἢ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ, ούτως ἔγγειται δ πατήρ Ἐκ τῆς ἔμῆς κατασκευῆς την ὑπερβάλλουσάν σου γνῶσιν θυματέω, Κύριε, τουτέστιν, Εμαυτὸν κατακμάθων καὶ τὰ ἐμὰ θεωρήσας ἐκ τῆς οἰκείας κατασκευῆς καὶ τῶν ἐν ἐμοὶ θεωρουμένων ἔργων σου, τὸ ὑπερβάλλον τῆς ἐν σοὶ σφίας μέγεθος ἀθαύμασα.
 C 11. εἰπεν.
 C 12. ἐποίησεν.
 D 2. καθεξόμενος.
 Col. 205 B 5. τὸ ἔχθρων παντος πρίμα, et corrector τὸ τῶν ἔχθρων τῆς ἀληθείας Ἰουδαίων γένος στενοχωρούμενοι.
 B 12. εἰσάγοντι.
 B 13. τῆς συμβουλῆς.
 C 4. μὴ (καὶ δεεστ) εἰκών.
 C 13. ὑποστάσεως (ἀυτοῦ δεεest).
 C 8. ἄκουε καὶ οὐ. In margine: κατὰ Εύνομίου.
 Col. 208 A 12. ἐν εἰκόνι αὐτοῦ.
 A 13. κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ.
 B 4. καὶ ἐαυτῷ μὲν Κύρια.
 B 5. τὰ τῆς χάριτος.
 B 8. εἰς δυσμάς.
 B 12. παρηψάμεθα, et corrector παρημειψάμεθα.
- D

VARIÆ LECTIÖNES

AD HOMILIAS DE STRUCTURA HOMINIS ET DE PARADISO.

(Cod. Reg. 2286, nunc 503.)

AD HOMILIAS DE HOMINIS STRUCTURA

Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας τοῦ μεγάλου, εἰς τὴν Εξιγμέρον Ομιλίαι θνήσα.

Καὶ ἔτεραι Ομιλίαι τρεῖς, εἰς τε τὴν τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴν, καὶ περὶ παραδείσου· παρὰ μὲν τῶν, ως τούτου δὴ τοῦ μακαριωτάτου καὶ

θεοπνεύστου Παττέδς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ με-
γάλου, ἐκλαμβανόμεναι· παρὰ δὲ τῶν, ὡς τοῦ
ἐν ἀγίοις Πατέρος ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου
Νύσσης, τοῦ θεσπεσίου ἀδελφοῦ αὐτοῦ.

Col. 12 Α 1. τὰ περὶ θηρίων καὶ κτηνῶν, καὶ νηκτῶν
καὶ πτηνῶν.

Α 2. περὶ τε γῆς καὶ τῶν ἐν θαλάσσῃ διαλεχθέν-
τας ἡμᾶς μὴ καὶ τὰ περὶ τῆς ἡμετέρας γενέσεως.

Α 6. ἐὰν μὴ πωλείου.

Α 9. οὔτως.

Α 10. ἄλλα δρῶν δεεστ.

Α 12. τοῦ παρορᾶσθαι ἔκαστον ἡμῶν αἰτίου γίνεται.

Α 13. ἐπεὶ ἀσύνετοι ἐσμὲν ἐκατῶν καὶ ἀπερίοπτοι
ἐτὶ τῆς ἡμετέρας κατασκευῆς.

Α 14. ὅπερ ἐσμὲν δεεστ.

Α 14. καὶ τὶ ἐσμεν ἀγνοοῦντες.

Α 15. τῶν προχείρων τῆς κτίσεως καὶ τῶν μικρο-
τάτων.

Β 2. ἔχοντες· καὶ τοι πολλαῖ.

Β 3. τὸ ἀνθρώπινον δεεστ.

Β 4. τῶν πρὸ ἡμῶν περὶ τοῦτο τὴν πᾶσαν.

Β 5. δόσι πρὸ πόσα.

Β 6. τῶν ἡμετέρων μορίων ἡμῖν διηγεῖται.

Β 7. τῆς ἔνδοθεν ἡμῶν κατασκευῆς.

Β 8. κεκρυμμένας ὁδοῖς συνυπαρχούσας ἐν τῷ
ἀρανεῖ καὶ διαρρόους ἔνεργειάς πρὸς μίαν σύμπνοιαν
τοῦ σώματος.

Β 12. μυρίᾳ ἄλλα παρ' ἔκεινοις πεφιλοσόφηται ὡν
οὐδεὶς ἡμῶν.

С 3. μικρὸς μὲν γάρ εἰ.

С 4. εὐρήσει σε· διὰ τοῦτο.

С 5. ἐκετάζειν.

С 6. τουτέστι τὴν γνῶσιν τὴν περὶ τῶν σῶν θεα-
ματίων, ἔκεινοις ἡμυνήθησαν πόθεν.

С 7. ἔθαυμαστῶθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ· καὶ
δεεστ.

С 8. τὴν γάρ τέχνην.

С 8. ἡ φωνὴ αἴστην ἀνάγραπτος.

С 9. καὶ ἀπλῷ προτίθεται προστάγματι, εἰπε γάρ δ
Θεός.

Д 10. καὶ ἄνευ βουλῆς ὑπέστη· (οὐδανός δεεστ
φωτῆρες καὶ οὐδὲν περὶ αὐτῶν προεδουλεύσαντο.
Οὐλασσα).

Д 12. ἀπειρα τῇ προσταγῇ.

Д 13. παντοδαπά τῇ κελεύσει ἐγένετο.

Col. 13 Α 1 θηρία — καὶ ἐγένετο δεεστ.

Α 2. Ἐνταῦθα δὲ οὕπω.

Α 4. ἀνθρώπος. ἔτευθεν κατάμαθε σαυτοῦ.

Α 7. ἐν τῷ βίῳ.

Α 10. βούλεται ἀπηρτισμένον αὐτοῦ ποιῆσαι τὸ
φιλοτέχνημα; οὐχ! ἀλλ' ἵνα σοι δειξῃ μόνον, διὰ
τέλειος εἰ.

Α 13. διὰ δύο τέων πρόσωπα.

Α 14. διατί δὲ οὐδὲ εἰπε, Μοιῆσαν ἄνθρωπον, ἀλλὰ,
Ποιῆσμεν. ἵνα νοήσῃς τὴν ἵσην δεσποτείαν.

Β 1. τὸν οὐδὲν ἀγνοήσει.

Β 2. ἔκτισε.

Β 7. ὁρές ἴστοριαν.

Β 8. ἀκραιφνῇ τῷ νοήματι· μετὰ γάρ τὸ Μοιῆσαμεν,
ἴπηγχε, καὶ ἐποίησεν.

Β 9. ποιῆσμεν· καὶ δεεστ.

Β 9. οὐδὲ εἰπεν Ἐποίησαν τὸν ἄνθρωπον, ἵνα μὴ
ποιούσθεται.

Β 11. ἀφειδεῖς ἀνὴρ γένοντο οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸ
πολλὰ πλήθη θεῶν ἐκατοῖς ἐπιγράψαι· πρῶτον μὲν
λάρη ποιῆσθε μὲν ἄνθρωπον, ἵνα γνωρίσῃς.

Β 14. καὶ ἄγιον Πνεῦμα.

С 6. οὐ γάρ εἰπε, Καὶ ἐποίησαν.

С 14. παρ' ἡμῶν.

Д 3. καὶ εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὅμοιωσιν.

Д 4. καὶ εἰκόνα μὲν οὖν Θεοῦ.

Col. 16 Α 2. καὶ κεφαλὴ καὶ χεῖρες καὶ ἵσχοιν.

Α 3. ἦφ' οὐδὲν ἔδρυται καὶ πάντα τὰ ἡμέτερα. λέγεται
γάρ καὶ ἐν τῇ Γραφῇ, Θεὸς καθίζεται.

Α 5. δὲλλ' οὐχὶ πρὸ οὐδοῦν.

Α 7. ἀνάρμοστον.

Α 8. καὶ ἀπλοῦς.
— ἀμεγέθης ἀποσος δεεστ.
Α 9. μορφὴν περὶ αὐτον· μὴ σμικρύνης.
Α 11. ἐννοίας σωματικαῖς.
Α 15. διὰ τῶν ἀπεράντων ἀφικέσθαι οὐ δύνη.
Β 1. ἐννοήσης. διὰ γάρ δυναμεως ὁ θεός.
Β 8. πῶς οὖν ἡ Γραφὴ εἰπε κατ' εἰκόνα θεοῦ γε-
γενῆσθαι ἡμῖς.

С 3. ἐπὶ ὀρμάνου τινὸς σώματος.

С 5. ἀλλ' οὐδὲ μὴν τό.

— τοῦ ἀφιάρτου εἰκών.

С 6. τὸ μὲν γάρ σῶμα αὔξεται.

С 7. ἐν νεότητι.

С 7. ἐν γῆραι.

С 8. καὶ ἀλλα διαταί παθαίνηται.

С 12. Τοῦ μὲν γάρ ἔκανθει καὶ ἐρυθραίνεται.

С 12. Τοῦ θερμοῦ χωρούντος πρὸς τὴν ἔξα ἐπι-
φάνειαν.

Д 6. κατ' εἰκόνα ἡμετέραν· κατὰ τὶ φησι· τῆς ἀκι-
βήντος φύσεως εἰκώνη ἡ βευστή.

Д 9. πῶς οὖν εὐρήσομεν τὸ κατ' εἰκόνα ἐν αὐτῷ
πάλιν φειπεν ἐξ ὑπογούσιον ὁ θεός· οὐ γάρ ἐμόν τι
τῷ λόγῳ παρενέιρω ἔξιθεν ἐπινόημα· Ποιήσωμεν
ἄνθρωπον.

Col. 17 Α 1. Κατὰ τὸ τῆς ἀρχῆς τοιχαροῦν, εἰπον
ἔκουσας παραδειγματαὶ ἡ ἡμετέρα πρὸς τὸν θεόν νοη-
τέα δομοῖσις, τὸ δὲ ἄρχον οὐκ ἐν σώματι πάντως,
ἢ λογισμῷ, οὐδὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλὰ ψυχῇ· τὸ μὲν γάρ
ἀνθρωπίνον σῶμα.

Α 7. μεγίστων θηρίων. Η ψυχὴ δὲ ἡμῖν, καὶ δ
ἐν αὐτῇ νοῦς, ἀπαντα τάυτα, ἁδίως ὑποτάπτειν δε-
δύνηται· καὶ τὸ μεγάλα δὲ βάρη καὶ δυσμεταγέίριστα
ἔπινοισις τεχνικαῖς μετατίθησιν ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐχὶ
τόνοις σωματικοῖς.

Α 8. ἀλλ' ἔρεις τάχα σύ.

Β 11. διὰ καὶ δὲ λογισμὸς λέγεται ἄνθρωπος, καὶ
ἢ ψυχὴ ἐστιν δὲ ἔνα ἄνθρωπος, ἀκουε τοῦ ἀποστόλου.

С 2. χωριώτερον, εἰ πυργαστίριυτ καιριώτερον.

С 3. καὶ ἀλληλούστερον ἄνθρωπον διπλοῦς μὲν γάρ
τις ἐστιν, δὲ ἐκ θεοῦ πεπλασμένος ἄνθρωπος, τὸ μὲν
δρώμενος, τὸ δὲ νομιζόμενος· τὸ δὲ μείζονι καὶ ἀλλα
θεστέρω μέρει, δὲ ἐνδόν μᾶλλον καὶ μὴ φαινόμενος
πέφυκεν ἄνθρωπος.

С 6. οὐκ ἔγω, οὐ γάρ δῆμπον ἡ χεὶρ, καὶ δὲ ποὺς,
καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ σώματος, εἰεν δὲν ἔγω, ἀλλὰ
τὸ νερόν καὶ λοτικὸν τῆς ψυχῆς.

Д 2. διατην δὲ τὸν θεόν δεσπότην σου δοῦλον

δητα τῆς ἡδονῆς, σεαυτὸν δὲ διερτεροῦντα ταῦτης, τῇ
δυνάμει τοῦ λογισμοῦ, γίνωσκε.

Col. 20 Κ 4. σὸν ὄνομαξη μόνον δοῦλος, οὐκ εἰ
δέ, ἐκεῖνος.

С 5. εὶ καὶ δονοματι μόνον.

С 5. εὶ καὶ δονοματι μόνον.

С 13. εἰκών, διου δὲ τὸ τοῦ θεοῦ εἰκών, ἐκεὶ δὲν
αὐτοῦ.

Д 1. πρῶτον δὲ εἰπε τῶν ἰχθύων ἀρχειν τὸν ἄν-
θρωπον, οἵτι καὶ πάλον τῶν ἀλλων ζώων ταῦτα ἀπ-
φύκιστα αὐτοῦ ἵνα διὰ τῶν ποβρωτέρω καὶ ἐνύδρων.

Col. 21 Α 4. ταχύ καὶ τὸ.

Α 6. διθρόν.

Α 7. τῇ παρουσίᾳ ἐκαυτοῦ, ὡς πᾶσα.

Α 9. τὸ σχῆμα, καὶ οὐκέτι.

Α 10. διαγωγὴν ἔχει.

Col. 21 Α 10. τοῖς νώτοις, ἡ τῆς λιμνης ἡ τῆς θα-
λάσσης.

Α 12. διατην ποι πλησιον.

Α 12. διατην θεάσηται.

Α 12. δελφὶς... θεάσηται δεεστ.

Б 2. διρχῇ. καὶ διατην δὲ κατανοήσης σεαυτοῦ τὸν
λογισμόν.

Б 3. ταῖς τέχναις καταδουλούμενον πῶς οὐχὶ καὶ
τῶν κητῶν.

Б 5. εἰδον γάρ ἐπείνοισαν.

- Col. 12 B 10. διατείναντες.
- B 10. ἐκδήσαντες ἀπ' αὐτῶν τῶν ἄκρων μετεώρους.
- B 11. ὑπὲρ τοῦ πελάγους.
- B 12. τοῖς δελεάσμασι τούτοις καὶ τὰ ἄγκιστρα.
- C 3. ἀνωφερής οὖσα διὰ τὴν κουφότητα τοῦ ἐνειλημμένου ἐσωθεν πνεύματος, πάλιν ἀνθέλκει.
- C 5. μακράσσει.
- C 5. διερευνᾶται καὶ παρὰ πελάγη πελαγῶν, ἀμελεῖ καὶ πολὺν πόνον ὑφίσταται ἀπρακτον καὶ τελευταῖον τῷ βραχεῖ τούτῳ ἄγκιστρῳ.
- C 9. καὶ τῷ λιμῷ.
- C 10. μετὰ τῶν ἀσκῶν φερόμενον καὶ θήραμις καθίσταται τῷ ἀλιευτῇ.
- C 10. τῷ μικρῷ τῷ ὀπερμέγεθες.
- D 4. ζύγαιναι.
- D 5. φῶκαι πρὸ βόες.
- D 5. τῶν κητῶν καὶ εἶδη καὶ δύναματα.
- D 9. ποιεῖ τὴν γῆν οὐ τὴν δρμῆν πολλοῦ γε καὶ δέει τις ὑπομεῖναι, οὐδὲν γάρ, οὐδὲ τῶν ἀλόγων καὶ μεγίστων.
- D 12. ὥστε γαὶ ἀντιστῆναι.
- D 13. ἀλλ' ὅμως καὶ τούτον τὸν ἀνύποιστον τὸν φοβερὸν, ἐν μικρῷ ζώγρῳ πολλάκις κατακεκλεισμένον ὄρας, τις οὖν ὁ καθεξέρας.
- Col. 24 A 2. τῷ μεγάλῳ θηρίῳ.
- A 2. ἐπινοήσας, καὶ τῇ ἀραιότητι.
- A 4. θηρίῳ *deest.*
- A 5. ασθματικός, καὶ διὰ τῆς ἐλευθερίου ἀναπνοῆς, τὴν ἀσφάλειαν αὐτὸν προδιοικησάμενος, οὐχὶ ἀνθρώπος, οὐχὶ ὁ αὐτὸς καταπατεῖται καὶ τῆς παρδάλεως, διατείνη.
- A 11. κατεγέλασεν, οὐχὶ καὶ τῶν λοιπῶν θηρίων τὰ ἄγριώτατα καὶ δυσκαταγνωστότερα, παίγνια ταῖς οἰκείαις ἐπινοίας ποιεῖ; οὐ πεισούσῃ διανοίας πάντων κρατεῖ, συμπερίπταται δὲ δύμας τοῖς πετεινοῖς, τῷ λογισμῷ χρώμενος, δια ταῖς πτεροῖς οὐδὲν γάρ κατέχει τὴν τοῦ ἀνθρώπου διάνοιαν.
- B 2. ὑπέρ γῆν.
- B 8. δρόνεον καὶ καταγελῶν.
- B 11. καὶ τῶν φύλλων, ἀποκρύψαντα τοῦ ἰζοῦ.
- B 12. καὶ ἀποκλανήσαντα τὸ δύμα τοῦ δρόνεου, καὶ οὕτω τῇ μικρῷ προσφαύσει καὶ κατασχέσει, κρατήσαντα τὸ ἀεροπολοῦν, καὶ τὸ δ' αἰθέρος πρώην φερόμενον πτηνόν δέσμιον ἔχωντο μίζοντα.
- C 13. ἥγετε τοῦ ἀνθρώπου θεός, καὶ τὴν κτίσιν ἐπλήρωσε.
- C 15. τῆς τούτων δεσποτείας.
- D 8. τι οὖν ἔστιν ἀνθρώπος δρισώμεθα καὶ ἡμεῖς ἡνῶν ἀνήγνωμεν.
- Col. 25 A 1. λόγω τούτῳ, πρὸς τέλειον δρον τοῦ διποκειμένου. οἱ πολλὰ προσταλαιπωργίσαντες τῇ ἀναλήψει.
- A 2. ἐπισκεψάσθωσαν.
- A 13. αὐξέντη γάρ καὶ σὺ ως καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα καὶ ἀπὸ μικροῦ.
- B 13. ἐκβολὴν, οἱ μὲν γάρ ἀπεφύσαν, οἱ δὲ ὑπερύησαν.
- C 3. τεσσαρεσκαιδεκατοῦς, καὶ ἔκῆς ἀνήρ, ἐνταῦθα οἱ δροι τῆς αὐξήσεως.
- D 4. αὐξήσεσθε οὖν, οὐκ εἰσάπαν· οὐ γάρ ἐὰν γένη.
- C 6. ἀλλὰ τοῦτο τὸ αὐξήσεσθε, μέχρι τινός· οὐ γάρ ἀμετρα τὰ τῆς αὐξήσεως αὐξήσεθε, ἐν βῆμα σοφῶς λεχθὲν, προνοητικῶς οἰκονομεῖται, κατὰ γάρ τὴν πρώτην σύστασιν.
- C 6. ἀλλ' οὐ τὸ μετὰ ταῦτα ως νεώτερον.
- D 2. δις τοσοῦτος.
- Col. 28. A 11. ἐγένετο δὲ ἐξ ἀρχῆς, τοῦτο αὐτῷ ἐνδόσιμον, ἀπὸ βῆματος καὶ προστάγματος δεσποτείκου, καὶ τὸ τότε ἀπαξ βῆμα, διὰ πάσης ἀεὶ τῆς κτίσεως καὶ μέχρι τέλους γωρεῖ.
- B 10. ἀλλὰ κυρίως τὸ χρήσιμεν αὐτῆς ἐκλεξάμενοι, τὸ δόσον ἀχρηστὸν καὶ ἀσυντελές εἰς διαιταν ἀποπεμφώμεθα.
- C 6. τὸν σῖτον ὀνησάμενος.
- C 8. ἀποβρίττεται μναλεγόμενος ἐκεῖθεν καὶ εἴτε ἄλλο ἐπιμέμικται τῷ σίτῳ ἀνεπιτήδειον πρὸς τροφήν.
- A 2. καὶ τετραπόδων ἀνειμίνη νομῆν.
- Col. 29 A 7. μὴ ἄλλως ἡ βουλὴ καὶ ἄλλως τὸ ποιητικό μὴ μεταμέλεια.
- B 5. ἰδιοσήμαντα.
- B 9. ἡτόνησε τυχόν δ ποιῶν.
- Col. 32 A 4. μηδὲν προλαβῶν.
- A 14. εὐθὺς εἶχομεν.
- B 10. καὶ μηδὲν οἰκοθεν πρὸς τὸ κάλλος.
- B 14. αὐτὰ δὲ δι' ἐκατά τὰ χρώματα.
- C 13. παρ' δλην ζωῆν.
- Col. 33 A 5. τοιούτος καὶ σὺ γένη.
- B 1. ἐγέντω μὲν, φησίν, ἐν αὐτῇ.
- B 4. εἰς ἐποίησε καὶ καθ' ὅμοιωσιν.
- B 8. ἵνα σὺ σαυτόν.
- B 10. γενιώμεθα.
- C 2. οἰκειώσεως. *In marginē, γρ. δμοιώσεως.*
- C 4. ἐπὶ τὸ καλούμενον.
- D 5. ἐνέφηνεν. Ἰνα σὺν μὴ ἀμαθῶς.
- D 6. ἀμαθῶς τις ἡ καὶ κακούργως τῇ τοῦ ἀνθρώπου που προσηγορίζει τὸν ἀνδρα μύνον δικολαβη δηλούσθει, προσθήκει περευθὺς, ἄρσεν καὶ φῆλο.
- D 9. τότε κατ' εἰκόνα θεοῦ γεγενῆσθαι καὶ τὸ καθιμοίωσιν θεοῦ γεγενῆσθαι, ὕστερο καὶ δινήρ.
- D 10. ἐπλάσθησαν, καὶ δυστιμοι καὶ ίσαι.
- Col. 36 A 4. εὐτονὸν ἐν καρτερίσις.
- A 12. καὶ σωτήριον.
- B 8. ως πρὸς ἔνα, τοὺς ἀμφοτέρους ποιούμεθα τὴν διάλεξιν, καὶ εἰς τὸ καθ' ὁμοίωσιν, δλη σπουδῆ προτρεπτική, τοῦτο δὲ περιέσται σοι.
- B 13. ἐπακολουθεῖν.
- C 11. δυτημερώτερον.
- C 12. χαλεπώτερος; δὲ πλεονέκτης καὶ ἀρπαξ, οὐ λόχος αὐτόχρημα; ποιὸν θηρῶν οὐκ ἔνδον.
- D 5. διὰ τοῦ πάθους.
- Col. 37 A 8. ἀλλὰ σὺ μοι φύλαττε.
- A 9. ἄρχε παθῶν.
- B 7. οὐτως ἡ διὰ τῶν ζώων.
- B 10. εἰσω τῆς οἰκείας, δημοσίᾳ.
- C 12. διανοίας, ίκανον διμι θησαυρούς.
- D 5. διὰ τοῦ πάθους. Καὶ εὐλόγησεν αὐτούς δὲ φεδες καὶ εἰπεν, Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Ο μὲν σοφὸς Σολομών.
- D 8. εἰ πειθοῦ.
- D 9. ἀνθρωπίνοις λόγοις.
- D 12. Ἐγώ δὲ ματαίως ἄρα κατ' ἐμαυτὸν ἐπειπούν, ἂτε εἰλόν εἰν τῇ ἐμαυτοῦ διανοίᾳ, καὶ ἀπερά της Γραφῆς δεδιδαχμένος ἡμην περὶ τοῦ ἀνθρώπου. ἀλογίζεμη γάρ δι τῶς μηγας δ ἀνθρωπος, τὸ ἐπικηρον ζῶον.
- Col. 39 A 6. περὶ οὐ καὶ τῇ Γραφῇ λέλεκται, Κοριπε, τῇ ἔστιν;
- A 8. καταφρονει τούτου ως ἐπειλούς ζώου, ή εἰ παροιμία.
- A 12. δις δὲ θεός.
- A 15. εἰ μὲν γάρ πρὸς τὴν φύσιν μόνον ἀποβλήψεις, εἰς ής γεγένηται, τὸ μηδὲν σοι φενεῖται καὶ τοῦ μηδὲν δεξιος. εἰ δὲ πρὸς τὴν τιμήν.
- B 7. ὑπερτέταται λόγω μόνω παραχθείς, ἀστέρες καὶ φύλοις.
- B 8. καὶ πάντα δσα δφθαλμῷ τε θεωροῦμεν, καὶ νῦν καταλαμβάνομεν.
- C 1. ως γενήθητο στερέωμα *deest.*
- C 2. ἀλλὰ πλειόν τι ἐν τούτῳ καθορᾶται διπέρ φως.
- C 6. ίδια χειρὶ καταξιοι διαπλάσαι.
- C 7. οὐχὶ η τῆς μητρὸς αὐτομάτως ὕσπερ τοὺς τέττιγας, οὐ λειτουργοὶ τιοι καὶ διακονηταῖς ἀχρήσαστο πρὸς τὸ πόιημα, ἀλλ' ίδια χειρὶ.
- C 11. δτω μὲν οὖν πρὸς τὸ ληφθέν.
- D 5. καὶ ίδιαν δ θεός. ἀλλὰ πῶς; ίκει μὲν διαστήματα ήμῶν, λέγει γάρ.
- D 11. δι τοῦ ἀνθρώπου, ήδη τινές ἔφασαν.
- Col. 14 A 3. δτω μὲν γάρ η τοῦ τελείου ἀνθρώπου ποίησις είρηται, καὶ δις καὶ τῇ εἰκόνα θεοῦ διποίησις αὐτὸν, τὸ ἐποίηση γέγραπται, δπου δὲ λοιπὸν περὶ τῆς σωματικῆς.

- Col. 41 Α 4. ἔπλαστον. *In marginis: διαφορὰ ποιήσεως* Α C 2. δτὶ καὶ παρ' ἡμῖν δ τούτων θησαυρὸς ἐναπό-
πλάσεως, καὶ ἡ χρῆσις ἀπὸ τοῦ ψελμοῦ.
C 5. ἐκ τῆς τοῦ κόσμου ταῦτα εἶναι.
C 13. εὐκαταφρόνητα, τοὺς μὲν τοιούτους λόγους
σιωπῇ παραδραμαμεν· τοῖς δὲ μετὰ χεῖρα καὶ ὡρε-
λιμωτέροις ἐμφιλοχωρήσωμεν, ἀμα δέ, καὶ οὐδὲ τῷ
χοινίῳ καὶ ἰδίῳ λαβεὶ ληπτος ἡ τῶν τεχνικῶν.
D 1. ἐκδεχομένη.
D 2. καὶ ὁ ἐνιαυτὸς δὲ δ ἔνδομος παρ' ἔκεινοις.
Col. 49 Α 1. ἔργασθαι.
A 5. αἰχμαλωσία, ὠσαύτως ἔστιν ἰδεῖν καὶ τὰ ἡμι-
τερά ἐπτάκις.
A 8. καὶ ἡμεῖς.
A 8. ἔνδομος ἀπὸ γενέσεως, οὐκ εἰδε θάνατον μυσ-
τήριον τοῦτο.
A 9. Ἀδάμ, Ἐνώχ δεεστ.
B 5. ἀλλ' εἰπε μὲν ὡς ἥδει ὁ μαθητὴς, ὑπερέβαλε
δὲ τῷ πλούτῳ διεσπάται.
B 8. δοκτάκις. Εἴλητη ληγαγεν ἐως ἔνδομηκοντάκις
ἐπτά, οὐδὲ εἰς ἄλλοι μετέπεσε τῇ αὐξήσει ἀριθμὸν, οὐκ
επεν ἐκατοντάκις ἐκτὸν.
B 12. ἀρχαῖος ἔστι τὴν ἔνδομαδα.
C 5. παραλύσει.
C 6. ἐπτά. Ὁμοίως οὖν κάνταῦθα, ἀφεσις παρὰ Πέ-
τρῳ ἔνδομη, ἀναλογοῦσα τῇ ἐκδικήσει τοῦ Καίν, καὶ
συγχώρησις παρὰ Κυρίου ἔνδομηκοντάκις ἐπτά, ὡς ἡ
κατάκρισις τοῦ Λάμψη ὅσον τὸ περάπτωμα.
Col. 52 Α 2. ἐπτάκις τιμηθήσεται.
A 4. παραρίσεις τὰ μέλι.οντα, τότε δέ.
B 3. τῆς ὁγδόης, τῆς συντελείζε.
B 11. πάντες ὄμοιως ἐναγώνιω.
C 8. τοῦ Κυρίου ἐπιφάνεια.
C 15. οἱ δίκαιοι, ἐπὶ τὰ ἄνω πρὸς οὐρανὸν, ὁχήματα
γχράτοις.
D 1. καὶ προπομπὴ αὐτῶν τὰ νοερὰ πνεύματα.
D 4. πεποδημένοι καὶ αὐτοκατάκριτοι ὑπὸ τῆς πονη-
ρᾶς συνειδήσεως.
D 7. διασχηματίζει.
D 9. τούτου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, οὐδὲ τὰ καρακο-
λουθοῦντα.
D 11. νεωτερικαί. Γάμων μεκταί, παιδοποίας ἐλ-
πίδες, πραγμάτων ἡ χρημάτων φροντὶς οὐδεμία.
Col. 53 Α 4. τοῖς ἐπηρμένοις.
B 2. τὴν συμπλήρωσιν.
B 4. παρὶ τούτῳ αὐτοῦ.
C 14. θύροισιν τῷ λόγῳ.
C 15. καὶ ἐτίμησεν, ἐπὶ τὸ εὐφημότερον καὶ ἐντιμο-
τεροτ, μεταγαγών σου τὴν γένεσιν, ἀνθρωποι γάρ.
Col. 56 Α 3. διηνεκῆς σύνεσις καὶ ἐπίγρωσις.
A 15. καὶ τοῦ μηδενὸς ἀξίους.
B 12. τῶν οἰκετῶν δεεστ.
C 4. ἐπιδεικνύμενοι.
C 1. καὶ τοῖς ασπασμοῖς.
C 6. ὑψηλῆ τῇ φωνῇ.
D 12. αλλ' αὐτα.
Col. 57 Α 6. καταλεπτόν,
A 6. ἡ κριτικόνων.
A 9. τωδίτι.
A 11. ἀποεμνύνοντες.
A 14. αἱ τεγνοληγίαι τῶν θατρῶν δεεστ.
A 15. ἡ περὶ τῆς τῶν μελῶν.
B 2. ἡ περὶ πλήσους πολυταρκίας.
B 3. συνεισέρχονται.
B 5. περιέρχονται.
B 7. ἐπλεστ γχρ σ δ θεὸς.
C 11. εἰς τὸ περὶ τῶν φύσιν.
C 12. ἀλλὰ τὰ οὐράνια.
C 14. οῦτα σοι καὶ τὸ σῶμα.
D 3. βλέπεις.
D 3. καὶ τὸν ἐν τούτῳ θεόν.
D 4. τὴν κτηνῶδην καὶ γηνῆν μεταδιώκης.
D 6. ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.
D 12. κατήγαγεν.
D 13. συρομένους.
Col. 60 Α 9. ἀπὸ ἐνὸς τούτου προεχόμενον,
B 1. μετανράχη.
B 7. ἐκρηγῆς.

- Col. 60 B 12. χιτῶν ἔνδοθεν καὶ οὐκ ἀρκεῖ.
 C 4. χρυσταλοειδῆς.
 C 5. ἔκατέραν ἔχη.
 C 8. ἡδύνατο μὲν γὰρ σκέπειν.
 C 8. καὶ ἡ χειρό.
 C 10. παράκειται ἡ προσφυλακή.
 D 1. ὑπὸ παραπετάσματος.
 Col. 61 A 12. κατευθυνόμενον, καὶ πρὸς τὸ ἔμπρο-

- Α σθεν συνωθούμενον, ἀκριβέστερον σχοῖη.
 B 3. τὴν τῶν ὄφθαλμῶν περιβολὴν δεεστ.
 C 6. καταμέρος.
 C 7. βουληθεῖμεν λεπτολογῆσασθαι.
 C 10. κατενοήσατε.
 C 14. ἀποδώσωμεν πόνος prima, et corrector
 ἀποδώσομεν.
 D 3. λόγος τρίτος.

AD HOMILIAM DE PARADISO.

Τοῦ αὐτοῦ.

- Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς περάδεισον κατὰ ἀνατολάς.
 Col. 61 D 10. ἐν μὲν γὰρ τοῖς κατόπιν.
 Col. 61 A 1. βοτάνην χόρτου, σπερμαχίαν, B σιν δεεστ.
 ποιοῦν καρπόν.
 A 8. τὴν οἰκείαν σύστασιν.
 A 13. καὶ ὑπ' αὐτῆς.
 B 9. ἀέρι διαυγεστάτῳ περιχεόμενον.
 B 10. καὶ τὴν ἐκ τῶν ὥρων εὔκρασίαν.
 C 4. προστρέχον.
 C 5. οὐτέ πάλιν ὄφρινοὶ καὶ μετοπωρινοί.
 D 2. ἐκ τῆς ὄψεως.
 Col. 65 B 5. (καὶ δεεστ) ἐνταῦθα.
 B 6. ἐπιλείποντα.
 B 8. προσθράχν.
 B 10. καὶ ἀδίον. χαρίεσσαν τὴν ὅψιν καὶ ἀθάνατον,
 δευτερότερον.
 B 12. οὐ νεομηγάλιαι ἀπομαρανουσαι.
 C 11. ἀμφιθαλῆ ταῖς κόρμαις δεεστ.
- D 4. συγχρίνῃ (ιις δεεστ).
 D 6. ἡ τινά σοι ἐνάργειαν ἐκ τῆς εἰκόνος παρίστη-
 ματοῦν καρπόν.
 Col. 68 A 2. λυγηρῷ.
 A 10. φρικτός ὁ ὄφος.
 B 1. πρώτον μὲν ἐποίησεν, ἐπειτα δὲ ἔθετο ἐν τῷ
 στερεώματι
 B 3. ἀπὸ τῆς γῆς ἔθετο δὲ ἐν τῷ παραδείσῳ.
 D 1. ἐφύτευσεν ὁ Θεός.
 D 2. ἐν Ἐδὲ δεεστ.
 D 8. καὶ τρυπήν παρέδωκε τὴν ἀπολλυμένην δεεστ.
 Col. 69 A 10. ἀρμόζουσα.
 A 13. ἐπειδὲ οὐν καὶ ἀπειρον.
 B 14. χωρίσητα ταύτης.
 Col. 72 A 14. κατὰ ἀξίαν.
 A 15. οὔτες.

INDEX RERUM ET VERBORUM

QUAE ANTE APPENDICEM INVENIUNTUR

Numeri paginas repräsentant editionis Garnerianæ quas typis grandioribus in textu expressimus.

A

Abimelech quare is in inscriptione psal. xxxiii nominatur, historia vero Anchus Geththorum regem memorat, 142. Ex traditione tenemus alienigenarum reges commune nomen Abimelech habuisse, quemlibet vero proprium quo appellabatur, 142. Sic in Romano imperio Cæsares et Augusti: nomen Pharaon est ejusmodi etiam apud Egyptios, 143. Abimelech aestate erat Abraham, et aestate Isaac: et aliis temporibus Davidis dicitur, 143.

Abrahæ cor examinatum est, an Deum ex tota sua anima diligenter, cum jussus est Isaac pro holocausto offerre, 104. Amicus Dei Abraham propter fidem et obedientiam, 314.

Abealonis correptionem a Deo expostulare David videtur, cum ait psal. vii, 8: *Exsurge, Domine Deus*, 100. Ipsius malitiam puniri postulat propheta, ut multi castigato uno convertantur, 101.

Abyssus adversariarum potestatum non est multitudo, 16. Terra invisibilis erat quia circumfusa sibi abyssum, id est, copiosam aquam habebat, 15. Cur dicat Scriptura: *Ponens in thesauris abyssos, non autem in abyssis thesauros*, 136. Quid sint istæ abyssi, et quando intuebimus eas, 138. Abyssi sunt Dei iudicia, 137.

Achitophelæ. Ad eum referri possunt verba hæc psal. xxxii, *dissipat consilia gentium*, 138.

Actio quælibet aut nos peccato gravatos ad inferiora deprimit, aut ad superiora evehit, 126.

Adam, ubi es? quid significet, 202. Qui in paradiſo de gentes eramus clari ac spectabiles: ob ejectionem in glorii et abjecti evasimus, 202. Adam et Abel eadem erat natura, licet alio modo esse habuerint, 282.

Adulatores qui dum sese ad quoslibet modos ususque accommodant, quasi lupi in vestimentis ovium incantos

decipiunt, polypo comparantur, 65.

Adversæ res. In his gratias ubiores agere oportet, cum noverimus quod quem diligunt Dnvnus oastigat, 144. Turpe est benedicere in rebus secundis: silere vero in adversis, 144. Non tam a rebus adversis liberat justos Dominus, quam eos eventorum victores efficit, 155.

Egypti reges commune Pharaonis nomen habuerunt. Pharaon vocabatur is qui tempore Joseph regnavit: Pharaon item qui Moysis aestate Egypti rex fuit: Pharao quoque, qui Salomonis tempore rerum potiebatur: et qui aestate Jeremie vixit Pharaon vocatus est, 143.

Equalem Deo Christum esse colligebant Jndæi, eo quod Deum se habere Patrem diceret, 235.

Aer mollia et suapte naturæ humidus, proprium et perpetuum respirantibus alimentum suppeditat, 33. Talis est ipsius natura, tenuis scilicet et pellucida, ut lux per ipsum transiens, nulla temporis mora indigeat, 19. Quæ aeris accidunt affectiones, cum luna mutationibus consentiunt, 61. Aer ille qui nostro capiti imminent, firmamentum dicunt: propterea quod æthereo corpori comparatus, quandomodo deuersio sit coagimenti, 77.

Erumnæ probationis causa sanctis infictæ, invisibilibus inimicis tunc tantum gaudium afferunt, cum afflictati franguntur, 125. Erumnæ Job lætitia non affecerunt adversarium, 126. Erumnæ Pauli non delectabatur inimicis, imo conterebatur, 126. Vide afflictio.

Eternum et ingenitum confundunt Eunomiani. Utriusque definitio, 253. Eternus Filius, licet non ingenitus, 253. Vide Filius. Vide Eunomius.

Ethera ignitum esse et ardentem nemo ambigit, 29. Vapores emituntur a fluviiis, etc., ne concrementur universa, 29. Vide Aer.

Aelius Syrus primus aperte docuit Filium Patri sub-

stantia dissimilem, 208. Quibus artibus sese in Dei Ecclesia intruserit, sicut Basilius ne coinviciari videatur, 209. Discipulus ejus fuit Eunomius Galata, 204. Ulroque inter se impietate conjunctos, exemplo Phineas uno iactu confixorum se sperat, 208. Vide *Eunomius*.

Affectibus imperare oportet et servire Deo. Fieri enim non potest ut anima et a peccato, et a Deo regatur, 194. Fieri non potest ut in hominum natura commotio nulla excitetur a temptationibus, 191. Comparatur homo plantæ alieni aura, aut a turbine agitata, 194. Ab affectibus vacare debet qui Dei cognitionem desiderat, 175. Divinae gratiae capacies effici non possumus, nisi malitiae affectiones, quæ animas nostras occupaverant, expulerimus, 190. Nosse se medicos testatur Basilius, qui non prius medicamenta tradebat, quam per vomitum materiam morbidam evanescerent, 196.

Afflictiones quasi athletica quedam alimenta atque exercitationes sunt bene preparatis atque instructis, 144. Tota justa vita in his posita est. Paulo nihil debuit bonorum, licet in corporis molestia semper vixerit, 150. In afflictionibus ad quilibet potius quam ad Deum recurrimus, 171. Afflictio, non debilitas praestitus, auxilium opemque conciliat, 189. Vide *Aduersa res*. Vide *Psalmus*.

Agricultore per agricolationis quidem diligentiam tantum fructum assequitur quantum per Deum, segetes augentem, 140. Ipsi astrorum observationes utiles, 53.

Alexander ab Ario decipitur, 212.

Alienigenarum reges, 142.

Allegoria. Ad eas non detorquet Basilius communes Scripturae notiones, 80. Sunt qui tropologis et commentis suis aliquid Scripturis assecurare auctoritatis consti- sunt, 81.

Amobile quod omnia expelunt, 199.

Amici Dei pauci appellati sunt ut Moyæs et Joannes, 160. Discipulus jam perfectus Dominus ait: Non amplius vos dico servos, sed amicos, 160. Verba hæc: Diliges Domum ex tota, etc., nullam in alia partitionem admittunt, 160.

Ammon viii Themer inferens dicitur humiliasse illum: quia peccatum omnium maxime humilens reddit, 153.

Amos verba hæc iv, 13, Qui format tonitrum et creat spiritum, ad arietum statum pertinet, 277. Fortasse hoc ipsaum prophétia est quæ ad Christi incarnationem spectat, 278.

Amphibia. Vide *Aquælilia*.

Amygdalæ amarioræ et mali punicæ acidæ quomodo curantur, 46.

Anchus Gethærorum regem cur historia memorat, in scriptio vero psal. xxxviii nominat Abiæleb, 142.

Angelus quilibet in Dominum credenti assidet, nisi nos illum operibus pravis abigamus, 148. Ut fumus apes fugat, et fator columbas; sic angelum vite nostræ custodem gravolens peccatum abigit, 148. Sicut orbium morti undecunque hostium assulitus arcent; ita angelus a fronte et a tergo custodit, 148. Quilibet contra diabolum pugnat, emittit Deus administratoris spiritus, 171. Angelis lumen erat, 17. Angelorum justitia humquam longe superat, et si quæ est virtus, angelis superior est; justitiae præstabilitum magis in diuinum sive congruentem habent, 102. Illorum, totiusque coelestis exercitus hoc unum officium, referre Creatori gloriam, 122. Quod angelis sunt, ab opifice Verbo universorum conditore habent: sicut vero sanctitudinem Spiritus sanctus incepit, 136. In prima constitutione, et una cum substantia sive quasi mixtura infinitum habuere sanctitudinem, 136. Egre ad malitiam convertere se possunt, 136. Exercitu toti angelus nōs comparatur, 149. Gloriosæ visionis aspectum cur non apprehendimus: angelis vero jugiter contemplatur, 151. Mutationem non admittunt: puer nullus, nullus senex, substantia eorum simplex, 158. Visus est Moyæs angelus, idem qui et Deus, qui vocatur magi consilii angelus, 253. Qui visus est Jacob, idem angelus et Deus nominatur, 254. Ubique idem et angelus et Deus appellatus est. Unigenitus signifit, 254. Qui coram Moyæ seipso eum, qui est nominatus, non aliud est præter Deum Verbum, 255. Licet angelis appellationem unam, et esindem naturam habeant, alii tamen prefeciti gentibus, alii unicuique Adelium, 212. Est major angelis alii genti præsidentis dignitas, dignitas alterius, eni viri privati intela concurrit, 272. Tales esse angelos Scriptura testatur, 272 et seq. Quilibet fideliom est angelus adjunctus, 186. Fieri potest ut quod principium habuit non divinitas, ut angelii ei incorporeæ, 282. Angelii vident Patrem qui in celis est faciem, et hæc ipsorum magna gloria ac beatitudine est, 304. Quæ ab angelis conferuntur nobis beneficia, ex propria ipsorum non sunt, sed Dei operantia in illis, 304. Quapropter neque eos una cum Deo glorificamus, 304. Vide *Justitia et Mutatio*.

Anguilla non ex ovo, sed ex limo generator, 81.

Anima. Ad ipsam pertinent magis proprie virtutes, quam ad corpus sanitas, 83. Virtus sanitas est animæ, vilium regitudo, 83. Animæ quæ in bono deficit debet dolore afflicere, sicut. Hominia vita curia aggravati anima spiniferæ terræ similia est, 122. Condensæ silva, sunt animæ silvestres, in quibus peccatorum affectiones, cœn fergi latitudine, 122. Anno quæcumque est abundantia dum omnigenis operibus repleta est. Quam primum quidem multo cum labore excoli oportet, tuncque uberi cestum aquarum irrigatione saginari, 128. Nihil tanti prælii in hoc sæculo quod possit cum anima ad Creatoris imaginem facta comulari, 180. Fieri nequit ut anima et a peccato, et a Deo regatur, ideo imperandum affectibus, 194. Philosophi quidem ipsorum animas, et canum, ejusdem specieis latitudine, cum aliquando et mulieres, et fructices, et piæs aquarum suisse doceant, 71. Vide *Baptisma*.

Animæ pecorum nec corpore ipsorum vetustior est, nec post eum dis-solubilior permanet, 71. Producit terra animam viventem, ut quid inter animam pecudis et hominis intersit discus, 71. Animæ brutorum terrenum est aliquid, 71. Unum brutorum anima emerit, ea non erat in terra recondita: sed et simili cum præcepto ortum habuit, 82. Vide *Creatio*.

Animalium varia: proprietates, 82. Quæ facilis capiuntur, sunt secundiora; quæ ceteras vorant, insecundiora, 85. Leæna vix unius leonis mater efficitur, qui facerato unguum acie utero, prodit; vi per quoque erosu utero nascentur, 85. Carnivoris animalibus acutus aptavit dentes Conditor: quæ vero dimidia ex parte dentibus armata sunt, ea militia et varia alimentorum receptaculis instruit, 85. Unus leonis, tigridis et breva est collum et humeris inosum: propterea quod illis herba alimentum non val, 85.

Animi commotiones. Vide *Veritatis contemplatio*.

Annus solaris, et lunaris quid, 58. Mense intercalari opus, ad accuratum tempestatum concursum, 58.

Ansæs oblii hostes Romanaam arcem mox occupatores, prodidere, 77.

Apes aculei ictu intereunt; miro artificio mellis cellulas exstruunt, 74. Rex apum a natura in omnes obtinet principatum, aculeo non uitio ad ultionem, 74. Apum communis habitat, communis volatus, eadem omnium actio, 74. Apia cui tamen nec inimici, nec artes concessit natura, regibus largitor alimenti sui reliquian, 111. Vide *incertæ*.

Aquam fluidam maceresus pesuam, nibil miri, cum terra per se suspensa, et tamen aqua gravior, euendem aut etiam mejorem pariat hæsitandi locum, 9. Terræ fulcimentum si aqua statuatur, queri potest quoniam fulco ipsa incutiobat, 79. Aquam et terram suspensa tenet Conditoris potentia, 10. Aqua emperatans causa fuit cur et invisibilis, et incompensa seu sterilia esset terra, 15. Naturaliæ aquarum ad declivia motum, ad Opificia imperium refert Scriptura, quia vox Dei naturæ est effectrix, 34. Nulla regio perque plane, ac aquæ superficies, 34. Aquæ irrigua omni terra, 28. Aquarum copia ob eam quæ a calore efficit consumptiōnem necessaria est, 29. Quomodo intelligenda, Scriptura loca in quibus aquæ dicuntur Deum laudare, 31. Infinita fuit aquarum effusio, ita ut ipsas inter et cetera elementa, videatur fuisse propria nulla, 26. Hoc redditur, 27. Per aquas quidam dixerunt spiritales potestes bonas et malas significari, 31. Eas quæ supra coros, bonas vocant; quæ infra, malas: marisque nomine insignitas volunt, 31. Aquæ aliae quidem sua sponte fluunt, cujusmodi sunt: i. unum, et luviales, jæli vero sunt collectiles et stabiles, 34. Aquarum motus dependat ex voce illi, *Congregentur aquæ*, 35. Ab eadem voce maris intra suos terminos e circumscripção dependet, 35. Quomodo justæ sunt aquæ in unum concurrens collectionem, cum multa conspiciantur maria, 34. Non quilibet aquarum congregations congregations appellatio indicat, sed principiam et maximam, 36. Putei collectiones aquarum sunt manu factæ, 36. Quenadmodum in igne et aere, ita in aqua, licet parvo sint congregations, una tamen est congregatio, quæ totum a ceteris segregat elementum, 36. Aquæ calidiora qualitate ex metallis in transitu accepta, fervida ut plumbum et ardens, 39. Præceptio Domini ne ea quidem aqua quæ in ceteris locis, permanebat otiosa: nam certe ex ipsa rancie et culicis emergebant, 62. Cur aquæ jussæ sint producere reptilia animalium viventium, terra vero animam viventem, 70. In mundi procreatione agnoscimus aquam super coros, aquam rursus abhæxi, et congregations maris, 117. Aquas qui continent, dominus est, 117. Verba hæc psal. xxviii, 3, *Domini super aquas*, possunt de sanctis accepi, quia non sunt et ipsi sancti, 118. Cur dicat Psalmista, *congregans aquas maris sicut virem*, non vero, sicut in ure, 136. In quibusdam exemplaribus legitur in ure: hæc verba referri possunt ad maris Rubri contractionem, 136. Vide *Mare*.

Aquatilia quedam pedes habent, ac gradiantur, 63. Quod terrestribus aer, id aqua aquatilibus, 63. In illis distractio et contractio branchiarum, quae aquam suscipiunt et emittunt, manus ac vicem explet respirationis, 63. Animalium aquae amantium latos ac membranaceos pedes effeci Deus, ut facile undis inuident, 78.

Aquile in educanda prole iniquissima est, 76. Vide *Volatile*.

Arborum varia genera, variaque earum proprietates, 46. Quarum prolixi rami, earum profundae radices instar fundamenti, 46. Stirpium cultores eamdem specie arborum dividunt in marem ac seminam, quarum proprietates narrantur, 47. Idem narrant de ficis; unde alii ficos silvestres juxta hortenses conferunt, 47. Quarum arborum tener est fructus, in iis crassum est folii tegumentum: quarum vero fructus sunt firmiores, leve est foliorum tutamen, 47. Arbores aliae nudationi obnoxiae, aliae semper virentes: quarum aliae sensim frondes alternant, ut olea et pinus: aliae semper retinent, ut palma, 49. Arbores et plantae, etiam si vivere dicantur, res tamen animalia non sunt, 63.

Arcus dei qualis, 105.

Aristoteles, 214, 221.

Arius, ut aiuit, fidem ex vagis Patrum vocibus compositam Alexandro obtulerat, 212. Ariani colunt diabolum, non Dei Filium, 289.

Artes aliae speculatrices, aliae practiceae, aliae effectrices; a diverso eorum fine sic dictae, 7. Practiceae ab effectricibus differunt, quod practiceae in solo corporis motu consistant, quo cessante nihil subsistit: contra, in effectricibus, cessante etiam operatione opus remanet, 7.

Artificium in gratiam, sermonem decurta Basilius, 22. Propter ipsam temporis partem Deo fenori datam, Deum artificibus prosperitatem largiturum pollicetur, 22.

Asini in audiendo subtilitas, 71.

Asphalitus lacus in Iudea stagnum est salsum, 36.

Astronomiae vanitas, quae mundo eamdem ac Deo gloriam tribuit, 4. Utiles tamen astrorum observationes esse testatur experientia, 53. Hoc Christus comprobavit cum ait: *Tempestas erit, triste est enim rubens celum*, 53. Ratio hujus expouit, 53. Virge illae que iridis imitantur colorem, quid indicent, 53. Astrorum observations nauis, viatoribus, agricolis utiles, 53. Signa in sole et luna dissolutionem universi indicant, 54. Simplicem Scripturam dictioem sint in signa, non de aeris affectionibus, sed de vita sorte perperam accipiunt Genethliaci. Vide *Genethliaci*.

Atomorum concursus, 3.

Audiendi subtilitatem qua praeditus est asinus, nullum animal terrestre habere dicitur, 71.

Auditus divinus voce non indiget ad percipiendum, sed petita in cordis motu cognoscit, 200. Moyes nihil loquens a Domino audiebatur, 200. Novit Dominus sanguinem justi, et opera justorum audire, 200.

Aula Dei. Vide *Ecclesia*.

Aures Domini virtutes sunt spirituales, quae preces excipiunt, 154. Cum ait Psalmista de Deo, *Inclinavit aures*, non aures tribuit Deo, sed suam ipsius quasi aegroti infirmitatem detegit, 200.

Auxilium ex summa tribulatione largitur Dominus iis qui ipsum inquirunt, 192. Cum audieris quempiam magna inuitantem, respice ad Dominum consilia gentium disipantem, 138.

Avarus comparatur pisci qui pisces vorat, et hic fit præda alterius, qui ipse tandem hamo capit, 65. Avari descriptio, 107. Vide *Fenus*.

Avenæ culmus geniculis non præcinctus, 42.

B

Babylone intercisa est flamma ignis voce Domini, quando in seipsa auram recepit, respirationem jucundissimam, refrigerationemque pueris suppeditans exhibensque, 120.

Balenes, zygones, gladii, serræ, canes, etc., ad terrorum incutendum creatæ sunt, 69.

Baptismi gratiam diluvium nominat Psalmista: adeo ut anima peccatis abluta et veteri homine expurgata, fiat deinceps idonea quæ in spiritu habitat sit Dei, 123. Peccata non appropinquabant ei, qui per aquam et spiritum baptismi remissionis delictorum recuperit, 123. Verba hæc Psalmista, *Vox Domini super aquas*, ad baptismum Christi, et institutum ab eo baptismum, in sensu mystico referunt, 117 et seq. Baptismus ex Domini traditione, fit in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti, omni creatura exclusa, 276, 304. Baptisma sigillum fidei, fides est assensu Deitati: nam credere plus oportet, deinde baptimate obsignari, 276, 304. Spiritus sanctus nos renovat per lavacrum regenerationis, ac rursus imagines efficit Dei, 303. Nova fit creatua tum cum Spiritus efficitur par-

ticeps, quo privata in vetera reral, 303. Baptisma vitæ sine Spiritu conferri non potest, 310. Tempa Dei et Filii et sancti Spiritus sunt sancti in quibus inhabitat una Deitas per unam baptismatic sanctificationem, 317.

Basilius sermones suos, et philosophorum de cœlo, cum pulchritudine castarum et meretricia comparat, 30. Sermones interrumpit ut det locum meditationi, coctioni, et digestioni eorum quæ dicta sunt, 32. Ut detur otium his qui victu comparando occupantur, et inde ad vespertinas sermonum epulas occurrant, 32. matutinis atque vespertinis horis concionatur, 22. Permissum sonum virorum, mulierum et infantium, per suas ad Deum precatioem emituntur, 38. Hunc concessum a malignis spiritibus, hæreticis dogmatibus perturbari non potuisse afferit, 39. Auditores suos comparat considatibus in studio: sequit ipsum his qui urbium insuetos, manu apprehensa circumducunt, 49. Tempus ad vesperas, et corporis infirmitas ei silentium imponunt, 68. Orationem sistens, diem ad ea quæ desunt absolvenda expectat, 69. Hortatur ut in mensa loco colloqui sint ea que matutina et vespertina oratione explicavit, eaque et per somnum repeatant, 69. Silentii sui dum concionaret rationem reddit, 71. Vespertinis horis de natatibus disseruit: postera die de terrestribus: de volatilibus dicere oblitum se esse fateatur, 71. Illum jejunii dies impellit, ut auditores diutius matutinis horis detineat, 79. Concionem protractat, ne ad tesseras current auditores, 79. Detinet ut eos diutius a delictis amoveat, 79. Finem tamen imponit matutino con vivio, ne hebetiores sint ad vespertinas epulas, 79. Orationem suam cum pauperis convivatori benevolentia comparat, 80. Jamdudum sole ad occidentem demisso, concionem solvit, hortans ut dictorum memoria mensæ instruantur, 88. Perfectiore rerum propositarum inquisitionem in consequentibus promittit, 88. Ob vocem deficiente, consuetaque infirmitatem, oratione adhuc in proemii versanti finem imponit, 97. De perfectione quæ bonis operibus acquiritur dicturum se pollicetur Deo dante, si modo non omnino ad silentium redigatur, 97. Resumit orationem in psal. xiv, quam pridie non potuerat completere, 107. Egrotans comparat se matri quæ lacte siccis lactis fontes habeat, manuam tamen porrigit, 108. Concionem incipiens, Dei Ecclesiam salutat, 109. Laudat plebem quod a media nocte ad meridiem, dum adventus suus expectaretur, Deum martyrum, in martyrum templo hymnos decautans placare perrexerit, 109. Alteram Ecclesiam longe dissitam, per istud dies patrum, administrasse se dicit, 109. Paucis disserit de psalmo quem ipsos canentes deprehenderat, 109. In numero et proprietatis, differentiam; in Deitatis ratione unitatem proficitur, 231. Communes Scripturæ notiones suscipit; nec ad allegorias detorquet, 80. Vide *Eunomius*.

Beati qui nam prædicandi, 196. Quid per beatum intellegitur, 92. Mulieres a beatitudine non exclusit Propheta, 92. Non dixit abit, sed abiit, quia is solus tuto beatus, qui vitam certo fine clauserit, 92. Cur Scriptura dicat, *Beati qui ambulant in lege*, non autem *qui ambulaverunt*, 93. Maxima virtutum manusudo; quapropter inter beatitudines annumeratur, 145. Vide *Electi*.

Beneficiorum remuneratio cur *antipelargoste* vocatur, 75. Vide *Canis*.

Bonis promissis fidem facit Deus per eas quas largitus est divitias, 50. Si temporaria talia sunt, qualia erunt æterna? si visibilia adeo pulchra, qualia censenda sunt invisibilia? 758. Quenadam futuri sensum pecoribus concessit Deus, ut nos præsentis vite non simus addicti, sed ad futurum sæculum studium omne conferamus, 83. Nemo terrenus bona esse existimat solas vite hujus prærogativas, 187.

Bonos aliter, aliter malos aspicit Deus, 139.

Bonum omnino perfectum, Deus ipse est, 150. Qui prærogativas corporales in boni ordinem redigit, is reverendum et soli Deo conveniens nomen ad res viles et nullius momenti transfert, 150. Beatum vere est quod per se bonum est. Divitiae, sanitas, vita splendor sua ipsorum natura bonum non sunt, 92. Quod vere bonum est, id duntaxat ratione per fidem comprehendendi potest, 98. Multi bona, quando laboriosa et difficultia sunt, mala existunt; mala vero ob insitam sibi voluptatem, ut bona consequentur, 122. Idem est natura et dilectum et bonum. Quapropter recte definiuerunt quidam bonum esse quod omnia expetunt, 160. Verborum istorum Marc. x, 18. *Nemo bonus nisi solus Deus*, quis sensus, 291. Vide *Beati*.

Bos et ovis dimidia pars instruuntur dentibus, 64.

C

Cades, idem quod sanctificatio, 121.

Calamo lingua justi comparatur, 161.

Calceamentum Divinitatis, caro est Dei gestatrix, 192.

Calumniatores cum novimus, eorum linguis petulantibus facilius effugimus, 209. Quæ latet improbitas, perniciosa est quam quæ promulgata, 209.

Camelus percussus, ira perdiu recondit, ubi occasio nem nactus fuerit malum reddit. Huic similes sunt qui injuriarum memoriam ut virtutem colunt, 71. Longum est canueli collum, ut par sit pedibus, et herbam attingat, 85.

Cancer ut ostreæ carnibus vesci possit, ei apricanti calcum inicit, 65. Ejus industriam in victu compارando ita debemus imitari, ut a proximi noxa nobis temperemus, 65.

Canis sensum rationi haud imparem habere videtur, cum inter tria diverticula fere indagat vestigium, 84. Nil amplius faciunt philo-ophi ex tribus propositionibus duas reijcientes, 84. Beneficii memor erga herum suum, iogatis in Deum viris pudorem incitat, 84. Canes dominis in deserto interfectorum immortui fuisse, homicidarumque inquisitoribus via duces exsultasse narrantur, 84.

Canticum vox est concinna, modulata citra organi sonum emissa, 124. Cur psalmus XLIV, canticum dicatur, 160. Qui se ad anteriora extendens, semper scipio recentior fit, recentius canticum Deo canit, 133. Qui non in vetustate litteræ, sed in novitate spiritus Deum colit, is canticum novum cantat, 133.

Cantus in Ecclesia. Vide *Ecclesia*. Laudat Basilius plebem quod in martyrum templo, hymnos decantans ipsum exspectari, 199. Cantationes meretricæ, et tibiarum modulationes obscenitatem suadent, 33.

Carbones desolatorii supplicium sunt paratum iis quos non tangunt spiritales sagittæ, 164. Quicunque Deum deseruere, iis carbonum desolatoriorum apparatus necessarius, 164.

Carnis affectus, inimicitia adversus Deum est, 124. In carnis cupiditatibus, ceu in luto peccatoris anima volutatur, 160. Carni tue ne obsequare. Quanto pinguius tibi corpus conficis, tanto graviorem carcerem animæ struis. Quid foves quod paulo post interterritum est, 130. Vigen-te, nimisque exæstuantे sanguine, corpulentia occasio fit peccati, 130. Caro maceranda, nec parcendum sanguini qui in carnem coalecere solet, 130. Vide *Homo*.

Casia cortex est tenuissimus, bene olens, liguosum obtendens calamum, 166. Quid significet, 166. Verba hæc psal. XLIV, *Casia a vestimentis*, ad passionem Christi referri possunt, 166.

Caspium mare, 36.

Catulus privatus dentibus, per os sese tuerit; quod sapientia Conditoris tribui debet, 84.

Cedrus a Scriptura modo laudatur, modo vituperatur, 119. Cedri Libani vocantur, qui e rebus terrestribus quasi aliena superbunt altitudine, 119. Qui se contra Dei cognitionem efferunt, cedri Libani dicuntur, 119. Cedri Dei sunt ii qui ante quidem fueru steriles; sed ubi tegumentum subierunt Christi, illorumque velut induerunt, per ipsius gratiam sterilitatem vite suæ contegunt, 119.

Cervus ita a natura comparatus est, ut nullam a serpentibus accipiat noxam, 121. Viperæ eus vim ejus purgandi habere dicuntur, 121. Trahit oris sui respiratione venenata animalia latitania, eaque vi spiritus sui et latitudinis educit, 121. Cervo justus comparatur ob eam quam habet adversus prava repugnantiam, 121. Cervo præsente, serpentum fugatur malitia omnis. Ad cornuum cervinorum sufflum virulentia animalia secedunt, 122.

Cete maximis montibus magnitudine similia, 66. Occupant id more quod ultra habitabiles plagas situm, insulæ caret, estque innavigabile, 66. Mare Atlanticum inhabitant, 68.

Chanaæ regio, cuius metropolis Tyrus, idololatriam videtur immodice studiis excoluisse, 168.

Charitas eos quos timor ad pietatem idoneus concinnavit, perficit, 137. Si quando ab uno aliquo divexitum nos opprimamur, a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu non secedamus, 141. Ad charitatis pervenire perfectionem, vereque dilectum cognoscere cuius sit, 160 et seq. Qui timet, adhuc in servi ordine est. Qui vero charitate perfectus est, jam ad filii dignitatem ascendit, 148. Non cuiusvis est dicere: *Dilexi*, sed ejus qui jam perfectus est, 199.

Chrismate vero caro Domini Spiritus sancti adventu inuncta est. Typicum chrisma typicos pontifices et reges adumbravit, 163.

Christiani si nominemur, satis nobis est ad omnes adversariorum evitandos insultus, 142. Per Christianismi simulationem, negationem deitatis Unigeniti introduxit veritatis inimicus, 207. Christianis solis Deum appellare est, 199.

convenit patrem Christi, 284.

Christus sol justitiae quali pulchritudine præditus, si solis corruptioni obnoxii instabilis aspectus, 50. Unicorns appellatus est tanquam qui unum habeat cornu, id est, unum cum Patre communem potentiam, 120. Splendor dicitur, ut conjunctionem; figura substantiæ, ut consubstantiæ latitudinem ejuscum Patre perdiscamus, 231. Quem adnodi vita est, et via, et panis, et vitis, et vera lux nominatur, sic et gladius partem animæ affectui inercentem dividens, et motus concupiscentiæ mortificans, 163. Fortitudinem in cruce certamine, contra eum qui imperium mortis habebat, ostendit, 172. Sanguis ejus præsumum hominis est, 193. Unctus est præ consortibus suis, 165. Caro ipsius vero christate Spiritus sancti aduenti inuncta est, 165. Calceamentum Divinitatis est caro Dei gestatrix, 192.

Ad humanitatem Christi recipit Psalmista cum ait psal. XLIV, 3, *Benedixit te Deus*, 162. Item vers. 8, cum ait, *Dilexisti justitiam*, 166. Vers. 9, *Myrra et gutta*, ad ejus passionem spectat, 166. Ad hanc referri possunt verba hæc psal. XXXV, *Dissipat concilia gentium*, 138. Referri et possunt ad resurrectionem ejus, 138. Item ista psal. XLV, *Adjuvabit eam mane diluculo*, 174. Prout caput Ecclesiæ Christus, psal. XLIV, 13, vultus ejus appellatur, 168. Ipsum dilectum vocat Scriptura, 160. Genealogiam ejus ordine inverso a Joseph ad Adam perduxit Lucas, 227. Mansuetudinem factis ostendit Christus: quippe tacet conviciis laceritus; flagris cæsus perferebat, etc., 161. Iuvenies ipsum operibus doctrinam prævertisse, si ad beatitudines redieris, 147. Christus dives cum esset, propterea quod omnia bona Patris, ipsius sunt, propter nos pauper factus est, ut nos illius paupertate ditesceremus, 147. Christum inquirit, qui querit pacem: quia ipse est pax nostra, 153.

Si redimere nos non potest homo, qui redemit nos homo non est, 181. Ne hominem solum existimes Domini nostrum, divinitatis potentiam ignorans, 181. Verba hæc I Cor. xv, 28, *Ipse Filius subiicitur*, de humanitate dicta, 288. Loci illius ad Philip. ii, 9, *Dedit illi Deus nomen*, etc. quia sensus, 289. Verba hæc Matth. XXVII, 19, *Data est mihi omnis potestas*, etc., de humanitate dicta, 289. Sicut et ista Joan. vi, 68, *Vivo propter Patrem*, 290. Ubi Christus dicit Joan. xv, 5, *Paler, glorifica Filium*, non accessionem petit gloriæ, sed ut dispensationis fiat manifestatio, 292. Verba hæc Act. ii, 36, *Eum et Dominum et Christum fecit Deus*, de eo dicta qui ex Maria secundum carnem natus est, 293.

Christus ex inferni carcere eductas animas rectis, id est angelis, pascendas tradidit, 186. Prædicti Prophetæ Domini ad inferos descensum ubi ait psal. LX, *Deus redimet animam meam*, etc., 186. Deus caput est Christi, ut Pater. Christus caput est nostrum, ut factor, 291. Quo sensu Christus dicitur primogenitus omnis creaturæ, et mortuorum, 292. De Christi humanitate intelligenda verba ista Prov. viii, 22, *Dominus creavit me*, etc., 293. Non duos dicimus: Deum seorsum, et hominem seorsum, sed cogitatione naturæ cujusque consideramus, 293. Cum dicitur Luc. ii, *Natus est hodie*, etc., vox *hodie* de eo qui est ante secula accipi non potest, 293. Christus est Dei potentia et Dei sapientia, que secundum tropologiam rationem manus creatrix est, 297. Christi corpus ex Spiritu sancto est, 298. Christi verborum Matth. xx, 23, *Non est meum dare*, etc., quis sensus, 295. Vide *Eunomius*, *Filius Dei*, *Generatio divina*, *Ingenitus*, *Imago*, *Incarnatio*, *Nomen et Psalmus*.

Chusi filius Jemeni appellatus, 98. An inscriptio vir psal. quæ appellat Chusi filium Jemini, contraria sit Regnorum historiæ, 97.

Cicadas in meridie solito magis canores sunt, 78. Ipsas pluvio tempore ex scipsa profert terra, 81.

Ciconia sub uno signo omnes accedunt, vel discedunt. Has stipant cornices nostrates, easque deducunt et non-nihil adversus hostiles aves præstant subcidii, 75. Ciconiae genitorum præ seu laborant entrunt, pennis fovent et sublevant. Hinc beneficiorum remuneratio *antipelargosis* vocatur, 75.

Cicuta vescuntur sturni, nec eis nocet, 43. Cilices, 210.

Cithara. In illa confiteri est corpore uti ad dissolvenatum peccatum, quod per corpus commissum, est, 132.

Civitas Dei quid, 173. Fluvius qui Dei civitatem latifat, Spiritus sanctus est, 173. Civitatem quidam definiunt stabilem congregationem secundum legem administratam, 173. Definitio hæc coelesti civitati convenit, 173. Civitas coelestis ordinem perdiscre humanæ naturæ non est, 173. Beatitudinem civitatis illius quam latifat Dei fluvius, cuius opifex Deus ipse, nullus ex cogitare potest, 173. Per tabernaculum suum Deus in medio fuit civitatis,

sive quæ sursum est, sive quæ infra, 173. Talem opem civitati Dei a Salvatore dandam, qualem preberet dux civitati obssessæ, ostendit Propheta dum ait psal. xlvi, *Conturbat sunt gentes*, etc., 174.

Clamor justorum spiritalis est, 154.

Cochlearum purpura pratorum floribus præstantior, 68.

Cœlum alii ab æterno exsistere, alii ipsum esse Deum sine principio, et sine fine affirmarunt, 4. Moyæs per cœlum et terram, ea quæ regione media continentur significavit, 8. Cœlum firmatum Deus quasi sumum: id est ex tenui, non crassa natura composuit, 8. Cum ecclœstia corpora regionem extremam sursum versum obtineant: terræ ad medium, seu infimam detraduntur, 10. Cœlum alii ex quatuor elementis confiatum esse dixerunt: alii hac opinione rejecta, quædam corporis naturam ad constitutum cœlum temere atque inconsulte introduxerunt, 10. Ex elementis non constat, quia quæ ex diversis constant, motum æquabilem non habent, 11. Cœlum in creatione perfectum licet, incompositum tamen, quia nondum astris decoratum, 12. Non solam formam cœli et terræ condidit Deus, sed ipsam substantiam cum forma conjunctam creavit, 14. An firmamentum sit aliud quid ab eo cœlo quod in principio factum fuerat, 23. Negant philosophi qui opifici ingeuitam materiam subministrant, 23. Græcorum sapientes quidam cœlos et mundos aint esse infinitos, 24. Cœlum alterum esse ex eo constat, quod Paulus tertii aspectu dignatus sit, et Psalmista cœlos cœlorum nominet, 24. Antiquorum quorumdam opinio de cœli generatione, 24. Suam de cœli generatione sententiam aperit Basilius, 24. Cur Moyses benedicens tribui Joseph, ait: *A fructibus cœli*, etc., 30. Et cur maledicens Israel, ait: *Frit tibi cœlum æneum*, 30. Si quis cœlos contemplativas virtutes dicit, firmamentum vero potestates actuosas: solerter quidem loquitur, sed bunc sermonem verum esse non omnino concedendum est, 31. Cœlum juxta Isaiam in modum fornici confiatum, 33. Cum dicitur in Genesi *Firmaventum cœli*, cœlum sumitur pro aere: οὐπάνω enim dicitur ab ὅπαθε, 77. Vide *Allegoria*. Vide *Elementa*.

Cogitationes. Vide *Cor*.

Cognitio sui. Mens peccata aliena intuens propria vix cognoscit, 87. Beatus qui intestinam suam plagam cognoscit, adeo ut ad medicum queat accedere, 126.

Cognitionem Dei qui desiderat, vacare ab affectibus debet, 175. Sicut intervalla magna obscuram reddit visionem: ita qui se per opera Deo non conjungit, opera ejus videre nequit, 175. Rationalem creaturam excedit comprehensionis Dei: soli Filio et Spiritui sancto notus Pater, 228.

Columbas fator fugat, 148. Vide *Voluntate*.

Columna Herculea, 28.

Conceptio. Vide *Virgines*.

Concilium Constantinopolitanum anni 360, 210. In hoc concilio, iudem ipsi accusatores, et judices, et carnicies, 210. Bithynos, Paphlagones, Cilices, etc., depasta est circumdata improbitas, 210.

Concilium Seleuciense, 209.

Conciones. Vide *Basilius*. Spiritus doctrina pro futuro sæculo thesaurus est, licet in præsenti secundum spem non succedant nostra studia, 22. Corporis præsentia nihil percipit emolumenti, si cor in terreno thesauro comparando occupetur, 22. Sermo qui de Servatore habetur de monum os non decet, 132. Verbi ministri labia sunt Christi, 163.

Concupiscentiam motus mortificat Christus, 163. Homo eo quod propriam non percepit dignitatem, sed carnis cupiditatibus succubuit, comparatus est jumentis insipientibus, 188.

Confessio pro gratiarum actione sumitur, cum ait Propheta: *Confitemini memorie sanctitatem ejus*, 127. Cithara in cithara est corpore uti ad dissolvendum peccatum quod per corpus commissum est, 132.

Confusio, in qua æternum vivent peccatores, fortasse horrenda est magis, quam tenebræ et ignis æternus, 147.

Consilia impietatis si receperis in anima, dolo inimici, ne stes in peccato: si steteris, saitem ne permanear, 96. Tria merito cavenda nobis proposuit Propheta cum ait: *Qui non abit in consilio*, etc. Primum enim deliberamus, deinde deliberationem firmamus, postremo deliberatis insistimus, 93. Abire in consilio impiorum, est de Deo et ejus providentia dubitare, 94.

Constantinopolim occupat Eudoxius quidam ex Syria urbibus pulsus, 210.

Contemplatio. Ad contemplationem intelligibilium ut ascendatur, prius corporis actiones oportet emendari, 133.

Contraria. Ex his quæ sequuntur non semper eamdem inter se pugnam habent, 263.

Contritio cordis quid, 155.

Conversio. Qui de die in diem renovantur, utres novi: qui veterem hominem nondum exuerunt, utres veteres in Evangelio dicuntur, 137.

Cor pro principali animæ parte, multis in locis Scriptura accipit, renes pro concupiscente, 103. Cordis propositum actionum corporearum radix est: ideo mentis munditia primum inter beatitudines locum teneat necessaria est, 94. Rectus corde est, qui neque ad excessum neque ad defectum vergit, sed ad medium virtutis dirigitur, 104. Cor obliquum lineæ obliquæ comparatur, quæ modo in convexus, modo in concavum dirigitur, 104. Cor Abramæ examinatum est, cum jesus est Isaac pro holocausto offerre, 104. Non cuiusvis donum acceptum est Deo; sed ejus qui illud pure corde afferit, 114. Deus hominum cor simplex finxit: nos multiplex efficiimus, 140. Quo animo, quo proposito agamus, solus novit, qui nostra omnia opera intelligit, 140.

Corallium in mari herba est, in aere eductum fit lapis, 68.

Cornix jam volantes pullos comitatur, et enutrit, 76. Vide *Ciconia*.

Cornu a Scriptura sæpe pro gloria, sæpe pro virtute usurpat, 120.

Corpus mathematicum in solis tribus dimensionibus consistit, 25. Firmum corpus illud est, in quo præster dimensiones durities etiam et renixus inest, 25. Corpus nostrum tabernaculum nobis est: exitus autem a tabernaculo dicessus ab hac vita est, 114. Anima, corpora et terraformatum inhabitante, orbem inhabitare dicitur, 137. Structura corporis psalterium quidem est per metaphoram: ipsa vero corporis actiones psalmus sunt, 124. Corporarum virium multitudo saluti spiritus obstat, 141. Corpora qui male utuntur, malam sibi mortem præparant, 158. A corporis affectibus secreta justi anima, vitam habet cum Christo abconditam in Deo, 100. Corporæ voluptates plus molestiæ quam jucunditatis habent, 150. Paulo nihil deficit bonorum, licet in corporis molestiis semper vixerit, 150. Sæpe Scriptura varias corporis partes de interiori homine intelligit ut cum dicit: *Sapientia oculi in capite ejus*, 156. Ex consuetudine, humana corpora semper tabernacula appellantur, 184. Vide *Elementa*.

Coturnicum alimentum belleborus, 43.

Creatio. Alia ad ministerium hominum, alia ad contemplationem, alia ad terrenum inquietum creatuæ sunt, 69. Opificis miracula fluctibus crebris navigantes perturbantibus comparat Basilius, 69. Inter ea quæ Deus creavit, nihil est citri necessitatibus, nihil deest necessarioribus, 78. Creatio sæpe pro quadam in melius transmutatione dicitur, 138. Quo sensu dictum sit psal. 32, *Dixit et facta sunt: mandavit et creata sunt*, 138. Creat Deus vivi Verbi operatione, ac vivifici Spiritus communicatione, 304. Operatur Deus non ex seipso creaturas producens, sed efficaciter eis dans exsistentiam, 307. Apostolus ita Filii personam creatricem prædicat, ut ad Patris personam creationem reducat, 315. In iuncta creatione Deum ad Filium et ad Spiritum sanctum locutum fuisse constat, 315.

Creatura. Nova fit creatura cum spiritus efficitur participes, qui privata in veteraverat, 303. Serino impius est ille, qui in veteratum quidem et corruptam creaturam opus Dei esse affirmit, eam vero quæ non amplius in veteratur, neque corrumpitur, a creatura innovari contendit, 303. Ne glorificetur creatura supra Deum, 303.

Creaturam quisquis colit præterito Creatore, non Deo, sed creaturæ affert gloriam, 116. Qui ex creaturam magnitudine auctorem contemplatur, magnificat Dominum, 145. Non carnis oculis Deum edocit, in ipsum credimus, sed vi mentis per visibilia, invisiblem conspicimus, 134. Dei potentiam sapientiamque et artem, non substantiam ipsam indicant creaturæ, 269.

Creatus et genitus si idem sunt juxta Eunomium, cur Filium unicreatum non appellat? 256. Voci *genitus* vœc *creatus* conjunxit Eunomius, ut etiam hinc bullam Filium inter et creaturam diversitatem esse ostendat, 257. Vide *Eunomius*.

Cupiditatum tumultum confusionemque vitare possumus, si pax quæ intellectum omnem superat, custodierit corda nostra, 129. Homo eo quod propriam non percepit dignitatem, carnis cupiditatibus succubuit, 188. Vide *Cor*.

Curiositas circa incomprehensibilia vitanda, 9. Mala ac curiosa de Deo quæstio, incredulis morbus est animæ, 313. Non credis quod proprium habeat Filium Deus, et quæris quorodo genuerit? 313. Credere oportet, non vero incredula curiositas indagare quod est Deus, ne dicam quod non est, 313. Si de Deo interroges, quomodo:

ubi quoque et *quando* interrogaveris, 313. Quæreris non ut fidem, sed ut infidelitatem invenias, 313. Vide *Fides*.

Cygnus collum pedibus longius tribuit Deus, ut escam in limo delitescentem extrahat, 78.

Cyzicum retulit Eunomius impletatis præmium, 210.

D

Dæmonis primogenitus partus peccatum, 50. Dæmones non Evangelistarum faciebant opus; clamabant tamen, Novimus te quis sis, etc., 69.

Darius Medus, 35.

Davidis caritas, 143.

Delphines et Phocæ catulos suos perterritos, in tremo denuo admittere narrantur, 61.

Dentibus sola ex volucribus vespertilio utitur, 77.

*Dei bonitas non æque sermoni, ac ipso gustu exhibetur, 149. Vox hæc: *Venite, filii, audite me. Item: Venite, omnes qui laboratis*, paterna vox est expansis ulnis rebelleret ad se invitantis, 175. Sua ipsius bonitate onusibus appropinquit Dominus: nos vero removemus nosmet-ipsos per peccatum, 153.*

*Dei essentia curiosa indagatione relata, credendum nobis est simplici consilio Apostoli, qui dicit: *Nam primum credere oportet*, 226. Non iuvestigatio qua perscrutamur quid sit Deus, sed confessio qua ipsum esse confitemur, salutem nobis conciliat, 227. Si quis secundum sensum magis obvium litteræ nudæ insisteret contendat, ad Judaicas et aniles fabulas devolutus, omuino ejus de Deo notio, quo digna sit, inops consenseret, 226, etc. Nihil præcipui relinquunt Eunomiani Unigeniti cognitioni, aut Spiritus sancti, si essentiam Dei comprehendent, 226. Essentia ipsa soli Unigenito, et Spiritui sancto cogitabilis: nos vero per ea quæ condita sunt conditorem intelligentes, sic bonitatem ac sapientiam ejus percipimus, 226. Abraham, Isaac et Jacob ne suum quidem nomine declaravit Deus, nedum quo sit sua ipsius essentia revelarit, 225. Vide *Fides*. Vide *Eunomius*.*

*Dei justitia incomprehensibilis, 103. Iuam scrutatur corda et renes Deus, suam ostendit justitiam, 104. Illam Dei miserationibus ubique conjungit Scriptura, 201. Cuilibet Deus ex mensura rependet, qua prior in hac vita actiones suas fuerit dimensus, 105. Reddet Deus unicuique iuxta opera, 198. Sententia hujus si per omnem tuam vitam memineris, multa poteris vitare peccata, 198. Vide *Dei misericordia*.*

*Dei misericordia quid, 201. Quorūnam miseramur, 201. Nou statim prenam peccantibus infligit Deus: quia longauius est, 105. Non statim minatur plagas et mortem: sed armorum vibrationem, ad instar eorum qui parati ad bellum tergunt arma, 105. Unicam salutis spem in Dei misericordia qui reponit, 141. Proprium affectum, mensuram facit Propheta largitionis miserationum Dei, eum ait: *Fiat, Domine, misericordia, etc.*, 142. Scriptura ubique Dei miserationibus justitiam conjungit, 20. Misericordiam ubi Deus ante judicii thronum constituit, tum singulos adducit ad judicium, 134. Neque misericordia sine judicio, neque judicium sine misericordia, 134. Ante judicium diligit misericordiam; post misericordiam venit ad judicium, 134. Misericordia cum judicio conjuncta est; ne aut misericordia sola molitum pariat, aut judicium solum affter desperationem, 134. Diligit misericordiam in peccantibus, et in iis qui quæ olam facta sunt, evulgent citra pudorem: diligit judicium in obstatinam, 135. Ut boni medicus, ferri usu, adhibet, 135. In terra misericordia nobis opus est, in celo beati prædicantur, non miseri, 135. Si severe nobis pro meritis Deus rependeret, quis ex omnibus salvus fieret? 134.*

*Dei potentiam per operationes ejus percipimus, 226. Hæc continet terram et aquas suspensas, 10. Dominius constituit reges, ac destituit, 140. Infirmitas et imbecillitas sunt omnia simul mundana, si cum vera potentia comparantur, 140. Non nervus est qui arcum tendat Dei: sed puniendo potentia, modo intensa, modo remissa, 105. Vide *Creatio*.*

Dei Sapientia commendat solis calor neque excedens neque deficere, 60. Item luna crescent et decrescent, 60. Unica herba in contemplatione industrie divinae, totam mentem nostram detinere potest, 42. Hortensia, silvestria, aquatica, terrestria angere debent admiracionem, et amorem in Creatorem, 49. Sapientia conditoris cernitur in vitulo et catulo, 84. In minimis eluet Opificia sapientia, 134.

Dei oculum prospicientem habes quidquid egeris, sive in tenebris, sive in die, 140. Ubi nos Dominum resperimus, fuerintque oculi nostri in ipsum intenti, tunc ad inspicendos nos ipsius oculum attrahimus, 151. Alter bonus, alter malus aspicit, 138. Cum cordium sit opifex; opera nostra hoc est verba, cogitationes, motumque

omnem intelligit, 140. Quo animo, quo proposito agamus solus novit, qui omnia opera nostra intelligit, 140. Peccatores Dei a se oculos velut avertunt ob turpes, Deique oculis indignas actiones, 125. Sunt qui veluti sui ipsorum oblivionem Deo credunt, 125. Avertire faciem suam dicitur Deus, tum cum afflictionis tempore tentationibus expositos relinquit, 129. Dormitantibus nobis et segniter agentibus dormire dicitur, indiguo nos judicans provida sua in nos vigilantia, 123. Oculi Domini virtutes sunt spirituales, quæ nos inspiciunt, precesque exipient, 154.

*Deos vocat Scriptura eos qui dii non sunt, 182. Verba psal. xvii, 32, *Quis Deus præter Dominum*, et similia non de Filio, sed de iis qui falso dicuntur dii intelligenda sunt, 295. Id ipsum clarus facit David cum ait: *Quis similis tibi in diis, Domine?* 295. Unique maius quiddam de Deo intelligas, cave ad humanas delabarit similitudines, 304. Nec filius, nec generatio, nec spiritus appellatio, propria deitatis est: sed quiddam est humana similitudine adductum, 306. Si iudicia Dei abyssus, quanto magis ipse? 312. Si oculus non vidit ea quæ præparavit Deus diligenter se, quanto minus naturam Dei ipsius? 313. Credere oportet. Deum esse, cou vero incredula curiositate indagare quod est, ne dicam quod non est, 313. Si de Deo interrogas, quomodo: *ubi* quoque et *quando* interrogaveris, 313. Uterus, oculi, manus, etc., quomodo in Deo intelligenda, 316. Vide *Fides*.*

Deus est perfectum omnino bonum, quo non minuentur quotquot exquirunt ipsum, 150. Quod vere bonum existit, et beatum, Deus est, 92. Deus est quod proprie amabile est, 199. Ad Dei notioem per singula minutissima animalia, aut etiam per minutissimas herbas incitamus, 62. Non licet magis ex celo et terra, quam ex nostra propria constitutione, Deum cognoscere, 87. Notio communis Deum esse, non quid sit nos admonet, 224. Quo sensu sanctum esse Dei nomine dicatur, 142. Deus non omnium Deus, sed eorum qui ei sunt charitate conjuncti, 126. Deum exaltat qui ad beatitudinem festinat. Qui contraria viam capit, Deum quantum iu se est deprimit, 125. Quæ ex humano affectu dicuntur de Deo, ea hominibus faciunt; talem sibi Deum flingentes, qualem se quisque constituit, 125. Deus tibi sit unicum ex malis refugium, 171.

Diabolo per peccatum gloriam qui offerunt, timeant ne una cum ipso iugominiæ æternæ addicatur, 116. Ut Dominus est qui in bonis operibus gloria efficitur, ita in contraria operibus iuimicis, 116. Diabolo dat locum qui peccat, 132. Deceptos inducit ut ad se seu custodem confugiant: quare duplex eis malum imminet: quippe aut per vim capiuntur, aut ex fraude pereunt, 170. Diaboli crimen arrogatio est, 225.

*Diei et noctis definitio post solis generationem. Eorumdem descripsio ante solis generationem, 20. Diei ac noctis communis terrenius, vespera dicitur: noctis cum die vicinitas mane vocatur, 20. Solet Scriptura in metiendo tempore non noctes, sed dies numerare, utpote prestantiores, 20. Unius diei spatium est 24 horarum, quibus celum ab eodem signo ad eundem reddit, 21. Cur dictum est: *Factum est mone dies unus*, non autem dictum est dies primus, 20, 21. Dies et nox ex quo create sunt sibi invicem succedunt, tempusque æquilater dividunt, 34. Dies hujus æculi mal, 132. Sunt alii boni quos proponit Propheta, quorum lux semper rna erit Deus, 152. Quos dies sol sensibilis peragit, ii caduci: nihil autem caducum potest esse convenientis donum corruptionis experti, 152. Vide *Sol*.*

*Digitus Dei in iis quæ a Mose et Domino facta sunt si-
gnis dictus est Spiritus, 298.*

Dilectum dicit Scriptura, Patris Unigenitum, 160. Idem est natura dilectum et bonum, 160.

*Divitiae ipsorum natura non sunt bonum, 92. Qui-
busdam ad libidinem inservierunt; paupertas vero pluri-
mos ad vitia propendeantes repressit, 171. Qui coactas ex
iniquitate divitias sufficiens sibi adjumentum ad robur et
potiam esse judicat, sinilis est ægrotio, qui in morbi
gravitate habitudinem bonam constituit, 197. Si undeliberet
et ex uberibus solum tibi affluant divitiae, ne in earum
copia acquiescas. Fluxa est divitiarum natura: torrente
citius præterlabitur possessores, 198. Divitiarum instabi-
litas fluii comparatur, 198. Ne iis sis animo deditus, sed
earum famulatum tanquam instrumentum quoddam ad-
mitte, 198. Hodie hujus est ager, domus, aurum: cras
alterius: postea alius, 198. Comprehensam manu aquam
facilius possis continere, quam divitias tibi constanter
servare, 198.*

*Divitibus hoc uno pauperes nos prestamus, curarum
vacuitate, 110. Divites redarguntur, eaque consilium de-
tur, 112 et seq. Fidejussionem divitias accipit, qui Deum*

sponsorem pro pauperibus non admittit, 113. Bene cum divite morienti actum fuerit si indumentum accipiat, si exigua terram sortiatur, idque ob humanas naturae reverentiam, 187. Dives in sola opulentia Deo gratias agit, 187.

Dolores corporis opio consopiuunt medici, 43. Dolores mortis proprie usurpatur ad significandos puerperii dolores, 200. Transferi quoque David dolores partus, ad ipsos mortis dolores, 201. Qui lethale peccatum admiserit, dicat: *Circumdederunt me dolores mortis*, 201.

Dolosus vulpi comparatur, ut Herodes: impudens cani, ut Nabal Carmelius, 159.

Dolus occultum est maleficium, in officiorum specie proximo illatum 153.

E

Ecclesia non adoratur, sed caput ejus Christus, 168. Verba haec: *Astitit Regna, etc.*, psal. xlii, de Ecclesia dicuntur, quae seipsam spiritualibus, variisque dogmatibus exornat, 167, 168. Per haec ejusdem psal. *Audi, filia, etc.*, hortatur Ecclesiam Prophetam, ad audienda servandaque praecepta, illam appellans filiam, quasi eam sibi pro filia per charitatem adoptasset, 167; v. 18 *Menor ero nominis tui, etc.*, de Ecclesia memoria dicitur, quae est confessio populorum, 169. Aula Dei, celestis habitat, seu Ecclesia Dei viventis potest intelligi, 117. Aula sancta Dei una est. Non igitur extra sanctam hanc aulam adorare oportet, 116. Intersunt multi in habitu quidem precatio[n]is, nec sunt tamen in aula Dei, ob mentis evagitationem, 117. Qui ventrem, gloriam, argentum, aut quidvis aliud Deo preferit, neque odorat Deum, neque est in aula sancta ejus, 117.

Echinum marinum parvum prorsus et asperoabile animal secundum numerum tranquillitatis et tempestatis navigatoribus monitor est, 67. Echinum a sua providentia non excludit Deus, 68.

Electrum succum esse probant festucæ, ac bestiolæ in ipso inclusæ, 48.

Electum, non vocatum beatum dicit Prophetam: quia multi vocati, pauci electi, 139. Salvus non fit quisvis, sed reliquæ solum idea dicit Prophetam: *Populus quem elegit*, 139. Non omnes indiscriminatio[n]is docturum se promisit Deus timorem Domini, 131. Non omnibus eloquia Dei scripta sunt, sed habentibus aures, secundum interiorum hominem, 139. Vide *Gratia*.

Eleemosynam. beriorem si largianur, olivæ viriditatem ac secunditatem emulabimur, 46. Ubi pauperi Domini gratia dederis, idem et donum est et fenus, 112.

Elementa tria, aqua, aer et ignis in terra reperiuntur, ideo de eorum creatione silet Scriptura, 8. E quatuor elementis celum conflatum alii dixerunt, alii hac opinione rejecta, quintam quamdam corporis naturam ad constitueundum celum temere atque inconsulte introduxerunt, 10. Quintam essentiam volunt esse æthereum corpus, quod neque sit ignis, neque aer, neque terra, neque aqua, nec quidquam ex simplicibus, 10. Elementorum in contraria distractio, ruinæ et dissolutionis causa existit, 11. Elementa, ignis, terra, aer, aqua inter se permiscentur, 26. Vicino elemento unumquodque commiscetur per communem qualitatem, et per eam quam cum alio habet societatem, contrario conjungitur, 38. Aquæ propria qualitas est frigiditas: aer vero, humiditas: ignis autem caliditas, 37. Terra arida est et frigida: aqua vero humida et frigida: rursus aer calidus et humidus: ignis autem calidus et siccus, 38. Vide *Corpus*.

Elephantem trecentis et amplius annis vivere quidam referunt. Elephanti terrenæ inicit exiguus mus, 86. Elephantis solers suhtilisque descriptio, 85.

Elephantum ut mulum convivatorem non aversabantur illi quibuscum vivebat: et tamen silvestribus oleribus excipiebat amicos, 80.

Emmanuel idem quod *Nobiscum Deus*, 174

Ephesis cum scriberet Paulus, eos per excellentiam nominavit existentes, utpote qui ei qui est, vere essent per agitacionem conjuncti, 254.

Equorum cursus. Vide *Spectacula*. Pharaonis equum projectit Deus in mare. Sennacherib equites omnes dormitaverunt, 141. Israel, dum ei res in beulis ex animi sententia succederent, unquam equestri potentia usus fuisse comperitur. Neque quisquam sanctorum privatum usum equorum velut convenientem admisit, 141. Lata per Moysem de regum officiis lex ita sancit: *Non multiplicabis sibi equitatum*, 141.

Eudoxius ex Syriae urbibus pulsus, Constantinopolim occupat, 210.

Eunomius Galata, Actii discipulus, blasphemiam in Unigenitum evulgat, 208. Utrosque inter se impietate coniunctos, exemplo Phineos, uno iictu confuxurum se sperat

Basilius, 208. Rationem reddit cur licet silentii cultor, contra Eunomium scribendi munus in se receperit, 207. Se in hoc scribendi genere inexercitatum fatetur, 207. Confutationem hanc, velut morbi remedium, vel sanis oblatum tutamen, aut certe seipsum qui ceteris optime consuluerit, mercedem ad plurum sperat, 208. Eunomius mendax, cavillator, blasphemus, 208. In speciem apoligia ac defensionis doctrinam suam composuit Eunomius ne velut aggressor videretur dogmata impia proponere, sed coactus ad hos sermones devenire, 208 et 209. Varias Eunomii artes, multiplicesque rationes quibus a se novæ doctrine invidiam amoliri conabatur, subtiliter detegit acerrimeque diluit Basilius, 209, 210 et 211.

Eunomius fidem proponit ex vegis patrum vocibus compositam, quibus perperam utilit, 211. Fidei professio Eunomii eadem quæ Arii, 212. Cur eamdem proponat, 212. At ubi eam velut traditionem, et amissum proponeat, aliam quasi simpliciorum profert, 212. Patrum fidem quam ceu regulam proposuerat, corrigit, 213. Si doloso velamine suam non obumbrasset opinionem Eunomius, scripsisset: *Credimus in generationem esse essentiam Dei*, 212. Opinionis suæ velut hanc simplicitatem fidei ceu escam circumdat, 213. Verba haec Eunomii, *is qui vide-ri cupiunt Christiani*, suggillat Basilius, 213. Fetur Eunomius Deum juxta naturalem notionem neque a se ipso, neque ab alio factum, 214. Hinc Basilius vanam viriloquacitatem irridet, quasi ejus qui solem lucidissimum esse stellarum ratione docere vellet, 214. Id quod facit, prius esse eo quod efficitur dixit Eunomius: ut inde Filium ex non existentibus esse colligeret, 214. Notat Basilius Eunomium verbis istis: *sequitur illum in generatione, calide et haeretico seneu addidisse, imo est ipsa substantia ingenita*, et in his secum adhuc pugnare, 215. Addidit hæc Eunomius, ut priore demonstrato, ostenderet Unigenitum secundum substantiam Patri dissimilem, 216. Negat in generationem secundum nostrum intelligendi modum in Deo considerari, ratas probaturum se hinc faciliter conatu, in generationem substantiam Dei esse, 216. Intelligentis in hæreti tanquam nihil omnino significanti, sed in sola profatione existentiam habenti; atque Deo indignum esse simulat, eum videlicet ideis et perceptiōibus orpare ac cohonestare, 216. Negat Eunomius debitum solvi Deo, nisi in generationem substantiam esse constituerit, 219. Ridiculam hanc opinionem, et ad nostrum dogma confirmandum inutilem esse, copiose demonstrat Basilius, 219 et 220. Eunomium interrogat, cur in sola ingenui voce ita caute, in ceteris ita incaute se gerat, 220 et 221.

Eunomius aliquid de Deo secundum privationem dici negre ferens, ingenitum dicit ipsam esse substantiam ingenuitatem, 223. Substantia Dei est ingenita, non autem ingenitum substantia est, 223.

Eunomius qui se Dei substantiam adinvenisse putat, ipsum etiam apostolam angelum fere jactantia superat, 224. Communis notio Deum esse, non quid sit, nos admonet, 224. Nihil præcipi relinquunt Eunomiani Unigeniti aut Spiritus sancti cognitioni, siquidem essentiam Dei comprehendunt, 224. Vide *Deus*.

Eunomius negat generationem admittere unquam posse Deum Patrem, adeo ut suam ipsius naturam cum genito communiceat, 228. Quia dissimilem Deo ac Patri unigenitum Filium ac Deum vult ostendere, Patris et Filii nomen silentio præterit, ac simpliciter de ingenito et genito disserit. Veretur Basilius ne, dum Eunomii blasphemias ore repelit, mentem polluat suam, 229.

Eunomius in eodem artifici genere persistit, dum aut non esse comparationem ingeniti cum genito, ut quan his vocibus oppositionibus inesse ostenderit, eam in ipsam Patris et Filii substantiam transferat, 230. Nullam vult esse comparationem geniti cum genitore: et ut imaginis rationem hac unica voce tollit, ita splendorem ac characterem esse substantiam negat, 230. Negat dicere se posse communem quidem ingenito et genito substantiam esse, ordine vero in tempore illum primum esse, hunc vero secundum, 230. Cum improbum sermonem vult attingere, nonnulla quæ ab omnibus conceduntur præmit: ut propterea quod de his recte sentit, in reliquis quoque sibi fidem paret, 233. Sic, ex eo quod Deus compoitus non sit, negat filium ei esse consimilem, 234. Christi verbis: *Pater qui me misit maior me est*, abutitur Eunomius, 233. Stolidos denique et ad impietatem audaces vocat eos, qui aequaliter Patri Filium dicunt, 233 et 234. Iisdem offendit quibus Judæi exacerbabantur. dicentes tunc: *Aequaliter seipsum facit Deus*, 235 et 235. Patris appellatione operationem, non substantiam significari putat, 235 et 235.

Eunomius secum pugnat, cum Deum et majorem et incomparabilem dicit, 236. Ut Dei substantiam ab Unigeniti

niti substantia diversam ostenderet, illud *majus*, ceu comparative usurpatum pro substantia diversitate accepit; rursus, ut ad creaturæ æqualitatem Unigenitum detractat, Patrem sancti incomparabilem, 237. Extollere se Deum et Patrem simulat, ut unigeniti Filii et Dei majestatem imminuat, 237.

Eunomius habere se simulat innumeratas demonstratio-nes, quod Filius a sanctis *factura* appellatus sit, 241. Quemadmodum Patris substantiam per ingenerationem significari decernit, ita quoque substantiam Filii pergen-terum significari dicit, 242. De substantia Filii verba facti quasi dicat Filium esse aliud quid præter ipsum, 246. Non aperite dicit genitum ex nihilo Filium, sed ejus sub-stantiam cum non esset, genitam esse, 246. Non dicit eam ante æcœla, vel simpliciter non fuisse; sed ante suam ipsius constitutionem non fuisse, 246. Idem dicere posset de Patris substantia, 246. Filio hoc tribuit magni Eunomius, quod antiquior sit creaturis et ante ea quæ ipse fecit, 248. Impudentem blasphemiam circumvallat implicatioen sylogismorum, quos acerrime confutat ac diluit Basilius, 248. Eunomiani privationem principii de-cernunt idem esse atque æternitatem, et quoniam Filius non est ingenitus, ne æternum quidem profiterunt, 253. Non existentem Filium genitum esse dicit Eunomius, 253. Qui ex nihilo ad esse creaturas produxit, 253. Voci *genitus* vocem *creatus* conjunxit, ut nullam Filium inter et creaturam diversitatem esse ostenderet, 257. Quam re ipsa concinnavit blasphemiam, hanc verbo obtegere, sermonisque impudentiam delinire cum vellet, non com-munem facere se duxit creaturam Unigenitum, 261. Negat nominum communitatem communem fieri substantiam, qui prius dixit, substantiam diversitatem, diversitatem nomi-num sequi, 261. Quo sensu Filium quoque lucem esse confitetur Eunomius, 262. Lege etiam naturæ, substan-tiam Unigeniti a substantia Patris separatam esse di-xit, 267.

Eunomius creaturam esse ait Spiritum sanctum, quam vocem illorum qui veritatem adorti sunt emittere nemo ausus fuerit, 270. Quod hanc blasphemiam prius in Do-minum evocuerit, non impietas mitigatio est, sed con-demnationis accessio, 270. Ingeniti creaturam esse Filium dicit, Unigeniti vero, Paracletum, 270. Dupliciter blas-phemiat verbo unico, 270. Si duo principia inter se adversa inducit, una cum Manichæo et Marcione conferendum, 271. Multorum opinione contemplata, quæ Scripturæ san-ctum glorificant, simulat tenere se sanctorum doctrinam deinde dicit a sanctis quidem se didicisse tertium esse or-dine et dignitate Spiritum; a seipso vero credere, natura quoque tertium esse, 272. Qui vero sint sancti illi, et in quibus scriptis doctrinam hanc ediderint, dicere non pos-teat, 272. Premium impietas. Cyzicum retulit Euno-mius, 210. Quoniam Spiritus, Filius nominatus non est eum creaturam dicit Eunomius, 305. Quia Spiritus ex Pœ processio non vocata est generatio, idcirco et hanc Spiritus ex Dei ore processionem tollit: et quia Filius non nominatur, ideo nec ipsum spiritum oris Dei esse credit, sed manuum Dei opus, 306. Spiritum sanctum etiam una cum igne gehennæ collocat, 308. Cum non potest Spiritum non increatum intelligere, aut dicere, Deum ipsum ait Spiritum vocari, 309. Vide *Basilius*, *Factura*, *Filius*, *Ingenitum*, *Spiritus sanctus*, *Unigenitum*.

In Euxinum Pontum per Propontidem simul inslunt pescatores ascensus tempore, 66. Cur aqua meris aquilonaris et Ponti sit dulcior, 67.

Evangelii prædictio in contemptibilibus dictiunculis vim nullam habet persuadendi, 162. Matthæus ab humana Christi generatione exorsus est; Marcus, a prædicatione Joannis; Lucas, a corporalibus initiis; Joannes, a Verbi generatione, 250 et seq. Vide *Traditio*.

Eventus rerum alii sunt a natura, alii a casu, alii in nostro arbitrio positi sunt, 16.

Exquirere amplius quiddam significat quam querere quemadmodum etiam perscrutatio plus dicit quam scutatio, 146.

Exultationis vox Scripturæ familiaris est, per quam bilare ac lætum animæ statum in illis quæ lætitia digni sunt ostendit, 131.

F

Facere. Vide *Factura*.

Facturam a sanctis Filium appellari simulat Eunomius 241. Locum illum Act. I, 36, *Christum fecit Deus explicit* Basilius, 239 et 240. Tum non fuerit, voce fecit immutata universorum factorem facturam dicere. In creaturis quidem reperimus a verbo, *fecit*, desumptam fuisse factura appellationem; in Filio autem Dei non item, 239. Variis nominibus, in quibus non multum videtur inesse laudis, illi qui nominum significationem non assequuntur, Domi-

num gloria appellare non erubescit Scriptura; et *factu-ram* quequam omnino nominavit, 239. Facturam factorem omnium appellare aggreditur Eunomius, 240. Factura et genitura inter se non differunt, 241. Eunomius, eorum qui corpoream generationem intelligunt, suscepit cura, eos quibus factura appellatio offensioni est, negligit, 242. Non in opificem credidimus et in facturam, sed in Pa-trem et Filium per baptisimi gratiam obsignati sumus. 258. Quod sit, non ex substantia facientis est; quod vero generatur, ex ipsa substantia generatis est; non ergo idem est facere et generare, 280. Creatura aut factura non est Filii substantia, 284 et 286. Filius cum sit sa-pientia et sanctificatio, factura non est, 294.

Fatum. Vide *Providentia*.

Feni herbam et florem cum conspiceris, Isaïæ memi-neris, qui dicit: *Omnis caro ut fenum*, etc., 41. Recte humanam gloriam cum debilissimo flore comparat Propheta, 42.

Fenus τόξο dicitur ob ingentem mali fecunditatem, aut forte ob dolores ac molestias quas animis eorum qui fenore acceperunt, solet creare, 111. Ut puerum pa-ritura, ita dies indicta debitor instat, 111. Fenus viperis coparatur, quæ ventrem matris corrodunt, 111. Peccatum hoc plurimis Scripturæ locis vituperatur, 107. Eze-chiei id in maximis malis recenset, si fenus et quidquam ultra sortem recipiatur, 107. Maxima est inhumanitas il-let quidem qui necessarium indiget, mutuum ad vitæ subsidium querere; hunc vero sorte contentum non esse sed sibi ex pauperis calamitate provint opesque col-ligere, 107. Avarus spe fenoris implacabilis stat ad pre-ces indigentis, ac per perjurium velut inhumanitatis quæsum acquirit, 107. Utriusque copiosa elegansque descripcio, 107. Qui mutuum quærerit, cum fenori, cui sol-vendo non est, obnoxium se prestabilit, voluntariam quoad vivet, recepit servitatem, 108. Venit subsidium inven-turus, sed hostem reperit, remedium dum requireret, in venenum incidit, 108. Fenerator medico similia est qui cum ægroti sanitatem restituere deberet, et contra-rio ei, vel exigua virium reliquas adimeret, 108. Acce-sionem majorem facit peccatis, quam opibus, 108. Indi-gens dum respicit ad paupertatem, de solutione des-perat, dum ad præseulem miseriam, fenore pecuniam sumit, 108. Argento accepto, statim hilaris est; ast sensim di-fluente pecunia, eum vitæ tædet propter fenus, 108. Mi-serrime debitorum conditionis παρατητικη descripicio, 108 et 110. Usura mendacii principium est, occasio ingratia ani-mi, per fiducia et perjurii, 109. Rationes quibus ducuntur pauperes ad pecuniam fenore sumendam, expenduntur et refelluntur, 109. Comparantur pisibus qui una cum esca hamum vorant, 110. Si locuples es, nihil tibi fe-nore opus est; si nihil habes, non pendes usuras, 110. Paupertas ignominiam nullam affert. Quid nobis oppro-bria ex ære alieno paramus? 110. Debitor utique et pa-per est, et curis multis conficitur, 110. Feneratorum pecu-niæ comparantur leporibus, quos aiunt simul et parere et nutrire et supersetare, 110. Eædem et adnascentes parunt, et veteres renovantur, 111. Omnia tibi tolerabili-ora sint quam argentum fenore sumere. Loca operam tuam lucri gratia, ministra, etc., 111. Qui se muliebris voluntatis mancipant, ii sunt qui ad fenus configunt, 111. Qui fenus fenore commutant, hydropticis et cholera laborantibus comparantur, 112. Si qui fenore facti sunt divites, plures ad laqueos pervenerunt, 112. Basilius vi-disse se testatur ingenuos pueros, ob patris debita, in foro vendi, 112. Nemini patris paupertas data est criminis; cave ingenuitatem filiis fenore auferas, 112. Si quis pau-peri Domini gratis dat, hoc ipsum et donum est et fenus, 112. Argentum si pauper fenore sumit, non ditescit, sed libertate spoliatur, 109. Habes suppellectilem? Vende: præter libertatem amitti omnia patiare, 109. Si solvendo non es, argentum fenore sumens, malum malo cu-ras, 109. Alia sunt verba argentum fenore sumens, alia cum fenus ab eo exigitur, 109. Si fenerator sit amicus, ejus amittis amicitiam; si inimicus, adversario ac male-volo fit subditus, 109. Feneratoris hinc crudelitas, obser-ati hominis illinc acerba conditio describuntur, 109. Quod datur ad usuram, et danti et accipiente male cedit, 109. Agricola spica accepta semen rursus sub radice non scrutatur; fenerator vero et fructus habet et sortem non relinquit, 109.

Ficos silvestres alii juxta hortenses censerunt; alii vero grossos caprifici domesticis fícis alligantes, ipsorum medentur infirmitati, jamque disfluentem ac evanescen-tem fructum grossis caprifici continent, 47. Vide *Arbor*.

Fidei simplicitas plus habeat roboris, quam quæ ex ratione petuntur demonstrationes, 10. Qui per se debitum est, et tamen in se retinet fidem, per propriam fidem ad salutem preparatur; qui vero liberandus est, pretium

- Col. 12 B 10. διατείναντες.
 B 10. ἐκδήσαντες ἀπ' αὐτῶν τῶν ἄκρων μετεώρους.
 B 11. ὑπὲρ τοῦ πελάγους.
 B 12. τοῖς δελεάσμαστος τούτοις καὶ τὰ ἄγκιστρα.
 C 3. ἀνωφερής οὖσα διὰ τὴν κουφότητα τοῦ ἐνει· λημμένου ἐσθενε πνεύματος, πάλιν ἀνθέλκει.
 C 5. μαιμάσσει.
 C 5. διερευνᾶται καὶ παρὰ πελάγη πελαγῶν, ἀμεί· βει καὶ πολὺν πόνον ὑφίσταται ὅπρακτον καὶ τελευ· ταῖον τῷ βραχεῖ τούτῳ ἄγκιστρῳ.
 C 9. καὶ τῷ λιμῷ.
 C 10. μετὰ τῶν ἀσκῶν φερόμενον καὶ θύραιμα καθίσταται τῷ ἀλιευτῇ.
 C 10. τῷ μικρῷ τὸ δύπερμέγεθες.
 D 4. ζύγαιναι.
 D 5. φῶκαι πρὸ βόες.
 D 5. τῶν κητῶν καὶ ἔδη καὶ ὄντας.
 D 9. ποιεῖ τὴν γῆν οὐ τὴν δρμῆν πολλοῦ γε καὶ δέει τις ὑπομεῖναι, οὐδὲν γάρ, οὐδὲ τῶν ἀλόγων καὶ μεγίστων.
 D 12. ὥστε καὶ ἀντιστῆναι.
 D 13. ἀλλ' ὅμως καὶ τούτον τὸν ἀνύποιστον τὸν φοβερὸν, ἐν μικρῷ ζώγρῳ πολλάνις κατακελεισμένον ὅρας, τίς οὖν ὁ καθείρεις.
 Col. 24 A 2. τῷ μεγάλῳ θηρίῳ.
 A 2. ἐπινοήσας, καὶ τῇ ἀραιότητι.
 A 4. θηρίῳ δεεστ.
 A 5. ἀσθματι, καὶ διὰ τῆς ἐλευθερίου ἀναπνοῆς, την ἀσφάλειαν αὐτοῦ προδιοικησάμενος, ὑψὶ ἄνθρω· πος, οὐχὶ ὁ αὐτὸς καταπάτει καὶ τῆς παρδάλεως, διαν ὑπέτειν.
 A 11. κατεγέλασεν, οὐχὶ καὶ τῶν λοιπῶν θηρίων τὰ ἀγριώτατα καὶ δυσκαταγωνιστότερα, παίγνια ταῖς οἰκείαις ἐπινοίαις ποιεῖ; οὐ περιουσὶ διανοίας πάν· των κρατεῖ, συμπερίπτωται δὲ ὅμως τοῖς πετεινοῖς, τῷ λογισμῷ γρώμενος, δσα καὶ πτεροῖς· οὐδὲν γάρ κατέχει τὴν τοῦ ἀνθρώπου διάνοιαν.
 B 2. ὑπὲρ γῆν.
 B 6. δρεον καὶ καταγέλων.
 B 11. καὶ τῶν φύλλων, ἀποκρύψαντα τοῦ ἵκου.
 B 12. καὶ ἀποκλανήσαντα τὸ δύματον δρόνου, καὶ οὕτω τῇ μικρῷ προσφάσσει καὶ κατασχέσει, κρατήσαντα τὸ ἀεροπολοῦν, καὶ τὸ δι' αἰθέρος πρώην φε· ρόμενον πτηνόν δέσμιον ἵψῳ ἀποκομίζοντα.
 C. 3. ἔγαγε τοῦ ἀνθρώπου θεός, καὶ τὴν κτίσιν ἐπλήρωσε.
 C 15. τῆς τούτων δεσποτείας.
 D 8. τί οὖν ἐστιν ἀνθρωπὸς δρισώμεθα καὶ ἡμεῖς ἐξ ὧν ἀνέγνωμεν.
 Col. 25 A 1. λόγῳ τούτῳ, πρὸς τέλειον δρον τοῦ διποκειμένου. οἱ πολλὰ προσταλαιπωρήσαντες τῇ ἀνα· λήψει.
 A 2. ἐπισκεψάσθωσαν.
 A 13. αὐξένη γάρ καὶ συ ὁς καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα καὶ ἀπὸ μικρῶν.
 B 13. ἐκβολὴν, οἱ μὲν γάρ ἀπεφύσαν, οἱ δὲ ὑπ· εφόνησαν.
 C 3. τεσσαρεσκαιδεκατοῦς, καὶ ἔξης ἀνήρ, ἐνταῦθα οἱ δροι τῆς αὐξήσεως.
 C 4. αὐξένεσθε οὖν, οὐκ εἰσάπαν· οὐ γάρ ἔτι γένη.
 C 6. ἀλλὰ τοῦτο τὸ αὐξένεσθε, μέχρι τινὸς· οὐ γάρ ἀμετρα τὰ τῆς αὐξήσεως· αὐξένεσθε, ἐν ῥῆμα σοφῶς λεχθὲν, προνοητικῶς οἰκονομεῖται, κατὰ γάρ τὴν πρώτην σύστασιν.
 C 10. ἀλλ' οὐ τὸ μετὰ ταῦτα ὡς νεώτερον.
 D 2. δις τοσοῦτος.
 Col. 28. A 11. ἔγνετο δὲ ἐξ ἀρχῆς, τοῦτο αὐτῇ ἐνδόσιμον, ἀπὸ ῥήματος καὶ προστάγματος δεσποτεῖ· κοῦ, καὶ τὸ τότε ἀπαξι ῥῆθεν, διὰ πάσης ἀεὶ τῆς κτί· σεως καὶ μέχρι τέλους χωρεῖ.
 B 10. ἀλλὰ κυρίων τὸ χρήσιμον αὐτῆς ἐκλεξάμε· νοι, τὸ δον ἔχρηστον καὶ ἀσυντελές εἰς διαιταν ἀπο· πεμψώμεθα.
 C 6. τὸν σίτον ὡνησάμενος.
 C 8. ἀποβρίπτεις ἀναλεγόμενος ἐκεῖθεν καὶ εἰτι· ἀλλο ἐπιμέμικται τῷ σίτῳ ἀνεπιτήδειον πρὸς τροφήν.
- A 2. καὶ τετραπόδων ἀνειμένη νορμή.
 Col. 29 A 7. μη διλως ή βουλή καὶ ἀλλως τὸ ποιη· μα μη μεταμέλεια.
 B 5. ἴδιοσή μαντα.
 B 9. ἡ τόνησε τυχόν δ ποιῶν.
 Col. 32 A 4. μηδὲν προλεπέων.
 A 14. εὐθὺς εἰχομεν.
 B 10. καὶ μηδὲν οἰκοθεν πρὸς τὸ κάλλος.
 B 14. αὐτὰ δὲ δι' ἐαντά τὰ χρώματα.
 C 13. παρ' ὀλην ζωγν.
 Col. 33 A 5. τοιοῦτος καὶ σὺ γένη.
 B 1. ἔχετω μὲν, φησιν, ἐν αὐτῇ.
 B 4. εἰ ἐποίησε καὶ καθ' ὅμοιωσιν.
 B 8. ίνα σὺ σαυτόν.
 B 10. γενώμεθα.
 C 2. οἰκειώσεως. In margin, γρ. διμοιώσεως.
 C 4. ἐπὶ τὸ καλλούμενον.
 D 5. ἐνέφηνεν. ίνα οὖν μη ἀμεθῶς.
 D 6. ἀμεθῶς τις ή καὶ κακούργως τῇ τοῦ ἀνθρώ· που προσηγορίᾳ τὸν ἄνδρα μύνον διπολάδη δηλοῦσθε, προσεθηκα πρερεθὺς, ἄρσεν καὶ θῆλυ.
 D 9. τότε κατ' εἰκόνα θεοῦ γεγενῆσθαι καὶ τὸ καθ' μοίωσιν θεοῦ γενήσθαι, ὕσπερ καὶ δ ἀνήρ.
 D 10. ἐπλάσθαν, καὶ διμότιμοι καὶ ίσαι.
 Col. 36 A 4. εῦτονον ἐν καρτερίαις.
 A 12. καὶ σωτήριον.
 B 8. ὡς πρὸς ἓντα, τοὺς ἀμφοτέρους ποιούμεθα τὴν διαλεκτιν, καὶ εἰς τὸ καθ' ὅμοιωσιν, δῆλη σπουδὴ προ· τρεπτόμεθα, τοῦτο δὲ περιέσται σοι.
 B 13. ἐπακολούθει.
 C 11. δυστημερώτερον.
 C 12. χαλεπώτερος; δὲ πλεονέκτης καὶ ἀρπαξ, οὐ λόκος αὐτόχρημα; ποιὸν θηρῶν οὐκ ἔνδον.
 D 5. διὰ τοῦ πάθους.
 Col. 37 A. 8. ἀλλὰ σύ μοι φύλαστε.
 A 9. ἔχομε παθῶν.
 B 7. οὐτως ή διὰ τῶν ζώων.
 B 10. εἰσω τῆς οἰκείας, δημοσίῃ.
 C 12. διανοίας, ίκανονς ὑμίδη θησαυρός.
 D 5. Αμήνθεις. Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς δ θεὸς καὶ εἰπεν, Αὐξένεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Ο μὲν σφόδρα Σολομών.
 D 8. εἰ πειθοῖ.
 D 9. ἀνθρωπίνοις λόγοις.
 D 12. Έγένετο δε μητάνοις ἄρα κατ' ἐμαυτὸν διπο· που, ἐτε ἐγένονται τῇ ἐμαυτοῦ διανοίᾳ, καὶ ἀ παρὰ τῆς Γραφῆς δεδίκημένος ἡμην περὶ τοῦ ἀνθρώπου. ἐλογίζειν γάρ δι τοις πῶς μέγας δ ἀνθρωπος, τὸ ἐπί· κηρον ζῶον.
 Col. 39 A. 8. περὶ οὐ καὶ τῇ Γραφῇ Λέλεκται, Κύ· ριε, τὶ έστιν;
 A 8. καταφρονει τούτου ὡς ἐπελοῦς ζώοι, ή δὲ παροιμία.
 A 12. δι τοις δ θεός.
 A 15. εἰ μὲν γάρ πρὸς τὴν φύσιν μόνον ἀποβλέψεις, εἰς ής γεγένεται, τοις μηδὲν σοι φανεῖται καὶ τοῦ μηδενὸς ἀξίος, εἰ δὲ πρὸς τὴν τιμὴν.
 B 7. ὑπερτέταται λόγῳ μόνῳ παραχθεῖς, ἀστέρες καὶ ἥλιος.
 B 8. καὶ πάντα δσα δφθαλμῷ τε θεωροῦμεν, καὶ νῦν καταλαμβάνομεν.
 C 1. ής γεγένθωτα στερέωμα δεεστ.
 C 2. ἀλλὰ πλειόν τι ἐν τούτῳ καθορᾶται δπέρ φῶς.
 C 8. ίδια χειρὶ κατακιοὶ διαπλάσαι.
 C 7. οὐχ ή γῆ τοις αὐτομάτως ὕσπερ τοὺς τέ· τιγας, οἱ λειτουργοὶ τισι καὶ δισκονηταῖς ἔχρησα πρὸς τὸ ποιῆμα, αλλ ἰδια χειρὶ.
 D 8. οὐκ μηδὲν περὶ ἀνθρώπου τάχα δεδι· γμένων ήμῶν, λεγει γάρ.
 D 11. τὸν ἀνθρωπὸν, ήδη τινὲς ἔφασαν.
 Col. 14 A 3. δπου μὲν γάρ ή τοῦ τελείου ἀνφρώπου ποιησις είρηται, καὶ δι τοις κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησει αὐτὸν, τὸ ἐποίησε γέγραπται, δπου δὲ λοιπὸν περὶ τῆς σωματικῆς.

- Col. 41 Α 4. ἔπλοτον. *In marginis: διαφορὰ ποιήσεως* Α C 2. δτι καὶ παρ' ἡμῖν δ τούτων θησαυρὸς ἐναπόκειται.
- πλάσεως, καὶ ἡ χρῆσις ἀπὸ τοῦ ψαλμοῦ.
- Α 13. πρώτον τοίνυν εἰπὼν περὶ ψυχῆς ὑποστάσεως.
- Β 2. παραδίδοται.
- Β 3. (καὶ δεεστ.) ἐποίησεν.
- Β 4. τῆς ποιήσεως. Ἐλογίζετο δὲ ὡς τὰ κτήνη ὡς τὰ θηρία.
- Β 7. ὡς χόρτος.
- Β 7. ἵνα οὖν φύγης τὴν πρὸς τὰ ἀλογάτερα.
- Β 10. Ἐλαθεν οὖν δ θέος.
- Β 14. ἡ κατασκευάστος σε.
- Β 15. τὸ οὖν παρὰ θεοῦ πλασθὲν μὴ μισθήτω ὑπὸ πονηρίας μὴ ἀλλοιωθῆτω δὲ κακίας μὴ ἐκπέσῃς βίᾳ.
- Β 7. τελείωσιν καὶ τὸν ἀπαρτισμόν.
- Δ 8. ἡμῖν δὲ τοῖς λογικοῖς.
- Col. 44 Α 2. καὶ τὰ προγενόμενα μὲν κατόπιν ἀριέναι, τὰ λείποντα δὲ τῆς εὐσεβείκς ταῦτα δῆτα δύναμις ἐπικητεῖν.
- Α 4. δ Ἰσαάκ.
- Β 4. ἡμῖν εἰς ὑπηρεσίαν.
- Β 5. χειρ... ἔργων δεεστ.
- Β 7. ἐσ' ἀ προσῆκει, πάλιν ἡ τῶν μελῶν ἡμῶν.
- Β 10. πληρώσαστε τὴν γῆν. *In marginis: θαυμάσιον εἰς τὸ πληρώσαστε τὴν γῆν. γῆν γάρ τὴν σάρκα φργίν, ἐπεὶ καὶ ἀπὸ τῆς γῆς ἡκουούσε γάρ δτι γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν πορεύσῃ.*
- Β 10. κοιναὶ μὲν γάρ τυχόν καὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις αἱ τοιαῦται φωναὶ, ἴδιάζουσσαι.
- Β 13. ἐκείνα μὲν γάρ σωματικῶς αὐξεῖται.
- С 7. τὰ ἐρπετὰ δεεστ.
- С 8. τούτου ἔνεκεν.
- С 9. φῆσιν δεεστ.
- Δ 8. καὶ μὴν εἴποι τις: δρῶμεν ἀρτίως τὰ πλείονα.
- Δ 9. τρέπεσθαι.
- Col. 45 Α 4. τοὺς δεδομένους αὐτῷ.
- Α 10. αἰμοδόρος δ λέων.
- Α 13. περὰ θεοῦ.
- Α 15. διειχέριζεν ἀκμαῖα γάρ.
- Β 1. οὕπω γάρ ἐπιτίθενταις ἀνθρώπων, οὕτε θηρία δίεσπα.
- Β 2. οὕπω γάρ οὐ αἰμοδόρα.
- Β 4. ἀλλὰ πάντες τὰ κύκλῳ διητῶντο.
- Β 7. ἄγρωστιν ἐσθίοντας.
- Β 11. (καὶ δεεστ.) χόρτον.
- Β 12. ἐπιβούλευοντα. Ὁποῖς γάρ μέλλει. Εἶναι ἀποκτάτατις, τοιαῦτη πάντως ἡν καὶ ἡ πρώτη.
- Β 14. ἐπὶ τὴν πλακιὰν αὐτοῦ καὶ πρώτην κατάστασιν.
- С 4. ἐπιστρέψει.
- С 5. τὸν ἐλέυθερον, τὸν ἀγγέλοις σύντροφον, τὸν οἰκεῖον θεῷ. ταῦτα δὲ εἴρηται ἡμῖν οὐκ ἐπειδὴ τὸν ἀνθρώπον ἀποκλείειν θέλομεν τῆς συγκεχωρημένης παρὰ θεοῦ γρήσεως τῶν βρωμάτων.
- С 13. ἡμῖν ὑστερον ἡ τῆς ἀμαρτίας.
- Д 2. τροφαῖς.
- Д 4. τῷ καλλεὶ ἐκείνου.
- Д 9. ὑπὸ χαλεπῆς ἀρδώσαστίας μὴ δυνάμενοι.
- Д 9. τῆς συνήθους τῶν βρωμάτων ἀπολαύσεως.
- Col. 48 Α 6. ὀσφρατοῖς καὶ τοιούτοις τισὶ παρὰ τῶν ἰατρῶν δεξιώμασι τάξις παρηγορίκες λεμβάνουσιν. ἐπειδὴ γάρ.
3. (εἰς ἀπόλαυσιν δεεστ.) ἐκπεπτώκασι.
- Α 5. τῇ θεραπείᾳ.
- Α 6. ἀλλὰ καὶ νῦν οἱ βουλόμενοι κατὰ μίμησιν τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ ζωῆς ἄγειν ἐκυούς, φεύγωμεν δλοσχερῶς ταῦτην.
- Α 8. ἐπ' ἐκείνον δὲ τὸν πρότερον βίον, καθόσον ἐστὶ δυνατὸν ἀναγνωμέθα.
- Α 11. χρώμενοι πρὸς ἀρκοῦσσαν διατροφήν.
- Β 3. καὶ τὴν τοιαύτην.
- Β 4. ἀντὶ μεγάλου τινὸς κατορθώματος.
- Β 6. καὶ πολλὰ.
- Β 7. καὶ δτι τέλειος.
- Β 8. καὶ δσα ἄλλα περὶ.
- Β 12. γεννᾷς ἄλλον ἀφ ἐκυοῦ.
- С 5. ἐκδεχομένη.
- Δ 8. καὶ ὁ ἐνιαυτὸς δὲ δ ἐδόμος παρ' ἐκείνοις.
- Col. 49 Α 1. ἐργάζομαι.
- Α 5. αἰχμαλωσία, ὡσαύτως ἔστιν ἰδεῖν καὶ τὰ ἡμέτερα ἐπτάκις.
- Α 8. καὶ ἡμεῖς.
- Α 8. ἐδόμος ἀπὸ γενέσεως, οὐκ εἰδε θάνατον μυστήριον τοῦτο.
- Α 9. Ἀδάμ, Ἐνώχ δεεστ.
- Β 5. ἀλλ' εἰπε μὲν ὡς ἥδει ὁ μαθητὴς, ὑπερέβαλε δὲ τῷ πλούτῳ δ ὁσπότερος.
- Β 8. δοτάκις. Εἴτα ἴπταγεν ἐως ἐδόμηκοντάκις ἐπτά, ὡς ἡ κατάκρισις τοῦ Λάμψη δσον τὸ περάπτωμα.
- Col. 52 Α 2. ἐπτάκις τιμηθήσεται.
- Α 4. παραφαίεις τὰ μέλισσα, τότε δέ.
- Β 3. τῆς ὁγδοῆς, τῆς συντελείζε.
- Β 11. πάντες ὄμοις ἔναγνωνισι.
- С 8. τοῦ Κυρίου ἐπιφάνεια.
- С 15. οἱ δίκαιοι, ἐπὶ τὰ ἄνω πρὸς οὐρανὸν, ὄχγματα γάρ αὐτοῖς.
- Д 1. καὶ προτομηπή αὐτῶν τὰ νοερὰ πνεύματα.
- Д 4. πεποδημένοι καὶ αὐτοκατάκριτοι ὑπὸ τῆς πονητῆς συνειδήσεως.
- Д 7. διασχηματίζει.
- Д 9. τούτου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, οὐδὲ τὰ περακολουθοῦντα.
- Д 11. νεωτερικαῖ. Γάμων μεκταῖ, πατιδοποίας ἐλπίδες, πραγμάτων ἡ χρημάτων φροντὶς οὐδεμία.
- Col. 53 Α 4. τοῖς ἐπηρμένοις.
- Β 2. τὴν συμπλήρωσιν.
- Β 4. παρὶ τούτου αὐτοῦ.
- С 14. θύροισι σε τῷ λόγῳ.
- С 15. καὶ ἐτίμησεν, ἐπὶ τὸ εὐφημότερον καὶ ἐντιμότερο, μεταγαγών σου τὴν γένεσιν, ἀνθρωποι γάρ.
- Col. 56 Α 3. διηνεκῆς σύνεσις καὶ ἐπίγρωσις.
- Α 15. καὶ τοῦ μηδενὸς ἀξίους.
- Β 12. τῶν οἰκετῶν δεεστ.
- С 4. ἐπιδεικνύμενοι.
- С 1. καὶ τοῖς ασπασμοῖς.
- С 6. ὑψηλῆ τῇ φωνῇ.
- Д 12. αλλ' αὐτα.
- Col. 57 Α 6. καταλεπτόν,
- Α 6. ἡκριβωμένως.
- Α 9. τωδητι.
- Α 11. ἀποσεμνύνοντες.
- Α 14. αἱ τεχνολογίαι τῶν ἰατρῶν δεεστ.
- Α 15. ἡ περὶ τῆς τῶν μελῶν.
- Β 2. ἡ περὶ πλήθους πολυταρκίας.
- Β 3. συνεισέρχονται.
- Β 5. περιέρχονται.
- Β 7. ἐπλεστ γάρ σε δ θεός.
- С 11. εἰς τὸ περὶ φύσιν.
- С 12. ἀλλὰ τὰ οὐράνια.
- С 14. οὕτω σοι καὶ τὸ σῶμα.
- Д 3. βλέπεις.
- Д 3. καὶ τὸν ἐν τούτῳ θεόν.
- Д 4. τὴν κτηνώδη καὶ γηνήν μεταδιώκεις.
- Д 6. ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.
- Д 12. κατήγαγεν.
- Д 13. συρομένους.
- Col. 60 Α 9. ἀπὸ ἐνὸς τούτου προεχόμενον,
- Β 1. μετανράχη.
- Β 7. ἐκργῆς.

184. Mala ac curiosa de Deo quæstio morbus est animæ et maxime, si id fiat animo incredulo, 313. Ex quibus utilitatem capiunt qui fide sani sunt, ea iis nocent qui circa quæstiones inutilesque disputationum pugnas infirmantur, 313. Dum Scripturas quæ variis modis exponuntur, unico sensu accipiunt hæretici, labuntur quod duci se recte non sinant, 313.

Halcyon avis marina est. Hæc depositis in ipsa arena ovis, secundum ipsa littora fetificare solet, 75. Qui dies, halcyonei a nautis vocantur, 76.

Helleborus coturnicum alimentum, inveteratas ægritudines extirpat, 43.

Herinaceus spiramina gemina lustro suo struit, quibus se a ventis tueatur, 82.

Herodes, 159.

Hirundinibus quæ nec ambulare, nec venari possunt, volatus terræ vicinus, pedum explet officium, 72. Earum industria in construendo nido, pullorumque oculos ex punctis sanando, 75.

Hominum animas ubique vitibus comparat Dominus, 45. In quo sita sit ista similitudo, 45. Quæ plantis accidunt, ea compieras modo haud dispari juventuti hominum, ac senectuti accidere, 46. Hominum ambiguos mores myricæ comparat Jeremias, 49. Pecorum caput in terram prouum est ac respicit ad ventrem; ad cælum erectum est tuum: oculi tui superna intuentur, 81. Si ventri et iis quæ sub ventre servieris, comparatus es jumentis insipientibus, 81. Ut conformatus es, ita dispone vitam tuam; conversatio tua sit in cœlis, 81.

Hominum vita in virtutem, et in vitium divisa est, 95. Infirmitas sunt omnia simul mundana, si cum vera potentia comparentur, 140. Auxilio multo opus est homini omni, ob insitam ei natura infirmitatem, 170. Verba hæc Job, xxxiii, 6, et luto formatus es, etc., eamdem esse omnium essentiam significant, 241. Homo paulo inferior angelis dignitate est, ob suam cum terrestri corpori conjunctionem, 184. Magna res homo; solus ad imaginem conditoris factus, cui principatus et potestas in omnia animalia concessa est, 184. Magis cælo, magis sole, magis stellis honoratus, ex eo quod ad Conditoris imaginem conditus sit, 185. Quod Conditoris similia fieri neglexit, cupiditatem carnis servus effectus, jumentis similis factus est, 185. Dementia plane belluina cumulusest, hominem nec dignitatem suam, nec dispensata pro se mysteria intelligere, 185. Comparatur homo equo, lupo, vulpi, 185. Præmæ tue originis si memor non es, ex persoluto pro te pretio dignitatem tuam agnosce, 185. Homo eo quod propriam non percepit dignitatem, carnis cupiditatibus succubuit, 188. Vide *Caro, Cupiditas*.

Hospites duros cornicium in cœcias officium redarguit, 75. Ossifragam aiunt, pullum æquale enido expulsum suscipe, unaque cum suis educere, 76.

Humilitatis utilitas, 193. Sinceræ humilitatis propriæ characteres, 193. Qui secundum spiritum humiles sunt, sese omnium faciunt postremas, ut primi in regno celorum fiant, 135. Est quidem humilis is qui in peccato ambulat, at laudabilis non est illius humilitas, 155. Peccatum omnium maxime humilium reddit. Sic Amnon vim Thamar inferens, dicitur humiliasse illam, 185. Vide *Superbia*.

Hyrcanum mare, 36.

I

Idithum erat sacrorum psalmorum cantor, 193.

Ignis qui omnia consumit, in lapidibus unde exsilit, et in ferro citra detrimentum delitescit, 8. Omnia opportunitissimum elementum est, 27. Ejusdem utilitas, 27. In judicio ignis natura dividetur; et justis quidem in fruitionem; adiustiisque vero acerbitas puniendis destinabitur, 52 et 121. Intercisa est ignis flamma Babylone voce Domini, quando in seipso auram recepit, refrigerationem perierat suppeditans exhibensque, 120. Multo admirabilius est ignis naturam intercidi, quam mare Rubrum in partes dividi, 120.

Ignorantia nemo prætextat; insita est nobis naturalis ratio quæ bona nobis vindicanda esse, noxia vero fugienda submonet, 67. Innumera, non solum ex iis quæ nobis in futuro sæculo recondent latent nos; sed neque ea quæ in nostro corpore insunt, clare ac evidenter comprehendimus, 277. Ipsos mentis motus creare an generare soleat anima, quis certo dicat? 277. In nocte sumus nos per hoc ignorantiæ tempus, 174.

Imago Dei invisibilis quid, 251. Per imaginem exemplar cognoscitur, 229. Filius imago est Dei, invisibilis: imago non inanima, neque manu elaborata; sed imago viva, imo ipsa per se vita, 230. Quia ratione sit imago, splendor, supuentia, potentia ei justitia Dei, 252. Imago Dei est Christus, imago vero Filius, Spiritus; et qui hujus sunt particeps, Filiis conformes efficiuntur, 302. Vide

Christus, Eunomius et non Filius.

Impietas proprie dicitur admissum in Deum peccatum, 94. Impii nomen non scribitur in libro viventium, sed in terra permanet, 184.

Impudens cani comparatur, 159.

Incantationibus lunam propria sede emoveri, et ad terram accedere quidam fabulantur, 61.

Incarnationis Domini gratiam prævidens Prophetæ dicit, psal. lxi. *Ab ipso salutare meum*, 194. Verba Amos iv, 13, *Qui format tonitruum, et creat spiritum*, forfasse sunt prophetia quæ ad Domini incarnationem spectat, 278; psal. xxxiii, 19, *Prope est Dominus*, etc. Domini in carne ad ventum prænuntiat, appropinquantem jam, et non procul distante, 153. Cœli ac terræ conformatio, et si quid supra mundum, non tam Dei Verbi commendat potentiam, quam incarnationis dispensatio, 163. Matutinam lucem inducit Deus per proprium exortum et adventum, 174. Non sine Verbo Spiritum ad formandum infans accessisse suspicamus, 311.

Indignatio et ira in quo differant, 127.

Indivisible et simplex quæ eadem sunt inter se significatione, quasi diversa sint subiecto, separat *Eunomius*, 223.

Indus fluvius omnium maximus, 27.

Infantes prorsus et parvuli a Domino custodiuntur, 202. Infectorum nullus haec est imitatus auream lanam quam pinnæ nutrunt, 68.

Inferni descriptio, 151. Supplicium omnium gravissimum, probrum et dedecus semipternum, 151. Timeamus ne gloriam et exultationem diabolo per peccatum afferentes, una cum ipso ignominia æternæ abdicamus, 116.

Ingeneratio si substantia esset, Christus non dixisset *Pater, sed ingenitus major me est*, 235. Dicitur Deus lucem habitare, non lucem indui: verum nusquam dicit Scriptura ipsum in sua ingeneratione inhabitare, 265. Vide *Eunomius*.

Ingeniti vox, primum impietatis hæretorum elementum, non inveniatur in Scriptura, 215. Vox *Patri*, et notiōnem Filii præsert, et idem valet quod vox *Ingeniti*, 215. Non magis Ingenitus, quam Pater appellandus: cum Salvator non dixerit: *Baptizate in nomine Ingenui*, sed, *in nomine Patri*, 215. Ingeniti nobis notio accedit non in scrutatione quid sit Deus, sed quomodo sit, 227, 228. In iis quæ de Deo habentur sermonibus vox *ingenitus* non quid sit, sed eum ab alio non esse significat, 227, 228. Sicut in hominibus origo ex aliquo, non est eorum essentia: ita nec in Deo ingenitus, quod idem est atque ex nullo esse, ejus essentiam dicere possumus, 227, 228. Vociis ingeniti notio est, non habere aliunde existendi principium, 227, 228. Ingenitus neque definitio, neque proprium Dei est. Ingenitus si quis concederet dici de solo Deo, non continuo, si quid etiam Deus est, hoc ipsum est ingenitus, 286. Deus nusquam in Scripturis *ingenitus* appellatur, 281. Vox *ingenitus* existendi est modus, non substantia nomen, 283. Nomen ingeniti nec Deus sibi ascripsit, nec ullus sanctorum dixit, 284. Ingenitum si dicunt Deum, eo quod genitus non est, non quid sit substantia ejus dicunt, sed quid non sit, 284. Ingenitum et genitum substantia divisa non sunt: sed totum genitum ex toto ingenito perfecte duo, non duæ partes ex adquo uno, 285. Ingenitus et genitus non sunt substantiae, sed nomina, 285. Substantia et ingenitus idem non sunt, 285. Deus non quod ingenitus sit, sed quod causa sit omnium, omnibus major est, 285. Qui dicit ingenitum Deum, non protinus quid Dei substantia sit ostendit, 312. Variæ vociis ingeniti acceptio[n]es, 312. Vide *Eunomius, Filius, et Pater*.

Injuriarum memores, similes camelo percusso, qui ira recoudita, occasionem nactus, malum reddit, 71.

Insecta, ut apes et vespæ, pulmone carent, sed tota omnino aere nutruntur, 78. Oleo madefacta pereunt: acetato perfusa reviviscent, 78. Insecta sic appellantur, quod quasdam undique incisuras præ se ferant, 78.

Inspiriem a stulto cogitatione licet distinguere, 182. Inspiriens dici potest in qui more vivit gentium: stultus vero in qui more Judaico vitam degit, 183. Quosnam insipientes vocat consuetudo, 182. Horum domus sepulcra sunt in æternum, 183. Stultus dum loquitur, non os appetit verbo Dei, sed sepulcrum habet apertum, suum scilicet guttur, 184.

Invisibiles res ante visibiles exsistere cœperunt, 6. Invisibile dicitur vel quod oculis carnis conspici nequit, vel quod corporis interjectu occultatur, 13.

Ira et indignatio in quo differat. Hæc judicio medici comparatur, qui incisionem necessariam judicat: illa, ipsæmet incisioni, 127.

Israeli maledicens Moyses. ait: *Erit tibi cælum æneum*, 30.

Ister per Europam fluens, in Pontum effunditur, 28.

J

Jacob, 191. Scilicet quam videntur comparari potest pietatis exercitatio, 93. Fraternalis charitas examinata est, cum fratris insidiis peteretur, 104. Qui visus est ei idem angelus, et Deus nominatur, 254.

Jacobus apostolus, 164.

Jejunio corporali ad exhilarandas animas utendum est, 79. Quid prodest corpore jejunare, animam vero malis refertam esse, 79.

Jemeni, si interpretaris, *filium dexteræ* significat, 98.

Jerusalem cœlestis spolium non est pugnantum: sed mansuetorum hereditas proponitur, 145.

Job c. XXXIII, 6, *E luto formatus es*, etc. eamdem esse omnium essentiam significant, 241. Ista v. 4. *Spiritus Domini qui fecit me*, non de creatione, sed de humana virtute perfectione dicta, 273. Errunt Job lætitia non afficerunt adversarium, 126. Ipsius omnibus privavit Deus, ut in omnibus gratus ejus in Deum animus innotesceret, 187.

Josephi renes expensi fuerunt, cum voluptati turpissima honestatem pudicitiam præstulit, 104. Cur Moyses benedicens tribui Joseph ait: *A fructibus cœli*, etc., 30, 191.

Iudei qui repellunt nos velut a scriptis alienos, per eadem scripta pudore afficiuntur, 191. Cum dixit Deus: *Faciamus hominem*, angelis loqui Deum commenti sunt 87. Ne unum suscipiant, innumeros inducunt; et Filium reprobantes famulii attribuunt dignitatem consilii, et conservos nostros efficiunt creationis nostræ dominos, 88. Cum dixit Deus: *Faciamus hominem*, erudit Iudæum. Cum subdit, *et fecit*, errorem gentilium excludit, 88. Iudei Deum ad seipsum loqui inepit affirmant, cum dicit: *Fiat lux*, 87. Iudei eo quod Christus se Deum habere patrem diceret, eum Deo aequali esse colligebant, 235. A Iudeis et gentilibus abeque fide in Christum, per quem a cognitionem accessus fiat, Deum magnificari dixerit nemo, 237. Alter Iudæum, alter Scytham judicabit Dominus, 102. Vide *Fides et Gentiles*.

Judas qua de re filius deputatus, 98.

Judicare aliquando pro probare a Scriptura accipitur, aliquando vero pro *condemnare*, 101.

Judicia Dei abyssi sunt, 137. Apud justum judicem vel ob id solum quod quis officium suum sibi faciendum proposuerit, constituta merces est, 13. Satis fuerit homini si audeat dicere, venit princeps mundi hujus, et in me habebit pauca, et parva, 99. Multis Scripturæ locis, de judicio impersus est sermo, utpote necessarius iis qui per Christum in Deum credunt, 101. Quo sensu intelligenda sintilla: Dominum cum omni carne judicium subitum, 101. Exponitur locus Matth. xii, 42, *Regina austri surget in iudicio*, 101. Quotquot terrestre hoc corpus recapere, pari modo a justo judice judicandi non sunt, quod quæ forinsecus unicuique nostrum accident, utpote longe diversa, uniuscuiusque judicium varium efficiunt, 102. Subiiciuntur varia ad rem illustrandam exempla, 102. Alter Iudæum, alter Scytham judicabit Dominus, 102. In judicis examine omnis erroris experti, tam actiones quam cogitationes nostræ expenduntur, 104. Qui hic gloriam et honorem Domino per bona opera afferit, is sibi gloriam et honorem ex iusta judicis remuneracione congerit, 114. Bratis qui in die iusti judicii Dei ausus fuerit illam examinari lucem subire, ac reversus fuerit non pudibundus, 147. Paucorum est accedere ad veram lucem, et post occulterum revelationem, facie non confusa abire, 147. Ad peccatum impelli te cum videris, Christi tribunal cogita, 151. Ejusdem et inferni descriptio 151. Apertus Domini ad judicium adventus, vultus ejus dicitur, 154. Dei strenui athletæ prope finem vitæ constituti a sæculi principe examinantur, ut si reperiantur ant vulnera ex certaminibus, aut aliquas maculas, aut peccati vestigia retinuisse, detineantur: sin autem inveneriantur invulnerati, a Christo in requiem transfrancunt, 99. Diem judicii diem malam vocat Propheta psal. XLVIII, 6, 179. Nullus tunc alius accusator tui sistetur, quam ipsa facta cum sua queque forma adstantia, 179. Quo sensu dicitur Matth. XXIV, 36: *Diem illam nemo novit*, 289. Tempus obtulit judicii Christus, propterea quod non expediret hominibus audire, 290.

Justi anima ab affectibus corporis secreta, vitam habet cum Christo abconditam in Deo, 100. Sanctorum gloria in celo est, terrenorum vero et secundum carnem ventum gloria, in pulvere demorari dicitur, 100. Justus assimilatur cervo, ad cuius vel cornuum suffitum, virulenta animelia secedunt, 122. Gloria justi, spiritus qui in ipso est, 131. Si quando tuo cordi lux quædam quasi illapsa, repentinam Dei cognitionem indiderit, atque animam tuam illustraverit, adeo ut Deum diligas, mundum vero contemnas, ex obscura illa et brevi similitudine omnem justorum statum intellige, 131. Velut locus ju-

storum est Dominus capax, in quo qui est, cum exultare necesse est. Fit etiam justus locus Domino, cum illum in se recipit, 132. Toti justi vita in afflictionibus posita est, 146. Justorum clamor est spiritualis, 154. Si videris justos in morbis, plagis, inopia, meior fueris quod multæ sint tribulationes justorum, 156. Qui dicit justo non convenire tribulationes, nihil aliud dicit nisi athlete non congruere adversarium, 156. Qui in delictis vivunt, odio habent justum, 157. Justi lingua calamo comparatur, 161. Scriba est Spiritus sanctus qui tabulis cordis cogitationes inscribit, 161. Est justo verum auxilium Deus, 171. Gloria in occasionem ex tribulationibus desumit, 172.

Justitia perficere fines captu difficileis Justitia angelorum humanam longe superat, et si qua est virtus angelis superior, est et iustitia, 102. Justitia Dei incomprehensibilis, 103. Justitiam facienti robur confortat Deus, corroborat pacem tribuit, quæ est mentis firmitas, et beneficiorum perfectissima, 123. Nobis, si volumus, difficile non est amorem justitiae, et iniurias odium suscipere, 166.

L

Labor. Quod labore partum est, cum gaudio suscipitur ad conservatur: contra, qua facie comparantur, ea cum contemptu possidentur, 23. Apis cui nec est ars, nec manus, regibus largitur alimenti sui reliquias, 111. Qui in hoc seculo laboravit, vivet in finem; qui non laboravit nec vivet in futuro, 181. Eos qui laborant Dominus onerat dicit, quia portant manipulos fructibus plenos, 182.

Lacus in malam partem, putens in bonam solet accipi in Scriptura, 106. Sæpe lacus in Scriptura dicuntur subterraneæ fosse, ad vinctorum custodiam 126.

Lætitia qua in Deo est, nobis sufficere debet, 131.

Laudatio Dei distortis cordibus non convenit; nec sermo qui de Servatore habetur, dæmonum os deceat, 132. Pythonem increpat Paulus, ut ne ab impuro sanctus commendetur, 132. Regula distorto ligno non convenit neque recta Dei laudatio, cordi non recto, 132. Quomodo semper laus Dei (ut ait Prophetæ) in ore hominum esse possit? 144. Dei cogitatio semel impressa, laus Dei appellari potest, 144. Potest vir probus omnia agere a Dei gloriam, ita ut omnis actio vim laudis obtineat, 144. Si nemo dicere valet Dominum Iesum nisi in Spiritu sancto quis proferet laudem absque spiritu recto? 132.

Laudem vero non merentur mediæ artes, 144. Si quis ob corporis elegantiam, aut parentum claritudinem laudatur non in Domino laudatur anima ipsius, 144 et 145.

Leæna vix unius leonis mater efficitur, qui lacerato unguum acie utero prodit, 85.

Lebes spei Moab, hoc est, lavacri, vel securitatis, 192.

Lepos marinus celerem interitum offert, 69. Leporibus quos aiunt simul et parere, et nutrire, et superfetare, feneratorum pecunia comparantur, 110.

Lex naturæ docet quid faciendum, aut non faciendum proximo: quippe nosti quod tibi vis, aut non vis fieri, 83. Sicut natura novimus morbum odisse: ita et anima a malo declinat non edocita, 83. Naturaliter unumquodque animal salutis comparandæ rationem cognovit, 83. Nihil novi monet Paulus: sed naturæ vincula constrinxit 84. Despectio legum contumelia est legislatori, 116. Depascebatur mors ab Adam ad Moysen donec venit verus pastor, 186. Israel ut servus præceptis spiritus dicitur: Christianorum Ecclesia per charitatem sanctificata adoptatur, 309.

Libanus idolatriæ locus, ideo qui se contra Dei cognitionem efferunt, cedri Libani dicuntur, 119.

Liber. In libro viventum impii nomen non scribitur sed in terra permanet, 184.

Libertate captivi indigent: debiles salute: hac re differunt qui liberantur ab iis qui salvantur, 99. Qui liberandus est, prælium redemptiois aliud exspectat, 99.

Liberum arbitrium quo quæ in vita selliganda scernimus, statarem nominavit Psalmista, 197. Ipso ceu charactere insignitur virtus omnis, pauperitas maxime, 147. Nihil coactum laudabile, 201. Nobis si volumus, difficile non est amorem justitiae et iniurias odium suscipere 166. Anima per peccatum ea quam a Creatore accepit libertate est privata, 180.

Lingua armorum loco inseruit iniurianti, 153. Vita nostra referta est lingua delicti, 153. Primum præceptum, prohibere linguam a malo, 152. Peccatum quod per linguam admittitur, omnium familiarissimum, multiplicemque formam habet, 152. Ut os loquatur sapientiam, cor prius prudentiam meditetur necesse est, 178.

Locusta castrametanti, terraque depascenti remedium est, avis insecurabilis Seleucis, 78.

Lolium et qua zizania vocat Scriptura, non ex frumenti commutatione proveniunt, 44.

Lucas genealogiam Christi ordine inverso a Joseph ad Adam perduxit, 227.

Luna restagnans quid indicet, 53. Luna crescentis et decrescentis quae sint indicia, 53. Sicut in luna, ita et in sole aliud est corpus ejus, aliud vis illuminans, 52. Luna plena noctis est moderatrix, quia tunc sole occidente emergit, et temporis spatia ex aequo cum sole partitur 52. Non ideo sol et luna magna sunt quia majora sunt minoribus stellis: sed quia aeri illustrando sufficiunt, 58. Luna crescents altera parte obumbratur: decrescens, altera, 60. In hac vicissitudine sapientia Opificis reluet, quae nos rerum humanarum mutationem edocet, 60. Luna residente rara et vacua sunt corpora: augentes repletur: quod probatur exemplis, 60. Ratio ejus rei redditur. 60. Aeris affectiones. Euriporum refluxus, maris aestus reciproci cum lunae mutationibus consentiunt, 61. Occiduum mare runc revertitur, nunc restagnat, quasi hoc a lunae respirationibus et expirationibus penderet, 61. Incantationibus lunam propria sede emoveri et ad terram accedere, quidam fabulatur, 61. Ejus magnitudo ex ipsis umbris parallelis demonstratur, 61. Lunam et solem geminis oculis comparat Basilius, 61.

Luscinia cum ovis incubat, tota nocte decantat, 77.

Lux comparatur auro et hespero stellarum pu cherrimo quae ex sola coloris bonitate oculos delectant, 19. Unde pulchritudo, et an possit competere luci, quae natura simplex est? 19. Ad tenebras luce sint antiquiores, 17. Si quidam erat quam hic mundus sensibili constitueretur id fuit in luce, 17. Si damnati mittuntur in tenebras exteriores, sancti in coelesti lumine requiem possident, 17. Prima Dei vox lucis naturam creavit, 18. Lucis ipsis effectus, 18. Lux comparatur oleo in aqua fundum immisso, 19. Aute lucis generationem non erat nox, sed tenebrae, 20. Si lucis generatio p̄cessit, quomodo sol dicitur ad illuminationem editus? 21. Illuminatio pro splendore dicta est, 31. Quae cogitatione dividi possunt, ea Conditor reip̄a sejungere potest, ut lucem solaris corpora, 51. Luce vera carere, quale est peccatori dispendium, si sollem non conspicere cōcō detrementum est? 50. Ut lux sensibilis non omnibus exoritur: ita nec sol justitiae omnibus splendorem suum largitur, 146. Lux, ait Propheta, orta est justo, non peccatori: sicut nec vespertilionibus ortus est sol, 147. Vide *Ingenitum*, et *Sol*.

M

Meotides. In paludem Meotidem Tanais dilabitur, 27.

Magnificat Dominum qui et tentationes sustinet, et ex magnitudine creaturarum auctorem contemplatur, 145.

Magnifici quinam vere dici possint, 119.

Magnum modo absolutum habet intelligentiam, modo relativam, 58. Quo sensu dicitur Pater maior Filio, 235 et seq.

Magus. Si ægrotat filius, requiris magnum, qui characteres collo ejus circumponat, 171. Insomnium te sollicitum? curris ad conjectorem, 171.

Major dicitur aut ratione causæ, aut potentiae, aut dignitatis, aut temporis, aut molis, 235, 289. Quo sensu Christus dicit: *Pater maior me est*, 235, 289.

Mali Punicæ acidæ, et amygdalæ amaroiores quomodo carent, 46.

Malos aliter, aliter bonos aspicit Deus, 139. Mali resurgent in confusionem, quae fortassis horrenda est magis quam tenebrae, et ignis æternus, 147.

Malum a Deo generatum non est, propterea quod nullum contrarium a contrario dignatur, 16. Substantia non est, sed animæ affectio virtutis contraria, 16. Malum proprium dictum, a voluntariis lapsibus incepit, 16. Si non esset voluntarium, non impenderat reis tantus timor a legibus, 17. Morbum, paupertatem, ignominiam, mortem, in malorum numero par non est recense, 17. Aliqua superadictorum utiliter multis accident, 17. Verba hæc Peccatorum, *Declina a malo*, etc., elementariæ sunt admonitiones, 153. Profecto non convenient abstinencia mali: sed ei qui recens elementis instituitur, 153. Malum non bono solum, sed ipsum etiam sibi ipsi contrarium est, 160.

Manasses soboles Galaad, 192.

Mandragora. Per Mandragoram somnum inducunt medici, 43.

Mane est noctis cum die vicinitas. Vespera est die ac noctis communis terminus, 20.

Manichæorum hæresis putredo Ecclesiarum, 15. Unde initium sumpsit, 15. Manichæi terra indunt animam, eo quod dixerit Deus: *Producat terra animam*, 70. Manichæus, 271.

Mansuetudo virtutum maxima: quapropter inter beatitudines adnumeratur 145. Mansueti qui? 145. Coelestis

Jerusalem spolium non est repugnantum sed hæreditas mansuetorum, 145. Moyses supra omnes homines mansuetus, 145.

Manus Dei incorporei quænam sint, Propheta interpretatur, cum dicit Psal. xxxii, 6, *Verbo Domini*, etc., 297. Christus Dei potentia manus est creatrix: Spiritus renovator opificii ad incorruptionem, 297.

Marcio sacrarum Scripturarum corruptor, 244. Vide 18, 184, 271.

Marguritam in vilissima bestia ostrea inclusit natura, 68.

Maris aestus. Vide *Luna*.

Maris violentia re omnium invalidissima arena refrenatur, 35. A voce illa, *congregentur aquæ*, maris intra suos terminos circumscriptio dependet, 35. Hac voce mare Rubrum, *Egyptum* seipso demissorem non invadit, nec pelago quod ipsi adjacet conjungitur, 35. Sesostris *Egyptius*, deinde Arius Medus mare *Egyptiacum*, et Indicum in quo est mare Rubrum, conjungere voluerunt, 35. Mare Rubrum cum eo quod ultra Gades connecti ferunt, 36. Hyrcanum et Caspium in seipsis circumscribi quidam putant: quidam cum mari maximo per angusta ostia connecti, 36. Hoc Dei mandato, *congregentur aquæ*, in mare extra Gades, et in illud quod Britannicam insulam et Occidentales Hispanos ambit, receperunt se aquæ, 36. Quomodo jussæ sint aquæ in unam concurrere collectionem cum multa conspiciantur maria, 34. Mare unum est, ea nimis etiam in *congregatio aquarum maxima*, quæ telluri aquæ est, 34. Aquarum coacervationes, id est sinus qui a terra circumjacentem comprehensi sunt, maria. Dominus appellavit, 34. Varia marium istorum nomina, 37. Unde arietudo, et salugo, et siccandi facultas mari insit, 30. Maris aquæ totius terreni humoris fons, et origo est, 38. Percollatione, potui apta evadit, 39. Calidiora qualitate ex metallis in trausia accepta, sæpe fit servida, 39. Vapores ejus quidam spongiis excipientes, in necessitatibus penitram elevant, 39. Quo sensu pulchrum fuit mare apud Deum, 39. Cur aqua maris aquilonaris est? Ponti sit dulcior, 67. Mare Atlanticum cete inhabitant, 68. Multo mirabilis fuit ignis naturam intercidi, quam mare Rubrum dividi, 120. Quod invenitur quibusdam exemplaribus, *congrega aquas maris sicut in utre*, id referendum est ad contractionem maris Rubri, 136. Vide *Aqua*.

Maritum durum, tumultum et percussorem uxori perferre debet, 68. Vipera sibilo murusam marinam ad dupias ubi invitavit, virus evomit, 68.

Materia si esset ingenita, par ei honor ac Deo esset tribuendus: quod impium, 13. Verba hæc. *Invisibilis et incomposita*, non sunt intelligenda de materia omni forma separata, et ingenita, 13. Apud nos materia forinsecus assumitur, postea ab arte aptatur forma: apud Deum simul materia et forma producitur, 13. Deum constitutioni rerum præesse negant, qui mundi materiam creatori extrinsecus advectionem asserunt, 13. Simul atque cogitavit Deus qualemnam mundum esse oporteret, materiam formam ipsius convenientem produxit, 14.

Matutinum dicitur sæculum futurum. Vespera præsens 128. Matutinum in anima perficit sol justitiae, sicut matutinum efficit sol sensibilis, 173. In nocte sumus per hoc ignorantes tempus: matutinam lucem inducit Deus per proprium adventum, 174.

Medicos nosse se testatur Basilius, qui non prius medicamenta tradebant, quam per vomitum materiam morbidam evacuassent, 196.

Mense intercalari opus est ad accuratum tempestatum concordum, 58.

Mentis motus creare, an generare soleat anima, quis certo dicat? 277. Mens omnia per verbum considerat, 305.

Merces apud justum judicem constituta, vel ob id solum, quod quis officium suum sibi faciendum proponit, 12.

Moab spei lebes, hoc est lavacri, vel securitatis, 192.

Montanus. Vide *Eunomius Spiritus sanctus*.

Montes quinam appelleuntur, cum ait Propheta psal. xlv, *Turbati sunt montes*, 172.

Morbus utilis cum peccatum refrenat. Nocua sanitas, cum sit peccati occasio, 171. Hodie qui floret corpore, etc. hic idem eras mirabilis est, aut morbo dissolutus, 41.

Mors peccatorum mala, quia excipit illos supplicium, 157. Quædam mors justorum bona, eorum nempe qui Christo commoriuntur, et peccatis mortui sunt, 157. Qui hoc corpore male utuntur, malam sibi mortem præparant 158.

Cum visibilium substantia, utpote composita, dissolvatur, nos ceu mundi partes dissolvenur, 203. Moritur sæpe hemo, quod in tribus annorum hebdomadibus, tres ætatis vicissitudines sustineat, 203. Vita hominum per multas mortes expletar, et cum ætas mutatur, et cum anima in peccatum labitur, 203. Corpus nostrum taberna-

culum nobis est : exitus a tabernaculo, mors est, 114. Motus corporum simplicium rectus est : vel sursum, vel deorsum, 11. Corporum quorum motiones secundum naturam diversae sunt, essentia diversa, 11.

Moyses libri Geneseos auctor, 2. Ejus vita et laus, 2. Multa de mundi structura silentio praetermisit, tanquam nobis inutilia, 80. Id non intellexere, qui tropologiae et commentis suis aliquid Scripturis asciscere auctoritatis, sequitur Spiritus sancti oraculis sapientiores constituere conati sunt, 81. Ad vitulum quem communatum dedit populo potandum referri possunt verba haec Psal. xxviii. *Comminuet eas tanquam vitulum.* 120. Moyses supra omnes homines mansuetus, 145. Pauci amici Dei appellati sunt, ut ipse, et Joannes, 160. Nibil loquente a Domino audiebatur dicente: *Quid clamas ad me?* 200. Angelus qui ipsi visus est, idem qui et Deus, 253, 254. Moyses miraculo stupendo attrahens Deus, ignem in rubo imposuit, qui vim aperienduimus habebat otiosam, 52. Loci illius Exod. xiv, 32, *Credidit populus Domino et Mosi*, quis sensus, 309.

Mulieres a beatitudine non exclusit Psalmista cum dicit: *Beatus vir qui non abiit*, etc., 92.

Mundus non casu, ut quidam opinati sunt, productus est, sed a Deo originem traxit, 1. Hujus artifex signo comparatur, 3. Principio ac fine destituti non ideo putandum, quod ea quae in eo sunt circulariter moveantur, 4. Mundus cuius partes corruptioni subiecti, iisdem affectionibus est obnoxius, 4. Ipsi prius quiddam fuisse creatum verisimile est, 5. Erat mundo antiquior status quidam, celestibus potestatibus convenientia, transcendens tempus omne, aeternus, 5. Mundus iste in visibilis spiritu lucem, et intelligibiles creaturas complectitur, 5. Mundo visibili affinis facta est temporis successio, cuius pars praeterita evanuit, futurorum adest, praesens fugit, 5. Principiis varia notiores, mundi creationi convenienti, 6. Mundus fortasse in momento factus, 6. In principio factus, quo sensu, 7. Deum mundi causam fuisse non voluntariam, ut corpus causa est umbra non voluntaria, idcirco aeternum fuisse, plures opinati sunt, 7. Cur dictum de eo, *In principio fecit*, non autem, *operatus est*, 7. Acutissima mens impar est, quae vel minimum quid eorum quae in mundo sunt, pro rei dignitate explicet, 11. Si quidam eratquam hic mundus sensibilis constitueretur, ut angeli, etc. in lumine erat, 17. Graecorum sapientes quidam celos et mundos ait esse infinitos, 24. Philosophi quidam infinitas mundi corruptiones et regeneraciones falsas introducunt, 31. Vide *Materia*.

Munitonis civitas fortasse Ecclesia est, ob fidei munimentum, 192.

Murenula. Vide *Vipera*.

Mus Elephanti terrorum invenit, 86. Mures ex seipso profert terra, 85. Circa Thebas Aegyptias, ubi in vastis large pluit, campestribus muribus regio repletur, 86.

Mutationi maxime omnium obnoxii sumus, et corpore, et mente, 158 et seq. Per haec verba tituli psal. xliv, *Pro sis qui immutabuntur*, nos homines Psalmista significavit, 158. Mutationem non admittunt angeli: puer nullus, nullus senex, substantia eorum simplex, 158.

Myrica est veluti anceps, et inter aquatica numeratur, 49. Huic Jeremias peiores et ambiguos mores comparat, 49.

Myrrha symbolum sepulturæ, 166. Contuso hoc aroma, quidquid in eo est liquidum, in guttam separatur: quod crassius superest, myrra dicitur, 166. Tria haec, Myrra, guta, casia, quid significant, 166. Verba haec psal. xliv, *Myrra et gutta, ad passionem referri possunt*, 166.

Mysteria divina contemplari cujus sit, 170.

N

Nabal Carmelius memoratur in malam partem, 159.

Natatile ad reptilium attinet naturam, quippe quod per quæ corpus sese trahat, 63. Natatilium natura imperfectior, auditus gravis, hebes visus, memoria et imaginatio nulla, 70.

Nati appellationem erga Filium Dei, seu multum humani moris habentem, non admissit Scriptura, 244. Filius ac natus animatorum sunt nomina: genitura non item, 244.

Naturæ est effectrix vox Dei, 34. Lex quædam naturæ evasit vox Dei in creatione emissæ, 40. Graecorum variae de natura sententiae ad mutuam suam eversionem sufficerunt, 3.

Naturam divinam qui intente conspexerit, ab ea velut a tinctura nonnihil mutuatur, 129. Pulchritudo vera, quam is solus qui puram mentem habet, contemplari potest, circa divinam naturam consistit, 129.

Nilus instar maris Aegyptum inundat, 28.

Nix unde, 30.

Noctus oculis similes sunt qui vano sapientiae stu-

dent, perspicaces ad vanitatem, hebetes ad veram lucem, 77. Nomba civitas sacerdotum, 142.

Nomina in terris vocant qui ab hæresiarchasibi nomen aspiciunt, 184. Qui terrena sapiunt, ædificia, imo et monumens nomen suum inscribunt, 184.

Non in a diversa imponunt sibi Christus pro operationum portavæ, quas explicat Basilius, 218. Seipsum dixit portam, viam, panem, vitam, pastorem, etc., 218. Deum itidem pro diversa notione, ingenitum, incorruptibilem, etc., appellamus, et id quod revera Deo inest confitemur, 218. Dei appellatione dignati sunt, qui in virtute sunt perfecti, 241. Posterius rebus nomina inventa, 241. Mendax est qui ex nominu diversitate, diversitatem essentiae sequi fluit, 241. Nomina Patris et Filii non essentiam, sed proprietates designant, 241. Nomina absoluta, etiam si subjectum quidam significare videantur, proprietates, non substantiam ipsam designant, 245. Nomina absoluta, ut homo, subjectas sibi res exhibent: relativa vero, ut Filius, habitum solum indicant, 244. Nominum communitatæ communem fieri substantiam negat Eunomius, qui prius dixit ex substantiæ diversitate, diversitatem nominum sequi, 261. Nomina substantias significant, 283. Diversorum nominum una potest esse substantia, sicut in creaturis diversarum substantiarum idem nomen, 285.

Nox non erat ante lucis generationem, sed tenebrae, 20. Oppositum diei nox appellatum est, 20. Noctis et diei definitio post solis generationem. Eorumdem descriptio ante solis generationem, 20. Solat Scriptura in metiendo tempore non noctes, sed dies numerare, utpote præstantes, 20. Sicut umbra in partem luci adversam vergit, ita nox quæ est umbra terræ, in partes radiis oppositas secedit, 52. Nox nascitur eum aer terræ circumfusus obumbratur, 52. In nocte sumus per hoc ignorantes tempus: sed matutinam lucem inducit Deus, per proprium adventum, 174.

Nupiis secundis pater priorum filiorum obliviscens, ipsam adulterat naturam, 84.

Nux. Vide *Arbores*.

O

Obelus signum est repudiationis, 37. Verba nonnulla notata obelo in quibusdam exemplaribus, quæ erant post illud, *Factum est ita* 37.

Oblatio. Vult Psalmista nos prius filios Dei esse quam ad afferenda Deo dona quæ ipse præscriperit, accedamus, 114. Quæsitus magna dona, magnos viros et egregios eligit qui offerant, 114.

Octava quid significet apud Psalmistam, 21.

Oculorum contitui natura aeris comparatur, 49. Ut oculus extrinseca propiciens, se non intuetur: ita mens peccata aliena intuens, propria vix cognoscit, 87. Oculi Domini virtutes sunt spirituales, quæ nos inspicunt, 154.

Odio licet aliquando laudabiliter uti, 166.

Odollam spelunca, 143.

Olea sensim frondes alternat, 49.

Oleo in aquæ fundum immisso lux comparatur, 49. Oleum letitiae Spiritus sanctus nominatur, quia unus ex fructibus ejus gaudium est, 165.

Olivæ virtutem ac secunditatem emulabimur, si uberrimam largiamur eleemosynam, 46.

Operatus vocat Dominus eos qui laborant, quia portant manipulos fructibus plenos, 162.

Operum bonorum copia animæ est abundantia, sicut veialium copia civitatis est abundantia, 128. Per opera bona qui hic gloriam Domino afferit, si sibi in judicio gloriam congerit, 114. Per bona opera gloriam Domino afferimus, 115. Sicut per bona opera Domino afferimus gloriam: ita per mala contrarium accedit. Sicut ex bonis operibus honoratur Deus: ita ex malis inimicus, 116. Multum discriminis in peccatis ac recte factis, 137. Redi ad beatitudines, et invenies Christum operibus doctrinam prævertisse, 147. Sermo sublegmini vestis comparatur opus stamini: ideo spiritualis prætextitur vestis, cum actio doctrinæ verbo comes adjungitur, 168. Qui induit viscera miericordiæ, benignitatem, humilitatem, patientiam, is intrinsecus amictus est, 168. Una quæque actio ad proprium sibi finem nos ducit; bona ad beatitudinem, mala ad damnationem, 170. Sicut intervalla magna obscuram reddit visionem: ita qui se per opera Deo non conjugit, opera ejus videre nequit, 175. Qui omnia peragit, ut soli Deo innotescat, is perinde ac filia regis, gloriam omnem intrinsecus habet, 169.

Opio corporis dolores consopiant medici, 43.

Oratio. Vide *Preces*.

Ordo alius naturalis, sicut cogitatione causam ante effectum intelligimus: alius artificialis, de quo solo men-

tionem facit Eunomius, 231. Respectu ordinis naturalis Pater Filio præponitur, non secundum naturæ diversitatem, aut temporis excessum, 232.

Origanum. Vide *Vipera*.

Origenes, 31.

Ossifragam autem pullum aquilem et nido expulsum suscipere, atque cum suis educere, 76.

Ostrea. In ostrea, vilissima bestia, margaritam natura inclusit, 68.

Otium magister pravitatis, 79. In otio quod est nullum origo, vitam degimus spe futuri abjecta, 61. Otium bonum (quale Pharao exprobavit Israeli), otium malum (quale Atheniensium Act. xvii), 175. A quibus vacandum, 176.

Ovifera animalia. Vide *Pisces*.

Ovis dimidia parte instructa dentibus, sicut et bos, 64. Accedente hyeme pastum avide vorat, 82. Inter innumeris oves ut agnus matrem : ita inter inumeros agnos mater proprium fetum agnoscit, 84. Cum ait Dominus, *Altas oves habeo, etc.*, de iis loquitur qui ex gentibus ad salutem præordinati sunt, 116.

P

Palmam in mare ac feminam dividunt stirpium cultores, 47. Frondes semper retinet palmae, 49.

Palmes. Vide *Vitis*.

Paphlagones, 210.

Paradisus. Virgines non omnes, sed quæ non coacte, aut ex tristitia, aut necessitate virginitatem coluerunt, adducentur in templum regis, 169. Vasa sacra quæ non inquinavit humanus usus, in sancta auctorum introducentur, 189. Quanta res sit in templum regis adduci, 169. Qualis labor præsens sæculi esse possit pro futuro eæculo viaticum sufficiens, 180.

Parentum crudelitatem redarguit ossifraga, dum, ut aiunt, pulum aquilem et nido expulsum suscipit, 76.

Partus dolores. Vide *Dolores mortis*.

Passio. De passione sua palam dicit Dominus, Psal. xlv, *Exaltabor in gentibus*, etc., 176. Prima tua originis si memor non est ex persoluto pro te pretio dignitatem tuam agnoscere, 185.

Pastinacæ marinæ, ejusque mortuæ, aculeum celarem interitum afferit, 69.

Patientia. Vide *Probatio*.

Patris vox et notionem Filii præfert, et idem va et quod vox ingeniti, 215. Non magis Ingenitus, quam Pater appellandus, cum Salvator non dixerit : Baptizare in nomine Ingeniti, sed in nomine Patris, 402. Pater Filio præponitur respectu ordinis naturalis, non quoad naturæ diversitatem, aut temporis excessum, 232. Patris appellatione non substantiam significari, sed operationem dicebant Eunomiani, 236. Si igitur Pater Filio major est, operatio opere major erit, quod absurdum, 235. Dicant prouide aut Patrem non esse maiorem Filio, aut Patrem non significare operationem, sed substantiam, in qua Filius similis est Patri, 235. Majus dicunt aut ratione cause, aut potentie, aut dignitatis, aut molis, 235. Statuit Eunomius in Deo quantitatem non esse, ob idque dicere non potest Patrem maiorem esse ratione molis, 236. Non ratione dignitatis, cum a dextris ejus habeat sedem, qua dignitatis æqualitas significatur, 236. Non ratione potentie, cum dixerit : *Ego et Pater unus sumus*, et unum pro æqualitate potentie acceperit, 236. Restat ut vox, *mensus*, ratione cause seu principii dicatur, 236. Ergo Pater major est prout Pater : cum fateatur Eunomius substantiam substantie ipsa non dici maiorem, 236. Patrem incomparabilem sancit Eunomius, ut ad creaturæ æqualitatem Unigenitum detrudat, 237. Extollere Patrem simulat, ut Filii majestatem imminuat, 237. Patris nomen non essentiali, sed proprietati desinat, 241. Deus nunquam Patrem esse ceperit, cum decorum sit Dei beatitudini Patrem esse, 247. Patris et Filii nomina corporalium affectionum cogitationem proprie non parvunt, ut fingit Eunomius, sed matrum habitum indicant, 258. Patris et Filii voce quid intelligatur, 258. Voces Patris et Filii velut Dei apathiam decentes, ab hominibus ad Deum transfert Christus, 259. Quod si nostrum vere pater dicitur Deus, quanto magis ejus qui natura Filius est, 259. Non eodem tamen modo et noster, et Unigeniti Pater est, 259. Pater non affectus nomen, sed conjunctionis : aut ejus quæ sit per gratiam, aut ejus quæ per naturam, ut in Unigenito, 260. Vox Pater, licet esset tropica, non magis deleri debet ex Scriptura, quam vox, irasci, quæ tamen de Deo dicitur, 260. Dicit Eunomius Patrem legem naturæ habere alienam a Filio substantiam, 267. Patris liberam, Filii servilem substantiam dicit, 267 et 268. Paternitas proprietas est, 263. Dicitur Pater, Joan. xvii, 3;

sols verus Deus, ut ab iis qui falso dicuntur distinguatur, 294. Patrem quod incorporeus sit, Joannes Spiritus nomine significavit, 310. Filius si Deus est, lux, sanctus, etc., hæc et Pater est amplius, non substantiæ exsuperantia, sed qualitatæ præstantia, 282. Deus ab æterno est Pater, 283. Cum Filius genitura sit natura, necesse est et genitorem esse, 284. Deus non per ea quæ non est, sed per ea quæ est excedit : maior est non quod ingenitus sit, sed quod omnium causa sit, 285. Quo sensu Christus dicit, *Pater major me est*, 289. Pater etsi major dicitur, tamen Filio est consubstantialis, 289. Quæcumque Pater loquitur, per Filium in Spiritu sancto loquitur, 219. Vide *Filius*.

Patrum fides, 212.

Paulus nihil novi monet : sed naturæ vincula constringit, 84. Ipsius ærumnis non delectabatur inimicus : imo contrebatur, 126. Nibil ipsi defuit honorum, licet in corporis molestiis semper vixerit, 150. Ut vidit speciosum illum formia, omnia duxit pro stercoribus, 162. Vide 185; 240 et 243.

Pauperes multi, facultates si species : at proposito avarissimi, 147. Fidejussionem divitiae accipit, qui tamen Deum sponsorem pro pauperibus non admittit, 113. Persolvit Dominus pro pauperibus usuras, 113. Hoc uno divitiae pauperes nos præstamus, curarum scilicet vacuitate, 110. Nec dives pauperem despiciat ; nec pauper formidet locupletis potentiam, 178.

Paupertas, cum rerum necessiarum copia vere appetit, volupati omni aponenda, 65. Paupertas patris nemini data est criminis ; cave ingenuitatem filii seno aferat, 112. Laudabilis paupertas quænam, 147. Virtus omnis, paupertas maxime, libero arbitrio, cœu charactere insignitur, 147. Paupertas plurimos ad vitia propendentes repressit : pecunia quibusdam ad libidinem inservierunt, 171. Paupertas, et ignominia, et privatio deliciarum justo bene credit, 187. Vide *Fenus*.

Pavo. Vide *Volatile*.

Pax. Si pax Dei custodierit corda nostra, cupiditatum tumultum vitare possumus, 129. Pacifici viri character, compositi ac sedati mores, 124. Justitiam facienti robur conferit Deus, corroborato pacem tribuit, quæ est intentis firmitas, et benedictionum perfectissima, 123. Pacem quomodo inquirimus et persequimur juxta Prophetam, 153. Qui querit pacem, Christum inquirit, quia ipse est pax nostra, 153.

Peccatori quale dispendium luce vera carere, sic sole non conspicere, cœco detrimentum est, 50. Qui ventrem, gloriam, argenteum Deo præfert, is neque adorat Deum, neque est in aula sancta ejus, 117. Qui peccat, locum dat diabolo, 132. Distortis cordibus laudatio Dei non convenit, et sermo de Servatore habitus dæmonum os non decet, 132. Pythonem increpat Paulus, ut ne ab impuro sanctus commendetur, 132. Regula distorto ligno non convenit ; neque recta Dei laudatio cordi non recto, 132. Qui in delictis vivunt, odio habent iustum, 157. Terrenorum gloria in pulvere demorari dicitur, 100. Peccatoris anima in carnis cupiditatibus voluntat, quam conculcatam obvire conatur inimicus, 100. Christi verba, *Pater si fieri potest*, etc., de iis qui in ipsum peccaturi erant, ut non peccarent, accipienda, 290. Malitiae viam incedentibus offendicula obicit Deus, ut in Paulo factum est, 185. Hominem per peccatum brutum effectum, velut oves, inimicus rapit, in inferno ponit, mortique depascendum trudit, 186. Vide *Sepulcrum*.

Peccatum primogenitus dæmonis partus, 50. Quid sibi velit illud Rom. vii, 9 : *At cum venisset mandatum, peccatum revixit*, 95. Per cathedram pestilentia, mors in peccatis intelligenda, quæ habitum ingenerat insanabilem, 95. Mali consuetudo, si in naturam transeat, insanabilis omnino, 96. Si dolo immici concilia impietatis receptoris in anima, ne stes in peccato : si steteris, saltus ne permaneas, 96. Concursus rerum quæ nos circumdant, aut aggravat peccata, aut leviora efficit : hinc iudicium est varium, 102. Hoc exemplis comprobatur, 102. Qua ratione in perpetratione malorum puerperii dolores præcedant, deinde conceptio, postremum partus : juxta illud Psal. vii, *Ecce parturit*, etc., 105. Contra, cur prægnantes primum concipiunt, deinde parturint, postremo parint, 105. Modus medendi peccatis quis, 133. Multum discriminis in peccatis ac recte factis, 137. Ut fumus apes fugat, et fetor columbas : sic angelum vitæ nostræ custodem, graveolens peccatum abigit, 148. Assidet angelus cuiilibet in Dominum credenti, nisi nos illum operibus pravis abigamus, 148. Bonitate sua omnibus appropinquat Dominus : nosmetipsos per peccatum removemus, 155. Peccatum omnium maxime humilem reddit. Hinc Ambon vim Thamar inferens, dicitur humiliasse illam, 155. Est quidem humiliis is qui in peccato ambulat : ast laudabilis non est illius humilitas, 155. Unum

vitandum peccatum. Refugium unicum Deus. 471. Naturam hominis peccato inclinatam, penitus solvi oportet ut a Deo artifice reparetur, 471. Casus necessarius est ob peccatum sed magua est resurrectio ob immortalitatem, 471. Qui letale peccatum admiserit, dicat, *Circumdederunt me dolores moris*, 201. Si quis multum peccatum planxit, huic planctus iu gaudium vertitur, 430. Nullam peccatis occasionem nullum locum in corde inimico dat, qui assiduam Dei memoriam habet, 32. Ad peccandum impelli te cum videris, Christi tribunal cogita, 151.

Pecorum caput primum in terram, respicit ad ventrem 81. Si ventri et iis quae sub ventre servieris, comparatus es jumentis insipientibus, 81. Providentia futuri sensum pecorum concessit, edocens nos, ut ad futurum sacerdotium studium conferamus, 83. Rationis defectum in brutis cum majori sentiendi facultate Deus compensavit, 84. Hinc sumamus in brutis sobolis ac parentum inter se amor, 84. Hinc inter innumeras oves agnus matrem, mater inter inumeros agnos proprium fetum agnoscit, 84.

Pedibus volatilium nullum caret, quod victimum omnibus suppediat terra, 72. Hirundinibus quae nec ambulare, nec venari possunt, volatus terrae vicinus pedum explet officium, 72. Pedibus membranaceis instruxit Deus animalia aquam amantia, ut eis quasi remis eteruntur, 78. Collum pedibus longius cycno tribuit Deus, ut escam in imo delitescentem trahat, 78.

Perceptione quid, et in quibus consuetudo dictio: hac utatur, etiam in divinis eloquii, 217. Prima apprehensio corpus simplex esse dicit; sed ratio ipsum in colorem, figuram, duritatem, etc., dissolvit, 217.

Perdix. Vide *Volatile*.

Perscrutatio plus dicit quam scrutatio: sicut exquirere amplius significat quam querere, 446.

Petrus et filii tonitru gloriis Christi adventus exordia in monte viderunt, 161. Petrus Ecclesie adificationem in se recepit, quoniam fide prestat, 240. Qui per B. Petrum intelligamus, 240.

Pharaonis equum projectit Deus in mare, 141. Vide *Egypti*.

Phariseus. Ab illius prectione et supercilie procul absunt verba haec psal. vii, 9, *Judica me, etc* 102.

Philosophorum de cœlo sermones, ususque comparat Basilius cum pulchritudine castarum et meretricum, 30. Sapientia vanae qui student, noctuœ oculis sunt similes: peripacates ad vanitatem, hebetes ad veram lucem, 77. Phoca et delphines catulos suos perterritos in ventrem denuo admittit narrantur, 64. Vide *Aqualia* et *Pisces*.

Photinus nudum hominem Christum dicebat, 292.

Pinus auream lanam nutritum quam infectorum nulius hactenus est imitatus, 68.

Pinus succisus aut combustas quidam observarunt in querecta verti, 46. Pinus sensim frondes alternat, 49. Pini lacrymis vulpes sibi ipse medetur, 82.

Pisces differentiam recensere perinde est ac fluctus pelagi numerare, 63. Omnes fere ova edunt: sed sunt qui animalia parvunt, ut phocæ, delphines torpedines, 63. Pisces circunari nequeunt, nec humana manus contactum patiuntur, 63. Alii testis operi, alii crustacei, alii qui molles vocantur, alii cartilaginosi, qui animal gignunt 64. Alia piscium genera norunt qui in Indico mari pescantur, alio qui in Egyptio sinu, alia insulares, alia Mauritii, 64. Non ovis incubant piscium plurimi: sed aqua elapsum ovum suscipiens, animal efficit, 64. Nullus pisces dimidia ex parte instrutus est dentibus, ut bos et ovis, 64. Nullus ruminare dicitur, nisi scarus solus 64. Pisces acutissima condensatore dentium acie communiciuntur, ne esca per aquam extenuata dissipetur, 63. Alii limo, ali alga, ali herba vescuntur, 65. Pisces pisces vorat, et hic fit præda alterius, qui ipse tandem hanc capit. His comparantur avari et tyrauni, 65. Singula piscium genera regionem sibi ipsis idoneam partita, in aliorum sedes non transeunt, 66. Hos imitari debemus: nec domum domui, agrum agro adjungere, 66. Pisces quidam cum setant tempus institerit, ad mare aquilonare simul proficiuntur, 66. Ascensus tempore, per Propontidem in Euxinum pontum simul influunt, divinæ legi obsequentes, 66. Datio protectionis hujus simul et redditur. Hæc vidiisse se testatur Basilius, 67. Marini pisces aquis dulcibus delectantur, unde et ad flumina saepe emantur, 67. Pisces quidam ad terrorem incutendum creati, quales sunt gladii, serræ, canes, balenæ, et zygenæ, 69. Aquatica muta sunt et indocilia, pisces enim nec altorem suum agnoscit, 71. Ut pisces pennis et cauda aquam secant, ita volatilia acrem: et ob hanc affinitatem, bœc ex aquis sunt orta, 72.

Planctus in gaudium vertitur ei qui multum peccatum planxit, 150.

Plantas edidit conditoris providentia, 48. Quæ plantis, ea juventuti hominum ac senectuti accidentunt, 46. Ut plan-

tarum qualitates agricultura, ita infirmitates animi diligentia curantur, 47. Plantæ et arboreæ etiam si vivere dicantur, res tamen animalia non sunt, 63. Cuicunque occurreris plantarum generi, plane Creatoris memineris, 41.

Pluvia unde, et quomodo gignantur guttae, 130.

Penitentia. Ad illam saccus adjumento est, cum sit si- gnum humilitatis, 131. Diligit Deus misericordiam in penitentibus, et in iis qui ea quæ clam facta sunt evulant citra pudorem; diligit judicium in obstinatis, 143. Vincit, qui ab his quæ accidenti non frangitur: plusquam vitor est, qui sponte dolores seipsum accersit, 201. Sanavit seipsum Propheta, cum talem cruciatum qui peccato conveniret sibi excogitavit, 201.

Polypus saxe qui adhæserit colorem induit, ut pisces improvide natantes devoret, 65.

Pontius, 28.

Populi albae et nigrae, ulmi et alia arbores, quæ semine privari dicuntur, semen tamen ferunt, vel vim seminalem habent, 45.

Posteri Adam. Vide *Adam*.

Potestates bona et mala per aquas significari, quidam male asserunt, 31. Origines hic tacite imponit. Eas quæ supra cœlos, bona vocant; quæ infra, mala: has ipsas maris nomine insigniri volunt, 31. Potestates ex participatione, sanctæ sunt, 274. Comparantur ferro quod ignitum factum tamen ferrum esse non desinit, 274.

Præceptum vel unum qui aspernatur imperfectus est sicut est cui aliqua pars corporis deest, 149.

Præcone Evangelii labia Christi Scriptura nominavit, 162, 163. Acutæ potentis sagittæ, sermones sunt appositi, qui auditorum pertingunt corda, 164. Sagittæ acutæ dici possunt, qui ad disseminandum Evangelium missi sunt, 165. Vide *Laudatio Dei*.

Præsentia Dei. Vide *Dei oculum*.

Præces uniuscujusque manifestæ sunt Deo, si quis ex affectu, aut perfunctione verba pronuntiet, aut ejus corporis sit a Deo, 122. Multi in habitu prectionis, non sunt in aula Dei, ob mentis evagationem, 116. Qui ventrem, gloriam, argentum Deo præferit, neque adorat Deum, neque est in aula sancta ejus, 117. Psallas spiritu, psallas et mente, 123. Semina glorificationem, ut laudes in regno cœlorum metas, 123. Hoc unum angelorum, totiusque cœlestis exercitus officium, referre Creatori gloriam, 122. Quis hominum adversus diabolum bellum gerere possit, nisi ad præsidium Dei confugiat, 133. Magna voce loqui oportet eum qui Deum precatur, ut cito sit sanatio. Ideo ait Psalmista, *Clamavi*, 126. Sicut qui cœlestia cupit, clamat: ita qui terrena petit, demissa voce utitur, quæ ad aures Domini non pervenit, 130. Inscitæ utilia postulantur, 170. Caro si sanitas, opes, humana gloria: horum nihil a Deo petendum, 122. Si quis a spiritu ductus, esse humilans clamet, magna, non terrena rogans, a Domino exaudiatur, 149. In afflictionibus ad quælibet potius quam ad Deum recurrimus, 171. Cum una die oravimus, securi sumus. Non ita David, cum ait: *Omnibus diebus invokebo*, 200.

Prima apprehensio. Vide *Perceptione*.

Primogenitus. Vide *Christus*.

Princeps sæculi et mundi, 99. Vide *Diabolus*.

Principibus datur in exemplum rex apum, qui natura obtinet principatum, nec aculeo utitur, 74.

Principii variae notiones, 6. Mundum in principio factum quo sensu intelligendum, 7. Illud, *In principio fecit*, ita interpretantur quidam: *In capitulo*, hoc est, *subito*, 7. Fieri potest ut quod desinit, principium non habuerit, ut præscientia Dei, 282.

Probatione seipse privat, qui tribulationem detrectat, 146. Nemo coronatur sine adversario, nec probatur nisi per tribulationes, 146. Erruntque probationis causa sanctis inflictæ, invisibilibus inimicis tunc tantum gaudium afferunt, cum afflicti franguntur, 125. Liberat sanctos Deus, non citra probationem relinquens, sed patientiam tribuens, 146.

Progressus qui in veritate facit, nunquam non immutatur, 159. Vox hæc tituli psal. xliv, *Immutabuntur*, sumi potest pro iis qui magis ac magis proficiunt, 159.

Propontis. Per Propontidem in Euxinum pontum simul influunt pisces ascensus tempore, 66.

Proprietatum natura est, ut in substantiæ identitate, aliud quiddam ostendant, 203. Si modi quibus proprietates Dei indicantur, simplicitas lœderent rationem, nihil de Deo dici posset, 203.

Proverbia imagines sunt aliorum, non ea ipsa quæ dicuntur, 293. Verba ista Prov. viii, 22, *Dominus creavit me*, a Basilio explicantur, 256. Hæc ipsa de humanitate Christi intelligenda, 293. Potest quis discere ea de sapientia Salomonem dixisse, 293. Non propheta est qui ea dixit, sed

proverbiorum scriptor, 293. *Si Filius ea dixisset, non dixisset Dominus, sed Pater, 293.*

Providentia non diffidendum, licet videamus nequitiam adversariorum feliciter procedere, 104. Causa provida ortu universorum praest, 3. Qui pecoribus pastum praebuit Deus, nostrum non neglexit, 40. Nihil sine causa, nihil temere factum: omnia ab ineffabili sapientia, 47. Conditor providentia plantas edidit, 48. Si echinum a sua providentia non excludit Deus, rebus tuis non propicit? 68. Cur carnivoris animalibus acutos aptavit dentes Providentia; que autem una tantum ex parte dentes habent, iis vim ruminandi concessit, 83. Abire in consilio impiorum, est de Deo et ejus providentia dubitare, 94. Nihil frustra aut fortuito factum. *Malus casus, aut prava hora voces sunt ineruditorum, 134.* Agricola ne per agrocolatio quidem diligatiam tantum fructum acquirit, quaudam per Deum segetes augentem, 140. Quomodo in utero instar piscium fluidis innatantes, et post uteri calorem aere refrigerati, vivere possemus, nisi a Deo conservaremur? 202. Multi ex gentibus videntes injustum ditescentem, justum egentem, mundum circa providentiam regi falso suspicantur, 186.

Prudentes quosnam vocet consuetudo, 182.

Psalmi. Psalmorum liber complectitur quidquid in canticis Scripturarum libris utile est, 90. Quod agrum est fovei, quod integrum conservat, 90. Cum concinnia suavitate per harmonia dulcediem pravos coercet affectus, 90. Medicos amulatur, qui potionem daturi, calicem melle circumlimiunt, 90. Psalmorum utilitas quanam, 90. Praecepta apostolica, et prophetica et memoria decidunt: psalmos domi et foris modulantur juvenes, 90. Psalmus incipientibus initium est incrementum proficiens, perfectis firmamentum, 91. Psalmus angelorum opus, e corde lapideo ciet lacrymas, 91. Sapientia Dei artem simul canendi et utilia diacendi excogitavit, 91. Cur ad psalterium psalmorum librum Prophetae aptavit, 91. Psalmus sermo est musicus, conciune ad organum pulsatus, 124. Structura corporis per metaphoram psalterium est, corporis vero actiones psalmus sunt, 124. Qui erga Deum servant justitiam, iis sunt qui Domino psallunt, 127. Fornicatores, fures, etc., psallere putantur, revera non psallunt, quia sanctum ad psallendum Prophetae invitat, 127. Arbor mala bonos fructus facere non potest, neque cor malum verba vita profere, 127. Psalmi inscripti, *in finem, aut vixi*, ab beatum futuræ vita statum referuntur, 177.

Psalmi primi, *Beatus vir*, proemium ita se habet ad totum psalmorum seriem: sicut fundatum ad dominum, carina ad navim, cor animalis ad corpus, 91. Ratio redditur, quippe quod pro bonorum molestias vita aequo animo toleramus, 91.

Cum et Prophetæ psalmo vii, 7, *Exsurge, Domine, in ira tua*, mysterium resurrectionis, aut in cruce exaltationem jam compleri exoptat, 100. Quæ sit notio verborum istorum, *Kzallare in finibus inimicorum, 100.* Verba ista v 8, *Exsurge, Domine Deus, etc.*, vel mysterium resurrectionis indicant, vel per ea hortatur Deum Prophetæ, ut filium suum corripiat, 100. Absalonis militiam puniri postulat David, ut multi castigato nro convertantur, cum addit: *Et synagoga populum, etc.*, 101. Verba haec v 9, *Judica me, Domine, secundum justitiam meam, etc.*, procul absunt a supercilio et preicatione Pharisei, 102. Postulat se Prophetæ judicari a Deo secundum justitiam suam, hoc est, ut eam admetiat fragilitati humanae, 103. Dum postulat judicari se secundum innocentiam suam, innocentia accipienda pro simplicitate, et inicitia, 103. Loquenter humilitas hinc magis indicatur, quam superbia, 103. Quoniam in multis incaute ex imperitia offendimus: ideo rogat ut veniam propter innocentiam assequatur, 103. Cum ait v 10, *Consumetur nequitia peccatorum, orat pro persequentibus ipsum, 103.* Cum addit, *Dirige justum, orat ut a veritatis canone non deflectat, 103.*

Psalmi xxviii inscriptionis, *In exitu a tabernaculo*, quis sensus historicus, quis allegoricus, 113. In multis exemplaribus additur illud, *Afferte Domino filii Dei, 114.*

Psalmi xxxix inscriptionis, *Psalmus cantici, etc.*, quis sensus corporalis, quis spiritualis, 124. In hoc psalmo multa inveniuntur ex persona Domini proununtiata, 124.

Psalmi xxxii, 10, illud, *Dissipat consilia gentium etc.*, ad passionis tempus et resurrectionem Christi potest referri, 138. Potest referri et ad regem Syrie, filium Ader, cum obcedit Samariam. Potest et ad Achitopolem, 138. Potest et ad vanum gentium philosophiam, quæ nunc Evangelii virtute dissipata est, 138. Verba haec v. 11, *In generationem et generationem*, populos duos electos, duo que eis tradita testamenta indicant, 139.

Psalmi xxxiii inscriptionis nominat Abimelech, historia autem Anchum Gethæorum regem, 142. In Odollam speluncam salvum se recipiens David, psalmum istum in gra-

tierum actionem rependit Deo, 143. v. *Hic pauper clavis, etc.*, potest ad Christum referri, 147. v. 11, *Divites eguerunt, etc.*, de populo Israëlitico et gentibus potest intelligi, 149. v. 19, *Prope est Dominus, etc.*, Domini in carne adventum prænuntiat, 155. Quater in hoc psalmo dicitur, qua ratione liberet Dominus quos vult liberare, 156.

Psalmi xxxviii et lxi inscriptionem habent, *Pro Iuditum, 193.* Hi duo psalmi de patientia tractant, 193.

Psalmi xlv titulum, *Pro qui iis immutabuntur*, apposite quidam interpres sic expressit, *Pro liliis, 159.* Vox haec, *Immutabuntur*, cum sit in futuro, resurrectionis doctrinam iudicat, 159. Eadem vox sumi potest pro iis qui magis ac magis proficiunt, 159. Qui in virtute progressus facit, nunquam nou immutatur, 159. Inscriptio haec, *Pro iis qui immutabuntur*, nos hominem significat, 158. Psalmus hic eur cautum dicatur, 160. Verba haec, *Bructavici cor meum, etc.*, ad Prophetæ personam referentia sunt, 160. Quidam existimavere ex persona Patriis de Verbo dici, 168. Verbum hoc ejusdem v. 2, *Dico ego opera mea regi, etc.*, adducit nos ut Prophetæ personam intelligamus, 161. v. 3, *Speciosus forma*, ad Dominum referri creditur persona communata, 162. Cum haec dicit Prophetæ, intendit animum in divinitatem, non in carnis pulchritudinem, 162. Aquila dicit, *pulchritudine exornatus es*, Symmachus, *pulchritudine pulcher es, 162.* Sequentia, *Benedic te Deus, etc.*, liquet de Salvatore ut homine dici, 162. v. 4, *Accingere gladio, etc.*, tropice refertur ad vivum sermonem Dei, 163. Sensus v. 5, *Intende prospere, etc.*, aptius per hyperbaton restituitur, 165. v. 7, *Sedes tua, Deus Unigenitus proprium redditus appellationem, ipsum clare appellans Deum, 165. v. 8, Dilexisti justitiam, etc.*, ad Dei humanitatem respicit, 166. v. 9, *Myrra et gulta et casia, etc.*, ad passiorem Christi aspectat, 166. v. 10, *Asstitit Regna, etc.*, de Ecclesia dicitur, quæ seipsum spirituibus, variisque dogmatibus exornat, 167. v. 11, *Audi, filia, etc.*, hortatur Ecclesiam ad audienda, servandaque precepta, 167. Per v. 17, *Pro patribus, etc.*, quosnam patres, filios et principes Prophetæ intelligat, 169.

Psalmus xlvi inscriptus est, *In finem, quod ejus documenta ad beatum finem referantur, 170.* Cor dictus sit pro filio Core, et pro oraculo, 170. Verba haec v. 6, *Adjuvabit eum, etc.*, de Christi resurrectione possunt intelligi, 174. v. 7, *Conturbabunt sunt gentes*, ostendit talen op in civitatem Dei a Salvatore dandum, qualem preberet dux civitatis obsecrare, 174. Verba haec v. 11, *Exaltabur in gentibus, etc.*, palem de sua peregrinatione dicit Dominus, 176.

Psalmi lxx titulus cum sit, *Iis qui immutabuntur*, non illius relatis Iudeis scriptus est, sed nobis, 190. Historiae hujus psalmi simile quiddam II Reg. viii et x cap. reperiuntur, 189. Cur David a lamentis ordiatur, cum ipse humiliarem esse oportaret, 189. Cur ait, *Deus reputisti nos et destruxisti nos*, qui reges Saba et Syria, et tertia Victoria filios Ammon devicit, 189.

Psalmi lxi. v. 12, verba haec, *Semel locutus est Deus, duo haec curdivi, non sunt paradoxum, 198.*

Psalmi cix, v. 3, verba haec, *Genui te, quid significant, 252.*

Psalterium solum ex musicis instrumentis editi soni causam ab altiore loco habet, 91. Quid hoc significat, et cur ad psalterium psalmorum librum Prophetæ aptavit, 91. Structura corporis per metaphoram psalterium est, corporis vero actiones psalmus sunt, 124. Qui decim legis precepta implet, is in decachordo psalterio psallit, 123. Psalterii structura a superiori parte vim resonantem accipit, 133. Ob id forsitan mens quæ superna quærat, psalterium dicta, 133. Psalterium instrumentum est musicum sonos concinne reddens ad vocis modulationem, 179. Psalterium ratione est, cum actiones sermonibus sunt concordes, 179. Psalterium spirituale illa est, qui fecit et docuit, 179.

Pueri dum sumus, præsentes persequimur voluptates. nulla futuri temporis habita cura, 95. Dum in prima consistimus æstate, nec improbi, nec virtute prædicti sumus, utpote habitus utriusque incapaces, 95.

Pulchritudo unde, et an possit competere luci quæ natura simplex est, 19. Quid sit pulchrum apud Denim, 33. Membrum separatum jacens, non est pulchrum: sed ubi in locum proprium restitutur, pulchritudo tunc ex proportione emergit, 32. Pulchritudo vera quam is solus qui puram mentem habet contemplari potest, circa divinam naturam consistit, 129. Vestigia pulchritudinis animalia, in viri sancti habitu resplendent, 129. Speciosum forma Dominum appellata Propheta, intendit animum in divinitatem, non in carnis pulchritudinem, 162. Paulus ut vidit speciosum illum formam, omnia duxit pro stercoribus, 162. Species a pulchritudine differt, 163. Pulchritudo

Verbi ineffabilis: huic alligati per dilectionem, omnium obliviscuntur, 164.

Purpura cochlearum, pratorum floribus præstantior, 68. Putei unde, 27. Putei collectiones aquarum sunt manufactæ, 36. Puteus in boscam partem, lacus in malam solet accipi in Scriptura, 106.

Pyrenæi montes, 28.

Q

Quadrupeda pleraque sensibus perspicacioribus utuntur, præteriorumque reminiuntur, 70.

Quatuor anni tempestates, hiemem, ver, aestatem, autumnum, haec Scriptura verba, *In tempora*, designant, 57. Harum descriptio, et proprietates, 57. Mense intercalari opus est, ad accuratum tempus concursum, 58.

Quercata. In querceta verti succisas aut combustas pinus, quidam observarunt, 46.

Quintum quamdam corporis naturam temere quidam introducunt, negantes cœlum ex quatuor elementis conflatum, 10. Volunt eam esse æthereum corpus, quod neque sit ignis, neque aer, neque terra, neque aqua, nec quidquam ex simplicibus, 10.

R

Ranas ex seipsa profert terra, 81.

Ratio naturalis iusita nobis est: ignorantiam nemo prætextat, 67. Ratio et cupiditas duobus ducibus comparantur: si ratio vicerit, Deus in ratione honoratur: si cupiditas, adversarius, 116.

Rectores gregis Christi, arietibus comparantur, 115. Horum filios a filiis Dei ad Dominum adduci vult Psalmista, 115. Qui sunt hi filii, 113. Qui se cœcis doctoribus ducentos committunt, semetipos lucis usu privant, 188.

Rectum. Qui a medio aberrant excessu vel defectu, hoc Scriptura obtorsus nominat, 103. Qui a fortitudine ad minorâ deflexit, timidus dicitur, qui ad majora, audax, 104.

Redemptor redemptis debet esse præstantior, 180. Non potest homo, cum sic peccati reus, pro peccatore Deum placare, sed solus homo Deus, 180. Quid potest homo invenire pro redemptione animæ sua? Unum pro omnibus sufficientissimum est, sanguis Christi, 181.

Reges constituit, ac destituit Dominus, 140. Rex ex armis sufficiens ad salutem auxilium non habet, 140.

Regina. Illud, *Regina austri surget in iudicio*, quid significat, 101.

Regnum quidam definiunt legitimum principatum, sic ut peccato obnoxius non sit, 140.

Regula accessionem nullam ad integratatem admittit, 213.

Remora piscesculus minimus naves maximas sistere dicitur, 69.

Renes pro concupiscenti parte animæ multis in locis Scriptura accipit, 103. Renes Josephi expensi fuerunt, cum voluptati turpissimæ honestatem pudicitia prætulit, 104.

Reptilia. Ad illorum naturam attinet natatile, quippe quod per aquæ corpus sese trahat, 63.

Resurrectionis mysterium jam compleri exoptat David cum ait, *Exsurge, Domine, in ira tua*, 100. Resurrectionis mysterium indicare videtur cum ait psal. vii, 8: *Exsurge, Domine Deus*, 100. Basilius redarguens eos, qui fidem denegant Paulo circa resurrectionem, pro exemplo dat verum Indicum, qui tot formas iuduit, 78. Vox haec tituli psal. XLIV, *Immutabuntur*, cum sit in futuro, resurrectionis doctrinam indicat, 159. Corporæ omnis creatura nobiscum immutabitur, 159. Sadducæus inepte resurrectionem reprobat, 305.

Retributionis ueniam usurpat Scriptura, non solum cum bonum, aut malum præcessit, sed in initio etiam actionum, 99. Cur dicitur psal. cxviii, 17, *Retribuere seruo tuo*, etc., non autem tribue, 99. Eodem sensu sæpe in Scriptura usurpatum hoc verbum, redditio, seu retributio, 100.

Rhodanus fluvius, 28.

Romanam arcem hostes mox occupaturos olim prodidere anseres, 77. In imperio Romano imperatores Cæsares et Augusti dicebantur, 143.

Roris et venti matutini quomodo sol sit causa, 60.

Rosæ quæ in creatione erat sine spina, postea adjuncta est spina, 45.

Rubrum mare, 36.

Rubus Moysis. Vide *Moyses*.

Ructus quid, 161. Anima sacris enutrita disciplinis convenientem edulis ructum emitit, 161. Malus homo domagis pravis enutritus pravum verbum eructat, talia sunt ora hereticorum, 161.

S

Saccus adjumento est ad penitentiam, cum signum sit humilitatis, 131.

Sadducæus resurrectionem inepte reprobat, 305.

Sæcula sæculorum quid significant apud Scripturam, 21. Sæculum in rebus mundo superioribus, hoc est quid in sensibilibus tempus, 248. Sæcula æterni appellatione quidam dignantur, quam eorum creatori denegant, 253.

Sagittæ potenter acute, sermones sunt appositi, qui auditorum pertingunt corda, 164. His saucianis qui fidem amplexati, in Deum charitate exarserint, 164. Carbones desolatorii, supplicium sunt paratum illi quos non tangunt spiritales sagittæ, 164. Sagittæ acutæ dici possunt, qui ad disseminandum Evangelium missi sunt, 165. Sicut ignis ob materiam unctioni idoneam creatus est: ita sagittæ Dei effectus sunt ob animas, quæ igni a diaboli tela receperunt, 105.

Salatio dicitur concinna actio prophetæ sanctæ, 130.

Salus non in potentia hominis, sed in Dei gratia, 144. Salutis unicam spem in Dei misericordia quis reponit, 144. Debiles salute indigent, captivi libertati. Et haec est differentia inter servari et liberari, 99. Qui per se debilis est, et tamen in se retinet fidem, per propriam fidem ad salutem præparetur, 99. Refugium ad Deum patere, in confessio est apud omnes, sed error est circa salvantis electionem, 170.

Salutare quid sit, 194. Scriptura mos est, ut Christum Dei salutare appelleat, 194.

Sancti. De sanctis accipi possunt verba haec psal. xxviii, 3, *Dominus super aquas*; quia aquæ sunt ipsi sancti, 118. Sancti comparantur cervo, ob eam quam habet adversus prava repugnantiam, 121. Sancti In cœlesti lumine requiem possident, 17. Quæ a sanctis conferuntur beneficia, Dei sunt operantis in illis, 304. Propterea neque eos una cum Deo glorificamus, 304. Templo Dei et Filii et sancti Spiritus sunt sancti, in quibus inhabitat una deitas per unam baptismatis sanctificationem, 317.

Sanitatē corporis quidam definiunt, actionum naturalium bonam habitudinem. Idem die de animæ sanitate, 83. Sanitas sua ipsius natura non est bonum, 92. Sanitas nocua, cum sit peccati occasio: morbus utilis, cum peccatum refrenat, 171.

Sapientes. Quinam sapientes de quibus psal. XLVIII, 11, dicitur, *cum viderit sapientes morientes*, 182.

Sapientia libri sensus non parum reconditur, 256. Quod in eo ex persona sapientiae dictum est, *Dominus creavit me*, Dominum creaturam dixerunt Eunomiani, 256. Hec vox *creavit*, hoc modo semel in tota Scriptura usurpata est, 256. Hunc Scripturæ locum examinaturum se alias pollicetur Basilius, 256. Interpretæ pro *creavit*, convenientius *edidisse*, *posseidit*, testatur idem Basilius, 256.

Sardiensis Ecclesia propinata Theosebii est post maximam blasphemiarum redargutioem, 210.

Scarabei. Vide *Volatile*.

Scarus solus ex piscibus ruminare dicitur, 64.

Scorpii aculeum Creator velut tibiam cavit, ut per illos immittatur, hominisque peccatum puniatur, 86.

Scriptura sacra idea a Spiritu sancto conscripta, ut sit velut animarum curandarum officina, 90. In verbis divinitus inspiratis, ne ultra quidem syllaba otiosa, 61. Ubique historiæ sacræ in perspersum est mystico modo theologicæ dogma, 51. Scriptura nos edocet, ut mens nostra nihil præter concessa communiscatur, 26. Libri Genesios lectorem a carnis affectionibus purum esse convenient, 2. In eo Scriptura silet de creatione aquæ, aeris, et ignis, quia tria hec elementa in terra reperiuntur, 8. Quæ silentio sunt præterita per ea quæ indicata sunt, intellige, 8. Id non intellexere, qui tropologis et commentis suis, Scripturis aliquid asciacere auctoritatis, seque Spiritus sancti oraculæ sapientiores constitutæ conati sunt, 81. Scripturæ notiones communæ nou ad allegorias detorquet Basilius, 80. Primi Hebraicæ linguae interpretæ plura nomina interpretari ahi non sunt, nedum nomina aliqua confingere, 243. Periculorum est subtrahere, aut addere illi quæ a Spiritu traditæ sunt, 243. Id audere quod nec communis consuetudo, nec Scripturæ usus admisit, summa dementia est, 247. Pius mentis est quæ Scriptura retincent, ea vereri dicere, 287. Scripturæ mos est peiores filios potius a peccato, quam a patribus omniniare; meliores, ab aliqua virtute, 98. Cor divina oracula suscepturum, purum a contrariis sagitationibus reddi oportet, 139. Non omnibus eloquio Dei scripta sunt, sed habentibus aures secundum interiorem hominem, 159. Sicut sæpe in Scriptura oculi, aures, os, dentes, venter, pes, de interiori homine dicta sunt: ita ossa eodem modo accipiuntur, 156. Alieni a verbo veritatis qui sunt, sim-

plicitate dictionia Scripturarum contempta, Evangelii predicationem stultitiam nominant, 162. Evangelii praedicatione in contemplibibus dictiunculis vim multam habet persuadendi, 162. Scriptura solet ea quae optantur, imperativo modo figurare; ut *Fiat voluntas tua*, etc., 164. Oracula divina in singulis conventibus leguntur velut alimentum animarum, 190. Quae dicta sunt secundum dispensationem, quasi simpliciter dicta non sunt accipieenda, 200. Divina verba cum timore audienda, et cum pietate recipienda, 306. Dum Scripturas que variis modis expounderunt, unico sensu accipiunt hæretici, labuntur, 313. Ex quibus utilitatem capiunt qui fidei sani sunt, et alii nocent, 313. Refelluntur qui dicunt Scripturam de Filio et Patre sepe, de Spiritu vero in baptismate duntaxat loqui, 317.

Scrutatio est inquisitio tormentis omnibus adjuncta, ut verum detegatur, 103.

Seluciensis. In Seleuciensi concilio damnati ob silentium ii qui ad objecta crimina repellenda invitati, non occurrerunt, 209.

Seleuciavis insaturabilis, remedium est locustæ castamant, terramque depascenti, 78.

Semen in terram incidens tot culmos emittit, quot radices agit, 42. Licet plura plantarum genera semen producere non videantur: in singulis tamen stirpibus, aut semen est, aut virtus seminalis, 41 et 45. Quo pacto quodlibet fruticis genus nascentis ad propriam perveniat mensuram, 42. Granum folio subiectum quod *Mischon* vocant, vim seminis obtinet, 42. Surculi ex radicibus pullulantes forsan et seminis rationem habent, 42.

Sennacherib equites omnes dormitaverunt, 441.

Sensus. Per sensus introducenda non sunt in animum alienæ cogitationes, 146.

Sepulcrum non domum habitat peccator, 183. Qui in Christum credens, actiones edit fidei non consentaneas, in petra sibi ipse sepulcrum incidit, 184. V. *Peccator*.

Serbonitis lacus in Arabia, stagnum est salsum, 36.

Sermo. Ad sermonem Dei vivum tropice referuntur verba hæc psal. XLIV, v. 4, *Accingere gladio*, etc. 163. Ut medici ciborum appetitiam excitant per apparatus, ita in verbo veritatis experientia appetitum provocat, 149.

Serpens feniculo paetus, oculos sanat, 82. Serpentes quod sibi parent latibula, plagasque capitum evitent, prudenter dicuntur, 183.

Sesostris *Egyptius*, 35.

Sicima peculiare prædium Josepho et Jacobo datum, figura est testamenti, 191.

Silentium. Vide *Veritatis contemplatio*.

Simplex et indivisibile quæ eadem sunt inter se, quasi diversa separat Eunomius, 323. Nihil quod subjaceat sensibus, simplex est, 38.

Solem suæ natura calidum et ignitum esse quidam negant: cuius rei hande esse causam dicunt, quod colore albus est, non autem subruber, 29. Ejus calorem ex veloci circumactu oriri volunt, 29. Calor ejus aquas in vaporibus solvit, hinc necessaria aquarum copia, 29. Illum Deus aliunde alio transmigrare jussit, ne in iisdem locis commorans, calor ejus cuncte devastet, 29. Vocavit Deus terram aridam, et ut ejus proprietatem designaret, et ut ejus causam caloris solis non tribueremus, 37. Cum telluris ornatus sole sit antiquior, soi velut ejus causa non debet adorari, 40. Sol quanto tantum die conditus est, ne lucis auctor et rerum e terra nascentium opifex putaretur, 51. Si lucis generatio præcessit, quomodo sol dicitur ad illuminationem editus? 51. Illuminatio pro splendore dicta est, 51. Solare corpus vehiculum primogenita luci, 51. Comparatur lucerne quæ lumen desert, 51. Sicut in luna, ita et in sole, alius est corpus ejus, alius vis illuminans, 51. Circuli circa solem soli, aduersi, quid indicent, 53. Signa in sole, etc., dissolutionem universi indicant, 54. Sol dei potestatem obtinet, quia lucem circumferente diem afferit, 58. Psalmista dicens psal. CXXXV: *Posuit solem in potestatem dei: lunam, etc.*, declarat diem et noctem luminarium ortum antecessisse, 58. Dies definiri potest aer a sole illuminatus, vel temporis mensura quo sol est in nostro hemisphærio, 58. Non ideo sol et luna magna sunt, quia majora sunt minoribus stellis, sed quia aeri illustrando sufficiunt, 58. Sol et eriens et occidens, et in meridie constitutus, æqualis videtur. Indi et Britanni ipsum æqualem contineunt: hinc magnitudo ejus immensa esse colligitur, 59. Innumera stellarum multitudo nocti illuminanda non sufficit, cum solus sufficiat sol, 60. Quomodo sol venti matutini et roris sit causa, 60. Solis calor neque excedens, neque deficiens, Opificis sapientiam commendat, 60. Solem et lunam genitis oculis comparat Basilius, 62. Vide *Lux*.

Somnum inducunt medici per mandragoram, 43. Visus

in somnis species sunt non raro diurnarum cogitationum imagines, 144.

Species a pulchritudine differt, 163.

Spectaculis impuris abundans orchestra, publica est lascivæ officina, 33. Multi falso beatas prædicant civitates quasdam, quæ præstigiatorum spectaculis a manu ad vesperam pascunt oculos, et in otio vivunt, 33.

Specularis lapidis descriptio, 26.

Spes ideo bona est, ut ne desperemus in peccatum lapsi: timor bonus, ut ne quid admittamus iniqui, 189. Ut non oportet quidquam præter Deum colere, ita nec in ullo alio spes reponi debet, 98. Qui in homine sperat, vel ob divitias et alia id genus effertur, non potest dicere: *Deus meus, in te speravi*, 98. Ex tribulacione præsidium accepit, qui opem humanam ut vanam aspernatur, ac spe, quæ in Deum est, inititur, 193. Pauci sunt qui humana non mirentur ac in Deo spem habeant, 171. Proprium cuiusque affectum mensuram fecit Prophetæ largitionis misererationum Dei, cum ait psal. XXXII: *Fiat Domine, misericordia*, etc., 142. Ob hæc verba Moysis: *Numquid ex petra*, etc., quæ dubitationem præ se ferunt, dixit Deus Num. XI, 12: *Quia non credidistis*, etc., 180.

Spiritum sanctum a potentia creatrice, Patrisque ac Filii conjunctione qui dirimunt, audiant Psalmistam dicentem: *Verbo Domini*, etc., 135. Quid per Verbum Domini et Spiritum oris ejus intelligendum, 135. Invenimus scriptum: *Spiritus oris ejus, et verbum oris ejus*, ut intelligatur Salvator ipse, et sanctus ejus Spiritus ex Patre, 136. Ne Spiritum externam rem, aut creaturam judices, sed velut hypostasim ex Deo habentem glorifices, 135. Nihil sanctitatem adipiscitur, nisi per Spiritus sancti præsentium, 136. Servat et Spiritus sanctus uterque in celis, et eorum virtutibus creandas pariter operam impedit, 135. Quod angelii sunt, ab opifice Verbo universorum conditores habent: eis vero sanctitatem Spiritus sanctus impertivit, 136. Spiritus sanctus scriba est qui tabulis cordis cogitationes inscribit, 161. Oleum lassitæ nominantur, quia unus ex fructibus ejus gaudium est, 163. Fluvius est qui Dei civitatem lœtitiat, 173. Spiritum a Deo dirimere aperte periculosum, cum Paulus modo Christi, modo Dei, modo veritatis Spiritum dicat, 271, 272. Ut Filius ordine ac dignitate a Patre secundus, ita forens secundus a Filio Spiritus, 171, 172. Sicut in angelis glorificatis et stellis diversitas est, licet natura una, ita in Spiritu sancto qui tertius numeratur, 273. Duae res Deitatis, et creatura, potentia sanctificans, et quæ sanctificatur: at Spiritus sanctus ipsa est sanctificatio, 273. Alii sunt spiritus ministrorum, 273.

Spiritum sanctum sas non est conservum, aut creaturam dicere, 273. Sanctæ sunt potestates ex participatione, Spiritus ex natura, et ideo sanctus dicitur, 274. Creatura pro mercede sanctificationem accipit: Spiritus sanctus est fons sanctificationis, 274. Ut sanctitatem, ita bonitatem et alia quæ majestatem indicant, natura sibi innata habet Spiritus sanctus, 274. Coniunctio ejus cum Patre et Filio per nominum communicationem commonistratur, 274. Cum Christus ait, *Alium Paracletum*, etc., ipse Paracletus esse ostenditur, 275. Et per hoc Spiritus quoque majestas demonstratur, 276. Ut Verbum creator est celorum, ita Spiritus sanctus virtutem potestatibus celorum impertit, 275. Sicut Christus magister dicitur, ita de Spiritu sancto dictum est, quod docebit omnia, 275. Sicut Pater operationes, et Filius administrationes, ita Spiritus sanctus dona dividit, sicut vult, 279. Unde scrutatio profunditatum Dei adest Spiritui, 276. Vivificat Deus, vitam etiam largitur Christus, vivificamus item per Spiritum, 276. Impietas est dicere deitatis exortem Spiritum per quem Deus in nobis habitat, 276. Si virtute perfecti dei nominantur, is qui eos perficit, num deitatis deitate erit? 276. De Spiritu sancto ignorantiam confiteri oportet, et tamen ei glorificationem persolvere debemus, 276. Spiritum sanctum creatum non ostendunt verba Joan. I, 3: *Omnia per ipsum facta sunt*, cum sit singularis naturæ, 278. Pia mentis est quæ a Scriptura retinentur, ea vereri de Spiritu sancto dicere, 278. An per Spiritum Dei, Gen. I, 2, diffusio aeris intelligatur, an Spiritus sanctus qui divinam Trinitatem compleat, 18. Posterior sententia verior, utilior, majoribus nostris comprobata, 18. Illud, *ferebatur super aquas*. Syrus quidam aiebat ab interpretationibus sumi pro verbo *confovebat*, 18. Syrorum lingua significantur ob suam cum Hebraica lingua cognitionem, 18. Liquet ab actu creandi Spiritum sanctum non absuisse, 18. Spiritus sanctus concionator, et qui omnes cogit Paracletus est, ille Spiritus veritatis, per prophetas et apostolos eos congregans qui salutem consecuturi erant, 177. Quæ propria sunt sancti Spiritus, nihil commune habent cum creaturis: et quæ communia creaturis, nihil commune habent cum Spiritu, 298. Christus Dei potentia et

sapientia, manu est creatrix : Spiritus renovator opifici ad iucorruptionem, 297. Spiritus a Filio non emittitur nec spiritus humanus, aut spiritus venti, 302.

Spiritus inhabitatio Christi est inhabitatio, 302. Spiritus Domini Dominus est, non possessio aut creatura Domini, sed imago, 302. Imago est vera, non ex imagine sicut nos, 302. Imaginem exprimit, sed ab imagine non exprimitur, 202. Quoniam unguentum est, idcirco non ungitur, 302. Sanctitatis Dei est character et fons sanctificationis, 302. Nos renovat per lavacrum regenerationis, ac rursus imagines Dei efficit, 303. Quæ a Deo facta sunt perficit, et in nova et in veteri creatura, 303. Dei verbum Filius, Filii verbum Spiritus, ac proinde verbum est Dei, vivens et operans, 304. Spiritus sanctus Filius Filius non dicitur, ne Triuitas deitatis in multitudinis suspicionem adducatur, 305. Apostolus Spiritum sanctum ut Filii, ita Dei Spiritum nominavit, 305. Cur hunc Filium Filii appellare cavit, 306. Spiritus appellatione sua est Scriptura, ut Spiritum alter ex Deo esse ostenderet, quam Filius, 306. Edit Deus Verbum vere ex seipso, et Spiritum per os emittit, non humano modo, 306. Nec de Filio quæras cur vocatus non sit Spiritus; nec de Spiritu, car non Filius, 307. Quod ex Deo procedit, non in tempore procedit, licet in tempore creaturas producat, 307. Qui Filium tollit, principium creationis tollit; qui Spiritum auferit, eorum quæ sunt resecurit perfectionem, 307. Si Spiritum non credis ex Dei ore processisse, neque Verbum credes, 307. Si non credis in Spiritum, neque in Filium credis, 307. Loci illius Act. xv. 28 : *Visum est Spiritui sancto et nobis, quis sensus, 308. Verba Ieremi. xxii. 24 : Cælum et terram adimpleo, de Spiritu sancto dicta, 309.* Zacharias Domini Spiritum septem oculos dixit: sicut Isaías septem operationes, 309. Deum pro Dei Spiritu non posse accipi, patet ex verbis Apostoli I Cor. ii, 10 : *Nobis enim revelavit, etc., 310.* Spiritum unctionis Spiritum Domini vocat Isaías, xli, 1, cum ait: *Unxit me, 310.* Verba quoque Isaías, lxx, 21 : *Spiritus meus qui est super te, non Deum, sed Spiritum qui est a Deo, significant, 310.* Joannes iv, 24. Patrem, quod incorporeus sit nomine spiritus significavit, 310. Qui ex seipso spiritus nomine identitatem indui potest, quid faciet cum multa dicantur entia, solus tamen Deus sit qui vere sit, 312. Dei Spiritus Dominum vocare nolunt heretici. Spiritus sancti nomina, operationes et virtutes quænam, 314. Reselluntur qui dicunt Scripturam de Filio et Patre a se, de Spiritu vero in baptismo duxerat loqui, 317. *Varia Scriptura loca de Spiritu sancto, 317.* Omnia Filii et Spiritus verba Dei sunt oracula, 319.

Spiritus sancti divinitas. Quæ Patri et Filio adsunt ut Deo, ea Spiritui soli adsunt. Trinitas proinde consubstantialis est, 296. Quæ communia sunt Patri et Filio, sunt et Spiritui sancto : ejusdem igitur est Deitatis, 296. Quidquid factum est mutari potest. Spiritus non potest mutari: non ergo creatura est, 996. Ex his quæ facta sunt, alia quidem in substantia, alia vero in mente suscipiunt mutationem; Spiritus sanctus nullam mutationem admittit: non igitur creatura est Spiritus, 296. Spiritus sanctus non sanctificatur, sed sanctificat, 296. Nihil creatum secundum essentiam sanctum: Spiritus essentia sanctus est, 296.

Spiritus Dei habitat in nobis, 297. Spiritus libertatem impertit et adoptionem, 297. Virtus ac virtutum in creaturam rationalem possunt eadere, nihil autem horum potest in Spiritum cadere, 297. Diversæ substantiæ diversæ habent operationes, juxta Eunomium. Si ergo juxta Apostolum I Cor. xii, 11, omnia efficit Deus sicut vult, haec autem omnia efficit unus ille Spiritus; quomodo diversæ essent substantiæ? 299. Cum Dei solius sit remittere peccata, remittit autem Spiritus sanctus per apostolos: Deus ergo est, 299. Si Spiritus sanctus in apostolis eadem operatur est, quæ Patri ac Filii nomen in iis qui ex gentibus crederant, quomodo diversæ essent substantiæ? 299. Spiritus sanctus in apostolis et prophetis loquitur. Spiritus reddit testimonium quod filii Dei sumus, 302. Ab uno sancto qui dicit: *Sanctifico me ipsum, sanctificant omnia, 302.* Spiritus viventis Verbo ad creandum conjunctus est, viva potentia et divina natura, 303. Si in Spiritu facta sunt omnia, et rursus renovantur in Spiritu; una operatio Dei per Filium in Spiritu appareat, 304.

Spiritus sanctus cum Deo et Filio afficitur gloria, quippe quia et divina operatio per ipsum completeret, 304. Si per Spiritum Dei et filii Dei efficiuntur, quomodo Spiritus a Deitate et filiatione alienus? 305. Sufficit ad Spiritus existentiam quæ ex Deo est declarandam, quod Spiritus oris illius dicatur, 306. Apostoli dicunt: *Hæc dicit Dominus, 308.* Spiritus Deus est juxta illud I Cor. iii, 16 : *Tempum Dei estis, etc., 301.* Verba hæc Joan. xvii, 3 : *Hæc est vita*

eterna, etc. Spiritum sanctorum non excludunt, 310. Baptisma vitæ sine Spiritu conferri non potest, 319. His verbis Act. xvn, 28 : *In Deo vivimus, etc.,* Spiritus proprietas in Deo indicatur, 311. In Spiritum impietas recidit in Deum, cum Spiritus gloria gloria sit Dei, 312. Cum audis Marc. i, 10 : *Spiritus super Jesum mansisse, naturæ ejus libertatem intelligas, 313.* Spiritus sanctus ipse est qui sui ipsius impertit cognitionem, 320. Ipse est, testante Scriptura, qui sanctos efficit, 320. Vitæ eternæ fons est, 320. In cor hominis adveniens comparatur radiis solis quibus nubes illustratur, 321. Per Spiritum sanctum quilibet sanctorum Deus est, 321. Spiritum sanctum Deus copiose per Jesum Christum in nos effudit, 322. Vide *Eunomius, Ingenitum et Pater.*

Stadium — In stadio qui sunt, nudo capite sedere jubentur, ceu contentionis participes, 49.

Stateram nouninavit Psalmista liberum arbitrium, quo quæ in vita seligenda sunt secernimus, 197. Mendaces filii hominum in stateris, quia sibi male consulunt et aliis sunt exemplo malo, 197. Vani filii hominum, quia mendaces in stateris, quas in unoquoque conditor noster construxit, 196. Hæc statera ponderatur an mala bonis, vana veris, temporalia eternis anteponenda, 197.

Stellæ sunt aliæ septentrionales, nobis semper affulgentes; aliæ meridionales, nobis semper ignotæ, 4. Qui siderum errantibus cursum cognovere, Deum universi opificem non agnoverunt, 5. Stellarum septem, septem circulii ferri omnes uno fere consensu confitentur, 24. Hosce circulos contrario suo motu, concinnum sonum reddere quidam opinantur, 24. Stellarum quid, 185. Tempus motum esse solis et stellarum asserit Eunomius, 232. Idem ille docet diem ac noctem fieri stellarum motione, 233. Vult stellarum temporis esse opifices, 233. Vide *Genethliaci.*

Stultus quid, 183. Vide *Inspiriens.*

Sturni cicutæ vescuntur, nec eis nocet, 43. Vide *Volatile.*

Substantia magis quam substantia non dicitur, sed de qualitate dicitur plus et minus, 282. Patres filii nec maiores, nec ab eis differunt substantia, 282. Si diversum existendi ordinem habentium diversa esset substantia. Adam, Eva, Abel, etc., consubstantiales non assent, 283.

Succum esse electrum probant festuca, ac bestiæ, in ipso inclusæ, 48. Una aqua per radicem attracta, radicem, corticem, lignum, medullam, folium, fructus nutrit, 47. Eadem variis succos in varie plantis producit, 48.

Superbia omnium humanorum vitiorum gravissimum, diaboli crimen, 225. Cedri Libani vocantur, qui e rebus terrestribus ad fastum et superbiam extolluntur, 119.

Synagoga Iudeorum prius aula erat; post peccatum facta est habitatio deserta, 116.

Syrorum lingua significantior, ob suam cum Hebraica lingua cognitionem, 18. Verba hæc psal. xxxii, 10 : *Dispici consilia gentium, referri possunt ad regem Syrie filium Ader, cum obsedit Samariam, 138.*

T

Tabernaculum nobis est corpus nostrum, 114. Quid per tabernaculum intelligat Prophetæ, cum ait psal. xlvi, 5 : *Sanctificavit tabernaculum suum, 173.* Per tabernaculum suum Deus in medio fuit civitatis, sive ejus quæ sursum est, sive ejus quæ infra, 173. Per convallem tabernaculorum psal. lxx, 8, intelligit Prophetæ totum orbem, quod tabernaculæ dividit, 191. Ex conueniudine humana corpora tabernacula appellantur, 184. Vide *Corpus.*

Tanais diffusus in Maeotidem paludem dilabitur, 27.

Tartessus a Pyrenæo monte, in mare extra Columnas exoneratur, 28.

Templum. — In templo Dei astant angeli, qui verba nostra describant; adest Dominus qui animum ingredientium intuetur, 122. Qui in templo Dei est, non convicia, non res vanas, sed ejus dicit gloriam, 122. Miserabiles homines precatiois domum in locum immodice loquacitatem vertunt, aliisque sunt impedimento, 123. Cave ne abeas condemnatus, cum debuisses mercedem pro rerum divinarum celebratione recipere, 123. Qui loquendi finem in Dei templo non faciunt, non inutiliter solum, sed cum detimento ingredientur 123.

Temporalia omnia, omnia fallacia, 171. Pauci sunt qui humana non mirentur, ac in Deo spem habent, 171.

Temporis principium non est tempus, nec pars ipsius minima, 7. Mundo visibili auctiæ facta est temporis successio, cuius pars præterita evanuit, futura nondum adest, præsens fugit, 5. In tempore metiendo solet Scriptura non noctes, sed dies, numerare, utpote præstantiores, 20. Temporis definitio juxta Eunomium, 233. Hanc suggeriat Basilius, 232, 233. Horæ, dies, menses, anni, non partes sunt temporis, sed mensura, 232, 233. Temporis definitio juxta Basilius, 232, 233. Quod in sensibilibus est tempus,

hoc in rebus mundo superioribus est sæculum, 248.

Tenebræ quid, 17. Per tenebras vulgo intelligitur aer lucis expers, aut locus obumbratus, vel lumine privatus, 15. Nugatores quidam, eo quod Deus dicatur lux, tenebras dicunt ipsum esse malum, quod seipso originem trahit, 15. Ex his verbis : *Tenebræ super abyssum*, tenebras subsistere, nec tamen a Deo produisse volunt, 15. Ex hoc principio initium sumpsit heres Marcionis, Valentini et Manichæorum, 15. Quid sint abyssus et tenebræ apud quosdam male sentientes, 16. Tenebrarum notio juxta sensum Scripturæ simpliciter, non tropice, neque allegorice accipienda, 17. An tenebrae antiquiores sint luce, 17. Tria ad umbram concurrunt: lux, corpus, obscurus locus, 17. Cælum Dei iussu factum, terram obnubilavit, interciso externo splendore, 17. Ante lucis generationem non erat nox, sed tenebræ, 20. Quod in die umbra, id noctu tenebræ, 52.

Tentationes. Vide Peccatum

Terram immobilem quidam dixerunt, eo quod medium orbis regionem seu infimam ex natura sua occupet, 10. Elementa tria, aqua, aer et ignis in terra reperuntur, 8. Aquas naturam terrae insitam esse probant putoerum fossores, 8. Aeris naturam terra inesse probant exhalationes, 8. Ignis qui omnia consumit, in lapidibus unde existit, et in ferro citra detrimentum delitescit, 8. Terrae densitas et qualitates ipsius compleat essentiam: quibus sublati, nullum supererit subiectum, 9. Ejus fulcimentum in aer sit, in aqua frustra inquiritur, 9. Rationes dubitandi, 9. Terrae fulcimentum si aqua statuatur: haec quonam fulcro-incumbit? 9. Si corpus terra solidis statuatur, istius erit fulcrum inquirendum, et erit processus in infinitum, 9. Terrae columnae pro vi confirmante dicta sunt, 9. Terram super maria fundatam dictum est, quod aqua natura ipsi sit circumfusa, 9. Aquam fluidam manere suspensam nihil miri, cum terra per se suspensa, et tamen aqua gravior, eundem aut etiam adhuc majorem pariat haesitandi locum, 9. Terram et aquas suspensas continet Conditoris potentia, 10. Terrae fines in manu Dei esse, quo sensu dictum, 10. Cum celestie corpora regionem extremam sursum versum obtineant, terrestria ad medium ceu infimum detruduntur, 10. Terra in creatione invisibilis, quia neicum creatus homo, nec lux, et ipsa erat aquis submersa, 12. Terra in creatione imperfecta et incomposita, quia nondum fertilis, 12. Ecce quod dicatur in invisibilis, tecum reputa eam fuisse opertam, non igne, qui effert lucem, non aere, qui est pellucidus, sed aqua, 15. Terra, quae magnitudine et gravitate infinita est, seipsa innititur, 33. Terram non respectu naturae, sed respectu nostri, invisibilis fuisse declarat Scriptura, cum ait: *Congregentur aquæ, etc.*, 134. Vocavit Deus terram aridam, et ut ejus proprietatem designaret, et ut ejus causam caloris solis non tribuerentus, 37. Vocavit Deus aridam terram, non autem terram vocavit aridam, quia ariditas est de ejus essentia, 38. Cum telluris ornatissimam sit antiquior, sol velut ejus causa non debet adorari, 40, 44. Hoc præceptum, *Geminet terra*, etiam nunc quotannis urget terram, ut facultatem suam exerat, 49. Qui ultra terram odoriferam habitant, ii soli in ultramque partem alternant umbras, 58. Manichæi pessime terræ induit animam, eo quod Deus dixerit: *Producat terra animam*, 70. Si terra animam produxit, se ipsam anima destitutam dereliquerit, 70. Cum dixit Deus: *Geminet terra*, ea non quod habuit edidit, sed quod non habebat acquisivit, 70. Cur terra jussa sit animam viventem producere, aquas vero jussæ sint reptilia animalium viventem, 70. Multa de terra disseruerunt philosophi, an sphæra sit, an cylindrus, an disco similis, an vanno, an in medio concava: item disputaverunt de circuitu et umbra ejus, 80. Mures et ranas ex se ipsa profert, et pluvio tempore edit cicadas et volatilia, 81. Qui se jactant substantiam Dei cognoscere, nec substantiam terræ quam habitant comprehendunt, 224. Hanc nullo ex sensibus assequuntur, 225. Neque sermone substantiam terræ norunt, cum de ea neque Scriptura, neque sanctus quispiam disseruerit, 225. Moysi satis fuit eam invisibilem et inornatam dicere, 225. Quid in ea sensibile est, non eest ejus substantia, 225.

Terrestria licet rationis experientia sint, unumquodque tamen, per naturae vocem animae affectiones indicat, 70.

Terrigenæ juxta Psalmistam sunt qui confidunt in virtute sua, 179.

Tesseris qui non ludit, alias vana loquitur, absurdum auscultat, otium agit, quod est magister pravitatis, 70. Auditores detinet Basilius, ne ad tesseram currant, ubi juramenta, contentiones et avaritiae stimuli, 79. Ibi astatat damus per ossa compuncta fuorem ascendens, pecuniasque ad ultramque partem transferens, 79.

Testamenta duo duobus populis electis tradita fuisse

indicant hæc verba psal. xxxii, 11; *In generationem et generationem*, 139. *Sicimæ* peculiare prædium Josepho a Jacobo datum, figura est Testamenti, 191.

Testudo viperæ carnibus exsatiata, veneni noxam originano evitat, 82.

Thamar. Vide *Amnon*.
Thabs. Cines Thabs. 1

Thebae. Circa Thebas Ægyptias, ubi in aestibus large pluit, campestribus muribus regio repletur, 81.

Theosebii post blasphemiarum redargutionem, Sardicensis Ecclesia propinata est, 210. Tibi instrumentum est, quod statua one melodiam inscribit.

Tibiarum instrumentum est, quod natus ope melodiam inservit, 130. Sanctus quilibet propheta, tibia per translationem nominatur, 130. Tibiarum modulationes et meretriciae cantationes obscenitatem suadent, 33.

Timore divino correpti, iis qui clavis affixi sunt comparantur, 149. Charitas eos quos timor ad pietatem introduxit perfecti, 157. Natura exulta, neque

duxit, pericit, 137. Neque oculus, neque manus, neque cor ab alio moveantur, nisi a timore Dei, 137. Qui timet, adhuc in servi ordine est; qui vero charitate perfectus est, jam ad filii dignitatem ascendit, 148. Non quibus timor bonus est et salutaris, 151. Inimicus timor est qui nobis parit mortis metum, suadetque ut personarum dignitates formidemus, 151. Qui a dæmonibus perterretur, timorem habet ex incredulitate prognatum, 151. Timor salutaris quis, 151. Non omnes indiscriminatim docturum se promisit Deus timorem Domini, 151. Bonus est timor, ut ne quid admittamus iniqui, 198.

Tonitru quomodo fiat, 118. Unde fulgur, 118. Spiritus in nubium sinibus inclusus ob violentiam eruptionem, fragore tonitruum edit, 25. Traditio quae per Evangelii vocem fit, vox tonitrui potest appellari: hinc discipuli filii tonitrui dicti sunt, 118. Haec verba psal. lxxvi, 19: *Vox tonitrui tui in rota*, quid mystice significant, 118.

Traditio quæ per Evangelii vocem fit, vox tonitruis protest appellari: inde discipuli filii tonitruis dicti sunt, 118.

Transfiguratio. Petrus et filii tonitri gloriosi Christi adventus exordia in monte viderunt, 164. Tribulationem qui detrectat, probatione seipse privat, 146. Nemo coronatur sine adversario: nec probatur, nisi per tribulationes, 146. Quo sensu ait Propheta: *Ex tribulationibus eripuit me*, 146. Qui dicit justo non convenire tribulationem, dicit athlete non congruere adversarium. 156. Quater in psal. xxxiii dicitur, qua ratione liberet Dominus quoa vult liberare, 156. Si videris justos in morbis, plagis, inopia. memor fueris quod multe sunt tribulationes justorum, 136. Qui ambulat rectam viam, a tribulationibus invenitur, 171. Glorandi occasionem ex tribulationibus desumit justus, 172. Auxilium a Deo solo quærendum, quid illud in summa tribulatione largitur inquirientibus, 192. Cum audieris quempiam magna minitantem, respice ad Dominum gentium consilia dissipantes, 138. E tribulatione praesidium accipit, qui opem humananam ut vanam aspernatur, ac spe in Deum nititur, 193. Si ab aliquo divexantur nos opprimamur, a charitate Dei non secedamus, 141. *Ergotas? gaude. Pauperes? lætare. Ignominias affleuis propter Christum? Beatus es*, 192. Vide *Afflictio*.

Trinitas in Trinitate conservabitur unitatis ratio : si unum Patrem, unum Filium, unum Spiritum sanctum confiteamur. 277. Cum dicit Scriptura : *Dixit Deus*, et *fecit Deus*, nonne in his duplice personam percipis? 51. *Rectus Pater, rectus Filius, rectus Spiritus sanctius*, 184. Qui Spiritum a potentia creatrice, Patrisque ac Filii conjunctione dirimunt, audiant Psalmistam dicentem: *Verbo Domini, etc.*, 135. Deitas communis est, paternitas et filiatio proprietas sunt: ex communis et proprii complexu fit comprehensio veritatis, 263. Apud Isaiam Seraphim ter *sanc tus* exclamant. ob tres hypostases, 274. Baptiemus ex Domini traditione fit in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti, omni creatura exclusa, 276, 304. Quæ Patri et Filio adsunt ut Deo, ea Spiritui soli adsunt. Trinitas proinde consubstantialis est, 296. Si Pater præparavit Saulum, Filius vocavit, Spiritus segregavit, quomodo diversitas est substantia in Trinitate, ubi operationis identitas? 300. Quem Iesias inducit tanquam si esset Pater qui loqueretur, eum Joannes vocat Filium, Paulus vero Spiritum, et tamen unum Dominum Sabaoth nominant, 300. Creat Deus vivi Verbi operatione, ac vivifici Spiritus communicatione 304. Quod in divinis operibus Trinitas glorificatur, Deitatis unius testimonium est. Nam neque sine Filio Pater agit, neque Filius sine Spiritu, 304. Non Deos tres, aut Dominos tres, aut Spiritus tres operari facere: sed Trinitatis conjunctionem in nonum communicatione agnoscere, 310. Verba hæc Act. xxi, 11: *Hec dicit Spiritus, Patrem et Filium non excludunt*, 311. Illud Rom. 1, 36: *Ex ipso et per ipsum*, etc., in unum nomen, et Patris et Filii et Spiritus sancti

proprietatem colligit, 314. *Spiritus in Verbo est, et Verbum in Spiritu*; cum unio secundum Divinitatem non dividatur, 314. Bona fides sanansque confessio haec est. Deus, Verbum, Spiritus: Pater, Filius et Spiritus, 314. Non defuit unquam Filius Patri, nec Filius Spiritus, 314. Aliquando Pater Filium, aliquando Filius Patrem, aliquando Spiritus Patrem et Filium revelat, 314. Paulus et prophetæ non dualitatem, aut Trinitatem tollunt, cum unitatem prædicant, 315. In mundi creatione Deum ad Filium et Spiritum locutum fuisse constat, 315. Fieri non potest ut in Deo una persona intelligatur ubi dicitur, Gen. xi, 7: *Descendentes confundamini* 315. Item Gen. xix, 13: *Pluit Dominus sulphur et ignem a Domino*. Item Amos iv, 11: *Everti eos scutum Deus evertit Sodomam*. Item Osee i, 7: *Salvabo eos in Domino Deo suo*, 315. Dei Verbum adorabant Patres, et cum Verbo Spiritum, 317. *Spira* est sancta Trinitas, et nexus qui non rumpitur, 317. Cum fiant omnia a Deo per Jesum Christum in Spiritu, inseparabilis est eorum operatio, 317. *Tempa Dei et sancti Spiritus sunt sancti, in quibus inhabitat una Deitas per unam baptismatis sanctificationem*, 317. *Quæcunque Pater loquitur, per Filium in Spiritu loquitur*, 319. Vide *Eunomius, Filius Dei, Pater et Verbum*.

Turturem aiunt a conjugi separatam viduam permanere, 76.

Tyrannus comparatur pisci, qui pisces vorat: et hic fit præda alterius, qui ipse tandem hamo capitur, 65.

Tyrus metropolis regionis Chananæ, 168.

U

Ulni semen ferunt, vel vim seminalem habent, 45.

Umbra. Ad umbram tria concurrent: lux, corpus, obscurus locus, 17. Quod in die umbra, id noctu tenebrae, 52. Sicut umbra in partem luci adversam vergit: ita nox quoque, cum sit umbra terre, 17. Maximi dies sunt ii, in quibus umbra brevissima. et contra, 57. Qui sunt heteroscii, asci, amphiscii, 57. Qui ultra terram odoriferam habitant, ii soli in ultramque partem alternant umbras, 58.

Unicornis juxta Scripturam libertatis amans, insuperabilis virtute præditus, hominibus haud subjectus, 120. Modo vituperat ob ulciscendum studiu: modo laudatur ob cornu altitudinem et libertatem, 120. *Unicornium Filius Christus appellatur*, 120. *Unicornis appellatur Christus Dei virtus, tanquam unam cum Patre communem habens potentiam*, 120.

Unigenitus appellatur non qui a solo factus, sed qui solus genitus, 256. Scriptura per hæc verba, *Fiat lux, Deum colloquente inducit, ut nos ad Unigenitum et personam ad quam sermo dirigitur, notitiam perducat*, 23. Illud, *Fiat firmamentum*, est primariae cause, illud vero *fecit Deus firmamentum*, testimonium aet effectricis potentis atque creatricis, simulque his Scripturæ verbia manifestatur Unigenitus, 26. Cum ait Psalmista psal. xlii, *Sedes tua Deus*, etc. Unigenito propriam reddit appellationem, ipsum clare appellans Deum, 165. Si unigenitus, quod a solo genitus est, juxta Eunomium, nemo homo unigenitus, 256. Si Filius solum minister est et instrumentum, juxta Eunomium, culex, etc., quod a solo creata sint, unigeniti dicentur, 257. Si sit minister, qua in re a ministratori spiritibus differet? 257. Unigenitus secundum Eunomium, nec vita est, nec potentia, contra ipsius Christi, Paulique testimonia, 264. Daemones non evangelistarum faciebant opus: clamabant tamen *Novimus te quis sis*, etc., 269. Si unigenitum est quod incomparabile, Unigenitus est Pater, 279. Creatura alteri haud similis, erit unigenita, 279. Si Filius Unigenitus est quod solus a solo: unicreatus proprie dicetur, 287. Vide *Eunomius Filius et Imago*.

Unum in incorporeis dicitur vel operatione, vel voluntate, vel substantia, 282. Secundum Eunomianos Christus et Pater unum sunt non operatione aut voluntate: igitur substantia, 282.

Ura herbasco naturam sicciam habente, sua ipsius vulnera sanat, 82.

Utres novi in Evangelio dicuntur quid de die in diem renovantur, veteres, qui veterem hominem nondum exuerunt, 137.

V

Valentinus, 15, 184.

Vapores emittuntur e flaviis, etc., ne æther concremet universa, 28. In vapores aquas solvit solis calor, hinc aquarum copia necessaria, 29.

Vasa. Per vasa mortis eas virtutes Propheta designat quæ inimicos Dei exterminant, 105.

Vectigalia. Ceutesimatorum et decimatorum nomina vel auditu horrenda, 113, Meastrui repetitores dæmonibus

qui comitialis morbi auctores sunt comparantur, 113. Venena ipsa aut alicui brutorum subministrant alimento, aut arti medicæ inserviunt, 43. Non ideo quia taurinus sanguis toxicum est, animal illud produc non oportuit, 43. Cur cum edilibus prolate sunt nociva, 43. Cicutæ vescuntur sturni, nec eis nocet, 43. Helleborus coturnicæ alimentum inveteratas ægritudines extirpat, 43. Per mandragoram sonnum inducent medici: opio corporis dolores censopiant, 43.

Ventus matutini rorisque, quomodo sol sit causa, 6.

Verborum usus ibi non est, ubi non est aer, nec lingua nec auris, nec meatus intortus, 23. Sermo subtegmini vestis comparatur, opus stamini, 168.

Verbum Domini rectum est, quod in principio erat apud Deum, 134. Rectus itaque Pater, rectus Filius, rectus Spiritus sanctus, 134. Quid per Verbum Domini et Spiritum oris ejus intelligendum, 135. Illud, *Verbum oris ipsius*, ideo dicitur, ut intelligatur Salvator ipse, et sanctus ejus *Spiritus ex Patre*, 136. Quod angelii sunt, ab opifice Verbo universorum conditores habent, 136. Servator, et Spiritus sanctus uterque in cœlis, eorumque virtutibus creandis pariter operam contulit, 136. Quidam existimaverunt verba hæc psal. xliv, 2, *Eructavit cor meum* etc., ex persona Patris de Verbo dici, 160. Verbi pulchritudine ineffabilis: huic alligati per dilectionem, omnium obliviscuntur, 164. Cogitare quod non erat Verbum quod juxta Joannem erat in principio, est dictionem *erat* destruere, 249. Licet omnia per Verbum facta sint, universorum Deum, omnium causam esse non negamus, 271. Verbum prolatum in Deo non est, sed vivens et subsistens, 297. Verba multa dicuntur: at unum est Dei Verbum æternum, 313.

Veritas quam omnis terra invocat, est Dei verbum, 316. Vide *Eunomius, Filius Dei, Ingenitum*. Ut Veritatis contemplationi animum adiungamus, ab externis tumultibus omnino vacandum, 146. Noa ira solum, sed concupiscentia, timiditas, invidia, et commotiones omnes, aciem animi perturbant, 146. Ut accurate oculo turbato visibilia deprehendi nequeant: sic nec veritas turbato corde, 146. Aliens cogitationes per sensus introducendas non sunt in animum, 146. Mittuntur in tenebras exteriores juste, qui in hac vita inter malæ patranda oderunt lumen, 188.

Vermis Indicus. Vide *Resurrectio*,

Vespa. Vide *Volatile*.

Vespera est diei ac noctis communis terminus. Mane est noctis cum die vicinitas, 20. Verborum istorum psal. xxix, 6, *Ad vesperam memorabiliter status*, etc., quis sensus, 128. Vespera sæculum hoc dicitur; matutinum, futurum, 128.

Vesperilio quadrupes est et volatile, parit catulos ut quadrupedia. Sola ex volucribus dentibus utitur, 77. Vespertiliones mutuum amorem natura insitum habent, adeo ut sibi invicem in modum catenæ adhærescant, 77.

Vix dux sant, una lata, cuius dux dæmon: altera angusta, ejus dux bonus angelus, 95.

Vinum novum Matth. ix, 19, quid significet, 137. Vimum compunctionis psal. lx, 5, appellat Psalmista sermonem quo obduratum cor ad sensum reducitur, 191.

Viperamurænam marinam ad nuptias ubi sibi invitatæ, virus evomit, 68. Viperæ carnibus exsatiata testudo, venient noxam organo evitat, 82. Viperæ ero utero paedit, 85. Huic fænum comparatus, 111. Viperæ eaus dicitur vim habere cervi purgandi, 121. Fidei argumentum sunt bestiæ, ut viperæ respectu Pauli que ei non nocuit, 86.

Virga alia consolationis, alia contritionis, 165.

Virgines non omnes, sed quæ non coactæ, aut ex tristitia, aut necessitate virginitatem coluerunt, adducentur in templum regia, 119. Vasa sacra quæ non inquinavit humanum usum, in sancta sanctorum introducentur, 169. Si natura vulturi concessit ut sine coitu pareret: a natura alienum non est, ut B. Virgo virginitate illibata permanente pepererit, 76.

Virginitas præcipue in anima posita est, 618. Virginitas corporis ancilla virginitatis animæ, 168. Virginis protinus est animam a corporis affectionibus abducere, 620. Voluptati cibilibus debet resistere, 621. Omnibus sensibus debet invigilare, tactui et gustui præsertim, 622, 623. Alii etiam sensus custodiendi, 629. Corpus nimis debilitare non debet, 624, 626. Ciborum qualitates debet considerare, 625. Sales vintandi, 625. Virgo etiam cum uterini fratribus caste se gerere debet, 637. Cautionis necessitatem exempla demonstrant, 638. Virginis ornatus fugiendus, 633. Pulchritudinem naturalem data opera debet obumbrare, 634. Quomodo et quando in publicum prodire conveniat, 635. Pudica et virgo esse debet virginis lingua, 636. Nuptiarum pronuba esse non debet, 637. Verecundiam iis qui eam vident inspirare debet, 638.

Virginitatis commoda præ nuptiarum incommodis, 639, 640. Superflua a Sponso poscere non debet, sed potius pro eo omnia perferre, 642. Omnia contemnere debere ut Sponso perfruatur, 643. Virgo vituperanda quæ hominum magis quam Sponsi oculos reveretur, 615. Etiam si sola sit, debet revereri et semetipsam et angelum, et maxime Sponsum, 615. Judicii indesinenter meminisse debet, 646.

Virtutes cardinales temperantiam, justitiam, fortitudinem, prudentiam, anima appetit, tanquam quæ sint sibi magis proprie, quam sanitas corpori, 83. Pietatis exercitatio scalæ quam vidi Jacob potest comparari, 93. Sicut in scala primus gradus recessus ab humo est: ita profectus spiritualis initium, discessus a malo, 93. Sapienter Prophetæ vitiorum fugam, bonorum initium fecit cum dixit, *Declina a malo et fac bonum*, 93. Vir perfectæ ætatis, videtur sibi videtur vitam in virtutem et vitium divisa. Unum vite genus cruciatu et labores, alterum voluptates et delicias proponit. Si quis æterna secum revolvit, virtutem et laboriosa eligit: si præsens, voluptatem præfert, 95. Cum otiali facilius sit quam operari, illius mirare sapientiam, qui per otium ad perfectionem nos deducit, 95. Virtutes aliæ, v. g. cardinales ex contemplationibus constant, alias non constant v. g. pulchritudo, et robur, 128. Virtus omnis, paupertas maxime libero arbitrio, eum charactere insignitur, 147. Qui vitium virtutis adjacentis specioso nomine appellant, ore benedicunt, corde maledicunt, 195.

Visio quomodo fiat ignoramus: an imagines suscipimus, an a nobis quidpiam emittamus, nobis prorsus ignotum est, 277. Montes abrupti, rotundi: turres quadratae, teretes: magna denique parva apparent, ob vius imbecillitatem, 59.

Visionis gloriose aspectum cur non apprehendamus, angeli vero jugiter contemplentur, 154.

Vita dicitur via, quod quilibet in vitam ingressus, ad finem properat, ad instar eorum qui in navigiis dormiunt 94. Vita viatoribus comparari potest, qui post tergum omnia relinquunt 94. Ut primus viator pedem movit, huic proximus infert gradum, post hunc alter sequitur, 94. Vita nostra via est, in qua sibi in vicem succedunt omnes. Quæ nunc aguntur, viaticum ad futuram vitam sunt, 114. Qui bonam vitam agere cupit, comparantur ei qui sanitatem recuperare cupit, aut ei qui vult caelestieri, 153. Vera vita Christus est; et nostra in ipso conversatio, vita vera est, 152. Rerum præsentium comparatione futurum describit requiem David, cum ait psal. cxiv, *Circumdederunt me*, etc., 202. Differentia vitæ hujus et futuræ, 202. Vita futura regio vivorum, mundus hic locus morientium, 203. Ubi non est commutatio neque corporis, neque animæ ibi est vere viventium regio, 203. Regionis hujus descripicio, 204. Vitum cuique Deus propria voluntate tribuit: iram sibi quisque congerit in die iræ, 127.

Vita arborum. Vide *Arbores*.

Vitiorum fugam sapienter Prophetæ bonorum initium fecit, cum dixit: *Declina a malo*, etc., 93. Profectus spiritualis initium, discessus a malo, 93. Ut plantarum qualitates agricultura, ita infirmitates animi curantur diligentia, 46. Nihil deformius dedita affectibus anima: vide iratum, tristem, libidini aut gulæ inservientem, 129. Qui vitium specioso nomine virtutis adjacentis appellant, ore benedicunt, corde maledicunt, 195.

Vitis folium diffissum, ut uva aeris injuriis resistat, et radium solis ubertim suscipiat, 47. Vitibus ubique comparat Dominus animas hominum, 48. In quo sita sit ita similitudo, 45. Cum se vitem, nos palmites vocat Christus, non Deitatis, sed carnis palmites vocat, 291.

Vivipara animalia. Vide *Pisces*.

Vocatio mixta est quæ per fidem in Christum efficit

multos unum, 171. Cum ait Psalmista, *Beata gens*, etc., non vocatum, sed electum populum dicit: quia multi vocati, pauci electi, 139. Maximum adjutorium ejus qui gentes omnes convocat, dum ait per Psalmistas: *Audite haec, omnes gentes*, 177. Vocatorum genera tria, 177. Ratio vocandi, 178.

Vociferatio vox quædam est confusa et consona præstantium, 133.

Volatile nullum pedibus caret, quod victimum omnibus suppeditat terra, 72. Ut pisces pinnis et cauda aquam secant, ita volatilia aerem; et ob hanc affinitatem, haec ex aquis sunt orta, 72. Unum volucrum nomen, at in his infinita varietas quoad figuram, vitam actiones, mores, 72. Aves aliæ, sed paucæ, malos habent pedes, ut hirundines, et drepanes, quibus alimoniam ex iis quæ feruntur in aere provisa est, 72. Aves aliæ schizopteras sunt ut aquilæ, dermopteras ut vespertilioes, ptilotes ut vesperæ, coleopteras ut scarabæ, 72. Aves carnivoræ ungulum acim, rostrum incurvum, et pennam velocem habent, 73. Aves aliæ collectivam amplectuntur vitam, ut columbæ, grues sturni, graculi: aliæ duci subduntur, ut grue, 73. Aves aliæ hieme appropinquante recessunt, aliæ humana consuetudine gaudent, aliæ garruæ, aliæ canoræ, 73. Superbus gallus, ornatus amator pavo, libidinosæ columba ac gallina, dolosa et zelotyra perdix, 73. Volatilia innunera in aere vagantia, ex se ipsa profert terra, 81.

Voluptates corporeæ plus molestiae, quam juncunditatis habent, 150. Cum æterna secum quis revolvit, virtutem et laboriosa eligit: cum præsens, voluptatem præfert 95. Beatus qui voluptati quæ per omnes sensus fluit, non servit: seculatur autem verum bonum, quod sola ratione comprehenditur, 95.

Vox vel est aer percussus, vel species in aere impressa, quam qui pronuntiat, exprimere vult 117. Ubi non est aer, nec lingua, nec auris, nec meatus intortus, ibi nec verborum usus, 23. Deus non per rerum species impressas, nec vocalium organorum ministerio loquitur: sed voluntas divina, verbum est Dei, 23.

Vox Dei, naturæ est effectrix, 34. Haec vox, *Plat lux*, opus ipsum erat, cum in Deo vox, non sonus sit, sed voluntatis nutus, 19. Vox Domini quid sit, 117. Haec cum phantasia quæ in somnis fit cognitionem habet, 117. Eiusmodi vocem in prophetia a Deo productam credere par est, 117. Verba haec psal. xviii, 3, *Vox Domini super aquas*, in sensu mystico ad baptisma Christi, et ad institutum ab eo baptisma referuntur, 117. Vox Domini fit in anima quæ viriliter bonum perficit, 118. Vox Domini fit quoque in anima a carnis affectibus libera, 118. Vox Domini concutit desertum, cum id quod desertum erat, aquis Spiritus confertum, fit in stagna aquarum, 121. Vide *Aqua*, *Mare* et *Terra*.

Vulpes sibi ipsi pini lacrymis medetur, 82. Vulpi comparatur dolosus, ut Herodes, 159.

Vulturum greges qui exercitus sequuntur, hominum mortem conjectant, 78. Aliunt sine coitu ut plurimum parere vultures, quibus vita ad centum annos protenditur, 76.

Vultus Domini dicitur ejus ad judicium adventus apertus, 154. Cave cogites Dei vultum corporali facie conformatum, 154.

Z

Zizanis heretici comparantur, 44. Quæ zizania vocat Scriptura, non ex frumenti commutatione proveniunt, 44.

Zodiaco in xii partes diviso, singulas has partes in lx, sexagesimæque in lx dividunt Genethliaci, 54. Vide *Genethliaci*.

INDEX RERUM ET VERBORUM

QUÆ IN APPENDICE INVENIUNTUR.

Abimelech recepit futurorum prædictionem, 528.
Abraham incola fuit; sepulcrum argento mercatus est

352. Dedit decimam Melchisedech, 428. Cum Deum vidit se profitebatur terram esse, 439. Senior fuit, quod virtus

animum conitie ornaverat, 451.

Ab-soluo. Vide *David*.

Abstinentiam quam ad eam petulantiam servituti addic-
candam adhibetur, hanc diligit Deu. 404. Eam quae fit a l
ostentationem, Domini anima odio prosequitur, 405. Ven-
tris et rerum venerium appetitiam refrenat ciborum
abstinentia, 405. Eorum rerum abstinentia hand satis est
acquirendae perfectioni; nisi anima ab his que malitiam
nutriat abstineat, 405. Non per se salis est ad commen-
dandum jejunium: conjuganda reliqua vita ratio, 404.

Achaz idem ac *retentio*, 522, 597. Cur sermones de Em-
manuelis adventu regi Achaz facti sint, 527. Recepit fu-
turorum praedictionem non propter vilium meritum, sed
quod eus dignitas eum fide dignum redderet, 528. Recu-
sat querere regum, vel quod id superaret naturam hu-
manam, vel quod nollet tentare Dominum, 527. Non religio
ne illa induxit refugiat a petendo signo, 528. Au-
rum et argentum et thesauris dominus Domini misit ad As-
syriorum regem, 597. Verba huc Isaiae xiv, 29, *Ez* se-
mineserpentum, etc., Achazi posteritatem significavit, 597.
Achaz quod rectum esset in oculis Domini, id nequam
peregit, 596.

Achitophel militare consilium dissipavit David, Chusius
consiliario, 422. Achitophel et Judas sibi mortem
suspendio non cooscivissent, si supplicia futura pre-
sentibus formidabiliora judicassent, 502.

Actio. Vide *Opus*.

Adam primus, ex terra conformatus: secundus formatu-
m in utero virginale corpus assumpsit, 529. Vide *Adama*.
Status in quo positus fuit, Adamus ante peccatum, 530.

Adama et Seboim, Osee xi, 8, utraca ad Sodomitem
Pentapolim pertinet, 396. Adama de quo Isaiae xv, 9, si-
gnificat virginalem terram ex qua formatum Adami cor-
pus, 606.

Adolescentum vitia, 453. Prema gravissima est cum ab
adolescentibus regitur administraturque civitas, 453. In-
umerabilium meliorum turmae juventutem comitatur,
454. Cum sit Isaiae iii, 4, *Adolescentes principes*, non ju-
ventus aetate, sed moribus insimulatur, 454.

Advena qui vocatur Isaiae xiv, 1, forsitan est gentilia
populus, 591.

Egyptii beneficia, et incantamenta sibi peculiariter
vindicarunt, 434. In *Egypto* quadrupedia, belluae, rep-
tilia, et volatilia pro diis habita, 531. Egyptii populum
Judaicum in servitium addixere, 569.

Enigmata in Scriptura ad quid, 444. Dei benignitas
per enigmata, quae sunt futura obscure significata, 342.
Enigma mons, 376.

Afflictio fere omnis vita hujus, et non bona con-
cili. 1. 389. Quidquid vita hujus delectabilium est, tristis
vitis communis est, 389. Seculi latitudo dolor conuertet.
Anima afflictionibus quasi contrahitur, 482. Molestia quae
nunc ob Dei legem accidit, semem sunt futurorum bo-
norum, 539. Vestitus quae post prava facinora tempore
accepto inducitur, beneficij loco habenda est, 571.

Albarum rerum similitudo per nivem et lauem ex-
plicitur, 411.

Alienigenae proprio dicuntur Philistaei, quos Greki
nominauit Palestinos, 597. Vide *Philistaei*.

Alimenta ubi infirma sunt, ibi eos qui his contrahunt
consumitis efficiuntur est, 418. Olera infirmorum ci-
bus, etca solidia perfectis convenient, 419. Alimentorum
quoddam est quod quanquam robor non praebeat, tamen
emori non sinit, 440.

Amalec quid significat, 408.

Amarum est id quod gustum exasperat, 503.

Amazias, 385.

Ammon idem valet ac *populus nobiscum*, 570. Vide
David.

Ancor Dei cuius ignis divinus, alterius ignis fit expurga-
tio, qui nos ad absurdas cupiditates incendebat, 421.
Omnis de sacrificiis et holocaustis doctrina, in his ver-
bis quae ad dilectionem attinent contineri videtur, 401.
Ea Scriptura loca quae ad dies festos spectant, eidem
expositione generi subiectior, 401. Quantum dilectionis
erga ea quae amata non oportuit exhaustum fuerit,
tacitum animis ad diligendum Deum deest, 418.

Amos unus ex dodacim prophetis non est liber pater,
385. Nomen patris Isaiae firmamentum indicat, numen
prophetae, sermoneum durum sonat, 385. Prophetavit sub
Oria, 385. Cur Amos Isaiae pater nominetur, 574.

Amphiaraua, 416.

Amphiliocbus, 416.

Amunias, 553.

Angeli. Per haec verba psal. xxxvii, 19, *Amici et proximi*,
intelligit David angelos bonos qui de hominum salute
gaudere solent, 368. Angelus concredita est praefectura
Ecclesiarum, 416. Homo secundum angelos in rationalibus

collocatur, 436. Virtutes sanctae pro muro sunt quae nos
inxpugnabiles servant, 481. Qui consilio et virtute ange-
lorum communio non sunt, stolidis absurdisque commu-
nitionibus expoununtur, 481. Suum quoque angelum habet,
481. Semper a prima mundi origine, ad sanctos mittuntur
divinitate potestates, quae ipsorum resarciant infirmitatem,
513. Angeli molestant quidem delinquentes, delicta vero
condonare, solius est Servatoria, 517. Sunt humani gene-
ris providi: tutores, 534. Ipsi fideles suos custodiendos
credidit Deus, 534. Qui nos juvent in salute comparanda
angeli pacis, 534. Angelorum annus obnoxia
non est formidini, 578.

Animus instrumentum corpus est: homo proprius, ipse
animus, 327. Quae foris sunt, ut corpus, non ego, sed mea
sunt. Ego autem anima compos ratiois, 327. Sicut oculi
nostris que extra se sunt vident, se ipsos non intuentur
nisi in speculo: ita et animus noster, 324. Dum lumen
quod in divinis est Scripturis quasi in speculo refunguntur,
nos ipsos intelligimus, 324. Molti artes et scientiam circa
corpus humanum versantur, et sunt: nec tamen est qui curat
scire qui ipsa sit, 324. Caelum potius quam nos ipsos co-
gnoscimus, 334. Quod vacat corpore, nec loco circum-
scriptum, 349. Animus ex consequenti velut corporis com-
mes hoc concludit, 349. Quae ex prudentia sunt, pa-
riunt animam sanitatem, insipientia vero vulnera infert,
366. Scriptura plerisque locis terram vocat animam se-
minis verbi suscipientem, 301. Deserta ea est quae vitam
non instituit iuxta iustitiam, 391. Anima vinea est vera ad
imaginem Dei condita, 393. Quemadmodum putatur vi-
tia, sic anima studium erga res vanas circumcidimus,
394. Anima quae non exit se his corporalibus, infuctio-
sa manet, 394. In plerisque locis Scriptura de hominibus
animis, languori de sua spousa loquitur, 412. Occiditur
animus, cum falsa opinio in ea recipitur, 356. Anima
thesauris ex divino munera obtentis deuudata comparatur
civitati expugnat et spoliat, cuius portae non obseruantur,
395. Beatus quisquis animam patram consecutus, nul-
lum quod sibi propria sit habet incedi materialia, 601.

Animalia in cibum creati non fuerunt, sed prima lex ut
fructibus vesceremus concesserat, 330. Nobis et multis animali-
bus enim tunc animorum constituta fuerat, 339. Animalia crudivora, quarum esca herba erat, in prima
procreatione sibi in iusto iustidias non struebant, 340. Pan-
thera et leo pridem fructibus vescabantur. At post dilu-
vium vescendi omnibus facultatem Deus homini dedit,
339.

Anomoeorum heresis aetate Basilii pululavit. Hi scor-
toribus, adulterio, etc., veniam pollicentur, si sunt in
Unigenitum blasphemum: eos illos habuerint, 555.

Apia oleiscendo moritur, 531. Huic comparantur amari
bonitos aduersus Spiritum pugnantes, 531.

Apostoli Spiritus sancti adventionem omnibus manifestum
redidere, 541. Consilarii de quibus Isaiae i, 26. Apostoli
sunt et evangelista, 422.

Arabes enim belliri, semper Israelis hostes fuere, 569.

Aram idem ac sublimis, 521, 536. Potest significare ar-
culi sapientiam aduersus Dei scientiam sese efferentam,
521.

Aratus mons, 532.

Arcturus stella subrufa, 582.

Ariel nomine Leonis Hebrei interpretantur, 606.

Arithmetica. Vide *Numerus*.

Armillae in manuum extremitate aptabuntur, 487. In
lunam potest aliquando accepta, 461.

Arnon oppidum Moabiticum. Hoc uno oppido tota
Arabia indicatur, 688. Quis sensus verborum illorum:
Arnon plura delibera, 608. Arnon si interpreteris, sonat
illustrationem eorum, 608.

Artes. In artibus vanis desinente actione, opus perit,
491.

Asinus est animal gestans oneribus natum, 329. A sui
possessoris praesepi non aberrat, 388. Bos magorem ob-
tinuit intellectum praes asino, 387. In animalibus ineat
forensi aliquo cum demonicorum corporum proprietatis
bus necessitudo, 399.

Assumptio in prophetis Nahum, Abacum, et Melachie,
idem est ac *donum a Deo auctoratum*, 384, 385.

Assyriorum regem avocavit Epiram a Jude aduersum
se, 530. Adversariis stepe per Assyriam a Scriptura
intelligitur, 536. Assyrii populum Judaicum in captivi-
tatem abduxerat, 569. Quis sensus illorum Isaiae xiv, 24,
Disperdat Assyrios, 595.

Astrum dicitur stellarum congeries, 382.

Andre et auribus percipere quid inter se differant, 317.
Quanta est sermones inter et legem differentia, tanta
inter audire et auribus percipere, 397.

Auguratio magorum malum, 433. Plerique Christianorum
augurationi aures accommodant, 433. In legi Mo-

saica auguria, omnia, etc., tanquam dæmonum inventa vitio vertebantur, 433. Absurdum est inanem avis motum loco vaticinii habere, 433. Corvi crocantes, et aquilæ luentes ob prædæ inopiam, cor superstitiosum perterre-facunt, 434. Miserandum vivendi genus, quo nihil non suspectum habetur, 434. Ne curiosus varios avium voluntus explores, 434.

Aula sancta Dei quæ, 358. Quis Deum non adorat in aula sancta ejus, 458. Altera aula a Domino designatur Joan. x. 16. Ecclesia scilicet, 16.

Aurum non coctum illud est quod nihil in se materiæ alienæ centinet, 584.

Avaritia fit idolatria cum dilectionis mensurâ Deo debita in argutum transfertur, 418. Grave peccatum est, 435. Cor avarum igni consimile est alia quidem depasci, in alia vero involanti, 445. Oculus inexplebilis eo solum coercetur, quod neminem habeat confinem, 485. Ratio pecuniarum desiderio præoccupata, trutina est, quæ suo pondere momentum libræ deprimit, 509.

Aves volatum cauda quasi gubernaculo dirigunt, 434. Sortites sunt corporis constitutionem vitæ sua convenientem, 434. Cum in aere dominantur dæmones, volueribus ut hue et illuc se circumagant auctores sunt, 434.

Azarias IV Reg. xiv. 21, dicitur idem qui II Paralip. xxvi. 1. Ozias vocatur, 385.

B

Rabel idem ac confusio, 558, 574.

Babylon, 391. Nomen suum trahit a linguarum confusione, 558. Babylon locus est in quo Deus descendens confudit linguas, 574. Babylon vocabatur incola, 587. Hanc effederat celeberrimam rex Chaldeorum, 587. Verba hæc Isaïæ xiiii. 20, *Neque transibunt*, etc., maximam foræ Babylonis solitudinem indicant, 587. Animalia omnia quæ referuntur habitatura Babylonem, solitudinem amant, 588. Mundi hujus confusione potest quis apte Babylonem appellare, 592. Babylonis eversio, 594.

Balaam, 380, 384.

Baptismum qui non suscepit, procul est a Dei similitudine, 334. Per baptismum in animabus sanctificatorum habitat fit Domini, 361. In ea redempcio quæ per baptismi diluvium fit, peccatorum peccata appropinquare non amplius poterunt, 362. Una aspersio lavacrum regenerationis, 400. Israelitici populi vestes non detrile figura erant indumenti quod induunt qui in Christo baptizati sunt, 466. An tres sint baptismatis acceptio, expurgatio sordium, regeneratio per Spiritum, et ea quæ in igne iudicii fit probatio, 475.

Barachias, id est benedictio Dei, 534.

Basan ad ignominiam denotandam usnrvant, 443.

Basilisco comparatur mulier struprum anhelans. Hunc ferunt solo intuitu interficere, 464.

Bellator quid in sensu morali, 449.

Belluæ stupori subjacent: sed non eas attingit formido, 578.

Bestiæ in nobis multæ, vitia scilicet, 336.

Bonum est quod omnia appetunt. Deus vere bonus est, 399. Maximum malitiae argumentum est a hono deficere, 389. Illud Isaïæ i. 19, *Bona terra comeditis*, carneo animo intelligenda non sunt, 415. Quænam sint ista bona, 418. Perfecti est viri naturam boni a malo distinguere, 503. Bonum definitur, quod commendandum est, et laudabile, 504.

Bootes. Vide Orion.

Bos majorem obtinet intelligentiam præ asino, 387. Cur vetitum Deut. xxii. 10, arare in bove et asino, 387. Bobus inter se gregatim viventibus, tauri ut iracundiam proni, a se invicem separati pascuntur, 500. Bovum nomine Isaï. vn. 25, strenui et alacres designantur, 533.

Byssus, 469.

C

Cades, si interpreteris, *sanctum* dicitur, 361. Commovit Dominus desertum Cades, cum Joannes baptizavit in deserto sancto, 361.

Caini peccatum vindicatur septies, 341. Petrus septies dimitti petens, Caini condonationem inducit: Dominus, per septuagesies septies, Lameci, 342.

Caiphas, 380, 384, 528.

Calamitatem aliæ ad punienda peccata, aliæ ad mores emendandos, aliæ ad eos qui desperantur alterendos, 389. Calamitatem provocant ad humilitatem, 460. Aliæ alio modo, et suæ quemque calamitatem divexant, 461.

Calamus. Calami definitio et descriptio, 509. Huic comparantur ii qui ex hujus mundi rebus conspicui evadunt, 510.

Calvario mons et nomen, 478.

Cantica omnia lætiorem rerum statum videntur com-

pleti, 476. Canticum canticorum nuptiale est carmen dramatico opere pertextum, 476.

Capillorum nativus ornatus mulieribus pro velamine datus, 470.

Caput. Per illum, *omne caput*, homo quilibet significatur, 390.

Carbo ignis est spissior, qui post materiæ transitum in crassiore materia remanet, 510. Carbo, de quo Isa. vi. 6. forte futurum Domini in carne adventum significat, 513. Cur seraphim manu susceptum carbonem labii prophetae admoveat, 514. Ignis ille, similis ei qui in rubo apparuit Moysi, 514. Per carbonem Isa. vi. 6, intelligendus sermo verius objurgatoris modo uendacium expurgans, 516.

Carmina lugubria ad mulierculas decipiendas quidam componunt, 357.

Caro tabernaculum Dei dicitur, 352. Si Deo digna est, Dei tabernaculum efficitur ad eum modum quo habitat in sanctis, 352. In hieme sumus, cum carnis cupiditates imperium obtinent, 378. Viri probi est raro ad carnis curam descendere, 404. Cum pinguis sit caro, mens fit infirmior, 406. Lanci comparatur, 406.

Castalica fons, 446.

Castitas. Purus est qui carnis petulantiam subjectit spiritu, 379.

Cataclita de quo Isa. iii. 11, ne reddidere quidem interpres alii: ideo dictio illa notata obelo est, 489.

Cedri Libani potestates aduersæ vocantur, 360. Vox Domini confringentes cedros dici potest Joannes, 360. Cur Isaïas cedros Libani dicat, 442. Cedri fructus usibus haud idoneos ferunt: semper augmentur, vix senescunt, vix putrescent, 442. Aliquando accipiuntur ad exprimendam imaginem animalium magnarum, 552. Aliquando qui sunt moribus asperis, vel qui efferuntur ob falsam scientiam, cedri vocantur, 552. Superbi et iei aduersus veritatem efferuntur, cedri Libani appellantur, 578.

Cervi. Per cervos quos vox Domini præparavit, animæ sanæ in montibus commorantes intelligi possunt, 361. His animis cum adversariis potestatibus, quicmadmodum cervis cum serpentibus, bellum est, 361.

Ceti quomodo humis capiuntur, 329.

Chalane creditur sita prope Babylonem, 558.

Chaldei prædictionem et notationem cuiusque vitæ ex natali die sibi vindicant, 434.

Chalia mater Oziris, 383.

Cham non maledicit Noe, sed ejus gormini, 582.

Channan idem valet ac *gnasi commotio*, 585.

Charitas. Per charitatem perfectam, nequitiam auferimus a cogitationibus, 411. In quos potissimum charitas excendat, 412. Nefas in alia quam in Deum et proximum perperam consumere vim diligendi, 418. Charitas perfecta quæ, 419.

Childones forsan brachii circumponebantur, 467.

Chrismæ pontificium unguentum erat oblectans. Fratrum concordie comparatur, 469.

Christianæ professio est inita cum Deo similitudo, 334. Dignitas Christiani et nomen a gehenna non liberat, 425. Plerique Christianorum augurationi aures accommodant, 433. Nonnulli credere se confitentur in Christum, qui maxime inter se dividuntur, 504.

Christus septuagesima ac septima post Adamum ætate apparuit, 341. Significat mortem quam passus est, 374. Christus semen est de quo Isa. i. 9, dictum, *Nisi Dominus*, etc., 395. Sanguis Christi melius loquitur quam sanguis Abelis, 399. Christus sacerdos secundum ordinem Melchisædech, 400. Una hostia, 400. Una peccati expiatio sanguis pro mundi salute effusus, 400. Ad vesperum Pascha Christus immolatur, cuius caro vere est cibus, 401. Dicitur mons Domini elevandus super colles, 428. Scriptura nonnunquam de utroque Christi adventu conjunctu loquitur, 448. Christi adventus universo orbi salutaris, dæmonibus fuit terror, 446. Petrarum scissuræ passionem corporis Christi denotant, 447. Caro et sanguis Christi alimento est quod pascit animam, 448. Cujusmodi erat nubes lucida quæ in Transfiguratione discipulos obvoluti erant, 517. Delicta condonare solius est Servatoris, 517. Ea quam cum bono habuit Christus necessitudo, a primo ortu apparuit 530.

Civitas hominum cœtus est ex diversis moribus et institutis ad communem vitæ societatem confusat, 391. Civitas, exercitus, chorus, etc., eadem dicuntur non quod singuli permaneant: sed quod cœtus nomen idem servet, 519. Hanc loquendi rationem nonnulli solent variante appellare, 519.

Clamor sonus est cum contentione magna editus, ad eos qui procul ubeunt pertingens, 572.

Cleophas, 516.

Coccinum, 469. Vide *Purpura*.

Cœlum et terra Isa. i. 2, metonymies dicuntur pro ha-

bitatoribus, 386. Eodem modo cœlum dicitur thronus Dei et terra scabellum, 386. Sic vir astutus Prov. xii, 23, dicitur thronus sensus, et mulier odio habens justitiam, thronus ignominia, 23. Quo sensu cœli enarrant gloriam Dei, 494. Duo cœli hemisphæria alternis vicibus et super terram conspicienda præbere quidam dixerunt, 513. Utrumque sex partibus tanquam alias ad velocem motum uti asserunt, 513. Per cœli indignationem, indicantur mala quæ ab eo puniendis in fliguntur, 584. Quidam cœlum ratione usum esse commenti sunt, 581. Scriptura sœpe cœlestes virtutes cœlum vocat, 585. Sicut gaudium in cœlis est super peccatore pœnitentiam agente, ita indigatio super peccatoribus, 585.

Cogitatio quæ a Domino suggesta, et ea quæ ad peccatum invitat, sibi invicem adversantur, 462. Cogitationum duplex classis, 615. Imaginationes vitiæ abominationes sunt, 236.

Collis tumulus est quidam in aliquantam altitudinem parvam tamen, assurgens, 427.

Colores a mulieribus ad decorandam faciem exquisiti, 467. Eorum usus, 467.

Confessio, 342. Si peccatum detexerimus per confessionem, effecimus ipsum dignum quod ab igne purgante devoretur, 554. Peccata occulta Ecclesiæ pœficit a peccatoribus concordantur, 565.

Confundi quempiam ob rem de qua gloriabatur antea beneficium ingens, 424.

Considerare. Vide *Respicere*.

Consiliarii apostoli sunt et evangelistæ, 422. Prophetae omnes conducibilia suadentes fuere consiliarii, et aucto eos Moyser, 422. Præsentia prudentia consiliarii beneficium ingens, 422. Consiliis utilitas 422. David Chusi usus consiliario dissipavit consilium Achitophel, 422. Sacra quædam res consilium, voluntatum est consenseo, fructus dilectionis, humilitatis argumentum, 422. Intoleranda arrogancia, existimare se nullius egere, 422. Pudet nos confiteri alios nobis esse prudentiores, 422. Christi Ecclesia consiliarii et iudicibus adornata, 422. Cum de anima agitur, inquirendi sunt consiliarii, 452. Admirabilis consiliarius fuit, qui id dedit consilii, ut percutienti maxillam, obvertas illi alteram, etc., 452. Consilium hunc a Judæis Dominus abstulit, ex quo consilium inierunt ut eum traducerent, 452. Consilia adversus justos inita, in consultum capitæ retorquentur, 458. Comparantur telie, quæ a solidis corporibus resilunt in jaculatoris, 458.

Consolari manu, est oppressis per bona opera consolationem afferre, 575.

Contemplatio dicta est spiritualis cœlestium comprehensio, 473.

Continentem non eum dicimus in quo præ senio, morbo, etc., extincti sint libidinis appetitus, 407. Quis vere continens, 407.

Contumelia ac superbia fortassis primum peccatum est, 440. Videtur contumelia ergo esse superbiæ, 440. Contumeliæ ut alius plurimæ videaris præstant, superbia est, 440. Contumelia est quid magus quam maledicentia, 440. Qui homini facit contumeliam, obnoxius est peccato, 583. Peccatum omne contumelia est contumelie que germen, 584. Viri est proœcta virtute prædicti, nec dejici convicia, nec præ laudibus intumescere, 461.

Conviviorum elegans descriptio, 448, 490.

Cornuum proprietates, 477. Quid per cornu Isaias v, 1, intelligat.

Corpus forsitan tabernaculum est in quo inhabitat Spiritus sanctus, 393. Ex parva, sed mirabili corporis fabrica in magno sensu opificis venimus, 324. Primaria ratione locus corporis est, 349. Corporis abunde saginare viaticum est ad lasciviam, 350. Fuliginosæ exhalationes ex pingui alimento emissæ, infusæ a Spiritu sancto illustrationem intercipiunt, 406. Mariæ naves appellantur corpora quæ uberibus deliciis ad corpulentiam vergunt, 444. Ad victoriam nos veluti erudit corporis afflictio, 406. Durum vivendi genit suavem Abraham sinum pro requie nobis apparat, 539.

Correptionem seu objurgationem permittit Paulus: opprobrium nusquam, 355. Non novimus unquam ad delinquentium utilitatem opprobrium, adhibitum, 355. Opprobrium peccatoris confusionem, objurgatio correctionem videtur finem habere, 355. Vitia quæ citra animi sententiam adjungit probro vertere, a viri probi moribus alienum, 355.

Cœyimi vox non valde admodum Græco usu recepta quid significet, 466. Vests pontificis cœyimis erant ornatae, 466.

Creationi mundi senarius numerus est affinis, 341. Septimus creationis dies septimo consummationis seculi respondet, 342. Creationis septimo octavus iudicij dies figuratur, 343. Cur absoluta creatione Deus creavit homi-

nem, formato autem homine, plantavit paradisum, 350. Cretes auspicandi artem sibi vindicant, 434.

Crucis quadrifaria divisio quid denotet, 569. Ex quo crux nominatur, fugata idole, 446. Signum de quo Isaias xi, 12, crux est Christi per quam œconomia Incarnationis est absoluta, 569. Hoc ipsum est de quo dictum est: *Videbunt signum Filii hominis*, 569. Paulus accurrit ad signum abo Jesu erectum, crucem videlicet, 569. Qui magna vocis contentione prædicat crucem, ille est qui in monte campestris erigit signum, 574.

Cumerarium locus est continens fructus fugaces qui delectationem potius præbeant, quam utilitatem, 393. Talis erat lex quæ patrum diu floruit, statumque suum cum Evangelii doctrina et veritate commutavit, 393. Qui nam ad cumerarium similitudine accedant, 394. In autumno exertruuntur munita ad aservandos cœcum, 393.

Cupiditates ex peccato ortæ, seditionem implacabilem solent animabiles parere, 396. Affectionum cupiditates eas qui ipsis sunt obnoxii efficiunt amentes, 492. Miseri qui post acceptam Dei doctrinam esse cupiditatibus tradunt, 492.

Cura animarum, 382.

Corrus, 435.

Cythara et psalterium inventa sunt Jubalis, 493. Citharae ac musices fuit amantior Laban, 493.

D

Dæmones maligni, ira et furor Domini vocantur, 363. Improba potestate confundi hominis mentem, verisimile est, 381. Quos justitiae fructibus vacuos reddiderint, eos erroribus circa cognitionem imbuunt, 392. Dæmones vaporibus victimarum incenarum, sumoque ex thure prædeute aluntur, 398, 558. In animalibus ueste forsan aliquacum dæmonicorum corporum proprietatis necessitudo, 399. In aere dominantur dæmones, 434. Vespertilioni comparantur, 447. Neque angeli neque homines sunt, 447. Qui eos adorant, per metaphoram dicti vespertilio adorare, 447. Dæmonum ope ventriloqua nuntiavit Sauli futuram stragem, 543. Morbos prævident, 543. Sæpe quæ jam contigere prædicunt, et quasi futura annuntiant, 543. Imminet mortali vitæ exactor gravis, dæmon, exigit ut suam ipsius voluntatem exequatur 548.

Dæmones circa aras ex sanguine et nido voluptatem captant, 558. Idem et gigantes, et angeli mali vocantur, 576. Quod Iuesum fuit, id dæmon exsequitur, 577. Dæmonis arma quæ, 577. Deus crudelitatem dæmonum ad nos si rime medelari utitur, 577. Traditur dæmonibus caro in interitum, 577. Dæmones ad peccatas affligendas assumti, 577. Varia in nobis producunt peccata, 589. Forte prius quam crearetur homo supererat diabolo peccatis locus, 591, 592. Ast post diaboli invidiam, post illius qui honorabatur cædem, obstructus est ei pœnitentia locus 592. Protoplasmum hominem peremuit, et per eum mortem inexit, 592. Mundi hujus princeps mystica vox Babylonis nominatur, 592.

Dagon, 558.

Damascus, si interpreteris, sona sanguinem sacci, 328. Syria metropolis Damascus, Israëlitarum Samaria, 535. Per virtutem Damasci ii qui ex gentibus credunt, per spolia Samariae, ii qui ex circumcisione, designantur, 535.

Damula pavidum animal ob pedum velocitatem procul fugit, 585.

Daniel, 588.

Dapes lautæ ac copiosæ respundæ, 340. Variis dapibus differtas mensas una nobis inexit peccati causa, 340.

David, 381, 422. Ante mortem peccata eluit, 363. Sagittis Domini percussus, 364, 365. Tentatori traditus, 364. Ad flagella paratus, 370. Non suis solum recte factis gaudebat, sed et aliorum æquitate, 376. Ipsi regnante divisus est populus in filium Saulis, et ipsum David, 484.

Deebon idem sonat quod *fluxio eorum*, 602. Deebon nomen accommodari potest omnibus qui in errorem incident, 602. Qui in Deebon aram habere dicunt, r, 602.

Defentium locus, 302.

Deformitatis et pueritudo propria, 503. Cum delectitur a virtute, oritur deformitas, 503.

Dei bonitas, 421. Deus vere bonus est, 399. Proprium bonitatis Dei nequam silentio peccatum irrogare, sed eas prænuntiare, 480. Deus vult peccatoris pœnitentiam, 577. Et ministrat formidanda, et mala intentata non irrogat pœnitentibus, 577.

Dei immutabilitatis. In creatione primi hominis communis suum Deus non emendavit, 332.

Dei justitia contemplatione attingi non potest, neque judicis ejus comprehendendi, 550.

Dei magnitudo, 372, 430, 440. Cum is qui vere excelsus est innoverit, quæ prius excelsa censebantur, contemnentur, 445.

Dei præsentia, 416. Nihil eorum quæ infra geruntur latet eum qui e sublimi despectat, 438. Deus unicuique nostrum bona agenti prope adest, longe abest male agenti, 579. A Deo abalienari, idem ac eum derelinquere, 589.

Dei sapientia nihil non est plenum, 434.

Dei scientia. Nihil eorum quæ infra geruntur latet eum qui e sublimi despectat, 438. Nihil apud Deum præteritum nihil futurum, cuncta præsentia, 462. Illa temporis pars, nunc, in Deo sicut etiam futurum complectitur, 462.

Delphica oracula, 446.

Delphinus ubi hominem conspicerit, non ultra salit, sed timet, 319.

Deo affectuonem non tribuit Isaias cum dicit vi, 13, ipsam molestia affici, 528. Furor et ira neutrum pro prius dicitur de Deo, 511.

Desiderium creat lœtitiam illi qui desiderata consequuntur, 572.

Deuteronomii canticum, *Attende cælum*, quonodo contrarium sit sermoni Isai. i, 1, *Audi, cælum*, 886.

Dialecticus pugnis et rixis gaudet, 432. Vis dialectices dogmatum est murus, 444, 501. Murum excelsum tropice nuncupat Isaias ii, 16, vim persuadendi in argumentis sitam, 16. Dialecticus vis ac facultas, 504. Abusus, 611, 613.

Dies magna proprie illa est, quam exoriens justitiae sol illostrabit, 404. Quid per magnam diem quam reprobavit Deus, intelligendum, 404. Judæus carnalis magnam diem querit in his quas Jacob parvas esse et malas affirmavit, 404. Nevissimi dies dicuntur illi qui hujus sæculi propinquui sunt consummatione, 427. Variæ diei noctisque notiones, 473. Quisnam versatur in die, 581.

Dies Domini. Vide *Mors*.

Dignitas virtutis est præmium: honor dignitatis est remuneratio, 498.

Diluvium. Post diluvium vescendi omnibus facultatem Deus homini dedit, 839.

Discipuli Domini, judices sunt de quibus Isaias i, 26, loquitur, 421.

Discretio spirituum inter maxima Dei dona recensetur 378.

Dives in flamma aresfactus, a propriis voluptatibus torrebatur, 425.

Divinatio Philisteis peculiare exercitium fuit, 434. Vatem de tua sanitate ne perconteris, 544. Pecunia pro mendacil mercede fatidicis solvitur, 544.

Divitiae sunt occasio procacitatis, 435. Præ animæ divitiae sunt occasio benefaciendi, 438. Dives similis est vineæ quæ non foditur, 482. Opes divitium terræ comparantur, 483. Quiuam sint conjugentes domum cum domo, 487. Quisnam sit admovens agrum ad agrum, 488. Calamo comparantur ii qui ex hujus mundi rebus coascpici evadunt, 510. Hericio divites comparantur, 594.

Doctrina sœpe via vocatur, 358. Ex pravis documentis nascitur ruina eorum qui errore seducuntur, 391. Quænam sint animæ prava doctrina imbutæ, 615.

Dogmatum murus via dialectices, 444. In dogmatibus bases ac principia prima supponuntur, 486.

Doloris immodi effectus, 608.

Dolus inimicus Dei, 354. Vinum et aurum dolu afficitur, cum ei quid pejus admiscetur, 354. Purpura figura est doli, 468.

Domus Dei Ecclesia est, 427.

Dulce, levitas est humoris, quæ exhilarat gustus sensus, 505.

E

Ebrietas impietatis origo, 490. Temulentii per tropoliam dici possunt *cadentes potu*, 599. Gravis temulentia est invidia, hypocrisia, obrectatio, 509. Gloriæ vanæ cupidio, et principatus studium, gravis ebrietas est, 509. Vide *Potores*.

Ecclesia domus Dei est, 427. Qui vere Deum colere debet, eum non oportet e cœni Ecclesiæ egredi, 358. Ara unica designata est, 376. Preces et vota persolvi oportet in medio Ecclesiæ Dei, 376. Nisi in fundamento apostolorum perseveremus, ruinus, 391. Excludi ab Ecclesia Dei pena gravissima, 401. Varii in Ecclesia gradus, 401. Fieri non potest ut quis fructus afferre incipiat, nisi versetur in atrii Domini, 401. Explicantur illa Isai. i, 12, *Calcare atrium meum non adjicetis*, 401. Israelis secundum carnem Ecclesia vidua est, 413. In Ecclesia donum prophetæ reperitur, 450. Ecclesia per persecutiones, ad maiorem gloriam provehitur, 538.

Echo vox est a duris corporibus repercussa, 587. Si-

gnum est solitudinis, 588. Cur in urbibus habitatis non sinatur reddi, 588.

Edem nominis etymo *volupias* exponitur, 350.

Elamite genus Parthicum, 569.

Elatio peccatum est, 441. Potest tamen quis laudabiliter exaltari, 441. Elationis utriusque eiscrimen, 441. Elationis causa, 442.

Eleale idem quod *Dei ascensus*, 603, 614.

Electi, 542. E multis pauci Deum adorant, 425, 520, 548. Pauci sunt salvandi, 429, 520, 548. Reliquias Israelis secundum electionem gratie, provehet Deus ad contemplationem, 473. Sancti vocabuntur hi, quos sibi ipsi reliquit Deus, 474. Pauci sunt qui salutem consequunt, 474, 538, 566, 567. Ingens pereuntium multitudine est, 497. Christi nomine insigniuntur multi, sed in paucis id cognominis constabilitur operum testimonio, 497.

Eleemosynam qui facit ut laudetur ab hominibus, non est misericordie, 617. In simplicitate præbeat, ut erga penteles facilem, 357. Non cuiusvis est ea dispensare, quæ ad egenorum pertinent curam, 357. Cælorum regnum pignus est mortui et cauio, 357. Manus aperto usurpari solet a Scriptura pro liberali actione, 575. Consolari manus est oppressis per bona opera consolationem afferre, 575. Animum pusillum erogatio quæ reipæ fit consolatur magis, quam adhortatio ad patientiam, 575. Pies in pauperes mulieris exemplum, 335.

Elementorum symbola, 469.

Elias, 464. Quando promeruit videre Deum, 383.

Emmanuel, 537. Cur sermones de Emmanuelis adventu regi Achaz facti sint, 527. Christus appellatur Emmanuel, 529. Varii ortus Emmanuelis fructus præsumunti, 530.

Enoch septuaginta ab Adamo mortem non videt, 341.

Ephraim, 350. Ephraim et Juda ad extremam delapsi sunt prævaricationem, 396. Regnum Ephraim ditio est heterodoxorum, 526. Defecit Ephraim et Juda diebus Je-roboam, 530.

Equorum usus Isa. ii, 8, una cum cæteris discriminationibus reconsensit est, 435. Cur sibi equum multiplicare vetitum sit, 435. Sancti usum equorum aversati sunt, 435.

Equi feminis inhiantes, voluptarios denotant, 574.

Esaï, 591.

Esca animalibus conveniens accipienda est, 496.

Ezebon civitas Moabitica, 611. Ezebon idem valet quod *cogitatio* 612, 614.

Euphrates medium Babyloniam intersecat, 594.

Evangelium præsentem eum annuntiat qui pridem e cœlo exspectabatur, 534. Legis et prophetarum testimonio confirmatum est, 534. Fulgere oclor Evangelii doctrina, 534. Per Evangelium ad similitudinem Dei efficiuntur, 534. Adveniente prædicationis stultitia, gentes mutuis bellis sedatis otium agunt, 432. Ridiculus est is qui predicato Evangelio, in legali umbra commoratur, 433. Nulla hi usque ex præscriptio Evangelii non vivunt excusatio superest, 567.

Exaltatio Dei alia per cognitionem, alia dum enarrantur opera ejus, et judicia contemplatur, 499. Deum quoque singulis rebus bene gestis exaltamus, 499.

Excommunicatio figura est eorum que in Dei iudicio eventura sunt, 421. Qui ab Ecclesia segregantur, 421.

Exempla male quantum obsint, 592. Qui alii exemplo male sunt, ii in iudicio die gravius puniendi, 555.

Exodi xv, oclor *Contemus Domino*, canticum est ob partam victoriam, 476. Cur populus Exod. xxiv, 3, ait *Faciemus et audiemus*: tametsi consentaneum magis fuerat ut diceret: *Audiamus et faciamus*, 397.

Ezechiel, 534. Reselluntur ii qui dicunt Ezechielem furore corruptum prophetasse, 381. Veria in eodem libro scripte Ezechiel, 477.

F

Fama laus est quæ a bonis impertitur, 563.

Famem nonnunquam inducit Dominus ad utilitatem eorum qui castigantur, 545. Diversæ famis species, 545. Est quoque famæ animalium, 405.

Fatidica mulier, 446.

Fatum. Inter quosdam non convenit, utrum Dei præventioni gubernentur omnia, an temere ferantur, 503.

Femina fortis, 448.

Festi dies quomodo Christianis celebrandi, 406.

Fides Spiritus sancti opera gignitur, 371. Animus ad assensionem magis trahit, quam methodi ratione innixæ 374. Fides sermonibus qui de Deo flunt præbeat: fides, non demonstratio, 374. Sicut in quavis disciplina principia citra ullam probationem tradi necesse est: ita et in theologia mysterio, 371. Fides rerum quæ non videntur argumentum est, 372. Initium sermonis prudentis, est fides, 372. Qua ratione perfectionem fidei assequi possu-

mus, 372. Qui fide non adjutum, sed ex ea veritatem comprehensum et sperat, mendax est, 372. Si a fide in Christum desciverimus, comburimus, 391. Cum vel una anima a firmitate inde, ad infidelitatem stuprum invertitur, id inter stupenda numerandum, 415. Peccatum gravissimum qui non credit in Dominum Jesum, 506. Christianum invenimus. Id est Christi, 549. Qui radicatus est in fide, in fundamento supra petram collocat, 602. Nuper per fidem nati designantur, 500.

Filius noncupatur fructus animæ, 435.

Fletus bonus iustitia est laetitia, 605.

Fontes, et fountibus Salvatoris quis hauriat aquam cum gaudio, 572.

Forcipe quid mystice significet, 514.

Fortis quis, 449. Adversus casus non refugit, 613. Fortes viri deficient in astra Domini, 614.

Fortitudo mediocritas quedam est, 561. Audacia et timiditas in fortitudine oppugnanda secum consentiunt, 554.

Fructus terræ. Prima lex ut fructibus vesceremur concesserat, 339. Nobis et molis anima libibus eadem tunc simonia constituta fuerat, 339.

Fumus quid, 398. Natura est non subsistens, 598. Fumus oculis noxia est, 525.

Fures. Qui fures proprie intelligendi sunt, 417.

Furor et ira Domini in Scripturis non animi motus significant, 363. Maligni quoque dæmones ira et furor vocantur, 363. Furor quid, 511. Velociter commovet effectum, 511. Propria de Deo non dicitur, 511. Vide *Ira*.

G

Gallim idem valet atque *arietinum*, 606.

Generationis duas species, 386. Generationis progressus, 388.

Genethiac, 589.

Genæ et populus plerumque conjunctum dicuntur in Scriptura, 388.

Gentes ad Christi agnitionem concursuræ, 428. Quomodo gentilium mores in idololatriam impregerint, 435. Vide *Blecti*.

Gentilis, 591.

Gigantia nomen perraro usurpatum in bonam partem, 276, 449. Gigantes dei poserunt qui eximis a natura dotæ continent, 276, 449. Qui gigantes appellatur, 276, 449.

Gladus instrumentum est ad combatu[m] pugnandum, 431. Gladii in aratra confingendi, 431.

Gloria vox est variæ significatio[n]is, 560. Laus est quæa vulgo trahunt, 563. Gloria sanctorum quæ sit, 474. Si qui Deum afficit gloria, gloriam quoque dat Deus, 572. Moysis facies aspersa gloria est, 572. Gloriam vanæ cupidio, et principatus studium, gravis ebrietas est, 509. Vanæ gloriae familes variæ, 504. Dei onus parit, 504. Mercede[m] honorum operum elevat, 504, 617. Vide *Eleemosyna*.

Gomorrha, 397. Idem ac *sediti* . . . 396. Pro mensura et seditio accipitur, 588.

Græci. Apud Græcos qui sapientes habentur, horum vita in turpissimis vitiis volvatur, 500.

Gratia non omnibus datur, 395. Deseri a Deo dampnum gravissimum, 433. Gratia largitione corroborat nos Deus, 514. Opus est Deo ad bene agendum, 518.

Gula. Vide *Corpus*.

H

Hæduli inimicos societatis et avaros denolant, 594.

Hæresis sermo de fide adulterinus, 416. Scientia ex Scriptura hausta, sed a recto sensu detorta, 521.

Hæretorum prava consuetudo, 523. Persuasibiles argutiae, ac blasphemia duo titiones sunt, 523. Hæresum cupiunt auctores esse, 553. Eorum laudes Deo acceptio esse non possunt, 572. Libris ad morum emendationem spectantibus abutuntur, 613. Per dialecticam, rudes et hominum vulgus quasi deglutiunt, 613.

Hasta instrumentum est ad eminus pugnandum, 431.

Hebrei. Apud Hebreos sephenarius numerus venerabilis ob Sabbathum, 341. In eo iobenacolorum festum, tubæ, ac dies propitiacionis, 341. Septuagesimo anno soluta apud Hebreos captivitas, 341. Septimus annus apud eos venerabilis, in quo solo terra non excolebatur, servique liberabantur, 341.

Hericus animal est cantu difficile et astutum, 590. Ejus descriptio, 594. Huic divites comparantur, 594.

Hermogenes, 577.

Hesperi. Arcturi et Pleiadi meminit Job ix, 9, 582.

Homicidii damnantur qui se ipsi per vim de medio tollunt, 503.

Hominis formatio qualis, 344. Ortus exordium, 325. Repleo terram iussus, 331. Singulari præcepto conditio[n]is,

337. Manu proprio formatus Dei, 337. Non ut emula apimelia conditus est, 338. Quod Deo auctore formatum est, cœve ne per malitiam polluator, 338. Homio formatio[n]is suæ memoria utilia, 343, 344. Cur a terra non a celo formati fuerimus, 343, 344. Hominem primo formativit Deus, tunc in paradise posuit, 343, 344.

Quo sensu homo ad imaginem Dei factus dicitur, 325, 326. Similitudo nostra cum Deo non in corpore, sed in mente sita est, 327. Duplex unus idemque homo, 327. 405. Ex anima et corpore compositus homo . . . : caro ex terra est, anima celestis, 386. Modus quo creatus est homo, hominem excellentiam probet, 325. Homo opus . . . Dei ratione preditum ad creantis imaginem conditum, 320. Cuius imago Dei, illic homo ab illo formatus, 328. In eo quod rationis opere principali pollet, ad Dei imaginem conditus est, 320. Deus qui creavit hominem ad imaginem suam, reliquit illi ut ad Dei efficeretur similitudinem, 333. A ratione habet, quod sit ad imaginem Dei: benignitate quod sit similitudine ei, 334. Ad similitudinem Dei efficeretur quod sit similitudine ei, 334. Ad similitudinem Dei efficeretur quod sit similitudine ei, 334. Homo secundum angelos in rationalibus colloctatus, Dei imagine cohonestatus, etc., 436.

Hominis statu. Crescit homo ut reliqua animalia, 370. Infantis unus malus, 331. Primo septenio homo infans est, immo puer, exinde puero, ab anno decimo quarto. Hic tertii augmenti finis, ac deinde vir, 331. Licit primis septeniosis in aliæ statu immutatur, non tamen in omnib[us] viis per septenios immutatur, 331. Quanta triennia statu[m] statuta hominis visitur, duplo auctior erit, cum augmentum expleverit, 331. Trium septeniorum, nec non sequentis statu[m] proprietates, 331. Tertio expletio septenio, corpus altiore statu non surigitur, sed rotaboratur, 331.

Hominis imperium. Quantum deficit corporis viribus: tanto rationis apparatus superior est homo bestie, 327. Statim ac conditus est homo, iuge imperium non nisi aboleendum a Deo accipit, 327. Animal ius imperio destinatum, 328. Prima nobis constituta imperandi potestas: tunc paradisi adiectæ deliciae, 328. Preest omnibus animalibus, 328, 329. Singularis hominis industria, 328, 329, 330, 336.

Homo cur conditus, 338. Idem et vilis et magnus dicit potest, 337.

Honor dignitatis est remuneratio, dignitas virilis præmio, 499. Honoris variæ acceptio[n]es, 503.

Hortinomena Scriptura in bonam et in malam partem usurpatum, 124.

Humana natura cum vestimento confertur, 391. In ea vix servatur cordis puritas, 583. Conditionis humanæ symbola, 508. Homo humilis dicitur qui per peccatum a præstatio[n]e sua celitudo[n]e seipsum dejicit, 338. Posita nobis in interiori homine crescendi lex, qualis sit, 338. Veterem hominem exire debemus, 378. Animalium species ad exprimendos hominum mores assunt, 594.

Honestitas laudabilis in quo sita sit, 438.

Honestus, 469.

I

Idola abominationes appellare, Scriptura nos est, 431. Idolorum cultus omnino ridiculus et inanis, 436. Phantasma eorum qui mendacis fidei adhident, idola sunt, 446. Ex qua crux nominatur, fugata idola, 446. Idolis latenter accident preseides dæmones, 558, 559. Pontes dæmoniaci statui sibi dedicatis accident, 558. Cum victimæ offertur idolo, portio dæmoni destinatur, 559. Qui facit sibi sculptile, comparat sibi dæmonem accidentem, et per dæmonem maledictionem domesticat, 559.

Idolatria malorum maximum, 447. Idolorum cultores simulacra vitiorum ex tñbre effingebant, eaque igni admodum, 330. Comparantur terreni in terra que anjelicis foliis, et horto aquam non habent, 425. Quintmodo gentilium mores in idolatriam impregerint, 435. Idolatria ignorancia vocatur, 443. Qui sicut idolorum cultores, 423. Falsas de Deo opiniones qui habent, spiritalem in seipso idolatriam exasuscitant, 446.

Ignorans nihil est, non comhurit, sed expurgat, 514. Igni purgantur omnia, 563.

Ignorantia. Qui ignorantia Dei laborant, licet Dei sapientia undique colluctant, hi versantur in meridianis tenebris, 609. Moralæ scientia non ex se cuncte aperita, si quidem bona facere discimus, 411. Ab ignorantia Dei expurgata anima exauditur, 394.

Imaginationes vaticina. Vide *Cogitatio*.

Imagines intuentum non representant, qualibet corpora, 379. Qui in regium imaginem contumeliam interquet, proinde condemnatur, ac si in regem peccasset, 583.

Hinc qui homini facit contumeliam, obnoxius est peccato, 583.

Inaurium usus in Rebcccæ sponsalibus laudatur, 468. Sæpe tamen condemnatur, 468. Cur inaures delegit Aaron ad conflandum vitulum aureum, 468. Qua ratione inaures deponimus, 424.

Incarnationis divinæ fides non neganda, 529. Caro Domini in conjunctione cum Deo erecta, fit mons, 427. Cum caro per suam cum Deo conjunctionem ad cælum est erecta, Divinitas ad nostra descendit, 429. Futurus Domini in carne adventus significatur, 513. Modus quo generatus est Christus communis non fuit, 529. Dicitur virga oritura, et flos ascensurus, 567. Christus annuntiatur ex Davide secundum carnem oriundum, 567. Non secundum speciem, sed re ipsa carnem assumpsit, 567.

Inertia intermissionis, quædam est eorum quæ ad officium nostrum pertinent, 406. Studium proprie homini convenit, inertia veluti naturæ ipsius contraria, 407.

Infernus os suum dilatare dicitur propter ingentem pereuntium multitudinem, 497. Comparatur animalibus quæ præ ingenti fame escæ inhantia os dilatant, 497. Non est potestas mortis præfecta, 497. Locus est obscurus in intimis terre visceribus, 497. Injustus jam in infernum descendisse dicitur, 497. Quinam in infernum descendunt, 498.

Infidelitas stupri mater, 416.

Infirmorum cibus olera : esca solida perfectis convenit, 449.

Ingrati animi vitium, 337. Pœna, 614.

Iniquos inter et peccatores quænam sit differentia, 423. Iniquitatis soror est superbia. Iniquus justitiam superbo despicit, 583. Justitia iniquis molesta, 458.

Inquisitores, 392.

Insomniorum ænigmata affinitatem habent cum iis quæ in Scriptura arcano sensu significantur, 382.

Intelligentia quid, 507. Quis intelligent, 507.

Ira vindicte est appetitus, 511. Ira firmioreum tristitiae expletione indicat, 511. Nourum proprie dicitur de Deo, 511. Severa castigatio ira dicitur, 511. Furor præstat, 511. Ohturbat contemplationem sapientiæ, 509. Iracundus sapientia destituitur, 509. Ira moderate proferri debet. Vitium illud penitus abacindendum, 509. Quovis subdito miserabilior is quem ira quasi vincitum trahit, 336. Ira compos qui non fuerit, ludibrio habetur, 326. Natura iis maxime succensimus qui nobiscum necessitudine sunt conjuncti, cum in nos peccaverint, 333.

Isaac, 339, 381.

Isaias eo tempore vivebat quo exsuperabant vitia, 383. Cur exordiatur a sermonibus qui ad Judæam pertinebant, et ab ea civitate, in qua sanctuarium erat, 383. Ordo totius operis, 383. Refelluntur ii qui dicunt Isaiam et Ezechielem furore ac insania correptos prophetasse, 381. Prophetæ Osee Isaiæ videtur antiquior, 385. Cur de Isaiæ ait Apostolus Rom. x, 20, *Audet et dicit*, 398. Prophetia Isaiæ apertissima est, 457. Isaias primum accipit apostolatus munus, 515. Isaias prophetia ratiobus multis Israelis captivitatem præcessit, 585.

Israel idem ac *Deum videns*, 388. Scriptura plerumque Israelem vineam nuncupat, 392. Ex omni Israel pars quæ in Christum credidit, salva facta est, 396. Israel quid significet, 408. Israel folia habet, legis umbram, quam a se excusit in plenitudine temporum, 425. Hortus est a Domino consitus, sed arefactus, 425. Jacob obtenta victoria nomen Israel accepit, 430. Israelitici populi uestes non detritæ, quid significant, 466. Vineæ dicitur populus Israeliticus, 477. Plus peccavit Israel quam Juda, 484. Plures quoque dies pro peccatis Israel numerantur, 484. Sub Roboam divisus est populus, cum Jeroboam tribus decem ad defectionem impulit, 484. Duplum sortitus est appellationem, 484. Quare Israel vocatur Ephraim, 521. Variæ Israelis captivitates, 569. Visio aduersus Babylonem Israeli a Babylonii divexitato sonationem affert, 574. Israel pro spirituali et præstantiori accipitur, 590.

J

Jacob, 493. Jacob qui ob luctam supplantator et athleta vocatur, obtenta victoria nomine Israel accepit, 430. Appellatio Jacob disperita est in Israelem et Judam, 484. Nomen Jacob et Israel diuorum rerum intelligentiam suggestere videtur Scriptura, 551.

Jassa, Isa. xv, 4, idem quod *factum præceptum*, 603. Jasub idem est ac *convertens*, 524.

Jazer, si interpreteris, dicitur *fortitudo*, 613.

Jejunium. Ad jejunium commendandum quid requiriatur, 406. Quæ jejunia odisse se Dominus dicit, 405. Jejunii commendatio, 406. Moyses et Elias Deum quæsiti, quadraginta dies a cibopotuque abstinuerunt, 406.

Tenendus modus in jejunio est, 406. Ejusdem utilitas declaratur, 405.

Jeroboam quis, cui nupserit, quid egerit, 521. Defecit Ephraim a Juda diebus Jeroboam, 530. Jeroboam tribus decem ad defectionem impulit, 484.

Jerusalem, 474, 512. Quando igui tradita ; templum igni conflagravit. Propter peccata populi deleta, 396. A Romanis obsessa est, 530. Deus conditor est superne civitatis Jerusalem, 599. Qui in ea salvandi sint, 599.

Joannes, vox est Domini intercidentis flammarum ignis, 361. Præparavit cervos, hoc est animas sanctas in montibus commorantes, 361. Joannes baptizavit in deserto, 361. Revelavit condensadum vitia abscondita arguit, 361.

Joatham idem ac Jao *consumatio*, 522.

Jonæ signum descensum ad inferos resurrectionemque indicat, 527.

Joseph, 380.

Jothor, 422.

Jubal, 493.

Juda. Vide *Israel*.

Judea transnominatur *Dei confessio*, 525. Judæam primum habitatorem habuit Adamum, 478. Excepit et prima mortuum hominem, 478. Ibi os capit is Adam nudatum carne depositum, Calvaria nomen loco dedit, 478. Verisimile est. Nœ sepolcrum Adam non ignorasse, rumoremque istum post diluvium divulgasse, 478. Ibi Christus necem pertulit, ut ubi mors invaluerat in Adam, ibi in Christi morte iuferetur, 478. Locus iste pinguis dicitur, velut primas post paradisum obtinens, 478.

Judeus terrestris cum montem sanctum audit, ad Sion recurrat, 352. Judæi principes Sodomorum appellati, 396. Et merito, 397. Populus Judaicus *Gomorræ* populus appellatur, 397. Sacrificia Judaica rejiciuntur, 398. Jejunia odisse se dicit Dominus, qualia jejunabant Judæi, 405. Manus eorum sanguine Christi plena sunt, 409. Cædis paternæ sunt hæredes, 409. Generatio adultera quæ Christum interermit, 415. Nulli jam apud Judæos bellatores, neque judex ullus, 449. Ad Joannem usque prophetia omnis penes Judæos stetit, dein eis defecit, 450. Non est Judæus qui legis sensu modo spiritali interpretetur, 450. Judæi excidii tempus, 453. Extremum populi Judæi excidium prænuntiatur, 456, 457. Operum Judæorum fetus quales sint, 458. Judæi neque verbis benignioribus ad vitam, neque austerioribus ad pœnitentiam provocari poterant, 477. Qua ratione pro uis aprias protulerant, 479. Tempus extremae Judæorum obidionis designatur, 496. Judæus secundum carnem, ad beatitudinem sanctis præparatam non respicit, 498. Judæi ab alienati a Deo, 520. Obsignant legem et non introeunt, intrantesque prohibent, 541. Grammaticæ observationis simulatione mysteria recondita non detegunt, 541.

Judaici ritus ia evangelicum institutum immutandi erant, 484.

Judas, 502. Judæi interpreteris, sonat *confessionem*, 554.

Judicij die justi rapientur, ac deducuntur ab angelis, 343. Præsum vel pœna pro meritis rependetur, 342. Octavus erit judicij dies, 342. Septimo creationis die figuratur : in eo quidquid rerum sæculi est, animo excidet, 343. Quilibet die hoc anxius erit, 342. Verba Scripturæ divinitus inspiratae pro tribunali Christi sistentur, 362. Sermones quibus ad memoriam revocatur justum Doiudicium, sagittis sunt acutiores, 364. Judicium Dei jugiter ob oculos habendum, 370, 411. Divinum judicium, purgationis præbet locum judicandi, 413. Cur Scriptura representat judicium per prosopopæiam, 413. Verisimile est in temporis momento quamlibet vitæ nostræ actionem veluti in tabula esse imprimentam, 413. In memoria hominum, species factorum excitabuntur, 413. In judicio Dei res ipsæ nobis coram sistentur, 431. Judicij in extrema hora futuri descriptio, 460. Princeps munidi hujus tradet nos Judicij, 460. Qui condemnabuntur, prouuntiato adversum se judicio tanquam justissimo assentientur, 462. Animus vi inexplicabili momento temporis tum judicem, tum quæ divino judicio conjuncta sunt, sibi ipse flingit, 462. Actiones nos circumstinent suis notis insignitæ, 465. Quisquis Christi reformatid tribunal, ac juventutis peccata revocat in memoriam, fastidiose judicium urgere non audet, 502. Tremendus ille, cuius judicium, supplicium æternum est, 540. Securum te judicii nemo sisit, nisi lex, et accurate ejus observatio, 544.

Adventus Christi in die judicij, dies visitationis est, 555. Cur dies judicij peculiariter dicatur dies, 581. Cur dicatur immedicabilis, 581. Quod in die judicij eventurum sit, 581.

Junior dicitur, non estate juvenis, sed cupiditatibus adictus, 454. Juventus studioso virtutis impedimento non est, 454. Qui adolescentibus subjiciuntur miseri, 460.

Juramentum prohibitum in Evangelio, 255. Qui non jurat perjurii vitavit periculum, 356. Sæpe firmum propo-

situm juramentum vocatur, 356. Turpe et stultum est, se ipsum ut fide indignum accusare, ac juramentorum securitatem in medium proferre, 356. Sermones quidam speciemjuramenti pre se ferunt: nec tamen juramenta sunt, 356.

Justi rapientur judicis die, ac deducuntur ab angelis, 343. Quasi stellæ in cœlum recipientur, 343. In iis spiritus promptus est, caro infirma, 363. Potest quis quidam justum efficere, licet non justus, 411. Justus veluti lignum secus decursus aquarum, continuo irrigatur, 510. Arma justi quæ sint, 577.

Justitia iniquis molesta, 518. Contemplatu difficultie, 504.

L

Laban, 493, 528.

Labore parva magis amantur, 382.

Lac non recipit imagines, 379.

Lacearum indumenta qualia, 469.

Lameci cedes vindicatur septuagies septies, 342. Petrus septies dimitti petens, Calni condonationem inducit: Dominus vero, septuagies septies, Lameci, 342.

Lana et nix cur assumpctæ sint ad exprimendam rerum albarum similitudinem, 414.

Lancea instrumentum est ad eminus pugnandum, 431.

Laudes suas acceptas esse non existimet, qui falsas de Deo opiniones concipit, 572. Ejusdem cordis est et gloria apposite afficere, et laudibus recte ornare, 572.

Laudibus non intumescere viri est provecta virtute prædicti, 461.

Leo, 336. Vide *Animalia*.

Lex nova perfectiora præscribit quam antiqua, 356. Quibusdam jugum legis durum videtur, 538. Data est lex eorum testibus cœlo et terra, 386. Lex parum diu floruit, statumque suum cum Evangelii doctrina et veritate commutavit, 293. Quænam differentia sermonum inter et legem, 397. Rejicitur et legalis pontifex, 400. Mensem legis spiritali quodam sensu interpretari convenit, 400. Legalibus rejectis, Evangelii adiutur susceptio, 410. Ex Sion egressa est lex, 430. Christi lex ac sermo, pacis causa est et origo, 431. Legis sensum modo spiritali interpretari cuius sit, 450. Evangelii præparatio præfigurata, 466. Quæ in lege memorantur, cœlestium umbram esse credimus, 513. Tradita ad animas perficiendas præcepta, vias duras appellat Psalmista, 539. Deus concessit legis adminiculum, 544. Lex et accurata ejus observatio securum te iudici sistet, 544. Quidquid in lege observatu difficile, id in unam summam brevem et obseruatu facilem contrahitur, 567.

Libanus olim mons erat idolatriæ, 442. Totum Libanum comminuet Dominus, 360.

Liber vita Scribuntur aliqui ad perditionem, 474. Quis deletur de libro viventium, 474.

Liberum humanæ naturæ arbitrium, 415. Oportet prius velle, et tum exaudire, ut quod in nostra est potestate, nulli sit obnoxium necessitatib, 415. Beatiudo omnis, et quæ in molestiis traducitur vita, o nostra pendet voluntate, 415. Cum nequitia deponitur, id cura nostra effectus, 416. Singula ex se in causa sunt cura et Deo abscedant, aut cum eo conjungantur, 442. Quid liberæ voluntatis, quid gratiæ proprium, 514. Natura nostra æqualem habet ad bonum et malum propensionem. Stateræ comparatur, 530.

Livor qui, 390.

Loco non est circumscriptum quod vacat corpore, 346. Primaria ratione locus corporis est: anima velut corporis comes loco concluditur, 349. Locus pinguis quid, 477.

Lucas, 459.

Luci, 424.

Lunæ circuitus triginta diebus peragitur, 403.

Lunula quid, 467. Quidam interpretantur torquem, 466.

Lux substantia est quæ dissolvit tenebras, 504. Quando clarior, 609.

Luxuriam refrenat ciborum abstinentia, 405.

Lyra quo in loco olim reponebatur, 490. Mulierum in conviviis lyram pulsantium pulchra descriptio, 490.

M

Madai Medæ conditor est, 586. Madai si interpreteris sonat dimensionem, 586.

Magistratus procedentis in publicum descriptio, 344. Maledicentia est quid minus quam contumelia, 440. Malitia. Vide *Vitia*.

Mane. Varia voce hujus acceptiones, 493, 493.

Manna fuisse dicitur voluti terræ glacies, 602.

Manus quid significet, 383. Orandi modus expansio manibus, sanctis familiariis, 408. Qui cœlestia operatur, is manus attollere dicitur, 408. Mannum levatio vel depresso conditionis humanæ symbola, 408. Manus sanguine Christi plenas ostendunt Judæi, 409. Manus organa sunt cogitationis, 459.

Manus Domini vocatur Job, II, 5, et 19; xix, 21, virtus vindicis. Manus fortis virtus est quarumcunque rerum creatrix, 538. Manus Domini se singulis etatibus ostendit, 568. Manifestata est in adventu Servatoris, 563.

Maria Virgo legi purificationis non fuit obnoxia, 529. Post partum virgo permanxit, 529. Ipsam prophetasse fuisse, ad quam accessit Isaïas, per cognitionis accessum, pie creditur, 535.

Maris nomine par est intelligi locum miseriarum, qui et lacrymarum vallis vocatur, 570.

Masculus cur Dei conspectu ter sititur, 400.

Medi, 391. Medorum nomen transumptum significat a sufficienti, 586.

Medicus ab ægrotis consulendus, 544.

Melchisedech typus erat Domini. Is accepit ab Abraham decimam, 428.

Mendicitas multis negotiationis est occasio, et obscenæ voluptatis materia, 357.

Mentis curam habere muneri nostri est, 383. Malignæ potestates, erroribus circa cognitionem nos imbuere conantur, 392. Quandonam mens sit infirmior, et contra, 406. Variis rebus comparatur, 442 et seq. Terrenis cupiditatibus oppressæ deflenda conditio est, 553. Mens magna quænam, 559. Mens magna et prudens pro versipelli ingenio potest accipi, 560. Qui apud Græcos vim verborum perquirunt, dicunt mentem esse *prudentiam contortam*, 560.

Mercenario infamia inuritur, 616. Mercenarius sacerdos non comedet sancta, 616.

Miraculum de quo Act. III, 6, magis coegerit ad assentendum Unigeniti Divinitati, quam propositionum nexus, 371.

Mitem ac bonum exasperare, magna sane pravitas, 389.

Moab si interpreteris sonat, *de patre*, 570. Varia quæ de eo referuntur in Scriptura, 600. Quæ Moabitidis nomine, figurate in Scriptura exprimuntur, 601. Vetus comitium Moab, nihil potuit detrimenti afferre Israeli, 611. Deus raro Moabitæ fuit allocutus, 616.

Monite demissum quid, 467. Loco monitis demissi elius clarior dixit catenulas, 468.

Mons terra est in altum edita, 427. Quibus solet Scriptura montium et collium nomen tribuere, 564.

Mors comparatur nativitatî, 375. Non formidanda, quæ vitæ occasio est, 374. Sanctorum virorum nativitas potius quam mors lugenda, 374. Morientium pro Christo, reliquæ pretiora, 375. Multi mortem temere invocant, 578. Quinam possunt desiderare diem Domini, 579. Quinam sint legati qui turbabuntur tum, cum dies Domini insisterit, 579.

Mortificatio. Vide *Corpus*.

Moyses, 392. Septimus ab Abraham legem accepit, 341. Quadragesima annis Ægyptiis disciplinis institutus; alteris quadraginta contemplationi operam dedit: post quos Dei visione dignus habitus, hominum curam suscepit, 382. Mosaicu manuum levatio vel depresso, conditionis humanæ erant symbola, 408. Moyses a sacerdo suo Jothor accepit consilium, 422. Deum ad se loquenter audivit. Loquendi tarditatem confitebatur, 439. Dei conspectus donatus, 474. Principatum non ambivit: ipsa sua recusatione, infirmatissime confessione promeruit, 457. Missus ut bonum beneficium in populum conferret, 514. Recensetur inter apostolos, 515. Cur missus deprecatur, 517. Cum se ab administratione humanarum rerum submovisset, longe a castris tabernaculum suum fixit, 524. Moysis facies asperas est gloria, 572.

Mulier in quibus imbecillior est viro, 335. In quo feminæ sexus virilem excedit, 335. In quibus feminæ et viri æqua conditio, 335. Mulieris cuiusdam pius furtum, 335. Natus capillorum ornatus, mulieribus pro velamine datus, 470. Fœdum mulieri tonderi, fœdus deturperi calvitio, 470. Mulier quæ ideo se exornat, ut incontinentium desideria ad se allicit, jam in corde adulterium commisit, 444. Mulier stuprum anhelans, obtutibus suis impuritatæ animæ declarat, ac exitiosum quoddam virus jaculatur, 464. Comparatur basilisco, 464. Quæ venari multos in animum induxit, incedit surrecto collo, 464. Efferentis se, et in delicia viventis indicium, 464. Quæ in obliquum detorquent oculos, pravæ voluntatis specimen præsent, 565.

Mundi corde. Adest Spiritus sanctus iis qui puri sunt affectibus, 479.

Mundus universus velut liber scriptus, qui Dei laudem in memoriam revocet, 338. Mundi hujus sapientia, dogma-
tum ad salutem necessariorum ignorantiam gignit, 582.

Mundi hujus confusio potest appellari Babylon, 592.

Munera. Ad munera si porrigit manum Ecclesiae prae-
ses, socius furum nominatur, 417. Inter precepta illud
erat, ut principes manus suas excuterent a muneribus,
417.

Musca, a stercore sumit originem, 531.

Musices ac citharae fuit amantior Laban, 493.

Mystica non omnibus dicere convenit, sed proximo, id
est, mysteriorum participibus, 354. Dei donum est cum
Spiritus sanctus lucem infundit ad intelligenda mysteria,
384.

N

Nabay nomine *sessionis* interpretatur, 603.

Nabuchodonosor, 380, 528. Populum in captitatem
abduxit, 569.

Nathan, 479.

Natura. A natura nobis inest magna opportunitas ad
bonum, 544.

Naves maris quinam appellantur, 444.

Nazarei, 508.

Nebrim aqua, 605. Aliena est ab illa aqua quam iis qui
in se credunt impertit Deus, 605. Vis hujus nominis, *Ne-
brim*, ignota, 605.

Nemora appellat Scriptura eos qui fortuito inter se per-
misi, nullos fructus edunt, 564.

Neomeniae, 403. Quid per eas Isaia 1, 15, intelligat, 403.

Nigrum argentum quidam dicunt ob rubiginem qua
perfunditur, 503.

Nilus ab *Ethiopia* ducit originem: qua parte se in mare
exonerat, *Egyptum* habet adjacentem, 354.

Ninive. In Ninive nuntiabatur futurum exitium, quia
Deus vult peccatoris penitentiam, 577.

Nix imagines intuentum non repräsentat, 379. Quo-
modo inalbescat, 414. Cur ad exprimendam rerum alba-
rum similitudinem, nix et lana assumptæ sunt, 414.

Noe non maledicti Cham, sed ejus germini, 582.

Notitia Dei. In mundum quasi in communem scholam
introducti, Deum cognoscere juasi sumus, 445. Duobus
modis cogosur Deus, aut per visibilia, aut per legis
traditæ doctrinam, 538.

Nox ex seipso est quiddam triste, 601. Quod noctu
irrogatur supplicium, solet esse acerbius, 601.

Nubes et pluvia quid, 483. Nubibus prophetæ compa-
rantur, 483.

Numeri. In Numerorum libro quinam numerentur,
quinam non numerentur, 565.

Numerus senaris mundi creationi est affinis, 341. Nec
alium ex se gignit, nec ab alio gignitur, 341. Apud He-
breos venerabilis est ob sabbatum, 341. In eo Tabernacu-
lorum festum, *Tubæ*, ac dies Propitiationis, 341.

O

Objurgationum finis perutilis, 431. Quamobrem repre-
hensione utendum est, 431. In objurgatione modus tenen-
due, 441.

Octava dicta est in Scriptura, æternitas statum hunc
secutura. Hinc psalmi pro octava inscribuntur, 492.

Oculi cur in capite positi, 345. Non unus satis erat,
346. Cur senes quæ sunt valde prope non cernant: quæ
remotiora clarus contueantur, 346. Tunicae oculi quales,
346. Palpebrarum descripicio et usus, 346. Pupula oculi
contactum omnem respuit, 346. Cuprimentane palpebris
pilorum cuspides, 346. Cur rem longe distante specu-
lantes, curvatam manum supercilie obtendamus, 347. Su-
perciliorum usus, 347. Ex exiguo uno membro, oculo
nempe, divina pensanda erga homines providentia, 347.
Noxia est corporis quod concupiscitur contemplatio, 444.
Multis Scripturæ locis, malam in partem accepti sunt
oculorum nutus, 465.

Odorum suavitates ægrotis subministrantur, 340. Pars
voluptatis suavitatis est odorum, 469. Suavitas odoris insti-
gat ad libidinem, 470.

Og appellatur Rex Basan, quod interpretantur *obstruc-
tionem*, 443.

Olera infirmorum cibus, 449.

Onocentauri. Quos onocentauros Septuaginta dixerunt,
pilosos nominavit Aquilas, 588. Sordidum quoddam dæ-
monum genus indicat, 588.

Opera. Non solum bonum opus faciendum, sed recto
animo, 358. Qui operatur justitiam, inconfusibilis est Domini
operarie, 353. Per opera bona penitentiam agere
convenit, 398. Nisi præ oculis judicium Christi habeamus,
in bonis operibus perseverare non possumus, 411. Ad

justitiam que in baptismo infunditur conservandam re-
quiruntur opera bona, 414. Omnis actio præter rectam
rationem patrata, Deo est abominatio, 436. Obscenæ actiones
sancto sunt, abominationes, 436. Perfecta malitia est
cum quis et voluntate peccat, et factis, 459. Delicta quæ
ad opus perveniunt, peccata propria esse credendum est,
564.

Opprobrium. Vide *Correptio*.

Orion stellarum splendidissimus, in die judicii lucem
non dabit, 581. Stellarum viginti duarum collectio dicitur
a Scriptura *Orion*, quem nonnulli *Bootes* appellant, 581.
Stellarum istarum magnitudo, 581. In boreali parte lo-
cantur, 582.

Ornatus corporis sicut est vanus: ita et gloria ex eo
emergens, 467.

Orphani qui vere sint, 412.

Os dicitur vis sermonis captiosa, 552.

Osee propheta videtur Isaia prophetiam præcessisse,
385.

Otium omnem diem festum sequi videtur, 406. Odiosum
otium qui agere dicuntur, 406. Fugiendum, 406. Quo-
modo nos vult otiori Dominus, 407.

Ovium nomine quinam designantur, 533, 594. Ovis im-
becillitas, 583.

Ozias rex Iuda idem ac *fortitudo Jao*, 522. Idem qui
II Paralip. xxvi, 1. Ozias dicitur, Azarias IV, Reg. xiv, 21,
vocatur, 385. Prophetarunt sub Ozia, Isaia. Osee et
Amos, 385. Regem Oziam fuisse improbum historia pro-
didit, 596.

P

Palmites. Vide *Vitis*.

Palpebræ. Vide *Oculus*.

Pantheræ qua ratione deluduntur, 399. Vide *Animalia*.
Paradisi terrestris descriptio, 348. Quamobrem condi-
tus, 348. Quomodo ad vitam in paradiiso olim constitutam
postulimmo quis redeat, 340. In paradiiso primo communi-
bus lignis ac stirpibus conferto, postmodum longe præ-
stantiores enatae sunt arboreæ, 347. Paradisi terrestris de-
licie, 349. Iis quæ sunt vite hujus longe superiores, 349.
Delicias eas fuisse quibus libido procreat, ne dictu
quidem pium est, 350. Plantarum ejus nomina pressa ai-
lentio sunt. Locus Eden, nominis etymæ *voluptas* expo-
nitur, 350. Cur mundo jam constituto Deus plantavit pa-
radisum, 350. Qui sanctorum sedem locum corporeum
dixerit, nihil ab ea quæ deceat de paradiiso conjectura
forsan erraverit, 351.

Parentum flagitium tanquam lex ad posteros transit,
435.

Partus dolor qualis, 580. Quid significet, 580.

Parvulos appellat Christus eos qui revelatione myste-
riorum fuerint dignati, 542.

Pascha non in fermento malitiæ, sed in exymis sinceri-
tatis calebramus, 401. Ad vesperum Pascha Christus im-
molatur, cujus caro vere est cibus, 401.

Pastores. Robur panis aufertur ab Ecclesia, cum labo-
rat penuria eorum qui dogmata solida tradant, 449. Pa-
storum penuria desertions est signum, 450. Cum de anima
agitur, pastores inquirendi, 452. Cum Ecclesia ab adulter-
antibus verbum gubernatur, ipsi dominantur derisores,
455. In tribuendis Ecclesiarum præfecturis, nulla persona-
rum ratio habenda, 456. Quinam indigni pastores, 456. In
Judaica seditione plurimi seipso judicabant indiguo qui
cæteris præficerentur, 456. Hoc tempore plurimi indigni
non contradicunt, plurimi se intridunt, 456. Principatum
ambiant non pauci, 457. Qui corpori Ecclesiarum præ-
ciantur, iidem loco capitia sunt, 604.

Patientia. Quæ liberant gerenda suscipimus, tametsi
ardua, sustinere solemus, 514.

Paulus. S. Paulus simul ut bibit fidem, sine mora ad
prædicationem accessit, 547. Quasi cursor, festinavit ad
finem, 548. Inter dispersos Israel et Iuda numeratus,
569. Se sapientem architectum vocat, 453.

Pauperitas dux est ad pietatem, 435. Nonnulli pauperes
beati, qui pietatis causa, aspernati sunt omnia, 464.

Pax quæ a Deo datur, terminum non admittit, 550.

Peccatores judicij die, peccatorum pondere ad inferna
cadentes jacebunt, 343. Qui in peccatis perseverat, gau-
det in iis qui vincuntur, effertur caro, anima languet,
368. Voluptariorum anima veluti redigitur in servitium,
dum ad carnis famulatum detrahitur, 373. Bovi et asino
confertur Dei contemptor, 387. Quando deficiunt a Deo,
alienis qui nos devastant tradimur, 391. Descriptio juve-
nis in stuprum prolapsi, quomodo omnimoda illum dein-
cep ruina maneat, 392. In deflentium loco stare non vult,
siquidem erubescit, 392. Fictas excusationes ad inquisi-
tores fallendos communiscur, 392. Qui dicit, peccavi, et

postea in peccato perseverat, hic nequaquam confitetur 407. Qui ubi peccatum suum deprehendit, illud odit, is confitetur, 407. Nihil utilitatis accedit ex peccatis condonatis ei qui adhuc peccat, 407. Qui impurus est, nihil percipit lucri ex remissis impudicitæ vitiis, 407. Tunc animæ peccata remittuntur, cum virtus animæ dominata, ei in habitum codictrarium odium concitat, 407. Qui sic in se affectus est a prioribus delictis potest absolvit, 407. Ei qui habitum affectu ad peccandum propendunt contrarium recuperat utile est venia donum, 407. Interminatur Deus fore, ut repudiet eos qui postquam a multis casibus sese erexerunt, tunc demum succumbunt, 407. Vox ultra indicat a se numero similia flagitia condonata, 407. Pieri nequit ut quis sine venia quæ a Deo concedatur, vita secundum virtutem instituenda sese dedit, 407. Dei voluntas est, ut is qui in peccatis versatus est, finem imponat præteritis, et per pœnitentiam reviviscat, 408. Animæ in peccato mali habitudine constituta, comparatur iisque multoties, et cum multo labore tinctæ sunt, 414. Brachium peccatoris est peccati vix effectrix, 423. Quænam inter iniquos et peccatores sit differentia, 423. Qui priusquam verbum discerent peccavero, indigent ut per aquam purgentur, 475. Qui post acceptam vitam, reddunt se sanguini obnoxios, per ignem purgandi, 475. Qui opera patrat corruptioni obnoxia, vineæ similis est, 482. Miserrimi qui ineunte et desinente vita, non supersedent a vitiis, 492. Injustus jam in infernum descendisse dicitur, 497. Unusquisque stringitur peccatorum suorum vinculis, 501. Comburetur peccatoris radix, 510. Quisquis deprehensus in peccatis, conscient est dignum se esse qui per verbata convertatur, jam peccatum declinans, fugit quasi a flamma 565. Cum peccamus, adjungimus nos demonum exercitui, 566. Qui mancipantur impuritati, et ab ira vincuntur, et serviunt avaritiæ, hi super se Dominum regnare nolunt, 580.

Peccatum solus Dominus non fecit, 428. Omne peccatum per insipientiam admittitur, 366. Si in apertum proficit, spem emendationis ostendit, 366. Cum rubro colore comparatur, quod animas perimat, 414. Hominem a pristina sua cœlitudine dejicit, 438. Peccata quæ quædam inter se cognitionem habent, paratione puniantur, 440. Quemcunque excœaverit peccatum, is veluti Samson, ab alienigenis illuditur, 455. Admissa per ignorantiam abluitione indigent, 475. Quæ vero ad mortem ducunt, sanguis vocantur Isai. iv, 4, ac unctionis iudicio eagent, 475. Qui delicto priori secundum et tertium necunt, trahunt peccata quasi funiculo, 501. Comparantur iis qui funes necunt, 501. Malitia per longas molitiones consummata funiculus longus est, 502. Ejus descriptio in incontinentie, 501. Tales funiculi soluto difficultimi, 501. Cur comparantur iugi corrigere vitiæ, 501.

Nihil sic obturbat contemplationem sapientiæ, ut peccatum, 509. Uva acerba dicitur, 525. Gramini comparatur. Præcedens peccatum, fit peccandi occasio, 553. Peccatum insitum non est nostræ nature, sed postea intervenit, 556. Qui inquinatur peccato presentem amittit munditiam. Per pœnitentiam expiatum, 591. Peccatorum recordatio quare fugienda, 594. Varii effectus, 340.

Pentapolis, 396, 397.

Peregrinatio est commoratio temporaria vitam transitoriam indicans, 352.

Perfectioni acquirendæ alimentorum abstinentia haud satia est, nisi anima ab his quæ malitiam nutriunt abstinat, 405.

Personarum acceptio. Vide *Justitia*.

Petra. De petra varia in Scriptura occurruunt dieta, 438.

Petrus. B. Petri visio Act. x, 11, quid indicabit, 594.

Phacee, Isa. vii, 1, idem ac *adaperio*, 522.

Phantasmata eorum qui mendaciis fidem adhibent, idola sunt, 446.

Pharao, 380, 528.

Pharisiæ oratio, 408.

Philistheæ, seu Palestinis divinatio peculiare exercitium fuit, 434. Alienigenæ proprie dicuntur, 597. Philistheæ nomen in lingua Græcam conversum sonat *cadentes potu*, 599.

Phlegmone quid, 390.

Phœnices consueverant cum bobus arare vineam, 488.

Phygelius et Hermogenes traditi Satanæ non in perditionem, sed ut discerent non blasphemare, 577.

Physicus dicitur qui pulchritudinem visibilium contemplatur, 494.

Pleiadis mentio fit in Scriptura, 582. In Pleiade septem stellæ apparent. Collocantur in triangulari forma, 582.

Pluvia quid, 483.

Pœnæ genus duplex, 453. Pœna gravissima ab adolescentibus regi civitatem, 453.

Pœnitentia signum sacrum, 326. Per pœnitentiam ac confessionem placatur Deus, 342. Stulti ad lucem per pœnitentiam redditus, fratrum amatori festus dies esse debet, 403. Dei voluntas est ut is qui in peccatis versatus est, finem imponat præteritis, et pœnitentiam revisicat, 408. Qui per præclaram pœnitentiam abundanter seminat, macipulos pœnitentia auferet, 459. Per pœnitentiam expiatum peccata, 591. Invitat pœnitentia ut quis prius cor suum conterat, deinde ut pœnitentia suæ modum notum efficiat, 604. Ab imperfecto ob minorem etatem non exiguntur pœnitentia opera, 605.

Poma non solidus cibus, 393.

Populus et gens plerumque conjunctum dicuntur in Scriptura, 388.

Potentes qui intelligendi, 420.

Potoribus cur insit inexplibilis bibendi libido, 489. Supplicium æternum sibi accersunt potores, 489. Plura pro ebrietatis apparatu fingunt atque comminiscuntur, 448. Potus certamen instituunt, 448. Vini perniciosi effectus, 489. Temulentorum corpora torrentium alveis comparantur, 489. Ebriosus quæ pœna infligenda, 490.

Pœcepta lux sunt, quæ ignorantia tenebras excutunt, 495.

Pœceptores mali rei sunt mortis discipulorum, 606.

Præda spoliorum est distributio, 557, 571.

Prædicatio. Verbum Evangelii, dum illud proximo prædicamus, nullo dolo aspergendum, 354. Imitum sermonis prædicatoris, est fides in corde loquentis, 372. Is cuius sana doctrina, et vita inculpata est, is coarguendi licentia uti poterit, 398. Sermo Domini ad vitam invitans carmen erat: Joannis prædicatio erat lamentatio, 477. Quisquis non facit, etianisi doceat, omnem sibi adimit fidem, qua utilis esse possit, 343.

Præses Ecclesiæ, si manum porrigit ad munera, socius furum nominatur, 417.

Præcepis a vindicta sumenda debet abstinere, 419. Principium vindicta 419. Calamitæ subditorum sunt, 484. Præcepis quis vere, 456.

Principia prima ac bases in dogmatibus supponuntur 486.

Probi viri est veritati indagandæ operam dare, et raro ad carnis curam descendere, 404. Pauci probi trapezitæ, pauci qui cuncta explorare, retinere bona, et ab omni specie mala sibi temperare possint, 417. Actio una virum probum non perficit, 354.

Prophetæ donum quodnam, 378. Quomodo anima digna prophetæ dono evadat, 380. Propheticus aflatius visus quæ in somniis accidenti comparatur, 380. Prophetæ olim videntes vocabantur, 380, 573. Divinorum virorum mens aliquando per visionem, aliquando per somnum videt, quæ nec per oculos nec per aures accepit, 380. Vident prophetæ non futuræ solum, sed quæ in præsentibus sunt abdita, 380. Est et prophetæ cum aliiquid per somnum præscit, 480. Quomodo Pharao et Nabuchodonosor futura prescierunt, 380. Quomodo Balaam propheta et Caiphas, 380. Non pro merito Balaam et Caiphas contigit sermo, sed pro temporis opportunitate, 381. Cur propheta vocatur *videns* aut *ante videns*, et propheta *visio*, 383. Nonnulli prophetiarum suarum tempora non assignarunt, 385. Plures non patrum quidem meminere, 385. Ex obsecris parentibus nati prætermisunt, 385. Cur alii Barbarorum adnotarunt regna, 385. Prophetæ omnes conducibiliæ suænti fuere consiliarii, et ante eos Moyses, 422. Gentes quæ Deo curæ non esse arbitrabantur res humanas irridabant prophetas, qui nti ex persona Dei concionabantur, 426. Ad Joannem usque propheta omnis penes Judæos stetit, dein eis defuit, 450. Ecclesia donum prophetæ reperitur, 450. Prophetæ nubibus comparantur, 483. Quomodo Verbum Dei percipiebat, 352. Non tanquam a mente alieni loquebantur, 573.

Prospera. Vide *Calamitæ*.

Protocular est Judæorum synagoga, 479.

Providentia divina erga homines, 347. Inter quosdam non convenit, utrum Dei providentia gubernentur omnia, an temere ferantur, 503. Sicut Deus ad hominum curam o cœlo respicere non fastidit: ita nec coelestes virtutes hominibus ministerio suum denegant, 513.

Proximo non nocendi præceptum, multam requirit diligenter, 355. Homo quilibet proximus noster est, 354.

Psalterium, Vide *Cithara*.

Pseudo apostoli nonnulli, operarii dolosi in apostolos Christi transfigurati, derelicti sunt a Deo, 613.

Pseudoprophetis (In) tempore Micheæ, sicut in Anatolia etate Jeremias fuit spiritus mendax, 553.

Pudore (Qui) suffunduntur, vultus colore immutant, 580. Quæ pudica est mulier, defixis pœnæ pudore in terram oculis, faciem habet deorsum demissam, 464.

Pueliam dici posse mulierem etate florentem; virgil-

nem vero pueriam non posse contendunt Judæi, 528. Contendunt iidem Hebræum nomen pueriam, non virginem ut volunt Septuaginta, significare, 528. Ast patet ex Deuter. xxii, 25, III Reg. 1, 3, pueræ nomen de virginibus dicit, 529.

Pulchritudines et deformitatis propria, 505.

Pulveri qui comparantur, 510.

Purpura, 469. Diluto rubore imbuta est, 414. Figura est doli, 468. Purpureus usus, 468. Vestis purpurea molliciti et jactantiae occasio, 470. Qui purpura induitus est, abdicere se in terram Deumque adorare fastidit, 471.

Q

Quercus. Vide *Terebinthus*.

R

Rasin et Aram idem ac *sublimis*, 536.

Ratio singulatum dicenda, tum agenda debet dijudicare 411. Qui rationis custodiam rejecunt, i patent belluini cogitationibus, et dæmonibus improbus, 481. Cum judicio omnia facienda sunt, 481. Quies eorum qui judicantur iudicia justa sequitur; tumulta judicia injusta comitatur 484. Qui non judicat quid agendum, aut non agendum, is patrat iniquitatem, 484.

Rebecca, 469.

Reges instituti ex propria populi Judaici temeritate et amentia, 421.

Regnum Dei quid, 612.

Reliquie pretiosæ, ubi contigit mors pro Christo, 315. Qui martyris ossa tetigerit, sanctitatis participationem accipit, 315.

Réquies dupli sensu potest accipi, 568.

Respicere et considerare in eo differunt, quod respicere de perceptione que fit per oculos; considerare, de mentis contemplatione sit dictum, 490.

Resurrectionis mysterium præsignatum, 550.

Reticulum videtur fuisse ornatus capillis intertextus, ut ipsius colore suo colorem excitaret, 468. Reticulum sponsæ Cant. vii, 5, commendatur, 468.

Roboam assimilis est is, qui vani sui cordis voluntatem saniori consilio præfert, 452. Roboam dicitur Ju-nior, 454.

Romanii imperii tempora prædicta, 520. Quæ de Assyriis prænuntiantur Isa. vii, 20, forsan ab exercitu Romano in ortu Emmanuelis adimplita, 531.

Romelias idem ac *elatus circumcisio*, 522. Romelias filius tropice sermonem falsam doctrinam continentem significat, 536.

S

Sabaoth, hoc est *exercitum*, 542.

Sabbata quænam falsa, quænam vera, 403. Quæ de sabbatis dicuntur, maledictioni reddunt obnoxium eum qui ea corporali sensu intelligit, 403. Quianam sensus spiritualis, 403.

Saccus poenitentiae signum, 326. Contritioni et humiliati occasio, 470, 471.

Sacerdotibus sancta ingressuris, et Nazaræis usu vini et sicæ lex interdict, 508. Deslendus is cui commissa est mysteriorum dispensatio, si animum vino immersum circumferat, 508. Vester quibus induiti sacerdotes in troibant in sancta, symbola erant, 469.

Sacrificia non omnino rejicit Scriptura, sed tantum Ju-daica, 398. Reprobator multitudo, unam requirit hostiam. Unusquisque Deo offerat seipsa, 398. Approbata est ad delendum peccatum hostia una, 398. Victimarum incensarum vaporibus, fumoque ex thure prodeunte aluntur dæmones, 398. Varii sacrificiorum ritus, 402.

Sagittæ infixa David, quæ, 364, 365. Sermones sagittis acutiores, 364, 365.

Salvator dici potest homo ille nobilis de quo Luc. xix, 12, 379. Mundum peccati imperio subiectum videns, rex eorum fieri non recusavit, 579. Ast qui hujus sæculi principi subiciebantur, miserunt legatos, qui ejus imperium detrectarent, 580. Legati hi sunt qui mortis Servatoris fuere auctores, 580.

Samaria, inimicorum regio est, qui sanam doctrinam depravarunt, 526. Metropolis Israelitarum, Samaria, 535.

Sanctis quænam voluntas congruat, 350. Sancti quasi lumen sunt lucernarum, quod solis luce obtunditur, 440.

Sapientia quid, 507. Sapiens quis, 507.

Saulus filius, 484. Ventiloqua ope dæmonum nuntiavit Sauli futuram stragem. Quomodo id factum sit, 543.

Scientia quid, 507. Quis sciens, 507. Scientia omnis ex Spiritu sancto est, 508. Nemo novit quot et quanta ignorat, nisi scientiæ hujus habuerit gustum, 546.

Scintillæ ignis, opera peccatorum comparantur, 425.

Scripture divinitus inspiratae verba pro tribunali Christi sistentur, 362. Dum lumen quod in divinis est Scripturæ, quasi in speculo refrangitur, nos ipsos intelligimus, 324. Otiosum verbum arguere, gravis hæc in Scripturam blasphemia, 332. Citra offensam in Scripturam versabimur, si ex his que facia percipi possunt adjuvemur, et ab iis quæ sunt iutellectu difficiliora non offendamur, 381. Cur in Scripturis data opera voluit Deus esse obscuritatem, 382. Vitæ puritas requiritur, ut id quod in eis obvolutum est dignoscamus, 382. Futura quasi jam facta enarrare solet Scriptura, 390. Diversa merces diversa audientibus Scripturæ sensum, 415. Qui Scripturis abutuntur, 417. Scripturae proprietas, 426. Nihil otiosum in Spiritus sancti verbis, 429. Vilia præsertim et ingloria nullo numero habentur in Scriptura, 435, 536. Prius fides simplex Scripturis adhibenda, tum sensus delitescens pervestigandus, 526. Scripturæ mos est ut vulgi existimationem in rerum nominibus sequatur, 560.

Sebama idem sonat quod *conversio*, 613. Quid per vi-nam Sebama intelligendum, 613.

Seboim, 396.

Sedec vox obscura, 611.

Seditionis proprium est, nihil ut discernatur, 455.

Segor est locus ad quem Lot e Sodomis egressus per-venire potuit, 604. Segor urbs est in Palæstina finibus jacens, 604.

Semen dicitur vel quod provenit ex alio, vel quod alte-rius ortu dat initium, 592. Semen pravum dicitur, qui nequit exemplum primus dedit cæstoris, 592, 593. Se-men de quo Isaías, 1, 9, Christus est, 393.

Senarius numerus, 341.

Senior et presbyter quisnam, 450. Hunc aufert Domi-nas cum indigai offeruntur, et digni negliguntur, 450. Plus conserit ad presbyteri commendationem senectus mentis quam crinum albor, 451. Seniores ac principes per sanam doctrinam, ac per bona vita exempla vineam Domini excolere debent, 463.

Sennar, 588.

Septenarius numerus, 341. Variæ septenarii numeri significaciones, 342.

Seraphim puid, 515. Præcipua eordim vita est pulchri-tudinem Dei contemplari, eique jugiter gloriam dare, 515. Cura erga homines functio est adventitia, 515.

Sermonem inter et legem quænam differentia, 397. Fi-dei dogmata sermonesque ad mores emendandos idonei robustiorum animam reddit, 405. Sermones quidam sunt quibus ap ipsa veritate quasi muro monimur, alii ad corroborandum mendacium excogitati, 443. Sermo intelli-gentiae quasi vehiculum, 449. Sunt qui sermone doctrinae disseminato, amplectuntur sermonem, et fructum ferunt 540. Sunt qui animum occidunt, ne veritatis sermo ingrediatur, 540.

Serpentis discuntur vitia ob voluptatis varietatem, 361. In paradise serpens mitis erat, erectus in pedes incedens, 349. In locum angustum immittit se serpens, ut pellim ac selectam exuat, 378. Serpentis prudentia quænam, 560. Laudatur, 378. Quinam per serpentes designantur, 594.

Siceram vocant Hebrei potionem quamlibet quæ tem-mentiam facere potest, 488. Siceram si interpretetur, ebrietatem significat, 508.

Signum rea est conspicua, aliquid in se obscuri indi-cans, 527. Signum semper præsente est, sed vel præterita, vel presentia, vel futura indicat, 527. Signa vocantur a Scriptura, ea quæ sunt admirabila ac mysticum sermo-nem exprimunt, 527. Signum ipse per se dedit Deus domi David, 328. Signum rei cuiusdam stupende demon-stratio est, 528. Signum de quo Isaías, xi, 12, crux est Christi, 569.

Sin dæmonum species, 588.

Siloa aqua, 535. Per aquam Siloam tropice missum e cœlis Verbum divinum intelligendum, 539.

Similago æpenumero in sacrificiis adhibetur, 402. Eius usus abrogatus, 402. Similia spiritalis est in qui de Deo habetur sermo, a corporali intelligentia discretus, 402.

Simon, 516.

Sion, 474. Mens interdum appellatur Sion, 600.

Sirenes. Por sirenes, dæmones designari videntur, 528. Animal illud solitudinis amans in arenis sterilißimis æpe latitat, 588. Exterius sermo tradit sirenes mulieres fuisse scavissime cantantes, 588. Qui aures avertit a veritate, ut ad fabulas convertatur, is a sireibus detinetur, 589.

Sodoma, 387. Idem ac *declinatio*, 396. Qui sint principes Sodomorum, 396, 397. Historia de principibus Sodo-morum silet; regum tamen devictorum commenit,

396, 397. Sodoma quid significet, 588. Pentapolii presul, 597.

Solitudo hominem juvat ad animum colligendum, 524. Multi solitudinis amantes fuerunt, 524.

Somno qui potiti sunt, cur subpallescant, 326.

Somoron, id est, Samaria, 526.

Sophismatibus dolosis et pravis colloquis nonnulli corrumpti honos mores, 603.

Sorech Symmachus interpretatur *electam*, 478.

Speculator is dici potest, qui a visibilibus ad meta-physica progrediens, Deo ipsi adstiterit, 494.

Spes in Deo positae alternae vices non admittit, 566. Beatus qui omni spe rerum mundanarum a se submota, uicem spem suam in Deum confert, 566.

Spinas rosae qui conspiciuntur in peccati memoriam redent, 348.

Spiritus sanctus omnibus adest: sed iis solum qui puri sunt affectibus peculiarem exhibet virtutem, 379. Quid requiratur, ut quis ad suscipiendum Spiritum sit aptus, 379. Illuminare naturae vires superant operationes Spiritus, 379. Cujusque animae meritum inueniatur, et uix meritum distribuit, 379. Non in quibuslibet mentibus operatur Spiritus 379. Per solam Spiritus divini presentiam confunditur improba potestas, 381. Spiritus sanctus os dictus, quod ex Dei ore processisse dicatur, 415. Scientiam omnino sive et origo, 508.

Spiritus septem apud Isaiam, xi, 2, 472.

Spolia sunt quaecunque prostratis cadaveribus circumponuntur, 557.

Stella privatum dicitur stella: stellarum congeries astrum dicitur, 582.

Sterilitas aut infecunditas, utrumque apud veteres maledicto obnoxium, 472.

Stupor pro admiratione dictus, 381.

Subditus ad mores eorum qui rerum potiuntur ut plurimum sese conformare solent, 417.

Subdolum animum et tectum designat Isa. ix, 18, 554.

Superbia soror est iniquitatis, 581. Omnino fugienda, 336. De se altum sapientis ac superbi descriptio, 344. Pharisaeus in superbis peccato versabatur, 408. Fortassis primum peccatum contumelia ac superbia, 440. Videatur contumelia origo esse superbiam, 440. Varia ejusdem genera, 440, 441, 465. Excelsum ac sublimis affectus tantummodo a contumelioso et superbo differt, 441. Ejusdem elegans descriptio, 441.

Supercilia. Vide *Oculus*.

Suphirus regio in Indorum gente sita, in qua lapides pretiosissimi gigni solent, 584.

Sycamonus qualis arbor, 531. Symbolum est synagoga gentilium, 552.

Synagogae gentilium symbolum sycamonus, 552.

Syrus iuxta Hebreos vocatur Aram, Israel vero Ephraim, quod ex illa tribu prodierit Jeroboam, 521.

T

Tabeel idem ac bonus Deus, 523, 525.

Tabernaculum Dei, caro dicitur, 352. Si Deo digna est, Dei tabernaculum efficitur, ad eum modum quo habitat in sanctis, 352. Forsan corpus tabernaculum est in quo inhabitat Spiritus sanctus, 393.

Temperans quis vere est, 613.

Temporis natura aquae durat ac iste mundus, 427. Temporaria spatia a sole, luna, et firmamonti motu ortum habent: his corruptis, tempus desinit, 427. In tres partes tota temporis natura dividitur, 616.

Tenebrae aer est luce privatus, 504. Qui Dei ignorantia laborant, hi versantur in meridianis tenebris, 609. Tenebras meridianas interpretari licet, alienationem mentis, 609.

Terebinthum et querum eamdem esse arborem ex Genesi xxxv, 4, 9. didicimus, 425. Interpretes quidam terebinthum, querum reddiderunt, 425. Idolorum cultores comparantur terebintho que abjecti folia, 424.

Terra magna pars non habitatur, ea nunc quae solis ardoribus exusta est, et borealis quae gelu rigida, 331. Terra fundamenta, humanae naturae ignota, 584. Juxta gentilium opinionem, locata sunt in centro globi mundi circumgentis, 584.

Theristrum videtur esse indumentum vestivum, quod tegebat quidem, sed in vestu non gravabat, 469. Therisera quae Scriptura vituperat, ad discumbendum pro voluptatis studio lectis insternebantur, 469.

Thoris fumo, victimarumque incensarum vaporibus aluntur dæmones, 398. Idolorum cultores simulacra victimarum ex thure cingebant, eaque igni admovebant, 360.

Thymiana quid significet, 402. Cum quatuor elementis

ex quibus corpora constant, cognitionem habet, 402. Thymiana corporale habetur pro abominatione, 403.

Timor divinus inter ea quæ disci possunt collocatur, 411. Hoc maxime ad perfectionem facit scite ac perite formidare, non omnia metuere, 539. Timiditatis affectus unde, 578.

Torcularis propriæ est Ecclesia Dei, 479. Torcularia forsan sunt animæ prava doctrina imbutæ, 615.

Trinitas. (S.). Cur non dixit Deus: Facite; sed, *Faciamus hominem*, 325. Orsus nostri exordium vora trinæ Deitatis professio intelligitur, 325. Cur dicto, *faciamus*, additum, *et fecit*: non autem, fecerunt, 325. Cum Dei conspectui masculus ter sisit, agnitionem divinæ doctrinæ ad Trinitatem pertinentis demonstrat, 400.

Tristitia quæ secundum Deum est, initium est ejus qui ad superna fit progressus, 605.

Turris quatuor muris constat, 481.

U

Ulcisci interfectos, in malis solatium est, 471.

Ululatus vox est lugubris, sono haud articulate edito dolorem cordis indicae, 558. Vox est dolore plena, a mulieribus ut plurimum emissa, 614.

Uncornis animal imperiosum, homini non subditum, in solitudinibus commorans, 360, 361.

Urias, id est *Dei illustratio*, 534.

Uva acerba peccatum dicitur, 525.

V

Venia petulantia occasio ac libidinis, 437.

Verbum divinum missum et cœlis per aquam Siloam tropice intelligendum, 536. Humanum consilium magni consilii Angelus irritum facit: ac hominum sermonem Deus Verbum dissipat, 537. Nihil prius eo, qui erat in principio, 547. Cur apud prophetas modo dicatur, *Verbum Domini*, modo additamentum illud, *Domini aut Dei*, desit, 426.

Veritatem nullo negotio velle acquirere absurdum est, 382. Viri probi est veritati indagandæ operam dare, 404. Qui aures avertit a veritate ut ad fabulas convertatur, a sirenum detinetur, 589.

Vespertilio, noctis amans, in desertis locis inhabitat, 447. Pennis non est instructa, sed membrana carnea per aereum volat, 447. Quadrupes est, nec tamen pedibus tuto fulcitur, nec validi est volatus, 447. Dentes habet, ova non edit, sed parit animalia, 447. Huic dæmones comparantur, 447. Qui adorant dæmones, ii dicti sunt vespertilioles adorare, 447.

Viduitati subveniendum: exposita quippe est cuivis ipsam volenti incessere injuria, 412.

Vilia nullo numero in Scriptura habentur, 435.

Vineam cum bobus arant Phœnices, 488. Ad vinearum custodiæ figurant tentoria, quæ negliguntur si vinea instructuosa sit, 392. Israel plerunque vinea nuncupatur, quam si Spiritus sanctus qui eam custodit ut instructuosa deserat, tum a quavis insulae cupiditate proteritur anima, 392. Quinam incendant vineam Domini, 463. Qui viem putant, hi virtutem ipsius astringunt, 482. Vineæ neglecta luxuriat, 482. Qui opera patrat corruptioni obnoxia, vineæ similes est, ligna, folia, et capreolæ, non vero viuum producenti, 482. Vineæ derelicta neque putatur, neque fodiatur, 482. Dives cuius anima rerum terrenarum pondere premitur, similia est vineæ que non fodiatur, 482. Quisnam vere fossas dici possit, 482. Quandiu sunus palmitæ, Deum habemus agricolam, 391.

Vini meri mali effectus, 508. Lex et sacerdotibus sancta ingressuris, et Nazareis usu vini et siceræ interdictis, 508. Qui a vino debeat abstinere, 508. Quis bibere vini nunc dicitur, 508. Vide *Potiores*.

Virtus est medium quiddam ac mediocre, 505. Sicut in virtute, ita et in malitia progressus a minoribus ad majora capit incrementum, 388. Malitia inoscat voluntatis lenitatem: virtus austerritate disciplina exasperat, 539. Trudit ad animas perficiendas præcepta, vias duras appellat propheta, 539.

Visio. Vide *Oculus*. Non est alia facultas quæ per seque ut vires cupienda apprehendat, 383. Quæ formidabilitas sunt, nequumque potest quis auditu internosse periude ac visu, 383. Sensibilis creaturarum perceptio, dicta est visio: spiritualia cœlestium comprehensio, dicta contemplatio, 493. Visio contra Babylonem de qua Isa. xii, 1, non sicut conspectus corporis oculis, sed mente intellecta, 575. Qui corripuntur dæmonie, res absentes quasi praesentes conspiciunt, 573. Prophetæ videntes vocabantur, quod obtutus mentis in illis Spiritus sancti adventus augeretur, 573.

Visio Dei, 382, 383.

Vita hæc per septenarium numerum plerumque designatur, 472. Viri sancti est hanc vitam transire, ad alteram festinare, 352. In carne vivens, incola esse debet: migrans ex vita, in locis debet propriis requiescere, 352. In hac vita perinde peregrinamur, ac illi qui a judicibus ex patria pulsi sunt, 352.

Vitia ob voluptatis varietatem serpentes dicuntur, 361. Multæ in nobis bestiæ, vitia scilicet, quibus entire ut imperio præsis, 356. Sicut in virtute, ita et in malitia progressus a minoribus ad majora capit incrementum, 368. Animæ vita tanquam ignis scintillas ad ascendendam gehennæ flammam exuscitamus, 425. Vitia pulveri comparantur respirationem impeditienti, 510.

Vitula trima, 605.

Volucres calamis et visco devincit homo, retia eius tendit, et sagittis volantes assequitur, 330.

Voluntatem vani sui cordis qui saiori consilio præfert, is assimilis est Roboam, 452.

Voluptas quænam sanctis congruat, 350. Voluptates corporeæ copia assimiles sunt, et alliis, 594. Qui ex virtutis præscripto non vivens corporeis voluntatur affectibus, ponit lucem tenebras, 505. Qui inescantur voluptate, sui ad veram patriam reditus obliviscuntur, 589.

Vox, aeris est percussio, aut species in aere impressa, ad quam formandam, aerem percutere vult qui loquitur, 358.

Vox Domini quid, 359. Quid vox Domini super aquas, 559. In virtute, 359. In magnificentia, 359. Confringentis cedros, 360. Intercidentis flamam ignis, 361. Quomodo audiat quispiam vocem Domini, 518. Vox quæ flebat ad Isaiam quid, 359. Vox quæ ad populum flebat erat visibilis, hoc est cogniti facilis, 359. Vox regum et gentium quid indicet, 576. Qui in annuntiando Verbo a carnis cupiditatibus vincitur, habet submissam vocem, 575. Qui adversus turbulentas animi affectiones insurgit, is exaltat vocem, 575.

Vulnus quid, 390.

Vulpes, 594.

Vultures in prima procreatione, in pratis pascebantur, 340. Vultures citra marium copulam parere dicuntur, 529.

X

Xiphæ seu gladii, 329.

Z

Zacharias, id est *memoria Dei*, 534.

Zelus videtur maxime occasionem multis præbere inimicities inter se gerendi, 570. Quandoque pro invida sumitur, 570.

Zygenæ, 329.

ORDO RERUM

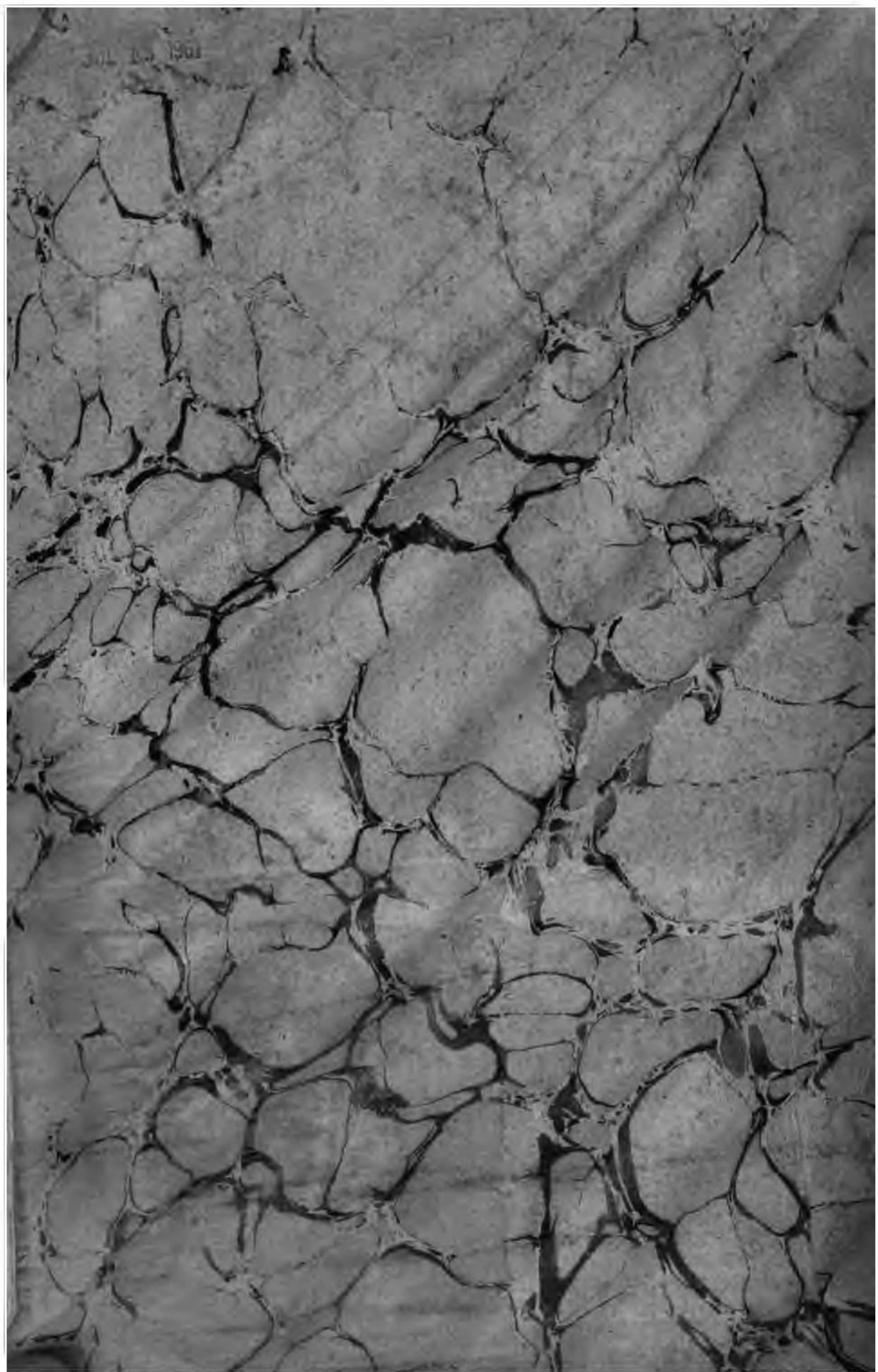
QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. BASILIUS MAGNUS CÆSARIENSIS ARCHI- EPISCOPUS.

APPENDIX TOMI I OPERUM S. BASILII.

<i>Monitum.</i>	9	Proœmium.	118
Oratio I. — De hominis structura.	10	Incipit enarratio in Isaiam.	131
Oratio II. —	38	<i>Monitum in librum sequentem.</i>	667
Oratio III. — De paradio.	62	LIBER DE VIRGINITATE.	670
Homilia in partem i psalmi xiv (memoratur tantum utpote inter genuina tomo I reposita).	71	<i>Monitum in sermonem sequentem.</i>	810
Homilia in psalmum xxviii.	72	Sermo de contubernalibus.	812
— In psalmum xxxvii.	82	Argumenta contra Arianos.	837
— In psalmum cxv.	103	Expositio de sancta et orthodoxa fide.	831
— In psalmum cxxxii.	115	Fragmentum homiliæ commemorationis B. Marie Virginis.	835
COMMENTARIUS IN ISAIAM PROPHETAM.	118	Liber Eunomii apologeticus.	838
<i>Monitum.</i>	118	Eustathii Metaphrasis in Hexaemeron Basili.	870
		Notæ Frontonis Ducæi.	970
		Notæ et animadversiones Federici Morelli.	1115
		Variae lectiones.	1131
		Index analatycus.	1155

FINIS TOMI TRICESIMI.

BR60
P4
V.30

STANFORD UNIVERSITY LIBRARY
Stanford, California

JUL 25 '63

PRINTED IN U.S.A.

Это цифровая копия книги, хранящейся для иотомков на библиотечных полках, ирежде чем ее отсканировали сотрудники комиании Google в рамках ироекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских ирав на эту книгу истек, и она иерешла в свободный достуи. Книга иереходит в свободный достуи, если на нее не были иоданы авторские ирава или срок действия авторских ирав истек. Переход книги в свободный достуи в разных странах осуществляется ио-разному. Книги, иерешедшие в свободный достуи, это наш ключ к ирошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все иометки, иримечания и другие засиси, существующие в оригинальном издании, как наиминание о том долгом иути, который книга ирошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Комиания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы иеревести книги, иерешедшие в свободный достуи, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, иерешедшие в свободный достуи, иринадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, иоэтому, чтобы и в дальнейшем иредоставлять этот ресурс, мы иредиринали некоторые действия, иредотвращающие коммерческое исиользование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические заиросы.

Мы также иросим Вас о следующем.

- Не исиользуйте файлы в коммерческих целях.

Мы разработали ирограмму Поиск книг Google для всех иользователей, иоэтому исиользуйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.

- Не отиравляйте автоматические заиросы.

Не отиравляйте в систему Google автоматические заиросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного иеревода, оптического распознавания символов или других областей, где достуи к большому количеству текста может оказаться иолезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем исиользовать материалы, иерешедшие в свободный достуи.

- Не удаляйте атрибуты Google.

В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он иозволяет иользователям узнать об этом ироекте и иомогает им найти доиолнительные материалы ири иомощи ирограммы Поиск книг Google. Не удаляйте его.

- Делайте это законно.

Независимо от того, что Вы исиользуйте, не забудьте ироверить законность своих действий, за которые Вы несете иолную ответственность. Не думайте, что если книга иерешла в свободный достуи в США, то ее на этом основании могут исиользовать читатели из других стран. Условия для иерехода книги в свободный достуи в разных странах различны, иоэтому нет единых иравил, иозволяющих определить, можно ли в определенном случае исиользовать определенную книгу. Не думайте, что если книга иоявилась в Поиске книг Google, то ее можно исиользовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских ирав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и иолезной. Программа Поиск книг Google иомогает иользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый иоиск ио этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>